R. BIBLIOTECA
UNIVERSITARIA
ALESSANDRINA
Pi
2
ROMA

P.i.2

BARNABÆ

BRISSONII

REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS Populi Romani verbis,

LIBRI VIII.

PARISIIS,
Apud Sebastianum NIVELLIVM, sub Ciconiis, via Iacobæa.
M. D. LXXXIII.
Cum Priuilegio Regis.

NOBILISSIMO, CLARISSIMOQVE VI-
RO PHILIPPO HVRALTO CHEVERNIO FRANCIÆ
Procancellario, torquatæ vtriusque Regis militiæ Nomophylaci, Prouinciarum, Aurelianen. Carnut. Blesen. Ambaciac. Iuliodun. Rectori,

B. B. S.

NE diutius promissi mei expectatione pendeas, ecce tibi tandem aliquando subseciui temporis munus fero, & quasi susceptum pridem votum reddens, debitum Formularum donum figo. Tardè, inquies, nec infitior: Sed nec semper ad diem debitores respondent, & duriores etiam atque acerbiores creditores satis habent, dummodò sit solo tempore lapsa fides. Quamquam ea mihi quæ vel vadimonium deferentẽ excusaret, moræ ratio constat. Nam neque scribendi otium datur, nec à publicis iudiciis negotiisve, aut ab interuentoribus vlla prope hora vacua est. Habeo præterea, magnum & multi laboris opus in manibus, cuius mihi negotium à Rege, te suasore atque impulsore datum est: quod cùm non modò togatorum omnium votis expoſci, sed & ab vniuersis regni ordinibus ex Regia pollicitatione efflagitari videam, enitar, vt propediem confectum detur. Et ideò horum librorum editionem maturaui, vt dimissa priore cura, huic nouæ cogitationi toto pectore incumberem. Nec tamen hos mihi fines terminósque constituo. Teneri namque non possum, quin hoc amplius, boni publici studio, maius aliquid & priuati cuiusque viribus impar, moliar atque animo volutem. Cui proposito si volens propitiúsque Rex adfuerit, nulla erit tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama, quę debitis eum laudibus in cœlum non efferat. In quarum tu quoque societatem aliqua ex parte venies, si rectæ principis menti, qua vales

apud eum gratia, faces admoueris. Vtramque de ciuibus tuis benemerendi occasionem, si sempiternæ gloriæ nomen tuum commendari velis, caue prætermittas. Summis enim, vt ille ait, imperij moderatoribus pia & decora suadentes, instrumenta sunt boni sæculi. Mihi quidquid oneris pro communi vtilitate imponetur, lubens subibo: nec vlla in eo genere res tam magna, neque tam parua est, quæ mihi aut difficilis, aut parum me digna videatur. Lutet. Parisior. Non. Decemb. CIↃ. IↃ. LXXXII.

EXTRAICT DV PRIVILEGE DV ROY.

HENRY *par la grace de Dieu Roy de France, & de Pologne : A noz amez & feaux les gens tenans noz Courts de Parlement, Baillifs, Seneſchaux, Preuoſts, Iuges, ou leurs Lieutenans, & à tous noz autres Iuſticiers & Officiers qu'il appartiendra, Salut & dilection. Noſtre cher & bien aymé Sebaſtien Niuelle, Marchant, Libraire iuré en noſtre Vniuerſité de Paris, nous a faict humblement expoſer, que depuis quelque temps en ça, il auroit recouuré aucunes des Oeuures de noſtre aimé & feal Conſeiller en noſtre Conſeil d'eſtat, & Preſident en noſtre Court de Parlement à Paris, Maiſtre Barnabé Briſſon, & entre autres les liures par luy compoſez,* De Formulis & ſollemnibus verbis Populi Romani. *Leſquelles œuures, ledict Niuelle ſeroit volontiers imprimer, mais il doubte qu'il ſe trouuaſt fruſtré de ſon labeur & trauail, & des grands fraiz qu'il luy conuient faire, ſi par autre ils eſtoient imprimez, requerant ſur ce luy eſtre pourueu de remede conuenable. POVRCE eſt il que nous, voulans par tous moyens à nous poſſibles fauoriſer les amateurs des lettres & ſciences, meſmes de celles de droict, par laquelle la iuſtice eſt adminiſtree à noz ſubiects, auons pour ces cauſes & autres iuſtes conſiderations à ce nous mouuans, à iceluy Niuelle permis & octroyé, & de noz grace ſpeciale, pleine puiſſance, & auctorité Royale, permettons & octroyons par ces preſentes, qu'il puiſſe & luy loyſe imprimer ou faire imprimer leſdicts liures, ſans qu'aucuns autres Imprimeurs ou Libraires, ſans l'expreſſe permiſſion & congé dudict Niuelle, puiſſent de dix ans entiers & conſecutifs, à compter du iour de la premiere impreſſion paracheuee, imprimer ou faire imprimer, vendre ne debiter leſdicts liures ailleurs imprimez ſans ſon congé & permiſſion, ſur peine de mil liures pariſis d'amende, applicable moitié à nous, & l'autre moitié audict Niuelle, ſaiſie & cõfiſcation deſdicts liures ainſi imprimez ſans ſondict congé & permiſſiõ, & des deſpens, dommages & intereſts d'iceluy Niuelle. VOVLONS EN OVTRE, & nous plaiſt, qu'en inſerant le contenu en ces preſentes, ou l'extraict d'icelles au vray à la fin ou au commencement deſdicts liures imprimez par ledict expoſant, ou par ſa permiſſion, elles ſoient tenues pour ſuffiſamment ſignifiees & notifiees à tous Libraires & Imprimeurs, tout ainſi que ſi noſdictes lettres leurs auoient eſté particulierement monſtrees, & d'icelles baillé copie. Et neantmoins mandons & commandons au premier noſtre Huiſſier ou Sergent ſur ce requis, les ſignifier à tous ceux que bõ ſemblera audict Niuelle, & leur faire de par nous les defenſes y contenues. Et outre adiourner par deuant celuy de vous auquel la cognoiſſance en appartiendra les infracteurs des preſentes, pour ſe voir condamner és peines ſuſdictes, & autrement proceder ainſi que de raiſon. SI VOVS MANDONS, & à chacun de vous endroict ſoy enioignons, que de noz preſens permiſſion, priuilege & octroy, enſemble de tout le contenu cy deſſus, vous faictes, ſouffrez & laiſſez iouyr & vſer ledict ſuppliant plainement & paiſiblement, ſans luy faire mettre ou donner, ne ſouffrir luy eſtre faict, mis ou donné aucun trouble ou empeſchement au contraire. Lequel ſi faict, mis ou donné luy eſtoit, reparez & remettez ou faictes reparer & remettre incontinent & ſans delay au premier eſtat & deu. Car tel eſt noſtre plaiſir. Nonobſtant quelconques edicts & ordonnances, ſtatuts, mandemens, reſtrinctions, defenſes & lettres à ce contraires. Auſquelles & aux derogatoires nous auons derogé & derogeons par ceſdictes preſentes.*

Donnees à Paris, le 20. iour d'Auril, l'an de grace mil cinq cens quatre vingts deux. Et de noſtre regne le huictieſme.

Par le Roy en ſon Conſeil.
HABERT.

Acheué d'imprimer le 21. Decembre 1582.

BARN. BRISSONII

REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS Populi Romani verbis,

LIB. I.

AD NOBILISSIMVM CLARISSIMVMQVE virum, Philippum Huraltum CHEVERNIVM, *Franciæ Procancellarium, Torquatæ vtriusque Regis militiæ Nomophylacem, Prouinciarum, Aurelianen. Carnuten. Blesen. Ambaciac. Juliodunen. Rectorem.*

CVM MVLTÆ res, V.C. in veteri populi Romani memoria, scitu, ac cognitione dignę, nequaquam satis adhuc explicatæ, in occulto lateant: tum perobscurus, & nondum cuiusquam scriptis illustratus est, quem tractare institui, de certis, sollemnibus, legitimis, ac conceptis Quiritium verbis, locus. Qui vt longè latèque patet, propterea quòd nulla vitæ pars, neque publicis, neque priuatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, Formulis vacabat: ita magnis est obstructus difficultatibus: quòd in maxima totius antiquitatis, & vel earum rerũ quæ olim in medio positę, in ore sermonéque omniũ erãt, ignoratione versamur. Atque adeò ad hanc priscarum Formularum obseruationem, sola propè duce, ac magistra cõiectura deducimur: cùm earum pleræque ita priscorum auctorum libris abditæ iaceãt, vt eas canum indagatorum more, qui feras sagaciter vestigant atque odorantur, ex his in quibus delitescunt cubilibus excitare, & odore vel aliquo leuiter presso vestigio persequi necesse habeamus. Nec verò mediocres tenebræ in silua vbi hæc captanda, & indagãda sunt, neque eò quò peruenire volumus, semitæ tritæ, necnon in tramitibus multa obiecta, quæ euntem retinere, & morari possunt. Veruntamen cùm digna res videretur, in quam neruos intenderem, neque labore vllo fractus sum, neque studium exquirendi defatigatus reliqui: operæpretium me facturum ratus, si senescentem iam, & propè intermortuam veterum Formularum memoriam renouarem, & ab obliuione silentióque, quantum in me esset, vindicarem. Quod si

bene ac felicirer euenerit, mirificè lætabor, non iuris modò ſtudioſis, ſed & alienis à profeſſione noſtra hominibus, aditum à me, ad rerum recondirarum cognitionem eſſe patefactum. Sin ſecus, me ramen poſitæ in re tam præclara operæ nunquam pœnitebit. Opus quidem ipſum, iam ab aliquor annis inchoarum, ſed multa varietare remporum interruptum, & proprer fori occupationes (quibus ira impediri me nemo neſcir, vt nulla penè ſcribendi facultas detur) diu inrermiſſum, cùm vix tandem Britannica noſtra anni ſuperioris legarione functus abſoluiſſem, in ruo potiſſimùm nomine apparere, tibíque, quem vnum ex omnibus plurimi, vt debeo, facio, inſcribi volui: vt extaret hoc literis ad poſteriratis memoriam mandatum meæ in re obſeruantiæ monumentũ. Id quod etiam conſtans de me iudicium tuum, longóque ac vetere vſu ſpectata benéuolentia, ſuo quaſi iure poſtulare videbantur. Accipe ergo, V. C. libens, hoſce, qui tuo ductu auſpicióque in lucem prodeunt, libros: quorum, vr Symmachi dictum vſurpem, poterir oblatio exigua non videri, ſi magis mei in te animi, quàm ſui pretij æſtimatione pendantur.

TOTAM autem antiquarum Formularum tractationem, vt via atque ordine progrediarur oratio, in libros octo partiri ac diſtribuere commodum duxi. Quorum primus eas, quæ ad rem diuinam, precationes, vota, ædium ſacrarum & ſignorum dedicationes, aliáque his continentia & adiuncta pertinent, Formulas complectetur. Alter Comitiorum, Rogationum, Legum, Senrenriarum in Senaru dictarum, eiúſque Ampliſſimi ordinis decretorum Formulas continebit. Tertius circa Edicta, Reſcripta, Mandaráque principalia, & Prudenrum Reſponſa verſabitur. Quartus rei militaris: Quintus Fori, & iudiciorum: Sextus rerum, obligationúmque contrahẽdarum: Septimus Teſtamenrarias & funebres Formulas perſequetur. Reliquas, quæ ad eiuſmodi ſumma capita propter varietatem reuocari non poſſunt, in Octauum librum conferam.

IGITVR, vt à ſacris initium faciam, placet ab ea ſollemni voce ordiri, qua profanos ſacris arceri moris erar, quam Virgil. lib. VI. Æneid. ita concipit,

-PROCVL Ô PROCVL ESTE PROFANI,
Conclamat vates, TOTO QVE ABSISTITE LVCO.

Ad quem locum Seruius à Georg. Fabricio editus, hoc è Græcorum fontibus manaſſe notat, auctorémque laudans Callimachum, ex eo hoc hemiſtichium adfert,

ΕΚΑΣ ΕΚΑΣ ΕΣΤΕ ΒΕΒΗΛΟΙ.

Auctoriratem ramen defugiunt quoquot extant, ſaluíque ad hanc vſque ætatem peruenerunt Callimachi verſus, in quibus hæc verba deprehendiſſe mihi non videor. In Apollinis quidem hymno ſcriptum inuenio,

ΕΚΑΣ ΕΚΑΣ ΟΣΤΙΣ ΑΛΙΤΡΟΣ.

Orpheus planè fores profanis occludi ita iubebat.

φθίγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι
Πᾶσιν ὁ μῦς. -

Quæ recta eſt verſuum illorum ſcriptura, quam & amplexus eſt is, qui primam Theodoriti de Curat. Græcar. affect. Orationem Latinã fecit. Ar in Iuſtini Martyris Parænetico, & Clementis Alexandrini Protreptico, verſus hoſce, librariorum audacia valdè deprauauit. Vrrobique enim cum vitio ſcriptum eſt, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι Πάντες ὁμῶς: Arque vt eadem fidelia complures quoque parietes dealbem, prioris verſus poſtrema ſyllaba vna litera imminuta, magni nominis virum in errorẽ induxit: cùm in Luciani libro περὶ θυσιῶν, quem Larinè reddidit, non animaduertit mendosè ſcriprum, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι. Vſque adeò, vt ſcitè Baſilius ait, ὡς μικρᾷ πλανηπολὺς ἡμάρτηται λόγος. In eundémque lapidem impegit interpres Tatiani λόγου πρὸς Ἕλληνας, deceptus malè interpunctis auctoris verbis, quibus, vnico puncto remoto & trãſlato, minimi eſt negotij mederi, in hunc modũ: Καὶ Ὀρφεὺς ὁ θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι, λέγων. Idem mendum corrigendũ eſt in Euſeb. lib. iij. de Prꝛparatio. Euangel. ex quo non malè colligi poſſe credo, ab his verſibus Porphyrium impios ſuos, quos aduerſus Chriſtianã religionem ſcripſerat, libros inchoaſſe. Eodem verò principio Epiphanium vſum in Bacchi hymno, Sozomenus lib. vj. Hiſtor. Eccleſiaſt. cap. xxv. oſtendit, Επι δὲ, inquiens, τῷ λόγῳ αἰχμάλωτος Ἐπιφάνιος, ὡς

ἔθος τοῖς τοιάδε ἐπιδεικνυμένοις λέγειν, τοὺς ἀμύητους καὶ βεβήλους ἐξιέναι θύραζε ἐκέλευεν. Verùm, vt è Græcia in Latium reuertar, promam è poëtarum Latinorum apothecis aliquot eiusdem notæ versus. Ouid. lib. XVII. Metamorphos.

HINC PROCVL *Aesonidem*, PROCVL HINC *iubet ire ministros:*
Et monet arcanis oculos remouere PROFANOS.

Silius Italicus lib. XVII.

Tum puppe è media magno clamore sacerdos,
Parcite pollutis contingere vincula palmis:
Et PROCVL HINC, *moneo*, PROCVL HINC QVÆCVMQVE PROFANÆ.

Iuuenal. Sat. II.

Solis ara Deæ maribus patet: ITE PROFANÆ,
Clamatur --

Claudianus lib. I. de Raptu Proserp.

- *Gressus remouete* PROFANI.

T. Calphurnius Ecloga II.

- ITE PROCVL, *sacer est locus*, ITE PROFANI.

Hoc idem testatum reliquit Tertullianus Apologetico: *Cùm semper*, inquiens, *impiæ initiationes* ARCEANT PROFANOS. Secundum quæ Horatius Ode I. lib. III.

Odi, ait, PROFANVM *vulgus & arceo.* Quem versum scitè ac venustè iocis suis inseruit Petronius Arbiter in Satyrico. Eodémque alludit Agellius lib. VII. Noct. Attic. cap. VII. his verbis: *Et quam ille homo festiuissimus fabulæ suæ spectandæ legem dedit, eandem ego commentariis meis legendis dabo: vt ne ea attingat, néve adeat profestum &* PROFANVM *vulgus aludo musico diuersum.* Similiter Macrobius lib. I. in Somniũ Scipionis cap. II. *Et vt facilè*, ait, *secerni possit, quæ ex his ab se abdicet, ac velut* PROFANA *ab ipso vestibulo sacræ disputationis excludat* Hinc & illud Catulli,

Orgia quæ frustra cupiunt audire PROFANI.

Quibus aptè accedet illa initiorum à Rutiliano institutorum προῤῥήσις, quam Lucianus in Pseudomante hisce verbis conceptam fuisse refert: Εἴτις ἄθεος, ἢ Χριστιανὸς, ἢ Ἐπικούρειος ἥκει κατάσκοπος τῶν Ὀργίων, φευγέτω. οἱ δὲ πιστεύσαντες τῷ θεῷ τελείσθωσαν τύχῃ τῇ ἀγαθῇ. Εἶτ' εὐθὺς ἐν ἄρχῃ ἐξέλασις ἐγίγνετο, καὶ ὁ μὲν ἡγεῖτο λέγων, Ἔξω Χριστιανοὺς, τὸ δὲ πλῆθος ἅπαν ἐπεφέγγετο, Ἔξω Ἐπικουρείους. Nec arcebantur modò, aditúque sacrorum prohibebãtur profani, id est nõdum sacris initiati: verumetiã, quod Demonax apud Lucianũ ridet, mysteria & arcana iis aperire & enuntiare nefas habebatur. Ouid. lib. II. de Arte aman.

Quis Cereris ritus audet vulgare PROFANIS,
Magnáque Threicia sacra reperta Samo?

Horat. lib. III. Carmin. Ode II.

Vetabo qui Cereris sacrum
Vulgarit arcanæ, sub iisdem
Sit trabibus. vbi interpres: *Sacra*, ait, *Cereris mystica erant, nec vulgare ea licebat.* Iustin. lib. V. *Alcibiades absens Athenis insimulatur, initiorum sacra, nullo magis quàm silentio sollemnia, enuntiauisse.* Proinde Augustus Athenis initiatus, cũ postea Romæ pro tribunali de priuilegio sacerdotum Atticæ Cereris cognosceret, ac secretiora quædam proponerentur, dimisso concilio & corona circumstantium solus, Suetonio auctore, audiit disputãtes: ne videlicet profanis initia vulgarentur. Huc quoq; spectat quod ait Lucanus lib. X.

Fas mihi magnorum, Cæsar, secreta parentum
Prodere, ad hoc æui populis ignota PROFANIS.

Ex hoc etiam ritu scitè Claudianus lib. de bello Getico,

-*Procul*, ait, *arceat altus*
Iuppiter, vt delubra Numæ, sedémque Quirini
Barbaries oculis saltem temerare PROFANIS
Possit, & ARCANVM *tanti deprehendere regni.*

Galenus lib. VII. de virtute simplicium remedior. Καὶ οὐδὲν ἴσως θαυμαστὸν, εἴγε καὶ μυστηρίων βιβλοὺς ἐτόλμησαν ἔνιοι τῶν ἀμύητων ἀναγινώσκειν. ἀλλ' οὔτ' ἐκείνους ἔγραψαν οἱ γράψαντες τοῖς βεβήλοις. Silentio ergo & taciturnitate tegi mysteria volebant. Lucilius lib. XXVI. citante

Nonio: *At enim dicis clandestino tibi quod missum foret, ne mutires quicquam, nec mysteria efferres foras.* Ouid.lib.1.de Arte aman.

Tectáque sint solita mystica sacra fide.

Lactanr. lib. v. Diuinar. Institur. *Hinc fida silentia sacru instituta sunt ab hominibus callidis, ve populus nescist quid colat.* Quæ cùm ille scripsit, ad ea credo Virgilij verba respexit, quæ lib.III. Æneid.continenrur:

Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiáque æra,
Idæúmque nemus: hinc fida silentia sacru.

Ausonius Paulino:

Sed tu iuratus, velut alta silentia sacris
Deuotus teneas, perstas in lege tacendi.

Philostrat.lib.1.de vita Apollon. Καὶ ὥσπερ ἐν μυστηρίοις ἐσιώπων. Plutarch. περὶ ἀδολέσχ. Τὸν μὲν λέγειν αἰδούμενοι, τοῦ δὲ σιωπᾶν θεοὺς διδασκάλους ἔχοντες, ἐν πλείοσι μὲν μυστηρίοις σιωπὴν ἀδιαμάρτητος. Vnde & Cicero lib.III. de Orat. Tacitum, tanquam mysterium, tenere aliquid, dixit. Initiatis verò ea, quæ mysteris tradebantur, inter se vulgare licebat. Idcirco Cicero lib.1. Tusculanar. quæst. *Reminiscere*, ait, *quoniam initiatus es, quæ tradantur mysteris.* Lucianus in Nauigio siue votis. Αυκ. Μὰ γὰ ἐκεῖνος εἰπεῖν. εἰ μὴ τί ὅτι τῆς πάνυ ἀπορίας· καί τοι ἐτελέσθημεν, ὡς εἰδῆτε, καὶ τέγον μεμαθήκαμεν. Αδει. Αλλ' εὐσχήμονες ἴσχετε εἰπεῖν πρὸς ἡμᾶς, εἴπερ γὰρ μυεῖσθαι καὶ ὑμῖν δόξει τὸ φράσομεν. Αυ. Μὰν ἐκεῖνόν ὅτι. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἀμύητοι ἡμῶν ἐξαγορεύσεις, ἀλλ' ἴσως λαμπρὰ τῇ δαδὶ, καὶ αὐτοὶ τετελεσμένοι. His consequenter ipsa Eleusiniorum sacrorum symbola in transcursu perstringere non omnino extra rem fore censeo, quæ Arnobius lib. v. aduersi. gent. prodit, *Eleusiniorum*, inquiens, *vestrorum notas & origines producunt turpes, & antiquarum elogia literarum, ipsa denique symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus respondetis.* IBIVNAVI, ATQVE EBIBI CYCEONEM, EX CISTA SVMPSI, ET IN CALATHVM MISI, ACCEPI KVRSVS, IN CISTVLAM TRANSTVLI. Quę quidē ille in Latinū conuertit è Græcis, quæ sic habēt: Ἐνήνοχα, ἔπιον τὸ κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. quemadmodum ex Clemen. Alexand.in Orar. exhortator.ad Græcos, & ex Eusebio lib.II.de præparar. Euangel. liquet. Ex quibus, vt & Mater. Firmico lib. de Errore profanar. religion. alia quoque mysteriorum & arcanorum symbola petenda sunt.

Sollemni verò præfarione eos quibus puræ manus non erant, sacris arceri consueisse, Liuius lib.XLI. tradit his verbis: *Cùm omnu præfatio sacrorum, eos, quibus non sint* PVRÆ MANVS, *sacris arcest.* Lucian. περὶ θυσιῶν. Καὶ τὸ μὲν παρεγγεμμα φησὶν μὴ παρεῖναι ἔσω περιβάντα ἱερὸν ὅστις μὴ καθαρός ὅτι τὰς χεῖρας. Inde est quod Virgil. in eo voro, quod pro sua Æneide Veneri suscipir in Catalectis, PVRIS, inquit, *serta feram* MANIBVS. Sic & Alcmena apud Plautum in Amphitryone Act v.Sc.1.Deos immortales manibus puris, vt sibi auxilium ferrent, inuocasse dicitur. Simili modo & Tibullus ad sacra accedentes MANIBVS PVRIS fontis aquam sumere iubet Eleg.1.lib.II. Seneca lib.III. Natural. quæst. *Quid est præcipuum? Non admittere in animum mala consilia,* PVRAS *ad cœlum* MANVS *tollere.* Eiusdémque nominis poëta Oedipo Act.III.Sc.1.

Licet tam tollere ad cœlum pię,
PVRAS, *nec vlla scelera metuentes* MANVS,

Quò pertinet illa mimorum γνωμὴ:

PVRAS *Deus, non plenas aspicit* MANVS.

Puras autem manus tam à sordibus & illuuie, quàm à cæde & sanguine, in sacris exigebant. Pollutas namque & sanguinolentas manus à sacris repulsas & reiectas fuisse patet, cùm ex illis suprà laudatis Silij versibus, quibus nauis, qua Cybeles signum vehebatur, vincula pollutis manibus contrectari sacerdos vetat; tum è Seneca in Thyeste Act.I.Sc.1.vbi ait:

—Moneo, ne sacra MANVS
Violata cædę, né ve furiali malo
Aspergat aras. —

Interpretatur Aristophanis in Vespis: Ἐγὼ δῶ, ait, καὶ προφόρους ὑ μαπαλαβεῖν τῆς ὑσιῶν.

Nec

Nec enim huiusmodi hominum puræ manus erant. Vnde apud Herodotum lib. 1. Ἀνὴρ μὴ καθαρὸς ἐὼν τὰς χεῖρας dicitur, qui homicidio manus polluerat. Sed & puras manus apud Horat. Epod. XVII. vetus commentator à scelere innocentes interpretatur: quibus verbis idem Horatius lib. 1. Sermon. Satyr. IIII. vsus est. Planè vt puris manibus ad sacra accederent, constat rem diuinam facturos manus abluisse. Cato de re Rust. cap. CXXXII. Dapem quo modo fieri oporteat tradens, *Manus*, ait, *interluito, postea vnum sumito.* Plaut. Aulularia, Act. III. Sc. VI.

Ego nisi quid me vis, eo lauatum, vt sacrificem. Et eiusdem comœdiæ, Act. V. Sc. I.

Nunc lauabo, vt rem diuinam faciam.

Ouid. lib. IIII. Fastor.

Hu Des placanda est: hæc tu conuersus ad aras
Dic quater, & viuo perlue rore manus.

Dionys. Halycarnass. lib. VIII. Σωτηλεωθείσης δὲ τῆς πομπῆς, ἐξουθένουν αὐτὴν οἵ τε ὑπατοι, καὶ τὴν ἱερείαν οἷς ὅσιον, καὶ τὴν ἀντόλαν. Τρόπος δ' αὐτὸς ἦν τῶν παρ' ἡμῖν. Χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερεῖα καθαρὰ ἀπεργάζονται ὕδατι. Χερνίψασθαι enim χεῖρας νίπτεσθαι interpretantur Hesychius, Suidas & Eustathius. Marius quoque apud Plutarchum νιψάμενος τὰς χεῖρας καὶ τραπεὶς τὸν ἥλιον τὰ ἀπαντῶν vota diis facit. Atque huc spectat, quod Festus Pompeius scribit: *Malluuium latum, in commentario sacrorum, significat manus qui lauet.* Eodémq; vetus Horatij interpres refert verba hæc lib. II. Sermon. Sat. III.

-circum compita siccus
Lautis mane senex manibus currebat.- Idcirco enim dixisse eum ait *lautis manibus*: quia solebãt deos precaturi manus & pedes abluere. Ex hoc etiã factorũ ritu Virg. lib. VIII. Æn.

Surgit, ait, & æthery spectans orientia solis
Lumina, rité cauis vndam de flumine palmis
Sustulit.-

Hinc & Ouidius lib. IIII. Fastorum. Claudiam precaturam puram fluminis aquam manibus hausisse narrat. Quinetiam Propertius ossa sua à matre & Nezra, manibus priùs lotis legi, mandat Eleg. II. lib. II. Denique ἀνίπτοις χερσὶν, diis libare vetant Hesiod. ἐν ἔργοις, & Homer. Iliad. VII. & inde ducta prouerbia, *Illotis manibus & pedibus*, bene Erasmus censet: quibus præter eos auctores, vnde ille exempla collegit, vtuntur Dio Chrysostomus in Orat. Olympica, & Lucian. in Pseudologista. Sanè cæde & sanguine pollutas manus abluendas fuisse priusquàm sacra arævè contingerentur, Virgil. lib. II. Æneid. docet, Æneam ita loquentem inducens:

Tu genitor cape sacra manu, patriósque penates:
Me bello è tanto digressum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.-

Proinde apud Senecam in Hercule Furen. Act. IIII. Sc. I. Amphitryo Herculẽ priusquàm sacrificet, manus cruentas abluere ita admonet:

-nate, manentes priùs
Manus cruenta cæde & hostili expia.

Ex eodémque mote idem auctor eiusdem Tragœdiæ Sc. vlt.

Quis Tanais, inquit, aut quis Nilus, aut quis Persica
Violentus vnda Tigris, aut Rhenus ferox,
Tagúsve Ibera turbidus gaza fluens
Abluere dextram poterit?

Scholiastes Sophoclis in Aiace Mastigophoro, Ἐγὼ τῶν, ait, τοῖς παλαιοῖς, ὅτι ἡ φόνου αἰθρήσου, ἢ ἄλλας σφαγὰς ἐποίουν, ὕδατι χοπτίζειν τὰς χεῖρας ἀπὸ καθαρσίου τοῦ μιάσματος. Huiusmodi autem ablutionem VIVO flumine factam Virgilius dixit, vt Ouidius, VIVO rore, & Valer. Flacc. lib. III. Argonautic. VIVA *lympha*. Itaque apud Liuium lib. I. antistes Romanus, Sabinum illotis manibus bouem Dianæ immolare parantem ita alloquitur: *Quid iam tu hostes paras incestè Dianæ facere? Quem tu antè* VIVO *perfunderis flumine? infima valle præfluit Tiberis.* Quod idem Aurel. Victor de vir. illustrib. narrans: *Responsum, ait, somnio datum, cum populum summam Imperij habiturum, cuius ciuis bouem illam immolasset:*

Latinus bouem in Auentinum egit, & causam sacerdoti Rom. exposuit: Ille callidus, dixit, prius eũ VIVO *flumine manus abluere debere.* Eandémq; historiã referens Plutarch. Ἐν Αἰτίοις: Προστάξαι, αἰτ, τὸν Κορνήλιον τῷ Ἄττεσι λοῦσαι δᾳδ τοῦ ἱεροῦ τὰς χεῖρας: νομίζεται γὰρ οὕτω τοὺς καθαιρεῖσθαι. VIVVM autem flumen Seruius in lib. II. Æneid. interpretatur semper fluens & naturale, additque esse hoc Augurale verbum, & hanc quoque lugibus ac perennibus aquis appellationem vulgi sermone tribui, Plutarchus tradit in libello quo tractat, an aqua sit igni vtilior. Nec verò manus tantùm, sed & caput, totúmque corpus plerunque abluebant, aspergebántque, prout diis superis inferísve sacrificabant, vt est à Seruio notatum in lib. IIII. Æneid. Qua de re alias plura. Interim monuisse cõtentus ero illum gentilium ritum perstringi ab Arnobio lib. VII. aduers. gent. his verbis: *Mactatúrque hoc illis, quorum templa cùm adire disponitis, ab omni vos labe puros, lautos, castíssimósque præstatis.* Quod & mordet Lactantius lib. V. cap. XX. *At illi*, inquiens, *infelices, nec ex sceleribus suis intelligunt, quàm malum sit quod colunt: quandoquidem flagitiis omnibus inquinati veniunt ad precãdum, & se pie sacrificasse opinantur, si cutem lauerint, tanquã libidines intra pectus inclusas vlli amnes abluant, aut vlla maria purificent* Eóque respiciẽtes apud Plautũ Rudente, Act. III. Sc. III. mulieres petũt, vt sibi pace Veneris in templo eius esse liceat, dicúntq; se elautas opera Neptuni. Hoc verò appellabãt, PVRE LAVARI. Tibull. Eleg. III. lib. I.

Quid ve piè dum sacra colit, PVRE QVE LAVARI
Te memini, & puro secubuisse toro.

Liuius lib. XXXIX *Decem dierũ castimonia opus esse, decimo die cœnatum, deinde* PVRE LAVTVM *in sacrarium deducturam.* Paulus ex Festo: PVRE LAVTVM, *aqua pura lauatum.* Hoc amplius à sacris arcebant hesterna Venere inquinatos. Tibull. Eleg. I. lib. II.

Vos quoque abesse procul iubeo: discedite ab aris,
Queis tulit hesterna gaudia nocte Venus.

Vnde Lampridius in Alexandro: *Primùm vsus viuendi eidem hic fuit: primùm si facultas esset, id est, si non cum vxore cubuisset, matutinis horis in larario suo rem diuinam faciebat.* Bellè itaque Ouidius lib. III. Amor. Eleg. VI.

A tenera quisquam sic surgit manè puella,
Protinus vt castos possit adire deos?

Nec verò illoto corpore ad sacra statum accessisse Venere polluros ostendit Persius Saty. II. cùm ait:

Hæc sanctè vt poscas, Tiberino in gurgite mergis
Manè caput bis terque, & noctem flumine purgas.

Illic enim, *noctem*, nocturnum concubitum accipere oportet. Quem Persij locum D. Hieronymus citat in Apolog. pro libris aduersus Iouinianum. *Sed ipsorum*, inquiens, *conscientiam conuenio, qui eadem die post coitum communicant & iuxta Persium, noctem flumine purgant.* Cicero lib. 2. de Legib. *Caste lex iubet adire ad deos animo videlicet, in quo sunt omnia, nec tollit castimoniam corporis, sed hoc oportet intelligi, cùm multum animus corpori præstet, obseruetúrque, vt casto corpore adeatur, multo esse in animis id præstandum magis. Nam illud vel aspersione aquæ, vel dierũ numero tollitur: animi labes nec diuturnitate euanescere, nec amnibus* (aut, vt quidam malunt, maribus) *vllis elui potest.* Atq; adeò post illud nocturnũ opus mulieres aqua sumpta sese purificasse ostendũt, obscurè quidẽ Ouid. lib. III. Amor. Eleg VI. postremis versibus, Auctor incertus in Priapeis, & Cicero in Orat. pro Cœlio: apertiùs verò Suetonius in Aug. vsto, cap. XCIII. quo loci Atriam refert, cùm ad sollemne Apollinis sacrum media nocte veniret polita in templo lectica, dum ceteræ matronæ dormirent, obdormiisse, draconémque repentè irrepsisse ad eam, paullóque post egressum: illam verò expergefactam quasi à concubitu mariti, purificasse se: & statim in corpore eius extitisse maculam velut depicti draconis, nec potuisse vnquam eximi, adeò vt mox publicis balneis perpetuò abstinuerit. Ac planè quibus diebus Isidis sacris operam dabant mulieres, secubare eas, & virorum consuetudine abstinere solitas, cõstat ex Tibullo Eleg. III. lib. I. Propertio lib. II. Eleg. XXII. & Ouidio lib. III. Amor. Eleg. VIII. Cuius deæ sollemnia idcirco à Propertio *tristia* vocantur. Eadémque ratione Isidis DIES PVROS appellat idem poëta lib. IIII. Eleg. V. non alta loquendi figura, quã qua Plautus Asinaria, NOCTES PVRAS. Itaque eas, quæ negare vellent noctem amantibus, præterexere posse causam sacrorum Isidis, nõ modò illic Propertius docet, sed & Ouid. lib. I.

lib.I. Amor. Eleg.VIII. his versibus:

Sepe nega noctem, capitis modò finge dolorem,
Et modò quæ causam præbeat Isis erit.

Idémque Cerealibus mulieres obseruasse indicat idem Ouid. lib.x. Metamorphos. & lib.III. Amor. Eleg.IX.

VT autem in sacris PVRAS MANVS, ita & PVRAS VESTES, & PVRA VASA, & PVRAM HOSTIAM, & PVRVM VINVM desiderabant. Tibull. Eleg. VIII. lib.I.

Hunc PVRA cum VESTE sequar, myrtoque canistra
Vincta geram, myrto vinctus & ipse caput.

Idem Eleg.I. lib.II.

Casta placent superis, PVRA cum VESTE venite.

Virgil. lib.XII. Æneid.

-PVRAQVE in VESTE sacerdos
Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem
Attulit.- Vbi Seruius in Schedis, PVRA interpretatur, nõ polluta. *Et pura, ait, dicitur vestis quæ festis diebus vti consueuerãt sacrificaturi: vt neq; funesta sit, neque fulgurita, neq; maculam habeat in homine mortuo. Est autem purpurea & linea. Purpura enim maris vicem ad piandum præbet. Linum verò fluminis, quia cùm vere primùm in oriente flumen inundasset, linum natum Plinius Secundus dicit. Ideo magistratus sacrificaturi togam prætextam habent, & manus ablutas detergere lineis mantilibus curant.* Idem in lib. IIII. Æneid. ad hæc verba, *Date vulnera lymphis: Sane in sacris pura vestis appellatur, quæ neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo.* Festus Pomp. *Pura vestimenta sacerdotes ad sacrificium habebant, id est, non obsita, non fulgurita, non funesta, non maculam habentia.* At de puris vasis Plautus idoneus testis est: apud quem in Amphitr. Act. III. Sc.II. Iupiter ab Alcmena petit, vt sibi ad vota soluenda, vasa pura adornari iubeat. Similitérque Amphitryo Act.V. Sc.I.

VASA, air, PVRA *iube actutum adornari mihi,*
Vt Iouis supremi hostiis pacem expetam.

Ideò eiusdem Comœdiæ Act. IIII. Sc.III. Sosia Amphitryoni:

Tu purgari, inquit, iusseras vasa, vt rem diuinam faceres.

Et in Captiu. Act. IIII. Sc.I.

Vasa tibi PVRA *apparantur ad rem diuinam citò.*

Quod autẽ ad PVRAM hostiã attinet, eius rei habitam rationẽ in sacris docet Varro lib. II. de re Rust. cap. IIII. de porcis agens: *Qui à partu, ait, decimo die habentur* PVRI *ab eo appellantur ab antiquis* SACRES, *quòd tum ad sacrificium idonei dicuntur primùm.* Plinius lib. VIII. cap. LI. *Suis fœtus sacrificio die quinto* PVRVS *est: Pecoris die octauo: Bouis tricesimo. Coruncanus Ruminales hostias, donec bidentes fuerint,* PVRAS *negauit.* Idem lib.X. cap. LVI. de gallinis loquẽs: *Ad rem diuinam luteo rostro pedibúsque* PVRÆ *nõ videtur: ad opertanea sacra, nigræ.* Idẽ lib. XXIX. cap. IIII. Catulos lactentes etiam, PVROS existimatos placandis numinibus scribit. Fest. Pomp. *Agnus dicitur à Græco ἀγνὸς, quod significat castum: eo quòd sit hostia* PVRA *& immolationi apta.* Plutarch. in lib. de defectu oraculor. δεῖ γὰρ τοθύσιμον τῷ τι οὐ μικτὸν, ἢ τῇ ψυχῇ καθαρὸν εἶναι, καὶ ἀσινὲς, ἢ ἀδιάφθορον. Obseruatum quoq; vt PVRVM esset vinũ, quod sacris adhibebatur, testatur Plin. lib. XIIII. cap. XII. Hinc Ouid. lib. III. de Ponto, Eleg.I.

Sed priùs impositio sacris altaribus igne,
Tura fer ad magnos VINAQVE PVRA *deos.*

Idem lib. VII. Metamorphos.

-dum vota sacerdos
Concipit, & fundit PVRVM *inter cornua vinum.*

Sed & PVRA aqua socios Æneæ lustratos Virg. lib. VI. Æneid. scribit. Denique ex Numæ instituto, far non nisi tostum; ad rem diuinam PVRVM censebatur, quemadmodum Plin. lib. XVIII. cap. II. tradit. Ita PVRA omnia sacris adhibita planum fit.

Porrò impij quoque, sceleribúsque & flagitiis contaminati sacris arcebantur. Vnde Ouid. lib.I. Fastor.

Innocui veniant, PROCVL *hinc,* PROCVL IMPIVS ESTO
Frater.-

Statius Papin.lib.III.Syluar.

-Adeſte
*Diíque,hominésque ſacris,*PROCVL MINC, PROCVL ITE NOCENTES,
Si cui corde nefas tacitum feßique ſenectus
Longa patris,ſi quis pulſatæ conſcius vnquam
Matris, & inferna rigidum tenet Aeacon vrna,
Infontes caſtósque voco.

Gratius in lib.I.de Venat.

-Ipſe manu ramum pallente ſacerdos
*Termitem quatiens,*PROCVL HINC EXTORRIBVS IRE
EDICO, PRÆSENTE DEO, PRÆSENTIBVS ARIS,
QVEIS SCELVS AVT MANIBVS SVMPTVM AVT IN CORPORE
MOTVM EST, *Inclamat.-*

Id quod ſignificat Propertius, cùm ſacra faciens Eleg.VI.lib.IIII.ita ſcribit:

Ite procul fraudes:alio ſint ære noxæ.

Eleuſiniorum vtique ſacrorum initiatione,impios & ſceleratos voce præconis ſummotos fuiſſe,eáque de cauſa Neronem illis intereſſe auſum non fuiſſe, Suetonius auctor eſt. Et diuerſo, Marcum Antoninum philoſophum, Eleuſiniæ Cereris templũ adiiſſe,ſacraríumque ingreſſum,vt ſe innocentem approbaret, Capitolinus in eius vita narrat. Lampridius in Alexandro:*Inſtitque,quemadmodum in Eleuſinia ſacra dicitur,vt nemo ingrediatur, niſi qui ſe innocentem nouerit.* In quibuſdam etiam ſacris à lictore, quemadmodum Paulus ex Feſto ſcriptum reliquit,clamabatur,HOSTIS, VINCTVS, MVLIER, VIRGO, EXESTO. id eſt,eodem interprete, extrà eſto. Prohibebantur enim hæ perſonæ illis ſacris intereſſe. Et certè quibuſdam ſacris mulieribus intereſſe non licebat. Minutius Felix in Octauio:*Nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt.* M. Cato lib.de re Ruſt. cap.LXXXIII. poſt traditã formulam voti,quod pro bubus,vt valeant,fieri debet Syluano: *Mulier*, ait, *ad eam rem ne adſit,néve videat, quomodo fiat.* Herculano pariter ſacrificio abſtinuiſſe mulieres, Agellius lib.XI.lib.VI.tradit. Macrob.lib.I.Saturnal cap.XII.*Vnde & mulieres in Italia ſacro Herculis nõ licet intereſſe:quia Herculi,cùm boues Geryonis per Italiæ agros duceret,ſitienti reſpõdit mulier, aquam ſe non poſſe præſtare,quod feminarum dea celebrarentur dies,nec ex eo apparatu viro guſtare fas eſſet,propter quod Hercules facturus ſacrum deteſtatus eſt præſentiam feminarum: & Potitio ac Pinario ſacrorum cuſtodibus iuſſit,ne mulierem intereſſe permitterent.* Quod & Sex. Aurelius Victor in origine gẽtis Rom.refert. Itaq; Hercules ipſe apud Propert.lib.IIII.Eleg.IX.

MAXIMA, ait,*que gregibus deuota eſt* ARA *repertis,*
ARA,*per has,inquit,*MAXIMA *facta manus.*
Hæc nullo vnquam pateat veneranda puello,
Herculea exuuij ne ſit inulta ſitus.

Iam in rebus diuinis,quæ publicè fiebant, VT FAVERENT LINGVIS, imperabatur,quemadmodum à Cic.lib.I.de Diuinat. & Plinio lib. XXVIII. Natural.hiſtor.cap.II. memoriæ prodítum eſt. Proinde Horatius, velut antiſtitis Muſarum perſonam gerens,

FAVETE,ait, LINGVIS: *carmina non priùs*
Audita,Muſarum ſacerdos,
Virginibus puerísque canto. (*.)

Virgil.lib.V.Æneid.

ORE FAVETE *omnes, & cingite tempora ramis.*

Stat.Papin.lib.II.Syluar.in Genethliaco Lucani:

Lucanum canimus, FAVETE LINGVIS.

Martial.lib.X.Epigram.

Octobres age ſentiat Calendas
Facundi pia Roma Reſtituti. (*.)
LINGVIS *omnibus &* FAVETE *votis,*
Natalem colimus.

Sed & Ouid. lib. II. Faſtor. Terminalia deſcribens, alios ſerta libáque ferentes,alios ignem lignis admouentes, alios vina libantes, reliquam porrò multitudinem ſpectantem,&

tem,& LINGVIS FAVENTEM facit. Idem lib. III Amor. Eleg. XII. ait:

ORE FAVENT *populi, tunc cùm venit aurea pompa.*

Propert. lib. III. Elegiar.

Sacra facit vates: sint ORA FAVENTIA *sacris.*

Sed quæ sit horum verborum vis ac potestas, non satis conuenit inter omnes. Seneca quidem huiusmodi vocibus silentium imperatum fuisse interpretatur. Sic enim in lib. de vita beata ad Gallionem scribit: *Et ipsam, & deos professores eius, & antistites colite &, quãdo mentio sacrarum literarum interuenerit,* FAVETE LINGVIS. *Hoc verbum, non vt plerique existimant, à fauore trahitur, sed imperatur silentium, vt ritè peragi possit sacrum, nulla mala voce obstrepente: quod multo magis necessariũ est imperari vobis, vt si quid ex illo profertur oraculo, intenti, & cõpressa voce audiatis.* Consentiũt Seruius & Donatus ad eũ versum lib. V. Æneid. ORE FAVETE. Vbi Seruius in membranis: *Apte*, ait, *sermone vsus est in sacrificiis & ludis. Nam in sacris taciturnitas necessaria est: quod etiam præco, magistratu sacrificante, dicebat,* FAVETE LINGVIS. Et mox, *Fauet ore qui per taciturnitatem.* Donatus verò, *In sacris*, ait, ORE FAVERE, *est silentiũ commodare.* Rursũsque in Prolog. Andriæ Terentianæ, *Adeste*, inquit, *non vt absentibus dicit, quippe qui corporibus præsto erãt, sed intenti estote, silete. Sic Põtifices dicũt;* FAVETE LINGVIS, FAVETE VERBIS. Et certè in Gentilũ sacris silentiũ commendatum Quintil. Declamat. CCLXV. docet, cùm ait: *In templo verò, in quo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo etiam tacitam mẽtem nostram custodimus, pulsare, velut in solitudine, velut in secreto quodam, non est ferendum.* Iulianus Imperator in Orat. quæ μισοπώγων inscribitur: Ὑμεῖς τοῦ θεοῦ ἴστε πολλάκις εἰς τὰ περὶ θυσίαν ἐλθόντες, σωφρονοῦντες δὲ πολλῆς ἀκοσμίας ἀπαπίμπλαντο ἱερά. Πρίν τι δ' αὖ ἀνδρῶσιν εὐφρανθῆναι τελεσμιαίοις ὕμνοις ἢ σιγῆ σοφὴ τοῦ θεοῦ τὸν ἀγαθὸν τόπον ὑμῖν ὄντα ἀκράαδε τὸν νόμον Ὁμήρου ΣΙΓΗ ΕΦΥΜΕΙΩΝ. Sic & antiquitus in sacrificiis dictum, PASCITO LINGVAM, Paul. ex Festo Pomp. tradit: quod ille exponit linguam coërceto, contineto, taceto. Ex qua execrarum gentium religiosa obseruatione, acerrimum telum D. Ambrosius contorquet in eos, qui non eadem taciturnitate nostra sacra colunt ac venerantur: sed interim dum piis vndique vocibus, & psalmorum hymnorúmque cantu ædes sacræ personant, dum ad aras & altaria stant sacerdotes, dum incruentis hostiis Deus Opt. Max. placatur, nec linguam nec strepitum cohibent, nec verbis profanis abstinent. Quem locum eò lubentius subieci, quòd in eam partem nimium peccetur summo Christianorum dedecore, quibus ruborem incutere hominum lucis Euangelicæ expertium sanctitas omnis, & aduersus fictos suos & commentitios deos pietas, debet. Verba Ambrosij lib. III. de Virginib. veland. sic habent: *An quicquam est indignius, quàm oracula diuina circumstrepi nec audiantur, ne credantur, ne reuelentur, circumsonari diuina sacramenta confusis vocibus, vt impediatur oratio pro salute deprompta omnium, cum gentiles idolis suis reuerentiam tacendo referant?* Qua de re in Benedicti Leuitæ Collectaneis lib. VI. cap. CLXXIII. & CXCII extant piæ aliquot veterum nostrorum principum constitutiones, quibus silentium in Ecclesia fieri, attentísque auribus Dei verbum audiri præcipitur. Atque adeò in gentilium & paganorum templis religioni fuisse expuere, aut nasum emungere, Arrian. lib. III. Epictet. cap. XI. scribit. Verùm vt è diuerticulo in viam redeam, & ad alteram eius formulæ, in qua hæremus significationem transeam, sunt, qui existiment huiusmodi voce populum, non vt taceret modò admonitum, sed etiam vt bona verba diceret, ac profanis & malè ominatis pareceret. Quam opinionem sequitur Paulus, qui in Epitome Festi Pomp. Fauẽtiam, bonam ominationem interpretatur: & ita præcones clamantes populum sacrificiis fauere iussisse tradit, quòd fauere, sit bona verba fari. Cui interpretationi adstipulantur exempla quæ subiungam. Tibull. lib. II. Eleg. I.

Dicamus BONA VERBA, *venit natalis ad aras;*
Quisquis ades, LINGVA *vir mulierque* FAVE.

Ouid. lib. I. Fastor.

Prospera lux oritur: LINGVIS ANIMISQVE FAVETE,
Nunc dicenda bono sunt BONA VERBA *die.*

Idem lib. III. Trist. Eleg. XIII.

Concipiámque BONAS ORE FAVENTE *preces.*

Et paulò pòst:

Nec dare tura libet nil exorantia diuos:
In tantis subeunt nec BONA VERBA *malis.*

Similiter lib.v. Trist. Eleg.viii.

LINGVA FAVENS *adsit nostrorum oblita malorum,*
Quæ puto dedidicit iam BONA VERBA *loqui.*

Idem lib.iii. de Ponto Eleg.iiii.

Vix BONA *pro tanto quærenti* VERBA *subibant.*

Tacitus lib.iiii. *Quem enim diem vacuum pœnæ, vbi inter sacra & vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla & laqueus inducantur?* Sic & Horat. lib. iii. Ode xiiii. ferias ob Augusti ex Hispania reditum indicens, eo nomine sacra fieri, &, vt pote bono die, bona verba dici, & à contrarijs abstineri ita iubet:

-vos ô pueri & puellæ,
Iam virum expertæ male nominatis
Parcite verbis.

Vbi vetus interpres, *malè ominatis* legit: & hanc interpretationem adhibet: *Siue quia ex festiuitate dierum feriæ indicebantur, & abstinebatur à litibus iurgiisque: siue quia in sacrificijs præcepto silentio bona omina haberi iubebantur, ne inciuiliter & incautè loquentes mala omina verbis facerent: ideo, inquit parcite verbis malè ominatis, id est, malis ominibus.* In eandémque sententiam pedibus & numeris eunt versus hi à Nonio ex Accij Oenomao citati:

Vos ite actutum, atque opere magno edocite
Per vrbem, vt omnes qui arcana astúque accolunt
Ciues, omnibus faustis augustam adhibeant
Fauentiam, ore obscena dicta segregent.

Obscena enim apud antiquos fere omnes dicta, quæ mali ominis habebãtur, Varro & Fest. Pomp. scribunt. Quinetiam huic opinioni accedere Cicero videtur, qui vel ipsasmet hominum voces obseruandas veteres censuisse scribit: quas quia valere credebant, idcirco, FAVERI LINGVIS imperabant. Denique Nonius Marcellus: *Omen, aut, votum est mentis & vocis. Vnde sacrificantibus dicitur bona omina habere, id est, vt circumstantes & mente recta velint, & bona oribus proferant.* Similique modo in Græcorum concionibus & conuentibus bona verba dicere, qui aderant, iubebantur. Hanc enim illic primam à præcone vocem mitti solitam, itidemque in sacris vsurpatam, Aristides in Orat. Εἰς τὸ μὴ δεῖν κωμᾴδεῖν, ita scribit: Ἐνθυμήθητε δὲ τοὺς ἱερέας τὰς ἀρὰς φωνὰς, εὐφημεῖν τοῖς παροῦσι κελεύοντας. Ἐνθυμήθητε δὲ τοὺς ἱερεῖς καὶ τῶν κατηρχομένων ἡμῖν ἐπευδὰν ἡσυχίαν· ὡς αὐτοὶ τοῦτο μάλιστα ὑπὲρ τοῦ ἡσυχῆ σπουδάζομεν. Quod alias, Deo volente & propitio, plenius & vberius explicabimus. Nec à proposito abhorret ille veterũ Εὐφημισμὸς BONA VERBA, quo Terẽt. Andr. Act. i. Sc. ii. & Macrob. lib. i. Saturn. cap. v. & lib. ii. cap. i. vtitur. Contrà verò, quædam fuisse sacra, quæ non ἀφημία, sed maledictis & execrationc celebrarẽtur, quæque pro violatis haberẽtur, si quando inter sollemnes ritus, vel imprudenti alicui excidisset bonum verbum, Lactantius lib. i. Diuin. Institut. cap. xxi. docet. Cuiusmodi erant illa Herculis sacra, quorum Apollodorus lib. ii. Bibliothec. de Dijs gentium, meminit, in hæc verba: Διὸ ἐν τῷ ἐκεῖθεν θύειν Ἡρακλεῖ μετὰ κατηρῶν τοῦτο φράσουσι. Philostrat. in Icone Thiodamantis post originem huius ritus expositam, ὅθεν, ait, ἔξεστι μὲν αὐθότης Ἡρακλεῖ θύεται κατ' εὐχὴν δὲ ἐπαράμενοι, ὅσα οἷμαι ὁ γεωργὸς τότε· Χαῖρε δὲ ὁ Ἡρακλεὼ Ἀιδίοις δὲ δυσὶ κεκαρυμμένοις πόδα δε. BONIS autẽ verbis aduersantur MALA. Propert. lib. iiii. Eleg. v.

Quisquis amas scabru hoc bustum cædito saxu,
Mistaque cum saxu adsice VERBA MALA.

Ouid. in Ibin:

Dixerat inuito quæ MALA VERBA *viro.*

Cæterùm est & alius eius, in qua adhuc versamur, quámque nondum missam fecimus formulæ, sensus. Ferendus enim non esset, qui diceret hac formula silentiũ imperari apud Ouidium lib. xv. Metamorphos. quandoquidem illic LINGVIS FAVERE iussi, verba sacerdotis geminata repetitáque referunt, tantum abest vt taceant. Sed nec silentio excep-

ptos

ptos versus suos significat idem auctor, quum lib. II. de Ponto Eleg. V. eos à Solano ORE FAVENTE probari scribit. Quinetiam apud eundem in Ibin dici non potest, LINGVIS FAVERE, esse bona verba dicere, aut malis vocibus, seu malè nominatis verbis abstinere: Nam quòd ibi facit sacrum, diris & execrationibus peragit. Itaque ORE FAVERE dū iubet, non bona, sed mala verba fari, & dicere imperat. Ex quo efficitur, quod quibusdam placet, omnino respuēdam non esse illam, quam licet à plerisque receptam interpretationem Seneca explodit. Non enim à vero abhorret etiam his verbis impetatū, vt multitudo quæ aderat fauorem præstaret sacris, eáque probaret ac votis fauentibus prosequeretur, denique vt verbis præeuntem sacerdotē subsequeretur, & idem pro se quisque precaretur. Itaque Ouidius Ibin deuouens, eos qui sacris suis aderant, quas in illum iacit execrationes, fauore suo comprobare, eadémque illi imprecari iubet, vt & ille lib. XV. Metamorphos. antistes, preces quas concipiebat, à populo non pio modò fauore, animisque propitiis accipi, sed & lingua nuncupari volebat. Ac planè votis, quæ sacerdotes suscipiebant, priuatorum quoque vota accessisse Ouidius ostendit lib. II. Trist. Eleg. I. cùm ait,

Optaui peteres cælestia numina tardè:
Párque fui turbæ parua precantis idem.
Et pia tura dedi pro te, cúmque omnibus vnus
Ipse quoque adiuui publica vota meu.

Et lib. I. de Ponto Eleg. VII.

Qui ne difficilis mihi sit, Græcine precare,
Confer & in votum tu quoque verba meum.

Et lib. IIII. de Ponto Eleg. IX.

Vota precor votis addite vestra meis.

Et lib. V. Tristium Eleg. XII.

Téque velint sine se, comprecor, esse Deum.
Optat idem populus. —

Idem lib. II. de Ponto Eleg. V.

Pro quibus, vt maneas de quo censeris amicus
Comprecor, ad vitæ tempora summa tuæ.
Succedátque suis orbis moderator habenis,
Quod mecum populi vota precantur idem.

Idem lib. VII. Metamorphos.

— pro te fortissime vota
Publica suscipimus: Bacchi tibi sumimus haustus.
Consonat assensu populi, precibúsque fauentum
Regia. —

Hinc & Plinius in Panegyrico in vnius salute collata omnium vota dicit. Vnde etiam non minùs animis quàm linguis faueri iubebant. Ouidius lib. I. Fastor.

Prospera lux oritur, LINGVIS ANIMISQVE FAVETE.

Martial. lib. X. Epigramm.

LINGVIS *omnibus &* FAVETE *votis.*

Iuuenal. Sat. XII.

Ite igitur pueri, LINGVIS ANIMISQVE FAVENTES.

Asmenus in versu de die natali:

Vósque simul, iuuenes, ANIMIS ET VOCE FAVENTES
Concelebrate diem votis felicibus almum.

Eodémque modo sacra cœtúmque à fauentibus celebrari præcipit Virgilius lib. I. & VIII. Æneid. Vtvt se res habeat, hæc, in qua hæremus, formula, ita, quantū augurot, concipiebatur: LINGVIS FAVETE QVISQVIS ADES. Hanc ego coniecturam ex Ouidio & Tibullo capio, quibus magistris lubenter errare me patiar. Ouidius lib. XV. Metamorphos.

— cognouit numina cæstos
Euinctus vitta crines albente sacerdos:

EN DEVS EST! DEVS EST! ANIMIS LINGVISQVE FAVETE

QVISQVIS ADES, *dixit: Su, ô pulcherrime, vrsus*
Vtiliter, populósque iuues tua sacra colentes.
QVISQVIS ADEST, *vrsum veneratur numen, & omnes*
Verba sacerdotis referunt geminata, primque
AEneadæ præstant & MENTE ET VOCE FAVOREM.

Idem in Ibin:

Nulla mora est in me: peragam rata vota sacerdos:
QVISQVIS ADES, SACRIS ORE FAVETE MEIS.
QVISQVIS ADES *sacris, lugubria dicite verba.*

Tibull. Eleg. 1. lib. II.

QVISQVIS ADEST, FAVEAT: *fruges lustramus & agros.*

Et Eleg. II. eiusdem libri:

Dicamus bona verba: venit natalis ad aras,
QVISQVIS ADES, LINGVA *vir mulierque* FAVE.

Eodémque pertinent & hi versus Ouidij lib. III. Fastor.

QVISQVIS ADES, *casteque colis penetralia Vestæ,*
Gratare, Iliacus turáque pone focus.

Et lib. I. de Arte amandi:

QVISQVIS *vbique viri dociles aduertite mentes,*
Pollicitisque FAVENS *vultus adesto meos.*

Idem lib. VI. Fastor.

QVIQVE ADSINT *sacris, respicere illa vetat.*

Verbum autem hoc QVISQVIS vtrumque sexum continere, vel me tacente mediocriter docti intelligunt. Non. Marcell. *Quisquis & gen. femin. attribui posse veterum auctoritas voluit.* Liuius: *Mulier quisquis es, te volumus.* Cæcilius. *Quæso igitur quisquis es mea mulier.* Pacuu. *Quisquis tu es mulier, quæ me insueto nuncupasti nomine.*

ENIMVERO dum magistratus res diuinas facerent vel auspicia captarent, à præcone inclamatum, HOC AGE, Plutarch. in Numa & in Martio Coriolano testatur: qua voce admonitos eos, vt erectis & attentis animis, in eam curam cogitationémq; incumberent, nec perfunctorie aut oscitanter, aliásve res agentes sacris auspiciísque operam darent, idem auctor vtrobique tradit. In Numa quidem sic, Ὡς γὰρ φασὶν τοὺς Πυθαγορικοὺς οὐκ ἐᾶν ἐκ παρόδου προσκυνῶν ἢ προσεύχεσθαι τοῖς θεοῖς ἀλλ' οἴκοθεν εὐθὺς ἵδρυσθαι τοῦτο γνόμενον προσκεκινηκόσι βαδίζειν, οὕτως οἴεται ὁ Νουμᾶς χρῆναι τοὺς πολίτας, μήτε ἀκούειν τι τῶν θείων, μήτε ὁρᾶν ἐν παρέργῳ, ἢ ἀμελῶς ἀλλὰ σχολὴν ἄγοντας ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἢ προσέχοντας τὴν διάνοιαν ὡς πράξει μεγίστῃ τῇ περὶ τὸν εὐσέβειαν. Et mox: Ὡνίκ' οὖν τι μέλλοι καὶ διασύζεσθαι, ὅταν αἴρων τοὺς ὄρους ἢ θυμίαμα διαστέλλῃ, βοᾷσιν OK ΑΓΕ. Σημαίνει δὲ ἡ φωνὴ, τοῦτο πρᾶττε σπεύσας ἐπίστρεψον. ἢ κατακοσμοῦσα τοὺς προσευχομένους. Rursúsq; in Martio Coriolano: Εοικε δὲ ὁ Νουμᾶς, τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἱερῶν σοφώτατος ἐξηγητὴς γεγονέναι, ἢ τοῦτο παγχάλως νομοθετῆσαι τοῖς ὠλάβειαν αὐτοῖς, ὅταν ἄρχοντες ἢ ἱερεῖς παράσχωσί τι τῶν θείων, ὁ κήρυξ προείπῃ, μεγάλῃ φωνῇ βοῶν OK ΑΓΕ. Quibus verbis iuben scribit: Προσέχειν τοῖς ἱεροῖς ἢ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ μηδὲ χρεία ἀσχολίας. Est & alibi à Plutarcho paullò obscurius hæc ipsa, qua de agimus, sacrorum vox literis consignata. Sic enim ἐν Αἰτίοις ἔστι Ρωμαϊκοῖς scriptum est: Ρωμῆοι δὲ τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἑορταῖς οὐδὲν ᾠκονόμουν, οὐδὲ ἐφρόντιζον, ἀλλ' ἢ τὰς θεὰς τὰς θεοὺς ἀσχολεῖσθαι, ἢ ΤΟΥΤΟ ΕΠΡΑΤΤΟΝ, ὥσπερ ἔτι νῦν προκηρύττουσιν ἐν ἱεροῖς ὅτι τὰς θυσίας βαδίζοντες. Quo loci nec sagax nec acris naris Latinus interpres fuit, qui ne odoratus quidem est, quid lateret. Huc etiam pertinet ille Syllæ crudelis & inhumanus iocus apud Senecam lib. I. de Clementia: qui nisi ad hanc formulam relatus, planè frigeret: *Cum in vicino*, ait, *ad ædem Bellonæ sedens exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito Senatu,* HOC AGAMVS, *inquit: seditiosi pauculi iussu meo occidantur.* Atq; ita Tranquillus in Caligula cap. LVIII. quosdã tradidisse scribit, alloquẽti pueros Caligulę à tergo Chæream ceruicẽ gladio cæsim grauiter percussisse, pręmissa voce, HOC AGE: tanquã nimirũ victimam immolaret. Extrema quoque Galbæ vox percussoribus iugulũ offerẽtis hæc fuisse fertur, VT HOC AGERENT, ac ferue, si ita è republica videretur,

quẽadmodum ab eodẽ Tranquillo & Plutarch. in Galba, & à Tacito lib. xvii. memorię proditum est. Quinetiam, hoc loquendi genere attentionem sibi veteres conciliabant, auditoresque attentos efficiebant, vt ex Plauti prologo Asinar. & Pseudolo Act. i. Sc. i. & ex Persa Act. iiii. Sc. iiii. & ex Captiuis Act. v. Sc. ii. liquet. Fadémq; verborũ figura apud Terentium in Eunucho Act. i. Sc. ii. audientiam sibi fieri Thais postulat, cùm eam loquentem Phædria & Parmeno sæpius interpellarent. His & alia similia exempla si quis requirat, ea Horatius lib. ii. Sermon. Sat. ii. Iuuenal. Sat. vii. & Tertullian. lib. iiii. aduersus Marcionem, suppeditabunt.

MINISTER planè qui victimam cædebat, priusquàm eam feriret, rogabat, Agerétne, hac voce eum, cuius iussus expectabatur, compellans, AGON? Qua in voce scitè ac facetè lusit Asinius Pollio, Triarium deridens apud Senecam lib. ii. Controuersiar. *Filius*, inquit, *cernicem porrigat: carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat*, AGON? *quod fieri solet victimis.* Ex quo Agonaliorum ferias nomen inuenisse nonnullis placuit. Varro lib. v. de lingua Lat. *Agonales dies, per quos rex in regia arietem immolabat, dicti ab* AGON? *eo quòd interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur.* Ouid. lib. ii. Fastor.

Quattuor adde dies ductis ex ordine Nonis,
Ianus Agonali luce piandus erit.
Nominis esse potest SVCCINCTVS *causa* MINISTER,
Hostia cælitibus quo feriente cadit:
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros
Semper, AGATNE, *rogat, nec nisi iussus agit.*

Quem magistratuum iussum interfecisse declarat Dionysius Halicarnass. lib. vi. cũ ait: Ἕπεται γὰρ ἀδύνατον εἶδος τὸ τοῦ ὑπηρέτου αὐτῷ τελέως. Vnde illud Ouidij lib. iiii. de Ponto, Eleg. ix. ad Græcinum Consulem designatum,

At cùm Tarpeias esses deductus in arces,
Dum caderet iussu victima sacra tuo.

In illis autem Fastorum versibus, MINISTER, popam significat, quem hostiam percussisse constat ex Spartiano in Geta: Ideóque SVCCINCTI epitheton additum est ab Ouidio, quoniam is erat habitus poparum. Sueton. in Caligula cap. xxxii. *Admota altaribus victima,* SVCCINCTVS *poparum habitu, elato altè* MALLEO *cultrarium mactauit.* Idem Ouid. lib. iiii. Fastor.

A boue SVCCINCTI CVLTROS *remouete* MINISTRI.

Propert. lib. iiii. Eleg. iiii.

Illa dies hornis cædem denunciat agnis,
SVCCINCTIQVE *calent ad noua lucra popæ.*

Lucan. lib. i.

Impatiénsque diu non grati victima sacri,
Cornua, SVCCINCTI *premerent cùm torua* MINISTRI.

Et hoc est, quod Lampridius in Commodi vita ait: *Inter hæc, habitu victimario, victimas immolauit.* Eodémque sensu MINISTRORVM nomen accipiendum est, apud Virgil. lib. iii. Georgic. quum de hostia loquens,

Inter cunctantes, inquit, *cecidit moribunda* MINISTROS.

Vt & apud Ouid. lib. ii. Metamorph. hoc versu:

— *Et densi circunstant sacra* MINISTRI.

Et apud eundem illo libri quarti Fastor. loco,

Ast vbi visceribus vitulos rapuere MINISTRI.

Sic quoque lib. iiii. Trist. Eleg. ii. & illis Iuuenalis verbis Sat. xii.

— *à grandi ceruix ferienda* MINISTRO. Quos simili modo, ὑπηρέτας vocat Dionys. Halicarnass. lib. vii. Quorum alij, vt ille loquitur, ἑστῶτος τοῦ ῥύματος κροτάφοις σκυτάλην ἔπαιον. Id quod malleo factum, præter Suetonium, ostendit Ouidius quoque lib. ii. Metamorph. cùm ait:

Haud aliter quàm cùm spectante iuuenca,
Lactentis vituli dextra libratus ab aure,
Tempora discussit claro cana MALLEVS *ictu.*

Græcos verò ῥοπάλῳ ad eam rē vsos, Apollonius lib. I. Argonautic. scribit. Alij, quemadmodum idem Dionysius refert, πίπτοντες ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας. Ita namque (vt hoc obiter leue mendum corrigam) legendum docet non Pollux modò, qui lib. I. Ὀνομαστικῶν, inter organa, τὰ πρὸς θυσίαν, ponit σφαγίδας sed & Glossarium, in quo est, Culter, Σφαγὶς. Et bellè Dionysius, ὑπετίθεσαν, sicut Virgil. lib. VI. Æneid.

SVPPONVNT *alij* CVLTROS.

Et lib. III. Georgic.

Ac vix SVPPOSITI *tinguntur sanguine* CVLTRI.

Ouid. lib. VII. Metamorphos. de victima,

-Subitò collapsa sine ictibus vllis,

Exiguo tinxit SVBIECTOS *sanguine* CVLTROS.

Iisdem quoque cultris hostiam, vt Plautino verbo vtar, exenterabant, aut, vt Ouidio lib. I. Fastor. præeunte dicam, viscera eius aperiebant: Sed quoniā in hanc de sacris mētionem incidi, non alienum ab instituto fuerit, præcipua quædam sacrorum verba, eáq; maximè quæ aliquam rerum cognitionem cōiunctam habent, cursim & perquàm breuiter perstringere. Nam & formulis finitima sunt certa sollemniáque vel singula verba: & me iuuat non Formularum tantùm epulis lectorem accipere, sed & eiusmodi secundas quoque mensas, cùm res tulerit, apponere.

HOSTIARVM planè seu victimarum (hæc enim, vt cum Seruio loquar, licenter confundit auctoritas) aliæ MAIORES, aliæ LACTENTES dicebantur, quemadmodū ex Ciceronis lib II de Legib. & Orat. II. in Rullum, & Liuij multis, Iulij verò Obsequētis aliquot locis liquet. Quædam etiam ANIMALES appellabantur, testibus Arnobio lib. VII. aduers. gent. & Macrob. lib. III. Saturnal. cap. V. & Seruio lib. II. Æneid. ad eum versum:

—Arísque reponimus ignem.

Quædam RVMINALES, Plinio lib. VIII. cap. II. Quædam INIVGES & EXIMIÆ, attestante eodem Macrobio & Fulgentio in lib. Obscurat. voc. Quædam SVCCIDANEÆ, vt Agellius lib. IIII. cap. VI. docet. Quædam AMBARVALES, vt Paulus ex Festo Pomp. quem etiam Macrobius in huius verbi explicatione auctorem laudat lib. III. Saturnal cap. II. Aliæ PIACVLARES, vt Varro lib. V. de lingua Lat. Plinius in Panegyrico, Fest. Pomp. & Arnob. lib. VI. aduers. gent. Nonnullæ etiam PRODIGÆ, MEDIALES, CAVIARES, OPTATÆ, seu OPTIMÆ vocabantur, vt idem Fest. Pomp. Nonnullæ HARVIGÆ, vt Velius Longus, & ex Festo Paulus, siue HARVGÆ, secundum Donatum in Phormion. Terent. Act. IIII. Sc. IIII. MAXIMAM quoque HOSTIAM ouilli pecoris quo sensu dicerent, Paulus ex Festo Pomp. explicat. Hac eadem in classe Festus recenset AMBIEGNOS bouem & veruecem, & AMBIEGNAM bouem Varro lib. VI. de lingua Lat. & OVES AMBIGNAS Fulgentius in lib. Obscur. voc. In hoc genere idem Festus ponit CONPETAM SVEM, PRÆCIDANEAM agnam & porcam: cuius etiam Cato de re Rust. cap. CXXXIIII. meminit, & Agellius eo capite quod paullo antè citaui, & Nonius in voce, *præcidaneum*. Quibus ex Varrone lib. V. de lingua Lat. & lib. II. de re Rust. cap. I. & IIII. & Ouidio lib. IIII. Fastor. addenda sunt & hæc, BOS FORDA, siue vt apud Festum, HORDA, PORCI SACRES, & BOVES OPIMI. Eiusdem familiæ erat & PORCA PRÆSENTANEA. Cuius vocis, quæ in Festi Pomp. codicibus desideratur, iactura ex Victorino in lib. de Orthographia, sarcienda est. PORCÆ quoque AVREÆ & ARGENTEÆ in sacris locum fuisse, idem Festus ostendit: quæ etsi hostiarum numero non essent, nomen tamen earum habebant, sacrificióque Cereali adhibebantur. Porcos autem maiores, qui ad sacrificandum excepti liberiùs pascebantur, EXIMIOS appellatos, sicut BOVES ad hoc electos, EGREGIOS, OVES verò LECTAS, Donatus in Hecyr. Terent. Act. I. Sc. I. notat. Virgilius tamen hæc confundens etiam Eximiorum nomen tauris tribuit. Præterea DVIDENS HOSTIA, & IDVLIS OVIS Festo auctore, dicebatur: Denique intonsam bidentem, Pōtifices ALTILANEAM vocabant, vt Seruius manuscriptus in lib. XII. Æneid. tradit.

HOSTIÆ verò PROBARI, DVCI, ADMOVERI, STARE, FERIRI, CADERE, CÆDI, MACTARI, IMMOLARI, dicebantur. Quorum verborum obseruatio

seruatio otiosa non est: Nam, vt semel dicam, propria & quasi certa rerum antiquarũ vocabula, quæ à plebe legentium incuriosè transmittuntur, notari è re esse censeo. Id quod me duce & auctore, imò potius monitore & præmonstratore Macrobio, quisquis faciet, magnam ex eo voluptatem, non mediocrem etiam fructum capiet. Exempla aliquot illarum, sed præcipuarum dumtaxat, & minùs tritarum vocum subijciam. Ac primum PROBATAS fuisse hostias, Plinius indicat lib. VIII. Natur. histor. cap. XLV. *Quamobrem*, ait, PROBATIO *victimarũ in vitulo, vt articulum suffraginis contingat: breuiore non litant*. Tertullian. Apologet. *Vt mirer cùm hostiæ* PROBENTVR *penes vos à vitiosissimis sacerdotibus, cur præcordia potius victimarum, quàm ipsorum sacrificantium examinantur*. Eodémque loquendi genere, exta PROBATA dixit Tibul. lib. III. Eleg. & Seruius in lib. III. Georgic. At in Ciceronis Orat. II. in Rullum, vbi codices recentiores habent, *Erant maiores hostiæ in foro constitutæ, quæ ab his Prætoribus de tribunali, sicut à nobis Consulibus de consilij sententia* PROBATÆ *ad præconem & ad tibicinem immolabantur*, in antiquis omnibus legitur, PROBATIS. Quod si rectum est, eos qui immolarent de consilij sententia legi solitos significat. Quomodo autem PROBARENTVR victimæ, priusquam aris admouerentur, Lucian. περὶ θυσιῶν explicat his verbis: Ἀλλ' οἵγε θύοντες, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύγε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μήδε τῶν ἀχρήστων τι κατασφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ. Erat & alia ante aras victimarum probatio, cuius Seruius in schedis duobus locis meminit. Sic enim lib. II. Æneid. ad hunc versum, *Dat fruges manibus salsas: Fruges salsas*, ait, *& ferro: quibus rebus & cultri aspergebantur & victimæ. Erant autem istæ probationes, vtrum aptum esset animal sacrificio oblatum. Etiam cultrum à fronte vsque ad caudam ante immolationem ducere consueuerãt. Et hoc est quod ait, Et tempora ferro Summa notant pecudum*. Idẽ in lib. IX. Æneid. ad ea verba, *Et statuam ante aras. Quoties enim victima luctabatur, ostendebat se improbari*.

DVCEBANTVR autẽ victimæ, nõ trahebantur. Cic. lib. I. de Diuinat. *Cùm Censor populũ lustraret, bonis nominibus, qui hostias* DVCERENT *eligebãtur*. Sueton. in Augusto, cap. LIX. *Nonnulli patrumfam. testamento cauerunt, vt ab hæredibus suis, prælato titulo, victimæ in Capitolium* DVCERENTVR. Plinius lib. XXVIII. cap. II. *Cur publicis lustris etiam nomina victimas* DVCENTIVM, *prospera legimus?* Agellius lib. IIII. cap. VI. *Si primis hostiis litatum non erat, aliæ post easdem* DVCTÆ *hostiæ cædebãtur*. Iul. Obsequens lib. de Prodigiis: *Taurus cùm ad immolationem* DVCERETVR, *ob hæc ipsa corruit*. Ouid. Eleg. XII. lib. III. Amor.

DVCVNTVR *niueæ populo plaudente iuuencæ*.

Stat. Papin. lib. IIII. Thebaid.

—Armentáque sisti
Atra monet quæcumque gregum pulcherrima ceruix
DVCITVR. —

Virgil. lib. II. Georgic.

Et DVCTVS *cornu stabit sacer hircus ad aram*.

Quorum verborum proprietatem non modo Seruius notat, verumetiam Macrobius lib. III. Saturnal. cap. V. cuius ipsa verba apponam: *Obseruatum est à sacrificãtibus, vt si hostia, quæ ad aras* DVCERETVR, *fuisset vehementiùs reluctata, ostendissétque se inuitam altaribus admoueri, amoueretur, quia inuito Deo offerri eam putabant: quæ verò* STETISSET *oblata, hãc volenti numini dari existimabant*. Plin. lib. VIII. Natur. histor. cap. XLV. *Hoc quoque notatũ vitulos ad aras humeris hominis allatos non ferè litare, sicut nec claudicantem: nec aliena hostia deos placari, nec trahente se ab aris*. Proinde Suetonius in Iulio, cap. LIX. vt Cæsarem ne religione quidem vlla à quoquam incepto vnquam absterritum, vel retardatum ostenderet, exempli causa subijcit, eum, licet immolanti aufugisset hostia, profectionem aduersus Scipionem & Iubam non distulisse. Etenim tristis portenti loco habitũ, si aut hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum reddidisset, aut in aliam partem corporis, quàm oporteret, cecidisset, Festus in verbo, *Piacularia auspicia*, tradit. Quod ex subiunctis testimoniis perspicuè apparet. Liuius lib. XXI. de Flaminio Cos. *Paucos post dies magistratũ inijt, immolantíque ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium sese cùm proripuisset, multos circumstantes cruore respersit. Fuga procul etiã maior apud ignaros quid trepidaretur; & concursatio fuit: id à plerisque inomen magni terroris acceptum*. Suetonius in Galba, cap. XVIII. *Magna & assidua monstra*

iam inde à principio exitum ei, qualis euenit, portenderant: cùm per omne iter dextra sinistráque oppidatim victimæ cederentur, taurus securis ictu consternatus, rupto vinculo effugit. Cornel. Tacit. lib. XIX. de Vitellio: *Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum auium superuolitauit, vt nube atra diem obtunderent. Accessit diri ominis: Profugus altaribus taurus, dissecto sacrificij apparatu, longè, quàm vbi* FERIRI *hostias mos est, consossus.* Lampridius etiam inter omina mortis Alexandri Seueri ponit, quòd cùm natalem diem commendaret hostia cruenta effugit, albámque eius vestem, cum qua consulerat, cruentauit. Sed & Valer. Max. lib. I. cap. VI. inter ea omina, quibus dij Pompeium monuerant, ne cum Cæsare vltimam belli fortunam experiri contenderet, hostiarum ab ipsis altaribus fugam recenset, quod & Dio lib. XLI. his verbis refert, καὶ πολλὰ τῶν ἱερείων αὐτοὺς ἢ δι' τῆς βωμοῦ προσαγόμενα, ἐξέφυγε. Ammian. Marcellin. lib. XXIIII. *Ex tauris pulcherrimis decem ad hoc perductis, nondum aris admoti voluntate sua nouem procubuere tristissimi: decimus verò qui distractis vinculis lapsus, ægrè reductus est, mactatus ominosa signa monstrauit.* Silius Italicus lib. V. tristia & malorum prænuntia sacra designans:

Nec rauco taurus cessauit flebile ad aras
Immugire sono: pressámque ad colla bipennem
Incerta cernice ferens, altaria liquit.

Similiter lib. XVI.

Et simul extructis cespes surrexerat aris,
Victimáque admotæ stabat subiecta bipenni,
Cùm subito abruptis fugiens altaria taurus,
Exiluit vinclis, mugitúque excitus latè
Implenit tecta: & fremitu suspiria rauco
Congeminat. --

Seruius in lib. II. Æneid. ad versum, *Et magno mercentur Atridæ, Sacrorum est*, ait, *vt fugiens victima vbicumque inuenta fuerit, occidatur, ne piaculum committatur.* Quin & duros hostiarum mugitus auersabantur, vt Ouidius indicat lib. VII. Metamorphos. inquiens: *Mugitus victimæ duros, Edidit.* Lucian. περὶ θυσιῶν. de victimarum mactatione agens, καὶ φονεύσαντι δὲ ὀφθαλμοὺς τῷ θεῷ χαίρειν μικρὰ μέντοι, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς ὑφιέντα, καὶ ἡμίφωνον ἤδη τὴν ἱερὰν ἐπαυλοῦν. Atque adeo non nisi volentem, & velut annuentem, hostiam cæsam fuisse significat Plutarchus lib. VIII. Sympos. iac. cap. VIII. his verbis: Ἄχρι δὲ νῦν φυλάττουσι τοὺς ἱερεῖς τὸ μὴ σφάττειν πρὶν ἂν ἐπινεῦσαι καταπεπτώκοτα, ὥσπερ ὑλακῆς πρὸς ἅπασαν ἀδικίαν ὄντας. Eóque pertinere probabile est illud Pythiæ oraculum, quod à Porphyrio lib. I. περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων refertur in hæc verba:

Οὔ σε θέμις κτείνειν, οὐδὲ γάνος ἁγνὸν βιάζειν:
Ἔχεις θεοπρόπων: τὸ δ' ἐπίσσυτον αὖ κατὰ ῥώσει:
Χέρνιβ' ὑπαίθειν. -- Nec abest suspicio eius rei ergò à Græcis aquâ in auro victimæ infusam. Hoc enim in more positũ fuisse Apollonij interpres in lib. I. Argonautic. ita scribit: Πρῶται μὲν χέρνιβας, αἱ δὲ τὸ ὕδωρ ὁ ἀφέστασι ἐμβάλλουσιν εἰς τὸ οὖς τοῦ ἱερείου, ὅτι τὸ ὑπεύσαι τὸ ἱερεῖον. Non de nihilo ergo est, quod Ouidius lib. I. Fastor. & lib. IIII. de Põto Eleg. IIII. colla ferienda boues præbuisse ait: Cernicem enim feriendã dare, offerre, porrigere, nec gladio aut securi subtrahere, PRAEBERE dicũt, Vell. Paterc. lib. II. Valer. Max. lib. I. cap. XIII. Petron. Arbiter in Satyr. & Senec. lib. II. Natural. quæst. cap. VII. & Iuuenal. Sat. X.

ADDVCTÆ verò hostiæ aris ADMOVEBANTVR. Cornelius Tacitus lib. II. ADMOTAS *hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem per lictores p*otur*bat.* Idem aliàs, ADMOVEBATVR *altaribus mules: magis vt victima, quàm vt sacri particeps.* Sueton. in Caligula cap. XXXII. ADMOTA *altaribus victima.* Arnob. lib. VII. aduers. gent. *Tum quòd ex his rebus, quæ* ADMOVENTVR *altaribus, nihil videmus accedere, atque ad numinum substantias peruenire.* Et alio loco: *Satis (vt opinor) ostendimus frustra dijs immortalibus hostias rebus cum consequentibus* ADMOVERI. Virgil. lib. XII. Æneid.

--ADMOVITQVE *pecus flagrantibus* ARIS.

Lucanus lib. I.

--*Sacris tunc* ADMOVET ARIS.
Erecta cervice marem. --

Sic &

Sic & Ammian. Marcellin. lib. xxiii. ADMOTOS ARIS *tauros* dixit: & Ouidius lib. vii. Metamorphoſ. ADMOTOS TEMPLIS *tauros*: ſicut EXTA ADMOTA ARIS, Valerius Max. lib. i. cap. i.

Admota autem aris, STARE dicebatur hoſtia, interim dū vota conciperentur, eíque vinū ac mola inſpergeretur. Cui etiam verbo quædam placidæ quietis nota ineſt. Virgil. lib. ii. Georgic.

—STABIT *ſacer hircus* AD ARAM. Et lib. iii.

Sæpe in honore deûm medio STANS *hoſtia* AD ARAS.

Ouid. lib. i. Faſtor.

Rode caper vitem, tamen hinc cùm STABIS AD ARAS,
In tua quod fundi cornua poſſit, erit.

Seneca Hercule Furen. Act. iiii. Sc. i.

STAT *ecce* AD ARAS *hoſtia, expectat manum*
Cervice prona. –

Idem Hercule OEteo Act. iii. Sc. ii.

Vt STETIT AD ARAS *omne votivum pecus.*

Martial. lib. iii. Epigrammat.

Vite nocens voſa STABAT *moriturus* AD ARAS
Hircus, grata tuis victima Bacche ſacris.

Silius Italic. lib. xvi.

Victimáque admotæ STABAT *ſubiecta bipenni.*

Plin. lib. xxviii. cap. ii. *Si repente extis adimi capita vel corda, aut geminari victima* STANTE *acciderit.*

FERIENDI planè verbū ad victimas pertinuiſſe Paulus docet, qui ferias à FERIENDIS victimis appellatas ſcribit. Seneca Hercul. OEteo Act. ii. Sc. i.

Me nuptiali victimam FERIAT *die.*

Ouidius lib. iiii. de Ponto, Eleg. ix.

Albáve opimorum colla FERIRE *boum.*

Et lib. i. Faſtor.

Hoſtia cœlitibus quo FERIENTE *cadit.*

Rurſus eodem libro:

Colla rudes ſuperum præbent FERIENDA *iuuenci,*
Quos aluit campis herba Faliſca ſuis.

Quem vlumum verſum vſque adeò placuiſſe Ouidio obſeruaui, vt eum totidem verbis repetierit lib. iii. Amor. Eleg. xii. & lib. iiii. de Ponto. Eleg. iiii. Atq; vt à lectoribus hanc quoque gratiam ineam, obiter & exceſſus loco admonebo, horum verborum interpretationem petendam eſſe à Plinio, qui in agro Faliſco Clitumni aquam potatā candidos feciſſe boues, lib. ii. Natural. hiſtor. cap. cviii. ſcribit. Quod & Virgil. lib. ii. Georgic. oſtendit his verſibus:

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima, ſæpetuo perſuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.

In cuius loci explicatione Seruius, *Clitumnus*, ait, *eſt fluuius in Maeuania, quæ pars Vmbriæ, partis Tuſciæ: de quo fluuio dicit Plinius in hiſtor. Naturali, quod animalia quæ eum potauerunt, albos fœtus creant.* Quibus verbis digito indicat illum à me prolatum Plinij locum. Vide idem Ouid. lib. iiii. de Ponto. Eleg. vii.

Agnáque tam lactens quàm gramine paſta Faliſco,
Victima, Tarpeios inficit icta focos.

Propert. lib. ii. Eleg.

Qua formoſa ſuo Clitumnus flumina luco
Integit, & niueos abluit vnda boues

Stat. Papin. lib. iii. Syluar.

—Nec ſi vacuet Maeuania valles,
Aut præſtent niueos Clitumna noualia tauros.

Silius Italicus lib.IIII.

— Et patulis Clitumnus in aruis,
Candentes gelido perfundit flumine tauros.

Idem lib.VIII.

Et lauat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus taurum. -

Iuuenalis Sat.XII.

Læta sed ostendens Clitumni pascua sanguis.

Claudian.in Panegyrico,in VI.Honor.Aug.Consulat.

Quin & Clitumni sacras victoribus vndas,
Candida quæ Latiis præbent armenta triumphis,
Visere cura fuit. -

Quæ tametsi minutiè consentiant, Leandro tamen in sua accurata Italiæ descriptione,scrupulum non sine causa iniecit, inter Faliscos & Clitumni fluenta, locorum interiectum interuallum.Sanè totus Mæuaniæ tractus latissimè continuatis pratis & pascuis à Silio Italico lib.V.& VIII.celebratur. Sed hæc alij vidennt. Nos propositum persequamur. FERIRE,παίειν dixit Dionysius Halicarnass.lib.V 1.Atque adeò Paulus,reclamantibus licet Ouidio & Seruio, Hostiam dictam ab *Hostire*,quod est ferire,tradit. Nec me latet PERCVTIENDI quoque verbum veteribus in hac re in vsu fuisse: vt ex Ouidio lib.I.Fastor.& lib. V. & XV.Metamorphos. & L.Annæo Floro lib.III.Iulio Obsequen.lib. de Prodig. & Spartiano in Geta, patet.

Quinetiã numerorum vinculis constricti ,ICTAM quoque victimam dicunt, Ouid. lib. XV Metamorph. & lib.II.de Ponto Eleg. IX.& lib.IIII.Eleg.VII.& Epist. Hypsiph.ad Iasonem,& Propert.Eleg. VI.lib.IIII. Quomodo & vitulum ICTVM legimus apud Liuium lib. XXI. PERCVSSAS autem SECVRI fuisse victimas, crebro lector deprehendet. L. Annæus Flor. lib. III. *Nec gladio ,sed vt victimas* ,SECVRI PERCVTIVNT. Ouid. lib. VII. Metamorphos.

Muneribúsque deos implet, FERIVNTQVE SECVRES.
Colla torosa boum vinctorum cornua vittis.

Et lib.IIII.Trist.Eleg.II.

Candidáque adducta collum PERCVSSA SECVRI.
Victima, purpureo sanguine tingit humum.

Sic & lib. IIII.Fastor.

Apta iugo ceruix non est FERIENDA SECVRI

In versibus quoque de Nuce,si modo eius sunt:

Vtve grauem patiens vbi tolli vacca SECVRIM,
Aut stringi cultros in sua colla videt.

Idem probant & illi eiusdem poetæ versus,quos suprà ex lib.IIII.de Ponto Eleg.III.adduxi. Vnde *sacrifica* SECVRI *colla tauri rumpere*,dixit idem lib.XII.Metamorphos.Virgil. lib. II. Æneid.

Quales mugitus fugit cùm saucius aras
Taurus, & incertam excussit ceruice SECVRIM.

Valer.Flacc.lib.I. Argonautic.

- Non illo certior alter
Pinguia lethifera perstringere colla BIPENNI.

Porro de CADENDI verbo tot exempla suppetunt, vt eorum multitudine obruamur. Virgilius lib. I. Æneid.

Multa tibi ante aras nostra CADET *hostia dextra.*

Idem in Ceiri:

Vt cùm cæsa pio CECIDISSET *victima ferro.*

Tibull. Eleg. I. lib.I.

Agna CADET *vobis. -*

Idem Eleg I. lib. IIII.

Paruáque cœlestes placauit mica, nec illis

Semper

Semper inaurato taurus CADIT *hostia cornu.*

Propertius Eleg. VI. lib. IIII.

Et CADAT *ante meos icta iuuenca focos.*

Ouidius lib. I. Fastor.

Albáque perfusa victima fronte CADAT.

Et rursus:

Victima, quæ CECIDIT *dextra victrice, vocatur.*

Idem lib. IIII. Fastor.

-- Huic geminas Rex Numa mactat oues:

Prima CADIT *Fauno, lemi* CADIT *altera Somno.* Et lib. VI.

--Pro paruo victima parua CADIT.

Quo genere loquendi, vt vela contraham, vtitur idem Ouid. lib. VII. & VIII. Metamorphos. & lib. II. Amor. Eleg. XI. & lib. I. de Arte amand. & lib. I. Trist. Eleg. IX. & lib. II. de Ponto Eleg. IX. Martial. lib. VII. Epigram. Seneca Agamemnone in choro Act. II. & rursus Act. III. Sc. I. & in Octauia Act. III. in choro. Atque vt Latini STANTEM ET CADENTEM HOSTIAM dicunt, sic & apud Dionysium Halycarnass. lib. VII. Ἑστῶτος καὶ πίπτοντος θύματος legimus. Vti verò caderet hostia, & in quam partem obseruasse veteres, Fest. Pomp. in verbo, *Piacularia*, docet. Et superiorum quidem, vt minùs vulgatarum vocum exempla adscripsi. Reliquarum quòd à vulgo intelligantur, probationes conquirere, non modò inanis esset diligentiæ, sed & hominis otiolo suo abutentis. Tantùm adscribam, quæ de verborum, MACTARE ET IMMOLARE, propria significatione Seruius tradit in lib. IIII. Æneid. ad ea verba:

*--*MACTANT *lectas de more bidentes.*

MACTANT, ait, *verbum sacrorum κατ' ὠφημισμὸν dictum, quasi magis auctum. Vnde & Magmentũ dicebant, quasi maius augmentum. Olim enim hostiæ* IMMOLATÆ *dicebantur mola salsa tactæ. Cùm verò ictæ, & aliquid ex illis in aram datum,* MACTATÆ *dicebantur per laudationem, per boni ominis significationem, vt adolere. Nam* MACTARE *est magis augere.* Idem in X. Æneid. IMMOLARI *proprie dicuntur victimæ, nõ cùm cæduntur, sed cùm accipiunt molam salsam. Cato in originibus ita ait: Lauini boues* IMMOLATOS, *priusquam cæderentur, profugisse in syluam.* Festus Pomp. IMMOLARE, *est mola, id est, farre molito & sale hostiã persperſum sacrare.* Et hoc est quod Seneca in OEdipo Act. II. Sc. II. *taurorum colla salsa mola spargere*, dicit: Cicero verò lib. II. de Diuinat. *molam & vinum inspergere.* Dionysius Halicarnass. Δημητρὸς κέρατους ὑπερφέρειν ταῖς κεφαλαῖς τῶν θυμάτων. Vnde Ouidius lib. XV. Metamorphos.

Imponique suæ videt inter cornua frontis,
Quas colunt fruges.

Quæ qui secum reputabit, mirari desinet, immolandi verbum non popis aut victimariis, sed his, qui magistratu sacerdotióve publico præditi, aut etiam priuatim domi sacra faciebant, assignari. Cicero lib. I. de Diuinat. *Cùm Sylla in agro Nolano* IMMOLARET *ante Praetorium.* Quæ verba descripsit ab eo Valet. Max. lib. I. cap. VI. Idem Cicero eod. lib. *Quod paullo ante interitum Cæsaris contigit, qui cum* IMMOLARET *eo die, quo primùm in sella aurea sedit.* Sic & II. Orat. in Rullum. Maiores hostias à Coss. immolari scribit. Et lib. VI. Epistolar. familiar. *Nemo nostrum est, opinor, quin vota victoriæ suæ fecerit, nemo quin etiam cũ de alia re* IMMOLARET, *tamen eo quidem ipso tempore, vt Cæsar superaretur, optarit.* Plautus Pœnulo, Act. II. Sc. I.

Dij illum infelicitent omnes, qui post hunc diem,
Leno vllam Veneri vnquam IMMOLARIT *hostiam,*
Qui've vllum turis granum sacrificauerit.
Nam ego hodie infelix diis meis ratissimis
Sex agnos IMMOLAVI.

Sueron. in Iulio de ipsomet Cæsare loquens, *Cùm* IMMOLANTI, ait, *aufugisset hostia.* Iul. Obsequens lib. de Prodig. *Catone Consule* IMMOLANTE *exta tabuerunt.* Idem ibid. *In prouinciam proficiscens Posthumius Consul, quũ* IMMOLARET. Plinius lib. XI. cap. XXXVII. *Defuit & C. Mario, quum* IMMOLARET *Victor.* Similitérque Numã oues MACTASSE

Ouidius lib.IIII.Fastor. scribit.Virgilius lib.III. Georgic.

Aut si quam ferro MACTAVERAT *antè sacerdos.*

His similia exempla ex eiusdem poëtæ lib. III.IIII.& v.Æneidos adiungi possunt.

Qui verò sacrificabant FACERE dicebantur,sicut Græci τὸ θύειν, non tantùm ῥέζειν καὶ ῥέζειν (quod Plutarchus obseruauit lib.VIII.Sympos.cap.VIII.)sed & ΔΡΑΝ, dicebant: vt Athenæus lib.XIIII. notat,quem Eustathius in lib.xx.Odyss.huius significationis testẽ citat. Varro lib.v. de lingua Lat. *Nam flamen Dialis auspicatur vindemiã, sed vt ius sit vinum legere,agna Ioui* FACIT. Idem ibid. *Vt ibi propè* FACIVNT *dis manibus.* Sic hostia FACERE, dixit Censorin. lib.de die Natali cap.I.Sic *manibus lacte* FIERI *nõ vino*, Varro Catone seu de liberis educandis, referẽte Nonio in voce, *Rumam.* Sic hostia dus FIERI,Liuius lib.XXVII.Sic libo & vino Iunoni natali FIERI,Tibullus lib.IIII.Elegiar. Eiusdem locutionis testis accedit Macrob.lib. III. Saturnal.cap. XI. & lib. VI. cap. IX. Hinc & PRO FRVGIBVS FACERE dicebant. Virgilius Ecloga IIII.

Cum FACIAM *vitula* PRO FRVGIBVS, *ipse venito.*

Festus Põp. *Ambarualis hostia, est quæ rei diuinæ causa circũ arua ducitur,ab iis qui* PRO FRVGIBVS FACIVNT.Macrob.lib.III.Saturnal. cap.II.*Ideo huic deæ* PRO FRVGIBVS FIERI *sacra dicuntur, quia frugibus vita humana toleratur.* Similique modo PROPTER VIAM FACERE dicebãt. Laberius Paupertate,referẽte Nonio:*Visus hac nocte bidente* PROPTER VIAM FACERE.Ex quo ille in Albidium decoctorem elegans Catonis locus apud Macrob. lib. II.Saturnal. cap.II. quo eum PROPTER VIAM FECISSE dicebat, sicut illic legendum est. Propter viam enim, (quod erat, vt Festus docet, proficiscendi gratia) Herculi aut Sango sacrificiũ fiebat: in quo mos erat, vt si quid ex epulis superfuisset,igne cõsumeretur.Hinc & PRO POPVLO FIERI dicebatur in sacris Bonæ deæ. Cicero lib.I. Epist.ad Atticum: *P.Claudium Appy filiũ,te credo audisse, cum veste muliebri deprehensum domi C.Cæsaris,cũ* PRO POPVLO FIERET.Et alia Epist. eiusdem libri: *Credo enim te audisse, cùm apud Cæsarem* PRO POPVLO FIERET, *venisse eò muliebri vestitu virum.* Nam vt idem in orat. de Haruisp. respons. docet, *Sacrificium Bonæ deæ per virgines Vestales* PRO POPVLO,*seu* PRO SALVTE POPVLI RO. FIEBAT,*& in eis domo,in qua erat imperium.*Seneca Epist. II. lib. XVI. *In eo iudicio,in quo reus erat Clodius, ob id adulterium,quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificij, quòd* PRO POPVLO FIERI *dicitur.* Vnde & Iuuenal. Satyr. IX.

PRO POPVLO FACIENS *quantum Laufella bibebat.*

Eodem sensu Dio ait, ὑπὲρ τοῦ δήμου. Sic enim lib. XXXVII. de Cicerone Cõsule loquẽs, χρήσιμον ἐλπίδα ἅμα τῇ ἐφόδῳ ὅτι ἱερῶν εἰ τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ δήμου ποιήσεται ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ *ποιήσεται*, &c. Eiusmodi verò sacra quæ publico sumptu pro populo fiebant, PVBLICA appellata Fest. Pomp. scribit. Qualia erant,quæ à fratribus Arualibus facta propterea, vt fruges ferrent arua, Varro lib. IIII. de lingua Lat.scriptum reliquit. Atque inde fortassis sacrificium illud quòd fiebat in operto in honorem Bonæ deæ DAMIVM dicebatur,quãquam alia huius appellationis causa redditur à Paulo ex Festo. Sed & OPERANDI verbum in rebus diuinis vsurpabant. Cornel. Tacit.lib. II.*Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, vidítque se* OPERATVM, *& sanguine sacro respersa prætexta pulchriorem aliam manibus auiæ Augustæ accepisse.* Horatius Ode XIIII. lib.III.

Vnico gaudens mulier marito
Prodeat,iustis OPERATA *diuis.*

Virgil.lib.I.Georgic.

--Lætis OPERATVS *in herbis.*

Idem in Ceiri.

Dum sacris OPERATA *deæ.--*

Tibull. lib.II. Eleg.V.

Tunc OPERATA *deo pubes discumbet in herba.*

Ouidius lib.II.Amor.Eleg. XIII.

Sepe tibi meruit, certus OPERATA *diebus.*

Propertius lib.II.Eleg.XII.

Cinthia iam noctes est OPERATA *decem.*

Iul.Obse-

Iul. Obſequens lib. de Prodig. *Peſtilentia famèque ita laboratum, vt ex Sibyllinis populus circa compita, ſacellâque* OPERATVRVS *ſederit.* Pomponius apud Nonium Marcellum, *Ad Veneris profectus eſt manè vetulus, votum vt ſolueret, ibi nunc* OPERATVS EST. Operationis etiam dies à Feſto Pomp. in priuatis feriis numerantur.

VICTIMARVM verò quæ cædebãtur, Exta INSPICI, CONSVLI, PROSECARI, DARI, REDDI, PORRICI, IN ARAS IMPONI, dicebantur. INSPECTA fuiſſe exta diuinationis cauſa docent Cic. lib. 1. & 11. de Diuinat. Valer. Max. lib. 1. cap. VI. Seneca lib. 11. Natural. quæſt. Credebant enim prauis erroribus imbuti, eſſe in extis aliquam vim, quæ declararet futura, ex eorúmque habitu, colore & notis pericula, vel commoda ſignificari, denuntiari & oſtendi: Quorum interpretes erant ex Hetruria primùm acciti haruſpices, qui ex eo, Extiſpices, & eorum diuinationes, Extiſpicia, ab extis inſpicieudis, nominabantur, vt idem Tullius lib. 1. de Natura Deor. auctor eſt. Vnde Tibullus lib. 11. Eleg. v. ad Apollinem:

-Per te, ait præſentit haruſpex,
Lubrica ſignauit cùm deus exta NOTIS.

Idem lib. 111. Eleg.

—Venturæ nuntia ſortis,
Vera monent Tuſcis exta probata viris.

Claudianus lib. 1. in Eutropium.

Fulmineos ſollers Hetruria CONSVLAT *ignes,*
Immenſúmque nefas FIBRIS *exploret haruſpex.*

Formam autem huiuſmodi inſpectionis deſcribunt Ouidius & Seneca: Ille quidem lib. XVI. Metamorphoſ.

Protinus, ait, ereptas viuenti corpore FIBRAS
INSPICIVNT, *mentémque deûm ſcrutantur in illis.*

Hic verò in Thyeſte, Act. IIII. Sc. I.

Erepta viuis exta pectoribus tremunt,
Spirántque venæ, córque adhuc pauidum ſalit.
At ille FIBRAS TRACTAT, *ac fata* INSPICIT,
Et adhuc calentes viſcerum venas NOTAT.

Vtrobique autem EREPTAS FIBRAS, & EREPTA EXTA dici notandum eſt: ſicut idem Seneca Oedipo Act. II. Sc. II.

Nec FIBRA *viuis* RAPTA *pectoribus, poteſt*
Ciere nomen.

Virgilius lib. XII. Æneid.

—Tum ritè ſacratus,
In flammam iugulant pecudes, & viſcera viuis
ERIPIVNT. --

Lucanus lib. I.

Atque iram ſuperûm RAPTIS *quæſiuit in extis.*

Ideò autem rapiebantur exta, vt ſpirantia adhuc & palpitantia conſuli poſſent. Eáque de cauſa, Arnob. lib. VII. aduerſ. gent. illis gaudium fuiſſe ſcribit, vidiſſe ex reſiduo victimarum cæſarum ſpiritu exultantia adhuc corda tremebundáſque & palpitantes in viſceribus venas. Virgil. lib. IIII. Æneid.

—pecudúmque reclúſis
Pectoribus inhians, trepidantia CONSVLIT *exta.*

Silius Italic. lib. I.

Ac fugientem animam properatis CONSVLIT *extis.*

Hoc enim modo CONSVLI exta dicebantur, quod, vt Macrob. lib. IIII. Saturnal. cap. V. ſcribit, *per ea deorum diſquireretur atque exploraretur voluntas.* Minutius Felix in Octauio, *Aut auguriis obſeruandis, aut extis* CONSVLENDIS. Manil. lib. I. Aſtronomic.

—Volucres prædicere linguas,
CONSVLTARE *fibras.—*

Plin. lib. XXVIII. cap. II. *Victimas cæſi ſine precatione non videtur referre, nec deos rectè* CON-

SVLI. Stat. Papin. lib. IIII. Thebaid.

CONSVLIT *ille deos, non larga cæde iuuencûm,*
Non alacri penna, aut verum spirantibus extis.

Et huius verbi proprietatem notauit Seruius in illis Virgilij à me ex lib. IIII. Æneid. prolatis versibus: *Propriè*, inquiens, *dixit* CONSVLIT. *Aruspices enim exta* CONSVLERE *dicuntur, cùm inspiciunt.*

Cuiusmodi consultationis illustre exemplum extar apud Senecam OEdipo, Act. II. Sc. II. Vbi Tiresias cæcus haruspex, alienis oculis exta inspiciens, ac probans, postquam interrogauit, num vno vulnere maiores hostiæ solo afflictæ concidissent, sanguisq; citus an lenuis profluxisset, edi insuper sibi certas viscerum notas postulat: cui satisfaciẽs Manto situm, colorem, totúmque habitum extorum scitè & appositè renuntiat.

ARVSPICES porrò seu Extispices COR, PVLMONEM, IECVR, FEL cæsarum hostiarum inspiciebant: Et COR quidem non semper in extorum parte habitum ex Plinio didici, qui L. Posthumio Albino rege sacrorum post centesimam vicesimam tertiam Olympiadem, cùm rex Pyrrhus ex Italia discessisset, primùm haruspices COR in extis conspicere cœpisse tradit lib. XI. Nat. histor. cap. XXXVII. Præ cæteris verò, in extis IECVR diligentissimè tractabant, & nitidúmne id esset atque plenum, an horridum & exile, cũ capite, an sine capite, considerabant, & quid inde læti tristisve præuiderent, renuntiabãt. Ea propter Philostratus lib. VIII. de vita Apollonij, Τὸ δὲ ἧπαρ, ait, ἐν ᾧ φασὶ τὴν τῆς αὐτῶν μαντικῆς εἶναι τρίποδα, οἱ δεινοὶ ταῦτα. Vnde & aruspicinam ἡπατοσκοπικὴν τεχνὴν vocat Phlegon, qui eius originem à Sibyllinis carminibus repetit in lib. περὶ θαυμασίων. Herodian. lib. VIII. de Crispino: Ἐλέγετο δὲ τῇ ἐνστάσει τοῦ πολέμου ἐμμενηκέναι πολλῶν ἔνδον ὄντων περὶ θυτικὴν τε καὶ ἡπατοσκοπίαν ἐμπείρων, τά θ' ἱερὰ αἴσια ἀπαγγελλόντων· μάλιστα γὰρ τῇ σκέψει ταύτῃ πιστεύουσιν Ἰταλιῶται. In huiusmodi vero extispiciis, FIBRAS, FISSVM & CAPVT obseruasse eos inuenio. De fibris quidem ad eos, quos supra adduxi locos, hos accedere velim. Virgil. lib. I. Georgic.

Tristibus aut extis FIBRÆ *apparere minaces.*

Ouid. lib. V. Metamorphos.

FIBRA *quoque ægra notas veri monitúsque deorum*
Perdiderat, tristes penetrant ad viscera morbi.

Et lib. XV.

— Magnósque instare tumultus,
FIBRA *monet.—*

Idem lib. I. Trist. Eleg. VIII.

Hæc mihi non ouium FIBRÆ, *tonitrúsve sinistri,*
Linguáve seruatæ pennáve dixit auis.

Vnde & Tibullus Eleg. IX. lib. I. FIBRAM consciam deorum vocat: rursúsque Eleg. I. lib. II.

—Viden', ait, vt felicibus extis
Significet placidos nuntia FIBRA *deos?*

Manilius lib. IIII. Astronomic.

Hinc in tanta fidem petimus, quam sæpe volucres
Accipiunt, trepidæque suo sub pectore FIBRÆ.

Hinc & Fulgentius in lib. vocum antiquarum ex Labeone, quẽ disciplinas Hetruscas Tagetis & Bacitidis XV. voluminibus explanasse ait, hoc refert: FIBRAS *iecoris sandaracei coloris dum fuant, manales tunc verrere opus est petras, id est quas antiqui solebant in modum cylindrorum per limites trahere pro pluuiæ commutanda inopia.* FIBRAS verò iecoris extremitates interpretatur Seruius in lib. I. Georgic. quẽ secutus Isidorus lib. XI. Etymologiar. cap. I. FIBRÆ, ait, *iecoris sunt extremitates, sicut extremæ partes foliorum in vitibus, siue quasi linguæ eminentes. Dictæ autem* FIBRÆ, *quòd apud Gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque succensis responsa acciperent.* Cornel. Celsus lib. IIII. cap. I. de Pulmone, *Is spongiosus, ideóque spiritus capax, & à tergo spinæ ipsi iunctus in duas* FIBRAS, *vngulæ bubulæ modo, diuiditur.* Et postea, IECVR *a dextera parte sub præcordiis, ab ipso septo ortum, intrinsecus cauum, extrinsecus gibbum, quod prominens leniter ventriculo insidet, & in quatuor* FI-

BRAS

BRAS *diuiditur.* FISSI vtrique vox & obſeruatiõ,idoneum habet adſertorem & vindicem Ciceronem , cuius hæc ſunt lib.1.de Diuinat. verba:*Similiter quid* FISSVM *in extis, quid* FIBRA *valeat , accipio.* Et alibi:*Nondũ dico quàm hæc ſigna nulla ſint ,* FISSVM *iecoris, cornu cantus.* Et paullo poſt:*Aut quomodo collatum eſt inter ipſos,quæ pars* INIMICI,*quæ pars* FAMILIARIS *eſſet,quod* FISSVM *periculum,quod cõmodũ aliquod oſtenderet.* Rurſus ibid. FISSVM FAMILIARE *& vitale tractat.* Et mox:*Si* FISSVM *cuiuſdã modi fuerit in iecore, lucrum oſtenditur.* Itẽ alio loco:*Aut* FISSVM *iecoris in lucello meo.* Idem lib. III. de Nat. Deor.*Vnde porrò iſta diuinatio:quis inuenit* FISSVM *iecoris.* Iam CAPVT iecoris ex omni parte diligentiſſimè haruſpicẽs conſideraſſe: & ſi id inuentum non eſſet,nihil dirus aut triſtius accidere potuiſſe, idem Cic.lib.II.de Diuinat. tradit. Quod & κατ' ἐξοχὴν CAPVT EXTORVM vocaſſe vereres, Plin.lib.XI.cap.XXXVII.ſcribit. Et ita accipiendũ eſt hoc verbum apud eundem lib.XXVIII.cap.II. & apud Ouidium lib.XV. Metamorphoſ. Lucanum lib.I.& Capitolinum in Perunace.In extis etiam pars vna FAMILIARIS, altera INIMICI nomen,vicémque ſortiebatur , quemadmodum Cic.lib.II.de Diuinat.oſtendit. Liu. lib.VIII.*Decio* CAPVT *iecinoris à* FAMILIARI PARTE *cæſum haruſpex dicitur oſtendiſſe alioquin acceptam diis hoſtiam eſſe.* Illam verò alteram , HOSTILEM PARTEM vocat Lucanus lib.I.& HOSTILE LATVS Seneca in Oedipo, Act.II. Sc. II. Eiuſdémque Lucani vetus interpres in lib.I.*Diuerſæ,* ait,*ſunt venæ, quas haruſpices cellas dicunt,hoſtium amicorum,& alia huiuſmodi. Cùm ergo accipiunt iocinera,intelligunt quæ cella nec eat, quæ pars ſaliat. Igitur dum vident* DE HOSTILI PARTE *venarum pulſus emergere , ſignificari prælium recognoſcunt.*

Quẽadmodũ autẽ Romani,ita & Græci extiſpicijs attẽdẽtes,ſuas quoq; peculiares extorũ notas habebãt.In hepate certè λόβους eos ſpectaſſe , & an eſſet ἄλοβον ἧπαρ conſideraſſe docet Arrian.lib.VII.de reb.geſt. Alexãd.quũ de Pythagora haruſpice agẽs hęc memorat:Ὡς δὲ ὅτι τοῦ ἥπατος τοῦ ἱερείου ὁ λοβὸς(ſic enim legẽdũ) ἀφανὴς ἦν. Et mox:Αὖθις ἤρετο τὸν Πυθαγόραν ὅτι τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἄλοβον τὸ ἧπαρ τοῦ ἱερείου. Et ibidem: Καὶ τὸν Πυθαγόραν ἐπεὶ ἦν παρελθὼν εἰς Βαβυλῶνα ἤρετο,ὅτου γενομένου αὐτῷ σημείου, ταῦτα ἐπέστελλε τοῖς ἀδελφοῖς.τὸν δὲ εἰπεῖν , ὅτι ἄλοβον οἱ τὸ ἧπαρ ἐγένετο τῷ ἱερείῳ. Suidas: Λοβὸν ἄκρον τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ ἥπατος interpretatur,καὶ ἐκ ἡυτικῆ,σημεῖον τι ἐκ τῷ ἥπατι. Heſychius etiam: Λόβαι χαῖραι ἢ ἄκρα τῷ ἥπατος, Λοβοὶ δὲ τὰ ἄκρα πάντα,ἢ σημεῖον ἐκ τῷ ἥπατι. Hoc amplius ex Rufo Epheſio lib.de corporis humani partium appellationibus didici , alia quoq; in iecore haruſpices Græcos obſeruaſſe: Verba eius in cap.de Iecore,ſunt hæc: Καὶ ὅτι τὸν μεγίστου λοβὸν, ait, χολῆς ἀγγεῖον,τοῦτον δὲ τὸ μέσον φασὶν,αὐχμὸν,τὸ δὲ κάτω,πυθμένα. Πύλη δὲ ἥπατος ἡ φλὶψ δι' ἧς ἡ τροφὴ εἰσέρχεται. ἃ δὲ ἐν ἱεροσκοπίᾳ πύλας ἢ πάπιζαν ἢ μάχαιραν ἢ ὄνυχα καλοῦσιν, ἔστι μὲν ἢ ἐν αἰγὶ τὰ, ἀσαφῆ δὲ ἢ ἐκ οὐδενὸς ἢ εἰς οὐδὲν ἰατρικὸν ἀναγόμενα ἐστίν. His addam Euripidis ex Phœniſſis ad ἱεροσκοπίαν pertinentes verſus:

Μάντις τε μὴ 'σφαζον ἐμπύρους δ' ἑκμὰς
Ῥήξας τ' ἐνάμων ὑγρότητ' ἐναντίαν.

Vbi Scholiaſtes ad ea verba:Ῥήξας δ' ἐνάμων,Τὰς,ait,τῆς σχολῆς ῥήξας ἐπισκόπουν τὸν ὄφιν μεταφέροντες τοῦτο ἐπὶ τοὺς μάντεις τὰς χολὰς (Υγρότητα ἐναντίαν) τὰ δεῖ τὸν ἐναντίον δηλῶσαι,τὸν ὅτι τοῦ ἐναντίου ἐχθροῦ ἀεὶ τὰ σπλάγχνα μέλαινα. Οἱ γὰρ φίλοι τοῦ τῶν ἐχθρῶν , εἰ βουληθεῖεν μαντεύεσθαι ἔχοντες χολὴν ἀφροῦσι. Πυρροὶ γὰρ οἱ ἐχθροί. Υγρότητα δὲ λέγει αὐτὴν τὴν χολήν. Et mox: Ἄλλως τὸν ἔχειν τοῦ ἱερείου τὸν γὰρ δι' αὐτοῦ μαντεία. χαμεπλοκίαν γὰρ τοῦ πυρὸς σημαίνῃ δυσχέρειαν πολέμου.ἁπλοῦν δὲ ἢ κατατείνουσα ἥπιον.αἱ δὲ συμπλοκὰς δὲ εἰς ὕψος, νίκην. Οἱ δὲ ἄκρα λαμπάδα τὴν χολὴν λέγουσι,τὴν ἐκ τῷ ἥπατι,σημεῖον γὰρ ὅτι νίκης τε ἢ ἥττης.

VERVM,vt Græcis omiſſis,Romana quæ ad huius libri inſtitutum propriè pertinent, cõſectemur,ea quidem exta quæ ſplendida,bene colorata,integra,plena,ſolida,& abſq; vlla labe macula & vitio erant, BONA appellabant, quòd propitios deos, proſperósque & ſecundos euentus,lucra, hereditates,commoda,denuntiabant.Cicero lib.I. de Diuinat.*Quid enim,* ait,*habet haruſpex,cur pulmo inciſus etiam in* BONIS *extis dirimat tempus?* Idẽ lib.II.de Diuinat.*Aut tanta inter eos diſſenſio,ſæpè etiam inter proximos,vt Apollinis exta* BONA *ſint, Dianæ* NON BONA. Eadem & LÆTA vocant Valer.Maxim.lib.I.cap.VI.Liuius lib.XXVII.& lib.XXXI.Plinius lib.XI.cap.XXXVII. Eadémque loquendi figura Seneca lib.II.Natur.quæſt.cap.L. LÆTA fulmina, & LÆTA omina, Petron. Arbit. in ſuo de

Mutat. Reip. Rom. cármine. Tibullus verò BONA exta, FELICIA vocat, Eleg. 1. lib. II. Quorum exemplum præbent Sueton. in Augusto & Plin. lib. XI. cap. XXXVII. qui Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis sibi delatæ die, sex victimarum iocinera replicata intrinsecus ab ima fibra reperta narrant. Aliud etiam lætorum extorum argumentum profert Plinius loco à me nuper allegato, *In corde*, inquiens, „*summo pinguitudo est quædam* LÆTIS EXTIS. LÆTA etiam atque adeò nimis LÆTA credebantur exta, cùm caput iecinoris duplex vel geminum reperiebatur. Nam interdum capita extorum geminata inuenta, Plinius lib. XXVIII. cap. I. testis est. Id quod Marcello immolante euenisse, Valerius Maximus lib. I. cap. VI. & Plinius lib. XI. cap. XXXVII. memoriæ prodiderunt. Liuius verò lib. XXVII. auctum visum fuisse in capite scribit. Quod & Plutarchus in Marcelli vita refert his verbis: Ἐπῆγε δὲ τὸ δεύτερον ἐπὶ κεφαλὴ μέγεθος ὑπερφυὲς ἀνέσχεν, καὶ τἄλλα φανερὰ θαυμαστῶς διεφάνη. Quæ verò exta, pallida, tabida, liuida, marcida, exilia, vitiosa, aut quæ omnibus suis partibus non constabant, & quibus aliquid deerat, quæve aliqua labe & tetro nota aspersa sua sede mota & naturali situ minimè posita erant, ea NON BONA vocant, Plaut. Pœnulo Act. II. Sc. I. & Cicero lib. II. de Diuination. Eadem & TRISTIA appellant Virgilius lib. I. Georgic. Valer. Max. lib. I cap. VI. Sueton. in Iul. cap. LXXVII. & Cornel. Tacit. lib. XVII. & IRATA, Statius lib. V. Thebaid. Nimirum quòd aduersos casus & damna minarentur, deósque iratos portenderent, periculáque imminere monerent. Plutarchus in Camillo: οἱ τε μάντεις ἤγειλαν ὅτι τοῖς ἱερεῖοις ἐπιφαίνοιτο θεῶν μῆνις. Vnde & MINACES fibras dixit Virgilius, & venas MINACES eodem sensu Lucanus lib. I. sicut Cometes *crinem minacem* Claudian. lib. I. de Raptu Proserp. & *signa minacia* Arnobius lib. VI. aduersus gent. MINARI namque dicebant exta quæ malum aliquod impẽdere imminereque significabant. Cic. lib. I. de Diuination. *Vt primis* MINENTVR *extis, bene promittant secunda.* Seneca lib. II. Natural. quæst. *Quicquid exta, quicquid aues* MINABVNTVR. Sic & Macrob. lib. I. in Somn. Scipionis: Signa vel denũtiare vel MINARI vel monere tradit. *Triste* quoque iratum & minax interdum significare Nonius Marcellus notat. Et ita TRISTIA omina dicuntur ab Ouidio lib. III. Amor. Eleg. XI. & Liuio lib. IX. & lib. XLI. & Seneca Hercule Furen. Act. III. Sc. II. vt & TRISTE monstrũ & TRISTES iræ à Virgilio lib. III. Æneid. TRISTE augurium à Silio Italico lib. X. & TRISTIA signa ab eodem lib. XVI. & TRISTE prodigium à Liuio lib. XLIIII.

TRISTIA autẽ exta habebãtur, si COR deesset, vel si IECVR SINE CAPITE inueniretur: Paulus: *Pestifera auspicia dicebãt esse, cũ* COR *in extis, aut* CAPVT IN IECINORE *nõ fuit.* Prius ostentũ portentúmve Cæsari sacrificãti, quo die cæsus est, accidisse Cic. lib. II. de Diuinat. Valer. Max. lib. I. cap. VI. Suetonius & Plutarch. in eius vita scribũt. Sed & Pertinaci, quo à militibus interemptus est die, COR in hostia non repertũ Iulius Capitolinus in eius vita auctor est. Posteriores verò portẽti exẽpla non pauca in veterũ monumentis extãt. Nam & eodẽ Cæsare immolante IECVR SINE CAPITE inuentũm Cicero lib. I. de Diuinat. narrat: quo nihil contingere potuisse dirius idem aliàs scribit. Quinetiam cùm Marcellus summo studio niteretur, vt Pœnorum exercitum aut prosterneret, aut Italia pelleret, sollemniq; sacrificio voluntates deorum exploraret, quæ prima hostia ante foculum decidit, eius IECVR SINE CAPITE inuentum, Valer. Max. lib. I. cap. VI. Liuius lib. XXVII. Plin. lib. XI. cap. XXXVII. literis prodiderunt. Quod & Plutarchus in Marcello more Romano Κεφαλὰς ἵππους appellans, ita scribit: Καὶ λαβὼν τὸν μάντιν ἐθύετο, τῇ τῶν ἑορτῶν πεντόπτης ἱερεύς, δύκπυον αὐτῷ τὸ ἧπαρ οὐκ ἔχον κεφαλὰς ὁ μάντις. Similiter Appianus de Cæsaris sacrificio, quo die in curia cæsus est agens lib. II. bellor. ciuil. τῷ ἱερεῖον (sic enim lego) ἦν τῷ Καίσαρι, τὸ μὲν ἧπαρ ἄνευ κεφαλῆς, ἣ ὡς ἔνιοι λέγουσιν, ἡ Κεφαλὴ τοῖς ἀπλάγχνοις ἔλειπε. Simili casu Liuius lib. XXX. Consulum alteri primam hostiam immolanti CAPVT IOCINORI defuisse, & lib. XLI. Q. Petiliũ sacrificantem, in iocinore CAPVT non inuenisse: alterum quoque Consulem quod CAPVT IECINORI defuisset, tribus hostiis minimè perlitasse memorat. Sic & Iulius Obsequens Catone, Posthumo, Herennio Coss. immolantibus CAPVT IOCINORIS inuentum non fuisse, Apollinique Decemuiris immolantibus, CAPVT IOCINORIS defuisse, refert. Idem, Lupum spretis religionibus, cum in extis CAPVT non inuenisset,

manus

manus infeliciter cum hostibus conseruisse, amissóque exercitu in prælio occubuisse scriptum reliquit. Plinius etiam lib. xi. cap. xxxvii. Cùm C. Marius Vticæ immolaret, CAPVT IECORIS non inuentũ. Defuisse quoque, Caio principe Kalẽdis Ianuariis Consulatum ineunte, quo anno interfectus est: similitérq; Claudio successori eius, quo mense interemptus est, memoriæ prodidit. Nec dispari euentu Pertinacem, cùm triste prodigium prima hostia à se immolata procurare vellet, in alia CAPVT EXTORVM non deprehendisse Iulius Capitolinus scribit. Sed & CAPVT EXTORVM CÆSVM, tristis ostenti habitum, præterquã in sollicitudine ac metu, (tunc enim peremisse curas) Plinius superiore loco tradit. Vnde Ouidius lib. xv. Metamorphos.

-- Magnósque instare tumultus
FIBRA monet, CÆSVMQVE CAPVT reperitur in extis.

Decio quoque immolante CAPVT IOCINORIS CÆSVM repertum Liuius lib. viii. scribit. Verùm plenas, integras & graphicè expressas tristium extorum descriptiones duas subijcere operæpretium puto: vnam ex Lucano, alteram ex Seneca. Ille enim de extis ab Arunte haruspice inspectis lib. i. talia canit:

Terruit ipse COLOR vatem: nam pallida tetris
Viscera tincta NOTIS, gelidóque infecta cruore,
Plurimus asperso variabat sanguine liuor.
Cernit tabe IECVR madidum: venásque MINACES
HOSTILI de parte videt: PVLMONIS anheli
FIBRA latet, paruúsque secat vitalia limes.
COR iacet, & saniem per hiantes viscera rimas
Emittunt, produntque suas OMENTA latebras.
Quódque nefas nullis impunè apparuit extis,
Ecce videt CAPITI FIBRARVM increscere molem,
Alterius CAPITIS pars ægra & marcida pendet:
Pars micat: & celeri venas mouet improbus pulsu.
His vbi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat: Vix fas superi, quæcumque monetis,
Prodere me populo. --

Apud Senecam verò Odipo Act. ii. Sc. ii. Manto tristia exta hoc verborum ambitu renuntiat:

Genitor, quid hoc est? non leui motu vt solent,
Agitata trepidant exta, sed totas manus
Quatiunt, nouúsque prosilit venis cruor:
COR marcet ægrum penitus, ac mersum latet,
Liuéntque venæ, magna pars FIBRIS abest,
Et felle nigro tabidum spumat IECVR.
Ac semper omen vnico imperio graue:
En CAPITA paribus bina consurgunt toris,
Sed vtrumque CÆSVM tenuis abscondit CAPVT.
Membrana, latebram rebus occultis negans.
HOSTILE valido robore insurgit LATVS,
Septémque venas tendit, has omnes retrò
Prohibens reuerti limes obliquus secat.
Mutatus ordo est, sede nil propria iacet,
Sed acta retrò cuncta, non animæ capax
In parte dextra PVLMO sanguinem iacet.
Non læua cordis regio, non molli ambitu
OMENTA pingues viscerum obtendunt sinus.

ERANT & aliæ extorũ in haruspicina qualitates & differẽtiæ. REGALIA enim EXTA, Festo interprete, appellabant, quæ potentibus insperatum honorem pollicebantur, priuatis & humilioribus hereditates, filiofamilijs dominationẽ. MVTA verò, vt idem auctor est, dicebantur, ex quibus nihil diuinationis animaduertebant. Sed labor forsasse

longiùs, nec iis, quos mihi ipse præscripsi, finibus me teneo. Itaque vanæ huic & ridiculæ Hetruscorum disciplinæ nuntium remittam, cámque res suas sibi habere iubebo, & ad residua sacrorum verba reuertar.

EXTA, si BONA erãt & placebãt, PROSECABANTVR, vt Plaut. Pœnulo Act. II. Sc. I. indicát. Cato de re Rust. cap. CXXXIII. *Vbi exta* PROSECTA *erunt, Iano struẽ cõmoueto.* Suet. in Augusto, cap. I. *Cùm fortè Marti rẽ diuinã faceret, nũtiata repẽtè hostis incursione, semicruda exta rapta foco,* PROSECVIT. Liuius lib. V. *Qui eius hostiæ exta* PROSECVISSET, *ei victoriam dari.* Paulus ex Festo: *Exta dicta quòd ea diis* PROSECENTVR, *quæ maximè extant, eminéntque.* Sic & Lucian. περὶ θυσιῶν, Ἔγκατα ἀνατέμνειν dicit. Hinc Insecta in sacris PROSECTA vocabantur. Varr. lib. IIII. de lingua Lat. *Insicia, ab eo quòd insecta caro, vt in carmine Saliorũ est, quod in extis, nunc dicitur* PROSECTVM. Ouid. lib. XII. Metamorphos.

Cuius vt imposuit PROSECTA *sub æthere ponit.*

Idem lib. VI. Fastor.

Sic vbi libauit PROSECTA *calentibus aris.*

Statius lib. V. Thebaid.

— vbi aduerso dederat PROSECTA *Tonanti,*
Et caput iratis rediens quassabat ab extis.

Vbi Lactantius: PROSECTA *dicuntur,* ait, *exta, cùm redduntur insecta.* Addirque Statium verbo sacrificantium vsum. *Particulæ enim,* inquit, *minutæ membrorum omnium,* PROSECTA *dicuntur in sacris, quæ inferuntur aris. Lucanus* (locus est lib. VI.)

— Si pectora plena
Sæpe dedi, laui, calido PROSECTA *cerebro.*

Hæc namque ille, nisi me animus fallit, in hũc modum scripta reliquerat, quæ postea sunt ab antiquariis deprauata. Valerius Flacc. lib. II. Argonautic.

Tunc piceæ mactantur oues, PROSECTAQVE *partim*
Pectora. —

Nonius Marcell. PROSECTA, *exta, quæ aris dantur ex fibris pecudum dissecta.* Hinc & PROSICIÆ appellatæ. Arnob. lib. VII. aduers. gent. *Quòd si omnes has partes, quas* PROSICIAS *appellatis, accipere dij amant.* Martian. Cap. lib. I. de Nupt. Philolog. *Physiculatis extorum* PROSICIIS *viscera loquebantur.* Quam vocem aliô transferens Macrob. lib. VII. cap. XII. non sine præfatione id faciendum duxit. *Hoc & in Ponto,* inquiens, *fieri videmus, in quo frusta quædam, &, vt ita dixerim,* PROSICIÆ *gelidæ feruntur.* In cuius vocis locum alia, librariorum incuria, subiit apud Solinum in Polyhistor. illo loco, quo ait: *Nec longè inde collis Vulcanius, in quo qui rei diuinæ operantur, lignea vitea super aras struunt, nec ignis apponitur in hanc congeriem, cùm* PORRICIAS *intulerint.* Illic enim PROSICIAS legendum, veteris mei codicis auctoritate, & recti sermonis ratione fretus, omni adseueratione adfirmare non dubito. Vetus Glossarium, PROSICIÆ, Ἀπαρχαὶ τῶν θυμάτων. Nã, vt Dionysius Halicarnass. ait, Ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἑκάστου σπλάγχνου, καὶ ἄλλου μέρους. PROSICIVM etiam Paulus ex Festo, nisi mendum subest, ait appellatum, quod prosecatum proiicitur, aut porrigitur. Idem etiã partes eorum, quæ diis immolabantur, ALBEGMINA, vt & carnium sacrificatarum partes, STREBVLA, dici tradit. At ex immolata hostia defectum in iecinore imponendo augendi causa AVGVMENTVM, aut AVGMENTVM appellatum, Varro lib. IIII de lingua Lat. scribit.

ENIMVERO quod ad DANDI verbũ attinet, eius in sacris vsum, hæc, quæ subieci, exẽpla testantur. Cato de re Rust. cap. CXXXIIII. *Postea,* ait, *Cereri exta, & vinum* DATO. Varro lib. I. de re Rust. cap. XXIX. *Exta diis cùm* DABANT. Liuius lib. XXVI. *Flamen Dialis, quod exta perperam* DEDERAT, *Flaminio abiit.* Ouid. lib. IIII. Fastor.

Nam simul exta deo DATA *sunt, licet omnia fari.*

Macrobius lib. III. Saturnal. cap. II. ex Veranio, EXTA PORRICIVNTO, DIIS DANTO IN ALTARIA FOCVMVE, BOVE QVO EXTA DARI DEBEBVNT. Paulus ex Festo: *Forma significat modò faciem cuiusque rei, modò calidam, vt cùm exta, quæ* DABANTVR, DEFORMA *appellabantur.* Martial. lib. XI. Epigrammar.

Nos tamen EXTA *Ioui, tura, merúmque* DAMVS.

Qui locus testatur DANDI vocabulum non ad exta modò, verùm etiam ad

tus &

tus & vinum, quibus res diuina fiebat, pertinuisse. Cuiusmodi locutionum copiam in veterum scriptis offendimus. Et de ture quidem Martial. lib. VIII. Epigrammat.

DAT *populus*, ait, DAT *gratus eques*, DAT TVRA *senatus*.

Valer. Max. lib. I. cap. I. *Candidam induere vestem, & aris* DARE TVRA *coactæ sunt*. Arnob: lib. VII. aduers. Gent. *Vt enim vos debetis ostendere cur* TVRA DIIS DETIS. Et paullo post: *An num quid aliquis dicet, idcirco superis* TVS DARI, *quod odoratus habeat suaues?* Plenus est exemplorum Ouidius. Sic enim lib. I. Trist. Eleg. II. & III. Trist. Eleg. XXIII. & lib. II. & IIII. & V. Fastor. & lib. I. de Arte aman. & lib. III. IIII. VI. VII. X. XIII. & XIIII. Metamorph. & lib. II. Amor. Eleg. XII. & lib. IIII. de Põto, Eleg. IX. & Epist. XX. Heroid. loquitur. Nec Virgilius testimoniũ, si denuntiemus, detrectabit. Æneidos namq; lib. VIII. legimus:

Vna omnes iuuenum primi, paupérque senatus
TVRA DABANT.—

Vbi Seruius, *Verbo*, ait, *sacrorum vsus est. Nam dici solebat in sacris*, DA QVOD DEBES DE MANV DEXTRA ARIS. Hoc etiam verbum, vt nostras in angustum cogamus copias, apud Horat. lib. IIII. Carmin. Ode II. Propertium lib. II. Eleg. VIII. Tibull. lib. III. Eleg. III. Lucanũ lib. IX. bis, & Silium Italic. lib. III. & Senecã Hercule furente, Act. IIII. Sc. I. & in Octauia Act. IIII. Sc. I. & Amob. lib. VII. aduers. gent. nõ semel, diligens lector reperiet.

EODEMQVE modo & VINVM DARE dicebant. Cato de re Rust. cap. CXXXIIII. *Postea Iano* VINVM DATO. Et mox: *Item Iano* VINVM DATO, *& Ioui* VINVM DATO, *ita vti* DATVM *obstruem obmouendam*. Virgil. lib. VIII. Æneid.

Communémque vocate deum & DATE VINA *volentes*.

Ouid. lib. IIII. Fastor.

VINAQVE DAT *tepidis, farráque salsa, focis*.

Quod genus loquendi etiam lib. IIII. eiusdem argumenti, & lib. I. de Arte aman. vsurpat. Valerius Flacc. lib. IIII. Argonaut.

— *cineri* DAT VINA *vocato*.

TVRA autẽ DARE, id ipsum est, quod Amobius lib. VII. ait, *ante ipsa numinum signa altaribus inijcere*. Ouidius verò lib. III. Amor. Eleg. III. & lib. II. de Ponto Eleg. I. & lib. III. Fastor. *Tura focis imponere*. Seneca in OEdipo Act. II. Sc. II. *focis inijcere*. Plinius lib. XII. cap. XIIII. *Aris ingerere*. Vnde aras, *tura votiua piorum accipere*, dixit Ouidius lib. III. Amor.

QVIN & TVRA FERRE, legere est apud Propert. lib. II. Eleg. XIIII. Ouid. lib. I. de Põto. Eleg. V. & lib. II. Eleg. IX. & lib. III. Eleg. I. & lib. IIII. Eleg. VIII. & lib. XI. Metamorph.

PORRO dandi turis alia atque alia, prout facultates largiebantur, ratio erat. Nam honestiores quidem & locupletes ACERVOS TVRIS focis ingerebant, TVRAQVE ACERRA ET LANCE PLENA DABANT: pauperiores verò, GRANA duntaxat aliquot, vel GLEBVLAS & MICAS SVMMIS DIGITIS iniiciebant. Virg. lib. V. Æn.

— *Et* PLENA *supplex veneratur* ACERRA.

Horat. lib. III. Carmin. Ode VIII.

Quid velint flores & ACERRA TVRIS
PLENA *miraris?*

Martial lib. IIII. Epigram. XLV.

Hæc tibi pro nato PLENA DAT *lætus* ACERRA,
Phœbe, Palatinus munera Parthenius.

Ouid. lib. IIII. de Ponto. Eleg. IX.

TVRAQVE MENTE *magis* PLENA, *quàm* LANCE DEDISSEM.

Idem eiusdem libri Eleg. VIII.

Nec quæ de PARVA *pauper diis* LIBAT ACERRA
TVRA, *minus* GRANDI *quam* DATA LANCE *valent*.

Arnob. lib. IIII. aduers. gent. *Non enim qui sollicitè relegit, & immaculatas hostias cædit, qui* ACERVOS TVRIS DAT *concremandos igni, numina consentiendus est colere*. Turis etiam aceruos Iunoni à puella dari, Tibull. lib. IIII. Eleg. fingit. Martial. quoq; lib. VII. Epigram.

Consumpsi salsásque molas, & TVRIS ACERVOS.

Herodian. lib. III. Πρῶτον εἰς τὸν νεὼν ἀνελθὼν πολλὰς ἑκατόμβας κατέθυσε, λιβάνῳ τε τοὺς βωμοὺς ἐσώρευσεν.

DE GRANIS verò TVRIS, testimonia non desunt. Plautus Pœnulo Act. II. Sc. I.

Quive vllum TVRIS GRANVM *sacrificauerit.*

Ouid. lib. IIII. Fastor.

DETIS *& in veteres* TVREA *grana focos.*

Tertullian. Apologet. *Qui ei offero opimam & maiorē hostiam, quàm ipse mandauit, orationē de carne pudica, de anima innocēti, de spiritu sancto profecta: non* GRANA TVRIS *vnius assis.*

AT de MICA TVRIS ne quis mihi intestato fidem habeat, idoneos testes citabo, Ouidium, Plinium, Columellam. Ouidius quidem lib. III. Trist. Eleg. XII.

MICAQVE, ait, *sollemni* TVRIS *in igne sonet.*

Plin. lib. XII. cap. XVIII. *Æstimentur postea toto orbe singulis annis tot funera, acernatímque congesta honori cadauerum, quæ diis per singulas* MICAS *dantur.* MICAS autem vocabant vel contusa grana & fracta, vel concussa & elisa, vt idem auctor loquitur eiusdem lib. XII. cap. XIIII. Et ita MICAM TVRIS dixit Columella lib. VI. cap. XXX. de qua etiam sensisse videtur Tibull. Eleg. I lib. IIII cùm ait:

Paruáque cælestes pacauit MICA.—

POLLEN quoq; TVRIS memorat Plinius lib. XIII. cap. II. vt TVS EXIGVVM, & ODORIS ALICVIVS GLEBVLAM, Arnobius lib. VII.

SVMMIS autem DIGITIS DVOBVS *aut* TRIBVS, in focum iacta tura ostendit Lactantius lib. V. cap. XIX. his verbis: *Nam cruciari atque interfici malle, quàm tura* TRIBVS DIGITIS *comprehensa, in focum iactare, tam ineptum videtur, quàm in periculo vitæ, alterius animam magis curare, quàm suam.* D. Hieronym. in Epist. ad Heliodor. *Non est*, inquit, *in eo tantùm seruitus idoli, si quis* DVOBVS DIGITVLIS *tura compressa in bustum ara iaciat.* Prudentius in hymno in laudem Eulaliæ virginis,

Si modicum salis, eminulis
Turis & exiguum DIGITIS
Tangere, virgo benigna velis.

Et ita in sortilegio quodam anus Ouidiana lib. II. Fastor.

—DIGITIS *tria tura* TRIBVS *in limine ponit.*

INTERDVM & cucullo, seu inuolucro soluto, tura focis iniiciebāt. Iuuenal. Sat. XIII. ad Iouem —*aut cur*

In carbone tuo CHARTA, *pia tura,* SOLVTA
Ponimus? —

SOLA autem MASCVLA TVRA aris dabantur. Plin. lib. XII. cap. XIIII. *Quod ex eo rotunditate guttæ pepēdit,* MASCVLVM *vocamus, cùm aliàs non ferè mas vocetur, vbi nō sit fœmina: religione tributum ne sexus alter vsurparetur.* MASCVLVM *aliqui putant à specie testium dictum.* Cuius sexus aliàs idem auctor meminit lib. XXXIIII. cap. XI. Virgil. Ecloga VIII.

Verbenásque adole pingues, & MASCVLA TVRA.

Arnob. lib. VII. aduers. Gent. *Non si mille tu pondera* MASCVLI TVRIS *incendas, cælúmque hoc totum redundantium vaporum nebulositate cludatur.*

PORRO VINVM DARE, idem valet cum eo quod vno loco Arnobius lib. VII. dixit, *altaribus superfundere*, & alio, *vini exigui rorem super viuidam iacere atque instillare prunam.* Quod Ouidio lib. III. Fastor. est *fundere vina in focum*, Senecæ, *aras mero spargere*, in Octauia Act. IIII. Scena I. Tertulliano in Apolog. *duas meri guttas offerre.* D. Hieron. in Epist. ad Heliodor. *haustum pateræ poculo merum fundere.* Vtq; enim vina PATERIS dabantur. Varro lib. IIII. de lingua Lat. *Præterea in poculis erant* PATERÆ, *eo quòd patent, Latinè ita dictæ.* Et mox: *Et in sacrificando dein, hoc poculo magistratus* DAT *Deo* VINVM. Idémque ex Festo in verbo INFERIVM non obscurè colligitur. Ouidius lib. XV. Metamorphos.

—VINAQVE DAT PATERIS.— Et lib. IIII. Fast. de sacrificij cuiusdā apparatu,

Cúmque MERI PATERA, *turis acerra fuit.*

Vnde Horat. lib. I. Carm. Ode XIX.

Verbenas pueri ponite, TVRAQVE
Bimi cum PATERA MERI.

MERVM etiā super altaria INFVSVM fuisse Suet. in August. cap. XCIIII. docet. Arnob. quoq; lib. VII. incensioni turis SVPERFVSVM MERVM ait. Ouid. lib. XIII. Metamorph.

Ture

Ture dato flammis, VINOQVE *in tura profuso.*

Hinc merum, *turis socium*, scitè Arnobius dixit, quæ proinde mirum non est, in tei diuinæ mentione, simul iungi à Liuio lib. x. & XXIII. & ab Ouidio non rarò: veluti lib. I. & IIII. Fastor. & lib. I. de Arte aman. & lib. III. de Ponto, Eleg. I. & Epist. XX. Heroid. vt à Senecea Octauia, Act. IIII. Sc. I.

VINVM autem nullum dabant, nisi PVRVM, reiiciebántque SPVRCVM. Quo nomine, ptout Festo referente, Labeo Antistius lib. x. Commentar. Iuris Pontificij explicabat, id vinum appellabant, quod sacris adhiberi non licebat: quale credebatur, cui aqua adiuncta erat, defrutúmve, aut igne tactum, mustúmve antequàm deferuescceret. Idē Festus auctor est, CALPAR vocatū vinum nouum, quod ex dolio demebatur sacrificij causa, antequàm gustaretur. Ioui enim priùs sua vina libabant, eáque gratia festa VINALIA celebrabant. Vinum etiam quod Libero sacrificabant, SACRIMA appellatum fuisse Festus scribit. Planè tegia Numæ lege, ex imputata vite vina diis libari, nefas erat, quemadmodū cum Plinio lib. XIIII. cap. XII. Plutarchus in Numa docet: qui inter eius institutа refert, τὸ μὴ θέσθαι θεοῖς ἐξ ἀμπέλου ἀτμήτου. Alia insuper vinorum genera, quæ diis libare nefas credebant, Plin. recenset euidē lib. XIIII. cap. XIX. *Et quoniam religione vita constat, prolibare dis nefastum habetur vino, præter imputatæ vitis fulmine tactæ, quámque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus calcata, & quod circumcisis vinaceis profluxerit, aut supernè decidno immundiore lapsu aliquo polluto. Item Græcæ, quoniam aquam habeat.*

CÆTERVM, VT EXTA DARE, absolutè & sine adiectione, sic PLAMMIS & FOCIS EXTA OARE aliquoties dici animaduerti. Ouid. lib. III. Fastor.

Et iamiam FLAMMIS EXTA DATVRVS ERAT.

Idem lib. IIII. Fastor.

Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat,
Exta canis FLAMMIS, EXTA DATVRVS, *ouis.*

Et alibi eodem lib.

Sectáque fumosis EXTA DEDERE FOCIS.

SIMILITER, vt absolutè TVRA DARE crebrò, ita nonnunquā, ARIS DARE, legimus, non modò apud Valer. Maximum lib. I. cap. I. sed & Ouid. lib. II. Amor. Eleg. XII. & FOCIS DARE, apud eundem lib. IIII. Fastor. non semel & in versibus de medicamine faciei (si modò illorum auctor est) & OARE IN FOCOS. lib. VII. Metamorphos. & ALTARIBVS OARE, ibidem, ac denique OARE FLAMMIS, lib. VI. Metamorphos.

EIVSDEM porrò, cuius & verbum OARE, familiæ ac gentis erat, REDDENDI verbum: cui in sacris locum fuisse, patet ex hoc Virgilij lib. II. Georgic. versu,

Lancibus & pandis fumantia REDDIMVS EXTA.

Vbi Seruius, *Proprio*, ait, *sacerdotum verbo vsus est*: REDDI *enim exta dicebantur, cùm probata, & elixa, aræ superponebantur.* Cornel. Tacit. lib. XX. *Lustrata bouc, taurisque ara, & super cespitem* REDITIS EXTIS. Sueton. in Augusto. *Decretum etiam publicum exstabat, quo cauebatur, vt quoque anno in posterum simili modo* EXTA *Marti* REDDERENTVR. Statius lib. IIII. Thebaid.

Semineces fibras, & adhuc spirantia REDDIT
EXTA. — quo loci Lactantius, REDDIT, interpretatur, *imponit aris.* Et ita Tibull. Eleg. III. lib. I. REDDERE TVRA dixit, & Ouid. lib. VI. Fastor. REDDERE *liba*, & lib. IIII. Fastor. REDDERE *vina.*

PORRICIENDI quoq; verbum ex disciplina haruspicum, & ex præcepto Pontificū sollemne sacrificantibus fuisse Macrob. lib. III. Saturnal. cap. II. tradit. Nævius belli Pœnic. lib. III. apud Nonium, *Simul atrocia* PORRICERENT EXTA *ministratores.* Plaut. Pœn.

Atque in manibus exta teneam, vt PORRICIAM.

Varro lib. I. de re Rust. cap. XXIX. *Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quòd eā seges frumentum* PORRICIT. *Sic quoque, exta dis cùm dabant,* PORRICERE *dicebant.* Arnob. lib. II. aduers. gent. *Cùm Romulo Pompilióque tenantibus percocta planè ac madida concremarentur diis exta, nonne rege sub Tullo fumicruda cœpistis, & leuiter animata* PORRICERE? Vnde

illud Varronis lib.v.de ling.Lat.*inter cæsa & PORRECTA*: & alio eiusdem libri loco, *inter hostiam cæsam & exta PORRECTA*. Rursus ibidem: *Pollutum, quod à PORRICIENDO est fictum. Cùm enim ex mercibus libamenta PORRECTA sunt Herculi.*

HOC amplius, IMPONENDI verbum in sacris quoque locum habuisse, hæc, quæ sequuntur, exempla declarant. Tertullian. Apologet. *Vnde cùm de decimis Herculis, nec tertiam partem in aram eius IMPONITIS.* Virgil.lib.II. Georgic.

Inde neque IMPOSITIS ardent altaria fibris,

Et lib.VI. Æneid.

Et solida IMPONIT taurorum viscera flammis.

Ouid.lib.IIII. Fastor.

Pro cane sydereo canus hic IMPONITVR aris.

Idē lib.I. Fastor. Libum IMPONERE. & lib.XIII. Metamorph. aris IMPONERE prosecta mactatæ vaccæ dixit, & Virg.lib.I. Æn. aris IMPONERE honorem, & lib.IIII. aris dona IMPONERE, & Lucanus lib.VI. aris IMPONERE flammas. Et rursus eod.libro:

Si quis quid vestris caput extáque lancibus infans
IMPOSVIT.—

Eodem sensu Silius Italic.lib.IIII.

Infandum dictu parvos IMPONERE natos.

IMPONERE autem est, τὰ τοῖς βωμοῖς ἐπιτίθεσθαι, vt Dionys. Halicarnas.lib.VII. vel τοῖς βωμοῖς ἐπιτίθεσθαι, vt Herodian.lib.v. loquitur.

EXTA planè aris data, reddita, impositáque fuisse LANCIBVS, ex suprà adductis Virgil.lib.II. Georgic. & Lucani lib.VI. versibus liquet. Idem Virgil.lib.XII. Æneid.

— Cumulántque onerátis LANCIBVS aras.

Ouid.lib.I. Fastor.

Nec defensa iuuant Capitolia, quo minus auser,
Det iecur in LANCES, Inache diua, tuas.

Vnde Ausonius in Monosyllab.

Turibula, & patera, quæ tertia vasa deûm? LANX.

CVM verò bona exta nuntiata, deos placatos & propitiatos indicabant, promittebántque iis volētibus & propitiis bene ac feliciter euenturū, quod adgrediebantur seu in animo habebant, qui sacrificaverant, tū LITASSE dicebāt. LITARE enim Macrob.lib. III.cap.v. explicat, sacrificio facto placare numē. Vnde & LITATIONEM PROPITIATIONIS idem dixit lib.I. in Somn. Scipion. cap.VIII. Nonius etiam Marcellus inter LITARE, & sacrificare, hoc interesse tradit, quòd sacrificare, sit veniam petere, LITARE verò, propitiare, & votum impetrare. Virgil.lib.IIII. Æneid.

Tu modò posce deos veniam, sacrísque LITATIS
Iudulge hospitio. —

Vbi Seruius, *Diis LITATIS debuit dicere. Non enim sacro, sed deo sacris LITAMVS, id est, placamus.* Plaut. Pœnul. Act.II. Sc.I.

Si hercle istuc vnquam factum est, tum me Iupiter
Faciat, vt semper sacrificem, nec vnquam LITEM.

Alióq; eiusdem Comœdiæ loco narrat se diis suis iratis sex agnos immolasse, nec potuisse tamen propitiā Venerem sibi facere, & quoniā LITARE nequibat, iratum se discessisse. Sueton.in Neron.cap.LVI. *Ante paucos quàm periret menses, attēdit & extispicium, nec vnquam* LITAVIT. Idem in Othone, cap. VIII. *Nam & victima Diti patri cæsa* LITAVIT, *cùm tali sacrificio cōtraria exta potiora sint.* Spartian.in Didio Iulia. *Rem diuinam facienti,* NE LITARET, *optarunt.* Ouid.lib.XV. Metamorphos.

Victima nulla LITAT.—

Seneca Hercule furen. Act.IIII. Sc.I.

Nondum LITASTI *nate: consumma sacrum.*

Idémque in Octauia Act.IIII. Sc.I.

Cæsis LITARE *victimis numen deûm.*

Sunt & alia eiusdem verbi exempla apud Liuium lib. VI. & XXVII. vno & item altero loco: priore, Consules prodigus nuntiatis non facilè LITASSE: posteriore, Per

dies

dies aliquot hostias maiores sine LITATIONE cæsas narrat, denique non impetratam pacem deûm. Cui vocabulo idẽ Liuius interdũ aduerbia hæc EGREGIE, & PROSPERE adiungit: Sicuti lib. VII, *Manlium* EGREGIE LITASSE. Et mox, *Si ab collega* PROSPERE LITATVM *est.* Idẽ lib. IX. LITATVM *præterea est* EGREGIE: *auctoribus diis, vt videtur, ad rem gerendam proficiscimur.* LITARE autem Græci vocant ἱλλασθαι, vt contrà, δυσιερεῖν, Plutarcho in Cæsare, est, non litare. Et quidem si primis hostiis LITATVM non esset, aliæ cædebantur, quoad perlitaretur, quemadmodum Liuius lib. XLI. ostẽdit. Sueton. in Augusto, cap. XCVI. *Circa Perusiam sacrificio non* LITANTE, *cùm augeri hostias imperasset.* At idem auctor in Iulio, cap. LXXXI. eum cædis suæ die, pluribus hostiis cæsis, cùm LITARE non posset, introisse nihilominus curiam spreta religione narrat. Quæ autem post primas, quibus LITATVM non erat, quasi piaculi luendi gratia, dictæ cædebantur, & in priorum locum substituebantur, eas, SVCCIDANEAS appellatas Agell. lib. IIII. cap. VI. scribit.

ATQVE huiusmodi sacrificus, & tam hostiarum cæde, quàm ture, ac vino dato, HONORDIIS HABERI dicebantur. Ouid. lib. VIII. Metamorphos.

Templa coronantur, bellatricemque Minervam
Cum Ioue, diisque vocant alii, quos sanguine voto,
Muneribúsque datis, & acerris turis HONORANT.

Silius Italic. lib. XII.

Sternuntúrque Ioui, & delubrum sanguine HONORANT.

Quam rẽ Arnobius lib. VII. aduers. gent. acriter exagitat. *Aiunt enim*, inquit ille, *sacra hæc* HONORANDIS *esse instituta cœlestibus. & ea quòd faciant,* HONORIS ERGO *facere, & his numinum potentias auctitare. Quid si similiter dicant euigilare sese, atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere aliquid & lectitare,* VT HONOREM DIIS HABEANT, *& dignitatibus eos faciant ampliores?* Et altâs: *Si enim* HONORIS *& reuerentiæ gratia mactãtur diis hostiæ, &c.* Tertullian. Apologet. *Si quis aut ab alio coeretur ad* HONOREM *deorum, quos vltrò sui causa placare deberet.* Seneca II. lib. de Benefic. *Sicut nec in victimis quidem, licet opimæ sint, auróque præfulgeant, deorum est* HONOS, *sed pia ac recta voluntate venerantium.* Virg. in Catalect.

Victima sacratos tinget HONORE *focos.*

Petron. Arbit. Satyrico in precatione quadam:

Non sine HONORE *tuum patiar decus, ibit ad aras*
Hircus, SANCTE, *tuas.—*

Hinc apud Ouid. lib. V. Fastor. Superi HONORE se tangi, festisque diebus & aris gaudere adgnoscunt. Sed & lib. II. de Ponto:

Nam quid erit, ait, quare solito dignemur HONORE
Numina, si demas velle iuuare deos?

Inde & sacrificia HONORES vocant poëtæ, Seruio teste, qui ita vocem hãc interpretatur ad ea verba lib. I. Æneid. *Haud equidem tali me dignor* HONORE. Et iterum lib. III. Æneid. ad ea verba, *Perfecto lætus* HONORE: *Perfecto honore* ait, *id est, peracto sacrificio, qui est* HONOR *deorum.* Atque ita deûm HONOREM accipere oportet apud Cornelium Tacit. lib. XV. in extremo, vt in his versibus quos adscribam. Virgil. lib. III. Georgic.

Sepe in HONORE *deûm medio stans hostia ad aras.*

Idem lib. III. Æneid.

Ne qua inter sanctos ignes in HONORE *deorum.*

Et lib. XII.

—colui vestros si semper HONORES.

Ouid. lib. V. Fastor.

Victor ad ipse suos cælo descendit HONORES.

Tibull. lib. II. Eleg. II.

Ipse suos adsit Genius visurus HONORES.

Hoc sensu INDICERE HONORES dixit Virg. lib. I. & III. Æneid. eiúsq; exẽplo Silius Italic. lib. VI. Sic & MACTARE HONORES, lib. III. Æneid. & INSTAVRARE HONORES, lib. V. Æneid. Rursúsq; ibid. & lib. XII. CELEBRARE HONOREM. & lib. VIII.

HONOREM PERSOLVERE. Turis quoq; HONORES Ouid. lib. XIIII. Metamorphos. non semel, & lib. I. Trist. Eleg. I. & Tibull. lib. I. Eleg. VIII. & Propert. lib. IIII. Eleg. VI. & laticum HONOREM. Virgil. lib. I. Æneid. & Lenæum HONOREM, lib. IIII. Sed & ludi HONORIS deorum ergó fieri dicebantur. Liuius lib. VI. *Fore vt ludi maximi fierẽt, & dies vnus ad triduum adiiceretur. Recusantibus id munus AEdilibus plebis cõclamatum à patriciis est iuuenibus se id* HONORIS *deorum immortalium causa libenter acturos, vt AEdiles fierent.* Ouidius lib. III. Fastor.

Rusticus ad ludos populus veniebat in vrbem,
Sed diis non studiis ille dabatur HONOS.

Quintilian. lib. III. cap. X. *Precedat enim aliquid semper necesse est, vt in ludis,* HONOR DEORVM. Quin & supplicationibus HONOR HABERI diis dicebatur, eáque fuisse in iis decernendis sollemnia verba, proximo libro demonstrabimus.

QVÆCVMQVE autem deorum placandorum causa aris inferebantur, ea, DONA appellabant. Nonius: DONA *consuetudine hæc habentur, quæ aut propitiandis diis dantur, aut hominibus pro benefactis redduntur.* Cic. lib. II. de Legib. *Impius ne audeto placare* DONIS *iram deorum.* Et rursus ibidem: DONIS *impij ne audeant placare deos.* Plaut. in Prologo Rudẽtis:

Iouem se placare posse DONIS, *hostiis.*

Virgil. lib. II. Æneid.

DONA *ferunt, onerántque aras, mactántque iuuencos.*

Et lib. VII.

— huc DONA *sacerdos*
Contulit. — Et lib. X.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia DONA.

Hoc sensu instaurare diem DONIS, & DONA aris imponere idem Virgilius dixit lib. IIII. Æneid. & onerare DONIS templa lib. X. & XI. & cumulare altaria DONIS lib. XII. vt & onerare DONIS aras, Sil. Italic. lib. III. Sic & DONA intelligenda sunt apud Tibullum, Eleg. I. lib. I. Ouid. lib. I. Trist. Eleg. II. & lib. IIII. Eleg. II. Valer. Flaccum lib. V. Argonautic. ac Silium Italic. lib. V. cùm dona Ioui, taurum in Mæuaniæ campis pasci ait.

EADEMQVE & MVNERA vocabant. Arnob. lib. VII. *Diis hostias & cætera impendimus* MVNERA. Virgil. lib. IIII. Georgic.

— tu MVNERA *supplex*
Tende, petens pacem. —

Idem lib. I. Æneid.

— pingues centum, cum matribus, agnas,
MVNERA, *lætitiámque dei. —*

Et in Ceiri.

Non accepta piis promittens MVNERA *diuis.*

Ouid. lib. IX. Metamorphos.

— Dant MVNERA *templis.*

Et lib. III. de Arte amán.

MVNERA *crede mihi placant hominésque deósque:*
Placatur DONIS. *Iuppiter ipse datis.*

Idem lib. II. Fastor.

Est honor & tumulis animas placare paternas,
Paruáque in extructas MVNERA *ferre pyras.*

Atque ita MVNERA accipienda sunt apud eundem lib. IIII. Trist. Eleg. II. & lib. VIII. Metamorphos. & Tibull. Eleg. I. lib. I. Senecam Agamemnone in Choro Actus tertij. Donatus tamen in Eunuch. Terentij Act. V. Sc. vlt. & Cornelius Fronto in lib. de Nominum verborúmque different. scribunt, DONVM propriè dici, quod diis datur: MVNVS verò quod hominibus. Eodémque DONI nomine coronæ aureæ, quæ interdum diis ferebantur, & alia id genus ἀναθήματα, continebantur vt multis Liuij, aliorúmque auctorum testimonijs planum fit.

ET huiusmodi quidem DONA propriè DICI dicebantur, & tamdiu DONA appellabantur, quamdiu non profanabantur. Vtriusque Seruius auctor est, qui lib. III. Æneid.

ad versum,

ad versum, *Postibus aduersis* FIGO, propriè loquutum Virgilium adnotat. FIGI *enim*, ait, DONA *dicuntur, vt, Sacra ad fastigia* FIXI. *Et sciendum est inter sacratas res etiam* DONA *esse sicut in libris sacrorum inuenitur: quæ tamdiu dona dici possunt, quamdiu non profanantur.* Virgil. lib. XII. Æneid.

Seruati ex vndis vbi FIGERE DONA *solebant.*

Propert. Eleg. XI. lib. I.

Magna ego DONA *tua* FIGAM *Cytherea columna.*

CÆTERVM ex commentariis sacrorum Pontificalium Festus Pomp. hæc verba refert: HIC OVIS, HÆC AGNVS ET PORCVS, TAVRI, VERBENÆQVE, PERPLOVERE PATERAM, REFRIVA FABA, PRÆMESSIVM, SEV PRÆMETIVM, PER SILLVM. Lupercaliorum etiã diem in sacris, FEBRVATVM dictũ Varro lib. v. de ling. Lat. & Censorin. lib. I. de die Natali cap. XVIII. scribũt. Plutarch. ἐν Αἰτίοις, de Lupercalibus tractans, Καὶ τὰ Διάτλυα ἡμέραν ἑκάστην φεβρόμενοι τὴν φεβρέαν καλοῦσι. Purgamentum etiam in sacris FEBRVVM dictũ, Varro eod. lib. v. & Fest. in voce FEBRVARIVS testantur. Nonius ex Varrone de vita populi Ro. lib. I. hæc verba citat: *In eorum enim sacris liba cũ sunt facta, incerni solent farris semine, ac dicere se ea* FEBRVARE, *id est pura facere.* Sacerdotes verò populi Ro. tunc cùm in diem tertium quid denunciabant, DIE PERENDINI dixisse, Agell. lib. X. cap. XXI. auctor est. FARRI quoque in sacris PII, & TOSTI appellationes tribuebantur. FARRIS PII mentio fit à Virgilio lib. v. Æneid. Horatio lib. III. Carm. Ode XXIII. Tibullo Eleg. IIII. lib. III. & Ascon. in III. Verrinam. Arnobius lib. II. aduersus gent. *Vt* PIVM FAR *mõstrat, quo pertagi mos fuit sacrificiorum sollemnium munia.* Seruius in illud Virgilius Ecloga VIII. *Sparge molam: Hoc nomen,* ait, *de sacris tractum est.* FAR *enim* PIVM, *id est mola casta salsa (vtrumque enim idem significat) ita fit. Virgines Vestales tres maximæ ex nonis Maiis* A. D. *prid. Id. Maias alternis diebus spicas adoreas in corbibus messuariis ponunt: eásque spicas ipsæ virgines torrent, pindunt, molunt, atque ita molitum condunt. Et eo farre Virgines ter in anno molam faciunt, Lupercalib. Vestalibus, Idibus Septembribus, adiecto sale cocto & sale duro. Igitur quod in sacris mola casta dicitur, ideo Virgil. in* V. *Æneid.* FARRE PIO *enuntiauit. Quid enim est* PIVM, *nisi castum: quoniam piare est propitiare. quod accidere non potest, nisi castè inseruitum erit rebus sacris. Hoc autem dicendo, Aspergo molam, rem ipsam proprio nomine memorauit. Vnde in* II. *Æneid. Et salsæ fruges, & in* IIII. *ipsam molam.* Castæ quoque molæ, quam virgines Vestales faciebant, Festus Pomp. meminit. Idem alio loco. ADOR, ait, *Farris genus, edor quondam appellatum ab edendo, vel quod aduratur, vt fiat* TOSTVM. *Vnde in sacrificio mola salsa efficitur.* Et alibi. *Mola etiam vocatur* FAR TOSTVM *& sale sparsum, quòd eo molito hostiæ aspergantur.* Hinc Ausonius in monosyllab.

Mox ador, atque adoreo depolline, Pontificum FAR.

Plin. lib. XVIII. cap. II. *Numa instituit deos fruge colere, & mola salsa supplicare (atque vt auctor est Hemina)* FAR *torrere, quoniam* TOSTVM *cibo salubrius esset. Id vno modo consequutum, statuendo non esse purum ad rem diuinam, nisi* TOSTVM.

ATQVE VT FARRI, ita & TVRI, PII epitheton adiectum inuenio. Tura enim, quod ad sacra deorũmque cultum adhibetentur, & altaribus darentur, PIA appellant, Tibull. Eleg. II. lib. II. Ouidius lib. III. Amor. Eleg. III. lib. II. Trist. Eleg. I. & lib. VI. Metamorphos. & Epist. XX. Heroid. Lucanus lib. IX. Iuuenal. Satyr. XII. & Martial. lib. VIII. Epigr. VIII. & LXV. Qua ratione ignem ipsum, in aris accensum, PIVM dixit Ouidius lib. VI. Trist. Eleg. VI.

ADOLERE etiam Seruius in VIII. Eclog. Virgilij, & ex eo Nonius Marcell. propriũ fuisse scribunt verbum sacra reddentium, quòd scilicet votis & precibus auctius numen facerent: indéque ADVLTOS dictos, quasi ætate auctos. Ibidémque, ADOLE, significare ait, incende, sed κατ' ἐφημισμὸν. nam ADOLE est auge. Idem in lib. I. Æneid. ad verba, ADOLERE penates, ADOLERE, *propriè est augere. In sacris autem* ADOLERE *per bonum omen dicitur: Nam in aris non adolentur aliqua, sed cremantur & consumũtur, quæ veteres in focis sacrificabant.*

His & ex eodem Seruio, verbũ INDICERE, addam. Is enim in lib. III. Æneid. ad versum *Meritis* INDICIT HONORES, *Sacrorum*, ait, *verbo est vsus. Nam supplicationes*

& dies festi INDICI *dicebantur.* Sic lib. I. Æneid. *Simul diuûm templis* INDICIT HONORES, & Silius Italic. lib. VI.

Dum Roma antiquos templis INDICIT HONORES.

Liu. lib. XXVII. *Et supplicatio omnibus diis, quorũ pulvinaria Romæ sint,* INDICTA EST. Huic similis alius apud eundem lib. XXVII. locus est. Longũ esset, ire per singula sacrorũ verba: mihi præcipua delibasse satis est. Tantùm pro coronide, vetustam tabulam ad fratrum Arualium sacra spectantem subiiciam, quam bona fide, vti è marmoribus Romæ non ita pridem effossis descripta est, cum suis nævis exhibebo: liberam cuique Notarum, quibus constat, interpretationem relinquens.

VII. ID. NOV.

SÆNIVS. DONATVS. L. FABIVS. FORTVNATVS.

FRATRES. ARVAL. IN. LVC. D.D. VIA. CAMP. APVD. LAP. V. CONV. PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET. IBI. IMM. QVOD. VI. TEMPESTAT. ICTV. FVLMIN. ARBOR. SACR. LVCI. D.D. ATTAC. ARDVER. EARQ. ARBOR. ERVENDAR. PERR. PENDENDAR. COLENDAR. COMMOLENDAR.

ITEM. ALIAR. RESTITVENDAR. CAVSA. OPERISQ. INCHOANDI. ARÆ. TEMPORAL. SACR. D.D. REPICIEND. EIVS. REI. CAVSA. LVSTR. MISS. SVOVETAVRILIB. MAIOR. ITEM. ANTE. ÆD. D.D. B. P. A. IVNCT. N. II. ITEM. A.D. AR. TEMPOR. DIS. INF. S.S. IAN. PATR. ARIET. II. IOVI. VERBEC. II. MARTI. PATRI. VLT. AR. N. II. SIVE. DEO SIVE. DEÆ. VERB. II. IVN. D.D. OV. N. II. VIRGINIB. DIV. OV. N. II. FAM. DIV. VERB. N. II. LARIB. VERB. N. II. MATR. LAR. OV. N. II. FONT. VERB. N. II. FLOR. OV. N. II. SVMMAN. PATR. VERB. ATROS. II. VESTÆ. MATRI. OV. II. VESEOR. DEOR. DEAR. Q. OV. II. ITEM. DIVIS. N. XX. VERBEC. XX.

III. ID. DEC. FRATRES. ARVAL. IN. LVCO. DEÆ. DIÆ. VIA. CAMPANA. APVD. LAP. V. CONVENER, PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET IBI. IMMOLAV. QVOD. AB. ICTV. FVLMINIS. ARBORES. LVCI. SACRI. D.D. ATTACTÆ. ARDVERINT. EARVMQ. ARBORVM. ADOLEFACTARVM. ET. COINQVENDARVM. ET. IN. EO. LVCO. SACRO. ALIÆ. SINT. REPOSITÆ. ET. ARÆ. TEMPORAL. REPECTÆ. FERRI. EFFER. HVIVS. OPER. PERFECTI. CAVSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVITAVRILIB. MAIORIB. ET. CETER. Q. S. ADFVERE PRÆL. SECVNDINVS, T. FL. ARCESILAVS. M. FAB. FORTVNATVS. M. SÆNIVS. DONATVS.

FVSCO. II. ET. DEXTRO. COS. XIII. K. MAI. IN. LVCO. DEÆ. DIÆ. P. F. MAC. I. PORCI. PRISCI. OB. FERRI. INLATIONEM. SCRIPTVR. ET. SCVLPTVR. MARMOR. CAVSA. IMMOL. IPSO. MAC. PORCAM. ET. AGNAM. STRVIB. EPPERTIS. ET EXTA SE REDDID. AD. ARAM. MINISTRANTIBVS. PVBLIÇ. ET. PRELENTIBVS. A. SACR. D. N. AVG. ITEM. IMMOLAVIT. OB. FERRI. FLATIONEM. SCRIPTVRÆ. ET. SCALPTVRÆ. ET. OPERIS. PERFECTI. III. NON. MAI. PER. PORC. PHILOLOCO. CALAT. ET. PER. PVBLIC. FRATR. ARVAL.

IAM sacrorum ritus, statásque & sollemnes cærimonias non est quòd à me quisquam expectet. Itaque nec quæ cuique Deo gratæ, decoræq; essent hostiæ, nec cui maribus, cui fœminis, cui maioribus, cui lactentibus immolaretur, dicam: nec farciminum, liborum, & pultiũ, vel vasorum, quibus in sacris locus erat, nomina & genera recensebo: nec denique quo ordine ritúque res diuinæ fierent, explicabo. Hæc enim & alia id genus vt à formulis remota, aliò ableganda & reijcienda esse censui: & ex his si quid attigi, non de industria,

de industria, sed occasione data feci: nec verò committam vt Onomasticon sibi pro formulis obtrudi iure queri quisquam possit. Igitur, vt instituti mei memor propositique tenax, quod huius libri proprium est, id exequar, ipsamet solemnia verba depromã, quibus cùm vinum dabatur, vti, ac supplicare, moris erat. Ea, quemadmodum Arnobius lib. VII. aduers. gent. tradit, erant, MACTVS HOC VINO INFERIO ESTO. Seruius in lib. IX. Æneid. *Quoties aut tus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant*, MACTVS EST TAVRVS VINO, vel TVRE, *hoc est cumulata est hostia, id est magis aucta*. Et paullo pòst: *Vt in Pontificalibus, sacrificantes dicebant Deo*, MACTE HOC VINO INFERIO ESTO. M. Cato lib. de re Rust. cap. CXXXIIII. *Postea Iano vinum dato, sic*: IANE PATER, VTI TE STRVE COMMOVENDA BONAS PRECES BENE PRECATVS SVM, EIVSDEM REI ERGO MACTE VINO INFERIO ESTO. *Postea Ioui, sic*: IVPITER MACTE FERCTO ESTO: MACTE VINO INFERIO ESTO. Idem cap. CXXXII. *Ioui Dapali vinum ita pollucere monet*. IVPITER DAPALIS, QVOD TIBI FIERI OPORTET IN DOMO, FAMILIA MEA, CVLIGNAM VINI DAPI, EIVS REI ERGO MACTE HAC ILLACE DAPE POLLVCENDA ESTO. *Manus interluito: postea vinum sumito*: IVPITER DAPALIS MACTE ISTACE DAPE POLLVCENDA ESTO. MACTE VINO INFERIO ESTO. Inferium autem vinum appellabant, illud ipsum quod dabatur, inferebatur, aut, vt ex Festo Paulus scribit, quod infra pateræ labrum libabatur. Addebatúrque verbum hoc, INFERIO, quemadmodum ex Trebatio (quem de religionibus librum scripsisse Macrobius lib. III. Saturnal. cap. V. & VII. ostendit) Arnobius docet, ea causa, ne vinum in cellis atq; apothecis conditum, ex quo illud quod effundebatur promptum erat, sacrum fieret: & ex vsibus eriperetur humanis. Etenim hac exceptione & quasi taxatione non addita, omne omnino vinum doliare vel diffusum, ex quo hoc, quod dabatur, delibatum erat, religione obligatum fuisset. Vnde hac præscriptione submotos deos, iisque quasi legem dictam, ac veluti pactionibus & formulis adoratos eos eleganter Arnobius infert: quippe cùm MACTVS HOC VINO INFERIO ESTO, nihil aliud esset, quàm Mactus esto, quantum volo: tantum amplificatus, quantum iubeo. Nec verò in vino dando dumtaxat, sed & in iis quæ immolabantur, hanc eandem verborũ formulam vsurpasse eos demonstrat Cato, qui lib. de re Rust. cap. CXXX. precationem ita concludit. HARVMCE RERVM ERGO MACTE HOC PORCO PIACVLO IMMOLANDO ESTO. Rursusque cap. CXLI. EIVSDEM REI ERGO MACTE HISCE SVOVETAVRILIBVS LACTENTIBVS ESTO. Nonius Marcell. *Adolere*, ait *verbum propriè sacra reddentium, quod significat votis ac supplicationibus numen auctius facere: vt est in iisdem*, MACTE ESTO.

LIBATIONIS verò formulam aliquatenus expressit Xiphilinus in Neron. cùm Thraseam venis incisis mortem sibi cõsciuisse narrat: Εντεμὼν, ait, τὴν φλέβα, ἀνέτεινε τὴν χεῖρα, καὶ ἔφη, Σοὶ τοῦτο τὸ αἷμα, ὦ Ζεῦ Ελευθέριε, Σπένδω. Cornel. Tacit. lib. XV. de Seneca: *Postremo stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos seruorum, addita voce*, LIBARE SE LIQVOREM ILLVM IOVI LIBERATORI. Quo nomine etiam Iouem memorat Lucianus in Demosthenis Encomij extremo.

AT cùm dona, munera, numini alicui offerrent, credibile est his verbis vsos, ACCIPE LIBENS. Tibull. lib. IIII. Eleg.

Magne Geni CAPE *tura* LIBENS. —

Idem aliàs eod. lib.

Natalis Iuno sanctos CAPE *turis aceruos,*
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Seneca in Agamemnone Act. II. Sc. vlt.

— *Generis nostri*
Iupiter auctor, CAPE *dona* LIBENS.

Apud eundem in Hercule OEtheo Act. V. Sc. I. Hercules fingitur arcum ita offerre Apollini:

— ACCIPE *saeo*
Preante DONA! *munus Alcide* CAPE.

Idem eiusdem Tragœdiæ Act. III. Sc. II.

Succendit aras, ACCIPE *has inquit, foci*
Non falsè, messes, genitor, & largo sacer
Splendescat ignis ture. —

Sic & Ouid. lib. VIII. Metamorphos.

Vos modò fraterni manes animæque recentes,
Officium sentite meum, magnóque paratas
ACCIPITE *inferias.*

Idipsum & vetustæ inscriptiones, comprobant: in quarum vna est,

Te precor Alcide sacris inuicte periclis,
Ritè tuis lætus dona ferens manibus:
Hæc tibi dona potest tenuis perferre Camœna,
Nam grates dignas tu potes efficere.
SVME LIBENS *simulacra, tuis quæ munera cœlo*
Aris, vrbanis dedicat ipse sacris.

In altera verò,

Tu quæ Tarpeio coleris vicina Tonanti,
Votorum vindex semper fortuna meorum,
ACCIPE, *quæ pietas ponit tibi* DONA MERENTI.

ETIAM precantes ACCIPI preces suas rogabant. Ouid. lib. II. de Ponto Eleg. VIII.

Tu quoque conueniens ingenti nupta marito
ACCIPE, *non dure, supplicis, aure,* PRECES.

Sed & apud eundem lib. IIII. Fastor. Claudia matrem Idæam ita affatur:

ACCIPE *sub certa conditione* PRECES.

Idem in Ibin:

Ipsáque tu tellus, ipsum cum fluctibus æquor,
Ipse meas æther ACCIPE *summe* PRECES.

NVNC rectè atque ordine facturus videor, si quibus verbis Deos compellarent, exponam. Ac primùm constat Deos salutari consueuisse. Quo genere loquendi vix est in vetustis auctoribus vllum frequentius. Cato de re Rust. cap. II. *Paterfamilias vbi ad villam venit, vbi Larem Familiarem* SALVTAVIT. Plaut. Amphyt. Act. IIII. Sc. II.

Nec Bacchum SALVTEM *hodie, nec Cererem.*

Idem Bacchid. Act. II. Sc. vlt.

Deos, atque amicos ijt SALVTATVM *ad forum.*

Terent. Phormio. Act. II. Sc. I.

At ego deos penates hinc SALVTATVM *domum deuortar.*

Cicero pro Rosc. Amer. *Quòd si luce canes quoque latrent, quum deos* SALVTATVM *aliqui venerint, opinor ijs crura suffringantur.* Ouidius lib. XV. Metamorph. de Æsculapij aduentu in vrbem:

— *Lætóque deum clamore* SALVTANT.

Idem lib. I Trist. Eleg. II.

Dilque relinquendi, quos vrbs habet alta Quirini,
Este SALVTATI *tempus in omne mihi.*

Et lib. II. de Ponto Eleg. VIII.

Vtque SALVTABAM, *numen cœleste* SALVTO.

Idem in Epist. XX. Heroid.

Protinus egresse, superis, quibus insula sacra est,
Flaua SALVTATIS *tura merúmque damus.*

Stat. Papin. lib. IIII. Syluar.

— *Sæpe nouo Ianum lictore* SALVTES.

Liuius lib. XXX. *Prætor exemplo edixit, vti Æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi* SALVTANDIQVE DEOS, *agendique gratias per totum diem populo potestas fieret.* Apud eundem lib. XXXVIII. Scipio. *In Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonémq; & Minervam, cæterósque deos, qui Capitolio atque arci præsident,* SALVTANDOS *ibo.* Idem lib.

XLIIII. *Deos, qui vrbem Romam incolerent, senatúmque & populum Rom.* SALVTATVM *se dixit venisse.* Silius Italic. lib. IIII.

— patrio diuos clamore SALVTAT.

Martial. Epigramm. VIII. lib. VIII. ad Ianum:

Te primum pia tura rogent, te vota SALVTENT.

Idémque lib. XII. Epigramm. LXXVIII. Precibus Iouem SALVTARE dixit. Claudian. in Panegyrico in VI. Honor. Aug. Consulat.

Inde SALVTATO, *libatu, Tybride, lymphis.*

Plinius lib. VII. Natural. Histor. cap. LIII. *A. Pompeius in Capitolino cùm* DEOS SALVTASSET. Seneca Epist. vlt lib. XV. *Quomodo sint dij colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernas sabbatis prohibeamus: quoniam nec lumine dij egent, & ne homines quidem delectatur fuligine. Vitemus* SALVTATIONIBVS *matutinus fungi, & foribus assidere templorum.* Cuiusmodi salutationum matutinarum testes etiam idoneos habemus, Apuleium lib. XI. de Asino aur. & Arnob. lib. VII. aduers. gent. nec non Prudentiũ Peristephano hoc versu,

Manè SALVTATVM *concurritur, omnis adorat*
Hebes.—

Denique Plautus in Sticho Act. IIII. Sc. I. & II. hoc eodem genere loquendi vtitur.

QVIN & auguria læta & omina fausta SALVTABANTVR. Virgil. lib. XII. Æneid.

Tum verò augurium Rutili clamore SALVTANT.

Silius Italic. lib. II.

— Atque omen clamore SALVTANT. Idem lib. XV.

— Genibúsque SALVTANT

Submissi augurium.—

TEMPLA etiam, agros quoque SALVTARI consueuisse Ouidius lib. III. & XV. Metamorphos. ostẽdit. Sed & Elephantos in Mauritania post sollemnem aspersionem sydus SALVTASSE, Plinius lib. VIII. Natur. Histor. cap. I. scriptum reliquit.

SATIS igitur supérque probatum est, deos SALVTATOS: sed qua id verborum formula & conceptione fieret, inuestigandum est. Nam etsi SALVTARE DEOS sit precibus adorare, vel ipso Donato interprete in Phorm. Terentij Act. II. Sc. I. tamen nihil prohibet etiam SALVTEM diis dictam: cui rei testimonio est Plautus Pœnulo Act. I. Sc. II. vbi Agorastocles Veneri SALVTEM dici, & rem diuinam fieri suo nomine mãdat his verbis.

— Etiam Veneri dicito.
Multam meis verbis SALVTEM. *Ad. dicam. Ag. atque audi. Ad. quid est?*
Ag. Paucis verbis, rem diuinam facito.—

SANE eos qui ad deos adibant SALVTEM illis vulgari verbo, SALVE, dixisse, in prõptu est demonstrare. Liuius lib. I. *Regem parentémque vrbis Romanæ* SALVERE *vniuersi Romulũ iubent,* PACEM *precibus exposcunt.* Propert. Eleg. IX. lib. IIII. ad Herculem:

SANCTE *pater,* SALVE, *cui iam fauet aspera Iuno,*
SANCTE *velis libro dexter inesse meo.*

Eundem Salij apud Virgilium lib. VIII. Æneid. ita salutant:

SALVE *vera Iouis proles, decus addite diuis.*

Similiter Æneas lib. VII. patrios penates adorans:

Vósque, ait, ô fidi Troiæ SALVETE *penates.*

Ouid. lib. I. Fastor.

Diíque petitorum, dixit, SALVETE *locorum.*

Idem lib. II. Metamorphos.

— De cespite virgo
Se leuat, & SALVE *numen, me iudice, dixit.*

EODEMQVE verbo paternos manes Æneas apud Virgil. lib. V. Æneid. veneratur:

— SALVE *sancte parens, iterum* SALVETE *recepti*
Nequicquam cineres, animæque vmbræque paternæ.

ATQVE ita Ciceronem SALVERE iubet Plinius lib. VII. Natur. Histor. cap. XXX. & Scipionem Silius Italic. lib. XVII. Sic & Catullus:

O nimis optato sæclorum tempore nati
Heroes, SALVETE, *Deûm genus, ô bona mater.*

Ouidius quoque lib. I. Fastor. Calendas Ianuarias venerans,

SALVE, ait *festa dies, meliórque reuertere semper.*

Quinetiam apud Stat. Papin. lib. IIII. Syluar. Sibylla & Ianus Domitianum, vt Deum, hoc ipso verbo affantur. Varro lib. VI. de lingua Lat. versum hunc ex Andromacha adducit, *Templa alta Orci,* SALVETE, *infera.*

SED & qui ex aliqua peregrinatione domum salui redibant, eadem verborum figura patriam salutabant. Plaut. Bacchidib. Act. II. Sc. I.

Herilis Patria SALVE, *quàm egò biennio*
Post quam in Ephesum abij, nunc conspicio lubens.

Idem Sneho Act. V. Sc. II.

SALVETE *Athenæ, quæ nutrices Græciæ terra herilis patria*
Te video lubens.—

Seneca in Agamemn. Act. IIII. Sc. I.

Tandem reuertor sospes ad patrios lares:
O cara SALVE TERRA. Virgilius lib. VII. Æneid.
— SALVE *fatis mihi debita* TELLVS.

Claudianus lib. de Rapt. Proserp.

— SALVE *gratissima* TELLVS.

Plautus etiam in hac cultus diuini specie, verbo, SALVTO TE, vsus est duobus locis: quorum vnus est Bacchidib. Act. II. Sc. I. vbi Chrysalus seruus Apollinem ita salutat:

SALVTO TE *vicine Apollo qui ædibus*
Propinquus nostris accolis, venerorque te.

Alter est in Milite Glor. Act. IIII. Sc. VIII. ad Larem familiarem:

Etiam nunc SALVTO TE, FAMILIARIS, *priusquam eo.*

VERVM quo gestu, habitu, motu, flexúque corporis deos colere, venerari, adorare, precari, usque supplicare moris esset, operæ pretiũ est indicare. Nõ minus enim quo id ritu, quàm quibus verbis fieret, scire refert. Nec inutilis aut iniucunda erit hæc, (si quæ est) à re proposita digressio. In salutandis certè & adorandis diis STANTES, CAPITE OPERTO, CORPVS AD DEXTRAM siue DEXTROVERSVM IN ORBEM CIRCVMAGEBANT, PROCVMBEBANT etiam, DEXTRAMQVE ORI ADMOVENTES, OSCVLVM LABIIS PREMEBANT, tum deinde SEDEBANT. Dixi multa paucis, ac ne quis fidem meam sequatur, idoneos & locupletes pro me reos dabo, omnique (quod aiunt) exceptione maiores huius ritus testes producam.

ANTE omnia docendum est STANTES eos non de geniculis deos salutasse. Quod Martial. indicat lib. XII. Epigramm. cùm ait:

Multis dum precibus Iouem SALVTAT,
STANS *summos resupinus vsque in vngues.*

CAPITE *verò* OPERTO salutatos deos ostendit Plaut. in Curculio. Act. III. Sc. I. his verbis:

Quis hic est, qui OPERTO CAPITE *AEsculapium*
Salutat?—

HINC & in Amphitryo. Act. II. Sc. I. ab Alcmena parturiente deos CAPITE OPERTO inuocatos refert. Idemque apertè Plutarchus ἐν Αἰτίοις ἤτοι ῥωμαϊκοῖς, tradit: Διάτι, inquiẽs, τοὺς θεοὺς προσκυνοῦντες, ἐπικαλύπτονται τὴν κεφαλὴν; Et mox, Τοὺς δὲ θεοὺς οὕτω προσκυνοῦν, ἢ ταπεινοῦντες ἑαυτοὺς τῇ ἐπικρύψει τῆς κεφαλῆς, ἢ μᾶλλον εὐλαβούμενοι τινὰ φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἔξωθεν εὐχομένοις ἀπαίσιον καὶ δύσφημον, τῶν ὤτων ἀπελάμβανον τὸ ἱμάτιον. Et certè non à salutantibus modò & adorantibus, sed & à sacrificantibus Deos, (Saturnum, Honorem, & Herculem excipio) CAPITE OPERTO, obuoluto, vestéque ad aures adducta coli consueuisse constat. Saturno namque & Honori, θεὶν ἀκαλύπτῳ vel ἀπὸ ἀκαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, moris fuisse Plutarch. ἐν αἰτίοις auctor est. Festus Pomp. LVCEM FACERE *dicuntur Saturno sacrificantes, id est capita detegere.* Macrob. lib. I. Saturnal. cap. X. de Saturno. *Hinc est quòd ex instituto peregrino huic Deo sacrum* APERTO CAPITE

PITE *faciunt*. Proinde apud eundem lib. 1. cap. VIII. vbi de æde Saturni scriptum est: *Illic Græco ritu* CAPITE OPERTO *res diuina fit: quia primò à Pelasgis, pòst ab Hercule ita eam à principio factitatam putant*, legendum procul dubio est, CAPITE APERTO. Quo ritu etiam Herculi rem diuinam factam Halicarnass. lib. 1. docet. Hoc idem Macrobius lib. III. Saturnal. cap. VI. confirmat, Cornelij Balbi verba hæc adferens: *Apud aram Maximam obseruatum, ne lectisternium fiat: custoditur in eodem loco vt omnes* APERTO CAPITE *sacra faciant. Hoc sit, ne quis in æde Dei habitum eius imitetur. Nam ibi* OPERTO *ipse* CAPITE *est. Varro ait, Græcum hunc esse morem: quia siue ipse, siue ab eo relicti, qui aram Maximam statuerunt, Græco ritu sacrificauerunt. Hoc amplius addit C. Bassus: Idcirco enim hoc fieri dicit, quia ara Maxima ante aduentum Æneæ in Italia cõstituta est, qui hunc ritũ* VELANDI CAPITIS *inuenit.* Et certè morẽ hũc purũ putum Romanũ fuisse & ex patriis Latinorum institutis docet Virgil. lib. III. Æneid. cuius versus ipsos, quòd perspicuè huius ritus non minus originem, quàm causas aperiant, subieci. His enim præceptis vates Æneam instruit:

Quin vbi transmisse steterint trans æquora classes,
Et positis aris iam vota in litore solues,
Purpureo VELARE COMAS ADOPERTVS AMICTV:
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto,
Hac casti maneant in religione nepotes.

Vbi Seruius: *Sanè*, ait, *sciendum est sacrificantes Dijs omnibus,* CAPITA VELARE *consuetos ob hoc, ne se inter religionem vagis offerret aliquid obtutibus, excepto tantùm Saturno.* Fest. Pomp. in verbo *Saturnia*: *Saturny quoque dicebantur qui castum in imo cliuo Capitolino immolabant: vbi ara dicata ei Deo ante bellum Troianum videtur, quia apud eam supplicant* APERTIS CAPITIBVS. *Nam Italici auctore Æneæ* VELANT CAPITA: *quòd is, cùm rem diuinam faceret in litore Laurentis agri Veneri matri, ne ab Vlysse cognitus interrumperet sacrificium,* CAPVT ADOPERVIT, *atque ita conspectum hostis euitauit.* Aurel. Victor in Breuiario historiæ Romanæ de Æneæ loquens: *Cùm interim immolata sue in litore sacrificium perageret, traditur fortè aduertisse Argiuam classem in qua Vlysses erat: cumque vereretur ne ab hoste cognitus periculum subiret, itémque rem diuinam interrumpere summum nefas duceret,* CAPVT VELAMENTO OBDVXISSE, *atque ita pleno ritu sacra perfeciſſe: inde posteris traditum morem ita sacrificãdi, vt scribit M. Octauius.* Hinc Varro lib. IIII. de lingua Lat. *Ricam*, ait, *à ritu dictam, quod Romano ritu sacrificium fœminæ cum faciunt,* CAPITA VELANT. Liuius lib. X. *Si conspiciatur cum capide ac lituo,* CAPITE VELATO *victimã cædat.* Ex hoc portò ritu apud Valer. Flacc. lib. V. Mopsus vates dum manes venetatur, isque vinum dat, CAPVT OBNVBIT. Propert. lib. II. Eleg. XIX.

Ante tuosque pedes illa ipsa ADOPERTA SEDEBIT.

Contrà, Tertullianus in Apologet. Christianos CAPITE NVDO precatos semper scribit; quia non erubescerent: ac sine monitore, quia de pectore orabant.

CIRCVMEGISSE verò CORPVS & CIRCVMVERTISSE ostẽdit Suet. in Vitellio, cap. II. his verbis: *Idẽ miri in adulãdo ingenij, primus C. Cæsarem adorari vt Deum instituit: cùm reuersus ex Syria non aliter adire ausus esset, quàm* CAPITE VELATO, CIRCVMVERTENSQVE SE, *deinde* PROCVMBENS. Plutarch. in Numa ab eo institutum refert: τὸ προσκυνῶν περιστρεφόμενος. Additque, ἡ δὲ περιφορὰ τοῦ προσκυνήματος λέγεται μὲν ἀπὸ μίμησιν εἶναι τῆς κόσμου περιφορᾶς: δόξει δ' ἂν μᾶλλον ὁ προσκυνῶν, ἐπεὶ πρὸς ἕω τοῦ ἱεροῦ βλέπων τὰ πρόπυλα τὰς ἀνατολὰς, μεταβάλλειν ἑαυτὸν εἰς ταὐτὰ καὶ περιστρέφειν ὑπὸ τὸν θεὸν, κύκλον ποιῶν καὶ συνάπτων τὴν ὀπτηλείαν τῆς εὐχῆς δ' ἀμφοῖν. Eundémque ritum idem auctor ὡ αἰτίας ἤτοι ῥωμαϊκοῖς ita perstringit: Καὶ γὰρ ὑπὸ τοῦ πάθους, ὡς φησι Βάρρων, περιστρέφονται, καθάπερ ὄπισθεν ἱερὰ, πιμπόντες τὰ τοῦ πατρὸς μνήματα. Quæ verba è Græcis Latina qui fecit, is vocis huius περιστρέφονται vim potestatémque assecutus non videtur. Nam hoc procul dubio Plutarchus sensit, circa tumulos parentum CIRCVMAGI liberos cõsueuisse: quòd mortuis diuini cultus & honores exhiberi soleront, vt & Tertullian. in Apologet. testatur, cùm de Dijs agens ait: *Quid omnino ad honorandos eos fa-*

tis, quod non etiã mortuis vestris CONFERATIS *ædes proinde, aras proinde: idẽ habitus & insignis in statuis.* Ad hunc etiã ritum pertinet, quod Valer. Flacc. lib. VII. Argonaut. scribit:

Inde vbi sacrificus cum coniuge venit ad aras
Æsonides: & náque adeunt, pariterque precari
Incipiunt: ignem Pollux vndámque ingalem
Pretulit: vt dextrum fanter VERTANTVR IN ORBEM.

Eodémque spectant hæc Lucretij lib. v. verba:

—Nec pietas vlla est VELATVM *sæpe videri* VERTIER AD LAPIDEM.

Est quoque eius ritus exemplum apud Liuium lib. v. de Camillo: *quem manibus in cælũ sublatis precatũ narrat,* VT SI CVI DEORVM *hominúmq; nimia sua fortuna populique Rom. videretur, vt eam inuidia lenire quàm minimo suo priuato incommodo, publicóque Romani populi liceret.* Deinde adiicit, CONVERTENTEM SE IN HANC VENERATIONEM, *traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli.* Quod & Plutarch. in Camillo his verbis refert: ταῦτα εἰπὼν καθάπερ ὅτι ῥαιμόις ἔθος, ἐπεῤῥάμβοις ἡ παροπλίσασιν ὅτι δεξιὰ ἐξελίττειν, ἰσφάλη δεξιστρόμβος. Illustrius verò exemplum suppeditat idem Plutarchus in Marcello: quo loci narrat Marcello copias in aciem educẽte contra Viridomarum Gallorum regulum, accidisse vt equus, cui insidebat, clamore & strepitu exterritus, os auerteret, & Marcellum inuitum ac reluctantem retro auferret. At ille veritus ne Romani hoc mali ominis loco ducerẽt, ac triste aliquid sibi eò portendi crederẽt, quodmetum incuteret, adductu confestim freno, equum in aduersos hostes CONVERTIT, SOLÈMQVE ADORAVIT, quasi non hoc casu contigisset, sed ex cõposito, & de industria, datáq; opera religione adductus id fecisset, propterea quòd Romanis in more positũ erat ita Deos salutare & adorare: Verba Plutarchi quæ subobscura quidem sunt, sed hac interpretatione adhibita plana & perspicua fient, apponam: Ἡ δὲ πτὼς εἰς ἀμβολιὼν ὑπερίφορτος αὐτῷ, συγτυγχάνει τὸν ἵππον πυρόντα τῇ γαυρότητι τοῦ πολεμίου, ὥστε ἀποδρᾶναι, ἡ βίᾳ φέρειν ὀπίσω τὸν Μάρκελλον. ὁ δὲ τοῦτο δείσας, μὴ παρεχοίη ἐν δυσθυμίᾳ τοῖς ῥωμαίοις ἐργάσηται τὰ χὼ δεισάσας ἱερὸν ἵππου τῷ Ἄρεϊ, ἡ δεξιωθεὶς τὸν ἵππον ἀντίον τοῖς πολεμίοις ἡ τὸν ἥλιον αὐτὸς προσεύξηται, ὡς δὴ μὴ κατὰ τύχην ἀλλ' ἔστιν τί που τῇ δεξιαγωγῇ χρησόμενος: οὕτω γὰρ ἔθος ὅτι ῥαιμόις προσεύξασθαι τοὺς θεοὺς δεξιστρόμβους.

DEXTROVERSVM autem CIRCVMAGI consuescuisse tradit Plinius lib. XXVIII. cap. II. in hunc modum: IN ADORANDO DEXTRAM AD OSCVLVM REFERIMVS, TOTVMQVE CORPVS CIRCVMAGIMVS, *quod in leuum fecisse Galli religiosius credunt.* Nam Romani à dextra sinistram versus in orbem vertebantur, quod à nostris sacerdotibus in suis ad aras conuersionibus hodiéq; religiosissimè obseruatur: aliter atq; prisci illi Galli qui sinistrorsum, & à læua dextrã versus circumagebãtur. Proinde apud Plautum in Curculio. Act. I. Sc. I. cùm Phædromus dixisset, *Quò me vertam nescio,* festiuè Palinurus in eo verbo alludens, subijcit: *Si deos* SALVTAS, DEXTROVORSVS *censeo.* Quod & cõfirmat vetus inscriptio Græca, quę ab Huberto Goltzio diligentissimo antiquitatis vindice refertur in hęc verba: Ἀντῶς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τύφλῳ ἐχρημάτησεν ἐλθεῖν ὅτι τὸ ἱερὸν βῆμα, ἡ προσκυῆσαι, ἵνα, δόξῃ τῇ δεξίᾳ ἐλθεῖν ὅτι τὸ ἀριστερὸν χαὶ θεῖναι τὰς πόντο δακτύλους ὑπ' ἄνω τοῦ βήματος ἡ ἅψαι τῶν χέρα ἡ ὑπηῦναι ὅτι τὰς ἰδίας ὀφθαλμοὺς, χαὶ ὀρθὸν αἰσθέσθαι τῇ δὲ μου παρεῶντος χαὶ συγχαιρόμενος, ὅτι ζῶσιν αἰσθεσθαι ὑγιαίνοντα ὅτι τῷ Σωτῆρι ἡμῶν Αντωνίνῳ.

IN Adorationis deinde ritu, MANVM ORI ADMOVERE, aut, vt Plinius loquitur, DEXTRAM AD OSCVLVM REFERRE solitos veteres, iam pridem alij monuerunt, cum id in Plinio, Tertulliano & Apuleio obseruassent, quibus idcirco testibus non vtar, sed alium his consentientem adiungã Lucianum, cuius tribus locis rem totam conficiam. Vnus est in lib. περὶ ὀρχήσεως, in quo ita est: Ὁ δὲ πάνυ ἱλάσατο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τῇ αὐτῷ δεξίᾳ. Alter apertior est in lib. περὶ ὀρχήσεως, qui ita habet: Ὅπου ἡ ἴνδοι, ἱστιοδὲ ἑαυτῶν αἰσχύνεται, προσυνχόμενοι τὸν ἥλιον, ἰχθύσαντες ἡμῖν τὴν χέρα κόσαντες, ἠρύμεθα εὐπλῆ ἡμῶν ἴνας τὴν εὐχλεῖ. Tertius etiam in Demosthenis encomio positus, perspicuè idem comprobat. Nam cùm Demosthenes dixisset post deos salutatos se sponte secuturum, móxq; manũ labris admouisset: Κ' ἀγὼ μὴν ἦν, ait, ὅτι ἡ ἐλπὶς ταύτης ἡ τὴν χέρα τῷ στόματι προσα-

προσαγαγόντος, οὐδὲν ἀλλ' ἢ προσκυνεῖν ὑπελάμβανον. Eustathius quidem in v. Odyss. προσκυνεῖν παρὰ τὸ κύειν, ὁ ἐστι φιλεῖν dictũ putat. Ἰστέον δὲ, ait, ὅτι τὸ κύειν καὶ κῦσαι κατὰ καὶ τὸ φιλεῖν, τὰ πολλὰ μὲν, συμβολὴν χειλέων δηλοῖ, ὡς καὶ ἐνταῦθα καὶ ἑτέρωθεν πολλαχοῦ. Vnde & Silius Ital.

Et DEXTRAM, *vt numen*, ADORANT.

Huius verò ritus forma quædam describitur ab Apul. lib. IIII. Metamorph his verbis. *Et* ADMOVENTES ORIBVS SVIS DEXTERAM, *priore digito in erectum pollicem residẽte, vt ipsam prorsus Deam Venerem religiosis adorationibus venerabãtur*. Planè Seruius in lib. III. Æneid. FRONTEM GENIO CONSECRATAM, & inde, Deum venerantes, FRONTEM TANGERE, scriptum reliquit. Esse etiam post autem dextram, Nemeseos locum, quô veteres, tacto ORE PROXIMVM A MINIMO DIGITVM REFERE-BANT, veniam sermonis à diis exposcentes, Plinius lib. XI. cap. XLV. memoriæ prodidit.

PROCVBVISSE verò & capita flexisse adorantes, nõ illa modò ex Sueronij Vitellio superius relata verba docent, sed & hæc Liuij lib. XXX. quò loci de Carthaginiensium legatis agit. *Qui vbi in castra & Prætorium peruenerunt*, MORE ADORANTIVM, *accepto, credo, ritu ex, ea regione, ex qua oriundi erant*, PROCVBVERVNT. Et ita salutatos, quibus honor impendebatur, declarat Arnob. lib. VII. aduers. gent. cùm ait: *Tum deinde* SALVTET ACCLINIS, *ancillæ aut seruuli trepidationes imitatus, video quid agatur in huiusmodi honorationis officio.*

SEDISSE tandem eos, testimonio est Tertullianus in lib. de Orat. his verbis: *Quum perinde faciant nationes, adoratis sigillaribus suis*, RESIDENDO. Idem & Plutarchus in Numa ostendit, inter instituta Numę Pythagoricis consentanea referens: τὸ καθῆσθαι περιστρεφομένους. Et ibidem, τὸ δὲ καθέζεσθαι προσκυνήσαντας, οἰωνισμὸν εἶναι λέγουσι τοῦ βεβαιότητα ταῖς εὐχαῖς, καὶ διαμονὴν τοῖς ἀγαθοῖς ἐπιγίνεσθαι. Λέγουσι δὲ καὶ πράξεων διορισμὸν εἶναι τὴν ἀνάπαυσιν· ὡς οὖν τῇ προτέρᾳ πράξει πέρας ἐπιτιθέντας, καθέζεσθαι παρὰ τοῖς θεοῖς, ἵνα ἑτέρας πάλιν ἀρχὴν παρ' ἐκείνων λάβωσιν. Idẽ Plutarch. εἰ αἰτίοις, ἤτοι ῥωμαϊκοῖς. Ἡ καθάπερ καὶ νῦν προσευξάμενοι καὶ προσκυνήσαντες, ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιμένειν, καὶ καθέζειν εἰώθασιν. Inde illud Propertij, quod modò citauimus:

Ante tuósque pedes illa ipsa adoperta SEDEBIT. Tibull. Eleg. vlt. lib. II.
Illa mihi sancta est, illius dona sepulchro
Et madefacta meis serta feram lacrymis.
Illius ad tumulum fugiam, suppléxque SEDEBO.

SED & PENVLIS POSITIS ad Deos adijsse eos ostendit Tertullianus in lib. de Orat. cùm ait: *Vt est quorundam*, POSITIS PENVLIS *orationem facere: sic enim adeunt ad idola nationes.*

QVI verò precabantur, AD ORIENTEM CONVERSI, ERECTO VVLTV, MANIBVS PASSIS, EXPANSIS ET IN CÆLVM SVBLATIS AC PROTENSIS orabant. Ad orientem certè conuerti solitos argumento est quod ait Virgil. lib. VIII. Æneid.

Surgit, & ætherij SPECTANS ORIENTIA SOLIS
Lumina, ritè cauis vndam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effundit ad æthera voces. Idem lib. XII.
Illi ad SVRGENTEM CONVERSI LVMINA SOLEM,
Dant fruges manibus salsas.

Vbi Seruius, *Non vtique solem surgentem dixit, (iamdudum enim dies erat) sed disciplinam cæremoniarum secutus est, vt* ORIENTEM SPECTARE *diceret eum, qui esset precaturus*. Ouid. lib. IIII. Fastor.

Hæc Dea placanda est, hæc tu CONVERSVS AD ORTVS,
Dic quater.— Valer. Flacc. lib. II.
Imperat hinc altè Phœbi SVRGENTIS AD ORBEM
Ferre manus, totísque simul PROCVMBERE *campis.*

Vitruuius lib. IIII. cap. V. *AEdes autem sacræ Deorum immortalium ad regiones quas spectare debent, sic erunt constituendæ, vti si nulla ratio impedierit, liberáque fuerit potestas, ædis signum, quod erit in cella collocatum, spectet ad* VESPERTINAM CÆLI REGIONEM: *vt qui adierint ad aram immolantes, aut sacrificia facientes*, SPECTENT AD PARTEM CÆLI

ORIENTIS, *& simulacrum quod erit in æde. Et ita vota suscipientes contueantur ædem, &* ORIENTEM CÆLI. Tertull. in Apologet. *Sed & plerisque vestrum affectatione aliquando & cælestia adorandi,* AD SOLIS ORTVM LABIA VIBRATIS. Apul. lib. II. de Asino aur. de quodam sacerdote Ægyptio: *Tunc* ORIENTEM OBVERSVS, *& incrementa solis augusti tacitus imprecatus.* Latinus Pacatus in Panegyr. *Nam vt diuinis rebus operantes,* IN EAM CÆLI PLAGAM ORA CONVERTIMVS, A QVA LVCIS EXORDIVM EST: *sic ego vota verborum, quæ olim nũcupaueram, soluturus, id oratione tempus aspiciam, quo Romana lux cœpit.* Sollemnem planè fuisse ad orientem conuersionem Clemens lib. VII. Stromatωn indicat: eôdémque conuersa templa fuisse Plutarch. in Numa docet.

RECTO verò VVLTV orasse eos indicat hic Iuuenalis è Sat. X. versus.

Hoc RECTO, VVLTV *solum hoc & pallidus optas.*

Vnde Tertull. in lib. de Orat. modestiam & humilitatem Christianorum prædicãs: *Atqui cum molestia & humilitate adorantes magis commẽdamus Deo preces nostras, ne ipsis quidem manibus sublimius elatis, sed temperatè ac probè elatis, ne* VVLTV *quidem in audaciam* ERECTO.

ORASSE verò MANIBVS IN CÆLVM SVBLATIS Apuleius tradit in libro de Mundo. *Nam,* ait, *habitus orantium hic est, vt* MANIBVS EXTENSIS AD CÆLVM *precemur.* Virgil. lib. II. Æneid.

At pater Anchises oculos ad sydera lætus
Extulit, & CÆLO PALMAS *cum voce* TETENDIT.

Et lib. III. Æneid.

At pater Anchises PASSIS *de litore* PALMIS
Numina magna vocat.

Passis enim palmis Nonius interpretatur apud Enn. Annal. lib. X. patentibus & extensis. Item lib. V.

Ni PALMAS *ponto* TENDENS VTRASQVE *Cloanthus,*
Fudissétque preces, diuósque in vota vocasset.

Item lib. X.

Et DVPLICES *cum voce* MANVS AD SVDERA TENDIT.
Omnipotens genitor. —

Hinc Lucretius lib. V.

-- *Et* PANDERE PALMAS
Ante Deûm delubra. —

Ouid. lib. VIII. Metamorphos.

— AD SYDERA *supplex*
Cressa MANVS TOLLENS. —

Idem lib. I. Trist. Eleg. vlt.

Ipse gubernator TOLLENS AD SVDERA PALMAS
Exposcit votis immemor artis opem.

Pedo Albinou. in carmine consolatorio ad Liuiam:

Atque aliquis de plebe pius, pro paupere nato,
SVSTVLERAT TIMIDAS SYDERA AD ALTA MANVS.

Sic & Scipio apud Silium Italic. lib. IIII. sublatis in cælum manibus precatur. Idem & lib. XV.

Ac supplex GEMINAS TENDENS AD SYDERA PALMAS,
Tellurem, noctémque & cælo sparsa precatur
Astra. —

Liuius lib. V. de Camillo: *Dicitur* MANVS AD CÆLVM TOLLENS *ita precatus esse.* Lucian. in Philopatride. Ημεῖς δὲ τὸν ἐν Αθηναῖς Αγνωστον ἐφευρόντες καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες τούτῳ εὐχαριστήσομεν. Expansis autem seu passis & supinis manibus id factum constat. Liuius lib. XXXVI. *Nixæ genibus,* SVPINAS MANVS AD CÆLVM AC DEOS TENDENTES, *orantésque.* Virgil. lib. IIII. Æneid.

Multa Iouem MANIBVS *supplex orasse* SVPINIS.

Horat. lib. III. Ode XXIII.

CÆLO SVPINAS SI TVLERIS MANVS.

Vnde

Vnde Æschylus in Prometheo ὑπτιάσματα γυναικόμαρα χειρῶν dixit. Hinc & Petron. Arbit. in Satyrico, *Licas*, ait, *trepidans ad me* SVPINAS PORRIGIT MANVS.

Sciendum tamen est, vt Seruius in lib. III. Æneid. ad ea verba, *Summisse petimus terram*, & Macrob. lib. III. cap. IX. scribunt, pro qualitate & diuersitate numinum interdũ ima, interdum summa, veteres respexisse.

PRÆTEREA eos qui orabant, ARAS TANGERE ET AMPLECTI solitos, Macrob. lib. III. Saturnal. cap. II. tradit, & adductis Virgilij è libro IIII. & VI. Æneid. versibus cõfirmat. Seruius etiã in lib. IIII. Æneid. *Necesse*, ait, *eras* ANSAS *à sacrificãtibus* TENERI: *quod nisi facerent, grata Diis sacrificatio non esset.* Rursusque in lib. VI. Æneid. *Rogabant, deos* ARARVM ANSAS TENENTES. Plaut. Rudente Act. III. Sc. III.

VENVS ALMA, *ambæ te obsecramus,*
ARAM AMPLEXANTES HANC TVAM.

Similique modo apud Apul. lib. VI. de Asino aur. Psyche Iunonem deprecans, ARAM AMPLECTITVR. Ex quo Horatius Ode XXIII. lib. III.

Immunis ARAM SI TETIGIT MANVS,
Non sumptuosa blandior hostia,
Mollibit auersos penates
Farre pio & saliente mica.

Seneca in Herc. Furen. in Choro Act. III. ARAS TANGITE *supplices.*

Similitérque in mensa, in qua bene precari moris fuisse Liuius ait, precantes MENSAM TANGEBANT. Ouid. lib. I. Amor. Eleg. IIII.

TANGE *precor* MENSAM, *tangunt quo more precantes.*

IPSA quoque SIGNA DEORVM CONTINGERE ET COMPREHENDERE solitos Arnobius lib. VI. aduers. gent. indicat his verbis. *Ita enim non videtis spirantia hæc signa, quorum* PLANTAS ET GENAS CONTINGITIS ET CONTRECTATIS ORANTES.

ARIS etiam ADVOLVEBANTVR supplicantes, vt docet Propertius lib. III. Eleg. VX. *Nunc*, inquiens, *ô Bacche tuis humiles* ADVOLVIMVR ARIS.

Seneca OEdipo Act. I. Sc. I.

AFFVSVS ARIS *supplices tendo manus,*
Matura poscens fata. —

Prudentius in Apotheosi:

Perfidus ille Deo, quamuis non perfidus vrbi,
Augustum CAPVT ANTE PEDES CVRVARE *Mineruæ*
Fictilis, & SOLEAS *Iunonis* LAMBERE, PLANTIS
Herculis ADVOLVI, GENVA INCVRVARE *Dianæ,*
Quin & Apollineo frontem submittere gypso.

Idem in Peristephano:

Iam si SVB ARIS *ad sigillorum pedes*
IACEATIS *infra sectilem quercum siti,*
Quid esse vobis æstimem proiectius?

HOC amplius supplices mulieres GENIBVS NIXAS Deos orasse, testantur Ouid. lib. III. Fastor. quo loci Claudiam SVBMISSO GENV precantem facit: & Liuius lib. XXVI. cùm matronas GENIBVS NIXAS supinas manus ad cœlum ac Deos tetendisse narrat: ac denique Apuleius lib. VI. de Asino aur. vbi Psyche GENV NIXA Iunonem deprecatur.

PRÆTEREA CAPILLIS PASSIS, solutis & demissis, mulieres Diis supplicasse inuenio. Ouidius enim de eadem Claudia lib. IIII. Fastor.

— *Vultus*, ait, *in imagine Diuæ*
Figit, & hos edit, CRINE IACENTE, *sonos.*

IDEMQVE lib. III. eiusdem argumenti, grauidas mulieres RESOLVTO CRINE Iunonem Lucinam precari iubet. Sic & Virgil. lib. I. Æneid. Phrygias matronas ad templum infestæ Palladis CRINIBVS PASSIS processisse scribit. Idémque lib. III.

Et circum Iliades CRINEM, *de more,* SOLVTÆ.

Hoc etiam indicat Tibullus, cùm ait lib. I. Eleg. III.

Bisque die, RESOLVTA COMAS, *tibi* DICERE LAVDES
Insignis turba debeat in Pharia.

Nam RESOLVTA COMAS, Tibullus dixit eadem figura, qua Ouidius lib. II. Amor. Eleg. XIIII.

— Fertúrque rogo RESOLVTA CAPILLOS.

Ea causa est, cur Numa lege sua, quæ à Festo Pomp. in verbo *Pellex*, refertur, aram tangere pellicem vetabat: quòd si tangeret, CRINIBVS DEMISSIS, agnum fœminam cædere præcipiebat, DEMISSIS enim CRINIBVS, idem est, quod resolutis, effusis & passis crinibus. Propert. lib. II. Elegiar.

— Sed tu potius, precor, vt me
DEMISSIS *plangas pectora nuda* COMIS.

Ouidius lib. VI. Fastor. de Vestalibus loquens,

Attonitæ flebant DEMISSO CRINE *ministræ.*

Et in Epist. Ariadnes ad Theseum,

Aspice DEMISSOS *lugentis more* CAPILLOS.

SVPPLICANTES etiam TEMPLIS PROSTRATOS PROCVBVISSE, LIMINAQVE TEMPLORVM ET SOLVM ÆDIVM SACRARVM OSCVLATOS obseruaui. Lucretius lib. V.

Nec PROCVMBERE HVMI PROSTRATVM, *& pandere palmas,*
Ante Deum delubra.—

Tibull. lib. I. Eleg. V.

Non ego tellurem MANIBVS PERREPERE SVPPLEX,
Et miserum sancto TVNDERE POSTE CAPVT:
Non ego si merui dubitem PROCVMBERE TEMPLIS,
Et DARE SACRATIS OSCVLA LIMINIBVS.

Ouid. lib. I. Metamorphos.

Vt templi tetigere gradus, PROCVMBIT VTERQVE
PRONVS HVMI, GELIDOQVE PAVENS DEDIT OSCVLA SAXO.

DIO lib. XLI. de his qui vrbe cum Pompeio excesserunt: Καὶ ἐπὶ τὴν ἐωπολὺς μὲν οἶκτος (καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἱεροῖς ἐκαστάχοθι περιΐοντες εὐχὰς ἐποιοῦντο) πάντας αὐτοὺς ἐλάμβανε· τοὺς τε γὰρ θεοὺς ἀνεκάλουν, καὶ τὰ δάπεδα κατεφίλουν. Arnobius lib. I. aduers. gent. *Cùm per omnia supplices irent tẽpla, non* DEORVM ANTE ORA PROSTRATI, LIMINA IPSA CONVERRERENT osculis. Eóque spectare videtur illud Iuuenalis Satyra VI.

Tarpeium LIMEN ADORA PRONVS.—

QVINETIAM in his supplicationibus, quæ auertendæ deorum iræ causa habebãtur, aut cùm hostili aliquo nuntio perculsa ciuitas ad Deos & vota cõfugiebat, CRINIBVS TEMPLORVM SOLVM VERRERE MATRONÆ solebant. Liuius lib. III. *Iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacémque exposcere Deûm, ad id quod sua mala quemque cogebant, auctoritate publica euocati, omnia delubra implent: stratæ passim* MATRES CRINIBVS TEMPLA VERRENTES, *veniam irarum cælestium, finémque pesti exposcunt.* Idẽ lib. XXVI. *Ploratus mulierum nõ ex priuatis solùm domibus exaudiebatur, sed vndique* MATRONÆ *in publicum effusæ circa Deûm delubra discurrũt* CRINIBVS PASSIS ARAS VERRENTES. Polybius lib. IX. Αἱ δὲ γυναῖκες παραπορευόμεναι τοὺς ναοὺς, ἱκέτευον τοὺς θεοὺς, πλύνουσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ ποιεῖν, ὁπόν τις ὁλοχολὴς τὴν πατρίδα καταλαμβάνῃ κίνδυνος. Lucanus lib. II.

Hæ lachrymis sparsere deos, hæ pectora duro
Afflixere solo: LACERASQVE IN LIMINE SACRO
ATTONITÆ FVDERE COMAS: *votísque vocari*
Assuetis crebris feriunt vlulatibus aures,
Nec cunctæ summi templo iacuere Tonantis,
Diuisere deos: & nullis defuit aris
Inuidiam factura parens.—

Silius Italic. lib. XII.

Funditur

Funditur immissus gemitu, precibúsque per altos
Ad cœlum muros clangor, SPARSÆQVE *solutæ*
CRINIBVS EXVLVLANT MATRES, ATQVE VBERA NVDANT.

Claudian. in Encomio Serenæ vxoris Stiliconis:

Numinibus votísque vacas, & SVPPLICE CRINE
VERRIS HVMVM.—

ILLAS autem omnes cultus diuini species, VENERANDI verbum quadam communione complectitur: cuius officium proprie diis impendi, testantur cuilibet obuij Ciceronis loci ex lib. I. & lib. III. de Natur. Deor. & ex lib. I. Tusculanar. quæst. & Orat. de Lege Agrar. & Virgil. lib. I. & III. Georgic. Nec verò salutationis tantùm aut adorationis ritu, sed & precibus, sacrificiis, victimis & donis, ac muneribus Deos Venerari, Latini auctores dicunt. Itaque VENERARI, pro precari dicunt Plautus Ruden. Act. I. Sc. IIII. & in Prologo Aululariæ, & Bacchidib. Act. II. Sc. I. Trinūmo Act. I. Sc. I. Varro lib. I. de re Rustic. cap. I. Horatius lib. II. Serm. Satyr. II. & in Epist. Cœcinæ ad Cicer. lib. VI. Familiar. Festus planè, VENERANDI verbū compositum à venia & orando scribit. Vnde VOTIS DEOS VENERARI, dixit Virgil. lib. VII. Æneid. & VITVLA CÆSA VENERARI, lib. IIII. Georgic. & FARRE PIO AC PLENA ACERRA VENERARI, idem ipse lib. V. Æneid. & BVBVS ALBIS VENERARI, Horatius in Carm. sæculari.

ARAS quoque & TEMPLA VENERARI, dicunt Valer. Max. lib. I. cap. VI. & Virgilius lib. XII. Æneid. Seneca in Agamemnone Act. IIII. Sc. I. & Silius Italic. lib. III. Hinc & VENERABVNDOS templum iniisse scripsit Liuius lib. V. sicut & Q. Curtius lib. VIII. Macedonas Persarum more VENERABANDOS Alexandrū salutasse prosternētes humi corpora.

SIC & ADORANDI verbū, non ad illum dumtaxat ritum refertur, de quo superiùs disseruimus: sed & ADORARE PRECIBVS, legimus apud Virgil. lib. IIII. Æneid. Ouidium lib. IIII. Fastor. & lib. I. Trist. Eleg. III. Senec. in Octauia Act. IIII. Sc. I. & Silium Italic. lib. III. & ADORARE VOTIS, apud Ouidium lib. VI. Metamorph. & ADORARE TVRE, apud Plin. lib. XII. Natur. histor. cap. XIII.

SIMILITERQVE TVRE ET VINO SVPPLICARI, dicebant. Sallustius in lib. Historiar. apud Macrob. lib. III. cap. XIII. *Cui tum venienti,* TVRE, *quasi Deo,* SVPPLICABATVR. Quæ verba ad Marium pertinent, de quo Seneca lib. III. de Ira, cap. XVIII. *Mario, ait, cui populus vicatim statuas posuerat, cui* TVRE ET VINO P. R. SVPPLICABAT. Plaut. in Prolog. Aulular.

Ea mihi quotidie aut TVRE, AVT VINO, *aut aliquo*
Semper SVPPLICAT.—

Sueton. in August. cap. XXXV. *Sanxit, vt prius quàm consideret quisquam,* TVRE AC MERO SVPPLICARET *apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Idem in Tiber. cap. LXX. TVRE QVIDEM AC VINO, *verùm sine tibicine,* SVPPLICAVIT. Plinius in Præfat. ad Vespasian. *Verùm & Diis* LACTE *rustici, multæque gentes* SVPPLICANT. Idem lib. XII. cap. XIIII. *Alexandro Magno in pueritia sine parsimonia tura ingerenti aris, pædagogus Leonides dixerat, vt illo modo, cùm deuicisset turiferas gentes,* SVPPLICARET. Idem lib. XIII. Natural. histor. cap. I. *Iliacis temporibus non* SVPPLICABATVR TVRE. MOLA *quoque* SALSA SVPPLICARE, idem Plinius dixit lib. XII. cap. XVIII. *Nec minus,* inquiens, *propitij erant* MOLA SALSA SVPPLICANTIBVS. *Imò verò, vt palàm est, placatiores.*

VERVM, ne longiùs de spatio curriculóque deflectamus, OMNIVM RERVM MAGNARVM A DIIS IMMORTALIB. PRINCIPIA DVCI CONSVEVISSE Cic. in Vatiniū auctor est. Illud quoque à maioribus bene ac sapienter institutū, Plin. in Panegyrico eommēdat, vt quemadmodū RERVM AGENDARVM, ita dicendi, INITIVM A PRECATIONIBVS CAPERETVR: quòd nihil ritè nihilque prouidenter SINE DEORVM IMMORTALIVM OPE, CONSILIO, HONORE HOMINES AVSPICARENTVR. Vnde Cic. pro Rabir. perduell. reo. *Quæ cùm ita sint, primùm, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarúmque omnium fieri necesse est,* AB IOVE OPT.

MAX. CÆTERISQVE DIIS DEABVSQVE IMMORTALIBVS, *quorum ope & auxilio multo magis hæc Respub. quàm ratione hominum gubernatur, &c.* Idque in priscorum Oratorum orationibus obseruatũ fuisse, idem Cic. in Diuinatio. ostendit: *si quid*, inquiẽs, *ex vetere aliqua oratione*, IOVEM EGO OPT. MAX. Quæ proœmia vitiata fuisse cauidicis impentis, veteresque ab inuocatione Deorum incepisse, Asco. Pedian. ibidẽ notat. Huius moris testem habemus, etiam Valer. Maximum in Præfatione suorum librorum ad Tibenum Cæsarem, in qua est: *Nam si prisci oratores ab* IOVE OPT. MAX. *bene orsi sunt, si excellentissimi vates* A NVMINE ALIQVO PRINCIPIA TRAXERVNT: *mea parvitas eo iustius ad fauorem tuum decurrerit.* Symmach. Epist. CVII. lib. II. *An si nobis scribenda sit forensis oratio* IOVEM CÆTEROSQVE DEOS *Catonis lege* PRÆFAMVR? Seru. in lib. VII. Æneid. ad ea verba: *Dij, nostra incepta secundent, Antiquo.* ait, *more loquuturus de publicis rebus, id est pace, & regis nuptiis*, PACIT ANTE DEORVM COMMEMORATIONEM, *sicut Catonis in orationibus legimus.* Proinde quod est apud eundem in Virgil. lib. XI. Æneid.

PRÆFATVS DIVOS, *solio rex insit ab alto*,

Idem Seruius è more antiquo dictum, & petitum scribit: *Nam maiores*, ait, *nullam orationem* NISI INVOCATIS NVMINIBVS INCHOABANT: *sicut sunt orationes Catonis & Gracchi. Nam generale caput in omnibus legimus.* Inde apud Martianum Capellam lib. V. Rhetorica ita loquitur: *Patrem* MAXIMVM IOVEM, CETEROSQVE CÆLITES, *quos in causis pluribus sæpè sum deprecata, atque ipsum conuentum superæ confessionis* ATTESTOR. Certè vsu receptum fuisse, IOVEM OPTIMVM MAX. PRECARI, atque ab eo auxilium petere Cicer. lib. VI. in Verr. scribit. Idémque in his concionibus, quæ ad populum habebantur, in more positum fuisse infrà demonstrabo. Atq; hanc inuocationem Deorum poëtis familiarem fuisse vulgò notum est, & Plinius Epist. IIII. lib. VIII. ostẽdit: *Proinde*, inquiens, *iure vatum* INVOCATIS DIIS, *& inter Deos ipso, cuius res, opera, consilia, dicturus es, immitte rudentes, pande vela.* Quod non æquè historiarum scriptoribus conuenire ait Liuius in Præfatione lib. I. his verbis: *Ab initio certè tantæ ordiendæ rei absint, cùm bonus potiùs omnibus, votisque ac* PRECATIONIBVS DEORVM DEARVMQVE, *si vt poëtis, nobis quoque mos esset, libentiùs* INCIPEREMVS, *vt orsis tanti operis successus prosperos darent.*

CÆTERVM inter sollemnes ritus & precationes, generaliter Deos omnes, PATRES nuncuparos, Lactantius lib. IIII. Instit. diuinar. tradit, non tantùm honoris gratia, verumetiam rationis. *Itaque* addit, *& Iupiter à precantibus* PATER *vocatur, & Saturnus, & Liber, & ceteri deinceps Dij:* Quod his Lucilij versibus confirmat:

Vt nemo sit nostrũm quin aut PATER *optimus diuũm,*
Aut Neptunus PATER, *Liber, Saturnus* PATER, *Mars,*
Ianus, Quirinus PATER, *nomen dicatur ad vnum.*

Seruius in I. Georgic. ad ea verba, *Huc* PATER *ô Lenæe*, & in lib. I. Æneid. ad eũ versum, *Iam* PATER *Æneas*, PATRIS epitheton omnium generaliter Deorum esse admonet. Idémque in lib. III. Æneid. in explicatione horum verborum, *Da* PATER *augurium*, PATRIS nomen religionis esse notat, hominibúsque & montibus & fluuiis, & numinibus à Virgilio dari, exemplis comprobat. Agellius lib. V. cap. XII. *Iouem Latini veteres à iuuando appellauere, eundémque alio vocabulo iuncto*, PATREM *dixerunt. Nam quod in elisis aut immutatis quibusdam literis Iupiter, id plenum atque integrum est*, IOVIS PATER. *Sic &* NEPTVNVS PATER *coniunctè dictus est, &* SATVRNVS PATER, *&* IANVS PATER, *&* MARS PATER: *hoc enim est* MARS PITER. *Itémque* IOVIS, DIESPITER *appellatus est, id est diei & lucis pater. Idcircóque simili nomine* DIIOVIS *dictus est.* Quo in loco obiter obseruanda est vox hæc, IOVIS, recto casu, qua antiquitus Iupiter significabatur. Nam hoc antiquis in vsu & consuetudine fuisse, Varro lib. VII. de ling. Lat. semel atque iterum tradit. Hyginus in Fabulis cap. CCXX. *Dum deliberat secum quidnam fecisset, interuenit* IOVIS, *rogat eum Cura vt ei daret spiritum, quod facilè ab Ioue impetrauit: cui cùm vellet Cura nomen suum imponere*, IOVIS *prohibuit.* Et mox, *Dum de nomine Cura &* IOVIS *disceptarent.* Rursus ibidem, *Tu* IOVIS *quoniam spiritum dedisti, corpus recipito.* Eodémque casu hoc nomen vsurpat D. Augustin. lib. VII. de Ciuit. Dei, cap. IX. XIIII. & XV. Sic &

VEIOVIS

VETOVIS vocandi casu in Formula deuotionis vrbium apud Macrobium lib. III. Saturnal. cap. IIII. Mars etiam PATER vocabatur, vt ex Liuio lib. VIII. Valer. Max. lib. I. cap. VIII. & Ped. Albinou in Consolat. ad Liuiam patet Ouid. lib. I. de Arte aman.

Mársque PATER, *Cæsárque* PATER *date numen eunti.*

Macrob. lib. I. Saturnal. cap. XII. *Cùm hodie quoque in sacris Martem* PATREM, *Venerem* GENITRICEM *vocemus.* MARSPITER vero ui precibus, recto casu absque vllo obliquo antiquitus vsu tritum erat, vt Varro lib. VII. & VIII. de Ling. Lat. scribit. Macrobius tamen accusandi casu posuit lib. I. Saturnal. cap. XIX. *Certè*, inquiens, *Romani vtrumque* PATRIS *appellatione venerantur: alterum Liberum* PATREM, *alterum* MARSPITREM, *id est, Martem* PATREM, *cognominantes.* Meminit & Priscian. in lib. de duodecim carminib. Ianum etiam PATREM appellatum præter Lucilium & M. Catonem lib. de re Rust. cap. CXXXIIII. Virgilium lib. VIII. Æneid. Horat. Satyr. VI. lib. II. Serm. & Epist. XVI. lib. I. Plinium lib. XXXVI. cap. V. Martial. lib. VIII. Epigram. II. Iuuenal. Sayrt. VI. docet Athenæus lib. VII. Ἰανὸς, inquiens, ὁ παρ' ἡμῶν θεὸς, ὃν ΠΑΤΕΡΑ προσαγορεύομεν. Macrob. lib. I. Saturnal. cap. XVII. *Vnde nos quoque Ianũ* PATREM *vocamus, Solem sub hac appellatione venerantes.* Bacchum quoque PATREM vocat Ouid. lib. XIII. Metamorphos. Quinimò, vt ipsa Seruij in lib. I. Georgic. verba in ius meum transcribam, PATER licet generale esset omnium Deorum, tamen propriè Libero semper cohærebat. Nam Liber PATER vocabatur. Nec nõ Pluto DISPATER appellabatur, testibus Cicerone lib. II. de Nat. Deor. D. Augustino lib. VII. de Ciuitate Dei cap. XXIII. & Pub. Victore in X. regione vrbis. Quin & Tiberinus (quem inter numina relatum, & in numero Deorum habitum ex Varro. lib. IIII. de lingua Lat. & D. Augustino lib. IIII. de Ciuitate dei cap XXIII. & lib. VI. cap. X. constat) PATER vocatur ab Horatio Coclite, apud Liuiũ lib. II. vt & à Virgilio lib. IIII. Georgic. & lib. VI. Æneid. & à Claudiano in lib. de bello Getico, & à Ped. Albinouano in carmine consolatorio ad Liuiam.

ATQVE vt DEOS PATRES, sic & Deas MATRES appellabant. Vestam enim MATREM Cic. vocat in Orat. de haruspicũ respons. TELLVS etiam, quæ eadem Bona Dea & Terra, Fauna, Ops & Fatua, in sacris MAGNA MATER vocabatur, vt Macrob. lib. I. Saturn. cap. XII. Sed & in carmine deuotionis vrbium, quod ab eodem Macrob. lib III. Saturnal. cap. IX. refertur, & à Liuio lib. VIII. & Suetou. in Tiberio cap. LXXV. Arnob. lib. VII. TERRA MATER appellatur. Vnde Plinius lib. XVIII. cap. III. *Non tamen*, ait, *surda Tellure, quæ* PARENS *appellatur, coliq; dicitur, & ipsa honore hinc assumpto.* Similiter Matutam MATREM vocant Liuius lib. V. & lib. XXIIII. & XXV. Ouidius lib. VI. Fastor. Lactant. lib. I. cap. XXII. Seruius in lib. VI. Georgic. ad ea verba, *& Inoo Melicertæ*, & in lib. V. Æneid. ad ea verba. *Et pater ipse manu.* Paulus ex Festo: MATREM MATVTAM *antiqui ob bonitatem appellabant.* Et aliàs, *Mana bona dicitur, vnde &* MATER MATVTA.

NEC hoc prætermiserim, in precationibus Deos plerumque SANCTOS appellatos. Apud Liuium namq; lib. II. Horatius Cocles Tiberinum ita precatur: *Tiberine* PATER, TE SANCTE *precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias.* Cic. Philipp. II. *Prò* SANCTE *Iuppiter.* Et lib. II. de Nat. Deor. O SANCTE *Apollo, qui vmbilicum terrarum certum obsides.* Idem lib IIII. Tusculanar. quæst. versum hunc citat, *Te Apollo* SANCTE, *fer opem, téque omnipotens Neptune, inuoco.* Virgil. lib. IIII. Æneid.

— Sequimur te SANCTE *deorum*

Quisquis es.—

Ouidius lib. II. Fastor.

Et cantant laudes Termine SANCTE *tuas.*

Tibullus Eleg. I. lib. II. ad Cupidinem:

SANCTE *veni dapibus festis.*

Idémq; lib. IIII. Apollinem SANCTVM vocat, & Genium SANCTVM, & Iunonem SANCTAM, & Priapum SANCTVM. In veteri inscriptione est, IOVI CONSERVATORI & IVNONI SANCTÆ sacrum. Sic & Virgilius in Ceiri PALEM SANCTAM, & Ouidius Epist. XIX. Heroid, Dianam SANCTAM. & Seneca in Medea Act. III. Sc. I. SANCTAM Iustitiam, & Gratius in lib. de Venat. Vulcanum SANCTVM. Claudian. in lib. III. de Rapt. Proserp. Cererem & Cybelem SANCTAS

appellant. Arnobius lib. VII. aduerſ. gent. *Æſculapius iſte, quem prædicatis, Deus præſtans,* SANCTVS *Deus, ſalutis dator.* Idem lib. IIII. Herculem SANCTVM Deum nuncupat. Sed & in veteribus aliquot inſcriptionib. SILVANVS SANCTVS vocatur. Et alibi, SILVANO ET HERCVLI SANCTISSIMIS DEIS. In alia eſt, BONÆ DEÆ SANCTÆ SACRVM. Et alibi, CAMVLO DEO SANCTISSIMO SACRVM. Item, LIBERO PATRI SANCTO SACRVM. Denique SANCTOS Deos appellant Tibull. Eleg. III. lib. I. & Ouidius lib. II. Amor. Eleg. VI. Idémque lib. I. Faſtor. Augultum, (cui etiamnum viuo diuinos honores habitos conſtat, & quem ipſemet recentem & nouum cælitem vocat lib. IIII. de Ponto) hoc nomine ornat, SANCTE, inquiens, *patet patriæ.* Eodémque modo Valer. Flac. lib. I. Argonautic. Veſpatianum vt numen inuocans, quem etiam cælo dicatum à Tito Plinius in Panegyrico ſcribit, SANCTVM patrem appellat. Apud eundem lib. VI. quidam paternos manes inuocans,

SANCTE, ait, *mihi Vorapte pater, tua pectora nato*
Suggere nunc. —

INTERDVM & Dij DOMINI vocabantur, & hoc illis epitheton Ouidius tribuit lib. III. Amor. Eleg. IX. Sol quoque DOMINVS nominatur in quadam veteri inſcriptione. Similiter & Deas DOMINAS vocabant. Petron. Arbiter in Satyrico: *Timidiſſimo murmure votum feci: & DOMINA, inquam, Venus.* Virgilius lib. III. Æneid. Iunonem DOMINAM vocat hoc verſu:

Iunoni cane vota libens, DOMINAMQVE *potentem*
Supplicibus ſupera donis. —

Quamquam cognomen hoc ſuum ac proprium Mater Deûm fecerat. Virgilius lib. III. Æneid.

Et vincti currum DOMINÆ *ſubiere leones.*

Vbi Seruius, *Sanè* DOMINAM *propriè matrem Deûm dici Varro & cæteri affirmant. Nam & ibi Proſerpina ideò à Virgilio* DOMINA *appellata, quod ipſa terra eſſe credatur, ſicut & mater Deûm.* Proinde idem Seruius in illis, quos ſuprà retuli verſibus, Virgilium, Iunonem abuſiuè DOMINAM appellaſſe notat, cùm propriè nomen ſit matris Deorum. Secundum quæ propriè locutus eſt Ouid. lib. IIII. Faſtor. hoc verſu:

Almonis DOMINAM *ſacráque lauit aquis.*

Proſerpinam etiam, DOMINAM vocat Virgil. lib. VI. Æneid.

QVINETIAM Dij BONI vocabantur, Horatio teſte Ode II. lib. IIII. Teſtimonio eſt illa exclamatio, Dij BONI, quam vulgi ſermone tritam, propè innumeris, Terentij, Ciceronis, aliorúmque veterum auctorũ locis confirmare facilè eſſet, ni in re minimè obſcura teſtibus vti non neceſſariis putidæ eſſet diligentiæ. Indicat & Perſius Sat. II. his verbis:

Dic agedum Staio, PRO IVPITER, Ô BONE *clamet* IVPITER.

Atque ita IVNO BONA à Virgil. lib. X. Æneid. & Capitolino in Diadum. & VENVS BONA vocatur à Plauto Ruden. Act. II. Sc. I.

DEOS *quoque* PVLCHROS, & Deas PVLCHRAS vocabant. Sic Ouid. lib. XV. Metamorph. Æſculapium PVLCHERRIMVM, & Martial. lib. X. Epigram. XXVIII. Ianum PVLCHERRIMVM, & Horat. lib. I. Epiſt. XVI. Lauernam PVLCHRAM, & Martianus Capella lib. I. Iunonem PVLCHRAM in precibus appellant.

ALMAS præterea Deas plerumque vocatas inuenio. ALMA vtique Tellus à Columella lib. III. cap. X. dicitur. Virgil. lib. X. Æneid.

ALMA *parens Idæa deûm.* —

Vbi Seruius, ALMA *propriè eſt Tellus, ab eo quod nos alat: abuſiuè etiam aliis numinibus hoc epitheton datur.* Paulus in Feſti Epitome: ALMA. *ſancta, ſiue pulchra, vel alens, ab alendo ſcilicet.* ALMA etiam Ceres vocatur à Virgil. lib. I. Georg. & ALMA Venus, à Plauto Ruden. Act. III. Sc. III. Lucret. lib. I. Virgil. lib. I. & II. Æneid. Ouidio lib. XIIII. Metamorph. & lib. IIII. Faſtor. & lib. II. Triſt. Eleg. I. vt & Maia ALMA ab Horat. lib. I. Carm. Ode II. & Muſæ ALMÆ ab eodem lib. III. Carm. Ode IIII. & Nereides ALMÆ à Cicerone in Araro. Solem quoque ALMVM vocat Horat. in Carm. ſæcul.

ILLVD ſummè notandum eſt, IANVM in omnibus ſacrificiis precationibúſque, primum

mum inuocatum,eúmque cæteris Diis,atque adeò Ioui ipsi præponi consueuisse: quod ex Varrone D.Augustin.lib.VII.de Ciuit.Dei cap.IX.diserte tradit. Fabius Pictor lib. I. de IANO *Primus aras & pomeria in sacris docuit,& ob id illi in omni sacrificio perpetua præfatio præmittitur, fárque illi ac vinum primò prælibatur.* Similiter Macrobius lib I. Saturn. cap.IX.*Xenon quoq; primo Italicarum tradit,* IANVM *in Italia primum Dijs templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum: idcò cum in sacrificijs precationem meruisse perpetuam. Eáque de causa Fab Max.Pontifex,*vt idem Macrob.lib.I.cap.XXVI.refert, *negabat oportere atro die parentare: quia tunc quoque* IANVM *Iouémque præfari necesse esset quos nominari atro die non oportebat.* Seruius in lib.I.Æneid.ad versum, *Cana fides &* VESTA, VESTA *ab* ἑστία *significat religionem,quia nullum sacrificiũ sine igne est.Vnde & ipsa &* IANVS *in omnibus sacrificijs inuocantur.*Cic.lib.I.de Nat.Deor. *Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima & extrema, principem in sacrificando* IANVM *esse voluerunt.* Et mox de Vesta: *Itaque in ea Dea,quæ est rerum custos intimarum,omnis & precatio & sacrificatio extrema est.*

VETERES etiam à IANO precationes auspicatos testatur Horatius, Epist.XVI. lib. I.cùm ait:

Quandocunque Deos,vel porco,vel bove placat:
I ANE PATER, *clarè,clarè,cùm dixit,Apollo,*
Labra mouet metuens audiri.— Vnde Martial.lib.X.Epigram.XXVIII.
Annorum,nitidique fator PVLCHERRIME *mundi,*
Publica quem primum vota precésque canunt.

Paulus ex Festo in verbo *Chaos*: *Vnde* IANVS *detracta aspiratione,nominatur,ideò quòd fuerit omnium primus,cui primò supplicabatur velut parenti.& à quo rerum omnium factum putabant initium.* Arnob.lib.III.aduersus gent. de IANO. *Atque ita per vos,Dei nomen creditur, quẽ in cunctis anteponitis precibus,& viam vobis pandere ad Deorum audientiam creditis.* Aurel. Victor in Breuiario historiæ Rom. *In sacris omnibus primum locum* IANO *detulerunt: vsque eo vt etiam cum aliis Diis sacrificium fit,dato ture in altaria,* IANVS *prior nominetur; cognomento quoque addito* PATER. Exemplum verò si quis requirat, vltrò sese offert deuotionis formula,in qua IANVS Ioui præponitur: principium enim habet huiusmodi: IANE, *Iupiter,Mars piter,Quirine,Lares* & reliqua. Causam verò huius ritus adfert Ouid.lib.I.Fastor. his versibus qui interrogatione & responsione constant;

Mox ego. Cur quamuis aliorum numina placem,
I ANE *tibi primum,tura merúmque fero?*
Vt positis aditum per me,qui limina seruo,
Ad quoscunque voles,inquit,habere Deos.

Eiusdem ritus paullo copiosiùs Macrob.lib.I.Saturn.cap.IX. rationem reddit, inquiens, IANVM *quidem Solem demonstrari volunt potentem,qui exoriens aperiat diem,occidens claudat: inuocarique primum,cùm alicui deo res diuina celebratur,vt per eum patcat ad illum deum,cui immolatur,accessus:quasi preces supplicum per portas suas ad deos ipse transmittat.* Seruius in VII. Æneid.ad versum: —*nec custos absistit limine* IANVS. *Quidam,*ait, IANVM *Eanum dicunt, ab eundo,eúmque esse Martem,& quod apud Romanos plurimùm potest,ideò primum in veneratione nominari:alij* IANVM *aérem credunt: & quia vocis genitor habetur,idcirco mandari ei preces nostras,ad Deos perferendas.*

DENIQVE initiorum omnium potestatem habere IANVS credebatur,quemadmodum D.Augustinus lib.VII. de Ciuit. Dei cap.II.& III.scribit: eíque omne principium consecratũ erat,vt ait Seruius in lib.V. Æneid. ad ea verba, *Nexáque are trabes.* Ex quibus lucis aliquid adferri videtur his Catonis lib.de re Rust.I.cap verbis,quibus,antequam Maru suouetaurilibus lactentibus fiat, IANVM,ait,*vino precamino:*& cap.CXXIIII. *Ture,vino,*IANO,*Ioui, Iunoni præfato.* Nec dubium est Deum hunc ex eorum numero fuisse,quos inter sacrificandum Romanos magistratus inuocare consueuisse Herodianus lib.V.refert.

IANVS verò,sicut Macrob.lib.I. Saturnal.cap.IX.& Seruius in VII. Æneid. notant, CLVSIVII, seu CLVSII, & PATVLCII cognominibus in sacris inuocabatur,idcircò,quòd bello eius valuæ patebant,pace claudebantur. Quod facem præfert Ouid.lib.I. Fastor.cuius ea de causa versus ipsos apponam:

Inde vocor IANVS, *cui cùm Cereale sacerdos*
Imponit libum, farráque mista sale:
Nomina ridebis, modò namque PATVLCIVS *idem,*
Et modo pacifico CLVSIVS *ore vocor:*
Scilicet alterno voluit vetus illa vetustas
Nomine, diuersas significare vices.

QVINETIAM GEMINI, QVIRINI, CONSIVII, IVNONII & CVRIATII nominibus IANVS colebatur: IANI GEMINI mentio fit à Varrone lib. IIII. de ling. Lat. Vell. Pater lib. II. Plin. lib. XXXIIII. Nat. histor. cap. VII. Sueton. in Nero. cap. XIIII. & auctore libri de Vir. illustrib. cap. III. AC IANVS quidem, BIFRONS, vt Virgil. lib. VII. & XII. Æneid. loquitur, vel, vt Ouid. lib. I. Fastor. & lib. IIII. de Ponto Eleg IIII. BICEPS, vel, vt idem lib. V. Fastor. BIFORMIS, & vt Plutarch. ἐν αἰτίοις δι πρόσωπος, aut vt in Numa, ἀμφιπρόσωπος fingebatur. Ideóque Geminus QVADRIFONS erat, vt Fab. Pictor lib. de Aureo sæculo, & D. Augustin. lib. VII. de Ciuit. Dei scribunt, vel, vt apud Macrobium, Bassus lib. I. Saturnal. cap. IX. scribit, QVADRIFORMIS. QVIRINVM autem inuocabant IANVM, quasi bellorum potentem, ab hasta, quã Sabini CVRIM vocabant: quo cognomine IANVS appellatur in lege Regia, quam Fest. Pomp. in voce, *Opima* refert, & ab Horatio Ode XV. lib. IIII. & Sueton. in Augusto cap. XXII. CONSIVIVM verò, Macrobio interprete, inuocabant, à conserendo, id est propagine generis humani, quam IANO auctore conseri credebant. IVNONIVM, quasi omnium mensium ingressus & Kalendas tenentem, cuius rei Seruiũ in lib. VII. Æneid. & Macrob. non modo cap. X. sed & XX. lib. I. Saturnal. auctores habeo. Postremò, CVRIATIO IANO aram consecratam Fest. Pomp. in verbo, *Sororium Tigillum*, tradit.

PROPRIA etiam & peculiaria Deo cuique cognomina attributa fuisse sciendum est. Veluti Ioui, OPTIMI MAXIMI cognomen, quemadmodum Lactant. lib. I. Institut. diuinar. cap. X. docet: *Quid omnium*, inquiens, *horum pater, Iupiter, qui in sollemni precatione*, OPTIMVS & MAXIMVS *nominatur?* Arnob. lib. I. aduers. gent. *Cùm a vobis & Iupiter* OPTIMVS ET MAXIMVS *habeatur*. Et quidem, vt Cic. lib. I. de Nat. Deor. obseruauit, antè OPTIMVS, id est beneficentissimus quàm MAXIMVS dicebatur: quia maius est, certéque gratius omnibus prodesse, quàm opes maximas habere. Idcirco Plinius in Panegyrico: *Parens*, ait, *hominum, deorúmque* OPTIMI *prius, deinde* MAXIMI, *nomine colitur*. Ibidémque Traiano iustis de causis Senatum populúmque Romanum OPTIMI cognomen adiecisse, meritóque ei post cæteras appellationes hanc esse additam, vt maiorem, scribit. Quo etiam cognomine sibi à Senatu delato eundem principem magis quàm Parthici gloriatum Xiphilinus refert: Τάτε ἄλλα, inquiens, ἐψηφίζετο αὐτῷ πολλὰ ἡ βουλὴ καὶ ΟΠΤΥΜΟΝ εἴτ' οὖν ἄριστον ἐπωνόμασεν. Et mox: Καὶ ὠνομάσθη μὲν ἐπειδὴ καὶ Νίσιβιν εἷλε καὶ τὸς Βάτνας, Πάρθικος· πολλῷ δὴ μᾶλλον ἐπὶ τῇ τοῦ ΟΠΤΥΜΟΥ προσηγορίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις ξυμπάσαις, ἅτε καὶ τῶν τρόπων αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τῶν ὅπλων οὔσῃ ἐσεμνύνετο. Eiusq; appellationis splendore & gloria Traianus in numis suis sæpe decoratur.

IOVEM autem idcirco OPT. MAX. veteres appellasse, Cic. lib. III. de Nat. Deor. docet, quod eos saluos, incolumes opulentos, copiosos efficeret. Et hoc cognomine L. Æmilius Paulus, & Manlius apud Liuium lib. VI Iouem precantur. Quo in genere loquendi superlatiuum pro positiuo poni, & nulli comparari Donatus notauit. Cuius dicti hanc eius interpres Seruius rationem reddit, quia non sunt alij Ioues, quorum vnus bonus, alter melior sit, vnde possit hic dici OPTIMVS.

HOC verò OPTIMI MAXIMI cognomen IOVIS CAPITOLINI proprium fuit. Cicero pro domo sua: *Quocirca te*, CAPITOLINE, *quem propter beneficia, populus Rom.* OPTIMVM, *propter vim* MAXIMVM nominauit. CAPITOLIVM certè templum Iouis OPTIMI MAXIMI dicitur apud Liuium lib. XXII. & augustissima domus IOVIS OPTIMI MAX. apud eundem lib. III. Plinius lib. XXVIII. cap. II. post Hetruriæ vates consultos de capite humano inuento in Capitolino delubro, pronuntiatum fuisse scribit: *Hic templum* IOVIS OPT. MAX. *futurum est*. Proinde in Saguntinorum legatorum oratione, quæ à Liuio lib. XXVIII. ponitur, IVPITER OPT. MAX. præses Capitolinæ arcis appellatur.

OMNIPO-

OMNIPOTENTIS etiã titulo IVPITER inuocatur in precibus apud Virg. lib. IIII. & lib. IX. & XII. Æneid, quo nomine exaudiendus est lib. I. III. & IIII. Æneid. Atq; ita nũcupatũ ostẽdũt Soranus apud D. August. lib. VII. de Ciuit. Dei, cap. IX. & XI. & Arnob. lib. III. aduersus gent. Eundémque DEVM HOMINVMQVE PATREM non poëtæ modò appellant, sed & qui soluta oratione scripserunt. Apud Liuium namq; lib. VIII. Manlius Torquatus Consul Iouem implorans, *Haud frustra*, inquit, *te* PATREM DEVM HOMINVMQVE *hac fede sacrauimus*. Sed & Plinius in Panegyrico eum DEORVM HOMINVMQVE PARENTEM nominat. Arrian. lib. I. Epictet. cap. XIX. de Ioue, Καὶ τὸ λυπηρὸν αὐτὸς ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὅταν γίλη ἄνεμος ὑέτιος ἢ ὅτι χείμαρρος ἢ πατὴρ αἰδρῶν πρήσσει.

IDEM & REX vocabatur. Indicat hoc Liuius lib. III. quo loci M. Horatius Barbatus Reges Valerii & Horatiis ducibus expulsos fuisse vociferans, addit, *Nec nominis tum pertæsum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem vrbis, deincepsque* REGES *appellatos: quod sacrum etiam vt sollemne retentum sit.* A Virgilio sanè DIVVM PATER ATQVE HOMINVM REX, non semel appellatur. Varro lib. V. de lingua Lat. de Iouis nomine differens: *Eundémque*, ait, *appellans dicit Ennius*,

DIVVMQVE HOMINVMQ. PATER REX. Ouid. lib. II. Trist. Eleg. II. de Ioue:

Iure igitur, GENITORQVE DEVM, RECTORQVE *vocatur.*

Plautus Captiuis Act. III. Sc. IIII. *Ita me* REX DEVM ATQVE HOMINVM *fecit patriæ compotem.* Similitérq; Amphitruo. Act. V. Sc. I. & in Prologo Rudentis, IMPERATOR DIVVM ATQVE HOMINVM dicitur.

MAGNVS etiam IVPITER vocatur ab eodem Plauto Pœn. Act. V. Sc. III. & à Torquato apud Liuium lib. VIII. Idémque SVMMVS nominabatur. Ennius Hecuba referente Nonio, IVPITER tibi SVMME *tandem re malè gesta gratulor.* Plaut. Amphitruo Act. II. Sc. II. SVMME IVPITER, *quid ego video?* quo itidem nomine vocatur eiusdem Comediæ Act. V. Sc. vlt. & Pseudolo Act. I. Sc. III. Menæchmis Act. V. Sc. II. Mostellar. Act. I. Sc. III.

EVMDEM & SVPREMVM appellabant. Plautus Captiuis Act. IIII. Sc. I. IVPITER SVPREME SERVAS ME. Terent. Adelph. Act. II. Sc. I. Prò SVPREME IVPITER. vbi Donatus, SVPREMVM, ait, *nunc dicit summam, ab eo quod est superum. & superius.* Idem SVPREMVS REX vocatur à Plauto Amphitruo Act. II. Sc. II. & SVPREMVS IVPITER eiusdem Comœd. Act. V. Sc. I. & Menæchmis Act. V. Sc. IX. Cistellar. Act. II. Sc. I. Mostell. Act. II. Sc. I. Captiu. Act. IIII. Sc. I. Pœn. Act. V. Sc. III. Denique inter alia multa epitheta in Persa Act. II. Sc. III.

INTERDVM scenicus ille atque imaginarius, DEORVM HOMINVMQVE REX, DIESPITER nominabatur, quasi dici & lucis pater, vt explicat Agellius lib. V. cap. XII. Varro lib. IIII. de ling. Lat. *Hoc idem magis ostendit antiquum Iouis nomen. Nam olim* DIIOVIS *&* DIESPITER *dictus, hoc est aër, & dies pater. A quo Dei dicti, qui inde, & dies, & dius, & diuus.* Macrob. lib. I. cap. XV. *Nam cùm Iouẽ accipiamus lucis auctorẽ, vnde &* LVCETIVM *Salij in carminibus canunt; & Cretenses* Δία, τὸν ἡμέραν *vocant: ipsi quoque Romani* DIESPITREM *appellãt, vt dici patrẽ.* Vox certè ista Iouẽ sonat in formula iurisiurãdi à Festo prodita in verbo, *Lapidem*, & apud Plaut. Captiu. Act. IIII. Sc. III. Pœn. Act. III. Sc. IIII. & Act. IIII. Sc. II. Horat. lib. I. Carm. Ode XXXIIII. & lib. III. Ode II. Meminit & Seruius in lib. IX. Æneid. & Priscian. in lib. de XII Carminib. & D. Aug. lib. IIII. de Ciuit. Dei cap. XI.

ALIIS præterea multis nominum, vt cum Minutio Felice in Octauio dicam, additamentis Iupiter Romæ colebatur, veluti STATORIS, FERETRII, ELICII, PAVNI, LVCETII, VICTORIS, INVICTI, VIMINII, PAGVTALIS, LATIARIS seu LATIALIS, HERCEI, OPITVLI, seu OPITVLATORIS, TONANTIS, VLTORIS, CVSTODIS, PISTORIS, INVENTORIS, PRÆDATORIS, IMPVLSORIS, STABILITORIS, CENTVMPEDÆ, SVPINALIS, TIGILLI, ALMI, RVMINI, DAPALIS, ARBITRATORIS, PROPVGNATORIS, HOSPITALIS, SALVTARIS, PAGANICI, CONSERVATORIS, SOSPITATORIS, SERVATORIS, AVGVSTORVM ET CÆSARVM DEPENSORIS & TVTATORIS SALVTIS AVGG. PVLGERATORIS seu FVLGVRATORIS, FVLMINATORIS: eiq; tẽpla, delubra, fana, sacella & signa his titulis dicata, cõsecratáq; erãt. Quæ omnia si quis testimoniis cõprobari desideret,

ret,ei hac in re officium meum deesse non patiar:nec sum nescius fore,vt huic nostet ingratus & inglorius labor in varios fastidiosorũ hominũ sermones incurrat. Plerique enim me post eos, qui ex professo hoc argumentum tractarunt,actum agere,& operam ludere, iudicabũt: qui hoc à me respõsum ferẽt,ægrè ferre eos nõ debere, si illi qui synagmata accuratè & copiosè cõscripserunt,nobis è segete ad spicilegiũ reliquerint stipulã. Ftũ etiã, qui miseram aut nimiam diligentiã reprehendant. Sed si quis est, qui se prodesse studeat plurimis,in his ego pridem nomen professus sum meũ:& quod illi vitio vertẽt,id fortasse alij laudi ducent:dabunt certè mihi veniã æquiores iudices,gratiam etiã nonnulli habebunt. Reliquorũ,qui iniquiores sunt,fastidium nihil moror. In hac tamen re ne prolixitas tædium pariat,eum modũ tenebo,vt rerum copia verborum copiam nõ gignat. Cui cordi erit legere satis habeat & auctorẽ,& voluminis ordinem esse monstratũ. Fontes enim aperire sufficit,è quibus,quantũ,quóq; modo videbitur,haurire,& sitim explere quisque poterit: Vtergo IOVIS titulos retexamus,de eius cognominibus hi sunt consulendi auctores. De STATORE quidem, Cicer.lib.III.de Finib.& Orat.I.& II.in Catilin.& Philipp.II Ouid.lib.VI Fast.Liu.lib.I.Plin.hist. Natur.lib.II.cap.LIII.Auctor libri de viris illustrib.cap.II.Senec.lib.II.de Benefic. Macrob.lib.III.Saturn.cap.IIII. D.Aug.lib III: de Ciuit.Dei. Dionys.Halicarnass.lib.II.Plutarch.in Romulo,& in Cicer. Seru. in VIII. Æn. De FERETRIO, Liu. lib.I.& lib IIII.Plutarch.in Romulo & Marcello,Dionys. Halicarn.lib.II.Propert.lib.IIII.Eleg.x. Cornel. Nepos, siue quis alius est, in vita Attici, Plin.lib.II.Natur.hist.cap.LIII.Auctor lib.de vir.illustr.cap.II.Dio lib.XLIIII.& LV.Fest. Pomp.in verbo *Feretrius*,& verbo *Opima*.Solin.in Polyhistor. De ELICIO Varro lib.V. de lingua Lat.Liuius lib.I.Plinius lib.II.Natural.histor.cap.LIII.Auctor lib.de viris Illustrib.cap.IIII.Ouid. lib.III. Fastorum. Arnob.lib.V.aduers.gent. Plutarch.in Numa. De FAVNO,Dionys.Halicarnass.lib.VII. DE LVCETIO,Agell. lib.V.cap.XII Macrobius lib.I.Saturnal. cap.XV.Festus Pompeius & Seruius in IX. Æneid. De VICTORE Liuius lib.X.Ouid.lib.IIII.Fastorum D.August.lib.VII. de Ciuit.Dei cap.II. & numi Domitiani. DE INVICTO Cic.lib.II. de Legib. Ouid. lib.VI.Fastorũ Horat.lib.III.Carm. Ode XXVII. Sil. Italic.lib. XII.D.Augustin. lib.VII.de Ciuit. Dei cap..I.De VIMINIO, Varr.lib. IIII.de ling.Lat.Fest.Pomp.in verbo,*Viminalis porta*. Sext.Ruf.& Pub.Victor in V.regio.vrb.De FAGVTALI,Varr.lib.IIII.de ling.Lat. Plin.lib.XVI.Natur.histor. cap.X. De LATIARI seu LATIALI,Cicer.pro Milone,Liu.lib.XXI.Lucan.lib.I.Plinius lib. XXXIIII. Natur.hist.cap.VII.Fest.in verbo,*Ofcilla*,Lactant.lib.I.cap.XXI.Minutius Felix in Octauio,Dionys.Halicarn.lib.IIII,Dio lib.XLIII.De HERCEO,Ouid.in Ibin,Seneca in Agamemnone Act.III.Sc.I.Fest.Põp.& Seru.in lib.II.Æn.De OPITVLO seu OPITVLATORE,Fest.Põp.De TONANTE,Suet.in Aug.cap.XXIX.Senec.lib.IIII.de Benefic. Plin.lib.II.Natur.hist.cap.VIII.& lib.XXXIIII.cap.LIII.D olib.LIII.Sext.Ruf.& P.Victor in regio.VIII.vrb.& numi Augusti.De VLTORE,Plin.lib.XXXVI.Nat.hist.cap.XV. & numi Alexandri Seueri.De IMPERATORE.Cicero lib.VI.in Verr.Liu.lib.VI.Pub.Victor & Sext.Ruf.in VIII.regio.vrb.De CVSTODE,Cornel.Tacit.lib.XIX. Vetus inscriptio, & Domitiani denarij.De PISTORE,Ouid.lib.VI.Fast.& Lactãt.lib.I.cap.XX.De INVENTORE,Dionys.Halicarnass.lib.I.& Aurel.Victor in origine gentis Rom. & numi Traiani.De PRÆDATORE, Seru.in III.Æneid.ad versum *--Ipsúmque vocamus Ad partem prædámque Iouem*. De IMPVLSORE,D.August.lib.VIII.de Ciuit.Dei cap.II. De STABILITORE,Senec.lib.IIII.de Benefic.D.August.lib.VII.de Ciuit.Dei cap.VII.De CENTVMPEDA, SVPINALI,TIGILLO, RVMINO,D Augustin. lib.VII. de Ciuit.Dei cap.II.De DAPALI,Cato de re Rust.cap.CXXXII.Setu.in IX. Æneid. De ARBITRATORE,Pub.Victor in X.regio.vrb.De PROPVGNATORE, vetus inscriptio,& numi Septimij Seueri.De HOSPITALI,Cicer.lib.III.de Finib.& Orat.pro rege Deiotaro,& lib.II.Epist.ad Q.Fratrem,& Ouid.lib.X.Metamorph. De SALVTARI idem Cic.lib. III. de Finib. De PAGANICO, vetustæ inscriptiones. De CONSERVATORE, Cornel.Tacit.lib.XIX.adeundus est. De reliquis appellationibus, ad veteres numos & lapides,quorum ex fide & auctoritate nituntur,lectorem reucio.

IVNO etiam REGINÆ, LVCINÆ, OPIGENÆ, MONETÆ, SOSPITÆ, MATVTÆ, IVGÆ seu IVGALIS, CINXIÆ, ITERDVCÆ, DOMIDVCÆ, CAPROTINÆ, POPVLONEÆ, FLVONIÆ, POMONÆ, CVRITIDIS, SORORIÆ, FEBRV-

FEBRVTIDIS seu FEBRVALIS aut FEBRVATÆ, MARTIALIS, MATRONÆ, MAGNÆ seu MAXIMÆ appellationibus inuocabatur. Ac primùm de REGINA, testes extant Varro lib. IIII. de ling. lat. Cicer. in Orat. antequàm irer in exilium. Ouid. lib. II. Fastor. Liuius lib. V. & VI. Valer. Max. lib. V. cap. X. Arnob. lib. VI. Pub. Victor in XIII. regione vrbis, Plutarch. in Camil. Seruius in lib. I. Æneid. ad ea verba, *Quo numine læso*, & in VIII. Æn. ad verba, *Tibi maxima Iuno*, D. Augustin. lib. VIII. de Ciuit. Dei cap. III. De LVCINA, Varro lib. IIII. de ling. Lat. Ouid. lib. VI. Fastor. Iul. Obseq. lib. de Prodig. Pub. Victor in V. regio. vrb. Seruius in lib. I. & VIII. Æneid. De OPIGENA, Fest. Pomp. & Martian. Capella lib. I. Eáque fortassis (nihil enim affirmo) in Arnobij corruptis libris OSSIPAGINA vocatur. De MONETA, Cicer. lib. I. de Diuinat. Ouid. lib. III. & VI. Fastor. Liuius lib. VII. Valer. Max. lib. I. cap. VIII. Macrob. lib. II. Saturn. cap. XII. Solin. in Polyhistor. De SOSPITA, Cicero lib. I. de Natur. Deor. & in Orat. pro Muræna. Ouid. lib. II. Fastor. Liuius lib. XXII. XXIII. & XXIIII. Sil. Italic. lib. XIII. Iul. Obseq. lib. de Prodig. Fest. Pomp. & Pub. Victor in X. regione vrb. De MATVTA, Liuius lib. XXXIIII. Pub. Victor in XI. regio. vrb. De IVGA seu IVGALI, Fest. Pomp. Seru. in IIII. Æneid. & vet. inscript. De VNXIA, Arnob. lib. III. & VII. aduersus gent. Apul. lib. VI. de Asino aur. Martian. Capella lib. I. De CINXIA, Fest. Pomp. Martian. Capella lib. I. Arnob. lib. III. De ITERDVCA, & DOMIDVCA, Martian. Capella lib. I. & D. Augustin. lib. VII. de Ciuit. Dei, cap. III. De CAPROTINA, Varro lib. V. de ling. Lat. Arnob. lib. III. Macrob. lib. I. Saturnal. cap. XI. De POPVLONEA Macrob. lib. III. Saturnal. cap. XI. Martian. Capella lib. I. Arnob. lib. III. D. August. lib. VI. de Ciuit. Dei. cap. X. De FLVONIA, Fest. Pomp. Arnob. lib. III. D. August. lib. VII. de Ciuit. Dei cap. II. & III. De POMONA, Arnob. lib. III. De CVRITIDE, Dionys. Halicarnass. lib. II. Fest. Pomp. in verbo, *Curiales*, & in verbo, *Celibari*. Seruius in lib. I. & VIII. Æneid. De SORORIA, Fest. Pomp. in verbo, *Sororium tigillum*. De FEBRVTIDE seu FEBRVALI aut FEBRVATA, Fest. Pomp. Martian. Capella lib. I. Arnob. lib. III. De MARTIALI, Sext. Ruf. in VIII. regio. vrb. & numi Triboniani Galli. De MATRONA, Horat. lib. III. Carm. Ode IIII. & Seruius in VIII. Æneid. ad ea verba, *Tibi Maxima Iuno*. De MAGNA seu MAXIMA, Virgil. lib. VIII. Æneid. & in Ceiri, & Ouid. lib. II. Fastor.

MARS verò GRADIVI, QVIRINI, VLTORIS nominibus colebatur. GRADIVI, fit mentio à Liuio lib. I. & II. Velleio Paterc. lib. VII. Ouid. lib. V. Fastor. & lib. XV. Metamorph. Fest. Pomp. Seruio in lib. I. & IIII. Æneid. QVIRINI, à Seruio iisdem locis. VLTORIS, ab Ouid. lib. V. Fastor. Sueton. in Augusto. cap. XXIX. Plin. lib. XXXIIII. cap. VIII. Martial. lib. VII. Cornel. Tacit. lib. III. & XIII. Dione lib. LIIII. Amniano Marcel lib. XXIIII. Sext. Ruf. & Pub. Vict. in VIII. regio. vrb.

APOLLO quoque SANDALARII vel SANDALIARII, GÆLISPIGIS, MEDICI, PALATINI, TORTORIS, SOSIANI, CONSERVATORIS & CONSERVATORIS AVGVSTORVM, GRANNI, MONETALIS PRÆSTANTIS, PROPVGNATORIS, SANCTI, PACIFERI, TVTELARIS cognominibus adorabatur. De Apolline quidem SANDALARIO vel SANDALIARIO mentionem facit Sueton. in Augusto, cap. LVII. & Sext. Ruf. & Pub. Victor in IIII. regio. vrb. De CÆLISPICE Sext. Ruf. & Pub. Victor in XI. regio. vrb. De MEDICO Liuius lib. XL. De PALATINO, Sueton. in Augusto cap. XXIX. & XXXI. Horat. lib. I. Epist. III. Dio lib. LIII. De TORTORE, Sueton. in Augusto cap. LXX. SOSIANI meminit Plinius lib. XXXVI. cap. V. Cæteræ appellationes ex numis veteribus & inscriptionibus excerptæ sunt.

SIMILI modo MINERVA AVGVSTA, PACIFICA, VICTRIX, SANCTA cognominatur in veteribus numis & inscriptionibus. Eadē CVSTOS VRBIS ROM. vocabatur. Et ita eam appellat Cicero in Orat. pro domo sua ad Pontifices, & Epist. XXV. lib. XIII. Epistolar. Famil. Et Epist. III. lib. VII. ad Attic. eiq., hoc titulo, signū dedicasse Ciceronem antequam iret in exilium, Plutarch. in eius vita, & Dio lib. XXXVIII. scribunt.

QVOD ad DIANAM attinet, eā AVGVSTÆ, CÆLESTIS, COMPOTENTIS, LVCIFERÆ, LVCINÆ NEMORENSIS, TRIPLICIS, TVTELARIS, VALERIANÆ, VICTRICIS, REDVCIS, CONSERVATRICIS appellationibus ornatam, in veteribus numis & inscriptionibus inuenio.

VENVS itidē variis nominum appellationibus inuocabatur, vtputa, ERICINÆ, LI-

BITINÆ, VERTICORDIÆ, GENITRICIS, CLOACINAE, seu CLVACINAE, CALVAE, MVRTIAE, VICTRICIS, PLACIDAE, ALMAE. De ERICINA, adeũdi sunt, Liuius lib. XXII. XXIII. XXX. & XXXIIII. Strabo lib. VI. Ouid. lib. IIII. Fastor. Sext. Ruf. & Pub. Victor in v. regione vrbis. De LIBITINA seu LIBENTINA, Varro lib. v. de ling. Lat. Cic. lib. II. de Nat. Deor. Arnob. lib. IIII. aduers. gent. Dionys. Halicarnass. lib. IIII. Plutarch. in Numa & in Αἰτίοις, Nonius in voce *Prolubium*. De VERTICORDIA, Iul. Obseq. lib. de Prodig. Valer. Max. lib. VIII. cap. vlt. Ouid. lib. IIII. Fastor. Plin. lib. VII. cap. XXV. Solin. in Polyhist. cap. VII. De GENITRICE, Sueton. in Iulio, Appian. lib. III. de bell. ciuil. lib. Dio lib. XLIII. & XLIX. Plin. lib. VII. cap. XXXVIII. & lib. IX. cap. XXXV. & lib. XXV. cap. IIII. & XII. Epitome Liuij lib. CXVI. Macrob. lib. I. cap. XII. Solinus in Polyhist. Seruius in lib. II. Georgic. ad versum, *Baccho caper omnibus horis, Cæditur*. De CLOACINA seu CLVACINA, Plin. lib. XV. cap. XXIX. Varro lib. IIII. de ling. Lat. Plaut. in Cureulio. Act. IIII. Sc. I. Liuius lib. III. Minutius Felix in Octauio, Cyprian. Epist. LVII. Lactant. lib. I. cap. XX. D. Augustin. lib. IIII. de Ciuit. Dei cap. XXIII. & lib. VI. cap. X. De CALVA, Lactant. lib. I. cap. XX. Capitolin. in Maximino iuniore, P. Victor & Sext. Ruf. in regio. VIII. De MVRTIA, Varro lib. V. de ling. Lat. Plin. lib. XV. cap. XXIX. Plutarchus in Αἰτίοις. De VICTRICE, Plin. lib. VIII cap. VII. & lib. XV. cap. XXIX. Varr. lib. IIII. de ling. Lat. Plutarch. in Pomp. & Numismata Iulii Cæs. De PLACIDA, Ruf. in V. vrbis regione. De ALMA, P. Victor in XII regione vrb. Macrob. lib. III. Saturnal. cap. VIII. & Vet. inscript.

HERCVLIS autem VICTORIS, INVICTI, TRIVMPHALIS, MAGNI CVSTODIS CIRCI, OLIVARII, SILVANI seu SVLLANI, DEPENSORIS, COMITIS & CONSERVATORIS cognomina sortitum reperio VICTORE auctore fuisse P. Victor in VIII. regione vrb. Lucr. lib. I. Macrob. lib. III. cap. VI. De INVICTO Virg. lib. VIII. Æneid. Silius Italic. lib. I. & antiquæ inscriptiones. De TRIVMPHALI, Sext. Ruf. Pub. Victor in IX. regio. vrb. De MAGNO CVSTODE CIRCI, Ouid. lib. VI. Fast Sext. & Ruf. & Pub. Victor in IX. regio. vrb. De OLIVARIO, Sext. Ruf. & Pub. Victor in XI. regio. vrb. De SILVANO seu SVLLANO idem P. Victor in V. regio. vrb. Reliquarum appellationum testimonia è vetetibus inscriptionibus & nummis petenda sunt,

OPEM porrò, CONSIVAM appellatam, Varr. lib. V. de ling. Lat. Fest. in verbo, *Opima*, & Macrob lib. III. Saturnal. cap. IX. testantur.

LARES verò, quos Priscianus χατοχιλίους ἥρως interpretatur, interdum FAMILIARES, interdum PATRII, nonnunquã verò PRAESTITES, aliâs etiam GRVNDILES, aliâs COMPITALES, aliâs HOSTILII, aliâs PERMARINI vocabantur. De FAMILIARIBVS mentionem faciunt, Plaut. in Prologo Aulul. & Ruden. Act. IIII. Sc. VI. Cato de re Rust. cap. CXLIII. Cic. lib. II. de Legib. & Orat. pro Quintio & pro domo sua, & II. Philipp. Suet. in Calig. De PATRIIS, Tibull. Eleg vlt. lib. I. Horat. lib. II. Serm. Sat. V. De PRAESTITIBVS, Ouid. lib. V. Fastor. Plutarch. ἐν Αἰτίοις. Martianus Capella lib. II. de Nuptiis Philologiæ. De GRVNDILIBVS, Arnob. lib. III. & Non. Marcell. & Diomed. lib. I. Grammar. De COMPITALIBVS, Suet. in Augusto. cap. XXXI. De HOSTILIIS, Fest. Pomp. De PERMARINIS, Liuius lib. XL.

AT cùm TVTELARES DII VRBIS ROMAE inuocandi erant, nullos fuisse nominatim inuocatos, satis constat. Nam, vt Macrob. lib. III. Saturn. cap. IX. C. Sempronius in lib. de Diuisio. Ital. Solinus in Polyhist. & Plutarch. ἐν Αἰτίοις auctores sunt, Romani cum Deum, in cuius tutela vrbs Roma erat, & ipsius vrbis, verum & Latinum nomen ignotum esse voluerunt. Plinius lib. XXVIII. cap. II. *Verrius Flaccus auctores ponit, quibus credat, in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus euocari Deum, cuius in tutela id oppidum esset: promittique illi eumdem, aut ampliorem locum apud Romanos, cultúmve. Durat in Pontificum disciplina id sacrum, constátque ideò occultatum, in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium similis modo ageret.* Proinde Virgilius lib. I. Georgic. generaliter precatur in hæc verba:

DII PATRII INDIGETES, *& Romule, Vestáque mater,*

Vbi Seruius. *Poëtice*, inquit, DII PATRII. *Nam verum nomen eius numinis quod vrbi Romæ præesset, sciri, sacrorum lege prohibetur: quod ausus quidam Tribunus pl enuntiare, in crucem lectus est.* Et ita Cicero in Orat. pro Sestio, *Te patria obtestor & vos penates*, PATRIIQVE DII, *me vestrarum sedium* &c. Necnon Scipio apud Silium Italic. lib. IIII.

DII

DII PATRII, ait, *quorum auspicio stat Dardania Roma.*

Idémque confirmat ea precatio, qua postremus Metamorphoseos liber concluditur, quæ huiusmodi præfatione constat:

DII, PRECOR, ÆNÆÆ COMITES, *quibus ensis & ignis*
Cesserunt, DIIQVE INDIGETES, *genitorque Quirine*
Vrbis, & inuicti genitor Gradiue Quirini,
Vestáque Cæsareos inter sacrata penates,
Et cum Cæsareo tu Phœbe domestice Vesta,
Quique tenes altus Tarpeius Iuppiter arces,
Quosque alios vati fas appellare, piumque est.

Ac planè Festi. Pomp. INDIGETES deos interpretatur, quorũ nomina vulgari nõ licet.

INFEROS vtique Deos MANES, id est bonos, vocatos à supplicitèr eos venerantibus propter metum mortis, idem Festus in verbo, *Manes*, scribit. Similitérque Paulus principium diei ob bonitatem, Manè appellatum tradens, adiicit, Inferos inde DEOS MANES dictos, *vt supplicater appellati bono essent.* Bonum enim antiquos *manum* dixisse, Varro quoque lib. v. de ling. Lat. auctor est.

NEC FORTVNÆ appellationes prætermittẽdæ sunt, cui, FORTIS, MVLIEBRIS, PRIMIGENIÆ, EQVESTRIS, VISCATÆ, BREVIS seu PARVÆ, MASCVLÆ, OBSEQVENTIS, RESPICIENTIS, VIRGINIS seu VIRGINALIS, REDVCIS, SEIÆ, BARBATÆ, MAMMOSÆ, PVBLICÆ, PRIVATÆ, DVBIÆ, BENE SPERANTIS, VICINÆ, LIBERÆ, STATÆ, ADIVTRICIS, CONSERVATRICIS GALBANORVM, OPIFERÆ, FELICIS, MANENTIS, AVGVSTÆ appellationibus diuini honores Romæ habebantur. De FORTI, testes produco Varronẽ lib. IIII. & v. de ling. Lat. Cicer. lib. II. de Legib. Ouid. lib. VI. Fastor. Liu. lib. x. & XXVII. Columellã lib. x. Plutarch. περὶ τύχης ῥωμέων. Donat. in Phormion. Terentij Act. v. Sc. VI. De MVLIEBRI, Liu. lib. XI. Valer. Max. lib. I. cap. VIII. & lib. V. cap. II. Dionys. Halicarn. lib. VIII. Plutarch. in Coriolano, & lib. περὶ τύχης Ῥωμ. D. Augustin. lib. IIII. de Ciuit. Dei cap. XIX. D. Hieronym. lib. I. aduersus Iouinian. De EQVESTRI, Liu. lib. XXI. Valer. Max. lib. I. cap. I. Corn. Tacit. lib. III. Iul. Obseq. lib. de Prodigiis. Vitruu. lib. III. cap. II. De BREVI, seu PARVA, Plutarch. ἐν Αἰτίοις. Sext. Ruf. in regio. VI. vrb. De PRIMIGENIA, Liu. lib. XXXIIII. & XLIII. Plutarch. ἐν Αἰτίοις & περὶ τυχ. ῥωμ. Dion. lib. XLII. De MASCVLA, Plutarchum supradictis locis. De OBSEQVENTE, Plutarch. in lib. περὶ τυχ. ῥωμ. P. Victor, & Sex. Ruf. in I. regio. vrb. & numos veteres. De RESPICIENTE, Cic. lib. II. de Legib. P. Vict. in X. reg. vrb. De VIRGINE, seu VIRGINALI, Varronẽ lib. I. de vita pop. Rom. apud Non. in verbo, *Vndulatum.* Arnob. lib. II. Plutarch. ἐν Αἰτίοις, & in lib. περὶ τυχ. ῥωμ. De REDVCE, Dion. lib. LIIII. Martial. lib. VIII. Sext. Ruf. in VI. regio. vrb. Claudian. in Panegyric. in VI. Honor. Aug. Cõsulat. & nũmos antiquos, vereréq; inscriptiones. De SEIA, Plin. lib. XXXVI. cap. XXII. Pub. Victor. in VI. regio. vrb. & vet. inscriptio. De BARBATA, D. Augustin. lib. IIII. de Ciuit. Dei cap. XI. & lib. VI. cap. I. De MAMMOSA, P. Victor. in XII. regio. vrb. De PVBLICA, Ouid. lib. IIII. Fastor. Dion. lib. XLII. Sext. Ruf. & P. Victor. in VI. regio. vrb. & Numos vet. De PRIVATA, Plutarch. ἐν Αἰτίοις, & περὶ τυχ. ῥωμ. De DVBIA, Ouid. lib. VI. Fastor. P. Victor. in XIII. regio. vrb. De BENE SPERANTE, Plutarch. ἐν Αἰτίοις, & περὶ τυχ. ῥωμ. Sext. Ruf. in I. regio. vrb. De VICINA, Sex. Ruf. in I. regio. vrb. De LIBERA, Sext. Ruf. in VI. regio. De STATA, Ruf. ibid. De ADIVTRICE, CONSERVATRICE GALBANORVM, & OPIFERA, veteres inscriptiones. De FELICE, MANENTE, AVGVSTA, vet. numos. Quem in censum mirabitur quis à me Fortunæ HVIVS DIBI nomen minimè deferri: quam tamen Cicer. lib. II. de Legib. adgnoscit, cùm ait, *Fortunáque sit, vel* HVIVS DIEI. (*nam valet in omnes dies*) *vel* RESPICIENS *ad opem ferendam* &c. Quam lectionem alter nostri seculi Varro, cuius memoriam sanctè & religiosè, vt debeo, colo, rectam esse censuit, petitáque ex Plutarchi Mario auctoritate confirmauit: cui & alter vir emunctæ naris in suis doctissimis Emendationum & Miscellaneorum libris assentitur. Et ita vterque Plinij verba lib. XXXIII. cap. VIII. emendenda credit. At ego longè aliter sentio, eorúmque seu interpretationem seu emendationem apertè Ciceronis verbis

repugnare aio. Ni ita sit, iusto cum eis sacramento contendere non detrecto, eisque iudices è decuriis eorum, quibus cor sapit, fero: priùs testatus à me eorum memoriam non sollicitari. Omnium enim dierum, ne dum vnius seu certæ alicuius, siue huius aut illius diei Fortunam huiusmodi appellatione signari Cicero liquido demonstrat, propter eam quam adiungit rationem. *Nam valet in omnes dies*. Quibus verbis significat, atque adeò apertè ostendit, Fortunam ita meritò dici, quod in omnes dies valeat. Quæ ratio non constaret, si ad vnum aliquem diem eius numinis potestas restringeretur, & tam angustis finibus ac terminis circumscriberetur. Itaque à Ciceronis mente penitus eorũ mihi opinio abhorrere videtur, qui ἡμέρας ἐκείνης τύχην in animo habuisse eum existimant. Dicam quod sentio: Qui voci antiquę & melioris notæ manus adferre ausi sunt, elegantem locum fœdauerunt. Idque vitium seu flagitium viris alioquin acutissimis & perspicacissimis aciem oculorum perstrinxisse mirum non est. Quis est enim tam Lynceus qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? Scripserat proculdubiò Cicero, *Fortunáque sit, vel* HVIVSQVE DIEI. Quo nomine vicum fuisse in decima vrbis regione, quæ Palatium continebat, P. Victor docet. In regionum quoque monumento, quod è lapide, qui est sub porticu Capitolina, nobis fideliter Ald. Manutius P.F. exscripsit, Regioni decimæ idem vicus adscribitur. Ac planè complures vrbis Romanæ vicos à finitimis, propinquis, aut vicinis Fortunæ templis nomen traxisse ex Sext. Rufo & P. Victore liquet. Nam illi vicum Fortunæ OBSEQVENTIS in prima vrbis regione recensent, & vicum Fortunæ VICINÆ in tertia. In quinta verò vicum Seium: In sexta vicum Fortunarum: In septima vicum Fortunæ: In decima vicum Fortunæ RESPICIENTIS. Quinetiam è manuscriptis P. Victoris codicibus, ita hunc vicum Onufrius edidit, VICVS HVIVSQVE DIEI FORT. ÆD. Quæ postrema verba Fortunæ ædem significant. Præterea ædem Fortunæ HVIVSCE DEÆ, vel, vt in calamo exaratis libris habemus, HVIVSCE DIE memorat Plinius lib. XXXIIII. Natur. hist. cap. VIII. Id quod sententiam nostram non adiuuat modò, sed & planè firmat. Nam quod erat ab eo scriptum HVIVSQVE DIEI, facili literarũ C. & Q. metaplasmo transiit in HVIVSCE DIE. Quæ cùm ita se habeant, præclaréq; iacta sint causæ nostræ fundamenta, necdum tamen oculis animisque offusa caligo discussa est. Demus enim Romæ vicum fuisse, HVIVSQVE DIEI, quod à Fortunæ templo nomen inuenerit: nondum adhuc res confecta est ex animi sententia. Et certè inest huic verbo obscuritas, cui nisi lumen adhibuerimus, nihil egerimus. Verùm ne diutius suspensum lectorem teneam, nodum hunc Gordianum explicabit, expediétque Marius Victorinus, qui in lib. de Orthograph. aliam atque aliam esse harum vocum *Huiusce & Huiusque* vim & potestatem ita tradit: *Et Huiusce*, ait, *& Huiusque rectè scribuntur, sed suo loco vtraque. Nam ab hocce & hacce fit huiusce. Huiusque autem aliud significat, id est vniuscuiusque*. Cuius loci indicium mihi fecit Franciscus Pithœus, cuius vt consuetudo, cùm propter eximiam doctrinam, tum propter summam morum suauitatem mihi est iucundissima, ita ei μήνυτρα hæc soluo libens meritò. Igitur Fortuna HVIVSQVE DIEI, est, vniuscuiusque diei: cui interpretationi bellè quadrat & conuenit Ciceronis aitiologia: eodémque collyrio vulneri Plinij medendum est: Et ita veterum monumentorum beneficio, Victorisque ope, sua vox Ciceroni reddita est, suàque germana Fortunæ appellatio restituta. Viderit ergo quàm se memorem gratámque posthac illa falsò credita terum humanarum domina præbebit, quæ amissum illustre nomen per me recuperauit. Sed properantẽ me ipsamet adhuc Fortuna moratur, suisq; laqueis constrictum & irretitũ tenet: Vereor enim ne mihi iniuriarum dicã scribat, Quod BONÆ, ac VIRILIS titulos quibus Romæ colebatur, tacitus præteream. Nam sub vtroque cognomine, templa huic Deæ à Seruio Tullio consecrata, dedicatáq; fuisse præfractè adfirmare non dubitabit, quisquis Dionysium Halicarnass. à Gelenio in Latinum sermonem conuersum legerit. Verùm, vt breue faciã, quod ad BONAM FORTVNAM attinet, hoc merum Gelenij commentum est, cui (quod bona eius pace ac venia dictum sit) hoc in loco somnus obrepsit. Nunquam enim Halicarnasseo in mentem venit, Seruium Tullium BONÆ FORTVNÆ templum exstruxisse, sed hoc duntaxat sensit, eum Fortunæ, qua semper bona, prospera & secunda vsus fuerat, templa duo condidisse,

didisse: Vnum in foro Boario, alterum secundum Tiberis ripam: Idq; planum & perspicuum fiet, subiunctis ipsissimet verbis, quæ malè accepta erroris huius ansam dederunt. Ea sic habent: Ταῦτα δὲ παραξάμενος ἐν εἰρήνῃ τε ἅμα καὶ πολέμῳ ναοὺς δύο ἀφιερώσατο μάλιστα τύχης, ἧς ἀφ' ἁπάντων τῶν βίων ἔδοξε μεγάλης τυχεῖν· Τὸν μὲν ἐν ἀγορᾷ τῇ κελευμβίᾳ Βοαρίᾳ, τὸν δ' ἕτερον ὑπὲρ τῆς ῥοῆς τοῦ Τιβέρεως, ἣν ΑΝΔΡΕΙΑΝ προσαγορεύουσιν, ὡς καὶ ναὸν ἱδρύσατο κελεύσας. QVOD autem ad VIRILIS appellationem attinet, quæstionis est, eámne Ἀνδρείας nomine intelligi Dionys. Halicarnass. voluerit: quod nō immeritò in dubium vocatur. Tētari enim potest, ΑΝΔΡΕΙΑΣ ΤΥΧΗΣ & FORTIS FORTVNÆ numina synonyma esse. In eámque sententiam me Plutarchi auctoritas aliquando traxit, qui in lib. περὶ τύχης Ῥωμαίων ita scripsit, Πλὼ δὲ πρὸς ποταμῷ, ἣν ΦΟΡΤΕΜ καλοῦσιν, ὅπερ ἐστὶν ἰσχυρόν, ἢ Ἀριστοτέλους, ἢ Ἀνδρείαν. Mouit me deinde templi huic Deæ consecrati situs: Nam, vt Ἀνδρείας τύχης ædem à Seruio Tullio ὑπὲρ τῆς ῥοῆς τοῦ Τιβέρεως dedicatam Dionys. Halicarnass. scribit, ita Plutarchus πρὸς ποταμῷ, FORTIS FORTVNÆ templum locat. Varro verò apertius, lib. v. de ling. Lat. Seruium Tullium, FORTIS FORTVNÆ Fanum, secundum Tiberim, extra vrbem Romam dedicasse Iunio mense, tradit. Ouidius quoque lib. VI. Fastor. FORTEM FORTVNAM in Tiberis ripa Seruij Tullij beneficio ac munere templum habuisse memorat, hoc modo:

Quam citò prætereunt FORTVNÆ FORTIS *honores,*
Post septem luces Iunius actus erit.
Ite, Deam læti FORTEM *celebrate Quirites,*
In Tiberis ripa, munera Regis habet. Et mox:
Plebs colit hanc, quia qui posuit, de plebe fuisse
Fertur, & ex humili sceptra tulisse loco.

Quæ vehementer inter se congruunt. Nec tamen hæc à me eo dicuntur vt FORTVNAM VIRILEM albo nostro expungi velim: alioquin ea Ouidij fidem imploraret, qui eam non cælo tantùm vindicat, sed & sanctè religioseque à matronis coli solitam ostendit his versibus, quos ex lib. IIII. Fastor. apposui.

Discite nunc, quare FORTVNÆ *tunc* VIRILI
Detis, eo gelida qui locus humet aqua.
Accipit ille locus posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Vt tegat hoc, celéque viros, FORTVNA VIRILIS
Præstat. —

A quo adsertore repulsa, vix vsquam in alio quoquā Latino auctore, quod sciā, sedem locúmque vbi consisteret, FORTVNA VIRILIS reperiret: Nec enim quod apud D. August. lib. IIII. de ciuit. Dei cap. XIX. legimus, ad hanc Deam constituendam sufficeret. Vt vt se res habeat, Ouidianæ illi VIRILI minimè cōuenunt, quæ Græcus vterq; scriptor περὶ τύχης Ἀνδρείας memoriæ prodidit: cáque omnino alia est à FORTE FORTVNA: Vtriusque enim diuersas potestates & separatas virtutes canit Ouidius, diuersísque mensibus vtramque cultam, Aprili hanc, Iunio illam, perspicuè testatur. Multóque probabilius esset eam ἀνδρεῖον nomine significari à Plutarch. ἐν Αἰτίοις & in lib. περὶ τύχης Ῥωμαίων. Vtroque enim loco varias & multiplices Fortunæ appellationes enumerans, inter eas Ἀνδρεῖα ponit, quæ si iure ciuitatis Romanæ Latinitatéve donanda sit, impunè per me licebit ei VIRILIS nomen accommodari. Quod vt conniuentibus oculis facilè paterer, ita Tribunitiæ potestatis Iure, si mihi id imperium doctorum suffragio mandaretur, intercederem Ἀνδρείαν cū VIRILI permiscentibus. Quinimo sicut Ἀνδρεῖα τὸ ἀπὸ τῆς Ἀνδρείας Plutarchus sejungit ac separat, eodē modo Ἀνδρείας & Virilis cognomina nihil cōmune habere, periculo meo, bono certè, asseri posse crediderim.

Vnus mihi scrupulus restat, qui me malè habet. Nā Ἀνδρείας τύχης templū Anco Martio acceptum fert Plutarch. in lib. περὶ τυχ. ῥωμ. vno & item altero loco. Contrà, Dionysius Halicarnass. Seruio Tullio. Qua de re seu lite, si ex compromisso arbiter sumptus essem, aut arbitrium non reciperem, Palemonísque vestigiis insistens, dicerem, Non nostrum inter eos tantas componere lites: aut arbitrio recepto, si me Prætor sententiam di-

cere cogeret, pronuntiarẽ, SIQVID MEI IVDICII EST, SECVNDVM DIONYS. HALICARNASS. LITEM DO. Nã FORTI FORTVNÆ ædẽ ab Rege Seruio Tullio dedicatã Liuius etiã lib. x. ab. v. c. auctor est. Quin Plutarch. ipsemet in ea re nihil ab initio pro certo adfirmare ausus erat: Ita enim primò scripserat: Καὶ τάχα τοῦ τ' τύχην τῆ Ἀνδρείᾳ παρανόμασεν. Verũquid sibi vult, quod idẽ Plutarch. FORTIS FORTVNÆ ædem sitam fuisse scribit in hortis, quos pop. Ro. Iulium Cæsarẽ legasse, cũ eo Suetonius quoque refert? Nam hinc gradum mouere non possum, quoad hunc insuper scrupulum exemero. Planè quod ait Plutarchus, non de ea FORTIS FORTVNÆ æde, quã Ser. Tullium dedicasse constat, accipiendum? sed de alia recentiore, quàm Tibeno imperãte, ob recepta Germanici ductu signa, quæ cum Quintilio Varo amissa fuerant, Tiberim iuxta dicatam, Cornel. Tacit. lib. II. memoriæ prodidit.

SED iam ex abditis cæcæ, vagæ, volubilisque Deæ sedibus, in loca clara euade mihi videor, & cùm ex his vadis emerserim, facilior mihi reliquus orationis cursus ostenditur. Igitur, vt ad institutum sermonem reuertar, post specialia ad eam rem, de qua agebatur inuocata numina, omnes Deos vel Deas confusè in sacris inuocari cõsueuisse, Virgilius lib. I. Georgic. ostendit, cùm ait:

DII DEÆQVE OMNES, *studium quibus arua tueri.*

Vbi Seruius, *Post specialem*, inquit, *inuocationem, transit ad generalitatem, ne quod numen prætereat, more Pontificum per quos ritu veteri, in omnibus sacris, post speciales Deos, quos ad ipsum sacrum, quod fiebat, necesse erat inuocari, generaliter omnia numina inuocabantur.* Idem Virgilius lib. VI. Æneid.

DII DEÆQVE OMNES, *quibus obstitit Ilion.* Plaut. Pœnulo Act. V. Sc. IIII.

DII DEÆQVE OMNES, *vobis habeo meritò magnas gratias.*

Sic & Ouidius in Ibin post superos inferósque inuocatos, adijcit:

Vos quoque plebs superum, Fauni, Satyríque, Larésque,
Fluminaque, & Nymphæ, semideúmque genus:
Denique ab antiquo, diui, veterésque nouíque,
In nostrum, cuncti tempus adeste, Chao.

Cicero quoque in peroratione actionis quintæ in Verrem, postquam Iouem opt. Max. Iunonem Reginam, Mineruam, Latonã, Apollinem, Dianam, Mercurium, Herculem, Matrem Ideam, Castorem & Pollucem, Cererem & Liberũ implorauit, addit, CÆTEROS ITEM DEOS, DEASQVE OMNES IMPLORO ATQVE OBTESTOR. Similiter Manlius apud Liuiũ lib. VI. *Iupiter*, inquit, *Opt. Max. Iunóque Regina ac Minerua*, CÆTERIQVE DII, DEÆQVE, *qui Capitolium arcémque incolitis, siccine vestrum militem ac præsidem sinitis vexari ab inimicis?* Seneca Epist. I. lib. XV. *Neque* DII *neque* DEÆ FACIANT, *vt te fortuna in delitiis habeat.* Plaut. Pœnulo Act. III. Sc. III.

DII DEÆQVE *vobis multa bona dent.*

ATQVE vt vlterius progrediamur, in precationibus consueuisse dici, SIVE DEVE SIVE DEA ES, auctor est Arnob. lib. IIII. aduers. gẽt. Vnde Agellius lib. II. cap. XXVIII. *Eas ferias si quis polluisset, hostiam*, SIVE DEO, SIVE DEÆ, *immolabat.* Sic & in ea quàm suprà protuli fratrũ Arualiũ tabula, SIVE DEO SIVE DEÆ, scriptũ est. Eóq; pertinẽt hæc Leuini verba, quæ à Macrobio lib. III. Saturnal. cap. VIII. referuntur. *Venerem igitur almam adorans*, SIVE FEMINA SIVE MAS, *ita vti alma noctiluca* est. Plutarch. ἐν Αἰτίοις, Διά τι τὸν θεὸν ἐκεῖνον ὦ μάλιστα τὴν Ῥώμην σώζειν προσήκει καὶ φυλάττειν, ΕΙΤΕ ΕΣΤΙΝ ΑΡΡΗΝ Η ΘΗΛΕΙΑ καὶ λέγειν ἀπείρηται καὶ ὀνομάζειν. Aliàs tamen (recténe an secus in medio relinquo) legimus precatos eos, SI DEVS, SI DEA ES. Et ita suum precationis carmen concipit M. Cato lib. de re Rust. cap. CXXXIX. Vetus quoque euocationis Deorum carmen, quod à Macrob. lib. III. Saturnal. cap. XV. ponitur, hoc initium habebat, SI DEVS, SI DEA ES, *cui populus ciuitásque Carthaginensis*, & reliqua. Testimonio est etiã Liuius lib. VIII. cùm ait, *Precatus deinde*, SI DIVVS, SI DIVA ESSET, QVI SOLI PRÆPETEM MISISSET, VOLENS PROPITIVS ADESSET. Verùm siue hoc, siue illud, siue vtrumque eorum rectum sit, inde efficitur sollemnem hanc fuisse earum precationum formulam, quæ ignoto numini fiebant. Quo in genere ne errore aliquo laberentur, interdum de Deorum, quorum opem implorabant, certo nomine

nomine dubitantes dicere solebant, QVISQVIS ES. Sic enim Plaut. Rudente Act. I. Sc. IIII.

Nunc, ait, QVISQVIS EST DEVS *veneror.*

Virgilius lib. IIII. Æneid.

—Sequimur te sancte Deorum,
QVISQVIS ES: *ô faueas, nostrisque laboribus adsis.*
Hu quoque DES VENIAM. —

Qua loquendi figura idem Ouidius lib. VI. Fastor. & Plinius lib. II. Natur. histor. cap. VII. vtuntur. Atque hac in re duplicem illis religionem iniectam fuisse animaduerti. Etenim non verebãtur modò, ne alium pro alio Deum nominando falsa religione populum alligarent, quemadmodum Agellius lib. II. cap. XXVIII. tradit; verumetiam formidabant ne Deos parum grato nomine appellarent. Proinde Seruius in lib. IIII. Æneid. Põtifices scribit precari consueuisse in hæc verba: IVPITER OMNIPOTENS SEV QVO ALIO NOMINE APPELLARI VOLVERIS. Quem morem & formula Deuotionis confirmat, in qua scriptũ est, DISPATER, VEIOVIS, MANES, SIVE VOS QVO ALIO NOMINE FAS EST APPELLARE.

EIVSQVE rei ergô omnes eorum numinum, quæ inuocabant ac venerabantur, appellationes precationibus suis complecti solebãt, quemadmodum Catullus in hymno Dianæ & Ouidius lib. IIII. Metamorphos. in Hymno Bacchi testantur. Ea causa est, cur ibid. Catullus post varia edita Dianæ nomina, subiungat:

Siu quocumque tibi placet,
Sancta nomine.

Virgil. lib. I. Æneid.

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis: nec vox hominem sonat: ô Dea certè,
An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis vna.

Eodémque exemplo Horatius in carmine seculari:

Lenis Ilithyia tuere partus,
Siue tu Lucina probas vocari,
—Seu Genitalis.

Similíque modo Satyr. V. lib. II.

Matutine pater, seu *Iane, lubentius audis.*

Hinc & apud Martianum Capellam, Philologia Iunonem ita deprecatur. IVNO PVLCHRA, LICET ALIVD NOMEN TIBI CONSORTIVM CÆLESTE TRIBVERIT, ET NOS A IVVANDO, IVNONEM, VNDE ET IOVEM DICIMVS, NOMINEMVS: SEV TE LVCINAM, QVOD LVCEM NASCENTIBVS TRIEVAS, AC LVCETIAM CONVENIT NVNCVPARI. NAM FLVONIAM, FEBRVALEMQVE, AC FEBRVAM MIHI POSCERE NON EST NECESSE, CVM NIHIL CONTAGIONIS CORPOREÆ SEXV INTEMERATA PERTVLERIM. ITERDVCAM, ET DOMIDVCAM, VNXIAM, CINXIAM, MORTALES PVELLÆ DEBENT IN NVPTIAS CONVOCARE, VT EARVM ET ITINERA PROTEGAS, ET IN OPTATAS DOMOS DVCAS, ET CVM POSTES VNGENT FAVSTVM OMEN AFFIGAS, ET CINGVLVM PONENTES, IN THALAMIS NON RELINQVAS. OPIGENAM TE, QVAS VEL IN PARTVS DISCRIMINE, VEL IN BELLO PROTEXERIS, PRECABVNTVR. POPVLONIAM PLEBES, CVRITIM, DEBENT MEMORARE BELLANTES. HIC ERGO TE AERIAM POTIVS AB AERIS REGNO NVNCVPATAM, VOCO. Qui locus emendatior à me, quàm sit in vulgatis codicibus, profertur. A quo non abhorret illa Psyches precatio apud Apuleium lib. VI. quam, quòd ad formulam precationum pertineat & in codicibus perpetã sit interpuncta, integrã hîc subijcere non pigebit: *Tunc*, air. *genu nixa, & manibus aram repentè amplexa, detersis ante lachrymis, sic deprecatur.* MAGNI IOVIS GERMANA ET CONIVGA, SIVE TV SAMI, QVÆ QVERVLO PARTV VAGITVQVE, ET ALIMONIA TVA GLORIATVR, TENES VETVSTA DELVBRA, SIVE CELSÆ CARTHAGINIS, QVÆ TE VIRGINEM, VE-

XVIII. cap. XXIX. Floralia à veteribus instituta IIII. Kal. Maij, vrbis anno quingẽtesimo sextodecimo ex oraculis Sibyllæ scribit, VT OMNIA BENE DEFLORESCERENT. RVBIGINEM verò Deam rogatam vt NON ACCEDERET, D. August. lib. IIII. de ciuit. Dei cap. XXXI. scribit. Ouidius IIII. Fastor. vtique eleganti eam precatione adorat in hunc modum.

Aspera RVBIGO *parcas Cerealibus herbis,*
Et tremat in summa lene cacumen humo.
TV SATA SYDERIBVS *cæli nutrita secundis*
Crescere, dum fiant falcibus apta, SINAS.
Vis tua non leuis est: quæ tu frumenta notasti,
Mœstus in amissis illa colonus habet.
Nec venti tantùm Cereri nocuere, nec imbres,
Nec sic marmoreo pallet adusta gelu,
Quantùm, si culmos Titan incalfacit vdos,
Tunc locus est iræ Diua timenda tuæ.
PARCE PRECOR, SCABRASQVE MANVS A MESSIBVS AVFER,
NEVE NOCE CVLTIS, *posse nocere sat est.*
Nec teneras segetes, sed durum amplectere ferrum
Quodque potest alios perdere, perde prius.
Vtilius gladios & tela nocentia carpes:
Nil opus est illis: otia mundus agat.
Sarcula nunc, durúsque bidens, & vomer aduncus,
Ruris opes niteant, inquinet arma situs.
Conatúsque aliquis vagina ducere ferrum,
Astrictum longa sentiat esse mora.
AT TV NE VIOLA CEREREM: *sempérque colonus*
Absenti possit soluere vota tibi.

EIVSDEM potestatis Deum ROBIGVM Varro lib. V. de ling. Lat. facit, cui secundum segetes sacrificatum tradit, NE RVBIGO OCCVPARET SEGETES. Idémque lib. I. de re Rust. cap. I. ROBIGO publicè ferias institutas, ROBIGALIA. Cui assentiens Paulus in epitome Festi, ROBIGALIA, ait, *dies Festus, septimo Kal. Maias, quo,* ROBIGO *Deo suo, quem putabant* RVBIGINEM AVERTERE, *sacrificabant.* Tria namque vt Plinius lib. XVIII. cap. XXIX. memoriæ prodidit, tẽpora fructibus metuebant, propter quod instituerant ferias, diésque festos, RVBIGALIA, FLORALIA, VINALIA. RVBIGALIA quidẽ Numã constituisse anno regni sui XI. scribit, eáque ætate sua acta fuisse A. D. VII. Kal. Maij, quoniam tunc ferè, segetes RVBIGO occupat. Agellius lib. V. cap. XII. Postquam Deos quosdam, ne obessent, placari consueuisse dixit, *In istis autem Diis*, ait, *quos placari oportet*, VTI MALA A NOBIS ET A NOSTRIS FRVGIBVS AMOVEANTVR, AVERRVNCVS quoque habetur, & ROBIGVS: AVERRVNCOS enim DEOS, quos DEPVLSORES vocabant, æquè placare solebant, atque eos qui bona tribuebant. Varro lib. VI. de lingua Lat. *A vertendo, Auerruncere, vt Deus, qui iis rebus præest,* AVERRVNCVS. *Itaque ab eo precari solent,* VT PERICVLA AVERTAT. Quo genere loquendi Virgilius lib. III. Æneid. dixit,

—DII TALEM TERRIS AVERTITE PESTEM. Sil. Italic. lib. IX.
—SED DIRA AVERTITE DIVI.

Atque hæc sunt LÆVA NVMINA Virgilio lib. IIII. Georgic. Qualia erant, MALA FORTVNA, FEBRIS, PALLOR, ORBONA; quibus fana publicè dicata, arásque consecratas fuisse Cic. lib. II. de Legib. & lib. II. de Natur. Deor. Plin. lib. II. cap. VII. Arrian lib. I. Epict. cap. XIX. & XXII. Lactant. lib. I. diuin. institut. D. August. lib. IIII. de ciuit. Dei cap. XXIII. & lib. VI. cap. X. scribũt. Arnob. lib. VII. aduers. gent. *Deam* LAVERNAM, *furum,* BELLONAS, DISCORDIAS, FVRIAS & LÆVA ILLA, *quæ constituitis,* NVMINA, *taciturnitatis silentio præterimus.* Eiusmodi Deos à Græcis κακοὺς δαίμονας appellatos Arrianus in Epicteto lib. I. cap. XXII. ostendit, his verbis τί οὖν, ναοὺς ποιοῦμεν, τί οὖν ἀγάλματα κακοῖς δαίμοσι, ὡς πυρετῷ τῷ δεῖ? D. Augustin. in lib. de Consensu

Euangeliſt. cap. XVIII. *Pallori & Febri ſana Romani conſtituerunt, & cacodæmones placandos monent, ne noceant.* AVERRVNCANDI autẽ verbo, vtitur Liuius lib. VIII. *Placuit*, inquiens, AVERRVNCANDÆ *Deûm iræ victimas cædi.* Et lib. X. AVERRVNCANDORVM *prodigiorum cauſa ſupplicationes in biduum Senatus decreuit.* Arnob. lib. VII. *Satis (vt opinor) oſtendimus fruſtra Dijs immortalibus hoſtias rebus cum conſequentibus admoueri, quod neque alantur hu, neque vllam percipiant voluptatem, neque iras aut animos ponant, neque vt res tribuant fauſtas, neque vt abigant,* AVERRVNCENTQVE *contrarias.*

QVINETIAM ad placandum CANICVLÆ SIDVS, frugibus inimicum (quod idcirco Horatius lib. I. Serm. Satyr. VII. *inuiſum agricolis ſidus* vocat) RVFAS CANES immolari ſolitas, VT PRVGES *flaueſcentes ad maturitatem* PERDVCERENTVR, Paulus ex Feſto Pomp. in verbo, *Catularia porta*, ſcriptum reliquit. Idem Feſtus alibi, RVTILÆ CANES, *id eſt, non procul à rubro colore, immolantur, vt ait Atteius Capito,* CANARIO SACRIFICIO PRO FRVGIBVS, *deprecandæ ſeuitiæ cauſa,* SYDERIS CANICVLÆ. Vnde Ouidius lib. IIII. Faſtor.

Eſt CANIS *Icarium dicunt, quo ſidere moto*
Tota ſitit tellus, prærapiturque ſeges.
Pro CANE SIDEREO, CANIS *hic* IMPONITVR ARIS.

EIVSDEM generis erant hæ precationes, quę in luſtrandis agris adhibebantur: cuiuſmodi ſacrorum meminit Virgil. Bucolic. Ecloga V. & Tibull. lib. II. Eleg. I. In agro autẽ luſtrando, ita precandũ, Cato de re Ruſt. cap. CXLI. tradit: MARS TE PRECOR QVÆSOQVE, VTI SIES VOLENS, PROPITIVS, MIHI, DOMO, FAMILIÆQVE NOSTRÆ, CVIVS REI ERGÔ, AGRVM, TERRAM, FVNDVMQVE MEVM SVOVITAVRILIA CIRCVMAGI IVSSI, VTI TV MORBOS VISOS INVISOSQVE, VIDVERTATEM, VASTITVDINEMQVE, CALAMITATES INTEMPERIASQVE PROHIBESSIS, DEFENDAS, AVERRVNCESQVE, VTI TV PRVGES, PRVMENTA, VINETA, VIRGVLTAQVE GRANDIRE BENEQVE EVENIRE SINAS, PASTORES PECVAQVE SALVA SERVASSIS. DVISQVE BONAM SALVTEM, VALETVDINEMQVE MIHI, DOMO, FAMILIÆQVE NOSTRÆ. HARVMCE RERVM ERGÔ MACTE HISCE SVOVĪTAVRILIBVS LACTENTIBVS ESTO. Feſtus Pompeius in verbo *Peſeſtas*, ex illis precationibus quædam verba refert, PESESTAS, inquiens, *inter alia quæ imprecatores dicunt, cùm fundus luſtratur, ſignificare videtur peſtilentiam, vt intelligi ex cæteris poſſit, cùm dicitur,* AVERTAS MORBVM, MORTEM, LABEM, NEBVLAM, IMPETIGINEM. Harum etiam precationum formulam exprimit Tibull. Eleg. I. lib. II. cuius initio agros ſe luſtrare profitetur in hæc verba:

DII PATRII, PVRGAMVS AGROS, PVRGAMVS ACRESTES:
VOS MALA DE NOSTRIS PELLITE LIMITIBVS.

PALILIBVS verò, Deam Palem, cui lacte fieri ſolebat à paſtoribus, ita precari monet Ouidius verbis præiens lib. IIII. Faſtor.

Syluicolam tepido lacte precare Palem.
CONSVLE, *dic,* PARITER PECORI, PECORISQVE MAGISTRIS:
EFFVGIAT STABVLIS NOXA REPVLSA MEIS.
Siue ſacro pauit, ſedit ſub arbore ſacra,
Pabulaque è buſtis inſcia carpſit ouis:
Seu nemus intrauit vetitum, noſtrisue fugatæ
Sunt oculis Nymphæ ſemicapérque Deus:
Si mea fulx ramo lucum ſpolianit opaco,
Vnde data eſt ægræ fiſcina frondis ouí:
DA VENIAM: CVLPÆ: *nec, dum degrandinat, obſit*
Agreſti fano ſuppoſuiſſe pecus.
Nec noceat turbaſſe lacus: IGNOSCITE NYMPHÆ,
Mota quòd obſcuras vngula fecit aquas.
TV DEA PRO *nobis fontes, fontanáque placa*
Numina, tu ſparſos per nemus omne Deos.

Nec

Nec Dryadas, nec vos videamus labra Dianæ,
Nec Faunum, medio cùm premit arua die.
PELLE PROCVL MORBOS, *valeant hominésque gregésque,*
Et valeant vigiles, prouida turba, canes.
Néve minùs multo redigam, quàm manè fuerunt:
Néve gemam referens vellera rapta lupo.
Absit iniqua fames: herbæ frondésque superstent,
Quæque lauent artus, quæque bibantur aquæ.
Vbera plena premam, referat mihi caseus æra,
Déntque viam liquido vimina rara sero.
Sítque salax aries: conceptáque femina coniux
Reddat: & in stabulis multa sit agna meis.
Lanáque proueniat nullas læsura puellas,
Mollis, & ad teneras quamlibet apta manus.
QVÆ PRECOR EVENIANT, *& nos faciamus ad annum*
Pastorum dominæ grandia liba Pali.

ANNÆ quoq; PERANNÆ Martio mense sacrificatũ, VT ANNARE PERANNARE-QVE COMMODE LICERET, Macrob. lib. I. Saturnal. cap. XII. tradit. Sic enim absque vllo vitio, & in Veneto antiquo & in recentiori Gryphianis prælis excuso scriptum est. Proinde huius Deæ festo die plebem per prata secundum Tiberim fusam cum coniuge quemque sua procubuisse, & vt Nestoris ac Sibyllæ annos simul exigerent precatos eos, Ouidius his versibus lib. III. Fastor. docet.

Idibus est ANNÆ *festum geniale* PERANNÆ,
Non procul á ripis aduena Tibri tuis.
Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas
Potat, & accumbit cum pare quisque sua. Mox ait,
Sole tamen vinóque calent ANNOSQVE PRECANTVR,
Quot sumunt cyathos, ad numerúmque bibunt.
Inuenies illic, qui Nestoris ebibat annos,
Quæ sit per calices facta Sibylla suos.

Verbo autem *Perannare*, Ouid. lib. I. Fastor. vtitur hoc in versu:

Vtque domus, quæ præstat eam, cum pace perannet,
Ad pia propensos vota rogate Deos. Et lib. III. de Arte aman.
Defuit ars vobis: arte perannat amor.

Sueton. in Vespasia. cap. v. *Ideóque puella nata, non perannauit.* Agellius lib. XVII. cap. II. *Inusitatè dixit diurnare, pro diu viuere: sed hoc ex ea figura est, qua dicimus, perannare.*

SED & abs Dea CARNA, cui Iunius Brutus, qui primus Cos. Romæ factus est, sacrũ in Cælio monte pulsis Tarquiniis fecit, quámque vitalibus humanis præesse credebãt, petebatur, VT IECINORA ET CORDA QVÆQVE SVNT INTRINSECVS VISCERA, SALVA CONSERVARET, prout Macrob. lib. I. Saturn. cap. XII. scribit: PARTVRIENTES vtiq; IVNONIS LVCINÆ opem implorabant. Proinde apud Terentium Andria Act. III. Sc. I. Glycerium parturiens exclamat,

IVNO LVCINA PER OPEM, SERVA ME OBSECRO.

Vbi Donatus notat, hoc versu totidem verbis vti omnes puerperas in Comœdiis. Idem in eandem Comœdiam Act. II. Sc. V. *Quæ opem tulerit parturienti, Obstetricem dici, ait: vnde & parturientes* FER OPEM, *clamant.* LVCINÆ verò opem in simili partus nisu Pamphila implorat apud Terentium Adelph. Act. III. Sc. IIII. Eandem etiam vocẽ edit Phœdria puella partus instantis cruciatu distracta, apud Plaut. Aulular. Act. IIII. Sc. VII.

Perij mea nutrix, obsecro te, vterus dolet,
IVNO LVCINA TVAM FIDEM.

Eandem Deam Ouidius lib. I. Amor. ita precatur:

Túque laborantes vtero miserata puellas,
Quarum tarda latens corpora tendit onus.
LENIS ADES, PRECIBVSQVE FAVE, LVCINA, PVELLÆ.

Et lib.II.Fastor.

PARCE PRECOR GRAVIDIS FACILIS LVCINA PVELLIS,
MATVRVMQVE VTERO MOLLITER AVFER ONVS.

Idem III.Fastor. matronam grauidam à Lucina petere iubet,

VT SOLVAT PARTVS MOLLITER IPSA SVOS.

Et certè Lucinam à parturientibus olim inuocatā aliis propè innumeris testimoniis planum facere possum: quorum colligendorum labore vt lectorem leuem, vndique conquisitos locos sub vno veluti aspectu ponam. Varro lib.IIII.de ling. Lat. *Facta igitur à luce & iuuando,* IVNO LVCINA, *à quo parturientes eam inuocant.* Virgil. Ecloga IIII.

Tu modò nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
CASTA FAVE LVCINA. — Ouid.lib.III.Fastor.
Dicito, TV NOBIS LVCEM LVCINA DEDISTI,
Dicito, TV VOTO PARTVRIENTIS ADES.

Idem lib.V.Metamorph.

LVCINAM *nouies nouies paritura vocauit.* Et rursus lib.X.
Nec LVCINA *potest parientis voce vocari.*

Propert.lib. IIII.Eleg.I.

Idem ego, quum Cinaræ traheret LVCINA *dolores,*
Et facerent vteri pondera lenta moram.
Iunoni votum facite impetrabile, dixi:
Illa parit.

Tertullian. in lib. de Anima: *In partu,* LVCINÆ, ET DIANÆ *eiulatur.* Ibidémque, superstitionem Romanam ait Deam finxisse LVCINAM, quæ partum in lucem produceret. Arnob.lib.III.aduers.gent. *Parturire alias tractu longo, & manus obstetricis quærere, & inter hæc omnia, suppetias implorare* IVNONIS LVCINÆ. Et eod. lib. *Parturiunt, pariunt, vt difficiles puerperiorum tricas Iuno mulceat corripiátque* LVCINA. Et postea: *Puerperis Iuno præposita est, & auxiliatur genitricibus fœtis.* Sic & apud Apul.lib. VI. de Asino aur. Psyche IVNONEM, eandémque LVCINAM dictam, alloquens, eam prægnantibus periclitantibus vltro subuenire solitā prædicat. D.August lib.IIII.de Ciuit.Dei cap. XXI. *Quid opus erat parturientibus inuocare* LVCINAM, *cùm si adesset felicitas, non solùm bene parerent, sed etiam bonos?* Ex quibus, LVCINAM illam, quam inuocabant, IVNONEM fuisse, constat. Sunt tamen qui Dianam, eandémque Lunam ita appellatam scribant, eámque parturiētibus auxilio fuisse tradant. In quibus est M.Tull. lib.II. de Nat. Deor. qui Lunam à lucendo nominatam, eandémque esse Lucinam censens, *Itaque, ait, vt apud Græcos Dianam, eámque Luciferam sic apud nostros* IVNONEM LVCINAM *in pariendo inuocant.* Catull.in sęculari Carm. ad Dianam,

TV LVCINA *dolentibus*
IVNO *dicta puerperis.*

Horat.lib.III.Carm.Ode XXII.

Montium custos, nemorúmque virgo,
Quæ laborantes vtero puellas,
Ter vocata audis, adimísque letho.
—Diua triformis.

Idem Epod.Ode V.

Per liberos te, si vocata partubus
LVCINA *veris adfuit.* Idem in carmine sæculari.
Ritè maturos aperire partus,
Lenis ILITHYIA *tuere matres,*
Siue TV LVCINA *probas vocari.*

Plutarch. ἐν Αἰτίοις, Ἐπὶ πᾶσι δὲ Ἀρτέμιδος, ἣν ταῖς λοχείαις καὶ ταῖς ὠδῖσιν αἱ γυναῖκες ἐπικαλοῦνται. Et alio eiusdem libri loco, Καὶ Λουκίνας ἥρας καλοῦσι, οἷον φαινὴν ἢ φωτίζουσαν, καὶ νομίζουσιν ἐν ταῖς λοχείαις καὶ ὠδῖσιν βοηθεῖν. Macrob.lib.VII.Saturnal.cap.vlt. *Dianam, quæ Luna est,* LVCINA *à parturientibus inuocatur, quod proprium eius munus est, distendere rimas corporis & meatibus*

& meatibus viam dare, quod accelerando partui salutare est. Seru. in lib. III. Æneid. ad versum *Sacra mari colitur*, rationem reddit, cur Diana, cùm virgo sit, à parturientibus inuocetur. Huic opinioni & Diodor. Sicul. lib. VI. cuius Græca verba desiderantur, accedit. A Græcis certè Deam hanc qua de agimus, ΕΙΛΕΙΘΥΙΑΝ vocatam liquet. Cuius rei vel vnus Dionys. Halicarnass. idoneus testis est, qui lib. IIII. Seruium Tullium cõstituisse narrat à parientibus pro liberis in lucem editis conferri aliquid in ærarium τῆς Εἰλειθυίας, ἐκ, ait, ῥωμαῖοι καλοῦσιν Ἥραν φώσφορον. Pausanias in Achaicis: Εἰλείθυιά ἐστιν ἡ ἐς φῶς ἄγουσα τοὺς παῖδας. Qua Græca voce nõ modò Horatius vsus est in Carmine sæculari, sed & Ouid. lib. IX. Metamorph. his versibus.

— Tum cùm matura vocabis
Præpositam tumidis parientibus Ilithyiam.

MERCVRIVM planè quem luero præfuisse Plautus in Prologo Amphitruonis indicat, aut, vt Arnob. lib. IIII. aduers. gentes loquitur, fraudibus eum Lauerna præfedisse furtiuis vetustas finxit, à mercatoribus rogatum, VT LVCRA TRIBVERET, Ouid. lib. V. Fastor. tradit. Ibidémque, postquam vrna, aquam, qua aspergerentur, hausisse eos exposuit, has vnumquemque preces fecisse, scribit:

ABLVE PRÆTERITI PERIVRIA TEMPORIS, *inquit*,
ABLVE PRÆTERITA PERFIDA VERBA FIDE.
Siue ego te feci testem, falsove citaui
Non audituro numina vana Ioui.
Siue Deum prudens alium, Diuámve fefelli,
Abstulerint celeres improba verba noti.
Et pereant veniente die periuria nobis,
Nec curent superi, si qua loquutus ero.
DA MODO LVCRA MIHI, DA FACTO GAVDIA LVCRO,
ET FAC VT EMPTORI VERBA DEDISSE IVVET.

LARIBVS autem FAMILIARIBVS, vti supplicaretur, M. Cato, & Plautus ostendunt. Cato de re Rust. cap. CXLIII. *Per eósque dies*, LARI FAMILIARI, PRO COPIA *supplicet*. Plaut. Trinummo Act. I. Sc. I.

LAREM *corona nostrum decorari volo.*
Vxor venerare, VT NOBIS HÆC HABITATIO.
BONA, FAVSTA, FELIX, FORTVNATAQVE EVENIAT.

Valer. Max. lib. II. cap. V. *Valesius vir locuples, rusticæ vitæ, duobus filiis & filia ad desperationem vsque medicorum laborantibus, aquam calidam in à foco petens, genibus nixus*, LARES FAMILIARES, VT PVERORVM PERICVLVM IN IPSIVS CAPVT TRANSFERRENT, *orauit.*

GENIO verò preces fieri solitas Apuleius, licet obscurè, perstringit in libro de Deo Socratis. A NATALI quidem petitum VT CANDIDVS VENIRET, Tibullus & Ouidius testantur. Nimirum ille lib. I. Eleg. VIII. his versibus:

At TV NATALIS, *multos venerande per annos*,
CANDIDIOR SEMPER CANDIDIORQVE VENI.

Hic verò lib. V. Trist. Eleg. VI.

Optime NATALIS, *quamuis procul absumus, opto*
CANDIDVS *huc* VENIAS. —

Quo exemplo idem Tibullus Eleg. vlt. lib. III. CANDIDE *Liber ades.*

Quem etiam eodem epitheto ornat Horatius Ode XVIII. lib. I. & Ouidius lib. III. Fastorum non alio, vt plerisque videtur, sensu, quàm quo Propert. lib. IIII. Eleg. I. *Candida omina*, & lib. II. Eleg. XII. *Candidam noctem*, & Tibull. Eleg. vlt. lib. III. *Candida fata* dicunt.

BACCHVM certè inuocatum hac voce, IO BACCHE, vetus commentator Horatij tradit in lib. I. Satyr. IIII.

VENEREM VTIQVE VERTICORDIAM rogatam VT AMORES INIICETET, ac rursum VT AVFERRET, auctor est Lactantius Cælius in lib. V. Thebaid.

MENTI quoque Deæ supplicatum, VT BONAM HABERENT MENTEM, D.

Augusſt. lib. IIII. de Ciuit. Dei cap. XXI. ſcribit.

AT quum res diuina MATVTÆ Deæ fieret, ſuis quidem liberis bona non precabantur, ſed filiis fratrum duntaxat, vt Plutarchus ἐν Αἰτίοις teſtatur. Vnde Ouid. lib. VI. Faſt. de hac ipſa Dea MATVTA, quæ Græcis LEVCOTHOE dicitur, agens,

Non tamen, ait, *hanc pro ſtirpe ſua pia mater adoret,*
Ipſa parum felix viſa fuiſſe parens.

Et huc pertinet quod Plutarchus in Camillo de eadem matre MATVTA loquens inquit. τὴν Ματοῦταν δὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἱερῶν μάλιστα λευκοθέας νομίσειεν ἄν τις. Καὶ γὰρ παῖδας εἰς τὸν σηκὸν εἰσάγουσαι μαστίζουσι, εἶτα ἐξελαύνουσι τὰ τῆς ἀδελφῆς τέκνα πρὸς τὴν Ἰδίων ἐγκαλίζονται. EODEM auctore ἐν Αἰτίοις BONÆ DEÆ ſacra facientes mulieres, VINVM EI LIBANTES, LAC SE LIBARE dicebant. Quod & Macrob. lib. II. Saturnal. cap. XII. ita confirmat. *Quod vinum in templum eius non ſuo nomine ſoleat inferri: ſed vas, in quo vinum inditum ſit,* MELLARIVM *nominetur, & vinum* LAC *nuncupetur.*

IDEM Plutarch. in iiſdem libris, Αἰτίων, tradit eos, qui HERCVLI ſacra faciebant, alium Deum inuocaſſe nullum.

EST & illa ridicula ſtultáque precatio, ſed tamen ne quid intactum relinquatur, non prętermittẽda, de qua Plutarc. ἐν Αἰτίοις, Καὶ τῇ Καλνμδύῃ Γενίτῃ ΜΑΝΗ χωὰ θύουσι καὶ κλεύζουσιν ΜΗΔΕΝΑ ΧΡΗΣΤΟΝ ΑΠΟΒΗΝΑΙ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΩΝ. PORRO certa & ſollemnia fuiſſe publicarum precationum & obſecrationum verba, ſatis conſtat: vnde & *ſollemnes preces* dixit Ouidius lib. VI. Faſt. &, *ſollemnem precem quindecim virorum*, Statius Papinius lib. IIII. Sylu. & *ſollemni voce ſuperos in vota vocare*, Seneca OEdipo Act. II. Sc. II. Atque adeo conceptis verbis obſecraſſe ſummos magiſtratus, & ne quid verborum prætereretur, aut præpoſterum diceretur, de ſcripto prælitiſſe aliquem, aliũ cuſtodem datum, qui attenderet, Plinius lib. XXVIII. cap. II. tradit. Liuius lib. IIII. *Obſecratio itaque à populo Duumuiris præeuntibus eſt facta.* Apud eundem quoq; lib. VIII. Decius iubet Pontificem ſibi verba præire, quibus ſe pro legionibus deuoueret. Idémq; lib. V. Pontificem Max. deuotionis carmen præfatum narrat. Sueton. in Claudio cap. XXII. *Obſeruauitq; ſedulò, vt quoties terra in vrbe mouiſſet, ferias aduocata cõcione Prætor indiceret: vtque ob dira, aut in vrbe, aut in Capitolio viſa, obſecratio haberetur: eámque ipſe iure Max. Pont. cõmonito pro roſtris pop. Ro. præiret.* Plutarchus in Camillo Ἐξηγεμόνευε τῷ Ἀρχιερεῖ ἐπευξάμενος τοῖς θεοῖς. Et ita Heluidio Prætori in Capitolij dedicatione Pontifex præiſſe verbis Cornel. Tacit. lib. XX. refert. Eóq; pertinet illud Iuuenal. Satyr. II. -- *Dictáque ſolenni verba pertulit.* Vbi vetus interpres, *Dictata* inquit, *à ſacerdote vel haruſpice.* Quod ille eadem loquendi figura dixit, qua Valer. Flacc. lib. I. Argonaut. *Dictat pia vota ſacerdos.* Agellius etiam lib. XIII. cap. XXI. ita ſcribit. *Comprecationes Deorum immortalium, quæ ritu Romano Dijs fiunt, expoſitæ ſunt in libris ſacerdotum pop. Ro. & in pleriſque antiquis orationibus. In iis ſcriptum eſt Laciam Saturni, Salaciam Neptuni, Horam Quirini, Iuritem Quiritij, Maiã Volcani, Nerien Iunonis, Molas Martis, Nerienem quoque Martis.* Ibidémq; ex Cn. Gellij Annali tertio Herſiliam, cùm apud T. Tatium verba faceret, pacémq; oraret, ita precatã eſſe refert: NERIA MARTIS, TE OBSECRO PACEM DARE, VT LICEAT NVPTIIS PROPRIIS, ET PROSPERIS VTI, QVOD DE TVI CONIVGIS CONSILIO CONTIGIT, VTI NOS ITIDEM INTEGRAS RAPERENT, VNDE LIBEROS SIBI ET SVIS, POSTERIS, PATRIÆ PARARENT.

EX conceptis autem precationum antiquarum verbis hæc obſeruaui, POPVLO ROMANO QVIRITIBVS, idque ex Feſti libris à Paulo in Epitomen contractis didici, in quibus eſt: *Moserat dici Romanis in omnibus ſacrificiis, precibúſque,* POPVLO ROMANO QVIRITIBVS QVE, *quod eſt Curenſibus, quæ ciuitas Sabinorũ potentiſſima fuit.* Proinde Liuius lib. XL. Religioni fuiſſe ait, quòd Latinis feriis populus Lanuuinus precatus non eſſet, POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Sic enim ex Paulo emendandum eſt. Eodémq; modo corrigendum eſt mendum, quod inſidet Formulis belli indicẽdi & decernẽdi, quæ ab eodem auctore libro I. referuntur: & Formulæ Deuotionis, quã idem lib. VIII. ponit. Quæ noſtra emendatio alio eiuſdem libri loco firmatur. Sic enim illic abſque vitio ſcriptũ eſt. *Comparant inter ſe, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cœpiſſet, inde ſe Conſul deuoueret,* PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Vnde facilè adducor vt credã Liuium

uiũ lib.v.ita ſcripſiſſe: *Sunt,qui M. Fabio Pontifice Max. præfante carmen,deuouiſſe eos ſe* PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS QVE *tradant*: licet in omnibus paſſim codicibus perperã, vt quidem cenſeo, contra receptũ certè olim loquendi morem, PRO PATRIA QVIRITIBVSQVE ROMANIS ſcriptum ſit. His congruenter,in rogatione de Vere Sacro apud eundem Liuium lib.xxii.rectè, *Res* POPVLI ROMANI QVIRITIVM legitur: At in conſequentibus illius Rogationis verbis, vitioſè, POPVLVS ROMANVS QVIRITIVM. Similiq; errato in Cenſoria tabula apud Varronem lib.v.de ling.Lat.ſcriptum eſt: POPVLO ROMANO QVIRITIVM. Eodem vitio laborãt Plinij codices,in quibus lib.xvi.Natur. hiſt.cap.xxxii. cõtra vulgarem ſcripturã ptoculdubio legẽdum eſt: *Factum* POPVLO ROMANO QVIRITIBVS *oſtẽtum Cimbricis bellis*. Quod cùm dico, graues mihi aduerſarios cõſtitutos ſcio, qui in acie cõtra me tam manuſcriptos quàm typis excuſos codices,ipſáq; adeo veterum monumentorum ſaxa,marmora,æraq; locabũt. Sed pro me ſtat nõ Paulus modò,cuius tanti apud me auctoritas non eſſet, verumetiã, vt illos Liuij è libro VIII.& XXII. mihi ſuffragãtes locos taceã, Agellius quoq; litem meam ſuã facit, apud quem in Veſtalis virginis capiendæ Formula, diſertis & quidem integris, nec vllatenus imminutis verbis ſcriptum extat: *quæ ſacra facias,quæ ius ſiet ſacerdotẽ Veſtalem facere*, PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Rurſúſque lib.x.cap.XXIIII. In feriis, quæ Compitalia dicebantur, cõcipiendis Prætores his verbis vſos tradit: DIE NONI POPVLO ROMANO QVIRITIBVS *Cõpitalia erunt*. Firma inſuper ratione noſtra hæc emẽdatio nititur. Nam,vt à capite horũ verborum origo arceſſatur, Quiritium nomẽ populo Romano adiungi cœpiſſe,ex Feſto, aliiſq; auctoribus palàm eſt,poſtquã in vrbem Romanam Sabini commigrarunt,Curibus veniẽtes: Atque ita verba hæc, POPVLVS ROMANVS QVIRITES cõmunionem & ſocietatem vtriuſque pop.Ro.& Sabini factam poſt fœdus inter Romulum & Tatium percuſſum,indicant: nec repugnat veterum monumentorum fides,in quibus ſi recto caſu POPVLVS ROMANVS QVIRITIVM, aut tertio,& quarto, POPVLO ROMANO QVIRITIVM, vel POPVLVM ROMANVM QVIRITIVM ſcriptum eſſet, cederem vtique, ac victas manus porrigerẽ: verùm ſolo generandi caſu hoc loquendi genus in veteribus lapidibus legere mihi contigit, veluti in inſcriptione quadã Neapolitana, PONTIFICI MAIORI AVGVRI PVBLICO POPVLI ROMANI QVIRITIVM: & inſcriptione Capitolina, VESTA POPVLI ROMANI QVIRITIVM. Itaque hæc teſtimonia opinionem meam non euertunt,nec eorum auctoritate à ſententia deduci poſſum.

EX antiquis etiam precationũ verbis Feſtus hæc refert: SVB VOS PLACO, OB VOS SACRO. Item ex Augurũ precatione hæc, BENE SPONSIS, BENE VOLVERIS. Cic.lib.III.de Nat.Deor. *Et in Augurũ precatione Tiberinum, Spinonẽ, Anemonem, Nodinũ, alia propinquorum fluminũ nomina videmus*. Seruius in lib.XII. Æn.ad ea verba, *Eſto nunc ſol teſtis,Et hoc*,ait,*per ſpeciem auguriy,quæ Precatio Maxima appellatur,dicit. Maxima autẽ precatio eſt,cùm plures Deos quàm in ceteris partibus auguriorum precatur,euentúſque rei bonæ poſcitur*, VT IN MELIVS IVVET: *quod his verſibus oſtenditur. Eſto nunc ſol mihi teſtis,& hæc mihi terra*. Idem ad verſum,*Et pater omnipotens. Ceterum*,ait,*quod in precationibus dici ſolet*,VT MELIVS IVVET, MELIVS FORTVNET, *ſubiecit his verſibus*:

Si noſtrum annuerit nobis victoria Martem.

Idem in lib.III. Æneid.ad ea verba,*Dij prohibete minas*,*Hoc*,ait,*per ſpeciem Auguralem,quæ* INVOCATIO *appellatur, nonnulli dictũ putant*. INVOCATIO *autẽ eſt precatio*, VTI AVERTANTVR MALA. *Cuius rei cauſa id ſacrificium Augurale peragitur*.

AVGVRES *planè optabant* CERTA SIBI AC CLARA ET PROSPERA E CÆLO SIGNA DARI,quæ Deos corũ precibus annuere teſtarẽtur. Et ita Romulũ, quũ Deos de regno conſuleret,precatum Dionyſ.Halicarn.refert lib.II: Στὰς δὲ ὑπαίθριος ὡ καθαρῷ χρόῳ,ᾧ παρῆσαν ἑ νόμοι ἦν,εὔχετο Διὶ τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς ἐφ' οἷς ἐποιήσατο τὰς ἀρχὰς ἡγεμόνας,εἰ βγλοιθείοις αὐτοῖς ἔσται βασιλεύειν τε καὶ πόλιν ὑφ' ἑαυτῷ,Σημεῖα Οἰωνία Φαῖναι Καλά. Augurem etiam,quem Numa,vt auſpicatò,regnũ,ſicut Romulus, adipiſceretur,de ſe quoque conſuli iuſſerat,Liuius lib.I.precatũ narrat in hunc modum: IVPITER PATER SI EST FAS HVNC NVMAM POMPILIVM CVIVS EGO CAPVT TENEO, REGEM ROMÆ ESSE, VT TVA SIGNA NOBIS CERTA AC CLARA

SINT INTER EOS FINES QVOS FECI. Et hoc est quod Plutarchus in Numa, Ἐνταῦθα, ait, τῶν μαντέων, ὁ πρωτεύων, τὸν μὲν εἰς μεσημβρίαν τρέψας ἐγκεκαλυμμένον, αὐτὸς δὲ παρὰ τὰς ἐξόπισθεν, καὶ τῇ δεξιᾷ τῆς κεφαλῆς ἐφαπτόμενος αὐτοῦ, κατηύξατο καὶ περισκόπει τὰ παρὰ τῶν θεῶν οἰωνοῖς, ἢ συμβόλοις προφαινόμενα, πάντα χόσε τὰς ὄψεις προφέρων. Harũ precationum formulas expressit Virgilius lib. III. Æneid. his verbis:

Quem sequimur? quóve ire iubes? vbi ponere sedes?
DA PATER AVGVRIVM, *atque animis illabere nostris.*

Vbi Seruius in schedis. *Augurium est, modò oraculum, sed vsurpatione Augurum, est exquisita Deorum voluntas per consultationem auium aut signorum, quod tunc peti debet, cùm id quod animo cogitamus, à Diis volumus impetratum, vt in hoc loco AEneas postquam omnia quæ voluebat animo, petiit, ait,* DA PATER AVGVRIVM. *Et est species ista Augurij, quæ* LEGVM DICTIO *appellatur.* LEGVM DICTIO *autem est, quum condictio ipsius augurij certa nuncupatione verborum dicitur, quali conditione augurium peracturus sit. Quod hic facit, exequens formas petitionis versibus suprà scriptis. Tunc enim quasi legitimo iure legem adscribit:* DA PATER AVGVRIVM. Sic & lib. IIII. Æneid.

Adsis ô placidúsque IVVES, ET SYDERA CÆLO
DEXTRA FERAS.— Plenius verò & fusius lib. II. Æneid.
At pater, ait, *Anchises oculos ad sydera lætus*
Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit,
IVPITER OMNIPOTENS, PRECIBVS SI FLECTERIS VLLIS
ASPICE NOS, HOC TANTVM, ET SI PIETATE MEREMVR,
DA DEINDE AVXILIVM PATER, ATQVE HÆC OMINA FIRMA.

Vnde notandum est, Deos rogatos, VT OMINA FIRMARENT. Silius Italic. lib. IIII.

— Nosco te summe Deorum,
Adsis ô, FIRMESQVE *tuæ,* PATER, *alitis* OMEN.

Quod genus loquendi vsurpat idem Silius lib. XVI. his versibus:

— FIRMEMVS *prospera dixit,*
OMINA, *nec superi votis concordibus absint.* Vt & Cicero lib. I. de Diui.
Sic aquilæ clarum FIRMAVIT *Iupiter* OMEN.

Eodémque modo Ammianus Marcellinus lib. XXIII. *vt* OMEN *per hostias litando* FIRMARET. Quinetiam bono aliquo OMINE dato, animos ipsi quoque sese firmare dicebant, teste Virgilio lib. IIII. Georgic. Rogabantur quoque Dij, VT NVMINE SVO FIRMARENT, quæ optabantur. Virgil. lib. XII. Æneid.

Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
Vt potius reor, & potius DII NVMINE FIRMENT.

Cuius exemplo Valer. Flacc. lib. III. Argonautic.

Testor, ait, *& hoc omni, victor, tibi* NVMINE FIRMO.

At apud Virgil. lib. VIII. Æneas precationem suã ad Tiberinum patrem ita cõcludit:

ADSIS *ô tandem, & propius tua* NVMINA FIRMA.

Erat & certum euocationis Deorum carmen. Nam in oppugnationibus ante omnia solitum à sacerdotibus Romanis EVOCARI Deum, cuius in tutela oppidum quod obsidebatur esset, PROMITTIQVE ILLI EVNDEM, AVT AMPLIOREM APVD RO. LOCVM, CVLTVMVE, Plinius lib. XXVIII. cap. II. ex Verrio Flacco tradit: additque, ideo occultatum in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Huius certè Euocationis metu, alterum Romæ nomen (vt idem ipse Plinius lib. III. cap. V. scribit, & nos suprà attigimus) dicere, arcanis cęrimoniarum nefas habebatur: quod optima & salutari, vt ille ait, fide abolitum cùm enuntiare ausus esset Valerius Soranus non impunè tulit, luítque mox pœnas. Nec alia de causa Romæ illud nomen perpetuo silẽtio damnatum docet C. Sempronius in lib. de Diuisio. Ital. his verbis: *Alioquin, Romæ nomen, & nominis origo vulgata esset, atque manifesta, quæ occulta esse saluberrima religio sanxit: ne si origo nominis, & à quo deriuationem habet gentibus pateret, ea euocaretur, vt cæteri.* Sic & Plutarchus ἐν αἰτίοις ἤτοι ῥωμαϊκοῖς, post quæstionem propositam, cur siue Deum, siue Deam, in cuius tutela Roma est, nominare nefas habeatur, eius rei causam inuestigans, πότερον, inquit, ὡς τῶν ῥωμαϊκῶν τινες ἱστορήκασι, Ἐκκλήσεις εἰσὶ καὶ γοητείαι θεῶν

θεῶν, οἷς νομίζοντες ἐκ παίδων θεοὺς πατρίους ἐκκεκλῆσθαι τὴν πολεμίαν, καὶ μετανιστῆναι πρὸς αὐτοὺς, ἐφοβοῦντο τὸ αὐτὸ παθεῖν ὑφ' ἑτέρων. Huiusmodi euocationis ipsamet concepta verba ponam: SI DEVS, SI DEA EST, CVI POPVLVS CIVITASQVE CARTHAGINIENSIS EST IN TVTELA, TEQVE MAXIME ILLE QVI VRBIS HVIVS POPVLIQVE TVTELAM RECEPISTI, PRECOR VENERORQVE, VENIAMQVE A VOBIS PETO, VT VOS POPVLVM CIVITATEM CARTHAGINIENSEM DESERATIS, LOCA, TEMPLA SACRA, VRBEMQVE EORVM RELINQVATIS, ABSQVE HIS ABEATIS, EIQVE POPVLO CIVITATI METVM, FORMIDINEM, OBLIVIONEM, INICIATIS, PRODITIQVE ROMAM AD ME, MEOSQVE VENIATIS, NOSTRÆQVE VRBIS LOCA, TEMPLA, SACRA, VRBS ACCEPTIOR PROBATIORQVE SIT, MIHIQVE POPVLOQVE ROMANO MILITIBVSQVE MEIS PRÆPOSITI SITIS, VT SCIAMVS INTELLIGAMVSQVE: SI ITA FECERITIS VOVEO VOBIS TEMPLA LVDOSQVE FACTVRVM. Cuius formulæ Macrobius lib. III. Saturnal. cap. xv. testem citat Sammonicum Serenum lib. v. Rerum reconditar. Apud Liuiũ verò lib. v. Camillus Iunonem è Veiis ita euocat: TE SIMVL IVNO REGINA, QVÆ NVNC VEIOS COLIS, PRECOR, VT NOS VICTORES IN NOSTRAM TVAMQVE MOX FVTVRAM VRBEM SEQVARE, VEI TE DIGNVM AMPLITVDINE TVA TEMPLVM ACCIPIAT.

SOLLEMNE vtique fuisse aliquod carmen precationis, quod in concionibus, quæ ad populum habebantur, magistratus præfari consueuerant, Liuius lib. xxxix. docet his verbis: *Ad hæc officia dimissis magistratibus Consules in rostra ascenderunt, & concione aduocata,* CVM SOLLEMNE CARMEN PRECATIONIS, *quod præfari priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset Consul, ita cœpit. Nulli vnquam concioni, Quirites tam non solùm apta, sed etiam necessaria* HÆC SOLLEMNIS DEORVM COMPRECATIO *fuit, quæ vos admoneret, hos esse Deos, quos colere, venerari, precarique maiores vestri instituissent.* Hûc pertinet quod auctor Rhetoricor. ad Herenn. lib. I. refert de Graccho, qui concione aduocata, cùm DEOS INCIPERET PRECARI, percussus est, impetu in eum facto. Quod imitari studuit Ouidius lib. xv. Metamorphos. qui de Cippo ad populum verba faciente hæc ait:

PRISCOQVE DEOS DE MORE PRECATVS,
Est, ait, hic vnus quem vos nisi pellitis vrbe *Rex erit.*—

FVISSE præterea sollemnem quamdam Comitiorum precationem Cicero pro Muræna indicat, simúlque cuiusmodi ea esset, breuiter declarat, inquiens: *Quæ precatus sum à dijs immortalibus, Iudices, more institutóque maiorum, illo die, quo auspicato Comitijs centuriatis L. Murænam Cos. renuntiaui,* VT EA RES MIHI MAGISTRATVIQVE MEO, POPVLO PLEBIQVE ROM. BENE ATQVE FELICITER EVENIRET, *eadem precor ab isdem dijs immortalibus.* Et paullo pòst, *Quòd si illa sollemnis Comitiorum precatio, consularibus auspicijs consecrata, tantam habet in se vim & religionẽ, quantam Reip. dignitas postulat, idem ego sum precatus, vt eis quoque hominibus, quibus hic consulatus me rogante datus esset,* EA RES FAVSTE, FELICITER, PROSPEREQVE EVENIRET. Plinius in Panegyrico: *Nam quod precatus es, vt illa ipsa ordinatio Comitiorum* BENE AC FELICITER EVENIRET NOBIS REIPVBLICÆQVE, *nonne tibi tale est, vt nos hunc votorum ordinem conuertere debeamus?* Idque & in omnibus rebus publicè adgrediendis, precari in more positum erat. Liuius lib. XXI. *Latum inde ad populum,* VELLENT, IVBERENT *populo Carthaginiensi bellum indici, eiúsque rei causa supplicatio per vrbem habita, atque adorati Dij,* VT BENE AC FELICITER EVENIRET, QVOD BELLVM POPVLVS ROM. IVSSISSET. Idem lib. XXXI. Senatum à P. Sulpitio Cos. de bello cum Philippo Macedonum rege ineundo consultum, decreuisse refert, vt Coss. maioribus hostiis rem diuinam facerent, cum precatione hac: QVAM REMS. P. Q. R. DE REPVB. DEQVE INEVNDO NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, EA RES VTI POPVLO ROMANO, SOCIISQVE AC NOMINI LATINO BENE AC FELICITER EVENIRET. Secundum hoc Senatusconsultum re diuina nte perfecta P. Ælius Cos. concione aduocata populum eodem libro alloquens, eúmq; vt hoc

bellum iuberet, exhortans. *Huius*, ait, *vobis sententiæ non Consul modò auctor est, sed etiam Dij immortales, qui mihi sacrificanti precantique*, VT HOC BELLVM MIHI, SENATVI, VOBISQVE, ET SOCIIS, AC NOMINI LATINO, CLASSIBVS, EXERCITIBVSQVE NOSTRIS BENE AC FELICITER EVENIRET, *læta omnia prosperáque portendêre*. Ac deinde cùm populus id bellum iussisset, supplicationem à Coss. in triduum indictam, obsecratósq; circa omnia puluinaria Deos, QVOD BELLVM CVM PHILIPPO POPVLVS IVSSISSET, ID BENE AC FELICITER EVENIRET, idem Liuius lib. xxxi. narrat. Similitérque priusquàm bellum aduersus Perseum Macedonum regem susciperetur, Coss. designatis negotium à Senatu datum, vt qua die magistratum inissent, hostiis maioribus ritè mactatis precarentur, QVOD BELLVM POPVLVS ROM. IN ANIMO HABERET GERERE, VT ID PROSPERVM EVENIRET, idem lib. XLII. scriptum reliquit. Auctor est etiam, post initum à Pub. Cornelio Scipione, & M. Acilio Glabrióne Consulatum, Senatum priusquam de prouinciis ageretur, iussisse eos res diuinas maioribus hostiis facere, precarique, QVOD SENATVS DE NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, VT EA RES SENATVI POPVLOQVE ROM. BENE AC FELICITER EVENIRET. Quinetiã postquã nuntiatum fuit L. Scipionem Cos. exercitũ in Asiam traiecisse, supplicationẽ in vnũ diem decretã, QVOD EXERCITVS ROMANVS TVM PRIMVM IN ASIA POSVISSET CASTRA, VT EA RES PROSPERA ET LÆTA EVENIRET, idem Liuius lib. xxxvii. scribit. Apud eundem quoque lib. xxx. Metellus Censores ita affatur: *Quod omnibus ferè precationibus nuncupabitis verbum*, VT EA RES MIHI COLLEGÆQVE MEO BENE AC FELICITER EVENIRET. Eiusmodiq; fuisse illas Crassi precationes credibile est, de quibus Dio lib. xxxix. ait. Ἐν τῷ Καπιτωλίῳ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ τὰς νομιζομένας ὑπὲρ τῆς ἡγεμονίας ποιούμενον. Sed & in aliis quibuscumque rebus auspicandis idem precari moribus Romanis comparatum erat. Sallustius lib. II. Historiar. *Cæterùm* DEOS IMMORTALES OBTESTOR, VT QVOCVMQVE MODO AGES, EA RES TIBI REIPVBLICÆQVE PROSPERE EVENIAT. Cæsar lib. v. de bello Gallico: *Qui decimæ legionis aquilam ferebat, conclamauit Deos*, VT EA RES LEGIONI FELICITER EVENIRET: *Desilite, inquit, commilitones*. Plaut. Trinummo Act. I. Sc. I.

NOBIS HÆC HABITATIO BONA, FAVSTA, FELIX, FORTVNATAQVE EVENIAT.

Cic. lib. IX. familiar. Epist. VIII. ad Varr. *Migrationem & emptionem* TIBI FELICITER EVENIRE VOLO. Sic apud eundem Epist. XXI. lib. XVI. Cicero filius ad Tironẽ: *Emisse te prædium vehementer gaudeo*, PELICITERQVE TIBI REM ISTAM EVENIRE CVPIO. Idem Epist. XIII. lib. IIII. Familiar. ad Plancium: *Alteris dicebas te velle, quæ egissem* BENE AC FELICITER EVENIRE. Petron. Arbit. in Satyrico: *His ita ordinatis*, QVOD BENE FELICITERQVE EVENIRET, *precati Deos, viam ingredimur*.

EADEM precatio hoc verborũ compẽdio stringebatur: QVOD BENE EVENIAT. Cato lib. de re Rust. cap. CXLI. *Impera Suouitaurilia circumagi cum* DIIS VOLENTIBVS, QVODQVE BENE EVENIAT, *mando tibi Mani*. Pomponius in Cretala, Nonio referente: BENE EVENIAT, *ita sit*: Cicero Epist. II. lib. VII. ad Attic. BENE EVENIAT, inquit *Carneades*. Petron. Arbit. in Satyrico: *Itaque* QVOD BENE EVENIAT, *expedite sarcinulas*. Plaut. Trinum. Act. III. Sc. II. BENE QVOD AGAS EVENIAT TIBI.

IN eandem sententiam dicere solebant, QVÆ RES VERTAT BENE. Qui modus loquendi Plauto familiaris est. Sic enim ille Aulular. Act. I. Sc. IIII.

QVÆ RES RECTE VORTAT *mihíque tibíque filiæque tuæ,*
Filiam mihi tuam vxorem posco.

Item eiusdem Comœd. Act. IIII. Sc. VI.

Nunc QVÆ RES *tibi & gnatæ tuæ*
BENE FELICITERQVE VORTAT.

Idem Captiueis Act. II. Sc. II.

QVÆ RES BENE VORTAT *mihi, meóque filio, vobísque.*

Et in Persa Act. III. Sc. I.

QVÆ RES BENE VORTANT *mihi & tibi & ventri meo.*

Itidémque

Itidémque in Trinum. Act. II. Sc. IIII.

Sine dote posco tuam sororem filio, QVÆ RES VORTAT BENE.

Idem in Prologo Asinar.

Quæ quidem mihi atque vobis RES VORTAT BENE.

Idem Curcul. Act. v. Sc. vlt.

QVÆ RES BENE VORTAT *mihi, & vobis, spectatores Plaudite.*

Ennius Annalibus apud Nonium Marcel.

Mi reliquæ fidei, regno, vobisque Quirites.

RES FORTVNATIM FELICITER AC BENE VORTAT.

Liuius lib. III. de Cincinnato. *Rogatus,* VT QVOD BENE VERTERET IPSI REIQVE PVBLICÆ, *togatus mandata Senatus audiret.* Idem lib. VII. *Nomine audito, extemplo agnouere virum, &,* QVOD BENE VERTERET, *acciri iusserunt.* Et lib. XXXIIII. *Titus Quintius Flaminius,* BENE VERTAT, *inquit, obsideamus Lacedæmonem.* Atque ita Suetonius in Nero. cap. XXXVII. cum in auspicando opere Isthmi, quem perfodere aggressus est magna frequentia, clarè, VT SIBI AC POPVLO ROMANO BENE RES VERTERET, optasse refert. Symmachus Epist. LVI. lib. IIII. QVÆ RES PROSPERE VORTAT VOBIS, *vestræque pietati.*

INTERDVM optabant, VT DII BENE VERTERENT.

Plaut. Aulular. Act. I. Sc. III.

DII BENE VORTANT.

Rursùsque eiusdem Actus, Sc. v.

Filiam despondi ego hodie huic nuptum Megadoro dabo:

DII BENE VORTANT.

Idem Trinum. Act. II. Sc. IIII.

—DII BENE VORTANT.

Spondeo.—

Eadem precatione vtitur Harpax apud eumdem Pseudolo, Act. II. Sc. II. At in Curcull. Act. v. Sc. II. paullo aliter, DEOS, inquit, VOLO BENE VERTERE. Terent. Phorm. Act. III. Sc. III.

—DII BENE VORTANT, *quod agas.*

Idem Adelph. Act. IIII. Sc. VII.

Puer natus est. M. DI BENE VORTANT.

Vbi Donatus: *Vide quàm facetè. Cùm ille (Puer natus est) ad argumentum mali attulerit, hic ita respondit, quemadmodum solent illi, quibus puellam nasci metuentibus, nuntiatur puerum esse natum. Nam in omnibus quæ cupitè venerint,* DII BENE VERTANT *dici solet, quia sæpe homines ea optauerunt, quæ aliter atque expectauerunt, contigissent: quam potestatem rerum vertentium semet in vtramque partem, Vertumno Deo superesse veteres existimauerunt.* Quod priùs quoque in eiusdem Comœd. Act. II. Sc. I. idem Donatus attigerat. Liuius lib. X. DII BENE VERTERENT, *faceréntque quod se dignum quisque ducerent.* Et aliâs, BENE HERCVLES VERTERET, *dicere Volumnius.* Idem lib. XXIX. *Iuberéntque,* QVOD DI BENE VERTERENT, *traiiceret.*

VETERES autem poëtæ in hac specie VERRVNCANDI verbo vtebantur. Apud Nonium Marcell. Acc. Æneadis, aut Decio,

Te sancte venerans precibus, inuicte inuoco,

Portenta vt populo patriæ VERRVNCENT BENE.

Ibidem Pacuuius Peribœa:

Precor, veniam petens, VT *quæ egi, ago axim*

VERRVNCENT BENE.

NONNVMQVAM verò precabantur Deos, VT FORTVNARENT. Cicer. lib. XV. Epistol. Famil. *Maxima sum lætitia affectus, cùm audiui te Consulem factum esse,* EVMQVE HONOREM TIBI DEOS FORTVNARE VOLO. Idem lib. II. eatumdem Epist. ad Curionem, TIBI PATRIMONIVM DII FORTVNENT. Plautus Trinum. Act. II. Sc. vlt.

DI FORTVNABVNT *nostra consilia.*

Afranius Emancipato apud Nonium Marcell.

DEOS EGO OMNES VT FORTVNASSINT PRECOR.

EADEMQVE formula, eos qui concionem ad populum habebant, in fine vsos Liuius lib. VI. & lib. XXXIII. declarat.

IN eamdem sententiam apud poëtas inuenio, Deos orari, VT SECVNDENT. Virgil. lib. III. Æneid.

Rite SECVNDARENT *visus, omenque leuarent.*

Et lib. VII.

—DII *nostra incepta* SECVNDENT.

Apud Senecam Hercule Furen. Act. III. Sc. II. Amphitruo,

VOTVM, ait, SECVNDET, *qui potest nostrum Deus,*
Rebúsque lassis adsit.—

PLANE omnibus rebus agendis, QVOD BONVM FAVSTVM FORTVNATVMQVE ESSET, præfabantur: quemadmodum Cicero lib. I. de Diuinat. scriptum reliquit. Donat. in Phormion. Act. I. Sc. II. ad versum QVOD ERIT MIHI BONVM ATQVE COMMODVM. *Sic enim veteres,* QVOD FAVSTVM FELIXQVE SIT, *dicebant aliquid aggressuri.* Plaut. Casina Act. II. Sc. VI.

—Si hic literatus me sinat,
QVOD BONVM ATQVE FORTVNATVM MIHI SIT.

Liuius lib. I. *Tunc Interrex concione aduocata,* QVOD FAVSTVM FELIXQVE SIT, *Interregem create.* Idem lib. III. de Decemuris *Propositis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt,* & QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQVE REIPVB. IPSIS, LIBERISQVE EORVM ESSET, *ire & legere leges propositas iussere.* Et alibi eod. lib. *Legati pro concione,* QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT VOBIS, REIQVE PVB. *redite in patriam ad Penates, coniuges liberósque vestros* Et lib. VIII. *Charilaus fuit, qui venit ad Philonem,* ET QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX *Palepolitanis populóque Rom esset, tradere se ait mœnia statuisse.* Idem lib. XLII. *Patres* QVOD FAVSTVM FELIXQVE ESSET POPVLO ROMANO *centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum Consules iusserunt.* Gracchum etiam Proconsulẽ, quum Volones libertate donaret, dixisse, QVOD BONVM FAVSTVM FELIXQVE REIPVB. IPSISQVE ESSET, *omnes eos liberos esse iubere,* idem lib. XXIIII. narrat. Decium quoque lib. X. ita dicentem inducit: *Ego hãc legem,* QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT VOBIS AC REIPVB. *vti rogasti iubendam censeo.* Apud eundem lib. XXII. Minutius, Q. Fabio Max. Dictatori: ET QVOD, ait, TIBI, MIHIQVE, QVOD MBO EXERCITVI TVOQVE CONSERVATO, AC CONSERVATORI SIT PELIX, *sub imperium auspiciúmque tuum redeo, & signa hæc legionésque restituo.* Censor quoque, quemadmodum à Varrone lib. V. de lingua Lat. memoriæ proditum est. præconi imperans, vt viros vocaret, hac præfatione vtebatur: QVOD BONVM, FORTVNATVM FELIXQVE SALVTAREQVE SIET POPVLO ROM. QVIRITIBVS, REIPVBLICÆQVE POPVLI ROM. QVIRITIVM, MIHI, COLLEGÆQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVIQVE NOSTRO, OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS PRIVATOSQVE, CVRATORES OMNIVM TRIBVVM. SI QVID PRO SE, SVIS, ALTERO DARI RATIONEM VOLET VOCA INLICIVM HVC AD ME. Sueton. in Augusto cap. LVIII. Valerium Messallam Senatus populíque Rom. mandato, patris patriæ cognomen Augusto his verbis detulisse refert: QVOD BONVM FAVSTVMQVE SIT TIBI; DOMVIQVE TVÆ CÆSAR AVGVSTE (SIC ENIM NOS PERPETVAM PELICITATEM REIP. ET LÆTA HVIC PRECARI EXISTIMAMVS) SENATVS TE CONSENTIENS CVM POPVLO ROM. CONSALVTAT PATRIÆ PATREM. Vopiscus in Floriano Epistolam Senatus Rom. ad curiam Carthaginiensem scriptam ponit, cuius initium est: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX SALVTAREQVE SIT REIP. ORBIQVE ROM. *dandi ius imperij, appellandi Principis, nuncupandi Augusti, ad nos reuertit.* Silius Italic. lib. XVII.

Talibus accensi patres fatóque vocante,
Consulis annuerant dictis, FAVSTVMQVE PRECATI,

Vt foret

Vt foret Ausoniæ, transmittere bella dederunt.

Ouid.lib.III.Fastor.

VTILE SIT FAVSTVMQVE PRECOR *quod imagine somni*
Vidimus.—

Apuleius lib.II.de Asino aur. *Denique sæpe retrorsa respiciens, subsistit,* QVOD BONVM, FELIX ET FAVSTVM SIT. Idem lib.X. eiusdem argumenti, QVOD FELIX *itaque*, ait, AC FAVSTVM SALVTAREQVE TIBI SIT, *animo gaudenti, rursum sacris initiare, Diis magnis auctoribus.* Hoc Græci reddiderunt duobus his verbis, ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ, vt ex Appiano lib.IIII.de bell.ciuilib.non vno loco liquet.Arrian.lib.I. Epict. cap.I.Petum Thraseam renuntianti in Senatu de se iudicium fieri, ita respondentem facit, ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ. Sic in Traiano adoptando Neruam hæc præfatum Xiphilinus scribit, ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῆς Ρωμαίων καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Μάρκον Οὐλπιον Νέρουαν Τραϊανὸν εἰς ποιοῦμαι, quæ verba ex eo descripserunt Zonaras II.to.Tzetzes Chiliad.II.cap.XXXIIII.Dionysi.verò Halicarn.lib.IIII.huius Formulę sensum ita expressit, Καὶ τοῖς θεοῖς ηὔξατο, ὅπῃ τῷ συμφέροντι τῆς ῥωμαίων πόλεως ἡ ἀρχὴ αὐτὸν χρήσοιτο. Non secus ac Tiberius cùm Drusum summæ rei admoueret, principio literarum, quas ad Senatum de ea re misit, Deos veneratus legitur, VT CONSILIA SVA REIPVB. PROSPERARENT, quemadmodum Tacitus lib.III.scribit:

Est & illa notanda precationis Formula, SIS BONVS, ET SIS FELIX: Virgilius Bucolic.Ecloga V.

Ipsa sonant arbusta, DEVS, DEVS, ILLE, *Menalca*
SIS BONVS Ô, FELIXQVE TVIS. *En quatuor aras.*

Idem lib.XII. Æneid.

—Vos ô mihi MANES
ESTE BONI—

Et lib.I.Æneid. Venerem Æneas ita precatur:

SIS FELIX, *nostrúmque leues quæcumque laborem.*

Catullus quoque Mallio & amicæ bene precatur in hunc modum;

SITIS FELICES, *& tu simul & tua vita,*
Et domus ipsa in qua lusimus, & domina.

Tibull.Eleg.vlt.lib.III.

Quamuis nulla mei supereſt tibi cura, Neæra:
SIS FELIX, *& sint candida fata tua.*

Eodem sensu nonnulli accipiunt apud Horat.Ode XXVII.verba hæc.

SIS *licet* FELIX, *vbicumque maueis,*
Et memor nostri Galatea vivas.

NVNC aliquot è Catonis libris haustas precationum Formulas in medium adducã, in quibus plurima antiquitatis effigies lucet. Sic autem in lib.de re Rust. cap. CXXXIIII. instruendo lano cõmouenda precandum tradit: IANE PATER, TE HAC STRVE COMMOVENDA BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, LIBERISQVE MEIS, DOMO, FAMILIÆQVE MEÆ. Ibidem dum Ioui fertum (quod libi genus fuisse Fest.Pomp.duobus locis.& Comut.in Persij Satyr.II.docent) mouetur, ita precari præcipit: IVPITER TE HOC FERTO OBMOVENDO BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS, MIHI, LIBERISQVE MEIS, DOMO FAMILIÆQVE MEÆ. In luco verò, Romano more, conlucando verba sic concipi monet cap.CXXXIX. SI DEVS, SI DEA ES, QVOIVM ILLVD SACRVM EST, VTI TIBI IVS SIET PORCO FIACVLO FACERE, ILLIVSQVE SACRI COERCENDI ERGÔ, SIVE EGO, SIVE QVIS IVSSV MEO FECERIT, VTI ID RECTE FACTVM SIET IRIVS REI ERGÔ TE HOC PORCO FIACVLO IMMOLANDO BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, DOMO, FAMILIÆQVE MEÆ LIBERISQVE MEIS. HARVMCE RERVM ERGÔ MACTE HOC PORCO FIACVLO IMMOLANDO ESTO. Vt autem BONAS PRECES PRECARI Cato, sic Ouid. lib. III.Trist.Eleg.XIII.

ESSE VELIS.—

Vbi Seruius, *Secundum*, ait, *Hetruscam disciplinam loquutus est. Sic enim dicebant*, VOLENS PROPITIVSQVE SIS. Tibul. lib. III. Eleg. IIII.

Efficiat vanos noctis Lucina timores,
Et frustrà, immeritum, pertimuisse VELIT.

Idem lib. IIII. ad Priapum in dicatione templi:

Pro quibus officiis si fas est SANCTE *paciscor,*
Assiduus custos ruris vt esse VELIS.

Ouid. lib. III. de Arte Aman.

O ita, Phœbe, VELIS, *ita vos pia numina vatum.*

Plin. lib. x. Epistol. de sollemnibus votis pro incolumitate Traiani susceptis: *Precati*, ait, *sumus Deos*, VT VELINT *ea semper solui, semperque signari.* Idem lib. VI. Epist. XI. *Quod gaudium, vt perpetuò capiam,* DEOS ORO: *Ab iisdem, teste te,* PETO, *vt omnes qui me imitari tanti putabunt, meliores esse quàm me* VELINT.

ERAT & illis in ore religiosa hæc exceptio, SI DII VOLENT. Cicer. lib. IIII. Verrin. ex Epistola Tiparchidis cuiusdam liberti & accensi Verris hæc verba profert: *Fac sciat improbitatem aratorum. Ipsi sudabunt,* SI DII VOLENT. Plautus Pœnulo Act. IIII. Sc. VII.

Quin hercle collibertus meus faxo eris, SI DI VOLENT.

Suetonius in Calig. cap. VIII. ex Epistola quadam Augusti citat hæc, *Puerum Caium* XV. *Kal. Iuny,* SI DII VOLENT, *vt ducerent Talarius & Asellius heri cum iis constitui.* Eodem pertinet illa veterum locutio, CVM DIIS VOLENTIBVS, qua Plautus vtitur in Persa Act. III. Sc. I. & in Milite glor. Act. IIII. Sc. VIII. Cato de re Rust. cap. CXLI. Ennius apud Ciceronem lib. I. de Offic. *Ducite, dóque* VOLENTIBVS CVM MAGNIS DIIS.

NON tantùm autem vt VOLENS PROPITIVSQVE ESSET DEVS is quem inuocabant, sed & vt DEXTER ADESSET interdum rogabant. Quintilian. lib. IIII. cap. I. Domitiani numen inuocans, *Mihi quoque profectò potent ignosci, si quod initiò, quum primùm hanc materiam inchoaui, non feceram, nunc omnes in auxilium Deos, ipsúmque imprimis, quo neque præsentius aliud, neque studiis magis propitium numen est, inuocem, vt quantum nobis expectationis adiecit, tantùm ingenij adspiret,* DEXTERQVE AC VOLENS ADSIT. Ouid. lib. I. Fastor.

Huic tibi deuoto numine, DEXTER ADES.

Idem eod. lib. Ianum ita precatur,

DEXTER ADES *ducibus, quorum secura labore*
Otia terra ferax, otia pontus habet:
DEXTER ADES *Patribúsque tuis, Populóque Quirini.*

Propert. lib. IIII. Eleg. IX.

SANCTE VELIS *libro* DEXTER *ineſſe meo.*

Statius lib. I. Thebaid.

ADSIS ô DEXTER.—

Apud Ouidium quoque lib. VI. Fastor. Iuno rogatur, vt populo Rom. PROSPERA SEMPER ADSIT. Et lib. II. de Arte aman. Phœbus, vt cœptis SALVBER ADSIT.

VTIQVE autem præsentes Deos optabant, ideóque precabantur VT VENIRENT. Horat. Ode II. lib. I.

—*Tandem* VENIAS *precamur*
Nube candentes humeros amictus.
Augur Apollo.

Tibullus lib. II. Eleg. I.

Bacche VENI.—

Et lib. IIII. ad Iunonem:

Annue, purpureáque VENI *pellucida palla.*

Idem lib.II. Eleg.I. ad Cupidinem, SANCTE VENI. Eiusdémque libri Elegia v. ad Phœbum:

NVC *age cum cithara, carminibúsque* V. E N I.

Et lib.IIII. ad eumdem Deum:

SANCTE VENI, *tecúmque feras quoscumque sapores.*

Eodémque lib. ad Martem:

Sulpitia est tibi culta tuis, MARS MAGNE, *Kalendis,*
Spectatum è cælo si sapis ipse VENI.

Ariadne in Catulli versibus Eumenides inuocans:

NVC NVC, *ait,* ADVENTATE, *meas* AVDITE *querelas.*

Martial. lib.VII. Epigram. XXII.

PHOEBE VENI.—

IPSOSQVE adeò sacris suis interesse Deos optabant. Tibull. Eleg.II. lib.II.

IPSE SVOS ADSIT GENIVS VISVRVS HONORES.

Inde Ouid. lib.v. Fast. Martem fingit ad suos honores cælo descendere. Et lib.II. de Remed. Amor. Phœbum inuocatum aduenire cantat.

SANE passim & vulgò Deos orabant, VT ADESSENT. Virgil. lib.x. Æneid.

ADSIS *lætitiæ* BACCHVS *dator, &* BONA IVNO.

Et lib.I. Georgic.

ADSIS *ô Tegeæe* FAVENS.—

Rursus lib.IIII. Æneid.

ADSIS *ô*,—

Horat. Satyr. VI. lib.III. Mercurium ita precatur:

—HAC PRECE TE ORO
Pingue pecus domino faciat, & cætera præter
Ingenium: utque soles CVSTOS, *mihi maximus* ADSIS.

Tibull. Eleg.I. lib.I.

ADSITIS *diui.*—

Idem Eleg. vlt. lib.III.

CANDIDE LIBER ADES.—

Et lib.IIII. Eleg.III.

NVC ADES, *& teneræ morbos expelle puellæ:*
HVC ADES, *intonsa* PHOEBE *superbe coma.*

Ouid. lib.III. Amor. Eleg.II. ad Victoriam:

HVC ADES, *atque meus* FAC DEA *vincat amor,*

Idem lib.IIII. Fastor. Romulum in vrbe condenda has preces fudisse refert:

—CONDENTI, IVPITER, VRBEM,
ET GENITOR MAVORS, VESTAQVE MATER ADES.

Similiter lib.VIII. Metamorphos.

HVC ADES, ATQVE AVDI PLACIDVS NEPTVNE PRECANTEM.

Apud eundem quoque lib.IIII. & lib.x. eiusdem argumenti Bacchus & Apollo hoc verbo ADSIS, & lib.I. Tristium Eleg.IX. Castor & Pollux hoc vocabulo ADESTE, inuocantur. Libri quoque primi Trist. Eleg.I.

DII PRECOR, *ait, atque adeò (nec enim mihi turba roganda est)*
CÆSAR ADES VOTO MAXIME DIVE MEO.

Sed & à Virgilio lib.VIII. Æneid. precatio ad Tiberinum ita concipitur:

ADSIS Ô TANDEM, ET PROPIVS TVA NVMINA FIRMES.

Vbi Seruius Tiberinum sic inuocatum scribit: ADESTO. TIBERINE CVM TVIS VNDIS. Seneca in Medea Act.I. Sc.I.

—*Voce non fausta* PRECOR,
ADESTE, ADESTE *sceleris vltrices Deæ.*

Auctor incertus in Priapeis:

HVC

HVC ADES *& nerui tente* PRIAPE FAVE.

Nec poëtæ tantùm, verumetiam numerorum lege soluti eodem modo loquuntur. Apud Liuium namque lib.II. Aruns Tarquinius, DII, ait, REGVM VLTORES ADESTE. Arnob.lib.IIII.aduers.gent. *Finge enim ipsum incommoditatis alicuius & declinandi periculi gratia, horum cuipiam numinum supplicare, dicentem:* ADESTE, ADESTOTE DII PENATES, APOLLO, TVQVE NEPTVNE, OMNIAQVE HÆC MALA, QVIBVS VROR, TORREOR, VEXOR, VESTRI NVMINIS AVERRVNCATE CLEMENTIA.

VARIIS porrò verborum figuris precationes concipiebãtur. Interdum enim dicebãt: PRECOR VENERORQVE. Vocula certè apud Tacit.lib.xx. concionem suam precatione ita concludit: TE IVPITER OPTIME MAXIME, QVEM PER OCTINGENTOS VIGINTI ANNOS TOT TRIVMPHIS COLVIMVS, TE QVIRINE ROMANÆ PARENS VREIS, PRECOR VENERORQVE, VT SI VOBIS NON PVIT CORDI, ME DVCE HÆC CASTRA INCORRVPTA ET INTEMERATA SERVARI, AT CERTE POLLVI POÆDARIQVE A TVTORE ET CLASSICO NE SINATIS: MILITIBVS ROMANIS AVT INNOCENTIAM DETIS, AVT MATVRAM ET SINE MORA POENITENTIAM. Sic in carmine Euocationis Deorum scriptum est, PRECOR VENERORQVE. Quæ verba etiam coniungit Cicero Orat.II.in Catilin. Ennius Annal.lib.I citante Nonio:

TE QVIRINE PATER, VENEROR, HORAMQVE QVIRINI.

Plautus Rudente Act.I.Sc.IIII.

NVNC QVISQVIS EST DEVS, VENEROR,
VT NOS EX HAC ÆRVMNA EXIMAT MISERAS:
INOPES, ÆRVMNOSAS, ALIQVO AVXILIO VT ADIVVET.

Idem eiusdem Comœdiæ Act.v.Sc.II.

ET ILLVM EGO ADVORSVM SI QVID PECCASSO, VENVS
VENEROR TE, VT OMNES MISERI LENONES SIENT.

Eodémque verbo vtitur Chrysalus seruus Apollinem salutans & orans Bacchidib. Act. II.Sc.I. Varro lib.I. de re Rust.cap. I. *Item* ADVENEROR *Minervam & Venerem.* At eam precationem, quam in Orat.pro domo sua facit, Cicero concipit his verbis, PRECOR, QVÆSO, OBTESTOR. QVOCIRCA, inquiens, TE CAPITOLINE, QVEM PROPTER BENEFICIA POPVLVS ROMANVS OPTIMVM, PROPTER VIM MAXIMVM NOMINAVIT, TEQVE IVNO REGINA, ET TE CVSTOS VRBIS MINERVA, QVÆ SEMPER ADIVTRIX CONSILIORVM MEORVM, TESTIS LABORVM EXTITISTI, PRECOR AC QVÆSO, VOSQVE QVI MAXIME ME REPETISTIS ATQVE REVOCASTIS, QVORVM DE SEDIBVS HÆC MIHI PROPOSITA EST CONTENTIO, PATRII PENATES, FAMILIARESQVE, QVI HVIC VRBI ET REIPVB. PRÆSIDETIS, VOS OBTESTOR. Apud Liuium lib.IX. Sp. Posthumius, VOS, ait, DII IMMORTALES, PRECOR, QVÆSOQVE. Iisdémque verbis Sp.Posthumij & Scipionis precationes contexuntur ab eodem auctore lib.IX.& XXIX. Brutus in Epist.ad Ciceronem: DEOS QVÆSVMVS CONSILIA TVA REIPVB. SALVTARIA SINT. Terentius Andria Act.III.Sc.II.

DEOS QVÆSO, VT SIT SVPERSTES.

Idem Adelph. Act.II.Sc.IIII.

DEOS QVÆSO, ISTHÆC PROHIBEANT.

Plautus Ruden.Act.IIII.Sc.vlt.

At ego DEOS QVÆSO, *vt quicquid in illo vidulo'st*

Apud eundem Amphitr.Act.II.Sc.II. Alcmena,

DEOS QVÆSO, *vt salua pariam filium.*

Sic Euclio apud eundem Aululár. Act.II.Sc.v.

Apollo QVÆSO, SVBVENI.

Idem Rudent. Act. II. Sc. V.

DEOS QVE IMMORTALES QVÆSO, DVM VIVAS, VTI
OMNES TVI SIMILES HOSPITES HABEAS TIBI.

Idem Mercat. Act. V. Sc. II.

DATE DII, QVÆSO, *conueniendi mihi eius celerem copiam.*

Sic & Casina Act. II. Sc. VI. semel atque iterum loquitur.

INTERDVM etiam orantes, IMPLORO ATQVE OBTESTOR, dicebant: qua verborum formula vtitur Cicero in fine libri quinti in Verrem. Hoc amplius in precationibus, verbum, INVOCO, vsurpabatur. Testimonio est ille versus, quē ex Ciceronē lib. V. Tuscul. quæst. producam: TE APOLLO SANCTE, FER OPEM, TEQE OMNIPOTENS NEPTVNE INVOCO. Plaut. Mostellar. Act. II. Sc. II. HERCVLES TE INVOCO. Idem Mercato. Act. V. Sc. II.

INVOCO VOS DIALES, VT ME BENE TVTETIS, LARES.

L. Attius in Prætextata, quæ Decius inscribebatur:

TE SANCTE VENERANS PRECIBVS INVICTE INVOCO.

Seneca in Medæa Act. III. Sc. I.

O SANCTA, *si cælum incolis*
Iustitia, numen INVOCO, *ac testor tuum.*

Valer. Max. in Præfat. librorum suorum ad Tiberium, cui, vt Deo, blāditur: *Te igitur huic cœpto, penes quem hominum Deorumque consensus, maris ac terræ regimen esse voluit, certissima salus patriæ Cæsar* INVOCO.

INTER receptа autem & comprobata antiquitus precationum verba erant hæc, DII FACIANT. Quintilian. Declamat. CCLIII. ITA DII FACIANT, *vt magnum exemplum posteritati etiam pœna dare possim.* Et Declamat. CCLIX. DII FACIANT, *vt iste sit euentus, qui adhuc in hac domo omnium periculorum fuit.* Capitolinus in Diadumeno hæc ex Epistola quadam Macrini Opilij ad vxorem verba adfert, DII FAXINT ET BONA IVNO, *quam colis, vt & ille Antonini meritum effingat, & ego qui sum pater.* Plaut. in Persa Act. V. Sc. vlt.

DII FACIANT, *vt id bibatis quod nunquam transeat.*

Idem Amphitruo. Act. IIII. Sc. II.

—O DII FACIANT.

Propert. lib. II. Eleg. VII.

DII FACIANT, *isto capta fruare viro.*

Et lib. III. Eleg. XIIII.

DII FACIANT, *mea ne terra tegat ossa frequenti.*

Ouid. lib. IX. Metamorph.

Omnia DII FACERENT *essent communia nobis,*
Præter nos. —

Idem lib. II. de Remed. Amor.

DII FACIANT *possis dominæ transire relictæ*
Limina. —

Et in Ibin:

Te quoque DII FACIANT *possis gaudere fideli*
Coniuge. —

Item lib. I. de Ponto Eleg. V.

O ego, DII FACIANT *talem te cernere possem.*

Rursus lib. III. Eleg. I.

Tunc tibi DII FACIANT *adeundi copia fiat.*

Eodémque modo lib. IIII. Trist. Eleg. VII.

DII FACIANT, *vt sæpe tua sit epistola dextra*
Scripta. —

Et lib. V. Trist. Eleg. V.

DII

DII FACERENT *vtinam talis ſtatus eſſet in illo.*
Rurſúſque eiuſdem lib. Eleg. xiiii.

DII PACIANT, *vt ſit temeraria noſtra querela.*
Quo genere precationis idem Ouidius vtitur lib. 1. Triſt. Eleg. 1. & lib. iii. Eleg. xii. & lib. 1. de Ponto Eleg. iii. & lib. iiii. Eleg. xiiii. & Epiſt. iii. & xiii. & xv. & xix. Heroid. Planè cui felix fauſtúmque quid alius precatus erat, id ille ſibi euenire optans, reſpondere ſolebat, ITA DII FACIANT. Sic Lyconides apud Plaut. Aulul. Act. iiii. Sc. vlt. Euclionem admonet hæc verba, quæ ipſe præit, effari:

—Nunc QVÆ RES *tibi & gnatæ tuæ*
BENE FELICITERQVE VORTAT: ITA DII FAXINT, *inquito.*

Cui morem gerens Euclio reſpondet, ITA DII FACIANT. Contráque Lyconides, ET MIHI ITA DII FACIANT. Euiſdémque Comœdiæ Act. 1. Sc. iii. cùm Eunomia orationem ita inchoaſſet, QVOD SEMPITERNVM *tibi ſalutare ſit procreandis liberis*, Megadorus ſtatim reſpondet, ITA DII FAXINT. Rurſúsque Scena ſequenti, cùm idem Megadorus dixiſſet, DII BENE VORTANT, Euclio ſubiecit, ITA DII FAXINT. Sunt & alia eiuſdē locutionis exempla in Perſa Act. iiii. Sc. iiii. & Ciſtellar. Act. 1. Sc. 1. & Moſtellar. Act. ii. Sc. 1. & Capriuis Act. 1. Sc. ii. & Pœnulo Act. iiii. Sc. vlt. Similiter apud Terent. Heautontim. Act. 1. Sc. 1. poſtquam Chremes ſperare ſe dixit filium ſaluum Menedemo propediem adfuturum, Menedemus ait, VTINAM DII ITA FAXINT: cui Chremes reſpondet, FACIENT. Idem Hecyra Act. ii. Sc. ii. ITA DI DEÆQVE FAXINT *ſi in rem eſt Bacchidis.* Et Act. iii. Sc. ii. S. *Saluane Philumena eſt?* Pam. *Meliuſcula eſt. S.* VTINAM ISTVC ITA DII PAXINT.

VERBVM quoque DA precationibus plerumque adhibebatur. Docet hoc non inelegans Hannonis Pœni precatio apud Plautum Pœnulo Act. v. Sc. iiii. quæ ſic habet:

IVPITER, QVI GENVS COLIS ALISQVE HOMINVM, PER QVEM VIVIMVS
VITALE ÆVVM: QVEM PENES SPES, VITÆQVE SVNT HOMINVM OMNIVM.
DA DIEM HVNC SOSPITEM, QVÆSO, REBVS MIS AGVNDIS.

Idem teſtantur Ænææ precationes ad Iouem lib. v. & vi. Æneid. & Aruntis ad Apollinē lib. xi. quarum prior ita concipitur,

—DA FLAMMAM EVADERE CLASSI.

Altera verò ſic,

—DA (*non indebita poſco*
Regna meis fatis) LATIO CONSISTERE TEVCROS.

Poſtrema in hunc modum:

DA PATER HOC NOSTRIS ABOLERI DEDECVS ARMIS.

Eodémque verbo vtuntur in precatione Venus & Pallas lib. x. Æneid. Silius Italic. lib. ii.

FER CÆLO AVXILIVM, ET PESSIS DA SVRGERE REBVS.

Idem lib. xii. Romanos inducit orantes hunc in modum:

—DA SVMME DEORVM,
DA PATER, *vt ſacræ Libys inter prælia calo*
Concidat.—

Horat. in Carmine ſæculari, quod pro Imperij Rom. proſperitate precationem continet:

PHOEBE, SYLVARVMQVE POTENS DIANA,
LVCIDVM CÆLI DECVS, Ô COLENDI
SEMPER, ET CVLTI, DATE QVÆ PRECAMVR
TEMPORE SACRO.

Idem Epiſt. xvi. lib. 1. has preces argentariorum refert:

—PVLCHRA LAVERNA

DA MIHI FALLERE, DA IVSTVM SANCTVMQVE VIDERI.
Iuuenal. Sat. x.

DA SPATIVM VITÆ, MVLTOS DA IVPITER ANNOS.
Apud Lucanum quoque lib. IX. Cæsar ad aras Herceas ita precatur:

—DATE FELICES IN CÆTERA CVRSVS.
Persius Sat. II.

Rem struere exoptas cæso bove, Mercuriúmque
Arcessis fibra. DA FORTVNARE PENATES,
DA PECVS ET GREGIBVS FOETVM.—
Sed & apud Plautum Pœnulo Act. V. Sc. II. Hanno Pœnus Agoraſtocli bene precatur his verbis: DII TIBI DENT QVÆ VELIS. Sic & Gelaſimus Epignomo in Stucho Act. III. Sc. II.

Bene atque amicè dicis: DII TIBI DENT QVÆ VELIS.
Et Pœnulo Act. V. Sc. II.

DII DENT TIBI OMNES QVÆ VELIS.
Huic congruit illud Ruden. Act. I. Sc. I.

MVLTA TIBI DII DENT BONA.
Item Pœnulo Act. III. Sc. III.

DII DEÆQVE MVLTA VOBIS BONA DENT.
Et in Trinum. Act. II. Sc. IIII.

—DII DVINT
TIBI PHILTO QVÆCVMQVE OPTES.

ROGABANT etiam Deos, VT ANNVERENT. Ouidius in Ibin:

ANNVITE *optatis omnes ex ordine noſtris,*
Et pars ſit voti nulla caduca mei.
Idem lib. II. de Ponto Eleg. VIII.

ANNVITE *ô timidis mitiſſima numina votis.*
Idem lib. I. Faſtor.

ANNVE *conanti per laudes ire tuorum.*
Virgil lib. IX. Æneid. ad Iouem:

—*Atque audacibus* ANNVE *cœptis.*
Sic Tibull lib. II. Eleg. VI. Phœbum rogat, VT ANNVAT.
Idem eiuſdem libri Eleg. II. ad Genium:

ANNVAT *& Cerinthe tibi quodcunque rogabis.*
Et lib. IIII. Elegiar.

At tu Natalis, quoniam Deus omnia ſentis,
ANNVE.—
Ibidem ad Iunonem:

ADNVE, *purpureáque veni pellucida palla.*
Extat in veteri marmore huiuſmodi inſcriptio: PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII ROMANÆ REIPVB. Quo genere loquendi Liuius lib. XXXI. *Re diuina ritè perfecta, precationi* ANNVISSE DEOS, haruſpices RESPONDISSE ſcribit. Martial. lib. XXIIII. Epigr.

—*Quod ſi Deus ore ſereno*
ANNVERIT *felix Candide ſolus eris.*
Plinius lib. III. Epiſt. XXII. *Supereſt* VT PROMISSIS DEVS ANNVAT.

INTERDVM autem hoc ſibi ſumebant & adrogabant, vt euentura affirmarent quæ precabantur. Tibull. Eleg. II. lib.

EVENTVRA PRECOR: *viden' vt felicibus extis,*
Significet placidas nuntia fibra Deos?
Pedo Albinouanus in Carmine Conſolatorio ad Liuiam:

EVENTVRA PRECOR: *Deus excuſare priora*
Dum volet, à Druſo cætera læta dabit.
Ouid. lib. II. de Ponto Eleg. I.

DII TIBI DENT ANNOS, *à te nam cætera sumes,*
Sint modò virtuti tempora longa tuæ.
QVOD PRECOR EVENIET: *sunt quædam oracula vatum:*
Nam Deus optanti prospera signa dedit.

Idem postquam Ibin deuouit,& multa ei imprecatus est,subijcit:

EVENIENT: *dedit ipse mihi modò signa futuri*
Phœbus,& à læua mœsta volauit auis.

Et paulo pòst: *Hæc tibi quæ precibus iustis mea deuouet ira,*
EVENIENT, *aut his non leuiora malis.*

His congruenter,interdum AVGVRARI se dicebant, euentura & exitum habitura quæ precabantur.Tibull.lib.II.Eleg.II. sacra Genij celebrans,

AVGVROR, ait, *vxori fidos optabo amores.*

Ouid.lib.I.de Arte amandi.

AVGVROR, EN, *vinces,votiuáque carmina reddam.*

VETVS planè Horatij interpres ad illa carminis secularis verba,*Hæc Iouem sentire:Ordo est,*ait,*Ego Chorus, Nos pueri puellæq; doctus dicere laudes Phœbi & Dianæ reporto domum spem bonam certámque*, IOVEM ET DEOS CVNCTOS HÆC SCIRE, HÆC VELLE, HÆC SENTIRE. *Hic enim finis sacri carminis,& in hæc verba deuotio soluebatur,quando diceret Chorus*, IOVEM PRECES ET VOTA EXAVDIVISSE, ET CÆTEROS DEOS, ATQVE SPE CERTA DOMVM REVERTI.

NONNVNQVAM tamen precabantur, VT OPTATA EVENIRENT. Cic. Philipp.IIII. ITA *verò Quirites* VT PRECAMINI, EVENIAT. Ouid. lib. IIII. Fastorum precationem ad Palem ita concludit.

QVÆ PRECOR EVENIANT, ET NOS PACIAMVS AD ANNVM.

Idem in Ibin:

EVENIANT *capiti vota sinistra tuo.*

PLANE post Deos inuocatos & preces illis factas poëtis familiare est blanditias aliquas addere,quibus eos demulceant, & ad preces suas exaudiendas,tribuendáque quæ petuntur alliciant,delitias eis quodam modo facientes per carum rerum, quas illis gratas esse norunt, obtestationem. Id quod ductu auspicióq; vocularum huius, SIC, fieri solitum obseruaui. Tibull.lib.II.Eleg.v.ad Phœbum:

ANNVE: SIC *tibi sint intonsi Phœbe capilli,*
SIC *tua perpetuò sit tibi casta soror.*

Idem Eleg.vlt.lib.III.ad Bacchum:

CANDIDE LIBER ADES: SIC SIT TIBI MYSTICA VITIS
SEMPER, SIC *hedera tempora vincta feras.*

Ouid.lib.v.Trist.Eleg.IIII.

FER BONE LIBER OPEM: SIC *altam degrauet vlmum*
Vitis,& incluso plena sit vua mero.
SIC *tibi cum Bacchis Satyrorum gnaua iuuentus*
Adsit,& attonito non taceare sono.
Ossa bipenniferi SIC *sint mala pressa Lycurgi:*
Impia nec pœna Pentheos vmbra vacet.
SIC *micet æternum, vicinâque sydera vincat*
Coniugis in cælo clara corona tuæ.
HVC ADES,*& casus releues* PVLCHERRIME *nostros:*
Vnum de numero sis memor esse tuo.

Martial.lib.IIII.Epigram.XLV.ad Phœbum:

FAC RATA VOTA PATRIS: SIC *te tua diligat vxor,*
Gaudeat & certa virginitate soror:
Perpetuo SIC *flore mices: SIC denique non sint*
Tam longè Bromio, quàm tibi Phœbe coma.

Idem lib.VI. Epigram.LXXIII.ad Mercurium:

Cyllenes, cælique decus facunde ministet,

Aurea cui torto virga dracone viret.
SIC *tibi lasciui non desit copia furti,*
Siue cupis Paphien, seu Ganymede cales.

Apud Senecam quoque Hippolyto Act. II. Sc. I. nutrix in precatione ad Dianam:

— Huc vires tuas
Intende. SIC *te lucidi vultus ferant,*
Et nube rupta cornibus puris eas.
SIC *te regentem frena nocturni etheris*
Detrahere nunquam Thessali cantus queant.

Atque ita Augusto, cuius offensam precibus placare studebat, Ouidius non semel blanditur: veluti lib. II. Trist. Eleg. I. his versibus:

PER SVPEROS *igitur, qui dant tibi longa, dabúntque*
Tempora, Romanum si modò nomen amant:
PER PATRIAM, *quæ te tuta & secura parente est,*
Cuius & in populo pars ego nuper eram:
SIC *tibi, quem semper factis, animoque mereris,*
Reddatur gratæ debitus vrbs amor.
Liuia SIC *tecum sociales impleat annos,*
Quæ, nisi te, nullo coniuge digna fuit.
Quæ si non esset, cælebs te vita deceret,
Nullâque, cui posses esse maritus, erat.
Sospite SIC *te sit natus quoque sospes, & olim*
Imperium regat hoc cum seniore senex.
Vt faciúntque tui sidus iuuenile nepotes,
Per tua pérque tui facta parentis eant.
SIC *assueta tuis, semper victoria castris,*
Nunc quoque, se præstet, notáque signa petat.

Ac demum: PARCE, PRECOR, *fulmenq; tuum fera tela reconde.*

Sed & Eleg. III. lib. V.

O decus, ô patriæ per te florentis imago:
O vir non ipso, quem regis, orbe minor:
SIC *habites terram,* SIC *te desideret æther,*
SIC *ad facta tibi sidera tardus eas.*

Liuiam quoque post Augustum ita precatur lib. II. de Ponto Eleg. VIII.

Tu quoque conueniens ingenti nupta marito,
ACCIPE *non dura supplicis aure* PRECES.
SIC *tibi vir sospes,* SIC *sint cum prole nepotes,*
Cúmque bonis nuribus quas peperere nurus.
SIC *quem dira tibi rapuit Germania, Drusus*
Pars fuerit partus sola caduca tui:
SIC *tibi maturè fraterni funeris vltor*
Purpureus niueis filius instet equis.
ANNVITE *ô timidis mitissima numina votis.*

Idem quoque genus orandi vsurpat lib. IIII. Trist. Eleg. V. & lib. IIII. de Ponto Eleg. XIII. & Epist. Phædræ ad Hippolytum. Quod & imitatus est Prudentius Peristeph. in Carmine de Passione Hippolyti martyris.

VARIA autem à Diis petebantur: in queis genera lia hæc erant, VT SERVARENT, VT FAVERENT, VT FERRENT OPEM, & his similia, de quibus sigillatim dicam. PRIORIS generis exempla præbet Plautus. Sic enim Hegio Captiuis Act. V. Scena II. precatur.

SERVA IVPITER SVPREME, ET ME ET MEVM GNATVM MIHI.

Phanostrata quoque Cistellar. Act. IIII. Sc. I. Deorum fidem obsecrans, adijcit, SERVATE NOS. Rursúsque eiusdem Comœd. Act. II. Sc. III. SERVATE ME DII OBSECRO. Virgil. lib. II. Æneid.

DII

DII PATRII SERVATE DOMVM, SERVATE NEPOTEM.

Idem lib.III. ad Apollinem:

—SERVA *altera Troiæ*
Pergama, reliquias Danaum, atque immitis Achilli. Et ibidem,
—*Dy talem auertite casum,*
Et placidi SERVATE *pios.*—

Tibull. Eleg. vlt. lib. I.

Sed patry SERVATE *Lares.* —

Sed & apud Terentium Glycerium & Pamphila in puerperio Iunonis Lucinæ opem expoſcentes, illa quidem Andr. Act. III. Sc. I. hæc verò Adelph. Act. IIII. Sc. III. addunt ambæ, SERVA ME OBSECRO. Martial. lib. VI. Epigramm. XXXVIII.

DII SERVATE PRECOR *matri ſua vota patrique.*

Idem lib. XI. Epigram. V. Deos pro Nerua Imp. ita precatur,

Hunc omnes SERVATE *Ducem,* SERVATE *Senatum:*
Moribus hic viuat principis, ille ſuis.

Quinetiam quibus Deorum beneficio ac munere aliquid præter ſpem obtingebat, ij gaudij teſtandi cauſa dicere ſolebant, DII ME SERVANT, vel Dij ME CVPIVNT SERVATVM. Eius rei fidem facit Plaut. Mercat. Act. V. Sc. IIII. Caſina, Act. IIII. Sc. III. Ruden. Act. IIII. Sc. IIII. Idem Trinummo Act. IIII. Sc. III.

DII ME SALVVM ET SERVATVM VOLVNT.

Apud eundē reperimus, IVPITER SVPREME SERVAS ME. Captiuis Act. IIII. Sc. I. Cui adſine eſt illud Moſtellar. Act. II. Sc. III. DII ME ADIVVANT. His quoq; quos ſaluos cupiebant, bene precabantur in hunc modum, DII TE SERVASSINT MIHI: Ei, DII TE OMNES MIHI SERVENT, vt ex Plauto Pſeudo. Act. I. Sc. I. & Caſina Act. II. Sc. V. & Trinummo Act. II. Sc. II. patet. Sic & Antipho in Sticho Act. IIII. Sc. I. optat, SVAS SIBI DII SERVASSINT FILIAS. Extat etiam Menechmis Act. V. Sc. IX. precationis ſpecies huiuſmodi, IVPITER SVPREME SALVA ME.

HOC amplius Deos orabant, VT FAVERENT. Ouid. lib. VI. Metamorph.

Ecce lacu medio ſacrorum nigra familia
Ara vetus ſtabat tremulis circumdata cannis,
Reſtitit, & pauido, FAVEAS MIHI, *murmure dixit*
Dux meus: & ſimili, FAVEAS MIHI, *murmure dixi.*

Tibull. lib. II. Eleg. V.

PHOEBE FAVE, *nouus ingreditur tua templa ſacerdos.*

Idem lib. IIII.

PHOEBE FAVE: *Laus magna tibi tribuetur.*—

Eodémque lib. ad Iunonem,

At tu SANCTA FAVE.—

Virgil. Bucolic. Eclog. IIII.

CASTA FAVE LVCINA.—

Ouid. lib. III. Faſt.

BACCHE FAVE *vati, dum tua feſta cano.*

Idem lib. IIII. Faſt.

ALMA FAVE, *dixi, geminorum Mater amorum.*

Et lib. VI.

VESTA FAVE, *tibi nunc operata reſoluimus ora.*

Interdum VT FAVERENT VOTIS rogabant. Tibull. Eleg. III. lib. III.

ADSIS, *& timidis* FAVEAS SATVRNIA VOTIS.

Et lib. IIII. ad Genium.

—*Cape tura libens,* VOTISQVE FAVETO.

In veteri lapide Ro. huiuſmodi verſus hodiéque legitur:

ET FAVEANT VOTIS *numina cuncta tuis.*

Similiterque Deos FAVERE COEPTIS precabantur. Lucan. lib. I.

—*Summique ô numinis inſtar*

ROMA FAVE COEPTIS.—

Moris certè erat orare, VT COEPTA DII FORTVNARENT, EAQVE PROSPERARENT. In Capitolij quidem restauratione, quæ Vespasiano imperante facta est, Heluidium Priscum Prætorem Cornel. Tacit. lib. xx. refert, Pontifice præeunte, precatum, Iouem, Iunonem, Mineruam, Præsidésq; imperij Deos, VT COEPTA PROSPERARENT, SEDESQVE SVAS PIETATE HOMINVM INCHOATAS, DIVINA OPE ATTOLLERENT. Eodémque modo apud Virgil. lib. VII. Æneid. Latinus Deos precatur, INCOEPTA SECVNDARE: & lib. IX. Ascanius, COEPTIS ANNVERE. Ouid. lib. I. Metamorphos.

—DII COEPTIS (*nam vos mutastis & illas*)
ASPIRATE MEIS.—

Idem lib. I. de Arte amandi,

Vera canam, COEPTIS MATER AMORIS ADES.

Et lib. II. de Remed. Amor.

VTQVE FACIS, COEPTIS PHOEBE SALVBER ADES.

Seneca in Hippolyto Act. II. Sc. I.

HECATE TRIFORMIS EN ADES COEPTIS FAVENS.

Nec COEPTIS modo DEOS FAVERE precabantur, sed & QVÆ ACTA ERANT AB IIS APPROBARI optabant. Cicero lib. II. Epist. famil. ad Cœlium. QVOD ACTVM EST, DII APPROBENT. Sallust. in libris Historiar. Quæ TIBI PLACVERVNT, EA DII IMMORTALES APPROBENT. Liuius lib. X. de Fabio: *Tum demum consensu ciuitatis victus*, DII APPROBENT, *inquit*, QVOD AGITIS ACTVRIQVE ESTIS.

ROGABANTVR quandoque Dij, VT OPEM FERRENT. Quod vel ea parturientium precatio, quam suprà retulimus, versúsque ille, quem Cic. lib. V. Tusculan. Quæst. adduxit, abundè declarant, quibus hæc quæ sequuntur cumuli loco accedent. Ouid. lib. I. Metamorph. Daphnem sic precatam narrat:

FER PATER, *inquit*, OPEM, *si flumine numen habebis.*

Eodémque libro Deucalion & Pyrrha Themin precantes,

—MERSIS, aiunt, FER OPEM MITISSIMA REBVS.

Idem lib. V. Metamorph. Arethusam indueit has Dianæ preces facientem,

—FER OPEM, *deprehendimur, inquit,*
Armigeræ Dianæ tuæ. —

Est & lib. IX. eiusdem argumenti huiusmodi ad Isidem precatio.

ISI *Parætonium, Mareoticáque arua, Pharónque*
Quæ colis, & septem digestum in cornua Nilum,
FER PRECOR, *inquit*, OPEM, NOSTRÓQVE MEDERE TIMORI.

Sic & lib. XI.

Cæruleam Peleus Psamathen, vt finiat iram
Orat, OPEMQVE FERAT.—

Idem lib. XIII.

Illæ tollentes etiamnum libera cœlo
Brachia, BACCHE PATER FER OPEM, *dixere*—

Et lib. XV.

O cuius cælum bis sex fecere labores,
FER PRECOR, *inquit* OPEM.—

Idem lib. V. Trist. Eleg. IIII. ad Bacchum,

FER BONE LIBER OPEM.—

Silius Italic. lib. XIIII.

FER *pater afflictis*, FER, *ait, Garamantice vatis*
Rebus OPEM.—

Auctor incertus in Priapeis,

Huic, dixi, FER OPEM, *Priape, parti.*

Valer. Flacc. lib. V. Argonautic. *Sed* FER

Sed PER OPEM *Regina viris.*—

Denique OPEM FERRE DEOS inuocatos, ait Ouidius lib. II. de Ponto Eleg. IX. & lib. IX. Metamorphos. Vnde & EXPOSCERE OPEM à Diis, dicunt Horatius Epist. I. lib. II. & Ouidius lib. IX. & XI. Metamorphos. & lib. I. Trist. Eleg. vlt.

AVXILIVM etiam Deorum veteres implorabant hac Formula, DII IMMORTALES OBSECRO VESTRAM PIDEM, qua Plautus vtitur in Amphit. Act. I. Sc. I. in Mostellaria Act. I. Sc. I. & Act. II. Sc. vlt. & in Cistellaria Act. IIII. Sc. I. Fidei enim nomen in hac loquẽdi figura opem & auxilium significare, Donatus in Andr. Terẽt. Act. IIII. Sc. III. notat. Interdúmque cõcisè dicebant, DII VESTRAM PIDEM, vt ex Plauto Captiuis Act. II. Sc. III. & Terent. Andr. Act. IIII. Sc. III. & Agellio lib. V. Noct. Attic. cap. V. liquet.

NONNVNQVAM certi alicuius Dei specialiter fidem implorabant: veluti Curcul. Act. II. Sc. II. TVAM PIDEM VENVS. Idem Aulular. Act. IIII. Sc. VI. IVNO LVCINA TVAM PIDEM. Citatur & à Nonio Marcell. Varronis Satyra, inscripta, HERCVLES TVAM PIDEM.

DEOS quoque precabantur, VT SVCCVRRERENT, SVBVENIRENT, ADIVVARENT. Tibull. lib. I. Eleg. III.

NVNC DEA NVNC SVCCVRRE MIHI: *nam posse mederi*
Picta docet templis multa tabella tuis.

Ouid. lib. I. de Remed. Amor. ad Apollinem,

TE PRECOR *ô vates, adsit tua laurea nobis,*
Carminis, & medicæ Phœbe repertor opis.
Et pariter vati, pariter SVCCVRRE *medenti.* Idem lib. VI. Fast.

DIIQVE VIRIQVE *loci miseræ* SVCCVRRITE *matri.*

Plaut. Aulular. Act. II. Sc. V.

APOLLO QVÆSO SVBVENI MIHI ATQVE ADIVVA.

Idem Ruden. Act. V. Sc. III.

--DII QVÆSO SVBVENITE.

Et eiusdem Comœd. Act. II. Sc. I.

Nunc VENEREM HANC VENEREMVR BONAM, VT NOS LEPIDE ADIVVERIT *hodie.*— Virgil. lib. IIII. Æneid.

ADSIS Ô PLACIDVSQVE IVVES.—

Quinetiam Octauium Cæsarem Puteolis soluentem contra Pompeium, sacrificasse, & è Prætoria naui libasse VENTIS SERENIS, ET NEPTVNO ASPHALIO, ET TRANQVILLO MARI, VT SIBI aduersus paternos hostes AVXILIO ESSENT, Appian. lib. V. de Bell. ciuil. narrat. Arrian. lib. III. Epict. cap. XXI. μὴ θύσας τοῖς θεοῖς καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς ΒΟΗΘΟΥΣ.

FVIT & illa veteribus in ore loquendi Formula, DIIS BENE IVVANTIBVS. Sic enim Marius apud Sallustiũ in bello Iugurthino: *Et profectò*, ait, DIIS IVVANTIBVS *omnia matura sunt.* Idem Sallustius lib. I. Historiar. *Quæ si probatis, adeste Quirites, &* BENE IVVANTIBVS DIIS, *M. Æmilium Cos. ducem & auctorem prosequimini.* Liuius libro VI. DIIS BENE IVVANTIBVS *ageret, quod è Repub. duceret.* Idem libro VII. *Perge, & nomen Romanum inuictum* IVVANTIBVS DIIS *præsta.* Et alibi: DIIS BENE IVVANTIBVS *nouum atq; integrum de Samnitibus triumphum mecum petite.* Apud eundem Scipio ad milites lib. XXVIII. *Proinde* DIIS BENE IVVANTIBVS *sequerentur.* Quod genus loquendi etiam vsurpat lib. XXI. XXV. XXVI. XXVIII. XXIX. XXXIIII. XXXV. XLII. & XLIIII. Agell. cap. vlt. lib. XX. Noct. Attic. *Progreditur igitur*, ait, *numerus librorũ*, DIIS BENE IVVANTIBVS, *cum ipsius vitæ quantuli quique fuerint progressibus.*

RESPICIENDI quoque verbum in precationibus sedem habuisse indicat Ouidius, qui lib. IIII. Fast. Venerem Verticordiam talibus precatur:

SEMPER AD ÆNEADAS PLACIDO PVLCHERRIMA VVLTV,
RESPICE: *tótque tuas* DIVA TVERE *nurus.*

Virgil. lib. II. Æneid.

IVPITER OMNIPOTENS, PRECIBVS SI FLECTERIS VLLIS,

ASPICE NOS.—

Vnde & Fortunam RESPICIENTIS cognomine, ad opem ferendam cõsecratam esse Cicero lib.II.de Legib. scribit. Quo in verbo scitus est iocus apud Plaut. Captiuos Act. IIII.Sc.I.quo loci Ergasilus parasitus Hegioni iubenti vt Respiceret, ita facetè respondet,

Fortuna quod nec tibi facit, nec faciet, hoc
Me iubes.

Hinc & DEOS RESPICERE dicebant Idem Plaut.Bacchidib. Act.IIII.Sc.III. *Tacè modò*, DEVS NOS RESPICIET ALIQVIS. Et Rudente Act. V. Sc.II. DII ME HOMINESQVE RESPICIVNT: *bene ego hinc prædatus ibo.* Terẽt.Andr. Act.IIII. Sc.I. *Et me & te imprudẽs nisi quid* DII RESPICIVNT, *perdidi.* Idem Phormio.Act.V.Sc. III.

— ô Iupiter,
DII NOS RESPICIVNT, *gnatam inueni nuptam cum tuo filio.*

SED vtrum ex Romanorum an ex Græcorum consuetudine dixit Arrianus, Deum inuocantes rogare, ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟΝ, non abs re quæri potest. Nam vtriusque populi institutа ac mores ab eo auctore perstringi nemo nescit & quod obiter dictum sit; hoc eum Lucianus in Alexandro seu Pseudoman. elogio ornat. Ἀρριανὸς ὁ τῆ Ἐπικτήτῃ μαθητὴς, αἰὴρ ῥωμαίων ἐν τοῖς πρώτοις, καὶ παιδείᾳ παρ' ὅλον τὸν βίον συγγενόμενος. Vt vt sit, precationis huius quam Ecclesia amplexa est, indicium profiteri, cuiusque fontes aperire gratum mihi ac volupe erit. Verba Arriani ex lib. II.Epicteti cap.II.hæc sunt: πρὸ δὲ πάντων τὸ ὀρθιάζειν, κραυγῇ χρωμένους, καὶ τὴν θεὸν ἐπικαλούμενοι, δι' ὁμολογίαν αὐτῆ, ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟΝ, ἐπὶ πᾶσι φόβοις ἐλεήσειν. Apud Virgilium quidem lib. XI. Æneid.legimus

FAVNE PRECOR MISERERE.—

A quo loco non ante discedam, quàm hoc præterea moneam, obseruandum esse in tanta licẽa Deorum multitudine, veritatẽ tamen plerumque vel ab inuitis gentibus, vnius Dei confessionem expressisse: cuius nomen plerumque in cottidianis sermonibus eis in buccam venichat. Quod, ne quid mihi alieni iuris arrogem, inuentum meum non est: sed Tertulliano id acceptum fero, à quo ceu capite, alij postea riuulos duxerunt. Sic enim ille in lib.de Testimonio Animæ loquitur: *Nam te quoque palam, & tota libertate, qua non licet nobis, domi ac foris audimus ita pronũtiare,* QVOD DEVS DEDERIT, &, SI DEVS VOLVERIT. Et mox: *Etiam quod penes Deum, bonitatis & benignitatis omnis benedictio, inter nos summum sit disciplinæ, & conuersationis sacramentum,* BENEDICAT TE DEVS, *tam facilè pronuntias, quàm Christiano necesse est.* Et pòst: *Hinc ergo tibi anima de conscientia suppetit domi ac foris nullo irridente vel prohibente prædicare,* DEVS VIDET OMNIA, &, DEO COMMENDO, &, DEVS REDDET, &, DEVS INTER NOS IVDICABIT. Idem in Apologetico: ET, QVOD DEVS DEDERIT, *omnium vox est. Iudicem quoque contestatur illum,* DEVS VIDET, & DEO COMMENDO, & DEVS MIHI REDDET, &, QVOD DEVS VVLT, &, SI DEVS DEDERIT. Minutius Felix in Octauio de Deo loquens, *Quid quòd omnium de isto habeo consensum? Audio vulgus, cùm ad cælum manus tendunt; nihil aliud quam* DEVM, *dicunt:* &, MAGNVS EST, ET, DEVS VERVS EST, &, SI DEVS DEDERIT, *vulgi iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio?* Lactantius lib.II.cap.I. *Cùm verò ipsos Deorum cultores sæpe videamus* DEVM SVMMVM, *& confiteri & prædicare, quã sibi veniam sperare possint impetratis suæ?* Et mox, *Nam & cùm iurãt, & cùm optant, & cùm gratias agunt, non Iouem aut Deos multos, sed* DEVM *nominãt: adeo ipsa veritas cogente natura etiã ab inuitis pectoribus erumpit.* Et mox: *Ad* DEVM *confugiunt, à* DEO *petitur auxilium,* DEVS VT SVBVENIAT, *oratur.* Etiam stupem mẽdicantes eam PER DEVM flagitasse ibidem ita scribit: *Si quis ad extremam mendicandi necẽsitatem deductus, victum precibus exposcit,* DEVM *solum obtestatur, & per eius diuinum atq; vnicũ numen, hominum sibi misericordiam quærit.* Quibus Christianis testibus ne quis fidem abroget, ipsissimet Gentilium testimoniis in easdem eos voces erupisse comprobabo. Callistratus in L. Non intelligitur D.de Iu.fis.testamento ita cauisse quendam proponit, VOS ROGO, *vt in eo quod à vobis petij fidem præstetis,* PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO. Plaut. Captiuis Act.II.Sc.II. EST PROFECTO DEVS, *qui quæ nos gerimus audítque & videt.* Qui me locus pungit, vt receptam olim Formulam adscribam, qua DEOS ESSE exclamabant. Cuius rei accedet testis Liuius qui nos duobus locis iuuabit. Prodit vnus ex

lib.III

lib.III. cum his verbis, *Dum pro se quisque* DEOS ESSE; *& non negligere humana fremunt.* Alter è lib.VIII. procedit sub Manlij Torquati persona, in hæc verba; EST CÆLESTE NVMEN, ES MAGNE IVPITER. Sed & cùm in Germania, Christianorum militum orationibus ad Deum factis, imbres in siti cælitus Imp. Marcus impetrasset, eorúmq; geniculationibus & ieiuniis siccitates essent depulsæ, exercitum acclamasse, IOVI DEO DEORVM, ET QVI SOLVS POTENS, Tertullianus in lib. ad Scapulam scriptũ reliquit, admonens tũc in Iouis nomine Deo nostro testimonium à paganis redditũ fuisse.

PORRO vulgaribus verbis rogabantur Dij, VT AVDIRENT. Sic Ariadne apud Catullum, Eumenides SVAS AVDIRE QVERELAS precatur, & apud Ouidium lib. VIII. Metamorphos. Achelous Neptunum orat, VT PLACIDVS PRECANTEM AVDIAT. Horat. in carmine sæcul.

Conditor mitis placidúsque telo
SVPPLICES AVDI PVEROS APOLLO,
Syderum regina bicornis, AVDI
LVNA PVELLAS.

Apud Liuium lib. VIII. Manlius cùm ei superba & arrogans Annij Latinorum Prætoris in Senatu habita oratio stomachum mouisset, ad simulachrum Iouis conuersus, AVDI IVPITER *hæc* SCELERA, *inquit,* AVDITE IVS PASQVE. Sic Plinius Panegyrico, in precatione sua ad Iouem Capitolinũ pro Traiano: AVDISTI, ait, *quæ malo principi precabamur,* EXAVDI *quæ pro dissimillimo optamus.* Eáque fuisse sollemnia verba in bello indicendo, & fœdere iciendo aliâs demõstrabo. Hinc AVDITAS vel NON AVDITAS PRECES dicebant. Liuius lib. I. de Romulo, *Hæc precatus, veluti sensisset* AVDITAS PRECES, *Hinc, inquit, Romani,* IVPITER OPT. MAX. *resistere atque iterare pugnam iubet.* Cicero in Pisonem: *In quo* DII IMMORTALES *meas preces* AVDIVERVNT. Idem Epist. I. lib. II. ad Q. Fratrem: *Sed hæc vtinã non experiare, quod precarer Deos, nisi meas* PRECES AVDIRE *desiissent. Verũtamen precor,* VT HIS INFINITIS NOSTRIS MALIS CONTENTI SINT. Horat. lib. IIII. Carm. Ode XIII.

AVDIVERE *Lyce* DII MEA VOTA: DII
AVDIVERE *Lyce.*

CÆTERVM PACEM AC VENIAM à Diis peti consueuisse testimonijs multis planum fit. Cicero pro Fonteio: *Illi in bellis gerendis* A DIIS IMMORTALIBVS PACEM AC VENIAM PETVNT. Idem pro Rabir. perduell. reo: AB IOVE OPT. MAX. *cæterísque Diis Deabúsque immortalibus (quorũ ope & auxilio multo magis hæc Resp. quàm ratione hominum gubernatur)* PACEM AC VENIAM PETO. Virgil. lib. I. Æneid.

ORANTES VENIAM *templum clamore petebant.*

Vbi Seruius, VENIAM interpretatur PACEM, & propriè verbum esse Pontificale ait: *Dicta autem,* inquit, VENIA *ad eliciendam misericordiam: meretur enim beneuolentiam numinum, qui licet innocens sit,* VENIAM, *tanquam peccauerit,* PETIT. Liuius lib. I. *Vnam opem ægris corporibus relictam, si* PAX ET VENIA AB DIIS IMMORTALIBVS IMPETRATA ESSET. Idem lib. XXXIX. PACEM VENIAMQVE PRECATI DEORVM IMMORTALIVM. Ouid. lib. I. Amor. Eleg. II.

—VENIAM PACEMQVE ROGAMVS.

Quæ etiam coniungit Arnobius lib. IIII. aduers. gent. Nonnunquam tamen separatim ponũtur, & alterutrũ duntaxat exposci inuenire est. VENIÆ quidem simpliciter petitæ exemplum est apud Valer. Flacc. lib. I. Argonautic. vbi Iason ita Neptunum precatur:

—O qui spumantia nutu
Regna quatis, terrásque salo complecteris omnes,
DA VENIAM.—

Liuius lib. III. VENIAM *irarũ cælestiũ, finémque pesti* EXPOSCVNT. Similiter PACIS duntaxat solius fit mentio in his Virgilij versibus lib. IIII. Georgic.

— Tu munera supplex
Tende PETENS PACEM, *& faciles venerare Nepæas.*

Vt & in illis lib. III. Æneid.

Sed votis, precibúsque, iubent EXPOSCERE PACEM. Et:

EXORANT PACEM DIVVM.—

Quo loci Nonius pacis nomine propitiationem, superiori verò versu veniam significari notat. Idem Virgil. lib. IIII. Æneid.

Principio delubra adeunt, PACEMQVE *per aras*
Exquirunt.—

Silius Italic. lib. XV.

Gramineas PACEM SVPERVM POSCEBAT *ad aras.*

Morbis vtique grassantibus vel prodigiis nuntiatis quæ iratos Deos portenderent, PACEM DEVM EXPOSCI moris erat. Sic cùm latè vagaretur vis pestis in vrbe, iussum populũm cũ coniugibus ac liberis supplicatũ ire, & PACEM EXPOSCERE DEVM, indéque paulatim seu pace Deũm impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpisse, Liuius lib. III. scribit. Idem lib. VII. *Sulpitio Petico, & C. Licinio Stolone Coss. pestilẽtia fuit, &* PACIS DEVM EXPOSCENDÆ *causa, tertio post conditam vrbem lectisternium fuit.* Sed & lib. III. *Post exercitum Romanum ab Æquis cæsum, cùm cælum ardere plurimo igni visum esset, portentáque alia aut obseruata oculis, aut vanis exterritis speciem ostentassent, vis auertendis terroribus in triduum ferias indictas tradit: per quas omnia delubra* PACEM DEVM *exposcentium virorum mulierúmque turba implebantur.* Et lib. XLII. placuisse senatui, prodigia expiari, PACEMQVE DEVM peti precationibus, quæ ex fatalibus libris editæ essent, narrat. Hinc Plaut. Curculio. Act. II. Sc. II. PACEM ab Æsculapio peti monet. Apud eundem Mercatore Act. IIII. Sc. I. Dorippa ita Apollinem precatur:

APOLLO QVÆSO TE, VT DES PACEM PROPITIVS,
SALVTEM ET SANITATEM NOSTRÆ FAMILIÆ,
MEÓQVE VT PARCAS GNATO: PARCE PROPITIVS.

Similiter Carthaginienses cùm inter cætera mala peste laborarẽt, aris impuberes admouisse, PACEM DEORVM SANGVINE EORVM EXPOSCENTES, Iustin. lib. XVIII. refert. Idémque lib. XX Metapontinos, cùm peste & seditione vexarentur, ex oraculo, Manium & Mineruæ PACEM sacrificiis occupasse narrat. Alàs quoque sæpenumero hoc eodem genere precationis vtebantur. Plaut. Amphitr. Act. V. Sc. I.

VASA PVRA *iube actutum adornari mihi,*
Vt IOVIS SVPREMI, *multis hostiis,* PACEM EXPETAM.

Idem Pœnulo Act. I. Sc. I.

Sunt hic omnia, quæ ad DEVM PACEM *oportet adesse?*

Liuius lib. VI. *Nunc, nos tanquam iam nihil* PACE DEORVM *opus sit omnes cæremonias polluimus.* Idẽ lib. VII. *Hostiáq; cæsa,* PACEM DEVM *adorassent.* Et lib. XXIIII. *Perpetratis, quæ ad* PACEM DEVM *pertinebant.* Et lib. XXVII. *Diúque non impetrata* PAX DEVM. Sic & DIVVM PACEM votis adire dicit Lucret. lib. V. Gratius in lib. de Venatio. ad Vulcanũ,

—PACEMQVE PRECAMVR
INCOLA SANCTE TVAM.—

Orabant etiam Deos vt PARCERENT, quemadmodum precatio Plautina ad Apollinem Mercat. Act. IIII. Sc. I. docet. Horat. lib. II. Carm. Ode XIX.

—*Euoe,* PARCE *Liber,*
PARCE *graui metuende thyrso.* Idem lib. IIII Carm. Ode I. ad Venerem.
Intermissa Venus diu
Rursus bella moues. PARCE PRECOR, PRECOR.

Cydippe ad Dianam Epist. XX. Heroid.

PARCE *laborantí picta Dea leta pharetra:*
Dáque salutiferam iam mihi fratris opem Idem lib. II. Fast.
PARCE PRECOR *grauidis facilis Lucina puellis.*

ILLVD compertum habeo, in mensa & inter scyphos & pocula, vbi libare Diis dapes & benè precari moris fuisse Liuius lib. XIX. scribit, iactari cõsueuisse vocem hanc, BENE. Nec dubito mihi Solem, vt ita dicam, manibus gestãti assensum omnes præbituros. Hoc certè ita perspici cuè demõstrat Plautus, vt nullus relictus sit dubitãdi locus. In Persa namq; Act. V. Sc. I. inducuntur Toxilus, & Lemnesicellene accũbentes & natalem celebrantes,

brantes, inuicémque sibi BENE precantes. Toxilus quidem prior ita infit:

Pœcnium tardè cyathos mihi das.

Cedo sanè, BENE MIHI, VOBIS, MEÆ AMICÆ, OPTATVS HIC MIHI

Dies datus hodie 'st ab Diis, quia te liberam licet

Me amplecti.—

Cui respondens Lemnescelene:

Tua, inquit, *factum opera.* BENE OMNIBVS NOBIS: *hæ meæ*

Manus, tuæ poculum donant, vt amantem amanti decet.

T. *Cedò.* L. *accipe.* T. BENE *ei qui inuidet mihi, & ei qui hoc gaudio gaudet.*

Sed & in Sticho Act.v.Sc.IIII.conuiuium describitur, in quo ille Sangarinum ita loquẽtem facit:

Vide quot cyathos hos bibimus. ST. *tot quot digiti sunt tibi,*

In manu. Cantio est Græca, Καὶ πέντε πίνε καὶ τρὶς πίνε ἡμιτέτταρα:

Tibi propino decuma fonte, tibi tute inde, si sapis. SA. BENE VOS,

BENE NOS, BENE TE, BENE ME, BENE NOSTRAM ETIAM STEPHANIVM. BIBE SI BIBIS.

Idipsum Tibullus & Ouidius perspicuè testantur. Ille Eleg.I.lib.I.

Sed BENE, ait, MESSALAM, *sua quisque ad pocula dicat,*

Nomen & absentis singula verba sonent.

Hic verò lib.I.de Arte aman.amatori præscribens vti sese in cõuiuio gerere oporteat,

ET BENE, ait, DIC *Dominæ,* BENE, *cum quo dormiet illa.*

Idem lib. II.Fast. *Larga precaturi sumite vina manu.*

ET BENE NOS, BENE TE, *patriæ pater optime Cæsar,*

DICITE *suffuso per sacra verba mero.*

AC profectò quibus bona omnia optabant, eunctáq; ex animi sententia succedere ac prosperè euenire cupiebãt, precabantur, BENE SIT. Pompon. Cretala apud Nonium Marc. *Et* TIBI BENE SIT, *qui recte ominas.* Plaut.Mercato.Act.II.Sc.III.

BENE *ambulato,* BENE *valeto,* BENE SIT TIBI.

Apud Terent.Phormio. Act.II. Sc.II. Dauus ad Getam, *Nunquid Geta aliud me vis?* cui Geta responder, VT BENE SIT TIBI.—

Persius Satyra IIII. *Ingemit,* HOC BENE SIT.—

In vetusto quodam titulo monumenti legitur,

BENE SIT FILIIS, FILIABVS MEIS, QVI ME BENE COLVERVNT.

Eodem sensu Virgil. in Pharmaceutria dixit, BONVM SIT.

Et hoc erat, BENE DICERE, quod verbum idẽ omnino valet ac bene precari. Plaut. in Milite glorio. Act.IIII.Sc.VIII.

Conserui, conseruæque omnes, BENE VALETE ET VIVITE:

BENE, *quæso,* DICATIS *inter vos, & mihi absenti tamen.*

Idem Asinar. Act.III.Sc.vlt.

Eia, BENE DICITE, *ite intrò.*

Valete.— Et Casina Act.II.Sc. v.

BENEDICITE, *Diis sum fretus. Deos sperauimus:* Sic & Aulular. Act.IIII.Sc. vlt.

Bono animo es, & BENEDICE.

Cicero pro Sextio, CVI BENE DIXIT *vnquam bono?* BENE DIXIT? *imo quem fortem & bonum ciuem non petulantissimè est insectatus?*

Cui contrarium est MALEDICERE, quod nihil aliud sonat quàm malè precari: Eáque aduersa facit Plaut.Pœnulo Act.III. Sc.III.

Si BENEDICETIS *vostra ripa vos sequar:*

Si MALEDICETIS *vostro gradiar limite.*

Sic & Ruden. Act.III. Sc.II. hæc duo opponũtur: ac BENE DICERE fertur is, qui bona exoptat, & vt bona eueniant precatur: & contrà MALEDICERE qui imprecatur.

IN hoc autem bonarũ precationũ genere verbis hisce, DII TIBI BENEFACIANT, vtitur Plaut. Milite glorio. Act.II. Sc. vlt. & in Menech. Act. v. Sc.VII.& Persa Act.IIII. Sc.III. vt & Terent. Adelph. Act.v.Sc.VIII.

VIDENTVR & inter bonas preces dixisse, BENE VIVAS. Ouid. lib. 1. Am. Eleg. VIII.

Sepe mihi dices, VIVAS BENE.—

EST & in hoc album referenda precatio hæc, DII OMNES TE PLVRIMVM AMENT. Cuius rei auctorē laudo Plautum Mostellar. Act. III. Sc. III. Idē Pseudolo Act. I. Sc. III. & Act. V. Sc. vlt. DII DEÆQVE AMENT TE. Sic & Aulular. Act. I. Sc. IIII. Itidémq; Ruden. Act. V. Sc. III. DII TE AMENT. Altâs verò, vt in Milite glor. Act. II. Sc. II. dicit, TE IVPITER BENE AMET. Inde illud Liuij lib. I. SI NOS DII AMANT.

IAM vt præcipuas aliquot per veterum auctorū libros fusas & sparsas precationes colligam, relatu digna est Scipionis oram è Sicilia soluentis & in Africam traijcientis precatio, quæ à Liuio lib. XXIX. in hæc verba ad sollemnium precum similitudinem efficta & accōmodata refertur: DIVI DIVÆQVE, QVI MARIA TERRASQVE COLITIS, VOS PRECOR QVÆSÓQVE, VTI QVÆ IN MEO IMPERIO GESTA SVNT, GERVNTVR, PÓSTQVE GERENTVR, EA MIHI, POPVLO, PLEBIQ. ROMANÆ, SOCIIS NOMINIQ. LATINO, QVI POPVLI RO. QVIQVE MEAM SECTAM, IMPERIVM AVSPICIVMQ. TERRA, MARI, AMNIBVSQ. SEQVVNTVR, BENE VERRVNCENT, EAQ. VOS OMNIA BENE IVVETIS, BONIS AVCTIBVS AVXITIS, SALVOS INCOLVMESQ. VICTIS PERDVELLIBVS VICTORES SPOLIIS DECORATOS, PRÆDA ONVSTOS, TRIVMPHANTESQVE MECVM DOMOS REDVCES SISTATIS, INIMICORVM HOSTIVMQ. VLCISCENDORVM COPIAM FAXITIS, QVÆQVE POPVLVS CARTHAGINENSIS IN CIVITATEM NOSTRAM FACERE MOLITVS EST, EA VT MIHI, POPVLÓQVE RO. IN CIVITATEM CARTHAGINENSIVM EXEMPLA EDENDI FACVLTATEM DETIS. Silius Italic. lib. XV.

Emicat: ac prima stans Scipio puppe profatur.

DIVE TRIDENTE POTENS, CVIVS MARIA IRE PER ALTA
ORDIMVR, SI IVSTA PARO, DECVRRERE CLASSI
DA PATER, ET NOSTROS NE SPERNE IVVARE LABORES.
PER PONTVM PIA BELLA VEHO.—

Idem Scipio vt in conspectu terra Africa fuit, Deos precatus dicitur, VTI BONO REIPVB. SVÓQVE AFRICAM VIDERIT: quemadmodum Liuius eodem lib. XXIX. scriptum reliquit. Ex cuius libro quinto accepimus Camillum, cùm in exilium abiret, precatum ab Diis immortalibus, SI INNOXIO SIBI EA INIVRIA PIERET, PRIMO QVOQVE TEMPORE DESIDERIVM SVI, CIVITATI INGRATÆ FACERENT. Quod Plutarchus in Camillo his verbis expressit: Καὶ τὰς χεῖρας ἀτύπας πρὸς τὸ Καπιτώλιον ἐπέτεινε τοῖς θεοῖς, Εἰ μὴ δικαίως ἀλλ' ὕβρει δήμου τὸ φθόνῳ προπηλακιζόμενος ἐκπίπτει, ταχὺ ῥαμίους μετανοῆσαι, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις φανεροὺς γενέσθαι δεομένους αὐτοῦ, καὶ ποθοῦντας Κάμιλλον. Idémque Camillus Veiis captis manus ad cælum tollens, Deos, teste Liuio, orauit, VT SI CVI DEORVM HOMINVMQVE NIMIA SVA FORTVNA POPVLIQVE RO. VIDERETVR, VT EAM INVIDIAM LENIRE QVAM MINIMO SVO PRIVATO INCOMMODO, PVBLICÓQVE ROM. POPVLI LICERET. Id ipsum Valer. Max. referens lib. I. cap. V. precatum ait, VT SI CVI DEORVM NIMIA FELICITAS POPVLI RO. VIDERETVR, EIVS INVIDIA SVO ALIQVO INCOMMODÓ SATIARETVR. Plutarchus verò hanc precationem directis verbis conceptam sic effert: Ἀνίσχε τὰς χεῖρας τοῖς θεοῖς, καὶ προσηύχετο ἅπερ ΖΕΥ ΜΕΓΙΣΤΕ καὶ θεοὶ πάντων ἐπίσκοποι καὶ πονηρῶν ἔργων, αἰτοῦμαι συγγνώμην ῥαμίοις. ὡς οὐ δεδίκηκα, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἀμυνόμενος, μετερχόμενα δυσμενῶν ἀνδρῶν καὶ φθονούντων πόλιν. εἰ δ' ἄρα τις ἔφυ καὶ ἡμῖν ἀντίροπος ὀφλήσει, δὸς παρούσης νέμεσιν εὐπραξίας, οὗ χρόνῳ ταύτην ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τραπόμενος, εἰς ἐμαυτὸν ἐλαχίστῳ κακῷ πλευτῆσαι. Nec absimili forma Spurium Posthumiū, qui in consulatu fœdæ seu pacis seu sponsionis ad Furculas Caudinas factæ auctor fuerat, cū se dedi hostibus, vt populus religione exolueretur, Senatui placere cerneret, ita precatū Liuius lib. IX. scribit. VOS DII IMMORTALES PRECOR QVÆSÓQVE, SI VOBIS NON FVIT CORDI POSTHVMIVM T. VETVRIVM COSS. CVM SAMNITIBVS PROSPERE BELLVM GERERE,

RERE, AT VOS SATIS HABEATIS VIDISSE NOS SVB IVGVM MISSOS, VIDISSE SPONSIONE INFAMI OBLIGATOS, VIDERE NVDOS VINCTÓSQVE HOSTIBVS DEDITOS, OMNEM IRAM HOSTIVM NOSTRIS CAPITIBVS EXCIPIENTES, NOVOS COSS. LEGIONESQVE ROMANAS ITA CVM SAMNITIBVS BELLVM GERERE, VT OMNIA ANTE NOS COSS. BELLA GESTA SVNT. Idem lib. IIII. auctor est Cincinnatum exacta iam ætate Dictatorem à Quinctio Capitolino Cos. dictum, cùm abnuendo nihil egisset, victum tãdem ab Diis immortalibus deprecatũ, NE SENECTVS SVA IN TAM TREPIDIS REBVS, DAMNO DEDECORIVE REIP. ESSET. Cùm verò ex Fabia gẽte sex & trecenti contra Veientes egrederentur, populum Ro. precatum Liuius libro II. scribit, VT ILLVD AGMEN FAVSTVM ATQVE FELIX DII MITTERENT, SOSPITESQVE BREVI IN PATRIAM AD PARENTES RESTITVERENT. At cùm Titinius Genutiúsque Trib. militares profecti aduersus Falisços Capenatésque insidiis hostium circumuenti essent, Romæq; nuntiatum esset, iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium ad vrbem infesto agmine tendere, matronarum, quas domo exemerat, publicus pauor obsecrationes in templis factas Liuius lib. V. memorat, precibúsq; ab Diis petitum, VT EXITIVM AB VRBIS TECTIS TEMPLISQVE, AC ROMANIS MOENIBVS ARCERENT. Neronis quoq; exercitum aduersus Asdrubalem properantem faustis precibus populum Ro. prosequutum esse lib. XXVII. referens, *Deos*, ait, *Deasque precabantur*, VT FAVSTVM ITER FELIXQVE PVGNA, MATVRA EX HOSTIBVS VICTORIA ESSET, DAMNARENTVRQVE VOTORVM, QVÆ PRO IPSIS SVSCEPISSENT. Similitérque Cn. Manlium & M. Fabium Coss. aduersus Hetruscos proficiscẽtes votis & precibus Deos inuocasse Dionys. Halicarnass. lib. IX. scribit, τὰς ἐξόδους σφίσι γενέσθαι ἡμέρας. Post insignẽ autẽ accepram cladem matronas Ro. sublatis ad cælũ manibus orasse Deos, Liuius lib. XXXVI. auctor est, VT VRBEM ROMANAM E MANIBVS HOSTIVM ERIPERENT, MATRESQVE ROMANAS ET LIBEROS INVIOLATOS SERVARENT. Elegans autem est illa precatio, qua posterius suum Historiæ Romanæ volumen Velleius Paterculus conclusit, in hunc modum. IVPITER CAPITOLINE ET AVCTOR ET STATOR ROMANI NOMINIS, GRADIVE MARS, PERPETVORVMQVE CVSTOS VESTA IGNIVM, ET QVIDQVID NVMINVM HANC ROMANI IMPERII MOLEM IN AMPLISSIMVM TERRARVM ORBIS FASTIGIVM EXTVLIT, VOS PVBLICA VOCE OBTESTOR ATQVE PRECOR, CVSTODITE, SERVATE, PROTEGITE HVNC STATVM, HANC PACEM; EIQ. PVNCTO LONGISSIMA STATIONE MORTALI DESTINATE SVCCESSORES QVAM SERISSIMOS, SED EOS QVORVM CERVICES TAM PORTITER SVSTINENDO TERRARVM ORBIS IMPERIO SVFFICIANT, QVAM HVIVS SVFFECISSE SENSIMVS. His & piam Valerij Coruini precationem adiungam, qui Dictator aduersus milites qui secesserant, dictus, DEOS, inquit, vt est apud Liuium lib. VII. IMMORTALES, MILITES, VESTROS PVBLICOS, MEÓSQ. AB VRBE PROFICISCENS ITA ADORAVI, VENIAMQVE SVPPLEX POPOSCI, VT MIHI DE VOBIS CONCORDIÆ PARTÆ GLORIAM, NON VICTORIAM DARENT. Celebris insuper est illa Tuccię Vestalis virginis precatio, cuius Plin. lib. XXVIII. cap. II. mẽtionẽ facit. *Extat*, ait, *Tuccię Vestalis incestæ precatio, qua vsa aquã tulit in cribro*. Id quod Valer. Max. lib. VIII. cap. I. commemorans eam ita precatam refert: VESTA, SI SACRIS TVIS CASTAS SEMPER ADMOVI MANVS, EFFICE VT HOC CRIBRO HAVRIAM E TIBERI AQVAM, ET IN ÆDEM TVAM PERFERAM. Halicarnass. verò lib. II. hæc tantùm, dum Tiberim peteret, precatã ait, ΗΓΕΜΟΝΑ ΤΗΝ ΘΕΟΝ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΓΕΝΕΣΘΑΙ. Idem eod. lib. ponit Æmiliæ Vestalis virginis precationem, quæ ignis negligentius asseruau rea agebatur. Ἐνθα δὴ φασι τὴν Αἰμιλίαν εὐξάμενον μὴ θέσθαι, ὅπερ ἰδίᾳ δ' ὅτι τῷ συμβεβηκότι, παρόντων τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἄλλων παρθένων τὰς χεῖρας ὅτι τ ἔωσιν ἐκτείναται, εἰπεῖν· ΕΣΤΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ πόλεως φύλαξ, εἰ μὲν ὁσίως καὶ δικαίως τετέλεκά σοι τὰ ἱερὰ χρόνον ὀλίγῳ δέοντα τεσσαρακοντοῦς, καὶ ψυχὴν ἔχουσα καθαρὰν καὶ σῶμα ἁγνὸν διαφυλάξαι μοι, καὶ βοήθησόν γε καὶ μὴ θεσπίδας σαυτῆς ἱερέας οὕτως μόρου

ἀφαίρεται. Apud Ouidium lib. VI. Fast. Metellus Pontifex Vestam ex incendio rapiens lotis manibus & ad cælum sublatis,

—ICNOSCITE, *dixit*,
Sacra vir intrabo non adeunda viro.
Si scelus est, in me commissi pœna redundet,
Sit capitis damno Roma soluta mei.

Claudiam verò tunc cùm nauem, qua sacra Matris Deûm Ideæ vehebantur, obhærentem Tiberino vado, extraxit, propalam precatam, VT ITA DEMVM SE SEQVERETVR, SI SIBI PVDICITIA CONSTARET, Suet. in Tib. cap. I. auctor est. Quã Claudiæ precationem Ouidius lib. IIII. Fast. versibus ita concipit.

SVPPLICIS ALMA TVÆ GENITRIX POECVNDA DEORVM,
ACCIPE *sub certa conditione* PRECES.
Casta negor, si tu damnas, meruisse fatebor:
Morte luam pœnas iudice victa Des.
Sed si crimen abest, tu nostræ pignora vittæ
Reddes, & castus casta sequere nurus.

Eandem precationem Silius Italic. lib. XVII. aliter his versibus effert.

His prisca ducens Clausorum ab origine nomen
Claudia, non æqua populi male credita fama,
In puppim versis palmisque oculisque profatur.
CÆLICOLVM GENITRIX, NVMEN *quod numina nobis*
Cuncta creas, cuius proles terrámque, fretúmque,
Syderáque, & manes regnorum sorte gubernat:
Si nostrum nullo violatum est crimine corpus,
TESTIS DIVA VENI, *& facili me absolue carina.*

Sanè Publius Decius Cos. contentione inter eum & Fabium collegam orta, vtrum Hetruriam prouinciam inter se compararent sortirentúrve, an verò extra ordinem ea Fabio decerneretur, in concione ad populum, Iouem Opt. Max. Deósque immortales, vt est à Liuio lib. X. proditum, precatus fertur, VT ITA sortem æquam sibi cum collega darent, si eandem virtutem felicitatémque in bello administrando datum essent. HIS subnectam quasdã pro Cæsarum salute scriptas precationes, in quibus facilè principem locum tenet illa Senecæ, pro Claudio, quæ extat lib. I. Consolat. ad Polyb. in hæc verba. DII ILLVM DEÆQVE OMNES TERRIS DIV COMMODENT, AC FACIANT, VT QVAMDIV MORTALIS ERIT, NIHIL EX DOMO SVA MORTALE ESSE SENTIAT: RECTOREM ROMANO IMPERIO FILIVM LONGA PIDE APPROBET, ET ANTE ILLVM CONSORTEM PATRIS QVAM SVCCESSOREM ACCIPIAT, SERA ET NEPOTIBVS DEMVM NOSTRIS DIES NOTA SIT, QVA ILLVM GENS SVA CÆLO ASSERAT. ABSTINE AD HOC MANVS TVAS FORTVNA, NEC IN ISTO POTENTIAM TVAM, NISI EA PARTE QVA PRODES, OSTENDERIS. PATERE ILLVM GENERI HVMANO IAM DIV ÆGRO ET AFFECTO MEDERI: PATERE QVIDQVID PRIORIS FVROR CONCVSSIT, IN LOCVM SVVM RESTITVERE AC REPONERE. SYDVS HOC, QVOD PRÆCIPITATO IN PROFVNDVM AC DEMERSO IN TENEBRAS ORBI REFVLSIT, PERLVCEAT. Extat vtiq; elegãs Augusti pro seipso precatio, postquã climactericum annũ euasit, quã ex eius ad Caium nepotem suũ Epist. Agellius lib. XV. cap. VII. descripsit. Ea sic habet. DEOS AVTEM ORO, VT MIHI QVANTVMCVNQVE SVPEREST TEMPORIS, ID SALVIS NOBIS TRADVCERE LICEAT, IN STATV REIPVB. FELICISSIMO αἰδιαγαθούμενον ὑμῶν καὶ διαδεχόμενον. Plinius etiam in extremo Panegyrici sui pro Traiano ita Deos precatur. IN FINE ORATIONIS PRÆSIDES CVSTODESQVE IMPERII DEOS ECO CONSVL PRO REBVS HVMANIS AC TE PRÆCIPVE CAPITOLINE IVPITER PRECOR, VT BENEFICIIS TVIS FAVEAS, TANTISQVE MVNERIBVS ADDAS PERPETVITATEM. AVDISTI QVÆ MALO PRINCIPI PRECABAMVR, EXAVDI QVÆ PRO DISSIMILLIMO OPTAMVS. Etin nouissima

uissima clausula: QVO MAIORE FIDVCIA IISDEM ILLIS VOTIS, QVÆ IPSE PRO SE NVNCVPARI IVBET, ORO ET OBTESTOR, SI BENE REMFVB. SI EX VTILITATE OMNIVM RECIT, PRIMVM VT ILLVM NEPOTIBVS NOSTRIS AC PRONEPOTIBVS SERVES: DEINDE VT QVANDOQVE EI SVCCESSOREM TRIBVAS, QVEM CENVERIT, QVEM FORMAVERIT, SIMILEMQVE FECERIT ADOPTATO: AVT, SI HOC FATO NECATVR, INCONSILIO SIS ELIGENTI, MONSTRESQVE ALIQVEM, QVEM ADOPTARI IN CAPITOLIO DECEAT. Idem Plin. lib. x. Epist. ad Traian. Vota priorum annorum à se & commilitonibus pro incolumitate persoluta, aliáq; noua susceptа scribens, PRECATI, ait, SVMVS DEOS, VT TE REMQVE FVBLICAM FLORENTEM ET INCOLVMEM EA BENICNITATE SERVARENT, QVAM SVPER MACNAS PLVRIMASQVE VIRTVTES PRÆCIPVA SANCTITATE CONSEQVI DEORVM HONORE MERVISTI. Eodémque lib. ob eiusdem Principis diem natalem has literis suis preces inserit: OPTO DOMINE, ET HVNC NATALEM ET PLVRIMOS ALIOS QVAM FELICISSIMOS ACAS, ÆTERNAQVE LAVDE FLORENTEM VIRTVTIS TVÆ CLORIAM ET INCOLVMIS ET FORTIS ALIIS SVPER ALIA OPERIBVS AVGEAS. Suã verò pro Constantino Imperatore precationem Iulius Firmicus lib. I. Mathes. cap. vlt. ita concipit. SOL IGITVR OPTIME MAXIME, *qui mediam cæli possides partem, mens mundi atque temperies, dux omnium, princépsque, qui cæterarum stellarum ignes flammiferarum luminis tui moderatione perpetuas*: TVQVE LVNA, *quæ in postremis cæli regionibus collocata, ad genitalium seminum perennitatem menstruus semper incerta luminibus, solis augusta radiatione fulgescis*: ET TV SATVRNE, *qui in summo cæli vertice constitutus, radiationem syderis tui, pigro cursu, & tardis agitationibus prouehis*: ET TV IVPITER, *Tarpeæ rupis habitator, qui mundum ac terras, salutari semper, ac benigna maiestate letificas, sed secundi globi obtines principatum*: TV VERO CRADIVE, *rutilo horrore semper metuende, qui in tertiis cæli regionibus contineris*: VOS ETIAM FIDI COMITES, MERCVRI ET VENVS, *Constantinum maximum principem, & eius inuictissimos liberos, Dominos, & Cæsares nostros, consensu vestræ moderationis, & Dei summi obsequente iudicio, perpetuáque eis imperia decernente*, FACITE *etiam nostris posteris & posterorum nostrorum posteris, infinitis sæculorum continuationibus imperare, vt omni malorum acerbitate depulsa, humanum genus quietæ felicitatis munera consequatur.*

Adscribam & versibus conceptas aliquot eiusdem generis precationes. Ouidius quidem pro salute Augusti Deos orat, lib. xv. Metamorph. in hæc verba:

DII PRECOR *Aeneæ comites, quibus ensis & ignes*
Cesserunt, Diíque indigetes, genitórque Quirine. & reliqua.
TARDA SIT ILLA DIES ET NOSTRO SERIOR ÆVO,
QVA CAPVT AVGVSTVM, QVEM TEMPERAT, ORBE RELICTO
ACCEDAT CÆLO, FAVEATQVE PRECANTIBVS ABSENS.

Et lib. I. de Ponto Eleg. III.

DII FACIANT *igitur, quorum illustrissimus ipse est,*
Alma nihil maius Cæsare terra ferat,
Vtque diu sub eo, sic sit sub Cæsare terra,
Pérque manus huius tradita gentis eat.

Propert. lib. IIII. Eleg.

—Cape ROMA *triumphum,*
ET LONCAM *Augusto, salua,* PRECARE DIEM.

Pedo Albinou. in Carm. Consolat. ad Liuiam hæc pro Tiberij salute precatur:

At tu qui superes mæstæ solatia matri,
Comprecor, illi ipsi conspiciare senex.
Pérque annos diuturnus eas fratrísque tuósque,
Et viuat nato cum sene mater anus:
EVENTVRA PRECOR:— Et mox,
Est tibi, sitque, precor, multorum filius instar,

Párſque tui partus ſit tibi ſalua prior.

Martial.lib.x.Epigram.xxxiiii.ad Traianum:

DII TIBI DENT, QVICQVID PRINCEPS TRAIANE MERERIS,
ET RATA PERPETVO, QVÆ TRIBVERE VELINT.

ENIMVERO dum Congiarium dabatur, à plebe acclamari Imperatori ſolitum,

DE NOSTRIS ANNIS TIBI IVPITER AVGEAT ANNOS,

Tertullian.in Apologet. docet. Quorum verborum veſtigiis inſiſtens Ouidius lib.i. Faſtor. Auguſto longos annos precatur in hunc modum:

AVGEAT IMPERIVM NOSTRI DVCIS, AVGEAT ANNOS,
Protegat & noſtras querna corona fores.

PLANE Auguſtus Druſum defunctum pro concione laudans, Deos precatus fertur, VT SIMILES EI SVOS CÆSARES FACERENT, ſibique tam honeſtum quandoque exitum darent, quàm illi dediſſent: quemadmodum Suetonius in Claud. cap. i. ſcribit. Ipſemet quoque Auguſtus, vt in eius vita ab eodē Suetonio literis proditum eſt, quoties audiſſet citò ac nullo cruciatu quempiam defunctum, SIBI ET SVIS EVΘANAΣIAN (hoc enim verbo vti ſolebat) SIMILEM precabatur.

AD MENTIONEM vtique defunctorum teſtatos veteres MEMORIAM EORVM NON SOLLICITARI, auctor eſt Plin.lib.xxviij.cap.ii. Vnde Seneca in Octauia Act.i. Sc.iii.

Renouare LVCTVS *parce tuo ſletu puer,*
MANES PARENTIS NEVE SOLLICITA TVÆ.

VVLGO autem mortuis precari ſolebant, VT EIS TERRA LEVIS ESSET. Tibullus lib.ii. Eleg.iiii.

Atque aliquis ſenior veteres veneratus amores,
Annua conſtructo ſerta dabit tumulo.
Et, BENE, *diſcedens, dicet,* PLACIDEQVE QVIESCAS,
TERRAQVE SECVRÆ SIT SVPER OSSA LEVIS.

Ouid.lib.iii. Amor. Eleg.viii.ad Tibulli manes:

OSSA QVIETA, PRECOR, TVTA REQVIESCITE IN VRNA,
ET SIT HVMVS CINERI NON ONEROSA TVO.

Pedo Albinouanus Eleg.in Mæcenatis obitum:

Nunc ego quid poſſum? TELLVS LEVIS OSSA TENETO,
Pendula librato pondus & ipſa tuum.

Propert.lib.i. Eleg.xvii.

Illa meo caros donaſſet funere crines,
Molliter & tenera poneret oſſa roſa.
Illa meum extremo clamaſſet puluere NOMEN,
VT MIHI NON VLLO PONDERE TERRA FORET.

Martial.lib.v. Epigrammat.

Mollia nec rigidus ceſpes tegat oſſa, NEC ILLI
TERRA GRAVIS FVERIS: *non fuit illa tibi.*

Idem lib.vi. in Epitaphio Pantagathi:

Sit licet inde ſibi, TELLVS PLACATA, LEVISQVE.

Et eod.lib. in Epigram. de morte Eutichi pueri:

Quidquid id eſt, ſubitæ quæcumque eſt cauſa rapinæ,
SIT PRECOR ET TELLVS MITIS, *& vnda tibi.*

Et lib.ix. in Epitaphio Philænis:

SIT TIBI TERRA LEVIS, *mollique tegaris arena,*
Nec tua non poſſint eruere oſſa canes.

Iuuenal.Sat.vii.

DII MAIORVM VMBRIS TENVEM ET SINE PONDERE TERRAM.

Sic in antiquo Epigrammate lapidi inciſo:

TE TELLVS SANCTOSQVE PRECOR PRO CONIVGE MANES,
VOS

VOS ITE PLACIDI: TV LEVIS OSSA TEGAS.

Et in alio Romano lapide:

Nunc vos conteſtor Manes, quibus oſſa relinquo,
TELLVS HVIC TVMVLO NE GRAVIS ESSE VELIS.

Item in alio:

Opto ſi qua fides remanet Telluris amicæ,
SIT TIBI PERPETVO TERRA LEVIS TVMVLO.

Extat & Itenes cuiuſdam Epitaphium in hæc verba:

D. M.

Seruilis Irene reuerens, pia, caſta, pudica,
Bu qui nos denos & ſex prouecta per annos,
SIT TIBI TERRA LEVIS, *cineres quoque flore tegantur.*
Chryſes B. M.

Et aliàs:

Filiola, SIT TIBI TERRA LEVIS.

Quod in veteſtis monumentis ſignificatur hiſce notis, S. T. T. L. quæ ſunt in Hiſpanienſibus Epitaphiis frequentes. Viſitur etiam Romæ vetus Epicharidis Luciniæ Epitaphiũ ſenariis verſibus conſcriptũ, in queis poſtremus hic eſt: ROGO VT DISCEDENS TERRAM MIHI DICAS LEVEM. Eodem pertinet diſtichon è marmore quodam Taurinenſi deſcriptum,

TE LAPIS OBTESTOR LEVITER SVPER OSSA RESERVA,
Ne noſtro doleat conditus officio.

Atque hanc vulgi ſermone tritam fuiſſe precationem demonſtrat Iulianus Imp. in Epiſt. ad Hermogenem Ægypti præfectum, Ἐκείνῳ μὲν, inquiens, δὴ ἐπειδὴ μακαρίτης ἐγένετο, ΚΟΥΦΗ ΓΗ, κεφαλὰς λόγος.

INTERDVM etiam precabãtur, VT PLACIDE QVIESCERENT, ET VT MOLLITER IACERENT. Tibul. Eleg. vlt. lib. II.

SIC BENE SVB TENERA PARVA QVIESCAT HVMO.

Ouid. lib. I. Amor. Eleg. VIII.

—ſæpe rogabu,
VT MEA DEFVNCTÆ MOLLITER OSSA CVBENT.

Idem lib. III. Triſt. Eleg. III.

At tibi, qui tranſis, ne ſit graue, quiſquis amaſti,
Dicere, NASONIS MOLLITER OSSA CVBENT.

Et Epiſt. Didus ad Æneam,

ET SENIS ANCHISÆ MOLLITER OSSA CVBENT.

Virgil. Bucol. Ecloga vlt.

—O MIHI TVM, QVAM MOLLITER OSSA QVIESCANT.

Tacit. in Iulij Agricolæ vita: *Si quis piorum manibus locus, ſi vt ſapientibus placet, non cum corpore extinguntur magnæ animæ,* PLACIDE QVIESCAS. In miſcriptione etiam cuiuſdam Prænestini monumenti ſcriptum eſt, OSSA TIBI BENÈ QVIESCANT.

CONTRA cui imprecabantur, ET GRAVEM ET ONEROSAM TERRAM OPTABANT. Seneca in Hippolyto Act. V. Sc. vlt.

—ISTAM TERRA DEFOSSAM PREMAT,
GRAVISQVE TELLVS IMPIO CAPITI INCVBET.

Et hoc nimirum Plinius ſignificat lib. II. Nat. hiſt. cap. LXIII. cùm de terra tractans ait: *Cuius numẽ vltimũ,* IAM NVLLIS IMPRECAMVR, TERRAE GRAVE (ſic enim emẽdo) *tanquam neſciamus hanc eſſe ſolam, quæ nunquam iraſcatur homini:* Hoc namq; ſentit Plinius ridiculè nos vita functis & ſitis TERRAM GRAVEM IMPRECARI, fruſtráque id eſſe, propterèa quòd ea nunquam iraſcatur homini. Quo ſenſu TERRAM GRAVEM dixit Martialis lib. XI. Epigram. XV.

Heredes nolite breuem ſepelire colonum:
Nam TERRA EST ILLI *quantula cunque* GRAVIS.

Huic adſinis eſt Tibulli imprecatio lib. I. Eleg. IIII.

Iam tus, qui Venerem docuisti vendere primus,
Quisquis es, INFELIX VRGEAT OSSA LAPIS.

Sed & Tiberio imprecantes, vt à Suetonio cap. LXXV. libri, quo eius Imperatoris vitam literis mandauit, proditum est, TERRAM MATREM, DEOSQVE MANES ORABANT, NE MORTVO SEDEM VLLAM NISI INTER IMPIOS DARENT. Quod imitatus Aurelius Victor in Historia Augusta: *Cùm inruens, ait, vulgus pari clamore,* TERRAM MATREM DEOSQVE INFEROS PRECARETVR, SEDES IMPIAS VTI GALLIENO DARENT.

PRÆTEREA, Gratias Diis ob beneficia accepta, vel vbi res benè ac feliciter euenerant, agi moris erat. Plaut. Amphitr. Act. I. Sc. I.

DIIS, ADVENIENTEM, GRATIAS PRO MERITIS AGERE.

Liuius lib. VII. *Plena omnia templa Romanarum matrum,* GRATIAS DIIS AGENTIVM, *erant.* Idem lib. XXVII. *Cùm matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu* DIIS IMMORTALIBVS GRATES AGERENT. Et eodem lib. *Discursum inde ab aliis circa templa Deûm,* VT GRATES AGERENT. Et alîs, *Vota in tam prospens rebus* GRATES DIIS IMMORTALIBVS AGI. Idem lib. XLIIII. *Pars non minima triumphi est, victimæ præcedentes, vt apparent,* DIIS GRATES AGENTEM IMPERATOREM OB REMPVB. BENE GESTAM *vrbem.* Idem lib. XLV. *Iouique Opt. Max. in Capitolio sacrificare, &* GRATES AGERE. Et paullo pòst: GRATES DIIS *pro populi Rom. victoria apud suos penates* AGERET. Sic Scipio lib. XXXVIII. post commemoratas res à se præclarè gestas: *Ego hinc extemplo, ait, in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonémque & Mineruam, ceteróque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo;* HISQVE GRATIAS AGAM, *quòd mihi & hoc ipso die & sæpe aliàs egregiè Reipub. gerendæ mêtem facultatémq; dederunt, vestrum quoque quibus commodum, ite mecum Quirites, & orate Deos, vt mei similes Principes habeatis.* Tacit. lib. XIIII. *Quoties fugas & cædes iussit Princeps, toties* GRATIAS DIIS ACTAS: *quæque* RERVM SECVNDARVM OLIM, *tum publicæ cladis insignia fuisse.* Idem lib. XX. *Sed præcipuo Deorum* MARTI GRATIAS AGIMVS. In veteri inscriptione, ÆSCVLAPIO SANCTO.

L. IVNIVS AGATHOPVS ET TERENTIA RVFINA GRATIAS AGENTES NVMINI TVO D.D.

Exempla huiusmodi directarũ Gratulationũ ex Plauto proferam. Ac primùm in ea Comœdia, quæ Persa inscribitur, Act. V. Sc. I. Toxilus Diis ita gratulatur:

HOSTIBVS VICTIS, CIVIBVS SALVIS, RE PLACIDA, PACIBVS PERFECTIS, BELLO EXTINCTO, RE BENE GESTA, EXERCITV INTEGRO ET PRÆSIDIIS, CVM BENE NOS IVVISTI IVPITER, DIIQVE ALII OMNES CÆLIPOTENTES, EAS VOBIS HABEO GRATES, ATQVE AGO, QVIA PROBE SVM VLTVS INIMICVM MEVM.

Eiusdémque Comœdiæ Act. II. Sc. III.

IOVI OPVLENTO, INCLYTO, OPE GNATO, SVPREMO, VALIDO, VIRIPOTENTI,
OPES, SPES BONAS, COPIAS COMMODANTI, LVBENS, VITVLORQVE MERITO.

Idem Pœnulo Act. V. Sc. IIII.

DI DEÆQ. OMNES VOBIS HABEO MERITO MAGNAS GRATIAS,
Quum hac me lætitia tanta, & tantis affecistis gaudiis,
Vt meæ gnatæ ad me redirent in potestatem meam.

Et ibidem:

—DIIS EST ÆQVVM GRATIAS
NOS AGERE SEMPITERNAS, *cùm nostram pietatem approbant,*
Decorántque, DII IMMORTALES.—

Necnon Captiuis Act. V. Sc. I.

IOVI, DISQVE AGO GRATIAS MERITO MAGNAS, *quom te reducem*
Tuo patri reddiderunt.—

Paritérque

Paritérque Mostellaria Act.II.Sc.II.

HABEO NEPTVNE GRATIAM MAGNAM TIBI,
Quom me amisisti vix à te vivum modò.

Et in Rudente Act.IIII.Sc.II.

NEPTVNE HAS AGO MEO PATRONO GRATIAS, *qui falsis,*
Locis incolit pisculentis, cùm me ex suis locis ornatum
Pulchrè expediuit templo reducem plurima præda onustum.

Idem Sticho Act.III.Sc.I.

Quom bene re gesta salvos convortor domum,
NEPTVNO GRATES HABEO, ET TEMPESTATIBVS,
SIMVL MERCVRIO, QVI ME IN MERCIMONIIS
IVVIT, LVCRISQVE QVADRVPLICAVIT REM MEAM.

Apud eundem Mercato. Act.v. Sc.I. Eutychus ita Fortunæ gratulatur:

DIVVM ATQVE HOMINVM QVÆ SPECTATRIX ATQVE HERA
EADEM ES HOMINIBVS
SPEM SPERATAM QVOM HANC OBTVLISTI MIHI, GRATES
AGO, Acroteleutium quoque in Mil.glor. Act IIII.Sc.VI.
—VENERI, ait, POL HABEO GRATIAM
TANDEMQVE EXORO ET QVÆSO, VT EIVS MIHI SIT COPIA
QVEM AMO, QVEMQVE EXPETISSO, BENIGNVSQVE ERGA ME
VT SIET.

Terét.Andr.Act.IIII.Sc.V. DIIS POL HABEO GRATIAS. Idé Hecyra Act.III.Sc.II.

DIIS HABEO GRATIAS.

Et Phormio.Act.v.Sc.VIII.

DIIS MAGNAS MERITO GRATIAS HABEO ATQVE AGO,
QVANDO EVENIRE HÆC NOBIS FRATER PROSPERE.

ATQVE hac gratiarum actione Gratulari se Diuis dicebant, quemadmodum Nonius Marcellus exemplis ex Nævio & Afranio petitis cõprobat. Hinc preces & gratulationes in Deorum cultu & veneratione numerat Cic. lib.v.in Verrem.

PLERVMQVE etiam CVM GRATIARVM ACTIONE LAVDES coniungebant. Plautus Milite glor. Act.II.Sc.V.

Inde ignem in aram, vt EPHESIÆ DIANÆ LATAS LAVDES,
GRATESQVE AGAM.—

Idem Trinummo Act.IIII.Sc.I.

SALSIPOTENTI ET MVLTIPOTENTI IOVIS FRATRI TIBI
NEREI NEPTVNE,
LÆTVS, LVBENS LAVDES AGO, ET GRATES, GRATIAS QVE
HABEO ET FLVCTIBVS SALSIS.

Livius lib.VII. DIIS LAVDES GRATESQVE AGVNT: *Decii in cælum ferunt.* Apud eundem lib.XXVII. Marcellus ad milites, DIIS IMMORTALIBVS, *vt in tali re,* LAVDES GRATESQVE *inquit,* AGO, *quòd victor hostis* &c. Tibull.lib.I.Eleg.III.

Bisque die resoluta comas, TIBI DICERE LAVDES,
Insignis turba debeat in Pharia.

Horat.in Carm.sæcul.

Doctus, & PHOEBI, *chorus,* & DIANÆ
DICERE LAVDES.

Ouidius lib.II. Fastor.

Et cantate LAVDES, TERMINE SANCTE, TVAS.

INTERDVM etiam dicebant GRATIA DIIS. Terent.Adelph.Act.I.Sc.II.

Et est, DIIS GRATIA, *vnde hæc fiant.* Et mox. ET EST DIIS GRATIA *cùm ita, vt volo est.* Tibull. lib.I.Eleg.IIII.

GRATIA MAGNA IOVI.—

Ouid.lib.I.Fast.

GRATIA DIIS *domuique tuæ.*—

In summa diuinus gentilium cultus, qui quidem in verbis positus erat, precationibus potissimum, gratiarum actione & laudibus constabat.

Calendis portò Ianuariis inuicem fausta omnia precari solebant. Plin. lib. xxviii. cap. 11 *Cur enim primum anni incipientis diem, lætis precationibus inuicem faustum ominamur?* Ouid. lib. 1. Fast. ad Ianum:

At cur LÆTA *tuis* DICVNTVR VERBA *Calendis,*
Et damus alternas accipimúsque preces?

Id quòd idem Ouid. significat, cùm de Calendis Ianuar. lib. iiii. de Ponto Eleg. iiii. loquens,

Hæc vbi, ait, *sacrando sua vox hilaruerit ore,*
Vtque solet, tulerit PROSPERA VERBA, *dies.*

Et quæ ille LÆTA & PROSPERA VERBA superioribus locis, eadem BONA VERBA vocat alibi eod. lib. 1. Fastor. Meminit etiam huius moris Lucianus in libello qui Φιλοψευδὴς inscribitur, his verbis: Ἦν μὲν ἡ τοῦ ἔτους ἀρχὴ, μᾶλλον δὲ ἡ ἀπὸ τῆς μεγάλης νουμηνίας τρίτη, ἐν ᾗ οἱ Ῥωμαῖοι κατά τι ἀρχαῖον, εὐχαριστήριόν τι αὐτοῖ ὑπὲρ ἅπαντος τοῦ ἔτους εὐχάς τινας, καὶ θύουσι Νουμᾷ τῷ βασιλεῖ καταστησαμένου τὰς ἱερουργίας αὐτοῖς, καὶ πεπιστεύκασι τοὺς θεοὺς ἐν ἐκείνῃ μάλιστα τῇ ἡμέρᾳ χρηματίζειν τοῖς ἀνθρώποις. Simili modo Herodian. lib. 1. de iisdem Calend. Ταύτης δὲ τῆς ἑορτῆς παρ' ἐνιαυτὸν ἐν μάλιστα Ῥωμαῖοι δεξιάς τε ἀλλήλοις καὶ σπονδὰς φιλοφρονεύονται, νομισμάτων τε αὐτοῖς δόσεις, καὶ κοινωνίαι τῆς γῆς καὶ θαλάττης χαλῶσι, εὐφραίνουσιν αὐτούς.

In novi quoque vini degustatione tritum antiquitus vulgi sermone carmen adscribam, quod à Varrone lib. v. de ling. Lat. & Festo Pomp. literis proditum est. MEDITRINABIA, ait ille, *dicta à medendo, quod, vt Flaccus Flamen Martialis dicebat, hoc die solitum vinũ nouum & vetus libari, & degustari, medicamenti causa. Quod facere solent etiam nunc multi, cùm dicant,* NOVVM VETVS VINVM BIBO, VETERI NOVO MORBO MEDEOR. Hic verò, MEDITRINALIA, *dicta,* inquit, *hac de causa. Mos erat Latinis populis, quo die quis primum gustaret mustum, dicere,* OMINIS GRATIA, VETVS NOVVM VINVM BIBO, VETERI NOVO MORBO MEDEOR. Huic non abiimilem ritum Atheniẽsium Plutarchus lib. iiii. Symposiac. tradit: Τῇ νέᾳ οἴνου Ἀθήνησι μὲν ἐνιαυτῷ μηνὸς κατάρχονται Πυανοψιῶνος τὸν ἡμέρᾳ χαλκῶντες, καὶ πάλαι γ', ὡς ἔοικεν, εὐχοντο τοῦ οἴνου σφίσι καὶ πίνειν ἀπαρασπόνδους ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὸν χρόνον γενέσθαι. Sic & ad primitias pomorũ, hæc, VETERA ESSE, dicebant, ALIA NOVA optabant, vt Plin. lib. xxviii. cap. 11. auctor est.

Favstis autem OMINIBVS plerumque PROSEQVEBANTVR EOS, QVOS SALVOS ESSE GVPIEBANT. Cicero in Pisone. *Si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando, at* OMINIBVS SALTEM BONIS *vt Consules,* NON TRISTISSIMIS *vt hostes, aut proditores* PROSEQVEBANTVR. Sueton. in Augusto cap. LVII. *Reuertentem ex prouincia non solùm* FAVSTIS OMINIBVS, *sed & modulatis carminibus* PROSEQVEBANTVR. Rursusque cap. XCVIII. *Fortè Puteolanum sinum præteruehenti, vectores nautæque de naui Alexandrina, quæ tunc quidem appulerat, candidati coronatique & turea libantes,* FAVSTA OMINA, *& eximias laudes congesserant:* PER ILLVM SE VIVERE, PER ILLVM NAVIGARE, LIBERTATE ATQVE FORTVNIS PER ILLVM FRVI. Quamquam illic sunt qui legant FAVSTA OMNIA, vt apud Tacit. lib. XVIII. *Miles ipsi adeò paratus, vt præeuntem sacramẽtum &* FAVSTA *Vitellio* OMNIA PRECANTEM *silentio audierint.* At sine controuersia est qui sequitur Suetonij locus in Claudio cap. XXVII. FAVSTISQVE OMINIBVS, *cum acclamantium turba* PROSEQVEBATVR. Sic Cic. Philipp. XII. optat vt legati OPTIMIS OMINIBVS proficiscantur. Senec. in Octauia Act. III. Sc. 1. de Nerone:

Et ipse lateri iunctus, atque hærens tuo,
Sublimis inter ciuium LÆTA OMINA
Incessit.—

Sed & quæ bene ac feliciter euenire cupiebãt, BONIS OMINIBVS PROSEQVEBANTVR. Cic. Epist. XII. lib. III. Familiar. ad Appium: *Neque enim tristius dicere quicquam debeo ea de re, quam tu ipse* OMINIBVS OPTIMIS PROSEQVERIS. Cõtrà, quos perire

rint optabant, eos MALIS OMINIBVS PRÆSEQVEBANTVR. Cic. pro Sextio: *Exierunt* MALIS OMINIBVS *atque execrationibus duo vulturiq; paludati.*

VETERES certè ipsasmet hominum voces, quæ OMINA appellabant, diligenter observasse, quod eas valere crederent, Cic. lib. 1. de Diuinat. scribit. Idcòq; BONA OMINA studiosè amplectebantur, & ea se Accipere profitebantur. Docet hoc Cicero eodem lib. exempla aliquot OMINVM proferens: *L. Paullus, ait, Consul iterum, cùm ei bellum vt cum rege Perse gereret, obtigisset, vt eo ipso die domum ad vesperum venit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parua, osculans animaduertit tristiculam. Quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Perse perijt. Tum ille arctius puellam complexus,* ACCIPIO, *inquit,* OMEN *mea filia.* Idē lib. II. de Diuinat. *Æmilio Paullo Persam perisse, quod* OMEN *pater* ACCEPIT. Quod & Plutarchus in Æmil. illos ipsos Ciceronis de Diuin. libros auctores laudās ita refert: Αἴγιναν δ' αὐτὸν ὁ πάππος ἐκάλεσε, καὶ τοῦ Περσικοῦ πολέμου τοῦ δι' αὐτοῦ τελεσθέντος, οὐκ ἀφῆκε τὴν ἐπιφοιτῶσαν λαμπρὰν ἐλπίδα τοῦ νικᾶν τὸν Τέρτιαν δὲ κατεφίλει μᾶλλον ἔτι παιδίον ὂν καὶ χαριζόμενον αὐτῷ καὶ παίζοντα. ἐν ὅτῳ κλαύσαντα τὸν δὲ ἀσπάσασθαι καὶ καταφιλῆσαι. ἤδη οἶδα εἰπεῖν, ὦ πάτερ ὅτι ὁ Περσεὺς τέθνηκεν, λέγουσαν κυνίδιον οὐρηστικὸν, οὕτω τοῦτο προσαγορεύομενον. Καὶ τὸν Αἰμύλιον, ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ, φάναι, ὦ θύγατερ, καὶ ΔΕΧΟΜΑΙ ΤΟΝ ΟΙΩΝΟΝ ταῦτα μὲν οὖν Κικέρων ὁ ῥήτωρ ἐν τοῖς περὶ Μαντικῆς ἱστόρηκε. Lauius lib. I. *Dextra Herculis data,* ACCIPERE *se* OMEN, *impleturámque fata.* Idem lib. V. *Qua voce audita & Senatus* ACCIPERE *se* OMEN *ex curia egressus conclamauit.* Idem lib. IX. ACCIPERE *se* OMEN *Consules dicunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant.* Valer. Max. lib. I. cap. V. *Ea enim voce audita Senatus se* ACCIPERE OMEN *respondit.* Tacitus lib. II. ACCIPERE OMEN, *& matrimonia ac pecunias hostium prædæ destinare.* Ouid. lib. VII. Metamorph.

ACCIPIO, *sintque ista* PRECOR *felicia mentis*
Signa tuæ, dixi, quæ das mihi, pignora OMEN.

Idem lib. I. Fastor.

ACCIPIO REVOCAMEN, *ait.*

Eadémque loquendi forma Valer. Flacc. lib. I. Argonautic. ACCIPERE AVGVRIVM dixit.

NEC ACCIPERE tantùm, sed & ARRIPERE OMEN Latini auctores dicunt. Valerius lib. I. cap. V. illam Paulli Æmilij historiam referens: ARRIPVIT *igitur* OMEN *Paullus.* Spartianus in Seuero, *Sibi* OMEN *futuræ felicitatis* ARRIPVIT.

STERNVTANTES ETIAM OMINIS CAVSA. SALVTARE MORIS ERAT. Plinius lib. XXVIII. cap. II. *Cur sternutamentis salutamur? Quod etiam Tiberium Cæsarem tristissimum (vt constat) hominum in vehiculo exegisse tradunt.* Apul. lib. IX. de Asino aur. *Pone tergum eius maritus acceperat sonum sternutationis: quod cùm putaret ab ea profectum,* SOLITO SERMONE SALVTEM EI FVERAT IMPRECATVS: *& iterato rursum & frequenter sæpius.* Quod Græcis peræquè sollemne fuisse Aristoteles indicat in Problemat. quærens, Διὰ τί τὸν μὲν ἄλλον πνευμάτων οἱ ἔξωθεν οἴονται φύσιν ἔχειν ἐρεγμῶν οὐχ ἱερὸν, Η ΔΕ ΤΟΥ ΠΤΑΡΜΟΥ ΙΕΡΑ. Nam postquàm dixit, Τὸν πταρμὸν τῆς κεφαλῆς πνεῦμα esse, subiungit, Διὰ τὸ ἱερώτατον οἶμαι εἶναι τὸν τόπον ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ, ΩΣ ΙΕΡΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΣΙΝ. Et mox, Εὔχεται ὡς σημεῖον ὑγιείας τῷ ἀφράστου ἱερωτάτου τόπου ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΣΙΝ, ὡς ἱερὸν καὶ φίλιον ἀγαθὸν ποιούμενοι. Idem probat Epigramma Græcum hoc versu:

Οὐδὲ λέγω, ΖΕΥ ΣΩΣΟΝ ὅταν πταρῇ.

Inde & omina cepisse veteres Catullus ostendit, cùm ait:

Hoc vt dixit amor, sinistra, vt antè,
DEXTRA STERNVIT APPROBATIONE.

Propert. lib. II. Eleg. III.

Num tibi nascenti primis, mea vita, diebus
Aridus argutum STERNVIT OMEN *amor?*

Sed & Cicero lib. II. de Diuinatio. inter ea quæ vt ominosa in rebus suscipiendis ob-

seruanda monet, sternutamenta ponit. Apud Xenophontem lib. III. Ἀνάβασ. κὰρ. cùm Xenophon dixisset multa esse, quæ pulcherrimam salutis spem pollicerentur, accidit, hæc eo dicente, sternutamentum alicuius, Ἀκούσαντες δὲ, ait, οἱ στρατῶται πάντες μιᾷ ὁρμῇ ΠΡΟΣΕΚΥΝΗΣΑΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ. Idq; OMEN accipiens Xenophon, subiicit: Δοκεῖ μοι, ὦ ἄνδρες, ἐπὶ σωτηρίᾳ ὑμῖν λεγόμενον ΟΙΩΝΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ τὸν σωτῆρος ἐφάνη, εὔξασθαι τῷ θεῷ τύτῳ θύσειν σωτήρια.

ET QVONIAM ad hoc ventum est, non absre fuerit subtexere, quæ boni OMINIS gratia ab antiquis superstitiosè magis quàm religiosè seruata deprehendi. In lustranda certè colonia vi Cic. lib. I. de Diumat. scribit, ab eo qui eā deduceret, & cùm Imperator exercitum, Censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur: quod idem in delectu Consules obseruabant, vt primus miles fieret bono nomine. Vnde Plinius lib. XXVIII. cap. II. *Cur publicus lustris etiam* NOMINA VICTIMAS DVCENTIVM PROSPERA ELIGIMVS? In publicorum quoque vectigalium locatione, lacus Lucrinus propter lucri sonum nomini inhærentem primus locabatur. Quod Festus tradit, aliisque exemplis ominum religiosam obseruationem cōfirmat LACVS, inquiens, LVCRINVS *in vectigalibus publicis primus locatur fruendus* (sic enim legendum contendo) OMINIS BONI GRATIA, *vt in delectu censúve primi nominantur*, VALERIVS, SALVIVS, STATORIVS. Eiusmodi fuisse verisimile est eorum militum nomina quos Tacit. in Capitolij dedicatione adlubitos ita lib. XX. scribit *Ingressi milites, quibus* FAVSTA NOMINA, FELICIBVS RAMIS. Ad bona etiam nomina & omina pertinet, quod Fest. alibi scribit in hunc modum: GAIA CÆCILIA *appellata est, vt Romam venit, quæ antea Tanaquil vocata erat, vxor Tarquinij Prisci regis Romanorum: quæ tantæ probitatis fuit, vt id nomen,* OMINIS BONI CAVSA, *frequentent nubentes quam summam asseuerant lanificam fuisse* Idem aliàs, REGILLIS, *tunicu albus & reticulu luteu, vtrisque rectus textus susum versum a stantibus pridie nuptiarum diem. virgines indutæ cubitum ibant* OMINIS CAVSA, *vt etiam in toga virilibus dandis obseruari solet.* Præterea de Strenæ etymo idem auctor tradit hæc: STRENAM *vocamus, quæ datur die religioso,* OMINIS BONI GRATIA, *á numero quo significatur alterum tertiúmque venturum, similis commodi: veluti Trenam præposita S, litera, vt in loco & lite solebant antiqui.* Macrobius lib. I. Saturnal. cap. III. *Inde Mane, dum dies clarus: Mane autem dictum, aut quòd ab inferioribus locis, id est á Manibus, exordium lucis emergat, aut* (*quod verius mihi videtur*) AB OMINE BONI NOMINIS. *Nam & Lanuuini Mane pro bono dicunt. sicut apud nos quoque contrarium est Immane, vt Immanis bellua, vel Immane facinus, & hoc genus cetera pro non bono.* Eadémque ratione innuere videtur Festus Deos Inferos, MANES dictos, pro bonis, à suppliciter eos venerantibus propter metum mortis. Augusto vtique apud Aecium descendenti in aciem OMEN victoriæ feciſse fertur Agasonis, cui Eutychus, cum asino cui Nicon nomen erat, occursus: vt à Suetonio in Aug. cap. CXVI. notatum est. Quod & Plutarchus in Antonio ita refert: Καίσαρι δὲ λέγεται ὑφ' ἑνὸς τῶν σκοπῶν ὄνου τῆς σκιᾶς κύκλῳ τὴν ἀγορὰν διεξιόντος τὰς τρεῖς τὰς τύχας, αὐτοκράτορι ὑπατείαν ὑπὲρ ἀπάντων· τυφομένῳ δὲ τοῦ ὕσματος, γνωρίσας αὐτὸν ἔπεμψε. Καὶ ὡς Εὐτύχει ὄνομα, τῷ δὲ ὄνῳ Νίκων. Διὸ καὶ τοὺς ἐκβόλους τὸν τόπον κοσμοῦντες ὕστερον ἔστησε χαλκοῦν ὄνον καὶ αὐτοκράτορα.

VVLGO autem credebant OMINA PRINCIPIIS OMNIBVS INESSE: quod Ouidius testatur, exemplisque illustrat in hunc modum lib. I Fast.

OMINA PRINCIPIIS, *inquit*, INESSE SOLENT.
AD PRIMAM VOCEM *timidas aduertimus aures*,
ET PRIMVM VISAM CONSVLIT AVGVR AVEM.

Suetonius etiam in Augusto cap. XCII. hæc de eius Imperatoris superstitione scribit: *Obseruabat & dies quosdam, ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur: aut Nonis quidquam rei seriæ inchoaret: nihil in hoc quidem aliud deuitans, vt ad Tiberium scribit, quàm δυσφημίαν* OMINIS.

NOMINVM planè δυσφημίαν sedulò vitasse veteres docent EPIDAMNI in DYRRACHIVM, & MALEVENTI in BENEVENTVM mutatæ appellationes. Illius enim mutationis

mutationis nullam aliam causam fuisse, quàm inauspicatum nomen, & quod velut in DAMNVM iuris TRISTE ID OMEN visum esset, testes sunt Plinius lib. III. Natur. hist. cap. XXIII. & Pomponius Mela lib. II. cap. I. quod & Plautinus locus perstringit Menechmis Act. II. Sc. I. Idémque perspicuè Dio lib. XLI. tradit his verbis. Οἱ δ' ἔπειτα Δυρράχιον αὐτὸ ὠνόμασθαι, τὸ χωρίον ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων, ἐς τὸν τόπον τῆς μάχης δυσχέρειαν, ὕστερον, ὅτι ἡ τῆς Ἐπιδάμνου τροφὸς, Ζημώ δὴ ὄνομα αὐτῇ, ἐς τὴν τοῦ λατίνου γλῶτταν ἐγγένηται, δυσοίωνος σφίσιν ἐς τὸν πρῶτον χρόνον ἐς αὐτὸν ἔδοξεν εἶναι. Alteram verò metamorphosin eâdem ratio suasit. Nam quòd ominosa esset, & sinistri alicuius euentus prænuntia MALEVENTI vox, auspicatius mutato nomine, BENEVENTVM eam coloniam appellatam, Plin. lib. III. Nat. hist. cap. XI. auctor est. Atq; adeò malis ominibus ab inceptis deterritos ostendit Tibull. lib. I. Eleg. III. his versibus,

Aut ego sum causatus aues, aut OMINA DIRA
Saturni sacra me tenuisse die.

TRISTIVM autem OMINVM exempla duo subiecisse contentus ero. Vnum ex Liuio lib. XLI. & Valer. Max. lib. I. cap. VI. qui Q. Petilium Cos. narrant aduersus Baliſtæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuisse, ibiq; adhortantem pro concione milites immemorem ambiguitatis verbi dixisse, HODIE LETVM CAPIAM. Quod ei omen Leti fuit. Nam & eo die missili traiectus cecidit. Alterũ ex Plinio qui lib. XV. cap. XIX. auctor est M. Crasso nauim aduersus Parthos conscendenti OMEN feciſſe vocem prædicantis venales Cauneas, quasi (vt ego interpretor) hac ei voce denuntiaretur, CAVE NE EAS.

ATQVE VT BONA seu FAVSTA OMINA (quæ à Catullo in Epithalamio CANDIDA, ab Horatio verò lib. III. Carmin. Ode II. SECVNDA, à Silio Italico lib. XIII. DEXTRA, à Seneca in Octauia Act. IIII. Sc. I. LÆTA vocantur) ACCIPERE. SE dicebant: ita MALA (quæ DIRA vocant Ouid. lib. V. Metamorphos. Tibull. lib. V. Eleg. III. Seneca lib. II. de Benefic. Sueton. in Augusto cap. XIII. & INFAVSTA Ouid. lib. VI. Metamorphos. & SINISTRA idem Epist. XXIII. Heroid. & TRISTIA idem lib. III. Amor. Eleg. XI. & ADVERSA Sueton. in Vitell. cap. VIII. FVNESTA, Cicer. pro Cluent. & Tacit. lib. XVIII.) respuebãt, detestabantur & auersabãtur. Pedo Albinouanus in Carm. Consolator. ad Liuiam:

Tu letum optasti, DIIS AVERSANTIBVS OMEN.

Qua in re, vsitata erant verba hæc, QVOD ABOMINOR. Cuius locutionis exempla in his qui mihi adolescenti excidérunt, De Verborum, quæ ad Ius pertinẽt, Significat. libris, protuli: quibus hæc addi velim. Ouid. lib. III. de Ponto Eleg. I.

Si mea mors redimenda tua, QVOD ABOMINOR, *esset.*

Idem lib. IX. Metamorph.

—QVOD ABOMINOR, *ergo*
Edita, fortè tuo fuerit si fœmina partu.

Plin. lib. VI. Epistol. ad Tyronem: *Deinde scias, si quis fortè te,* QVOD ABOMINOR, *fallat, paratam vltionem.* Q. Curtius lib. VII. *Hoc aut moderatè perferendum, aut,* QVOD ABOMINOR, *in te ruet.* Apud Dion. lib. LV. Liuia ad Augustum tristem casum ita abominatur, Διὰ σὲ δὴ παθόντος, Ο ΜΗ ΓΕΝΟΙΤΟ, συναπολοῦμαι. Interdum verò, QVOD DII OMEN AVERTANT, in hac specie dicebant. Cicero in Epistola ad Brutum: *Sin aliter,* ait, *fuerit,* QVOD DII OMEN AVERTANT, *Reipub. vicem dolebo.* Idem Philipp. III. *Quòd si iam,* QVOD DII OMEN AVERTANT, *fatum extremum Reipub. venit.* Liuius lib. XXVIII. *Quòd si,* QVOD OMNES DII OMEN AVERTANT, *& dicere etiam reformidat animus, sed quæ acciderunt, etiam accidere possunt, victor Annibal ire ad vrbem pergat.* His finitimum est, quod Cicero lib. IX. Epist. ad Attic. *Contrà igitur,* DII, *inquit,* AVERRVNCENT.

NONNVNQVAM verò dicebant, QVOD IVPITER OMEN AVERTAT. Cic. Epist. ad Brutum: *Nihil adfertur quo minus summa supplicia, si,* QVOD IVPITER OMEN AVERTAT, *pater puerorum vicerit, nobis subeunda sint.* Idem Philipp. XI. *Quid Bestiam, qui*

Consulatum in Bruti locum se petere profitetur? ATQVE HOC QVIDEM DETESTABILE OMEN AVERTAT IVPITER. Seneca in Hippolyto Act. II. Sc. III.

—IVMMVS HOC OMEN DEVI
AVERTAT.—

Idem in Octauia Act. I. Sc. II.

Heu quàm nefandum prospicit noster timor
Scelus, QVOD VTINAM NVMEN AVERTAT DEVM.

Interdum etiam aliis verborum figuris OMINA DIRA & TRISTIA AVERSABANTVR. Ouid. lib. I. Amor. Eleg. XIIII.

—PROCVL OMEN ABESTO.

Seneca Oedipo Act. IIII. Sc. III.

PROCVL SIT OMEN: *viuit, & viuat precor.*

Silius Italic. lib. II.

Iam tibi sed PROCVL HÆC AVERTANT FATA, *minatur.*

Aliâs etiam legimus dixisse eos, QVOD DII PROHIBEANT. Terentius Andr. Act. III. Sc. III.

Si eueniat, QVOD DII PROHIBEANT, *discessio.*

Idem Adelph. Act. II. Sc. IIII.

—DEOS QVÆSO ISTHÆC PROHIBEANT.

Rursus Hecyra Act. II. Sc. I.

—DII MALA PROHIBEANT.

Cicero pro Sex. Rosc. Amerino. DII PROHIBEANT, IVDICES, *vt hoc præsidium sectorũ existimetur.* Asinius Pollio lib. X. Epist. famil. *Quæ si* QVOD DII PROHIBEANT, *vera sunt.* Lucius libro VI. *Bene facitis* QVOD ABOMINAMINI, DII PROHIBEANT. Tacit. lib. XX. *Nam pulsis*, QVOD DII PROHIBEANT, *Romanis, quid aliud quàm bella omnium inter se gentium existent?*

SÆPENVMERO etiam, abominantes hoc verbanatur loquendi genere, DII MELIORA. Cicero lib. de Senectute. *Bene Sophocles, cùm ex eo quidam iam affecta ætate quæreret, utereturne rebus venereis*, DII MELIORA, *inquit.* Quæ transcripsit Valer. Max. lib. IIII. cap. III. Idem Tull. Philipp. VIII. *Ergo habet Antonius quod suos pollicetur, nos num quid tale habemus?* DII MELIORA. Et Philipp. X. *Quæro igitur, eúmne Bruti similem malis, an Antonij, ac permitto, vt de tribus Antonis eligas quem velis.* DII MELIORA, *inquies* Liuius lib. IX. *Quid tamen si spopondissemus vrbem hanc velecturum populum Rom? si incensurum, si magistratus, si Senatum, si leges non habiturum, si sub regibus futurum?* DII MELIORA, *inquis.* Idem lib. XXXIX. *Id vbi mulier audiuit, perturbata*, DII MELIORA, *inquit.* Virgil. lib. III. Georgic.

DII MELIORA *pii, errorémque hostibus illum.*

Aliâs etiam dictum reperio, DII MELIVS. Valerius Maximus lib. VI. cap. I. DII MELIVS, *quod hunc animum viris eorum in acie non dederunt.* M. Fab. Quintilian. Declamat. CCCXXI. *Hoc igitur primum veluti mentium, animíq; tentati veneno sumus. Sed* DII MELIVS. Propert. lib. IIII. Eleg.

DII MELIVS, *quantum mulier foret vna triumphus.*

Ouid. lib. II. de Arte amand.

DII MELIVS, *vix hoc nupta tenere potest.*

Et lib. II. de Remed. amor.

DII MELIVS, *quàm nos moueamus talia quemquam.*

Idem in Ibin.

DII MELIVS, *quorum longè mihi maximus ille,*
Qui nostras inopes non sinit esse vias.

Idem lib. IX. Metamorphos.

—*An habent & omina pondus.*
DII MELIVS.—

Idem

Idem lib.II.Amor.Eleg.VII.

DII MELIVS, *quàm me si sit peccare libido,*
Sordida contemptæ sortis amica iuuet.

Idem Epist.III.Heroid.

DII MELIVS, *validóque* PRECOR *vibrata lacerto*
Transsit Hectoreum Pelias hasta latus.

Et Epist.XVI.

DII MELIVS, *similis non fuit ille tui.*

Lucanus lib.II.

DII MELIVS, *belli tulimus quòd damna priores.*

Et lib.III.

DII MELIVS, *quòd non Latias Eous in auras*
Nunc furor incubuit.—

Interdum vero absolutè DII MELIVS,vel DII MELIORA,dicebant: interdum verbum aliquod addebant. Tibull.lib.III.Eleg.IIII.

DII MELIORA FERANT.—

Pacuuius in Chryse,Nonio referente,DII MOVERINT MELIORA,*atque amentiam auerruncassint tuam.*Symmach. lib.II.Epist.LV.DII MELIORA PROCVRENT. Sic &, DII MELIVS FACIANT,apud Plaut.Pseud.Act.I.Sc.III.& Bacchidib. Act. IIII. Sc. III.Casina Act.III.Sc.III.ET MELIVS FAXINT, apud eumdem Mercat.Act.II.Sc.II. Necnon apud Terent.Phormione Act.V.Sc.VLT.Nausistrata, ex Phormione audiens virum alteram vxorem duxisse,

—*Mi homo,*ait,DII MELIVS DVINT.

INTERDVM directis verbis à dijs precabantur, VT MALA OMINA AVERTERENT.Cicero Philip.IIII.O DII IMMORTALES AVERTITE ET DETESTAMINI QVÆSO HOC OMEN.Ouid.Epist.XIII.Heroid.

DII, PRECOR, A NOBIS OMEN REMOVETE SINISTRVM.

Virgil.lib.III.Æneid.

Et pater,ait,Anchises passis de littore palmis,
Numina magna vocat,meritosque indicit honores:
DII PROHIBETE MINAS,DII TALEM AVERTITE CASVM.

Et rursus eod.lib.

—DII TALEM TERRIS AVERTITE PESTEM.

QVANDOQVE etiam dicebant,MELIVS OMINARE.Cuius dicti exempla suppeditant Plaut.Ruden.Act.II.Sc.III.Cicero in Bruto,seu de Clar.Orat.& Apuleius lib.I. de Asino aur.

SED iam ad Votorum formulas transeamus,in quibus sollemne fuisse verbum,VOVEO, non est ignotum. Romulum quidem sistendæ fugorum fugæ causa Ioui Statori templum ita vouentem Liuius lib.I.inducit:TV PATER *Deum hominumque, hinc saltem arce hostes,deme terrorẽ Romanis,fugámque fœdam siste:* HIC EGO *tibi templũ Statori Ioui,quod monumentum sit posteris tua præsente ope seruatam vrbem esse,*VOVEO.Idem lib.X. auctor est, Appium in medio pugnæ discrimine,ita vt inter prima signa manibus ad cælum sublatis aspiceretur,vota suscepisse,in hunc modũ:BELLONA,SI HODIE NOBIS VICTORIAM DVIS,AST EGO TEMPLVM TIBI VOVEO. Sic & in carmine euocationis Deorum apud Macrobium votum suscipitur his verbis:SI ITA FECERITIS,VOVEO VOBIS TEMPLA LVDOSQVE FACTVRVM. Sed & Pomponius egregius Atellanarum scriptor in Gallis Transalpinis, testibus Agell.lib.XVII.cap.VI.& Macrobio lib.VI Saturnal. cap.IX.scripserat,MARS TIBI VOVEO FACTVRVM,SI VNQVAM REDIERO,BIDENTI VERRE.Annua etiam vota eodem verbo suscipi solita,docet Tertullian.in lib.de Corona milit.*Ecce,*inquiens,*annua votorum nuncupatio,quid videtur?Prima in principijs,secunda in Capitolio;Accipe post loca,& verba,*NVNC TIBI IVPITER BOVEM CORNIBVS AVRO DEORATIS VOVEMVS ESSE TVTVRVM.Simili modo Camillum Dictatorem vrbe egressum,cùm edixisset vt arma milites

capetent, Liu. lib. v. in hæc verba vouisse refert: TVO DVCTV, PYTHICE APOLLO TVOQ. NVMINE INSTINCTVS, PERGO AD DELENDAM VRBEM VEIOS, TIBIQVE HINC DECIMAM PARTEM PRÆDÆ VOVEO. Cuius voti mentionē faciunt Valer. Max. lib. v. cap. vi. & Plutarch. in Camillo. Ac idem Liuius lib. xxxvi. alia verborum figura conceptam voti nuncupationem suppeditat. A Consule enim, præeunte P. Licinio Pontifice Max. votumita nuncupatum fuisse tradit: SI DVELLVM QVOD CVM REGE ANTIOCHO SVMI POPVLVS IVSSIT, ID EX SENTENTIA SENATVS P. Q. R. CONFECTVM ERIT, TVM TIBI IVPITER POPVLVS ROM. LVDOS MAGNOS DIES X. CONTINVOS FACIET, DONAQVE AD PVLVINARIA DABVNTVR DE PECVNIA, QVANTAM SENATVS DECREVIT. QVISQVIS MAGISTRATVS EOS LVDOS QVANDOQVE FAXIT, HI LVDI RECTE PACTI, DONAQVE DATA RECTE SVNTO. Cui loco adiungenda est extrema clausula sollemnis illius carminis, quo hostes deuouebantur, quæ ita habet: SI HÆC FAXITIS, VT EGO SCIAM, SENTIAM INTELLIGAMQVE: TVM QVISQVIS VOTVM HOC PAXIT, RECTE FACTVM ESTO. Idem Liuius lib. xxxi. de Consule loquens, *Tanta pecunia, quantam tum, cùm solueretur, Senatus censuisset*, LVDOS DONAQVE FACTVRVM VOVIT. Adiiciam & ex Petronij Arbitri Satyrico aliam voti formam: *Itaque*, ait, *simillimo murmure votum feci: &*, DOMINA, *inquam*, VENVS, SI EGO HVNC PVERVM BASIAVERO, ITA VT ILLE NON SENTIAT, CRAS ILLI PAR COLVMBARVM DONABO. Votorum etiā exempla aliquot numeris adstricta, versibúsque conclusa subiicere non erit inutile. Cloāthum certè manus ad cælum tendentem Virgil. lib. v. refert Deos in vota ita vocasse:

DII QVIBVS IMPERIVM PELAGI, QVORVM ÆQVORA CVRRO,
VOBIS LÆTVS EGO, CANDENTEM, IN LITTORE, TAVRVM
CONSTITVAM ANTE ARAS, VOTI REVS, EXTAQVE SALSOS
PORRICIAM IN PLVCTVS, ET VINA LIQVENTIA FVNDAM.

Idem lib. ix. Æneid. Ascanium vota facientem inducit sub hac verborum formula:

IVPITER OMNIPOTENS, AVDACIBVS ANNVE COEPTIS:
IPSE TIBI AD TVA TEMPLA FERAM SOLLEMNIA DONA,
ET STATVAM ANTE ARAS AVRATA FRONTE IVVENCVM
CANDENTEM, PARITERQVE CAPVT CVM MATRE PARENTEM.

Ouidius etiam lib. v. Fastor. Augusti votum, quod in Philippensi bello pro vltione paterna suscepto, Marti Vltori nuncupasse eum Sueton. narrat, versibus sic concipit:

SI MIHI BELLANDI PATER EST, VESTÆQVE SACERDOS
AVCTOR, ET VLCISCI NVMEN VTRVMQVE PARO:
MARS ADES, ET SATIA SCELERATO SANGVINE FERRVM,
STETQVE PAVOR CAVSA PRO MELIORE TVVS.
TEMPLA FERES, ET ME VICTORE VOCABERIS VLTOR.

Idem lib. iiii. Fastoui ab Ænea factum votum referens,

Hostica, ait, *Tyrrheno vota est vindemia regi*:
IVPITER, E LATIO PALMITE MVSTA FERES.

Est verò longè elegantissimum votum, quod Veneri pro Æneide sua sese nuncupasse, & in tabula suspendisse, Virgilius in Catalectis suis testatum reliquit, his versibus:

SI MIHI SVSCEPTVM FVERIT DECVRRERE MVNVS,
O PAPHON, Ô SEDES QVÆ COLIS IDALIAS,
TROIVS ÆNEAS ROMANA PER OPPIDA, DIGNO
IAM TANDEM VT TECVM CARMINE VECTVS EAT:
Non ego ture modò, aut picta tua templa tabella
Ornabo, & PVRIS *serta feram* MANIBVS;
Corniger hos aries humilis, & Maxima taurus
Victima, sacratos tinget HONORE *focos.*
Marmoreúsque tibi, aut digne co loribus ales
In morem picta stabit amor pharetra.

ADIIS Ô CYTHEREA: *tuus te Cæsar Olympo*
Et Surentini littora ora vocat.

Extat & apud Valer Flacc. lib. I. Argonaut. voti formula, ad hunc modum:

—Tendénsque pias ad sydera palmas:
OMNIPOTENS REGINA, inquit, & reliqua.
DA SCYTHIAM PHASIMQVE MIHI: TVQVE INNVBA PALLAS
ERIPE ME: VESTRIS EGOMET TVNC VELLERA TEMPLIS
ILLA DABO: DABIT AVRATIS ET CORNIBVS IGNI
COLLA PATER, NIVEIQVE GREGES ALTARIA CINGENT.

Annibal verò apud Sil. Italic. lib. VIII. templa signáque ita vouet.

NYMPHA DECVS GENERIS, QVO NON SACRATIVS VLLVM
NVMEN, *ait*, NOBIS FELIX OBLATA SECVNDIS:
AST EGO TE COMPOS PVGNÆ, CARTHAGINIS ARCE
MARMOREIS SISTAM TEMPLIS: IVXTAQVE DICABO
ÆQVEVAM GEMINO SIMVLACRI NVMINE DIDO.

At apud Virgilium lib. I. Æneid. Veneri Æneas votum facit his verbis,

MVLTA TIBI ANTE ARAS NOSTRA CADET HOSTIA DEXTRA.

Propertius quoque lib. IIII. Eleg. x. Romulum in pugna aduersus Acronem, his Iouem votis occupasse, fingit.

IVPITER HÆC HODIE TIBI VICTIMA CORRVET ACRON.

ENIMVERO in ea votorum nuncupatione, quæ à Cēsoribus lustrum condentibus fiebat, inuenio ante Scipionis ætatem sollemni carmine Deos oratos, VT POPVLI ROMANI RES MELIORES AMPLIORESQVE FACERENT. Quod ab Africano emendatum, ùsitatúmque deinceps rogari, VT EAS RES PERPETVO INCOLVMES SERVARENT, Valerius Max. lib. IIII. cap. I. me docuit, cuius ipsamet verba apponam. *Africanus cùm Censor lustrum conderet, in quo solito sacrificio scriba ex publicis tabulis sollemne ei precationis carmē præiret, quo Dij immortales,* VT POPVLI ROMANI RES MELIORES FACERENT, *rogabātur: Satis, inquit, bonæ & magnæ sunt. Itaque,* PRECOR, VT EAS PERPETVO INCOLVMES SERVENT. *Ac sanè in tabulis publicis ad hunc modū scribi iussit: qua votorū verecundia Censores in condendis lustris vsi sunt.* Et idipsum nisi vnius Valerij Maximi esset testimonio cognitum, hoc vetustas, vt alia multa, obliuione obtruisset. Atq; hæc nimirum vota sunt, quæ in proximum lustrum nuncupari, & suscipi moris fuisse, Suet. in Augusto cap. XCVII. ita tradit. *Cùm lustrū in cāpo Martio magna populi frequentia conderet, vota, quæ in proximū lustrū suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare iussit. Nā se quāquā conscriptis, parātisque iam tabulis negauit susceptūrum, quæ non esset soluturus.* Liuius lib. XXX. *Vouit in eadem verba Cos. præeunte Pontifice Max. quibus antea,* QVINQVENNALIA VOTA SVSCIPI *solita erant.* Planè bello Punico secundo post Romanos equestri prælio ad Ticinum amnem victos, iterúmque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Caius Atilius Serranus Prætor vota suscipere iussus est in hæc verba, SI IN DECEM ANNOS RESP. EODEM STETISSET STATV, quēadmodum à Liuio lib. XXI. memoriæ proditum est. Idem lib. XXX. M. Claudio Marcello & T. Quintio Coss. imperatum refert, vt priusquam ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Dictator in quintum annū vouisset, SI EODEM STATV RESPVB. STARET. Eiusdem generis erant Ciceronis vota, quæ à se sub hac formula, SI RESPVB. STETISSET, facta ipsemet lib. XV. Epist. ad Attic. scribit. Quinetiam cū populus Romanus in animo haberet bellum aduersus Perseum Macedonum regem gerere, decreuisse Senatum Liuius lib. XLII. refert, *vt C. Populius Cos.* LVDOS PER DECEM DIES IOVI OPT. MAX. VOVERET, DONAQVE CIRCA OMNIA PVLVINARIA DARI, SI RESPVB. DECEM ANNOS IN EODEM STATV FVISSET. Cùm verò Flaminius Cos. insidiis ab Annibale circumuentus, & ad Thrasimenū lacum exercitus Ro. fusus esset, Decemuiri, vt idem Liuius lib. XXII. testatur, libros Sibyllinos adire iussi, VER SACRVM vouendum, SI BELLATVM PROSPERE ESSET, RESQVE PVBLICA IN EODEM, QVO ANTE BELLVM FVISSET, STATV PERMANSISSET, patribus renulerunt. Ideóq; populus de Vere sacro vouendo in hæc verba rogatus est. VELITIS

IVBEATIS, SI RESP. POPVLI RO. QVIRITIVM AD QVINQVENNIVM PROXIMVM, SICVT VELIM EAM, SALVA SERVATA ERIT HISCE DVELLIS, DATVM DONVM DVIT, POPVLVS RO. QVIRIT. QVOD DVELLVM POPVLO ROM. CVM CARTHAGINIENSI EST, QVÆQVE OVELLA CVM GALLIS SVNT, QVI CIS ALPES SVNT: QVOD VER ATTVLERIT EX SVILLO, OVILLO, CAPRINO GREGE, QVÆQVE PROFANA ERVNT, IOVI FIERI, EX QVA DIE SENATVS POPVLVSQVE IVSSERIT: QVI PACIET QVANDO VOLET, QVAQVE LEGE VOLET PACITO. QVOMODO PAXIT, PROBE PACTVM ESTO. SI ID MORITVR, QVOD FIERI OPORTEBAT, PROFANVM ESTO, NEQVE SCELVS ESTO. SI QVIS RVMPET OCCIOETVE INSCIENS, NE FRAVS ESTO. SI QVIS CLEPSIT, NE POPVLO SCELVS ESTO, NEVE CVI CLEPTVM ERIT. SI ATRO DIE FAXIT INSCIENS, PROBE FACTVM ESTO. SI NOCTE SIVE LVCE, SI SERVVS SIVE LIBER FAXIT, PROBE FACTVM ESTO. SI ANTE ID EA SENATVS POPVLVSQVE IVSSERIT FIERI, AC PAXIT, EO POPVLVS SOLVTVS LIBER ESTO. Plutarch. in Fabio. παρεσκεύαζε δὲ ὁ Δικτάτωρ ὡς τὸν ὄχλον ὠφέλητο τοῖς ἔθνεσι, ἐκ αὐτῶν μὲν αἰγῶν καὶ συῶν καὶ παρὰ βοῶν θύσιμα, ὅσα Ἰταλία ὄρεσι καὶ πεδίοις, καὶ ποταμοῖς καὶ λειμῶσι τρέφουσι, κατὰ θύσιν ἅπαντα. Liuius lib. XXIIII. VER SACRVM M. Porcio & L. Valerio Coss. factum fuisse narrat: quod quoniã P. Licinius Pontifex non esse rectè factum denuntiarat, de integro faciẽdum arbitratu Pontificũ patres cẽsuerunt. VER autẽ SACRVM fuisse pecus quod natũ esset inter Cal. Martias & pridie Cal. Maias Pub. Cornelio Scipione & T. Sempronio Lõgo Coss. Quibus ex locis patet, eiusmodi VERIS SACRI VOTO, SESE ROMANOS OBSTRINXISSE AD EA PECORA, QVÆ VERE PROXIMO NASCERENTVR, IMMOLANDA. Plenius verò fuit Sabinorum illud votum, qui aduersus Vmbros diutino bello conflictati, more quorundã Græcorum, VOVERVNT SE EO ANNO NATA CONSECRATVROS, vt Strabo lib. v. refert his verbis: Διό τι πολεμούμενοι σφοδρῶς ὑπὸ τῶν ὁμόρων, ὤμοσαν κατάρχειν τῆς ἐλπιζομένης εὐπραγίας τὰ γενόμενα τῷ ἔτει τὰ τε κτήνη καὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὰ μὲν κτήνη θύσειν, τὰ δὲ ἀνθρώπους, ἀφ' ὧν δὲ γενήσοιτο, ἀπόπεμπειν, ὡς ἐχθροῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ τέκνα. ἃ δ' ὑπέσχοντο τοῦτο, καὶ τοὺς γενομένους τὸ τε πλῆθος αὔξειν ἐπῴκησεν. De cuiusmodi voto hæc Sisenna lib. IIII. historiar. scripserat. *Quondã Sabini feruntur* VOVISSE, SI RES COMMVNIS MELIORIBVS LOCIS CONSTITISSET, SE VER SACRVM FACTVROS. *Quo voto damnati factum omnem dicuntur eius anni statim confecrasse.* quæ quidẽ ex duobus Sisennæ locis à Nonio adductis in verb. *Damnare*, & in verbo *Ver sacrum* in hunc modum aptè ni fallor, cõfarcinari possunt. Cuius voti etiã meminit Plinius lib. III. Nat. histor. cap. XIII. quo de Picentibus hæc dicit: *Orti sunt à Sabinis*, VOTO VERE SACRO. Illum etiam Veris sacri morem Græcis & Barbaris olim vsitatũ Dionys. Halic. lib. I. explicat his verbis. Ὁπότε γὰρ εἰς ὄχλου πλῆθος ἐπίδοσιν αἱ πόλεις ποιοῖεν, ὥστε μηκέτι πᾶς ἑαυτὰς τροφὰς ἅπασιν εὖναι δυναμένας ἢ κακοῦσθαι ταῖς ὑπαίθροις μεταβολαῖς ἢ γῆ ἀπαύστως τοὺς ἀοῦτας καρποὺς ἐξενεγκεῖν, ἢ τοιόνδέ τι πάθος ἄλλο τὰς πόλεις κατασχεῖν, ἔστε ἄμεινον ὑπὸ χεῖρα αἰτίαν ἀνθρώπειον μειώσεως τοῦ πλήθους ἦν ὁ τῷ δὲ χαθιερεῦσι τὰς αὐτῶν ἐτέους γονὰς ἐξέπεμπον ἄποικος κομίσαντες ἐκ σφετέρας. Atq; ex huiusmodi voto Sacranos appellatos, Reate ortos, qui ex Septimõtio Ligures, Siculóique exegerunt, Festus Põp. memoriæ prodidit, nimirũ quòd Vere sacro nati essent. Seruius quoque in VII. Æn. ad ea verba, *Et Sacrane acies, Aly*, air, *Sacranas acies Ardeatium volunt, qui aliquando cũ pestilentia laborarent*, VER SACRVM VOVERVNT, VNDE SACRANI DICTI SVNT. VER AVTEM SACRVM IMMOLATIONIS GENVS EST. *Mos enim Italis fuit, vt magnis in periculis addicti*, VOVERENT QVÆCVNQVE PROXIMO VERE NATA ESSENT APVD SE ANIMALIA IMMOLATVROS. Quinetiam vt Festus Pomp. in voce *Mamertum*, scriptũ reliquit, *Cùm toto Samnio grauis incidisset pestilentia, Sthenius Metius eius gentis Princeps, conuocata ciuium suorum concione, exposuit se vidisse in quiete precipientem Apollinem, vt si vellent eo malo liberari*, VER SACRVM VOVERENT, *id est*, quemadmodum ille interpretatur, QVÆCVMQVE VERE PROXIMO NATA ESSENT SIBI, IMMOLATVROS. Denique vt hunc sacrano spicilegio finem imponã, Seruius in mem-

bratis ad ea verba lib. III. Æneid. *Auri sacra fames*, VER SACRVM, interpretatur, devotum. Planè Cymbrico Marsicóque bello, aliter ac superiora, de quibus hactenus, vota nuncupata didici. Auctor est enim Suet. in August. cap. XXIII. Ioui Opt. Max. ea nũcupata, SI REMPVB. IN MELIOREM STATVM VERTISSET. Eadémque verborũ formula post Varianam cladem ludos magnos Ioui vouisse Augustum ibidem memorat. Inuenitur & in veteribus numis huiusmodi inscriptio. IOVI OPT. MAX. S. P. Q. R. VOTVM SOLVIT PRO SALVTE IMPERATORIS CÆSARIS, QVOD PER EVM RESPVB. IN AMPLIORI ATQVE TRANQVILLIORI STATV ESSET. NVNC varia votorũ genera & exempla in medium proferam, ex quibus diuersus eorum conceptiones conditionésque, cuiuis colligere liceat. Variè namq; è re nata & pro imminẽtibus impendentibúsq; periculis, aut aduersis quibus premebantur casibus, ea suscipi solebant: eiúsque rei ergò interdum ædes sacras, interdum ludos, nonnunquam etiã Ver sacrum, Dona, Maiores hostias & Decimam prædæ voueri mos erat. Exempla cuiusque generis adscribam: & vt de his primùm dicam, quæ prosperi belli euentu & victoriæ aduersus hostes adipiscendæ causa, facta accepimus, Ambum aduersus Samnites pugnantem Ioui Statori templum vouisse, SI CONSTITISSET A FVGA Romana acies, redintegratóque prælio cæcidisset, vicisséq; legiones Samnitum, Liuius lib. X. auctor est. Idem lib. XXIX. Consulem principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouisse refert, SI EO DIE HOSTES FVDISSET. Eodémque modo Cornelium Cõsulem aduersus Insubres missum principio pugnæ, ædẽ Sospitæ Iunoni, SI EO DIE HOSTES FVSI FVGATIQVE ESSENT, vouisse, idem Liuius lib. XXXII. narrat. Fuluium etiam Flaccum ob Celtiberos in fugam Equitũ virtute versos ac cæsos, Fortunæ Equestri ædẽ vouisse idem auctor lib. XL. memorat. Nec in hac votorum specie, in qua consistimus, silendum est, L. Papyrij Cos. celebre, & historiarum monumentis ad testãdum temporum frugalitatem consignatum votum. Is enim aduersus Samnites dimicaturus, in ipso discrimine, quo tẽpla Diis voueri mos erat, vouit Ioui Victori, SI VICISSET, LEGIONESQVE HOSTIVM FVDISSET, POCILLVM MVLSI, PRIVSQVAM TEMETVM BIBERET, SI ESSE FACTVRVM. Quod cùm Liuio lib. X. prædicat etiam Plinius lib. XIIII. Natural. histor. cap. XIII. Sed & Q. Seruilium Halam Dictatorem, ex auctoritate patrum, SI PROSPERE BELLVM CONTRA GALLOS EVENISSET, ludos magnos vouisse Liuius lib. VII. refert. Idem lib. VI. auctor est ædem Martis Gallico bello votam. Eodémque libro legimus, Camillum Dictatorem belli causa contra Veios dictum, omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos Veijs captis se facturum, ex Senatusconsulto vouisse. Marcus quoque Fuluius Prætor, quemadmodum idem Liuius lib XXXIX. perstringit, ludos magnos Ioui Opt. Max. vouit eo die, quo Ambraciam cepit. Quinctium cùm in eo esset Marcellus, vt manum conscreret cum Gallis, & eorum duce Virdomaro, vouisse eum Ioui Feretrio Plutarchus refert, τὰ κάλλιστα τῶν ὅπλων τοῖς πολεμίοις ὑπλων κρεμάσων. Idẽ in Camillo, votũ eius refert huiusmodi. ταῦτα μὲν αὐτὸς ὑπεσχετο, ἡ δ' ἀρχὴ δηλη τῷ πολέμῳ τέλος ἀνάλωτος λαβὼν, τὰς μεγάλας θυσίας ἄξειν, ἡ καὶ θύειν, καὶ μυτέρα. Μαθόντας κάλλιστα μαχέσθαι, κρεμάσειν. Idem in Mario: Εὔξατο δὲ ἡ Κάτλος ὁμοίως αὐτοκὼν τὰς χώρας, κρεμάσειν ἡ τύχῃ ἡμέρας ἑκάστης. Bello quoque Gallico ad Clastidium Marcellus templũ Honori & Virtuti vouit, vt Liuius lib. XXVII. Valer. Max. lib. I. cap. I. & Plutarch. in eius vita scribunt. Bellis verò Punicis Repub. multum afflicta & ob assiduas calamitates crebrásque clades acceptas valde attonitis & stupefactis ciuium mentibus, ædem Menti librorum Sibyllinorum monitu votam præter Liuium lib. XXII. testis est Ouidius lib. VI. Fast. his versibus:

Mens quoque numen habet: Menti delubra videmus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.
Pœne rebellabas, & toto Consulis omnes
Attoniti, Mauras pertimuere manus.
Spem metus expulerat, cùm MENTI VOTA SENATVS
SVSCIPIT, *& melior protinus illa venit.*

Flaminium etiam Cõcordiæ ædem vouisse, SI RECONCILIASSET POPVLO ORDI-

NES, Plinius lib. XXXI. cap. I. literis prodidit. Sanè, PRO VALETVDINE POPVLI, peste grassante, ædē Apollini votam à Liuio lib. IIII. scriptum extat. Idem lib. XL. refert, ob pestem, quæ iam tertium annum vrbem Romanam atque Italiam vastabat, Consulem Apollini, Æsculapio, Saluti vota vouere, & dare signa inaurata iussum, quæ vouit deditque. Eodem teste lib. XLI. populus Ro. Q. Martio Philippo verba præeunte in foro votum concepit, SI MORBVS PESTILENTIAQVE EX AGRO ROMANO EMOTA ESSET, BIDVVM FERIAS AC SVPPLICATIONEM SE HABITVRVM. Eáque est supplicatio, quam priore anno VALETVDINIS POPVLI CAVSA, votam idem lib. XLII. scribit. Qua loquendi figura idem lib. XXXVIII. SVPPLICATIO *inde*, ait, *ex Decemuirorum decreto* PRO VALETVDINE POPVLI, *fuit per triduū: quia grauis pestilentia vrbem atque agros vastabat.* Et lib. XXV. *Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non* VALETVDINIS ERGO, *vt plerique rentur, votorum.*

PLANE pro ægrorum salute, vota interdum suscipiebantur. Suet. in Claud. cap. XLV. QVASI PRO ÆGRO VOTA ADHVC SVSCEPTA sunt. Tacit. lib. III. *Incessit deinde religio, quonam in templo locandum foret* DONVM, QVOD PRO VALETVDINE AVGVSTÆ EQVITES RO. VOVERANT EQVESTRI FORTVNÆ. Liuius lib. XXXIX. *Adolescentulum appellat:* SE PRO ÆGROTO VOVISSE, *vbi primùm conualuisset, Bacchis eum se initiaturum.* Sic & pro Vero ad Parthicum bellum Senatu consentiente misso, cùm eum Canusij ægrotare rumor esset, vota suscepta Capitolin. in M. Antonino philosopho scribit. Propertius lib. II. Eleg. VII.

Hæc mihi VOTA TVAM PROPTER SVSCEPTA SALVTEM.

Denique in lapidibus monimentísque & inscriptionibus antiquis huiusmodi generis votorum frequens est mentio. Cæterùm, pro Pompeij salute, cùm is in Campania aduersa valetudine laboraret, vota ab vniuersa Italia suscepta fuisse legimus, quod post hominum memoriam nunquam antea factum erat. Id quod Velleius Patercul. obiter attigit his verbis. *Qui si ante biennium quàm ad arma itum est, perfectis muneribus theatri, & aliorum operum, quæ ei circumdedit, grauissima tentatus valetudine, in Campania, quo quidem tempore vniuersa Italia* VOTA PRO SALVTE EIVS PRIMO OMNIVM CIVIVM SVSCEPIT. De quibus votis hæc Dio lib. XLI. scribit. Τοσαύτην γὰρ εὔνοιαν αὐτοῦ πᾶσαι, ὡς εἰπεῖν, αἱ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πόλεις εἶχον ὥστε ἐπειδὴ ἤκουσαν αὐτὸν ὀλίγον ἔμπροσθεν ἐπικινδύνως νοσοῦντα, ΣΩΤΗΡΙΑ αὐτοῦ δημοσίᾳ θύειν εὔξασθαι. Et hoc est, quod Iuuenalis Satyra X. significat.

Prouida Pompeio dederat Campania febres
Optandas, sed multæ vrbes, & PVBLICA VOTA
Vicerunt.

Postea verò inualuit mos, vt ineunte anno pro Cæsarum salute vota publicè nuncuparentur. Quod, vt alios taceam, Caius noster in L. si caluitur D. de verbor. signific. tradit. Pro æternitate quoque imperij & pro principum ac ciuium salute nuncupari vota consueuisse Plinius in Panegyr. tradit. Tertullian. in lib. ad Scapul. *Sed ydē ipsi, qui* PER GENIOS EORVM *pridie vsque* IVRAVERANT, *qui* PRO SALVTE EORVM HOSTIAS ET FECERANT, ET VOVERANT, *qui Christianos sæpe damnauerant, hostes eorum sunt reperti.* Idem in Apologetico testatur, crimini datum Christianis, læsæq; maiestatis eos accusatos, quòd pro salute Imperatorum vota nō facerent. Martial. lib. VIII. Epigrammat. ad Cæsarem Domitian.

Quantus Io Latias mundi conuentus ad aras
SVSCIPIT, ET SOLVIT PRO DVCE VOTA SVO!

Cornel. Tacit. lib. III. *Pontifices eorúmque exemplo cæteri sacerdotes* CVM PRO INCOLVMITATE PRINCIPIS VOTA SVSCIPERENT, *Neronem quoque & Drusum iisdem Diis cōmendauere.* Quod vbi Tiberius comperit, egisse eum cum Senatu Suetonius auctor est, non debere talia illis præmia tribui. Huiusmodi vota Dio lib. LVIII. appellat. τὰς εὐχὰς, τὰς κατ' ἔτος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ποιουμένας. Imperatorum certè, exceptis Tiberio & Caio, mentionem factam fuisse in votis annuis, eodem lib. ita scribit. Καὶ τῆς γερουσίας ἀτιμῶσαι τὸν Γάϊον ἐθελησάσης, ψηφισθῆναι μὲν αὐτὸς ἐκώλυσεν, ἰδίᾳ δὲ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ νυκτὸς ἁπάσας ἠφάνισε, καὶ διὰ ταῦτα τὸ

μὲν ὄνομα

μὲν ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν μνήμην ἐπί τε τοῖς ὅρκοις καὶ ἐπὶ ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ τιβερίου. Traianus Consul creatus (quod Plinius in Panegyrico miris in cælum laudibus effert) in fine votorum, quæ suscipi quotannis moris erat, adiecit: VT ITA PRECIBVS EIVS DII ADNVERENT, SI IVDICIVM SENATVS MERERI PERSEVERASSET. Item, VT ITA DEMVM EVM DII SERVARENT, SI BENE REMPVB. ET EX VTILITATE COMMVNI REXISSET. Et vice versa summa populi votorũ hæc fuit, VT POPVLVM SIC AMARENT DII, SICVT EVM PRINCEPS. Idem Plinius Bithyniam proconsulari imperio obtinens, sollemnia pro eiusdem Imperatoris incolumitate à se & militibus ac prouincialibus suscepta vota his verbis Epist. x. memorat: SOLEMNIA VOTA PRO INCOLVMITATE TVA, *qua publica salus cõtinetur &* SVSCEPIMVS PARITER ET SOLVIMVS, PRECATI DEOS. VT VELINT EA SEMPER SVSCIPI, SEMPERQ. SIGNARI. Eodémque lib. ob diem imperij eiusdem principis, præeunte se à militibus & prouincialibus vota concepta ita ostendit. *Diem,* DOMINE, *quo seruasti imperium, dum suscipu, quanta mereris lætitia celebrauimus:* PRECATI DEOS, VT TE GENERI HVMANO, CVIVS TVTELA ET SECVRITAS SALVTI TVÆ COMMISSA EST, INCOLVMEM FLORENTEMQVE PRÆSTARENT. Idem ibidem pro eiusdem Traiani incolumitate vota facta, soluta, & noua rursus suscepta scribens: PRECATI, ait, DEOS, VT TE REMQ. PVELICAM FLORENTEM ET INCOLVMEM EA BENIGNITATE SERVARENT, QVAM SVPER MAGNAS PLVRIMASQVE VIRTVTES, PRÆCIPVA SANCTITATE CONSEQVI DEORVM HONORE MERVISTI.

CÆTERVM ludos votiuos pro Augusti salute factos Plinius lib. VII. Natur. histor. cap. XLVIII. indicat. Suetonius etiã in Aug. cap. LIX. auctor est quosdã ciues morientes iussisse pro se vota solui, QVOD AVGVSTVM SVPERSTITEM RELIQVISSENT. Sed & pro Germanici incolumitate, cùm eum morbo leuatum, recreatúmq; fama ferret, vota reddita, Cornel. Tacit. lib. II. & Sueton. in Calig. cap. VI. scribunt.

Præterea VOTA, PRO eorum qui peregrè proficiscebantur REDITV suscipi consueuerant. Plaut. Amphitruo. Act. III. Sc. II.

Iube verò VASA PVRA *adornari mihi,*
Vt quæ apud legionem, VOTA VOVI, SI DOMVM
REDISSEM SALVVS, *ea ego exoluam omnia.*

Virgil. lib. II. Æneid.

VOTVM PRO REDITV *simulant.* —

Tibull. lib. III. Eleg. IIII.

At si PRO DVLCI REDITV *quæcumque* VOVENTVR.

Ouid. lib. II. Amor. Eleg. XI.

—PRO REDITV VICTIMA VOTA CADET.

Sueton. in Calig. cap. XIIII. *Cùm deinde paucos post dies in proximas Campaniæ insulas traiecisset,* VOTA PRO REDITV SVSCEPTA SVNT. Cornel. Tacit. lib. III. *Decreuere patres* VOTA PRO REDITV EIVS. Martial. Epigram. XLI. lib. IX.

Tarpeias Diodorus ad coronas
Romam cùm peteret Pharo relicta,
VOVIT PRO REDITV VIRI *Philene.*

In inscriptio. Ro. P. QVINTILIVS SEX. F. VARVS COS. LVDOS VOTIVOS PRO REDITV IMP. CÆS. DIVI AVGVSTI IOVI OPT. MAXIMO FECIT CVM CLAVDIO NERONE CONLEGA. Ouid. lib. V. Fastor. ludos Floræ Deæ votos, SI BENE FLORESCERENT SEGETES, ipsius Deæ ore canit.

Conuenere patres, & si BENE FLOREAT ARVVS,
Numinibus nostris ANNVA VOTA VOVENT.

Ludorũ quoque VOTIVORVM meminit Liuius lib. XXV. & lib. XL. & XLII. Puellæ verò suæ votum refert Catullus his versibus:

Nam SANCTÆ *Veneri, Cupidinique*

VOVIT, SI SIBI RESTITVTVS ESSEM,
Dedissémque truces vibrare Iambos,
Electissima pessimi poëtæ
Scripta, tardipedi Deo daturam,
Infelicibus vstulanda lignis.

Ad extremum verò rogat Venerem voti solutione contenta sit:

Nunc ô cæruleo crëata ponto; &c reliqua.

ACCEPTVM FACE REDDITVMQVE VOTVM.

SANE VOTIS factis, EA VT RATA ESSENT, precabantur. Ouidius libro VIII. Metamorphos.

—Duráque ad sydera supplex
Cressa manus tollens, RATA SINT SVA VOTA, PRECATVR.

Idem lib. III. Amor. Eleg. II.

SINT MEA SINT DOMINÆ FAC RATA VOTA MEÆ.

Martial. lib. IIII. Epigram. ad Phœbum.

FAC RATA VOTA PATRIS.—

Idem lib. X. Epigrammat.

DII TIBI DENT QVICQVID PRINCEPS TRAIANE MERERIS,
ET RATA *perpetuò, quæ tribuere,* VELINT.

VNDE RARA VOTA dicunt Propertius lib. IIII. Eleg. X. & Ouidius in Ibin: Similiter quæ cuenire ac re ipsa firmari cupiebant, ea vt RATA ESSENT optabant. Ouid. lib. I. Trist. Eleg. I.

Nos quoque quisquis erit, NE SIT MISER IPSE, PRECAMVR,
Placatos miseris qui volet esse Deos.

QVÆQVE VOLET, RATA SINT.—

Idem lib. II. de Ponto Eleg. V.

Quæ RATA SINT CVPIO: *rebúsque vt comprobet omen.*

Idem lib. I. Fastorum.

EFFICIATQVE RATAS VTRAQVE DIVA PRECES.

Eodémque modo RATA VERBA VT ESSENT, precabantur. Ouidius lib. II. Fastorum.

SINT RATA DICTA IOVIS.—

Proinde apud eundem poëtam lib. XV. Metamorphos. Mars Iouem ita alloquitur:

Dixísti: RATA SIT VERBORVM SVMMA TVORVM.

Sic & apud Senecam OEdipo Act. III. Sc. I.

AVDIOR, *vates ait,* RATA VERBA FVDI.

EX diuerso quæ abominabantur EA NE RATA ESSENT optabant: Ouid. lib. IX. Metamorphos.

— Quid vult sibi noctis imago
QVAM NOLIM RATA SIT.—

VOTIS autem RATIS, IRRITA, aduersantur. Ouid. lib. IIII. Fast.

IRRITA, *decepti,* VOTA, *colentis erant.*

Pedo Albinouanus in carmine consolator. ad Liuiam:

Iámque precaturus, quid ego iam credulus, inquit,
SVSCIPIAM, *in nullos,* IRRITA VOTA *Deos?*

Lucanus lib. IX.

VOTAQVE *turicremos* NON IRRITA *fudit in ignes.*

Eodémque sensu IRRITA TVRA, Ouid. lib. VII. Metamorphos. & lib. II. de Pōto Eleg. IX. & IRRITA PRÆSAGIA, lib. III. de Ponto Eleg. IIII. sicut IRRITAS PRECES Plinius in Panegyrico. Eadem vota & CADVCA vocat Ouid. in Ibin. vt CADVCAS PRÆCES idem lib. I. Fastor. his versibus:

— Nec lingua CADVCAS
Concipit vlla PRECES:—

VOTA

VOTA enim VALERE, & vice versa, CADERE, dicebant. Ouid. lib. IIII. Fast.

VOTA VALENT *meliora.--* Tibull. lib. II. Eleg. II.

VOTA CADVNT: *vtinam strepitantibus aduolet alis.*

Propert. lib. I. Eleg. XVII. —*Ingrato litore* VOTA CADVNT.

CÆTERVM vota quæ fiebant, CONCIPI, SVSCIPI, NVNCVPARI, dicebãtur. Quarum locutionum exempla, quòd passim in singulis ferè auctoribus occurrant, nulla adferam: nam diligentiam ex supervacuis affectare non est nostrum. Illud adnotatu dignum est, eos qui vota fecerant, REOS VOTI, eorúmque compotes factos, quoad promissa soluissent DAMNATOS VOTI, appellatos. Macrob. lib. III. Saturnal. cap. II. expendens hunc Virgilij versum, *Constituam ante aras* VOTI REVS: *Hæc vox*, ait, VOTI REVS, *propria est sacrorum*, VT REVS *vocetur, qui suscepto voto se numinibus obligat:* DAMNATVS *autem, qui promissa non soluat.* Setuius in schedis, DAMNARE, *est damno afficere, id est, debito liberare. Idcò & cùm vota suscepimus,* REI VOTI *dicimur, donec consequamur beneficium, & donec condemnemur, id est promissum soluamus, vt* Virgilius Bucolic. Ecloga VI. —DAMNABIS TV QVOQVE VOTIS. Liuius lib. V. *Camillus idẽtidem omnibus locis concionabatur, haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem, quæ* DAMNATA VOTI, *omnium rerum potiorem curam, quàm religione se exoluendi habeat.* Idem lib. VII. de L. Furio Dictatore, *Inter ipsam dimicationẽ ædem Iunoni Monetæ vouit, cuius* DAMNATVS VOTI, *cùm victor Romam reuertisset, Dictatura se abdicauit.* Et lib. X. *Vt ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiusdem* VOTI DAMNATA *Repub. in religionem venit.* Idem lib. XXXIX. DAMNATAM VOTI *Deũm benignitate exoluere id velle.* Et lib. XXVII. DAMNARENTVRQVE VOTORVM *quæ pro ipsis suscepissent.* Nonius Marcellus, DAMNARE *& condemnare pro liberare positũ est.* Titinnius Veliterna, *Fortasse notum fuisse, quo die liber foret. Nũc* EIVS VOTI CONDEMNATVS *immolauit hostiam.* Turpilius Leucadia, *Et amplius illam apparere condecet. Quandoquidem* VOTI CONDEMNATA EST. Sisenna histor. lib. IIII. QVO VOTO DAMNATI FOETVM *omnem dicuntur eius anni statim consecrasse.*

VOTA verò SOLVI & REDDI dicebantur. Vnde Macrobius lib. III. Saturnal. cap. V. ad illum Virgilij versum lib. V. Æneid.

Hanc tibi Eryx meliorem animam, pro morte Daretis,

PERSOLVO, eorum verborum proprietatem obseruans, adnotat Virgilium, vt NVNCVPATA VOTA significaret, dixisse PERSOLVO: quod de voto propriè dicitur. Sic & apud Ouid. lib. V. Fastor. Flora de ludis sibi ex voto suscepto factis,

Annuimus, ait, *votis: Consul cum Consule* LVDOS
Posthumio Lenas PERSOLVERE MIHI.

Valer. Max. lib. I. cap. I. *Item matri Deũm sæpenumero Imperatores nostri compotes victoriarum,* SVSCEPTA VOTA *Pessinuntem profecti* SOLVERVNT. Festus Pomp. *Minuitur luctus, cùm* VOTVM PVBLICE SVSCEPTVM SOLVITVR. Et certè voto, patres fa. puberes, sui iuris, obligari, ex eáque causa debitores effici, ac proinde quæ votorum compotes facti soluebant vota, ea, vt DEBITA SOLVI, ET REDDI, censebant. Liuius lib. V. de decima prædæ Veientanæ, quã Camillus vouerat, *Haud facilè*, ait, *inibatur ratio iubẽdi referre prædam populũ*, VT *ex ea pars* DEBITA, *in sacrũ secerneretur.* Valer. Max. lib. I. cap. I. *Cùm Marcellus quintũ Consulatum gerẽs, templũ* HONORI ET VIRTVTI, *Claſtidio prius, deinde Syracusis potitus*, NVNCVPATIS VOTIS DEBITVM *consecrare vellet.* Virgil. in Ceiri.

DEBITA *cùm castè* SOLVVNTVR VOTA *Mineruæ.*

Horat. lib. I. Carm. Ode XXXVI.

Et ture & fidibus iuuat
Placare, & vituli SANGVINE DEBITO
Custodes Numidæ Deos.

Vbi vetus interpres, *Sanguine*, ait, *debito*, id est, *votis pactis.* DEBETVR ENIM HOSTIA, *dum votis susceptis promittitur.* Eodemq; antiqui Grammatici referunt eiusdem poëtæ ex lib. II. Car. Ode VII. verba hæc, *Ergo obligatam* REDDE *Ioui dapẽ.* Propert. lib. I. Eleg. XVI.

DEBITAQVE *occultis* VOTA *tuli manibus.* Idem Eleg. XIX. lib. II.

Tu quoniam es, mea lux, magno demissa periclo,
Munera DIANÆ DEBITA REDDE, *choros.*

REDDE *etiam excubias diuæ nunc, antè iuuencæ:*
VOTIVAS NOCTES *& mihi* REDDE *decem.*

Tibull. lib.IIII.ad Apollinem.

Iam celeber, iam lætus eris, quum DEBITA REDDET
Certatim sanctis lætus uterque focis. Ouid.lib.I.de Ponto Eleg.v.

Turáque Cæsaribus cum coniuge Cæsare digna,
Diis ueris, memori DEBITA *ferre manu.*

In veteri inscriptio.RO.RVSTICELLA M. L.CYTHERIS DEBITVM REDDIDIT XII.KAL.SEPT. MALVGINENSE ET BLÆSO COS. Eodem pertinet quod Cicero III.in Catilin.Oratio. *Multi*, ait, *sæpe* HONORES DIIS IMMORTALIBVS *iusti habiti sunt, ac* DEBITI.

ATQVE adeo non tantùm VT DEBITA, sed & MERENTIBVS, seu MERITIS DIIS, REDDI VOTA dicebantur. Ouidius lib. v.Fast. de voto ab Æneа soluto, quo vinum vouerat:

Venerat Autumnus calcatis sordidus uuis,
REDDVNTVR MERITO DEBITA VINA IOVI.

Idem lib.IIII.Trist.Eleg.II.

Cúmque bonis nuribus pro sospite Liuia nato
MVNERA DAT MERITIS *sæpe datura Deis.* Et aliàs:
ET DABITVR MERITO LAVREA VOTA IOVI.

Idem lib.I.Trist.Eleg.IX.

Hæc si contigerint, MERITÆ CADET AGNA MINERVÆ.

Hinc Tibullus lib.I.Eleg.X. —VENERI MERENTI *fixam palmam dicit.* Sed & in veteri inscriptiónum Romanarum versu, Fortunæ MERENTI dona consecrari dicuntur. Hinc & MERITOS HONORES dixit Virgil.lib. III. Æneid. & MERITAS ARAS, Seneca in Hercule Furen. Act. IIII. Sc. I. Liuius lib. XLV. *Ad eosdem Deos, quibus uota nuncupauit,* MERITA DONA *populi Ro.traducit.*

Enimuero qui uota soluebant, ea se soluisse testabantur hisce sollemnibus verbis, VOTVM SOLVIT LIBENS MERITO, quæ his notis V.S.L.M. significabantur, quèadmodum Valerius Probus edidit. Cuius generis exempla propè immunera è lapidibus Romanis excerpta, descripta sunt in libris, qui in hoc argumento versantur: quæ quia legentibus obuia sunt, in his congerendis opera non abutar. Inuenitur & in vetustis lapidibus numísque eiusdem testationis Formula huiusmodi EX VOTO SVSCEPTO. Quò pertinent Suetonij verba hæc in Augusto cap.I.VII. *Omnes ordines in lacum Curtij quotannis,* EX VOTO, PRO SALVTE EIVS, *stipem iaciebant.* Horat.lib.I. Serm.Satyr.v.

—DONASSET *iamne catenam*
EX VOTO, *Laribus, quærebat.*—

PVBLICORVM utique votorum ipsa nuncupatio in tabulas referebatur. Fest.Pōp. NVNCVPATA *dicuntur,* VOTA, *quæ Consules, Prætores cùm in prouinciam proficiscuntur, faciunt. Ea in tabulas præsentibus multis referuntur.* Huiusmodi tabularum meminit & Suetonius in Aug. cap. XCVII. cùm ait: VOTA, *quæ in proximū lustrum* SVSCIPI *mos est, collegam suum Tiberium* NVNCVPARE *iussit. Nam se quamquam conscriptis paratisque iam tabulis negauit* SVSCEPTVRVM, *quæ non esset* SOLVTVRVS.

Similique modo cùm uota soluebantur, eius rei ergò tabulæ figi consueuerāt. Vtrumque testatur lapis nuper Romæ effossus illi, quem suprà protuli de fratrum Arualium sacris cohærens, cuius verba hæc sunt.

SVLPICIVS CAMERINVS, MAGISTER COLLEGII FRATRVM ARVALIVM NOMINE, VOTA NVNCVPAVIT PRO SALVTE NERONIS CLAVDI, DIVI CLAVDI F. GERMANICI CÆSARIS N. TIB. CÆS. AVG. PRO DIVI AVG. ABN.CÆSARIS AVG. GERMANICI PONT. MAX. TRIB. POT. VII.COS. IIII. ET OCTAVIÆ CONIVGIS VICTIMIS IMMOLATIS IN CAPITOLIO, QVÆ SVPERIORIS ANNI MAGISTRI VOVERANT, PERSOLVIT, ET IN PROXIMVM ANNVM NVNCVPAVIT, PRÆVNTE M. APONIO SATVRNINO: IOVI B. MARES II, IVNONI VACCAS II. MINERVÆ VACCAS

CAS II. SALVTI PVBLIC. VACCAS II. IN TEMPLO NOVO DIVO AVG. B. MARES II. DIVÆ AVG. VACCAS II. DIVO CLAVDIO B. MAR. II. IN COLLEGIO ADP. SVLPICIVS CAMERINVS MAGISTER, A. VITELLIVS, I. PISO L. P. M. APONIVS SATVRNINVS, P. MEMNIVS REGVLVS, L. SALVIVS, OTHO TITIANVS.

Circumfertur etiam Tabula quædam voti à plebe Narbonensi pro Augusti numine susceptι, quæ ita habet.

T. STATILIO TAVRO L. CASSIO LONGINO COS. X. KAL. OCTOBR.
NVMINI AVGVSTI VOTVM SVSCEPTVM A PLEBE NARBONENSIVM IN PERPETVOM.

QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT IMP. CÆSARI DIVI F. AVGVSTO PP. PONTIFICI MAXIMO, TRIB. POTEST. XXXIIII. CONIVGI, LIBERIS GENTIQVE EIVS, SENATVI POPVLOQVE ROMANO, ET COLONIS INCOLISQVE C. I. P. N. M. QVI SE NVMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT, PLEBS NARBONENSIVM ARAM NARBONE IN FORO POSVIT, AD QVAM QVOTANNIS VIIII. K. OCTOB. QVA DIE EVM SECVLI FELICITAS ORBI TERRARVM RECTOREM EDIDIT TRES EQVITES ROMANI A PLEBE, ET TRES LIBERTINI HOSTIAS SINGVLAS IMMOLENT, ET COLONIS ET INCOLIS AD SVPPLICANDVM NVMINI EIVS THVS ET VINVM DE SVO EA DIE PRÆSTENT, ET VIII. K. OCTOB. TNVS VINVM COLONIS ET INCOLIS ITEM PRÆSTENT. K. QVOQVE IANVAR. THVS ET VINVM COLONIS ET INCOLIS PRÆSTENT. VII. QVOQVE IDVS IANVAR. QVA DIE PRIMVM IMPERIVM ORBIS TERRARVM AVSPICATVS EST TNVRE VINO SVPPLICENT, ET HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT, ET COLONIS INCOLISQVE TNVS VINVM EA DIE PRÆSTENT.

ET PRIDIE K. IVNIAS, QVOD EA DIE T. STATILIO TAVRO, M. ÆMYLIO LEPIDO COS. IVDICIA PLEBIS DECVRIONIBVS CONIVNXIT, HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT, ET THVS ET VINVM AD SVPPLICANDVM NVMINI EIVS COLONIS ET INCOLIS PRÆSTENT. EXQVE IS TRIBVS EQVITIBVS ROMA LIBERTINIS VNV.***

SVNT & in vetustis marmoribus & numis. quamplurimæ votorum pro Salute & Reditu susceptorum testes inscriptiones. E quarum turba, vt cum delectu modum seruem, aliquot subijciam: In vna est, EX VOTO SVSCEPTO PRO SALVTE IMP. CÆSARIS M. AVRELIANI ANTONINI AVG. PII, FELICIS SEX. POMP. PRIVAT. CVM M. VIRRIO STRVTI P. COLVMNAS CVM EPISTILIO DEO MAGNO SERAPI IN INTROITVM EXORNAVERVNT. Altera sic habet, SVRIÆ DEÆ SACRVM EX VOTO SVSCEPTO PRO SALVTE. Et aliâs, PRO SALVTE D. D. N. N. AVGG. HERCVLI GENIO CENTVRIÆ EX VOTO POSVIT L. DOMITIVS VALERIANVS, & reliqua. E numismat. etiam Augusti hæc deprompsi. S. P. Q. R. IMP. CÆSARI CÆSAR AVGVST. VOT. SVSC. PRO SAL. ET RED. I. O. M. SACR. Ex altero verò hæc, IOVI VOT. SVSC. PRO SAL. CÆS. AVG. S. P. Q. R. L. MESCINIVS RVFVS S. P. Q. R. V. PRO RED. CÆS. Et alia hæc, CÆSARI AVGVSTO VOT. P. SVSC. PRO SALVTE ET REDITV I. O. M. SACRVM. Est & in Romano marmore incisum, HERCVLI INVICTO PRO SALVTE D. D. N. N. IMPP. CÆS. M. AVREL. ANTONINI P. F. AVG. ET M. AVR. ALEXANDRI NOBILISSIMI CÆS. TOTIVSQVE DOMVS DIVINÆ EORVM CON. X. P. R. P. V. ANT. VIL MARCIANI MASCVLINVS VALENS L. F. PR. DR. PEMININA ET AVR. FABIANVS. SIGNIFER. ET VAL. FIRMINVS OPTIO VII. QVOD PROFICISCENTES EXPEDITIONIBVS SACRIS VOVERANT REGRESSI CVM COMMANIPVLIS LIBENTES VOTVM SOLVERVNT.

Tudertino quoque lapidi insculpta sunt quæ sequuntur. PRO SALVTE COLONIÆ ET ORDINIS DECVRIONVM ET POPVLI TVDERTIS IOVI OPT. MAX.

CVSTODI CONSERVATORI, QVOD IS SCELERATISSIMI SERVI PVBLICI INPANDO LATROCINIO DEFIXA MONVMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA NVMINE SVO ERVIT AC VINDICAVIT ET METV PERICVLORVM COLONIAM CIVESQVE LIBERAVIT, L. CANCRIVS CLEMENTIS LIB. PRIMIGENIVS SEX. VIR. II. AVGVSTALIS ET FLAVIALIS PRIMVS OMNIVM HIS HONORIBVS AB ORDINE DONATVS VOTVM SOLVIT. Item Murtiæ in Hiſpania huiuſmodi inſcriptio viſitur, CASTORI ET POLLVCI DIIS MAGNIS SVLPITIA Q. SVLPITII F. VOTVM OB PILIVM SALVTI RESTITVTVM. Alibi in eadem regione, PLVTONI DEO IN LOCO SVE TERRA CONC. PERICVLO OCEANI LIBERATVS ARAM POSVIT PAE. VICELLIANVS EX VOTO. Et in Luſitania, NYMPHIS AVITVS PROCVLI P. PRO SALVTE PLACCILLÆ FLACCI V. C. P. VXORIS SVÆ VOTVM LIB. AN. SOL. Aliâs etiam legimus, C. PVLLIDIVS CELLIOR SENEX NVMINI SILVANI GRATIARVM AGENDARVM CAVSA VOTVM SOLVIT. Item in alio lapide, DEO SANCTO APOLLINI PACIFERO EX VOTO LIBENS SOLVIT MILES COHORT. X. PRÆTOR.

EXTAT verò tabulæ votiuæ, ſed valde corruptæ & luxatæ exemplum apud Liuium lib. XL. vbi M. Æmylium Cenſorem ædem Larium Permarinum dedicaſſe ait, quam quadraginta antè annis L. Æmylius Regillus vouerat nauali prælio aduerſus præfectos regis Antiochi: ſupra cuius templi valuas tabula fixa erat cum huiuſmodi titulo. DVELLO MAGNO REGIBVS DIRIMENDO CAPVT SVBIGENDIS PATRANDÆ PACIS HÆC PVGNA EXEVNTI L. ÆMYLIO M. ÆMYLII FILIO AVSPICIO, IMPERIO, FELICITATE DVCTVQVE EIVS INTER EPHESVM CAMVCVMQVE INSPECTANTE COS. IPSO ANTIOCHO, EXERCITV OMNI, EQVITATV ELEPHANTISQVE CLASSIS REGIS ANTIOCHI ANTEA SIC VICTA, FVSA, CONTVSA FVGATAQVE EST, IBIQVE EO DIE NAVES LONGÆ CVM OMNIBVS SOCIIS CAPTÆ QVADRAGINTA DVÆ. EA PVGNA PVGNATA REX ANTIOCHVS REGNVMQVE EIVS: EIVS REI ERGO ÆDEM LARIBVS PERMARINIS VOVIT. De cuius tabulæ ſanitate & integritate neque repromittere neque præſtare quidquam poſſum: quandoquidem iis morbis & vitiis laborat, quæ abſque manuſcriptorum librorum auxilio curare difficile eſſet. Ego planè Dauum me eſſe non OEdipum ingenuè profiteor. Certis quidem numeris & pedibus ſupraſcriptum carmen conſtare, atque adeo verſibus Saturniis ſcriptum adfirmare non dubito Attilij Fortunatiani auctoritate fretus, cuius hæc ſunt in lib. de Arte, verba. *Apud noſtros autem in tabulis antiquis, quas triumphaturi duces in Capitolio figebant, memoriæque ſuæ titulum Saturnius verſibus perſequebantur, talia reperi exempla: Ex Regilli tabula,* DVELLO MAGNO DIRIMENDO REGIBVS SVBIGENDIS. Quod initium à Liuiani Codicis ſcriptura paullulum differt. Saturniorum autem verſuum meminit Varro lib. VI. de Lingua Lat. Cuiuſmodi verſus ſolutos fuiſſe & liberos oſtendit Seruius in lib. II. Georgic. ad ea verba: *Verſibus incomptis ludunt: Incomptis*, inquiens, *id eſt carminibus Saturnio metro compoſitis, quod ad rythmum ſolùm vulgares componere cõſueuerant.* Feſtus Pomp. in verbo, *Saturnus: Verſus quoque antiquiſſimi, quibus Faunus fata cecinisſe hominibus videtur, Saturnij appellantur, quibus & à Næuio bellum Punicum ſcriptum eſt, & à multis aliis plura compoſita ſunt.* Aſconius Pædianus in Orat. II. in Verrem: *Antiquum Næuij eſt, Fatò Metelli Romæ fiunt Conſules: cui tunc Metellus Cos. iratus, verſu reſponderat ſenario hypercatalecto, qui & Saturnius dicitur, Dabunt malum Metelli Nævio poëtæ.* De quo verſuum genere latè & copioſè diſſerit Marius Victorinus lib. IIII. de Orthograph. & de Metrorum ratione cap. vlt. Illius porrò voti etiam meminit Macrob. lib. I. Saturnal. cap. X. dicens, *Vndecimo autem Kalendarum feriæ ſunt Laribus dedicatæ, quibus eadem, bello Antiochi, Æmylius Regillus Prætor in campo Martio curandam vouit.*

ALIVD præterea votiuæ tabulæ exemplum reperi apud Plin. lib. VII. Natur. hiſtor. cap. XXVI. quo loci Pompeiũ in delubro Mineruæ, quod ex manubiis dicauit, huiuſmodi tabulam fixiſſe refert. CN. POMPEIVS MAGNVS IMP. BELLO XXX. ANNORVM CONFECTO, FVSIS, FVGATIS, OCCISIS, IN DEDITIONEM ACCEPTIS HOMINVM

HOMINVM CENTIES VICIES SEMEL LXXXIII. M. DEPRESSIS AVT CAPTIS NAVIBVS DCCCXLVI. OPPIDIS, CASTELLIS MDXXXVIII. IN FIDEM RECEPTIS, TERRIS A MÆOTIS LACV AD RVBRVM MARE SVBACTIS, VOTVM MERITO MINERVÆ.

SED & cùm votiua dona & munera Düs figebantur, ponebantúrque, Titulos adscribere mos erat, quemadmodum Liuius lib. XXIII. ostendit. Ouidius lib. VIII. Metamorphos.

—DANT MVNERA TEMPLIS,
ADDVNT ET TITVLOS: TITVLVS *breue carmen habebat:*
VOTA PVER SOLVIT, QVÆ POEMINA VOVERAT IPHIS.

Ouid. lib. II. Amor. Eleg. XIII.

Ipse ego TVRA DABO *fumosis candidus aris,*
Ipse feram ante tuos, MVNERA VOTA, *pedes.*
ADIICIAM TITVLVM, SERVATA NASO CORINNA:
TV MODO FAC TITVLO MVNERIBVSQVE LOCVM.

Sueton. in Calig. cap. XIIII. *Vt verò in aduersam valetudinem incidit, pernoctantibus cunctis circa palatium, non defuerunt qui depugnaturos se* PRO SALVTE ÆGRI, QVIQVE CAPITA SVA, TITVLO PROPOSITO VOVERENT. Huc pertinet quod idē in Augusto cap. LIX. *Nonnulli, ait, Patrumfamiliâs, testamento cauerunt, vt ab hæredibus suis,* PRÆLATO TITVLO *victimæ in Capitolium ducerentur,* VOTVMQVE PRO SE SOLVERETVR, QVOD SVPERSTITEM AVGVSTVM RELIQVISSENT. Propertius Eleg. III. lib. III.

Armáque cùm tulero portæ VOTIVA *Capenæ,*
Subscribam, SALVO GRATA PVELLA VIRO.

Idem lib. II. Eleg. XIX.

Pro quibus optatis sacro me carmine damno,
Scribam ego, PER MAGNVM SALVA PVELLA IOVEM.

VOTA porrò non tantū tabellis mandari, sed & cera figi, & quidē plerumq; in femore genúve Deorū annulo obsignari consueuisse indicio est quod Apul. Apolog. I. VOTVM, ait, *in alicuius statuæ femore* ADSIGNASTI *igitur magus es: aut cur signasti?* Philostrat. quoq; de quodam simulacro: Καὶ νὴ Δία ἀλείφοντες τέ καὶ ἐπισφραγιζόμενοι τὰς εὐχὰς ἐξηλλάχασι τοῦ ᾠδοῦς. Plin. Epist. ad Traian. lib. X. *Sollemnia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, &* SVSCEPIMVS *Domine, pariter &* SOLVIMVS, *precati Deos,* VT *velint ea semper* SOLVI *sempérque* SIGNARI. Et huc pertinet quod Iuuenal. Sat. X. scribit:

Ergo superuacua, aut perniciosa petuntur,
Propter quæ fas est GENVA INCERARE DEORVM.

Illic enim vetus interpres, *Incerare, insignare, vota facere,* interpretatur. Ad hāc rē faciūt etiā hæc Luciani in Philopseude verba: πολλὸν ἦδ' ὅσ' ἔκειντο ὀβολοὶ πρὸς τοῖν ποδοῖν αὐτοῦ καὶ ἄλλα νομίσματα ἔνια ἀργυρᾶ πρὸς τὸν μηρὸν κηρῷ κεκολλημένα καὶ πέταλα ἐξ ἀργύρου, εὐχαί τινος, ἢ μισθὸς ἐπὶ τῇ ἰάσει, ὁπόσοι δι' αὐτὸν ἐπαύσαντο πυρετῷ ἐχόμενοι. Sed & qui salui è naufragio euaserant vnà cum tabula vestes suas ex voto suspendere solebant. Virgil lib. XII. Æn.

Seruati ex vndis vbi FIGERE DONA *solebant*
Laurenti diuo, & VOTAS SVSPENDERE VESTES.

Horat. lib. I. Car. Ode V.

Me TABVLA *sacer—*
VOTIVA *paries indicat vuida*
SVSPENDISSE POTENTI
VESTIMENTA MARIS DEO.

Vbi vetus interpres notat, naufragos vestes, cum quibus euaserant in templo Neptuni aut alterius Dei marini ex pariete suspendere consueuisse ad voti solutionem.

ATQVE adeo pingi plerumque in his votiuis tabulis naufragorum casus & pericula solebant. Cic. lib. III. de Nat. Deor. *Tu qui Deos putas humana negligere, nónne animaduertis ex tot* TABELLIS PICTIS, *quàm multi* VOTIS *vim tempestatis effugerint, in portúmque salui peruenerint.* Quò allusit Horat. lib. II. Sermon. Saty. I. cùm ait,

VOTIVA, *pateat, veluti* DESCRIPTA TABELLA,

Vita senis. —

Quemadmodum bellè explicat vetus interpres his verbis. VOTIVA TABVLA EST, *quæ ex voto posita est in templo aut aliquo loco publico, in qua descripta, hoc est,* DEPICTA EST *fortuna alicuius. Ita solent naufragi, suum naufragium in tabella depictum circumferre, & in templis alicui Deo consecratum suspendere.* Pictarum etiam tabularum, quas in templis ponebant, qui è morbo conualuerant, meminit Tibull. lib. 1. Eleg. III.

Nunc Dea, nunc succurre mihi: nam posse mederi
PICTA *docet templis multa* TABELLA TVIS.

EX hoc portò votorum figendorum, rerúmque votiuarum suspendarum ritu manat, quod ait idem Tibull. lib. II. Eleg. V.

PENDEBATQVE *vagi pastoris in arbore* VOTVM,
Garrula siluestri fistula sacra Deo.

Item quod Propert. lib. IIII. Eleg. III.

Omnibus heu portis PENDENT *mea noxia* VOTA.

SED antequam ab hoc votorum sermone digrediar, è re esse puto, sollemnes quosdam in votis faciendis seruatos ritus adnotare. A magistratibus certè & populo, vota PRÆEVNTE PONTIFICE MAX. suscipi & nuncupari consueuisse non est ignotum. Hoc palàm facit Liuius lib. XXX. quô loci Consulem præeunte Pontif. Max. vouisse narrat. Et lib. XXXVI. vbi à Cos. votum præeunte Pontif. Max. nuncupatũ scribit. Item lib. XL. Q. Martio Philippo verba præeunte populum Ro. votum suscepisse refert. Idem lib. XLII. *In Capitolio*, ait, *vouit Consul ludos fieri donariáque dari quanta ex pecunia decreuissent Senatus, cùm cẽtum & quinquaginta non minus adessent:* PRÆEVNTE VERBA LEPIDO PONTIF. MAX. ID VOTVM SVSCEPTVM EST. Vnde Valer. Max. lib. VIII. cap. XIII. Metellum, cùm admodũ senex Pontifex creatus esset, tutelam tamẽ cæremoniarum per duos & viginti annos ore in votis nuncupandis mirimè hæsitante gessisse scribit. Et hoc est quod Valer. Flacc. lib. I. Argonautic. *Sacerdotem ait* DICTARE PIA VOTA.

ATQVE adeò in sollemnibus votis non modò de scripto præisse aliquem, verũ etiam adhibitos appositósq; custodes & obseruatores vota nuncupantibus, qui attenderent. Plinius lib. XXVIII. Natur. histor. cap. II. docet. Quo sensu CVSTODIS nomen accipiẽdum est apud Senecam lib. I. de Clement. cùm ait, *Quid pulchrius est quàm viuere optantibus cunctis, &* VOTA NON SVB CVSTODE NVNCVPANTIBVS? Publicis etiam sacerdotibus mandata fuisse vota quæ fierent, idem Seneca indicat Controuers. II. lib. I. *Pro libertate*, inquiens, *vota facienda sunt, captiui e mandabitis? pro pudicitia vota facienda sunt, præstitute mandabitis? pro militibus vota facienda sunt, isti mandabitis?*

PRÆTEREA illud, priusquam à votis abeam, admonebo, eundem vouẽtium, quem & precantium habitum corporis fuisse. Vota namque SVBLATIS IN CÆLVM MANIBVS suscipi & nuncupari consueuisse, tàm verum est, quàm quod verissimum. Sic Liuius lib. X. *Inter hæc Cõsul* MANVS AD CÆLVM ATTOLLENS, *voce clara ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouit.* Idem lib. XXX. *Quæ vota singulorum vniuersorúmque fuisse? quoties in concilio voces* MANVS AD CÆLVM PORRIGENTIVM *auditas? En vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam, bona pace florentem visuri essent?* Ouid. lib. XI. Metamorphos.

— *Hic votis numen adorat,*
BRACHIAQVE AD CÆLVM, *quod non videt, irrita* TOLLENS
POSCIT OPEM. —

Sic in suprà citatis Virgilianis & Ouidianis votis Cloanthus *palmas vtrasque* porrò *tendere*, & Ascanius, *diuersa brachia ducere*, Augustus verò, MANVS TENDERE, dicuntur. Et apud Plutarchum in Mario, τὰς χεῖρας dicuntur Marius & Catullus, dum vouent, Seneca lib. II. de Benefic. *Hoc dicit, qui non exaudit precãtium voces, & vndique* SVBLATIS IN CÆLVM MANIBVS VOTA FACIENTIVM *priuata ac publica.* Hoc etiam significat Virgilius in Ceiri, cùm ait,

— *Et altum*
Suspicit ad culti nutantia sydera mundi,
Non accepta pius promittens munera Diuis.

Ind:

Inde est quod ait Velleius Paterc. l. volum. posterio. *Lætitiam illius diei concursumque ciuitatis & vota penè inferentium cælo manus.* Denique in numismate quodam Hadriani votum publicum exprimitur figura stolata stante, vtramque manum in sublime attollente. Opi verò, quæ eadem Terra credebatur, SEDENTES vota concepisse, terramque de industria tetigisse, Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. x. notat. Idémque ex Varrone D. August. lib. VII. de Ciuit. Dei tradit.

PEANE Græci tam precationes quàm vota communi vocabulo EYXAΣ appellãt. Valerius tamen Maximus lib. 1. cap. 1. vota sic à precationibus distinguit, vt dicat, Veteres cùm aliquid EXPOSCENDVM erat, VOTO; cùm COMMENDANDVM, PRECATIONE vsos. Quo exposcendi verbo prisci auctores non rarò in hac re vtuntur. Virgil. lib. III. Æneid.

Sed VOTIS PRECIBVSQVE *iubent* EXPOSCERE PACEM.

Liuius lib. II. PACEM DEVM *veniámque irarum cælestium & finem pesti* EXPOSCVNT. Ouid. lib. IX. Metamorph.

Cogor OPEMQVE *tuam timidus* EXPOSCERE VOTIS.

ENIMVERO vt precationum & votorum, ita & deuotionum, imprecationum, dirarum & execrationum certam fuisse conceptionem constat. Certa plane fuisse & sollemnia verba, quibus Dictatores, Coss. Prætores sese hostiúmque legiones deuouebant, ostendit Cicero lib. II. de Nat. Deor. *At verò*, inquiens, *apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidã Imperatores etiam se ipsos Dijs immortalibus* CAPITE VELATO, VERBIS CERTIS PRO REPVB. DEVOVERENT.

QVO in loco perperam recentiores quidam, verbis conceptis, emendarunt, vocémque, vt ita dicam, sexagenariam de ponte, id est antiqua sua possessione deiectam, quæ sede sua pulsa iure eũ his interdicto vnde vi experiretur. Solẽnia enim legitima & cõcepta verba, CERTA vocasse veteres non est ignotum. Cicero lib. II. de Legib. *Sũt* CERTA LEGVM VERBA, *neque ea prisca.* Idem lib. II. de Inuent. *Cùm in* CERTA VERBA IVRENT *Iudices.* Idem lib. I. de Oratore: *Si iudicaretur* CERTIS *quibusdam* VERBIS, *non nouus nuptus fieri cum superiore diuortium.* Varro lib. V. de ling. Lat. *Hinc Fasti dies, quibus* CERTA VERBA LEGITIMA *sine piaculo Prætoribus licet fari.* Sic & Sext. Põpon. Pontificem, dum dedicat, CERTA VERBA fari ait, in verbo *Fanum.* Et templa loca esse CERTIS VERBIS definita, in verbo *Minora.* Eiusmodique verba Theophilus TYΠIKA vocat. §. I. Instit. de Legat. I §. procurator. Instit. de his per quos ag. possl. & §. vlt. de adlignand. libert. §. in has De verbor. obligat. §. I. quib. mod. toll. obligat. OIKEIA PHMATA tit. de Interdict. OIKEIA ΓPAMMATA titul. de literar. obligat. Quæ strictim obitérque interfatus, ad deuotionum sollemnia verba reuertar. Seneca Epist. LXVIII. lib. IX. *Decius se pro Repub. deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc fraternæ virtutis æmulus,* CONCEPTIS SOLLEMNIBVS *ac iam familiaribus* VERBIS *in aciem confertissimam irruit.* Plinius lib. XXVIII. Natur. histor. cap. II. *Durat immenso exemplo Deciorum patris & filij, quo* SE DEVOVERE, CARMEN. Auctor lib. de Vir. Illustrib. cap. XXVII. de P. Decio filio agens: *Exemplum*, ait, *patris imitatus aduocato M. Liuio Pontifice, hastæ insistens, &* SOLLEMNIA VERBA *respondens se & hostes Dijs manibus* DEVOVIT.

QVALE verò id carmen esset, aperit Liuius lib. VIII. qui Decium in prælio contra Latinos his verbis præeunte Pontifice Maximo se deuouisse, narrat. IANE, IVPITER, MARSPITER, QVIRINE, BELLONA, LARES, DIVI NOVENSILES, DII INDIGETES, DIVI QVORVM EST POTESTAS NOSTRORVM, HOSTIVMQVE, DIIQVE MANES, VOS PRECOR, VENEROR, VENIAM PETO, FEROQVE, VTI POPVLO ROM. QVIRITIBVS VIM VICTORIAMQVE PROSPERETIS, HOSTESQVE POPVLI ROM. QVIRITIVM TERRORE, FORMIDINE, MORTEQVE APPICIATIS: SICVT VERBIS NVNCVPAVI, ITA PRO REPVB. QVIRITIBVS, EXERCITV, LEGIONIBVS, AVXILIIS POPVLI ROM. QVIRITIVM, LEGIONES AVXILIAQVE HOSTIVM MECVM DIIS MANIBVS TELLVRIQVE DEVOVEO. Quibus adiicit licuisse Consulibus & Dictatoribus, cùm legiones hostium deuouerẽt, non vtique se, sed quem

vellent, ex legione Romana scripta, ciuem deuouere. Idem Liuius lib. x. *Hæc loquutus, M. Liuium Pontificem, quem descendens in aciem, digredi vetuerat ab se, præire iussit verba, quibus se legionésque hostium pro exercitu populi Rom. Quiritium* DEVOVERET. *Deuotus inde eadem precatione eodémque habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat* DEVOVERI: *cùm secundum sollemnes precationes adiecisset,* PRÆ SE AGERE SESE FORMIDINEM AC FVGAM, CÆDEMQVE AC CRVOREM CÆLESTIVM, INFERNORVM IRAS CONTACTVRVM FVNEBRIBVS DIRIS, SIGNA, TELA, ARMA HOSTIVM, LOCVMQVE EVMDEM SVÆ PESTIS ET GALLORVM AC SAMNITIVM FORE, *hæc execratus in se hostésque, quàs confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum, inferénsque se ipse, infestis telis interfectus est.* Et hoc est carmen, quod Pontificem Maximum præfatum idem auctor lib. v. scribit his verbis: *Sunt qui M. Fabio Pontifice Max. præfante carmen,* DEVOVISSE *eos se pro P. R. Quiritibúsque tradant.*

VRBES verò antiquitus, quemadmodum Macrob. lib. III. Saturnal. cap. IIII. exposuit, sollemni carmine deuouebantur, in hunc modum: DIS PATER, VEIOVIS, MANES, SIVE VOS QVO ALIO NOMINE FAS EST NOMINARE, VT OMNES ILLAM VRBEM CARTHAGINEM, EXERCITVMQVE, QVEM EGO ME SENTIO DICERE, FVGA, FORMIDINE, TERRORE COMPLEATIS, QVIQVE ADVERSVM LEGIONES, EXERCITVMQVE NOSTRVM ARMA TELAQVE FERENT, VTI VOS EVM EXERCITVM, EOS HOSTES, EOSQVE HOMINES, VRBES, AGROSQVE EORVM, ET QVI IN HIS LOCIS, REGIONIBVSQVE, AGRIS, VRBIBVSVE HABITANT, ABDVCATIS, LVMINE SVPERO FRIVETIS: EXERCITVMQ. HOSTIVM, VRBES, AGROSQVE EORVM, QVOS ME SENTIO DICERE, VTI VOS EAS VRBES, AGROSQVE, CAPITA, ÆTATESQVE EORVM DEVOTAS, CONSECRATASQVE HABEATIS, OLLIS LEGIBVS, QVIBVS QVANDOQVE SVNT MAXIME HOSTES DEVOTI: EOSQVE EGO VICARIOS PRO ME, PIDE, MAGISTRATVQVE MEO, ET PRO POPVLO ROM. EXERCITIBVS, LEGIONIBVSQVE NOSTRIS DO, DEVOVEO, VT ME MEAMQVE FIDEM, IMPERIVMQVE LEGIONES, EXERCITVMQVE NOSTRVM, QVI IN HIS REBVS GERVNDIS SVNT, BENE SALVOS SIVERITIS ESSE: SI HÆC ITA FAXITIS, VT EGO SCIAM, SENTIAM, INTELLIGAMQVE, TVNC QVISQVIS VOTVM HOC FAXIT, VBI VBI FAXIT, RECTE FACTVM ESTO: OVIBVS ATRIS TRIBVS, TELLVS MATER, TEQVE IVPITER OBTESTOR.

DIRARVM quoque & execrationum certam fuisse conceptionem ex ea Atteij obnuntiatione patet, quæ à Plutarcho in Crasso refertur, ex quo Appianus multa ad verbum, in suum Παρθικῶν librum dissimulata Plutarchi mentione transtulit: quod illiberale furtum, indicio meo nunc primùm detectum & prodítum credo. Et vt hãc quoque à studiosis gratiam ineam, insuper monebo ex Plutarcho replendam esse lacunam, quæ apud Appianum asteriſco notatur, vicisſimque esse multa in Plutarchi codice, quæ in Appiano seeus & interdum emendatius leguntur, vt non inutilem laborem capturus sit, qui exemplo meo vtrumque conferre non grauatè feret. Sed ne temerè plagij huius indicium profiteri, Appianúmque per calumniam reum agere videar, doceam necesse est, Plutarchum Appiano antiquiorem. Cuius rei probatio non longè petenda est: Plutarchum enim Traiani temporibus floruisse nemini est ignotum: Appianum verò post Adrianum vixisse, ex ipsomet apparet. Libro namque primo de bell. Ciuilib. hæc scribit: Ὁ δὲ Ἀδριανὸς ἄρξας μεμύθωται ὕστερον χρόνῳ πολλῷ τὸν Αὐτοκράτορα Ρωμαίοις ἡγούμενος, αἰσχύνεσθαι ἡμᾶς αὐτὸν ἐπίμονον ἐς βροτοὺς. Item in Ἰβηρικῇ. Καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι τοῖς Ἀδριανοῦ τοῦ ὕστερον Ρωμαίοις ἀρξάντων τῶν αὐτοκράτορα ἀρχῶν.

IGITVR vt ad diras redeamus, Crasso expeditionem aduersus Parthos paranti Atteium Tribunumpl. obnuntiasse dirarum execratione adhibita, memoriæ quoque prodiderunt Cic. lib. I. de Diuinat. Velleius Paterc. lib. II. Dio lib. XXXIX. Et hoc est quod Lucanus ait lib. IIII.

— Crassúmque in bella secutæ

Seue

Sæua Tribunorum VOVERVNT *prælia* DIRÆ.

FVISSE etiam ſollemnes quaſdam execrationes indicat Liuius lib.xxxi.cùm ait. *Precantibus* EXECRABILE CARMEN *ſacerdotibus.* Idémq; lib.x. ditum quoddam EXECRATIONVM CARMEN Samnitium memorat. Plin. lib.viii.cap.vii. Populus Pompeio diras, quas ille mox luit, pœnas imprecatum ſcribit. Idem lib. xxviii. cap. ii. *Defigi quidem* DIRIS DEPRECATIONIEVS *nemo non metuit.* Velleius Paterc. lib. ii. de Merula: *Inciſis venis ſuperfuſoque altaribus ſanguine, quos ſæpe pro ſalute Reip. flamen Dialis precatus erat, Deos* IN EXECRATIONEM *Cinnæ, partiúmque eius tum precatus, optimè de Repub. meritum ſpiritum reddidit.* Suetonius in Claud. cap. xii. *Quaſi parricidam* DIRIS EXECRATIONIEVS *inceſſere.* Tacitus lib. v. Druſi deficientis voces exceptas memorat, queis primò alienationem mentis ſimulans quaſi per dementiam funeſta Tiberio, mox vbi expes vitæ fuit, meditatas compoſitáſque Diras imprecabatur. Extant & Diræ Valerij Catonis in Battarum, Horatij in Canidiam in lib. Epodon, Ouidij in Ibin, Propertij in Cynthiam Eleg. vlt. lib. ii. Spartianus in Didio Iuliano: *In curiam* DIRAS IMPRECATI SVNT. Carminum etiam Deuotionúmq; à Cornel. Tacit. lib. ii. & lib. iiii. & Sueton. in Caligula cap. iii. fit mentio. Apuleius lib. ii. de Aſino aur. *An non putas* DEVOTIONIBVS MEIS *poſſe* DIRAS INNOVARI?

VT autem in votis vtebantur verbo VOVEO, ita & in deuotionibus & execrationibus, verbo, DEVOVEO. Ouid. in Ibin:

Illum ego DEVOVEO, *quem mens intelligit, Ibin.*

Et ibidem:

Nunc quo Battiades inimicum deuouet Ibin,
Hoc ego DEVOVEO *teque tuósque malo.*

Idem lib. v. Triſt. Elegv iii.

Quamuis interdum, quæ me leſiſſe recordor,
Carmina DEVOVEO, *Pieridéſque meas.*

Et lib. xiii. Metamorphoſ.

— Meúmque
DEVOVEAS *ſine fine caput.* —

SANE quibus imprecabantur, iis DEOS IRATOS exoptabant. Plaut. Amphitruo. Act. ii. Sc. ii.

— TE SVMME IVPITER,
QVÆSO, AMPHITRVONI VT SEMPER IRATVS SIES.

Quam imprecationem Alcmena abominans reſpondet, AH PROPITIVS POTIVS. Afranius Depoſito apud Non. Marcell.

DII SINT IRATI TIEI
Qui conciere cogites tantum mali.

Cic. lib. iii. de Diuinat. *Ergo*, inquit, *mihi Alabandus*, TIBI HERCVLES IRATVS SIT. Idem lib. iiii. Epiſt. ad Atticum. *De Apollonio quod ſcribis*, QVI ILLI DII IRATI *homini Græco.* Liuius lib. ii. in execratione, iuriſiurandi ſanciendi cauſa, Iouem Patrem, Gradiuúmque Martem, aliósque IRATOS DEOS, M. Flauoleium Centurionem inuocaſſe ſcribit. Idem lib. v. *Pro certo ſe habere, neminem in concione ſtare, qui illo die non* CAPVT, DOMVM, PORTVNASQVE L. VIRGINII AC MARCI SERGII SIT EXECRATVS DETESTATVSQVE. *Minimè conuenire, quibus* IRATOS *quiſque* DEOS PRECATVS SIT, *in his ſua poteſtate cùm liceat & oporteat non vti.* Tertullian. in lib. de Idololatr. *Scio quendam, cui Dominus ignoſcat, cùm illi in publico per litem dictũ eſſet,* IVPITER TIBI SIT IRATVS, *reſpondiſſe,* IMÓ TIEI. Sic & Ouid. lib. iii. de Arte aman. in ludo, in quo ſæpe furiis quibuſdam mentes agitantur:

Crimina, ait, *dicuntur, reſonat clamoribus æther.*
Inuocat IRATOS *& ſibi quiſque* DEOS.

IRATOS autem DEOS PROPITIIS opponi non eſt incognitum. Cicero in Piſo. *Quæ Dij negligunt, qui (vt noſter diuinus ille dixit Epicurus) neque* PROPITII *cuiquam eſſe ſolent, neque* IRATI. Seneca lib. ii. Natural. quæſt. *Mors omnes æquè vocat,* IRATIS DIIS, PROPITIISQVE *moriendum eſt.* Tertullianus Apologet. *Ne præmium eſſet iure libertatis*

dicere, NOLO MIHI IOVEM PROPITIVM. *Tu quis es? Me conueniat* IANVS IRATVS, *ex qua volet fronte.*

AC planè, quemadmodum quibus imprecabantur his DEOS IRATOS; ita quibus bonam & sanam mentem optabant, his DEOS PROPITIOS ET FACILES precabantur. Seneca Epist. CXI. lib. XV *Iubeo te habere mentem bonã, hoc est,* PROPITIOS DEOS *omnes, quos habet placatos & fauentes quisquis sibi se propitiauit.* Idem Seneca Epist. I. lib. XVII. turpissimum Mæcenatis de prorogando vitæ spatio votum ridens, QVID *huic optes,* ait, NISI DEOS FACILES? Votum autem illud Mæcenatis, cui Seneca eô loci illudit, certis adstrictum fuisse numeris, non dubium est: quos ego, si mihi bona Formularũ nostrarum pace ac venia, aliquantulum de spatio curriculóq; deflectere liceat, in aliquem Glyconiorũ versuum ordinem redigam, simúlque in integrum restituere eos, manuscriptorũ Nicolai Fabri codicum ope, conabor. Viam saltem ad absolutã eorũ emendationem sagacioribus præmonstrabo: quibus vice cotis Horatianæ hac in parte fungi, & vel rudem atque impolitam obliteratorum versuum formam proponere, præclarum ducerẽ. Sic ergo distinguendi videntur:

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa,
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes,
Vita dum superest, bene est;
Hanc mihi, vel acutã
Si sedam cruce, sustine.

Verùm ne vt emansor à signis absim longius, apud Terentiũ Phormio. Act. IIII. Sc. III. Antipho dubitans vtrum insaniret aliquis, *Satin',* ait, *illi* DII SVNT PROPITII? Liuius lib. XXXIX. *Electus à matre, quòd probus adolescens* (NI PROPITII ESSENT) *obscœnis, vt fama esset, sacris initiari nollet.* Et his quidem, quorum optatis fortuna respondebat DEOS PROPITIOS. Insanientibus verò, infelicibus atque ærumnosis DEOS IRATOS esse credebant. Plaut. Amphitruo. Act. IIII. Sc. II.

TIBI IVPITER, DIIQVE OMNES IRATI CERTO SVNT.

Idem Ruden. Act. IIII. Sc. IIII.

TIBI HERCLE DEOS IRATOS *esse oportet quisquis es.*

Et Pœnulo Act. III. Sc. III.

Hunc chlamydatum quem vides,
EI MARS IRATVS EST.

Terent. Andr. Act. IIII. Sc. I.

Nisi mihi NEOS *satis*
Scio fuisse IRATOS, *qui auscultauerim.*

Cicero in Orat. pro Cœlio: *Huic homini ego fortasse & pauci* DEOS PROPITIOS, *plerique autem* IRATOS *putabunt.* Apud Plaut. Mil. glor. Act. III. Sc. I. Palestrio fortunas Periplectomeni laudans, NII TIBI, ait, SVNT PROPITII.

MENDICI quidẽ cerè gentilũ, his qui eleemosynã largiebantur, aliique his, à quibus beneficium accipiebant, DEOS PROPITIOS precabantur. Auctorem habeo Tertullian. lib. de Idololatr. cuius ipsamet verba ponam: *Si dedero eleemosynam, vel aliquid præstitero beneficij, & ille mihi* DEOS SVOS *vel* COLONIÆ GENTIVM PROPITIOS IMPRECATVR. Eodem modo PROPITIVM quoque Cæsarem precatos, ostendit Plinius Epist. vlt. lib. VI.

EST & illa peruulgata, crebríque comicorum vsurpata sermonibus imprecationis species, DII TE PERDANT, qua Plaut. vtitur Mercato. Act. V. Sc. IIII. & Pseudolo Act. IIII. Sc. VII. Milite glor. Act. II. Sc. III. Casina Act. III. Sc. IIII. Epidico Act. I. Sc. I. & Menechm. Act. II. Sc. II. &, IVPITER TE PERDAT, Ruden. Act. II. Sc. vlt. vel, IVPITER TE MALE DISPERDAT. Curculio. Act. V. Sc. II. &, IVPITER TE PERDVIT. Epidico Act. I. Sc. I. vt &, TE BONVS MERCVRIVS PERDAT, Casina Act. II. Sc. III.

ATQVE vt in bonis precibus Deos Deásque confusè précabantur, quemadmodum ex Plauto Pseud. Act. I. Sc. III. & Act. V. Sc. vlt. itidémque Pœnulo Act. III. Sc. III. & Act. V. Sc. IIII.

v.Sc.IIII.planum fit:Sic etiam,cùm imprecabãtur,Deos Deásque generaliter,VT PERDERENT,rogabant.Plaut.Moſtellar.Act.III.Sc.I.

DII TE DEÆQVE OMNES FVNDITVS PERDANT.

Idem Caſina Act.II.Sc.III.& Sc.IIII.

DII ILLVM OMNES PERDANT, DEÆQVE.

Et Mercato Act.IIII.Sc.IIII. TE DII DEÆQVE PERDVINT.Cuiuſmodi imprecationis Formula extat in Moſtellar. Act.II.Sc.II.Curculio Act.v. Sc.vlt.& Menæchm. Act.II.Sc.II. Terentius Eunucho Act. II.Sc. III.

VT DII ILLVM DEÆQVE SENIVM PERDANT.

Idem Heautontimor.Act.IIII.Sc.v.

VT TE QVIDEM OMNES DII, DEÆ, *quantum eſt,Syre,*
Cum tuo iſto inuento,cúmque incæpto, PERDVINT.

Et Hecyra Act.I.Sc.II.

AT TE DII DEÆQVE PERDVINT *cum iſthoc odio Laches.*

His finitimum eſt illud Phormio.Act.v.Sc.VIII.

MALVM QVOD ISTI DII DEÆQVE OMNES DVINT.

INTERDVM dominatim Iouem in hoc genere,dein alios Deos inuocabant.Plautus Moſtellar.Act.I.Sc.I.

TE IVPITER DIIQVE OMNES PERDANT.

Idem Captiu.Act.IIII.Sc.I.

IVPITER TE DIQVE PERDANT.

Ibidémque Act.IIII.Sc.IIII.

DIESPITER TE DIIQVE ERGA SILE PERDANT.

Similes imprecationes lector deprehendet Menæchm.Act.v.Sc.v. Curculio.Act. I.Sc. III.& Ruden.Act.IIII.Sc.IIII.Seneca etiam lib. de Conſolat. ad Albin. DII ISTOS DEÆQVE PERDANT, *quorum luxuria tam inuidioſi imperij fines tranſcendit.*

EX Formulis imprecationum eſt hæc quoque, DII TE INFELICITENT. Cæcilius Nauclero apud Nonium,VT TE DII OMNES INFELICITENT, *cum malè monita memoria.*Plautus Pœnulo Act.II.Sc.II.& Mercato Act.I.Sc.III.

DII ILLVM INFELICITENT.

Idem Caſina Act.II.Sc.II.

DII ME ET TE INFELICITENT.

Et Epidico Act.I.Sc.I.

DII IMMORTALES TE INFELICITENT.

NEC prætermittenda eſt illa Terentiana imprecatio,DII TE ERADICENT,cuius exempla habemus Andr. Act.IIII. Sc.v.& Heautontimor.Act.III.Sc.II.

IN vſu etiam erat hæc loquendi formula, QVÆ RES TIBI VERTAT MALE, quam in Plauti Curculio.Act.II.Sc.II.& Terent.Adelph.Act.II.Sc.I. & Phormio.Act. IIII.Sc.III.legere me memini. Virgilius Bucolic.Ecloga vlt.

Hos illi, QVOD NEC BENE VERTAT, *mittimus agnos.*

OBSERVANDVM inſuper eſt imprecãtes dixiſſe,MALE SIT.Plaut.Curcul.Act. IIII.Sc.vlt,MALE VALE, MALE SIT TIBI.Ouid.lib.I.de Arte aman.

Sed MALE SIT, *tacita mente,* PRECARE, VIRO.

Plautinus vtique Phædromus Palinuro ſeruo in Curcul. Act.I.Sc.II. ita imprecatur,MALE TIBI DII FACIANT.Cicer.lib.XI.Epiſtol.familiar.ad Brutum: DII ISTI *Segulio* MALE FACIANT *homini nequiſſimo.*Nec ignota eſt illa Comicorum imprecatio, I. vel ABI IN MALAM CRVCEM. Cuius exempla ſi quis requirat,inueniet in Plauti Pſeud.Act.III.Sc.vlt.& Pœn.Act.I.Sc.II.& Moſtellar. Act.III.Sc.III. & Caſina Act.III. Sc.IIII.& v. & ABI IN MALAM REM, apud Terent. Andr. Act.II. Sc.I.& Phormione Act. v. Sc. VII. Dici quoque ab imprecantibus ſolitum, VÆ CAPITI TVO, Plaut.teſtis eſt Amphitruo. Act.II. Sc. II.& Mil.glorio. Act.II. Sc.III.& Menæch.Act. III. Sc.II. itidémque Act.v. Sc. II. Addit idem Ruden. Act. II. Sc.III. VÆ CAPITI ATQVE ÆTATI TVÆ.

DISCEDENTIBVS verò ac peregrè proficiscentibus malè precãtes, VIAM ILLAM PERPETVAM, vel ITER ILLVD PERPETVVM impreeabantur. Turpilius apud Nonium in verbo, *Itiner: Age, age, egredere, atque vtinam istuc* PERPETVVM ITINER SIT TIBI. Cicero in Pisone. *Quod tibi in prouinciam proficiscenti euenit, vt omnes execrarentur,* MALE PRECARENTVR, VNAM TIBI ILLAM VIAM ET PERPETVAM ESSE VELLENT. Et hoc est quod idem in Sestiana, postquam Pisonem & Gabinium paludatos malis ominibus exisse dixit, addit: *Quibus vtinam euenissent ea quæ homines precabantur.*

IMPRECATIONES planè in se vel in alios, de quorum salute solliciti erant, factas, ita auertere solebant, VT IN EORVM QVI MALE PRECATI ERANT, CAPITA REIICERENT. Sic apud Plaut. Pœnul. Act. III. Sc. III. cũ aduocati dixissent Lyco Martem iratum esse, Lycus subiicit, CAPITI VESTRO ISTHVC QVIDEM. Sic & Aeontius Epist. XIX. Heroid. IN CAPVT SVVM periuria amicæ EVENIRE optat. Quinetiam si cui imprudenti maledictum excidisset, quod alterius animum offendisset, aut si quid cui imprecatus esset, cuius sibi gratiam fieri, veniámque dari postularet, IN CAPVT SVVM RECIDERE precabatur ea, quæ alij euenire optauerat. Tibull. Eleg. II. lib. I.

Et mala si qua tibi dixit dementia nostra,
Ignoscas: CAPITI SINT PRECOR ILLA MEO.

Exempla duo suppeditat Seneca: vnũ lib. III. de Benefic. alterum lib. IIII. eiusdem argumenti. Priore loco narrat Rufum virum ordinis Senatorij, cùm inter cœnam optasset, ne Cæsar ex ea peregrinatione, quam parabat, saluus rediret, postridie à seruo admonitum, quantum sibi periculi immineret ob ea quæ inter pocula, ebrius dixerat, Cæsari descendenti occurrisse, seseque ipsum vltrò detulisse, & cùm MALAM MENTEM habuisse se pridie iurasset, ID VT IN SE ET PILIOS SVOS RECIDERET, optasse. Posteriore verò loco refert, Mamercum quemdam, qui Asinium Pollionẽ verbo quodam obscœno offenderat, placandi eius causa dixisse, QVIDQVID MALI DIXI, MIHI ET CAPITI MEO. Cicero lib. VIII. Epist. ad Attic. *Multa mala cùm dixisset,* SVO CAPITI, *vt aiunt.* Idem Philipp. XI. *A qua cùm sit alienus,* SVO CAPITI, *saluis nobis,* OMINETVR. Cœlius Epist. I. ad Cicer. lib. VIII. Familiar. *Te ad* IX. *Kal. Ianuar. subrostrani* (QVOD ILLORVM CAPITI SIT) *dissiparant periisse.* Liuius lib. XXXIX. *Et* IN CAPVT *eorum detestari minas periculáque qui suasissent.* Virg. lib. VIII. Æncid.

DII CAPITI *ipsius generique referuent.*

Seneca in lib. de Consolat. ad Martiam: *Quis non si admoneatur, vt de suis cogitet, tamquam dirũ omen respuat, &* IN CAPITA INIMICORVM, *aut ipsius intempestiuis monitoris abire illa iubeat?*

PLERVMQ. enim HOSTIBVS EVENIRE optabant ea, quæ auersabantur. Ouid. lib. III. de Arte aman.

HOSTIBVS EVENIAT *tam fœdi causa pudoris,*
Inque nurus Parthas dedecus illud eat.

Idem Epist. XV. Heroid.

HOSTIBVS EVENIANT *conuiuia talia nostris.*

Et Epist. XIX.

HOSTIBVS, *& si quis ne fias nostra, repugnat,*
SIC SIT *vt inualida te solet esse mihi.*

Idem lib. III. Amor. Eleg. X.

EVENIAT *nostris* HOSTIBVS *ille pudor.*

Pedo Albinouan. in Carmine consolator. ad Liuiam:

Vrbs gemit, & vultum miserabilis induit vnum
GENTIBVS ADVERSIS FORMA SIT ILLA PRECOR.

Idem ibid.

HOSTIBVS EVENIAT *longa senecta metu.*

Propert. Eleg. VII. lib. III.

HOSTIBVS

HOSTIBVS EVENIAT *lenta puella meis.*

Idem lib. III. Ode XXVII.

HOSTIVM *vxores puerique, cæcos*
Sentiant motus orientis Austri.

Sic apud Senecam in Octauia Act. IIII. Sc. I. Poppæa mala & tristia somnia sacrificiis expiare constituens optat, VT TERROR IN HOSTES SVOS RECIDAT.

EXTREMVM illud erit, cùm maledictis ac probris seri ocimum consueuisse. Quod Plinius lib. XIX. cap. VII. ita memorat: *Nihil ocimo fœcundius. Cùm maledictis ac probris serendum præcipiunt: lætius proueniet. Satum etiam pauitur terra adacta cuminum, & qui serunt,* PRECANTVR NE EXEAT.

IAM VERO, vt ad ea quæ restant, pergamus, Dedicationes quoque certis & sollemnibus verbis factas Paulus in Festi Epitome indicat, cùm Fanum à Fano dictum, siue à fando tradit: eò quòd, DVM PONTIFEX DEDICAT, CERTA VERBA FATVR. Similiter Varro lib. V. de ling. Latina: *Hinc*, ait, *Fana nominata, quòd Pontifices, in sacrando*, FATI SVNT FINEM. Isidorus quoque lib. VI. Origin. *Omne*, ait, *quod Deo datur, aut Dedicatur aut Consecratur. Quod Dedicatur* DICENDO *datur, vnde & appellatur.* Apertius verò hoc ipsum Cicero Orat. pro domo sua ostendit, cùm domus suæ dedicationem, vt non ritè ac legitimè factam exagitat. *Ego verò*, inquit, *si omnia sollemnibus verbis veteribus & priscis institutis acta esse dicerem, tamen me Reipub. iure defenderem.* Et postea: *An* SI POSTEM TENVERIT PONTIFEX, *& verba ad religionem Deorum immortalium composita, ad perniciem ciuium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis?* Et ibidem: *Si is Q. Cæpionis inimici sui* POSTEM ÆDIVM TENVISSET, *& pauca verba fecisset, ædes Cæpionis essent dedicatæ.* Valerius Maximus lib. V. cap. X. *Horat. Puluillus cùm in Capitolio Ioui Opt. Max. ædem Pontifex dedicaret*, INTERQVE NVNCVPATIONEM SOLLEMNIVM VERBORVM, POSTEM TENENS, *mortuum esse filium suum audiuisset, neque manum à poste remouit, ne tanti templi dedicationem interrumperet.* Seneca lib. de Consolation. ad Martiam, *Puluillus hoc fecit Pontifex*, CVI POSTEM TENENTI, ET CAPITOLIVM DEDICANTI *mors filij nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia Pontificalia verba accepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato.* Et hæ nimirum sunt, quas Plutarch. in Publicola νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνὰς appellat. Ex quo, non minùs quàm ex illis Ciceronis, Valerij & Senecæ locis, obseruandum obiter moneo, in templorũ dedicationibus postẽ teneri cõsueuisse. Hoc enim Plutarc. apertè tradit his verbis: Ἡγρυμένων ἁπάντων εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὁ μὲν Ὡράτιος σιωπῆς γενομένης, τά τε ἄλλα δράσας καὶ τῶν θυρῶν ἀψάμενος, ὥσπερ ἔθος ἐστιν, ἐφθέγγετο τὰς νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνάς. Quod & Liuius lib. II. significat: *AEgrius*, inquiens, *quàm dignum erat, tulere Valerij necessarij, tam inclyta templi Horatio dari: postquam alia frustra iam tentata erãt*, POSTEM IAM TENENTI CONSVLI *inter precationem Deûm, nuntium incutiunt.*

VERBIS potrò sollemnibus præibant Pontifices in Dedicatione. Liuius lib. IX. de Cn. Flauio: *AEdem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicans, coactúsque cõsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Max. verba præire, cùm more maiorum negaret, nisi Consulem aut Imperatorem posse templum dedicare.* Varro lib. V. de lingua Lat. *Sic enim ædes sacra à Magistratu Pontifice præeunte dedicatur.* Vsos verò eos DEDICANDI verbo in hac re demonstrat Liuius lib. I. quo Romulum ita loquentem inducit: IVPITER FERETRI, HÆC TIBI VICTOR ROMVLVS REX REGIA ARMA FERO, TEMPLVMQVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO, SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVÆ REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CÆSIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Apud eumdem lib. X. *Virginius*, HANC, ait, EGO ARAM PLEBEIÆ PVDICITIÆ DEDICO. Tibull. lib. IIII. Elegiar.

VILLICVS *ærari quondam, nunc cultor agelli,*
HÆC TIBI PERSPECTVS TEMPLA PRIAPE DICO.

Vnde idem Eleg. x.

HANC TIBI FALLACI RESOLVTVS AMORE TIBVLLVS
DEDICAT, ET GRATA SIS, DEA, MENTE ROGAT.

Idem etiam probat inscriptio Capitolina his versibus:

ALCIDÆ SACRI GENERIS DECVS, HOC TIBI PRÆTOR
ET IOVIS ANTISTES DEDICO PERPETVVS.

Solebant autem Magistratus ædes aràsve dedicaturi, rem priùs ad collegium Pontificum referre, quibus vt adessent, denuntiari solebat ea verborum formula, quæ est à Ciceronc Oratio. pro domo sua posita, ADES, ADES, LVCVLLE SERVILI, DVM DEDICO ÆDEM HANC, VT MIHI PRÆEATIS, POSTEMQVE TENEATIS. Sed & bonorum Consecrationes, quæ à Tribunis plebis foculo posito, adhibito tibicine fiebant, sua habuisse sollemnia verba, Idem Cicero eadem declarat: *Si Tribunus pl.* ait, *verbis non minus priscis, & penè sollemnibus bona ciuis cuiuspiam consecrarit.* Et mox: *An Consecratio nullum habet ius, Dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tum obtestatio tibicinis? Quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt?*

NEC tamen VERBIS modò, sed ET MANV consecrationes fieri dicebantur. Cicero lib. II. de Legib. *Bene verò quod mens, pietas, virtus,* FIDES CONSECRATVR MANV: *quarum omnium Romæ* DEDICATA *publicè* TEMPLA *sunt.* Idem in Orat. pro domo sua: *Cùm suis* DICAT SE MANIBTS CONSECRASSE, *quæ tua fuit Consecratio?* Ouid. lib. I. Fast.

Sacra vocant Augusta patres: Augusta vocantur
TEMPLA, *sacerdotum rite* DICATA MANV.

Ædium autem sacrarum dedicationi leges dici solitas, Plinius lib. x. Epistolarum ad Traianum indicat: *An putes,* ait, *ædem,* CVI NVLLA LEX DICTA EST, *salus religione posse transferri?* Cui sic respondet Traianus: *Nec te moueat, quòd* LEX DEDICATIONIS *nulla reperitur.* Exemplum insigne ex Salonæ vrbis monumento, quod hodiéque Patauij visitur, proferam. Id autem est huiusmodi: LÆLIO CÆSARE IMP. P. CÆLIO. P. F. BALBINO VIBVLIO PIO COSS. VII. ID. OCTOBRES CN. DOMITIVS VAL. IL VIR. I. D. PRÆEVNTE C. IVLIO SEVERO PONTIFICE LEGEM DIXIT, IN EA VERBA, QVÆ INFRA SCRIPTA SVNT. IVPITER OPTIME MAX. QVANDOQVE TIBI HODIE ARAM DABO DEDICABOQVE OLLIS LEGIBVS, OLLISQVE REGIONIBVS DABO, DEDICABOQVE, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO: VT INFIMVM SOLVM HVIVS ARÆ EST, SI QVIS HIC HOSTIA SACRVM FAXIT, QVOD MAGMENTVM NEC PROTOLLAT, ITCIRCO TAMEN PROBE FACTVM ESTO. CETERÆ LEGES HVIC ARÆ EÆDEM SVNTO, QVÆ ARÆ DIANÆ SVNT IN AVENTINO MONTE DICTÆ. HISCE LEGIBVS, HISCE REGIONIBVS, SICVTI DIXI, HANC TIBI ARAM IVPITER OPTIME MAX. DICO DEDICOQVE, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, COLLEGISQVE MEIS, DECVRIONIBVS, COLONIS, INCOLIS COLONIÆ MARTIÆ, IVLIÆ SALONÆ, CONIVGIBVS, LIBERISQVE NOSTRIS. Cui simile aliud è Narbonis Martij antiquo lapide descriptum monumentum *ταυτολογίας* reprehensionem minimè veritus subiungendum censui, propter eam quæ inter vtramque inscriptionem intercedit varietatem. Sic autem habet:

NARBONESIS NVMINI AVGVSTI DEDICAVIT LEGIBVS IIS. Q. I. SS. NVMEN CÆSARIS AVG. P. P. QVANDO TIBI HODIE HANC ARAM DABO DEDICABO Q. HIS LEGIBVS, HIS Q. REGIONIBVS DABO DEDICABOQVE, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO VTI INFIMVM SOLVM HVIVSQVE ARÆ TITVLORVMQVE EST. SI QVIS TERGERE, ORNARE, REFICERE VOLET, QVOD BENEFICII CAVSA FIAT

IVS

IVS FASQVE ESTO, SIVE QVIS HOSTIA SACRVM FAXIT, QVI MAGMENTVM NEC PROTOLLAT, IDCIRCO TAMEN PROBE FACTVM ESTO. SI QVIS HVIC ARÆ DONVM DARE AVGERE QVE VOLET, LICETO, EADEMQVE LEX EI DONO ESTO, QVÆ ARÆ EST. CETERÆ LEGES HVIC ARÆ, TITVLISQVE EÆDEM SVNTO, QVÆ SVNT ARÆ DIANÆ IN AVENTINO. HISCE LECIBVS, HISQ. REGIONIBVS, SIC VTI DIXI, HANC TIBI ARAM PRO IMP. CÆSARE AVG. P. P. PONTIFICE MAXIMO TRIBVNITIA POTESTATE XXXV. CONIVGE, LIBERIS, GENTEQVE EIVS SENATV POPVLOQVE ROM. COLONIS INCOLISQVE COL. IVL. PATERN. NARB. MART. QVI SE NVMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT, DOQVE, DEDICOQVE VTI SIES VOLENS PROPITIVM.

QVIBVS in inscriptionibus notanda est haud vulgaris MAGMENTI vox, cuius & à Varrone lib. IIII. de ling. Lat. & Arnob. lib. VII. aduersus Gent. & Festo aut potius Paullo fit mentio. Et Varro quidem MAGMENTVM interpretatur esse ex immolata hostia defectum in iecore imponendo, augendi caussa, & ita appellatum à Magis, quod ad religionem pertinet. Glossarium verò vetus MAGMENTVM explicat, Ἐφ' ᾧ τὰ σπλάγχνα πήγνυται τοῖς βωμοῖς προσφέροντες. Sed institutum prosequamur. Aliam quoque formulam legis dictæ in Dedicatione habemus in Tabula, quæ Romæ conspicitur, in hæc verba: EX VOTO SVSCEPTO, QVOD DIV ERAT NEGLECTVM NEC REDDITVM, INCENDIOR. ARCENDORVM CAVSA, QVANDO VRBS PER NOVEM DIES ARSIT NERONIANIS TEMPORIBVS, ET HAC LEGE DEDICATA EST, NE CVI LICEAT INTRA HOS TERMINOS ÆDIFICIVM EXTRVERE, MANERE, NEGOTIARI, ARBOREM PONERE, ALIVDVE QVID SERERE, ET VT PRÆTOR, CVI HÆC REGIO SORTI OBVENERIT, LITATVRVM SE SCIAT, ALIVSVE QVIS MAGISTRATVS VOLCANALIB. X. K. SEP. OMNIBVS ANNIS VITVLO RÔBIO ET VERRE.

IN aliquo planè sacellis scriptum, Varrone teste, habebatur, NE QVID SCORTEVM ADHIBERETVR. Quod idcirco cautum ille lib. VI. de ling. Lat. tradit, ne mottetinum quid adesset. Vnde Ouid. lib. I. Fast.

SCORTEA NON ILLI FAS EST INFERRE SACELLO,
NE VIOLENT PVROS EXANIMATA FOCOS.

ARIS etiam titulos inscribi consueuisse, qui causam continebant, ob quam ex positæ essent, demonstrat Suetonius in Calig. cap. VIII. *Addit etiam*, inquiens, *pro argumento, aras ibi ostendi inscriptas*, OB ACRIPPINÆ PVERPERIVM. Atqui ita ARA ADOPTIONIS, intelligi debet apûd Tacitum lib. I. quæ nimirum adoptionis ergô posita erat. Extat & Romæ inscriptio huiusmodi:

I. O. M. D. PRO SALVTE AVGG. NN. SEPTIMI SEVERI PII PERTINACIS ET M. AVRELI ANTONII PII FELICIS AVG. ET IVLIÆ AVG. ET S. P. Q. R. SENNIVS AVGG. NN. OPTIO TABELLARIORVM STATIONIS MARMORVM. ARAM POSVIT.

Ibidem alia visitur his verbis:

C. MARCIVS C. F. SALVIANVS NORBA. CENIO CENTVRIÆ COH. X. PR. P. MARI BASSI IN QVA MILITAVIT ANN. XIIX. VOTO SVSCEPTO MISSVS HONESTA MISSIONE PRID. NON. IANVAR. Q. FABIO CATVLLINO, M. FLAVIO APRO COS. ANIMO LIBENS ARAM SVA PECVNIA POSVIT.

A Liuio etiam lib. XXVIII. memoriæ proditum est Annibalem in Iunonis Lacinix templo aram condidisse, dedicasséque cum ingenti rerum abs se gestarum Titulo Punicis Græcísque literis insculpto. Sed & quibus Diuis positæ essent, adscribi solitum ostendit Valerius lib. II. cap. V. *Cùm ad* XX. *pedum altitudinem*, ait, *humo egesta peruenissent, animaduertere* ARAM DITI PATRI, PROSERPINÆ, INSCRIPTAM. In numo quodam

Huiusmodi inscriptionũ sollẽnia verba erant hæc, DONVM DEDIT, vel DONVM POSVIT, quibus antiqui lapides abundant, ac plerumque notis hisce perscribuntur D.D. & D. P. Sed enim huius generis inscriptiones aliquot oculis subiicere satius fuerit. Ex earum ergo turba has selegi: HERCVLI INVICTO M. CASSIVS, HORTENSIVS PAVLINVS PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS DONVM DEDIT.

Q. NVMMIVS ALEXANDER DONVM DEDIT IOVI SABAZIO.

EVMOLPVS CÆSARIS A SVPELLECTILE DOMVS AVRII. ET CLAVDIA PALLAS SOLI ET LVNÆ DONVM POSVERVNT.

POMPEIVS AEPIVS FAVSTINVS V. C. PR. VR. N. D. D. FELICITER IN CAPITOLIO HERCVLI VICTORI, POLLENTI, POTENTI, INVICTO DONVM DEDIT. LIB. MER. Sed & aræ cuidam Romanæ huiusmodi Titulus inscriptus est, ANNÆVS PLACIDIVS HERCVLI DONVM DEDI.

QVINETIAM causa doni dati titulo plerumque cõprehẽdebatur. Quod significat Tibull. lib. 1. Eleg. x. cũ ait, —VENERI QVI MERENTI, FIXA, NOTET CASVS AVREA PALMA MEOS. Id quod sequens inscriptio testatur: MINERVÆ MEMORI COELIA IVLIANA INDVLGENTIA MEDICINARVM EIVS INFIRMITATE GRAVI LIBERATA D. P. Et alibi: SOLI SACRVM PRO SALVTE CL. IVLIANI PR. VR. PRÆP. ANNONÆ TI. IVLIVS EALBILLVS S. SOL. DED. XIII. KAL. FEBR. L. ANNIO FABIANO M. NONIO MVCIANO COSS. Item hæc: IMP. CÆSAR DIVI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS IMP. VII. COS. XI. TRIB. POT. XIV. ÆGYPTO IN POTESTATEM POPVLI ROM. REDACTA SOLI DONVM DEDIT. Refertur & à Liuio lib. XL. huiusmodi DONI TABVLA: TIB. SEMPRONIVS GRACCHVS COS. IMPERIO, AVSPICIOQVE, LEGIO, EXERCITVSQVE POPVLI ROM. SARDINIAM SVBEGIT. IN EA PROVINCIA HOSTIVM CÆSA AVT CAPTA SVPRA LXXX. MILLIA. REPVB. FELICISSIME GESTA, ATQVE LIBERATIS VECTIGALIEVS, EXERCITVM SALVVM ATQVE INCOLVMEM PLENISSIMVM PRÆDÆ DOMVM REPORTAVIT: ITERVM TRIVMPHANS ROMAM REDIIT. CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT. In inscriptione quadam Rom. legimus: IOVI SOLI INVICTO SERAPIDI T. ÆLIVS ANTIPATER PROC. AVGG. CVM VMERICIA BASSA CONIVGE GRATIAS AGENTES POSVERVNT.

ET quidem si ex voto suscepto Signa ponerentur, exprimi id titulo addito solebat. Liuius lib. XXIII. *Statua loricata, amicta toga, velato capite, & tria Signa cum* TITVLO *lamnæ æreæ inscripto*: MVNITIVM PRO MILITIBVS QVI CASILINI IN PRÆSIDIO FVERANT, VOTVM VOVISSE. Romæ huiusmodi inscriptio vlitur. SILVANO SANCTO C. ACTVRNIVS MEDICVS LVD. GALLIC. PORTICVM, ET EXEDRAM ET SIGNVM ÆNEVM VOTO SVSCEPTO LIBENS MERITO DEDIT. KAL. MAII L. MARTIO ET SEX. COSS. Et alibi: GENIO FORINARVM ET CVLTORIEVS HVIVS LOCI TERENTIA NICE *& cet.* SIGNVM ET EASIM VOTO SVSCEPTO DE SVO POSVIT. In Hispania verò extat huiusmodi inscriptio: Q. SERVILIVS VVLNERE SERVATVS, HERCVLI DEO INVICTO SIGNVM ÆREVM EX VOTO POSVIT PROPE MARTEM ARGENTEVM IN MAGNA ARA. Romæ item hæc: T. AVRELIVS AVG. LIB. DIOSCORVS VOTVM ÆSCVLAPIO SANCTO OB PROCESSVS SVOS CVM VALERIA NICE CONIVGE, ET AVRELIO DIOSCORO . . . . VICTORINÆ FILIO D. D. Et aliàs: LIBERO PATRI SANCTO SACR. SEX. COELIVS PRIMITIVVS ET PVBLICIA ANTVLLA VOTO SVSCEPTO.

NEC VERO Pontificias Formulas tacitus præterire possum, quarum familiam ducet ea, qua Pontifex in virgine Vestali capienda vtebatur, quam Agellius lib. 1. Noct. Atticar. cap. 11. ex Fabij Victoris lib. 1. excerptam ab obliuionis iniuria vindicauit. Ea erat huiusmodi: SACERDOTEM VESTALEM QVÆ SACRA FACIAS,

QVÆ IVS SIET SACERDOTEM VESTALEM FACERE PRO POPVLO ROM. QVIRITIBVS, VT QVOD OPTIMA LEGE FIAT, ITA TE AMATA CAPIO. Nam quæ legebantur Vestales, CAPI propriè dicebantur: cui verbo peculiarem in hac re locum fuisse Chirius Fortunatian. lib.III. Rhetoricor. notat: *Vt si*, ait, *Dictatorem* DICTVM *dicat*, *Flaminem* PRODITVM, VESTÆ VIRGINEM CAPTAM: cultus loquutionis aliquot exẽpla lib.III. De Verbor. quæ ad ius pertinent Significar. attuli, quibus & hæc quæ sequuntur accedent. Tacitus lib. II. *Post quæ rediit Cæsar* CAPIENDAM VIRGINEM *in locum Occiæ*. Idem lib.IIII. *Decretum Corneliæ virgini, quæ in locum Scantiæ* CAPIEBATVR. Et lib.XV. *Defunctáque virgo Vestalis Lælia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum* CAPTA EST. Suetonius in Augusto cap.XXXI. *Sed & commoda auxit præcipuè Vestalium virginum, cúmque in demortuæ locum aliam* CAPI *oporteret*. Prudent. lib.II. contra Symmach.

Ac primùm paruæ teneris CAPIVNTVR *ab annis.*

Quamquam & VESTALEM LEGERE, Liuius lib.I. semel atque iterum dixit. Sed & CAPI FLAMEN à Pontifice Max. dicebatur, & ita Liu. lib. XXVII. & Valerius Max. lib. VI. cap. IX. loquuntur: Quem & INAVGVRATVM fuisse Liuius lib. XXVII. & XL. & Agellius lib. XV. cap. XXVII. docent. Pontificẽ verò Max. in puluinaribus verba hæc vsurpasse, VIGILASNE DEVM GENS? Seruius in lib. II. Æneid. notat. Idem in X. Æneid. ad eum versum —*Vigilásne Deum gens? Verba*, ait, *sunt sacrorum. Nam virgines Vestæ certo die ibant ad Regem sacrorum, & dicebant*, VIGILASNE REX? VIGILA. Idem in lib. VIII. Æneid. ad ea verba, —*Vtque impulit arma*, *Hoc*, ait, *ad pedites pertinet: Est autem sacrorum. Namque qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus, primò Ancilia commouebat, post hastam simulachri ipsius dicens*, MARS VIGILA.

PLANE in feriis imperandis, VT LITIBVS ET IVRGIIS ABSTINERETVR, per præconem edici solitum Cicero lib.I. de Diuinat. docet. Proinde Ouid. lib.I. Fastor. de feriis Calend. Ianuariar. agens:

LITE, ait, VACENT AVRES, INSANAQVE PROTINVS ABSINT
IVRGIA, DIFFER OPVS LIVIDA LINGVA TVVM.

Martial. lib. X. Epigrammat.

NATALEM COLIMVS, TACETE LITES.

Vnde Liuius lib. V. in primis lectitemus, quæ in vrbe Romana per octo dies facta sunt, cùm inimicis quoque benignè & comiter sermones habitos, IVRGIISQVE ET LITIBVS TEMPERATVM fuisse scribit. Apud eumdem lib. XXVIII. Scipio, *Hoc die*, inquit, *Tribuni pleb. vósque Quirites, cum Hannibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnaui. Itaque* HODIE CVM LITIBVS ET IVRGIIS SVPERSEDERE ÆQVVM SIT: *ego hinc extemplo in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonémque ac Mineruam cæterósque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo.* QVOCIRCA Cicero in iis, quas edit legibus, hoc caput ponit lib.II. FERIIS IVRGIA AMOVENTO. Eodémque lib. PERIARVM, ait, FESTORVMQVE DIERVM RATIO IN LIBERIS REQVIEM HABET LITIVM ET IVRGIORVM. Quorum vocabulorum coniunctio obseruanda est. Varro lib. VI. *Quod*, ait, *iurgio, id est litibus*. Et mox: *Ex quo licet videre* IVRGARE *ab iure dictum, cùm quis iure litigarit*. Cicero de Repub. lib.IIII. *Si* IVRGANT, inquit: *Beneuolorum concertatio, non lis inimicorum* IVRGIVM DICITVR. Et mox; IVRGARE *igitur lex putat, vicinos non litigare.*

QVINETIAM feriis publicis ante Flamines quosdam incessisse, qui opere abstinere monerent, Sext. Pomp. lib. XIII. tradit. PRÆCLAMITATORES, ait, *vel vt alij legunt, Proclamitatores dicuntur, qui Flaminibus Diali, Quirinali, Martiali, antecedentes exclamant*, FERIIS PVBLICIS VT HOMINES ABSTINEANT SE OPERE, *quia hu opus facientem videre, irreligiosum est*. Idem ibidem: *Præcias dicebant, qui à Flaminibus præmittebantur, vt denuntiarent opificibus*, MANVM ABSTINERENT AB OPERE: *ne si vidisset sacerdos facientem opus sacra pollueretur*. Seruius integer ad illum Virgilij versum lib. I. Georgic.

Quippe

Quippe etiam festis quædam exercere diebus

Sunt enim, ait, *aliqua quæ si festis diebus fiant, ferias polluant: Quapropter & Pontifices sacrificaturi præmittere Calatores suos solent, vt ficubi viderint opifices adsidentes, opus fieri prohibeant, ne pro negotio suo & ipsorum oculos & Deorum cæremonias attamineñt. Feriæ enim operæ Deorum creditæ sunt.* Quod Macrob. quoque lib. I. Saturnal. cap. XVI. memorat his verbis. *Adfirmabant autem sacerdotes pollui ferias, si indictus conceptísque opus aliquod fieret. Præterea Regem sacrorum Flaminésque non licebat videre ferias opus fieri, & ideo per præconem denuntiabant, ne quid tale ageretur, & præcepti negligens mulctabatur.* Plutarchus institutum Numæ recensens in eius vita: Ἐμάθετο δὲ παῖς παρὰ πομπῆς, ait, ἡνίκα ὅλας τὰς ἱερὰς τὰς πομπὰς παρεκαλοῦντο κήρυκες ἀπὸ τοῦ πόλιν, ἐλευθέρους ἢ τὰ ἔργα κατεπαύοντες. Cuius rei rationē mox reddens, ὥστε χρῆναι τοὺς πολίτας μήτε ἀκοῦσαί τι τῶν θείων μὴ τετραμμένους ἢ παρέργως ἢ ἀμελῶς, ἀλλὰ σχολὴν ἄγοντας ἢ παρόντας τοῦ θεραπεύειν. ὡς παράξει μείζονι τῇ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβείαν ψυχάριόν τι ἢ πατάγων ἢ πραγμῶν ἢ ὅσα τοιαῦτα τοῖς αἰσχίοσιν ἢ βαναύσοις πόνοις ἕπεται κεχαρισμένας τὰς ὁδοὺς ταῖς ἱερουργίαις παρέχοντας. Ex quorum locorum collatione efficitur, quos Festus Pomp. PRÆCLAMITATORES, VEL PRÆCIAMITATORES vocat, eos à Seruio CALATORES, à Macrobio PRÆCONES, à Plutarcho κήρυκας appellari.

PONTIFICVM etiam sollemnia verba hæc erant, NAPVRAS NECTITO. quo dicto funiculos ex stramentis factos Festus Pomp. scribit. In vrbe quoque condenda, SISTERE FANA, cùm dicebant, significabant loca in oppido futurorum fanorum constituere, vel lectisternia certis locis & Diis habere. Ex Pontificum autem commentariis Plinius lib. XVIII. cap. II. hæc verba citat, AVGVRIO CANARIO AGENDO DIES CONSTITVANTVR PRIVSQVAM PRVMENTA VAGINAS EXVANT, ET ANTEQVAM IN VAGINAS PERVENIANT.

COMPITALIORVM verò ferias, quas quotannis concipi solitas Varro lib. v. de ling. Lat. scribit, quibúsnam verbis olim Prætor cõcipetet, Agell. lib. x. cap. XXIIII. docet. *Ius autem erit*, ait, *perpetuæ veterum consuetudinis demonstrandæ gratia, verba sollemnia Prætoris ponere, quibus more maiorum ferias concipere solet, quæ appellantur Compitalia: Ea verba hæc sunt,* DIE NONI POP. RO. QVIRITIBVS COMPITALIA ERVNT, QVANDO CONCEPTA FVERINT NEFAS. Idem ipsissim Macrob. lib. I. Saturnal. cap. IIII. paullò diuersis verbis refert. Reliquas etiam ferias conceptiuas certis ac sollemnibus verbis, quæ LEGITIMA Ouid. appellat, concipi consueuisse apparet ex his versibus lib. II. Fast.

Curio LEGITIMIS *tunc* FORNACALIA VERBIS
MAXIMVS INDICIT, *nec stata sacra facit.*

Varro lib. v. de ling. Lat. REX CVM FERIAS *mensturas nonis Februariis* EDICIT, *hunc diem* (videlicet Lupercaliorum) FEBRVATVM *appellat.* Ad feriarũ, quoque sollemnia verba, pertinēt, quæ Arnob. lib. VII. aduersus Gent. velut ex communi Gentilium sermone, recitat. LAVATIO DEVM MATRIS, EST HODIE: IOVIS EPVLVM CRAS EST: ÆSCVLAPII GERITVR, CELEBRATVRQVE VINDEMIA: LECTISTERNIVM CERERIS BRITIDIBVS PROXIMIS: TELLVRIS NATALIS EST. D. Ambros. in Epist. ad Corinth. I. cap. VI. *Aut indicem publicũ, cui dici solet:* HODIE DIES SACRORVM EST, IVS DICI NON POTEST. Quin & mensũ Nonas certis & conceptis verbis calari solitas Varro lib. v. de lingua Lat. docet. *Primi*, inquiens, *dies mensium nominati Calendæ, ab eo quod his diebus* CALENTVR *eius mensis Nonæ à Pontificibus,* QVINTANÆ NE AN SEPTIMANÆ *sint futuræ in Capitolio, in curia Calabra sic dicta,* QVINQVE (aut vt alij legunt) QVINQVIES KALO IVNO NOVELLA: SEPTEM (aut vt alij legũt) SEPTIES KALO IVNO NOVELLA. Sunt tamẽ quibus placeat ita emendari, DIES TE QVINQVE KALO IVNO NOVELLA, SEPTEM DIES TE KALO SVNO NOVELLA.

ALIA quoque plurima è Pontificum adytis prompta verba Arnob. lib. VII. aduers. Gent. in medium profert. Denique nomina sacrorum locorum sub congrua proprietate proferre, Pontificalem obseruationem esse, Macrobius lib. III. cap. IIII. tradit. Locorum verò sacrorum has ex Varrone, Agellio, Festo, Macrob. Cornelio Fronto. & aliis, differẽtias obseruaui. Dicebant enim ÆDES, TEMPLA, DELVBRA, FANA, SACELLA,

CELLAS, SACRARIA, TESCA, FAVISSAS. Collegij etiam Pontificum decretum quoddam Agell. lib. IIII. cap. VI. ex quinto librorum Atteij Capitonis, quos de iure Pontificio scripserat, literis consignatum reliquit.

EX Augurali verò disciplina illud animaduerti, Augures cùm de cælo seruarent, & aliquid comperirent, quod rem susceptam dirimeret, id duobus his verbis, ALIO DIE, denuntiasse. Ciceto II. in Anton. Oratio. *Confecto negotio bonus Augur Lælium decreuit,* ALIO DIE, inquit. Et paullò pòst: *Sed si nihil est cùm Augur his verbis nuntiat, quibus nuntiasti, confiteor te, cùm,* ALIO DIE, *dixeris, sobrium non fuisse.* Cic. lib. II. de Legibus: *Quid grauius quam rem susceptam dirimi, si vnus Augur* ALIO DIE *dixerit?* Liuius lib. VIII. *Nec quęquã mortalium extare, qui se vidisse, aut audiuisse, quid dicat quod* AVSPICIVM DIRIMERET.

HIS consequens est, vt Augurum quod SALVTIS vocabatur, attingam: cuius Cicero lib. I. de Diuinatio. meminit. Quod longo tempore intermissum Augustus testibus Suetonio cap. XXXI. & Dione lib. LI. restituit. Tacitus etiã lib. XII. idem Augurũ quinq; & viginti ánnis omissum repeti ac continuari placuisse tradit. De quo Dionis è lib. XXXVII. verba, quæ ad eius cognitionem explicationémque pertinent, subijciam. τὸ δὲ σύμπαν, ait, ἐκ τῶν ὑγιείας ἀνομασμένον μαντείας τινὸς τρόπος ἦν τοιόσδε τις παρ' ἡμῖν. οἱ δὲ ἱερεῖς τῶν σφετέρων ὀνομάτων τῷ δήμῳ αἴτησιν ὡς ὑπὲρ ὅσου χρὴ αὐτὴν αὐτῶν περὶ συγχωρῆσαι, γενέσθαι. In cuius porrò Formula adscripta fuisse hęc verba, PRÆTORES MAIORES MINORESQVE, nõ malè colligere videor, ex eo quòd Fest. Pomp. lib. XI. scribit, *Pro collegio Augurum decretum est, quòd in* SALVTIS *augurio* PRÆTORES MAIORÈS ET MINORES *appellentur, non ad ætatem, sed ad vim imperij pertinere.*

ERAT & Augurum sollemnis pronuntiatio, VITIO MAGISTRATVM CREATVM, VITIO DIEM DICTAM, VITIO TABERNACVLVM CAPTVM. Donat. in Prolog. Hecyræ ad ea verba: *Vitiũ & calamitas, Bene aut secũdã Augures.* VTIVM *enim est si tonet tantùm,* VITIVM ET CALAMITAS *si tonet & grandinet simul & etiam fulminet.* Et mox: *Translatio est ab Augurio, vt* VITIO CREATI *dicuntur* CONSVLES. Liuius lib. XXIII. de Marcello: *Cui ineunti Consulatũ cùm tonuisset, vocati Augures* VITIO CREATVM VIDERI *pronuntiarunt.* Idẽ lib. IIII. *Non tamen pro firmato iam stetit* MAGISTRATVS *eius, quia tertio mense quàm inierunt, Augurum decreto, proinde ac* VITIO CREATI, *honore abiere, quòd C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat,* NON RECTE TABERNACVLVM CEPISSET? Idem lib. VIII. *Nec tamen à Dictatore comitia sunt habita, quia* VITIÓNE CREATVS ESSET *in disquisitionem venit. Consulti Augures* VITIOSVM VIDERI DICTATOREM *pronuntiarunt.* Idem lib. XLI. *In Petilio* ID VITIO FACTVM *postea Augures responderunt.* Et lib. XLV. *Iam primùm cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auspicato templum intrauit:* VITIO DIEM DICTAM ESSE *Augures, cùm ad eos esset relatum, decreuerunt.* Cicero in Oratio. de Haruspic. respõsis: *Augures interrogabat, quæ ita lata essent: Illi* VITIO *lata esse dicebant.* Idem lib. IIII. de Diuinatio. *Quid, quod apud te scriptum est de Tiberio Graccho, nõ & Augurum & Auspicum disciplinã comprobat, qui cùm* TABERNACVLVM VITIO CEPISSET, *imprudens quòd inauspicato Pomœrium transgressus esset, comitia Consulibus rogandis habuit.* Idem lib. II. *At Tiberij Gracchi literis Scipio & Figulus, quòd tum Augures indicassent* VITIO CREATOS ESSE, *magistratu abdicauerunt.* Hoc ipsum Valer. Max. lib. I. cap. I. refert his verbis: *A Tiberio enim Graccho ad collegium Augurũ literis ex prouincia missis, quibus significabat se cùm libros ad sacra populi pertinẽtes legeret, animadvertisse* VITIO TABERNACVLVM CAPTVM *comitijs Consularibus, quæ ipse fecisset, eáque re ab Auguribus ad Senatũ relata iussu eius C. Figulus è Gallia, Scipio Nasica è Corsica Romam redierunt, & se Consulatu abdicauerunt.* Id quod paullò plenius ac fusius Plutarchus in Marcello narrat in hunc modum. Τιβέριος οὖν, Σεμπρώνιος ἀπὸ δεξιᾶς μὲν Ἀλβόκριος Σκιπίωνα Νασικᾶν, καὶ Γάϊον Μάρκιον· ἤδη δὲ ἐγκύπτων αὐτοῖς ἐπαρχίας ἢ στρατηγίαις ὑπομιμνήσκων εἰ τυχὸν εὕροι πυνθανόμενος ὑφ' αὐτῆς τῆς πατρίδος, λύει δὲ τοιοῦτον. Ὅταν ἄρχων ἐπ' ὄρνιθι καθιζόμενος, ἔξω πόλεως οἶκον καὶ σκηνὴν μεμισθωμένος ὑπ' αἰτίας τινὸς ἀναγκαίας μὴ πω γεγονὸς σημεῖον βλέπων ἐπανελθεῖν εἰς πόλιν, ἀφῶσιν ἔχειν τὸ παρεσκευασμένον εἶπεν ἢ λαβεῖν ἕτερον ἐξ οὗ ποιήσεται τὴν ἀρχὴν ἀθρόις ἐξ ὑπαρχῆς τοῦτο δ' ἔλαθεν, ὡς ἔοικε, τὸν Τιβέριον, ἢ δὶς τῷ αὐτῷ χρησάμενος ἀπέδειξε τοὺς ἱερομνήμονας ὑπατους. ὥστε τὸν δὲ γυὸς τὸ ἡμαρμένον αἰσθόμενος τοὺς σύγκλητον,

οὐγκλητον, ἢ δὲ ὑ κατεφρόνει τῶν κοσμικῶν μικρὰ δ' ἦν ταῦτα καὶ ῥᾴδια, ἀλλ' ἔχοντα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐκείνοις τὰς ἐναρχίας ὀπαλλάττοντες ἐπανῆλθον εἰς ῥώμην τὰ κοσμικὰ κατέθεντο τῷ ἀρχικῷ. Quem Plutarchi locum eo lubentius retuli, quòd inde maculam eluere tentabo, quæ in eo penitus insedit atque inueterauit. Nam quem sensum habent hæc, καὶ γραειωμαικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχών? Perspicuum siquidem est hoc sentire Plutarchum, Sempronium augurales libros inspexisse: Quod & Cic. lib. II. de Nat. Deor. de ipso loquens, testatur. *Post autem, inquiens, ex provincia literas ad collegium misit, se, cùm legeret libros, recordatũ esse,* VITIO SIBI TABERNACVLVM CAPTVM *fuisse in hortis Scipionis, quod cum pomœrium postea intrãsset habendi Senatus causa, in redeundo cùm idem pomœrium transiret, auspicari esse oblitus. Itaque* VITIO CREATOS *esse Coss. Augures rem ad Senatum. Senatus vt abdicarent Consules: abdicauerunt.* Quod tamen illis verbis non significatur. Deinde quis non videt quàm incongruè copula, καὶ, ad eam orationem coniungendam sit interpolita? Quamobrem sic dilucidè emendo, mutatione penè nulla, ἢν δ' ἐχόντων αὐτῶν ἐναρχίας καὶ γραειωμαικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχών. Nam Gracchum Augurem fuisse vel vnus Cicero libr. II. Epist. ad Q. Frat. idoneus & locuples testis est. Huic adfine erratum in Dione olim deprehendi lib. XXXVII. quo de adoptione Claudij agens, ideò eam reprobatã ait, quòd more maiorum facta non esset: cuius rei hanc rationem reddit: εἰ γὰρ τῇ εἰσφορᾷ τῷ φρατριακῷ νόμῳ μόνον ἐξῆν γίνεσθαι. vbi interpres φρατριακῷ legit, atq; ita vertit. Equidem Curiata lege adoptionem factã aliàs legi, militari nusquam: Sueton. in Augusto cap. LXV. *Tertium nepotem Agrippam, simúlq; prinignũ Tiberium adoptauit in foro* LEGE CVRIATA. Tacit. lib. VII. *Si te priuatus* LEGE CVRIATA *apud Pontifices, vt moris est, adoptarem.* Agellius lib. V. cap. XIX. *Sed adrogationes non temerè nec inexploratè committũtur: Nam* COMITIA *etiam arbitris Pontificibus præbentur, quæ* CVRIATA *appellantur.* Itaque legendum esse non dubito φρατριακῷ νόμῳ. Quod alter eiusdem auctoris locus lib. XXXIX. liquidò & perspicuè cõprobat, in quo ita est. τὸν γὰρ εἰσφορᾶ τῷ φρατριακῷ νόμῳ, παρ' ὃν ἐν τῇ εὐπατρίδῃ εἰς τὸ πλῆθος ἐκπεσόντα Δημοκόλλων, ὡς οὐκ ἂν τοῖς εὐγενέσιν ἐκ τῆς πατρικίων χρόνοις ἐκτεθέντος αὐτῷ τὸν δημαρχίαν τῷ Κλωδίου πάσαν· ἐν ᾗ καὶ τὸν ἀρχαίαν ἐδίδοτο κατάλυσιν λέγων, ἐξ οἵου τε εἶναι δ' μεταχείσεως αὐτῷ δ' εἰς τὸν δῆμον τῶν νόμων γενομένης, ἡνίκα τῆς εἰ αὐτῷ τῶν χειρότερον νομίζεσθαι ἐν ἔπεσιν Δημοκόλλων τὸν ποντιφικὸν τῷ ὕδατος οἰ, ὡς καὶ ὅσιον καὶ βέβηλον ὄν, ἐπιδεικνύων. Quibus verbis Ciceronis orationem pro domo sua ad Pontifices habitam, quæ hodiéq; extat, Dio designat, in qua ille adoptionẽ Clodij valde insectatur, in eaq; facienda non esse morem à maioribus traditum obseruatum, nec causæ cognitionem, quæ adhiberi apud Pontifices debuerat intercessisse, ostendit. *Quod est, ait, Pontifices ius adoptionis? nempe vt is adoptet qui neque procreare tam liberos possit, & cum potuerit, sis expertus: quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum quæri à Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum?* Et paullo pòst: *Quo die de te* CVRIATA LEX *lata esse dicatur, audes negare de cælo esse seruatum?* Appianus lib. III. Bell. ciuil. de Octauio Cæsare. Ἀπὸ δὲ τῆς ἡσυχίας ἑαυτὸν εἰσεποιεῖτο τῷ πατρὶ αὖθις καὶ νόμων Κυρείτων. ὅτι δ' ὅτι τῶν δήμων γίγνεσθαι τὸν υἱόν. Κυρείας γὰρ ἐς μέσα τὰς φυλὰς ἡ τοὺς δήμους ἀθροίζοντας καλοῦσιν, ὡς ἕλληνας εἰκάζοντι φυλὰς φατρίας. ὅπερ μάλιστα δ' ὅτι ῥωμαίοις ὁ τρόπος ὅτος ὅτι τῆς ἐκατοντάρχαι καὶ δύνανται μάλιστα αὐτοὶ ἐπὶ τοῖς γνησίοις παισὶν ἄγειν τοὺς συγγενεῖς τῆς ἡμῶν καὶ ἀπελευθέρους. At quam ille Κυρείτων, eandem Dio vbique φρατριακὴν appellat. Sic enim aliàs: ὁ γὰρ Κλώδιος ὅπως ὅτι πλεῖστον ποιῇ, οὐκ ἂν τὸν ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ ἐφοιτᾷ χθησαι. Idem lib. XLI. Αἴτιον δ' ὅτι ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ οἱ ὕπατοι ΤΟΝ ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ οὐκ ἐκύρωσαν. Et lib. XLV. Καὶ τὸν ΝΟΜΟΝ ΤΟΝ ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ εἰσφερόμενον καθ' ὃν τῶν ἐπιτρόπων αὐτῷ ἐς τὰ τῷ Καίσαρος γενέσθαι ἔδει.

ALIA postrò Auguralis scientiæ verba Cicero lib. I. de Diuinat. nos docet. *Huic simile est*, ait ille, *quod nos Augures præcipimus,* NE LVGE AVSPICIVM OBVENIAT, VT IVMENTA IVBANT DISIVNGERE. Erant & in Auspiciis trita verba hæc, ADDIXIT, AVIS, quibus lætum euentum prædixisse auem significabant. Seneca lib. vnico de Breuitate vitæ: *Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat propter alterum ex duabus causis: aut quòd plebs eo secessisset, aut quòd Remo auspicante illo loco* AVES NON ADDIXISSENT. (sic enim legendũ) Liuius lib. XXVII. *Fabio auspicanti, priusquam egrederetur ab Tarento,* AVES *semel atque iterum non* ADDIXE-

RVNT. Idem lib. XXII. *Paullus, cùm ei sua sponte cunctanti, pulli quoque* AVSPICIO NON ADDIXISSENT. Festus Pompeius in verbo *Prætor: Itaque quo anno Romanos Imperatores ad exercitum mitti oporteret iussu nostrum Latini „complures nostros in Capitolio à sole oriente auspicii operam dare solitos. Vbi* AVES ADDIXISSENT, *multem illum qui à communi Latio missus esset, illum quem* AVES ADDIXERANT, *Prætorem salutare solitum.* Hinc addicentibus auspiciis dixit Cornel. Tacit. lib. II. Cicero etiã ex Augurali disciplina hæc in Orat. in Vatin. profert. *Vtrum decreturus fueris, id quod Augures omnes vsque à Romulo decreuerunt,* IOVE FVLGENTE AGI CVM POPVLO NEFAS ESSE. Idem lib. II. de Diuinat. *Itaque in nostris Commentariis scriptum habemus,* IOVE TONANTE FVLGVRANTE COMITIA POPVLI HABERE NEFAS ESSE. Idem lib. II. de Nat. Deor. *Hunc etiã Augures nostri cùm dicunt,* IOVE FVLGENTE TONANTE. Erant & Auguralia verba RATVM FECIT. Cic. lib. I. de Diuinat. *Quid Augur, cur à dextra cornix, à sinistra cornix* FACIAT RATVM? Idem lib. II, *Cur autem alis à dextra, alibi à læua datum est auibus,* VT RATVM AVSPICIVM FACERE POSSINT? Paulus: *Augustus locus sanctus ab auium gestu, id est quia ab auibus significatus est sic dictus: siue ab auiũ gustatu, quia aues pastæ* ID RATVM FECERE. Eóque allusisse Chæream in Caligulæ cæde non dubito: Nam cũ Sabinus submota per conscios centuriones turba signũ more militiæ, à Caio petiisset, Caiúsque Iouem daret, exclamasse Chærea fertur, ACCIPE RATVM, vt est à Suetonio in Caligula cap. LVIII. relatũ. Ex Auguralibus autem Formulis fragmenta quædã hinc inde collecta adscribã. Varro lib. V. de lingua Lat. *Sic Augures dicunt,* SI MIHI AVCTORES VERBI. Charisius Sosipater lib. I. *Porphyrio ex Verrio & Festo, In Auguralibus,* inquit, *libris ita est,* SANE SARCTEQVE. Ex quibus Charisij verbis iuncta Pauli Epitome, aliquatenus expleri Festi lacuna potest. Templum etiam, id est locum Augurij causa captũ, certis conceptísque quibusdam verbis finitum fuisse Varro lib. III. de lingua Lat. testatur: Conceptum autem verbis non isdem vsquequaque idem auctor tradit, eorúmq; Formulam quandam adfert, in cuius emendatione aquã mihi hærere fateor. Fest. Pomp. *Minora templa fiunt ab Auguribus, cùm loca aliqua tabulis aut lineis sæpiuntur, ne vno amplius hostio pateant,* CERTIS VERBIS DEFINITA. *Itaque templum est locus ita* EFFATVS *aut ita septus, vt ea vna parte pateat, angulósque habeat ad fixos ad terram.* Seruius in membranis: *Alij Templum dicunt, non solum quod potest claudi, verumetiam quod palu aut hastis sustentatum, aut aliqua tali re & lineis aut loris & simili re septum est. quod effatum est, amplius vno exitu esse non oportet, cùm ibi sit cubiturus auspicans.* Vnde apparet Auguralia verba fuisse EFFARI & EFFATA. Varro lib. III. de ling. Lat. Hinc EFFATA *dicuntur, quòd Augures finem auspiciorum cælestium extra vrbem agris sunt* EFFATI. *Hinc* EFFARI *templa dicuntur ab Auguribus,* ADFATVS *cùm in eis fines fiunt.* Liuius lib. X. *Sed fanum tantùm, id est locus* TEMPLO EFFATVS, *sacratus fuerat.* Seruius etiam in VI. Æneid. ait Augurum preces EFFATA appellari. Cicer. lib. XIII. Epist. ad Atticum, *Orat Lepidus vt veniam (opinor Augures nihil habere) ad templum* EFFANDVM. Idem lib. II. de Legib. *Vrbémque & agros & templa* DIBERATA *&* EFFATA *habento.* Sed & Augures cùm templum facerent, CONSPICIONIS & CORTVMIONIS verba vsurpasse Varro lib. VI. docet. Auguralia etiam verba fuisse, MANALIS FONS ET NEGRITV, Festus docet. Idem Manes Deos ab Auguribus inuocatos scribit. Sed & in Augurum libris DIVIPOTES scriptum, significarique eos, qui in Samothrace *θεοὶ Δυνατοὶ* vocantur, Varro lib. IIII. de lingua Lat. scribit. Eiusdémque libri alio loco varia, ex Augurum disciplina, agrorum nomina & genera recenset. Vocem EXTEMPLO ex Augurum sermone ductam Seruius in lib. I. Æneid. monet. SPECTIONEM quoque in Auguralibus pro inspectione & nuntiato poni Festus notat. Nec non SPICERE auem in Augurijs dixisse veteres Varro lib. V. de lingua Lat. testatur. Paulus, *Auspicium*, ait, *ab auespicienda. Nam quod nos cum præpositione dicimus Aspicio, apud veteres sine præpositione Spicio dicebatur.* Respici quoque AVIS in auspicando Festo auctore dicebatur.

AVIVM verò diuersas vt species, ita & appellationes habebant. Illis enim quædam ORE, quædam VOLATV, auspicium faciebant. Et hoc est quod Ouidius lib. I. Trist. Eleg. VIII. LINGVAM & PENNAM auis obseruatam significat hoc versu,

LINGVA *ve* SERVATÆ, PENNA *ve dixit* AVIS.

Seruate

Seruatæ enim *auis* dixit eadem forma, qua Cicero lib.1.de Diuinat.

Hinc Remus auſpicio ſe deuouet, atque ſecundam
Solus AVEM SERVANS.--

Et hæ quidem quæ ORE auſpicium faciebat, OSCINES, vt Varro lib. v. de lingua Lat. tradit, dicebantur. Quo ex genere SVPERVAGANEAS ab Auguribus appellatas AVES, quæ ex ſummo cacumine vocē emiſerant, Feſtus auctor eſt. Quæ verò alis, ac volatu, eæ ALITES, aut etiā cùm proſperrimi augurij & auſpicij erant, PRÆPETES vocabantur. Vtriuſque generis ſpecies & nomina enumerat Feſtus, OSCINES AVES, inquiens, *Appius Claudius eſſe ait, quæ ore canentes faciant auſpicium, vt Coruus, Cornix, Noctua.* ALITES *autem, quæ alis ac volatu, vt Buteo, Sanqualis, Aquila, Immuſſulus, Vulturius. Picus autem Martius, Feroniuſque & Parra, & in Oſcinibus & in Alitibus habētur.* Quæ verba vti à nobis deſcripta ſunt recta eſſe indicat Paulus in voce, *Alites*, his verbis. ALITES *volatu auſpicia facientes iſtæ putabantur, Buteo, Sanqualis, Immuſſulus, Aquila, Vulturius.* Seruius in membranis, poſtquam PRÆPETES aues definiuit eſſe, quæ ſecundo auſpicio ante eum volant qui auſpicatur, *Aues* ait, *aut* OSCINES *ſunt, aut* PRÆPETES: OSCINES *ſunt, quæ ore futura prædicunt:* PRÆPETES *quæ volatu augurium ſignificant, cùm ſint proſpera.* Higinius certè referente Agellio lib.vi.cap.vi. PRÆPETES ab Auguribus appellari cēſebat aues, quæ aut opportunè prævolarent, aut idoneas ſedes caperent. Sed nec ipſas tātum aues, quæ proſperius prævolarent, verumetiam locos, quos capiebant, quòd idonei ſalutéſque eſſent, PRÆPETES dictos Agellius exiſtimat. PRÆPETES autē aues quidam, vt ex Feſto diſcimus, inde dictas credebant, quòd ſecundum auſpicium facerent, prævolantes, ſeque ante auſpicantem ferentes: alij quòd antea indicarent, quàm peragerētur: Alij quòd præteruolarent. Atque de Sanquale & Immuſſulo Paulus & Feſtus ſuis ſingillatim locis tractant, quibus addenda ſunt quæ Plinius lib.x. Natur. hiſt. cap. vii. tradit in hæc verba, SANQVALEM AVEM ATQVE IMMVSSVLVM *Augures Romani magnæ quæſtionis habent.* IMMVSSVLVM *aliqui vulturis pullum arbitrantur eſſe, &* SANQVALEM *Oſſifragæ. Maſurius Sanqualem Oſſifragam dicit eſſe: Immuſſulum autem pullum aquilæ, priuſquam albicet cauda.* BVTEONEM verò, idem eiuſdem libri cap. viii. accipitris genus eſſe ſcribit, Triorchen dictum à numero teſtium, familiámq; Romæ ex eo cognominatam, cùm proſpero auſpicio in ducis naui ſediſſet. TITIAS etiam AVES in Auguriis certis, Titij ſodales obſeruare ſolitos Varro lib.iiii. de lingua Latina teſtatur. Et erant quidem nonnullæ aues proſperrimi auſpicij, quales aliquot Plinius libro x. cap. viii. & xviii. commemorat. Quædam inauſpicatæ, quales ſunt de quibus eiuſdē lib. cap. xii. & xiii. & in his INCENDIARIA, quod etiā Iul. Obſeq. in lib. de Prodig. & Lamprid. in Commodo confirmant. Præpetibus vtique contrarias aues, INFERAS appellatas, Agellius lib.vi. cap. vi. ex Nigidio Figulo ſcribit. E Seruij quoque in iii. Æneid. ſchedis hæc quæ ſequuntur deſcripſi. *Certa auium genera ab Auguribus appellantur, quæ pinnis vel volatu omina poſſunt facere: quæ ſi fuerint proſpera,* PRÆPETES; *ſi aduerſa,* INFERÆ *dicuntur.* Idem alibi: Sed PRÆPETES, *aut ſuperiora tenent, &* PRÆPETES *vocantur: aut inferiora, & dicuntur* INFERÆ. Cæterum in Augurus auſpiciſque, Aues, quæ conſulentem iubebant, hortabantúrve ad agendum quod animo propoſuerat, ADMISSIVÆ ab Auguribus dicebantur: At quæ vetabant, prohibebántve quid fieri, ARCVLÆ, & INEBRÆ: Quæ verò acturum aliquid remorari compellebant, REMORES vocabantur: Quorum verborum proprietates Feſto & Paulo me acceptas ferre ingenuè profiteor. CLIVINAM etiam, aut, vt vetus codex, CLIVIAM AVEM ab antiquis nominatam Labeo Prohibitoriam dicebat, teſte Plinio lib.x. cap. xiiii. Et certè CLIVIA appellata AVSPICIA, quæ aliquid fieri prohibebant, Paulus ſcribit. In Auguriis verò, ALTERA AVIS, vt idem Paulus auctor eſt, cùm appellabatur, proſperum non eſſe ſignificabatur. Contrà, SINISTRÆ AVES & SINISTRA AVSPICIA dicebantur, quæ ſinebant aliquid fieri. Feſtus SINISTRÆ AVES SINISTRVMQVE AVSPICIVM, *id eſt, quod ſinat fieri. Varro lib.* v. *Epiſtolicarum quæſtionum, ait: A Deorū ſede cùm in meridiem ſpectes, ad ſiniſtram ſunt partes mundi exorientes, ad dextrum occidentes, factum arbitror, vt Siniſtra meliora auſpicia, quàm dextra eſſe exiſtimentur. Idem ferè ſentiunt Simmus, Capito & Cin-*

cius. Seruius in lib. II. Æneid. ad versum, *Intonuit lævum, Sinistrum*, ait, *prosperum, quia cæleste est. Sinistrum autem à sinendo dicitur, quòd tum ad Augurium pertinet, quod nos agere aliquid sinat. Vnde alibi,—Si quem Numina læva sinunt &c. Sinistras autē Septentrionales esse Augurum disciplina consentit. Et ideo ex ipsa parte significatur esse fulmina altiora & viciniora domicilio Iouis.*

NEC tantùm quæ auium cantu vel volatu, sed & quæ exus, aut horum ab altaribus fuga, aut diris mugitibus, tristia, sacrificantibus, portendebant, PIACVLARIA ET PESTIFERA AVSPICIA, DICTA Fest. Pōp. scribit. PEDESTRIA etiā AVSPICIA, eodem auctore, appellabant, quæ à vulpe, lupo, serpente, equo cæterisque animalibus quadrupedibus dabantur. VVGIS verò auspicij Cicero in lib. de Diuinat. meminit. Id erat, si modò Pauli scripta pondus habent, cùm iunctum iumentū stercus fecerat. Idem Cicero PERENNIA auspicia memorat. Cuius vocis idoneum & locupletem interpretem Festum dabo prolatis eius ipsissimet verbis, quę ita habent. PERENNE *dicitur* AVSPICARI, *qui* AMNEM AVT AQVAM, QVÆ EX SACRO ORITVR, AVSPICATO TRANSIT. Idem aliàs, *Petronia amnis est in Tiberim profluens, quam magistratus auspicatò transeunt, cùm in campu quid agere volunt: quod genus auspicy* PERENNE *vocatur. Amnem autem femininè antiqui pronuntiabant*. Fit etiam auspicij ex acuminibus mentio apud Ciceronem. CÆLESTIA AVGVRIA vocata, cùm fulminaret aut tonaret, Paulus auctor est.

SANE Auguriorum non vnum genus fuisse sciendum est. Quædam enim OBLATIVA, quædam IMPETRITA, quædam STATIVA dicebātur. Seruius manuscriptus in VI. Æneid. AVGVRIA, ait, *aut* OBLATIVA *sunt, quæ non poscuntur: aut* IMPETRITA, *quæ optata eueniunt*. Idem in XII. Æneid. ad ea verba, *Accipioque Deos. Modo*, ait, *quasi de* OBLATIVO *loquitur. Nam in* OBLATIVIS AVGVRIIS, *in potestate videntis est, vtrum id ad se pertinere velit, an refutet, & abominetur. Ergo nunc dicit se augurium libenter amplecti; & adgnoscere circa se fauorem Deorum*. Idem in lib. III. Georgic. ad verbum, *Templa Dei saxo. Hoc iuxta Augurij genus, quod* STATIVVM *dicitur, retulit, in quo considerantur quo in loco Auguria peragi debeant*. Idem in lib. III. Æneid. Speciem quandam Augurij fuisse scribit, quæ LEGVM DICTIO vocaretur. Ibidémque ad verba, *—Tremere omnia visa repentè*, in Augurali disciplina, TRIPVDIVM SONIVIVM appellatum scribit à sono: ad quod pertinebat, si arbor spōte radicibus caderet, si terra tremeret. Præterea in eundem lib. III. ad ea verba, *Tertia lux, Hoc idem*, ait, *iuxta Auguralem speciem positum tradunt qua appellatur*, CONDICTIO, *id est denuntiatio, vt ante diem certum quis ad inaugurandum adsit*. Augures autē, vt Varro lib. v. de ling. Lat. notat, AVGVRIVM AGERE dicebantur, licet in eo plura dicerent quàm facerent. Supremum verò augurij tempus, TEMPESTATEM in Augurum libris appellari idem eodem lib. scribit. Ex isdémque libris Festus vocem, PALVDATI, citat & explicat. AVGVRACVLVM etiam Paulus testis est antiquos appellasse, quàm nos arcem dicimus: quod ibi Augures publicè auspicarentur.

CAPIENTES porro auguria fedebant. Plutarchus in Marcello: ὅτ' αὖ ἀρχὰν ἐπ' ὄρνιν καθεζόμενος ἔξω πύλεως ὄρνιν, ἢ σκηλὼ μεμαθηκὼς, ἐπ' αἰτίας πάσης ἀναγκασθῆ, μήπω γεγενότων γραμείων βεβαίαν ἐπανελθεῖν εἰς πόλιν. Seruius in illud Virgilij, *Sacrata valle sedebat. Secundum Augures*, ait, SEDERE, *est augurium captare. Namque post designatas cæli partes, à sedentibus captantur auguria. Quod & supra ipse ostendit latenter, inducens Picum solum sedentem.*

ERAT planè Romæ Augurum collegium, qui AVGVRES PVBLICI vocabantur. Cicero II. de Legib. AVGVRES PVBLICI *interpretes Iouis Opt. Max.* Idem lib. VI. Epistol. ad Cæcin. *Quare vt Augures & Astrologi solent, ego quoque* AVGVR PVBLICVS. Fest. Pomp. *Quinque genera signorum obseruant* AVGVRES PVBLICI, *ex cælo, ex auibus, ex quadrupedibus, ex arte*. Sic enim lacunam in Festo supplendam, vnico verbo mutila & quasi decurtata Epitome arguit. Fertur & vetus inscriptio Neapoli, hodiéque extare in hæc verba. C. MÆTIO MEMNIO, FVRIO, BALBVRIO, CÆCILIANO, PLACIDO C. V. PONTIFICI MAIORI, AVGVRI PVBLICO POPVLI RQ. QVIRITIVM. Liuius lib. I. *Inde ab* AVGVRE, *cui deinde honoris gratia* PVBLICVM *id perpetuúmque sacerdotium fuit*. Atque in id collegium COOPTARI, dicebantur. Et in Cic. II. Orat. in Rull. & Philipp. XIII. & in lib. de Clar. Oratorib. & lib. III. Epist. ad Attic. & alias

loquitur. INAVGVRARI etiam dicebantur: quo genere loquendi idem Cicero II. Philipp. & in Bruto, & Varro lib. IIII. de lingua Latina, & Suetonius in Caligul. cap. XII. vtuntur. Qui verò inaugurabatur, iureiurando adigebatur se nihil è mysteriis enuntiaturum. Plutarch. ἐν Αἰτίοις ἢ κατειλημμένον ὅρκοις τὸν Αὔγουρα, μηδὲν ἱ φράσειν τὰ τῶν ἱερῶν, ἀπολῦσαι τῶν ὅρκων οὐ θέλουσιν ἰδιώτην γενόμενον.

SOLLEMNIA verò, quibus in Auspiciis vtebantur verba, Cic. lib. II. de Diuinat. memoriæ prodidit. Primũ enim is qui auspicabatur, dicebat, Q. FABI TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO. Ille verò qui in auspicium adhibebatur, respondebat, AVDIVI. Tum is qui auspicabatur, ita imperabat, DICITO SI SILENTIVM ESSE VIDEBITVR. Statim respondebat alter, SILENTIVM ESSE VIDETVR. Tum ille, DICITO, SI PASCVNTVR AVES. Hic respondebat, PASCVNTVR. Ille, QVÆ, AVT VBI? Respondebat hic, ATTVLIT IN CAVEA PVLLOS PVLLARIVS. In cauea enim inclusos pullos adferebat is, qui ex eo ipso nominabatur PVLLARIVS, cuius opera in auspiciis veteres vsos fuisse ostendit idem Cicero Epist. XII. lib. X. famil. & in Orat. ad populum contra Rullum, & Liu. lib. VIII. Is pullis de cauea exeuntibus, offam pultis offerebat, vt pascerentur. Hi plerumque fame enecti in offam protinus inuadebant, & si aliquid ex ore cecidisset, tum, auspicanti, TRIPVDIVM SOLLISTIMVM nuntiabatur: quod erat egregium & lætum auspicium. Liuius libro X. *Tertia vigilia noctis, iam relatis literis à collega, Papyrius* SILENTIO FACTO SVRGIT, & PVLLARIVM IN AVSPICIVM MITTIT. Et mox: *Nam cùm pulli non pascerentur,* PVLLARIVS *auspicium mentiri ausus,* TRIPVDIVM SOLLISTIMVM CONSVLI NVNTIAVIT: *Consul lætus,* EGREGIVM AVSPICIVM ESSE, & DEIS AVCTORIBVS, REM GESTVROS PRONVNTIAT, *signúmque pugnæ proponit.* Ibidémque paullo pòst: *Mihi quidem* TRIPVDIVM NVNTIATVM *populo Rom. exercituíque* EGREGIVM AVSPICIVM est. Plinius lib. X. cap. XXI. de Gallis gallinaceis agens, quos victoriarum omnium toto orbe partarum auspices facit, *Horum,* ait, *sunt* TRIPVDIA SOLLISTIMA. Minutius Felix in Octauio, *Clodius scilicet, Flaminius, & Iunius ideò exercitus perdiderunt, quòd* PVLLORVM SOLLISTIMVM TRIPVDIVM *expectandum non putauerunt.* Origo autem & ratio illorum nominum hæc traditur, quòd cùm necesse erat ex ore pascentium pullorum aliquid cadere & terram PAVIRE, id est ferire, Terripauium primo, pòst Terripudiũ, dein TRIPVDIVM dictũ: & quia in solidũ cadebat, SOLLISTIMVM id appellabatur. Paulus ex Festo, *Puls,* ait, *potissimũ dabatur pullis in auspiciis, quia ex ea necesse erat aliquid decidere, quod* TRIPVDIVM *faceret, id est Terripauium:* PAVIRE *enim ferire est. Bonum enim augurium esse putabant, si pulli per quos auspicabantur, comedissent, præsertim si eis edentibus aliquid ab ore decidisset: sin autem omnino non edissent, arbitrabantur periculum imminere.* Idem alio loco: SOLLISTIMVM *Appius Pulcher, in Auguralis disciplinæ libro primo, ait, esse tripudium, quod aui excidit, ex eo quod illa fert. saxúmve solidũ, aut arbos viuiradix ruit, quæ nec præ vitio humani cædantúrve iaciantur, pellãtúrve.* Vnde apparet falli eos, qui apud Cicer. in SOLLISTIMI TRIPVDII explicatione, *solum* pro *solido* substituerunt: nec eorum opinioni suffragatur SOLLISTIMI vox, cuius sonus eos in fraudem illexit. SOLLVM namque Oscorum lingua solidum significare, idem Fest. Pomp. auctor est. Tripudiorum porrò SOLLISTIMORVM & SCNIVIORVM meminit Cic. Epist. VI. lib. VI. Familiar. ad Cæcinam.

CÆTERVM si cauea non exirent pulli, vel cauea educti fugerent & euolarent, aut pasci renuerent, triste hoc atque dirum auspicium erat. Quam obseruationem euẽtu ipso, quotiescunque ita casus tulit, comprobatam, magnámque eius neglectum ducibus Romanis cladem calamitatémque inuexisse, historiarum monumenta testantur: cuius rei exempla si quis requirat, ea Cicetonis lib. I. & II. de Diuinat. & lib. II. de Nat. Deor. Valerij Max. lib. I. cap. IIII. & VI. Epitomes Liuij lib. XIX. Polybij lib. I. Suetonij in Tiberio cap. II. & in Galba, cap. XVIII. & Iulij Obseq. lib. de Prodig. lectio suggeret. Testimoniũ etiam non detrectabit Silius Italic. qui hoc idem subobscurè verborũ ambitu significat lib. V. his versibus, quibus caligine omni depulsa lux clara nostra ope nũc affulget:

Tunc ales priscum populis de more Latinis
Auspicium, cùm bella parant, mentésque Deorum

Explorant super eventu, ceu præscia luctus
Damnauit vesci, planctíque alimenta refugit.

Hoc verò cùm obseruassent pullarij, AVSPICIA SECVNDA ET EGREGIA VEL TRISTIA NVNTIABANT. Liuius lib. IX. Papyrium hæc Tarentinis dixisse refert, AVSPICIA SECVNDA ESSE, *Tarentini*, PVLLARIVS NVNTIAT: LITATVM PRÆTEREA EST EGREGIE: AVCTORIBVS DIIS, *vt videris, ad rem gerendam proficiscimur.* Idem lib. XLI. *Super tam euidentem* TRISTIS OMINIS *eventum, etiam ex* PVLLARIO *auditum est* VITIVM IN AVSPICIO ESSE.

AVSPICIORVM porrò species duas IVGIS & PERENNIS nominibus distinctas, Cicero in libris de Diuinat. commemorat, cui Festus subscribit, qui hæc præterea auspiciorum genera recensет, CADVCA, PEDESTRIA, DEXTERA, PIACVLARIA, eorúmque verborum vim & potestatem suis locis explicat.

SILENTIVM etiam Auspiciorum proprium verbum erat, eóque nomine, prout Cicero interpretatur, appellabant quod omni vitio carebat. Festus, Inter SINISTRVM auspicium & SILENTIVM hoc interesse ex Atteio Capitone scribit: quòd SINISTRVM in auspicando lætum & prosperum auspicium significet: at SILENTIVM, vbi duntaxat vacat VITIO. Igitur SILENTIO SVRGERE cùm dicitur, significat non interpellari quo minùs rem gerat: SINISTRVM verò hortari quoque auspicia ad agendum quod animo quis proposuerit.

SORICVM AVTEM OCCENTV DIRIMI AVSPICIA intulucrat teste Plinio lib. VIII. cap. LVII. Porrò non tantùm qui cælestia auguria, sed & qui pedestria bipedum, ex pullorum nimirum pastu, auspicia capiebat, pullariúmque in auspicium mittebat, AVSPICARI dicebatur, vt ex Cicero. lib. II. de Diuinat. intelligimus. Suetonius in Neronc cap. XLVI. AVSPICANTI, *Sporus anulum munera obtulit.* Idem in Galba cap. XVIII. *Obseruatum est etiam Calendis Ianuar. sacrificanti coronam excidisse,* AVSPICANTI *pullos euolasse.* Iul. Obseq. in lib. de Prodig. de M. Æmylio & C. Hostilio Mancino Cos. *Quum*, ait, *Laurenti* AVSPICARENTVR, *pulli è cauea in syluam Laurentinam euolarunt.* Cato in Orat. de sacrilegio commisso, referente Festo: *Domi cùm* AVSPICAMVR, HONOREM ME DEVM IMMORTALIVM *velim habuisse.*

INTERDVM verò cubantes auspicabantur. Paulus CVBANS AVSPICATVR, qui in lecto quærit augurium. Seruius in schedis, quo loci Templi significationes exequitur, in eo loco septo CVBARE consueuisse AVSPICANTES indicat.

NEC VERÒ de Haruspicum responsis silendum arbitror. Haruspices namq; CONSVLI, & consulti RESPONDERE dicebantur, & quæ edebant ac pronuntiabant, RESPONSA appellabantur. Sueton. in Tiberio cap. LXIII. *Haruspices secretò, ac sine testibus* CONSVLI *vetuit.* Virgil. lib. II. Georgic.

Nec RESPONSA *potest* CONSVLTVS *reddere* VATES.

Illic enim vt & apud Plinium lib. X. cap. XVIII. & Lucanum lib. I. VATIS nomine Haruspex proculdubio exaudiendus est. Atque ita RESPONSA VATVM accipiēda sunt apud Cornel. Tacit. lib. XVIII. Liuius lib. XXXIX. *Hac eos religione innumerabilia decreta Pontificum, Senatusconsulta,* HARVSPICVM *denique* RESPONSA *liberant.* Ex huiusmodi verò responſ. Cicero Orationc quæ de Haruſp. responſ. inscribitur, vnum profert conceptum in hæc verba, quæ dispersa in vnum cōtuli. QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV, EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO ET SVBVREANO STREPITVS QVIDAM RECONDITVS ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM, DE EA RE SCRIPTVM EST POSTVLATIONES ESSE IOVI, SATVRNO, NEPTVNO, TELLVRI, DIIS CÆLESTIBVS OB LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLLVTÓSQVE, ORATORES CONTRA IVS FASQVE INTERPECTOS, FIDEM ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM, SACRIFICIA VETVSTA, OCCVLTAQVE DISCORDIAM DISSENSIONEMQ. PATRIBVS, PRINCIPIBVSQVE CÆDES PERICVLAQVE CREENTVR, AVXILIISQ. DIMINVTIS EFFICIATVR, QVARE AD VNIVS IMPERIVM RES REDEAT,

EXERCI-

EXERCITVSQVE PVLSVS AD DIMINVTIONEM ACCEDAT, NE DETERIORIBVS REPVLSISQVE HONOS AVGEATVR. Liuius libro XLII. Cùm rostrata columna bello Punico posita tota ad imum fulmine discussa esset, HARVSPICES RESPONDISSE *refert*, IN BONVM VERSVRVM ID PRODIGIVM, PROLATIONEMQVE FINIVM ET INTERITVM PERDVELLIVM PORTENDI, QVOD EX HOSTIBVS SPOLIA FVISSENT, EA ROSTRA QVÆ TEMPESTAS DISIECISSET. Valer. Max. lib. I. cap. VI. Marcelli fatum narrans. *Cùm summo*, inquit, *studio niteretur, vt Pœnorum exercitum, aut in Italia prosterneret, aut Italia pelleret, sollemnique sacrificio voluntates Deorum exploraret, quæ prima hostia ante foculum decidit, eius* IECVR SINE CAPITE *inuentum est*: *proxima* CAPVT IECINORIS DVPLEX *habuit*: *quibus* INSPECTIS, HARVSPEX, *tristi vultu*, NON PLACERE *sibi* EXTA, *quia prima tam* TRISTIA, *secunda* NIMIS LÆTA *apparuissent*, RESPONDIT. Iul. Obseq. lib. de Prodig. *Peyræum Sylla cùm oppugnaret, vnus miles eius aggerem ferens, exanimatus fulmine.* HARVSPEX RESPONDIT, DIVTVRNO LABORE, QVÒD CAPVT IACENTIS IN OPPIDVM VERSVM ESSET, INTROITVM ET VICTORIAM ROMANIS SIGNIFICARE. Quo in libello & alia multa Haruspicum responsa quæ breuitatis causa prætermitto, referuntur. Aliud etiam Haruspicum responsum Liuius lib. XXXI. commemorat, quo continebatur, PRECATIONI ANNVISSE DEOS, LÆTAQVE EXTA FVISSE, ET PROLATIONEM FINIVM VICTORIAMQVE ET TRIVMPHVM PORTENDI. Idem libro XXXVI. *Ea omnia sacrificia* LÆTA *fuerunt: primisque hostiis* PERLITATVM est. *Et ita* HARVSPICES RESPONDERVNT, EO BELLO TERMINOS POPVLI RO. PROPAGARI, VICTORIAM AC TRIVMPHVM OSTENDI. Idem lib. XLII. HARVSPICES ITA RESPONDERVNT, SI QVID REI NOVÆ INCIPERETVR, ID MATVRANDVM ESSE, VICTORIAM, TRIVMPHVM, PRÆROGATIVVM IMPERII PORTENDI. Plinius lib. XI. cap. XXXVIII. *Diuo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die, sex victimarum iecinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt*: RESPONSVMQVE, DVPLICATVRVM INTRA ANNVM IMPERIVM. Sueton. in Augusto cap. XCIIII. *Velitris antiquitus tacta de cælo muri parte*, RESPONSVM EST, OPPIDI CIVEM, QVANDOQVE RERVM POTITVRVM. Ibidem cap. XCVIII. *Sub idem tempus ictu fulminis ex inscriptione statuæ eius prima litera nominis effluxit*: RESPONSVMQVE EST CENTVM SOLOS DIES POSTHAC VICTVRVM, QVEM NVMERVM C̄ LITERA NOTARET. Et in Galba cap. IIII. *Auo eius* PVLGVR PROCVRANTI, *cùm exta de manibus aquila rapuisset, & in frugiferam quercum contulisset*, SVMMVM, SED SERVM IMPERIVM PORTENDI FAMILIÆ, RESPONSVM EST. Fit & huiusmodi Responsorum mentio apud Ciceronem lib. I. de Diuinatio. Liuium lib. VIII. & lib. XXXI. Plinium lib. VII. cap. XVI. Cornelium Tacitum libro XIII. & Aurel. Victor. in histor. Aug. Huic loco duo Martij vatis carmina inserere non alienum fuerit, quorum vtrumque à Liuio lib. XXV. alterum à Macrobio lib. I. Saturnal. cap. XVII. citatur. Priore carmine Cannensis clades in hæc verba prædicta erat: AMNEM TROIVGENA CANNAM ROMANE PVGE, NE TE ALIENIGENÆ COGANT IN CAMPO DIOMEDIS CONSERERE MANVS: SED NEQVE CREDES TV MIHI, DONEC COMPLERIS SANGVINE CAMPVM, MVLTAQVE MILLIA OCCISA TVA DEFERET AMNIS IN PONTVM MAGNVM EX TERRA. FRVGIFERA PISCIBVS ATQVE AVIBVS FERISQVE, QVÆ INCOLVNT TERRAS, IIS FIAT ESCA CARO TVA. NAM MIHI ITA IVPITER PATVS EST. Alterum carmen emendatius & plenius in Liuij, quàm Macrobij codicibus, ita habet: HOSTEM ROMANI SI EXPELLERE VVLTIS, VOMICAMQVE, QVÆ GENTIVM VENIT LONGE, APOLLINI VOVENDOS LVDOS CENSEO, QVI QVOTANNIS COMITER APOLLINI FIANT, CVM POPVLVS DEDERIT EX PVBLICO PARTEM: PRIVATI VTI COMPERANT PRO SE, SVISQVE HIS LVDIS FACIENDIS PRÆEN

RIT PRÆTOR IS, QVI IVS POPVLO PLEBIQVE DABIT SVMMVM. DECEMVIRI, GRÆCO RITV SACRA FACIANT. HÆC SI RECTE PAXITIS, GAVDEBITIS SEMPER, FIETQVE RES VESTRA MELIOR: NAM IS DIVVS EXTINGVET PERDVELLES VESTROS, QVI VESTROS CAMPOS PASCVNT PLACIDE. Apud Liuium lib. XXIII. Q. Fabius Prætor legatus à Delphis Romam reuersus responsum Pythiæ ex scripto recitauit, in quo erant Diui, quibus quóque modo supplicaretur. Dein addebatur, TVM SI ITA PAXITIS ROMANI, VESTRÆ RES MELIORES, FELICIORESQVE ERVNT: MAGIS EX SENTENTIA RESPVB. VESTRA VOBIS PROCEDET: VICTORIAQVE DVELLI POPVLI RO. ERIT PYTHIO APOLLINI, REPVB. VESTRA BENE GESTA SERVATAQVE, LVCRIS MERITIS, DONVM MITTITOTE, VOEQVE PRÆDA, MANVBIIS, SPOLIISQVE HONOREM HABETOTE. Aliud etiam responsum Delphicum Latinis itidem verbis cõceptum Liuius lib. v. refert. Porro Haruspicum verba quædam perstringit Varro lib. VI. de lingua Lat. *Vt cùm*, inquiẽs, *Haruspex præcipit*, VT SVO QVISQVE RITV SACRIFICIVM FACIAT. Haruspices etiã PRONVNTIARE dicebantur. Sueton. in Iulio cap. LXI. de equo Cæsaris, *quem natũ apud se cùm* HARVSPICES IMPERIVM ORBIS TERRÆ SIGNIFICARE DOMINO PRONVNTIARENT, *magna cura aluit.* Iul. Obseq. lib. de Prodig. HARVSPICES, *sacra* APOLLINIS LITANDA, ET DE LEGE QVÆ FEREBATVR SVPERSEDENDVM PRONVNTIARVNT. Hic etiam dubium licet Cornuti locum adscribam, qui ad ea verba Persij Saty. II. *Nutrici non mando vota. Verbo*, ait, *vsus est Haruspico: cùm enim dicitur*, MANDO TIBI, VT MAXIMVM IOVEM AVDIAS, *vt quemadmodum* PROCVRATIONIS *assertio fit, ita fiat & in sacris & in prece.* Ex haruspicum verò disciplina, PORTENTA, OSTENTA, FVLGVRA, PROCVRARI, EXPIARIQVE DICEBANTVR: vt Cicero lib. II. de Legib. Valer. Max. lib. I. cap. I. Liuius lib. XXVI. Seneca libro II. Natural. quæst. Agell. lib. IIII. cap. V. Arnobius lib. V. aduers. Gent. testantur. Prodigiis, namque & fulguribus denuntiata & significata pericula expiationibus, procurationibúsque auerti credebant: cui scientiæ præerãt haruspices, qui vt de exitis, ità de fulguribus, terræ motibus, portentis, ostentis, monstris, prodigiis consulebantur. Liuius lib. V. *Prodigia interim multa nuntiata sunt, quorum pleraque, & quia singula auctores erant, parum credita, spretáque, & quia, hostibus Etruscis, per quos ea* PROCVRARENT, HARVSPICES, non erant. Vnde & illud notandum est, Prodigia NVNTIARI cõsueuisse, vt ex Liuij compluribus locis & Plinio lib. VIII. cap. XLV. liquet.

FVLMINVM vtique varia illis genera erant. Quædã enim CONSILIARIA, quædã POSTVLATORIA, seu POSTVLARIA quædã MONITORIA, alia PESTIFERA, FALLACIA, DEMPTALIA, PEREMPTALIA, seu PEREMPTORIA, ADTESTATA, ATTERRANEA, OBRVTA, REGALIA, INFERNA seu INFERA, HOSPITALIA, FAMILIARIA, AVXILIARIA, PROVORSA, vocabantur, quemadmodum Seneca lib. II. Natur. quæst. Plin. lib. II. Natur. hist. cap. LII. Fest. Pomp. & Ammian. Marcell. lib. XXIII. & Seruius in lib. I. Æneid. docent. DIVM quoque FVLGVR, ET RENOVATIVVM, Festus explicat. MANVBIAS etiam TRINAS IOVIS idem exponit. Seruius in I. Æneid. ad ea verba, *Dissiecitque ratem*, FVLMINVM *genera sunt quatuor*, ait: *vnũ quod dicitur*, DISSIGIENS, *idẽ quod fragosum: alterum*, TRANSPLENDENS: *tertium*, CORRIPIENS: *quartum*, INFIGENS. *Quæ omnia hic attigit, dicens primum, Dissiecitq; ratem: secundum, Illum expirantem transfixo pectore: tertium, Turbine corripuit: quartum, Scopulo infixit acuto.*

POSTREMÒ ne Salios intactos relinquam, eorum carmina quædã fuisse Cic. lib. III. de Orat. indicat. Eis verò inseri solita nomina eorũ, quibus honorem eximium haberi volebant, ostendit Cornel. Tacit. lib. II. qui hunc inter cæteros Germanico honorem decretum scribit, vt nomen eius SALIARI CARMINE CANERETVR. Capitolinus in M. Antonino Philosopho, quem octauo anno in collegium Saliorum telatum narrat, *Fuit*, inquit, *in eo sacerdotio & præsul & vates & magister, & multos* INAVGVRAVIT *atque* EXAVGVRAVIT, *nemine* PRÆEVNTE, *quòd ipse* CARMINA *cuncta didicisset.*

Et paullo

Et paullo pòst: *Iussitque vt statuæ tantummodo filio mortuo decernerẽtur, & imago aurea Circensibus per pompã ferenda: & vt* SALIARI CARMINI *nomen eius inferretur.* Et ea quidem carmina, quæ à Saliis in vniuersos homines componebantur, AXAMENTA dicta, Paulus scribit. Nam in Deos singulos versus facti à nominibus eorum appellabantur, VI IANVALII, IVNONII, MINERVII. Inter eos autem, quorum nomina carmine Saliari celebrabantur, MAMVRIVS VETVRIVS numeratur. Varro lib. v. de ling. Lat. *Itaque Saly,* QVI CANTANT MAMVRIVM VETVRIVM, *significant veterem memoriam.* Ouid. lib. III. Fast.

Quis mihi nunc dicet, quare cælestia Martis
Arma ferant Salij, MAMVRIVMQVE CANANT?

Plutarch. in Numa: Τῷ δὲ Μαμουρίῳ λέγουσιν μισθὸν γενέσθαι τῆς τέχνης ἐκείνης, μνήμην τινὰ δι' ὠδῆς ὑπὸ τῶν Σαλίων ἅμα τῇ πυρρίχῃ διαπεραινομένης. Οἱ δὲ Ουετούριον Μαμούριον εἶναί φασι τὸν ἀδόμενον, ἄλλοι οὐ ἑτέρεμ μεμοριαμ, ὅπερ ἐστὶ παλαιὰν μνήμην. Fest. Pomp. MAMVRII VETVRII *nomen frequenter in cantibus Romani frequentabant hac de causa. Numa Pompilio regnante è cælo fertur cecidisse ancile, id est, scutum breue: quod ideò sic appellatum est, quia ex vtroque latere erat recisum, vt summum infimúmque eius latus medio pateret. Vnáque edita vox, omnium potentissimam fore ciuitatem, quamdiu id in ea mansisset. Itaque facta sunt eiusdem generis plura, quibus id misceretur, ne internosci cæleste posset: probatum est opus maximè Mamurij Veturij, qui præmij loco petiit, vt suum nomen* INTER CARMINA SALII CANERENT. Varro etiam libro VIII. MANIAM MATREM LARVM, ET LVCIAM VOLVMNIAM Saliorũ carminibus appellatas tradit. Macrobius lib. I. Saturnal. cap. IX. de Iano, SALIORVM *quoque antiquissimis* CARMINIBVS, DEORVM DEVS CANITVR. Festus Pompeius: MANVOS IN CARMINIBVS SALIARIBVS, *Ælius Stilo significare, ait, bonos.* Paulus ex Festo: In CARMINE SALIARI CERVS MANVS, *intelligitur creator bonus.* In Saliorũ vtique exultationibus, verba, REDANTRVARE ET AMPIRVARE vsu trita fuisse Festus auctor est. Varro lib. IIII. de ling. Lat. INSICIA *ab eo quòd insecta caro, & vt in* CARMINE SALIORVM *est.* Idem lib. V. *In libris* SALIORVM, *quorum cognomina* AGONENSIVM, *forsitan hic dies, ideò appellatur potius* AGONIA. Idem lib. VI. *Pro quo in* SALIARI CARMINE *scriptum est,* CANTE, *hoc versu,* DIVVM EXTA CANTE, DIVVM DEO SVPPLICE CANTE. Ibidem, in carmine Saliorum fuisse scribit hæc, COSAVLI, DOLOSI, ESO, CVSIATVM, MVSES, RVSE, DVMQVE IANVS VENET.

Ex eodẽ carmine Festus Pomp. hæc verba ducit. PILVMNOE, POPLOE, PROMENERVAT, PROMONET, PENNATAS, IMPENNATASQVE, AGNAS ET AGNAS NOVAS, PRÆCEPTAT, PESCIA. Quintilianus lib. I. cap. XI. *Nec vtique ab vltimis etiam obliteratis repetita temporibus, qualia sunt topper, & antegerio, & exanclare, & prosapia, &* SALIORVM CARMINA *vix sacerdotibus suis satis intellecta: sed illa mutari vetat religio, & consecratis vtendum est.* Hinc & Symmachus libri III. Epist. XLIIII. quendam Archaismi affectatorem ridens, *Si tibi,* ait, *vetustatis tantus est amor, pari studio in verba prisca redeamus, quibus* SALII CANVNT.

EXTREMA libri huius clausula erit ea, qua Ianum à se clausum Imperatores testatum relinquebant. Quod huiusmodi elogio fieri solitum didici, PACE TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Liuius lib. I. *Bis deinde post Numæ tempora Ianus clausus fuit: semel T. Manlio Consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati Dij dederunt, vt videremus, post bellum Actiacum ab Imp. Cæsare Augusto,* PACE TERRA MARIQVE PARTA. Sueton. in Augusto cap. XXII. *Ianum Quirinum semel atque iterum à condita vrbe ante memoriam suam clausum, in multo breuioris temporis spatio* TERRA MARIQVE PACE PARTA, TER CLAVSIT. Qua de re extat Emeritæ Augustæ in Hispania inscriptio hæc, IMP. CÆS. DIVI F. AVGVSTI PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIIII. ORBE MARI ET TERRA PACATO, TEMPLO IANI CLVSO ET REP. PR. OPTIMIS LEGIBVS ET SANCTISSIMIS INSTITVTIS REFORMATA VIAM SVPERIOR. COS. TIMPORE INCHOATAM ET MVLTIS LOCIS INTERMISSAM PRO DIGNITATE IMPERII POP. ROM. LATIOREM LONGIOREMQVE GADEIS

VSQVE PROMOVIT. Reperitur & in veteribus Neronis numis, NERO CÆS. AVGVSTVS PACE PO. RO. VBIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Et in aliis, PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Alij verò sic habent. IMP. NERO CLAVD. CÆS. AVG. GERM. PACE POP. ROM. VBIQ. PARTA IANVM CLVSIT S.C. Et alibi, IMP. NERO CÆS. AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. P. P. PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLAVSIT S. C. Rursus aliâs, NERO CLAVD. CÆSAR AVG. GER. P. M. TR. P. IMP. P. PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM. CLVSIT S. C. Ac de iis quidem quæ ad ius diuinum pertinent hactenus: Nunc ad Comitiorum, Legum, Senatusconsultorúmque Formulas mutata velificatione contendam.

BARN. BRISSONII
REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,
DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS Populi Romani verbis,
LIB. II.

VT QVI è portu soluunt, quamdiu oram litoris legunt, minus commouentur: sed postquam in altum prouecti, iam terram non vident, & quacumque oculos vertunt, pontum vndique & vndique pontum conspiciunt, toto tunc animo perturbari & corpore cohorrescere incipiunt: sic ego vastum hoc æquor, Formularum explicandarum causa ingressus, quò longius à conspectu terra recedit, eò vehementius afficior, nauigationisq; longæ & minimè portuosæ periculo terreor. Verùm

Serò respicitur tellus, vbi fune soluto
Currit in immensum panda carina salum.

Nunc ergo quocumque ferar, vela nimirum danda sunt: Deus faciat, vt nauis secundis ventis cursum teneat suum. A proposito certè ne aberrem, néve ordinis (quo nulla res plus in animis hominum valet) perturbatione peccem, hoc libro de Comitiorum, Legum, Senatusconsultorúmque Formulis dicam. Hæc enim quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, huic libro subiecta est. Ordiar autem ab iis potissimum sollemnibus verbis, quibus populus Rom. de Bello, Pace, Legibus iubendis vel vetandis, Magistratibus mandandis, Votis suscipiendis, Supplicationibus, Triumphis, Quæstionibus publicis decernendis rogari solebat.

ROGATIONVM planè omnium communia verba hæc erant, VELITIS IVBEATIS QVIRITES? Plenus est exemplorum Liuius, in quibus colligendis si cui tempus terere graue molestúmque sit, præcipua hinc inde conquisita subiecí. De bello quidem populum ita rogatum, VELITIS IVBEATIS QVIRITES, BELLVM INDICI? Liuius ostendit lib. XXI. Illic enim de bello Punico latum ad populum scribit, VELLENT IVBERENT POPVLO CARTHAGINIENSI BELLVM INDICI. Idem lib. XXXI. de bello Macedonico P. Sulpitium Cos. rogationem in hæc verba promulgasse refert: VELLENT IVBERENT, PHILIPPO REGI MACEDONIBVSQVE QVI IVB REGNO EIVS ESSENT, OB INIVRIAS ARMAQVE ILLATA SOCIIS POPVLI ROM. BELLVM INDICI. Simili modo lib. XXXVI. Patres ad populum ferri iussisse scribit, VELLENT IVBERENT, CVM ANTIOCHO REGE, QVIQVI

SECTAM EIVS SEQVVTI ESSENT, BELLVM INIRI. Idem lib. XLIIII. *Prætor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, Rogationem ferret*, VELLENT IVBERENT RHODIIS BELLVM INDICI. Sic & lib. XXXVIII. *Non ad populum ferri*, VELINT IVBEANTNE CVM GALLIS BELLVM GERI? De Pace verò ita populum rogatum lib. XXXIII. narrat, VELLENT IVBERENT CVM REGE PHILIPPO PACEM ESSE. Idem lib. XXX. *Tum M. Attilius & Q. Minutius Tribuni pl. ad populum tulerunt*, VELLENT IVBERENT SENATVM DECERNERE, VT CVM CARTHAGINIENSIBVS PAX FIERET, ET QVEM EAM PACEM DARE, QVEMQVE EX AFRICA EXERCITVM DEPORTARE IVBERENT.

EADEMQVE verborum formula Rogationes de quæstionibus decernendis concipiebantur. Docet hoc, ob interuersam pecuniam, quæ ab Antiocho capta erat, promulgata Rogatio, quam Liuius lib. XXXVIII. talem fuisse testatur, VELITIS IVBEATIS QVIRITES (sic enim emendandum crediderim) QVÆ PECVNIA CAPTA, ABLATA, COACTA AB REGE ANTIOCHO EST, QVIQVE SVB EIVS IMPERIO FVERVNT, QVOD EIVS IN PVBLICVM RELATVM NON EST, VTI DE EA RE SERVIVS SVLPIT. PRÆTOR VRBANVS AD SENATVM REFERAT, QVEM EAM REM VELIT SENATVS QVÆRERE DE IIS QVI PRÆTORES NVNC SVNT? Cicero lib. I. de Finib. *Ita apertè cepit pecunias ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scæuola Trib. pleb. ferret ad plebem*, VELLENTNE DE EA RE QVÆRI. Nec diuersa erat aliarum Rogationum conceptio. Nam quæ de Cicerone in exilium pellendo, ad populum lata lex est, eam ipsemet in Orat. pro domo sua ita conceptam fuisse memorat: VELITIS IVBEATIS QVIRITES, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICTVM SIT? Idem in Pisonem: *At hoc ego nunquam opinor fuisse scriptum in illo elogio, quod te auctore in sepulchro Reipub. incisum est*, VELITIS IVBEATIS, VT QVOD M. CICERO VERSVM FECERIT, SED QVOD VINDICARIT? Sed & de vere sacro vouendo populum à L. Cornelio Lentulo Pontifice Max. in hæc verba rogatum fuisse Liuius lib. XXII. auctor est, VELITIS IVBEATIS HOC SIC FIERI? Rogationis etiam ad populum, quo auctore adrogationes fiebant, hanc fuisse formulam Agellius lib. V. cap. XIX. tradit, VELITIS IVBEATIS, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FA. EIVS NATVS ESSET? Tribunitiæ vtique Rogationis carmen integrum extat apud Liuium lib. XXVI *Lucius*, ait ille, *Attilius Tribunus pl. ex auctoritate Senatus plebem in hæc verba rogauit.* OMNES CAMPANI, ATTELLANI, CALATINI, SABATINI, QVI SE DEDIDERVNT IN ARBITRIVM DITIONEMQVE POPVLI ROM. FVLVIO PROCONSVLI QVÆQVE VNA SECVM DEDIDERE, AGRVM VRBEMQVE, DIVINA HVMANAQVE VTENSILIAQVE, SIVE QVID ALIVD DEDIDERVNT: DE HIS REBVS QVID FIERI VELITIS IVBEATIS, ROGO, QVIRITES? *Plebs sic iussit*, QVOD SENATVS MAXIMA PARS CENSEAT, QVI ADSIDETIS ID VOLVMVS IVBEMVSQVE. Ex quo loco duo notanda sunt: Vnum est, Rogationibus adiectum fuisse verbum ROGO: Quod Adrogationis, quæ apud populum fiebat, Formula comprobat, cuius teste Agellio hæc erat verba, in extremo, HOC ITA VT DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Hoc & aliàs indicat Liuius lib. VI. his verbis: *Rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? fermoni Quirites simillima*: CONSVLES, *inquit*, ROGO, NE VOBIS QVOS VELITIS, FACERE LICEAT. *An aliter* ROGAT, *qui vtique alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec vobis nec duos patritios creandi vobis potestatem permittit?* Cuius verbi interpretationem hanc Festus tradit: ROGAT, *est cõsulit populum, vel petit ab eo, vt id sciscat quod ferat: Vnde nos quoque in consuetudine habemus pro petere & orare.* Alterum quod ex illo Liuij loco efficitur, est, populum, cùm rogationem acciperet, respondisse, VOLVMVS IVBEMVSQVE: Id quod etiam confirmat Cicero in Oratione pro domo sua, cùm ait: *Vt si Tribunopl.* ROGANTE, VELITIS IVBEATIS, *Sedulij centum, se* VELLE AC IVBERE *dixerint.* Quorũ verborũ differentiã hanc statuit Donatus Andr. Act. III. Sc. I. VOLVMVS *animo*, IVBEMVS *verbis*. Liu. lib. IIII. *Oportet licere populo Ro.* SI VELIT IVBERE LEGEM.

Ac planè

Ac planè proprium erat POPVLI IVBERE, VT PLEBIS SCISCERE, SENATVS CENSERE. Cicero pro Flacco: QVÆ SCISCERET PLEBS, AVT QVÆ POPVLVS IVBERET. Liuius lib. x. *Bellum Samnitibus* ET CENSVERE PATRES, ET POPVLVS IVSSIT. Apud eumdem lib. XXXI. *Sulpitius Consul populum concione aduocata alloquens*, QVÆ PATRES, ait, CENSVERVNT, VOS IVBETE.

ET QVIDEM AVCTORITAS ERAT IN SENATV, POTESTAS IN POPVLO, vt Cic. lib. II. de legib. loquitur. Liuius lib. VIII. *Bellum* EX AVCTORITATE PATRVM POPVLVS *aduersus Vestinos* IVSSIT. Et lib. I. *Regem* POPVLVS IVSSIT, PATRES AVCTORES FACTI *Ibidem*, DECREVERVNT, *vt cùm* POPVLVS *Regem* IVSSISSET, *id sic ratum esset*, SI PATRES AVCTORES FIERENT. Idem lib. XXVI. de Martio, qui dux ab exercitu lectus absque populi suffragio Proprætoris titulo literas ad Senatũ scripserat. *Titulus honoris, quod imperio non* POPVLI IVSSV, NON EX AVCTORITATE PATRVM *dato Propretor Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat.* Hinc & DECRETA PATRVM, & POPVLI IVSSA. Liuius lib. XXXVIII. *Nutus eius* PRO DECRETIS PATRVM, PRO POPVLI IVSSIS ESSE. Denique lex ad populum lata GENERALE IVSSVM POPVLI definitur ab Agellio lib. X. cap. XX.

IVBERE autem & è contrario VETARE POPVLVS dicebatur. Tirius apud Macrobium lib. III. Saturnal. cap. XVI. *Quod in foro gestum sit*, QVI SVASERINT, QVI DISSVASERINT, QVOT TRIBVS IVSSERINT, QVOT VETVERINT. Cicero lib. I. de Orat. *Num* APVD POPVLVM DE LEGIBVS IVBENDIS ATQVE VETANDIS. Idem lib. III. de Legib. de Tabellariis legibus differens: *Carbonis est tertia*, IVBENDIS LEGIBVS AC VETANDIS. Vnde IVSSA, VETITA POPVLI INSCISCENDIS SVFFRAGIIS dixit idem lib. II. de Legib.

ADMONENDI autem sumus directam rogandi Formulam ἀσυμφώνως ita conceptam fuisse, VELITIS IVBEATIS: Proinde vocula NE, quæ librariorũ incuria, huic Formulæ sese sociam & comitem adiunxit, apud Liuium lib. XXII. reiicienda & expungenda est. Quam tamen ab obliquis Rogationibus non arceo, quibuscum ei bellè conuenit. Liuius lib. I. *Ausus est ferre ad populum* VELLENT IVBERENTNE *se regnare*. Et lib. XXX. *Tribunipleb, ad populum tulerunt*, VELLENT IVBERENTNE, *Senatum decernere*, Et lib. XXXVIII *non ad populum ferri*, VELINT IVBEANTNE. Cicero lib. I. de Finib. *ferret ad plebem*, VELLENTNE *de ea re quæri*. Idem pro Sestio, de Tribunopleb. *Concionem interrogare solebat*, VELLETNE *me redire*.

HVIVSMODI verò Rogationibus POPVLVS CONSVLI dicebatur. Liuius lib. XXII. *L. Cornelius Pont. Max. consulente collegio Pontificum omnium primum* POPVLVM CONSVLENDVM *de vere sacro censet*. Cicero pro Milone: *Nihil de eius morte* POPVLVS CONSVLTVS EST. Idem pro domo sua, *Si populus Rom. de ista re* CONSVLTVS ESSET. Varro lib. VIII. de lng. Lat. *Consul nominatus, quòd* CONSVLERE POPVLVM ET SENATVM *debet*. Proinde Festus ROGATIONEM definit esse, cùm POPVLVS CONSVLITVR de vno pluribúsve hominibus, quod non ad omnes permeat; & de vna pluribúsve rebus, de quibus, non omnibus sanciatur.

ROGATIONIS porrò cuiusdam clausulam Liuius lib. III. citat, qua continebatur: SI TRIBVNVS PLEB. DECEM ROGABO, SI QVI VOS MINVS HODIE DECEM TRIBVNOS PLEB. FECERINT, HI TVM VTIQVE QVOS SIBI COLLEGAS COOPTASSENT, VT ILLI LEGITIMI EADEM LEGE TRIBVNI PLEBEI SINT, VT ILLI, QVOS HODIE TRIBVNI PLEBEI FECERITIS. Apud eumdem lib. XXXI. integra de vere sacro Rogatio habetur. Idem lib. XLIII. ROGATIONIS meminit sub vnius Tribuni nomine promulgatæ his verbis: *Quæ* PELLICA VECTIGALIA, VLTRÒ TRIBVTA C. CLAVDIVS ET TIBER. SEMPRONIVS LOCASSENT, EA RATA LOCATIO NE ESSET, DE INTEGRO LOCARENTVR, ET VT OMNIBVS REDIMENDI ET CONDVCENDI PROMISCVE IVS ESSET. Idem lib. XLII. *Et* ROGATIONEM, ait, *quam de Liguribus dedita pronulgare in animo habebant, in Senatu*

recitarunt. Sanciebatur, QVI EX STATELLIS DEDITIS IN LIBERTATEM RESTITVTVS ANTE KALENDAS SEXTILES PRIMAS NON ESSET, CVIVS DOLO MALO IS IN SERVITVTEM VENISSET, VT IVRATVS SENATVS DECERNERET, QVI EAM REM QVÆRERET ANIMADVERTERETQVE.

LEGE autem ita proposita, promulgata, recitata, prodibant in medium, qui populum ad eam accipiendam vel antiquandam concione habita cohortarentur: Quod erat SVADERE vel DISSVADERE LEGEM. Liuius lib.XXXIIII. *Tribunipl. legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebant*: AD SVADENDVM DISSVADENDVMQVE *multi nobiles prodibant*. Et paullo pòst: *Si priuati tantũmodo ad* SVADENDVM, DISSVADENDVMQVE, *id quod à nobis* ROGATVR, *processissent*. Sic Cato apud Ciceronem in lib. de Senect. se quinque & sexaginta annos natũ legẽ Voconiam magna voce & bonis lateribus SVASISSE gloriatur. Ibidémque Qu. Fabium Maximum admodum senem SVASOREM legis Cinciæ de donis & muneribus fuisse scribit. Idem in lib. de Clar. Orator. Catonem dum legem SVADERET, in Galbam multa dixisse. Eodémque libro Pisonem ait & causas egisse, & multarum legum aut AVCTOREM, aut DISSVASOREM fuisse. Ibidémque legis Seruiliæ SVASIONEM memorat. Festus etiam Pomp. Catonem citat in DISSVASIONE, NE LEX BÆBIA DEROGARETVR. Item in SVASIONE NE LEGI ORCHIÆ DEROGARETVR. Et in SVASIONE legis Voconiæ, & in DISSVASIONE de rege Attalo & vectigalibus Asiæ. Agellius lib.XI.cap.X. Gracchi orationem citat, qua is legem Aufeiam DISSVASIT. ex qua verba aliquot selegi, quæ hîc adscribenda censui: Ea sic habent: *Qui prodeunt* DISSVASVRI *ne hanc legem* ACCIPIATIS, *petunt non honorem à vobis, verùm à Nicomede pecuniã: Qui* SVADENT VT ACCIPIATIS, *ij quoq; petunt non à vobis bonam existimationẽ*. Idem lib.X.cap.III. eiusdem Gracchi orationem de legibus promulgatis laudat. Sosipater Charisius eiusdem Gracchi orationem citat, VTI LEX PAPIRIA ACCIPIATVR, & aliam habitam IN ROGATIONE CN. MARII CENSORINI. Extant & in Ciceronis Orationibus legis Maniliæ SVASORIA, & legis Agrariæ DISSVASORIÆ conciones. Vt apud Liuium lib.XXXIIII. de promulgata legis Oppiæ abrogatione contrariæ M. Portij Catonis Cos. & L. Valerij Tribunipl. conciones: ex quarum priore colligitur in quæ verba extrema clausula eiusmodi orationum concipi cõsueuerat. Sic enim illic Cato: *Ego nullo modo abrogandam legem* OPPIAM CENSEO: VOS QVOD FAXITIS, DEOS OMNES FORTVNARE VELIM. Simili modo Appius Claudius Crassus Decemuiri nepos suam Rogationis de plebeio Consulatu promulgatæ DISSVASIONEM, ita apud eumdem Liuium lib. VII. concludit: OMNIVM RERVM CAVSA VOBIS ANTIQVANDAS CENSEO ISTAS ROGATIONES: QVOD FAXITIS DEOS VELIM FORTVNARE. Apud eumdem lib.X. P. Decius Mus legem SVADENS his verbis perorat: EGO HANC LEGEM, QVOD BONVM FAVSTVM, FELIXQVE SIT VOBIS AC REIPVE. VTI ROGASTIS, IVBENDAM CENSEO.

ILLVD in iisdem Orationibus obseruandum est, eos qui ad populum verba faciebãt, dixisse, QVIRITES. Quod à Strabone lib.V. Geograph. notatum repetio his verbis: Κύριος δὲ νῦν μὲν κώμιόν ἐστιν· ἦν δὲ πόλις ἐπίσημος, ἐξ ἧς ὥρμηντο οἱ τῆς Ῥώμης βασιλεύσαντες Τῖτος Τάτιος, καὶ Νοῦμας Πομπίλιος. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ΚΥΡΙΤΑΣ ὀνομάζουσιν οἱ δημηγοροῦντες, τοὺς Ῥωμαίους. Patet hoc ex Concionibus Voleronis, Canuleij, & Sextij Tribunorumpl. Camilli, & Appij Claudij, apud Liuium lib.II.III.IIII.V. & VI. Duronij & Posthumij Manlij apud Valer. Max. lib.II.cap.IX. & lib.VI.cap.IIII. vt & Cippi apud Ouid. lib. XV. Metamorph. Quintilian. Declamat. CCLIIII. necnõ Scipionis, & Metelli Numidici, M. Catonis & C. Gracchi apud Agell. lib.IIII.cap.XVIII. & lib.VI. cap.XI. lib.X cap. XIIII. lib.XI.cap.X. & lib.XII. cap. IX. Ciceronis II. & III. orat. in Catilin. pro C. Rabir. perduell. reo, post reditũ ad populũ & Philipp. IIII. & VI. Furij Cresini apud Plin. lib.XVIII. Natur. histor. cap.VI.

NEC aliter Consul ipse concione aduocata populum alloquebatur, vt Consulum Quintij,

Quintij, Valerij, Sulpitij, Æmilij, & M. Portij Catonis conciones teſtantur, quæ à Liuio lib. III. XXXI. & XXXIIII. & XLIIII. referuntur. Hoc eodem nomine Populum compellat Lentulus Conſul apud Valer. Max. lib. VI. cap. II.

AST vbi legis ferendæ dies venerat, is qui comitia habebat, Tribus & Centurias in ſuffragium mittebat, his fermè verbis. ITE IN SVFFRAGIVM BENE IVVANTIBVS DIIS. Hanc ego, ne quis fide mea temere in creditum abeat, ex Liuio coniecturam capio, apud quē lib. XXXI. Sulpitius Cos. ita populum affatur, ITE IN SVFFRAGIVM BENE IVVANTIBVS DIIS: ET QVÆ PATRES CENSVERVNT, VOS IVBETE.

SVFFRAGIORVM etiam ferendorum cauſa iubebatur Populus DISCEDERE. Aſconius in Orationem pro Cornel. Balbo: *Cùm id ſolum ſupereſt, vt Populus ſententiam ferat, iubet vnum quemque vt qui ſert legem,* DISCEDERE. *Quod verbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco vbi lex fertur, ſed* IN SVAM TRIBVM DISCEDAT, *in qua ſuffragium eſt laturus. Populus enim confuſus, vt ſemper aliàs, ita & in concione.* Proinde apud Dionyſ. Halicarnaſſ. Brutus populum in ſuffragium mittit, his verbis: Τἀυτὰ οἱ βουλόμενοι ὑμῶν ἐπὶ τοῦ γηράλεω ἴτωσαν κύκλου, διαστάντες κατὰ φυλὰς ἐπὶ τὰς ψήφους ἐκάστη. Et hinc eſt, quod Liuius lib. XXV. ait: *Tanto fauore ad ſuffragium ferendum* IN TRIBVS DISCVRSVM EST. Inde certè IRE IN SVFFRAGIVM, & INIRE SVFFRAGIVM Tribus dicebantur. Plinius lib. XVIII. cap. VI. *Cùm* IN SVFFRAGIVM TRIBVS *oporteret* IRE. Liuius lib. XXXIIII. *Quorum alterum ad nos Coss. reliquóſque magiſtratus, alterum ad vos, Quirites magis pertinet. Nam vtrum è Republica ſit, nec ne, id quod ad vos fertur, veſtra exiſtimatio eſt,* QVI IN SVFFRAGIVM ITVRI ESTIS. Cicero in Seſtiana: *Quis eſt, qui cùm contra me ferebatur,* INIISSE *ſe* SVFFRAGIVM *confiteatur?* Liuius lib. I. *Priuſquam* POPVLVS SVFFRAGIVM INEAT *in incertum comitiorum euētum patres auctores fiunt.* Idem lib. III. *Alij Quirites* SVFFRAGIVM INEVNT. Rurſus eodem lib. *Iamque editis teſtibus, cùm Tribus vocari, &* POPVLVM INIRE SVFFRAGIVM *oporteret.* Idem lib. XXIIII. *Eadem vos cura, quæ in aciem armati deſcenditis,* INIRE SVFFRAGIVM *ad creandos Coss. decet.* Et mox: *Interim* FRÆROGATIVA SVFFRAGIVM INIT. Et lib. XXXVI. *Iuſſi deinde* INIRE SVFFRAGIVM *ad vnum omnes non modò Centuriæ, ſed etiam homines, qui* PVB. SCIPIONI IMPERIVM ESSE IN HISPANIA IVSSERVNT. Inuenitur & hæc loquendi Formula, aliis quoque locis, quos recenſere omnes, ne nimis longum ſit, nō oportet. Ac ſuperiore illa verborum Formula MITTI IN SVFFRAGIVM Centuriæ dicebantur, vt idem Liuius lib. XXXI. indicat, cùm ait: *Conſul in campo Martio comitiis habitis priuſquam Centurias* IN SVFFRAGIVM MITTERET. Et paullo pòſt: *Ab hac oratione* IN SVFFRAGIVM MISSI. Et lib. III. *Pugnarántque collegæ, vt liberas* TRIBVS IN SVFFRAGIVM MITTERET.

QVINETIAM in Centuria, quæ iam ſuffragium tulerat, reuocanda his verbis, REDITE IN SVFFRAGIVM, viſos veriſimile facit ea Manlij Torquati Oratio, quæ lib. XXVI. Liuij legitur.

VIDETVR & in Suffragiis rogandis SISCENDI verbum locum habuiſſe. Feſtus namque Pomp. explicans quæ eſſet Centuria NI QVI SCIVIT, addit hæc: *Nam* SCISCITO *ſignificat Sententiam dicito, ac Suffragium ferto. Vnde &* Scita *plebis.*

SVFFRAGII autem, cùm Rogatio accipiebatur, Formula erat huiuſmodi, VTI ROGAS IVBEO. Cicero lib. II. de Legib. SVADE *igitur, ſi placet,* ISTAM LEGEM, VT *ego,* VTI ROGAS, *poſſim dicere.* Liuius lib. VI. *Et* VTI ROGARENT *prima Tribus dicerent.* Idem lib. XXXIII. *Ea Rogatione in Capitolio ad plebem lata,* OMNES QVINQVE ET TRIGINTA TRIBVS, VTI ROGAS, IVSSERVNT. Idem lib. XXXI. *Ab hac oratione* IN SVFFRAGIVM MISSI, VTI ROGARAT, BELLVM IVSSERVNT. Et lib. XXX. *De pace* VTI ROGATÆ *omnes* TRIBVS *erant,* IVSSERVNT PVB. SCIPIONEM PACEM DARE, EVNDEM EXERCITVS DEPORTARE. Item lib. XXVIII. *Tribunos auctoritate deterruit, ne aduerſarentur Rogationi. Remittentibus ergo his interceſſionem,* OMNES TRIBVS, VTI ROGAS, IVSSERVNT.

SED & cùm per tabellas ſuffragia ex legum Tabellariarum præſcripto ferebantur,

duplicis generis Tabellas datas constat. In quarum altera, VTI ROGAS: in altera ANTIQVO, scriptum erat. Illam populus in cistam coniiciebat, si Rogatio accipienda: hanc, si reiicienda, respuenda & explodenda esse videbatur. Cicero Epist. XIIII. lib. I. ad Attic. *Piso autem Consul lator Rogationis, idem & dissuasor: operæ Claudianæ pontes occuparant. Tabellæ ministrabantur, ita vt nulla daretur,* VTI ROGAS. Idem Epist. XIII. eiusdem lib. de Rogatione agens, quam ex S.C. de polluta à Clodio religione Coss. promulgarant; *In hac causa,* ait, *Piso amicitiæ P. Clodij ductus, operam dat, vt ea Rogatio quam fert, & fert ex S.C. & de religione,* ANTIQVET VR. Et Epistol. XIIII. eiusdem libri: *Nam cùm dies venisset Rogationis ex S.C. ferendæ, concursabant barbatuli iuuenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola Curionis &* POPVLVM, VT ANTIQVARET, ROGABANT. Idem lib. III. de Legib. *Vos quidem, vt video,* LEGEM ANTIQVASTIS *sine tabella.* Et lib. II. de Offic. *Cùm legem Agrariam ferret, quam tamen* ANTIQVARI *facilè passus est, in eo se vehementer moderatum præbuit.* Liuius lib V. *Legem vnâ plures tribus* ANTIQVARVNT, *quàm* IVSSERVNT. Idem lib. VIII. *Tribus omnes præter Pollium* ANTIQVARVNT LEGEM. Et lib. XXXI. *Rogatio de bello Macedonico primis Comitiis ab omnibus fermè Centuriis* ANTIQVATA EST. Propriè enim ANTIQVABATVR lex, quæ promulgata non accipiebatur: ABROGABATVR verò ea quæ postquam perlata erat, retractabatur. Vtrumque tamen à propria verborum significatione recedens coniungit apud Liuium lib. XXII. Minutius, *Itaque,* inquiens, PLEBISCITVM, *quo oneratus magis, quàm honoratus sum, primus* ANTIQVO, ABROGOQVE. Vt autem ANTIQVARI dicebatur Rogatio, quæ reiiciebatur & displicebat, ita ACCIPI, ea quæ populo probabatur, ac placebat.

CÒNSVLES porrò Comitia habituri edicta proponebant, quibus dies Comitiis habendis denuntiabatur. Liuius lib. XXVII. *Ipse* COMITIA IN QVEM DIEM *primum potuit,* EDIXIT. Idem lib. XXXV. *M. Fuluius Prætor litteras mittit ad Consulem Senatus placere Romam reuerti, & ex itinere præmittere* EDICTVM, QVO COMITIA CREANDIS CONSVLIBVS EDICERET. *Paruit his literis Consul, & præmisso* EDICTO *Româ venit.* Et lib. XXVI. DIEM COMITIIS CONSVLES EDIXERVNT. Eiusmodi edicti Agell. lib. XIII. cap. XIIII. verba quædam citat: *In Edicto,* ait, *Cõsulum, quo edicunt, quis dies Comitiis centuriatis futurus sit, scriptum fuit,* NE QVIS MAGISTRATVS MINOR DE CÆLO SERVASSE VELIT. Ac profectò, non licuisse per leges, Comitiis de cælo seruare, & si qui seruasset, non Comitiis habitis, sed priusquàm haberentur, nuntiare debuisse Cicero Philipp. II. scribit. Comitia vtique, quemadmodum Varro lib. VI. de lingua Lat. auctor est, dicebantur AVE SINISTRA DICI: quo in genere loquendi, SINISTRVM, bonum auspicium significasse notat.

SCIENDVM est autem Comitiis Centuriatis, quæ Dionys. Halycarn. λεχθὲν ἐκκλησίας, Dio verò κατὰ λόχους ἀθροιζομένας ἐκκλησίας vocat, exercitum imperari consueuisse, eiúsque rei gratia conuenisse omnem multitudinem armatam in campum Martium sub signis cum suis Centurionibus, quemadmodum ex illius Græci auctoris lib. VII. & huius lib. XXXVII. apparet. Exercitus is Accenso imperabatur certis verbis, quæ sunt à Varrone posita lib. V. de ling. Lat. Accenso quippe qui imperabat, dicebat sic, CALPVRNI VOCA INLICIVM, OMNES QVIRITES HVC AD ME. Accensus verò sic, OMNES QVIRITES INLICIVM VISITE HVC AD IVDICES. C. Calpurnius dicebat: VOCA AD CONVENTIONEM OMNES QVIRITES HVC AD ME. Accensus ita dicebat, OMNES QVIRITES ITE AD CONVENTIONEM HVC AD IVDICES. Deinde Consul ad exercitum loquebatur, IMPERO QVA CONVENIT AD COMITIA CENTVRIATA.

ET in Centuriis quidem vnam fuisse à Seruio Tullio Rege constitutam, in qua liceret ei suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis ciuis suffragij iure priuaretur, Festus Pomp. tradit: cui idcirco nomen erat, NI QVIS SCIVIT: quæ verba hoc valebant, NISI QVIS SCIVIT.

EX Tribubus autem ac Centuriis quædam PRÆROGATIVÆ, quædam IVRE VOCATÆ appellabantur. Quæ verba Ascon. Pædian. in Diuinar. Cicero. ita explicat. PRÆROGATIVÆ, *sunt Tribus, quæ primæ suffragium ferunt ante* IVRE VOCATAS. *Mos enim fuerat, quo facilius in Comitiis concordia populi firmaretur, bina omnino de iisdem candi-*

datis

datis Comitiis fieri: quorum tribus primæ, PRÆROGATIVÆ *dicebantur, quòd* PRIMÆ ROGARENTVR, QVOS VELLENT COSS. FIERI. *Secundæ* IVRE VOCATÆ, *quòd in his sequente populo, vt sæpè contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerẽtur.* Qua de re Liuij, & Ausonij in Panegyrico iam antè ab aliis obseruata testimonia nõ adferam.

ILLVD tantũ ex Asconij verbis notandum moneo, Comitiis Consularibus, Cẽturias rogatas, QVOS EX IIS QVI PETEBANT, CONSVLES FIERI VELLENT, IVBERENT. In Formula vtq; Rogationis Prætorũ eos COLLEGAS CONSVLVM nuncupatos, testis est Cic. lib. IX Epist. ad Attic. *Prætores antè,* inquit ille, *ita rogentur,* VT COLLEGÆ CONSVLVM *sint, quorum maius est imperiũ.* Agell. lib. XIII. cap. XIIII. *Prætor etsi* COLLEGA CONSVLIS EST, *neq; Prætorem neq; Consulem iure rogare potest.* Liu. lib. VII. *Prætorẽ quidẽ etiã iura reddentem, &* COLLEGAM CONSVLIBVS *atq; iisdẽ auspiciis creatũ.* Præco planè magna voce singularũ Centuriarũ suffragia renuntiabat: eiúsq; renũtiationis Formulã hanc fuisse, OLLA CENTVRIA, id est illa Centuria. Varr. lib. v. de ling. Lat. ita scribit: *Olli valet dictum illi, ab olla & ollus, quod alterum Comitiis, cùm recitatur, à præcone dicitur,* OLLA CENTVRIA, *non illa.* Qua in re eos pronuntiasse, IVNIORVM SENIORVMQ. CENTVRIIS MAGISTRATVM MANDARI illi, cuius nomen edebant, & qui plura puncta suffragiorũ tulerat, docet Cic. lib. VII. in Verrẽ his verbis: *Tu cùm Prætor renũtiatus es quoquo modo, mitto enim ac prætereo quid tum actũ sit, sed cùm esses renũtiatus, vt dixi, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te toties* SENIORVM IVNIORVMQVE CENTVRIIS ILLO HONORE AFFICI PRONVNTIAVIT. Suet. in Domitiano cap. X. *Flauiũ Sabinum alterũ ex patruelibus occidit, quòd eum Comitiorũ Cõsulariũ die destinatũ perperam præco non* CONSVLEM AD POPVLVM, *sed Imperatorẽ* PRONVNTIASSET.

RENVNTIABANTVR etiã qui suffragiis populi creabãtur Magistratus. Cic pro lege Manilia: *Nã cũ propter dilationẽ Comitiorũ ter Prætor primus Centuriis cunctis* RENVNTIATVS *sum.* Idẽ lib. II. de Orat. Maluginensem M. Scipionẽ, ex Cẽturia sua RENVNTIASSE Acidinũ Consulẽ narrat, eíq; dixisse præconẽ, DIC DE L. MANLIO. Agel. lib. VII. cap. IX. ex Pisonis Annali lib. hæc verba refert: *Eúmq;* PRIMÆ TRIBVS ÆDILEM CVRVLEM RENVNTIAVERVNT. Atq; adeò præco eos, qui plura suffragia tulerant, Cõsules vel Prætores vel Censores renũtiabat. Cic. Orat. II. in Rull. *Itaq; me non extremæ Tribus suffragiorũ, sed primi illi vestri concursus neq; singulares* VOCES PRÆCONVM, *sed vna voce vniuersus populus Ro.* CONSVLEM DECLARAVIT. Agell. lib. XII. cap. VIII. *Postea populus Ro. eos simul Censores facit. Atque illi vbi* VOCE PRÆCONIS RENVNTIATI SVNT.

QVINETIAM ipsamet Consulũ, qui Comitia habebant, voce Coss. designatos RENVNTIARI, DECLARARIQVE consueuisse ostẽdit Cic. pro Muræna his verbis: *Illo die quo auspicato Comitiis Centuriatis L. Murænam* CONSVLEM RENVNTIAVI. Et mox: *Vt* EIVSDEM *hominis* VOCE ET DECLARATVS CONSVL *& defensus beneficiũ populi Ro. cum vestra atque omnium ciuium salute tueatur.* Velleius Paterc. lib. II. de C. Sentio: *Iurauit etiam si factus esset Cos. suffragiis populi, tamen se eum* NON RENVNTIATVRVM. Valer. Max. lib. III. cap. VIII. de C. Pisone Cos. *Pro vostrus,* ait, *Piso collocatus, cũ hinc atq; illinc eum ambissent, & ad Palicanum suffragiis populi Consulem creatum* RENVNTIATVRVS ESSET, *interrogaretur, primò respondit nõ existimare se tantis tenebris offusam esse rempub. vt hùc indignitatis veniretur: deinde cùm perseuerarent instarentque dicerent, Age si ventum fuerit:* NON RENVNTIABO, *inquit.* Plin. in Panegyrico: *Tuo iudicio Consules facti:* TVA VOCE RENVNTIATI SVMVS, *vt idem honoribus nostris suffragator in Curia, in Campo declarator existeres.* Similitérq; Prætores RENVNTIABANTVR. Cic. pro domo sua: *Is posteaquam intellexit posse se interuersa Ædilitate,* AL. PISONE CONSVLE PRÆTOREM RENVNTIARI.

CONSVLEM planè tum, cũ designatũ Cos. renũtiabat, more institutóq; maiorum ab Diis immortalibus precatũ, VT EA RES SIBI MAGISTRATVIQ. SVO POPVLO, PLEBIQ. ROMANÆ BENE ATQ. FELICITER EVENIRET, Cic. Orat. pro Mur. testatũ reliquit.

SVFFRAGII verò, quo viua voce Consul designabatur, hãc fuisse Formulã, SCIPIONEM verbi gratia, CONSVLEM NOMINO, facilè adducor vt credã. Existimãdi copiã præbet Liu. lib. XXIII. apud quẽ Qu. Fab. Max. quales viros Coss. creare deceret monẽs, sibi sic quemque dicere debere suadet, ANNIBALI IMPERATORI FAREM CONSV-

LEM NOMINO. Sed & in ea re verbo, DICO, vsos idē auctor innuere videtur lib. x. nō semel. *Cū Q. Fabiū*, ait, CONSVLEM *non petentē* OMNES DICERENT CENTVRIÆ. Et mox: *Populus nihilominus suffragia iniit, & vt utro quæque vocata erat* CENTVRIA, CONSVLEM, *haud dubiè*, FABIVM DICEBAT. Rursus ibid. *Cùm primò vocatæ Q. Fabiū* CONSVLEM DICERENT OMNES CENTVRIÆ. Et paullo pòst: *Q. Fabius omnium consensu destinabatur, cúmq; prærogatiua, & primò vocatæ* OMNES CENTVRIÆ CONSVLEM CVM L. VOLVMNIO DICEBANT. Sic ex lib. XXVIII. CENTVRIÆQVE OMNES *ingenti fauore P. Scipionem* CONSVLEM DIXERVNT. Et lib. XXIX. *Quo die illum* OMNES CENTVRIÆ PRIMVM CONSVLEM DIXISSENT.

SANE Candidati PROFITEBANTVR se petere, & nomina dabāt. Quod vt Liuiū taceā, vel vnus Velleius Patere. lib. II. satis supérq; cōprobat, his verbis: *Tū in Comitiis habendis præcipuū erit Consulē. Nā & Quæsturā petentes, quos indignos iudicauit,* PROFITERI *vetuit, & cū id facturos se perseuerarent, Consul. rē, si in campū descendissent, vindictā minatus est. Et Egnatium florentem fauore publico, sperantémq; vt Præturam Aedilitati, ita Consulatum Præturæ se iuncturum* PROFITERI *vetuit.*

CANDIDATOS verò BONORVM VIRORVM elogio cōmendari consueuisse ex Senec. lib. I. Epist. didici, cuius verba sic habent: *Illū dixisti amicū, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico vsus es, & sic illū amicū vocasti, quemodo omnes* CANDIDATOS BONOS VIROS DICIMVS. Eóq;, ni fallor, alluxit Maluginensis Scipio in eo festiuo & vrbano dicto, quod à Cicer. lib. II. de Orato. refertur in hunc modū: *Aiunt Maluginensem illū M. Scipionē, cum ex Centuria sua renuntiaret Acidinum Consulem. præcóq; dixisset: Duc de L. Mālio.* VIRVM BONVM, *inquit, egregiúmq; ciuem esse* ARBITROR. Cæsar vtiq; Comitia cū populo ita partitus, vt exceptis Consulatus cōpetitoribus, de cætero numero Cādidatorū pro parte dimidia. quos populus vellet, pronūtiarētur; pro parte altera, quos ipse edidisset, vnicuique tribui scriptura breui libellos mittebat, in hæc verba: COMMENDO VOBIS ILLVM ET ILLVM, VT VESTRO SVFFRAGIO DIGNITATEM SVAM TENEANT, vt est à Suet. memoriæ proditū in Iul. cap. XLI. Apud Liu. lib. x. Fabius Max. ita suffragationem suā enuntiat, P. DECIVM EXPERTVM MIHI CONCORDI COLLEGIO VIRVM DIGNVM VOBIS, DIGNVM PARENTE SVO, QVÆSO, MECVM CONSVLEM FACIATIS.

QVORVM autē petitio iusta & legitima videbatur, corū NOMINA ab eo qui Comitiis præerat ACCIPI, corúmq; RATIO HABERI, vt è cōtrario eorū, qui repellebantur, nec admittebātur, & quos etiāli suffragiis populi crearētur, se nō renūtiaturos testabatur, NOMINA *nō* ACCIPI, *nec eorum* RATIO HABERI. Liu. lib. IX. de Cn. Flauio: *Inuenio in quibusdā annalibus, cùm appareret Aedilibus, fieriq; se* PRO TRIBV *Aedilem videret,* NEQ. EIVS ACCIPI NOMEN, *quod scriptū faceret, tabulā posuisse, & iurasse se scriptū nō facturū.* Quibus verbis crediderim Liuiū Pisonis Annales notare, ex quorū lib. III. Agell. cap. IX. hæc verba refert: *Cn. Flauius patre libertino natus scriptū faciebat: isq; in eo tempore Aedili Curuli apparebat, quo tēpore Aediles subrogantur, cúmq; Aedilem Curulē* PRIMÆ TRIBVS RENVNTIAVERVNT. *At Aedilis,* QVI COMITIA HABEBAT, NEGAT ACCIPERE, *neque sibi placere, qui scriptū faceret eū Aedilē fieri.* Idē lib. XXVII. *Itaque si* SVVM NOMEN *Dictator* ACCIPERET, SE COMITIIS INTERCESSVROS: *Si aliorū præterquam ipsius,* RATIO HABERETVR, *Comitius se morā nō facere.* Idē lib. XXXIX. *L. Porcius Consul primò in eo sententia esse ne* NOMEN EIVS ACCIPERET. Et pòst: *Vt haud dubius Prætor esset, si Cōsul* NOMEN ACCIPERE *vellet.* Cæsar lib. III. de bell. Ciuil: *Magnáq; inter eos in cōcilio fuit cōtrouersia, oporterēne L. Hirtij, quòd is à Pōpeio ad Parthos missus esset, proximis Comitiis Prætoris* ABSENTIS RATIONEM HABERI. Liu. lib. IIII. *Principes plebis ea Comitia mallebāt, quib.* NON HABERETVR RATIO *sui, quā quibus vt indigni præteriuntur.* Idem lib. VII. de C. Martio Rutilo, qui Cēsurā se petere professus erat: *Ambo tū fortè patricij Cōsules erāt,* QVI RATIONEM EIVS SE HABITVROS *negabant.* Idē lib. VIII. *Q. Publius Philo Prætor, primus de plebe aduersante Sulpitiò Cos.* QVI EIVS SE RATIONEM HABITVRVM *negabat, factus est.* Idē lib. XXV. Ædilitatem petenti Scipioni Tribunos obstitisse refert, *Negāres,* ait, RATIONEM EIVS HABENDAM ESSE, *quòd eius nōdū ad petendū legitima ætas esset.* Idē lib. XXXIX. *Pars Tribunorum plebis negare* RATIONEM EIVS HABENDAM ESSE, *quòd duos simul magistratus præsertim Curules vnus neq; capere posset, nec gerere.* Suet. in Iulio cap. XVIII. *Sed cū edictis iā*

Comitiis

comitiis RATIO EIVS HABERI NON POSSET, *nisi priuatus introiisset vrbem.* Et alibi: *Et ne absentis* RATIO *comitiis* HABERETVR, *quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset.* Idē Cic. Epist. ad Brutū: *Ciceronem nostrū in vestrum collegium cooptari volo: Existimo omnino absentium* RATIONEM, *sacerdotum Comitiis* POSSE HABERI: *nam etiam factum est antea. C. enim Marius cùm in Cappadocia &c.* Sequitur postea. *Est etiam in lege Iulia, quæ lex est de sacerdotiis proxima, his verbis,* QVI PETIT, CVIVSVE RATIO HABEBITVR, *aperte indicat* POSSE RATIONEM HABERI *etiā non præsentis.* Quo genere loquendi idem Tullius vtitur in Bruto, & Philipp. II. & V. & Epist. lib. VII. ad Attic. & Epist. XI. ad Tironē, lib. XVI. familiar. Valer. Max. lib. III. cap. vlt. & lib. IIII. cap. I. Velleius Paterc. lib. II. & Asconi' cū de Catilina agit. Eóq; Cicero alluisse videtur Epist. V. lib. V. ad Attic. cùm ait: *Sed tu aberis, & me absente res:* HABEBIS MEI RATIONEM.

CONSVLES *porrò &* PRÆTORES FIERI, CREARI, DECLARARI, RENVNTIARI, DESIGNARI dicebantur: DICTATORES verò DICI: INTERREGES PRODI: SENATORES LEGI. Quæ monuisse sat habeo, ne exemplorum congerie liber hic turgescat nimis.

IN magistratibus autem creandis adiici solitum, VT QVI OPTIMA LEGE PVERINT, Fest. Pomp. auctor est. Cic. Orat. de l. Agrar. ad populum, ex lege Rulli hoc caput citat: TVM II DECEMVIRI EODEM IVRE SINT, QVO QVI OPTIMA LEGE. Et ibidem: *Vt sine lege Curiata idem iuris habeant, quod haberent, si* OPTIMA LECE A POPVLO ESSENT CREATI. Idem Philipp. V. SIT PRO PRÆTORE, EO IVRE, QVO QVI OPTIMO. Et Philipp. XI. *C. Cassium Procos. prouinciam Syriam obtinere,* VTI QVI EAM OPTIMO IVRE *prouinciam obtinuerit.* Liuius lib. IX. *An hūc, non, vt qui* OPTIMO IVRE CENSOR CREATVS ESSET, *populus creauit?* Et mox: *Amplexus regni nomen,* VT QVI OPTIMO IVRE REX ROMÆ CREATVS sit, creatum se dicet. Quo alludens Seneca in Ἀποκολοκυντώσει: CENSEO, ait, VT D. CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS, ITA VTI ANTE EVM QVIS OPTIMO IVRE FACTVS SIT. Fest. Pomp. OPTIMA LEX in *magistro populi faciendo, qui vulgò Dictator appellatur, quam plenissimum posset ius esse, significabatur: vt fuit Manij Valerij, M. Fabij Volusinæ gentis, qui primus Magister à populo creatus est: postquam verò prouocatio ab eo Magistratu ad populum data est, quæ antea non erat, desitum est dici,* VT OPTIMA LEGE, *vt pote imminuto iure priorum magistratuum.* Sed & virginis Vestalis capiendæ formula, quam ex Agellio libro superiore protuli, hoc habebat, VTI QVÆ OPTIMA LEGE FIAT.

QVARVM autem Tribuum suffragiis creati erant magistratus, ij TRIBVS illas TVLISSE dicebantur. Cic. Philipp. XI. *Qui cùm longè omnes belli gloria, & virtute superaret, duas tamen* TRIBVS SOLAS TVLIT. Sueton. in Iulio cap. XI. *Atque ita potentissimos duos competitores, multúmq; & ætate & dignitate antecedentes superauit, vt plura ipse in eorū tribubus suffragia, quàm vterq; in omnibus* TVLERIT. Cic. pro Plācio: *An vnā fieri potuerūt, si vna* TRIBVS NON TVLISSENT: *cùm nonnullas punctis penè totidem?* Et paullo pòst: *Nam quòd quæstus es plures te testes habere de Voltinia, quàm quot in ea tribu* PVNCTA TVLERIS. Quo pertinet illud Horatij in arte: *Omne* TVLIT PVNCTVM. — Vetus Cōmentator Horatij in Eclog. II. lib. II. Satyr. in Sempronium Rufum, cùm in Prætura repulsam tulisset, tale Epigramma scriptum commemorat:

Ciconiarum Rufus iste conditor.
Hic est duobus elegantior Plancis,
SVFFRAGIORVM PVNCTA NON TVLIT *septem:*
Ciconiarum populus vltus est mortem.

CONTRA verò PERDIDISSE TRIBVM, vel NON TVLISSE dicebātur, qui eius suffragio repulsam passi erant. Cic. lib. II. Epist. ad Attic. *Fauonius meam* TRIBVM TVLIT *honestius, quàm suā, Luceij* PERDIDIT. Idem in Orat. pro domo sua: *Qui se populo commiserant, ita repellebantur, vt etiam Palatinam tuam* PERDERENT, *qui in iudicium venerāt siue accusatores erant, siue rei te deprecante damnabantur.* Idem pro Sestio: *Aedilitatem petiit cū bonis viris, & hominibus primis, sed non præstantissimis opibus & gratia* TRIBVM SVAM NON TVLIT: *Palatinam denique per quam omnes illæ pestes populum Rom. vexare dicebantur,* PERDIDIT: *nec quicquam illis Comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam tulit.* Idē in Va-

tin. Nec post Romã conditã præter tribulem quemquã TRIBVM SERGIAM PERDIDISSE.

REPVLSAM verò TVLISSE, vel passos candidatos, qui non adipiscebãtur honores quos peterent, notius est quàm vt à me comptobari debeat.

IN COMITIIS porrò certum & sollemne fuisse aliquod CARMEN, Plinius in Panegyrico indicat, cũ ait: *Perpessus es* LONGVM ILLVD CARMEN COMITIORVM, *nec tam irridendã moram. Tu Comitiis nostris præsidere, tu nobis* SANCTISSIMVM ILLVD CARMEN *præire dignatus es.* Quod quale esset; tum ex ea Comitiorũ precatione, de qua libro superiore disseruimus, intelligi potest; tum ex eo quòd designatos Consules iureiurando adactos ab eo, qui Comitiis præerat, ibidem Plinius scribit.

LEGES autem ROGARI primùm, & PERRI AD POPVLVM, dein postquam à populo accipiebantur, PERFERRI ET PERROGARI, dicebantur. PERFERENDI verbo in hac re vtitur Liu. lib. II. & lib. IIII. & lib. XXX. & lib. XXXVIII. In PERROGANDI verò vocabulo mendum est apud Valer. Max. lib. I. cap. II. Vulgò enim illic scriptum est, *Traditas sibi leges* PRÆROGABAT, cũ recta scriptura sit PERROGABAT. Contrà rectè apud eũdẽ lib. VIII. cap. VI. *Tribunus pl. legẽ aduersus intercessionẽ collegarũ* PERROGAVIT.

FIGI QVOQVE LEGES dicebantur, vt Cic. lib. XIIII. Epist. ad Attic. & Virg. lib. VI. Æneid. docent: propterea quòd, vt illic Seruius notat, inciſæ in æreis tabulis, affigebãtur parietibus. Sic in poste curiæ fixum quoddam caput legis à Clodio, Cic. lib. III. Epistol. ad Attic. refert.

ENIMVERO initio cuiusque legis legitima & sollemnia verba præponebantur hæc, CONSVL POPVLVM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. Docet hoc Cicero prima in Antonium Oratione: *Cedo*, inquit, *illa legitima* COSS. POPVLVM IVRE ROGAVERVNT *(hoc enim à maioribus accepimus ius rogandi)* POPVLVSQ. IVRE SCIVIT. Idipsum ex ea lege patet, quæ à Frontino lib. II. de Aquæduct. prioribus verbis valde corruptis & deprauatis refertur. Ea sunt huiusmodi: TITVS QVINTIVS CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQVE IVRE SCIVIT IN FORO PRO ROSTRIS ÆDIS D. IVLII POPVLI RO. ET IVLIÆ. Quæ verba apud Valer. Probum notis hisce designata inueniuntur P. I. R. P. Q. I. S. I. P. P. R. E. A. D. P. Cuiusmodi notarum cõpendio cùm postrema verba scripta essent in Frõtini codicibus, ex eorum vitiosa interpretatione ab imperito facta, nata sunt monstra hæc verborum, ÆDIS D. IVLII POPVLI RO. IVLII. Scriptum enim fuit in lege, ANTE DIEM PRIDIE. Quod genus loquendi adgnoscit Cic. Epist. XIIII. lib. II. ad Attic. *Nite in Formiano commodissimè expectari videremur dumtaxat* A.D. *prid. Non. Maij.* Liuius lib. XLV. *Latinæ edictæ sunt in ante* IIII. *&* III. *& prid. Id. Nouembr.* Plin. lib. VIII. cap. XLV. *Ad pridie Nonas*, vbi legendum, *Ante diem pridie*. Nec verò initio dumtaxat legum à populo ad Consulis rogationem latarum, sed & plebiscitorum quoque quæ à plebe Tribunopl. interrogante sciscebantur, idem adscribi moris erat, quemadmodum Liuius lib. III. planũ facit his verbis: M. DVILLIVS TRIBVNVS PL. PLEBEM ROGAVIT, PLEBSQVE ITA SCIVIT. Et lib. XXV. TRIBVNI PL. ROGAVERVNT, PLEBSQVE ITA SCIVIT, SI M. POSTHVMIVS, & reliqua. Idem lib. XXVII. TRIBVNI PLEBIS ROGARVNT, PLEBESQVE SCIVIT, *vt Quintus Fuluius, qui tunc ad Capuam erat, Dictator diceretur.* Extat etiam plebiscitũ vetus, quo Thermeses Pisidiæ populi, liberi immunésq; facti sunt, cuius prisca verba sic habent: C. ANTONIVS M. F. C. CORNELIVS F. . . . C. FVNDANIVS C. F. TR. PL. DESS. PLEBEM IVRE ROGARVNT, PLEBESQVE IVRE SCIVIT.

NEC est silentio prætermittendum, Legum initiis adscribi solitam TRIBVM, quæ prima ad suffragium ferendum vocata erat, cui PRINCIPII nomen impositum inuenio: simúlque eius nomen adscribebatur, qui PRO TRIBV PRIMVS SCIVISSET. Vtrunque ex illa Frontini Lege Aquaria patet, in qua est: TRIBVS SERGIA, PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV SEXTVS LVCII PILIVS VARRO PRIMVS SCIVIT. Sic enim locum interpungendum & supplendum cõseo, ductus auctoritate legis Thoriæ, in qua eadem verba primum gradum obtinent. Prima siquidem eius clausula ita habet: TRIBVS PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV Q. FABIVS Q. F. PRIMVS SCIVIT. In eo quoque plebiscito, quod paullo antè citaui, est, PRO TRIBV . . . . PRIMVS SCIVIT. Vtriusque verò loquendi genetis

di generis testem habemus Liuium, cuius è lib. IX. verba subieci: *Ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diẽ diffidit, quod Faucie* CVRIÆ FVIT PRINCIPIVM, *duabus insignis cladibus, captæ vrbis & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiusdem* CVRIÆ FVERAT PRINCIPIVM. Eodémque libro de Cn. Flauio Scriba: *Cùm appareret Aedilibus, fieríque se* PRO TRIBV *Aedilem videret.*

VVLGARIS autem fuisse videtur hæc legum clausula, SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATI OPVS EST, COSS. PRÆTT. TRIBVNI PL. QVI NVNC SVNT, QVOD EIS VIDEBITVR, AD POPVLVM PLEBEMVE FERANT. Quæ verba Valerius Probus notis huíce perscribi solita tradit, S. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. Q. E. COSS. PRÆTT. TR. PL. Q. N. S. Q. E. V. A. P. P. V. F.

OMNIBVS planè legibus duo adscribi sollemnia capita moris erat. Vnum erat de impunitate, si quid contra alias leges eius legis ergò quæ promulgabatur, factum esset. Quod caput in ea rogatione adiectum, quæ ab octo Tribunis pl. de reditu suo promulgata est, Cicero TRANSLATITIVM idcirco vocat lib. III. Epist. ad Attic. Alterum erat huiusmodi, SI QVID SACRI SANCTIQVE EST, QVOD IVS NON SIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ROGATVR. Quæ verba Valer. Prob. testatur hoc verborum compẽdio significari consueuisse, S. Q. S. S. Q. E. Q. I. N. S. R. E H. L. N. R. Cicer. in Orat. pro Cæcina, *At enim*, ait, *Sylla legem tulit: Vt nihil de illo tẽpore, nihil de calamitate Reip. querar, hoc tibi respondeo, adscripsisse eundem Syllam in eandem legem;* SI QVID IVS NON ESSET ROGARI, EIVS EA LEGE NIHILVM ROGATVM. *Quid est, quod* IVS NON SIT? *quod populus* IVBERE *aut* VETARE *non possit? Vt ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid: nam nisi esset,* HOC IN OMNIBVS LEGIBVS NON ADSCRIBERETVR. Idem pro Domo sua: *Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid non exceperas,* VT SI QVID IVS NON ESSET ROGARI, NE ESSET ROGATVM? Est & in hac vulgari legum clausula arguta & subtilis concertatio apud Cicer. in Orat. pro Lucio Cornel. Balbo, his verbis: *Vbi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Ro. Gaditanum recipiat in ciuitatem? Nusquam: ac si cubi esset, lex videlicet Gellia & Cornelia, quæ definitè potestatem Pompeio ciuitatem donandi dederat, sustulisset.* EXCEPTVM EST, *inquit,* FOEDVS, SI QVIDEM SACROSANCTVM EST. *Ignosco tibi, si neque Pœnorum iura calles: reliqueras enim ciuitatem tuam: neque nostras potuisti leges inspicere: ipsæ enim te à cognitione tua iudicio publico repulerunt. Quid fuit in Rogatione ea quæ de Pompeio à Gellio & à Lentulo Coss. lata est, in qua aliquid* SACROSANCTVM *videretur? Primũ enim* SACROSANCTVM *esse nihil potest, nisi quod populus plebésve sanxisset: deinde Sanctiones sacrandæ sunt, aut genere ipso, aut obtestatione legis, aut pœna, cùm* CAPVT EIVS, *qui* CONTRA FACIT, CONSECRATVR. *Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere, eiusmodi? vtrũ capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino vnquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem, neque lege, neque pœna latum esse dico. De quibus etiã si latum esset, ne quẽ ciuem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea iussisset, ratum, neque quicquã illis verbis, nec si quid* SACROSANCTVM *esset, exceptum esse videretur. De his cùm populus Ro. nihil vnquam tulerit quicquam, audes dicere,* SACROSANCTVM *fuisse?* Quo ex loco apparet in hac legum exceptione SACROSANCTVM id demum habitum, quod per populum plebémve sancitum erat. Vnde fœdus Gaditanum sacrosanctum censeri non posse concludit, cùm populus de eo sententiam non tulisset, qui iniussu suo nullo pacto poterat religione obligari. Vt autem planior huius loci sententia fiat, sciendum est Cn. Cornelium Balbum Gadibus ortum fœderato populo, ciuitate Rom. virtutis ergò donatum à Cn. Pompeio, cui hæc potestas lege Gellia & Cornelia data concessaq; fuerat. Is postea accusatus fuit non iure ciuis factus esse, eíq; non rectè datam ciuitatem contendebat aduersarius, propterea quòd Gaditanis fœdere cũ illis ícto adempta fuerat ciuitatis Rom. communicatio. Quod ita refellit Cicero: primùm vt neget, fœdere Gaditano id comprehensum: deinde fingens & concedens ita esse, adiicit, vt ita sit, tamen fœderi Gaditano derogatum esse lege posterius lata à L. Gellio & Cn. Cornelio, qua cautum erat, vti ciues Romani essent ij, quos Cn. Pompeius de consilij sententia singillatim ciuitate donauisset. Replicabat accusator non esse fœderi Gaditano derogatum lege Gellia, quinimo id exceptum mente & sententia clausulæ ústius, SI QVID SACRI

SANCTIQVE ESSET, EIVS EA LEGE NIHIL ROGATVM. Cui obiectioni Cicero respondens, fœdus Gaditanum negat ea generali exceptione contineri, propterea quòd nihil in eo SACROSANCTVM esset, quod ea lege exceptum videri posset, quandoquidem absque populi iussu fœdus id à L. Martio primipili centurione ictum fuerat; post deinde renouatum cùm hoc Gaditani à Senatu postulassent: ideóque cùm nihil de eo populus iussisset, sciuisset, in ea causa non esse eiusmodi fœdus, vt exceptione legis Gelliæ, Corneliæ conseruatum censeretur. Idem Cicero lib. III. Epistol. ad Attic. vt nouum & antea inauditum reprehendit à Tribunis pl. in ea quam de suo reditu promulgarant rogatione, positum caput hoc: SI QVID IN HAC ROGATIONE SCRIPTVM EST, QVOD PER LEGES PLEBISVE SCITA, *hoc est quod per legem Clodiam* PROMVLGARE, ABROGARE, DEROGARE, OBROGARE SINE FRAVDE SVA NON LICEAT, NON LICVERIT: QVODVE EI QVI PROMVLGAVIT, ABROGAVIT, DEROGAVIT, OBROGAVIT, POENÆ MVLTÆVE SIT. E. H. L. M. R. Nam eo modo lusoriam esse omnem eam promulgationem & inutilem, nec ab illis quidquam actum ostendit: propterea quòd ea exceptione lex Clodia conseruaretur, quam abrogari necesse erat. Hæc autem verba, *hoc est, quod per legem Clodiam*, à ceteris, apicum varietate distinxi, ideo quod Ciceronis hoc glossema est, quod ille de suo ad Tribunitiæ rogationis contextum addit, inconsideratam Tribunorum vecordiam ridēs, qui menti propositóque quod in animo habebant, repugnans caput adscripserant, quo lex Clodia vi ipsa excipiebatur: qua salua & manente Cicerò ab exilio reuocari non poterat: ac proinde vt effectum haberet rogatio, & res ad exitum perduceretur, ei legi nominatim derogari, obrogari, abrogari necesse erat. Nec verò moueri eos, aut terreri debuisse ait, hoc colore quòd Clodius sanxerat, VT VIX AVT OMNINO NON POSSET NEC PER SENATVM NEC PER POPVLVM INFIRMARI SVA LEX. Bellè enim hoc argumentum soluit, dicens nunquam obseruatas fuisse sanctiones earum legum quæ abrogarentur, propterea quòd si id esset, nulla ferè abrogari posset. Neque enim vlla est, ait, quæ non ipsa se sæpiat difficultate abrogationis: sed cùm lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quod eam abrogari prohiberet. Itaque nulla in lege, tale caput esse, quale illud octo Tribunorum, rectè notat: eáque de causa Atticum rogat, vt illud inuestiget quis attulerit, & quo cōsilio & à quo sit scriptum, propterea quòd contra se scriptum sit.

IN Sanctionibus certè Legum, de difficultate abrogationis caueri solitum ex eo loco Intelligimus: cuiusmodi sanctionum particulam hanc Fest. Pomp. profert, NEVE PER SATVRAM ABROGATO AVT DEROGATO. Id habebat hanc vim, vt ne vna rogatione multis coniunctis rebus lex abrogaretur, vt aliàs in libris nostris Significationum verborum quæ ad ius pertinent exposui. SANCTIONES autem Cic. in Orat. pro Cornel. Balbo SACRATAS fuisse scribit, aut genere ipso, aut obtestatione legis, aut pœna, cùm CAPVT eius, qui contrà faceret, CONSECRABATVR. Nam in plerisque legibus ita sanciebatur, QVI ALITER, *vel* SECVS FAXIT, SACER ESTO. Fest. Pomp. SACRATÆ LEGES SVNT, ait, QVIBVS SANCTVM EST, QVI QVID ADVERSVS EAS FECERIT, SACER ALICVI DEORVM SIT, CVM FAMILIA PECVNIAQVE. Sic enim Festum ex Paulo emēdo. Quam sanctionem in legibus Regiis & in XII. Tab. frequentem fuisse inuenio. Festus enim in verbo *Plorare* ex Romuli & Tatij legibus hæc citat, NVRVS SACRA DIVIS PARENTVM ESTO. Eiusdem Romuli lege cauebatur, PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FECERIT, SACER ESTO, quemadmodum Seruius scribit in VI. Æneid. ad ea verba: *Aut fraus innexa clienti*. Ex Numæ vero Pōpilij legibus Fest. Pōp. in verbo, *Aliuta*, hoc caput adfert, SI QVIS ALIVTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO. Ex Seruij vero Tullij legibus caput hoc, SI PARENTEM PVER VERBERIT, AST ILLE PLORASSET PARENTES, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. Quorum verborū sententiā idē Fest. sic explicat: HOMO SACER *est is, quē populus iudicauit ob maleficiū: neq; fas est eum immolari: sed qui occidit, parricidij non damnatur. Nam lege Tribunitia prima cauetur*, SI QVIS EVM QVI EO PLEBISCITO SACER SIT OCCIDERIT, PARICIDA NE SIT.

Qua in

Qua in lege obseruandum est *Paricidæ* nomen. Nam vt idem Festus explicat, PARICIDA *non vtique is qui parentem occidisset, dicebatur, sed qui qualemcumque hominem. Id autem*, ait, *fuisse indicat lex Numæ Pompilij Regis his composita verbis*, SI QVIS HOMINEM DOLO SCIENS MORTI DVIT, PARICIDA ESTO. Illam autem Sanctionem hanc vim habuisse, vt impunè is homo occidi posset, & qui occidisset cædis crimine minimè teneretur, Dionysius Halicarnasseus declarat lib. v. cùm in lege Valeria de prouocatione, hanc ipsam appositam sanctionem refert. Ὁ κυρωθεὶς ὑφ' ἑνὸς ὑπάτου, ποπλίῳ ἐκλεχθέντος ποπλικόλα νόμος, ᾧ δεῖ κατ' ἀρχὰς ἔφλω ὅτι τὰς τῶν ὑπάτων γνώμας ἀκύρους ἐποίησε μὴ πιμπρῶσθαί τινα τῷ δίκης, ὑπηρέτας τοῖς ἀγορανόμοις ὅτι τὰς κολάσεις, ἀπ' αὐτῶν παρακαλῶσθαι ὅτι τῶν ἀφῶν τῷ δήμῳ, ᾗ ἕως ἂν ἡ πληθὺς ἐνέγκῃ ψηφίζουσα ὑπὲρ αὐτῶν, σώματι ᾗ ζημίᾳ τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν· τὸν δὲ ᾧδε ταῦτα ποιῆσαι ὅτι χειροῦσθαι Νόμωνι Τεθρίππῳ κελεύων. Eiusdémq; libri alio loco. Νόμός τε φιλανθρωπότατος ἔθετο, βοηθείας νόμους τοῖς δημοτικοῖς, ἵνα μὴ ὦ ἀφαιρῶνται ἀπῶσι, Ἄγγραπτα μηδένα εἶναι ῥήματα, ὃς ἂν μὴ ᾧδε τῷ δήμῳ λαβῇ πλὴν αἰχίλιαι, ἢ ἄν τις ᾧδε ταῦτα ποιῇ ᾗ τὸν ἀποκτείναι τε τῶν τινα ποιῶν ἀῶσιν. De quibus legibus hæc Liuius lib. II. scribit. *Late deinde leges, non solùm quæ regni suspicione Consulem absoluerent, sed quæ adeo in cõtrarium vetarent, vt populares etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus Magistratus ad Populum*, SACRANDOQVE CVM BONIS CAPITE *eius, qui regni occupandi consilia iniisset.* Plutarch. in Publicola: Ἔχαψε γὰρ νόμον αὖθις κρίσεως κτῶναι τὸν ζυλόμενον τυραννῶν. Κτέναται δὲ φόνῳ καθαρὸν ἐποίησεν. Macrob. lib. III. Saturnal. cap. VII. *Hoc loco non alienum videtur de conditione eorum hominum referre, quos leges* SACROS ESSE CERTIS DIIS *iubent: Quia non ignoro quibusdam mirum videri, quòd cùm cætera sacra violari nefas sit,* HOMINEM SACRVM *ius fuerit occidi.* Eiusmodi verò sanctione septa fuit Numæ lex de termino moto vel exarato. Sic enim Dionys. Halic. lib. II. Εἰ δέ τις ἀφαίσοιτο ἢ μεταθείη τὸς ὅρους, ΙΕΡΟΝ νομοθέτησεν εἶναι τῷ ΘΕΟΥ, τὸν τύτων τι ἀφαιρεζάμενον, ἵνα τῶν ζυλομένων κελεύσαι αὐτὸν ὡς ἱερόσυλον ἢτι ἀσφάλειαν ᾗ τὸ καθαρὸν μίασμα τῶναι τῶσῃ. Addit Fest. Pōp. non caput tantum, sed & boues eius qui terminos exarasset, Numā lege sua sacrauisse. *Termino*, inquit, *sacrificabant, quòd in eius tutela fines agrorũ esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit, eum, qui terminum exarasset,* ET IPSVM ET BOVES SACROS ESSE. Vetustis enim legibus plerumque is, qui aduersus eas commiserat, cum PECVNIA SVA SACER esse iubebatur. Id quod ea lege, qua Tribunipl. sacrosancti facti sunt, comprehẽsum fuisse Dionys. Halicarnass. lib. VI. ita memorat. Δήμαρχον ἄκοντα ὅσαπερ ἄλλα πολλῶν μηδεὶς μηδὲν ἀναγκαζέτω δρᾶν, μηδὲ μαστιγούτω μηδὲ ῥάπτειν ἑτέρῳ, μηδὲ ἀποκτινύτω, μηδὲ ἀποκτάναι κελευέτω. Ἐὰν δέ τις ἀπειπερωμένον τι ποιήσῃ ἑξάγιστος ἔστω, ᾗ τὰ χρήματα αὐτῦ δήμητρος ἱερᾶ. Καὶ ὁ κτείνας πρὸ τῶν ταῦτα εἰργασμένων, φόνῳ καθαρὸς ἔστω· ᾗ ἵνα μὴ ὡς τὸ λοιπὸν τῷ δήμῳ ἐξυσία γένηται καταπαῦσαι τὸν δι' τὸν νόμον, ἀλλ' ὡς πάντα τὸν χρόνον ἀκίνητος ᾖ μείνῃ, πάντας ἐπάχθαι ῥαμνησίους ὁμόσαι κατ' ἱερῶν, ἢ μὲν χρήσεσθαι τῷ νόμῳ ᾗ αὐτῆς ᾗ ἐγγόνοις τὸν ἀεὶ χρόνον. ἀρᾶσθαι τε τῷ ὅρκῳ παρεσθίειν, τοῖς μὲν ἐμπεδοῦσι τὰς θεὰς ἡρεμίας ἵλεως εἶναι, ᾗ δαίμονας τὰς κατὰ χθονίους, τοῖς δὲ παραβαίνουσιν εἰ ἀστία ᾗ τὰ παρὰ θεῶν γίνεσθαι ᾗ τὰ παρὰ δαιμόνων, ὡς ἄγια τῷ μιάστῳ, εἰ ὀχεῖς. Ex tóutov κατέστη τοῖς ῥαμνησίοις ὅτι τὰ τ' δημάρχων σώματα ἱερὰ εἶναι ᾗ παναγῆ, ᾗ μέχρι τῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου διαμένει. Idem lib. VII. Ἡ δὲ τοῖς δὲ ὁσίοις δημάρχου γνώμῳ ἀγορεύοντος εἰ δῆμον, μηδεὶς λεγέτω μηδὲν εἰ ἀστίον, μηδὲ μεσολαζέτω τὸν λόγον. Ἐαν δέ τις ᾧδε ταῦτα ποιήσῃ, δίδότω τοῖς δημάρχοις ἐγγυητὰς αἰτησεῖς εἰς ἔκτισιν, ἧς αὐ αὐτῷ ὀφθῶσι ζημίας. ὁ δὲ μὴ διδοὺς ἐγγυητὰς ᾗ πάσας ζημιῶσθαι ᾗ τὰ χρήματα αὐτῦ ἱερὰ ἔστω. Liuius lib. III. de L. Valerio & M. Horatio Coss. *Aliam deinde*, ait, *Consularem legem de prouocatione vnicum præsidium libertatis, Decemvirali potestate eversam non restituunt modò, sed etiam in posterum muniunt, sanciendo nouam legem*, NE QVIS ILLVM MAGISTRATVM SINE PROVOCATIONE CREARET: QVI CREASSET, EVM IVS FASQVE ESSET OCCIDI, NEVE EA CÆDES CAPITALIS NOXÆ HABERETVR. *Et cùm plebem hinc prouocatione, hinc Tribunitio auxilio satis firmassent, ipsi quoque Tribunis, vt sacrosancti viderẽtur, (cuius rei propè iam memoria aboleuerat) relatis quibusdam ex magno internallo cæremoniis, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos tum lege etiam fecerũt: sanciendo,* VT QVI TRIBVNISPL. ÆDILIBVS, IVDICIBVS, DECEMVIRIS, NOCVISSET,

XIVS CAPVT IOVI SACRVM ESSET: FAMILIA AD ÆDEM CERERIS, LIBERI, LIBERÆQVE VENVM IRET. Dio lib. LIII. de Tribunitia potestate verba faciens: Ἡ δὲ τε ἐξουσία δημαρχικὴ καλουμένη τοῦ οἱ πάντοτε αὐθέντας ἴσχυν δίδωσι φησὶ τά τε ὑπηγορεύμενα ὑφ' ἑτέρου τινὸς, καὶ μὴ συνεπαινοῦσι, παύειν, καὶ μὴ χειροτονεῖσθαι καὶ ἄλλα τε τῷ βεβαιότατα μὲν ὄντα ἔργῳ ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἀδυνατεῖσθαι δόξαι, καὶ ἄκριτον τὸν ποιήσαντα αὐτὰ ὡς καὶ εἰπεῖν, ἀπολλῦσθαι. Et hoc est quod idem Dio lib. XLIX. significat, cùm ait, Τοιοῦτο μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον αὐτῷ ἐψηφίσαντο, καὶ τὸ μήτε λόγῳ, μήτε ἔργῳ τι ἐνδείκνυσθαι· εἰ δὲ μὴ τοῖς αὐτοῖς, τὸν τοιοῦτόν τι δράσαντα εὐθύνεσθαι, ὅπερ ὕστερον τῷ Δημαρχικῷ ἐπέταπτο.

Eadem sanctione munita fuit illa lex Antonij, qua teste Appiano lib. III. Bellor. ciuil. cauebatur, τὰς ἐκ τῶν δικῶν ὑπερθέσεις, ΝΗΠΟΙΝΕΙ ΠΡΟΣ ΤΩΝ ΕΝΤΥΧΟΝΤΩΝ ΑΝΑΙΡΕΙΣΘΑΙ. Modestior vtique fuit legis Valeriæ sanctio, quam Liuius lib. x. memorat his verbis: *Valeria lex*, CVM EVM QVI PROVOCASSET, VIRGIS CÆDI, SECVRIQVE NECARI VETVISSET, SI QVIS ADVERSVS EA FECISSET, NIHIL VLTRA QVAM IMPROBE FACTVM, *adiecit*: *id, qui tum pudor hominum erat, visum credo vinculum satis validum legis.* Atque hinc leges sanctas appellatas Vlpianus scribit in L. sanctum D. de rer. diuis. quod sanctionibus eiusmodi essent subnixæ.

Verum vt manifestius appareat, quo studio, cura, diligentiáque leges scriberentur, gratum me facturum antiquitatis studiosis credo, si paucarum legum, quæ è reliquarum naufragio enatarũt, exempla congeram, vnde earum effigies velut in tabula picta oculis subijciatur. Me quidem illa antiquitatis imago mirificè delectat, quam pŏ amplector solùm, sed & religiosè colo & veneror. Vnam autem è priscis legibus nobis Frõtinus lib. II. de Aquæ ductib. sed plerisque in locis corruptam suppeditat, quam vti restituendam semper censui subiungam. In ea ita est:

TITVS Q. CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT IN FORO PRO ROSTRIS A. D. P. R. R. L. TRIBVS SERGIA PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV SEX. L. F. VARRO. QVICVNQVE POST HANC LEGEM ROGATAM RIVOS, SPECVS, FORNICES, PISTVLAS, CASTELLA, TVBVLOS, LACVS, AQVARVM PVBLICARVM, QVÆ AD VRBEM DVCVNTVR, EARVMVE, QVAM SCIENS DOLO MALO FORAVERIT, RVPERIT, PORARE, RVMPEREVE CVRAVERIT, PEIOREMQVE FECERIT, QVOMINVS EA AQVA, EARVMVE QVA, IN VRBEM ROMAM IRE, CADERE, FLVERE, PERVENIRE, DVCI, POSSINT, QVÓVE MINVS IN VRBE ROMA, ET IN HIS ÆDIFICIIS, QVÆ VRBI CONTINENTIA SVNT, ERVNT, IN HISQVE HORTIS, PRÆDIIS, LOCIS, QVORVM HORTORVM, PRÆDIORVM, LOCORVM, DOMINIS, POSSESSORIBVSVE AQVA DATA VEL ATTRIBVTA EST, VEL ERIT VT SALIAT, DISTRIBVATVR, DIVIDATVR, IN CASTELLA, LACVS, IMMITTATVR, IS POP. RO. C. MILLIA DARE DAMNAS ESTO. ET QVI CLAM QVID EORVM ITA FECERIT, ID OMNE SARCIRE, REPICERE, RESTITVERE, ÆDIPICARE, PONERE, DEMOLIRI DAMNAS ESTO, SINE DOLO MALO. ATQVE ITA OMNINO VT QVICVNQVE CVRATOR AQVARVM EST, ERIT, AVT SI CVRATOR AQVARVM NEMO ERIT, TVM IS PRÆTOR, QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT, MVLCTA, PIGNORIBVS, COGITO, COERCETO, EIQVE CVRATORI, AVT SI CVRATOR NON ERIT, TVM EI PRÆTORI EO NOMINE COGERE ET COERCERE, MVLCTÆQVE DICENDÆ SIVE PIGNORIS CAPIENDI IVS, POTESTASQVE ESTO. SI QVID EORVM SERVVS PECERIT, DOMINVS EIVS CENTVM MILLIA POPVLO DET. SI QVIS CIRCA RIVOS, SPECVS, FORNICES, PISTVLAS, TVBVLOS, CASTELLA, LACVS AQVARVM PVBLICARVM, QVÆ AD VRBEM ROMAM DVCVNTVR, ET DVCENTVR, TERMINATVS STETERIT: NEQVE QVIS EO LOCO POST HANC LEGEM ROGATAM QVID OPPONIT, MOLIT, OBSEPIT, PIGIT,

GIT, STATVIT, PONIT, COLLOCAT, ARAT, SERIT, NEVE IN EVM LOCVM QVID IMMITTIT, PRÆTERQVAM EORVM FACIENDORVM REPONENDORVM CAVSSA, PRÆTERQVAM QVIDEM HAC LEGE LICEBIT OPORTEBIT. QVI ADVERSVS EA QVID FECERIT, ET ADVERSVS EA OBREPSERIT, SIREMPS LEX EI IVS CAVSSAQVE OMNIVM RERVM ESTO, VTIQVE ATQVE VTI ESSET ESSEQVE OPORTERET, SI IS ADVERSVS HANC LEGEM RIVVM, SPECVM, RVPISSET, PORASSETVE, QVIQVE SPECVM PORASSET, RVPISSETVE. QVO MINVS IN EO LOCO PASCERE HERBAM, POENVM SECARE, SENTES, VEPRES, CAPRIFICOS, CVRATORES AQVARVM, QVI NVNC SVNT, QVIQVE ERVNT CIRCA FONTES ET FONTIVM ET MVRORVM CVRAM, RIVOS ET SPECVS TERMINATOS, ARBORES, VITES, VEPRES, SENTES, RIPÆ, MACERIA, SALICTA, HARVNDINETA EXCIDANTVR, TOLLANTVR, EFFODIANTVR, EXCORTICENTVR: VTIQVE RECTE PACTVM ESSE VOLET, EÓQVE NOMINE IIS PIGNORIS CAPIO MVLCTÆ DICTIO COERCITIO VTIQVE ESTO: IDQVE IIS SINE FRAVDE SVA PACERE LICEAT, IVS POTESTAS ESTO. QVOMINVS VITES, ARBORES, QVÆ VILLIS, ÆDIPICIIS, MACERIISVE INCLVSÆ SINT, MACERIÆQVE, QVAS CVRATORES AQVARVM CAVSSA COGNITA NE DEMOLIRENTVR, DOMINIS PERMISERVNT, QVIBVS INSCRIPTA INSCVLPTAQVE ESSENT IPSORVM, QVI PERMISISSENT, CVRATORVM NOMINA MANEANT, HAC LEGE NIHIL ABROGATVR. QVO MINVS EX HIS PONTIBVS, RIVIS, SPECVBVS, FORNICIBVS, AQVAM HAVRIRE, SVMERE, IIS QVIBVSCVNQVE CVRATORES AQVARVM PERMISERVNT PRÆTERQVAM ROTA, CALICE, MACHINA LICEAT, DVM NEQVE PVTEVS, NEQVE FORAMEN NOVVM FIAT. EIVS HAC LEGE NIHIL ROGATVR.

OBSERVANDA est autē hac in lege vulgaris clausula, SIREMPS LEX EI IVS CAVSAQVE OMNIVM RERVM ESTO, quam notis hisce S. L. E. I. C. Q. O. R. E. scribi solitam Valerius Probus testis est. Et de hac quidem voce SIREMPS ad ea, quæ ab aliis notata sunt, Charisij Sosipatri locum addam, qui lib. 1. institut. Grammaticar. *Alia*, ait, *nominativum & ablativum habent, vt Tabes, Pluru, Siremps, facit ab hac tabe, plure, Sirempse. Cinna autem in Smyrna dixit, huius Tabis, nullo auctore Sirempse legitur.* Idem alio eiusdem libri loco, *Siremps*, ait, *tantum per nominativū & ablativum declinatur: vt tabes & pluris, ab hac Sirempse, tabe, plure.* Errant igitur qui legere maluerūt, *Similiter lex esto.* Nam ita locus valde corruptus restitui posse videtur. Sic in ea legis antiquæ de viatorum præconúmque decuriis Tabula quæ Romæ extat, SIREMPS QVE EIS VIATORIBVS, DEQVE EIS VIATORIBVS, QVÆSTORE OMNIVM RERVM IVS, LEXQVE ESTO. Et legis Thoriæ fragmento, DE EO AGRO SIREMPS LEX ESTO.

Verùm vtriusque legis fragmenta, quæ Caroli Sigonij viri de Antiquitate Ro. optimè meriti, bēneficio in lucem exierunt, sub ijcere satius fuerit, quod ad huius libri institutum plurimum faciant, venerandámq; illam priscarū Legum maiestatem, cum suis sollemnibus verbis exprimant & referant. Legis quidem de viatoribus verba sic habent.

COS. QVEI. NVNC. SVNT. IEI. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. DE. EIS. QVBI. CIVES. ROMANEI. SVNT. VIATOREM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMIS. QVÆSTORIEVS. AD. ÆRARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EIDEM. COSS. ANTE. K. DECEMBR. PRIMAS. DE. EIS. QVEI. CIVES. ROMANEI. SVNT. PRÆCONEM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRÆCO. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. PRÆCONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMEIS. QVÆSTORIBVS. AD. ÆRARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. DEINDE. EIDEM. COS. ANTE.

K. DECEMBREIS. PRIMAS. VIATOREM. VNVM. LECVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. SECVNDEIS. QVÆSTORIBVS. AD. ÆRARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EIDEM. COS. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. PRÆCONEM. VNVM. LECVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRÆCO. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. PRÆCONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. TERTIEIS. QVÆSTORIBVS. AD. ÆRARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EÓSQ. VIATORES. EÓSQ. PRÆCONES. OMNEIS. QVOS. EO. ORDINE. DICNOS. ARBITRABVNTVR. LEGVNTO. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. ITA. VIATOR. LECTVS. ERIT. IS. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. ESTO. ITEM. VTI. EI. CETEREI. EIVS. DECVRIÆ. VIATORES. ERVNT. QVAMQVE. IN. QVISQVE. DECVRIAM. ITA. PRÆCO. LECTVS. ERIT. IS. IN. EA. DECVRIA. PRÆCO. ESTO. ITA. VT. EI. CETEREI. EIVS. DECVRIÆ. PRÆCONES. ERVNT. SIREMSQVE. EIS. VIATORIBVS. DEQVE. EIS. VIATORIBVS. QVÆSTORI. OMNIVM. RERVM. IVS. LEXQVE. ESTO. QVASEI. SEI. EI. VIATORES. IN. EAM. DECVRIAM. IN. TRIBVS. VIATORIBVS. ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI. ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. EORVM. EX. HAC. LEGE. VIATOR. LECTVS. ERIT. SIREMPSQ. EIS PRÆCONIBVS. DEQVE. EIS. PRÆCONIBVS. QVÆSTORI. OMNIVM. RERVM. IVS. LEXQ. ESTO. QVASEI. SEI. EI. PRÆCONES. IN. EAM. DECVRIAM. IN. TRIBVS. PRÆCONIBVS. ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI. ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. EORVM. EX. HAC. LEGE. PRÆCO. LECTVS. ERIT. QVOSCVNQVE. QVÆSTORES. EX. HAC. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. VIATORES. LEGERE. SVBLEGERE. OPORTEBIT. EI. QVÆSTORES. HOC. IVRE. EA. LEGE. VIATORES. III. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE. QVEI. NVNC. SVNT. VIATORES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. QVOSQVE. QVOCVMQVE. QVÆSTORES. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. PRÆCONES. SVBLECERE. OPORTEBIT. EI. QVÆSTORES. EO. IVRE. EA. LEGE. PRÆCONES. IIII. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE. QVÆSTORES. QVEI. NVNC. SVNT. PRÆCONES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. DVM. NI. QVEM. IN. EIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. LECVNDEIS. SVBLEGVNDEIS. IN. EIVS. VIATORIS. PRÆCONIS. LOCVM. VIATOREM. PRÆCONEM. LECANT. SVBLECANT. QVO. IVS. IN. LOCVM. PER. LEGES. PLEBEIVE. SCITA. VIATOREM. PRÆCONEM. LEGEI. SVBLECEI. NON. LICEBIT. ITAQVE. DE. EIS. QVATTVOR. VIATORIBVS. QVÆSTOR. QVEI. QVOMQVE. ERIT. VIATORES. SVMITO. HABETO. VTEI. ANTE. HANC. LECEM. ROCATAM. DE. TRIBVS. VIATORIBVS. VIATORES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. ITAQVE. DE. EIS. QVATTVOR PRÆCONIBVS. QVÆSTOR. QVEI. QVOMQVE. ERIT. PRÆCONES. SVMITO. HABETO. VTEI. ANTE HANC. LEGEM. ROGATAM. DE. TRIBVS. PRÆCONIBVS. PRÆCONES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. SVNT. ITEMQ. EIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. QVEI. EX HAC LEGE. LECTEI ERVNT. VICARIVM DARE SVBDERE. IVS. ESTO. LICETO. QVE. VTI. CETEREIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. QVA. IN. QVISQVE. DECVRIA. EST. VICARIVM. DARE. SVBDERE. IVS. ERIT. LICEBITQVE. ITEMQVE. QVÆSTORES. ABEIS. VICARIOS. ACCIPIVNTO. VTI. A. CETEREIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. VICARIOS. ACCIPI. OPORTEBIT. VIATORES. PRÆCONES. QVEI. EX. HAC. LECE. LECTEI. SVBLECTEI. ERVNT. EIS. VIATORIBVS. PRÆCONIBVS. MAGISTRATVS. PROVE. MAG. MERCEDIS. ITEM. TANTVMDEM. DATO. QVANTVM. EI. VIATORI. PRÆCONEI. DARE. OPORTERET. SEI. IS. VIATOR. DE. TRIBVS. VIATORIBVS. ISQVE. PRÆCO. DE. TRIBVS. PRÆCONIBVS. ESSET. QVEI. ANTE. HANC

LEGEM

LEGEM. ROGATAM. VTEI. LEGERENTVR. INSTITVTEI. SVNT. QVAS. IN. DECVRIAS. VIATORVM. PRÆCONVM. CONSVL. EX. HAC. LEGE. VIATORES. PRÆCONES. LEGERIT. QVORVM. VIATORVM. PRÆCONVM. NOMINA. IN. EIS. DECVRIEIS. AD. ÆDEM. SATVRNI. IN. PARIETE. INTRA. CAVEAS. PROXIME. ANTE. HANC. LEGEM.

Adscribam etiam legis Thoriæ fragmenta, vti à Sigonio cum supplementis sunt edita. Eius pars prior sic habet.

SP. THORIVS..... F. TR. PL. PLEBEM. IVRE ROG. PLEBESQVE. IVRE. SCIVIT. TRIBVS. .... PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. Q. FABIVS. Q. F. PRIMVS. SCIVIT. QVEI. AGER. POPLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. *Cos. fuit. extra. eum. agrum. locum. quei. ex. lege. plebeive. sc. a. vetere. possessore. possessus. sit.*

de. eo. agro. loco. quem. quis. sibi. AGRVM LOCVM. SVMPSIT. RELIQVITVE. QVOD. NON. MODVS. MAIOR. SIET. QVAM. QVANTVM. VNVM. HOMINEM. EX. LEGE. PLEBEIVE. SC. SIBEI. SVMERE. *relinquereve. oporteat.*

quod. QVOI. EIQVE. DE. EO. AGRO. LOCO. EX. L. PLEBEIVE. SC. III. VIR. SORTITO. CEIVI. ROMANO. DEDIT. ADSIGNAVIT. QVOD. NON. IN. EO. AGRO. LOCO. EST. QVOD *vltra. fineu. eius. agrei. loci. est.*

redditus. EST. QVEI. AGER. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVVCIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. QVEI. AGER. EX. LEGE. PLEBEIVE. SC. *a. vetere. possessore. possessus. sit.*

Ager. locus. ædificium. omnis. qui. supra. scriptus. est. quod. VE. AGRI. LOCEI. PVBLICEI. IN. TERRA. ITALIA. QVOD. EIVS. EXTRA. VRBEM. ROMAM. EST. QVOD. EIVS. IN. VRBE. OPPIDO. VICO. EST. QVOD. EIVS. III. VIR. DEDIT. ADSIGNAVIT. QVOD. *eius. agrei. loci. neque. possessor. ipse. abalienauit. abalienauerítve.*

extra. eum. agrum. locum. quei. ager. locus. ex. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. QVOD. C. SEMPRONII. TI. F. TR. PL. ROG. EXCEPTVM. CAVITVMVE. EST. NEI. DIVIDERETVR. QVOD. QVOI. EIQVE. DE. EO. AGRO. LOCO. AGRI. LOCEI. ÆDIFICII. *datum. assignatum. est.*

quod. eius. agri. loci. extra. eum. agrum. locum. quem. locum. agrum. IN TERRA. ITALIA. III. VIR. DEDIT. ADSIGNAVIT. RELIQVIT. INVE. FORMAS. TABVLASVE. RETVLIT. REFERRIVE IVSSIT. AGER. LOCVS. ÆDIFICIVM. OMNIS. QVEI. SVPRA. SCRIPTVS. *est.*

O. ITA. VTEI. CETERORVM. LOCORVM. AGRORVM. ÆDIFICIORVM. PRIVATORVM. EST. ESTO. CENSORQVE. QVEI. QVOMQVE. ERIT. FACITO. VTEI. IS. AGER. LOCVS. ÆDIFICIVM. QVEI. *supra. scriptus. est. eius sit. cuius. ex. Lege. plebeiue. scito. esse. oportet.*

Quei. ager. locus. ædificium. datus. assignatus. EST. NEIVE. QVIS. FACITO. QVO. QVOIVS. EVM. AGRVM. LOCVM. ÆDIFICIVM. POSSESSIONEM. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. ESSE. OPORTET. OPORTEBITVVE. EVM. AGRVM. *locum. ædificium. alius. habeat. possideat. vtatur. fruatur*

neive. queis. de. ea. re. ad. senatum. referto. Senator. iudexve. NEIVE SENTENTIA. DICITO. NEIVE. FERTO. QVO. QVIS. EORVM. QVOIVM. EVM. AGRVM. LOCVM. ÆDIFICIVM. POSSESSIONEM. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. ESSE. OPORTET. *oportebitve. eo. agro. loco. ædificio. possessione. spolietur.*

Quem. agrum. locum. in. visieis. VICANEIS. QVEI. IN. TERRA. ITALIA. SVNT. DEDERVNT. ADSIGNAVERVNT. RELIQVERVNT. NEI. QVIS. FACITO. QVO. MINVS. EI. OBTANTVR. FRVANTVR. HABEANT. *possideant.*

eumque. non. aliter. vendere. dare. redderevet. ius. esto. ATQVE. EVM. AGRVM. QVEM.

EX. H. L. VENIRE. DARI REDDIVE. OPORTEBIT. QVEI. AGER. LOCVS. ÆDIFICIVM. EI. QVEM. IN. VIASIEIS. VICANISVE. EX. S. C. ESSE. OPORTET. OPORTEBIT. *venditus. erit*

Quo. minus. quod. in. hoc. capite. ſcriptum. eſt. ita. VTEI. EST. SIET. EX. H. L. N. R. QVEI. AGER. LOCVS. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. QVEI. AGER. EX. LEGE. PLEBEIVE. *ſcito. a. vetere. poſſeſſore. poſſeſſus. ſit*

cuius. rei. cauſſa. IN EVM. AGRVM. AGRI. IVGRA. NON AMPLIVS XXX. POSSIDEBIT. HABEBITVE. S. AGER. PRIVATVS. ESTO. QVEI. IN AGRVM COMPASCVOM. PECVDES. MAIORES. NON. PLVS. X. PASCET. QVAI. *ex. eis. minus. annum. gnatæ. erunt. poſtequam. gnatæ. erunt*

nihil. populo. neiue. publicano. neiue. DATO. NEIVE. SOLVITO. AGER. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. QVEI. IN. ITALIA. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. QVOD. EIVS. AGRI. III. VIR. A. D. A. EX LEGE PLEBEIVE. SCITO. SORTITO. QVOI. CEIVI. ROMANO. *dedit. aſſignauit. eius. ſit. cuius. ex. hac. lege. plebeiue. ſcito. eſſe. oportet.*

Pr. conſulve. quo. de. ea. re. ex. H. L. in ius. aditum. erit. ious. dicito. DECERNITOQVE. VTEI. POSSESSIONEM. SECVNDO. EVM. HEREDEMVE. EIVS. DET. QVOI. SORTI. IS. AGER. DATVS. ADSIGNATVSVE. FVERIT. QVOD EIVS AGRI NON ABALIENATVM. ERIT. ITA. VTEI. S. S. EST. *eſto.*

Quei. a. poſſeſſoribus. QVEIVE. AB. EORVM. QVEI. EMIT. QVEI. EORVM. DE EA RE. ANTE. EIDVS. MARTIAS. PRIMAS. IN. IOVS. ADIERIT. AD. EVM. QVEM. EX. H. L. DE. EO. AGRO. IVS. DEICERE. OPORTEBIT. IS. DE. EA. RE. ITA. IVS. DEICITO. *decernitoque. vtei. ius. ſuum. conſequatur.*

quiquomque. ex. eo. agro. quei. ager. S. S. EX. POSSESSIONE. VI EIECTVS. EST. QVOD. EIVS. IS. QVEI. EIECTVS. EST. POSSEDERIT, QVOD NEQVE. VI. NEQVE CLAM. NEQVE. PRECARIO. POSSEDERIT. AB. EO. QVEI. EVM. EA. POSSESSIONE. VI EIECERIT. *ius. ſuum. perſequi. liceto*

quod. agri. locei. ædificij. ex. plebiſcito. EXVE. H. L. PRIVATVM. FACTVM. EST. ERITVE. PRO. EO. AGRO. LOCO. ÆDIFICIO. PROQVE SCRIPTVRA. PECORIS. QVOD. IN. EO. AGRO. PASCITVR. POSTQVAM. VECTIGALIA. CONSTITERINT. QVÆ. POST. H. *L. rog. primum. conſtiterint. nei. quis. facito. quo*

quid. ob. eam. rem. populo. Ro. debeatur. QVOVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. AVT. PVBLICANO. DETVR. EXSIGATVRVE. NEIVE. QVIS. QVID. POSTEA. QVAM. VECTIGALIA. CONSISTENT. QVÆ. POST. H. L. ROG. PRIMVM. CONSTITERINT. OB. EOS. AGROS. *locos. ædificia. nomine. populi. aut. publicani. exigat*

E. A. D. XI. K. OCTOBRIS. QVOM. AGRVM. QVEI. TRANS. CVRIONE. EST. LOCAVERINT. QVEI. IN. EO. AGRO. LOCO. CEIVIS. ROMANVS. SOCIVMVE. NOMINISVE. LATINI. QVIBVS. EX. FORMVLA. TOGATORVM. *ibei. eſſe. licet. ſunt. nei. quis. eo. agro. loco. moueat*

quod. OPPIDVM. COLONIAMVE. EX. LEGE. PLEBEIVE. SC. CONSTITVIT. DEDVXSITVE. CONLOCAVITVE. QVEM. AGRVM. LOCVMVE. PRO. EO. AGRO. LOCOVE. DE. EO. AGRO. LOCO. QVEI. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. *fuit. dedit. adſignauit*

QVOIVE. AB. EO. HEREDEVE. EIVS. IS. AGER. LOCVS. TESTAMENTO. HEREDITATI. DEDITIONIVE. OBVENIT. OBVENERITVE. EMIT. EMERITVE. QVEIVE. AB. EMPTORE. EIVS. EMIT. EMERITVE. S. AGER. PRIVATVS. ESTO. QVAM. *ſei. is. ager. P. Mucio. L. Calpurnio. cos. fuit. Pr. conſulve. quo. ex. hac. lege. in ious.*

aditum. erit. ius. dicito. facitoque. vtei. poſſeſſionem. ſecundum. eum. HEREDEMVE. EIVS. DET. QVOI. III. VIR. EVM. AGRVM. LOCVM. PRO. EO. AGRO. LOCO. QVO.

CO. QVO. COLONIAM. DEDVXIT. DEDIT. REDDIDIT. ADSIGNAVIT. VE. PACITÓQVE. IS. PR. CONSOL. VE. QVO. DE. EA. RE. IN. IOVS. ADITVM. ERIT. *vtei ius fuum conſequantur* . . . . .

NEIVE. IS. AGER. COMPASCVOS. ESTO. NEIVE. QVIS. IN. EO. AGRO. AGRVM. OVPATVM. HABETO. NEIVE. DEFENDITO. QVO. MINVS. QVEI. VELIT. COMPASCERE. LICEAT. SEI. QVIS. FAXSIT. QVOTIENS. FAXIT. IN. AGRI. IVGRA. SINGVLA. . . . . HS. *pendat* . . . . .

NVMERVS. PECVDVM. IN. H. L. SCRIPTVS. EST. LICETO. NEIVE. QVIS. QVOI. OB. EAM. REM. VECTIGAL. NEIVE. SCRIPTVRAM. dare. DEBETO. QVOT. QVISQVE. PECVDES. IN. CALLEIS. VIASVE. PVELICAS. ITINERIS. CAVSSA. INDVXERIT. *neiquid populo. neive. publicano. pecuniam ſcripturam. vectigalve. det.*

Quem agrum ex publico in priuatum. COMMVTAVIT. QVO. PRO. AGRO. LOCO. EX PRIVATO IN. PVBLICVM. TANTVM. MODVM. AGREI. LOCEI. COMMVTAVIT. *it. ager. locus.* OMNEIS. PRIVATVS. ITA. VTEI. QVI. OPTIMA. LEGE. PRIVATVS. EST. ESTO. QVEI. AGER. EX. PRIVATO. *in publicum commutatus. erit* . . . . . .

quem alij. à. CENS. REDEMPTVM. HABENT. CENSORES. QVEICVMQVE. POST. HAC. FACTEI. ERVNT. EI. PACIVNTO. VTEI. QVEI. VOLENT. TANTIDEM. PRO. PATRITO. REDEMPTVM. HABEANT. P. P. SVESIGNENT. II. VIRVM. QV. . . . . .

quod. EX. H. L. ITA. VTEI. S. S. EST. IN. AOREIS. QVEI. IN. ITALIA. SVNT. QVEI. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. COS. PVBLICEI. POPVLI. ROMANEI. PVERVNT. CEIVI. ROMANO. FACERE. LICEBIT. ITEM. LATINO. PEREGRINÓQVE. QVIBVS. M. LIVIO. L. CALPVRNIO. COS. *conſultum eſt facere liceto.* . . . . .

QVISQVIS. QVOD. EVM. EX. H. L. FACERE. OPORTVERIT. NON. FECERIT. QVOD. VE. QVIS. EORVM. EX. H. L. OMISERIT. MAC. PROVE. MAG. QVO. DE. EA. RE. IN. IOVS. ADITVM. ERIT. QVOD. EX. H. L. PETETVR. ITEM. IVDICIVM. IVDICEM. *recuperatoréſve. dato.* I. V. E. E. R. P. P. V. S. V. E. *ius dicito decernitóque.*

SEIVE. QVEI. PRO. MOINICIPIEIS. COLONEIS. *ſociiſve.* NOMINISVE. LATINI. POPLICE. DEVE. SENATI. SENTENTIA. AGER. PRVENDVS. DATVS. EST.

quoive ab eo hereditéve eius is ager locus teſtamento hereditate deditionéve. OBVENIT. OBVENERITVE. QVIBVS. ANTE. H. L. ROG. REDEMPTVM. CONDVCTVM. HABERE. PRVI. POSSIDERE. DEFENDERE. LICVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. LOCVM. *ædificium quem agrum locum* . . . . . .

QVEI. ACER. LOCVS. PVELICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. COS. PVIT. QVOD. EIVS. AGRI. LOCI. EX. LEGE. *plebeiveſc.*

de eo agro loco nei ious dicito neive decernito. NEIVE. IVDICIVM. NEIVE. IVDICEM. NEIVE. RECVPERATORES. DATO. NISEI. COS. PR. VE. QVOD. VADIMONIVM. EIVS. RE. . . . . .

SEI. QVID. DE. EO. AGRO. LOCO. AMBIGETVR. COS. PR. CENS. QVEI. QVOMQVE. ERIT. DE. EA. RE. IVRIS. DICTIO. IVDICI. IVDICIS. RECVPERATORVM. DATIO. ESTO. I. V. E. E. R. P. P. S. V. E. *ius dicito decernitóque* . . . .

ESSE. VIDEEITVR. QVO. MINVS. HVIC. I. INTERCEDAT. E. H. L. N. R. QVOI. PVBLICANO. E. H. L. PEQVNIA. DEBEBITVR. . . . . .

ſolui. DARIVE. OPORTERE. DECRETVM. ERIT. COS. PR. PROVE. PR. QVO. IN. IOVS. ADIERINT. IN. DIEBVS. X. PROXSVMEIS. QVEIBVS. *hæc res delata erit decretum iudicatum habeto* . . . . . .

QVÆ. RES. SOLVTA. NON. ERIT. EA. DECRETA. NON. SIET. IVDICATAVE. NON. SIET. QVOD. EIVS. PRÆVARICATIONIS. . . . . .

SENTENTIA. . . . . REI. IOVDICANDÆ. MAXSVME. VERVM. ESSE.
COMMPERRIT. FACITÓQVE. *vtei.* . . . . . .
HABERE. POSSIDERE. PRVI. VETET. QVASVE. IN. LEGES. PL. VE. SC.
DE. EA. RE. *velatum.erit.* . . . . .
nei.magiſtratum. QVEM. MINVS. PETERE. CAPERE. GERERE. HABERE-
QVE. LICETO. NEIVE. *quid.* . . . . . .
*Quod.ei facere.ex.lege.*PL.SC.EXQVE.FOEDERE.LICVIT.SED.FRAVDE.SVA.PACERE.LI-
CETO. IN. QVE. EAS. LEGES. PL. SC. DE. EA. RE. QVOD. EX. . . .
VS. EST. DEDIT. ADSIGNAVÍTVE. QVEMVE. AGRVM. LOCVM. DE.
EO. AGRO. LOCO. *quei.publicus.populei.Romanei* . . . . . .
ADSIGNATVM. ESSE. PVISSEVE. IOVDICAVERIT. VTEI. IN. H. L. SC.
EST. QVEI. L. . . . . .
AGRVM. LOCVM. QVEM. EX. H. L. COLONEI. EIVE. QVEI. IN. CO-
LONEI. NVMERO. *sunt.* . . . . . .
PRÆVIDES. PRÆDIAQVE. SOLVTI. SVNTO. EAQVE. NOMINA. MAN-
CVPIS. . . . . .
EMIT. IS. PRO. EO. AGRO. LOCO. PECVNIA. NEIVE. PRÆVIDES.
NEIVE. PRÆDIA. . . . . .
MANCEPS. PRAESVE. FACTVS. EST. QVODQVE. PRÆDIVM.
OB. . . . . .
AGER. LOCVS. PRIVATVS. VECTIGALÍSQVE. . . . . .
VECTIGALIA. IMPERARE. SOLENT. EIS. P. . . . . .
QVEM. AGRVM. LOCVM. IN.
Quei. AGER. LOCVS. PVBLICVS. *populei.romanei.erit.*

Altera eius legis pars maximam temporum iniuria iactatam fecit: veruntamen quidquid ex ea fragmenti ſupereſt, id priori, velut capiti membrum, accedet.

quod. C.Sempronì.Ti.F.tr.pl.rog. EXCEPTVM. CAVITVMVE. *eſt.nei.diuideretur.*
IVDICIO. EVM. QVOIVM.
NEIVE. QVIS. DE. EA. RE. AD. SENATVM. *referto.* . . . . . .
habeat. POSSIDEATQVE. QVOVE. POSSESSIO. INVITO. MOR . . . .
AGRVM. NON. ABALIENAVERIT. EXTRA. EVM. . . . . .
. . *Is.* AGER. LOCVS. ÆDIFICIVM. PRIVATVS. SIET. QVOVE. MA. . .
EXTRAQVE. EVM. AGRVM. QVEM. VETVS. POSSESSOR. EX. LEGE.
PLEBEIVE. *ſcito. habuit.poſſedit.vſus.fructus.que.eſt.* . . . . . .
PASCET. QVÆQVE. EX. EIS. MINVS. ANNVM. GNATÆ. ERVNT.
POST. EA. QVAM. . . . . .
neque ipſe. ABALIENAVIT. ABALIENAVERÍTVE. NEQVE. HERES. EIVS.
ABALIENAVIT. ABALIENAVERIT. *ve* . . . . . .
ERET. POSSESSIONEM. DEDIT. ADSIGNAVIT. REDDIDIT. QVODQVE.
EIVS. AGRI. IIL. *vir.coloniæ.deducendæ.dedit.aſſignauit.* . . . .
QVOI. IS. AGER. VETERE. PROVE. VETERE. POSSESSORE. DATVS.
ADSIGNATVSVE. QVEIVE. . . . . .
ante.eidus. MARTIAS. QVÆ. POST. H. L. ROG. PRIMÆ. ERVNT. PACI-
TO. VTEI. IS. QVEI. ITA. VI. EIECTVS. ERIT. *reſtituatur.* . . . . .
neiue.populo.neiue. PVBLICANO. PECVNIA. SCRIPTVRAM. VECTIGALVE.
DET. DAREVE. DEBEAT. NEIVE. QVIS. . . . . .
qui. PASCETVR. POPVLO. AVT. PVBLICANO. DARE. DEBEAT. AGER.
LOCVS. PVBLICVS. POPVLI. *Romanei.*
agrum. LOCVM. PVBLICVM. POPVLI. ROMANEI. DP. SVA. POSSES-
SIONE. VETVS. POSSESSOR. PROVE. VETERE. POSSESSORE.
extra. eum. AGRVM. LOCVM. QVEI. AGER. LOCVS. EX. LEGE. PLEBEI-
VE. SC. QVOD. C. SEMPRONI. TI. F. TR. PL. ROG. EXCEPTVM. *cauitúmque.eſt.nei.diuideretur.* . . . . . .

QVO

. QVO. COLONIAM. DEDVXSIT. ITA. VTEI. S. S. EST. AGRVM. LOCVM. ÆDIFICIVM. DEDIT. REDDIDIT. ADSIGNAVIT.
QVEI. AGER. LOCVS. QVEI. SVPRA SCRIPTVS EST. QVOD. EIVS. AGREI. LOCEI. POST. H. L. ROG. PVBLICVM. POPVLEI. ROMANEI. ERIT. EXTRA. EVM. AG. . . . . .
nihil. DARE. DEBETO. EI. QVEIQVOMQVE. ID. PVBLICVM. FRVENDVM. REDEMPTVM. CONDVCTVMVE. HABEBIT. BOVES. EQVI QVIBVS. VIEIS. LOCIS. PVBLICEIS. PASTVM. IMPVLSVM. ITINERIS. CAVSA. ERIT. NEIQVID. POPVLO. NEIVE. PVBLICANO. PEQVNIA. *scripturain.vectigalve.det.daréve.debeat*
quei.ager.ex. PVBLICO. IN. PRIVATVM. COMMVTATVS. EST. DE. EO. AGRO. SIREMPSE. LEX. ESTO. QVANSEI. IS. AGER. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. *cos.*
PER. TERRAM. ITALIAM. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. COS. PVRINT. EAS. FACIVNTO. PATEANT. VACVÆQVE. SIENT.
ex.lege. PLEBEIVE. SC. EXVE. FOEDERE. LICVIT. SED. FRAVDE. SVA. PACERE. LICETO. QVOD. EX. H. L. ITA. VTEI. S. S. EST. IN. AGREIS. QVEI.
ET. IN. EVM. IVDICIVM. IVDICEM. RECVPERATORESVE. EX. H. L. DARE. OPORTERET. SEIQVIS. DE. EA. RE. IVDICIVM. . . . .
neive. PRO. COLONIA. MOINICIPIOVE. PROVE. MOINICIPIEIS. PRVENTVR. QVEI. IN. TRIENTABVLEIS. . . . . .
DARE. OPORTEBIT. ID. VTEI. QVICQVID. QVOIEIQVE. ANTE. H. L. R. LICVIT. ITA. EI. HABERE. *liceat.*
.sei. QVID. DE. EO. AGRO. LOCO. AMBIGETVR. COS. PR. QVEIQVOMQVE. ERIT. DE. EA. RE. IVRISDICTIO. *iudici.iudicis.recuperatorum. datio.esto.*
I. CAVSA. DECERNANT. EIVS. H. L. N. R. QVOD. IVDICIVM. IVDEX. RECVPERATORVE. *reddiderit.id.ius.ratúmque. esto.*
Pr. consulve.nei.de. EO. AGRO. LOCO. IOVS. DEICITO. NEIVE. DECERNITO. NEIVE. IVDICIVM. *reive.iudicem.neive.recuperatores.dato.* . . . . .
EM. FACITO. QVO. QVIS. PRO. AGRO. MINVS. ALITERVE. SCRIPTVRAM. VECTIGALVE. *det.* . . . . . .
CIVIBVS. L. QVEI. CLASSIS. PRIMÆ. SIENT. XI. DATO. INDE. ALTERNOS. DVCITO. . . . . .
decretum. IVDICIVMVE. FACTVM. NON. SIET. SEI. MAIOR. PARS. EORVM. RECVPERATORVM. *non.consenserit.* . . . . . .
RIT. SEDVLO. MN. VTEI. IS. QVEI. IVDICATVS. ERIT. DARE. OPORTEAT. . . . . .
aliter.habebit. POSSIDEBIT. FRVETVR. QVAM. EX. H. L. LICEBIT. EVM. AGRVM. QVEM. . . . . .
SIQVÆ. LEX. PLEBEIVE. SC. EST. QVÆ. MAS. QVEM. EX. H. L. DECERNERE. OPORTEBIT. SED. FRAVDE. SVA. NEI. IOVRATO. NEIVE.
ex. PL. SC. QVOD. M. ÆBIVS. TR. PL. III. VIR. COLONIÆ. DEDVCENDÆ. *fecit.* . . . . . .
EXTRA. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEI. AGER. LOCVS. IN. EA. CENTVRIA. . . . . .
. . . . . *oportet.* OPORTEBITVE. QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI. QVOIEIQVE. EMPTVM. EST. . . . . .
quæstor. QVEI. ÆRARIVM. PROVINCIAM. OPTINEBIT. IN. TABLEIS. *publiceis. referat.* . . . . .
obæm. REM. QVOD. PRÆS. PACTVS. EST. POPVLO. OBLIGATVS. EST. . . . . .

QVEI. AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVEI. ROMÆ. PVBLICE. *venit. venerítve.*

datus. ASSIGNATVS. ERIT. QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI. EXTRA. TERRAM. ITALIAM. EST . . . . . .

VE. AGRVM. LOCVM. QVEIQVOMQVE. HABEBIT. POSSIDEBIT. . . . *quei.* AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVOD. EIVS. AGRI. *locei.* . . . *diebus. proxſumis. quibus.* FACTVS. CREATVSVE. ERIT. *facito* . . . . . PROFITEBITVR. COGNITO. . . . . IQVE. IPSE. . . . . .

Eiuſdem cuã Sigonij munere, legis Seruiliæ fragmenta duo ante lectorum oculos proponam. Quorum priùs ſic eſt ab eo cum aliquot additamentis diuulgatum, paucis duntaxat à me ex oculata illorũ fide, quibus in re præſenti inſpiciẽdi copia fuit, immutatis.

C. SERVEILIVS. . P. PR. POPVLVM. IVRE. ROG. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. TRIBVS. . . PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. . PRIMVS. SCIVIT. DIC. COS. PR. MAG. EQ. CENS. QVEI. QVOI. CEIVI. RO. SOCIVMVE. NOMINISVE. LATINI. EXTERARVMVE. NATIONVM. QVOIVE. IN. ARBITRATV. DICIONE. POTESTATE. AMICITIA. VE. POPVLEI. ROMANEI. CONSTITVTO. PECVQVNIÆ. QVOD. SIET. AMPLIVS. AVREORVM. CENTVM. ABSTVLERIT. DE. EA. RE. EIVS. PETITIO. NOMINISQVE. DELATIO. ESTO. PR. QVÆSTIO. ESTO

iudicium iudicatio litísque æſtumatio. queiquomque ioudicum ex. H. L erunt. eorum H. L eſto. Quei. T R P L. Q. I I I. vir. Cap. I I I. A D. A. TR. Mil. L. I I I I. PRIMIS. ALIQVA. EARVM. FVERIT. QVEIVE. FILIVS. EORVM. QVOIVS. ERIT. QVOIVS. PATER. SENATOR. SIET. IN. ANNOS. SINGOLOS. PEQVVNIÆ. QVOD. SIET. AMPLIVS. *aureorum centum. dono. munere. ab aliquo. priuato. acceperit. quodque.* . . . . . *pecuniæ. ab. aliquo. horum. priuato. alicui. parentive. eius. filióve. eius.* QVOIVE. IPSE. PARENTVE. SVOS. FILIVSVE. SVOS. HERES. SIET. ABLATVM. CAPTVM. COACTVM. CONCILIATVM. AVERSVMVE. SIET. OB. EA. RE. EIVS. PETITIO. NOMINISQVE. DELATIO. ESTO. PR. QVÆSTIO. ESTO. *ioudicium ioudicatio. litísque æſtumatio. queiquomque iudicum.* . . . . . *ex H. L erunt eorum H. L eſto quod. quæ pecuniæ.* . . . . . MAGISTER. VTEI. PETERET. OB. EA. RE. EIVS. PETITIO. NOMINISQVE. DELATIO. ESTO. PR. QVÆSTIO. ESTO. IVDICIVM. IOVDICATIO. LITISQVE. ÆSTIMATIO. QVEIQVOMQVE. IVDICVM. *ex. H. L. erunt eorum. H. L. eſto.* . . . . . *Quoius ea res abiudicata.* ERIT. AVT. QVOIVS. NOMEN. PRÆVARICATIONIS. CAVSSA. DELATVM. ERIT. AVT. QVOIVM. NOMEN. EX. H. L. EX. REIS. EXEMPTVM. ERIT. SEI. QVIS. EIVS. NOMEN. *apud. Pr. detulerit. eius. nomen. Pr. recipito. quodque.* . . . . . *. de. ea. re. eius petitio. nominis delatio. eſto.* QVÆSTIO. EIVS. PR. ESTO. IVDICIVMVE. IVDICATIO. LITISQVE. ÆSTVMATIO. QVEICVMQVE. IVOICVM. EX. H. L. ERVNT. EORVM. H. L. ESTO. IS. EVM. VNOD. PETET. IN. IOVS. *educito. nomínque deferto.* . . . . . QVOIVS. EORVM. ITA. NOMEN. EX. H. L. POST. K. SEPT. QVÆ. EO. ANNO PVERINT. DELATVM. ERIT. QVEI. EORVM. EO. IVDICIO. CONDEMNATVS. ERIT QVANTI. EIVS. REI. SLIS. *æſtumata fuerit tanti reddere. dánas. eſto.* . . . *Pr. quei ex H. L quæret facito quod iudicatum.* ERIT. ID. VTEI. PRIVATO. SOLVATVR. QVEI. EORVM. PETET. DEHISCE. OVM. MAG. AVT. INPERIVM. HABEBVNT. IVDICIVM. NON. PIET. DIC. COS. PR. MAG. EQ. *Cenſ. Aed. Tr. Pl. Q. I I I. vir. A D. A. Tr. Mil. L. I I I I. Primis.* . . . . . *De. hu. in. ius. non. educitor. æſt. ubei. magiſtratu. inperioque. abierit. quominus. educi. liceat. nihil impedimento. eſto.*

De. patroneis. dandeis.

Quei. ex.

Quei.ex.H.L. PECVNIAM. PETET. NOMENQVE. DETVLERIT. QVOIVS. EORVM. EX. H.L. ANTE. K. SEPT. PETITIO. ERIT. SEI. EIS. VOLET. SIBEI. PATRONOS. IN. EAM. REM. DAREI. PR. AD. QVEM. *eius nomen delatum erit facito. vtei.det.dum.nequem.eorum.det.* . . . .

sciens.dolo.malo.quoi.eu,quei.petet.gener.socer.vitricus.priuignusve.siet.queive.ei.sobrinus.siet. PROPIVSVE. EVM. EA. COGNATIONE. ATTINGAT. QVEIVE. EIEI. SODALIS. SIET. QVEIVE. IN. EODEM. CONLEGIO. SIET. QVOIAVE. IN. PIDE. IS. ERIT. MAIORESVE. IN. MAIORVM. FIDE. *fuerint. neive. quei. quæstione. iudicióque. publico.condemnatus.siet.*

QVEI. EX. H.L. IOVDEX. ET. IN. EAM. REM. ERIT. NEIVE. EVM. QVEI. EX. H.L. PATRONVS. DATVS. ERIT.

De. patrono. repvdiando.

QVEI. EX. H.L. PATRONVS. DATVS. ERIT. SEI. IS. MORIETVR. *tum. Pr. quei. ex.H.L.queret.alium.patronum.eiei.quem.petierit.dato.* . . . .

De. cdl. vireis. in. evm. annvm. legvndeis.

PR. QVEI. INTER. PEREGRINOS. IOVS. DEICET. I'S. IN. DIEBVS. X. PROXVMIS. QVIEVS. H. L. POPVLVS. PLEBESVE. IOVSERIT. FACITO. VTEI. CDL. VIROS. LEGAT. QVEI. IN. HAC. CIVITATE. *indicent. dum nequem. eorum. legat.sciens.dolo.malo.quei. quæstione. iudicióve.publico.* CONDEMNATVS. SIET. QVOD CIRCA. EVM. IN. SENATVM. LEGI. NON. LICEAT. QVEIVE. MINOR. ANNEIS. XXX. MAIORVE. ANNOS. LX. GNATVS. SIET. QVEIVE. IN. VREE. ROMA. PROPIVSVE. VRBEM. ROMAM. *V.mill.pass.non habitet. queiue.Tr.Pl.Q.III.vir. Cap.III.vir.A.D.A.Tr.Mil.L.IIII.primis, aliqua. earum. III.vir.A.D.A. siet. fueritve. in.senatu.siet.fuerisve.* . . . .

QVEI. EX. H.L. CDL. VIREI. IN. EVM. ANNVM. LECTEI. ERVNT. EA. NOMINA. OMNIA. IN. TABVLA. IN. ALBO. ATRAMENTO. SCRIPTOI. PATREM. TRIEVM. COGNOMENQVE. TRIBVTIMQVE. DESCRIPTOS. HABETO. . . IOVDICES. EX. ÆSTVMAVERIT. ESSE. EOSQVE. CDL VIROS. QVOS. EX. H.L. LEGERIT. IS. PR. OMNIS. IN. TABOLEIS. PVPLICEIS. SCRIPTOS. IN. PERPETVO. HABETO. . . . . .

. . . . De. CDL. VIREIS. QVOTANNIS. LEGVNDEIS. *Pr. qui. posthac.inter.peregrinos.ious.dicet.vt.quisque.eorũ. mag.coiperit.facito.CDL.viros.ita.legat.quei.in.hac.ciuitate.iudicẽt.* DVM. NE. QVEM. EORVM. LEGAT. QVEI. TR. PL. Q. III. VIR. CAP. TR. MIL. L. IIII. PRIMIS. ALIQVA. EARVM. TRIVMVIR. A.D.A. SIET. PVERITVE. QVEIQVE. IN. SENATV. SIET. PVERITVE. QVEIVE. MERCATOR. SIET. FVERITVE. QVEIVE. EIVS. QVEI. IN. SENATV. SIET. PVERITVE. PATER. PRATER. FILIVSVE. SIET. QVEIVE. TRANS. MARE. ERIT. QVOS. LEGERIT. EOS. PATREM. TRIEVM. COGNOMENQVE. IOVDICES. QVEIVE. EX. H.L. IN. EVM. ANNVM *sient.in.tabuleis.publiceis.scriptos.habeat.* . . . . . .

. . . . . *ious.potestatemque.* SCRIBVNDI. QVEI. VOLET. FACITO. PR. QVEI. LEGERIT. IS. EOS. QVOS. EX. H.L. CDL. VIROS. LEGERIT. FACITO. IN. CONTIONE. RECITENTVR. IOVRATOQVE. SESE. EOS. EX. H.L. LEGISSE. DE. QVIEVS. SIBEI. CONSVL. . . . . *De.nomine.deferundo.*

Quei.pecuniam.ab.altero.petet.is.eum.vnde.petet.ex.prætoribus.quei.in. EVM. ANNVM. LECTEI. ERVNT. AD. IVDICEM. IN. EVM. ANNVM. QVEI. EX. H. L. PACTVS. ERIT. IN. IOVS. EDVCITO. NOMENQVE. EIVS. DEFERTO. SI. DEIVRAVERIT. CALVMNIÆ. CAVSA. NON. POSTVLARE.

De.nomine.recipiendo. *Pr.ad.quem.in.ious.aditum.erit facito.ne.cuius. nomen.recipiat. eorum. quei.ei. quei.petet. patronus. socer. gener. vitricus.* PRIVIGNVSVE. SIET. QVEIVE. EI. SOBRINVS. SIET. PROPIVSVE. EVM. EA. COGNATIONE. ATTINGAT. QVEIVE. EI. SODALIS. SIET. QVEIVE. IN. EODEM. CONLEGIO. SIET. FACITOQVE. CORAM. APVD. SE *iuret.palam.se.calumniæ.caussa. nomen.eius.non deferre.*

. . . . *De.iudicibus.in.eam.rem.legundis.* *Pr.ad quem.nomen.delatum.* ERIT. FACI-

TO. VTEI. IS. DIE. VICENSVMO. EX. EO. DIE. QVO. QVOIVSQVE. QVISQVE. NOMEN. DETOLERIT. C. VIROS. EX. EIS. QVEI. EX. H. L. CDL. VIREI. IN. EVM. ANNVM. LECTEI. ERVNT. QVEI. VIVANT. LEGAT. *edátve. dum. nequem. eorum. legat. edátve. quei. iudex. siet. queique. ei. quei. petet. gener. socer. vitricus. priuignúsve. siet. queique. ei. sobrinus. propiúsve. eũ. cognatione. attingat.* QVEIVE. EI. SODALIS. SIET. QVEIVE. TR. PL. Q. III. VIR. CAP. TRIBVN. MIL. L. IIII. PRIMIS. ALIQVA. EARVM. III. VIR. A. D. A. SIET. FVERITVE. QVEIVE. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. QVEIVE. . . . L. RVBR. . . . *aut. lege.* CALPVRNIA. AVT. LEGE. IVNIA. SACRAMENTO. ACTVM. SIET. AVT. QVOD. H. L. NOMEN. *delatum. siet.* QVOS. IS. C. VIROS. EX. H. L. EDIDERIT. DE. EIS. ITA. FACITO. IOVRET. PALAM. APVD. SE. CORAM. *se. eos. scientem. D. M. non legisse.*

vbei. is. ita. C. VIROS. EDIDERIT. IOVRARITQVE. TVM. EIS. PR. FACITO. VTEI. IS. VNDE. PETETVR. DIE. XX. *postquam.* EIVS. NOMEN. DELATVM. ERIT. QVOS. C. IS. QVEI. PETET. EX. H. L. EDIDERIT. DE. EIS. IVDICES. *L. legat. edátve. dũ. ne quẽ. corũ. legat. edátve. quei. sibei. socer. gener. vitricus. priuignúsve. siet. queique. sobrinus. propiúsve. eum. ea. cognatione. queive.* SODALITATE. ATTINGAT. QVEIVE. IN. EODEM. CONLEGIO. SIET. EX. H. L. NON. E. . . . . EVM. PR. ADVORSARIVMVE. MORA. NON. ERIT. QVO. MINVS. *legantur.* EDANTVRVE. *si. is. quei. nomen. ex. H. L. detulerit. C. viros. H. L. non. legerit. ediderítve. seíve. eius. quoium. nomen. ex. H. L. delatum. erit. L. iudices. H. L. non. legerit. ediderítve.*

. . . . . *Pr. quei. ex. H. L. quaret. iudices. legat. Quei. ita. lectei. erunt. eis. in. eam. rem. iudices. sunto. eorúmque. iudices. sunto.* VTEI. SCRIPTA. IN. TABOLEIS. HABEANTVR.

PR. QVEI. EX. H. L. QVÆRET. FACITO. *vtei. L.* VIROS. QVOS. IS. QVEI. PETET. EI. VNDE. PETETVR. EX. H. L. LEGERINT. EDIDERINT. EOSQVE. PATRONOS. *quos. quei. petiuerit. & vnde. petitum. erit. quei. eorum. volet. ex. tabuleis. publicis. descriptos. habeat.*

Vtei. EISDEM. IOVDICES. VNIVS. REI. IN. PERPETVOM. SIENT.

QVEI. IVDICES. *ab. eis. ita. lectei. erunt.* QVAM. IN. REM. EIS. IVDICES. LECTEI. ERVNT. *in. eam. in. perpetuum. iudices. sunto.* . . . . . .

NEIVE SENATV. MOVETO. NEIVE. EQVOM. ADIMITO. NEIVE. QVID. EI. EIVS. EAM. REM. FRAVDEI. ESTO. . . . . SCRIPTA. SIENT. . . . . PR. QVEI. EX. H. L. *quæret. facito. vtei.* . . . . . .

. . . . *Si. quoium. nomen. ex. H. L. delatum. erit. prius. vrbe. cesserit. aut. in. exilium.* ABIERIT. QVAM. EA. RES. IVDICATA. ERIT. PR. AD. QVEM. EIVS. NOMEN. DELATVM. ERIT. . . . . EAM. REM. AB. EIS. ITEM. QVÆRITO. *ad. quos. pequuniam. peruenisse. constiterit.* *Pr. vtei. ioudicium. exerceat.* *Pr. quei. ex. H. L. quaret. quoium. nomen. ex. H. L. ad. se. delatum. erit. facito. vtei. ioudicium. publicum. exerceat.*

. QVOD. RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. DVM. NEIQVID. ADVORSVS. H. L. FIAT. *aut. actionem.* SECVNDAM. NEIVE. POST. H. L. ROG.

. . . . *iubeátque. conquæri. in. terra. Italia. in. oppidis. foris.* CONCILIABOLEIS. VBEI. IOVRE. DEICVNDO. PRÆESSE. SOLENT. IN. QVIBVS. DIEBVS. *agatur.* PR. QVEI. EX. H. L. QVÆRET. *facito. vtei.* . . . . . .

De testibus. citandis. *Pr. qui. ex. Hac Lege. quaret. in. singulas. res. testimonium. denuntiare.* IVBETO. ET. QVOM. EI. RES. AGETVR. QVAM. IN. REM. QVISQVE. TESTIS. *erit. facito. vtei.* OMNES. ADSIENT. TESTIMONIO. *deicendo. & vtei. testium. quei. in. eam. rem. erunt. verba. audiat. vbei. audierit. quod. eius. rei. quærendæ. caussa. censeant. referre.* . . . . . .

CAVSAM. DEICET. DVM. TAXAT. VNVM. QVEIVE. EIVS. PARENTISVE. EIVS. *propinquus. affinísve.* SIET. DE. TABVLEIS. *proferendis.*

. . . . . QVAI. ITA. CONQVÆSIVERIT. ET. SEIQVAS. TABVLAS. LIBROS. LITERASVE. POP. *Rom. producere.* PROFERRIQVE. *oportuerit.* . . . . . .

. . . . PRÆTOR. VTEI. INTERROGET. AT. . . PR. QVEI. EX. H.L. QVÆRET. *facito.vtei*, IVDICES. QVEI. IN. EAM. REM. ERVNT. OMNES. PRO. ROSREIS. IN. FORVM. *pronuntientur.*

. . . . . EAM. REM. MINVS. IVDICET. NEISEI. SEIQVÆ. CAVSA. ERIT. QVÆ. EIE.

*quei.ex.*EIS. C. IOVDICES. L. LECTEI. ERVNT. . . . IOVDEX. NEIQVIS. DISPVTET.

. . . . *De.diferendo.vadimonio.* QVAM. REM. PR. EX. H.L. ECERIT. SEI. EAM. REM. PROFERRE. *in. alium.diem.placuerit.ei.proferre.ious.siet.* . . . FACITO. VT. EIS. AD SESE. VENIAT. AVT ADFERATVR. CORAM. EO. QVEI. *petit.*

.*De.* QVE. EA. RE. HACE. LEGE. IOVDICIVM. LITISQVE. ÆSTVMATIO. *esto.*

. . . . . DIEBVS. IN. CONTIONE. PRO. ROSTRIS. SENTEN . . . *De.ampliando.reo.* *Si.Pr.quei.eam.rem.* QVÆRET. EX. H. L. CAVSAM. *non nouerit.ei.amplius.pronuntiare.ius.siet.* . . . . .

QVO. QVIS. SVÆ. ALTER.

. . . . . *Si.Pr.quei.eam.rem.* QVÆRET. CAVSAM. . . . .

Posterius fragmentum est eiusmodi.

. . . . . DEQVE. EO. HOMINE. D. . . . . .

EIVS. ESTO. PR. QVEI. EX. H. L. Q

X. EO. MAG. INPERIOQVE. ABIERIT. QVOMIN . . . . . .

. . . . . NEIQVEM. EORVM. DET. SCIENS. D.M. QVOIEI. IS. Q . . . . . .

QVÆSTIONE. IOVDICIOVE. PVBLICO. CONDEMNATV . . . . . .

. . . . VM. PR. QVEI. EX. H.L. QVÆRET. ALIVM. PATRONVM. EIEI. QVEM. . . . . .

RVM. A.D.A. SIET. FVERITVE. QVEIVE. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. EIEI. QVEI. . . . . .

. . . . . E. ERIT. QVOS. LEGERIT. EOS. PATREM. TRIBVM. COGNOMENQVE. IOVDICET. Q

X. H. L. CDL. VIROS. LECERIT. FACITO. RECITENTVR. IN. CONTIONE. IVRATOQVE. SESE. . . . . .

QVE. EORVM. EVM. MAG. COIPERIT. FACITO. VTEI. CDL. VIROS. ITA. LEGAT. QVEI. HA . . . . .

. . . . . NNOS. LX. GNATVS. SIET. QVEIVE. IN. VRBE. ROMÆ. PROPIVSVE. VRBEM. ROM. . . . . .

EM. TRIBVM. COGNOMENQVE. TRIBVTIMQVE. DISCRIPTOS. HABETO. EOSQVE. PROPOSITOS. SVO . . . . .

DE. NOMINE. DEFERVNDO. IVDICIBVSQVE. LEGVNDEIS. QVEI. EX. H.L. PEQVVNIAM. AB. A

. . . . . RIT. DE. CDL. VIREIS. QVEI. IN. EVM. ANNVM. EX. H. L. LECTEI. ERVNT. ADVORSARIO. EDAT. EOS. OM . . . . . .

NON. ATTIGERET. SCIENTEM. D. M. ITAQVE. IS. EDITO. COVRATOQVE. VBEI. IS. ITA. EDIDERIT. TVM. IN. EA. . . . .

. . . . . EX. SIET. QVOI. IS. QVEIQVE. QVEI. PETET. GENER. SOCER. VITRICVS. PRIVIGNVSVE. SIET. QVEIVE. EI. SOBRINV . . . . . .

ABERIT. QVEIVE. TRANS. MARE. ERIT. NEIVE. AMPLIVS. DE. VNA. FAMILIA. VNVM. NEIVE. EVM. . . . . .

NECESSITVDINE. ATTINGAT. QVÆ. SVPRA. SCRIPTA. SIENT. Q. VNDE. PETITVM. ERIT. QVOM . . . . . .

. . . . . EN. EX. H. L. DELATVM. ERIT. L. IVDICES. EX. HAC.

LEOS. NON. LEGERIT. EDIDERITVE. SEIVE. . . . .
EM. LEGAT. QVEI. ITA. LECTEI. ERVNT. EIS. IN. EAM. REM. IOVDICES. SVNTO. EORVMQVE. EIV . . . .
. . . . QVEI. PETIVERIT. ET. VNDE. PETITVM. ERIT. QVEI. EORVM. VOLET. EX. TABOLEIS. POPLI . . . . . .
VEI. PEQVVNIAM. EX. . . . EVM. OB. EAM. REM. QVOD. PEQVVNIAM. EX. H.L. CEPER . . . . . .
. . . . RIT. AVT. IN. EXILIVM. ABIERIT. QVOIVM. NOMEN. EX. H.L. DELATVM. ERIT. . . . .
NOMEN. EX. H.L. AD. SE. DELATVM. ERIT. FACITO. VTEI. IOVDICIVM. P . . . . . .
CONQVÆRI. IN. TERRA. ITALIA. IN. OPPEDEIS. POREIS. CONCILIA . . . . . .
. . . . AVDIERIT. QVOD. EIVS. REI. QVÆRVNDÆ. CENSEANT. REPERRE. ET. C . . . . . .
VM. EIVS. FIDE. QVÆRAT. QVEIVE. IN. FIDE. EIVS. SIET. MAIORESV . . . . . .
. . . . . IT. SECVMVE. DVXERIT. DVM. TAXAT. HOMINES. III. EARVM. RERVM. . . . . .
IVE. DE. EA. RE. VOLET. APVD. PR. IS. PRÆTORI. MORAM. NE. FACITO.
M. REM. IVDICES. ERVNT. ANTEQVAM. PRIMVM. CAVSSA. D . . . . . LET. VTEI. TESTIVM. QVEI. EAM. REM. ERVNT. VERBA. AVDIAT. . . . . .
ECITENTVR. PROSCRIPTA. PROPOSITAQVE. PALAM. APVD. PORVM. . . . . .
. . . . E. IVDICIVM. ADESSE. POSSIT. DE. EA. RE. PR. QVEI. EX. H. L. . . . . .
LET. QVOIVS. EX. H. L. NOMINIS. DELATIO. ERIT. EI. EIVS. REI. PE. . . . . .
QVEI. EAM. REM. QVÆRET. EX. H. L. CAVSSAM. NON. NOVER . . . .
. . . . IVDICIVM. FIERI. OPORTEBIT. TER . . . . .
TE. QVAM. IBVNT. PACITO. IVRENT. SESE . . . . .
ATVRVM. ESSE. IVDICE. . . . . .
SATIONE. PRIMO. QVO. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Sed nec plebiſcitum illud prætermittam, in quo deſcribendo egregiam idem ipſe Sigonius operam nauauit.

C. ANTONIVS. M. F. CN. CORNELIVS. F. . . . . C. FVNDANIVS. C. F. TR. PL. DESS. PLEBEM. IVRE. ROGARVNT. PLEBESQVE. IVRE. SCIVIT. PRO. TRIBV . . . . PRIMVSSCIVIT. QVEI. THERMESES. MAIORES. PEISIDÆ. FVERVNT. QVEIQVE. EORVM. LEGIBVS. THERMESIVM. MAIORVM. PISIDARVM. ANTE. K. APRIL. QVÆ. FVERVNT. L. GELLIO. CN. LENTVLO. COSS. THERMESES. MAIORES. PISIDÆ. PACTI. SVNT. QVEIQVE. AB. . . . IEIS. PROGNATI. SVNT. ERVNT. IEI. OMNES. POSTEREIQVE. EORVM. THERMESES. MAIORES. PISIDÆ. LEIBERI. AMICEI. SOCIEIQVE. POPVLI. ROMANI. SVNTO. EIQVE. LEGIBVS. SVEIS. ITA. VTVNTO. ITAQVE. IEIS. OMNIBVS. SVIS. LEGIBVS. THERMENSIS. MAIORIBVS. PISIDEIS. VTEI. LICETO. QVOD. ADVORSVS. HANC. LEGEM. NON. PIAT. QVEI. AGRI. QVÆ. LOCA. ÆDIFICIA. PVBLICA. PRIVATAV. THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM.

PISIDARVM. INTRA. FINEIS. EORVM. SVNT. PVERVNTVE. L. MARCIO, SEX. IVLIO. COS. QVÆQVE. INSVLÆ. EORVM. SVNT. FVERVNTVE. IEIS. CONSOLIBVS. QVEI. SVPRA. SCRIPTEI. SVNT. QVODQVE. EARVM. RERVM. IEIS. CONSVLIBVS. IEI. HABVERVNT. POSSIDERVNT. VSEI. FVRCTEIVE. SVNT. QVÆ. DE. IEIS. REBVS. EO. . . . ANNO. VT. . . . . QVEIQVE. DE. IEIS. REBVS. . . . . HAC. NE. LOCENTVR. . . . . Æ. PACTA. EST. E. . . SIE. . . . . EA. OMNIA. TNERMENSES. MAIORES. PEISIDÆ. HABEANT. POSSIDEANT. IEISQVE. OMNIBVS. IEI. . . . VTANTVR. FRVANTVR. ITA. VTEI. ANTE. BELLVM. MITHRIDATIS. QVOD. PREIMVM. FVIT. HABVERVNT. POSSIDERVNT. VSEI. FRVCTEIVE. SVNT. QVÆ. TNERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. PVBLICA. PREIVATAVE. PRÆTER. LOCA. AGROS. ÆDIFICIA. SVNT. FVERVNTVE. ANTE. BELLVM. MITRIDATIS. QVOD. PREIMVM. FACTVM. EST. QVODQVE. EARVM. RERVM. IEI. ANTEA. NABVERVNT. POSSEDERVNT. VSEI. PRVCTEIVE. SVNT. QVOD. EIVS. IPSEI. SVA. VOLVNTATE. AB. SE. NON. ABALIENARVNT. EA. OMNIA. TNERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. VTI. SVNT. FVERVNT. ITA. SVNTO. ITEMQVE. IEIS. EA. OMNIA. HABERE. POSSIDERE. VVTEI. FRVIQVE. LICETO. QVOS. TNERMENSES. MAIORES. PISIDÆ. LEIBEROS. SERVOSVE. BELLO. MITRIOATIS. AMEISERVNT. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. QVOIA. DE. EA. RE. IVRISOICTIO. ERIT. QVIN. DE. EA. RE. IN. IOVS. ADITVM. ERIT. ITA. DE. EA. RE. IOVS. DEICVNTO. IVDICIA. RECVPERATIONIS. OANTO. VTEI. IEI. EOS. RECVPERARE. POSSINT.

NEI. QVIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. LEGATVS. NEV. QVIS. ALIVS. MEILITES. IN. OPPIOVM. TNERMESVM. MAIORVM. PISIDARVM. AGRVMVE. THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. NIEMANDI. CAVSSA. INTRODVCITO. NEIVE. FACITO. QVO. QVIS. EO. MEILITES. INTRODVCAT. QVOVE. IEEI. MEILITES. NIEMENT. NISEI. SENATVS. NOMINATIM. VTEI. THERMESVM. MAIORVM. PISIDARVM. IN. HIBERNACVLA. MEILITES. DEDVCANTVR. DECREVERIT. NEIVE. QVEIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. LEGATVS. NEV. QVIS. ALIVS. FACITO. NEIVE. IMPERATO. QVO. QVID. MAGIS. IEI. DENT. PRÆBEANT. AB. IEISVE. AVFERATVR. NISEI. QVOD. EO. S. EX. LEGE. PORTIA. DARE. PRÆBERE. OPORTET. OPORTEBIT. QVÆ. LEGES. QVODQVE. IOVS. QVÆQVE. CONSVETVDO L. MARCIO. SEX. IVLIO. COS. INTER. CIVEIS. ROMANOS. ET. TERMENSES. MAIORES. PISIDAS. FVIT. EÆDEM. LEGES. EIDEMQVE. IOVS. EADEMQVE. CONSVETVDO C. INTER. CIVES. ROMANOS. ET. TERMENSES. MAIORES. PISIDAS. ESTO. QVOQVE. QVIBVSQVE. IN. REBVS. LOCEIS. AGREIS. ÆDIFICIEIS. OPPIDIS. IOVRIS. TERMENSIVM. MAIORVM. PISIOARVM. IEIS. CONSVLIBVS. QVEI. SVPRA. SCRIPTEI. SVNT. FVIT. QVOD. EIVS. PRÆTER. LOCA. AGROS. ÆOIFICIA. IPSEI. SVA. VOLVNTATE. AB. SE. NON. ABALIENARVNT. IDEM. IN. EISDEM. REBVS. LOCEIS. AGREIS. ÆDIFICEIS. OPPIDEIS. TERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. IOVS. ESTO. ET. QVO. MINVS. EA. QVÆ. IN. HOC. CAPITE. SCRIPTA. SVNT. ITA. SINT. FIANT. EIVS. NAC. LEGE. NIHILVM. ROGATVR. QVAM. LEGEM. PORTORIEIS. TERRESTRIEVS. MARITVMEISQVE. TERMENSES. MAIORES. PISIDÆ. CAPIVNDIS. INTRA. SVOS. FINEIS. DIXERINT. EA. LEX. IEIS. PORTORIEIS. CAPIVNDIS. ESTO. DVM. NEI QVID. PORTORI AB. IEIS. CAPIATVR. QVEI. PVBLICA. POPVLI. ROMANI. VECTIGALIA. REDEMPTA. NABEBVNT. QVOS. PER. EORVM. FINEIS. PVBLICANEI. EX. EO. VECTIGALI. TRANSPORTABVNT.

Citantur & aliquot legis Mamiliæ & Peduccæ capita in ea congerie variorum auctorum, qui de liminibus agrotũ scripserunt. Ex tertio quidem capite verba hæc producũtur. QVÆ. COLONIA. HAC. LEGE. DEDVCTA. QVODVE. MVNICIPIVM. PRÆ-

FECTVRA. FORVM. CONCILIABVLVM. CONSTITVTVM. ERIT. QVI. AGER. INTRA. FINES. EORVM. ERIT. QVI. TERMINI. IN. EO. AGRO. STATVTI. ERVNT. QVO. IN. LOCO. TERMINVS. NON. EXTABIT. IN. EO. LOCO. IS. CVIVS. AGER. ERIT. TERMINVM. RESTITVENDVM. CVRATO. VTIQVE. RECTE. PACTVM. ESSE. VELIT. IDQVE. MAGISTRATVS. QVI. IN. EA. COLONIA. MVNICIPIO. PRÆFECTVRA. FORO. CONCILIABVLO. IVRE. DICVNDO. PRÆERIT. FACITO. VT. FIAT.

Quartũ verò eius legis caput erat, huiusmodi. QVI. LIMITES. DECVMANI. QVI. HAC. LEGE. DEDVCTI. ERVNT. QVÆCVMQVE. FOSSÆ. LIMITES. IN. EO. AGRO. ERVNT. QVI. AGER. HAC. LEGE. DATVS. ASSIGNATVS. ERIT. NE. QVIS. EOS. LIMITES. DECVMANOS. OBSÆPITO. NEVE. QVID. IN. EIS. IMMMOLITVM. NEVE. QVID. IBI. POSITVM. HABETO. NEVE. EOS. ARATO. NEVE. EAS. POSSAS. OBTVRATO, NEVE. QVIS. SÆPITO. QVO. MINVS. SVO. ITINERE. AQVA. IRE. FLVERE. FOSSIT. SI. QVIS. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. IN. RÆS. SINGVLAS. QVOTIESCVNQVE. FECERIT. HS. IIII. COLONIS. MVNICIPIBVSVE. EIS. IN. QVORVM. AGRO. ID. FACTVM. ERIT. DARE. DAMNAS. ESTO. FECVNIÆ. QVI. VOLET. PETITIO. HAC. LEGE. ESTO. Capite quinto hoc cauebatur. QVI. HAC. LEGE. COLONIAM. DEDVXERIT. MVNICIPIVM. PRÆFECTVRAM. FORVM. CONCILIABVLVM. CONSTITVERIT. IN. EO. AGRO. QVI. AGER. INTRA. FINES. EIVS. COLONIÆ. MVNICIPII. FORI. CONCILIABVLI. PRÆFECTVRÆ. ERIT. LIMITES. DECVMANIQVE. VT. FIANT. TERMINIQVE. STATVANTVR. CVRATO. QVIQVE. FINES. ITA. STATVERIT. SI. FINES. EORVM. SVNT. DVM. NE. EXTRA. AGRVM. COLONICVM. TERRITORIVM. FINES. DVCAT. QVIQVE. TERMINI. HAC. LEGE. STATVTI. ERVNT. NE. QVIS. QVEM. EORVM. EIICITO. NEVE. COMMOVETO. SCIENS. DOLO. MALO. SI. QVIS. ADVERSVS. EA. FECERIT. IS. IN. TERMINOS. SINGVLOS. QVOS. EIECERIT. LOCOVE. MOVERIT. SCIENS. DOLO. MALO. HS. XXV. IN. PVBLICVM. EORVM. QVORVM. INTRA. FINES. IS. AGER. ERIT. DARE. DAMNAS. ESTO. DEQVE. EA. RE. CVRATORIS. QVI. HAC. LEGE. ERIT. IVRISDICTIO. RECIPERATORVMQVE. DATIO. ADDICTIO. ESTO. CVM. CVRATOR. HAC. LEGE. NON. ERIT. TVNC. QVICVMQVE. MAGISTRATVS. IN. EA. COLONIA. MVNICIPIO. PRÆFECTVRA. FORO. CONCILIABVLO. IVRE. DICVNDO. PRÆERIT. EIVS. MAGISTRATVS. DE. EA. RE. IVRISDICTIO. IVDICISQVE. DATIO. ADDICTIO. ESTO. IN. EAMQVE. REM. IS. QVI. HAC. LEGE. IVDICVM. DEDERIT. TESTIBVS. FVBLICE. DVNTAXAT. IN. RES. SINGVLAS. X. DENVNTIANDI. POTESTATEM. FACITO. ITA. VT. E. REPVB. FIDEQVE. SVA. VIDEBITVR. ET. SI. IS. VNDE. EA. PECVNIA. PETITA. ERIT. CONDEMNATVS. ERIT. EAM. PECVNIAM. AB. EO. DEVE. BONIS. EIVS. PRIMO. QVOQVE. DIE. EXIGITO. EIVSQVE. PECVNIÆ. QVOD. RECEPTVM. ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. EI. CVIVS. VNIVS. OPERA. MAXIME. IS. CONDEMNATVS. ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. IN. PVBLICVM. REDIGITO. QVO. EX. LOCO. TERMINVS. ABERIT. SI. QVIS. IN. EVM. LOCVM. TERMINVM. RESTITVERE. VOLET. SINE. SVA. FRAVDE. LICET. PACERE. NEVE. QVID. CVI. IS. OB. EAM. REM. HAC. LEGE. DAMNAS. ESTO.

In tabula quoque basilicæ Lateranensis, pars hæc legis quæ de Vespasiani Imperio lata est, in æs incisa conspicitur.

FOEDVSQVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CÆSARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CÆSARI. AVG. GERMANICO. VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVSCONSVLTA. FERRELATIO-

RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CÆSARI. AVGV. TI. CLAVDIO. CÆSARI. AVGVSTO. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRÆSENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CÆSARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVÆCVMQVE. EX. VSV. REI. PVBLICÆ. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. E. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CÆSARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CÆSARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSVE. IVLIVS. CÆSAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CÆSAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBEISQVE. SCITIS. IMP. CÆSAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVÆQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVGV. TIBERIVMVE. IVLIVM. CÆSAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CÆSARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT. VTIQVE. QVÆ. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CÆSARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. LVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SI. QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. CVM. EX. LEGE. ROGATIONE. PLEBISVE. SCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. IVS. DICI. SINITO.

Circumfertur & vetuſtæ cuiuſdam legis caput huiuſmodi.

QVRB. QVEI. ÆRARIVM. PROVINCIAM. OPTINENT. EAM. MERCEDEM. DEFERTO. QVÆSTORQVE. QVEI ÆRARIVM. PROVINCIAM. OPTINEBIT. EAM. PEQVNIAM. EI. SCRIBÆ. SCRIBEISQVE. HÆREDIVE. EIVS. SOLVITO. IDQVE. EI. SINE. FRAVDE. SVA. FACERE. LICETO. QVOD. SINE. DOLO. MALO. PEQVLATV. FIAT. OLEISQVE. HOMINIBVS. EAM. PEQVNIAM. CAPERE. LICETO.

Et quoniam vetuſtarum legum, quæ triſte & acerbum ſui deſiderium nobis reliquerunt, oſſa legere cœpimus, addemus duo ignotarum legum fragmenta, vti ab optimo doctiſſimóque Senatore CL. Puteano exſcripta ſunt. In vno ita eſt:

. . . . . IVDICIVM. . . . . .

. . . O . . . . . DE . R . . . . . .
. . . . . SEI. PLVRIMÆ. ERVNT. CONDEMNO. PR. QVEI . . . .
. . . . ÆSTVMANDEIS. AVT. NISI. DE. SANCTIONI HVIVSCE. LEGIS. ACTIO. NEI. EX.
. . PRÆDES. DATI. NON. ERVNT. BONA. EIVS. FACITO. PVBLICE. POSSIDEANTVR CONQ. . . . . .
. . . ACI. LEGE. CONDEMNATVS. ERIT. AB. EO. QVOD. QVISQVI. PETET. QVOIVS. EX. HACCE. LEGE . . . . . .
. . . 2. CAPTVM. COACTVM. ABLATVM. AVORSVM. CONCILIATVMVE. ESSE. DVPLI. IDQVE. AD. QV . . . . .
. . . TIS. FECERIT. REGIS. POPVLEIVE. CEIVISVE. SVEI. NOMINE. LITEM. ÆSTVMATAM. ESSE. SIBEIQ. . . . .
. . . EX. HACE. LEGE. SOLVATVR. NEIVE. QVIS. IVDEX. NEIVE. QVÆSTOR. FACITO. SCIENS. DOLO. MALO. . . . . .
. . . RIT. REDACTA. ERIT. IVDEX. QVEI. EAM. REM. QVÆSIERIT. QVEIVE. IVDEX. EX. HACE. LEGE. FACTVS. ERIT.
. . . VTO. SERVANDO . . . . VBEI. EA. DIES. VENERIT. QVO. DIE. IVSSEI. ERVNT. ADESSE. IVDEX. QVEI.
. . . IN. ÆRARIO. SIET. . . . QVOD. EORVM. NOMINE. QVI. NON. ADERIT. TRIBVTVS. FACTVS. . . . . .
. . . MAIORE. PARTE. DIEI. AD. EAM. DIEM. DONEC. SOLVTVM. ERIT. APVD. FORVM . . . . . .
. . . POST. QVINQVENNIVM. POPVLEI. FIET . . . . QVÆ. PEQVNIA. EX . . . . . .
. . . EOQVE. DIE. PECVNIA. EXIGATVR . . . PEQVNIA. IN . . . .
. . . RECTE FACTVM. ESSE. VOLET. FACITO. IN. DIEBVS. V. PROXVMEIS . . . . . .
. . PROVINCIAM. OBTINEBIT. SED. FRAVDE. SVA. EX . . . . .

Ex altero vero hæ reliquiæ supersunt.

. . . . . ATVS. Æ. . . . . .
. . . . . OQVE. EIVS. AGREI. LOCEI. ANTE. . . . .
. . . . T. PLANVM. FACIET. FECERITVE. EMPTVM. ESSE. Q. . . . . .
. . . . DDITO. QVOD. IS. EMPTVM. HABVERIT. QVOD. EIVS. PVBLICE. NON. VENIER. . . . . .
. . . . ACTVS. ERIT. HS. N. I. EMPTVS. ESTO. ISQVE. AGER. LOCVS. PRIVATVS. VECTIGALISQVE. III . . . . . .
. . . AGRO. LOCO. QVEI AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVOD. EIVS. PVBLICI. NON. VENIEIT. EI. HE . . . . . .
. . . EVE COMPERIETVR. HÆREDESVE. EIVS. DE. AGRO QVEI. AGER. IN. AFRICA. EST. PRO. EO. AGRO. . . . . .
. . . S. ADIVDICAVERIT. TVM. TANTVNDEM. MODVM. AGRI. EI. QVOI. ITA. EMPTVM. ESSE. COMPERIE. . . . . .
. . . PEQVNIÆ. ADSIGNATVM. DISCRIPTVM. ADSIGNATVMVE. IN. TABVLEIS. PVBLICEIS. EST. ERIT . . . . . .
VTEIQVE. IN. H. L. E. NEIVE. PRO. MAG. FACITO. NEIVE. QVIS. SENATOR. DECERNITO. O . . . . . .
VENIERIT. POPVLO. SOLVTA. NON. ERIT. IS. PRO. EO. AGRO. LOCO. IN. DIEBVS. CXX. PROXSVMEIS. EA . . . . . .
PRÆDIVM. ANTE. EA. OB. EVM. AGRVM. LOCVM. IN. PVBLICO. OBLIGATVM. ERIT. IN. PVBLICV . . . . .
IN. AFRICA. EST. QVEI. ROMÆ. PVBLICE. VENIEIT. VENIERITVE. QVOD. EIVS. AGRI . . . . . .
. . . VTVM. AGRI. LOCI. QVOIVSQVE. IN. POPVLI. LEIBEREI. INVE. EO. AGR. . . . . .

PROXSVMEIS.

. . . PROXSVMEIS.QVIBVS.FACTVS.CREATVSVE.ERIT.FACITO.QVAN . . .
. . . SIGNETVR. IDQVE. IN. FORMAS. PVBLICAS. FACITO.VTEI . . .
. . . INTRA. FINIS. POPVLORVM. LIBERORVM. VTICENSIVM . . .
. . . . . AGER. LOCVS. REDDITVS. COMMVTATVSVE . . . . .
. . . . . EI., OPPODV . . . . . .

Atque vt ſuam cum Italia ſymbolam Gallia noſtra conferat, proferam ex ænea Regiæ bibliothecæ tabula, excerptum priſcæ cuiuſdam legis vnum & item alterum fragmentũ: Illud his, quæ quidem legi poſſunt, verbis conſtat.

. . . . . MVLTAM. SVPREMA. DEI. . . . . .
. . . . . QVE. DIE. DEPERATVR. ISQVE. QVAESTO . . . . . .
. . . . DEIXERIT. PRÆTOR. EX. H. L. QVERET. ITA. PRO. NON . . .
. . . DICARE. IS. H. S. N. X. QVOTIENS. QVOMQVE. AMPLIVS. BIS . . .
. . . IN. VNO. IVREIS. QVOMODO. IVDICETVR. VBEI. DVAE. PARTES. IVDICVM . . . . . .
. . . QVEI. ADEL REM. AGITO. TVM. PRÆTOR. QVOM. SOVEIS. VIATORIBVS . . . . . .
. . . APPARITORIBVSQVE. NEI. DEIQVE. IVDICIS. IS. PRAETOR. SORTICOLAM . . . .
. . . VNAM. BVXEAM LONGAM. DIGITOS. IIII. EAMQVE. SORTEM. EX. HACE . . . . . .
. . . LEGE. APERTAM. BRACIOQVE. APERTO. LITERAM. DIGITEIS. OPERTAM. PALA . . . . . .
. . . CVNDA. CAVSA. AD. SITELLAM. SORTI. VENIET. IS. IN. EAM. SITELLAM. MANVM . . . . . .
. . . DEMITITO. ITEAM. DEVEXAM. POPVL. DEMNO. VBEI. NIHIL. SCRIPTVM. ERIT . . . . . .
. . . SEINE. SVFRACIO. EX. QVA. SORTI. PRONVNTIARIT. EAM. SORTEM. PROXSVMO. IVD . . . . . .
. . . CVNDA. CAVSA. AD. SITELLAM. SORTI. VENIET. IS. IN. EAM. SITELLAM. MANVM. DEMITITO . . . . . .
. . . ITEAM. DEVEXAM. POPVL. OD. PRÆVARICATIONIS. CAVSA. FACTVM. NON. ERIT. IS. EX HACE. LEGE. . . . . .
. . . EIVS. REI. APSOLVTVS. ESTO. DE. REO. CONDEMNAN. AVT. APSOLVTVS. ERIT. QVOM. EO. FI. L. NISEI. QVOD . . . . . .
. . . POST. EA. FECERIT. AVT. NISEI. QVOD. PRÆVARICATIONIS. CAVSA. FACTVM. ERIT. AV. M. QVEI. EX. H. L. CONDEMNATVS . . . . .
. . . ERIT. Q. PRAEDES. FACITO. DET. DE. CONSILI. MAIORIS. PARTIS. SENTENTIA. QVANTI. EIS. CENSVER. RIPTVM . . . . . .
. . . TRANSPITO. QVASTOR. ACCIPITO. ET. IN. TABOLEIS. POBLICEIS. SCRIPTVM. HABETO. DE. LITIBVS. AESTVMANDEIS . . . . .
. . ABLATVM. AVORSVM. CONCILIATVMVE. ESSE. EA. RES. OMNIS. SIMPLI. CETERAS. RES. OMNIS. QVOS. POST. HANCE. LEGEM. ROGATAM. CC. . . .
. . . O. PARENTIVVE. SVEI. QVOIVE. IPSE. PARENSVE. SVOS. HERES. SIET. LEITEM. AESTVMATAM. ESSE. QVEIVE. EIEI. IVDICEI. CONSILIOQVE. EIVS. MAIORI. . . . . .
. . . HACE. LEGE. IN. ÆRARIO. POSITA. ERIT. OB. EAM. REM. QVOD. EO. NOMINE. LIS. ÆSTVMATA. ERIT. IN. TRIDVO. PROXVMO. QVO. ITA. SATIS. . . . . .
. . . EX EX. HACE. LEGE. PEQVNIAM. OMNEM. AD. QVAESTOREM. REDIGERE. NON. POTVERIT. TVM. IN. DIEBVS. X. PROXVMEIS. QVIBVS . . . . . .
. . . ÆSTIMATÆ. ERVNT. QVOIVS. REGIS. POPVLOVE. NOMINE. LIS. ÆSTVMATA. ERIT. LEGATI. ADESSINT. DVM. NEI. LONGIVS. C. DIES. EDAT . . . . . .
. . . EGERIT. EI. PRIMO. QVOQVE. DIE. QVÆSTOREM. SOLVERE. IVBETO. QVÆSTORQVE. EAM. PEQVNIAM. EIS. SED. FRVDE. SVA. SOLVITO . . . . . .
. . . VERO. REX. HACE. LEGE. TRIBVENDEI. CAVSA. PRODEIXERIT. IS. VTEI. QVOD. RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. QVOD. EIVS. IS. REVS. NON. SOLVERIT. . . . . .
. . . AB. EIS. PR. STVMAVERIT. ET. VNDE. EA. PEQVNIA. REDACTE. SIET. QVAN-

TVMQVE. IN. EO. FISCO. SIET. QVÆSTOR. QVEI. QVOM. . . . . .
. . . QVOD SINE. MALO. PEQVLATVM. FIAT. PR. QVEI. EX. HACE. LEGE. QVÆRET. DARET. SOLVI. IVS. ERIT. ID. QVÆTOP . . . . . .
. . . RI. OPORTEBIT. QVOM. EX. HACE. LEGE. FIERI. OPORTEBIT. NEI. QVIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. PROVE . . . . . .
. . . OVCITO. NEIVE. ABDVCIER. IVBETO. NEIVE. FACITO. QVO. QVIS. EORVM. MINVS. AD. ID. IVDICIVM. ADESSE. POSS . . . . . .
. . . TRA. QVAM. SEI. QVID. IN. SATVRAM. PERETVR. SEI. IS. PRÆTOR. QVEI. EX. HACE. LEGE. QVÆRI. SE.
. . . QVOD. EX. HACE. LEGE. PACTVM. NON. ERIT. PACIANT. PIANT. QVE. QVÆ. EX. HACE. LEGE. PIERI. OPORTERES . . . . . .
. . . PVRNIVS. L. F. TR. PL. ROGAVIT. EX. VE. LEGE. QVAM. M. IVNIVS. D. F. TR. PL. ROGAVIT. QVEI. PORVM. EO . . . . . .
. . . DE PRÆVARICATIONE. . . . . PRÆTOR. QVEI. EX. HACE. LEGE. QVÆRET. QVA. DE. RE. EI. PRÆ . . . . . .
. . . M. QVEI. CEIVIS. ROMANVS. NON. ERIT. EX. HACE. LEGE. ALTERI. NOMEN . . .
. . . M. EI. EI. PILIO, GNATEIS. CEIVEIS. ROMANEI. IVSTEI. SVNTO . . .
. . . QVE. DANDA . . . . . SEI. QVIS. EORVM. QVEI . . . .
. . . ATATE. IVDEX. DEINCEPS. PACIAT. PR. . . . . .
. . . VOLET. PACITO. VTEI. EA. OMNIA . . . . . .
. . . TRIBVNVS. PLEBEI. ROGAC . . . . . .
. . . . CTIO. NEI. . . . . .

In altera tabulæ facie hæc sunt.

. . . ALO. QVEI. AC . . . . . .
. . . IN. BIDVO. PROXSVMO. OV. . . . . .
. . . M. ADSIGNATVM. SIET. IDQVE. QVON . . . . . .
. . . C CALPVRNI. COS. PACTA. SIET. QVOD. EIVS. POSI . . . . .
. . . MERO. SCRIPTVS. EST. DATVS. ADSIGNATVS. EST. QVODVE. EIV . . .
. . . O. EDICTO. VTEI. IS. QVEI. AB. BONORVM. EMTORE. MAGISTRO. CVRATO . . .
. . . CVM. NEIVE. EMPTVM. NEIVE. ADSIGNATVM. ESSE. NEIVE. PVISSE. IVDICATO. Q . . .
. . . VE. AGER. PVBLICE. NON. VENIET. DARE. REDDERE. COMMVTARE QVE. LICETO. . . . II. VIR. Q . . . . . .
. . . ET NEIVE. VNIVS. HOMINIS. NOMINE. QVOI. EX. LEGE. RVBRIA. QVÆ. PVIT. COLONO. EIVS. QVEI. . . . . .
. . . MERO. SCRIPTVS. EST. AGRVM. QVEI. IN. AFRICA. EST. DARE. OPORTEBIT. LICVITVE. AMPLIVS. IVG. CC. IN . . . . . .
. . . CENDAE. IN. APRICA. HOMINVM. IN. COLONIAM. COLONIASVE. DEDVCI. OPORTVIT. LICVITVE. II. VIR. QVEI. . . . . .
. . . S. AGRI. EX. II. LEGE. ADIOVDICARI. LICEBIT. QVOD. ITA. COMPERIETVR. ID. EI. HEREDEIVE. EIVS. ADSIGNATO. ESSE. IVDICATO . . .
. . . EST. AB. EO. QVOIVS. EIVS. AGRI. LOCEI. HOMINVS. PRIVATI. VENDITIO. PVIT. TVM. QVOM. IS. EVM. AGRVM. LOCVM. EMIT. QVI . . . . .
. . . NEQVE. HERES. EIVS. NEQVE. QVOI. IS. HERES. ERIT. ABALIENAVERIT. QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI. ITA. PLANVM. PACTVM. ERIT. IL VIR. ITA . . .
. . . AGER. LOCVS. QVI. EI. EMPTVS. PVERIT. PVBLICE. VENIEIT. TANTVNDEM. MODVM. AGRI. LOCEI. DE. EO. AGRO. LOCO. QVEI AGER. LO . . .
. . . SCRIPTVM. EST. ESTO. QVOI. COLONO. EIVE. QVEI. IN. COLONEI. NVMERO. SCRIPTVS. EST. AGER. LOCVS. IN. EA. CENTVRIA. SVPSICIVOV . . . . . .
. . . VS. H. VIR. QVEI. EX. H. LEGE. FACTVS, CREATVSVE. ERIT. REDDITO. . . . . QVOI. COLONO. EIVE. QVEI IN. COLONEI. NVMERO. SCRIPTVS. EST. PVITVE . . . . . .
. . . . . TO. QVOI. EIQVE. ITA. REDDIDERIT. EI. ADSIGNATVM. FVISSE. IVDICATO. QVOI. AGRVM. DE. EO. AGRO. QVEI. AGER. IN. AFRICA.

FRICA. EST. QVEI. COLONO. E . . . . . .
. . . . VS. PROCVRATOREVE. EIVS. HEREDIVE. QVOIVS. EORVM. DE. EO. AGRO. QVEI. AGER. IN. AFRICA. EST. PRO. EO. AGRO. H. VIR. REDDITO. QVOI. ITA. REDDIDERIT . . . . . .
. . . . . NIAM. POPVLO. EX. EID. MART. QVÆ. POST. EA. QVAM. VECTIGALIA. CONSTITENT. QVE. POST. H. L. R. PRIMVM. CONSISTENT. PRIMÆ. ERVNT. . . . . .
. . . . . IE. IN. H. L. S. E. IS. QVEI. PEQVNIAM. POPVLO. DARE. DEBEBIT. EI. QVEI. EO. NOM. NE. AB. POPVLO. MERCASSITVR. OB. EAM. REM. PEQVNIAM. EI. NEI . . . . . .
. . . . . QVÆ. PRO. AGREIS. LOCEIS. ÆDIFICIEIS. QVEI. S. S. S. POPVLO. DEBETVR. DEBEBITVRVE. ALITER. EXSIGATVR. ATQVE. VTEIQVE. IN. H. L. S. EST. . . . . .
. . . . . VÆ. B. S. S. ARB. PR. QVEI. IN. TE. CEIVES. TVM. ROMÆ. IVS. DEICET. SATIS. SVPSIGNATO. . . . . PR. QVEI. INTER. CEIVES. ROMÆ IOVS. DE. . . . . .
. . . . . E. AGRVM. LOCVM. QVO. PRO. AGRO. LOCO. SATIS. EX. H. L. ARB. PR. SVBSIGNATVM. NON. ERIT. PEQVNIA. PRESENTI. VENDITO . . . . . QVE . . . . . .
. . . . . ZIS. LIBEREIS. IN. AFRICA. SVNT. QVEI. S. ORVM. AMEICITIAM. POPVLI. ROMANEI. BELLO. POLNICIO. PROXSVMO. MANSERVNT. QVEIVE. . . . . .
. . . . . OCVS. PERFVGI. ASSIGNAI. VSVE ESI. CIVIS. ROMANEI. EX. H. L. FACTVM. ERIT QVO. PRO. AGRO. LOCO. AGER. LOC. . . . . .
. . . . . LEGE. LIVIA. FACTEI. CREATIVE. SVNT. FVERVNTVE. EIS. HOMINIBVS. AGRVM. IN AFRICA. DEDERVNT. ADSIGNAVERV. . .
. . . . . Q. E. E. V. . . . . II. VIR. QVEI. EX. H. L. FACTVS. CREATVSVE. ERIT. IS. FACITO. IN. DIEBVS. CC. L. PROXSVMEIS. QVIBVS. H. . . . . .
. . . . . AMPSITANORVM. LEPTITANORVM. AQVILITANORVM. VSALITANORVM. TEVBALENSIVM. QVOM. IN. AMEICITIAM. P. . . .
. . . . QVE. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEM. II. VIREI. EX. H. L. STIPENDIARIEIS. DEDERIT. ADSIGNAVERITVE. QVOD. EX. H. L. . . . IN EO. . . . . .
. . . . E. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEM. X. VIREI. QVEI. EX. H. L. LIVIA. FACTI. CREATIVE. FVERVNT. VTI. CENSIBVS. RELIQVE . . .
. . . . . POSSIDEBIT. FRVETVRVE. PRO. EO. AGRO. LOCONEIVE VECTIGAL. NEIVE. DECVMAS. NE. SCRIPTVRAM. QVOD. POST. . . .
. . . . M. AGRVM. LOCVM. CEIVIS. ROMANVS. EX. H. L. POSSIDEBIT. DARE. OPORTEBIT. PR. QVOIVS. ARB. PRO. AGRO. LOCO . . .
. . . SIT. QVOMINVS. EX. H. L. PRÆDIVM. QVEI. QVOMQVE. VELIT. SVPSIGNET. PEQVNIAMVE. BOLVAT. PRAESQVE. QVE. . . . . .
. . . . . S. AGRI. ÆDIPICI. LOCI. VECTIGALIBVSVE. PVBICEIS. PRVENDEIS. LOCANDEIS. VENDVNDEIS. LEGEM. DEIX . . . . .
. . . . . IN. EO. AGRO. PASCITO. . . . . QVE. VECTIGALIA. IN. AFRICA. PVBLICA. POPVLI. ROMANI. SVNT. QVA. . . . . .
. . . . . OVBLICA. POPVLI. ROMANI. IN. AERICA. SVNT. ERVNTVE. VECTIGALIA. FRVENDA LOCABIT. VENDETVE. . . . . .
. . . . M. DEIXERINT. NEIVE. QVOI. IN. EIS. AGREIS. PEQVS. INCETVR. SCRIPTVRÆ. PECORIS. LEGE. DE . . . . . .
. . . . . AGRO. ANTE. QVAM. CARTAGO. CAPTA. EST. FVERVNT. EAE. . . . . .
. . . . . NEIVE. REDDITO. NEIVE. ADIVDICATO. QVEI. EAM. REM. . . . . .

. . . . MODVS. AGRI. D. L. EO. AGRO. QVEI. EIS. PVBLICE.
. . . . . 3. EVM. AGRVM. LOCVM. POSSESSIONE. . . .
. . . . A. RE. IMIOVS. ADITVM. ERIT . . . .
. . . . DARI. REDDI. ADSIGNAR . . . . . .
. . . . . S. FRVCTVS. . . . . .

Nec inutile fuerit legum antiquarũ particulas quasdã per libros fusas colligere: inde enim vetus earum conceptio magis ac magis illucescet. Festus planè Pomp. in verbo, *Sacramentum*, legis à L. Papyrio Tribunopl. latæ hæc verba refert: QVICVMQVE, PRÆTOR POSTHAC FACTVS ERIT, QVI INTER CIVES IVS DICET, TRES VIROS POPVLVM ROGATO, IIQVE TRES VIRI QVICVMQVE PACTI ERVNT, SACRAMENTA EXIGVNTO, IVDICANTOQVE, EODEMQVE IVRE SVNTO, VTI EX LEGIBVS, PLEBISQVE SCITIS EXIGERE, IVDICAREQVE, ESSEQVE OPORTET. Idem in verbo *Publica pondera*, aliud quoque plebiscitum citat de ponderibus, in quo post definitam ponderum quantitatem postremo capite hæc habebantur. SI QVIS MAGISTRATVS ADVERSVS HÆC D. M. PONDERA MODIOSQVE VASAQVE PVBLICA, MODICA, MINORA, MAIORAVE FAXIT, IVSSITVE RE FIERI, DOLVMVE ADDVIT, QVOD EA FIANT, EVM QVIS VOLET MAGISTRATVS MVLTARETVR, DVM MINORE PATRISFAMILIAS TAXAT, LICETO: SIVE QVIS IN SACRVM IVDICARE VOLVERIT, LICETO. Censorinus etiam in lib. de die Natali cap. xix. auctor est M. Plectorium Tribunumpl. scitum tulisse in quo scriptum erat, PRÆTOR VRBANVS QVI NVNC EST, QVIQVE POSTHAC FVERIT DVOS LICTORES APVD SE HABETO: VSQVE SVPREMAM, (sic enim legendum videtur) AD SOLIS OCCASVM IVS INTER CIVES DICITO. Legis verò Agrariæ à P. Seruilio Rullo Trib. pl. propositæ Cicero in suis de ea lege Orationibus hæc verba cõmemorat. *Primo capite iubebat* TRIBVNVMPL. QVI EAM LEGEM TVLISSET, CREARE DECEMVIROS PER TRIBVS SEPTEM DECEM, VT QVEM NOVEM TRIBVS FECISSENT, IS DECEMVIR ESSET. Aliis capitibus iubebat COMITIA DECEMVIRIS CREANDIS HABERE IPSVM, QVI LEGEM TVLISSET, DECEMVIRVM ETIAM PROPITERI *iubebat, legéque Curiata Decemviros ornabat, eámque legem ab* EO PRÆTORE QVI ESSET PRIMVS FACTVS, FERRI *iubebat*, VT II DECEMVIRATVM HABERENT, QVOS PLEBS DESIGNASSET. Eius legis caput præcipuum ita concipiebatur, QVÆ POST C. MARIVM, CN. PAPYRIVM CARBONEM COSS. PVBLICE DATA, ADSIGNATA, VENDITA, CONCESSA, POSSESSA SVNT, EA OMNIA EO IVRE SINT, QVO QVÆ OPTIMO IVRE PRIVATA SVNT. Alio capite etiam cauebatur, QVI AGRI, QVÆ LOCA, QVÆ ÆDIFICIA, ALIVDVE QVID EXTRA ITALIAM QVOD POPVLI RO. PACTVM SIT L. SYLLA, ET POMPEIO COSS. AVT POSTEA, DECEMVIRIS VENDERE LICEAT. vbi obseruanda sunt verba hæc, AGRI LOCA, ÆDIFICIA, quæ & in plebiscito Thermensi & in vtroq; legis Thoriæ fragmento coniunguntur. Sed & veteris cuiusdam legis fragmentum hoc Frontinus lib. II. de Aquæduct. recitat: NE QVIS AQVAM OLETATO DOLO MALO VBI PVBLICE SALIT: SI QVIS OLETARIT, SESTERTIORVM X. MILLIVM MVLTA ESTO. In Epistola quoque Cælij ad Ciceronẽ caput legis refertur, in quo erat, QVOD EORVM IVDICVM MAIOR PARS IVDICARIT, ID IVS RATVM ESTO. Necnõ legis Aquiliæ capita duo Caius & Vlpianus memorant, ille in L. 2. hic in L. si seruus §. huius legis D. ad L. Aquil. quibus cauebatur, QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE, QVADRVPEDEM VEL PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO. ADVERSVS INFICIANTEM IN DVPLVM ACTIO ESTO. CETERARVM RERVM PRÆTER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT, QVOD VSERIT, FREGERIT, RVPERIT

RIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO.

Legis etiam Falcidiæ Paulus duo capita recensetprimo capite liberam legandi facultatem dabat vsque ad dodrantem, in hunc modum,

QVI CIVES RO. SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM EASQVE RES QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT. Secũdo verò cap. modũ legatorũ constituebat his verbis, QVICVMQVE CIVIS RO. POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGATVM, NE MINVS QVAM QVARTAM PARTEM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS QVIBVS QVIO ITA DATVM LEGATVMVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO, ISQVE HERES QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS, DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE QVAM DAMNATVS EST.

Legis Corneliæ de veneficiis Cicero in Orat. pro Cluent. hæc verba adducit.

IVDEX QVÆSTIONIS CVM HIS IVDICIBVS QVI EI OBVENERINT, QVÆRITO DE VENENO, QVICVMQVE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABVERIT, DEDERIT, DEQVE EIVS CAPITE QVÆRITO, QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATVOR PRIMIS, QVIVE QVÆSTOR TRIBVNVSVE PL. QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT, QVI EORVM COIIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNARETVR.

Ex lege Iulia de maritandis ordinibus Paulus in L. lege Iulia D. de ritu nuptiarum caput citat, quocauebatur,

QVI SENATOR EST, QVIQVE FILIVS NEPOSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO CVIVS EORVM EST, ERIT: NE QVIS EORVM SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HABEAT LIBERTINAM, AVT EAM QVÆ IPSA, CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FILIO NATO, NATA, LIBERTINO EIVS QVI IPSE CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NVPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO: NEVE QVIS EORVM DOLO MALO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.

Idem in L. qui libertinus D. de oper. libert. aliud eiusdem Legis Iuliæ & Papiæ caput adfert in hæc verba,

QVI LIBERTINVS DVO PLVRESVE A SE GENITOS NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT: PRÆTER EVM QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT: NE QVIS EORVM OPERAS DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVIDQVAM LIBERTATIS CAVSA PATRONO, PATRONÆ, LIBERISVE EORVM DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRÆSTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, LIBERABITVR OPERARVM OBLIGATIONE.

Legis etiam Iuliæ de adulteriis hæc à Iureconsultis sub Tit. ad L. Iul. de adulter. capita referuntur.

NE QVIS POSTHAC STVPRVM ADVLTERIVM FACITO SCIENS DOLO MALO.

PATER QVI IN POTESTATE HABET, SI IN FILIA ADVLTERVM DEPREHENDERIT, DOMI SVI, GENERIVE SVI IVS OCCIDENDI HABET, DVM INCONTINENTI FILIAM OCCIDAT.

VIRO DEPREHENSVM DOMI SVÆ, IN ADVLTERIO VXORIS EVM QVI LENO FVERIT, QVIVE ARTEM LVDICRAM ANTE FECERIT, INVE SCENAM SALTANDI CANTANDIVE CAVSA PRODIERIT, IVDICIOVE PVBLICO DAMNATVS, NEQVE IN INTEGRVM RESTITVTVS ERIT, QVIVE LIBERTVS EIVS MARITI, VXORISVE PATRIS, MATRIS, FILII, FILIÆ, VTRIVS EORVM FVERIT, QVIVE SERVVS ERIT, IMPVNE OCCIDERE LICETO. MARITVS QVI HORVM QVEM OCCIDERIT VXOREM SINE MORA DIMITTAT.

VIRO ADVLTERVM IN VXORE SVA DEPREHENSVM QVEM AVT NOLIT, AVT NON LICEAT OCCIDERE, RETINERE HORAS DIVRNAS NOCTVRNASQVE CONTINVAS NON PLVS QVAM VICINTI TESTANDÆ EIVS REI CAVSA SINE FRAVDE SVA IVRE LICEAT.

MARITO QVI ADVLTERVM IN DOMO DEPREHENSVM DIMISERIT, VXOREMQVE RETINVERIT, QVIVE QVESTVM EX VXORIS ADVLTERIO FECERIT HAC LEGE TENETOR.

ADVLTERII DAMNATAM SI QVIS VXOREM DVXERIT HAC LEGE TENETOR.

QVI PRETIVM PRO COMPERTO STVPRO ACCEPERIT, DOMVMVE SVAM, VT STVPRVM ADVLTERIVMVE CVM ALIENA MATREFAM. VEL CVM MASCVLO FIERET SCIENS PRÆBVERIT, HAC LEGE TENETOR.

SI SERVVS ADVLTERII ACCVSETVR, ET ACCVSATOR IN EO QVÆSTIONEM HABERI VELIT, DVPLVM PRETIVM DOMINO PRÆSTET.

NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIPVB. CAVSA ABERIT.

In fragmentis quoque Iureconsultorum cum Mosis legibus collatis quædam extant veterum legum reliquiæ: Vlpiani quidem lib. VII. de officio Proconsulis, sub titulo de sicariis & veneficis verba hæc sunt: *Capite primo legis Corneliæ de sicariis cauetur,*

VT IS PRÆTOR IVDEXVE QVÆSTIONIS CVI SORTE OBVENERIT QVÆSTIO DE SICARIIS, EIVS QVOD IN VRBE ROMA PROPIVS MILLE PASSVS FACTVM SIT, VTI QVÆRAT CVM IVDICIBVS, QVI EI EX LEGE SORTE OBVENERINT, DE CAPITE EIVS QVI CVM TELO AMBVLAVERIT HOMINIS NECANDI, FVRTIVE FACIENDI CAVSA, HOMINEMVE OCCIDERIT, CVIVS ID DOLO MALO FACTVM FVERIT. Ex eodem Vlpiano lib. IX. de officio Proconsulis ad L. Iuliam de vi publica & priuata hæc citantur. *Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur inuitis: Capiti octogesimo & VII & cap octogesimo octauo in hæc verba,*

HOMINIBVS HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICERE NE LICETO, QVI SE AB EO PARENTEVE EIVS LIBERTOVE, CVIVS EORVM LIBERTVS LIBERTAVE ERIT, QVIVE IMPVBES ERIT, QVIVE EORVM IN INTEGRVM RESTITVTVS NON EST, QVIVE IN VINCVLIS CVSTODIAQVE PVBLICA ERIT, QVIVE DEPVGNANDI CAVSA AVCTORATVS ERIT, QVIVE BESTIAS DEPVGNARE LOCAVIT, LOCAVERIT PRÆTERQVAM QVI IACVLANDI CAVSA AD VRBEM MISSVS EST, ERIT, PALAMVE CORPORE QVÆSTVM FACIET, FECERIT: QVIVE OB TESTIMONIVM DICENDVM PECVNIAM ACCEPISSE IVDICATVS ERIT, NEVE QVIS EORVM HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICAT. HOMINES INVITI TESTIMONIVM NE DICANT, QVI SOBRINVS EST EI REO PROPIOREVE COGNATIONE CONIVNCTVS, QVIVE SOCER, GENER, VITRICVS, PRIVIGNVSVE EIVS ERIT.

Cui

Cui coniungenda sunt quæ Callistratus in l. 3. §. lege. D. de testib. ita scribit, *Lege Iulia de vi cauetur*, NE HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICERE LICEAT, QVI SE AB EO PARENTEVE EIVS LIBERAVERIT; QVIVE IMPVBERES ERVNT, QVIQVE IVDICIO PVBLICO DAMNATVS ERIT, QVI EORVM IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT, QVIVE IN VINCVLIS CVSTODIAVE PVBLICA ERIT: QVIVE AD BESTIAS VT DEPVGNARET SE LOCAVERIT, QVÆVE PALAM QVÆSTVM FACIET, FECERIT, QVIVE OB TESTIMONIVM DICENDVM VEL NON DICENDVM PECVNIAM ACCEPISSE IVDICATVS VEL CONVICTVS ERIT.

Eiusdem planè legis Iuliæ de vi publica vestigia, in his quæ subieci Iureconsultorũ verbis agnosci possunt.

Lege Iulia, aiunt illi, tenetur, QVI ARMA, TELA, DOMI SVÆ, AGROVE, IN VILLA, PRÆTER VSVM VENATIONIS VEL ITINERIS VEL NAVIGATIONIS COEGERIT. QVI TVRBÆ SEDITIONISVE FACIENDÆ CONSILIVM INIERIT, SERVOSVE, AVT LIBEROS HOMINES IN ARMIS HABVERIT. QVI PVBES CVM TELO IN PVBLICO FVERIT. QVI PESSIMO EXEMPLO CONVOCATV, SEDITIONE VILLAS EXPVGNAVERIT, ET CVM TELIS ET ARMIS BONA RAPVERIT. QVI EX INCENDIO RAPVERIT ALIQVID PRÆTER MATERIAM. QVI PVERVM VEL FEMINAM VEL QVEMQVAM PER VIM STVPRAVERIT. QVI IN INCENDIO CVM GLADIO AVT TELO RAPIENDI CAVSA FVIT, VEL PROHIBENDI DOMINVM RES SVAS SERVARE. QVI HOMINIBVS ARMATIS POSSESSOREM DOMO AGROVE SVO, AVT NAVI SVA DEIECERIT, EXPVGNAVERIT CONCVRSV, VTIVE ID STARET HOMINES COMMODAVERIT. QVI COETV, CONVERSV, TVRBA, SEDITIONE INCENDIVM FECERIT, QVIQVE HOMINEM DOLO MALO INCLVSERIT, OBSEDERIT, QVIVE FECERIT QVO MINVS SEPELIATVR, QVO MAGIS FVNVS DIRIPIATVR, DISTRAHATVR: QVIVE PER VIM SIBI ALIQVEM OBLIGAVERIT, QVI VACANTEM MVLIEREM RAPVERIT, VEL NVPTAM. QVI CVM IMPERIVM POTESTATEMVE HABERET, CIVEM RO. ADVERSVS PROVOCATIONEM NECAVERIT, VERBERAVERIT, IVSSERITVE QVID FIERI, AVT QVID IN COLLVM INIECERIT VT TORQVEATVR. QVI LEGATOS ORATORES, COMITESVE PVLSAVERIT, SIVE ILLIS INIVRIAM FECERIT. QVI DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS IVDICIA TVTO EXERCEANTVR, AVT IVDICES VT OPORTET IVDICENT. VEL QVI POTESTATEM IMPERIVMVE HABEBT ALITER QVAM EI IVS ERIT DECERNAT, IMPERET, FACIAT. QVI LVDOS PECVNIAMVE AB ALIQVO INVITO POLLICERI PVBLICE PRIVATIMVE PER INIVRIAM EXEGERIT. QVI CVM TELO DOLO MALO IN CONCIONE FVERIT, AVT VBI IVDICIVM PVBLICE EXERCEBITVR. QVI CONVOCATIS HOMINIBVS VIM FECERIT QVO QVIS VERBERETVR ET PVLSETVR, NEQVE HOMO OCCISVS SIT. NE QVIS REVM VINCIAT IMPEDIATVE QVOMINVS ROMÆ INTRA CERTVM DIEM ADSIT.

Ex L. Iulia de vi priuata hæc in libris nostris restant. *De vi priuata damnati pars tertia bonorum, Lege Iulia de vi priuata, publicatur: & cautum est*, NE SENATOR SIT, NE DECVRIO, AVT VLLVM HONOREM CAPIAT, NEVE IN EVM ORDINEM SEDEAT, NEVE IVDEX SIT.

Paulus etiam ex lege Iulia iudiciaria hæc refert in L. lege Iulia D. de testib.

LEGE IVLIA IVDICIORVM PVBLICORVM *cauetur*, NE INVITO DENVNTIETVR VT TESTIMONIVM LITIS DICAT ADVERSVS SOCERVM, GENERVM, VITRICVM, PRIVIGNVM, SOBRINVM, SOBRINAM, SOBRINO GNATVM; EOSVE QVI PRIORE GRADV SINT. ITEM NE LI-

BERTO IPSIVS LIBERORVM EIVS, PARENTIVM, VIRI, VXORIS, ITEM PATRONI PATRONÆ: ET VT NE PATRONI PATRONÆ ADVERSVS LIBERTOS, NEQVE LIBERTI ADVERSVS PATRONVM COGANTVR TESTIMONIVM DICERE.

Sollemnia alia legum verba in illis quæ suprà protuli exemplis facilè quilibet minimè supinus & dormitans lector obseruabit. Ac ne quid ex toto hoc genere prætereatur, illud addam, vtriusque legis Corneliæ de Siceariis & Falsis multa capita ab isdem Iureconsultis describi sub Tit. ad L. Cornel. de Sicar. & de falsi. Itidémque legis Pompeiæ de Parricidiis verba quædam haberi in L. 1. D. de L. Pomp. de Parricid. sed & legis Iuliæ repetúndarum & peculatus & de annona ipsamet verba referri sub Rubricis earum legũ. Ad has etiam legum formulas pertinent quæ Agellius lib. VII. cap. III. ex oratione Catonis, quæ inscribebatur pro Rhodiensibus, citat. *Quid nunc & quæ tandem lex est tam acerba, quæ dicat:* SI QVIS ILLVD FACERE VOLVERIT, MILLE NVMIS DIMIDIVM FAMILIÆ MVLTA ESTO. SI QVIS PLVS QVINGENTA IVGERA HABERE VOLVERIT, TANTA POENA ESTO. SI QVIS MAIOREM PECVDVM NVMERVM HABERE VOLVERIT, TANTVM DAMNAS ESTO. Huc etiam spectant quæ Cicero in Orat. pro C. Rabirio Posth. ita scribit: *Glaucia solebat homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, vt cùm lex aliqua citaretur, primum versum attenderet: Si esset,* DICTATOR, CONSVL, PRÆTOR, MAGISTER EQVITVM, *nihil laboraret, sciret legem nihil ad se pertinere: sin esset,* QVICVMQVE POST HANC LEGEM, *videret, ne qua noua quæstione alligaretur.* Qua verborũ varietate ipsa quoq; Senatusconsulta distincta fuisse idoneis auctoribus euincam. De priore enim specie testis est Liuius lib. XLI. cùm ait, *Ad legem & edictũ Cos. S. C. adiectum est: vt* DICTATOR, COS. INTERREX, CENSOR, PRÆTOR QVI NVNC ESSET APVD POPVM, DARENT OPERAM, VT QVI MANVMITTERETVR IN LIBERTATEM VINDICARETVR, VT IVSIVRANDVM DARET QVI EVM MANVMITTERET, CIVITATIS MVTANDÆ CAVSA MANV NON MITTERE: QVI ID NON IVRARET, EVM MANVMITTENDVM NON CENSVERVNT. De posteriore verò testis est Cicero lib. IIII. Epist. ad Attic *Senatusconsultum quod hic Coss. de prouinciis fecerũt,* QVICVMQVE POSTHAC, *notum tibi.* Fragmenta etiam Clodianæ legis qua Cicero vrbe pulsus est non omittam. Rogationem quidem fuisse huiusmodi, VELITIS IVBEATIS QVIRITES VT M. TVLLIO IGNI, AQVA, TECTO INTERDICTVM SIT? Cicero in Orat. pro Domo sua testatur. Ipsius verò legis sententiam Plutarchus in Cicerone ita perstringit. Ἐπηγαγε αὐτῷ φυγῆς ψῆφον ὁ Κλώδιος, ᾗ ἀφῃρεῖτο πρύτανιν, Εἰργὸν πυρὸς καὶ ὕδατος τὸν ἄνδρα καὶ μὴ πλέον ἑξηκοστὸν μιλίου πεντακοσίων Ἰταλίας. Plenius Dio lib. XXXVIII. Καὶ ἔπι οὐσίᾳ αὐτῷ (de Cicerone loquitur) ἐδημεύθη, καὶ ἡ οἰκία ὥσπερ ἵνος πολεμίου κατεσκάφη, πότε ὕδατος αὐτῷ καὶ πυρὸς ἐς τὴν Ἑλευθερίας ἀνθήκειν. Αὐτῷ τε ἐκείνῳ καὶ τῇ φυγῇ ἐπεπιμήθη καὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ ἀφεῖρξαν ἐπέρρηθεν τριακόσιοι τε γὰρ καὶ ἑξηκοσίους καὶ πεντήκοντα σταδίους ὑπὲρ τὴν ῥώμην ὑπερωρίσθη καὶ προσέτι καὶ ῥίζαν, ἵν' ἐς δὶς ποτὲ ἐντὸς αὐτῶν φανείη, καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὸν ἀνὰ τὶ διάλαντα. Ad quam postremam clausulam respicit Cicero Epist. IIII. lib. III. ad Attic. scribẽs ea rogatione cautum fuisse, vt ei vltra quadringenta millia liceret esse. Eidem verò rogationi additum fuisse, NE AVSPICIA VALERENT, NE QVIS OBNVNTIARET, NE CONCILIO AVT COMITIIS, NEVE LEGI INTERCEDERE LICERET, VT OMNIBVS FESTIS DIEBVS LEGEM FERRI LICERET, NE QVIS AD SENATVM REPERRET, NE QVIS DECERNERET, NE QVIS DISPVTARET NE LOQVERETVR, NE PEDIBVS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET, Cicero pro Sextio & Orat. post reditum in Senatu queritur: idque vt indignum facinus insectatur, quòd omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges quæ erant de iure & de tempore legum rogandarum factio Clodiana deleuisset. Hoc & Dio. lib. XXXVIII. attigit his verbis. Ἐσπίγνυε, ΜΗΔΕΝΑ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς ψηφίσασθαί τι τῶν δήμων ἀναγκαῖον ἦν, πλὴν ἐκ τοῦ θεσμοῦ γνώμῃ παρατηρεῖν.

Sed de legibus satis. Ad Senatusconsultorũ formulas transeamus, in quas antequã ingrediar, prius est vt Curiæ fores aperiam, receptáque in Senatu conuocando, relationibus

bus Consulum, rogandis dicendisque sententiis, & aliis quæ in Senatu habendo contingebant, verba exponam. Cõstat, Edicto vt plurimum Senatores in Curiam vocatos. Cornel. Tacit. lib. I. de Tiberio, *Ambiguus imperandi, ne Edictum quidem quo Patres in Curiã vocabat, nisi Tribuniciæ potestatis præscriptione posuit.* Eius verò Edicti primis Reipub. temporibus sollemnia verba hæc fuisse inuenio, QVI PATRES QVIQVE CONSCRIPTI: postea verò additum, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Liuius lib. II. *Inde fertur, vt in Senatum vocarentur,* QVI PATRES QVIQVE CONSCRIPTI ESSENT: *Conscriptos videlicet in nouum Senatum lectos appellabãt.* Fest. Pomp. lib. XV. QVI PATRES, QVI CONSCRIPTI, *vocati sunt in Curiam, quo tempore regibus vrbe expulsis P. Valerius Consul propter inopiam Patriciorum ex plebe adlegit in numerum Senatorum trecentorum, & duo genera appellata sunt.* Postea verò mutatam formulã, & dici cœptum, QVI SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET, idem Festus in verbo, *Senatores,* tradit his verbis. SENATORES *à senectute dici satis constat: quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio Rempub. administraret. Itaque etiam* PATRES *appellati sunt: & nunc cùm* SENATORES ADESSE *iubentur,* QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET: *quia ij qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt, & in Senatu sententiam dicunt, & non vocantur Senatores antequam in senioribus sint censi.* Liuius lib. XXXIII. *Cos. edixerunt, quoties Senatum vocassent,* VT SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICERET, *ad portam Capenam conuenirent.* Quo translatitio edicto Consules cùm in Curiam vocabant Senatores, priscæ consuetudinis seruãdæ causſa, suis etiamnum temporibus vsos fuisse Agellius lib. IIII. cap. XVIII. docet. Eodem porro loquendi genere & in aliis edictis vtebantur. Liuius lib. XXXVI. Pub. Cornelium Consulem edixisse refert, vt QVI SENATORES ESSENT, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICERET, QVIQVE MINORES MAGISTRATVS ESSENT, NE QVIS EORVM LONGIVS AB VRBE ROMA ABIRET, QVAM VNDE EO DIE REDIRE POSSET. Edici verò solitum, vt ADESSENT, & interdum vt ADESSENT FREQVENTES, præscribique cõsueuisse diẽ quo adessent, his quæ subiecti testimoniis planũ fiet. Cic. in Epist. ad Brutum. *Cùm Tribuni pl. edixissent,* SENATVS ADESSET AD XIII. KAL. IANVAR. Idẽ I. in Anton. Orat. *Ecce enim,* KAL. IVNIIS, QVIBVS VT ADESSEMVS EDIXERAS, *mutata omnia.* Rursus III. Philipp. *Cùm tot edicta proposuisset, edixerit,* VT ADESSET SENATVS FREQVENS AD VIII. KAL. DECEMBR. Quo loco etiam recensct clausulam quandam edicti Antoniani. Sequitur enim, *At quomodo edixit? Hæc sunt opinor verba in extremo,* SI QVIS NON ADPVERIT HVNC EXISTIMARE OMNES POTERVNT, ET INTERITVS MEI ET PERDITISSIMORVM CONSILIORVM AVCTOREM PVISSE. Et aliquo post interuallo, *Ac ne sine causſa videretur edixisse,* VT SENATVS ADESSET, CVM DE REPVB. RELATVRVS FVISSET. Idem Cic. lib. IX. Epist. ad Attic. *Senatum velle se* PREQVENTEM ADESSE, *etiam Formiis proscribi iussit.* Liuius lib. XXVIII. *Inde præmisso edicto,* VT TRIDVO POST PREQVENS SENATVS AD ÆDEM BELLONÆ ADESSET. Interdum verò Edicto significabatur, qua de re patres cõsulendi erãt. Cuius generis edictum Sueton. in Iulio cap. XXVIII. ita memorat. *M. Cl. Marcellus Consul, edicto præfatus,* DE SVMMA SE REP. ACTVRVM, *retulit ad Senatum vt ei succederetur ante tempus: quorum bello confecto pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus.* Accedat Tiberij edictum quo post Augusti excessum Senatores in Curiam vocauit, de quo ita Tacitus lib. I. *Verba edicti fuere pauca, & sensu permodesto,* DE HONORIBVS PARENTIS CONSVLTVRVM: NEQVE ABSCEDERE A CORPORE: IDQVE VNVM EX PVBLICIS MVNERIBVS VSVRPARE.

Sollemne autem fuisse in relationibus Consulũ ita præfari, QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX FORTVNATVM AC SALVTARE SIT, indicat Tranquillus in Calig. cap. XV. narrans auctorem fuisse Caligulam vt relationibus Cõsulum adiceretur, Quod BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT CAIO CÆSARI, SORORIBVSQVE EIVS. Id quod omnibus rebus agendis præfari veteres consueuisse lib. I. demõstrauimus.

ſtrauimus. Atque ita Liuius lib. XLII. *Patres*, ait, QVOD FAVSTVM FELIXQVE POPVLO RO. ESSET, CENTVRIATIS COMITIIS PRIMO QVOQVE DIE AD POP. FERRE COSS. *iusserunt*. Relationis vtiq; Conſularis formula erat, QVID FIERI PLACET? Indicat Liuius lib. VIII. Conſulē ita loquentē faciēs, QVONIAM AVCTORES DEFECTIONIS MERITAS POENAS ET AB DIIS IMMORTALIBVS ET A VOBIS HABENT, PATRES CONSCRIPTI, QVID PLACET DE INNOXIA MVLTITVDINE FIERI? Salluſt. in bello. Catilinar. *Conſul vbi ea parari cognouit, diſpoſitis præſidiis, vti res atque tempus monebat, conuocato Senatu, refert*, QVID DE IIS FIERI PLACEAT, QVI IN CVSTODIAM TRADITI ERANT. Idem in bello Ingurthino. *Senatus à Beſtia conſultus eſt*, PLACERET NE LEGATOS IVGVRTHÆ RECIPI MOENIBVS. Cic. III. in Catil. Orat. *Indicijs expoſitis, atque editis*, QVIRITES, *Senatum conſului* DE SVMMA REP. QVID FIERI PLACERET. Liuius lib. II. *Omnium actionum in Senatu primam habuit pro victore populo, retulitque*, QVID DE NEXIS FIERI PLACERET. Idem lib. IIII. *Et cum magno certamine obtinuiſſet*, vt CONSVLERENTVR PATRES, *Conſulúmne an Tribunorum* PLACERET COMITIA HABERI. Iulius Capitolinus in Maximinis. *Item Coſ. retulit* P. C. DE MAXIMINIS QVID PLACET? *Reſponſum eſt*, HOSTES, HOSTES. Eadémque verborum figura Liuius lib. VIII. Latinorum Prætorum relationē concipit. Nam cùm illi Romā euocati eſſent, priuſquā proficiſcerentur concilio habito euocatos ſe ab Senatu Ro. & quæ ſecū a Rō iri crederēt docuerūt, & quidnā ad ea reſponderi placeret retulerunt. Dein cùm aliud alij cenſerent, tum Annium vnum ex Prætoribus, qui relationis auctor erat, dixiſſe Liuius narrat, *Quanquam ipſe ego retuli*, QVID RESPONDERI PLACERET. Plin. Epiſt. V. lib. VI. de Licinio Nepote, *Addidit etiā petendū à Coſſ. vt referrent ſub exemplo legis ambitus, de lege repetundarū*, AN PLACERET IN PVTVRVM AD EAM LEGEM ADICI, VT SICVT ACCVSATORIBVS INQVIRENDI TESTIBVSQVE DENVNTIANDI POTESTAS ESSET EX EA LEGE, ITA REIS QVOQVE FIERET. Qu. Curtius lib. VI. *Conſilium Græcorum*, QVID FIERI PLACERET, *conſulit*.

Interdum etiam his verbis vtebantur, QVID VIDETVR? vt oſtendit Capitolinus in Maximinis, cū ait, *Itē Conſul dixit*, DE AMICIS MAXIMINI QVID VIDETVR? *Acclamatū eſt*, HOSTES, HOSTES. Trebell. Pollio in Valerianoo Senatuſconſultum citat, in quo Prætoris relatio eſt huiuſmodi. QVID VOBIS VIDETVR PATRES CONSCRIPTI DE CENSORE DELIGENDO? Idem in Probo. *Die* III. *Non. Februar. in ædē Concordiæ, inter cætera Ælius Scorpianus Conſul dixit*, AVDISTIS P. C. LITERAS AVRELII VALERII PROBI, DE HIS QVID VIDETVR?

Erat & alia relationum formula huiuſmodi, REFERIMVS AD VOS P. C. Cuius exēpla aliquot è Senatus actis prōpta Trebellī Pollio ſuppeditat. In Tacito nāque hæc legūtur, *Die* VII. *Kal. Octob. cùm in Curia Pōpiliana ordo ampliſſimus conſediſſet, Velleius Cornificius Gordianus Cōſul dixit*, REFERIMVS AD VOS P. C. QVOD SÆPE RETVLIMVS: IMPERATOR EST DELIGENDVS: EXERCITVS SINE PRINCIPE RECTE DIVTIVS STARE NON POTEST, SIMVL QVIA COGIT NECESSITAS. Idem in Aureliano, *Die* III. *Id. Ianuar. Sabinus Prætor vrbis dixit*: REFERIMVS AD VOS P. C. PONTIFICVM SVGGESTIONEM ET AVRELIANI PRINCIPIS LITERAS, QVIBVS IVBETVR, VT INSPICIANTVR FATALES LIBRI, QVIBVS SPES BELLI RENVNTIANDI SACRATO DEORVM IMPERIO CONTINENTVR. Quibus congruit quod Liuius lib. XXXIX. de L. Porcio Cos. ita ſcribit: *Conuocatis patribus* REFERRE SE AD EOS, *dixit*, QVOD NEC IVRE VLLO NEC EXEMPLO TOLERABILI LIBERÆ CIVITATI ÆDILIS CVRVLIS DESIGNATVS PRÆTVRAM PETERET. Titus quoque Quintius in conuentu ſociarum Græciæ ciuitatum tali apud Liuium lib. XXXIIII. oratione vtitur: REFERO AD VOS VTRVM AGROS SICVT SCITIS IPSI, AB NABIDE OCCVPATOS PATI VELITIS SVB DITIONE EIVS ESSE, AN ÆQVVM CENSEATIS NOBILISSIMAM VETVSTISSIMAMQVE CIVITATEM IN MEDIA GRÆCIA SITAM REPETI IN LIBERTATEM. Et mox: DE HAC

RE

RE VOS CONSVLO STATVRVS EO QVOD PLVRES CENSVERITIS. Idem lib. XLIIII. *Legatis auditis tunc* DE BELLO REFERRE SESE *L. Aemylius dixit.* Aliam præterea relationis formulam idem memorat lib. XXII. quô loci Dictatorẽ retulisse narrat, QVIBVS, QVOTVE LEGIONIBVS VICTORI HOSTI OBVIAM EVNDVM ESSE PATRES CENSERENT. Similíque formula Cic. IIII. in Catilin. oratio. vsus est. *Sed ego*, ait, *institui* REFERRE AD VOS Ꝑ. C. *tanquam integrum & de facto quid iudicetis, & de pœna,* QVID CENSEATIS. Eodémque modo Camillus Senatũ per literas consuluisse dicitur à Liuio lib. V. De eo enim loquens, *Literas*, ait, *ad Senatũ misit, Deũm immortaliũ benignitate, suis consiliis & patientia militum, Veios iam fore in potestate populi Ro.* QVID DE PRÆDA FACIENDVM CENSERENT. *Duæ Senatum distinebant sententiæ.* Idem lib. VII. Camilli relationem de Latinis populis refert, in cuius extremo est: NOSTRVM FVIT EFFICERE, *vt omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset.* VESTRVM EST DECERNERE QVOD OPTIMVM VOBIS REIQVE PVBLICÆ SIT.

Consules porrò aut ipsimet vltrò, aut Senatoribus suggerẽtibus ac flagitãtibus ad Senatũ referebãt. Postulabatur autẽ hoc à Senatoribus his verbis, CONSVL REFER, vel CONSVL CONSVLE. Cicero I. in Catilin. oratio. REFER *inquit*, AD SENATVM. *Id enim postulas.* Sic in acclamationibus post Cõmodi cædẽ apud Lãprid. in eius vita. DE PARRICIDA REFER, REFER, PERROGA. Cic. ad Plancũ Epist. XVI. lib. X. Famil. *Flagitare Senatus instituit Cornutum,* VT REFERRET STATIM DE TVIS LITERIS: *ille se cõsiderare, ait velle.* Et pro Sextio, *Flagitabatur ab his* (nimirum Cõsulibus) *quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus Senatus, vt meam causam susciperent, agerent aliquid, denique* AD SENATVM REFERRENT. Liuius lib. XXIX. IVSSISQVE REFERRE CONSVLIBVS *decreuerunt &c.* Idem lib. XXX. *Conclamatum deinde ex omni parte Curiæ est,* VTI REFERRET P. ÆLIVS PRÆTOR. Et lib. XLII. *Fremitus igitur in Curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur,* VT COSS. EAM REM AD SENATVM REFERRENT. Idem lib. XXXI. *Cùm primùm Senatum habuit, vniuersis postulantibus* NE QVAM PRIVS REM QVAM DE PHILIPPO SOCIORVMQVE QVERELIS AGERET, *relatum extempio est.* Sallust. in bello Catilin. *Plerique Crasso ex negotiis priuatis obnoxij conclamant,* INDICEM FALSVM ESSE: DEQVE EA RE *postulat,* VTI REFERATVR. Trebellius Pollio hoc Senatusconsultum Pisonis vitæ inscrit: DIE SEPTIMO KAL. IVL. CVM ESSET NVNTIATVM PISONEM A VALENTE INTEREMPTVM, IPSVM VALENTEM A SVIS OCCISVM, AVRELIVS FVSCVS CONSVLARIS PRIMÆ SENTENTIÆ, QVI IN LOCVM VALERIANI SVCCESSERAT, AIT, CONSVL CONSVLE. Sic Spurius Posthumius apud Liuium lib. IX. in sententia sua, *Quod ad Tribunos pl. attinet,* CONSVLITE, *vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur.* Idem Liuius lib. XXVI. *Postulatũ à Coss. est vt de permutandis prouinciis* SENATVM CONSVLERENT. CONSVLI enim SENATVS dicebatur, vbi de eo quod Cos. retulerat, Senatores sententias ordine rogabãtur. Cic. lib. II. Epist. ad Qu. fratr. SENATVS NIHIL CONSVLITVR. Idem in Orat. pro domo sua. *Quotiescunque* SENATVS *de me* CONSVLTVS EST. Liuius lib. II. *Eam rem Consules rati, vt erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatam* CONSVLERE *ordine non licuit.* Et mox: *Prius itaque quam vltima experirentur,* SENATVM *iterum* CONSVLERE *placuit.* Idem lib. III. *A Virginio* SENATVS *in ade Quirini* CONSVLITVR. Et lib. XXII. SENATVS *summotis arbitris* CONSVLI *cœptus.* Idem lib. XXIIII. *Coss.* ait, SENATVM *de bello ac prouinciis suis Prætorúmque & de exercitibus quibus quique præessent,* CONSVLVERVNT. Et lib. XLI. *Alij* CONSVLENDVM *prius* SENATVM *censebant.* Trebell. Poll. in Pisone Tyran. *Primæ sententiæ Consularis* A CONSVLE CONSVLTVS. Agell. lib. XIIII. cap. VII. Pompeium narrat cùm primum cõsulatum initurus foret, quoniam per militiæ tempora iuris Senatorij expers fuit; rogasse M. Varronem vti commentarium ἐισαγωγὴν faceret, ex quo disceret, quid facere diceréque deberet, cùm SENATVM CONSVLERET. Et postea Magistratus enumerat qui IVS CONSVLENDI SENATVS haberent.

Varia autem erant relationum Consularium argumẽta: Interdum enim de Religio-

ne, interdum de Repub. nonnunquam de Prouinciis, aliàs verò de Bello déque Exercitibus scribendis Consules referebant. De Religione referre dicebantur, cum prodigiis & ostentis nuntiatis, de iis quæ ad pacem. Deorum & ad auertendas eorum iras pertinebant, vel quæ librorum Sibyllinorum monitu fieri debebant, Senatum consulebat. Cic. Epist. 8. ad Lentul. de Marcellino Cos. *Quod instituit* REPERRE DE RELIGIONE, *& sæpe iam retulit, ab eo deduci non potest*. Liuius lib. XXII. de prodigiis quæ ex pluribus simul locis nuntiata erant, *His*, ait, *sicut erant nuntiata, expositis, auctoribúsque in Curiam introductis*, CONSVL DE RELIGIONE PATRES CONSVLVIT.

De Repub. verò referre dicebatur cùm de eo quòd ad statum publicum & salutē cōmunem pertinebat, referebant. Agell. lib. XIIII. cap. VII. ex Varrone lib. IIII. Epistolicar. quæst. bæc adscribit, *De rebus quoque diuinis priusquam humanis, ad Senatum referendum esse, tum porrò referri oportere, aut infinitè* DE REPVB. *aut de singulis rebus finitè*. Liuius lib. XXII. *Ita rebus diuinis peractis, tum* DE BELLO, REQVE PVBLICA *Dictator* RETVLIT. Rursus cod. lib. *Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martiis magistratum iniit. Ibi cùm* DE REPVB. RETVLISSET, *redintegrata in C. Flaminium inuidia est*. Idē lib. XXIIII. *Perpetrati quæ ad pacem Deūm pertinebāt*, DE REPVBLICA *bellóque gerendo & quantū copiarū, & vbi quæque essent*, COSS. AD SENATVM RETVLERVNT. Alioq; ciusdē libri loco, DE REPVBLICA *tamen primùm ac de prouinciis ambo* COSS. AD SENATVM RETVLERE. Et lib. XXVIII. *Tum* DE REPVB. *de exercitibus scribēdis, de prouinciis* RELATVM. Similitérq; lib. XXXVIII. *Itaque Cōsulibus nouis, quo die de prouinciis &* DE REPVB. RETVLERVNT, *Senatus vtrisque Ligures prouinciam decreuit*. Cæsar lib. I. Commentar. de Bello ciu. REFERVNT COSS. DE REPVB. *in ciuitate*. Sic in S. C. Opimiano quod à Cicerone Philipp. VIII. refertur. QVOD L. OPIMIVS VERBA FECIT DE REPVB.. Idē Philipp. III. *Ac ne sine causa videretur edixisse, vt Senatus adesset cùm* DE REPVB. RELATVRVS *fuisset*. Et Philipp. V. DE REPVB. QVO AD RETVLISTIS, *satis decreuisse mihi videor*. Necnō Philipp. VI. *Causa fortissimis optimisque Cos. Calend. Ianuar.* DE REPVB. PRIMVM REFERENDI *fuit, ex eo quod Senatus* XIII. *Cal. Ian. me auctore decreuit*. Idem pro Sextio, *Vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius*, AD SENATVM DE REPVB. RETVLIT, SENATVSQVE PREQVENS VESTEM PRO MEA SALVTE MVTANDAM CENSVIT.

Et hoc modo Senatus CONSVLI DE REPVB. dicebatur. Cicero lib. I. de Diuinatio. *Nunc quoniam* DE REPVB. CONSVLI *cœpti sumus*. Agell. lib. VII. cap. III. *Alia Iudices defendenti, & clementiam misericordiámque vndique indaganti, alia, cùm* SENATVS *namque principia conducunt reos apud* DE REPVB. CONSVLITVR. Liuius, sic & lib. XXVI. CONSVLES, *cùm Idibus Martiis Magistratum iniissent, Senatu in Capitolium vocato*, DE REPVB. DE ADMINISTRATIONE BELLI, DE PROVINCIIS, EXERCITIBVSQVE, PATRES CONSVLVERVNT. & lib. XXXI. *Secūdum rem diuinam, precationēque, vt* DE REPVB. DEQVE PROVINCIIS SENATVM CONSVLERENT. Idē lib. XXXVIII. de Messala & Liuio Salinatore Cos. *Consulatum Idib. Martiis cùm iniissent*, DE REPVB. *déque prouinciis & exercitibus* SENATVM CONSVLVERVNT. Quinetiam de SVMMA REPVBLICA quandoque CONSVLI dicebantur: Cic. lib. II. de Inuentio. SENATVM CONSVLVIT DE SVMMA REPVB. Idē. III. in Catilin. oratio. SENATVM CONSVLVI DE SVMMA REPVBLICA. Suetonius in Iulio cap. XXVIII. *Consul edicto præfatus*, DE SVMMA SE REPVB. ACTVRVM. Atque hoc in genere sententiam dicere, erat DE REPVB. vel DE SVMMA REPVB. DICERE. Cic. li. I. Epist. ad Attic. *Rogatus ego sententiā, multa* DIXI DE SVMMA REPVBLICA. Idem I. in Anton. oratio. *Antequam* DE REPVB. P. C. DICAM, *ea quæ dicenda hoc tempore arbitror*. Et mox: *Priusquam* DE REPVB. DICERE *incipiam, pauca querar*. Idem Philipp. III. *Nec verò de legione Martia, quoniam longo interuallo nobis* LOQVI DE REPVB. LICET *silere potest*. Sed & in extremo quartæ orationis in Catilinam, hortatur Patres Conscriptos, fortiter ac diligenter, vt institucrant, de summa salute publica, déque VNIVERSA REPVB. DECERNERE. Suetonius in Aug. cap. LIIII. *Interdum ob immodicas altercationes disceptantium è Curia per iram se proripienti*

se proripienti quidam ingesserunt, LICERE OPORTERE SENATORIBVS DE REPVB. LOQVI. Atque adeo interdum ipsi Senatores postulabant, vt sibi DE REPVB. LICERET DICERE. Liuius lib. III. *Consurgit P. Scaptius &* SI LICET, *inquit*, CONSVLES, DE REPVB. DICERE. Idem eodem lib. *Proditum memoriæ est Potitũ post relationẽ Appij Claudij, priusquam sententiæ rogarentur, postulando*, VT DE REPVB. LICERET DICERE; *prohibentibus minaciter Decẽuiris proditurũ se ad plebem denuntiantem, tumultum exciuisse.* Et aliàs: *Ferociores iterum coorti Valerius Horatiúsque vociferari*, VT DE REPVB. LICERET DICERE: *Dicturos ad populum si in Senatu per factionem non liceat.* Id enim moris erat Senatoribus si quid è Repub. crederent, pro sententia dicere. Tacit. lib. II. *Excessit Fronto, ac postulauit modum argento, suppellectili, familiæ. Erat quippe adhuc frequens Senatoribus, si quid* E REPVB. *crederent, loco sententiæ promere.* Et hoc est quod apud eundem auctorem Tiberius sentit, cùm ait: *Nec sane ideò à maioribus concessum est egredi aliquando relationem, & quod in commune conducat, loco sententiæ proferre, vt priuata negotia & res nostras familiares sic augeamus.* Vnde Cato omni Senatu, etiam cũ de aliis rebus consuleretur, censere se dicebat, delendã esse Carthaginẽ: quemadmodum Annæus Flor. lib. II. & Plutarchus in Cato. Plinius quoque lib. XV. Natur. histor. cap. XVIII. memoriæ prodiderunt. Ex his nemini dubium relinquitur vitiosè in Liuio lib. XXVI. scriptum, IBI DE SVMMA REIPVB. *consultatum*: rescribendúmque, DE SVMMA REPVB. Sed ad instituta pergamus.

Consules planè de eo quod retulerant, VERBA FECISSE dicebantur. Patet hoc ex Senatusconsultorum primis verbis, quæ vt plurimum ita concipiebãtur, QVOD COSS. VERBA FECERVNT, vt ex Senatusconsultis quæ à Frontino lib. II. de Aquæductib. & à Cælio lib. VIII. Epist. famil. & ex Opimiano S. C. quod à Cicerone VIII. Philipp. citatur, necnon ex S. C. Velleiano, & de Petitione hæreditatis, quæ à Iureconsultis referuntur, & ex eo Senatusconsulto quod à Suetonio in lib. de clar. Rhetor. adfertur, liquet. Erátque idem loquendi genus commune cum his omnibus qui siue sententiæ loco, siue legatione fungentes, sermonem de re aliqua in Senatu habebant. Proinde apud Sallustium in bello Catilin. M. Cato in sententia, SÆPENVMERO, ait, F. C. MVLTA VERBA IN HOC ORDINE FECI. Liuius lib. XLIII. *Frater eius* VERBA IN SENATV FECIT, *questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse.* Agell. lib. V. cap. XVII. ex Verrio Flacco. *Vrbe*, inquit, *à Gallis Senonibus recuperata, L. Attilius in Senatu* VERBA FECIT, Q. SVLPIVIVM TRIBVNVM MILITVM AD ALLIAM ADVERSVS GALLOS PVGNATVRVM, REM DIVINAM DIMICANDI GRATIA POSTRIDIE IDVS FECISSE. Eodémq; sensu, MENTIONEM *facere*, nonnunquam dicebant. Cicero Epist. XIIII. lib. I. ad Attic. *Credo enim te audisse, cùm apud Cæsarem* PRO POPVLO FIERET, *venisse eo muliebri vestitu virum, idque sacrificium cùm virgines instaurassent*, MENTIONEM A Q. CORNIFICIO IN SENATV FACTAM. *Is fuit princeps: ne tu forte aliquem nostrum putes.* Idem lib. IIII. in Verrem: *Itaque in Senatu continuo* CN. LENTVLVS ET LVCVLLVS COSS. FACIVNT MENTIONEM, FLACERE STATVI, & cet. Liuius lib. XXX. MENTIO *deinde abs senioribus* FACTA EST, *segnius homines bona sentire quàm mala &c.* Idem lib. XXIII. *Q. Fab. Maximus, nunquam res vllius alieniore tempore* MENTIONEM FACTAM IN SENATV, *dixit.*

Post relationem autem rogabantur ex ordine sententiæ. Proinde apud Dionysium Halicarn. lib. XI. Appius Decemuir cùm in Senatu verba fecisset de bello quod ab Æquis & Sabinis inferebatur, orationem ita concludit. Περὶ δὲ τοῦ πολέμου, τίνα χρὴ τρόπον, ὡς τάχιστα καὶ κάλλιστα τοὺς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι, Γνώμας ἀξιῶ παριόντας ὑμᾶς λέγειν, πρῶτον μὲν, ὥσπερ ἔστι συνηθὲς καὶ πρέπον ὑμῖν, τοὺς πρεσβυτέρους, ἔπειτα τοὺς μέσους, τελευταίους δὲ τοὺς νεωτάτους. Formula planè rogandarum sententiarum erat, verbi gratia, DIC MARCE TVLLI. Hoc ego ex compluribus Ciceronis locis didici: sic enim ille Epist. III. lib. VII. ad Attic. *Illud ipsum quod ais, quid fiet, cùm erit dictum*, DIC MARCE TVLLI σύντομα. *Cn. Pompeio assentio?* Et Epistol. I. eiusdem lib. *Sed illa quæ tum agentur, cùm*

venero, ne ratio absentis habeatur, vt exercitum dimittat, DIC MARCE TVLLI. *Quid dicam? expecta amabo te, dum Atticum conueniam.* Et rursus Epist. VII. eiusdē lib. Εμπολιτεύομαι σοι *iamdudum & facerem diutius, nisi me lucerna desereret: ad summam* DIC MARCE TVLLI. Idem Epist. V. lib. IX. earundem Epistol. *Hac qui in villa mea non feram, cur tum in Curia potero ferre? Age, finge me quamuis εὐστομάχως hac ferentem. Quid illa*, DIC MARCE TVLLI, *quem habebunt exitum?* Liuius lib. IX. Q. Publium Philonem & L. Papirium Cursorem Coss. quo die creari sunt, eo magistratum iniisse, sollemnibúsque perfectis de pace Caudina retulisse scribit: & à P. Philone penes quē fasces tū erāt Sp. Posthumium ignominiosæ illius pacis seu sponsionis auctorem sententiam ita rogatum, DIC SPVRI POSHVMI. Qui vbi surrexit, HAVD SVM IGNARVS, inquit, COSS. IGNOMINIÆ, NON HONORIS CAVSA ME PRIMVM EXCITATVM, IVSSVMQVE DICERE, NON TANQVAM SENATOREM, SED TANQVAM REVM, QVA INFOELICIS BELLI, QVA IGNOMINIOSÆ PACIS. EGO TAMEN, QVANDO NEQVE DE NOXA NOSTRA NEQVE DE POENA RETVLISTIS, OMISSA DEFENSIONE, QVÆ NON DIFFICILLIMA ESSET, APVD HAVD IGNAROS FORTVNARVM HVMANARVM NECESSATVMQVE, SENTENTIAM DE EO, DE QVO RETVLISTIS, PAVCIS PERAGAM. Sic & apud Terentium Phorm. Act. II. sc. vlt. Demipho aduocatos sententiam rogat in hunc modum, DIC HEGIO, DIC CRITO, DIC CRATINE. Quam formulam Græcè Plutarchus ita reddidit in Camillo: Καὶ τέλος δὲ τὸν πρῶτον ἐιωθότα λέγειν γνώμην λεύκιον Δουρήτιον ἀναστήσας, ἐκέλευσεν ΑΠΟΦΗΝΑΣΘΑΙ. Verùm diutius reticere non possum priscam & archaismo suo illustrem formulam qua Rex patres de bello consulebat, quam Liuius lib. I. nos docet. *Cùm his*, inquiens, *nuntius Romam ad consulendum redit, confestim ex his fermè verbis patres consulebat*: QVARVM RERVM, LITIVM, CAVSARVM, CONDIXIT PATER PATRATVS POPVLI RO. QVIRITIVM, PATRI PATRATO PRISCORVM LATINORVM, HOMINIBVSQVE PRISCIS LATINIS, QVAS RES NEC DEDERVNT, NEC SOLVERVNT, NEC FECERVNT, QVAS RES DARI, FIERI, SOLVI OPORTVIT, DIC, *inquit, ei quem primùm sententiam rogabat*, QVID CENSES? *Tum ille*, PVRO PIÓQVE DVELLO QVÆRENDAS CENSEO, ITAQVE CONSENTIO CONSCISCOQVE. Quo ex loco apparet rogatas fuisse sententias, his verbis, DIC, QVID CENSES? Eoque loquendi genere Tiberium à Cos. interrogatum Tacit. lib. II. *scribit*, QVID DE HIS CENSERET QVÆ DE MATRE EIVS LOQVVTA SECVS ARGVERETVR. Eáque verba etiam in Relationibus vsurpata paulò antè docui.

Porrò illis Consulis vocibus exciti, ad sententiam dicendam Senatores consurgebant: quam his verbis, DE EA RE ITA CENSEO, concipi consueuisse Cicero nō semel docet: Veluti Philipp. III. QVAS OB RES QVOD TRIBVNI PL. V. F. &c. DE EA RE ITA CENSEO. Idē Philipp. X. *Quæ cùm ita sint*, QVOD C. PANSA CONSVL V. F. DE LITERIS &c. DE EA RE ITA CENSEO. Aliàs verò breuius sententiam pronuntiat, vt Philipp. V. *Hoc autem tempore* ITA CENSEO DECERNENDVM. Et mox: QVAM OB CAVSAM SC. HIS VERBIS CENSEO PERSCRIBENDVM. Ac postea: DE EXERCITV AVTEM CÆSARIS ITA CENSEO DECERNENDVM. Idem Philipp. XIIII. *Sed vt aliquando sententia complectar*, ITA CENSEO. Philipp. verò VIII. & IX. ait, QVAS OB RES ITA CENSEO. At Philipp. XI. dumtaxat ait, CENSEO. Apud Senecam ἀποκολοκυντώσει, Ianus in Deorum concilio ita sententiam dicere fingitur, CENSEO NE QVIS POST HVNC DIEM DEVS FIAT, & reliqua. Ibidem Hercules sententiam concludit his verbis, CENSEO VT DIVVS CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS FIAT, & reliqua. Augustus quoque eodem libro, EGO, ait, PRO SENTENTIA MEA HOC CENSEO. Apud Liuium lib. XXII. Manlius Torquatus sententiam peragit in hunc modum: EGO NON MAGIS ISTOS REDIMENDOS, PATRES CONSCRIPTI,

SCRIPTI, CENSEO QVAM ILLOS DEDENDOS ANNIBALI. Et Attilius Regulus in sententia sua apud eundem lib. XXVI. ITAQVE, ait, CENSEO CVM TRIBVNIS PL. AGENDVM ESSE &c. In fragmentis etiam quæ ex lib. I. historiarum Sallustij supersunt, extat L. Philippi sententia eiusmodi. QVARE ITA CENSEO, QVONIAM LEPIDVS EXERCITVM PRIVATO CONSILIO PARATVM CVM PESSIMIS ET HOSTIBVS REIPVB. CONTRA HVIVS ORDINIS AVCTORITATEM AD VRBEM DVCIT &c. Spartian. in Didio Iuliano: *Nam cum Consul designatus de eo sententiam dicens, ita pronuntiasset*, DIDIVM IVLIANVM IMPERATOREM APPELLANDVM ESSE CENSEO, *Iulianus suggessit*, ADDE ET SEVERVM. Quo exemplo Aduocati quoq; in suis quas dicunt sententiis apud Terent. Phorm. Act. II. Sc. vlt. vtũtur his verbis, CENSEO & MIHI SIC HOC VIDETVR, vel MIHI NON VIDETVR. Denique ibidem Hegio postquam sententiam peregit, addit, DIXI. Plutarchus in M. Cato. refert solitum eum περὶ παντὸς οὗ δήποτε πράγματος ἀποφαινόμενον, πρὸς τὴν ἐπιφανεῖν οὕτως ΔΟΚΕΙ ΔΕ ΜΟΙ ΚΑΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ ΜΗ ΕΙΝΑΙ. τοὐναντίον δὲ Πόπλιος Σκιπιὼν ὁ Νασικᾶς ἐπικαλούμενος, ἀεὶ διετέλει λέγων, καὶ ἀποφαινόμενος, ΔΟΚΕΙ ΜΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ ΕΙΝΑΙ. Quod Annæi Flori lib. II. verbis sic interpretor, *Cato inexpiabili odio delendã esse Carthaginem & quum de alio consuleretur pronuntiabat. Scipio Nasica seruandam.*

Interdum verò in sententiis vtebantur verbo PLACET. In Senecę quidem certe Ἀποκολοκυντώσει ponitur sentẽtia ex tabula recitata in hæc verba. PLACET MIHI IN EVM SEVERE ANIMADVERTI &c. Valer. Max. lib. VI. cap. IIII. de Scipione Æmyliano: *Idem cùm Ser. Sulpitius Galba & Aurelius Cotta Coss. in Senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur, ac magna inter Patres Conscriptos dissensio esset, omnibus quónam eius sententia inclinaretur, expectantibus*, NEVTRVM, inquit, MIHI MITTI PLACET, QVIA ALTER NIHIL HABET, ALTERI NIHIL EST SATIS. Cicero Epist. VII. lib. VII. ad Attic. *Quid ergo? exercitum retinentis, cùm dies legis transierit, rationem haberi* PLACET? *mihi verò ne absentis quidem: sed cùm id datum est, illud vna datum est: annorũ enim decem imperiũ: & ita latum* PLACET? PLACET *igitur etiam me expulsum.* Idem Philipp. XIIII. PLACET IGITVR MIHI P. C. LEGIONIS MARTIÆ MILITIBVS ET IIS QVI VNA PVGNANTES OCCIDERVNT, MONVMENTVM FIERI QVAM AMPLISSIMVM. Apud Liuium lib. IX. Posthumius sententiam his verbis peragit: INTEREA CONSVLES EXERCITVM SCRIBERE, ARMARE, EDVCERE, PLACET. Et vt in directis, ita in obliquis sententiis verbũ hoc non rarò occurrit. Cicero lib. IIII. in Verrem, *Itaque sententiæ dicebantur*, CVM STHENIVS ABSENS REVS FACTVS ESSET, DE ABSENTE IVDICIVM NVLLVM FIERI PLACERE: ET SI QVOD ESSET FACTVM, ID RATVM ESSE NON PLACERE. Idem Epist. II. lib. IIII. ad Attic. *Cùm sententiæ grauissimæ dicerentur*, SENATVI PLACERE *mihi domum restitui &c.* Et in Corneliana: *Idem nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset*, DECREVISSEM, SENATVI NON PLACERE ID IVDICIVM DE SYLLÆ BONIS FIERI. Apud Liuium lib. III. L. Cornelius Maluginensis pro sententia hæc dicit, SIBI PLACERE DE EO QVOD VALERIVS HORATIVSQVE ANTE ID. MAIAS DECEMVIROS ABIISSE MAGISTRATV INSIMVLENT, BELLIS QVÆ IMMINEANT, PERFECTIS, REPVB. IN TRANQVILLVM REDACTA, SENATV DISCEPTANTE AGI: *Iam nunc ita separare Appium Claudium, vt Comitiorum, quæ Decemuiris creandis Decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. In præsentia, omnia præter bellum omitti* PLACERE: *Cuius si vulgò famam vulgatam vanáque non nuntios solùm, sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos* CENSERE, *qui certius explorata referant.* Apud eundem libro XXIX. Quintus Fabius sententiam hanc trucem orationi adiecisse dicitur, PLEMINIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE. Est & hoc

verbum frequens in iis sententiis quæ à Cicerone in Philippicis v. ix. & xi. dicuntur.

Sed & in sententiis verbo, DECERNO, vsos veteres obseruaui, idque tum maximè, cùm in alicuius honorem quid censebant. Cicero Philipp. ix. de honoribus quos Ser. Sulpitio in legatione mortuo habendos censet, sententiam pergens, PEDESTREM, ait, EX ÆRE STATVAM TANQVAM EX EIVS AVCTORITATE ET VOLVNTATE DECERNO. Idem Philipp. xiiii. DECERNO IGITVR EORVM TRIVM NOMINE QVINQVAGINTA DIERVM SVPPLICATIONES. Liuius lib. xxi. quandam Annonis in Senatu Carthaginensi dictam sententiam ita concipit: TERTIAM LEGATIONEM AD RES SAGVNTINIS REDDENDAS DECERNO. Apud Capitolinum in Maximinis, extat Cuspidij Celerini sententia in hæc verba, PRINCIPIBVS NOSTRIS MAXIMO, BALBINO ET GORDIANO STATVAS CVM ELEPHANTIS DECERNIMVS: CVRRVS TRIVMPHALES DECERNIMVS: STATVAS EQVESTRES DECERNIMVS: TROPHÆA DECERNIMVS. Similiter Manlij Statiani sententia ita in Vopisci Probo concluditur: DECERNO IGITVR P. C. VOTIS OMNIVM CONCINENTIBVS, NOMEN CÆSAREVM, NOMEN AVGVSTVM, ADDO PROCONSVLARE IMPERIVM, PATRIS PATRIÆ REVERENTIAM, PONTIFICATVM MAXIMVM, IVS TERTIÆ RELATIONIS, TRIBVNITIAM POTESTATEM. Sic apud Trebellium Pollionem in Pisone Tyranno, Aurelius Fuscus primæ sententiæ Consularis à Consule consultus, DIVINOS, inquit, HONORES PISONI DECERNO. Hoc sensu Cic. Philipp. ii. L. Cottam SVPPLICATIONEM DECREVISSE verbis amplissimis, & Philipp. xi. L. Cæsarem, IMPERIVM DECREVISSE, ait. Idem Philipp. v. DE REPVB. *quo ad retulistis, satis* DECREVISSE *mihi videor.* Et Philipp. xi. de Lucio Cæsare, *clarissimo viro & innocentissimo* DECREVIT IMPERIVM. Idem Epist. i. ad Lentulum sententiam in Senatu de Ptolemæo reducendo dictas recensens, *Crassus*, ait, *tres legatos* DECERNIT, *nec excludit Pompeium: Censet etiam ex iis, qui cum imperio sunt. Bibulus tres legatos ex iis qui priuati sunt: huic assentiuntur reliqui Consulares præter Seruilium, qui omnino reduci negat oportere: & Volcatium qui Lupo referente, Pompeio* DECERNIT. Et lib. xv. Epist. iiii. ad Catonem: *Te denique memini, cùm cuidam clarissimo atque optimo viro* SVPPLICATIONEM NON DECERNERES, *dicere te* DECRETVRVM, *si referretur, OB EAS RES, QVAS IS CONSVL IN VRBE GESSISSET. Tu idem mihi* SVPPLICATIONEM DECREVISTI *togato.* Sallust. in bello Catilin. Iunij Syllani de coniuratis sententiam referens, *De his*, ait, *qui custodiis tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum* DECREVERAT. Donat. in Andr. Act. i. Sc. iii. DECERNERE, ait, *est de magnis rebus certam proferre sententiam. Vnde etiam Senatus* DECRETVM. Denique Cicero Senatores ad sententias magno & forti animo dicendas ita cohortatur iiii. in Catilin. oratio. DE IMPERIO, DE LIBERTATE, DE SALVTE ITALIÆ DEQVE VNIVERSA REPVB. DICERNITE DILIGENTER, VT INSTITVISTIS, AC FORTITER.

In nouissimis planè sententiarum clausulis vsurata, peruulgatáque erant verba hæc, QVAS OB RES, QVARE, QVAPROPTER, vt ex Ciceronis Philipp. iii. v. viii. & ix. & M. Catonis, & L. Philippi apud Sallust. Herculis quoque & D. Augusti apud Senecam Ἀποκολοκυντ. sententiis apparet. Subdebatur deinde ratio, quam ab his vocibus, CVM, QVONIAM, QVANDOQVIDEM inchoabant, hoc modo. QVARE ITA CENSEO, CVM &c. vt ex illis iisdem sententiis liquet. Seruius ad hos Virgilij lib. x. Æned. versus,

QVANDOQVIDEM *Ausonios coniungi fœdere Teucris*
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem.

Bene, ait, *sententiæ dicendæ ordinem seruat. Nam sicut in Sallustio & in Philippicis legimus,*

antequam

antequam dicatur sententia præmittitur ratio: quod hodie in vsu est. Seneca in Ἀποκολοκυντώσει sententiam quandam ita concipit, QVANOO QVIDEM DIVVS CLAVDIVS OCCIDIT CONSOCERVM SVVM, &c.

Porrò qui in Senatu sententiam dicebant, aut aliàs verba faciebant, vtebantur his verbis, PATRES CONSCRIPTI: eáque appellatione Senatum compellabant, non ad Consulem, sed ad vniuersum amplissimum ordinem orationem dirigentes. Plutarchus in Romulo: Καὶ γὰρ ἄχρι νῦν τῶν ἐν συγκλήτῳ πλειόνων, οἱ μὲν ἔξωθεν, ἂν δεχθῶσιν ἡγεμόνας χειλῶσιν, αὐτοὶ δὲ ῥωμαῖοι, ΠΑΤΕΡΑΣ ΣΥΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥΣ, τῷ μέγεθος μὲν ἀξίωμα τῆς τιμῆς, ἥκιστα δὲ φθόνον ἔχοντι χρώμενοι τῶν ὁμοίων. Hoc ex Ciceronis Philipp. I. II. III. V. VII. IX. X. XI. XII. XIII. XIIII & I. & IIII. Catilinar. necnon ex Orat. de Prouine. Consul. & II. Agrar. in Rull. patet, quas omnes in Senatu habitas inde perspicuum est. Cuius generis exempla ex Liuio affatim suppetunt: sic enim apud eum lib. XXII. Manlius Torquatus, & lib. XXVIII Q. Fab. Max. & Scipio, & lib. XXXVIII. Mãlius & alij lib XXII. & XXVI. Senatum alloquuntur: Et Cæsar & Cato in suis sententiis quas in Senatu dicunt apud Sallust. in bello Catilin. Sic & apud Liuium lib. VII. Campanorũ legati, & lib. XXVIII. legati Saguntinorum, & lib. XXIX. legati Locrensium & Eumenes & legati Rhodiorum lib. XXXVII. & lib. XLV. Senatum alloquuntur. Idem & ex Plinij dicto lib. III. Epist. IIII. patet. Consules etiam Senatum eodem titulo affabantur, vt ex P. Seruilij & Appij Claudij, Quintij & Marcelli Coss. orationibus, quæ habentur lib. II. III. & XXVI. Liuij, & ex Capitolino in Maximinis, & ex Trebellio Pollione in Tacito, Aureliano & Probo apparet.

Nec aliter Impp. ipsi Senatum alloquebãtur, vt ex Sueton. in August. cap. LVIII. & in Tiber. cap. XXIX. & LXVII. & in Domitiano cap. XI. & ex Capitolino in Opilio Macrino liquet. Vide formulam verborum quibus Impp. Senatum compellabant, sibi quisque parare poterit.

Illud præterea addam, interdum ab his verbis orationes quas in Senatu habebant, sententiásque quas dicebant veteres inchoasse. Ab hoc enim principio apud Senecam in Ἀποκολοκυντώσει Augustus sententiã orditur: PATRES CONSCRIPTI, VOS TESTES HABEO EX QVO DEVS FACTVS SVM, NVLLVM VERBVM ME PECISSE. Liuius lib. V. Falisco rum legatos, ad Senatum ita loquutos tradit: PATRES CONSCRIPTI, VICTORIA CVI NEC DEVS NEC HOMO QVISQVAM INVIDEAT, VICTI A VOBIS ET IMPERATORE VESTRO DEDIMVS NOS VOBIS. Idem lib. VIII. Camillum in Senatu verba facientem, ita orsum scribit: PATRES CONSCRIPTI, QVOD BELLO ARMISQVE IN LATEO AGENDVM FVIT, IOVIAM DEVM BENIGNITATE AC VIRTVTE MILITVM AD FINEM VENIT. Eodem teste lib. XXII. Iunius legationis captiuorum princeps in Senatum introductus, hæc prima verba misisse dicitur: PATRES CONSCRIPTI, NEMO VESTRVM IGNORAT, &c. Apud Tacitum quoque lib. II. M. Hortalus Hortensij nepos in Senatu verba faciẽs, sic incipit: PATRES CONSCRIPTI, HOS QVORVM NVMERVM ET PVERITIAM VIDETIS, NON SPONTE SVSTVLI. Vetus interpres Iuuenalis ad illum è Sat. IIII. versum

-Venit & Crispi iucunda Senectus,

Crispus, ait, *municeps Vercellensis tyrocinio suo in Senatu ita cœpit*, PATRES CONSCRIPTI ET TV CÆSAR: *propter quod simul oratione plenissimè a Tiberio conlaudatus*. Capitolinus in Maximinis, Culpidium Celerinum sententiam rogatum ita cœpisse scribit: PATRES CONSCRIPTI, ERASO NOMINE MAXIMINORVM, APPELLATISQVE DIVIS GORDIANIS, VICTORIÆ CAVSA PRINCIPIBVS NOSTRIS, MAXIMO BALBINO ET GORDIANO STATVAS CVM ELEPHANTIS DECERNIMVS. Idem in Gordianis Consulẽ sic orsum refert: PATRES CONSCRIPTI, *Gordiani duo pater & filius ambo ex Coss. vnus vester proconsul alter vester legatus magno Afrorum consilio Imperatores sunt appellati.* Ponitur & ibidem relatio Consulis in hæc verba: PATRES CONSCRIPTI DE MAXIMINIS QVID PLACIT? Trebellius Pollio in Claudio Epistolã quãdã Claudij adfert: cuius hoc erat initiũ, P.C. *milentes audite quod verum est.* Ex diuersis interdũ orationũ clausulas hac προσφω-

rios finiebant : veluti Manlius apud Liuium lib. XXII. *Haberetis hodie viginti millia armatorum Canusy fortia, fidelia,* PATRES CONSCRIPTI. Scipio quoque lib. XXVIII. *Si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contrà, gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim, neutrum faciam* PATRES CONSCRIPTI. Et legati Locrensium lib. XXIX. *Quid ergo euenit,* PATRES CONSCRIPTI? Legati Rhodiēses in Oratione sua lib. XXXVIII. *Huic vestro exemplo quantum debeatis,* VIDETE PATRES CONSCRIPTI. Sic & C. Flaminius Cos. lib. XXXVIII. NEGATVRVM AVT ME PRO M. FVLVIO, AVT IPSVM M. FVLVIVM CENSETIS PATRES CONSCRIPTI? Extrema deniq; verba orationis Cn. Manlij in Senatu sunt hæc lib. XXXVIII. Liuij: *Veniam à vobis petitam impetratā velim,* PATRES CONSCRIPTI. Rhodiorum legati lib. XLV. *Velut,* inquiunt, *litem æstimari vestris inter vos sermonibus* AVDIO PATRES CONSCRIPTI. Et mox, *Aly damnati à nobis in potestate vestra erunt,* PATRES CONSCRIPTI.

Interdum verò ad Consulem & Senatores simul sermo dirigebatur: & ita Manlius apud Liuiū lib. VI. *Offendit te,* ait, A. CORNELI, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, *circumfusa turba lateri meo.* Similiter apud eundē lib. VIII. Annius Latinorū Prætor: *Tempus erat,* T. MANLI, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, *tandem iam vobiscum nihil pro imperio agere.* Interdum ad solos Consules ambos sermo conuertebatur. Sic apud Liuiū lib. III. P. Scaptius, SI LICET, inquit, COSS. DE REPVB. DICERE, *errare ego populum in hac causa non patiar.* Apud eundē lib. IX. Sp. Posthumius sententiam rogatus à P. Philone Cos. *Haud sum ignarus,* ait, COSS. *ignominiæ non honoris causa, me primùm excitatum, iussumque dicere.* Eodémq; libro Lentulus princeps legatorum, *Patrem meū,* inquit, COSS. *sæpe audiui.* Et ibidem Mænius, VOS QVÆSO COSS. *si vobis datum ab Senatu negotium fuerit.*

At si ad Consulem alterum oratio conuerteretur, is proprio nomine vocabatur. Cicero Philipp. VIII. *Confusius hesterno die est acta res,* C. PANSA, *quàm postulabat institutum Consulatus tui.* Idem Philipp. X. *Maximas tibi,* PANSA, *gratias omnes & habere & agere debemus.* Apud Liuium lib. XXII. Q. F. Max. L. Æmylium Consulem proficiscentem sic alloquitur: *Si aut collegam, sed quod mallem tui similem,* L. ÆMYLI, *haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea.* Denique cùm è Cannensis cladis reliquiis legati ad Marcellum Consulem missi essent, ex his vnus potestate dicendi facta, quemadmodum Liuius lib. XXV. scribit, *Consulem,* inquit, *te,* M. MARCELLE, *in Italiam adiissemus.* Et mox: *Vniuersum Senatum mihi intueri videor, cùm te,* M. MARCELLE, *intueor.*

Tribunos pl. verò alloquebantur hoc nomine, TRIBVNI. Liuius lib. III. de P. Valerio Cos. *Inde in templum ad Tribunos pl. venit. Quid hoc rei est, inquit,* TRIBVNI? Et alio eiusdem libri loco, Quintius Consul, *Hoc est,* TRIBVNI, *auxilium plebi ferre?* Scruilius apud eundem lib. XLV. *Reuocate,* SI VIDETVR, TRIBVNI, *ad suffragium tribus.* Et lib. IIII. *Q. Seruilius Priscus,* VOS, inquit, TRIBVNI PLEBIS, *quoniam ad extrema ventum est, Senatus appellat.* Et lib. VIII. *Horum criminum vos reos in omnia secula offerte* TRIBVNI PLEBIS. Tribunos verò plebis & populum simul alloquens lib. XXXVIII. Scipio, *Hoc die,* air, TRIBVNI PL. VOSQVE QVIRITES. Eodémque modò qui populum & Senatum simul alloquebantur, Quirites cum Patribus Conscriptis coniungebant: veluti apud Liuium lib. VII. Torquatus, *Quid cessatis,* ait, QVIRITES, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, *arma capere?* Ad Censores verò verba faciens Metellus lib. XL. Liuij, orationem sic inchoat: *Non obliti sumus* CENSORES, *vos paulò ante* &c. Sextus quoque Tullius verba pro exercitu ad C. Sulpitium Dictatorē faciens: *Scilicet* DICTATOR, inquit, *condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & prope ignominiæ causa destitutum sine armis orauit me, vt suam causam apud te agerem.*

Verum integrarum sententiarum in Senatu dictarum largam nobis copiam suppeditant Ciceronis in M. Antonium Orationes, ex quibus illustria exempla subiecī, vnde & veterum Senatusconsultorum multa propria & sollēnia verba colligere licet. Etenim Philipp. III. sententiam suam ita concipit: QVAS OB RES QVOD TRIB. PLEB.

PLEB. VERBA FECERVNT: VTI SENATVS KAL. IANVAR. TVTO HABERI SENTENTIÆQVE DE SVMMA REPVB. LIBERE DICI POSSINT, DE EA RE ITA CENSEO: VT C. PANSA, A. HIRTIVS CONSVLES DESIGNATI DENT OPERAM VTI SENATVS KAL. IAN. TVTO HABERI POSSIT: QVODQVE EDICTVM D. BRVTI IMPERATORIS CONSVLIS DESIGNATI OPTIME DE REPVB. MERITI PROPOSITVM SIT, SENATVM EXISTIMARE D. BRVTVM IMPERATOREM CONSVLEM DESIGNATVM OPTIME DE REPVB. MERERI, CVM SENATVS AVCTORITATEM POPVLIQVE RO. LIBERTATEM IMPERIVMQVE DEPENDAT: QVODQVE PROVINCIAM GALLIAM CITERIOREM OPTIMORVM ET FORTISSIMORVM AMICORVMQVE REIPVBL. CIVIVM, EXERCITVMQVE IN SENATVS POTESTATE RETINEAT, ID EVM EXERCITVMQVE EIVS, MVNICIPIA, COLONIAS PROVINCIÆ GALLIÆ, RECTE ATQVE ORDINE, EAQVE REP. FECISSE, ET FACERE. SENATVM AD SVMMAM REMP. PERTINERE ARBITRARI, A D. BRVTO ET L. PLANCO IMPERATORE CONSVLIBVS DESIGNATIS, ITEMQVE A CETERIS, QVI PROVINCIAS OPTINENT, OPTINERI EX LEGE IVLIA, QVOAD EX S.C. CVIQVE EORVM SVCCESSVM SIT: EOSQVE DARE OPERAM, VT EÆ PROVINCIÆ EXERCITVSQVE IN SENATVS POPVLIQVE POTESTATE PRÆSIDIOQVE REIPVB. SINT. CVMQVE OPERA, VIRTVTE, CONSILIO C. CÆSARIS, SVMMOQVE CONSENSV MILITVM VETERANORVM, QVI EIVS AVCTORITATEM SECVTI REIP. PRÆSIDIO SVNT ET FVERVNT, A GRAVISSIMIS PERICVLIS POPVLVS RO. DEFENSVS SIT, ET HOC TEMPORE DEFENDATVR: CVMQVE LEGIO MARTIA ALBÆ CONSTITERIT IN MVNICIPIO FIDELISSIMO ET FORTISSIMO: SESEQVE AD SENATVS AVCTORITATEM, POPVLIQVE ROM. LIBERTATEM CONTVLERIT: ET QVOD PARI CONSILIO EADEMQVE VIRTVTE LEGIO QVARTA VSA L. EGNATVLEIO DVCE CIVI EGREGIO SENATVS AVCTORITATEM POPVLIQVE RO. LIBERTATEM DEFENDAT, DEFENDERIT, SENATVI MAGNÆ CVRÆ ESSE AC FORE, VT PRO TANTIS EORVM IN REMP. MERITIS HONORES HIS HABEANTVR, GRATIÆQVE REFERANTVR: SENATVI PLACERE VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. DESIGNATI CVM MAGISTRATVM INISSENT, SI EIS VIDERETVR, PRIMO QVOQVE TEMPORE DE HIS REBVS AD HVNC ORDINEM REFERRENT, ITA VTI E REP. FIDEQVE SVA VIDERETVR.

Idē Philipp. v. sententiæ loco hæc dicit: QVIBVS DE CAVSIS EAS LEGES QVAS M. ANTONIVS TVLISSE DICITVR, OMNES CENSEO PER VIM ET CONTRA AVSPICIA LATAS, HISQVE LEGIBVS POPVLVM NON TENERI. SI QVAM LEGEM DE ACTIS CÆSARIS CONFIRMANDIS, DEVE DICTATVRA IN PERPETVVM TOLLENDA, DEVE COLONIS IN AGROS DEDVCENDIS TVLISSE, M. ANTONIVS DICITVR, EASDEM LEGES DE INTEGRO, VT POPVLVM TENEANT, SALVIS AVSPICIIS FERRI PLACET. Et paulò post: QVÆ QVANQVAM SI LEGES IRRITAS FECERITIS, RATA ESSE NON POSSINT, TAMEN SEPARATIM EO NOMINE NOTANDA CENSEO, IVDICANDOSQVE NVLLOS SEPTEMVIROS FVISSE, NIHIL PLACERE RATVM ESSE QVOD AB IIS ACTVM DICERETVR. Ac posteà: QVAMOBREM P. C. LEGATORVM MENTIONEM NVLLAM CENSEO FACIENDAM, REM ADMINISTRANDAM ARBITROR SINE VLLA MORA, ET CONFESTIM GERENDAM: TVMVLTVM CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI DICO OPORTERE, DEFECTVM HABERI, SVBLATIS VACATIONIBVS IN VRBE, ET IN ITALIA PRÆTER GALLIAM TOTAM. Deinde adiicit: QVAPROPTER NE MVLTA NOBIS COTIDIE DECERNENDA SINT, CONSVLIBVS TOTAM REMP.

GOMMENDANDAM CENSEO, IISQVE PERMITTENDVM, VT REMP. DEFENDANT, PROVIDEANTQVE NE QVID RESPVBL. DETRIMENTI ACCIPIAT: CENSEOQVE VT IIS, QVI IN EXERCITV ANTONII SVNT, NE SIT EA RES FRAVDI, SI ANTE KALENDAS PER. AB EO DISCESSERINT. Sequitur ibidē: QVAMOBREM HIS VERBIS PATRES CONSCRIPTI SC. FACIENDVM CENSEO: CVM D. BRVTVS IMP. COS. DESIGNATVS PROVINCIAM GALLIAM IN SENATVS POPVLIQVE RO. POTESTATE TENEAT: GVMQVE EXERCITVM TANTVM TAM BREVI NEMPORE SVMMO STVDIO MVNICIPIORVM, COLONIARVMQVE PROVINCIÆ GALLIÆ OPTIME DE REP. MERITÆ MERENTISQVE CONSCRIPSERIT, COMPARARIT; ID EVM RECTE ET ORDINE, EXQVE REP. FECISSE: IDQVE D. BRVTI PRÆSTANTISSIMVM MERITVM IN REMP. SENATVI POPVLOQVE RO. GRATVM ESSE ET FORE. ITAQVE SENATVM POPVLVMQVE RO. EXISTIMARE D. BRVTI IMP. COS. DESIGNATI OPERA, CONSILIO; VIRTVTE, INCREDIBILIQVE STVDIO ET CONSENSV PROVINCIÆ GALLIÆ REIP. DIFFICILLIMO TEMPORE ESSE SVBVENTVM. Et postea: ATQVE ETIAM M. LEPIDO PRO EIVS EGREGIIS IN RIMP. MERITIS DECERNENDOS HONORES QVAM AMPLISSIMOS CENSEO. Nec multo post: QVAM OB CAVSAM IVSTAM ATQVE MAGNAM, ET QVOD PERICVLOSISSIMVM CIVILE BELLVM, MAXIMVMQVE HVMANITATE ET SAPIENTIA SVA M. LEPIDVS AD PACEM CONCORDIAMQVE CONVERTIT, SC. HIS VERBIS CENSEO PERSCRIBENDVM. CVM A M. LEPIDO IMP. PONT. MAX. SÆPENVMERO RESPVB. ET BENE ET FELICITER GESTA SIT, POPVLVSQVE RO. INTELLEXERIT EI DOMINATVM REGIVM MAXIME DISPLICERE, CVMQVE EIVS OPERA, VIRTVTE, CONSILIO, SINGVLARIQVE CLEMENTIA ET MANSVETVDINE BELLVM ACERBISSIMVM CIVILE SIT RESTINCTVM, SEXTVSQVE POMPEIVS GN. P. MAGNVS HVIVS ORDINIS AVCTORITATE AB ARMIS DISCESSERIT, ET A M. LEPIDO IMP. PONT. MAX. SVMMA SENATVS POPVLIQVE RO. VOLVNTATE CIVITATI RESTITVTVS SIT, SENATVM POPVLVMQVE RO. PRO MAXIMIS PLVRIMISQVE IN REMP. M. LEPIDI MERITIS MAGNAM SPEM IN EIVS VIRTVTE, AVCTORITATE, FELICITATE REPONERE, OTII, PACIS, CONCORDIÆ, LIBERTATIS: EIVSQVE IN REMP. MERITORVM SENATVM POPVLVMQVE RO. MEMOREM FORE: EIQVE STATVAM EQVESTREM IN AVRATAM IN ROSTRIS, AVT QVO ALIO LOCO IN FORO VELLET, EX HVIVS ORDINIS SENTENTIA STATVI PLACERE.

Idem ibidem: HOC AVTEM TEMPORE ITA CENSEO DECERNENDVM: QVOD C. CÆSAR C. P. PONT. PRO PR. SVMMO REIP. TEMPORE MILITES VETERANOS AD LIBERTATEM POPVLI RO. COHORTATVS SIT, EOSQVE CONSCRIPSERIT: QVODQVE LEGIO MARTIA, QVARTAQVE SVMMO STVDIO OPTIMOQVE IN REMP. CONSENSV, C. CÆSARE DVCE ET AVCTORE, REMP. LIBERTATEM POPVLI RO. DEFENDANT, DEFENDERINT: ET QVOD C. CÆSAR PRO PRÆTORE GALLIÆ PROVINCIÆ CVM EXERCITV SVBSIDIO PROFECTVS SIT: EQVITES, SAGITTARIOS, ELEPHANTOS, IN SVAM POPVLIQVE RO. POTESTATEM REDEGERIT: DIFFICILLIMOQVE REIP. TEMPORE SALVTI DIGNITATIQVE POPVLI RO. SVBVENERIT: OB EAS CAVSAS SENATVI PLACERE C. CÆSAREM C. P. PONT. PRO PR. SENATOREM ESSE, SENTENTIAMQVE LOCO PRÆTORIO DICERE: EIVSQVE RATIONEM, QVEMCVMQVE MAGISTRATVM PETET, ITA HABERI, VT HABERI PER LEGES LICERET, SI ANNO SVPERIORE QVÆSTOR FVISSET. Et mox: NEC VERO DE L. EGNATVLEIO

PORTIS-

FORTISSIMO ET CONSTANTISSIMO CIVI, AMICISSIMOQVE REIP. SILENDVM ARBITROR, SED TRIBVENDVM TESTIMONIVM VIRTVTIS EGREGIÆ, QVOD IS LEGIONEM QVARTAM AD CÆSAREM ADDVXERIT, QVÆ PRÆSIDIO CONSVLIBVS, SENATVI POPVLOQVE REIQVE PVB. ESSET: OB EAM CAVSAM PLACERE, VTI L. EGNATVLEIO TRIENNIVM ANTE LEGITIMVM TEMPVS MAGISTRATVS PETERE, CAPERE, GERERE LICEAT. DE EXERCITV AVTEM C. CÆSARIS ITA CENSEO DECERNENDVM. SENATVI PLACERE, MILITIBVS VETERANIS, QVI CÆSARIS PONTIFICIS, PRO PRÆTORE, HORTATV, LIBERTATEM POPVLI RO. AVCTORITATEMQVE HVIVS ORDINIS DEFENDERINT ATQVE DEFENDANT, HIS, LIBERISQVE EORVM MILITIÆ VACATIONEM ESSE: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE COGNOSCERENT, QVI AGER IIS COLONIIS ESSET, QVO MILITES VETERANI DEDVCTI ESSENT, QVI CONTRA LEGEM IVLIAM POSSIDERETVR, VT IS MILITIBVS VETERANIS DIVIDERETVR: DE AGRO CAMPANO SEPARATIM COGNOSCERENT, INIRENTQVE RATIONEM DE COMMODIS MILITVM VETERANORVM AVGENDIS, LEGIONIQVE MARTIÆ, ET LEGIONI QVARTÆ, ET IIS MILITIBVS, QVI DE LEGIONE SECVNDA, TRICESIMAQVINTA AD C. PANSAM, A. HIRTIVM COSS. VENISSENT, SVAQVE NOMINA DEDISSENT. QVOD HIS AVCTORITAS SENATVS POPVLIQVE RO. LIBERTAS CARISSIMA SIT ET FVERIT, VACATIONEM MILITIÆ IPSIS LIBERISQVE EORVM ESSE PLACERE, EXTRA TVMVLTVM GALLICVM ITALIAMQVE: EAS LEGIONES BELLO CONFECTO MISSAS FIERI, PLACERE. QVANTAMQVE PECVNIAM MILITIBVS EARVM LEGIONVM IN SINGVLOS C. CÆSAR PONT. PROPR. POLLICITVS SIT, TANTAM DARI PLACERE: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE RATIONEM AGRI HABEANT, QVI SINE INIVRIA PRIVATORVM DIVIDI POSSIT: ISQVE MILITIBVS LEGIONIS MARTIÆ ET LEGIONIS QVARTÆ ITA DARETVR, ASSIGNARETVR, VT QVIBVS MILITIBVS AMPLISSIME DATI, ASSIGNATI ESSENT. DIXI AD EA OMNIA, CONSVLES, *de quibus retulistis.*

Idem Philipp. VIII. QVAS OB RES ITA CENSEO, EORVM QVI CVM M. ANTONIO SVNT, QVI AB ARMIS DISCESSERINT, ET AVT AD C. PANSAM, AVT AD HIRTIVM COSS. AVT AD D. BRVTVM IMP. COS. DESIGNATVM, AVT AD C. CÆSAREM PROPR. ANTE IDVS MARTIAS PRIMAS ADIERINT, IIS FRAVDI NE SIT, QVOD CVM M. ANTONIO FVERINT. SI QVIS EORVM QVI CVM M. ANTONIO SVNT, FECERIT QVOD HONORE PRÆMIOVE DIGNVM ESSE VIDEATVR, VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE SI EIS VIDEATVR, DE EIVS HONORE PRÆMIOVE, PRIMO QVOQVE DIE AD SENATVM REFERANT. SI QVIS POST HOC S.C. AD ANTONIVM PROFECTVS ESSET PRÆTER L. VARIVM, SENATVM EXISTIMATVRVM EVM CONTRA REMP. PECISSE:

Idem Philipp. IX. QVAS OB RES ITA CENSEO: CVM SER. SVLPICIVS Q. F. LEMONIA RVFVS, DIFFICILLIMO REIP. TEMPORE, GRAVI PERICVLOSOQVE MORBO ADFECTVS, AVCTORITATEM SENATVS SALVTEM REIP. VITÆ SVÆ PRÆPOSVERIT, CONTRAQVE VIM, GRAVITATEMQVE MORBI CONTENDERIT, VT IN CASTRA M. ANTONII QVO SENATVS EVM MISERAT, PERVENIRET, ISQVE, CVM IAM PROPE CASTRA VENISSET, VI MORBI OPPRESSVS, VITAM AMISERIT MAXIMO REIP. TEMPORE, EIVSQVE MORS CONSENTANEA VITÆ FVERIT SANCTISSIME HONESTISSIMEQVE ACTÆ, IN QVA SÆ-

DE MAGNO VSVI REIP. SER. SVLPICIVS ET PRIVATVS ET IN MAGISTRATIBVS FVERIT: CVM TALIS VIR OB REMP. IN LEGATIONE MORTEM OBIERIT, SENATVI PLACERE, SER. SVLPICIO STATVAM PEDESTREM ÆNEAM IN ROSTRIS EX HVIVS ORDINIS SENTENTIA STATVI CIRCVMQVE EAM STATVAM LOCVM EVDIS, GLADIATORIBVSQVE LIBEROS POSTEROSQVE EIVS QVOQVO VERSVS PEDES QVINQVE HABERE, QVOD IS OB REMP. MORTEM OBIERIT: EAMQVE CAVSAM IN BASI INSCRIBI: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE, SI EIS VIDEATVR, QVÆSTORIBVS VRBANIS IMPERENT, VT EAM BASIM, STATVAMQVE FACIENDAM, ET IN ROSTRIS STATVENDAM LOCENT: QVANTIQVE LOCAVERINT, TANTAM PECVNIAM REDEMPTORI ATTRIBVENDAM SOLVENDAMQVE CVRENT. CVMQVE ANTEA SENATVS AVCTORITATEM SVAM IN VIRORVM FORTIVM FVNERIBVS ORNAMENTISQVE OSTENDERIT, PLACERE EVM, QVAM AMPLISSIME SVPREMO SVO DIE EFFERRI: ET CVM SER. SVLP. Q. F. LEMONIA RVFVS ITA DE REP. MERITVS SIT, VT HIS ORNAMENTIS DECORARI DEBEAT, SENATVM CENSERE, ATQVE E REP. EXISTIMARE ÆDILEIS CVRVLEIS EDICTVM, QVOD DE FVNERIBVS HABEANT SER. SVLPICII, Q. F. LEMONIA RVFI FVNERI REMITTERE: VTIQVE LOCVM SEPVLCRO IN CAMPO EXQVILINO C. PANSA CONSVL, SEV QVO IN LOCO VIDEBITVR, PEDES TRIGINTA QVOQVO VERSVS ASSIGNET, QVO SER. SVLPICIVS INFERATVR, QVOD SEPVLCRVM IPSIVS, LIBERORVM, POSTERORVMQVE EIVS ESSET, VTI QVOD OPTIMO IVRE PVBLICE SEPVLCRVM DATVM ESSET.

Idem Philipp. x. circa finem. QVÆ CVM ITA SINT, QVOD C. PANSA COS. VERBA FECIT DE LITERIS, QVÆ A Q. CÆPIONE BRVTO PROCOS. ALLATÆ, ET IN HOC ORDINE RECITATÆ SVNT, DE EA RE ITA CENSEO. CVM Q. CÆPIONIS BRVTI PROCOS. OPERA, CONSILIO, INDVSTRIA, VIRTVTE, DIFFICILLIMO REIP. TEMPORE PROVINCIA MACEDONIA, ILLYRICVM, ET CVNCTA GRÆCIA ET LEGIONES, EXERCITVS, EQVITATVS IN CONSVLVM, SENATVS POPVLIQVE RO. POTESTATE SINT: IDQVE CÆPIONEM BRVTVM PROCOS. BENE, ET E REP. PRO SVA, MAIORVMQVE SVORVM DIGNITATE CONSVETVDINEQVE REIP. BENE GERENDÆ FECISSE: EAMQVE REM SENATVI, POPVLOQVE RO. GRATAM ESSE ET FORE. VTIQVE Q. CÆPIO BRVTVS PROCOS. PROVINCIAM MACEDONIAM, ILLYRICVM, CVNCTAMQVE GRÆCIAM TVEATVR, DEFENDAT, CVSTODIAT, INCOLVMEMQVE CONSERVET: EIQVE EXERCITVI, QVEM IPSE CONSTITVIT, COMPARAVIT, PRÆSIDIO PECVNIAMQVE AD REM MILITAREM, SI QVA OPVS SIT, QVÆ PVBLICA SIT, ET EXIGI POSSIT, VTATVR, EXIGAT: PECVNIASQVE, A QVIBVS VIDEATVR, AD REM MILITAREM MVTVAS SVMAT, IMPERET, FRVMENTVMQVE: OPERAMQVE DET, VT CVM SVIS COPIIS QVAM PROXIME ITALIAM SIT: CVMQVE EX LITERIS Q. CÆPIONIS BRVTI PROCOS. INTELLECTVM SIT Q. HORTENSII PROCOS. OPERA ET VIRTVTE VEHEMENTER REMP. ADIVTAM, OMNIAQVE EIVS CONSILIA CVM CONSILIIS Q. CÆPIONIS BRVTI PROCOS. CONIVNCTA FVISSE, EAMQVE REM MAGNO VSVI REIP. FVISSE, Q. HORTENSIVM PROCOS. RECTE ET ORDINE EXQVE REP. FECISSE, SENATVIQVE PLACERE, Q. HORTENSIVM PROCOS. CVM QVÆSTORIBVS, PROVE QVÆSTORIBVS ET LEGATIS SVIS PROVINCIAM MACEDONIAM OBTINERE, QVOAD EI EX S.C. SVCCESSVM SIT.

Idem Philipp. xi. *Sed vt ea vestra quoque auctoritate firmetur*, CENSEO: CVM P. DOLABELLA

LABELLA, QVIQVE EIVS CRVDELISSIMI ET TETERRIMI PACINORIS, MINISTRI, SOCII, ADIVTORES PVERVNT, HOSTES POPVLI RO. A SENATV IVDICATI SINT: CVMQVE SENATVS P. DOLABELLAM BELLO PERSEQVENDVM CENSVERIT: VT IS QVI OMNIA DEORVM, HOMINVMQVE IVRA NOVO, INAVDITO, INEXPIABILI SCELERE POLLVERIT, NEFARIOQVE PATRIÆ SE PARRICIDIO OBSTRINXERIT, POENAS DIIS HOMINIBVSQVE MERITAS DEITASQVE PERSOLVAT: SENATVI PLACERE C. CASSIVM PROCOS. PROVINCIAM SYRIAM OBTINERE, VTI QVI EAM OPTIMO IVRE PROVINCIAM OBTINVERIT, EVMQVE A Q. MARCIO CRISPO PROCOS. L. STATIO MVRCO PROCOS. A. ALIENO LEGATO EXERCITVS ACCIPERE, EOSQVE EI TRADERE: CVMQVE HIS COPIIS, ET SI QVAS PRÆTEREA PARAVERIT, BELLO P. DOLABELLAM TERRA MARIQVE PERSEQVI: EIVS BELLI GERENDI CAVSA, QVIBVS EI VIDEATVR, NAVEIS, NAVTAS, PECVNIAM, CETERAQVE OMNIA, QVÆ AD ID BELLVM GERENDVM PERTINEANT, VT IMPERANDI IN SYRIA, ASIA, BITHINIA, PONTO IVS POTESTATEMQVE HABEAT: VTQVE QVAMCVMQVE IN PROVINCIAM EIVS BELLI GERENDI CAVSA ADVENERIT, IBI MAIVS IMPERIVM C. CASSII PROCOS. SIT, QVAM EIVS ERIT, QVI EAM PROVINCIAM TVM OBTINEBIT, CVM C. CASSIVS PROCOS. IN EAM PROVINCIAM VENERIT: REGEM DEIOTARVM PATREM ET REGEM DEIOTARVM FILIVM, SI, VT MVLTIS BELLIS SÆPENVMERO IMPERIVM POPVLI RO. IVVERINT, ITEM C. CASSIVM PROCOS. COPIIS SVIS, OPIBVSQVE IVVISSENT, SENATVI POPVLOQVE RO. GRATVM ESSE FACTVROS: ITEMQVE SI CETERI REGES TETRARCHÆ, DYNASTÆQVE FECISSENT. S. P. Q. R. EORVM OFFICII NON IMMEMOREM FVTVRVM: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMEOVE, SI EIS VIDERETVR, REP. RECVPERATA, DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS, PRÆTORIIS, AD HVNC ORDINEM, PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERANT: INTEREA PROVINCIÆ AB IIS QVIBVS OBTINENTVR, OBTINEANTVR, QVOAD CVIQVE EX S.C. SVCCESSVM SIT.

Idem Philipp. XIII. circa finem: QVÆ CVM ITA SINT, DE MANDATIS LITERISQVE M. LEPIDI VIRI CLARISSIMI, SERVILIO ASSENTIOR: ET HOC AMPLIVS CENSEO, MAGNVM POMPEIVM CN. P. PRO PATRIS, MAIORVMQVE SVORVM ANIMO, STVDIOQVE IN REMP. SVAQVE PRISTINA VIRTVTE, INDVSTRIA, VOLVNTATE FECISSE, QVOD SVAM EORVMQVE, QVOS SECVM HABERET, OPERAM SENATVI POPVLOQVE RO. POLLICITVS ESSET: EAMQVE REM SENATVI POPVLOQVE RO. GRATAM ACCEPTAMQVE ESSE: EIQVE HONORI, DIGNITATIQVE EAM REM FORE. HOC VEL CONIVNGI CVM HOC S.C. LICET, VEL SEIVNGI POTEST, SEPARATIMQVE PERSCRIBI, VT PROPRIO S. C. POMPEIVS COLLAVDATVS ESSE VIDEATVR.

Idem Philipp. XIIII. DECERNO IGITVR EORVM TRIVM NOMINE L. DIERVM SVPPLICATIONES, QVAS VT HONORIFICENTISSIMIS VERBIS CONSEQVI POTERO, COMPLECTAR IPSA SENTENTIA: EST AVTEM FIDEI PIETATISQVE NOSTRÆ DECLARARE FORTISSIMIS MILITIBVS QVAM MEMORES SIMVS QVAMQVE GRATI. QVAMOBREM PROMISSA NOSTRA, ATQVE EA, QVÆ LEGIONIBVS BELLO CONFECTO TRIBVTVROS NOS SPOPONDIMVS, HODIERNO S.C. RENOVANDA CENSEO. Et ibidem: ATQVE ETIAM CENSEO P. C. QVÆ PRÆMIA MILITIBVS PROMISIMVS NOS REPVB. RECV-

PERATA TRIBVTVROS, EA VIVIS VICTORIBVSQVE CVMVLATE CVM TEMPVS VENERIT, PERSOLVENDA: QVI AVTEM EX IIS, QVIBVS ILLA PROMISSA SVNT, PRO PATRIA OCCIDERVNT; EORVM PARENTIBVS, LIBERIS, CONIVGIBVS, FRATRIBVS, EADEM TRIBVENDA CENSEO. SED VT ALIQVANDO SENTENTIA COMPLECTAR, ITA CENSEO. CVM C. PANSA COS. IMPERII INITIVM CVM HOSTIBVS CONFLIGENDI FECERIT, QVO PRÆLIO LEGIO MARTIA ADMIRABILI INCREDIBILIQVE VIRTVTE LIBERTATEM POPVLI RO. DEFENDERIT, QVOD IDEM LEGIONES TIRONVM FECERINT: IPSEQVE C. PANSA COS. IMP. CVM INTER MEDIA HOSTIVM TELA VERSARETVR, VVLNERA ACCEPERIT. CVMQVE A. HIRTIVS COS. IMP. PRÆLIO AVDITO ET COGNITO, FORTISSIMO, PRÆSTANTISSIMOQVE ANIMO EXERCITVM CASTRIS EDVXERIT, IMPETVMQVE IN M. ANTONIVM, EXERCITVMQVE HOSTIVM FECERIT, EIVSQVE COPIAS OCCIDIONE OCCIDERIT, SVO EXERCITV ITA INCOLVMI, VT NE VNVM QVIDEM MILITEM DESIDERAVERIT: CVMQVE C. CÆSAR PROPR. IMP. CONSILIO DILIGENTIAQVE SVA CASTRA FELICITER DEFENDERIT, COPIASQVE HOSTIVM, QVÆ AD CASTRA ACCESSERANT, PROFLIGARIT, OCCIDERIT: OB EAS RES SENATVM EXISTIMARE, ET IVDICARE, EORVM TRIVM IMPERATORVM VIRTVTE, IMPERIO, CONSILIO, GRAVITATE, CONSTANTIA, MAGNITVDINE ANIMI, FELICITATE, POPVLVM RO. FOEDISSIMA CRVDELISSIMAQVE SERVITVTE LIBERATVM. CVMQVE REMP. VRBEM TEMPLA DEORVM IMMORTALIVM, BONA, FORTVNASQVE OMNIVM, LIBEROSQVE CONSERVARINT DIMICATIONE ET PERICVLO VITÆ SVÆ: VTI OB EAS RES BENE, FORTITER, FELICITERQVE GESTAS, C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. IMPERATORES, ALTER AMBOVE, AVT SI ABERINT, M. CORNVTVS PRÆT. VRBANVS SVPPLICATIONES PER DIES L. AD OMNIA PVLVINARIA CONSTITVAT. CVMQVE VIRTVS LEGIONVM DIGNA CLARISSIMIS IMPERATORIBVS EXSTITERIT: SENATVM, QVÆ SIT ANTEA POLLICITVS LEGIONIBVS, EXERCITIBVSQVE NOSTRIS, EA SVMMO STVDIO REF. RECVPERATA PERSOLVTVRVM. CVMQVE LEGIO MARTIA PRINCEPS CVM HOSTIBVS CONFLIXERIT, ATQVE ITA CVM MAIORE HOSTIVM NVMERO CONTENDERIT, VT PLVRIMOS CÆDERENT, CAPERENT NONNVLLOS: CVMQVE SINE VLLA RETRACTATIONE PRO PATRIA VITAM PROFVDERINT, CVMQVE SIMILI VIRTVTE RELIQVARVM LEGIONVM MILITES PRO SALVTE ET LIBERTATE POPVLI RO. MORTEM OPPETIVERINT: SENATVI PLACERE, VT C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. IMPER. ALTER AMBOVE, SI IIS VIDEATVR, IIS QVI SANGVINEM PRO VITA, LIBERTATE, FORTVNISQVE POPVLI RO. PRO VRBE, TEMPLISQVE DEORVM IMMORTALIVM PROFVDISSENT, MONVMENTVM QVAM AMPLISSIMVM LOCANDVM, FACIENDVM CVRENT, QVÆSTORESQVE VRBANOS AD EAM REM PECVNIAM DARE, ATTRIBVERE, SOLVERE, IVBEANT, VT EXTET AD MEMORIAM POSTERITATIS SEMPITERNAM, AD SCELVS CRVDELISSIMORVM HOSTIVM, MILITVMQVE DIVINAM VIRTVTEM: VTQVE QVÆ PRÆMIA SENATVS MILITIBVS ANTE CONSTITVIT, EA SOLVANTVR, EORVM QVI HOC BELLO PRO PATRIA OCCIDERVNT, PARENTIBVS, LIBERIS, CONIVGIBVS, FRATRIBVS: IISQVE TRIBVANTVR; QVÆ MILITIBVS IPSIS TRIBVI OPORTERET, SI ILLI VIXISSENT, QVI MORTE

VICI-

VICERVNT. Directas etiam duas in Senatu à Cæsare & Catone dictas sententias Sallustius in bello Catilinar refert, quæ prolixiores sunt, quàm vt hic adscribi debeant: Earum itaque postremas dumtaxat clausulas subieci. Cæsar quidem hunc dicendi finem facit. PLACET IGITVR EOS DIMITTI ET AVGERI EXERCITVM CATILINÆ? MINIME: SED ITA CENSEO, PVBLICANDAS EORVM PECVNIAS, IPSOS IN VINCVLIS HABENDOS PER MVNICIPIA, QVÆ MAXVME OPIBVS VALENT: NEV QVIS DE HIS POSTEA AD SENATVM REFERAT, NEVE CVM POPVLO AGAT: QVI ALITER FECERIT, SENATVM EXISTIMARE EVM CONTRA REMP. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM. Quam sententiam Plutarchus in Cæsare ita expressit, Ὡς ὑπατικῶν μὲν ἀνδρας ἀξιόμαχα τῷ γένει λαμβάνοντας, τὴν δυνατὸν πάντων, εἰδὲ μήγε ἔτι μετὰ τῆς ἰσχάτης ἀνάγκης. Εἰ δὲ φρουροῖντο διδόντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς αν αὐτὸς εἵλητα Κικέρων, μέχρι οὗ κατα πολεμηθῶ Κατιλίνας, ὕστερον ἐπ εἰρήνη καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξει. Dio verò lib. XXXVII. Ὁ γὰρ Καῖσαρ, πάντων τῶν περὶ αὐτοῦ ψηφισαμένων ἀποθανεῖν σφᾶς, γνώμην ἔδωκε, ΔΗΣΑΙ ΤΕ ΑΥΤΟΥΣ, ΚΑΙ ΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ἄλλους ἄλλη κατατεθῆναι, τῶν ὑπατευκότων ἑστηκότας, ἕως τῷ μήτε περὶ ἀδείας ἔτι αὐτῶν γραμματοθῶσί ποτε· καὶ ἀναφανεῖσί τις, ΕΝ ΠΟΛΕΜΙΩΝ ΜΟΙΡΑ τὸν πολιτικὸν ἦς αὐ φύγοι ἔναγ. Suetonius in Iul. cap. XIIII. *Prætor*, ait, *crestus, detecta coniuratione Catilinæ, Senatúque vniuerso in socios facinoris vltimam statuente pœnam, solus municipatim diuidendos, custodiendósque publicatis bonis censuit.* Catonis verò de isdem coniuratis sententiæ ex venia apud Sallustium verba sunt hæc QVARE ITA EGO CENSEO, CVM NEFARIO CONSILIO SCELERATORVM CIVIVM RESPVB. IN MAXVMA PERICVLA VENERIT, HIQVE INDICIO T. VOLTVRII, ET LEGATORVM ALLOBROGVM CONVICTI, CONFESSIQVE SINT, CÆDEM, INCENDIA, ALIAQVE FOEDA ATQVE CRVDELIA PACINORA IN CIVES PATRIAMQVE PARAVISSE, DE CONFESSIS, SICVTI DE MANIFESTIS RERVM CAPITALIVM, MORE MAIORVM SVPPLICIVM SVMENDVM. Liuius lib. XXVI. M Attilium Regulum sententiam interrogatum de Campanis, ita loquutum tradit. IN CONSILIO ARBITROR, ME FVISSE CONSVLIBVS CAPVA CAPTA, CVM QVÆRERETVR, ECQVIS CAMPANORVM DE REPVB. NOSTRA BENE MERITVS ESSET, DVAS MVLIERES COMPERTVM EST, VESTIAM OPPIAM ATTELANAM CAPVÆ HABITANTEM, ET FAVCVLAM CLVVIAM, QVÆ QVONDAM QVÆSTVM CORPORE FECISSET: ILLAM QVOTIDIE SACRIFICASSE PRO SALVTE ET VICTORIA POPVLI RO. HANC CAPTIVIS EGENTIBVS ALIMENTA CLAM SVPPEDITASSE: CETERORVM OMNIVM CAMPANORVM EVNDEM ERGA NOS ANIMVM, QVEM CARTHAGINIENSIVM FVISSE, SECVRIQVE PERCVSSOS A Q. PVLVIO FVISSE, MAGIS QVORVM DIGNITAS INTER ALIOS, QVAM QVORVM CVLPA EMINEBAT. PER SENATVM AGI DE CAMPANIS, QVI CIVES RO. SVNT, INIVSSV POPVLI NON VIDEO POSSE. IDQVE ET APVD MAIORES NOSTROS IN SVTRIANIS PACTVM EST, CVM DEFECISSENT, VT M. ANTISTIVS TRIBVNVS PLEBIS PRIVS ROGATIONEM FERRET, SCIRETQVE PLEBS, VTI SENATVI DE SVTRIANIS SENTENTIÆ DICENDÆ IVS ESSET. ITAQVE CENSEO CVM TRIBVNIS PLEBIS AGENDVM ESSE, VT EORVM VNVS, PLVRESVE ROGATIONEM FERANT AD PLEBEM, QVA NOBIS STATVENDI DE CAMPANIS IVS FIAT. Tenere etiam me non possum quin hic quoque apponam eam cuius iam ante bonam partem adduxi, Cornelij Maluginensis sententiam, quæ à Liuio lib. III. obliquis verbis ita concipitur. SIBI PLACERE DE EO, QVOD VALERIVS, HORATIVSQVE ANTE IDVS MAIAS DECEMVIROS ABISSE MAGISTRATV INSIMVLENT, BELLIS QVÆ IMMINEANT PERFECTIS, REBVS IN TRANQVIL-

LVM REDACTA, SENATV DISCEPTANTE AGI: ET IAM NVNC ITA SEPARARE APP. CLAVDIVM, VT COMITIORVM, QVÆ DECEMVIRIS CREANDIS DECEMVIR IPSE HABVERIT, SCIAT SIBI RATIONEM REDDENDAM ESSE, VTRVM IN VNVM ANNVM CREATI SINT, AN DONEC LEGES, QVÆ DEESSENT, PERFERRENTVR. IN PRÆSENTIA, OMNIA PRÆTER BELLVM OMITTI PLACERE. CVIVS SI FALSO FAMAM VVLGATAM, VARIAQVE NON NVNTIOS SOLVM, SED TVSCVLANORVM ETIAM LEGATOS ATTVLISSE PVTENT, SPECVLATORES MITTENDOS CENSERE, QVI CERTIVS EXPLORATA REFERANT. SIN FIDES ET NVNTIIS ET LEGATIS HABEATVR, DELECTVM PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI: DECEMVIROS QVOCVIQVE EORVM VIDEATVR, EXERCITVS DVCERE: NEC REM ALIAM PRÆVERTI. Ea verò, illa ipsa sententia est quã ex L. Corneliji ore missã memorat Dionys. Halicarnass. lib. xi. Idẽ Liuius lib. x. Appium Claudium Prætorem hæc de bello Hetrusco, absente Fabio Consule, censuisse scribit: NON SVFFECTVRVM DVCEM VNVM, NEC EXERCITVM VNVM ADVERSVS QVATVOR POPVLOS PERICVLOSVM ESSE, SIVE IVNCTI VNVM PREMANT, SIVE ID DIVERSI GERANT BELLVM, NE AD OMNIA SIMVL OBIRE VNVS NON POSSIT. DVAS SE IBI LEGIONES ROMANAS RELIQVISSE, ET MINVS QVINQVE MILLIA PEDITVM, EQVITVMQVE CVM FABIO VENISSE: SIBI PLACERE P. DECIVM CONSVLIM PRIMO QVOQVE TEMPORE IN HETRVRIAM AD COLLEGAM PROFICISCI: L. VOLVMNIO SAMNIVM PROVINCIAM DARI. SI CONSVL MALIT IN SVAM PROVINCIAM IRE, VOLVMNIVM IN HETRVRIAM AD CONSVLEM CVM EXERCITV IVSTO CONSVLARI PROFICISCI. Publium verò Decium censuisse, VT OMNIA INTEGRA AC LIBERA Q. FABIO SERVARENTVR: DONEC VEL IPSE, SI PER COMMODVM REIP. POSSET, ROMAM VENISSET, VEL ALIQVEM EX LEGATIS MISISSET, A QVO DISCERET SENATVS, QVANTVM IN HETRVRIA BELLI ESSET, QVANTISQVE ADMINISTRANDVM COPIIS, ET QVOT PER DVCES ESSET. Præterea ex eiusdem lib. xxix. elegantes obliquarum duarum sententiarum in Senatu à Q. Fabio, & Metello dictarum, Formulas descripsi. Nam cùm legati Locrensium in Senatum introducti de Q. Pleminij, qui Pub. Scipionis legatus erat, iniuriis querentes auditi essent, iussis illis curia excedere, Q. Fabium sententiæ loco hæc dixisse refert: PLEMINIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE, ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE: AC SI VERA FORENT QVÆ LOCRENSES QVERERENTVR, IN CARCERE NECARI, BONAQVE EIVS PVBLICARI. P. SCIPIONEM, QVOD DE PROVINCIA DECESSERIT INIVSSV SENATVS, REVOCARI: AGIQVE CVM TRIBVNIS PLEBIS, VT DE IMPERIO EIVS ABROGANDO FERRENT AD POPVLVM. LOCRENSIBVS CORAM SENATVM RESPONDERE, QVAS INIVRIAS SIBI FACTAS QVERERENTVR, NEQVE SENATVM NEQVE POPVLVM ROMANVM FACTAS VELLE: VIROS BONOS SOCIOSQVE ET AMICOS EOS APPELLARI: LIBEROS, CONIVGES, QVÆQVE ALIA EREPTA ESSENT, RESTITVI. PECVNIAM QVANTA EX THESAVRIS PROSERPINÆ SVBLATA ESSET, CONQVIRI, DVPLAMQVE PECVNIAM IN THESAVRIS REPONI, ET SACRVM PIACVLARE FIERI: ITA VT PRIVS AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR, QVOD SACRI THESAVRI MOTI, APERTI, VIOLATIQVE ESSENT, QVÆ PIACVLA, QVIBVS DIIS, QVIBVS HOSTIIS FIERI PLACERET: MILITES, QVI LOCRIS ESSENT, OMNES IN SICILIAM TRANSPORTARI. QVATVOR COHORTES SOCIORVM LATINI NOMINIS IN PRÆSIDIVM LOCROS ADDVCI. Vicisse tamen

men Q. Metelli sententiam ibidem scribit, qui de ceteris Fabio Maximo assensus, de Scipionis caussa dissensit, & post causas redditas cur contrà sentiret, dixit, SIBI PLACERE M. POMPONIVM PRÆTOREM, CVI SICILIA PROVINCIA SORTE EVENISSET, TRIDVO PROXIMO IN PROVINCIAM PROFICISCI: CONSVLES DECEM LEGATOS, QVOS IIS VIDERETVR EX SENATV LEGERE, QVOS CVM PRÆTORE MITTERENT, ET DVOS TRIBVNOS PLEBIS, ATQVE ÆDILEM. CVM EO CONSILIO PRÆTOREM COGNOSCERE, SI EA QVÆ LOCRENSES FACTA QVERERENTVR, IVSSV AVT VOLVNTATE P. SCIPIONIS FACTA ESSENT, VT EVM DE PROVINCIA DECEDERE IVBERENT: SI P. SCIPIO IAM IN AFRICAM TRAIECISSET, TRIBVNI PLEBIS ATQVE ÆDILIS, CVM DVOBVS LEGATIS, QVOS MAXIME PRÆTOR IDONEOS CENSVISSET, IN AFRICAM PROFICISCERENTVR: TRIBVNI ATQVE ÆDILIS, QVI REDVCERENT INDE SCIPIONEM: LEGATI, QVI EXERCITVI PRÆESSENT, DONEC NOVVS IMPERATOR AD EVM EXERCITVM VENISSET. SIN M. POMPONIVS ET LEGATI DECEM COMPERISSENT, NEQVE IVSSV NEQVE VOLVNTATE P. SCIPIONIS EA FACTA ESSE, VT IN EXERCITV SCIPIO MANERET, BELLVMQVE VT PROPOSVISSET, GERERET. Ponitur & lib. xxviii. Liuij, eiusdem Q. Fabij in Senatu dicta sententia, quam propter prolixitatem, & quod concioni sit quàm Senatoriæ sententiæ similior, nec vlla sollemnia vel obseruatione digna verba contineat, transcribendã non censui. Illas cõtrà sententias, quas de pace à Carthaginiensibus petita dictas idem auctor lib. xxx. memorat, silentio prætermittere, fas non esset. Nã cum absentibus Coss. Prætore vrbano Senatũ habente, legati Carthaginiensium ab Senatu petiissent, vti in ea pace quæ postremo cum Consule Luctatio facta esset, manere liceret, illis è curia submotis, inter ceteros M. Liuium de ea re sententiam rogatum, censuisse ait, CN. SERVILIVM COS. QVI PROPIOR ESSET ACCERSENDVM, VT CORAM EO DE PACE AGERETVR. CVM DE RE MAIORE, QVAM QVANTA ESSET, CONSVLTATIO INCIDERE NON POSSET, NON VIDERI SIBI ABSENTE CONSVLVM ALTERO, AMBOBVSVE, EAM REM AGI, SATIS EX DIGNITATE POPVLI RO. ESSE: Quintum verò Metellum, qui triennio antè Consul, Dictatórque fuerat, ita censuisse: CVM P. SCIPIO CÆDENDO EXERCITVS, AGROS POPVLANDO, IN EAM NECESSITATEM COMPVLISSET HOSTES, VT SVPPLICES PACEM PETERENT: ET NEMO OMNIVM VERIVS EXISTIMARE POSSET, QVA MENTE EA PAX PETERETVR, QVAM IS QVI ANTE PORTAS CARTHAGINIS BELLVM GERERET: NVLLIVS ALTERIVS CONSILIO, QVAM SCIPIONIS ACCIPIENDAM, AENVENDAMQVE PACEM ESSE: At M. Valerius Lævinus, qui bis Consul fuerat, SPECVLATORES, DIXIT, NON LEGATOS VENISSE: IVBENDOSQVE EOS ITALIA EXCEDERE, ET CVSTODES CVM IIS VSQVE AD NAVES MITTENDOS: SCIPIONIQVE SCRIBENDVM, NE BELLVM REMITTERET. Lælius, Fuluiúsque adiecerunt: , ET SCIPIONEM IN EO POSITAM HABVISSE SPEM PACIS, SI ANNIBAL ET MAGO EX ITALIA NON REVOCARENTVR: CETERVM OMNIA SIMVLATVROS CARTHAGINIENSES, DVCES EOS, EXERCITVSQVE EXPECTANTES: DEINDE QVAMVIS RECENTIVM FOEDERVM, ET DEORVM OMNIVM OBLITOS, BELLVM GESTVROS. Eò magis in Lævini sententiam discessum, atque pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Aliam etiam Q. Fabij Max. sententiam tacitus prætereire non possum, quæ ab eodem Liuio lib. xxiiii. refertur. Nam cùm de Senatu legendo & supplendo ageretur, & Sp. Caruilius ob paucitatem ciuium, ex quibus in patres legerẽtur, pro magna re se suadere dixisset, vt ex populis Latinorum binis Senatoribus ciuitas daretur: Q. Fabius

Maximus censuit : NVMQVAM REI VLLIVS ALIENIORE TEMPORE MENTIONEM IN SENATV FACTAM, QVAM INTER TAM SVSPENSOS SOCIORVM ANIMOS, INCERTAMQVE FIDEM, ID TACTVM, QVOD INSVPER SOLICITARET EOS. EAM VNIVS HOMINIS TEMERARIAM VOCEM SILENTIO OMNIVM EXTINGVENDAM ESSE: ET SI QVID VNQVAM ARCANI SANCTIVE AD SILENDVM IN CVRIA FVERIT, ID OMNIVM MAXIME TEGENDVM, OCCVLENDVM, OBLIVISCENDVM, PRO NON DICTO HABENDVM ESSE. *Ita eius rei oppressa mentio est*. Seneca in Ἀποκολοκυντώσει tres ponit sententias in concilio Deorum dictas, quas ille ad earum quæ in Senatu dicebantur, similitudinem effingit. Vna est Iani, qui ita perorat. ITAQVE, NE VIDEAR IN PERSONAM NON IN REM SENTENTIAM DICERE, CENSEO, NE QVIS POST HVNC DIEM DEVS FIAT, EX HIS QVI ΑΡΟΥΡΗΣ ΚΑΡΠΟΝ ΕΔΟΥΣΙΝ, AVT EX HIS, QVOS ALIT ΖΕΙΔΩΡΟΣ ΑΡΟΥΡΑ. QVI CONTRA HOC S. C. DEVS FACTVS, DICTVS, PICTVSVE ERIT, EVM DEDI LARVIS, ET PROXIMO MVNERE INTER NOVOS AVCTORATOS, FERVLIS VAPVLARE PLACET. Altera est Herculis, quem in hæc verba censentem facit: CVM D. CLAVDIVS DIVVM AVGVSTVM SANGVINE CONTINGAT, NEC MINVS DIVAM AVGVSTAM AVIAM SVAM, QVAM IPSE DEAM ESSE IVSSIT, LONGEQVE OMNES MORTALES SAPIENTIA ANTECELLAT, SITQVE E REPVB. ESSE ALIQVEM, QVI CVM ROMVLO POSSIT PERVENTIA RAPA VORARE, CENSEO, VT D. CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS FIAT, ITA VTI ANTE EVM QVIS OPTIMO IVRE FACTVS SIT: EAMQVE REM AD ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ OVIDII ADIICIENDAM. Postrema est Augusti, cuius solam conclusionem adscribam, propterea quod reliqua nihil ad Formulas. Sic igitur finisse sententiam dicitur: EGO PRO SENTENTIA MEA HOC CENSEO: *atque ita ex tabella recitauit*. QVANDOQVIDEM DIVVS CLAVDIVS OCCIDIT CONSOCERVM SVVM, APPIVM SYLLANVM, GENEROS DVOS, POMPEIVM MAGNVM ANTONIÆ EX PETINA, L. SYLLANVM OCTAVIÆ EX MESSALINA, SOCERVM PILIÆ SVÆ CRASSVM FRVGI, HOMINEM TAM SIMILEM SIBI, QVAM OVO OVVM, SCRIBONIAM SOCRVM PILIÆ SVÆ, MESSALINAM VXOREM SVAM, ET CETEROS QVORVM NVMERVS INVENIRI NON POTVIT: PLACET MIHI IN EVM SEVERE ANIMADVERTI, NEC ILLI RERVM SVDICANDARVM VACATIONEM DARI, EVMQVE QVAMPRIMVM EXPORTARI, ET CÆLO INTRA DIES XXX. EXCEDERE, OLYMPO INTRA DIEM TERTIVM. Extant verò sententiæ integræ Senatorum apud Iulium Capitolinum in Maximinis, & apud Vopiscum in Aureliano, & in Tacito, & in Probo, ad quos, digitum ad fontes intendisse contentus, lectorem reiicio. At sententiarum quæ in vetustioribus auctoribus inueniuntur, particulas quasdam persequar. Cic. Philipp. XI. Q. Fufij Caleni sententiam referens: DIXIT, ait, HOSTEM DOLABELLAM: BONA CENSVIT PVBLICE POSSIDENDA: SI QVIS EORVM QVI POST SE ROCATI ESSENT, GRAVIOREM SENTENTIAM DIXISSET, IN EAM SE ITVRVM. Idē Epist. II. lib. IIII. ad Attic. *Cùm sententiæ grauissimæ dicerentur*, SENATVI PLACERE, MIHI DOMVM RESTITVI, PORTICVM CATVLI LOCARI, AVCTORITATEM ORDINIS AB OMNIBVS MAGISTRATIBVS DEFENDI: SI QVÆ VIS ESSET FACTA, SENATVM EXISTIMATVRVM EIVS OPERA PACTVM ESSE, QVI SENATVSCONSVLTO INTERCESSISSET. Plinius Epist. XI. lib. II. de Marij & Martiani, qui repetundarum postulati fuerant, iudicio, *Cornutus*, ait, *Tertullus Consul designatus censuit*, SEPTINGENTA MILLIA QVÆ ACCEPERAT MARIVS, ÆRARIO INFERENDA, MARIO VRBE ITALIAQVE INTERDICENDVM, MARTIANO HOC AMPLIVS AFRICA-

In fine

In fine sententiæ adiecit, QVOD EGO ET TACITVS INIVNCTA ADVOCATIONE DILIGENTER FORTITERQVE FVNCTI ESSEMVS, ARBITRARI SENATVM, ITA NOS FECISSE; VT DIGNVM MANDATIS PARTIBVS FVERIT. *Assenserunt Consules designati, omnes etiam Consulares vsque ad Pompeium collegam: Ille &* SEPTINGENTA MILLIA, QVÆ ACCEPERAT MARIVS ÆRARIO INFERENDA, ET MARTIANVM IN QVINQVENNIVM RELEGANDVM; MARIVM REPETVNDARVM POENÆ, QVAM IAM PASSVS ESSET, CENSVIT RELINQVENDVM. Idem Epist. XIIII. lib. v. de Nominati iudicio: *Absolutus est sententia designati Consulis Afranij Dextri, cuius hæc summa,* MELIVS QVIDEM NOMINATVM ESSE FACTVRVM, SI CAVSAM VEICETINORVM EODEM ANIMO, QVO SVSCEPERAT, PERTVLISSET: QVIA TAMEN IN HOC GENVS CVLPÆ NON FRAVDE INCIDISSET, NIHILQVE DIGNVM ANIMADVERSIONE ADMISISSE CONVINCERETVR, LIBERANDVM, ITA VT VEICETINIS, QVOD ACCEPERAT, REDDERET. *Assenserunt omnes præter Flauium Aprum: Is* INTERDICENDVM EI ADVOCATIONIBVS IN QVINQVENNIVM CENSVIT *i & quamuis neminem auctoritate traxisset, constanter in sententia mansit: quinetiam Dextrum, qui primus diuersum censuerat prolata lege de Senatu habendo, iurare coegit* E REPVB. ESSE, QVOD CENSVISSET, *cui quamquam legitimæ postulationi à quibusdam reclamatum est, exprobrare enim censenti ambitionem videbatur. Sed priusquam sententiæ dicerentur, Nigrinus Tribunus pleb. recitauit libellum differtum & grauem, quo questus est venire aduocationes, venire etiam preuaricationes: in lites coiri, & gloriæ loco poni, ex spoliis ciuium magnos & statos reditus: Recitauit capita legum, admonuit Senatusconsulta: in fine dixit*; PETENDVM AB OPTIMO PRINCIPE, VT QVIA LEGES, QVIA SENATVSCONSVLTA CONTEMNERENTVR, IPSE TANTIS VITIIS MEDERETVR.

Extant & aliquot clausulæ sententiarum in Senatu dictarum apud Ciceronem pro Sextio, Dionysium Halicarnass. lib. xi. Cornel. Tacit. lib. i. iii. xiiii. & xv. & Lampridiũ in Commodo.

Enimuerò qui alterius sententiam sequebantur, idémque cum eo censebant, vnico verbo, ASSENTIRI se illi dicebant. Cicero Epist. iii. lib. vii. CN. POMPEIO ASSENTIOR. Et Epist. vii. eiusdem lib. ASSENTIOR CN. POMPEIO. Idem Philipp. vii. ad Consulem, QVIBVS DE REBVS REFERS, P. SERVILIO ASSENTIOR. Et Philippi xi. NON ASSENTIOR SOLVM, *sed & etiam gratias ago Q. Fusio.* Et hoc erat, VERBO ASSENTIRI. Erat namque alia muti assensus species, cùm pedibus in sententiam ibatur. Sallustius in bello Catilin. *Postquam Cæsar dicendi finem fecit, ceteri* VERBO, *alius alij, variè* ASSENTIEBANTVR. Liuius lib. iii. Multique ex Consularibus VERBO ASSENSI sunt. Idem lib. xxvii. de M. Liuio: *L. Veturius, & Licinius Censores eum tondere & squallorem deponere, & in Senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt, sed tum quoque aut* VERBO ASSENTIEBATVR, *aut* PEDIBVS IN SENTENTIAM IBAT, *donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cùm de fama eius ageretur, stantem coegit in Senatu sententiã dicere.* Vopiscus in Aureliano: *Deinde aliis manum porrigentibus, aliis* PEDIBVS IN SENTENTIAM EVNTIBVS; *pleriſque* VERBO CONSENTIENTIBVS, *conditum est S. C.* Et vt hoc quoque ex abundanti adiungam, quemadmodum sententiam dicturi consurgebant; (stantes enim sententiam dixisse constat) ita qui assentiebantur sedentes, se idem censere, declarabant. Hanc ego coniecturam capio ex his Ciceronis ad Metellum lib. v. Famil. verbis: *Nulla est à me vnquam sententia dicta in fratrem tuum: quotiescunque est actum,* SEDENS ASSENSI *iis qui mihi semper lenissimè sentire visi sunt.*

Qui verò non omnino assentiebatur sententiis iam antè dictis, sed aliquid præterea addendum censebat, dicere solebat, HOC AMPLIVS CENSEO. Seneca lib. singulari de vita beata ad Gallionem. *Fortasse & post omnes citatus nihil improbabo ex his quæ priores decreuerunt, & dicam,* HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero Philipp. XIII:

circa finem: QVÆ CVM ITA SINT, ait, DE MANDATIS LITERISQVE M. LEPIDI V. C. SERVILIO ASSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Idem Epist. ad Brutum. *Cùm de iis qui hostes iudicati sunt bello persequendis, sententiæ dicerentur, dixit Seruilius etiam de Ventidio, & vt Cassius persequeretur Dolabellam. Cui cùm essem assensus*, DECREVI HOC AMPLIVS, VT TV, SI ARBITRARERE VTILE FORE, EQVE REPVB. ESSE, PERSEQVERERE DOLABELLAM BELLO. Dionysius Halicarnass. lib. XIII. Μετὰ τοῦτον ἀναστὰς ἕτερος, εἶπεν, Ἐμοὶ δὲ, ὦ βουλὴ, ΔΟΚΕΙ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΤΙ ΠΡΟΣΘΗΝΑΙ ΤΗ ΓΝΩΜΗ.

QVOTIES autem sententia sua duas plurésve res quis complectebatur, eæ si non omnes probarentur, postulabatur, VT DIVIDERETVR, id est vt de singulis rebus referretur. Non erat autem longa oratione vtendum ei, qui hoc postulabat, ac ne consurgendum quidem. Multi enim sedentes hoc vnum verbum pronuntiabant, DIVIDE: quo audito liberum erat ei qui faciebat orationem, diuidere, prout Asconius in Milonianæ commentariis tradit, in qua DIVISÆ SENTENTIÆ fit mentio. Seneca Epist. XXI. lib. III. *Quod in Senatu fieri solet faciendum esse in philosophia quoque existimo. Cùm censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum* DIVIDERE SENTENTIAM, *& sequor.* Idem lib. de beata vita ad Gallionem. *Est & mihi censendi vis. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo* SENTENTIAM DIVIDERE. Huius motis, exemplum præbet Cicero Epist. II. lib. I. Familiar. in qua sententias de rege Alexandrino reducendo in Senatu dictas narrans, postulatum fuisse ait, vt Bibuli SENTENTIA DIVIDERETVR, qui censuerat, vt tres legati regem reducerent. Quorum verborum vt planior sensus fiat, sciendum est Sibyllinos libros monuisse, vt sine exercitu, sine multitudine, rex Ptolemæus reduceretur. Quod Bibulus quidem ita fieri debere censebat, sed placebat ei per tres legatos cum reduci: cuius sententia quia duas res complectebatur, diuisa fuit. Nam quod ad religionem attinebat, quæ librorũ Sibyllinorum monitu obiecta erat, Bibulo omnes assenserunt, de tribus verò legatis, in alia omnia frequentes ierunt. Quidam enim à Lentulo Spinthere, qui tum Ciliciam pro Consule obtinebat sine exercitu, alij à Pompeio cum duobus lictoribus reduci debere censuerunt, quemadmodum Dio lib. XXXIX. testatur. Et quod illic Cicero ait (*quatenus de religione dicebat*) sic vt interpretati sumus, accipiendum esse ex Epistol. I. & IIII. & VII. eiusdem lib. I. Familiar. patet. Item ex eo quod Epistol. II. lib. II. ad Q. Fratr. ait, *De rege Alexandrino factum est S.C.* CVM MVLTITVDINE REDVCI, REIP. PERICVLOSVM VIDERI. *Reliqua cùm esset in Senatu contentio, Lentulúsne an Pompeius reduceret, obtinere causam videbatur Lentulus.* Quam quidem epistolam quisquis cum epistolis ad Lentulum contulerit, quibus mirificè in hoc argumento consentit, facilius totam de regis Alexandrini reductione contentionem assequetur. Nos certè hæc obiter inter fatos esse non piget, quibus obscurus Ciceronis locus illustratur. Est & aliud huius sententiarum diuisionis, exemplum apud Plinium lib. VIII. Epist. ad Aristonem, in qua scribit eum qui libertos relegandos, seruos supplicio afficiendos censuisset, coactum fuisse DIVIDERE SENTENTIAM, quia res duas comprehendebat.

Iam verò si quis ex Senatoribus impedimento volebat esse, quo minus Senatusconsultum fieret, postulare poterat, vt SINGVLI CONSVLERENTVR, aut si tot non essent Senatores quot numero licebat perscribi Senatusconsultum, dicere licebat Consuli, NVMERA SENATVM, quemadmodum Fest. Pomp. scribit his verbis: NVMERA SENATVM, *ait quiuis Senator Consuli, cùm impedimento esse vult, quo minus faciat Senatusconsultum, postulátque* VT AVT RES QVÆ REFERVNTVR, DIVIDANTVR, AVT SINGVLI CONSVLANTVR, *aut si tot non sint Senatores, quo numero liceat perscribi* (sic enim emendo) *Senatusconsultum.* Cælius in Epistol. ad Cicer. lib. VIII. Famil. *Renuntiatum erat nobis Hirtiũ diutius dicturum: præcidimus eũ: nõ modò nõ fecit, sed cùm de hostibus ageretur, & posset rem impedire, si,* VT NVMERARETVR, *postularet, tacuit.* Et ita Dionys. Halicarnass. lib. XI. diuersis dictis sententiis Lucium Cornelium ab Ap-

pio

pio Decemuiro postulasse scribit ; ΔΙΑΡΙΘΜΕΙΝ ΤΑΣ ΓΝΩΜΑΣ. Hinc Plinius in Panegyrico, *Consulti omnes atque* DINVMERATI SVMVS, *uicitque sententia non prima sed melior.* Et huc fortè, nihil enim temerè affirmo, pertinet quod Cicero Epist. v. lib. v. ad Attic. ait, *Hactenus ne quid ad Senatum,* CONSVLÈ AVT NVMERA.

Dicebantur autem tum sententiæ PRONVNTIARI cùm in ea uariarent sententiarum Consul earum auctores & principes edebat. Cic. Epist. XII. lib. x. *Magna mihi fuit prorsus dignitate contentio cum Seruilio, qui cum gratia effecisset ut sua sententia prima* PRONVNTIARETVR. Et mox, *Meaque sententia, quæ secunda* PRONVNTIATA *erat, cũ frequens assentiretur Senatus.* Idem Epist. II. lib. I. *Itaque cùm sententia prima Bibuli* PRONVNTIATA *esset, ut tres legati regem reducerent: Secunda Horiensij, ut sine exercitu reduceres: Tertia Volcatij, ut Pompeius reduceret.* Cæsar lib. I. de bello ciuili: *Lentulus* (is Consulatum gerebat) *Calidij sententiam* PRONVNTIATVRVM *se omnino negauit.*

Sollemnibus porrò & lege præscriptis uerbis Discessiones imperatas, & in contrarias partes uocatos eos qui sententiis dissidebant, iussósque in hanc & illam partem discedere, Plinius tradit Epist. XIIII. lib. VIII. in hunc modum: *Quid lex, non apertè docet dirimi debere sententiam occidentis, & relegantis, cùm ita discessionẽ fieri iubet?* QVI HÆC SENTITIS, IN HANC PARTEM: QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM PARTEM ITE QVA SENTITIS. *Examina singula uerba & expende,* QVI HÆC CENSETIS, *hoc est qui relegandos putatis,* IN HANC PARTEM, *id est in eam, in qua sedet, qui censuit relegandos. Ex quo manifestum est, non posse in eadem parte remanere eos qui interficiẽdos arbitrantur.* QVI ALIA OMNIA, *animaduertis, ut non contenta lex dicere,* ALIA, *addiderit* OMNIA. *Num ergo dubium est, alia omnia sentire eos qui occidunt, quàm qui relegant?* IN ILLAM PARTEM ITE, QVA SENTITIS. *Nonne uidetur ipsa lex eos, qui dissentiunt, in contrariam partem uocare, cogere, impellere: num consulere etiam ubi quisque remanere, quo transgredi debeat, non tantùm sollemnibus uerbis, sed manu gestúque demonstrat?* Fest. Põp. sub litera Q. hanc formulam ita conceptam fuisse scribit, QVI HOC CENSETIS ILLVC TRANSITE, QVI ALIA OMNIA IN HANC PARTEM: additq;, *His uerbis præit, ominis uidelicet causa, ne dicat,* QVI NON CENSETIS. Cuius formulæ uerba usurpans Cicero Epist. XII. lib. x. de Seruilio, *Frequens,* ait, *cum Senatus reliquit, &* IN ALIA OMNIA TRANSIIT. Idem Epist. II. lib. I. ad Lentul. *Quatenus de religione dicebat, cui quidem rei obsisti non poterat, Bibulo assensum est: de tribus legatis* FREQVENTES IERVNT IN ALIA OMNIA. Hirtius seu Oppius lib. VIII. Commẽtar. de bello Gall. *Sententiisque dictis discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatẽ ex Cæsaris inuidia quærebat,* SENATVS FREQVENS IN ALIA OMNIA TRANSIIT. Hunc discessionum morem expressit Dio lib. XII. cùm ait. Διαψηφισαμένων δὲ ὅτι τούτοις ὑπῆρχε ἄνδρα (μὴ γὰρ δι' ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἢ φοβόν τινα ἀλλ' ἐκ τοῦ δικαίου τὰ σφίσιν ἀποφαινονται) ἀλλ' ΕΠΙ ΤΑΔΕ, ΚΑΙ ΕΠ' ΕΚΕΙΝΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΕΙ γινόμεν. Vt & Plutarch. in Pompeio, his uerbis, Τῶν Μαρκέλλῳ ὑπάτου λοιπὸν ἀποκαλούντων τὸν Καίσαρα, καὶ ψηφιζεσθαι πολέμιον κελεύοντος, εἰ μὴ καταθήσεται τὰ ὅπλα, Κγείων ὅμως ἴσχυσε μετὰ Αντωνίου γράψαι Πείσωνος ἐξελέγξαι τὴν Σίγκλητον. ἐκέλευσε γὰρ ΜΕΤΑΣΤΗΝΑΙ, τὸν Καίσαρα μόνον τὰ ὅπλα καταθέσθαι κελεύσαντας, Πομπήιον δὲ ἄρχειν· Καὶ μετέστησαν οἱ πλείους. αἰσθόμενος δὲ ΜΕΤΑΣΤΗΝΑΙ κελεύσαντος, ὅσοις ἀμφοτέρους ἀρέσκει τὰ ὅπλα καταθέσθαι τὸν μηδέτερον ἄρχειν, Πομπηίῳ μὲν εἴκοσι καὶ δυὸ μόνοι, Κγείωνι δὲ πάντες οἱ λοιποὶ προσέθεντο. Atque ita dicebatur DISCESSIO FIERI IN SENTENTIAS, ut Cicero loquitur Epist. XXI. lib. XII. ad Attic. Epist. III. lib. I. Familiar. VI. in Verrem, & pro Sextio, & Philipp. VI. Tacit. lib. III. *In hanc sententiã* FACTA DISCESSIO. Plin. Epist. XI. lib. II. Sed cùm fieret DISCESSIO, *qui sellis Consulum astiterant,* IN CORNVTI SENTENTIAM IRE COEPERVNT. *Tum illi qui se Collegæ adnumerari patiebantur, in diuersum transierunt: Collega cum paucis relictus.* Sucron. in Tiberio cap. XXXI. *Cùm* S. C. PER DISCESSIONEM *fortè* FIERET, TRANSEVNTEM EVM IN ALTERAM PARTEM, *in qua pauciores erant, secutus est nemo.* Agell. lib. XIIII. cap. VII. *Senatúsque Consultum fieri duobus modis: aut per* DISCESSIONEM, *si consentiretur: aut si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas.* Et quidem cùm Senatus consultũ PER

DISCESSIONEM fiebat, vniuersos Senatores pedibus in sententiam iisse, eóque modo sententiam tulisse idem Agell. lib. III. cap. XVIII. monet. Vnde manarunt hæc loquēdi genera, IN SENTENTIAM DISCEDERE, & IRE IN SENTENTIAM, quæ Liuius lib. III. & XXVIII. & aliàs sæpe vsurpat. ET PEDIBVS IRE IN SENTENTIAM; vt idem Liuius lib. XXII. & XXVII. Sallust. in bello Catilinar. Seneca in ἀποκολοκυντώσει, Vopisc. in Aurelia. cum Cicerone Epist. VII. lib. I. ad Attic. loquuntur.

Discessione verò facta, dinumeratisq; sententiis, credibile est Consulem eam sententiam in quam plures pedibus ierant, pronuntiasse his verbis, HÆC PARS MAIOR VIDETVR. Qua de re auctorem, vt penes eum fides sit; laudo Senecam, qui in lib. de Beata vita ad Gallionem ita scribit. *Cùm de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas*, HÆC PARS MAIOR VIDETVR. Apud Dionysium verò Halicarnass. lib. XI. cum sententiis variaretur, consultis omnibus ac dinumeratis Senatoribus, Cornelij sententiam cui maior pars accessisset, vincere Appius Decemuir Senatum habens elegantet ita pronuntiat. Τριῶν δὲ ἀποδειξαμένων γνώμας διαφόρους, Κλαυδίου τε καὶ Κορνηλίου καὶ Οὐαλερίου τελευταίου, διέγνωτο τὰς περὶ αὐτῶν ὑμεῖς οἱ λοιποί, καὶ περὶ ὧν ἕκαστος ἀπεφήνατο πάντων ἀκουόντων, ἢ προσετίθετο γνώμῃ. ἁπάντων δὴ γεγονότων κατὰ νόμους, ἐπειδὰν τοῖς πλείοσιν ὑμῶν Κορνήλιος ἐδόκει τὰ κρατίστα ὑποθέσθαι, τοῦτον ἀπεφηνάμεθα νικᾶν, καὶ τὴν ἀποδειχθεῖσαν ὑπὸ τούτου γνώμην γράψαντες ἐκφέρομεν. Apud Dionem vtique lib. LVII. Consul Senatorem vocans his verbis vtitur, Δεῦρο ἔλθι.

Porrò SENTENTIÆ ROGARI, atque adeò SENATORES ipsi ROGARI ET INTERROGARI SENTENTIAS dicebantur. Omnes verò peragere sententias erat, PERROGARE. Liuius lib. XXIX. PERROGARI *eo die* SENTENTIÆ, *accensis studiis pro Scipione & aduersus Scipionem non potuere*. Tacit. lib. XX. *Cùm* PERROGARENT SENTENTIAS CONSVLES; *Vulcatius Tribunuspl. intercessit*. Sueton. in August. cap. XXXV. SENTENTIAS *de maiore negotio non more, neque ordine, sed prout libuisset*, PERROGABAT. Nam ita rectius in antiquis quàm in recentioribus exemplaribus legitur. Iustin. lib. XXI. de Antiocho. *Quum frequenter de bello consilium habuisset remoto Annibale, tandem eum vocari iussisse, non vt ex sententia eius aliquid ageret sed ne per omnia eum spreuisse videretur: omnibúsque* PERROGATIS, *postremum interrogasse*. Quo verbo & Plinius vtitur in Panegyr. & Lampridius in Commodo: qui hoc nos præterea docet, Senatores Consulibus, dum eos cohortarentur ad rogandas omnium Senatorum sentētias, dixisse, PERROGA. Hoc enim in acclamationibus post Commodi cædem factis apud eum auctorem legimus.

VINCERE etiam dicebatur, variis & diuersis sententiis dictis, ea cui plures accedebant. Cicero Philipp. VIII. VICTA EST *igitur propter verbi asperitatem, te auctore nostra* SENTENTIA. VICIT *L. Cæsaris amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit quàm sententia lenior*. Liuius lib. XXIX. VICIT *tamen Metelli* SENTENTIA. & lib. XLI. VICIT SENTENTIA, *quæ diem non proferebat*. Et lib. XXI. *Hæc* SENTENTIA, *quæ tutissima videbatur*, VICIT.

Hoc loco altercationum quibus interdum diem in Senatu magna ex parte consumptū Cicero Epist. II. lib. I. Familiar. ostendit, exempla aliquot proponere non erit iniucundum. Cicero Epistol. VII. lib. I. ad Attic. ita se cum Clodio altercatum narrat. *Surgit pulchellus puer: Obijcit mihi*, ME AD BAIAS FVISSE: FALSVM: SED TAMEN QVID HOC? SIMILE EST, *inquam*, QVASI IN OPERTO DICAS FVISSE. QVID, *inquit*, HOMINI ARPINATI CVM AQVIS CALIDIS? NARRA, *inquam*, PATRVO TVO, QVI ARPINATES AQVAS CONCVPIVIT: NOSTI ENIM MARINAS. QVOVSQVE, *inquit*, HVNC REGEM FEREMVS? REGEM APPELLAS, *inquam*, CVM REX TVI NVLLAM MENTIONEM FECERIT? *ille autem Regis hæreditatem spe deuorarat*. DOMVM, *inquit*, EMISTI? PVTES, *inquam*, DICERE, IVDICES EMISTI? IVRANTI, *inquit*, TIBI NON CREDIDERVNT. MIHI VERO, *inquam*, XX. IVDICES CREDIDERVNT: XXXI. QVONIAM NVMOS ANTE ACCEPERVNT, TIBI NIL CREDIDERVNT. *Magnis clamoribus afflictus conticuit, & concidit*. Idem Epist. I. lib. II. ad Qu. Frat. narrans quæ in Senatu acta erant de agro Cāpano, cuius causam accuratè Lupus egerat,

egerat, *Causa*, ait, *ferò peroratâ*, SENTENTIAS SE ROGATVRVM NEGAVIT, NE QVOD ONVS SIMVLTATIS NOBIS IMPONERET: EX SVPERIORVM TEMPORVM CONVITIIS, ET EX PRÆSENTI SILENTIO, QVID SENATVS SENTIRET, SE INTELLIGERE, *dixit. Milo cœpit dimittere: Tum Marcellinus*, NOLI, *inquit*, EX TACITVRNITATE NOSTRA, LVPE, QVID AVT PROBEMVS HOC TEMPORE, AVT IMPROBEMVS IVDICARE. EGO QVOD AD ME ATTINET, IDEMQVE ARBITROR CETEROS, ICCIRCO TACEO, QVOD NON EXISTIMO, CVM POMPEIVS ABSIT, CAVSAM AGRI CAMPANI AGI CONVENIRE. *Tum ille*, SENATVM NEGAVIT TENERE. *Racilius surrexit, & de iudiciis referre cœpit: Marcellinum quidem primùm rogauit. Is cùm graviter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset, sententiam dixit*, VT IPSE IVDICES PER PRÆTOREM VRBANVM SORTIRETVR: IVDICVM SORTITIONE FACTA, COMITIA HABERENTVR: QVI IVDICIA IMPEDIVISSET, EVM CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. *Approbata valde sententia, C. Cato contrà dixit, & Cassius, maxima acclamatione Senatus cùm comitia iudicijs anteferret. Philippus assensit Lētulo: postea Racilius de priuatis me primùm sententiā rogauit: multa feci verba de toto furore latrocinióque P. Clodij: cum tanquā reū accusaui multis, & secundis admurmurationibus cuncti Senatus. Orationē meam collaudauit satis multis verbis, non mehercule indisertè, Seuerus Antistius, isque iudiciorum causam suscepit*, ANTIQVISSIMAMQVE SE HABITVRVM, *dixit. Ibatur in eam sententiam: Tum Clodius rogatus, dicendo eximere cœpit. Furebat à Racilio se contumaciter, vrbanéque vexatum: Deinde eius operâ repente à Græcostasi, & gradibus clamorem satu magnum sustulerunt, opinor in Q. Sestilium & amicos Milonis incitatæ: eo metu iniecto, repente magna omnium querimonia discessimus.* Sed & lib. 11. eorundem Epistolar. *Tyrius*, ait, *est Senatus datus frequens: frequentes contrà Syriaci publicani. vehementer vexatus Gabinius, exagitati tamen à Domitio publicani, quòd cum essent cum equis prosecuti. Noster Lamia paulo ferocius, cùm Domitius dixisset*, VESTRA CVLPA HÆC ACCIDERVNT, EQVITES ROMANI: DISSOLVTI ENIM IVDICATIS. NOS IVDICAMVS, *inquit*, VOS LAVDATIS. *Actum est eo die nihil. Nox diremit.* Cæsar lib. 1. de Bello Ciuili. REFERVNT CONSVLES DE REPVB. *in ciuitate. L. Lentulus Consul*, SENATVI, REIQVE PVBLICÆ SE NON DEFVTVRVM POLLICETVR, SI AVDACTER AC FORTITER SENTENTIAS DICERE VELINT: SIN CÆSAREM RESPICIANT, ATQVE EIVS GRATIAM SEQVANTVR, VT SVPERIORIBVS FECERINT TEMPORIBVS, SE SIBI CONSILIVM CAPTVRVM, NEQVE SENATVS AVCTORITATI OBTEMPERATVRVM: HABERE SE QVOQVE AD CÆSARIS GRATIAM ATQVE AMICITAM RECEPTVM. *In eandem sententiam loquitur Scipio*, POMPEIO ESSE IN ANIMO, REIPVB. NON DEESSE, SI SENATVS SEQVATVR: SI CVNCTETVR, ATQVE AGAT LENIVS, NEQVICQVAM EIVS AVXILIVM, SI POSTEA VELIT, SENATVM IMPLORATVRVM. *Hæc Scipionis oratio, quod Senatus in vrbe habebatur, Pompeiúsque aderat, ex ipsius ore Pompeij mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam: vt primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem*, NON OPORTERE ANTE DE EA RE AD SENATVM REFERRI, QVAM DELECTVS TOTA ITALIA HABITI, ET EXERCITVS CONSCRIPTI ESSENT, QVO PRÆSIDIO TVTO ET LIBERE SENATVS QVÆ VELLET DECERNERE AVDERET: *vt M. Calidius, qui censebat*, VT POMPEIVS IN SVAS PROVINCIAS PROFICISCERETVR, NE QVA ESSET ARMORVM CAVSA: TIMERE CÆSAREM ABREPTIS AB EO DVABVS LEGIONIBVS, NE AD EIVS PERICVLVM RESERVARE, ET RETINERE EAS AD VRBEM POMPEIVS VIDERETVR: *Vt M. Rufus, qui sententiam Calidij paucis ferè mutatis verbis sequebatur. Hi omnes conuitio L. Lentuli Consulis correpti exagitabantur. Lentulus*, SENTENTIAM CALIDII PRONVNTIATVRVM SE, OMNINO NEGAVIT. *Marcellus perterritus conuitiis à sua sententia discessit. Sic vocibus Consulis, terrore præsentis exercitus, minis amicorum Pompeij plerique compulsi, inuiti & coacti Scipionis sententiam sequuntur*, VTI ANTE CERTVM DIEM CÆSAR EXERCITVM DIMITTAT: SI NON

FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. *Intercedunt M. Antonius, Q. Cassius, Tribuni pl.* REFERTVR CONFESTIM DE INTERCESSIONE TRIBVNORVM: *Dicuntur sententiæ graues: vt quisque acerbissimè crudelissimèque dixit, ita quàm maximè ab inimicis Cæsaris collaudatur. Missio ad vesperam Senatu &c.* Liuius lib. XXVIII. scribit cùm Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni Consuli destinari vulgatum esset, ipséque præ se ferret, si apud Senatum non obtinuisset, vt ea sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum: idque consilium haudquaquam primoribus patrũ placeret, per metum tamen aut ambitionem ceteri mussarent, Q. Fabium Maximum longa habita oratione ei aduersatum esse. Cui contrariam orationem itidem Scipio habuit. Tum Q. Fuluius, qui Consul quater & Censor fuerat, à Scipione postulauit, VT PALAM IN SENATV DICERET, PERMITTERETNE PATRIBVS, VT DE PROVINCIIS DECERNERENT: STATVRVSQVE EO ESSET, QVOD CENSVISSENT, AN AD POPVLVM LATVRVS. Ad quæ Scipio respondit, SI QVOD E REPVBLICA ESSET, FACTVRVM: dein Fuluius, NON EGO IGNARVS QVID RESPONSVRVS FACTVRVSVE ESSES, QVÆSIVI: QVIPPE CVM PRÆTE. FERAS TENTARE MAGIS, QVAM CONSVLERE SENATVM, ET NI PROVINCIAM TIBI QVAM VOLVERIS EXTEMPLO DECERNAMVS, PARATAM ROGATIONEM HABEAS. ITAQVE A VOBIS, TRIBVNI PLEBIS, POSTVLO, inquit, VT SENTENTIAM MIHI IDEO NON DICENTI, QVOD SI IN MEAM SENTENTIAM DISCEDATVR, NON SIT RATVM HABITVRVS CONSVL, AVXILIO SITIS. Inde altercatio orta, cùm Consul negaret, ÆQVVM ESSE TRIBVNOS INTERCEDERE QVO MINVS SVO QVISQVE LOCO SENATOR ROGATVS SENTENTIAM DICERET. Tribuni ita decreuerunt, SI CONSVL &c. Scipio, diem ad colloquendum cum collega petit. Sueton. in August. cap. LIIII. *In Senatu verba facienti dictũ est*, NON INTELLEXI: *& ab alio*, CONTRADICEREM TIBI SI LOCVM HABEREM. Et mox: *Antistius Labeo Senatus lectione, cùm Triũuirum legeret M. Lepidũ hostẽ olim eius & tunc exulante legit: interrogatúsque ab eo*, AN ESSENT ALII DIGNIORES, SVVM QVEMQVE IVDICIVM HABERE, *respondit.* Idem in Tiber. cap. XXIX. *Dissentiens in Curia à Q. Haterio*, IGNOSCAS, *inquit*, ROGO, SI QVID ADVERSVS TE LIBERIVS, SICVT SENATOR DIXERO. *Et inde omnes alloquens dixit*: ET NVNC, ET SÆPE ALIAS P. C. BONVM ET SALVTAREM PRINCIPEM, QVEM VOS TANTA ET TAM LIBERA POTESTATE INSTRVXISTIS, SENATVI SERVIRE DEBERE, ET VNIVERSIS CIVIBVS SÆPE, ET PLERVMQVE ETIAM SINGVLIS, NEQVE ID DIXISSE ME POENITET: ET BONOS ET ÆQVOS ET FAVENTES VOS HABVI DOMINOS, ET ADHVC HABEO. Est & acris in Senatu iurgij inter Marcellum Eprium & Heluidiũ Priscum narratio lib. XX. Annal. Taciti. Nam eo Senatus die quo de Imperio Vespasiani actum est, cùm placuisset mitti ad principẽ legatos, Eprius sorte legi eos, Priscus contrà nominatim à Magistratibus iuratis eligi censuit: vnde paulatim per altercationem ad conuuias & infestas orationes prouecti sunt, quæ illic referuntur. Huiusmodi etiam altercationum exemplũ non inelegans habemus in Plinij Epist. XIII. lib. IX. his verbis. *Venio in Senatum*, IVS DICENDI *peto: dico paulisper maximo assensu: vbi cœpi crimen attingere, reum destinare, adhuc tamen sine nomine, vndique mihi reclamari: Alius*, SCIAMVS QVI SIT DE QVO EXTRA ORDINEM REFERAS. *Alius*, QVIS EST ANTE RELATIONEM REVS? *Alius*, SALVI SVMVS QVI SVPERSVMVS. Et post, *Nouissime Consul*: SECVNDÆ SENTENTIÆ LOCO DICES, SI QVID VOLVERIS. PERMISERIS, *inquam*, QVOD VSQVE ADHVC OMNIBVS PERMISISTI. *Resido, aguntur alia interea. Me quidam ex Consularibus amicis secreto accuratóque sermone nimis fortiter cautéque progressum corripit, reuocat, monet vt desistam: Adiecit etiam*, NOTABILEM TE FVTVRIS PRINCIPIBVS FECISTI. ESTO, *inquam*, DVM MALIS. *Vix ille discesserat: Rursus alter*, QVID AVDES? CVR RVIS? QVIBVS TE PERICVLIS OBIICIS? QVID PRÆSENTIBVS CONFIDIS INCERTVS FVTVRORVM?

FVTVRORVM? LACESSIS HOMINEM IAM PRÆFECTVM ÆRARII ET BREVI CONSVLEM. PRÆTEREA, QVA GRATIA, QVIBVS AMICITIIS FVLTVM? *nominat quendam qui tunc ad Orientem ampliſſimum & famoſiſſimum exercitum non ſine magnis dubiſque rumoribus obtinebat. Ad hæc ego*, OMNIA PERCEPI ATQVE ANIMO MECVM ANTE PEREGI: NEC RECVSO, SI ITA CASVS ATTVLERIT, LVERE POENAS OB HONESTISSIMVM FACTVM, DVM FLAGITIOSISSIMVM VLCISCOR. *Iam cenſendi tempus: Dicit Domitius Apollinaris Conſul deſignatus: Dicit Fabritius Veiento, Fabius Poſthumius Vectius Proculus collega Publicij Certi, de quo agebatur, vxoris autem meæ quam amiſeram vitricus. Poſt hos Annius Flaccus: Omnes Certum nondum à me nominatum, vt nominatum defendunt: crimenque quaſi in medio relictum defenſione ſuſcipiunt. Dicunt contrà Auidius Quietus, Cornutus Tertullus. Quietus*, INIQVISSIMVM ESSE QVERELAS VOLENTIVM EXCLVDI: IDEOQVE ARRIÆ ET FANNIÆ IVS QVERENDI NON AVPERENDVM; NEC INTERESSE CVIVS ORDINIS QVIS SIT, SED QVAM CAVSAM HABEAT. *Cornutus*, DATVM SE A CONSVLIBVS TVTOREM HELVIDII FILIÆ, PETENTIBVS MATRE EIVS, ET VITRICO: NVNC QVOQVE NON SVSTINERE, DESERERE OFFICII SVI PARTES, IN QVO TAMEN, ET SVO DOLORI MODVM IMPONERE, ET OPTIMARVM FOEMINARVM PERFERRE MODESTISSIMVM AFFECTVM: QVAS CONTENTAS ESSE ADMONERE SENATVM PVBLII CERTI CRVENTÆ AOVLATIONIS: ET PETERE, SI POENA FLAGITII MANIFESTISSIMI REMITTATVR, NOTA CERTO QVASI CENSORIA INVRATVR. *Tum Satrius Rufus medio ambiguóque ſermone*, PVTO, *inquit*, INIVRIAM FACTAM PVBLICIO CERTO, SI NON ABSOLVITVR: NOMINATVS EST AB AMICIS ARRIÆ ET FANNIÆ: NOMINATVS AB AMICIS SVIS: NEC DEBEMVS SOLLICITI ESSE. IDEM ENIM NOS, QVI BENE SENTIMVS DE HOMINE, IVDICATVRI SVMVS, SI INNOCENS EST, SICVTI ET SPERO, ET MALO, DONEC ALIQVID PROBETVR, CREDO POTERITIS ABSOLVERE. *Hæc illi, quo quiſque ordine citabantur. Venitur ad me, conſurgo, vtor initio quod in libro eſt: reſpondeo ſingulis. Mirum qua intentione quibus clamoribus omnia exceperint qui modo reclamabant: tanta conuerſio vel negotij dignitatem vel prouentum orationis, vel actoris conſtantiam ſubſequuta eſt. Finio. Incipit reſpondere Veiento. Nemo patitur, obturbatur, obſtrepitur: adeò quidem vt diceret*, ROGO PATRES C. NE ME COGATIS IMPLORARE AVXILIVM TRIBVNORVM. *Et ſtatim Murænæ Tribunus*, PERMITTO TIBI VIR CLARISSIME VEIENTO DICERE. *Inter moras Conſul citatis nominibus, & peracta diſceſſione mittit Senatum, ac penè adhuc ſtantem tentantémque dicere Veientonem reliquit.*

FIEBANT etiam nonnumquam Acclamationes in Senatu: quarum exempla aliquot proponam. Plinius Epiſtola IX. lib. IIII. *Cenſuit Bebius Macer Conſul deſignatus*, LEGE REPETVNDARVM BASSVM TENERI: *Cæpio Hiſpo*, SALVA DIGNITATE IVDICES DAMNOS: *vterque rectè*. Et mox: *Præualuit ſententia Cæpionis. Quinimo conſurgenti et ad cenſendum*, ACCLAMATVM EST, *quod ſolet reſidentibus*. Idem in Panegyrico acclamationes quaſdam in Senatu factas Traiano memorat, quas ne qua interciperet obliuio, in publica acta mittendas & incidendas in ære Senatus cēſuit: *Nihil*, ait, *magis poſſum propriè dicere, quàm quod dictum eſt à cuncto Senatu*, Ô TE FELICEM, CREDE NOBIS, CREDE TIBI: SIC TE AMENT DII, QVEMADMODVM TV NOS: SIC NOS AMENT DII, QVEMADMODVM TV NOS: Ô NOS FELICES. Eutropius lib. VIII. *Traiani memoriæ tantùm delatum eſt, vt vſque ad noſtram ætatem, non aliter in Senatu principibus acclamaretur, niſi*, FELICIOR AVGVSTO, MELIOR TRAIANO. Sext. Aurel. Victor de Pertinace: *Huic mortuo, Diui nomen decretum eſt: ob cuius laudem ingeminatis adùſque defectum plauſibus*, ACCLAMATVM EST, PERTINACE IMPERANTE SECVRI VIXIMVS, NEMINEM TIMVIMVS, PATRI PIO, PATRI SENATVS, PATRI OMNIVM BONORVM. Sueton. in Nerone cap. XLVI. *Cùm ex oratione eius qua in Vindicem perorabat, recitaretur in Senatu*, DATVROS POENAS SCELERATOS, AC BREVI DIGNVM

EXITVM PACTVROS, *conclamatum est ab vniuersis*, TV PACIES AVGVSTE. Auctor est Lampridius Acclamationes Senatus post mortem Commodi fuisse huiusmodi, HOSTI PATRIÆ HONORES DETRAHANTVR, PARRICIDÆ HONORES DETRAHANTVR, PARRICIDA TRAHATVR. HOSTIS PATRIÆ, PARRICIDA, GLADIATOR IN SPOLIARIO LANIETVR. HOSTIS DEORVM, CARNIFEX SENATVS, HOSTIS DEORVM, PARRICIDA SENATVS: HOSTIS DEORVM, HOSTIS SENATVS: GLADIATOR IN SPOLIARIO: QVI SENATVM OCCIDIT, IN SPOLIARIO PONATVR. QVI SENATVM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI TE OCCISVRVS FVIT, VNCO TRAHATVR. NOBISCVM TIMVISTI, NOBISCVM PERICLITATVS ES. VT SALVI SIMVS, IVPITER OPTIME MAXIME, SERVA NOBIS PERTINACEM. FIDEI PRÆTORIANORVM FELICITER: PIETATI SENATVS FELICITER. PARRICIDA TRAHATVR. ROGAMVS AVGVSTE PARRICIDA TRAHATVR. HOC ROGAMVS PARRICIDA TRAHATVR. EXAVDI CÆSAR. DELATORES AD LEONEM, EXAVDI CÆSAR. SPERATVM AD LEONEM. VICTORIÆ POPVLI ROMANI FELICITER. FIDEI MILITVM FELICITER: FIDEI PRÆTORIANORVM FELICITER: COHORTIBVS PRÆTORIIS FELICITER, HOSTIS STATVAS VNDIQVE, PARRICIDÆ STATVAS VNDIQVE, GLADIATORIS STATVAS VNDIQVE, GLADIATORIS ET PARRICIDÆ STATVÆ DETRAHANTVR. TE SALVO SALVI ET SECVRI SVMVS: VERE, VERE: MODO VERE, MODO DIGNE: MODO VERE MODO LIBERE: NVNC SECVRI SVMVS, DELATORIBVS METVM. VT SECVRI SIMVS DELATORIBVS METVM: SALVI SIMVS, DELATORES DE SENATV. DELATORIBVS PVSTEM TE SALVO. DELATORES AD LEONEM TE IMPERANTE. DELATORIBVS FVSTEM. PARRICIDÆ, GLADIATORIS MEMORIA ABOLEATVR, GLADIATOREM IN SPOLIARIO. EXAVDI CÆSAR CARNIFEX VNCO TRAHATVR, CARNIFEX SENATVS MORE MAIORVM VNCO TRAHATVR. SÆVIOR DOMITIANO, IMPVRIOR NERONE, SIC FECIT, SIC PATIATVR. MEMORIÆ INNOCENTIVM SERVENTVR, HONORES INNOCENTIVM RESTITVAS. ROGAMVS PARRICIDÆ CADAVER VNCO TRAHATVR, GLADIATORIS CADAVER VNCO TRAHATVR: GLADIATORIS CADAVER IN SPOLIARIO PONATVR. PERROGA: PERROGA: OMNES CENSEMVS VNCO TRAHENDVM. QVI OMNES OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI OMNEM ÆTATEM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI VTRVMQVE SEXVM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI SANGVINI SVO NON PEPERCIT, VNCO TRAHATVR. QVI TEMPLA SPOLIAVIT, VNCO TRAHATVR. QVI TESTAMENTA DELEVIT, VNCO TRAHATVR. QVI VIVOS SPOLIAVIT, VNCO TRAHATVR. SERVIS SERVIVIMVS. QVI PRETIA VITÆ EXEGIT, VNCO. TRAHATVR. QVI PRETIA VITÆ EXEGIT, ET FIDEM NON SERVAVIT, VNCO TRAHATVR. QVI SENATVM VENDIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI FILIIS ABSTVLIT HÆREDITATEM VNCO TRAHATVR. INDICES DE SENATV, DELATORES DE SENATV, SERVORVM SVBORNATORES DE SENATV. ET TV NOBISCVM TIMVISTI, OMNIA SCIS, BONOS ET MALOS NOSTI: OMNIA SCIS, OMNIA EMENDA: PRO TE TIMVIMVS. O NOS FELICES TE VIRO IMPERANTE. DE PARRICIDA REFER, REFER, PERROGA: PRÆSENTIAM TVAM ROGAMVS: INNOCENTES SEPVLTI NON SVNT. PARRICIDÆ CADAVER TRAHATVR. PARRICIDA SEPVLTOS ERVIT: PARRICIDÆ CADAVER TRAHATVR. Idémque addit, Senatum vbi resciuit Commodi cadauer sepultum, acclamasse, QVO AVCTORE SEPELIERVNT? PARRICIDA SEPVLTVS ERVATVR, TRAHATVR. *Cingius Seuerus dixit*, INIVSTE SEPVLTVS EST. QVA PONTIFEX DICO: HOC COLLEGIVM PONTIFICVM DICIT, &c. Vulcatius in

tius in Auidio Cass. ait, Senatum M. Anton. Philosophi in Auidij Cassij liberos clementiam his laudibus prosecutum fuisse. ANTONINE PIE DII TE SERVENT: ANTONINE CLEMENS DII TE SERVENT: ANTONINE CLEMENS DII TE SERVENT. TV NOLVISTI QVOD LICEBAT, NOS FECIMVS QVOD DECEBAT. COMMODO IMPERIVM IVSTVM ROGAMVS. PROGENIEM TVAM ROBORA. FAC SECVRI SINT LIBERI TVI, BONVM IMPERIVM NVLLA VIS LÆDIT. COMMODO ANTONINO TRIBVNITIAM POTESTATEM ROGAMVS, PRÆSENTIAM TVAM ROGAMVS, PHILOSOPHIÆ TVÆ, PATIENTIÆ TVÆ, DOCRINÆ TVÆ, NOBILITATIS TVÆ, INNOCENTIÆ TVÆ. VINCIS INIMICOS, HOSTES EXVPERAS, DII TE TVTENTVR, & reliqua. Lampridius in Alexandro Seuero ex actis vrbis refert, à Senatu in gratiam Alexandri Seueri acclamatum, AVGVSTE INNOCENS, DII TE SERVENT. ALEXANDER IMPERATOR DII TE SERVENT, DII TE NOBIS DEDERVNT, DII CONSERVENT. DII TE EX MANIBVS IMPVRI ERIPVERVNT, DII TE PERPETVENT. IMPVRVM TYRANNVM ET TV PERPESSVS ES, IMPVRVM ET OBSCOENVM ET TV VIDERE DOLVISTI. DII ILLVM ERADICAVERVNT, DII TE SERVENT. INFAMIS IMPERATOR RITE DAMNATVS. FELICES NOS IMPERIO TVO, FELICEM REMPVB. INFAMIS VNCO TRACTVS EST AD EXEMPLVM TIMORIS. LVXVRIOSVS IMPERATOR IVRE PVNITVS EST. CONTAMINATOR HONORVM IVRE PVNITVS EST. DII IMMORTALES ALEXANDRO VITAM, IVDICIA DEORVM HINC APPARENT. *Et cùm egisset gratias Alexander, acclamatum est*: ANTONINE ALEXANDER DII TE SERVENT. ANTONINE AVRELI, DII TE SERVENT. ANTONINE PIE DII TE SERVENT. ANTONINI NOMEN SVSCIPIAS ROGAMVS. PRÆSTA BONIS IMPERATORIBVS VT ANTONINVS DICARIS. NOMEN ANTONINORVM TV PVRIFICA. QVOD ILLE INFAMAVIT, TV PVRIFICA. REDDE IN INTEGRVM NOMEN ANTONINORVM. SANGVIS ANTONINORVM SE COGNOSCAT. INIVRIAM MARCI TV VINDICA. INIVRIAM VERI TV VINDICA INIVRIAM BASSIANI TV VINDICA. PEIOR COMMODO SOLVS HELIOGABALVS, NEC IMPERATOR, NEC ANTONINVS, NEC CIVIS, NEC SENATOR, NEC NOBILIS, NEC ROMANVS. IN TE SALVS, IN TE VITA VT VIVERE DELECTET. ANTONINORVM ALEXANDRO VITAM, VT VIVERE DELECTET, ET ANTONINVS VOCETVR. ANTONINORVM TEMPLA ANTONINVS DEDICET. PARTHOS ET PERSAS ANTONINVS VINCAT. SACRVM NOMEN SACRATVS ACCIPIAT. SACRVM NOMEN CASTVS ACCIPIAT. ANTONINI NOMEN VT AGNOSCAT ANTONINORVM HONOREM. DII CONSERVENT IN TE OMNIA, PER TE OMNIA ANTONINE HABEAS. Et mox, post gratias ab Antonino actas Senatui acclamatum scribit. HÆC SVSCEPISTI, ANTONINI NOMEN SVSCIPI MEREATVR, SENATVS ANTONINI MEREATVR. ANTONINE AVGVSTE DII TE SERVENT: DII TE ANTONINVM CONSERVENT: MONETÆ NOMEN ANTONINI REDDATVR. TEMPLA ANTONINORVM ANTONINVS CONSECRET. AVRELIVS ALEXANDER AVGVSTVS. Et post acclamatum ait, DII MALA PROHIBEANT. HÆC TE IMPERANTE NON TIMEMVS: DE HIS TE DVCE SECVRI SVMVS. VICISTI VITIA, VICISTI CRIMINA, VICISTI DEDECORA. ANTONINI NOMEN ORNAVISTI: CERTI SVMVS, BENE PRÆSVMIMVS, NOS TE ET A PVERITIA PROBAVIMVS ET NVNC PROBAMVS. Et mox acclamatum scribit, ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT VERECVNDIÆ TVÆ, PRVDENTIÆ TVÆ, INNOCENTIÆ TVÆ, CASTITATI TVÆ. HINC INTELLIGIMVS QVALIS FVTVRVS SIS: HINC

PROBAMVS. TV FACIES VT SENATVS BENE PRINCIPES ELIGAT. TV FACIES OPTIMVM ESSE IVDICIVM SENATVS. ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT. TEMPLA ANTONINORVM ALEXANDER AVGVSTVS DEDICET. CÆSAR NOSTER, AVGVSTVS NOSTER, IMPERATOR NOSTER, DII TE SERVENT. VINCAS, VALEAS, MVLTIS ANNIS IMPERES. Et rursus acclamatum refert: MAGNE ALEXANDER DII TE SERVENT. SI ANTONINI NOMEN REPVDIASTI, MAGNI PRÆNOMEN SVSCIPE. MAGNE ALEXANDER, DII TE SERVENT. Et mox: AVRELI ALEXANDER AVGVSTE, DII TE SERVENT. *Et reliqua ex more*. Idē ibidem post orationem habitam in Senatu ab Alexandro, qua decerni supplicationem ob res prosperè & fœliciter aduersus Persas gestas postulabat, acclamatum ab vniuerso Senatu refert, ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT: PERSICE MAXIME DII TE SERVENT. VERE PARTHICVS, VERE PERSICVS: TROPHÆA TVA ET NOS VIDEMVS; VICTORIAS ET NOS VIDEMVS. IVVENI IMPERATORI, PATRI PATRIÆ, PONTIFICI MAXIMO: PER TE VICTORIAM VNDIQVE PRÆSVMIMVS: ILLE VINCIT QVI MILITES REGIT: DIVES SENATVS, DIVES MILES, DIVES P. R. Iulius Capitolinus in Maximinis post literas Gordiani in Senatu à Iunio Syllano Consule recitatas acclamasse cunctos refert, GORDIANE AVGVSTE DII TE SERVENT: FELIX IMPERES, TV NOS LIBERASTI: SALVVS IMPERES, TV NOS LIBERASTI: PER TE SALVA RESPVB. OMNES TIBI GRATIAS AGIMVS. *Item acclamatum est*: INIMICVS SENATVS IN CRVCEM TOLLATVR. HOSTIS SENATVS VBICVNQVE FERIATVR. INIMICI SENATVS VIVI EXVRANTVR. GORDIANI AVGVSTI, DII VOS SERVENT: AMBO FELICITER AGATIS, AMBO FELICITER IMPERETIS. NEPOTI GORDIANI PRÆTVRAM DECERNIMVS, NEPOTI GORDIANI CONSVLATVM SPONDEMVS. NEPOS GORDIANI CÆSAR APPELLETVR, TERTIVS GORDIANVS PRÆTVRAM ACCIPIAT. Ibidē recitatus in Senatu per Balbinum Augustum literis acclamasse Senatum narrat: HOSTES POPVLI ROMANI DII PERSEQVVNTVR: IVPITER OPTIME TIBI GRATIAS. APOLLO VENERABILIS TIBI GRATIAS. MAXIME AVGVSTE TIBI GRATIAS. BALBINE AVGVSTE TIBI GRATIAS. TIBI GRATIAS GORDIANE AVGVSTE. DIVIS GORDIANIS TEMPLA DECERNIMVS. MAXIMINI NOMEN OLIM ERASVM, NVNC ANIMIS ERADENDVM: HOSTIS PVBLICI CAPVT IN PROFLVENTEM ABIICIATVR: CORPVS EIVS NEMO SEPELIAT. QVI SENATVI MORTEM MINATVS EST, VT DEBEBAT INTEREMPTVS. SANCTISSIMI IMPERATORES GRATIAS VOBIS AGIMVS. MAXIME, BALBINE, GORDIANE, DII VOS SERVENT. VICTORES HOSTIVM OMNES DESIDERAMVS, PRÆSENTIAM MAXIMI OMNES DESIDERAMVS. BALBINE AVGVSTE DII TE SERVENT. PRÆSENTEM ANNVM COSS. VOS ORNETIS: IN LOCVM MAXIMINI GORDIANVS SVFFICIATVR. Idem Capitolinus in Gordianis post lectas à Consule Gordianorum literas, Senatum acclamasse memorat, DII VOBIS GRATIAS. LIBERATI AB HOSTIBVS SVMVS, SI PENITVS LIBEREMVR. MAXIMINVM HOSTEM OMNES IVDICAMVS. MAXIMINVM CVM FILIO DIIS INFERIS DEVOVEMVS. GORDIANOS AVGVSTOS APPELLAMVS, GORDIANOS PRINCIPES AGNOSCIMVS. IMPERATORES DE SENATV DII CONSERVENT. IMPERATORES NOBILES VICTORES VIDEAMVS: IMPERATORES NOSTROS ROMA VIDEAT: HOSTES PVBLICOS QVI OCCIDERIT, PRÆMIVM MEREBITVR. Quas postremas voces à Patribus quoq; Cōscriptis iactatas in Maximinos, & eorum amicos, quos vna voce HOSTES pronūtiabāt, idē ipse Capitolinus in Maximinis narrat: De illis enim semel atq; iterū acclamatū ait, QVI EOS OCCIDERIT, PRÆMIVM MEREBITVR.

Idem

Idem Capitolin. in Maximo & Balbino post sententiam à Vegio Sabino dictam, acclamatum vno consensu à Senatu scribit, ÆQVVM EST, IVSTVM EST, SENTENTIÆ SABINI OMNES CONSENTIMVS, MAXIME ET BALBINE AVGVSTI, DII VOS SERVENT, DII VOS PRINCIPES FECERVNT, DII VOS CONSERVENT. VOS SENATVM A LATRONIBVS VINDICATE: VOBIS BELLVM CONTRA LATRONES MANDAMVS. HOSTIS PVBLICVS MAXIMINVS CVM FILIO PEREAT: HOSTEM PVBLICVM VOS PERSEQVIMINI. FELICES VOS IVDICIO SENATVS, FELICEM REMPVB. VESTRO IMPERIO. QVOD VOBIS SENATVS DETVLIT, FORTITER ACITE: QVOD VOBIS SENATVS DETVLIT, LIBENTER ACCIPITE. Trebellius Pollio in Claudio lectis literis Claudij principis, hæc in cum dicta ait, AVGVSTE CLAVDI, DII TE NOBIS PRÆSTENT. *dictum sexagies*: CLAVDI AVGVSTE TE RESPVB. REQVIREBAT: *dictum quadragies*. CLAVDI AVGVSTE TV FRATER, TV PATER, TV AMICVS, TV BONVS SENATOR, TV VERE PRINCEPS: *dictũ octuagies*, CLAVDI AVGVSTE, TV NOS AB AVREOLO VINDICA: *dictum quinquies*. CLAVDI AVGVSTE TV NOS A PALMYRENIS VINDICA: *dictum quinquies*. CLAVDI AVGVSTE, TV NOS A ZENOBIA ET A VICTORIA LIBERA: *dictum septies*. CLAVDI AVGVSTE, TETRICVS NIHIL FVIT: *dictum septies*. Vopiscus in Tacito Imperatore, *Post relationem Consulis, cùm Tacitus, qui erat primæ sententiæ Consularis, sententiam, incertum quam, vellet dicere, omnis Senatus acclamavit*: TACITE AVGVSTE DII TE SERVENT: TE DELIGIMVS, TE PRINCIPEM FACIMVS, TIBI CVRAM REIP. ORBISQVE MANDAMVS: SVSCIPE IMPERIVM EX SENATVS AVCTORITATE: TVI LOCI, TVÆ VITÆ, TVÆ MENTIS EST QVOD MERERIS. PRINCEPS SENATVS RECTÈ AVGVSTVS CREATVR: PRIMÆ SENTENTIÆ VIR RECTE IMPERATOR CREATVR: QVOD BONVM FAVSTVM SALVTAREQVE SIT: DIV PRIVATVS FVISTI. SCIS QVEMADMODVM DEBEAS IMPERARE, QVI ALIOS PRINCIPES PERTVLISTI. SCIS QVEMADMODVM DEBEAS IMPERARE, QVI DE ALIIS PRINCIPIBVS IVDICASTI. Cùmque Tacitus ætatis excusatione vteretur, subiungit acclamatum fuisse, ET TRAIANVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies*: ET ADRIANVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerũt decies*: ET ANTONINVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies*: ET TV LEGISTI, INCANAQVE MENTA REGIS ROMANI, *dixerunt decies*. ET QVIS MELIVS QVAM SENEX IMPERAT? *dixerunt decies*: IMPERATOREM TE, NON MILITEM FACIMVS, *dixerunt vicies*: TV IVBE MILITES PVGNENT, *dixerunt tricies*. HABES PRVDENTIAM ET BONVM FRATREM, *dixerunt decies*. SEVERVS DIXIT, CAPVT IMPERARE NON PEDES, *dixerunt tricies*. ANIMVM TVVM NON CORPVS ELICIMVS, *dixerunt vicies*. TACITE AVGVSTE, DII TE SERVENT. Trebellius Pollio in Valerianis, postquã Prætor retulisset de Censore deligendo, omnes vna voce dixisse scribit, VALERIANI VITA CENSVRA EST. ILLE DE OMNIBVS IVDICET QVI EST OMNIBVS MELIOR. ILLE DE SENATV IVDICET, QVI NVLLVM HABET CRIMEN. ILLE DE VITA NOSTRA SENTENTIAM FERAT, CVI NIHIL POTEST OBIICI. VALERIANVS A PRIMA PVERITIA CENSOR FVIT. VALERIANVS IN TOTA VITA SVA FVIT CENSOR: PRVDENS SENATOR, MODESTVS SENATOR, GRAVIS SENATOR: AMICVS BONORVM, INIMICVS TYRANNORVM: HOSTIS CRIMINVM, HOSTIS VITIORVM. HVNC CENSOREM OMNES, HVNC IMITARI OMNES VOLVMVS. PRIMVS GENERE, NOBILIS SANGVINE, EMENDATVS VITA, DOCTRINA CLARVS, MORIBVS SINGVLARIS, EXEMPLVM ANTIQVITATIS.

Quæ cùm essent sæpius dicta, addiderunt, OMNES. *Atque ita discessum est.* Ab vniuersis enim plerumque vna voce ita acclamatũ, Vopiscus quoque ostendit in Tacito. Metij nãmque Falconij oratione totum Senatorum ordinem concussum, statimque acclamatum scribit, OMNES, OMNES. Similitérque in Probo, post dictam à Manlio Statiano sententiam, acclamatum refert, OMNES, OMNES. Ibidem etiam post literas Probi lectas, acclamatum esse memorat, PROBE AVGVSTE DII TE SERVENT: OLIM DIGNVS, ET FORTIS, ET IVSTVS, BONVS DVCTOR, BONVS IMPERATOR. EXEMPLVM MILITIÆ, EXEMPLVM IMPERII, DII TE SERVENT. ASSERTOR REIPVB. FELIX IMPERES. MAGISTER MILITIÆ, FELIX IMPERES: TE CVM TVIS DII CVSTODIANT. ET SENATVS ANTEA TE DELEGIT. ÆTATE TACITO POSTERIOR, CETERIS PRIOR. QVOD IMPERIVM SVSCEPISTI, GRATIAS AGIMVS: TVERE NOS, TVERE REMPVB. BENE TIBI COMMITTIMVS, QVOS ANTE SERVASTI. TV FRANCICVS, TV GOTTHICVS, TV SARMATICVS, TV PARTHICVS, TV OMNIA: ET PRIVS FVISTI SEMPER DIGNVS IMPERIO, DIGNVS TRIVMPHIS: FELIX AGAS, FELICITER IMPERES. Sed & Trebellius Pollio auctor est, cùm nuntiatum esset Claudium, priusquam ad imperium peruenisset, fortiter contrà gentes in Illyrico dimicasse, acclamasse Senatũ: CLAVDI DVX FORTISSIME HABEAS VIRTVTIBVS TVIS, DEVOTIONI TVÆ. CLAVDIO STATVAM OMNES DICAMVS, CLAVDIVM CONSVLEM OMNES CVPIMVS. QVI AMAT REMPVB. SIC AGIT: QVI AMAT PRINCIPES SIC AGIT. ANTIQVI MILITES SIC EGERVNT. FELICEM TE CLAVDI IVDICIO PRINCIPVM: FELICEM TE VIRTVTIBVS TVIS: CONSVLEM TE, TE PRÆFECTVM. VIVAS VALERIE, AMERIS A PRINCIPE. Capitolinus in Maximinis, postquam Consul retulisset, QVID DE MAXIMINIS FIERI PLACERET, acclamatum refert, HOSTES, HOSTES. Et cùm subiunxisset ille, QVID DE EORVM MAXIMINORVM AMICIS VIDERETVR, itidem acclamatum, HOSTES, HOSTES.

Senatus vtique dimittendi formula erat, NIHIL VOS MORAMVR, PATRES CONSCRIPTI, qua permittebant Senatoribus Curia excedere. Capitolinus in Antonino: *Neque vnquam recessit è Curia, nisi Consul dixisset,* NIHIL VOS MORAMVR P. C. Eodem pertinere quidam existimant quod Cicerò de Lupo Prætore Senatum habente, ait, Epist. 1. lib. 11. ad Q. Frat. *Tum Lupus,* SENATVM *negauit se* TENERE.

Dimittendæ verò concionis receptа verba erant hæc, SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Liuius lib. II. *Consul Appius negare ius esse Tribuno in quẽquam nisi in plebeium: non enim populi sed plebis eum esse magistratum, nec illum ipsum summouere pro imperio posse, more maiorum, quia ita dicatur,* SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Idem lib. III. *Cùm* DISCEDERE POPVLVM *iussissent Tribuni, patres se summouere haud sinebant.* Cic. II. in Catilin. oratio. habita ad Quirites *Vos,* ait, QVIRITES, *quoniam iam nox, veneramini illum Iouem custodem huius vrbis, ac vestrum, atque in vestra tecta* DISCEDITE.

Actorum porro Senatus, quorum conficiendorum auctorem Suetonius Iulium Cæsarem laudat, itidem aliquam formam colligimus ex Ammiani Marcellini verbis hisce lib. XXII. *Et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore: Cùm id voluminis publici contineret exordium,* CONSVLATV TAVRI ET FLORENTII, INDVCTO SVB PRÆCONIBVS TAVRO.

Senatusconsultis autem, vt ad ea tandem aliquando accedamus, præponi solebat dies, quemadmodum ex Senatusconsultis quæ Cælij ad Ciceronem Epistolis lib. VIII. Familiar. inseruntur, & ex Senatusconsulto de petitione hæreditatis liquet. Vopiscus etiam in Aureliano, exemplum Senatusconsulti profert huiusmodi: DIE TERTIO ID IANVAR. FVLVIVS SABINVS PRÆTOR VRBANVS DIXIT. &c. Ibidẽ: *Cũ* DIE TERTIO NON. FEBR. VAR.

FEBRVAR. SENATVS AMPLISSIMVS IN CVRIAM POMPILIANAM CONVENISSET, AVRELIVS GORDIANVS CONSVL DIXIT. Trebell. Pollio in Valerianis: *Ponon Senatusconsulta, quibus animaduertant omnes quid de illo Amplissimus ordo iudicquerit.* DVOBVS DECIIS COSS. VI. CALEND. NOVEMBR. DIE, CVM OB IMPERATORIS LITERAS IN ÆDE CASTORVM SENATVS HABERETVR, IRETVRQVE PER SENTENTIAS SINGVLORVM. Capitolin. in Maximinis: *Senatusconsulti autē hoc fuit exēplum:* CVM VENTVM ESSET IN ÆDEM CASTORVM VI. CALEND. IVNIAS, *acceptas literas Iunius Syllanus Cōsul ex Africa Gordiani Imperatoris patris patriæ recitauit.* Vopiscus in Tacito: DIE SEPTIMO CAL. OCTOB. *cum in Curiam Pompilianam ordo amplissimus consedisset, &c.* Idem in Probo, S. C. citatim conceptum, DIE III. NON. FEBRVAR. *in æde Concordiæ inter cæteros Aelius Scorpianus Cos. dixit: literas Aurelij Valerij probi &c.*

Primis etiam Senatusconsultorum, quæ libera Repub. fiebant, versibus poni solebant nomina eorum qui ad ea conscribenda adhibiti erant: qua in re vsu recepta erant verba hæc, SCRIBENDO AFFVERE. Testantur hoc Senatusconsulta Cælianis epistolis annexa, Item Senatusconsultū Græcū, incisum in tabula ænea Romæ his verbis; ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ ΠΑΡΗΣΑΝ. Et aliud apud Iosephi. lib. XIIII. Antiq. Iud. cap. XVI. in quo est, ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ ΤΩ ΔΟΓΜΑΤΙ ΠΑΡΗΣΑΝ. Cic. Epist. XXVIIJ. lib. XII. Famil. *Quamquam erat nobis dictum, te existimare alicui Senatusconsulto quod contrà dignitatem tuam fieret,* SCRIBENDO LAMIAM ADFVISSE, *qui omnino Consulibus illis nunquam* ADFVIT SCRIBENDO. Idem Epist. I. lib. VII. ad Attic. *Cato autem &* SCRIBENDO ADFVIT, *& ad me de sententia sua iucundissimas literas misit.* Et Epist. VIII. lib. IIII. *Et duos Consulares qui se dicerent in ornādis prouinciis Cōsularibus,* SCRIBENDO ADFVISSE: *cùm omnino ne Senatus quidem fuisset.* Idē lib. III. de Orat. in principio, de Crasso loquens, *Et eundem, id quod in auctoritatibus perscriptis extat,* SCRIBENDO ADFVISSE. Similiter ad Pætum Epist. XV. lib. IX. Famil. *Senatusconsulta scribuntur apud amatorem tuum, familiarem meum: & quidem cùm in mentem venit, ponor* ADFVISSE SCRIBENDO. Et in Orat. de Prouinc. Consular. *Multa dissentientibus respondi,* SCRIBENDO ADFVI. Idem in Orat. de Respons. haruspi. *Cùm omnes Pontifices qui erant huius ordinis adessent, cúmque alij qui honoribus populi Ro. antecedebant, multa de collegij iudicio verba fecissent, omnésque idē* SCRIBENDO ADESSENT. Præterea in Orat. qua Senatui gratias agit post reditum suum, ex Clodiana rogatione verba hæc adducit, *Ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne* SCRIBENDO ADESSET. Idem Epist. VI. lib. XV. ad Catonem: *Réque ipsa declarat tibi illum honorem nostrum supplicationis fuisse iucundum, quòd* SCRIBENDO ADFVISTI. *Hæc enim S. C. non ignoro ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, scribi solere.* Lamprid. in Heliogabalo, *Vbi primùm diem Senatus habuit, matrem suam in Senatum rogari iussit, quæ cùm venisset rogata ad Consulum subsellia,* SCRIBENDO ADFVIT, *id est Senatusconsulti conficiendi testis.* Veteribus vtique Senatusconsultis vt Valer. Max. lib. II. cap. II. auctor est, T. litera subscribi solebat: eáque nota significabatur, ita Tribunos quoque censuisse.

At quotiescunq; Senatusc̄onsulta intercessionibus impediebātur, moráq; iis fiebat, AVCTORITATES PERSCRIBI, solebant. Cicero lib. IIII. de Orat. *Id quod* IN AVCTORITATIBVS PERSCRIPTIS *extat.* Idem Epist. II. lib. V. ad Attic. *Nondum enim satis huc erat illatum, quomodo Cæsar ferret de* AVCTORITATE PERSCRIPTA. Cælius lib. VIII. Epist. Familiar. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSISSET, AVCTORITAS PERSCRIBERETVR. Auctor Panegyrici quod Constantino Constantij filio inscribitur: *Sed cur tantummodo priuatis tuis affectibus blandiamur, cùm omnium deorum fuerit illa sententia, & quidem iam* AVCTORITATE PERSCRIPTA. Auctoritatum perscribendarum rationem explicat Dio lib. LV. his verbis, Ἐβουλεύοντο μὲν, καὶ ἤγαγον γνώμην συγγενέσθαι, οὐ μὴν καὶ τέλος ἐπὶ τοῖς κεκωλυμένοις ἐλάμβανον: ἀλλ' ΑΟΤΚΤΩΡΙΤΑΣ ἐξήγγετο, ὥσπερ φασὶν τὸ βούλημα αὐτῶν ἢ τοιοῦτον γὰρ τί ἡ δύναμις τοῦ ἐνάματος τούτου δηλοῖ. Hoc significare videtur, idem auctor lib. XLII. cùm ait, ὁ τὴν βουλὴν τῇ παρ' αὐτῶν φρονεῖ συναγαγών, προῖόντα γνώμην περὶ τῶν παρόντων: ὁ κωλυθέντος μὲν

μηδενὸς (οἱ δημαρχοὶ γὰρ ἐκάλυσαν) συγγεγράφηται δὲ τῷ δόξαντος, id est, vt ego interpretor, auctoritate perscripta.

Senatusconsultorum planè vulgaria initia erant, QVOD VERBA FECIT COS. DE EA RE QVID FIERI PLACERET, DE EA RE ITA CENSVERVNT. Id quod Senatusconsultorum quæ in Cælij Epistolis & Frontini lib. II. de Aquæduct. & in Pandectis posita sunt, exempla comprobant. Ea verò singularibus literis scribi consueuisse in hunc modum, Q. V. F. COS. D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. Valerius Probus testis est: nec alia est harum notarum vis & potestas in Ciceronis & Frontini libris. In ea autem clausula facilè est legitima & sollemnia tam relationum quàm sententiarum verba, ex quibus conflata est, adgnoscere. Primis namque his verbis Q. V. F. relatio continetur: ex eodémque relationum fonte fluxisse verba hæc D. E. R. Q. F. P. non dubium est: cùm sollemnia earum verba fuisse, QVID FIERI PLACET, suprà demonstrauerimus. Reliqua verba ad sententias dictas pertinent. Hoc & ex Ciceronis sententiis quæ III. & X. Philipp. habentur, liquidò perspicitur: Illic enim ipsamet Senatusconsultorum, vti perscribenda ea censeret, verba dictans, M. Tullius ait, QVAS OB RES, QVOD TRIBVNIPL. VEREA FECERVNT, VT SENATVS CAL. IANVAR. TVTO HABERI, SENTENTIÆQVE DE SVMMA REPVB. LIBERE DICI POSSINT: DE EA RE ITA CENSEO. Et Philipp. X. QVÆ CVM ITA SINT, QVOD C. PANSA COS. VERBA FECIT DE LITERIS QVÆ A Q. CÆPIONE ERVTO PROCOS. ALLATÆ ET IN HOC ORDINE RECITATÆ SVNT, DE EA RE ET CENSEO. CVM Q. CÆPIONIS ERVTI &c. Idem Philipp. VIII. Sc. Opimianum citat in hæc verba, QVOD L. OPIMIVS COS. VEREA FECIT DE REPVB. DE EA RE ITA CENSVERVNT.

Nec tamen huic formulæ ita addicti patres erant, vt non ab ea quandoque recederent. Interdum enim scribebant, ἀορίστως, QVOD VERBA PACTA SVNT. Cic. VI. orat. in Verrem. *Id adeò ex ipso S. C. cognoscite. Nam principium sententiæ perscribi solet. Recita*: QVOD VERBA FACTA SVNT DE S. PEDVCEO. *Dicit qui primi suaserint, decernitur: Refertur deinde de Verre: dic quæso, quomodo?* QVOD VERBA PACTA SVNT DE C. VERRE. Senatusconsultum etiam de Philosophis & Rhetoribus factum Suetonius in lib. de clar. Rhetor. & Agell. lib. XV. cap. XI. ita conceptum fuisse tradunt. FANNIO STRABONE, M. VALERIO MESSALÂ COSS. M. POMPONIVS PRÆTOR SENATVM CONSVLVIT: QVOD VERBA FACTA SVNT DE PHILOSOPHIS ET RHETORIBVS S. CONS. DE EA RE ITA CENSVERVNT, VT M. POMPONIVS PRÆTOR ANIMADVERTERET, CVRARETQVE, VT SI EI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDERETVR, VTI ROMÆ NE ESSENT. Cui S. C. insertæ apud Suetonium (absunt enim ab Agellio) notæ istæ S. CON S. in hac quoq; vulgari S. C. clausula variatum indicãt. Earũ enim notarum recta interpretatio, me iudice, hæc est, SENATVS CONSVLTVS. Quibus vt sequentia verba congruant, notis ea quoque continuo tractu ita scripta fuisse crediderim, S. C. D. E. R. I. C. Sed in vltimæ notæ explicatione à Librariis peccatum est, qui plurali, quod singulari numero debuerãt, interpretati sunt. Significabatur namq; his notis, SENATVS CONSVLTVS DE EA RE ITA CENSVIT. Quod loquẽdi genus ne quis vsu receptum neget, idoneum testem Liuium cito. Is lib. VII. *Post tanti*, ait, *prodigij procurationem, eodem anno de Hernicis* CONSVLTVS SENATVS, *cùm Feciales ad res repetendas nequicquam mississet, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis*, CENSVIT. Et lib. XXV. *Hæ literæ ad nouos Cossi allatæ, ac per eos in Senatu recitatæ sunt*: CONSVLTVSQVE DE HIS LITERIS ITA DECREVIT SENATVS, *Militibus qui ad Cannas &c.* Similitérque lib. XXIII. *Postero die* CONSVLTVS A M. POMPONIO PR. SENATVS DECREVIT, *Dictatori scribendum*. Verùm in illius libelli de claris Rhetoribus principio, aut fallor ego, aut euolauit verbũ, quo velut membro capta, claudicat oratio. Vulgò enim ita scriptum est, *Quod ne cui dubium sit, verus item edictum Censorium subiiciam*. At ego duas has literas, S. C. quæ verbum conficiunt,

conficiunt, quod sensum expleret, deesse aio: nec particula hæc, *Item*, absque hoc fulcro consisteret. Adde ergò, *Vetus S.C. item edictum*. Vtrumque enim vt pollicetur, ita & præstat Suetonius: fidémque suam liberans S.C. primum, deinde Edictum Censorium subiicit.

Alia insuper Formula perscriptum Senatusconsultum citat Agellius lib.IIII.cap.VI. cuius prima verba erant: QVOD C. IVLIVS PONTIFEX NVNTIAVIT IN SACRARIO, IN REGIA HASTAS MARTIAS MOVISSE, D.L.R.L.S.C. id est, DE EA RE ITA SENATVS CENSVIT.

Secundum hæc legitima Senatusconsultorum verba, Valer.Max.lib.VI.cap.V. DE EA RE, ait, SENATVS CENSVIT, VT PVERI VINCTVM MAGISTRVM VIRGIS CÆDENTES IN PATRIAM REMITTERENTVR. Cicero Epist.XVI.lib. IIII.ad Attic. *Res ad Senatum*. DE EA RE ITA CENSVERVNT, COMITIA &c. Liu. lib.XXX. PATRES IGITVR IVRATI, (*ita conuenerat*) ITA CENSVERVNT: VT B COSS. &c.

Formulæ verò decernendi erant hæ, PLACERE SENATVI, SENATVM VELLE ET ÆQVVM CENSERE, SENATVM EXISTIMARE SENATVM ARBITRARI, SENATVI VIDERI. Cicero quidem de varia Senatusconsultorum conceptione hæc in Orat.pro Cornel. de maiestate scripserat, *Quatuor omnino genera sunt*, IVDICES, *in quibus per Senatum more maiorum statuatur aliquid de legibus. Vnum est eiusmodi*, PLACERE LEGEM ABROGARI, VT *Q. Cæcilio, M. Iunio Coss.* QVÆ LEGES REM MILITAREM IMPEDIRENT, VT ABROGARENTVR. *Alterum*, QVÆ LEX LATA ESSE DICATVR, EA NON VIDERI POPVLVM TENERI, *vt L. Marcio, & Sex. Iulio Coss. de legibus Liuius Tertium est de legum derogationibus: quo de genere persæpe Senatusconsulta fiunt, vt nuper de ipsa lege Calpurnia quæ derogaretur*. De singulis autem à me commemoratis Senatusconsultorum Formulis testimonium vetustis auctoribus denuntiabo. Ac, quod ad primum attinet, exempla eius habemus in duobus prioribus Senatusconsultis, quæ à Iulio Front. lib.II. de Aquæduct. referuntur. Vnius enim verba hæc sunt: PLACERE HVIC ORDINI, EOS QVI AQVIS PVBLICIS PRÆESSENT &c. Alterius verò hæc: NEQVE AVGERI PLACERE, NEC MINVI NVMERVM. In Senatusconsulto de Petitione hæreditatis: PLACERE REDACTÆ EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIÆ VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. Et mox: ITEM PLACERE A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET. Et, SENATVI PLACERE, legimus in sententiis quæ à Cicerone Philipp.V.VIII.X, XI. & XIIII. dicuntur. Liuius lib.XXXI: in Senatusconsulto quodam: DE AVXILIO MITTENDO TVM RESPONDERE, PLACERE, CVM PROVINCIAS COSS. SORTITI ESSENT. Et rursus eodem lib. SENATVI PLACERE QVÆSTIONEM DE EXPILATIS THESAVRIS &c. Idem lib. XXVII. in Senatus mandatis: Q. CLAVDIVM PRÆTOREM PLACERE INDE ABDVCERE LEGIONES. Et lib.XLII. QVAS OB RES PLACERE SENATVI M. POPILIVM COS. LIGVRES &c. Idem lib.XLIII. *Senatus decreuit, vti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorúmque si quos manumisisset, eos Carteriam ad Oceanum* DEDVCI, PLACERE. Cic. I. in Catilin. Orat. *Si hic ordo*, SIBI PLACERE, *decreuerit*. Enimuerò sicut quæ probabat Senatus, ea PLACERE, sibi decernebat, ita quæ improbabant patres, ea NON PLACERE, quandoque testabantur. Cic. pro Cornel. Maiestat. reo. *Decreuissem*, SENATVI NON PLACERE, *id iudicium de Syllæ bonis fieri*. Liuius lib.XXVI. *Patribus id tempus Reipub. visum est, vt per veteres & expertos, bellique peritos Imperatores Respub. gereretur*: ITAQVE MORAM FIERI COMITIIS NON PLACERE. Et lib.XXXIIII. *Decreuit Senatus*, TRIBVNOS PL. NON PLACERE CAVSAS MILITARES COGNOSCERE, QVOMINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. Sic & in responso dato à Senatu legatis Transalpinorum Gallorũ apud eundem Liuium lib.XXXIX. NEQVE SENATVI PLACERE, DEDITOS SPOLIARI. Sed & lib.XL. in alio Senatusconsulto, TVM QVOQVE NON PLACERE SIBI PER DEDITIONEM LIGVRES RECIPI. Idem lib.XLIIII. *Si legatos missi-*

sent qui denuntiarent, NON PLACERE SENATVI SOCIIS REGIBVS BELLVM FIERI.

Secundæ Formulæ exempla in promptu sunt. In Senatusconsulto namque de Bacchanalibus apud Liuium lib. xxxix. scriptum est, ID SENATVM VELLE ET ÆQVVM CENSERE VT ITA FIERET. Et in alio S. C. lib. XL. RECEPTIS ARMA ADIMI, ATQVE EOS AD COSS. MITTI, SENATVM ÆQVVM CENSERE. Idem Liuius lib. XLII. PRO HIS INIVRIIS SATISFIERI, SENATVM ÆQVVM CENSERE. Ex veteri quoque Senatusconsulto de Aesclepiade Clazomenio & Polystrato Caristio, verba hæc in tabula ærea supersunt: SENATVM VELLE, ET ÆQVVM CENSERE EA ITA FIERI. A Sallustio etiam in bello Iugurthino memoriæ proditum est, Senatū postquam de Iugurthæ & Adherbalis bello accepit, tres legatos in Africam misisse, qui ambos reges adirent, Senatus populique Ro. verbis nuntiarent, VELLE ET CENSERE, EOS AB ARMIS DISCEDERE: DE CONTROVERSIIS SVIS IVRE POTIVS, QVAM BELLO DISCEPTARE: ITA SEQVE ILLISQVE DIGNVM ESSSE. Eadémque verborum conceptione plerumque Consulibus ex auctoritate Senatus scribebatur. Itaque cùm Cn. Seruilius Consul velut Annibalem persequens in Siciliam, inde in Africam transiliens traiecisset, nec hoc Senatus probaret, censuisse patres Liu. lib. xxx. ait, VT PRÆTOR SCRIBERET CONSVLI, SENATVM ÆQVVM CENSERE IN ITALIAM REVERTI EVM. Idem lib. xxxix. *Literis de morte Proprætoris recitatis*, SENATVS CENSVIT, MITTENDVM, QVI AD LVNÆ PORTVM PRÆTOREM CONSEQVERETVR, NVNTIARETQVE SENATVM ÆQVVM CENSERE, NE SINE IMPERIO PROVINCIA ESSET, MATVRARE EVM PROFICISCI. Et lib. XLI. à Senatu decretum scribit, VT PRÆTOR VRBANVS CONSVLIBVS SCRIBERET, SENATVM ÆQVVM CENSERE, SVBITARIOS MILITES TVMVLTVS CAVSA CONSCRIPTOS, PRIMO QVOQVE TEMPORE DIMITTI. In responso etiam quod à Senatu datum est Abderitarum legatis, apud eumdem Liuium lib. XLIII. legimus, CONQVIRIQVE OMNES QVI IN SERVITVTE SINT, ET RESTITVI IN LIBERTATEM ÆQVVM CENSERE. Eodémque lib. in responso Chalcidensium legatis dato, SOCIORVM NAVALIVM NEMINEM, PRÆTER MAGISTROS, IN HOSPITIA DEDVCI, ÆQVVM CENSERE. Hac eadem verborū verecundia, M. Fuluius Proconsul, narrante Liuio lib. xxxix. ex Ætolia reuersus petiit à patribus, VT ÆQVVM CENSERENT, Diis immortalibus honorem haberi & sibi triumphum decerni. Sed & solo Cēsendi verbo Senatum nonnunquam contentum fuisse inuenio. Liuius lib. xxxix. *Senatus à Coss. est habitus: decretúmq;* QVONIAM PRÆTORIS SVBROGANDI COMITIA NE LEGIBVS FIERENT, PERTINACIA Q. FLACCI, ET PRAVA STVDIA HOMINVM IMPEDIRENT, SENATVM CENSERE, SATIS PRÆTORVM ESSE. Cic. Epist. XVI. *lib.* IIII. ad Attic. S. Crefert in hæc verba, COMITIA PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI, CENSERE. Idem Philipp. IX. CENSERE, ATQVE E REPVB. EXISTIMARE, coniungit. A prudentibus quoque Senatusconsulta his potissimum verbis, SENATVS CENSVIT, signāti notarique, sciunt qui Pandectas legendo contriuerunt: ceteram multitudinē libros meos quibus verborum ad ius pertinentium Significationes exposui, adire iubeo: non antè, tamen, quàm illi à mè recogniti, togáque virili sumpta in publicum prodeāt. Interim nāque testatum volo abortiuum illū fœtum mihi magis quàm ipsi parenti displicere.

Tertia Sc. species, his quæ subieci, testimoniis confirmatur. Cicero Epist. II. lib. II. ad Q. Fratr. *De rege Alexandrino factum est Senatusconsultum*, CVM MVLTITVDINE REDVCI PERICVLOSVM REIP. VIDERI. Idem in Mureniana. *Dixisti, Senatusconsultum me referente esse factum, Si mercede conducti obuiam cādidatis issent: Si conducti sectarentur: Si gladiatoribus vulgò locus tributus, & item prædæ vulgò essent data*, CONTRĀ LEGEM CALPVRNIAM FACTVM VIDERI. Idem in Orat. de Reipost. Harusp. *Postero die frequentissimus Senatus te, Consule designato Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo,*

G

& Q. Metello Coss. referentibus statuit, &c. DOMVM MEAM IVDICIO PONTIFICVM RELIGIONE LIBERATAM VIDERI. Sallust. in bello Catilin. *Itaque Cicerone consulente*, FREQVENS SENATVS DECERNIT, TARQVINII INDICIVM FALSVM VIDERI. Liuius lib. XXV. DECREVIT SENATVS, MILITIBVS, QVI AD CANNAS COMMILITONES SVOS DESERVISSENT, SENATVI NIHIL VIDERI REMPVB. COMMITTENDAM ESSE. Idem lib. XXX. *Legatos ad regem, qui haec* ADVERSVS FOEDVS PACTA VIDERI PATRIBVS, *nuntiarent, mittendos* CENSVIT SENATVS. Eodémque libro, à Senatu responsum fuisse legatis Philippi Macedonũ regis, ait, P. SCIPIONEM RECTE, ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS QVI ARMA &c. Et aliàs, legatis Masinissæ responsum, SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET. Idem lib. XXXVIII. *Postea per infrequentiã adiecit Senatus cõsulto,* AMERACIAM NON VIDERI VT CAPTAM ESSE. Auctor lib. Rhetoricor. ad Herenn. *Senatus decreuit,* SI EAM LEGEM AD POPVLVM FERAT, ADVERSVS REMP. VIDERI EVM FACERE. Cæsar lib. I. de bello ciuil. In Scipionis sententia, SI NON FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. Apud Liuium quoque lib. XXX. M. Liuius pro sententia dicit, NON VIDERI, SIBI AESENTE CONSVLVM, ALTERO AMBOBVSVE EAM REM AGI.

Quarta quoque Formula magnis auctoritatibus nititur. In Senatusconsulto nãque quod Epistolis Cælij lib. VIII. Familiar. Ciceronis annectitur, verba hæc legimus, SENATVM EXISTIMARE, NEMINEM EORVM QVI POTESTATEM HABENT INTERCEDENDI, &c. Cicero lib. IIII. Epist. ad Attic. SI QVÆ VIS ESSET FACTA, SENATVM EXISTIMATVRVM *eius opera factum esse, qui Senatusconsulto interfuisset.* Idémque verbum in suis sententiis, quæ Philipp. III. & VIII. continentur, vsurpat. Et Philipp. IX. SENATVM CENSERE, ATQVE E REPVB. EXISTIMARE. Cæsar apud Sallust. in bello Catilin. *Qui aliter fecerit,* SENATVM EXISTIMARE EVM CONTRA REMP. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM.

Sed nec postremæ Formulæ exempla desunt. Cicer. III. Philipp. in sententia, SENATVM ARBITRARI AD SVMMAM REM PVB. PERTINERE. Sic & in Senatusconsulto Velleiano, ARBITRARI SENATVM RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS. Plinius Epist. XI. lib. II. Tertullum Consulem designatum hæc pro sententia dixisse refert, ARBITRARI SENATVM ITA NOS FECISSE &c.

Interdũ decernebatur, SENATVI CVRÆ FORE. Liuius lib. X. Legatis sociorũ respõsum scribit, CVRÆ SENATVI FVTVRVM, NE SOCIOS FIDEI SVÆ POENITERET. Similíque modo cum ab Attalo rege & Rhodiis legati venissent nuntiantes, Asiæ ciuitates sollicitari, his legationibus, vt idem Liuius lib. XXXI. narrat, respõsum fuit, CVRÆ ASIANAM REM SENATVI FORE. Idem lib. XXVI. refert, de legatorum Syracusanorum postulatis Patres decreuisse, IN RELIQVVM CVRÆ SENATVI FORE REM STRACVSANAM. Ibidem etiam ad L. Martij literas, de frumento & vestimentis exercitus, rescribi placuisse, VTRAMQVE REM EAM SENATVI CVRÆ ESSE. Cicero Philipp. III. in sententia, SENATVI MAGNÆ CVRÆ ESSE, AC FORE, VT PRO TANTIS EORVM IN REMPVB. MERITIS, HONORES EIS HABEANTVR, GRATIÆQVE REFERANTVR.

Inueniuntur & in Senatusconsultis verba hæc, SENATVM IVDICARE. Cicer. Philip. XIII. OB ERS RES SENATVM EXISTIMARE ET IVDICARE. Liuius lib. III. *Tunc referente Consule de Tribunorum & plebis postulatu, Senatusconsulta fiunt,* NE QVI TRIBVNI LEGEM EO ANNO FERRENT, NEQVE COSS. AB VRBE EXERCITVM EDVCERENT. IN RELIQVVM MAGISTRATVS CONTINVARI, ET EOSDEM TRIBVNOS REPICI, IVDICARE SENATVM CONTRA REMP. ESSE.

Erat autem in plerisque Senatusconsultis caput hoc, SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATI OPVS EST, COSS. PRÆTT. TRIB. PL. QVI NVNC SVNT, QVOD EIS VIDEBITVR, AD POPVLVM PLEBEM

VE PERANT. Cui rei testimonio est Senatusconsultum illud, quod paulò ante è Cælij Epistolis laudaui. Eámque clausulam hoc notarum compendio S.Q.D.E.R.A.P.P. V.L.O.E. COSS. PRR. TR. PL. Q.N.S.Q.E.V.A.P.P. V.F. scribi consueuisse, auctor est Valer. Prob.

In Senatusconsultis vtique crebrò occurrunt verba hæc, PRIMO QVOQVE TEMPORE. Nam siue Comitia habenda erant, ea PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI, decernebant. Cuiusmodi S.C. Cic. Epist. XVI. lib. IIII. Epist. ad Attic. commemorat. Liu. lib. XLI. *Senatus C. Claudium Consulem,* COMITIA PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERE IVSSIT. Idem lib. XLIII. *S.C. factum est,* VT CN. SERVILIVS PRIMO QVOQVE TEMPORE AD COMITIA HABENDA VENIRET. Siue quid ad Senatum referendum esset, PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERRI *decernebant.* Cic. Philipp. IIII. *Cuius* DE LAVDIBVS ET HONORIBVS, *qui ei pro diuinis & immortalibus meritis diuini immortaléque debentur, mihi Senatus adsensus, paullo antè decreuit,* VT PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERRETVR. Idem Philipp. V. *Atqui cùm Consules non haberetis, decreuistis,* VT ET DE PRÆMIIS MILITVM, ET DE HONORIBVS IMPERATORVM PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERRETVR. Liuius lib. XXXIII. *Decreuerunt patres,* VT COMITIIS PRÆTORVM PERFECTIS, CVI PRÆTORI PROVINCIA HISPANIA OBVENISSET, IS PRIMO QVOQVE TEMPORE DE BELLO HISPANIÆ AD SENATVM REPERRET. Siue quid ad Populum ferendum erat, PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRI, censebant. Liuius lib. IIII. *Id Patres ægrè passi decreuere,* VT TRIBVNI MILITVM DE BELLO INDICENDO VEIENTIBVS, PRIMO QVOQVE DIE AD POPVLVM FERRENT. Et lib. VII. Censuisse Senatum, PRIMO QVOQVE DIE FERENDVM AD POPVLVM DE BELLO HERNICIS INDICENDO. Et lib. XXVI. AGENDVM CVM TRIBVNIS PLEB. ESSE, PRIMO QVOQVE TEMPORE AD PLEBEM FERRENT, QVEM CVM IMPERIO MITTI PLACERET IN HISPANIAM. Idem lib. XLII. *Patres, centuriatis* COMITIIS PRIMO QVOQVE DIE FERRE AD POPVLVM COSS. *iusserunt.* Siue auxilium ferri placeret, PRIMO QVOQVE TEMPORE ID FIERI, decernebant. Sic Liuius lib. VI. decreuisse Senatum, refert, VT DICTATOR SVTRINIS SOCIIS POPVLI RO. AVXILIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRET. Et lib. XXI. Decretum à Senatu, VT CONSVL COLLEGÆ PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRET AVXILIVM. Denique quidquid faciẽdũ cẽsebãt, id quãprimũ fieri, sollẽnibus illis verbis decernebatur. Exempla Liuius plena manu porrigit. Libro namque tertio, factum Sc. ait, VT DECEMVIRI PRIMO QVOQVE TEMPORE MAGISTRATV ABDICARENT: & lib. XXII. censuisse Senatum, SCRIBENDVM CONSVLI, VT PRIMO QVOQVE TEMPORE, QVANTVM PER COMMODVM REIPVB. FIERI POSSET, ROMAM VENIRET. Idem lib. XXIII. Senatum decreuisse, VT RES DIVINÆ SVPPLICATIONESQVE PRIMO QVOQVE TEMPORE CVM CVRA FIERENT. Eodem lib. decretum à Senatu, vt Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum quadringentos equites scriberet, eámque legionem PRIMO QVOQVE TEMPORE IN SARDINIAM TRAIICIENDAM CVRARET. Item, VT M. VALERIVS PRÆTOR L. APVSTIO LEGATO EXERCITVI PRÆPOSITO, TARENTVM AD CLASSEM PROFECTVS, PRIMO QVOQVE TEMPORE IN MACEDONIAM TRANSMITTERET. Idem lib. XXVII. Cùm omnes censerent, PRIMO QVOQVE TEMPORE CONSVLIBVS EVNDVM AD BELLVM. Eodémque libro narrat Senatum decreto suo iussisse, LÆLIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE, CVM QVIBVS VENERAT NAVIBVS, IN HISPANIAM REDIRE. Sed & lib. XXIX. *Effecerunt,* ait, *vt Senatus censeret,* PRIMO QVOQVE TEMPORE IN AFRICAM TRAIICIENDVM. Idem lib. XLII. in Senatusconsulto de Liguribus facto, ARMA PRIMO QVOQVE TEMPORE PIERI IN EA GENTE, decretum fuisse scribit. Apud eumdem

eũdem lib. XL. in quodam Senatus decreto legimus, SVBITARIOS MILITES IVMVLTVS CAVSA CONSCRIPTOS, PRIMO QVOQVE TEMPORE DIMITTI. Libro verò XXXVI. Senatum iussisse narrat, C. LIVIVM PRÆTOREM, CVI CLASSIS EVENERAT, CVM TRIGINTA NAVIBVS PARATIS, IN GRÆCIAM PRIMO QVOQVE TEMPORE TRAIICERE, ET AE ATTILIO NAVES ACCIPERE. Apud eundem lib. III. Cornelius Maluginensis in sententia sua, DELECTVM PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI CENSET. Lib. XLI. Senatum censuisse refert, LIBROS NVMÆ PRIMO QVOQVE TEMPORE IN COMITIO CREMANDOS ESSE. Idem lib. XLII. *Prætori negotium datum*, VT COLLEGÆ IN SICILIAM SCRIBERET, EAS QVÆ IN SICILIA NAVES ESSENT, REFICERET ATQVE EXPEDIRET, VT BRVNDVSIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE MITTI POSSENT. Et lib. XLIII. *Coss. cùm de prouinciis retulissent*, PRIMO QVOQVE TEMPORE ET COMPARARE EOS INTER SE ITALIAM, ET MACEDONIAM SORTIRI, PLACVIT. Idem lib. XLIIII. *Latinas, vbi magistratum iniissent*, QVOD PER RELIGIONES POSSET, PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI PLACERE. Et alibi eodem lib. Senatum decreuisse, vt Hostilius Cos. Macedonia PRIMO QVOQVE TEMPORE IN VRBEM REDIRET.

Enimuerò quorum facta comprobabat & laudabat Senatus, EOS RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, decernebat. Eius rei fidem facit responsum Senatus, quod Misimissæ legatis datũ Liuius lib. XXX. scribit, IN QVO EST, SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET. Eodémque lib. in responsis à Senatu datis Philippi Macedonum regis legatis, P. SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS, QVI ARMA CONTRA POPVLVM RO. FERENTES CAPTI SVNT, HOSTIVM NVMERO IN VINCVLIS HABEAT. ET M. AVRELIVM E REPVB. PACERE, GRATVMQVE ID SENATVI ESSE, QVOD SOCIOS POPVLI RO. QVANDO IVRE FOEDERIS NON POSSET, ARMIS TVEATVR. Vnde notandum est illi Formulæ quandoque additum, GRATVM ID ESSE SENATVI. Et ita lib. XLV. *Responsum*, ait Liuius, *ab Senatu est*, ANTIOCHVM RECTE ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD LEGATIS PARVISSET, GRATVMQVE ID ESSE SENATVI, POPVLOQVE RO. Cicero Philipp. V. in ea sententia qua Senatusconsulto præit, de Bruto agens, ID EVM RECTE ET ORDINE EXQVE REPVB. FECISSE: IDQVE BRVTI PRÆSTANTISSIMVM MERITVM IN REMPVB. SENATVI POPVLOQVE RO. GRATVM ESSE, ET FORE. Idem Philipp. X. ID Q. CÆPIONEM BRVTVM PROCOS. BENE, ET E REPVB. ET PRO SVA, MAIORVMQVE SVORVM DIGNITATE CONSVETVDINEMQVE REIP. BENE GERENDÆ FECISSE, EAMQVE REM SENATVI, POPVLO RO. GRATAM ESSE, ET FORE. Vbi obserua, BENE, ET E REPVB. quæ priori illi, qua de agitur, Formulæ, idem Cicero. adiungit Philipp. III. his verbis. *Id eum, exercitúmque eius, municipia, colonias, prouinciæ Galliæ*, RECTE ATQVE ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE, ET FACERE. Idem Philipp. X. Q. HORTENSIVM PROCOS. RECTE ET ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE. In responso verò, Saguntinorum legatis reddito apud Liuium lib. XXVIII. SVOS IMPERATORES RECTE ET ORDINE ET EX VOLVNTATE SENATVS FECISSE, QVOD SAGVNTVM RESTITVERINT. At In S. Consulto. Velleiano, RECTE ATQVE ORDINE PACTVROS duntaxat, nullo alio addito. Liuius etiam lib. XXIII. In literis quas à se compositas, Hippocrates, quasi à Prætoribus Syracusanis ad Marcellum scriptas, & à se intercepras recitauit, scriptum fuisse refert, RECTE MARCELLVM ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD IN LEONTINIS NVLLI PEPERCISSET. Planè recitatis in Senatu Bruti literis, cùm de his Senatores rogati essent sententias, Q. Fufius Calenus

pro sententia dixit, LITERAS BRVTI RECTE ATQVE ORDINE SCRIPTAS VIDERI. Quod Cicero venustè ridet atque exagitat Philipp. x. his verbis: *Vsum in Repub. Calene magnum iam habere & debes & potes: Quando ita decerni vidisti, aut quod S.C. huiùs generis (sunt enim innumerabilia)* BENE SCRIPTAS LITERAS, *decretũ à Senatu?* Erant & in Senatusconsultis vsitata verba hæc, VTI OPTIMO IVRE, quemadmodum ex sententiis quæ à Cicerone Philipp. IX. & XI. & ab Hercule in Αποκολοκυντώσει Senecæ dicuntur, liquet.

Verùm ne in naufragiorum reliquiis colligendis longius immoremur, integra aliquot Senatusconsultorum, quæ in veterũ auctorũ archiis asseruantur, exẽpla subiiciam: vt studiosis tota Senatusconsultorum scribendorum ratio constet. Nec necesse habebimus Prætorem adire, qui eas quas desideramus tabulas, instrumẽtáve edi, exhiberi, cogat: Inspiciendi enim describendique potestatem Iulius Frontinus vltrò faciet, qui sex penes se Senatusconsulta habet, quæ ex eius lib. II. de Aquæductib. mutuabimur. Quorum prius, in hæc verba prout ea restituenda censeo, perscriptũ est. QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V.F. DE IIS QVI CVRATORES AQVARVM PVBLICARVM EX S.C. A CÆSARE AVGVSTO NOMINATI ESSENT, ORDINANDIS, D.E.R.Q.F P.D.E.R.I.C. PLACERE HVIC ORDINI EOS QVI AQVIS PVBLICIS PRÆESSENT, CVM EIVS REI CAVSSA EXTRA VRBEM ESSENT, LICTORES BINOS, ET SERVOS PVBLICOS TERNOS, ARCHITECTOS SINGVLOS, ET SCRIBAS, ET LIBRARIOS, ACCENSOS, PRÆCONESQVE TOTIDEM HABERE, QVOT HABENT II, PER QVOS FRVMENTVM PLEBI DATVR. CVM AVTEM IN VRBE EIVSDEM REI CAVSSA ALIQVID AGERENT, CETERIS APPARITORIBVI IISDEM, PRÆTERQVAM LICTORIBVS VTI. VTIQVE QVIBVS APPARITORIBVS EX HOC S.C. CVRATORIBVS AQVARVM VTI LICERET, IN DIEBVS X. PROXIMIS, QVIBVS SENATVSCONSVLTVM PACTVM ESSET, AD ÆRARIVM DEFERRENTVR; QVIQVE ITA DELATI ESSENT, IIS PRÆTORES ÆRARII, MERCEDES, CIBARIA, QVANTA PRÆFECTI FRVMENTO DANDA, DARE, DEFERREQVE SOLENT, ANNVA DARENT, ET ATTRIBVERENT, IISQVE EAS PECVNIAS SINE FRAVDE SVAS FACERE LICERET: VTIQVE TABVLAS, CHARTAS, CETERAQVE QVÆ EIVS CVRATIONIS CAVSSA OPVS ESSET IIS CVRATORIBVS PRÆBERI, QV. ÆLIVS, P. FABIVS COSS. AMBO, ALTERVE, SI IIS VIDEBITVR, ADHIBITIS PRÆTORIBVS QVI ÆRARIO PRÆSINT, EA PRÆBENDA LOCENT.

Secundum Senatusconsultum quod ab eodem auctore refertur, ita restituendum mihi quidem videtur: QVOD Q. ÆLIVS TVBERO, ET P. FABIVS MAXIMVS COSS. V.F. DE NVMERO PVBLICORVM SALIENTIVM QVI IN VRBE ESSENT, INTRAQVE ÆDIFICIA VRBI CONIVNCTA, QVOS M. AGRIPPA FECISSET, Q. F. P. DE EA RE ITA CENSVERVNT. NEQVE AVGERI PLACERE, NEC MINVI NVMERVM SALIENTIVM, QVOI NVNC ESSE RETVLERVNT II, QVIBVS NEGOTIVM A SENATV EST DATVM, VT INSPICERENT AQVAS PVBLICAS, INIRENTQVE NVMERVM SALIENTIVM PVBLICORVM. ITEMQVE PLACERE CVRATORES AQVARVM, QVOS S.C. CÆSAR AVGVSTVS EX SENATVS AVCTORITATE NOMINAVIT, DARE OPERAM, VT SALIENTES PVBLICI QVAM ASSIDVISSIME, INTERDIV, ET NOCTV AQVAM IN VSVM POPVLI FVNDERENT.

Tertium ita est conceptum: QVOD QV. ÆLIVS TVBERO QV. FABIVS MAXIMVS COSS. V.F. QVOSDAM PRIVATOS EX RIVIS PVBLICIS AQVAM DVCERE, Q.D.E.R.F.P.D.E.R.I.C. NE CVI PRIVATO AQVAM DVCERE EX RIVIS PVBLICIS LICERET: VTIQVE OMNES II, QVIBVS AQVÆ DVCENDÆ IVS ESSET DATVM, EX CASTELLIIS DVCERENT,

ANIMAD-

ANIMADVERTERENTQVE CVRATORES AQVARVM, QVIEVS LOCIS INTRA EXTRAQVE VREEM APTE CASTELLA PRIVATI FACERE POSSENT, EX QVIBVS AQVAM DVCERENT, QVAM EX CASTELLO COMMVNEM ACCEPISSENT A CVRATORIEVS AQVARVM: NE CVI EORVM, QVIBVS AQVA DARETVR PVBLICA, IVS ESSET INTRA QVINQVAGINTA PEDES EIVS CASTELLI, EX QVO AQVAM DVCERENT LAXIOREM FISTVLAM SVBIICERE, QVAM QVINARIAM.

Quartum est huiusmodi:

QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. P. CONSTITVI OPORTERE, QVO IVRE EXTRA INTRAQVE VRBEM DVCERENT AQVAS, II QVIBVS ATTRIBVTÆ ESSENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. I. C. VTI IIS QVOQVE MANERET ATTRIEVTIO AQVARVM, EXCEPTIS QVÆ IN VSVM BALNEORVM ESSENT DATÆ, AVT AVGVSTI NOMINE, QVOAD IIDEM DOMINI POSSIDERENT ID SOLVM IN QVO ACCEPISSENT AQVAM.

Quintum ita habet:

QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. DE RIVIS, SPECVBVS, PORNICIBVSQVE IVLIÆ, MARTIÆ, APPIÆ, TEPVLÆ, ANIENIS, REFICIENDIS. Q. D. E. R. P. P. D. E. R. I. C. VT CVM II RIVI, FORNICES, QVOS AVGVSTVS CÆSAR SE REFECTVRVM IMPENSA SVA POLLICITVS SENATVI EST, REFICERENTVR, EX AGRIS PRIVATORVM TERRAM, LIMVM, LAPIDEM, TESTAM, ARENAM, LIGNA, CETERAQVE QVIBVS AD EAM REM OPVS ESSET, VNDE QVÆQVE EORVM PROXIME SINE INIVRIA PRIVATORVM TOLLI, SVMI, PORTARI POSSINT, VIRI BONI ARBITRATV ÆSTIMATA DARENTVR, TOLLERENTVR, SVMERENTVR, EXPORTARENTVR: ET EAS RES OMNES EXPORTANDAS, EARVMQVE RERVM REFICIENDARVM CAVSSA, QVOTIES OPVS ESSET, PER AGROS PRIVATORVM, SINE INIVRIA EORVM, ITINERA, ACTVS, PATERENT, DARENTVR.

Sextum autem verba sunt hæc:

QVOD QV. ÆLIVS TVBERO, P. FAB. MAXIMVS COSS. V. F. AQVARVM QVÆ IN VRBEM VENIRENT ITINERA OCCVPARI MONVMENTIS, ET ÆDIFICIIS ET ARBORIBVS CONSERI: Q. P. P. D. E. R. I. C. CVM AD REFICIENDOS RIVOS SPECVSQVE, PER QVÆ ET OPERA PVBLICA CORRVMPVNTVR, PLACERE CIRCA FONTES ET FORNICES, ET MVROS VTRAQVE EX PARTE, VACVOS CENTENOS QVINOS DENOS PEDES PATERE, ET CIRCA RIVOS QVI SVE TERRA ESSENT, ET SPECVS INTRA VRBEM ET EXTRA VRBEM CONTINENTIA ÆDIFICIA, VTRAQVE EX PARTE QVINOS PEDES VACVOS RELINQVI, ITA VT NEQVE MONVMENTVM IN IIS LOCIS, NEQVE ÆDIFICIVM POST HOC TEMPVS PONERE, NEQVE CONSERERE ARBORES LICERET: SI QVÆ NVNC ESSENT ARBORES INTRA ID SPATIVM, EXTIRPARENTVR, PRÆTERQVAM SI QVÆ VILLÆ CONTINENTES, ET INCLVSÆ ÆDIFICIIS ESSENT. SI QVIS ADVERSVS EA COMMISERIT, IN SINGVLAS RES, IN DENA MILLIA DAMNAS ESSET: EX QVIEVS PARS DIMIDIA PRÆMIVM ACCVSATORI DARETVR, CVIVS OPERA MAXIME CONVICTVS ESSET, QVI ADVERSVS HOC S.C. COMMISISSET: PARS ALTERA DIMIDIA IN ÆRARIVM REDIGERETVR, DEQVE EA RE IVDICARENT, COGNOSCERENTQVE CVRATORES AQVARVM.

Sed illustriora sunt & vberiora duo illa Senatus consulta, quæ Epistolis Cælij ad Ciceronẽ inserta sunt. Nã & Auctoritatũ & Intercessionũ Formulas continent. Prioris verba sic habent: S. C. AVCTORITAS, PRID. KALEND. OCTOBREIS, IN

ÆDE APOLLINIS SCRIBENDO AFFVERVNT. L. DOMITIVS CN.F. ÆNOBARBVS, Q. CÆCILIVS, Q. F. METELLVS PIVS SCIPIO, L. IVLIVS, L. F. POMT. ANNALIS, CAIVS SEPTIMVS T. F. QVIRINA, C. LVCEIVS C. F. FVF. NIRRVS, C. SCRIBONIVS C. F. POP. CVRIO, L. ALTEIVS, L. F. ANN. CAPITO, M. OPPIVS M. F. TERENT.

QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS, D. E. R. I. C. VTI L. FAVLVS, C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INIISSENT A. D. KAL. MARTIAS, QVÆ IN SVO MAGISTRATV FVTVRÆ ESSENT, DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS AD SENAVM REFERRENT, NEVE QVID PRIVS EX A.D. KALEND. MARTIAS, NEVE QVID CONIVNCTIM DE EA RE REFERRETVR A CONSVLIBVS. VTIQVE EIVS REI CAVSSA PER DIES COMITIALEIS SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT. ET CVM DE EA RE AD SENATVM REFERRETVR A CONSVLIBVS, EORVM QVI CCC. IVDICIBVS ESSENT SEX ADVOCARE LICERET: SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATO OPVS ESSET, VT SER. SVLPITIVS, M. MARCELLVS COSS. PRÆTT. TRIBB. PLEB. QVIBVS EORVM VIDERETVR, AD POPVLVM PLEBEMVE FERRENT. QVOD II NON TVLISSENT, VTI QVICVNQVE DEINCEPS ESSENT, AD POPVLVM PLEBEMVE FERRENT.

Alterius verò verba sunt huiusmodi: S.C. AVCTORITAS PRID. KAL. OCTOBRIS, IN ÆDE APOLLINIS SCRIBENDO AFFVERVNT: L. DOMITIVS, CN. F. ÆNOBARBVS, Q. CÆCILIVS, Q. F. METELLVS PIVS SCIPIO, L. IVLIVS L. F. POMT. ANNALIS, C. SEPTIMIVS, T. F. QVIR. C. SCRIBONIVS, C. F. POP. CVRIO, L. ATTEIVS, L. F. AN. CAPITO, M. OPPIVS, M. F. TERENT.

QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS, D. E. R. I. C. SENATVM EXISTIMARE, NEMINEM EORVM QVI POTESTATEM NABENT INTERCEDENDI, IMPEDIENDI, MORAM AFFERRE OPORTERE, QVOMINVS DE REPVB. QVAM PRIMVM AD SENATVM REFERRI S. Q. C. FIERI POSSIT. QVI IMPEDIERIT, EVM SENATVM EXISTIMATVRVM CONTRA REMPVB. FECISSE. SI QVIS NVIC S. C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE, AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM POPVLVMQVE REFERRI. NVIC SC. INTERCESSIT C. CÆLIVS, L. VICINIVS, P. CORNELIVS, C. VIBIVS PANSA. ITEM SENATVI PLACERE DE MILITIBVS QVI IN EXERCITV C. CÆSARIS SVNT, QVI EORVM STIPENDIA EMERITA CAVSSAS, QVIBVS DE CAVSSIS MISSI FIERI DEBEANT, HABEANT, AD NVNC ORDINEM REFERRI, VT EORVM RATIO HABEATVR, CAVSÆQVE COGNOSCANTVR. SI QVIS NVIC S.C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM POPVLVMQVE REFERRI. HVIC SENATVSCONSVLTO INTERCESSIT C. CÆLIVS, C. PANSA TRIB. PLEB. ITEMQVE SENATVI PLACERE IN CICILIAM PROVINCIAM, INQVE VIII. RELIQVAS PROVINCIAS, QVAS PRÆTORII PRO PRÆTORE OBTINERENT, EOS, QVI PRÆTORES FVERVNT, NEQVE IN PROVINCIA CVM IMPERIO FVERVNT, QVOS EORVM EX S.C. CVM IMPERIO IN PROVINCIAS PRO PRÆTORE MITTI OPORTERET, EOS, SORTITO IN PROVINCIAS MITTI PLACERE. SI EX EO NVMERO QVOS EX S.C. IN PROVINCIAS IRE OPORTERET, AD NVMERVM NON ESSENT, QVI IN EAS PROVINCIAS PROFICISCERENTVR, TVM VTI QVODQVE COLLEGIVM

LEGIVM PRIMVM PRÆTORVM PVISSET, NEQVE IN PROVINCIAS PROPECTI ESSENT, ITA SORTE IN PROVINCIAS PROFICISCERENTVR, SI AD NVMERVM II NON ESSENT: TVNC DEINCEPS PROXIMI CVIVSQVE COLLEGII, QVI PRÆTORES PVISSENT, NEQVE IN PROVINCIAS PROPECTI ESSENT, IN SORTEM CONIICERENTVR, QVOAD IS NVMERVS EPPECTVS ESSET, QVEM AD NVMERVM IN PROVINCIAS MITTI OPORTERET. SI QVIS HVIC S.C. INTERCESSISSET, AVCTORITAS PERSCRIEERETVR. HVIC S.C. INTERCESSIT C. CÆLIVS, C. PANSA TRIB. PLEB.

Planè post quæstionem de clandestinis coniurationibus à Senatu Consulibus mandatam, alterum eorum Posthumium, ea quæ in Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri, summa diligenda detexisse, rem ad Senatum detulisse, omniáque ordine exposuisse, quæ delata primò, quæ deinde ab se inquisita forent, Liuius lib. xxxix. refert. Qua de re quid Senatus censuerit, docet his verbis: *Censuit Senatus*, GRATIAS CONSVLI AGENDAS, QVOD EAM REM ET CVM SINGVLARI CVRA, ET SINE VLLO TVMVLTV INVESTIGASSET: *Quæstionem deinde de Bacchanalibus, sacrisque nocturnis extra ordinē Consulibus mādat*: IVDICIEVS EEVTIO, AC FECENIÆ, NE FRAVDI EA RES SIT, CVRARE, ET ALIOS INDICES PRÆMIIS INVITARE, *iubet*. SACERDOTES EORVM SACRORVM, SEV VIRI SEV PEMINÆ ESSENT, NON ROMÆ MODO, SED PER OMNIA FORA ET CONCILIAEVLA CONQVIRI, VT IN CONSVLVM POTESTATE ESSENT. EDICI PRÆTEREA IN VRBE ROMA, ET PER TOTAM ITALIAM EDICTA MITTI, NE QVIS QVI BACCHIS INITIATVS ESSET, COISSE AVT CONVENISSE CAVSA SACRORVM VELIT, NEV QVID TALIS REI DIVINÆ FECISSE. ANTE OMNIA, VT QVÆSTIO DE HIS HABEATVR, QVI COIERINT CONIVRAVERINTVE, QVO STVPRVM, PLAGITIVMVE INFERRETVR. Et paulò post: *Datum deinde Consulibus negotium est*, VT OMNIA BACCHANALIA ROMÆ PRIMVM, DEINDE PER TOTAM ITALIAM DIRVERENT: EXTRA QVAM SI QVA IBI VETVSTA ARA, AVT SIGNVM CONSECRATVM ESSET: *In reliquum Senatusconsulto cautum est*, NE QVA BACCHANALIA ROMÆ, NEVE IN ITALIA ESSENT: SI QVIS TALE SACRVM SOLLEMNE ET NECESSARIVM DVCERET, NEC SINE RELIGIONE ET PIACVLO SE ID OMITTERE POSSE, APVD PRÆTOREM VRBANVM PROPITERETVR: PRÆTOR SENATVM CONSVLERET: SI EI PERMISSVM ESSET, CVM IN SENATV CENTVM NON MINVS ESSENT, ITA ID SACRVM FACERET, DVM NE PLVS QVINQVE SACRIFICIO INTERESSENT: NEV QVA PECVNIA COMMVNIS, NEV QVIS MAGISTER SACRORVM AVT SACERDOS ESSET. *Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio Consule, Senatusconsultum factum est*, VT DE IIS QVOS PRO IVDICIBVS CONSVLES HABVISSENT, INTEGRA RES AD SENATVM REFERRETVR, CVM SP. POSTHVMIVS QVÆSTIONIBVS PERFECTIS, ROMAM REDISSET. MINIVM CERRINIVM CAMPANVM ARDEAM IN VINCVLA MITTENDVM, *censuerunt*: MAGISTRATIBVSQVE ARDEATIVM PRÆDICENDVM, VT IN INTENTIORE EVM CVSTODIA ASSERVARENT, NON SOLVM NE EPPVGERET, SED NE MORTIS CONSCISCENDÆ LOCVM HABERET. *Sp. Posthumius aliquanto post Romam venit*: *Eo referente* DE P. EBVTII ET HISPALÆ PECENIÆ PRÆMIO, QVOD EORVM OPERA INDICATA BACCHANALIA ESSENT; *Senatusconsultum factum est*, VT SINGVLIS HIS CENTENA MILLIA ÆRIS QVÆSTORES VRBANI EX ÆRARIO DARENT: VTIQVE COS. CVM TRIBVNIS PLEBEIS AGERET, VT AD PLEBEM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRENT, VT P. EEVTIO EMERITA STIPENDIA ESSENT, NE INVITVS MILI-

TARET, NEVE CENSOR EI EQVVM PVBLICVM ASSIGNARET: VTIQVE FECENIÆ HISPALÆ DATIO, DIMINVTIO GENTIS, ENVPTIO, TVTORIS OPTIO ITEM ESSET, QVASI EI VIR TESTAMENTO DEDISSET: VTIQVE EI INGENVO NVBERE LICERET: NEV QVID EI QVI EAM DVXISSET, OB ID FRAVDI IGNOMINIÆVE ESSET: VTIQVE CONSVLES PRÆTORESQVE QVI NVNC ESSENT, QVIVE POSTEA FVTVRI ESSENT, CVRARENT, NE QVID EI MVLIERI INIVRIÆ FIERET, VTIQVE TVTO ESSET: ID SENATVM VELLE, ET ÆQVVM CENSERE VT ITA FIERET.

Quinctiã, cùm Senatui de Cãpanis ſtatuendi ius à plebe datum eſſet, Senatuſcõſultũ, in M. Attilij Reguli ſententiã, narrãte Liuio lib. xxvi. factũ eſt huiuſmodi: OPPIÆ, CLVIÆQVE QVÆ DE REPVB. BENE MERITÆ ESSENT, PRIMVM BONA AC LIBERTATEM RESTITVI: SI QVA ALIA PRÆMIA PETERS A SENATV VELLENT, VENIRE EAS ROMAM: ALIORVM BONA PVBLICANDA, IPSOS LIBEROSQVE EORVM, ET CONIVGES VENDENDAS, EXTRA FILIAS QVÆ NVPSISSENT, PRIVSQVAM IN POPVLI RO. POTESTATEM VENISSENT: ALIOS IN VINCVLA CONDENDOS, AC DE HIS POSTERIVS CONSVLENDVM. PECVA CAPTIVA, PRETER EQVOS ET MANCIPIA, PRÆTER PVBERES VIRILIS SEXVS, ET OMNIA, QVÆ SOLO NON CONTINERENTVR, RESTITVENDA CENSVERVNT DOMINIS. CAMPANOS OMNES, ATTELLANOS, CALATINOS, SABATINOS, EXTRA QVAM QVI EORVM AVT IPSI, AVT PARENTES EORVM, APVD HOSTES ESSENT, LIBEROS ESSE IVSSERVNT, ITA VT NEMO EORVM CIVIS ROMANVS, AVT LATINI NOMINIS ESSET: NEVE QVIS EORVM, QVI CAPVÆ FVISSENT, DVM PORTÆ CLAVSÆ ESSENT, IN VRBE, AGROVE CAMPANO, INTRA CERTAM DIEM MANERET. LOCVS VBI HABITARENT, TRANS TYBERIM, QVI NON CONTINGERET TYBERIM, DARETVR: QVI NEC CAPVÆ, NEC IN VRBE CAMPANA, QVÆ A POPVLO RO. DEFECISSET, PER BEELVM FVISSENT, EOS CIS LIRIM AMNEM, ROMAM VERSVS: QVI AD ROMANOS TRANSISSENT, PRIVS QVAM ANNIBAL CAPVAM VENIRET, CIS VVLTVRNVM EMOVENDOS CENSVERVNT: NE QVI EORVM PROPIVS MARE XV. MILLIBVS PASSVVM, AGRVM ÆDIFICIVMVE HABERENT. QVI EORVM TRANS TYBERIM EMOTI ESSENT, NE IPSI, POSTERIVE EORVM VSPIAM PARARENT HABERENTVE, NISI IN VEIENTE AVT SVTRINO, NEPESINOVE AGRO: DVM NE CVI MAIOR, QVAM QVINQVAGINTA IVGERVM, AGRI MODVS ESSET. SENATORVM OMNIVM, QVIQVE MAGISTRATVS CAPVÆ, ATTELEÆ, CALATIÆ GESSISSENT, BONA VENIRE CAPVÆ IVSSERVNT. LIBERA CORPORA QVÆ VENVNDARI PLACVERAT, ROMAM MITTI, AC ROMÆ VÆNIRE: SIGNA, STATVAS ÆNEAS, QVÆ CAPTA DE HOSTIBVS DICERENTVR, QVÆ EORVM SACRA AC PROFANA ESSENT, AD PONTIFICVM COLLEGIVM REIECERVNT.

Adſcribam & ex Pandectis noſtris factum Hadriani temporibus de Petitione hereditatis Senatuſconſultum, quod ab Vlpiano refertur in hæc verba: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IVLIVS BALBVS, ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS, TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS COSS. VERBA FECERVNT, DE HIS QVÆ IMPERATOR CÆSAR TRAIANI PARTHICI FILIVS, DIVI NERVÆ NEPOS, HADRIANVS AVGVSTVS IMPERATOR, MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT QVINTO NONAS MARTIAS, QVÆ PROXIMÆ PVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS ESSET, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. CVM ANTEQVAM PARTES CADVCÆ EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HEREDES ESSE

EXISTI-

EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT, PLACERE, REDACTÆ EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIÆ VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM. ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QVÆ AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EÆ ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTÆVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERENT. EOS AVTEM QVI IVSTAS CAVSAS HABVISSENT, QVARE AD SE BONA PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM, EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE EAM A SE PETI, ID EST, CVM PRIMVM AVT DENVNTIATVM ESSET EI, AVT LITERIS, VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT.

Velleiani etiam Senatusconsulti verba hæc fuisse Vlpianus tradit: QVOD MARCVS SILANVS ET VELLEVS TVTOR CONSVLES VERBA FECERVNT, DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM QVÆ PRO ALIIS REÆ FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CENSVERVNT. QVOD AD FIDEIVSSIONES ET MVTVI DATIONES, ET PRO ALIIS QVIBVS INTERCESSERINT FEMINÆ, PERTINET, TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO, NEVE IN EAS ACTIO DETVR, CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT ÆQVVM, ARBITRARI SENATVM, RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS, AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR.

Senatusconsulti verò Macedoniani verba, eodem Vlpiano teste, hæc erant: CVM INTER CETERAS SCELERIS CAVSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT, ETIAM ÆS ALIENVM ADHIBVISSET, ET SÆPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRÆSTARET, QVI PECVNIAM, NE QVID AMPLIVS DICERETVR, INCERTIS NOMINIBVS CREDERET: PLACERE, NE CVI, QVI FILIOFAMILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVISSET, ACTIO, PETITIOQVE DARETVR: VT SCIRENT, QVI PESSIMO EXEMPLO FOENERARENT, NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS BONVM NOMEN EXPECTATA PATRIS MORTE FIERI.

Idem Vlpianus Senatusconsulti Trebelliani hæc verba memorat: CVM ESSET ÆQVISSIMVM IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS, SI QVA DE HIS BONIS IVDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVSQVE TRANSFERETVR, POTIVS QVAM CVIQVE PERICVLOSVM ESSE FIDEM SVAM: PLACET, VT ACTIONES, QVÆ IN HEREDEM, HEREDIBVSQVE, DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS, NEQVE HIS DARI, QVI FIDEI SVÆ COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED HIS, ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMÆ DEFVNCTORVM VOLVNTATES.

Sunt & alia in Pãdectis, ab eorũ, quæ tunc Rep. ficbant, dignitate & gloria, non minùs verborũ grauitate & amplitudine, quàm temporũ interuallo seiuncta Senatusconsulta.

quorum proinde locos sedésque indicasse satis erit. Qui legendi studio tenebitur, facultatem illi dabit Vlpian. in L. 1. D. de adlignand. libert. & L. 1. D. de liber. adgnosc. & L. Cùm verò. §. subuentum. & L. si seruũ. §. si quis seruum. D. de fideicom. libertatib. & Macer in L. 2. D. de bon. eor. qui ante sent. His igitur ablegatis, aurei illius sæculi Senatusconsulta complectar, quæ variè quidem pro re subiecta concipiebantur: tentabo tamen confusam eorum multitudinem in aliquẽ ordinẽ adducere, & ad certa quasi capita referre. Ac primùm ea quæ de diuinis rebus, tum deinde quæ de humanis, id est de Repub. de Bello, de Prouinciis, de Exercitibus, & aliis, quæcunque vsu veniebant, negotiis, fieri Senatusconsulta solebant, exequar. Vt ergo ab iis quæ de Religione (vnde & Relationũ principia ducebãtur) fiebãt, ordiar, priusquã bellũ aliquod periculosũ susciperetur, Senatus vt plurimùm decernebat, vt Coss. rem diuinam cum certa precatione facerent, vel prodigia procurarent, vel ludos & dona Diis immortalibus vouerent. Sic antequã bellũ cum Philippo rege iniretur, Senatũ decreuisse Liuius lib. XXXI. refert: VTI COSS. MAIORIBVS HOSTIIS REM DIVINAM FACERENT, QVIBVS DIIS IPSIS VIDERETVR, CVM PRECATIONE EA. QVAM REM SENATVS POPVLVSQVE RO. DE REP. DEQVE INEVNDO NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, EA RES VTI POPVLO RO. SOCIISQVE, AC NOMINI LATINO, LÆTA ET PROSPERA EVENIRET. Idem lib. XXXVI. auctor est post initum à P. Cornelio Scipione, & M. Acilio Glabrione Consulatum, Patres priusquam de prouinciis agerent, iussisse, Coss. RES DIVINAS FACERE MAIORIBVS HOSTIIS, IN OMNIBVS FANIS, IN QVIBVS LECTISTERNIVM MAIORE PARTE ANNI FIERI SOLERET, PRECARIQVE, QVOD SENATVS DE NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, VT EA RES SENATVI POPVLOQVE RO. BENE AC FELICITER EVENIRET. Eodémque lib. paullo post, *Senatusconsultum*, ait, *factum est*, QVOD POPVLVS RO. EO TEMPORE DVELLVM IVSSISSET CVM REGE ANTIOCHO ESSE, QVIQVE SVB IMPERIO EIVS ESSENT, VT EIVS REI CAVSA SVPPLICATIONEM IMPERARENT COSS. VTIQVE M. ACILIVS COS. LVDOS MAGNOS IOVI VOVERET, ET DONA AD OMNIA PVLVINARIA. Idem lib. XLII. *Cùm bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur*, PRODIGIA EXPIARI, PACEMQVE DEVM PETI, PRECATIONIBVS QVÆ EDITÆ EX FATALIBVS LIBRIS ESSENT, *placuit*.

Cõsules verò vbi ex Senatus auctoritate rẽ diuinã fecerãt, si quidé litasset, Renuntiare solebãt Senatui, RITE SACRIFICATVM, vel, REM DIVINAM, PRECATIONEMQVE RITE FACTAM. Liuius lib. XXXI. COSS. PRONVNTIARVNT, REM DIVINAM RITE PERFECTAM ESSE, PRECATIONIQVE ANNVISSSE DEOS, HARVSPICES RESPONDERE. Idem lib. XLII. *Coss. quo die magistratum inierunt, ex S. C. cùm circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem part. m anni esse solet, maioribus hostiis immolassent, inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati, Senatui*, RITE SACRIFICATVM, PRECATIONEMQVE DE BELLO FACTAM, RENVNTIARVNT. Sin secus, Renuntiabant, MINIME LITASSE. Liuius lib. XLI. *Cùm Coss.* inquit. *pluribus hostiis cæsis*, MINIME LITASSE, *Renuntiassent, Senatus maioribus hostiis vsque ad Litationem sacrificari iussit*.

Placandorum certè Deorum causa, quos iratos esse cladibus acceptis senserant, prodigia hostiis cæsis procurari, supplicationésque haberi Senatus decernebat. Liuius lib. X. *Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum Senatus decreuit*. Idem XL. *His prodigiis cladibúsque anxij Patres decreuerunt*, VT ET COSS. QVIBVS DIIS VIDERETVR, HOSTIIS MAIORIBVS SACRIFICARENT, ET DECEMVIRI LIBROS ADIRENT: *Eorum decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indicta est. Iisdem auctoribus &* SENATVS CENSVIT, *& Coss edixerunt*, VT PER TOTAM ITALIAM IN TRIDVVM SVPPLICATIO, ET FERIÆ ESSENT. Atq; ita post varia prodigia ex plurib' simul locis nũciata, quæ metum populo terroréque iniecerant, Consulẽ DE RELIGIONE patres consuluisse, decretúmque fuisse Liuius lib. XXII. refert, VT EA PRODIGIA PARTIM MAIORI-

BVS

BVS HOSTIIS, PARTIM LACTENTIBVS PROCVRARENTVR; ET VT SVPPLICATIO PER TRIDVVM AD OMNIA PVLVINARIA HABERETVR: CETERA, CVM DECEMVIRI LIBROS INSPEXISSENT, VT ITA FIERENT, QVEMADMODVM CORDI ESSE DIVI CARMINIBVS PRÆIRENTVR. Agell. lib. IIII. cap. VI. veteris cuiusdam Senatusconsulti exemplum profert in hæc verba: QVOD C. IVLIVS L. F. PONTIFEX NVNTIAVIT, IN SACRARIO IN REGIA HASTAS MARTIAS MOVISSE, D. E. R. I. C. VT M. ANTONIVS COS. HOSTILIS MAIORIBVS IOVI ET MARTI PROCVRARET: QVOD ET CETERIS DIIS QVIBVS VIDERETVR PLACANDIS VTI PROCVRASSET, SATIS HABENDVM CENSVERVNT: SI QVID SVCCIDANEIS OPVS ESSET, ROBIGVS ACCEDERET. Denique ob prodigia, Procurationes & Obsecrationes constituendas Cicero in extremo orationis de Haruspic. respons. censet.

Cùm verò tetra prodigia nuntiata erant, SIBYLLINOS LIBROS ADIRE, ET INSPICERE DECEMVIRI à Senatu iubebãtur. Cic. lib. I. de Diuinat. *Quoties Senatus Decẽuiros ad libros ire iussit?* Liu. lib. VII. *Q. Fabius Max. Dictator, quo die magistratũ iniit, vocato Senatu, ab Diis orsus, cùm docuisset Patres, plus negligẽtia cerimoniarũ auspiciorúmq;, quã temeritate atque insciția peccatum à C. Flaminio Cos. esse, quæque piacula iræ Deum essent, ipsos Deos consulendos esse: peruicit, vt quod nõ fermè decernitur, NISI CVM TERRA PRODIGIA NVNTIATA SVNT) DECEMVIRI LIBROS SIBYLLINOS ADIRE IVBERENTVR.* Idem lib. XXII. *Priusquam signa ob vrbe noue legiones mouerent,* DECEMVIRI LIBROS ADIRE, ATQVE INSPICERE *iussi, propter territos vulgò homines nouis prodigiis.* Et eodem lib. *Hoc nefas, cùm inter tot, vt fit, clades in prodigium versum esset,* DECEMVIRI LIBROS ADIRE *iussi sunt.* Idem lib. XXI. *Ob cetera prodigia* LIBROS ADIRE DECEMVIRI *iussi.* Idem lib. XXXI. *Nihilominus* DECEMVIROS ADIRE LIBROS DE PORTENTO EO, *iusserunt.* Et lib. XXXIIII. *Postremo* DECEMVIRIS ADIRE LIBROS *iussis.* Eodem teste lib. XL. Prodigiorum causa C. Seruilius Pontifex Max. PIACVLA IRÆ DEVM CONNQVIRERE *iussus est,* DECEMVIRI LIBROS INSPICERE, CONSVL APOLLINI, ÆSCVLAPIO, SALVTI, DONA VOVERE ET DARE SIGNA INAVRATA. Et lib. XLII. *Ea res prodigij loco habita, ad Senatum relata est: Patres* AD HARVSPICES REFERRI, ET DECEMVIROS LIBROS ADIRE, *iusserunt.* Varro lib. I. de re Rust. cap. I. *Neque patiar Sibyllam non solùm cecinisse quæ dum viueret, prodesset hominibus, sed etiam quæ cùm perisset ipsa, & id etiam ignotissimo quoque hominibus, ad cuius libros tot annis post publicè solemus redire, cùm desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portẽto.* Ex eiusdem etiam Varronis de Scenicis originibus libro Censorinus lib. de die Nat. cap. VI. hæc citat: *Quum multa portenta fierent, & murus & turris quæ sunt inter portam Collinam & Exquilinam, de cælo essent tacta, & ideo libros Sibyllinos Decemuiri adiissent, renuntiauerunt, vti Diti patri & Proserpinæ ludi Tarentini in campo Martio fierent tribus noctibus, & hostiæ furuæ immolarentur, vtique ludi centesimo quoque anno fierent.*

Planè cùm tres vno tempore Vestales virgines nobilissimæ incesti cum equitibus Romanis pœnas dedissent, Senatũ, libris Sibyllinis per Decemuiros inspectis, censuisse, vt Veneris Verticordiæ simulacrum consecraretur, quo facilius virginum mulierúmque mens à libidine ad pudicitiam conuerteretur, tradunt Valer. Max. lib. VIII. cap. VII. Iul. Obseq. in lib. de Prodig. Ouid. lib. V. Fast. & Plin. lib. VII. cap. XXXV.

Ob crebros quoque terræ motus nuntiatos Decemuiros libros Sibyllinos adire iussos, Liuius lib. XXXIIII. refert.

SED ET CVM latè grassaretur vis morbi, pestilentiæque finis non fieret, ex Senatusconsulto libros à Decemuiris adiri consueuisse, idem Liuius non vno loco docet. Sic enim libro V. scribit: *Grauis pestilénsque omnibus animalibus æstas excepit, cuius insanabilis pernicie, quando nec causa nec finis inueniebatur;* LIBRI SIBYLLINI EX S. C. ADITI SVNT. Idem lib. VII. auctor est, pestilentiam ciuitatem adortam, coëgisse Senatũm, imperare Decemuiris, VT LIBROS SIBYLLINOS INSPICERENT. Et lib. XLI. *Cùm pestilentiæ finis non fieret, Senatus decreuit,* VTI DECEMVIRI LIBROS SIBYLLINOS ADIRENT.

Post Tarentinorum vtique defectionem, religione noua, carminibus Martij vatis, obiecta, iis explanatis Senatusconsultũ factum Liuius lib. xxv. scribit, VT DECEMVIRI LIBROS DE LVDIS APOLLINI, REQVE DIVINA FACIENDA INSPICERENT. Ea cùm inspecta relataque ad Senatum essent, censuere patres, APOLLINI LVDOS VOVENDOS FACIENDOSQVE, ET QVANDO LVDI FACTI ESSENT, DVODECIM MILLIA ÆRIS IRÆTORI AD REM DIVINAM, ET DVAS HOSTIAS MAIORES DANDAS. Alterum Senatusconsultum factum est, VT DECEMVIRI SACRA GRÆCO RITV FACERENT, IISQVE HOSTIIS APOLLINI BOVE AVRATO, ET CAPRIS DVABVS ALBIS AVRATIS, LATONÆ BOVE FEMINA AVRATA. Macrob. lib. i. Saturnal. cap. xvii. de eisdem Martij vatis carmine loquens, *Ex hoc*, ait, *carmine cùm procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impensus esset, postea S.C. factum*, VT DECEMVIRI, *quo magis instruerentur*, DE LVDIS APOLLINI AGENDIS, REQVE DIVINA RECTE FACIENDA LIBROS SIBYLLINOS ADIRENT. Dionys. Halicarnass. lib. IIII. ἐκ δὲ τούτου Ρωμαίοις φυλάττεται, εἴτε ἔσοπτρόν τι, εἴτε ἱερὸν, ἃς τὰ Σίβυλλα θέσπισε. Χρῶνται δὲ αὐτοῖς ἐπὶ συμφοραῖς τισι τοῦ πολέμου ἢ περὶ τῶν τοῦ χειμῶνος μεγάλων ἢ δυσιάτων ἀστρονομημάτων, ἃ πολλὰ συνέβη. Plutarch. ἐν Αἰτίοις Ῥωμαϊκοῖς· τὰς δὲ παραξούσας θεοῦ φαντασίας, ἔδοξεν, ἀναγράψαι τὰ Σιβύλλεια τοὺς ἱερεῖς. Phlegon. in lib. θεῖα καὶ μαντικόν. Διὸ καὶ αἱ Σύγκλητος ἐπίλεκτοι, ΤΟΙΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑΣ ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΤΟΥΣ ΣΙΒΥΛΛΗΣ ΧΡΗΣΜΟΥΣ. Extat huius generis Senatusconsultorum exemplum apud Vopiscum in Aurelia, quod inserere propter longitudinem nolui.

Supplicationes porrò varijs de causis Senatus decernebat. Pro felici enim successu & exitu eorum quæ egregiè gerebantur, supplicationes decretas, Liuius lib. xxx. docet: quò loco post impetum P. Scipionis, donec debellatum in Africa foret, prorogatum, decreuisse Senatum ait, VT SVPPLICATIO FIERET, QVOD IS IN AFRICAM PROVINCIAM TRAIECISSET, VT EA RES SALVTARIS POPVLO RO. IPSIQVE DVCI ATQVE EXERCITVI ESSET. Idem lib. xxxvii. supplicationem in vnum diem decretam, QVOD EXERCITVS RO. TVM PRIMVM IN ASIA CASTRA POSVISSET, VT EA RES PROSPERA ET LÆTA EVENIRET, simulque, VICENIS MAIORIBVS HOSTIIS SACRIFICARE Consulem iussum, memorat.

Rebus etiã prosperè ac feliciter gestis, GRATIAS AGI DIIS, SVPPLICATIONESQVE AD OMNIA PVLVINARIA HABERI, plerumq; Senatus decernebat. Testis est Liuius lib. xxx. vbi post legatos Saguntinorum auditos, à Senatu decretum fuisse scribit, VT GRATIÆ DIIS VICTORIARVM CAVSA AGERENTVR. Et ita, cùm multis Scipionis in Africa victoriis Carthaginienses in desperationem acti, Annibalem ex Italia in auxilium publicæ salutis reuocassent, isque anno decimo sexto Italia excessisset, mentione in Senatu facta, quantum terroris, pauoris, transitus Annibalis in Italiam iniecisset, quæ deinde clades, qui luctus incidissent: visa hostium castra è muris vrbis: quæ vota singulorum, vniuersorúmque fuissent: quoties in concilijs voces manus ad cœlum porrigentium auditas, en vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent, dedisse tandem id Deos sexto decimo demum post anno, nec esse qui DIIS GRATIAS AGENDAS CENSERET, adeò conclamatum ex omni parte Curiæ fuisse Liuius lib. xxx. tradit, VTI REFERRET P. ÆLIVS PRÆTOR: deindéque decretum, VT QVINQVE DIES CIRCA OMNIA PVLVINARIA SVPPLICARETVR, VICTIMÆQVE MAIORES IMMOLARENTVR CXX. Idem, post res in Ætolia prosperè gestas supplicationem in triduum decretam, & VT QVADRAGINTA HOSTIIS MAIORIBVS PRÆTOR, QVIBVS DIIS EI VIDERETVR, SACRIFICARET, lib. xxxv. memorat. Victoriæ quoque nauali ergò in vnum diem supplicationem decretam lib. xxxvii. narrat. Similiterque re ab Æmylio Cos. bene gesta; SVPPLICATIONEM IN QVINQVE DIES, CIRCA OMNIA PVLVINARIA Senatum decreuisse, HOSTIISQVE MAIORIBVS SACRIFICARI, iussisse lib. xlv. refert. Idem lib.

XXVII. *Senatus*, QVOD M. LIVIVS ET C. CLAVDIVS COSS. INCOLVMI EXERCITV DVCEM HOSTIVM LEGIONESQVE OCCIDISSENT, SVPPLICATIONEM IN TRIDVVM *decreuit*. Catilinæ quoqi coniuratione patefacta, SVPPLICATIONEM AD OMNIA PVLVINARIA decretam Cic. III. in Catilin. oratio. scribit.

Sanè supplicationum huiusmodi decernendarum vulgaris causa erat, OB REMPVB. BENE, seu PROSPERE GESTAM. Quæ fuisse in hac re sollemnia verba palam faciam. Cicero Philipp. XIIII. *Quamobrem, aut* SVPPLICATIO OB REMPVB. PVLCHERRIME GESTAM, *postulantibus vestris Imperatoribus deneganda est*: Ibidémque supplicationem his verbis decernit: VTI OB EAS RES BENE, FORTITER, FELICITERQVE GESTAS, C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. IMPERATORES, ALTER AMBOVE, AVT, SI ABERINT, M. CORNVTVS PRÆTOR VRBANVS, SVPPLICATIONES PER DIES QVINQVAGINTA AD OMNIA PVLVINARIA CONSTITVAT Liu. lib. XXXI. *Non homines tantùm ea victoria lætatos, sed* DIIS QVOQVE IMMORTALIBVS PER TRIDVVM SVPPLICATIONES HABITAS, QVOD BENE AC FOELICITER, *non quod male ac temere* RESPVB. A L. FVRIO PRÆTORE GESTA ESSET. Idem lib. XXXIII. OB RES PROSPERE GESTAS IN DIES QVINQVE SVPPLICATIONES *decretæ*. Et lib. XLI. SVPPLICATIONES *decretæ*, QVOD IS PROSPERE REMPVB. GESSISSET. Idē lib. XLII. SVPPLICATIONEMQVE, *quā absentes ex literis* DE BENE GESTA REPVB. *missis, decernere debuerint*. Et lib. XLV. *Senatus reuocatus in Curiam*, SVPPLICATIONES, OB REM EGREGIE GESTAM AB L. ÆMYLIO CONSVLE, IN QVINQVE DIES CIRCA OMNIA PVLVINARIA, *decreuit*. Agell. lib. VII. cap IIII. & Fest. Pomp. in verbo, *Sub corona*, hæc ex Catonis libro de re milit. verba citant: *Vt populus, sua opera potius* OB REM BENE GESTAM CORONATVS SVPPLICATVM EAT, *quam re malè gesta coronatus væneat*. Nec dubium est huc respexisse Ciceronē Orat. in Pisonem, cùm ait, *Vt Senatus is, qui in eam benignitatis consuetudinem venit, vt eos qui bene* REMPVB. GESSERINT, *nouis honoribus afficiat, & numero dierum & genere verborum*. Qui loquendi modus, non est infrequens. Idem Cic. eadem oratio. *Qui neque scribere Senatui*, A TE BENE REMPVB. ESSE GESTAM *neque præsens dicere ausus es*. Cornel. Tacit. lib. II. *Et Iano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus* REMPVB. RO. PROSPERE MARI GESSIT. Idē lib. XIII. OB RES *à Quadrato & Corbulone* PROSPERE GESTAS, *laurum fascibus Imperatoriis addi*. Lamprid. in Alexandro, *His verò qui* REMP. BENE GESSERANT, *Consularia ornamenta decreta sunt*.

Nec tantum REMPVB. GERERE, verumetiam simpliciter REM GERERE eodem sensu apud auctores inuenio. Sueton. in Aug. cap. VII. *Vel quòd in regione Thurina, recens eo nato, pater Octauius aduersus fugitiuos* PROSPERE REM GESSERAT. Macrob. lib. III. Saturn. cap. II. *Quod postridie Non. Iulias* RE BENE GESTA *cùm pridie populus à Tuscis in fugam versus sit, post victoriam certis sacrificiis fit vitulatio*. Liuius lib. XXVIII. *Quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu* RES GESSISSET, *constabat*. Et lib. XXVII. *Marcello, quibus consul* BENE REM GESSERAT, *legiones decretæ*. Item lib. XXXI. *Exemplum à maioribus non accepisse, vt qui neque Dictator, neque Consul, neque Prætor,* RES GESSISSET, *triumpharet*. Et aliàs eod. lib. *Maiores natu negabant triumphum & quod alieno exercitu* REM GESSISSET. Et lib. XXX. *Quæ non parua* BENE GESTÆ REI *accessio erat*. Et mox: *Scipio eodem quo adhuc, iure imperij terra* REM GERERET. Apud eundem lib. XXII. Flaminius, *Num literas quoque*, ait, *ab Senatu adfers, quæ me* REM GERERE *vetent*. Plinius lib. II. cap. LXVII. *In Arabico sinu* RES GERENTE C. CÆSARE. Et lib. XII. cap. XIIII. RES *in Arabia* GESSIMVS.

Ciceroni planè propter depulsum Catilinæ coniurationis periculum, nouo titulo, ac singulari genere, Supplicatio decreta fuit. Vni enim illi ob eam coniurationem sua diligentia patefactam & extinctam, non vt ceteris BENE GESTÆ, sed, quòd post vrbem conditam togato ante eum contigerat nemini, REIPVB. CONSERVATÆ titulo, Supplicatio decreta est, quemadmodum ille, & meritò, Epist. XIII. lib. XV. Famil.

gloriatur, tantóque magis, quod is sibi honor Catonis sententia delatus fuerat. Et hoc est quod ipsemet Cicero in Orat. de Prouinc. Consul. *nouum sibi supplicationis genus decretum* ait, non BENE GESTÆ, sed CONSERVATÆ REIPVB. *nomine.* Idem II. Philipp. initio, *An in Senatu facillimè de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimus ciuibus* BENE GESTÆ REIPVB. *testimonium multis, mihi vni*, CONSERVATÆ, *dedit.* Et in Pisonem: *Mihi Togato Senatus non vt multis*, BENE GESTÆ, *sed*, VT *neminis*, CONSERVATÆ REIPVB. *singulari genere Supplicationis Deorũ immortalium templa patefecit.* Idem III. in Catilin. Orat. *Atque etiam*, SVPPLICATIO DIIS IMMORTALIBVS *pro singulari eorum merito meo nomine decreta*, QVIRITES, *quòd mihi primùm post hanc vrbem conditam Togato contigit: & his decreta verbis*, QVOD VRBEM INCENDIIS, CÆDE CIVES, ITALIAM BELLO, LIBERASSEM. Et paulo post. *Ceteras supplicationes* BENE GESTA *hanc vnã*, CONSERVATA REPVB. *constitutam fuisse*, ait. Quarta quoque Oratione eiusdem argumẽti Senatui gratias agens, eas multis de causis à se habẽdas profitetur, maximè verò quòd ei Supplicationem decreuerant, qui honos Togato ante eum nemini habitus erat. Eadémque Orat. *Ceteris*, ait, *semper* BENE GESTÆ, *mihi vni* CONSERVATÆ REIPVB. *gratulationem decreuistis.* Idem lib. II. Epist. ad Attic. de Catone: *Quem de meis rebus, in quas eum multi incitarant, multo scito glorioſius, quàm de suis prædicare: sibi enim*, BENE GESTÆ, *mihi* CONSERVATÆ REIPVB. *dat testimonium.* Et in Oratio. pro Sylla sibi vni Togato, qui inuestigasset, patefecisset, oppressisset coniurationem Catilinæ, Supplicationem Senatũ decreuisse prædicat. De se quoque hæc apud Dionem lib. XLV. idẽ ipse Cicero verba facit. Τεκμήριον δὲ ἡ ὅτι ἡ θῦσα· ἡ ἑορτάσαι ἐφ' οἷς ὑπατεύων ἐπέπρα, ἐψηφίσασθε, ὅπερ οὐδενὶ πώποτε ἄλλῳ μὴ ὅτε τὸν πόλεμον κατεστρέψατο, ἐγένετο. Nec erat id à Dione in historia coniurationis Catilinæ prætermissum. Hoc enim significatur his ſce lib. XXXVIII. verbis. Καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἡ θυσία ἡ ἱερομηνία ἐψηφίσθη, ὁμὲ πώποτε ἐπὶ τοιούτοις πρότερον. Idémque sentit Quintilianus lib. II. cap. XVI. *Ciceronem*, inquiens, IN TOGA SVPPLICATIONEM, *qui maximus honor victoribus bello ducibus*, MERVISSE: Plinius verò eloquentiæ nomine pari elogio eũ ornans lib. VII. cap. XXX. IN TOGA TRIVMPHVM, LAVREAMQVE LINGVÆ MERITVM, scribit. Ipse certè se vt ciuem CONSERVATOREM REIPVB. exteris rationibus à Senatu commẽdatum, in Piso. ait, & PATRIÆ CONSERVATOREM sæpissime à Senatu iudicatũ, Orat. de haruſp. respons. Atque adeo Oratio. pro domo sua, ab omnibus Dijs atque hominibus talem iudicatum, iactat. Appian⁹ etiã de eo lib. II. bellor. ciuil. Καὶ Σωτῆρα, ait, ἰδίᾳ θεσπεσίως ἀπολυμένην τῆς πατρίδος νενόμικαν.

Sollẽnia planè eorum, qui supplicationes à Senatu postulabãt, erant verba huiusmodi, VT DIIS IMMORTALIBVS HONOR HABERETVR. Liuius lib. XXXIX. *L. Iunctius Talua & T. Quintilius quantum bellum iam profligatum in Hispania esset, Senatu edocto, postularunt simul*, VT PRO REBVS TAM PROSPERE GESTIS, DIIS IMMORTALIBVS HABERETVR HONOS, ET VT EXERCITVM DEPORTARE LICERET. *Supplicatio in biduum decreta est.* Idẽ lib. XL. *Petierunt à Senatu primùm*, VT OB RES PROSPERE GESTAS DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR. Et lib. XLII. *Senatúque extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis inuectus est in Prætorem, qui cùm* OB REM BELLO BENE GESTAM, VTI DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR, REFERRE AD SENATVM *debuisset.* Et mox: *A patribus postulare*, VT S. C. IN SE FACTVM TOLLI *iuberent*, SVPPLICATIONEMQVE, *quam absentes ex literis de* BENE GESTA REPVB. *missis decernere debuerint, præsentes* HONORIS DEORVM *primùm causa, deinde & sui aliquo tãdem respectu decernerent.* Idem lib. XLI. *Quique ab Senatu peterent*, VT OB RES DVCTV AVSPICIOQVE TIB. SEMPRONII PROSPERE GESTAS, DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR, IPSIQVE DECEDENTI DE PROVINCIA EXERCITVM SECVM DEPORTARE LICERET, *Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis*, SVPPLICATIONEM IN BIDVVM, *decreuit.* Cic. Philipp. XIII. *Ex literis enim C. Pansæ, A. Hirtij Consulum, C Cæsaris propræt.* DE HONORE DIIS IMMORTALIBVS HABENDO, *sententias diximus.* SVPPLICATIONEM

CATIONEM *modò qui* DECRÆVIT, *idem imprudens* HOSTES IVDICAVIT. Ex eadem verò Oratione illud hoc amplius didici, Romæ consuetudinémque increbruisse, vt is cuius nomine Supplicatio decerneretur, IMPERATOR, Senatusconsulto appellaretur.

Dicebatur etiam Supplicatio decerni eius Imperatoris nomine, à quo res bene gesta erat. Cicero III. in Catil. orat. *Atque etiam* SVPPLICATIO DIIS IMMORTALIBVS, *pro singulari eorum merito*, MEO NOMINE DECRETA EST. Idem IIII. orat. eiusdem argumenti, *Maximéque, quod* MEO NOMINE SVPPLICATIONEM DECREVISTIS. Similitérque Philipp. XIIII. se decernere, ait, C. PANSÆ, A. HIRTII, ET C. CÆSARIS NOMINE, QVINQVAGINTA DIERVM SVPPLICATIONES. Liuius lib. III. *Gemina victoria, duobus bifariam prœliis parta, malignè, Senatus in vnum diem* SVPPLICATIONES CONSVLIS NOMINE DECREVIT. Idem lib. X. *Itaque &* SVPPLICATIONES OB REM BENE GESTAM CONSVLIS NOMINE DECERNVNT. Quin, & ipsimet Imperatori à quo res bene gestæ erãt DECERNI dicebãtur. Et ita Cic. SIBI TOGATO SVPPLICATIONEM DECRETAM ait, Epist. XIIII. lib. XV. Familiar. & in Pis. & IIII. in Catilin. & oratio. de prouinc. consularib. Valer. Max. lib. IX. cap. XII. de Iuuentio Thalna: *Receptis literis*, DECRETAS EI A SENATV SVPPLICATIONES, *nuntiantibus.*

In Supplicationibus etiam decernendis, plerumque Senatum quot hostiis in quasque supplicationes sacrificaretur præscribere consueuisse, argumento est quod Liuius lib. XXXVII. duabus supplicationibus decretis, VICENIS MAIORIBVS HOSTIIS, IN SINGVLAS, SACRIPICARE, Consulem iussum, narrat.

Ceterùm eadem quæ in Supplicationibus, in Triumphis quoque postulandis & decernendis recepta verba erant. Nam qui legitimo hostium numero cæso, insignem aliquam victoriam adeptus erat Imperator, Senatu extra vrbem dato, postquam de rebus à se gestis disseruerat, petebat à Patribus, VT OB REM BENE GESTAM, DIIS IMMORTALIBVS HONOREM HABERI IVBERENT, ET VT SIBI TRIVMPHANTI VRBEM INGREDI, VICTOREMQVE EXERCITVM DEPORTARE LICERET. Liuius lib. XXVIII. *In Senatu, cùm more omnium Imperatorum, expositis rebus ab se gestis, postulassent*, VT PRO REPVB. FORTITER FIDELITERQVE ADMINISTRATA, ET DIIS IMMORTALIBVS HABERETVR HONOS, ET IPSIS TRIVMPHANTIBVS VRBEM INIRE LICERET: *Se verò*, EA QVÆ POSTVLARENT, DECERNERE *Patres*, MERITO DEORVM PRIMVM, DEIN SECVNDVM DEOS, CONSVLVM, *respõderunt.* Idẽ lib. XXXVIII. *Cn. Manlius proconsul Romã venit: cui cùm ab Ser. Sulpitio præt. Senatus ad ædem Bellonæ datus esset: & ipse commemoratus rebus ab se gestis postulasset*, VT OB EAS DIIS IMMORTALIBVS HONOR HABERETVR, SIBIQVE TRIVMPHANTI VRBEM INVEHI LICERET. Et mox: *Merito ergo, à vobis* PROSPERE BELLO GESTO TRIVMPHVM PETENT. Item alìàs cod. lib. *In ea ciuitate quæ ideò omnibus rebus incipiendis gerendísque Deos adhibet, quia nullius calumniæ subiicit ea quæ Dij comprobauerunt: & in sollemnibus verbis habet, cùm supplicationem aut triumphum decernit*, QVOD BENE AC FELICITER REMPVB. ADMINISTRARIT. Idem lib. XXXIX. *M. Fuluius Proconsul ex Aetolia rediit: isque ad ædem Apollinis in Senatu cùm de rebus in Aetolia Cephaleniáque ab se gestis disseruisset, petiit à Patribus*, VT ÆQVVM CENSERENT OB REMPVB. BENE AC FELICITER GESTAM, ET DIIS IMMORTALIBVS HONOREM HABERI IVBERE, ET SIBI TRIVMPHVM DECERNERE. Idem lib. XXXI. *Per idem tempus L. Cornelius Lentulus Proconsul ex Hispania rediit, qui cùm in Senatu, res ab se per multos annos fortiter felicitérque gestas exposuisset, postulassétque*, VT TRIVMPHANTI SIBI INVEHI LICERET IN VRBEM, *res triumpho dignas esse censebat Senatus.* Alioque eiusdem libri loco de L. Furio. *Romam inopinato cùm venisset, Senatum in æde Bellonæ habuit: expositísque rebus gestis*, VT TRIVMPHANTI SIBI IN VRBEM INVEHI LICERET, PETIT. Et lib. XXXVI. de P. Cornelio Cos. *Senatu ad ædem Bellonæ vocato, cùm de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit*, VT SIBI TRIVMPHANTI LICERET IN VR-

BEM INVEHI. Et lib. XL. *Petierunt ab Senatu primùm*, VT OB RES PROSPERE GESTAS DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR: DEINDE VT PVLVIO DECEDENTI DE PROVINCIA DEPORTARE INDE EXERCITVM, CVIVS FORTI OPERA ET IPSE ET MVLTI ANTE EVM PRÆTORES VSI ESSENT, LICERET. Et lib. XLV. *Pars non minima triumphi est, victimæ præcedentes, vt appareat Dijs grates agentem Imperatorem* OB REMP. BENE GESTAM *redire*. Valer. Max. lib. III. cap. VI. *Papyrium quidem Maſſo, cùm* BENE GESTA REPVB. TRIVMPHVM A SENATV NON IMPETRASSET. Spartianus in Seuero. *Cui* SENATVS *Iudaicum* TRIVMPHVM DECREVERAT, IDCIRCO QVOD ET IN SYRIA RES BENE GESTÆ FVERANT A SEVERO. Cicero etiam Epiſt. VIII. lib. VII. ad Attic. ſubindicat Pompeium Cæſari alterũ Conſulatũ & Triumphũ detuliſſe, his verbis, PRO SVIS REBVS GESTIS AMPLISSIMIS.

Atque vt reliqua de religione facta Senatuſconſulta perſequamur, Dionyſ. Halicar. lib. VI. auctor eſt, Senatum, ob reconciliatam cum patribus plebẽ, decreuiſſe θυσίας ἀποδοῦναι τοῖς θεοῖς χαριστηρίους. Sed & cùm late vis peſtilẽtiæ graſſaretur, Senatus, (verba hæc ſunt Liuij lib. III.) inops auxilij humani populũ ad Deos ac vota vertit. IVSSI CVM CONIVGIBVS ET LIBERIS SVPPLICATVM IRE, PACEMQVE EXPOSCERE DEVM. Idémque lib. VII. cùm is morbus vrbem Sulpitio Petico & Licinio Stolone Coſſ. inceſſiſſet, PACIS DEVM EXPOSCENDÆ CAVSA lectiſternia facta ſcribit. Inuenio etiam religionum cauſa quandoque Senatũ decreuiſſe VT LVDI VOVERENTVR. Nam cùm peſtilentia grauis incidiſſet in vrbem agróſque, P. Licinium Varum Prætorem vrbis legem ferre ad populum iuſſum, vt ludi Apollinares in perpetuum in ſtatam diem vouerentur, Liuius lib. XXVIII. memoriæ prodidit. Idem lib. XLII. *Decreuit*, ait, *Senatus* VT C. POPILIVS COS. LVDOS PER DECEM DIES IOVI OPT. MAX. VOVERET, DONAQVE CIRCA OMNIA PVLVINARIA DARI, SI RESPVB. DECEM ANNOS IN EODEM STATV FVISSET. Tumultus quoque Gallici cauſa, Q. Seruilium Halam Dictatorem, iuſſum à Patribus, SI ID BELLVM PROSPERE EVENISSET LVDOS MAGNOS VOVERE, Liuius lib. VII. oſtendit.

Decernebatur etiam nonnunquam vt Ludi, Ædes ſacræ, quos, quáſve Imperatores vouiſſent ſumptu publico fierent. Liuius lib. XXX. vt placatis Diis omnia inciperent, agerent, Patres iuſſiſſe narrat vt COSS. PRIVSQVAM AD BELLVM PROFICISCERENTVR, EOS LVDOS FACERENT QVOS T. MANLIVS DICTATOR ANTE VOVERAT. Idem lib. XL. *Q. Fuluius Conſul priuſquam vllam Rempub. ageret, liberare & ſe & Rempub. religione, votis ſoluendis, dixit velle*. VOVISSE SE, *quo die poſtremum cum Celtiberis pugnaſſet*, LVDOS IOVI OPT. MAX. ET ÆDEM EQVESTRI FORTVNÆ SE SE PACTVRVM: *in eas res ſibi pecuniam collatam eſſe ab Hiſpanis*. LVDI *decreti*, ET VT DVVMVIRI AD ÆDEM LOCANDAM CREARENTVR: DE PECVNIA PINITVR, NE MAIOR CAVSA LVDORVM CONSVMERETVR, QVAM QVANTA PVLVIO NOBILIORI POST ÆTOLICVM BELLVM LVDOS FACIENTI DECRETA ESSET: NEVE QVID AD EOS LVDOS ARCESSERET, COGERET, ACCIPERET, PACERET ADVERSVS ID S. C. QVOD L. ÆMYLIO, CN. BÆBIO COSS. DE LVDIS FACTVM ESSET. Ex quo loco notandum eſt, Senatum, vbi de æde ſacra facienda votum factum ſoluendum erat, DVVMVIROS AD EAM REM CREARI decreuiſſe. Quod & idem lib. VII. docet. Illic enim L. Furium Dictatorem inter ipſum diſcrimen pugnæ cõtra Aurunços ædem Iunoni Monetæ vouiſſe narrat. Cuius damnatus voti cùm is victor Romam reuertiſſet, Senatus DVVMVIROS AD EANDEM ÆDEM PRO AMPLITVDINE POPVLI RO. FACIENDAM CREARI, iuſſit. Similíque modò cùm Q. Fabius Max. à Senatu poſtulaſſet, vt ædem Veneris Erycinæ, quam Dictator vouiſſet, dedicari liceret, Senatum decreuiſſe Liuius lib. XXIII. teſtis eſt, Vt T. SEMPRONIVS DESIGNATVS COS. CVM PRIMVM MAGISTRATVM

STRATVM INIISSET AD POPVLVM FERRET, VT FABIVM DVVMVIRVM ESSE IVBERENT ÆDIS DEDICANDÆ CAVSA. Ceterùm cùm P. Cornelius Scipio Consul Galliam prouinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficiscereturr, postulasset ab Senatu, VT PECVNIA SIBI DECERNERETVR AD LVDOS QVOS PRO PR. IN HISPANIA INTER IPSVM DISCRIMEN PVGNÆ VOVISSET, nouum atque iniquum postulare est visus. Censuerunt ergo, quemadmodum Liuius lib. XXXVI. scriptum reliquit, QVOS LVDOS INCONSVLTO SENATV EX SVA VNIVS SENTENTIA VOVISSET, EOS VEL DE MANVBIIS, SI QVAM PECVNIAM AD ID RESERVASSET, VEL SVA IPSE IMPENSA FACERET. Idem Liuius lib. XLV. *Inde*, QVOD AD HONOREM DEVM IMMORTALIVM *pertineret, decreuit Senatus*, VT QVONIAM PERDVELLES SVPERATE, PERSEVS, ET GENTIVS, REGES, CVM MACEDONIA, ATQVE ILLYRICO IN POTESTATE POPVLI RO. ESSENT, VT QVANTA DONA APP. CLAVDIO M. SEMPRONIO COSS. OB DEVICTVM ANTIOCHVM REGEM, DATA AD OMNIA PVLVINARIA ESSENT, TANTA Q. CASSIVS ET M. IVVENTIVS PRÆTORES CVRARENT DANDA. Ædem quoque Cereris, Liberi, & Liberæ, quam A. Postumius Dictator in ipso pugnæ contra Latinos discrimine vouerat, fieri ex manubiis Senatum decreuisse Dionys. Halicar. lib. VI. scribit.

Plerumque autem si quæ ad religionem pertinens quæstio vel controuersia incideret, Senatus de ea COLLEGIVM PONTIFICVM CONSVLI iubebat, vel AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRI. Liuius lib. XXXIX. *Senatus* COLLEGIVM PONTIFICVM CONSVLI *iussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset*. Cicero in Orat. de Haruſp. Resp. *Ex hoc Haruspicum responso, Decreuit Senatus*, VT DE LOCIS SACRIS AC RELIGIOSIS AD HVNC ORDINEM (scilicet Pontificum) REFERRETIS. Ibidem etiam Senatum decreuisse memorat, VT DE SVARVM ÆDIVM RELIGIONE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR: idque Orationi quam habuit ad Pontifices pro domo sua causam & argumentum præbuit. Qua in Oratione illud quoque refert, cùm Licinia virgo Vestalis aram & ædiculam & puluinar sub saxo sacro dedicasset, Prætorem vrbanum, ex auctoritate Senatus, EAM REM AD COLLEGIVM PONTIFICVM RETVLISSE: cúmque P. Scæuola Pontifex Max. pro collegio respondisset, QVOD IN LOCO PVBLICO LICINIA INIVSSV POPVLI DEDICASSET, SACRVM ESSE NON VIDERI, Senatusconsulto Prætori vrbano negotium datum fuisse, VT CVRARET NE ID SACRVM ESSET, ET VT SI QVÆ ESSENT INCISÆ AVT INSCRIPTÆ LITERÆ TOLLERENTVR. Idem Epist. XIII. lib. I. ad Attic. auctor est, postquam Senatui renuntiatum esset, P. Clodium cùm veste muliebri deprehensum domi C. Cæsaris, cùm pro populo à Vestalibus sacra fierent, EAM REM EX S. C. AD VIRGINES ET PONTIFICES RELATAM IDQVE AB IIS NEFAS ESSE DECRETVM. Sic ad collegium Pontificum relatum de expiandis quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elatáque inde essent, Liuius lib. XXIX. scribit. Idem lib. XXXI. AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRE CONSVL IVSSVS, SI POSSET RECTE VOTVM INCERTÆ PECVNIÆ SVSCIPI. Senatusconsulti quoque de postulatis Ambracensium facti, postrema verba hæc sunt apud eundem lib. XXVIII. SIGNA, ALIAQVE ORNAMENTA, QVÆ QVERERENTVR EX ÆDIBVS SACRIS SVBLATA ESSE, DE IIS CVM M. FVLVIVS ROMAM REVERTISSET, PLACERE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRI, ET QVOD II CENSVISSENT, FIERI. Idem

lib. XLI. *Latinæ feriæ fuere* A. D. III. *Nonas Maij, in quibus, quia in vna hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat* P. R. QVIRITIBVS, *religioni fuit. Id cùm ad Senatũ relatũ esset, Senatúsq; ad* PONTIFICVM COLLEGIVM REIECISSET: PONTIFICIBVS, *quia non recte facta Latinæ essent, instauratis Latinis,* PLACVIT, LANVVINOS, QVORVM OPERA INSTAVRATÆ ESSENT, HOSTIAS PRÆBERE. Idem lib. v. *Cùm ea disceptatio anceps Senatui visa,* DELEGATA AD PONTIFICES ESSET, *adhibito Camillo,* VISVM COLLEGIO, QVOD EIVS ANTE CONCEPTVM VOTVM VEIENTIVM FVISSET, ET POST VOTVM IN POTESTATEM POPVLI RO. VENISSET, EIVS PARTEM DECIMAM APOLLINI SACRAM ESSE. Eiusdem generis S.C. ex Verrio Flacco lib. IIII. de verbor. significe. Agellius adfert lib. v. cap. XVII. in hæc verba. *Vrbe à Gallis Senonibus recuperata; L. Atilius,* IN SENATV VERBA FECIT, *Q. Sulpitium Tribunum militum ad Alliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie idus fecisse. Tum exercitum populi Ro. occidione occisum, & post diem tertium eius diei, vrbem præter Capitolium, captam esse: Complureſque alij Senatores recordari se se dixerunt, quoties belli gerendi gratia, res diuina postridie Calendas Nonas, Idus, a magistratu populi Ro. facta esset, eius belli proximo deinceps præsto Rempub. malè gestam esse.* TVM SENATVS EAM REM AD PONTIFICES REIECIT, VT IPSI, QVOD VIDERETVR, STATVERENT. *Pontifices decreuerunt,* NVLLVM IIS DIEBVS SACRIFICIVM RECTE FVTVRVM. Eadem paulo aliter Macrob. lib. I. Saturnal. cap. XVI. in hunc modum. *Anno ab vrbe condita* CCCLXIII. *à Tribuno militum Virgilio Maulio, Celio Posthumio, collegisque eorum, in Senatu tractatum quid esset, propter quod toties intra paucos annos malè esset afflicta Respub. & ex præcepto patrum L. Aquinium Haruspicem in Senatum venire iussum, religionum requirendarũ gratia, dixisse, Q. Sulpitium Tribunum militum ad Alliam aduersum Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia fecisse postridie Idus Quintiles: item apud Cremeram, multisque alijs temporibus & locis, post sacrificium die postero celebratum, malè cessisse constitutum. Tunc Patres iussisse,* VT AD COLLEGIVM PONTIFICVM DE HIS RELIGIONIBVS REFERRETVR.

Interdum etiam decernebat Senatus Delphos Apollinis Pythij consulendi causa legaros mitti, qui oraculum scisciterentur: quemadmodum Liuius lib. v. XXII. & XXIX. docet. Dona quoque data, Apollini quæ ferrẽr, in iisdẽ libris scriptum est. Responsa etiam quæ inde legati reportarunt ab eodem Liuio referuntur. Planè cùm Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam rediisset, responsumque ex scripto recitasset, quo cõtinebatur, quibus Diis, quóque modo Pythius Apollo supplicari vellet, Senatus, vt idem Liuius lib. XXIII. scribit, decreuit, VT EÆ RES DIVINÆ, SVPPLICATIONESQVE PRIMO QVOQVE TEMPORE CVM CVRA FIERENT.

Alia præterea, quæ ad religionem spectant, Senatusconsulta subiungam. Cuiusmodi est id, quod Liuius lib. XXV. refert. Nam cùm noui ritus in plebem Ro. irrepsissent, & in publico, ac forò, Capitolióque, mulierum turba esset, nec sacrificantium, nec precantium Diis patrio more, M. Æmylio Præt. vrb. negotium ab Senatu datum esse scribit, VT HIS RELIGIONIBVS POPVLVM LIBERARET. Ex hoc genere est Senatusconsultum, quod post pulsos & fugatos à Camillo Gallos, recuperatámque ex hostibus patriam factum est. Decreuisse namque Patres Liuius lib. v. auctor est, VT FANA OMNIA, QVOD EA HOSTES POSSEDISSENT, RESTITVERENTVR, TERMINARENTVR, EXPIARENTVRQVE: EXPIATIOQVE EORVM IN LIBRIS PER DVVMVIROS QVÆRERETVR. CVM CÆRITIBVS PVBLICE HOSPITIVM FIERET, QVANDO SACRA POPVLI ROM. AC SACERDOTES RECEPISSENT, BENEFICIOQVE EIVS POPVLI NON INTERMISSVS HONOS DEVM IMMORTALIVM ESSET. LVDI CAPITOLINI FIERENT, QVOD IVPITER OPTIMVS MAX. SVAM SEDEM ATQVE ARCEM POPVLI ROM. IN RE TREPIDA TVTATVS ESSET: COLLEGIVMQVE AD EAM

EAM REM M. FVRIVS DICTATOR CONSTITVERET EX IIS QVI IN CAPITOLIO ATQVE ARCE HABITARENT. Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum Gallicum audita, neglectáque erat, iussit Senatus, templum in noua via Locutio fieri. Aurum veto quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis, inter trepidationem, in Iouis cellam collatum, cùm in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum fuit, & sub Ioue sella poni iussum. Eiusdem argumenti est, quod Liuius lib. XXXI. literis Q. Minutij Prætoris recitatis, quibus continebatur pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clàm sublatam, indignè ferentem Senatum non cessari à sacrilegiis, C. Aurelio Cos. negotium dedisse ait, vt ad Prætorem Brutios scriberet, SENATVI PLACERE, QVÆSTIONEM DE EXPILATIS THESAVRIS EODEM EXEMPLO HABERI, QVO M. POMPONIVS PRÆT. TRIENNIO ANTE HABVISSET: QVÆ INVENTA PECVNIA ESSET REPONI. SI QVO MINVS, INVENTVM FORET, EXPLERI: AC PIACVLARIA, SI VIDERETVR, SICVT ANTE PONTIFICES CENSVISSENT, FIERI, CAVSA EXPIANDÆ VIOLATIONIS EIVS TEMPLI. Idem lib. XL. cùm tegulæ marmoreæ ex æde Iunonis Laciniæ detractæ essent, relatione de ea re facta, in vnam omnes iisse sententiam scribit, VT HÆ TEGVLÆ DEPORTANDÆ IN TEMPLVM LOCARENTVR, PIACVLARIAQVE IVNONI PIERENT. Sed & post designatos Cos. L. Æmylium Paulum, & Licinium Crassum, Senatum decreuisse, lib. XLIIII. refert, LATINAS FERIAS, VBI MAGISTRATVM INISSENT, QVOD PER RELIGIONES POSSET, PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI PLACERE.

Planè cùm Numæ Pompilij libros in arca inuentos Quintus Petilius Prætor vrbanus vtendos accepisset, lectisque rerum summis animaduertisset pleráque religionum dissoluendarum esse, domino repetenti, eos libros denegauit. Re ad Senatum relecta, Prætor se iusiurandum dare paratum dixit, libros eos legi seruarique non oportere. Senatus quemadmodum Liuius lib. XL. scribit, censuit, SATIS HABENDVM, QVOD PRÆTOR IVSIVRANDVM POLLICERETVR: LIBROS PRIMO QVOQVE TEMPORE IN COMITIO CREMANDOS ESSE: PRETIVM PRO LIBRIS, QVANTVM Q. PETILIO PRÆTORI; MAIORIQVE PARTI TRIBVNORVM PLEBIS VIDERETVR, DOMINO ESSE SOLVENDVM. Postremò, eam rogationem quam ex Senatusconsulto Cos. promulgarant, VTI DE pollutis à Clodio sacris Bonæ Deæ quæreretur, Cicero. Epist. XIII. lib. I. ad Attic. ROGATIONEM DE RELIGIONE appellat, non secus ac Plutarch. in Cæsare, accusationem de ea re institutam Ασεβείας, vocat. Hic igitur de Religione fieri solitis Senatusconsultis finis esto.

Nunc in aliam confertam Formularum aciem signa inferenda sunt. Quamquam, ne lege Plautia causam dicam, melius fuerit, absque vi munere meo defungi. Liceat ergo mihi, bona Senatus venia, de Repub. loqui. Senatusconsultorum planè quæ de Repub. fiebant, ordines, meo concessu, ducer id, quo Respub. Consulibus committebatur, eorúmque fidei, curæ, & diligentiæ mandabatur hac Formula, VIDERENT, aut DARENT OPERAM, aut CVRARENT CONSVLES, NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET. Quod in atrocioribus negotiis & aliqua impendente procella, imò verò cùm in maximum periculum, extremúmque penè discrimen adducta videbatur Respub. decerni consueuerat. Eámque adeò Senatusconsulti formam, vltimæ semper necessitatis habitam, Liuius lib. III. tradit, vbi de bello contra Æquos suscepto agens, *Tantúmque*, air, *terrorem incussere Patribus vt (quæ forma Senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri Consulum negotium daretur*, VIDERET NE QVID DETRIMENTI RESPVB.

CAPERET. Sallust. in bello Catilinar. *Itaque, quod in atroci plerumque negotio solet, Senatus decreuit*. DARENT OPERAM COSS. NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET. *Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coërcere omnibus modis socios atque ciues: domi militiaeque Imperium, atque iudicium summum habere. Aliter sine populi iussu, nulli earum rerum Consuli ius est*. Et hoc est quòd Cicero pro Milone significat, cùm ait, *hoc Senatusconsulti versiculo, armatos Consules semper fuisse, etiam nullis armis datis*. Cæsar lib. I. Commentarior. de bello Ciuili. *Decurritur ad illud vltimum atque exerimum Senatusconsultum, quo nisi pene in ipso vrbis incendio, atque in desperatione omnium salutis, latorum audacia nunquam ante discessum est*, DENT OPERAM CONSVLES, PRÆTORES, TRIBVNI PL. QVIQVE PRO COSS. (sic enim ex Cicero. Epist. XVI. lib. XI. Familiar. emendo) SVNT AD VRBEM, NE QVID DETRIMENTI RESPVB. CAPIAT. Et paulo post: *Quotiescunque sit decretum*, DARENT OPERAM MAGISTRATVS, NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET (*qua voce & quo Senatusconsulto populus Ro. ad arma sit vocatus*) *factum in perniciosis legibus, in vi Tribunitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occupatis: Atque hæc superioris ætatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum casibus*, docet. Consentit Plutarch. in Cicero. inquiens, huiusmodi Senatusconsulta οὐ πολλάκις, ἀλλ' ὅταν τι μέγα δείσῃ, ποιεῖν εἴωθεν ἡ Σύγκλητος. Vegetius lib. III. cap. I. *Quod si infinita multitudo ex gentibus fortissimis rebellasset, tunc nimia necessitate vrgente duo duces, & duo mittebantur exercitus, cùm eiusmodi præcepto*, VT PROVIDERENT NE QVID DETRIMENTI RESPVB. CAPERET, COSS. AMBO ALTERVE. Ita namq, locum hunc ante viginti annos, manuscriptorum codicum ope & vetustæ Formulæ ductu in libri mei margine emendaui. Dio lib. XXXVII. Καὶ προσεψηφίσαντο τοῖς Ὑπάτοις τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως, καὶ τῶν ὅλων αὐτῇ πραγμάτων, καθάπερ εἰώθεσαν. Καὶ γὰρ τούτῳ τῷ δόγματι προσεγράφη, τὸ, Διὰ φροντίδος αὐτοὺς σχεῖν, Ὥστε Μηδεμίαν Ἀποτριβὴν τῷ Δημοσίῳ συμβῆναι. Extat & in fragmētis lib. I. Histor. Sallustij, L. Philippi sentētia, cuius nouissima clausula desinit in hæc verba. QVARE ITA CENSEO: QVONIAM LEPIDVS EXERCITVM PRIVATO CONSILIO, CVM PESSIMIS, ET HOSTIBVS REIPVB. CONTRA HVIVS ORDINIS AVCTORITATEM AD VRBEM DVCIT: VTI APPIVS CLAVDIVS INTERREX CVM Q. CATVLO PROCOS. ET CETERIS QVIBVS IMPERIVM EST, VRBI PRÆSIDIO SINT, OPERAMQVE DENT NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPIAT. Ad quam formulam respiciens Tacitus lib. III. *Nec infringi*, ait, *Consulis ius debere, cuius vigiliis niteretur*, NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPIAT.

Atque hac S.C. forma magistratibus RESPVB. COMMENDARI, & PERMITTI dicebatur: vel, PERMITTI ILLIS VT REMPVB. DEFENDERENT. Cic. Philipp. V. CONSVLIBVS TOTAM REMPVB, COMMENDANDAM CENSEO, IISQVE PERMITTENDVM VT REMPVB. DEFENDANT, PROVIDEANTQVE NE QVID RESPVB. DETRIMENTI ACCIPIAT. Idem Philipp. VIII. C. MARIO ET L. VALERIO CONSVLIBVS SENATVS REMPVB. DEFENDENDAM DEDIT. Et I. in Catilin. Orat. de hoc genere Senatusconsultorum loquens, SIMILI, ait, S. C. C. MARIO ET L. VALERIO COSS. PERMISSA FVIT RESPVB. Itaque Senatusconsultum Opimianum, quo Senatus, quemadmodum idem Orat. I. in Catilin. scribit, decreuit VT L. OPIMIVS VIDERET NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET, idem ipse Cic. Philipp. VIII. in hæc verba conceptum fuisse refert, QVOD L. OPIMIVS CONSVL, V. F. DE REPVB. DE EA RE ITA CENSVERVNT: VTI OPIMIVS CONSVL REMPVB. DEFENDERET. Sed & Oratio. in Piso. CONSVLIBVS EX S.C REMPVB. DEFENDENTIBVS, *se arma suscepturum*. Et de Haruspic. Respons. MAGISTRATIBVS *iisdem*, QVIBVS *in maximis periculis* VNIVERSA

RESPVB.

REPVB. COMMENDARI SOLET. Nec absimile est illud Valerij Max. lib. III. cap. II. *Cunctisque consentibus*, VT CONSVL ARMIS REMPVB. TVERETVR. Quinetiam S. C. quo, Mario & Valerio Coss. Reipub. cõmendata est, vulgaribus hisce verbis, DARENT OPERAM COSS. NE QVID REPVB. DETRIMENTI CAPERET, perscriptũ, auctor lib. de vir. Illustrib. cap LXXIII. refert. Cicero verò Oratio. pro Rabir. perduellio. reo ahrea scriptum fuisse tradit, in hunc modum; *Fit* S. C. VT C. MARIVS, L VALERIVS COSS. ADHIBERENT TRIBVNOS PL. ET PRÆTORES QVOS EIS VIDERETVR, OPERAMQVE DARENT, VT IMPERIVM POPVLI ROM. MAIESTASQVE CONSERVARETVR. Hanc certè formulam ira exprimere tentauit Plutarchus in Grachis, Ἐψηφίσαντο, τὴν προσπαλῶν Ὀπιμίῳ τῷ ὑπάτῳ, ΣΩΖΕΙΝ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΟΠΩΣ ΔΥΝΑΙΤΟ. Eademque verborum figura simile S. C. concipit in Ciceróne: Γίνεται, inquiens, δόγμα τῆς βουλῆς, ΠΑΡΑΚΑΤΙΘΕΣΘΑΙ ΤΟΙΣ ΥΠΑΤΟΙΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ, ΔΕΞΑΜΕΝΟΥΣ ΔΕ ΕΚΕΙΝΟΥΣ, ΩΣ ΕΠΙΣΤΑΝΤΑΙ ΔΙΟΙΚΕΙΝ ΜΕΝ, ΣΩΖΕΙΝ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ. Cuius Senatusconsulti auctoritate armatus Cicero, vt idem auctor ait, τὴν πόλιν ὤχα ἀφῶ χέρος. Ea causa est cur huiusmodi Senatusconsulris custodiam vrbis Consulibus mandatam Dio vbique scriptum reliquerit, suboscurè quidem, lib. XXXVIII. XL. & XLI. ceterùm apertissimè & disertis verbis lib. XLVI. cùm ait, Καὶ τοῖς ὑπάτοις ΤΗΝ ΦΥΛΑΚΗΝ τῆς πόλεως ἐπέτρεψαν, ἐκ τοῦ εἰθισμένου τῷ δόγματι προσχαφαντες, ΤΟ ΜΗΔΕΝ ΑΠ' ΑΥΤΗΣ ΑΠΟΤΡΙΒΗΝΑΙ. Iterúmque eodem lib. Μαθοῦσα οὖν ταῦτα ἡ γερουσία μετεβάλετο, καὶ ἐκείνοις τε ἀπηγόρευσι μὴ πρᾶξαι τῇ πόλει, ἀλλ' ὑπὲρ πεντήκοντα ἢ ἑπτακοσίους σταδίους ἀπ' αὐτῆς ἀποσχεῖν· ἢ αὐτοὶ τότε ἐσθῆτα αὖθις ἠλλάξαντο, καὶ τοῖς στρατηγοῖς ΤΗΝ ΦΥΛΑΚΗΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ἐνεχείρισαν, ὥσπερ εἴθιστο. Et lib. XLVIII. Καὶ προσέτι ἡ ΦΥΛΑΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ τοῖς πολλοῖς ἀνδράσι μετὰ τῆς εἰθισμένης προθήκης, ΤΟΥ ΜΗΔΕΝ ΑΠ' ΑΥΤΗΣ ΑΠΟΤΡΙΒΗΝΑΙ, ἐπετράπη. Idem lib. XL. Εὐθὺς γοῦν τῆς δάλπης εἰς τὸ παλάτιον δι' αὐτὸ τοῦτο συλλεγέντες τὸν τε μεσοβασιλέα προχειρίσθησαι καὶ τὴν φυλακὴν πόλεως καὶ ἐχεῖνοι καὶ τοὺς δημάρχους καὶ προσέτι καὶ τὸν πομπήιον ἐπιμελεῖσθαι, ὡς μηδὲν ἀπ' αὐτῆς ἀποτριβηναι, ἐψηφίσαντο. Sed & lib. XXXVII. Οἱ βουλευταὶ συνῆλθον αὐθημερὸν εἰς τὸ συνέδριον, τάς τε ἐσθῆτας ἠλλάξαντο, καὶ τοῖς ὑπάτοις τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως, ὡς μηδὲν ἀπ' αὐτῆς ἀποτριβηναι, ἐπέτρεψαν.

Quoties autem & quibus Reipub. temporibus, eiusmodi Senatus consulta facta sint scire interest. Posthumio quidem Consuli, eiusmodi Sc. Rempub. commissam & eius mandatam fidei, Liuius lib. III. narrat. Eodem decursum est, cùm in suspicionem affectati regni Manlius venit. Tunc enim à Senatu decretum fuisse, VIDERENT MAGISTRATVS, NE QVID EX PERNICIOSIS M. MANLII CONSILIIS REPVB. DETRIMENTI CAPERET; idem Liuius lib. VI. scriptum reliquit. In ea quoque quàm Gracchi leges excitarunt, seditione idem decretum Cicero I. in Catilin. Oratio. & VIII. Philipp. & Plutarch. in Gracchis memoriæ prodiderunt. Simili Senatusconsulto Senatum, Rempub. C. Mario & L. Valerio Coss. defendendam dedisse, iam docũi. Idem Sc. coniuratione Catilinæ ad Senatum delata factum esse, Cicero oratione quam in eum dixit in Senatu, & Salust. in bello Catilinar. & Plutarch. in Cicero. & Dio lib. XXXVII. tradunt. Clodij quoque cæde nũtiata, idem decretũ Ascon. Pædian. in Miloniana cùm Dio. lib. XL. refert. Quinetiã cùm Metellus Nepos Pompeium eum exercitu Romam ex Asia reuocandum, Reipub. constituendæ causa, censeret, ad seditionémque res vergeret, Consulibus idem mandatum inuenio apud Dio. lib. XXXVII. Præterea cùm Cæsar prouinciam, exercitúmque inuito Senatu retineret, Senatus, CONSVLIBVS, PRÆTORIBVS, TRIBVNIS PL. IPSIQVE ADEO Ciceroni qui tum proconsul ad vrbem erat, negotium dedit, VT CVRARENT NE QVID REPVB. DETRIMENTI CAPERET: quemadmodum Cicero, Epist. XI. lib. XVI.

Familiar. & ab ipsomet Cæsare lib. 1. Commentar. de Bello ciuili, & à Dione lib. XLI. literis proditum est. Epitome Liuij lib. CIX. *Cùm Senatusconsultum factum esset*, VT SVCCESSOR CÆSARI OMNINO MITTERETVR: *M. Antonio & Q. Cassio Tribunis plebu, quoniam intercessionibus id Senatusconsultum impediebant, vrbe pulsis*, MANDATVM A SENATV CONSVLIBVS, ET CN. POMPEIO, VT VIDERENT NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET. Posteriora aliquot eiusdem generis Senatusconsulta, curiosis Dio subministrabit.

Huic extremæ necessitatis Senatusconsulto, videtur rectè atque ordine extremi quoque & difficillimi temporis vox subiungi posse, quam, in tumultu repentinóve discrimine, Consul ad arma ciues vocans, mittebat. Ea erat huiusmodi, QVI REMPVB. SALVAM ESSE VVLT, ME SEQVATVR. Cicero pro Rabirio perduell. reo, de C. Mario & L. Valerio Coss. *Adhibent, omnes Tribunos pleb. præter Saturninum, Prætores, præter Glauciam*: QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, ARMA CAPERE; ET SE SEQVI IVBENT. Idem pro C. Cornelio maiestatis reo, referente Asconio. *At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, Consulem mittere coëgisti*, QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, *vt ij ad legem accipiendam adessent*. Apud Liuium lib. XXII. Scipio, *Audendum atque agendum, non consultandum*, ait, *in tanto malo esse*: IRENT SECVM EXTEMPLO ARMATI QVI REMPVB. SALVAM VELLENT. Celebris planè est Scipionis Nasicæ historia, qui priuatus, Consule Rempub. negligente, hac voce ad arma ciues vocare ausus est. Cicero lib. IIII. Tusculanarum quæstion. de hoc Scipione loquēs, *Iratus*, inquit, *fuisse videtur Tiberio Graccho, tum cùm Consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, vt si Consul esset*, QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELIT, SE SEQVI IVSSIT. Valer. Max. lib. III. cap. II. *Cùm Tiberius Gracchus in Tribunatu profusis largitionibus fauore populi occupato Rempub. oppressam teneret palámque dictitaret, interempto Senatu omnia per plebem agi debere, in ædē Fidei publicæ conuocati Patres Conscripti à Consule Mucio Scæuola, quidnam in tali tempestate faciendum esset deliberabant: Cunctisque censentibus*, VT CONSVL ARMIS REMPVB. TVERETVR, *Scæuola negauit*, SE QVIDQVAM VI ESSE ACTVRVM. *Scipio Nasica*, QVONIAM, *inquit*, CONSVL DVM IVRIS ORDINEM SEQVITVR, ID AGIT, VT CVM OMNIBVS LEGIBVS ROMANVM IMPERIVM CORRVAT, EGOMET PRIVATVS VOLVNTATI VESTRÆ ME DVCEM OFFERO: *sublatáque dextera proclamauit*, QVI REMPVB SALVAM ESSE VOLVNT ME SEQVANTVR. Velleius Patercul. lib. II. de eodē Scipione Nasica: *Circumdata læuo brachio Togæ lacinia, ex superiori parte Capitolij summis gradibus insistens, hortatus est*, QVI SALVAM REMPVB. VELLENT, SEQVERENTVR. Plutarchus in Gracchis. Ὁ δὲ Νασικᾶς ἐξιὼν τὸν ὕπατον ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΒΟΗΘΕΙΝ, καὶ καταλύειν τὸν τύραννον. Ἀπιστούμενος δὲ σφᾶς ἐκάλει, ΒΙΑΣ ΜΕΝ ΟΥΔΕΜΙΑΣ ΥΠΑΡΧΕΙΝ, ΟΥΔ' ΑΝΑΙΡΗΣΕΙΝ ΟΥΔΕΝΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΚΡΙΤΟΝ: Εἰ μὴ πψηφίσαιτο τῶν παρόντων ὁ δῆμος ὑπὲρ τοῦ Τιβερίου πεισθεὶς ἢ βιασθείς, τοῦτο κείσεσθαι μὴ φυλάξειν: Ἀναπηδήσας ὁ Νασικᾶς, Ἐπεὶ τοίνυν, ἔφη, τὸν νόμον δίδωσιν ὁ ἄρχων τὴν πόλιν, ΟΙ ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΙ ΤΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ ΒΟΗΘΕΙΝ, ΑΚΟΛΟΥΘΕΙΤΕ. Appian. lib. I. de bell. Ciuilib. Καὶ τοιοῦτος αὐτοῖς ὁ μέγας Ἀρχιερεὺς λοιμὸς, ἐξῆρχε τῆς ὁδοῦ Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Νασικᾶς, ἰδίᾳ τὸ μέγιστον, ΕΠΕΣΘΑΙ ΟΙ ΤΟΥΣ ΣΩΘΕΛΟΝΤΑΣ ΣΩΖΕΣΘΑΙ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ. A Liuio quoque lib. IIII Sextus Tempanius Decurio Equitum, cùm milites hostibus cedere cernerer, nec quicquā Imperium aut maiestatem Consulis ad eorum animos confirmandos valere, magna voce exclamasse traditur, vt equites QVI SALVAM REMPVB. VELLENT ESSE, ex equis desilirent. Qua voce omnium turmarum equitibus, velut ad Consulis Imperium motis, addidit, NISI HÆC ARMATA COHORS SISTAT IMPETVM HOSTIVM, ACTVM DE IMPERIO ESTI SEQVIMINI PRO VEXILLO CVSPIDEM MEAM. Sed & cùm de Ciceronis ab exilio reditu actum est, literis Consularibus ex Senatusconsulto cuncta ex

Italia

Italia conuocatos omnes, QVI REMP. SALVAM VELLENT, ipsemet Cicero in Oratio. pro Sestio gloriatur, & ita *Senatũ quod nunquã in vniuersæ Reipub. periculo decreuerat, id in sua vnius salute conseruanda decernendum putasse*, ait. Eadémque voce totam Italiam ad se restituendum excitatam, idem Cicero aliâs quoque prædicat: Ait enim in Oratione in Pisonem: *Ad meam salutem, Senatus, auxilium omnium ciuium cuncta ex Italia* QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, *Consulis voce, & literis implorandum putauit.* Idem pro domo sua. *Senatus decreuit*, VT OMNES QVI REMPVE. SALVAM ESSE VELLENT, AD ME VNVM DEFENDENDVM VENIRENT. Itidem in Oratio. qua Senatui gratias agit post reditum suum, *Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quàm quod illo petente vos decreuistis*, VT CVNCTI EX ITALIA QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, AD ME VNVM HOMINEM FRACTVM ET PROPE DISSIPATVM RESTITVENDVM, ET DEFENDENDVM VENIRENT? *vt qua voce te Romule post Ro. conditam Consul vsus esset pro vniuersa Repub. apud eos solùm, qui eius vocem exaudire possent, eadem voce Senatus omnibus agris atque oppidis, vicis, ciues, totámque Italiam ad vnius salutem defendendam excitaret.* Quem locum deprauatum esse nemo est qui non videat. Et quidem in quibusdam impressis codicibus scriptum est, *qua voce à te Romulo post conditam vrbem*, nihilo magis integro sensu: In aliis asteriscus interponitur, quo deesse aliquid significetur. Ego de huius loci emendatione restitutionéque meam iampridem coniecturam prodidi, amicísque, & in his Dionysio Lambino, olim aperui. Mea namque semper fuit sententia, & sic in animum induxi meum, legendum esse, *qua voce ter omnino*. In eáque veluti salebra hærentem me, mirum in modum confirmauit veteris membranæ, cuius mihi copiam P. Daniel meus fecit, scriptura: in qua liquidò scriptum est, *Vt qua voce teromanimo post Romam conditam Consul*, &c. Quarum literarum vestigiis nostra emendatio insistit. Nec repugnat quidquam præter historiæ fidem, quæ tamen amarè & acerbè à gloriante exigenda & desideranda non est. Cum Cicerone certè non esse hac in parte omnia ad calculos exiliter vocãda, nec rationem ad nummũ subducendam, argumento est, quod idem in Orat. contra Pisonem scribit, *Pontifices, Coss. Prætores pecunia publica sibi domum ædificandam censuisse, quod ante eum nemini.* Hoc enim Cicero oratorio more, nõ historico videtur posuisse, vt Asconius Pædianus illic notat. Illi porrò voci non absimilis fuisse videtur illa, qua Pompeius Senatum se sequi iussit, vt Plutarch. in Cæsare his verbis: Καὶ τὴν πόλιν ἐξέλιπε, κελεύσας ἕπεσθαι τὴν Γερουσίαν, καὶ μηδένα μένειν τῶν πρὸ τῆς τυραννίδος ἡρημένων τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Iam vbi quid negotij magistratibus à Senatu dabatur, hac plerunque verborum Formula mandabatur, VTI E REPVB. FIDEQVE SVA ESSE VIDEBITVR. veluti in S. C. de Philosophis & Rhetoribus quod à Suetonio in lib. de Clar. Rhetor. & Agellio lib. xv. cap. xi. refertur, VT M. POMPONIVS PRÆTOR ANIMADVERTERET, CVRARETQVE, VTI EI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDERETVR, VTI ROMÆ NE ESSENT. Item in lege Mamilia: IS QVI HAC LEGE IVDICIVM DEDERIT, TESTIBVS PVELICE DVNTAXAT IN RES SINGVLAS X. DENVNTIANDI POTESTATEM FACITO, ITA VT E REPVE. FIDEQVE SVA VIDEEITVR. Quod & in legis Thoriæ fragmento priore significatur his notis, I. V. E. E. R. P. F. S. V. E. Quibus etiã clauditur Senatusconsulti de Asclepiade Clazomenio & Polystrato Caristio facti particula, quę Romæ hodiéque restat. Cicero Philipp. v. SENATVI PLACERE, VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. DESIGNATI, CVM MAGISTRATVM INIISSENT, SI EIS VIDERETVR, PRIMO QVOQVE TEMPORE DE HIS REBVS AD HVNC ORDINEM REFERRENT, ITA VTI E REPVE. FIDEQVE SVA VIDERETVR. Liuius lib. xxv. de militibus qui apud Cannas Rempub. deseruerãt, Senatum Marcello Procos. rescripsisse narrat, FACERET QVOD E REPVB. FIDEQVE SVA DVCERET: id est, vt Valer. Max. lib. II. cap. II. de eadem re agens loquitur, FACERET, QVOD REIPVB. EXPEDIRE IVDICASSET. Simili modo cùm P. Licinius Cos. literis certiorem Senatum fecisset, E REPVE. ESSE EXERCITVM QV. CÆCILII

DIMITTI, ID CONSVLI, *à Patribus* FACIENDVM, VT E REPVB. FIDEQVE SVA DVCERET PERMISSVM. Liuius lib. xxix. scribit. Eodémque lib. decretum refert, VT P. LICINIVS BRVTIOS PROVINCIAM OBTINERET, QVOAD EVM IN PROVINCIA CVM IMPERIO MORARI, CONSVLI E REPVB. VISVM ESSET. Quinetiam cùm de bello, Réque publica Q. Fabius Maximus Dictator retulisset, quibus quóque legionibus victori Annibali obuiam eundum esse Patres censerent: decretum fuisse, Liuius lib. xxii. ait, VT IS AB CN. SERVILIO CONSVLE EXERCITVM ACCIPERET, SCRIBERETQVE PRÆTEREA EX CIVIBVS SOCIISQVE, QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM VIDERETVR: CETERA OMNIA AGERET, FACERETQVE, VT E REPVB. DVCERET. Idem ibidem: *Quinqueremes ad nauium classem, quæ cum T. Otacilio Propretore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ, permissúmque est*, VT SI E REPVB. CENSERET ESSE, IN AFRICAM TRAIICERET. Et lib. xxiii. *Senatus decreuit Dictatori scribendum, vt, si E REPVB. CENSERET ESSE, ad Cos. subrogandos veniret cum Magistro equitum, & Prætore M. Marcello*, VT EX IIS PRÆSENTIBVS NOSCERE PATRES POSSENT, QVO STATV RESPVB. ESSET, CONSILIAQVE EX REBVS CAPERENT. Quinetiam de Volonibus Senatum per literas consultum fuisse à Tib. Graccho Cos. scribit, permissúmque ipsi fuisse, FACERET QVOD E REPVB. DVCERET ESSE. Idem lib. xxxiii. Senatusconsulto quo decem legati missi fuere ab vrbe, quorum ex consilio T. Quintius Flaminius Imperator leges pacis regi Philippo daret, eos quoq; de Corintho, Chalcide & Demetriade, QVVM TEMPORA REIPVB. POSTVLASSENT, ID E REPVB. PIDEQVE SVA FACERE, STATVERE, *iussos*, Liuius lib xxxiii. memorat. Idē lib. xxvii. narrat Claudio Neroni, & M. Liuio Coss. Senatū liberā potestatē feeisse traducēdi è prouinciis exercitus QVOS E REPVB. ESSE CENSERENT. Sic autem locutos veteres, non, *ex Repub.* Cicero in Oratore notat, quod fuisset asperitas nisi literam sustulissent. Hanc Formulam Appian. ἐκ λόγιῳ sic sua lingua reddidit: Ἐφ' οἷς ἔπεμψε ἡ βουλὴ συμβούλους ἐπιμελεῖσθαι τῷ Σκιπίωνι μηθ' ὁτιμελλει χρῆσθαι τῇ ἀρχῇ ΟΤΙ ΔΟΚΙΜΑΣΕΙΕ ΣΥΝΟΙΣΕΙΝ. In Senatusconsulto vero Græco Romæ est, Ταῦτα οὕτω γίνεσθαι οὕτως, ὡς αἱ αὐτοὶ ἐν τοῖς Δημοσίοις πράγμασι, πίστως τῆς ἰδίας φαίνεται, ἐδόξεν.

Interdum verò Senatus Coss. mandabat, permittebatur, his verbis: QVOD COMMODO REIPVB. FIERI POSSET. Cæsar lib. i. de bello Gall. *Quoniam*, ait, *M. Messala & M. Pisone Coss. Senatus censuisset*, VTI QVICVNQVE GALLIAM PROVINCIAM OBTINERET, QVOD COMMODO REIPVB. FACERE POSSET, HEDVOS, CETEROSQVE AMICOS, POPVLI RO. DEFENDERET. Cicero lib. i. Epist. ad Lentulum: *sed ex illo Senatusconsulto, quod te referente, factum est*, DECERNIT, VT REGEM REDVCAS, QVOD COMMODO REIPVB. FACERE POSSIS. Idem Epist. ad Brutum sententiam à se dictam in Senatu de iis qui hostes iudicati fuerant bello persequendis expunens, DECREVI, ait, HOC AMPLIVS, VT TV, SI ARBITRARERE VTILE FORE, EQVE REP. ESSE, PERSEQVERERE DOLABELLAM BELLO: SI MINVS ID COMMODO REIPVB. FACERE POSSES, SIVE NON EXISTIMARES E REPVB. ESSE, VT IN IISDEM LOCIS EXERCITVM CONTINERES. Adiungítque eadem Epistola, NIHIL HONORIFICENTIVS POTVISSE FACERE SENATVM, QVAM VT BRVTI ESSET IVDICIVM QVID EI MAXIME CONDVCERE REIPVB. VIDERETVR. Liuius lib. xxii. post Cannensem cladem literis Cos. Proprætorísque lectis, decretum à Senatu memorat, SCRIBENDVM CONSVLI, VT CVM PRÆTORI EXERCITVM TRADIDISSET, PRIMO QVOQVE TEMPORE, QVANTVM PER COMMODVM REIPVB. FIERI POSSET, ROMAM VENIRET. Idem lib. xxvii. Consuli mandatum scribit, SI PER COMMODVM REIPVB. POSSET, VT AD COMITIA ROMAM REDIRET: SI QVA RES EVM TENERET, SENATVM CERTIOREM FACERET, SE AD COMITIORVM TEMPVS OCCVRRERE NON POSSE. Literis quoque Furij Prætoris, quibus de Gallico tumultu certiores fiebant recitatis

citatis, decreuerunt patres, quemadmodum idem lib. xxxi. narrat, VT C. AVRELIVS COS. EXERCITVM CVI IN HETRVRIAM AD CONVENIENDVM DIEM EDIXERAT, ARIMINI EADEM DIE ADESSE IVBERET: ET AVT IPSE, SI PER COMMODVM REIPVB. POSSET, AD OPPRIMENDVM GALLICVM TVMVLTVM PROFICISCERETVR: AVT L. PVRIO PRÆTORI SCRIBERET.

EX VTRAQVE certè Formula apparet, Amplissimum illum ordinem potissimum spectasse, quid Reipub. conduceret, & quid vtilitas ciuitatis, quid communis salus, quid Reipub. tempora poscerent: cóque Patres consilia sua omnia, curas denique & cogitationes conferebant. Liuius lib. VIII. *Publium imminentem hostium muris, auocari à spe capiendæ in dies vrbis*, HAVD E REPVB. ESSE. Idem lib. XXVI. *Negassentque Patres* E REPVB. ESSE *abscedi à Capua*. Et lib. XLII. Consulem precatum refert, NE PROHIBERETVR QVEM CVIQVE ORDINEM ADSIGNARI, E REPVB. ESSET, EVM ADSIGNARE. Agellius lib. IIII. cap. X. ex Capitone, *C. Cæsar Consul M. Catonem sententiam rogauit. Cato rem quæ consulebatur, quoniam* NON E REPVB. VIDEBATVR, *perfici nolebat*. Suetonius in Iulio cap. XIX. *Ne Catone quidem abnuente*, EAM LARGITIONEM E REPVB. FIERI. Apud Tacit. lib. III. Tiberius. *Ceteris forsitan in rebus, P. C. magis expediat, me coram interrogari, & dicere*, QVID E REPVB. CENSEAM.

ATQVE ADEO interdum Senatores post sententias dictas iureiurando adigebantur, E REPVB. ESSE QVOD CENSVISSENT. Plinius Epist. XIIII. lib. V. *Quinetiam Dextrum, qui primum diuersum censuerat, perlata lege de Senatu habendo, iurare coegit* E REPVB. ESSE QVOD CENSVISSET. Tacitus lib. IIII. *P. Suillium amouendum in insulâ, censuit, tanta contentione animi, vt & iureiurando obstringeret*, E REPVB. ID ESSE.

PROINDE satis validum Senatusconsultorum vinculum erat hoc, SI QVIS ALITER, vel ADVERSVS EA FECISSET, EVM CONTRA REMP. FACTVRVM, nec grauiori cõminatione solebãt ciues ab impediẽdo deterreri. Cic. Orat. post redit. in Senat. *Decreuistis*, NE QVIS VLLA RATIONE REM IMPEDIRET: QVI ID IMPEDISSET GRAVITER MOLESTEQVE LATVROS: ILLVM CONTRA REMPVB. SALVTEMQVE BONORVM, CONCORDIAMQVE CIVIVM FACTVRVM. Idem Epist. I. lib. II. ad Q. Fratr. *Marcellinus cùm grauiter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus, quæstus esset, sententiam dixit*, VT IPSE IVDICES PRÆTOR VRBANVS SORTIRETVR: QVI IVDICIA IMPEDIVISSET, EVM CONTRA REMP. ESSE FACTVRVM. Eadẽ sanctione alia præterea S. C. septa & munita reperio. Cic. Epist. XXIIII. lib. I. ad Attic. *Fit Senatusconsultum*, VT VETTIVS, QVOD CONFESSVI ESSET SE CVM TELO FVISSE, IN VINCVLA CONIICERETVR: QVI EVM EMISISSET, CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. Idem Orat. de Harusp. respons. Senatum frequentem decreuisse prædicat, QVI EIVS DOMVM VIOLASSET, CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. Et quod ille superioribus locis plenè extulit, id concisè cõiiciendum reliquit Epist. XVI. lib. II. ad Q. Frat. Sc. factum narrans, CVIVS DOMI DIVISORES HABITARENT, ADVERSVS REMPVB. Deest enim, ESSE FACTVRVM, aut tale quid.

EAM verò sanctionem sic quandoque concipiebant, SENATVM EXISTIMARE, vel EXISTIMATVRVM CONTRA REMPVB. FECISSE, vel FACTVRVM. Cicer. Philipp. VIII. SI QVIS POSTHAC AD ANTONIVM PROFECTVS FVERIT, PRÆTER L. VARIVM, SENATVM EXISTIMATVRVM EVM CONTRA REMPVB. FECISSE. Cæsar etiam sententiæ loco hoc ait apud Sallust. in bello Catilin. NEV QVIS DE HIS POSTEA AD SENATVM REFERAT, NEVE CVM POPVLO AGAT, QVI ALITER FECERIT, SENATVM EXISTIMARE CONTRA REMPVB. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM.

ALIAS etiam decernebatur, SENATVI VIDERI CONTRA REMP. FACERE. Auctor lib. I. Rhetoric. ad Herenn. *Senatus decreuit*, SI EAM LEGEM AD POPVSVM FERAT, CONTRA REMPVB. VIDERI EVM FACERE. Cæsar lib. I. de bello ciuili, cùm de Repub. Coss. retulissent, Scipionem hanc sentētiam dixisse indicat, VTI ANTE CERTAM DIEM EXERCITVM CÆSAR DIMITTAT: SI NON PACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB FACTVRVM VIDERI. Quamquam & asperioribus verbis interdum terrebant eos qui Senatus auctoritati refragarentur. Decernebant quippe IN HOSTIVM NVMERO HABENDOS. Cicero in Pisonem: *De me Senatus ita decreuit*, SI QVIS IMPEDISSET REDITVM MEVM, IN HOSTIVM NVMERO HABERETVR. Dionys. Halic. lib. IX. Ὁ μὲν οὖν Ἄππιος ἐπὶ τὰ ὅπλα καλεῖν, γνώμην ἐδίδου τοῖς βουλομένοις σώζεσθαι τὴν πάτριον πολιτείαν. Εἰ δέ τινες ἐναντιωθήσονται σφίσι πρὸς τὰ ὅπλα, τούτους ἐν πολεμίων ποιεῖσθαι μοίρᾳ. Eadémque comminatione Metello Nepoti, qui ob coniuratos indicta causa necatos Senatum apud plebem incessebat, metum Senatusconsulto incussum, Dio ita lib. XXXVII. scribit: Τῆς γὰρ γερουσίας ἄδειαν πᾶσι τοῖς ἀλλοχειρίσασι τὰ τότε πραχθέντα δούσης, καὶ προσέτι καὶ προσεπούσης, ὅτι κἂν αὖθις εὐθύναι τινὰ αὐτῶν τολμήσει, Εν τε ἐχθροῦ καὶ πολεμίου μοίρᾳ ἔσται. Huc addenda sunt & hæc Ciceronis verba lib. III. in Verr. *Hi sunt homines, quos nuper Senatus* IN HOSTIVM NVMERO CENSVIT HABENDOS.

Generaliter sanè quæcūq; Senatus, vt Reipub. perniciosa improbabat, dānabat, ea iudicabat CONTRA REMPVB. FACTA. Cic. lib. II. Epist. ad Qu. Fratr. S. C. *factū est*, EA QVÆ FACTA ESSENT AD VIII. ID. CONTRA REMP. ESSE FACTA. Idē in Orat. pro Milone, INCENDIVM CVRIÆ, OPPVGNATIONEM ÆDIVM M. LEPIDI, CÆDEM ETIAM IPSAM, QVA P. CLODIVS OCCISVS EST, IVDICASSE SENATVM CONTRA REMPVB. ESSE FACTAM, ait. Ibidémq; Asconius, *Acta etiā*, inquit, *totius illius tēporis persecutus sum, in quibus cognoui, pridie Cal. Martias S. C. esse factū*, P. CLODII CÆDEM, ET INCENDIVM CVRIÆ, ET OPPVGNATIONEM ÆDIVM M. LEPIDI CONTRA REMPVB. FACTAM. Sallustius in bello Catilin. *Sed eos, paullo ante*, FREQVENS SENATVS IVDICAVERAT CONTRA REMPVB. PECISSE. Liuius lib. III. IN RELIQVVM MAGISTRATVS CONTINVARI, ET EOSDEM TRIBVNOS REPICI, IVDICARE SENATVM CONTRA REMPVB. ESSE. Idem lib. IX. *Coitiones honorum adipiscēdorum causa factas* ADVERSVS REMP. ESSE. Et lib. XXV. *Hæc cùm ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent*, VIMQVE EAM CONTRA REMPVB. PERNICIOSO EXEMPLO PACTAM, SENATVS DECERNERET. Nec tamen vtilitatis solius, sed & dignitatis rationē habebāt, nec quid ex vtilitate tantū, verumetiā quid ex dignitate populi Ro. esset, spectabant. Liuius lib. XXXIIII. *Quintio mandatum*, VT ANTIOCHI LEGATORVM VERBA AVDIRET, RESPONDERETQVE IIS QVÆ EX DIGNITATE ATQVE VTILITATE POPVLI RO. RESPONDERI POSSENT. Idem lib. XXX. de Legatis missis ad Attalum regem, *Senatus illis quinqueremes quinque decreuit*, VT EX DIGNITATE POPVLI RO. ADIRENT EAS TERRAS, AD QVAS CONCILIANDA MAIESTAS NOMINI ROMANO ESSET. Et lib. XXXIII. *Itaque diu repugnante Scipione Africano, quia parum* EX P. R. DIGNITATE ESSE DVCEBAT, *subscribere odiis, accusationibúsque Annibalis, & factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem*. Marcus etiam Liuius sententiam, de pace à Carthaginiensibus legatis petita, dicens, narrante eodem Liuio lib. XXX. *eam consultationem in Seruilij Consules aduentum reijciendam censens, addit, Non videri sibi, absentibus* CONSVLIBVS EAM REM AGI, SATIS EX DIGNITATE POPVLI RO. ESSE.

Ceterùm nil absolutè, aut pro imperio Consulibus, Prætoribúsve mandare, præciperéve Senatus solebat, sed precariis potius quàm imperatiuis verbis, & sub hac demum exceptione, SI VIDERETVR. Donat. in Adelph. Terent. Act. III. Sc. V. ad ea verba, *Fac sis Sostrata, Sis*, inquit, *honorificè additur verbo, ne quod imperatiuo modo pronūtiatur, superbum sit: Deductum est autem à Senatusconsulti Formula: Vbi enim Senatus Consulibus iniungit, addit*, SI

EIS

EIS VIDERATVR. Eirei testimonio sunt illæ Ciceronis sententiæ, quæ III. VIII. & X. in Anton. Orat. continentur, quas suprà integras recensui. Liuius lib. XXVI. narrat, cùm Senatusconsulto, quod de supplicio Campani Senatus factum erat, adscriptum fuisset, VT SVLPITIVS, SI EI VIDERETVR, INTEGRAM REM AD SENATVM REICERET, *id illum interpretatum esse*, QVOD MAGIS E REPVB. DVCERET, *æstimationem sibi permissam*. Ex lib. XXXI. *Decreuerunt Patres*, VT M. IVNIVS PRÆTOR VRBIS, SI EI VIDERETVR, DECEMVIROS AGRO SAMNITI, APVLOQVE, QVOD EIVS PVELICVM POPVLI RO. ESSET, METIENDO, DIVIDENDOQVE CREARET. Idem lib. XXXVI. de rogatione quam ad populum ferri Patres iusserant, SI EA ROGATIO PERLATA ESSET, TVM SI ITA VIDERETVR CONSVLIBVS, REM INTEGRAM AD SENATVM REFERRENT. Eodémque lib. de M. Æmilio Lepido Prætore, cui Prouincia Hispania citerior obuenerat, decretum à Senatu fuisse scribit, vt *L. Valerium*, SI ITA VIDERETVR, *Propretorem in prouincia retineret*. Idem lib. XXVII. refert decretum à Senatu, vt M. Valerius Leuinus, cui in annum imperium prorogabatur, *cùm centum nauium classe*, SI VIDERETVR EI, *prædatum in Africam transiceret*. Senatum quoque lib. XXXIIII. decreuisse memorat, vt L. Cornelius Cos. in prouinciam proficiscens in oppidis, agísque qua iturus esset, SI QVOS EI VIDERETVR, MILITES SCRIBERET, ARMARETQVE.

Consules etiam in hostes profecti, Romam, Comitiorum habendorum caussa, hac eadem Formula reuocabantur. Liuius lib. XXII. *A Prætore ex Senatusconsulto litteræ ad Coss. missæ*, VT, SI IIS VIDERETVR, ALTER EORVM AD COSS. CREANDOS ROMAM VENIRET. Idē lib. XXV. *Senatus Romæ decreuit*, VT P. CORNELIVS PRÆTOR LITERAS CAPVAM AD COSS. MITTERET, DVM ANNIBAL PROCVL ABESSET, NEC VLLA MAGNI DISCRIMINIS RES AD CAPVAM GERERETVR, ALTER EORVM, SI ITA VIDERETVR, AD MAGISTRATVS SVEROGANDOS ROMAM VENIRET. Vnde apparet literis, quæ ad Coss. à Prætoribus Senatus iussu mittebantur, idem adscribi consueuisse.

Eadēq; exceptio addebatur, vbi cū Tribunis pl. agere Coss. Senat⁹ decernebat. Liuius lib. XXI. *Senatus decreuit*, VT ÆDILIS, QVI PRO SE IVRARET, AREITRATV CONSVLVM DARET. CONSVLES, SI EIS VIDERETVR, CVM TRIBVNIS PL. AGERENT, VTEI AD PLEBEM FERRENT. Nam si quid ex auctoritate patrum absque plebis scito, populíve iussu peragi non posset, solebat hoc onus imponi Consulibus, VT CVM TRIBVNIS PL. AGERENT, VT ILLI AD POPVLVM, PLEBEMVE, ROGATIONEM DE EA RE FERRENT. Liuius lib. XLV. *Tribus iis omnibus decretus est ab Senatu triumphus*: MANDATVMQVE Q. CASSIO PRÆTORI, CVM TRIBVNIS PL. EX AVCTORITATE PATRVM AGERET, ROGATIONEM AD PLEBEM FERRENT, VT IIS QVO DIE VRBEM TRIVMPHANTES INVEHERENTVR, IMPERIVM ESSET. Idem lib. XXV. *De nulla re prius Coss. retulerūt, omniúmque in vnum sententiæ congruebant*, AGENDVM CVM TRIBVNIS PLEBIS ESSE, PRIMO QVOQVE TEMPORE AD PLEBEM FERRENT, QVEM CVM IMPERIO MITTI PLACERET IN HISPANIAM AD EVM EXERCITVM, CVI CN. SCIPIO IMPERATOR PRÆFVISSET. Apud eundem lib. XXVI. M. Atilius Regulus sententiæ loco hæc dixit: ITAQVE CENSEO CVM TRIBVNIS PLEBIS AGENDVM ESSE, VT EORVM VNVS, PLVRESVE, ROGATIONEM FERANT AD PLEBEM, QVA NOBIS STATVENDI DE CAMPANIS IVS FIAT.

Cùm verò id censebant Patres, plerumque adiiciebant, VT TRIBVNI PLEB. FERRENT, EI VIDERETVR, ne quid in eos iuris imperíve sibi arrogarent. Liuius lib. XXX. VT II CONSVLES CVM TRIBVNIS AGERENT, SI EIS VIDERETVR, VT PLEBEM ROGARENT, CVI IVBERENT IN HISPANIA IMPERIVM ESSE. Rursúsque eodem lib. *Consules iussi* CVM TRI-

BVNIS PL. AGERE, VT SI IIS VIDERETVR, POPVLVM ROGARENT, QVEM VELLET IN AFRICA BELLVM GERERE. Idem lib. xxv. in quodam Senatus decreto, TRIBVNI PLEBIS, SI IIS VIDERETVR, AD POPVLVM FERRENT, VT QVI MINORES, &c. Iisdem etiam verbis Seruilius apud Liuium in concione sua, TRIEVNOS, vt ad suffragium tribus reuocent, rogat, REVOCATE, inquiens, SI VIDETVR, TRIEVNI, AD SVFFRAGIVM TRIBVS. Eodémque modo P. Scipio à Liuio lib. xxix. dicitur, *Literas ad M. Pomponium misisse, vt*, SI EI VIDERETVR, *Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africa traiiceret.*

Dabatur & à Senatu Consulibus è pluribus legendi quem vellent potestas, his verbis, QVEM EIS VIDERETVR. Liu. lib. xxxi. Senatũ censuisse ait, VT P. ÆLIVS CONSVL, QVEM VIDERETVR EI, CVM IMPERIO MITTERET, QVI CLASSE ACCEPTA QVAM EX SICILIA CN. OCTAVIVS REDVCERET, IN MACEDONIAM TRAIICERET. Et alibi eodem lib. *Consuli à Patribus permissum*, VT QVEM VIDERETVR EX IIS QVI EXTRA SENATVM ESSENT, LEGATVM MITTERET AD BELLVM REGI INDICENDVM. Idem lib. xxxiii. *Consules, legiones singulas ex quattuor ab se scriptis*, QVAS VIDERENTVR, VTI DARENT, *decretum est*. Apud eundem lib. xxix. Fabius Max. in sententia, CONSVLES DECEM LEGATOS, QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, CENSET.

Aliarum quoque rerum potestas magistratibus eodem verborum temperamento dabatur. Itaque Q. Fabio Max. Dictatore, & M. Minutio Rufto Magistro equitũ creatis, negotium iis ab Senatu datum, Liuius lib. xxii. refert, VT MVROS TVRRESQVE VRBIS FIRMARENT, ET PRÆSIDIA DISPONERENT, QVIBVS LOCIS VIDERETVR, PONTESQVE RESCINDERENT FLVMINVM. Idem lib. xxx. *Ex hac rogatione Senatus decreuit*, VT P. SCIPIO E XX. LEGATORVM SENTENTIA PACEM CVM POPVLO CARTHAGINIENSI, QVIBVS LEGIEVS EI VIDERETVR, FACERET. In Senatusconsultis etiam quæ de religione fiebant, sacrificare iubebantur Coss. QVIBVS DIIS IPSIS VIDERETVR, vt ex Liuio lib. xxxi. & xxxviii. liquet. Denique lib. xxii. Fabio Max. Dictatori permissum narrat, vt scriberet EX CIVIEVS SOCIISQVE QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM VIDERETVR.

Quinetiam Consul ad Senatum eodem verborum honore rescribebat, referebátque. Liuius lib. xxix. P. Licinium Cos. scripsisse narrat, se, exercitúmque suum graui morbo afflictum, & quoniam ipse venire ad comitia non posset, SI ITA PATRIBVS VIDERETVR, se Q. Cæcilium Metellum Dictatorem Comitiorum causa dicturum. Idem lib. xxxv. SI ITA VIDERETVR PATRIBVS, *mitterent ad collegam, vt is ad Comitia Romam rediret: si id facere grauaretur, quod non suæ sortis negotium esset*, SE FACTVRVM QVOD SENATVS CENSVISSET. Apud eumdem lib. xxxix. L. Portius Cõsul ad Senatum, *Sibi*, inquit, NISI QVID ALIVD IIS VIDERETVR, *in animo esse, è lege Comitia habere*. Et Tribuni pleb. lib. xliii. *Id ita esse vt ferrent, & Patres conscripti: Prætores delectum*, SI ITA SENATVI VIDERETVR, *perfecturos esse*. Cicero lib. iiii. in Verr. Coss. ait retulisse ad Senatum, PLACERE STATVI, SI PATRIBVS CONSCRIPTIS VIDERETVR, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIERENT RERVM CAPITALIVM. Idem Liuius lib. xxxiiii. T. Quintium postulasse, ait, VT DE HIS QVÆ CVM DECEM LEGATIS IN GRÆCIAM MISSIS IPSE STATVISSET, SENATVS AVDIRET: EAQVE, SI VIDERETVR, AVCTORITATE SVA CONFIRMARET. Et lib. xxiii. Octacilij Propt. literas in Senatu recitatas, quibus magnoperè suadebat, vt militi & nauali. sociis stipendium atque frumentum quamprimum mitterent: Sibíque, SI ITA VIDERETVR, ex Douis Prætoribus successorem mitterent. Eodémque libro, Sp. Carnilius in Senatu pro magna re se suadere, dixit, Vt ex singulis populis Latinorum binis Senatoribus, SI PATRES ROMANI CENSVISSENT, ciuitas daretur.

Cæterùm illis, de quibus multùm diúque disseruimus, Senatus mandatis, NEGOTIVM

TIVM CONSVLIBVS PRÆTORIBVSVE DARI dicebatur. Quod Lluij aliorumque auctorũ prope innumeris testimoniis, perfacile nobis esset demonstrare, ni in re minimè dubia & obscura chartæ parcendum esse censerem.

Planè, vt quod Cos. mãdabatur, posset altero abſẽte, vel occupato per alterũ expediri, addi Sc. solebat, CONSVLES ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR. Cicet. Philipp. VII *Quid? cũ decreuiſtis*, VT CONSVL ALTER, AMBOVE AD BELLVM PROFICISCIRENTVR, *quod erat bellum, ſi hoſtis Antonius non erat?* Idẽ Philipp. VIII. ita ſe censere dicit, VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR, DE EIVS HONORE PRÆMIÓVE AD SENATVM PRIMO QVOQVE DIE REFERANT. Et Philipp. X. VTI C. PANSA A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR, IIS QVI SANGVINEM PRO VITA, LIBERTATE, FORTVNISQVE POPVLI RO. VRBE, TEMPLISQVE DEORVM PROFVDISSENT, MONVMENTVM FACERE IVBEANT. In illo etiam Senatuſconſulto quod à Frontino lib. II. de Aquæduct. refertur, ita eſt, Q. ÆLIVS, Q. FABIVS COSS. AMBO, ALTERVE, SI EIS VIDEATVR, ADHIBITIS PRÆTORIBVS QVI ÆRARIO PRÆSVNT, PRÆBENDA LOCENT. Liuius lib. XXX. NON VIDERI SIBI, *abſente* CONSVLVM ALTERO, AMBOBVSVE, EAM REM AGI, &c. Hãc quoq; Formulã attigit Vegetius lib. III. cap. I. Eodémque modo, AMΦOTEPOΣ ΠΑΤΟΤΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΝ, in Dionyſio Halicarnaſſæo lib. V. & VI. & Senatuſconſulto Græco in æs inciſo Romæ legimus.

Verba autẽ hæc notis hiſce ſcribi ſolita, A. A. V. Valerius Probus teſtatur. Et ita in veteri tabula ærea Romæ, Q. LVTATIVS CATVLVS, ET M. ÆMILIVS LEPIDVS COSS. A. A. V. S. L. V. id eſt, ALTER AMBOVE SI EIS VIDEATVR. Quæ quidem à me pridem animaduerſa, inter moras, dum aliis diſtractus curis opus inſtitutũ intermittere coactus ſum, ab iis qui in eadem, quemadmodum vſu venire ſolet, veſtigia incurrerunt, patefacta, literísque mandata ſunt. Multæ etiam aliæ id genus obſeruationes, à me in aduerſaria relatæ, interim dum nullum vacuum à foro tempus daretur, ab aliis præreptæ, in ſpongiam, non ſecus ac Auguſti Aiax, incubuerunt. Atque hãc palmam nemini inuideo, vt qui nec propagandi nominis, nec aurę popularis captandæ, aut vanæ gloriæ aucupandæ cauſſa, ſed ſolo vtilitatis publicæ ſtudio ductus, calamum in manus ſumo, poſthabitíſque omnibus, quæ vel ad honores cõciliandos, vel ad opes parandas, & rem familiarem augendam, vſui magis eſſe poſſent, ſtudiis me abdo, & ex his aliquid ad communem afferre fructum, & in aſpectum lucémque proferre conor. Subſeciuas certè horas, & quidquid de ſolido die, quem ſibi publica negotia vindicant, dẽmi poteſt, ipſum etiam tempus, quod ad ruſticandum, atque adeò ad corporis, cuius fulturis animus ſuſtinetur, curam datur, literis lubens do, dicóque: & in ſummis occupationibus ſurripio ſemper aliquid ſpatij ad ſcribendum. Ea vita eſt maximè ad naturam, & cùm à ceteris oblectationibus deſeror, libris ſuſtẽtor, ac recreor. Sed neſcio quo modo de curſu deflexit oratio, ſenſímque huc delapſa eſt. Vt ergo vnde digreſſa eſt, cõ reuocetur, Dabatur interdum Magiſtratibus negotium, VT CVRARENT aliquid fieri. Cicero Orat. pro domo ſua. *Recita S. C. Videtisne Prætori Vrbano negotium datum*, VT CVRARET, NE ID SACRVM ESSET, ET VT SI QVÆ ESSENT INCISÆ, AVT INSCRIPTÆ LITERÆ, TOLLERENTVR? Idem Orat. de Haruſpic. reſponſ. domum ſuam cõtra vim nefariam Clodij multis Sc. munitam atque ſeptam aſſerens, *Primùm*, ait, *negotium iiſdem magiſtratibus eſt datum anno ſuperiore*, VT CVRARENT, VT SINE VI MIHI ÆDIFICARE LICERET. Senatuſconſulto etiam de Bacchanalibus facto, Coss. iuſſos CVRARE, NE INDICIBVS REVTIO AC PECVNIÆ FRAVDI EA RES ESSET. Liu. lib. XXIX. ſcribit.

Aliàs quoque magiſtratibus mandabatur, VT OPERAM DARENT. Velutiin illo apud Frontinũ S. C. PLACERE SENATVI CVRATORES AQVARVM DARE OPERAM, VT SALIENTES PVBLICI &c. Et in S. C. Velleiano HI AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM. Cic. Philipp. X. in ſententia, OPERAMQVE DET, VT CVM SVIS COPIIS QVAM PROXIME ITALIAM SIT. Liuius lib. X. Legatis quos Tybur mittebat, manda-

tum, DARENT OPERAM VT TIBICINES ROMANIS RESTITVERENTVR. Illud etiam S.C. quo Respub. Consulibus commendabatur, promiscuè ita concipitur, VIDERENT, vel DARENT OPERAM COSS.

Iubebātur interdū coss. Prætorésve ROGATIONEM AD POPVLVM FERRE. Liu. lib. XXIII. SENATVS DEREVIT, VT T. SEMPRONIVS COS. DESIGNATVS, CVM PRIMVM MAGISTRATVM INISSET, AD POPVLVM FERRET, VT PAEIVM DVVMVIRVM ESSE IVBERENT, ÆDIS DEDICANDÆ CAVSA. Idē lib. XXVII. Senatū decreuisse refert, VT CONSVL PRIVSQVAM AE VREE DISCEDERET, POPVLVM ROGARET, QVEM DICTATOREM DICI PLACERET: EVMQVE QVEM POPVLVS IVSSISSET, DICTATOREM DICERET: SI CONSVL NOLVISSET, PRÆTOR VRBANVS POPVLVM ROGARET: SI NE IS QVIDEM VELLET, TVM TRIBVNI AD PLEBEM FERRENT. Eodémq; lib. *P. Licinius Varus*, PRÆTOR VRBIS VT LEGEM FERRE AD POPVLVM IVSSVS, VT HI LVDI IN PERPETVVM IN STATAM DIEM VOVERENTVR. Ex auctoritate quoque Patrum, latum ad populum lib. XXX. scribit, CVIVS VELLENT IMPERIVM IN AFRICA ESSE. De Macedonico etiam bello Rogationem Centuriatis Comitiis ad populum ferre Coss. iussos idem lib. XLII. tradit. Similiter lib. XXXVI. Patres iussisse scribit, ROGATIONEM AD POPVLVM FERRI. Asconius Pedianus in explicatione Orat. pro Cornelio de Maiestate. *Itaque*, ait, *in omnibus Senatusconsultis, quibus aliquem* SOLVI LEGIBVS PLACEBAT, *adiici erat solitum*, VT DE EA RE AD POPVLVM FERRETVR. Atque adeò plerisq; Senatusconsultis tralatitio capite, quod suprà ex Cælij Epistolis, & Valerij Probi notis adscripsimus, de ea re caueri solebat. Decretū etiā Senatu frequenti fuisse. Cic. Epist. XIIII. lib. I. ad Attic. scribit, VT COSS. POPVLVM COHORTARENTVR AD EAM ROGATIONEM ACCIPIENDAM, quæ de pollutis à Clodio Bonæ Deæ sacris promulgata erat, ET VT ANTEQVAM EA ROGATIO LATA ESSET, NE QVID AGERETVR.

In Tributorum vtique remissionibus, quæ à Senatu Populóq; Ro. prouinciis tributariis fiebant, adscribi solitum, QVOAD SENATVI POPVLOQVE ROM. VIDEBITVR, ex Appiano in Ibericis didici. Ait enim, Τῶν δὲ φόρων καὶ τῆς ξειαγίας, ὑπ' αὐτῶν ἔφασαν Ῥωμαίων ἀφεῖσθαι, μετὰ Γράγχον καὶ τῷ ἔντι ἦσαν ἀφεμένοι. Δίδωσι δ' ἡ βουλὴ τὰς τοιάσδε δωρεὰς ἀεὶ προτιθεῖσα, ΚΥΡΙΑΣ ΕΣΕΣΘΑΙ ΜΕΧΡΙ ΑΝ ΑΥΤΗι, ΚΑΙ ΤΩι ΔΗΜΩ ΔΟΚΗι.

Erat & illa Senatusconsultorū Formula, PLACERE CVM ALIQVO AGI: Quod vbi Tribunorū pleb. operā officiúmque, ad Rogationes ferendas, Patres desiderabāt, decerni consueuisse, multis exemplis iam antè docui. Nunc in aliis quoque idem seruatum ostendam. Liu. lib. VI. SENATVI, CVM CAMILLO AGI PLACVIT, VT OMISSO ANTIO, BELLVM HETRVSCVM SVSCIPERET. Sic L. Porcio Cos. recusante accipere nomen Q. Fuluij, qui Ædilis curulis designatus, Præturā cōtra leges petebat, censuisse Patres Liu. lib. XXXIX. ait, VTI L. PORTIVS COS. CVM EO AGERET, NE IMPEDIMENTO ESSET, QVO MINVS COMITIA EX LEGE HABERENTVR. Ad quæ Flaccus respondit, NIHIL QVOD SE INDIGNVM ESSET, FACTVRVM. Cui respōso alia duo Scipionis adiūgā. Eū enim Liu. lib. XXX. refert legatis Carthaginiensiū respondisse, ETSI NON INDVCIARVM MODO FIDES A CARTHAGINIENSIBVS, SED ETIAM IVS CENTIVM IN LEGATIS SVIS VIOLATVM ESSET, TAMEN SE NIHIL, NEC INSTITVTIS POPVLI ROM. NEC SVIS MORIBVS INDIGNVM ESSE FACTVRVM.

Idē apud Liu. lib. XXVIII. interrogatus à Fuluio, STATVRVSNE ESSET, EO QVOD PATRES CENSVISSENT, AN AD POPVLVM LATVRVS? *Respondit, se* QVOD E REPVB. ESSET FACTVRVM.

In summa porrò annonæ caritate, S.C. in Ciceronis sententiam factum, VT CVM POMPEIO AGERETVR, VT EAM REM SVSCIPERET, LEXQVE FERRETVR, Cicer. Epist. I. lib. IIII ad Att. scribit. Atque hæc nos Formula quasi manu ducit ad emendationem loci, qui est apud Plin. Epist. III. lib. X. ad Traianū, corruptissimus. Vulgò enim

enim illic nullo bono, ac ne probabili quidē sensu, legitur. *Sed cùm postea Consul designatus cessisset, tacendum nobis cum, quorum erat excusatio recepta, vt essemus in Senatus potestate, paterémurque nomina nostra in vrnam conijci, conuenientissimū esse tranquillitati sæculi tui putaui, præsertim tā moderatæ voluntati amplissimi ordinis non repugnare.* Ego enim quouis pignore certauerim, legendum, AGENDVM NOBISCVM, *quorum erat excusatio recepta*, VT ESSEMVS IN SENATVS POTESTATE. Et, AGENOVM, inquā, vt cum Præfectis ærarij, quibus, se ab aduocationibus, munere publico excusare licebat. Quod ego Plinij ipsius verbis, quàm meis planū facere malo. De se ergo dicentem audiamus. Ait ille Epist. IIII. lib. III. *Cùm publicum opus mea pecunia inchoaturus in Thuscos excurrissem, accepto, vt Præfectus ærarij, commeatu, legati prouinciæ Bæticæ quæsturi de Procousulatu Cæcilij Classici, aduocatum me à Senatu petierunt. Collegæ optimi, meique amantissimi, de cōmunis officij necessitatibus prælocuti, excusare me, & eximere tentarunt. Factum est Senatusconsultum perquam honorificum*, VT DARER PROVINCIALIBVS PATRONVS, SI AB IPSO ME IMPETRASSENT. *Legati rursus inducti, iterum me etiam præsentem aduocatum postulauerunt, implorātes fidem meam quam essent contra Massam Bæbium experti, allegantes patrocinij fœdus. Secuta est Senatus clarissima assensio, quæ solet decreta præcurrere. Tū ego*, DESINO, *inquā*, P. C. PVTARE ME IVSTAS EXCVSATIONIS CAVSAS ATTVLISSE. *Placuit & modestia sermonis & ratio.* Vos quoq; plaudite lectores, & hinc alterius Formulæ lucro accessionéq; macti abite: Ea posita est in his illius Epistolæ verbis, VT ESSEMVS IN SENATVS POTESTATE. Quæ fuisse certa & sollemnia, indicat responsum Decemuirorum, quo PVTVROS SE, QVANDO ITA VIDEATVR, IN POTESTATE PATRVM, affirmant apud Liuium lib. III. Eodémq; lib. TRIBVNI, SE IN AVCTORITATE PATRVM PVTVROS, pollicentur. Idem Liu. lib. IX. *Mouit Patres Conscriptos tum causa, tum auctor: nec ceteros solùm, sed Tribunos etiam plebis*, VT SE IN SENATVS FORE POTESTATE, *dicerent. Et lib.* XLII. *Vos quoque æquum est*, COMMILITONES, *& si appellationis vobis vsurpatis ius, cùm adolescentes nihil aduersus magistratuum, Senatúsque auctoritatem vsquam feceritis: nunc quoque* IN POTESTATE SENATVS AC CONSVLVM ESSE. Alias apud eundem auctorem inuenio, IN AVCTORITATE SENATVS ESSE. Vt ecce lib. III. *Non esse in* AVCTORITATE SENATVS *Tribunos militū*. Et lib. XXXII. *His orationibus perniciosis, vt coss. IN SENATVS AVCTORITATE FORE, dicerent se se, si idem Tribuni facerent.* Legatos etiā Senatus nomine missos ad Antonium, qui nuntiarent, ne oppugnaret Cos. designatum, ne Mutinam obsideret, ne prouinciam depopularetur, ne delectus haberet, ESSET IN SENATVS POPVLIQVE RO. POTESTATE, Cic. Philipp. VI. scribit: quam postremam mandatorū, quæ iis legatis data sunt, clausulam Appian. lib. III. bellor. ciuil. ita conuertit. ΕΠΙΤΡΕΨΑΙ (sic enim emendo) ΤΑ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ ΑΠΑΝΤΑ ΤΗΙ ΒΟΥΛΗΙ.

Interdū etiam Senatus REM INTEGRAM POSTEA REFERRI, decernebat. Cic. Epist. XVI. lib. IIII. ad Attic. *Senatus decreuerat*, NE PRIVS COMITIA HABERENTVR, QVAM LEX LATA ESSET: SI QVIS INTERCESSISSET, RES INTEGRA REFERRETVR. Liu. lib. XXVII. de Tarentinis Senatusconsultū factum in M. Acilij sententiā narrat, VT EORVM OPPIDVM PRÆSIDIO CVSTODIRETVR, TARENTINIQVE OMNES INTRA MOENIA CONTINERENTVR: RES INTEGRA POSTEA REFERRETVR, CVM TRANQVILLIOR STATVS ITALIÆ ESSET. Idem lib. XXXVI. *Patres rogationem ad populum ferri iusserunt, Vellent, iuberentne cum Antiocho rege, quique sectā eius secuti essent, bellū iniri: si ea rogatio perlata esset, tum*, SI ITA VIDERETVR CONSVLIBVS, REM INTEGRAM AD SENATVM REFERRENT. Item lib. XXXIX. *S. C. factum est*, VT DE IIS QVOS PRO INDICIBVS COSS. HABVISSENT, INTEGRA RES AD SENATVM REFERRETVR. Et aliàs eod. lib. *De legionibus verò deportādis, cū de Consulum, Prætorúmque exercitibus ageretur*, REM INTEGRAM REFERRI, *iusserunt*. Plin. Epist. XI. lib. II. PLACVIT, *censente Cornuto*, REFERRI DE EO, PROXIMO SENATV.

Nonnunquam verò de eo quod relatum erat, placebat nihil decerni, sed ad frequentiorem Senatum rem remitti, vt ex Liuio lib. XXXV. pater. Epirome Liuij lib. XIII. *Cyneas legatus à Pyrrho ad Senatum missus petiit, vt componēdæ pacis causa, rex in vrbem reciperetur:* DE QVA RE CVM AD FREQVENTIOREM SENATVM REFERRI PLACVISSET, *Appius Claudius* &c. Literis etiam Catinij & Manlij, qui Hispanias obtinebant, recis

tatis, cùm ex iis cognitum esset, Celtiberos Lusitanósq; in armis esse, & sociorum agros populari, DE EA RE, ait Liuius lib. xxxix. CONSVLTATIONEM INTEGRAM SENATVS AD NOVOS MAGISTRATVS REIECIT. Idem lib. xxvi. *Et cùm quidam* REFERENDVM AD SENATVM *censerent, melius visum,* DIFFERRI EAM CONSVLTATIONEM, *donec proficiscerētur equites, qui ab Martio literas attulerant.*

Ipsíq; adeò Senatores quādoq; censebāt, NVLLVM DE EO QVOD COSS. RETVLERANT, S. C. FIERI PLACERE. Et ita apud Liuium lib. iii. Claudius censet, NVLLVM PLACERE S. C. FIERI. Cuius sententiam Dionys. Halicarn. lib. xi. plenius enuntiat his verbis: Περὶ δὲ τοῦ πολέμου τούτου ἡμῖν, Ω ΒΟΥΛΗ, γνώμην ἀποδόσυμι, ΜΗΔΕΝ ΨΗΦΙΖΕΣΘΑΙ ΠΕΡΙ μηδενὸς πράγματος, ἕως αὖ ἀποδῶσιν αἱ ἀρχαί. Et hoc est quod Cic. Epist. xiiii. lib. i. ad Attic. ait, *Homines ad* xv. *Curioni,* NVLLVM S. C. FACIENTI, *assenserunt.*

Quæstiones etiam de criminibus, si res ita ferret, vel tempora Reipub. postularent, Senatusconsultis decernebantur. Sic cùm in Senatu mentio facta esset, P. Clodium cum veste muliebri deprehensum apud Cæsarem, tum eùm Bonæ Deæ à virginibus Vestalibus sacra fierent, quæstionem de pollutis sacris decreuisse Senatum Cicero Epist. xiiii. lib. i. ad Attic. & Suetron. in Iul. cap. vi. testantur. Senatum etiam Sp. Posthumio Albino & Q. Martio Philippo Cos. mandasse, vt de clandestinis coniurationibus, & his quæ in sacris Bacchanalium inceste vsæ fuerant, inquireret, Liuius lib. xxxix. & Valer. Max. lib. vi. cap. ii. tradunt. Idem Liuius lib. xl. auctor est, cùm Galli Transalpini, ad tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agtum à Coss. & Senatu petiissent, vt parati sub imperio populi Ro. essent, Senatum eos excedere iussisse, & Cos. Q. Fuluium QVÆRERE ET ANIMADVERTERE IN EOS, QVI PRINCIPES ET AVCTORES TRANSCENDENDI ALPES FVISSENT. Eodem lib. veneficij, quod in vrbe, propiúsve vrbem decem millibus passuū, esset commissum, quæstionē C. Claudio Prætori Senatusconsulto decretā refert: vltra decimū verò lapidē per fora conciliabuláque, C. Mænio. Capuæ quoque occultis principum coniurationibus patefactis, cùm de his ad Senatum relatum esset, quæstiones decretas, Dictatorémque quæstionibus exercendis dici placuisse, idem lib. ix. scribit. In Senatusconsulto etiā quod ab eodem lib. xxxi. refertur, clausula hæc est: SENATVI PLACERE, QVÆSTIONEM DE EXPILATIS THESAVRIS EODEM EXEMPLO HABERI, QVOM. POMPONIVS PRÆTOR TRIENNIO ANTE HABVISSET. Idem lib. xxxvii. narrat M. Liuium Dictatorem, magistratu abdicato, in Hetruriam ex S. C. profectum AD QVÆSTIONES HABENDAS, QVI HETRVSCORVM VMBRORVMVE POPVLI, DEFECTIONIS AB ROMANIS AD ASDRVBALEM SVB ADVENTVM EIVS CONSILIA AGITASSENT, QVIQVE EVM AVXILIIS, AVT COMMEATV, AVT OPE ALIQVA IVVISSENT. Similitérque Cn. Seruilium Cos. in Hetruria quæstiones ex S. C. de coniurationibus principum habuisse lib. xxx. refert. Idem lib. xxxii. Q. Minutio mādatū, VT IN BRVTIIS QVÆSTIONES DE CONIVRATIONIBVS, QVAS PRÆTOR CVM FIDE CVRAQVE EXERCVISSET, PERFICERET. Et lib. xxxviii. Ser. Sulpitio Cos. referente, QVEM DE PECVNIIS AB ANTIOCHO REGE CAPTIS QVÆRERE VELLENT, Patres iussisse, Q. TERENTIVM CVLLEONEM PRÆTOREM DE EA RE QVÆRERE.

Quin & ex plebiscito quoq; huiusmodi Quæstiones Senatū mandasse, documento est quod Cic. lib ii. de Finib. à Senatu Scipioni Consuli ex plebiscito quæstionem decretā memorat. Liu. lib. xlii *Rogationē Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit, iussitq; Ex eo plebiscito C. Licinius Prætor* CONSVLVIT SENATVM QVEM QVÆRERE EX ROGATIONE VELLET: *Patres,* EVM IPSVM QVÆRERE *iusserunt.*

Interdum & potestas cognoscendi, à Senatu Consulibus dabatur. Testis Liuius lib. xxxix. Cenomanos, qui apud Senatum cōquesti erant, arma sibi à Furio Prætore adempta, reiectos narrans ad Cos. Æmiliū, cui, VT COGNOSCERET STATVERETQVE, Senatus permisit. Post Cæsaris etiam interitum Consulibus Senatusconsulto permissum fuisse Cicero lib. xvi. Epist. ad Attic. scribit, VT DE CÆSARIS ACTIS, COGNOSCERENT,

SCERENT, STATVERENT, IVDICARENT. Ad id Senatusconsultum legem accessisse idem auctor est, QVÆ EARVM RERVM QVAS CÆSAR STATVISSET, DECREVISSET, EGISSET COSS. COGNITIONEM DEDIT. In qua Senatusconsultorum specie, horum verborum COGNOSCERE, STATVEREQVE societas obseruanda est, quæ aliis etiam auctoritatibus firmatur. Liuius lib. XL. de regum legationibus. *Nec vltra quicquam iis responsum, quã missuros* QVI DE CONTROVERSIIS EORVM COGNOSCERENT, STATVERENTQVE. Et lib. XLV. *Senatus*, QVI DE FINIBVS COGNOSCERENT, STATVERENTQVE, *quinque viros misit.* Cicero etiam Epist. XVII. lib. I. ad Attic. ex Sc. promulgatum fuisse scribit, *vt de his qui ob iudicandum pecuniam accepissent* QVÆRERETVR.

Rupilio quoq; & Lenati Coss. Senatũ mandasse, VT IN EOS QVI CVM T. GRACCHO CONSENSERANT, MORE MAIORVM ANIMADVERTERETVR, Valer. Max. lib. IIII. cap. VII. tradit. Eáque est, NOVA QVÆSTIO, qua C. Blosium Cumanum, qui se non comitem modo furoris Gracchi, sed & ducem præbuerat, conterritum in Asiam profugisse, ad hostes se contulisse, pœnásque iustas ac debitas persoluisse, Cicero in Lælio ait. Eámque quæstionem seuerè Coss. exercuisse Valer. Max. lib. VI. cap. III. & Plutarch. in Gracchis testantur. Idémque de C. Gracchi amicis decretum, *vt ne quis inimicis Reipub. amicus esse vellet*, idẽ Valer. lib. VI. cap. III. & lib. IX. cap. XII. ostẽdit.

Senatusconsultis interdũ præmia indicibus, & his qui se sponte deferebant, impunitas proponebatur, vt ex S. C. de Bacchanalibus quod suprà retuli, probatur. Appianus lib. I. de bell. ciuil. Asellione Prætore cæso, Η Σύγκλητος, ait, ἐκήρυσσεν, Εἴ τις τὶ περὶ τὸν Ασελλίωνος φόνον ἐλέγξειεν, ἐλευθέρῳ μὲν ἀργύριον, δούλῳ δὲ, Ελευθερίαν, Σημεγνωκότι, Αδειαν. Liuius lib. VIII. Ancillæ quæ indicium veneficiorum professa erat, si fides sibi daretur haud futurum noxæ indicium, consensu Senatus fidem datam narrat. Coniuratione quidem Catilinæ ad Senatum delata, Sallustius in bello Catilin. SI QVIS INDICASSET DE CONIVRATIONE QVÆ CONTRA REMPVB. FACTA ERAT, PRÆMIVM, SERVO LIBERTATEM ET HS. C. LIBERO, IMPVNITATEM EIVS REI, ET HS. CC. Senatũ decreuisse, scribit. Plutarch. in Cicer. Τῷ Κροτονιάτῃ ψηφισαμένης ΑΔΕΙΑΝ, ΕΠΙ ΜΗΝΥΣΕΙ, τῆς βουλῆς. Secundum hanc fidem datam, Dio lib. XXXVII. L. Vettio indici impunitatem concessam: Suetonius verò in Iulio, Q. Curio, qui primus coniuratorũ consilia detexerat, præmia publicè cõstituta: Sallustius item legatis Allobrogum, & T. Volturtio, comprobato eorum indicio, præmia decreta, scribunt. Nec prætermittendum est S. C. quo P. Vatienus cùm Senatui nũtiasset, sibi è Præfectura Reatina Romam venienti noctu duos iuuenes cum equis albis dixisse, regẽ Persen illo die captum esse, in carcerem coniici iussus est, QVASI TEMERE DE REPVB. LOQVVTVS ESSET. Post verò à Paulo Æmilio literis de victoria allatis, cùm idem dies constitisset, & agro à Senatu & vacatione donatus est, quemadmodum à Cicerone lib. II. de Nat. Deor. refertur. Valerius verò Max. lib. I. cap. VIII. eum, *tanquam maiestatis & amplitudinis Senatus vano sermone contemptorẽ*, in carcerem coniectum ait.

Eniniuerò GRATIAS AGI iis qui de Repub. bene meriti erãt, Senatus decernere solebat, siue ciues ij, siue socij & amici essẽt. De Ciuibus primũ, de aliis deinde agemus. Liui' lib. II. *Quintio Consuli ab Senatu*, GRATIÆ ACTÆ, QVOD EIVS OPERA MITIGATA DISCORDIA ESSET. *Ab Appio verò eius collega petitum est*, VT TANTAM CONSVLAREM MAIESTATEM ESSE VELLET, QVANTA IN CONCORDI CIVITATE ESSE POSSET. Idẽ lib. XXXVIII. Gratias ingentes ab vniuerso ordine Tiberio Graccho actas ait, QVOD REMPVB. PRIVATIS SIMVLTATIBVS, POTIOREM HABVISSET. Spurio quoque Ligustino, cui etsi stipendia omnia emerita essent, & ætas vacationem daret, liberorumque numero se excusare posset, tamen ipse, quoad se quisquam qui exercitus scriberet, idoneum militem iudicaret, alacri animo nomen daturum pro concione dixerat, ex auctoritate Senatus GRATIAS ACTAS, idem Liuius lib. XLII. scriptum reliquit. Quinetiam Varroni à clade Cannensi, cuius ipse magna caussa fuerat, superstiti, Romam redeunti obuiã itum frequenter ab omnibus ordinibus, & GRATIAS A SENATV ACTAS, QVOD DE REPVB. NON DESPERASSET, Liuius lib.

XXII. memorat. Hoc significat ille è Cannensis cladis reliquiis legatus ad Marcellum verba faciens apud Liuium lib. XXV. cùm ait: *Equidem miles nihil unquàm dicam de Imperatore eo, cui præsertim* GRATIAS *sciam* AB SENATV ACTAS, QVOD NON DESPERAVERIT DE REPVB. At Valer. Max. lib. III. cap. IIII. Varroni, cũ ineolumis in vrbem reduxisset, Senatum gratias egisse ait, QVOD REDIRE VOLVISSET. Silius Italic. lib. X. Liuij verba amplexus est his versibus,

Ergo omne effundit longo iam se agmine vulgus
GRATANTVM MAGNAQVE ACTVM, SE CREDERE, MENTE
Testantur: QVOD FIDVS AVIS, SCEPTRISQVE SVPERBIS
LAOMEDONTIADVM NON DESPERAVERIT VRBI.

Ciceroni quoque, VI ipse de se III. & IIII. in Catilin. Orat. prædicat, post detectam Catilinæ coniurationem GRATIÆ A SENATV, VERBIS AMPLISSIMIS ACTÆ FVERVNT, QVOD EIVS VIRTVTE, CONSILIO, PRVDENTIA, DILIGENTIA, CONIVRATIO PATEFACTA, MAXIMISQVE RESPVB. PERICVLIS LIBERATA ESSET. Hoc etiam nomine Senatum sibi SINGVLARIBVS VERBIS GRATIAS EGISSE, in Orat. pro Sylla ait. De eo quoque Appianus lib. II. bellorum ciuil. hæc scribit: Καὶ Σατορίδακει τὸ ἐψήφισας Σύλλυβδον τῇ πατρίδι χαρίσθαι: Χάριτας πᾶσαι αὐτῷ ἀποδιδοῦσαι, ἐπὶ ἀφημίαις πολλαῖς. Pari modo cùm Antonius post Cæsaris cædem, auctor fuisset Senatu censendi, VT DICTATVRA FVNDITVS E REPVB. TOLLERETVR, scriptúmque de ea re S.C. quod fieri vellet, attulisset, ei AMPLISSIMIS VERBIS GRATIAS PER IDEM S.C. ACTAS Cicero Philipp. I. scribit. Valerius etiam lib. IIII. cap. VIII. refert ex S.C. GRATIAS ACTAS Q. Concidio, qui Catilinæ furore ita consternata Repub. vt ne à locupletibus quidem debitæ pecuniæ, propter tumultum pretiis possessionum diminutis, solui creditoribus possent, cùm centies atque quinquagies HS summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de vsura, à suis appellari passus erat. Matronis etiam gratias à Senatu actas ob aurum ab illis collatũ, ex quo summa pactæ mercedis Gallis conferetur, Liuius lib. V. memoriæ prodidit.

Necnon & sociis atque amicis, ob eorum merita, GRATIAS A SENATV ACTAS ex aliquot Liuij locis paret. Post Æquos namque, Volscósque fusos & debellatos, cohortibus Latinis, Hernicísque, quorum auxilio vsi fuerant, GRATIAS AB SENATV OB IMPIGRAM MILITIAM ACTAS, Liuius lib. III. narrat. Idem lib. V. *Senatusconsultum factum est, postquam Veij Romanorum monumenta incenderunt*, VT TRIBVNI MILITARES CONCIONE ADVOCATA, PEDITIBVS EQVITIBVSQVE GRATIAS AGERENT: MEMOREM PIETATIS EORVM ERGA PATRIAM DICERENT SENATVM FORE: PLACERE AVTEM OMNIBVS HIS VOLVNTARIAM EXTRA ORDINEM PROFESSIS MILITIAM, ÆRA PROCEDERE. Neapolitanorum quoque & Pæstanorum legatis dona mittentibus, opémque & auxilium pollicentibus, GRATIAS A SENATV ACTAS idẽ lib. XXII. auctor est. Athenienſibus itidem & Ptolemæo regi A SENATV GRATIAS ACTAS, idem lib. XXXI. scribit. Idem lib. XL. Pisanis agrum pollicentibus SENATVM GRATIAS EGISSE refert. Vniuersum etiam Senatum censuisse GRATIAS AGENDAS IIS CIVITATIBVS, quæ M. Tullium solum vertentem excepissent, ipsemet in Orat. pro domo sua ita scribit: *Denique vniuersus Senatus, multò antequam est lata lex de me*, GRATIAS AGENDAS CENSVIT CIVITATIBVS IIS QVÆ M. TVLLIVM, *tantúmne? imò etiam*, CIVEM OPTIME DE REPVB. MERITVM, RECEPISSENT. Qua de re hæc Plutarchus in Cicerone, Ἡ Σύγκλητος ἀμειλλωμένη πρὸς τὸν δῆμον, ἔχαρεν, ΕΠΑΙΝΕΘΗΝΑΙ ΤΑΣ ΠΟΛΕΙΣ, ΟΣΑΙ ΤΟΝ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΦΥΓΗΝ ΕΘΕΡΑΠΕΥΣΑΝ. Idem Cicero in Orat. post reditum in Senatu, etiam illud decreuisse Senatum ait, VT AGERENTVR GRATIÆ IIS, QVI EX MVNICIPIIS VENISSENT, PRIMO DIE PROMVLGATIONIS: SIMVLQVE VT ROGARENTVR, VT PARI STVDIO CONVENIRENT RELIQVIS DIEBVS, CVM LEX EADEM RVRSVS AD POPVLVM REFERENDA ESSET.

Gratis

Gratiis verò interdum laudes miſcebant, ampliſſimiſque verbis Senatus quandoque collaudabat eos, quorum forti ac fideli opera vſi erant. Sic L. Flaccum & C. Pontinium Prætt. QVOD EORVM OPERA FORTI, FIDELIQVE CICERO IN DETEGENDA CONIVRATIONE CATILINÆ VSVS FVISSET, LAVDATOS ESSE, atque etiam C. Antonio Coſ. LAVDEM IMPERTITAM, QVOD EOS, QVI CONIVRATIONIS ILLIVS PARTICIPES FVISSENT, A SVIS ET REIPVB. CONSILIIS REMOVISSET, Cicero III. in Catilin. Orat. ſcribit. Sic Iulio Cæſari, QVOD IS IN PRÆTVRA MVLTITVDINEM ſponte & vltro confluentem, operámque ſibi in aſſerenda dignitate tumultuoſius pollicẽtem COMPESCVISSET, SENATVS per primores viros GRATIAS EGIT, accitúmque in Curiam, ET AMPLISSIMIS VERBIS COLLAVDATVM, in integrum reſtituit, inducto priore decreto, quo eum Reipub. adminiſtratione dimouerat: vt à Sueton. in Iulio cap. XVI. literis proditum eſt. Liuius etiam lib. XLII. Sp. Liguſtinum à Conſule MVLTIS VERBIS COLLAVDATVM fuiſſe ſcribit. Iudices quoque qui de polluctis à Clodio ſacris quærebant, cùm præſidium poſtulaſſent, LAVDATOS A SENATV Cic. Epiſt. lib. ad Attic. memorat. Habemus porrò egregia collaudationum exempla in iis ſententiis quas de Bruto, Lepido, Egnatuleio, & Sex Pompeio Cn. F. Cicero Philipp. III. v. X. & XIII. dicit. Ac ne ſe præteritos aduocati querantur, cùm Plinius & Tacitus Marium Priſcum, aduerſus quem Afris adeſſe à Senatu iuſſi erant, repetundarum reum peregiſſent, Cornutum Coſ. deſignatum, poſtquam de pœna Marij cenſuiſſet, in fine ſententiæ adieciſſe, Plin. Epiſt. XI. lib. II. ait, QVOD AMBO INIVNCTA ADVOCATIONE DILIGENTER FORTITERQVE FVNCTI ESSENT, ARBITRARI SENATVM, ITA EOS FECISSE, VT DIGNVM MANDATIS PARTIBVS FVERAT. Poſt Cæcilium quoque Claſſicũ ab eo reum perfectũ, Senatuſcõſulto quod de eo factum eſt, INDVSTRIAM, FIDEM, CONSTANTIAM SVAM PLENISSIMO TESTIMONIO COMPROBATAM, ait Epiſt. IX. lib. III.

Honores etiam à Senatu peregrinis, quorum opera Reipub. vſui, adiumentóve rebus gerendis fuerat, habebantur. Liuius lib. XXII. *Eos qui Cannuſium perfugerant, muliercula nomine Buſa, genere clara ac diuitiis, mœnibus tantùm tectiſque à Cannuſinis acceptos, frumento, veſte, viatico etiam iuuit. Pro qua ei munificentia, poſtea bello perfecto,* AB SENATV HONORES HABITI SVNT. Mutine quoq; ex Libyphœnicum genere (de quo lib. XXXV. agit) *& ſi quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in Senatum introductis,* HONORES OMNIBVS, *ad exoluendam fidem Conſulis,* HABITOS, lib. XXVII. ſcribit.

Et quoniam in Senatuſconſulta honorifica ingreſſi ſumus, adiungam quæ in honorem Auguſti, ſiue priuati adhuc, ſiue Imperatoris, Senatuſconſulta facta accepimus, eáque ſimul omnia congeram. De priuato quidem hæc legimus in Epitome Liuij lib. CVIII. *C. Cæſari, qui pro Repub. arma ſumpſerat,* PROPRÆTORE IMPERIVM A SENATV DATVM EST, CVM CONSVLARIBVS ORNAMENTIS: *adiectúmque,* VT SENATOR ESSET. Qua de re S. C. Dio lib. XLV. refert. Id in Ciceronis ſententiam factum ex his ſententiis colligimus, quas ille Philipp. V. & XIIII. dicit, quæ Dioni magnam lucem adferunt. Cenſer autem Philipp. V. *Imperium ei dandum, ſine quo res militaris adminiſtrari, ſeneri exercitus, bellum geri non poterat, placétque ei,* EVM ESSE PROPRÆTORE, EO IVRE QVO QVI OPTIMO: deinde, QVOD IS PROPR. SVMMO REIPVB. TEMPORE MILITES VETERANOS AD LIBERTATEM POPVLI RO. COHORTATVS ESSET, EOSQVE CONSCRIPSISSET: QVODQVE LEGIO MARTIA ET QVARTA EO DVCE ET AVCTORE REMPVB. DEFENDISSET, EVM SENATOREM ESSE, SENTENTIAMQVE LOCO PRÆTORIO DICERE, EIVSQVE RATIONEM, QVEMCVMQVE MAGISTRATVM PETERET, ITA HABERI, VT HABERI PER LEGES LICERET, SI ANNO SVPERIORE QVÆSTOR FVISSET. MILITIBVS VERO QVI EIVS HORTATV LI-

BERTATEM POPVLI RO. AVCTORITALEMQVE SENATVS DEFENDERANT, HIS LIBERISQVE EORVM MILITIÆ VACATIONEM ESSE, QVANTAMQVE PECVNIAM MILITIBVS SINGVLIS C. CÆSAR POLLICITVS ESSET, TANTAM DARI. Velleius verò Patercul. lib. II. Senatum iussisse scribit, *C. Cæsarem honoratum equestri statua (qui honor non alij, per CCC. antè annos, quàm L. Syllæ & Cn. Pompeio contigerat)* PROPRÆTORE, VNA CVM CONSVLIBVS DESIGNATIS HIRTIO ET PANSA, BELLVM CVM ANTONIO GERERE: Sueton. in Octauio cap. IX. *Veteranos simul in suum ac Reipub. auxilium, quanta potuit largitione contraxit, iussúsque comparato exercitui* PROPRÆTORE PRÆESSE, ET CVM HIRTIO AC PANSA *qui Consulatum susceperant*, D. BRVTO OPEM FERRE. Plenius Appianus & præter ea quæ Ciceronis sententiis continentur, hæc lib. III. Bellor. ciuil. decreuisse Senatum, ait, ἐπ' ἀγυιὰς τὰ αὐτῷ ἀνάκτορα τεθῆναι, ἢ τὴν γνώμην αὐτὸν ἀποφέρειν ἐς τοὺς ὑπατικοὺς ἄνδρας, ἢ τὴν ἐπὶ τὰ ἀμείνω μετάνοιαν τοῦ δήμου θάρσος ἐν τῶν δικαίων ἔχειν τοῦ δήμου δοθῆναι τοῖς τέλεσιν τοῖς εἰς αὐτὸν ἔτος Ἀντωνίῳ μὲν ταξάσιν, ὅσοι αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ὑπὸ τῇ γίνῃ δώρῳ ὑπέσχετο. Dio verò lib. XLV. decreuisse Senatum refert, αἰκόνα, ἢ τὸ βουλώμενον ἐν τοῖς τινα μιμεῖσθαι. πάντα ἄλλα ἀρχαῖς θάρσος ἐν τῷ τὸ τινεμαμένῳ αὐτῶν. Addit etiam posse Mutinense prælium Cæsarem cùm Hirtio & Pansa Cos. Imperatorem appellatum à Senatu. Et lib. XLVI. de eo loquens, ταῖς δὲ δὴ τιμαῖς ταῖς ὑπατικαῖς ἐκόσμουσαν, ἀφ' ἧς καὶ γενέσθαι ἐν τοῖς ὑπατευόντων ἔνδοθεν. Et cùm ne his quidem contentus esset, Patres ἐψηφίσαντο τὰ αὐτὸν ἐν τοῖς ἀγῶσιν, ἢ μὲ τὰ τῦπτ ἢ ὑπὲρ τοῦ ἀριθμοῦ ἐψηφίσαντο. Quæ verba ita Xylander interpretatus est, quasi Dio Senatum censuisse scripserit, vt Prætor proximè, ac deinde Consul, Octauius crearetur. Mihi memoria tenenti Ciceronem scripsisse in L. Pisonem, ME CVM QVÆSTOREM IN PRIMIS, *Aedilem priorem, Prætorem primùm cunctis suffragiis populus Ro faciebat, homini illo non generi honorem illum deferebat*, ahàne Dioni, an Senatus mens fuerit, videtur in dubium non temere vocari posse.

Postquam verò rerũ potitus est, ei cognomen Augusti à Senatu delatũ cõstat. Idquè eũ Suetonius in eius vita cap. VII. assumpsisse Munatij Planci sententia, scribit, *cùm quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum cõditorem vrbis, prænaluisset vt Augustus potius vocaretur, non tantùm nouo sed etiam ampliore cognomine.* Quod & Dio lib. LIIII. penè verbum verbo in Græcum sermonem conuertit. Velleius Patercul. lib. II. de Augusto. *Quod cognomen illi viro, Planci sententia, consensus vniuersi Senatus populique Ro. indidit.* Censorinus lib. de die Natali cap. XVII. Munatij Planci sententia, à Senatu ceterisque ciuibus ita appellatum scribit, A. D. XV. Kal. Februarij, se septimùm, & M. Vipsano Agrippa Cos.

Honori quoque eius Imperatoris à Senatu datum est, vt Augustus vocaretur is mensis, qui antea Sextilis vocabatur. Cuius Senatusconsulti ipsamet verba ex Macrobij lib. I. Saturnal. cap XII. apponam. CVM IMPERATOR CÆSAR AVGVSTVS MENSE SEXTILI ET PRIMVM CONSVLATVM INIERIT, ET TRIVMPHOS TRES IN VRBEM INTVLERIT, ET EX IANICVLO LEGIONES DEDVCTÆ, SECVTÆ SINT EIVS AVSPICIA AC FIDEM: ET ÆGYPTVS HOC MENSE IN POTESTATEM POPVLI RO. REDACTA SIT, FINISQVE HOC MENSE BELLIS IMPOSITVS SIT: ATQVE OB HAS CAVSAS HIC MENSIS HVIC IMPERIO FELICISSIMVS SIT, AC FVERIT: PLACERE SENATVI, VT MENSIS AVGVSTVS APPELLARETVR.

Hoc amplius, PATRIS PATRIÆ cognomen, in Curia, Senatus ei, vt Sueton. in eius vita cap. LVII scribit, detulit, neque decreto neque acclamatione, sed per Valerium Messalam, mandantibus cunctis, illis verbis, quæ superiore libro transcripsi. Et ita Ouidius eum consalutat, lib. II. Fastor.

SANCTE PATER PATRIÆ: *tibi Plebs, tibi Curia nomen*
Hoc dedit: hoc dedimus nos, tibi nomen, Eques.
Res tamen antè dedit: serò quoque vera tulisti
Nomina: iampridem tu pater orbis eras.

Hoc

Hoc tu per terras, quod in æthere Iuppiter alto.

Nomen habes, HOMINVM TV PATER, *ille Deûm.*

Et aliàs eod. lib.

Et bene nos, bene te, PATRIÆ PATER OPTIME CÆSAR.

Valer. Max. lib. VII. cap. VII. *Diuus Augustus in bona paterna ire decreto suo iussit:* PATRIS PATRIÆ *animo vsus.*

Enimuero hanc Patris Patriæ appellationem primus meruisse fertur Cicero. Quapropter Plinius eum ita lib. VII. cap. XXX. salutat, SALVE PRIMVS OMNIVM PARENS PATRIÆ APPELLATE. Cicero in Piso. *Me Q. Catulus, princeps huius ordinis, & auctor publici consilij, frequentissimo Senatu,* PARENTEM PATRIÆ NOMINAVIT. Idem pro Sextio. *Me ille absentem, vt patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alij sæpe in Senatu* PATREM PATRIÆ NOMINARANT. Præter Catulum enim Catonem quoque cum hoc honore affecisse, Appian. lib. II. bellor. ciuil. ita scribit: Κάτωνος δ' αὐτὸν καὶ Πατέρα τῆς Πατρίδος προσαγορεύσαντος, ἐπεβόησεν ὁ Δῆμος. Καὶ δοκεῖ τισιν ἥδε εὐφημία ἀπὸ Κικέρωνος ἀρξαμένη περιελθεῖν ἐς τῶν νῦν Αὐτοκρατόρων τοὺς φαιρομένους ἀξίους: quod ille è Plutarchi Cicerone mutuatus est. Sic enim ille de Catone: Καὶ τὴν Κικέρωνος ὑπατείαν οὕτως ἦρε τῷ λόγῳ μεγάλην δημηγορήσας, ὥστε τιμὰς αὐτῷ τῶν πώποτε μεγίστας ψηφίσασθαι, καὶ προσαγορεῦσαι Πατέρα Πατρίδος. Πρώτῳ γὰρ ἐκείνῳ δοκεῖ τοῦτο καθυπάρξαι, Κάτωνος αὐτὸν οὕτως ἐν τῷ δήμῳ προσαγορεύσαντος.

Nec verò vnum hoc à formulis nostris elogium feret ille eloquentiæ parens, in quem Dij atque homines omnia ornamenta congesserunt. Sollemnibus namque Senatusconsultorũ verbis ei mortuo parẽtare, & has Manibus eius inferias dare libet. Itaque honorifica de eo, postquam inimicorum factione vrbe pulsus est, facta S.C. in ordinem cogam. Senatus certè tum cùm ille, inuidiæ cedẽs, vrbe excessit, luctum ac mœrorem suũ vestis mutatione declarandum ducens, L. Mummio *de Repub referente* VESTEM, PRO EIVS SALVTE MVTANDAM CENSVIT: quemadmodum ipsemet Orat. pro Sextio & post redit. in Senatum scribit. Plutarch. in Cicer. Επεῖτα τῆς βουλῆς συνελθούσης, ὅπως ψηφίσαιτο, τὸν δῆμον, ὡς ἐπὶ πένθεσι, ΜΕΤΑΒΑΛΕΙΝ ΤΑ ΙΜΑΤΙΑ. Dio lib. XXXVIII. Καὶ ὁ Νίννιος τάτε ἄλλα αὐτῷ συνήρετο, καὶ ΤΗΝ ΕΣΘΗΤΑ τῷ πλήθει, ὡς ἐπὶ τινὶ κοινῇ συμφορᾷ ΜΕΤΑΒΑΛΛΕΙΝ, παρήνεσε. Quod ipse laudibus in cœlum effert in Sextiana his verbis. *Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro vno ciue & bonos omnes priuato consensu & vniuersum Senatũ publico consilio mutasse vestem?* Decreuit deinde Senatus, (quod de se vno post hominum memoriam decretum gloriosè prædicat) VT QVI PROVINCIAS CVM IMPERIO OBTINERENT, QVI QVÆSTORES LEGATIQVE ESSENT, SALVTEM ET VITAM EIVS CVSTODIRENT.

Exteris etiã nationibus SALVTEM eius, vt CIVIS OPTIMI ET CONSERVATORIS REIPVB. A SENATV COMMENDATAM, ex eo ipso didici. Sic enim ille in Paradox. *Ego semper ciuis eram, & tùm maximè, cùm* MEAM SALVTEM SENATVS EXTERIS NATIONIBVS, VT CIVIS OPTIMI, COMMENDABAT. Idem in Pisonẽ. *Me idem Senatus* EXTERIS NATIONIBVS, ME LEGATIS, MAGISTRATIBVSQVE NOSTRIS *auctoritate sua,* CONSVLARIBVS LITERIS, *non, vt tu nuper dicere ausus es, orbatum patria, sed, vt Senatus illa ipso tempore appellauit,* CIVEM CONSERVATOREM REIPVB. COMMENDAVIT. Vt autem nullum vnquam ciuẽ, præter Ciceronem, nationibus exteris commendasse Senatum, legimus, ita vnius post hominum memoriam Regis, salutem Senatum commendasse ab eodem Cicerone literis proditum est. Ei enim Ciliciam pro consule obtinenti, Senatum SALVTEM REGIS ARIOBARZANIS, nouo & ante eam diem inaudito Senatusconsulti genere, COMMENDASSE, quod nunquam aliàs regis cuiusquã causa factum fuerat, ipsemet Epist. II. lib. XV. Famil. scribit his verbis. *Cùm enim vestra* AVCTORITAS INTERCESSISSET, VT EGO REGEM ARIOBARZANIM εὐσεβῆ & φιλορωμαῖον TVERER, EIVSQVE REGIS SALVTEM, ET INCOLVMITATEM REGNI DEFENDEREM, REGI, REGNOQVE PRÆSIDIO ESSEM, *adiunxissetque,* SALVTEM EIVS REGIS POPVLO SENATVIQVE MAGNÆ CVRÆ ESSE,

quod nullo vnquam de rege decretum esset à nostro ordine. Et Epist. IIII. eiusdem libri: *Regem Ariobarzanem,* CVIVS SALVTEM A SENATV *te auctore* COMMENDATAM HABEBAM, *à præsentibus insidiis necopinantem liberaui.* Hoc amplius, vt ad Ciceronem redeam, SENATVM GRATIAS AGENDAS CENSVISSE CIVITATIBVS IIS, QVÆ M. TVLLIVM CIVEM OPTIME DE REPVB. MERITVM RECEPISSENT, suprà demonstrauimus.

DE REDITV verò Ciceronis, ipsismet Calend. Ianuar. frequentissimo Senatu Coss. ambo P. Lentulus & Q. Metellus retulerunt: Et Metellus quidem, INIMICITIAS SIBI CVM CICERONE EX REIPVB. DISSENSIONE SVSCEPTAS PATRIBVS SE CONSCRIPTIS, *dixit,* ET TEMPORIBVS ET REIPVB. PERMISSVRVM. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, dixit, NIHIL DE CICERONE ACTVM ESSE IVRE, NIHIL MORE MAIORVM, NIHIL LEGIBVS: NON POSSE QVEMQVAM DE CIVITATE TOLLI SINE IVDICIO I DE CAPITE NON MODO PERRI, SED NE IVDICARI QVIDEM POSSE, NISI COMITIIS CENTVRIATIS: VIM PVISSE ILLAM, PLAMMAM QVASSATÆ REIPVB. PERTVRBATORVMQVE TEMPORVM, IVRE, IVDICIISQVE SVBLATIS: MAGNA RERVM COMMVTATIONE IMPENDENTE, DECLINASSE PAVLVLVM, CICERONEM, ET SPE RELIQVÆ TRANQVILLITATIS PRÆSENTES PLVCTVS, TEMPESTATEMQVE PVGISSE: QVARE, CVM ABSENS REMPVB. NON MINVS MAGNIS PERICVLIS, QVAM QVODAM TEMPORE PRÆSENS LIBERASSET, NON RESTITVI EVM SOLVM, SED ETIAM ORNARI A SENATV DICERE. ITA DE CICERONE CLODIVM SCRIPSISSE QVÆ SCRIPSISSET, IIS VERBIS, REBVS, SENTENTIIS, VT ETIAMSI IVRE ESSET ROGATVM, TAMEN VIM HABERE NON POSSET. QVARE EVM QVI NVLLA LEGE ABESSET, NON RESITVI LEGE, SED REVOCARI SENATVS AVCTORITATE OPORTERE. Quæ Cottæ sententia ita vti suprà scriptum est, à Cicerone in Orat. pro Sextio concipitur. At in Orat. pro Domo sua paullò aliter, hisce verbis: *Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuar. vir prudentissimus, & cùm Reipub. cùm mihi, tum etiam veritatis amicissimus L. Cotta, qui legẽ de meo reditu ferendá non censuit: qui, me* CONSVLVISSE REIP. CESSISSE TEMPESTATI, AMICIOREM VOBIS, CETERISQVE CIVIBVS, QVAM MIHI AC MEIS EXTITISSE: VI, ARMIS, DISSENSIONE HOMINVM AD CÆDEM INSTITVTA, NOVOQVE DOMINATV PVLSVM ESSE, *dixit:* NIHIL DE MEO CAPITE POTVISSE PERRI, NIHIL ESSE IVRE SCRIPTVM, AVT POSSE VALERE: OMNIA CONTRA LEGES, MOREMQVE MAIORVM TEMERE, TVRBVLENTE, PER VIM, PER PVROREM ESSE GESTA. QVOD SI ILLA LEX ESSET, NEC REPERRE AD SENATVM CONSVLES, NEC SENTENTIAM DICERE SIBI LICERE: QVORVM VTRVMQVE CVM FIERET, NON OPORTERE, VT DE ME LEX FERRETVR, DECERNI, NE ILLA, QVÆ NVLLA ESSET, ESSE LEX IVDICARETVR. Postea rogatus sententiam Cn. Pompeius, approbata laudatáque Cottæ sententia, dixit, SESE OTII CICERONIS CAVSA, VT OMNI POPVLARI CONCITATIONE DEPVNGERETVR, CENSERE, VT AD SENATVS AVCTORITATEM, POPVLI QVOQVE RO. BENEFICIVM ERGA CICERONEM ADIVNGERETVR. Cùm omnes certatim alius alio grauius atque ornatius, de Ciceronis salute dixissent, fierétque sine vlla varietate discessio: surrexit vnus è Tribunis pl. NOCTEMQVE SIBI AD DELIBERANDVM POSTVLAVIT. Ita discessum est: consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos Senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil nisi de eo, cum omni mora, ludificatione, calumnia Senatus auctoritas impediretur. Tandem Se. factum est, VT LEX AD POPVLVM DE CICERONIS REDITV PERRETVR. Ex hoc Sc. Lentulus Cos. Populum rogauit, VELLENT IVBERENT CICERONEM ROMAM VENIRE. Acutè enim Lentulus, ne Clodianam legem pro lege habere videretur,

retur, non ita tulit, VT CICERONI ROMAM VENIRE LICERET, sed, VT CICERO VENIRET. Cuncta verò ex Italia Consulis voce & literis excitatos, vt QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, AD CICERONEM RESTITVENDVM VENIRENT, iã antè satis supérque probauimus. Ita cùm incredibilis multitudo, Romam, & pènè Italia ipsa venisset, Lentulus Consul Senatum in Capitolium vocauit, & cùm CCCCX. Senatores essent, magistratúsque omnes adessent, vno duntaxat dissentiente, REMP. CICERONIS CONSILIIS CONSERVATAM, grauissimis verbis, & plurimis Senatus iudicauit. Eadem vtà principibus ciuitatis in concione, postero die dicerentur, Lentulus Consul curauit: egit etiam ipse ornatissimè causam Ciceronis, perfecítque, adstante atque audiéte Italia tota, vt nemo cuiusquam vocem acerbam atque inimicam Ciceroni posset audire. Cn. quoque Pompeius & in Senatu & apud vniuersum populũ Ro. dixisse, SALVTEM REIPVB. ET CONSERVATAM PER CICERONEM, ET CONIVNCTAM ESSE CVM EIVS SALVTE Cic. Oratio. post redit. in Senatu scribit. Decreta deinde facta idem pro Sextio ita persequitur: DECREVISTIS, NE QVIS DE COELO SERVARET, NE QVIS MORAM VLLAM ADFERRET: SI QVIS ALITER FECISSET, EVM PLANE EVERSOREM REIPVB. FORE. IDQVE SENATVM GRAVISSIME LATVRVM, ET VT STATIM DE FACTO EIVS REFERRETVR: ET NISI DIEBVS QVINQVE, QVIBVS AGI DE EO POTERAT, NON ESSET ACTVM, VT IN PATRIAM CICERO REDIRET, DIGNITATE OMNI RECVPERATA. Decretum prætetea fuisse eodem tempore à Senatu, ibidem, ait, VT HIS, QVI EX TOTA ITALIA, SALVTIS EIVS CAVSA CONVENERANT, AGERENTVR GRATIÆ. ATQVE VT IIDEM AD RES REDEVNTES VT VENIRENT, ROGARENTVR. Idem in Orat. post reditum in Senatu. DECREVISTIS, ait, NE QVIS VLLA RATIONE REM IMPEDIRET, QVI ID IMPEDISSET, GRAVITER MOLESTEQVE LATVROS: ILLVM CONTRA REMPVB. SALVTEMQVE BONORVM, CONCORDIAMQVE CIVIVM FACTVRVM, ET VT AD VOS EA STATIM REFERRENTVR, MEQVE ETIAM SI DIVTIVS CALVMNIARENTVR, REDIRE IVSSISTIS. *Quid?* VT AGERENTVR GRATIÆ QVI E MVNICIPIIS VENISSENT, *Quid?* VT AD ILLAM DIEM RES CVM REDIISSENT, ROGARENTVR, VT PARI STVDIO CONVENIRENT? Quorum locorum collatio, lucis aliquid adferet postremæ clausulæ, quæ in quibusdam codicibus asteriſco, ceu mutila & luxata notatur. Ad extremũ, ea lex quam Lentulus Cos. promulgarat, Comitiis Centuriatis, cunctorum suffragiis perlata est.

De domo verò Ciceronis, quæ à Clodio diruta & consecrata fuerat, Senatus sententiam Bibuli sequutus decreuit, VT DE EIVS DOMVS RELIGIONE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR. Posteáque, DOMVM EAM, EVDICIO PONTIFICVM, RELIGIONE LIBERATAM VIDERI, censuit. Additum, VT EX ÆRARIO, PECVNIA PVBLICA, ÆDIFICARETVR, Cic. in Pison. & de Haruspic. respons. scribit. Senatum etiam Plutarch. in Cicero decreuisse narrat, Τὴν οἰκίαν αὐτῷ καὶ τὰς ἐπαύλεις ἃς Κλώδιος διέφθαρκε, τίλλειν δημοσίοις ἀναλώμασι. Negotium prætereà datum est Magistratibus, CVRARENT, VT SINE VI CICERONI ÆDIFICARE LICERET. Deinde, cùm saxis, ignibus & ferro Clodius vastitatem eis ædibus intulisset, decreuit Senatus, EOS QVI ID FECISSENT, LEGE DE VI, QVÆ EST IN EOS, QVI VNIVERSAM REMPVB. OPPVGNASSENT, TENERI: Decretũ quoq; est, QVI DOMVM EIVS VEOLASSET, CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. Hinc est quod Orat. de Haruspic. respons. ait, *Nego vllo de opere publico, de monumento, de templo, tot Senatus extare consulta, quot de mea domo, quam* SENATVS *vnam post hanc vrbem constitutam,* EX ÆRARIO ÆDIFICANDAM, A PONTIFICIBVS LIBERANDAM, A MAGISTRATIBVS DEFENDENDAM, A IVDICIBVS MVNIENDAM, *putaret.*

Hæc me Senatusconsultorum species admonet, ne de C. Cæsare taceam. Is enim

PATRIS PATRIÆ appellationem secundus à Cicerone, Senatus iudicio cõsecutus est. Epitome Liuij lib. CXVI. *Caius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. Et cùm multi, quàm maximiq; honores ei à Senatu decreti essent, inter quos,* VT PATER PATRIÆ APPELLARETVR, ET SACROSANCTVS, AC DICTATOR IN PERPETVVM ESSET, *inuidiæ causam aduersus eum præstitere.* Hos & itẽ alios ei à Senatu decretos honores in vnũ ita congessit Sueton. in eius vita cap. LXXVI. *Non enim honores modo immodicos recepit,* VT CONTINVVM CONSVLATVM, PERPETVAM DICTATVRAM, PRÆFECTVRAMQVE MORVM, *insuper* PRÆNOMEN IMPERATORIS, COGNOMEN PATRIS PATRIÆ, STATVAM INTER REGES, SVGGESTVM IN ORCHESTRA: *sed & & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est:* SEDEM AVREAM IN CVRIA, ET PRO TRIBVNALI, THENSAM ET PERCVLVM CIRCENSI POMPA, TEMPLA, ARAS, SIMVLACRA IVXTA DEOS, PVLVINAR, FLAMINEM, LVPERCOS, APPELLATIONEM MENSIS E SVO NOMINE. De iisdem honoribus hæc Dio lib. XLIIII. Φίρεσθαι τὲ αὐτὸν ἐπὶ, ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν ἐσθῆτα τὴν ἐπινίκιον ἐνδιδόασι, καὶ κεκοσμῆσθαι ὅτι τῷ ἀρχικῷ δίφρῳ πανταχῆ, πλὴν ἐν ταῖς πανηγύρεσιν, ἐψηφίσαντο. τόν τε γὰρ ὅτι τῷ δημαρχικῷ βάθρῳ ἢ μετὰ τῶν ἀεὶ δημαρχούντων θεάσασθαι ἔλαβε, στέλεσθαι τε πρὸς ὅπλα ἐς τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Φερετρίου νεὼν ἀναβῆναι ὅτι, ὥσπερ πρὸ πολέμου αὐτῷ ἐξέτασιν αὐτοκρατείας τινὸς ποιεῖσθαι. καὶ τοῖς μαθηταῖς διαφθορέως ἀεὶ χρῆσθαι. μετὰ τὲ ταῦτα ἀνοχὰς τὰς Λατίνας, ὅπλα λαβὼν ἐς τὸν πόλεμον ἐκ τοῦ ἀλβανοῦ ἐστολωμένος ἔδοσαν. πρὸς τὲ τούτοις τοιούτοις οὖσι, Πατέρα τὲ αὐτὸν τῆς Πατρίδος ἐπωνόμασαν, ἢ ἐς τὰ νομίσματα ἐσεχάραξαν. τάφῳ γοῦν ἐν τῷ δημοσίᾳ θήκῃ ἐνεψηφίσαντο. ἢ ἐν ταῖς πόλεσι τοῖς τε ναοῖς τοῖς ἐν τῇ ῥώμῃ πᾶσιν αὐτὸν εἰκασμένα τινὰ αὐτοῦ ἵστασθαι ἐκέλευσαν. ἢ ὅπλα τὸ βήματος δύο, τὸν μὲν, ὡς τοὺς πολίτας σώσαντος. τὸν δὲ, ὡς τὴν πόλιν ἐκ πολιορκίας ἐξελόμενον, μετὰ τῶν ὅπλων τοῖς τοιούτοις νομισθέντων ἱδρύσαντο. νεὼν τὲ Ὁμονοίας κοινῆς, ὡς ἢ δι' αὐτοῦ εἰρηνεύσης, ὀκοδομῆσαι, ἢ πανήγυριν αὐτὴν ἐτησίαν ἄγεσθαι ἔγνωσαν. Et mox, Καὶ αὐτὸν μὲν Τιμητὴν ἢ μόνον ἢ ἀεὶ βίᾳ εἶναι, τά τε τοῖς δημάρχοις δεδομένα κεκτῆσθαι, ὅπως αἴ τις ἀλόγῳ αὐτὸ ἴβρεσι, ἱερόσυλός τε ἢ ἐς τῷ ἄγος ἐνέχηται. τὸν δὲ δῆμον αὖ πᾶσι γενέσθαι, ἢ καὶ ἀποστεῖναι, Ἀρχιερεῖα ἀποδεικνῦναι ἐψηφίσαντο. Appian. libro II. Bellor. Ciuil. de eodem Cæsare. Ἀνεῤῥήθη δὲ ἢ Πατὴρ πατρίδος, ἢ Διὰπαπαν ἐς τὸν ἑαυτοῦ ζῆλον ἠρίθη, ἢ ὕπατος ἐς δέκατον ἔτος, ἢ τὸ σῶμα ἱερὸς ἢ ἄσυλος εἶναι, ἢ χρηματίζειν ἐπὶ θρόνου ἐλεφαντίνου τὲ ἢ χρυσέου, ἢ θύειν μὲν αὐτὸν ἀεὶ θεαμβαίοις ἡμέρησι μόνοις, τὴν δὲ πόλιν ἀνὰ ἔτος ἕκαστον, αἷς αὐτὸς ἡμέραις ἐς παράταξιν ἐνίκα. ἱερίας δὲ ἢ ἱερέας ἀνὰ πεντετηρίδας αὐτοῦ δημοσίας ὑπὲρ αὐτοῦ τε θεσθαι, ἢ τὰς ἀρχὰς εὐθὺς κεκτῆσθαι μίαν ὁμωνύμων μηδενὶ τῶν πρὸ τοῦ Καίσαρος ὁρίζεσθαι ἀντικράξαι. ἔς τε τιμὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ τὸν Κοϊντιλίν μῆνα, Ἰούλιον αὐτὶ Κοϊντιλίου μετονομάσαι τε εἶναι, ἢ νεὼς ἐνεψηφίσαντο πολλοὺς αὐτῷ γενέσθαι κεκτῆσθαι θεῷ, καὶ κοινὸν αὐτὸν καὶ Ἐπιεικείας ἀλλήλοις δεξιωμένων. Et hoc ipsum Senatusconsultum est quod post Cæsaris cædem M. Antonium laudationis loco per præconem pronuntiasse Sueton. in Iul. cap. LXXXIIII. scribit, quo *omnia*, vt ille ait, *diuina ei simul atque humana decreuerat*. Appianus certè lib. II. Bellor. ciuil. hæc Antonium in laudatione funebri Cæsaris dicentem inducit, Ὅσαι δὲ τῆς ἀρετῆς αὐτὸν ὑμεῖς ἀγαθοὶ πάντες ὁμολῶς, ἅτε βυλὴ ἢ μετ' αὐτῆς ὁ Δῆμος ἔπι πλείστῃ ἐψηφίσασθε, ὑμετέραι, καὶ ἴσα Ἀντωνίου τ' ἀφανῆ ἂν εἶναι πλείονος, ἀναγκάσομαι. Et mox. Καὶ ἐφιερώθημος οἷς μάλιστα αὐτὸν ἐς τῷ ψηφίσματι ἐξεθειάζοι, ἱερὸν καὶ ἄσυλον ἢ ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ἢ Εὐφρόνην, ἢ Προσπάτιον, ὅσον ἐχθρὸν, ἀσεμνίζοντες. Et deinde. Ἔνθα μὲν τὸ ψήφισμα ἔλεγε, ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ, ἐπιλέγων, Τοῦτο, ἐπαινεσαι δὲ μαρτύρια. Ἔνθα δ' ἦν, Ἱερὸς καὶ ἄσυλος, καὶ ἀπαθὴς, καὶ ὅσις αὐτῷ καὶ ἕτερος προσφέρει, ἐχθρὸς ἔσται, τοῦδε προσφεύγων. Idem Antonius apud Dion. lib. XLIIII. Διὰ γὰρ τοῦτο Ἀρχιερεὺς μὲν, πρὸς τοὺς θεοὺς, ὕπατος δὲ, πρὸς ἡμᾶς, Αὐτοκράτωρ δὲ, πρὸς τοὺς στρατιώτας, Διὰπατρ. δὲ, πρὸς τοὺς πολεμίους, ἀπεδείχθη· καὶ τὰ ταῦτ' ἐξαριθμούμενος, ὁ πότε καὶ ΠΑΤΕΡΑ αὐτὸν, ἐν ὀλίγῳ, ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ, ἐπεκάλεσεν.

Sanè ex illa parentis patriæ appellatione Cæsaris, vt pote parentis patriæ percussores, PARRICIDAS, illámque Patris Patriæ necem, PARRICIDIVM, & alias PVBLICVM PARRICIDIVM, Valer. Max. lib. I. cap. VI. & VIII. & lib. III. cap. I. & lib. VI. cap. IIII. & VIII. vocat. Ac planè CVRIAM in qua Cæsar occisus erat, OBSTRVI, placuisse, IDVSQVE MARTIAS, PARRICIDIVM NOMINARI, AC NE VNQVAM EO DIE SENATVS HABERETVR, Sueton. in Iulio cap. LXXVIII. scriptũ reliquit.

Alia

ALIA PRÆTEREA de Cæsaris honoribus, à Triumuiris Reipub. constituendæ decreta Dio lib. XLVII. ita commemorat: Καὶ ἡρῷόν οἱ ἐν τῇ ἀγορᾷ ᾗ ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ ἐκέκαυτο. προσκατεβάλοντο· ἔτι δὲ ἄγαλμα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις μεθ' ἑτέρου ἀφροδισίου ἵστασθαι. Εἴ τις νίκην τις ἐγγάλλοι πυθέσθαι, χαλεπὸν τῶν κρατίστων, χαλεπὸν δὲ καὶ ἄλλως ἔτι πιθανῶν τιμῶν ἱερομηνίας ἔνιους. τό τε γένεσιν αὐτοῦ διαφθορουῶτας, ἢ εὐθυμουμένους πάντας ἑορτάζειν ἀναγκάσαι, καὶ μεθεστῶτας τοὺς μὲν ἄλλους τῶν ἀμελησάντων αὐτῶν, ἵνα κρατοῦσι τῷ τε Διὶ ἢ αὐτῷ ἐκείνῳ εἰ, τοὺς δὲ δὴ βουλευτὰς, τούς τε ὑπὲρ σφῶν, πέντε ἢ ὀκτὼ μεγάλαις ὀφλισκάνειν· καὶ συμβαίνειν γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ τὰ πολλάκις γιγνόμενα ἐψηφίσαντο τῇ προτεραίᾳ τὰ γενέσια ἀγάλλεσθαι. Καὶ τὸν ἡμέρᾳ ἐν ᾗ ἐφάνη, καίπερ ἀεὶ ποτὲ ἔθραυε βουλὴν ἔχουσα, ἀποφράδα ἡγήσασθαι. τόπῳ δέ τινι ἐν ᾧ ἐσφάγη παρεσχέσθαι τε ἐκλῦσαι· ἢ τὸ βουλευτήριον τὸ Ἰούλιον ἐπ' αὐτῷ κληθῆναι, παρὰ τῶν πομπείων ἀνομασμένον, ὡσπερ ἐνῆν. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπ' αὐτοῦ μὲν μηδεμίαν εἰκόνα αὐτοῦ καθάπερ θεοῦ τινος ἐς ἀληθὲς ἔτος, εἰ μὴ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἐκφορᾶς πεμπέσθαι, ὅπερ ἐκ τοῦ πάνυ ἀρχαίου ἢ τότε ἐπὶ τιγίνετο. Ἀπορρήσασι δὲ μηδένα ἐς τὸ ἡρῷον αὐτοῦ κατα φυγόντα ἐπ' ἀδίᾳ, μήτε ἀνθηλατῆσθαι, μήτε συλᾶσθαι, ὅπερ οὐδενὶ οὐδὲ τῶν θεῶν, πλὴν τῶν ἐκ τῶ Ρωμύλου γεγενημένων, ἐδεδώκεσαν.

In hunc, quē nunc ago, censum, Germanicum quoque defero, nec reclamabit quisquam. Meritum ei præconium faciet Tacitus, qui lib. II. hæc de honoribus ei decretis, scribit. *Honores, vt quis amore in Germanicum, aut ingenio validus, reperti excogitatique*: VT NOMEN SALIARI CARMINE CANERETVR, SEDES CVRVLES, SACERDOTVM AVGVSTALIVM LOCIS, SVPERQVE EAS QVERCEÆ CORONÆ STATVERENTVR: LVDOS CIRCENSES EBVRNA EFFIGIES PRÆIRET, NEVE QVIS FLAMEN, AVT AVGVR IN LOCVM GERMANICI, NISI GENTIS IVLIÆ CREARETVR. ARCVS ADDITI ROMÆ, ET APVD RIPAM RHENI, ET IN MONTE SYRIÆ AMANO, CVM INSCRIPTIONE RERVM GESTARVM, AC MORTEM OB REMPVB. OBIISSE: SEPVLCHRVM ANTIOCHIÆ, VBI CREMATVS TRIBVNAL EPIDAPHNE QVO IN LOCO VITAM FINIERAT. De Druso verò Nerone Germanici illius patre, Senatus inter alia complura, quemadmodū Sueton. in Claud. cap. I. refert, MARMOREVM ARCVM CVM TROPHÆIS VIA APPIA decreuit, ET GERMANICI COGNOMEN IPSI POSTERISQVE EIVS. Lucilio quoque Longo mortuo, qui Tiberio tristium lætorúmque socius fuerat, quamquam nouo homini, Cēsorium funus, effigiem apud forum Augusti, publica pecunia patres decreuisse Tacit. lib. IIII. auctor est.

Post oppressam sanè à Cæsaribus Rempub. Triūphalia, Consularia, Prætoria ornamenta, mēta, claris bello ducibus, vel gratia florentibus, decernere mos in Senatu inualuit. Tacit. lib. II. *Tiberius res gestas apud Senatum celebrauit*, ET DECREVERE PATRES TRIVMPHALIA ORNAMENTA. Idem in vita Agricolæ: *Igitur*, TRIVMPHALIA ORNAMENTA ET ILLVSTRIS STATVÆ HONOREM, ET *quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata*, DECERNI IN SENATV, *iubet*. Sueton. in Claud. cap. XVII. *Cùm* DECRETIS SIBI A SENATV ORNAMENTIS TRIVMPHALIBVS, *leuiorem maiestate principali titulum arbitraretur*. Ibidem cap. I. de Druso: *Quapropter, ouandi ius* ET TRIVMPHALIA ORNAMENTA *suscepit*. Velleius Paterc. lib. II. *Iulius Posthumius vir Consularis præpositus Dalmatiæ*, ORNAMENTA MERVIT TRIVMPHALIA: *quem honorem ante paucos annos Passienus & Cossus, viri quibusdam diuersis virtutibus celebres, in Africa meruerant*. Extat & Romæ duplex inscriptio de Plautio Syluano. In quarum vna legitur, HVIC SENATVS TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT OB RES IN ILLYRICO BENE GESTAS: In altera verò, HVNC LEGATVM IN HISPANIAM AD PRÆFECTVR. VRBIS REMISSVM, SENATVS IN PRÆFECTVRA TRIVMPHALIBVS ORNAMENTIS HONORAVIT AVCTORE IMP. CÆSARE AVGVSTO VESPASIANO. Est & alia Romæ vetus inscriptio, cuius pars hæc est, HVIC SENATVS AVCTORE IMP. TRAIANO AVG. GERMANICO, DACICO TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT, STATVAMQVE PECVNIA PVBLICA PONENDAM CVRAVIT. Sic & Pallanti Claudij liberto à Senatu PRÆTORIA ORNAMENTA DECRETA,

Plinius lib.xxxv.cap.xviii. scribit. Id quod eius monumento, vesbe Plin. Epist. vi. lib. viii. inscriptum erat, his verbis, quæ hodieque lapidi incisa, Romæ conspiciuntur. HVIC SENATVS, OB FIDEM PIETATEMQVE ERGA PATRONOS, ORNAMENTA PRÆTORIA DECREVIT, ET HS CENTIES QVINQVAGIES, CVIVS HONORE CONTENTVS FVIT. Sueton. in Claud. cap. xxviii. *Sed ante omnes Narcissum ab epistolis, & Pallantem à rationibus: quos decreto quoque Senatus, nō præmiis modo ingentibus, sed & QVÆSTORIIS, PRÆTORIISQVE ORNAMENTIS ORNARI, libenter passus est.* Tacitus lib. xii. *Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Cæsar,* PRÆTORIA INSIGNIA, ET CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, CENSVIT DESIGNATVS BAREA SORANVS. *Additum à Scipione Cornelio,* GRATES PVBLICE AGENDAS, QVI REGIBVS ARCADIÆ ORTVS, VETERRIMAM NOBILITATEM VSVI PVBLICO POSTPONERET, SEQVE INTER MINISTROS PRINCIPIS HABERI SINERET. *Asseuerauit Claudius,* CONTENTVM HONORE PALLANTEM, *intra priorem paupertatē subsistere. Et fixū est ære publico Senatusconsultū, quo, libertinus Sestertij ter millies possessor,* ANTIQVÆ PARSIMONIÆ LAVDIBVS CVMVLABATVR. Sed quid moror ipsamet Senatusconsulti de ea re facti verba proferre? Ea sunt à me ex Plin. Epist. vi. lib. viii. contexta, & invnum quasi corpus composita, in hunc modum: PLACERE NON EXHORTANDVM MODO, VERVMETIAM COMPELLENDVM AD VSVM AVREORVM ANNVLORVM. PALLANTIS NOMINE GRATIAS AGI CÆSARI, QVOD ET IPSE CVM SVMMO HONORE MENTIONEM EIVS PROSEQVVTVS ESSET, ET SENATVI FACVLTATEM FECISSET TESTANDI ERGA EVM BENEVOLENTIAM SVAM, VT PALLAS SINGVLARIS FIDEI, SINGVLARIS INDVSTRIÆ FRVCTVM MERITISSIMO FERAT. ET CVM SENATVI POPVLOQVE ROM. LIBERALITATIS GRATIOR REPRESENTARI NVLLA MATERIA POSSET, QVAM SI ABSTINENTISSIMI, FIDELISSIMIQVE CVSTODIS PRINCIPALIVM OPVM, FACVLTATES ADIVVARE CONTIGISSET: VOLVISSE QVIDEM SENATVM CENSERE, DANDVM EX ÆRARIO SESTERTIVM CENTIES QVINQVAGIES, ET QVANTO AB HVIVSMODI CVPIDITATIBVS REMOTIOR EIVS ANIMVS ESSET, TANTO IMPENSIVS PETERE A PVBLICO PARENTE, VT EVM COMPELLERET AD CEDENDVM SENATVI. SED CVM PRINCEPS OPTIMVS, PARENSQVE PVBLICVS, ROGATVS A PALLANTE, EAM PARTEM SENTENTIAE QVAE PERTINEBAT AD DANDVM EI EX AERARIO CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, REMITTI VOLVISSET: TESTARI SENATVM, ET SE LIBENTER AC MERITO HANC SVMMAM INTER RELIQVOS HONORES, OB FIDEM DILIGENTIAMQVE PALLANTIS, DECERNERE COEPISSE: VOLVNTATI TAMEN PRINCIPIS SVI, CVI IN NVLLA EI FAS PVTARET REPVGNARE, IN HAC QVOQVE RE OBSEQVI. VTIQVE CVM SIT VTILE, PRINCIPIS BENIGNITATEM, PROMPTISSIMAM AD LAVDEM PRÆMIAQVE MERENTIVM, INLVSTRARI VBIQVE, ET MAXIME IIS LOCIS, IN QVIBVS INCITARI AD IMITATIONEM, PRÆPOSITI RERVM EIVS CVRÆ, POSSENT: ET PALLANTIS SPECTATISSIMA FIDES, ATQVE INNOCENTIA, EXEMPLO PROVOCARE STVDIVM TAM HONESTÆ AMVLATIONIS POSSET: EA QVÆ QVARTO KALEND. FEBRVAR. QVÆ PROXIMÆ FVISSENT, IN AMPLISSIMO ORDINE OPTIMVS PRINCEPS RECITASSET, SENATVSQVE CONSVLTA DE HIS REBVS FACTA, IN ÆS INCIDERENTVR, IDQVE ÆS FIGERETVR AD STATVAM LORICATAM DIVI IVLII. Reliqua eiusdem farinæ Senatusconsulta, quæ à togatis posteriorum temporum mancipiis, vel terror, vel adulatio expressit, silentio præteruehi me, non est quod quisquam iure succenseat. Nā quæ sub iugum Imperatorū missi, à maiorū virtute & grauitate degenerātes, fractis animis, Patres Cōscripti decreuerūt, mei stomachi nō esse confiteor, testetur licet, signate Quirites. Ea qui volet è Tacito, Sueronio, Dione, Lampridio & Spartiano petet. Ad ea quæ publica S. P. Q. R. forma peruersa, restant Senatuscōsulta regrediamur, & in honorē Matronarū facta Senatuscōsulta attingamus. *Martiū Coriolanum patriam oppugnare*

uare conantem cùm Veturia mater & Volumnia vxor à proposito & incepto deduxissent, precibúsque ab eò impetrassent, ne nefarium opus exequeretur, Senatus in earum honorem, Matronarum ordinem honorificentissimis decretis ornandum existimauit. Sanxit namque, VT FEMINIS SEMITA VIRI CEDERENT, VETVSTISQVE AVRIVM INSIGNIBVS, NOVVM VITTÆ DISCRIMEN ADIECIT. PERMISIT *quoque his* PVRPVREA VESTE ET AVREIS VTI SEGMENTIS. *Super hæc ædem et aram* FORTVNÆ MVLIEBRI EO LOCO, QVO CORIOLANVS EXORATVS FVERAT FACIVNDVM CVRAVIT, *Memorem beneficij animum suum, exquisito religionis cultu testando.* Valerij Maximi verba sunt hæc lib.v.cap.ii.nihil addo de meo. Breuius, Senatum censuisse, Dionys. Halicarnass. lib.viii. scribit, Ταῖς γυναιξὶν, ὑπαρχειν τι ἀπὸ δόξης τῆς προθυμίας, πλέον δημοσίᾳ χαριζομένοις μήκιστον ἄνευ τοῦ ἐπιγραμμάτων ἀξίωσιν, ἢ γέρας ἕτερον ἢ τι αὐταῖς λαβοῦσαις ἥδιον τι ἢ τιμιώτερον ἔσεσθαι μέλλει. Cui consentiēs. Plutarch. in Coriolano: Ψηφισαμένης δὲ, inquit, βουλῆς ὅτι ταῖς γυναιξὶν ἀξιώσουσι γενέσθαι τῆς δόξας ἃ χάριν, εἴτε τι ἄλλο βούλονται τῶν ἀρχόντων ἐκείνων ἐξαιτεῖσθαι, ἡ Τύχης Γυναικείας ἱερὸν ἱδρύσασθαι. Hoc & Liuius lib.ii. perstringens, non inuidisse laudes suas mulieribus viros Romanos, ait: Monumentúque quod esset, Templũ FORTVNÆ MVLIEBRI ædificatũ, dicatúmq; esse. Quinetiã cùm ad craterã aureã, quæ donum Apollini Delphos portaretur, matronæ aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulissent, grata ea res, vt quæ maximè Senatui vnquam fuit, *honorémque*, ait, Liuius lib.v. *ob eam munificentiam ferunt matronis habitum*, VT FILENTO AD SACRA LVDOSQVE, CARPENTIS FESTO PROFESTOQVE VTERENTVR. Eodẽ etiam libró tradit, cùm in publico deesset aurum, ex quo merces Gallis pacta, quæ erat mille pondo auri, redigeretur, Matronas suum contulisse, vt sacro abstineretur: ob eámque rem iis GRATIAS ACTAS, HONOREMQVE ADDITVM, VT LARVM SICVT VIRORVM, POST MORTEM SOLLEMNIS LAVDATIO ESSET. Iám quòd de Cãpanis mulieribus Vestidia Oppidia, & Cluuia Facula, quarũ altera, dũ Capua obsideretur, quotidie pro salute Ro. exercitus sacrificauerat, altera captis militibus Ro. alimenta subministrare non destiterat, vrbe illa oppressa, Senatum, Valer. lib. v. cap. ii. scribit, HIS LIBERTATEM ET BONA RESTITVISSE, ET SI QVID AMPLIVS PRÆMII PETIISSENT, LIBENTER SE DATVRVM ASSEVERASSE, id ex eo Sc. quod suprà è Liuij lib. xxii. exscripsi, clarius liquet.

Porrò summo se honore, maximóque beneficio affectos censébant Reges, quos Senatus eo nomine appellasset: idque in magna gloria & laude ponebatur, nec magnificentius vel præclarius quidquam illis accidere poterat: Cicero pro Deiotaro: REX QVEM SENATVS HOC NOMINE HONORIFICENTISSIMIS SÆPE DECRETIS APPELLAVERAT. Idem oratio. de Haruspic. respons. *Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe* A SENATV REGALI NOMINE DIGNVM EXISTIMATVM, *clarissimorũ Imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam* REGEM APPELLARI, *cũ Bogitaro iubes. Sed alter, est* REX, IVDICIO SENATVS, PER NOS, *pecunia Bogitari per te* APPELLATVS. Et Epist. xvii. lib. v. ad Attic. *Ciceronis nostros, Deiotarus filius,* QVI REX AB SENATV APPELLATVS EST, &c. Vtrumque certè Deiotarum patrem & filium, ipse Reges sua sententia appellat, Philipp. xi. Idem Epist. xv. ad Pæt. lib. ix. Famil. *Nam mihi scito iam à Regibus vltimis allatas esse literas, quibus mihi gratias agunt,* QVOD SE MEA SENTENTIA REGES APPELLAVERIM. Sallust. in bello Iugurth. auctor est, Numidæ cuidam Masanissæ nepoti, quem Micipsa testamento suo secundum hæredẽ scripserat, petenti regũ more, vt sellam iuxtà poneret, Metellum negasse, QVOD IS HONOREORVM MODO FORET, QVOS POPVLVS RO. REGES APPELLAVISSET. Cæsar lib. i. de bello Gall. de Ariouisto. *Quoniam tanto suo populiq; Ro. beneficio affectus, cùm in Cõsulatu suo,* REX ATQVE AMICVS A SENATV APPELLATVS ESSET, *hanc sibi populóque Ro. gratiam referret, vt in colloquium venire grauaretur.* Proinde initio sermonis à se habiti cum Ariouisto, idem Cæsar sua Senatúsque in eum beneficia hæc commemorauit, QVOD REX APPELLATVS ESSET A SENATV, QVOD AMICVS, QVOD MVNERA AMPLISSIMA MISSA. Hoc idem referens Dio lib. xxxviii. Ἦρχε μὲν γὰρ, ait,

Ἀριαράθου τῶν Κελτῶν ἐκείνων καὶ τὴν τε χώραν τῆς βασιλείας περὶ τῶν Ῥωμαίων αἰτήσῃ, καὶ εἰς τοὺς φίλους τὸν τε Σύμμαχον αὐτῶν ὑπ' αὐτῷ τῷ Καίσαρος ὑπατεύοντος ἐγράψατο. Idem lib. XLI. Ἰοβὸς δὲ παρὰ μὲν τῆς Πομπηίου τῶν τε ἄλλων τῶν ὑπὸ Μακεδονίᾳ βουλευτῶν τιμάς τε ὠφέλητο καὶ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΡΟΣΗΓΟΡΕΥΘΗ. Sanè Perseus à Paullo Æmylio victus literas ad Senatum misisse dicitur, cum hac inscriptione, REX PERSEVS CONSVLI PAVLLO S. Quàm inscriptionem vbi Paullus legit, quanquam in reliqua parte literarum minimè regiæ preces erant, tamen sine responso & literis, eam legationem dimisit: vnde sensit Perseus, nominis regij sibi victo obliuiscendum: Itaque alteras literas cum priuati nominis titulo misit, vt narrat Liuius lib. XLV. Mirum ergo nemini videri debet, Masanissam, vt idem Liuius lib. XXX. scribit, per legatos gratiam Senatui egisse, QVOD SCIPIO EVM REGEM APPELLASSET. A Cn. etiam Pompeio Ariobarzanis filium, cui pater regno cecesserat, REGEM APPELLATVM esse, Valer. Max. lib. V. cap. VII. refert.

Inde est quod Reges à Senatu, REGVM appellationes petiisse postulasseque legimus, cùmq; Regij nominis honorē, nō nisi pro magnis erga populum Ro. meritis datum. Ita Perseum, vbi regno Macedoniæ potitus est, legatos Romam misisse ad amicitiam paternam renouandam, petendúmque, VT REX AB SENATV APPELLARETVR, Liuius lib. XLIIII. tradit. Syphacis quoque filium per legatos à Senatu petiisse, VT REX SOCIVSQVE ET AMICVS AB SENATV APPELLARETVR, idem Liuius lib. XXXI. narrat: Cuius legatis à Senatu responsum est: ET PATREM EIVS SYPHACEM SINE CAVSA, EX SOCIO ET AMICO, HOSTEM REPENTE POPVLI RO. FACTVM: ET EVM IPSVM RVDIMENTVM ADOLESCENTIÆ, BELLO LACESSENTEM ROMANOS, POSVISSE. ITAQVE PACEM ILLI PRIVS PETENDAM A POPVLO RO. ESSE, QVAM VT REX, SOCIVSQVE ET AMICVS APPELLARETVR. NOMINIS EIVS HONOREM PRO MAGNIS ERGA SE REGVM MERITIS, DARE POPVLVM RO. CONSVEVISSE. Nec abs re Cicero Oratio. pro Sextio queritur, REGES APPELLATOS à populo, quid numquam à Senatu postulassent.

Reges autem, quibuscum Societatem & Amicitiam S. P. Q. R. iunxerat, SOCII ET AMICI A SENATV APPELLABANTVR: cáque appellatio maximo honori ducebatur: Cicero pro Sextio. *Ptolemæus, qui si nondum erat ipse A SENATV SOCIVS APPELLATVS, erat tamen frater eius regis, qui cum esset in eadem causa, tam erat A SENATV HONOREM ISTVM CONSECVTVS.* Sueton. in Iul. cap. XI. *Nactus extraordinarij imperij occasionem, quod Alexandrini REGEM SVVM SOCIVM ATQVE AMICVM A SENATV APPELLATVM EXPVLERANT.* Diodor. Sicul. lib. I. Καθ' ὃν χρόνον Πτολεμαῖος μὲν ὁ βασιλεὺς, Ῥωμαίων οὔπω προσηγορεύετο Φίλος. Dio lib. XXXIX. de eodē Ptolemæo. Πολλὰ ποτὲ τῶν Ῥωμαίων χρήματα, τὰ μὲν ὁπλίσει, τὰ δὲ διαιτήσασθαι ἔπεμψε τὸν τε ἀρχὴν βεβαιώσοντας, καὶ Φίλος καὶ Σύμμαχος Ὀνομασθῆναι, κατεπαλάκη. Alium quoq; regē Ptolemæū Tiberio imperante à Senatu SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLATVM, Tacit. lib. III. narrat. Sic & Ariobarzanem, Εὐσεβῆ καὶ Φιλορώμαιον appellatum Cic. testis est Epist. II. lib. XV. Familiar. Cæsar lib. I. de Bello Gall. *Cuius pater regnum in Sequanis multis annis obtinuerat,* ET A SENATV POPVLOQVE RO. AMICVS APPELLATVS ERAT. Idem lib. IIII. *In his Piso Aquitanus amplissimo genere natus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat,* AMICVS AB SENATV APPELLATVS. Et lib. I. de Bello ciu. *Refertur etiam de rege Iuba,* VT SOCIVS SIT ATQVE AMICVS. Liuius lib. XXXIIII. *Cuius cōditionis res fuerit, priusquam bellet Carthaginienses essent,* SOCIVS ATQVE AMICVS REX NVMIDARVM ESSET. De Polemone etiam rege Ponti hæc Dio lib. LIII. Κἀν τῷ αὐτῷ ἔτει τότε ὅτε Πολέμων ὁ τῆς Πόντου βασιλεύων, ἐς τοὺς Φίλους καὶ ἐς τοὺς Συμμάχους τὸ δίκην ἐπεγράφη. Idem de Role Getarū rege. Καίτοι Ῥάλης πρῶτον πρὸς τὸν Καίσαρα ἐλθὼν, Φίλος τε ἐπὶ τούτῳ καὶ Σύμμαχος αὐτῷ ἐνομίσθη. Sueton. in Claud. cap. XXIIII. Senatum ait, Seleuco regi AMICITIAM ET SOCIETATEM, ita demum pollicitum, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes præstitisset. Cyprios verò Reges, semper SOCIOS ET AMICOS POPVLO ROM. fuisse, Cicero Orat. pro domo sua scribit: Apud Liuium lib. XLII. Rex Eumenes in Senatu verba faciens, *Abrupolim*, ait, SOCIVM ATQVE AMICVM VESTRVM *regno*

cepulit. Et mox: *Vt vos, & vestræ Reipub. & nobis*, SOCIIS ATQVE AMICIS, *qui ex vobis pendemus, consulatis*. Tacit. lib. xv. de Vologesē Parthorum rege: SOCIVM AMICVMQVE REGEM *cohortes Romanas circumsedere*. Hinc apud Sueton. in Octauio cap. LX. REGES AMICI ATQVE SOCII, *& singuli in suo quisque regno, Cæsareas vrbes condiderunt*. Ibid. cap. XLVIII. REGES SOCIOS, *etiam inter semetipsos mutuis necessitudinibus iunxit*. Originem verò & historiam harum societatum & amicitiarum apert Strabo lib. XII. his verbis. Σωσθὲν δὲ πρῶτον ῥωμαῖοι τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν διῴκουν, ἐπιτάττοντες Ἀντιόχῳ, Φιλίας καὶ συμμαχίας ἐποιήσατο πρὸς τὸ ἔθνος, καὶ τὰ ἄλλα, τοῖς μὲν ἄλλοις βασιλεῦσιν αὐτοῖς καθ' ἑαυτοὺς δοθεῖσαν τὴν τιμὴν ταύτην. Τῷ δὲ Καππαδόκῃ, ᾧ αὐτῷ ἔθνος κοινῇ· ἐκλείποντος δὲ τοῦ βασιλικοῦ γένους, οἱ μὲν ῥωμαῖοι συνεχώρουν αὐτοῖς αὐτονομεῖσθαι κατὰ τὴν συγκειμένην φιλίαν τε καὶ συμμαχίαν πρὸς τὸ ἔθνος.

Huiusmodi autem societatem amicitiámque Regēs aliquot à Senatu populóque Ro. petiisse apud Liuium legimus: Is enim, Annochi legatos AD AMICITIAM PETENDAM ET SOCIETATEM IVNGENDAM, Romam venisse lib. XXXIIII. memorat. Idem lib. XXVII. legatos ab rege Syphace Romam venisse narrat: quæ is Rex prospera prælia cū Carthaginiēsibus fecisset, memotasse: Regem nec inimiciorem vlli populo quàm Carthaginiensi, nec amiciorem quàm Romano affirmasse. Misisse antea legatos in Hispaniam ad Imperatores Romanos: nunc ab ipso velut fonte petere amicitiam Romanam voluisse: Senatus legatis non benignè modò respondit, sed & ipse tres legatos cum donis ad regem misit. At si qua cum maioribus eorum amicitia fuisset, eam RENOVARI, petebant. Et ita cùm ab Antiocho rege legati venissent, dixissentque petere Regem, VT QVÆ CVM PATRE SVO SOCIETAS ATQVE AMICITIA FVISSET, EA SECVM RENOVARETVR, *imperaretque sibi populus Ro. quæ* BONO FIDELIQVE SOCIO REGI, *essent imperanda, se nullo vnquam cessaturū officio: ea merita in se Senatus fuisse cùm Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, vt pro Rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit: Legatis*, ait Liuius lib. XLII. BENIGNE RESPONSVM, ET SOCIETATEM RENOVARE CVM ANTIOCHO, QVÆ CVM PATRE EIVS FVERAT, *A. Attilius Prætor vrbanus iussus*. Prusiam etiam Regem à Senatu petiisse, VT SOCIETAS SECVM RENOVARETVR Liuius lib. XLV. scribit. Epitome Liuij lib. XLVI. *Ariarathe Cappadociæ Rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum, &* AMICITIAM *per legatos* CVM POPVLO RO. RENOVAVIT.

Quin & ipsimet quādóque Romani vltrò amicitiā societatémque Regū expoſcebāt. Liuius lib. XXIIII. *Syphax erat rex Numidārū, subitò Carthaginēsibus hostis factus. Ad eum Centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo* AMICITIAM SOCIETATEMQVE PACERENT: *& pollicerentur*, SI PERSEVERARET VRGERE BELLO CARTHAGINIENSES, GRATAM EAM, REM FORE SENATVI POPVLOQVE RO. ET ADNIXVROS, VT IN TEMPORE, ET BENE CVMVLATAM GRATIAM REFERANT. Idem lib. XXVII. legatos tres Alexandriam ad Ptolemæū, Cleopatrāmque Reges, AD COMMEMORANDAM, RENOVANDAMQVE AMICITIAM, à Senatu missos narrat.

Huiusmodi autē Regibus, Sociis & Amicis dona & munera mittere solebant, SCIPIONEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, SELLAM CVRVLEM. Sic Liuius lib. XLII. Eumeni Regi omnes à Senatu honores habitos, DONAQVE AMPLISSIMA DATA, CVM SELLA CVRVLI, ATQVE EBVRNEO SCIPIONE. Idem Liuius lib. XXX. auctor est Masanissam REGEM APPELLATVM, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, SELLA CVRVLI, ET SCIPIONE EBVRNEO, TOGA PICTA, ET PALMATA TVNICA, à Scipione donatum. Dionys. Halicarn. lib. III. Πατέρα γὰρ τῶν Ῥωμαίων τὸ σκῆπτρον καὶ τὸ ἐλεφάντινον δαρῆναι τοῖς βασιλεῦσι, βιβάζοντες αὐτοὺς ἐς ὑψος. Illud autem σκῆπτρον ἐλεφάντινον fuisse, nec aliud re ipsa, quam Scipionem eburneum, cui Aquila imposita erat, ibidem ostendit: eáque est Iuuenali Sat. X. *Aquila sceptro quæ surgit eburno*. Tacit. lib. IIII. *Cognitis Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex vetusto more, missúsque è Senatoribus, qui* SCIPIONEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, *antiqua Patrum munera daret*, REGEMQVE ET SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLARET. Alia quoque munera regibus decreuisse Senatum reperio. Liuius enim lib. XXX. post auditos Masanissæ Numidarum

regis legatos Senatum munera quæ Prætor Regi mitteret, decreuisse scribit: SAGVLA PVRPVREA DVO, CVM PIELIS aureis singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis, & tabernacula, militarémque supellectilem, qualem præberi Consuli mos est. Idem lib. XXVII. legatos tres Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatrámque Reges missos, dona dare iussos Regi, Togam & tunicã purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Ibidem etiam legatos cum donis ad Regem Syphacem missos narrat, donáque tulisse eos, TOGAM ET TVNICAM PVRPVREAM, SELLAM EBVRNEAM, pateram auream ex quinque pondo factam: iussósque eos & alios Africæ Regulos adire, iisque dona quæ darentur, portasse togas prætextas & ternûm pondo patetas aureas. Et lib. XXXI. Masanissæ legatis auditis, DONA, ait, AMPLA DATA, *quæ ferrent regi, vasa aurea, argenteáque*, TOGA PVRPVREA, ET PALMATA TVNICA, CVM EBVRNEO SCIPIONE, ET TOGA PRÆTEXTA, CVM CVRVLI SELLA. Appian. in Libycis. Μασανάσσῃ δὲ Ῥωμαῖοι χαριστήρια τῆς συμμαχίας, σίφανόν τε ἀπὸ χρυσοῦ, ἢ σφραγῖδα χρυσῆν ἵππιον, ἢ ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΔΙΦΡΟΝ, ΚΑΙ ΠΟΡΦΥΡΑΝ, ΚΑΙ ΣΤΟΛΗΝ ΡΩΜΑΙΚΗΝ, ἢ ἵππον χρυσοφάλαρον καὶ παιπαλίαν. Gallorũ verò Regulis à Senatu missa munera ex Liuio lib. XLIII. & XLIIII. cui commodum erit, discet. Regi vtiq; Antiocho, tũ demum eùm se facturũ dixit, quod cẽsebat Senatus, dextram tanquam socio atque amico Regi Popilius porrexisse dicitur à Liuio lib. XLV.

Verùm prius quàm Senatũ hunc qui de Regibus habetur, dimittam, alios quoque Regibus à Senatu habitos honores recensebo. *Senatus*, ait Valer. Max. lib. V. cap. I. *cùm ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ Regem, Perse devicto venire audisset, obuiam illi P. Cornelium Scipionem Quæstorem Capuam misit*, CENSVITQVE, VT DOMVS EI ROMÆ, QVAM OPTIMA CONDVCERETVR, ET COPIÆ NON SOLVM IPSI, SED ETIAM COMITIBVS EIVS PVBLICE PRÆBERENTVR. Breuiter hæc ille. Copiosius Liuius lib. XLV. postquam Prusias cum filio Nicomede vrbem ingressus, ad forum à porta, Tribunálque Q. Cassij prætoris perrexisset: *Deos*, ait, *qui vrbem Romam incolerent, Senatúmque & populum Ro. salutatum se dixit venisse: & gratulatũ quod Persea, Gentiúmque reges vicissent. Macedonibúsque & Illyrio in deditionem redactis, auxissent imperium. Cùm Prætor*, SENATVM EI, SI VELIT, EO DIE DATVRVM, *dixisset: biduum petiit, quo templa Deûm, vrbémque & hospites, amicósque viseret.* DATVS, QVI CIRCVMDVCERET EVM L. CORNELIVS SCIPIO QVÆSTOR, *qui & Capuam ei obuiam missus fuerat*: ET ÆDES, *quæ ipsum comitésque eius benignè exciperent*, CONDVCTÆ. *Tertio post die Senatum adit*, GRATVLATVS VICTORIAM *est: Merita sua in eo bello commemorauit: petiit*, VT VOTVM SIBI SOLVERE, ROMÆ IN CAPITOLIO DECEM MAIORES HOSTIAS, ET PRÆNESTE VNAM FORTVNÆ, LICERET. *Ea vota pro victoria populi Romani esse.* ET VT SOCIETAS SECVM RENOVARETVR: *agérque sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Ro. Galli possiderent, daretur.* FILIVM *postremo Nicomedem* SENATVI COMMENDAVIT. Et mox: *Cetera quæ petebat concessa: de agro responsum est*, LEGATOS AD REM INSPICIENDAM MISSVROS. SI AGER POPVLI ROMANI FVISSET, NEC CVIQVAM DATVS ESSET, DIGNISSIMVM EO DONO PRVSIAM HABITVROS ESSE. SI AVTEM ANTIOCHI NON FVISSET, EO NE POPVLI QVIDEM RO. FACTVM APPARERE: AVT SI DATVS GALLIS ESSET, IGNOSCERE PRVSIAM DEBERE, SI EX NVLLIVS INIVRIA QVIDQVAM EI DATVM VELLET POPVLVS RO. NE QVOD DETVR QVIDEM, GRATVM ESSE DONVM POSSE, QVOD EVM QVI DET VBI VELLET ABLATVRVM ESSE SCIAT. FACILE NICOMEDIS COMMENDATIONEM ACCIPERE. QVANTA CVRA REGVM AMICORVM LIBEROS TVEATVR POPVLVS RO. DOCVMENTO PTOLEMÆVM ÆGYPTI REGEM ESSE. Additque munera ei & filio dari Senatum censuisse, ET VT VICTIMÆ, ALIAQVE QVÆ AD SACRIFICIVM PERTINERENT, SEV ROMÆ, SEV PRÆNESTE IMMOLARE VELLET, REGI EX PVBLICO, SICVT MAGISTRATIBVS ROMANIS, PRÆBERENTVR: DONEC AD CLASSEM DONO DATAM SI REX PERVENISSET, L. CORNELIVS SCIPIO NE AB EO ABSCEDERET:

ABSCEDERET, SVMPTVMQVE IPSI ET COMITIBVS PRÆBERET, DONEC NAVEM CONSCENDISSENT. Idē Liu. lib. XLII. Legatos Ariaratis Cappadocum regis, puerum filium regis secum adducentes Romam venisse narrat, quorum oratio fuit: Regem educandum filium Romam misisse, vt iam inde à puero assuesceret moribus Romanis hominibúsque: petere vt cum non sub hospitum modo priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ, ac velut tutelæ vellent esse. Quæ regis legatio grata fuit Senatui. Decreuerunt ergo, VT CN. SICINIVS PRÆTOR, ÆDES INSTRVCTAS LOCARET, VBI FILIVS REGIS, COMITESQVE EIVS HABITARE POSSENT. Et lib. XLV. Legatos ait à Cotye rege Thracum missos, pecuniam ad redimendum regis filium, altósque obsides apportantes orasse, vt eos pretio quantum ipsi statuissent Patres, redimi paterentur: Quibus respōsum ex auctoritate Senatus est, POPVLVM ROMANVM MEMINISSE AMICITIÆ, QVÆ CVM COTYE MAIORIBVSQVE EIVS ET GENTE THRACVM FVISSET: OBSIDES DATOS, CRIMEN, NON CRIMINIS DEFENSIONEM ESSE, CVM THRACVM CENTI, NE QVIETVS QVIDEM PERSEVS, NEDVM BELLO OCCVPATVS TIMENDVM FVISSET. CÆTERVM ETSI COTYS PERSEI GRATIAM ORÆTVLISSET AMICITIÆ, POPVLI RO. MAGIS QVID SE DIGNVM ESSET, QVAM QVID MERITO EIVS FIERI POSSET, ÆSTIMATVRVM: FILIVM ATQVE OBSIDES EI REMISSVRVM. BENEFICIA GRATVITA ESSE POPVLI RO. PRETIVM EORVM MALLE RELINQVERE IN ACCIPIENTIVM ANIMIS QVAM PRÆSENS EXIGERE. Narrat Valer. Max. lib. v. cap. I. cōfecto Macedonico bello Musicanē Massinissæ filium cū equitibus, quos in præsidium Romanorum adduxerat, ab Imperatore Paulo ad patrem remissum, classe tempestate dispersa, Brundusium ægrum delatum esse. *Quod vbi Senatus cognouit, continuò illō Quæstorem ire iussit, cuius cura & hospitium adolescenti expediretur, & omnia quæ ad valetudinem opus essent, præberentur: impensaque liberaliter cum ipsi, tum toti comitatui præstarentur: naues etiam vt prospicerentur, quibus se bene ac tutò cum suis in Africam traiiceret: equitibus singulas libras argenti & quingenos sestertios dari imperauit.* Hoc & Liuius lib. XLV. scripserat, sed nescio quo chasmate periit, hodiéque in libris desideratur. Bene tamē habet quod eam cladem Valerius Max. pēsat, per quem salua res est. Ab illo, quod dictu leue est, Regulus ille Masanissę filius Mysagenes, ab hoc, Mysicanes vocatur. Planè cùm rex Ptolemæus à minore fratre regno spoliatus, petendi auxilij gratia, cum paucis admodum seruis, squalore obsitus Romam venisset, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contulisset: id postquam Senatui relatum est, accersito iuuene, quàm potuit accurata EXCVSATIONE VSVS EST, QVOD NEC QVÆSTOREM ILLI MORE MAIORVM OBVIAM MISISSET, NEC PVBLICO EVM HOSPITIO EXCEPISSET: EAQVE NON SVA NEGLIGENTIA, SED IPSIVS SVBITO ET CLANDESTINO ADVENTV FACTA, *dixit. Et illum è curia protinus ad publicos penates deduxit: hortatúsque est*, VT DEPOSITIS SORDIBVS ADEVNDI IPSIVS DIEM PETERET. *Quinetiam curæ habuit*, VTI MVNERA EI QVOTIDIE PER QVÆSTOREM DARENTVR, quemadmodum idem Valer. eiusdem lib. cap. I. memoriæ prodidit.

De Regibus captiuis hæc etiam humaniter à Senatu decreta comperi. Syphacem quondam opulentissimum Numidiæ regem captiuum in custodia Tiburi mortuum, PVBLICO FVNERE Senatus, vt Valerius Maximus lib. v. cap. I. scribit, censuit EFFERENDVM, vt vitæ dono honorem sepulturæ adiiceret. Perses quoque cùm post Pauli Æmilij triumphum, Albæ, in qua, custodiæ causa relegatus erat, decessisset, Quæstore misso, publico funere efferendum eū Senatus curauit, nec reliquias regias iacere inhonoratas passus est. Liu. lib. XLV. post triūphos, quos de rege Perseo, L. Æmili' Paul', & C. Octauius egerūt, Patres statuisse ait, vt Quintus Cassius eū regē cū Alexandro filiio Albā in custodiam duceret, comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis verò Regis Thracum filius cū obsidibus in custodiā Carseolos est missus. Ceteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Idem lib. XXX. Lælii

cum Syphace primoribúsque Numidarum captiuis Romam veniſſe, quæquè in Africâ geſta eſſent, omnia ordine patribus expoſuiſſe. *Conſulti*, ait, *inde Patres*, REGEM IN CVSTODIAM ALBAM MITTENDVM CENSVERVNT.

NEC CVM REGIBVS modò, ſed & cum populis, exteriſque nationibus Societas & Amicitia Senatuſconſultis iungebatur. De his ſignificat Cicero lib. v, de Finib. cùm ait, *Et in qui* PVBLICE SOCII SVNT, ET AMICI. Idem in Diuinatio. *Cùm lex ita ſa de pecuniis repetundis*, SOCIORVM ATQVE AMICORVM POPVLI RO. *cauſa comparata ſit*. Et lib. III. in Verr. *Ex fanis religioſiſſimis, ex vrbibus* SOCIORVM ATQVE AMICORVM, *non dubitauerunt auferre*. Polybius (quem ipſum Lycortæ filium σύμμαχον fuiſſe τῶν Ῥωμαίων, Pauſanias in Arcadic. ſcribit, quémque non ſpernendum auctorem vocans Liuius complurics citat) pacis cum Hictone factæ à S. P. Q. Ro. leges referens, Λεπτὶν ἅδε Ῥωμῆοι, ait, τοὺς φίλους ἢ συμμάχους ἐχέτω τοὺς Συρακοσίους. Rhodienſem etiam ciuitatem AMICAM ATQVE SOCIAM POPVLI RO. fuiſſe, Agellius lib. VII. cap. IIII. tradit; Epitome Liuij lib. XLVI. SOCIETAS *cum deprecantibus Rhodiis* IVNCTA EST. Mopſucſtiam eiuſdem iuris fuiſſe teſtatur vetus inſcriptio his verbis: SERVATORI HADRIANÆ AC MOPSVESTIÆ SACRÆ, LIBERÆ INVIOLATÆ, SVIS LEGIBVS VIVENTIS, POPVLO ROM. AMICITIA ET SOCIETATE CONIVNCTÆ. Sed & Heduos ſæpenumcò à Senatu FRATRES COMSANGVINEOSQVE APPELLATOS, Cæſar lib. I. de bello Gall. ſcribit. Eodem etiam nomine Iliienſes appellatos Sueton. in Claud. cap. XXIIII. indicat.

Proinde & qui nunquam Socij & Amici fuerant, VIIN AMICITIAM POPVLI RO RECIPERENTVR, petebant, & quorum maiores amici populo fuerant, ſecum amicitiam AMICITIAM SOCIETATIMQVE RENOVARI. Ita Lacedæmonios Liuius lib. XLIII. refert oraſſe per legatos, pro eo quod à Perſeo, ſub cuius ditione erant, diſceſſerant, ſtatim atque Romanus exercitus in Macedoniam veniſſet, Imperatorique Romanis omnia præſtitiſſent, VT IN AMICITIAM POPVLI RO. RECIPERENTVR. Idē lib. VII. ad huiuſmodi AMICITIAM SOCIETATEMQVE IVNGENDAM, Carthaginienſes Romam legatos miſiſſe narrat. Thracum etiam legatis SOCIETATEM AMICITIAMQVE PETENTIBVS, datum eſſe quod petebant, idem Liuius lib. XLII. ait. Lepritanos quoque Salluſtius in bello Iugurth. primùm ad Beſſiam Conſulē, & poſtea Romam miſiſſe, & AMICITIAM SOCIETATEMQVE ROGASSE ſcribit. Idem de Ardeatibus Dionyſius Halicarnaſſ. lib. XI. memorat in hunc modum: Σωθέντες δὲ πρὸς τῆς Ἀρδεατῶν πόλεως ἐγένοντο περὶ φιλίας τε καὶ συμμαχίας. Ἐπρεσβεύσαντο γὰρ, ἀπαγγέλλοντες τὰ περὶ τῆς χώρας ἐγκλήματα, καὶ παρεκάλουν τὴν φίλην Ῥωμαίων γενέσθαι καὶ σύμμαχον. Liuius etiam lib. XLIIII. Legatis Pamphyliorum AMICITIAM RENOVARE volentibus, benignè reſponſum ſcribit. Ioſephus certè lib. XII. cap. XVII. refert, Iudam Pontificem, poſtquam acceperiſſet à Romanis partas de Regibus victorias, Legatos Romam ad Amicitiam Societatémque iungendam miſiſſe. Senatum verò dediſſe quod petebant, déque ea re Senatuſconſultū factū, quo placebat amicitiam ſocietatémque cum populo Iudaico eſſe. Eodem S. C. cautum, ΜΗΔΕΝΑ τῶν ὑπαγμάτων Ῥωμαίοις πολεμεῖν τῶν Ἰουδαίων ἔθνει, μηδὲ τοῖς πολεμοῦσι χορηγεῖν ἢ σῖτον, ἢ πλοῖα ἢ χρήματα· ἐὰν δέ τινες Ἰουδαίοις βοηθῶσι Ῥωμαίοις αὐτοῖς, καθ' ὃ δύνατον, ἐπαμῦναι· ἐὰν δέ τινες Ῥωμαίων βοηθῶσί τινες Ἰουδαίοις αὐτοῖς συμμαχεῖν· αἰ δέ τι πρὸς ταύτην τὴν συμμαχίαν πλέον τοῦτο Ἰουδαίων ἔθνος ἢ προσθεῖναι, ἢ ἀφελεῖν, τοῦτο κοινῇ γνώμῃ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων· ὁ δ' αὐτὸς τρόπος ἔστω καὶ κείσθω. Poſtea etiam ad renouandam cum Ro. amicitiā à populo Iudaico alios legatos miſſos idem Ioſephus lib. XIIII. cap. XVI. narrat: de quorum poſtulatis S. C. factum in hæc verba: Λεύκιος Οὐαλέριος Λευκίου υἱὸς, Στρατηγὸς, ἐπὶ βουλεύσαντο τῇ Συγκλήτῳ εἴδοις Δεκεμβρείαις, ἐν τῷ τῆς Ὁμονοίας ναῷ· Γραφομένῳ τῷ δόγματι παρῆσαν δὲ, Λεύκιος Κοπάνιος Λευκίου υἱὸς, καὶ Παπίριος Κυιντᾶς, πρὲς ὃν Ἀλέξανδρος Ἰάσονος, καὶ Νουμήνιος Ἀντίοχος, καὶ Ἀλέξανδρος Δωροθέου Ἰουδαῖοι πρεσβευταὶ, αἴτησιν ἀγαθὴ καὶ σύμμαχοι διὰ λέγοντες, ἀναπέμψαι τὰς προσπεμφθείσας πρὸς Ῥωμαίους Χάρτας, ἐν τῷ φιάλλῳ, ἐν αἷς ἦν χρυσοῦν σύμβολον τῆς συμμαχίας γεγραμμένον, ἀντιγεγραφὸς, ἀπὸ χρυσῶν μεμβράνων πέντε, καὶ γράμματ' αὐτοῖς ἔχοντα δόξαν, πρὸς τε τὸν αὐτοκράτορα πόλεις καὶ πρὸς βασιλεῖς, ὑπὲρ τῶν τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἐν τοῖς λιμέσι ἀδείας τυγχάνειν· ἐν μηδένα ἀδικεῖσθαι. Ἔδοξε δὲ

δὲ συμβῆναι φιλίαν καὶ συμμαχίαν πρὸς αὐτοὺς, ἐὰν ἐδέησαν τυχεῖν, παῦτ' αὐτοῖς ἐξουσίαν, καὶ τὸν κομιδῆ ἀσπίδα πρὸς δὶ χαθαι. Ad eandem amicitiam renouãdam, etiam post Antiochi tegis obitum legatos Romam Hircanus Pontifex misit, quibus in Senatum introductis, & auditis, de ea re Ioseph. lib. XIII. Antiq. Iudaic. cap. XVII. S.C. ait factũ esse huiusmodi: Φάνιος Μάρκου υἱὸς στρατηγὸς βουλὴν συνήγαγε, πρὸ ἐπὶ τῶν ἰδίων Φεβρουαρίων, ἐν κομιτίῳ, παρόντος Λευκίου Μαννίου λευκίου υἱοῦ Μενενία, καὶ Γαΐου Σεμπρωνίου Γαΐου υἱοῦ Φαλερνᾶ· εἶπεν ὑπὲρ ὧν ἐπρεσβευσεν Σίμων Δοσθέου, καὶ Απολλώνιος Αλεξάνδρου, καὶ Διόδωρος Ἰάσονος, ἄνδρες καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ, πεμφθέντες ὑπὸ δήμου τῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ διελέχθησαν περὶ φιλίας καὶ ὑπαρχούσης τύπους καὶ συμμαχίας πρὸς Ρωμαίους, ἐν τῷ δημοσίων γραμμάτων, ὅπως τὸ λιμένι καὶ λιμένας καὶ γαζόφυλ. καὶ πηγαὶ, καὶ ὅσας πόλεις αὐτῶν ἄλλας καὶ χώρας πολεμῶν ἔβαλεν Αντίοχος, κρῖναι τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα, ταῦτα ἀποκατασταθῆναι τοῖς στρατιώταις τοῖς βασιλικοῖς μὴ ἐξεῖναι ἀφ' ὧν τῆς χώρας τῆς αὐτῶν καὶ τῶν ὑπαίθρων αὐτῶν διήρχεσθαι· καὶ ὅπως μὴ χρῆται τὸν πόλεμον ἐκεῖνον φιλαφθήσεται ὑπ' Αντίοχου κρῖναι τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα, ἄχυρα γένηται· ἵνα τε ὁρίσθει, πέμψαντες ἀποδῶσιν τε αὐτοῖς ποιήσωσι τὰ ὑπ' Αντίοχου ἀφαιρεθέντα, καὶ τὴν χώραν ἀφῶσι μίσωνται· τῶν δὲ τῷ πολέμῳ διεφθαρμένων· ὅπως τε αὐτοῖς πρός τε βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους χρήματα δῶσιν εἰς ἀσφάλειαν τῆς εἰς οἶκον ἐπανόδου. ΕΔΟΞΕΝ ΟΥΝ ΤΟΥΤΟΙΣ ΤΑΥΤΑ ΑΝΑΝΕΩΣΑΣΘΑΙ ΦΙΛΙΑΝ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ πρὸς ἄνδρας ἀγαθοὺς καὶ ἀπὸ δήμου πεμφθέντας ἀγαθοῦ καὶ φίλου. Περὶ μὲν τοι γραμμάτων, ἀπεκρίναντο βουλεύεσθαι, ὅταν σπουδὴν τῶν ἰδίων ἡ σύγκλητος ἀσχολίαν. Σπουδάσῃ τε τῷ λοιπῷ μηδὲν εἰς αὐτοὺς ἀδίκημα τοῦτο γενέσθαι. δοῦναι τε αὐτοῖς τὸν στρατηγὸν φάσιν χρήματα ἐκ τοῦ δημοσίου, ὅπως αὖ εἰς πλοῦν οἴκαδε ἐπαρκέσῃ. Sed quæret aliquis, quid sibi vult, quod ait Senatum à Fannio Prætore habitum ἐν κομιτίῳ. Vetus interpres, cuius errorem Gelenius sequutus, vertit, *in Campo*: quod valde nouum antiquitatum Romanarum peritis videbitur. Nam vbi lectum, aut cui vnquam fando auditum, Senatum in campo habitũ? nec hoc Iosephum sensisse verisimile sano alicui fiet: sed aliud vox illa significat, aut ab antiquariis corrupta est. Cùm primum certè oculos in eum locum conieci, numero venit in mentem mihi, vnutatione penè nulla, leuíque apicum diuulsione, morbo huic medicinã fieri posse. Protinus enim mihi suspicio iniecta est, Iosephum scripsisse ἐν κομιτίῳ: deinde has literas τι in π coaluisse. Verùm in hanc sententiam suspenso gradu euntem me, aliud eiusdem argumenti, eadémque lingua perscriptum S.C. confirmauit. Nam quod de Asclepiade Clazomenio Græcè extat S.C. id æquè in Comitio perscriptũ fuisse testantur verba hæc in eius auctoritate posita, ἐν κομιτίῳ γεγραφυῖαι παρῆναι, &c. Itaq; quod erat in coniectura positum, pro certo affirmari, amoto omni temeritatis metu potest. In Comitio vtique stetisse legatos docet Liuius lib. XXIX. cùm ait, *Decem legati Locrenſium, obſiti ſqualore & ſordibus, in Comitio ſedentibus Conſulibus, vlcamenta ſupplicum ramos, oleæ (vt Græcus mos eſt) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt.* Idem lib. XLV. *Conſulti ab M. Iunio Conſule Patres, ſtantibus in Comitio legatis, an locum, lautia, Senatúmque darent.* Varro præterea lib. IIII. de lingua Lat. sub dextra Curiæ Hostiliæ à Comitio locum fuisse substructum, vbi nationum subsisterent legati qui ad Senatum essent missi, cúmque à parte, vt multa, Græcostasin appellatum, tradit. Græcostasin etiam supra Comitium olim fuisse Plinius lib. XXXIII. cap. II. demõstrat. Ascon. Pædian. in III. Verron. Comitium locum fuisse ait propter Senatum, quo coire equitibus & populo Ro. licebat. Iam Accij Nauij auguris statuam, quam in Comitio, gradibus ipsis ad lævam cutiæ fuisse Liuius lib. I. ait, Alicarnassæus lib. III. positam fuisse, ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου, scribit.

Verùm quo potissimum verborum genere, Societatem & Amicitiam petentibus, Senatus concedere soleret, receptáque in ea re verba aperiam. Compertum quidem certè habeo Senatum in hac specie decernere consueuisse eos quibuscum amicitiam & societatem iungerent, VIROS BONOS, SOCIOSQVE ET AMICOS APPELLARI, ET IN SOCIORVM FORMVLAM REFERRI, LOCVM, ILLIS ET LAVTIA PRÆBERI. Nec tamen fidem mihi haberi absque sponsoribus postulo: ac ne in me hanc obligationem suscipiam, reos debendi Liuium, & veterem tabulam æneam delegabo. Liuius lib. XLIII. Lampsacenis postulantibus, VT IN AMICITIAM POPV-

LI ROMANI RECIPERENTVR, ET SI PAX CVM PERSEO REGE FIERET, EXCIPERENTVR, NE IN REGIAM POTESTATEM RECIDERENT. Senatum decreuisse scribit, VTI Q. MÆNIVS PRÆTOR EOS IN SOCIORVM FORMVLAM REFERRET. Idem ad huiusmodi postulata decerni consueuisse testatur de Onesimo factum Senatusconsultum, quod eiusdem Liuij lib. XLIIII. ponitur. Onesimus enim cùm deterrere à bello Philippum Macedonum regem nequiuisset, primo subtrahere sese per alias atque alias causas, ne interesset iis quæ non probabat, cœpit, postremo suspectum se esse cernens, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit, magnóque vsui Consuli fuit. Quæ postquam introductus in curiam memorauit, Senatus, IN FORMVLAM SOCIORVM EVM REFERRI iussit: LOCVM, LAVTIA, PRÆBERI, AGRI TARENTINI, QVI PVBLICVS POPVLI RO. ESSET, DVCENTA IVGERA DARI, ET ÆDES TARENTI EMI: VTI EA CVRARET, C. DECIMIO PRÆTORI MANDATVM. Idē Liuius lib. XXIX. Senatū Locrensium legatis inter cætera respōdisse ait, VIROS BONOS SOCIOSQVE EOS APPELLARI. Ac ne fortè quis Liuij esse illa, non Senatus sollēnia verba cauilletur, proferam plenum, & omnibus suis partibus ac numeris absolutum, de Societate atque Amicitia Senatusconsultum, nō patria id quidem lingua perscriptū, sed cuius præcipua, quæ ad rem faciunt, verba, in authentici Latini fragmēto salua sunt. Id ære fixum Romæ hodiéque extat, in hæc verba.

Επὶ ὑπάτων Κοίντου Λυτατίου Κοίντου υἱοῦ Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμιλίου Κοίντου υἱοῦ Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου, στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν, καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίου . . . . . υἱοῦ Σισέννα, μηνὸς Μαίου, Κοῖντος Λυτάτιος Κοίντος υἱὸς Κάτλος ὕπατος Συγκλήτῳ συνεβούλευσεν.

Πρὸ ἡμερῶν ἕνδεκα Καλανδῶν Ἰουνίων ἐν κομετίῳ Γραφομένῳ παρῆσαν Λεύκιος Φαβέριος Λευκίου υἱὸς Σεργία, Γάϊος . . . . . Λευκίου υἱὸς Πεβλιλία, Κοῖντος Τέτου υἱὸς Σεργία, περὶ ὧν Κοῖντος Λυτάτιος Κοίντου υἱὸς ὕπατος λόγους ἐποιήσατο, Ἀσκληπιάδην Φιλίνου υἱὸν Κλαζομένιον, Πολύστρατον Πολιάρχου υἱὸν Καρίστιον, Μενίσκον Εἰρηναίου τὸν γεγονότα, Μενίσκον Θαργηλίου υἱὸν Μιλήσιον, ἐν τοῖς πλοίοις παραγεγονέναι τοῦ πολέμου τοῦ Ἰταλικοῦ ἐπαρχομένου: Τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέροις παρεσχηκέναι. Τούτους ἑαυτὸν κατὰ τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι βούλεσθαι, ἐὰν αὐτῷ φαίνηται, ὅπως ὑπὲρ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐτῶν ἀνδραγαθημάτων, εἰς τὰ δημοσία πράγματα τὰ ἡμέτερα καταλογὴ αὐτῶν γένηται. Περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν. Ἀσκληπιάδην Φιλίνου υἱὸν Κλαζομένιον, Πολύστρατον Πολιάρχου υἱὸν Καρίστιον, τὸν γεγονότα Μενίσκον, ἄνωθεν δὲ Θαργηλίου ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φίλους ἀγορεῦσαι τὴν Σύγκλητον, καὶ τὸν Δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλαμβάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλὴν καὶ ἔπανδρον, καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέροις γεγονέναι. Δι' ἣν αἰτίαν Σύγκλητον κρίνειν, ὅπως οὗτοι, τέκνα, ἔκγονοι τε αὐτῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἀλειτούργητοι πάντων τῶν προγμάτων καὶ ἀνέκφοροι ὦσιν. Εἴ τινες εἰσφοραὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν εἰσπεπραγμέναι εἰσίν, μετὰ τὸ τούτους τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὁρμῆσαι, τοσαῦται αὐτοῖς ἀποδοθῶσιν, ἀποκατασταθῶσιν. Εἰ τέ τινες ἄγροι, οἰκίαι, ὑπάρχοντα αὐτῶν πέπρανται, μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὁρμῆσαι, ὅπως ταῦτα πάντα τούτοις εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθῇ. Εἰ τέ τις προθεσμία παρελήλυθεν, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πατρίδος, τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὥρμησαν, μή τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται, μηδέ τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀφείληται, μηδέ τι ἔλασσον αὐτοῖς μετὰ πορεύσεσθαι, πράσσειν ἐξῇ. Ὅσαί τε κληρονομίαι αὐτοῖς, ἢ τοῖς τέκνοις αὐτῶν παρεγένοντο, ὅπως ταύτας ἔχωσιν, διὰ κατέχωσιν, καρπεύωνταί τε, ὅσα τε ἂν αὐτοί, τέκνα, ἔκγονα, γυναῖκές τε αὐτῶν παρ' ἑτέρου μετὰ πορεύωνται, ἐάν τε τι παρ' αὐτῶν, τέκνων, ἐκγόνων, γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μετὰ πορεύωνται, ὅπως τούτων, τέκνων, γυναικῶν τε αὐτῶν ἐξουσία καὶ αἱρέσις ᾖ. Ἐάν τε ἐν ταῖς πατρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων, ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρας, τῶν διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ Δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυῖαν, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ κριτήριον περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γένηται. Εἴ τινα κριτήρια περὶ αὐτῶν ἀπόντων, μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ὁρμῆσαι, γεγονότα ἐστὶν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθῇ, καὶ ἐξ ἀκεραίου κριτήριον κατὰ τὸ τῆς Συγκλήτου δόγμα γένηται. Εἴ τινα χρήματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλουσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρήματα δοῦναι ὀφείλωσιν. Ἄρχοντες ἡμέτεροι, εἴ τινες ἄν ποτε Ἀσίαν, Εὔβοιαν μισθῶσιν, ἢ προσείδους Ἀσίᾳ, Εὐβοίᾳ ἐντιθῶσιν, φυλάξωνται, μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν. ὅπως τε Κοῖντος Λυτά-

τιος

πος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος, ἢ ἀμφότεροι, ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, τύπες εἰς τὸ τῶν φίλων ἀφίκεσθαι γραμμα αὐτοῖς ἐγγράψαι φροντίσουσιν. τούτοις τε πίναξι χαλκοῦς φιλίας ἐν τῷ Καπετωλίῳ ἀναθῆναι, θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξῆν. Ξένια τε αὐτοῖς καὶ τὰ ἀφίκεσθαι γραμμα, τόπον, παρεχεῖν τε τὸν Ταμίαν τὸν πόλιν τούτοις μισθῶσαι, ξενοφιλεῖ τε καλεῖσθαι. Εἴ τι τῶν ἰδίων πραγμάτων παρεβεύτας πρὸς τὸν Σύγκλητον ἀποστέλλειν, αἱροῦνται τε ἐξ ἑκάστου ἀφικέσθαι πρεσβευτὰς, ὅπως αὐτοῖς, τύποις, ἐγγράψωσι τοῖς αὐτῶν, ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, γράμματα πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες Ἀσίαν, Μακεδονίαν ἐπαρχείας ἀφικνεῖσθαι χρῄζουσιν, καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστέλλωσιν. τὸν Σύγκλητον φίλους, καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι οὕτως, ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων, τάχιστα τι ἴδιᾳ φαίνηται, δόξῃ. Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίππου Κλαζομενίου, Πολυτράπου τοῦ Πολυάρχου Καρυστίου, Μενίππου τοῦ Εἰρηναίου Μιλησίου.

Fuerat hoc æquè Latinè ac Græcè in æs incisum Senatusconsultũ: Sed ænea Latina tabula pene tota intercidit, ex qua paucula duntaxat verba supersunt, quæ ego aliquot vocum accessione, quas literarum varietas prodet, de meo, aucta subiiciam.

. . . . . EIS, LIBEREIS, POSTEREIS, vxoribus . . . . . .
. . . . . CERTARE SEIVE APVD MAGISTRATVS nostros . . . .
. . . . . VEEI VELINT, VTEI IEEI IVDICIVM DE EIS REBVS FIAT. SEIQVA IVDICIA . . . . . .
In integrum restituantur . ET DE INTEGRO IVDICIVM EX S. C. FIAT. SEI QVAS PECVNIAS ciuitates eorum publicè debent . . . . . .
Magistratus NOSTRI QVEIQVOMQVE ASIAM, EVEOEAM, LOCAVNT, VECTIGALVE ASIÆ, Eubœæ . . . . . .
. . . . Vtique Q. Lutatius, M. ÆMILIVS COSS. A. A. S. E. V. EOS IN AMEICORVM FORMVLAM REFERENDOS CVRARENT: EIS . . . . . FACERE LICERET: MVNVSQVE EIS EX FORMVLA, LOCVM, LAVTIAQVE, Q. VRB. EIS LOCARE, MITTEREQVE . . . . . VENIRE VELLENT . VTI EIS LEIBEREIS POSTEREISQVE EORVM LEGATOS VENIRE, MITTEREQVE LICERET: VTEIQVE SI EI V. E. LITTERAS AD MAGISTRATVS NOSTROS, QVEI ASIAM, MACEDONIAM PROVINCIAS OPTINENT, ET AD MAGISTRATVS EORVM MITTANT . . . . . .
Senatum velle & ÆQVOM CENSERE, EA ITA FIERI. I. V. E. R. P. F. S. V. C.

Sed, cetera desint licet, ex Palliatis tamen, Togata multa verba elici possunt. In Græcis enim liquido perspicuéque multa cerno, quæ velut certa Senatusconsultorum verba, manu iniecta vindicare, & dicere nostra esse, audeo. Qualia sũt, Ὕπατος Συγκλήτῳ συνεβούλευσεν, id est, CONSVL SENATVM CONSVLVIT, & Γραμματεὺς παρῆν, id est, SCRIBENDO ADFVERE, Λόγους ἐποιήσατο, VERBA FECIT: Ἐργασίαν ἐπαρδρον καὶ πιστὴν, OPERAM FORTEM ET FIDELEM, quæ fuisse sollemnia verba docet Cicero III. Catilinar. cùm ait, *Deinde L. Flaccus & C. Pontinus Prætores, quod eorum* OPERA FORTI FIDELIQVE VSVS ESSEM, MERITO AC IVRE LAVDANTVR. Liu. lib. XXIIII. *Hispanis duplicia cibaria dari iussa*, OPERAQVE EORVM FORTI AC FIDELI PERSÆPE RESPVB VSA EST. Et lib. XLV. *Et populũ Ro. ab eo bellò Punico*, FORTI FIDELIQVE OPERA ADIVTVM. Idẽ lib. XL. *Sociũm Latini nominis* XII. *millia, DC. equites: quorum* FORTI OPERA *duobus aduersus Celtiberos prælijs vsus Q. Fuluius esset*. Quæ etiã lib. XXII. coniũgit. *Haberetis hodie viginti millia armatorũ, Cannusii* FORTIA, FIDELIA, PATRES CONSCRIPTI. Sequitur, Περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν, id est, DE EA RE ITA CENSVERVNT. Ἀνδρας καλοὺς καγαθοὺς καὶ φίλους ἀγορεῦσαι τὸν Σύγκλητον, hoc est, VIROS BONOS ET AMICOS SENATVM APPELLARE. Quæ fuisse certa huiusmodi Senatusconsultorum verba ex Liuio lib. XXIX. supra docui, & nunc, vt alium quoque ex isto fonte riuulum ducam, moneo, Socios & Amicos BONORVM ET FIDELIVM appellatione olim ornari consueuisse, eáque præcipua laude commendatos. Itaque Locrensium Legati in Senatu de Pleminij crudelitate querentes, apud Liuium lib. XXIX. aiunt, *Magis indigne-*

mini, BONIS AC FIDELIBVS SOCIIS *tam atroces atque indignas iniurias ab legato vestro multitúdque fieri.* Idem lib. XXIIII. *Tum primùm, vt pro* BONIS AC FIDELIBVS SOCIIS *facerent, orauit, vt duo legationem referrent ad Imperatores suos.* Et apud eundem lib. XXII. Hieronis legati. *Itaque* (inquiunt) *quanquã probè sciat magnitudinẽ populi Ro. admirabiliorem prope aduersis rebus, quàm secundis, missa tamẽ à se omnia, quibus* A BONIS FIDELIBVSQVE SOCIIS *bella iuuari soleãt.* Idẽ lib. XLII. pet legatos Antiochũ regem petiisse ait, *imperaret sibi populus Ro. quæ* BONO FIDELIQVE SOCIO REGI *essent imperãda.* Et lib. XLIII. Carthaginiensiũ legati SE BONORVM FIDELIVMQVE SOCIVM muneribus sæpe functos esse commemorant. Sallustius in bello Iugurthino. Leptitanos, ait, ex quo in societatem & amicitiam assumpti fuere, semper BONOS, FIDELESQVE mansisse. Cicero eoã Oratio. de Haruspic. Respõs. testimonium Deiotaro tribuit huiusmodi, *Quem vnum habemus in orbe terrarum,* FIDELISSIMVM HVIC IMPERIO, ATQVE AMANTISSIMVM NOSTRI NOMINIS REGEM. Idem Philipp. XI. *Quid de Cn. Pompeio loquar, qui vnum Deiotarum in toto orbe terrarum* EX ANIMO AMICVM, VEREQVE BENEVOLVM, VNVM FIDELEM POPVLO RO. *iudicauit.* Hæc etiã verba Liuius lib. XXII. ita coniungit. *Nunc autem quemadmodum hi* BONI, FIDELESQVE *(nam forte ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt.* Reliqua excutiamus, Δι' ἃ αἰτίαν Σύγκλητον κρίνει. QVAS OB RES, vel, OB EAS CAVSAS SENATVM IVDICARE. Ἀγροὺς, οἰκίας, ἐπάρχοντα, AGRI, ÆDIFICIA, LOCA. Ita forte, AGROS, ÆDIFICIA, LOCA, reddere voluerunt: nam ea conlungi solita in legibus suprà docuimus. Εἴ τις τοῦ δικαστηρίου παρελήλυθεν. SI CVIVS ACTIONIS DIES EXIIT, vel, vt in edicto Prætoris, Ex quib. caus. maior. SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM CVI DIES ESSE DICETVR. Ἔχουσι, ἀφαιροῦνται, κρατοῦσι. In his lucẽt verba hæc, HABERE, POSSIDERE, FRVI. Τέκνα, γυναῖκας. LIBERI, POSTERI, VXORES. Μὴ τοῦτο τὸ πρᾶγμα βλαβερὸν γένηται. NE EA RES FRAVDI SIT. Eius verò Sc. eximia, primarúmque, vt ita dicam, paroum verba, quorum nomine illi ad exhibendum iudicium dictauimus, sunt hæc, Ὑπατοι ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, τύπους εἰς τὸ τῶν φίλων ἀφίστασθαι ἐπιτρέψουσιν. Quæ interpretatione mea non egent: In fragmento enim Latino superstant hæc, CONSVLES, ALTER, AMBOVE SI EIS VIDEBITVR, EOS IN AMICORVM FORMVLAM REFERVNDOS CVRAREMT. Illa verò, Εἰνά τι αὐτοῖς καὶ τὸ ἀφίστασθαι, τύπον, παροχὴν τοῦ τὰ μέσα τοῦ καὶ πόλιν τούτοις μεθῶσαι, ἀποστολήν τε κελεύουσιν, funguntur officio horum Latinorum, MVNVSQVE EIS EX FORMVLA, LOCVM, LAVTIAQVE QVÆSTOREM VRBANVM EIS LOCARE MITTEREQVE. Postrema verba Græca, Τῶν Σύγκλητον φίλων ἡγεῖσθαι, tantumdem valent, quantum Latina hæc, quæ in authentico apparent, SENATVM VELLE ET ÆQVVM CENSERE EA ITA FIERI, ITA VTI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDEBITVR, CENSVERVNT. Atque hinc, quod semel dictum sit, Liuij verba nobis non immerito pro Senatus oraculis esse, facilè quisque iudicabit.

Præter Societatẽ verò & Amicitiã, quandoque etiã HOSPITIVM CONTRAHI decernebant Patres, cum eo qui eorum legatos benigne & comiter excepisset. Auctorem habeo, & qui magno suo periculo causam meam recipiat, Liuium. Is enim, cũ Timasitheo Liparensi, quòd à piratis captos Romanorum legatos Delphos cum donis proficiscẽtes, perductósque in publicum hospitium, Delphos etiam cum præsidio nauium prosecutus sospites Romam restituerat, HOSPITIVM SENATVSCONSVLTO FACTVM lib. v. scribit. Eodémque lib. à Senatu decretum tradit, VT CVM CÆRETIBVS PVBLICE HOSPITIVM FIERET, QVOD SACRA POPVLI RO. AC SACERDOTES RECEPISSENT. Atque vt eos, quos in amicitiam & societatẽ admittebãt, in Formulam sociorum referri iubebant, ita quibuscum fœdus dissoluebant, societatémque distrahebant, eorum amicitiam societatémque renuntiabant. Sic legatos in Macedoniã ad res repetendas, renuntiandámque amicitiam regis Persei missos, eam amicitiam societatémque renuntiasse Liuius lib. XLII. refert.

Honorificis Senatusconsultis expositis, his contraria, Probrosa aliquot & Ignominiosa adscribere consequens est. Quorum signa feret id, quod in milites qui ex acie Cannensi profugerant, factum accepimus. Liuius lib. XXIII. *De exercitu Marcelli,* QVI

EX

EX FVGA CANNENSI ESSENT, IN SICILIAM EOS TRADVCI, ATQVE IBI MILITARE, DONEC IN ITALIA BELLVM ESSET, *placuit.* Quo oculos reflexit lib.xxv. cùm ait: *Cannensis reliquiæ cladis, in exercitu erat relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est,* NE ANTE PVNICI BELLI FINEM IN ITALIAM REPORTARETVR. Idem lib.xxvi. *Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum,* NE PRIVS INDE DIMITTATVR, QVAM HOSTIS EX ITALIA DECESSERIT. Plutarchus in Marcello, Τῶν δὲ φυγῇ διεγνωκότων τὸ πλῆθος εἰς Σικελίαν ἀποπλεῖν, Ἰταλίας μὴ ἀπολείπειν, ἕως πολεμοῦσι πρὸς Ἀννίβαν. Simile Senatusconsultū factū esse de exercitu Cn. Fuluij, qui in Apulia fœdè cæsus, fugatúsque erat, ex Liuio lib.xxvi. intelligimus. Illic enim de eo sic loquitur, *Huic generi militum, Senatus eundem, quem Cannensibus finem statuerat militiæ.* Quod ego ita interpretor, vt Senatus eis missionem, reditumque in patriam negauerit ante belli finem. Additum, ait ibidem Liuius, vtrorumque ignominiæ, NE IN OPPIDIS HYBERNARENT, NEVE OPPIDIS HYBERNA PROPIVS VLLAM VRBEM DECEM MILLIBVS PASSVVM ÆDIFICARENT. Quinetiam cùm pro his Cannensis cladis reliquiis Marcellus Senatum per literas deprecatus esset, petiissétque, vt eorum sibi opera ad expugnationem Syracusarum vti licetet, deteuisse Senarum Liuius lib.xxv. scribit: MILITIBVS QVI AD CANNAS COMMILITONES SVOS PVGNANTES DESERVISSENT, SENATVI NIHIL VIDERI REMPVB. COMMITTENDAM ESSE. SI M. CLAVDIO PROCONSVLI ALITER VIDERETVR, FACERET QVOD E REPVB. FIDEQVE SVA DVCERET: DVM NE QVIS EORVM MVNERE VACARET, NEV DONO MILITARI VIRTVTIS ERGO DONARETVR, NEV IN ITALIAM REPORTARETVR, DONEC HOSTIS INTRA ITALIAM ESSET. Valerius vetò Maximus hoc idem narrans lib. II. cap.II. Senatum rescripsisse ait, INDIGNOS ESSE, QVI IN CASTRA RECIPERENTVR. CETERVM SE EI PERMITTERE, VT FACERET QVOD REIPVB. EXPEDIRE IVDICASSET, DVM NE QVIS EX EIS MVNERE VACARET, AVT DONO MILITIÆ DONARETVR, AVT IN ITALIAM, DONEC HOSTES IN EA ESSENT, ACCEDERET. At Frontinus lib.IIII. Stratagematum cap.I. *Senatus,* ait, *negauit* SIBI PLACERE COMMITTI HIS REMPVB. QVAM DESERVISSENT. *Marcello tamen permisit facere quod videretur,* DVM NE QVIS EORVM MVNERE VACARET, NEVE DONARETVR, NEVE QVOD PRÆMIVM FERRET, AVT IN ITALIAM REPORTARETVR (sic enim cum veteri codice legendum est) DVM POENI IN EA FVISSENT. Plutarchus in Marcello, Ἐποιήσατο γνώμην ἡ βουλὴ, μηδὲν εἰς δημοσίαν πρᾶγμα δίεσθαι Ῥωμαίους αἰχμάλωτον αἰσθόμενον· Εἰ δὲ βούλεται χρῆσθαι Μάρκελλος αὐτοῖς ἴσους, μηδενὶ τῶν ἐπ' ἀδείᾳ νομιζομένων σῴζειν καὶ χαρίζεσθαι ὑπ' ἄρχοντος. Auctor est Valerius Maximus lib.II. cap.VII. Tarentino bello, quassatis licet, atque attritis Reipub. viribus, cùm magnum captiuorum ciuium numerum à Pyrrho rege vltrò missum recepissent Patres, decreuisse, VT EX IIS QVI EQVO MERVERANT, PEDITVM NVMERO MILITARENT, NEVE QVIS EORVM INTRA CASTRA TENDERET, NEVE LOCVM EXTRA ASSIGNATVM VALLO AVT POSSA CINGERET, NEVE TENTORIVM EX PELLIBVS HABERET: *Recursum autem iis ad pristinum militiæ ordinem proposuerunt,* SI QVIS BINA SPOLIA EX HOSTIBVS TVLISSET. Ibidem etiam, milites qui Rhegium iniusto bello occupauerant, mortuóque duce Iubellio M. Cæsium scribam eius sua sponte Imperatorem delegerant, Senatum, carcere incluisse ait, ac M. Fuluio Flacco Trib. pl. denuntiante, ne in ciues Romanos aduersus morem maiorum animaduerteret, nihilominus propositum executum esse. Itaque *quinquagentos per singulos dies,* VIRGIS CÆSOS SECVRI PERCVTI *iussit,* EORVMQVE CORPORA SEPVLTVRÆ MANDARI, MORTEMQVE LVGERI *vetuit.*

Addit eodē loco Valerius, quòd cùm Q. Petilinum Consulem fortissimè aduersus Ligures pugnantem occidere milites passi essent, LEGIONI, NEQVE STIPENDIVM ANNI PROCEDERE, NEQVE ÆRA DARI, SENATVS DECREVIT. *quia pro salute Imperatorum, hostium telis se non obtulerant.*

Planè eos qui turpem cum hostibus pacem fecissent, Senatus decernere solebat, ipsismet HOSTIBVS DEDI. Sic Caudinæ pacis sponsores HOSTIBVS DEDI Senatus decreuit, quemadmodum Liuius lib. IX. refert. Mancinum etiam propter inuidiam fœderis Numantini à Patre patrato ex S.C. Numantinis deditum, Cicero lib. I. & II. de Oratore. & Topic. & lib. III. Officior. memorat. Cuius Senatusconsulti Appianus lib. de Bell. Hispaniensib. meminit his verbis, Μαγκῖνον δὲ ἔγνωσαν ἐκδοῦναι τοῖς Νομαντίνοις, ἄνευ σφῶν αἰσχρὰς συνθῆκας πεποιημένον, ᾧ λόγῳ καὶ Σαμνίταις οἱ πατέρες, ὅμοια χωρὶς αὐτῶν συνθεμένοις ἡγεμόνας εἴκοσιν, ἐξεδίδασαν. Vell. Patercul. lib. II. de Hispaniis: *In illis*, ait, *turpe Q. Pompeij fœdus, turpiúsque Mancini, Senatus cum ignominia dediti Imperatoris rescidit.* Idque vt religione fœderis populus solueretur, ita placuisse Cicero Orat. pro Cæcinna. & Epitome Liuij lib. LVI & Plutarchus in Gracchis docent. Marcum quoque Clodium, CORSIS, quia turpem cum his pacem fecerat, DEDENDVM SENATVS CENSVIT, auctore Valerio Maximo lib. VI. cap. III. Vtrumque Senatusconsultum Ammianus Marcellin. lib. XIIII. perstrinxit, de Nemesi loquens, his verbis: *Eadem Mancinum post imperium Numantinis summa atrocitate, Veturium & Clodium Corsis, substrauit.* Sed & L. Minutium, & L. Manlium Senatus CARTHAGINIENSIBVS, quòd eorum legatis manus attulissent, PER FÆCIALES DEDI IVSSIT, narrante Valer. Max. lib. VI. cap. VII. & Liuio lib. XXXVIII. Q. Fabium quoque, & Cn. Aproniū ædilitate functos, quòd legatos ab vrbe Apollonia Romam missos, orta contentione pulsassent, Senatus, auctore Valerio Max. lib. VI. cap. VII. PER FÆCIALES LEGATIS DEDIDIT, Questorémque cum his Brundusium ire iussit, ne quam in itinere à cognatis deditorum iniuriam acciperent. Epitome Liuij lib. XV. *Cùm legatos Apolloniatium ad Senatum missos quidam iuuenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus.* Suetonius in Iul. cap. XXIIII. scribit nonnullos in Senatu censuisse, CÆSAREM DEDENDVM HOSTIBVS. Quemdam etiam ex Annibalis captiuis, qui fallaci reditu iureiurando se exoluisset, Senatus censuit COMPREHENDENDVM, ET CVSTODIBVS PVBLICE DATIS DEDVCENDVM AD ANNIBALEM, vt Liuius lib. XXII. scribit.

In hoc albū referenda sunt Senatusconsulta in mortuorū ignominiā facta, quibus eorum memoria damnabatur. Cuiusmodi est id quo Valerius Max. lib. VI. cap. VII. Tiberium Gracchum, vt patriæ inimicum, quia potentiam suam saluti eius prætulerat, HOSTEM IVDICATVM, VLTIMO SVPPLICIO AFFECTVM, SEPVLTVRÆ QVOQVE HONORE SPOLIATVM FVISSE, scribit. Itémque vt in CAII FRATRIS COMITES ET AMICOS ANIMADVERTERETVR. Vespasianum quoque Suetonius in eius vita cap. II. ait pœnæ coniuratorum addendum censuisse, VT INSEPVLTI PROIICERENTVR. Idem in Domitiano cap. VIII. *De eius cæde Senatus adeò lætatus est, vt repleta certatim curia non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere laceraret*, SCALAS ETIAM INFERRI, CLIPEOSQVE ET IMAGINES EIVS CORAM DETRAHI, ET IBIDEM SOLO AFFLIGI IVBERET, NOVISSIME, ERADENDOS VBIQVE TITVLOS, ABOLENDAMQVE OMNEM MEMORIAM DECERNERET.

Sed iam tēpus est, vt ea, quæ ad exterarū nationū legatis dabātur, responsa, transitū faciā, & qua verborum formula concipi ea solerent, exemplis demonstrē. Ante omnia sciendum est, legatos petiisse, SIBI SENATVM DARI, id est, vt Senatum adire, mandatáque sua & postulata exponere liceret, ad eámque rem sibi dies diceretur. Liuius lib. XXX. *Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ij quoque venerant) petentibus*, VT SENATVS SIBI DARETVR, *responsum iussu Patrum à Dictatore est*, CONSVLES NOVOS EIS SENATVM DATVROS ESSE. Idem lib. XLV. *Cùm Rhodij, gratulatum se de victoria, purgatúmque ciuitatis crimina, dicentes venisse, petiissent*, VT SENATVS SIBI DARETVR. Et lib. XLII. *Responsum tanquam legatis*, VT QVI

ADIRE

Apud eundem lib. xxix. Locrensium legati orant, vti sibi, PATRES ADEVNDI, *deplorandique ærumnas suas potestas fiat*. SENATVQVE DATO, natu maximus ex iis verba facit. De Rhodiotum etiam legatis, hæc lib. XLII. scribit: *Venerant Rhody legati ad purganda ea quæ vulgò iactari de ciuitate sciebant. Cæterùm* SENATVM EIS DARI, *cùm noui Consules magistratum misserunt*, PLACVIT. Coloniarum quoque magistratus Romã accitos lib. xxix. refert orasse atque obsecrasse Coss. VT SIBI SENATVM ADIRE, AC DEPRECARI LICERET. Valer. Max, lib. v. cap. 1. de Prolemæo, qui Romam clàm Senatu sordidatus & squallidus venerat: *Hortatus*, ait, *cum Senatus est, vt depositis sordibus*, ADEVNDI IPSIVS DIEM PETERET. Senatus autem illis dari dicebatur, cùm in Senatum introducti audiebantur, quemadmodum & Senatus dari dicebatur extra vrbem Imperatoribus, eùm in Senatu de rebus abs se gestis disserẽtes, postulantésq; vt sibi triumphare liceret, audiebantur.

Legati verò Sociorum & Amicorum variis de causis Romam veniebant: Nam vel vt querelas suas ad Senatũ deferrent, vel Gratulandi causa, vel vt Auxilium pollicerentur, implorarẽntve, potissimùm mitti consueuerant. Quæ, vt aliquo ordine locus hic tractetur, ita distinguenda censui. Primùm ergo de querelis disseremus, ad quas variè pro re subiecta respondebatur. Interdum enim de iniuriis sibi à vicinis populis, vel regibus, illatis: Interdum de iniuriis, quas à magistratibus Romanis passi erant, querebantur. Sociorum certè Italicorum legatis querentibus vri & vastari agros à finitimis Hetruscis, quod defciscere à populo Ro. nollent, obtestãtibúsq; Patres conscriptos, VT SE A VI ATQVE INIVRIA COMMVNIVM HOSTIVM TVERENTVR, Respõsum fuisse Liuius lib. x. narrat, CVRÆ SENATVI FVTVRVM, NE SOCIOS FIDEI SVÆ POENITERET. Idem lib. xxxix. scribit, ex quo fama per gentes quæ Macedoniam accolunt, vulgata fuit, crimina, querimoniásque de Philippo rege non negligenter ab Romanis audiri, & multis operæpretium fuisse queri, pro se quasque ciuitates, gentésque, singulos etiam priuatim, Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium, veniisse. Quæ cùm vtcunque purgata essent à Demetrio Philippi filio, qui alia excusauit, alia reiecit futura, ita vt maximè vellet Senatus, ad ea responderi placuit. NIHIL PATREM EIVS NEQVE RECTIVS, NEC MAGIS QVOD EX VOLVNTATE SENATVS ESSET, FECISSE, QVAM QVOD VTCVMQVE EA GESTA ESSENT, PER DEMETRIVM FILIVM SATIS FIERI VOLVISSET ROMANIS. MVLTA ET DISSIMVLARE ET OBLIVISCI, ET PATI PRÆTERITA, SENATVM POSSE, ET CREDERE ETIAM DEMETRIO CREDENDVM ESSE: OBSIDEM ENIM SE ANIMVM EIVS HABERE, ETSI PATRI CORPVS REDIDERIT: ET SCIRE, QVANTVM SALVA IN PATREM PIETATE POSSIT. AMICVM EVM POPVLO ROMANO ESSE, HONORISQVE EIVS CAVSSA MISSVROS IN MACEDONIAM LEGATOS: VT SI QVID MINVS PACTVM SIT QVAM DEBVERIT, TVM QVOQVE SINE PIACVLO RERVM PRÆTERMISSARVM FIAT. VELLE ETIAM, SENTIRE PHILIPPVM, INTEGRA OMNIA SIBI CVM POPVLO RO. DEMETRII FILII BENEFICIO, ESSE. Idem Liuius lib. XLII. refert Carthaginiensium legatos questos in Senatu præter agrum, de quo legati à Roma, qui in re præsenti cognoscerent missi erant, amplius septuaginta oppida, castellaque agri Carthaginiensis Masanissam, vi atque armis occupasse: ac proinde Senatum orasse, vt trium harum rerum vnam abs se impetrari sinerent, vt, vel ex æquo apud socium populum quid cuiusque esset, disceptarent: vel permitterent Carthaginiensibus, vt aduersus iniusta arma pio iustóque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia, plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Ad quæ cùm Masanissæ filius Gulussa respondisset, *Sibi facile non esse de his rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet, neque patri facile fuisse mandare, cùm Carthaginienses, nec quæ de re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicassent: Eam causam fuisse patri mittendi se Romam qui deprecaretur Senatum, ne quid communibus inimicus, criminantibus se, crederent, quem ob nullam aliam causam, nisi propter constantem fidem erga populum Ro. odissent*: His vtrinque auditis, Senatus ita responderi iussit: SENATVI PLACERE, GVLVSSAM EXTEM-

PLO IN NVMIDIAM PROFICISCI ET NVNTIARE PATRI, VT DE IIS DE QVIBVS CARTHAGINIENSES QVERANTVR, LEGATOS QVAM PRIMVM AD SENATVM MITTAT, DENVNTIETQVE CARTHAGINIENSIBVS, VT AD DISCEPTANDVM VENIANT. SI ALIQVID POSSENT MASANISSÆ HONORIS CAVSSA, ET FECISSE, ET FACTVROS ESSE: IVS GRATIÆ NON DARE: AGRVM QVA CVIVSQVE SIT POSSIDERI VELLE: NEC NOVOS STATVI FINES, SED VETERES OBSERVARI, IN ANIMO HABERE: CARTHAGINIENSIBVS VICTIS, SE ET VRBES, ET AGROS CONCESSISSE, NON VT IN PACE ERIPERENT PER INIVRIAM, QVÆ IVRE BELLI NON ADEMISSENT. Isenses verò legati cùm apud Senatum questi essent, Gentium Illyriorum regem fines suos secundo populatum esse, mittendos ad eum, quemadmodum Liuius lib. XLIII scribit, Patres censuerunt, qui nuntiarent, QVI SOCII QVERERENTVR APVD SENATVM, EXVSTVM A REGE AGRVM: NON ÆQVVM EVM FACERE, QVI AB SOCIIS SVIS NON ABSTINERET INIVRIAM. Sed & cùm legati sociarum vrbium ex Græcia questi essent, vastatos agros à Philippi Macedonum regis præsidiis, missósque in Macedoniam ad res repetendas legatos, non admissos, Senatum censuisse, LEGATOS MITTENDOS AD PHILIPPVM REGEM, QVI HÆC ADVERSVS FOEDVS FACTA VIDERI PATRIBVS, NVNTIARENT, idem Liuius lib. XXX. memorat. Quod vbi Philippus comperit, legatos Romam misit, qui purgarent, quæ de populatione sociorum illi obiiciebantur, & M. Aurelium vltrò accusarent, quod contra fœdus bello eum lacessisset. Hi, responsum, vt eodem lib. Liuius narrat, tulerunt huiusmodi, BELLVM QVÆRERE REGEM, ET SI FERGAT, PROPEDIEM INVENTVRVM. DVPLICITER AB EO FOEDVS VIOLATVM: ET QVOD SOCIIS POPVLI RO. INIVRIAS FECERIT, BELLO ARMISQVE LACESSIVERIT, ET QVOD HOSTES AVXILIIS ET PECVNIA IVVERIT: ET P. SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS QVI ARMA CONTRA POPVLVM RO. FERENTES CAPTI SVNT, HOSTIVM NVMERO IN VINCVLIS HABEAT: ET M. AVRELIVM E RIPVL. FACERE, GRATVMQVE ID SENATVI ESSE, QVOD SOCIOS POPVLI RO. QVANDO IVRE FOEDERIS NON POSSET, ARMIS TVEATVR.

Planè sociorum inici se controuersiis auditis, Senatus plerumque decernebat, legatos mitti, qui in re præsenti de iis cognoscerent. Et ita pesti Carthaginensium & Masanissæ disceptationes auditas, de regione quā dubiæ possessionis, sui regni, an iuris Carthaginiēsium esset, Masanissa effecerat, *Responderi*, ait Liu. lib. XXXIIII. *Legatis vtriusq; partis placuit*, MISSVROS SE IN AFRICAM; QVI INTER POPVLVM CARTHAGINIENSEM, ET REGEM IN RE PRÆSENTI DISCEPTARENT. Quod & Appian. ἐν Λιβυϊκῇ refert. Legationibus quoq; Eumenis, Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis, nō aliud responsum datū Liu. lib. XL. tradit, quā, MISSVROS, QVI DE CONTROVERSIIS EORVM COGNOSCERENT, STATVERENTQVE. Post auditas etiā Thessalorum & Perrhæborū querelas, de vrbibus suis à Philippo Macedonum rege possessis, & Eumenis regis, de Thracia oppidis per vim ab eo occupatis, cū Philippi regis legati, qui ad ea purganda venerant, nihil, nisi permissu Romanorū Imperatorū factū, affirmassent, Senatus ne quid absente rege statueret, LEGATOS, AD EAS CONTROVERSIAS DISCEPTANDAS, MISIT: qui postquam legationem renuntiarūt, regū quoq;, ciuitatūmq; legatos in Senatum introduxerūt, *Patres*, ALIAM NOVAM LEGATIONEM, IN MACEDONIAM ET GRÆCIAM, DECREVERVNT, AD VISENDVM, REDDITÆNE CIVITATES RHODIIS, ET THESSALIS, ET PERRÆBIS, ESSENT, vt idem Liu. lib. XXXIX. narrat. Idē lib. XXXVII. Asiæ legationibus, & querelis de Antiocho auditis, responsum scribit, DECEM LEGATOS MORE MAIORVM SENATVM MISSVRVM AD RES ASIÆ DISCEPTANDAS, COMPONENDASQVE.

Senatus æquè aures, querelis de Magistratibus, patebant. Locrensium legatos Liuius lib. XXIX. scribit, questos in Senatu se à Q. Pleminio Legato, Romanisque militibus plus quàm hostilia passos, multáque nefariè in Deos hominésque facta. Quibus excedere

dere iussis, Senatum de his consultum ita censuisse: PLEMINIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE, ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE: AC SI VERA FORENT QVÆ LOCRENSES QVERERENTVR, IN CARCERE NECARI; BONAQVE EIVS PVBLICARI. M. POMPONIVM PRÆTOREM, CVI SICILIA PROVINCIA SORTE EVENISSET, TRIDVO PROXIMO IN PROVINCIAM PROFICISCI. COSS. DECEM LEGATOS QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, QVOS CVM PRÆTORE MITTERENT, ET DVOS TRIBVNOS PLEB. ATQVE ÆDILEM. CVM EO CONSILIO PRÆTOREM COGNOSCERE. SI EA QVÆ LOCRENSES FACTA QVERERENTVR, IVSSV AVT VOLVNTATE P. SCIPIONIS FACTA ESSENT, VT EVM DE PROVINCIA DECEDERE IVBERENT. SI P. SCIPIO IAM IN AFRICAM TRAIECISSET, TRIBVNI PLEB. ATQVE ÆDILIS CVM DVOBVS LEGATIS, QVOS MAXIME IDONEOS PRÆTOR CENSVISSET, IN AFRICAM PROFICISCERETVR. TRIBVNI ATQVE ÆDILIS, QVI REDVCERENT INDE SCIPIONEM: LEGATI, QVI EXERCITVI PRÆESSENT, DONEC NOVVS IMPERATOR AD EVM EXERCITVM VENISSET. SIN M. POMPONIVS, ET DECEM LEGATI, COMPERISSENT, NEQVE IVSSV, NEQVE VOLVNTATE P. SCIPIONIS EA FACTA ESSE, VT IN EXERCITV SCIPIO MANERET, BELLVMQVE, VT PROPOSVISSET, GERERET. LOCRENSIBVS CORAM SENATVM RESPONDERE. QVAS INIVRIAS SIBI FACTAS QVERERENTVR, NEQVE SENATVM, NEQVE POPVLVM RO. FACTAS VELLE: VIROS BONOS, SOCIOSQVE ET AMICOS EOS APPELLARE LIBEROS, CONIVGES, QVÆQVE ALIA EREPTA ESSENT, RESTITVI. PECVNIAM, QVANTA EX THESAVRIS PROSERPINÆ SVBLATA ESSET, CONQVIRI, DVPLAMQVE PECVNIAM IN THESAVRIS REPONI, ET SACRVM PIACVLARE FIERI: ITA VT, PRIVS AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR, QVOD SACRI THESAVRI MOTI, APERTI, VIOLATIQVE ESSENT, QVÆ PIACVLA, QVIBVS DIIS, QVIEVS HOSTIIS FIERI PLACERET: MILITES QVI LOCRIS ESSENT OMNES IN SICILIAM TRANSPORTARI: QVATVOR COHORTES SOCIORVM LATINI NOMINIS IN PRÆSIDIVM LOCROS ADDVCI. Idem Liuius lib. XLII. Abderitarum legatos narrat auditos in Senatu, querētes oppidum suū ab Hortensio Prætore expugnatū ac direptū esse, principes securi percussos, sub corona ceteros vēnisse: Quæ cū indigna Patribus visa esset, decreuerunt, vt duo legati ad RESTITVENDOS IN LIBERTATEM AEDERITAS MITTERENTVR. *Iisdem mandatum, vt & Hostilio Consuli, & Hortensio Prætori nuntiarent*, SENATVM, ABDERITIS INIVSTVM BELLVM ILLATVM, CONQVIRIQVE OMNES QVI IN SERVITVTE SINT, ET RESTITVI IN LIBERTATEM, ÆQVVM CENSERE. De Cassio quoque, qui tum Tribunus militū in Macedonia erat, eùm querelæ ad Senatum delatæ essent, tam à Gallorū regulis, quàm à Carnorum, Histrorum, lapidúmq; legatis, quod is agros Alpinorum populorū depopulatus, hostiliter peragrasset, passímq; rapinas & incendia facta, & e pro hostibus habitos dixissent, Respondsum fuisse. Liuius lib. XLIII. auctor est, SENATVM EA QVÆ FACTA QVERERANTVR, NEQVE SCISSE PVTVRA, NEQVE SI PACTA ESSENT PROBARE. SED INDICTA CAVSA DAMNARI ABSENTEM CONSVLAREM VIRVM, INIVRIVM FORE, CVM IS REIPVB. CAVSSA ABESSET: VBI IS EX MACEDONIA REDISSET, TVM SI CORAM EVM ARGVERE VELLENT, COGNITA RE, SENATVM DATVRVM OPERAM, VT SATISFIERET. *Nec responderi tantùm iis gentibus, sed legatos mitti, duos ad Regulum trāsAlpes, tres circa eos populos placuit: qui indicarent quæ Patrum sententia esset.* Sed & eū Hispaniæ vtriusque legati aliquot populorū, in Senatū introducti, de Magistratuū Ro. auaritia, superbiáq; eōquesti essent, petiissentq;, ne se socios fœdius spoliari, vexarive, quā hostes paterētur. Senatus narrāte Liuio lib. XLIII. L. Canuleio Prætori, qui Hispaniā sortitus erat, negotiū dedit, vt in

SINGVLOS, A QVIBVS HISPANI PECVNIAS REPETERENT, QVINOS RECIPERATORES EX ORDINE SENATORIO DARET, PATRONOSQVE QVOS VELLET, SVMENDI POTESTATEM FACERET. Memorabile est & illud Senatus responsum Chalcidensium legatis datum. Nam cùm illi de iniuriis sibi illatis, à C. Lucretio & Hortensio Prætoribus Romanis questi essent, Senatus iussu, Chalcidensibus, quemadmodum Liuius lib. XLIII. scribit, Q. Mænius Prætor respondit: QVÆ BENE MERITOS SESE, ET ANTE, ET IN BELLO QVOD GERATVR, DE POPVLO RO. DICANT, EA ET SCIRE VERA EOS REFERRE SENATVM, ET PERINDE AC DEBEANT GRATA ESSE. QVÆ FACTA A C. LVCRETIO, FIERIQVE AB L. HORTENSIO PRÆTORIBVS ROMANIS QVERANTVR, EA NEQVE FACTA, NEQVE FIERI VOLVNTATE SENATVS, QVEM NON POSSE EXISTIMARE, QVI SCIAT BELLVM PERSI, ET ANTE PHILIPPO PATRI EIVS INTVLISSE POPVLVM RO. PRO LIBERTATE GRÆCIÆ, NON VT EA A MAGISTRATIBVS SOCII, ATQVE AMICI PATERENTVR. LITERAS SE AD L. HORTENSIVM PRÆTOREM DATVROS ESSE, QVÆ CHALCIDENSES QVERANTVR ACTA, EA SENATVI NON PLACERE. SI QVI IN SERVITVTEM LIBERI VÆNISSENT, VT EOS CONQVIRENDOS PRIMÒ QVOQVE TEMPORE, RESTITVENDOSQVE IN LIBERTATEM CVRARET: SOCIORVM NAVALIVM NEMINEM, PRÆTER MAGISTROS, IN HOSPITIA DEDVCI, ÆQVVM CENSERE. Sed & cum Syracusanorum legati in Senatum introducti questi essent, præter mœnia & tecta exhaustavrbis, & refracta Deûm delubra, Dûs ipsis, ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse: Bona quoque multis adempta, ita vt ne nudo quidem solo, reliquiis direptæ fortunæ, alere sese ac suos possent, orasséntque Patres conscriptos, vt si nequirent omnia, saltem quæ compareren, cognoscíque possent, restitui dominis iuberent: De eorum postulatis ita decreuisse Patres, Liuius lib. XXVI. scribit, QVÆ MARCELLVS GERENS BELLVM, VICTORQVE EGISSET, RATA HABENDA ESSE: IN RELIQVVM CVRÆ SENATVI FORE REM SYRACVSANAM: MANDATVROSQVE CONSVLI LEVINO, QVOAD SINE IACTVRA REIPVB. FIERI POSSET, FORTVNIS EIVS CIVITATIS CONSVLERET. Idem lib. XXXVIII. refert Ambraciénsium legatos in Senatum introductos, qui sibi, cùm in pace essent, iniperatáque à prioribus Coss. feciíssent, & eadem præstare obedienter M. Fuluio parati essent, bellum illatum questi sunt, agros primùm depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eò metu claudere cogerentur portas: obsessos deinde & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione vrbis, coniuges, liberos, in seruitium abstractos: bona adempta, templa tota vrbe spoliata ornamentis, simulacra Deûm, Deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis, ablatos esse: parietes postésque nudatos. De ea re S. C. factum est, VT AMBRACIENSIBVS OMNES SVÆ RES REDDERENTVR: IN LIBERTATE ESSENT, AC LEGIBVS SVIS VTERENTVR: PORTORIA QVÆ VELLENT, TERRA MARIQVE CAPERENT, DVM EORVM IMMVNES ROMANI AC SOCII LATINI NOMINIS ESSENT: SIGNA ALIAQVE ORNAMENTA, QVÆ QVERERENTVR EX ÆDIBVS SVIS SVBLATA ESSE DE IIS, CVM M. FVLVIVS ROMAM REVERTISSSET, PLACERE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRI, ET QVOD II CENSVISSENT, FIERI. Posteáq; per infrequentiá adiectũ Senatusconsulto à Consule AMBRACIAM NON VIDERI VI CAPTAM ESSE. Narrat idem Liuius lib. XXXIX. Gallos ad XII. millia armatorũ, supetante in Gallia multitudine, agri inopia & egestate coactos, Alpes ad quærendam sedem trãsgressos esse, oppidúmque in eo loco, quod incultum per solitudinem videbant, ædificare cepisse. Ad quod legiones admoueri Cos. Marcellus iussit: cui venienti sese illi dediderunt: illis in deditionẽ acceptis, arma, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant, egerántve, adempta. De his rebus qui quererentur

tur, legatos Romam miserunt, qui introducti orarunt, ne in se innoxios deditos acerbius, quàm in hostes sæuirent. Quorum querelis ita Senatus responderi iussit: NEQVE ILLOS RECTE FECISSE, CVM IN ITALIAM VENERINT, OPPIDVMQVE IN ALIENO AGRO, NVLLIVS ROMANI MAGISTRATVS, QVI EI PROVINCIÆ PRÆESSET, PERMISSV ÆDIFICARE CONATI SVNT: NEQVE SENATVI PLACERE, DEDITOS SPOLIARI. ITAQVE SI CVM IIS LEGATOS AD COSS. MISSVROS: QVI, SI REDEANT VNDE VENERINT, OMNIA IIS SVA REDDI IVBEANT: QVIQVE PROTINVS EANT TRANS ALPES, ET DENVNTIENT GALLICIS POPVLIS, MVLTITVDINEM SVAM DOMI CONTINEANT. Atque hoc me Senatus decretum pungit stimulátque, vt aliud ei adfine, extra ordinem quidem, sed non extra rem, addam. Nam cùm Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouinciæ Galliæ vbi castra Marcellus habebat, venissent, orantes vt reciperentur, & ille eodem loco opperiri Liguribus iussis, Senatum per literas cõsuluisset, Senatus, auctore Liuio lib. xxx. rescribere Ogulnium Prætorem Marcello iussit, VERIVS FVISSE COSS. QVORVM PROVINCIA ESSET, QVAM SE, QVID E RE PVBLICA ESSET, DECERNERE. TVM QVOQVE NON PLACERE SIBI PER DEDITIONEM LIGVRES RECIPI. RECEPTIS ARMA ADIMI, ATQVE EOS AD COSS. MITTI, SENATVM ÆQVVM CENSERE. Sed & cùm ex diuersa fuga in vnum collecti magno numero Ligures, sese M. Popilio Consuli à quo victi fusique erant, dedidissent, nihil illi quidem pacti, sperantes tamen non atrocius, quam superiores Imperatores, Consulem in se sæuiturum, & ipsos nihilominus, bonáque eorum Consul vendidisset; atrox res, ait, Liuius lib. XLII, visa Senatui, deditos in fidem populi Ro. pessimo exemplo, ne quis vnquam se dedere auderet, væniisse: Déque ea re Senatusconsultum in hæc verba factum. QVAS OB RES PLACERE SENATVI, M. POPILIVM COS. LIGVRES PRETIO EMPTORIBVS REDDITO, IPSOS RESTITVERE IN LIBERTATEM: BONAQVE VT IIS, QVIDQVID EIVS RECVPERARI POSSIT, REDDANTVR, CVRARE. ARMA PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI IN EA GENTE. CONSVLEM DE PROVINCIA DECEDERE, CVM DEDITOS IN SEDEM SVAM LIGVRES RESTITVISSET: CLARAM VICTORIAM VINCENDO OPPVGNANTES, NON SÆVIENDO IN AFFLICTOS FIERI. Eundem, cùm postea prælio cõmisso decem millia Ligurum occidisset, DE SENATV INCREPITVM, ibidem scribit, QVOD DEDITIS BELLVM CONTRA IVS FASQVE INTVLISSET, ET PACATOS AD REBELLIONEM INCITASSET. Ad hæc Tribunos, ex auctoritate Senatus, rogationem promulgasse, VT QVI EX DEDITIS IN LIBERTATEM RESTITVTVS ANTE CALENDAS SEXTILES PRIMAS NON ESSET, CVIVS DOLO MALO IS IN SERVITVTEM VÆNISSET, VT IVRATVS SENATVS DECERNERET, QVI EAM REM QVÆRERET, ANIMADVERTERETQVE. Ipse etiam Popilius, postquam in vrbẽ rediit, multorum iurgiis in Senatu lacerarus fuit, Senatúsque consultum factum, VT QVI LIGVRVM POST QVEVLVIVS, MANLIVM COSS. HOSTES NON FVISSENT, VT EOS C. LICINIVS, CN. SICINIVS PRÆTORES, IN LIBERTATEM RESTITVENDOS CVRARENT, AGRVMQVE IIS TRANSPADVM COS. C. POPILIVS DARET.

Ex quo Senatusconsulto, itémque iis quæ de Abderitis, Locrensibus, Chalcidensibúsque facta suprà commemorauimus, colligere licet, Senatum eos, qui iniuriâ vænierant, aut quorum irritam venditionem facere vellet, IN LIBERTATEM RESTITVI, decreuisse. Eáque verborum formula, duas Campanas mulieres belli iure in seruitutem redactas, Senatus, propræmio, pristinæ libertati reddi censuit, apud Liuium lib. XXII. Ardeates planè post abiudicatum agrum de quo cum Aricinis contendentes iudicem populum Ro. ceperant, cùm in eo essent vt desisterent, legatis Romam missis, qui ita de iniuria abiudicati agri questi sunt, vt si demeretur ea, in fœdere atque amicitia

mansuros restituto agro appareret: Eos Liuius lib.IIII. cum hoc responso dimissos, scribit: IVDICIVM POPVLI RESCINDI AB SENATV NON POSSE, PRÆTERQVAM QVOD NVLLO, NEC EXEMPLO, NEC IVRE FIERET, CONCORDIÆ ETIAM ORDINVM CAVSA. SI ARDEATES SVA TEMPORA EXPECTARE VELINT, ARBITRIVMQVE SENATVI LEVANDÆ INIVRIÆ SVÆ PERMITTANT, FORE, VT POSTMODVM GAVDEANT, SE IRÆ MODERATOS: SCIANTQVE PATRIBVS ÆQVE CVRÆ FVISSE, NE QVA INIVRIA IN EOS ORIRETVR, AC NE ORTA DIVTVRNA ESSET.

Interdum, Gratulandi causa, & vt de victoriis Populi Ro. gtatularèntur, legati Romã mittebãtur: Simúlque ob beneficia accepta Gratias quãdoq; agebant. Sic Masinissæ legati in Senatũ introducti, GRATVLATI SVNT, primùm SENATVI, QVOD SCIPIO PROSPERE RES IN AFRICA GESSISSET: deinde, GRATIAS EGERVNT, QVOD IS MASINISSAM NON APPELLASSET MODO REGEM, SED FECISSET, RESTITVENDO IN PATERNVM REGNVM, IN QVO POST SYPHACEM SVBLATVM, SI ITA PATRIBVS VISVM ESSET, SINE METV ET CERTAMINE ESSET REGNATVRVS. DEINDE, QVOD COLLAVDATVM PRO CONCIONE, AMPLISSIMIS DECORASSET DONIS: QVIBVS NE INDIGNVS ESSET, ET DEDISSE OPERAM MASINISSAM, ET PORRO DATVRVM ESSE: peteréque Regẽ dixerunt, VT REGIVM NOMEN, CETERAQVE SCIPIONIS BENEFICIA ET MVNERA, SENATVS, DECRETO SVO, CONFIRMARET: Ad ea Senatus, quemadmodum Liuius lib.xxx. scriptum reliquit, respondit, RERVM GESTARVM IN AFRICA PROSPERE, COMMVNEM SIBI CVM REGE GRATVLATIONEM ESSE: SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET: ET QVIDQVID ALIVD FECISSET, QVOD HONORI FORET MASINISSÆ, EA PATRES COMPROBARE, ATQVE LAVDARE. Idem lib.xxxvii. legatos ab Ptolemæo & Cleopatra regibus Ægypti venisse refert, GRATVLANTES, QVOD M. ACILIVS COS. ANTIOCHVM REGEM GRÆCIA EXPVLISSET, adhortantésque, VT IN ASIAM EXERCITVM TRAICERENT: REGES ÆGYPTI AD EA QVÆ CENSVISSET SENATVS, PARATOS FORE. Quibus GRATIAS ACTAS, ait. Vbi verò ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit, retulitque cõtrouersias inter Reges Antiochum & Ptolemæum sublatas esse, & exercitum ex Ægypto in Syriam reductum, post ipsorũ Regũ legatos venisse, idẽ lib.XLV. scribit. Et Antiochi quidẽ legati verba fecerũt, huiusmodi. OMNI VICTORIA POTIOREM PACEM, REGI, QVÆ SENATVI PLACVISSET, VISAM EVMQVE HAVD SECVS QVAM DEORVM IMPERIO, LEGATORVM ROMANORVM IVSSIS PARVISSE. GRATVLATI DEINDI EAM VICTORIAM SVNT, AD QVAM SVMMA OPE, SI QVID IMPERATVM FORET ADFVTVRVM. REGEM FVISSE. *Ptolemæi autẽ Legati, cõmuni nomine Regis & Cleopatræ,* GRATIAS EGERVNT, ADIECERVNTQVE. PLVS EOS S. P. Q. R. QVAM PARENTIBVS SVIS, PLVS, QVAM DIIS IMMORTALIBVS, DEBERI: PER QVOS OBSIDIONE MISERRIMA LIBERATI ESSENT, REGNVM PATRIVM PROPE AMISSVM RECEPISSENT. Quibus Respõsum ab Senatu est, ANTIOCHVM RECTE ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD LEGATIS PARVISSET, GRATVMQVE ID ESSE S. P. Q. R. REGIBVS ÆGYPTI, PTOLEMÆO CLEOPATRÆQVE, SI QVID PER SI BONI COMMODIQVE EVENISSET, ID MAGNOPERE SENATVM LÆTARI: DATVRVMQVE OPERAM, VT REGNI SVI MAXIMVM SEMPER PRÆSIDIVM POSITVM ESSE IN FIDE POPVLI ROMANI DVCANT. Saguntinorum legatos, in Senatum introductos, postquã populi Ro. erga eos merita cõmemorassent, tale ad extremũ oratione vsos Liui, lib.XVIII. memorat. OB HÆC QVIBVS MAIORA NEQVE SPERARI, NEQVE OPTARE AB DIIS IMMORTALIBVS POTERAMVS, GRATIAS ACTVM

DECEM LEGATOS, SAGVNTINVS SENATVS, POPVLVSQVE, AD VOS MISIT: SIMVL GRATVLATVM QVOD ITA RES PER HOS ANNOS IN ITALIA ATQVE HISPANIA GESSISTIS, *vt Hispaniam non Ibero amne tenus, sed qua terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallũ castrorum cingit, nihil reliquerit is Pœno.* IOVI OPT. MAX. PRÆSIDI CAPITOLINÆ ARCIS, NON GRATES TANTVM AGERE IVSSI SVMVS, SED DONVM HOC ETIAM, SI VOS PERMITTERETIS, CORONAM AVREAM VICTORIÆ ERGO FERRE. ID VTI PERMITTATIS, QVÆSVMVS: VTIQVE, SI VOBIS ITA VIDETVR, QVÆ NOBIS IMPERATORES VESTRI COMMODA TRIBVERVNT, EA, RATA ATQVE PERPETVA, AVCTORITATE VESTRA FACIATIS. *Senatus legatis Saguntinis ita respondit.* ET DIRVTVM, ET RESTITVTVM SAGVNTVM, FIDEI SOCIALIS VTRINQVE SERVATÆ DOCVMENTVM OMNIBVS GENTIBVS FORE. SVOS IMPERATORES RECTE ATQVE ORDINE, ET EX VOLVNTATE SENATVS FECISSE, QVOD SAGVNTVM RESTITVERINT, CIVESQVE SAGVNTINOS SERVITIO EXEMERINT: QVÆQVE ALIA EIS BENIGNE FECERINT, EA SENATVM ITA VOLVISSE FIERI. DONVM, PERMITTERE, VT IN CAPITOLIO PONERENT. Quinetiam cum iidẽ legati petiissent, vt, QVATENVS TVTO POSSENT, ITALIAM SPECTATVM IRENT, duces datos, literásque per oppida missas, VT EOS COMITER ACCIPERENT, ibidem scribit. Masgabam Masiniſſæ filium idem Liuius lib. XLV. in Senatu exposuisse, ait, quot pedites equitésque, quot elephantos, quantum frumenti pater suus ad bellum Macedonicũ misisset: *Sed duas res ei rubori fuisse: Vnam quod rogasset eum per legatos Senatus, quæ ad bellum opus esset, & non imperasset: Alteram quod pecuniam ei pro frumento misisset: Masinissam meminisse Regnum à populo Ro partum, auctúmque & multiplicatum habere: vsu regni contẽtum: scire, dominium & ius, eorũ, qui dederint, esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare, æquum esse, neque emere ea, ex fructibus agri ab se dati, qua ibi proueniant. Id Masinissæ satis esse & fore, quod populo Romano supereſſet.* Addidítque, iussum se esse Senatui ob deuictam Macedoniam gratulari: *tantæ eam rẽ lætitiæ patri suo esse, vt Romam venire velit,* IOVIQVE OPT. MAX. IN CAPITOLIO SACRIFICARE, ET GRATES AGERE. ID NISI MOLESTVM SIT, VT EI PERMITTATVR, AB SENATV PETERE. *Responsum regulo est:* FACERE PATREM EIVS MASINISSAM, QVOD VIRVM GRATVM, BONVMQVE FACERE DECEAT, VT PRETIVM, HONOREMQVE, DEBITO BENEFICIO ADDAT. ET POPVLVM RO. AB EO, BELLO PVNICO FORTI FIDELIQVE OPERA ADIVTVM, ET ILLVM PAVENTE POPVLO RO. REGNVM ADEPTVM, ÆQVITATE SVA: POSTEA TRIVM REGVM BELLIS, DEINCEPS OMNIBVS FVNCTVM OFFICIIS. VICTORIA VERO POPVLI RO. LÆTARI EVM REGEM MIRVM NON ESSE, QVI SORTEM OMNEM FORTVNÆ, REGNIQVE SVI, CVM REBVS ROMANIS IMMISCVISSET. GRATES DIIS PRO POPVLI RO. VICTORIA APVD SVOS PENATES AGERET. ROMÆ, FILIVM PRO EO ACTVRVM: GRATVLATVM SATIS SVO AC PATRIS NOMINE ESSE. IPSVM RELINQVERE REGNVM, ET AFRICA EXCEDERE, PRÆTERQVAM QVOD ILLI INVTILE ESSET, NON ESSE E REPVB. POPVLI RO. SENATVM CENSERE. Ex quibus apparet, Legatos qui gratulatũ mittebantur, plerúmq; dona Ioui Capitolino tulisse, eáq; vt in Capitolio ponere, sacrificare licerer, postulasse. Et ita Liu. lib. XXXV. post finitum in Græcia cùm Antiocho bellũ, Philippi legatos Romam venisse refert, in Senatúmque introductos, GRATVLANTES DE VICTORIA. *Is*, inquit, *petentibus*, VT SIBI SACRIFICARE IN CAPITOLIO, DONVMQVE EX AVRO LICERET PONERE IN ÆDEM IOVIS OPT. MAX. PERMISSVM AB SENATV, BENIGNEQVE RESPONSVM. Idem lib. III. *Inter hæc*, ait, *à Latinis & Hernicis legati*, GRATVLATVM DE CONCORDIA PATRVM AC PLEBIS, *Romam venerunt*, DONVMQVE OB EAM, IOVI

OPT. MAX. CORONAM AVREAM IN CAPITOLIVM TVLERE. Prusiam etiam Bithyniæ regem Senatu adito gratulatum victoriam esse, petiisséque, VT VOTVM SIBI SOLVERE ROMÆ, IN CAPITOLIO, DECEM MAIORES HOSTIAS, ET PRÆNESTE, VNAM FORTVNÆ, LICERET, quæ ille pro victoria populi Ro. vouerat, suprà ex Liuio lib. XLV. retulimus: Cui id cōcessū, decretúmq;, VT VICTIMÆ, ALIAQVE QVÆ AD SACRIFICIVM PERTINERENT, REGI EX PVBLICO PRÆBERENTVR. Idem lib. VII. post Samnites victos, Carthaginienses, Romam legatos misisse, ait, cum CORONÆ AVREÆ DONO, QVÆ IN CAPITOLIO IN IOVIS CELLA PONERETVR. Inde legati Rhodiorum apud eū lib. XLV. *Antea* aiunt, *Carthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho, superatis, cùm Romam venissemus, ex publico hospitio, in Curiam* GRATVLATVM VOBIS, P. C. EX CVRIA IN CAPITOLIVM AD DEOS VESTROS DONA FERENTES, *veniebamus.*

Idem & absque Gratulatione interdum petebatur. Nam lib. XLIII. Alabādensium legatos ait, CORONAM AVREAM, QVAM IN CAPITOLIO PONERENT, DONVM IOVI OPT. MAX. attulisse. DONVMQVE ID VT IN CAPITOLIO PONERE, ET SACRIFICARE LICERET, PETIISSE. Idem ipsum & Lampsacenos, coronam auream afferentes petiisse, scribit. Pamphiliorum quoque legatos ad amicitiam cum populo Ro. renouandam missos, coronam auream in Curiam intulisse, petentibúsque iis VT ID DONVM IN CELLA IOVIS OPT. MAX. PONERE, ET SACRIFICARE IN CAPITOLIO LICERET, permissum, Liuius lib. XLIIII. scriptum reliquit.

Interdum Socij & Amici auxilium à S. P. Q. R. implorabant: cuius generis aliquot Senatusconsulta Liuius ad ærarium defert. Decreuisse enim Senatum lib. VI. ait, VT DICTATOR SVTRINIS SOCIIS POPVLI RO. AVXILIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRET. Idem lib. VII. Campanos narrat auxilium à Romanis aduersus Samnites postulasse per legatos: quibus in Senatu auditis, & summotis, Consulem patres consuluisse: *quorum magnæ parti etsi vberrimus ille ager Italiæ, marique propinquus, ad varietates annonæ, horreum populi Ro. fore videbatur, tamen tanta vtilitate fidem antiquiorem fuisse*: ac proinde ex auctoritate Senatus Consulē respondisse, AVXILIO VOS CAMPANI DIGNOS CENSET SENATVS: SED ITA VOBISCVM AMICITIAM INSTITVI PAR EST, NE QVA VETVSTIOR AMICITIA AC SOCIETAS VIOLETVR. SAMNITES NOBISCVM FOEDERE IVNCTI SVNT: ITAQVE ARMA, DEOS PRIVS QVAM HOMINES VIOLATVRA, ADVERSVS SAMNITES VOBIS NEGAMVS: LEGATOS, SICVT FAS IVSQVE EST, AD SOCIOS ATQVE AMICOS PRECATVM MITTEMVS, NE QVA VOBIS VIS FIAT. Apud eundem lib. XXIII. legimus, Petilinos ab Annibale obsessos, qui vni ex Brutiis mansetant in amicitia Romana, legatos Romam ad præsidium petendum misisse. Patres verò, *circumspectis omnibus imperij viribus fateri coacti, nihil iam longinquis sociis in se præsidij esse*, REDIRE DOMVM, FIDIQVE AD VLTIMVM EXFLETA, CONSVLERE SIBIMET IPSOS IN PRÆSENTI FORTVNA, *iusserunt*. Id ipsum Valer. Max. lib. VI. cap. VII. narrās, ait, cùm eis propter Cannensem cladem succurri non posset, permissum, VTI FACERENT QVOD VTILISSIMVM INCOLVMITATI IPSORVM VIDERETVR. Quæ verbis discrepant, sententiis congruūt. Huic non absimile responsum Latinis auxilium per legatos petentibus datū Dionys. Halicar. lib. VIII. refert. Dimissos enim, ait, cum huiusmodi responso, Μὴ ῥάδιον εἶναι σφισι βοήθειαν ἀποστέλλειν κατὰ τὸ παρὸν. Αὐτοῖς δὲ ἐκείνοις ἐπιτρέπειν τὴν ἑαυτῶν στρατείαν καταγράφειν, καὶ ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ἰδίους, ἐκπέμπειν τε ὅσην ἂν αὐτοὶ ἐκπέμψωσι δύναμιν.

Alexandrinos legatos, Liuius lib. XLIIII. narrat, in Senatu auditos, qui querebantur quod Antiochus per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnū, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gesserat, & ad Pelusium nauali prelio victor fuerat, obsidionéque ipsam Alexandriam tenebat: proinde orabant Senatum, VT OPEM REGNO, REGIBVSQVE AMICIS IMPERIO, FERRENT:

RENT: *Ea merita populi Ro. in Antiochum, eam apud omnes reges gentésque auctoritatem esse, vt si legatos misissent, qui denuntiarent,* NON PLACERE SENATVI SOCIIS REGIBVS BELLVM FIERI, *extemplo abscessurus à mœnibus Alexandriæ, abductúrúsque exercitũ in Syriam esset. Quod si cunctarentur facere, breui extorres regno Ptolomæum & Cleopatram Romam vẽturos cùm pudore quodam populi Ro. quod nullam opem in vltimo discrimine fortunarum tulissent. Quibus precibus moti patres, decreuerunt,* LEGATOS TRES AD FINIENDVM INTER REGES BELLVM MITTENDOS, QVI PRIVS ANTIOCHVM, DEIN PTOLEMÆVM ADIRE IVSSI SVNT, ET NVNTIARE, NI ABSISTERETVR BELLO, PER VTRVM STETISSET, EVM NON PRO AMICO, NEC PRO SOCIO HABITVROS ESSE.

Idem lib. xxxi. ab Athenienſibus legationem Romam veniſſe, ait, quæ Philippũ Macedonum regem appropinquare finibus ſuis nũtiaret, breuique non agros modò, ſed vrbem etiam in dinone eius futurã, niſi quid in Romanis auxilij foret. De ea re Sc. factũ, VT ATHENIENSIBVS SOCIIS GRATIÆ AGERENTVR, QVOD DIV SOLLICITATI, NE OBSIDIONIS QVIDEM METV, FIDE DECESSISSENT. DE AVXILIO MITTENDO, TVM RESPONDERE, PLACERE, CVM COSS. PROVINCIAS SORTITI ESSENT, ATQVE IS CONSVL CVI MACEDONIA PROVINCIA EVENISET, AD POPVLVM TVLISSET, VT PHILIPPO REGI BELLVM INDICERETVR. Legatos etiam à Saguntinis Romam miſsos Liuius lib. xxi. narrat, auxilium ad bellum iam haud dubiè imminens orantes: Quibus in Senatum introductis, cùm de Repub. Coſs. retuliſſent, Senatui placuit, LEGATOS MITTI IN HISPANIAM, AD RES SOCIORVM INSPICIENDAS: VTIQVE, SI VIDERETVR DIGNA CAVSA, ANNIBALI DENVNTIARENT, VT AB SAGVNTINIS SOCIIS POPVLI RO. ABSTINERET: CARTHAGINEMQVE TRAIICERENT, AC SOCIORVM POPVLI RO. QVERIMONIAS DEFERRENT.

EX DIVERSO, Legati interdum auxilia populo Romano bellis laboranti, pollicebantur. Huiuſmodi legatis benignè & comiter reſponderi, gratiáſque agi conſueuiſſe, Liuius non ſemel oſtendit: Legatis enim reguli Gallorum pollicentibus ad Macedonicum bellum auxilia, GRATIAS AB SENATV ACTAS, lib. XLIIII. ait. Idem lib. XLIII. refert, Guluſſam Maſiniſſæ regis filium, patris legatum Romam veniſſe, & in Senatum introductum expoſuiſſe, quæ à patre ſuo ad bellum Macedonicum miſſa erant, ET SI QVA PRÆTEREA VELLENT IMPERARE, PRÆSTATVRVM MERITO POPVLI RO. POLLICITVM ESSE. Athenienſium item legatos ita verba feciſſe, vt dicerent, SE QVOD NAVIVM MILITVMQVE HABVERANT, CONSVLI ET PRÆTORI MISISSE: QVIBVS EOS NON VSOS, PRVMENTI SIBI CENTVM MILLIA IMPERASSE: QVOD, NE DEESSENT OFFICIO, CONFECISSE, ET ALIA QVÆ IMPERARENTVR, PRÆSTARE PARATOS ESSE. Mileſiorum quoque legatos nihil præſtitiſſe memorantes, SI QVID IMPERARE AD BELLVM SENATVS VELLET, PRÆSTARE SE PARATOS, dixiſſe. Quibus omnibus BENIGNE ET COMITER RESPONSVM, eſſe. Philippi verò legatis ad bellum contrà Antiochum ſuſceptum, auxilium, pecuniam, & frumentum pollicentibus, reſponſum Liuius lib. XXXVI. ſcribit, GRATVM SENATVI POPVLOQVE RO. PACTVRVM PHILIPPVM SI M. ACILIO CONSVLI, (cui id bellum mandatum erat) NON DEPVISSET. In ipſo etiam apparatu belli contrà Philippum Macedonum Regem, legatos Romam veniſſe, *qui nuntiarent Athenienſes aduerſus Philippum petiiſſe ab rege auxilium. Ceterùm & ſi communes ſocij eſſent: tamen niſi ex auctoritate populi Ro. neque claſſem, neque exercitum defendendi aut oppugnandi cuiuſquam cauſa, regem in Græciam miſsurum eſſe, vel quieturum eum in regno, ſi populo Ro. ſocios defendere liceat: vel Romanos quieſcere, ſi malint, paſsurum: atque ipſum auxilia, quæ facilè aduerſus Philippum tueri Athenas poſſent, miſsurum:* OB EAS RES, GRATIAS REGI AB SENATV ACTAS, reſponſumque Liuius lib. XXXL tradit, TVTARI SOCIOS POPVLO RO. IN ANIMO ESSE, SI QVA RE AD ID BELLVM OPVS SIT: INDICATVRVM REGI, REGNIQVE EIVS OPES

SCIRE, SVESIDIA FIRMA AC FIDELIA SVÆ REIPVB. ESSE. Idē lib. XXII. auctor est flagrante bello Punico, Hieronem Syracusanorum regem, Romam legatos misisse, quorum oratio fuit, CÆDEM C. FLAMINII COS. EXERCITVSQVE ALLATAM, ADEO ÆGRE TVLISSE REGEM HIERONEM, VT NVLLA SVI PROPRIA REGNIQVE SVI CLADE MOVERI MAGIS POTVERIT. ITAQVE QVAMQVAM PROBE SCIRET, MAGNITVDINEM POPVLI ROMANI ADMIRABILIOREM PROPE ADVERSIS REBVS QVAM SECVNDIS ESSE, MISSA TAMEN A SE OMNIA, QVIBVS A BONIS FIDELIBVSQVE SOCIIS BELLA IVVARI SOLEANT: QVÆ NE ACCIPERE AENVERENT, MAGNOPERE SE P. C. ORARE. IAM OMNIVM PRIMVM, OMINIS CAVSA, VICTORIAM AVREAM PONDO CCCXX. AFFERRE SE SE: ACCIPERENT EAM, TENERENTQVE PROPRIAM ET PERPETVAM: &c. Ad ea responsum à Senatu, Liuius lib. XXII. scribit, VIRVM BONVM, EGREGIVMQVE SOCIVM HIERONEM ESSE, ATQVE VNO TENORE EX QVO IN AMICITIAM POPVLI RO. VENERIT, FIDEM COLVISSE, AC REM ROMANAM OMNI TEMPORE AC LOCO MVNIFICE ADIVVISSE. ID PERINDE AC DEBERET, PERGRATVM POPVLO RO. ESSE. AVRVM ET A CIVITATIBVS QVIBVSDAM ALLATVM, GRATIA REI ACCEPTA, NON ACCEPISSE POPVLVM ROMANVM: VICTORIAM OMINQVE ACCIPERE: SEDEMQVE SE EI DIVÆ DARE, DICARE, CAPITOLIVM TEMPLVM IOVIS OPT. MAX. IN EA ARCE VRBIS ROMÆ SACRATAM, VOLENTEM, PROPITIAMQVE, FIRMAM AC STABILEM POPVLO RO. FORE. Eodem tempore, Neapolitanos legatos Romam venisse, Liuius eod. lib. scriptum reliquit, & quinquaginta pateras aureas magni ponderis in Curiam intulisse, atque his verbis munus ornasse: SCIRE SE ROMANI POPVLI ÆRARIVM BELLO EXHAVRIRI: ET CVM IVXTA PRO VRBISVS AGRISQVE SOCIORVM, AC PRO CAPITE ATQVE ARCE ITALIÆ VRBE ROMANA, ATQVE IMPERIO GERATVR, ÆQVVM CENSVISSE NEAPOLITANOS, QVOD AVRI SIBI CVM AD IPSORVM ORNATVM, TVM AD SVBSIDIVM FORTVNÆ A MAIORIBVS RELICTVM FORET, EO IVVARE POPVLVM RO. SI QVAM OPEM IN SESE CREDERENT, EODEM STVDIO FVISSE OELATVROS: GRATVM SIBI PATRES, ROMANOS, POPVLVMQVE FACTVRVM, SI OMNES RES NEAPOLITANORVM SVAS DVXISSENT: DIGNOSQVE IVDICAVERINT, A QVIBVS DONVM ANIMO AC VOLVNTATE EORVM QVI LIBENTES DARENT, QVAM RE MAIVS, AMPLIVSQVE ACCIPERENT: hisce legatis GRATIÆ ACTÆ PRO MVNIFICENTIA CVRAQVE: PATERA QVÆ PONDERIS MINIMI FVIT, ACCEPTA. Similiterque cum Pestanorum legati pateras aureas Romam attulissent, iis, sicut Neapolitanis, GRATIÆ ACTÆ sunt, aurúmq; acceptum. Idē Liuius lib. XLIII. Bello Macedonico suscepto Carthaginienses per legatos Senatui indicasse memorat, magnam se frumenti vim ad mare deuectam habere, vt quò Senatus censuisset, deportarent: addidisséque, SCIRE SE ID MVNVS OFFICIVMQVE SVVM, MINVS ESSE, QVAM PRO MERITIS POPVLI RO. ET VOLVNTATE SVA: SED SÆPE ALIAS BONIS IN REBVS VTRIVSQVE POPVLI, SE GRATORVM FIDELIVMQVE SOCIORVM NVMERIBVS PVNCTOS ESSE: Item Masanissæ legatos tritici eandē summā pollicitos, & mille & ducentos equites, duodecim elephātos, & si QVID ALIVD OPVS ESSET, VTI IMPERARET SENATVS: ÆQVE PROPENSO ANIMO, AC QVÆ IPSE VLTRO POLLICITVS ESSET, REGEM PRÆSTATVRVM ESSE. GRATIÆ & Carthaginiensibus & Regi ACTÆ, ROGATIQVE VT EA QVÆ POLLICERENTVR, AD HOSTILIVM CONSVLEM IN MACEDONIAM DEPORTARENT. Quinetiam, quo tempore Annibal Italiam bello vrgebat, cum duodeuiginti coloniarum populi Ro. quæ in fide atque officio manserant, legati, in Senatu dixissent, MILITES PARATOS HABERE SE SE, ET SI PEVRISVS

RIBVS OPVS ESSET, PLVRES DATVROS, ET QVIDQVID ALIVD IMPERARET, VELLETQVE POPVLVS ROMANVS, FINXE FACTVROS: AD ID SIBI NEQVE OPES DEESSE, ANIMVM ETIAM SVPERESSE: Senatus, quàm potuit honoratissimo decreto, allocutus eos, mandauit Consulibus, VT AD POPVLVM QVOQVE EOS PRODVCERENT: ET INTER MVLTA ALIA PRÆCLARA, QVÆ IPSIS, MAIORIBVSQVE SVIS PRÆSTITISSENT, RECENS ETIAM MERITVM EORVM IN REMPVB. COMMEMORARENT: IISQVE GRATIAS ET IN SENATV, ET APVD POPVLVM ACTAS, Liuius lib. XXVII. scribit.

Legatis verò, Sociorum & Amicorum iubebat Senatus LOCVM LAVTIAQVE PRÆBERI, ET MVNERA DARI. Liuius lib. XXV. de Saguntinorum legatis, LOCVS, *inde*, LAVTIAQVE, *legatis* PRÆBERI IVSSA. Idem lib. XXIII. *Breui post, legatis à T. Quintio, & ab Rege venerunt. Macedones deducti extra vrbem in villam publicam: ibique iis* LOCVS, ET LAVTIA PRÆBITA, *& ad ædem Bellonæ Senatus est habitus.* Et lib. XLV. *Consulti ab M. Iunio Consule Patres stantibus in comitio legatis,* AN LOCVM, LAVTIA, SENATVMQVE DARENT. Item lib. XXX. de legatis Masanissæ, *Ad hoc,* ÆDES, LIBERA LOCA, LAVTIA, *legatis decreta.* Sic & lib. XLII. Legatus Antiochi benignè responsum, ÆDESQVE LIBERAS HOSPITIO DATAS, SVMPTVMQVE DECRETVM, DONEC IN ITALIA ESSET, narrat. Inde à legatis Illyriorum lib. XLII. quæsitum in Senatu, ait, *Ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto,* LOCA, LAVTIA, *acciperent.* Paulus ex Festo. *Dacrymas pro lachrymas, Liuius sæpe posuit: nimirum, quod Græci appellant* δάκρυα. *Ita* DAVTIA, *quæ* LAVTIA, *& dátur legatis hospitij gratia.* Et hoc est, quod Appianus εἰ Ἰβηρικὰ, ait, Τῶν δὲ πρίοβιων, οἱ μὲν ἐκ τῆς φιλίας ἐς τὴν πόλιν ἐσηλθόντες, ἐξετίζοντο. Apertius Plutarch. in Αἰτίοις. Τὸ γὰρ παλαιὸν, ὡς ἔοικεν, οἱ Ταμίαι ξένια τοῖς πρεσβευταῖς ἔπεμπον. Ἐκαλοῦντο δὲ ΛΑΥΤΕΙΑ, τὰ πεμπόμενα. Onesimo quoque, quem in Sociorum formulam relatum fuisse suprà docuimus, LOCVM, LAVTIA, PRÆBERI Senatus decreuit, apud Liuium lib. XLIIII. Idémq; de Asclepiade & Polystrato, quos æquè in Sociorum formulam referendos Senatus censuit, decretum, ostendunt hæc quæ supersunt Senatusconsulti verba, MVNVSQVE EIS EX FORMVLA, LOCVM, LAVTIAQVE QVÆSTOR VRBANVS EIS LOCARE MITTEREQVE. Quæ sic in Græcum sermonem conuersa sunt, Ξένια τὲ αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα, Τόπον, Παρέχοντα, τὲ Ταμίας κατὰ πόλιν πέμπειν μισθῶσαι, ἀπὸ ὕλας τε καὶ ὠνῆσαι. Has enim Quæstorum partes fuisse ex Liuio & Valerio notius est, quàm vt probatione egeat. Ex illorũ vtriq; locorũ collatione colligitur, LOCVM, LOCA, LIBERA LOCA, ET ÆDES LIBERAS, pro eodem poni. Nam quod Liuius lib. XXVIII. XXXIII. XLIIII. & XLV. cùm Sc. de Asclepiade, LOCVM appellat, idem lib. XLII. LOCA, & lib. XXX. LIBERA LOCA, & lib. XLII. LIBERAS ÆDES vocat. PVBLICI etiam, HOSPITII verba in eodem argumento vsurpari obseruaui. Valet. Max. lib. V. cap. I. Senatum excusatione vsum erga Regem Ptolemæum refert, quod non eum PVBLICO HOSPITIO EXCEPISSET. Rhodiorum quoque legati apud Liuium lib. XLV. *Antea,* aiunt, ex PVBLICO HOSPITIO, *in Curiam gratulatum vobis veniebamus.* Hinc cognosci atque intelligi licet, quid senserit Liuius lib. XLII. cùm legatis Masanissæ & Carthaginiensium MVNERA EX INSTITVTO DATA, ALIAQVE HOSPITALIA COMITER CONSERVATA, scribit.

Quòd ad Munera attinet, Sciendum est, Legatis, vbi plures venerant, in singulos munera binûm millium æris, vt plurimum, decerni consueuisse. Sic Cretensium legatis IN SINGVLOS BINVM MILLIVM ÆRIS MVNERA MISSA, itidémq; Legatis Chalcidensium MVNERA BINVM MILLIVM ÆRIS MISSA, Liuius lib. XLIII. scribit. Eod. lib. Athenienſium, Milesiorum, Alabandensium, Lampsacenorum legatis MVNERA IN SINGVLOS BINVM MILLIVM ÆRIS DATA, legimus. Thracũ etiam legatis MVNERA BINVM MILLIVM ÆRIS IN SINGVLOS MISSA lib. XLII. & XLV. refert. Necnon Pamphiliorum legatis BINVM MILLIVM ÆRIS MVNVS MISSVM, idem lib. XLIII. memorat. Ibidémque & Rhodiis legatis MVNVS IN SINGVLOS, BINVM MILLIVM ÆRIS

MISSVM: quod ij non acceperunt. Eodémque libro, Cincibilis regis Gallorum, Carnorum item, Histrorúmque & Iapidum legatis, MVNERA EX BINIS MILLIBVS ÆRIS, mitti Senatum censuisse, ait. Nec tamen eorum liberalitas ita semper in Legatos clausa erat. Antiochi enim regis legato CENTVM MILLIVM ÆRIS MVNVS missum Liuius lib. XLII. scribit. Saguntinorum quoque legatis MVNERIS ERGO IN SINGVLOS DARI, NE MINVS DENA MILLIA ÆRIS, Senatũ iussisse, ait lib. XXVIII. Legatis etiam ab Ptolemæo & Cleopatra Regibus Aegypti missis, MVNERA DARI IVSSA IN SINGVLOS, QVATERNVM MILLIVM ÆRIS, idem lib. XXXVII. testis est. Masinissæ verò legatis, in SINGVLOS DONA NE MINVS QVINVM MILLIVM: Comitibus eorum, MILLIBVS ÆRIS, Prætorem mittere iussum, lib. XXX. refert.

Legatis hostium suum quoque Senatum dabo. Eum more maiorum extra vrbem dari consueuisse, ex Liuij multis locis, & Seruio in VII. Aeneid. constat. Eámque Appianus ἐν Ἰβηρικῇ differentiam inter sociorum, & hostium legatos statuit, quòd illi hospitio in vrbe excipiebantur, οἱ δὲ ἐκ τῶν πολεμίων, ὡς ἔθος ἐστὶν, ἔξω τειχῶν ἐστάθμευον. Liuius lib. XXX: Legatos Carthaginienses vetitos INGREDI VRBEM, HOSPITIVMQVE IIS IN VILLA PVBLICA, SENATVM AD ÆDEM BELLONÆ DATVM, memorat. Hinc est, quod Rhodiorum legati apud eundem lib. XLV. queruntur, *se prope hostium more, extra vrbem manere iussos.*

Atque vt benignè & comiter illis respondebatur, ita his ferociter: vrbéque & Italia intra paucos dies excedere iubebantur. Sallust. in bello Iugurth. cùm ad Senatum Bestia retulisset, placerétne legatos Iugurthæ in vrbem introduci, decreuisse Senatum ait, NI REGNVM, IPSVMQVE DEDITVM VENISSENT, VTI DIEBVS PROXIMIS DECEM, ITALIA DECEDERENT. Auctor est Liuius lib. XLII. non placuisse Senatui legatos qui ab Rege Perseo venerant, in oppidum intromitti, cùm iam bellum regi eorum & Macedonibus Senatus decreuisset, & populus iussisset. Proinde extra vrbem in æde Bellonæ in Senatum introductos, & auditos: iussósque RENVNTIARE REGI, P. LICINIVM COS. BREVI CVM EXERCITV FVTVRVM IN MACEDONIA. AD EVM, SI SATISFACERE IN ANIMO ESSET, MITTERET LEGATOS: ROMAM, QVOD PRÆTEREA MITTERET, NON ESSE. NEMINEM EORVM PER ITALIAM IRE LICITVRVM. P. LICINIO COS. MANDATVM, INTRA VNDECIMVM DIEM IVBERET EOS ITALIA EXCEDERE, ET SP. CARVILIVM MITTERET, QVI EOS, DONEC NAVEM CONSCENDISSENT, CVSTODIRET, Eodem lib. narrat, Persei legatis, quamquam ad bellum consilia erant destinata, SENATVM TAMEN PRÆBERI, PLACVISSE: postea dimissos, denuntiatúmque, MOENIBVS VRBIS ROMÆ, EXTEMPLO, ITALIA, INTRA XXX. DIEM EXCEDERENT. Idem lib. XXXVII. de Aetolorum legatis: *Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium Senatui permitterent, nihil certi respõsum est: ita infecta pace dimissi,* VRBE EODEM DIE, ITALIA, INTRA QVINDECIM DIES, EXCEDERE IVSSI. Rursus eod. lib. de aliis eorũdẽ Aetolorum legatis, Senatusconsultum in M. Acilij sententiam factum, scribit: VT EO DIE IVBERENTVR PROFICISCI AB VRBE, ET INTRA QVINTVM DECIMVM DIEM ITALIA EXCEDERE. A. TERENTIVS VARRO AD CVSTODIENDVM ITER EORVM MISSVS: DENVNTIATVMQVE, SI QVA DEINDE LEGATIO EX ÆTOLIS, NISI PERMISSV IMPERATORIS, QVI EAM PROVINCIAM OBTINERET, AC CVM LEGATO ROMANO, VENISSET ROMAM, PRO HOSTIBVS OMNES FVTVROS. Sic etiam cùm ementiro indicio relatum esset, Volscos, ludorum specie, vrbem ingressos, nocturnas ei parare insidias, Senatusconsultum factum Dionys. Halicarnass. lib. VIII. scribit, Excedere eos omnes ex vrbe ante noctem, pœna capitis per præconem indicta iis qui morarentur: datum verò negotium Coss. curarent, vt tuto, & illæsi discederent. Quod his verbis significat. Ἐδόκει τὲ ἅπασιν, Ἀπαλλάττειν τοὺς ἄνδρας ἐκ τῆς πόλεως, πρὶν ἥλιον δῦναι: Τοῖς δὲ μὴ πεισθεῖσιν ἐπεκηρύξαι θάνατον. Ἐπεμελήθηναι δὲ τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτῶν, ἵνα χωρὶς ὕβρεως καὶ μετὰ ἀσφαλείας

λείας γένεσθαι, τὰς ὑπάτους. Id quod breuius perstringit Liu. lib. VIII. *factóque*, inquiēs, *Senatusconsulto*, VT VRBE EXCEDERENT VOLSCI, *præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent*. Quinetiam, vbi Romæ nuntiatum est Carthalonem nobilem Carthaginiēsem cum captiuis qui se redimi postulabāt, venire, lictorem ei obuiam missum idem lib. XXII. refert, qui Dictatoris verbis nuntiaret, VT ANTE NOCTEM E FINIBVS ROMANIS EXCEDERET. Post Annibalis ex Italia excessum, cùm Carthaginiensium legati de pace ad Senatum veniissent, Senatusconsultum in Valerij Leuini sententiā factum, IVBENDOS EOS ITALIA EXCEDERE ET CVSTODES CVM IIS VSQVE AD NAVES MITTENDOS: SCIPIONIQVE SCRIBENDVM, NE BELLVM REMITTERET, Liuius lib. XXX. testatur. Idē lib. XLII. *Cùm bellū Macedonicum expectaretur, Issenses legati apud Senatum questi sunt, Gētium Illyriorum regem fines suos secundò populatum: simulque nuntiarunt, vno animo viuere Macedonum atque Illyriorum regem, communi auxilio parare Romanis bellum, & specie legatorum, Illyrios, speculatores Romæ esse Perseo auctore missos, vt quid ageretur scirent. Illyrij vocati in Senatum, qui cùm legatos se esse missos ab rege dicerent, ad purganda crimina. si qua de rege Issenses deferrent, quæsitum, ecquidsta non adissent magistratum, vt ex instituto loca, lautia acciperent: Sciretur denique venisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in responso*, VT CVRIA EXCEDERENT, *dictum*: RESPONSVM TANQVAM LEGATIS VT QVI ADIRE SENATVM NON POSTVLASSENT, DARI NON PLACVIT. Nam & quādoque Senatū non datum iis, qui dubiq; & suspectæ fidei erāt, Rhodiorū exēplū lib. XLV. Liuij docet, qui, post Perseū victū, cùm gratulatum se de victoria, purgatúmque ciuitatis crimina veniisse dicētes, petiissent, VT SIBI SENATVS DARETVR, consulti de ea re ab M. Iunio Consule Patres, AN LOCVM, LAVTIA, SENATVMQVE DARENT? NVLLVM HOSPITALE IVS IN IIS SERVANDVM, *censuerunt. Egressus itaque è Curia Consul stantibus legatis in comitio, pronuntiauit*: SOCIIS ET AMICIS ET ALIA COMITER ATQVE HOSPITALITER PRÆSTARE ROMANOS, ET SENATVM DARE CONSVESSE. RHODIOS NON ITA MERITOS BELLO, VT AMICORVM SOCIORVM NVMERO HABENDI SINT. Salluſt. lib. de bello Iugurth. Legatus quos Bocchus Romam misit, postquam erasse regem, & Iugurthæ scelere lapsum deprecati essent, amicitiámque & fœdus petiissent, respōsum fuisse narrat hoc modo: SENATVS ET POPVLVS RO. BENEFICII ET INIVRIÆ MEMOR ESSE SOLET: CETERVM BOCCHO, QVONIAM PENITET, DELICTI GRATIAM FACIT: FOEDVS ET AMICITIA DABVNTVR, CVM PROMERVERIT.

Sanè Bello sociali, cùm socij Latini uominis legatos misissent, qui quererentur sibi ciuitatis ius denegari, cùm tamen ipsorum auxilio populus Ro. longè latéque rerum potiretur: Senatus his, quemadmodum Appianus lib. 1. bellor. ciuil. scribit, μάλα χαριτῶς ἀπεκρίναντο, εἰ μεταγράσειαν τῶν γεγενέσθαι, σφισὶ δεύτερα ἐς αὐτήν, ἄλλως δὲ μή. Enimuero cum Gracchus & Flaccus Auentino monte occuparo, Quintum Flacci filium acturum de concordia, ad Senatum misissent, responsum esse à Senatu, idem Appian. lib. I. bellor. ciuil. scribit, Venirent ipsi positis armis, & quæ vellent, dicerent: aliàs non esse, cur quemquam in posterum mitterent. Eadem seueritate Senatus vsus est, cùm coloni Circeienses legatos misissent qui se purgarent de crimine Volsci belli, captiuósque repeterent. Non tantùm enim de captiuis negatum, ait Liuius lib. VI. verùm etiam, QVOD CIVES RO. NEFANDA PATRIÆ OPPVGNANDÆ CONSILIA INIISSENT, *denuntiatum Senatus verbis*, FACESSERENT PROPERE EX VRBE, AB ORE ATQVE OCVLIS POPVLI RO. NE NIHIL EOS LEGATIONIS IVS, EXTERNO, NON CIVI, COMPARATVM, TEGERET. Annibale etiam Italiam premente, cùm è XXX. Populi Ro. coloniis, duodecim, imperium detrectassent, negassentque per legatos, esse vnde milites pecuniámq; darent, aliis coloniis quæ in fide atque officio pristino mansērāt, & in Senatu & in concione collaudatis, illarū nullā mentionē fieri placuit, NEQVE EARVM LEGATOS DIMITTI, NEQVE RETINERI, NEQVE APPELLARI A COSS.: *Ea tacita castigatio maximè ex dignitate populi Ro. visa est*: quēadmodū Liuius lib. XXVII. scribit. Atrox

postea Senatusconsultum in eas colonias factum est, quod ab eodem lib.xxix.refertur. quo, inter cetera, cautum fuit, NEQVE, SI POSTVLARENT, SENATVM DARI, PRIVSQVAM IMPERATA FECISSENT. Cretensium verò legatis commemorantibus, quantum sibi imperatum à P. Licinio Cos. esset sagittariorum, in Macedoniam misisse: nec infitiantibus apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare: Responsum, teste Liuio lib.XLIII. fuit: SI CRETENSES BENE AC GRAVITER DESTINARENT, POTIOREM POPVLI RO. QVAM REGIS PERSEI AMICITIAM HABERE, SENATVM QVOQVE ROMANVM, IIS TANQVAM CERTIS SOCIIS, RESPONSVM DATVRVM ESSE: INTEREA NVNTIARENT SVIS, PLACERE SENATVI, DARE OPERAM CRETENSES, VT QVOS MILITES INTRA PRÆSIDIA REGIS PERSEI HABERENT, EOS PRIMO QVOQVE TEMPORE DOMVM REVOCARENT. Idem Liuius lib.VIII. Sãnites, per legatos, pacem sibi à Romanis, bellíque ius aduersus Sidicinos petiisse refert. De quorum postulatis cum Prætor Senatum consuluisset, reddendúmque his fœdus Patres censuissent, Prætor Samnitibus respondit: NEC, QVO MINVS PERPETVA CVM EIS AMICITIA ESSET, PER POPVLVM RO. STETISSE: NEC CONTRADICI, QVIN, QVONIAM IPSOS BELLI CVLPA SVA CONTRACTI TEDIVM CEPERIT, AMICITIA DE INTEGRO RECONCILIETVR. QVOD AD SIDICINOS ATTINET, NIHIL INTERCEDI, QVO MINVS SAMNITI POPVLO, PACIS BELLIQVE LIBERVM ARBITRIVM SIT. Idẽ lib. IX. Samnites multis prœliis fusos ac victos, tandem seu finem, seu dilationẽ belli quærẽtes, Legatos de pace Romam misisse: quibus suppliciter agentibus responsum est, NISI SÆPE BELLVM PARANTES PACEM PETIISSENT SAMNITES, ORATIONE VLTRO CITROQVE HABITA, DE PACE TRANSIGI POTVISSE: NVNC, QVANDO VERBA VANA AD ID LOCORVM FVERINT, REBVS STANDVM ESSE. P. SEMPRONIVM COS, CVM EXERCITV BREVI IN SAMNIO PORE: EVM AD BELLVM PACEMVE INCLINENT ANIMI, FALLI NON POSSE: COMPERTA OMNIA SENATVI RELATVRVM: DECEDENTEM EX SAMNIO COS. LEGATI SEQVERENTVR. Quinetiã eũ Perseus ad P. Licinium Cos. legatos misisset, qui pacem peterent, vectigal quantum Philippus pactus esset, daturũ Persea Romanis: Vrbibus, agris, locísque quibus Philippus cessisset, cessurũ, pollicerentur: His responsum est, ITA PACEM DARI, SI DE SVMMA RERVM LIBERVM PERMITTERET REX, DE SE VNIVERSAQVE MACEDONIA STATVENDI IVS. Hæc ita Liuius lib.XLII. Eodémque modo Ætolorum legatis duas conditiones latas esse idem lib.XXXVII. scribit, VT VEL SENATVI LIBERVM ARBITRIVM DE SE PERMITTERENT, VEL MILLE TALENTVM DARENT, EOSDEMQVE AMICOS ATQVE INIMICOS HABERENT.

Vt autem hostium legatos excedere iubebat Senatus ita legatis ad renuntiandam amicitiam ad se missis, Perses denuntiasse dicitur, vt triduo regni sui finibus decederent, quemadmodum Liuius lib.XLII. tradit.

Ceterùm qui Senatum habebat, permittebat Patribus legatos interrogare quæ quisq; vellet. Liuius lib.XXX. *Cùm more tradito à patribus potestatẽ* INTERROGANDI SI QVIS QVID VELLET, *legatis Prætor fecisset senioresque qui fœderibus interfuerant, alia alij interrogarẽt.* Idem lib.XXXVII. de Ætolorum legatis *Præsentes*, INTERROGATIONIBVS *Senatorum, confessionẽ magis noxæ quam responsa exprimentium, fatigati sunt.* Alio etiam prioris libri loco post audiros Carthaginienses legatos, cuius legationis princeps erat Asdrubal, cùm flecti misericordia Patres appareret, Senatorum vnum infestum perfidiæ Carthaginiẽsium fucelamasse tradit, PER QVOS DEOS FOEDVS ICTVRI ESSENT, CVM EOS PER QVOS ANTE ICTVM ESSET, FEFELLISSENT. Cui Asdrubal respondit, PER EOSDEM QVI TAM INFESTI SVNT FOEDERA VIOLANTIBVS. Idem lib. XXXVII. Ætolorum legatos ab vno Senatore interrogatos scribit, PERMITTERENTNE ARBITRIVM DE SE POPVLO RO. *Deinde ab altero,* HABITVRINE EOSDEM QVOS POPVLVS RO. SOCIOS ET HOSTES ESSENT? *nihil ad ea respondentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde prope ab vniuerso Senatu est,* TOTOS ADHVC ANTIOCHI AETOLOS ESSE, ET EX VNICA EA SPE PENDERE ANIMOS EORVM. Postea, eorundem legatos iterũ Romã missos

missos inter cetera in Senatu hoc quoq; interrogatos cod. lib. scribit, VNDE AVDISSENT *Imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho Rege, & exercitũ deletum esse*, ÆTOLOS RESPONDISSE, AB SVIS LEGATIS SE, QVI CVM CONSVLE FVERINT, CERTIORES FACTOS.

Legatorum portò mandatis auditis summotos eos, curiáque excedere iussos, vt de eorum postulatis consuli Patres possent, intelliget, qui Liuij à me in hoc de legationibus capite, adductos locos adibit.

Senatus etiam, vbi res poscebat, Legatos mitti decernebat, issque varia, pro rerum & negotiorũ varietate, mandata dabat. Liuius lib. xxix. Legatos quinque, Consularem vnum, Prætorium alterum, Ædilitium alium, & duos Quæstorios ad Attalum regẽ Senatum decreuisse scribit, vt eius ope Idæa mater Romam Pessinunte deueheretur ac deportaretur: quibus Senatus quinqueremes quinque decreuit, VT EX DIGNITATE POPVLI RO. ADIRENT EAS TERRAS, AD QVAS CONCILIANDA MAIESTAS NOMINI ROMANO ESSET. Idem lib. xxxi. legatos missos ex Sc. ad Masiniſſam, qui GRATVLARENTVR QVOD NON MODO PATRIVM RECVPERASSET REGNVM, SED PARTE FLORENTISSIMA SYPHACIS FINIVM ADIECTA, ETIAM AVXISSET: NVNTIARENT PRÆTEREA, BELLVM CVM PHILIPPO REGE SVSCEPTVM: PETERENTQVE VT AD ID BELLVM MITTERET AVXILIA NVMIDARVM EQVITVM, ET DONA AMPLA FERRENT, POLLICERENTVRQVE, SI QVID EI AD FIRMANDVM AVGENDVMQVE REGNVM OPVS ESSE. IVDICASSET, ENIXE ID POPVLVM RO. MERITO EIVS PRÆSTATVRVM. Eodémque libro legimus legatos missos ad Ptolemæum regem Ægypti, VT ET ANNVNTIARENT VICTVM ANNIBALEM, POENOSQVE, ET GRATIAS AGERENT REGI, QVOD IN REBVS DVBIIS, CVM FINITIMI ETIAM SOCII ROMANOS DESERERENT, IN FIDE MANSISSET; ET PETERENT, VT SI COACTI INIVRIIS BELLVM ADVERSVS PHILIPPVM SVSCEPISSENT, PRISTINVM ANIMVM ERGA POPVLVM RO. CONSERVARET. Legatos etiam Tybut misisse Senatum lib. ix. narrat, VT DARENT OPERAM VT TIBICINES ROMANIS RESTITVERENTVR. Post cladẽ Samnitico bello acceptam, cùm ob terrorem qui patres inuaserat, Dictatorem Papyrium Cursorem Dici placuisset, qui alteri Consuli Fabio priuatim infestus erat, legatos, ex Consularium numero, ad Fabium mittendos Senatus auctore eodem Liuio lib. ix. censuit, QVI SVA QVOQVE EVM, NON SOLVM PVBLICA AVCTORITATE MONERENT, VT MEMORIAM SIMVLTATVM, PATRIÆ REMITTERET. Præterea cùm esset Romæ nuntiatum C. Cassium Consulem, qui Galliam prouinciam sortitus erat, cum exercitu profectum per Illyricum in Macedoniam esse, indignatus Senatus tantum ausum Consulem, vt suam prouinciã relinqueret, in alienã transiret, exercitúmq; periculoso itinere inter exteras gentes duceret, decreuit, VT C. SVLPITIVS PRÆTOR TRES EX SENATV NOMINARET LEGATOS, QVI EO DIE PROFICISCERENTVR EX VRBE, ET QVANTVM ACCELERARE POSSENT, CASSIVM CONSVLEM VBIOVMQVE ESSET, PERSEQVERENTVR: NVNTIARENT, NE BELLVM CVM VLLA GENTE MOVERET, NISI CVM QVA SENATVS GERENDVM CENSVISSET. Hæc ita Liuius lib. xliii. Legatos etiam ad renouandam cum Regibus amicitiã, donáque ferenda missos suprà ostendimus. Item Sulpitio Consuli à Patribus permissum, vt quem videretur, ex his, qui extra Senatũ essent, legatum mitterent ad bellum Philippo regi indicendum, Liuius lib. xxxi. scribit.

Decem autem legatos mitti more maiorum consueuisse Liuius non vno loco docet. Sic enim lib. xxxiii. *Haud multa verba facta, cùm Macedones quæcumque Senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent.* DECEM LEGATI MORE MAIORVM, QVORVM EX CONSILIO T. QVINTIVS IMPERATOR LEGES PACIS PHILIPPO DARET, DECRETI, *adiectúmque*, VT IN EO NVMERO LEGATORVM, P. SVLPITIVS, ET P. VILLIVS ESSENT: QVI COSS. PROVINCIAM MACEDONIAM OBTINVISSENT. Asiaticis quoque legationibus respondisse Senatũ, DECEM SE LEGATOS MORE MAIORVM MISSVRVM, IDEM lib. xxvii. scribit. Decem etiam legatis, disceptationem cum Antiocho delegatam lib. xxxiiii. narrat. Apud eundem lib. xxix. Metellus, CONSVLES, DECEM LEGATOS QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, censet. Manlius verò lib. xxxviii. decem legatos, consilium dispensandæ cohonestandæque victoriæ, Impe-

ratoribus maiores dediſſe air. Ibidem & fœdus cum Antiocho ex decem legatorũ ſententia conſcriptum refert.

Quamquã minore numero aliàs cõcentos fuiſſe ſcio. Liuius lib. XLII. *Cùm Theſſalos in armis eſſe nuntiatum eſt, App. Claudium* LEGATVM, AD EAS RES ASPICIENDAS COMPONENDASQVE SENATVS MISIT. Eodémq; lib. Legatos quinque ad regem Perſea miſſos narrat, QVI RES IN MACEDONIA ASPICERENT: ſimúlque Alexandriam ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ cauſa proficiſceren tur Idem lib. XXXVI. ſcribit, legatos ternos in Africam ad Carthaginiẽſes, & in Numidiam miſſos ad frumentum rogandum quod in Græciam portaretur, pro quo pretiũ ſolueret populus Ro.

Legati verò à Senatu ad diſceptandas controuerſias miſſi, vti pronuntiarent, Liuius lib. XXXIX. indicat. Legatos enim diſcepratores controuerſiarum inter Theſſalos, Perrœbos, & Philippum Macedonum regem, cauſa cognita pronuntiaſſe ait, PLACERE DEDVCI PRÆSIDIA MACEDONVM EX IIS VRBIBVS: ET ANTIQVIS MACEDONIÆ TERMINIS REGNVM FINIRI. DE INIVRIIS QVAS VLTRO CITROQVE ILLATAS QVERANTVR, QVOQVO MODO INTER EAS GENTES ET MACEDONAS DISCEPTETVR, FORMVLAM IVRIS EXEQVENDI CONSTITVENDAM ESSE. Iidem cum Eumenis querelas & Philippi defenſionem audiſſent, *medio*, ait Liuius, *reſponſo rẽ ſuſpenderunt*: SI X. LEGATORVM DECRETO EVMENI DATÆ CIVITATES EÆ ESSENT, NIHIL SEMVTARE. SI PHILIPPVS BELLO CEPISSET EAS, PRÆMIVM VICTORIÆ IVRE BELLI HABITVRVM. SI NEVTRVM EORVM FORET, PLACERE COGNITIONEM SENATVI RESERVARI: ET VT OMNIA IN INTEGRO MANERENT. PRÆSIDIA QVÆ IN IIS VRBIBVS SINT, DEDVCI.

Iam vt ad ea, quæ de Bello fiebant, Senatuſconſulta deſcendamus, vbi bellum nouum ſuſcipiendum, incundum, & indicendum erat, Senatus decernere ſolebat, Rogationem de ea re ad Populum ferri. Ita, Senatum cenſuiſſe ex Liuij lib. XXXI. colligimus, VT IS CONSVL CVI MACEDONIA PROVINCIA EVENISSET, AD POPVLVM FERRET, VT PHILIPPO REGI MACEDONVM INDICERETVR BELLVM. Idem lib. XXXVI. *Patres* ROGATIONEM AD POPVLVM FERRI *iuſſerunt*, VELLENT IVBERENTNE CVM ANTIOCHO REGE, QVIQVE SECTAM EIVS SECVTI ESSENT, BELLVM INIRI. Et lib. XLII. *Patres*, QVOD FAVSTVM FELIXQVE POPVLO RO. ESSET, CENTVRIATIS COMITIIS PRIMO QVOQVE DIE FERRE AD POPVLVM COSS. *iuſſerunt*, VT QVOD PERSEVS PHILIPPI FILIVS, MACEDONVM REX, ADVERSVS POEDVS CVM PATRE PHILIPPO ICTVM, ET SECVM POST MORTEM EIVS RENOVATVM, SOCIIS POPVLI RO. ARMA INTVLISSET, AGROS VASTASSET, VRBESQVE OCCVPASSET: QVODQVE BELLI PARANDI ADVERSVS P. R. CÕSILIA INISSET, ARMA, MILITES, CLASSEM EIVS REI CAVSA COMPARASSET, VT NISI DE IIS REBVS SATISFECISSET, BELLVM CVM RO INIRETVR. *Hæc rogatio ad populum lata eſt. Senatuſconſultum inde factum, vt* CVI MACEDONIA PROVINCIA OBVENISSET, VT IS REGEM PERSEA, QVIQVE EIVS SECTAM SECVTI ESSENT, NISI P. R. SATISFECISSENT, BELLO PERSEQVERETVR.

Cenſebant etiam, Res repeti ab his quibus bellum denuntiandum erat. Liuius lib. X. *Breuis conſultatio Senatus fuit: ad vnum omnes*, IVNGENDVM FOEDVS CVM LVCANIS, RESQVE REPETENDAS AB SAMNITIBVS, *cenſent*. Ibidémque Senatum cenſuiſſe refert, FÆCIALES AD PALISCOS AD RES REPETENDAS MITTENDOS. Hinc lib. VII. *De Hernicis*, ait, *conſultus Senatus cum* FÆCIALES AD RES REPETENDAS *nequicquam* MISISSET.

Vbi vero de bello Coſs. retulerant, decernere in eo genere ſolebat Senatus, quantis copiis, quo militum numero, quibus quóve legionibus, & per quot duces, bellum geri, & rem bellicam adminiſtrari, placeret. Delectus item haberi, nouáſque legiones cõſcribi cenſebat Senatus: ſupplementum quoque, ſi quod opus eſſet, ſcribere Cõſulibus permittebat: prorogabat etiam interdum Conſulibus, Prætoribus, Proconſulibus, Proprætoribúſve prioris anni, imperium. Denique, vt breue faciam, quæcumque ad belli adminiſtrationem pertinebant, hujuſmodi Senatuſconſultis decernebantur.

Nihil

Nihil opus est exēplis hoc facere lōgius: sunt enim sparsa in Liuij libris: inde sumet qui volet. Vt tamē ad eorū inuestigationē viā sternā, vnū aut itē alterū, vnde reliqua discātur, subiiciam. Liu. lib, XLIIII. *Legatis auditis, tunc* DE BELLO REFERRE SESE *L. Aemilius dixit. Senatus decreuit*, VT IN OCTO LEGIONES PAREM NVMERVM TRIBVNORVM, CONSVLES, ET POPVLVS CREARENT: CREARI AVTEM NEMINEM EO ANNO PLACERE, NISI QVI HONOREM GESSISSET. TVM EX OMNIBVS TRIBVNIS MILITVM VTI L. ÆMILIVS IN DVAS LEGIONES IN MACEDONIAM, QVOS EORVM VELIT, ELIGAT; ET VT SOLLEMNI LATINARVM PERFECTO, L. ÆMILIVS COS. CN. OCTAVIVS PR. CVI CLASSIS OBTIGISSET, IN PROVINCIAM PROFICISCANTVR, &c. Et mox: DELECTVS CVRA CN. LICINIO CONSVLI IMPOSITA. IS SEPTEM MILLIA CIVIVM ROMANORVM, ET EQVITES CC. SCRIBERE IVSSVS: ET SOCIIS NOMINIS LATINI SEPTEM MILLIA PEDITVM IMPERARE, CCCC. EQVITES: ET CN. SERVILIO GALLIAM OBTINENTI PROVINCIAM, LITERAS MITTERE, VT SEXCENTOS EQVITES CONSCRIBERET. HVNC EXERCITVM AD COLLEGAM PRIMO QVOQVE TEMPORE MITTERE IN MACEDONIAM IVSSVS, NEQVE IN EA PROVINCIA PLVS QVAM DVAS LEGIONES ESSE: EAS REPLERI, VT SENA MILLIA PEDITVM, TRECENTOS HABERENT EQVITES: CETEROS EQVITES, PEDITESQVE IN PRÆSIDIIS DISPONI. Idem lib. XXVI. de Fuluio & Sulpitio Coss. *Senatu*, ait, *in Capitolium vocato, de Republica*, DE ADMINISTRATIONE BELLI, *de prouinciis, exercitibusque Patres consuluerunt*. Q. FVLVIO, ET APPIO CLAVDIO PRIORIS ANNI COSS. PROROGATVM IMPERIVM EST. ATQVE EXERCITVS, QVOS HABEBANT, DECRETI. *adiectúmque*, NE A CAPVA QVAM OBSIDEBANT, ABSCEDERENT, PRIVS QVAM EXPVGNASSENT. Et mox: ET PRÆTORIBVS PRIORIS ANNI, M. IVNIO IN HETRVRIA, P. SEMPRONIO IN GALLIA, CVM BINIS LEGIONIBVS QVAS HABVERAT, PROROGATVM EST IMPERIVM. PROROGATVM ET M. MARCELLO, VT PROCONSVL IN SICILIA RELIQVIAS BELLI PERFICERET, EO EXERCITV, QVEM HABERET: SI SVPPLEMENTO OPVS ESSET, SVPPLERET DE LEGIONIBVS, QVIBVS P. CORNELIVS PROPR. IN SICILIA PRÆESSET: DVM NE QVEM MILITEM LEGERET EX EO NVMERO, QVIBVS SENATVS MISSIONEM REDITVMQVE IN PATRIAM NEGASSET ANTE BELLI FINEM. C. SVLPITIO, CVI SICILIA EVENERAT, DVÆ LEGIONES, QVAS P. CORNELIVS HABVISSET, DECRETÆ: ET SVPPLEMENTVM DE EXERCITV CN. PVLVII, QVI PRIORE ANNO IN APVLIA FOEDE CÆSVS FVGATVSQVE ERAT. Extra numerum & istud addam: *De Repub.* BELLOQVE GERENDO, ait Liuius lib. XXIIII. ET QVANTVM COPIARVM, VT VBI QVÆQVE ESSENT, COSS. *ad Senatum retulerunt*. DVODEVIGINTI LEGIONIBVS BELLVM GERI PLACVIT: BINAS COSS. SIBI SVMERE: BINIS GALLIAM, SICILIAMQVE AC SARDINIAM OBTINERI, DVABVSQVE Q. FABIVM PRÆT. APVLIÆ, DVABVS VOLONVM T. GRACCHVM CIRCA LVCERIAM PRÆESSE. SINGVLAS C. TERENTIO PROCOS. AD PICENVM, ET M. VALERIO AD CLASSEM CIRCA BRVNDVSIVM, ET DVAS VRBI PRÆSIDIVM RELINQVI. *Hic vt numerus legionū expleretur, sex nouæ legiones erant scribēdæ*. EAS PRIMO QVOQVE TEMPORE COSS. SCRIBERE IVSSI, ET CLASSEM PARARE, VT CVM EIS NAVIBVS, QVÆ PRO CALABRIÆ LITTORIBVS IN STATIONE ESSENT, CL. LONGARVM NAVIVM CLASSIS EO ANNO EXPLERETVR. Variam eiusmodi Senatusconsultorum formulam testatur, quod idem lib. XXII. scribit, *Tum de* BELLO *réque publica Dictator retulit*. QVIBVS QVOTVE LEGIONIBVS VICTORI HOSTI OBVIAM EVNDVM ESSE, *Patres censerent: Decretum*,

VT AB CN. SERVILIO CONSVLE EXERCITVM ACCIPERET: SCRIBERET PRÆTEREA EX CIVIBVS SOCIISQVE, QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM VIDERETVR: CETERA OMNIA AGERET, FACERETQVE, VT E REPVB DVCERET.

Rebus verò trepidis, & vbi terror Patres inuaserat, DICTATOREM DICI, primis Reipub. temporibus, vt plurimùm censebant. Exemplis abundat Liuius: è quorum turba aliquot retulisse satis erit. *Quæ vbi*, ait ille lib. III. *tumultu maiore etiam quàm res erat, nuntiantur Romam, Senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consilium erat)* DICTATOREM DICI IVSSIT. Et aliàs eodem lib. *Senatus, vt in trepidis rebus*, DICTATOREM DICI MAMERCVM ÆMILIVM IVSSIT. Idem lib. VI. *Trepidi Patres ad duo vltima auxilia, summum imperium, summúmque ad ciuem decurrunt*, DICTATOREM DICI PLACET. Et lib. IX. *Terror Patres inuasit*, DICTATOREMQVE DICI PLACEBAT. Eodémq; modo post Flaminiũ Cos. ad Trasimenum lacũ, cæsum, & Romanos victos, *ad remedium*, ait Liuius lib. XXII. *iamdiu desideratum, nec adhibitum, Dictatorem dicendũ ciuitas confugit: Et quia & Consul aberat, a quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facilè erat, aut nuntium, aut litteras mitti: nec Dictatorem populus creare poterat: quod nunquá ante eam diẽ factum erat*, PRODICTATOREM *populus creauit Q. Fabium Maximũ, & Magistrum equitum, M. Minutium Rufum. Hisque negotium ab Senatu datũ*, VT MVROS TVRRESQVE VRBIS FIRMARENT, ET PRÆSIDIA DISPONERENT, QVIBVS LOCIS VIDERETVR, PONTESQVE RESCINDERENT FLVMINVM: AC TVM PRO PENATIBVS, PRO VRBE DIMICANDVM ESSE, QVANDO ITALIAM TVERI NEQVIVISSENT.

Solebat etiam Senatus consultis decerni, TVMVLTVM ESSE. Indicio est ea quam Cicero Philipp. V. dicit sententia, in qua est, TVMVLTVM CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI. Idem Philipp. VI. TVMVLTVM DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI DIXI PLACERE, *quò omnes acrius grauiúsque incumberent, ad vlciscendas Reipub. iniurias. si omnia grauissimi belli insignia suscepta a Senatu viderent.* Et alio eiusdem orationis loco, *Minus laboraui, vt mihi Senatus assentiens*, TVMVLTVM DECERNERET, SAGA SVMI IVBERET. Proinde Dio lib. XXXVII. coniuratione Catilinæ nuntiata, Ἐπ' αὐτοῖς, ait, Δόγμα ἐκυρώθη, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ, καὶ ζήτησιν τῶν αἰτῶν αὐτῆς γενέσθαι. Idem lib. XLI. belli ciuilis primordia narrans, Γνόφου δὲ ἐξ ὧν τὸ πῶμα εἰ οὐ καὶ αὐτὸν τὸν Πομπήιον ἐλήφθης, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ, ἔγραψαν. Rursúsque lib. XLVI. S. C. in Anronium facta persequens, Γνόφου δ' ὑ πλλῷ πρὶν καὶ τὸν γάμιλιν αὐτοῦ μαθεῖν, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ ΕΨΗΦΙΣΑΝΤΟ, ἡ τὸν ἐθνικὸν τῶν βουλευτικὸν ἀπεδύσαντο. Hanc formulam etiam duobus locis Plutarchus attigit: Vnus est in Pompeio, his verbis, Οὕτω δὴ ψηφισάμενος, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΟΡΑΝ, ἡ κελεύσας ἅπαντας ἐπεσθαι αὐτῷ τοὺς ἀπὸ βουλῆς. Alter in Cæsare, vbi de Pompeio loquens, hæc ait, Ὡς ἐφεξῆς ἤδη τοῦ πελέμου, ἡ πάντα κατέχοντος, εἶξας συνεχύθη τῆς πάντων φορᾶς καὶ ψηφίζεται, ΤΑΡΑΧΗΝ ΟΡΑΝ, ἡ τὴν πόλιν ἐξελιπεῖν, κελεύσας ἕπεσθαι τὴν χρυσίαν. Quæ Senatus decreta non esse à Latinis interpretibus, qui formularum sacris minimè initiati erant, ad vtriusque auctoris Græci mentem reddita, mirum non est. Idem aliàs quoque decretum inuenio. Nam cùm milites qui in legionibus vrbanis erant, frequentes adiissent Tribunos pl. vti causas cognoscerent eorum, quibus aut ementa stipẽdia, aut morbus causæ essent, quo minus militarent, eam rem T. Semproni literæ discussérũt, in quibus scriptum erat: Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse: & eum, vsque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas, cum cædibus & incendiis perpopulatos esse: Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare. Hoc enim nuntio allato, Senatus, vt scriptum apud Liuium lib. XXXIIII. extat, decreuit, TVMVLTVM ESSE: NEC PLACERE TRIBVNOS PL. CAVSAS COGNOSCERE, QVO MINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. In Tumultu enim vacationes non valuisse, nec tunc in delectu habendo, cuiusquam excusationem acceptã, vel vnus Appianus lib. II. Bellorũ ciuil. idoneus testis est. Sed in illo Liuij loco, Consularis hæc, & primæ, vt ita dicam, sententiæ formula, non quidem à Cẽsoribus, verùm abimperitis librariis perperam

ram Senatu mota, initiariū dicam merito illis ſcriberet, qui vitioſa interpunctione, quæ Senatuſconſulti verba erant, ea literis Sempronij attribuerunt: illius initium, extremæ harum clauſulæ, attexentes. Aſſentior ergo Sigonio, qui longiſſima temporis præſcriptione ſummota, formulam hanc, vnico puncto ſublato, in integrum reſtitui poſſe cenſet, in hunc modum: OB EAS RES TVMVLTVM ESSE DECREVIT SENATVS: TRIBVNOS PL. NON PLACERE CAVSAS MILITARES COGNOSCERE, QVOMINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. Ceterùm cùm Gallici maximè belli metus verſaretur, compertúmque haberet Senatus Heluetios eſſe in armis, excurſionéſque in prouinciā facere, Senatus decreuit, VT CONSVLES DVAS GALLIAS SORTIRENTVR, DELECTVS HABERETVR, VACATIONES NE VALERENT, LEGATI CVM AVCTORITATE MITTERENTVR, QVI ADIRENT GALLIÆ CIVITATES, DARENTQVE OPERAM, NE EÆ CVM HELVETIIS SE IVNGERENT, quemadmodum Cicero ad Attic. Epiſt. XVII. lib. I. ſcribit.

In Tumultu autem non modò decerni ſolebat, VT DELECTVS SINE VACATIONIEVS, vel, VACATIONIBVS SVELATIS, HABERETVR, ſed &, IVSTITIVM INDICI, moris erat: quod præter Ciceronem Philipp. V. & VI. Liuius lib. X. comprobat, Senatum, inquiens, nuntiis de Campaniæ populatione allatis conterritum, IVSTICIVM INDICI, DELECTVM OMNIS GENERIS HOMINVM HABERI, iuſſiſſe. Ruſúsque eodem lib. *Nuntiata*, ait, *ea clades Romam maiorem, quàm res erat, terrorem excuſit. Nam, vt exercitu deleto, ita* IVSTITIVM INDICTVM. Idem lib. III. *Vocato deinde Senatu, cùm ex* AVCTORITATE PATRVM IVSTITIO INDICTO, *profectus ad tutandos fines eſſet.* Et lib. VII. *Cum, quod per magnos tumultus fieri ſolitum erat,* IVSTITIO INDICTO, DELECTVS SINE VACATIONIBVS HABITVS ESSET. Hinc Cicero Orat. de Haruſpic. reſponſ. in Clodium inuehitur, qui in concione auſus erat dicere, IVSTITIVM EDICI OPORTERE, IVRISDICTIONEM INTERMITTI, CLAVDI ÆRARIVM, IVDICIA TOLLI. Poſtquam ſanè populus Ro. deditionem fœdè factam ad Caudinos ſaltus accepit, extemplo, Iuſtitium in foro, ſua ſponte, cœptum prius, quàm indictum, idem Liuius lib. IX. ſcribit.

Sed & luctus ac mœſtitiæ cauſa plerumque Iuſtitium, aut indictum, aut ſumptum oſtendit Tacit. lib. II. de Germanici morte loquens, his verbis: *Hos vulgi ſermones audita mors adeò incendit, vt ante edictum magiſtratuum*, ANTE SENATVSCONSVLTVM, SVMPTO IVSTITIO, *deſererentur fora, clauderentur domus, paſſim ſilentia & gemitus: nihil compoſitum in oſtentationem. Et quamquam neque inſignibus lugentium abſtinerent, altius animis mœrebant.* Quæ portò tunc eſſet, & quàm triſtis vrbis facies, deſcribunt Lucanus, & Pedo Albinouanus: Ille lib. II. his verſibus,

Ergo vbi concipiunt, quantis ſit cladibus vrbi
Conſtatura fides ſuperūm: ferale per vrbem
IVSTITIVM: *latuit plebeio tectus amictu*
Omnis honos: nullos comitata eſt purpura faſces.

Hic verò in Eleg. de morte Druſi,

Iura ſilent, mutæque iacent ſine vindice leges,
Aſpicitur toto purpura nulla foro.
Diique latent templis, neque iniqua ad funera vultus
Præbent, nec poſcunt tura ferenda rogo.
Obſcuros delubra tenent: pudet ora colentum
Aſpicere, inuidiæ, qua meruere metu.

Tumultu verò ſedato, tunc REMITTI IVSTITIVM ſolebat. Liuius lib. X. *Itaque & ſupplicationes ob rem bene geſtam Conſulis nomine decernunt* : IVSTITIVM REMITTITVR, *quod fuerat per dies decem & octo.* Idem lib. III. *Inde Romam reditum eſt,* IVSTITIVM REMISSVM. Exercitu quoque Poſthumij à Gallis deleto, cum ea nunciata clade, in tāto pauore, per multos dies, fuiſſet ciuitas, vt tabernis clauſis, velut nocturna ſolitudo per vrbem ageretur: Senatus Ædilibus negotium dedit, VT VRBEM CIRCVMIRENT, APERIRIQVE TABERNAS, ET MOESTITIÆ PVBLICÆ SPECIEM VREI DEMI IVBERENT, quemadmodum Liu. lib. XXIII. memoriæ prodidit.

In Tumultu quoque, SAGA SVMI decernebant: Sic Cicero Philipp. VI. decretum à Senatu fuisse scribit; VT NISI AVCTORITATE SENATVS FLECTI PER LEGATOS POSSET ANTONIVS, AD SAGA IRETVR. Idémque Philipp. V. TVMVLTVM, ait, CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI, DICO OPORTERE: DELECTVM HABERI &c. Hoc significat Dio lib. XLVI. cùm post Senatusconsultum in Antonium factum, quo Tumultum decreuerũt, adiicit, Καὶ τὴν ἐσθῆτα τὴν βουλευτικὴν ἀπεδύσαντο. Iterúmque eodem lib. post Lepidum hostem iudicatum, vestem mutatã ita scribit, Τότε τε ἐσθῆτα αὖθις μετέβαλλον: ὅτι γὰρ τῇ τοῦ Καίσαρος ὑποπτίᾳ τὴν ἀσχημοσύνην αἰσθήφεσαν. Idẽ lib. L. Τῇ δὲ Κλεοπάτρᾳ τὸν πόλεμον αὖτηρὰ ἀπήγγειλεν, καὶ τὰς τε χλαμύδας, ὡς ἐς χεῖρὰς αὐτοῦ ἥξοντος, μετημπίσχετο.

Sed & malo aliquo nuntio allato, vel imminente aliqua calamitate, & generaliter in luctu, mœróreve publico, vestem ex S.C. mutatam sæpe in Dione legimus: veluti lib. XXXIX. Αὖθις τὴν ἐσθῆτα τὴν αὐτὴν ἐγένετο, τάς τε γνάθους, καίπερ ἐς συμφορᾶς τινὰς, μετεκόσμησεν ἐφήσατο. Idque tum decretum, cùm Cicero vrbe cessit, supernus docui. Quod factum, Ὡς ὅτι πένθους, Plutarchus in Cicerone ait: Dio verò lib. XXXVII. Ὡς ὅτι τινὶ κοινῇ συμφορᾷ. Catilinæ quoque coniuratione ad Senatum delata, Patres, vt idẽ ait lib. XXXVII. Τὴν ἐσθῆτα μετέβαλλον. Itémque lib. XL. Καίπερ γὰρ τὴν βουλευτικὴν ἐσθῆτα καταβάντες, καὶ τὴν ἱππικὴν δὴ τὴν γερουσίαν, ἅπερ ὅτι μεγάλου τινὸς πένθους σημάντορες. Et lib. XLVI. Καὶ αὐτοὶ τήν τε ἐσθῆτα αὖθις ἠλλάξαντο. Idẽ lib. XXXVII. Τά τε ἱμάτια ἠλλάξαντο. Et lib. XXXIX. Τὴν δὲ ἐσθῆτα, ὡς ὅτι συμφορᾶς, μετὰ τοῦτο ἐκ τῆς βουλῆς ἐσιοντες ἠλλάξαντο. Item lib. XLI. Ἀγανακτοῦντων δὲ ὅτι τοῦτο τοῦ ἄλλου, ἐψηφίσαντο τὴν ἐσθῆτα ἀλλάξασθαι. Vbi verò, ad Saga iri, Senatus auctoritas interceserat, tota ciuitas in sagis erat, Τάς τε χλαμύδας τὰς φοινικᾶς πάντες, οἱ μὲν ἐκφοινίσσοντες, ἠμπίσχοντο, vt ait Dio lib. XLVI. Consulares tamen tum temporis vestitu à ceteris differre solebãt. Togatos enim fuisse eos, cùm in sagis erat ciuitas, Cicero Philipp. VIII. docet.

Duplicem sanè fuisse vestium mutationem obseruandum est: in luctu vnam, in bello, seu potius tumultu, alteram: In illa solus togæ color mutabatur: in hac togæ sagis mutabantur: per illam atrata, per hanc sagata ciuitas erat.

Depulsis verò periculis quorum terrore vestem mutarant, AD VESTITVM REDIRE, Senatores iubebantur, vt idem Dio lib. XXXIX. testatur. Et ita Pisonem edixisse, VT SENATVS AD VESTITVM REDIRET, Cicero Orat. contra eum habita, scribit. Post Ciceronis quoque reditum, edixisse Consules, VT AD SVVM VESTITVM SENATORES REDIRENT, idem Cicero Orat. post reditum in Senat. refert. Idem Philipp. XIIII *Propter cuius periculum*, AD SAGA ISSEMVS, *propter eiusdem salutem*, REDEVNDVM AD PRISTINVM VESTITVM *sine vlla dubitatione censori*. Et mox, *Ne memoriæ, posteritatique prodatur propter cuius ciuis periculum populum Ro.* ISSE AD SAGA, *propter eiusdem salutem*, REDISSE AD TOGAS. Dio lib. XXXIX. Οὐ μήν τοι οὔτε τὴν ἐσθῆτα μετημπίσχετο, οὔτε ἐς τὰς παννύχους ἐφοίτων. Idem lib. XLVI. Ἐπειδὴ δὲ τὰ σφαγέντα ἔμαθον, τῇ μὲν τοῦ Ἀντωνίου ἥβῃ ἐχαιρον, καὶ τὰς τε στολὰς μετενέδυσαν. ἡ ἱερομηνίας ὅτι ἐξήκοντα ἡμέρας ἤγαγον. Et lib. XLI. Καὶ ὅτι πᾶσι τούτοις, ὡς ἀγαθοῖς οὖσι τὴν ἐσθῆτα τὴν εἰρηνικὴν μετημπίσχετο. Ité lib. XLVIII. Τότε δὲ τὴν τε εἰρηνικὴν ἐσθῆτα οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ ὄντες ἀνέλαβον (ἐκδυσκότησε γὰρ αὐτὴν ἄνευ ψηφίσματος ἀνάγκῃ τοῦδ' μου ὄντος) ἡ αὐτοὶ τὰ ἱάρτα ἔσχον. Proinde post Catilinã cæsum, ait idẽ Dio lib. XXXVII. Βουλευτηρίων τε ἐψηφίσθη, ἡ τὴν ἐσθῆτα, ὡς ἐπὶ πάντων τῶν δεινῶν ἀπηλλαγμένοι, μετέβαλλον.

Luctum etiam Senatusconsulto minutum fuisse inuenio. Post Cannensem certè cladem, cùm maiore penè Romanorum virorum parte cæsa, nullius prope domus penates mœroris expertes essent, decreuit Senatus, NE MATRONÆ VLTRA TRIGESIMVM DIEM LVCTVS SVOS EXTENDERENT, vũ lugubribus depositis, ab his sacra Cereris peragi possent, quemadmodum Valet. Max. lib. I. cap. I. & Liuius lib. XXII. scribunt. Minuebatur & Festo auctore, luctus Populo, ædis dedicatione, cũ Censores luctum eondebant', votúmve publicè susceptum soluebatur.

Vbi verò bellum indictum erat, Senatusconsulto interdum decernebatur, VT CONSVLES PALVDATI EXIRENT. Cælius Epist. IX. lib. VIII. Familiar. Cicer. *Cos. quia*

verentur,

verentur, ne illud S.C fiat, VT PALVDATI EXEANT. Liuius lib. XL. *Coss. non potuere sustinere consensum Senatus,* QVIN PALVDATI EXIRENT. Idem lib. XXXVII de L. Cornelio Cos. *Omnibus iam paratis,* PALVDATVS *ab vrbe profectus est.* Hoc quo ritu fieret, explicat Varro lib. VI. de lingua Lat. *Paluda,* inquiens, *à paludamentis. Sunt hæc insignia & ornamenta militaria Ideò ad bellum cùm exit Imperator, ac lictores mutant vestem & signa incinuerunt,* PALVDATVS *dicitur* PROFICISCI. Liuius lib. XLII. *Per hos forte dies P. Licinius Cos. votis in Capitolio nuncupatis,* PALVDATVS AB VRBE PROFECTVS EST. *Semper quidem ia res cũ magna dignitate ac maiestate geritur: præcipue tamen conuertit oculos, animosque, cùm ad magnum nobilémque aut virtute, aut fortuna hostem,* EVNTEM COS. PROSEQVVNTVR. Idem lib. XXI. *Ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda,* PALVDATVS INDE AD PROVINCIAM IRET: *lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectũ clã, furtim, haud aliter quàm si exilij causa solũ vertisset.* Fest. Pomp. PALVDATI, *in libris Auguralibus significat, vt ait Verrius, armati, ornati. Omnia enim militaria ornamenta* PALVDAMENTA *dici.*

Planè post Cãnẽsẽ cladẽ, Prętores, quẽadmodũ Liu. lib. XXII. perhibet, Senatũ in Curiã Hostiliã vocauerunt, VT DE VRBIS CVSTODIA PATRES CONSVLERENT: propterea quod deletis exercitibus nõ dubitabãt hostẽ ad oppugnãdã Romã, quod vnũ opus restaret, vẽturum: Et quia obstrepebat clamor lamentantium mulierum, & nondum palàm facti viui mortuíque, per omnes promiscuè domos complorabantur, S. C. in Fabij Maximi sententiã factũ est, QVONIAM MAGISTRATVVM PARVM ESSET, PATRES IPSIMET, TVMVLTVM, AC TREPIDATIONEM IN VRBE TOLLERENT: MATRONAS PVBLICO ARCERENT, CONTINERIQVE INTRA SVVM QVAMQVE LIMEN COGERENT: COMPLORATVS FAMILIARVM COERCERENT: SILENTIVM PER VRBEM FACERENT: NVNTIOS RERVM OMNIVM AD PR. DEDVCENDOS CVRARENT. SVÆ QVISQVE FORTVNÆ DOMI AVCTOREM EXPECTARET: CVSTODES PRÆTEREA AD PORTAS PONERENT, QVI PROHIBERENT QVEMQVAM EGREDI VRBEM: COGERENTQVE HOMINES NVLLAM, NISI VRBE AC MOENIBVS SALVIS, SALVTEM SPERARE. VBI CONTICVISSET TVMVLTVS, RECTE TVM IN CVRIAM, PATRES REVOCANDOS, CONSVLENDVMQVE DE VRBIS CVSTODIA ESSE. Ea verò insigni clade accepta, Senatus, Otacilio, qui Siciliam, & Cornelio Mammulæ, qui Sardiniam pro Prætoribus obtinebant, querentibus, quòd neque stipendium neque frumentum classibus eorum & exercitibus socij præberent: affirmantibus etiam, ne habere quidem eos, vnde id præstare possent, Senatus vt Valerij lib. VII. cap. VI. auctor est, rescripsit: ÆRARIVM LONGINQVIS EXPENSIS NON SVFFICERE. PROINDE QVO PACTO TANTÆ INOPIÆ SVCCVRRENDVM ESSET, IPSI VIDERENT. Liuius verò lib. XXIII. Senatum, acceptis literis à Proprætoribus Siciliæ & Sardiniæ deesse frumentum & stipendium militibus, Respondisse refert, NON ESSE VNDE MITTERETVR: IVSSIQVE IPSI CLASSIBVS, ATQVE EXERCITIBVS SVIS CONSVLERE. Postea, cùm Annibal octo millia passuum à Roma castra posuisset, Cõsules, Senatúsque in castra, quę Fuluius Flaccus inter Exquilinam Collinámque portam posuerat, venerunt: ibi, vt Liuius lib. XXVI. ait, DE SVMMA REPVB. (sic enim emẽdo) *consultatum.* Placuit, COSS. CIRCA PORTAS COLLINAM EXQVILINAMQVE PONERE CASTRA. C. CALPVRNIVM PRÆTOREM VRBANVM CAPITOLIO ATQVE ARCI PRÆESSE: ET SENATVM FREQVENTEM IN FORO CONTINERI, SI QVID IN TAM SVBITIS REBVS CONSVLTO OPVS ESSET. Annibale etiam propius vrbem accedente, quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temerè oriebantur, PLACVIT, OMNES, QVI DICTATORES COSS. CENSORESVE FVISSENT, CVM IMPERIO ESSE, DONEC RECESSISSET A MVRIS HOSTIS. Tum quoque, quia Q. Fuluius Proconsul cum exercitu à Capua profectus erat, vt vrbi subueniret, ne ei minueretur imperium, si in vrbem venisset, decreuit Senatus, VT EI PAR CVM CONSVLIBVS IMPERIVM ESSET. Post quæstionem verò de nocturnis cœtibus, qui Baccha-

nalium causa fiebant, Consulibus extra ordinem mandatam, imperasse eos Ædilibus Curulibus, Liuius lib. xxxix. refert, VT SACERDOTES EIVS SACRI OMNES CONQVIRERENT, COMPREHENSOSQVE, LIBERO CONCLAVI AD QVÆSTIONEM SERVARENT: ÆDILIBVS ITEM PLEBIS NEGOTIVM DATVM, VIDERENT, NE QVA SACRA IN OPERTO FIERENT. *Triumuiris capitalibus mandatum*, VT VIGILIAS DISPONERENT PER VRBEM, SERVARENTQVE, NE QVI NOCTVRNI COETVS FIERENT: VTQVE AB INCENDIIS CAVERETVR: ADIVTORES TRIVMVIRIS QVINQVE VIRI DATI, VTI CIS TIBERIM SVÆ QVISQVE REGIONIS ÆDIFICIIS PRÆESSENT.

ENIMVERO, eos qui contra patriam arma cepissent, vel à Repub. defecissent, réseque nouas moliti essent, moris erat, HOSTES à Senatu IVDICARI. Brutus ad Ciceronem lib. xi. Epistol. famil. *Tamen paullo pòst futurum puto*, VT HOSTES IVDICEMVR. Vlpianus in l. Amissione §. 1. D. de cap. minut. *Sed & hi quos Senatus* HOSTES IVDICAVIT. Sic Marium à Senatu HOSTEM IVDICATVM, Valer. Max. lib. 1. cap. v. & Annæus Flor. lib. iii. tradunt. Tiberiũ quoque Graechum, idem Valerius Max. lib. iiii. cap. vii. à Senatu HOSTEM IVDICATVM ait. Sed & M Lepidum, acta Syllæ rescindere parantem, cùm arma & exercitum vrbi admouisset, à Catulo Pompeióque primo statim impetu pulsum, HOSTEM A SENATV IVDICATVM, Annæus Flor. lib. vii. scribit. Catilinam etiam & Mallium HOSTES A SENATV IVDICATOS, Salust. in Coniuratione Catilinar. narrat. In Cæsarem idem Senatusconsultum factũm Dio lib. xli. ita scribit: Τὸ δὴ Καίσαρα, πλὴν αἰχμὴ τοῖς ἀλλοδόξοις ἐξουσίαι, καὶ τὰ γραπτέα ἐντὸς ὁρῶν ἡμέραι ἀφεῖναι, ἢ Πολέμωνα, ὡς καὶ πάλαι τῇ πατρίδι πολεμοῦντα εἶναι, ἐψηφίσαντο. Quod & Plutarchus in Pompeio refert his verbis, Πρὸς ταῦτα Μαρκέλλου τοῦ ὑπάτου λέγοντος ὅπλα κελεύειν τὸν Καίσαρα, καὶ ΨΗΦΙΖΕΣΘΑΙ ΠΟΛΕΜΙΟΝ κελεύοντος, εἰ μὴ κατάθοιτο τὰ ὅπλα. Simili modo Dolabellã & Lepidum HOSTES à Senatu IVDICATOS, Cicer. ad Cornific. Epist. xv. lib. xi. Familiar. Velleius Paterculus lib. ii. Histor. & Appianus lib. iii. Bellor. ciuil. Necnon M. Antonium HOSTEM IVDICATVM, Cic. Epist. ad Brutum, & Sueton. in Augusto, cap. xvi. scribunt. Et hoc est Senatusconsultum, quod in eum factum fuisse ait Cicero Philipp. ii. his verbis: *In te, M. Antoni, decreuit Senatus, & quidem incolumis nondum tot luminibus extinctis, quod in* HOSTES TOGATOS EST DECERNI SOLITVM, *more maiorum*. Omnes deinde qui eius sectã secuti essent, HOSTES IVDICATOS, idẽ Cic. Epist. ad Brut. cũ Dione lib. xlv scribit. Ventidium certè Bassum cum M. Antonio HOSTEM ESSE A SENATV IVDICATVM, auctor est Agellius lib. xv. cap. iiii. Sic Neronem & Drusum maximos natu de Germanici filiis, & C. Caligulæ fratres, Senatus, Tiberio criminante, HOSTES IVDICAVIT, vt Suetonius in Tiber. cap. liiii. & in Calig. cap. vii. tradit. Neronẽ præterea Cæsarẽ, HOSTEM A SENATV IVDICATVM scriptũ reliquit, idẽ Sueton. in Nerone cap. xlix. Auidiũ etiã Cassiũ & Clodiũ Albinũ à Senatu hostes iudicatos, Vulcatius & Capitolinus in eorũ vitis memorãt. Nec eiues modò, sed & extranei, HOSTES IVDICARI solebãt, cum eis bellũ indicebatur. Liu. lib. xlii *Hæc, ad ea quæ ab Eumene relata erant, accessere, quo maturius* HOSTIS PERSEVS IVDICARETVR. Dio lib. xli. de Iuba, Πρὸς δὲ δὴ τὸν Καίσαρος τὸν τε ὑὸν τὴν πόλεως αὐτῶν ἔχοντα, καὶ ΠΟΛΕΜΙΟΣ ΑΠΕΔΕΙΧΘΗ. Xiphilin. in Traiano, de Decebalo rege Dacorum, Καὶ αὖθις Πολέμων αὐτὸν ἡ βουλὴ ἐψηφίσατο.

HVIVSMODI VERO Senatusconsulta plenius explicat Appianus lib. i. de Bello ciuil. Sulpitiũ enim Trib. pl. Marium, & qui eorũ partes sequebantur, ait, Ὡς ῥάστην ἀγορεύοντας καὶ πολεμήσοντας ἐπὶ τοὺς, καὶ δούλους χειρίζοντας ἐλευθερίας, ὡς ὑπόψοιτο, Πολεμίους Ῥωμαίων Ἐψηφίσθαι, καὶ τὸν ἐπιτυχόντα μηποτὲ κτείνειν, ἢ ἀνάγειν ἐπὶ τὸς ὑπάτους, πάντ' ὄντα αὐτοῖς δεδήμευτο. Similiter in Cinnam, Ὡς ἐκ μιᾶς ὁρμῆς τὴν πόλιν καταλιπόντα ὑπατον, καὶ δούλους ἐλευθερίας χειρίζοντα, Βουλὴ Ἐψηφίσατο, μήτε ὕπατον, μήτε πολίτην εἶναι.

Plerumque verò quos HOSTES iudicabant, eos coũ BELLO PERSEQVENDOS, decernebant. Cicer. Philipp. vi. *Antonium censui* BELLO PERSEQVENDVM. Et Philipp. xi. *Cum P. Dolabella, quique eius crudelissimi, & teterrimi sacinoris ministri, socij,*

adiutores

adiutores fuerunt. HOSTES POPVLI ROMANI SENATV IVDICATI SINT: CVMQVE SENATVS P. DOLABELLAM BELLO PERSEQVENDVM CENSVERIT. Idem Epist. ad Brut. *Cùm de his qui* HOSTES IVDICATI *sunt,* BELLO PERSEQVENDIS *sententiæ dicerentur.* Epitome Liuij lib. CXX. *D. Brutus, cui Senatus,* VT PERSEQVERETVR ANTONIVM *mandauit.* Eadem Epit. lib. CXXII. *Cassius, cui mandatum à Senatu erat, vt Dolabellam inimicum iudicatum* BELLO PERSEQVERETVR. Quod & Dio lib. XLVII. à Senatu decretum refert.

Interdum autem solos partium duces hostes iudicabant: cæteris verò multitudini diē statuebant, ante quam ab armis impunè discedere liceret. Ita Senatus, cùm Catilinam & Mallium hostes iudicauit, non protinus eos quoque qui eorum ductu arma ceperant, in hostium numero habendos censuit: sed iis diem constituit, quam antè ab armis discedere integrum eis relinquebatur, idque sine fraude fore decernebatur, quēadmodū Sallustius in bello Catilinar. narrat. Simile de Lepidi exercitu Senatusconsultū factum Cicero Epist. V lib. XII. Famil. refert his verbis. *Lepidus sententiis omnibus* HOSTIS A SENATV IVDICATVS EST, *ceteriquè cum illo, qui a Repub defecerunt: quibus tamen* AD SANITATEM REDEVNDI ANTE KALEND. SEPTEMB. *potestas facta est.* Qua de re ita Dio lib. XLVI. Τὸν δὲ Λέπιδον τόν τε ἐκ τοῦ βήματος ἰδρυμένον, ὡς ἀφέλοιτο, ἢ πολέμιον ἐποιήσαντο ἢ πρὸ ἡμέρας τοῖς σφετέροις αὐτῷ προσέθεντο, πόλεμον σφίσιν ἀπειλήσαντες ἂν μὴ ἐντὸς ἐκείνης ἐξαπολίπωσιν αὐτόν. Cic. Philipp. V. CENSEOQVE VT IIS, QVI IN EXERCITV ANTONII SVNT. NE SIT EA RES FRAVDI, SI ANTE CALEND. FEBR. AB EO DISCESSERINT. Idem Philipp. VIII. His qui cum Antonio erant, si errorem suum deponerent, & cum Repub. in gratiam redirent, veniā & impunitatem dandam existimans, censet, VT QVI AB ARMIS DISCEDERENT, ET AD C. PANSAM ET HIRCIVM COSS. AVT AD BRVTVM COS. DESIGNATVM, AVT AD C. CÆSAREM PROPRÆTOREM ANTE IDVS MARTIAS PRIMAS ADIRENT, IIS FRAVDI NE ESSET, QVOD CVM M. ANTONIO FVISSENT. In quam eius sententiam Senatusconsultum factum, credibile faciūt Appianus & Dio: Ille lib III. Bellor. ciuil. his verbis: Τάδε μὲν ὁ Ἀντώνιος ἅπερ τε ἢ αὐτὸς ἔγραψε, καὶ ἡ βουλὴ αὐτὸν αὖθις ἐψηφίσατο εἶναι πολέμιον, καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ στρατὸν, εἰ μὴ ἔσοιτο τι αὐτοῦ Hic verò lib. XLVI. de S. C. in Antonium facto agens: Καὶ τοῖς, αἰτ, στρατευομένοις αὐτῷ προεῖπον, οἵτινες δὲ ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας αἰσχρήσειαν· ἢ εἰ δόξειαν ὅπ ἐκ πολεμίων μοίρᾳ γενοίσιτο. Idē eod. lib. de Dolabella: Πυθόμενοι ταῦτα οἱ ἐκ τῶν οἴκων Ῥωμῖοι, πολεμον αὐτῷ ἐπήγγειλαν ἢ τοῖς τι συνόσιν οἱ ῥητὴν ἡμέραν ἐκλείψω τῆς φιλίας αὐτῶ, προεῖπον, ἵνα μὴ ἐκείνοι ἐκ τῆς μοίρας γένωνται Spartianus in Didio Iuliano: *Perturbatus ad Senatum venit, impetrauitque, vt* HOSTIS SEVERVS RENVNTIARETVR: *Militibus etiam qui Senatum secuti fuerant, dies præstitutus.* VLTRA QVEM SI CVM SEVERO FVISSENT, HOSTIVM NVMERO HABERENTVR. Apud Cæsar. lib. I. de bello ciu. Scipionis sententia refertur huiusmodi: *vti ante certum diem Cæsar exercitum dimittat: si non faciat, eum aduersus Remp. facturū videri.*

Postulat hic locus, vt de coniuratione Catilinæ facta, Senatusconsulta in ordinem cogam. Planè cùm pridie eius diei quo comitia Consularia edicta erant, Cicero Catilinæ consilia ad Senatum detulisset, decreuerūt Patres, NE POSTERO DIE COMITIA HABERENTVR, VT DE REPVB. SENATVS CONSVLI POSSET. Ipso verò Comitiorū die, Ciceronis & Catilinæ orationibus auditis, factum est S. C. VIDERENT COSS. NE QVID RESP. DETRIMENTI CAPERET. Catilina dein vrbe excedere iussus. Ad post literas in Senatu recitatas, in quibus scriptum erat C. Mallium arma cepisse cum magna multitudine, Senatus decreto missi sunt Imperatores, qui ad vrbem erant; Prætorésque duo in Apuliam, agrum Picenum, Capuam & Fesulos: HISQVE PERMISSVM, VTI PRO TEMPORE ATQVE PERICVLO, EXERCITVM COMPARARENT. Ad hoc, SI QVIS IVDICASSET DE CONIVRATIONE, QVÆ CONTRA REMPVB. FACTA ERAT, PRÆMIVM DECREVERVNT, SERVO LIBERTATEM, ET HS. C. LIBERO IMPVNITATEM EIVS REI, ET HS. CC. Itémque decreuere, VTI GLADIATORIÆ FAMILLÆ CAPVAM, ET IN CETERA MVNICIPIA DISTRIBVERENTVR, PRO CVIVSQVE OPIBVS: ROMÆ PER TOTAM VRBEM VIGILIÆ HABERENTVR, EISQVE MINORES MAGISTRATVS PRÆESSENT. Postquam verò Romæ nuntiatum est, Catilinam in ca-

ſtra ad Manlium contendiſſe, Senatus CATILINAM ET MANLIVM HOSTES IVDICAVIT, CETERÆ MVLTITVDINI DIEM STATVIT, ANTE QVAM LICERET, SINE FRAVDE AB ARMIS DISCEDERE, PRÆTER RERVM CAPITALIVM DAMNATOS. Præterea decreuit, VTI COSS. DELECTVM HABERENT: ANTONIVS CVM EXERCITV CATILINAM PERSEQVI MATVRARET: CICERO VRBI PRÆSIDIO ESSET. Et cùm eius coniurationis particeps Cornelius Cethegus Prætor deprehenſus eſſet, Senatus decreuit, VTI CVM SE PRÆTVRA ABDICASSET, TVM IN CVSTODIAM TRADERETVR. Irémque, VT C. CETHEGVS, L. STATILIVS, P. GABINIVS, qui omnes præſentes erant, IN CVSTODIAM TRADERENTVR. Idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, M. Ceparium, P. Furium, Magium Chilonem, P. Vmbrenum. Atque ea lenitate Senatus vſus eſt, vt ex tanta coniuratione, tantáque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, nouem hominum perdiſſimorum pœna, Repub. conſeruata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur.

Eos verò qui cuſtodiis tenebantur, Senatus iudicauit, CONTRA REMPVB. FECISSE: PRÆMIA ÈTIAM INDICIBVS, quorum indicia comprobata fuerant, CONSTITVIT. Patefacta denique coniuratione in coniuratos S.C. factum fuit in Catonis ſententiam, & in ea verba quæ Salluſtius, quæ item Plutarchus in Catonis & Ciceronis vitis, & Dio lib. XXXVII. ſcribunt.

Conſternata verò P. Clodij cæde Repub. Senatus vnum Conſulem, nominatímque Cn. Pompeium fieri cenſuit. Senatus præterea conſultum factum eſt, VT INTERREX ET TRIBVNVS PL. ET CN. POMPEIVS, QVI PROCONSVL AD VRBEM ERAT, VIDERENT NE QVID DETRIMENTI RESPVB. CAPERET, vt à Sueton. in Iulio cap. XXVI. & ab Aſconio Pæd. in explicatione Orationis pro Milone relatum eſt.

Hic etiam Senatuſconſulta poſt Cæſaris cædem facta rectè atque ordine ſubiungentur. Ac primùm, Cicerone auctore, Senatuſconſulto in eius ſententiam facto Ἀμνηστία, id eſt, præteritorum obliuionem decretam fuiſſe conſtat: additúmque ne eius cædis ergo in iudicium uocari quiſquam poſſet. Velleius Paterculus lib. II. Hiſtor. Roman. *Et illud decreti Athenienſium celeberrimum exemplum, relatum à Cicerone*, OBLIVIONIS PRÆTERITARVM RERVM, *decreto Patrum comprehenſum eſt.* Plutarchus in Cicerone, Κικέρων δὲ πολλὰ περὶ τὸν χειμῶνα εἰκείως διελθὼν, ἔπεισε τὴν Σύγκλητον ἀζημίους μὲν ποιῆσαι τοὺς φονεῖς, ἀμνηστίαν δὲ τῶν πεπραγμένων. Idem in Bruto, Ἀντωνίου δὲ καὶ Πλάγκου, καὶ Κικέρωνος εἰπόντων περὶ ἀμνηστίας, καὶ ὁμονοίας, Εὐδοξε μὲν μόνον, Ἀδικεῖν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ γράμμα ὑπὲρ τιμῶν προσθεῖναι τοὺς ὑπάτους. Suetonius in Tiberio, cap. IIII. de patre Tiberij: *Tamen Cæſare occiſo, cunctis turbarum metu*, ABOLITIONEM FACTI DECERNENTIBVS, *etiam de præmiis Tyrannicidarum referendum cenſuit.* Dio lib. XLIIII. Κικέρων μὲν ταῦτ' εἰπὼν, ἔπεισε τὴν Γερουσίαν, μηδένα μηδενὶ μηνιτεχθῆναι, ψηφίσασθαι. Meminit etiã Appianus lib. II. & IIII. Bell. ciuil. Deinde, pacis & otij cauſa, acta omnia Cæſaris, S.C. confirmata ſunt. Plutarch. in Antonio, Συναγαγὼν δὲ βουλὴν, αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ἀμνηστίας εἶπε, καὶ παρεμυθήσατο, καὶ παρεκάλεσε τοὺς περὶ Κάσσιον καὶ Βροῦτον. Ἡ δὲ Σύγκλητος, ἐκύρωσε ταῦτα, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦτο καὶ σαφῶς γεγενότην, ἐψηφίσατο, μηδὲν ἀλλάξειν. Appianus lib. II. Bellorum ciuil. Φόνου μὲν ἐκ εἶναι δίκας τοῖς τῷ Καίσαρι· κύρια δὲ εἶναι τὰ πεπραγμένα αὐτῷ πάντα καὶ ἐγγεγραμένα, ἐπεὶ τῇ πόλει συμφέρει. Idem lib. III. eiuſdem Senatuſconſulti meminit his verbis: Καὶ τῷ τελευταίῳ ψηφίσματι, τὸ βεβαιοῦν τῷ Καίσαρι πεπραγμένα πάντα. Idem lib. IIII. Ἀμνηστίαν δὲ ἀπάντων ἐψηφίσατο εἶναι, καὶ σωφρονίσειν ἐπὶ φόνου μὴ εἶναι δίκας. Quod itidem de Ciceronis ſententia decretum fuiſſe credo. Sic enim ipſe Epiſt. ad Plancum, quæ inſerta eſt lib. XVI. Epiſt. ad Atticum ait: *Equidem cùm multa non probentur, quæ Cæſar ſtatuerit, tamen otij pacisque cauſa, acerrimè illa ſoleo defendere, quod tibi idem magnopere faciẽdum cenſeo.*

Senatuſcõſultis de bello finitima erant ea, quæ de Exercitibus fiebant. De Exercitibus autẽ quid fieri placeret, Cõſulti Patres decernebãt, quibus Exercitibus rẽ geri, & quos illis præeſſe cẽſerẽt. Itẽ, quos Exercitus Coss. Prætores, quíve pro Coss. aut Propr. prouincias obtinebãt, retinere, tradere, accipere, traducere, deducere, deportare è Rep. videretur.

Hoc ex Liuij lectione, cuiuis palàm fiet. Exẽpli causa vnum, quod multorum loco erit, Senatusconsultum de Exercitibus subiungam. Id ex lib. xxxi. hauriam. *Tum de* EXERCITIBVS, ait, CONSVLVM, PRÆTORVMQVE ACTVM. CONSVLES BINAS LEGIONES SCRIBERE IVSSI: VETERES DIMITTERE EXERCITVS SVLPITIO, CVI NOVVM, AC MAGNI NOMINIS BELLVM DECRETVM ERAT, PERMISSVM, VT DE EXERCITV, QVEM PROCONSVL SCIPIO EX AFRICA DEPORTASSET, VOLVNTARIOS QVOS POSSET, DVCERET: INVITVM NE QVEM MILITEM VETEREM DVCENDI IVS ESSET. PRÆTORIBVS LVRIO PVRPVRIONI, ET Q. MINVTIO RVFO QVINA MILLIA SOCIVM LATINI NOMINIS CONSVL DARET: QVIBVS PRÆSIDIIS ALTER GALLIAM, ALTER BRVTIOS PROVINCIAM OBTINERET. Q. PVLVIVS GILLO ET IPSE IVSSVS EX EO EXERCITV, QVEM P. ÆLIVS COS. HABVISSET, VT QVISQVE MINIME MVLTA STIPENDIA HABERET, LEGERE, DONEC ET IPSE QVINQVE MILLIA SOCIVM, AC NOMINIS LATINI, EFFECISSET: ID PRÆSIDIO SICILIÆ PROVINCIÆ ESSET. M. VALERIO FALCONI, QVI PRÆTOR PRIORE ANNO CAMPANIAM PROVINCIAM HABVERAT, PROROGATVM IN ANNVM IMPERIVM EST, VTI PROPRÆTOR IN SARDINIAM TRAIICERET: QVODQVE DE EXERCITV, QVI IBI ESSET, QVINQVE MILLIA SOCIVM NOMINIS LATINI, QVI EORVM MINIME MVLTA STIPENDIA HABERET, LEGERET. ET CONSVLES DVAS VRBANAS LEGIONES SCRIBERE IVSSI: QVÆ, SI QVO RES POSCERET, MVLTIS IN ITALIA CONTRACTIS GENTIBVS, PVNICI BELLI SOCIETATE, IRAQVE INDE TVMENTIBVS, MITTERENTVR. Sunt & alia de Exercitibus longa Senatusconsulta apud eundem lib. xxiii. xxiiii. xxvi. & xxvii. quæ breuitati studens prætermitto.

De Prouinciis verò postquam Consules retulerant, decerni solebat, vt Consules, EAS INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVRVE. Liu. lib. xxxvii. *Tum de* CONSVLVM PROVINCIIS *cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant emulũ Lælius in Senatu poterat. Is cùm Senatus*, AVT SORTIRI, AVT COMPARARE INTER SE PROVINCIAS CONSVLES, *iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quàm si forti eam rem permisissent.* Idem lib. xxxviii. *Consulibus alteri Pisæ cum Liguribus, alteri prouincia Gallia decreta est:* COMPARARE INTER SE, AVT SORTIRI IVSSI. Idem lib. xlv. *Moniti deinde Consules à Patribus, vt quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret:* PRIMO QVOQVE TEMPORE PROVINCIAS AVT COMPARARENT INTER SE, AVT SORTIRENTVR. Idem lib. xlii. *Senatusconsultum inde factum est*, VT COSS. INTER SE PROVINCIAS ITALIAM ET MACEDONIAM COMPARARENT, SORTIRENTVR: CVI MACEDONIA OBVENISSET, VT IS REGEM PERSEA, QVIQVE EIVS SECTAM SEQVVTI ESSENT, NISI POPVLO RO. SATISPECISSENT, BELLO PERSEQVERETVR. Idẽ lib. xxx. *Coss. cùm de Repub. bellóque & prouinciis ad Senatũ retulissent, censuerunt Patres*, VT COSS. INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVRVE, VTER BRVTIOS ADVERSVS ANNIBALEM, VTER HETRVRIAM AC LIGVRES PROVINCIAM HABERET. Et post alia. *Senatu in Capitolium vocato, de prouinciis retulerunt: Italiam atque Africam* IN SORTEM CONIICI, *Africam ambo cupientes volebant.* Et aliàs cod. lib. *Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt*, VTI COSS. PROVINCIAS INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVRVE: VTER ITALIAM, VTER CLASSEM NAVIVM QVINQVAGINTA HABERET: *cui classis obuenisset, in Siciliam nauigaret: Si pax cum Carthaginiensibus componi nequiuisset, in Africã traiiceret.* Idẽ lib. xxxvii. *Is, cùm Senatus*, AVT SORTIRI, AVT COMPARARE INTER SE PROVINCIAS, *Consules iussisset.* Et lib. xxxiii. *Coss. magistratu inito, Senatum in Capitolio cùm habuissent, decreuerunt Patres*, VT PROVINCIAS MACEDONIAM ATQVE ITALIAM COSS. COMPARARENT INTER SE, SORTIRENTVRVE. Eiusmodi alia S.C. in Liuio lib. viii. xxviii. & xxix. inuenies. Eodem porrò loquẽdi genere Liuius lib. xxiiii. decretum refert, VT COSS. SORTIRENTVR, COMPARENTVE, IN-

RET, PRIVSQVAM AD EXERCITVM PROFICISCERENTVR. Et lib.xxv. *Cōsulibus ambobus Italia prouincia decreta est*, ITA VT COMPARARENT, SORTIRENTVRVE, VTER COMITIIS EIVS ANNI PRÆESSET.

Interdum verò extra sortem prouincias Senatus alteri Cos. decernebat. Hetruriā certè prouinciā, extra sortē Q. Fabio non minore populi cōsensu, quàm Senatus decretam Liuius lib.x. narrat. Idē lib.VIII. *Collega additus Coruino M. Atilius Regulus: Et ne forte casu erraretur, petitum ab Consulibus*, VT EXTRA SORTEM CORVINI EA PROVINCIA ESSET. Tunc verò dicebantur, EXTRA ORDINEM DARI, Cic. pro domo sua: *Tu prouincias Consulares, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abstulit ab Senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui per Senatum, decreta lege sanxit, eas lege Sempronia per Senatum decretas rescidisti*: EXTRA ORDINEM, SINE SORTE, NOMINATIM DEDISTI.

Nonnunquam etiam ambobus Cos. eadem prouincia decernebatur. Liu. lib.XLII. *Cùm omnium primum de prouinciis, exercitibúsque ad Senatum retulissent*, LIGVRES VTRIQVE DECRETI SVNT. Et lib.XXXIIII. *De prouinciis cùm relatum esset, Senatus frequens in eam sententiam ibat*: VT, QVONIAM IN HISPANIA ET MACEDONIA DEBELLATVM FORET, CONSVLIBVS AMBOBVS ITALIA PROVINCIA ESSET. Contrà ex vna prouincia duas quandoque faciebant, vt ex Liuio lib.XLV. patet.

Sūt & alia multa de prouinciis Senatusc̄ōsulta apud Liuiū, quibus cōsultò abstineo. Tātùm addam, in Prætorum prouinciis, in sortem cōiectas, vrbanam & peregrinam, & inter ciues ac peregrinos, iurisdictionē, vt ex eodē Liu. cū alias sæpè, tū ex lib.XXXV. liquet.

Hæ fermè sunt Senatusconsultorum, quæ eorum auctorū, quos in manibus habemus, indicio detegi, deprehendique possunt, formulæ. Ceteras, quas vel vetustas obruit, vel deleuit obliuio, iniquus esset qui à me exigeret.

Senatusconsulta porrò, FIERI, SCRIBI, PERSCRIBI, AD ÆRARIVM DEFERRI, dicebantur, & quidem IN EORVM SENTENTIAM FIERI, qui primi cēsuissent, quod à Senatu decernebatur. Quæ attigisse sat est: Testimoniis, quorum clausæ obsignataeq; non sunt, sc. apertæ tabulæ, ideò supersedeo, quod in ea, libros voluendo, vel aliud agens quilibet incurret. Apud veteres certè auctores, & in his Ciceronē & Liuium, talium loquutionū copiam nemo non offendet. Sed & qui primus id censuerat, quod alij deinceps sequebantur, is eius SENTENTIÆ PRINCEPS ET AVCTOR, dicebatur. Cic. in Orat. de Respons. haruſp. *Postero die*, FREQVENTISSIMVS SENATVS, *te, Consule designato, Lentule*, SENTENTIÆ PRINCIPE, &c. Idem in Pison. *De me Senatus ita decreuit, Cn. Pompeio* AVCTORE, ET EIVS SENTENTIÆ PRINCIPE. Et pro domo sua: *Sed quæro in ipsa sententia, quoniam* PRINCEPS EGO SVM EIVS ATQVE AVCTOR, *quid reprehēdatur*. Valer. Max. lib.VII. cap.VI. *Senatus*, AVCTORE TIB. GRACCHO *Cos. designato censuit*. Vetus inscriptio Romæ de Plautio Syluano: SENATVS IN PRÆFECTVRA TRIVMPHALIBVS ORNAMENTIS HONORAVIT, AVCTORE IMP. CÆSARE AVGVSTO VESPASIANO. Item in alia inscriptione: HVIC SENATVS AVCTORE IMP. TRAIANO AVG. GERMANICO, DACICO, TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT, STATVAMQVE PECVN. PVBLIC. PONEND. CENSVIT. Vlpian. in L. cùm hic status. D. de donat. inter vir. & vxor. *Imperator noster Antoninus Augustus, ante excessum diui Seueri, patris sui, Orationem Senatu habita*, AVCTOR FVIT SENATVI CENSENDI, *Fulvio Æmiliano, & Nummio Albino Coss. vt aliquid laxaret ex iuris rigore*. Suet. in Vespas. cap.XI. AVCTOR SENATVI FVIT DECERNENDI, *vt quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur*.

Dicebatur autem FREQVENS SENATVS, vel vt Cicero in Orat. de Haruſp. respons. & in Pisonem loquitur, FREQVENTISSIMVS, decreuisse, quod magno consessu, & numero Senatorum, maximáque frequentia adstante statuerat. Contrà quod paucis Senatoribus adstantibus scriptum erat S.C. id PER INFREQVENTIAM factum dicebatur. Liuius lib.XXXVIII. *Neque his contentus Consul fuit, sed postea*, PER INFREQVENTIAM ADIECIT *Senatusconsulto*, AMBRACIAM NON VIDERI VI CAPTAM ESSE. Quod Sc. idē Liu. lib.XXXIX. ita perstringit: *Cùm sint notissimæ sibi cum Cos. inimicitiæ, quid ab eo quemquam posse æqui expectare, qui* PER INFREQVENTIAM FACTVM S.C. AD ÆRARIVM DETVLERIT, AMBRACIAM NON VIDERI VI CAPTAM, *quæ aggere, ac vineis* &c. Sic enim totus ille locus interpungendus est: & verba hæc, *Ambraciam non videri vi captam*, ex S.C. sunt.

Ad exem-

Ad exemplum porrò Senatusconsultorum quæ Romæ fiebant, in municipiis quoque, curiæ & ordinis decreta componi, isdémque verborum formulis concipi consuerãt. Indicant hoc Senatus Syracusani decreta, ex quibus Cicero lib. VII. in Verrem hæc verba refert, QVOD VERBA FACTA SVNT DE SEX. PEDVCEO. Itẽ hæc, QVOD VERBA PACTA SVNT DE C. VERRE, CVM SVRGERET NEMO, NEQVE SENTENTIAM DICERET. Verùm clarius hoc, apertiúsque demonstrant vetusta æra & mármora, quibus Curiarum decreta insculpta sunt, quæ inde exscripta proferam. Vnius decreti ab ordine Vestinonum & Peltuinatium (quorum Plin. lib. III. cap. XII. meminit) facti verba sunt hæc:

C. VETTIO. ATTICO. ET. CASINIO. PRÆTEXTATO. COSS.
PR. IDVS. APRIL.

PELTVINI. VESTINI. IN. CVRIA. AVG. ORDINEM. HABENTIBVS. T. AVIDIACCO. RESTITVTO. ET. T. BLÆSIO. NATALE. ÆDD. QQ. SCRIBVNDO. ADFVERVNT. QVOD. VNIVERSI. VERBA. FECERVNT. NVMMIAM. VARIAM. C. F. SACERDOTEM. VENERIS. FELICIS. EA. ADFECTIONE. ADQVE. PRONO. ANIMO. CIRCA. NOS. AGERE. COEPISSE. PRO. INSTITVTO. BENIVOLENTIÆ. SVÆ. SICVT. ET. PARENTES. EIVS. SEMPER. EGERVNT. VT. MERITO. DEBEAT. EX. CONSENSV. VNIVERSORVM. PATRONA. PRÆFECTVRÆ. NOSTRÆ. FIERI. QVO. MAGIS. MAGISQVE. HOC. HONORE. QVI. EST. APVT. NOS POTISSIMVS. TANTÆ. CLARITATI. EIVS. OBLATO. DIGNATIONE. BENIGNITATIS. EIVS. GLORIOSI. ET. IN. OMNIBVS. TVTI. AC. DEPENSI. ESSE. POSSIMVS. Q. D. E. R. P. P. D. E. R. I. C. PLACERE. VNIVERSIS. CONSCRIPTIS. NVMMIÆ. VARIÆ. C. F. SACERDOTI. VENERIS. FELICIS. PRO. SPLENDORE. DIGNITATIS. SVÆ. PATROCINIVM. PRÆFECTVRÆ. NOSTRÆ. OPPERRI. PETIQVE. AB. EIVS. CLARITATE. ET. EXIMIA. BENIGNITATE. VT. HVNC. HONOREM. SIBI. A. NOBIS. OBLATVM. LIBENTI. ET. PRONO. ANIMO. SVSCIPERE. ET. SINCVLOS, VNIVERSOSQVE. NOS. REMQVE. PVBLICAM. NOSTRAM. IN. CLIENTELAM. DOMVS. SVÆ. RECIPERE. DIGNETVR. ET. IN. QVIEVSCVMQVE. RATIO. EXEGERIT. INTERCEDENTE. AVCTORITATE. DIGNITATIS. SVÆ. TVTOS. DEPENSOSQVE PRÆSTET. TABVLAMQVE. ÆNEAM. HVIVS. DECRETI. N. VERBA. CONTINENTEM. OPPERRI. EI. PER. AVIDIACCVM. RESTITVTVM. ET. BLÆSIVM. NATALEM. QQ. ITEM. NVMISENVM. CRESCENTEM. ET. PL. PRISCVM. PRIMORES. ORD. N. VIROS. CENSVER.

Alterius decreti verba sunt huiusmodi:

L. ARRVNTIO. STELLA.
L. IVLIO. MARINO. COSS.
XIII. K. NOV.

M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS. FRONTO. IIII. VIR. I. D. S. C. PERENTIN. IN. CVRIA. ÆDIS. MERCVRI. SCRIBVNDO. ADFVERVNT. Q. SEGIANVS. MÆCIANVS. T. MVNNIVS. NOMANIANVS. QVOD. VNIVERSI. V. P. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. DEMANDATAM. SIBI. CVRAM. AB. INDVLGENTISSIMO IMP. CÆSARE. NERVA. TRAIANO. AVGVSTO. GERMANICO. QVA. ÆTERNITATI. ITALIÆ. SVÆ. PROSPEXIT. SECVNDVM. LIBERALITATEM. EIVS. ITA. ORDINARI. VT. OMNIS. ÆTAS. CVRÆ. EIVS. MERITO. GRATIAS. AGERE. DEBEAT. PVTVRVMQVE. VT. TANTÆ. VIRTVTIS. VIR. AVXILIO. SIT. PVTVRVS. MVNICIPIO. NOSTRO. Q. D. E. R. P. P. D. E. R. V. I. C. PLACERE. CONSCRIPTIS. EX. HOC. ORDINE. MITTI. AD. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. QVI. AB. EO. IMPETRARENT. IN. CLIENTELAM. AMPLISSIMÆ. DOMVS. SVÆ. MVNICIPIVM. RECIPERE. DIGNETVR. PATRO-

NVMQVE SE COOPTARE TABVLAE HOSPITALI INCISA HOC DECRETO IN DOMO SVA POSITA PERMITTAT CENSVERE EGERVNT LEGATI A CÆCILIVS A P QVIRINALIS : ET QVIRINALIS.

AD AVGVST. TEM. C. P. AD AVGVST. TEM. C. P.

Extat etiam Neapoli quoddam Curiæ decretum in hæc verba : C. DOMITIO DEXTRO II. L. VALERIO MESSALA THRASIA PRISCO COSS. VI. IDVS IANVAR. IN CVRIA BASILICÆ AVG. ANNIAN. SCRIBVNDO ADFVERVNT. A. AQVILIVS PROCVLVS. M. CECILIVS. PVBLICIVS FABIANVS. T. HORDEONICVS SECVND. VALENTINVS. T. CÆSIVS BASSIANVS. QVOD POSTVLANTE CN. GAIO PVDENTE O. V. DE FORMA INSCRIPTION. DANDA STATVÆ QVAM DENDROPHOR. OCTAVIO. AGATHÆ P. C. N. STATVERVNT CN. PAPIRIVS SAGITTA ET P. ÆLIVS EVDÆMON II. VIR RETVLERVNT Q. D. E. R. P. P. D. E. R. I. C. PLACVIT VNIVERSIS HONESTISSIMI CORPORIS DENDROPHORORVM INSCRIPTIONEM QVÆ AD HONOREM . . . . . DARE. QVÆ. . . . . SERTA. EST.

Ibidem & aliud conspicitur his verbis. L. ANNIO L. F. COL. MODESTO HON. EQVO PVBL. X. IVN. IN CVRIA BASILICÆ AVGVSTINIANÆ, SCRIBVNDO ADFVER. TOPPIVS SEVERVS, VIGETIVS LIBERALIS, IVLIVS CAPRETANVS, GRANIVS LONGINVS. QVOD C. AVFIDIVS TRASEA T. CLAVDIVS QVADRINVS II. VIRI VRR DE CONFORMANDA AVCTORITATE MEMORIÆ HONORAND. STATVAQVE PONENDA ANNIO MODESTO ANNI NVMISIANI ORNATI VIRI FILIO: Q. D. E. R. P. P. D. E. R. I. C. CVM ANNIVS NVMISIANVS VIR AD SINGVLOR. TESTIMONIVM PERTIN. QVA PROBITATE MORVM, QVA QVIETE VITÆ, QVOD VNICVM IN DOLORE PRÆSIDIVM EST MERVERAT ADFECTVVM NOSTRORVM CONSOLATIONEM, ADQ. CANDORE ORDINIS NOSTRI BONVM CIVEM PIVMQVE PATREM IN TAM GRAVI FORTVNÆ INIVRIA QVA POTEST INDIGNATIONE AVOCARI TRISTITIA. PLACERE HVIC ORDINI AVCTORIT. IN EAM REM ANTE HANC DIEM FACTAM CONFIRMARI, PERMITTIQVE ANNIO ADIECTO LIB. EIVS STATVAM PONERE, ANNIO MODESTO, LOCO ADSIGNATO A II. VIRIS NOSTRIS, QVO TESTATIOR SIT IRGA EVM ADFECTVS REIP. NOSTRÆ, CONCLVDAMVS QVOD IN VITA PRÆSTITERIT CENSVER. ADIECTVS LIB. L. D. D. D. Accedat inscriptio Prænestina, in qua est, *Exempl. decr.* Q. P. Q. IVNIO. SILANO. ET. L. SEPTIMIO. VALERIANO. COS. POSTVLANTE. CLAVDIO. MARONE. VTI. LVCVS. AD. STATVAM. PONENDAM. OPTIMÆ. MEMORIÆ. VIRO. QVOND. PIL. ÆLI. AVG. LIB. ANATELLONI, AMANTISSIMO. REIPVBLICÆ. NOSTRÆ: PLACVIT. ET. IN. HONOREM. ANATELLONTIS. SEMPER. ET. VBIQVE. DE. REP. OPTIM. MERIT. IN. GRATIAM. CLAVDI. MARONIS. LVCVM. AD. STATVAM. PONENDAM. AD. ELECTIONEM. IPSIVS. ATTR. DARE.

Aliud etiam ordinis municipij Cæritum decretum quoddam ære incisum Romæ extare fertur in hæc verba: VESBINVS AVG. L. PHÆTRIVM AVGVSTALIBVS MVNICIP. CÆRITVM LOCO APERTO A RE. P. SVA IMPENSA OMNI EXORNATVM DONVM DEDIT. *Descriptum & recognitum factum in Pronao ede Martis, ex commentario, quem iussit proferri Cuperius Hostilianus per T. Rustium Lysiponum scribam, in quo scriptum erat. it. quod infrà scriptum est.*

L. PVBLILIO CELSO. II. C. CLODIO CRISPINO COSS. IDIBVS APRILIB. M. PONTIO DICTATORE, C. SVETONIO CLAVDIANO ÆDILE IVRI DICVNDO PRÆF. ÆRARI COMMENTARIVM COTTIDIANVM MVNICIPI CÆRITVM. *Inde pagina* XXVII. *capite* VI. M. PONTIVS CELSVS DICTATOR,

ET C

ET C. SVETONIVS CLAVDIANVS DECVRIONES IN TEMPLO DIVOR. CORROGAVERVNT, VBI VESBINVS AVG. LIB. PETIT. VT SIBI LOCVS PVBLICE DARETVR SVB PORTICV BASILICÆ SVLPICIANÆ, VTI AVGVSTALIB. IN EVM LOCVM PHETRIVM FACERET VBI EX CONSENSV DECVRIONVM LOCVS EI QVEM DESIDERAVERAT DATVS EST 7. PLACVITQVE VNIVERSIS, CVRATIO COSANO CVRATORI OB EAM REM EPISTVLAM MITTI 5. IN CVRIAM FVERVNT PONTIVS CELSVS DICTAT. SVETONIVS CLAVDIANVS ÆD. IVRIDIC. M. LEPIDIVS NEPOS, ÆDIL. ANNON. POLLIVS BLANDVS. PESCENNIVS, FLAVIANVS, PESCENNIVS NATALIS, POLLIVS CALLINIVS, PETRONIVS INNOCENS, SERGIVS PROCVLVS. *Inde pagina altera capite primo*, MAGISTRATVS ET DECVRION. CVRIATIO COSANO SAL. IDIB. AVG. DESIDERANTI A NOBIS VLPIO VESBINO CONSILIVM DECVRION. COEGIMVS, A QVIB. PETIT VT SIBI LOCVS PVBLICE IN ANGVLO PORTICVS BASILIC. DARETVR, QVOD SE AVGVSTALIB. PHETRIVM PVBLICE EXORNATVRVM SECVNDVM DIGNITAT. MVNICIPI POLLICERETVR. GRATIÆ HVIC ACTÆ SVNT, AB VNIVERSIS. PLACVIT TAMEN TIBI SCRIBI AN IN HOC QVOQVE ET TV CONSENSVRVS ESSES, QVI LOCVS REIP. IN VSV NON EST. NEC VLLO REDITV ESSE POTEST. *Inde pagina* VIII. *capite primo*. CVRIATIVS COSANVS MAG. ET DEC. CAERETANO SAL. EGO, NON TANTVM CONSENTIRE VOLVNTATI VESTRÆ, SED ET GRATVLARI DEBEO, SI QVI REMP. N. EXORNAT. ACCEDO ITAQVE SENTENTIÆ VESTRÆ, NON TANQVAM CVRATOR, SED TANQVAM VNVS EX ORDINE: CVM TAM HONESTA EXEMPLA ETIAM PROVOCARI HONORIFICA EXORNATIONE DEBEANT 7. DATA PRID. IDVS SEPTEMB. AMERIÆ. ACT. IDIB. IVNIIS Q. NINNIO HASTA. P. MANILIO VOPISCO COSS. DEDICATVM K. AVG.

Senatusconsultis Orationes principum ita coherent, vt auelli non possint. Nam & in Senatu habebantur, recitabantúrve: eóque modo, Imperatores dicebãtur auctores fuisse Senatui, censendi id quod decernebatur. Atque adeo huiusmodi orationibus, Senatusconsulta accedere, eáque sequi solebant. Qua autem verborum figura conciperẽtur, indicat Vlpian. in L. 1. D. de reb. eor. in qua oratio Imperatoris Seueri in Senatu recitata refertur, cuius verba erant huiusmodi: PRÆTERBA P.C. INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRÆDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA DISTRAHANT: NISI VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE ÆS ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CETERIS NON POSSIT EXSOLVI, TVNC PRÆTOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE ÆSTIMET, QVÆ POSSVNT ALIENARI, OBLIGARIVE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRÆTORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET: AVT SI CREDITOR QVI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLI ACCEPERIT, IVS EXEQVETVR, NIHIL NOVANDVM CENSEO. Idem in l. hæc ratio D. de donat. int. vir. & vxor. ex oratione Antonini Augusti hæc refert, MAIORES NOSTRI INTER VIRVM ET VXOREM DONATIONES PROHIBVERVNT, AMOREM HONESTVM SOLIS ANIMIS ÆSTIMANTES, FAMÆ ETIAM CONIVNCTORVM CONSVLENTES, NE CONCORDIA PRETIO CONCILIARI VIDERETVR, NEVE MELIOR IN PAVPERTATEM INCIDERET, DETERIOR DITIOR FIERET. Ex eadẽ Oratione idem Ie. in L. cùm hic status §. 1. eod. tit. hoc caput citat. FAS ESSE EVM QVIDEM QVI DONAVIT, POENITERE: HEREDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSVS VOLVNTATEM SVPREMAM EIVS QVI DONAVERIT, DVRVM ET AVARVM ESSE. Huiusmodi etiam Orationum particulæ aliquot eitantur in l. Oratiõ D. si ingen. esse dicet. & l. 1. §. sed interdum. D. ne de statu def. & l. 2. in fi. D. de collus. deteg. L. sacratissimi D. ad Sc. Tertyllian. l. Oratione

Alterius paginæ verba sunt hæc.

. . . . . SANE. . . . . .
NOVO. . . . . DIVVS. AVG. . . . . NO. . . . .
LVS. ET. PATRVVS. TI. CÆSAR. OMNEM. FLOREM. VBIQVE. COLONIARVM. AC. MVNICIPIORVM. BONORVM. SCILICET. VIRORVM. ET. LOCVPLETIVM. IN. HAC. CVRIA. ESSE. VOLVIT. QVID. ERGO. NON ITALICVS. SENATOR. PROVINCIALI. POTIOR? EST. IAM. VOBIS. CVM. HANC. PARTEM. CENSVRÆ. MEÆ. APPROBARE. COEPERO. QVID. DE. EA. RE. SENTIAM. REBVS. OSTENDAM. SEDNE. PROVINCIALES. QVIDEM. SI. MODO. ORNARE. CVRIAM. POTERINT. RECIPIENDOS. PVTO.
ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQVE. VIENNIENSIVM. QVAM. LONGO. IAM. TEMPORE. SENATORES. HVIC. CVRIÆ. CONPERT. EX. QVA. COLONIA. INTER. PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS. ORNAMENTVM. L. VESTINVM. FAMILIARISSIME. DILIGO. ET. HODIEQVE. IN. REBVS. MEIS. DETINEO. CVIVS. LIBERI. PRVANTVR. QVÆSO. PRIMO. SACERDOTIORVM. GRADV. POST. MODO. CVM. ANNIS. PROMOTVRI. DIGNITATIS. SVÆ. INCREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN. LATRONIS. TACEAM. ET. ODI. ILLVD. PALESTRICVM. PRODIGIVM. QVOD. ANTE. IN. DOMVM. CONSVLATVM. INTVLIT. QVAM. COLONIA. SVA. SOLIDVM. CIVITATIS. ROMANÆ. BENEFICIVM. CONSECVTA. EST. IDEM. DE. PATRE. MVSSI POSSVM. DICERE. MISERABILI. QVIDEM. INDIGNISSIMOQVE. HOC. CASV. VT. VOBIS. VTILIS. SENATOR. ESSE. NON. POSSIT.
TEMPVS. EST. IAM. TI. CÆSAR. GERMANICE. DETEGERE. TE. PATRIBVS. CONSCRIPTIS. QVO. TENDAT. ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EXTREMOS. FINES. GALLIÆ. NARBONENSIS. VENISTI.
TOT. ECCE. INSIGNES. IVVENES. QVOT. INTVEOR. NON. MAGIS. SVNT. PÆNITENDI. SENATORES. QVAM. PÆNITET. PERSICVM. NOBILISSIMVM. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. SVORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE. QVOD. SI. HÆC. ITA. ESSE. CONSENTITIS. QVID. VLTRA. DESIDERATIS. QVAM. VT. VOBIS. DIGITO. DEMONSTREM. SOLVM. IPSVM. VLTRA. FINES. PROVINCIÆ. NARBONENSIS. IAM. VOBIS. SENATORES. MITTERE. QVANDO. EX. LVGDVNO. HABERE. NOS. NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON. PÆNITET. TIMIDE. QVIDEM. P. C. EGRESSVS. ADSVETOS. FAMILIARESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM. TERMINOS. SVM. SED. DESTRICTA. IAM. COMATÆ. GALLIÆ. CAVSA. AGENDA. EST. IN. QVA. SI. QVIS. HOC. INTVETVR. QVOD. BELLO. PER. DECEM. ANNOS. EXERCVERVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM. OPPONAT. CENTVM. ANNORVM. IMMOBILEM. FIDEM. OBSEQVIVMQVE. MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NOSTRIS. PLVSQVAM. EXPERTVM. ILLI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMANIAM. SVBIGENTI. TVTAM. QVIETE. SVA. SECVRAMQVE. A. TERGO. PACEM. PRÆSTITERVNT. ET. QVIDEM. CVM. AD. CENSVS. NOVO. TVM. OPERE. ET. INADSVETO. GALLIIS. AD. BELLVM. AVOCATVS. ESSET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM. SIT. NOBIS. NVNC. CVM. MAXIME. QVAMVIS. NIHIL. VLTRA. QVAM. VT. PVBLICE. NOTÆ. SINT. PACVLTATES. NOSTRÆ. EXQVIRATVR. NIMIS. MAGNO. EXPERIMENTO. COGNOSCIMVS.

Referuntur & à Tacito. lib. III. & à Vulcatio Gallicano in Auidio Cassio, & à Capitolino, in Opilio Macrino, & in Maximinis, aliquot principum Orationes.

Veteri etiam inscriptioni Romanæ inserta est clausula Orationis à Vespasiano in Senatu de Plautij Siluani honoribus habitæ, huiusmodi: MAESTAE ITA PRAEPVIT, VT NON DEBVERIT IN ME DIFFERRI HONOR TRIVMPHALIVM EIVS ORNAMENTORVM, NISI QVOD LATION EI CONTIGIT MORA TITVLVS.

In hunc formulatum Senatum, Consulares, necnon & Tribunitias aliquot formulas introducam, quæ sunt à me ad extremam huius libri partem reseruatæ.

Consulum voces erant hæ, NON REFERAM, NON ROGABO, NON PATIAR AGI. Liuius lib. XXVII. *Cùm Consul*, SE POPVLVM ROGATVRVM *negasset, quod suæ potestatis esset, Prætorémque vetuisset rogare.* Idem lib. III: *Consul, antequam collegam sibi subrogasset*, NEGARE PASSVRVM AGI DE LEGE. Apud eundem Liuium lib. XXXVIII. C. Flaminius Consul, EGO, ait, NEC DE AMBRACIENSIBVS, NEC DE ÆTOLIS DECERNI QVICQVAM, ABSENTE M. FVLVIO, PATIAR. Eiusdem lib. XXXIX. Consules, si Tribuni pl. intercederent, NVLLAM ALIAM REM SE DECERNI PASSVROS, denuntiant. Similiter lib. XXX. Cn. Lentulus Cos. negat PRIVS QVICQVAM AOI PASSVRVM, *quàm sibi Africa decreta esset.* Et lib. XLII. Cos. denuntiant se nil quidquam REIPVB. ACTVROS, præter quam quod ad prouinciarum administrationem pertineret.

Operæ pretium etiam est scire, vti lictoribus qui illis anteibant, imperarent. Quo ex genere erant hæc, ACCEDE LICTOR. Docet Liuius lib. VIII. vbi Papyrius Cursor Dictator Q. Fabium Magistrum equitum interrogans, *Ad hæc*, inquit, *quæ tu interrogatus es responde: extra ea caue vocem mittas.* ACCEDE LICTOR. Idem lib. XXIIII. LICTORES *ad eum* ACCEDERE *Consul iussit.* Idem. lib. III. de Appio Decẽviro. *Et ad Valerium negantem se priuato reticere*, LICTOREM ACCEDERE *iussit.* Dionys. Halicarn. lib. IX. Ἀγανακτήσαντος δὲ τοῦ ὑπάτου, καὶ πᾶσιν ἅμα τοῖς ὑπηρέταις, Προσελθεῖν κελεύσαντος.

Sed & si quid per incuriam oscitantiámve lictor prætermitteret, quod contra dignitatem esset, Consul, EVM ANIMADVERTERE IVBEBAT. Indicio est quod Liuius lib. XXIIII. de Fabiis patre & filio ita narrat. *Pater filio legatus ad Sueſſulam in castra venit. Cùm obuium filius progrederetur, lictoréſque verecundia maiestatis eius, taciti anterrẽt, non summouentes patrem, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt Consul* ANIMADVERTERE PROXIMVM LICTOREM *iussit, & is, vt* DESCENDERET EX EQVO, *inclamauit.* Quam historiam Valer. Max. referens lib. XI. cap. II. ait, Consulem proximo lictori, VT SIBI APPARERET, imperasse: Agellius verò lib. II. cap. II. ex Quadrigarij Annalibus, hoc tantùm Consulem lictori dixisse, DESCENDERE IVBE. In more quidem positum fuisse, vt Consule Theatrum introeunte, Lictor ANIMADVERTERE populum iuberet, Sueton. in Iulio cap. LXXX. tradit.

Consules præterea, imperabant lictoribus, populum SVMMOVERE Liuius lib. III. *Cùm, vt vanũ eum, negarent Coſs. audiendum esse, vociferantémque prodi publicam causam*, SVMMOVERI *iussissent.* Idem lib. VIII. *Repente strepitus lictorum* SVMMOVENTIVM *auditur.* Idem lib. XLV. *Donec eos lictores misisset, qui* SVMMOVENDO *iter ad Prætorium facerent.* Quo alludit Horatius lib. I. Carm. Ode XVI. cùm ait.

Non enim gazæ, neque Consularis
SVMMOVET LICTOR, *miseros tumultus.*

Plutarch. in Publicola Οἱ μὲν ὑπηρέται διωσάμενοι τὸν ὄχλον, ἤλαυνον τὴν ἁμάξαν. Directa huiusmodi iussorũ verba, Seneca Controuer. II. lib. IX. attingit, inquiẽs, SVMMOVE, *audis* LICTOR, SVMMOVE *à Prætore meretricem.* Plenius verò apud Liuiũ lib. III. Appius ita lictori imperat. I LICTOR, SVMMOVE TVRBAM, ET DA VIAM DOMINO AD PREHENDENDVM MANCIPIVM. Quo genere loquendi viam sibi Mercurius quoque Plautinus facit Aulular. Act. III. Sc. I.

DATE VIAM, *qua fugere liceat.*
Facite totæ platee pateant.

Idem in Curcul. Act. II. Sc. III.

DATE VIAM *mihi noti atque ignoti.*

Reliqua Consulũ ad lictores verba quibus Prehendere, in vincula Ducere, virgas & secures Expedire, Lege denique Agere iubebant, in eum librum reiicio, quẽ Iudicialibus Formulis destinaui.

Restat, vt de Tribunis pleb. aliquid aspergam, quorum Auxilium implorari consuesse nemo nescit: Valer. Max. lib. VI. cap. I. de Scantinio Tribuno pl. cui dies ad populum dicta erat ab Ædile, quòd filium suum de stupro appellasset, ET OB ID TRIBVNORVM AVXILIVM IMPLORANTE. Plinius Epist. III. lib. IX. ROGO

VOS

VOS P. C. NE ME COGATIS IMPLORARE AVXILIVM TRIBVNORVM. Atque adeo Tribunorum propria erat Auxilij poteſtas. Inde apud Liuium lib. VI. ſcriptum eſt, *Imperium penes Conſules: penes Tribunos* AVXILIVM *tantùm eſſe.* Auxiliique gratia Tribuni appellabantur. Cicero pro Quintio: *Videturne interceſsiſſe appellatio Tribunorum, non mora, ſed* AVXILII CAVSA? Qui locus multos miſerè torſit, cùm non viderent, *Mora*, vti illic ſcribo, id eſt, fruſtrationi, tergiuerſationíve, iuſtum & legibus prodium AVXILII remedium opponi. Liuius lib. III. APPELLARE TRIBVNOS, *communem patriam*, AVXILIVMQVE EORVM IMPLORARE. Idem lib. IX. APPELLANTIBVS TRIBVNOS NEMO ERAT AVXILIO, *quin nomina reciperentur*. Et lib. II. *Volero* APPELLAT TRIBVNOS: CVM AVXILIO NEMO ESSET. *Coss. ſpoliari hominem* &c. Plinius Epiſt. XXIII. lib. I. ſcrupulum ſibi iniectum narrans, an in Tribunatu cauſas ageret, *Erat hic quoque*, inquit, *æſtus ante oculos, ſi forte me* APPELLASSET, *vel ille cui adeſſem, vel ille contrà quem*: INTERCEDEREM, ET AVXILIVM FERREM, *an quieſcerem ſilerimque, & quaſi ciurato magiſtratu priuatum me facerem*. Ita enim diſtinctus, & interpũctus locus ille, amiſſum nitorem recipiet.

Auxilium verò Tribunorum implorabatur his verbis, A VOBIS TRIBVNI POSTVLO, VT MIHI AVXILIO SITIS. Adquæ Tribuni, AVXILIO SE FVTVROS, VEL NON FVTVROS, reſpondebant. Vtrumque eadem pagina Liuius comprobat. Apud eum namque lib. XXVIII. Fuluius Tribunos ita appellat. ITAQVE A VOBIS TRIBVNI PLEBIS POSTVLO, VT SENTENTIAM MIHI IDEO NON DICENTI, QVOD SI IN MEAM SENTENTIAM DISCEDATVR, NON SIT RATVM HABITVRVS CONSVL, AVXILIO SITIS. Tribunos verò ita decreuiſſe ait. SI CONSVL SENATVI DE PROVINCIIS PERMITTIT, STARI EO QVOD SENATVS CENSVERIT, PLACET: NEC DE EA RE AD POPVLVM FERRE PATIEMVR. SI NON PERMITTIT, QVI DE EA RE SENTENTIAM RECVSABIT DICERE, AVXILIO ERIMVS. Idem lib. IIII. *Indicto iam tributo, edixerunt Tribuni*, AVXILIO SE FVTVROS, *ſi quit in militare ſtipendium non contuliſſet*. Idem eod. lib. de Menenio Tribuno pl. *Contrà vociferante ſi inuſti domini poſſeſſione agri publici cederent*, SE MORAM DELECTVI NON FACERE: *decreto interpoſito, nouem Tribuni ſuſtulerunt certamen, pronuntiauerintque ex collegij ſententia*, C. VALERIO CONSVLI SE, DAMNVM ALIAMQVE COERCITIONEM ADVERSVS INTERCESSIONEM COLLEGÆ DELECTVS CAVSA DETRECTANTIBVS, MILITIAM INHIBENTI, AVXILIO FVTVROS ESSE. Idem lib. X. *Inter Tribunos pl. contentio orta eſt: Pari*, INTERCESSVROS, *ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: Pari*, AVXILIO SE, ADVERSVS COLLEGAS, TRIVMPHANTI FVTVROS. Et lib. XLII. *Citati* TRIBVNOS PL. APPELLARVNT: *Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus, ad Coſs. reiiciebant: eorum cognitionem eſſe debere, quibus delectus, quibuſque bellum mandatũ eſſet: ceteri*, COGNITVROS SE, DE QVO APPELLATI ESSENT, *aiebant: & ſi iniuria fieret*, AVXILIVM CIVIBVS LATVROS. Apud eundem lib. XXXVIII. Sempronius Gracchus Tribunus pl. air, *Tum quoque, ſi ſe* APPELLET, AVXILIO EI FVTVRVM *ne cauſam dicat*. Cæſar lib. III. Bellor. ciuil. *M. Cælius Rufus Prætor, cauſſa debitorum ſuſceptâ, initio magiſtratus, tribunal ſuum iuxta C. Trebonij Prætoris vrbani ſellã collocauit: & ſi quis appellaſſet de æſtimatione, & de ſolutionibus quæ per arbitrium fierent, vt Cæſar præſens conſtituerat*, FORE AVXILIO POLLICEBATVR. Valerius Maximus lib. VI. cap. V. *Magnam laudem & illud collegium Tribunorum tulit, quod cùm vnus ex eo L. Cotta, fiducia ſacroſanctæ poteſtatis, creditoribus ſuis nollet ſatisfacere, decreuit*: SI NEQVE SOLVERET PECVNIAM, NEQVE DARET CVM QVO SPONSIO FIERET, APPELLANTIBVS SE CREDITORIBVS AVXILIO FVTVRVM. Feſtus Pomp. *Sacer mons appellatur trans Anienem paullo vltra tertium milliarium, quod eum plebs, cùm ſeceſſiſſet à Patribus, creatis Tribunis pleb. qui ſibi* ESSENT AV-

XILIO, *discedentes Ioui consecrarunt*. Dio quoque lib. LI. & LVIII. in hoc genere verba, Ἀμύνειν, & Βοηθεῖν, vsurpat.

Intercessionem etiam quandoque Tribuni pl. pollicebantur. Sic lib. x. Liuij, Pars Tribunorum INTERCESSVROS SE, ait. Idem lib. XXXV. *Tribuni plebis*, inquit, SE INTERCESSVROS, SI DE EA RE FIERET SENATVSCONSVLTVM, *dixerunt*. Apud eundem lib. XXXIX. Tribuni pl. SE INTERCESSVROS SENATVSCONSVLTO, si deportandos censerent Exercitus, denuntiant.

Contrà interdum appellati Tribuni auxiliũ denegantes, se NON INTERCEDERE, vel, MORAM NON FACERE, pronuntiabant. Valer. Max. lib. VI. cap. I. *Totum collegium Tribunorum negauit* SE INTERCEDERE, QVOMINVS PVDICITIÆ QVÆSTIO PERAGERETVR. Et Liuius lib. XXXVIII. *Tribuni cùm in consiliũ secessissent, paulò post C. Fannius ex sua, collegarúmque aliorum, præter Gracchum, sententia, pronuntiauit*: PRÆTORI NON INTERCEDERE TRIBVNOS, QVO MINVS SVA POTESTATE VTATVR. Tiberium verò Gracchum ita decreuisse ibidem scribit. QVOMINVS EX BONIS L. SCIPIONIS, QVOD IVDICATVM SIT, REDIGATVR, SE NON INTERCEDERE PRÆTORI. Apud eundem Liuium lib. XXVII. Tribuni pl. aiunt hæc. ITAQVE, SI SVVM NOMEN DICTATOR ACCIPERET, SE COMITIIS INTERCESSVROS: SI ALIORVM PRÆTERQVAM IPSIVS, RATIO HABERETVR, COMITIIS SE MORAM NON FACERE. Et lib. XXVI. *Tribuni pl. appellati, cùm collegæ negarent*, SE IN MORA ESSE, *quo minus &c.* Cicero pro Sextio, de Tribuno pl. loquens, *Ille affirmare, se postero die* NVLLAM MORAM ESSE FACTVRVM.

Quandoque etiam denuntiabant, SE NON PASSVROS. Liuius lib. III. *In mora Tribuni erant, qui comitia Quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent*, PASSVROS *negabãt*. Itẽ lib. IIII. *Tentarum à L. Sextio Tribuno pl. vt rogationẽ ferret, qua Volas quoque sicut Lanicos, coloni mitterentur per intercessionem collegarum, qui*, NVLLVM PLEBISCITVM, NISI EX AVCTORITATE SENATVS, PASSVROS SE PERPERRI, *ostenderunt, discussum est*. Et lib. VII. Tribunis *negantibus* PASSVROS *comitia haberi, ni secundum Licinium legem haberentur*. Itẽ lib. XXXIIII. *Tribuni pleb. legem Oppiam tuebantur: nec eam se* AEROGARI PASSVROS *aiebant*. Apud eundẽ lib. XXXVIII. Tribuni aiunt communem se relationem de consulum triumpho fieri NON PASSVROS. Tiberij verò Gracchi Tribuni pleb. decretum lib. XXXIII. ponitur huiusmodi. L. SCIPIONEM QVI REGEM OPVLENTISSIMVM ORBIS TERRARVM DEVICERIT, IMPERIVM POPVLI ROMANI PROPAGAVERIT IN VLTIMOS TERRARVM FINES: REGEM EVMENEM, RHODIOS, ALIAS TOT VRBES ASIÆ, DEVINXERIT POPVLI RO. BENEFICIIS, PLVRIMOS DVCES HOSTIVM IN TRIVMPHO DVCTOS CARCERE INCLVSERIT, NON PASSVRVM INTER HOSTES POPVLI RO. IN CARCERE ET IN VINCVLIS ESSE, MITTIQVE EVM SE IVBERE. Eundem Gracchum ibidem Liuius refert, cùm Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cùm Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærẽdæ causa quicquam facere, sed in quem carcerem Reges & Imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius DVCI NON PASSVRVM. Ac demum cùm Tribuni pleb. appellati ab L. Scipione, decreuissent, SI MORBI CAVSA IS EXCVSARETVR, SIBI PLACERE ACCIPI EAM CAVSAM, DIEMQVE A COLLEGIS PRODVCI, Gracchum vetuisse nomen suum decreto collegarum adscribi, atque ita decreuisse, CVM L. SCIPIO EXCVSET MOREVM ESSE CAVSÆ FRATRI, SATIS ID SIBI VIDERI: SE P. SCIPIONEM, PRIVSQVAM ROMAM REDIISSET, ACCVSARI NON PASSVRVM: TVM QVOQVE, SI SE APPELLET, AVXILIO EI PVTVRVM, NE CAVSAM DICAT. Illud autem Gracchi decretum paullo aliter Valer. Max. lib. IIII. cap. I. concipit in hunc modum. CVM L. CORNELIVS

LIVS SCIPIO DIE TRIVMPHI SVI ANTE CVRRVM ACTOS HOSTIVM DVCES IN CARCEREM CONIECERIT, INDIGNVM ET ALIENVM A MAIESTATE POPVLI RO. VIDERI, EODEM IPSVM DVCI: ITAQVE ID SE NON PASSVRVM FIERI. Eadem Tribunorum decreta ex Annalium monumentis exscripta Agellius lib. VII. cap. IX. in medium adducit: Prius quidem ita scriptum fuisse tradit. QVOD PVBLIVS SCIPIO AFRICANVS POSTVLAVIT PRO LVCIO SCIPIONE ASIATICO FRATRE CVM CONTRA LEGES, CONTRAQVE MOREM MAIORVM TRIB. PLEB. HOMINIBVS ACCITIS, PER VIM, INAVSPICATO SENTENTIAM DE EO TVLERIT, MVLTAMQVE NVLLO EXEMPLO IRROGAVERIT, PRÆDESQVE EVM OB EAM REM DARE COGAT: AVT SI NON DET, IN VINCVLA DVCI IVBEAT: VT EVM A COLLEGÆ VI PROHIBEAMVS: ET QVOD CONTRA COLLEGA POSTVLAVIT, NE SIBI INTERCEDAMVS, QVO MINVS SVAPTE POTESTATE VTI LICEAT: DE EA RE NOSTRVM SENTENTIA OMNIVM DATA EST: SI L. CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS COLLEGÆ ARBITRATV PRÆDES DABIT, QVO MINVS COLLEGA SVA POTESTATE VTATVR, NON INTERCEDEMVS. Alterum verò Tiberij Sempronij Gracchi Trib. plebis decretum sic conceptum fuisse ait. QVVM CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS TRIVMPHANS, HOSTIVM DVCES IN CARCEREM CONIECTAVERIT: ALIENVM ESSE A DIGNITATE REIPVB. IN EVM LOCVM IMPERATOREM POP. ROM. DVCI, IN QVEM LOCVM AB EO CONIECTI SVNT DVCES HOSTIVM. ITAQVE L. CORNELIVM SCIPIONEM ASIATICVM A COLLEGÆ VI PROHIBEO. Sed & apud Dionys. Halicarn. lib. XI. Tribuni pl. pronuntiant, ὑδὲν ΕΑΣΕΙΝ Δόγμα εἶναι ὑδενὸς κυρωθῆναι πράγματος, ἐὰν μὴ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν προφερόμενον ψῆφον.

Erat & Tribunitia vox, VETO. Liuius lib. V. BENE HABET, *inquit Sextius. Quandoquidem tantùm intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebeios. Agedum Comitia indicite patres Tribunis militum creandis: faxo iuuet vox ista* VETO. Idem lib. III. *Appellati Tribuni, medio decreto* IVS AVXILII *sui expediunt: in vincula conici* VETANT, SISTI REVM, PECVNIAMQVE NISI SISTATVR, POPVLO PROMITTI, PLACERE *pronuntiant.* Sueton. in Tiber. cap. II. NE VETARE *aut* INTERCEDERE *fas cuiquam Tribunorum esset.*

Illæ etiam Censoriarum notarum, quibus Senatu aliqui mouebantur, formulæ, ad huius libri argumentum propriè spectant. Censoribus vtique notationibus & animaduersionibus causa subscribi solebat. Cicero lib. I. de Diuinat. *Appium Censorem P. Maßium, notauit, subscripsitque,* QVOD AVSPICIA EMENTITVS ESSET, OB EAMQVE CAVSSAM POPVLVS RO. MAXIMAM CALAMITATEM ACCEPISSET. Asconius in Orat. contra Antonium, *Hunc Antonium Gellius & Lentulus Censores, sexennio quo haec dicerentur, Senatu mouerunt causásque subscripserunt,* QVOD SOCIOS DIRIPVERIT, QVOD IVDICIVM RECVSAVIT, QVOD PROPTER ÆRIS ALIENI MAGNITVDINEM PRÆDIA MANCIPAVIT, BONAQVE SVA IN POTESTATE NON HABERET. Agell. lib. XVII. cap. XXI. *Eodémque tempore Fabricius Luscinus & Q. Aemylius Papus Censores Romæ fuerunt, & P. Cornelium Rufum, qui* II. *Consul & Dictator fuerat, Senatu mouerunt: causſámque isti notæ subscripsere,* QVOD EVM COMPERISSENT, ARGENTI FACTI CÆNÆ GRATIA DECEM PONDO HABERE. Eóque pertinere credo locum, quem Festus citat ex Oratione Catonis quam scripsit de L. Veturio de sacrilegio commisso, cùm ei equum ademit, QVOD TV, QVOD IN

FVIT SACRA, STATA SOLLEMNIA, CAPITE SANCTA DESERVISTI. Ceteras Censorias formulas, quæ in Lustro condendo, Equitum recognitione, transuectionéve, vsurpabantur, quod ab huius libri proposito alieniores videantur, commodius censui in Militarium Formularum rationes referre. Itaque, vt modum aliquem & finem huic libro faciam, nouissima ista formula, cui non temerè hunc ordinẽ assignaui, ipse me, absque Censore, Senatu moueo.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS Populi Romani verbis,

LIB. III.

PARTE iam aliqua laboris ac periculi defunctus, leuari nihilominus mihi minimè videor: Tametsi enim profiteri ausum certa & sollemnia verba perscripturũ, in partibus singulis magni & diutini operis farigari non conuenit, publici tamẽ muneris, quo fungor, occupationibus hac atq; illac distractus, durâ me cepisse prouincià sentio: & cũ ad ea quę restãt, respicio, vereor ne meis ipse ceruicibus onus imposuerim, sub quo cõcidã, & cui ferẽdo imparẽ me esse, cuẽtus, qui stultorũ magister esse dicitur, coarguat: Eorũ certè exẽplo qui proximis litori vadis, mare pedibus ingrediũtur, hoc re ipsa experior, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinẽ, ac velut profundũ inuehi: & crescere penè opus, quod prima quæq; perficiendo, minui videbatur. Animis ergo opus est, & pectore firmo. Facio vtiq; vt promissa appareant, dum superiori, hunc ipsum de Edictorum formulis librum subnecto.

In sollemnibus autẽ Edictorum verbis fuisse hæc, BONVM FACTVM, indicat Tertullianus in lib. de Pudicitia, cùm ait: *O edictum, cui adscribi debeat,* BONVM FACTVM. Ostẽdit & Sueton. in Vitellio cap. XIIII. his verbis. *Exacerbatus, quòd post Edictũ suum, quo inbebat, intra Kal. Octobres, vrbe, Italiáque Mathematici excederent, statim libellus propositus est,* ET CHALDEOS DICERE, BONVM FACTVM, NE VITELLIVS GERMANICVS INTRA EVNDEM KALENDARVM DIEM VSQVAM ESSET. Idem in Iulio cap. LXXX. *Peregrinis in Senatum allectis, libellus propositus est,* BONVM FACTVM, NE QVIS SENATORI NOVO CVRIAM MONSTRARE VELIT. Sed enim adsiduũ & locupletẽ adsertorẽ hæc formula Plautũ habet, illo lepido Histrionũ Edicto, quod ab eo ad eorũ quæ à Magistratibus proponebantur, speciem ac formam belle fictũ atque compositum, prologi vice, Pœnulo præponitur. Id ego propter venustatem, integrum adscribam. Sic autem habet,

BONVM FACTVM EST, *Edicta vt seruetis mea:*
Scortum exoletum ne quis in pro scenio
Sedeat, néve lictor verbum, aut virgæ mutiant:
Neu designator præteriens obambulet:
Neu sessum ducat, dum histrio in scæna siet:
Diu qui domi otiosi dormierunt, decet
Animo æquo nunc stent, vel dormire temperent:
Serui ne obsideant, liberis vt sit locus,
Vel æs pro capite dent: si id facere non queunt
Domum abeant, vitent ancipiti infortunio,
Ne & hic varientur virgis & loris domi.

Si minus curaſsint, cùm veniant heri domum.
Nutrices pueros, infantes minutulos
Domi procurent, nève inſpectatum afferant:
Ne & ipſe ſitiant, & pueri pereant fame,
Nève eſurientes hic quaſi hœdi obnagiant.
Matronæ tacitè ſpectent, tacitè rideant.
Canora hîc voce ſua tinnire temperent.
Domum ſermones fabulandi conferant.
Ne & hic vivis ſint & domi moleſtæ.
Quodque ad Ludorum curatores attinet:
Ne palma detur quoiquam artifici iniuria,
Nève ambitionis cauſſa extrudantur foras,
Quò deteriores anteponantur bonis.
Et hoc quoque etiam (quod penè oblitus fui)
Dum ludi fiunt, in popinam pediſequi
Irruptionem facite. Nunc dum occaſio'ſt
Nunc dum ſcriblitæ æſtuant, occurrite.
Hæc quæ ſunt imperata pro imperio hiſtrico,
BONVM HERCLE FACTVM, *pro ſe quiſque meminerit.*

Hæc autẽ ſollẽnia Edictorũ verba BONVM FACTVM, videtur à Ioſepho expreſſa his verbis, ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ. Etenim lib. XIIII. Antiq. Iudaic. cap. XVII. huiuſmodi Iulij Cæſaris decretum adfert. Γάϊος Καῖσαρ αὐτοκράτωρ Δικτάτωρ τὸ τέταρτον, ὕπατος τὸ ε. Δικτάτωρ ἀποδείκνυμι Ὑρκανὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀριστοβούλου Ἰουδαίων τὸν ἀρχιερέα καὶ ἐθνάρχην τοιόνδε. Τῶν περὶ ἐμοῦ αὐτοκρατόρων αἱ ταῖς ἐπαρχίαις μαρτυρησάντων ἀρχιερεῖ Ἰουδαίων καὶ Ἰουδαίοις ὅπη τε Συγκλήτῳ καὶ δήμου Ῥωμαίων, εὐχαριστήσαντός τε τῷ δήμου καὶ τῇ Συγκλήτῳ αἰτοῦς, ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ καὶ ὑμᾶς ἀπομνημονεύω καὶ προνοῶ ὅπως ὑπηρετῶ καὶ τῷ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι τοῦ Συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων ἀξία τῆς πρὸς ὑμᾶς εὐνοίας αἰτῶν καὶ ἀντευεργέτησαν ἡμᾶς χάριν αἰτησάμενος. Item lib. XIX. cap. III. Τιβέριος Κλαύδιος Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας, ὕπατος χειροτονηθεὶς τὸ δεύτερον λέγει. Αἰτησαμένων μου βασιλέως Ἀγρίππου καὶ Ἡρώδου τῶν φιλτάτων μοι, ὅπως συγχωρήσαιμι τὰ αὐτὰ δίκαια, καὶ τοῖς ἐν πάσῃ τῇ ὑπὸ Ῥωμαίοις ἡγεμονίᾳ Ἰουδαίοις φυλάσσεσθαι, καθὰ καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, νῦν δὲ συνεχώρησα, καὶ μόνον τοῦτο αἰτησαμένου μου χαριζομένου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς, ὑπὲρ ὧν παρεκλήθην, ἀξίους κρίνας τῆς πρὸς Ῥωμαίους πίστεως καὶ φιλίας. μᾶλλον δὲ δίκαιον κρίνων μηδεμίαν μηδὲ ἑλληνίδα πόλιν τῶν δικαίων τούτων ἀποτυγχάνειν ἐπεὶ καὶ ἐπὶ τοῦ θείου σεβαστοῦ αὐταῖς ἴδιόν τι τηρηθῆναι, ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΕΧΕΙΝ καὶ Ἰουδαίους τοὺς ἐν πάσῃ τῷ ἐφ' ἡμᾶς κόσμῳ τὰ πάτρια ἔθη ἀνεπικωλύτως φυλάσσειν, οἷς καὶ αὐτοῖς ἤδη ποτὲ παρεγγέλλω μοῦ ταύτης τῆς φιλανθρωπίας ἐπιλέξασθαι, καὶ μὴ τὰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν δεισιδαιμονίας ἐξουθενίζειν. τοὺς ἰδίους δὲ νόμους φυλάσσειν. τοῦτο μοι τὸ δόγμα τοὺς ἄρχοντας τῶν πόλεων καὶ τῶν κολωνιῶν, καὶ μουνικιπίων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῶν ἐκτὸς βασιλέων τε καὶ δυνάστας δόγμα τῶν ἰδίων πρεσβευτῶν ἐγγράψαντα βούλομαι, ἐκκείμενόν τε ἔχειν, ἐν ἐλαττόσιν ἡμερῶν τριάκοντα ὀφεῖ ἐξεπιστείλαντας ἀναγνωσθῆναι δύνασθαι. Sed & Valerius Probus inter iuris notas ponit has Q. B. F. quas ſic interpretatur, QVARE BONVM FACTVM. Quò loquendi genere, vt ego quidem exiſtimo, vſus erat auctor lib. de Vir. Illuſtrib. cap XLIX. vbi P. Cornelium Scipionem à Petitio Trib. pl. repetundarum accuſatum, librum rationum in conſpectu populi ſcidiſſe refert, dein dixiſſe. *Hac die Carthaginem vici.* QVASI BONVM FACTVM IN CAPITOLIVM EAMVS, ET DIIS SVPPLICEMVS. Scripſiſſe enim, quiſquis eius libri auctor eſt, crediderim, QVARE BONVM FACTVM. Adiuuant coniecturam noſtrã, Valer. Max & Liuius, eandem hiſtoriam recẽſentes. Hic enim lib. XXXVIII. hoc Scipionẽ dixiſſe, refert. Hoc DIE TRIBVNI PL. VOSQVE QVIRITES, CVM ANNIBALE ET CARTHAGINIENSIBVS SIGNIS COLLATIS IN AFRICA BENE AC FELICITER PVGNAVI. ITAQVE CVM HODIE SVPERSEDERI LITIBVS ÆQVVM SIT, EGO HINC EXTEMPLO IN CAPITOLIVM, &c. Ille verò lib. III. cap. VII. Scipionem, ait, capiti ſuo Triumphali corona impoſita, dixiſſe. Hoc EGO, QVIRITES, DIE CARTHAGINEM MAGNA SPERANTEM, LEGES VESTRAS ACCIPERE IVSSI. PROINDE ÆQVVM EST, VOS MECVM IN CAPITOLIVM IRE SVPPLICATVM.

Erant

Erant & Edictorum sollemnia verba hæc, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Ausonius in Granarum actione. *Has ego literas tuas in omnibus plu atque porticibus,* VNDE DE PLANO LEGI POSSINT *instar edicti pendere mandauero.* Quæ sic Ioseph. lib. XIX. Antiq. Iudaicar. cap. III. reddidit in eo edicto Tiberij Claudij Cæsaris cuius suprà priorem partem transcripsimus. Τοῦτο μὲν τὸ διάταγμα, τοὺς ἀρχοντας τῶν πόλεων ἢ τῶν κολωνιῶν, καὶ μητροπόλεων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῶν ἐκτὸς βασιλεῖ τινι ἢ δυνάσαις διὰ τῶν ἰδίων πρεσβευτῶν ἐγχειρίσαι βούλομαι. Ἐκκείμενον ἔχειν ἐπὶ ἔλαττον ἡμέρας τριάκοντα, ΟΘΕΝ ΕΞ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΚΑΛΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΗΝΑΙ ΔΥΝΑΤΑΙ. At in Edicto Antonij ad Tyriorum magistratus missi, quod idem auctor lib. XIIII. Antiq. Iudaic. cap. XXII. recitat, formula hæc, aliis verbis enunciatur, in hunc modum, Διάταγμα ἐμὸν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, ἐξ οὗ βούλομαι ὑμᾶς φρονῆσαι, ἵν' αὐτοὶς τὸ δημόσιον εὐτάξιον δόλους χάμμασι Ρωμαϊκοῖς καὶ ἑλληνικοῖς. Καὶ ὡ τῷ ἐπιφανεστάτῳ ἔχειν αὐτὸ γεγράμμενον, ὅπως μὴ πάντων ἀναγκάσκεσθαι δύνησται.

In Edictis etiam quandoque ita veteres præfatos, QVOD BONVM FAVSTVM FELIXQVE SIT, indicio est Edictum Triumuiralis proscriptionis, quod ab Appiano lib. IIII. de bell. ciuil. in hunc modum concipitur: ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ τοῖνυν τῶν ὑπογεγραμμένων τῷδε τῷ διαγράμματι. Μηδεὶς ἀνείσθω μηδένα, μηδὲ χρηματίτω, μηδὲ ἀπεμπόλα τοι, μηδὲ ποιείσθω χάμασιν. Ὃς δ' ἂν ἢ σώσας, ἢ ἐπικουρίσας ἢ συνεδὼς φανῇ, τῶν ὑμεῖς ἐνέμιαν ὑπολιγωρήμενοι παρέφασιν ἢ σιγήμεν, εἰ τοῖς προγεγραμμένοις πθίμεθα. ἀναφερόντων δὲ τὰς κεφαλὰς οἱ κτείναντες ἐφ' ὑμᾶς, ἐμὲν ἐλεύθερος, ὅτι δισμυρίαις δραχμαῖς Ἀττικαῖς ἢ πεντακισχιλίαις ὑπὲρ ἑκάστης, ὁ δὲ δοῦλος ἐπ' ἐλευθερίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μυρίαις Ἀττικαῖς καὶ τῇ τοῦ δεσπότου πολιτείᾳ. τὰ δὲ αὐτὰ καὶ τοῖς μηνύσασιν ἴσα καὶ τῶν λαμβανόντων τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν, ἵνα μὴ κατάδηλος ᾖ. Idem & alio Lepidi Triumuiri Edicto confirmatur, quod ab eodem Appiano eodem libro ponitur. Lepidum enim cùm de Iberis triumphum ageret, Edicto suo ferias populo sub proscriptionis periculo, ita indixisse refert. Ἀγαθῇ Τύχῃ προσήκειν πᾶσι καὶ πάσαις θύειν καὶ εὐαγχεῖσθαι τὴν ἡμέραν τὴν παροῦσαν. Ὃς δ' ἂν μὴ φάνηται ταῦτα ποιῶν, εἰ τοῖς προγεγραμμένοις ἔσται.

In Edictis planè recepta erant verba hæc, NON PLACERE. Hoc ex Edicto Cæsorio de Rhetoribus patet, quod à Sueton. lib. de clar. Rhetorib. & ab Agell. lib. XV. cap. XI. refertur in hæc verba. RENVNCIATVM EST NOBIS ESSE, HOMINES QVI NOVVM GENVS DISCIPLINÆ INSTITVERVNT, AD QVOS INVENTVS IN LVDOS CONVENIAT: EOS SIBI NOMEN IMPOSVISSE LATINOS RHETORAS: IBI HOMINES ADOLESCENTVLOS TOTOS DIES DESIDERE. MAIORES NOSTRI QVÆ LIBEROS SVOS DISCERE, ET QVOS IN LVDOS ITARE VELLENT, INSTITVERVNT. QVAPROPTER ET IIS, QVI EOS LVDOS HABENT, ET IIS QVI EO VENIRE CONSVEVERVNT, VIDETVR FACIENDVM, VT OSTENDAMVS NOSTRAM SENTENTIAM, NOBIS NON PLACERE. Eadémque verborũ formula Augustum in Edicto vsum idem Suetonius in eius vita cap. XLIIII. ita scribit. *Athletarum verò spectaculo muliebrem sexum omnem adeo submouit, vt Pontificalibus ludis pugilum par postulatum distulerit in sequentis diei matutinum tempus: edixeritque* MVLIERES ANTE HORAM QVINTAM VENIRE IN THEATRVM NON PLACERE. Ex Edicto etiã de his qui in possessione bonorum latitantis mittebãtur, scripro, Cicero in Quintiana hæc verba citat: QVI EX ADICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERVNT, EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT, ID IBIDEM CVSTODIANT. QVOD NON POTERVNT, ID AVFERRE ET ABDVCERE LICEBIT. DOMINVM INVITVM DETRVDERE NON PLACET.

Edictorum porrò quæ & à Principibus & à Magistratibus in vrbe, & à Procos. in prouinciis proponebantur exempla, vt ea desiderantibus longioris inquisitionis labor *abl*it, in vnum collegi. Admonendi autem sumus, Edicta non vnius generis, argumen-

tíve fuiſſe. Non enim omnia ad Iuriſdictionem pertinebant: ſed quædam ex his Monitoria erant, quædam Obiugatoria, quædã Conſolatoria. Formulam edicti Monitorij Plinius Epiſt. vlt. lib. v. ptoponit, in qua de Nepote Prætore, qui legibus quærebat, loquens, *Propoſuerat*, ait, *breue edictum*: ADMONEBAT ACCVSATORES, ADMONEBAT REOS, EXECVTVRVM SE, QVÆ SENATVSCONSVLTO CONTINERENTVR. Tacit. lib. 1. de Tiberio *Populúmque* EDICTO MONVIT, *ne vt quondam nimiis ſtudiis funus Diui Iulij turbaſſent, ita Auguſtum in foro potius quam in campo Martis ſede deſtinata cremari vellent*. Tacit. lib. III. Annal. *Gnarum id Tiberio fuit, vtque premeret vulgi ſermones*, MONVIT EDICTO, MVLTOS INLVSTRIVM ROMANORVM OB REMP. OBIISSE, NEMINEM TAM FLAGRANTI DESIDERIO CELEBRATVM. IDQVE SIBI ET CVNCTIS EGREGIVM, SI MODVS ADIICERETVR: NON ENIM EADEM DECORA PRINCIPIBVS VIRIS, ET IMPERATORI POPVLOQVE, MODICIS DOMIBVS, AVT CIVITATIBVS, CONVENISSE RECENTI DOLORE LVCTVM, ET EX MOERORE SOLATIA. SED REFERENDVM IAM ANIMVM AD FIRMITVDINEM, VT QVONDAM DIVVS IVLIVS AMISSA VNICA FILIA, VT DIVVS AVGVSTVS ERĔPTIS NEPOTIBVS, ABSTRVSERINT TRISTITIAM. NIL OPVS VETVSTIORIBVS EXEMPLIS, QVOTIES POPVLVS RO. CLADES EXERCITVVM, INTERITVM DVCVM, FVNDITVS AMISSAS NOBILES FAMILIAS, CONSTANTER TVLERIT. PRINCIPES MORTALES, REMPVB. ÆTERNAM ESSE. PROIN REPĔTERENT SOLLEMNIA: ET QVIA LVDORVM MEGALESIVM SPECTACVLVM SVBERAT, ETIAM VOLVPTATES RESVMERENT. Sucton. in Claud. cap. XVI. éũ in Cẽſura vno die XX. Edicta propoſuiſſe refert: inter quæ, duo: quorũ altero, ADMONEBAT, VT VBERI VINEARVM FROVENTV BENE DOLIA PICARENTVR: *Altero*, NIHIL ÆQVE FACERE AD VIPERÆ MORSVM QVAM TAXI ARBORIS SVCCVM. Idem ibidem cap. XXV. *Viatores, ne per Italiæ oppida, niſi aut pedibus, aut ſella, aut lectica tranſirent*, MONVIT EDICTO. Martianus in L. Diui D. de religioſ. & ſumptib. *Diui fratres* EDICTO ADMONVERVNT, *ne iuſtæ ſepulturæ traditum, id eſt, terra conditum corpus inquietetur*. Calliſtratum ad Edictum Monitorium libros ſex ſcripſiſſe Index Pandectis Florentinis præfixus, teſtatur. Huius generis eſt Theodoſij & Valentiniani Edictum ad populũ, Nou. de Reddito iure armorum: quo, SINGVLOS, aiunt, VNIVERSOSQVE NOSTRO MONEMVS EDICTO, VT ROMANI ROBORIS CONFIDENTIA, EX ANIMO QVO DEBENT PROPRIA DEFENSARE, CVM SVIS ADVERSVS HOSTES SI VIS EXEGERIT, SALVA DISCIPLINA PVBLICA, SERVATAQVE INGENVITATIS MODESTIA, QVIBVS FOTVERINT, VTANTVR ARMIS.

De Obiurgatoriis verò Edictis, teſtes produco, Tacitum & Tranquillum. Ille enim lib v. de Tiberio hæc ait. INCREPITAQVE PER EDICTVM PLEBE, *queſtus apud Patres quod fraude vnius Senatoris, Imperatoria maieſtas eluſa publice foret, integra tamen ſibi cuncta poſtulauit*. Hic verò in Octauio, cap. LIII. *Statim manu, vultúque indecoras adulationes repreſſit, & inſequenti die grauiſſime* CORRIPVIT EDICTO. Idem in Calig. cap XLV. *Abſentem Senatum, populúmque grauiſſime* OBIVRGAVIT EDICTO, *quod Cæſare præſente, & capitis diſcriminibus obiecto, intempeſtiua conuiuia, circum & theatra & amœnos receſſus celebrarent*. Idem in Nerone cap. IIII. *Vt neceſſe fuerit Auguſto, clam fruſtra monitum* EDICTO COERCERE.

Conſolatorij Edicti vnum multorum vice, exemplum, quod auctoris ſui humanitatem teſtatur, habemus in Suctonij Tito cap. VIII. Nam cùm Romæ incendium per tres dies, totidémque noctes exarſiſſet, peſtilentiáque quanta non temere alias graſſaretur, in his tot aduerſis ac talibus, non modò principis ſollicitudinem, ſed & parentis affectum vnicum Titum præſtitiſſe, ait, *nunc*, CONSOLANDO PER EDICTA, *nunc opitulando, quatenus ſuppeteret facultas*. Idem in Calig. cap. VI. *Vt fato functum Germanicum palam factum eſt, non* SOLATIIS VLLIS, NON EDICTIS INHIBERI LVCTVS PVBLICVS *potuit*.

Auguſtum etiam iocis quorumdam inuidioſis & petulantibus laceſſitum, CONTRADIXISSE

DIXISSE EDICTO, Sueton. in eius vita cap. LVI. scribit. Domitiani verò hæc in eius vita cap. VII. Edicta refert. *Ad summam quondam vbertatem vini frumenti verò inopiam, existimans nimio vinearum studio negligi arua, Edixit*, NE QVIS IN ITALIA NOVELLARET, VTQVE IN PROVINCIIS VINETA SVCCIDERENTVR, RELICTA, VBI PLVRIMVM, DIMIDIA PARTE.

Edicto Patres in curiã vocaros fuisse superiore libro demonstrauimus. Edicto quoque Populum à Pompeio ad theatri sui dedicationem vocatum, Tertullianus lib. de spectacul. tradit: idque Theatrum, eo Edicto, Veneris templum nuncupatum, & adiecisse eum, verba hæc, CVI SVBIECIMVS GRADVS SPECTACVLORVM. Edictis etiam, qui aberant, reuocabantur. Liuius lib. XLII. *Interim M. Aelio Prætori mandatum est*, VT EDICTO SENATORES OMNES EX TOTA ITALIA, NISI QVI REIPVB. CAVSA ABESSENT, ROMAM REVOCARET.

Sed & Edictis, interdum EXCEDERE VRBE ATQVE ITALIA, iubebant. Valerius Max. lib. I. cap. III. *C. Cornelius Hispallus Prætor peregrinus, M. Popillio Lænate, Cn. Calpurnio Coss.* EDICTO CHALDÆOS INTRA DECIMVM DIEM ABIRE EX VRBE, ATQVE ITALIA IVSSIT. Sic Vitellium Suetonius in eius vita cap. XIIII. edixisse scribit, VT INTRA KAL. OCTOBRES, VRBE, ITALIAQVE, MATHEMATICI EXCEDERENT. Quod Xiphilinus in Vitellio ita expressit, Καὶ Πρόκλαμα ἔγενετο, δι' ὃ τοὺς Ἀστρολόγους ἐξήλασεν, ὡς εἰπὼν σφίσιν, ἐντὸς τῆς δι' ἡμέρας, ἢ τελεύτα τάξας, ἐξάπασης τῆς Ἰταλίας χωρῆσαι. Καὶ αὐτῷ ἐκείνῳ γνωτὸς ἀπὸ τοιούτου πράγματος ἀποπαρήγγειλαν, ἀπαλλαγῆναι ἐκ τοῦ βίου ἐντὸς τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ ἐτελεύτησεν. Ita, se Ouidius Augusti Edicto relegatum, vrbéque & Italia excedere iussum ait lib. I. Trist. Eleg. III. his versibus:

Iam prope lux aderat, qua me DISCEDERE, CÆSAR,
FINIBVS EXTREMÆ, IVSSERAT, AVSONIÆ.

Rursúsque eadem Eleg.

TE IVBET A PATRIA DISCEDERE, *Cæsaris ira.*

Et lib. v. Trist. Eleg. XII.

Nec vitam, nec opes, nec ius mihi ciuis ademit,
Quæ merui vitio perdere cuncta meo.
Sed quia peccato facinus non adfuit vllum,
Nil nisi me PATRIIS IVSSIT ABIRE FOCIS.

Eáque de causa patria se summotum ait lib. IIII. de Ponto Eleg. vlt. & lib. III. eiusdem argumenti Eleg. IIII. Et sibi interdictam vrbem, significat lib. III. Trist. Eleg. XI. Summotum verò sese vrbe & Italia, non decreto Senatus, iudicúmve, sententiis, sed Edicto Augusti, disertis verbis declarat lib. II. Trist. Eleg. II.

Nec mea, inquiens, decreto damnasti facta Senatus:
Nec mea, Selecto iudice, iussa fuga est.
Tristibus inuectus verbis (ita principe dignum est)
Vltus es offensas, vt decet, ipse tuas.
Adde quod EDICTVM *quamuis immite, minásque,*
Attamen in pœnæ nomine lene fuit.
Quippe RELEGATVS, *non exul* DICOR IN ILLO:
Parcáque fortunæ sunt tibi verba meæ.

Idem lib. v. Trist. Eleg. III.

Ira quidem moderata tua est: vitámque dedisti,
Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest.
Nec mea concessa est aliis fortuna: nec exul
EDICTI VERBIS NOMINOR *ipse tui.*

Cicero etiam pro Sextio, Consulem Pisonem ait, Lamiã in concione relegasse, EDIXISSEQVE, VT AB VRBE ABESSET, MILLIA PASSVVM DVCENTA.

Sunt & aliæ innumeræ Edictorum species, quæ certo alicui generi accepto ferri non

possunt. Variè namque, prout inciderat, Principes, Magistratúsve edicebant. Singula ergo, licet inter se parum cohærentia, Edictorum genera congeram. Ordiar autem à Principum Edictis, quorum multa in libris Iuris ciuilis commemorantur, Edicti enim Augusti fit mentio in L. 11. D. ad Velleian. l. VIII. D. de Quæstionib. L. XXVI. D. de Liber. & post. Et Tiberij, in L. XXXVIII. D. ad L. Iul. de Adulter. Claudij, in L. 11. D. qui sine manumissione. & L. XV. D. ad L. Corn. de Falsi. & apud Vlpian. in Fragment. Tit. de Latinis. Extant & Edicta Vespasiani in L. IIII. §. vlt. D. de Legationib. L. 11. C. de ædific. priuat. Domitiani, in L. 11. D. de custod. reor. L. XVI. D. ad Turpil. Neruæ, in L. vlt. D. de de statu defunctor. Traiani, in L. XIII. D. de Iure fisci. L. VI. D. de extraordin. crimin. Hadriani, in d. L. VI. §. vlt. D. eod. & L. XXVI. quor. appell. non recip. in C. Th. Tit. de Edicto D. Hadriani. tollen. in Cod. & Nou. Valentinia. de Testament. D. Marci, in L. vlt. C. si aduers. fisc. L. XXIIII. §. 1. D. de reb. auct. iudic. possid. Seueri, in L. III. §. Don perpetuæ D. de sepulch. viol.

Edictum planè integrum Imperatoris Neruæ Plinij Epistolis lib. x, inceptum est, in hæc verba: QVÆDAM SINE DVBIO, QVIRITES, IPSA FELICITAS TEMPORVM EDICIT, NEC SPECTANDVS EST IN IIS BONVS PRINCEPS, QVIBVS ILLVM INTELLICI SATIS EST, CVM HOC SIBI QVISQVE CIVIVM MEORVM SPONDERE POSSIT, ME SECVRITATEM OMNIVM, QVIETI MEÆ PRÆTVLISSE, VT ET LIBENTER NOVA BENEFICIA CONFERREM, ET ANTE ME CONCESSA SERVAREM. NE TAMEN ALIQVAM GAVDIIS PVBLICIS ADFERAT HÆSITATIONEM, VEL EORVM QVI IMPETRAVERVNT DIFFIDENTIA, VEL EIVS MEMORIA, QVI PRÆSTITIT: NECESSARIVM PARITER CREDIDI, AC LÆTVM, OBVIAM DVBITANTIBVS INDVLGENTIAM MEAM MITTERE. NOLO EXISTIMET QVISQVAM, QVÆ ALIO PRINCIPE, VEL PRIVATIM VEL PVBLICE CONSEQVVTVS, IDEO SALTEM A ME RESCINDI, VT POTIVS MIHI DEBEAT, SI ILLA RATA ET CERTA PECERO: NEC GRATVLATIO VLLIVS INSTAVRATIS ECET PRECIBVS, ET QVI NON HABENT, ME, QVEM FORTVNA IMPERII VVLTV MELIORE RESPEXIT, NOVIS BENEFICIIS VACARE PATIANTVR: ET EA DEMVM SCIANT ROGANDA ESSE QVÆ NON HABENT. Huic elegans & quod ad veterum gloriam proximè accedit, Constantini Edictum adiungam. Id sedem habet in L. III. de Accusationibus, lib. IX. Cod. Theod. Datum autem dicitur ad vniuersos Prouinciales, in hunc modum: SI QVIS EST CVIVSCVMQVE LOCI, ORDINIS, DIGNITATIS, QVI SE IN QVEMCVMQVE IVDICVM, COMITVM, AMICORVM, VEL PALATINORVM MEORVM ALIQVID VERACITER, ET MANIFESTE PROBARE CONFIDIT, QVOD NON INTEGRE, ATQVE IVSTE CESSISSE VIDEATVR: INTREPIDVS ET SECVRVS ACCEDAT, INTERPELLET ME: IPSE AVDIAM OMNIA, IPSE COGNOSCAM: ETSI FVERIT COMPROBATVM, IPSE ME VINDICABO, DE EO QVI ME VSQVE AD HOC TEMPVS SIMVLATA INTEGRITATE DECEPERIT. ILLVM AVTEM, QVI HOC PRODIDERIT, ET COMPROBAVERIT: ET DIGNITATIBVS ET REBVS AVGEBO. ITA MIHI SVMMA DIVINITAS SEMPER PROPITIA SIT, ET ME INCOLVMEM PRÆSTET, VT CVPIO FELICISSIMA ET FLORENTE REPVBLICA. Dignum ita me Deus amet, Edictum, quod, ad nummarios Iudices coërcēdos, vbique locorum pendeat, & per omnia fora, conciliabuláque proquiritetur. Ioseph. lib. XVI. Antiquit. Iudaicar. cap. x. hoc Augusti Cæsaris edictum recēset: Καῖσαρ Σεβαστὸς ἀρχιερεὺς δημαρχικῆς ἐξουσίας λέγει. Ἐπειδὴ τὸ ἔθνος τὸ τῶν Ἰουδαίων εὐχάριστον εὑρέθη, οὐ μόνον ἐν τῷ ἐπιστῶπι χρόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ πρεσβυτάτῳ μόνῳ, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς αὐτοκράτορος Καίσαρος, πρός τε τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων, ὅτι ἀρχιερεὺς αὐτῶν Ὑρκανὸς, Εδοξέ μοι καὶ τῷ συμβουλίῳ μετὰ ὅρκωμοσίας, ἐγώ μὲν δῆμον Ῥωμαίων, τοὺς Ἰουδαίους χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις θεσμοῖς καὶ τοῖς πατρίοις αὐτῶν νόμοις, καθὼς ἐχρῶντο ἐπὶ Ὑρκανοῦ ἀρχιερέως θεοῦ ὑψίστου, πάντα ἱερὰ εἶναι καὶ ἀσυλία, καὶ ἀναπέμπειν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἀποδίδοσθαι αὐτὰ

αὐτὰ τοῖς ἀποδεχόυσιν Ιεροσολύμων, ἐχθίας τι μὴ ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἐν Σαββάτοις, ἢ τῇ παρ' ἄλλων τισὶν ἀρχαιολογίᾳ, ἀπὸ ὧν ἔχεις ἐπάτης. Εἰ δέ τις φανερὸς ἢ κλέπτων τὰς ἱερὰς βίβλους, ἢ τὰ ἱερὰ χρήματα, εἴτε τι σαββατίου, εἴτε αἱρῶν ὢν εἶναι αὐτὸν Ιεροσολύμων, ἢ τὸν βίον αὐτοῦ ἐν ἀθήναις εἰς τὸ δημόσιον τοῦ Ρωμαίων. Τόδε τι ψήφισμα τὸ δοθὲν μοι ὑπ' αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας, ἧς ἔχω πρὸς πάντας ἀνθρώπους, καὶ ὑπὲρ Γαΐου Μαρκίου Κλωσυρίνου, ἧ τοῦτο τὸ ἀξίωτα γμα, κελεύω αἰαπηθῆναι ἐν ἐπισημοτάτῳ τόπῳ γενηθὲν μοι ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς Ασίας ἐν ἀγυιᾷ. Εαὶ δέ τις παραβαίνῃ τοῦτο παρεμποδίων δώσει δίκην ἀσεβείας.

Proponam & aliquot Consularia Edicta. Liuius lib.xxxix.hæc Posthumium Albinum,& M.Philippum Consules post Senatusconsultum de Bacchanalibus factum, edixisse refert: *Indicique præmium proposuerunt,* SI QVIS QVEM AD SE DEDVXISSET: NOMENVE ABSENTIS DETVLISSET, QVI NOMINATVS PROFVGISSET, DIEM CERTAM SE FINITVROS: AD QVAM NISI CITATVS RESPONDISSET, ABSENS DAMNARETVR. SI QVIS EORVM QVI TVM EXTRA ITALIAM TERRAM ESSENT, NOMINARETVR, EI LAXIOREM DIEM DATVROS, SI VENIRE AD CAVSAM DICENDAM VELLET. *Edixerunt deinde,* NE QVIS QVID PVGÆ CAVSA VENDIDISSE, NEVE EMISSE VELLET: NE QVIS RECIPERET, CELARET, OPE VLLA IVVARET FVGIENTES. Idem lib.xl.de Seruilio Consule. *Concioni deinde, Edicto addidit fidem, quo edixit,* NE QVIS CIVEM ROMANVM VINCTVM, AVT CLAVSVM TENERET, QVO MINVS EI NOMINIS EDENDI APVD CONSVLES POTESTAS FIERET: NE QVIS MILITIS, DONEC IN CASTRIS ESSET, BONA...POSSIDERET, AVT VENDERET: LIBEROS NEPOTESVE EIVS MORARETVR. Idem lib.xxiiii. *Cùm deessent nautæ, Coss.ex S.C.edixerunt,* VT QVI L. ÆMILIO, C. FLAMINIO CENSORIBVS MILLIBVS ÆRIS QVINQVAGINTA, IPSE AVT PATER EIVS CENSVS FVISSET, VSQVE AD CENTVM MILLIA, AVT CVI POSTEA RES TANTA ESSET FACTA, NAVTAM VNVM CVM SEX MENSIVM STIPENDIO DARET: QVI SVPRA CENTVM MILLIA VSQVE AD CCC. MILLIA, TRES NAVTAS CVM STIPENDIO ANNVO: QVI SVPRA TRECENTA MILLIA VSQVE AD DECIES ÆRIS, QVINQVE NAVTAS: QVI SVPRA DECIES, SEPTEM: SENATORES OCTO NAVTAS CVM ANNVO STIPENDIO DARENT. Idē lib. xxiiii. Q.Fabium edixisse narrat: VT FRVMENTA OMNES EX AGRIS ANTE KAL. IVLIAS, PRIMAS IN VRBES MVNITAS CONVEHERENT: QVI NON INVEXISSENT, EORVM SE AGROS POPVLATVRVM, SERVOS SVB HASTA VENDITVRVM, VILLAS INCENSVRVM.

Iam Censoria duo Edicta à Plinio referūtur. Vnū lib.xiii.cap.iii.his verbis: *Certum est Antiocho rege, Asiáque deuictis, vrbis anno quingentesimo sexagesimoquinto, P. Licinium Crassum, L. Iulium Cæsarem Censores edixisse,* NE QVIS VENDERET VNGVENTA EXOTICA. Alterum lib.xiiii.cap.xiiii. *P. Licinius Crassus, & L. Cæsar Censores, anno vrbis conditæ v.c.lxxv. Edixerūt,* NE QVIS VINVM GRÆCVM, AMINÆVMQVE OCTONIS ASSIBVS ÆRIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET.

Atq; vt ad Prætorū Edicta veniamus, Liu.lib.xxv.M.Æmiliū Prætorē vrb.cui ab Senatu negotiū datum erat, vt nouis religionibus populū liberaret, eduxisse memorat, VT QVICVNQVE LIBROS VATICINOS, PRECATIONESVE, AVT ARTEM SACRIFICANDI CONSCRIPTAM HABERET, EOS LIBROS OMNES, LITERASQVE AD SE ANTE CALENDAS APRILIS DEFERRET: NEV QVIS IN PVBLICO SACROVE LOCO, NOVO AVT EXTERNO RITV, SACRIFICARET.

Quæ verò de iure dicundo Prætores edicebant, variè quidem, pro re subiecta concipiebantur. Vt plurimum tamen in hæc verba desinebant, IVDICIVM DABO, vel ACTIONEM DABO. Exēpla cuiusq; generis adscribā: & vt à priore, quo se iudiciū daturum Prætor polliceatur, ordiar, eiusmodi Edicta è libris nostris promā. Sic certè Prætor de Negotiis gestis edixerat, SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOTIA,

QVÆ CVIVSQVE CVM IS MORITVR, FVERINT, GESSERIT, IVDICIVM EO NOMINE DABO. Item de Dolo malo, sic: QVÆ DOLO MALO PACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO. Similiter de capite minutis: QVI QVÆVE POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI, DEMINVTÆVE ESSE DICENTVR, IN EOS EASVE, PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO. Eodémq, modo de his qui effuderint vel ejecerint: VNDE IN EVM LOCVM QVO VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM ÆQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO PECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM, AVT NOXAM DEDERE. De noxalibus quoque actionibus Prætor ita edixerat: SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA POTESTATE SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS ESSET, VEL IVDICIVM DABO, SINE NOXÆ DEDITIONE. Vnde obiter notandum est, interdum Prætorem iudicium purum in dominos, ex facto seruorum pollicitum, his verbis, SINE NOXÆ DEDITIONE: nonnunquam verò sub disiunctione hac, AVT NOXÆ DEDERE. Iustinian. Instit. de Noxalib. act. *Ex maleficiis seruorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, Noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur,* AVT LITIS ÆSTIMATIONEM SVFFERRE, AVT IPSVM HOMINEM NOXÆ DEDERE. Ii. Publicanos vtique in solidũ, iudicium daturum se ita edixerat Prætor: QVOD PVBLICANVS, SEV QVIS PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM, SI ID RESTITVTVM NON ERIT, IN DVPLVM: AVT SI POST ANNVM AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI DAMNVM INIVRIA FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO. SI ID AD QVOS EA RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBITVR: IN DOMINOS, SINE NOXÆ DEDITIONE IVDICIVM DABO. Enimuero illa, à qua digressi sumus formula, Edictũ de seruo corrupto conceptum erat, in hunc modum: QVI SERVVM, SERVAM, ALILMVM, ALIENAM, RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM, EAM, DETERIOREM FACERET: IN EVM QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Item de religios. & sumptib. funer. QVOD FVNERIS CAVSA SVMPTVS FACTVS ERIT, EIVS RECIPERANDI NOMINE, IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. Sub titulo etiam quando de pecul. actio annal. est, huiusmodi Edictum proponitur: POST MORTEM EIVS QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT, POSTEAVE QVAM IS EMANCIPATVS MANVMISSVS, ALIENATVSQVE FVERIT, DVNTAXAT DE PECVLIO, ET SI QVID DOLO MALO EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT, QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. De Depositi vero ita prætor edixerat: QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINÆ, NEQVE NAVFRAGII CAVSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EARVM AVTEM RERVM, QVÆ SVPRA COMPREHENSÆ SVNT, IN IPIVM IN DVPLVM IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM: QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Item de Commodato. QVOD

QVIS

QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIVM DABO. Item de reb.auctorit.iud.possid. SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET, QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT, EI, AD QVEM EA RES PERTINET, NON RESTITVAT: SIVE QVOD IMPENSÆ SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRÆSTABITVR: SIVE DOLO MALO EIVS DETERIOR CAVSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO. Et in Edicto ne vis fiat ei qui in bon. possess. missus erit: SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS PERMISSV MEO, EIVSVE CVIVS EA IVRISDICTIO FVIT, IN POSSESSIONEM BONORVM SIT: IN EVM IN FACTVM IVDICIVM, QVANTI EA RES FVIT, OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, DABO. Item sub tit.de vi & vi arma. VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: DE EO, QVÆQVE ILLE TVNC IBI HABVIT, TANTVMMODO INTRA ANNVM: POST ANNVM, DE EO QVOD AD EVM QVI VI DEIECIT, PERVENERIT, IVDICIVM DABO. Itē de vi bonor. raptor. & de turba: SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR: SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. ITEM SI SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO. CVIVS DOLO MALO IN TVRBA DAMNVM QVID FACTVM ESSE DICETVR: IN EVM QVI ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN DVPLVM: POST ANNVM IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. Item de incendio, ruina, naufr. IN EVM, QVI EX INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NAVE EXPVGNATA QVID RAPVISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNIVE QVID IN HIS REBVS DEDISSE DICETVR: IN QVADRVPLVM, IN ANNO QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT: POST ANNVM, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO: ITEM IN SERVVM, ET IN FAMILIAM IVDICIVM DABO. De iniuriis quoque Prætor ita ediderat: QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM FIERET: IN EVM IVDICIVM DABO. QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVÆSTIONEM HABVISSE DICETVR: IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSA COGNITA IVDICIVM DABO. SI EI QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS CVIVS IN POTESTATE EST, PRÆSENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTAT, QVI EO NOMINE AGAT: CAVSA COGNITA, IPSI QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. Edicti etiam de sepulchro violato verba hæc erant: CVIVS DOLO MALO SEPVLCHRVM VIOLATVM ESSE DICETVR, IN EVM IN FACTVM IVDICIVM DABO: VT EI AD QVEM PERTINEAT, QVANTI OB EAM REM ÆQVVM VIDEBITVR, CONDEMNETVR. SI NEMO ERIT AD QVEM PERTINEAT, SIVE ACERE NOLET: QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO. SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. SI QVIS IN SEPVLCHRO DOLO MALO HABITAVERIT, ÆDIFICIVMVE ALIVD, QVAMQVE SEPVLCHRI CAVSA FACTVM SIT, HABVERIT: IN EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. Item ad Tit. Nautæ, caupon. ait Prætor: NAVTÆ, CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RECEPERINT, NISI RESTITVENT, IN EOS IVDICIVM DABO. Item de Pu-

bliciana in rem actio: SI QVIS ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAVSA, NON A DOMINO, ET NONDVM, VSVCAPTVM PETET, IVDICIVM DABO. Cicer. lib. IIII. in Verr. EDICIS ENIM TE IN DECVMANVM, SI PLVRA SVSTVLERIT QVAM DEBITVM SIT, IN OCTVPLVM IVDICIVM DATVRVM ESSE.

Alterius formulæ, qua Edicta cõcipi consueuisse diximus, exẽpla sunt hæc: In Edicto, Quæ in fraud. creditor facta sunt vt restituantur: QVÆ PRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT, CVM EO QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EI CVI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNVM QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: IDQVE ETIAM ADVERSVS IPSVM, QVI PRAVDEM FECIT, SERVABO. Item in Tit. de superficieb. VTI EX LEGE LOCATIONIS, SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO. Sub Tit. Quod cum eo qui in alie. pot. est, Edictum huiusmodi proponitur. IN EVM, QVI EMANCIPATVS AVT EXHEREDATVS ERIT, QVIVE AESTIMVIT SE HEREDITATE EIVS, CVIVS IN POTESTATE ESSET, SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS IN CVIVS POTESTATE ERIT CONTRAXERIT, SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIVM EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT, ACTIONEM CAVSA COGNITA, DABO IN QVOD FACERE POTEST.

Interdum Prætor vtebatur his verbis, AGENDI POTESTATEM FACIAM, vt in Edicto de sepulc. vicl. Aliâs dicebat, AGERE PERMITTAM, vel, ACTIONEM PERMITTAM, vt in Edicto, Quæ in fraud. creditor. facta sunt vt restituantur: QVÆ L. TITIVS FRAVDANDI CAVSA SCIENTE TE IN BONIS, QVIEVS DE EA RE AGITVR, FECIT EA ILLIS SI EO NOMINE QVO DE AGITVR, ACTIO EI EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSEVE OPORTET: EI, SI NON PLVS QVAM ANNVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. INTERDVM CAVSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN PACTVM ACTIONEM PERMITTAM. Item in Edicto vti possid. NEQVE PLVRIS, QVAM QVANTI RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. Interdũ etiã edicebant se Recuperatores datutos. Cicero lib. IIII. in Verr. ex eius Edicto hæc verba refert: SI VTER VOLET, RECVPERATORES DABO.

Huiusmodi autem Edictis, Prætores ACTIONEM POLLICERI dicebantur. L. I. § 1. D. de superficieb. L. vlt. D. de acquir. hered. L. III. D. de Peculio. L. I. D. Quod cũ eo. L. I. D. de in tẽ verso. ET PROPONERE ACTIONEM. L. I. D. si mensor falsum. mod. L. I. D. si pars hereditis. pet. L. I. D. de possessor. hered. petit. L. I. D. de rei vindic. L. I. D. de contrat. tut. L. I. D. de eo qui pro tut. L. I. D. de fideic. her. pet. Sicut & promittere restitutiones. L. III. D. de in integ. restitut. Et polliceri auxilium. L. I. D. de minorib. Eodémque modo Edictis de bonor. possessionib. dandis dicebatur, Bonorũ possessiones polliceri. L. II. D. si vent. nom. L. VI. D. de bonor. possess. L. I. D. de coniungend. cum emancip. lib. L. III. D. ne vis fiat ei qui in possess. Ex diuerso, vt Actionem, Iudiciúmve Prætor superioribus Edictis pollicebatur: ita contrà nonnunquam denegabat: veluti in Edicto de Aleatoribus: SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE, DOLO EIVS SVBSTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO. Edicti de Iureiurando, quantum ex L. III & L. III Prætor. D. de Iureiur. colligimus, verba hæc erant: SI IS CVM QVO AGETVR, CONDITIONE DELATA IVRAVERIT, EIVS REI DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVERIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. Et in Edicto de ventre inspicien. QVAS VTI-

QVE

QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR, HIS QVIEVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT; EAS, SI MIHI IVSTA CAVSA VIDEEITVR ESSE, NON DABO. Et in Edicto, vti possidetis: DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO. Sic & in Edicto de reb. auctorit. iud. possid. QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM IS CVIVS BONA VÆNIERINT; CONSILIVM RECEPERIT PRAVDARE, SCIENTE EO QVI CONTRAXERIT, NE ACTIO EO NOMINE DETVR. Sed & Cicero lib. III. in Verrem, ex eius Edicto hanc particulã refert: NEC PETITIONEM, NEC POSSESSIONEM DABO.

Porrò nõ Actiones modò, sed & Interdicta Prætor in albo propositá habebat, L. 1. C. de interdict. l. 1. D. Ne quid in in loco pub. Edictorũ verò quę ad Interdicta pertinebãt, quædã Prohibitoriis, quædã Restitutoriis, quædã Exhibitoriis verbis concipiebantur, secundũ triplicẽ interdictorũ differentiã. L. 1. §. Interdictorum. D. de Interdict. L. VI. §. sed etsi D. de cõfess. Prohibitoriorũ formula erat, VIM FIERI VETO: Vt in Edicto de mortuo inferen. QVO, QVAVE ILLI, MORTVVM INFERRE INVITO TE IVS EST, QVO MINVS ILLI EO, FAVE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. QVO ILLI IVS EST INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI SEPVLCHRVM IN EO LOCO SINE DOLO MALO ÆDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. Et in Edicto Ne quid in loco publico vel itinere fiat. IN VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO FACERE, IMMITTEREVE QVID, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT; FIAT, VETO. QVO MINVS ILLI VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO IRE, AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Item in Edicto, Ne quid in flum. pub. fiat, quo aliter aqua fluat. IN FLVMINE PVBLICO, IVVE RIPA EIVS, FACERE, AVT IN ID FLVMEN, RIPAMVE EIVS, IMMITTERE, QVO ALITER AQVA FLVAT, QVAM PRIORE ÆSTATE FLVXIT, VETO. Item in Edicto de via publ. & itin. pub. reficien. QVO MINVS ILLI VIAM PVBLICAM, ITERVE PVBLICVM APERIRE, REFICERE LICEAT, DVM NE EA VIA, IDVE ITER DETERIVS FIAT, VIM FIERI VETO. Similimodo in Edicto de Ripa muniẽda: QVO MINVS IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS OPVS FACERE, RIPÆ, AGRIVE QVI CIRCA RIPAM EST TVENDI CAVSA, LICEAT, DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM VIRI BONI ARBITRATV, VEL CAVTVM, VEL SATISDATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT, QVO MINVS VIRI BONI ARBITRATV CAVEATVR, VEL SATISDETVR, VIM FIERI VETO. Pariet in Edicto de Superficieb. VTI EX LEGE LOCATIONIS, SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO PRVEMINI: QVO MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO. Item de Itinere actúque priuato: QVO ITINERE ACTVQVE PRIVATO, QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVOMINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. QVI ITINERE ACTVQVE, HOC ANNO, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ID REPICIAS, VIM FIERI VETO. De aqua quoque cottidiana & æst.ua Prætor edixerat: VTI HOC ANNO AQVAM QVA DE AGITVR, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO DVXISTI, QVO MINVS ITA DVCAS VIM FIERI VETO. Similiter de Riuis: RIVOS, SPECVS, SEPTA, REFICERE, PVRGARE AQVÆ DVCENDÆ CAVSA, QVO MINVS LICEAT ILLI, DVM NE ALTER AQVAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE ÆSTATE, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO A TE DVXIT: VIM FIERI VETO. Item de Fonte: QVO MINVS FONTEM, QVO DE AGITVR, PVRGES, REPICIAS, VT AQVAM COER-

CERE, VTIQVE EA POSSIS: DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE VTI HOC ANNO, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES: VIM FIERI VETO. De Arborib. verò cædēd. sic, QVÆ ARBOR EX ÆDIBVS TVIS IN ÆDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVO MINVS EAM ADIMAS: TVNC QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE, SIBIQVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. QVÆ ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS PENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Item de Glande legenda: GLANDEM QVÆ EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADAT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LECERE, AVFERRE LICEAT: VIM FIERI VETO. Et de Liberis exhibendis. SI LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST: QVO MINVS EVM LVCIO TITIO DVCERE LICEAT: VIM FIERI VETO. Sic & in Edicto, Vti possidetis: VTI EAS ÆDES QVIBVS DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO: NEQVE PLVRIS QVAM QVANTI RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACERE PERMITTAM. Cuius interdicti Festus Pompeius in voce, *Possessio*, eadem sollemnia verba ita profert, *Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, vt Prætor his verbis vtatur*: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM QVO DE AGITVR, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS: ADVERSVS EA VIM FIERI VETO. Edicti Vtrubi verba erāt hæc: VTRVBI HIC HOMO QVO DE AGITVR, MAIORE PARTE HVIVSCE ANNI FVIT, QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO. Item de Migrando: SI IS HOMO QVO DE AGITVR, NON EST EX HIS REBVS, DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, VT QVÆ IN EAM HABITATIONEM QVA DE AGITVR, INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT: EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS REBVS ESSET EA MERCES TIBI SOLVTA, EOVE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT, QVO MINVS SOLVATVR: ITA QVO MINVS EI QVI EVM PIGNORIS NOMINE INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Eodémq; modo in Edicto Vt in flum. publ. navig. lic. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE, QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. Item de Cloacis: QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVÆ EX ÆDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REFICERE LICEAT: VIM FIERI VETO.

Restitutoria verò Edicta concipiebantur hoc verbo, RESTITVAS. Indicio est Edictum, Quorum bonor. cuius verba erant huiusmodi. QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST: QVOD DE HIS BONIS PRO HERede, AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET: QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VTI DESINERES POSSIDERE: ID ILLI RESTITVAS. Idē probat Edictū, Ne quid in loco publ. vel itin. fiat: QVOD IN VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO FACTVM, IMMISSVM HABES, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS. Item sub Tit. de Flumin. Edictum hoc proponitur: QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIAT, SIVE QVID IN FLVMEN, RIPAMVE EIVS IMMIS-

IMMISSVM HABES, QVO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIOR, FIAT: RESTITVAS. Et ibidem: QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACTVM, SIVE QVID IN FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMISSVM HABES: SI OB ID ALITER AQVA FLVAT, ATQVE VT PRIORE ÆSTATE FLVXIT, RESTITVAS. In Edicto de Cloacis: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE EA IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT RESTITVAS. Vlpian. in L. 1. D. Quod vi aut clam. *Prætor ait*, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, QVA DE RE AGITVR, ID CVM EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. Idem Vlpian. in L. 11. D. de Precario. *Prætor ait*, QVOD PRECARIO AB ILLO HABES, AVT DOLO MALO FECISTI, VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS.

Exhibitoriorum Edictorum formula erat, EXHIBEAS. Sic in Edicto de libero hom. exhib. QVEM LIBERVM DOLO MALO RETINES, EXHIBEAS. Et in Edicto de liber. exhib. QVI QVÆVE IN POTESTATE LVCII TITII EST, SI IS, EAVE, APVD TE EST, DOLOVE TVO FACTVM EST, QVO MINVS APVD TE ESSET; ITA EVM, EAMVE, EXHIBEAS. Item in Edicto de Tab. exhib. QVAS TABVLAS &c. ITA EAS ILLI EXHIBEAS.

Nonnunquã verò Interdicẽdi verbũ Prætor in Edictis vsurpabat: sicuti in Edicto, vt in flum. publ. nauig. liceat. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM, AGERE, QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. ITEM VT PER LACVM, FOSSAM, STAGNVM PVBLICVM, NAVIGARE LICEAT, INTERDICAM. Et in Edicto de aqua cotid. & æst. VTI PRIORE ÆSTATE AQVAM DE QVA AGITVR, NEC VI, NEC CLAM; NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI: QVO MINVS ITA DVCAS; VIM FIERI VETO: INTER HEREDES EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. Item de fonte: VTI DE EO FONTE QVO DE AGITVR, HOC ANNO AQVAM NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PVTEO, PISCINA, ITEM INTERDICAM. Et in Edicto de Cloacis: ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM.

Interdum & imperatiuis hisce verbis, IVBEO, COGAM, Edicta concipiebantur. Prioris generis exempla sunt hæc: In Edicto de Edendo: ARGENTARIO, EIVE QVI ITERVM EDI POSTVLABIT, CAVSA COGNITA EDI IVBEO. In Edicto de Damno infecto: DAMNI INFECTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI, IVBEO, ET QVI IVRAVERIT, NON CALVMNIÆ CAVSA ID SE POSTVLARE, EVMVE, CVIVS NOMINE AGET, POSTVLATVRVM FVISSE, IN EAM DIEM, QVAM CAVSA COGNITA STATVERO: SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINVS SIT, NECVE, QVI CAVEBIT: SVA EXCEPTIONE SATISDARI IVBEBO. DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. EVM CVI ITA NON CAVEBITVR, IN POSSESSIONEM EIVS REI, CVIVS NOMINE VT CAVEATVR, POSTVLABITVR, IRE; ET CVM IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, ETIAM POSSIDERE IVBEBO. IN EVM QVI NEQVE CAVERIT, NEQVE IN POSSESSIONEM ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT, IVDICIVM DABO: VT TANTVM PRÆSTET, QVANTVM PRÆSTARE EVM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIVSVE CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, QVÆ MEA EST, CAVTVM FVISSET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE NON SATISDABITVR, EVM CVI NON SATISDABITVR, SIMVL IN POSSESSIONE EO.

se Ivbebo. In Edicto de his qui effuder. vel deiecer. Prætor ait: Ne quis in svggrvenda, protectove, svpra evm locvm qvà volgo iter piet, inve qvo consistetvr, id positvm habeat, cvivs casvs nocere cvi possit. Qvi adversvs ea fecerit, in evm solidorvm decem in pactvm ivdicivm dabo: Si servvs insciente domino fecisse dicetvr, avt noxæ dedi Ivbebo. In Edicto, quib. ex caus. in possess. catur. In bona eivs, qvi ivdicio sistendi causa fideivssorem dedit, si neqve potestatem svi faciet, neqve dependeretvr, iri ivbebo. Si is pvpillvs in svam tvtelam venerit, eave pvpilla viripotens fverit, et recte oepenoetvr: eos qvi bona possident, de possessione decedere Ivbebo. Qvi fravdationis causa latitavit, si boni viri arbitratv non dependetvr, eivs bona possideri, vendiqve Ivbebo. In Edicto de aqua cotid. & æst. Qvo ex castello illi aqvam dvcere ab eo cvi eivs rei ivs fvit, permissvm est: qvo minvs ita vti permissvm est, dvcat, vim fieri veto: qvandoqve de opere faciendo interoictvm erit, damni infecti caveri Ivbebo. Sic & in Edicto de Noxalibus actionib. Vel deierare ivbebo in potestate sva non esse. Et in Edicto, de Cloacis: damni infecti, qvod vitio operis pactvm sit, cavebi Ivbebo.

Cogendi veri o Prætores vtebantur, in Edicto de Procuratoribus. Procvratorem ad litem svscipiendam datvm, pro qvo consentiente dominvs ivdicatvm solvi exposvit, ivdicivm accipere Cogam. Itẽ de Recept. qui arbitr. Qvi arbitrivm pecvniæ compromissa receperit, evm sententiam dicere, vel diem compromissi proferre Cogam. Sic in Edicto de Iurciurando, teste Vlpiano in L. Iusiurandum & ad pecuniam. §. ait Prætor. D. de Iureiuran. scriptum erat Evm a qvo ivsivrandvm petetvr, solvere, avt ivrare Cogam. Agellius lib. x, cap. xv, ex Edicto perpetuo Prætoris caput hoc adscribit: Sacerdotem vestalem et flaminem dialem omni mea ivrisdictione ivrare non Cogam.

Animaduertendi quoque verbum Prætores in suis Edictis vsurpabant: vt in Edicto de Minorib. xxv. ann. Qvod cvm minore qvam viginti qvinqve annis natv gestvm esse dicetvr, vti qvæqve res erit, animadvertam. Et in Edicto de Aleatoribus: In evm qvi aleæ lvdendæ causa vim intvlerit, vti qvæqve res erit, animadvertam. Item in Edicto de Iniuriis: Ne qvid infamandi causa fiat: Si qvis adversvs ea fecerit, provt qvæqve res erit, animadvertam.

Aliæ præterea in Pandectis Edictorum Formulæ occurrunt: De eo namque quod metus causa gestũ erat, ita Prætor edixerat: qvod metvs causa gestvm erit, ratvm non habebo. De Pactis verò in hunc modum: Pacta conventa qvæ neqve dolo malo, neqve adversvs leges, plebiscita, senatvsconsvlta, edicta, decreta principvm, neqve qvo pravi eorvm qviqvam fiat, facta ervnt, servabo. De Tabulis exhibendis sic, Qvas tabtlas lvcivs titivs ad causam testamenti svi pertinentes reliqvisse dicetvr, si hæ penes te svnt, avt dolo malo tvo factvm est, vt desinerent esse, ita eas illi exhibeas. Item si libellvs, alivdvb qvid relictvm esse dicetvr, decreto comprehendam. Edicti *Ex quibus causis maiores*, verba erant huiusmodi: Si cvivs qvid de bonis, cvm is metv, avt sine dolo malo rei-

pvb.

PVE CAVSA ABESSET, INVE VINCVLIS SERVITVTE, HOSTIVMQVE POTESTATE ESSET: SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM CVI DIES EXISSE DICETVR: ITEM SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO AMISIT CONSEQVVTVS: ACTIONEVE QVA SOLVTVS; OE ID QVOD DIES EIVS EXIERIT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR: INVE VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE NON LICERET, NEQVE DEFENDERETVR: CVMVE MAGISTRATVS DE EA RE APPELLATVS ESSET: SIVE CVI PER MAGISTRATVS, SINE DOLO MALO IPSIVS, ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR: EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNVM QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT: ITEM SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSA ESSE VIDEITVR, IN INTEGRVM RESTITVAM: QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM L I-CEBIT.

Sub rubrica, Quod quisq; iuris, Edictũ proponitur huiusmodi: QVI MAGISTRATVM, POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVE IVRIS STATVERIT: IPSE QVANDOQVE ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBET. SI QVIS APVD EVM QVI MAGISTRATVM, POTESTATEMQVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT, QVANDOQVE POSTEA ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE, EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR: SCILICET VT QVOD IPSE QVIS IN ALTERIVS PERSONA ÆQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR. PRÆTERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA EVM FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSET. Sub rub. De in ius voc. PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES, PATRONI, PATRONÆ, IN IVS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET. Sub rubrica, Qui satisdare cogantur: SI QVIS PARENTEM PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES, PATRONI, PATRONÆ, LIBEROSVE SVOS, EVMVE QVEM IN POTESTATE HABEBIT, VEL VXOREM, VEL NVRVM IN IVDICIVM VOCABIT, QVALISCVMQVE FIDEIVSSOR IVDICIO SISTENDI CAVSA ACCIPIATVR. Sub rubr. De eden. ARGENTARIÆ MENSÆ EXERCITORES, RATIONEM QVÆ AD SE PERTINET, EDANT, ADIECTO DIE ET CONSVLE. Edicto De Iniuriis caput hoc cõtinebatur: QVI AGIT INIVRIARVM, CERTVM DICAT, QVID INIVRIÆ PACTVM SIT. Sub tit. De postulãdo Edictũ ponitur in hæc verba. SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. QVI LEGE, PLEBISCITO, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETO PRINCIPVM, NISI PRO CERTIS PERSONIS, POSTVLARE PROHIBENTVR, HI PRO ALIO QVAM PRO QVO LICEBIT, IN IVRE APVD ME NE POSTVLENT. QVI EX HIS OMNIBVS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT, PRO ALIO NE POSTVLENT: PRÆTERQVAM PRO, PARENTE, PATRONO, PATRONA, LIBERIS, PARENTIBVSQVE PATRONI PATRONÆ, LIBERISVE SVIS, FRATRE, SORORE, VXORE, SOCERO, SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIOSA, CVI EORVM A PARENTE, AVT DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA, AVT AB EO CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, EA TVTELA CVRATIONE DATA FVIT.

De his qui notantur infamia ita Prætor edixerat: INFAMIA NOTATVR, QVI AE XERCITV IGNOMINIÆ CAVSA, AB IMPERATORE, EOVE, CVI DE EA RE STATVENDI POTESTAS FVERIT, DIMISSVS ERIT. QVI ARTIS LVDICRÆ, PRONVNTIANDIVE CAVSA, IN SCÆNAM PRODIERIT. QVI LENOCINIVM FECERIT. QVI IN IVDICIO PVBLICO CA-

LVMNIÆ PRÆVARICATIONISVE CAVSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT: QVI FORTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DI DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE DAMNATVS, PACTVSVE ERIT. QVI PRO SOCIO, TVTELÆ MANDATI, DEPOSITI, SVO NOMINE, NON CONTRARIO IVDICIO, DAMNATVS ERIT: QVI EAM QVÆ IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO, CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET, INTRA IO TEMPVS QVO ELVGERE VIRVM MORIS EST, ANTEQVAM VIRVM ELVGERET, IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT: EAMVE SCIENS QVIS VXOREM DVXERIT, NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST. ET QVI EVM QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT. QVIVE SVO NOMINE, NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE, QVEM QVAMVE IN POTESTATE HABERET, BINA SPONSALIA, BINASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE CONSTITVTAS HABVERIT.

Elegantissimum verò Prætoris Edictum proponitur sub Titulo de inspiciendo Ventre, in hæc verba: SI MVLIER MORTVO MARITO PRÆGNANTEM SE ESSE DICET, HIS AD QVOS EA RES PERTINEBIT, PROCVRATORIVE EORVM, BIS IN MENSE DENVNTIANDVM CVRET, VT MITTANT, SI VELINT, QVÆ VENTREM INSPICIANT: MITTANTVR AVTEM MVLIERES LIBERÆ DVNTAXAT QVINQVE, HÆQVE SIMVL OMNES INSPICIANT: DVM NE QVA EARVM DVM INSPICIT, INVITA MVLIERE VENTREM TANGAT. MVLIER IN DOMV HONESTISSIMÆ FOEMINÆ PARIAT, QVAM EGO CONSTITVAM. MVLIER ANTE DIES TRIGINTA QVAM PARITVRAM SE PVTAT, DENVNTIET IIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM, VT MITTANT, SI VELINT, QVI VENTREM CVSTODIANT. IN QVO CONCLAVI MVLIER PARITVRA ERIT, IBI NE PLVRES ADITVS SINT QVAM VNVS. SI ERVNT, EX VTRAQVE PARTE TABVLIS PRÆFIGANTVR. ANTE HOSTIVM EIVS CONCLAVIS, LIBERI TRES, ET TRES LIBERÆ CVM BINIS COMITIBVS CVSTODIANT. QVOTIESCVNQVE EA MVLIER IN ID CONCLAVE, ALIVDVE QVOD, SIVE IN BALNEVM IBIT, CVSTODES, SI VOLENT, ID ANTE PROSPICIANT. ET EOS QVI INTROIERINT, EXCVTIANT. CVSTODES, QVI ANTE CONCLAVE POSITI ERVNT, SI VOLVNT, OMNES QVI CONCLAVE, AVT DOMVM INTROIERINT, EXCVTIANT: MVLIER CVM PARTVRIRE INCIPIAT, HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM DENVNTIET, VT MITTANT, QVIBVS PRÆSENTIBVS PARIAT. MITTANTVR MVLIERES LIBERÆ DVNTAXAT QVINQVE, ITA VT PRÆTER OBSTETRICES DVAS, IN EO CONCLAVI, NE PLVRES MVLIERES LIBERÆ SINT, QVAM DECEM: ANCILLÆ, QVAM SEX. HÆ QVÆ INTVS FVTVRÆ ERVNT, EXCVTIANTVR OMNES IN EO CONCLAVI, NEQVA PRÆGNANS SIT. TRIA LVMINA NE MINVS, IBI SINT. SCILICÉT QVIA TENEBRÆ AD SVBICIENDVM APTIORES SINT. QVOD NATVM ERIT, HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM, SI INSPICERE VOLENT, OSTENDATVR. APVD EVM EDVCATVR, APVD QVEM PARENS IVSSERIT: SI AVTEM NIHIL PARENS IVSSERIT, AVT IB APVD QVEM VOLVERIT, EDVCARI, CVRAM NON RECIPIET: APVD QVEM EDVCETVR, CAVSA COGNITA CONSTITVAM. IS APVD QVEM EDVCABITVR, QVOD NATVM ERIT, QVOAD TRIVM MENSVM SIT, BIS IN MENSE: EX EO TEMPORE, QVOAD SEX MENSVM SIT, SEMEL IN MENSE: A SEX MENSIBVS, QVOAD ANNICVLVS FIAT, ALTERNIS MENSIBVS: AB ANNICVLO,

NICVLO, QVO AD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBVS, VEI VOLET OSTENDAT. SI CVI VENTREM INSPICI, CVSTODIRIVE, ADESSE PARTVI, LICITVM NON ERIT, PACTVMVE QVID ERIT, QVO MINVS EA ITA FIANT, VTI SVPRA COMPREHENSVM EST: EI QVOD NATVM ERIT, POSSESSIONEM CAVSA COGNITA, NON DABO: SIVE QVOD NATVM ERIT, VT SVPRA CAVTVM EST, INSPICI NON LICVERIT. QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR HIS QVIBVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT: EAS, SI MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR ESSE, EI NON DABO.

De procuratoribus autem tale extat Edictum. CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLAEIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT: ET EI QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABEREVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Item de religiosis & sumptib. funer. SIVE IS HOMO MORTVVS, OSSAVE HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRVM ALTERIVS, AVT IN ID SEPVLCHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECIT, IN FACTVM ACTIONE TENETVR, ET POENA PECVNIARIA SVBLICIETVR.

Verba quoque ex Edicto Prætoris Vlpianus citat in L. si quis in graui. D. de Sc. Syllania. QVOD AD CAVSAM, inquiens, TESTAMENTI PERTINENS RELICTVM ERIT AB EO QVI OCCISVS ESSE DICETVR, ID NE QVIS SCIENS DOLO MALO APERIENDVM, RECITANDVM, DESCRIBENDVMQVE CVRET, *edicto cauetur*, PRIVSQVAM DE EA FAMILIA QVAESTIO EX SENATVSCONSVLTO HABITA, SVPPLICIVMQVE DE NOXIIS SVMPTVM FVERIT. Sunt etiam Edictorum verba hæc quæ leguntur in L. 1. D. si is qui testam. lib. SI DOLO MALO EIVS QVI LIBER ESSE IVSSVS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM IN BONIS, QVAE EIVS FVERVNT QVI EVM LIBERVM ESSE IVSSERIT, FACTVM ESSE DICETVR, QVOMINVS EX HIS BONIS AD HAEREDEM ALIQVID PERVENIRET: IN EVM INTRA ANNVM VTILEM DVPLI IVDICIVM DATVR. Eiusdem generis sunt & hæc Vlpiani verba in L. 1. D. Furti aduers. naut. caup. IN EOS QVI NAVES, CAVPONAS, STABVLA EXERCEBVNT, SI QVID A QVOQVO EORVM, QVOSVE IIS HABEBVNT, FVRTVM FACTVM ESSE DICETVR, IVDICIVM DATVR, SIVE FVRTVM OPE, CONSILIO, EXERCITORIS FACTVM SIT, SIVE EORVM CVIVS, QVI IN EA NAVI NAVIGANDI CAVSA ESSET. Idem Vlpianus in L. 1. D. de pecul. Edicti de peculio verba hæc fuisse, ait. QVOD CVM EO, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ESSET, NEGOTIVM GESTVM ERIT. Idem in L. 1. De in rē verso, SI HI QVI IN POTESTATE ALIENA SVNT, NIHIL IN PECVLIO HABENT, VEL HABEANT, NON IN SOLIDVM TAMEN: TENEANTVR QVI EOS HABENT IN POTESTATE, SI IN REM EORVM QVOD ACCEPTVM EST CONVERSVM SIT. QVASI CVM IPSIS POTIVS CONTRACTVM VIDEATVR. Sed & Agellius lib. XI. cap. XVII. in veterum Prætorum Edictis ita se scriptum inuenisse refert. QVI FLVMINA RETANDA PVBLICE REDEMPTA HABENT, SI QVIS EORVM AD ME ADDVCTVS FVERIT, QVI DICATVR, QVOD EVM EX LEGE LOCATIONIS FACERE OPORTVERIT, NON FECISSE. Cic. in Quintiana ex Edicto Prætoris hæc verba cōmemorat. QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITARIT, CVI HERES NON EXTABIT, QVI EXILII CAVSA SOLVM VERTERIT, QVI ABSENS IVDICIO DEFENSVS NON FVERIT. Idem lib. III. in Verr. ait, eum in Prætura vrbana caput quoddam edicti sui de mulierum hæreditatibus mercenario procemio multis verbis ornasse, & ita orditur: CVM INTELLIGAM LEGEM VOCONIAM. Et mox: CVPIDITATI HO-

MINVM SE OBVIAM IRE, *ait*. Et posteà: QVI A B A. POSTHVMIO, ET FVLVIO CENSORIBVS POSTVE EA, VIRGINEM, MVLIEREMVE HEREDEM FECIT, FECERIT, NEC PETITIONEM, NEC POSSESSIONEM DABO. Quod vt nouo more scriptum vehementer exagitat, Ibidem ex alio capite eiusdem edicti hanc particulam citat, SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, SI POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET.

Cetèrùm Edicti de bonorum possessionibus secundũ Tabulas testamenti verba quædam sparsa sunt in L. 1. ff. & VIII. & VII. D. de bonor. poss. sec. tab. Caput verò eius Edicti profert Cicero lib. III. in Verr. in hæc verba. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET TABVLÆ TESTAMENTI OBSIGNATÆ NON MINVS MVLTIS SIGNIS QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM DABO. Quod caput vetus & translatitium fuisse, ibidem ait. Deinde adiicit: *Sequi illud oportet*, SI TABVLÆ TESTAMENTI NON PROFERENTVR. *Quid ait?* SI EI DATVRVM QVI SE DICAT HEREDEM ESSE. Id verò præter Verrem alium prætere[a] neminem vnquam edixisse scribit. De intestatorum[e] nãque hereditatibus Prætores edicere consueuerant hoc modo. SI TABVLÆ TESTAMENTI[i] NON PROFERENTVR, TVM VTI PROXIMVM QVEMQVE POTISSIMVM HEREDEM ESSE OPORTET, ITA SECVNDVM EVM POSSESSIONEM DABO. Sic enim Cicero eadem Oratio. scribit. *Postea quam ius Prætoriũ constitutum est, semper hoc iure vsi sumus*, SI TABVLÆ TESTAMENTI NON PROFERENTVR, TVM VTI PROXIMVM QVEMQVE POTISSIMVM HEREDEM ESSE OPORTERET, SI IS INTESTATO MORTVVS ESSET, ITA SECVNDVM EVM POSSESSIO DARETVR. *Quare hoc sit æquissimum, facile est docere: sed in re tam vsitata, satis est ostendere, omnes antea ita ius dixisse, & hoc* VETVS EDICTVM TRANSLATITIVMQVE *esse*. Vlpian. in L. I. D. Vnde legit. *Hæc verba Edicti*, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTERET, EI INTESTATVS MORTVVS ESSET, *πάσχ-τυπικῶς & cũ quodam temporis spatio accipiuntur*. Iulianus in L. si ex duobus, cod. Tit. *Nam hæc bonorum possessio*, TVM QVEM HEREDEM ESSE OPORTET, *ad id tempus refertur, quo primùm ab intestato bonorum possessio peti potuisset*. Vlpian. in L. I. D. vt ex legib. *Cum ex lege* XII-*Tab. quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde*, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET. Ibidémq; Edicti hæc clausula refertur: VTI ME, QVAQVE LEGE, SENATVSCONSVLTO, BONORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO. Quo respexit Paul. in L. II. D. Vnde legit. cùm ait, *Cùm vero etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte*, QVA EX LEGIBVS, *peti debere*.

Ædiles item vt Prætores Edicta proponebant. Ex iis supereſt illustre illud in Pandectis Ædilicium Edictum, cuius partes ita collegi. QVI MANCIPIA VENDVNT, CERTIORES FACIANT EMPTORES, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE EIT: QVIS FVGITIVVS ERROVE SIT, NOXAVE SOLVTVS NON SIT: EADEMQVE OMNIA CVM MANCIPIA VENIBVNT, PALAM RECTE PRONVNCIANTO. QVOD SI MANCIPIVM ADVERSVS EA VENISSET, SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT, CVM VENIRET, FVISSET: QVOD EIVS PRÆSTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI, OMNIBVIQVE AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIVM DABIMVS, VT ID MANCIPIVM REDHIBEATVR. SI QVID AVTEM POST VENDITIONEM, TRADITIONEMVE, DETERIVS EMPTORIS OPERA, FAMILIÆ, PROCVRATORISVE EIVS FACTVM ERIT: SIVE QVID EX EO POST VENDITIONEM, NATVM ADQVISITVM, FVERIT: ET EI QVID ALIVD IN VENDITIONE EI ACCESSERIT: SIVE QVID EX EA RE FRVCTVS PERVENERIT AD EMPTOREM, VT EA OMNIA RESTITVAT. ITEM SI QVAS ACCESSIONES IPSE PRÆSTITERIT, VT RECIPIAT. ITEM SI QVOD MANCIPIVM CAPITALEM FRAVDEM ADMISERIT, MORTIS CONSCISCENDÆ SIBI CAVSA QVID FECERIT, INVE HARENAM DEPVGNANDI CAVSA AD BESTIAS INTROMISSVS FVERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONVNTIANTO. EX IIIS ENIM CAVSIS IVDICIVM DABIMVS. HOC AMPLIVS, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETVR, IVDICIVM DABIMVS. Eodem Edicto additum Vlpian. scribit. ET QVANTA PECVNIA PRO EO HOMINE SOLVTA, ACCESSIONISVE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CVIVSQVE PECVNIÆ QVIS EO NOMINE OBLIGATVS ERIT, NON LIBERABITVR.

QVI

QVI IVMENTA VENDVNT, PALAM RECTE DICVNTO, QVID IN QVOQVE EORVM MORBI, VITIIQVE SITI VTIQVE OPTIME ORNATA VENDENDI CAVSA FVERINT, ITA EMPTORIBVS TRADANTVR. SI QVID ITA FACTVM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS, IVMENTIVE ORNAMENTORVM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBVS SEXAGINTA: MORBI AVTEM VITIIVE CAVSA INEMPTIS FACIENDIS, IN SEX MENSIBVS: VEL QVO MINORIS CVM VENIRENT FVERINT, IN ANNO IVDICIVM DABIMVS. SI IVMENTA PARIA SIMVL VENIERINT, ET ALTERVM IN EA CAVSA FVERIT VT REDHIBERI DEBEAT, IVDICIVM DABIMVS, QVO VTRVMQVE REDHIBEATVR.

QVÆ DE IVMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CETERO QVOQVE PECORE OMNI, VENDITORES FACIVNTO.

NE QVIS, CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRVM, LVPVM, VRSVM, PANTHERAM, LEONEM, ALIVDVE QVOD NOCERET ANIMAL, SIVE SOLVTA SINT, SIVE ALLIGATA: ET CONTINERI VINCVLIS, QVO MINVS DAMNVM INFERANT, NON POSSINT: QVA VVLGO ITER FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CVIQVAM NOCERE, DAMNVMVE DARE POSSIT. SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT, SOLIDI DVCENTI. SI NOCITVM HOMINI LIBERO ESSE DICETVR, QVANTI ÆQVVM BONVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CETERARVM RERVM, QVANTI DAMNVM DATVM, FACTVMVE SIT, DVPLI. Addit Agellius lib. IIII. cap. II. in illo Ædilium curulium Edicto, qua parte de mancipiis vendundis cautum erat, scriptum sic fuisse. TITVLVS SERVORVM SINGVLORVM VT SCRIPTVS SIT, CVRATO: ITA VTI INTELLIGI RECTE POSSIT, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE SIT: QVIS FVGITIVVS, ERROVE SIT: NOXAVE SOLVTVS NON SIT. Ad Ædilicia porrò Edicta bellè & scitè alludit Plaut. Captiu. Act. IIII. Sc. I. Illic enim Ergasilus Parasitus in piscatores & lanios quædam imperiosè, Ædilitatē gerens sine populi suffragio, edicit: quæ audiens Hegio,

Euge, ait, *edictiones Aedilicias hic quidem habet.*

VT autem Prætor in vrbe, ita Proconsul in prouinciis, Edicta ex quibus ius redderet proposita habebat: quemadmodum ex Siciliensi Edicto Verris, apud Ciceronem apparet. Illud, VRBANVM seu VRBICVM, hoc, PROVINCIALE, nuncupabatur: Illius PRÆTOR, huius PROCONSVL, auctor laudatur in L. I. D. quod cum eo. L. II. D. vnde cognati. L. I. D. de alienat. iud. mut. cau. facta. L. LVII. D. de adquir. vel omitt. hered. L. VII. D. de religios. & sumptib. funer. L. VII. D. Testamenta quemadm. aper. L. XXVII. D. de dolo L. XXVII. §. I. D. de minorib. L. I. §. pen. D. quod cuiusq; vniuersit. L. LXVIII. D. pro soc. L. XIX. D. quod met. cau. L. 2. D. de rest. milit. L. XXXII. D. ad L. Aquil. L. XXVII D. de noxalib. actionib. L. XLI. D. de petitio. heredit.

Ciceronem certè cum Ciliciam Proconsule obtineret, edixisse, quæ esset in iure dicundo obseruaturus, ex eius scriptis intelligimus. Eum ergo de se ipso, Epist. I. lib. VI. ad Attic. loquentem audiamus. *De Bibuli Edicto nihil moui, praeter illam exceptionem, de qua tu ad me scripseras*, MINVS GRAVI PRÆIVDICIO IN ORDINEM NOSTRVM. *Ego tamen habeo ἀνάπαιστον, sed tectiorem ex Q. Mucij P.F. Edicto Asiatico*, EXTRA QVAM SI ITA NEGOTIVM GESTVM EST, VT EO STARI NON OPORTEAT, EX FIDE BONA. *Multaque sum secutus Scaeuolae: in iis illud, in quo sibi libertatem censent Graeci datam*, VT GRÆCI INTER SE DISCEPTENT SVIS LEGIBVS. *Breue autem Edictum est, propter hanc meam διαίρεσιν: quod duobus generibus edicendum putaui: Quorum vnum est*, PROVINCIALE, *in quo est*, DE RATIONIBVS CIVITATVM, DE ÆRE ALIENO, DE VSVRA, DE SYNGRAPHIS: IN EODEM, OMNIA DE PVBLICANIS: *Alterum, quod sine Edicto satis commodè transigi non potest*, DE HEREDITATVM POSSESSIONIBVS, DE BONIS POSSIDENDIS, MAGISTRIS FACIVNDIS, VENDENDIS: *quae ex Edicto, & postulari, & fieri solent. Tertium, de reliquo iure dicundo, ἄγραφον reliqui. Dixi*, ME DE EO GENERE MEA DECRETA AD EDICTA VRBANA, ACCOMMODATVRVM. Et paullo post: DIEM STATVI SATIS LAXAM QVAM ANTE SI SOLVERINT, DICO ME CENTESIMAS DVCTVRVM: SI NON SOLVERINT, EX PACTIONE. Idem Epist. vlt. lib. V. earundem Epist. *Interim cum ego in*

EDICTO TRALATICIO, CENTESIMAS ME OBSERVATVRVM, HABEREM, CVM ANATOCISMI ANNIVERSARIO. Idem Epist. VIII. lib. III. Familiar. caput quoddam Edicti sui Prouincialis attingit, quod pertinebat ad minuendos sumptus ciuitatum: quo in capite quædã noua à se, inquit salutaria ciuitatibus ait. Fuisse verò tralaticiũ illud, quo PRIVATÆ REI CAVSA LEGARE QVEMQVAM vetabat. Edixisse etiam se NE QVIS INIVSSV SVO PROFICISCERETVR, scribit. Ex quo apparet in eiusmodi Prouincialibus Edictis capita quædã NOVA fuisse, quæ pro arbitrio Procos. vti ère & vtilitate prouinciæ, fidéque sua videbatur, cõponebãt: quædam TRALATICIA, quæ illi aut ex vrbanis, & aut ex decessorum edictis, totidem verbis transferebant in sua: TRALATICIA enim Edicta, vt Ascon. in III. in Verr. explicat, veteres dicebãt, non noua, nec nuper inuenta, sed aliunde translata. Eiusmodi erant Edicta de bonorum possessionibus. Cic. Actio. III. in Verr. *Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in prouinciis aliter edicenda: Non* DE HEREDITATVM QVIDEM POSSESSIONIBVS: NON DE MVLIERVM HEREDITATIBVS. *Nã vtroque genere, video nõ modo ceteros, sed te ipsum totidẽ verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet.* Idẽ lib. III. in Verr. ex Siciliẽti eius edicto quędã citat. *Edictũ hominis cognoscite, quo Edicto omnia iudicia redegerat in potestatẽ suã.* SI QVIS PERPERAM IVDICASSET, SE COGNITVRVM: CVM COGNOVISSET, ANIMADVERSVRVM. Et paullo post: *Videtis Edictum*, SI QVID PERPERAM IVDICARET SENATVS. Et aliàs. *Interea dies aduenit, quo die se se* EX INSTITVTO AC LEGE RVPILIA DICAS SORTITVRVM SYRACVSIS, *edixerat.* Ex Edicto quoque Prouinciali petita sunt hæc Caij verba in L. 1. D. Quod cuiusque vniuersit. *Quibus autem permissum est corpus habere collegij, societatis, siue cuiusque alterius eorum nomine, proprium est, ad exemplum Reipub habere res communes, arcam communẽ, & actorem siue syndicum: per quem tanquam in Repub.* QVOD COMMVNITER AGI, PIERIQVE OPORTEAT, AGATVR, FIAT. QVOD SI NEMO EOS DSPENDAT, QVOD COMMVNE ERIT, POSSIDERI: ET SI ADMONITI NON EXCITENTVR AD SVI DEPENSIONEM, VENIRE SE IVSSVRVM, *Proconsul ait.*

His Edicta duo Turci Aproniani V.C. Præf. Vrbi è vetustis marmoribus eruta sublungam. Prioris verba sunt hæc.

EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI V. C. PRÆFECTI VRBIS.

RATIO DOCVIT VTILITATE SVADENTE, CONSVETVDINE MICANDI SVMMOTA, SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDERE, QVAM DIGITIS CONLVDENTIBVS TRADERE: VT ADPENSO PECORE, CAPITE, PEDIBVS, ET SEVO LACTANTE, ET SVBINGVLARI, LANIO CEDENTIBVS, RELIQVA CARO CVM PELLE ET INTERANEIS PROFICIAT VENDITORI: SVB CONSPECTV PVBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA: VT QVANTVM CARO OCCISI PECORIS ADPENDAT, ET EMPTOR NORIT, ET VENDITOR: COMMODIS OMNIBVS, ET PRÆDA DAMNATA, QVAM TRIBVNVS, OPSICIVM, CANCELLARIVS, ET SCRIBA, DE PECVARIIS CAPERE CONSVEVERANT. QVÆ FORMA INTERDICTI ET DISPOSITIONIS, SVB GLADII PERICVLO, PERPETVO CVSTODIENDA MANDATVR. Alterum in hæc verba scriptum est. LICET FORMAM DISPOSITIONIS ACTA CONTINEANT, AD FIDEM TAMEN GESTORVM PLENIVS MEMORIÆ TRADENDAM, TABVLAM FLACVIT ADFIGI, QVÆ PVBLICARET ORDINEM REVM. QVOM SVARIOS VIDEREMVS DAMNIS ADFECTOS, ET EOS ETIAM ORDINES QVI SVARIAM FACIVNT, PROVIDIMVS HIS LEVAMEN, EX TITVLO CANONICO VINARIOR VT VIGINTI QVINQVE MILLIA AMPHORVM ANNVA CONSEQVANTVR: SVB EA DIVISIONE, VT DVÆ PARTES SVARIIS, TERTIA VERO HIS ORDINIBVS SVFFICIAT, QVI SVARIAM RECOGNOSCVNT: ITA VT IIDEM ORDINES, IVXTA CONSVETVDINEM, TAM PROPRIVM QVOD APPELLATVR, QVAM ANNONIS EXSOLVANT, ET MODERATIONE ADHIBITA, PERINDE A POSSESSORE SVSCIPIANT, ATQVE ACCIPERE SVNT SOLITI, ANTIQVO MORE PRÆEVNTE: INTERDICENTES, NE INORMIA ILLA, INDEBITAQVE PRÆSTENTVR, QVÆ TAM TRIBVNVS, QVAM PATRONI DIVERSI, ET VARIA CONSEQVEBANTVR OFFICIA. CONTRA QVOD INTERDICTVM SI QVI AVSI FVERINT DE COMMVNI LARGIRI, ET SCRIBÆ QVIDEM, CETERIQVE, POENÆ SVBIACEANT. Edicti etiam cuiusdam ridiculi exemplum in inscriptione quadam Dalmatica,

matica extat: ex qua, hæc quæ ad rẽ pertinẽt, adscripsi. ADESTE MIHI ET FAVETE, EDICTOQVE HVIC VOS SVESCRIBITE ET OBSIGNATE: SI QVIS SIBI VESICAM ONVSTAM SENSERIT, DOMVM SVAM ONVS HOC REPORTET IN CLOACAM: SI VERO PESTINVS FVERIT CITERIOR VEL VLTERIOR, HOC LOCO PRO RELIGIONE SE EVACVET. QVI NON PARVERIT, HÆC MVLTA ILLI ESTO, TESTE ALTERO VT CAREAT: CANES QVOQVE CÆSI FVSTIBVS, EDICTVM HOC SENTIANT. AFFVISTIS, FAVISTIS, ET OBSIGNASTIS.

De Edictis satis: Proficiscamur ad reliqua, & de Principum Rescriptis disseramus. Rescribebant Principes ad LIBELLOS, vt testãtur iuris auctores in L. vlt. D. de Offic. procur. Cæs. L. XXIII. D. de vsuf. leg. L. IIII. D. de Appellat. recip. L. XVII. D. de Iure patron. L. XLI. §. hoc Senatusconsultum D. de legat. I. L. II. §. item diui D. de Iure fisci. L. XIX. §. cùm quidã D. locati. seu ad DESIDERIA, vt est in L. XV. D. de in ius voc. L. IIII. §. quædam D. de Offic. Proconf. Hinc in L. XII. D. de distract. pign. RESCRIPTVM EST AB IMPERATORE LIBELLOS AGENTE PAPINIANO. Et hoc est quod Suet. in Augusto cap. XLV. ait: *Quod inter spectãdũ Epistolis*, LIBELLISQVE LEGENDIS, AC RESCRIBENDIS *vacaret*. Aditos vtique fuisse Principes per libellos ostendit L. XXXIII. D. de re Iudic. Nec aliter vel præsentes adire moris erat, si Taciro fides adhibenda est. Libellorum etiam Principi datorum fit mentio in L. XV. de in ius vocan. L. V. D. ad Sc. Turpill. L. VI. D. ad L. Iul. de vi pub. L. XXXIII. D. de re iud. L. III. D. de aliment. leg. & L. I. C. de vendit. rerum fisc. lib. X. Sueronius in Augusto cap. LIII. *Promiscuis salutationibus admittebat & plebem: tanta comitate adeuntium* DESIDERIA *excipiens, vt quendam loco corripuerit, quod sic* SIBI LIBELLVM PORRIGERE *dubitaret, quasi elephanto stipem*. Idem in Domitiano cap. XVII. *Professúsque conspirationis indicium: & ob hoc admissus*, LEGENTI TRADITVM A SE LIBELLVM, *& attonito suffodit inguina*. Martial. Epigramm. vlt. lib. VIII.

DANTE *tibi turba querulos, Auguste*, LIBELLOS.

Lamprid. in Cõmodo: *Ipse Cõmodus in subscribendo tardus & negligens, ita vt* LIBELLIS, *vna forma multis* SVBSCRIBERET. Exemplũ libelli dati Imperatori & subscriptionis ex lapide Romano adscribam, cuius verba sic habent.

QVOM ANTE HOS DIES CONIVGEM, ET FILIVM AMISERIM OPPRESSVS NECESSITATE, CORPORA EORVM FACILI SARCOPHAGO COMMENDAVERIM: DONECIIIS LOCVS QVEM EMERAM ÆDIFICARETVR VIA FLAMINIA, INTER MIL. II. ET III. EVNTIBVS AE VRBE PARTE LÆVA, ROGO DOMINE (IMPERATOR) PERMITTAS MIHI IN EODEM LOCO IN MARMOREO SARCOPHAGO, QVEM MIHI MODO COMPARAVI, EA CORPORA COLLIGERE, VT QVANDO EGO ME ESSE DESIERO, PARITER CVM EIS PONAR.

SECRETVM FIERI PLACET. IVBENTIVS CELSVS PROMAGISTER SVBSCRIPSI III. NON. NOVEMBREIS ANTIO POLLIONE, ET OPTIMO COSS.

Libelli planè Græcè concepti exemplum habemus in L. IX. de L. Rhod. in hæc verba. Αξίωσις Εὐδαίμονος Νικομήδεως πρὸς Αντωνίνον Βασιλέα.

Κύριε Βασιλεῦ Αντωνίνε, Ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ιταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς κικλάδας νήσους οἰκούντων. Αντώνινος εἶπεν Εὐδαίμονι: Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. τῷ νόμῳ τῶν ῥωδίων κρινίσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. Quæ ita distinguenda censui vt à precum tenore earum inscriptio seiungatur: hæc enim verba Αξίωσις &c. tituli vicem sustinẽt. Huiusmodi autem libellis SVPPLICARE Imperatoribus dicebantur. Impp. Diocletianus & Maximian. in L. VIII. C. de præscrip. lon. temp. SI IS CONTRA QVEM SVPPLICAS. Iidem in L. IX. C. de Liber. cau. *Cùm* PRECVM TVARVM *conceptio, licet eum*, CONRA QVEM SVPPLICAS, *ex ancilla tua natum esse* EXPRESSERIT. Et in L. XIX. eod. tit. *Principaliter causam, eius*, DE QVO SVPPLICAS, *esse*

quam tuam, perſpicimus. Imp.Gordian. *in L.*1111.C.de notationib. *Pecuniæ quam tibi* [illegible] *debent,* CONTRA QVOS SVPPLICAS. Item in L.1111 C.de temporib.in integ.reſtit. *Potes,* CONTRA QVEM SVPPLICAS, *agere.* Sed & Imp.Alexãder in L. 11. Cõmun.de vſucapion. *Iampridem quidem mãcipium,* DE QVO SVPPLICAS, *comparuſſe te* DICIS: Idem in L. 1.C.de vſuc ap. pro dona. *Siue fuerit dominus, qui tibi lotus,* DE QVIBVS SVPPLICASTI, *donauit.* Valerian.& Galien. in L.111. & 1111. C. ad Se. Turpil. SI IS DE QVO SVPPLICAS. Eodẽ ſenſu & PRECES FVNDERE dicebãt: ipſiq; adeo Libelli, DESIDERIA, ET PRECES appellabantur. Impp.Diocletian. & Maximian.in L.v.C.de ædific.priuat. SI IS CONTRA QVEM PRECES FVNDIS. Et in L. XIX. C.de Donationib. IN EVM CONTRA QVEM PRECES FVNDITIS. Itẽ in L.xxx.C.de Tranſactionib. EORVM CONTRA QVOS PRECES FVNDITIS. Et L.XIX.C.de libert.cau. *Ab eo* CONTRA QVEM FVNDIS PRECES. Iupp. Seuerus & Antoninus L.11.C. de Inſtitut. & ſubſtitut. *Cùm ex iis* PRECIBVS, QVAS LIBELLO COMPLEXA ES, DECLARETVR. Sic & in L. 111. C. de duob.reis. EXPRIMERE DEBVERAS TVIS PRECIBVS. In L. 1111. C. de rei. petmut. CVM PRECIBVS TVIS EXPRESSERIS. In L.XVIII. C. de probationib. CVM PRECIBVS TVIS SIGNIFICES. In L.XIIII. C.de donat.int.vir. *voluntatis non vnius quæſtionem* IN PRECES TVAS CONTVLISSE *palam eſt.* In L. vlt. C. ſi minor. ſe maior. *Ea quæ* IN PRECES CONTVLISTI. Et in L. 111. C. de Adoption. *Nec vllam idoneam cauſam* PRECIBVS TVIS ADDIDERIS. Præterea in L.XIII. C. de Tranſaction. QVÆ PRECIBVS COMPLEXVS ES. Item L. XV. C. de Procurator. *Litem te redemiſſe contra bonos mores,* PRECIBVS *manifeſtè* PROFESSVS ES. In L. XX. C. ad L.Cornel.de falſ. exemplum EDITIONIS PRECVM, in L.11. C.de erro.aduoc. *Errores eorum, qui* DESIDERIA ID EST PRECES, *ſcribunt.* In L.111.C. de poſtul. *Quantitatem quam* DESIDERIO TVO COMPLECTERIS. Atque huiuſmodi Precibus, Tabularum, Inſtrumẽtorum, Actorúmve in quibus arcem cauſæ & intentionis ſuæ collocabant, aut quæ dubitationem mouebant, inſerere ſolitos ſupplicantes appatet ex L.11.C.de vſuf. L.XIIII.C.de donat.int.vir. L.1. C. de contrah. ſtip. L.11. C. de Erro. aduocat. Et L.11. C. de Delator. lib.x. & L. XVII. C. ex quib. caul. infam. Vnde Diocletianus & Maximian. in L. XV. C.de Tranſaction. *Vt reſponſum,* inquiunt, *congruens accipere poſſis,* INSERE PACTI EXEMPLVM. Reſpõſum etiam Papiniani, precibus inſertum refert Gordian.in L.XII.C.de legat.

Formulæ autem huiuſmodi Reſcriptorum ad Libellos, certã definitionem, modúmque non habent. Infinitæ enim ſunt, cùm hoc Reſcriptorum genere totus ferè Iuſtinianꝰ Codex conſtet. In Pandectis verò, directa huiuſmodi Reſcriptorum verba referuntur in L. XIII.& L.XXIX. D.de Probation. L. LII. S. cùm duo D. pro ſoc. L.LXXI. D. de cõtrahen. empt. L IX. §. Imperator, & L.XIX. S. cum quidam D. locati L. XVII. in princ. & §. diuus & L. XXXII. D. de vſur. L. IX. §. ſi quis ignorans D. de Iur. & fac. ignor. L. XX. & L.LVII. §. 1. D. de ritu nupt. L. 1. §. interdũ D. de legitim. tutor. L. XII. §. vlt. & L. XXIIII. D. de Tutorib. & curat. L.11. §. diuus D. de his qui per. tut. L. XIII. §. diui D. de excuſation. L. XXIIII. D. de Teſtam. mil. L. 1 §. hoc autẽ D. de Se. Syllan. L. VI. §. ſicut autẽ D. de pecul. leg. L. III. §. vlt. & L. XIII. §. Imperator D. de Alimẽt. Leg. L. III §. quãuis. D. ſi cui plus quã per L. Falcid. L. XVI. §. talis, D. ad Sc. Trebellián. & L. XXIX. L. 1. §. ſi cui ita D. vt legator. ſeu fideicõmiſſ. L. III. §. duæ autem D. de Carbon. Edicto L. III. & XXXVI. D. de fideicommiſſ. libert. L. II. D. de Term. moto. L. VI. D. de cuſtod. reor. L. XXXVIII. §. Imperator. D. ad L. Iul. de Adulter. L. IIII. D. ad L. Cornel. de Sicar. L. XXIX. D. ad L. Cornel. de falſ. L. 1. in princ. & §. item Seuerus, & §. Diuus Hadrianus, & L. XV. D. de Quæſtionib. L. XXVII. D. de pœnis L. VI. & L. VII. §. ſi plures D. de bon. dãnat. L. II. D. de bon. eor. qui ante ſentent. L. 1. D. An per alium cau. appell. L. II. §. 1. L. III. §. cum quinquennium & L. XXXIIII. & L. XLVIII. D. de Iu. fiſ. L. XXI. §. Imperatorum D. de Municipal. L. XXIII. D. ad municip. L. VI. & L. XIIII. §. plebeij & §. vlt. D. de munerib. & honor. L. V. D. de Operib. public. L. 1. §. denique & L. VIII. D. de Pollicitationib. L. 1. §. in honorariis & §. ſeq. D. de extraordinar. cognit.

Sunt

Sunt tamen in illa vulgari Rescriptorum, quorum tanta multitudo & copia Pandectis & Codice continetur, specie, quædam non contemnendæ auctoritatis verba, quorum ceu sollemnium quominus ratio habeatur, non intercedo. Tritum quidem & peruulgatum est hoc Rescriptorum exordium, CVM PROPONAS. Cuius origo si non ab vltima antiquitate & memoria, at certè ab ea ætate repeti potest, quæ magnum & vberem eximiorum Iurisconsultorum prouentum tulit. Habemus enim instrumenta originis firma in L. XIX §. cùm quidam D. loca. L. I. C. de Aduoc. fis. L. I. C. quem adm. ciuil. mun. L. I. C. de Interdict. L. I. C. de liber. exhib. L. vlt. C. de fideiussor. tutor. L. VII. C. de Testam. milit. L. III. C. de heted. instit. L. VI. D. de inoffic. Testam. L. IIII. D. de dolo. L. XIX. D. de iure dot. L. I. C. si maior. fact. alienat. L. I. III. & VIII. C. de fideicom. libert. L. II. C. de acquir. possess. L. XX. C. de donat. int. vir. & vx. L. VIII. C. qui pet. tutor. L. IIII. C. de Impuber. L. III. C. de fideicom. L. I. & II. C. de condition. insert. L. IIII C. vt in poss. leg. L. XI. C. de test. an. L. VI. C. ingen. man. L. VI. C. de teb cr: L. II. C. pro soc. L. IIII. C. de cõtrah. empt. L. I. C. de coll. deteg. L. XVI. & XXI. C. de pact. L. III. C. de inoff testamen. L. III. C. de fideiussor. L. I. C. de municip. L. II. C. de sent. pass. L. IIII. C. quando ptou. L. I. & VII. C. si quis alt. L. III. C. ne vxor. pro mar. L. IX. C. de bon. auct. iudic. L. IIII. C. qui pot. in pignor. L. VI. C. de testam. mil. L. IIII. C. de remiss. pig. L. XXII. C. de donat. L. XIX. C. de falsa. L. VI. C. de munet. patrim. L. IIII. C. de his qui num. libe. L. II. C. de vẽd. reb. ciu. L. X. C. de quæst. L. vlt. C. quo quisq; ord. L. I. C. sumpt. inmun. L. VI C. de his quib. vt indign. L. III. C. de Codicil. L. II. C. de partu pig. L. II. VI. XI. XVII. & XXXIIII. C. de transactionib. L. VIII. C. de his quæ vi.

Iisdẽ Principibus, à quibus Iurecõsulti in consiliũ adhibebãtur, placuisse video principia hæc, SI VT PROPONIS, L. VI. C. de neg. gest. L. I C. de dignitat. L. XII. C. de pact. L. IIII C. de ædif priuat. L. III. C. si ex falsa instr. L. I. C. de lib. exhib. L. III. C. si quis alt. vel sibi. L. III. C si reus vel accus. L. III C. si tut. vel cur. falsa. alleg. L. IIII. & V. C. quomodo & quan. iud. L. VI. C. de exec. rei iud. L. V. C. de nupt. L. V. C. de donat. int. vir. L. III. C. de cõfir. tut L I C. vt eau. post. pub. L. IIII. C. de seruo pig. da. L. II. C. de seru. Reip. L. III. C. quando prouoc. L. XVIII. C. de fideiuss. L. XXII. C. de euiction. L. XII. C. de adulter. L. V. C. de bon. proscrip. L. VI. C. le sent. pass. L. II. C. de munic. L. I. C. ne quis lib. inuit. QVONIAM PROPONIS, L. XXVIII C. de transact. L. II. C. vbi & apud quẽ L. V. C. de nouation. L. XVIII. C. de neg. gest. Eiusdẽ non minus æui quã argumẽti sunt hæc, CVM PROPITERIS, L. II C. de his quæ vi, L. I. C. si aduers. credit. L. I. C. de pact. L. I C. de sent. quæ sine cer. quant. L. XXIIII. C. de solut. L. III. C. de adoptionib. L. IIII. C. de reuocan. donat. L. I. C. de crim. expil. her. L. IIII. C. de fide instr. lib. X. CVM NICAS, L. I. §. denique D. de appellationib. L. II. C. de procuratorib. L. I. C. de profess. & med. lib. X. L. II. C. de filiisfam. lib. X. L. II. C. de his quæ vi L. IIII. C. de instit. & substitut. L. V. C. de postl. reuers. L. II. C. qui ætate vel profess. lib. X. L. VI. C. de accusationib. L. II. & III. C. qui morbo. lib. X. L. I. C. de expens. iudor L. II. C. si sæp. in integr. restit. L. IX. in incertis Titulis Corporis Gregoriani: SI VT NICIS, L. IIII. C. ad Sc. Turpil. QVONIAM NICTS, L. I. C. si aduers. dot. L. IIII. C. de procuratorib. CVM ALLEGES, &, CVM ALLEGAS, L. II. C. de petic. & comm. rei vend. L. I. C. qui dare tutor. L. IIII. C. de exceptionib. L. II. C. ne fisc: vel Respub. L. II. C de negot. gest. L. III. C. si vend. pign. agat. L. IIII. C. de castren. pecul. lib. XII. L. IIII. C. de exceptionib. L. V. C. de re milit. lib. XII. SI VT ALLEGAS, L. III. C. de in rem dan. tut. L. XVI. C. de excusat. tutor. L. II. C. si aduer. tutor. libert. L. IIII. C. ad L. Cornel. de sicar. L. IX. C. de transactionib. L. V. C. an seruus pro suo fac. L. I. C. de pedan. iudicib. L. I. C. de inoffic. donarion. VT ALLEGAS, L. II. C. si aduers. lib. L. II. C. si aduers. creditor. L. I. C. de ord. cognit. L. III. C. de dolo. L. IX. C. de trãsactionib. QVOD ALLEGAS. L. XIII. D. de reb. eor. L. II C. de negot. gest. L. IX. C. de euictionib. L. I. C. de noxalib. act. L. XII. C. de administr. tutor. & L. II. C. de iudic. Item CVM ADSEVERES, vel, ADSEVERAS, L. IX. C. de his quib. vt indign. L. II. C. si in fraud. pat: L. I. C. de præscript. XXX. ann. SI VT ADSEVERAS, vel, QVOD ADSEVERAS, L. vlt, C. si pign. tõuer. L. XV. C. de solut. L. VI. C. de accus. CVM AFFIRMES, L. VII. §. si maritus D. de don. int. VIR. L. VIII. C. de lib. eau. L. III. C. de postl. reuers. VT AFFIRMAS, L. XV. C. de adm. tut. L. I. C. de don. quæ sub mo. CVM VOS AFFIRMETIS, L. I. C. si aduer. vẽd. pig. L. I. C. qui æ-

tate vel profess. L. iiii. C. si aduers. tẽ iud. CVM SVGGERAS, L. v. C. de solut. L. ii. C. de fide inst. lib. x. CVM SIGNIFICES, L. xi. C. eod. CVM COMMEMORES, L. xi. C. de donat. & L. i. eod. tit. in Cod. Hermog. Nõ fraudãdus laude sua est Imperator Zeno, qui vniuersa Rescripta sub ea eõditione proferri præcepit, SI PRECES VERITATE NITANTVR, L. vii. C. de diuers. rescrip. Cui cõgruit illud Diocletiani, SI VERA SVNT QVÆ PRECIBVS COMPLEXVS ES, L. xiii. C. de transact. & SI HOC ITA EST, L. v. C. ad L. Corn. de sicar. QVÆ SI ITA SVNT, L. ii. C. si mat. indemnit. IDQVE IN VERITATE ESSE PRÆSIDI PROBAVERIS, L. ii. C. quib. ex caus. maior. SI ALLEGATIONIBVS TVIS FIDEM ADESSE PERSPEXERIT, L. iii. C. qui morbo se excus. L. vlt. C. si aduers. fis. L. iii. C. de fideiussor. Alibi legimus, AN VERITAS ALLEGATIONI TVÆ ADSISTAT, P. P. EXAMINABIT, L. i. C. si aduer. dot. *Intelligere debetis probari debere* FIDEM PRECIBVS VESTRIS ADESSE, L. v. C. de fide instr. aut, ASSISTERE, vt scriptum est in Tit. Cod. Gregor. Vnde rescriptis plerũq; additur cõditio, SI P. P. ADIERIS ET ALLEGAVERIS, L. iii. C. de exec. rei iud. SI PROBAVERIS, vel, SI PROBARE POTERIS, L. iiii. C. ex quib. cau. infa. L. vii. C. de his qui vi, L. i. C. de te iud. L. ii. C. de erro. aduoc. L. ii. C. de plagiar. L. i. C. de remiss. pign. L. ii. C. de duob. reis, L. i. & iii. C. si vend. pign. ag. L. i. C. si pign. cõuent. L. ii. C. si aliena res i. L. i. C. de fideic. com. L. xiii. C. de transact. L. i. C. quan. dies leg. ced. L. i. C. si vn. ex plurib. L. i. C. de reb. alien. SI APVD P. P. CONSTITERIT, L. ii. C. de reuoc. donat. SI APPARVERIT, L. iii. C. de transact. L. i. C. de ser. pign. da. SI DOCVERIS, L. ix. C. de fals. L. i. C. de fideic. libert. L. i. C. de donat. quæ sub mo. Proinde & interdum ita imperant, DOCE, L. i. C. rei. amotar. L. ix. C. de rei vind. L. i. C. de ord. iudicior. ADITO P. P. PROBA, L. ii. C. res inter al. act. L. ii. C. de commodato. APVD P. P. OSTENDE, vel, PROBA, L. x. C. de falsis L. vii. C. de appell. L. iiii. C. de iur. & fac. ign. Inuenio & in Rescriptis, quib' scribẽdis iurisconsulti adfuere, verba hæc. ADI PRÆSIDEM PROVINCIÆ, VT comprobatur rescripto D. Marci quod à Paulo refertur in L. xvii. D. de vsur. L. ii. C. de lib. exhib. l. vi. C. qui dare tut. L. iii. C. de inutil. stipul. Sic in L. i. C. de ord. iud. & L. i. C. si tut. vel curat. interv. ADITE PRÆSIDEM PROVINCIÆ. Itẽ in L. xi. C. de furt. ADI RECTOREM PROVINCIÆ. Et ADI RATIONALEM NOSTRVM, L. iiii. C. de fide instr. lib. x. ADI EVM CVIVS DE EA RE NOTIO EST, L. iiii. C. de distract. pign. ADI COMPETENTEM IVDICEM, L. i. C. de lib. cau. Aliàs reperio, ADEAT PRÆSIDEM PROVINCIÆ, ADEAT COMPETENTEM IVDICEM, L. i. C. de alim. pup. præst. L. iiii. C. de his qui accus. nõ poss. L. v. C. de oper. liber. L. ii. C. si sæp. in integr. rest. Alibi est, CVRA ADIRE PRÆTOREM, L. ii. C. qui pet. tut. PRÆFECTVM PR. ADIRE CVRA, L. vi. C. de accusatio. PRÆSIDEM PROVINCIÆ ADIRE NON PROHIBERIS, vel, DEBES, aut, POTES, aut, OPORTET, L. iii. C. de nox. act. L. ii. C. com. de succes. L. xvi. & xxiii. C. de excus. tut. L. xi. C. de fideic. lib. L. ii. C. si aduers. fisc. L. xvi. C. ad L. Iul. de adulter. L. i. C. in quib. cau. tut. ADIRE DEBETIS COMPETENTEM IVDICEM, L. i. C. de excus. tut. ADIRE SVVM IVDICEM POTES, L. vlt. C. de crim. expil. hered. POTES COMPETENTEM IVDICEM ADIRE, L. i. C. qui pet. tut. APVD SVOS IVDICES CAVSAM AGERE DEBES, L. i. C. de ingen. man. A IVDICE COMPETENTE POSTVLA, L. iii. C. qui pet. tut. Denique principem ad Præsides prouinciarum negotia remittere consuesse per rescriptiones huiusmodi, EVM QVI PROVINCIÆ PRÆEST, ADIRE POTES, vel, POTERIS, idque interdũ cũ hac adiectione, IS ÆSTIMABIT QVID SIT PARTIVM SVARVM, testantur Iulianus & Callistratus in L. viii. & ix. D. de offic. Præsid.

Interdum his verbis vtebantur, QVÆ IN LIBELLVM CONTVLISTI ALLEGA. Imp. Alex. in L. i. C. de fide instr. lib. x. QVOD IN LIBELLVM CONTVLISTI, *procuratori meo, ad cuius officiũ desiderium tuũ pertinet*, ALLEGA, CVI SI PROBAVERIS, &c. Idẽ L. viii. in incertis Tit. C. Greg. QVÆ IN LIBELLO CONTVLISTI, PRÆSIDI PROVINCIÆ ALLEGA. Seuer. & Antonin. in L. i. C. vectigal. noua. ALLEGA PRÆSIDI PROVINCIÆ, QVÆ IN LIBELLVM CONTVLISTI. Idẽ Impp. in L. i. C. quor. bonor. IVDICIBVS QVI SVPER EA RE COGNITVRI SVNT, DE FIDE INTENTIONIS ALLEGA. Nõnunquã Principes in hæc verba rescribebãt, ADITVS P. P. CAVSA COGNITA PROVIDEBIT, vt in L. iii. C. si minor se maior. L. ii. C. de tẽp. in integ. rest. L. xii. C. de jure dot. L. vlt. C. cõ. diu. L. xviii. C. de pact. L. xv. C. de lib. cau. vel ADITVS P. P. PERPENDET, EXISTIMABIT, EXAMINABIT, L. i. C. vbi pup. ed. L. xii. C. de trãs. l. xii. C. de his qui ac. nõ pos. l. i. C. si aduer. dot. l. v. C. cõ. vtr. iud. L. vii. C. de adulter.

ADITVS

ADITVS PRÆCIPIET, L.I.C.vt cau poſt pub.L.v.C.de ingen.man.ADITVS RECTOR PROVINCIÆ HORTABITVR, L.VIII.C.de liber cau. RECTOR PROVINCIÆ ADITVS SVAM NOBIS COMMODABIT NOTIONEM, L.III.C.de lib.exhib. ADITVS RECTOR PROVINCIÆ PRO SVA GRAVITATE PROVIDEBIT, vel, CVRABIT, L.XVIII.C.de Pact.L.IIII.C.ſi aduerſ. rē iud. RECTOR PROVINCIÆ ADITVS CAVSAM COGNOSCERE DECIDEREQVE SVA SENTENTIA CVRABIT, L.II.C.ſi à non cōpet.iud. ADITVS P.P. CONSVETVM EXERCERI IVBEBIT ORDINEM IVRIS, L.IIII.C.de patr.poteſt. POTERIS ADITO PRÆSIDE PROVINCIÆ POSTVLARE, L.IIII.C.de his quæ vi metúſve cau.L.VI.C. de teſtitut.milit. ADITO PRÆSIDE PROVINCIÆ IMPETRABIS, L.IX.C de adminiſtr.tut. ADITVS P.P. IVBEBIT, L.I.C. ſi vēd.pign.aget.L.XIIII.C.de remiſſio.pign. ADITVS P.P. AD SOLVTIONEM COMPELLET, L.I.C.de fide inſtr. Non diſſimiles formulæ reperientur in L.VII.C.de his quæ vi L.IIII. C.ſi vēd.pign.aget. L.IX.C.de bon.auct.iud.poſſ.L.V. C.ad L. Fab.de plagiar.L.II.C.de crim.expil.hered.L.II.C.res inr.al.act.L.II.C. de Commodato. L.VIII. C.de act.emp.

Quandoque etiam, COMPETENTEM IVDICEM, vel, EVM CVIVS DE EA RE NOTIO ERAT, ADEVNDVM reſcribebant. Sic Imp.Antonin. POTES TV COMPETENTEM IVDICEM ADIRE, L.I.C.qui pet.tut. ADITVS COMPETENS IVDEX COGNOSCET, L.II.C.vbi de crim. ADITI A TE COMPETENTES IVDICES IVBEBVNT, L.V.S.itē Diuus D.de agnoſc.& al.lib.& L.IX.C.ſi cert.per.L.VII.C.de teſtā.tut.L.VLT.C.ſi om.cau.teſt.L.VLT.C.de al.lib. ADITVS COMPETENS IVDEX CAVSAM EXAMINABIT, L.I.C.ne de ſtatu def. ADITVS COMPETENS IVDEX DISPICIET, vel, ÆSTIMABIT, vel, IVBEBIT, L.I.C.de Præd.min.L.III.C.de confir. tut.L.VLT.C. ſi om. cau.ieſt. COMPETENS IVDEX TE ADEVNTE PROVIDEBIT, L.VLT.C.vt in poſſ.leg. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, ADITVS CVRABIT, L.VI.D. ſi cui plus quā per L.Falc. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, ADITVS, RATIONEM DESIDERII TVI HABEBIT, in reſcripto D.Marci apud Iuſtinian Inſtit.de eo cui libertat. cau. bo. add. ADITO EO CVIVS SVPER EA RE NOTIO EST, PETERE NON VETABERIS, L. VII.C. qui pet.tut.

Nonnunquam ſimpliciter ita reſcribebant, P.P. VOS AVDIET, L.V.C. de pign. L.I. C.ſi tut.vel cur falſ.alleg. RECTOR PROVINCIÆ AVDIENTIAM PRÆBERE NON DVBITABIT, L.XII C.ad L. Fab.de plag. PRAESIDIS PROVINCIÆ NOTIO EST, L.II.C.ſi aduerſ.fiſ. PROCONSVL PRÆBEBIT NOTIONEM SVAM, L.I. C. ſi ex falſ. inſtr. P.P. COGNOSCET, aut, DISCEPTABIT, L.VI.C.quando prou. non eſt nec. L.VI.C de reb.credit.L.XVI.C. de euictionib. APVD PRÆSIDEM PROVINCIÆ COGNOSCETVR, L.XI.C.de liber.cau. P.P. CAVSA COGNITA STATVET, aut, PROVIDEBIT. L.I. C.quæ ſit longa conſ.L.III. C.de ædif.priuat.L.II.C.de temp. in integ. reſtit. L.II. C.de ædific. priuat. P.P. ÆSTIMABIT, L.I.C.de par. poteſt. L.VI.C. de excuſat.tut. L.IIII. C. de obſeq.patro.præſt. L.II.C.ſi aduerſ. fiſ. P.P. INTELLIGAT AN AVDIENDVMSIT CRIMEN NECNE, L.VIII.C. ad L.Fab. de plag. P.P. RESTITVI IVBEBIT, L.XII. & XVI.C.de euictio. L.V. C. de rei vind.L.II.C. com.diuid. L III. C.de donat.int.vir.L.VLT.C de pactu pign. L.IIII.C. de oper. lib. RESTITVI PROVIDEBIT, vel, EFFICIET, L.X.C.de furt.L.XXI.C.de euictio. L.III. C.de preſcript. lon. tēp. L.IIII.C.de ingen. manuæ miſſ. P.P. SECVNDVM IVRISDICTIONIS FORMAM IVBEBIT, L.IX.C.de lega.& aliàs, IVBEBIT, L.II.C.de exec.rei iud. L.I.C.ad exhib. L.III.C.de Relig. L.XII.& XVI.C.de euictionib. ſic & in L.VII. C. de ſuſpect. tutorib.& L.II.C.de pignorib. item L.II. C.de pact.pignot.L.XVII. C. ad L. Corn. de falſ. A RECTORE PROVINCIÆ IMPETRABIS RESTITVI TIBI, L.XVIII.C.ad L.Iul.de adult. P.P. VINDICTAM CONGRVENTEM IMPERTIRI NON DVBITABIT, L.VII. C. de obſequ. patron. præſtan. & IVRISDICTIONEM IMPERTIETVR, L.XIIII. C. de fideiuſſorib. Et IS QVI PROVINCIAM REGIT IN IMPERTIENDA COGNITIONE SVAS PARTES SECVNDVM LEGES EXIBEBIT, L. II. C. ſi aduerſ. rem iudicat. & L.IIII. C.de in lit. iurand. RECTOR PROVINCIÆ AVCTORITATIS SVÆ AVXILIVM IMPERTIRI NON DVBITABIT, L.X.C.de pignorib. ſic & in L.I.C.ſi mācip. ita vænier. PRÆFECTVS VRBI IMPERTIET FACVLTATEM. Aliàs legitur, P.P. NON PATIETVR, NON SINET, NON PERMITTET, L.VIII.C.de ſentent. paſſ. L.IIII.C.de execut. rei iud. L.I. III. & IIII. C.quē ad.ciuil.mun. L.V.C.de adq.poſſ. L.VI.C.de iure Reip. PRÆSES INTERPELLATVS TIM FIERI PROHIBEBIT, L.IX.C.de tranſact.& L.II.ſi ſub alter.nom. res emp. in Tit.

ex corpore C.Gregor. PRÆSES PROVINCIÆ CVRÆ HABEBIT, vel CVRABIT, L.I.C.vbi cau.ſtat. L.VIII. C.de captiuis & poſtl. L.VI.C.de iniur. L.XXXII. C. de tranſact. L.IX.C. de remiſſio pign. & L.V.C.de actionib.emp. L.VIII. C. de appell. PRÆSES PROVINCIÆ AD SVAM SOLLICITVDINEM REVOCABIT, L.I.C.quæ ſit lõga cõſ. L.II.C.de delatorib. PER PRÆSIDEM PROVINCIÆ COGETVR, L.XI.C.de donat.int. vir. RECTORIS PROVINCIÆ AVCTORITATE COMPELLETVR, L.V.C.de patr. poteſt. PRÆSES PROVINCIÆ EFFICACI INSTANTIA COMPELLET, L.VI.C.de captiu.& poſtl. PRÆSES PROVINCIÆ INTERCESSIONE AVCTORITATIS SVÆ PROSPICIET, L.I.C.de abolitionib. POTERIS INTERCESSV PRÆSIDIS PROVINCIÆ RECVPERARE, L.II.C.ſi pign.pignori dat. PRAESIDIS AEQVITAS PACIET, L.I.C. ſi propter inimicit. PRAESES DESIDERIO VESTRO MEDEBITVR, vel, MEDELAM IVRIS ADHIBEBIT, L.V.C.de appell. L.XVII.C.de euictiõn. PRAESES PROVINCIAE NON IGNORAT, vel, NON IGNORABIT, L.III.C.de ſentent.& interlocut. L.II. C.de legitim.hered. L.I.C.de peric.ſucceſſ. L.I.C.ſumptus iniuncti. PRAESES PROVINCIAE MINIME AMBIGET, L.I.C. ſi poſt creation. Vlp.in L.III.§.vlt. D.de Alim.leg. Diuum Piũ Rubrio cuidã Teleſphoro in hæc verba reſcripſiſſe refert. CONSVLES, VOCATIS HIS, A QVIBVS VOBIS ALIMENTA DEBERI EX CAVSA FIDEICOMMISSI CONSTITERIT, VEL OMNES AB VNO, VEL FACTA PRO RATA DISTRIBVTIONE, QVIS ET A QVIBVS PERCIPIATIS, DECERNENT. FISCVS ENIM, SI EO NOMINE QVID AB EO VOBIS DEBERETVR, EXEMPLVM SEQVETVR. IAM NVNC SCIATIS PARTES EORVM, QVI SOLVENDO ESSE DESIERINT, NON PERTINERE AD ONVS RELIQVORVM HEREDVM.

Hoc loco alienũ non erit eas appellationes inſerere, quas ex Imperatorum Reſcriptis, rectores prouinciarũ, aliáq; poteſtate, dignitatéve præditos, vbi eorũ mẽtio incideret, reportaſſe ſcio. Sanè tam Prætores quàm Procoſſ. VIROS CLARISSIMOS in Reſcriptis appellatos, docẽt L.III.C.de procurat. L.III.& V.C.ex quib.cauſ.infam. L.I.C.ſi aduerſ. liber. L.I.C.ſi aduerſ.credit. L.I.C.ſi ex falſ.inſtr.& reſcriptũ Diui Pij ad libellũ Alfij in fragmẽtis Pithœanis Tit.III.& L.I.ex delict.defunct.in Tit.ex Corpore C.Hermogeniani & L.I.de iu.fiſ.in iiſdẽ Tit. Eadémq; appellatione Præſes prouinciæ ab illis ornabatur, L.I. C.in quib.cauſ.tut.& L.III.C.ſi aduerſ.iẽ iudic. L.IX.C.de tranſact. L.II.C.ſi aduerſ.fiſ. L.XIIII.C.de fideiuſſ. L.II.C.de ord.iud. L.II.C. de delat.lib.X. L.V.C.de pign.& L.I.ſi amiſ.vel reddit.inſtr.in Tit.ex Corpore C.Greg. Hoc idẽ, indicatũ fuiſſe notis iſtis, P.P. V.C. Magno teſtis eſt, qui eas ita interpretatur, PRAESES PROVINCIAE VIR CLARISSIMVS.

Cõſules vero AMPLISSIMI vocãtur in Diuorũ fratrũ Reſcripto apud Vlp.*L.I.§.ſi quis* D.de appell. Ex quo reſcripto hoc amplius diſcimus, Præfectũ vrbi, cum in eũ ſetmonẽ veniebãt, AMICVM ab Impp appellatũ: Illic enim legere eſt, *Ad Iunũ Ruſticũ* AMICVM NOSTRVM PRAEPECTVM VRBI *prouocares*. Imp. Alex.in L.I.C.ſi mãcip. PRAEPECTVS VRBI AMICVS NOSTER *impertiet facultatẽ*. Idẽ in L.IIII.C.de inutilib. ſtipul. *Secundũ reſponſum Domitij Vlpiani*, PRAEFECTI ANNONAE, IVRISCONSVLTI, AMICI MEI. Sic in Seuer. & Antonini reſcripto L.vlt.D.de offic.præf.vigil. *ad Fabiũ Ciloneẽ* PRAEPECTVM VRBI AMICVM NOSTRVM. Impp.Valer.& Galien.in L.I.ſi aduerſ.donat.ſponſ.fact. in Titulis ex Corpore Codicis Gregoriani, *Opponet*, aiunt, *auctoritatẽ ſuã Iulius Donatus* V.C. PRAEPECTVI VRBI, AMICVS NOSTER. Imp.Aurelius in L.I.Ex delict.defunct. in Titulis ex Corpore C. Hermogen. *Auditis itaque partiũ allegationibus* V.C. PROCONSVL PROVINCIAE AFRICAE, AMICVS NOSTER, *in pronuntiando formã iuris ſequetur*. Dioclet.& Max.in L.IIII. C.de iur. & fac.ignor. *Oſtende igitur hoc apud* CORRECTOREM VIRVM CLARISSIMVM AMICVM NOSTRVM. Traianus Plinio lib.X.Epiſt. *Notũ mihi facere debebis, vt epiſtolã tibi ad Põpeium Plãtam*, PRAEFECTVM AEGYPTI, AMICVM MEVM, *mittam*. Cuius promiſſi fidẽ impleri poſtulãs Plinius, *Rogo ergo*, ait, *Indulgentiſſime Imperator, vt mihi ad Põpeiũ Plantã præfectũ Aegypti* AMICVM TVVM. *ſic vt promiſiſti, epiſtolas mittas*. Quæ verba credibile eſt ſignificata his notis AM.N. licet eas aliter Magno interpretetur. Iutiſconſultos etiam Amicos vocant Diui fratres, in L.XVII.D.de iu.patron.& Præfectos Præt. Antonin. in L.I.C.de ſentent. paſſ. Nunc ad interruptam reſcriptorum ſeriem redeamus.

SIMILI QVO de prouinciarum Præſidibus modo, de Competente quoque Iudice ad quem ſæpe, nullo ſpeciali Magiſtratus poteſtatiſve nomine expreſſo litigatores ab Imperatoribus remiſſos prædiximus, reſcribebãt, vt in L.IIII.C.ſi ſer.export.

COM-

COMPETENS IVDEX COGNITIONEM PRÆBEBIT. In L.1.C.quemadm. testam.aper.& L. II.C.de alend.liber. COMPETENS IVDEX IVBEBIT. In L.I. C.ne tut.vel curat. & L.IX. C.de his qui accus.non poss. COMPETENS IVDEX NON IGNORAT. Aliàs reſcribitur, COMPETENS IVDEX PRÆSTARI CVRABIT, L.I.C.de Ædilic.actionib. APVD COMPETENTEM IVDICEM ACCVSARE POTERIS, L.III.C.de nupt. COMPETENS IVDEX SOLVI PRÆCIPIET, L.II. C.de dot.promiſſio COMPETENS IVDEX ÆSTIMABIT, L.I.C. diuortio facto. L.III.C.de alend.liber. POTVIT ET DEBVIT COMPETENS IVDEX, L.II.C in quib.cauſ. tutor. IVDEX COMPETENS PRÆSTET, L. VII.C. de his qui accuſ. non poſſ. A COMPETENTI IVDICE POSTVLARE NON PROHIBERIS, L.IX.C.de bon.auctorit. iud. poſſid. SI COMPETENTI IVDICI PROBAVERIS, L.I.C.quando dies legat.

Quandoque etiam, EVM CVIVS DE EA RE NOTIO EST, dicunt: quæ verba his notis C. D. E. R. N. E. ſcribi ſolita Magno auctore eſt. Sic in L. II. C. de in lit. dan. tutore IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, ÆSTIMABIT. In L.III. C. de compenſationib. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, IVBEBIT. In L.II.C.ſi aduerſ.libert. AB EO CVIVS IVRISDICTIO EST, CONSVLI DEBET. Et L.I.C.ſi minor ſe maior.dixer. POSTVLARE APVD EVM CVI DE EA RE IVRISDICTIO EST, POTES. Aliàs, IS APVD QVEM RES AGITVR IVBEBIT, L.III C.de eden. IDQVE CVRABIT IS AD CVIVS PARTES EA RES PERTINET, L.I. C.in integ.reſtit.poſtul. Alibi eſt, IVDEX QVI SVPER EA RE DATVS ERIT, VEL QVI SVPER EA RE COGNITVRVS EST, vt in L. II. C.arbit. iutel. L.III.C.de adminiſt.tut.L.I.C.quor.bonor. IVDEX TVTELÆ IVDICIO REDDITVS, L.III.C.arbit. iut. IVDEX QVI SVPER FIDEICOMMISSIS IVS DICIT, PRÆSTARI IVBEBIT, L. II. C. de vſur. & fructib. legat. APVD EVM QVI DE HEREDITATE IVDICATVRVS EST, *decidi oportet*, L.III C.ne de ſtatu.def. Interdũ generaliter, IVDEX PROVIDEBIT, DE VERITATE COGNOSCET, ÆSTIMABIT, NON IGNORABIT, L.VIII C.de fide inſtrument. L.II.C.de in lit.dan.tut.L.I.C.de his qui accuſ.nò poſſ. L.III.C. de vſuris pupill. L.IIII.C. ad exhib. & IVDICES ÆSTIMABVNT in reſcripto D. Marci, quod ab Vlpia. refertur in L.V §.ſi mater D.de agnoſcend.& alend. lib. Agendi verò poteſtatem Impp. ad deſideria reſcribentes, modò directis, modò obliquis verbis faciebant. Directis, in hunc modum, IVDICIO CONSISTE, L.I.C.de actionib.emp. L.IX.C. de negot. geſt. L.III.C.de heredib. tutor. L.I.C. commun. diuid. L.III.C. de exceptionib. AGE, L. III C.de tranſactionib.& APVD PRÆSIDEM ACE, L IIII.C.ad L.Iul.de vi pub. EVOCA AD PRÆTOREM, L.III.C.de procuratorib. APVD SVVM, vel, APVD COMPETENTEM IVDICEM CONVENI, L.I.C.de vẽd.reg.fiſ.& L.VI.C.de Teſt. tut. COMPETENTEM CONVENI, L.IIII.C quan.ex fac.tutor. APVD RECTOREM PROVINCIÆ CONVENI, L. XXVI.C de pignorib. PRÆSIDAL.I. NOTIONE CONVENITO, L.XX.C.de pignorib. IVDICIO SECVNDVM IVRIS FORMAM CONVENITE, L.I. C. de tutor. vel curat. interuen. L.VLt.C.ſi aduerſ. vendit. pignor. SECVNDVM IVRIS FORMAM EXPERIRE, L.III.C.famil.erciſc. ADITO PRÆSIDE PROVINCIÆ EXPERIRE ACTIONE COMPETENTI, L.IIII.C.ſi vend.pigno.ag. L.II.C.de ord.iudicior. ACTIONEM DIRIGE, L.II.C. ad L.Iul.de vi publ. ACTIONE VTERE, L.I.C.de lege Aquil. PERSEQVERE, L.II. C. de probationib. L.IIII.C.de crim. expil. heredit. Eiuſdem generis ſunt hæc, POSTVLA SVSPECTOS, L.II.C.de ſuſpect tutor. POSTVLA EXHIBERI, L.I. C.de liber. exhib. DENVNTIA; L.XVIII.C.de adminiſtr.tutor. L.IX.& XXIII C. de cuictionib. DEPONE, L.XIX.C.de vſur. ADMONE, L.I,& VII.C.qui per.tutor.

Obliquis verò verbis ſic, CONSISTERE POTES, L.II.C.de cuictionib, L.I.C.de Magiſtrarib. conuenien. ACERE, PETERE, CONVENIRE, POTES, L. IX.C. arbitr. iutel. L. IIII. C. de noxalib. actionib. L. IIII. & XIII.C.de furt. L.I.C.ad Trebellia. L.III. C.de impuber. L.I.C.de vſue.pio, pio empt. L.I. C. quor. legator. L.XVIII. C. de cuictionib. APVD PRÆSIDEM, vel, RECTOREM PROVINCIÆ AGERE, vel, PERSEQVI POTERIS, L.VI.C.de iu.delib. L.XXXIII.C.de tranſation. L.XVII.C.de inoff.teſt. ADITO RECTORE PROVINCIÆ CONVENIRE PO-

TES, L. IX. C. de bon. auct. iud. poss. L. XXVI. C. de transactionib. EX PERIRI POTES L. I. C. de non numer. pecun. L. I. C. de Testament. tut. L. I. C. mandati, L. I. C. Famil. ercisc. L. I. C. quor. legator. PERSEQVI POTES L. XVII. & XVIII. C. de inoff. Test. L. XV. C. de euictionib. PETERE vel DIRIGERE PETITIONES, vel ACTIONEM, POTES L. I. C. de in lit. dan. tuto. L. II. C. de except. VINDICARE POTES, L. IX. C. de petitio. hered. & L. III. C. de rei vindic. L. X. C. qui pet. tutor. L. IIII. C. mandati. ACTIONE COMPETENTE EXPERIRI POTERIS, L. IX. C. de donar. inter virum & vxorem. ACTIONE CONSEQVI POTES, L. XI. C. de negotiis gestis. POSTVLARE, vel SVSPECTVM FACERE POTES, L. I. & L. IIII. C. de suspect. tutorib. PETERE, vel CONVENIRE DEBES L. I. C. de heredit. actionib. L. XXI. C. de fideicõmiss. APVD PRÆSIDEM PROVINCIÆ AGERE DEBES, L. IX. C. de donationib. Aliàs AGERE, PETERE, EXPERIRI, CONVENIRE, NON PROHIBERIS, vel, NON VETARIS, L. XII. & XVII. C. de furt. L. V. & XVI. C. de fideicommiss. L. XIIII. C. ad L. Falcid. L. IIII. C. ne de statu defunctor. L. I. C. quib. res iud. non noc. L. III. C. de priuileg. fis. L. XVII. C. de pignorib. L. VI. C. de except. L. V. C. de remissio. pignor. L. III. C. de crim. expil. her. L. XXIIII. C. de transactionibus. Addunt quandoque MORE IVDICIORVM CONVENIRE, vel PERSEQVI NON PROHIBERIS, L. IIII. C. ne de statu defunctor. L. X. C. de procuratorib. ET MORE SOLITO PER IVDICEM ACTIONES EXERCERE NON PROHIBERIS, L. I. C. de seruitutib. L. XII. C. de pact. MORE SOLITO PERSEQVI ET EXPERIRI, L. XIIII. C. ad L. Iul. de adult. L. III. C. de iniur. & POENAM IVDICIORVM MORE EXIGES, L. XIIII. C. de pact. & MORE IVDICIORVM PERSEQVERE, L. II. C. de probat.

Planè his quos æquum postulare iudicabant, ita rescribebant, IVRE, vel, MERITO, vel, NON INIVRIA POSTVLAS, L. I. C. rer. amotar. L. XVII. C. de captiu. & postlim. L. II. C. qui ætate. L. I. C. de legationib. A IVDICE RECTE POSTVLABIS, L. V. C. de bon. auct. iud. possid. vel, IVRE POSTVLABIS, L. I. C. si tutor Reipub. cau. NON INIVRIA POSTVLABIS, L. III. C. de Magistrat. conuenien. RECTE POSTVLAT, L. VIII. C. de contrah. stipul. L. XXVII. C de Pact. IVRE DESIDERAS L. I. C. quibus ex caus. maior. IVRE CONVENIS, CONTENDIS, & L. XIII. de negotiis gestis, L. IIII. Etiam ob chirograph. pec. IVSTVM EST DESIDERIVM, L. VI. C. de Eden. CVM RATIONIBVS IVRIS CONGRVIT DESIDERIVM TVVM, L. XVI. C. de his qui accus. non poss. NON INIVSTA RATIONE DESIDERATIS, L. I. C. de conuenien. fis. debitor. NON IMMERITO DESIDERAS, L. I. C. de rer. permutat. RECTE DESIDERABITIS, L. VII. C. ad L. Falcid. SECVNDVM RATIONEM IVRIS EXISTIMAS, L. I. C. sol. matrim. CIVILE EST QVOD EXIGIT ADVERSARIVS, L. V. C. de furt. RECTE POSTVLAT, L. IX. C. de præscriptio. longi temp. RATIONIS EST, L. XXIX. C. de euictionib. L. VLT. C. si aduers. solutio. L. I. C. quæ res pigno. oblig. L. XIII. C. de captiu. & postlim. L. II. C. quemadm. ciuil. mun. RATIO SVADET, L. II. C. de Impubet. RATIO IVRIS POSTVLAT, L. II. C. de heredit. vend. IVRIS DICTAT RATIO, L. X. C. de heredib. instituen. ÆQVITATIS RATIO SVADET, L. XIIII. C. de Transactionib. FRVSTRA CONVENIRIS, L. VI. C. de fideiussorib. L. II. C. si reus vel accusat. & FRVSTRA TE CONVENIT, L. VII. C. de fideiussorib. NOVVM NON EST QVOD POSTVLAS, L. II. C. de appellationib.

E contrario his quorum desideria iniusta, & à ratione abhorrere videbantur, sic rescribebant, INCIVILE EST QVOD POSTVLAS, L. IIII. C. de bon. auct. Iud. possid. L. XII. C. de rei vindicar. INCIVILEM REM DESIDERATIS, L. II. C. de furt. NEQVE ÆQVAM NEQVE VSITATAM REM DESIDERAS, L. I. C. si cert. pet. L. XIX. C. de excusat. tutor. NON IVRE & CONTRA CONSVETVDINEM, vel, CONTRA IVRIS RATIONEM DESIDERAS, L. I. C. ne fisc. vel Respub. L. I. C. de calumniatorib. L. I. C. de re milit. L. XX. C. de euictionib. NON IVSTA RATIONE, vel, CONTRA IVRIS FORMAM POSTVLAS, L. IIII. C. cõmun. vtr. iud. L. XI. C. de negot. gest. CONTRA IVRA POSTVLAS, L. XIII. C. de collationib. &, QVA RATIONE POSTVLAS? L. I. C. de ord. cognition. DESIDERIO TVO IVRIS FORMA, vel, AVCTORITAS REFRAGATVR, L. XXVII. C. de euictionib. L. III. C. de Adoptionib.

ptionib. L. IIII. C. de duob. re. IMPROBVM EST DESIDERIVM, L. XVI. C. de procurat. L. X. C. de his quæ vi metúsve cau. L. XXVII. C. de Transactionib. DESIDERIVM TVVM CVM RATIONIBVS IVRIS NON CONGRVIT, L. XVI. C. de his qui accus. poss. DESIDERIVM NON HABET RATIONEM, L. vlt. C. si aduers. vendit. pignor. PROFESSIO ET DESIDERIVM TVVM INTER SE DISCREPANT, L. VI. C. de munerib. patrimon. ADMITTI NEQVAQVAM POTEST RATIO DESIDERII TVI, L. VIII. C. de suspect. tutorib. NVLLO IVRE, vel, NON IVRE DESIDERAS, L. I. C. de fideicommiss. libert. L. II. C. de testam. milit. NON IVSTE, vel, NON IVRE, aut, NON RECTE PETIS, POSCIS, POSTVLAS, L. XIIII. C. de solutionib. L. XVIII. C. de fideiussorib. L. VI. C. de bon. auctor. iud. possid. L. V. C. commun. de successionib. NON IVSTA RATIONE POSTVLAS, L. XI. C. de neg. gest. PARVM PROBE POSTVLAS, L. X. C. de transactionib. NIMIS IMPROBE POSTVLATIS. L. III. C. vnde vi PARVM IVSTE PETIS, in rescripto D. Pij, L. XVII §. diuus. D. de vsur. NON HABET RATIONEM POSTVLATIO TVA, in rescripto Seueri & Antonini, L. XVII. D. de tutel. & rat. distr. NON HABET RATIONEM QVOD QVERERIS, L. IIII. C. de pignorib. DESINE POSTVLARE, L. VI. C. de reuocan. donationib. NIHIL PETERE POTES, L. XXXIIII. C. de transactionib. CONTRA IVRIS RATIONEM CONVENIES, L. III. C. de bon. auct. iud. possid. Æ QVITATIS, vel, HVMANITATIS RATIO NON PERMITTIT, vel, NON PATITVR, L. IIII. C. de eden. L. vlt. C. ne fisc. rem quam vendid. L. I. C. de repud. L. XXIII. C. de exceptat. tutor. L. I. C. de furt. NVLLA RATIO PERMITTIT, vel, SVADET, L. IIII. C. de pact. L. IIII. C. arbitr. tut. NVLLA RATIO DESIDERAT, L. III. C. de legitim. heredib. IVRIS RATIO NON SINIT, vel, NON PERMITTIT, L. VI. C. de transact. l. X. C. quom. & quan. iud. PVBLICI IVRIS AVCTORITAS NON SINIT, L. IIII C. de incolis. IVRA PROHIBENT, vel, NON PATIVNTVR, L. XIX. L. XXIX. & L. XXX. C. de transactionib. RATIONIS NON EST, L. vlt. C. quo quisque ord. conuen. NVLLA RATIONE EXISTIMAS, L. IIII. C. de Condition. insert. EXEMPLO PERNITIOSVM EST, vel, GRAVE, L. VII. C. de probationib. L. II. C. de quæstionib. L. IIII. C. de re iudic. L. X. C. de remissio. pignor. FALSO TIBI PERSVASVM EST, L. III. C. qui dare tutor. L. II. C. de codicill. L. V. C. de decurrionib. lib. X. FALSA SVASIONE CREDIS, L. I. C. de excusat. tutor. ERRAT QVI TIBI PERSVASIT, L. III. C. de castren. pecul. QVI TIBI SVASIT, FALSVM ASSEVERAVIT, L. XXXIX. C. de transactionib. ERRAS, L. XVI. C. ad L. Iul. de adulter. FRVSTRA DESIDERAS, L. I. C. de condict. indeb. L. V. C. de transactionib. L. I. C. si sæp. in integ. restit. L. VI. & VII. C. de munerib. patrimon. L. IIII. C. in quib. caus. in integ. restit. L. II. C. de condict. ob turp. caus. L. I. C. vbi in rem act. FRVSTRA PETIS, vel, POSTVLAS, L. XX. C. mandati, L. vlt. C. si maior fact. rat. hab. L. II. C. de his quæ à non dom. & in rescripto Seueri & Anto. quod refertur à Paulo in L. IX. D. de iur. & fac. ignor. HIS ACCEDVNT hæc, FRVSTRA PVTAS, EXISTIMAS, CONTENDIS, PRÆTENDIS, L. I. C. de his qui in prior. credit. L. VIII. C. de sent. pass. L. II. C. de donationib. L. vlt. C. si mater indemnitat. L. I. C. de dot. promissio. FRVSTRA CONARIS EXPERIRI, L. VII. C. de nouationib. L. IIII. C. de postul. l. vlt. C. de ser. pign. da. manum. FRVSTRA TENTASTI, L. II. C. ad S. C. Velleia. FRVSTRA DEPRECARIS, L. XIIII. C. de pact. FRVSTRA DISPVTAS, L. I. C. ne vxor pro mar. EJECTIS ACQVIESCE, OBTEMPERA, L. II. C. de postul. L. I. C. de aduocat. fis.

De Iure autem certo, ac minimè controuerso, ita scribebant, EXPLORATI IVRIS EST, L. I. C. sentent. resc. non posse, L. XIII. C. ad L. Iul. de Adulter. L. I. C. vi bon. rapt. L. XII. C. de testam. mil. L. XVII. C. de fideiussonb. L. vlt. C. quando non peten. part. L. VII. C. de collationib. L. III. C. de municip. lib. X. L. I. C. si cert. pet. L. VI. C. de pact. conuent. L. XV. C. de inoffic. testam. L. VII. C. de vsufr. L. I. C. de postum. hered. L. XII. C. de fideicommiss. L. II. ad L. Falcid. CERTI IVRIS EST, L. V. C. ad S. C. Turpill. L. X. C. de liber cau. L. XIII. C. de postum. hered. L. VI. C. commun. de successionib. L. V. C. quib. non obiicit. L. VIII. & IX. C. de testament. milit. L. V. C. de Testament. L. VIII. C. qui potior. INCERTI IVRIS NON EST, L. III. C. de interdict. L. XIIII. C. de pignorib. L.

xi.C.de donationib.L.ix.C.ad L.Fab.de plagiar.L.i.C. de satisdan. CERTISSIMI IVRIS EST,L.v.C.de in integr.restitut.L.v.C.qui dare tutor. L.xviii. C. de excusar. tutor. L ii. de rei vindicatio. in Titulis ex Corpore Codicis Gregoriani. MANIFESTI IVRIS EST, L.xvii. C. de solutionib.L.vlt.C. qui ætate vel profes. lib.x. L.ii. & ix.C. de collationib.L.viii.C.qui potior.L.vlt.de successionib.in Tit.C. Hermogeniani. MANIFESTISSIMI IVRIS EST,L.iii.C.quib.res iudic. non noc. L.xiiii. C.de donationib. INDVBITATI IVRIS EST,L.i.C.si vn.ex plurib.heredib.L.vi.C. de pact.L.ii.C.ad Trebellian.L.ii.de famil.ercisc. in C. Gregoria. & L. ii. in incertis Titulis eod. NEC DVBII IVRIS EST,L.xiii.C.de Transactionib. NVLLAM HABET IVRIS DVBITATIONEM,L.vii.C.qui dare tutor. NOTISSIMI IVRIS EST, L.iiii.C.de revocād.iis quæ in fraud.L.iiii.C.si teus vel accusator, L.xxvi.C. de trāsact.L.i..C.res int.al.act.L.i.quib.res iudic nō noc.in Titulis ex Corpore C.Gregor. L.i.de iu.fis.in C.Hermog. IVRIS EVIDENTISSIMI EST,L.iii.C.de postum.hered.L.vi. & ix.C.de ingen.manumiss.L.v. C. de præscript. longi temp. ABSOLVTI IVRIS est,L.xii.C.de collationib.& ABSOLVTISSIMI IVRIS EST,L.vi.C.de bon.proscripror. IONOTI IVRIS NON EST,L.v.C. de revocan. donationib. CELEBERRIMI IVRIS EST,L.ii.C. si quis aliq.test. NON EST IVRIS AMBIGVI, L.x.C. qui dare tutor.L.vlt.C.de crim.expil.heredir.L.vlt.C.de fideiussorib.tutor.L.ix. C. de collationib. NON EST OPINIONIS INCERTÆ, L.xxxii.C.de transactionib.L. vi.C.de obseq.patron. L.iiii.de pact.in Tit.ex Corpore C. Gregor. NON EST IVRIS INCERTI, L. i.de donationib.in Tit.C. Hermogen. CERTISSIMVM EST,L.iiii.C. de incol.L.iii.C.commun.de successionib. L.xv. C. de pignorib. CERTVM EST, L.ii. C. in quib. caus. pignorib. L. iiii. C. de sentent. L. v. C. de legitim. hered. L. vlt. C. de testamentar. manumissio. L. iii. C.ad Senatuscons. Tertyll. L. ii. C. quomodo & quan. iud. L.i. C de remissio. pignor. L.i. C. si iutor vel curat. CERTVM AC MANIFESTVM EST,L.xvi.C.de procuratorib. CERTVM ET ABSOLVTVM EST, L.i.C.de heredir.vel act.vend. CERTISSIMVM EST,L.iii. C. commun. de successionibus, L. iiii. C. de solutionibus. L. ix. C. de incolis. CERTVM IVS EST, L. ii. C. de inoffic. testament. L. i. C. de legitim. hered. L.i.C.qui manumitt. non poss. & CERTISSIMVM IVS EST,L.ii.C.de in ius voc. CERTA FORMA EST, L. iiii. C. de locato, L.vi.C.vt in possess. legat. EST IVRISDICTIONIS TENOR PROMPTISSIMVS,L.ii.C.de bon.auctor.iud.possid. MANIFESTVM EST, L.i.C.de quæstionib.L.i.C.debitor.vend.pign.L.iiii.C.de inutil.stipulation.L.vii.& ix.C.de solutionib.L i.C. de institut.& substitut.L.i.C.de conditionib.insert.L. iiii. C. de in iur.L.iiii.C.si aduers.rem iudic.L.iii.C.de pœn.L.iiii.C.de munic. lib.x. L.xxvii.C.de transactionib.L.i.C.de vsur.legator.L.vi.C.comminator.L.i.C.de administrat.rerum publ.lib.xi.L.ii.C.de erro.aduocat.L.v.C.de restitut.milit. L. vii.C. de iu.delib.L.v.C.si aliena. tes L. i. C. de bon. auctor. iud. MANIFESTISSIMVM EST,L.i.C.de his qui ven.ætat.L.i.C.quando tut.esse desin. NOTISSIMVM EST, L. iiii. C. de delatorib. NOTVM EST, L. i.C.de bon.proscript.L.i.C.de sentent.aduers.fisc.L.i.C.vbi de criminib.L.iii.C.de tutorib.qui sat.non deder. PVBLICE NOTVM EST,L.xxvi.C.de euictionib.L.xiii.C. ad L. Cornel. de fals. ORDINARIVM EST,L.v.C.de ord.cognitio. & ORDINARII IVRIS,in L.xiii.C.de rei vind. INCOGNITVM NON EST,L.vi.C.de accusationib.L.vi.C. de procuratorib. L. ii. C. de professor.& medic. L.ii.de rei vind.in C. Gregor. NON EST IGNOTVM,L.i.C.de vxor.milit.L.vi.C.de administr.tut.L i.C.de libert.L.v.C.de execut.rei iud. DVBIVM NON EST, L.i.C.solu. matrimon.L.i. C.de vsur. pupillar.L.viii.C.de test.L.ii.C.quod cū eo,L. iii.C.ad S.C. Macedonia. DVBITARI NON OPORTET,L.ii.C.vbi fideic.pet.QVID DVBIVM EST?L.vlt,C.de fideiussorib.tutor,L.iii.C.de fideicommiss.libert.& QVIS IGNORAT?L.i.C.vbi causæ fiscal. IN DVBIVM NON VENIT,L.iii, C. quæ res pign.oblig.L.ix.C.de sentent.pass.L.i.C.de offic.eius qui vic.alic.iud.obtin. L.ii.C.de religios.L.i.C.de codicill.L.iii.C.de impuber. L.v. C.de obseq. IN DVBIIS NON HABETVR,L.ix.C.de testamen.mil. NEMINI DVBIVM EST, L.xi.C.de adultet.

Interdum

Interdum etiam legimus, SÆPE RESCRIPTVM EST, L.I.C.vt causæ post pubert. L.II.C.de hered.tutor. L.I.C.de cõpensationib. L.IIII.C.de peric.tutor. L.I.C. si in caussaud. L.I.C.de recept.arb. L.vlt.C.de crim.stellionat. L.I.C.de reis postulat. L.III.C. de iure deliber. L.I.C.de his qui à nõ dom. L.I.C.vt nemini lic.sign. L.I.C.de mulierib. in quo loco, L.vlt.C.si sæp.in integ.rest. INNVMERIS RESCRIPTIS CONTINETVR, L.I.C.in quib.cau.in integ.restit. L.III.C.de testam. SÆPE, & FREQVENTER CONSTITVTVM EST, L.vlt.C.quib.res iudic.non noc. L.I.C.res int.al.act. L.III.C.de appellationib. L.XI.C.de accusationib. L.III.C.de munerib.& honorib. L.v. C. de professorib.& medic. & SECVNDVM EA QVÆ CONSTITVTA SVNT, L.I.C.si vnus ex plurib. L.v.C.de contrah.stipul. SÆPE,& PRIDEM DECRETVM EST, L.I. Cod. quando ex facto tutor. L.VII.C.quando prouoc.non est necesse. PLACITIS IMPERATORVM CONTINETVR. L.IIII. C.de heredib. instituen. RETRO PRINCIPES DECREVERVNT, L.II.C.quib.ad libert. CONSTITVTIONIBVS EST PERMISSVM, L.X.C.de quæstionib. CONSTITVTIONIBVS DECLARATVR, L.I. C.de debitorib.ciuit. IAMPRIDEM PLACVIT, L.IIII.C.quæ res pigno. L.III. C. si tutor vel curat. L.I.C.si pign.pigno.dat. L.I.C.si aduers.vendit.pign. L.I.C.ad L. Cornel. de fals. L.I & II.C.si vt omiss.heredit. L.VI.C.de quæstionib. L.II.C.si omissa sit cau. testamen. L.IIII.C.ad Trebellian. OLIM, vel, ANTIQVITVS PLACVIT, L.I.C. de partu pignor. L.I.C.de vsur. pupillarib. L.II.C.de inutilib.stipulat. MERITO, vel, NON IMMERITO PLACVIT, L.XX.C.ad L.Iul.de adulter. L.III. C.de donationib. RECTE, &, RECTA RATIONE PLACVIT, L.XX.C.de transactionib. L.III. C. de legat. ET SENTENTIIS PRVDENTIVM VIRORVM, ET CONSTITVTIONIBVS PLACET, L.VI.C.de testamen.milit. Et absolutè, PLACVIT. L.III.& IIII. C. ad L.Falcid. L.II.& vlt.C.si tutor vel curat. L.XVII.C.de legat. L.VI.C.de his quib.vt indign. L.IIII.& XVI.C.de collationib. L.IX.C.de heredib.instit. MAGIS PLACVIT, L. II.C. de his qui num.liber. ET TAM MIHI QVAM DIVO SEVERO PATRI MEO PLACVIT, ait Alexander L.I.C.de periculo eor. Vnde occasionem nactus admonebo, Imperatores plerosque, cùm decessorum suorum mentionem faciunt, eos PARENTES appellare. Idem Alexander in L.II.C.si penden. appellat. PARENTIBVS, ait, MEIS PLACVIT. Et in L.VI.C.ad L.Iul.de adulter. DIVI PARENTES MEI *quæstionem de mancipiis eodem modo haberi permiserunt.* Et in L.VI.C.de testamen.mil. *Constitutionibus* DIVORVM PARENTVM MEORVM *placet.* Similiter in L.VI.C.de seruo pigno.da.manum. *Ex constitutione* DIVORVM PARENTVM MEORVM *obligati sunt.* Et L.I.C.in quib.caus.in integ.restit. *Innumeris* DIVORVM PARENTVM MEORVM, *ac meis rescriptis continetur.* Item L.I.C.de reis postulat. A DIVIS PARENTIBVS NOSTRIS *sæpe rescriptum est.* Et L.II.C.ad L.Cornel.de fals. *Satis apertè* DIVORVM PARENTVM MEORVM *rescriptis declaratum est.* Idem Alexand. Antoninum. PATREM passim appellat: vt in L.vlt.C.de eden. *Et quæ à* DIVO ANTONINO PATRE MEO, *& quæ à me rescripta sunt.* Et in L.VI.C.vt in possess.legator. *Secundum* ANTONINI DIVI PATRIS MEI *constitutionem.* Et in L.IIII.C.de re milit. *Diuus Marcus, & Antoninus* PATER MEVS *constituit.* Atque vt Antoninum PATREM, ita Seuerum AVVM vocat, in L.v.C.ad L.Falcid. Quinetiam Seuerus & Antoninus in L.I.C.qui non poss.ad libert.peruen. *Cùm* DIVVS, aiunt, CLAVDIVS PATER MEVS *constituerit.* Et in L.II.C.de impuber. *Et ratio suadet, & Diuus Marcus* PATER *constituit.* Diocletianus & Maximianus in L.vlt.C.si aduers.fisc. *Edicto quidem Diui Marci* PARENTIS NOSTRI. Et L.I.C.ne liceat potentiot. *Diuinè admodum constituit Diuus Claudius* CONSVLTISSIMVS PRINCEPS PARENS NOSTER. Et in L.v.C.de Magistratib.cõuenien. *Ex Senatusconsulto, quod auctore Diuo Traiano* PARENTE NOSTRO *factum est.* Idem in l.IIII.C.ad Trebellia. *Cùm Diuo Antonino* PARENTI NOSTRO &c *iamdudum placuerit.* Et in L.v.C.de his qui num.liber. DIVI PARENTES NOSTRI CONSTITVERVNT. Et in L.XI.C.de accusationib. *Statuti* PRINCIPVM PARENTVM NOSTRORVM, *iurisque forma præscriptum est.* Constantinus in L.I.C.de omni agro deser. *Cùm Diuus Aurelianus* PARENS NOSTER.

Valentinianus quoque & Valens Constantinum DIVINVM PARENTEM SVVM, in L.XVII.de Prætorib.in C.Theod. & decessores suos DIVOS PARENTES vocant,L.IIII. de reparat.appell.eod.Cod.

Plerumque autem vbi Imperatorum propria nomina non ponuntur, eos duntaxat DIVOS PRINCIPES appellant:vt in L.XVI.C.ad L.Iul.de adulter.Impp.Valerian. & Galien. *Diuersum enim* DIVI PRINCIPES *sæpè sanxerunt.* Et L.I.C. de donationib. quæ sub mo. *Vindictionem quoque* DIVI PRINCIPES *in hoc casu dandam esse sanxerunt.* Diocletianus & Maximian.in L.VII.C.quando prouoc.non est nec. *Iamprudè à* DIVIS PRINCIPIBVS *infirmus esse decretum est.* Iidem in L.III. C. de donationib. quæ sub modo. *Sed cùm posteà benignæ iuris interpretatione* DIVI PRINCIPES *admiserint.* Gordian.in l.I.C.si pignus pigno.dat.sit, DIVORVM PRINCIPVM *placitis continetur.* Ipse etiam Alexand.in l.I.C.de debitorib.ciuit.*Tam meis*,ait,*quàm* DIVORVM PRINCIPVM *constitutionibus declaratur.* Et in L.III.C.de his qui sibi adscrib. *Amplissimus ordo,vel* DIVI PRINCIPES, *veniam rarò dederunt.* At Gordianus in L.VI.C.de testamẽtar.manumissio. Diuum Marcum non aliàs quàm CONSVLTISSIMI PRINCIPIS appellatione laudat.Iustinianus verò elogium ei, PRVDENTISSIMI PRINCIPIS, ET SACRATISSIMI ET PHILOSOPHIÆ PLENI, tribuit in L.XI.C.de his quib.vt indig.vt Traiano,& OPTIMI cognomen,Instit.quib.non est permiss.fac.iest.

Equidem (fatendum est enim) indignor,quoties Iulianum ab Arcadio & Honorio DIVÆ MEMORIÆ appellari,lego in L.XVII.de Prætorib.in C.Theod. Nam Constantinum, DIVINÆ MEMORIÆ virum nominari, in L. XVIII, eod.tit. aliis item nominibus commendari à Zenone, in L.V. C. de naturalib.liber. æquis animis accipimus. Theodosium etiam & Valentinianum, DIVÆ MEMORIÆ vocari ab Anastasio, L.IX.C.de repud.propitiis auribus audimus. Illos quoque Iuliani encomiastas DIVÆ MEMORIÆ tuncupari à Iustiniano, in L.XIX.C.de collationib. necnõ Leonem INCLITÆ RECORDATIONIS appellari à Zenone,in L.II. C. de quadrienn. præscript.& à Iustiniano in L.vlt.C.de secund.nupt. & DIVÆ MEMORIÆ ab eodem Iustiniano,in L.X.C.de pact.conuent. Zenonem similiter, DIVÆ MEMORIÆ à Iustiniano appellari,in L.vlt.C.de quadrien.præscript.& §.qui igitur.Instit. de Actionib. Anastasium deniq; DIVINÆ RECORDATIONIS, à Iustino in L.VII.C. de naturalib.liber. vt & DIVINÆ MEMORIÆ principem, à Iustiniano in L. vlt. C. *mandati*, dici,non grauatè patimur.At impium illum desertorem, cui alioquin,si in fide quã *Deo* dederat,mansisset,summa omnia tribueremus,eodem verborum honore affici ferẽdum non est.

Verùm vt institutum cursum teneamus,nonnunquam Impp.rescribunt, MERITO, vel, IVRE RESPONSVM,vt in L.I.C.de his quæ vi metúsve cau. L.V.C.ad exhiben. L.I.C.de vacat.publ.mun.L.XIII.C.de euictionib. AVCTORITATE IVRIS SÆPISSIME RESPONSVM,L.VI.C.de pact.conuent.. Aliàs legimus, PRVDENTIBVS, seu IVRIS AVCTORIBVS PLACVIT,L.V.C.quando dies leg.ced.L.I. C. de verb.signific.L.IX.C.de fideicommiss.libert.& IVRIS AVCTORES RESPONDERVNT, L.I.C.quib.ad libert. procl. IVRIS AVCTORES PROBANT.L.XII.Cod.de quæstionib. VETVS PLACITVM,seu IVS, EST L.X.C.de fideicomm. libert. L.VI. C.de accusationib. IVRIS PLACITIS COMPREHENSVM EST,L.XII.C. ad L. Falcid. IVRIS AVCTORITATE MONSTRATVR,vel,DECLARATVR,L.XXIIII. C.de euictionib.L.VII.C.qui potior.in pign.L.V.C.de exceptionib. L.XII. C. de fideic. libert. IVRIS AVCTORITATE DEFINITVM EST,L.II C.de verb.signific.IVXTA IVS CIVILE POSSVNT,L.I.C.de adoptionib. IVRE NOSTRO EST POTESTAS,L.V.C.de fideiussorib.& contrà, NVLLI PRVDENTIVM PLACVIT,L. III.C.in quib.caus.pign.

Interdum sic referibitur, RECEPTVM EST, L.II.C. de negot. gest. L.I. quib.ex caus.maior.L.XII.C.de fideiussorib. PALAM EST, L.VI.C.de vsucap.pro empt.L.VIII. C.de præd.minor. L.I.C.vnde,lib.L.XIIII.C.de donation.c ONSTAT,L.IX. C. qui potior.L.XI.C.qui potior.L.VI.C.de exceptionib.L.XIIII.C.de quæstionib.L.II.C.de inutilib.

tulib. stipul. L. xviii. C. de procuratorib, L. vlt. C. si aduers. rem iudic. L. vii. C. de impuber. & L. xxxix. C. de liber. cau. L. vi. C. de sentent. & interlocut. L. ix. C. de decurionib. & CONSTITIT. L. ii. C. de pœn. iud. PROCVL DVBIO EST, L. xxi. C. de negot. gest. L. xi. C. de decurionib. NON AMBIGITVR, L. vlt. C. de inutilib. stipul. L. vii. Cod. de patr. potest. L. iiii. C. de transactionib. L. i. C. de ser. pign. da. L. v. C. commination. L. v. C. de donationib. L. vii. & ix. C. de administr. tutor. L. iii. C. vi bonor. rapt. L. ix. C. de iniur. L. xii. C. de iur. deliber. L. xiii. C. de fideicommiss. libert. L. xv. C. de quæstionib. L. xii. C. de postum. L. viii. C. de munerib. patrimon. lib. x. L. xxv. de fideicommiss. L. v. C. de conditionib. insert. NEC AMBIGI OPORTET, L. vi. C. de donationib. AMBIGERE NON DEBETIS, L. i. C. in quib. caus. tutor. L. ii. C. de pact. cõuent. NEMO AMBIGIT, L. x. C. de adquiren. vel retinen. possess. NON DVBITATVR, L. i. C. de liber. præter. DVBITARI NON OPORTET, L. ii. C. de impuber. NVLLA DVBITATIO EST, L. xxii. C. de fideicommiss. L. i. C. ad S. C. Tertyllian. L. iii. C. qui admitti. CONSENTANEVM IVRI FVIT, L. viii. C. quomo. & quan. iud. CONSEQVENS EST, L. v. C. de sentent. & interlocution. L. iiii. C. de testam. milit. L. vii. C. de testamẽtis. MORIS EST, L. ii. C. de iure Reipub. EX ORDINE POSTVLARI SOLET, L. x. C. de fideiussorib. AD IVDICIS OFFICIVM PERTINERE SOLET, L. i. C. de eden. NOVVM NON EST, L. v. C. de eden. L. ii. C. de appellationib.

Aliquoties etiam, vbi nulla dubitandi occasio est, referunt, FRVSTRA TIMES, & FRVSTRA VERERIS, L. i. & L. xvii. C. de administrat. tutor. L. iii. C. de nouationib. L. ii. C. de pœnis. L. xv. C. de administrat. tutor. L. x. C. de sentent. pass. L. i. C. de iure delibet. L. vii. C. de re milit. lib. xii. L. viii. C. de probationib. Et VERERI, seu TIMERE NON DEBES, L. iii. C. de fide instrum. lib. x. L. ii. C. de confir. tuto. L. iii. C. de iniur. L. iiii. C. ad Trebellian. L. ii. C. de iure dot. L. xix. C. de euictionib. VERERI TE NON OPORTET, L. ii. C. de reuocan. donat. NVLLA RATIONE VERERIS, L. i. C. de venden. reb. ciuit. SVPERVACVAM GERIS SOLLICITVDINEM, L. xv. & xviii. C. de donat. quæ sub mo. NVLLAM IVSTAM GERERE SOLLICITVDINEM POTES, L. vi. C. de codicill. L. iiii. C. ad Trebellian. L. ii. C. ad L. Iul. maiest. MINVS INSTRVCTVS EST QVI TE SOLLICITVM REDDIDIT, L. ii. C. de adquir. possess. NIHIL EST QVOD DEBEAS PERTIMESCERE, L. ii. C. de postlim. reuer.

Interdum Impp. supplicantes instruunt his verbis, SCIRE DEBES, L. i. C. de priuileg. dot. L. i. C. ad L. Falcid. L. vii. C. vt in possess. legator. L. iii. C. de testam. mil. IGNORARE NON DEBES, L. i. C. de verbor. significat. SCIRE DEBVISTI, vel, DEBVERAS, L. vi. C. de contrah. stipulat. L. v. C. commun. de successionib. L. xix. C. de fideiussorib. L. i. C. qui numero tutelar.

Alibi, SCIS TE PRÆSTARE DEBERE, L. i. C. de oper. libert. & SCIAS, L. i. C. de iu. domin. impet. & L. xvi. C. ad L. Iul. de adulter. L. iii. D. de aliment. leg. INTELLIGERE DEBES, L. ii. C. de luitio. pignor. L. xii. C. de donat. int. vir. INTELLIGERE VOBIS LICET, L. xi. C. de libet. cau. INTELLIGIS, L. ii. C. si aliena res pign. L. i. C. si aduers. libert. L. iiii. C. qui potiot. in pign. L. ii. C. de his qui in prior. credit. L. i. C. si commun. res pign. L. iii. C. de contrahen. stipulat. L. iii. C. de fideiussorib. L. v. C. de Castren. pecul. lib. xii. L. ii. C. vnde legit. L iii. & ix. Cod. de excusationib. tutor. L. xviii. C. de euictionib. L. iii. C. de adoptionib. L. i. & x. C. de donationib. L. vi. C. ad L. Fab. de Plagiar. L. vii. C. de munerib. patrimon. L. vlt. C. de his qui non impletis, L. vi. C. de his quæ vi. L. iiii. C. de dolo, L. iiii. C. si aduers. rem iudic. L. i. C. si aduers. credit. L. i. C. de alienat. iudic. mut. cau. L. i. C. de iurisdict. omn. iud. L. v. C. de pact. conuent. L. xvii. C. de donationib. int. vir. L. iiii. C. ne de statu defunctor. L. i. C. de longi temp. præscript. L. i. C. de his qui per met. L. iii. C. si reus vel accus. PERSPICITIS, L. vlt. C. de administr. tutor. NON IGNORAS, & NON IGNORABIS, L. i. C. de dote cauta, & L. iii. C. de seruitutib.

Nonnunquam etiam Impp. monent his verbis, IPSE DISPICE, L. i. C. de eden. CONSVLTIVS FECERITIS, L. i. C. in quib. caus. tut. L. i. C. de dolo. FRATER VESTER RECTIVS FECERIT, L. i. C. ad L. Cornel. de sicar. SECVRITATI TVÆ

CONSVLES, L.1.C.de crimine ſtellion. CVRATE CAVTIVS NEGOTIARI, L.11.C. de furt. PRIVS EST VT, L.1.C.de his qui accuſ.nō poſſ. CONORVENTIVS VIDETVR, L.1111.C.de patr.poteſt. IPSI DELIBERARE DEBENT, L.v.C.de his qui accuſ.nō poſſ. TECVM DELIBERARE DEBVERAS, L. XIX.C.ad L.Cornel.de falſ. BLANDIRI TIBI NON DEBES, L.XVII.C.de donationib. BLANDITVS TIBI EST, QVI NON TENERI TE PERSVASIT, L.XII. C. de fideiuſſorib. NIMIA CREDVLITATE CIRCVMVENTA ES, L.XI.C.de obligat.& act. MEMINISSE DOMINVM OPORTET, L.1.C.de bon.proſcript.& DVM MEMINERIS, L.11.C. de Ius quib.vt indign.

Iam de his quæ improbant, hæc obſeruanda ſunt: ALIENAM SECTÆ MEÆ SOLLICITVDINEM CONCEPISTI, L.11.C.ad L.Iul.maieſt. SECTÆ MEORVM TEMPORVM ALIENVM, L.11.C.de delatorib.lib.x. SECTA MEA NON PATITVR, L.v.C.ad L.Cornel. de falſ. TEMPORVM MEORVM DISCIPLINA NON PATITVR, L.1.C.ne fiſcus vel Reſpub. ABHORRET A SECVLO NOSTRO, L. 11.C. cod.tit. LONGE A SECVLI NOSTRI BEATITVDINE ESSE CREDIDIMVS, L. XVII. C. de his qui accuſ.non poſſ. CONTRA SECVLI NOSTRI TRANQVILLITATEM IMPLORARI NON DECET, L. vlt.C.ne fiſc.vel Reſp. CASTITATI MEORVM TEMPORVM CONVENIT, L.IX.C.ad L.Iul.de adulter. INIVSTVM ET NOSTRIS ALIENVM TEMPORIBVS, L. vlt. C. de ſepulch. viol. & MORIBVS TEMPORVM MEORVM CONGRVENTEM SENTENTIAM, L.III. C.de nupuis. Qua in ſpecie nefas eſſet præterire caput ex reſcripto Traiani ad Didium Secundum, cuius Pomponius mihi teſtis eſt, L.1.D.de interdict.& releg. Eius verba ſic habent, SCIO RELEGATORVM BONA, AVARITIA SVPERIORVM TEMPORVM FISCO VINDICATA: SED ALIVD CLEMENTIÆ MEÆ CONVENIT: QVI INTER CETERA, QVIBVS INNOCENTIAM RATIONVM MEORVM TEMPORVM, HOC QVOQVE REMISI EXEMPLVM. Idem Traianus Plinio Bithyniæ Proconſuli in hæc verba, quæ habentur lib.x.Epiſt.Plinij, reſcripſit. SINE AVCTORE VERO PROPOSITI LIBELLI, NVLLVM OMNINO LOCVM HABERE DEBENT. NAM ET PESSIMI EXEMPLI, NEC NOSTRI SECVLI EST. Plin.etiã Epiſt.III.lib.x.ad eundem Imp. CONVENIENTISSIMVM, ait, ESSE TRANQVILITATI SECVLI TVI PVTAVI. Diocletian. quoque & Maximian. in Edicto contra Manichæos. VT IGITVR, aiunt, STIRPITVS AMPVTARI HÆC NEQVITIA DE BEATISSIMO NOSTRO SECVLO POSSIT. Symmachus Epiſt.XXXI.lib.x.ad Theodoſ. *Hoc* SECVLO VESTRO, *hoc virtutibus diuinis dignum eſt: vt ſecuritatem populi Ro. inter præcipua & prima cureris.* Eiuſdem generis ſunt hæc, MORIS NON EST NOSTRI, L.IIII. C. de emancipat. GRAVISSIMVM VERECVNDIA MEA DVXIT, L.1.C.ne fiſcus rem. NON PLACET, L.11.C.de reb.cred. L. vlt.C.ſent.reſc.non poſſe. NON EST AEQVVM, L.IIII.C.de inoffic.teſt. INIQVVM EST, L.VII.C.de remiſſio.pignor. L.XVIII.C.de his qui accuſ. non poſſ. L. 1. C. de fide inſtrumen. NON MODO ABSVRDVM, SED ET INIQVVM EST, L.IX.C.de procurat. NON LICET, L.XV.C.de pœnis, L.X.C.ad L. Iul.de adulter. L.XVIII. C.de tranſactionib. L.I. D.an per al.cau.app. EXEMPLI RATIO MINIME SINIT, L.VIII.C. de ſolution. INIQVI EXEMPLI EST, L XLVII.D.de iudic. vel, PESSIMI EXEMPLI, vt Traianus ad Plin.lib.x.Epiſt. FAS NON EST, L.XII.C.de appellationib. L.1.Cod.de reuocand.donationib. NIMIS GRAVE EST, L.VI.C.de teſtib. L.1.ad exhib.in Tit. ex corpore Codicis Hermogen. DVRVM EST in reſcripto Traiani apud Plin. Epiſt. LXXII. lib.x.

Denegatū porrò actionem, his verbis: ACTIO NON COMPETIT, L.XI.C.de fideiuſſorib. NVLLA REPETITIO EST, L.XV.C.de negot.geſt. NVLLA ACTIO SVPEREST, L.v.C.de ſolutionib. ACTIONEM INSTITVERE, vel, PERSEQVI NON POTES, L.1. C de obſeq. patro. L.XVI.C.ad L.Corn.de falſ. NVLLVM IVDICIVM TIBI COMPETIT, L.1.C.de contrar.iud.iut. NVLLAM VOS HABERE ACTIONEM MANIFESTVM EST, L.III.C.de inutilib.ſtipul.

Exceptioni verò locum eſſe reſcribebant in hæc verba, EXCEPTIONE VTI POTES, vel, POTERIS, L.XV.C.de fideiuſſorib. L.vlt.C.ne fiſc.vel Reſpub. L.III.C.de recept.

cept.arbitr. EXCEPTIONE TVERI TE POTES.L.i.C.de exceptionib. L.i. C. de re iudic. DEFENSIONIBVS VTI POTERITIS,L.XXVIII.C.de cuictionib. VTERIS DEFENSIONIBVS COMPETENTIBVS,L.i. C. de acceptilationib. EXCEPTIONE RECTE SVMMOVEBIS,L.XI.C.de cuictionib. PER DOLI EXCEPTIONEM SVMMOVERI EXCEPTIO DEBET,L.VII.C.de inutilib.ſtipulat. ADVERSVS EXPERIENTEM EXCEPTIONE PROPOSITA DEFENDI POTEST,L.IX.C. de contrah.ſtipul. IVSTA DEFENSIONE TE TVERI POTES,L.IIII. C.de his qui in prior.cred. PRÆSCRIPTIONIBVS TEMPORIS CAVSAM TVAM MAGIS DEFENDE,L.i.de fide inſtr.in Titt. ex corpore Cod. Hermog. ISTIVS LEGE RESCRIPTI EXCIPE ADVERSARIVM APVD IVDICEM COMPETENTEM, L.II.de calumniatorib.in Titt.eiuſd.Cod. Huc pertinēt hæc, DEFENDE CAVSAM TVAM, L.i.C.de fide inſtr. SOLVTIONE MAGIS QVAM TRANSACTIONE TVVM DEPENDE NEGOTIVM,L.III.de pact.in Titt.eiuſdem Codicis.

Tacitis autem obiectionibus ita occurrunt Impp. NEC OBEST,NEC TIBI OBERIT; NEC OBESSE TIBI DEBET, vel POTEST,L.v.C.de pignorib. L.IIII. C. quando dies leg.ced.L.i.C.de pact.conuent.L.VIII.C.de negot.geſt. L.i.C. de his quæ ſub modo,L.x.C.de pact.L.i.& II.C.de fide inſtrum.Aliâs, NEC AD REM FACIT, L.IIII.C.arbitr.tut. NIHIL NOCERE POTEST,L.IX.C. de ſolution. Familiaria ſunt & illis hæc, MVLTVM INTEREST, L.III.C.ſi penden.appell.L.i.C.de bon.libert.L. VI C.ſi quis alt.vel ſibi,L.II.C.de comm. ter.alienat. L.i.C.de don.an.nupt.L.II.C. de calūniator.

Accuſandi porrò facultatem ſupplicātibus faciebāt Impp.his verbis: ACCVSATIONEM INSTITVERE POTES,vel, DEBES,aut, MINIME PROHIBERIS, L.XVIII. C.ad L.Corn.de falſ.L.XV.C.de his qui accuſ.nō poſſ. L.III.C.ſi reus vel accuſat.L.IIII. C.ad L.Iul.de vi publ. ACCVSARE SOLLEMNITER POTERIS,L.XV.C.ad L.Iul. de adulter. SOLLEMNI MORE ACCVSATIONEM APVD PRÆSIDEM PROVINCIÆ INSTITVERE NON PROHIBERIS,L.III.C.ad L.Iul.de vi. NON IMPEDIERIS ACCVSATIONEM IMPLETIS SOLLEMNIBVS INSTITVERE, L.III.C.ad L.Corn.de falſ. ACCVSATIONEM APVD PRÆSIDEM PROVINCIÆ CONSTITVERE POTES,L.XIIII.C.de his qui accuſ. APVD COMPETENTEM IVDICEM ACCVSARE POTERIS,L.III.C.de nupt. CRIMEN,vel, VINDICTAM PERSEQVI POTES,L.II.C.ad L.Fab.de plagiar.L.III.& IIII. C. de iniur. & MORE SOLITO PERSEQVI DEBES,L.XIIII.C.ad L.Iul.de adulter. ADITO PRÆSIDE PROVINCIÆ REVM POSTVLARE DEBES,L.v.C.ad L.Fab. de plagiar. APVD RECTOREM PROVINCIÆ INSTITVTA ACCVSATIONE PROBA,L.X.C.ad L.Cornel.de falſ. SOLLEMNIBVS TE INSCRIPTIONIBVS ADSTRINGE,L.X.C.de his qui accuſ.nō poſſ. ACCVSATIONEM NON PROHIBERIS EXERCERE IN IVDICIO PRÆSIDALI, L. XVIII. C.de his qui accuſ.non poſſ. SI ACCVSATIONEM INSTITVERIS, TIBI RECTOR PROVINCIÆ AVDIENTIAM PRÆBERE NON DVBITABIT,L.XII.C.ad L.Fab.de plagiar.

Aditum verò ad Reſtitutionis in integrum beneficium dabant hoc modo: POTES, vel, NON PROHIBERIS IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AVXILIVM IMPLORARE,L.II. C. ſi aduerſ.credit.L.III.C.de in integr.reſtit.L.vlt.C.de filiofam.mino. IN INTEGRVM RESTITVTIONEM POSTVLARE APVD EVM, CVI DE EA RE IVRISDICTIO EST, POTES,L.i.C. ſi minor ſe maior. PRÆSES PROVINCIÆ IN INTEGRVM RESTITVTIONIS DARE TIBI AVXILIVM DEBET,L.IIII.C.de in integ.reſtit. PRÆSES PROVINCIÆ CAVSA COGNITA PER IN INTEGRVM RESTITVTIONEM SVBVENIRI TIBI PROVIDEBIT,L.VII.C.de temporib.in integ.reſtit. AVXILIVM RESTITVTIONIS POSTVLARE POTES,L.i.C.eod.tit. IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AVXILIVM ACCIPERE DEBETIS,L.i.C.ſi minor ſe ab hered. Ipſimet etiā Impp. in L.i.C.ſi ſæpius in integr. APPELLANDI IVS, aiunt, VOBIS RESTITVIMVS.

Adrogandi planè licentiam mulieri id deſideranti non minus ſcitè quàm benignè Impp.Diocletian.& Maximian.L.III. C. de adoptionib. ita indulgent: QVONIAM *in ſolatiū amiſſorum tuorum filiorum cupis priuignum tuū vicē legitimæ ſobolis obtinere*, ANNVIMVS VOTIS TVIS,SECVNDVM EA QVÆ ADNOTAVIMVS: ET EVM, PERINDE ATQVE EX TE PROGENITVM,AD VICEM NATVRALIS LEGITIMIQVE FILII HABERE PERMITTIMVS.

Nec immeritò certè familiarib.rogati ot dinis noſtri ſermonib.iuriſperitiillius,quo libel-

los agente tot egregia Diocletiani & Maximiani rescripta emissa sunt, nomen requiri & desiderari animaduerti. Mirum enim est in tanta scriptorum copia, nullum tanti viri, cui nostra artium regina Iurisprudentia, plurimùm debet, non prætonem modò, sed ne nomenclatorem quidem, qui nomen posteris ederet, inuenium. Sed interciderit licet nomen, non tamen tam muta erit, aut tam ingrata posteritas, vt de eius laudibus cõticescat. Te, quisquis es, iuris antistes sanctissime, suspicio, colo, veneror, & hæc ignotæ tuæ memoriæ iusta facio, ne minimè cõclamatus iaceas. Rescripta porrò quibus de agimus, non Latina tantùm, sed & Græca lingua concipiebantur. Exempla Græcorum rescriptorum aliquot in Pandectis habemus, veluti Diui Pij in L. I. §. I. D. de appellationib. Hadriani atq; Antonini Pij apud Iustin. martyr. Apolog. II. pro Christianis, & in L. XXXVII. & XLVIII. D. de Iudic. Diuorum fratrum, & Eluij Pertinacis in L. V. §. demonstratur, & §. licet, D. de iure immunit. Exemplum etiam Rescripti Iulij Cæsaris Græcè conceptum extat apud Ioseph. lib. XIII. Antiq. Iudaic. cap. XVIII.

Sed vereor ne cui nimius & miserè diligens in his Reseriptorum formulis colligendis fuisse videar. Testatum tamen relinquam eas ferè omnes à me ex melioris notæ Rescriptis elicitas ac descriptas esse: & hactenus in his potissimùm excutiendis laborasse me, quæ ad priuatorum desideria rescripsisse eos vel maximè Principes comperi, quibus in consilio Iuris auctores fuisse historiarum monumentis proditum est. Reliquorum enim Rescripta non æquè ad animum meum pertinēt. Quamquam, vt publicus ingrauescentis æquè ac florentis ætatis Imperij Ro. stylus à me lumen accipiat, de his quoque suo loco, mixtim etiam vbi occasio dabitur, posthac sine detrectatione dicam. Interim ad alteram Rescriptorum speciem progrediamur.

Sciēdum est igitur non ad Libellos modò & Desideria, sed & ad Cõsultationes, Relationésque Consulum, Prætorum, Proconsulum, Præsidum Prouinciarum, Legatorum Cæsaris, Rationalium, aliorúmque Iudicum, Imperatores rescripsisse. Nam si Magistratus, prouinciarúmve Rectores de re aliqua dubitabant, ad principem referebant, cúmq; consulebant, & is ad consultationes eorum reseribebat, L. I. D. de appellationib. L. XI §. ex facto, D. de minorib. L. I. D. de inspicien. vent. L. XXXII. §. cùm quidam, D. de recept. qui arbitr. §. sed & maior. Instit. de his qui sunt sui vel al. iur. Idque ex Plin. lib. X. Epist. ad Traia. cognoscitur. Nam illius libri Epistolæ propè omnes in hoc consultationũ genere versantur. Nec tamen omnibus consulendi Princeipis ius erat. Sic enim Vlpian. in L. VI. §. legatos, D. de offic. Proconſ. *Legatos non oportet* PRINCIPEM CONSVLERE, *sed Proconsulem suum: & is ad consultationes Legatorum debebit respondere.*

Sed nec de omnibus quæstionib⁹ cõsuli se Principes patiebãtur, vt apparet ex Rescripto Hadriani in L. VI. D. ad L. Fab. de plagiar. Qua de re extat in L. I. de Relationib. in C. Theod. Constantini constitutio ad Plotianum Lucaniæ Correctorẽ, in hæc verba: *Super paucis, quæ iuridica sententia decidi non possunt, nostram debes consulere maiestatem, ne occupationes nostras interrumpas: cùm litigatoribus legitimum remaneat arbitrium à sententia prouocandi.* Idem in L. II. de operibus publicis, in eodem Cod. *De rebus autem præcipuis, maximisque, non de quibuscumque vilissimis, nostrum debent interpellare consilium.* di. Proinde Plinius Bithyniam Proconsulari imperio obtinens, Traianum, prius veniam præfatus, ita consulit: *Salua magnitudine tua,* DOMINE, *descendas, oportet ad meas curas: cùm ius mihi dederis* REFERENDI AD TE, *de quibus dubito.* Et alia Epistola idem Plinius Traiano: *Summas,* ait, DOMINE, *gratias ago, quod inter maximas occupationes, iis* DE QVIBVS TE CONSVLVI, *me quoque regere* DIGNATVS ES. Et aliàs: *Solemne est mihi,* DOMINE, *omnia de quibus dubito* AD TE REFERRE.

Ex diuerso quædã erãt de quibus Principẽ cõsulere prouinciarũ moderatores necesse habebãt. Modestin. in L. VI. D. de operib. pub. *De operib. quæ in muris, vel portis, vel reb. publicis fiũt, aut si muri extruãtur, D. Marcus rescripsit,* PRÆSIDEM ADITVM, CONSVLERE PRINCIPEM DEFERE. Mandatam etiam legato iurisdictionem Proconsulem adimere inconsulto principe non debere ait Vlpianus in L. VI. §. I. D. de offic. Procons. Præsides quoque prouinciarum quoties aliquem in insulam deportandum putabant, adnotabant scribendum Principi, vt in insulam deportarerut: sic deinde principi scribebant, missa plena opinione, vt princeps æstimaret an sequẽda esset eorum sententia, vt ex L. VI. §.

VI. §. I. D. de interdict. & releg. L. I. §. Hi quibus, D. de legat. III. & L. VI §. Eius qui. D. de iniusto rup. L. I. D. quando appelland. sit, liquet. Quinetiam vbi reum in insulam relegandum videri pronuntiabant, si insulam sub se, id est, ad eius prouinciæ quam administrabant formam pertinentem, non habetent, Imperatori scribebant, vt ipse insulam adsignaret, L. VII. D. de intet dictis & releg. Præterea Decuriones & Principales ciuitatum punire sibi Præses permittete non debebat : sed recipere eos in carcerem, & Principi scribere de pœna eorum, L. I. D. quan. appellan. sit, L. VI. §. Eius qui, D. de iniusto rup. L. XV. & L. XXVII. D. de pœnis.

Atque adeò Principes ipsi consuli se iubebant. Et ita in Rescripto Marci & Commodi, in L. XIIII. de offic. Præsid. CONSVLES NOS, VT ÆSTIMEMVS, &c. Et in L. I. C. vectigal. no. *Allega Præsidi prouinciæ: qui* RE DILIGENTER INSPECTA, *vtilitatem communem intuitus,* SCRIBET NOBIS QVÆ COMPERERIT: *& an habenda sit ratio vestri & quatenus,* EXISTIMABIMVS. Idem confirmatur L. I. de suarus & L. I. si nupt. ex rescrip. pet. in C. Th.

Rescripsisse autē Principes Cōsulibus, inueniet, cui curę erit, in L. XXIX. §. sex mēsiū. D. ad L. Iul. de adult. L. I. §. si quis, D. de appellat. Prætoribus, in L. VII. D. de in integ. restitut. L. I. in prin. D. de inspicien. vent. & L. I. §. si ea, D. de vent. in poss. mitt. Proconsulibus verò in L. II. D. de his qui sunt sui vel al. iur. L. X. D. de offic. Procons. L. XXXI. D. de re iudic. L. I. §. I. D. de suspect. tutorib. L. XIIII. D. ad Turpilian. L. XIIII. D. de quæstionib. L. III. §. I. D. de offic. eius cui mand. est iurisd. L. III. §. Idem Diuus, D. de testib. Præsidibus prouinciarum, L. II. §. prius autem, D. de vulg. & pupill. L. VII. §. interdicere, D. de interdict. & releg. L IX. D. de captiu. & postlim. L. III. §. Spurios, D. de decurionib. Legatis Cæsaris seu prouinciarum, in L. III. D. de testib. L. XV. §. vlt. D. de excusationib. L. XII. D. custod. & exhib. reot. Consultos etiam à Procuratoribus suis Imperatores rescripsisse narrat Paulus in L. XLVIII. D. de iure fis.

Sollemnia planè verba literarum quibus Principes consulebantur, erant hæc, ROGO, DOMINE, RESCRIBAS. Plinius Epist. CXI. lib. X. *Quid habere iuris* VELIS, *& Bithynas & Ponticas ciuitates, in exigendis pecuniis quæ illis, vel ex locationibus, vel ex venditionibus, aliisve causis debeantur,* ROGO DOMINE, RESCRIBAS. Idem Epistol. XXIX. eiusdem lib. *Quid ergo debeam sequi,* ROGO DOMINE, SCRIBAS. Et Epist. XXVII. *In futurum quid seruari* VELIS, ROGO, RESCRIBAS. Item Epist. CXIX. *Quod an celebrandum sit, & quatenus,* PVTES, ROGO, SCRIBAS. Item aliâs, TE DOMINE, ROGO, VT QVID SENTIAS RESCRIBENDO, *aut consilium meum confirmare, aut errorem emendare* DIGNERIS. Et alibi: *An omnino obseruari, & quandiu* VELIS, ROGO, SCRIBAS, *méque hæsitatione liberes.* Item alibi, TE ROGO, *vt mihi præcipere* DIGNERIS *quid me putes obseruare debere.* Item, ROGO, DOMINE, CONSILIO ME REGAS, HÆSITANTEM, *vtrum* &c.

Sed huiusmodi consultationum insigne exemplum extat in fragmentis Iureconsultorum à P. Pithœo editis. Illic enim Vlpianus Hadrianum à Taurino Egnatio Proconsule Bæticæ consultum rescripsisse refert. Deinde air, *Verba consultationis & rescripti ita se habent.* EM. INTER CLODIVM, OPTIME IMPERATOR, ET EVARISTVM COGNOVIT, QVOD CLODIVS LVPI FILIVS IN CONVIVIO, DVM SAGO IACTATVR, CVLPA MARII EVARISTI ITA MALE ACCEPTVS FVERIT, VT POST DIEM QVINTVM MORERETVR. ADQVE APPAREBAT NVLLA INIMICITIA CVM EVARISTI FVISSET, NEC CVPIDITATIS CVLPAM COERCENDVM CREDIDIT, VT CETERI EIVSDEM ÆTATIS IVVENES EMENDARENTVR. IDEOQVE MARIO EVARISTO, VRBE, ITALIA, PROVINCIA BÆTICÆ IN QVINQVENNIVM INTERDIXIT: DECREVIT, ET IMPENDI CAVSA, DVO MILLIA PATRI EIVS PERSOLVERET EVARISTVS, QVOD MANIFESTA EIVS FVERAT PAVPERTAS VELLET. *Verba Rescripti:* POENAM MARI EVARISTI RECTE EGN. TAVRINE MODERATVS ES AD MODVM CVLPÆ. REFERT ENIM ET IN MAIORIBVS DELICTIS CONSVLTO ALIQVID ADMITTATVR, AN CA-

sv, &c. *Et sanè in omnibus criminibus distinctio hæc pœnâ aut iustâ eligere debet, aut temperamentum admittere*, Hadrianine sint an Vlpiani, non immeritò dubitari potest: nec vt in hanc potiùs quàm in illam sententiam inclinem, quidquam mouet, L. v. §. vlt. D. de pœn. in qua Triboniani manum adgnoscere mihi videor. Est enim caput illud ex Vlpiani lib. VII. de offic. Proconsul. quo de sicariis & veneficis tractabatur: vnde & locus ille Fragmentorum sumptus est: quem Tribonianus in duas partes diduxit. Vnam proposuit in L. IIII. §. 1. D. ad L. Comel. de sicar. Alteram in d. L. v. §. vlt. Verùm quid hæ notæ E M. in capite illius Fragmentorum loci adscriptæ significent, nodus est vindice dignus. Soluat qui Sphingem habet. Quamquam, quoniam diuinare libet, ex Magnonis notis coniiciendi locus relinquitur, Epistolam Ignatij Taurini à Rescripto Hadriani ita distingui, & has notas, Epistolam Missam, indicare.

Quin, & aliis quoque verborum formulis, Imperatores consulebantur. Plinius enim suis ad Traianum literis nunc ait, CONSVLENDVM TE EXISTIMAVI QVID OBSERVARI VELLES. Nũc, TE DOMINE, *Maximum Pontificẽ*, CONSVLENDVM PVTAVI QVID ME OBSERVARE VELIS. Aliâs verò, *De his autem qui nõ gessissent, sic hæsitabam*: PER QVOD EFFECTVM EST, VT TE DOMINE, CONSVLEREM, QVID OBSERVARI VELLES. Et aliâs, *Negauit*: PER QVOD EFFECTVM EST, VT TE CONSVLEREM, *an reddendum eum suæ pœnæ, an grauius aliquid, & quid potissimum constituendum* PVTARES. Alibi est TE DOMINE ROGO, *vt me in hoc præcipuè genere cognitionis*, REGERE DIGNERIS. Et alibi: *Ideóque dilata cognitione*, AD CONSVLENDVM TE, *decucurri. Visa est enim mihi digna res* CONSVLTATIONE. Itẽ aliâs: *Quibus ex causis integram cognitionem differendam existimaui*, VT TE, DOMINE, CONSVLEREM, QVID SEQVENDVM PVTARES. Et alio loco: *Nihil decernendum putaui, donec* TE CONSVLEREM DE EO *quod mihi constitutione tua dignum videbatur*. Et aliâs: *Hic quoque non mediocriter hæreo* &c. ROGO ERGO VT DVBITATIONEM MEAM REGERE, *id est, beneficia tua interpretari*, IPSE DIGNERIS. Alia Epist. *Necessarium existimaui*, CONSVLERE TE, QVID SERVANDVM PVTARES. Item, *Supplicium distuli*, VT TE CONSVLEREM DE MODO POENÆ. Aliâs: DISPICE DOMINE AN NECESSARIVM PVTES. Et, DISPICE ERGO DOMINE, *numquid* PVTES. Extant etiam Relationum exempla apud Symmachum Epist. XXIX. XXXII. XXXV. XXXVIII. XXXIX. XL. XLI. XLIII. XLIIII. XLV. XLVI. LI. LII. LIII. LV. LVIII. & LXIII. lib. X. quæ ab ipso fonte petenda arbitrio cuiusque relinquo.

Huiusmodi autem Consultationibus, Acta, Instrumenta, Libelli partium, Decreta, Edicta, quæque alia ad causam pertinebant, subiici consueuerant. Plinius lib. X. Epistola ad Traianum: *Decretum Calui & Edictum, Item decretum Bassi hu literis subieci*. Et alia Epist. *Ex quæ sunt vtrinque recitata, his literis subieci*. Idem aliâs: *Exegi, vt quæ dicebant, quæque recitabant, libello complecterentur:* QVEM TIBI *qualem acceperam*, MISI, *quamuis intelligerem, pleraque ex illo, ad id de quo quæritur, non pertinere*. Idem, CAPITA LEGIS, TVM EDICTVM AVGVSTI LITERIS SVBIECI. Et alibi, CAPITA LEGIS HIS LITERIS SVBIECI. Et aliâs: *Flauius Archippus per salutem æternitatémque tuam petiit à me, vt libellum quem mihi dedit, mitterem tibi. Quod ego sic roganti præstandum putaui: ita tamen, vt missurum me notum accusatrici eius facerem. A qua & ipsa acceptum* LIBELLVM HIS EPISTOLIS IVNXI: *quo facilius vtraque parte audita*, DISPICERES, QVID STATVENDVM PVTARES. Sed & cùm Imperatori scriberetur, exemplum literarum litigatoribus quandoque editum, ostendit L. vlt. D. quando appellan. sit.

Constantinus planè in L. I. & VIII. de appellationibus, in Cod. Theod. constituit, vt vbi Iudices ad principem referendum esse in negotio ciuili ducerent, Consultationis exemplum litigatoribus intra X. dies continuos edi apud acta iuberent, vt si cui fortè relatio eorum vel minus plana vel contraria videretur, is Refutatorias Preces similiter apud acta offerret intra dies quinque continuos, postquam illi consultationis exemplum editum esset. Deinde vt Iudices omnia apud se vel aliis negotia gesta, consultationi cum Refutatoriis litigantis adnecterent. Quinque verò diebus transactis,

nec

nec offerentem preces Refutatorias litigatorem audiri, sed sine his, quoniam intra statutum temp⁹ oblatæ non essent, gesta omnia ad principis scientiam referre. Eáque est Constantiana, & patria lex, cuius fit mentio in L. v. de relationib. & L. xxiiii. de appellationib. eodem Cod. Id quod ipsemet Constantinus confirmans L. v. de appellationib. eodem C. addit, vt intra vicesimum diem, quæcumque ad instructionem causæ pertinerent, ad comitatum principis properantissimè adferrentur. Idem Imp. in Relationibus, Acta vt gesta essent, Refutatoriosque libellos vti oblati erant, referri oportere sanxit, L. xxiiii. eod. tit. Valētinianus verò & Valens. L. iii. de relationib. in C. Th. vetant referri, non edito prius consultationis exemplo, vt vel allegationibus refellerentur, vel probarentur adsensu. Addiderunt iidem cum Gratiano, L. iiii. eod. tit. vt omnem omninò causam relationis series comprehenderet, actis etiam necessariò sociandis. Iidem Impp. in L. v. eodem tit. constituerunt, omnia ad eam de qua referebatur causam pertinentia acta transmitti, vel instructiones necessarias plenè actis inseri, vt ait L. ix. de appellationib. in C. Th. Secundū quæ Symmach. Epist. xxix. lib. x. *Vt gesta*, ait, LITERIS CONNEXA *monstrabunt*. Et Epist. xxxvii. *Coniunctæ paginæ* ALLEGATIONES PARTIVM ET SVPPLEMENTA *sumpserunt*. Idē Epist. xxxviii. *Fidem* LITERIS SOCIATA GESTA *præstabunt*. Et Epist. xl. *Diuino arbitrio numinis vestri*, SVBDITIS ALLEGATIONIBVS PARTIVM, *summam negotij reseruaui*. Itē Epist. xli. GESTA ET SVPPLEMENTA PARTIS VTRIVSQVE SVBIECI. Epist. xliii. *Præsto sunt* MONVMENTA GESTORVM: PARTIVM QVOQVE SVPPLEMENTA *non desunt*. Epist. xliiii. *Fides* GESTIS RERVM COHÆRENTIBVS *explicatur*. Et Epist. xlv. *Cuius meritum perennitas vestra lectis* GESTIS, AC REFVTATORIIS COHÆRENTIBVS, *æstimabit*. Et Epist. xlvi. *Omnium* GESTORVM *fida* DOCVMENTA SVPPLEMENTIS PARTIVM, RELATIONI, EX MORE, SOCIATA SVNT. Et Epist. liii. *Præsto est* GESTORVM PIDES, *quæ perennitatem vestram possit instruere*. Et Epist. lviii. RELATIONI GESTA CONIVNXI. Et Epist. lxiii. RELATIONI GESTA SVBTEXVI, PARTIVM *quoque* SVPPLEMENTA SOCIAVI.

De huiusmodi porrò Rescriptorum specie, vix quidquam in vniuersum, quod certam quasi formam habeat, constitui potest. Vt tamen eorum conceptio cuiuis nota sit, singularia aliquot huius generis Rescriptorū exempla subiiciā. Ponam autem primo loco ea quæ ad mandatas cognitiones pertinent. Callistratus in L. xxxiii. D. de re iudic. Diuum Hadrianum ita rescripsisse tradit: EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A IVLIO TARENTINO MITTI TIBI IVSSI. TV, *si tibi probaverit, conspiratione aduersariorum, & testibus pecunia corruptis, oppressum se*: ET REM SEVERE VINDICA, *& si qua à iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata sunt*, IN INTEGRVM RESTITVE. Vlpian. in L. vi. D. ad L. Iul. de vi publ. Diuum Pium ita rescripsisse refert: EXEMPLVM LIBELLI DATI MINI A DOMITIO SILVANO, NOMINE DOMITII SILVANI PATRVI, SVBIICI IVSSI, *motus querela eius, qua significauit, filium suum ingenuum, iuuenem admodum, raptum, atque conclusum; mox verberibus ac tormentis vsque ad summum periculum adflictum*: GEMINE CARISSIME, VELIM AVDIAS EVM: ET SI COMPERERIS HÆC ITA ADMISSA, REM SEVERE EXEQVARIS. Idē Vlpian. in L. iii. D. de alimēt. leg. hoc rescriptū citat: EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A LIBERTIS SILII MISI VOBIS, SCIENS AD EXEMPLVM ISTAM REM PERTINERE: *quia multi testamentis suis præstari liberis iubent necessaria, quæ quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cùm plures heredes cœperunt per successiones existere.* QVA DE CAVSA PVTO VOS RECTE FACTVROS, *si conuocatis Fauillæ heredibus, procuratoribúsve eorum*, CONSTITVERITIS, *cui à ceteris dari debeat pecunia, ex cuius vsuris alimenta præstentur*. Idem in L. ii. D. de his qui sui vel alieni iuris sunt, Rescriptum Diui Pij ad Ælium Marcianū Proconsulē Beticæ cōmemorat in hæc verba: *Dominorum quidem potestatem in suos seruos illibatā esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. Sed dominorū interest, ne auxilium cōtra sæuitiā vel famē, vel intolerabilē iniuriā denegetur iis, qui iustè deprecātur.* IDEOQVE COGNOSCE DE QVERELIS EORVM, *qui ex familia Iulij Sabini ad*

statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quàm æquum est, vel infami iniuria affectos COGNOVERIS, VENIRI IVBE, *ita vt in potestate domini non reuertantur.* Idem in L. 1. D. de inspicien. vent. *Diui fratres Valerio Prisciano Prætori Vrbano in hæc verba rescripserunt:* NOVAM REM DESIDERARE RVTILIVS SEVERVS VIDETVR, *vt vxori quæ ab eo diuerterat, & se non esse prægnatem profiteatur, custodem apponat. Et ideò* NEMO MIRABITVR, SI NOS QVOQVE NOVVM CONSILIVM ET REMEDIVM SVGGERAMVS. *Igitur, si perstat in eadem postulatione,* COMMODISSIMVM EST, *eligi honestissimæ fœminæ domum, in qua Domitia veniat: & ibi tres obstetrices probatæ & artis & fidei, quæ à te adsumptæ fuerint, eam inspiciant. Et si quidem vel omnes vel duæ renuntiauerint,* PRÆGNATEM VIDERI: *tunc persuadendum mulieri erit, vt perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. Quod si enixa non fuerit,* SCIAT MARITVS AD INVIDIAM EXISTIMATIONEMQVE SVAM PERTINERE: *vt non immeritò possit videri captasse hoc ad aliquam mulieris iniuriam. Si autem vel omnes, vel plures non esse grauidam renuntiauerint,* NVLLA CAVSA CVSTODIENDI ERIT. Idem in L. xxvii. D. de liber. caus. *Diui fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cùm Romulus, de cuius statu quæritur, pupillaris ætatis sit: an exigente Varia Hedone matre, & consentiente Vario Hermete tutore, ad tempus pubertatis causa differenda sit,* VESTRÆ GRAVITATIS EST, EX FIDE PERSONARVM, QVOD VTILE EST PVPILLO, CONSTITVERE. Diocletian. & Maximian. ad Rationalem, L. 1. Cod. de bon. vacantib. SCIRE DEBET GRAVITAS TVA. Rectoribus certè prouinciarum GRAVITATIS elogium aptatum liquet ex L. xvii. C. de pactis, & L. iiii. C. si aduersus rem iudic. Modestinus in L. xv. §. vltim. D. de excusationib. Hadrianum Legato Lygdonensi ita rescripsisse ait: *Si Clodius Macer quamuis filiusfam. sit, idoneus tutor esse videbitur: pater autem eius idcirco cauere non vult, vt filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseuerauerit,* EXISTIMOTE HVIC FRAVDI RECTE OCCVRSVRVM, &c. Vlpianus in L. 1. §. si ea quæ. D. de ventre in possess. mitt. *Diuus Hadrianus Proculo Prætori rescripsit:* VT SVMMATIM DE RE COGNOSCERET, ET SI MANIFESTA CALVMNIA VIDEBITVR, EIVS *quæ ventris nomine in possessione mitti* DESIDERAT, NIHIL NOVI DECERNERET: *si dubitari de re poterit,* OPERAM DARET, *ne præiudicium fiat ei quod in vtero est.* Impp. Seuerus & Antoninus in L. 1. Cod. de sentent. & interloc. NON VIDETVR NOBIS *rationem habere sententia decessoris tui, qui cùm cognouisset inter petitorem & procuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnauit, cuius persona in iudicio non fuit.* POTES IGITVR, VT RE INTEGRA, DE CAVSA COGNOSCERE. Diocletian. in L. 1. C. ne liceat potentioribus. INTER LITIGATORES AVOLENTIAM TVAM IMPERTIRI DEBEBIS. Paul. in L. xxxvii §. Imperator, D. de legat. II. IMPER. ALEXAND. A. CLAVDIO IVLIANO PRÆFECTO VRBI. SI LIQVET TIBI, IVLIANE CARISSIME, *auiã interuertẽdæ inofficiosi querelæ patrimoniũ suum donationibus in nepotem factis exinaniisse:* RATIO OEPOSCIT, *id quod donatum est, pro media parte reuocari.*

Vti verò ad consultationem Præsidum de pœnis reorum rescriberent, patet ex L. Prædius. §. 1. D. de incend. ruin. naufr. in qua Paulus Antoninum de his qui prædã ex naufragio diripuissent, ita rescripsisse refert: QVOD *de naufragis nauis & ratis* SCRIPSISTI MIHI, *eò pertinet* VT EXPLORES, *qua pœna adficiendos eos putem, qui diripuisse aliqua ex illis probantur.* ET FACILE, VT OPINOR, CONSTITVI POTEST. *Nam plurimum interest peritura collegerint, an qua seruari possint flagitiosè inuaserint. Ideóque si grauior præda vi adpetita videbitur, liberos quidem fustibus cæsos in triennium* RELEGABIS: *aut si sordidiores erũt, in opus publicum eiusdem temporis* DABIS: *seruos flagellis cæsos in metallum* DAMNABIS. *Si non magnæ pecuniæ res fuerint, liberos fustibus seruos flagellis cæsos* DIMITTERE POTERIS. *Et omnino, vt in cæteris, ita huiusmodi causis, ex personarũ conditione & rerum qualitate, & diligenter sunt æstimandæ, ne quid aut durius aut remissius constituatur,* QVAM CAVSA POSTVLABIT. Callistratus in L. ii D. de termino moto. *Diuus Hadrianus in hæc verba rescripsit: Quin pessimum factum sit eorũ qui terminos finiũ causa positos propulerunt,* DVBITARI NON POTEST. DE POENA TAMEN MODVS *ex cõditione personæ & mẽte facientis magis* STATVI POTEST. *Nã si splendi-*

splẽdidiores personæ sunt, quæ cõincũtur: nõ dubiè occupandorũ alienorũ finiũ causa id admiserunt. ET POSSVNT *in tempus, vt cuiusq; patiatur ætas,* RELEGARI, *id est si iuuenior, in longius, si senior, reciſius. Si verò alij negotium gesserunt, & ministerio functi sunt:* CASTIGARI, *& ad opus biennio* DARI: *Quod si per ignorantiam, aut fortuito lapides furati sunt,* SVFFICIET EOS VERBERIBVS DECIDERE. In fragm. Pithœan. Tit. 1. Hadriani rescriptũ ex Vlp. lib. VII. de offic. procos. refertur in hæc verba. *Et qui hominem occidit, absolui solet scilicet si non occidendi animo id admisit: & qui non occidit, sed voluit occidere, pro homicida damnatur.* ERE ITAQVE CONSTITVENDVM EST; *ex quo ferro percussit ipsa funditus. Nam si gladium instrinxit, aut telo percussit,* QVID DVBIVM EST, *quin occidendi animo percusserit? Sic lapide percussit, aut cuneus, aut cum fortè rixaretur ferro percussit. sed non occidendi mente.* ERGO HOC EXQVIRITE, *& si voluntas occidendi fuit, vt homicidam seruum supplicio cum iure* IVBETE AFFICI.

Vlpian. in L. 1. D. de S. C. Silaniano Hadrianum ita rescripsisse,. *Serui quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent saluti eorum suam anteponere. Potuisse autem ancillam, quæ in eodem conclaui cum domina sua fuerat, auxilium ei ferre. si non corpore suo, at certè voce ploraniem, vt hi qui in domo fuerant, aut vicini audirent, hoc ipsum manifestum est, quod dixit percussorem sibi mortem minatum. si proclamasset.* VLTIMVM VTIQVE SVPPLICIVM PATI DEBET, *vel hoc, ne ceteri serui credant, in periculo dominorum sibi quemque consulere debere.* Idem in L. vlt. D. de offic. præfec. vigil. *Impp. Seuerus & Antoninus Iunio Rufino Præfecto vigilum ita rescripserunt.* INSVLARIOS, *& eos qui negligenter ignes apud se habuerint,* POTES FVSTIBVS, VEL FLAGELLIS CÆDI IVBERE: *eos autem, qui dolo feciſſe incendium conuincentur,* AD FABIVM CILONEM PRÆFECTVM VEL AMICVM NOSTRVM REMITTES. Calliſtrat. in L. III. §. item diuus D. de testib. Hadrianum Iunio Rufino Proconsuli Macedoniæ hæc rescripsisse commemorat. *Quod crimina obiecerit* APVD ME *Alexander Apro, & quia non probabat, nec testes producebat, sed testimonia vti volebat,* QVIBVS APVD ME LOCVS NON EST, NAM IPSOS INTERROGARE SOLEO: QVEM REMISSI AD PROVINCIÆ PRÆSIDEM, VT IS DE FIDE TESTIVM QVÆRERET: *& nisi implesset quod intẽderat,* RELEGARETVR. Vlpian. in L. XIIII. D. de offic. præsid. Diuũ Marcũ & Cõmodũ Scapulæ Tertyllo sic rescripsisse tradit. SI TIBI LIQVIDO COMPERTVM EST, *Aelium Priscum in eo furore esse, vt continua mentis alienatione, omni intellectu careat: nec subest vlla suspicio matrem ab eo simulatione dementiæ occisam:* POTES DE MODO POENÆ EIVS DISSIMVLARE, *cum satis furore ipso puniatur: & tamen diligentius custodiendus erit,* AC, SI PVTABIS, *etiam vinculo cõcrcendus: quoniam tam ad pœnam, quàm ad tutelam eius, & securitatem proximorum pertinebit. Si verò, vt plerumque adsolet, interuallis quibusdam sensu saniore, non fortè eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est venia,* DILIGENTER EXPLORABIS: *& si quid tale compereris,* CONSVLES NOS, VT ÆSTIMEMVS *an per immanitatem facinoris, si cùm posset videri sentire, commiserit: supplicio adficiendus sit.* CVM AVTEM EX LITERIS TVIS COGNOVERIMVS *tali eum loco atque ordine esse, vt à suis vel etiam in propria villa custodiatur:* RECTE FACTVRVS NOBIS VIDERIS, *si eos à quibus illo tempore obseruatus esset, vocaueris, &* CAVSSAM *tantæ negligentiæ* EXCVSSERIS, *& in vnumquemque eorum prout tibi leuari vel onerari culpa eius videbitur* CONSTITVERIS, *&c.* Calliſtratus in L. II. D. de Sc. Silan. *Diuus Marcus Commodus Pisoni rescripsit in hæc verba.* CVM CONSTITERIT APVD TE, PISO CARISSIME, *Iulium Donatum, posteaquam conterritus aduentu latronũ profugerat villam suam, vulneratũ esse: mox testamento facto, purgasse officium seruorum suorũ:* NEC PIETAS PRO SERVIS NEC SOLLICITVDO HEREDIS OBTINERE DEBET, VT AD POENAM VOCENTVR, *quos absoluit dominus ipse.* Extat & Diuorũ fratrum Epistola in L. 1. §. vlt. D. de Quæstionib. ad Voconium Saxam huiusmodi. PRVDENTER, ET EGREGIA RATIONE HVMANITATIS, SAXA CARISSIME, *Primitium in seruum, qui homicidium in se confingere metu ad dominum reuertendi suspectus esset, perseuerantem falsa demonstratione,* DAMNASTI, QVÆSITVRVS *de conscijs quos æque habere se commentitus fuerat, vt ad certiorem ipsius de se cõfessionem peruenires.* NEC FRVSTRA FVIT TAM PRVDENS CONSILIVM TVVM: *cum in tormentis constiterit, neque illos ei conscios fuisse: & ipsum de se temere commentum.* POTES ITAQVE DECRETI GRATIAM FACERE, *& cum per officium distrahi* IVBERE: *conditio-*

ne addita, ne vnquã in potestatẽ domini reuertatur, quem pretio recepto CERTVM HABEMVS *libẽter tali seruo caritur*ũ. Ad Cõsultationes, Relationésve aliquot præterea Rescripta cõmemorat Callistrat. in L. III. D. de testib. Illic enim Hadrianum Viuio Varro legato prouinciæ Ciliciæ in hæc verba rescripsisse refert. TV MAGIS SCIRE POTES, *quanta fides habenda sit testibus, qui, & cuius dignitatis, & cuius existimationis sint: & qui simpliciter visi sint dicere, vtrum vnum, eundémque meditatum sermonem attulerint: an ad ea, quæ interrogueras, ex tempore verisimilia responderint.* Eundem Hadrianum ibidem ait, Valerio Vero rescripsisse sic, *Quæ argumenta ad quem modum probandæ cuique rei sufficiant, nullo certo modo satis definiri potest: sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur. Aliàs numerus testium, aliàs dignitas & auctoritas, aliàs veluti consentiens fama confirmat rei de qua quæritur fidem.* HOC ERGO SOLVM TIBI RESCRIBERE POSSVM SVMMATIM: *non vtique ad vnam probationis speciem cognitionem statim alligari debere.* SED EX SENTENTIA ANIMI TVI TE ÆSTIMARE OPORTERE, *quid aut credas, aut parùm tibi probatum opinaris.* Eiusdem Imperatoris ad Gabinium Maximum rescriptum citat huiusmodi. *Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum quæ recitari solent.* TECVM ERGO DELIBERA, *vt si retinere eos velis, des eis impendia.* Addit ibidẽ, Diuos Fratres ita rescripsisse. *Quod ad testes euocandos pertinet,* DILIGENTIÆ IVDICANTIS EST EXPLORARE, *quæ consuetudo in ea prouincia, in quam iudicat, fuerit. Nam si probabitur, sæpe in aliam ciuitatem testimonij gratia plerosque euocatos:* NON ESSE DVBITANDVM, *quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.*

Interdum etiam sine causa se consuli rescribebant. Exemplum est in L. VI D. de L. Fab. de plagiar. in qua Callistratus Hadrianum rescripsisse ait, in hæc verba. *Seruos alienos qui sollicitauerit, aut interceperit, crimine plagij quod illis intenditur, teneatur, nécne,* PACIT QVÆSTIONEM. ET IDEO NON ME CONSVLI DE EA RE OPORTET: SED QVOD VERISSIMVM IN RE PRÆSENTI COGNOSCITVR, SEQVI IVDICEM OPORTET. *Planè autem* SCIRE DEBET, *posse aliquem furti crimine ob seruos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.* Sic Traianus Plinio. POTVISTI NON HÆRERE, MI SECVNDE CARISSIME, CIRCA ID DE QVO ME CONSVLENDVM EXISTIMASTI: CVM PROPOSITVM MEVM OPTIME NOSSES, NON EX METV, NEC TERRORE HOMINVM AVT CRIMINIBVS MAIESTATIS REVERENTIAM NOMINI MEO ADQVIRI. OMISSA ERGO QVÆSTIONE, QVAM NON ADMITTEREM, ETIAM SI EXEMPLIS ADIVVARETVR, *ratio totius operis effecti sub cura tua à Cocceiano Dione excutiatur &c.*

Ambiguam porrò iuris controuersi Quæstionem eleganter Diuos Fratres rescripto suo decidisse refert Vlpian. in L. XVII. D. de iure patron. in hunc modum. COMPEREMVS A PERITIORIBVS DVBITATVM ALIQVANDO, *an nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cùm annorum viginti quinq; esset, capitis accusasset. Et Proculum, sanè non leuem iuris auctorem, in hac opinione fuisse, vt nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem:* CVIVS SENTENTIAM NOS QVOQVE SECVTI SVMVS, CVM RESCRIBEREMVS AD LIBELLVM CÆSIDIÆ LONCINÆ. *Sed & Volusius Maecianus* AMICVS NOSTER, *vt & iuris ciuilis præter veterem & bene fundatam peritiam, anxiè diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmauit, non arbitratum se aliter respondere debere. Sed cùm & ipso Maeciano & aliis* AMICIS NOSTRIS *iurisperitis adhibitis plenius tractaremus:* MAGIS VISVM EST, *nepotem neque verbis, neque sententia legis, aut edicti Prætoris, ex persona vel nota patris sui excludi à bonis auiti liberti. Plurium etiam iuris auctorum, sed & Saluy Iuliani* AMICI NOSTRI CLARISSIMI VIRI *hanc sententiam fuisse.* Callistratus in L. XXXI. D. de re iudic. Diuum Pium Cassio Procos. in hæc verba rescripsisse refert. *His qui fatebuntur debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere,* TEMPVS AD SOLVENDVM DETVR, *quod sufficere pro facultate cuiusque* VIDEBITVR. *Eorum, qui intra diem vel ab initio datum, vel ex causa postea prorogatum sibi, non reddiderint, pignora capi, eáque, si intra duos menses non soluerint,* VENDANTVR. *Si quid ex pretiis superfit,* REDDATVR *ei, cuius, pignora vendita, erant.*

Portrò ex Traiani ad Plinij consultationes Rescriptis, hæc præcipuè notanda restant. IN RE PRÆSENTI OPTIME DELIBERABIS, ET CONSTITVES: *Vt æstimatio etiam iis quæ contra dicuntur*, QVOD OPTIMVM CREDIDERIS, STATVATIS. Et aliàs: *Secundum cuiusque loci conditionem* IPSE DISPICE: ET QVOD OPTIMVM EXISTIMAVERIS, INSEQVERE. TIBI EAM FIDVCIAM DILIGENTIÆ HABEO, *vt credam te omni ratione id acturum*, &c. Alibi, IN TVA SEVERITATE AC DILIGENTIA POSITVM EST. AD DILIGENTIAM TVAM PERTINET INQVIRERE. QVID ITAQVE COMPERERIS, PERFER IN NOTITIAM MEAM. *Quid suadendum sit*, TV CONSTITVES. EXPLORANDVM EST DILIGENTER. COGNOVI LITERIS TVIS, vt & in L. XIIII. D. de offic. præsid. & L. XIX. C. ad L. Iul. de adulter. ILLVD HÆREAT NOBIS. MEMINERIMVS. MEMINERIS. *Quas partes impleturum te secundum susceptam fidem* CONFIDO. OPTIME FECISTI *remittendo*. RECTE RENVNTIASTI MIHI. RECTE INSTRVXISTI. SATIS CONSTAT. IAM NVNC SCIANT. POTES *sine sollicitudine religionis transferre*. *Elice igitur id quod præcipuè* RES IPSA SVASERIT. QVÆSTIO SÆPE TRACTATA EST. ÆSTIMABO AN DEBEAS COGNOSCERE. *Interpretationi tuæ* IDEM EXISTIMO ET PVTO. MERITO HÆSISTI, MERITO VERERIS.

Hoc amplius ex iisdem Epistolis, quibus verbis beneficia ab Impp. peti & concedi solerent, colligimus. Ciuitatem certè Romanam Harpocrati Iatraliptæ, item libertis quibusdam ius Quiritium Plinius petit in hunc modum. QVARE ROGO DES EI CIVITATEM ROMANAM. *Est enim peregrinæ conditionis, manumissus à peregrina.* Et mox: ITEM ROGO, DES IVS QVIRITIVM LIBERTIS *Antoniæ Maximillæ ornatissimæ fœminæ*: quod se patrona præsente petere, ait. Postumij quoque Marini Medici propinquis ciuitatem ita petit. ROGO ERGO. VT PROPINQVIS EIVS DES CIVITATEM. Et paulo post, ITEM LIBERIS EIVSDEM, &C. ITA VT SINT IN PATRIS POTESTATE, VTQVE IIS IN LIBERTOS SERVETVR IVS PATRONORVM. ITEM ROGO INDVLGEAS IVS QVIRITIVM *L. Satrio Abascatio & P. Cælio Phosphoro & Trũchariæ Soteridi: quod à te volentibus patronis peto.* Et aliàs, Latinis libertis quorum ius Valerius Paulinus, excepto vno, ei reliquerat, ius Quiritũ petensi ROGO *tribus interim* IVS QVIRITIVM DES. Cui Traianus respondens, ait. *Cùm honestissimè ius, qui apud fidem tuam à Valerio Paulino depositi sunt, consultum velis, maturè per me, ius interim, quibus nunc petisti*, VT SCIAS DEDISSE ME IVS QVIRITIVM, REFERRI IN COMMENTARIOS MEOS IVSSI. Cuius formulæ aliud quoque exemplum in iisdem Epistolis consignatum est. Nam cùm Suetonio Trãquillo ius trium liberorum Plinius petiisset, Traianus postulatis annuens ita rescribit. TVO DESIDERIO SVBSCRIPSI: ET VT SCIAS DEDISSE ME IVS TRIVM LIBERORVM SVETONIO TRANQVILLO, EA CONDITIONE, QVA ADSVEVI, REFERRI IN COMMENTARIOS MEOS IVSSI. Ex quo apparet Cæsares libros seu commentarios habuisse in quos data, concessa, indulta, referebant: Quod confirmat Hygenus in lib. de limitib. agror. cùm ait, *Libros æris & typum totius perticæ linteis descriptum secundum suas terminationes adscriptis affinibus, tabulario Cæsaris inferemus: & si qua beneficio concessa, aut assignata coloniæ fuerint, siue in proximo, siue inter alias ciuitates, in* LIBRO BENEFICIORVM *adscribemus.* Modestin. in L. XXXII. D. ex quib. caus. maior. *Qui ad ærarium delati, aut* IN COMMENTARIVM PRINCIPIS *relati sunt.* Sed & Siculus Flaccus Sanctuatij Principis meminit in eadẽ re in lib. de cõdit. agror. *Quod si quis*, inquiẽs, *contradicat*, SANCTVARIVM CÆSARIS *respici solet. Omnium enim agrorum & diuisorum & assignatorum formas, sed & diuisionem, & commentarius & principatus*, IN SANCTVARIO *habet. qualescunque enim formæ fuerint, si ambigatur de earum fide, ad* SANCTVARIVM PRINCIPIS *reuertendum erit.* Rescripta vtique Principũ in Scriniis asseruari consueuisse ex Plinij ad Traian. Epistol. LXIII. lib. X. cognoscitur.

Proconsules autem, præsidésve suis ad Principes Relationibus, Consultationibúsque variè eos appellabant. Plinius enim lib. X. Epist. Traianum modò ita affatur: IMPERATOR OPTIME, modò, SANCTISSIME IMPERATOR, modò INDVLGENTISSIME IMPERATOR, aliàs, IMPERATOR MAXIME: vt plurimùm verò, DOMINVM vocat. Egnatius etiam Taurus in illa quam paulo antè retuli consultatione Hadrianum OPTIMVM

IMPERATOREM appellat. Domini vtique appellationē quam Tiberium respuisse Sueton. in eius vita cap. XXVII. auctor est, cupidè reliqui postea Principes amplexi sunt. Sic Viuius Zeno Imperatorem Antoninum alloquens in L. proxime D. de his quæ in test. delent. ROGO, ait, DOMINE IMPERATOR, AVDIAS ME PATIENTER. Martialis Epistola ad Domitianum, quæ præfixa est lib. VIII. *Omnes quidem libelli mei*, DOMINE, *quibus tu, famam, id est, vitam, dedisti.* Sic & Eudæmon Nicomedensis Græco suo libello quē Imper. Antonino dedit, Κύριε, ait, βασιλεῦ Αντωνῖνε.

Præsides verò & Rectores prouinciarū & alij, CARISSIMI ab Impp. vocabātur. Sic in L. VI. D. ad L. Iul. de vi pub. GEMINE CARISSIME, & in L. II. de Sc. Silania. PISO CARISSIME. In L. LXXXVII. §. Imperator D. de legat. II. IVLIANE CARISSIME. Similiter in Rescripto Diocletiani de Manichæis in fragmentis Pithœanis Tit. XV. IVLIANE CARISSIME. In L. V. de Pactis in C. Th. VALENTINIANE CARISSIME. In Nou. Maioriani de adulteriis, ROGATIANE CARISSIME. Traianus quoque Plinio rescribens, eum ita compellat, SECVNDE CARISSIME, & MI SECVNDE CARISSIME. At in Rescriptis ad Senatū, PATRES CONSCRIPTI. In L. vlt. C. de iu. deliber. L XIIII. & XV. de prætorib. L. III de Cano. frumēt. L. V. de indulgēt. crimin. in Cod. Th. Nou. Theod. ne decurio ad Senator. dignit. Nou. Maioriani de rtu Imperij. Præter Rescripta autē, Epistolæ etiam & literæ Imperatorum in libris iuris memorantur. Epistolarum enim Traiani fit mentio in L. vlt. D. de abigeis, Hadriani, in L. XIII. §. extat D. de iu. fis. L. LXII. de accusation. L. II. D. de offic. præf. vr. L. VI. §. eius qui D. de iniusto rup. L. XXVI. D. de fideiussorib. L. vlt. C. de constit. pecu. L. III. §. vlt. D. ne vis fiat ei qui in poss. L. II. C. de incolis. Diui Pij, in L. IX. §. si quis ius ignorans D. de iur. & fac. ignor. L. V. D. de censib. L. III. D. ne vis fiat ei qui in possess. Diuorum fratrum, L. IIII. & XX. D. de manumissionib. Marci & Commodi in L. I. §. sed & in eum D. de ser. fugit. Diui Seueri in L. VI. §. non verò D. de offic. proconsul. L. I. D. de off. præf. vr. L. I. §. I. D. de legat. III. L. VIII. §. I. D. de suspect. tutor. L. VI. D. de vacat. muner. L. XX. §. ceterum D. de petit. hered. L. VIII. §. præfecto D. de pœn. L. VI. D. de interdict. & releg. Epistulam planè & Rescriptum promiscuè appellant Iurisconsulti in L. I. D. de quæstionib. L. XIIII. §. I. D. de appellationib. L. III. D. de testib. Et omnia quidem rescripta epistolæ erant, sed non contrà. Poterāt enim neque libello, neque relatione præcedente Epistolæ vltrò scribi.

Ceterum Imperatores Consulatum per literas alicui deferentes his fermè *verbis* vti solebant. TE MANET PALMATA. Quòd Vopiscus in Probo indicat. Nam postquam ex epistola Imperatoris Tāciti ad Probum verba hæc retulit, *Consulatum in annum proximum nobiscum decreuimus.* TE ENIM MANET PRO VIRTVTIBVS TVIS CAPITOLINA PALMATA, subiicit, *Ferunt quidam Probo id pro imperij omine fuisse, quod Tacitus scripsit,* TE MANET CAPITOLINA PALMATA. *Sed in hanc sententiam omnibus semper Consulibus scribebatur.* Idem tamen Vopiscus in Aureliano memorat à Valentiniano Augusto eum honorem Tacito mandatum his verbis. NAM TE CONSVLEM HODIE DESIGNO. Codicillos verò Consulatus Cassiodorus lib. VI. Variar. ita cōcipit. *Atque ideò per illam indictionem* CONSVLATVS TE DECORAMVS INSIGNIBVS.

In fine portò Rescriptorum addi consueuisse Diem, Consulem & Locum nemo est qui nesciat: ac præterquam quod id ex subscriptionibus Rescriptorum quæ in Codicem suum Iustinianus retulit, patet, demonstratur etiam L. II. §. vlt. D. ad Sc. Tertyllian. & ex Vlpiani loco qui citatur in fragment. Pithœanis Tit. XIII. At non omnibus peræque notum est, altero Consule deficiente, ignotum futuri Consulis nomen apponi cōsueuisse his verbis, ET QVI FVERIT NVNTIATVS. Cuius formulæ testimonia habemus in L. IIII. V. & vlt. de his qui ad Eccles. cōfuger. L. vlt. de hæretic. L. vlt. de petitionib. L. vlt. de Princip. agent. in reb. L. I. de Castrensian. in C. Th. Nou. Theod. & Valentin. de Theodosia. Codic. auctorit. & Nou. de confirmat. leg. Nouellar. Theod. Constantinus quidem in L. I. de Constitut. princ. in C. Th. constituit, si qua postea edicta siue constitutiones sine die & Consule deprehenderentur, vt auctoritate careant. Multa tamen Rescripta sine die & Cōsule extāt in Cod. Iustiniani. Quinetiā D. Augustinus

in

in collatione cõtra Donatistas auctor est cùm Donatistæ Imperiales literas calũniari conarentur eo quod sine Consule fuissent recitatæ: cognirorem interlocutum esse, EVIDENTISSIMIS LEGIBVS DEFINITVM ESSE, IMPERIALIA CONSTITVTA, ETIAM SI CONSVLES NON LEGERENTVR, IN DVBIVM NON VOCARI. Et paulo post: *Etiam si Cõsul desit, non impediri Imperialis constituti veritatem.*

Rescripta autem non semper integra, nec in Iustiniani, nec in Theodosij Cod. ponuntur: Partem duntaxat excerptã adscribi, significãt collectores in inscriptionibus, hoc modo, POST ALIA, vt in inscriptione L. VI. de cognitionib. L. III. C. de feriis L. IIII. de delatorib. L. II. de tempor. cursu. L. vlt. de denunciatio. L. vlt. de iurisdictio. L. I. de actionib. L. I. de omiss. actio. impel. L. I. de dominio rei, L. VII. de legitim. hered. L. VIII. & X. de executorib. L. V. & VI. de naufrag. in C. Th. Aliàs, INTER CETERA, ET AD LOCVM, L. I. IIII. & VI. de pact. in C. Th. & in inscriptionibus Nou. Leonis & Seueri de abrogatis capitib. iniust. leg. Quibus verbis etiam vtitur auctor Cod. Hermog. L. II. & V. de pact. L. I. de calũniatorib. L. III. de donation. L. I. vbi agi opott. L. I. de instru. L. I. de testam. L. I. & II. de successionib. vt & collector fragmẽtorũ à P. Pithœo editorũ Tit. XV. his verbis. *Cuius rescripti verba quia multa sunt, de fine eius*, AD LOCVM *hæc panca subiecit.* Aliàs etiã vt in L. III. de postulan. in C. Th. & in inscriptione Nou. Maioriani de Episcopali iudic. scribitur DE RE NECESSARIA, AD LOCVM. In Cod. verò Iustiniani hoc idem significatur his verbis, PARS EX RESCRIPTO, vt videre est inscriptione L. III. C. in quib. caus. pign. L. IIII. de quæstionib. PARS EX EPISTOLA, L. XIII. C. de fideiussorib. L. VI. C. de præscriptio. lon. temp. Sic PARS LITERARVM, in L. XLVIII. D. de iudic. & PARS ACTORVM, in L. vlt. de offic. iudic. omn. & L. vlt. qui bon. ced. poss. in C. Th. & L. II. de excusar. muner. in C. Iustiniani lib. X. CAPVT EX RESCRIPTO, L. I. D. de interdict. & releg. Inueniũtur & hæc verba, EXEMPLVM SACRARVM LITERARVM, in inscripnonibus L. V. C. de iu. fisci L. vlt. C. de lon. temp. præscript. item L. XX. de hæretic. & L. X. de his qui super religio. contend. in C. Th.

Sentio me paulatim in ea tempora delapsum, quibus tota penè formularum dignitas concidit. Nec tamen certis omnino verbis ætas hæc, in quam vestigium ponimus, caruit: quorum obseruatio coniunctam rituum, quos labante Imperio vsus inuexit, cognitionem habet. Attingamus ergo, quando ita polliciti sumus, quæ in posteriorum Imperatorum Rescriptis præcipuè notanda occurrunt. Inutile certè non erit nouæ Romæ æquè ac veteris, Imperiales formulas cognoscere. Erit etiam quædã ex ipsa nouitate & varietate rerum delectatio. Admonẽdi aurẽ sumus Rescriptorum cõstitutionũmque initiis salutem adscribi consueuisse. Idque verbis non iisdem vsquequaque, nec vno modo. Interdũ enim fiebat hoc directis hisce verbis, AVE CARISSIME NOBIS, vt in inscriptione L. II. de offic. Rector. prouinc. & L. V. de priuileg. eor. qui in sac. palat. in C. Th. HAVE ANTHEMI CARISSIME NOBIS. Et L. I. qui petant. eod. Cod. HAVE ORPHITE CARISSIME. Et L. XXXIIII. de heretic. HAVE DONATE CARISSIME NOBIS. In L. IIII. de operib. public. HAVE FELIX CARISSIME NOBIS. Et L. V. eod. tit. HAVE CATVLINE CARISSIME NOBIS. Et L. XXXIII. eod. tit. HAVE VINCENTI CARISSIME NOBIS. In L. LII. de appellationib. HAVE RVFINE CARISSIME NOBIS. Hoc enim illic valent istæ notæ K. NB. quarum compẽdio eadem verba stringuntur in inscriptionibus L. XXVII. de decurionib. L. vlt. ne quid publicæ lætit. nunt. L. XVII. de susceptorib. L. XIII. de lustrali conlat. L. II. de his qui ex publ. conlat. L. V. & VIII. de falsa moneta, eod. C. Th. Vnde emẽdanda est inscriptio L. I. de Erogat. milit. annonæ, & ita restituenda, HAVE FELIX C. NB. id est, CARISSIME NOBIS. In fragmẽtis quoque Pithœanis Tit. I. ex Cod. Gregor. Rescriptum citatur, cuius inirium est, HABE AGATO XN. Quod sic interpretor, AVE AGATO CARISSIME NOBIS. Hinc etiam restituenda quibusdam videtur inscriptio L. XI. de accus. in Cod. Iustin. hoc modo, NAVE CRISPINE CARISSIME NOBIS.

Interdum vero verbis obliquis salus adscribebatur, vt in L. I. de priuileg. eor. qui in sac. palat. IMP. CONSTANTINVS A. PALATINIS ET BENE MERITIS SVIS SALVTEM. Et L. I. de matern. bon. IMP. CONSTANTINVS CONSVLIBVS, PRÆTORIBVS, TRIBB.

PLEBIS, SENATVI SALVTEM DICIT. L.11.ne quid public.latit.nunt. in eod.Cod. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS PROVINCIALIBVS SALVTEM DICVNT. L.XXXII.de appellationib.cod C. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. SALVTEM DICVNT. ORDINI CIVITATIS CARTHAGINIS. Sic & in L. XV. quorũ appellat. non recip. IMPP. VALENTINIAN. ET VALENS AA. SALVTEM DICVNT ORDINI CIVITATIS CARTHAGINIENSIVM, & L.vlt.de iurisdictio. eod. C.Th. IMPP. HONOR. ET THEODOS. AA, CONSVLIBVS, PRÆTORIBVS, TRIBVNIS PL. SENATVI SVO SALVTEM DICVNT. Et L. vlt. de accusationib. IMPP. HONOR. ET THEODOS, AA. CONSVLIBVS, PRÆTORIBVS, TRIBVNIS PL. SENATVI, SVIS, SALVTEM DICVNT. Eadémque est inscriptio Nouellæ Th. & Valentinia. de indulgent. reliquor. Pari modo singulis personis salutem dicebant: In fragmentis namque ex corpore Codicis Gregoriani Tit. si aduers. donatio. sponsis fact. inscriptio legitur huiusmodi, IMPP. VALERIAN. ET GALIEN. AA. ET. VALERIANVS CÆSAR, AVINIO OCTAVIANO SVO SALVTEM. Et in inscriptione L.i.ne liceat potentiorib. in Cod. Iustin. IMPP. DIOCLETIAN. ET MAXIMIAN. AA. ARISTOBOLO SALVTEM. In L.i. de curatorib. Calend in C.Th. IMP. CONSTANTINVS A. LOCRIO VERINO SVO SALVTEM. Et L.VIII.de iurisdict. eod.C. IMPP. ARCAD. ET HONOR. AA. PASIPHILO SVO SALVTEM. In inscriptionibus L.XIII.de appellationib. in C. Iustinia. L. V.& VI.eod.tit.in C.Th. IMP. CONSTANTINVS A. PROBIANO SVO S. Et in L.III. de sicariis, IMP. IVLIANVS A. PL. APRONIANO SVO S. In L.XXVII.de susceptorib. IMPP. ARCAD. ET HONOR. POMPEIANO SVO SALVTEM. Et in L.XXXI.eod.tit.Impp. Honor.& Theod. EVCHARIO SVO S. His similes sunt inscriptiones, L.XXIIII.de annona & tribut. L.XXXI. de susceptorib. L.vlt.de exactorib. L.vlt.de religio.in C.Th.

Imperatores planè in suis ad Præfectos prætorio Patritiósve Rescriptis, eos PARENTES KARISSIMOS appellabant. Imperator quidem Alexand.in L.IIII.C.de locaro. *Ad Domitium*, ait, *Vlpianum Præfectum Prætorio*, & PARENTEM MEVM, *eos remittere curabit.* Impp. Constantinus & Constans in L. VI. de annona & tribut.in C. Theod. *Et quantitas, quam Rufini viri clarissimi, & inlustris, Præfecti prætorio*, PARENTIS AMICIQVE NOSTRI *moderatio.* Constantin.in L.i.de Episcop.iudic.in C.Th. ad Ablauium Præf. præt. *Ablaui*, PARENS CARISSIME. Impp. Theod. & Valentinian. in Nou.de sepulchris ad Albinum Pf. Pr. ALBINE PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Item Nou. de libert. & successionib.cor.ad eundem. *Albine* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Nou. de Manichæis ad eundem. *Vnde Albine* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Atque ita eundem Albinum vocant Nou.II.de Testament.& Nou.de confirmatio.leg. nouellar. D. Theod. Et Nou. Valentin. de fructib. inter marit. & vx. Sic & Nou. de releuat. adærar. vel donat. possess. quæ est ad Hermocratem Pf. Pr. *Hermocrates* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Et Nou. de homicid. casu vel volun. fac ad Maximum Pf. Pr. & Patritium. *Maxime* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. In Nouella quoque Imp. Maioriani de æd. fic. public. ad Æmylianum Pf. Pr. *Aemyliane* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Quæ verba hoc notarum compẽdio, P. K. AA. scribi solebant, vt apparet ex Nou.II. & III. de Patrimonialib. rei domin. & limitroph. fund. & Nou. de bon. Fabricens. Nou.II.III. & IIII. de Theod. Cod. auctorit. Nou.I. de Amota militant. fo. præscriptio. Nou. de Nauibus, Nou. de Postulan. Nou. de Lenonib. Nou. Neque domum diuinam. Nou. de tribut. fiscalib. Nou. de pecun. Afris cred. Nou. de sicariis Nou. de successione Curial. Nou. In damnum publicum. Nou.II. de Tyronib. Nou. I. & II. de Palatin. Nou. ne Duciani vel limitanei. Nou. de competitionib. Nou. de offic. & numerar. Nou. de Episcop. ordinat. Nou. de Testament. clericor. & Nou. Leonis & Anthemij de adulter. Nou. de confirmatio. leg. Leonis & Nou. de bon. vacãtib. quæ omnes scriptæ sunt ad Præfectos Prætorio.

Ex quarum notarum praua interpretatione multi errores orti sunt. Nam cum earũ potestatẽ Antiquarij ignorarẽt, ita aliquoties reddiderũt, *Præfecte Carissime Augustorũ*, vt in Theod. & Valentin. Nou. de Iudæis, Nou. ne curialis prædium, Nou. de iuuenib. Nou. de patern. seu matern. bonis Nou. de Testam. Nou. de alluuionib. Nou. I. & II. de bon. decurion. & Nou. Valentiniani de libert. & successionib. eor. & Nou. de cõfirmãd.

his

his quæ administrantib. & Nouella Valentinian. & Martiani de indulgent. tẽquor. & Nouella de præd. ciuitat. omn. & Nou. de matrimon. Senat. & in Nouella Leonis & Maioriani de curialib. & Nou. Imperatorum Leonis & Seueri de abrogat. capitib. iniustis.

Aliâs verò interpretati sunt, *Parens Carissime atque amantissime*, vt in L. II. de Episcop. iudic. & L. II. de pactis in Cod. Theod. & in Nou. Theod. & Valentin. Nou. de Theodos. Codic. auctorit. & Nou. de repudiis, & Nou. de xxx. annor. præscript. & Valentiniani Nou. de Colonis vagis, & Nou. de parentib. qui filios suos distrax. & Nou. de Episcop. iudic. vt & in veteri versione Latina Nouellar. Iustiniani CXII. CXIIII. & CXV. & in Constitutione Constantini Tyranni ad Agricolam P. P. Galliarum.

Nec Præfectis modò Prætorio, sed & Præfectis vrbi, hanc PARENTVM appellationẽ Impp. tribuebant: vt ex L. II. de pact. in Cod. Theodos. & ex Impp. Theodosij & Valentin. Nou. I. & II. de inuasorib. Nou. de Corporatis vrb. Ro. Nou. de Nauicularijs amnic. Nou. de Honorar. & quis in grad. præferat. planum fit: quæ omnes scriptæ sunt ad Præfectos vrbis. Eadémque appellatione Magistros officiorũ ornasse eos testatur Impp. Theod. & Valentin. Nouella de scholarib. scripta ad Florentium Magistrum officiorũ his verbis, FLORENTI P. K. Magistros etiam vtriusque militiæ ita appellatos docet Nou. I de tyronib. scripta ad Sigualdum comitem & Magistrum vtriusque militiæ notis hisce, P. k. A. Sed & Magistros militum eodem nominis honore adfectos, Nouella IIII. de amota militantib. fori præscript. comprobat, scripta ad Ariouindum Magistrum militum, in qua ita est, ARIOVINDE PAR. k. A. Comitem quoque Rerũ priuatarum, ita appellatum, mirum est, Nou. de Rescindend. venditionib. Illic enim Eudoxium Comitem per. priuat. sic affantur, EVDOXI P. k. A.

Hæc planè PARENTIS appellatio Claudiano lepidi ioci materiam præbuit: Is enim Eutropium Eunuchum virum Consularem, cuius bona publicata & in fiscum coacta erant, ita ludit.

Direptas quid plangis opes, quas natus habebit?
Non aliter poteras PRINCIPIS *esse* PATER.

Quorũ versuum sensus hic est, Eutropiũ, æquo animo aduersum fortunæ casum bonorũq; suorũ publicationẽ ferre debere, cũ eo modò ad Principẽ: qui ei filij loco fuerit, & cuius ipse PARENS appellatus sit, ea peruenerint. Ratio quippe naturalis quasi lex quædã tacita, liberis parentum hereditatẽ addicit, velut ad debitam successionem eos vocãdo: Imperatores sanè, PATRES SIBI FECISSE EOS, quibus Patritianus codicillos dabant, Iustinianus tradit in L. vlt. de Consulib. lib. XII. §. filiusfa. Instit. quib. mod. ius patr. potest. sol. & Nou. LXXXI.

Rectores verò prouinciarum & Comites FRATRES vocabantur, Cassiodorus in formula Rectoris prouinciæ lib. VI. Variar. *Quid dete æstimatum sit, datur aduerti, cui tot videntur nobiles potuisse postponi. Additur, quod à principe* FRATER VOCARIS: *vt nobilitate pretiosi nominis à vilitate criminum tollereris.* Impp. Theodos. & Valẽtinian. Nou. de patrimonialib. rei dominicæ, ad Comitem sacrarum largitionum, *Marcelline* FRATER AMANTISSIME. Et Nou. III. de Palatin. ad Florianum Comitem sacrar. largit. FLORIANE FR. A. Iidem Impp. Nou. de ambitu & loc. limit. ad Numum Magistrum Officiorum. NVME FRATER A. & Nou. de Metatis ad eundem Numum. NVME FR. A. Et Nou. de Lampadar. ad Opilionem Magistrum Officior. OPILIO FR. A. Et Nou. de Principib. agent. in reb. OPILIÓ FR. A. Iustinianus etiam Arsilium Præsidem Tharsi FRATREM IVCVNDISSIMVM appellat Nou. CXXI. Sic & Comes rerum Priuatarum ab Impp. Leone & Maioriano vocatur, Nou. de bonis caduc. in qua Ennodium Comitem Rerum priuatarũ alloquentes, ENNODI, aiunt, FRATER AMANTISSIME.

Alios quoque Comites ita vocatos testatur Nou. III. Impp. Theod. & Valentin. de tyronib. ad Hisiodorũ Comitẽ: his verbis. HISIODORE FR. A. Planè Impp. Valẽt. & Th. in L. II. C. de Offic. diuer. iud. celsioribus vitis honorẽ à iudicibus haberi iubẽtes vetãt, ne in subscriptionibus suis, eos FRATRES audeant nominare. Reliquos Iudices, vulgari

CARISSIMORVM nomine appellatos supra docuimus. Valentinian. vero Theodos. & Arcad. Optatum Pf. Augustalem CARISSIMVM AC IVCVNDISSIMVM appellant, L. III. de Episcop. iudic. in C. Th.

Ceterum præter illam PARENTVM appellationem, honorificis quoque hisce verbis, INLVSTRIS ET MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, Præfectos Prætorio in fine Rescriptorum suorum affari Impp. solebant, vt probatur L. vlt. de decurionib. L. XI. de extraord. munerib. in C. Th. Cõstitutio. Iustinia. de Iustin. C. cõfirman. & Valẽtin. de Th. C. auctor. Nou. de Iudæis, Nou. de Releuat. adærat. vel don. Nou. I. & II. de bonis decurio. Nou. de repudiis, Nou. ne curialis præd. al. Nou. de tutor. Nou. cõtra sentẽt. Pf. Pt. Nou. de pater. vel mater. bon. Nou. de Test. Nou. de alluuionib. Nou. II. de patrim. rei domin. Nou. de Nauibus, Nou. de Manichęis, Nou. de postulãdo, Nou. ne duciani vel limit. milit. Nou. II. & III. de amota militantib. fo. præscript. Nou. de competitionib. Nou. de locis Reip. quoq. mo. poss. Nou. Anthemij de bonis vacantib. Et in Edicto v. Iustiniani ad Ioan. Pf. Pr. Η Ενδοξος καὶ Μεγαλοφυεστὰτη σὺ Αὐθεντία. Et Nou. CXVII. & CXXVI. ἡ Ενδοξος καὶ Μεγαλοφυεστὰτη σὺ Αὐθεντία vel ILLVSTRIS ET PRÆCELSA, seu SVBLIMIS MAGNIFICENTIA TVA, L. I de grege domin. lib. XI. Cod. Iustin. L. IX. de Episcop. iud. L. XV. de extraord. munerib. L. III. & IIII. de legatis L. XL de Medic. & professorib. L. II. ad L. Iul. repetund. L. XXII. de his qui super religio. conten. in C. Th. Nou. Th. & Valent. de homicid. casu vel volunt. Nou. I. & II. de Testament. Nou. de sepulchr. Nou. de libert. & successionib. Nou. de XXX. annor. præscr. Nou. de Colonis vag. Nou. de confirmãd. iis quæ administr. Nou. de tribut. fiscalib. Nou. de præd. pistor. Nou. de successio. curial. Nou. Maioriani de indulgent. reliquor. Nou. de sanctimonialib. & Nou. de ædific. publ. Nou. Leonis & Seueri de abrogat. iniust. capitib. Nou. Leonis & Anthemij de mulierib. quæ se seru. propr. & Nou. de confirmat. leg. D. Leon. vel ILLVSTRIS ET MAGNIFICA CELSITVDO TVA, L. XV. de accusationib. in C. Th. Nou. Valẽtin. & Martia. de præd. ciuit. omn. EXCELLENS EMINENTIA TVA, L. IX. de indulgent. crimin. & L. XXXVIII. de operib. publie. in C. Th. EXCELLENS, vel, SVBLIMIS AVCTORITAS vel MAGNITVDO TVA, L. IX. & XII. de Iudæis, L. XV. de Episc. in C. Th. LAVDABILIS SVBLIMITAS TVA, L. XXVII. de appellationib. in C. Th. PRÆCELSA SINCERITAS TVA, L. vlt. de aduocat. fisc. in Cod. Theodos. Interdum breuius, in hunc modum, SVBLIMITAS TVA, L. VI. de conlatio. donatar. L. vlt. de patrocin. vicor. L. XIIII. & XVI. de legatis L. I. de excusat. artific. L. vlt. de suariis L. XXV. de petitorib. L. XXVI. XXXIII. & XXXVI. de anno. & trib. L. LIX. de operib. publ. in C. Th. CELSITVDO TVA, L. VIII. de extraord. munerib. L. I. de quadrimenstr. breuib. L. X. de legat. L. I. de Irenarch. L. XXXII. de Nauicul. L. II. de sep. viol. in C. Th. Nou. II. de amota milit. EMINENTIA TVA, L. XXXII. de susceptorib. in C. Th. & in Nouell. Iustiniani sæpe ἡ σὴ ὑπεροχὴ. MAGNITVDO TVA, L. vlt de postul. L. III. ne conlatio. translat. postul. in C. Th. L. I. C. de offic. Pr. Pr. Afric. CVLMEN TVVM, L. V. de cõlat. donatar. eod. Cod. Nou. Th. & Valẽtin. de alluuion. Nou. I. de amota milit. EXCELLENTIA TVA, L. III. ad L. Iul. repet. L. V. de patrocin. vicor. L. X. de legatis L. XLIII. de operib. pub. eod. Cod. SINCERITAS TVA, L. XXXIX. de decurionib. L. I. ne operæ à conlatorib. L. I. si per obreption. eod. C. GRAVITAS TVA, L. I. de centonar. AMPLITVDO TVA, Nou. Valentin. de fructib. int. marit. & vxor. Illa denique Præfectura, quam eleganter Eunapius ἀπόφυσον ἀρχὴν vocat, AMPLISSIMA, SVBLIMISSIMA, EMINENTISSIMA, ILLVSTRIS & EXCELSA appellatur, L. XXXI. de Nauicular. L. I. de naufrag. L. XIII. de anno. & tribut. L. XLI. de operib. public. L. IIII. ne conlat. trãslat. L. XVI. de indulgent. debit. L. LXI. de appellationib. L. I. qui à præbitio. tyron. L. vlt. de conlatio. donatar. L. CLXXXVIII. de decurionib. in C. Theod. Nou. de releuat. vel adærat. & Nou. II. de amota milit. Ipsi verò Præfecti Prætorio VIRI CLARISSIMI ET INLVSTRES vocantur, L. XII. de extraordinar. munerib. L. I. qui à præbitio. tyron. L. III. de indulgẽt. debitor.

PRÆFECTVM quoque vrbi eodem prope honore suis in Rescriptis prosequebantur. Ei enim rescribentes, vtuntur his verbis, SVBLIMIS EMINENTIA TVA, L. XXV. de operib. publie. L. XLIX. de appellationib. in C. Theod. SVBLIMITAS TVA, L. II. de gladiatorib. L. I. de sentẽt. ex perie. recit. L. XXIX. de Nauicular.

L. XX.

L.xx.de his qui super religio. cont. CVLMEN TVVM L.i.de frumen. vrb. const. L. xxxvii. de Episcopis. MAGNITVDO TVA, L. xiiii. de annon. ciuic. eod. C. EXCELLENS AVCTORITAS TVA, L.v.C.de pœnis. ILLVSTRIS AVCTORITAS TVA, L.vi. de suatiis. ILLVSTRIS MAGNIFICENTIA TVA, L. xii.& vlt.de annon.ciuic. L. vlt de operib. public. Nou. i. & ii. de inuasorib. Nou. de Corporat. vrb. Ro. INLVSTRIS MAGNITVDO TVA, Nou. de Nauicular.amnic. INLVSTRIS ET PRÆCELSA MAGNIFICENTIA TVA, Nou. de Honoratis. AMPLITVDO TVA, Nou.de inuasorib. SINCERITAS TVA, L.xvi.de Lustrali conlatio. in C.Th. GRAVITAS TVA, L.xviii. de appell.eod. Cod. Eius quoq; sedes, INLVSTRIS, dicitur, L.lxi. de appell. L.vlt.de suariis L.xiiii. de anno.ciuic.in C.Th. Ipse, modo, V.C. modo, VIR INLVSTRIS vocatur, L.ii.de Nauicular. L.i.de campo Mart. L.vlt.de turorib.in C.Th. Nou. Valentinia.de Episcop.iudic.

Magistro etiam vtriusque militiæ rescribunt, SVBLIMIS MAGNITVDO TVA, L. lxv. de hæretic.in C.Th.& INLVSTRIS MAGNIFICENTIA TVA, L. cxiii. de decutionib. INLVSTRIS AC MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, Nou. iiii. de Amota militantib. fori præscriptio. INLVSTRIS ET PRÆCELSA MAGNIFICENTIA TVA, Nou. de Tyronib. Magistro Officiorum, qui & ipse VIR INLVSTER dicitur, L. cxx. de decurionib. rescribunt, SVBLIMITAS TVA, L. xix. de his qui super religio. cont. eod.C. & INLVSTRIS AVCTORITAS TVA, Nou. de scholarib. & Nou.de ambitu. & Nou. de Metatis, Nou.de princip.agentr. AD reb. AMPLITVDO TVA, Nou. de Lampadar. Sed & Comitibus Hispaniarum & Orientis rescribunt, SVBLIMITAS TVA, L. iiii.& xiii.de decurionib. Præfecto verò annonæ, quem VIRVM CLARISSIMVM appellarin L. iii.vi.& xxxviii.de Nauicular. L. ix.de suariis, rescribũr, GRAVITAS TVA, L.v.de præd. Nauicular. SINCERITAS TVA, L iii.de annon.ciuic.

Comiti rerum priuatarum rescribunt, PRÆSTANTIA TVA, L. xii.de extraordin. muner. in C.Th. SVBLIMITAS TVA, L.vii.de petitio. L.ii. de incorporat.eod.C. SINCERITAS TVA, L. xli.& xlv. de appellationib.eod. C. LAVDANDA EXPERIENTIA TVA, L xvi.de petitionib. INLVSTRIS AVCTORITAS TVA, Nou. de rescind. venditionib. Nã & eum VIRVM INLVSTREM vocant, L.vlt.de incorporatio. L.xxvii. & xxxii.de petitionib. Nou. Theod.& Valentinia. de competitionib.

Præsidibus autem, Consularibus, Correctoribus, Vicariis, Præfecto Ægypti, rescribũt, GRAVITAS TVA, L. iii.de Prorostasia L.viii.quor.appell.nõ recip. L.i.de præben.salat. L.xxix. de appellat. L.xxx. de decurionib. L.i de his qui ven.ætat. L. iii.ad L.Cornel. de falsi Etiã vicario Africæ, qui VIR SPECTABILIS dicitur in L. vlt. de decur. vrb. Ro. rescribũt, LAVDABILIS SINCERITAS TVA, L.xvii.de pistorib. L.ii. de susceptor. L.ix. de exactionib. in C.Th. Et Procõsuli Africæ, LAVDABILITAS TVA, L. clxvi. de appell. Rationalibus, GRAVITAS TVA, L.i.de bon. vacãt. in C.Iustin. L.i.de his qui se defer. in C.Th. Comiti Metallorũ, LAVDABILITAS TVA, L. iii. de Metallis. Præfectos sanè Prætorio, Cõsulares itẽ viros defunctos cùm nominant, CLARISSIMÆ MEMORIÆ vocant, L.xiii. de Nauicul ariis, L.i. de annona & trib. Alios vero, SPECTABILIS MEMORIÆ, L.xlv. de hæretic. Antistites vtique REVERENTISSIMOS appellant, L. xlv. de Episcopis L.vlt.de annona & trib. De se ipsis autẽ Imperatores, omnia sibi diuina arrogantes, rescribunt, MANSVETVDO NOSTRA, CLEMENTIA NOSTRA, PIETAS NOSTRA, TRANQVILLITAS NOSTRA, ÆTERNITAS NOSTRA, PERENNITAS NOSTRA, SERENITAS NOSTRA, NVMEN NOSTRVM. Exemplorũ quia plenæ sunt cõstitutiones, auctoritatẽ à me nemo deriderabit. Hoc tãtùm dicã, nõ passos esse Impp. eadẽ nomina cuilibet culmini honorive præsidẽtes vsurpare. Iustinianus certè, quẽadmodũ sub Tit. Nou. cõstitut. cxiii. Iulianus antecessor edidit, *Inuenimus*, ait, *Quæstorẽ & Præfectum Prætorio per Orientẽ in sacro auditorio isdẽ interlocutionibus vti, quibus nos vtimur. Dicebant enim*, NOSTRA SERENITAS, ET NOSTRA PIETAS *&* MANSVETVDO, *& aduocati hisdem vocibus ad eos vtebantur.* Et mox: *Illa autem illicita verba sibi vindicare nulli concedimus.*

Iam nouissima sacrorum, seu Diualium (liceat corruptis illius seculi verbis vti) Rescriptorum parte vulgaris apponi clausula consueuerat, qua Pf. Præt. vel vrbi, aliúsve

proceribus, ad quos ea emittebantur, negotium dabatur, vt quæ pro cõmuni & publica vtilitate ac salute constituebant, EDICTIS PROPOSITIS DIVVLGARE, & in omnium noritiam perferre, obseruari quoque & effectui mancipari curarent. Exempla è scriniis Imperialibus deprompta adscribam, eò lubentius, quod extrema Regiorum rescriptorum, seu literarum, vt vocant, patentium, quæ ad curias Parlamentorum, aliósque Magistratus diriguntur, clausula inde originem traxisse videatur: quemadmodum & ille salutis in Rescriptorum initiis dicendæ mos, recepta item & vsu trita clausula, *Si paret*, è vererum Rescriprorum fonte procul dubio fluxerunt. Illas autem quarum nobis implenda probatio est, clausulas, nõ est quod siue in Theodosiano, siue Iustinianeo Codice quisquam conquirat atque inuestigei: cùm eas compilatores breuitatis gratia in suis ἀποφατίοις meritò resecandas censuerint. At in Nouellis, quæ non sunt eundem casum passæ, plurima extant. Manserunt tamen & in Codicibus his locis. L. vlt. de decurionib. in C. Th. Impp. Theodos. & Valentinia. ad Darium Pf. Pr. Orientis. *Illustris auctoritas tua statuta nostræ clementiæ*, EDICTIS PROPOSITIS AD OMNIVM NOTITIAM PACIAT PERVENIRE. Arcad. & Honor. Cæsario Pf. Pr. in L. 1. C. de grege domin. lib. XI. Cod. Iustinia. PROPOSITIS EDICTIS, *sublimis magnificentiæ tuæ minimi maximique monentur, vt sciant.* Iidem Impp. Cæsario Pf. Pr. in L. IX. C. de indulgent. debitor. in C. Th. *Idque* EXCELLENS EMINENTIA TVA, EDICTIS PROPOSITIS, *cunctis faciat innotescere.* Iidem eùm Th. in l. II. de Episcop. iudic. in C. Th. quæ ad Hadrianum Pf. Pr. scripta est. *Hanc igitur legem, sublimis magnificentia tua cunctas per diœceses sibi creditas*, PVBLICABIT EDICTIS. Theodos. & Valentinia. Nou. de Theodos. cod. auctorit. ad Florentium Pf. Pr. Orientis. *Quod restat, Florenti* P. K. AA. *Illustris & magnifica auctoritas tua, cui amicum, cui familiare est placere principibus*, EDICTIS PROPOSITIS IN OMNIVM POPVLORVM, IN OMNIVM PROVINCIARVM NOTITIAM, *scita maiestatis Augustæ nostræ* PACIAT PERVENIRE: & Nou. de Iudæis ad eundem Florentium. *Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, quæ decreuimus*, PROPOSITIS *excellentiæ suæ* SOLLEMNITER EDICTIS, IN OMNIVM PACIAT PERVENIRE NOTITEAM. *Prouinciarum quoque moderatoribus faciat intimari, vt & eorum pari sollicitudine cunctis ciuitatibus atque prouinciis, quæ necessario sancimus innotescant.* Iidem Impp. Nou. de releuat. ad ærar. vel donat. post. ad Hermocratem P. P. *Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, quæ per hanc saluberrimam legem pro multorum commoditate statuimus*, SOLLEMNITER EDICTIS (hoc enim ex v. c. suppleo) VBIQVE PROPOSITIS AD OMNIVM NOTITIAM VENIRE PERFICIAT. Iidem Impp. Nou. ne curialis prædium alterius &c. ad eundem Floreni. ILLVSTRIS ITAQVE ET MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, *prouidentissime constituta*, EDICTIS PROPOSITIS, AD OMNES PROVINCIAS PERFERRI PRÆCIPIAT. Et Nou. de tutoribus ad eundem. *Illustris itaque & magnifica auctoritas tua, legem perpetuo valituram*, EDICTIS PROPOSITIS, *ab omnibus obseruari præcipiat.* Item Nou. contra senient. Præfector. præt. ad Thalassum Pf. Pr. Illyrici. *Illustris itaque & magnifica auctoritas tua, huius legis ne quæ latere possit vtilitas*, EDICTIS PROPOSITIS, EAM AD OMNIVM NOTITIAM VENIRE PRÆCIPIAT. Et Nou. de patern. seu matern. bonis, ad Florentium Præf. Pret. *Illustris itaque ac magnifica auctoritas tua, legem saluberrime promulgatam*, EDICTIS PROPOSITIS, AD OMNEM NOTITIAM FACIAT PERVENIRE. Et Nou. de Testament. ad eundem Florentium. *Illustris itaque & magnifica auctoritas tua, consultissimam legem*, EDICTIS PROPOSITIS, *ad omnium notitiam perferri præcipiat.* Quæ totidem ferè verbis repetunt in Nou. de alluuionib. Nou. t. II. III. & IIII. de amota militantib. fo. præscripi. Nou. II. & III. de patrimonialib. rei dominic. Nou. de fructib. inter marit. Nou. de Testamentis, Nouella de Nauibus, Nou. de Manichæis, Nou. de sepulchris & Nou. de postulando, Nou. I. & II. de bonis decurionum. Nou. de confirmatio. leg. Nouell. D. Th. Nou. de competitionib. Nou. ne ducant. vel limitan. milit. Nou. de Testament. clericor.

Interdum verò mandant vt eunctorum notitiæ publicari propositis iubeant Edictis. Nou. de homicid. ca. vel volun. fac. Aliàs vt propositis edictis publicari præcipiant, Nou. de

de repud. Nõnunquam, VT PROPRIIS EDICTIS ÆQVITATEM LEGIS INSINVENT. Nou. de libert. & succeſſ. cor. Quandoque, VT LEGEM PROPOSITIS VVLGENT EDICTIS, VT Nou. de XXX. annor. Præſcriptio & Nouell. de parentib. qui fil. ſuos diſtrax. Nouell. de tribut. fiſcalib. Nou. de offic. & numerar. præf. Nou. de Epiſcop. iudic. Aliàs, VT PROGRAMMATE SVO AD VNIVERSORVM NOTITIAM PERVENIRE, vt Nou. de confirmand. iis quæ adminiſtr. Nou. 11. de inuaſorib. Nou. de præd. piſtor. Nou. de Palatin.

Atque vt huius formulæ latius pateat auctoritas, alios quoque ciuſmodi Mandatorum teſtes Imperatores citabo. Impp. Valentin. & Martianus Nou. de indulgent. reliq. Pf. Pr. *Illuſtris itaque & præcelſa magnificentia tua, huius ſaluberrimæ pragmaticæ legis moderationem per vniuerſos populos, ac prouinciarum Iudices*, EDICTIS PROPOSITIS DIVVLGARI CVRABIT. Iidē Impp. Nou. de Matrimon. Senator. *Illuſtris igitur & magnifica auctoritas tua, hanc ſerenitatis noſtræ legem perpetuo in æuum omne valituram*, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, *ad omnium notitiam faciat peruenire*. Et Nou. vlt. de teſtamēt. cleric. *Illuſtris igitur & magnifica auctoritas tua, ea quæ generalis legis huius ſanctione decreui*, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, *ad omnium notitiam faciat peruenire*. Imp. Maiorianus in Nou. de indulgent. reliq. ad eundem Palladium, *Inluſtris & præcelſa magnificentia tua, huius legis ſaluberrima conſtituta* PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS. Idem Maiorian. cum Leone, Nou. de ædific. publicis ad Æmylianum P. P *Quapropter inluſtris magnificentia tua ſaluberrimam ſanctionem* PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS. Sic enim cum locum emendo ex eorundem Impp. Nou. de ſanctimonialib. & viduis ad Baſilium P. P. in cuius extremo ita eſt. *Inluſtris igitur, & præcelſa magnificentia tua, ſaluberrimam ſanctionem* PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS, *vt omnes intelligant*. Impp. Leo & Seuerus Nou. de abrogat. capitib. iniuſt. ad eundem Baſilium. *Quare inluſtris & præcelſa magnificentia tua, huius conſtitutionis oraculum* EDICTORVM FACIET SOLLEMNITATE PROPONI. Impp. Leo & Anthemius de Mulierib. quæ ſe ſeru. propr. ſcripta ad Lupercianum Præf. Prætor. *Inluſtris igitur Luperciane* P. K. A. *& præcelſa magnificentia tua, ſaluberrimam ſanctionem ad omnium notitiam peruenire*, EDICTORVM DEVVLGATIONE præcipiat. Iidem Impp Nou. de confirmatio. leg. D. Leonis ad eundem Lupercianum Pf. Pr. *Inluſtris igitur & præcelſa magnificentia tua, venerabilia conſtituta* PROPOSITIS DEVVLGABIT EDICTIS. Et Nou. de bonis vacantib. ad eundem Lupercianum, *Illuſtris igitur & magnifica auctoritas tua, quæ hac ſaluberrima lege ſerenitas noſtra conſtituit, obſeruari & ad omnium notitiam*, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, *iubeat peruenire*. Sic & Iuſtinianus in conſtitutio. de Iuſtinian. Cod. confirman. Mennæ Præfecto Prætorio præcipit, vt ad omnium populorum notiam eundem Codicem, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, peruenire faciat. Idem in L. 1. C. de offic. Præf. Prætor. Afr. Archelao Pf. Pr. Afr. mandat, vt quæ cõſtituerat, Edictis publicis, omnibus innoteſcere curaret. In ſacro quoque pragmatico Tiberij Auguſti de confirmatione conſtitut. Iuſtin. Imp. de filiis liberat. *Inluſtris igitur & magnifica auctoritas tua, hanc pragmaticam ſanctionē in æternum valituram* EDICTIS PROPOSITIS *omnibus habitatoribus Africanarū partium innoteſcat.*

Sic & Iuſtinianus Nouellis ſuis Græcis mandat Præfectis Prætorio leges ſuas ad eorum, quibus præerant, notitiam perferre διὰ τῶν Εδίκτων, vt in Nou. CXX. ad Petrum Pf. Pr. Η ὑπεροχὴ τοίνυν ἡ σὴ ἄνωθεν διὰ τὸ παρόντος νόμου εἰς τὸ δυνατὸν ἰσχύοντος ἡ ἡμετέρα ἐθίσαισα γαληνότης, ἅπαντα παραφυλάξαι σπουδασάτω, Εδίκτων εἰ τοῖς σωφήσι τῆ νομίμοις μόνον τόποις, ἐπὶ δέκα μέρεσι, προτιθεμένων. Idem Nou. CXXIX. Η τοίνυν σὴ ἐνδοξότης &c. δῆλα ταῖς ἐπαρχίαις διὰ τῶν σωφισμένων Εδίκτων τὰ νῦν ἡμῶν παραχθέντα ποιοῖ. Idē Nou. CXXXI. Α τινα τοίνυν διὰ τοῦ παρόντος νόμου εἰς τὸ δυνατὸν ἰσχύοντος ἡ ἡμετέρα ἐθέσατο γαληνότης, ἡ σὴ ὑπεροχὴ, Εδίκτων χρῆ τὸ σωφὲς καὶ τὴν βασιλίδα ταύτην πόλιν προτιθεμένων, εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλθεῖν ἀνυσάτω. Et Nou. VI. τὸν παρόντα τοίνυν γενικὸν ἡμῶν νόμον, δῆλον ἡ σὴ ἐνδοξότης ποιοῖ διὰ τῶν σωφισμένων Εδίκτων, τοῖς τε τὴν μεγάλην ταύτην οἰκοῦσι πόλιν, τοῖς τε τὰς ἐπαρχίας οἰκοῦσι. Idē Nou. CXXVIII. Α πᾶσι τοίνυν διὰ τοῦ παρόντος σωτηρίου ἡμῶν νόμου τοῦ εἰς τὸ δυνατὸν ἰσχύοντος, διατυπώσαμεν, ἡ σὴ ἐνδοξότης εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλθεῖν ποιησάτω, Εδίκτων κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν προτιθεμένων, ἵνα δι' αὐτῶν πᾶσι δῆλα γένηται. Idem ad

Petrum Pf. Pr. Orient. Nou. CXVIII. Η εὐδοξότης τοίνυν ἡ σὴ τὰ ὑφ' τῦ παρόντος νόμου παρ' ἡμῶν ὡρισμένα εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλθεῖν παρασκευάτω. ἐπὶ ταύτης δὴ τῆς βασιλίδος πόλεως, Ἐδίκτων χρὴ τὸ σωφρὸν παρεμβεβλῆσθαι. Idem ad eundem Pf. Pr. Nou. XLIX. τὰ τοίνυν παρεγράφεντα, ἡ δὲ τῦ δεῖνος ἡμῶν δηλώσασα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ, ἅπασι ποιησάτω φανερὰ, Ἐδίκτων παρ' αὐτῆς χαταπεμπομένων. Idē Edicto IIII. ad Io. Pf. Pr. Η εὔδοξος τοίνυν ἡμῶν μεγαλοφροσύνη, ἅπερ διὰ τούτου τοῦ γενικοῦ νόμου ὥρισεν ἡ ἡμετέρα γαληνότης, Ἐδίκτων παρεμβλήσθαι εἰς τὴν πάντων γνῶσιν ἐλθεῖν ποιησάτω. Idémque Petro Pf. Pr. præcipitur Nou. CXXIII. & CXXIIII.

Nō tātùm autē Reſcriptis, eōſtitutionibúſve ad Præfectos Pr. miſſis, ſed & iis quæ ad alios Iudices dignitatēq; aut poteſtatē præditos dirigebātur, eiuſmodi præceptio apponi conſueuerat. Patet hoc ex Nou. de inuaſoribus. quæ ſcripta eſt ad Pierium Præfectū vrbis, in qua ita eſt, *Vt verò ea quæ pro poſſeſſorum omnium quiete ſancimus, in omnium poſſint notitiam peruenire, hanc legem noſtram Amplitudo tua,* PROPOSITIS VVLGABIT EDICTIS. Idémque præcipiunt Impp. Nou. II. eiuſdem Tit. ſcripta ad Auxentium Præf. vrb. Et Nou. de Honoratis & quis in gradu præferat. ad Storatium Præfectum vrbis. *Inluſtris igitur & præcelſa magnificentia tua hac nos generali lege ſanxiſſe cognoſcat, quam* PROPOSITIS EDICTIS VVLGARE *debebit.* Huic ſimile præceptum eſt Iuſtiniani Nou. CXXXV. ſcripta ad Muſonium Præf. vrbi.

Simili modò quas ad Magiſtros vtriuſq; militię dirigebāt cōſtitutiones, ab illis, Edictorū promulgatione in omnium notitiam peruenire volebant. Docet hoc Nou. de Tyronib. ad Sigiſualdum Comitem & Magiſtrum vtriuſque militiæ, in cuius extremo ſic eſt. *Quā legem ne quis ſe ignoraſſe confingat, per omnes prouinciarum ciuitates,* EDICTIS SOLLEMNIBVS DIVVLGABIS. Patiterque vbi ad Magiſtros officiorum conſtitutiones mittebantur idem imperari conſueuerat. Sic enim iidem Impp. Nou. de ambitu & loc. limit. ad Numum Magiſtr. offic. *Inluſtris igitur auctoritas tua, cuius integram fidem rebus ipſis experta eſt noſtra perennitas, hanc generalem ſaluberrimámque noſtræ clementiæ ſanctionem obſeruationi perpetuæ, effectuíque mancipari præcipiat, &* EDICTIS VBIQVE PROPOSITIS *ad omnium notitiam venire perficiat.* Idémque Iuſtinianus præcipit Nou. II. quæ ſcripta eſt ad Hermogenem Magiſtrum officiorum. Et Nou. CXXIII. ad Petrum Magiſtr. offic. Η σὴ τοίνυν εὐδοξότης ἃ πρὸ διὰ τοῦ παρόντος νόμου, τῦ ὡς δυνατὸν ἰσχύοντος, ἡ ἡμετέρα ἐθέλει γαληνότης, κατὰ πάντα φυλαχθῆναι προσηκόντως, ἡ εἰς τῶν ἁπάντων γνῶσιν, κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν παρεμβεβλῆσθαι Ἐδίκτων, ἀνάγει. Idem Petro Magiſtro officiorum negotij datur eiuſdem Iuſtiniani Nou. CXXXVII. Comiti quoque rerum priuatarum eadem fit præceptio à Theodoſio & Valentinia. Nou. de reſcind. vendit his verbis. *Inluſtris itaque auctoritas tua legem hanc* EDICTIS PROPOSITIS *ad omnium notitiam perferri præcipiat.* Nec abſimile præceptum fit Floro Comiti R. P. à Iuſtiniano Nou. XII.

Quod autem in omnibus ſuprà ſcriptis locis Edicto, id aliàs Progrāmate fieri præcipitur: veluti Nou. II. de inuaſoribus. ad Auxentium P. V. *Vnde inluſtris magnificentia tua, hāc qua præcepti ſuperioris vacuatur incautior definitio,* PROGRAMMATIS LECTIONE EVVLGABIT, *vt agnoſci, ab omnibus poſſit.* Idem Nouella I. de Palatinis ad Maximum Pf. Pr. *Inluſtris & præcelſa magnificentia tua, edictalem legem & ſanctionibus publicis iugiter profuturam,* PROGRAMMATE SVO *in cunctorum prouincialium iubebit ire notitiam.* Et Nou. de confirmand. his quæ adminiſtr. *Illuſtris itaque & præcelſa magnificentia tua hanc ſaluberrimam ſanctionem* PROGRAMMATE SVO *ad vniuerſorum facias notitiam peruenire.* Iuſtinian. Nou. II. Τὰ τοίνυν παρεγράφεντα ἡμῖν ἡ σὴ ὑπεροχὴ ἔργῳ μὲν πέρατι παρεκδικᾶσαι σπευσάτω, μὲν φανερὰ πᾶσι διὰ προγραμμάτων οἰκείων ποιησάτω. Idem Nou. III. Τὰ τοίνυν παρ' ἡμῶν τὴν ἀφελείαν τῶν ὑπηκόων νομοθετηθέντα μαθόντα ἡ σὴ ὑπεροχὴ, τοῖς Σωφρόσι προγράμμασιν, ὡς ταῦτά τε μὲν πανταχόσε τῆς ὑπηκόου φανερὰ γενέσθαι παρασκευασάτω. Quæ ab eo ſūt eodē loquēdi genere dicta quo Nou. XIIII. ὡς πάσῃ τῇ ὑπηκόῳ. Idē Nou. LXXVIII. Ταῦτα ἡ σὴ ὑπεροχὴ μαθοῦσα, τοῖς ἡμετέροις ὑπηκόοις καὶ ταύτην τὴν εὐδαίμονα πόλιν δῆλα ποιησάτω διὰ προγραμμάτων οἰκείων, ὡς ταῦτά τε μὲν εἰ τοῖς ὑπαρχίαις. Item Nou. XXXVIII. & XXXIX. Η σὴ ὑπεροχὴ χρὴ τὸ σωφρὸν, διὰ προγραμμάτων οἰκείων, φανερὰ πᾶσι κατασκευάτω. Item Nou. XLVIII. & LXXVI. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παρεγράφεντα ἡμῖν κατὰ

τὸ

τὸ συνηθὲς διὰ Προγραμμάτων οἰκείων, φανερὰ πᾶσι καταστησάτω. Et Nouella LXXVIII. & Nou. LXXXIX. Η σὴ ὑπεροχὴ φανερὰ πᾶσι ποιησάτω Προγραμμάτων τιθεμένων, δι' ὧν ἅπασι ὁ νόμος ἔσται σαφής. Idem præcipitur Ioanni Pf.pr. Nou. LXXVI. LXXXII. & LXXXIIII.

Aliâs iubebatur hoc fieri, Διὰ προσταγμάτων. Nou. VII. ad Io. Pf. pr. Ταῦτα τοίνυν ἡ σὴ ὑπεροχὴ πάντα μανθάνουσα, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, τοῖς ὑποτεταγμένοις φανερὰ παρασκευασάτω γενέσθαι, κατὰ τὸ νενομισμένον, Προστάγμασι χρωμένη πρὸς πάντας τοὺς τῶν ὀπαρχιῶν ἡγουμένους. Idem ad Ioannem Pf.pr. Orient. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ διὰ Προσταγμάτων οἰκείων φανερὰ πᾶσι γενέσθαι κατὰ τὸ συνηθὲς παρασκευασάτω, καὶ εἰς τὸ δίκαιον παραφυλάττειν σπευσάτω. Nou. XIIII. Exemplum scriptum ad Magistrum officiorũ cum hac adiectione, Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τόνδε ὑμῶν δεξαμένη τὸν νόμον, ἐν ἁπάσῃ τῇ ὑπηκόῳ διὰ προσταγμάτων οἰκείων, τοῦτον ἅπασι φανερὸν καταστησάτω. Petro verò Mag. officior. idem Nou. CXXXVII. Τὰ τοίνυν, ait, παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ἐν δοξότης διὰ Προθεμάτων κατὰ τοὺς συνήθεις τόπους τῆς βασιλίδος πόλεως προτιθεμένων, εἰς γνῶσιν πάντων ἀγαγεῖν σπουδασάτω καὶ καταφανῆ ποιῆσαι τῆς τῶν ἐπαρχιῶν ἡγουμένοις.

Interdum verò διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων Præfecti Pr. nota facere Principum Edicta iubebantur. Iustinianus Nou. LI. ad Ioannem Præfectum Pr. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ Κηρύγμασιν οἰκείοις, ἅπασι ποιησάτω φανερά. Et Nou. LII. ad eundem Io. Pf. P. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ διὰ τῆσδε τῆς θείας ἡμῶν διατάξεως νενομοθετημένα διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων κατὰ τὸ συνηθὲς ποιῆσαι φανερὰ πᾶσι σπευσάτω. Idémque Nouella LIII. eidem Ioanni iisdem fermè verbis præcipitur. Sic & Nouella LXVI. ad eundem, Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων ἡ σὴ ὑπεροχὴ πᾶσι ποιησάτω φανερὰ, τοῖς τε ἐπὶ τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως, τοῖς τε ἔξωθεν. Idem Nou. LXVIII. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ κατὰ τοῦτο ἡμῖν παραστάντα τὸν τρόπον, ἅπασι φανερὰ δι' οἰκείων Κηρυγμάτων καὶ προστάξεων καταστησάτω,

Quandoque etiam Iustinianus Κηρύγμασι χρῆσθαι iubet, adiicítque hæc verba, κατὰ τὰς ἐπαρχίας αἷς ἐφέστηκας, vel, οἷς ἄρχεις. Veluti Nou. LIIII. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παραστάντα ἐν ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν οἷς ἄρχει, διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων κατὰ τὸ συνηθὲς, φανερὰ ποιησάτω. Et Nou. LX. ad Ioannem Pf. P. Orient. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἅπασι ποιησάτω φανερὰ, κατὰ τὸν νενομισμένον τρόπον Κηρύγμασι κατὰ τὰς ἐπαρχίας χρωμένη. Eadem verba reperiuntur & in Nou. seq. ad eundem Pf. Pr. directa. Sic & Nou. XVIII. ad eundem Ioannem Pf. Pr. Orient. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ καλῶς ἡμῖν καὶ ὁσίως παραστάντα, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων ἀπραγμοσύνης ἐξηρημένα ἐν ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν οἷς ἄρχεις, διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων ποιησάτω φανερά. Idẽ Nou. LXXII. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παραστάντα ἡμῖν, Κηρύγμασι κατὰ τὰς Επαρχίας αἷς ἐφέστηκας χρωμένη πᾶσι ποιησάτω φανερὰ At Nou. I. ad illum ipsum Ioan. Pf. Prætorio paulò aliter, Γενήσεται μὲν, ait, παρὰ τῆς σῆς ὑπεροχῆς ἐνταυθοῖ Κηρύγματα πᾶσι παραγγέλλοντα τὴν τοῦ νόμου δύναμιν. Et mox, Οἱ δὲ τῶν μητροπόλεων ἄρχοντες ταῦτα λαμβάνοντες ἑκάστῃ παραπέμψουσι. Iustinianus etiam Nou. XII. Florum Comitem Rerum priuatarum iubet ad legem suam publicandam Κήρυγμασι χρῆσθαι πρὸς τοὺς τῶν ἐθνῶν ἡγουμένους.

Quandoque etiam generales constitutiones Edictis quidem in Regia ciuitate more solito proponendis, Præceptionibus autem ad prouinciarum rectores dirigẽdis ad omnium notitiam à Præfectis Prætorio perferri iubebant. Nou. CXXV. Τὰ τοίνυν διὰ τοῦ παρόντος νόμου τοῦ εἰς τὸ δίκαιον ἰσχύσοντος, παρὰ τῆς ἡμετέρας γαληνότητος ὁρισθέντα, τοῦτο μὲν ἡ σὴ ὑπεροχὴ, τοῦτο δὲ καὶ πάντες οἱ ἄλλοι δικασταὶ, μείζονές τε καὶ ἐλάττονες παραφυλάξαι σπευσάτωσαν. Εδίκτων μὲν ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει, κατὰ τὸ σύνηθες, παρὰ τῆς σῆς ὑπεροχῆς προτιθεμένων, Προστάξεων δὲ πρὸς τοὺς τῶν Επαρχιῶν λαμπροτάτους ἄρχοντας κατὰ πεμπομένων. Idẽ Nou. CXV. ad Theodotum Pr. Pr. Orient. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὴν παροῦσαν ἡμῶν γενικὴν νομοθεσίαν Προγραμμάτων μὲν κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν, κατὰ τὸ συνηθὲς, προτιθεμένων, Προστάξεων δὲ πρὸς τοὺς τῶν Επαρχιῶν ἄρχοντας στελλομένων, εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλθεῖν παρασκευασάτω. Et Nou. CXVI. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦ παρόντος δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ γινώσκουσα, κατὰ μὲν τὴν εὐδαίμονα ταύτην πόλιν, Εδίκτων κατὰ τὸ συνηθὲς προτιθεμένων, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις, Προστάξεων στελλομένων πᾶσι δῆλα καταστῆσαι σπευσάτω. Idem

Nou. CIX. ad Ioannem Pf. Pr. Τὰ τοίνυν παρεχόμενα ἡμῖν, ἢ διὰ τοῦδε τοῦ θείου διηλέγμενα νόμου ἡ σὴ ὑπεροχὴ γινώσκουσα, &c. Ἀφ' ὧν τοὺς εὐσεβόντων ἐδίκτων ἢ προσταγμάτων οἰκείων πᾶσι ποιησάσθω φανερὰ, οὗ τε τῇ αὐτῇ ἐμνεύουσι ταύτῃ πόλει ἢ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Et Nou. CIX. Η ὑπεροχὴ τοίνυν ἡ σὴ, ἀφ' οὗ τοῦ παρόντος νόμου, εἰς τὸ διηνεκὲς κρατήσοντος ἡμετέρας εὐθείας ἰσχύος, ἐδίκτων μὲν ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει προτιθέσθω, προτάξεων δὲ πρὸς τοὺς πάσης τῶν ἐπαρχιῶν ἡγεμόνους κατὰ τὸ πρέπον, εἰς τὸν τῶν πάντων γνῶσιν ἐλθεῖν ἀδιασκεύαστον. Idem Nou. CXLV. Η σὴ τοίνυν ἐνδοξότης, τὰ διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν θείου νόμου θεσπισθέντα κυρώσουσα, ποιήσεται μὲν ψήφοις ἀκαλύβοις αὐτοῖς, ἐδίκτοις δὲ χρήσεται, ἢ προστάξει πρὸς τὰς ἐπαρχίας ἰθύνουσι, καὶ τοὺς τῶν πόλεων βουλευτάς. Idem Nou. CXXXIIII. Προσκεκαλῶ τοίνυν ἡ σὴ ἐνδοξότης, τὸν παρόντα θεῖον ἡμῶν νόμον καὶ ταύτην τὴν εὐδαίμονα πόλιν προσθεῖναι, ἢ τειλαι καὶ τὰς ἐπαρχίας ἢ κατὰ φωνὴν ποιῆσαι τοῖς τύπων ἡγεμόσι. Iustinus Nou. I. Τὰ τοίνυν ὑποδεχόμενα ἡμῖν, ἢ διὰ τοῦδε τοῦ θείου ἡμῶν πραγματικοῦ νόμου διηλέγμενα, ἡ σὴ ἐνδοξότης γράμμασι χρωμένη καὶ τήνδε τὴν βασιλίδα πόλιν ἅπασι φανερὰ κατασήσει. In veteri quoque versione Nou. CXII. quæ scripta est ad Theodotum Prætectum Prætorio Orientis, hęc præter ea quæ è Græco Codice continentur, apponitur conclusio. *Illustris itaque & magnifica auctoritas tua præsentem numinis nostri legem in perpetuum valituram, Edictis, in hac regia vrbe propositis, ac Præceptionibus in vniuersas prouincias sub tua iurisdictione constitutas directis, faciat manifestam: vt omnes ea quæ pro vtilitate eorum sancimus, à se custodienda cognoscant.*

Interdum nulla Edicta proponi iudices, sed curare vt ad omnium notitiam leges peruenirẽt, iubebant: vt Nou. de Scholarib. ad Florent. Magistr. Officior. *Inlustris itaque auctoritas tua legem hanc perpetuò valituram ad deuotissimorum scholarium notitiam perferri præcipiat.* Sic & in Nou. I. de Palatinis, & Nou. neque domum diuinam, ad Maximum Pf. Pr. *Inlustris igitur & præcelsa Magnitudo tua hanc legem consuetæ sibi prouisionis vigore in omnium prouinciarum populorúmque notitiam perferre iubebit.* Idem Nou. II. de Palatin. ad Paterium Pf. Pr. *Pateri p. k.a. Inlustris igitur & præcelsa magnificentia tua hanc omnibus innotescere sanctionem iubebit.* Idem Nouella de Metatis ad Numum Magistrum Officiorum. *Illustris itaque auctoritas tua, quæ per hanc diuinam legem diximus sancienda, sollemniter ad omnium notitiam peruenire constituat.* Et Nouella CXIII. ad Theodotum Pf. Pr. Orient. Τὰ τοίνυν παρεχόμενα ἡμῖν ἢ διὰ τοῦδε τοῦ θείου διηλέγμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ παραφυλάξει μὲν αὐτά, πᾶσι δὲ δῆλα κατασήσει. Nou. XLVII. Η τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ παρεχόμενα ἡμῖν ἢ διὰ τοῦδε τοῦ θείου διηλέγμενα νόμου, εἴ τε ταύτῃ τῇ μεγάλῃ πόλει, εἴ τε ταῖς ἐπαρχίαις ἁπάσαις ὧν ἄρχει, φανερὰ κατασήσει. Idem Nou. CVII. Τὰ τοίνυν παρεχόμενα ἡμῖν ἀφ' οὗ τοῦδε τοῦ θείου διηλέγμενα νόμου, ἡ σὴ ἐνδοξότης γινώσκουσα, ἅπασι ποιήσει φανερά. Idem Nou. CXXX. Τὰ τοίνυν παρεχόμενα ἡμῖν, ἢ διὰ τοῦ παρόντος διηλέγμενα νόμου, ἡ σὴ ἐνδοξότης εἴ τε τῇ βασιλίδι πόλει καὶ τοῖς ἢ τὸν τόπον οἰκοῦσιν ὑπηκόοις, τοῖς τε λαμπροτάτοις τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχουσι, ἢ πᾶσι τοῖς ἡμετέροις ὑποτέλεσιν ἐν ἰκάστῃ ἐπαρχίᾳ ἢ πόλιν ἅπασι κατασήσει.

Nonnunquã extrema hac Constitutionũ clausula, cauebatur duntaxat, vt eas obseruari præciperent, EFFECTVIQVE MANCIPARI studerẽt hi, ad quos eæ dirigebantur, pœna quandoque addita contra temetatores. Sic in Nou. Theod. & Valentinia. de Lenonib. *Illustris igitur*, aiunt, *auctoritas tua, ea quæ tuendæ honestatis decreuimus gratia, veneration debita iubeat custodiri, officio amplitudinis tuæ* VIGINTI LIBRARVM AVRI POENAM, SI PRÆCEPTA NOSTRA NEGLEXERIT, LVITVRO. Idem Nou. de Principib. agent. in teb. Tit. XXXIIII. ad Opilionem Magist. Offic. *Inlustris itaque auctoritas tua, hæc quæ merito constituta sunt, præcipiet pro sua æquitate seruari,* MVLTA X. LIBRARVM AVRI STATVTA, SI QVIS LEGIS HVIVS OBVIAVERIT CONSTITVTIS. Idem Nou. de Ambitu, *Inlustris igitur auctoritas tua, hanc generalem saluberrimámque nostræ clementiæ sanctionem obseruationi perpetuæ,* EFFECTVIQVE MANCIPARI PRÆCIPIAT. Proponuntur etiam multæ iis qui aduersus constituta facerent, Nouella de pecun. Africæ credit. & Nouell. de Successionibus Curialium, itẽ Nou. I. & II. de Tyronib. & Nou. de Competitionib. Iustinian. in L. II. C. de Offic. Præf. Præt. Africæ, ad Bilisarium, *Gloria itaque tua, quæ per hanc Pragmaticam sanctionem nostram statuuntur æternitatis effectu* MANCIPARI, *obseruarique præcipiat.* Quæ clausula ibidem post

aliquòs

post aliquot verba interposita repetitur. Item in Pragmatica sanctione Iustiniani, quæ à Iuliano antecessore refertur: *Quæ igitur per hanc diuinam Pragmaticam sanctionem nostra statuit æternitas, Magnitudo tua, modis omnibus* EFFECTVI MANCIPARE, *obseruaréque procuret, pœna decem librarum auri imminente, contra temeratores nostrarum iussionum.* Idem Iustinianus Nou. de Adscriptitiis & Colonis ad Dominicum PP. Illyrici apud eundem Iulianum: *Tua igitur Gloria quæ nobis visa sunt per hanc legem diuinam significãtem* EFFECTVI MANCIPARE *festinet multa imminente decem librarum auri, quã eam violauerit, aut concesserit violandam.* Sic & in Constitutione Iustini Imperatoris de filiis liberarum in Africã directa ad Theodorum: *Quæ igitur per hanc diuinam Pragmaticam sanctionem nostra sanxit æternitas tam tua Magnitudo, quàm qui post te eandem administrationem adepti fuerint, vnà cum officio suo* EFFECTVI MANCIPARE, *obseruaréque procurent.* Formulam hanc magna verborum varietate expressam passim in Iustiniani Nouellis lector reperiet. Modò enim ait, Φυλάττειν, vel, Παραφυλάξαι ἀσυλήτως, vel, Παραφυλαξάτω, vel, Βέβαια φυλαξάτω, vt Nou. XXXVIII. LXXXVII. CI. CVI. CXXXV. & CLXII. & Edicto VII. & IX. eiusdem Iustiniani. Modò Ἀκέραια φυλάττειν εἰς τὸ διηνεκὲς ἀσυλήτως, vt Nou. XX. XLI. LXIII. & CXXXVI. Aliàs, Ἔργῳ δὲ πέρατι παραδοῦναι ἀσυλήτως, vt Nou. XX. XXXII. XLI. XLIIII. LXIII. LXXXV. XC XCII. XCIIII. XCV. XCVIII. XCIX. C. CIII. CX. CXXII. CXXXIII. CXLIII. CLI. CLIII. CLIIII. CLV. CLIX. Et Edicto III. IIII. X. XI. XII. eiusdem Iustiniani. Aliàs, Εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, vel, πρὸς ἔργον ἀβλαβῶς ἀσυλήτως, vt Nou. LXXX & CXLVIII, & Edicto II.

Additur quandoque, vt tam is ad quem constitutio dirigitur, quàm eius successores, legem quæ sancitur, ad effectum perducere vnà cum Officio, quod ei paret, curent, his verbis, Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ καὶ οἱ μετὰ τὴ σὴν αὐτῷ ἀρχὴν παραληψόμενοι vel, Οἱ μετὰ σὲ τὴν ἀρχὴν ἔχοντες. vel, Ὁ κατ' ἐκεῖνον τῆς αὐτῆς ἡγησόμενος ἀρχῆς. aut, Καὶ ἡ πειθομένη σοι Τάξις, vel, ἅμα τῇ πειθομένῃ αὐτῷ Τάξει. vt Nou. III. XXI. XLIII. LIX LXIII. & CLVII. Iustiniani & Nou. III. Iustini legitur. Et ita in Constitutione Iustini de filiis liberarum. *Quæ igitur per hanc diuinam Pragmaticam sanctionem nostra sanxit æternitas,* TAM TVA MAGNITVDO, QVAM QVI POST TE EANDEM ADMINISTRATIONEM ADEPTI FVERINT, VNA CVM OFFICIO SVO, EFFECTVI MANCIPARE, OBSERVAREQVE PROCVRENT. Eáque recta est Græcæ vocis Τάξεως interpretatio, quæ vetustum interpretem Latinum Nouellarum Iustiniani non latuit, qui extremã Nouellæ LXIII. partem ita conuertit: *Quæ igitur,* &c. TVA CELSITVDO IN PERPETVVM VNA CVM OBEDIENTI OFFICIO SERVARI FESTINET.

Cæterùm suas de diuinis & Ecclesiasticis rebus Constitutiones, Iustinianus ad Patriarchas & Archiepiscopos dirigens, per eos innotescere Episcopis, Ecclesiisque eorum iuri subiectis præcipiebat. Testem do Nouellam sextam, cuius hæc sunt verba: Οἱ μὲν οὖν ἀγιώτατοι Πατριάρχαι διὰ κύσεως ἐκάστης, ταῦτα πρᾶξουσιν ἐν ταῖς ὑφ' ἑαυτὰς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις, δῆλα δὲ ποιήσουσι τοῖς θεοφιλεστάτοις μητροπολίταις τὰ παρ' ἡμῶν διατεταγμένα. Idem Nou. XL. ad Petrum Archiepiscopum Hierosolymorum. Τὰ τοίνυν παρεξάρτα ἡμῖν, καὶ διὰ τόδε τῆ ἰδικοῦ νόμου, καὶ αὐτὰς τοὺς τῆς νόμων ἐγγεγραφησομένου βιβλίοις, ἡ σὴ Μακαριότης γνώσιμα ποιοῦσα, φανερὰν αὐτὰν τοῖς αἰδοῖ πᾶσι καταστήσατω. Et Nou. XLII. ad Menam Archiepiscopum, Ἡ τοίνυν σὴ Μακαριότης τὰ ὀφθέντα ἡμῖν παρεξάρτα φυλαττέσθω τὴ καὶ εἰς ἔργον ἀγόμενα, κατὰ πάντα πρᾶσσα αὐτὰ διὰ θεοφιλῶν αὐτῆς γραμμάτων πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτὰν τεταγμένοις ὁσιωτάτοις μητροπολίταις, ὧν ἑκάστῳ γνησίαν φρατὶς ταῖς ὑπ' αὐτοὺς πεπαγμένας ἁγιωτάτας ἐκκλησίας ταῦτα ποιῆσαι φανερά. Idem ad eundem Menã Nou. LV. Ἡ τοίνυν σὴ Μακαριότης τὰ παρεξάρτα ἡμῖν καὶ φυλαξάτω, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὰν τοὺς μητροπολιτικοὺς θρόνους ἔχουσι φανερὰ κατασταθάτω. Iterúmq; ad eundem Archiepiscopũ Menam. Nou. LXVII. Τοῦτον δὲ ἡμῶν τὸν νόμον πρός τε τὸν θρόνον τῆς σῆς Μακαριότητος, πρός τε τοὺς λοιποὺς ἁγιωτάτους Πατριάρχας καταπεμπομένου αὐτοῖ διὰ γραμμάτων οἰκείων ταῖς ὑφ' ὑμᾶς μητροπολίταις ποιήσητε φανερόν. Ad eundem modũ Iustin. Nou. V. Ταῦτα τοίνυν, αἰεί, ἅπαντα οἵ τε ὁσιώτατοι Πατριάρχαι τοῖς ὑφ' ἑαυτοὺς θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις διηλύτασαν, ἰκετεύοι τε τοῖς μεταφρίοις τοῖς ὑπὸ τὴν ἑαυτῆς χεῖρα καθεστῶσι γνωρίζεσθαι. Aliàs verò, vt Nou. VII. hoc dumtaxat præcipit, Ἡ τοίνυν σὴ Μακαριότης, καὶ οἱ μετ' αὐτὴν ὑπὸ τῆς ἀρχιερατικῆς γνώμης θρόνον, τὰ παρ' ἡμῶν διατεταγμένα, καὶ διὰ τόδε τῷ θείῳ διηλύθμα νόμου, ἔργῳ δὲ

πίεζαπαρέδωκαν ἀπωσάπω: vel, Τὴν Μακεδόνιτατὴν σὴν φυλαττέιν δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς. Sic in Nouella de priuilegio Archiepiscopi primæ Iustinianæ apud Iulian. antecessor. quæ scripta est Catelliano Archiepiscopo, BEATITVDO *igitur* TVA, *quæ nostros fouit æternitas, modis omnibus* AD EFFECTVM PERDVCERE *non differat.* In quibus exemplis, sollemnia hæc in Archiepiscopis appellandis verba, Η ΣΗ ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΣ, seu, BEATITVDO TVA, obseruanda cursim moneo.

Ex his quæ suprà diximus satis supérque probatum est, id egisse principes, vt constitutiones suæ Edictis, Programmatibus, Præceptionibus, Præfectorũ prætorio, aliorúmve Iudicum, quorum de ea re qua de lex ferebatur, iurisdictio erat, in vulgus exirent, & ad populorum qui eorum imperio parebant, notitiam perducerentur: quod & restatur L. XIIII. de bon. proscriptor. in C. Th. ad Cæsarium P. P. scripta, his verbis: *Hoc edicto proposito, præcipimus per omnes prouincias diuulgari.* Theodosio etiã & Valẽtiniano in L. III. C. de Legib. placet, Legum vim obtinere ea quæ *per omnes populos iudicum* Programmatibus *diuulgari constituerunt.*

Iam illa in Principum literis hodiéque recepta verba, SCIANT OMNES, è veterũ Impp. scriniis ad nos manasse, in difficili non erit demonstrare. Vsurpantur enim ab Impp. L. vlt. de his qui ex public. rationib. L. vlt. de Probationib. & L. vlt. quando libell. princ. dat. L. vlt. de dolo L. I. de manda. princip. in C. Iustinia. L. III. de pœnis, L. II. de his qui cum. dispensato; L. XLVIII. de hæretic. L. IIII. de patrocin. vicot. in C. Th. Interdum verò scribunt, VNIVERSI COGNOSCANT, vt in L. I. de fund. rei priuat. lib. XI. C. Iustinia. Aut SINGVLI VNIVERSIQVE COGNOSCANT, vt in L. XV. de accusationib. L. II. de calumniatorib. & in Edicto Theod. & Valentiniani ad populũ, Nou. de Pantapolis. In Edicto verò quod proponitur in Nou. de pretio solidi, quo Quirites alloquuntur, scribitur, AGNOSCAT VNIVERSITAS.

Porrò suas quandoque Constitutiones & Edicta ipsimet Impp. proponi iubebant celeberrimis vrbis Regiæ, & aliarũ ciuitatum locis, vt apparet ex Iustiniani Nou. LXXXII. XCIIII CXII. & Iustini Nou. IIII. & vlt. Sic & Constantinus in L. I. si cert. pet. chirograph. in C. Th. Et *quamuis nescire promulgata non liceat*, PER OMNEM HVNC ANNVM PENDERE IVBEMVS EDICTVM. Impp. Arcad. & Honor. in L. XXVII. de hæretic. in eod. Cod. *Rescriptum, quod Donatistæ à Iuliano tunc principe impetrasse dicuntur*, PROPOSITO PROGRAMMATE, CELEBERRIMIS IN LOCIS VOLVMVS ANTEFERRI. Sic in Edicto Impp. Constantini & Licinij, quod ab Eusebio lib. X. histor. Eccleaast. cap. V. refertur. Ταῦτα ἐφ' ἡμῶν γεγραφότα πανταχοῦ προθεῖναι ἐξ οἰκείων γνώμων πάντων ἀγαγεῖν ἀκόλουθόν ἐστιν. In vrbe quidem Constantinopolitana Iustinianus Nou. LXXXIII. præcipit legem suam, Προθεῖναι ὅπῃ τε τῆς βασιλευούσης, ὅπῃ τε τῶν ἄλλων μερῶν τῆς πόλεως. Nouella verò CXX. Ἐν τοῖς σωθῆσι καὶ νομίμοις τόποις. Aliàs, Κατὰ τοὺς σωθῆς τόπους, &, Εἰς τοὺς προφανεῖς ἑκάστης πόλεως τόπους. Romæ verò in foro Traiani proponi Principum Edicta consueuisse indicat Imp. Marci rescriptum ad S. P. Q. R. apud Iustinum Martyr. Apolog. II. pro Christianis, in quo est, Καὶ κελεύω τοῦτό μου τὸ διάταγμα εἰς τὸ φόρον τὸ Τραϊανὸν προτεθῆναι καὶ τὸ δύνασθαι ἀναγνώσκεσθαι. φροντίσει ὁ Πραίφαιτος Βρᾶσσος Πολλίων εἰς τὰς περιξ ἐπαρχίας πεμφθείσης. Quo loci lubens, si per criticos quos mihi propitios & faciles opto, liceret, verbis, Δύνασθαι ἀναγνώσκεσθαι, inserere m, intercalaremque, Ἐξ ἐπιτάξεως, vt hoc modo sollemnia illa verba Edictorum, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT, implerẽtur. Aliter enim, palàm proscribi Edicta nõ videbãtur, secundum Vlpiani interpretationẽ in L. XI. §. proscribere, D. de Institor. vbi PROSCRIBERE, ait, PALAM, *sic accipimus*, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Quæ verba vt legitima hisce singularibus literis V. D. P. R. L. P. scribi solita Valer. Prob. in Noris auctor est. Moris certè fuisse Edicta Romæ in foro Traiani proponere testantur subscriptiones, L. II. ad L. Cornel. de falſ. L. VII. ad L. Iul. de adulter. L. II. de iure fis. L. IIII. de conlatio. donatar. L. I. de priuileg. corporat. vrb. Ro. L. II. de habitu quo vti oport. L. II. de petitionib. L. I. de campo Mart. vrb. Ro. in C. Th. & Nou. Theod. & Valentin. de postulan. & Nou. de Honorat. & qui in gradu præfer. Nou. I. & II. de testament. Nou. Valentinia. de liber. & successionib. eor. Illic enim vtique subscriptum est,

PRO-

PROPOSITA IN FORO TRAIANI. Huc pertinent quæ in Magnonis notis legimus, IN FORO CÆSARIS, IN FORO PACIS, IN FORO TRAIANI, IN FORO NERVÆ, IN FORO TRANSITORIO, IN FORO IVLI, IN FORO POPVLI, IN FORO BOARIO, IN FORO FLAMINIO. Sed & in L. ix. de naviculat. in C. Th. Subscriptio extat huiusmodi, PROPOSITA IN FORO APRONIANI, & in Constitutio. Theod. & Valentin. relata in fragment. Iurisconsultorum Pithœanis, Tit. vi. PROPOSITA IN ATRIO MINERVÆ. Rescripto Antonini τῷ κοινῷ τῆς Ασίας, apud Euseb. lib. iiii. hist. Eccles. cap. xiii. præter ea quæ Iustini Martyris Apolog. ii. pro Christian. continentur, subscribitur, Προετέθη δὲ Εφέσῳ ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ασίας, quæ Rufinus vertit, PROPOSITA EPHESI PVBLICE IN CONVENTV ASIÆ.

Interdum etiam leges suas in æs incidi iubebant. Constantin. in L. ii. quemadmodũ muniri uiuil. in Cod. Th. *Quod ut perpetua obseruatione firmetur, legem hanc incisam* ÆNEIS TABVLIS, *iussimus publicare.* Idem Imp. in L. i. de aliment. quæ inopes parent. in Cod. Th. ÆREIS, ait, TABVLIS, *vel cerussatis, aut lineis mappis scripta per omnes ciuitates Italiæ* PROPONATVR LEX. Valentinian. & Valens in L. iiii. de Suariis eod. Cod. *Hæc autem omnia* ÆNEÆ TABVLÆ *in foro Suario collocandæ,* AD ÆTERNAM MEMORIAM OPORTEBIT INSCVLPI. Iidem Impp. in L. i. de iure Ital. eod. Cod. *Concessi igitur gratia beneficij* PVBLICIS ACTIBVS INTIMETVR, ET INCISA TABVLIS, *debita sollemnitate permanent.*

Præterea Iustinianus Constitutiones suas τῶν Νόμων βιβλίοις ἐγγράφεσθαι, vel, τῷ τῶν θείων Διατάξεων βιβλίῳ ἐντιθῆναι decernit Nou. xxv. xxvi & xl. Idem Nou. ix. ad Ioannem Archiepisc. C. P. Legem suam intro apud vasa sancta reponi iubet.

Verùm priusquàm ad reliquas subscriptiones descendam, prædicendum censeo Rescriptis, Edictisque Principes manu sua subscripsisse, vt traditur in L. iii. C. de diuers. Rescript. Euscbius lib. ii. de vita Constantini, Εἴληπται δ' ἐξ αὐθεντικοῦ τοῦ παρ' ἡμῖν φυλαττομένου βασιλικοῦ τόμου καὶ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς ἐγγεγραφὸς ὑπογραμμάσεως, τῆς τὸν λόγον πιστώσας, οἷά τινος ἐγγυ. δικαιοσυνίου τῶν μαρτυριῶν. Planè Leo in L. vi. C. de diuers. Rescript. ea tantummodò fas esse profert, vel dici Rescripta constituit, quæ in chartis, siue membranis subnotatio suæ subscriptionis impresserat. Subscriptionum verò Imperialium exempla aliquot adducam. In Edictis quidem ad populum plerumque manu sua subscribebant his verbis, PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRI POPVLO RO. vel POPVLO CONSTANTINOPOLITANO. Docet hoc Nou. Theod. & Valentin. de Reddito iure atmor. in cuius extremo est: *Et manu diuina,* PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRO POPVLO RO. *Et ad latus,* DAT. VIII. KAL. IVL. ROMÆ VALENTINIANO ET ANATOLIO V. C. COSS. Idem probat eorumdem Impp. Nouella de pretio solidi, cuius nouissima verba sunt hæc, *Et manu diuina,* PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRI POPVLO RO. *Et ad latus,* DATA XV. KAL. FEBR. ROMÆ, VALENTINIANO V. A. COS. Sic in Edicto Iustiniani ad populum Constantinopolitanum Nou. cxli. PROPONATVR CONSTANTINOPOLITANIS CIVIBVS NOSTRIS. Et Nou. xiii. de Prætorib. plebeiis in fi. PROPONATVR CONSTANTINOPOLITANIS CIVIBVS NOSTRIS. Eiusdem formæ est subscriptio Nouellæ cv. in qua est, LEGATVR.

Ad Senatum verò scribentes, in fine adiiciebant manu sua, OPTAMVS VOS FELICISSIMOS AC FLORENTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE SANCTISSIMI ORDINIS PATRES CONSCRIPTI. Patet hoc ex Nouel. Theodosij & Valent. de indulgent. reliq. ad Senatum, in cuius calce scriptum est: OPTAMVS VOS FELICISSIMOS AC FLORENTISSIMOS, NOSTRIQVE AMANTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE, SANCTISSIME ORDINIS P. C. Nouellæ quoque Maioriani ad Senatum, de titu Imperij sui, finis est huiusmodi: *Et manu diuina,* OPTAMVS VOS FELICISSIMOS ET FLORENTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE (sic enim emendo) SANCTISSIMI ORDINIS PATRES CONSCRIPTI.

Subscribebant etiam interdum Imperatores manu sua in hunc modum, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME. Postrema namque Nouellæ Theodosij & Valentin. de Episc. ordinat. ad Aëtium Patritium verba hæc sunt, *Et manu diuina* (vt ex veteri Cod. suppleo) DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME. In fine etiam Nouellæ de homicid. casu vel volunt. facto ad Maximum Pf. Pr. & Patritium, scriptum est, *Et manu diuina*: DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME AVGVSTORVM. Eodem modo Iustinianus Nou. cxxi. ad Arsilium Præsidem Tharsi, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS FRATER IVCVNDISSIME. Extat in sacro Pragmatico Tiberij Augusti directo ad Theodorũ, Imperialis huiusmodi subscriptio, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME ATQVE AMANTISSIME. Est & in Iustiniani Nouella VII. ad Epiphanium Patriarcham Constantinopolitanum talis subscriptio. DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS SANCTE AC RELIGIOSISSIME PATER. Et hoc fortè est quod in veteri versione Nouellæ VI. quæ ad eundem Epiphanium dirigitur, additur, SCRIPTA CVM ADIECTIONE DOMINICA. In fine etiam Epistolæ Iustiniani ad Ioannem Pontificem, quæ inserta est, Lunter claras. C. de summa Trinit. hæc habetur subscriptio, DIVINITAS TE CONSERVET PER MVLTOS ANNOS SANCTE AC RELIGIOSISSIME PATER. Cuiusmodi subscriptionis vetustiorem auctorem habemus Constantinum Imperator cuius Epistolæ ad Eusebium Cæsareæ, & Macarium Hierosolymorum Episcopum, apud Eusebium lib. II. III. & IIII. vitæ eiusdem Imperatoris, & Socratem lib. I. Histor. Ecclesiast. cap. VI. & Theodoritum lib. I. eiusdem histor. cap. X. & XVI. ita concluduntur, Ο Θεὸς σε Διαφυλάξοι Ἀδελφε Ἀγαπητὲ. Idem Euseb. lib. X. eiusdem argumẽti ἀπόχαφοι βασιλικῆς Ἐπιστολῆς Constantini ad Mileiadem vrbis Ro. Pontificem refert, cuius postrema verba sunt hæc, Η Θεότης ὑμᾶς τοῦ μεγάλου θεοῦ Διαφυλάξοι πολλοῖς ἔτεσι Τιμιώτατε. Ibidem aliud ἀπόχαφοι Epistolæ Constantini ad Chrestum Syracusanorum Episcopum adducit, cum hac subscriptione, Γνωστὸν ἔστω σε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ Διαφυλάξοι ὑμᾶς πολλοῖς ἔτεσιν. Ad Cæcilianum quoque Carthaginiensem Episcopum ab eodem Imp. missam Epistolam profert, his in fine verbis, Η Θεότης τοῦ μεγάλου Θεοῦ σε Διαφυλάξοι ὑμᾶς πολλοῖς ἔτεσιν. Idem Euseb. lib. III. vitæ Constantini eiusdem Imp. Epistolam ad Ecclesias, & aliam ad Episcopos Palæstinæ, aliásque ad populũ Antiochenũ, & Episcopos Antiochiæ congregatos, & lib. IIII. eiusdẽ argumenti, aliã ad Episcopos, τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ τῇ κατὰ Τύρον, inserit, quarũ, vt & alterius eiusdẽ Imp. Epist. ad Catholicam Alexandrinorum Ecclesiam, & item alterius ad Episcopos, apud Socratem lib. II. Histor. Ecclesiast. & alterius ad Nicomedenses apud Theodorit. lib. I. nouissima verba sunt hæc, Ο Θεὸς ὑμᾶς Διαφυλάξοι Ἀδελφοὶ Ἀγαπητοί. Idem Socrates lib. II. cap. III. cum Theodorito lib. II. cap. II. eiusdem Constantini Epistolam ad Alexandrinos adfert, cuius finis hic est, Η Θεία Πρόνοια ὑμᾶς Διαφυλάξοι Ἀδελφοὶ Ἀγαπητοί. Quã Histor. Tripartitæ collector lib. IIII. cap. II. trãscripsit. Sed & in Epistola Cõstantini ad Arium Presbyterum apud Socrat. lib. I. legitur, Ο Θεὸς σε Διαφυλάττοι Ἀγαπητὲ. Denique Imperator Gratianus Epistolã suam ad B. Ambrosiũ, quæ est XXV. lib. V. Epistolar. Ambrosianar. ita concludit, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS, PARENS ET CVLTOR DEI ÆTERNI QVEM COLIMVS IESV CHRISTI. Epistolæ etiam Imp. Iuliani ad Alypium postrema verba sunt hæc, Ἐρρωμένος ἐν ὐδαιμονίᾳ διαπλοίης, ὦ πάντων Ἀδελφὲ ποθεινότατε, καὶ φιλαίτατε.

Interdum vero subscribebant Impp. VALE CARISSIME. Euseb. lib. X. histor. Eccles. citat Ἀπόχαφοι βασιλικῆς Διατάξεως ad Anilinum Africæ Proconsulem, in cuius principio est, Χαῖρε Ανιλῖνε Τιμιώτατε ἡμῖν. In fine verò, Ἔρρωσο Ανιλῖνε Τιμιώτατε, καὶ Ποθεινότατε ἡμῖν. Aliud quoque Ἀπόχαφοι Epistolæ eiusdem Constantini ad eundem Anilinum, ibidem refert, cum hoc initio, Χαῖρε Ανιλῖνε Τιμιώτατε ἡμῖν, cum hoc fine, Ἔρρωσο Ανιλῖνε Τιμιώτατε. Sic & in Edicto Iustini Imp. de filiis liberarum emissa ad Theodorum, subscriptio Imperialis adiicitur, VALE THEODORE PARENS CARISSIME ATQVE AMANTISSIME.

Illa

Illa autem verba, *Et manu diuina*, quæ subscriptiones antecedunt, singularibus hisce literis E T. M. D. perscriptas Magno testis est. Enimuerò quod manu illa, si Diis placet, diuina, subscribebatur, singulari quodam encauti genere scribi Imperator Leo constituit, in L. vi. C. de diuers. rescript. Sacra enim Rescripta alio colore, quàm purpurea inscriptione lustrari vetat: coctíque muricis & triti conchylij ardore signari præcipit, nec eius sacri encauti confectionem habere, priuatis vult licere. Vnde patet Imperialia Rescripta miniatis literis & encauto murice o consignari consueuisse. Quod & Cõstantinopolitanos Imperatores seruasse testatur Constantinus Manasses in Annalib. his verbis, quæ, cùm Græcorum copiam nõ habeam, vti Latinè reddita sunt, subiiciam. *Nam si quis*, ait, *ei chartam offerret*, RVBRIS IN EA LITERIS NOMEN IMPERATORIS SVBSCRIBEBAT. Et mox: *Hanc chartam fratri offert: rogat, hanc scripturam literis Imperatoriis munire, ac subsignare velit. Imperator precibus sororis annuit, mox calamum prehendit manu, & exaratis* PVRPVREI COLORIS LITERIS, *chartã confirmat.* Idẽ alio loco: *Nã Romani consilijs obtẽperans Imp.* LITERAS RVBRICA SVBSCRIPTAS, *ad exercitũ mittit.* Idémq; ex Nicetę multis locis colligi potest: Ὁ δὲ δὴ, ait, μέγας Δομέστικος τῆς τῶν βασιλείων φυλακῆς ὑπεμελήθης, ἡ δὲ τῶ βασιλέως Μανουὴλ παρὰ τοῖς ἀφ' ἑαυτοῦ ἀναγορεύσεως, γράμμα ἐρυθρὸν μαρτύριον, σφραγῖδι χρυσῇ ἢ στρεπτῷ νίμματι ἔμπυρον κόγχης ἀναδιδυμίᾳ αἵματι τῷ κλώνῳ τῷ μεγάλῳ πω ὑπιδιδοῦσι, τύπον αὐτοῖς ἀργύρεα ἑτήσια κέρματα, εἰς μνᾶς δὶς ἑκατὸν κομιζόμενα. Ἐλίγετο δὲ ἡ ἐτήσιος ἐρυθρὸς ἀναμίξ ἐν Βασίλειον γράφειν ὑπογράφεσθαι τὸν ἀξιόχρεων. Idem aliâs, Καὶ Βασιλικῶς ἐπισφραγίσειν ταύτας γραφὰς ἢ βαφάς. Et alibi, Ἀμέλει καὶ γραφαῖς ἐρυθραῖς ὡς φλογίνη ῥομφαία τὸ δόγμα τοῦ διελκῦσαι ἀπειλέσθαι θάνατον ἢ ἀποκήρυξιν πίστεως. Idem alio loco, Καὶ τὸ Βασιλικὸν ἀπαλείφοντες ἐρυθρόδανον. Rursúsque, Ἐγχειρίσας γραμμάτιον ἐρυθρόγραφον. Et aliâs, Καὶ γράμμα σφίσιν ἐρυθρόγραφον ἐπιχείρισιν. Sic & in Nou. III. Alexij Commeni de solutione ponsalium, Τῷ μηνὶ Μαρτίῳ ἐπινεμήσεως ιε, δ' ἐρυθρῶν γραμμάτων. Et in Nou. Manuelis Commeni de diuers. caus. ac negot. Τῷ μηνὶ Μαρτίῳ, ἰνδικτιῶνος ιδ', δ' ἐρυθρῶν γραμμάτων τῆς Βασιλικῆς χειρὸς καὶ ἡ δὲ χρυσοῦ σφραγὶς ἔχει τὸ δὲ τῶ Λογοθέτου τῶ δρόμου, τὸ Ἀγαθιδαρίτην Μιχαὴλ ἔτους ϛχο δ'. Edicto etiam Manuelis Porphyrogeniti, quod Curterius à se conuersum Latinè edidit, Imperatoris illius nomen rubris literis subscriptum conspicitur.

Atque vt encautum speciale, ita & literarum apices suos ac proprios Imperialia scrinia habebant. Quod ego ex L. III. C. ad L. Cornel. de falsi. didici: in qua Valentinian. & Val. perspexisse se aiunt literarum principalium imitationem inde cœpisse, quòd Vicarij Africæ officium, iisdem apicibus Consultationes, Relationésque conscriberet, quibus scrinia Imperialia vtebantur. Cui malo obuiam ire studentes, cauẽt vt posthac communibus literis vniuersa mandentur, quæ vel de Prouincia, vel à Iudice scriberentur, vt nemo styli Imperialis exemplum, aut priuatim, aut publicè sumeret.

Porrò subscriptionis, quam MANV DIVINA factam diximus, fit mẽtio in L. XLII. de hæretic. his verbis, *Cassatis quæ pragmatici, vel* ADNOTATIONE MANVS NOSTRÆ *potuerunt impetrare.* Theodosius Nou. de confirmat. leg. Nouell. *Necessarium duximus, has nunc saltem vniuersas, tuæ Serenitati, cùm* NOSTRÆ MAIESTATIS SVBNOTATIONE *transmittere.* Hinc *diuæ adnotationes* in L. III. de cõlat. act. & *Adnotatio nostra*, L. I. de his qui à principe in C. Iustinia. & *Sacra adnotatio*, L. vlt. C. si contra ius adnotatio, L. vlt. C. de diuersis rescript.

Præter Imperialem autẽ subscriptionem, Constitutionibus Quæstor subscribebat. Nouellæ certe CXIII. quæ vulgò, Vt diuinæ iussi. subscription. habeantur inscribitur, Epitome Græca hoc habet, Πᾶσα θεία κέλευσις ἐπογράφην ἐχέτω τὸ κοιαίστωρος, ἢ δηλότω παρὰ τινῶν ἐξεφοιτήθη. Plenior verò est Latina versio, cuius verba ipsa apponam, *Præsenti Lege decernimus nullam diuinam iussionem, neque per viri magnifici Quæstoris Adiutores, neq; per aliam cuiuslibet militiæ aut dignitatis, aut officij personam, cuicumque iudici confectam à quolibet suscripti cognitore, cui magnifici viri Quæstoris adnotatio subiecta non fuerit, qua contineatur, & inter quos, & ad quem Iudicem, vel per quam fuerit directa personam.* Subscribebat verò Quæstor his verbis, LEGI, vel, SVBSCRIPSI, vt apparet ex Iustiniani Nou. XXII. in cuius extremo, verba hæc, LEGI, in ipso etiam Græco exemplari iterantur. In Constitutione quoque Iustini Imp. de filiis liberarũ & in sacro Pragmatico Tiberij de cõfirmatio. Cõstitutio. Iustini Imp. post subscriptionẽ Imperialẽ vtrobiq; subiicitur; Ὁ ἀ-

STOR LEGI. In Nou. verò Theod. & Valentin. de homicid. casu vel volunt. facto, Post Diem & Cõsulem additur, SVBSCRIPSI. Similitérque eorundem Impp. Nou. II. de testament. æquè post Diem & Consulẽ subiungitur, SVBSCRIPSI. In fine etiam Nouellæ Iustinia. CLIX. subscriptio extat huiusmodi, IOANNES ET CVRVS SVBDITII OBTVLIMVS. At Romani Seniores Nouella prima subscribitur, Ἡπηρέτωσι Θεμᾶς Μαγίστρος. In fine verò Nou. I. Alexij Comeni est, Διὰ τῦ Βασιλέως. Sacra planè, & vt passim vocant, diuina Responsa, Quæstorem & Magistros scriniorum dictasse, ostendit L. vlt. C. de diuers. reser. Et hoc est quod Impp. in L. XIIII. de extraord. munet. in C. Th. aiũt: *Eos qui cum honore Comitum, nomine Magistrorum, Memoriæ præfuerunt, vel Epistolis, vel Libellis. Item eos qui peragendis, signandisque Responsis nostræ manſuetudini obsecundant.*

Nec verò satis vnquam pro merito laudabuntur Impp. Theodosius & Valentinianus, qui sibi ipsis leges dicentes, constituerunt, si quid noui emergeret, quod formam generalem expoſceret, aut si qua noua de re condenda lex esset, vt ab omnibus antea tam proceribus palatij, quàm Senatoribus tractaretur: & si vniuersis iudicibus Senatoribúsque placuisset, tunc dictaretur, ac sic denuò collectis omnibus recenseretur, & cùm omnes consensissent, tunc demum in sacro Principis consistorio recitaretur, vt vniuersorum consensu & Principis auctoritate firmaretur. Quinetiam nullas se in posterum leges promulgaturos, nisi suprà dicta forma obseruata testati sunt, L. VIII. C. de Legib. Leges verò vt generales ab omnib' obseruari iidẽ Impp. Theodos. & Valentin. in L. III. eod. tit. decernunt, quæ vel ab illis missa ad Senatum oratione condebantur, vel inserto Edicti vocabulo nuncupabantur. Orationis vtique ad Senatum ab eorum temporum Imperatoribus missæ, fit mẽtio in L. vlt. de curatorib. calendar. & L. II. de calcis coctoribus in C. Th.

Illius autem in quo spatiamur seculi, Imperatorum Constitutionibus, ad latus Imperialis subscriptionis, adiiciebatur Dies & Consul, quemadmodum patet ex Theod. & Valentin. Nou. de reddito iure armor. & Nou. de pretio solidi, & Nou. de indulgent. reliquot. Nec tantùm quo Die & Cõsule Data, sed & quo Accepta, Proposita, Emissa, Antelata, subiiciebatur. Veluti Theodosij Nou. I. de testament. DAT. XII. KAL. NOVEMBR. ROM. AETIO III. ET Q. AVRELIO SYMMACHO VV. CC. COSS. PP. IN FORO D. TRAIANI: ANTELATA EDICTO ALBINI ITERVM PRÆF. PRÆT. ET PATRICII. Eiusdem Tit. Nou. II. DAT. VII. KAL. IAN. ROMÆ, AETIO IIII. ET SYMMACHO VV. CC. ACC. VI. KAL. IAN. ROMÆ. PP. V. KAL. IAN. IN FORO TRAIANI. SVBSCRIPSI. Et Nou. de Sepulch. DATA III. ID. MART. ROMÆ ACC. VI. KAL. APRIL. ROMÆ CALLYPIO V. C. COSS. P. P. IN FORO TRAIANI VIII. ID. APRIL. ANTELATA EDICTO ALBINI VIRI INLVSTRIS PF. P. II. ET PATRICII. Itẽ Nouella de libert. & successionibus eor. DAT. III. NON. IVN. ROMÆ, CALLYPIO ET ARDABVRE VV. CC. COSS. PP. IN FORO TRAIANI, V. ID. IVN. ANTELATA EDICTO ALBINI V. C. Sic & diuersis diebus DATAS & PROPOSITAS easdem Constitutiones, legimus in L. III. ad L. Iul. de adult. L. I. de his qui per metiud. L. I. Quib. militantib. L. V. de filiis milit. & L. I. de infirmand. pœn. L. II. de sponsalib. L. II. de petitionib. L. I. de cãpo Mart. in C. Th. Itẽ alio atq; alio die, & diuersis nonnũquã Coss. DATA & ACCEPTA. L. V. de accusationib. L. XXXII. de Prætoribus. L. I. de quæstor. L. I. de magistr. scrinior. L. I. de prox. comitib. L. I. de cõlatio. fundor. patrimon. L. II. & III. de appellat. L. VII. & XII. de diuers. offic. L. VII. de nauicul. L. V. de hæret. L. I. de indulgẽt. debit. L. vlt. de scenic. in C. Th. Nou. Theod. & Valẽtin. Neq; domũ diuin. Nou. Anthemij de mulierib. quæ sepe propr. seru. addix. Quibus addenda est subscriptio L. XI. de Palatin. sacrar. largit. in C. Th. in qua nõ modò diuersis diebus Data & Accepta lex subsignatur, sed præterea nomẽ Iudicis additur, à quo, accepta fuit Cõstitutio, in hũc modũ: DAT. NON. MAII, CONSTANTINOP. ACCEPTA A VALERIO COMITE SACRARVM LARCITIONVM &c. vt & in L. vlt. de scenic. cod. Cod. DATA VI. N. FEBR. ROM. CONSTANTIO V. C. CÆS. ACCEPTA A TRIBVN. VOLVPTATVM X. KAL. FEBR. KARTHAGINE POST CONSVLATVM HONORII VIIII. ET THEOD. V. AA. CONSS. PROPOSITA etiã & EMISSA iungũtur in subscriptione L. II. C. de diuid. tut. vt PROPOSITA & ACCEPTA, L. II. de honor. codicill. in C. Th.

Variis verò verborum figuris Constitutiones subnotabantur. Vulgares quidẽ subscriptiones

scriptiones sunt hæ, DATA, PROPOSITA, ACCEPTA; SVBDITA, SVPPOSITA, SVBSCRIPTA: Quæ notis scribi consueuerant. Exempla quæ tam in Iustiniani, quàm Theodosij Codice, & Nouellis ob oculos obuersantur superuacuæ esset diligentiæ proferre. Minus tritæ sunt subscriptiones istæ, ALLEGATA, vt in L.v. de pactis in Cod. Theod. & in Magnonis notis, his singularibus literis, ALL. REGESTA, in L.xiiii. de indulgent. debit. in Cod. Th. EMISSA, in L.xxx. & L.l. de appellationib. L. cxii. de decurionib. L.ii. de legit. hered. in C. Th. Nou. Theod. & Valentin. de Tribut. fiscalib. & EMENSA AD MAGISTROS MILITVM, ET COMITES, ET DVCES OMNES, in L.xi. de diuers. offic. eod. C. LECTA APVD ACTA, L.i. de cognitionib. L.i. finium regundor. L.ii. de extraordin. munerib. L. xiiii. de Episcopis, in C. Theod. LECTA ACTIS, L.ii. de naufrag. Item in iis maximè Edictis quæ ad Senatũ dirigũtur, LECTA IN SENATV, L.viii. de metallis, L.xiii. de accusationib. L.xix. de operibus publ. LECTA APVD SENATVM, in Constitutione Constantini, quæ Frontini de limitib. agror. libris inserta est. LECTA A BRAXIO PROCONSVLE, L.viii. & L. ix. de Prætorib. in C. Th. RECITATA IN SENATV PER VIRVM INL. POSTVMIANVM, Nou. Th. & Valent. de indulgẽt. reliquor. RECITATA APVD VETTIVM RVFINVM P.V. IN SENATV. L.i. de matern. bon. in vtroque Cod. RECITATA SEPTIES IN NOVO CONSISTORIO PALATII IVSTINIANI, in L.xxx. C. de iure dot. LECTA IN ECCLESIIS ROM. L.xx. de Episcop. in C. Th. Aliàs, LECTA simpliciter absque vllius loci adiectione, vt L.iiii & viii. de extraordin. munerib. L.xl. & xxiii. de Prætorib. in C. Th. ANTELATA EDICTO PRÆPECTI PRÆTORIO, Nou. Theod. & Valent. de testament. Nou. de sepulchris, & Nou. de libert. & successionib. eor. Sic PROPOSITA SVB EDICTO PRÆPECTI PRÆTORIO, Nou. Th. & Valent. de xxx. annor. præscript. PROPOSITA IN PROGRAMMATE VICARII VRBIS, in L.xxv. de annona in C. Th. PRÆLATA LITERIS COMITIS RERVM PRIVATARVM, L. vlt. de immunit. conc. eod. C. PRÆLATA LITERIS V.C. VICARII, in L.iiii. de custod. reor. eod. C. Et hæ quidẽ subscriptiones, PRÆLATA, vel ANTELATA, quæ idem valent, à scriniis Imperialibus minimè manabãt, nec ab initio Constitutionibus eohærebant, sed ex postfacto illis addebantur, post carũ promulgationem factam Edictis, Programmatibus, Literis, Iudicum ad quos directæ fuerãt. Eiusmodi enim promulgatio formulis illis significabatur. Nec alia est horum verborũ *Anteferri* & *Præferri*, sententia, in L.xxxvii. de hæretic. L. vlt. de incorporatio. L.xxxviii. de Episcop. L. vlt. de immunit. conc. L.i. si per obreptio. in C. Th. Nou. Maioriani de bo. caduc. & in collatio. Carthagin. contra Donatist. Magno certè in iuris Notis vocem ANTELATA, non omisit.

Aliàs subscribebatur, DATA EPISTOLA, L.viii. de numerar. L.xv. de Episcop. in C. Th. DATA EPISTVLA PRÆFECTO, CVI HÆC SACRA FVERAT ANTELATA, L. vi. de cohortalib. eod. Cod. MISSA SVB DIE, L. vlt. de tract. & statiu. in C. Th. MISSA A P.P. OR. L.iii. ne quid publ. lætit. nunt. eod. C. SCRIPTA PETRO CONSVLARI PHOENICIS, L ix. de filiis militar. appar. & L. LXXXIII. de decurionib. eodem C. SCRIPTA LEX, Nou. Martiani de indulgent. reliquor. in C. Th. SCRIPTA PALLADIO, VIRO ILLVSTRI, COMITI SACRARVM LARGITIONVM: GENNADIO VIRO ILLVSTRI, COMITI RERVM PRIVATARVM: MAXIMINO VIRO ILLVSTRI, COMITI ET PRÆPOSITO SACRI CVBICVLI. Iustinian. Nou. xxxix. Νόμος ἐγγράφη Ἰωάννῃ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Ἐπάρχῳ τῶν ἱερῶν τῆς ἑῴας Πραιτωρίων. Et Nou. xxi. Νόμος γραφεὶς Ἰωάννῃ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἐπάρχῳ. Nou. cv. Ἐγγράφη νόμος Στρατηγίῳ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Κόμητι θείων largitionum. Et Nou. xl. Ἰδικὸς νόμος γραφεὶς Πέτρῳ τῷ ὑπατικῷ, καὶ μαγίστρῳ πατρικίῳ ἀξιώματι καὶ ἀξίωσι. Aliàs subscribitur, ἐξεφωνήθη, vt Nouel. Iustinia. cxi. Sic in Basilij Nou. Ἐκφωνηθέντα. & in Nou. Romani Porphyrogenetæ, ἐκ τῶν ἐκφωνηθέντος βασιλικῶν ἐδίκτου. Non tacebo etiam quod est in Nou. Anthemij de confirmatio. leg. dom. Leo. DAT. SVB DIE &c. ACTVM SVB DIE EODEM. Et L.i. de classic. in C. Th. DATA INDICTIONE XII.

Interdũ autẽ addebatur in fine Rescriptorũ, EA AD ALIOS QVOQVE EODEM EXEMPLO SCRIPTA ESSE. Sic in L.ix. de indulg. debit. in C. Th. DE EADEM RE SCRIPTVM EDICTVM. Et in L. vlt. de princip. agent. in reb. eod. C. EODEM EXEMPLO

ISIDORO PP. REGINO PP. ILLYRICTORI LEONTIO P.V. THEODO COMITI ÆGYPTI, ABTHARTIO COMITI ORIEN. CLEOPATRO PRÆFECTO AVGVSTALI, HESYCHIO PROCONS. ACHAIÆ, EVSTATHIO VICARIO ASIÆ, NECTARIO VICARIO PONTICÆ. Et in inſcriptione L. vlt. de cohortalibus in eod. C. Iſidoro PPO. *Poſt alia.* EODEM EXEMPLO EVBVLO PPO. ILLYRICI. Et in fi. L. ix. de indulgent. debitor. in eod. Cod. DE EADEM RE SCRIPTVM EDICTVM AD POPVLVM, AD MARCIANVM COM. S. L. MVSELLIO PRÆPOSITO SACRI CVBICVLI, DE TITVLIS AD DOMVM SACRAM PERTINENTIBVS, AD RECTORES PROVINCIARVM, ET DE METALLARIIS EDICTVM AD POPVLVM, PER PROVINCIAS ILLYRICI, ET AD RECTORES PROVINCIARVM. Sic & in L. CLXXXVII. de decurionib. eod. C. EODEM EXEMPLO EVBVLO PRÆFECTO PRÆTORIO ILLYRICI. Imp. Theodoſius & Valentinianus Nouella vltima de amota militantiũ fori præſcript. EODEM EXEMPLO ASPARI VIRO INLVSTRI, COMITI, EXMAGISTRO MILITVM, ET EXCONSVLI BIS ORDINARIO. Et Nou. eorumdem Impp. de Iudæis: EODEM EXEMPLO VIRO ILLVSTRI PRÆF. PR. ILLYRICI. Sic & Iuſtinian. Nou. VI. Ἐγράφη τὸ Ἰσότυπα τῷ ὁσιωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀλεξανδρείας. Et Nouella VIII. Ἐγράφη τὸ Ἴσον τῷ Εἰκτου Κωνσταντινουπόλεως. In cuius Nouellæ veteri verſione Latina hæc præterea adduntur, SCRIPTVM HVIVS LEGIS EXEMPLVM DOMINICO GLORIOSISSIMO PRÆTORIORVM PER ILLYRICVM PRÆFECTO. Item Nou. CV. Ἐγράφη τὸ Ἰσότυπον Ἰωάννῃ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Ἐπάρχῳ τῶν ἱερῶν Πραιτωρίων. Ibidémque Ἐγράφη τὸ Ἰσότυπον Λογγίνῳ τῷ λογιωτάτῳ καὶ ἐνδοξοτάτῳ Ἐπάρχῳ τῆς ἁγιωτάτης τῆς πόλεως. Idem Nou. XIIII. Ἐγράφη τὸ Ἰσότυπον τῷ ἐνδοξοτάτῳ Μαγίστρῳ. Et Nouella a XXI. octies ſcribitur, Ἐγράφη τὸ Ἰσότυπον Impp. Honor. & Theodoſ. in L. vltima de Veteran. in C. Th. *De quibus ad omnes militares iudices pauca ſcripta direximus.* Sic & apud Socrat. lib. II. Hiſtor. Eccleſ. Νικατὴς Κωνστάντος Αὔγουστος Νεστορίῳ. Τῷ δὲ αὐτῷ τύπῳ καὶ τῷ ἐν Αὐγουσταμνίκῃ καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιβύῃ καὶ Ἀσκύῃ ἡγεμόσιν.

Sed iã Reſcriptorũ, Conſtitutionúmq; Principaliũ curriculo cõfecto, ad Mãdata, quæ Præſidibus in prouincias proficiſcentibus à Principibus dabãtur, trãſeamus. Ea certis ac cõceptis verbis data, auctore Auguſto, Dio lib. LIII. docet, Ἐντολὰς δὲ πάσας, inquiẽs, καὶ τοῖς ἐπιτρόποις καὶ τοῖς Ἀνθυπάτοις, τοῖς τε Ἀντιστρατήγοις, δίδωσιν, ὅπως ὅτι ῥητοῖς ἔχωσι. Quæ verba ab interprete propter obſcuritatem ſilentio prætermiſſa eſſe mirum non eſt. Nã & eiuſdem vocis, Ἐντολῶν, ignorantia, caliginem alterius interpretis oculis obduxit in verſione libelli Luciani, qui inſcribitur, Ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ προσαγορεύσει πταίσματος: In quo nouum & hactenus incognitum Mandatorum caput deprehendiſſe mihi videor. Mãdatis enim Præſides monitos, VT VALETVDINEM DILIGENTER CVRARENT, demõſtrãt hæc eius auctoris verba, Καὶ ἐν τῷ τῶν Ἐντολῶν, τοῦτο πρῶτον ὑμῖν δεῖ φροντίζειν, τῆς ὑγιείας τῆς ἡμετέρας αὐτῶν θαμιλεῖσθαι. Nam illic, Ἐντολῶν nomine, Mãdata, quibus de agimus, exaudiẽda ſunt: quod cùm non caperet interpres lõgè à ſcopo aberrauit. De huiuſmodi autem Mandatis, hæc Iuſtinia. Nou. XXIIII. de Præt. Piſid. Ἀλλὰ καὶ ἐγγράφει τὸν τρόπον καθ' ὃν διοικήσεται τὴν ἀρχήν, ἅπερ οἱ παρ' ἡμῶν Νομοθέται, MANDATA ἐκάλουν. Et Nou. XXV. de Prætore Lycaoniæ, Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν βασιλικῶν φροντισμάτων ἅπερ, MANDATA PRINCIPIS, οἱ πρώην ἐκάλουν βασιλεῖς τε καὶ Νομοθέται. Iiſdem verò Mãdatis, teſte Vlpiano in L. XIX. D. de offic. præſid. præcipiebatur, NE IN VLTERIOREM FAMILIARITATEM PROVINCIALES ADMITTERENT. Quod & cauẽdum eſſe Quinto fratri Cicero Epiſtola ad eũ ſcripta monet. Mãdatis quoq; Principũ comprehẽſum, VT CVRARET IS QVI PROVINCIÆ PRÆERAT, MALIS HOMINIBVS PROVINCIAM PVRGARE, Paul. in L. III. D. de offic. Præſid. auctor eſt. Adiiciebatur etiam, VT SACRILEGOS, LATRONES, PLAGIARIOS CONQVIRERENT, &, VT PROVT QVISQVE DELIQVISSET, IN EVM ANIMADVERTERENT, quemadmodum Martianus tradit in L. IIII. S. I. D. ad L. Iuliam peculat. Vnde apparet è Mãdatis principalibus hauſiſſe Vlpianũ caput hoc, quod ex eius lib. VII. de officio Proconſ. in Pandectas relatum eſt in L. XIII. D. de offic. Præſid. *Conuenit bono & graui Præſidi, curare, vt pacata atque quieta prouincia ſit, quam regit. Quod non difficile obtinebit,*

tinebit, si sollicitè agat, vt malis hominibus prouincia careat Nam & SACRILEGOS, LATRONES, PLAGIARIOS, FVRES CONQVIRERE DEBET, ET PROVT QVISQVE DELIQVERIT, IN EVM ANIMADVERTERE. Illud præterea Mandatis comprehensum fuisse credo, VT NOCENTES CONFESSOS DAMNARENT, NEGANTES AVTEM AD TORMENTA REVOCARENT: In eámque opinionem inducor ex hisce Tertulliani in lib. ad Scapulam verbis. *Quid enim tibi amplius Mandatur, quàm,* NOCENTES CONFESSOS DAMNARE, NEGANTES AVTEM AD TORMENTA REVOCARE? *Videtis ergo quando vos contra* MANDATA *facitis, vt confessos negare cogatis.* Idem in Apologet. aduersus gentes: *Nisi enim fallor, leges malos erui iubent, non abscondi,* CONFESSOS DAMNARI *præscribunt, non absolui: hoc Senatusconsulta, hoc* PRINCIPVM MANDATA *definiunt, hoc imperium, cuius ministri estis.* Alia quoque duo Mandatorum capita refert Callistrat. in L. xxvii. §. de decurionibus, D. de pœnis. Vnum, de Decurionibus, principalibúsque ciuitatum, quo cauebatur, VT SI QVIS EORVM QVID ADMISISSE VIDERETVR, PROPTER QVOD RELEGANDVS EXTRA PROVINCIAM IN INSVLAM ESSET, IMPERATORI SCRIBERETVR, ADIECTA SENTENTIA A PRÆSIDE. Alterum in hæc verba: SI QVIS EX PRINCIPIBVS ALICVIVS CIVITATIS LATROCINIVM FECERINT, ALIVDVE QVOD FACINVS, VT CAPITALEM POENAM MERVISSE VIDEANTVR, COMMISERINT, VINCTOS EOS CVSTODIES, ET MIHI SCRIBES, ET ADIICIES, QVOD QVISQVE COMMISERIT. Venuleius Saturninus in L. xv. eodem titulo: *Diuus Hadrianus eos qui in numero Decurionum essent, capite puniri prohibuit: nisi si qui parentem occidissent. Verùm pœna legis Corneliæ puniendos,* MANDATIS *plenissimè cautum est.* Sed & Mandatis continebatur, VT DE QVERELIS PATRONORVM ADVERSVS LIBERTOS COGNOSCERENT, DEQVE IIS IVS DICENTES, LIBERTIS, SECVNDVM DELICTVM ADMISSVM, POENAS IRROGARENT, prout Modestinus scribit in L. vii. §. i. D. de iure patron. Alio quoq; Mandatorum capite, quod ex Vlpiani lib. viii. de offic. Procons. citatur in L. vi. §. i. D. de extraord. crimin. cauebatur in hæc verba, PRÆTEREA DEBEBIS CVSTODIRE, NE DARDANARII VLLIVS MERCIS SINT, NE AVT AE HIS QVI COEMPTAS MERCES SVPPRIMVNT, AVT A LOCVPLETIORIBVS QVI FRVCTVS SVOS ÆQVIS PRETIIS VENDERE NOLLENT, DVM MINVS VBERES PROVENTVS EXPECTANT, ANNONA ONERETVR. Quinetiam ex iisdem Mandatis caput hoc Venuleius laudat in L. x. D. de custod. reorum. SI QVOS EX HIS QVI IN CARCERIBVS SVNT, CELERITER ET SINE CAVSA SOLVTOS A MAGISTRATIBVS COGNOVERIS, EOS VINCIRI IVBEBIS, ET HIS QVI SOLVERINT, MVLTAM DICES. NAM CVM SCIERINT, TIBI QVOQVE MOLESTIÆ FVTVRVM, MAGISTRATVS, SI FACILE SOLVERINT VINCTOS, NON INDIFFERENTER DE CETERO PACIENT. Vlpianus in L. i. D. de milit. test. scribit Mandatis Principum inseri consueuisse caput tale: CVM IN NOTITIAM MEAM PROLATVM SIT, SVBINDE TESTAMENTA A COMMILITONIBVS RELICTA PROFERRI, QVÆ POSSINT IN CONTROVERSIAM DEVOCI, SI AD DILIGENTIAM LEGVM REVOCENTVR, ET OBSERVANTIAM: SECVTVS ANIMI MEI INTEGRITVDINEM ERGA OPTIMOS FIDELISSIMOSQVE COMMILITONES, SIMPLICITATI EORVM CONSVLENDVM EXISTIMAVI, VT QVOQVO MODO TESTATI ESSENT, RATA ESSET EORVM VOLVNTAS. FACIANT IGITVR TESTAMENTA QVOMODO VOLENT, FACIANT QVOMODO POTERVNT SI VFFICIATQVE AD BONORVM SVORVM DIVISIONEM FACIENDAM NVDA VOLVNTAS TESTATORIS. Ex quibus locis, quemadmodum Mandata conciperentur, facilè à quouis intelligi potest. Directis enim ea verbis, prout scripta erant, efferuntur. Ex obliquis verò eorum verbis aliquot alia proferam.

Mandatis planè Principalibus cautum, NE QVIS PERPETVIS VINCVLIS DAMNARETVR, Callistratus auctor est in L. xxxv. D. de pœnis. Extat & aliud

Mandatorum caput in L.vi.§.1.D.de custod.reor.quo continebatur, VT IRENARCHÆ CVM APPREHENDISSENT LATRONES, INTERROGARENT EOI DE SOCIIS ET RECEPTATORIBVS, ET INTERROGATIONES LITERIS INCLVSAS, ATQVE OBSIGNATAS, AD COGNITIONEM MAGISTRATVS MITTERENT.

Hoc amplius Mandatis eõprehendebatur, NE PRÆSIDES PROVINCIARVM PATERENTVR ESSE COLLEGIA, SODALITIA, NEVE MILITES COLLEGIA IN CASTRIS HABERENT: SED PERMITTEBATVR TENVIORIBVS STIPEM MENSTRVAM CONFERRENT, DVM TAMEN SEMEL IN MENSE COIRENT, vt Martianus in L.1. D.de collegiis scribit. Vnde Plin.ad Traian.lib. x. Epistol. *Quod ipsum*, ait, *facere desiisse post Edictum meum, quo, secundum* MANDATA TVA, ETAIPIAΣ ESSE *vetueram*. Tertullianus in lib.de ieiunio, *Nisi fortè in Senatusconsulta & in* PRINCIPVM MANDATA *cottionibus opposita deliquimus*.

Mandatis præterea cauebatur, intra annũ requirendorũ bona obsignari: vt si redierint & se purgauerint, integrã rẽ suã habeãt, si neq; respõderint, neq; qui se defendãt, habuerint tunc post annum bona in fiscum cogantur. L.vlt.D.de requir.reis. Mandatis quoque comprehendebatur, NE DONVM VEL MVNVS PROCOS. VEL QVI IN ALIO OPPICIO ESSET, ACCIPERET, EMERETVE QVID, NISI VICTVS COTIDIANI CAVSSA, vt ab Vlpiano traditur in L.vi §.vlt. D. de offic. Procos. LARGITIONES QVOQVE EX PVBLICO FIERI, Mandata prohibebant. Plinius lib.x. Epist. ad Traian. *Ecdicus*, DOMINE, *Amisenorum ciuitatis, petebat apud me à Iulio Pisone denariorum circiter* XL. *millia, donata ei publicè ante annos* XX. *& bule, & Ecclesia consentiente, vtebaturque* MANDATIS TVIS, QVIBVS EIVSMODI DONATIONES VETANTVR. Cui respondens Traianus, *Sicut*, ait, LARGITIONES EX PVBLICO FIERI MANDATA PROHIBENT. Quinetiam Mandatis permittebatur, Præsidibus prouinciarum MVLCTAM DICERE, L. cxxxi. in fi. D.de verb. signific. Mandatis etiam Principum præceptum, cui, pacto vẽditoris, pomœrio cuiuslibet ciuitatis interdictum est, vrbe ETIAM interdictum esse videri, Papinianus scribit in L.v.D.de seruis export. Hoc amplius, QVI OPPICIVM IN ALIQVA PROVINCIA ADMINISTRABAT, INDE ORIVNDAM, VEL IBI DOMICILIVM HABENTEM, VXOREM DVCERE, Mandatis prohibebatur, EOS TAMEN QVI IN PATRIA SVA MILITABANT, EX EADEM PROVINCIA VXOREM DVCERE, Mandatis quibusdam permittebatur. Quæ non obscurè colligimus ex L. XXXVIII. L. LXIII. L. LXV. D.de ritu nuptiarum. L. VI. C.de nuptiis. De Titulis etiam Inscriptionum operum publicorum Mandatis cautum fuisse Callistratus indicat, L. vlt. D.de operibus publicis. Item Mandatis continebatur, VT SINE ACCVSATORE NEMO AVDIRETVR. Tertullianus lib. ad Scapulam, *Prudens etiam missum ad se Christianum in elogio, concussione eius intellecta, dimisit, scisso eodem elogio*, SINE ACCVSATORE NEGANS SE AVDITVRVM HOMINEM, SECVNDVM MANDATVM. Idem eodem libro aliud Mandatorum caput ita leuiter perstringit. *Nam & nunc à Præside Legionis, & à Præside Mauritaniæ vexatur hoc nomen* (scilicet Christianum) sed GLADIO TENVS: SICVT ET A PRIMORDIO MANDATVM EST ANIMADVERTI IN HVIVSMODI. Imp. Alexand. in L.II. Cod. qui manumitt. non poss. *Seruos meos, nec per interpositam personam ad libertatem perducere homines peculij sui posse*, MANDATIS PRINCIPVM *comprehenditur*. Plin. lib. x. Epist. ad Traian. *Nam sicut* MANDATIS TVIS CAVTVM EST, NE RESTITVAM AB ALIO, AVT A ME RELEGATOS: *ita de iis quos alius relegauerit & restituerit, nihil comprehensum est*. Theodosij etiam & Valentiniani Mandata quædam missa ad Antiochum P.P. cetero̅sque P.P. per Referẽdarium, referuntur in L.vlt. C.de offic. eius qui vic. alicuius iudic. vt inscriptio testatur. Nouam deniq; Mandatorum, seu, vt ille vocat, Παραγγελμάτων, formulam, Iustinianus composuit, Nou. XVIII. quæ prolixior est, quàm vt huc commodè adscribi possit.

Restat ad huius libri pensum absoluendum de Prudentum Responsis dicere. Planè Consultores, qui ad Iurisconsultos consuleridi gratia adibant, non sine præfatione id faciebant.

ciebant. Rogabant enim an per otium & per occupationes consulere eos possent; quod fiebat his verbis, LICET CONSVLERE? id est, licéne mihi tua opera vti, & à te consilium expetere? Hoc Cicero in Muræniana coniiciendum reliquit, cùm de Iurisconsultis agens, ait, *Et vestrum illud*, LICET CONSVLERE? Ostendit & Horatius lib. II. Sermon. Sat. II. quo loci inducit quendam de plebe, cùm rege Agamemnone altercantem, interrogare an liceat sibi eum de aliquibus percontari: quod ille his verbis interrogat, *Ergo* CONSVLERE, *& mox respondere*, LICEBIT? Cui rex sequenti versu ita respondet, CONSVLE. Vnde suspicione ducor, respondisse Prudentes, CONSVLE, vel, LICET. Tibullus autem Iuris amatorij scientiam sibi arrogans, seque ad priscorum Iurisconsultorum imitationem componens, amatibus qui sua opera vti velint, facturum se consilij sui copiam venustè profitetur: eisque patere fores suas consulendi causa, nuntiat Eleg. IIII. lib. I. his versibus:

Me, qui spernentur, amantes
CONSVLTENT: CVNCTIS IANVA NOSTRA PATET.
Tempus erit, quum me Veneris præcepta ferentem
DEDVCAT *iuuenum sedula turba senem.*

Iurisconsulti autem interdum coram, viua voce, interdum per Epistolas ab absentibus consulebantur. Quo in genere Epistolicarum quæstionum seu Cõsultationum diuersis verborum formulis Consultores vsos reperio. Quandoq; enim post salutem adscriptã, & quæstionem propositam, Consultores vtebantur his verbis VELIM RESCRIBAS, vel, ROGO RESCRIBAS. Nonnunquam verò hoc vno verbo, QVÆRO. Prioris formulæ hæc exempla habeo. Pomponius in L. vlt. D. de minorib. INIVS DIOPHANTVS POMPONIO SVO SALVTEM. *Minor viginti quinque annis nouendi animo interceſsit*, &c. EGO DIDICI *ex tempore in integrum restitutionis tantundem temporis præstandum, quantum superesset*: TV QVID DE EO PVTAS, VELIM RESCRIBAS. RESPONDIT, *Sine dubio*, &c. In fragmentis Iurisconsultorum à P. Pithœo editis Tit. IIII. ex Papiniani lib. singulari de adulter. huiusmodi Consultatio refertur. *Cùm patri lex Regia dederit in filium vitæ necisque potestatem, quô bonum fuit lege comprehendi, vt potestas fieret etiam filium occidendi*, VELLEM MIHI RESCRIBERE: NAM SCIRE CVPIO. RESPONDI. *Nunquid ex contrario præstat nobis*, &c. Idem Papinianus in L. XI. §. quidam D. ad L. Iul. de adulter. aliam Consultationem ponit eiusmodi. QVIDAM *accusare volebat adulterij mulierem: & postulabat, ne sibi computarentur dies, quos in custodiam fecisset: Me hoc admittente, extitit qui mihi contradiceret*: CVIVS OPINIONEM AN TV PROBES, ROGO MATVRIVS MIHI SCRIBAS. RESPONDIT, *Opinionem tuam & verba legis, & sententia adiuuant*, &c. Idem Papinianus in L. LXXXIII. D. de leg. II. Latino Largo se consulenti respondisse ita scribit, LATINVS LARGVS: PROXIME EX FACTO INCIDIT SPECIES TALIS: LIBERTINVS *patronum ex semisse hæredẽ instituit*, &c. ROGO ERGO QVID DE HOC EXISTIMES, RESCRIBAS, RESPONDIT, NEC *repetitum* VIDERI *in hunc casum fideicommissum*. Ex quo apertissime deprehenditur & arguitur vitium scripturæ; in alio capite quod ex Paulo excerptum est in L. Latinus D. qui sine manum. quę sic in omnibus codicibus edita est. *Latinus Largus vendidit ancillam, ita vt manumitteretur*, omnino male. Non enim venditoris sed consultoris personam illic Latinus Largus sustinet, & *ideò vendidit*, species est facti, quæ à Latino Largo proponitur, & de qua illic Paulus consulitur. Proinde verba ita interpungenda sunt, LATINVS LARGVS: *Vendidit ancillam ita vt manumitteretur, non addito tempore*: QVÆRO, *quando ex constitutione incipit ei libertas competere cessante emptore in manumittendo*? RESPONDI, *inspiciendum est quod actum sit, vtrum cum primum potuisset vt manumitteret*, &c. Ac ne quis vno Papiniani responso niti me, staréque credat, adferam simile Pauli ad eiusdem Latini Largi consultationem responsum, eadem figura verborum cõceptum. Est autem id responsum positum sub Titulo de exceptione rei iudic. in L. XXX. §. Latinus Largus, in hunc modum. LATINVS LARGVS: *Cùm de hæreditate inter Mœuium ad quem pertinebat, & Titium qui controuersiam mouerat, transigeretur* &c. QVÆRO AN *ius aui sui* &c. RESPONDI, SI *de proprietate* &c.

Marcellus in L. XLIIII. §. 1 D. ad Trebellian. *Sed in huiusmodi quæstione* ROGO RESPONDEAS AN RECTE SENSERIM: *Rogata est filia &c.* Ermox: ITEM QVÆRO *de pensionibus*: RESPONDI OMNIA *ea hæreditatis appellatione continentur*.

Alterius formulæ non pauca in libris nostris exempla habemus: nec tamen vnius eiusdémque figuræ omnia; Interdum enim Epistolæ specie ac stylo, salute vtrinque adscripta, tam quæstio proponitur, quam responsum redditur. Sic in L. XXVII. D. qui testa. fac. poss. Celsus proponitur à Domitio Labeone per Epistolam consultus, verbis quæ infra scripta sunt. DOMITIVS LABEO CELSO SVO SALVTEM, QVÆRO, *an testamento numero habendus sit is qui* ROGATVS *est ad testamentum scribendum idem quoque cum tabulas scripsisset signauerit?* Cui Celsus in hunc modum respondet. IVBENTIVS CELSVS LABEONI SVO S. AVT NON INTELLIGO *quid sit de quo me consulis, aut valde stulta est consultatio tua, &c.* Huic similis refertur Epistolica iuris quæstio, in L. XVIII. D. de iure Codicill. PLOTIANA CELSO SVO S. LVCIVS TITIVS *his verbis ita cauit*: SI QVID TABVLIS *alióve quo genere ad hoc testamentum pertinens reliquero, ita valere volo.* QVÆRO AN CODICILLI *qui ante hoc testamentum scripti sunt debeant rati esse.* Cui ille in hunc modum respondet IVBENTIVS CELSVS PLOTIANÆ SVÆ S. *Hæc verba,* SI QVIO AD HOC *testamentum pertinens reliquero, valere volo: etiam ea quæ ante testamentum scripta sunt comprehendere.* Sic & in L. XLVIII D. de legat. II. LICINIVS LVCVSTA PROCVLO SVO SALVTEM. *Cum faciat conditionem &c. Numquid etiam ea Mancipia quæ postea ex his Mancipiis nata sunt vxori debeantur,* QVÆRO. PROCVLVS LVCVSTÆ SVO S. SI VXOR *mallet, &c.*

Interdum vero, salute minime reddita, quæstioni per Epistolam propositæ Iurisconsulti responsum subiiciebant hoc familiari verbo, RESPONDI: vt in L. VI. D. de legat. præstan. SALVIVS ARISTO IVLIANO SALVTEM. *Qui filium &c.* QVÆRO SI AVT VTERQVE &c. RESPONOIT, *Sæpe animaduerti &c.* Sic in L. XIII. D. de his quæ vt indign. CLAVDIVS SELEVCVS PAPINIANO SVO S. *Mœuius in adulterio Sipponiæ damnatus &c.* QVÆRO AN *iustum matrimonium fuerit?* RESPONDI &c. & in L. XCIII. §. Fannius D. de solutionib. PAVIVS IANVARIVS PAPINIANO S. *Cùm Titius &c.* QVÆRO, *id quod solutum est in quam causam acceptum videtur?* RESPONDI, *si quidē &c.* Sic & L. XVII. D. de pact. dotalib. ATILICINVS PROCVLO SVO S. *Cùm inter virum & vxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit.* QVÆRO VTRVM *quinquennij die &c.* PROCVLVS RESPONDIT &c. Ita sæpe Paulus à Nesennio Apollinari consultum se proponit: Veluti in L. XXII. D. ad L. Falcid. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO. EX FACTO, DOMINE, SPECIES EIVSMODI INCIDIT: *Titia filias suas tres numero equis ex partibus scripsit hæredes &c.* QVÆRO AN *aduersus coheredes suas, à quibus legata & ipsa accepit, vti possit Falcidia &c.* RESPONOI, &c. Et in L. XXXVII. D. de excusationib. tutor. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO. *Mater filium &c.* QVÆRO AN *legatum amittat, & quid si testamento &c.* RESPONOI &c. Idem in L. XLI. D. de re iudic. NESENNIVS APOLLINARIS: *Si te donaturum mihi delegauero creditori meo,* AN IN SOLIDVM CONVENIENDVS SIS? AN DIVERSVM PVTES, *si non creditori meo sed ei cui donare volebam te delegauero*: ET QVID, DE EO, *qui pro muliere cui donare volebat, marito eius dotem promiserit?* RESPONDIT: *Nullus creditor &c.* Alia est multo plenior & vberior eiusdem Nesennij consultatio, in L. XXXIIII. D. de negot. gest. in hæc verba. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO S. *Auia nepotis sui negotia gessit. Defunctis vtrisque, Auiæ hæredes conueniebantur, à nepotis hæredibus negotiorum gestorum actione: Repetebat hæredes auiæ alimenta præstita nepoti.* RESPONDEBATVR, *Auiam iure pietatis de suo præstitisse, &c. Præterea constitutum esse* DICEBATVR &c. EX CONTRARIO DICEBATVR, &c. TRACTATVM EST NVMQVID, *vtróque patrimonio erogata videantur.* QVÆRO QVID TIBI IVSTIVS VIDEATVR. RESPONOI, HÆC DISCEPTATIO IN FACTVM CONSTITIT. A Licinio etiam Rufino consultum se per literas Paulus ita scribit in L. IIII. D. quib. ad libert. proclam. LICINIVS RVFINVS IVLIO PAVLO. *Is cui fideicommissa libertas debebatur, post vicensimum annum veniri se passus est.* QVÆRO, *denegandum sit ei ad libertatem proclamare.*

clamare. MOVET ME *exemplum cuiusuis liberi hominis &c.* SED E CONTRARIO MOVET ME, &c. RESPONDIT. *Venditio quidem &c.* Vnde apparet huiusmodi Epistolicis Consultationibus, rationes iuris, & ea quæ dubitationem faciebant, comprehendi consueuisse, his verbis, MOVET ME. Sic in L. XXVIII. D. de reb. auct. iud. possid. is qui Iauolenum consulit, ait, ILLVD MAXIME MOVET, QVOD PRÆCEPTORIBVS TVIS PLACET *vnum esse testamentum.* Et in L. XXVI. D. de vsufr. leg. qui Paulum consulit, ait, MOVIT ENIM ME QVOD *dies legati, &c.* Similiter qui Modestinum consulit in L. XXXIX. D. de actionib. emp. auctores laudat veteres Iurisconsultos.

Proculum etiam sæpius à Nepote per literas consultum legimus: Vt in L. CXXV. D. de verb. signific. NEPOS PROCVLO SVO SALVTEM. *Ab eo qui ita promisit, Cùm commodum erit, dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum:* PVTASNE *protinus nuptiis factis dotem peti posse?* &c. Responsum verò Proculi subiicitur in hunc modum. PROCVLVS. *Cùm dotem quis ita promisit.* Extant ad eiusdem Nepotis Cõsultationes, alia Proculi Responsa duo: vnum in L. XLVII. D. de legat. I. SEMPRONIVS PROCVLVS NEPOTI SVO SALVTEM *Binæ tabulæ,* &c. QVÆRIS VTRVM, &c. PROCVLVS RESPONDIT. Alterum in L. XVII. D. de iure dot. cuius initium est, PROCVLVS NEPOTI SVO SALVTEM. *Ancilla,* &c. Par est alia formula responsi Pauli ad Consultationem in L. LXXXI. D. de condition. & demonstrat. quæ ita incipit, IVLIVS PAVLVS NIMPHIDIO. QVÆSISTI *si ita,* &c. Est & elegans consultatio per Epistolam in L. XI. D. de heredib. instit. in qua prælatis verbis testamenti, *Attius fundi, &c.* quæstio ita proponitur. *Idque Proculo placet,* QVID TIBI VIDETVR? Cui respondet Iauolenus in hunc modum. RESPONDIT, *Vera est Proculi opinio.* Marcellus etiam à Sulpitio consultum se ita respondisse narrat in L. XLVIII. D. de donation. int. vir. & vx. SVLPITIVS MARCELLO. *Mulier quæ ad communem filium, &c.* QVÆRO AN *donatio tibi videatur vt nihil agatur, an valeat quidem &c.* RESPONDIT. *Si color.* Plinius secundus Aristonem Iureconsultum consulit his verbis lib. VIII. Epist. XIIII. *Cùm sis peritissimus & priuati iuris & publici, cuius pars Senatorium est,* CVPIO EX TE POTISSIMVM AVDIRE, *erraverim in Senatu proximè necne: non vt in præteritum (serum enim) verum vt in futurum si quid simile inciderit, erudiar &c.* Et in fine. *Obtinui quidem quod postulabã, nihilominus tamen* QVÆRO AN *postulare debuerim, an abstinere.*

Aliàs quæstio proponitur in hũc modũ, QVÆRO AN EXISTIMES, vel QVID EXISTIMES. Modestin. in L. XVI. D. de vsu & vsufr. *Legatum ciuitati relictum est, &c.* QVÆRO QVID DE LEGATO EXISTIMES. MODESTINVS RESPONDIT, &c. & in L. XXI. D. de vsucap. AN *vllius momenti eam locationem* EXISTIMES, QVÆRO. *Quod si nullius momenti* EXISTIMAS, AN *durare nihilominus vsucapionem* PVTES. ITEM QVÆRO, *si eidem vendidero eum fundum,* QVID DE HIS CAVSIS DE QVIBVS SVPRA QVÆSII, EXISTIMES. RESPONDIT, *si is &c.* At in L. LXIX. D. de heredib. instituen. diuersa Formula Consultationis refertur in hunc modum *Trebatius neutrum fore heredem: Cartilius vtrumque:* TV CVI AD SENTIARIS? PROCVLVS: CARTILIO ADSENTIOR. Aliàs interrogatio ita concipitur, ID IVS EST NECNE? L. XXVI. D. de oper. libert. Et, QVÆREBATVR QVID IVRIS ESSET, L. XIX. D. de testam. milit. L. XXIII. D. de mort. cau. donat. Sed & in L. XIIII. ad L. Cornel. de fals. QVÆRO QVIS EXITVS QVÆSTIONIS SIT? RESPONDI. PLVRES QVÆSTIONES CONIVNXISTI: *Et quidem quantum, &c.* SEQVENS QVÆSTIO EST, &c.

Atque hoc modo Iurisconsulti RESCRIBERE dicebantur. Scæuola in L. XLIIII. D. de teiud. QVÆRITVR, AN *in ex causa iudicati teneantur:* RESCRIPSIT *dandam in eos actionem* Vlpian. in L. LII. §. si quis Asinum D. de furt. *Quod & Herennio Modestino studioso meo, de Dalmatia* CONSVLENTI RESCRIPSI. Celsus in L. XXXVIII. §. Firmus D. de actionib. empt. *Firmus à Proculo quæsiit* &c. ILLE RESCRIPSIT Pomponius in L. XLVI. D. de manum. test. ARISTO NERATIO APPIANO RESCRIPSIT. Inde & libris Epistolarũ respõdisse Iurisconsultos legimus in L. XII. §. Neratius quoq; & §. deniq; D. de instruc. vel instr. L. LVIII. D. pro soc. Epistolas etiam inuicem de iure scribebant. Neratij certè Prisci ad Aristonem, & Aristonis Epistolæ ad Neratium memorãtur in L. III. D. quæ res pignor.

& L.xix.§.illud D.locati.Sexto quoq; Cæcilio Africano Iulianũ respõdisse Vlpian. refert in L.iii.§.i.D.de agnosc. liber. Vulgo autem in libris nostris I.C. Respõsa ita cõcipiuntur, QVÆRO AN &c. SCÆVOLA, vel, MARCELLVS, vel, PAVLVS, vel, MODESTINVS RESPONDIT, vt in L.xviii. D.de iu.patronat. L.xxiii. D. de manumissionib. in princ. & § Lucia Titia, cùm sequentib. D.de legat.ii. L.xxv. §. vlt. D.de liber. & postum. L. xxviii. D.de mort.cau.donationib. L.xxxiiii. D.de pignerat.actio. L.xxii. D. de Sc. Silan. L.xxviii. D.de vsu & vsuf.leg. L.v. & vi. D.de ann. leg. L.xxxiii.§ vlt.& L.xxxiiii. D.de alimẽt.leg. L.vlt. D.pro derelic. L.xlvii §.i. D.de bon.liber. L.lxxi. D.de hered. instituen. L.xliii. D. de manumiss. testam. L.iiii. & v. D. de aliment. legat. vel, QVÆRO, RESPONDIT, L.xiiii.& L. vlt. D.de dote præleg. L.xx. D.de alimẽt.leg. L.xliii. D.ad Trebellia. L. xl. D pro empto. L.xli. D.de fideicõmiss. libert. L.xli.§ i.de legat. ii. L. xxxix. de legat.iii. D.de adquir. heted. L. vlt. D. vnde cogn. L.iii. D. de obseq. parentib. L. xxxv. & xxxvi. D.de bon.libert.

Vbi verò plures quæstiones coniungebãtur, dicebant, ITEM QVÆRO, L.xli.§. Titius Sticho, cum sequẽtib. D. de fideicommiss. libert. L.lxxxviii. §. Impuberem De legat.ii. L.xxxviii D.de vsu & vsufr. leg. L.xl. §. seruus testamẽto D. de statulib. L.cxii. § Callimachus D. de verbor. obligatio. L.xliii. §.i D.de vulg. & pup. L. lvi. D. de adq. rer. do. L.lxii. D.de iu.dot. Et ITEM ROGAVI, L.xxvi. § vlt. D.de oper. libert.

Aliàs QVÆSITVM EST, RESPONDIT. L.xxvi. D. de Sc. Silan. L.xl. in ptinc. & §. seruus & §. vlt. D.de statulib. L vlt. D. pro empto. L.xli. §. Stichus & §. intra certa D. de fideicommiss. libert. L.xxv. & xcv. in princ. & §. vlt. D. ad L. Falcid. L. lx. & L. vlt. D. de re iudic. L. xxiiii. D. de appellationib. L. xxxv. §. vlt. D. de legat. iii. L. lix. §. puram D. de manumiss. testam. L. xiiii. §. Maritus D. ad L. Corn. de fals. L. xci. D. de legat. i.

Aliàs, QVÆSITVM EST, PAVLVS RESPONDIT, L.xii. de aliment. legat. Et QVÆSITVM EST, IVVENTIVS CELSVS RESPONDIT, L.xxx. de legat. ii. CVM QVÆREBATVR, &c. RESPONDIT, L.lxii. D. de re iud. L. lx §. Iana D. de legat. iii. QVÆREBATVR, DICEBAM, L. xix. D. de testam. milit. L. lxxxii. D. ad L. Falcid. L. ix. D. de castren. pecul. L. xiii. D. iudic. sol. Quæ verba etiam Paulus ies in Auditorio tractatas referens, vsurpat in L xl. D. si cert. pet. & L. xcvii. D. de adquir. heredit. & Vlpian. in L. xxii. D. ad Trebellia. CONSVLEBAR DE FIDEICOMMISSO &c. DICEBAM, L. xiiii. §. quidam D. de aliment. leg. Et QVÆREBATVR: DIXI, L. xiiii. D. de vsufr. leg. L. xviii. D. ad L. Falcid. QVÆSITVM EST: DIXI, L. xciiii. D. de leg. i. L. xliii. D. de adq. possess. CONSVLEBATVR NVM: RESPONDI, L. lii. §. i. D. ad l. Aquil. L. xv. D. de publican. CONSVLEBATVR POSSETNE AGI, L. vlt. D. si quadrup. DOMINVS PVERI CONSVLEBAT, L. lii. §. in cliuo D. ad L. Aquil. CONSVLEBATVR: RESPONDIT, L. xiiii. D. de pecul. leg. L. xlvii. de heredib. instit. CONSVLEBAT: RESPONDI, L. xliii. §. vlt. D. de dam. inf. QVIDAM CONSVLVIT, &c. RESPONDI, L. xix. D. ad exhib. D. lvii. D. de iud. L. ix. D. de re iudic. PROPONEBATVR, & QVÆREBATVR: RESPONDI, L. lxxvi. D. de castren. pecul.

In sollemnibus autem verbis, Prudentes cum de iure respondebant, verba hæc habuisse, SECVNDVM EA QVÆ PROPONERENTVR, dotum est. Si quis tamen testimonia in promptu habere cupiat, reiiciam eum ad L. xiii. §. vlt. & L. xv. in princ. L. xvi. § i. L. xvii. §. Basilicæ, D. de aliment. legat. L. xxxiiii. xxxvi. & xxxvii. D. de vsu & vsufr. legat. L. xxv. §. vlt. D. ad L. Falcid. L. xxi. D. quæ in fraud. credit. L. xxxiii. D. de pignerat. actio. L lxxviii. in princ. & §. i. D. ad Trebellia. L. cxii. §. Callimachus D. de verbor. oblig. L. xxii. ad L. Cornel. de fals. L. xcii. D. de adquir. hered. L. xxiii. D. de appellationib. L. lxxxviii. §. i. & §. quæ marito. & §. Sempronia & §. filiam & §. Lucius Titius L. vlt. §. Lucius D. de legat. ii. L. xxxii. L. xxxv. §. vlt. L. xxxviii. xxxix. L. xli. §. testamento, L. xcii. L. ci. & cii. D. de leg. iii. L. vlt. D. de donat. L. lix. §. puram D. de manum. test L. xli. §. tutoris D. de fideic. libert. L. xxvi. D. qui & à quib. L. xxxviii. in fi. D. de liber cau. L. xxiii. §. seruis D. de pecul. leg. L. lx. D. de adq. rer. do. Interdum, SI. VT PROPONITVR, L. xxxviii. D. de liber. cau. L. xxv. §. vlt. D. de liber. & postum.

Aliàs,

Aliàs, RESPONDIT VERBIS QVÆ PROPONERENTVR, L. XXXIII. D. de vſu & vſufr. leg. L. vlt. D. de dote præleg. & EX HIS QVÆ PROPONERENTVR, L. LXXXVIII. §. Damæ D. de legat. II. RESPONDIT EX VERBIS CONSVLTATIONI INSERTIS, L. XXXIIII. de legat. II.

IN PROPOSITO, L. XVIII. §. ſeruus D. de ſtipulat ſeruor. L. XXXVIII. §. I. de ſolutionib. L. LXI. §. locaui D. de furt. L. IX. D. de caſtren. pecul. L. XXXIIII. D. de neg. geſt. IN SPECIE PROPOSITA, L. LXXXI. D. de hered. inſtituen. IN SPECIE DE QVA QVÆRITVR, L. XXXIX. D. de actionib. empt. L. LXXXVII. §. I. D. de legat. II.

NIHIL PROPONI CVR, L. vlt. D. de teſtamentar. tut. L. XVIII. & XXVI. D. de Sc. Silan. L. XL. §. I. D. de ſtatulib. L. VIII. D. de magiſtratib. conueniend. L. XLI. in princ. & §. Seio D. de fideicommiſſ. libert. L. vlt. D. pro ſuo L. CXX. D. de leg. I. L. XXXIIII. §. Gaius Seius D. de legat. II. L. XXXII. in prine. & § heredis & L. XXXIII. D. de vſu & vſufr. leg. L. vlt. §. vlt. D. de dote præleg. L. XC. D. de ſolutionib. L. LXI. D. de heredib. inſtit. L. XLI. §. concubinæ de leg. III. L. LII. D. de iure dot. NIHIL PROPONI PROPTER QVOD, L. IIII. D. de aliment. legat.

RESPONOIT NON PROPONI, L. LXXVIII. §. tres heredes D. ad Trebellian. L. XXXIIII. §. L. Titius relictis. D. de legat. II. Aliàs, RESPONDIT NIHIL PROPONI, L. XXXVIII. §. Iulius Agrippa & §. mater de leg. III. NIHIL PROHIBET, L. XVXIIII. §. vlt. de legat. II.

RESPONDIT, EVM CVIVS NOTIO EST ÆSTIMATVRVM, L. XV. §. I. & L. XVI. §. I. D. de aliment. leg. L. XXVIII. §. Titius teſtamento D. de liberatio. leg. L. XIIII. in fi. D. de dote præleg. L. LXIX. §. I. D. de leg. III. IVDICATVRO ÆSTIMANDVM, L. XL. §. Titius teſtamento D. de ſtatulib. AD IVDICIS OFFICIVM PERTINERE, L. XCV. §. vlt. D. ad L. Falcid.

Interdum etiam EX PACTO CONSVLTOS ſe Reſpondere dicebant, L. LII. §. item ex facto D. pro ſoc. L. III. §. I. D. de minorib. EX FACTO PROPONEBATVR, L. XXXV. D. de heredib. inſtit. EX FACTO QVÆRITVR, L. XLIII. D. de vulgari L. LII. D. de pecul. leg. L. XIII. §. ex facto D. de adq. poſſ. EX PACTO QVÆREBATVR, L. XXX. D. de negot. geſt. EX PACTO INCIOIT SPECIES TALIS, L. LXXXIII. D. de leg. II. L. XXII. D. ad L. Falcid. EX PACTO AGITATVM REFERVNT, L. XIX. D. de heredib. inſtit. EX PACTO TRACTATVM EST, L. XVII. D. ad Trebellian. L. XXXIX. §. ſcio D. de legat. I. EX FACTO TRACTATVM MEMINI. L. XVII. §. ex facto ad Trebellian.

IC. autem opiniones ſuas his verbis enuntiare, EXISTIMO, PVTO, VIDETVR MIHI, MAGIS EST, PROPE EST, nemo eſt qui neſciat. Etiam quæ ab iis definiebantur, his plerumque verbis referuntur, PLACVIT PRVDENTIBVS, &, PLACVIT, vtin L. XXXI. D. de vulgari L. VIII. D. de alimenr. leg. L. IX. D. ad L. Falcid. L. III. & L. XLI. §. I. D. de vulgari, L. XLVII. §. ſed ſi Stichus, & L. XIIII. §. vlt. D. de legat. I. L. LXIX. §. mater & L. LXXVI. §. heres D. de legat. II, L. XCIIII. D. de legat. III. L. XXIII. §. etiam & L. XXIIII. §. ſi petitum D. de fideicommiſſ. libertat. L. XXI. D. de liber. cau. L. I D. de manumiſſionib. L. XLIII. D. de vſucapion. L. VI. §. I. D. de aqua & aquir. pl. Recte placuit, L. LXXVII. §. volo MERITO PLACVIT, L. LXXV. D. de iu. dot.

PLACET, L. IIII. D. de liber. & poſthum. L. LXXIX. D. de adquir. heredit. L. XXXIII. D. de legat. I. L. XIIII. D. de manumiſſ. teſtam. L. IIII. §. vlt. D. pro ſuo L. XX. D. de his quæ in fraud. creditor. L. XXI §. placet D. de damn. infec. POST MVLTAS VARIETATES PLACET, L. LV. §. I. D. de legat. II. OMNINO MIHI NON PLACET, L. XLVIII. §. vlt. D. de legat. I.

Peculiaria etiam Iuriſconſultis ſunt hæc, QVÆSTIONIS EST: FVIT QVÆSTIONIS: SCIO QVÆSITVM: BELLE: vel, BELLISSIME QVÆRITVR, aut DVBITATVR: HOC IVRE VTIMVR, RECEPTVM EST, VIDEAMVS, VIDENOVM EST QVOD DICITVR, PONAMVS: PINGAMVS: QVOD VVLGO RESPONDETVR: Quod dictum iuris ſtudioſis ſat eſt. Ingens enim horum verborum turba paſſim in Pandectis iacet. Summenda ea erunt, non colligenda. Tum etiam ne liber hic in conſanguinei ſui de verbor. ſignificatio. poſſeſſiones irruat, cautio eſt.

Ex Iurisconsultorum etiam formulis, Cicero Epistolis ad Trebat. lib. VII. Familliat. quasdam perstringit: veluti Epist. XVII. HOC, *quemadmodum, vos scribere soletis in vestris libris*, IDEM Q. CORNELIO VIDEBATVR. Itémque Epist. X. IDEM ET MVTIO MANLIO PLACEBAT. Aliàs Epist. XXII. eiusdē lib. Ego *tamē Scaevolæ & Testæ* ADSENTIOR. Sic in L. LXIX. D. de heredib. instit. Proculus, CARTILIO ADSENTIOR. Venuleius in L. CXXXVIII. D. de verbor. obligationib. post recitatas Sabini & Proculi contrarias opiniones: SED EGO, air, CVM PROCVLO SENTIO: Celsus in L. VII. in fi. D. de supellect. leg. *Non tamen*, A SERVIO DISSENTIO. Vlpian. in L. I. §. item quæritur D. de aq. cotid. Et *Offilius in tota aquâ rectè cum prohiberi ait*: EGO OFFILIO ADSENTIO, idē in L. I. D. de Cōcubin. CVM ATILICINO SENTIO. Et L. LXXIX. D. de iure dot. ET EGO CVM SERVIO SENTIO. Vlpian. in L. III. §. Neratius D. de adq. poss. *Quidam putant Sabini sententiam veriorem*: QVIBVS CONSENTIO. In L. XII. §. nouissimè D. quando dies legator. *Ipse quoque*, ait, HVIC SENTENTIÆ ACCEDO. Idem in L. VIII. D. de oper. libert. *Et ego*, inquit, CELSO ADQVIESCO. Aliàs, EGO TREBATII SENTENTIAM PROBO, L. XXI. D. de testamentar. tut. & LABEONIS SENTENTIAM PROBO, L. III. D. de instruc. vel instrum. Et HOC PROBO, L. XXXIX. D. de auro argen. LABEO PVTAT, QVOD NON IMPROBO, L. vlt. §. vlt. D. de trit. vino & ōh. QVOD VERVM PVTO, & IDQVE VERVM EST: & QVOD ET VERVM EST, L. XVI. de leg. I. L. VII. D. de trit. vi. L. III. D. pro suo. L. VI §. sicut autē D. de pecul. leg. L. XXIX. in prin. §. I. & §. seq. D. de leg. III. QVOD ET VERIVS EST, L. V. §. I. D. de leg. I. L. XXI. §. si arbiter D. de recep. qui arbitr. L. LX. D. de leg. III. L. XXVIII. D. de adquir. rer. do. L. III. D. in quib. caus. pign. *Sabinus existimat* QVÆ SENTENTIA MIHI QVOQVE PLACET, L. XIII. de trit. vi & ol. *Pomponius scribit*, ET ITA EGO QVOQVE PVTO, L. I. §. iuber D. de collatio. bonor. PVTO SENTENTIAM OFILII VERAM L. III. §. quod si D. de doli except. NON EST VERVM, L. III. §. Neratius D. de adquir. possess. *Maciānus putat*, sed EGO PROCLIVIOR SVM VT PVTEM, L. XI. §. si heres rogatus D. de legat. III. Et ITA LABEONI ET NERVÆ PLACET: L. XIIII. D. de in diem addictio. QVOD CASSIO ET PEGASO PLACET: & SANE EORVM SENTENTIA PROBABILIS EST, L. XI. D. de Iurisdict. omn. iud. ET ITA SERVIO, LABEONI, SABINO, PLACVIT, L. XIX. §. I. D. locat. IVLIANO, ET MARCELLO PLACET, L. I. §. sciendum D. de suis & legitim. IDEM NERVA, *L. VI. §. sicut autē* D. de pecul. leg. IDEM AQVILA, L. vlt. D. de suspect. tutorib.

Mouet etiam me Plutarchus, vt ne silentio transeam ea nomina quibus Iurisconsulti exempli causa vruntur. Ea sunt GAIVS SEIVS, LVCIVS TITIVS, MÆVIVS, SEMPRONIVS. Item MÆVIA, TITIA, SEMPRONIA. Hoc enim ἀ Ἀττικοῖς ille ita notauit. Τοῖς δὲ νόμοις τούτοις ἄλλως (ita rectè vet. Cod. habet) πλεῖστα χοινῖται θεοί, ὥσπερ οἱ Νόμικοι Γάϊοι Σήϊοι, καὶ Λούκιοι Τίτιοι, καὶ οἱ φιλόσοφοι Διονὰ καὶ Θίωνα παρελαμβάνουσιν.

Prudentum porrò, qui ius publicè respondebant, vt Plinius loquitur Epist. XV. lib. VI. Responsa maximæ fuisse auctoritatis nemo ignorat. Prisci quidem temporibus Responsa sua non signabant Iurisconsulti, sed plerumque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur qui illos cōsulebant, vt ait Pompon. in L. II. D. de Orig. iur. A Iudicibus enim consulros Prudentes, docet L. III. §. I. D. de minotib. L. II. D. de pact. dotalib. Postea inualuit, vt Responsa signata darentur. Quo respexit Seneca lib. VIII. de Benefic. cap XVI. his verbis. *Si tamen quid sentiam quæris, & vis* SIGNARI RESPONSVM. Ea verò auctoritate suâ valuisse etiam si ratio non redderetur, idem Seneca *Epist.* XCV. lib XIIII. notat. Precibus autē quandoq; inserta fuisse Iurisconsultorū Responsa ostendit L. XII. C. de legat. Ab ipsis etiā Imperatoribus in Rescriptis suis ea citabantur, vt apparet ex L. II. C. de cōtrah. empt L. III. C. de adq. possess. L. III. C. ad exhib. L. VI. C. de nuptiis L. XI C. de quæstionib. L. XI. C. ad L. Cornel. de falsi. L. XVI. C. de fideicommiss. Lectum quoque fuisse in iudicio Domitij Vlpiani Responsum Paulus refert in L. XLIII. D. de actionib. empt. *Præfectis Prætorio suasi*, ait Papinian. in L. III. §. cùm Pollidius D.

de vsur.

de vsur. *Dixi in Auditorio*, Triphoninus in L. LXXVIII. §. si fundus D. de iu. dot. *Ego quoque in Auditorio publico idem secutus sum*, ait Marcian. in L. 1. §. vlt. D. ne de statu def. Iurisconsultorum porrò partes & munia non RESPONDENDI modo, sed & CAVENDI, & SCRIBENDI verbis explicabantur, vt Cicero pro Muræna tradit, & in meis de verbor. quæ ad ius pertin. significa. libris attigi. In consilium etiam adhibitos à Magistratibus, memini me in libris Selectar. antiquit. notare. In consilio fuisse principibus, constat, ex L. XVII. D. de iu. patronat. & Lampridio in Alexandro: Cui rei argumento est, L. vlt. D. si quis à paren. manumiss. Ad testamenta scribenda adhibitos ostendā suo loco. Mōstrasse quoquè eos Remedia quibus, iis quorū tes erat, succurretur, documēto sunt, L. LXXX. §. vlt. D. ad L. Falcid. L. LXVI. D. de iu dot. L. v. §. Imperator D. vt in possessio. legator. L. v. §. si is cui D. de oper. no. nunt. Ac planè Modestinus de Eurematicis librum singularem scripserat. Hic ego consisto, & mihi ipse iustitium indico, vt à Togata ad armatam Militiam transeam.

K

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS populi Ro. verbis.

LIB. IIII.

MILITARIBVS Formulis quartus hic liber pollicitatione mea debetur: quod ego quasi æs alienum, bona fide, ad diem & horam, ne appellatus quidem à quoquã, quatenus facere possum, dissoluo. Difficilis est enim solidi huius nominis expediendi ratio, propterea quod magna earum Formularum, ex quibus integra summa conficienda esset, penuria laboramus. Quam meam excusationem æquos rerum æstimatores accepturos cõfido, ad quos si qui me fortè duriores onerosioresve creditores euocent, iusto sacramento contendam, audiendos non esse, qui à me plura, quam quæ ex veterum auctorum non supina neque dissoluta lectione redigi potuerint, exigant. Rescripto etiam Diui Pij me tuebor, & cum ex liberalitate mea conueniar, non nisi in quantum facere possim, damnandum me dicam. Aut si porrò molesti importuníque flagitatores esse pergãt, bonam copiam eierabo, nec foro quidem, rerum rotis bibliotheeis cedam. Ordiar autem à Sacramento militari, quo neque apius, neque rei propositæ co nuenientius principium sumi potest. Primis planè Reipub. Ro. temporibus Sacramento tãtum à Tribunis milites rogabantur: ceterum ipsi inter se cõiurabant, SE FVGÆ ATQVE FORMIDINIS CAVSSA NON ABITVROS, NEQVE EX ORDINE RECESSVROS, NISI CIBI PETENDI, FERIENDIVE HOSTIS, AVT CIVIS SERVANDI CAVSSA. Flaeco verò & Varrone Cos. iureiurãdo Milites fieri cœpere. Auctorẽ habeo Frõtinũ lib. IIII. Stratag. cap. 1. apud quẽ tamẽ in alterius Cõsulis nomine mẽdũ vt subesse suspicer, Liuius facit, cuius lib. XXII. qua parte acta illi⁹ anni, qui L. Aemiliũ Paulũ & Terentium Varronem Cos. habuit, recenset, verba sunt hæc. *Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à Tribunis militum adacti*, IVSSV CONSVLVM CONVENTVROS, NEQVE INIVSSV ABITVROS. *Nam ad eam diem nil praeter sacramentum fuerat, & vbi ad decimatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter*

si inter se Equites decuriati, centuriati pedites, coniurabant, SESE FVGÆ ATQVE FORMIDINIS ERGO NON ABITVROS, NEQVE EX ORDINE RECESSVROS, NISI TELI SVMENDI AVT PETENDI, AVT HOSTIS FERIENDI, AVT CIVIS SERVANDI CAVSSA. *Id ex voluntario inter ipsos fœdere à Tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum.* Quanquam quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurasse idem Liuius lib. III. scribit, CONVENTVROS SE IVSSV CONSVLIS, NEC INIVSSV ABITVROS, Dionysius quoque Halicarnass. lib. x. omnes iurasse refert: τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον, Ἀκολουθήσειν τοῖς ὑπάτοις, ἐφ' ὃς ἂν κελεύωσι πολεμήσειν μήτε ἀποδιδράσκειν τὰ σημεῖα, μήτε ἄλλο στρατόπεδον μηδὲν ἀναιτίους τῷ Δήμῳ.

FORMVLAM certè iurisiurandi, quo Tribunus militaris, cum delectus antiquitus fierer, militésque scriberentur, eos adigebat, huiusmodi fuisse Agellius lib. XVI. noct. Attic. cap. IIII. ex Cincij de re milit. libro tertio literis prodidit. IN MAGISTRATV C. LÆLII C. F. COS. L. CORNEL. P. F. COS. IN EXERCITV, DECEMQVE MILLIA PASSVVM PROPE, FVRTVM NON FACIES DOLO MALO, SOLVS, NEQVE CVM PLVRIBVS, PLVRIS NVMI ARGENTEI, IN DIES SINGVLOS, EXTRA HASTAM, HASTILE, LIGNA, PABVLVM, VTREM, FOLLEM, FACVLAM, SI QVID IBI INVENERIS, SVSTVLERISVE, QVOD TVVM NON ERIT, QVOD PLVRIS NVMI ARGENTEI ERIT, VTI TV AD C. LÆLIVM C. F. COS. L. VE CORNELIVM P. F. COS. SIVE AD QVEM EORVM IVS ERIT, PROFERAS, AVT PROFITEBERE, IN TRIDVO PROXIMO, QVIDQVID INVENERIS SVSTVLERISVE DOLO MALO: AVT DOMINO SVO, CVIVM ID CENSEBIS ESSE, REDDES, VTI QVOD RECTE FACTVM ESSE VOLES. Cui adsine est quod Polybius lib. VI. scribit. Μετὰ δὲ τὴν στρατοπεδείαν σωματοφύλακες οἱ χιλίαρχοι, τοὺς ἐκ τῆς στρατοπέδου πάντας ἐλευθέρους ὁμοῦ καὶ δούλους, ἐρωτῶσι κατ' ἴνα ποιούμενοι τὸν ὅρκον μισθοῦ ἐκ τῆς παρεμβολῆς κλέψῃ, ἀλλὰ καὶ εὕρῃ τι, τοῦτ' ἀναιρεῖν δεῖ τοὺς χιλιάρχους. Idē lib. x. testis est milites in procinctu sollemni iureiurando adactos, SESE NIL QVIDQVAM EX PRÆDA PARTA AVERSVROS, INTERVERSVROSVE ESSE. Περὶ δὲ τοῦ, inquiens, μηδὲν νοσφίζεσθαι μηδὲ τῶν ἐκ τῆς διαπαγῆς, ἀλλὰ τηρῶν κατὰ πίστιν, κατὰ τὸν ὅρκον ἐμμένουσι πάντες, ὅταν ἀθροισθῶσι πρῶτον εἰς τὴν παρεμβολὴν ἐξιόντες εἰς τὸν πόλεμον. Præterea idem auctor lib. VI. Tribunos ait, delectu habito postquam per suam quemque legionem militem distribuerint, eligentes vnum ex his maximè idoneum Ἐξορκίζουσι, ἧμιν πεῖραρχήσειν καὶ ποιήσειν τὸ πρόσταγμα ὑπὲρ τῶν ἀρχόντων κατὰ δύναμιν. Tum reliquos singulatim procedentes idem iurasse memorat. Dionys. Halicarnass. lib. XI. tradit iurasse eos, Ἀκολουθεῖν ὅπῃ ἂν ἄγωσι, cóque sacramento obstrictis fas non fuisse duces deserere. Obligatos etiam eodem iureiurando, NE SIGNA DESERERENT, idē auctor lib. VI. ostēdit his verbis. Τῶν γὰρ ἱερῶν ταγμάτων ἔπι κύριος ἦν τοῖς στρατιωτικοῖς ὅρκοις κατεσχεθῆναι, καὶ τοῦ δεῖν ἀποδιδράσκειν τῶν σημείων ἧττον· τοσοῦτον ἰσχύσειν ὁ τῶν ὅρκων ἐν ἑκάστῳ φόβος. Planè secundo Punico bello aliquot aduersis prælijs exhausta militari iuuentute Romana, cum publicè seruos ad propulsandum hostium impetum emi placuisset, eos à Triumuiris eius rei ergo creatis, adactos iureiurando, STRENVAM SE FORTEMQVE OPERAM DATVROS, QVOAD POENI IN ITALIA ESSENT, Valer. Max. lib. VII. cap. VI. & Liuius lib. XXII. scriptum reliquerunt.

Scipionem verò Liuius lib. XXII. docet iureiurando à se daro & præstito, alios eodem adegisse in hæc verba, VT EGO REMPVB. NON DESERAM, NEQVE VLLVM CIVEM RO. DESERERE PATIAR: SI SCIENS FALLO EX ANIMI MEI SENTENTIA, TVM ME IVPITER OPT. MAX. DOMVM, FAMILIAM, REMQVE MEAM PESSIMO LETHO AFFICIAS: IN HÆC VERBA L. CÆCILI IVBES EXPOSTVLO, CETERIQVE QVI ADESTIS: QVI NON

IVRAVERIT, IN SE HVNC GLADIVM STRICTVM ESSE SCIAT. Ipſi etiam inter ſe quandoq; milites coniurabant, SE NON NISI VICTORES EX ACIE REVERSVROS. Cuiuſmodi iuſiurandum inſtructa iam acie Flauoleio Centurione præeunte præſtitum Liuius lib. II. refert. Nam cùm M. Fabius Conſul certum atque decretum ſibi eſſe dixiſſet nõ dare ſignum, niſi victores ſe redituros ex pugna milites iuraſſent: *Centurio*, ait, *erat M. Flauoleius inter primores pugnæ flagitator*: VICTOR, *inquit*, M. FABI REVERTAR EX ACIE: SI FALLAT, IOVEM PATREM GRADIVVMQVE *Martem, aliósque iratos inuocat Deos. Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque iurat.* Hoc & Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. IX. narrans de eodem Flauoleio ait, Ξίφος αἰαττόμενος, ὤμοσε τὸν ὑπατικόν τε Ρωμαίοις ἡ κρείττω ὄρκον, τὴν ἀγαθὴν ἑαυτῷ πίστιν, Νικήσας τοὺς πολεμίους ἥξειν εἰς τὴν πόλιν, ἄλλως δ' οὐ. Cæſar lib. III. de bello Ciuili. *Perterrito etiam tum exercitu princeps Labienus procedit*, IVRATQVE, SE EVM NON DESERTVRVM, EVNDEMQVE CASVM SVBITVRVM, QVEMCVMQVE EI FORTVNA TRIBVISSET: HOC IDEM RELIQVI IVRANT LEGATI. *Hos Tribuni militum, Centurionéſque ſequuntur: atque* IDEM *omnis exercitus* IVRAT. Idem Cæſar lib. III. eiuſdem argumenti, de Labieno. *Hæc cum dixiſſet*, IVRAVIT SE NISI VICTOREM IN CASTRA NON REVERSVRVM: *reliquóſque, vt idem facerent, hortatus eſt: hoc laudans Pompeius* IDEM IVRAVIT: *nec vero ex reliquis fuit quiſquam qui iurare dubitaret.* Liuius lib. XXVII. delectum à Cõſs. acriter, intentéque habitum narrans, coloniarum aliquot quas illic enumerat, iuniores iureiurando adactos ſcribit, SVPRA DIES TRIGINTA NON PERNOCTATVROS SE ESSE EXTRA MOENIA COLONIÆ SVÆ, DONEC HOSTIS IN ITALIA ESSET. Bello quoque Macedonico ſuſcepto, Cenſores, vt delectum adiuuarent, in cenſu agendo, ad commune omnium ciuium iuſiurandum adegerunt, vt adiurarẽt hæc, TV MINOR ANNIS SEX ET QVADRAGINTA ÆS, TVQVE EX EDICTO C. CLAVDII, TIB. SEMPRONII, CENSORVM, AD DELECTVM PRODITO: ET QVOTIESCVMQVE DELECTVS ERIT, QVICVMQVE CENSORES MAGISTRATVM HABEBVNT, SI MILES PACTVS NON ERIS, IN DELECTV PRODIBIS. Auctor Liu. lib. XLIII. Ibidẽq; eoſdẽ Cẽſores cauſas ſtipendii miſſorum cognouiſſe: & cuius nondum iuſta miſſio viſa eſſet, ita iuſiurandum adegiſſe ſcribit, EX TVI ANIMI SENTENTIA, TV EX EDICTO C. CLAVDII SEMPRONII CENSORVM, IN PROVINCIAM MACEDONIAM REDIBIS, QVOD SINE DOLO MALO FACERE POTERIS.

Militibus autem ſcriptis, dies, vt ex Cincio Agell. lib. XVI. cap. III. tradit, præfiniebatur, quo ADESSENT, & VI citati Conſulibus reſponderent. Deinde ita cõcipiebatur iuſiurandum, VT ADESSENT NISI HARVMCE QVÆ CAVSA ERIT: FVNVS FAMILIARE PERIÆVE DENICALES (quam vocem imperitè Aſcenſius expunxit & eius loco vindemiales ſubſtituit) KALENDÆQVE, QVÆ NON, EIVS REI CAVSA IN EVM DIEM COLLATÆ SINT, QVO ISTO DIE MINVS IBI ESSET: MORBVS SONTICVS: AVSPICIVM, QVOD SINE PIACVLO PRÆTERIRE NON LICEAT: SACRIFICIVMVE ANNIVERSARIVM, QVOD RECTE FIERI NON POSSIT, NISI IPSOS EO DIE IBI SIT: STATVS CONDICTVSVE DIES CVM HOSTE. SI CVI EORVM, HARVMCE QVÆ CAVSA ERIT, TVM SE POSTRIDIE QVAM PER EAS CAVSAS LICEBIT, EO DIE VENTVRVM, ADITVRVMQVE EVM, QVI EVM PAGVM, VICVM OPPIDVMVE DELEGERIT.

Atq; hæc omnia Ὅρκῳ Στρατιωτικῷ nomine cõtinẽtur apud Dionyſ. Halicar. lib. X. & Appian. lib. I. Bell. ciuil. Eóq; modò IN CONSVLIS VERBA IVRASSE milites dicebãtur. Liuius lib. III. *Cùm, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes* IN VERBA IVRAVERINT. Et mox: *Edicimus, vt omnes qui* IN VERBA IVRASTIS. Idem lib. VI. *Ita vt ſeniores quoque, quibus aliquid roboris ſupereſſet*, IN VERBA SVA IVRATOS, *centuriaret*. Et lib. XXII. *Libertini etiam, quibus liberi eſſent, & ætas militaris*, IN VERBA IVRAVERANT. Idem lib. XLV. *Socios nauales dato annuo ſtipẽdio dimitti, & cum his omnes, qui* IN CONSVLIS VERBA IVRAVERANT.

FVIT hæc SACRAMENTI Militaris, ſtante Repub. ratio. At vbi ea in Cæſarum poteſtatem venit, militaribus ſacramentis hoc amplius adiectum eſt, vt Cæſaris ſalutem omnibus rebus anteferrent. Quod Arrian. lib. III. Epicteti cap. XIIII. docet his verbis. Τῷ τοιούτῳ τῷ θεῷ ἴσθι καὶ ὑμᾶς ὀμνύειν ὀφείλει, ὅτε ἐπὶ τὰ στρατόπεδα

φαπώτης τῷ Καίσαρι. Αλλ' ἐκεῖνοι μὲν, τὴν μισθοφορίαν λαμβάνοντες, ὀμνύουσι, Πάντων περὶ πλείονος τὴν τοῦ Καίσαρος σωτηρίαν. Et mox: Ἐκεῖ μὲν ὀμνύουσιν αὐτῷ μὴ περὶ πλείονος ἕτερον. Eáq; de causa Tertullian. in lib. de Corona milit. patrē ac matrē & omnē proximū, sacramento suo cieratse milites notat. Caligulam etiam instituisse, vt sacramentis omnibus adiceretur: NEQVE ME, LIBEROSQVE MEOS CARIORES HABEO, QVAM CAIVM ET SORORES EIVS, Suetonius in eius vita memoriæ prodidit. Prætetea Milites iurasse, MILITIA SE NISI POST COMPLETA STIPENDIA RECESSVROS, Isidor lib. IX. Etymologiar. cap. III. Seruij, quantū coniicio, in lib. VIII. Aeneid. auctoritate fretus tradit. Denique ybi religione Christiana Populus Rō. imbui cœpit, mutatam fuisse sacramenti militaris formulam ex Vegetio lib. II. cap. V. didici. *Nam picturis*, ait ille, *in cute punctis, milites scripti, cū matriculis inseruntur, iurare solent. Et ideò* SACRAMENTA *dicuntur*. IVRANT AVTEM PER DEVM ET CHRISTVM, ET SPIRITVM SANCTVM, ET PER MAIESTATEM IMPERATORIS, *quæ secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda*. Et mox: IVRANT *autem* MILITES, OMNIA SE FACTVROS QVÆ PRÆCEPERIT IMPERATOR: NVNQVAM DESERTVROS MILITIAM: NEC MORTEM RECVSATVROS PRO ROMANA REPVB. Milites vtique in nomen, seu verba Principum iureiurando adactos, Sueton. in Claudio. cap. IX. in Galba, cap. XI. & XVI. in Othone, cap. VIII. in Vitellio, cap. XV. in Vespasiano, cap. VI. Tacit. lib. VI. XVII. & XX. necnon Spartianus in Seuero docent. Cuiusmodi Iurisiurandi formulam quandam exprimit Ammian. Marcellin. lib. XXI. quò loci de Iuliani militibus hæc scribit: *Iussique vniuersi* IN EIVS NOMEN IVRARE SOLLEMNITER, *gladiis cæruicibus suis admotis, sub execrationibus diris, verbis iurauere conceptis*, OMNES PRO EO CASVS, QVOAD VITAM PROFVDERINT, SI ID NECESSITAS EXEGERIT, PERLATVROS. *Quæ secuti Rectores, omnésque principis proximi, fidem simul religione firmarunt*. Idémque lib. XXVI. de Turmis aliquot equitum peditumque à Procopio tyranno coactis, *Promissis*, ait, *vberrimis inhiantes, sub execrationibus diris*, IN VERBA IVRAVERE PROCOPII, hanc *polliciti pertinaciam*: QVOD EVM SVIS ARMIS DEFENSABVNT. Sic autem, SACRAMENTO ROGARI, & SACRAMENTO DICERE, Milites dicebantur, quo genere loquendi præter Liuiū lib. IIII. XXIIII. & XXV. vtitur Seneca Epist. XXXVII. & LXVI. Plin. lib. X. Epistolar. & Tacit. lib. I. & XX.

Enimuero in Delectu habendo, Cos. pro Tribunali sedentes, vel sellis in foro positis, ciuium singulorum nomina citari iubebant, vt ex Liuio lib. II. & aliis locis apparet. Citabantur deinde nominatim ac singillatim. Obseruatum autem, Cicero lib. I. de diuinatio. tradit, *vt primus miles fieret bono nomine*. Cuius dicti interpres erit Festus Pomp. qui in verbo, *Lacus Lucrinus*, ait, *In delectu, vt & in censu, primos, boni ominis gratia, nominatos*, VALERIVM, SALVIVM, STATORIVM. Omina enim, vt ait Ouid. lib. I. Fastor. principii ineſſe credebāt. Eáque gratia primos citabāt, quorum nomina bonum aliquē euentū portendebāt, qualia erant ea quæ Valere, Saluos esse, & Stare nec fugere significabant. Citati portò, AD NOMINA RESPONDEBANT. Quod vel vnus Liuij locus lib. III. abundè probat. *Silentio Patrum edicitur delectus: Iuniores, cùm sine prouocatione imperium esset*, AD NOMINA RESPONDERVNT. Citati verò interdum morbo fontico se excusabant, verbísque ad id sollēnibus vtebantur. Liuius lib. VI. de quodam qui ad bellum eligebatur suffragiis populi: *Comitiisque*, IVRARE *parato*, IN VERBA EXCVSANDÆ VALETVDINI SOLITA, *consensus populi restiterat*.

Interdum emerita stipēdia, vacationésve prætexebant. De huiusmodi causis, qui delectū habebant cognoscere solebant. Liuius lib. III. *Cùm Consules in concione pronuntiassent*, TEMPVS NON ESSE CAVSAS COGNOSCENDI: *omnes Iuniores, postero die, prima luce, in campo Martio adessent*, COGNOSCENDIS CAVSIS *eorum qui* NOMINA NON DEDISSENT, &c. Idem lib. XXXIIII. *Nec placere Tribunos pl.* CAVSAS COGNOSCERE, *quominus ad edictum conueniretur*. Atque adeo in Edicto de Delectu exceptionem appositam, VT NOMINA DARENT, NISI QVIBVS EMERITA STIPENDIA, VEL MORBVS CAVSSÆ ESSENT, Liuius lib. XXIIII. scribit. Qui verò nulla excusatione proposita respondebant, HI NOMINA DEDISSE dicebantur: Quo genere loquendi Liuius non semel vtitur.

Postquam autem nomina dederant, Edicto plerũq; certa die adesse iubebãtur: cuiusmodi Edictum Liuius lib. III. refert, conceptum in hæc verba, EDICIMVS VT OMNES QVI IN VERBA IVRASTIS, CRASTINA DIE ARMATI AD LACVM REGILLVM ADSITIS. Eodémque exemplo Annibal apud eundem Liuium lib. XXI. PRIMO VERE, ait, EDICO ADSITIS, VT DIIS BENE IVVANTIBVS, BELLVM INGENTIS GLORIÆ PRÆDÆQVE PVTVRVM INCIPIAMVS. Idem lib. IIII. *Dictator omnes luce prima extra Collinam portam* ADESSE *iubet*. Et hoc erat, DIEM AD CONVENIENDVM EDICERE. Liuius lib. VII. *Popilius Cos. exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam* AD MARTIS ÆDEM CONVENIRE ARMATOS *iuniores iussisset*. Idẽ lib. X. *Prius tamẽ quã exiret*, MILITIBVS EOICTO SORAM IVSSIS CONVENIRE. Et lib. XXII. *Legionibus scriptis*, TYBVR DIEM AD CONVENIENDVM EOIXIT. Et lib. XXIII. *T. Sempronius* MILITIBVS DIEM AD CONVENIENOVM EDIXIT. Idem lib. XLII. *Consuli, cui Macedonia prouincia obuenerat, denũtiatũ*, VT EXERCITVI DIEM PRIMAM QVAMQVE DICERET AD CONVENIENOVM. De eadem re ab Imp. Alexandro Seuero Edicta vti proponerentur, demõstrat Spartianus in eius vita his verbis. *Tacebantur secreta bellorum, itinerũ autẽ dies publicè proponebãtur, ita vt Edictũ penderet ante menses duos: in quo scripteũ esset*, ILLA DIE, ILLA HORA AB VRBE SVM EXITVRVS: ET SI DII VOLVERVNT, IN PRIMA MANSIONE MANSVRVS. Cæsar lib. III. de bello ciuili. *Erat Edictum, Pompeij nomine, Amphipoli propositum*, VTI OMNES EIVS PROVINCIÆ IVNIORES, GRÆCI CIVESQVE RO. IVRANDI CAVSA CONVENIRENT. Liuius lib. XXXVI. *M. Acilius Cos.* EDIXIT: *vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & Tribuni militum legionis primæ & tertiæ*, VTI OMNES BRVNDVSIVM IDIBVS MAIIS CONVENIRENT.

Præter Delectum verò, erat alia Militiæ species, quæ per Tumultum repentè suscipiebatur. Donatus in Eunuch. Terentij Act. IIII. Sc. VII. ad ea verba, *Simalio, Donax, Syrisce* SEQVIMINI. *Huiusmodi Militia*, ait, *per Tumultum repente suscipitur, & dicitur*, EVOCATIO, *vbi dux alloquitur ciues*, QVI REMPVB. SALVAM VVLTIS, ME SEQVIMINI. *Vnde Virgilius sic ait, Desuetáque bello*

Agmina in arma vocat, subito, ferrumque retractat.
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes.

Quæ verba lib. VII. Æneid. habentur. Et ad eum locum Seruius, *Tria sunt*, ait, *vt supra diximus, Militiæ genera*: SACRAMENTVM, *in quo vnusquisque miles* IVRAT SE NON RECEDERE NISI PRÆCEPTO CONSVLIS POST COMPLETA STIPENDIA, id est militiæ *tempora, scilicet viginti quinque annos*. CONIVRATIO *quæ fit in Tumultu, id est Italico bello & Gallico, quandoque vicinum verbis periculum singulos iurare non patitur, vt inter Fabios fuit*. EVOCATIO, *quod genus nunc tangit: nam ad subitum bellum euocabantur. Vnde etiam Consul solebat dicere*, QVI VVLT REMPVB. SALVAM ME SEQVATVR. Idẽ Seruius in princip. lib. VIII. Æneid. ad hunc versum.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce.

Apud maiores nostros tria erant Militiæ genera in bellis gerendis: nam aut LEGITIMA *erat* MILITIA: *aut* CONIVRATIO: *aut* EVOCATIO. LEGITIMA *erat* MILITIA *eorum qui singuli iurabant pro Repub. se esse facturos, nec discedebant nisi completis stipendiis, id est, militiæ temporibus*: *Et* SACRAMENTVM *vocabatur. Aut certè si esset Tumultus id est, bellum Italicũ, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate, erat timor multus, quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum rubeum, quod pedites euocabat, & vnum ceruleum, quod erat equitum (nam ceruleus color est maris, à cuius Deo equum constat inuentum), dicebat*, QVI SALVAM VVLT REMPVB. ME SEQVATVR. *Et qui conuenissent simul iurabant, & dicebatur ista militia* CONIVRATIO. Vnde apud Liuium lib. XXIII. Scipio consilij tem esse negans, *Irent*, ait, *extemplo armati* QVI REMPVB. SALVAM VELLENT. Qua de formula satis superque libro secundo diximus.

Iam qui Exercitum Comitiorum Centuriatorũ causa imperabat, quibus olim verbis vteretur, suprà ex Varrone docui. Eodẽ Varrone auctore lib. V. de ling. Lar. Cẽsor præconi ita imperabat, VT VIROS VOCARET, QVOD BONVM FORTVNATVM, FELIX,

FELIX, SALVTAREQVE SIET POPVLO RO. QVIRITIB. REIQVE PVBLICÆ POPVLI RO. QVIRITIVM, MIHIQVE, COLLEGÆQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVIQVE NOSTRO: OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS, PRIVATÓSQVE CVRATORES OMNIVM TRIBVVM, SI QVIS PRO SE SIVE ALTERO RATIONEM DARI VOLET, VOCA IN LICIVM HVC AD ME. Quo modo VIRI VOCARI dicebantur. Eóque sensu verba hæc accipienda sunt apud Macrobium lib. I. Saturnal. cap. XVI. quô loci Varronis verba erant hæc, *Mundus cùm patet, Deorum Terrestrium* (sic enim emendandum aliâs probabo) *atque Inferûm quasi ianua patet: Propterea non modò prælium committi, verumetiam delectum rei militaris causa habere, ac militiam proficisci, nauem soluere, uxorem liberûm quærendorum causa ducere, religiosum est. Vitabant veteres, ad* VIROS VOCANDOS, *etiam dies qui essent notati rebus aduersis: Vitabant etiam feriis, sicut Varro in Augurum libris scripsit in hæc verba,* VIROS VOCARE *feriis non oportet,* SI VOCAVIT, *piaculum esto.*

Verùm antequam in aciem milites qui nomina iam dederunt, sacramentóque rogati sunt, educam, docere necesse est, quibus verbis bella indici denuntiarique solebant. Nec enim, vt Cicero lib. I. Officior. scribit vllum bellum iustum esse credebant, nisi quod, aut REBVS REPETITIS gereretur, aut denuntiatum esset antè, atque indictum. Proinde antequam bella susciperentur, Fetiales ad res repetendas mittebãt. Varr. lib. IIII. de ling. Lat. *Fetiales*, ait, *quod fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt Iustum conciperetur bellum (& inde desitum) & vt fœdere fides pacis constitueretur. Ex his mittebant antequam conciperetur,* QVI RES REPETERENT: *& per hos etiam nunc sit fœdus.* Idem de vita populi Ro. apud Nonium. *Itaque bella & tardè & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere, & priusquàm bellum indicerent iis à quibus iniurias factas sciebant, Fetiales legatos* RES REPETITVM *mittebant quatuor, quos Oratores vocabant.* Liuius lib. IIII. *Missi tandem Fetiales, nec eorum cùm more patrum iurati* REPETERENT RES, *verba sunt audita.* Et postea, *Eo anno quia tempus inducarum cum Veienti exierat per legatos Fetialésque* RES REPETI *ceptæ, quibus venientibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit, petiere ne priusquam ipsi Senatum adissent, Veios iretur: ab Senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne* RES AB IIS REPETERENTVR. Idem lib. VII. *De Hernicis consultus, Senatus cùm fetiales* AD RES REPETENDAS *nequicquam misisset.* Et lib. VIII. *Fetialibus Palepolim* AD RES REPETENDAS *missis.* Et eodem lib. *Quæque res per Fetiales ex fœdere* REPETITÆ ESSENT *secundum ius fásque* RESTITVERENTVR. Idẽ lib. X. *Ad vnum omnes iungendum fœdus cum Lucanis,* RESQVE REPETENDAS *à Samnitibus censent.* Ibidem Senatũ, Fetiales, ad Phalisios, AD RES REPETENDAS mittendos, censuisse refert. Idẽ lib. XXXVIII. *Sepè legatos antemissos:* RES REPETITAS: *postremò qui bellum indicerent, missos.* Et lib. XLII. *Legati* AD RES REPETENDAS *in Macedoniam, renuntiandúmque amicitiæ Regis missi.* Valer. Max. lib. II. cap. II. *Qui legati à Senatu Tarentum* AD RES REPETENDAS *missi.* Cicero pro Sextio, *Rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis* REPETITIS REBVS, *cum bonis omnibus publicaretur.* Macrob. lib. I. Saturnal. cap. XVI. *Præliares autem omnes, quibus fas est* RES REPETERE, *vel hostem lacessere.* Et quia clara voce RES hoc genere per Fetiales REPETEBANTVR, inde CLARIGATIONI nomẽ, ieste Seruio in IX. & X. Æneid. Plinius de verbena loquens, lib. XXII. cap. II. *Hac semper,* ait, *& legati cùm ad hostes* CLARIGATVMQVE *mitterentur, vsi: id est* RES RAPTAS CLARE REPETITVM: *Vnus vtique Verbenarius appellatur.* In his verbis etiam lusit Ennius versu isto,

Non ex iure manum consertum, sed mage ferro
REM REPETVNT.

Formulam autem qua res repeterentur, Liuius lib. I. exponit his verbis: *Legatus vbi ad fines eorũ venit,* VNDE RES REPETVNTVR, *capite velato (filum lanæ velamen est)* AVDI IVPITER, *inquit,* AVDITE FINES (*cuiuscumque gentis sunt, nominat*) AVDIAT FAS. EGÒ SVM PVBLICVS NVNTIVS POPVLI RO. IVSTE PIEQVE LEGATVS VENIO, VERBISQVE MEIS FIDES SIT. *Peragit deinde postulata. Inde Iouem testem facit.* SI EGO INIVSTE IMPIEQVE ILLOS HOMINES, ILLASQVE RES

DEDIER NVNTIO POPVLI RO. MIHI EXPOSCO, TVM PATRIÆ COMPOTEM ME NVNQVAM SINAS ESSE. *Hæc cùm fines suprà scandit hæc qnicumqne ei primus vir obuius fuerit, hæc portam regrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis concipiendique iurisiurandi mutatu peragit. Si non dedantur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim sollemnes sunt) peractu, ita bellum indicit.* AVDI IVPITER ET TV IVNO: QVIRINE, DIIQVE OMNES CELESTES, VÓSQVE TERRESTRES OMNES, VÓSQVE INFERNI AVDITE. EGO VOS TESTOR, POPVLVM ILLVM (*qnicumque est nominat*) INIVSTVM ESSE, NEQVE IVS PERSOLVERE, SED DE ISTIS REBVS IN PATRIA MAIORES NATV CONSVLEMVS, QVO PACTO IVS NOSTRVM ADIPISCAMVR. Ad hanc Formulã alludere videtur Manlius Torquatus Consul apud eundem Liuium lib. VIII. dum conuersus ad simulacrum Iouis, inquit, AVDI IVPITER HÆC SCELERA, AVDITE IVS FASQVE. Vnde apparet, Rebus Repetitis, nisi eæ redderentur, bellũ indici consueuisse. Liuius lib. VII. *Patres Fetialibus* AD RES REPETENDAS *missis, bellóque* QVIA NON REDDERENTVR, *sollemni more indicto.* Idem lib. X. *Hnius propinquitas popnli acuit curam patribus, vt Fetiales mittendos* AD RES REPETENDAS *censerent:* QVIBVS NON REDDITIS, *ex auctoritate Patrum, iussu Populi, bellum Falisci indictum est.* Et lib. XXXVI. *Amicitiam renuntiatam videri, cum legatis totiens* REPETENTIBVS RES, NEC REDDI, *nec satisfieri æquum censuissent.* Seruius in lib. X. Æneid. ad verba, *Res rapuisse licebit. Clarigationem exercere, hoc est per Fetiales bella indicere. Nam veteres,* RES RAPERE *dicebant, etiam si rapinæ nullum crimen existeret. Similiter* SATISFACERE, RES REDDERE, *dicebant.* Festus Pomp. RECIPERATIO *est, vt ait Gallus Aelius, cùm inter populum & reges, nationesque & ciuitates peregrinas lex conuenit, quemodo per Recuperatores* REDDANTVR RES, RECIPERENTVRQVE, RESQVE PRIVATI INTER SE PERSEQVANTVR. Fetiales certè ad res repetendas ad Samnites missos, nihil aliud quàm Samnitem decedere agro Sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iussisse Liuius lib. X. refert. Cùm verò nuntius Romam ad consulendum rediisset, tum Patres verbis hisce, QVARVM RERVM &c. quæ suprà libro II. recensuimus, consulebantur. Et vbi maior pars eorum qui aderant, in eandem sententiam abiit, bellum erat consensu populi fieri solitum, vt Fetialis, quemadmodum Liuius lib. I. ait, *Hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minùs tribus puberibus præsentibus diceret:* QVOD POPVLI PRISCORVM LATINORVM, HOMINESQVE PRISCI LATINI ADVERSVS POPVLVM RO. QVIRIT. FECERVNT, DELIQVERVNT, QVOD POPVLVS RO. QVIRIT. BELLVM CVM PRISCIS LATINIS IVSSIT ESSE, SENATVSQVE POPVLI RO. QVIRITIVM CENSVIT, CONSENSIT, CONSCIVIT, VT BELLVM CVM PRISCIS LATINIS FIERET: OB EAM REM, EGO POPVLVSQVE RO. POPVLIS PRISCORVM LATINORVM, HOMINIBVSQVE PRISCIS LATINIS BELLVM INDICO, FACIOQVE. *Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis* REPETITÆ RES, *ac bellum indictum: moréque eum posteri acceperunt.* Hanc belli indicendi formulam Agellius lib. XVI. Noct. Attic. cap. IIII. ex Cincij libris paulò aliter conceptam refert. *Cincius, ait, de re militari, Fetialem populi Ro. bellum indicentem hostibus, telúmque in agrum eorum iacientem, hisce verbis vti scripsit:* QVOD POPVLVS HERMVNDVLVS, HOMINESQVE POPVLI HERMVNDVLI ADVERSVS POPVLVM RO. BELLVM FECERE, DELIQVERE-QVE: QVODQVE POPVLVS RO. CVM POPVLO HERMVNDVLO, HOMINIBVSQVE HERMVNDVLIS BELLVM IVSSIT, OB EAM REM EGO POPVLVSQVE RO. POPVLO HERMVNDVLO, HOMINIBVSQVE HERMVNDVLIS BELLVM INDICO, FACIOQVE. Quos sollemnes ritus Dionysius Halicarnasseus lib. II. explicat. Nam postquàm Fetialium has partes esse dixit, Φυλάττειν, ἵνα μηδένα Ῥωμαῖοι πόλεμον ἐξοίγωσι χωρὶς μιᾶς ἐπαναγκάσωσι πόλεως ἄδικον· αἰτῆσαι δὲ παρακαθεδρεῖν, ἢ τὰ δίκαια αὐτῶν, ἅπερ τοῦ λόγου, ἐὰν δὲ μὴ πείθωνται τοῖς ἀξιουμένοις, τότ' ἤδη κύριον τὸν πόλεμον. Post alia subiicit: Εἰς μὲν ἐκ τῶν ἱερομνημόνων (sic Fetiales appellat) ὃν οἱ λοιποὶ καταχειροτόνησαντο, πεντεκαιδέκατος ἐοῦσι καὶ φορήματος ἱεροῦ, ἵνα δι' ἄλλου ἢ παρὰ τοὺς ἄλλους, εἰς τὰ τῶν ἀδικούντων

ἀδικήσαν παρείνετο πόλιν: ὅπως δὲ ἐν τοῖς θείοις, τόν τε Δία καὶ τοὺς ἄλλους ἐπεκαλεῖτο θεούς, μαρτυρόμενος ὅσα δίκαια αἰτῆσαι ἥκει παρὰ τῆς Ρωμαίων πόλεως, ἔπειτα ὁμόσας ὅσα παρὰ τοὺς ἀδικοῦσαν ἔρχεται πόλιν, ἢ ἀρὰς τὰς μεγίστας, εἰ ψεύδοιτο, ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τε καὶ τῇ πόλει, τότε ἐς τοὺς ὁρους ἐλθὼν ὅρων. ἔπειτα ὅτῳ πρώτῳ ἀπαντήσει, τοῦτον ἐπιμαρτυρόμενος, εἴτε τῆς ἀρχαίων, εἴτε τῆς πολιτικῶν εἴη, καὶ τὰς αὐτὰς παραδείς αἰρὰς, παρὰ τὴν πόλιν ἤρχετο. καὶ παρὰ τὰς πύλας τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιμαρτυρόμενος εἰς τὴν ἀγορὰν παρῆει. Ἐκεῖ δὲ καὶ τοὺς τοῖς ἐν τέλει παρὰ ὧντινοι διελέγετο, πάντα χῆ πούς τε ὅρκους καὶ τὰς αἰρὰς παρῄει. εἰ μὲν ἤν ὑπόχρεως τὰς δίκας, παραδιδόντες τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις, ἀπῆει τοὺς ἄνδρας ἀπάγων, φίλος τε ἤδη γεγονὼς καὶ παρὰ φίλων. Εἰ δὲ χρόνον εἰς βουλὴν αἰτήσαιντο, δέκα διδοὺς ἡμέρας, παρῆν ετο πάλιν, καὶ μέχρι τῆς αἰτήσεως αὐτὸ ἔχετο. Διελθουσῶν δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν, εἰ μὴ παρῆλθεν αὐτῷ τὰ δίκαια ἡ πόλις, ἐπικαλεσάμενος τοὺς τε ὑραίους καὶ καταχθονίους θεοὺς ἀπῆει, τοσοῦτον μόνον εἰπὼν, ὅτι βουλεύσονται περὶ αὐτῶν ἡ Ρωμαίων πόλις ἐφ' ἡσυχίας. Quod paulò compendiosius Plutarchus in Numa: Οἱ δὲ Ρωμαίων φητιαλεῖς πολλάκις μὲν ἐζήτουν οὓς τὰς ἀδικοῦντας, αὐτοὶ πυθόμενοι εὐγνωμονοῦντων δὲ μαρτυρόμενοι θεοὺς, καὶ κατευξάμενοι, πολλὰ καὶ δεινὰ καθ' αὑτῶν αὐτοὶ καὶ τῆς πατρίδος, εἰ μὴ δικαίως ἐπιξέοιεν, ἦκον εἰς τὴν μεθόριον καὶ διὰ τούτων, ἂν μὲν συναγόντων οὔτι γραπτὴν ὁμολογίαν, οὔτε βασιλεῖ Ρωμαίων, ὅπλα κινοῦν. Seruius in lib. IX. Æneid. ad versum,

—Et iaculum intorquens emittit in auras:
Principium pugnæ.

Hoc, ait, de Romana sollemnitate tractum est. Quum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est Princeps Fetialium, proficiscebatur ad hostium fines: Et præfatus quædam sollemnia, clara voce dicebat se bellum indicere, propter certas causas: aut quia socios læserant: aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios reddiderant. Et hæc CLARIGATIO *dicebatur à claritate vocis: post quam clarigationē hasta in eorum fines immissa, indicabatur iam pugnæ principium.* Idem in lib. X. Æneid. *Ancus Martius quum videret populum Romanum ardentem amore bellorum plerumque inferre bella gentibus, nulla iusta extante ratione, & exinde pericula grauia creari, misit ad gentem Aequicolanam, & accepit iura Fetialia, per quæ Bellum indicebatur hoc modo, sicut etiam de Albanis retulit Liuius. Nam si quando hominem vel animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum Fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis fœderibus præsunt, proficiscebatur etiā Pater patratus, & ante fores stans, clara voce dicebat Belli causam: & nolentibus* RES RAPTAS RESTITVERE, *vel auctores iniuriæ tradere, iaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & sic licebat more belli* RES RAPERE. CLARIGATIO *autem dicta est, aut à clara voce, qua vtebatur Pater patratus, aut ἀπὸ τῆς κλήρου, hoc est à sorte.* Ac planè, vt Cicero lib. I. Officior. ait, *Tota belli æquitas Fetiali populi Romani iure perscripta erat.*

Ex illa autem Belli scisscendi deeernendíque formula, quam Liuius lib. I. refert, manauit IVSTI PIIQVE BELLI frequens in veterum auctorum libris Epitheton. Sic enim idem Liuius lib. III. *Falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset,* IVSTO AC PIO BELLO *persequebatur.* Idem lib. IX. *Exoluamus religione populum, si qua obligamur, ne quid diuini, humanique obstet, quominus* IVSTVM PIVMQVE *de integro ineatur bellū.* Idē lib. XXXIII. Athenas & in Achaiam legatos missos refert, *qui testarentur socios,* IVSTO PIOQVE BELLO *se persequuturum Boetios.* Et lib. XXXIX. *Pro vobis igitur* IVSTVM PIVMQVE *suscepimus* BELLVM. Idem lib. XLII. *Vel vt permitterent, vt aduersus* INIVSTA ARMA, PIO IVSTOQVE *se tutarentur* BELLO. Rursus ibid. *Se neque arte, neq; casu sed collatis cominus viribus* IVSTO AC PIO BELLO *esse superatum.* Cic. lib. II. de Inuentio. *Non enim* IVSTE NEQVE PIE *Bellum gessisse.* Suet. in Galba, cap. X. *Ac subinde Alexandrina nauis Dertosa appulit armis onusta, sine gubernatore, sine nauta aut vectore vllo: vt nemini dubiū esset* IVSTVM PIVMQVE, *& fauentibus Diis bellum suscipi.* Qu. Curtius lib. V. *Sed* SI IVSTA AC PIA BELLA *Dij auersantur, fortibus tamen viris licebit honestè mori?* L. Annæus Flor. lib. II. IVSTA ILLA ET PIA *cum exteris bella.* Lucanus lib. II.

—Nec enim ista vocari
PRÆLIA IVSTA *decet, patriæ sed vindicis iram.*

PIA QVOQVE ET IVSTA ARMA ex eodem fonte fluxerunt. Apud Liuium lib.

xxx. Scipio Annibali respondens: *Et tunc*, ait, *Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Saguntí excidium nobis* IVSTA AC PIA *induerunt arma.* Apud eundem lib. VIII. C. Pontius Samnitum dux, IVSTVM *est* BELLVM, inquit, *Samnites quibus necessarium,* & PIA ARMA *quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Iusto autem & pio bello iniustũ, impiũ, nefarium opponit Cicero I. in Catilin. Oratio. & in Diuinatione, libróque X. Epist. ad Attic. Lucan. lib. I. & D. Augustin. lib. IIII. de ciuit. Dei cap. XV. Sic & INIVSTA ARMA dixit Liuius lib. VII.

Atque vt ad eas voces, quæ iam instructa acie, eorum qui exercitibus præerant, ore mittebantur, veniamus, ARMA CAPERE, milites, vbi impetus in hostes faciendus erat, iubebantur. Varro lib. II. de re Rust. cap. IIII. *Cùm cohortaretur milites,* VT CAPERENT ARMA. Liuius lib. X. Cos. ARMA CAPERE MILITES IVBET, *& sequi se extra vallum.* Virgil. lib. III.

--Socijs, tunc, ARMA CAPESSANT *Edico.* Silius Italic. lib. VII.

Propere CAPERE ARMA *manipli*
EDICIT.-- Et lib. VIII.

Ite igitur, CAPITE ARMA VIRI.

Vt verò arma caperent Milites, conclamari consueuisse AD ARMA, AD ARMA, ex his quæ subiecti locis planum fiet. Cæsar lib. I. de bello ciuili. *Conclamabatur* AD ARMA, *atque omnes copiæ paucis exceptis præsidio exeunt.* Liuius lib. III. *Alternæ voces,* AD ARMA, *&* HOSTES IN VRBE SVNT, *audiebantur.* Eodémque lib. *Cursus clamórque vocantium* AD ARMA. Et pòst: *Perpulerunt, vt* AD ARMA, *conclamaretur.* Ibidémque de Valerij Cos. Oratione. *Vltimum orationis fuit, se arma capere, vocare omnes Quirites* AD ARMA. Idem lib. VI. *Ingens in vrbe trepidatio fuit, conclamatúmque* AD ARMA. Item lib. VII. *Conclamatum* AD ARMA, *concursúmque in muros.* Rutilius eod. lib. *Conclamatum tamẽ celeriter* AD ARMA *est.* Et lib. VIII. *Et concursatum, conclamatúmque* AD ARMA *est omnibus locis.* Idem lib. IX. *Decurrit inde quanto maximè poterat tumultu,* AD ARMA *&, Pro vestram fidẽ Cives, clamitans:* ARX AB HOSTIBVS CAPTA EST, ITE, DEFENDITE. Et lib. X. *Quæstorque ibi L. Opimius Pansa occisus, Conclamatum inde,* AD ARMA. Et lib. XXI. *Et in oppido,* AD ARMA, *conclamatum est.* Et lib. XXIII. *Quem vt adesse tumultuosi nunij refugientes ex speculis stationibúsque attulere* AD ARMA, *conclamatum.* Idem lib. XXIII. *Simul ad libertatem simul* AD ARMA *vocantes in Aeradinam conuenire iubent.* Et lib. XXV. *Et plerosque ferociter signum vt daret instituisse duci.* AD ARMA, *vocantes sciret.* Et lib. XXIX. *Alios exercitibus altos, iamque* AD ARMA *pro se quisque vocabat.* Et postea: *Velut* AD ARMA *conclamatum esset, concurrerunt.* Iterúmque eodem lib. *Velut si vrbem ex improuiso aggressurus Scipio foret, ita* AD ARMA *est conclamatum.* Et lib. XLII. *Cum vidissent procul venientem hostem* AD ARMA CONCLAMAVERVNT. Ammian. Marcellin. lib. XXVII. *Signis illico fixis ex more, cùm vndique* AD ARMA CONCLAMARETVR. Ouidius lib. XIIII. Metamorphos.

Certatimque omnes vno ore ARMA, ARMA, *loquuntur.*

Horat. lib. I. Carm. Ode XXXV.

AD ARMA, *cessantes,* AD ARMA
Concitet, imperiumque frangat.

L. Annæus Flor. lib. II. *Comploratum igitur publicè statim, & pari voce clamatum est,* AD ARMA. Atque VT AD ARMA, ita & AD SIGNA quandoque vocabant. Spartian. in Auidio Cass. *Non statim &* AD SIGNA EDICI *iussit.* Virgil. lib. X. Æneid.

Principio socios edicit, SIGNA SEQVANTVR.

Porrò vbi in aciẽ exeũdũ erat, signiferis imperari à ducibus solebat, vt CONVELLERENT, & EFFERRENT SIGNA. Cicero lib. I. de Diuinatiõ. SIGNA CONVELLI, ET SE SEQVI SVSSIT. Liuius lib. XXII. de Flaminio Cos. *Hæc simul increpans, cùm ocyus* SIGNA CONVELLI IVBERET. Et mox: *Cùm* SIGNVM *omni vi moliente signifero* CONVELLI *nequire, ei nuntiatum esset, conuersum ad nuntium, dixisse refert,* ABI, NVNTIA, SIGNVM EFFODIANT, SI AD CONVELLENDVM MANVS PRÆ METV OBTORPVERINT. Valerius Max. lib. I. cap. VI. de eodẽ Flaminio: *Apud lacũ Thrasymenum*

cum

cum Annibale confligeturus cùm CONVELLI SIGNA IVBERET. Silius Italic. lib. III.

Extemplo EDICIT CONVELLERE SIGNA.

Et lib. VIII.

VELLANTVR SIGNA, *ac diua ducente petamus.*

Idem lib. lib. XII. —*Castris auulsa* MOVERE SIGNA *iubet ductor.*

Et lib. XIII.

His fractus ductor CONVELLI SIGNA *maniplis*
Optato lætis abitu IVBET.—

Quandoque etiam imperabatur, vt EFFERRENT SIGNA. Liuius lib. XXIIII. SIGNA EFFERRI CONSVL IVBET. Et lib. XXIX. *Tum vocatos in concionem milites Prætor* SIGNA EXTRA VRBEM EFFERRE IVBET. Et lib. XXXIIII. *Duæ legiones duabus principalibus portis* SIGNA EFFERRE IVSSÆ. Aliâs verò FERRI SIGNA *imperabant.* Liuius lib. IX. *Consul vbi armatos paratósque videt,* SIGNA EXTRA VREEM FERRI IVSSIT. Idem lib. XXII. *Clamor inde ortus, vt* SIGNA FERRI IVBERENT, *ducerentque ad persequendos hostes.*

Quandoque etiam clamabant, INFER SIGNVM IN HOSTEM. Liuius lib. VI. de Camillo, *Signiferum secum arreptum in hostes rapit,* INFER MILES, *clamitans,* SIGNVM. Idem lib. XXX. *Milites,* air, *ad* INFERENDA IN HOSTEM SIGNA *hortabantur.* Et lib. XXV. INFERRE *vexillarios* IVSSIT SIGNA. Cæsar lib. II. de bello Gall. *Reliquos cohortatus milites,* SIGNA INFERRE, ET MANIPVLOS LAXARE IVSSIT. Liuius lib. XLI. de L. Altio Tribuno primo secundæ legionis. *Sub hæc,* ait, *A. Beculonium signiferum suum miræ fortitudinis virũ,* INFERRE SIGNVM IVSSIT. Apud eũdẽ Liu. lib. IX. Fabius Dictator, FERTE SIGNA IN HOSTEM. Idẽ lib. XXVII. SIGNA FERRE IN VRBEM IVSSIT. Frontin. lib. II. Stratagematon cap. VIII. *Similius Priscus Dictator cùm* SIGNA LEGIONVM FERRI IN HOSTES PHALISCOS IVSSISSET. *signiferum cunctantem occidi imperauit.*

Vbi verò manendũ erat, imperabant signifero, STATVERE SIGNVM. Valer. Max. lib. I. cap. V. *E præsidio cohortibus redeuntibus Centurio exclamaret,* SIGNIFER STATVE SIGNVM. HIC OPTIME MANEBIMVS. Quod & Liu. lib. V. ad finem referens, ait: *Cohortes ex præsidiis reuertentes forte agmine forum transirent in Comitio exclamauit,* SIGNIGER STATVE SIGNVM, HIC MANEBIMVS OPTIME. Hoc Plutarchus in Camillo expressit his verbis, Καὶ τὸν φέροντα τοῦτο τὸ σημεῖον, μεγάλῃ φωνῇ παρεσαλπεύσας ἐκέλευσεν, Αὐτοῦ μένειν, ἡ τὸ Σημεῖον τίθεσθαι. Κάλλιστα γὰρ ἐνταῦθα κεῖται. διὸ θαι ἡ μένειν.

Has etiam Militares voces Liuius lib. III. refert, ACCELERA SIGNIFER: SEQVERE MILES. Idem lib. III. narrat in acie clamatum, SEQVERE IMPERATOREM. Apud Cæsarem lib. I. Commentar. de bello Ciu. *Crastinus euocatus,* SEQVIMINI ME, inquit, *Manipulares mei qui fuistis: & vestro Imperatori, quam constituistis, operam date.* Iubebant etiã SIGNVM DARI. Idem Liuius lib. XXIIII. SIGNVM DARI *properè iussit.* Quin & Milites ab Imperatore ducéve suo petebant, VT SIGNVM DARET. Liu. lib. II. *Nexi omnes,* VT SIGNVM DARET, *clamabant.* Idem lib. XXIIII. SIGNVM VT DARET, *ferociter instabant.* Et lib. VII. *Et vndique* VT SIGNVM DARET, *clamabant.*

Cùm verò castra mouenda erant, SIGNA FERRI, VASA COLLIGI iubebantur. Cæsar lib. I. de bello Gall. *Nonnulli etiam Cæsari renuntiabant,* CVM CASTRA MOVERI, AC SIGNA FERRI *iuberet, non fore dicto audientes milites.* Cicero lib. VI. in Verr. *Ille ex Sicilia* CASTRA IAM MOVERAT, ET VASA COLLEGERAT. Liuius lib. XXI. *Itaque proxima nocte iussis militibus* VASA *silentio* COLLIGERE. Idem lib. XXII. *Signo dato, conclamatur inde,* VT COLLIGANTVR VASA. Et lib. XXIIII. SIGNVM DEINDE COLLIGENDI VASA DEDIT. Idem lib. XXVII. *Si collis, in quem speculatum irent, placuisset,* VASA COLLIGERENT AC SEQVERENTVR. Eodémque lib. *Extinctis ignibus vigilia prima* DATO SIGNO VT VASA COLLIGE-

RENT. Donatus ad ea verba Terentij Phormio. Act. I. Sc. IIII. *Aliquid conuasassem. Figuratum est, ait,* A COLLIGENDIS VASIS. Quo alludens Seneca Epist. XIX. *Incipiamus, ait, in senectute* VASA COLLIGERE. Atq, hoc modo, CONCLAMARI VASA dicebantur. Cæsar lib. I. Commentar. de bello Ciuili: *Quo cognito,* SIGNVM DARI *iubet, & VASA militari more* CONCLAMARI. *Illi exaudito clamore, veriti, ne noctu* &c. Idem lib. III. de Scipione: *Et noctu, nec* CONCLAMATIS *quidem* VASIS *flumen transiit.* Et paullo post: *Simulauit sese angustiis rei frumentariæ adductum,* CASTRA MOVERE, VASISQVE *militari more* CONCLAMATIS, *progressus millia passuum tria* &c. Item eodem lib. *Duas in castris legiones reliquit: de quarta vigilia compluribus portis eductis eodem itinere præmisit, paruóque spatio intermisso, vt & militare institutum seruaretur, & ne aduentus eius profectio cognosceretur,* CONCLAMARI IVSSIT.

Fugientes verò milites in prælio, CONSISTERE iubebant. Cæsar lib. III. de bello Ciuili: *Adeò vt cùm Cæsar signa fugientium manu prehenderet, &* CONSISTERE *iuberet.*

Ipsi sese inuicem Milites hortabantur, VT HOSTEM FERIRENT. Plutarch. in Marcello, cùm Feretrij Iouis origines discutit, Ἄλλοι δὲ ὅθεν τὸν τῶν πολέμου πληγὰν γενέσθαι τοῦνομα λέγουσι. καὶ γὰρ τοὺς ἐν ταῖς μάχαις ὅτ' ἂν διακωσι τοὺς πολεμίους πυκνὸν τὸ ΦΕΡΙ, τοῦτ' ὄθεν παίωσι παρεγχωροῦσιν ἀλλήλοις. Quod verbum proprium hac in parte locum habuisse testatur clausula illa sacramenti apud Liuiũ, NISI SIBI PETENDI, HOSTISVE FERIENDI CAVSA. Annibalis quoq; cohortationem ita Ennius, vt est à Cicerone pro Cornelio Balbo relatum, conceperat,

HOSTEM QVI FERIET, *mihi erit Carthaginiensis,*
Quisquis erit.

Porrò inter Militaria verba non infimum locum obtinent hæc, VIR VIRVM LIGIT. Tacit. lib. XVII. *Apud frequentem militum concionem Imperatoria breuitate, adoptari se Pisonem more diui Augusti, & exemplo militari, quo* VIR VIRVM LEGERET, *pronuntiat.* Virgil. lib. X. Æneid.

—SEQVE VIRO VIR
CONTVLIT, *haud furto melior, sed fortibus armis.*

Idem lib. XI.

Implicuere inter se acies, LEGITQVE VIRVM VIR.

Valer. Flacc. lib. VI.

Ille, vbi confertis iunxere frequentia telis
Agmina, VIRQVE VIRVM GALEIS ADFLAVIT *adactis.*

Polyb. lib. I. Τοσούτῳ λαμπροτέροις ἐν τοῖς κινδύνοις, ὡς ἂν ἐκ τοσούτου πλήθους καὶ διὰ τὴν ἀνδρὸς ἕκαστον, οἱονεὶ μονομαχοῦντας, σωτηρίους, καὶ ταῖς ἀγωνιζομένοις φιλοτιμίας. In delectu etiam de Samnitibus habito decem nominatos, VT VIR VIRVM LEGERET, Liuius lib. X. refert. Cicero pro Milo. *Nisi vt* VIRVM A VIRO LECTVM *esse diceres.* Eodem genere loquendi etiam in Senatus lectione vtitur Sueronius in Augusto cap. XXXV.

Sollemne vtique Imperatoribus fuit, milites suos ante prælium cohortari, vt eo modo illam animi incitationem atque alacritatem naturaliter innatam omnibus, quæ studio pugnæ incenditur, oratione sua augerent, verbísque, si fieri posset, virtutem adderent. Cicero Philipp. IIII. *Faciam igitur,* VT IMPERATORES INSTRVCTA ACIE SOLENT: *quanquam paratissimos milites ad præliandum videant, vt eos tamen* ADHORTENTVR, *sic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor.* Cæsar lib. III. Commentar. de bello Ciuili: *Exercitum cum militari more ad* PVGNAM COHORTARETVR, *suáque in eum perpetui amoris officia prædicaret: in primis commemorauit, se ſ libus se militibus vti posse quanto studio pacem petisset.* Idem lib. II. de bello Gallico: *Cæsar necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decurrit: & ad legionem decimam deuenit. Milites non longiore oratione est hortatus, quàm* VTI SVÆ PRISTINÆ VIRTVTIS MEMORIAM RETINERENT, NEV PERTVRBARENTVR ANIMO, HOSTIVMQVE IMPETVM PORTITER SVSTINERENT.

Dio

Dio lib. XLVII. de bello Philippensi agens, Παραινῶν, τὸ μὲν ἀθρόοις, τὸ δὲ ἐξ ἑνὸς καθ' ἑκάστους ἀμφοτέροις ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἀπὸ τῶν Λακεδαιμονίων τῶν ὑπομεινάντων ἐγένετο, πολλὰ μὲν πρὸς τὸ αἰτίαν τοῦ κινδύνου ἀναιτίαν.

Hoc vti fieret & quibus verbis, docent Orationes Valerij Cos. & Horatij, apud Liuium lib. III. Mamerci, lib. IIII. Camilli & Cornelij Coss. lib. VI. Popilij, Valerij, & P. Decij, lib. VII. Q. Fabij, lib. IX. Annibalis & Scipionis lib. XXI. Portij Catonis, & Quintij, lib. XLIII. Acilij, lib. XXXVI. Cn. Manlij. lib. XXXVIII. Æmilij. lib. XLIII. Catilinę, apud Salluſt. in bello Catilin.

Atque vt in vrbanis concionibus, qui cum Populò agebant, QVIRITES eos vocabãt: ita, qui in caſtris exercitũ alloquebantur, hoc verbo, MILITES, affabãtur. Id ex illis Liuij militaribus, quas modò citaui, concionibus liquet. Ar qui auram popularem militum captabant, iiſque blandiri ſtudebant, COMMILITONES appellabant. Sueton. in Iulio cap. LXVII. *Nec* MILITES *eos, pro concione, ſed blandiori nomine,* COMMILITONES *appellabat.* Idem in Galba cap. XX. *Sunt qui tradant ad primum tumultum proclamaſſe eum,* QVID AGITIS COMMILITONES? EOO VESTER SVM ET VOS MEI. Sic & à Bruto & Caſſio, item ab Octauio milites Συστρατιώτας vocatos Appian. lib. IIII. & V. de bell. Ciuil. oſtendit. Eodem nomine conſpellantur ab Othone, apud Tacit. lib. XVII. & in concionibus quas Clodium Albinum, & Maximinos habuiſſe, Capitolinus in eorũ vitis memoriæ prodidit, vt & in Concionibus Macrini, & Diadumeni, quas Lampridius in Diadumeno ponit. Ar Auguſto, poſtquam imperium adeptus eſt, blandã hanc appellationem diſplicuiſſe Suetonius in eius vita cap. XV. ita ſcribit: *Neque poſt bella ciuilia, aut in concione, aut per edictum vllos militum* COMMILITONES *appellabat, ſed* MILITES. *Ac ne à filiis quidem, aut prinignis ſuis Imperio præditis, aliter appellari paſſus eſt: ambitioſius id exiſtimans, quàm aut ratio militaris, aut temporum quies, aut ſua domúsque ſuæ maieſtas poſtularet.* Auctor Hiſtoriæ Miſcellæ lib. VII. de eodem Auguſto: *Asunculi quoque inuentum vehementer arguebat, qui Milites* COMMILITONES *nouo blandóque more appellans, dum affectabat cariorfieri, auctoritatem principis emollierat.* Per contrarium verò probri ignominiæ cauſa Quirites vocabantur. Sueton. in Iulio cap. LXX. *Decumanos autem Romæ cum ingentibus minis, ſummóque etiam vrbis periculo, miſſionem & præmia flagitantes, ardente tunc in Africa bello, neq; adire cunctatus eſt, quamquã deterrentibus amicis, neque dimittere: ſed vna voce qua* QVIRITES EOS, pro MILITIBVS, *appellarat, tam facilè circumegit & flexit: vt ei, Milites ſe eſſe confeſtim reſponderint, & quamuis recuſantem, vltrò in Africam ſint ſequuti.* Plutarch. in Cæſare: Καὶ κακῶς ἤκουεν, ὅτι τοὺς στρατιώτας σπασάμενος, καὶ δύο στρατηγοὺς ἀνδρας ἀπελόντων, Κεκλίνει καὶ Γάλβαν, ἐπεὶ μηδὲ μὴν αὐτοῖς τοσοῦτον ἔδοσαν ἀπὸ στρατιώτας, πολίτας προσηγορεῦσαι, χιλίας δὲ δίνειμεν ἑκάστῳ δραχμὰς καὶ χώραν ἐν Ἰταλίᾳ ἀπενέμησε πολλὴν. Ἐπὶ δὲ αὐτῷ Δομιτία Λεπίδα, καὶ ἡ Δεκαβέλλα μανία, καὶ ἡ Ἀμυτίκη φιλαργυρία καὶ μεθύων Ἀντώνιος καὶ Κορφίνιος, τὴν Πομπηίου σκευαγώγημος οἰκίαν καὶ μετοικοδομῶν ὡς ἐχαλεπὴν ὠνόμασαν. Quod & Lucan. lib. V. verſibus expreſſit, Cæſarem ita loquentem inducens,

Tradite noſtra viris, ignauáque ſigna QVIRITES.

Appian. lib. II. bellor. Ciuil. Ἀρχόμενος λέγειν, Πολίτας ἀντὶ Στρατιώτας προσεῖπεν, ὅπερ ἔθος σύμβολον ἀφειμένων τῆς φιλίας, καὶ ἰδιωτευόντων. Et hoc eſt quod Tacitus lib. I. ait: *Diuus Iulius ſeditionem exercitus verbo vno compeſcuit.* Quod poſtea imitatus eſt Imp. Alexander Seuerus teſte Lampridio. Nam Milites quidem primum pro concione, COMMILITONES appellauit: Vbi verò fremere eos, & tumultum ciere cõſpexit, CONTINETE, ait, VOCEM *truculentam campo ac bellis neceſſariam: ne vos hodie omnes vno ore atque vna voce,* QVIRITES, DIMITTAM. *Et incertũ, an* QVIRITES: *non enim digni eſtis, qui vel Romanæ plebis ſitis.*

Ipſi planè Milites mutuis ſermonibus, COMMILITONES ſeſe appellabant, vt apparet ex Quintiliano lib. VI. cap. IIII. Illic enim narratur C. Caſſius militi ſine gladio decurrenti dixiſſe, *Heus tu* COMMILITO, *pugno bene vteris.* Similitérque Auguſtus, cùm ab eo miles neſcio quid improbè peteret, veniret contra Martianus quem ſuſpicabatur & ipſum aliquid iniuſtè rogaturum. *Non magis,* inquit, *faciam* COMMILITO, *quæ petis quã quod Martianus à me petiturus eſt.*

Porrò vti Exercitus luſtraretur, tradit Dio lib. XLVII. Formam etiam luſtrandæ claſſis

describit Appianus lib. v. bellorum Ciuil. Signum verò, Militiæ more, Tribunis excubantibus datum, Suetonius in Calig. cap. LIX. docet, *Alij Sabinum*, inquiens, *submota per conscios Centuriones turba*, SIGNVM MORE MILITIÆ PETISSE, *& Caio* IOVEM *dante, Chæream exclamasse*, ACCIPE RATVM. Idem in Claud. cap. XLII: *Quoties quidem hostem vel insidiatorem vltus esset*, EXCVBITORI TRIBVNO SIGNVM DE MORE POSCENTI, *non temerè aliud dedit, quàm*,

Ἀνδρὰ ἑταμύνασθαι, ὅστις τοι πρότερος κακὰ ῥέξῃ.

Idem in Nero. cap. IX. *Primo etiam Imperij die*, SIGNVM EXCVBANTI TRIBVNO DEDIT, OPTIMAM MATREM. Seneca lib. II. In sapient. non cadere iniur. de Chærea Tribuno militum. *Huic Caius* SIGNVM PETENTI, *modò* VENERIS, *modò* PRIAPI, DABAT, *aliter atque aliter exprobrans armato mollitiem.* Capitolinus in Pertinace, PETENTI SIGNVM *prima die* TRIBVNO, DEDIT, MILITEMVS. Spartianus in Antonino: SIGNVM, TRIBVNO, ÆQVANIMITATIS, DEDIT. Idem in Seuero: *Iussit deinde* SIGNVM TRIBVNO DARI, LABOREMVS: *quia Pertinax, quando in imperium adscitus est*, SIGNVM DEDERAT, MILITEMVS. Bello verò Pharsalico, Συνθήματα data hæc, à Cæsare quidem, Ἀφροδίτη Νικήφορος, à Pompeio verò, Ἡρακλέα ἀήττητον. Appianus lib. II. bellorum Ciuil. refert. Idem lib. v. eiusdem argumenti, huius rei ritum ita exponit: Καὶ ὁ Λεύκιος ἔπεμπε τοὺς Χιλιάρχους, τὸ σύνθημα τῷ στρατῷ λαμβάνοντας παρὰ τοῦ Καίσαρος. οἱ δὲ ἔφερον αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ, τῷ δὲ τῶν ἡγεμόνων ἐδόθη τὸν αὐτὸν τοῦτο τὸ σύνθημα Χιλιάρχοις, ὅπως διανέμωσι τῷ βασιλεῖ βιβλίον ἐφήμερον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ παρόντος. Οἱ μὲν δὴ τὸ σύνθημα λαβόντες &c. Plutarchus in Bruto: Ἐφησε, τὴν τῶν πολεμίων ἐν Φιλίπποις μαχόμενος ἐξήνεγκε μάχην, Σύνθημα παρ' αὐτοῦ τοῖς στρατιώταις Ἀπόλλωνα δόντα. Dio lib. XLVII. Καὶ τούτου πρῶτον μὲν τὰ Συνθήματα αὐτῆς δίδωσι (ἐδίδου δὲ τοῖς μὲν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον, Ἐλευθερία, τοῖς δὲ ἑτέροις, ὁ δὲ πατὴρ ἔδωκε). Tribuni planè ac Centuriones Imperatori, more Militiæ, renuntiantes eius iussa se adimpleuisse, his sollemnibus verbis vtebantur, PACTVM QVOD IMPERASTI. Suetonius in Tiberio cap. XXII. *Tiberius, renuntianti Tribuno*, PACTVM ESSE QVOD IMPERASSET. Idem in Claud. cap. XXIX. *De nece Consularis viri renuntiante Centurione*, FACTVM ESSE QVOD IMPERASSET. Cornelius Tacitus lib. I. Annalium: *Nuntianti Centurioni, vt mos militiæ*, PACTVM ESSE QVOD IMPERASSET. Quod ego eò lubentius adscripsi, vt huius obseruationis auctorem laudem Iustum Lipsium, Belgij lumen, de cuius laudibus taeere malo quàm pauca dicere. Tesseræ vtique Militaris exemplum præbet Liuius lib. IX. cùm ait: *Quod postquam Consuli nuntiatum est, extemplo* TESSERAM *dari iubet*, VT PRANDEAT MILES, FIRMATISQVE CIBO VIRIBVS, ARMA CAPIAT.

Ac ne quid Lectoris cognitioni desit, quod scientia dignum videatur, operæpretium est, & hoc loco, extra ordinem licet, Censorias in Equitum recognitione vsurpatas formulas adscribere. Centurias Equitum recognoscentes Censores, citare præconem vnumquemque nominatim iubebant, & si quem nota animaduersionéve censoria dignum existimabant, ei, EQVVM VENDERE imperabant. Liuius lib. XXIX. *Equitum deinde recognitio fieri cœpta est, & ambo forte Censores equum publicum habebant. Cùm ad tribum Pollian ventum esset, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum Censorem:* CITA, *inquit Nero,* M. LIVIVM, *& siue ex residua & vetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia iudicio populi esset condemnatus,* EQVVM VENDERE *iussit. Item M. Liuius cùm ad tribum Narniensem, & nomen collegæ ventum est,* VENDERE EQVVM *C. Claudij iussit, duarum rerum caussa: vnius*, QVOD FALSVM ADVERSVS SE TESTIMONIVM DIXISSET: *alterius,* QVOD NON SINCERA FIDE SECVM IN GRATIAM REDIISSET. Idem iisdem propè verbis Valerius Maxim. lib. II. cap. IX. refert. In equitum verò transuectione, hæc formula vtebantur, TRADVC EQVVM. Valerius Max. lib. IIII. cap. I. de Africano Censore, *Centurias recognoscens Equitum, postquam C. Licinium sacerdotem,* CITATVM PROCESSISSE *animaduertit, dixit, se scire illum verbis conceptis peeraſſe. Proinde si quis eum accusare vellet, vsurum testimonio suo: sed nulla ad id negotium accedente,* TRADVC EQVVM, *inquit,* SACERDOS, AC LVCRI FAC CENSORIAM NOTAM:

ne ego

negotio in tuam personam, & accusatoris & testis & iudicis partes egisse videar.

Sanguinolentis autem ex acie redeuntibus, dici solitum, MACTE VIRTVTE ESTO, Seneca Epistol. lxvii. auctor est. Cuius formulæ complura in Liuio testimonia extant. Sic enim lib. II. *Iuberem*, ait, MACTE VIRTVTE ESSE, *si promea patria ista virtus staret.* Idem lib. IIII. *Tum Dictator*, MACTE VIRTVTE, inquit, C. SERVILI ESTO, *liberata Repub.* Apud eundem lib. VII. *Decius Tribunus*, MACTI VIRTVTE MILITES ROMANI ESTE. Idem eod. lib. *Tum Dictator Manlio*, MACTE VIRTVTE *ac pietate in patrem, patriámque* T. MANLI ESTO: *Perge & nomen inuictum, iuuantibus Dijs, præsta.* Et lib. x. *Tu quidem* MACTE VIRTVTE *diligentiaque* ESTO. Apud eundem lib. XXII. Æmilius Cos. ad Cornelium Lentulum Trib. militum, *Tu quidem* C. CORNELI MACTE VIRTVTE ESTO. Et lib. XXIII. Marcellus ad Nolanum iuuenem. *Itaque* MACTE VIRTVTE ESTO, inquit, *apud me tibi omnis honos, omnéque præmium erit.* Silius Italic. lib. IIII.

—MACTE, Ô MACTE INDOLE SACRA
Vera Iouis proles.

Et lib. x.

—MACTE Ô VIRTVTE PATERNA

Et lib. XII.

—MACTE Ô VIRTVTIS AVITÆ.

Victores etiam redeuntes ex pugna Milites clamorem fecisse geminata ò litera, Festus Pomp. in verbo, *Ouantes*, tradit.

Hic Acclamationum Militarium exempla aliquot inserere non erit à proposito alienum. Lampridius in Diadumeno, post Macrini ad exercitum concionem qua dixerat, *Videtis commilitones, & me ætatis proceræ, & Diadumenum puerum: quem diu principem si Dij faueant, habebitis*, &c. acclamatum refert: MACRINE IMPERATOR DII TE SERVENT. ANTONINE DIADVMENE, DII TE SERVENT. ANTONINVM DIVVM OMNES ROGAMVS. IVPITER OPTIME MAXIME MACRINO ET ANTONINO VITAM. TV SCIS IVPITER, MACRINVS VINCI NON POTEST. ANTONINVM HABEMVS. OMNIA HABEMVS. ANTONINVM NOBIS DII DEDERVNT PATREM. ANTONINVS DIGNVS IMPERIO. *Macrinus Imperator dixit*, HABETE IOITVR, COMMILITONES, PRO IMPERIO AVREOS TERNOS: PRO ANTONINI NOMINE AVREOS QVINOS, ET SOLITAS PROMOTIONES, SED GEMINATAS: DII FACIANT, VT HÆC SÆPIVS FIANT. Et hæc quidē acclamatio, DII TE SERVENT, Militibus cum Senatu, Populóq, cōmunis fuit. Senatorū enim fuisse, fidē faciunt acclamationes ex quas supra lib. II. indidi. In vtu verò fuisse populo, docet Capitolinus in Antonino Pio, cū ait, *Huic cùm Italiam regeret, Imperij omen factum est his verbis*, AVGVSTE DII TE SERVENT. Vopiscus in Saturnino. *Nam vt primū Aegyptij magnam potestatem ad se venisse viderunt, statim clamauerunt*, SATVRNINE AVGVSTE DII TE SERVENT. A militibus verò alias quoque vsurpatam docet Vopiscus in Probo his verbis: *Cùm ad exercitus nuntius venisset, tum primùm animus militibus fuit, præuenire Italicos exercitus, ne iterū Senatus principem daret: sed cum inter milites sermo esset, quis fieri deberet, & manipulatim in campo Tribuni eos alloquerentur, dicentes requirendum esse principem aliquem fortem, sanctum, verecundum, clementem, probum, ídque per multos circulos, vt fieri assolet, diceretur, quasi diuino nutu vndique ab omnibus acclamatum est*, PROBE AVGVSTE DII TE SERVENT. Pertinet ad hoc caput L. I. de Veteran. lib. XI. Cod. cuius verba sunt hæc, *Imperator Constantinus cùm introisset principia, & salutatus esset à Præfectis, & Tribunis & viris eminentissimis, acclamatum est*, AVGVSTE CONSTANTINE DEVS TE NOBIS SERVET: VESTRA SALVS, NOSTRA SALVS: VERE DICIMVS, IVRATI DICIMVS. *Adunati veterani exclamauerunt*, CONSTANTINE AVGVSTE, QVO NOS VETERANOS FACTOS, SI NVLLAM INDVLGENTIAM HABEMVS? *Constantinus Augustus dixit*: MAGIS MAGISQVE CONVETERANIS MEIS BEATITV-

DINEM AVGERE DEBEO, QVAM MINVERE. *Victorinus Veteranus dixit:* MVNERIEVS ET ONERIEVS VNIVERSIS LOCIS CONVENRI, NON SINAMVR: *Constantinus Augustus dixit*, APERTIVS INDICA, QVÆ SVNT MAXIME MVNERA QVÆ VOS CONTVMACITER GRAVANT. *Vniuersi Veterani dixerunt*, IPSE PERSPICIS. *Constantinus Augustus dixit*: IAM NVNC MAGNIFICENTIA MEA OMNIEVS VETERANIS ID ESSE CONCESSVM PERSPICVVM SIT, NE QVIS EORVM IN VLLO MVNERE CIVILI, NEC IN OPERIBVS PVELICIS CONVENIATVR, NEC VLLA COLLATIONE, NEC A MAGISTRATIBVS, NEC VECTIGALIBVS, IN QVIBVSCVNQVE NVNDINIS INTERIVERINT, VLLA OB VENDITIONEM PROPONENDAM DARE DEBEBVNT. PVBLICANI QVOQVE (VT ADSOLENT AGENTIBVS SVPPLERE) AI EISDEM VETERANIS AMOVEANTVR. QVIETE POST LABORES SVOS PERENNITER PERFRVANTVR. FISCO NOSTRO QVOQVE EADEM EPISTOLA INTERDIXIMVS, VT NVLLVM OMNINO EX HIS INQVIETARET, SED LICEAT EIS EMERE ET VENDERE, OPTIMIS NEGOTIIS PECVNIAM TRACTARE, ET MERCIMONIA AGITARE: NEC SOLVM INTEGRA BENEFICIA EORVM SVB SECVLI NOSTRI OTIO ET PACE PERFRVANTVR, SED ETIAM NVLLO MVNERE CIVILI, ID EST, CORPORALI SEV PERSONALI, VEL DEPORTATORIO ONERE EOS AFFICI CONCEDIMVS. DAT. KAL. MAR. CIVITATE BELLOVOCORVM, CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CÆS. COSS. Capitolin. in Maximo & Balbino: *Deinde ad Rostra populum conuocarunt: vbi cùm orationē de Senatus sententia, & de sua electione habuissent, populus Ro. cum militibus, qui fortè conuenerant, acclamauit*, GORDIANVM CÆSAREM OMNES ROGAMVS. Has etiã Militares Gratulationes Vell. Paterc. lib. II. cõmemorat. *At verò militũ conspectu eius elicita gaudio lachrymæ, alacritásque & salutationis noua quædam exultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus quin adijcerent*, VIDEMVS TE IMPERATOR, SALVVM RECEPIMVS: *ac deinde*, EGO TECVM IMPERATOR IN ARMENIA, EGO IN RHETIA FVI: EGO A TE IN VINDELICIS, EGO IN PANNONIA, EGO IN GERMANIA DONATVS SVM. Minutius certè Magister Equitum, temerè inito certamine cum Annibale, subsidio Fabij Dictatoris conseruatus, cui plebiscito erat æquatus, & ipse eum PATREM appellauit, & à Legionibus suis PATRONVM SALVTARI voluit, vt Valer. Max. lib. v. cap. II. cum Liuio lib. XXII. & Plutarcho in Fabio refert.

Ceterùm bellorum varius exitus erat, nec eodem modo finis illis imponebatur. Aut enim vincebãtur hostes: aut se Dedebant: aut pax cum illis fiebat, fœdúsve, amicitia & societas iungebatur. Victorias sequebantur Præmia, Trophæa, Triumphi, de quibus singulis dicam. Quod ad præmia attinet, cæsis fugatisque hostibus, qui fortiter & egregiè pugnauerant, ab Imperatore pro concione laudibus, & donis militaribus ornari consueuerant. Liuius lib. v. *Luce orta, vocatis classico ad concilium Militibus, ad Tribunos, cùm & rectè & perperam facto pretium deberetur, Manlius primùm* OI VIRTVTEM LAVDATVS, DONATVSQVE *non ab Tribunis solùm Militum, sed consensu etiam militari.* Et lib. VII. *Et* PRO CONCIONE *Dictator* LAVDIBVS *legati militúmque, quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tulit animos, simul ceteros ad æmulandas virtutes acuit.* Ouidius libri II. de Ponto, Elegia I.

Atque ita victorem cum magnæ vocis honore
Bellica LAVDATIS ARMA DEDISSE VIRIS.

Formula autem Donorum militarium benè meritis dandorum, ex eo quem adscribam Valerij loco, manifesta etit. Sic enim lib. VIII. cap. XIII. *Nec tacitè id Scipio tulit. Nam Equiti,* HABEBIS, *inquit,* DONVM *viri diuitis, Quod vbi ille accepit, protecto ante pedes*

pedes Labieni auro, vultum demisit. Idem vt audiit Scipionem dicentem, IMPERATOR TE ARGENTEIS ARMILLIS DONAT, *alacer gaudio abiit*, Formula etiam doni militaris dati extat apud Silium Italic. lib. XIII. apud quem Fuluius pro Tribunali Milonem Lanuuinum corona aurea ita donat;

Lanuuio generate, inquit, quem sospita Iuno
Dat nobis, Milo, GRADIVI CAPE VICTOR HONOREM:
TEMPORA MVRALI CINCTVS TVRRITA CORONA.

Cicero lib. v. in Verrem, ANVLO EST AVREO *scriba donatus, & ad eam donationem concio est aduocata.* Et mox: *Quæ porrò præfatio tuæ donationis fuit? illa scilicet vetus, atque imperatoria*, QVANDO TV QVIDEM IN PRÆLIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: *cuius ne mentio quidem te Prætore vlla facta est: an illa?* QVANDOQVIDEM TV NVLLA VNQVAM MIHI IN CVPIDITATE AC TVRPITVDINE DEFVISTI, OMNIBVSQVE IN IISDEM PLAGITIIS MECVM, ET IN LEGATIONE, ET IN PRÆTVRA, ET HIC IN SICILIA VERSATVS ES: OB HASCE RES, QVONIAM TE LOCVPLETAVI, HOC ANVLO AVREO DONO. de Opt. gen. Orator. *Atque ita prædicaretur*, EVM DONARI VIRTVTIS ERGO: Liuius lib. XXIIII. de Volonibus. *Postero die, ait, per Tribunum militum inde deducti, concione militum aduocata à Graccho superueniunt. Vbi cùm Proconsul veteres milites primùm, prout cuiusque virtus, atque opera in ea pugna fuerat*, MILITARIBVS DONIS DONASSET, *tunc, quod ad Volones attineret, omnes, ait*, MALE LAVDATOS A SE, DIGNOS INDIGNOSQVE, QVAM QVENQVAM EO DIE CASTIGATVM ESSE. QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQVE REIPVBLICÆ, IPSISQVE ESSET, OMNES EOS LIBEROS ESSE IVBERE.

Vicissim etiam rebus bene gestis Milites duces suos, IMPERATORES appellare, & hoc nomine eos salutare solebant. Cicero lib. II. Epistolarum familiar. *Ita victoria iusta*, IMPERATOR APPELLATVS APVD ISSVM &c. Idem ad App. lib. III. earumdem Epistol. *Quod non statim vt* APPELLATVS IMPERATOR *sum, sed aliis rebus additis.* Plutarchus in Cicerone: Ἐφ' ᾧ καὶ Αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνηγορεύθη. Idem Cic. Epist. XX. lib. v. ad Atticum: *Castella munitissima, nocturno Pontini aduentu, nostro matutino, cepimus, incendimus*, IMPERATORES APPELLATI SVMVS. Cæsar lib. II. de bello Ciuili: *Iis rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque vniuersi exercitus* ACCLAMATIONE IMPERATOR APPELLATVR. Vnde ibidem Curio: *Equidem, me Cæsaris militem dici volui: vos me* IMPERATORIS NOMINE APPELLASTIS. Idem Cæsar lib. III. de bell. Ciu. *Pompeius eo prælio* IMPERATOR EST APPELLATVS. *Hoc nomen obtinuit, atque ita se postea* SALVTARI *passus est: sed neq; in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus, insignia laureæ prætulit.* Hircius de bello Hispanien. *Ita ante diem* XI. *Calendarum Martij oppido potitus*, IMPERATOR EST APPELLATVS. Appian. lib. v. de bell. ciuilib. Οἱ δὲ τὸν Καίσαρα πόρρωθεν ὡς Αὐτοκράτωρα ἠσπάσαντο. Velleius Paterc. lib. II. *Ex eo honore sortitus Macedoniã*, APPELLATVSQVE IN EA IMPERATOR. Idẽ eod. de Iunio Blæso. *Qui post paucos annos Procos. in Africa ornamenta triumphalia, cum* APPELLATIONE IMPERATORIA, *meruit.* Liu. lib. VII. IMPERATOR, *extemplo adueniens*, APPELLATVS. Idem lib. XXVII. *Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum* NOMEN IMPERATORIS *esse dixit*, QVO SE MILITES SVI APPELLASSENT. Tacit. lib. III. *Sed Tiberius pro confecto interpretatus id quoque Blæso tribuit, vt* IMPERATOR A LEGIONIBVS SALVTARETVR, *prisco erga duces honore, qui* BENE GESTA REP. *gaudio & impetu victoris exercitus conclamabãtur. Erantque plures simul Imperatores: nec super ceterorum æqualitatem: concessit quibusdam & Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blæso.* Idem lib. XVIII. *Egressum cubiculo Vespasianum pauci milites solito assistunt ordine, vt legatum salutaturi*, IMPERATOREM *salutauerunt.* Suetonius in Tito cap. v. de Hierosolymorum oppugnatione. *Cepitque eam natali filiæ suæ, tanto militum gaudio ac fauore, vt in gratulatione*, IMPERATOREM EVM CONSALVTAVERINT. Sic Octauium, à Lucij, Antonium, à Domitij Ænobarbi militibus, Imperatores consalutatos Appian. lib. v. Bellor. ciuil. scribit. Hac etiam appellatione, Catilina victo

insignitum Antonium Ciceronis in Consulatu collegam, licet legitimo hostium numero minimè cæso, Dio lib. XXXVII. ita narrat: Καὶ Αὐτοκράτωρ ὅτι τῇ νίκῃ, καί τοι τὸν ἀεὶ δῆμον τῶν πεφευγότων ἐλάττονος ἀξιοῦντα τὸ τοιοῦτον μέγεθος ὄντος, ἐπικληθῆναι. Idem lib. LVIII. de Claudio: Αὐτοκράτωρ πολλάκις ἐπωνομάσθη παρὰ τὰ πάτρια. Οὐ γὰρ ὅτι ἐν ὑδατι πλοίῳ ἢ ἄπαξ ἐκ τῆς αὐτῆς πολέμου τινὸς ὅπλα κλασθῆναι ταύτην ἔλαβεν. Appian. lib. II. bellor. Ciuil. Καὶ ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἐν τοῖς ὅπλοις ἐπὶ σῶμα Αὐτοκράτωρ ὑπάτῳ πρεσβυτέρῳ. Ἐπὶ δὲ πρὸ τῆς Στρατηγὸς τόδε τὸ πρόσρημα, παρὰ τῶν στρατῶν, κεφάλαιον αὐτοῖς ὑπομαρτυρόντων ἀξίους σφῶν Αὐτοκράτορας εἶναι. καὶ τῷδε δὲ τῷ τιμῇ οἱ Στρατηγοὶ πάλαι μὲν ὅτε πᾶσι τοῖς μάχης ἔργοις πρεσβεύοντο· νῦν δ' ὅρος εἶναι τῇ δὲ τῇ ὠφελείᾳ πυθόμενοι τὸ μυρίους ποιεῖν.

Iam Triumphum OB REMPVB. BENE GESTAM, vel OB RES PROSPERE ET FELICITER GESTAS decretum suprà lib. II. docuimus. Imperatori autem Triumphanti, dum per vrbem in Capitolium curru veheretur, acclamari à militibus solitum, IO TRIVMPHE, Varro tradit lib. V. de lingua Latina: *Sic Triumphare*, ait, *appellatum, quod cum Imperatore milites redeuntes clamitant per vrbem in Capitolium eunti*, IO TRIVMPHE, IO. Liuius lib. XXI. *Infantem in vtero matris in Murcinis*, IO TRIVMPHE, *clamasse*. Horatium libro IIII. Carm. de Triumpho Augusti,

Túque dum procedis, IO TRIVMPHE,
Non semel dicemus, IO TRIVMPHE,
Ciuitas omnis, dabimúsque diuis
—Tura benigne.

Idem lib. Epodon Ode IX.

IO TRIVMPHE, *tu moraris aureos*
Currus, & intactas boues,
IO TRIVMPHE, *nec Iugurthino parem*
Bello reportasti ducem.

Tibull. lib. II. Eleg. VI.

Ipse gerens Laurum, Lauro deuinctus agresti
Miles, IO, *magna voce*, TRIVMPHE, *canet.*

Ouid. lib. IIII. Trist. Eleg. II. de Triumpho Germanici agens,

Tempora Phœbeo lauro cingentur, IOQVE
Miles, IO, *magna voce*, TRIVMPHE, *canet.*

Idem lib. I. Amor. Eleg. II.

Omnia te metuent, ad te sua brachia tendent:
Vulgus, IO, *magna voce*, TRIVMPHE, CANET.

Martialis lib. VII. Epigrammat.

Vulgus, IO, *magnos clamat tibi Roma*, TRIVMPHOS.

Alcimus Auitus lib. VI. ad Fuscinam sororem cap. VI.

Cautius ac melius, mihi tum laudabere: cùm iam
Hostibus euctu, & IO clamante TRIVMPHO.

Et hæc vtique, *læta vox*, accipienda est apud Ouidium lib. I. Metamorphos. vbi Apollo de lauro loquens,

Tu ducibus, ait, *lætis aderis, cum* LÆTA TRIVMPHVM
VOX CANET.—

Nam & TRIVMPHVM CLAMARE, in hanc sententiam dicunt Liuius lib. XXI. & Silius Italic. lib. XIII. *Et* TRIVMPHVM PROCLAMARE, Valerius Max. lib. I. cap. VI. Planè vox hæc, IO exultantium est: vnde Ouidius lib. II. de arte amandi,

Dicite IO PÆAN, *& IO bis dicite* PÆAN,
Decidit in casses præda petita meos.

Tibull. Eleg. I.

Agna cadet vobis, quam circum rustica turba
Clamet, IO, *messes & bona vina date.*

Iocularia verò quædam carmina & dicteria Milites in suos Imperatores triumphantes iacere

iacere solebant. Dionysius Halicarnass. lib. VII. Εφεῖται γὰρ τοῖς κατάγουσι τὰς νίκας ἰαμβίζειν καὶ κατασκώπτειν τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας αἰτοῖς στρατηλάταις, ὡς Ἀθήνησι τοῖς πομπευταῖς τοῖς ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν πρότερον ἅμα τοῖς σκώμμασι παρορχουμένοις, ναῦ δὲ ποιήματα ἄδουσιν αὐτοσχέδια. Sueton. in Iulio cap. XLIX. *Gallico denique triumpho milites eius inter cetera carmina, qualia currum prosequentes iocularitér canunt, etiam vulgatissimum illud pronuntiauerunt,*

GALLIAS CÆSAR SVBEGIT, NICOMEDES CÆSAREM.
ECCE CÆSAR NVNC TRIVMPHAT QVI SVBEGIT GALLIAS,
NICOMEDES NON TRIVMPHAT, QVI SVBEGIT CÆSAREM:

Dio lib. XLIII. idem referens, Καὶ τὴν, ait παρὰ τῷ Νικομήδει τῷ τῆς Βιθυνίας βασιλεύσαντι διατριβὴν, ὅτι μηράκιον ποτὲ παρ' ἑαυτῷ ἐγεγονεῖ διεκερτόμησαν, ὥστε καὶ εἰπεῖν, ὅτι Καῖσαρ μὲν Γαλάτας ἐδουλώσατο, Καίσαρα δὲ Νικομήδης. Idem Sueton. in Iulio cap. LI. *Ne prouincialibus quidem matrimoniis abstinuisse, vel hoc disticho apparet, iactato æquè à militibus per Gallicum triumphum.*

VRBANI SERVATE VXORES, MECHVM CALVVM ADDVCIMVS:
AVRO IN GALLIA STVPRVM EMISTI, HIC SVMPSISTI MVTVVM.

Velleius Paterc. lib. II. *Eóque inter iocos militares qui currum Lepidi Plancíque sequuti erãt, inter execrationem ciuium, vsurpabant hunc versum,*

DE GERMANIS, NON DE GALLIS, DVO TRIVMPHANT CONSVLES.

Plin. lib. XIX. cap. VIII. *Olus quoque siluestre est trium foliorum, Diui Iulij carminibus præcipuè iocis militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobrauere* LAPSANA SE VIXISSE APVD DIRRACHIVM, *præmiorum parsimoniam cauillantes.* Liuius lib. IIII. de C. Valerio Cos. Itaque cum ex Sc. vrbem Ouans introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati, quibus Consul increpitus, Menenij nomen celebre laudibus fuit. Idem lib. V. de Camillo. Dictator recuperata ex hostibus patria, triumphans in vrbem tedit: intérque iocos militares quos inconditos iaciunt, ROMVLVS AC PARENS PATRIÆ, CONDITORQVE ALTER VRBIS, haud vanis laudibus appellatur. Idem lib. X. In triumpho Fabij de Gallis, celebratam, ait, inconditis carminibus eius victoriam. Et lib. XXXIX. Multi omnium ordinum donati militaribus currum sequuti sunt, CARMINAQVE A MILITIBVS ea in Imperatorẽ DICTA, vt facilè appareret in ducem indulgẽtem ambitiosumque ea dici.

Enimuero qui Triumphãti ponè currum adstabat, hoc ei, quemadmodum Tertullianus Apologetico scribit, à tergo suggerebat, RESPICE POST TE: HOMINEM MEMENTO TE Arrian. lib. XLIII. Epicteti cap. XXIIII. Οἷον οἱ τοῖς θριαμβεύουσιν ἐφεστῶτες ὄπισθεν, καὶ ὑπομιμνήσκοντες, Ὅτι ἄνθρωποι εἰσι.

Solebat & in Triumpho, Pompæ ferculo, præferri Titulus gesta belli significans. Cæsar certè Pontico Triumpho, res à se gestas, hoc breui titulo complexus est, VENI, VIDI, VICI: quæ, *non belli acta, sed celeriter confecti negotij notã continebant*, vt ait Sueton. in Iulio. cap. XXXII.

Tabulas etiam ab iis qui triumphabant, cum indice rerum à se gestarum, figi consueuisse, quæ Saturniis plerumque versibus cõscribebãtur docet, Attilius. Fortunatianus in Arte. *Apud nostros autem*, inquiens, *in Tabulis antiquis, quas triumphaturi duces in Capitolio* FIGEBANT, VICTORIÆQVE SVÆ TITVLVM *Saturniis versibus prosequebantur, talia reperi exempla. Ex Regilli tabula,* DVELLO MAGNO DIRIMENDO REGIBVS SVBIGENDIS. Et mox: *In Acili Glabrionis Tabula,* FVNDIT, FVGAT, PROSTERNIT MAXIMAS LEGIONES. Donatianus in lib. de Metris. *Saturnio metro primùm in Italia vsi: Dictum autem à Saturnia, vetustissima vrbe Italiæ: Hic versus quibusdam videtur obscurus, quia passim & sine cura eo homines vtebantur, maximè tamen, Triumphaturi, in Capitolio tabulas huiusmodi versibus incidebant. Id est sic:* SVMMAS OPES QVI REGVM REGIAS REFREGIT. Præfationem Triumphi habemus apud Plin. lib. VII. cap. XXVI. de Pompeio. *Triumphi verò*, ait ille, *quem duxit ad tertium Cal. Octobres M. Messala, M. Pisone Coss. præfatio hæc fuit:* CVM ORAM MARITIMAM A PRÆDONIBVS LIBERASSET, ET IMPERIVM MARIS POPVLO RO. RESTITVISSET, EX ASIA, PONTO, ARMENIA, PAPHLAGONIA, CAPPA-

DOCIA, CILICIA, SYRIA, SCYTHIS, IVDÆIS, ALBANIS, IBERIA, INSVLA CRETA, BASTERNIS, ET SVPER HÆC DE REGIBVS MITHRIDATE ATQVE TIGRANE TRIVMPHAVIT. *Summa summarũ in illo gloria fuit, vt ipse in concione dixit, cum de suis rebus differeret,* ASIAM VLTIMAM PROVINCIARVM ACCEPISSE, EANDEMQVE MEDIAM REDDIDISSE.

Triumphis Trophæa adiungenda sunt. Ea cum armorum congerie strui consueuisse, notum est: inscriptionésque additas ostendit Tacit. lib. II. *Laudatis,* inquiens, *pro concione virtutibus, Cæsar* CONGERIEM ARMORVM STRVXIT, SVPERBO CVM TITVLO, DEBELLATIS INTER RHENVM ALBIMQVE NATIONIBVS, EXERCITVM TIBERII CÆSARIS EA MONIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. Plutarch. in lib. de fortuna Ro. de Sylla, Καὶ Ῥωμαϊστὶ μὲν Φίλιξ ὀνομάζετο· τοῖς δὲ Ἕλλησιν ὕστερον ἐπῆλθε τὸ Ἐπαφρόδιτος. Καὶ τὰ περὶ ἡμῶν ἐν Χαιρωνείᾳ Τρόπαια ἔστησε τῶν Μιθριδατικῶν ὅπλων ἐπιγράψας. Dio lib. XXXVII. de Pompeio, Τρόπαια δὲ ἀλλαχοῦ πολλὰ, καὶ κατὰ πολλοὺς καὶ μεγάλους πολέμους κατ' ἐκεῖνον τῶν ἔργων, ἃ τὸ βέλτιστον ἐποίησε, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐν μεγάλῃ πολυτελείᾳ κατεσκευάσατο, καὶ Γραφὴν ἔχει, Ὅσα τὸν οἰκουμένην ἐστίν. Tacit. lib. II. de honoribus in Germanicum collatis. *Arcus additi Romæ, & apud ripam Rheni & in monte Syriæ Amano, cum* INSCRIPTIONE RERVM GESTARVM, AC MORTEM OB REMPVB. OBITAE. Plinius lib. III. cap. XX. inscriptionem è Trophæo Alpium ponit, quæ talis est. IMP. CÆSARI D. IVL. P. AVGVSTO PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBVNIC. POTESTAT. XVII. S. P. Q. R. QVOD EIVS DVCTV, AVSPICIISQVE GENTES ALPINÆ OMNES, QVÆ A MARI SVPERO AD INFERVM PERTINEBANT, SVB IMPERIVM P. R. REDACTÆ SVNT. Qua in Tabula obseruanda sunt verba hæc, DVCTV AVSPICIISQVE, quæ sollemnia fuisse frequens eorum vsus arguit. Liuius lib. XLI. Tabulam refert in æde Matris Matutæ positam cum indice hoc, TIB. SEMPRONII GRACCHI CONSVLIS IMPERIO, AVSPICIOQVE, LEGIO, EXERCITVSQVE POPVLI RO. SARDINIAM SVBEGIT. Velleius Paterc. lib. II, *Sed fulgentissimum C. Cæsaris opus in eo conspicitur: quippe eius* DVCTV AVSPICIISQVE *infracte, &c.* Liuius lib. X. *Cùm numerarentur duces eorum annorum,* DVCTV ET AVSPICIO RES GERI COEPTÆ. Idem lib. XXIIII. *Si stantibus vobis in aciem armatis, repentè deligendi duo Imperatores essent, quorum,* DVCTV ET AVSPICIO *dimicaretis?* Et lib. XLI. *Ob eas res,* DVCTV AVSPICIOQVE *Sempronij prosperè gestas.* Item lib. II. *Herdonij* DVCTV AVSPICIOQVE *Rempub. euersuri essent.* Cicero de Haruſp. respons. QVIQVE SVO DVCTV ET IMPERIO *cruento illo atque funesto.* Quæ disiunxit Cornel. Tacit. lib. II. inquiens. *Ob recepta signa cum Varo amissa* DVCTV *Germanici, &* AVSPICIIS *Tiberij.*

Hostium quoque Spoliis Titulos adscribi consueuisse constat. Ouid. lib. II. de Arte aman.

Sed quicunque meo superarit Amazona ferro,
INSCRIBAT SPOLIIS, NASO MAGISTER ERAT.

Silius Italic. lib. XV.

Pyrenes tumulo, clypeum cum carmine figunt,
HASDRVBALIS SPOLIVM GRADIVO SCIPIO VICTOR.

Liuius lib. IIII. de Cosso Dictatore. *Spolia in æde Iouis Feretrij, prope Romuli spolia, quæ prima* OPIMA *appellata, sola ea tempestate erant, cum sollemni dedicatione* DONO PIXIT. Extat Romæ vetus inscriptio in hæc verba. P. DECIVS DECII P. PRIMO COS. DE SAMNITIBVS TRIVMPHANS, SPOLIA EX EIS CERERI CONSECRAVIT, ITERVM ET TERTIVM CONSVL.

Numis autẽ qui ad rerũ præclarè gestarũ memoriã intẽtũ percutiebantur, causæ adiici solebant. Veluti Numis Augusti, REPVB. CONSERVATA: ÆGYPTO CAPTA. ASIA RECEPTA. CIVIBVS SERVATIS. ARMENIA CAPTA. SIGNIS RECEPTIS. CIVIBVS ET SIGNIS MILITARIBVS A PARTHIS RECVPERATIS. In numis Tiberij, CIVITATIBVS ASIÆ RESTITVTIS. In numis Vespasiani, IVDÆA CAPTA. In numis Domitiam, GERMANIA CAPTA. Sic in nummis Neruæ legimus, FISCI IVDAICI CALVMNIA SVBLATA. Item, VEHICVLATIONE ITALIA REMISSA. PLEBI VRBANÆ FRVMENTO.

MENTO CONSTITVTO. In numis Traiani, ASSYRIA ET PALESTINA IN POTESTATEM POPVLI RO. REDACTA.

Coronis quoque ciuicis, aut querceis, quæ in aliquot Augusti, Tiberij, Caij, Claudij, Galbæ, Vitellij, Vespasiani numis exprimuntur, additur, OB CIVES SERVATOS.

Ouid. lib. III. Trist. Eleg. I.

Causa superpositæ scripto testata coronæ,
SERVATOS CIVES *indicat* HVIVS OPE.

Iam vt alterum partitionis nostræ membrum exequamur, Deditio, qua verborum cõceptione fieret Liuius lib. I. docet, *Rex*, ait, *interrogauit*, ESTIS NE VOS LEGATI ORATORESQVE MISSI, A POPVLO COLLATINO, VT VOS POPVLVMQVE COLLATINVM DEDERETIS? SVMVS. ESTNE POP. COLLATINVS IN SVA POTESTATE? EST. DEDITISNE VOS, POPVLVMQVE COLLATINVM, VRBEM, AGROS, AQVAM, TERMINOS, DELVBRA, VTENSILIA, DIVINA, HVMANAQVE OMNIA, IN MEAM POPVLIQVE RO. DEDITIONEM? DEDIMVS. ET EGO RECIPIO. Apud eundem Liuium lib. VII. Campani per legatos his verbis se populo Romano dedunt. QVANDOQVIDEM NOSTRA TVERI ADVERSVS VIM ATQVE INIVRIAM IVSTA VI NON VVLTIS, VESTRA, CERTE DEFENDETIS. ITAQVE POPVLVM CAMPANVM, VRBEMQVE CAPVAM, AGROS, DELVBRA DEVM, DIVINA HVMANAQVE OMNIA, IN VESTRAM, PATRES CONSCRIPTI, POPVLIQVE RO. DEDITIONEM DEDIMVS, QVIDQVID DEINDE PATIEMVR, DEDITITII VESTRI PASSVRI. Idem lib. IX. *An si eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis, Samnites coëgissent nos*, VERBA LEGITIMA DEDENTIVM VRBES, *nuncupare*, DEDITVM POPVLVM RO. *vos Tribuni diceretis, & hanc* VRBEM, TEMPLA, DELVBRA, PINES, AQVAS, *Samnitium esse*? Sic & DEDITIONIS VERBA accipienda sunt apud Valer. Max. lib. VI. cap. V. Cuiusmodi formulam sic expressit Plautus Amphitrio. Act. I. Sc. I.

Conuenit, VICTI VTRI SINT EO PRÆLIO.
VRBEM, AGRVM, ARAS, FOCOS SEQVE VTI DEDERENT,
Et paulo post:
Postridie in castra, ex vrbe, ad nos veniunt flentes principes,
Velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.
DEDVNTQVE SE, DIVINA, HVMANAQVE OMNIA,
IN DEDITIONEM, ATQVE IN ARBITRATVM CVNCTI THEBANO POPVLO.

Apud Liuium lib. V. Legati Falisceorum in Senatum introducti, *Victi*, aiunt, *à vobis & Imperatore vestro*, DEDIMVS NOS VOBIS. Aduatici verò sese Cæsari dedentes, SE, SVAQVE OMNIA, ROMANORVM POTESTATI PERMITTERE dixerunt, vt ipsemet Cæsar lib. II. Commentar. de bello Gall. scribit.

Planè qui se dedebant, ARMA ABIICERE, & TRADERE, iubebantur. Cæsar lib. III. Commentar. de bello ciu. postquam Pompeianos de deditione, missis legatis, agere cœpisse dixit, addit: *Cæsar prima luce omnes eos qui in monte cõsederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque* ARMA PROIICERE *iussit. Quod vbi sine recusatione fecerunt, passisque palmis prouecti ad terram, flentes, ab eo* SALVTEM *petierunt: consolatus, consurgere iussit.* Et mox: *Militibúsque suis iussit, ne qui eorum violarentur: ne quid sui desiderarent.* Idē lib. III. de bello Gall. Sontiatum deditionem narrans, *Legatos*, ait, *ad Crassum mittunt*, SEQVE IN DEDITIONEM VT RECIPIAT, *petunt. Qua re impetrata*, ARMA TRADERE *iussi, faciunt.* Idem lib. II. narrat, Aduaticos se se Cæsari dedentes rogasse eum ne se armis spoliaret, propterea quod ferè omnes finitimos inimicos haberēt, à quibus se defendere, traditis armis, nõ possent. Ad quę Cæsar respõdit, *Se magis consuetudine sua, quàm merito eorum ciuitatem conseruaturum, si prius quam* ARIES MVRVM ATTIGISSET, SE DEDISSENT: SED DEDITIONIS NVLLAM ESSE CONDITIONEM, NISI ARMIS TRADITIS. Et lib. VII. *Hedui manus tendere*, DEDITIONEM *significare*, ET PROIECTIS ARMIS, *mortem deprecari incipiunt.* Liuius lib. XL. *Montanorum Ligurum ab A. Posthumio victæ cæsæ, frumenta deusta, donec cladibus omnibus belli coacti, in* DEDITIONEM VENERVNT, A-

MAQVE TRADIDERVNT. Idem libro VI. *Volsci* ABIECTIS ARMIS SESE DEDIDERVNT. Quinetiam Numannnis de Deditione agentibus à Scipione responsum Appian. ἐν Ἰβηρικῇ, refert: Δεῖν αὐτοὺς ἐγχειρίσαι τὰ κατὰ σφᾶς, καὶ σὺν ὅπλοις παραδοῦναι τὴν πόλιν. Tandem cum ij fame propemodum enecti sese dedidissent, iussisse Scipionem ait, αὐτοὺς τῆς μὲν ἡμέρας ἐκείνης συνενεγκεῖν τὰ ὅπλα εἶθα σύνεταξε, τῆς δ' ἐπιούσης προσελθεῖν εἰς ἕτερον χωρίον. Apud eundē ἐν Λιβυκῇ, Pub. Cornelius nō esse in societatem & amicitiam assumendos Carthaginienses: sed in deditionem accipiendos, his verbis censee. Ἀλλ' ἐπιτρεψάτωσαν ἡμῖν αὐτοὺς νόμῳ νενικημένων, ὡς πολλοὶ σφᾶς ἐπέτρεψαν. Et mox: ὅταιδε παραδῶσιν αὐτοὺς, καὶ τὰ ὅπλα παρελώμεθα, καὶ τὰ σώματα ἐφ' ἡμῖν γένηται, καὶ πεισθῶσιν, ὅτι μηδὲν αὐτοῖς ἐστι ἴδιον.

Pactionis autem in Deditione factæ exēplum habemus apud Liuium lib. XXII. his verbis. *Ceterum ab omnibus labore, vigiliis vulneribus etiam fessis maturior ipsius spe* DEDITIO EST FACTA. *Pacti*, VT ARMA ATQVE EQVOS TRADERENT, IN CAPITA ROMANA TRECENIS NVMMIS QVADRIGATIS, IN SOCIOS DVCENIS, IN SERVOS CENTENIS: ET VT EO PRETIO PERSOLVTO, CVM SINGVLIS ABIRENT VESTIMENTIS. Idem lib. XXIII. de Nuceria ab Annibale obsessa. *Eam cùm aliquandiu circumsedisset sæpe vi, sæpe solicitandis nequicquā nunc plebe, nunc principibus, fame demum* IN DEDITIONEM ACCEPIT: *Pactus*, VT IN ERMES CVM SINGVLIS ABIRINT VESTIMENTIS. *Deinde, vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Rom. videri vellet*, PRÆMIA ATQVE HONORES IIS QVI REMANSISSENT, AC MILITARE VELLENT SECVM, *proposuit.*

Hircius de bello Hispanien. Catonem Lusitanum se dedentem huiusmodi apud Cæsarem verba fecisse commemorat. VICTI ET DESERTI A POMPEIO, TVA VIRTVTE SVPERATI, SALVTEM A TVA CLEMENTIA DEPOSCIMVS: PETIMVSQVE, VT QVALEM TE ALIIS GENTIBVS PRÆSTITISTI, SIMILEM IN CIVIVM DEDITIONE PRÆSTES. Idem alio eiusdem lib. loco. *Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt*, SI SIBI VITAM CONCEDERET, SESE INSEQVENTI DIE OPPIDVM ESSE DEDITVROS. *Quibus respondit*, SE CÆSAREM ESSE, FIDEMQVE PRÆSTATVRVM. Appian. ἐν Λιβυκῇ. Οἱ δὲ τὰς ἱκετηρίας λαβόντες, ἐδέοντο τοῦ Σκιπίωνος περὶ μόνης σωθῆσθαι Σατηρίας, τοῖς ἐθελοῦσιν ἐπὶ τῷδε τῆς βύρσης ἐξιέναι.

Interdum autem nihil pacti hostes, in fidem populi Rom. sese dedebant: quod fecisse Ligures à Popilio Cos. fusos Liuius lib. XLII. refert. Ita, FIDEI SE, NON POTESTATI COMMITTERE dicebantur: quæ diuersa facit Valer. Max. lib. VI. cap. V.

Seruius in II. Æneid. auctor est, Imperatores cum in fidem Trāsfugas recipiebant, his verbis vsos, QVISQVIS ES, NOSTER ERIS, cóque allusisse Virgiliū cum ait,

QVISQVIS ES, *amissos hinc iam obliuiscere Graios:*
NOSTER ERIS.-

Idem Seruius in IIII. Æneid. SALTEM: *Sermo tractus à captiuo, qui cum frequenter ab hostibus captaretur, dicebat*, SVBLATIS OMNIBVS SALVTEM CONCEDS. *Inde per Syneresim hic natus est sermo, vt in contemptu rerum multarum petito aliquo*, SALTEM *dicas.*

Hostibus verò vti Dederentur ij quos Senatus Dedēdos censuerat, exponit Liuius lib. IX. in hunc modum. *Prægressi Fetiales, vbi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum vinciri: Cùm apparitor verecundia maiestatis, Posthumium laxius vinciret*, QVIN TV, *inquit*, ADDVCIS LORVM, VT IVSTA FIAT DEDITIO? *Tum vbi in cœtum Samnitiū & ad Tribunal ventum Pōtij est. A. Cornelius Aruina Fetialis ita verba fecit*, QVANDOQVIDEM HICE HOMINES INIVSSV POPVLI ROM. QVIRITIVM FOEDVS ICTVM IRE SPOPONDERVNT, ATQVE OB EAM REM NOXAM NOCVERVNT, OB EAM REM, QVO POPVLVS RO. SCELERE IMPIO SIT SOLVTVS, HOSCE HOMINES VOBIS DEDO.

Hinc ad Fœderū formulas castra nobis mouenda sunt. In fœdere autem ineundo certa

certa fuisse, ex Fetiali iure, verba adhibita ostendit Tranquillus in Claudio cap. xxv. *Cùm regibus*, inquiens, *fœdus in foro icit porca cæsa, ac veterum* FETIALIVM PRÆFATIONE ADHIBITA. Ea præfatio qualis fuerit, ex his Liuij quæ sequuntur verbis illucescit. Sic enim ille lib. I. de Fœdere inter Tullum Hostilium & Albanos percussio agens, *Fœdera*, ait, *alia aliis legibus, ceterum eodem modò omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vllius vetustior fœderis memoria est. Fetialis regem Tullum ita rogauit.* IVBESNE ME REX CVM PATRE PATRATO POPVLI ALBANI FOEDVS PERIRE? *Iubente rege*, SAGMINA, *inquit*, TE REX POSCO. *Rex ait*, PVRAM TOLLITO. *Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit*: REX, PACISNE ME TV REGIVM NVNTIVM POPVLI ROM. QVIRITIVM, VASA, COMITESQVE MEOS? *Rex respondit*, QVOD SINE PRAVDE MEA POPVLI ROM. QVIRITIVM FIAT, PACIO. *Fetialis erat M. Valerius: is Patrem Patratum Sp. Fusium fecit, verbena caput capillósque tangens (pater patratus ad iusiurandum patrandum, id est sanciendum fit) fœdus, multisque id verbis, quæ longo effata carmine nõ operæ est referre, peragit: Legibus deinde recitatis*, AVDI, *inquit*, IVPITER, AVDI PATERPATRATE POP. ALBANI, AVDI TV POPVLVS ALBANVS, VT ILLA PALAM PRIMA POSTREMA EX ILLIS TABVLIS, CERAVE RECITATA SVNT, SINE DOLO MALO, VTIQVE EA HIC HODIE RECTISSIME INTELLECTA SVNT: ILLIS LEGIBVS POPVLVS RO. PRIOR NON DEPICIET. SI PRIOR DEFEXIT, PVBLICO CONSILIO, DOLO MALO, TV ILLO DIE IVPITER POPVLVM RO. SIC FERITO, VT EGO HVNC PORCVM HODIE FERIAM: TANTOQVE MAGIS FERITO, QVANTO MAGIS POTES POLLESQ. *Id vbi dixit, porcum saxo silice percussit.* Quem ritum etiã duobus aliis locis idem auctor perstrinxit: Libro quidem nono in hunc modum. *Quid enim sponsionibus in fœdere opus esset aut obsidibus, vbi* PRECATIONE RES TRANSIGITVR, PER QVEM POPVLVM FIAT, QVOMINVS LEGIBVS DICTIS STETVR, VT EVM ITA IVPITER FERIAT, QVEMADMODVM A FETIALIBVS PORCVS FERIATVR. Idem lib. xxx. *Fetiales cum in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus S. C. in hæc verba factum est*, VT PRIVOS LAPIDES, SILICES, PRIVASQVE VERBENAS, SECVM FERRENT, VT PRÆTOR ROMANVS HIS IMPERARET, VT FOEDVS FERIRENT. *Illi Prætorem Sagmina poscerent: herbæ id genus ex arce sumptum dari Fetialibus solet.*

Formulam etiam iurisiurandi quo Fœdera firmabantur, Polybius lib. III. eleganter explicat. Τὸν δὲ ὅρκον ὁμνύῃ ἰδίᾳ τοιοῦτον. Ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων Συνθηκῶν Καρχηδονιοὺς μὲν, τοὺς θεοὺς τοὺς πατρίους: Ρωμαίους δὲ Δία λίθον, κατὰ τὴν παλαιὸν ἔθος: ὅθεν δὲ τὸ τοῦ Ἄρεως, καὶ τὸν Ἐνυάλιον. Ἐπὶ δὲ τὸ Δία λίθον τοῦτον. Λαβὼν ὁ τὴν πίστιν λίθον ὁ ποιούμενος τὰ ὅρκια φῇ τὰς Συνθηκὰς, ἐπὶ μὲν ὁμόσῃ δημοσίᾳ πίστιν λέγει τάδε, Ἐνορκῶν μὲν ποιῶ πράξειν ταῦτα. Εἰ δ' ἄλλως διανοηθείη τι, ἢ πράξειεν παρὰ τὰ ἄλλοι συζαμβάνωσιν, οἱ τοῖς ἰδίοις πατρίοις, οἱ τοῖς ἰδίοις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων, ἱερῶν, πάντων ἐγὼ μόνος ἐκπίπτοιμι ὧν ὀμνύω, ὡς ὅδε λίθος πεσῶν. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν βίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός. Seruius in XII. Aeneid. ad verbum, *Concipe fœdus. Concipe*, ait, *id est, conceptis verbis.* CONCEPTA AVTEM VERBA *dicunt iurandi formulam quam vobis transgredi non licet.* Et certè οἱ σωθέντες ὑπὸ ἐκείνου factos τῶν ὁμολογῶν, Dionys. Halicarnass. lib. IIII. scribit,

Antiquissimum autem literarum monumentis proditum Fœdus est, cùm populis Latinis ictum, cuius leges Tarquinium Priscum conscripsisse Dionysius Halicarnass. commemorat. Id cum persona eius extinctum, Turnus Hardonius apud eundem Dionys. lib. IIII. contendebat, propterea quod eo cautum non esset, vt ad eius posteros transiret. Vetustissimum est & id Fœdus, quod regibus expulsis populo Ro. Porsena dedit: quo nominatim comprehensum fuisse, NE PERRO NISI IN AGRICVLTVRA VTERENTVR, Plinius lib. XVIII. cap. III. scribit. Huic adiungam fœdus quod Sp. Cassio & Posthumio Cominio Coss. ictum cum Latinis populis Liuius lib. II. refert: cuius idem auctor lib. VII. meminit, his verbis. *Sed inter multos terrores solatio fuit pax La-*

tinis petentibus data, & magna vis militum ab iis, EX FOEDERE VETVSTO, *quod multis intermiserant annis, accepta.* Id, FOEDVS LATINVM, in vetustis auctoribus vocatur: ex quo Fest. Pomp. hoc caput citat, PECVNIAM QVI NANCITOR (id est nactus erit) HABETO: ETSI QVID PIGNORIS NANCISCITVR SIBI HABETO. Alia eius capita Dionysius Halicarnass. his verbis enuntiat. Εγένοντο δὲ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ πρὸς τὰς τῶν Λατίνων πόλεις ἁπάσας, Συνθῆκαι κοιναὶ μεθ' ὅρκων, ὑπὲρ εἰρήνης καὶ φιλίας, &c. Et mox: Ἦν δὲ τὰ γραφέντα τοιάδε ἐν ταῖς Συνθήκαις. Ῥωμαίοις καὶ ταῖς Λατίνων πόλεσιν ἁπάσαις εἰρήνη πρὸς ἀλλήλους ἔστω, μέχρις ἂν οὐρανὸς τε καὶ γῆ τὴν αὐτὴν στάσιν ἔχοσι. καὶ μήτε αὐτοὶ πολεμείτωσαν πρὸς ἀλλήλους, μηδ' ἄλλοθεν πολεμίους ἐπαγέτωσαν, μήτε τοῖς ἐπιφέρουσι πόλεμον ὁδοὺς παρεχέτωσαν ἀσφαλεῖς. βοηθήτωσάν τε τοῖς πολεμουμένοις ἁπάσῃ δυνάμει, λαφύρων τε καὶ λείας τῆς ἐκ τοῦ πολέμου κοινὸν τὸ ἴσον λαγχανέτωσαν μέρος ἀμφότεροι. Τῶν τε ἰδιωτικῶν συμβολαίων αἱ κρίσεις ἐν ἡμέραις γιγνέσθωσαν δέκα, παρ' οἷς ἂν γένηται τὸ συμβόλαιον. ταῖς δὲ Συνθήκαις ταύταις μηδὲν ἐξέστω προσθεῖναι, μήτε ἀφελεῖν ἐπ' αὐτῶν, ὅτι ἂν μὴ Ῥωμαίοις τε καὶ Λατίνοις ἅπασι δοκῇ. Ταῦτα μὲν δὴ Ῥωμαῖοι τε καὶ Λατῖνοι συνέθηκαν πρὸς ἀλλήλους ὀμόσαντες καθ' ἱερῶν. Idem lib. VIII. capita quædam ex hoc fœdere attingit, narrans Romanos auxilij, quod ab illis Latini postulabant, inopes permisisse illis τὴν ἑαυτῶν στρατιὰν καταγράφειν, καὶ ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ἰδίους, ἐκπέμπειν τε ὅσην ἂν αὐτοὶ ἐκπέμψωσι δύναμιν. Ἐν γὰρ ταῖς Συνθήκαις, αἷς ἐποιήσαντο πρὸς αὐτοὺς περὶ φιλίας, ἀπόρρητον ἦν τούτων ἑκάτερον.

Porrò quinque inter populum Romanum, & Carthaginiensem, à regibus exactis ad vsque belli secundi Punici, quod Annibalis ductu & auspicio Carthaginienses gesserunt, tempus, inita fœdera, Polybius lib. III. recenset. Prius quidem Bruto & Horatio Coss. ictum in hæc verba. Φιλίαν εἶναι Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Ῥωμαίων συμμάχοις, καὶ Καρχηδονίοις καὶ τοῖς Καρχηδονίων συμμάχοις. Μὴ πλεῖν Ῥωμαίους μήτε τοὺς Ῥωμαίων συμμάχους ἐπέκεινα τοῦ καλοῦ ἀκρωτηρίου, ἐὰν μὴ ὑπὸ χειμῶνος ἢ πολεμίων ἀναγκασθῶσιν. ἐὰν δέ τις βίᾳ κατενεχθῇ, μὴ ἐξέστω αὐτῷ μηδὲν ἀγοράζειν, μηδὲ λαμβάνειν μηδὲν, πλὴν ὅσα πρὸς πλοίου ἐπισκευὴν, ἢ πρὸς ἱερά. (Ἐν πενθ' ἡμέραις δὲ ἀπαλλαττέσθωσαν οἱ κατορμισθέντες.) Quæ vtique clausula parenthesi inclusa in Græco quidem codice deest, sed eam ego ex interpretatione quam Polybius subiicit, addēdam censui. Sequitur, Τοῖς δὲ κατ' ἐμπορίαν παραγινομένοις, μηδὲν ἔστω τέλος, πλὴν ἐπὶ κήρυκι ἢ γραμματεῖ. Ὅσα δ' ἂν τούτων παρόντων πραθῇ δημοσίᾳ πίστει, ἐφειλέσθω τῷ ἀποδιδομένῳ. Ὅσα δ' ἂν ἢ ἐν Λιβύῃ, ἢ ἐν Σαρδόνι πραθῇ, ἐὰν Ῥωμαίων τις εἰς Σικελίαν παραγίγνηται, ἧς Καρχηδόνιοι ἐπάρχουσιν, ἴσα ἔστω τὰ Ῥωμαίων πάντα. Καρχηδόνιοι δὲ μὴ ἀδικείτωσαν δῆμον Ἀρδεατῶν, Ἀντιατῶν, Ἀρεντίνων, Κιρκαϊτῶν, Ταρακινητῶν, μηδ' ἄλλον μηδένα Λατίνων, ὅσοι ἂν ὑπήκοοι. Ἐὰν δέ τινες μὴ ὦσιν ὑπήκοοι τῶν πόλεων ἀπεχέσθωσαν. ἂν δὲ λάβωσι, Ῥωμαίοις ἀποδιδότωσαν ἀκέραιον, φρούριον μὴ ἐνοικοδομείτωσαν ἐν τῇ Λατίνῃ. ἐὰν ὡς πολέμιοι εἰς τὴν χώραν εἰσέλθωσιν, ἐν τῇ χώρᾳ μὴ ἐννυκτερευέτωσαν.

Alterius fœderis verba hæc fuisse idem Polybius eodem lib. scribit. Φιλίαν εἶναι Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Ῥωμαίων συμμάχοις καὶ Καρχηδονίων, καὶ τυρίων καὶ τυκέων δήμῳ καὶ τοῖς τούτων συμμάχοις. Τοῦ καλοῦ ἀκρωτηρίου, μαστίας τὰ ρσηΐου. μὴ λῃΐζεσθαι ἐπέκεινα Ῥωμαίους, μηδὲ ἐμπορεύεσθαι μήδε πόλιν κτίζειν. ἐὰν δὲ Καρχηδόνιοι λάβωσιν ἐν τῇ Λατίνῃ πόλιν τινὰ μὴ οὖσαν ὑπήκοον Ῥωμαίοις, τὰ χρήματα καὶ τοὺς ἄνδρας ἐχέτωσαν, τὴν δὲ πόλιν ἀποδιδότωσαν. Ἐὰν δὲ τινὲς τῶν Καρχηδονίων λάβωσι τινὰς, πρὸς οὓς εἰρήνη μὲν ἐστι ἔγγραπτος Ῥωμαίοις, μὴ ὑποτάττωνται δέ τι αὐτοῖς, μὴ καταγαγέτωσαν εἰς τοὺς Ῥωμαίων λιμένας ἐὰν δὲ καταχθέντος ἐπιλάβηται ὁ Ῥωμαῖος, ἀφείσθω. ὡσαύτως δὲ μηδ' οἱ Ῥωμαῖοι ποιείτωσαν ἂν ἔκτινος χώρας ἧς Καρχηδόνιοι ἐπάρχουσι, ὕδωρ ἢ ἐφόδια λάβῃ ὁ Ῥωμαῖος, μετὰ τούτων τῶν ἐφοδίων μὴ ἀδικείτω μηδένα. πρὸς οὓς εἰρήνη καὶ φιλία ἐστὶ Καρχηδονίοις, ποιείτω. εἰ δὲ μὴ ἰδίᾳ, μετὰ πορεύεσθω, ἐὰν δὲ τὶς τοῦτο ποιήσῃ, δημόσιον γενέσθω τὸ ἀδίκημα. Ἐν Σαρδόνι καὶ Λιβύῃ μηδεὶς Ῥωμαίων μὴ πεμπορευέσθω, μήτε πόλιν κτίζέτω εἰ μὴ ἕως τοῦ ἐφόδια λαβεῖν, ἢ πλοῖον ἐπισκευάσαι. ἐὰν δὲ χειμὼν κατενέγκῃ, ἐν πενθ' ἡμέραις ἀποτρεχέτω. ἐν Σικελίᾳ ἧς Καρχηδόνιοι ἐπάρχουσιν, καὶ ἐν Καρχηδόνι πάντα καὶ ποιείτω, καὶ πολείτω, ὅσα καὶ τῷ πολίτῃ ἔξεστιν. ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Καρχηδόνιος ποιείτω ἐν Ῥώμῃ πάλιν.

Tertiò verò Fœdere quod eo tempore quo Pyrrhus Epirotarum Rex in Italiam traiecit, percussum fuit, ad superiora capita, hæc accessisse ait. Ἐὰν δὲ συμμαχίαν ποιῶνται πρὸς Πύῤῥον ἔγγραπτον, ποιείσθωσαν ἀμφότεροι ἵνα ἐξῇ (sic emendo) βοηθεῖν ἀλλήλοις ἐν τῇ τῶν

τῶν πολεμίων χώρα. Οποτέροι δ' αὖ χρείαν ἔχοιεν τῆς βοηθείας, τὰ πλοῖα παρεχέτωσαν Καρχηδόνιοι, καὶ εἰς τοῦτο ὁπότερον. Τάδε ὡμόσαν τοῖς αὐτῶν ἑκάτεροι. Καρχηδονίοις δὲ καὶ κατὰ θάλατταν Ρωμαίοις βοηθεῖν ἐὰν δέωνται. τὰ δὲ πληρώματα μηδεὶς ἀναγκαζέτω ἐκβαίνειν ἀκουσίους. Sed & confecto Sicilienſi bello aliud & quartum Fœdus ictum in hãc ſententiam fuiſſe ſcribit: Εκεχειρῶν Καρχηδονίοις Σικελίας καὶ τῶν νεῶν, ἁπασῶν τῶν μεταξὺ Ιταλίας καὶ Σικελίας τὴν ἀσφάλειαν ἐπάρχειν παρ' ἑκατέρων τοῖς ἑκατέρων συμμάχοις· μηδετέροις εἰς τὰς ἀλλήλων ἐπαρχίας μηδὲ εἰς Ἰταλίαν. μηδ' ἐπακολουθεῖν δημοσίᾳ μήδε ξενολογεῖν, μήδε παραλαμβάνειν εἰς φιλίαν τῶν ἀλλήλων συμμάχους, ἐξεῖναι δὲ Καρχηδονίοις εἰ ἔτη δίκα διοχίλια καὶ διακόσια τάλαντα, παραυτίκα δὲ δύο χίλια τοὺς αἰχμαλώτους χρεὶ λύτρων ἀποδοῦναι πάντας Καρχηδονίοις τοῖς Ρωμαίοις. Quinto verò Fœdere Punicum bellum finẽ accepiſſe refert, cuius, & alterius item cum Aſdrubale fœderis ſummã cõplectitur, his verbis. Σωθῆναι ἐποιήσαντο τοιάδε. Εκεχειρῶν Καρχηδονίοις Σαρδόνος καὶ παραστρατεύειν ἄλλα χίλια καὶ διακόσια τάλαντα, καθάπερ ἐπάνω παρεῖπομεν. ὅτι δὲ τοῖς παραμυθίοις, πλευτάμῳ καὶ Ασδρούβᾳ εἰ Ιβηρίᾳ γένοιτο διομολογοῦσι ἐφ' ᾧ μὴ ὑφεβαίνειν Καρχηδονίους τῷ πρὸς τὸν Ἴβηρα ποταμόν. Hoc fœdus Appianus ei libriũ ita perſtrinxit. Καρχηδονίοις ὅρος εἰ Ιβηρίαν γένεται, μὴ διαβαίνειν τὸν Ἴβηρα ποταμόν.

Alterius fœderis quod à Luctatio Cos. cum Carthaginienſibus ictum fuit, Liuius lib. xxi. meminit. Eo, vt ille ait, vtrorumque ſociis cauebatur. De Saguntinis tamen tunc nihil nominatim cautum, quia nondum ſocij erant: At poſteriore fœdere cum Aſdrubale icto, nominatim excepti fuere. Qua de re cùm incidiſſet controuerſia, dicebant Romani, etſi priore fœdere ſtaretur, ſatis cautum Saguntinis, proprerea quod ſocij vtrinque excepti erant. Nam neque additum erat, IIS QVI TVNC ESSENT, NEC QVI POSTEA ASSVMERENTVR. Illo verò Luctarij fœdere diſertè cautum, ID ITA RATVM FORE, SI POPVLVS CENSVISSET, ibidem ſcribit. Confirmat Polybius lib. III. his verbis. Οὐ γὰρ προσέκειτο καθάπερ ὅτε τοῖς Λυτατίου κυρίας εἶναι ταύταις ἢ τῷ δήμῳ δόξῃ τῶν Ρωμαίων, ἀλλ' αὐτοπρεπῶς ἐποιήσατο τὰς ὁμολογίας Ασδρούβας. Εναγὴς ἦν, τὸν Ἴβηρα ποταμὸν μὴ διαβαίνειν ὅτι πολέμιος Καρχηδονίοις. Καὶ μὴν εἰ ταῖς περὶ Σικελίας Σωθήκαις, ἦν ἔγγραπτον, καθάπερ κἀκεῖνοι φασὶν ὑπάρχειν τοῖς ἀμφοτέρων συμμάχοις τὴν παρ' ἑκατέρων ἀσφάλειαν. Οὐκ αὐτοῖς μόνον τοῖς τότε συμμάχοις οὖσι, καθάπερ ἐποιοῦντο τὴν ἐκδοχὴν οἱ Καρχηδόνιοι, προσέκειτο γὰρ αἰεί, ἢ τοι τὸ μὴ προσλαμβάνειν ἑτέρους συμμάχους παρὰ τοὺς προϋπαρχόντας, ἢ τὸ μὴ παραλαμβάνεσθαι τοὺς ὕστερον προσληφθέντας τότων τῶν Σικελιωτῶν. ὅτι δὲ τούτων ὑδέτερον ἐγένετο, προφανὲς ἦν ἔπ πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα προσληφθεῖσι, τὴν παρ' ἀμφοῖν ἀσφάλειαν ἀεὶ δι' οὗ ἦν ὑπάρχουσαν. Καὶ γὰρ πάντας αἰεὶ εἰκὸς εἶναι δόξειν.

Apud Liuium lib. xxx. Scipio Carthaginienſibus has pacis leges dicit. CAPTIVOS ET PERFVGAS ET FVGITIVOS RESTITVANTI EXERCITVS EX ITALIA ET GALLIA DEDVCANT: HISPANIA ABSTINEANT. INSVLIS OMNIBVS, QVÆ INTER ITALIAM ET AFRICAM SVNT, DECEDANT. NAVES LONOAS, PRÆTER VIGINTI, OMNES TRÁDANT. TRITICI QVINQVAGINTA, HORDEI CCC. MILLIA MODIVM, PECVNIÆ SVMMAM, QVANTAM IMPERAVERIT. Poſtea eis eũ multa caſtigatione perfidiæ monitis, vt tot cladibus edoctis, tandem Deos & iuſiurandum eſſe crederent, conditiones pacis has ab eodẽ Scipione dictas refert, vt liberi LEGIBVS SVIS VIVERENT. QVAS VRBES, QVOSQVE AGROS, QVIBVSQVE FINIBVS ANTE BELLVM TENVISSENT, TENERENT: POPVLANDIQVE FINEM EO DIE ROMANI FACERENT. PERFVGAS, FVGITIVOSQVE ET CAPTIVOS OMNES, ET NAVES ROSTRATAS, PRÆTER DECEM TRIREMES, TRADERENT: ELEPHANTOSQVE QVOS HABERENT, DOMITOS, NEQVE DOMARENT ALIOS: BELLVM NEVE IN AFRICA NEQVE EXTRA AFRICAM INIVSSV POPVLI ROM. GERERENT. MASINISSÆ RES REDDERENT, FOEDVSQVE CVM EO FACERENT. FRVMENTVM, STIPENDIVMQVE AVXILIIS, DONEC AB ROMA LEGATI REDIISSENT, PRÆSTARENT: DECEM M. TALENTVM ARGENTI DESCRIPTA, PENSIONIBVS ÆQVIS, IN ANNOS L. SOLVERENT: OBSIDES CENTVM SCIPIONIS ARBITRATV DARENT, NEC MINORES XIIII. ANNIS, NEVE XXX. MAIORES: INDVCIAS ITA SE DATVRVM SI PER PRIORES INDVCIAS NAVES ONERARIÆ CAPTÆ, QVÆQVE FVISSENT IN NAVIBVS, RESTITVERENTVR: ALITER NEC INDVCIAS, NEC SPEM PACIS VLLAM ESSE. Quibus legib⁹ pacẽ factã poſtea fuiſſe, ait. App. verò ei libriũ, Scipionẽ primũ has pacis leges illis dixiſſe narrat, Μάγωνα μὲν ἀποπλεῖν ἐκ λιμένων αἰτίᾳ, ᾗ τοὺς Καρχηδονίους μὴ ξενολογεῖν, μήδε ναῦς ἔχειν μακρὰς πλείους τριάκοντα, μηδὲ πολυπραγμονεῖν

ὃς ἔλαβον, Ρωμαίοις ἀγορὰ φέρονται, ἀποδίδωσι, καὶ τὰ ἡρπασμένα ἅπαντα, ἢ τῶν ἀπολωλότων τιμὴν, ἣν αὐ ὁρίσῃ Σκιπίων, ποινὴν τε τοῦ ἀδικήματος χίλια τάλαντα ἀργυρίου. Idem Scipio has eis pacis leges dare se, si ita Senatui videatur, ibidem pronuntiat. Δίδωμι μὲν καὶ ἐπὶ τῷδε εἰρήνην, ὦ Καρχηδόνιοι, ἢν τάδε ναῦς τὰς μακρὰς παραδιδῶτε Ρωμαίοις πᾶσας μέχρι, καὶ τοὺς ἐλέφαντας ὅσους ἔχετε, καὶ ὅσα ἡρπάσατε χρήματα, ἢ τῶν ἀπολωλότων τιμὴν, ἐμοῦ τὰ ἀμφίβολα κρίναντος, καὶ αἰχμάλωτα πάντα, καὶ αὐτομόλους, καὶ ὅσους Ἀννίβας ἐξ Ἰταλίας ἦγαγε. Ταῦτα μὲν οἱ τριάκοντα ἡμέρας, ἀφ' οὗ ἂν εἰρήνη κριθῇ. οἱ δ' ἑξήκοντα ἡμέρας, Μάγνα καὶ Λιγύων ἀποπέμπει, καὶ τοὺς Φρουρεὰς ὑμᾶς ἐξαγαγεῖν ἐκ τῶν πόλεων, ὅσαι τῶν φοινικίδων πέφρικεν ἐκτός εἰσι, καὶ ὅσα αὐτῶν ἔχατε ὅμηρα ἀποδοῦναι, καὶ ἐς Ρώ μὴν ἐκέλευσεν αὐταφίλῃ Εὐβοίᾳ. πάλαι διακόσια ἕδη πεντήκοντα ἐνιαυτούς, καὶ μήτε ξενολογεῖν ἀπὸ Κελτῶν ἢ Λιγύων ἔτι, μὴ Μασσανάσσῃ, μήτε ἄλλῳ Ρωμαίων φίλῳ πολεμεῖν, μηδὲ χρατεῖν τινὰ Καρχηδόνιον ὑπ' ἐκείνου ἀπὸ τοῦ κοποῦ. τὴν δὲ πόλιν ὑμᾶς ἔχειν, καὶ τὴν χώραν ὅσην ἐντὸς τῶν φοινικίδων πέφρικεν ἔχετε, ἐμοῦ ἀφαιρουμένου ἐς Λιβύην, Ρωμαίων τε εἶναι φίλους καὶ συμμάχους κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἀρκεῖ ταῦτα τῇ βουλῇ· ἀρεσάντων δὲ Ρωμαίοις αἰχμῶν ἐκ Λιβύης πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἡμέρας. Horum fœderum capita quædam attingit Liuius lib. XLII. *Carthaginenses*, ait, *quærebantur, præter agrum, de quo ante legati à Roma, qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius septuaginta oppida castellaque agri Carthaginensis biennio proximo, Masanissam vi armis possedisse. Id illis cui nihil pensi sit facile esse: Carthaginienses Fœdere illigatos silere.* PROHIBERI ENIM EXTRA FINES EFFERRE ARMA. *Quanquam sciant, in suis finibus, si inde mundas peccent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite Fœderis deterreri, quo diserte vetantur,* CVM SOCIIS POPVLI ROMANI BELLVM GERERE. In Fœdere etiam quod inter populum Ro. & Carthaginienses factum est, scriptum inueniri, VT CARTHAGINIENSES QVOTQVOT ANNIS POPVLO RO. DARENT CERTVM PONDVS ARGENTI PVRI PVTI, Agell. lib. VI. cap. V. ex Alfeno IC. tradit.

Ex illis autem Ro. cum Carthaginiensibus Fœderibus quæ ex Polybio suprà adscripsimus, apparet, generale caput fœderum initius apponi consueuisse huiusmodi, AMICITIA ESTO: Quod & Liuius lib. XXXVIII. comprobat, fœdus cum Antiocho in hæc ferè verba conscriptum fuisse narrans. AMICITIA REGI ANTIOCHO CVM POPVLO ROMANO HIS LEGIBVS ET CONDITIONIBVS ESTO. NE QVEM EXERCITVM QVI CVM POPVLO ROMANO SOCIISVE BELLVM GESTVRVS ERIT, REX PER FINES REGNI SVI, EORVMVE QVI SVB DITIONE EIVS ERVNT, TRANSIRE SINITO, NEV COMMEATV, NEV QVA ALIA OPE IVVATO. IDEM ROMANI, SOCIIQVE ANTIOCHO, ET IIS QVI SVB IMPERIO EIVS ERVNT, PRÆSTENTO. BELLI GERENDI IVS ANTIOCHO NE ESTO, CVM IIS QVI INSVLAS COLVNT, NEVE IN EVROPAM TRANSEVNDI. EXCEDITO VRBIBVS, AGRIS, VICIS, CASTELLIS, CIS TAVRVM MONTEM, VSQVE AD TANAIM AMNEM, ET A VALLE TAVRI, VSQVE AD IVGA QVA IN LYCAONIAM VERGIT. NE QVA ARMA EFFERTO EX IIS OPPIDIS, AGRIS, CASTELLISQVE, QVIBVS EXCEDAT: SI QVA EXTVLIT, QVÆ, QVOQVE OPORTEBIT RECTE RESTITVITO. NE MILITEM, NEV QVEM ALIVM EX REGNO EVMENIS RECIPITO. SI QVI EARVM VRBIVM CIVES QVÆ REGNO ABSCEDVNT, CVM REGE ANTIOCHO, INTRAQVE FINES EIVS REGNI SVNT, APAMEAM OMNES ANTE DIEM CERTAM REDEANT. QVI EX REGNO ANTIOCHI APVD ROMANOS SOCIOSQVE SVNT, IIS IVS ABEVNDI, MANENDIQVE ESTO. SERVOS, SEV FVGITIVOS, SEV BELLO CAPTOS, SEV QVI LIBER CAPTVS, AVT TRANSFVGA ERIT, REDDITO ROMANIS, SOCIISQVE. ELEPHANTOS TRADITO OMNES, NEQVE ALIOS PARATO. TRADITO ET NAVES LONGAS, ARMAMENTAQVE EARVM: NEVE PLVRES, QVAM DECEM NAVES ACTVARIAS, NVLLA QVARVM PLVSQVAM XXX. REMIS AGATVR, HABETO: NEVE MONERIM EX BELLI CAVSA QVOD IPSE ILLATVRVS ERIT. NEVE NAVIGATO CITRA CALICADNVM, NEVE SARPEDONEM, PROMONTORIA: EXTRA QVAM, SI QVA NAVIS PECVNIAM, STIPENDIVM, AVT LEGATOS, AVT OBSIDES PORTABIT. MILITES MERCEDE CONDVCENDI EX IIS GENTIBVS, QVÆ SVB DITIONE POPVLI ROMANI SVNT, ANTIOCHO REGI IVS NE ESTO: NE VOLVNTARIOS QVIDEM RECIPIENDI. RHODIORVM, SOCIORVMVE, QVÆ ÆDES ÆDIFICIAQVE INTRA FINES REGNI ANTIOCHI SVNT, QVO IVRE ANTE BELLVM FVERVNT, EO RHODIORVM, SOCIORVMVE SVNTO. SI QVÆ PECVNIÆ DEBENTVR,

TVR, EARVM EXACTIO ESTO. SI QVID ABLATVM EST, ID CONQVIRENDI, COGNOSCENDI, REPETENDIQVE, IVS ITEM ESTO. SI QVAS VRBES QVAS TRADI OPORTET, II TENENT, QVIEVS ANTIOCHVS DEDIT, EX IIS PRÆSIDIA DEDVCITO: VTIQVE RECTE TRADANTVR CVRATO. ARGENTI PROBI, XII. MILLIA ATTICA TALENTA DATO, INTRA DVODECIM ANNOS, PENSIONIBVS ÆQVIS. TALENTVM, NE MINVS PONDO LXXX. ROMANIS PONDERIEVS PENDAT, ET TRITICI DXL. MILLIA MODIVM. EVMENI REGI TALENTA CCCL. INTRA QVINQVENNIVM DATO: ET PRO FRVMENTO, QVOD ÆSTIMATIONE FIAT, TALENTA CXXVII. OBSIDES ROMANIS XX. DATO: ET PRO TRIENNIO MVTATO, NE MINORES OCTONVM DENVM ANNORVM, NEV MAIORES QVINVM QVADRAGENVM. SI QVI SOCIORVM POPVLI ROMANI VLTRO BELLVM INFERENT ANTIOCHO, VIM VI ARCENDI IVS ESTO: DVM NE QVAM VRBEM AVT BELLI IVRE TENEAT, AVT IN AMICITIAM ACCIPIAT. CONTROVERSIAS INTER SE IVRE AC IVDICIO DISCEPTENTO: AVT, SI VTRISQVE PLACEBIT, BELLO. Appian. ἐν Συριακῇ, P. Scipionem ita Antiocho fœderis illius leges dicentem inducit. Δίδομεν δὲ ὅσα τῷ πρόσθεν αὐτῷ τοῖς Τύπουμεν, μικρὰ ἄττα προσθέντες, ὅσα τῷ ἡμῖν ἴσα χρήσιμα, τῷ αὐτῷ λυσιτελῆ πρὸς τὸ μέλλον ἐσοφάλεω. ἀπέχεσθαι μὲν αὐτὸν τῆς Εὐρώπης ὅλης, τῆς Ἀσίας τῶν ἐπὶ τάδε τοῦ Ταύρου, τῶν τούτοις ὅροι πεφήνοντων παραδοῦναι δ' ἐλέφαντας ὅσους ἔχῃ, τῶν ναῦς ὅσας ἂν ἐπιτάξωμεν. ἐς δὲ λοιπὸν ἐλέφαντας μὴ ἐκτρέφειν, ναῦς δὲ ὅσας ἂν δέησώμεν. Δοῦναι δὲ καὶ ὅμηρα, ἃ ἂν ὁ στρατηγὸς ἐπιγράψῃ, καὶ χρήματα εἰς τὴν τοῦδε τοῦ πολέμου δαπάνην δι' αὐτὸν γενομένου, τάλαντα Εὐβοϊκὰ αὐτίκα μὲν ἤδη πεντακόσια, τῶν ὅταν τὰς δὶς τὰς ἀπολαβὰς ἡ Σύγκλητος ἐπιψηφίσῃ, δισχίλια τῶν πεντακόσια. Δώδεκα δ' ἔπειτ' ἄλλοις ἔτεσιν ἑξαμίσεα καὶ δισχίλια, τὸ μέρος ἑκάστους ἐνιαυτοὺς ἀναφέροντ' εἰς Ῥώμην. ἀποδοῦναι δ' ἡμιαχμάλωτα καὶ αὐτόμολα πάντα, καὶ Εὐμενεῖ ὅσα λοιπὰ τῆς πρὸς Ἄτταλον τὸν Εὐμένους πατέρα Συμβάσεως ἔχῃ. Ταῦτα Ἀντίοχα πράττειν ἀδόλως δ' ἄρμα εἰρήνην τε καὶ φιλίαν, ὅταν ἡ Σύγκλητος ἐπιψηφίσῃ. Quæ Senatus decreto suo, vt subiicit, firmauit; paucis dunta xat additis, quæ ille complectitur his verbis. Ὁρῶ μὲν Ἀντίοχῳ τῆς ἀρχῆς οὖσαν δύο ἄκρας, Καλυκάδνον τε, καὶ Σαρπηδόνιον, καὶ ταύτας μὴ παρὰ πλοῦν Ἀντίοχον ἐπὶ πόλεμον. Ναῦς δὲ καταφράκτους δυοῖν δεῖν ἔχῃ μόνας, αἷς ἐς τοὺς ὑπηκόους πολέμου κατάρχῃ. Πολεμοῦμεν δὲ καὶ πλέουσι χρῆσθαι μηδένα δ' ἐκ τῆς Ῥωμαίων ξενολογεῖν, μηδὲ φυγάδας ἐξ αὐτῆς ὑποδέχεσθαι, καὶ τὰ ὅμηρα διὰ πρεσβείας ἀπαλάσσῃ, χρείας γε τῶν παίδων Ἀντίοχον. Ceterum de fœdere cum Æquis ita hæc Dionys. Halicar. lib. x. scribit. Καὶ πρὸς Αἰκανοὺς ὁρισθείσας μόνους ὑπὲρ εἰρήνης, ἐποιήσατο Σωμήνας τὰς κατάλυσιν τοῦ πολέμου. ἐφ' αἷς ἐγράφη, Πόλλα τε καὶ χώρας ἔχοντας Αἰκανοὺς, ὧν ἐκράτησαν, ὅτι αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο Ῥωμαίοις, ἄνευ ὑπηκόους, ἄλλο μὲν μηδὲν πολεμίους μηδὲν· ἐν δὲ τοῖς πολέμοις συμμαχίαν ἀποστέλλοντας, ὅσην δὴ ποτε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι.

Apud Liuium lib. xxxii. T. Quintius has Philippo Macedonum Regi in eorũ colloquio pacis leges dat. DEDVCENDA EX OMNIBVS GRÆCIÆ CIVITATIEVS REGI PRÆSIDIA ESSE. CAPTIVOS ET TRANSPVGAS SOCIIS POPVLI ROMANI REDDENDOS: RESTITVENDA ROMANIS EA ILLYRICI LOCA, QVÆ POST PACEM IN EPIRO FACTAM OCCVPASSET. PTOLEMÆO REGI ÆGYPTI REDDENDAS VRBES, QVAS POST PHILOPATORIS PTOLEMÆI MORTEM OCCVPASSET. SVAS POPVLIQVE ROMANI CONDITIONES HAS ESSE: CETERVM ET SOCIORVM AVDIRI POSTVLATA ÆQVVM ESSE. ATTALI REGIS LEGATVS: NAVES CAPTIVOSQVE, QVÆ AD CHIVM NAVALI PRÆLIO CAPTA ESSENT, ET NICEPHORIVM, VENERISQVE TEMPLVM, QVÆ SPOLIASSET, EVASTASSETQVE, PRO INCORRVPTIS RESTITVI. Abeodem Quintio, pacem Philippo Macedonum Regi ex decem Legatorum sententia datam idẽ Liuius lib. xxxiii. scribit, in has leges. OMNES GRÆCORVM CIVITATES, QVÆ IN EVROPA QVÆQVE IN ASIA ESSENT, LIBERTATEM AC SVAS LEGES HABERENT: QVÆ EARVM SVB DITIONE PHILIPPI FVISSENT, PRÆSIDIA EX HIS PHILIPPVS DEDVCERET: HIS QVÆ IN ASIA ESSENT, EVROMO PEDASISQVE ET BARGYLLIS, ET IASSO ET MYRINA, ET ABYDO, ET THASSO, ET PERINTHO. EAS QVOQVE ENIM PLACERE LIBERAS ESSE DECIANORVM LIBERTATE. QVINTIVS PRVSIÆ BITHYNIORVM REGI SCRIBERET, QVID SENATVI ET DECEM LEGATIS PLACVISSET. CAPTIVOS

TRANSFVGASQVE REDDERE PHILIPPVM ROMANIS, ET NAVES OMNES TECTAS TRADERE: QVIN ET REGIAM VNAM INHABILIS PROPE MAGNITVDINIS, QVAM SEX DECIM VERSVS REMORVM AGERENT: NE PLVS QVINGENTIS ARMATORVM HABERET, NEVE ELEPHANTVM VLLVM. BELLVM EXTRA MACEDONIÆ FINES NE INIVSSV SENATVS GERERET: MILLE TALENTVM DARET POPVLO ROMANO: DIMIDIVM PRÆSENS, DIMIDIVM PENSIONIBVS DECEM ANNORVM. Idem Liuius lib. XXXIIII. cum Nabide Lacedæmoniorum Tyranno pacem factam scribit in hunc modum. *Inde Quintius adhibitis Legatis tantùm, Tribunísque militum conditiones, in quas cum Tyranno pax fieret, has conscripsit:* SEX MENSIVM INDVTIÆ VT ESSENT NABIDI, ROMANISQVE, ET EVMENI REGI, ET RHODIIS. LEGATOS EXTEMPLO MITTERENT ROMAM, T. QVINTIVS ET NABIS, VT PAX EX AVCTORITATE SENATVS CONFIRMARETVR. EX QVA DIE SCRIPTÆ CONDITIONES PACIS EDITÆ NABIDI FORENT, EA DIES VT INDVTIARVM PRINCIPIVM ESSET. ET VT EX EA DIE, INTRA DECIMVM DIEM, AE ARGIS CETERISQVE OPPIDIS, QVÆ IN ARGIVORVM AGRIS ESSENT, PRÆSIDIA OMNIA DEDVCERENTVR: VACVAQVE ET LIBERA TRADERENTVR ROMANIS: ET NE QVOD INDE MANCIPIVM REGIVM PVBLICVMVE AVT PRIVATVM EDVCERETVR: ET SI QVA ANTE EDVCTA FORENT, DOMINIS RECTE RESTITVERENTVR. NAVES QVAS CIVITATIBVS MARITIMIS ADEMISSET, REDDERET: NEVE IPSAM NAVEM VLLAM, PRÆTER DVOS LEMBOS, QVI NON PLVS QVAM SEXDECIM REMIS AGERENTVR, HABERET. PERFVGAS ET CAPTIVOS OMNIBVS SOCIIS POPVLI ROMANI CIVITATIBVS REDDERET, ET MESSENIIS OMNIA QVÆ COMPARERENT, QVÆQVE DOMI COGNOSCERENT. EXVLIBVS QVOQVE LACEDÆMONIIS LIBEROS ET CONIVGES RESTITVERET, QVÆ EARVM VIROS SEQVI VOLVISSENT: INVITA NE QVA EXVLIS COMES ESSET. MERCENARIORVM MILITVM NABIDIS, QVI AVT IN CIVITATES SVAS, AVT AD ROMANOS TRANSISSENT, IIS RES SVÆ OMNES RECTE REDDERENTVR. IN CRETA INSVLA NE QVAM VREEM HABERET: QVAS HABVISSET, REDDERET ROMANIS. NE QVAM SOCIETATEM CVM VLLO CRETENSIVM AVT QVOQVAM ALIO INSTITVERET, NEV BELLVM GERERET CIVITATIBVS OMNIBVS QVAS IPSE RESTITVISSET, QVÆQVE SE SVAQVE IN FIDEM AC DITIONEM POPVLI ROMANI TRADIDISSENT, OMNIA PRÆSIDIA DEDVCERET: SEQVE IPSE SVOSQVE AE HIS ABSTINERET. NE QVOD OPPIDVM, NE QVOD CASTELLVM IN SVO ALIENOVE AGRO CONDERET. OBSIDES, EA ITA FVTVRA, DARET QVINQVE, QVOS IMPERATORI ROMANO PLACVISSET, FILIVM IN HIS SVVM: ET TALENTA CENTVM ARGENTI IN PRÆSENTI, ET QVINQVAGINTA TALENTA IN SINGVLOS ANNOS PER ANNOS OCTO. Syllam verò Mithridati has pacis leges dantem facit Appianus in Mithridatico. Ἐπὶ τοῦτον ἦλθον ἡμῖν, ὃν ἔχεις, ὦ Ἀρχέλαε, παρὰ δὲ πάντα Μιθριδάτης· ἀποδοῦ δὲ καὶ Σπαρτιήτας ἡμῖν, ἢ ἀποδοῖς, ἢ Αἰχμαλωτικῆς ἢ Αὐτομόλους, ἢ Ἀνδράποδα ἀποδόμενα ἐξ Χίου, ὅθεν τοῖς δὲ καὶ ἄλλους αἰσαπάστους ἐς τὸν Πόντον ἐποιήσατο, μεθ' ἧς. Ἐξαγαγὴ δὲ καὶ τὰς φρουρὰς ἐκ πάντων φρουρείων χωρὶς ὧν ἐκράτει πρὸ τῆς δὲ τῆς παραυτοδύσεως. Εσυλίγκη δὲ καὶ τὴν δαπάνην τοῦδε τοῦ πολέμου, τὴν δὲ αὐτὸς γενομένην. Καὶ φέρειν μόνης ἄρχων τῆς παρούσας δυνάμεως, ἐλπίζων πίσω Ῥωμαίους αὐτῷ μηδὲν ὕστερον μνησθῆναι τῶν γεγενότων. Quas conditiones Mithridatem accepisse post aliquot interiecta, refert.

Fœderis autem cum Aetolis icti has fuisse leges ac conditiones Liuius lib. XXXVIII. refert. IMPERIVM MAIESTATEMQVE POPVLI RO. GENS ÆTOLORVM CONSERVATO SINE DOLO MALO. NE QVEM EXERCITVM QVI ADVERSVS SOCIOS AMICOSQVE EORVM DVCETVR, PER FINES SVOS TRANSIRE SINITO: NEVE VLLA OPE IVVATO. HOSTES EOSDEM HABETO, BELLVMQVE PARITER GERITO: PERFVGAS, FVGITIVOS, CAPTIVOSQVE REDDITO. ROMANIS SOCIISQVE, PRÆTERQVAM SI QVI CAPTI CVM DOMOS REDISSENT, ITERVM CAPTI SVNT: AVT SI QVI EO TEMPORE EX HIS CAPTI SVNT QVI TVM HOSTES ERANT ROMANIS, CVM INTER PRÆSIDIA ROMANA ÆTOLI ESSENT. ALIORVM

QVI

QVI COMPAREBVNT INTRA DIES CENTVM CORCYRÆORVM MAGISTRATIBVS SINE DOLO MALO TRADANTVR. QVI NON COMPAREBVNT, QVANDO QVISQVE EORVM PRIMVM INVENTVS FVERIT, REDDATVR, OBSIDES XL. ARBITRATV COS. RO. DATO NE MINORES XII. ANNORVM MAIORES XL. OBSES NE ESTO PRÆTOR, PRÆFECTVS EQVITVM, SCRIBA FVELICVS: NEV QVIS QVI ANTE OBSES FVERIT APVD RO. CEPHALENIA EXTRA PACIS LEGES ESTO &c. QVÆ VRBES, QVI AGRI, QVI HOMINES, ÆTOLORVM IVRIS ALIQVANDO FVERVNT: QVI EORVM L. QVINTIO, CN. DOMITIO COSS. POSTVE EOS COSS. AVT ARMIS SVBACTI, AVT VOLVNTATE, IN DITIONEM POPVLI RO. VENERVNT, NE QVEM EORVM ÆTOLII RECEPISSE VELINT. AENIADÆ CVM VRBE AGRISQVE ACARNANVM SVNTO. In fœdere etiã quod cum Gaditanis auctore L. Martio Primipili Centurione ictum fuit, tum cum Carthago nixa duabus Hispaniis populo Ro. imminneret, ac Scipiones duo extincti occidissent, scriptum fuisse, VT PIA ET ÆTERNA PAX ESSET. Item VT GADITANI MAIESTATEM POPVLI RO. COMITER CONSTRVARENT, Cic. pro Cornelio Balbo scribit. *Nihil est aliud in fœdere* (de Gaditano loquitur) *percutiẽdo, nisi* VT PIA ET ÆTERNA PAX SIT, *illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus,* MAIESTATEM POPVLI RO. COMITER CONSERVENT. *Id habet hanc vim, vt ille sit in fœdere inferior. Primùm verbi genus huius,* CONSERVANDI, *quo magis in legibus quam fœderibus vti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde cum alterius* POPVLI MAIESTAS CONSERVARI IVBETVR *de altero siletur, certè ille populus in superiore conditione causãque ponitur ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur.* Proculus in L. VII. D. de captiu. & postlim. reuers. LIBER POPVLVS *est is qui nullius alterius populi potestati est subiectus: siue is fœderatus est:* Item SIVE ÆQVO FOEDERE, *in amicitiam venit: siue fœdere comprehensum est,* VT IS POPVLVS ALTERIVS POPVLI MAIESTATEM COMITER CONSERVARET. *Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse non vt intelligatur alterum non esse liberum.* Seruius in lib. III. Aeneid. ad hunc versum. *Cognatásque vrbes, Cognatas,* ait, *vrbes, quidam in honorem Augusti dictas accipiunt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cauit in fœdere ipsius ciuitatis,* VT, SICVT COGNATI, OBSERVARENTVR A ROMANIS. Liu. lib. XXVI. conscriptas conditiones narrans, quibus Aetoli in amicitiam societatémque populi Ro. venirent: additum ait, VT SI PLACERET, VELLENTQVE, EODEM IVRE AMICITIÆ ELEI, LACEDÆMONIIQVE, ASIÆQVE ET ILLYRIORVM REGES ESSENT. BELLVM VT EXTEMPLO ÆTOLI CVM PHILIPPO TERRA GERERENT. NAVIBVSNE MINVS XX. QVINQVEREMIBVS ADIVVARET ROMANVS. VRBIVM CORCYRA TENVS, AB ÆTOLIA INCIPIENTI, SOLVM, TECTAQVE, ET MVRICVM AGRIS, ÆTOLORVM: ALIA OMNIS PRÆDA POPVLI RO. ESSET. DARENTQVE OPERAM ROMANI, VT ACARNANIAM ÆTOLI HABERENT. SI ÆTOLI PACEM CVM PHILIPPO PACERENT, FOEDERI ADSCRIBERENT, ITA RATAM EORVM PACEM SI PHILIPPVS ARMA AB ROMANIS, SOCIISQVE, QVIQVE EORVM DITIONIS ESSENT, ABSTINVISSET. ITEM SI POPVLVS RO. FOEDERE IVNGERETVR REGI, VT CAVERET, NE IVS EI BELLI INFERENDI ÆTOLIS, SOCIISQVE EORVM ESSET.

Sanè fœdera quæ inter populum Ro. & Iudaicum intercesserunt, pereenser Iosephus lib. XII. antiq. Iudaic. cap. XVII. lib. XIII. cap. XVII. & lib. XIIII. cap. XVI. Eorum exẽpla quia supra lib. II. in capite de Societate & Amicitia Senatus consultis iungi solita, adduxi, nõ committam, vt in ταυτολογίας crimen vocari possim.

Illud interdum fœderibus comprehendebatur, VT EOSDEM AMICOS ATQVE INIMICOS, FOEDERATI HABERENT. Testimonio est fœdus cum Rhodiis M. Marcello & Seruio Sulpitio Coss. renouatum: quo adscriptum erat, EOSDEM SE HOSTES HABITVROS QVOS SENATVS POPVLASQVE ROMANVS. Quod ego ex literis didici, quæ à Lẽtulo ad Senatum populúmque Ro. scriptæ habentur lib. XII. familiar. Epistol. Ciceronis Liuius etiam lib. XXXVII. Aetolorum legatis duas pacis conditiones latas ait, vt VEL SENATVI LIBERVM ARBITRIVM DE SE PERMITTERENT, VEL MILLE TALENTVM DARENT: EOSDEMQVE AMICOS ATQVE INIMICOS HABERENT. Idẽ alio eiusdẽ libri loco eorundẽ Aetolorũ Legatos refert ab vno Senatore, PERMITTERENT ARBITRIVM DE SE

POPVLO ROMANO? Deinde ab altero, HABITVRINE EOSDEM QVOS POPVLVS RO. SOCIOS ET HOSTES ESSENT? Idē lib. XXXVIII. narrat Fuluiū Coſ. pacem petentibus Aetolis reſpondiſſe, ÆTOLOS NISI INERMES, DE PACE AGENTES, NON AVDITVRVM SE: ARMA ILLIS PRIVS, EQVOSQVE OMNES TRADENDOS ESSE: DEINDE MILLE TALENTVM ARGENTI POPVLO RO. DANDVM: CVIVS SVMMÆ DIMIDIVM PRÆSENS NVMERETVR, SI PACEM HABERE VELLENT. AD EA ADIECTVRVM ETIAM IN POEDVS ESSE, VT EOSDEM QVOS POPVLVS RO. AMICOS, ATQVE HOSTES HABERANT. Et ita hodiéque in eiuſmodi fœderibus quæ vulgari noſtro ſermone liguas offenſiuas & defenſiuas appellamus, vetus & tralaticium caput hoc apponitur, futuros qui paciſcuntur, amicorum amicos, & inimicorum inimicos.

Præterea Fœderibus olim, VT etiamnum adſolet, vltro citróque, eorum qui fœdus & amicitiam inter ſe iungebant, Fœderati comprehendebantur, quos nominatim adſcribere moris erat. Liuius lib. XXIII. de Fœdere inter Romanos & Philippū Macedonū regem, *P. Sempronius conditiones pacis dixit*, VT PARTHINI, ET DIMALLVM, ET BARGVLVM, ET EVGENIVM ROMANORVM ESSENT, *Atintanas miſſus Romam legatus ab Senatu impetraſſe, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cùm pax conueniſſet, ab rege* POEDERI ADSCRIPTI, PRVSIA BITHYNIÆ REX, ACHÆI, BOEOTI, THESSALI, ACARNANES, EPIROTÆ. *Ab Romanis*, ILLIENSES, ATTALVS RIX, PLEVRATVS, NABIS LACEDÆMONIORVM TYRANNVS, ELEI, MESSENII, ATHENIENSES. *Hæc conſcripta conſignatáque ſunt, & in duos menſis indutiæ factæ, donec Romam mitterentur legati, vt populus in has cōditiones pacem iuberet.* Plinius lib. III. Nat. hiſtor. cap. IIII. *Vocontiorum ciuitatis fœderatæ duo capita, Vaſco & Lucus Auguſti. Oppida verò ignobilia*, XIX. *ſicut* XXIIII. *Nemauſientibus attributa. Adiecit* FORMVLÆ *Galba Imperator ex Inalpinis Auanticos, atque Ebroduntios.*

Nec Peregrinorum quidem fœdera tacēda ſunt. Liuius lib. XXIII. auctor eſt, fœdus & amicitiam per legatos Philippum Macedonum Regem cum Annibale iunxiſſe legibus his, VT PHILIPPVS REX QVAM MAXIMA CLASSE (*ducentas autem videbatur effecturus*) IN ITALIAM TRAIICERET, ET VASTARET MARITIMAM ORAM, BELLVM PRO PARTE SVA TERRA MARIQVE GERERET. VBI DEBELLATVM ESSET, ITALIA OMNIS, CVM IPSA VRBE ROMA, CARTHAGINIENSIVM ATQVE ANNIBALIS ESSET, PRÆDAQVE OMNIS ANNIBALI CEDERET. PERDOMITA ITALIA, NAVIGARENT IN GRÆCIAM, BELLVMQVE CVM QVIBVS REGIBVS PLACERET, GERERENT. QVÆ CIVITATES CONTINENTIS INSVLÆ AD MACEDONIAM VERGVNT, EÆ PHILIPPI REGNIQVE EIVS ESSENT. *In has fermè leges*, ait Liuius, *inter Pœnū ducē, legatóſq; Macedonum ictū fœdus.* Idē lib. XXIII. Cāpanos cū Annibale pacē his conditionibus feciſſe ſcribit. NE QVIS IMPERATOR, MAGISTRATVSVE POENORVM, IVS VLLVM IN CIVEM CAMPANVM HABERET: NEVE CIVIS CAMPANVS INVITVS MILITARET, MVNVSVE FACERET. VT SVÆ LEGES, SVI MAGISTRATVS, CAMPANIS ESSENT. VT TRECENTOS EX ROMANIS CAPTIVOS POENVS DARET CAMPANIS, QVOS IPSI ELEGISSENT: CVM QVIBVS EQVITVM CAMPANORVM, QVI IN SICILIA STIPENDIA FACERENT, PERMVTATIO FIERET. Eiuſdem Annibalis iuſſu, narrante Liuio lib. XXIIII. Locrenſibus data fuit, VT LEGIBVS SVIS VIVERENT: VIÆ PARITER ET PORTVS IN POTESTATE LOCRENSIVM ESSENT: SOCIETAS EO IVRE STARET: ET POENVS LOCRENSEM, LOCRENSISQVE POENVM BELLO AC PACE IVVARET. Germanorum verò, Inſubrium, Heluetorum, Iapidum, nonnullorum itē ex Gallia Barbarorum fœderibus exceptum fuiſſe Cic. pro Corn. Bal. ſcribit, NE QVIS EORVM A ROMANIS CIVIS RECIPERETVR. Formulam vtique pacis inter M. Antonium, Octauū Cæſarē & Sex. Pōpeium initæ, ex Appiani lib. Bellor. ciuil. & Velleio Paterc. lib. II. petendam ſignaſſe ſat eſt.

Sciendum eſt autem, ex Liuio lib. XXXIIII. Tria fuiſſe Fœderum genera, quibus Reges ciuitatéſque inter ſe amicitias, ſocietatéſque paciſcerentur. Vnum, cùm bello victis dicebantur leges, Vbi enim omnia ei qui armis plus poterat, dedita erant, quæ ex

iis

lis habere victos, quibus mulctari eos vellet, ipsius iùs atque arbitrium erat. Alterum cùm pares bello, æquo fœdere in Pacem atque Amicitiam veniebant. Tunc enim repetebantur, reddebantúrque, per conuentionem res, & si quarum turbata, possessio erat, ex aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusquè commodo componerentur. Tertium erat genus, cùm, qui hostes nunquam fuerant, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coibant. Hi neq; dicebant, neque accipiebant leges: id enim victoris & victi erat. Ex hoc genere cùm rex Antiochus esset, mirari se Quintio dicebat, quòd Romani æquum censerent ei leges dicere, quas Asiæ vrbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse vellent: quas intrare præsidia regia, regémque vetarent. Cũ Philippo enim hoste pacem, non cùm Antiocho amico, societatis fœdus ita sanciẽdũ fuisse. Liuius lib. IX. *Thestes Apuli impetrauerunt, vt fœdus daretur: neque vt* ÆQVO *tamen* FOEDERE, *sed vt in ditione populi Ro. essent.* Eius generis fœdus fuisse à Mancinõ cum Numantinis ictum Appianus ἐν Ἱσπανικῇ ita scribit: Καὶ μετ' ὀλίγα ἐκκαιδέκατον αὐτὸν Νομαντῖνον, ἢ πάντας ὁπόσοι τότε ἐπολέμουν ἀφίησι, ξυνθέσθαι ἐφ' ἑαυτοῖς Ῥωμαίοις ἢ Νομαντίνοις. Virgil. lib. XI.

ET FOEDERIS ÆQVAS
DICAMVS LEGES, *sociosque in regna vocemus.*

Eiusmodi fœdus, Æneas cum Latino iungit apud eundem lib. XII. Æneid. his versibus,

Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto: PARIBVS SED LEGIBVS AMBÆ
Inuictæ gentes æterna IN FOEDERA MITTAM.

Eô certè alluisse eum non dubium est lib. IIII. Æneid. cùm ait,

Si quod, NON ÆQVO FOEDERE *amantes*
Curæ numen habet.

Liuius lib. VII. *Vt qui* EX ÆQVO NOS IN AMICITIAM VENISSE *meminisse-mus.* Idem lib. XXIII. *Quod* FOEDVS ÆQVVM *dedimus: quod leges nostras.* Ad Fœderum vtiq; formulas bellè alludit Petronius Arbiter Satyrico, his verbis: *Vtitur pœnitentiæ occasione dux Eumolpus, & castigato antè vehementissimè Lica,* TABVLAS FOEDERIS SIGNAT, *cuius hæc formula erat.* EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV TRIPHÆNA, NEQVÈ INIVRIAM TIBI FACTAM A GYTONE QVERARIS, NEQVE SI QVID ANTE HVNC DIEM FACTVM EST, OBIICIAS, VINDICABISVE, AVT VLLO ALIO GENERE PERSEQVENDVM CVRABIS: VT TV NIHIL IMPERABIS PVERO REPVGNANTI, NON AMPLEXVM, NON OSCVLVM, NON COITVM VENERE CONSTRICTVM, NISI PRO QVA RE PRÆSENTES NVMERAVERIS DENARIOS CENTVM. ITEM LICA, EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV EVCOLPION, NEC VERBO CONTVMELIOSO INSEQVARIS, NEC VVLTV, NEQVE QVÆRES VBI NOCTE DORMIAT, AVT SI QVÆSIERIS; PRO SINGVLIS INIVRIIS NVMERABIS PRÆSENTES DENARIOS DVCENTOS. IN HÆC VERBA FOEDERIBVS COMPOSITIS ARMA DIPONIMVS: ET NE RESIDVA IN ANIMIS ETIAM POST IVSIVRANDVM IRA REMANERET, PRÆTERITA ABOLERI OSCVLIS PLACET.

Pactis autem pacis de his qui bello capti erant, caueri consueuisse ostendit Triphonin. in L. XII. D. de captiu. & postl. his verbis, *In pace postliminium est his qui bello capti erant: de quibus* NIHIL IN PACTIS ERAT COMPREHENSVM. Pompon. in L. XX. eodem tit.: *Si captiuus, de quo in pace cautum fuerat,* VT RIDERET, *sua voluntate mansit* &c.

Quandoq; etiam inter hostes in breue, & in præsens tempus conueniebat, NE INVICEM SE LACESSERENT. Quod, Indutias, vocabant interprete Paulo in L. XIX. §. Indutiæ, D. de captiu. & postlim. Varro autem in libro Humanarum, qui erat de bello & pace, Indutias definiebat esse, PACEM CASTRENSEM PAVCORVM DIERVM. Quam tamen definitionem Agellius lib. I. cap. XXV. mordet: Indutiásque ita dictas credit, quasi tu dicas,

INDE VTI IAM. Pactum enim Indutiarum ait esse eiusmodi, VT IN DIEM CERTVM NON PVGNETVR, NIHILQVE INCOMMODI DETVR: SED EX EO DIE, POSTEA VTI IAM, OMNIA BELLI IVRE AGANTVR. *Quod dicitur dies certus præfinitus, pactúmque sit,* VT ANTE EVM DIEM NE PVGNETVR, ATQVE IS DIES, VBI VENIT, INDE VTI IAM PVGNETVR: *idcirco ex iis quibus dixi vocibus quasi per quendam coitum & copulam, nomen Indutiarum connexum est.* Cuius notationis fides penes auctorem erit. Nos in medio rem relinquimus. Cæsar lib. III. de bello Ciu. Indutias à Bibulo postulatas scribit, dum à Pompeio redire posset, néve alter alteri noceret.

Confecto bello, Exercitus nobis dimittendus est. Erant autem multa Missionum genera, quæ Vlpianus enumerat in L. II. §. I. D. de his qui notant. infa. *Est enim,* ait, HONESTA: *quæ emeritis stipendiis, vel antè, ab Imperatore indulgetur: &* CAVSARIA, *quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluit. Est* IGNOMINIOSA. IGNOMINIOSA *autem* MISSIO, *totiens est, quoties is qui mittit, addit nominatim,* IGNOMINIÆ CAVSSA SE MITTERE. *Semper enim debet addere, cur miles mittatur.* Ignominiosæ planè Missionis elegans formula extat in Hirtij, siue Oppij lib. de bello Africo. Illic enim Cæsar ignauos petulantésque milites his verbis ab exercitu dimittit: QVAPROPTER C. AVIENI, QVOD IN ITALIA. MILITES POPVLI RO. CONTRA REMP. INSTIGASTI, RAPINASQVE PER MVNICIPIA FECISTI, QVODQVE MIHI REIQVE PVBLICÆ INVTILIS FVISTI, ET PRO MILITIBVS, TVAM FAMILIAM, IVMENTAQVE IN NAVES IMPOSVISTI, TVAQVE OPERA, MILITIBVSQVE, TEMPORE NECESSARIO RESPVBLICA CARET: OB EAS RES IGNOMINIÆ CAVSSA AB EXERCITV MEO TE REMOVEO, HODIEQVE EX AFRICA ABESSE, ET QVANTVM POTES, PROFICISCI IVBEO. ITEMQVE TE A. FONTEI, QVOD TRIBVNVS MILITVM SEDITIOSVS, MALVSQVE CIVIS FVISTI, AB EXERCITV DIMITTO. T. ALLIENE, M. TYRO C. CLVSIANE, CVM ORDINES IN MEO EXERCITV BENEFICIO NON VIRTVTE CONSEQVVTI, ITA VOS GESSERITIS, VT NEQVE BELLO FORTES, NEQVE PACE BONI, AVT VTILES FVERITIS, ET MAGIS IN SEDITIONE, CONCITANDISQVE MILITIBVS ADVERSARIORVM NOSTRORVM IMPERATORIS, QVAM PVDORIS MODESTIÆQVE FVERITIS STVDIOSIORES, INDIGNOS VOS ESSE ARBITROR, QVI IN MEO EXERCITV ORDINES DVCATIS: MISSOSQVE FACIO, ET QVANTVM POTESTIS, ABESSE EX AFRICA IVBEO. Aliàs inuenio hac in re veteres vsos his verbis, DISCEDITE QVIRITES, ATQVE ARMA DEPONITE. Apud Lucanum certè lib. V. Cæsar ita milites dimittit,

—DISCEDITE CASTRIS,
TRADITE NOSTRA VIRIS IGNAVI SIGNA, QVIRITES.

Quod exẽplum secutus fertur Imp. Alexãd. Seuer. de quo Lãpridius hæc narrat: *Motus seditione in castris, cùm Alexander tribunal ascendisset, vinctísque omnibus ad tribunal adductis, circũstantibus militibus & quibusdã armatis ita cœpit.* COMMILITONES, *si tamẽ ista vobis quæ à vestris facta sunt displicent, disciplina maiorum Rempub. tenet: quæ si dilabitur, & nomen Romanum & imperium amittemus, neque enim sub nobis ista facienda sunt, quæ sub impura illa bestia nuper facta sunt. Milites Romani vestri socij, mei contubernales & commilitones, amant, potant, luxuriant, Græcorum more etiam quidam se instituunt. Hoc ego diutius feram? & non ego capitali dedam supplicio? Tumultus post hoc ortus est. atque iterum:* QVI IN CONCIONE *estis, vocem in bello contra hostem, non contra Imperatorem vestrum necessariam emittite: certè campiductores vestri hanc vos docuerunt contra Sarmatas & Germanos ac Persas emittere: non contra eum qui acceptam à prouincialibus annonam, qui vestem, qui stipendia vobis attribuit. Continete igitur vocem truculentam campo ac bellis necessariam,* NE VOS HODIE OMNIS VNO ORE, ATQVE VNA VOCE, QVIRITES, DIMITTAM: *& incertum, an* QVIRITES. *Non enim digni estis, qui vel Romanæ plebis sitis, si ius Romanum non agnoscatis. Et cùm vehementius fremerent, ac ferro quoque minarentur:* DEPONITE, *inquit, dextras con-*

tra

tra hostes erigendas, si fortes estis. Me enim ista non terrent. Si enim vnum hominem occideritis, non nobis deerit Resp. non Senatus, non P.R. qui de vobis vindicet. Cùm nihilominus post ista fremeret, exclamauit, QVIRITES, DISCEDITE, ATQVE ARMA DEPONITE. Cæsarianam autem illam Missionem Appianus & Dio diuersis verbis concipiunt. Ille enim lib. II. bellor. Ciuil. Militibus missionem postulantibus, Cæsarem nihil cunctatum respondisse ait, ἀφίημι τῆς στρατίας. Hic verò lib. XLI. ita eum loquentē facit: Παύσατε μὲν ἀξιοῦντάς με τῆς στρατίας, ἃ τὶ αὐτοὶ ἠνιάσατε. Seuerus verò apud Herodianum lib. II. Milites ita exauctorat: κελεύω ὑμᾶς καὶ ἀπολύσαντας, εἴ τινές θέλετε ἐν ἄλλοις στρατιώταις γένεσθαι ἀπιέναι. Παρεγγυῶ τοῖς ἀπίουσιν ὡς πορρωτάτω τῆς Ῥώμης ἀπελθεῖν καὶ διώνυμα καὶ τεθαρρηκὼς καλαδήσεσθαι κεφαλαῖος, ὅτις ὑμῶν ἐντὸς ἑκατὸν σταδίων ἀπὸ τῆς Ῥώμης φανεῖ. Scipio autem castris abegisse inutilem multitudinem dicitur, ab Appiano ἐκλιθεῖν, his verbis, ἀπιτε πάντες ἐκ τῶν Σκιπιωνίου σήμερον, ὅσοι μὴ στρατεύεσθε, χωρὶς τοῦ ὑπηρετοῦντος ἐμοῦ μόνου. Commeatus vtique dandi formulam exhibet Liuius lib. XXI. Annibalis ore, hoc modo: ITAQVE CVM LONGINQVA AB DOMO INSTET MILITIA, INCERTVMQVE SIT, QVANDO DOMOS VESTRAS, ET QVÆ CVIQVE IBI CHARA SVNT VISVRI SITIS: SI QVIS VESTRVM SVOS INVISERE VVLT, COMMEATVM DO: PRIMO VERE EDICO ADSITIS, VT DIIS BENE IVVANTIBVS, BELLVM INGENTIS GLORIÆ, PRÆDÆQVE FVTVRVM INCIPIAMVS. Atque hac Missionum Commeatúsq; formula, Militares formulas missas faciemus.

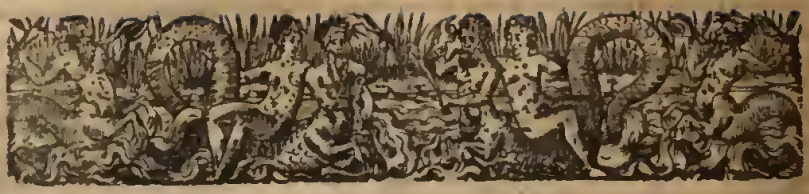

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS populi Ro. verbis.

LIB. V.

SAGIS ad Togas, à Paludamẽtis ad Prætextas, remisso, exutóque, quod per aliquot paginarum spanum Militares Formulæ indixerant, iustitio, redeundum est. Hoc enim libro, hærere in foro, volitare in tribunalibus, lites sequi, iudicia obire, decreui. Quem latè olim patentem campum, exiguis hodie finibus, non minus veterum librorum iactura, quàm Constantini, de Formulis & Impetrationibus actionum sublatis, constitutio circumscripsit. Enitar tamen, quantum labore effecere, ac diligentia consequi potero, vt hac quoque in parte otij mei ratio constet. Et quoniam omnium actionum instituendarum principium, à Titulo de in Ius vocando, proficisci Iustinianus dixit, inde quoque sermonis huius initium ducere commodum videtur. Verba autem quibus iuris sui experiundi gratia, ad Prætorem euocare olim aduersarios solebant, erant huiusmodi, IN IVS EAMVS: vel, IN IVS VENI, SEQVERE AD TRIBVNAL: vel, IN IVS AMBVLA. Prioris formulæ testes habeo locupletissimos, Plautum, & Terẽtium. Apud illũ enim Pœnulo Act. v. Sc. IIII. Hanno Pœnus,

ITE, *ait*, IN IVS, *ne moramini*,
Antestante me atque duce.

Eiusdémque comœdiæ Sc. penult. Agorastocles lenonem ita in Ius vocat, LENO, EAMVS IN IVS. Apud hunc verò, Phormione Act. v. Sc. VIII. Demipho Phormionem appellans, IN IVS EAMVS, ait. Sed & Seneca in Ἀποκολοκυντώσει Pedonem Pompeium his verbis Claudium in ius vocantem facit, IN IVS EAMVS: *ego tibi sellas ostendam* Martialis lib. II. Epigrammat.

IN IVS, *ô fallax atque infitiator*, EAMVS.

Et lib. XII.

Sit tandem pudor, aut EAMVS IN IVS.

Alterius Formulæ auctor mihi est Plinius in Panegyrico: *Dicitur*, ait ille, *actori atque procuratori tuo*, IN IVS VENI, SEQVERE AD TRIBVNAL. Posterioris verò Plautus,

Plautus, compluribus in locis. Vt in Curculione, Act. v. Sc. II. Phedr.

Qui scias mercari furtivas atque ingenuas virgines,
AMBVLA IN IVS.

Et paullo pòst,

Ergo AMBVLA IN IVS.

Et in Persa Act. IIII. Sc. vlt.

Agè, AMBVLA IN IVS *Leno. D. quid* ME IN IVS VOCAS?

Et paullo pòst,

Sum surdus, AMBVLA, SEQVERE HAC.

Idem Rudente Act. III. Sc. vlt.

Ego hunc scelestum in Ius rapiam exulem:
AGE, AMBVLA IN IVS.

Et mox,

In Iure causam dicito: hic, verbum sat est.
SEQVERE. LA. *Obsecro te, subueni, mi Charmides,*
Rapior obtorto collo.

Similiter apud Terentiũ Phormio. Act. v. Sc. VIII. Demipho Phormioni, IN IVS AMBVLA. Interdum etiam Plautus eandem Formulam concipit in hunc modũm, IN IVS VOCO. Veluti Pœnulo Act. v. Sc. IIII.

Morantur, IN IVS VOCO.
Nisi honestiùs sit prehendi.

Rursus eiusdem Comœd. Sc. penult.

Leno, IN IVS TE VOCO.

Idem Asinar. Act. II. Sc. IIII.

IN IVS VOCO TE.

Et Persa Act. IIII. Sc. vlt.

Sed ego IN IVS VOCO.

Quod si vocati in ius, protinus & illico non sequerentur, sed frustrarentur & morarentur, pedémve struerent, testimonium iis qui præstò aderant, denuntiabatur, his verbis, LICET ANTESTARI? quæ hoc significabant, Licétne vobis testibus ad hanc rem vti? Illi vbi, LICET, respondissent, annuissentve, aurem in qua memoriæ sedem vetetes locabant, portigebant, qua molliter tacta, atque apprehensa, monebantur rei gestæ memores esse. Quo facto manu iniecta aduersarius, ni satisdaret, in ius rapi, obtortóque collo ad Prætoris tribunal trahi poterat. Hunc morem omnium apertissimè Horatius expressit lib. III. Sermonum,

—Casu venit obuius illi
Aduersarius: &, QVÔ TV, ait, TVRPISSIME? magna
Exclamat voce: &, LICET ANTESTARI? Ego verò
Oppono auriculam: RAPIT IN IVS, *clamor vtrinque.*

Plaut. Curculio Act. v. Sc. II.

Ph. AMBVLA IN IVS. *M. nòn eo.* Ph. LICET ANTESTARI? M. *Nõ licet.*
Ph. *Iupiter te malè disperdat miles: Intestatus viuito.*
C. *At ego, quem* LICET. Ph. *tu accede huc, Curculio:* M. *seruum* ANTESTARI? C. *Vide*
Hem, vt scias me liberum esse. M. *Ergo* AMBVLA IN IVS. *Hem tibi.*
C. OCIVES, CIVES. M. *Quid clamas?* Ph. *Quid istum tibi tactio est?*
M. *Quia mihi libitum est.*

Qui Plauti locus vulgò personarum serie permixta ac confusa, mirè perturbatus est.

Vadimoniorum etiam, quæ iudicio sistendi causa fiebant, certam fuisse ac sollemnem conceptionem, Cicero Epist. XIIII. lib. II. Epistol. ad Qu. Fratrem ostendit, *Trebatium,* inquiens, *quòd ad se miserim, perfalsè & humaniter etiam mihi gratias agit. Negat enim in tanta multitudine eorum qui vnà essent, quemquam fuisse,* QVI VADIMONIVM CON-

CIPERE POSSET. Satisdabat vtique reus se in Ius venturum, fideiussoresque dabat, qui eum certo die IVDICIO SISTI, aut QVANTI EA RES ESSET, promitterent. Cicero pro Quintio: *Ita discreditur, vt*, IDIBVS SEPTEMBRIS PRO QVINTIVM SISTI ALPHENVS PROMITTERET. *Venit Romam Quintius*: VADIMONIVM SISTIT. Idem ex Titulis, Qui satisd. cogan. & Si quis cautionib. Iudic. sisten. cau. fac. in Pandectis perspicuè apparet. Acro ad illum Horatij versum lib. 1. Sermo. Sat. 1.

Ille datis vadibus qui rure extractus in vrbem,

Vadibus, ait, *sponsoribus*: *à vadimonio*, *quod promittit*, *is qui ad iudicium vocatur*, CERTO DIE ADPVTVRVM. *Vades ideò dicti, quod qui eos dederit, vadendi, id est, discedendi habet potestatem.*

Ex Vadimoniorum planè sollemnibus verbis hæc erant, IN DIEM TERTIVM, SIVE PERENDINVM: quorum Ciceto pro Muræna meminit, quô loci addubitasse Prudêtes scribit, DIEM TERTIVM, an PERENDINVM dici oporteret. Ea verba notis hisce scribi solita I. D. T. S. P. Valerius Probus tradit. Ascon. in III. in Verrem. COMPERENDINATIO *est ab vtrisque litigatoribus inuicem sibi denuntiatio* IN PERENDINVM DIEM. *Namque cùm in rem aliquam agerent litigatores, & pœna se sacramenti peterent*, POSCEBANT IVDICEM: QVI DABATVR *post trigesimum diẽ quo dato, deinde inter se* IN PERENDINVM DIEM, VT AD IVDICIVM VENIRENT, DENVNTIABANT, *quo cũ esset ventum antequã caussa ageretur, quasi per iudicẽ rem exponebãt, quod ipsum dicebatur*, CAVSÆ CONIECTIO, *quasi causæ suæ in breue coactio.* Sacerdotes certè populi Ro. tunc cũ in DIEM TERTIVM dicere vellent, DIE PERENDINI dixisse Agell. lib. x. cap. XXIIII. auctor est. Illa porrò verba de quibus inter iuriscõsultos nõ cõuenisse Cic. ait, ad vadimonia pertinuisse, eoq; referẽda esse, docet Agellius lib. VII. Noct. Attic. cap. I. de Scipione Africano oppidum quoddam obsidente agens. *Et quodam die ius in castris sedens dicebat, atque ex eo loco id oppidum procul videbatur. Tum è militibus qui in iure apud eum stabãt, interrogauit quispiã ex more, in* QVEM DIEM, LOCVMQVE VADIMONIVM PROMITTI *iuberet.* Et *Scipio manum ad ipsam, oppidi quod obsidebatur arcem protendens*, PERENDIE, *inquit*, SE SISTANT ILLO LOCO. Priscis quidem temporibus, Actorem denũtiasse aduersario, vt Iudicio certa & stata die adesset, Theophil. tradit in §. Appellamus Instit. de actionib. vbi & Iustinianus, *in personã* Actiones, inde CONDICTIONVM nomen inuenisse scribit, quod CONDICERE prisca lingua denuntiare significabat. CONDICTIONEM etiam Paulus in Festi Pomp. Epitome, in diem certum eius rei quæ agitur, denuntiationem, interpretatur. Hinc & STATVS CONDICTVS DIES CVM HOSTE, apud Plaut. Curculio. Act. I. Sc. I. Agell. lib. XVII. cap. III. Verùm vetustas Denuntiationum ambages sustulere Impp. Arcad. Honor. & Theodos. constitutione ad Aemilianum Pf. v. quæ ponitur in L. si quis debiti, sub Tit. de denuntiatio. vel edit. tescnp. in Cod. Theod.

Reus planè qui vadimonium promiserat, iudicio adesse sese, citatus respondebat, his fermè verbis, ECCE SISTO ME. Indicat Plautus Curculio. Act. I. Sc. III. cùm ait,

Vbi tu es qui me conuadatus veneriis vadimoniũ?
Vbi tu es qui me libello venerio citasti?
SISTO EGO TIBI ME, *& mihi contrà itidem* VT SISTAS *Suadeo.*

Cui Phædromus respondet,

ASSVM: *nam si absim, haud recusem, quin mihi malè sit mel meum.*

Iam vbi in Ius ventũ erat, interdum à Prætore Aduocati petebantur, quos se petentibus daturum Edicto pollicebatur, L. I. D. de postulan. Cic. ad Trebat. Epist. XI. lib. VII. Familiar. *Ego omnibus, vnde petitur, hoc consilij dederim, vt à singulis interregibus* BINAS ADVOCATIONES *postulent. Satisne tibi videor ius ciuile didicisse?* Seneca in Prœmio lib. III. Controuersiar. *Tanta illi perturbatio fuit, vt* ADVOCATIONEM PETERET. Idem in Σχολαστικοῦ. *Tandem procedit Petronius vetus connictor eius, &* POSTVLAT ADVOCATIONEM, Et lib. I. de ira. *Deinde* ADVOCATIONEM *etiã sibi* PETIT,

TIT, *vt excutiendæ veritati spatium habeat.* Et lib. III. *Si in hoc erit* PETITA ADVOCATIO, *iudicium apparebit esse, non iram.* De aduocato autem à Prætore dato lepidum Siculi cuiusdam responium à Cicer. lib. 1 inde Orato. refertur. Nam cùm ei Scipio Prætor patronum causæ dedisset hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum, QVÆSO, inquit ille, PRÆTOR, *aduersario meo* DA ISTVM PATRONVM: *Deinde mihi neminem dederis.*

Postulabantur etiam à Prætore Iudices, qui de ea re qua de agebatur, cognoscerent. Videntur autem id desiderantium verba fuisse hæc, PRÆTOR, IVDICEM ARBITRVMVE POSTVLO VTI DES. Quæ singularibus hisce literis, P. I. A. V. P. V. D. Valer. Prob. testatur. Vnde Cic. Occasionem seu maledicti, seu ioci arripuit in Orat. pro Muræna: *Iam illud,* inquiens, *mihi quidem mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos etiam nunc statuere non potuisse, vtrum* DIEM TIBTIVM, *an* PERENDINVM, IVDICEM AN ARBITRVM, REM AN LITEM, *dici oporteret.* Nam & in actionibus disiunctiuè dictum, QVAM REM SIVE LITEM, Varr. lib. VI. de lingua Lat. comprobat his verbis. *Quibus res erat in controuersia, ea vocabatur* LIS. *Ideò in actionibus videmus dici,* QVAM REM SIVE LITEM DICERE OPORTET. Et ita in formula Relationis seu Consultationis de bello apud Liu. lib. 1. QVARVM RERVM LITIVM, CAVSARVM, &c. In Iudice verò collocando, addicendóve, dici solitum, SI ALIVM PROCAS, NIVE EVM PROCAS, hoc est, poscis, Fest. Pomp. in verbo, *Procum,* tradit. Seruius etiam ad finem versus lib. I. Æneid. *Penitúsque procacibus austris: Procax,* ait, *proprie petax est. nam* PROCARE, *est petere, vnde proci petitores vocantur.*

Porrò, quandoque contentione aliqua orta, iurgióve moto, Iudicem aduersario Ferre se dicebat is qui ad iudicium prouocabat. Sic apud Liu. lib. VIII. Q. Fabius aduersus Papyrij Cursoris seueritatē ad populū prouocās, *Eúmque tibi,* ait, *Exercitus, Senatúsque iudicium fugienti* IVDICEM FERO, *qui certè vnus plus quàm tua Dictatura pollet.* Idem lib. III. *Proinde, vt ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius* IVDICEM ILLI FERRE. Et lib. IX. *Quem tibi tuarum irarum, quem meorum supplicíorum* IVDICEM FERAM? Cicero lib. II. de Oratore: *Vt Sergius ille Galba* CVM IVDICES *L. Scribonio Tribuno pleb.* FERRET *familiares suos.* Et alio eiusdem libri loco, M. Flaccum multis probris Scipioni obiectis et P. Mucium Iudicem tulisse refert. Quinetiam interdum in Iudicem litigatores consentiebant, ex eorúmque conuentione is Iudex Addicebatur, vt apparet ex L. LXXX. D. de iudic. Valet. Max. lib. II. cap. VIII. *Itaq; Iudex* INTER EOS CONVENIT. *Attilius Calatinus.*

Planè qui iudicē aliquē reiiciebāt, eos sollēnibus verbis illā sibi iniquū, erasse puto. Nec me leuis cōiectura ad id credendū impellit. Hoc enim rectè colligi mihi videtur ex his Ciceronis lib. II. de Orato. verbis: *Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculat. Cùm ei Flaccus multis probris obiectis P. Mutium* IVDICEM TVLISSET, EIERO, *inquit,* INIQVVS EST. Idem lib. V. in Verrem: *Scandilius.* POSTVLARE *de conuentu* RECVPERATORES. *Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam, nisi suis commissurum. Negotiatores putant esse turpe* ID FORVM SIBI INIQVVM EIERARE, *vbi negotientur. Prætor prouinciam totam,* SIBI INIQVAM EIVRAT. Idem Philipp. XII. *Itaque vt alacres & læti spe pacis oblata, inter se impij ciues, quasi vicissent, gratulabantur, sic* ME INIQVVM EIERABANT, *& de me querebantur.* Eum siquidem apud quem odio, aut gratia altera pars præualeret, quíque litigatori quaqua ratione infensus esset, perturbationísve alicuius, quæ eū à rectè iudicando auerteret, suspicione laboraret, iniquum iudicem habitum, vulgarum est.

Aliam reiiciendi Iudicis formulam porrigit Plin. in Panegyr. *Licet,* ait ille, REIICERE: *licet exclamare,* HVNC NOLO: TIMIDVS EST, *& bona seculi parum intelligit.* ILLVM NOLO, QVIA CÆSAREM FORTITER AMAT. Et paullo pòst: *Liberum est disceptanti dicere,* NOLO EVM ELIGERE.

Ceterùm plerumq; sacramento litigatores inter se contendebant, vt ex Varrone, Cicerone, & Festo Pomp. pridē patefactum est. Qua in re videntur recepta fuisse verba hæc, QVANDO NEGAS, TĒ SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. Quæ in numerum notarum iuris Valer. Prob. retulit. Apud eundē de eodem sacramento hæ notæ conspiciuntur, Q. N. S. Q. id est, vt ille interpretatur, QVANDO NEGAS, SACRAMENTO QVÆRITO. Quam fuisse Prætoris pronuntiationem quidam existimant

Sponsionibus etiam se inuicem qui contendebant prouocare consueuerant, siue actionibus, siue interdictis experturi essent. Eas particula hac, NI, conceptas fuisse testimonijs multis confirmabo. Cicero lib. v. in Verr. *P. Rubrius Q. Apronium sponsione lacessiuit*, NI APRONIVS DICTITARET TE SIBI IN DECVMIS ESSE SOCIVM. Et postea: *Sponsio est*, NI TE APRONIVS IN DECVMIS SOCIVM ESSE DICAT. Idē Orat. VII. an eūdem Verr. *Cogere cum cœpit, cùm ageret nemo, nemo postularet*, HS *duobus millibus sponsionem facere cum lictore suo*, NI FVRTIS QVÆSTVM FACERET. Idem pro Cæcinna: *Facta est sponsio*, NI CÆCINNA RESTITVTVS, EX EDICTO PRÆTORIS ESSET. Et alto eiusdem Orationis loco: *Optimè sponsionē facere possent*, NI ADVERSVS INTERDICTVM PRÆTORIS VIS FACTA ESSET. Idē in Piso: *Cùm ego cum Cælimontana matrone esse dixissem, sponsione*, NI ESQVILINA INTROISSET, *homo promptus lacessiuit*. Item lib. III. Offic. *Fimbriam, audiebam de patre nostro puer, Iudicem Mario Lucretio fuisse, equiti Rom. sanè honesto, cū is sponsionem fecisset*, NE VIR BONVS ESSET. Et Epist. XXI. lib. VII. Familiar. ad Trebat. *Cùm ei dicerem, sibi videri sponsionem illam nos sine periculo facere posse*, NI BONORVM TVRPILLIÆ POSSESSIONEM Q. CÆPIO PRÆTOR EX EDICTO SVO MIHI DEDIT. Quo fit vt existimē, vt apud Ciceronē pro Quintio legendum: *Iubet P. Quintium sponsionem cum Sex. Nævio facere*, NI BONA SVA EX EDICTO P. BVRRIENI PRÆTORIS DIES XXX. POSSESSA ESSENT. Asconius III. contra Verr. *Sponsione ipse prouocatur ab aduersario, certæ pecuniæ, aut æstimationis, quam amittat*, NI SVA SIT HEREDITAS DE QVA CONTENDIT. Agellius lib. XIII. cap. II. Noct. Attic. hæc ex Catonis Oratione quā is pro L. Turio, contra Cn. Gellium dixit, verba citat: *Nunc si sponsionem fecisset Gellius cum Titio*, NI VIR MELIOR ESSET GELLIVS, QVAM TITIVS, *nemo opinor tam insanus esset, qui iudicaret meliorem esse Gellium quam Titium*.

Stipulationes in ea re vtrò citróque intercessisse, ac STIPVLATVM vnum, RESTIPVLATVM verò alterum docet Valerius Maximus lib. II. cap. VIII. L. Lutatij Cos. & Valerij Prætoris contentionem de Triumpho narrans: *Pertinaciúsque*, ait, *progressa contentione, Valerius sponsione Lutatium prouocauit*, NI SVO DVCTV CLASSIS PVNICA ESSET OPPRESSA. *Nec dubitauit*, RESTIPVLARI *Lutatius*. Hanc tamen Sponsionum formulam per vocabulum, QVOD, bis exstulit idem Valer. Max. Veluti lib. VI. cap. I. *Sed sponsionem se facere paratum diceret*, QVOD ADOLESCENS ILLE PALAM ATQVE APERTE CORPORE QVÆSTVM FACTITASSET. *Similiter* lib. VII. cap. II. *Iudex addictus de sponsione quam is cum aduersario*, QVOD VIR BONVS ESSET, *fecerat*.

In iudice quoque ferendo eandē particulā, NI, adhibitā Liu. lib. III. ostendit, cū ait: *Proinde, vtrum velle iterū, ac sæpius prouocet, sese iterū ac sæpius* IVDICEM ILLI FERRE, NI VINDICIAS AB LIBERTATE IN SERVITVTEM DEDERIT. Idem eod. lib. NI ITA ESSET, *multi priuatim* FEREBANT *vulgo* IVDICEM. Plaut. Ruden. Act. V. Sc. vlt.

Cedo qui cum habeam iudicem,
NI DOLO MALO INSTIPVLATVS SIS, NIVE ETIAM DVM SIM
QVINQVE ET VIGINTI NATVS ANNOS.

Postulabantur autem à Prætore iudicia. Cicero III. in Verrem. *in eum* IVDICIVM *de professione iugerum* POSTVLABATVR. Idem lib. II. Epistolar. ad Attic. *Et cùm esset damnatus, erat* IVDICIVM POSTVLATVRVS. Iulianus in L. minor, D. de Euictionib. *Seius* POSTVLABAT APVD PRÆTOREM, VTILEM SIBI DE EVICTIONE STIPVLATIONEM IN TITIVM DARI. Paul. in L. si quis cum, D. comm. diuid. *Pomponius scripsit posci iudicem posse à quolibet sociorum*.

Præterea postulatum à Prætore, VT ABSENTIS, vel, QVI IVDICIO NON STITISSET, BONA EX EDICTO POSSIDERE LICERET, Cicero in Orat. pro Quintio docet. Idem lib. III. in Verr. *Insimulant hominem fraudandi causa discessisse*: POSTVLANT, VT BONA POSSIDERE LICEAT.

Iam quibus verbis Prætores Aduocati compellarent, ex Agellij vno & item altero loco liquebit. Sic enim lib. XV. cap. V. *Quapropter urbanissimè respondisse Prætorem, nō indoctum virū barbatulo cuidā ex aduocatorū turba. Sulpitius Apollinaris in quādam Epistola scriptū reliquit. Nā cùm ille, inquit, Rabula, audaculus ita postulasset, verbāq; ita fecisset*: OMNIA, VIR CLARISSIME, NEGOTIA, DE QVIBVS TE COGNITVRVM ESSE HODIE

DIE DIXISTI, DILIGENTIA ET VELOCITATE TVA, PROFLIGATA SVNT. *Vnum id solùm relictum est*, DE QVO ROGO, AVDIAS. *Tum Prætor satis ridiculè*: AN ILLA NEGOTIA DE QVIBVS IAM COGNOVISSE ME DICIS, PROFLIGATA SVNT, EQVIDEM NESCIO. HOC AVTEM NEGOTIVM QVOD IN TE INCIDIT, PROCVLDVBIO, SIVE ID AVDIAM, SIVE NON AVDIAM, PROFLIGATVM EST. Idē Agellius lib. II. cap. XXII. verba Varronis ex Satyra refert hæc, *Memini ego Prætoris docti hominis Tribunali me fortè assistere, atque ibi aduocatum non incelebrem sic postulare, vt quam causam diceret, rémque quæ agebatur, non attingeret. Tunc Prætorem, ei cuiares erat, dixisse*, ADVOCATVM EVM NON HABERE: *& cùm is quia ea verba faciebat, reclamasset*: EGO ILLI, VIR CLARISSIME, SVPERSVM, *respondisse Prætorem festiuiter*, TV PLANE EVPERES, NON ADES. Marcellus in L. proximè, D. de bis quæ in testam. delent. Viuium Zenonem aduocatum apud Imp. Antoninū hæc, in cognitione quadam testamentaria, dixisse refert, ROGO, DOMINE IMPERATOR, AVDIAS ME PATIENTER.

In formulis autem iudiciorum dandorum principem locum tenuisse verba hæc, SI PARET, non est ignotum: id quod Cicero Oratio. pro Rosc. Comœdo apertissimè demonstrat. Idem in Diuinatione: *Vt hoc Quæstori Cæcilio, viro optimo & homini æquissimo, nuntiatum est, vocari ad se Agonidem iubet: Iudicium dat simtum*, SI PARERET, EAM SE ET SVA, VENERIS ESSE, DIXISSE. Idem lib. III. in Verrem: *Dabat iste iudicium*, SI PARERET, IVGERA EIVSMODI FVNDI ESSE PLVRA, QVAM COLONVS PROFESSVS ESSET, *tum vti Xeno damnaretur*. Et alio eiusdem Orationis loco: *Quærebant, quæ in verba Recuperatores daret: respondebat*, SI PARERET ADVERSVS EDICTVM FECISSE. Fest. Pomp. PARRET, *quod est in formulis, debuit & producta priore syllaba, & non gemino*, R, *scribi: vt fieret*, PARET, *quod est, imminiatur: vt comparet, apparet*. Petron. Arbiter Satyrico,

Iurisconsultus PARET, NON PARET, *habeto;*
Atque esto quidquid Seruius & Labeo.

Hæc formula à Theophilo in §. æquè, Institut. de actionib. & §. tutores, Institut. de his per quos agere poss. & Constantin. Hermenop. lib. I. Epit. Tit. II. Græcè redditur his verbis, Εἰ φαίνεται.

ACTIONES CERTE in personam liquet mihi adfirmare datas hac formula, SI PARET TITIVM MÆVIO DARE FACERE OPORTERE, SEMPRONIVS IVDEX ESTO. Quæ postrema duo verba nouis hisce scripta I. E. ex Valerio Probo & Isidoro lib. I. Etymologiar. constat. Totus verò huius formulæ, vel vnus idoneus testis esset Cicero pro Rosc. Comœdo his verbis: *Eius rei ipsa verba formulæ, testimonio sunt: Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex*, SI PARET HS. IↃↃↃ. DARI OPORTERE. Et paullo pòst: *Quæro abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis* HS. IↃↃↃ, *de tuarum tabularum fide, compromissum feceris, arbitrū sumpseris*, QVANTVM ÆQVIVS MELIVS SIT DARI, REPROMITTI, SI PARERET. Hanc etiã actionū in personam formulã Iustinianus tribus locis perspicuè comprobat. Vnus est in §. is quoque qui non debitum, Institut. quib. mod. re contrah. oblig. *Nam perinde*, air, *ab eo condici potest*, SI PARET EVM DARE, FACERE, OPORTERE, *ac si mutuum accepisset*. Alter est in §. sic itaque discretis, Institut. de actionib. *Certum est non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere*, SI PARET EVM DARE OPORTERE. Tertius est in §. præterea, Institut. de perpet. & temporalib. actionib. *Qua de causa efficax est aduersus eum actio, qua actor intendit*, SI PARET EVM DARE OPORTERE. Theophil. in §. tutores, Institut. de his per quos agere poss. Οπ ὁ προκουράτωρ εἰ μὴ ἄκτωρ ὄφειλεν, ὅτως εἴωθε χρῖνειν, Εἰ φαίνεται τὸν αὐτὸν Χρῆναι Δοῦναι Τεῖσθαι, ἢ εἰμὶ προκουράτωρ, καταδικασον αὐτὸν, ὃ δικαζα. Et mox, Εἰς δὲ πρὸς ἐάγεται ὡς προκουράτωρ, ὁ χρεὼν ὢν ὀφείλει λέγειν, Εἰ φαίνεται Δοῦναι χρεῶν Σεῖον δικαιούμενα, καταδικασον Πεῖμον τὸν αὐτοῦ Προκουράτορα εἰς δικαιούμενα.

Sanè eos qui condicebant, seu in personam agebant, intendere solitos, DARI SIBI

OPORTERE, Iurisconsultorum indicio, plurimis in locis planum fit. Scævola in L. si duo, D. de solutionib. *Quod si* INTENDAT DARI SIBI OPORTERE, *vel ideò* DARI OPORTET IPSI, *quòd heres exiſtit*. Modeſtin. in L. liber homo, D. de verb. oblig. *Liber homo in ſtipulatum deduci non poteſt: & quia nec* DARI OPORTERE INTENDI, *nec eius æſtimatio præſtari poteſt*. Paulus in L. ſi vnus, D. de ſeruit. ruſt. præd. *Sed ſi omnes ſtipulentur ſine communis ſeruus, ſinguli ex ſocijs ſibi,* DARI OPORTERE, *petere poſſunt*. Iulianus in L. non quocumque, §. 1. D. de lega. 1. *rectè ex teſtamento petam,* EAM MIHI DARE OPORTERE. Vlpianus in L. 11. § idem Iulianus, D. quod certo loco. *An is qui Epheſi ſibi, aut Titio, dari ſtipulatus eſt, ſi alibi Titio ſoluatur, nihilominus poſſit* INTENDERE, SIBI DARI OPORTERE. Et in L. ſi quis à me, D. de actionib. emp. *Pomponius poſſe dici ait, venditorem* SIBI DARI OPORTERE QVOD PLVS EST, PETERE. Et in L. ſi ad libertatẽ, D. de noxalib. actionib. *Si is qui pro ſeruo moritur, ignorans eum deceſſiſſe noxale iudicium acceperit, abſolui debet, quia deſiit verum eſſe, propter eum* DARI OPORTERE. Iuſtinian. in Tit. de exceptionib. *Si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueris promittere, palàm eſt iure ciuili te obligatum eſſe, & actio, qua* INTENDITVR DARI OPORTERE, *efficax eſt*. Idẽ in §. plus autem. Inſtitut. de actionib *Si is qui ita ſtipulatus fuerit, Epheſi dare ſpondes? Roma* INTENDAT DARI SIBI OPORTERE. Denique Valerius Probus in Iuris notis numerat has A. T. M. D. O, ideſt, AIO TE MIHI DARE OPORTERE: quibus proculdubio verbis actorum in huiuſmodi actionibus inrentio concipiebatur. Hanc autem DARI OPORTERE, formulam, ad condictiones ſolas pertinuiſſe: ab actionibus verò in rem alienam fuiſſe auctor eſt Iuſtin. in §. ſic itaque diſcretis. Inſtit. de actionib. Nemo enim rem ſuam DARI SIBI OPORTERE intendebat, niſi ſi aduerſus furẽ condictione furtiua experiretur.

Enimuerò quod obligatione aliqua (quo ex fonte in perſonam actiones manaſſe nemo neſcit) debebatur, his plerumque generalibus verbis deſignabatur, QVOD TE MIHI DARE, FACERE OPORTET, L. Et vno, D. de acceptilationib. L. emptor, & L. à te hominem, & l. vlt. D. de Nouationib. L. ſi à colono, D. de verbor. obligationib. L. quod te, D. ſi cert. pet. L. cùm rem, D. rem pup. ſal. fo. Iiſdémque verbis vſos eos qui quæ ſibi ab aliis debebantur, legabant, docet L. ſi ita ſcripſiſſet, D. de lega. 11. L. cùm ita, & L. ſi ei, D. de libera. leg.

Eadẽ quoque verborum formula concipi ſolebat iuſiurandum, quod creditores debitoribus deferentibus præſtabant. Paulus *in* L. cum qui, §. 1. D. de iureiurando: *Si iurauero te* STICHVM MIHI DARE OPORTERE. & §. vlt. *Si iurauero,* VSVMFRVCTVM DARI MIHI OPORTERE. In L. nam poſteaquam, in principio, D. eodem tit. *An hoc ſolùm quæritur, an iurauerit,* DARI SIBI OPORTERE. & § 1. eiuſdem L. *Si is qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit iuſiurandum, vt iurem eum* DARE OPORTERE, & §. præterea. *Si fraudator detulerit iuſiurandum creditori, vt iuraret* DECEM SIBI DARI OPORTERE. & §. iuſiurãdũ. *Si datus ad petendum procurator iurauerit* DARI MIHI OPORTERE. Atq; VT actor reo deferente iurabat DARI SIBI OPORTERE., ſic & reus, DARI SIBI NON OPORTERE. L. ſi duo, §. vlt, D. de iureiurando. *Si quis iurauerit in re pecuniaria per Genium Principis* DARE SE NON OPORTERE. In L. quoties, D. eodem. *Veluti de pecunia credita cùm iurat actor,* SIBI DARI OPORTERE: *vel reus,* SE DARE NON OPORTERE. & L. Si ſeruus, D. eod. *Si ſeruus iurauerit dominum* DARE NON OPORTERE. L. qui iuraſſe, §. ſi pater filium, D. eod. *Si pater filium* DARE NON OPORTERE *iurauerit*. & L. vlt. in prin. *Creditore qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iuſiurandum deferente pupillo iurauit,* SE DARE NON OPORTERE. & §. ſi fideiuſſor, *Si fideiuſſor iurauerit* SE NON DARE OPORTERE. & §. vltimo. *Si defenſor abſentis vel præſentis iurauerit eum quem defendit* DARE NON OPORTERE. In L. in duobus, §. igitur, D. eod. tit. *Si cùm ex ſtipulatu iudicatum ſolui conueniretur, iurauit* SE DARE NON OPORTERE. Et §. vlt. *Si forè reus extra iudicium actore deferente iurauerit* SE DARE NON OPORTERE. Et in L. quòd ſi deferente, D. quib. mod. pign. *Si deferente creditore iurauit debitor* SE DARE

RE NON OPORTERE, *pignus liberatur.* Hermogen. in L. vlt. D. de exceptionib. *Filiusfamilias exceptionem patri quærit, si eum* DARE NON OPORTERE IVRAVERIT. Simili modo, Cõfessiones ab his qui personali actione conueniebantur, conceptas ostendit, L. certum, §. 1. D. de confess. *Si quis incertum confiteatur, vel corpus* SIT CONFESSVS, STICHVM, VEL FVNDVM DARE SE OPORTERE.

Verbum autem hoc, OPORTERE, non ad facultatem Iudicis pertinebat, qui poterat, vel pluris, vel minoris, condemnare: sed ad veritatem referebatur, quemadmodum Paulus tradit in L. verbum oportere, D. de verb. signific. Item, QVI SIBI DARE FACERE OPORTERE, intendebat, satis habebat quoduis eorum probare, ait L. sæpe, D. cod. tit. Planè qui argentũ vel autũ depositum petebat, speciem & pondus complecti debebat, auctore Vlp. in L. 1. §. si quis argentum, D. depositi. SCYPHVM fortè vel LANCEM, vel PATERAM dicendo, & MATERIAM ET PONDVS addẽdo. Sed & si purpura esset infecta, vel lana, PONOVS SIMILITER ADIICIENDVM: saluo eo, vt si de quantitate ponderis incertũ esset, iuranti succurreretur. Item, Si cista signata deposita esset, Trebatio placebat cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum.

Cæterùm Formulis Prætoriis interdum latissima potestas arbitro, ex æquo & bono statuendi quid alterum alteri præstare oporteret, concedebatur. Id fiebat, additis atque insertis verbis, EX FIDE BONA. Cicero III. Officior. *Atque iste dolus malus legibus erat vindicatus, vt tutela* XII. *Tab. & circumscriptio adolescentium lege Lætoria: & sine lege, Iudicis, in quibus additur,* EX FIDE BONA. Idem eodem lib. *Arbitrum illum adegit,* QVIDQVID SIBI OARE FACERE OPORTERET, EX FIDE BONA. Et paullo pòst: *Qu. quidem Scævola Pont. Max. summam vim esse dicebat in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur,* EX FIDE BONA. Idem Topicis: *In omnibus igitur iis Iudiciis, in quibus,* EX FIDE BONA *est additum, plurimus eorum vsus est.* Valer. Max. lib. VIII. cap. II. *Calpurnius domum demoliri coactus, M. Porcium Catonem, inclyti Catonis patrem arbitrum Claudio addixit, & formulam,* QVIDQVID SIBI DARE FACERE OPORTERET EX FIDE BONA. Vlpianus in L. Quàro, D. Locati. *In quantum illum condemnari,* EX BONA FIDE OPORTEBIT. Huc pertinet quod Vlpian. in L. XI. D. de dolo, ait, *In factum verbis temperandam actionem dandam, vt* BONÆ FIDEI *mentio fiat.*

Interdum Formulis addebatur, QVANTVM ÆQVIVS MELIVS SIT DARI. Cicero pro Rosc. Com. *Quid est in arbitrio? mite, moderatum,* QVANTVM ÆQVIVS MELIVS SIT OARI. Et postea, *arbitrum sumpserus,* QVANTVM ÆQVIVS MELIVS SIT DARI, REPROMITTIVE, SI PARERET. Et paullo pòst: *Quis unquã, ad arbitros quantum petiit, tantum abstulit? Nemo.* QVANTVM *enim* ÆQVIVS ESSET SIBI OARI, PETIT. Eiusmodi verba in Arbitrio rei vxoriæ adiici moris erat. Cic. lib. III. Offic. *Reliquorum autem Iudiciorum hæc verba maximè excellunt,* IN ARBITRIO REI VXORIÆ, MELIVS ÆQVIVS. Idem Topic. *In primisque in* ARBITRIO REI VXORIÆ, *in quo est,* ÆQVIVS MELIVS, *parati esse debent.* Hinc illud Scævolæ in L. penult. § vlt. D. soluto matrim. *Quia* NEC MELIVS NEC ÆQVIVS ESSET, *quod exigere vir ab vxore non potuisset, ob id ex detrimento viri, mulierem locupletari.* Eodémq; respexisse videri potest Proculus in L. si Cornelius, D. de solutio. in qua de viri & vxoris controuersia quadam in rei vxoriæ actionẽ cadente, tractans, NEC MELIVS, ait, NEC ÆQVIVS ESSE EXISTIMAREM *eum fundum Seiæ reddi.*

Aliàs verò additum, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE, Cicer. Topic. tradit. Idem lib. III. Officior. *Nam quàti verba illa?* VTINE PROPTER TE, FIDEMVE TVAM CAPTVS, FRAVDATVSVE SIEM. *Quam illa aurea?* VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE. Quæ fuisse propria ac peculiaria Arbitrij Fiduciæ, idẽ ostẽdit Epist. XII. ad Trebatium lib. VII. Familiar. inquiẽs: *Vbi porrò illa erit Formula Fiduciæ,* INTER BONOS BENE AGIER, ET SINE FRAVDATIONE?

Actionem etiam de peculio hanc habuisse adiectionem, ET SI QVID DOLÕ

MALO DOMINI CAPTVS FRAVDATVSVE ACTOR EST, Vlpianus tradit in L. In bonæ fidei, D. de pecul. Idem in L. 1. §. filiusfam. D. depositi. *Si eorum nomine qui sunt in potestate, agatur, veniat in iudicium*, ET SI QVID PER EVM IN CVIVS IVRE SVNT, CAPTVS FRAVDATVSVE EST

Intentione porrò sua, Actor causam petēdi complecti solebat, verbi gratia, in hunc modum, AIO TE CENTVM MIHI DARE OPORTERE, EX TESTAMENTO, vel, EX STIPVLATV. Patet hoc ex L. si is qui Stichum, D. de obligat. & act. & L. non quocumque, §. 1. D. de legat. lib. 1. Quintilian. lib. IIII. cap. II. *Accidit aliquando alteri, & sæpius actori causæ, vel quia satis est proponere, vel quia sic magis expedit. Satis est dixisse*, CERTAM CREDITAM PECVNIAM PETO EX STIPVLATIONE: LEGATVM PETO EX TESTAMENTO *Diuersæ partis expositio est, cur ea non debeantur.* Sed de actionibus in rem dicamus.

In his planè Prætor in hæc verba Iudicem dabat, SI PARET FVNDVM Q. D. A. P. TITII EX IVRE QVIRITIVM ESSE, NEQVE IS FVNDVS EI A MÆVIO RESTITVETVR, SEMPRONIVS IVDEX ESTO. Id ita esse Cicero III. in Verr. iniquitatem Verrinarum formularum reprehendens, docet: *Si verò*, ait, *illud quoque accedet, vt Prætor in ea verba Iudicium det, vt, vel Octauius Balbus Iudex, homo & Iuris & officij peritissimus, non possit aliter iudicare: Sit eiusmodi*, LVCIVS OCTAVIVS IVDEX ESTO, SI PARET FVNDVM CAPENATEM, QVO DE AGITVR EX IVRE QVIRITIVM SERVILII ESSE, NEQVE IS FVNDVS Q. CATVLO RESTITVETVR: *non necesse erit L. Octauio Iudici cogere P. Seruiliū Q. Catulo fundum restituere & condemnare eum quem non oporteat?* Arguit verò cô loci manifestam formulæ iniquitatem, quæ fundum, quem ex Iure Quiritium Seruilij esse ponit, Q. Catulo restitui iuber, sic vt aliter iudicare angustissimis formulæ cancellis conclusus Iudex non posset. Hanc Formulam Theophilus in §. Æquè Instit. de Actionib. in rem ita effert, Εἰ φαίνεται τὸν ἀγρὸν τῆς ἐμῆς εἶναι δεσποτείας. Cōstantin. Harmenop. lib. 1. Epit. tit. II. Ἕκαστος, ait, ἐνάγων ὀφείλει περιποιεῖν ἑκάστῳ τὴν νίκην ἐκ τῶν προσόντων αὐτῷ, εἰον, Εἰ φαίνεται τὸν δὲ τὸν ἀγρὸν μὴ εἶναι τῆς τοῦ ἀντιδίκου δεσποτείας. Cuius formulæ leuiter pressa vestigia in aliquot Pandectarum capitibus cernuntur, vt in L. certum, D. de confessis. *Sed & si vindicem* REM MEAM ESSE. & in L. veluti, D. de petino. heredit. *Sicut Titij* HEREDITATEM NOSTRAM ESSE, INTENDERE *possumus, ita & Seij*, Et in L. licet, D. eod. tit. *Qui vel ex asse, vel ex parte heres est*, INTENDIT *quidem* HEREDITATEM SVAM ESSE *totam, vel pro parte.* Iabolen. in L. si seruus, D. de liber. cau. *Petere eum*, TVVM ESSE *poteris*. Et in L. II. D. de in lit. iur. *Siue* NOSTRVM *quid* PETAMVS. Iustinianus in §. sic itaque discretis. Instit. de actionib. *quamuis sit aduersus eos etiam in rem actio, per quam* REM SVAM *quis* ESSE PETIT. Denique Paul. in L. si in rem; D. de rei vindicat. his verbis, *Si vestimenta* NOSTRA ESSE, *vel*, DARI OPORTERE NOBIS, PETAMVS, vtriusque tam in rem quàm in personam actionis formulas expressit, non aliter atque Vlpianus in L. sed si possessori, §. 1. D. de iureiuran. *Si iurauero, vsumfructum alicuius rei, vel* MEVM ESSE, *vel*, DARI MIHI OPORTERE. Et in L. sed & si seruus, D. eod. *Si iurarit*, REM DOMINI ESSE, *vel*, EI DARI OPORTERE. Vnde apparet in Actionibus in rem, iurasse petitorem REM SVAM ESSE. Vlpian. in L. sed & si res, §. si petenti, D. de Publicia. *Si petenti mihi rem, iusiurandum detuleris, egóque iurauero*, REM MEAM ESSE. Idem in L. Nā poste aquā, §. vlt. D. de iureiur. *Si petitor iurauit possessore deferente*, REM SVAM ESSE. Et L. si duo, §. 1. D. eod. *Eum qui iurauit* FVNDVM SVVM ESSE. Contrà, si possessoria quo res vindicabatur, iusiurādū deferebatur, IS REM SVAM ESSE, vel, PETITORIS NON ESSE, iurabat. L. sed si possessori, D. de iureiur. & L. sed & si res, §. si petēti, D. de Public.

Planè, qui seruum vindicabat, iniecta manu, dicebat, HIC MEVS EST. Ouid. Eleg. IIII. lib. 1. Amor.

Et dicam, MEA SVNT, *injiciámque manus.*

Idem lib. II. Amor.

INIICIAM DOMINAS IN MEA IVRA MANVS.

Hinc

Hinc lib.IIII. Fastor. Aprilem, quem quidam ab aperiendo dictum volunt, Venerem sibi arrogare ita ait:

Aprilem memorant ab aperto tempore dictum:

Quem Venus INIECTA VINDICAT, *Alma,* MANV.

Ad quem Vindicationis sollemnem morem allusisse credo Virgilium Ecloga IX. his versibus:

—Aduena nostri,

Quod nunquam veriti sumus, vt possessor agelli,

Diceret, HÆC MEA SVNT, VETERES MIGRATE COLONI.

Macrob. ad illum Virgilij versum lib.X. Aeneid.

INIECERE MANVM *Parcæ, telisque sacrarunt.*

Euandri.—

Hic, ait, *proprietatem & humani, & diuini iuris executus est. Nam ex* MANVS INIECTIONE *penè mancipium designauit, & sacrationis vocabulo, obseruantiam diuini iuris impleuit.* Seruius ad eundem locum, Virgilium sermone iuris vsum notat. *Nam* MANVS, ait, INIECTIO *dicitur, quotiēs nulla iudicis auctoritate expectata rem nobis debitam vindicamus.* Martial. lib.I. Epigram.LIII.

Et cùm se dominum vocabit ille,

DICAS ESSE MEOS, *manúque missos.*

Quintilian. in argumento declamationis CCCLIX. *Publicanus noluit scrutari: translatis* MANVS INIICIT, ET SVOS DICIT. Apud eundem Declamatio. CCCXLI. Rem suam aduersus publicanum vindicās, intentionem suam duobus his verbis complectitur, MEA EST. D. Augustin. lib.I. contra Academic. *Iam tibi profectò* INIECISSET MANVS, SVIQVE IVRIS TE ESSE PROCLAMANS, *& in bonorum possessionem te adducens.* Liuius lib.III. *Virgini venienti in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erāt) minister Decemuiri libidinis,* MANVM INIECIT, SERVA SVA NATAM, SERVAMQVE APPELLANS ESSE: SEQVIQVE SE IVBEBAT, *cunctantem, vi abstracturum.*

Plaut. Ruden. Act.III. Sc.I.

GR. *Nescio: neque ego istas vestras leges vrbanas scio:*

Nisi quia, HVNC MEVM ESSE DICO. TR. ET EGO ITEM EESE AIO MEVM.

Ac fortè (nihil enim adfirmo) de his verbis Seneca sensit, cùm in ἀποκολοκυντώσει ait, *Ad summam tria verba citò dicat, & seruum me ducat.*

In homine autem petendo, quemadmodum Paulus tradit in L. si in rem D. de rei vindicat. nomen eius dici debebat, & vtrum puer, an adolescens esset, vtique si plures essent: sed si nomen eius ignoraretur, demonstratione eius vtendum erat, veluti, QVI EX ILLA HEREDITATE EST, vel, QVI EX ILLA ANCILLA NATVS EST. Filij verò familias vindicatio vti fieret, docet Vlpian. in L.I.§. per hanc D. de rei vindic. *Si quis ita petit filium suum, vel in potestate,* EX IVRE ROMANO, *videtur mihi & Pomponio consentire, rectè eum egisse. Ait enim adiecta causa,* EX LEGE QVIRITIVM *vindicare posse.* Boëtius in Topica Cic. ex Caij lib.I. Institut. In mancipationis sollemnibus eum, qui mancipio accipiebat, æs tenentē ita dixisse refert, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. In iure verò Cessionem factam hoc modo ex eodem Caio scribit: *Apud magistratum populi Ro. vel apud Prætorem, vel apud Præsidem prouinciæ, is cui* RES IN IVRE CEDITVR, *rem tenens ita vindicat,* HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Deinde postquam hic vindicauerit, Prætor interrogat eum qui cedit,* AN CONTRA VINDICAT. *quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicauerit, eam rem* ADDICIT: *idque* LEGIS ACTIO *vocabatur.*

Proinde eo Adoptionis ritu, quem Agellius lib.V. cap.XIX. & Caius lib.I. Institut. cap. V. & VI. describunt, verisimile est in ea mancipatione, imaginariáque venditione quæ intercedebat, verba hæc sollemnia vsurpata.

Iam fundi petendi formula vti componeretur, Cicerone magistro erudimur. Is enim pro Muræna cùm Iurisconsultorum scientiam insectatur, longum vindicationis carmen ita exagitat: *Itaque irati illi,* (de Iurisconsultis loquitur) *quòd sunt veriti, ne dierum*

ratione perulgata, & cognita, sine sua opera LEGE *posset* AGI, *notas quasdam composuerunt, vt omnibus in rebus ipsi interessent. Cū hoc fieri bellissimè posset,* FVNDVS SABINVS MEVS EST: IMMO MEVS: *deinde iudicium: noluerunt.* FVNDVM, *inquit,* QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR. *Satis verboſè: cedo, quid postea?* EVM EGO EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Quid tum?* INDE EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. *Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, unde petebatur, non habebat. Transit ad eum Iurisconsultus tibicinis Latini modo:* VNDE TV ME, *inquit,* EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE EGO TE REVOCO: *Prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cùm ceteris rebus absurdum, tum verò nullo vsu.* VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRÆSENTIBVS, ISTAM VIAM DICO. ITE VIAM. *Præsto aderat sapiens ille, qui ire viam doceret.* REDITE VIAM: *eodem duce redibant.* Hæc ille, apud quem rectè ne an cum vitio legatur, *Vtrisque superstitibus præsentibus istam, &c.* in dubium vocat Seruius, qui in III. Aeneid. ad ea verba, *superáne & vescitur aura, Alij dicunt,* ait, *superat, id est, superstes est: sed superstes præsentem significat: vt Cic. in Muræniana. Suis vtrisque superstitibus, id est præsentibus.* Ex quo videri posset vocē, *Præsentibus,* è glossemate in ordinē verborū irrepsisse. Sed Fest. Pomp. vulgatā lectionē confirmat, cuius verba quòd ad formulā nostram pertineant, apponā: SVPERSTITES, ait, *testes præsentes significat: Cuius rei testimonium est quod* SVPERSTITIBVS PRÆSENTIBVS, II, INTER QVOS CONTROVERSIA EST, VINDICIAS SVMIRI *iubentur. Plautus in Artemone: Nunc mihi licet quidvis loqui, nemo hic adest,* SVPERSTES.

Illi verò vindicationis formulæ Agellius lib. XX. cap. IX. testimonium perhibet hoc modo. EX IVRE MANVM CONSERTVM, *verba sunt ex antiquis actionibus: quæ cum* LEGE AGITVR, *& vindiciæ contenduntur, dici nunc quoque apud Prætorem solent.* Quæ verba etiam in carminibus Ennij inuenit subiicit, ex cuius octauo Annali hos decantatissimos versus adducit:

NON EX IVRE MANVM CONSERTVM, *sed magè ferro*
REM REPETVNT, *regnúmque petunt, vadunt solida vi*

Quos & Cicero pro Muræna, & Epist. XIII. ad Trebat. lib. VII. Familiar. citat. Sollēnia deinde hæc verba Agellius ita explicat. *Itaque id, quod ex Iureconsultis, ex libris quoq; eorum didici, inferendum his commentariis existimaui: quoniam in medio rerum & hominum vitam qui colunt, ignorare non oportet verba actionum ciuilium celebriora.* MANVM CONSERERE, *est de qua re disceptatur, in re præsenti siue ager, siue quid aliud est, cùm aduersarium simul manu prenderet, in ea re sollemnibus verbis vindicare: id est, vindicia correpta manu, in re atque in loco præsenti. Id apud Prætorē ex* XII. *Tabulis fiebat: in quibus ita scriptum est,* SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. *Sed postquam Prætores propagatis Italiæ finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficisci, vindiciarum dicendarum causa, longinquas res grauabantur, institutum est contra* XII. *Tabulas tacito consensu, vt litigantes non ex iure apud Prætorem manum conserrent: sed,* EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCARENT, *id est, alter alterum ex iure ad conserendam manum in rem de qua ageretur, vocaret. Atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam, in ius, in vrbem, ad Prætorem deferrent, & in ea gleba tanquam in toto agro vindicarent. Idcirco Ennius significare volens bellum, non, vt ad Prætorem solitum est, legitimis actionibus, neque ex iure manum conseritum. sed bello ferróque, & vera vi atque solida, hoc videtur dixisse: conferens vim illam ciuilem & festucariam, quæ verbo diceretur, non quæ manu fieret, cum vi bellica & cruenta.* Hunc in iuris ciuilis notis has Valer. Probus ponit, E. I. M. C. V. id est, EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. Fest. Pomp. VINDICIÆ *olim dicebantur, illæ, quæ ex fundo sumptæ, in ius adlatæ erant. At Ser. Sulpitius nomine* (sic enim suppleo) *iam singulariter formato, vindiciam esse ait, qua de re controuersia est, ab eo quod vindicatur.* Eum autem qui fundum periturus esset, nomen eius, & quo loci esset, dicere debuisse Paulus tradit in L. si in rem D. de rei vindic. Ibidémque ait, eum qui in rem agebat, designare debuisse rem quam vindicabat, & vtrum totam an partem, & quotam peteret. Ac infectæ quidem materiæ, Pondus: signatæ, Numerum: factæ autem, Speciem dicere: Quin & Mensura

dicenda

dicenda erat, cum res Mensura continebatur. Sed si vestimenta peteret, Numerum & Colorem dicere debebat.

Vindicationibus etiam causam petendi adiectam fuisse indicat, L. 1. §. 1. D. de rei vindicat. Vlpian. in L. si mater §. si quis autem D. de except. rei iudic. *Si quis autem* PETAT FVNDVM SVVM ESSE, EO QVOD TITIVS EVM SIBI TRADIDERIT: *si postea alia ex causa petat, causa adiecta, non debet summoueri exceptione*. Huc spectare verisimile est quæ Cicero pro Mutæna ex Iurisconsultorum adytis profert, SED ANNE TV DICIS CAVSA VINDICAVERIS.

Confessoria planè actione qui agebant, ita intendebant AIO IVS MIHI ESSE IRE, AGERE, vel VTI FRVI, vel, AQVAM DVCERE PER TVVM FVNDVM, vel ALTIVS TOLLERE, prout ea erat seruitus quæ vindicabatur. Vlpian. in L. sicut, §. Aristo D. si seruit. vindic. *Ergo per contrarium agi poterit*, IVS ESSE FVMVM IMMITTERE. Et §. apud Pomponium, *an quis possit ita agere*, LICERE FVMVM NON GRAVEM, *puta, ex foco*, IN SVO FACERE, AVT NON LICERE. Marcellus in L. An vnus D. eod. Tit. *An si prohibeatur à socris, possit cum iis ita experiri*, IVS SIBI ESSE ÆDIFICARE. Vlpian. in L. si ei loco D. eod. tit. *Possum*, INTENDERE, IVS MIHI ESSE IRE AGERE. Et mox: *Posse me agere de iure meo, id est*, IVS ESSE IMMITTENDI STILLICIOIVM. Et postea, IVS SIBI ESSE IRE AGERE, VEL ERVI, INTENDERE *potest*. Idem in L. Vtifrui D. si vsusfr. pet. VTIFRVI IVS SIBI ESSE, *solus* INTENDERE *potest, qui habet vsumfructum*. Et in L. si rem §. vlt. D. de Euictio. *Si fundum in quo vsusfructus Titij erat, qui ei relictus est quoad viuet, detracto vsufructu ignoranti mihi venditeris, & Titius capite deminutus fuerit, & aget Titius*, IVS SIBI ESSE VTENDI FRVENDI. Et in L. Egi D. de exceptio. rei iud. *Egi tecum*, IVS MIHI ESSE ÆDES MEAS VSQVE X. PEDES ALTIVS TOLLERE. Papinian. in L. si precario D. commu. præd. *Nec vtiliter* INTENDITVR, IVS SIBI ESSE INVITO TE ÆDIFICATVM HABERE. Sic & in L. 1. §. in operis D. de noui oper. nuntiatio. *Deinde cœperit agere*, IVS SIBI ESSE ÆDIFICATVM HABERE. Similiter in L. si priusquam D. eod. tit. *non prius se ædificaturum, quam vltrò egisset*, IVS SIBI ESSE INVITO ADVERSARIO ALTIVS TOLLERE. Paulus in L. si prius §. sic & si D. de aqua & aq. pluu. *Agere potero*, IVS ESSE MIHI IRE AGERE AD ILLVM FVNDVM SVPERIOREM, *quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeam*.

Negatoriæ verò actionis, ex libris nostris exempla æquè proponam. Vlpian. in L. si quando D. si seruit. vindic. *Agi oportet*, IVS NON ESSE ILLVM PARIETEM ITA PROIECTVM IN SVVM ESSE INVITO SE. Et §. 1. cui sdē L. *Annio consilium omnes Iusperiti dederunt, vt cum eo ageret*, IVS EI NON ESSE IN EO LOCO EA POSITA HABERE INVITO SE. Scævola in L. ædificatum XLV. D. de damno. inf. *Aedificatum habes: Ago*, TIBI IVS NON ESSE HABERE. Papinian. in L. Binas D. de seruit. vrb. prædior. *Nec vllam inuicem habituros actionem*, IVS NON ESSE IMMISSVM HABERE. Et in L. IIII. D. de seruitut. leg. *neque me neq; te agere posse*, IVS NON ESSE ALTERI ITA IMMISSAS HABERE. Et in L. si plures §. penult. D. arb. fut. cæs. *Agere autem licebit*, NON ESSE EI IVS SICVTI TIGNVM AVT PROTECTVM IMMISSVM HABERE. Marcianus in L. si is qui §. 1. D. de pignorib. *si velit cum creditore proprietarius agere*, NON ESSE, EI IVS VTI FRVI INVITO SE. Vnde in L. vti frui D. si vsusfr. pet. *Magis tamen*, ait, Vlpianus, *de suo iure agere videtur, quàm de alieno, cum* INVITO SE NEGAT IVS ESSE VTENDI ERVENDI FRVCTVARIO, *vel* SIBI IVS EVM PROHIBENDI. Idem Vlp. in L. loci corpus §. vlt. D. si seruit. vindic. *Aduersus eum rectè agetur*, IVS EI NON ESSE ALTIVS TOLLERE. Idem in L. & si fortè D. eod. tit. *Frustra* INTENDES, IVS MIHI NON ESSE ITA ÆDIFICATVM HABERE. In L. si cum meus in fi. D. eod. *Potero tecum agere*, IVS TIBI NON ESSE PARIETEM ILLVM ITA HABERE. In L. fistulas eod. tit. *Puto*

posse te rectè mecum agere, IVS MIHI NON ESSE FLVMINA EX MEO IN TVVM PARIETEM FLVERE. & in L. sicut autem, eod. tit. *Et sic quoque sicut in ceteris seruitutibus actio contraria dabitur: hoc est*, IVS TIBI NON ESSE ME COGERE. & in §. Aristo. *Posse igitur superiorem cum inferiore agere*, IVS ILLI NON ESSE ID ITA FACERE. Et mox: *posse ita agi*, IVS ILLI NON ESSE IN SVO LAPIDEM CÆDERE, VT IN MEVM FVNDVM FRAGMENTA CADANT. Et paulo post: *Agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat*, IVS EI NON ESSE FVMVM IMMITTERE. Paul. in L. si eo loco D. eodem tit. *Si in itinere quod per fundum tibi debeo, ædifices, rectè* INTENDAM, IVS TIBI NON ESSE ÆDIFICARE, *vel* ÆDIFICATVM HABERE. Marcell. in L. an vnus eod. tit. *An socij cum eo ita agere possint*, IVS SIBI PROHIBENDI ESSE, *vel*, ILLI ÆDIFICANDI NON ESSE. *Et si ædificatum iam sit, an possint cum eo ita experiri*, IVS TIBI NON ESSE ITA ÆDIFICATVM HABERE. Vlpian. in L. quemadmodũ §. 1. D. ad L. Aquil. *Debuisti enim mecum*, IVS MIHI NON ESSE PROTECTVM HABERE, *agere*. Iauolenus in L. Egi D. si seruit. vind. *Egi*, IVS ILLI NON ESSE TIGNA IN PARIETEM MEVM IMMISSA HABERE. Iulian. in L. 11. D. de noui oper. nũtiatio. *Neque enim sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest*, IVS EI NON ESSE INVITO SE ALTIVS ÆDIFICARE. Et in L. si priusquam eod. tit. *Si priusquam ædificatum esset, ageretur*, IVS VICINO NON ESSE ALTIVS ÆDIS TOLLERE. In L. 111. §. si quis riuũ D. de riuis, *Per in rem actionem dicendum est posse aduersus eum vindicari*, IVS EI NON ESSE. Theophilus in §. æquè Institut. de Actionib. Confessoriæ negatoriæque actionis hæc exempla profert. Εἰ φαίνεται ἐξεῖναι μοιβαδίζειν διὰ τοῦ ἀγροῦ τοῦ γείτονος, ἢ ἔκειθεν ὕδωρ ἕλκειν. Item: Εἰ φαίνεται τὸ vtifrui, ἐμὸν εἶναι. Item, Εἰ φαίνεται τὸν δὲ μὴ ἔχειν τὸ δίκαιον τοῦ ἐλαύνειν τὰ ὑποζύγια.

Aliàs præterea ex veterum scriptis mihi cognitas actiones edam. Ex his verba hæc Cicero pro Muræna adfert. QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO. Ea fuisse actionis in auctorem qui in iudicio adesset, verba, Cic. pro Cæcinna indicat: *Actio*, inquiens, *est in auctorem præsentem, his verbis*, QVANDO, TE IN IVRE CONSPICIO. Quæ ita concisè ab eo citãtur, plenius verò in Valerij Probi notis, QVANDO EGO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO AN FIAS AVCTOR. Actionis verò formulam in eum cuius OPE CONSILIO furtum factum esset prodit Cic. lib. 111. de Nat. deor. *Inde illa actio*, OPE CONSILIOQVE TVO FVRTVM FACTVM AIO. Vlpian. in L. si seruus seruum §. si quis de manu, D. ad L. Aquil. *Quod si ad aliquem peruenerint*, OPE CONSILIO FVRTVM FACTVM, *agendum*. Idem in L. qui seruo D. de furt. *Furti tenebitur is qui persuasit*, QVASI OPE CONSILIO EIVS FVRTVM FACTVM SIT. Et mox: *Tunc tamen incipere teneri cum quis fugitiui fur esse ceperit*, QVASI *videatur* OPE CONSILIO EIVS FVRTVM FACTVM. Idẽ in L. si quis vxori §. cum Titio. D. eod. *Furti tenearis*, QVASI OPE TVA CONSILIOQVE FVRTVM FACTVM SIT. Vt plurimum tamen ἀσυνθέτως, & sine copula hæc verba enuntiantur, vt in L. proinde D. de condictio. furt. OPE CONSILIO *alicuius furtum factum sit, condictione non tenebitur*. Et in L. Neratius §. quamuis D. de seruo corr. *Tamen & furti agere possumus, quia* OPE CONSILIO SOLLICITATORIS VIDENTVR RES ABESSE. Et L. 1. D. Furti aduers. naut. *Iudicium datur, siue* FVRTVM OPE CONSILIO EXERCITORIS FACTVM SIT. In L. in furti §. 1. D. de furt. OPE CONSILIO FVRTVM FACTVM, *Celsus ait*: Et in L. qui seruo §. Pomponius D. de furt. *Quia* OPEM CONSILIVM *contrectatori tulit*. Paul. in L. sæpe D. de verbor. signific. *Item dubitatum, illa verba*, OPE, CONSILIO, *quemadmodũ accipienda sint, sententiæ coniungentium, aut separantium*. Hæc in libris Notarum significantur his singularibus literis, O. C. Tractatur & de hac specie actionis in §. Interdum cum seq. Instit. de obligat. quæ ex delic. nasc.

Interdum etiam qui furti agebat, ita intendebat, REM SIBI FVRTO ADVERSARII ABESSE. Vlpian. in L. in actione D. de furt. hanc furti actionis formulam proponit, *Veluti, Aureos tot*, PLVRESVE FVRTO EI ABESSE. Martial. lib. VI. Epigr.

Sed

Sed lis est mihi de tribus capellis,

VICINI QVEROR HAS ABESSE FVRTO.

Cluius Fortunatian. lib. III. Rhetoricor. *Pauper vestimenta vendebat: extitit alius pauper, qui vindicabat ea*, & FVRTO ABESSE SIBI DICERÉT. Quintilian, Declamatio XIII. *Age si mihi aluei* FVRTO ABESSENT, *vtrum nulla mihi daretur actio?* In actione verò furti, quemadmodum Vlpian. scribit in L. in actione D. de furt. sufficiebas rem demonstrari, vt posset intelligi. De pondere autem vasorum, non erat necesse loqui. Sufficiebat igitur ita dici, LANCEM, vel DISCVM, vel PATERAM. Sed adscribenda etiam materia erat, vtrum argētea, an aurea, an alia quæ esset. Quod si quis argentum infectum peteret, etiam massam argenteam diceret, & pōdus debebat ponere. Signati verò argenti numerum debebat complecti, velut, AVREOS TOT, PLVRISVE FVRTO EI ABESSE. Planè vt idē Vlpian. ait in L. si quis vxóri §. si linea D. de furt. si linea Margaritarum subrepta esset, dici debebat, NVMERVS: sed & si de vino furti ageretur, necesse erat dici, QVOT AMPHORÆ SVBREPTÆ ESSENT. Pariter si vasa subrepta essent, NVMERVS erat dicendus.

Erat & certa iniuriarum actionis formula. Sueton. in Vitellio cap. VII. *Cùm libertino cuidā aerbus debitum reposcenti*, INIVRIARVM FORMVLAM, QVASI CALCE AB EO PERCVSSVS, INTENDISSET. Ea qualis esset, ex Pauli libro singulari, sub Titulo, Quemadmodum iniuriarum agatur, intelligimus: vnde fragmentorum Pithœanorum collector hæc excerpsit. *Qui iniuriæ agit*, CERTVM DICAT, QVID INIVRIÆ FACTVM SIT, ET TAXATIONEM PONAT NON MINOREM QVAM QVANTI VADIMONIVM EVERIT. CERTVM DICIT, *qui suo nomine demonstrat iniuriam, neque ita, vt per disiunctionem*, HOC AVT ILLVD ACCIDISSE *comprehendat sed vt necesse habeat, aut vnam nomine suo rem destinare, aut plures ita complecti, vt omnes eas accidisse cogatur probare. Certum autem, an incertum dicat, cognitio ipsius Prætoris est. Demonstrat autem hoc loco Prætor non vocem agentis, sed qualem formulam edat. Certum non dicit, quis dicet* SE PVLSATVM, SI SIT VERBERATVS: *sed & partem corporis demonstrat, & quem in modum*, PVGNO *puta*, AN FVSTE, AN LAPIDE: *sicut formula posita est*, QVOD AVLI AGERII PVGNO MALA PERCVSSA EST. *Illud non cogitur dicere*, DEXTRA *an* SINISTRA, *nec* QVA MANV *percussit. Ita si dicat*, INFAMATVM SE ESSE, *debet adiicere, quemadmodum infamatus sit. Sic enim & formula concepta est*, QVOD NVMEDIVS NIGIDIVS ILLVM IMMISIT AVLO AGERIO INFAMANDI CAVSA.

Ad hanc iniuriarum formulam & hæc Vlpiani verba pertinent in L. lex Cornelia D. de iniur. *Lex Cornelia de iniuriis competit ei qui iniuriarum agere volet, ob eam rem*, QVOD SE PVLSATVM, VERBERATVMVE, DOMVMVE SVAM VI INTROITAM ESSE, DICAT. Et aliquot interiectis: *Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem*, QVOD QVIS PVLSATVS, VERBERATVSVE, DOMVSVE EIVS VI INTROITA SIT. Idem in L. Prætor edixit D. eod. eadem quæ suprà ex Paulo Prætorij edicti verba retulimus, explicans, cum qui iniuriarum actionem intenderet, designare debere ait, & certum specialiter dicere, quàm se iniuriā passum contenderet. Nomen etiam iniuriæ dicendum fuisse ex Labeone: neque sub alternatione, puta, ILLVD, AVT ILLVD: sed, ILLAM INIVRIAM SE PASSVM. Et si plures iniurias factas quis diceret, cogēdum iniurias quas simul passus erat, cōiungere. Ex Prætoria verò iniuriarū formula, hæc idē Vlpian. attingit in L. Itē apud Labeonem, §. Adiicitur. D. eod. tit. *Si Magistratus municipalis seruum meum loris ceciderit, an possim cum eo experiri*, QVASI ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVERIT. Idem in L. sed si vnius §. seruus D. de iniur. *Mala putat, dandam mihi iniuriarum aduersus te*, IN QVANTVM OB EAM REM ÆQVVM IVDICI VIDEBITVR.

Ceterùm ipsæ actionum formulæ, vt plurimum per dictionem QVOD, concipiebantur: Cicero in Diuinatio. *Quamobrem, si tibi iudicium postulas dari*, QVOD TECVM VNA PECERIT, *concedo, si id lege permittitur*. Idem lib. III. in Verr. *Causa erat iudicij pertimescendi*, QVOD EX EDICTO PROFESSVS NON ESSET. Et alio eiusdem lib. loco. *Minus te iugerum professum esse*, DECO: RECVPERATORES RE-

IICE, QVOD ADVERSVS EDICTVM FECERIS. Etcliàs eod.lib. *Postulauit à Metello, vt ex Edicto suo iudicium daret in Apronium,* QVOD PER VIM, AC METVM ABSTVLISSET: *Quam formulam, Octauianam, & Romæ Metellus habuerat, & habebat in prouincia.* Idem pro Quintio. *A Cn.Dolabella denique Prætore postulat, vt sibi Quintius iudicatum solui satisdet ex formula,* QVOD AB EO PETAT, CVIVS EX EDICTO PRÆT. ROMÆ BONA XXX. DIES POSSESSA SINT. Idem ad Trebat.Epist.xxii.lib.vii.familiar. *Illuseras heri inter scyphos quod dixeram controuersiam esse.possitne hæres,* QVOD FVRTVM ANTEA FACTVM ESSET, *rectè furti agere.* Eiusdem generis est quod de Fimbria petulãtissimo & audacissimo homine à Ciceron. in Oratio. pro Sex.Rosc.Amer.& Valet.lib.ix. cap.xi.refertur: qui cùm in funere Marij curasset, vt Q.Scæuola vulneraretur, postquam eum ex vulnere recreatum resciit, diem ei ad populum dixit, accusationémque intendit, QVOD NON TOTVM TILVM CORPORE RECEPISSET. Auctor Rhetoric. ad Herenn. lib.ii. *M. Drusus Prætor vrbanus,* QVOD CVM HÆREDE MANDATI AGERETVR, *Iudicium reddidit.* Quintilian.lib.vi.cap.iiii. *Quod feciſſe quendam scio, qui humiliori liberè aduersus se loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam,* ET FORMVLAM TIBI SCRIBO, QVOD CAPVT DVRVM HABEAS. Sueton.in lib.de clar.Rhetorib. *Romam venit: res cognita est: petitur puer,* QVOD DOMINI VOLVNTATE FVERIT LIBER IN LIBERTATE. Cicero lib.iiii. Epistol.ad Attic. *Reatini me ad suam τιμὴν duxerunt, vt agerẽ causam contra Interemnates apud Consulem & decem legatos,* QVOD LACVS VELINVS A M. CVRIO EMISSVS INTERCISO MONTE IN NAR DEFLVIT, *ex quo illa siccata & humida tamen modicè Rosia.* Exstant & huiusmodi formularũ non pauca in libris nostris testimonia. Alphenus in L.vlt.D.si quadrup.paup.feciſ. *Quærebatur, possetne cum domino muli agi,* QVOD PAVPERIEM FECISSET. Sic & in L. liber homo §. i.D.ad L. Aquil. *Si quadrupes, cuius nomine actio esset,* QVOD PAVPERIEM FECISSET. Scævola in L. Lucius §.Sempronia D.de leg.iii. *mouit contrà institutum actionem,* QVOD DOLO EIVS FACTVM ESSE DICEBAT, QVOMINVS TESTATRIX VOLENS PRIMO LOCO SCRIBERE EAM HEREDEM, TESTAMENTVM MVTARET. Celsus in L.si rem §.i.D.de Euictionib. *Rectéque cum cæteris agam,* QVOD EVICTIONIS NOMINE VICTI SINT. Et in L. si pignora D. de pignerat.actio. *Nam si egerit,* QVOD METVS CAVSA FACTVM EST. *& quadruplum sit consequutus.* Et in L.communis, §.vlt.D.commu. diuid. *Teneru mihi prætoria actione,* QVOD PECISSES NE TECVM COMMVNI DIVIDVNDO AGERETVR. In L.seruus §.vlt.D. de in rem verso; *sicuti si,* QVOD IVSSV EIVS CREDIDISSEM, EXPERIRER, & in L.ii.D.quod iussu. *In pupillum esse dandam actionem,* QVOD IVSSIT TVTOR. Et in L.seruus in fi.D. de obligat. & actio. *non conuenit Prætorem,* QVOD SERVVS IVSSV DOMINI FECISSET, *de ea re inliberum iudicium dare.* Ipsa certè actio, QVOD IVSSV, passim à Iurisconsultis appellatur. Vlpian.in L.si dubitet §.vlt.D.de fideiussorib. *Sed an pater, ex hac causa,* QVOD IVSSV, *teneatur. Et puto ad omnes contractus,* QVOD IVSSV, *etiam referri.* Idem in L. i.D.de verbor.obligat. *Item si quis ex his obligari velit, iubeat, & erit,* QVOD IVSSV, *obligatus:* Paulus in L. ii. D. quod iussu. *Danda est in eos,* QVOD IVSSV, ACTIO. Et in L.iiii.cod.tit. *Pomponius scribit,* QVOD IVSSV, *cum eo agi posse.* Et in L vlt. eo.tit. *Iure, hoc casu,* QVOD IVSSV, *actio non competit.* In L.iiii.§.vlt.D. quod cum eo. *Is qui de peculio egit, cum posset,* QVOD IVSSV, *in ea causa est ne possit,* QVOD IVSSV, *postea agere.* Impp.in L.vlt.eod.tit. *Dominos ita constringi actione prætoria, quæ appellatur,* QVOD IVSSV. Vlpian.in L.i.de pecul. *aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut,* QVOD IVSSV, *hinc oritur actio.* Idem in L.si res D.de in rem verso. *Quod seruus domino emit, si quidem voluntate eius emit, potest,* QVOD IVSSV, *agi.* Quod nomẽ ab Edicti Prætorij verbis huic actioni inditum dici potest, vt & actioni, QVOD METVS CAVSA. L.i. §. sed & partus in fi. L.si cum exceptione, §. post annũ, & §.vlt. & L.si mulier §.vlt.D.quod met.cau. Quæ &, METVS ACTIO, vocatur L. debitori §.i. D.de dolo, vt METVS CAVSA EXCEPTIO, in L.iiii.§. penult. D. de doli exceptio.& L.licet D. de obsequiis à liberto patrono præst. Sed alis præterea exemplis nostram

stram qua de agitur formulam confirmemus. Scævola L. si sic stipulatus sim in prin. D. de verb. obligat. Et *Ego*, QVOD MIHI VIM FECERIS. In L. si verò plures §. hæc autem actio. D. de his qui deiecer. vel effud. *Actio de eo competit*, QVOD LIBER PERISSE DICETVR. Alfen. in L. quidam D. de in rem ver. *Nummos petebat actione de peculio, aut*, QVOD IN REM DOMINI VERSVM ESSET. Hanc enim, *de in rem verso*, adiectionem, actio de peculio habebat. L. 1. §. apud Iulianum D. de hered. vel act. vend. L. filiusf. D. de in rem ver. Similiter in L. vlt. de oper. noui nunt. *An venditorē teneri putas*, QVOD ADVERSVS EDICTVM FACTVM SIT. Et in L. 1 §. si reus D. de eo per quē fact. er. *Si ex stipulatu conueniatur de pœna*, QVOD AD IVDICIVM NON VENERAT. In L. Electio §. neque D. de noxalib. actionib. *Neque hæredi neque in hæredē*, QVOD DEFVNCTVS MENTITVS EST, *actio danda est*. Vlpian. in L. si eum D. de exercitor. act. QVOD OPERAS SERVI MEI CONDVXERIS, *ex locato ages*. In L. is cū quo D. de aq. pl. *cū quo pluuiæ arcēdæ agitur*, QVOD OPVS FECIT accedat, L. age C. de trāsact. iūcta L. cum ita D. de liber. leg. L. 1. §. si is qui D. de exercitor. Paul. lib. II. Sent. tit. VIII. Eadémque erat in accusationibus formula recepta: vt in L. Prætor edixit §. 1. D. de iniuriis. *Si ita agere velit*, QVOD TV VENENVM DEDISTI HOMINIS OCCIDENDI CAVSA. Et paulo post, *Quid ergo si quis idcirco velit iniuriarum agere*, QVOD GLADIO CAPVT EIVS PERCVSSVM EST. Et L. filio §. Scia. D. de adimēd. leg. *Titius accusabat eū*, QVOD PATREM SVVM MANDASSET INTERFICIENDVM. Valer. Max. lib. VI. cap. 1. *Cui Cominius Tribunus pl. diē ad populū dixit*, QVOD CORNICVLARIVM SVVM STVPRI CAVSA APPELLASSET. Idem ibid. *Marcellus Aedilis Curulis C. Scantinio Capitolino Trib. pleb. diem ad populum dixit*, QVOD FILIVM SVVM DE STVPRO APPELLASSET. Hoc & libellis accusatoriis demonstratur, quorum cōceptio ponitur in L. libellorū D. de accusat. ex qua hæc præterea ad causam nostrā pertinētia subnecti. *Sed si aliud crimen obiiciat, veluti*. QVOD DOMVM SVAM PRÆBVIT, VT STVPRVM MATERFA. PATERETVR: QVOD ADVLTERVM DEPREHENSVM DIMISERIT: QVOD PRETIVM PRO COMPERTO STVPRO ACCEPERIT. Paul. lib. V. Sēt. Tit. 1. *In priorem verò*, QVOD PRODENDÆ LIBERTATIS GRATIA FACTVM EST, *extra ordinem vindicatur*.

Hoc amplius de singulis actionibus dispiciamus. Planè qui certam creditam pecuniā petebat, vrebatur actione illa, SI CERTVM PETETVR. L. 1. D. de condictio. triticiar. L. 1. D. de interrogationib. in iu. facien. Quam à primis Edicti Prætorij verbis appellationem ductam, satis constat: Vnde & Interdictis Quorū bonorum, Quod legatorum, Vti possidetis, Vtrubi, Quod vi aut clam, Quod precario, nomen. Aliàs actio hæc CERTI CONDICTIO appellatur, L. certi condictio D. si cer. pet. & Instit. quib. mod. re contrahit. oblig. in prin. & Instit. de verbor. obligat. in prin. L. si quis delegauerit D. de nouationib. & CONDICTICIA ACTIO PER QVAM CERTVM PETITVR, L. si quis certum D. si cer. pet. ET ACTIO CERTÆ PECVNIÆ, à Seneca lib. III. de Benefic. cap. VII. & ACTIO PECVNIÆ CREDITÆ, in L. pater D. de procuratorib.

Ex illius formula Quintilian. lib. IIII. cap. II. *Satis est*, ait, *dixisse*, CERTAM CREDITAM PECVNIAM PETO EX STIPVLATIONE. Et paulo post: *Nam quid in plerisque iudiciis priuatis de* RE CERTA CREDITA, *locato & conducto, interdictu, habere loci potest?* Idem lib. VIII. cap. III. *An non pudeat*, CERTAM CREDITAM PECVNIAM *periculo* POSTVLARE? Cic. pro Rosc. Com. *Præterea enim, quemadmodū* CERTAM PECVNIAM PETERE *possit, non reperio*. Scævola in L. vlt. §. vlt. D. de condict. indeb. *Lucius Titius Caio Seio minori viginti quinque annis*, PECVNIAM CERTAM CREDIDIT.

Atque vt CERTI, ita & INCERTI CONDICTIO in vsu erat, L. si tibi D. de action. emp. L. & ideo D. de condictio. furt. L. duo in solidum §. vlt. D. de precar. seu INCERTI ACTIO, L. si sic legatum D. de leg. 1. & L. diem proferre §. vlt. D. de recept. qui arbitr. L. ob eam causam & L. permisisti D. de præscript. verb. L. si conuenerit D. commun. diuid. Cuiusmodi genere actionum liberatio cōdici solebat. Nam vt Iulian. ait in L. III. D. de condictio. sine cau. *Qui sine causa obligantur*, INCERTI CONDICTIONE CONSEQVI POSSVNT, VT LIBERENTVR. Idem Iulian. in L. quemadmodum §. 1. D. de iure dot. *Item* INCERTI CONDICTIONE CONSECVTVRAM, VT PROMISSIONE LIBERETVR, Paul. in L. si heres D. de action. emp. *Pomponius etiam* INCERTI CONDICERE *eum posse*

ait, VT LIBERETVR. Iulian. in L. 11. §. aliud D. de donationib. INCERTI CONDICTIONE *stipulatorem compellam*, VT MIHI ACCEPTVM FACIAT STIPVLATIONEM. Paulus etiã in L. si quis delegauerit D. de Nouationib. ait, *Si quis delegauerit debitorem qui se doli mali exceptione tueri poterat, siquidem per ignorantiam promiserit creditori, & pecunia nondum soluta sit*, INCERTI CONDICTIONE *contra eum qui delegauerit, vsurum*. Eaq; est Cõdictio de qua Vlpianus in L. Iulianus D. de dol. except. tenetur, cum ait, *praeterea* CONDICTIO *mihi aduersus stipulatorem* COMPETIT, VT ME LIBERET. Eiusmodi Cõdictionibus, vt seruitutes imponerentur, agebatur. Marcian. in L. si binarum D. de seruitut. vrb. praed. *Si binarum aedium dominus dixisset, eas quas venderet seruas fore, sed in traditione non fecisset mentionem seruitutis, vel ex vẽdito agere potest, vel* INCERTVM CONDICERE, VT SERVITVS IMPONATVR. Paul. in L. 1, D. de vsufr. leg. *Sed* INCERTI ACTIO *erit cũ herede*, VT LEGATARIO, QVAMDIV VIXERIT, EVNDI, AGENDI, DVCENDI, FACVLTATEM PRAESTET. Pomponius in L. sed & si in fi. D. de condictio. indeb. *Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi*. INCERTI CONDICAM, VT ITER MIHI CONCEDATVR. Omissa quoque cauno incerti eõdicebatur. Vlpian. in L. Hoc senatusconsultũ §. 1. D. de vsufr. ear. rer. *Sed si quidem adhuc constante vsufructu cautionẽ quis velit condicere, dici potest*, OMISSAM CAVTIONEM *posse* CONDICI INCERTI CONDICTIONE. Praeterea Vlpia. in L. in caufr. §. Pomponius D. de minorib. *Sed & illud Põponius adiicit, quod potuit* INCERTI CONDICI HAEC CAVTIO *etiam à maiore*. Sed & Marcian. in L. qui exceptionem §. pen. D. de condict. indeb. ait, *Si heres domum legatam, quam sua pecunia refecerit, sine deductione impẽsae tradiderit, posse legatario* INCERTI CONDICI, *quasi plus debito dederit*. Marcel. in L. si mulier. §. 1. D. de iure dot. *Aliquis dixerit* INCERTI CVM EO AGI *posse*, FIDEICOMMISSI PRAESTET AESTIMATIONEM. Quinetiam cum quis iudicio sisti promiserat, neque adiecerat poenã, Si status nõ esset, INCERTI CVM EO IN QVOD INTEREST AGEBATVR, L. vlt. D. si quis in ius voc. Alios in super casus quibus Incerti agebatur, discet cui cõmodum etit, ex L. pen. D. dep. L. tribus heredibus, D. de vsufr. ear. rer. L. nõ nostrũ §. si heres D. de liberatio. leg. Proponitur & in L. Lucius. D. de petitio. hered. actionis formula huiusmodi, *Quero, an* DE NON IVRE FACTO NEC SIGNATO TESTAMENTO QVERELA *illi competat*.

Ex EMPTO actione is qui emerat, vtebatur. In hoc autẽ iudicio deducebatur id quod praestari inter contrahentes actũ erat. Quod si nihil conuenerat, tunc & in id agebatur, vt ea praestarentur quae naturaliter inerant iudicij eius potestate, id est, VT REM VENDITOR TRADERET. Quae sunt à me ex Vlpia. L. ex empto D. de actionib. emp. sumpta. Quod si res vendita non traderetur, IN ID QVOD INTEREST, agebatur, id est, quod rẽ habere emptoris interesset. L. 1. D. eod. tit. Et aliis quoq; de causis eadem actione IN ID QVOD INTEREST agebatur. Veluti in L. si seruũ D. eod. tit. *Teneris* EX EMPTO, QVANTI MEA INTERERIT, SCISSE. L. ex empto §. qui autẽ D. eod. tit. *Ex empto eum in hoc quidem non teneri*, QVOD EMPTORIS INTEREST: *verũ tamẽ*, VT PRETIVM REDDAT, TENERI. In L. Iulianus D. eod. tit. QVOD INTERPVIT IDONEE VENISSE, *erit praestandum*. Et in L. Seruus eod. tit. *vtiliter me* EX EMPTO *actorum putauit*, IN ID QVANTI MEA INTERSIT, MEAM ESSE FACTAM. Paul. in L. Titius eodem tit. *Nam* EMPTI IVDICIVM, *ad eam quoque speciem sufficere existimo. Non enim pretium continet tantum, sed* OMNE QVOD INTEREST EMPTORIS *seruum non euinci*. African. in L. si fundus D. locati. *Si vendideris mihi fundum, isque prius quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis* EX EMPTO, *quod hactenus verum erit*, VT PRETIVM RESTITVAS, *non* VT ETIAM ID PRAESTES, SI QVID PLVRIS MEA INTERFVIT EVM VACVVM MIHI TRADI. Iulian. in L. venditor D. de Euictionib. *Venditor hominis emptori praestare debet*, QVANTI EIVS INTEREST, HOMINEM VENDITORIS FVISSE. Iauolen. in L. si in venditione D. eo. *nihil venditor praestabit, praeter simplam euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis*, HOC QVOD INTEREST. Denique Paul. in L. euicta re D. eo. *Euicta re*, ait, EX EMPTO ACTIO *non ad pretium duntaxat recipiendum, sed ad* ID QVOD INTEREST *competit*. Quod & probant L. si cum venditor §. vlt. & L. emptori D. eo. tit. Alieno etiam seruo vendito, ex empto actionem esse Vlpian. scribit, VT HABERE LICERE EMPTORI CAVEATVR, sed &, VT TRADATVR EI POSSESSIO, L. ex empto

pto § venditorem, D.co. Aliæ quoq; huius actionis formulæ memorantur in L. creditor, in prin. & §.1. D.co. tit. L. licet, §. ea obligano, D. de procurator. Interdū hac actione dūtaxat petebatur, QVANTO MINORIS RES EMPTA FVISSET. Vlp. in L. Iulianus D. de actionib. emp. *Id tantum* EX EMPTO ACTIONE *præstatur*ū, QVANTO MINORIS ESSEM EMPTVRVS, SI ID ITA ESSE SCISSEM. Et §. Item qui, cad. L. TENETVR, QVANTI MINORIS EMPTVRVS ESSET, SI EVM ESSE FVGITIVVM SCISSET. Paul. in L. sed si mihi §. vlt. D. de Euictionib. *Si seruitus euincatur*, QVANTI MINORIS OB ID PRÆDIVM EST, LIS ÆSTIMANDA EST. Vlpianus in L. quia dicitur D. eod. *Egit*, QVANTI MINORIS, OB *fugam serui* Aliâs verò QVANTO PLVRIS: vt in L. Iulianus §. si venditor D. de action. emp. EMPTI EVM IVDICIO TENERI, VT PRÆSTARET EMPTORI, QVANTO PLVRIS SERVVM EMISSET, SI ITA PECVLIATVS ESSET. Et §. per contrarium. *Competere actionem* EX VENDITO *in tantum*, QVANTO PLVRIS HEREDITAS VALERET, *si hæ res subtractæ non fuissent.*

Ex VENDITO autē actio venditori competebat, ad ea consequenda, quæ ei ab emptore præstari oportebat. In quod iudicium veniebat, pretium quanti res venierat. Item vsuræ pretij post diem traditionis. L. Iulianus. §. Ex vēdito D. de actionib. emp. Hac actione etiam venditorem consecutum sumptus, qui facti essent in re distracta, scribitur eadē L. §. præterea.

His addenda est ea actio de qua in L. Labeo §. vlt. D. de Aedilicio ed. fit mētio, in qua est. *Si vno pretio plures seruos vendidisti, sanósque esse promisisti, & pars duntaxat eorum minus sana sit, de omnibus*, ADVERSVS DICTVM PROMISSVMVE RECTE AGI. Similiter in L. quod venditor D. de dolo. *Si verò decipiendi emptoris causa dictum est, æquè sic habendum est, vt non nascatur*, ADVERSVS DICTVM PROMISSVMVE, ACTIO. Quam vtique actionem Aediles in Edicto suo proposuerant, cuius clausulam ad hanc rem pertinentem subiicci. SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT CVM VENIRET, FVISSET, QVOD EIVS PRÆSTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI OMNIBVSQVE AD QVOS EA RES PERTINET IVDICIVM DABIMVS, L. 1. & L. Aediles §. non tamen D. de Aedilic. edic. Quo Edicto, vt reliquas Aedilicias actiones persequamur, præter Redhibitoriam prodita etiam erat alia actio ÆSTIMATORIA, siue, QVANTO MINORIS. Paulus in L. boucm §. aliquando D. de Aedilic. edic. *Aliquando etiam redhiberi mancipium debebit, licet* ÆSTIMATORIA, *id est*, QVANTO MINORIS AGAMVS. Caius in L. si quid, eod. tit. *Aut* REDHIBITORIO, *aut* ÆSTIMATORIO, *id est*, QVANTO MINORIS IVDICIO *agere potest*. Vlpian. in L. quia dicitur D. de Euictionib. *Egit, inquit*, QVANTI MINORIS PROPTER FVGAM SERVI: *deinde agit*, PROPTER MORBVM. Sic & in L. quod si nolit. §. si quis egerit D. de Aedilic. edict. *Si quis* EGERIT QVANTO MINORIS PROPTER SERVI FVGAM, *deinde agat* PROPTER MORBVM. Iulian. in L. si is qui §. 1. D. de exceptio. rei iudic. *est in potestate emptoris, intra sex mēses* REDHIBITORIA *agere mallet, an ea, quæ datur* QVANTO MINORIS HOMO CVM VENIRET, FVERIT. Eaq; est ACTIO QVANTO MINORIS, in L. 11. C. de Aedilic. actio. Proposita sanè erat hæc actio non mancipiorū duntaxat, sed & iumentorum causa, illa parte edicti, quæ refertur in L. Aediles aiunt, in prin. & §. si fortè D. de ædilic. edic. Redhibitoriæ autem actionis formula exprimitur & in L. diuortio, §. illum, D. de neg. gest.

Ex CONDVCTO actio cōductori dabatur, VT FRVI LICERET, VEL VT PRÆSTARETVR QVOD IN LEGE CONDVCTIONIS CONVENERAT, L. ex cōducto, D. locati. Vnde in L. si fundus, D. co. *Si fundus quē mihi locaueris, publicatus sit, tenerite* ACTIONE EX CONDVCTO, VT MIHI FRVI LICEAT. L. si quis domū. in prin. D. eo. tit. *Nihilominus eū* TENERI EX CONDVCTO EI QVI CONDVXIT VT EI PRÆSTETVR FRVI QVOD CONDVXIT LICERE. Et §. 1. eod. L. *heredē eius nō* TENERI, VT FRVI PRÆSTET. Et L. si in lege §. colonus D. co. *Colonus si ei frui non liceat, totius quinquēnij nomine statim* RECTE AGET. Et mox: *Item ex conducto vtiliter agat is, cui secundum conuentionem non præstantur quæ conuenerant, siue prohibeatur* FRVI *à domino, vel ab extraneo quem dominus prohibere potuit*. Et §. vltimo, *Si nō patiatur heres conductorem reliquo tempore* FRVI, EST EX CONDVCTO ACTIO. Dabatur, & illa actio in id quod conductoris intererat. Triphonin. in L. Nos videamus

D.locati. *Videamus ne sexaginta præstanda, nec quinquaginta sint, sed* QVANTI INTERREST PERFRVI CONDVCTIONE. Vlpian. in L. sed addes eod. tit. *Ex conducto tenear,* IN ID QVOD PVPILLI INTERFVIT. Et §. 1. *Tenebitur* IN ID QVOD INTERREST. Et L. si fundus D. eod. *Si colonus tuus fundo frui à te, aut ab eo prohibetur quẽ tu prohibere ne id facias possu, tantum ei præstabu,* QVANTI EIVS INTERFVERIT FRVI.

Creditores verò qui quasi Seruiana, pignora, hypothecásve persequebantur, hoc intendebant REM in bonis debitorum suorum fuisse, tunc cùm illis pignori oppositæ fuerant, cuius rei probandæ onus illis incumbebat. Papinian. in L. si superatus D. de pignorib. *Seruianda erit creditori actio Seruiana probanti,* RES IN BONIS EO TEMPORE QVO PIGNVS CONTRAHEBATVR, ILLIVS FVISSE. Caius in L. Et quæ nondum §. 1. D. eod. tit. *Quod dicitur, Creditorem probare debere, cùm conueniebat,* REM IN BONIS DEBITORIS FVISSE. Quo respexisse videri possunt Vlpian. in L. 1. §. illud, D. de migran. & Iustinian. in §. item si. Instit. de actionib. Ex hypothecariæ etiam actionis formula quædã perstringuntur in L. ex sextante in fi. D. de except. rei iud. & L. grege §. vlt. D. de pignorib. Sunt & ex Pigneraticiæ actionis formula verba obseruanda in L. si rem §. omnis L. solutum in princ. & §. solutam. L. eleganter §. qui reprobos D. de pignerat. actio.

Plerumque autem, ait Iustinian. in §. sed istæ Instit. de actionib. ita permittebat Prætor in rem agere, vt vel actor diceret, se QVASI VSVCEPISSE QVOD NON VSVCEPERAT: vel ex diuerso possessor diceret, ADVERSARIVM SVVM NON VSVCEPISSE, QVOD VSV CEPERAT. Nam sicui ex iusta causa res aliqua tradita esset, ac necdum eius rei dominus effectus, eius possessionem casu amisisset, cùm nullam haberet in rem directam actionem qua vindicaret rem suam esse, cuius nondum dominiũ nactus erat, proposita est à Prætore Publicio actio, quæ inde PVBLICIANA appellatur, in qua dicebat is qui possessionem amiserat, EAM REM SE VSVCIPISSE, QVAM VSV NON CEPERAT, & ita suam esse petebat. Cui iudicio exceptionem, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT, meritò additam fuisse Neratius scribit in L. vlt. D. de publicia. Non enim ideò ea actio comparata erat, vt res domino qui suæ rei possessionem recuperasset, auferretur, sed vt is qui bona fide emisset, possessionémque eius rei ex ea causa nactus esset, potius rem haberet.

Ceterùm, vbi dominus ex facto serui, Noxali iudicio conueniebatur, hoc intendebat actor, vel LITIS ÆSTIMATIONEM cum SVFFERRE debere, vel NOXÆ SERVVM DEDERE, vt Iustinian. docet Instit. de noxalib. actionib. Iudicium enim noxæ deditionis solius nullum erat, quemadmodum ait Vlpian. in L. miles §. 1. D. de iudic. Idem Vlpianus in L. sed si vnius §. cum seruus D. de iniur. *Dabitur ei facultas præstare ei seruum verberandum: aut si de eo verberibus satis non fiat,* NOXÆ DEDENDVM, *vel* LITIS ÆSTIMATIONEM SVFFERENDAM. Idem in L. si seruus seruum §. item si seruus D. ad L. Aquil. ait seruo communi occiso alterum ex dominis agentem, aut LITIS ÆSTIMATIONEM consecuturum pro parte, aut NOXÆ DEDI ei in solidum oportere. Et in L. 1. D. si famil. furt. fec. dic. *Ne cùm plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, si omnes* DEDERE, *aut pro singulis* ÆSTIMATIONEM LITIS OFFERRE *cogatur.*

INTERDVM tamen in solidum & omnimodo, DETRACTA NOXÆ DEDITIONE actor experiebatur, L. si plurium D. de noxalibus. Vlpian. in L. quoties §. vlt. D. de noxalib. *post exactum iusiurandum posse actorẽ,* DETRACTA NOXÆ DEDITIONE EXPERIRI. Paul. in L. in delictis §. si detracta D. eod. tit. *si* DETRACTA NOXÆ DEDITIONE, *quasi cum conscio domino* ACTVM *sit qui non erat conscius, absolutione facta, & finito iudicio, amplius* AGENDO CVM NOXÆ DEDITIONE, *exceptione rei iudicatæ summouebitur.* Et §. vlt. *Contrà quoque si cum eo qui scit,* CVM NOXÆ DEDITIONE ACTVM SIT, *amplius in dominum,* DETRACTA NOXÆ DEDITIONE, DANDA ACTIO NON EST. Aliàs dicitur, SINE NOXÆ DEDITIONE IVDICIVM SVSCIPI, REDDI, DICTARI, L. 11. §. 1. D. si ex noxali causa agatur, L. doli §. si seruus D. de seruo corrup. sic in L. si seruus §. vlt. D. de noxalib. AN IVDICIVM DICTARE

DICTARE SINE NOXÆ DEDITIONE, *velit*. In L. electio §. neque heredi D. de noxalib. *Liberum esse debet defendenti absentem seruum, huius edicti pœnam euitare, id est &* SINE NOXÆ DEDITIONE, *conueniatur*. Vlpian. in L. I. §. vlt. D. de publican. *Quod nouissimè Prætor ait,* SI HI NON EXHIBEANTVR, IN DOMINOS SINE NOXÆ DEDITIONE IVDICIVM DABO: *hoc proprium est huius edicti, quod si non exhibeantur serui, competit* IVDICIVM SINE NOXÆ DEDITIONE, *cùm si exhibuissent*, vt idem ait, L. III. eod. tit. *noxali iudicio conuenirentur.*

Iam qui de inofficioso testamento dicebat, hoc intendebat, PARVM SANÆ MENTIS FVISSE TESTATOREM CVM TESTAMENTVM ORDINARET, quod se immerentem, contra officium pietatis exheredasset. Martianus in L. II. D. de inoff. testam. HOC COLORE, DE INOFFICIOSO TESTAMENTO AGITVR, QVASI PARVM SANÆ MENTIS FVERVNT, VT TESTAMENTVM ORDINARENT: *& hoc dicitur, non quasi verè furiosus, vel demens testatus sit: sed rectè quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis*. Vnde apud Scævolam in L. Titia D. eod. tit. Paulus notat, si filius in querela inofficiosi obtinuerit, nec fideicommissa ab intestato data deberi, QVASI A DEMENTE. Non de nihilo ergo Apuleius, vt insaniæ suspicionem, ab vxore Pudentilla amoliretur, supremas eius Tabulas inspici monet, quibus filium heredem scripserat. Sic enim Apolog. II. *Lege*, ait, *potius testamentum, si quid* QVASI INSANA SCRIPSIT. *Hic reperies, & quidem mox à principio, Sicinius Pudens filius meus mihi heres esto.* Querelam planè de inofficioso patris testamento à filio exheredato his verbis perferri fingit Quintilian. Declamatio. CCCXXV. QVO MEO MERITO PATER ME EXHEREDAVIT? Nam qui super ea re cognoscebat, MERITA LIBERORVM examinare & perpendere solebat. Vlpian. in L. III. §. si emancipatus D. de bon. poss. conti. tab. *Nec enim minus in hoc nepote, is qui de inofficioso cogniturus est,* MERITA NEPOTIS, *quàm patris eius delicta perpendet* Impp. Diocletian. & Maximian. in L. si filiam C. de inoff. test. *Si filiam tuam, eo quòd turpiter & cum flagitiosa fœditate viuit, à successione tua excludendam putes, si non inconsulto calore. sed* EX MERITIS EIVS *ad id odiũ incitatus es*, &c. Sed & Asconius in III. Verrin. Inofficiosum testamentum, ait esse CONTRA MERITA.

Certam etiam fuisse Adsertionum formulam non dubium est. Ea videtur fuisse huiusmodi, HVNC LIBERALI CAVSA, MANV ADSERO. Quam integram Terentius versu vno clausit, apud quem Adelph. Act. II. Sc. I. Æschines ita loquitur:

Neque vendendam censeo, quæ libera est.
Nam EGO ILLAM LIBERALI ADSERO CAVSA MANV.

Vbi Donatus, *Ordo est*, ait, EGO LIBERALI CAVSA MANV ADSERO. *Et sunt iuris verba, quibus*, ADSERTORES *dicuntur, alienæ vindices libertatis*. Plautus Pœnulo Act. IIII. Sc. vlt.

Omnia memora, quo id facilius fiat: MANV EAS ADSERAT
SVAS, POPVLARIS, LIBERALI CAVSA.

Idem Act. v. Sc. II.

--Et si frugi esse vis,
Eas LIBERALI *tum* ADSERES CAVSA MANV.

Idem Persa Act. I. Sc. III.

Nam vbi ego argentum accepero
Continuo tu illam à lenone ADSERITO MANV.

Et in Curculio. Act. v. Sc. II.

Promisistin' si quisquam hanc, LIBERALI ADSERERET MANV
Te omne argentum redditurum?

Varro lib. v. de lingua Lat. *Hinc*, ADSERERE MANV *in libertatem cùm prehendimus*. Fest. Pomp. lib. XVI. *Sertorem quidam putant dictum à prendendo, quia cũ cuipiam adserat manũ, educendi eius gratia, ex seruitute in libertatẽ vocatur* ADSERTOR. Quam tamen notationẽ Verrium non probasse, ridiculámque aliam originem huius verbi protulisse,

ibidem docet. Quò adludens Plautus Rudente Act. III. Se. I.

Quos cum capio, siquidem cepi, MEI SVNT, *habeo pro meis.*
Nec MANV ADSERVNTVR, *neque illinc partem quisquam postulat.*

Et Marrial. lib. I.

Gaudia non remeant, sed fugitiua volant,
Hæc vtraque MANV *complexúque* ADSERE *toto.*

Ab hac autem manuum prehensione, Adsertio, in Lexico Latinogræco B. Germani Parisiensis, Καρπισία, & Adsertor, Καρπιστής definitur. Quo in significatu etiã Arrian. lib. IIII. Epictet. cap. VII. hoc verbo vsus est. Εἰς ἐμὲ ἐλεύθερος εἶχε· ἐγὼ τοῦ θεοῦ ἔγνωκα αὐτοῦ τὰς εἰπολὰς· ἐκεῖνος δὲ εἰς δουλαγωγῆσαι μὲ δύναται, Καρπιστὴν ἔχων, οἷον δεῖ, δικαστὰς, οἵους δεῖ. Idem lib. III. cap. XXIIII. Ἆρ' ἐπιλείπει σου τίς ποτε ἔστος ὁ ἐξάγων σε ἀπὸ τῆς συνήθους σοι ἀγωγῆς ὧδε ἢ λέγω. Δῆλος ἐμοὶ εἶ· ἐπ' ἐμοὶ γὰρ ἐστὶ κωλύσαί σε ἀφέγγυον ὡς θέλεις. ἐπ' ἐμοὶ τὸ αἰτῆσαί σε τὸ παπεπεῖν, ὅταν βούλωμαι. Et mox: πῶς λέγεις τοῦτον τὸν Αὐλαγωγοῦντα σε, ποῖον αὐτῷ Καρπιστὴν δίδως ἢ ὑδόλους αἰπιβλίπεις, ἀλλ' ἀφεὶς τοὺς πολλοὺς λόγους ἱκετεύω σε ἵνα ἀφεθῇς. Idem eiusd. lib. cap. VIII. μὴ ὅτι φιλοσοφεῖς ἔχε φορτικὸν τὸ ὄνομα, ἀλλ' ὅτι Καρπιστὴν δίδως. τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ταῖς ἀληθείαις ἐλευθερία. Rursus ibidem, λέγε δ', τὰς ἀληθείας δούλει, ἢ μὴ δραπέτευε σου τοὺς κυρίους, μηδ' ἁπαρνῶ, μηδὲ τολμᾷ Καρπιστὴν δίδου τοσούτους ἔχων τῆς δουλείας ἐλέγχους. Solipater lib. I. Instit. Grammatic. *vindicta*, χαρπισία, ἐλευθερία. Inde & Καρπισμὸς apud Clemen. Alexandrin. lib. V. Stromat. Κάρπος enim iuncturam manus, Græcis significat. Suidas: Κάρπος, ἡ ὁπὴ καρπία ἢ τὸ μέρος τῶν χειρῶν, δύο γὰρ σημαίνει. Hesichius Καρπὸς, τὸ ἄρθρον τῆς χειρὸς. Sic enim legendum esse, non vt vulgò corruptè ἄγρον, Aristot. lib. I. de partib animal. docet. Quem Anstotelis locum laudari ab Eustathio existimo, cùm in lib. Iliad. ι ita scribit. Ἀριστοτέλης δὲ φησὶν ὅτι χειρὸς τὸ ἔντος ἤτοι σαρκάδες. λέγει δὲ ἢ τὸν καρπὸν ἄγρον εἶναι χειρὸς ἢ βραχίονος. Idem in σ. Iliad. καρπὸν air esse, μεταξὺ σωμάτιον χειρὸς ἢ πήχεως. Idem in ι. Odyss. καρπὸς γὰρ ἢ μέρος ἔστιν ἄγρον χειρὸς μεταξὺ βραχίονος ἢ θέναρος ἀφ' ὃ παράγεται τὸ μεταχείριον. Pollux quoque lib. II. Onomastic. πήχεως τὸ πέρας καρπὸν ὀνομάζεται, scribit.

E vetustis porrò actionum formulis quædam Cicero suppeditat. Etenim lib. V. de finib. bonor. & malor. *Quæ cùm*, ait, *Zeno didicisset à nostris,* VT IN ACTIONIBVS PERSCRIBI SOLET, DE EADEM RE FECIT ALIO MODO. Idem Epist. XXVII. ad Ser. Sulpir. lib. XIII. familiar. *Sed tamen non parcam operæ, &,* VT VOS IN VESTRIS FORMVLIS, *sic ego in Epistola,* DE EADEM RE ALIO MODO. Accedat alia formula ex Topic. *Nã iacere telum, voluntatis est, ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subiicitur vestris actionibus,* SI TELVM MANV FVGIT, MAGIS QVAM IECIT. Quod Boëtius ita explicat. *Si quis cædis accusetur, optima solet esse defensio, si alia non suppetit,* FVGISSE MANV TELVM, ET MAGIS QVAM VOLVISSET, IECISSE, *vt non voluntati, quæ in culpis condemnatur, sed ignorantiæ factum tribuatur.* D. Augustin. lib. I. de libero arbitr. cap. IIII. *Nam & miles hostem, & iudex vel minister eius nocentem, & cui fortè inuito atque imprudenti* TELVM MANV FVGIT, *non mihi videtur peccare, cùm hominem occidunt: Si missi teli imprudentia digna esse venia videatur.* Confert etiam Quintilian. Declamat. CCCXVIII. hæc, *Quare, ne illa quidem tibi actio quæ inuidiam facere solet legatum non soluentibus, relicta est, vt dicas,* QVOD EGO MERVI, QVOD IVRE PETO.

Actiones planè omnes certis formulis adstrictæ, verborúmque cancellis circumscriptæ erant, vt Pomponius in L. II. D. de orig. iur. ita testatur. *Deinde ex his legibus* (videlicet XII tab.) *eodem tempore ferè actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus, prout vellet, instituerent, certas solemnésque esse voluerũt, & appellatur hæc pars iuris, Legis actiones, id est legitimæ actiones.* Cicero pro Rosc. Com. *Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus cõstitutæ, ne quis, aut in genere iniuriæ, aut in ratione actionis errare possit. Expressæ sunt enim ex vnuscuiusq; dãno, dolore, incõmodo, calamitate, iniuria publicæ à Prætore formulæ, ad quas priuata lis accommodatur.* Et certè in ea cõceptione magna cautio adhibebatur: obseruandum enim erat, ne aliter ageretur quàm oporteret, aptéque & congruè formula concipienda erat, propterea quod qui in formulæ genere errasset, causa cadebat, litem perdebat, & rem amittebat. Cic. lib. II. de Inuenno. *Ita ius ciuile habemus constitutum, vt*

CAVSA

CAVSA CADAT IS, QVI NON QVEMADMODVM OPORTET, EGERIT. Quintilianus lib.III.cap.VIII. *In omnibus fere causis, in quibus* CECIDISSE QVIS FORMVLA *dicatur, hæ sunt quæstiones,* AN HVIC, AN CVM HOC, AN HAC LEGE, AN APVD HVNC, AN HOC TEMPORE, LICEAT AGERE. Idem lib.VII.cap.III. *Est etiam periculosum, cùm si* VNO VERBO SIT ERRATVM, *tota* CAVSA CECIDISSE *videamur.* Idem Declamatio.CCLX. *Sit tolerabile* FORMVLA ERRARE, *& in petitione pecuniæ non vti iure concesso: Aliquis caput hominis perperam petit, vt terreat, vt occidat?* Et mox: *Facta cætera habent suas leges, sua iura, suas actiones.* Item Declamatio.CCCL. *Non ignoro frequentem esse huiusmodi, in iudicijs minoribus dumtaxat, contentionem, vt petitor* EXCIDISSE FORMVLA, VT ALITER QVAM POTVERIT, AGERE DICATVR. Vnde Vlpian. in L.1.si minor falsi.mod.dixer.de actione in factum à Prætore contra mensorem proposita agens, *Ideò autem,* ait, *hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter talem personam locationem & conductionem esse: sed magis operam beneficij loco præberi, & id quod datur, ei dd remunerandum dari, & inde honorarium appellari. Si autẽ ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem.* Hinc enam quoties incertũ erat quæ potius actio competeret, duas dictabant, edebãt, instituebántque, sed protestabantur se ex altera dumtaxat velle suum consequi. Huius rei nobis auctor est Vlpianus in L.1.§.quia autem, D. quod legator. cuius verba hæc sunt: *Quemadmodum solemus facere, quotiens incertum est quæ potius actio teneat. Nã duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit.*

Non est ergo quod miretur quisquam toties inter Iunsconsultos de actione constituenda ambigi, quæ speciei propositæ apta, congrua & conueniens esset, cùm in genere actionis errantibus periculum iacturæ litis immineret. Cuiusmodi disceptationum cùm aliàs sæpè, tum in L.si conuenerit, & L. arbor, §. si per eumdem, D. communi diuid. L.permisisti, in princip. & §.vlt. & L.si gratuitam, & L. apud Labeonem, L. si tibi soluenda, & L. Titius, D. de præscript. verb. & L. Iulianus, §.1. D. ad exhibend. L.1.§. si te rogauero, cum seq. D. depositi, exempla inueniuntur.

Hac gratia etiã, omnisq; tollendæ dubitationis causa, actionẽ de æstimato propositã Vlpian. scribit in L.1. D. de æstimator. Nam cùm rem æstimatam vendendam quis dedetat, quia dubitabatur, vtrùm, ex vendito esset actio, propter æstimationem: an ex locato, quasi rem vendendam locasse viderentur: an ex conducto, quasi operas conduxisset: an mandati: melius visum est hanc actionem proponi. Inde etiam cùm vulgaria atque vsitata actionum nomina deficiebant, cessabántque iudicia prodita, facile descendebant ad eas actiones, quæ IN FACTVM appellabantur, præscriptúsq; verbis agebãt: quô necesse erat confugere, cùm proprium rei nomen inuenire non poterant, negotiáque aut contractus existebant, quorum appellationes nullæ iure ciuili proditæ erant. L. 1. II. & III. D. de præscript. verb. Sic Paulus in L. in rem, §. item quæcumque, D. de rei vindic. *Ideóque,* ait, *in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet,* IN FACTVM *actio necessaria est.* Idem in L. quæ religiosis, D. eod. IN FACTVM *autem actione petitori* EXTRA ORDINEM SVBVENITVR. Ita cessante vindicatione, IN FACTVM actionẽ reddi debere tradit Iulian. in L. cùm autem. D. eod. vind. tit. & cessante ad exhibendũ, IN FACTVM actione succurrendum Vlpian. in L. III. §. interdũ, & L. Iulianus, §. Marcellus, D. ad exhiben. Et cessante actione pro socio, IN FACTVM agẽdum, L. sed eo nomine, D. de noxalib. actionib. Deniq; vbi furti actio locum habere non poterat, ad actionem IN FACTVM decursum ostẽdunt, L. si quis vxori, §. si quis asinum, & L. si is qui rem, §. si tu Titium, D. de furt.

Illud notum est eos qui intentione sua plus complexi essent, quàm ad eos pertineret, eísve competeret: quíque vel re, vel tempore, vel loco, vel causa, vel qualitate, vel æstimatione plus petiissent, causa cecidisse. §. si quis agens, Institut. de actionib. Paul. lib. 1. Sentẽtiar. Tit. x. L. 1. & II. de calũniatorib. in Tit. ex corpore Cod. Hermogen. Eusseb. Emisen. Homil. XI. de Paschia: *Nam sicut in negotiis gerendis,* ait, *quatuor modis plus petendo subire periculum pro iuris ratione perhibetur. Quibus quatuor? id est, loco, tempore genere, qualitate. Loco, si alibi fortè sibi debitum improbus fœnerator extorserit, quàm vbi cautio designabat. Tem-*

pore, si citius: Quantitate, si amplius petierit. Genere, si alterius rei, ac melioris materiæ mercem quã scriptura continebat, exegerit. Inde certè Scævola Hypsæum & Octavium iuris ignaros patronos ridebat: quotum ille, quemadmodum à Cicerone lib. 1. de Orat. refertur, maxima voce plurimis verbis à M. Crasso Prætore contendebat, vt ei cui aderat, causa cadere liceret: Hic verò, non minus longa oratione recusabat, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur. *Atqui*, addit Cicero, *non defuit illis patronis eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed iuris ciuilis prudentia, quòd alter plus lege agendo petebat, quàm quãtũ lex in XII tab. permiserat: quod cũ impetrasset, causa caderet: alter iniquũ putabat, plus secũ agi, quã quod esset in actione: neq; intelligebat. si ita esset actũ, litẽ aduersariũ perditurũ.* Itaq; Paul. lib. 1. Sérent. Tit. XIIII. hereditatẽ pro ea parte peti debuisse docet, pro qua ad petitorẽ pertineret: ne alioquin plus petẽdi periculum incurreret, ac causam perderet. Quamquam interdum Prætor incertæ partis petitionem indulgebat, idoneis causis interuenientibus, L. 1. §. vlt. D. si pars hereditat. pet. Eum etiam qui partem debiti compensare, vel deducere debuisset, si totum petiisset, plus petendo causa cecidisse Paul. lib. 11. Sentent. Tit. v. auctor est. Veteris autem huius iuris quod est Zenonis & Iustiniani Constitutionibus abrogatum, manserunt reliquiæ in L. 1. D. de interrogat. in iu. facien. ita tamen vt eis rerum iniecisse Tribonianum perspicuè cernamus. Sic enim illic scriptum est: *Toties heres in iure interrogandus est, qua ex parte heres sit, quoties aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor qua ex parte is cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cùm in personam sit actio, & ita si certum petetur: ne dum ignoret actor, qua ex parte aduersarius defuncto heres extiterit, interdũ plus petendo aliquid damni sentiat.* Postrema enim verba hæc à Triboniano interpolata sunt, dum ad suorũ temporum rationem accommodare studet, quod Vlpianus scripserat, *plus petendo causa cadat.*

Ceterùm qui ex supradictis causis litẽ perdiderant, interdũ à Prætore in integrũ restituebãtur. Seneca Epist. XLIX. lib. VI. *Quid enim aliud agitis, cùm eum quem interrogatis scientes in fraudẽ inducitis, quàm vt* FORMVLA CECIDISSE *videatur? Sed quemadmodũ illũ Prætor, sic hos in integrum Philosophia restituit.* Minori quidem XXV. annis, qui plus petendo causa cecidisset, in integrum restitutionis auxilium indultum, maiori etiam ob iustum errorem subuentum fuisse, tradit Iustinianus in §. si quis agens, Instit. de actionib. Fertur & Claudius Cæsar iis qui plus petendo apud priuatos Iudices causa eciderant, actiones restituisse, quemadmodum Sueton. in eius vita cap. XIIII. scribit.

Vsque adeò autem certis formularum cancellis actiones omnes inclusæ erant, vt Formularum nomine sæpenumerò appellentur: quemadmodum in nostris de verbor. quæ ad ius pertin. signific. libris comptobauimus. Et ita, legis Aquiliæ actio, DAMNI DATI FORMVLA dicitur à Plinio lib. IX. Natural. histor. cap. LIX. & actio de dolo, FORMVLA DE DOLO MALO, à Cicerone lib. II. de Finib. cuius C. Aquilium Gallum auctorem fuisse idem lib. III. Officior. scribit his verbis: *Nondum C. Aquilius collega meus protulerat* DE DOLO MALO FORMVLAS. Et lib. III. de nat. Deor. *Inde euerriculum malitiarum omnium,* IVDICIVM DE DOLO MALO, *quod C. Aquilius familiaris noster protulit.* Ad FORMVLAM quoque HYPOTHECARIAM Martianũ librum singularem scripsisse Index Pandectis præfixus testatur. Sic & COMMVNI DIVIDVNDO, ET FAMILIÆ HERCISCVNDÆ FORMVLAM legimus apud Apul. lib. IX. de Asino aur. Harum formularum concipiendarum gratia solebãt adiri Iurisconsulti. Valer. Max. lib. VII. cap. II. de A. Cæsellio Iurisconsulto, *Nullius, ait, aut gratia, aut auctoritate compelli potuit, vt de aliqua earum rerum, quas Triumuiri dederant,* FORMVLAM *componeret.* Cic. lib. 1. de legib. *Quamobrem quò me vocas, aut quid hortaris, vt libellos conficiam, de stillicidiorum, ac parietum iure? aut,* VT STIPVLATIONVM ET IVDICIORVM FORMVLAS COMPONAM. Vnde & Formularios & Leguleios Quintilianus eos vocat lib. XII. cap. III. Antonius etiam apud Ciceronẽ lib. 1. de Orato. Leguleum, præconem actionum, cautorem formularum, aucupem syllabarum, appellat.

Ob eas autem quas suprà memorauimus causas, actionis sibi genus edi, reus postulabat, L. si debitori, & L. non videtur, D. de iudic. Nam vt ab Vlpiano in L. 1. D. de edẽ-

scribitur:

scribitur: *Qua quisque actione agere vellet, eam edere debebat, vt proinde sciret reus vtrùm cedere an contendere vltrà deberet: & si contendendam putaret, veniret instructus, cognita actione qua conueniebatur.* Hæc editio vti fieret demonstrant Impp. Diocletian. & Maximianus in L. II. de calumniatorib. in Titt. ex corpore Codicis Hermogenia. *Quoties*, aiunt, *ordinatis actionibus aliquid petitur, ideò petitor cogitur specialiter litis genus edere, ne plus debito aut eo quod competit postuletur. Siue itaque fideicommissum, siue fundus, siue pars fundi, siue domus, siue pars domus, siue debitum, aut quodcunque petatur, specialiter designari debet petitionis summa vel quantitas, cùm genus litis edatur.* Proinde Seuerus & Antoninus in L. III. C. de eden. Editam actionem speciem futuræ litis demonstrare dicunt. Edere autem erat, vel, copiam describendi facere, vel in libello complecti & dare, vel producere aduersarium suum ad album Prætoris, & demonstrare quod dictaturus esset, vel id dicere quo vti vellet, L. I. D. de eden.

Legitimæ porrò Actiones, quæque iure ciuili, aut honorario proditæ, proprium nomen habent, hæ ferè sunt, In personam quidem, CERTI CONDICTIO, SI CERTVM PETETVR, CONDICTIO TRITICIARIA, CONDICTIO EX LEGE, CONDICTIO INDEBITI, CONDICTIO CAVSA DATA CAVSA NON SECVTA, CONDICTIO OB TVRPEM VEL INIVSTAM CAVSAM, CONDICTIO SINE CAVSA, CONDICTIO FVRTIVA, INCERTI CONDICTIO, ACTIO EX EMPTO, VENDITO, REDHIBITORIA, QVANTO MINORIS, ADVERSVS DICTVM PROMISSVM, EX LOCATO, CONDVCTO, COMMODATI DIRECTA, COMMODATI CONTRARIA, PIGNERATICIA DIRECTA, PIGNERATICIA CONTRARIA, DEPOSITI DIRECTA, DEPOSITI CONTRARIA, MANDATI DIRECTA, MANDATI CONTRARIA, PRO SOCIO, TVTELÆ DIRECTA, TVTELÆ CONTRARIA, DE PECVLIO, DE IN REM VERSO, QVOD IVSSV, EXERCITORIA, INSTITORIA, TRIBVTORIA, SERVI CORRVPTI, SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICETVR. EX STIPVLATV, IVDICATI, EX TESTAMENTO, LEGIS AQVILIÆ, vel DAMNI INIVRIÆ, ÆSTIMATORIA, DE PASTV PECORIS, ARBORVM FVRTIM CÆSARVM, FVRTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOTE, REI VXORIÆ, DE MORIBVS, RERVM AMOTARVM, RECEPTITIA, PECVNIÆ CONSTITVTÆ, AD EXHIBENDVM, QVOD METVS CAVSA, DE DOLO MALO, AQVÆ PLVVIÆ ARCENDÆ, NEGOTIORVM GESTORVM DIRECTA ET CONTRARIA, DE TIGNO IVNCTO, SEPVLCHRI VIOLATI, ONERIS AVERSI, SERVI CORRVPTI.

Actiones verò in rem, PETITIO HEREDITATIS, REI VINDICATIO, PVBLICIANA, QVERELA INOFFICIOSI TESTAMENTI, CONFESSORIA, NECATORIA, SERVIANA, vel QVASI, PAVLIANA, FAVIANA, CALVISIANA, RESCISSORIA.

Mixtæ autẽ hæ, FAMILIÆ ERCISCVNDÆ, COMMVNI DIVIDVNDO, FINIVM REGVNDORVM. Vbi verò legitimæ & honorariæ actiones deficiebãt, ad earum exemplum Vtiles dabantur L. si vero §. vlt. D. de his qui effuder. vel dejecer. L. Iulianus §. si procurator D. de act. emp. L. liberto D. de nec gest. L. si cũ vilico L. in eũ D. de institor. L. Boues D. ad L. Aquil. L. I. §. vlt. D. de superficieb. L. I. C. de precar. L. cum res C. si aliena res pigno. L. I. C. de rer. permutat.

Legitimis autẽ actionibus experiri, erat LEGE AGERE. Cicero lib. I. de Orato. & Orat. pro Cęcinna, & IIII. in Verr. Valerius Max. lib. VII. cap. VII. Plin. lib. VII. cap. V. Agell. lib. XX. cap. IX. & L. II. §. deinde ex his legibus, D. de orig. iur.

Ei planè cuius intentio contemptibilis aduersario videbatur, dici solitum, LEGE AGITO, Donatus notat in Phormio. Terent. Act. V. Sc. VIII. Quô loci Phormio, *Vna*, ait, *iniuria est tecum.* Cui Demipho respondet, LEGE AGITO ERGO. Confirmat hoc idem Donatus auctoritate Plauti, cuius versum citat ex Aululatia, LEGE AGITO. Habetur verò hic versus Act. III. Sc. III. in hæc verba,

LEGE AGITO MECVM: MOLESTVS NE SIS: *& cænam coque.*

Erant & olim certæ Interdictorum formulæ. Ordinario enim iure Interdicta à Prætore reddebãtur, vt ex Oratione Ciceronis pro Cæcina paret. Vnde Vlpian. in L. 1. D. si ventr. nom. mul. in poss. mitt. *Coget autem*, ait, *eum discedere, nõ Prætoria potestate, vel manu ministrorum: sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum* AD IVS ORDINARIVM *remiserit*. Frontin. de limitib. agror. *De possessione controuersia est, de qua ad interdictum hoc est*, IVRE ORDINARIO, *litigatur*. Quæ verba Aggen. Vrbic. explicans: *De possessione*, ait, *sit controuersia, quoties de totius fundi statu per interdictum, hoc est*, IVRE ORDINARIO *litigatur. Hoc non est disciplinæ nostræ iudicium: sed apud Præsidem prouinciæ agitur, & ex lege restituitur possessio, cui potent adiunere*. Prætorem quidem in Interdicto VTI POSSIDETIS, his verbis vsum Fest. Pomp. scribit, VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM Q. D. A. QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS. ADVERSVS EA VIM FIERI VETO. Vlpian. verò sic, VT EAS ÆDES Q. D. A. NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO A. A. A. POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. L. 1. D. vti possid. Eadem L. §. præterea, *Perpetuo*, ait Vlpian. *huic interdicto insunt hæc*, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO POSSIDES. Ad quæ Terentianus Chærea lepidè alludit Eunuch. Act. II. Sc. III.

Hanc tu mihi, inquiens, *vel* VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO
Facto tradas. Vbi Donatus, *Secundum ius locutus est. Nam his tribus mala fide aliquid possidetur*, VI, CLAM, PRECARIO.

Ex interdicto de vi armata Cicero in Oratione pro Cæcina citat hæc: VNDE TV, AVT FAMILIA, AVT PROCVRATOR TVVS, HOMINIBVS COACTIS, ARMATISVE. Quo pertinent quæ Vlpianus tractat in L. quod est, §. armis, D. de vi & vi armata. Ex cuius Edicti formula Cicero Epist. XVI. lib. XV. Familiarium ita iocatur: *Postulabimúsque, ex qua hæresi* VI HOMINIBVS ARMATIS DEIECTVS SIS, IN EAM RESTITVARE. *In hoc interdicto non solet addi*, IN HOC ANNO. Edicti vtique VNDE VI formula apud Iuris auctores proponitur huiusmodi: VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT, DE EO QVÆQVE ILLE TVNC IBI HABVIT. Duo enim separata, de vi, armis, & sine armis facta fuisse proposita interdicta, Cicero pro Cæcina scribit: *Dupliciter*, ait, *homines deiiciuntur: aut sine coactu, armatisque hominibus: aut per huiusmodi rationem, & vim. Ad duas dissimiles res duo deuincta interdicta sunt*. Hoc significat inscriptio Rubricæ DE VI ET VI ARMATA. Quorum Interdictorum dissimilitudinem è re esse censeo adnotare, quam satis apertè Cicero sua illa pro Cæcina Oratione declarat. Primùm quidem de vi ita interdici consueuisse ait, VNDE TV DEIECISTI, EO RESTITVAS. Deinde post aliquot intersitia, hãc inter vtrumque Interdictum, de Vi Cottidiana & Armata differẽtiam statuit: *Cur ergo aut in illud cottidianum Interdictum*, VNDE ILLE ME VI DEIECIT, *additur*, CVM EGO POSSIDEREM, *si deici nemo potest, qui non possidet? aut in hoc Interdictum*, DE HOMINIBVS ARMATIS, *non additur? Si oportet quæri*, POSSEDERIT NEC NE? *Negas* DEIICI, *nisi qui* POSSIDEBAT. *Ostendo, si sine* ARMATIS, COACTISVE HOMINIBVS DEIECTVS *quisquam sit, eum qui fateatur se* DEIECISSE, *vincere sponsione, si ostendat, eum non possedisse. Negas* DEIICI, *nisi qui* POSSIDEAT. *Ostendo, ex hoc Interdicto* DE ARMATIS HOMINIBVS, *qui possit ostendere non possedisse eum qui deiectus sit, condemnari tamen sponsionis necesse esse, si fateatur esse deiectum*. Et mox: *In illa* VI COTTIDIANA *non satis est posse docere*, SE DEIECTVM, *nisi ostendere possit*, CVM POSSIDERET, TVM DEIECTVM. *Ne id quidem satis est, nisi docet*, ITA SE POSSEDISSE, VT NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSEDERIT. *Itaque is, qui se*, RESTITVISSE DICIT, *magna voce sæpè confiteri solet*, SE VI DEIECISSE: *verùm illud addit*, NON POSSIDEBAT: *vel etiam, cùm hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsione, si planum facit*, AB SE ILLVM AVT VI, AVT CLAM, AVT PRECARIO POSSEDISSE. Et paullo pòst: *Ecquid interest, vtrùm hoc additum*, CVM A. CÆCINA POSSEDERIT, *nec ne? Ecquid ratio iuris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas maiorum commouet?* Hoc ergo inter illa Interdicta intererat, quod in Interdicto VN-

DE VI

DE VI necesse habebat vi deiectus, docere se possedisse, & quidē nō vi, non clàm, non precario, ab aduersario. In Interdicto verò DE VI ARMATA, non quærebatur, vtrum possedisset, néene. Hinc Pompon. in L. sed si vi, D. de vi & vi arm. *Sed si* VI ARMATA DEIECTVS *es, sicut ipsum fundum recipis,* ETIAMSI AVT VI AVT CLAM, AVT PRECARIO EVM POSSIDERES: *ita res quoque mobiles,* OMNIMODO *recipies.* In hoc etiam de HOMINIBVS ARMATIS ET COACTIS Interdicto, nō fuisse additū, IN HOC ANNO, ex Cicer. Epistol. suprà adductus locus testatur. Præterea illud VNDE VI, id est, de vi cottidiana Interdictū, nec liberto in patronū, nec liberis aduersus parentes dabatur: aliter atque si VI ARMATA vsus esset aduersus libertum patronus, vel aduersus liberos parens. Tunc enim Interdictum competebat, L. 1. §. ex interdicto, D. de vi & vi arm. L. 11. & L. licet, D. de obseq. parentib. & patron. præst.

Interdictorum porrò sicut non vnum genus, ita nec vna eadémque conceptio erat. Aut enim PROHIBITORIA erāt, aut RESTITVTORIA, aut EXHIBITORIA, L. 1. §. interdictorū, & L. 11. D. de interdict. L. certum, §. sed & si, D. de confess. §. 1. Institut. de interdict.

In Prohibitoriis ita Prætor interdicebat, VIM FIERI VETO, L. 11. §. vlt. D. de quid in lo. publ. L. 1. D. de loco publ. fru. L. 1. D. de via publ. & itin. publ. refic. L. 1. D. vt in flum. publ. nauig. L. 1 D. de ripa munien. L. 1. D. vti possid. L. 1. D. de superficieb. L. 1. & L. 111. §. ait Prætor, D. de itin. actúq. priu. L. 1. in princ. & §. deinde ait Prætor, D. de aq. cottid. L. 1. D. de riuis, L. 1. in princ. & §. deinde ait Prætor, D. de fonte, L. 1. D. de cloac. L. 1 in princ. & §. ait Prætor, & §. deinde ait Prætor, D. de arbor. cæd. L. 1. D. de glande legen. L. 111. D. de liberis exhib. L. 1. D. de vtrubi, L. 1. D. de migran. L. Prætor ait, §. deinde ait Prætor, D. de oper. noui nunt. Et interdum simpliciter, VETO, L. 1. D. ne quid in loco fac. L. 11 §. ait Prætor, D. ne quid in loco publ. L. 1. D. ne quid in flumine pub.

In Restitutoriis verò sic, RESTITVAS, L. 1. D. quorum bonor. L. 11. §. Prætor ait, D. ne quid in lo. publ. L. 1. §. deinde, D. ne quid in flum. publ. L. 1. §. vlt. D. de cloac. L. 11. D. de precario, L. Prætor ait, in princ. D. de oper. noui nunt. L. 1. D. quod vi aut clàm, L. ait prætor D. quæ in fraud. credit. Cuiusmodi interdictum illic positum, FRAVDATORIVM vocatur, in L. pupilli, D. de solutionib.

In Exhibitoriis autem Prætor vtebatur verbo, EXHIBEAS, L. 1. D. de tabul. exhib. L. 1. D. de libero hom. exhib. L. 1. D. de liberis exhibend.

His singulares quasdam Interdictorum formulas adiungam. Vlpian. in L. 1. §. deinde ait Prætor, D. de aqua cottid. *Qui de aqua cottidiana interdicit, ita interdicit,* VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI. *At qui de æstiua, sic,* VTI PRIORE ÆSTATE. In L. 1. §. Labeo, D. eod. *Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem,* NE QVID IN ILLO FVNDO FACIAT, SERAT, SVCCIDAT, PVTET, ÆDIFICET, QVARE EX RE, EA AQVA QVAM ILLE HOC ANNO PER FVNDVM SINE VITIO DVXIT, INQVINETVR, VITIETVR, CORRVMPATVR, DETERIORVE FIAT. Idem Vlpianus in L. Iulianus, §. 1. D. ad exhib. *Et placet nobis Pomponij sententia, siue glans extet, siue consumpta sit: sed si extet, etiam Interdicto de glande legenda,* VT MIHI TERTIO QVOQVE DIE LEGENDÆ GLANDIS FACVLTAS ESSET, *vti potero, si damni infecti cauero.* Idem in L. 1. §. nod autem omne, D. de fluminib. *Vtile interdictum competere,* NE VIS EI FIAT, QVO MINVS ID OPVS, QVOD IN ALVEO FLVMINIS, RIPAVE ITA FACTVM SIT, VT ITER, CVRSVS FLVMINIS DETERIOR SIT, FIAT, TOLLERE, DEMOLIRI, PVRGARE, RESTITVERE, VIRI BONI ARBITRATV POSSIT. In L. 111. §. Labeo, D. vti possid. INTERDICO TECVM, SICVTI NVNC POSSIDETIS EAS ÆDES EX QVIBVS PROIECTVS EST. Item in L. Pomponius, D. de procuratorib. VT LIBERI QVI IN POTESTATE ABSENTIS DICVNTVR, DVCANTVR, *Interdictum non posse desiderare ait.* In L. Non cogendum, §. vlt. D. eod. *Si procuratori opus nouum nuntiatum sit, isque interdicto vtatur,* NE VIS EI FIAT ÆDIFICANTI. Interdicta autē æquè atque actiones, edebantur, L. vlt. §. si legatarius, & §. vlt. D. quod legator.

Ex Interdictorum formulis hæc præterea obseruanda sunt. Vlpian. in L. Prætor ait §. vlt. D. damno inf. *Interdictum reddendum ei, in cuius ædes rudera decidissent, per quod vicinus compelletur*, AVT TOLLERE, AVT TOTAS ÆDES PRO DERELICTO HABERE. Et L. hoc amplius §. 1. D. eod. *Interdictum à Prætore datum*, NE VIS FIERET DOMINIS, QVO MINVS SVA TOLLERENT, AVFERRENT, SI MODO DAMNI INFECTI REPROMITTERENT. In L. 1. §. 1. D. de oper. no. nunt. *erit transeundum ad Interdictum*, QVOD VI AVT CLAM FACTVM ERIT, VT RESTITVATVR. Et §. fi is cui, eod. L. *Interdictum in eum*, DE OPERE RESTITVENDO *reddere*: quibus verbis significat Interdictum quod proponitur in L. Prætor ait D. eod. tit. Quod Interdictum RESTITVTORIVM appellatur in L. Stipulatio §. 1. D. eod. & *Interdictum quod ex noui operis nuntiatione competit*, L. si alius §. ait D. quod vi clam. Itē in L. de pupillo §. vlt. D. de oper. no. nunt. *Deinde Interdicto aduersus eū vtar*, NE VIM MIHI FACIAT, QVOMINVS ÆDIFICEM.

Porrò accuratam illam formularum conceptionem in extraordinariis iudiciis non fuisse obseruatā scriptū reliquit Paulus in L. Actio, D. de negot. gest. Nam quoties extra ordinem ius dicebatur (qualia fuere tandem omnia iudicia) non erat necesse reddi Interdictum; sed perinde iudicabatur sine Interdictis, acsi vtilis actio ex causa iudicati reddita fuisset, quemadmodum Iustinianus scribit, in § vlt. Institut. de interdict. Vnde Diocletian. & Maximian. in L. III. C. de interdictis. *Interdicta autem*, inquiunt, *licet in extraordinariis iudiciis locum non habent, tamen ad exemplum eorum res agitur.* Inde est, quod Rubricæ *de Interdictis*, additur, *sine extraordinarius*, *quæ pro his competunt actionibus*. Eadem de causa in multis constitutionibus, vbi de Interdictis agitur, EXEMPLO EORVM, VEL AD INSTAR INTERDICTI, agendum legimus. Veluti in L. II. C. vnde vi. *Pulsos restituendos esse*, INTERDICTI EXEMPLO, *si nec dum vtilis annus excessit, certissimi iuris est.* Et in L. III. eodem tit. *si de possessione vi deiectus es, cum lege Iulia vis priuata reum postulare*, & AD INSTAR INTERDICTI *Vnde vi conuenire potest*. Quæ verba vetus quidam glosator in meo manu scripto Codice ita interpretatur, id est, vtili actione in factum loco interdicti. Sic & in L. vlt. C. de libert. exhib. AD INSTAR INTERDICTI *de exhibenda filia Philippo cum conueniendum putaueris*, & L. vlt. C. de actio. *Igitur* AD INSTAR INTERDICTI, *seu actionis permisse, experiendum esse perspicitis.*

Ac demum euanuit tandem tota Formularum conceptio. Extat enim Constantini cōstitutio sub Rubrica de Formulis & Impetrat. sublat. quæ iuris Formulas aucupatione syllabarum insidiantes cunctorū actibus radicitus amputari præcipit. Quo nomine ille à Nazano in Panegyrico laudari videtur his verbis: *Nouæ leges regendis* (sic enim emendandum nemo dubitauerit) *moribus, & frangendis vitiis constitutæ.* VETERVM CALVMNIOSÆ AMBAGES RECISÆ, CAPTANDÆ SIMPLICITATIS LAQVEOS *perdiderunt. Pudore tuo munita coniugia.* Nā vt hac nouissima clausula, Constantini de adulteris gladio feriendis constitutionē, quam Tribonianus contulit in L. quamuis, C. ad L. Iul. de adulter. ita superiore, hanc in qua gradum fiximus, signari verisimile est. Nec minus idem Imperator Testamentarias quàm Iudiciarias formulas orbe Romano summouit, vt apparet ex L. quoniam, C. de Testament. quod & de eo prædicat Eusebius quarto eius voluminis libro, quo vitam eius cōplexus est. Arcadij quoque & Honorij constitutio in L. vlt. C. de interdict. ita habet: *Si quis quodlibet interdictum effugiet, ruptis veterum ambagibus, inter ipsa cognitionum auspicia rationem exprimere, ac suas allegationes iubeatur proponere.* Similitérque verborum inanium capoones quæ in bonorum possessione accipienda antiquinis obseruabantur, exclusit Imperator Constantius in L. vlt. C. qui admitti.

Qua in re, vtrùm ius nouum veteri & antiquo antecellat, aliorum iudicium esto. Nam quod ad me attinet, diē diffindi iubeo, & quod probabilibus in vtramque partem argumentis quæstio tractari possit, assensum sustineo. Interim meum ego institutum tenebo, propositúmque argumentum sine vlla detrectatione exequar.

Non ACTIONES tantùm & INTERDICTA, sed & PRÆIVDICIA à Prætore reddebantur. Vlpianus in L. sed & hæ, §. 1. de procuratorib. *Non solùm autem si* ACTIO POSTVLETVR *à procuratore, sed &* PRÆIVDICIVM vel INTERDICTVM. Idē in L. III.

in L.III.§ illud,D.de agnosc.& alen.lib. *Si viuo patre* REDDITVM SIT PRÆIVDICIVM.Quibus autem in causis huic remedio locus esset,Vlpian.tradit in L.vlt.D. fiingen.esse dic.his verbis:*Quoties de hoc contenditur*, AN QVIS LIBERTVS SIT: *siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur,siue in ius vocetur qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat*, REDDITVR PRÆIVDICIVM: *Sed quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaij Seij se negat*, *Idem* PRÆIVDICIVM DATVR. Hinc in L.adoptiuum,§.patronum, D. de in ius voc. *Vel si collusionem detexit,vel si qui* PRÆIVDICIO PRONVNTIETVR ESSE LIBERTVS. *De* PARTV *etiam* AGNOSCENDO, PRÆIVDICIO ACTVM,*itémque* AN VXOR ESSET, *disceptatum, docet* Vlpian.in L.III.§.item Plancianum, eum seq. D.de agnosc.& alen.lib.

LIBEROS planè qui erant in potestate, non in rem actione,sed,aut PRÆIVDICIIS,aut Interdictis PETI debuisse idē Vlp.probat in L.I.§.I.D.de rei vindic. LIBERTVS etiam à quo ali se debere patronus contendebat, PRÆIVDICIO CERTARE poterat,SI SE LIBERTVM NEGARET,L.si quis à liberis,§.solent, D.de agnosc: & alen.lib.Iustinian.in §.præiudiciales,Instit.de actionib. PRÆIVDICIALES ACTIONES *in rem esse videntur,quales sunt,per quas quæritur*, AN ALIQVIS LIBER, AN LIBERTVS SIT, VEL DE PARTV AGNOSCENDO. Nam quæ PRÆIVDICIA Iurisconsulti dicunt,ea, PRÆIVDICIALES ACTIONES, Iustinianus vocat.ACTIONIS vtique verbo PRÆIVDICIA contineri air,L.actionis,D.de obligation.& action.In his verò PRÆIVDICIIS is actoris partes sustinebat,qui habebat intentionē secundum id quod intendebat.L.generaliter,D.de exceptionib. In PRÆIVDICIO quoque licet patronus possessor esse videretur,non tamen actoris partibus libertus fungi debebat,sed is qui se patronum esse contendebat,L.quotiens,D.de probationib.

Actionum etiam instar PRÆTORIÆ STIPVLATIONES obtinebant,earúmque vicem repræsentabant,L.actionis,D.de obligat.& act.L. Non solùm,D.rat.rem hab. Nam si quis,verbi gratia,ūbi legatorū, vel damni infecti caueri vellet, in iure hoc apud Prætorem postulabatur,L.sed & hæ,§.I.L.Pomponius,D.de procuratorib.Huiusmodi verò Prætorias Stipulationes legem accepisse de mente Prætoris qui eas proposuerat,nec illis immutare quidquā licuisse,neq; addere, neque detrahere, air L.in conuētionalibus,D.de verb.oblig.Earū autē tres species Vlpianus facit in L.I.D.de stip.Præt. Quasdam enim IVDICIALES vocat,quæ propter Iudicium interponebātur, vt ratum fieret,quales erant, Iudicatum solui,& ex operis noui nuntiatione; quasdam CAVTIONALES, quæ instar actionis habebant,& vt esset noua actio; intercedebant, vt de legatis stipulationes,& de tutela & ratam rem haberi,& de damni infecti. Quasdam COMMVNES quæ fiebant iudicio sistendi causa.De quibus singulis quoniam in iure versabantur,hic potissimū vt tractemus,argumenti series exposcit. Enimuerò aut suo quis nomine,aut alieno agebat,interdicebat, prætudicióve experiebatur, aut restitutionem in integrum,Prætorianámve cautionē desiderabat.Qui alieno,is vel PROCVRATOR,vel COGNITOR dicebatur.Nam vt ait Asconius in Diuinat.Qui defendebat alterū in iudicio,aut PATRONVS dicebatur,si orator esset, aut ADVOCATVS, si aut ius suggetebat, aut præsentiam suam commodabat amico,aut PROCVRATOR,si negotium susciperiebat,aut COGNITOR,si præsentis causam nouerat,& sic tuebatur,vt suam.Is etiam qui absentis defensionem susciperiebat, DEFENSOR in libris nostris appellatur. Procurator autem siue in rem siue in personam ageret,non aliter audiebatur,quàm si satisdaret dominum,aut eum ad quem res pertinebat, rem ratam habiturum, vt Iustinian. Instit.de satisdationib.tradit.

Nec solùm in actionibus quas procurator intendebat,verùm in stipulationibus quoque quas interponi desiderabat,veluti,si damni infecti,vel legatorum stipularetur,satisdare debebat,Dominum ratam rem habiturum,L.non solùm,D.rem rat.hab. L.inter quos,§.alieno,D.de dam. infec. L.Pomponius,§.I. D. de procuratorib. Item qui procuratorio nomine nouum opus nuntiabat, satisdare debebat, eam rem ratam

dominum habiturum, alioquin nuntiatio omnimodo remittebatur, L. de pupillo, §. qui procuratorio, D. de oper. no. nunt.

Simili modo & qui in integrum restitutionis auxilium alterius nomine implorabat, hac stipulatione interposita audiebatur, L. quod si, D. de minorib.

Hac autem stipulatione comprehendebatur, RATAM REM DOMINVM, EIVSVE HEREDEM, EVMQVE AD QVEM RES PERTINERET, HABITVRVM, L. si quis vni, L. si indebitum, §. vlt. L. si procurator, L. si sine, §. si in stipulatum, D. rat. rem hab. Eáque sunt vulgaria verba de rato habendo, in L. cùm minor, D. eod. quæ verisimile est ex Edicto profecta, quod proponitur in L. seruum quoque, §. ait Prætor, D. de procuratorib. illis verbis, ET EI QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Quò pertinent quæ Vlpian. scribit in L. non solùm, §. qui alieno, D. eod. *Qui alieno nomine agit quamcumque actionem*, ID RATVM HABITVRVM EVM, AD QVEM EA RES PERTINEBIT, *cauere debet.* Et §. quæritur, eod. L. *Quæritur apud Iulianum, vtrùm* DOMINVM SOLVM RATAM REM HABERE *debet satisdare, an etiam* CETEROS CREDITORES. *Et ait dumtaxat de* DOMINO CAVENDVM, *nec illis verbis*, AD QVEM EA RES PERTINET, *creditores contineri.*

Plenius verò Iulianus in L. procurator, D. rat. rē hab. hac stipulatione caueri consueuisse docet, NON PETITVRVM EVM CVIVS DE EA RE ACTIO, PETITIO, PERSECVTIO, ESSET: ET RATVM HABITVROS OMNES AD QVOS EA RES PERTINEBIT. Quod si propter iniuriam filio vel nepoti factam, procurator patris auíve nomine iniuriarum ageret, non patris solùm, auíve, sed & filij nepotísve personam stipulatione hac comprehendere debebat, L. si sine, §. qui patris, D. eod.

Ar si pro minore xxv. annis procurator interpositus petiisset, propter metum in integrum restitutionis, ita, præcedente mandato, cauendum fuisse, SI ILLE IN INTEGRVM RESTITVTVS FVERIT, HERESVE EIVS, AVT IS AD QVEM EA RES PERTINEBIT, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI? Papinianus monet in L. cùm minor, D. eod. tit.

Addebatur & in hac stipulatione AMPLIVS NON PETI, L. si quis vni, & L. amplius, & L. procurator cũ peteret, D. rat. rē hab. Cuius clausulæ Cicero nõ semel meminit. Veluti in Bruto: *At verò, inquã, tibi ego Brute, non soluam nisi priùs à te cauero,* AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM, CVIVS PETITIO SIT, PETITVRVM. Et in Oratio. pro Rosc. Com. *Quid ita satis non dedit*, AMPLIVS A SE NEMINEM PETITVRVM. *Qui de sua parte decidit, reliquis integram reliquit actionem, qui pro socio transigit satisfacit,* NEMINEM POSTEA PETITVRVM. Et in ox: *Cur igitur decidit & non restipulatur,* NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM? Idem Epist. xxix. lib. xiii. Famil. *Sed duo te nominatim rogo. Primum, vt si quid satisfiandum erit,* AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, *cures vt satisdetur fide mea.* Papinian. in L. ii. D. vt legator. seu fideic. nom. cau. *Nec si fortè velit pater cauere,* NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM. Vlpian. in L. si seruus seruum, §. rupisse, D. ad L. Aquil. *Et si colonus eam exercuit, cauere eum debere* AMPLIVS NON AGI, DOLI quoque MALI CLAVSVLA huic stipulationi inserebatur, L. in stipulatione, L. si sine, §. si in stipulationem, D. rat. rem hab.

Stipulatio planè rē ratã haberi cõtinebat, QVANTI EA RES ESSET, L. ii. §. incertã, D. de prætor. stipulationib. atq; adeò, vt scribitur in L. si procurator, & L. in stipulatione, D. rat. rem hab. hac stipulatione continebatur, QVOD STIPVLATORIS INTERERAT. Quod & ostendit L. procurator quinquaginta, D. eo. Sed & Paulus in L. si cõmissa, D. eo. *Si cõmissa sit*, air. *stipulatio*, RATAM REM DOMINVM HABITVRVM, *in tantum competit*, IN QVANTVM MEA INTERVIT, *id est, quantum mihi abest, quantúmque lucrari potui.*

Itaque is qui à procuratore status controuersiam patiebatur, satis accepisset à procuratore, & postea dominus, veniẽtésque ab eo personæ rarum non habuissent, quòd procurator eum in seruitutem periisset, vel aduersus procuratorem ex seruitute in libertatem petitus fuisset, QVANTI EA RES ESSET, procurator præstare debebat,

bebat. id est, *quanti interfuisset eius de statu suo non periclitari, & propter impendia quæ in litem fecerat*, L. procurator, §. si quis, D. rem rat. hab.

Et hæc est STIPVLATIO quæ DE RATO HABENDO dicitur in L. 11. D. rat. rem hab. & CAVTIO DE RATO, in L. non solùm, §. interdum res, §. si pater, & L. Pomponius, §. vlt. D. de procuratorib. & L. item eorum, §. actor, D. quod cuiusque vniuersit. & L. si autem, D. de negot. gest. & RATIHABITIONIS SATISDATIO, in L. Pomponius, §. ratihabitionis, D. de procuratorib.

Iam vbi in rem agebatur, possessor olim satisdare cōpellebatur IVDICATVM SOLVI, id est, *soluere quod esset iudicatum, & vel rem restituere, vel litis æstimationem præstare*: & quisquis in rem actione conueniebatur, siue suo, siue alieno nomine iudicium acciperet, ita cauere cogebatur. At in actionibus in personam, si proprio quis nomine iudicium accipiebat, iudicatum solui non satisdabat: si verò alieno nomine interueniret, omnino satisdabat, quia nemo alienæ rei siue litis idoneus defensor sine satisdatione intelligebatur: quæ postea aliquatenus immutata sunt, vt Iustinianus Institut. de satisdationib. scribit. Mansit tamē veteris iuris regula, Procuratores, Defensoresve qui alieno nomine actionē excipiebāt, iudicatū solui satisdare debuisse. L. qui proprio §. qui alium D. de procuratorib.

STIPVLATIO autem Iudicatum solui tres clausulas in vnum collectas habebat: DE RE IVDICATA, DE RE DEFENDENDA, DE DOLO MALO, L. iudicatum vi. L. cùm quærebatur, & L. ex clausula, D. iudic. sol. Vnde Vlp. in L. iam tamē, §. in hac, D. eo. in hac stipulatione ait, plures fuisse causas vna quātitate cōclusas. Prior vocatur OB REM IVDICATAM CLAVSVLA, in L. iam tamē, §. si ex fideiussoribus, L. cū quærebatur, D. iudic. sol. Altera, OB REM NON DEFENSAM, d. L. cum tamen, §. si tamen plures, & d. L. quærebatur, L. si ex duobus, L. ex iudicatum, D. iudic. sol. L. si post, L. si defunctus, L. sed & hæ, §. defendere, & L. non cogēdum, §. 1. D. de procuratorib. Illius clausulæ formulam agnoscimus in ea facti specie, quam Scæuola proponit in L. cum apud. D. iudic. sol. his verbis: *Cùm apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est*, VT QVOD SEMPRONIVS IVDEX IVDICASSET, PRÆSTARETVR. Et mox, *Ideóque in stipulatione adiicitur*, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT. Ad hanc etiā stipulationem referendum censeo, quod est in L. in vsu, D. de verb. signific. *Item in stipulando satis habemus de herede cauere*, SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT. *Et rursus*, QVOD OB EAM REM TE, HEREDEMVE TVVM. Ex quibus verisimile mihi fit hanc de re iudicata clausulam his ferè verbis conceptam, SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM A SEMPRONIO IVDICE, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT, IVDICATA ERIT, QVOD OB EAM REM TE HEREDEMVE TVVM DARE, FACERE, PRÆSTARE OPORTEBIT, QVANTI EA RES ERIT, DARI SPONDES? Altera verò clausula stipulatos actores, RECTE, ET VIRI BONI ARBITRATV REM DEFENDI, credibile est. Ex hac vtique clausulā OB REM NON DEFENSAM committebatur stipulatio, si RECTE ET VIRI BONI ARBITRATV RES NON DEFENDERETVR. Eóque pertinent verba hæc, in L. iam tamen, §. nunc videamus, L. si reus, L. ex clausula, & L. vir bonus, D. iudic. sol. L. omnium, L. non cogendum, §. 1. D. de procuratorib. Quod & illa parte edicti cauebatur, CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT, L. seruum quoq;, §. ait prætor, D. de procurator. Rectè autē defendi, quid esset, exponitur in L. rectè D. de iudic. forte ex edicto Prætoris in L. hæc autē, §. ait prætor, D. quib. ex cau. in poss. eat.

Sufficiebat planè tutoribus ad plenam defensionem, siue ipsi iudicium susciperent, siue pupillus, ipsis auctoribus: nec cogebantur tutores cauere, vt defensores solebant, L. 1. §. sufficit D. de administrat. tut. Sed nec cauebat tutor curatórve, ratam rem pupillum, adolescentémve habiturum, quia rem in iudicium deducebant, L. vulgo D. eo. African. porro in L. hæc stipulatio, D. iud. sol. hāc stipulationis particulā ad-

fert huiusmodi, QVANDIV RES NON DEFENDATVR. Nouissima verò clausula Iudicatum solui stipulationis ita concipiebatur, DOLVM MALVM ABESSE, AFVTVRVMQVE ESSE. Et interdum adiiciebatur, SI HVIVS REI DOLVS MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES EST, DARI SPONDES? L. nouissima, D. iudic. sol. Eáque est DOLI CLAVSVLA, in L. qui se liti, D. de hered. pet.

Ceterùm si quis alio iudicio acturus Iudicatum solui satis accepisset, dein alio iudicio ageret, non committebatur stipulatio, quia de alia re cautum videbatur, L. non ab iudice, §. vlt. D. de iudic. Item si quis apud aliquem iudicem iturus, stipulatus esset iudicatum solui, & egisset apud alterum, non committebatur stipulatio, quia non huius iudicis sententiæ fideiussores se subdiderant, L. si quis apud, D. iudic. sol. *Incertam* autem *quantitatem* hæc stipulatio continebat, vt ait L. 11. D. de stipul. prætor. Vlpianus tamen in L. iudicatum solui 1x. D. iud. sol. huiusmodi stipulationē *expeditam* habere *quantitatem* scribit. IN TANTVM *enim*, air, *committitur*, IN QVANTVM IVDEX PRONVNTIAVERIT. Idem in L. non solùm, §. est & casus, D. de procuratorib. *Debet cauere hic procurator*, & RATAM REM DOMINVM HABITVRVM: *ne fortè dominus reuersus velit quid petere: item* IVDICATVM SOLVI: VT SI QVID PORTI PROPTER HANC RESTITVTIONEM IN INTEGRVM PRÆSTARI ADOLESCENTI DEBEAT, HOC PRÆSTETVR.

Planè is à quo hereditas petebatur satisdare debebat, aut vt Paulus scribit lib. 1. Sentent. Tit. xi. in petitorem transferebatur possessio, si is satisdare contrà vellet. Hinc illud Ciceronis in 111. contra Verrem: *Aut* PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM, CVM SATIS ACCEPISSET, *sponsionem faceret, ita de hereditate certaret.* Quod Asconius ita explicat: *Aut peteret, inquit, vt possessor esset: aut acciperet ab aduersario satis*, PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM. *& ipse sponsionem faceret, & ita de hereditate certaret.* LIS VINDICIARVM EST, *cùm litigatur de ea re apud Prætorem, cuius incertum est quis debeat esse possessor: & ideò qui eam tenet*, SATISDAT PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM *aduersario suo, quo illi satisfaciat*, NIHIL SE DETERIVS IN POSSESSIONE FACTVRVM, DE QVA IVRGIVM ESSET. *Rursus sponsione ipse prouocatur ab aduersario certæ pecuniæ, aut æstimationis, quam amittat, ni sua sit hereditas, de qua contendit.* PRÆDES *ergò dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est*: NE *interea qui tenet, diffidens causæ*, POSSESSIONEM DETERIOREM FACIAT, TECTA DISSIPET, EXCIDAT ARBORES, ET CVLTA DESERAT. Vnde in iuris notis hæ singulares literæ P. P. L. V. id est, PRO PRÆDE LITIS VINDICIARVM.

Edicto autem perpetuo cautum de satisdatione danda ab eo à quo res petebatur, aut de transferenda in aduersarium possessione testantur Impp. Diocletian. & Maximianus in L. 1. C. vti possid. Sed & prohibebatur possessor hereditatis, de qua controuersia erat, antequam lis inchoaretur aliquid de ea distrahere, nisi pro omni quantitate hereditatis, vel rerum eius restitutione satisdare maluisset, L. Diuus, D. de heredit. petitio. Satisdatione verò data diminuno concedebatur, cùm possessor hereditatis, qui petitori satisfecisset, interim loco domini haberetur, L. ex libero, in fi. D. de quæstionib. quamquam & licet talis satisdatio data non esset, sed solita cautio, causa tamen cognita, diminutionem se concessurum Prætor edixerat, vt in d. L. Diuus scribitur.

Erat & Prætoria STIPVLATIO DAMNI INFECTI. Nam qui ex vicinis ædibus quæ virium fecerant, ruinámve minabantur, damnum metuebat, is caueri sibi damni infecti à Prætore desiderabat, L. quamquam, §. idem Iulianus, D. de aq. & aq. pluu. *Si tamen dominus* DESIDERET CAVERI SIBI DAMNI INFECTI *ab eo, ex cuius prædio nocet.* L. Prætoris, §. 1. D. de dam. inf. *Si aliquot sint, qui* CAVERI SIBI DESIDERANT. & §. vlt. *Si dominus proprietatis & fructuarius* DESIDERET SIBI CAVERI DAMNI INFECTI. Et L. qui bona, §. si quis eo, D. eod. SI DESIDERET *ab eo qui in possessionem missus est*, VT SIBI DAMNI INFECTI HARVM ÆDIVM NOMINE

NOMINE, QVARVM IN POSSESSIONEM MISSVS EST, CAVERIT, AN SIT AVDIENDVS. Et L. damni, §. si vicinus, D. eod. *Et inuicem* DESIDEREMVS, DAMNI INFECTI CAVERI. Sciendum est autem eum qui damni infecti sibi caueri postulabat, priùs de CALVMNIA IVRARE debuisse, L. qui bona, §. qui damni, D. de dam. inf. id est, si suo nomine id postularet, *iurare non se calumniæ causa id postulare*, vel si alieno nomine ageret, *iurare non calumniæ causa eum cuius nomine* CAVTVM VELLET, POSTVLATVRVM FVISSE, L. Prætor ait, & L. qui bona, §. alieno, D. eod. tit. Statuebat autem Prætor diem in quâ caueretur, d. L. Prætor. Quæ dies cautioni præstituta, vbi finita esset, ad eius officium pertinebat, vel protelare & prorogare eam, vel in possessionem eius rei mittere. Et quidem qui suo nomine promittebat, is repromittebat dumtaxat, qui verò alieno, satisdabat. In ea autem stipulatione apposita fuisse verba hæc, SI QVID IBI RVET, SCINDETVR, PODIETVR, ÆDIFICABITVR, auctores sunt Alfen. in L. damni infecti quidam, D. de dam. inf. & Pōpon. in L. si procurator ratam, D. rat. rem hab. Idem Alfen. in d. L. damni, §. vlt. *Quoniam restipulatus esset à vicino*, SI QVID OB EAM REM, QVOD IBI ÆDIFICATVM ESSET, SIBI DAMNVM DATVM ESSET, ID REDDI. Huic stipulationi dies inseri debebat, intra quem, si quid damni contingeret, cautio locum haberet: neque enim in infinitum obligatus esse debebat stipulatione, L. qui bona, §. vlt. L. damni infecti. §. sæpius, D. eod. In hac stipulatione etiam hæc comprehensa, SI QVID ARBORVM, LOCIVE VITIO ACCIDERIT, testatur Vlpian. in L. fluminum, §. itē apud Viuianum, D. eod. Idem in §. vlt. ead. L. *Stipulatio enim hoc continet*, QVOD VITIO ÆDIVM, LOCI, OPERIS DAMNVM FIT. Idem in d. L. fluminum, §. adiicitur, eod. In hac stipulatione adiectum fuisse ait, & HEREDVM NOMEN, VEL SVCCESSORVM, EORVMQVE AD QVOS EA RES PERTINET. Sequitur ibid. Sed VT NE QVID ÆDIVM, LOCI, OPERISVE VITIO DAMNVM PACTVM SIT, *stipulatio interponitur*. Alieno autem nomine, vt Pomponius ait in L. inter quos §. alieno, D. de dam. inf. ita stipulari licebat, vt damnum quod domino datum esset, comprehenderetur: EXCEPTIOQVE PROCVRATORIA STIPVLATIONI INSERENDA ERAT, sicut in stipulatione legatorum. Inter fructuarium verò & dominum proprietatis, ita damni infecti cautionem locum habuisse constat, si fructuarius quidem de SOLI VITIO CAVERI SIBI DESIDERARET, dominus verò proprietatis, DE OPERIS VITIO, si quid fructuarius ædificaret. Nam DE RVINA ÆDIVM neuter ab altero cautionem desiderare poterat, L. damni infecti stipulatio, §. 1. & L. inter, D. eod. tit.

Ex huius vtique stipulationis formula manant quæ Paulus ait in L. damni infecti, D. de dam. inf. *Quia* NEC LOCI, NEC OPERIS VITIO, *sed publico iure id consecutus sit*. Vlp. in L. hoc amplius, §. quæsitū, D. de dam. infec. *Quotiens insula superficiaria vitiosa est, dominum &* DE SOLI, ET DE ÆDIFICII VITIO, REPROMITTERE. Et L. damni infecti stipulatio, §. ei qui, D. eod. *Dominus soli*, QVOD VITIO SOLI DAMNVM FVTVRVM SIT, CAVERE *non debebit*. Quæ verba etiā obseruāda sunt in L. quāuis, L. eorū, §. vlt. L. fluminū, §. vitiū, & §. idē Seruius, D. eod. Hinc in L. qui bona, §. si quis opus eò. *quia non est cautū, neque* DE VITIO ÆDIVM, *neque de damno operis*. Ac planè vbi de eo opere quod in priuato fiebat, damni infecti cauebatur, tam de LOCI, quàm de OPERIS VITIO cauebatur: at vbi de eo opere quod in publico fiebat, DE OPERIS tantùm non etiam de loci VITIO cauebatur, L. si finita, §. 1. L. fluminum, D. eod. Hæc autem stipulatio, vt ait, L. dāni infecti, §. emptor, D. eo. tit. in hoc fiebat, QVANTI EA RES ERAT. Et in L. in hac, D. eod. *In hac stipulatione venit*, QVANTI EA RES ERIT. Porrò vbi controuersia erat, dominus esset, néene is à quo cautio exigebatur, sub exceptione satisdabat, SI DOMINVS NON ESSET, L. Prætor ait, L. si proprietarius, L. qui vias, §. vlt. D. de dam. infec. Hæc verò Dāni infecti stipulatio pertinebat, etiam si quid eius OPERIS, quod IN FVNDO MEO AQVÆ DVCENDÆ CAVSA, VITIO DAMNVM mihi contigerat, L. damni, D. de dam. inf. Proponitur & alia huius cautionis species, in L. sed addes, §. si inquilinus, D. loca. in qua est, *Inquilinus damni infecti caueat*, NE IN ALIQVO, DVM AVPERT, DETERIOREM CAVSAM ÆDIVM FACIAT: SED VT PRISTINAM FACIEM ÆDIBVS REDDAT.

Ex Operis quoque noui nuntiatione ſtipulatio, in Prætoriis numerabatur, L.1.§.ſtipulationum, D.de ſtipul.prætor. Hæc ſtipulatio interponi ſolebat, QVOTIES VICINVS DICEBAT IVS SIBI ESSE PROHIBERE VICINVM OPVS NOVVM INVITO SE FACERE, L.ſtipulatio, D.de oper.no.nunt. *Habebat autem*, vt ibidem dicitur, *iſta ſtipulatio conditionem*, VT ITA DEMVM COMMITTERETVR, SI IVDICATVM PORET, SIVE ANTE REM IVDICATAM CAVSA ALIQVA ACCIDISSET, NEQVE RES DEPENDERETVR: & DE DOLO MALO *ſubiiciebatur* CLAVSVLA. Sequitur ibidem, *Siue autem* RES IVDICETVR, SIVE RES NON DEFENDATVR, *ſtipulatio in id quod committitur*, VT RES VIRI BONI ARBITRATV RESTITVATVR. *Quod ſi ita reſtitutum non erit*, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DABIT, *ſi hoc petitori placuerit*. Et mox: *Idem dicit adiiciendum eſſe in ſtipulatione*, VT TANTVM PRÆSTETVR, QVANTI VNIVSCVIVSQVE INTERSIT, *ſi hoc maluerint. Ceterũ ſi ita fuerit, inquit, cautũ*, QVANTI EA RES ERIT. Paul.in L.ex opens, D.eo. *Ex operis noui nuntiatione ſi caueatur, tanti ſtipulatio committitur*, QVANTI IVDICATVM SIT. Hac certè ſtipulatione cauerisolitum VT OPVS RESTITVERETVR, ait L.11.D.de ſtipul.prætor. In ſtipulatione etiam quæ ex hac cauſa interponebatur, HEREDIS mentionem factam ſcribit Paulus in L.non ſolùm, §.vlt.D.de oper.no.nunt. Stipulationi verò ex operis noui nuntiatione interpoſitæ, diem comprehendi conſueuiſſe oſtendit Iulianus in L. cùm procurator, §.1.D.eod.tit. Qui autem opus nouum nuntiabat, iurare debebat, NON CALVMNIÆ CAVSA OPVS NOVVM NVNTIARE, L.de pupillo, §. qui opus, D.eodem.

In hunc numerum atque ordinem venit & de Legatis ſtipulatio, L.1. D. de ſtipulationib.prætor. Eo modo legatorum, fideicommiſſorúmve conſeruandorum cauſa cauebatur, Tit.vt legat.ſeu fideicomm.ſeruand.cau.L.1.D. quib. ex cauſ. in poſſ. eat. *Legatorum enim*, vt ait Vlpian.in L.1.D.vt legat.ſcu fideic *nomine ſatisdari oportere Prætor putauit*, VT QVIBVS TESTATOR DARI, FIERI VOLVIT, HIS DIEBVS DETVR, VEL FIAT: DOLVMQVE MALVM AFVTVRVM STIPVLENTVR. IN REM autem fuiſſe CONCEPTAM hanc ſtipulationem docet Pompon. in L.ſi à te, D.eo.tit.

A Prætore etiam Reſtitutiones in integrum deſiderari & implorari dicebãtur, L. III.§.ſcio.L.verum, §.item quærítur, D.de minorib. Eas ille cauſa cognita, & præſentibus aduerſariis, vel ſi per contumaciam deeſſent perpendebat, L. in cauſæ, in prin.& §. 1.L.non omnia, D.de minorib. Cognitionis enim Prætoriæ hanc rem fuiſſe ait, L.in cauſæ cognitione, §.interdum, D.eo. Vnde Paul.in L.quod ſi, § vlt.D.eod. *Ex hoc Edicto*, ait, *nulla propria actio vel cautio proficiſcitur Totum enim hoc pendet ex* PRÆTORIA COGNITIONE. Vnde in L.non ſolùm, §.eſt & caſus, D.de procuratorib. POSTVLATA EST COGNITIO DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE, CVM MINOR CIRCVNSCRIPTVS IN VENDITIONE DICERETVR. Et in L.minor, D.de euictionib. *Minor* XXV. *annis fundum vendidit Titio: eum Titius Seio*: MINOR SE IN EA VENDITIONE CIRCVMSCRIPTVM DICIT, ET IMPETRAT COGNITIONEM, *non tantùm aduerſus Titium, ſed & aduerſus Seium*.

Interrogationum etiam quæ in iure fiebant, formulas & exempla ſubiiciam. Calliſtrat.in L.1.D.de interrogationib. in iu.fac. *Totiens heres in iure interrogandus eſt*. QVA EX PARTE HERES SIT, *quotiens aduerſus eum actio inſtituitur, & dubitat actor, qua ex parte is cum quo agere velit, heres ſit* In L.quia interdum, D.eod. *Interrogatus qua*, AN HERES SIT. In L.qui interrogatur, D.eod. *Qui interrogatur* AN HERES, *vel* QVOTA EX PARTE SIT. L.ſi ſine, §.Celſus, D.eod. *Si defenſor in iudicio interrogatus*, AN IS QVEM DEFENDIT HERES, VEL QVOTA EX PARTE SIT. Et §.qui interrogatur, eod. L. *Niſi forte ita interrogatus*, AN EX DIMIDIA PARTE HERES SIT, *& reſponderit*, HERES SVM. Eadem L.§.illud. *An quis cogatur reſpondere*, VTRVM EX TESTAMENTO HERES SIT, ET VTRVM SVO NOMINE EI QVÆSITA SIT HEREDITAS, AN PER EOS QVOS SVO IVRI SVBIECTOS HABET, VEL PER EVM CVI HERES EXTITIT. Et §.denique. *Eum quoque, cui eſt hereditas reſtituta*,

restituta, debere in iure interrogatum respondere. AN EI HEREDITAS EST RESTITVTA. L. de ætate §. si quis eum D. cod. *Si quis cum heres non esset, interrogatus respondit,* EX PARTE HEREDEM ESSE. Et §. si cùm esset eod. L. *si cùm esset quis ex semisse heres dixerit,* SE EX QVADRANTE. L. non solùm D. de procuratorib. *Vt in iure interrogatus, ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus.* AN IGITVR HERES SIT ABSENS, *respondere debebit.* in L. quoties §. vlt. D. de probationib. *Ei qui in iure interrogatum dixit respondisse,* SE SOLVM HEREDEM ESSE. Dominus verò noxali iudicio conuentus interrogabatur, AN IN POTESTATE HABERET SERVVM. Vlpian. in L. qui interrogatur D. de interrogationib. in iu. fac. *Qui interrogatur,* AN IN POTESTATE HABEAT EVM CVIVS NOMINE NOXALI IVDICIO *agitur,* L. si seruus D. eo. *Si seruus ab hostibus captus sit de quo quis in iure interrogatus, responderit,* IN SVA POTESTATE ESSE. Paul. in L. ii. D. si ex noxal. cau. agat. *Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui competit, si quidem dominus non neget* IN SVA POTESTATE ESSE In L. Electio, §. neque heredi D. de noxalib. *Si negaueru seruum,* IN TVA POTESTATE ESSE. Ex noxali enim causa eos demum qui seruos in potestate habebant, aut dolo fecissent quominus possiderent condemnatos patet ex L. quotiens §. prætor ait. L. si seruus D. de noxalib. act. Qui verò in potestate non habebant, nec dolo desierant possidere, recusare poterant noxale iudicium L. non solum D. eod. Inde in L. si bona D. eod. *Si bona fide possessor eum solum quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quæ datur aduersus eos* QVI SERVVM IN POTESTATE HABEANT. AVT DOLO FECERINT, QVOMINVS POSSIDEANT. At si de peculio ageretur non oportebat responderi à patre, vel domino, AN IN POTESTATE HABERET FILIVM, VEL SERVVM: quia hoc solum quærebatur, an peculium apud eum cum quo ageretur esset, L. si sine §. vlt. D. de interrogationib. In iure etiam interrogatum dominum, AN EIVS ESSET SERVVS, docent L. si quis interrogatus, L. confessionibus §. vlt. & L. si ante D. de interrogat. in iu. fac. L. Electio §. si seruum D. de noxalib. act. Sed & in L. i. §. Interdum D. si quadrup. pauper. *si in iure interrogatus,* AN SVA QVADRVPES ESSET, *responderit,* NON ESSE SVAM. In L. si quis in iure D. de interrogationib. *Si quis in iure interrogatus,* AN QVADRVPES QVÆ PAVPERIEM FECIT EIVS SIT, *responderit, tenetur.* In L. qui seruum, D. eodem tit. *In iure interrogatus,* AN FVNDVM POSSIDEAT. Et mox: *Cogi debere possessorem fundi respondere,* QVOTA EX PARTE FVNDVM POSSIDEAT. *Et si damni infecti caueamus, respondere debet,* QVOTA EX PARTE EIVS SIT PRÆDIVM CVM CAVEMVS. L. non alienum D. eod. *Non alienum est, eum à quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in iure,* AN ÆDES, EIVS, VEL LOCVS SIT, EX QVO DAMNVM TIMEATVR: ET PRO QVA PARTE. In L. i. D. de inspicien. vent. *Euocari mulier ad Prætorem poterit, & apud eum interrogari,* AN SE PVTET PRÆGNANTEM, *cogendáque erit respondere.* Et mox: *Quid ergo si interrogata,* DIXERIT SE PRÆGNATEM?

His consequenter eorũ quæ in iure, ex vtraq; parte dici & allegari consueuerant, formulas aliquot ex Pandectis adscribam. Vlpian. in L. iii. §. ante autem D. de publican. *Ante autem actorem* DICERE OPORTET, QVEM, VEL QVOS DESIDERET EXHIBERI, *vt si non exhibeantur hinc agatur. Sed & si* DICAT, EXHIBETE OMNES VT POSSIM DIGNOSCERE QVI SIT, *puto audiendum.* Item in L. ille à quo §. i. D. ad Trebellian. *Quid ergo si de fideicommissis viribus tractetur? hæc quæstio prætermittenda non erit. Sed quid si fideicommissarius* DICAT, ADEAT PRIVS, ET SIC DE HOC QVÆRATVR, *credo interdum audiendum fideicommissarium.* Idem in L. si is à quo D. vt in possess. leg. *Si is à quo satis petitur, offerat cognitionem, &* DICAT, HODIE CONSTAT DE FIDEICOMMISSO: HODIE AGAMVS. Vlpian. in L. de illo §. vlt. D. pro soc. *Nec posse dici socio,* ABSTINE COMMODO QVOD PER SERVVM ACCESSIT, SI DAMNVM PETIS. Idem in L. ait prætor §. præterea D. quæ in fraud. credit. *Non tamen* SI DICAT aliquis, OFFERO QVOD DEBETVR, EI QVEM SCIO CREDITOREM, *audiendus erit, vt actionem eludat.* Donat. in Phormio. Terent. Act. i. Sc. ii. ad ea verba. *Ego te cognatum dicam. A persona eius cum quo agitur. Potuit enim dici,* QVID MECVM EST TIBI. Et mox. Ad ea verba, *& tibi scribam dicam. A denuntiatione in personam: ne diceret,* NON MIHI DE-

NVNTIASTI. Deinde ad ea verba, *paternum amicum me assimulabo. A persona litigantis: potuit enim opponi*, PERSONAM NON HABES. Vlpian. in L. quæ omnia D. de procuationib. *hactenus erit audiendus, si* DICAT, SE PROCVRATIONE QVIDEM CARERE VELLE, SED SI ID INLÆSA EXISTIMATIONE SVA FIAT. Et mox: *Planè si* DICAT, IN REM SVAM SE PROCVRATOREM DATVM, *& hoc probauerit*. Idem in L. 1. §. vlt. D. de stipulat. prætor. *Quod si sit aliqua controuersia, vt puta*, SI DICATVR, PER CALVMNIAM DESIDERARI VT STIPVLATIO INTERPONATVR, *ipse Prætor debet super ea re summatim cognoscere*. In L. si plurium §. si quis dicet D. de noxalib. *si quis* DICET, DOMINVM DOLO FECISSE QVOMINVS IN POTESTATE EIVS SERVVS ESSET. *Ille autem*, CONTENDAT, AB ALIO EVM DEFENDI CVM SATISDATIONE. Et L. quoties §. vlt. D. eodem tit. *Neratius quoque dicebat, post exactum iusiurandum posse actorem* DETRACTA NOXÆ DEDITIONE EXPERIRI, *si modo hoc* CONTENDAT, POSTEAQVAM IVRATVM EST, COEPISSE IN POTESTATE HABERE. In L. si contendat D. de fideiussorib. SI CONTENDAT *fideiussor*, CETEROS SOLVENDO ESSE, *etiam exceptionem ei dandam*. In L. Moschus D. de iure fis. *Cùm conuenirentur propter Moschidis reliqua*, & DICEBANT, HEREDES MOSCHIDIS IDONEOS ESSE, ET MVLTOS ALIOS EX EISDEM BONIS EMISSE. Sine controuersia autem formulæ manu iniecta vindicare, & dicere sua esse possunt hæc, quæ sunt in L. si sine iudice §. qui panis D. tit. item hab. *Qui patris nomine* INIVRIARVM AGIT, *Ob eam rem*, QVOD FILIVS EIVS VERBERATVS, PVLSATVSVE SIT. Sicut & hæc, SI DICANTVR TERMINI DEIECTI VEL EXARATI, L. sed & loci § si dicantur D. fin. tegundor. Item hæc, *Quæ autem de eo competit*, QVOD LIBER PERISSE DICETVR, L. si verò §. hæc autem D. de his qui effuder. vel deiecer. quæ actio proficiscitur ex Edicto, quod refertur in L. 1. cod. tit. Necnon ista, SI IN COMMISSVM INCIPISSE VECTIGALIS DICATVR, L. si ex causa §. si in commissum D. de minorib. Et, *Veluti* SI QVIS EX EO TESTAMENTO LIBER ESSE DICATVR, QVOD TESTAMENTVM APERIRI PRÆTOR VETAT, QVIA TESTATOR A FAMILIA NECATVS ESSE DICATVR, L. liberis §. sunt & aliæ D. de liber. cau. Quibus similia sunt hæc: SI INGENVVS ESSE DICATVR. QVOD FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE DICATVR. QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR. SI VENTRIS NOMINE MVLIER IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM POSSESSIO DOLO MALO AD ALIVM TRANSLATA ESSE DICATVR. SI MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM CALVMNIÆ CAVSA FVISSE DICATVR. SI CVI PLVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICERET, LEGATVM ESSE DICATVR. SI QVID IN VIA PVBLICA FACTVM ESSE DICATVR. SI QVI TESTAMENTO LIBER ESSE IVSSVS FVERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM SVBRIPVISSE AVT CORRIPVISSE DICETVR. Et in L. 1. D. de calumniatorib. IN EVM QVI VT CALVMNIÆ CAVSA NEGOTIVM FACERET VEL NON FACERET, PECVNIAM ACCEPISSE DICETVR. Et L. si ab eod. tit. SECVNDVM EDICTI FORMAM QVOD DE HIS EST QVI PECVNIAM VT NEGOTIVM FACERENT AVT NON FACERENT, ACCEPISSE DICERENTVR. Sic & in edicto de Aleatoribus, SI QVIS EVM APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE DICETVR? Et in edicto de Religiosis. AVT IN SEPVLCHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR. Et in L. quoties §. Prætor ait D. de noxalib. SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR. Et L. 1. de seruo corrup. QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE RECEPISSE PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR. Et in L. 1. D. commodati. QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, L. 1. depositi. QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR.

Ac planè actorum intentio, verbo, DICO, plerumque concipiebatur: Africanus in L. decessit D. de Carbonia. edic. *Decessit, quem ego*, FILIVM MEVM ET IN

MEA

MEA POTESTATE ESSE DICO. *Exiſtit impubes, qui* EVM PATREMFA. ET AD SE HEREDITATEM PERTINERE DICAT. Etmox, *Superſtite filio impubere, qui* SE EI SVVM ESSE DICIT. EGO CONTENDO, ANTE EMANCIPATIONEM CONCEPTVM, ATQVE IDEO IN MEA POTESTATE ESSE, ET BONA EMANCIPATI AD ME PERTINERE. Macer in L. ſæpe D. de re iudic. *Si fundum Titius à te petierit, quem ego quoque ſed nō ex perſona Titij*, AD ME PERTINERE DICO. L. his conſequenter D. famil. erciſc. *Si ex pluribus heredibus vni ſeruus ſit generaliter per optionem legatus, & heredes* STICHVM TABVLAS HEREDITARIAS INTERLEVISSE DICANT, VEL CORRVPISSE. In L. 1. §. de inſpiciēdo, D. de inſpic. vent. SI MVLIER MORTVO MARITO PRÆGNANTEM SE ESSE DICET. In L. ille à quo §. 1. D. ad Trebellian. *Si de teſtamento aliquid quæratur, heres non debet audiri*, SI SVSPECTAM SIBI HEREDITATEM DICAT. *Nam & ſi proximè* DICATVR, VEL IVS TESTANDI NON HABVISSE EVM QVI TESTATVS EST, *vel* DE VIRIBVS TESTAMENTI, *vel*, DE SVA CONDITIONE, *non erit* AVDIENDVS: In L. ſi quis libertatem D. de heredit. petitio. SI QVIS LIBERTATEM SIBI EX TESTAMENTO COMPETISSE DICAT. In L. etiamſi §. vlt. D. de minorib. *Actor maior ætate, qui adquieuit tunc temporis ſententiæ*, DICEBAT TOTAM DEBERE LITEM RESTAVRARE.

Minores XXV. annis ita in integrum reſtitutionem poſtulabant, VT CAPTOS SE DICERENT. Sic in L. minor autem D. de minorib. *Perraro ſolet permittere reſtitutionem, & induci in auditorium ſuum eum qui* PER INFIRMITATEM ÆTATIS CAPTVM SE DICAT, DVM EA QVÆ PRO CAVSA SVNT, DICTA NON ALLEGAT, VEL AB ADVOCATIS PRODITVM QVERATVR. In L. nam poſteaquam §. ſi minor D. de iureiuran. *Si minor* XXV. *annis detulerit, & hoc ipſo* CAPTVM SE DICAT. L. Etiam in prin. D. de minorib. *Si patre eodémque tutore auctore* PVPILLVS CAPTVS PROBARI POSSIT. Et in L. III. §. ſi quis minor D. eod. tit. *Si quis minor* XXV. *annis adrogandum ſe dedit, & in ipſa adrogatione* CIRCVMVENTVM SE DICAT. In L. verùm §. ex facto D. eod. *Adoleſcentes*, QVASI CAPTI, IN INTEGRVM RESTITVI A PRÆTORE DESIDERAVERANT. Nā vt Vlpian. cad. L. §. ſciendum ait, *Sciēdum eſt autem non paſſim minoribus ſubuenir, ſed cauſa cognita*, SI CAPTI ESSE PROPONANTVR, & §. quæritur ead. L. *putò* INSPICIENDVM A PRÆTORE QVIS CAPTVS SIT. In L. non omnia D. eod. *Non omnia quæ minores annis* XXV. *gerunt irrita ſunt, ſed ea tantum quæ cauſa cognita eiuſmodi deprehenſa ſunt: vel ab aliis* CIRCVMVENTI VEL SVA FACILITATE DECEPTI, *aut quod habuerunt amiſerunt, &c.* In L. ait Prætor §. non ſolùm D. eod. *Mihi autem ſemper ſuccurrendum videtur*, SI MINOR SIT, ET SE CIRCVMVENTVM DOCEAT. Duo ergo docere debebant, qui in integrum reſtitui deſiderabant: Videlicet, cum minoribus XXV. annis geſtum eſſe, cuius rei gratia ætatis probatio iis incumbebat, L. minor ex aſpectu L. intra vtile L. de ætate D. eod. Item, Captos ſe eſſe L. III. §. ergo, & §. ſi quid & L. ait Prætor in prin. & §. Pomponius D. eod.

Sunt etiam ex iiſdem intentionum formulis hæ Iuriſconſultorum locutiones deriuatæ, DICERE INOFFICIOSVM TESTAMENTVM, L. poſtumus D. de inoffic. teſt. L. poſt legatum in princ. & §. qui accuſauit & §. ætati D. de his quæ vt indign. & DICERE DE INOFFICIOSO teſtamento, L. ſi quis adfirmauit §. idem ſi tabulæ D. de dolo L. ſi poſt mortem §. exheredati D. de bonor. poſſeſſ. con. tab. L. quidam eum filium D. de verbor. obligat. L. Papinianus §. meminiſſe, L. ſi pars, §. vlt. L. qui de inofficioſo L. ſi inſtituta §. de inofficioſo L. ſi ſuſpecta §. 1. D. de inoffic. teſt. Et DICERE RVPTVM, IRRITVM ET FALSVM teſtamentum, L. Papinianus §. ſi quis irritū, D. de inoffic. L. diuus §. vlt. & L. ſi teſtamētū D. de petitio. heredit. L. poſt legatū, §. ætati & L. heredi D. de his qui vt indign. L. III. D. de L. Cornel. de falſ. L. ſi patronus ex minore & L. filius §. vlt. D. de bon. libert.

Eiuſdem notæ ſunt hæc, in L. loci corpus §. competit D. ſi ſeruit. vind. *Hoc igitur* INTENDO, HABERE ME IVS ALTIVS TOLLENDI INVITO EO CVM QVO AGO. Et in L. ſieo loco D. eo. tit. *Poſſum* INTENDERE, IVS MIHI ESSE IRE, AGERE. Et mox: IVS SIBI ESSE IRE, AGERE, INTENDERE *poteſt*. Et L. ſi de communi D. eo. *Si de*

communi seruitute quis bene quidem DEBERI INTENDIT. In L.si cum dotem §. item pater D. solu. matrim. *Item pater furiosæ vtiliter* INTENDERE: SIBI FILIÆVE SVÆ REDDI DOTEM, *potest*. In L. liber homo D. de verb. oblig. *Quia nec* DARI OPORTERE INTENDI, *nec æstimatio eius præstari pot. st.* In L. vtifrui D. si vsusfr. pet. VTIPRVI IVS SIBI ESSE *solus potest* INTENDERE, *qui habet vsumfructum.* Sic in L. in executione §. in solidum D. de verb. obligat. *Cum* EX CAVSA EVSCTIONIS INTENDIMVS. Et in L. cũ ex causa eod. *Cum* EX CAVSA DVPLÆ STIPVLATIONIS INTENDIMVS. Et in L. quæsitum D. de pecul. INTENDITVR *enim* RECTE, *etiamsi nihil sit in peculio.*

ADDAM ET aliquot exempla eorum quæ ex Desideriis iudicialibus, mihi ad formularum speciem accedere videntur: quæ lectores ad reliquorum obseruationem excitare valeant. Vlpian. in L. III. §. si ipse D. de tabul. exhib. *Si ipse testator dum viuit,* TABVLAS SVAS ESSE DICAT, ET EXHIBERI DESIDERET. Idem in L. III. §. interdum D. ad exhib. *Has rationes à te possidentur,* DESIDERO EAS EXHIBERI. Imp. Antonin. in L. vlt. C. de eden. *An verò ab eo à quo aliquid petitur,* ACTOR DESIDERET RATIONES EXHIBERI. Papinian. in L. si culpa D. de rei vindicat. AVDIENDVS ERIT *à Iudice,* SI DESIDERET VT ADVERSARIVS ACTIONE SVA CEDAT. In L. actoris D. de procuratorib. *Actoris procurator non in rem suam datus propter impensas quas in litem fecit, potest* DESIDERARE, VT SIBI EX IVDICATIONE SATISPIAT, *si dominus litis soluendo non sit.* In L. nõnumquam D. de adoptionib. AVDIENDVS *erit, si pubes factus* EMANCIPARI DESIDERET. In L. iam tamen §. si tamen D. iudic. sol. *Magis est, vt nisi* VNVM DENT PROCVRATOREM DESIDERANTE, *scilicet, hoc* ACTORE. L. eũ qui §. 1. D. de inoffic. testam. *An heres* AVDIENDVS EST *ante inofficiosi querelam actã,* DESIDERANS RESTITVI SIBI EA QVÆ SOLVIT. L. Ceterum D. de rei vindic. *Improbè tamen* DESIDERABIT PETITOR, FRVCTVS ÆSTIMARI QVI EX ARTIFICIO EIVS PERCIPI POTVERVNT. In L. dies cautioni §. si tam D. de damno inf. *Cùm in tua potestate fuerit à Prætore, vel Præside* DESIDERARE, IN POSSESSIONEM MITTI. In L. Statius Florus D. de iu. fis. *Põpeius conděnatus* DESIDERABAT, ONVS ESSE ID HEREDITATIS OPORTERE. In L. si plures §. vlt. D. de fideiussorib. *Non poterit* DESIDERARE FIDEIVSSOR, VT INTER SE, ET EVM FIDEIVSSOREM PRO QVO FIDEIVSSIT, DIVIDATVR OBLIGATIO. *Ille enim loco rei est: nec potest reus* DESIDERARE, VT INTER SE ET FIDEIVSSORẸM DIVIDATVR OBLIGATIO. In L. 1. §. 1. D. de inspic. vent. *potest maritus iure suo,* FILIVM *per interdictum* DESIDERARE AVT EXHIBERI SIBI, AVT DVCERE PERMITTI EXTRA ORDINEM. Et L. vlt. D. de liber. exhib. *si inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset,* ET ALTER AB ALTERO EXHIBERI EVM DESIDERARET. In L. si quis à liberis D. de agnosc. & alen. liber. *si quis,* A LIBERIS ALI DESIDERET, *vel* SI LIBERI VT A PARENTE EXHIBEANTVR. Et §. si quis, eod. *si quis* A LIBERTI LIBERTO ALI SE DESIDERET, *vel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quemque suis nummis redemit,* NON DEBET AVDIRI. In L. cui necessitas D. de liber. cau. *Vltro,* SI IPSE PROBARE DESIDERET, AVDIENDVS EST. In L. ex duobus D. de negot. gest. SVMPTVS SIBI QVASI RE MELIORE AB EO PACTA, DESIDERABAT. In L. si finita D. de dam. inf. *finito die in quem alioquin cauere solet,* DESIDERANDVM ESSE A PRÆTORE, VT LIBERETVR. In L. de pupillo §. qui remissionem D. de oper. no. nunt. *Qui* REMISSIONEM *absentis nomine* DESIDERAT. Et §. is qui, ead. L. *Remittit vexationem ad Prætorem veniendi,* ET DESIDERANDI VT MISSA FIERET NVNTIATIO. In L. cum qui §. 1. D. de inoff. test. *An heres* AVDIENDVS EST, *ante inofficiosi querelam actam* DESIDERANS RESTITVI SIBI EA QVÆ SOLVIT. Sic & IN INTEGRVM RESTITVTIO DESIDERARI dicebatur. Vlpian. in L. verum §. ex facto D. de minorib. *Adulescentes adierant Prætorem,* DESIDERANTES IN INTEGRVM ADVERSVS EVM RESTITVI, QVOD ESSET CONTRA CONSTITVTIONES EXCVSATVS. Et §. Itẽ quæritur,

quæritur. *Si minor aduersus minorem* RESTITVI DESIDERAT AN SIT AVOIENDVS. L. In causæ §. Interdum D. de minorib. *potest* DESIDERARE *interdum* AOVERSVS POSSESSOREM RESTITVI. L. minor autem, D. eo. *Incolorate*, RESTITVI OESIOERANTEM. In L. Æmylius D. eo. PVPILLA IN INTEGRVM RESTITVI DESIDERABAT. Et mox: *priores tutores* QVI NON RESTITVI DESIDERASSENT. In L. III. §. Icio, D. eo. *Mox* DESIDERABAT RESTITVI IN INTEGRVM QVO MAGIS ABSTINERET PATERNA HEREDITATE: CONTRADICEBATVR EI, QVASI MAIOR FACTVS COMPROBASSET QVOD MINORI SIBI PLACVISSET. Quo loci non temere transeundum est verbum CONTRADICEBATVR, quod in Declamationum argumentis frequens est, & his notis signatur C. D. Vtitur & Vlpian. in L. 1. §. postulare, D. de postulan. Idem & L. miles, §. quidam, & §. volenti, D. ad L. Iul. de adulter. & in L. Papinianus §. si filius D. de inoffic. test. *Scriptus quidem heres petet hereditatem: filius verò* IN MODVM CONTRADICTIONIS *querelam inducat.*

Subiiciam & aliquot POSTVLATIONVM exempla, quæ ne quis à causa nostra abhorrere putet, præmittam verbi interpretationem. POSTVLARE namque in Edicto de damno infecto, Vlpianus sic accipiendum esse ait, *pro tribunali petere.* L. dies cautionis §. 1. D. de dam. infec. Generaliter vero POSTVLARE definit esse, *Desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere: vel alterius desiderio contradicere,* L. 1. §. postulare D. de postulan. Nam his verbis, *qui iurisdictioni præest,* Prætorem, magistratumque, aut potestate præditum significari, constat ex L. qui iurisdictioni & L. cum qui D. de iurisdictio. omn. iud. & L. qui neque D. de iudiciis. Sic APVD TRIBVNAL POSTVLARE, in L. Moris D. de pœnis. Postulationibus etiam prætorem pro Tribunali operam dedisse, ostendit L. 11. §. in bonorum D. quis ordo in poss. POSTVLATIONIBVS quoque vacasse Consules & Proconsules docet Plinius lib. VIII. & X. Epist. L. nec quidquam §. obseruare D. de offic. proc. & hac quoque in parte, assessores partibus suis functos tradit, L. 1. D. de offic. assessor. Cic. pro Quintio POSTVLAT A BVRRIENO PRÆTORE NÆVIVS, SIBI BONA EX EDICTO POSSIDERE LICEAT. Et ibid. *Ad vadimonium non venerat, &c. Illicóne ad Prætorem ire conuenit? Continuóne verum fuit,* POSTVLARE VT EX EDICTO BONA POSSIDERE LICERET? Idem ead. Orat. *Cùm Sextus Alphenus se procuratorem absentis Quintij esse denuntiasset Næuio, & si quid agere vellet, iudicio defendere paratum, iste* POSTVLAT, VT PROCVRATOR IVDICATVM SOLVI SATISDARET. Et mox: *A Cn. Dolabella denique* PRÆTORE POSTVLAT, VT SIBI QVINTIVS IVDICATVM SOLVI SATISDET. In L. qui absentem D. de procuratotib. *Qui absentem emptorem fundi defendebat,* POSTVLABAT *à venditore fundi,* VT AB EO DEFENDERETVR. *Venditor* DESIDERABAT CAVERI SIBI RATAM EAM REM DOMINVM HABITVRVM. In L. qui cum herede D. de obligat. & action. *Eum qui cum herede egerat, & exceptione summotus erat,* QVOD IN EA CAVSA ESSENT TESTAMENTI TABVLÆ, VT CONTRA EAS EMANCIPATO BONORVM POSSESSIO DARI POSSET: *Emancipato omittente bonorum possessionem, non inique* POSTVLABIT CREDITOR, RESITVI SIBI ACTIONEM ADVERSVS SCRIPTVM HEREDEM. L. qui bona §. si alieno D. de dam. infec. *Si alieno nomine* CAVERI MIHI DAMNI INFECTI POSTVLEM. In L. vlt. §. vlt. D. de appellationib. *An* POSTVLATIO *eorum contra quos appellatum erat,* DICENTIVM, ILLOS DEBVISSE CAVSAS APPELLATIONIS REDDERE, QVI PRIMI SVNT EXPERTI, *admittenda non sit.* Hinc & SVSPECTI TVTORES POSTVLARI dicebantur, quod Romæ apud Prætorem, in prouinciis apud Præsides aut eos quibus mandata iurisdictio erat, factum ostendit, L. 1. in princ. & §. damus D. de suspect. tutor. & L. cognitio D. de offic. eius cui mand. est iurisd.

Videor etiam mihi nescio quid in his quæ subiungam subolfacere, quod formulas sapiat. Vlpian. in L. si finita §. vlt. D. de dam. inf. *in factum actione vti poterit,* VT TANTVM PRÆSTETVR, ET QVANTVM PRÆSTARI OPORTERET, SI DE

EA RE CAVTVM FVISSET. In L. damni infecti stipulatio §. 1. D. eod. *quia habet cum fructuario actionem*, VT VIRI BONI ARBITRATV IS FRVATVR. Idem in L. nam si nō fuit D. eod. *In actione damni infecti venit id*, QVANTI INTERFVIT ACTORIS, EVM PARIETEM STARE. In L. 1. §. vlt. D. de oper. no. nunt. *aut vindicare vsumfructum ab eo qui opus nouum nuntiat, quæ vindicatio præstabit ei*, QVOD EIVS INTERPVIT OPVS NOVVM FACTVM NON ESSE. In L. Prætor ait §. planè D. eod. tit. *Interdictum*, IN ID QVOD AD EVM PERVENIT DARI OPORTERE, VEL SI QVID DOLO MALO FACTVM SIT QVOMINVS PERVENIRET. Vlpian. in L. 1. §. item sciendum D. de aq. & aq. pluu. *Actionem aquæ pluuiæ arcendæ, vel, superiori aduersus inferiorem competere*, NE AQVAM, QVÆ NATVRA FLVAT, OPERE FACTO INHIBEAT PER SVVM AGRVM DECVRRERE. *Et inferiori aduersus superiorem*, NE ALITER AQVAM MITTAT QVAM FLVERE NATVRA SOLET. Et mox: *Ita demum aquæ pluuiæ arcendæ locum actionem habere*, SI AQVA PLVVIA, VEL, QVÆ PLVVIA CRESCIT, NOCEAT, NON NATVRALITER, SED OPERE FACTO. Et mox: *Item sciendum est hanc actionem non aliàs locum habere, quam* SI AQVA PLVVIA AGRO NOCEAT. Ad quam formulā respiciens Cicero Topic. *Ve si* AQVAM PLVVIAM ait, *eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluuia, & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset*. Et paulo post, *vt* AQVA PLVVIA, *vltimo genere ea est, quæ de cœlo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi sua arcenda continetur, genus est*, AQVA PLVVIA NOCENS. *Eius generis formæ*, LOCI VITIO, & MANV NOCENS: *quarum altera*, IVBETVR AB ARBITRIO COERCERI, *altera non iubetur*. Denique OPVS FACTVM VT AQVA PLVVIA NOCERET, *in eam actionem venire, ait* L. 1. §. sicut D. de aq. & aq. plu. Paulus in L. 11. D. eod. AQVÆ PLVVIÆ ARCENDÆ *cum inferiore* AGI *posse*, VT AVT IPSE PVRGARET, AVT TE PATERETVR IN PRISTINVM STATVM EAM REDIGERE. Et §. item Varus ead. L. *Si naturalis agger fuit: non posse me vicinum cogere* AQVÆ PLVVIÆ ARCENDÆ ACTIONE, VT EVM REPONAT, VEL REPONI SINAT. Ibidem §. apud Namusam *posse cum inferiore agi*, VT SINAT PVRGARI. Et §. Idē Labeo, *Agi tecum posse aquæ pluuiæ arcendæ iudicio*, VT REFICIAS. Et L. si tertius §. inde quæritur, eod. *Poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi*, VT QVIS DAMNVM CONSEQVATVR. Sunt & aliæ Actionū formulæ in libris nostris notandæ: ex quarum numero sunt hæ. Gaius in L. illud D. quod met. eau. *etiam aduersus fideiussores agi posse*, VT SE REPONANT IN OBLIGATIONEM. Vlp. in L. 1. D. de tigno iun. Non *enim sic cum conuenimus*, QVASI POSSIDENTEM, *sed ita*, QVASI DOLO MALO FECERIT QVOMINVS POSSIDEAT. In L. si quis seruū D. de ser. corrupt. *qui cum extraneo egit*, SIVE RECEPIT, SIVE CORRVPERIT, *agere potest. Quis cum socio, sine alternatione, id est*, SI CORRVPERIT: Et §. & si fortè ead. L. *Si fortè alius eum* RECEPERIT, VEL CORRVPERIT, *vtilis actio fructuario competit*. In L. non solùm §. vlt. D. de procuratorib. *Si absente tutore*, QVASI NON DEPENDERETVR, *Prætor erat cognituras*. Ad actionem etiam, quæ DE DEIECTIS ET EFFVSIS dicitur in L. si verò §. hæc autem D. de his qui effuder. vel deiecer. pertinent quæ leguntur in L. si quis absentis §. is quoq; D. de obligat. & action. *Is quoque* EX CVIVS CENACVLO *vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitabat*, DEIECTVM EFFVSVMVE ALIQVID EST, ITA VT ALICVI NOCERET: *quasi ex maleficio teneri videtur*. Et mox: *Cui similis est is* QVI EA PARTE QVA VOLGO ITER FIERI SOLET, ID POSITVM AVT SVSPENSVM HABET, QVOD POTEST SI CECIDERIT, ALICVI NOCERE. *Idcoque si filiusfa. seorsum à patre habitauerit, & quid* EX CENACVLO DEIECTVM EFFVSVMVE SIT, SIVE QVID POSITVM SVSPENSVMVE HABVERIT, CVIVS CASVS PERICVLOSVS EST, &c. In L. tutores D. de confirman. tut. IN ID QVOD DE BONIS EORVM SERVARI NON POSSIT, *contra magistratus* ACTIO DECERNATVR.

Ne ea quidem loca silentio prætermittenda sunt, in quibus CONTENDENDI verbū occurrit. Exempli causa vnum & item alterum adscripsisse contentus ero. Vlpian. in L. 1. §. si quis filium D. de Carbon. edic. *Deinde hic* CONTENDAT, PATREM INTESTATVM DECESSISSE, SEQVE EI SVVM HEREDEM ESSE: *interest, coheredes eius vtrum negent eū filium, an vero*, CONTENDVNT, TESTAMENTVM VALERE. SI TESTAMENTVM VALERE CONTENDVNT, *controuersia non est differenda, & Carbonianum cessat: quod si filium eum* NEGANT,

GANT, *& ad ipsos potius, quasi ad consanguineos hereditatem pertinere* DICVNT, &c. Iulian. in L. si pupillum D. de excusation. tutor. *Si pupillum patruus* CONTENDAT EVHEREDATVM ESSE, ET SE HEREDEM SCRIPTVM. Sic & in L. post legatum D. quæ vt indign. *Non tantum licebit falsum arguere testamentũ, sed &* NON IVRE FACTVM CONTENDERE. Et mox: *Ille qui* NON IVRE FACTVM CONTENDIT, *nec obtinuit.* L. 1. D. si pars hered. pet. *Post actionem quam proposuit Prætor, ei qui* AD SE SOLVM HEREDITATEM PERTINERE CONTENDIT.

In actionibus etiam ciuilibus LAVDARI id dictum quod est, nominari Agellius lib. 11. cap. VII. scribit: Et ita AVCTOREM LAVDARE dicebãt, L. tenetur §. si tibi iter D. actionib. emp. L. Herẽnius §. 1. D. de euiction. L. auctore laudato L. siue possessio C. eod. L. 11. C. de in lit. dan. tut. Quod vti fieret paucis aperiam. Mota certè quæstione, interim non ad pretium restituendum, sed AN REM DEFENDENDAM, venditorem conueniri posse, ait L. si plus §. mota D. de euictionib. Auctori enim DENVNTIABATVR, VT DE EA RE AGENDA ADESSET, vt ostendit L. si rem §. vlt. D. de euictionib. Paul. in L. vẽditor D. de iudic. *venditor ab emptore* DENVNTIATVS, VT EVM EVICTIONIS NOMINE DEFENDERET. In L. cũ successores C. de euictionib. *Auctoris heredibus quocũque gradu cõstitutis* ADSISTERE NEGOTIO DENVNTIA. Et L. si permutationis eod. *Postea quã* AD DEFENSIONEM FVERIT DENVNTIATVM. Et in L. si parentes C. eod. *Nec vobis* NEGOTIVM VT DEFENDATIS DENVNTIATVM *probetur.* Et L. empti actio, eod. *Interpellare venditorem siue successorẽ eius debes,* VT TIBI ADSISTANT, CAVSAMQVE INSTRVANT. Et hoc est, DENVNTIARE, & DENVNTIARI, in L. si ideò §. vlt. L. si dictum §. si præsente, L. si rem §. 1. L. si ab emptore, L. si per imprudentiam D. eod. tit. L. emptor & L. si controuersia C. eod. tit. L. in executione, §. in solidũ D. de verb. oblig. & DENVNTIATIO PRO EVICTIONE INTERPOSITA, in L. Herẽnius eo. tit. Auctores autẽ laudati vel SVBSISTEBANT, id est causæ aderant, eámq; defendebãt, vel DEFVGIEBANT, L. eum ex causa D. de verbor. obligationib. L. minor. §. vlt. D. de except. L. si parentes C. de euictionib. AVCTORITATEM enim DEFVGERE dicebantur, cum defensionẽ causæ recusabãt. Quo genere loquendi Plautus Pœnulo Act. 1. Sc. 1. Terẽt. Eunucho Act. 11. Sc. III. & Cicero pro Sylla vtuntur.

NVNC ad Exceptiones transeamus. Actoris intentio, EXCEPTIONE ELIDEBATVR, L. vindicantem D. de euictionib. L. 11. §. & generaliter D. de doli except. sicut REPLICATIONE EXCEPTIO ELIDEBATVR, L. si vnus §. pactus D. de pactis L. si inter §. 1. D. de pignorib. ACTIONI EXCEPTIO OBIICIEBATVR, L. si is cui commodata D. de furt. L. vlr. C. quib. ex caus. maior. Sed & Exceptiones, DEFENSIONES appellantur, L. nemo prohibetur D. de exceptionib. L. cum nondum L. si quidem & L. defensiones C. eod. L. sed etsi D. de iudiciis, L. emptori C. de euictionib. Exceptiones autem à Prætore postulatas & impetratas, atque adeò vna cum actione & Interdicto datas reperio. Cic. lib. 11. de inuentio. *Agit is cui manus præcisa est, iniuriarum:* POSTVLAT IS QVO CVM AGITVR A PRÆTORE EXCEPTIONEM. Et mox: *Is qui agit,* IVDICIVM PVRVM POSTVLAT: *ille quocum agitur,* EXCEPTIONEM AIT ADDI OPORTERE. Ibidẽq; de trãslationibus tractãs: *Quare in iure plerumque versantur. Ibi enim &* EXCEPTIONES POSTVLANTVR, *& agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur.* Idem lib. 1. de Orato. *Homo ex numero dissertorum* POSTVLABAT, *vt illi vnde peteretur, vetus atque vsitata* EXCEPTIO DARETVR, CVIVS PECVNIÆ DIES FVISSET. Idem in Lucullo: *Tribunum aliquem adeant, à me istam* EXCEPTIONEM *numquam* IMPETRABVNT. Vlpian. in L. 1. §. sunt qui putẽt, D. ne quid in flum. publ. *Sunt qui putent excipiendum hoc interdicto,* QVOD EIVS RIPÆ MVNIENDÆ CAVSA NON FIET. Et mox: *Hoc tamen iure vtimur, vt Prætor ex causa æstimet,* AN HANC EXCEPTIONEM DARE DEBEAT. Idem probat L. 1. §. Labeo D. de fluminib. Proinde formulis quibus futuri iudicij conceptio constituebatur, exceptiones quoque ineludi à Prætore solebant. Pompon. in L. si quis sub D. de condic. instit. *Quamquam & si cautum esset, in ipsa actione, exceptione tuendus esset promissor.* Stipulationibus etiam damni infecti & legatorum, quas actionum vicem repræsentasse diximus, Exceptionem Procuratoriam insertam docet, L. inter quos §. alieno D. de dam. inf. Ac bonæ quidem fidei iudiciis doli mali & pacti exceptio-

nes ineſſe cenſebantur. Vlpian. in L. ſed ſi ideo D. ſol. matr. *Cùm enim* DOLI EXCEPTIO INSIT DE DOTE ACTIONI, *vt in ceteris bonæ fidei iudiciis*. Iulian. in L. huiuſmodi §. qui ſeruum D. de leg. 1. *Quia hoc bonæ fidei iudicium eſt*, & CONTINET IN SE DOLI MALI EXCEPTIONEM. Paul. in L. emptio D. de reſcind. vend. *Quia bonæ fidei iudicio* EXCEPTIONES PACTI INSVNT.

Variè autem exceptiones concipiebantur: vt plurimum tamen dictionibus hiſce, SI NON. Gaius in L. itaque D. de procuratoribus, *Excipiente eo quo cum agitur*, SI NON MIHI MANDATVM SIT VT A DEBITORIBVS PETEREM. Vlpian. in L. Papinianus in fi. D. de Publicia. *Non eſt vſus exceptione, quam debuit opponere, veluti*, SI NON AVCTOR MEVS EX VOLVNTATE TVA VENDIDIT. Iulianus in L. qui pendentem D. de actionib. empt. *Exceptione vti poterit*, SI EA PECVNIA QVA DE AGITVR NON PRO EA RE PETATVR QVÆ VENIT, NEQVE TRADITA EST. Idē in L. Conſilio §. 1. D. de curat. furio. *Exceptio opponetur*, SI NON CVRATOR SATISDEDERIT. Vlpianus in L. ſi debitor D. de pignorib. *Dabitur enim poſſidenti hæc exceptio*, SI NON CONVENERIT VT EADEM RES MIHI QVOQVE PIGNORI ESSET. Idem in L. apud §. item quæritur, D. de doli exceptio. *ita eſſe excipiendum*, SI INTER ME ET TE NON CONVENIT, VT SOLVTA PECVNIA VNIONES MIHI REDDANTVR. Vlpianus in L. ſi debitor, D. de pignotibus. *Dabitur enim poſſidenti hæc exceptio*, SI NON CONVENIT, VT EADEM RES MIHI QVOQVE PIGNORI ESSIT. Marcianus in L. ſi is qui §. pen. D. de pignorib. *tali exceptione Prætor eum tuebitur*, SI NON INTER CREDITOREM ET EVM AD QVEM VSVSFRVCTVS PERTINEAT, CONVENERIT, VT VSVSFRVCTVS PIGNORI SIT. Idem in L. ſicut §. quod ſi is fundus D. quib. mod. pign. ſoluit *æquum erit, excipi*, SI NON VOLVNTATE CREDITORIS VENIT. Et in L. creditor D. qui potior. in pign. hab. *Exceptio priori vtilis eſt*, SI NON MIHI ANTE PIGNORIS HYPOTHECÆVE NOMINE SIT RES OBLIGATA. Idem in L. ſi præteritus D. de bon. poſſ. cont. tab. *Si hæredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione*, SI NON CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIO FILIO DARI POTEST. Et in L. quandiu D. de bon. libert. *Exceptio debitoribus datur*, SI NON IN EA CAVSA SIT PATRONVS VT BONORVM POSSESSIONEM PRO PARTE DEBITA CONTRA TAB. PETERE POSSIT. Africanus in L. vir vxori §. 1. D. ad Se. Velleian. *Si poſſeſſor creditor aduerſus eum Seruiana agentem exciperet*, SI NON VOLVNTATE EIVS PIGNVS DATVM ESSET. Venuleius in L. vlt. §. ſi ad ianuam D. quod vi aut clam, EXCEPTIONEM MIHI PROFVTVRAM, SI NON VI NEC CLAM NEC PRECARIO FECERIS. Paulus in L. ſi contendat D. de fideiuſſorib. *Exceptionem ei dandā*, SI NON ET ILLI SOLVENDO SINT. Idem in L. ſi quis mancipiis circa fi. D. de Inſtitor. *Exceptionem dandā*, SI ILLE ILLI NON DENVNTIAVERIT, NE ILLI SERVO CREDERET. Idem in L. ſi proprietarius in fi. D. de damno infec. *Si vellem ſub hac exceptione*, SI DOMINVS NON ESSET, *Satiſdari* De qua exceptione idem ſentit in L. qui vias in fi. D. eod. tit. cùm ait. *Si controuerſia ſit dominus ſit, nécne is à quo cautio exigitur*, SVB EXCIPTIONE SATISDARE, *iubetur*. Ita autem ſatiſdare iubebatur Edicto quod refertur L. Prætor ait D. eod. tit. Gaius in L. 1. D. famil. creiſc. *Poteſt eum excludere per hanc exceptionem*, SI IN EA RE QVA DE AGITVR PRÆIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. Iulianus in L. ſi quis rem D. de exceptionib. rei iud. *aduerſus exceptionem*, SI NON EIVS RES SIT. Quamobrem & in L. ſi & generalitet D. de noxalib. act. vbi vulgo legitur, *& aduerſus excipientem*, SI DOMINVS EIVS SIT, *vtilem mihi replicationē doli mali profuturam*, videamus an non legendum ſit, SI NON DOMINVS EIVS SIT. Hanc enim exceptionem Publicianæ obſtare, & ita concipi, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT, docet Nerat. in L. vlt. D. de Publicia. Ideóque in L. apud Celſum §. ſi à Titio D. de doli exceptio. *Et ſi ipſe*, air, *eum poſſideret, & Publiciana peteret, aduerſus excipientem*, SI NON SVVS ESSET, *Replicatione vteretur*. Diocletian. & Maximian. in L. vlt. C. de eo qui pro tut. *Exceptione*, SI TVTOR NON EST, *ſummouetur*. Malè autem qui Pandectas Florentinas ediderunt, quique deinceps eas ſecuti imitatíque ſunt, in L. cum quis §. 1. D. de ſolutionib. verba hæc, *Si condictionem quàm aduerſus mulierem habet, præſtet*, maiuſculis

lis literis descripserunt, ea pro exceptionis formula accipientes. Obliquà planè non directa est illa præscriptionis formùla quæ in L. 11. §. 1. D. ad L. adulter. ponitur in hæc verba. *Marito iure mariti accusanti illa præscriptio obiicitur*, SI LEGEM PRODIDISSE DICATVR, OB HOC, QVOD AGGRESSVS ADVLTERII ACCVSATIONEM, DESTITIT.

INTERDVM vero Exceptiones alio modo efferuntur, per dictionem QVOD. Cicero Epist. XII. lib. VII. Familiar. *Neque est quod illam exceptionem in Interdicto pertimescas*, QVOD TV PRIOR VI HOMINIBVS ARMATIS VENERIS. Sic in L. si post litem D. de exceptionib. *Non obstare exceptionem*, QVOD PRÆIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. Quæ exceptio ùsdem verbis enuntiatur in L. sed & si lege, §. Item si rem distraxit D. de heredit. petitio. vbi Paulus, *Exceptione*, ait, *repelletur*, QVOD PRÆIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT, INTER ACTOREM, ET EVM QVI VENVM DEDIT. Sic & Africanus in L. fundum D. de exceptionib. *exceptionem*, QVOD PRÆIVDICIVM PRÆDIO NON FIAT, *vtilem tibi fore putauit*. Idem in L. fundi eod. tit. *Quæsitum est, an exceptio*, QVOD PRÆIVDICIVM FVNDO, PARTIVE EIVS NON FIAT, *obstet*. Vlpian. in L. 1. §. 1. D. quod vi aut clam, *An hoc interdicto vtenti, exceptionem obiicere*, QVOD NON IVRE MEO RECEPERIM. Et in L. si alius §. belliſſime D. eod. *An hæc exceptio noceat in hoc interdicto*, QVOD NON TV VI AVT CLAM FECERAS. Et mox: *An possis mihi obiicere eandem exceptionem*, QVOD NON TV VI AVT CLAM FECISTI. Et §. est & alia, *Gallus dubitabat, an excipi deberet*, QVOD INCENDII DEFENDENDI CAVSA FACTVM NON SIT. Et in L. 1. §. sunt qui D. ne quid in flum. pub. *Sunt qui putent excipiendum hoc interdicto*, QVOD EIVS RIPÆ MVNIENDÆ CAVSA NON FIET. In L. pure §. si donaui D. de doli exceptio. *Et petat à me rem donatam, & ego excipiam*, QVOD SVPRA LEGITIMVM MODVM FACTA EST. Et in L. filius D. de exceptionib. *Exceptionem in factum obiicere*, QVOD PECVNIA OB HOMINEM ILLVM EXPROMISSA EST, QVI REDHIBITVS EST. Et in L. si mater §. item Iulianus D. de exceptio. rei iudic. *obstaret exceptio*, QVOD RES IVDICATA SIT INTER ME ET TE. Hinc exceptiones, QVOD FACERE POSSIT, ET QVOD METVS CAVSA FACTVM EST, & QVOD ONERANDÆ LIBERTATIS CAVSA PETITVR, L. exceptiones quæ personæ D. de exceptionib. §. Appellantur. Instit. eod. titulo. Sed & in interdicto Vti possidetis, violenta, clandestina, precariáque possessio ita excipitur, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS: Quin & in L. qui Romæ §. Flauius Hermes, D. de verbor. oblig. dolus excipitur his verbis, QVOD DOLO MALO NO FIAT.

Nonnunquã etiam hac loquẽdi figura, EXTRA QVAM, eoncipi exceptiones solebãt: vt in L. 1. §. Labeo D. de fluminib. *Ita excipiendũ ait*, EXTRA QVAM SI QVID ITA FACTVM SIT VTI DE LEGE FIERI LICVIT. In edicto quoq; Aliatico Mutij, exceptionem positam in verba hæc, EXTRA QVAM SI ITA NEGOTIVM GESTVM EST, VT EO STARI NON OPORTEAT EX FIDE BONA, Cic. Epist. lib. VI. ad Attic. auctor est. Idem lib. 1. de Inuentio. exceptionem hanc adfert, EXTRA QVAM SI QVIS REIPVB. CAVSA EXERCITVM NON TRADIDERIT. Et lib. II. *Postulat ut quo cum agitur, à Prætore exceptionem*, EXTRA QVAM SI IN REVM CAPITIS ID IVDICIVM FIAT.

Priori porrò illi qua de agimus Exceptionum formulæ, vocem AC, interdum præpositam inuenio. Vt in L. qui cum hærede D. de obligation. & action. AC SI NON IN EA CAVSA TABVLÆ TESTAMENTI SINT, VT CONTRA EAS EMANCIPATO BONORVM POSSESSIO DARI POSSIT. Quæ formula ex eodẽ Iuliano totidem verbis refertur ab Vlpiano L. II. D. de exceptio. rei iud. Similiter Iulianus in L. quidã D. de pact. dotalib. *Placuit exceptionem mulieri dari non debere*, AC SI INTER SE ET VIRVM NON CONVENISSET, VT HÆ MERCEDES SIBI ALIMENTORVM NOMINE DARENTVR. Aliàs, AT in huiusmodi formulis scriptum animaduerti: Veluti in L. si à te §. vlt. D. de exceptio. rei iudic. *petenti tibi non opponam exceptionem*, AT SI EA RES &c. Quo genere Theophilus Exceptiones concipit in tit. de exceptionib. §. ex stipulatu, Ait enim, αὶ πρίσεως παραγραφὴν λέγων, ἀλλ' εἰ μὴ κατὰ φόβον ἐπερωτήθην· ἤρνουμαι, ἀλλ' εἰ μὴ κατὰ πλάνην ὡμολόγησά σοι δώσω. Idem eod. tit. §. æquè si debitor, λέγει γὰρ ὁ ἀναγνώμων· ἀλλ'

εἰ μὴ Ὠμοσα μηδὲν σοι ἐποφείλειν. Idem eod.tit.§. eas verò: Ο γὰρ ἐναγόμενος λέγει, Αλλ' εἰ μὴ ἄτιμος εἰσὶ ὁ προκουράτωρ.

Aliàs exceptionum prima vox est, AVT: vt in L. I. §. Labeo D. de fluminib. *Non esse dandam exceptionem ei qui interdicto conuenitur*, AVT NISI RIPÆ TVENDÆ CAVSA PACTVM SIT.

Sed vt speciales quarundam Exceptionum formulas patefaciam, Exceptio rei iudicatæ ita cōcipiebatur, SI EA RES IVDICATA NON SIT INTER TE ET ME, vt apparet ex L. si à te §. vlt. L. si mater, §. itē Iulianus. & L. si quis in rē D. de except. rei iud. Exceptio autem, Quod metus causa in rem scripta erat, hoc modò, SI IN EA RE NIHIL METVS CAVSA PACTVM EST, vt non inspiceretur an is qui ageret, metus causa fecisset aliquid: sed an omnino metus causa factum esset in hac re à quocumque, non tantum ab eo qui agebat; L. apud Celsum §. metus causa D. de doli except. Aliter atque in Exceptione Doli mali in qua specialiter exprimendum erat, de cuius dolo quis quereretur, non in rem, SI IN EA RE DOLO MALO PACTVM EST, sed sic, SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO ACTORIS FACTVM EST. Docere enim debebat is, qui exceptionem obiiciebat, dolo malo actoris factum: nec sufficiebat ei ostendere in re esse dolum. Aut si alterius dolo factum diceret, eorum personas specialiter debebat enumerare: dummodo hæ essent, quarum dolus noceret, L. II. §. I. D. eod. tit. Eadem etiam inter vtramq; Quod metus causa, & de Dolo actionem differentia intercedebat. In actione namque de Dolo designari oportebat, cuius dolo factum esset quod in actione Metus causa, non erat necesse L. sed & ex dolo §. vlt. D. de dolo. Exigebat etiam Prætor vt comprehenderetur, quid dolo malo factum esset. Scire enim debebat actor, in qua re circumscriptus esset, nec in tanto crimine vagari, L. item exigit D. eod. tit. Procuratoriæ verò exceptionis conceptionem Quintilianus cum Vlpiano docebit. Ille enim lib. IIII. *Recusatio quoque*, ait, *plures interim propositiones habet, vt, contra petitionem pecuniæ*, MALE PETIS, PROCVRATORI ENIM TIBI ESSE NON LICVIT: SED NEC ILLI, CVIVS NOMINE LITIGAS, HABERE PROCVRATOREM: SED NEQVE ES HERES EIVS A QVO ACCEPISSE MVTVVM DICOR, NEC IPSI DEBVI. Hic vero in L. in exceptionibus §. sed & si D. de probationib. SI PROCVRATORIA *quis* EXCEPTIONE *vtatur*, EO QVOD NON LICVISSET, ADVERSARIO DARE, VEL FIERI PROCVRATOREM. Et L. II. D. de exceptionib. *Dilatoria exceptio est, quæ differt actionem: veluti* PROCVRATORIA EXCEPTIO, *dilatoria est: Nam qui dicit*, NON LICERE PROCVRATORIO NOMINE AGI, *non prorsus litem infitiatur, sed personam euitat*. Iulianus in L. procurator cum D. rat. rem hab. *Cùm is qui postea peteret, procurator non esset, & propter hoc* EXCEPTIONIBVS PROCVRATORIIS EXCLVDI POSSET. Ex hoc genere sunt illa apud Quintilian. lib. III. cap. VII. exceptio. NON LICET TIBI AGERE MECVM, COGNITOR ENIM FIERI NON POTVISTI. Idem lib. VII. cap. I. *Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hereditario. Potest incidere quæstio*, AN HVIC ESSE PROCVRATOREM LICEAT. *Finge, nos postquam tractauimus eam, remittere, vel etiam cōuinci: quæreretur*, AN EI CVIVS NOMINE LITIGATVR, PROCVRATOREM HABENDI SIT IVS. Has etiam lib. III. cap. VII. idem Quintilianus declinatorias dilatoriásque exceptiones proponit. NON DEBES APVD PRÆTOREM PETERE FIDEICOMMISSVM SED APVD CONSVLES. MAIOR ENIM PRÆTORIA COGNITIONE SVMMA EST. Et mox: NON DEBVISTI INTERDICERE, SED PETERE. Sic Cicero in Partitionib. *Tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe pondus habent, cum ita dicitur*, PLVS PETISTI: SERO PETISTI: NON FVIT TVA PETITIO: NON A ME PETERE DEBVISTI, NON HAC LEGE, NON HIS VERBIS, NON HOC IVDICIO. Quod autem apud Quintilianum lib. II. cap. VII. legitur: DESERVI, TEMPESTATIBVS, FLVMINIBVS, VALETVDINE IMPEDITVS, *id est, non per me stetit, sed per illud*, verisimile est ad deserti vadimonij defensionē pertinuisse. Seneca lib. II. de Benefic. VADIMONIVM PROMITTIMVS, *tamē* DESERITVR. *Nō in omnes datur actio*. DESERENTEM VIS MAIOR EXCVSAT. Vlpian. in L.

in L. 11. §. si quis iudicio D. si quis cautionib. *Si quis*, IVDICIO SE SISTI PROMISERIT, *& valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiuuatur.* Idem in L. in exceptionibus §. 1. D. de probationib. *Cùm quis* PROMISISSET, IVDICIO SE SISTI, ET REIPVBLICÆ CAVSA AFVISSE DICAT, ET OB ID NON STETISSE, *vel*, DOLO MALO ADVERSARII FACTVM QVOMINVS SISTERETVR, *vel*, VALETVDINEM SIBI IMPEDIMENTO FVISSE, *vel*, TEMPESTATEM, *probare id eum oportet.* Ac planè, VADIMONIVM, id est (vt Vlpian. loquitur in L. sed si §. quæsitum D. si quis cautionib.) *promissionem iudicio sistendi causa factam*, temerè non deserebant. Eáque in re non modò graue sed & periculosum ac damnosum erat fidem fallere, propterea quod plerumque causa cecidisse eos qui ad vadimonium quod promiserant non venissent, ostendit Sueton. in Calig. cap. XXXIX. vt & eos qui voce præconis citari non respondebant, rem amisisse, indicat L. diuus D. de in integr. restitut. Propterea sedulò vadimonia obibant. Plin. Secundus Epist. XI. lib. VIII. *An si litibus terrerer, obstrictum esse me crederem*, OBEVNTI AD VADIMONIA MEA? Aut si negotiis familiaribus impediti, aliisve occupationibus districti sistere se non possent, vel petegrè iis proficiscendum esset, VADIMONIA DIFFEREBANT, vt ex Quintiana apparet, in qua Cicero plurimum laborat, vt ostendat Quintium semper vadimonia, quæ Næuio promiserat, obiisse, nec ea vnquam deseruisse. Scitum est illud Plinij maioris in præfatio. Natur. histor. de splendidis librorum inscriptionibus, quæ oculos mentésque allicians, *propter quas*, ait, VADIMONIVM DESERI *possit*. Sanè non minoribus tantum, sed & omnis ætatis hominibus, restauratio eremodicij præstabatur, si se DICERENT EX IVSTA CAVSTA AFVISSE, L. ait Prætor §. vlt. D. de minorib. Sed & absentiæ causas pro absente allegantes audiebantur, L. liberto §. litem, D. de negot. gest.

Ad Exceptionum formulas addenda sunt & hæc Vlpiani in L. si fideicommissum D. de iudiciis, verba. *Si fideicommissum ab aliquo petatur, isque* DICAT ALIBI ESSE MAIOREM PARTEM HEREDITATIS, *non erit ad præstationem compellendus.* Et §. 1. eod. *An* QVASI MAIOR PARS ALIBI ESSET, PRÆSCRIPTIO *locum, haberet.* Et in L. sed & si susceptit §. si ea res D. eod. *Si ea res quæ per fideicommissum relicta est, eo loci sit: dicendum est, non debere* PRÆSCRIBI *ei qui petit*, QVASI MAIOR PARS HEREDITATIS ALIBI SIT. *Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed, fideicommissi satis, videndum est an hæc* PRÆSCRIPTIO *locum habeat.* Ad exceptiones & hæc pertinent. Celsus in L. quingenta D. de probationib. *Nam si* CREDITVM PETAM, *ille respondeat*, SOLVTAM ESSE PECVNIAM. In L. si plures D. de adm. tutor. *An vt eiusdem pecuniæ debitores*, EXCIPERE *debebunt* PERICVLI SOCIETATEM. In L. qui fundū §. procurator D. pro empto. *Si aduersus petentem dominium vti cœperit exceptione* REI VOLVNTATE EIVS VENDITÆ.

Vt in pauca conferam, Exceptiones quæ proprio aliquo nomine in iure nostro memorantur, hæ ferè sunt, EXCEPTIO REI IVDICATÆ, IVRISIVRANDI, DOLI MALI, METVS CAVSA, quæ, exceptio QVOD METVS CAVSA FACTVM EST, dicitur in L. exceptiones quæ D. de exceptionib. §. Appellantur Instit. eod. tit. EXCEPTIO REI VENDITÆ ET TRADITÆ, cuius præter L. 1. & vlt. D. de exceptio. rei vend. fit mentiò in L. bona fides D. de actionib. emp. Quæ EXCEPTIO DE RE EMPTA ET TRADITA appellatur, in L. vlt. §. si mulier D. ad Velleian. EXCEPTIO SI QVID CONTRA LEGES SENATVSVE CONSVLTVM FACTVM ESSE DICETVR, L. III. D. de exceptionib. EXCEPTIO QVOD FACERE POSSIT, L. exceptiones quæ D. eod. tit. PACTI CONVENTI EXCEPTIO, L. III. & L. is qui D. de exceptionib. §. æquè Instit. eod. tit. L. in exceptionibus D. de probationib. PROCVRATORIA EXCEPTIO, L. II. §. vlt. & L. III. D. de exceptionib. §. prætetea etiã ex persona. Instit. eo. tit. & L. qui procuratorẽ in fi. D. de procurat. L. in exceptionibus §. sed & si D. de ptoba. L. inter quos §. alieno D. de dam. inf. L. Et ideo D. de noui oper. nũt. L. si fideiussor §. quædã D. mãd.

EXCEPTIONES QVOD LIBERTATIS ONERANDÆ CAVSA, L. exceptiones §.1.D.de exceptionib. L.1.§.exceptionē onerandæ libertatis causa, D.quar.rer. act.non dat. EXCEPTIO NON NVMERATÆ PECVNIÆ, L.apud Celsum §. aduersus D.de doli excep.L.III. & L.frustra, & L.si quasi, L.si transactioni, L.tam mandatori cum seq. C.de non numer. pecun. ANNVA EXCEPTIO, L.quæsitum §.si annua D.de pecul.L.1.§.vlt. D.quando de pecul.act. FORI PRÆSCRIPTIO, L.si fideiussor D.qui satisdare cog. L.vlt. C.de exceptionib. Nou.VIII. Aliæ erant IN FACTVM EXCEPTIONES, L.II.§.& generaliter L.apud §.aduersus D.de doli excep. L.filiusfa. D.de exceptionib. L.item si §. eum qui D.quod mer. cau. L.1.§. si seruus D. de excep.rei vend. L.si ob turpem D.de condict. ob tut. cau. L.dotis fructum in princ. D.de iure dot. L.si vsusfructus D. de nouationib.L. cum vltra C. de non numer. pecun. Vel, IN FACTVM COMPARATÆ, L.apud Celsum §.si à Titio D. de doli except. aut IN FACTVM DATÆ, L.1.§.planè D. de superficieb. L. Paulus D.de exceptionib. L. qui seruum D.de interrogationib. Vel, IN FACTVM COMPOSITÆ, Instit.de exceptionib. in princ. Et hoc modò IN FACTVM EXCIPI dicebatur, L.si fructuarius D. vsufruct. quemadm.cau. L. vlt. D. de Sc. Macedon. Quemadmodum ergo quia actionum non plenus erat numerus ideo ACTIONES IN FACTVM dabantur, eásque actiones quæ legibus proditæ erant, supplebat Prætor in eo quod legi deerat, reddendo actiones in factū accomodatas legi, L.quia actionum D.de præscript.verb. Sic & EXCEPTIONES IN FACTVM dabar ad impugnandas actiones vbi æquitas poscebat:& Exceptiones VTILES, quotiens alię deficiebant, L.quotiens, D.eod.

Porrò aduersus rei Exceptionem, actori Replicatio interdum re ita exigente, æquitatéque dictante dabatur, L. nam posteaquam §.si minor D. de iureiuran. Instit.de Replicationib. Exēpla extant in L.vir vxori §.1.D. ad Sc. Velleian. L.& generaliter D.de noxalib. actionib.L.Lucius Titius §. tutelæ D. de adm. tutor. & aliàs sæpe. Eas autem particula hac AT, frequentius verò vocula ista AVT, concipi consueuisse ex subiectis locis palam erit.

Paul. in L. si quis in tem. D.de exceptio. rei iudic. *Aduersus exceptionem* SI NON EIVS RES SIT, *Replicatione hac adiuuatur*, AT SI RES IVDICATA NON SIT. Iulian.in L.consilio §.1.D.de cur.fur. *Si Exceptio opponetur*, SI NON CVRATOR SATISDEDERIT, *Replicatio dari debet*, AVT SI SATISDATIONE INTERPOSITA SECVNDVM DECRETVM VENDIDERIT. Et §. cum demente ead. L. *& is Exceptione rei iudicatæ inter se & curatorē vtatur, heredibus Replicatio danda erit*, AVT SI IS QVI EGIT SATISDEDERAT. Et in L.vlt. §.si mulier D.ad Velleia. *Exceptio quidem opponitur ei de re empta & tradita: sed Replicabitur à muliere*, AVT SI EA VENDITIO CONTRA S.C. FACTA SIT. Et in L. itaque de procuratorib. *Excipiente eo quo cum agitur*, SI NON MIHI MANDATVM SIT VT A DEBITORIBVS PETEREM, *actorem ita debere Replicare*, AVT SI MIHI MANDATVM EST, VT A TE PETEREM. Et in L. cum par delictum D. de diuers. reg. iu., *Sicut fit cum dolo petitoris excipitur. Neque enim datur talis replicatio petitori*, AVT SI RSI QVOQVE IN EA RE DOLO ACTVM SIT. Interdum etiam alia allegatione opus erat, adiuuādi rei gratia, quæ Duplicatio vocabatur, & rursus alia allegatione, qua actor adiuuaretur, quæ dicebatur Triplicatio, Instit.de Replicationib. L. consilio, §.1. de curat. fur.

Versor adhuc in iure & Tribunalibus affixus hæreo, nec me inde diuelli, & ad imi subsellij iudices traduci trāsferriue patiar, prius quā quæ cognitionis Prætoriæ erāt, aut in quibus Prætor partes suas interponere solebat absoluero. Ius dicentis autē officium latissimum fuisse, Vlpian. scribit in L.1.D. de iurisdictio. omn. iud. Nam & bonorum possessionem dare poterat, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare. Quæ omnia breuiter percurram.

Bonorum possessiones à Prætoribus petitas, postulatas, datas, non præcepto-

tes

res modò nostri docent, sed & Cicero testatur Actio. IIII. in Verrem, & oratio. pro Cluent. Amro. Valer. Max. lib. VIII. cap. VII. de Calpurnio Pisone Prætore Vrbano. *Cùm enim ad eum Terentius ex octo filius quos in adolescentiam perduxerat, ab vno in adoptionem dato exheredatum se querelam detulisset*, BONORVM ADOLESCENTIS POSSESSIONEM, EI DEDIT, *heredésque* LEGE AGERE *passus non est.* Idem eod. cap. *Genucius quidem Matris magnæ Gallus, à Cn. Oreste Prætore vrbis impetrauerat, vt* RESTITVI SE IN BONA NÆVIANI IVBERET, QVORVM POSSESSIONEM SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI AB IPSO ACCEPERAT. Ibidem de Metello Prætore vrbano: *Vecilio lenoni* BONORVM IVVENTII POSSESSIONEM SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI NON DEDIT. Plin. lib. VII. Nat. hist. cap. V. *Massurius auctor est, L. Papyrium Prætorem, secundo herede* LEGE AGENTE, BONORVM POSSESSIONEM CONTRA EVM DEDISSE, *cùm mater partum se* XIII. *mensibus dicerat tulisse.* Quem Plinij locum Agell. lib. IIII. cap. XVII. citat.

Huiusmodi autem Bonorum possessionum Prætor vndecim species, gradúsve Edictis propositos habebat. Prima quidem Bonorum possessio præteritis liberis dabatur, quæ CONTRA TABVLAS vocabatur. Altera heredibus scriptis, quæ SECVNDVM TABVLAS dicebatur, quæ duæ priores testamento facto competebant. Tertia, quæ vbi paterfamilias intestatus decesserat, suis heredibus & his qui inter suos heredes cõnumerabantur, dabatur, VNDE LIBERI appellabatur. Quarta, quæ legitimis heredibus, VNDE LEGITIMI, quam Vlpian. Bonorum possessionem, TVM QVEM HEREDEM ESSE OPORTET, vocat in L. si ex duobus. D. vnde legit. & L. II. D. vt ex legib. Quinta, erat ea quæ Decem personis, quas ille extraneo manumissori præferebat, id est patri, matri, auo, auiæ, tam paternis quàm maternis, filio, filiæ, nepoti, oepri, tã ex filio quàm filia, fratri, sorori ve, consanguineis vel vterinis: cui nomen erat, VNDE DECEM PERSONÆ. Sexto loco inter veteres Bonorum possessiones posita erat, quæ cognatis proximis dabatur, quæ VNDE COGNATI vocabatur. Septimo, TANQVAM EX FAMILIA. Octaua erat ea, quam in patrono, patronæ, liberísque eorũ & parẽtibus pollicebatur, quæ VNDE PATRONI, PATRONÆ QVE, ET PARENTES EORVM, vocabatur. Nona, ea quæ viro & vxori, quæ VNDE VIR ET VXOR. Decimo loco erat ea quæ cognatis manumissoris, quæ VNDE COGNATI MANVMISSORIS. Nouissimè promittebatur Edictis etiam bonorum possessio, iis quibus vt daretur, Lege vel Senatusconsulto, vel constitutione comprehensum erat: quam neq; bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniebant, neque iis, quæ ex testamento erant, Prætor stabili iure connumerauerat, sed quasi vltimum & extraordinatium auxilium (prout res coëgisset) accommodauerat, scilicet iis, qui ex Legibus, Senatusconsultis, Constitutionibusve principum, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato venirent. Hæc ex lib. XXXVIII. Pandectarum, & Vlpiano in Titulis cap. XXVIII. Iustiniano Instit. de bonor. possess. desumpta profiteor.

Atquæ erant hæ ORDINARIÆ BONORVM POSSESSIONES. Erat & BONORVM POSSESSIO CARBONIANA, L. III. §. causæ cognitio, & §. duæ, D. de Carbon. edict. Nam si cui impuberi controuersia fieret, an inter liberos esset, causa cognita petinde possessio dabatur, ac si nulla de ea re controuersia esset, iudiciúmque in tempus pubertatis causa cognita differebatur, L. I. D. de Carbon. edict. Duæ enim adhibebantur causæ cognitiones: vna, dandæ Carbonianæ possessionis, altera, vtrùm differri deberet in tempus pubertatis cognitio, an repræsentari, quod diligentissimè Prætori examinandum & inquirendum erat, L. III. §. duæ, D. eodem. Alia item erat bonorum possessio AD EXEMPLVM CARBONIANI EDICTI, de qua in L. ideò, D. eo. tit. & L. II. D. de inspic. vent. Bonorum autem possessio aut CVM RE dabatur, aut SINE RE. CVM RE, vt Vlpianus Titul. XXVIII. docet, si is qui acceperat, cùm effectu bona retineret: SINE RE, cùm alius iure ciuili hereditatem euincere poterat: veluti si suus heres intestato erat. Item vel EDICTALIS erat BONORVM POSSESSIO, vel DECRETALIS. Illo nomine vocabatur ea quæ Edicto competebat L. cùm quidam, §. I. D. de adquir.

hered. L. 1. §. 1. D. si tab. test. null. ext. Hoc verò, ea quæ causa cognita decreto Prætoris dabatur, L. 1. §. decretalis, D. de succession. ed. Cuiusmodi bonorum possessionis decreto petitæ fit mentio in L. 11. §. si quis ex liberis. D. de Sc. Tertyllia: Iultanus in L. sed & si decesserint, D. de bonor. possess. cont. tab. *Non est iniquum Prætorem decernere*, HEREDIBVS EORVM SALVVM FORE COMMODVM BONORVM POSSESSIONIS SECVNDVM TABVLAS, VEL CONTRA TABVLAS.

Bonorum autem possessio PETI, TVTVLARI, ACCIPI, ADMITTI, AGNOSCI dicebatur. Vsitatæ erant & hæ locutiones, AD BONORVM POSSESSIONEM VENIRE, vel ADMITTI.

Poterat planè quis per semetipsum, vel per alium petere Bonorum possessionem. L. 11. §. adquirere D. de bonor. possessio. Quædam autem Bonorum possessiones DE PLANO, quædam PRO TRIBVNALE PETEBANTVR. L. 11. §. dies, D. quis ordo in bon. poss. Vbi autem Bonorum possessio dabatur, quæ causæ cognitionem desiderabat, vel decretum exercebat, non alibi dabatur, quàm pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, nec causa cognita bonorum possessio alibi quàm pro tribunali dari poterat, L. 1. §. si causa, D. de bonor. possess. d. L. 11. §. dies, cum seq.

Non dubium est autem, in bonorum possessione danda, Prætorem pronunciasse, BONORVM POSSESSIONEM DO. Et quod in L. si quis legauerit, D. de legat. 1. scriptum est, *Cùm dicit Prætor*, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO, per me licet, pro decreto accipi, dummodo sciamus ex Edicto ea verba descendere. Cui rei testimonio est L. si quis libertatem. §. vlt. D. de manum. test. his verbis: *Condicionem autem non facere, argumento est, & Edictum Prætoris, quo ita cauetur*, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO. Valerius verò Max. lib. VII. cap. VII. *Tettium*, ait, *infantem à patre exheredatum, Petronia matre, quam Tettius quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, Diuus Augustus* IN BONA PATERNA IRE, DECRETO SVO IVSSIT.

Prætorē etiam, cùm in possessionem mittebat, siue rei seruandæ causa, siue legatorum seruandorum gratia, siue quòd reus neque potestatem sui faceret, neque defenderetur, perinde atque ventris nomine, his verbis vsum, IN BONA IRE IVBEO, argumento est Edictum ipsum, quod ab Vlpiano in L. 11. D. quib. ex caus. in possess. ea. refertur in hæc verba: IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET, NEQVE DEFENDERETVR, IRI IVBEO.

Ipsi planè creditores legatariue IN POSSESSIONEM MITTI DESIDERABANT, Vlpian. in L. is qui, §. si plures, D. vt in possess. legat. *Si plures legatarij* MITTI IN POSSESSIONEM DESIDERAVERINT. Et L. etiam, eod. tit. *Legatarius potest* DESIDERARE MITTI IN POSSESSIONEM.

Atque VT IN POSSESSIONEM IRE, sic & DE POSSESSIONE DECEDERE iubebat Prætor, L. hæc autem, §. ait Prætor, D. quib. ex caus. in possess. L. is qui, §. 1. & §. constitutio, D. vt in possess. legat. L. 1. §. necessario, D. si vent. nom. mul. Iubebat etiam Prætor CAVERI, ex his causis, ex quibus Prætorias stipulationes interpositas suprà diximus, L. iubere, D. de iurisdictio. omn. iud. L. Prætor ait, D. de dam. infec. Deinde si duraretur non caueri damni infecti, ad extremum Prætor cùm iusta ei causa videbatur, eum qui in possessionem missus erat, POSSIDERE IVBEBAT, L. dies cautioni §. si fortè, L. si finita, §. si quis autem, & §. nō autē, & §. si dominus, D. eod. L. magis puto §. si fundus D. de reb. cor. Simili modo, si legatorum fideicōmissorumve nomine non caueret hæres, debitórve latitaret, BONA POSSIDERE Prætor eos quos in possessionem miserat IVBERAT, vt in L. is qui. D. vt in possess. legat. *Neque enim expellendi heredem ius habet, sed simul cum eo* POSSIDERE IVBETVR. L. Fulcinius §. 1. D. quib. ex cau. in possess. Prætor ait, EIVS BONA POSSIDERI, VENDIQVE IVBEBO.

Iam vt ad Tutorū dationē veniam', Si cui nullus omnino tutor vel testamētarius, vel legitimus erat, ei dabatur tutor in vrbe quidē à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Attilia: In prouinciis verò à Præsidibus ex lege Iulia & Titia.

Vlpian.

Vlp. Tit. xi. Iustinian. Instit. de Attilia. tut. Postea inualuit à Cõsulibus pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dari. Dein ex constitutionibus cœpere dari in vrbe à Præfecto vrbi vel Prætore: in prouinciis verò à Præsidibus, vt ibidem Iustinian. In tutoribus autem dandis vsitata fuisse verba hæc, TVTOREM DO, verisimile est ex eo loquendi genere, quo libri iuris abundant. Verùm id ita esse, apertè demonstrat Vlpian. in L. muto, §. 1. D. de tutelis, in qua est, *Hanc autem adiectionem quam Præsides prouinciarum faciunt,* TVTOREM DO SI SATISDEDERIT, *non condicionem in se habere, sed admonitionem.* Poterat autem Tutor omni die dari, L. nec mandante, §. dari, D. de tutorib. dat. Sed & si pupillus, pupillâve cum iusto tutore, tutórve, cùm eorum quo litem agere vellet, curatórque in eam rem posceretur, dari is quolibet loco & tempore poterat. Talis tamen curator dari nisi præsens, nemo poterat, neque cuique nisi præsenti, & postulanti, L. qui habet, §. si pupillus, cum seq. D. de tutelis.

Interdum autem EX INQVISITIONE TVTOR DARI dicebatur, L. quod si forte, §. siue autem, D. de solutionibus. Et ad eam rem decretum necessarium erat, quod non nisi causa cognita pro tribunali interponi potuisse constat, L. in dando, & L. Seiæ, D. de tut. & curat. dat. L. ii. L. naturali, §. si quæratur, & §. vlt. D. de confirm. tut. L. Nec quicquã, §. vbi decretũ, D. de offic. proconſ. Planè si testamento tutor sub condicione datus esset, alius medio tempore EX INQVISITIONE dabatur, L. si tutor, §. si testamento, D. de tute. & ration. distrahen. Quandoque etiam EX INQVISITIONE PROPTER REI NOTITIAM libertus ad instruendos contutores tutor patroni liberis dabatur, L. i. §. si pupillus, D. de tute. & ration. distrah. L. quod si, §. i. & §. ei qui, D. de solutionib. Testamento etiam non iure & rectè dati tutores plerumque decreto Prætoris EX INQVISITIONE CONFIRMABANTVR, L. ii. D. de eõfirm. tut. L. Gaius in fi. L. Iurisperitos, §. vlt. D. de excusationib. tut. Papinianus etiam speciem adfert in L. tutores qui, §. curatores, D. de administrat. tuto. in qua tutores à patruo datos Prætor iussit Magistratus confirmare, Prætorémque ait non ante decretum interponere potuisse, quàm per INQVISITIONEM IDONEI PRONVNTIATI ESSENT. L. tutores, D. eod. tit.

Curatores etiam testamento dati, & si non iure dati essent, tamen confirmabantur decreto Prætoris vel Præsidis, §. i. Institution. de curatoribus, L. iiii. §. quod in tutoribus, D. de administrat. tutor. Quanquam interdum CITRA INQVISITIONEM PRÆTOR TVTOREM CONFIRMABAT, L. si filio, D. eod. Curatorem etiam decreto Prætoris constitutum memorat, L. Iurisperitos, §. i. D. de excusat.

Sæpenumerò autem Tutores dati sese à tutela excusabant. Vlpian. in L. verum, §. ex facto, D. de minorib. de curatore beneficio principis vtbicam procurationem adepto, *Hic,* ait, APVD PRÆTOREM SE A CVRA ADVLESCENTIVM EXCVSAVERAT *absentibus eis: Adulescentes* ADIERANT PRÆTOREM, DESIDERANTES IN INTEGRVM ADVERSVS EVM RESTITVI, QVOD ESSET CONTRA CONSTITVTIONES EXCVSATVS. Formula verò excusationis allegatæ, & decreti super ea re interpositi extat in L. qui testamento, D. de excusationib. tut. his verbis: *Qui testamento tutor datus fuerat,* ADITO PRÆTORE DIXIT SE TRES LIBEROS HABERE: *adiecit præterea,* HABENTI PATRVVM LEGITIMVM TVTOREM, SE VITIOSE TVTOREM DATVM *Prætor ita decreuit:* SI LEGITIMVM TVTOREM HABENTI TVTOR DATVS ES, NON EST TIBI NECESSARIA EXCVSATIO. Excusare autem se Tutores per libellos non poterant, L. excusate, D. de excusat. Tutoribus planè quinquaginta dierum spatium dabatur ad contestandas excusationum causas. Peragendo verò negotio ex die nominationis continui quattuor menses erant constituti, L. quinquaginta, D. eod. tit.

Hinc in L. i. D. de administrat. tutor. *Qui scit se tutorem datum, nec excusationem si quam habet,* ALLEGAT INTRA TEMPORA PRÆSTITVTA. Nam vt Iustinianus ait in §. qui autem, Instit. de excusation. tutor. Qui se excusare volebant, non appellabant, sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerãt se esse tutores vel curatores, excusare se debebant, si modò intra centesimum lapidem essent ab eo loco vbi

tutores dati erant. Si verò vltra centesimum lapidem habitarent, dinumeratio fiebat viginti millium diumorum & amplius triginta dierum, qui tamen sic computabantur ne minus essent quàm quinquaginta dies: quos vtique ad professionem excusationis his qui tutores seu curatores dati erant, præfinitos fuisse Diui Marci constitutione, docet L. quinquaginta, & L. tutores, C. de excusat. tutor. Eáque sunt *temporum antiquitus excusationibus præstituta*, in L. si vt allegas, C. eod.

Tutores verò, maximè legitimi (Testamento enim vel ex Inquisitione dati satisdatione hac non onerabantur) item curatores, satisdabant REM PVPILLI SALVAM FORE, L. 1. D. rē pup. sal. Institut. de satisdat. tut. L. quoties, §. 1. L. Lucius, §. cum testamento, D. de administrat. tutor. L. legitimos, D. de legitim. tutor. Et quidem ipsemet pupillus, si præsens erat, ac fari poterat, etiam si eius ætatis esset, vt non intelligeret quid ageret, hoc à tutore stipulabatur: Sin autem absens esset, vel fari non posset, seruus eius stipulabatur: Quod si seruum non haberet, emendus ei seruus erat: sed si non esset vnde emeretur, aut non esset expedita emptio, seruus publicus apud Prætorem stipulabatur, aut aliquem Prætor dabat, cui caueretur, L. 1. & 11. L. seruum, & L. cùm pupillus, D. rem pup. sal. fo. Atque hæc stipulatio pertinebat ad omnes curatores, siue puberibus, siue impuberibus daros propter ætatis infirmitatem: siue prodigis, vel furiosis, vel quibusdam aliis, vt fieri solebat, dati essent, L. 11. §. vlt. D. rem pup. sal fo. & hæ sunt TABVLÆ CAVTIONIS REM SALVAM FORE, L. suspectus, D. de suspect. tut. Sed & bonorum ventris nomine curatorem datū, REM PVPILLI SALVAM FORE BONI VIRI ARBITRATV SATISDARE, Procōsul iubebat, vt Vlpian. ait in L. bonorū, D. de curatorib. furio. Fideiussores etiam IN ID acceptos, QVOD A CVRATORE SERVARI NON POSSET, narrat Modestin. in specie L. si fideiussores, D. de fideiussorib. Tutor sanè vel curator à collega suo satis non petebat, sed offerre ei poterat, vtrum satis accipere vellet, an dare, L. datiuus, D. rem pup. sal. fo. §. 1. Institut. de satisd. tut. Vnde in L. qui iniuriæ, §. qui alienis, D. de furt. proponitur ex pluribus tutoribus testamēto datis vnus solus oblata satisdatione administrationem suscepisse. Curatores etiā adulescentis, mumi periculi gratia, inuicem sibi cautionem præbuisse, narrat Papinianus in L. tutores qui, §. curatores adulescentis, D. de administr. tutor.

Pluribus autem Tutoribus datis, interdum vni eorum à Prætore gestus, seu administratio decernebatur. Vlpianus in L. si plures, §. quamuis, D. de administratio. tutor. *Quamuis autem ei potissimùm se* TVTELAM COMMISSVRVM *Prætor dicat*, CVI TESTATOR DELEGAVIT, *attamen nonnumquam ab hoc recedet.* Et mox: *Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nollet, tum is erat, cui maior pars Tutorum tutelam depositerit. Prætor igitur* IVBEBIT, EOS CONVOCARI: *aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse* STATVET, QVI TVTELAM GERET. *Planè si non consentiāt tutores Prætori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedanei esse alieni periculi: dicendum est, Prætorem* PERMITTERE EIS OMNIBVS GERERE. *Item si* DIVIDI INTER SE TVTELAM VELINT TVTORES, AVDIENDI SVNT, VT DISTRIBVATVR INTER EOS ADMINISTRATIO, VEL IN PARTES, VEL IN REGIONES, L. vel in plures & L. si duo D. de administr. tut. Vlpianus in L. quod si fortè, §. 1. D. de solutionib. *Et hoc vel pater adiicit, vt vnus, puta, gerat, vel voluntate tutorum vni committitur gestus*, vel PRÆTOR ITA DECERNIT. Plutibus etiam curatoribus furioso datus Prætor vni eorum curationem decernebat, d. L. si plures, in princip. D. de adm. tut.

Solebat autem Prætor frequentissimè adiri vt constitueret, vbi pupilli vel alerentur, vel moratentur, & ex conditione & tempore statuebat, vbi potius alendi essent, L. 1. D. vbi pupill. educ. deb. In prouinciis quoque si disceptaretur, vbi morari vel educati pupillum oporteret, causa cognita id Præses statuebat, L. si disceptetur, D. eodem titulo Plerumque etiam postularum, vt arbitrio Prætoris alimenta pro modo facultatū pupillis vel iuuenibus cōstituerētur Imp. Alexāder testatur in L. vlt. C. de alim. pup. præst. Ius planè alimentorum præstandorum pupillis Prætori competebat, vt ipse modum statueret, arbitraretúrq; & moderaretur quantū tutores vel curatores ad alimenta vel

disciplinas

disciplinas pupillis vel adolescentibus præstare deberent, L. II. & III. D. eod. Iulianus in L. qui filium, D. eod. proponit tutorem à cognatis & propinquis pupilli perductum ad magistratum, iussum esse alimenta pupillo & mercedes, vt liberalibus artibus institueretur pupilli nomine præceptoribus dare. Hinc Vlpianus in d. L. III. §. sed si non constat, D. vbi pupil. educ. *Si non constat quis modus facultatum sit, inter tutores & eũ qui* ALIMENTA DECERNI DESIDERAT, *suscipere debet cognitionem.* In L. impuberibus, §. præterea, D. de suspect. tutor. *Aduersus eos qui* NE ALIMENTA DECERNANTVR, *sui copiam persecuerant non facere.* Iustinian. in §. si quis tutor, Instit. de suspect. tutorib. *Si quis præsens negat propter inopiam posse* ALIMENTA DECERNI.

Plerumque autem Comminationibus aduersus tutores Prætor vtebatur. Vlpianus in L. III. §. sed si non constet, D. vbi pupil. educ. postquàm dixit Prætorem non temerè alimenta decernere debuisse. *Prius tamen, ait, exigere debet, vt profiteatur tutor, quæ sit penes se summa, &* COMMINARI GRAVIORES EI VSVRAS INFLIGI EIVS QVOD SVPRA PROFESSIONEM APVD EVM FVERIT COMPREHENSVM. Idem in L. tutor qui repertorium, §. si deponi, D. de administr. tutor. *Et solent Prætores comminari,* VT SI NON FIAT DEPOSITIO, VEL QVANTO TARDIVS FIAT, LEGITIMÆ VSVRÆ PRÆSTENTVR. *Si igitur* COMMINATIO *intercessit, Iudex qui quandoque cognoscet,* DECRETVM PRÆTORIS *sequetur. Idem solent facere Prætores etiam circa eos tutores qui negant habere pupillos penes se aliquid, vt quidquid constiterit penes eos esse, eius grauissimè vsura pendatur.* Et §. quæ autem, ead. L. *Sed & si negauit apud se esse pecuniam, &* PRÆTOR PRONVNTIAVIT CONTRA EVM.

Porro DECRETO PRÆTORIS ACTOR CONSTITVI solebat periculo tutoris in casibus expressis, L. decreto, D. de administr. tutor. & §. vlt. Instit. de curatorib. Vnde in L. tutor, D. quando ex fac. tut. *Tutor,* inquit Vlpian. *interposito* DECRETO PRÆTORIS ACTOREM *reliquit.* Matrem vtique filij negotia secundum patris voluntatem gerentem ius ACTORIS periculo suo litium causa CONSTITVENDI nõ habuisse rectè Papinianus ait, L. liberto, §. quamquam, D. de neg. gest. Tutore autem absente, non per Procuratorem, sed per ACTOREM DECRETO CONSTITVTVM ab eo res pupillorum peti conueniebat, vt est reseriptum à Diocletiano & Maximiano in L. III. C. de acto. à tuto. seu cur. dan. Quapropter iidem Impp. ita tutori cuidam rescribunt: *Te quoque afuturum, damni quod medio tempore negotiis pupillaribus cõtigit, esse succidaneum: cùm* ACTOREM PERICVLO TVO CONSTITVERE *debueras: nec iure Magistratum in absentia tua aliũ creasse, certum est.* Huiusmodi planè ACTOR A TVTORE DATVS omnimodo cauebat contra atque tutor, L. actor, D. rat. rem hab.

Tutor autem pupillum puberem factum admonere debebat, VT SIBI CVRATOREM PETERET, L. ita autem, §. si tutor, D. de administrat. tuto. Vnde Imp. Gordianus in L. admone, C. qui pet. tut. ADMONE *eam, quæ quondam pupilla tua fuit, cùm eã non tantùm viripotentem esse, sed etiam nupsisse proponas,* VT SIBI PETAT CVRATOREM. Alias etiam qui aduersus adulescentes actione qua experiri vellent, eos admonebant, vt curatores sibi dari postularent, cum quibus secundum iuris formam consisterent: & si in petendis his cessarent, poterant vltrò eum cuius de ea re iurisdictio erat adire, vt in dandis curatoribus officio suo fungeretur. L. I. & L. si filiũs, C. qui pet. tutor. Inuiti enim adolescentes non nisi in litem curatores accipiebant, §. item inuiti, Instit. de curatorib.

Planè qui sub CVRA ERANT, POST COMPLETVM vicesimumquintum ætatis annum, ætate probata rerum suarum administrationem recipiebant, L. I. II. & III. D. de minorib. L. Lucius, D. de administr. tutor. De ætate autem eius qui se maiorem annis XXV. dicebat, causa cognita probandum erat, L. de ætate, D. de minorib.

Adibatur etiã Prætor ab agnatis & propinquis eorum, qui neq; finem neq; modum expensarum faciebant, quos Prodigos & Euersores appellabant: cuiusmodi personis Prætor bonis interdicebat. Valer. Max. lib. VIII. cap. VI. *C. Licinius cognomine Hoplomachus,* A PRÆTORE POSTVLAVIT, VT PATRI SVO BONIS, TANQVAM EA DISSIPANTI, INTERDICERETVR: *& quidem quod petierat, impetrauit.* Idem

lib.III.cap.V. *Ei L.Pompeius* PRÆTOR VRBANVS PATERNIS BONIS INTERDIXIT: *neque in tanta ciuitate qui illud* DECRETVM *reprehenderet, inuentus est.* Cicero in Cato.maio.seu de senect. *Vt quemadmodum nostro more,* MALÈ REM GERENTIBVS, PATRIIS BONIS INTERDICI SOLET. Interdicebatur autem in hunc modum: QVANDO TV TVA BONA PATERNA, AVITAQVE, NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM, TIBI EA RE, COMMERCIOQVE INTERDICO. Auctor Paulus lib.III.Sentent. Tit.III Hoc & Horat.indicat lib.II.Sermo. Sat.III.his verbis.

—INTERDICTO HVIC OMNE ADIMAT IVS
PRÆTOR, *& ad sanos abeat tutela propinquos.*

Atque ita BONIS alicui INTERDICTVM dicebatur, L.is cui, D.de verb. obligatio. L.is cui, D. qui testam.fac.poss.L.I.& L.Iulianus, D.de curator.furio. L.ex castrensi, §. sed nec si.& §.seruus, D.de castren.pecul. L.certi condictio, §.item quæri, D.si cert.pet. L.III.D.de nouationib. L.patri, D.de minorib. L.bonorum, D. de administrat. tutor. Vlpian.Tit.XII. Huiusmodi verò Prodigis curatorem dari solitum nõ est ignorum, L. III.D. de postulan. L. §. hæc actio, D. de contrar.tut. L.his qui, §. Diuus, D.de tutorib.dat. L.si prædia, D.de reb.eor. L.I.D.de curatorib.furio.in qua Vlpianus: *Solent*, ait, *hodie Prætores, vel Præsides, si talem hominem inuenerint, qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profudit*, CVRATOREM EI DARE, *exemplo furiosi.*

Eorum autem qui sub tutela curáve erant, prædia rustica vel suburbana distrahi, alienari, pignoríve opponi Prætorei, neconsulto, ac sine eius auctoritate & decreto ex Oratione Scueri in Senatu recitata, non poterant. Igitur si vrgeret æs alienum, aut vsuratum onus id dissolui è te pupilli esset, Tutor à PRÆTORE DESIDERABAT, VT PERMITTERET DISTRAHI, obligaríve rem minoris, L. magis puto, §.in primis igitur, D.de reb.eor. Nec passim tutoribus sub obtentu æris alieni permittebatur venditio, sed Prætoti eius rei arbitrium datum erat. Cuius officio in primis hoc conueniebat excutere, an aliunde posset pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debebat, AN PECVNIAM PVPILLVS HABERET, VEL IN NVMERATO, VEL IN NOMINIBVS, QVÆ CONVENIRI POSSENT, VEL IN FRVCTIBVS VENDITIS, VEL ETIAM IN REDITVVM SPE ATQVE OBVENTIONVM. Item requirebat, NVM ALIÆ RES ESSENT PRÆTER PRÆDIA, QVÆ DISTRAHI POSSENT, ex quorũ pretio ære alieno satisfieri posset. Si igitur deprehendisset, non posse aliunde exsolui quàm ex prædiorum distractione, tunc PERMITTEBAT DISTRAHI, si modò vrgeret creditor, aut vsurarum modus parendum ære alieno suaderet. Æstimare etiam debebat, VTRVM VENDERE POTIVS, AN OBLIGARE PERMITTERET, obseruaréque, ne plus acciperetur sub obligatione prædiorum fœnoris, quàm quod opus esset ad soluendum æs alienum. Aut si distrahendum arbitraretur, ne propter modicum æs alienum magna possessio distraheretur: sed si alia esset possessio minor, vel minus vtilior pupillo, magis eam iubebat distrahi, quàm maiorem & vtiliorem. Hac gratia, Prætor requirere debebat necessarios pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quẽ alium qui notitiam rerum pupillarium haberet. Quod si nemo inueniretur, aut suspecti essent, qui inueniebantur, iubebat, EDI RATIONES, itémque SYNOPSIN BONORVM PVPILLARIVM, ADVOCATVMQVE pupillo dabat, qui instruere religionem Prætoriam posset, an adsentire venditioni vel obligationi deberet. Bene ergo Impp. in L.minorum, C.de præd.minor. Minorum, aiunt, possessionis venditio, per procuratorem delato ad Prætorem vel Præsidem prouinciæ libello fieri non potuit: cũ ea res confici rectè aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quæ venditionis necessitatem inferant, decretum sollemniter interponatur. Et rectè, vt Iurisconsultis placet, quæcumque causæ cognitionem desiderabant, per libellum expediri non poterãt, L.omnia, D.de diuers.regiur. quæ sumpta est ex L.nec quicquam, §.vbi decretum, D.de offic.Proconsul.

Formula

Formula autē decreti fuit huiusmodi VENDERE OBLIGAREVE PERMITTO, vt ostendit L. si pupillorū §. si Prætor, D. de reb. cor. Inde in L. magis puto, §. illud, D. eo. *Si Prætor aditus* PERMISERIT DISTRAHI *possessionem prouincialem*. In L. si prædia, D. eo. *Si prædia minoris* XXV. *annis* DISTRAHI DESIDERENTVR, *causa cognita Præses prouinciæ debet* ID PERMITTERE. Aliàs legitur Præsidem DECREVISSE, PRÆDIA MINORVM VENVNDARI, L. quamuis, D. eo. L. & si C. de præd. minor.

Tutores porrò cuiuscumque generis essent, item curatores, si non ex fide tutelam gererēt, Suspecti postulabātur: & si in tutela curáve grassari, fraudulentérq; versari eos cōperisset Prætor, SVSPECTOS PRONVNTIABAT, L. Æmilius D. de minorib. vel, VT SVSPECTOS REMOVEBAT. Quod verbum in huiusmodi decretis certum & sollēne fuisse, existimandi copiam frequens eios vsus præbet. Vt in L. decreto, D. de suspect. tut. DECRETO PRÆTORIS VT SVSPECTVS REMOTVS. In L. I. §. damus, D. eodem. *Damus autem ius* REMOVENDI SVSPECTOS TVTORES. Et L. tutor quoque, §. nō tātùm D. eo. *Non tantùm autem adolescentis curator, sed etiam furiosi vel prodigi*, VT SVSPECTVS REMOVERI *potest*. Et §. nūc videamus, ead. L. *Nunc videamus ex quibus causis* SVSPECTI REMOVEANTVR, L. impuberibus, D. eod. REMOVERI HVNC QVASI SVSPECTVM *oportet*. Et §. vlt. ead. L. *Si copiam sui non fecerit*, VT SVSPECTVS REMOVERI *ob hoc ipsum, quod copiam sui non fecit*. L. suspectum, eod. tit. *Tutor quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens*, REMOVENDVS NON EST QVASI SVSPECTVS, L. si tutor, D. eod. *Et quis eorum à* TVTELA REMOVENDVS *videatur*. In L. tutor quoque, §. tutor qui. *Hic ergo non* QVASI SVSPECTVS REMOVEBITVR. Sic & in L. consilio, §. cū dementis, D. de curator. furio. *Cùm dementis curatorem, quia satis nō dederat*, ET RES MALE ADMINISTRARET, PROCONSVL REMOVERIT A BONIS. In L. & si pluribus, §. vlt. D. de auctorit. tuto. *Si eo auctore emā, qui* A TVTELA FVERIT REMOTVS. Impp. in L. licet, C. in quib. cau. tutor. *In locum suspecti, qui conuictus &* REMOTVS EST. Iustin. in §. suspectus, Instit. de suspect. tutor. SVSPECTVS *autem* REMOTVS, *si quidem ob dolū*, &c. Et ita REMOTVM accipio, in L. quod si fortè, §. quod si remoto, D. de solutionib. L. tutela, §. quæri potest D. de legit. tut. Decreto autē debuisse causam remouēdi significari, vt appareret de existimatione, ait L. hę enim de susp. tut.

Sic etiam TVTELA VEL CVRA ABIRE Tutores vel curatores dicebātur, L. tutor quoque, §. vlt. & d. L. hæ enim, D. de suspect. tut. L. III. §. quæri potest, D. de legitim. tutor.

INTERDVM verò aliter decreuisse Prætores docet Vlpian. in d. L. hæ enim, §. I. his verbis: *Si Prætor sententia sua, non* REMOVERIT TVTELA, SED GERERE PROHIBVERIT. Ei autem qui suspectus postulatus erat, quoad cognitio finiretur, INTERDICEBATVR ADMINISTRATIO, §. si quis autem, Instit. de suspect. tutorib. L. quod si fortè, §. sunt quidam, D. de solutionib. Imp. Gordian. in L. cum quem, C. de suspect. tutorib. *Eū quem vt suspectum tutorem, vel curatorem accusas, pendente causa cognitionis*, ABSTINERE AB ADMINISTRATIONE RERVM TVARVM, DONEC CAVSA FINIATVR, *Præses prouinciæ* IVBEBIT. Suspecti autem Tutoris accusatio, pro Tribunali tantùm examinari poterat, & nullus alius de huiusmodi quæstione, quàm Præses prouinciæ pronuntiare poterat, L. I. §. suspecti, D. ad S. C. Turpilian.

De alimentis quæ testamento vel codicillis relicta essent, vel mortis causa donata, transigi inconsulto Prætore non poterat, L. cùm hi, D. de transactionib. Idque oratione D. Marci constitutum fuerat, quæ ad hoc vt rata esset transactio, voluerat apud Prætorem quæri in primis de causa transactionis, dein de modo, tertiò, de persona transigētium. Quæ Prætoris fidei ac religioni vsque adeò commissa erant, vt ex hac causa iurisdictionem mandare nō posset. Sed & si quid dolo malo libetti factū esse diceretur, siue is testamento facto, siue intestato decessisset, quo minus quàm pars debita bonorum ad eorum quē perueniret, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere poterāt, cognoscebat Prætor & operā dabat, ne ea res ei fraudi esset, L. I. D. si quid in frau. patr.

Multas porrò species, de quibus Prætor, etiam feriatis diebus adiri poterat, enumerat Vlpianus in L. II. D. de feriis, his verbis: *Eadē oratione Diuus Marcus in Senatu recitata effecit, de illis speciebus Prætorem adiri etiā diebus feriaticis. Vtputa, vt Tutores, aut Curatores dētur: vt officij admoneantur cessantes, Excusationes allegentur, Alimenta cōstituantur, Aetates probētur, Ventris nomine in possessionē mittantur, vel Rei seruandæ causa, vel Legatorū, fideiue cō-*

missorũ, vel damni infecti. Item de Testamentis exhibendis: Vt Curator detur bonorum eius, cui an heres exstaturus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda suspecta hereditate, aut vt aspectu atrox iniuria æstimaretur, vel fideicommissaria libertas præstanda.

PRÆTORIA etiam COGNITIONE liberi qui in potestate erant, PETEBANTVR, L. 1. §. per hanc, D. de rei vindic. Alia cognitionum genera recensentur in L. 1. D. de var. extraord. cognit.

De fideicommissis verò Prætores ius dixisse Vlpian. docet, Tit. de fideicommiss. *Fideicommissa*, inquiens, *non* PER FORMVLAM PETVNTVR *vt legata: sed cognitio est Romæ quidẽ Consulum, aut* PRÆTORIS, QVI FIDEICOMMISSARIVS *vocatur: in prouinciis verò Præsidum prouinciarum.* Huius Prætoris mẽtio habetur in L. Licinnius, in fi. D. quib. ad libert. proclam. L. si cui legatum, D. de condit. & dem. L. quæsitum, §. apud, D. de legat. III. Hinc in L. 11. C. qui potior. in pign. *decreto* PRÆTORIS, QVI DE FIDEICOMMISSO IVS DIXIT, Et in L. 11. C. de vsur. IVDEX QVI DE FIDEICOMMISSO TVS DICIT.

Post litem planè contestatam, si reus qui Procuratorem dederat, mutare eum, vel in se litem à Procuratore viuo, aut in ciuitate manente transferre vellet, causa prius cognita hoc ei à Prætore permittebatur. In causæ cognitione multa versabantur, quæ enumerantur in L. post litem, & decem sequentibus, D. de procuratorib. Vlpianus in L. quæ omnia, D. eod. tit. *Sed si aduersarius, vel ipse procurator* DICAT, DOMINVM MENTIRI, *apud Prætorem hæc finiri oportet.* Et in L. in causę, eo. tit. *Hæc autem* COGNITIO PROCVRATORIS MVTANDI PRÆTORIS EST. Procurator etiam semel datus, pro quo sciente & consentiente, aut non contradicente, dominus iudicatum solui satisdederat, iudicium accipere à Prætore cogebatur: & si recusaret, de eo causa cognita Prætor statuebat, L. seruum, §. vlt. L. sed hæc, cum seq. D. de procuratorib. Post operis quoque noui nuntiationem, litigatores Prætoriæ se iurisdictioni commisisse ait L. 1. §. potest, D. de oper. no. nunt. Iurisdictioni etiam Prætoriæ commissa fuisse tota cautionis damni infecti controuersia dicitur, L. qui bona, §. qui damni, D. de dam. inf. Denique *vbi* causæ cognitio erat necessaria, ibi Prætor desiderabatur, vt ait L. vbi causæ, D. de diuers. regul. iur.

Heres etiam institutus qui hereditatem restituere rogatus erat, si eam adire recusaret, quod suspectam diceret, adire & restituere per Prætorem cogebatur, L. ille à quo, §. tempestiuum, & §. vlt. L. cogi, & L. debitor, D. ad Trebellian. Et vt ea quæ in libris nostris occurrunt, decreta exequamur, Vlpian. in L. testamento, D. de heredib. instit. Prætorem de seruis qui necem domini detexerant, ita decreuisse memorat, EOS LIBERTATEM MERERI. In Rubriano S. C. quod refertur in L. cùm verò, §. subuentum, D. de fideicom. libert. scriptũ erat: *Si causa cognita Prætor pronuntiasset,* LIBERTATEM HIS DEBERI. Sic & in L. in fideicommissariis, eod. tit. *In fideicommissariis libertatibus, si absente herede Prætor pronuntiasset,* LIBERTATEM DEBERI, L. heredẽ, D. eod. *Vt libertas sibi præstaretur quasi ex iusta causa heres abesset, & Præses prouinciæ pronũtiauerit* LIBERTATEM DEBERI. Et L. si pater, §. si Sticho, D. eo. *Prætoris officio cõtinetur, vt* PRONVNTIET, LIBERTATEM EX CAVSA FIDEICOMMISSI DEBERI. Hoc est quod in L. apud Iulianũ eod. scribitur, *Prætor* CAVSA COGNITA *secundum Senatusconsulta ad eas causas pertinẽtia* PRONVNTIARE *debebit,* L. Lucius Titius, D. de manumiss. testam. *Pronuntiatum est,* LIBERVM EVM ESSE. Sic & in L. si seruus, D. de S. C. Silania. *Si seruus à testatore occiso legatus sit, & Prætor pro præmio* STATVERIT LIBERVM EVM ESSE. Et L. si legatario, D. eod. *Prætor pronuntiare debet,* EX TESTAMENTO L. TITII FIDEICOMMISSAM LIBERTATEM COMPETERE. Et L. si eum, §. si quis seruum, D. eod. *Prætor cognoscat, & si in ea causa esse videbitur, vt si præsens esset, manumittere cogi deberet, id ita* ESSE PRONVNTIET. Et §. vlt. eod. L. *Si constiterit libertatem deberi,* PRONVNTIARI *potest* IVSTA DE CAVSA EAM ADESSE. Iam si absens esset seruus, pro quo noxalis actio alicui competebat, si quidem dominus non negaret, IN SVA POTESTATE ESSE, aut exhibere eum debebat, aut absentem defendere, vel vt Vindius putabat, compellebatur, vel, IVDICIO EVM ESSE PROMITTERE, vel IVDICIVM ACCIPERE. Aut si nollet defendere, cauebat, CVM PRIMVM POSSET SE EXHIBITVRVM. Permittebat autem Prætor

tot actori arbitrium, vtrum iureiurando id decidere, an iudicium dictare sine noxæ deditione vellet. Sed si seruus præsens esset, dominus abesset, nec quisquam seruum defenderet, DVCEBATVR iussu Prætoris, L. quotiēs, §. Prætor ait, L. si seruus, §. dominus, & §. seq. D. de noxalib. act. L. 11. §. 1. D. si ex nox. cau. agat. Iussisse planè Prætorem DVCI SERVVM, qui nō defenderetur, ostēdit, L. & generalitèr, D. de noxalib. act. his verbis, *si cùm ab eo id non defenderetur*, IVSSV PRÆTORIS EVM DVXERIM. Et L. quòd ait Prætor, D. eod. *Si seruus* INDEFENSVS DVCTVS SIT. Et L. is qui, D. eo. *Is qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur si non defendatur*, DVCITVR, *& si præsens est dominus*, TRADERE *eum. &* DE DOLO MALO PROMITTERE *debet*. Et L. si pluriū, §. sed & si, D. eod. *Si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit, & quia non* DEFENDEBATVR, DVCTVS SIT. In L. vel in operis, D. de procuratorib. *Sed & si seruum ex causa noxali patiatur* DVCI. Et L. item si D. de publiciana, *Si seruum ex causa noxali, quia* NON DEFENDEBATVR, IVSSV PRÆTORIS DVXERIT. Liberum certe erat cuique noxale iudicium cuitare, seruum indefensum relinquendo, L. non solum, D. eodem tit. Addam & promiscuè quæ Prætorem decreuisse, iussisseve legimus. In L. ait Prætor, §. 1. D. de minorib. *Quid tamen si Prætor decernat*, SOLVENDAM PECVNIAM MINORI SINE CVRATORE EIVS. In L. minor annis, eod. tit. MINOR ANNIS VIGINTI QVINQVE, VT FIDEICOMMISSVM SOLVI, *pronuntiatum erat*. In L. cùm Prætor, D. de verb. signif. *Cùm Prætor dicat*, VT OPVS FACTVM RESTITVATVR. In L. si stipulatus, §. 1. D. de solutionib. *Si Prætor aditus iussisset*, ME PARTI HEREDVM EAM LANCEM TRADERE. In L. metum autem, §. sed quod Prætor, D. quod met. cau. *& Prætorem me adsidente interlocutum esse*, VT SIVE ACTIONE VELLET ADVERSVS CAMPANOS EXPERIRI, ESSE PROPOSITAM: SIVE EXCEPTIONE ADVERSVS PETENTES, NON DEESSE EXCEPTIONEM. In L. 1. §. 1. D. de appellationib. *Si quis forte interlocutus fuit*, PRINCIPEM SE CONSVLTATVRVM. Refertur & Prælidis interlocutio in L. interlocutio C. cōmination. Epist. Formula etiā sententiæ absolutoriæ Prætoris extat in L. Bæbius, D. de pact. dotalib. *Itaque* PLACVIT, EVM AB EA PETITIONE ABSOLVI, NVLLA EX HAC SENTENTIA FACTA DEROGATIONE FIDEICOMMISSI PETITIONI, &c.

Adiici etiam de alendis liberis Iudices, ALI OPORTERE *iubebant, decernebant*, L. si quis à liberis, §. item Diuus, & §. si vel parens, D. de agnoscend. & alend. lib. L. si iudex, D. de his qui sunt sui vel alie. iur.

Ex quacunque porrò causa ad Prætorem vel alios qui iurisdictioni præerāt, in ius vocatus, venire debebat, vt hoc ipsum scīretur, an iurisdictio eius esset, L. 11. D. si quis in ius vocat. non ier. Et vt idem Vlpianus scribit in L. si quis ex aliena, D. de iudic. Qui ex aliena iurisdictione ad Prætorem vocabantur, venire debebant. Prætoris enim erat æstimare, an sua esset iurisdictio. Proinde legati ceterīq; qui REVOCANDI DOMVM IVS habebāt, in ea causa erāt, vt in ius venirēt, priuilegia sua allegaturi. Hoc autē IVS REVOCANDI DOMVM, vel REVOCANDI FORVM, quibus daretur, præceptores nostri tradūr in L. 11. §. legatis, cū §. seq. & L. si posteaquā, D. de iudic. L. necnō §. si cū D. ex quib. caus. maior. quod iuris Siculos habuisse Cic. v. in Verr. auctor est. Sed si dubitaretur vtrū in ea quis causa esset, vt domū reuocare posset, necne, ipse Prætor debebat causa cognita statuere. Quod si cōstitisset in ea eū esse causa, vt domū reuocaret, debebat cauere in iudicio sisti, statuēte Prætore in quē diem promitteret, L. 11. §. sed si dubitetur, D. de iudic. Interdum autem ex instis causis, & ex certis personis sustinebantur cognitiones: vēluti si instrumenta litis apud eos esse diceretentur, qui Reipub. causa abessent, L. interdum, D. de iudic. Instrumentorum autem gratia dilationes datas demōstrat, L. oratione, D. de feriis. L. vlt. §. 1. D. de appellationib. L. notionem §. vlt. D. de verb. signif. L. 1. C. de dilat.

Ad Edictum vero Peremptorium hoc ordine veniebatur: vt primò quis peteret post absentiam aduersarij Edictum primum, mox alterum pet interuallum non minus decem dierum, & tertium: quibus propositis, tunc Peremptorium impetraret, quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est, vltrà non pareretur ad-

uersarium tergiuersari. In Peremptorio autem comminabatur is qui Edictum dederat, ETIAM ABSENTE DIVERSA PARTE COGNITVRVM SE ET PRONVNTIATVRVM. Nonnumquam etiam post vnum & alterum Edictum, hoc Peremptorium dabatur, nonnunquã statum quod appellabatur, VNVM PRO OMNIBVS. Vbi verò Edicti perẽptorij dies venerat, tũc absens citari debebat, & siue respõdisset, siue nõ respõdisset, agebatur causa, & pronuntiabatur. Quod si is qui Edictũ perẽptorium impetrarat, abfuisset die cognitionis: is verò aduersus quem impetratum fuisset, abfuisset, tum circumducebatur Edictum peremptorium, neque causa cognoscebatur, nec secundum præsentem pronuntiabatur: atque ita instantia Edicti salua manente actione peribat, L. ad peremptorium, cum quinque sequentibus, D. de iudiciis. Edictis autem admonitos, vt venirent, ostendit, L. XXIII. de decurionib. in C. Theod. In L. si Prætor, D. de iudic. *Si Prætor iusserit, eum à quo debitum petebatur*, ADESSE, *& ordine Edictorum peracto pronuntiauerit*, ABSENTEM DEBERE.

Sciendum est autem de officio Prætoris tractantibus, quasdam Actiones eum non nisi causa cognita dedisse, veluti de dolo, L. si quis adfirmauerit, §. vlt. D. de dolo. Vt & ex ipsis Edicti verbis apparet quæ habentur L. 1. D. eod. tit. quorum causa, Vlpianus in L. si quis adfirmauerit, §. vlt. D. eod. *Merito*, ait, *causæ cognitionem Prætor inserit. Neque enim passim hæc actio indulgenda est* &c. In causæ autem cognitione quid versaretur, explicat idem in L. non debet, & L. heredibus, §. vlt. D. eod. Prætor etiam causa cognita iudicium iniuriarum daturum se pollicebatur in L. item apud Labeonẽ, §. Prætor ait, & §. ait Prætor, D. de iniur. Vlpianus in L. sed & si restituatur, § sed & si dies, D. de iudic. *Si dies actionis exitura erit*, CAVSA COGNITA ADVERSVS EVM IVDICIVM PRÆTOR DARE *debet*. In actionibus etiam popularibus dandis Prætor pluribus postulantibus, causæ cognitionẽ in eligendo idoneiore adhibebat. Nã vt Paulus ait in L. 11. D. de popularib. actionib. Si plures simul agant populari actione, Prætor eligat idoneiorem. Sic & in actione de sepulchro violato, quam popularem fuisse constat, si plures agere vellent, Prætor Edicto profitebatur, se ei agendi potestatẽ facturũ, cuius causa iustissima esse videretur, L. Prætor ait, & L. sepulchri violati actio. D. de sepul. viol. Sic & in actione quæ de eo cõpetebat, quod libet perisse dicetur, quæ indẽ popularis erat, ex pluribus desiderantibus hanc actionem, ei potissimũ dabat Prætor, cuius intererat, vel qui adfinitate, cognationéve defunctũ contingebat, L. Si verò § hæc autem, D. de his qui effuder. vel deiecer. Mulieribus sanè & pupillis eiusmodi actiones Prætor non dabat, nisi ad eos res pertineret: integræque demum personæ, id est, cui pet Edictum postulare licebat, huiusmodi actiones permittebat, L. popularis, L. muliet, D. de popularib. actionib. Ptætorem planè qui iudicia dabat, nũquam petitori præstitisse qua illum actione vti vellet. Cic. pto Cæcina scribit.

Actiones autem vt Prætor DABAT, ita & DENEGABAT, si vel ex turpi & inhonesta causa postularentur, vel desidero iuris ratio refragaretur, L. 1. §. ait Prætor. & §. idem Pomponius, L. & eleganter, §. vlt. D. de dolo, L. si debitor, D. de solutionib. L. non alias, D. de iudiciis. L. nihil, D. de bon. libert. L. filiosfa. §. vlt. D. de ptocuratorib. L. & si, D. de oper. no. nunt. Vnde Pomponius in L. veluti, D. de verb. oblig. scribit officio Prætoris contineri ex Turpibus stipulationibus ACTIONEM DENEGARE. Vlpian. in L. item apud Labeonem, §. Prætor ait, D. de iniur. *Habebit igitur Prætor rationem tam iniuriæ, quæ admissa dicitur, quam personæ serui, in quem admissa dicitur: Et sic aut* PERMITTET, *aut* DENEGABIT ACTIONEM. Sic & *persecutio denegari* dicitur, L. sicũ, D. de noxalb. Sed & exceptio denegabatur, L. si seruus, D. eod. Sueton. etiam in Claud. cap. XXV. *Aduocatisque eorum*, ait, *negauit sese aduersus libertos ipsorum ius dicturum.*

Denique officium Prætoris, & eorum qui iurisdictioni præerant, in dandis Iudicibus versabatur: atque adeò Iurisdictionẽ Vlpianus definit Iudicis dandi licentiam, L. Imperium, D. de iurisdict. omn. iud. Nam in his quæ non cognitionis, sed ordinarij iuris erant, vt Suetonius in Claudio cap. xv. loquitur, Magistratus populi Ro. nõ cognoscebant ipsi, sed Iudices dabant. Iudicum certè datorũ à Consulibus, item à Præfectis vrbi & Prætorio, fit mentio in L. 1. §. si quis, D. de appellationibus. L. 1. D. quis & à quo appellet.

appellet. Magistratus certè populi Ro. ius dandi iudicis habuisse, ostendunt Vlpian. in L. à diuo pio, D. de re iud. & Modestin. in L. vlt. D. qui & a quo app. Atq; adeo Paulus in L. cùm Prætor, D. de iudic. generaliter tradit vrbanis Magistratibus more concessum fuisse propterea imperij, vt iudices dare possent. Proconsulibus verò idem iuris lege cõcessum fuisse: eos quoq; quibus iurisdictio mandabatur, vt Legatos Proconsulum, iudices dare potuisse. Denique Vlpian. in L. imperium, D. de iurisdict. omn. iud. Iurisdictionem definit iudicis dandi licentiam. Procuratorẽ verò Cæsaris, qui partibus Præsidis non fungebatur, in lite priuatorum ius dandi Iudicis non habuisse, ait L. ex consensu, § 1. de appellationib. Iudices etiam ab ipsis quandoque Principibus datos, testatur L. minor autem in fi. D. de minorib.

Dabantur verò Iudices, vel Arbitri d. L. a diuo Pio. Quorum verborum differentiã Cic. Orat. pro Rosc. Com. explicat. Et hi quidem qui Familiæ erciscundæ, Cõmuni diuidũdo, Finium regundorũ, Aquæ pluuiæ arcendæ, Pro socio, Tutelæ, Rei vxoriæ, & aliis bonæ fidei iudiciis addicebantur, ARBITRI appellabantur. Quinetiã vbi idoneè caueri oportebat, si de fide tutorum viribus dubitaretur, ad eos probandos Prætor Arbitros dabat. Sed & si rationes reddendæ essent, vel quarta legis Falcidiæ beneficio detrahẽda rationibus excutiẽdis, dispũgendisq;, Item ad bonorũ quãritarem, æstimationémq; ineundã, Arbitri dabãtur. Quorum omnium testimonia nostris de Verbor. quæ ad ius pertin. significatio. libris sunt consignata. Nonnunquã & Viator nominatim, vice Arbitri, à Magistratibus populi Ro. dabatur: quod rarò & non nisi re vrgente, fieri solitũ, notat L. vlt. D. de iudiciis. Obseruandũ autem Callistratus bene monebat, in L. obseruandum, D. eo. tit. ne is Iudex daretur, quem altera pars nominatim petieret. Quod si Iudex datus diem obiisset, alius in eius locum ab iisdem Magistratibus sufficiebatur, L. si iudex, D. eo. qui SVBDITVS dicebatur. Fest. Pomp. SVDITVS *dicitur Iudex, qui loco mortui datur iis qui eum habuerant iudicem in aliqua re vel lite.* Paulus in L. mortuo, D. de iudic. *Mortuò Iudice, quod eum iudicare oportuerat, idem eum qui* SVBDITVS *est, sequi oportet.* Similitérque ex his Iudicibus qui in eandem rem dati erant, si nonnulli causa audita excusati essent, in eorum locum alij sumebantur. Nec tamen hæc Iudicum vel singulorum, vel omnium mutatio, aliud iudicium, aliámve rem faciebat, L. proponebatur, D. eod. tit. Licet autem in Iudicis nomine, prænominéve errarum esset, si tamen ex conuentione litigarorum is Iudex addictus esset, non eo minus is de quo litigatores senserant, Iudex erat, L. si in iudicis, D. eo. tit. Ex consensu enim litigantium absque compromisso Iudices plerúmque dabãtur, vt suprà docuimus: id quod confirmat L. ex consensu, D. de appellationib. in qua ex consensu litigantium citra compromissum à Præside prouinciæ Iudicem datum Vlpian. narrat. Sic etiam minorem xxv. annis ex consensu Iudicem datum ponit Vlpian. in L. quidam consulebat, D. de re iud. Iudices autem à Præside datos, etiam in tempus successorum eius durasse, & pronuntiare coactos, eásque sententias seruatas, docet Paul. in L. venditor, §. vlt. D. de iudiciis.

Postremò, vt me à Prætore expediam, eum certa habuisse verba, quæ Fastis diebus fari liceret, Varro lib. v. de lingua Latina ita scribit, DIES FASTI, *per quos Prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari.* COMITIALES *dicti, quod tum esset populus cõstitutus ad suffragium ferendum, nisi si quæ feriæ conceptæ essent, propter quas non liceret, vt Compitalia & Latinæ. Contrarij horum vocantur* DIES NEFASTI, *per quos dies nefas fari Prætorem,* DO, DICO, ADDICO. *Itaque non potest agi. Necesse est aliquo eorum vti verbo, cùm lege quid peragitur.* Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. XVI. FASTI *sunt, quibus licet fari Prætori tria verba sollemnia,* DO, DICO, ADDICO. Eáque sunt tria verba, quorum Ouid. lib. 1. Fastor. Nefastis diebus silentium indictum ait his versibus.

Ille nefastus erit per quem TRIA VERBA *silentur.*
FASTVS *erit, per quem lege licebit agi.*

Fastis planè diebus SVI COPIAM FRÆTOR FACERE dicebatur. L. 1. in fi. D. de diuers. tẽporalib. L. pridie D. de feriis. L. sed & si §. ait Prætor D. ex quib. caus. maior. Prætor autem sui copiam interdum de plano faciebat: interdũ pro Tribunali. Et in Vtilium quidem dierum computatione, si ea res esset, quæ causæ cognitionem pro Tribunali desideraret, hi soli dies numerabãtur, quibus Prætor pro Tribunali sedẽs ius dixerat: cuiusmodi dies SESSIONVM Vlpianus vocat. Quinetiã in bonorum possessione quæ pro Tribunali dabatur, illud quæ-

rebatur si se dedisset quidem Prætor pro Tribunali, sed postulationibus non dedisset, L. 11. §. dies cum seq. D. quis ordo in bonor. possess. Omnibus vtique diebus nuntiationem noui operis fieri potuisse, ait L. 1. §. nuntiatio. D. de oper. no. nunt.

Hic etiam Imperalium sententiarum in cognitionibus prolatarum, seu Decretorum exempla cõmodè adscribẽtur. Paulus in L. fideiussores magistratuum, §. 1. D. de fideiussorib. LECTA SVBSCRIPTIONE FIDEIVSSIONIS, *quoniam in sola centum annua se obligauerunt, non in omnem fideiussionem*: DECREVIT, FIDEIVSSORES SN VSVRAS NON TENERI: SED QVICQVID EX BONIS PVISSET REDACTVM PRIVS SN VSVRAS CEDERE, RELIQVVM IN SORTEM: ET ITA IN ID QVOD DEPVISSET, FIDEIVSSORES CONVENIENDOS. Idem in L. Clodius, D. de adquirend. hered. PAPINIANVS PVTABAT, *Repudiasse eum ex priore hereditatem, ex posteriore autem non posse adire.* DICEBAM *non repudiare eum qui putaret posterius valere.* PRONVNTIAVIT, CLODIANVM INTESTATVM DECESSISSE. Idem in L. liberalitatis, §. vlt. D. de vsur. *Cùm vsuræ pretij fundi, ab eo qui à fisco emerat, peterentur, & emptor negaret traditam sibi possessionem*, IMPERATOR DECREVIT, SNIQVVM ESSE VSVRAS AB EO EXIGI, QVI ERVCTVS NON PERCEPISSET. In L. vlt. D. de heredib. instit. *Pactumeia Magna* SVPPLICAVIT IMPERATORES NOSTROS: ET COGNITIONE SVSCEPTA, *licet modus institutioni cõtineretur, quia falsus non solet obesse, tamen ex voluntate testantis*, PVTAVIT IMPERATOR EI SVBVENIENDVM. *Igitur* PRONVNTIAVIT, HEREDITATEM AD MAGNAM PERTINERE: SED LEGATA EX POSTERIORE TESTAMENTO EAM PRÆSTARE DEBERE, PROINDE ATQVE SI IN POSTERIORIBVS TABVLIS IPSA PVISSET HERES SCRIPTA. In L. Moschis, D. de iur. fis. CVM CONVENIRENTVR *propter Moschidis reliqua*, ET DICEBANT *heredes Moschidis idoneos esse, & multos alios ex isdem bonis emisse*: ÆQVVM PVTAVIT IMPERATOR PRIVS HEREDES CONVENIRE DEBERE: IN RELIQVVM POSSESSOREM OMNEM: *& ita* PRONVNTIAVIT. Et §. Æmilius, ead. L. CONVENIEBATVR *à Procuratoribus Cæsaris in eam quãtitatẽ quam ipse perceperat. Hoc iniquũ & inutile fisco videbatur, vt tamẽ suo periculo ipse eos quibus locauerat, conueniret: Ideóque* PRONVNTIAVIT, IN EAM SOLAM QVANTITATEM EVM CONVENIRE DEBERE, QVA IPSE CONDVCTOR EXTITERAT. In L. Statius Florus, D. eodem tit. *Pompeius codẽnatus* DESIDERABAT ONVS ESSE ID HEREDITATIS OPORTERE: &c. *Sed in vniuerso* PRONVNTIAVIT: NEC TESTAMENTVM PRIVS EXTARE, NEC SI DEDISSET IN PRIMO TESTAMENTO, EX POSTERIORE PETS POTVISSE, NISI PETITVM ESSET. PLACVIT, *quia non probabat sibi data præceptiones*, EX SOLA SVA CAVTIONE SOLVM FIDEICOMMISSVM PRÆSTARE DEBERE. Et §. Cornelio, ead. L. *Cùm heres scripta condemnata esset à fisco, & omnia bona mulieris occuparentur*, DICEBAT FELIX, SE ANTE POENAM ESSE. *Hoc enim constituũ est: Sed si nondũ dies fideicõmissi venisset, quia posset priùs ipse mori, vel etiam mater alias res adquirere*, REPVLSVS EST SNTERIM A PETITIONE. In L. vlt. eod. tit. *De fructibus medio tempore perceptis* QVÆREBATVR. *Patronus* PISCI ESSE VOLEBAT &c. *Sed cùm vtraque addict: o intra tẽpus vindemiarũ facta fuisse, recessum est ab hoc tractatu Itaq;* PLACEBAT *fructus emptoris esse.* PAPINIANVS, ET MESSIVS NOVAM SENTENTIAM INDVXERVNT, *quia sub colono erant prædia* &c. PRONVNTIAVIT *tamen* SECVNDVM SLLORVM OPINIONEM, QVOD QVIDEM DOMINO COLERENTVR, VNIVERSOS FRVCTVS HABERE: SS VERO SVB COLONO, PENSIONEM ACCIPERE. *Tryphonino suggerente*, QVID PVTARET DE ARIDIS PRVCTIBVS, QVI ANTE PRÆCEPTI IN PRÆDIIS FVISSENT: *Respondit*, SI NONDVM DIES PENSIONIS VENISSET, CVM ADDICTA SVNT, EOS QVOQVE EMPTOREM ACCEPTVRVM. In L. cùm quærebatur, D. de verb. signif. CVM QVÆREBATVR *an verbum* &c. ET MVLTI PVTABANT *hoc sensisse*: ET QVIBVSDAM ALIIS CONTRA VIDEBATVR. *Secundũ hæc motus* IMPERATOR, PRONVNTIAVIT, ID ACTVM EO PACTO, VT NVLLO CASV REMANERET DOS APVD MARITVM. In L. Æmilius, D. de adminis. tut. *Creatus*, CONVENIEBATVR *in solidũ duplici ratione*. EX DIVERSO DICTVM EST, &c. PRONVNTIAVIT, SI IN DIEM EINITÆ TVTELÆ IDONEI PERMANSISSENT TVTORES, LICET ET SATIS NON ESSET EXACTVM, TVTORVM ESSE PERICVLVM. SI MINVS, TVTORVM, ET MAGISTRATVVM. In L. Paula Callinico D. de legat. III. PRONVNTIAVIT, VTRAMQVE SVMMAM DEBERI. In L. in testamento D. de fideic. libert. *Cùm omnia, vt ab intestato egissent*, QVÆSIIT IMPERATOR, AN VT EX *causa fideicommissi manumissa fuisset*: *&* INTERLOCVTVS EST, ETSAM SI NIHIL AB SNTESTATO PATER PETISSET, PIOS TAMEN FILIOS DEBVISSE, MANVMITTERE EAM QVAM PATER DILEXISSET. PRONVNTIAVIT *igitur*, RECTE EAM MANVMISSAM:

MISSAM: ET IDEO FIDEICOMMISSA ETIAM EI PRÆSTANDA. In L. qui Filium D. ad Trebellian. PRONVNTIAVIT IMPERATOR FIDEICOMMISSVM EX HAC SCRIPTVRA DEBERI. Et §. Fabius ead. L. IMPERATOR AVTEM NOSTER *motus & æquitate rei, & verbis testamenti,* (SI AD ANNVM VICESIMVM ÆTATIS,) QVAMVIS SCIRE SE DICERET, A DIVO MARCO NON EXCVSATVM A TVTELA EVM QVI SEPTVAGESIMVM ANNVM ÆTATIS INGRESSVS FVISSET: *Nobis & legis Aeliæ Sentiæ argumenta proferentibus & alia quædam,* CONTRA PETITRICEM PRONVNTIAVIT. Atque vt in superioribus locis, PRONVNTIAVIT, ita aliàs, IVSSIT Imperator, legimus. Veluti in L. in fideicommissi, D. de vsur. & l. vlt. D. de compensationib. Aliàs etiam, PLACVIT, vt in d. L. Paula Callinico, §. Pompeius. QVÆREBATVR *vtrum pro hereditate tantùm, &c. Mihi ab omni voluntate recessum videbatur.* PLACVIT, HVMANIVS INTERPRETARI, EA SOLA QVÆ VIVENTE FRATRE ACCEPTVRA ERAT, ADEMPTA VIDERI: NON ETIAM QVÆ POST MORTEM EIVS RELIQVERAT, SI SINE LIBERIS DECEDERET. Et ITA PRONVNTIAVIT. Et §. Iulianus ead. L. *Alumno autem mortuo, heres eius fideicommissum ab herede Mauri petebat.* PLACVIT IMPERATORI, NON VIDERI EIVS FIDEICOMMISSVM, SED DEMONSTRATVM, VNDE ACCIPERE POSSET. ET IDEO HERES SEVERI HÆC PRÆSTARE DEBET. In L. Aelianus D. de manumissionib. *Procurator cum bona debitoris non sufficientis quæreret, etiam Euemeriæ status quæstionem faciebat.* PLACVIT, NON ESSE IVRI FISCALI LOCVM, QVO OMNIA BONA DEBITORVM IVRE PIGNORIS TENERENTVR. Sic & in L. constitutionibus D. de obligat. & actionib. PLACVIT, SI VNVS CONVENTVS PVERIT, ETIAM POENÆ PERSECVTIONEM TRANSMISSAM VIDERI. Nam hæc verba ad rem nostram facere, inscriptio eius capitis satis arguit.

Sane quibusdam principalibus Sententiis, Titulos, hoc verbo, DIXIT, præfixos inuenio, veluti in L. si vsumfructum, §. vlt. D. de liber. cau. *Nam cùm apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius.* AVGVSTVS DIXIT, ANTE DE MATRE CONSTARE OPORTERE, SIC DEIN DE PILIO COGNOSCI. Et in L. Seuerus. D. de decurionib. SEVERVS AVGVSTVS DIXIT: ET SI PROBARETVR TITIVS IN SERVITVTE PATRIS SVI NATVS: TAMEN CVM EX LIBERA MVLIERE SIT PROCREATVS, NON PROHIBETVR DECVRIO FIERI IN CIVITATE. Item in L. III. C. de quæstionib. IMP. ANTONIN. *A. cum cognitionaliter audisset,* DIXIT: PRIMVM SERVI ALIENI INTERROGABVNTVR, & reliqua. Sic & in L. I. C. de sent. pass. *Imp. Antonin. cùm salutatus esset à Gentiano & Aduento Opilio Macrino præfecto Prætorio clarissimis viris, item amicis, & principalibus officiorum, & vtriusque ordinis viris,* & PROCESSISSET, *oblatus est ei Iulianus Licinianus ab Opilio Vlpiano tunc Legato, in insulam deportatus: Tunc Antoninus Augustus* DIXIT: RESTITVO TE IN INTEGRVM PROVINCIÆ TVÆ. *Et adiecit:* VT AVTEM SCIAS QVID SIT IN INTEGRVM RESTITVERE, HONORIBVS, ET ORDINI TVO, ET OMNIBVS CETERIS TE RESTITVO.

Adduntur & quandoque verba hæc, CVM CONSILIO COLLOCVTVS DIXIT: sicuti in L. cùm sit C. de vsucap. pro empto. IMPERATOR PHILIPPVS CVM CONSILIO COLLOCVTVS DIXIT: *Cùm sit probatum rem pignori fuisse obligatam & postea à debitore distractam: palam est non potuisse eam quasi furtiuam vsucapi.* Quod loquendi genus vsurpant Rufin. lib. 1. Histor. Eccles. cap. XIIII. Et auctor anonymus qui passionem Cypriani ex vetustis membranis à Morelio descriptam literis mandauit: quorum testimonia ad ea quæ Iurisconsultorum facile princeps Cuiacius lib. XVIII. Obseruat. congessit, adijcienda monco.

Enimuero in principalium Consistoriorum Actis, quorum pars Theodosij & Iustiniani Codicibus inseritur, verbum, DIXIT, frequens est. Erenim L. decurionum. C. de pœn. inscriptio reliquo textui coniuncta sic habet. IMPP. DIOCLET. ET MAXIMIAN. AA. IN CONSISTORIO DIXERVNT: DECVRIONVM FILII NON DEBENT BESTIIS SVBICI. *Cúmque à populo exclamatũ esset, iterum* DIXERVNT. VANÆ VOCES POPVLI NON SVNT AVDIENDÆ. NEC ENIM VOCIBVS EORVM CREDI OPORTET, QVANDO AVT NOXIVM CRIMINE ABSOLVI, AVT INNOCENTEM CONDEMNARI DESIDERANT. In L. II. de excusationib. muner. lib. X. C. INDVCTIS FIRMINO ET APOLLINARIO, ET CETERIS PRINCIPALIBVS ANTIOCHENSIVM ADSTANTIBVS, DIXIT IMPERATOR DIOCLETIANVS. CERTIS DIGNITATIBVS DATA A NOBIS INDVLGENTIA EST MVNERVM CIVILIVM, ET PERSONALIVM, ID EST, HIS QVI AVT EX PROTECTO-

RIBVS SVNT, AVT EX PRÆPOSITIS. HI ERGO AD MVNERA PERSONALIA, AVT CIVILIA NON VOCABVNTVR. Eodémque modo, L. 1. Tit. de his quæ administrantib. lib. VII. C. Th. quæ est ἀκέφαλος, & partem actorum habitorum apud Imp. Constantinum continet. *Agrippina* D. τῷ ἱππάρχῃ. CONSTANTINVS A. D. SED IVRE CONTINETVR NE QVIS IN ADMINISTRATIONE CONSTITVTVS, ALEQVID COMPARARET. VNDE QVIDEM NIHIL INTERST, AN IN SVO PAGO, AN IN ALIENO COMPARAVIT, CVM CONSTET CONTRA IVS EVNDEM COMPARASSE. *Et adiecit.* IGNORATIS FISCALE EFFICI TOTVM, QVIDQVID ADMINISTRANTES COMPARAVERINT. AGRIPPINA DIXIT, τὸν τόπον ἐκεῖνον πραιτώσιος ἐκλῆν. Ἐγὼ ἠγόρασα ἀφ' Ἡλιοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Εὐδαίμωνος. CONSTANTINVS A. D. RECIPIENT A VENDITORE CODIA ET AGREPPINA COMPETENS PRETIVM Quò loci notæ istæ A. D. significant, AVGVSTVS DIXIT. Item in L. vlt. qui bon. ced. poss. in Cod. Th. & L. in omni, eod. tit. in C. Iustin. IMPERATOR THEOD. APVD ACTA DIXIT. IN OMNI CESSIONE BONORVM EX QVALIBET CAVSA FACIENDA, SCRVPVLOSITATE PRIORVM LEGVM EXPLOSA, PROFESSIO SOLA QVÆRENDA EST. *Idem* DIXIT. IN OMNI CESSIONE SVFFICIT VOLVNTATIS SOLA PROFESSIO. Et in L. vlt. de offic. iudic. omn. in C. Th. PARS ACTORVM HABITORVM IN CONSISTORIO GRATIANI AVG. IMPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEOD. AAA. DET OPERAM IVDEX, VT PRÆTORIVM SVVM IPSE COMPONAT. CETERVM COMITI, NEQVE RECTORI PROVINCIÆ PLVS ALIQVID PRÆSTABITVR, QVAM NOS CONCESSIMVS IN ANNONIS, SEV CELLARIIS &c. ACTVM IN CONSISTORIO, MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS. In L. quotiens, de fide test. & instrum. in Cod. Theodos. PARS ACTORVM HABITORVM APVD IMPERATOREM IVLIANVM AVGVSTVM, MAMERTINO ET NEVITTA CONSS. KAL. APRIL. CONSTANTINOP. IN CONSISTORIO, ADSTANTE IOVIO VIRO CLARISSIMO QVÆSTORE, ANATOLIO MAGISTRO OFFICIORVM, FELICE COMITE SACRARVM LARGITIONVM, &c. IMP. IVLIANVS A. DIXIT. Τὰ παλαιὰ γράμματα μεγάλην ἰσχὺν ἔχει, ὅταν περὶ αὐτῶν τῶν γραμμάτων μὴ ἀμφισβήτησις ἐξ ἄλλου ὤφελε βεβαιοῦσθαι. In L. VIII. eod. tit. PARS ACTORVM HABITORVM IN CONSISTORIO APVD IMPP. GRATIANVM VALENTINIANVM ET THEODOSIVM, CONSS. SYAGRI ET EVCHERI, DIE III. KAL. IVL. CONSTANTINOP. IN CONSISTORIO. IMP. THEOD. A. DIXIT. EPISCOPVS NEC HONORE NEC LEGIEVI AD TESTIMONIVM FLAGITATVR. *Item* DIXIT. EPISCOPVM AD TESTIMONIVM DICENDVM ADMITTI NON DECET. NAM ET PERSONA DEHONORATVR, ET DIGNITAS SACERDOTIS EXCEPTA CONPVNDITVR.

Refertur & in L. extat D. quod met. cau. & L. creditores D. ad L. Iul. de vi priua. decretum D. Marci in hæc verba. OPTIMVM EST VT SI QVAS PVTES TE HABERE PETITIONES, ACTIONIBVS EXPERIARIS: INTERIM ILLE IN POSSESSIONE DEBET MORARI. TV PETITOR ES. *Et cum Martianus dicere.* VIM NVLLAM FECI. *Cæsar* DIXIT: TV VIM PVTAS ESSE SOLVM, SE HOMINES VVLNERENTVR? VIS EST TVNC, QVOTIENS QVIS ID QVOD DEBERI SIBI PVTAT, NON PER IVDICEM REPOSCIT. NON PVTO AVTEM NEC VERECVNDIÆ NEC DIGNITATI TVÆ CONVENIRE QVICQVAM NON IVRE FACERE. QVISQVIS IGITVR PROBATVS MIHI PVERIT, REM VLLAM DEBITORIS NON AB IPSO SIBI TRADETAM SINE VLLO IVDICE TEMERE POSSIDERE, EVMQVE SIBI IVS IN EAM REM DIXISSE, IVS CREDITI NON HABEBIT. Ioseph. lib. XIIII. antiquit. Iudaic. cap. XVII. Iulij Cæsaris decretū huiusmodi refert. Ἰούλιος Καῖσαρ, Αὐτοκράτωρ τὸ δεύτερον ὑπάρχων, μετὰ συμβουλίου γνώμης ἐπέτρεψα. Ἐπὶ Ὑρκανοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰουδαίοις, οἳ καὶ αὐτῷ καὶ τοῖς ἐμοῖς ὅπλοις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις εἴτε εἰρήνης καὶ πολέμου πάσης τῆς ἀγχιβασιλείας τὰ ἡμέτερα κράτη εὐδαίξαπο, ὡς αὐτῷ πολλοὶ μεμαρτυρήκασιν Αὐτοκράτορες, καὶ ἐν τῷ ἑξῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πολέμου μετὰ χιλίων πεντακοσίων τριάκοντα ἱππέων μαχόμενος, καὶ τοὺς Μιθριδάτην ἀπεσταλκὼς ὑπ' ἐμοῦ, πάντας ἀνδρείᾳ τοὺς ἐν τάξει ὑπερβαλε, Διὰ ταῦτας

ταύτας ταὶ αἰτίας ὑπεκρίθη Αλεξάνδρου τῷ τὰ πάντα αὐτῷ ἐπάρχειν Ἰουδαίων εἶναι ἐξουσίαν· ἀρχιερωσύνην τε Ἰουδαίων, ἃ ἐξῆν κατὰ πατρίαν ἔθη, εἶναι τε αὐτὸν ἐν τοῖς παῖδας αὐτοῦ συμμάχους ἡμῖν, ἔτι τε ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν ἐξ φίλους ἀναγραφῆναι. Ὅσα τε κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν νόμους ἦν αὐτοκράτωρ ἢ φιλάνθρωπος, ταῦτα κελεύων κατέχειν αὐτὸν ἐν τῷ πάντα αὐτῷ· αἳ δὲ μεταξὺ γάμοι τε ζήτησις περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀγωγῆς, ἀρίστη μοι κρίσιν γενέσθαι παρ' αὐτῷ παρεχομένοις δίκην, ἢ χρήματα πρόσοδον ἀναθεῖναι οὐ δικαίως.

Quæstionem etiam in cognitione principis agitatam memorat Marcellus in L. proximè D. de his quæ in test. delent. & sententiam ab Imperatore Antonino dictam apponit in hunc modum. SENTENTIA IMPERATORIS ANTONINI AVGVSTI, PVDENTE ET POLLIONE CONSVLIBVS. CVM VALERIVS NEPOS MVTATA VOLVNTATE ET INCIDERIT TESTAMENTVM SVVM, ET HEREDVM NOMINA INDVXERIT, HEREDITAS EIVS, SECVNDVM DIVI PATRIS MEI CONSTITVTIONEM, AD EOS QVI SCRIPTI FVERINT PERTINERE NON VIDETVR. *Et Aduocatis fisci* DIXIT: VOS HABETIS IVDICES VESTROS. *Vinius Zeno* DIXIT, ROGO DOMINE IMPERATOR AVDIAS ME PATIENTER. DE LEGATIS, QVID STATVES? *Antoninus Cæsar dixit*, VIDETVR TIBI VOLVISSE TESTAMENTVM VALERE, QVI NOMINA HEREDVM INDVXIT? *Cornelius Priscianus aduocatus Leonis* DIXIT, NOMINA HEREDVM TANTVM INDVXIT. *Calpurnius Longinus aduocatus fisci* DIXIT, NON POTEST VLLVM TESTAMENTVM VALERE, QVOD HEREDEM NON HABET. *Priscianus dixit*, MANVMISIT QVOSDAM ET LEGATA DEDIT. *Antoninus Cæsar remotis omnibus cum deliberasset: & admitti rursus eodem iussisset*, DIXIT, CAVSA PRESENS ADMITTERE VIDETVR HVMANIOREM INTERPRETATIONEM: VT EA DVNTAXAT EXISTIMEMVS NEPOTEM IRRITA ESSE VOLVISSE, QVÆ INDVXIT.

Exemplum etiam Principalis cognitionis habemus apud Plinium Epist. XXXI. lib. VI. qua se euocatum in consilium à Cæsare ad Centum cellas narrat: inductámque cognitionẽ de Iulij Tironis Codicillis qui falsi dicebãtur: cuius criminis rei agebantur ab heredibus Sempronius Senecio eques Romanus & Eurythmus Cæsaris libertus & procuratot. *Hæredes cùm Cæsar esset in Dacia communiter epistola scripta*, PETIERÂNT VT SVSCIPERET COGNITIONEM: *Susceperat, reuersus diem dixerat & cum ex heredibus quidam quasi reuerentia Eurythmi remitterent accusationem, pulcherrime dixerat*: Nec ille Polycletus est, nec ego Neto. *Indulserat tamẽ petentibus dilationẽ, cuius tẽpore exacto, consederat auditurus. A parte heredũ intrauerũt duo*: *omnino* POSTVLARVNT VT OMNES HEREDES AGERE COGERENTVR, CVM DETVLISSENT OMNES: AVT SIBI QVOQVE DESISTERE PERMITTERETVR. *Locutus est Cæsar summa grauitate, summa moderatione: cumque aduocatus Senecionis & Eurythmi dixisset*, SVSPICIONIBVS RELINQVI REOS, NISI AVDIRENTVR: NON CVRO, *inquit*, AN ISTI SVSPICIONIBVS RELINQVATVR: EGO RELINQVOR. *Dein conuersus ad nos, ἐπίσκεψαι* QVID FACERE DEBEAMVS: ISTI ENIM QVERI VOLVNT QVOD SIBI LICVERIT NON ACCVSARE. *Tum* EX CONSILII SENTENTIA, *iussit* DENVNCIARI HEREDIBVS OMNIBVS, AVT AGERENT AVT SINGVLI APPROBARENT CAVSAS NON AGENDI: ALIOQVI SE VEL DE CALVMNIA PRONVNTIATVRVM. Idem Epist. X. lib. VII. *Te quoque existimo velle de Vareno Bithynis reliqua cognoscere. Acta causa hinc à Polyæno inde à Magno. Finitis actionibus, Cæsar*, NEVTRA, *inquit*, PARS DE MORA QVERETVR, ERIT MIHI CVRÆ EXPLORARE PROVINCIÆ VOLVNTATEM. De formulis vero sententiarũ à principibus ex appellatione cognoscentibus dictarum infra suo loco tractabo. Ad cognitionem autem Imperatoris à Præside remissum quendam memorat Vlpian. in L. ad cognitionem D. ex quib. caus. maior.

Actorum etiam apud procuratorem Cæsaris factorum exemplum habemus in L. defendente D. de auctorit. tutor. in hæc verba. *Defendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem: inter quem & creditorem* ACTA FACTA *sunt apud Pro-*

curatorem Cæsaris infra scripta. Priscus Procurator Cæsaris DIXIT, FACIAT IVDICATA. *Nouellius curator* DIXIT, ABSTINEO PVPILLVM. *Priscus Procurator Cæsaris* DIXIT, RESPONSVM HABES, SCIS QVID AGERE DEBEAS. Quintilian. lib. VI. cap. IIII. *Fuluius propinquus Legato interroganti,* AN IN TABVLIS QVAS PROFEREBAT, CHIROGRAPHVS ESSET, ET VERVS, *inquit,* DOMINE. Plinius lib. VII. Epist. XXXIII. *Venimus ad Cos. Dicit Senecio quæ res ferebat: aliqua subiungo. Vixdum conticueramus. Et Massa quæstus, Senecionem,* NON ADVOCATI FIDEM SED INIMICI AMARITVDINEM IMPLESSE, *impietatis reum postulat: horror omnium: Ego autem,* VEREOR, *inquam,* CLARISSIMI CONSVLES, NE MIHI MASSA SILENTIO SVO PRÆVARICATIONEM OBIECERIT: QVOD NON ET MEVM POSTVLAVIT. Idē Epist. VI. lib. VII. de quadā matre quæ libertos, eosdémq; coheredes suos falsi & veneficij reos detulerat, cuius Iulius Africanus aderat, Plinio Secundo ex diuerso causam libertorum agente apud Iulium Seruianū Iudicē à Principe datum. *Iulius,* ait, *Nepos iuuenis ingeniosus, sed parum callidus, cùm multa dixisset, adsignatúmque tempus implesset:* ROGO, *inquit,* SERVIANE, PERMITTAS MIHI VNVM VERSVM ADIICERE. *Tū ego, cum omnes me vt diu responsurum intuerentur,* RESPONDISSEM, *inquam,* SI VNVM ILLVM VERSVM AFRICANVS ADIECISSET, IN QVO NON DVBITO OMNIA NOVA FVISSE.

Pergamus porrò ad alia, & de iudiciis priuatis dicere adgrediamur. Hæc priuata iudicia qui obibant, & ex actione vel interdicto cognoscebant, IVDICVM DATORVM, ARBITRORVM, RECVPERATORVM, PEDANEORVM, SPECIALIVM etiam IVDICVM nominibus appellabantur. POSTVLARI autem, POSCI, DARI, FERRI, ADDICI, ADIGI, SVMI, CAPI dicebantur. Quorum omnium exempla ex nostris de verb. significatio. Commētariis petenda sunt. Eos qui alloquebantur, aut IVDICES appellabāt, quo nomine Cicero affatur eos, apud quos agebat, Oratio. pro Rosc. Amer. pro Sextio, pro Cælio, pro Corn. Balbo, pro Milo. pro M. Fonteio, pro L. Flacco, & in Verrem: vt & Quintilian. Declamatio. CCXLII. aut, RECVPERATORES, vt idē Oratio. pro Cic. Cæcina. Quod si vnus dūtaxat sumptus esset Iudex, & is alios in consilium (vt fieri solebat) aduocasset, tūc nomine suo Iudex appellabatur, reliqui vero generaliter. Sic enim Cicero pro Quintio, C. Aquilium Gallum iudicem addictum, & eos qui ei in consilio erant, affatur: C. AQVILLI, VOSQVE QVI ADESTIS IN CONSILIO, vel, QVI ESTIS IN CONSILIO.

IVDICES verò cum litigatoribus quandoque sermones habebant: Cic. pro Cæcina. *At si quis mihi hoc Iudex, Recuperatórve dicat,* POTVISTI ENIM LEVIORE ACTIONE CONFLIGERE: POTVISTI AD TVVM IVS FACILIORE ET COMMODIORE IVDICIO PERVENIRE. QVARE, AVT MVTA ACTIONEM, AVT NOLI MIHI INSTARE VT IVDICEM. Contra litigatores vti vicissim Iudicēs alloquerentur, idem cap. oratio. docet cùm ait, *Illud enim potest dici Iudici, ab aliquo non tam verecundo homine, quàm gratioso,* IVDICA HOC FACTVM ESSE, AVT NVNQVAM ESSE FACTVM, VEL COGITATVM. CREDE HVIC TESTI. HAS COMPRŌBA TABVLAS. *Hoc non potest,* CVI FILIVS AGNATVS SIT, EIVS TESTAMENTVM NON ESSE RVPTVM IVDICA: QVOD MVLIER. PROMISERIT SINE TVTORE AVCTORE, DEBERI. Idem ibidem. *Tum illud* VVLGO IN IVDICIIS, *& nonnunquam ab ingeniosis hominibus* DEFENDI, *mihi mirum videri solet,* NEC IVRISCONSVLTIS CONCEDI, NEC IVS CIVILE IN CAVSIS SEMPER VALERE OPORTERE. Idem pro Rosc. Comœdo, *Solent ferè dicere, qui per tabulas hominis honesti pecuniam expensam tulerunt,* EGONE TALEM VIRVM CORRVMPERE POTVI, VT MEA CAVSA FALSVM IN CODICEM REFERRET? *Expecto, quam mox Chærea hac oratione vtatur,* EGONE HANC MANVM PLENAM PERFIDIÆ, ET HOS DIGITOS MEOS IMPELLERE POTVI, VT FALSVM PERSCRIBERENT NOMEN?

Ceterùm vti quóque modo postularetur, daretúrque iudicium, exposuimus. Accipi verò id dicebatur litis contestatione, qua in re testes adhibitos vocatósque his verbis,

bis, TESTES ESTOTE, Fest. Pomp. auctor est, *Contestari*, inquiens, *dicuntur duo aut plures aduersarij, quod ordinario iudicio vtraque pars dicere solet,* TESTES ESTOTE. Et alibi. *Contestari est, cum vterque reus dicit,* TESTES ESTOTE.

Formam autem priuatorum iudiciorum quandam expressam reliquit nobis Agell. lib. XIIII. cap. II. quo se à Prætoribus in iudicem lectum, vt iudicia priuata susciperet, narrat, & hæsisse se in quadam causa quæ apud eum agebatur: *Illa mihi*, ait, *tunc accidit inexplicabilis reperiendæ sententiæ ambiguitas:* PETEBATVR APVD ME PECVNIA, QVÆ DICEBATVR DATA NVMERATAQVE. *Sed qui petebat, neque tabulis neque testibus id factum docebat, & argumentis admodum exilibus nitebatur: sed cum constabat virum esse ferme bonum, noteque & expertæ fidei, & vitæ inculpatissimæ: multáque illustria exempla probitatis sinceritatisque eius expromebantur: illum autem* VNDE PETEBATVR, *hominem esse non bonæ rei, vitáque turpi & sordida, conuictúmque vulgo in mendaciis, plenúmque esse perfidiarum & fraudum ostendebatur. Is tamen cum suis multis patronis clamitabat,* PROBARI APVD ME DEBERE PECVNIAM DATAM, CONSVETIS MODIS: EXPENSI LATIONE, MENSÆ RATIONIBVS, CHIROGRAPHI EXHIBITIONE, TABVLARVM OBSIGNATIONE, TESTIVM INTERCESSIONE: EX QVIBVS OMNIBVS SI NVLLA RE PROBARETVR, DIMITTI IAM SANE OPORTERE, ET ADVERSARIVM DE CALVMNIA DAMNARI. QVOD DE VTRIVSQVE AVTEM VITA ATQVE FACTIS DICERETVR, PRVSTRA ID FIERI ATQVE DICI? REM ENIM DE PETENDA PECVNIA APVD IVDICEM PRIVATVM AGI, NON APVD CENSOREM DE MORIBVS. *Tunc ibi amici mei, quos rogauerat in consilium, viri exercitati, atque in patrociniis & in operis fori celebres, sempérque se circum undique distrahentibus causis festinantes,* NON SEDENDVM DIVTIVS, AC NIHIL ESSE DVBIVM DICEBANT, QVIN ABSOLVENDVS FORET, QVEM ACCEPISSE PECVNIAM ILLAM, NVLLA PROBATIONE SOLLEMNI DOCEBATVR. *Sed enim ego homines cum considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum, spurcissimæque vitæ, ac defamatissimæ, nequaquam adduci potui ad* ABSOLVENDVM. IVSSI IGITVR DIEM DIFFINDI: *atque inde* A SVBSELLIIS *pergo ire ad Phauorinum philosophum.* Macrobius lib. III. Saturnal. cap. XVI. ex oratione C. Titij, qua legem Fanniam suasit, verba adducit, quibus, homines prodigos in forum ad iudicandum ebrios commeantes, quæque soleret inter se fermocinari, ita descripserat. *Vbi horæ decem sunt, iubent puerum vocari, vt Comitium eat, percontatum quid in foro gestum sit, qui* SVASERINT, *qui* DISSVASERINT, *quot tribus* IVSSERINT, *quot* VETVERINT. *Inde* AD COMITIVM VADVNT, *ne item suam faciant. Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habeant.* VENIVNT IN COMITIVM *tristes,* IVBENT DICERE. QVORVM NEGOTIVM EST, NARRANT. IVDEX TESTES POSCIT. *Ipsus it mictum. Vbi redit, ait,* SE OMNIA AVDIVISSE. TABVLAS POSCIT LITERAS INSPICIT. *Vix præ vino sustinet palpebras.* EVNTI IN CONSILIVM, *ibi hæc oratio.* QVID MIHI NEGOTII EST CVM ISTIS NVGATORIBVS POTIVS, *quam potauimus mulsum mistum vino Græco? Edimus turdum pinguem, bonúmque piscem, lupum germanum, qui inter duos pontes captus fuit?* Cicero lib. IIII. in Verr. *Non dubitabat Minutius, qui Sosipatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quæsiturus non esset, cum repente,* IVBETVR DICERE. *Respondet* AD QVOS? AD ME, *inquit,* SI TIBI IDONEVS VIDEOR, QVI DE HOMINE SICVLO, AC GRÆCVLO IVDICEM. IDONEVS ES, *inquit,* SED PERVELLEM ADESSENT II, QVI AFFVERANT ANTEA, CAVSAMQVE COGNORANT. DIC, *inquit,* ILLI ADESSE NON POSSVNT. NAM HERCVLE, *inquit,* Q. MINVTIVS, ME QVOQVE PETILIVS, VT SIBI IN CONSILIO ADESSEM, ROGAVIT. *Et simul* A SVBSELLIIS *abire cœpit.* Et mox: *Minutius homini quæ visa sunt, & quæ tempus illud tulit, & causa respondit:* CAVSAM SESE DIMISSO ATQVE ABLEGATO CONSILIO DEFENSVRVM NEGAVIT. *Itaque* A SVBSELLIIS discessit. Et paulo post. *Tum iste aliquando,* AGE, DIC, *inquit Sosipatrus implorare hominum, atque Deûm fidem,* VT CVM CONSILIO COGNOSCERET. *Tum repente iste,* TESTES CITARI IVBET. DICIT VNVS, *& alter breuiter:* NIHIL INTERROGATVR. *Præco,* DIXISSE, PRONVNTIAT. *Iste, quasi metueret, ne Petilius priuato illo iudicio transacto, aut dilato, cum co-*

teris in consilium reuerteretur, ita properanti DE SELLA *exiluit, hominem innocentem, a sacerdote absolutum, indicta causa, de sententia scribæ, medici, aruspicisque* CONDEMNAVIT. Valer. Max. lib. II. cap. VIII. *Pertinaciúsque progressa contentione, Valerius sponsione Lutatiũ prouocauit,* NI SVO DVCTV PVNICA CLASSIS ESSET OPPRESSA. *Nec dubitauit restipulari Lutatius. Itaque Iudex inter eos conuenit Attilius Calatinus, apud quẽ Valerius in hunc modum egit,* CONSVLEM EA PVGNA IN LECTICA CLAVDVM IACVISSE: SE AVTEM OMNIBVS IMPERATORIIS PARTIBVS FVNCTVM. *Tunc Calatinus, priusquam Lutatius causam suam ordiretur,* QVÆRO, *inquit,* VALERI ATE, SI DIMICANDVM NECNE ESSET, CONTRARIIS INTER VOS SENTENTIIS DISSEDISSETIS, VTRVM QVOD CONSVL, AN QVOD PRÆTOR IMPETRASSET, MAIVS HABITVRVM FVERIT MOMENTVM. *Respondit Valerius,* NON PACERE SE CONTROVERSIAM, QVIN PRIORES PARTES CONSVLIS ESSENT FVTVRÆ. AGE DEINDE, *inquit Calatinus,* SI DIVERSA AVSPICIA ACCEPISSETIS, CVIVS MAGIS AVSPICIO STARETVR? *Item respondit Valerius,* CONSVLIS. *At Iudex.* IAM MEHERCVLE, *inquit,* CVM DE IMPERIO ET AVSPICIO, INTER VOS DISCEPTATIONEM SVSCEPERIM, ET TV VTROQVE ADVERSARIVM TVVM SVPERIOREM PVISSE FATEARIS, NIHIL EST QVOD VLTERIVS DVBITEM. ITAQVE LVTATI, QVAMVIS ADHVC TACVERIS, SECVNDVM TE LITEM DO. Idem lib. VIII. cap. II. de C. Mario. *Cum C. Ticinius Minturnensis Fanniam vxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam, dotẽ spoliare conaretur: sumptus inter eos Iudex in conspectu habita quæstione, subductum Ticinium monuit, vt incepto desisteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum sepius frustra fecisset, coactus ab eo sententiam pronuntiare mulierem impudicitiæ ream sestertio nummo, Ticinium summa totius dotis damnauit. Præfatus, idcirco se hunc iudicandi modum secutum, quod liqueret sibi Ticinium patrimonio Faunię insidias struentem impudicæ coniugium expetisse.*

Ex illis autem Ciceronis, & Macrobij locis apparet, Iudices, cum Aduocatos causam narrare & agere iubebant, vsos verbo, DIC. Quod & confirmat Martialis lib. VI. Epigrammat. ineptum quendam aduocatum in leui & exili argumento desudantem, ac paruo, quod aiunt, pedi magnos calceos inducentem ridens his versibus,

Non de vi, neque cæde, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abesse furto.
HOC IVDEX SIBI POSTVLAT PROBARI.
Tu Cannas, Mithridaticumque bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariósque, Mutiósque
Magna voce sonas, manúque tota.
IAM DIC *Postume, de tribus capellis.*

Perorata verò causa, Patronos, oratorésque dicere consueuisse, DIXI, notat Donat. in Phormio. Terentij Act. II. Sc. III. ad ea verba, *Dixi Phormio.* Qua de re infrà commodiore loco plura dicam. Iudices autem, Testibus, tabulis & instrumentis sibi rem probari & planam fieri postulasse ostendunt Titij, apud Macrob. & Martialis à me relata verba. Eius rei gratia quærebatur quis actoris, quis rei, partibus fungeretur. Actori enim incumbebat onus probandi. In tribus quidẽ istis iudiciis familię erciscundæ, cõmuni diuidundo, finium regundorum, in quibus vterque actor censebatur, vt ait, L. actionis §. vlt. D. de actionib. & obligatio. is actoris partes obtinebat, qui ad iudicium prouocasset: & cum ambo prouocarent, sorte res discerni solebat, L. in tribus L. sed cum ambo D. de Iudic. Testes autem pars vtraque dabat: qui vti interrogarentur, & refellerentur, in iudiciorum capitalium formulis demonstrabo.

Incidebant autem interdum Altercationes, séque facetis & vrbanis dictis Patroni lacessebant, qualia sunt quæ Quintilian. lib. VI. cap. IIII. congessit, ex quibus aliquot exempli causa proponam, *Quod fecit,* ait, *Longus Sulpitius, qui cum ipse fœdissimus*

mum esset, cũ contra quẽ iudicio Liberali aderat, NE FACIEM QVIDEM HABERE LIBERI HOMINIS *dixit. Cui respondens Domitius Afer,* TV *inquit,* EX ANIMI SENTENTIA LONGE, QVI MALAM FACIEM HABET, LIBER NON EST? Idem ibidẽ, *Afer egerat contra libertũ Claudij Cæsaris, & ex diuerso, quidam conditionis eiusdem cuius erat litigator, exclamasse fertur:* PRÆTEREA TV SEMPER IN LIBERTOS CÆSARIS DICIS. NEC MEHERCVLẽ, *inquit,* QVICQVAM PROFICIO. Et mox, *Vt Catulus dicẽti Philippo,* QVID LATIAS? FVREM VIDEO, *inquit.* Item, *Afer cum in causa subinde dicẽtibus,* CELSINAM DICERE, *cognouisset quæ erat potens fœmina,* QVIS EST, *inquit,* ISTE? *Celsinam enim videri sibi virum finxit.*

Verum quod esset officium Iudicis in singulis causis, & cõtrouersiis de quibus addicebatur, & vti pronuntiari de his soleret, exemplis demõstrabo. Incipiam autẽ à Rei Vindicatione, in qua officium iudicis erat, INSPICERE AN REVS POSSIDERET, vel, dolo desiisset possidere. Vbi enim petitor probasset REM SVAM ESSE, necesse habebat possessor restituere, qui non obiecerat aliquam exceptionem, L. officium & L. qui petitorio D. de rei vindic. In speciali quidẽ actione non cogebatur possessor dicere PRO, QVA PARTE EIVS ESSET: hoc enim petitoris munus erat nõ possessoris, quod & in Publiciana obseruabatur, L. in speciali D. eod. tit. Licebat autẽ reo in rem actionẽ eurare, si DICERET, SE NON POSSIDERE: & tũc, si potuisset aduersarius cõuincere REM A REO POSSIDERI, trãsferebatur ad eum possessio per iudicẽ, licet SVAM ESSE nõ adprobasset, L. vlt. D. eod.

In actionibus autem in rem, si secundum petitorem lis daretur, Iudices, PETITORIS REM ESSE pronuntiabant, EAMQVE EI A POSSESSORE CVM FRVCTIBVS ACCESSIONIBVS ET OBVENTIONIBVS RESTITVI IVBEBANT, §. 1. Instit. de offic. iud. Hinc in L. certum D. de confess. *Sed & si fundum vindicẽ* MEVM ESSE, *túque confessus sis, perinde haberis atque si* DOMINII MEI FVNDVM ESSE PRONVNTIATVM ESSET. In L. Pomponius §. sed & is D. de procuratorib. *Si in hoc iudicio* (de petitorio loquitur) REM MEAM ESSE, *pronũtietur.* Et mox: *Nã cum iudicatur* REM MEAM ESSE, *simul iudicatur, illius nõ esse.* L. à quo D. de rei vindic. *Vter prior iudex iudicaret, eum oportere, ita* FVNDVM PETITORI RESTITVI IVBERE. L. qui restituere eo. tit. *Qui* RESTITVERE IVSSVS, *Iudici nõ paret, contendens non posse restituere.* L. ex diuerso §. 1. D. de rei vindic. *Vbi autẽ alienũ fundũ petij, & iudex sentẽtia* DECLARAVIT MEVM ESSE, *debere etiã de fructibus possessorem condemnare.* Et mox, *Alioquin, vt Mauricianus ait,* NEC REM ARBITRABITVR IVDEX MIHI RESTITVI. In L. non solùm D. eod. *Non solùm autem* REM RESTITVI, *verùm & si deterior res sit facta, rationem Iudex habere debebit: Finge enim debilitatum hominem, vel verberatum, vel vulneratum* RESTITVI. *Vtique ratio per Iudicem habebitur,* QVANTO DETERIOR SIT FACTVS. Quo casu, quia etiam legis Aquiliæ actione possessor conueniri poterat, si iudex damnum æstimasset, petitorem CAVERE oportebat, LEGE AQVILIA SE NON ACTVRVM: aut si mallet actor potius legis Aquiliæ actione vti ABSOLVENDVS erat possessor, L. quod si malit. D. eo. Quod si eiusdẽ fundi nomine à duobus corã diuersis iudicibus possessor cõuentus fuisset, vter prior iudicaret, cũ oportebat ITA FVNDVM PETITORI RESTITVI IVBERE, VT POSSESSORI CAVERET, VEL SATISDARET, SI ALTER FVNDVM EVICISSET, EVM PRÆSTARE, L. is à quo D. eo.

Planè si seruus cuius nomine furti agebatur, ab alio petitus esset, non oportebat Iudicẽ cogere possessorem, vt eum traderet, nisi ei satisdatum esset, QVOD PRO EO HOMINE IVDICIVM ACCEPISSET, SI QVID OB EAM REM DATVM ESSET, ID RECTE PRÆSTARI, L. à quo seruus D. eo. At si post acceptum iudicium possessor vsu hominẽ cepisset, debebat eum TRADERE: eóque nomine DE DOLO CAVERE. Ipsi quoque reo cauendum erat, HIS REBVS RECTE PRÆSTARI, si fortè fundi nomine damni infecti cauisset, L. si post, L. ipsi quoq; D. eo. Et ita *traditionem & cautionem de dolo*, accipe in L. præterea, D. eo. Vbi autẽ propter fugã serui qui in ea causa erat, vt custodiri nõ debuisset, possessor absoluebatur, etsi non cogeretur, CAVERE DE PERSEQVENDA RE, tamẽ CAVERE debebat, SI REM NANCTVS ESSET, VT EAM RESTITVERET, L. si à bonæ §. vlt. D. eo. Possessor vero si quos ante litem contestatam sumptus fecisset, doli mali exceptione posita eos seruabat, si perseueraret actor petere rem suã non redditis sumptibus, L. sin autem §. vlt. D. eod. Eadémque doli exceptione, pecuniam creditori eius solutam, qui pignori datum prædium habuit, recuperasse possessorem, ait L. emptor D. eo. Is etiam

qui culpa nõ fraude possessionem rei quæ à se petebatur, amiserat, quoniam litis æstimationem sufferre debebat, audiendus erat, SI DESIDERARET, VT ADVERSARIVS ACTIONE SVA CEDERET, L. si culpa D. eo. Aliter atque si dolo fecisset quominus possideret. Ei namque actor CAVERE non debebat, ACTIONES QVAS EIVS REI NOMINE HABEBAT, SE PRÆSTATVRVM, L. is qui doli D. eo. Porrò quæ tota re vindicata eadem & parte petita locũ habebant, OFFICIOQVE IVDICIS CONTINEBATVR, pro modo partis, ea quoque RESTITVI IVBERE, quæ simul cum ipsa parte restitui debebant, L. quæ de tota D. eodem.

Possessor autem RESTITVERE IVSSVS, qui Iudici non parebat, si quidem tem haberet, manu militari, OFFICIO IVDICIS, AB EO POSSESSIO TRANSFEREBATVR, & FRVCTVVM duntaxat, OMNISQVE CAVSÆ NOMINE CONDEMNATIO FIEBAT. Si vero dolo fecisset quominus tem possideret, IN QVANTVM ADVERSARIVS IN LITEM SINE VLLA TAXATIONE IN INFINITVM IVRASSET, DAMNABATVR. Sin dolo nihil fecisset quominus restituere posset, non pluris quam QVANTI EA RES ESSET, id est quanti aduersarij interfuisset, CONDEMNABATVR, L. qui restituere D. eo. Cum verò res per in rem actionem petita, tanti æstimabatur, quanti actor in litem iurasset, curabat Iudex, vt actor CAVERET, QVOD PER SE NON FIERET, POSSESSIONEM EIVS REI TRADITVRI, L. hæc si, D. eod.

Heres quidẽ ab eo qui rem hereditariam pro herede, vel pro possessore possidebat HEREDITATEM PETEBAT. Paul. in L. postquam D. de hered. petit. *Postquam legatum à te accepi*, HEREDITATEM PETO. Et qui ex asse, vel, ex parte heres erat, INTENDEBAT HEREDITATEM SVAM ESSE, VEL PRO PARTE: sed hoc solùm ei OFFICIO IVDICIS RESTITVEBATVR, QVOD ADVERSARIVS POSSIDEBAT: AVT TOTVM, si ex asse esset heres, AVT PRO PARTE ex qua heres erat L. Regularitet, L. licet D. de heredit. pet.

Hereditatem certè, vel hereditatis partem qui petebat, non ex eo metiebatur, quod possessor occupabat, sed ex suo iure. Et ideò siue ex asse heres esset, TOTAM HEREDITATEM VINDICABAT, licet reus vnam rem possideret, siue ex parte heres esset, PARTEM duntaxat PETEBAT, quãuis aduersarius totam hereditatem possideret, L. 1. §. 1. D. si pars hered. pet. Quinimmo si duo possiderent hereditatem, & duo essent, qui AD SE PARTES PERTINERE DICERENT, non singuli à singulis petere contenti esse debebant, puta primus à primo, vel secundus à secundo: sed ambo à primo, & ambo à secundo d. L. 1. §. quinimmo. Quod si quis se ex parte heredẽ diceret, coheres autem eius possideret hereditatem cum extraneo, eum non plus coheres haberet sua parte, à solo extraneo PETI HEREDITAS debebat: ísque RESTITVERS DAMNABATVR QVIDQVID POSSIDEBAT. Et hoc OFFICIO IVDICIS fiebat, L. 1. §. si ego D. si pars hered. pet. Sed & si is qui se ex parte dimidia heredem dicebat, trientem hereditatis possideret, deinde residuum sextantem vellet persequi, vtique partem dimidiam à singulis petere debebat. Sic fiebat, vt à singulis sextantem consequeretur, & haberet bessem: ipse vero tenebatur ad restitutionẽ sextantis ex triente quem possidebat. Et ideò si forte coheredes essent, à quibus hereditatem peteret, OFFICIO IVDICIS INVICEM COMPENSATIO ADMITTEBATVR eius quod possidebat, L. 1. §. item si D. si pars hered. pet.

Nec tantum à corporis, sed & à iuris hereditarij possessore hereditas Petebatur. Proinde à debitore hereditario rectè HEREDITAS PETEBATVR, & si is in diem, *vel* sub conditione deberet, CAVERE OFFICIO IVDICIS DEBEBAT DE RESTITVENDO HOC DEBITO CVM DIES VENISSET, VEL CONDITIO EXTITISSET, L. nec vllam §. vlt. & L. quod si D. de hered. pet. Quinetiam à coherede qui debitor hereditarius erat, id quod defuncto debebat coheres, non familiæ erciscundæ iudicio, sed per petitionem hereditatis consequebatur, L. fundus, §. vlt. D. famil. erciscund.

Is etiam qui rem hereditariã vendiderat, Petitione hereditatis tenebatur, VT si pretiũ recepisset, RESTITVERET: si nõ recepisset, ACTIONIBVS SVIS CEDERET, L. quod si, §. idẽ Iulian⁹, D. de rei vin. Planè si quid possessor hereditatis soluisset creditoribꝰ, ita id imputabat

putabat petitori, si CAVISSET, SE PETITOREM DEFENSVM IRI. L. si quid possessor D. eo. Quod si possessor seruum hereditarium occidisset, eligere debebat petitor, vtrum vellet sibi eum CONDEMNARI, VT CAVERET SE NON ACTVRVM Lege Aquilia, an mallet integram sibi esse actionem Legis Aquiliæ, omissâ eius rei æstimatione à Iudice, L. si à domino §. si possessor D. eo. Impensarum autem vtilium & necessariarum in rem factarũ hic quoq; ratio habebatur: idq; officio Iudicis ita cõtinebatur, vt nec exceptio doli mali desideraretur, L. planè D. eodem tit. Quod si prædo picturarum, marmorum & cererarum voluptuariarum rerum impensas deducere vellet, ei probè dicebatur, NON DEBVISSE IN ALIENAM REM SVPERVACVAS IMPENSAS FACERE: VT TAMEN POTESTAS EI FIERET TOLLENDORVM EORVM QVÆ SINE DETRIMENTO IPSIVS REI TOLLI POSSENT, L. vtiles D. eo. Ad officium quoque Iudicis qui de hereditatis petitione cognoscebat, pertinuisse noxales actiones Paul. scribit in L. illud D. eo. vt si paratus esset possessor noxæ dedere seruum qui damnum dederat in re hereditaria, vel furtum fecerat, absolueretur.

Ceterum si quo tempore comentus fuerat possessor, pauciores res possidebat, deinde aliarum rerum possessionem adsumpsisset, eas quoque victus restituere debebat. Et si fideiussores quos dederat ad litem, non sufficerent, IVBERE eum debebat Procõsul, VT IDONEE CAVERET. L. si quo D. eo. Sed & si is qui legatum ex testamento acceperat hereditatem petisset, audiẽdus non erat, nisi legatum redderet. Nec aliter tamẽ, legatum restituere debebat, quàm vtei CAVERETVR, SI CONTRA EVM DE HEREDITATE IVDICATVM ESSET, REDDI EI LEGATVM, L. postquam D. eod. aut si id legatum redditum non esset, IVDICIS OFFICIO CONTINEBATVR, VT VICTORI, DEDVCTO EO QVOD ACCEPERAT, RESTITVERETVR HEREDITAS, L. cum is quid de heredit. petit.

Ceterùm tam in rei vindicatione, quam hereditatis Petitione, is qui se litis, reive defensioni sine causa obtulerat, cum rem nõ possideret, nec dolo fecisset quominus possideret, condemnabatur, si hoc actor ignotarat. Tenebatur enim EX DOLI CLAVSVLA: æstimabaturque, QVANTI PETITORIS INTERFVISSET NON DECIPI. Aut si hoc actor sciret, reus absoluebatur, L. is qui se L. nam si D. de rei vindic. Cum vero idem eandem hereditatem aduersus duos petitores defendebat, si secundum alterum ex his iudicabatur, OFFICIO IVDICIS, CAVTIONE VEL SATISDATIONE, victo succurrebatur. Non aliter enim restituere debebat, quàm si ei CAVTVM ESSET, QVOD ADVERSVS ALIVM EANDEM HEREDITATEM DEPENDERET, L. cùm idem D. eod. Nemo planè per hereditatis petitionem consequi poterat, vt à communione discederet: qua de re ad arbitrum familiæ erciscundæ ire oportebat, cum ad OFFICIVM IVDICIS, QVI DE PETITIONE HEREDITATIS DATVS ERAT, nihil amplius pertineret, quam VT PARTEM HEREDITATIS PRO INDIVISO RESTITVI petitori iuberet. L. non possumus D. si pars hered. pet. Permittebatur vero possessori hereditatis, partem quidem HEREDITATIS DEPENDERE, PARTE VERO CEDERE, L. permittendum D. eod. Cogebatur certè possessor dicere vtrum pro herede, an pro possessore possideret, L. Cogi C. de petit. her. Hereditatis autem petitio alia CIVILIS, & legitima erat, quæ heredibus dabatur. Alia PRÆTORIA. Nam bonorum possessoribus & his quibus restituta erat hereditas, POSSESSORIA, & FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIO A PRÆTORE proposita erat, qua bonorum possessores & hi quibus hereditas restituta erat, tantumdem consequebantur, quantum ciuili actione heres cõsequi poterat, L. 1. & 11. D. de possessor. her. het. L. 1. & 11. D. de fideic. her. petit.

Vsumfructum etiam vindicabat is, cui vel testamento relictus, vel mortis causa donatus, vel ex alia quacumque causa vsusfructus constituendus esset. Fructuarius autem aduersus dominum, vel alium quemuis possessorem VSVMFRVCTVM VINDICANS, HOC INTENDEBAT, VTI FRVI SIBI IVS ESSE. Et si fundo fructuario seruitus deberetur, fructuarius NON SERVITVTEM, SED VSVMFRVCTVM, VINDICARE debebat, aduersus vi-

hetes rem vindicare, & si obiceretur exceptio, *De re vsufructus nomine tradita*, replicandum erat. Sed & ipsa stipulatio condici poterat, L. Et si D. eod. tit. Similiterque si pecuniæ vel aliarum rerum, quæ in abusu consistunt, vsufructu legato, cautio non interueniisset, poterat OMISSA CAVTIO CONDICI INCERTI CONDICTIONE. Finito vero vsufructu ipsa quantitas condicebatur, L. hoc senatusconsultum §. 1. & L. Tribus heredibus; D. de vsufr. car. rer.

ENIMVERO fructuarius, PER ARBITRVM, ÆDES, quarum ad eum vsusfructus pertinebat, REPICERE COGEBATVR: hactenus tamen, VT SARTA TECTA HABERET, L. vsufructu legato §. 1. D. de vsufruc. Cogi etiam poterat RECTE COLERE, L. item si fundi D. eo. Iudexque dabatur, VT EIVS ARBITRATV VTERETVR: & si agrum non proscinderet, vites non subsereret, aquarum ductus corrumpi pateretur, iudicium in eum reddebatur, L. si cuius §. denique D. eo. Si tamē paratus esset fructuarius etiam post acceptū contra eum iudicium, VSVMFRVCTVM DERELINQVERE, non erat COGENDVS REFICERE: sed ABSOLVI A IVDICE debebat: excepto quod, SI QVID SVO, SVORVMQVE FACTO DETERIVS FACTVM ESSET, ID REFICERE COGEBATVR, L. cū fructuarius & L. sed cū D. eod. Sed si fundus cuius vsusfructus petebatur, nō à domino possideretur; actio reddebatur: & ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio esset, fructuarius nihilominus in possessione esse debebat, SATISQVE EI A POSSESSORE CAVENDVM ERAT, QVOD NON ESSET PROHIBITVRVS FRVI EVM, CVI VSVSFRVCTVS RELICTVS ERAT, QVAMDIV DE IVRE SVO PROBARET. Sed si ipsi vsufructuario quæstio moueretur, interim vsusfructus eius offerebatur: sed CAVERI DE RESTITVENDO EO, QVOD EX HIS FRVCTIBVS PERCEPTVRVS ESSET, debebat: vel si satis nō daretur, ipse frui permittebatur, L. cuiuscūque §. 1. D. de vsufr. Quod si ab herede, qui arbores deiecisset, aut ædificium demolitus esset, aut aliquo modo deteriorē vsumfructum fecisset, vsusfructus ex testamento penitus esset, AD IVDICIS RELIGIONEM PERTINEBAT, VT INSPICERET QVALIS ANTE IVDICIVM ACCEPTVM FVNDVS FVISSET, VT HOC QVOD INTERESSET, AB EO SERVARETVR.

De Seruitutibus porro in rem actiones competisse ad exemplum earum quæ ad vsumfructum pertinebant, tam CONFESSORIAM, quam NEGATORIAM, illam ei, QVI SIBI SERVITVTES COMPETERE CONTENDEBANT, hanc, domino QVI NEGABAT, Vlpian. scribit in L. 11. D. si vsufr. pet. Addítque, Cōfessoriam nulli alij quam domino fundi competisse: Seruitutem enim nemo vindicare poterat, quam is qui dominium in fundo vicino habebat, cui seruiturem dicebat deberi: In hac vero confessoria actione, fructus etiam veniebant: verum id demum fructuum nomine computabatur, SI QVID AGENTIS INTERESSET, SERVITVTE NON PROHIBERI. At in Negatoria fructus computabantur, QVANTI PETITORIS INTERESSET, FVNDI SVI ITINERE ADVERSARIVM NON VTI, L. loci corpus §. 1. D. de seruit. vindic.

Per sententiam planè non debebat *seruitus constitui, sed quæ erat*, DECLARARI, L. sicut §. sed si quæritur D. si seruit. vind. Si quis autem egisset, IVS ADVERSARIO NON ESSE, TIGNA IN PARIETEM SVVM IMMISSA HABERE, Iudicis officio continebatur, vt de FVTVRO QVOQVE OPERE, id est, de futuris non immittendis, CAVERETVR, L. egi D. eod. tit. Etiam de seruitute, quæ, oneris ferendi causa, imposita erat, actio competebat, vt & ONERA FERRET IS, qui huiusmodi seruitutem essetat, & ÆDIFICIA REFICERET AD EVM MODVM, QVI SERVITVTE IMPOSITA COMPREHENSVS ESSET. Quæ actio non alij competebat, quam domino ædium, & aduersus dominum, sicuti ceterarum seruitutum intentio: & in ea veniebant fructus, id est, commodum quod haberet actor si onera ædium eius vicinus sustineret, L. & si forte §. etiam & §. vlt. D. eod. tit. Harum autem actionum euentus hic erat, vt victori officio iudicis aut res præstaretur, aut cautio. Res ipsa hæc erat, VT, IVBERET ADVERSARIVM IVDEX EMENDARE VITIVM PARIETIS, ET IDONEVM PRÆSTARE. Cautio hæc erat, vt eum IVBERET DE REFICIENDO PARIETE CAVERE: NEQVE SE, NEQVE SVCCESSORES, SVOS PROHIBITVROS ALTIVS TOLLERE, SVBLATVMQVE HABERE. Et si cauisset, absolucbatur. Si vero neque rem præstaret, neque cautionē, TANTI CONDEMNABATVR, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRAVISSET, L. harum actionum D. eo. t. t.

Arbitri autem quem inter vicinos de Finibus ambigentes & iurgantes sumptum. Terent. Heautõt. Act. III. Sc. I. docet, officiũ erat, fines regere, & terminos ponere. Scævola in L. inter D. de recept. qui arbit. *Inter Cosſellianum & Seium controuersia* DE FINIBVS orta est, *& arbiter electus est*, VT ARBITRATV EIVS RES TERMINETVR: *ipse sententiam dixit præsentibus partibus*, ET TERMINOS POSVIT. Et quidem è XII. Tab. finibus regundis Arbitri tres addicebantur: E lege Mamilia singuli. Arbitri porro sententiam ferè huiusmodi dicebant, REQVIRI PLACERE TERMINOS QVOS VETERES POSSESSORES PEGERVNT. Ita interlocuti, postea in re præsenti de controuersiis inter partes cognoscebant, & coram, inter eos controuersiam componebant, & terminos ponebant, finésque pangebant. Quod certè nusquam disertis verbis scriptum legi. Coniectura tantùm ducor ad suspicandum, ex his quæ Cicero lib. I. de legib. ita scribit. *Ex hac autẽ non rerum sed verborum discordia, controuersia nata est de finibus: in qua quoniam vsucapionem* XII. *Tabulæ inter quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus*: nec MAMILIA LEGE SINCVLI, *sed nos* TRES ARBITRI FINES REGEMVS. *Q. Quamnam igitur sententiam dicemus?* M. REQVIRI PLACERE TERMINOS, QVOS SOCRATES PEGERIT, IISQVE PARERE. *Q. Præclare frater, iam nunc à te verba vsurpantur ciuilis iuris & legum*. Quod vt planius fiat subiungam in huiusmodi controuersia dictam olim inter Genuates & Veiturios sententiam ex ænea tabula, anno M. D. VI. in agro Genuensi erutam. In qua & fines agri priuati, & agri publici elegantet descriptos, limitésque & terminos statutos, legem quoque agro publico dictam non oscitans lector inueniet. Verba sic habent, Q. M. MINVTEIS Q. F. RVFEIS, DE CONTROVERSIEIS INTER GENVATEIS ET VEITVRIOS IN RE PRÆSENTE COGNOVERVNT: ET CORAM INTER EOS CONTROVERSIAS COMPOSEIVERVNT: ET QVA LEGE AGRVM POSSIDERENT, ET QVA PINEIS FIERENT, DIXSERVNT. EOS FINEIS PACERE, TERMINOSQVE STATVI IOVSSERVNT. VBEI EA PACTA ESSENT, ROMAM CORAM VENIRE IOVSSERVNT. ROMÆ CORAM SENTENTIAM, EX SENATI CONSVLTO, DIXSERVNT, EIDIB. DECEMB. L. CÆCILIO Q. P. Q. MINVTIO. Q. F. COS. QVA AGER PRIVATVS CASTELI VEITVRIORVM EST: QVEM AGRVM, EOS VENDERE, HEREDEMQVE SEQVI LICET, IS AGER VECTIGAL NEI SIET. LANGENTIVM PINEIS AGRI PRIVATI. AB RIVO INPIMO, QVI ORITVR AD PONTEI IN MANICELO, AD PLOVIVM EDEM, IEI TERMINVS STAT. INDE FLOVIO SVSVM VORSVM, IN PLOVIVM LEMVRIM, INDE PLOVIO LEMVRI SVSVM VSQVE AD RIVOM COMBERANE. INDE RIVO COMBERANE SVSVM VSQVE AD CONVALLEM CÆPTIEMAM, IBEI TERMINI DVO STANT CIRCVM VIAM POSTVMIAM. EX EIS TERMINIS, RECTA REGIONE IN RIVO VENDVPALE. EX RIVO VENDVPALE, IN PLOVIVM NEVIASCAM: INDE DEORSVM FLOVIO NEVIASCA, IN PLOVIVM PROCOBERAM: INDE PLOVIO PROCOBERA DEORSVM, VSQVÆ AD RIVOM VINELASCAM IMPVMVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM RIVO RECTO VINELASCA, IBEI TERMINVS STAT PROPTER VIAM POSTVMIAM, INDE TRANS VIAM POSTVMIAM TERMINVS STAT. EX EO TERMINO, QVEI STAT TRANS VIAM POSTVMIAM, RECTA REGIONE IN PONTEM IN MANICELVM, INDE DEORSVM RIVO, QVEI ORITVR AB PONTEI IN MANICELO, AD TERMINVM QVEI STAT AD PLOTIVM EDEM. AGRI POPLICI QVOD LANGENSES POSIDENT, HISCE FINIS VIDENTVR ESSE. VBEI CONFLVONT EDVS ET PROCOBERA, IBEI TERMINVS STAT. INDE EDE PLOVIO SVRS. VORSVM IN MONTEM, LEMVRINO INPVMO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM VORSVM, IVGO RECTO, MONTE LEMVRINO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVSVM IVGO RECTO LEMVRINO, IBEI TERMINVS STAT. IN MONTE PROCAVO, INDE SVRSVM IVGO RECTO IN MONTEM LEMVRINVM

NVM SVMMVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM IVGO RECTO IN CASTELVM, QVEI VOCITATVST ALIANVS, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM IOVENTIONEM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM IVGO RECTO, IN MONTEM APENINVM, QVEI VOCATVR BOPLO, IBEI TERMINVS STAT. INDE APENINVM IVGO RECTO IN MONTEM TVLEDONEM IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM TVLEDONEM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM, IVGO RECTO, IN FLOVIVM VERAGLASCAM, IN MONTEM ERRIGIEMAM, INFVMÒ, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM PRENICVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IVGO RECTO IN PLOVIVM TVLELASCAM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, BLVSTIEMELO, IN MONTEM CLAXELVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IN FONTEM LEBRIEMELVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE RECTO RIVO ENISECA, IN PLOVIVM PORCOBERAM, IBI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IN PLOVIVM PORCOBERAM, VBI CONFLVONT PLOVII EDVS ET PORCOBERA, IBI TERMINVS STAT QVEM AGRVM POPLICVM IVDICAMVS ESSE, EVM AGRVM CASTELANOS, LANGENSES, VEITVRIOS, POSIDERE, FRVIQVE VIDETVR OPORTERE. PRO EO AGRO VECTIGAL LANGENSES VEITVRIS IN POPLICVM GENVAM DENT, IN ANNOS SINGVLOS VIC. N. CCCC. SEI LANGENSES EAM PEQVNIAM NON DARVNT, NEQVE SATISFACIENT ARBITRATV GENVATIVM (QVOD PER GENVENSES MORA NON FIAT, QVO SETIVS EAM PEQVNIAM ACCIPIANT) TVMQVOD IN EO AGRO NATVM ERIT, FRVMENTI PARTEM VICENSVMAM, VINI PARTEM SEXTAM, LANGENSES IN POPLICVM GENVAM DARE DEBENTO, IN ANNOS SINGVLOS. QVEI INTRA EOS FINEIS AGRVM POSEDET, GENVAS, AVT VEITVRIVS, QVEI EORVM POSEDEIT, K. SEXTIL. L. CÆCILIO. Q. MVVTIO COS. EOS ITA POSIDERE, COLEREQVE LICEAT, EVS QVEI POSIDERVNT, VECTIGAL LANGENSIBVS PRO PORTIONE DENT: ITA VTI CETERI LANGENSES, QVI EORVM IN EO AGRO, AGRVM POSIDERVNT, PRVENTVRQVE. PRÆTEREA IN EO AGRO NI QVIS POSIDETO, NISI DE MAIORE PARTE LANGENSIVM, VEITVRORVM SENTENTIA, DVM NE ALIVM INTROMITTAT, NISI GENVATEM AVT VEITVRIVM, COLENDI CAVSA. QVEI EORVM, DE MAIORE PARTE LANGENTIVM VEITVRIVM SENTENTIA, ITA NON PAREBIT, IS AGRVM NEI HABETO, NIVE FRVIMINO. QVEI AGER COMPASCVOS ERIT, IN EO AGRO QVO MINVS PERVASCERE GENVATES VEITVRIOSQVE LICEAT, ITA VTEI IN CETERO AGRO GENVATI COMPASCVO, NI QVIS PROHIBETO, NIVE QVIS VIM FACITO, NEIVE PROHIBETO, QVO MINVS EX EO AGRO LIGNA MATERIAMQVE SVMANT, VTANTVRQVE. VECTIGAL ANNI PRIMI, K. IANVARIS SECVNDIS, VEITVRIS LANGENSES IN POPLICVM GENVAM DARE DEBENTO. QVOD ANTE K. IANVARIS PRIMAS, LANGENSES FRVCTI SVNT, ERVNTQVE, VECTIGAL INVITI DARE NEI DEBENTO. PRATA QVÆ PVERVNT PROXIMA FORNISICEI, L. CÆCILIO. Q. MVVTIO COS. IN AGRO POPLICO, QVEM VITVRIES LANGENSES POSIDENT, ET QVEM ODIATES, ET QVEM DECTVNINES, ET QVEM CAVATVRINES, ET QVEM MENTOVINES POSIDENT, EA PRATA INVITEIS LANGENSIBVS, ET ODIATIBVS, ET DECTVNINEBVS, ET CAVATVRINES, ET MENTOVINES, QVEM QVISQVE EORVM AGRVM POSIDERIT INVITIS EIS, NI QVIS SICET, NIVE PASCAT, NIVE FRVATVR, SEI LANGENSES AVT

ODIATES, AVT DECTVRINES, AVT CAVATVRINES, AVT MENTOVINES, MALENT, IN EO AGRO ALIA PRATA IMMITTERE, DEFENDERE, SICARE, ID VTI PACERE LICEAT, DVM NE AMPLIOREM MODVM PRATORVM HABEANT, QVAM PROXVMA ÆSTATE HABVERVNT, FRVCTIQVE SVNT. VITVRIES, QVEI CONTROVERSIAS GENVENSIVM OE INIOVRIAS, IVDICATI AVT DAMNATI SVNT, SEI QVIS IN VINCVLEIS OB EAS RES EST, EOS OMNEIS SOLVEI MITTEI LIBERIQVE GENVENSES, VIDETVR OPORTERE ANTE EIDVS SEXTILIS PRIMAS. SEI QVOI DE EA RE INIQVOM VIDEEITVR ESSE, AD NOS ADEANT PRIMO QVOQVE DIE, ET AB OMNIBVS CONTROVERSIS. ET, HONO. PVBL. LI. LEG. MOCO. METICANIO. METICONI. P. PLANCVS PELIANI PELIONI. F.

Planè vt huius Tabulæ historia pateat, sciendū est L. Cæcilio Metello, & L. Aurelio Cotta Coss. qui fuit annus ab. v. c. DCXXXV. Fuluium Flaccum primum omnium Transalpinos Ligures bello domuisse. Fuerat is in auxiliū Massilienſibus missus aduersus Falanios Gallos, qui populabantur fines Massilienſium: quemadmodum Liuij Epitome lib. LX. memorat. Biennio post, id est Anno vrbis D C. XXXVII. quo Consulatū gesserūt Cæcilius Metellus Diadematis, & Q. Mutius Scæuola Lælij soccr, illa de finibus controuersia finem sententia Arbitrorum accepit. Sic etiam Q. Fabium Labeonē arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus agri à Senatu datum, quum ad locū veniſſet, illorum fines quemadmodum dixerant terminasse Cic. lib. 1. de offic. refert.

Sollemnem autem Terminorum inter vicinos ponendorum ritum Siculus Flaccus explicat his verbis: *Cùm enim* TERMINOS DISPONERENT, *ipsos quidem lapides in solidam terram conlocabant, proximè ea loca, quibus, fossu facto, defixuri eos erant, vnguento valaminibúsque & coronis eos coronabant: in fossu autem quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hostiáque immaculata cæsa, facibus in fossu cooperti sanguinem instillabant, eóque tura & fruges iactabant: fauos quoque & vinum, aliáque quibus consuetudo est Terminis sacrum fieri, in fossa adiiciebant, consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquas lapides conlocabāt, atque ita diligenti cura confirmabant: adiectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circumcalcabant, quo firmius starent. Tale ergo sacrificium, domini inter quos fines dirimebantur, faciebant. Nam & si in trifinium, id est in eum locum in quem tres possessores attingebant, termini ponebantur, omnes tres sacrum faciebant: quique alij in confinio domini erant, omnes ex conuenientia terminos ponebant, & sacrum faciebant: terminos autem conuenientia possessorum faciebat.*

Vndelux datur hisce Ouidij versibus lib. II. Fastor.

—Solito celebretur honore
Separat indicio qui Deus arua suo.
TERMINE, *siue* LAPIE, *siue es defossus in agro*
Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes.
TE DVO DIVERSA DOMINI DE PARTE CORONANT,
Binaque serta tibi, binaque liba ferunt.

Iuuenal. Sat. VI.

Improbus aut campum mihi si vicinus ademit,
Aut SACRVM *effodit medio de limite* SAXVM,
Quod mea cum vetulo coluit pulus annua libo.

Seneca in Hippolyto,

—Nullus in campo SACER
Diuisit agros ARBITER *populis* LAPIS.

Prudentius lib. II. aduersus Symmach.

—Et LAPIS *illic*
Si stetit antiquus, quem cingere sueuerat error,
Fasciolis aut gallinæ pulmone rigare,
Frangitur, & nullis violatur Terminus extis.

Apuleius lib. I. Floridor. *Vel cespes libamine humigatus, vel* LAPIS VNGVINE DELIBVTVS

BVTVS. Idem Apolog.1. *Negant vidisse qui fuere, vnum saltem in finibus eius, aut* LAPIDEM VNCTVM, *aut ramum coronatum.* Inde Lapidem vnctum Lucretius dixit. Tibull.lib.1.Elegiar.

—Non fixus in agris,
Qui regeret certis finibus ARVA LAPIS.

Porrò de finibus variæ inter vicinos controuersiæ incidere solebant. Interdum enim vt Frontinus in lib. de limitib.agror.tradit, DE POSITIONE TERMINORVM, interdum DE RIGORE, interdum DE FINE controuersia mouebatur. DE POSITIONE TERMINORVM, ait ille, CONTROVERSIA EST *inter duos, plurésve vicinos: Inter duos, an in rigore sit ceterorũ, siue rationis: Inter plures, trifinium faciat, an quadrifinium. De horum opinione cùm constitit mensori, si secundum proximi temporis possessionem non conueniunt, diuersas attiguis possessoribus faciunt controuersias, sed ab integro alius fortè de loco, alius de fine litigat.* DE RIGORE CONTROVERSIA EST *finitimæ conditionis, quoties inter duos plurésve terminos ordinatos, siue quæ alia signa secundũ* LEGEM MAMILIAM INTRA QVINQVE PEDES AGITVR. DE FINE *simili est* CONTROVERSIA. *Nam & eadem lege continetur, & de* QVINQVE PEDVM AGITVR LATITVDINE: *sed* DE FINE, *quidquid per flexus quibus arcifinij agri continentur, vt per extrema compromontoria, aut summa montium, aut fluminum cursus, aut locorum natura, quam* SVPERCILIVM *appellant.* Primùm controuersiæ genus Aggenus in Commentar. ita explicat: *Cùm possessor inuenerit, Terminũ in possessione sua, alter formatum, aut aliter positum, quàm ceteri, qui in ea possessione sunt, aut* INSCRIPTVM, *vt adsolet, agit de eo,* IN QVA SIT POSITVS RATIONE, *seu ipse trifinium faciat, siue ab alio lineam procedentem excipiat. Dúmque vicinus possessor huic extiterit ambigutati contrarius, magna inter vtrosque controuersia agitatur. Solent enim hæ controuersiæ de compertionalibus nasci terminis.* Alteram verò speciem ita explicat. RIGOR, *naturalis est: Qualiscumque enim rigor interuenit, constituentibus limites, rariporibus locis* TERMINOS POSVERVNT, *&* SERVARI IVBETVR RIGOR, *si inuentus fuerit de triginta pedum latitudine: vt ne ab vtroque possessore tangatur. Quòd si plus de xxx. pedibus patuerit, iam collis est: qui exigit vt superior possessor in planum vsque descendat, & sibi defendat omnem deuexum locum Hoc enim* LEX *propter malignitatem inferioris possessoris instituit: ne aut arando, aut fodiendo superioris possessoris terras inuaderet. Termini quoque quibusdam locis positi sunt, vt ab vno ad vnum dirigantur, per pedes à* CCCXX. *& suprà vsque ad* CCCCLXXX. *& infrà hoc si licet.* Et mox: DE FINE *enim,* LEX MAMILIA QVINQVE AVT SEX PEDVM LATITVDINEM PRÆSCRIBIT: *quoniam hanc latitudinem, vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus aratri, quod vsu capi non potest. Iter enim non qua ad culturas peruenitur, capitur vsu, sed id quod in vsu biennio fuit.* Quæ ad intellectum præscriptionis quinque pedum, cuius Cic.lib.1.de Legib.& Impp. L.quinque pedum, C.fin.reg. meminerunt, valdè conducunt. Idem Aggenus subiicit. Et DE LOCO SI AGITVR, *quæ res hanc habet quæstionem, vt nec ad formam, nec ad vllum scripturæ reuertatur exemplum: nisi tantùm* HVNC LOCVM, HINC DICO ESSE, *&* alter, E CONTRARIO *similitérque quæret, ex similitudine ferè culturæ comparationem accepit, id est, si silua cuius sit ætatis, par cæsuræ, & ætas arborum, vt solent relinqui, quas* ANTEMISSAS *vocant.*

Agrorum autem Limitatorum, Diuisorum, Assignatorũ qualitates, cõdiciones, modum, lapidum inscriptio testabatur. *Inscriptiones itaque,* ait Sicul. Flaccus *in Cẽturiis sunt tales,* DEXTRA AVT SINISTRA, DECVMANVM TOTVM, VLTRA CITRAQVE CARDINEM TOTVM: ASSIGNATVM ILLI *tantùm. Inde subscriptũ est nomen cui concessum est inscriptione tali,* REDDITVM ILLI TANTVM. *Præterea scriptum est,* ET REDDITVM ET COMMVTATVM PRO SVO. *Frequenter inuenimus tales,* DATVM, ASSIGNATVM SINGVLIS PERSONIS CERTVM MODVM, *aliquando verò populis* COMPLVRIBVS, VNVM MODVM. Et paullo pòst: *Præterea inuenimus subscriptiones tales,* DATVM, ASSIGNATVM, ADSCRIPTVM: SIC SVBIECTVM, REDDITVM, SVVM, *vni aut duobus, pluribúsque personis est modus nullus adscriptus.* Et mox: *Inscribuntur quædã* EXCEPTA, *quæ aut sibi reseruauit*

auctor Diuisionu & Assignationis, aut alij concesſit. Inscribũtur & COMPASCVA. Et post: *In quibusdam regionibus fluminum modus Assignationis ceſsit: in quibuſdã verò tanquam Subſecinus relictus eſt: alius autem Exceptus, inſcriptumque,* FLVMINI ILLI TANTVM, *vt in Piſaurenſi comperimus,* DATVM ASSIGNATVMQVE, VT VETERANO: *deinde* REDDITVM SVVM VETERI POSSESSORI: FLVMINI PISAVRO TANTVM. NE QVO ALVEVS. Hygen. in lib. de limit. conſtit. *Omnes ſignificationes & Formas æris tabulis inſcribemus:* DATA, ASSIGNATA, CONCESSA, EXCEPTA, REDDITA, COMMVTATA PRO SVO, VETERI POSSESSORI, *& quæcumque alia inſcriptio ſingularum literarum in vſu fuerit, & in ære permaneat. Libros æru & typum totius perticæ limites deſcriptum ſecundum eas terminationes adſcriptis affinibus, Tabulario Cæſaris inferemus: & ſi qua beneficio* CONCESSA, AVT ASSIGNATA *coloniæ fuerint, ſiue in proximo ſiue inter alias ciuitates in libro Beneficiorum adſcribemus.* Idem eod. lib. *Cùm Centurias omnes* INSCRIPTIS *lapidibus terminauerimus, illa quæ Reipub. aſſignabimus, quãuis limitibus hæreant, priuata terminatione circumbimus, & in Forma ita vt erit, oſtendemus ſiluas, ſiue paſcua & vtrinque, quatinus fuerit, in inſcriptione replebimus.* Et mox: *Eadem ratione terminabimus fundos* EXCEPTOS, *ſiue* CONCESSOS, *& in Forma, ſicut loca publica, inſcriptionibus demonſtrabimus.* CONCESSOS FVNDOS *æquè ſimiliter inſcribemus, vt,* FVNDVS SEIANVS CONCESSVS L. MANILIO C. F. I. L. *In aſſignationibus enim Diui Auguſti diuerſas habent conditiones* FVNDI EXCEPTI ET CONCESSI EXCEPTI *ſunt* FVNDI *bene meritorum, vt in totum priuati iuris eſſent, ne coloniæ vllam munificentiam deberent: eſſent in ſolo populi Romani.* CONCESSI *ſunt* FVNDI *è quibus eſt indultum, cùm poſſidere vnicuique plus quam edictum continebat, non liceret.* Idẽ ibidẽ, LINEARII LIMITES *menſura tantùm diſterminandæ cauſa ſunt conſtituti. Et ſi finitimi interuenerint, latitudinẽ ſecundum* LEGEM MAMILIAM *accipiunt.* Idem lib. II. DIVISI ET ASSIGNATI AGRI *ſunt, qui veteranis, aliisve perſonis per Centurias certo modo adſcripto aut* DATI *ſunt, aut* REDDITI, VETERIBVS POSSESORIBVSQVE REDDITI, COMMVTATIQVE PRO SVIS SVNT. *Hi agri leges accipiunt ab his qui veteranis deducunt.*

Ex Inſcriptionibus porrò Lapidum, has idem Hygenus ponit: SYLVA ET PASCVA IVLIENSIVM: FVNDVS SEIANVS ET TONGILIANVS EXCEPTVS FINIBVS SVIS. FVNDI PAVSTINIANI, ITA VT FVERANT CONCESSI A PVBLIO SCIPIONE. FVNDVS MANILIANVS CVM SYLVA DATVS, ASSIGNATVS EST COLONIÆ IVLIÆ CONSTANTIÆ. REGIO EXTRACLVSA ET NON ASSIGNATA. Et alibi: *Quod ordinis Coloniæ datum fuerit, adſcribimus, in Forma,* SYLVA ET PASCVA, *vt puta,* SEMPRONIANA, ITA VT FVERVNT. ASSIGNATA IVLIENSIBVS: Et mox, *Si qua regio in extremitate limites non acceperit, cum locum vacantem ſignificabimus hac inſcriptione,* LOCVS EXTRACLVSVS. Sicul. Flacc. *Comperimus verò in aliquibus regionibus, & paſcua, & ſilvas aſſignatas eſſe, adſcriptúmque in Forma ita,* ILLI ET ILLI TOT SILVAS ET PASCVA: IVGERA TOT.

Ad OFFICIVM vtique IVDICIS, qui de Finibus cognoſcebat, pertinuiſſe MENSORES MITTERE, & per eos dirimere ipſam Finium quæſtionem, vt æquum erat, & ſi ita res exigeret, OCVLIS ETIAM SVIS SVBIECTIS LOCIS, ait L. ſi irruptione, § vlt. D. fin. regund. Extat Conſtantini conſtitutio tã in libris de limitib, agror. quàm in L. III. C. fin. regũd. in hæc verba: *Si quis ſuper inuaſu ſui iuris loci prior detulerit querimoniã, quæ fundi cohæret cum proprietate cõtrouerſiæ: priùs ſuper poſſeſſione quæſtio finiatur: & tunc* AGRIMENSORIBVS PRÆCIPIATVR AD LOCA, *vt patefacta veritate huiuſmodi litigiũ terminetur.* De horũ autẽ Menſorũ officio hæc Aggen. Vrbic. ſcribit: *In iudicãdo autem Menſor bonum virum & iuſtum agere debet: nulla admonitione, aut ſordibus moueri: ſeruare opinionem: & arte & moribus omnu illi artificij veritas cuſtodienda eſt, excluſis illis ſimilitudinibus quæ falſa pro veru ſubuciuntur. Quidam enim per imperitiam, quidam per imprudentiam peccant. Totum autem hoc iudicandi officium hominem bonum, iuſtum, ſobrium, caſtum, modeſtum & artificem egregium exigit.* Apud Caſſiodor. lib. III. Variar. Epiſt. LIII. Theoderic.

narrans

narrãs cõtẽtionẽ finalẽ ortã inter Leontiũ & Paſcaſiũ viros Spectabiles, eò proceſſiſſe, vt caſarum ſuarum terminos non legibus, ſed viribus creder ent vindicandos: Agrimenſorem adhiberi præcipit, quem ita deſcribit: AGRIMENSORI *verò* FINIVM LIS ORTA COMMITTITVR, *vt contentionum proteritas abſcindatur. Iudex eſt vtique artis ſuæ. Forum ipſius, agri deſerti ſunt. Fanaticum credu, quem tortuoſis ſemitis ambu lare conſpexeris. Iudicia ſiquidem rerum inter ſylvas aſperas, & dumeta perquirit. Non ambulat iure communi. Via eſt illi ſua lectio: oſtendit quod dicit probat, quod dixit: exercitibus ſuis concertantium iura diſcernit: & more vaſtiſſimi fluminis, altis ſpatia tollit, aliis iura concedit.*

Menſori autem mercedes communi vtriuſque litigantium ſumptu ſoluebantur: & ſi is ab altero ſolo conductus eſſet, condemnatio erat faciendæ eius qui non condeuxrat, in partem mercedis, L. ſed & loci, §. 1. D. fin. regund.

Nec verò in hac vna ſpecie, in rem præſentem veniebant Iudices, ſed aliàs quoque vbi neceſſariam eſſe inſpectionem loci quo de agebatur, iudicabant, in rem præſentem ire conſueuerant. Quod probat antiquus lapis Neapolitanus, cui Sententia inciſa eſt, cum hac præfatione. *In. hn. ædificiis. &. locis. puris. adiacentibus. Ædificiis. ſiue. is. locus. ager. eſt. P. Aeli. Rufini. Militis. de. quibus. ſe. poſſeſſorem. eſſe. ex. cauſa. emptionis. P. Aeli. Abaſcanti. Patris. ſui. Alfeno. Senecioni. ſub. præf. Claſſ. pr. Mic. probauit. &. meruit. ſententiam. quam. iuſſu. eiuſdem. Senecionis. ſub. præf. huic. titulo. proſcripſi.*

SENECIO C. C. C. DIXIT. NECESSARIAM. PVISSE. INSPECTIONEM. ÆDIFICIORVM. ET. LOCI. DE. QVIBVS. APVD. ME. ACTVM. EST. REIPSA. MANIFESTATVR. CVM. IGITVR. ÆDIFICIA. SOLO. PVRO. POSITA. DEPREHENDERIM. NEQVE. VLLO. SEPVLCHRO. SVPERPOSITA. VEL. CONIVNCTA. APPARET. VENDITIONEM. EORVM. IVRE. PACTAM. IDEOQVE. AD. ÆLIVM. RVPINVM. MILITEM. EX. CAVSA. EMPTIONIS. PERTINERE. VIDENTVR. LOCI. VERO. SIVE. AGRI. QVEM. ADIACENTEM. ÆDIFICIS. ÆLIVS. ABASCANTVS. PATER. RVPINI. AB. HEREDIBVS. PATVLCI. DIOCLETIS. ÆQVE. MERCATVS. EST. CVM HABEAT. PLVRIMA. ET. DISPERSIS. LOCIS. SEPVLCRI. IVS. PER. VENDITIONEM. TRANSFERRI. AD. EMPTOREM. NON. POTVIT. SET. CVM. PATER. RVPINI. ET. POSTEA. RVFINVS. QVAMQVAM. NON IVRE. PACTA. EMPTIONE. SEMPER. IN. POSSESSIONEM. PVERINT. NVLLO. IVRE. EVM. LOCVM. VINDICARE. SIBI. PATVLCII. POSSVNT. PLANE. CVM. IN. RE PRÆSENTI. INSPEXERIM. LITVRATVM. ÆD. Q. ERASVM. PATVLCI. DICVNT. REMANERE. IN. STIP. CAPITA. QVÆDAM. EXPRIMENTIA. HÆC. VERBA. ACTIVS. DIOCL. PATVL. DIOC. F. CVM. PATRIBVS. QVI. NVNC. HIC. ADSVNT. VENDVNT. P. ÆLIO. ABAS. LOCVM. PVRVM. IN. QVO. NVLLA. SEPVL. IACTA. SVPERQ. POSITA. NEQVE. CONIVNCTA. APPARENT. LIB. NEP. PRONEP. Q. *& reliqua.* OB. CONTEMPTVM. TAMEN. RELIGIONIS. P. ÆLI. ABAS. F. AGRO. PRIVETVR. FIATQVE. PVB. SEPELIENDOR. MILITVM. CLASS. PR. MIS. IN. VSVM. HEREDES. VERO. PATVL. DIOCL. MVLTENTVR. SORTE. VNA. CVM. ANATOCISMO. BINÆ. CENTESIMÆ. VSVRÆ. PROPTER. NEGLECTAM. RELIGIONEM. SEPVLCRORVM. CLAM. DIRVTORVM. PAVPERESQVE. MILITES. CLASS. PR. MIS. DONATI. SINT. DVM. ÆGRESCVNT. ET. MORIVNTVR. NE. ÆRE. CONLATO. CVRENTVR. SEPELIANTVRQVE. QVAM. SENTENT. SANCTAM. ESSE. OMNES. SCIVNTO. *idq. totum. teſtatur. marmor*

Hæ autem notæ initio ſententiæ poſitæ C. C. C. ſignificare videtur CVM CONCILIO COLLOCVTVS, quod genus loquendi inueniri in inſcriptione L. cùm ſit, C. de vſucap. pro empto. ſupra notauimus.

Iudici porrò finium regundorum permittebatur, vt vbi non poſſet dirimere fines, adiudicatione controuerſiam dirimeret: & ſi fortè amouendæ veteris obſcuritatis gra-

tia per aliam regionem fines dirigere Iudex vellet, poterat hoc facere per iudicationem & condemnationem. Quo casu opus erat, vt ex alterutrius prædio, alij adiudicaretur: cóque nomine is cui adiudicabatur, inuicem pro eo quod ei adiudicabatur, certa pecunia condemnandus erat, L. 11. §. vlt. & L. quo casu, D. finium regund. Dispicere certè Iudicem debuisse an necessaria esset adiudicatio, Iustinianus ait: quæ vnique vno casu necessaria erat, si euidenoribus finibus distingui agros commodius esset quam olim fuissent distincti. Tunc enim necesse erat ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicare, cúmque alteri certa pecunia condénare, §. si finium Instit. de offic. iud. In iudicio etiam finium regundorum eius ratio habebatur quod interesset, L. sed & si loci, §. 1. D. fin. reg.

Planè qui Finium regundorũ, item qui familiæ erciscundæ, & communi diuidundo iudicio agebant, & actores erant & rei. Et ideò iutare debebant, NON CALVMNIÆ CAVSA LITEM INTENDERE, ET NON CALVMNIÆ CAVSA AD INFICIAS IRE, L. inter coheredes, §. qui familiæ, D. famil. ercisc. L. iudiciũ, D. finiũ regũdor. In istis autẽ tribus iudiciis, si vnus ex litigatoribus decessisset, pluribus heredibus relictis, non poterat in partes iudicium scindi: sed aut omnes heredes accipere id debebant, aut vnum dare procuratorem, in quem omnium nomine iudicium ageretur, L. si familiæ, D. famil. ercis.

De officio etiam Arbitri Familiæ erciscundæ videamus. Eum vel vnus ex coheredibus, præsentibus ceteris, & inuitis, poscere poterat, L. Arbitrũ, D. famil. ereiscund. Arbiter autem familiæ erciscundæ inter coheredes sumptus, adiudicationes & condõnationes inuicem faciebat, & pro his rebus quas cuique adiudicabat, alterum alteri condemnare poterat, vt pensatione vltrò citróque condemnationis facta, eum solum cuius summa excederet, eius dumtaxat summæ quę ita excedetet, damnaret, L. Mæuius, §. Arbiter, & L. cùm putarem, D. eod.

Poterat & alij PROPRIETATEM, ALII VSVMFRVCTVM ADIVDICARE. Vsumfructum præterea, & ex certo tempore, & vsque ad certum tempus, & alternis annis adiudicare poterat, L. & puto, §. 1. D. eod. L. vsusfructus pluribus, §. 1. D. de vsufr. Familiæ etiam ereiscundæ Iudex poterat pluribus eandem rem adiudicare, si pluribus fuisset vnius rei præceptio relicta, vel certam partem vnicuique coheredum assignare, vel licitatione admissa, vni rem adiudicare. Adiudicando quoq; poterat imponere aliquam seruitutem, vt alium alij seruum faceret, ex ijs quos adiudicabat, L. item Labeo, D. famil. ercisc. Et tamen vt fundus non hereditarius fundo hereditario seruiret, arbiter disponere non poterat, L. vt fundus D. commu. diuid.

Nihil planè indiuisum relinquere debebat Iudex: item curare debebat, VT DE EVICTIONE CAVERETVR iis quibus adiudicabat, L. heredes, §. Iudex, D. eodem. Quòd si diuisio tam difficilis esset, vt pænè impossibilis esse videretur, poterat Iudex familiæ erciscundæ iudicio addictus, in vnius persona totam adiudicationem conferre, & ei adiudicare omnes res, L. si familiæ, D. eodem. In hoc autem iudicio condemnationes & absolutiones in omnium persona faciendæ erant, L. in hoc, D. eodem. Vniuersæ verò res æstimari debebant, non singularum rerum partes, L. Mæuius, §. vlt. D. eod.

In hoc iudicium etsi nomina non veniebant, si tamen stipulationes de eorum diuisione interpositæ fuissent, curabat Iudex, vt diuisioni staretur, & vt alter alteri mandarer actiones, procuratoremque eum in rem suam faceret. Ad officium certè Iudicis familiæ erciscundæ pertinebat; VT DEBITA, ET CREDITA, SINGVLIS, PRO SOLIDO, ALIA ALIIS, ADTRIBVERET: vt sue agendũ esset, partim suo quis, partim procuratorio nomine ageret: sine cũ eo ageretur, partim suo, partim procuratorio nomine cõueniretur, L. plane D. eo. Si verò vni ex heredibus onus æris alieni iniunctũ fuisset, citra speciẽ legati, OFFICIO IVDICIS familiæ erciscundæ cognoscentis, suscipere eum id oportebat, vsque ad dodrantem portionis suæ. CAVEBAT igitur INDEMNES COHEREDES SVOS ad eum vsque modum PRÆSTARE, L. si filia, §. Papinianus D. eod.

Iam si promissor viæ decessisset pluribus heredibus institutis, quia singuli in solidum tenebantur,

tenebantur, OFFICIO IVDICIS CAVTIONES INTERPONI DEBEBANT, VT SI QVIS EX IIS CONVENTVS LITIS ÆSTIMATIONEM PRÆSTITISSET, ID PRO PARTE A CETERIS CONSEQVERETVR, L. heredes, §. an ea, D. eo. Sed & si pecunia à testatore sub pœna prò missa esset, quia nihil proderat ad pœnam euitãdam partẽ suam soluere, prospiciendũ erat per cautionem, VT DE INDEMNITATE CAVERET IS, per quem factum esset, ne omnis pecunia solueretur, aut vt CAVERET, SÈ EI, QVI SOLIDVM SOLVERET, PARTEM PRÆSTATVRVM, d. L. heredes, §. idem iuris D. eod. Coheres etiam à coherede iudicio familiæ erciscũdæ consequebatur, VT COGERETVR COHERES CREDITORI HEREDITARIO PARTEM SVAM SOLVERE, L. his consequeoter, §. Celsus, D. eo. Si quæ essent cautiones hereditariæ, Iudex curare debebat, VT EÆ APVD EVM MÀNERENT, QVI MAIORE EX PARTE HERES ESSET: CETERI DESCRIPTVM ET RECOGNITVM PACERENT; CAVTIONE INTERPOSITA, VT CVM RES EXEGISSET, IPSÆ EXHIBERENTVR. Quòd si omnes iisdem ex partibus heredes essent, nec inter eos conueniret, apud quem potius esse deberent, sortiri eos oportebat. Aut ex consensũ, vel suffragio eligendus erat amicus, apud quem ponerentur, vel in æde sacra deponi debebant, L. si quæ sint, D. eo. Tabulas verò Testamenti debebat Iudex IVBERE MANERE APVD EVM, QVI MAIORE EX PARTE HERES ESSET, AVT IN ÆDE SACRA DEPONI, L. ceteræ, §. vlt. D. eo.

Si rem pignori datam testator per præceptionem legasset, OFFICIO IVDICIS CONTINEBATVR, vt ex communi pecunia heretur, eámque ferret is cui eo modo esset legata, L. pignori, D. eod. At si pignori res data defuncto esset, is cui ea adiudicabatur, in Familiæ erciscundæ iudicio pro parte coheredi erat damnandus, nec CAVERE debebat coheredi, INDEMNEM EVM FORE, aduersus eum qui pignori dederat, L. si pignori, D. eod. Iudicis etiam de hereditate diuidenda addicti Officium perstringitur in L. fundus & L. si seruus D. fam. ercis. L. in ipsius, L. si diuisionẽ L. filij L. filiæ C. eo. L. arbiter & L. vlt. D. de distract. pign. L. debitor, §. vlt. D. ad Trebellia. L. qui non militabat D. de hered. instit. L. Inter socerum, §. 1. D. de pact. dot. L. cum patet, § pater plutibus, D. de legat. II. L. Quintus D. de ann. legat. L. II. C. de inoffic. donation.

OFFICIO præterea IVDICIS conueniebat, IVBERE REM HEREDITARIAM VENIRE, VNAM, PLVRESVE, PECVNIAMQVE EX PRETIO REDACTAM EI NVMERARI CVI LEGATA ESSET, L. officio, D. fam. erc. Quòd si testator rei quam communem cum extero habebat, partem alicui legasset, aut heres ante iudicium Familiæ erciscundæ acceptũ, partem suam alienasset, AD OFFICIVM IVDICIS PERTINEBAT, VT eam partem quæ testatoris fuisset, alicui IVBERET TRADI, L. heredes eius, §. si testator, D. eod. Sed & si vni ex heredibus legatũ aliquid fuisset, hoc ei OFFICIO IVDICIS FAMILIÆ ERCISCVNDÆ præstabatur, L. qui filiabus, §. vlt. D. de legat. I. Similiterq; si vnus ex heredibus à testatore iussus esset præcipere quod debebat, eiusdẽ IVDICIS OFFICIO continebatur, ne ab eo coheredes exigerent. Sed & si quod alius deberet, præcipere vnus iussus fuisset, OFFICIO IVDICIS ACTIONES EI PRÆSTARI DEBEBANT PRO PORTIONE COHEREDIS, L. si ita, D. fam. erc. Si vsusfructus à testatore vxori legatus esset, donec ei dos solueretur, per Arbitrũ familiæ erciscundæ, tam ID QVOD COHEREDIS NOMINE EX DOTE SOLVTVM ERAT, RECVPERARI poterat, quàm effici VT COHERES SOLVERET, L. inter, §. vsufructu, D. eo.

In iudicio autem Familiæ erciscundæ, vel Cõmuni diuidundo, si dum res in arbitrio erat, de iure prædij controuersia orta esset, omnes ij inter quos Arbiter sumptus erat, & agere, & opus ouum nuntiare pro sua quisque parte poterant. Et cùm adiudicationes ab Arbitro fiebant, si vni adiudicaretur totus fundus, CAVERI oportebat, VT QVÆ EX HIS ACTIONIBVS RECEPTA PVISSENT, REDDERENTVR: AVT QVÆ IN EAS IMPENSÆ FACTÆ FVISSENT, PRÆSTARENTVR, L. in iudicio, D. eod. Filia nupta quæ se bonis paternis miscuisset ad dotis collationem per Arbitrum familiæ erciscundæ compellebatur, L. I. §. 1. D. de collatio. dot.

Planè si vni ex coheredibus prælegatæ essent rationes, non priùs ei tradendæ erant, quàm coheredes descripsissent, vt olim seruus actor prælegatus antè tradi debebat, quam rationes reddidisset: verumetiam CAVTIO INTERPONENDA ERAT,

COHEREDIBVSQVE PRÆSTANDA, VT QVOTIES DESIDERATÆ ESSENT RATIONES, VEL ACTOR PRÆLEGATVS, COPIA EORVM FIERET, L. Pomponius, D. fam. ercisc.

Res verò sub conditione legata, pendente conditione, in iudicium familiæ erciscundæ veniebat, & adiudicabatur cum sua causa, VT EXISTENTE CONDITIONE EXIMERETVR AB EO CVI ADIVDICATA ERAT: AVT DEFICIENTE CONDITIONE, AD EOS REVERTERETVR, A QVIBVS RELICTA ERAT, L. si post, §. vlt. D. eo. Si fundus ab heredibus deducto vsufructu legatus esset, isque vellent à communione vsusfructus discedere OFFICIO IVDICIS cautionibus interpositis eis prospiciebatur, L. & puto, D. eodem. Si seruus hereditarius propriam rem heredum vnius subripuisset, Familiæ erciscundæ iudicio consequebatur, VT AVT SERVVS EI ADIVDICARETVR, AVT LITIS ÆSTIMATIO IN SIMPLVM OFFERRETVR, d. L. & puto, §. vlt. Si quis testamento cauisset, vt seruus exportandus veniret, OFFICIO IVDICIS FAMILIÆ ERCISCVNDÆ continebatur, vt voluntas defuncti non intercideret, L. his consequenter, §. idem quærit, D. eodem. Coheres etiam familiæ erciscundæ iudicio consequebatur, VT COGERETVR COHERES CREDITORI HEREDITARIO PARTEM SVAM SOLVERE, d. L. his consequenter, §. Celsus.

Planè qui ex parte heres, in solidum à creditoribus hereditariis cõueniebatur, per doli exceptionem consequebatur à creditoribus, MANDARI SIBI ACTIONES, d. L. his consequenter, §. si filius fam. Prospicere autem debebat Iudex, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria perceperat, stipulatúsve esset, non ad eius solius lucrum pertineret: Quod vel reputationibus inter eos factis cõsequebatur Iudex, vel curabat CAVTIONES INTERPONI, quibus inter eos communicarentur cõmoda & incõmoda, L. item ex diuerso, D. eodem tit. Sed & si vir dotem quam ex pacto filiæ nomine retinere potuerat, lapsus errore non retinuisset, filiam quæ patri sola, matri pro parte heres extiterat, apud Arbitrũ diuisionis, non improbè dotis perperam à patre solutæ præceptionem desideraturam ait Papinianus in L. inter socerum, §. 1. D. de pact. dotalib. Si filia nupta dotem accepisset, Arbiter familiæ erciscundæ ARBITRABATVR, VT SI CONSTANTE MATRIMONIO IPSA DIEM SVVM OBIISSET, SIVE SOLVTO MATRIMONIO EAM A VIRO RECVPERASSET, EA CONFERRETVR, L. si filia, D. fam. ercisc. Sanè filius fa. heres institutus integram vxoris suæ dotem per Arbitrum familiæ erciscundæ præcipiebat & CAVEBAT, DEFENSVM IRI COHEREDES, QVI EX STIPVLATV POTVISSENT CONVENIRI, L. si filia, §. hoc amplius, & L. fundus, D. eo. Sed & si quid vni ex heredibus legarum fuisset, hoc ei Officio Iudicis familiæ erciscũdæ præstabatur, L. qui filiabus, §. vlt. D. de lega. 1.

Agentem autem familiæ erciscundæ, si is qui hereditatem possidebat, negaret coheredem esse, poterat eum excludere per hanc exceptionem, & SI IN EA RE QVA DE AGITVR, PRÆIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. Quòd si possideret actor eam partem; licet negaretur esse coheres, non nocebat talis exceptio: sed Iudex ipse apud quem hoc iudicium agebatur, COGNOSCEBAT AN COHERES ESSET, L. 1. D. famil. ercisc.

Communi diuidundo Arbiter, ad rerum quæ inter aliquos communes erant, diuisionem dabatur, L. 1. comm. diuidun. Posci autem Iudex Communi diuidundo poterat à quolibet sociorum, L. si quis eum, §. vlt. D. eodem tit. Nam & si non omnes qui rem communem habebant, sed certi ex his à communione discedere desiderarent, Iudicium inter eos reddebatur, L. & si, D. eo. De vestibulo tamen cõmuni binarũ ædiũ, inuito vtrolibet Arbiter cõmuni diuidũdo dari nõ debebat, L. arbor, §. de vestibulo, D. eo.

In communi autem diuidundo iudicio non tantùm diuisio rerum communium veniebat, sed & si quid in his damni datum, factúmve erat, siue quid eo nomine aut aberat alicui sociorum, aut ad eum peruenerat ex re communi, L. in communi, D. com. diuid. Et vbi de fundo vno communi diuidundo agebatur, si quidem commodè regionibus fundus ille diuisionem receperisset, Iudex communi diuidundo iudicio addictus, PARTES EIVS SINGVLIS ADIVDICARE debebat, & si vnius pars prægrauare videretur

retur, IS INVICEM ALTERI CERTA PECVNIA CONDEMNANDVS ERAT, §. eadem interueniunt, Instit. de offic. iud. §. quædam actiones. Instit. de actionib. L. Iulianus, §. Celsus, D. de action. emp. Vbi autem commodè regionibus diuidi inter socios aliquis ager non poterat, vel ex pluribus singuli, æstimatione facta, vnicuique sociorum adiudicabantur, compensatione pretij inuicem facta: eoque cui res maioris pretij obuenerat, ceteris condemnato: ad licitationem nonnunquam etiam extraneo emptore admisso: maximè si se non sufficere ad iusta pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilius licitantem profiteretur, L. ad officium, C. comm. diuid. OFFICIO etiã IVDICIS COMMVNI DIVIDVNDO, talis adiudicatio fieri poterat, vt ALTERI FVNDVM, ALTERI VSVMFRVCTVM ADIVDICARET. Cetera eadẽ quæ in familiæ erciscundæ iudicio seruabantur, L. si quis putans, §. officio, D. eodem tit. Vectigalis planè agri diuisionẽ, etsi regionibus commodè is diuidi potuisset, abstinere Iudex debebat, L. communi, §. 1. D. eod. Sed si regionibus fundum non vectigalem diuisum duobus adiudicasset, poterat quasi in duobus fundis seruitutem imponere, d. L. communi, §. Neratius. In diuidendis autem prædiis, Iudicem quod omnibus vtilissimum erat, vel quod litigatores mallent, sequi conueniebat, L. Iudicem, D. eõdem.

In hoc vtique iudicio rem iusto pretio æstimare Iudex debebat: & de EVICTIONE quoque CAVENDVM ERAT, L. item, D. eo. Iudex autem communi diuidundo, & familiæ erciscundæ de seruo, qui in fuga erat, IVBERE debebat, LICERI EOS INTER QVOS IVDEX ERAT, ET TVNC EVM ADIVDICARE EI PENES QVEM LICITATIO REMANSERAT, L. arbor, §. iudex D. eod. Planè si seruus cõmunis vni ex dominis furtũ fecisset, ARBITRIO IVDICIS COMMVNI. DIVIDVNDO CONTINEBATVR, VT, AVT DAMNVM PRÆSTARET, AVT PARTE CEDERET, L. si seruus cõmunis D. de furt. Sed & si socius in cõmuni insula opus nouum faceret, quod ædibus, quæ alterius socij propriæ erant, noceret, per Arbitrum communi diuidundo, PROHIBERI poterat ÆDIFICARE, L. in prouinciali, §. quòd si, D. de oper. no. nunt. Siue autem ex communi fundo, siue communi aqua noceretur, cum vno ex sociis agi poterat: & si quid is sociorum nomine damnatus præstitisset, per Arbitrum communi diuidundo recuperabat, L. supra iter, §. 1. D. de aq. & aq. pluu. Fit etiam Officij Iudicis Cõmuni diuidundo mentio in L. si serui, D. vsufruct. quemadm. cau. Porrò si inter plures, Familiæ erciscundæ, & Cõmuni diuidundo, aut Finium regundorum ageretur, idem Iudex sumendus erat, L. 1. D. de quib. reb. ad eund. iud.

Erat & in viu cottidiano olim AD EXHIBENDVM ACTIO: eaque maximè propter Vindicationes inducta erat, vt res exhibitæ vindicarentur, L. 1. D. ad exhibend. In hac Actione, actor omnia nosse debebat, & DICERE ARGVMENTA EIVS REI DE QVA AGEBATVR, L. in hãc, D. eo. Nec vtique DOMINVM SE DICEBAT, nec debebat ostendere, AD SE DOMINIVM PERTINERE: cũ multiæ aliæ causæ essent ad exhibendũ agendi, d. L. in hac, §. 1. Non tãtùm enim Rei Vindicatione, sed & Hypothecaria acturus, item Interdicto vsurus, si rem sibi exhiberi desideraret, audiendus erat. Noxali quoque iudicio expertuus, si destinare non posset nisi ex præsentibus, quia aut seruum non recognoscebat, aut nomen non tenebat, familiam sibi exhiberi postulare poterat, vt noxium seruum adgnosceret, d. L. in hac, §. est autem, cum seq. D. eod. Legatarius etiam ad exhibendum agere cum herede poterat vt rem legatam exhiberet, sic enim vindicari ab eo poterat, L. quod legatur in fi. D. de iud. Et generaliter ei dabatur hæc actio, cuius intererat exhiberi. Iudex igitur huic actioni addictus summatim debebat COGNOSCERE, AN EIVS INTERESSET, non, AN EIVS RES ESSET, & sic IVBERE EXHIBERE, VEL NON, SI NIHIL INTERESSE COMPERISSET: & hactenus COGNOSCEBAT, AN IVSTAM ET PROBABILEM CAVSAM HABERET ACTOR, PROPTER QVAM EXHIBERI SIBI DESIDERARET. d. L. in hac, §. sciendum, & §. eleganter, D. ad exhib. Iudex autem per ARBITRIVM SIBI HAC ACTIONE COMMISSVM etiam EXCEPTIONES ÆSTIMARE debebat, quas possessor obiiciebat: & si qua tam euidens esset, vt facilè repelleret agentem, possessor ABSOLVI debebat: sin obscurior, vel quæ haberet altiorem quæstionem, DIFFERENDA ERAT IN DIRECTVM IVDICIVM,

RE EXHIBERI IVSSA. d.L.in hac,§.ibidem. Qui verò ad exhibendum serui nomine, qui in fuga erat, conueniebatur, ad hoc solùm tenebatur, VT CAVERET, SE EXHIBITVM, SI IN POTESTATEM EIVS PERVENISSET. EXHIBERE autem IVSSVS debebat facere in publico potestatem tei, vt esset ei qui agebat, experiundi copia, vel rē in eadem causa præstare in qua fuerat, cùm iudicium acciperetur, vt actor copiam rei habens, posset integram exequi actionem quam destinauerat, L.11.& L. Iulianus,§.quantum, D.eo. Si iusta ex causa statim exhiberi res non posset, iussu Iudicis CAVERE reus debebat, SE CERTO DIE EXHIBITVRVM, L.de eo exhibendo, D.eod.

Aduersus verò eum qui EXHIBERE IVSSVS non exhibebat, non QVANTI EA RES ESSET, VERÙM QVANTI ACTORIS INTERESSET, æstimabatur, L.Iulianus,§. vlt. D.eod. Hinc in L. de eo,§.si post, D.eod. *Interdum tanti damnandus est*, QVANTI ACTORIS INTERFVERIT, PER EVM NON EFFECTVM, QVO MINVS TVNC CVM IVDICIVM ACCIPERETVR, HOMO EXHIBERETVR. Vlpian.in L.in hac,§.præterea, D.eod. *In hac actione notandum est, quod Reus contumax per in litem iusiurandum petitoris, damnari ei possit, Iudice quantitatem taxante.* Exemplum est in L.vlt.§.1.D. de appellationib. cuius verba sunt hæc: QVSSVS A IVDICE, EXHIBERE *secundum præceptum Præsidis prouinciæ*, RATIONES QVAS APVD SE ESSE CAVERAT, *instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit. Ideóque secundum constitutionem recitatam, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, cum petitor*, QVANTI SVA INTERESSET, EXHIBERI IVRASSET, *facta erat condemnatio.* Ac planè vbi culpa non restituentis vel non exhibentis puniebatur, QVOD INTERERAT ACENTIS solū æstimabatur: cùm verò dolus aut contumacia, QVANTI IN LITEM IVRASSET ACTOR, L.11.§.vlt. D.de in lit.iur.

In Actione Quod metus causa, Vlp. Officium Iudicis ita describit, In L.metū autē, §.Iulianus, D.quod met.cau. *Iulianus libro tertio Digestorum putat, eum cui res metus causa tradita est, non solùm* REDDERE, *verumetiam* DE DOLO REPROMITTERE DEBERE. Et paullo pòst: *Ex hoc Edicto restitutio talis facienda est, ad est*, IN INTEGRVM OFFICIO IVDICIS, *vt si per vim res tradita est*, RETRADATVR, ET DE DOLO, *sicut dictum est*, REPROMITTATVR, *ne fortè deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio interuenit*, RESTITVENDA ERIT IN PRISTINVM STATVM OBLIGATIO. Idem in L.illud,§.1.D.eod. *Si metu à te actus acceptā tibi stipulationem fecerim:* ARBITRATV IVDICIS, *apud quem ex hoc Edicto agetur, non solùm illud* CONTINETVR, VT IN TVA PERSONA REDINTEGRETVR OBLIGATIO, SED VT FIDEIVSSORES QVOQVE, VEL EOSDEM, VEL ALIOS NON MINVS IDONEOS, ADHIBEAS. *Præterea*, VT ET PIGNORA QVÆ DEDERAS, IN EANDEM CAVSAM RESTITVAS. In L.si cū,§.pto eo, D.cō. *Pro eo autem qui in fugam esse dicitur*, CAVTIO *ab eo exigenda est*, QVATENVS ET PERSEQVATVR, ET OMNIMODO EVM RESTITVAT. Et mox: *Ergo si in fuga sit seruus sine dolo malo, & culpa eius cū quo agetur*, CAVENDVM EST PER IEDICEM, VT EVM SERVVM PERSECVTVS REDDAT. Et vt eadē L.§.Hæc autē, Vlp. ait, ea actio cū ARBITRARIA esset, habebat reus licentiam, vsque ad sententiam ab Arbitro datam, RESTITVTIONEM REI FACERE. Quod si nō fecisset, quadrupli condemnationē patiebatur. Ibidémque addit hæc, *Si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nónne* IVDICIS OFFICIO ABSOLVAR? *Aut si seruus in fuga non est, æquè si* CAVERO IVDICIS OFFICIO, NEC SI IN MEAM POTESTATEM PERVENERIT, RESTITVTVRVM, ABSOLVI DEBEBO. Postea ARBITRIVM IVDICIS IN RESTITVENDA REI tale esse scribit, vt eum quidem qui vim admiserit, IVBEAT RESTITVERE, etiā si ad aliū res peruenit: eum autē ad quem peruenerit, etiā si alius metū fecerit. Quadruplabatur autē QVANTI EA RES ERAT, & si quis fūdi nō sui possessionē metu tradidisset, nō quāti fūdus, sed QVANTI POSSESSIO ERAT, ÆSTIMABATVR, L.si cū,§.quadruplatur, L.si mulier,§. qui possessionem, D.eo. In heredem verò Metus causa, vt & de dolo actio IN ID DVNTAXAT QVOD AD EVM PERVENERAT, dabatur, L.quod diximus, §. vlt. cum L.seq. D. eod. L.in heredem, D.de dolo.

In illa porrò actione non quærebatur, vt iam diximus, verum is qui conueniebatur, an alius metum fecisset: sufficiebat enim hoc docere, METVM SIBI ILLATVM, VEL VIM, ET EX HAC RE EVM QVI CONVENIEBATVR, ETSI CRIMINE CARERET, LVCRVM SENSISSE. Nam cùm metus habeat in se ignorantiam, meritò

ritò non adstringebatur Actor, vt designaret quis ei metum vel vim adhibuisset, sed tãtùm dicere debebat METVM IN CAVSA FVISSE, VT ALICVI ACCEPTAM PECVNIAM FACERET, VEL REM TRADERET, VEL QVID ALIVD FACERET, L. item si, §. in hac, D. eo. Per contrarium in Actione de dolo, designati oportebat, QVID DOLO MALO FACTVM, ET CVIVS DOLO FACTVM ESSET, L. item si quid, §. vlt. L. item exigit, D. de dolo. In hac verò actione, vt & in illa, ARBITRIO IVDICIS RESTITVTIO cõprehendebatur: & nisi fieret RESTITVTIO, sequebatur condemnatio QVANTI EA RES ERAT. In vtraque etiã actione pet contumaciam suam TANTI REVS CONDEMNABATVR, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET. Sed OFFICIO IVDICIS, TAXATIONE iusiurãdum refrenandum erat, L. arbitrio, D. de dolo. Si tamen manifestum esset rem restitui non posse, veluti si seruus dolo malo traditus, defunctus esset, protinus reus IN ID QVOD ACTORIS INTERERAT, DAMNABATVR, d. L. Arbitrio, §. non tamen. Sed & si cuius dolo effectum esset, vt lis legitimis transactis temporibus periret, de dolo dabatur iudicium, non VT ARBITRIO IVDICIS RES RESTITVERETVR, sed vt tantùm actor consequeretur. QVANTI EIVS INTERERAT ID NON ESSE FACTVM, d. L. arbitrio, §. dolo.

In arbitrariis certè actionibus, quales erant Publiciana, Seruiana, vel quasi, Quod metus causa, de Dolo malo, Ad exhibendum, & vbi quod certo loco promissum erat, alibi petebatur, PERMITTEBATVR IVDICI, EX BONO ET ÆQVO SECVNDVM CVIVSQVE REI, DE QVA ACTVM ERAT, NATVRAM, ÆSTIMARE QVEMADMODVM ACTORI SATISFIERI OPORTERET, §. præterea quasdam, Instit. de actionib. Vlpianus in L. II. §. nunc de officio, D. de eo quod cer. lo. *Nunc* DE OFFICIO IVDICIS *huius actionis loquendum est: vtrum* QVANTITATI CONTRACTVS DEBEAT SERVIRE, AN VEL EXCEDERE, VEL MINVERE QVANTITATEM *debeat: vt si interfuisset rei, Ephesi potius soluere, quàm eo loci quo conuentiebatur,* RATIO EIVS HABERETVR. Et L. ideo, D. eod. *Ideo in* ARBITRIVM IVDICIS *refertur haec actio, quia scimus quàm varia sint pretia rerum per singulas ciuitates regionésque &c.* In L. quod si, §. interdum, D. eod. tit. *Interdum* IVDEX, QVI EX HAC ACTIONE COGNOSCIT, *cùm sit* ARBITRARIA, ABSOLVERE REVM DEBET, CAVTIONE AB EO EXACTA, DE PECVNIA IBI SOLVENDA, VBI PROMISSA EST. L. centum, D. eo. *Centum Capuæ dari stipulatus, fideiussorem accepisti. Ea pecunia ab eo similiter, vt ab ipso promissore, peti debet: id est, vt si alibi quã Capuæ petatur,* ARBITRARIA *agi debeat.* LISQVE TANTI ÆSTIMETVR, QVANTI EIVS VEL ACTORIS INTERFVERIT EAM SVMMAM CAPVÆ POTIVS, QVAM ALIBI SOLVI.

Quod ad Negotiorum gestorum iudicium attinet, Gaius in L. II. D. de negot. gest. Si quis absentis negotia gesserit, vltrò citróque inde Negotiorum gestorum actionem nasci ait, hoc adiecto, *Et sanè sicut æquum est, ipsum* ACTVS SVI RATIONEM REDDERE, ET EO NOMINE CONDEMNARI, QVIDQVID VEL NON, VT OPORTVIT, GESSIT, VEL EX HIS NEGOTIIS RETINET. *Ita ex diuerso iustũ est, si vtiliter gesserit,* PRÆSTARI EI QVIDQVID EO NOMINE VEL ABEST EI, VEL AFVTVRVM EST. Idẽ in L. si quis absentis, D. de obligat. & act. Si quis absẽtis negotia gesserit sine mãdato, eo nomine actiones proditas ait, quæ NEGOTIORVM GESTORVM appellãtur, *quibus, ait, inuicem experiri possunt,* DE EO QVOD EX BONA FIDE ALTERVM ALTERI PRÆSTARE OPORTET. Pau. in L. nã & seruus, §. mãdatu, D. de neg. gest. *Mãdatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit:* QVOD IS NON RECTE GESSIT, *tu mihi actione negotiorũ gestorũ teneris, nõ in hoc tantũ,* VT ACTIONES TVAS PRÆSTES: *sed etiã, quod imprudenter cum elegeris,* VT QVIDQVID DETRIMENTI NEGLIGENTIA EIVS FECIT, TV MIHI PRÆSTES. Iauolen. in L. si quis mandatu, D. eo, *Si quis mandatu Titij, negotia mea gessit, Titio mandati tenetur:* LISQVE ÆSTIMARI DEBET, QVANTO SEII ET TITII INTEREST. Papinian. in L. liberto, §. 1. D. eo. *Inter negotia Sẽpronij quæ gerebat, ignorãs Titij negotiũ gessit. Ob eã quoq; speciẽ Sẽpronio tenebatur: sed ei* CAVTIONEM INDEMNITATIS OFFICIO IVDICIS PRÆBERI *necesse est aduersus Titiũ.*

Noxali iudicio addictus Iudex obseruare debebat, vt si condemnandus videretur

dominus, ita condemnaret, PVB. MÆVIVM L. TITIO IN DECEM AVREIS CONDEMNO, AVT NOXÆ DEDERE, vt Iustinianus tradit Institut. de offic. iud. Vlpianus in L. miles, §. 1. D. de re iudic. DECEM AVT NOXÆ DEDERE CONDEMNATVS, *iudicati, in decem, tenetur. Facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit.* Et mox: *Iudicium solius noxæ deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur: & ideò* IVDICATI, DECEM AGITVR, *noxæ deditio in solutione est, quæ è lege tribuitur.* Vnde apparet quamuis sub disiunctione condemnatio fieret: solam tamen pecuniam iudicati actione petitam. Sed si noxali iudicio condemnatus esset possessor defuncto, non poterat noxæ dedendæ officio iudicis liberari. Tandiu enim quis noxæ dedendæ facultatem habebat, quamdiu iudicati conueniretur: post susceptum iudicium, iam nō poterat noxæ dedendo se liberare. L. item veniunt, §. idem rectè, D. de hereditat. petitio. Noxales autem nullæ erant per se actiones: sed aliis accedebant, legibúsque vel Edicto Prætoris erant cōstitutæ Legibus, veluti Furti, ex lege XII. Tab. Damni iniuriæ, ex lege Aquilia. Edicto Prætoris, veluti Iniuriarum, & Vi bonorum raptorum, §. sunt autē, Instit. de noxalib. act. FVRTI NOXALIS ACTIONIS fit mentio in L. si seruus communis, & L. quemadmodum, §. si seruus, D. de noxalib. NOXALIS AQVILIÆ ACTIONIS, in L. si in re communi, D. eo. L. si seruus seruum, §. 1. D. ad L. Aquil. DE DOLO NOXALIS, in L. si quis adfirmauit, §. & si seruum, D. de dolo, L. cùm seruus, D. ad exhibend. IN FACTVM NOXALIS, in L. si quis missum, in princip. & §. actio, D. de dam. inf. L. III. §. vlt. iuncta L. I. D. si mens. falsi. mod. INIVRIARVM NOXALIS, L. sed si vnus, §. cùm seruus, D. de iniur.

Huiusmodi certè actionum quæ ex noxa atque maleficio seruorum aduersus dominos instituebantur, vis & potestas hæc erat, vt damnatis liceret deditione ipsius corporis quod deliquerat, euitare litis æstimationem, L. 1. & L. si seruus communis, D. de noxalib. Vlpian. in L. si seruus seruum, §. item si, D. ad L. Aquil. *Si seruum communis meus & tuus sit occisus à seruo Titij, Celsus scribit alterum ex dominis agentem, aut* LITIS ÆSTIMATIONEM *consecuturum pro parte,* AVT NOXÆ DEDI EI IN SOLIDVM OPORTERE. Ac planè si seruus cōmunis furtum fecerat, quiuis ex dominis in solidum noxali iudicio conueniebatur: nec aliàs potetat is qui conuentus erat, euadere litis æstimationē, quàm si in solidum noxæ dederet seruū, L. si seruus communis, D. de noxalib. L. supra itet, §. officium, D. de aq. & aq. pl. Ante noxale tamen iudicium acceptum poterat, sua parte cedendo, secu itatem consequi, ne necesse haberet iudicium suscipere, d. L. si seruus communis. Sed & qui ex noxali causa conueniebatur, si nollet suscipere iudicium, in ea causa res erat, vt deberet noxæ dedere seruum. Aut si id non faceret, iudicium in eum suscipiebatur omnimodo: sed non aliàs condemnebatur, quàm si in potestate haberet, dolóve malo fecisset, quo minus haberet, L. quotiens, D. de noxalib. Dominus vtique qui IN SVA POTESTATE ESSE SERVVM, id est, facultatem se & potestatem eius exhibendi habere CONFITEBATVR, aut EXHIBERE eum debebat, aut ABSENTEM DEFENDERE. Quorum alterutrum nisi faceret, quasi contumax condemnabatur, atque si præsentem nō noxæ dedisset, L. quoties, § quod si reus, & §. si seruus, & §. dominus, D. de noxalib. Si verò DEFENDERE paratus esset, IVDICIVM IDEM CVM NOXÆ DEDITIONE, dabatur, L. electio, §. neq; heredi, D. eo. Defendendus autem exhibendúsque ibi erat, vti deliquisse arguebatur, L. vlt. D. eo. Liberum tamē ei erat euitare iudicium, si indefensum seruum relinqueret: ius suum in actorē transferendo, L. non solū, & L. noxali, D. de noxalib. Quo casu TRADERE cū, & DE DOLO MALO REPROMITTERE debebat, L. is qui in aliena, D. eo. Quod si negaret dominus seruum in sua potestate esse, arbitrium habebat actor, vel iusiurandū à domino de ea re exigere, per quod IVRARET IN POTESTATE SVA NON ESSE SERVVM, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE, QVO MINVS ESSET, vel, IVDICIVM DICTARE SINE NOXÆ DEDITIONE, per quod vincebat, si probasset eum in potestate esse, vel dolo eius factum, quo minus esset. Qui autem non probasset in potestate aduersarij esse seruum, tē amittebat, L. si seruus depositus, L. si negauit, D. eo. Poterat tamen dominus qui ab initio seruū in sua potestate esse negauerat, postea, ante litē cōtestatā, fateri in potestate se eū habere, eóq; modō cōsequi vt noxæ deditione, aut litis æstimatione defungeretur.

geretur. Postquã verò lis aduersus eũ cõtestata erat, and iẽdus iã non erat, nisi eius ætatis esset, vt ignosci ei deberet, L. electio §. neque heredi D. eo. At si præsens esset seruus, nec defendere eum dominus vellet, vel abesset, tunc IVSSV PRÆTORIS DVCI eum consuesse supra docuimus. Et ita DVCTVS, IN BONIS fiebat eius qui duxerat, eiusque nomine Publiciana competebat, d. L. electio §. vlt. L. & generaliter D. eo. L. item si D. de Publicia. L. 11. §. vlt. D. si ex nox. cau. ag. Iis tamen qui bona fide aberant, reuersis, defendendi, ex bono & æquo potestas dabatur, L. in noxalibus D. de noxalib. actiõ.

Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, Noxale iudicium accepisset, ABSOLVI debebat, quia desiisset verum esse, PROPTER EVM DARE OPORTERE, L. si ad libertatem §. 1. D. eod. tit. Enimuero si plures, eiusdem serui nomine, noxali cum domino ageret, vel vnus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine ageret, in quo vsus fructus vnius, proprietas alterius esset, OFFICIO IVDICIS CONTINEBATVR, cum eum noxæ dedisset dominus, vt etiam vsumfructum actoris faceret. Sed per Prætorem id consequebatur dominus proprietatis, vt aut fructuarium Prætor cogeret, PRO ÆSTIMATIONE VSVSFRVCTVS CONFERRE AD LITIS ÆSTIMATIONEM, AVT VSVSFRVCTV CEDERE, si hoc expediret, L. si ex duobus §. vlt. D. eod. Si in re communi mea & tua damnum dedisset, Titij seruus aut vtriq; nostrum pecunia sufferenda erat, aut OFFICIO IVDICIS simul vtrique noxæ dedẽdus seruus: sed si alterutri nostrum in solidum noxæ deditus esset, ab vtroque absoluebatur, L. si in rem D. eo.

Verum si sciente & patiente domino, nec prohibente, cum posset, seruus deliquisset, damnúmque dedisset, non NOXALI IVDICIO dominus, sed suo nomine IN SOLIDVM DETRACTA NOXÆ DEDITIONE CONVENIEBATVR, L. si vero §. positum D. de his qui effud. vel deiecer. L. 11. & L. si plurium D. de noxalib. L. si seruus seruum D. ad L. Aquil. Vbi autem cum domino quasi conscio, DETRACTA NOXÆ DEDITIONE ACTVM ERAT, si constitisset & iudici probatum fuisset, eum conscium non fuisse, ABSOLVEBATVR. Qua absolutione facta, & iudicio finito, si postea CVM NOXÆ DEDITIONE ageretur, exceptione rei iudicatæ actor summouebatur: Donec verò prius iudicium agitabatur, licentia actori erat, si eum de scientia domini arguenda pœniteret, tunc ad noxalem actionem transire. Contrà quoque, si cum eo quo sciente seruus deliquerat, damnúmve dederat, CVM NOXÆ DEDITIONE ACTVM esset, amplius in dominum DETRACTA NOXÆ DEDITIONE OB SCIENTIAM actio non dabatur. In ipso verò iudicio si domini scientiam arguere vellet non erat prohibendus, L. in delictis §. si detracta & §. vlt. D. de noxalib. Secundum quæ, si in dotem seruus datus furtum viro fecisset, si quidem mulier talem esse eum scisset, totum damnum viro sarciendum erat: quod si ignorasset, tunc non vltra noxæ condemnationem mulctanda erat, L. si mulier §. at si D. solu. matrim. Ii verò in quos Prætor IVDICIVM DETRACTA NOXÆ DEDITIONE DEDERAT, puta, QVOD DOLO FECISSENT, QVO MINVS SERVOS IN POTESTATE HABERENT, omnimodo litis æstimatione damnabantur L. quemadmodum & L. si pluriũ D. de noxalib.

Exitus actionis, SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR, is erat, vt aut animal quod nocuerat & noxiam commiserat, noxæ dederetur, id est, viuum traderetur pro noxa: AVT LITIS, id est, noxiæ seu delicti & damni, ÆSTIMATIO SVFFERRETVR, vt ex Vlpiano in L. 1. D. si quadrup. & ex Iustinia. Instit. eo. tit. liquet. Quod si post litem contestatam animal quod pauperiem fecerat, ab alio occisum fuisset, quia domino legis Aquiliæ actio quæsita erat, RATIO EIVS REI in iudicio HABEBATVR: quia noxæ dedendæ facultatem dominus amiserat. Ergo ex iudicio proposito LITIS ÆSTIMATIONEM OFFERRE eum oportebat, nisi paratus esset ACTIONEM MANDARE ADVERSVS EVM QVI OCCIDERAT, L. 1. §. si post. D. si quadrup. At cùm liberi hominis corpus, ex eo quod deiectum effusúmve fuisset, læsum erat, QVANTVM OB EAM REM ÆQVVM IVDICI VIDEBATVR, actio dabatur. Iudex enim computare debebat, MER-

CEDES MEDICIS PRÆSTITAS, CETERAQVE IMPENDIA QVÆ IN CVRATIONE FACTA ERANT: præterea OPERAS, QVIBVS CARVERAT, AVT CARITVRVS ERAT, QVOD INVTILIS ESSET FACTVS, §. ob hominem Inſtit. de obligat. quæ qua. ex delic. L. vlt. D. de his qui effudér. vel deiecer.

Lege Aquilia interdum QVASI DE OCCISO HOMINE, interdum QVASI DE VVLNERATO agebatur, L. huic ſcripturæ §. 1. l. qui occidit §. vlt. L. illud quæſitum, L. ſi vulnerato, L. ſed ſi priore, L. ita vulneratus, D. ad L. Aquil. Interdum QVASI, DE RVPTO ET CORRVPTO, L. ſi ſeruus ſeruum §. ſi quis veſtimenta & §. ſi mulier & §. ſi nauem D. eo. Nonnunquam etiam cum reo confitente, aliquando cum infitiante res erat. In actione certè quæ aduerſus confitentem ex lege Aquilia dabatur, (quæ inde CONFESSORIA appellatur in L. inde Neratius §. vlt. L. proinde §. 1 D. ad L. Aquil.) Iudex NON REI IVDICANDÆ, ſed ÆSTIMANDÆ dabatur d. L. proinde §. vlt. In lege etiam Aquilia condemnationem factam QVANTI INTERESSET oſtendit, L. liber homo §. vlt. D. ad L. Aquil. Vti vero fieret æſtimatio damni in Legis Aquiliæ actione, & quarum rerum ratio habenda eſſet à Iudice, docet L. ait lex, §. vlt. L. proinde, & L. inde Neratius D. eo. tit.

In Actione Serui Corrupti, tanti corruptor cõdemnabatur, QVANTI SERVVS OB ID QVOD CORRVPTVS FVERAT, MINORIS ESSET, L. ſi quis ſeruum §. vlt. D. de ſer. corrup. Paulus in L. vt tantùm §. æſtimatio D. eo. *Æſtimatio autem habetur in hac actione*, QVANTI SERVVS VILIOR FACTVS SIT: *Quod* OFFICIO IVDICIS *expedietur*. Si tamen tam inutilis eſſet ſeruus, vt non expediret talem ſeruum habere, electio domino dabatur, vtrum ſeruum detinere, & damnum QVANTI DETERIOR FACTVS ESSET, in duplum accipere: vel ſeruo reſtituto, ſi copiam eius haberet, pretium conſequi: aut ſi non haberet, pretium quidem ſimili modo accipere debebat, CEDERE autem SOLLICITATORI, PERICVLO EIVS, DE DOMINIO SERVI, ACTIONIBVS, §. interdum ead: L. Seruo vero manumiſſo, non facilè apud Iudicem dominus audiebatur, dicendo ſe MANVMISISSE, QVONIAM HABERE NOLVERAT DOMI, VT ET pretium haberet, & libertum, d. L. vt tantùm §. vlt. Vtili autẽ actione de filio, filiáve familias corruptis data, OFFICIO IVDICIS ÆSTIMABATVR, QVOD PARENTIS INTERERAT ANIMVM LIBERORVM NON CORRVPTVM, d. L. vt tantum D. eo.

In actione porro Hypothecaria, qua pignus vindicabatur; REVS, SI NEC POSSIDERET, NEC DOLO DESIISSET POSSIDERE, ABSOLVI debebat: Si verò poſſideret, aut PECVNIAM SOLVERE, aut REM RESTITVERE, DAMNABATVR: Et ſi reſtituere quidem nollet, aut non poſſet, fortè quod res abeſſet, vel longè eſſet, vel in prouinciis, ſolebat CAVTIONIBVS res explicari: Nam ſi CAVERET, SE RESTITVTVRVM, ABSOLVEBATVR. Sin verò dolo deſiiſſet poſſidere, TANTI CONDEMNABATVR, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET, ſicut in ceteris in rem actionibus, L. ſi fundus §. in vindicatione D. de pignorib. Hinc eſt, quod Seruiana LITIS ÆSTIMATIONEM CONSEQVVTVM CREDITOREM legimus in L. ſi creditor D. de pignerat. actio. L. 11. D. qui potior. in pigno. Sed aliter aduerſus debitorem ipſum pignus non reſtituentem, aliter aduerſus quemuis poſſeſſorem LIS ÆSTIMABATVR. Nam aduerſus debitorem non pluris quàm QVANTI DEBEBAT: aduerſus ceteros poſſeſſores, etiam pluris, L. ſi inter §. vlt. D. eo. Planè qui iure pignoris tem perſequebantur, ab eius vindicatione ſummouebantur, ſi qualiſcumque poſſeſſor eis DEBITVM OFFERRET, L. Paulus D. quib. mod. pign. Quo caſu non improbè poſtulare poſſeſſor poterat, VTI IVS NOMINIS SIBI ACTOR CEDERET, L. mulier D. qui potior. in pign. SERVIANA certè non dominiũ ſed NVDAM POSSESSIONEM AVOCABAT, L. ſi cum venditor D. de euictionib. L. ſi quis ſeruum D. de noxalib. Enimuero ſi pro eo quod purè debebatur, hypotheca ſub conditione obligata eſſet, & ante conditionem hypothecaria ageretur, cum hypothecam auferri iniquum eſſet, ARBITRIO IVDICIS CAVTIONES INTERPONEBANTVR, SI CONDICIO EXTITISSET, NEC PECVNIA SOLVERETVR,

VERETVR, RESTITVI HYPOTHECAM SI IN RERVM NATVRA ESSET, L.grege §.vlt. D.de pignorib. Interdum etiam de fructibus ARBITRARI debebat IVDEX, vt ex quo lis inchoata esset, ex eo tempore etiam de fructibus cōdemnaret, L.si fundus §. interdum D. eo. Impp. in L. vlt. C.si vnus ex plurib. heredes aiūt hypothecaria non pro modo singularum rerum substantiæ conueniri, sed in solidū, VT VEL TOTVM DEBITVM REDDANT, VEL EO QVOD DEFINENT, CEDANT. Atque etiam debitor ipse HYPOTHECIS CEDERE cogebatur: Cic. Epist. LVI. lib. XIII. familiar. *Philetes Alabandensis* ὑποθήκας *Cluuio dedit: hæ commissæ sunt: velim cures vt* AVT HYPOTHECIS DECEDAT, EASQVE PROCVRATORIBVS CLVVII TRADAT, AVT PECVNIAM SOLVAT. Quod & pacto caueri solitum Imp. Alex. ostendit in L.I. C. de pact. pignor. his verbis. *Qui pactus est*, NISI INTRA CERTVM TEMPVS, PECVNIAM QVAM MVTVAM ACCEPIT, SOLVERET, CESSVRVM SE CREDITORIBVS HYPOTHECÆ: *venditionem non contraxit, &c.* Hypothecaria autē actio suas conditiones habebat, id est, SI SOLVTA ESSET PECVNIA, AVT SATISPACTVM ESSET: quibus cessantibus tenebat, L. grege, §. etiamsi, D. de pignorib.

In Actione Damni infecti, cum eius prædij, ex quo damnum metuebatur, plures domini erant, & cum vno eorum agebatur, licet opus ex quo damnū futurū erat, indiuiduū esset, & ipsæ ædes solúmque earum non posset pro parte duntaxat damnum dare, nihilominus is cum quo agebatur, PRO SVA TANTVM PARTE CONDEMNABATVR, L. suprà iter §. officium D. de aq. & aq. plu. Iudex autem qui de damno infecto cognoscebat, etiam alienato prædio ab eo cum quo actum fuerat, DAMNVM ÆSTIMARE solebat omne, QVODCVMQVE ANTE IVDICIVM CONTIGERAT, L. si quis missum §. vlt. D. de dam. inf. Porrò si parietem communem qui idoneus & oneribus ferendis aptus erat, vnus ex sociis demolitus esset, in actionem damni infecti veniebat, id QVANTI INTERESSET ACTORIS BVM PARIETEM STARE, eúmque PROPRIO SVMPTV RESTITVERE debebat, cum REDITV qui ob demolitionem amissus erat, L. nam si non fuit D. eodem tit. Deducto vero veteris parietis pretio, si quid amplius esset æstimari debebat, & si quid ex veteri in nouum coniectum esset, deduci ex æstimatione oportebat, L. emptor §. vlt. D. eod. In æstimando etiam nouo pariete RATIO HABERI debebat eius IMPENSÆ quæ modum probabilem non excederet, non quæ adgrauaret, L. inter quos §. vlt. & L. ex damni D. eo. Planè si quis egisset, IVS NON ESSE ADVERSARIO ÆDIFICATVM HABERE, & ille non defenderet, possessio ad actorem transferebatur, ita vt NISI INTRA CERTVM TEMPVS EGISSET IVS SIBI ESSE ÆDIFICATVM HABERE, DESTRVERETVR OPVS, L. ædificatum D. eod. Africanus in L. si priusquam D. de oper. no. nunt. *Si priusquam ædificatum esset, ageretur* IVS VICINO NON ESSE ÆDES ALTIVS TOLLERE, *nec res ab eo defenderetur:* PARTES IVDICIS *non aliàs futuras esse ait, quam vt eum, cum quo ageretur*, CAVERE IVBERET, NON PRIVS SE ÆDIFICATVRVM, QVAM VLTRO EGISSET IVS SIBI ESSE ALTIVS TOLLERE. *Idémque è contrario, si cum quis* AGERE *vellet* IVS SIBI ESSE INVITO ADVERSARIO ALTIVS TOLLERE: *eo non defendente, similiter, inquit,* OFFICIO IVDICIS CONTINEBITVR, VT CAVERE ADVERSARIVM IVBERET, NEC OPVS NOVVM SE NVNTIATVRVM, NEC ÆDIFICANTI VIM PACTVRVM. Quod si antequam damni infecti caueretur, ædes vitiosæ corruissent, si dominus ædium, rudera tollere vellet, non aliter ei permittebatur, quam vt omnia quæ inutilia essent, auferret. Nec solum de FVTVRO, sed & DE PRÆTERITO DAMNO CAVERE debebat. Et si dominus ædium, quæ decidissent, nihil faceret, interdictum reddendum erat ei in cuius ædes rudera decidissent, per quod vicinus compellebatur AVT TOLLERE, AVT TOTAS ÆDES PRO DERELICTO HABERE, L. Prætor ait §. vlt. D. eodem.

In Aquæ pluuiæ arcendæ Actione, OFFICIVM IVDICIS hoc erat, vt si quidem à vicino opus factum esset, eum IVBERET RESTITVERE, DAMNVMQVE

SARCIRE, si quid post litem contestatam contigisset. Quod si ante litem contestatã damnum contigerat, tantùm OPVS RESTITVERE debebat: non etiam DAMNVM SARCIRE, L. si tertius §. officiũ D. de aq. & aq. pl. Et is quidẽ qui ipse fecerat quo aqua pluuia aduersario noceret, aut qui heres extiterat ei qui fecerat, cogebatur SVA IMPENSA OPVS TOLLERE. Si verò id ab alio qui ad eum non pertinebat, factum esset, satis erat PATI VT TOLLERET, d. L. si tertius §. Celsus. Is planè cum quo aquæ pluuiæ arcendæ agebatur, QVOD OPVS FECISSET, licet CEDERE LOCO paratus esset, cogebatur accipere iudicium, quoniam & suo nomine conueniebatur, VT OPVS TOLLERET. Bonæ fidei verò emptor, & ceteri successores, non RESTITVERE OPVS, sed tantùm PATIENTIAM PRÆSTARE debebant, L. is cũm quo & L. emptor D. eod. Igitur & si FVNDO CEDERET emptor, audiẽdus erat: Plus enim præstabat, d. L. Is cum quo. Æstimationem autem Iudex faciebat ex rei veritate, hoc est, eius damni quod apparuerat datum, d. L. si tertius §. vlt. Sanè si post hoc iudicium susceptum, fundum alienasset is, cum quo de præterito damno, & de OPERE RESTITVENDO actum erat: id statuere Iudex debebat, quod iudicasset, si nulla alienatio facta esset. Nihilominus enim iudicium manebat, & in id damni ratio veniebat, etiam eius quod alienationem contingebat, L. quamquàm §. 1. D. eod. Sed si colonus, procuratórve ignorante domino opus fecisset, dominus fundi nihil amplius, quam PATIENTIAM PRÆSTARE debebat. Colonus autem & procurator interdicto Quod vi aut clàm, impensam quoque restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datum fuerat, præstare cogebantur, d. L. quamquam §. Idem Iulianus & §. vlt. & L. si colonus D. eod. Si vero fundus in quo opus factum erat, ad plures pertineret, & cum vno ageretur, is pro parte sua, & DAMNI DATI & OPERIS NON RESTITVTI nomine DAMNABATVR. At si is fundus cui aqua pluuia nocebat, plurium esset, agere quidem vel singuli poterant: Damni tamen quod post litem contestatam datum esset, non amplius parte sua quisque consequebatur. Item si OPVS RESTITVTVM non esset, non amplius quam quod pro parte eorum interfuerat, OPVS RESTITVI, condemnatio fiebat, L. suprà iter §. officium D. eo.

In hoc verò Iudicio futurum damnum veniebat, vt & in Actione Damni infecti, de eo verò quod post sententiam Iudicis futurum erat, DAMNI INFECTI CAVERI oportebat: vel ita Opus Restituẽdum erat, vt nullum periculũ damni supereſſet, L. Antæus §. in hoc D. eo. Si vicinus loci superioris sulcos trãsuersos aquarios in eo fecisset, per quos ad inferiorẽ aqua deflueret, per ARBITRVM AQVÆ PLVVIÆ ARCENDÆ COGI poterat, VT EOS OPERIRET. Sed & si fossas fecisset, ex quibus aqua pluuia posset nocere, Arbiter, si appareret futurũ, vt aqua pluuia noceret, cogere poterat eum FOSSAS EXPLERE: & nisi faceret, condemnare, L. vicinus D. eod.

In Liberali Iudicio, ante omnia quærebatur, quis actoris, quis rei partes sustineret. Nam vt Vlpian. ait in L. liberis §. vlt. D. de liber. cau. si quis ex seruitute in libertatem proclamaret, petitoris partes sustinebat: Si vero ex libertate in seruitutem peteretur, is partes actoris sustinebat, qui seruum suum dicebat. Igitur cum de hoc incertum erat, vt posset iudicium ordinem accipere, hoc ante, apud eum qui de libertate cognituru erat, disceptabatur, vtrum ex libertate in seruitutem, aut contrà ageretur. Et si fortè apparuisset eum qui de libertate sua litigabat, IN LIBERTATE SINE DOLO MALO FVISSE, is qui se dominum dicebat, actoris partes sustinebat, necesséque habebat, SERVVM SVVM PROBARE. Quod si PRONVNTIATVM FVISSET, EO TEMPORE QVO LIS PRÆPARABATVR IN LIBERTATE EVM NON FVISSE, ipse qui de libertate sua litigabat, debebat SE LIBERVM PROBARE, L. liberis §. vlt. L. quod autem D. de liber. cau. Probatio autem ad id tempus referebatur, quo primum in ius aditum erat, L. igitur sciẽdum §. & generaliter D. eo. tit. Cum vero in obscuro etat, in quo fuerat statu is qui pro libertate sua litigabat, prior audiendus erat, probare volens se ipsum in libertatis esse possessione, L. si in obscuro D. eo. Similiterq; is cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incũbebat, si ipse vltro probare desideraret, audiendus erat, L. cui necessitas D. eo. Post ordinatum autem Liberale iudicium, liberi loco habebatur is qui de statu suo litigabat, L. ordinata, & L. si cui D. eo. tit. Quòd

si is

si is qui alicui status controuersiam faciebat, die cognitionis defuisset, rem & causam amittebat. Existimabat tamen Vlpianus, rectè atq; ordine facturos Iudices, si hanc formam sequerentur, vt vbi deesset is qui in seruitutem petebat, electionem aduersario deferrent, vtrum mallet COGNITIONEM CIRCVMDVCI, an audita causa sentẽtiam proferri. Et si cognouissent, pronuntiare debebant, SERVVM ILLIVS NON VIDERI. Quòd si ex seruitute in ingenuitatem se allegaret, melius facturos, si cognitionem circumduxissent, ne sine aduersario pronuntiarent INGENVVM VIDERI. Si verò is qui pro sua libertate litigabat deesset, contradictor verò præsens esset, melius fore inaugeri causam eius, sententiámque proferri vt secundum quod liqueret, contrà, vel secundum libertatem daret, L. Diui §. 1. D. eod. Domino vero qui obtinuerat, SERVVM SVVM ABDVCERE licebat, nec cogebatur pro eo litis æstimationem accipere, L. duobus, & L. dominus, D. eo. tit. Iudex autem qui de libertate cognoscebat, etiam de rebus amotis, damnóve magno facto cognoscere debebat, L. in obscuro, D. eod. Ceterùm si quis LIBERTATEM EX TESTAMENTO SIBI COMPETERE DICERET, non debebat Iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium de testamento cognituto fieret. SVMMATIM VERO ÆSTIMANDVM ERAT, an fortè BONA FIDE IMPLORARETVR IVDICIVM DE TESTAMENTO? Quo cognito, PRÆSTITVENDVM ERAT MODICVM TEMPVS, INTRA QVOD SI NON ESSET CONTESTATVM, IVBEBATVR IVDEX LIBERTATIS, PARTIBVS SVIS FVNGI. Quoties autem quis patiebatur controuersiam libertatis & hereditatis, si se non ex testamento liberum diceret, sed aliàs vel à viuo testatore manumissum, non debebat impediri liberalis causa, licet iudicium de testamento moueri speraretur, dummodo PRÆDICERETVR IVDICI LIBERALIS CAVSÆ, NE VLLVM ADMINICVLVM LIBERTATIS EX TESTAMENTO ADMITTERET, L. si quis libertatem D. de heredit. pet. Si plures sibi dominium serui vindicarent, DICENTES ESSE COMMVNEM aut si alter vsumfructum totum, alter proprietatem serui vindicaret, item si alter SVVM; alter SIBI PIGNERATVM ESSE DICERET, ad eundem Iudicem mittebantur, L. cognitio §. 1. & §. vlt. & L. si pariter D de liber. cau.

Dos soluto matrimonio à patre & à filia quæ in eius potestate erat, simul repetebatur. Eam enim non aliter quàm ex voluntate filiæ petere, nec per se nec per procuratorem pater poterat: sed adiuncta filiæ persona experiebatur: Alioquin dotis actio filiæ non erat adempta, quandoque sui iuris fuisset facta, L. 11. D. sol. matrim. Itaque cùm ex facto Modestinus consuleretur, quo proponebatur, inuita filia patrem de dote egisse, ita respondit, NON ESSE CONSVMPTAM DE DOTE ACTIONEM MVLIERI, CVM PATRI SVO NON CONSENSERIT, *vtique non ignoraus*, L. Titia cum, § qui inuita, D. de legat. 11. Voluntate autem filiæ pater de dote agere censebatur, si vel consentiente ea, vel non contradicente ageret. Sed si absens filia esset, CAVERE debebat PATER RATAM REM FILIAM HABITVRAM, L. 11. D. solu. matrim. Si tamen omissa esset DE RATO SATISDATIO, & filia heres patri extitisset, vel in legato tantum accepisset, quantum dotis satis esset, ei denegabatur actio, L. si cùm dotem §. si pater D. eod. tit. Eo autem tempore consentire filiam patri oportebat, quo lis contestabatur. Itaque si filia dixisset, se patri consentire; & ante litis contestationem mutasset voluntatem, vel etiam emancipata esset, frustra pater agebat; d. L. si cùm dotem §. si patri & §. seq. Sed si pater FILIAM IN SVA POTESTATE ESSE DICERET, ideóque DOTEM SIBI REDDI POSTVLARET: ipsa verò SE MATREMFA. DICERET, & DE DOTE AGERE VELLET, IVDICIS PARTES ERANT, vt patri nisi probaret FILIAM non solùm IN SVA POTESTATE ESSE, sed etiam CONSENTIRE SIBI, actio denegaretur, L. Titia D. eo.

Vice versa etiam, filiæfa. post solutum matrimonium, dotem citra patris voluntatem petere non licebat: & si eo inscio exactam dotem communem ea consumpsisset, patri, mortua & viua ea ACTIO supererat, VT DOS IPSI SOLVERETVR, L. si cum dotem §. 1. D. eod. Si tamen patri eo loci vbi dos petebant propter condemnationem

esse non liceret, filiæ agendi potestas fiebat, ita tamen vt CAVERET PATREM RATAM REM HABITVRVM, d. L. si cum dotem §. si patri. Et quidem si pater furiosus esset: aut eius curator voluntate filiæ dotem petebat, aut si curatoris copia non esset, ipsi filiæ DE RATO CAVENTI AGERE PERMITTEBATVR, d. L. si cum dotem §. si soluto & L. si filia D. de solutionib. Cùm verò procurator à patre voluntate filiæ datus litem de dote contestatus erat, re secundum eum iudicata, si postea pater decessisset, IVDICATI ACTIONEM filiæ potius, quam patris heredibus DARI oportebat, L. si marito §. si voluntate D. sol. mat.

Maritus autem per Iudicem qui de dote cognoscebat, cogebatur aut DOTEM quã ipse exegerat REDDERE, aut ACTIONES quas aduersus socerum, ipsamve mulierem habebat, PRÆSTARE, L. si socer §. 1. D. solu. matrim. Nec verò vt Vlpian. ait in L. si extraneus D. de iur. dot. Iudex propitiis autibus audiebat mulierem dicentem, CVR PATREM QVI DE SVO DOTEM PROMISERAT, NON VRSERAT AD EXOLVTIONEM. In reddenda vtique dote maritum DE DOLO MALO ET CVLPA CAVERE oportebat: Quod si dolo malo fecisset, quominus restituere posset, DAMNANDVS ERAT, QVANTI MVLIER IN LITEM IVRASSET, L. si filiosa. §. 1. D. eo. Et si qui seruorum dotalium in fuga erant, CAVERE debebat maritus, SE EOS VIRI BONI ARBITRATV PERSECVTVRVM ET RESTITVTVRVM, d. L. si filiosa. §. si qui. Sed si vir in quinquennio locasset fundum, & post primùm fortè annum diuortium interuenisset, nõ aliàs fundum mulieri reddi oportebat, quàm si CAVISSET, SI QVID PRÆTER VNIVS ANNI LOCATIONEM MARITVS DAMNATVS ESSET, ID SE PRÆSTATV IRI, d. L. si filiosa. §. vlt. Si vir voluntate mulieris non tamen donandi animo, sed negotio inter eos gesto, dotales seruos manumisisset, OFFICIO IVDICIS CAVERE cogebatur, RESTITVTVRVM SE MVLIERI, QVIDQVID AD EVM EX BONIS LIBERTI, VEL EX OBLIGATIONE PERVENISSET, L. si constante §. si vir D. eo. Ceterùm si vxor rem viri eo prohibente commodasset, eáque periisset, deductio eius statim fiebat ex dote: si verò non prohibuisset eam commodare, ARBITRIO IVDICIS, modicum tempus, ei cautionem præbenti, indulgebatur, d. L. si constante §. si vxor. Quotiens autem mulier de solutione dotis post certum tempus satisdãdum erat, si maritus satisdare non posset, tunc deducto commodo temporis, condemnatio residui repræsentabatur. Sed si cum maritus satisdare posset, nollet: in solidum condemnabatur, non habita ratione commodi temporis. IVDICIS igitur OFFICIO conueniebat, vt aut satisdatione interposita absolueret maritum, aut habita ratione compensationis, eum condemnaret, d. L. si constante §. quotiens. Si bona mulieris pro parte publicata essent, supererat ei reliquæ partis dotis exactio. Quinimo, & si post litem contestatam publicata esset pro parte dos, ARBITRIVM IVDICIS ad partis condemnationem faciendam sufficiebat, L. quotiens §. vlt. D. eod. Iudicis etiam qui de dote cognoscebat, partes perstringit Paul. in L. sin autem §. in rem D. de rei vindic. Arbitrum autem dotis reciperandæ vsurarum quoque rationem habuisse docet Marcellus in L. Titia eum D. de solutionib.

Enimuero si maritus necessarias impensas in res dotales facere omisisset, IVDEX tũc eum DAMNABAT, QVANTI MVLIERIS INTERFVERAT EAS IMPENSAS FIERI, L. & in totum D. de impens. in res dot. fac. Contrà in iudicio dotis, maritus impensas à se in res dotales factas reputabat: Quarum ratio habebatur & si res malè gesta esset, d. L. & in totum. In ædificandis tamen ædibus, & in reponendis propagandisque vineis, & in valetudine mancipiorum modicas impensas non debebat ARBITER REI VXORIÆ CVRARE, L. omnino D. eo.

Nec OB IMPENSAS modò, sed & iure antiquo, OB RES DONATAS & OB RES AMOTAS, OB LIBEROS, OB MORES, Retentio dotis marito dabatur, L. vn. §. taceat C. de rei vxor. actio. L. Rei, §. 1. D. solu. matrim. PROPTER LIBEROS retentio fiebat, si CVLPA mulieris aut patris cuius in potestate erat, diuortium factum esset. Tunc enim singulorum liberorum nomine SEXTÆ retinebantur ex dote: non plures tamen, quam tres SEXTÆ in retentione erant, non

non in petitione, vt tradit Vlp. Tit. de dotibus. Huc pertinet quod Cicero in Topic. ita scribit: Si *viri* CVLPA *factum est diuortium, etiam si mulier nuntium remisit, tamen* PRO LIBERIS *manere nihil oportet.* Vbi Boëtius. *Ciuitatis*, ait, *Ro. iure, liberi retinentur in patrum arbitrio, vsque dum tertia mancipatione soluantur. Ergo si quando diuortium interceßisset* CVLPA MVLIERIS, *parte quadam dotis*, PRO LIBERORVM NVMERO MVLTABATVR. *De qua re Paulus Institutorum lib. II. Tit. de dotibus, ita disseruit: Si diuortium est matrimonij, & hoc* SINE CVLPA MVLIERIS *factum est: dos integra repetetur: Quod si* CVLPA MVLIERIS *factum est diuortium, in singulos liberos* SEXTA *pars dotis à marito retinetur, vsque ad mediã partem duntaxat dotis. Quare quoniam quod ex dote conquiritur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt: id apud virum necesse est permanere. Facto igitur diuortio contenditur*, AN DOTIS PARS PRO LIBERIS, *id est vel liberorum causa, vel quia* PRO NVMERO LIBERORVM *retinebatur*, APVD VIRVM DEBEAT PERMANERE. *Hic subiectum quidem est, factum diuortium à muliere nuntiatum. Prædicatum vero, apud virum* SEXTÆ *partis dotis, post diuortium permansio. Quæstio, an post diuortium factum*, MVLIERE NVNTIVM REMITTENTE, SEXTAM DOTIS PARTEM APVD VIRVM MANERE *oporteat.* Sed & pactis dotalibus interdum cautũ fuisse vt DOS LIBERORVM NOMINE APVD MARITVM RESIDERET, ostẽdit, L. si dotali, D. sol. mar. Pro liberis autẽ nihil ex dote remanere oportuisse, vbi ius cõnubij nõ erat, Cic. Topic. docet. MORVM autẽ nomine, GRAVIORVM quidem, (quo loco, Adulteria tantùm habebantur) SEXTÆ retinebantur: LEVIORVM autem, quales erant omnes reliqui, OCTAVA, vt idem Vlpianus auctor est: qui hoc amplius docet, mariti quoque mores non vxoris tantùm punitos. Propter maiores enim mores, dotem præsentem reddebat, quæ alioquin die certa reddenda erat: Propter minores verò, senum mensum die. Vbi autẽ ea dos erat, quæ præsens reddi soleret, tantùm ex fructibus iubebatur reddere, quantum in illa dote quadriennio reddebatur. De MORIBVS etiam inter virum & vxorem AGEBATVR, L. illud, D. de pact. dotalib. erátque inter eos ea de re Iudicium constitutum in quo inuicem mores vir & vxor accusabant: cuius Iudicij fit mentio in Rubrica de Repudiis & iudicio de morib. sub. in Cod. Iustinia. & L. vlt. eo. tit. necnon in L. 1. C. Vict. ciuilit. crim. ag. in C. Th. & L. vlt. de incest. nupt. eo. In eo autem iudicio quærebatur, VTRIVS CVLPA DIVORTIVM FACTVM ESSET. Papinian. in L. viro, D. solu. matrim. *Viro atque vxore* MORES *inuicem* ACCVSANTIBVS, CAVSAM REPVDII DEDISSE VTRVMQVE, PRONVNTIATVM EST. Idem Papinian. in L. miles, §. vlt. D. de adulter. *Ream adulterij vxorem duxi: Eam damnatam mox repudiaui. Quæro, an* CAVSAM DISCIDII PRÆSTITISSE *videor? Respondit, cum per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibearis, non videri* CAVSAM TE DISCIDII PRÆSTITISSE, *palam est. Quare ius ita tractabitur*, QVASI CVLPA MVLIERIS FACTO DIVORTIO. In eiusmodi verò iudicio cõpensationem Morum admissam indicat, d. L. viro. Vnde Scæuola in L. cũ mulier, D. sol. matr. *Cùm mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil* EX DOTE RETINETVR. *Cur enim improbet maritus* MORES, *quos ipse ante corrupit, aut postea probauit?* Marcellus in L. Lucius, D. eo. *Et probetur* CVLPA MVLIERIS MATRIMONIVM DISSOLVTVM, *an possit maritus* PROPTER CVLPAM MVLIERIS DOTEM RETINERE. Et hæ sunt POENÆ DISCIDII, in L. Non vt à patre, D. de captiu. & postlim. Pœnas enim legibus fuisse comprehensas, vbi alterutrius coniugum CVLPA, DIVORTIVM FIEBAT, ait L. si ita stipulatio, D. de verb. oblig. Inde est quod Vlpian. in L. si ex causa, §. nunc videndum, D. de minorib. *Si mulier*, ait, *cum* CVLPA DIVERTISSET, *velit sibi subueniri, vel si maritus, puto restitutionem non habendam.* Ideóque in stipulatione de reddenda dote, condicioni addebatur, vt SI DIVORTIVM SINE CVLPA MVLIERIS FIERET, DOS OMNIS REDDERETVR, RESTITVERETVRQVE, L. Caius, D. sol. mat. Eadem de causa, in specie, L. si socer, §. 1. D. sol. matr. CVLPA MARITI DIVORTIO FACTO solutum matrimoniũ proponitur, propterea quod alirer dotis integræ repetitio nõerat. Exẽplũ autẽ sentẽtiæ in huiusmodi iudiciis præbet Plin. lib. XIIII. cap. XIII. his verbis, *C. Domitius Iudex pronuntiauit* MVLIEREM VIDERI PLVS VINI BIBISSE, QVAM VALETVDINIS CAVSA, VIRO INSCIENTE, AC DOTE MVLTAVIT. Eiusdẽ generis est Matij sentẽtia quæ à Valet. Max. lib. VIII. cap. II. refertur. Nã cum C. Trinius Minturnẽsis, Fanniã

vxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam dote spoliare conaretur, C. Marius sumptus inter eos Iudex, cùm cognouisset, Titinium Fanniæ patrimonio insidias struentem impudicæ coniugium expetisse, Mulierem impudicitiæ reũ, sestertio nummo, Titinium summa totius dotis damnauit. Quod ita Plutarchus in Mario narrat. Καὶ κατεψηφίσατο τὸν Μάριον ἡ δικαία φανίας γυναικὸς ἐκ ἐμφανῶς δικαίως ἔχοντος αὐτὸν, ἐξ αἰτίας παλαίας, ἵν' γὰρ ἐπὶ τῇ φανίᾳ πίνων τότου ἀφῃρέθη, τὸν φερνὴν ἀπὸ τῆς λαμπρὰν ἔσαν· ὁδὶ μοιχείαν ἐπεξέλευ· Καὶ γάνεται Μάριος ὑπατεύων τὸ ἔκτον διαρρῆν· ἐπεὶ δὶ τῆς δίκης λεγομένης, ἐφαίνετο ἡ τὴν φανίαν ἀχόλαστον γεγονίαν, ἡ τὸν ἄνδρα τὸν φερνὴν ἐκέλευσεν ἀποδοῦναι, τῆς δὶ γυναικὸς ἀπιμίας ἔτυχε τῇ κατάδικη χαλκᾶς πεντήκοντα καταπίμψασα.

Ceterùm præter Retentionem ob res Amotas, etiam rerum Amotarum Actio viro aduersus mulierem vltro competebat. Quò iudicio dãnata mulier, si res quas amouerat non redderet, æstimari debebat, QVANTI IN LITEM VIR IVRASSET: Nec debebat pro euictione promittere vir, cum ex contumacia mulieris id ita accideret, L. si cum dos, §. vlt. & L. Ideo, D. ter. amotar. In eo verò iudicio, COMMODI, SI QVOD AMOTIS REBVS VIR AMISISSET, ratio habenda erat, L. si mulier, §. Rerum, D. eod. tit. Et licet aliàs quatenus facere possent, condemnatio fieret, in hoc tamen iudicio, nec viro, nec mulieri proderat, SI FACERE NON POSSENT: pendebat enim id ex Furto, L. si mulier, §. vlt. D. rer. amotar. L. si rerum, D. de re iud.

In Iudicio Tutelæ, rationem tutor reddebat in omnibus quæ vel fecerat, cùm facere non deberet, vel non fecerat, cùm facere deberet: præstando dolũ, culpam, & quantam in suis rebus diligentiam. In hoc veto Iudicio de seruis quoque interrogariones, sed & quæstiones habendę erant, & hoc OFFICIO IVDICIS CONVENIRE placuit, L. 1. §. de seruis, D. de tutel. & rat. distr. Non tantùm autem ante condemnationem sed etiam post, DESIDERARE Tutor poterat, MANDARI SIBI ACTIONES ADVERSVS CONTVTOREM PRO QVO CONDEMNATVS ERAT, d. L. 1. §. non tantùm. Si tutelæ vel negotiorum gestorum ageretur, incerto hoc quantum ab aduersariis deberetur Tutori, procuratorive: ARBITRATV IVDICIS CAVENDVM ERAT, QVOD EO NOMINE EIS ABESSET, L. si tutelæ, D. eo. Sumptuum autem qui bona fide in Tutelam, non in ipsos Tutores facti essent, ratio haberi solebat, L. à tutoribus, §. vlt. D. de adm. tutor. Itaque tutor, si plus in pupillum impendisset, quam esset in facultanbus, Iudicem qui contrario Iudicio cognoscebat, spectasse, an pupillo expediisset ita rem administrari, & an tutor ex officio sumptus fecisset, ait, L. 1. §. vltimo, & L. quid ergo, D. de contrar. tut. L. 1. §. vltimo. Si tutor dolo inuentarium non fecisset DAMNABATVR IN ID QVOD PVPILLI INTERERAT, quod iureiurando in litem æstimabatur, L. tutor qui repertorum, D. de administr. tut. In tutelæ iudicio non erat audiendus tutor, cùm DICERET, IDEO CESSASSE PECVNIAM PVPILLAREM QVOD IDONEA NOMINA NON INVENIRET, SI ARGVERETVR eo tempore suam pecuniam bene collocasse, L. tutor secundum, §. 1. D. de administr. tut. Cùm veto in eo iudicio quærebatur, quæ nomina à tutore facta agnoscere pupillus deberet, poterat tutor eam condicionem adulescẽti deferre, VT ID QVOD CESSISSET TVTOR IN CONTRAHENDIS NOMINIBVS, AVT IN TOTVM AGNOSCERET, AVT A TOTO RECEDERET, L. cum quæritur, D. eodem. Quòd si fortè tutor pecunias pupillę nomine credidisset, quarum exigendarum dies nõdum venerat, in tutelæ iudicio creditæ pecuniæ dies expectandus erat, si quidem tutor potuerat & debuerat credere, L. si tutelæ, D. eod. OFFICIO IVDICIS QVI tutelæ cognoscebat, congruebat reputationes tutoris non improbas admittere. Vt putà, SI DICERET IMPENDISSE IN ALIMENTA PVPILLI VEL DISCIPLINAS. Modus autem, si eũ Prætor non statuisset, pro modò facultatum pupilli, debebat arbitrio iudicis æstimari, L. 11. D. vbi pupill. edoc. vel mor. deb.

Si minoris actum esset cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, pupillo ob hoc agente cum curatoribus, ei CONDEMNABANTVR IN ID QVOD SVA INTERERAT MINORIS TVTORES CVLPA EORVM CONDEMNATOS ESSE. Curatores verò si nondum iudicatum fecissent, poterant prouocantes, per exceptionem doli CONSEQVI, VT EIS MANDA-

MANDARENTVR ADVERSVS TVTORES ACTIONES, L. si minoris, D. de adminiſtr. tut. Si ſine herede tutor deceſſiſſet, & neque inuentaria, neque alia inſtrumenta à fideiuſſore eius exhiberentur, poterat fideiuſſor conueniri ex ſtipulatione, QVANTI PVPILLI INTERERAT, L. ſine, D. eod.

Ob dolũ autẽ malum vel culpam tutoris pupillus quidẽ poſſeſſor condemnabatur, ſed non quãti actor in litem iuraſſet. Et ita demum, ſi rem à tutore pupillus ſeruare poſſet, L. 1. D. quan. ex fac. tut. Si pupillus contra tutores eorúmque fideiuſſores Iudicẽ acceptiſſet, Iudice defuncto, priuſquam ad eum iretur, & altero Iudice contra ſolos fideiuſſores dato, OFFICIO COGNOSCENTIS conueniebat, ſi tutores ſoluendo eſſent, & adminiſtratio non diſpar, ſed communis fuiſſet, portionum nullam admittere rationem ex perſona tutorum, L. pupillus, D. de fideiuſſorib. tut. In tutores verò curatoréſque finito officio non dabatur Iudicati actio, L. poſt mortem, D. quan. ex fac. tut. Et vice verſa ſi ſecundum tutorem Iudicatum eſſet, iudicati actio ad pupillum transferebatur, L. tutor interpoſito, D. quan. ex. fac. tut.

Vſuras eius pecuniæ, quam pupillarem agitauerat, præſtare debebat heres tutoris. Quantas autem & cuius temporis vſuras præſtare deberet, ex bono & æquo conſtitui ab Iudice oportebat, L. cùm oſtendimus, §. vſuras, D. de fideiuſſorib. & nominator. tutor.

De Officio etiam Iudicis quẽ in cauſa legati datum, ait L. ſi quod ex Pamphila, D. de legat. 11. tractemus. Legatarius vel rem ſibi legatã vindicare, & SVAM ESSE PETERE poterat, vel iure pignoris perſequi, vel EX TESTAMENTO AGERE, EAM SIBI DARI OPORTERE, L. non quocomque, §. ſi ex bonis, D. de legat. 1. In poteſtate autem eius erat qua actione vti vellet, L. ſi ſeruus, §. cùm homo, D. de leg. 1. Variis enim actionibus legatorum ſimul legatarius vti non poterat: quia legatum datum in partes diuidi non poterat: Nec ea mente legatariis cõceſſum erat pluribus actionibus vti: ſed vt laxior eis agẽdi facultas eſſet, ex vna interim quæ fuiſſet electa, legatũ petere, L. cum filius, §. variis, D. de legat. 11. Quod ſi legatarius antequam conſtituiſſet qua actione vti vellet, deceſſiſſet, duobus heredibus relictis, hi legatum accipere, ſimul venientes, niſi cõſenſiſſent, non poterant. Quare quamdiu alter rem vindicare volebat, alter in perſonam agere non poterat: ſed ſi conſenſiſſent, rem communiter habebant. Conſentire autem vel ſua ſponte debebant, vel Iudice imminente, L. huiuſmodi, §. vlt. D. de leg. 1. Duobus verò ſi coniunctim fundus legatus eſſet, etiam ſi alter vindicaret, alter ex teſtamento ageret, non plus quam partem habebat is qui ex teſtamẽto agebat: Itaque ſi partis æſtimationẽ alter Actione ex teſtamento abſtuliſſet, alter poſtea fundum totum vindicans, exceptione doli pro parte dimidia repellebatur, L. ſi pluribus & L. duobus, D. eo. Sed ſi teſtator vtrumq; legatariorum ſolidum accipere voluiſſet, vni PRETIVM, ALII IPSA RES aſſignabatur; electione rei vel pretij ſeruanda ei, qui prior de legato ſeu de fideicommiſſo litem conteſtatus fuiſſet: ita tamen, vt non haberet licentiam altero electo, ad alterum trãſire, d. L. ſi pluribus.

Legatario puero, ſi is propter incertam detractionem, quæ legis Falcidiæ beneficio ex legatis fieri debebat, iuſtam haberet ignorantiam, quotam partem rei ſibi legatæ vindicare deberet, incertę partis vindicatio dabatur, L. quæ de tota, §. 1. D. de rei vindic. Peculio vũque legato, ſi id in corporibus eſſet, & nihil ſeruus domino, vel conſeruis libertiſve domini deberet, integra corpora vindicabantur. Sin verò eſſet, quod domino vel ſupradictis perſonis deberetur, domini ſingula corpora pro rata debebant, L. ſi peculium, D. de pecul. leg. Mulier cui vir ſemel penũ heredem dare, & ſi in non dediſſet, nũmos dare, damnauerat, pecuniam petere poterat: penus verò in præſtatione erat. Habebat igitur heres oblationem tamdiu quamdiu lis de pecunia cum eo conteſtata eſſet. Quod ſi in annos ſingulos penus legata eſſet, per ſingulos annos penus adhuc poterat præſtari. Sin minus, ſummæ per ſingulos annos petebantur, L. 1. D. de penu. leg. L. 1. §. Item ſi ita, D ad L. Falcid. L. cum ſine & L. ſi penum, D. quando dies legator. Porro etiãſi res tradita fuiſſet, quæ legata erat, quamdiu aliquid iuri rei deerat, adhuc tamen ipſa res petenda erat: vt putà, poterat FVNDVS PETI, licet traditus eſſet, ſi ius quoddam cautionis ſupererat, L. etiam, D. de ſolutionib.

Sed & si sine iudicio præstita res legata euincebatur, poterat nihilominus ex Testamento peti: At si iudicio petita esset, OFFICIO IVDICIS CAVTIO necessaria erat, vt esset ex stipulatu actio, L. si domus, §. 1. D. de leg. 1. Is planè cui rerum depositarum electio relicta erat, & AD EXHIBENDVM cum eo apud quem depositæ erant, AGERE poterat: & cum herede, VT IS DEPOSITI AGENDO, FACVLTATEM ELIGENDI SIBI PRÆSTARET, L. si tibi, §. vlt. D. de optio. leg. Sed & is cui centum amphoræ, quas vellet, legatæ erant, EX TESTAMENTO AGENDO CONSEQVI poterat, VT DEGVSTARE SIBI LICERET, aut QVANTI INTERFVISSET, LICERE SIBI DEGVSTARE, AD EXHIBENDVM AGERE poterat, L. 11. §. vlt. D. de Trit. vino & ol. Mancipiorũ vtique optione, vel electione legata decernere debebat Prætor, NISI INTRA CERTVM TEMPVS AB IPSO PRÆFINITVM LEGATARIVS ELEGISSET, ACTIONEM LEGATORVM EI NON COMPETERE. Quo die finito, denegabat Prætor mancipiorum alienatorum, manumissorúmve vindicationem, L. Mancipiorum, D. de opt. leg. Pari modo si vni electio serui, & alij reliqui legati essent, decernendum erat à Prætore, NISI INTRA CERTVM TEMPVS OPTASSET IS CVI OPTIO LEGATA ERAT, PETITIONEM EI NON DATVRI; L. si tibi, D. eo. tit.

Legatorum autem pensio aduersus heredes pro partibus hereditariis cõpetebat, nec pro his qui soluendo non erant, onerari coheredes oportebat, L. legatorum petitio, D. de legat. 11. Quòd si à pluribus heredibus legata relicta essent, eáque vnus ex his præcipere & præstare iussus esset, in potestate erat legatariorum, vtrúmne à singulis heredibus petere vellent, an ab eo qui præcipere iussus esset. Itaque is qui præcipere iussus erat, coheredibus CAVERE debebat INDEMNES EOS PRÆSTARE, L. si à pluribus, D. de legat. 1.

Bonorum certè parte legata heredi succurrebatur, vt ipse eligeret, siue rerum quæ sine damno diuidi possent, partes, siue æstimationem dare mallet. Poterat autẽ vel paucioribus vel in vna re partem relictam legatario dare, in quam vel legatarius consensisset, vel Iudex æstimasset, ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus vindicare portionem, L. non amplius, §. 1. & L. potest, D. de leg. 1.

In actione autem ex testamento, fructus in petitionem deducebantur, non quos heres perceperat, sed quos legatarius percipere potuisset. Item vsuræ, quarum modum IVDEX ÆSTIMABAT, statuebárque morem regionis sequens, L. cùm seruus, §. fructus, D. de lega. 1. Et cùm homo ex testamento petitus erat, causam eius temporis quo lis contestabatur, actori repræsentandam fuisse, ait L. quæsitum, §. vlt. D. eo. Legato verò petito, in litem iuratum ob heredis contumaciam ostendit, L. cùm pater, §. 1. D. ad L. Falcid. Porrò vbi & quò loci ab herede præstanda esset, res legata, traditur in L. cùm res, D. de legat. 1. I. Quòd legatur, D. de iudiciis. Sed si inter duos dubitaretur de eodem legato cui potius dari oporteret, & heres soluere paratus esset, deinde ambo defendere heredem parati essent, eligere debebat heres cui soluerer vt ab eo defenderetur, L. si quis seruum, §. si inter & §. vlt. D. de leg. 11.

Sanè in pecunia legata confirenti heredi Prætor ex bono & æquo modicum tempus ad solutionem dabat, vt suscipere iudicium non vrgeretur. Sed si confiteretur se quidem debere, iustam autem causam adferret, cur vtique præstare non posset, audiendus erat: vt putà, si aliena res legata esset, negarétque dominum eam vendere, vel immensum pretium eius rei petere adfirmaret: aut si seruum hereditarium negaret se debere præstare, fortè patrem suum, vel matrem, vel fratres naturales. Æquissimum enim erat concedi ei ex hac causa æstimationem OFFICIO IVDICIS præstare, L. si domus, §. in pecunia, D. de legat. 1.

Seruus autẽ vni ex heredibus vel extero legatus, si quid in hereditate malitiosè fecisse diceretur, fortè rationes interleuisse, non aliter adiudicandus erat, quàm ex eo volentibus coheredibus quæstio haberetur, L. seruus vni D. de leg. 1. Seruus etiam qui in negotio fuerat, legatus, non antè tradi debebat, quàm rationes explicaret: & si ad iudicium itum esset, Iudicis eædem partes esse debebant, L. seruo legato, §. si fundus, D. de leg. 1. Qui alimenta patris sui libertis debebat, si pro alimentis vineas eis reliquisset, non aliter

eis

eis ex causa fideicommissi vineæ præstandæ erant, quàm si testamenti obligatione heredes liberassent, L. cũ alimenta, §. 1. D. de alim. leg. Iam debitor cui liberatio legata erat, non tãtùm exceptione vti poterat, si ab eo peteretur, sed & si nõ peteretur, agere poterat, VT LIBERARETVR PER ACCEPTILATIONEM. Hæc ita si solus esset debitor. Nã si cũ alio debitor esset, eique soli consultũ testator vellet, agẽdo ex testamẽto cõsequebatur, nõ VT ACCEPTO LIBERARETVR, ne etiã cõreus liberaretur cõtra testatoris voluntatẽ, sed vt pacto liberaretur, L. III. §. nunc de effectu, L. si quis rem in prin. & §. Idẽ Iulianus, L. si damnatus, D. de liberat. leg. Si debitoris gratia vt ille liberaretur, creditori legatum eius testator reliquisset, agente creditore ex testamento, non aliter heres condemnari debebat, quàm si CAVERETVR EI ADVERSVS DEBITOREM DEFENSVRI. Itẽ agente debitore nihil amplius heres præstare debebat, quàm vt eũ aduersus creditorẽ defenderet; L. III. §. vlt. & L. quid ergo, D. eo. tit.

Si is qui stipulatus erat Stichum aut decem, damnasset heredẽ Stichũ non petere actio ex testamento in hoc erat, VT DEBITOR ACCEPTO LIBERARETVR, L. nõ solùm autẽ §. 1. D. de liber. leg. Si ab impuleris substituto libertas relicta esset, pupillúsque litem cum debitore contestatus esset, substitutus actione ex testamento tenebatur in hoc vt remitteret actiones, L. non solùm autem §. liberato, D. de liber. leg. Si colono suo dominus vsumfructum fundi quem is colebat, legasset, agebat colonus cum herede ita, vt Iudex cogeret heredem ex locationis actione eum liberare; L. cui vsusfructus in fi. D. de vsufr. leg. In omnibus certè, vbi auctoritas sola Testatoris erat, neque omnimodo spemenda, nec omnimodo obseruãda ea erat: sed intetuentu Iudicis, debebãt res si non ad turpem causam ferrentur, ad effectum perduci, L. Quintus Mutius, §. vlt. D. de annu. leg. Officio etiam Iudicis legati, incerti quantitatem, secundum patrimonij æstimationem definiri posse tradit Celsus in L. quidam in testamento, D. de legat. II. Mentis quoque & voluntatis Testatorũ quæstiones ad Iudicum notionẽ pertinuisse ostendunt, L. non aliter, §. vlt. L. quæsitũ, §. Mœui. D. de legat. III. L. quæsitũ, §. sed & ipse Papinianus, D. de instr. vel instr. leg. Si heres cuius fideicõmissum erat, vt Seio fundũ aut centum daret, fundum Titio vendidisset, Prætoris officio conueniebat, vt si centum Titius offerret, inhiberet fundi persecutionẽ. Sed & aduersus ipsum heredem, nõ alienato fundo, OFFICIVM PRÆTORIS SIVE ARBITRI tale esse debebat, vt si fundus nõ præstaretur, neque pluris neque minoris, quàm centum æstimaretur, L. si quãdo, §. 1. D. de leg. I.

Si cui fideicommissum relictũ erat, si de ea re controuersia mota esset, FIDEICOMMISSVM SOLVI pronuntiabatur, L. minor annis XXV. cui fideicommissum, D. de minori. Arbiter autem ad restituendum fideicõmissum, quod se debere heres cõfessus erat, datus, si nihil deberi compertum esset, ob id quod nullum fideicommissum fuisset, non debebat heredẽ ABSOLVERE: sed eum AD PRÆTOREM REMITTERE, VT ABSOLVERETVR. Si vero quia testator fortè soluendo non erat, aut quod heres omne solutum esse apud Prætorem dixerat, & cum cõtrouersia & cõputatio difficilior esset, Arbiter datus fuerit: saluo OFFICIO absoluere poterat. Hæ enim partes eius erãt, vt si in computatione nihil inueniretur, posset absoluere: sed ex superiore casu ad Prætorem remittere debebat, vt absolueretur, L. cum fideicommissum, D. de confess.

Hoc loco eas cautiones proponam quæ in controuersiis ex testamento proficiscentibus, solebant Iudicum interuentu, officióve interponi. Si res quæ legata erat, an in rerum natura esset, dubitaretur, fortè si dubium esset, an homo viueret, agi quidem ex testamento poterat: sed OFFICIO IVDICIS CONTINEBATVR, VT CAVTIO INTERPONERETVR, qua heres CAVERET, EAM REM PERSECVTVRVM, ET SI NACTVS ESSET, LEGATARIO RESTITVTVRVM, L. seruo legato, §. vlt. D. de leg. I. Si cui legatũ vel fideicommissum relictum esset, vti quid faceret, denegabatur actio, si non CAVERET IVTVRVM QVOD DEFVNCTVS VOLVERAT, L. si tibi legatum, D. de legat. III. Sic & in L. si quando in fi. D. vt legat. seu fideic. *Repromissio plane exigenda est*, VOLVNTATI DEFVNCTI STATVRI.

Si pluribus testator honorem habere voluisset, ad persecutionem legati omnes admittebantur: vt putà, si decem rei stipulandi essent eiusdem rei nomine, & heres vel fideicommissarius togatus esset, vt eis solueret: fideicommissum relictum omnes petere-

poterant, & prout cuiusque intererat, consequebantur. Vnus igitur qui occuparet, agēdo totum consequebatur, ita vt CAVERET, DEFENSVRI ADVERSVS CETEROS FIDEICOMMISSARIOS, EVM QVI SOLVERET: siue socij essent, siue non, L. fideicommissa, §. plerumque D. de legat. iii. Si testator petiisset ne domus alienaretur, sed vt in familia relinqueretur, eique voluntati non paruisset heres, fideicōmissum omnes qui in familia erant, petebant. Verùm ita proximus quisque admittēdus erat, si paratus esset CAVERE, SE FAMILIÆ DOMVM RESTITVTVRVM, L. pecto, §. vlt. D. de legat. ii. Si filio, fratri alumno minus industrio prospicere volens testator centum legasset, vt fundum emeret: non cogebatur heres præstare, nisi CAVTIONI INTERPOSITA, VT FVNDVS COMPARARETVR, AC POSTEA NON ALIENARETVR, L. Tino cētum ita D. de condic. & dem. Si heres fundum Seio dare, & si eum Scius alienasset, eundem Titio dare damnatus esset, heres exceptione doli posita, prospicere sibi CAVTIONE à Tino poterat, DE EO FVNDO NON ALIENANDO, L. iii. §. si quis ita D. de adim. leg. Legatarius verò heredi qui controuersiam hereditatis iam pateretur, vel speraret, CAVERE DE RESTITVENDO LEGATO SIBI PRÆSTITO debebat: Quæ stipulatio, cuius a hereditate committebatur: eique viri boni arbitrium inerat, L. iii. § si Legatarius & §. seq. D. si cui plus quā per L. Falcid. Mucian. in L. Si heres, D. eod. Si heres partem bonorum, vel etiam vniuersa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommisso: decretum est, vt petitori CAVENTI, EVICTA HEREDITATE RESTITVERI, solueretur. Quinetiam si Legatarius heredi dare iussus esset, & heredi controuersia hereditatis fieret, si caueret Legatarius, EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI: ipsi quoque cauendum erat, REDDI QVOD DEDISSET, L. qui heredi, §. i. D. de condic. & demonstr. Hæc vero cautio locum habebat si iusta causa esse videbatur. Nam iniquum erat, omni modo cauere, nondum illata controuersia litis, cum possent ei lusoriæ fieri: idcóque eam rem Prætor ad cognitionem suam reuocabat, L. hæc autem D. si cui plus quam per L. Falcid. Sanè cautio ista necessaria erat, si quis pecuniam suam solueret, vel rem traderet: sibi verò pecuniam hereditariam solueret, vel rem traderet, quidam putabant non cauendum: quia nec teneri poterat eo nomine victus, cum nō possideret, vel dolo malo fecisset quominus possideret, L. hæc autē §. hæc cautio, D. eo. Quādoq; & cautio de indēmitate interponebatur. Vlp. in L. eogi, §. Idē quærit, D. ad Trebellian. *Si quis paratus sit domino* CAVERE DE INDEMNITATE. Et in L. nam quod §. vlt. D. eod. tit. *Tametsi* INDEMNITATIS CAVTIO *offeratur*. Et in L. debitor, D. eod. *Nisi prius* DE INDEMNITATE ESSET EI CAVTVM, *vel soluta pecunia esset*. Ab eo autem qui annua legata præcipere ad distribuendum iussus erat, cautionem exigi non potuisse, CESSANTIVM PARTES REDDI, nisi apertè cauere iussus esset, scribit Paul. in L. Diuus D. si cui plus quam per L. Falcid.

Si socer nurui dotem relegasset, ea mente vt ea dotalem pecuniam reciperet, quia maritus dotis persecutionem non amittebat, mulier ex testamento agens CAVERE debebat, DEFENSVRI HEREDEM ADVERSVS MARITVM: mariti item si prior ageret, CAVERE, ADVERSVS MVLIEREM DEFENSVRI, L. i. §. Celsus, D. de dote præleg. Similiterque si socer filio suo exheredato, dotem nurus legasset, non aliàs ille legatum consequebatur, quam si CAVISSET, HEREDES ADVERSVS MVLIEREM DEFENSVRI, L. i. §. per contrarium, D. eod. Eáque est CAVTIO DEFENSIONIS, in L. pater dotem, D. eod. tit. Si fundus dotalis locatus esset à marito ad certum tempus, vxor non aliàs fundū ex relegatione consequebatur, quàm si CAVISSET, SE PASSVRAM COLONVM FRVI: DVMMODO IPSA PENSIONES PERCIPIAT, L. i. §. vlt. D. eo.

Si pater dotem à nurū acceptam filio exheredato legasset: heres patris opposita doli exceptione, non ante soluere legatum cogendus erat, quam ei CAVTVM ESSET DE INDEMNITATE SOLVTO MATRIMONIO, L. patet dotem, D. de dote præleg. Si peculium serui legasset, is qui iudicium eo nomine acceperat, non aliter peculium ex causa legati præstandum erat quam si DE ACCEPTO IVDICIO HERIDI CAVERETVR, L. qui peculium, D. de pecul. leg.

Si

Si seruo manumisso peculium legatum esset, non aliàs heres peculium præstare debebat, nisi ei CAVERETVR, DEFENSVRI ADVERSVS CREDITORES PECVLIARES, L. si seruo, D. de pecul. leg. Si Stichus legatus esset, isque culpa heredis compareret, CAVERE heres debebat DE RESTITVTIONE SERVI, non æstimationem præstare. Sed & si seruus alienus in fuga esset sine culpa heredis, aut ab hostibus captus esset, CAVEBAT SIC, VT SI APPREHENSVS ESSET, AVT IPSE AVT ÆSTIMATIO PRÆSTARETVR. Sed si Stichus aut Pamphilus legatus esset, & ambo in fuga essent, non ita CAVEBATVR, VT SI AMBO IN POTESTATE REDIRENT, sed, SI VEL ALTER, ET VEL IPSVM, VEL ABSENTIS ÆSTIMATIONEM PRÆSTANDAM. Item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis periisset, vel non compareret, nihil amplius quàm CAVERE cum oportebat: sed si culpa heredis periisset, statim damnandus erat, L. cùm res, §. sed si Stichus, D. de legat. 1.

In omnibus planè condicionibus quæ morte legatariorum finiebantur, receptum erat, VT MVCIANA CAVTIO interponeretur, L. Titio fundus, D. de condic. & demon. Papinian. in L. Heres meus qui post, D. eod. *Qui post* MVCIANAM CAVTIONEM *interpositam legatum accepit: si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa, etiam fructus heredi restituet. Hoc enim legatarius & in exordio cauere cogitur.*

De euictione prædiorum vel mancipiorum, vel ceterarum rerum Cauere heres cùm restituebat hereditatem, non debebat. Quinimmo in contrarium CAVERE HEREDI oportebat, si QVID EX HIS EVICTVM ESSET, QVÆ AB IPSO HERÈDE VENIERANT, L. de euictione, D. ad S. C. Trebell. Sed & si antè cum herede compromissum fuisset, fideicommissarius heredi cauere debebat. Et generaliter cùm heres multa antequã restitueret, administrauerat, non aliàs restituere cogebatur, quàm EI CAVERETVR, L. cùm hereditas, D. eo.

Si cui plus quàm liceret, legatum esset, dubitaríque iustè posset, vtrùm lex Falcidia locum habitura esset, néene, Prætor heredi subueniebat, vt ei legatarius satisdaret: VT SI APPARVISSET EVM AMPLIVS LEGATORVM NOMINE CEPISSE, QVAM ET LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBAT, QVANTI EA RES ERAT, TANTAM PECVNIAM DARI, DOLVMQVE MALVM A SE ABESSE, SPONDERET, L. 1. D. si cui plus quàm per L. Falcid. Vnde Paul. in L. 1. §. interdum, D. ad L. Falcid. *Interdum omnimodo necessarium est solidum solui legatario, interposita stipulatione,* QVANTO AMPLIVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM CEPERIT, REDDI. Idem cad. L. §. si in annos. *Si inannos singulos legatum sit Titio, quia multa legata & condicionalia sunt, cautionis locus est, quæ in Edicto proponitur,* QVANTO AMPLIVS ACCIPIT REDDI. Pompon. in L. is cui, D. eodem. *Is cui fideicommissum soluitur, sicut is cui legatum est, satisdare debet,* QVOD AMPLIVS CEPERIT, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM EI LICVERIT REDDI. Eáque est CAVTIO PRÆTORIA, in L. pœnales, §. Iulianus, D. eodem. Et CAVTIO QVÆ PROPTER LEGEM FALCIDIAM INTERPONITVR, L. nisi si, §. 1. D. si cui plus. Cuius clausula hæc ponitur, in L. 1. §. hæc verba, D. eo. *Hæc verba stipulationis,* QVOD AMPLIV. LEGATORVM NOMINE CEPERIS, QVAM E LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBIT. Et in §. idem Julianus, cad. L. *Idem Iulianus scribit, cum cui quadrans sub condicione, & dodrans pure legatus est,* CAVERE *debere,* QVANTO AMPLIVS, QVAM PER LEGEM PALCIDIAM LICEBAT, CEPERIT, REDDI. Et L. videamus, D. eod. *Videamus an stipulatio,* QVA AMPLIVS PER LEGEM FALCIDIAM LICVERIT, CEPERIS, DARI. In L. Regula, §. si quis ius, D. de iur. & fac. ignor. *Non solùm cautiones non exegerunt quæ interponi solent,* VT QVOD AMPLIVS CEPISSENT MVNICIPES, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVISSET, REDDERENT. Et L. filius fam. §. apud Marcellum, D. de legat. 1. *Ait Marcellus confestim fideicommissum Titio dandum: sed* CAVTIONE *exacta,* QVANTO AMPLIVS CEPERIT, REDDI.

Hæc autem cautio fideiussorum habebat præstationem, L. III. §. 1. D. si cui plus quàm

per L. Falcid. Et generaliter Prætoriæ satisdationes personas desiderabant pro se intervenientium: nec pignoribus quis; vel pecuniæ auri argentive depositione in vicem satisdationis fungebatur, L. Prætoriæ, D. de stipul. præt.

Planè cùm dicebatur lex Falcidia locum habere, ARBITER DARI solebat AD INEVNDAM BONORVM QVANTITATEM, tametsi vnus aliquid modicum fideicommissum persequeretur: quæ computatio præiudicare non debebat ceteris qui ad Arbitrum missi non erant. Solebat tamen ab herede etiam ceteris DENVNTIARI FIDEICOMMISSARIIS, VT VENIRENT AD ARBITRVM, IBIQVE CAVSAM SVAM AGERENT: plerumque & CREDITORIBVS, VT DE ÆRE ALIENO PROBARENT. Habebat tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: vt si offerret integrum quod relictum erat heres, desiderans caueri sibi stipulatione de qua diximus, audiretur, L. 12. §. cùm dicitur, D. si cui plus quàm per L. Falcid. Iudicè etiam datú, qui legis Falcidiæ inter heredè & legatarios rationem haberet, ostéditur, L. Cum Titio, D. ad L. Falcid. his verbis, quæ ideò apposui, quod Officium eius exprimant. *Cũ Titio in annos singulos dena legata essent, &* IVDEX LEGIS FALCIDIÆ RATIONEM INTER HEREDEM ET ALIOS LEGATARIOS HABEAT: *viuo quidem Titio,* TANTI LITEM ÆSTIMARE *debeat,* QVANTI VENIRE ID LEGATVM POTEST, IN INCERTO POSITO, QVAMDIV VICTVRVS SIT TITIVS: *Mortuo autem Titio, non aliud spectari debet, quàm quid heres ex ea causa debuerit.* Scævola etiam in L. maritus, §. vlt. D. eod. ad huiusmodi IVDICIS OFFICIVM pertinuisse ait, EXPLORARE EA PER QVÆ PROBARETVR, QVANTI ESSET IN BONIS. Itaque si heres legatariis legem Falcidiam opponeret, QVOD ADMINISTRASSET TVTELAS TESTATOR, QVARVM RATIO NONDVM REDDITA ESSET, ET QVOD NEGARET TANTVM REDIGI EX NOMINIBVS POSSE, QVANTVM IN CAVTIONE DEDVCTVM ERAT, rationũ defuncti, & omnium instrumentorum hereditariorum, & pupillarium rationum, legatariis desiderantibus, heres DESCRIBENDI POTESTATEM FACERE debebat.

His & hæc non extraiem addam: Si heres institutus nollet adire hereditatem, metuens ne damno adficeretur, prospectum fuit, vt si fideicommissarius diceret, SVO PERICVLO ADIRE, ET RESTITVI SIBI VELLE: heres institutus adire & restituere hereditatem à Prætore cogeretur, L. quia potest, L. ita tamen, §. si patronus, L. si cui purè, L. qui totam, D. ad S. C. Trebellian. Hinc in L. debitor, D. eod. CVM NOLLET ADIRE, VT SVSPECTAM, *coactus* IVSSV PRÆTORIS ADIT ET RESTITVIT. In L. facta, §. Iulianus, D. eod. *Et institutus* SVSPECTAM *sibi hereditatem esse* DICAT: *desiderante Titio,* IVBENDVM EVM ADIRE ET RESTITVERE. Et in L. seruo, in prin. D. eod. *Itaque qui* SVSPECTAM DICENT HEREDITATEM, *postulante domino* COMPELLENDI ERVNT ADIRE, ET RESTITVERE HEREDITATEM. Et §. si testator, eo. *Dicendum erit compellendũ heredẽ,* SI EVSPECTAM DICAT HEREDITATEM, ADIRE, ET RESTITVERE RAM MVLIERI. Et §. cùm Prætor, eo. *Cùm Prætor cognita causa per errorem, vel etiam ambitiosè* IVBERET HEREDITATEM, VT EX FIDEICOMMISSO RESTITVI, Et L. si postulante, D. eo. *Si postulante me* EVSPECTAM HEREDITATEM *ex* DECRETO PRÆTORIS ADIERIS. Et in L. ille à quo, §. 1. D. eo. *Heres non debet audiri, si* SVSPECTAM SIBI HEREDITATEM DICAT. Et §. tempestiuum, ead. L. *Sed & si ipse Prætor heres institutus* EVSPECTAM DICAT. Et §. vlt. *Cogere poterit* SVSPECTAM HEREDITATEM DICENTEM ADIRE ET RESTITVERE. Et L. cogi, §. inde quæritur, D. eodem. *An* SVSPECTAM DICENS *cogi possit* ADIRE ET RESTITVERE HEREDITATEM. Quod genus loquendi vsurpatur rursus ead. L. §. sed & si quis, & §. sed & si miles, & §. cùm quidam. & §§. seq. L. ita tamen, §. 1. & §. qui suspectam, & §. si pater, L. si legatus, D. eod.

Fideicommissarios autem DESIDERARE debuisse PERICVLO EVO ADIRE HEREDITATEM, docet L. cogi, §. Mæcianus, D. ad Sc. Trebell. Sic & in L. seruo, §. pupillo,

pupillo, D.eo. *Quia neque tutore* DESIDERANTE PERICVLO PVPILLI ADIRI HEREDITATEM. Et mox: *Vel interrogati nutu possunt significare* VELLE SI PERICVLO SVO HEREDITATEM ADIRI. Idem Mæcian. in L. omnes, D. eò. *Omnes qui de hereditate deliberant,* DESIDERANTE *eo qui* SVO PERICVLO VELIT ADIRI HEREDITATEM *coguntur adire.*

Sufficiebat autem heredem institutum RECVSARE ADIRE: neque illud inquirebatur, SOLVENDO ESSET HEREDITAS, AN NON. Opinio enim, vel metus, vel color eius qui hereditatem adire nolebat, inspiciebatur, non substantia hereditatis. Nec verò ei præscribi debebat, CVR METVERET HEREDITATEM ADIRE, VEL CVR NOLLET, L. quia poterat, D. ad Trebellian. Is planè qui suspectam hereditatem dicebat, profiteri duntaxat debebat: NON SIBI EXPEDIRE ADIRE HEREDITATEM: NEQVE hoc dici oportebat, NON ESSE SOLVENDO, sed sufficiebat profiteri eum, QVOD NON PVTABAT SIBI EXPEDIRE HEREDITATEM ADIRE, L. sed & si alio, D. eod. Recusare autem non tantùm præsentes, sed & absentes, vel per epistolam poterant, L. recusare, D. eod.

In Interdicto Quod vi aut clàm tanti lis æstimabatur, QVANTI ACTORIS INTERERAT ID OPVS FACTVM ESSE. OFFICIO autem IVDICIS ita Restitutionem fieri oportebat: vt in omni causa eadem conditio esset actoris quæ futura esset, si id opus de quo actum erat, neque vi, neque clàm factum esset, L. semper, §. hoc interdicto, & §. vlt. D. quod vi aut clàm. Hinc in L. si opus, D. eod. *Si* OPVS *quod quis* IVSSVS EST A IVDICE, QVI EX HOC INTERDICTO SVMPTVS EST RESTITVERE, *alius quis vi aut clàm sustulisset.* Et in L. vlt. §. si ad ianuam, D. eodem. *Si ad ianuam meam Tabulas fixeris, & ego eas priusquàm tibi denuntiarem, refixero: deinde inuicem Interdicto quod vi aut clàm exegerimus,* NISI REMITTAS MIHI VT ABSOLVAR CONDEMNANDVM TE QVASI REM NON RESTITVAS, QVANTI MEA INTERSIT. Ceterùm qui vi, aut clàm fecerat, si possideret, PATIENTIAM ET IMPENSAM TOLLENDI OPERIS: qui fecerat, nec possidebat, IMPENSAM: qui possidebat, nec fecerat, PATIENTIAM TANTVM DEBEBAT, L. competit, §. vlt. D. eod. Colonus vtique si arborem succidisset, vel quid aliud opus fecisset, iussu domini, ambo tenebantur, non VT PATIENTIAM PRÆSTARENT, sed vt IMPENSAM QVOQVE AD RESTITVENDVM PRÆBERENT. Si autem dominus non iusserat, colonus quidem tenebatur, VT PATIENTIAM ET IMPENSAM PRÆSTARET: Dominus verò nihil amplius quàm PATIENTIAM PRÆSTARE cogendus erat, L. denique, §. vlt. D. eodem. Ex hoc etiam Interdicto Iudicem vel DAMNASSE REVM, VT SVA IMPENSA OPVS RESTITVERET, vel VT PATIENTIAM RESTITVENDI PRÆSTARET, docet L. si alius, §. 1. D. eod.

Ex Interdicto Vnde vi, Iudicem quandoque ita interlocutum, VIM FECISTI, docet L. si Præses, D. de pœnis. In hoc verò iudicio Restitui iubebatur Actor, vnde vi deiectus erat, vt apparet ex Ciceronis Oratio. pro Cæcina, & L. 1. §. qui vi, & §. si fundus, L. si plures, in fi. D. de vi & vi arm. In hoc vtique Interdicto tanti cõdemnationem fieri debuisse, QVANTI INTERESSET POSSIDERE, scribit Paul. in L. in Interdicto, D. eo. Vnde in L. si vi me, D. eodem. *Si vi me deieceris, vel vi aut clàm feceris, quamuis sine dolo & culpa amiseris possessionẽ, tamen* DAMNANDVS ES, QVANTI MEA INTERSIT. Fructus verò restituendos etiam fuisse in hoc Interdicto ait, L. videamus, §. in Fauiana, D. de vsuris.

In Fauiana quoque & Pauliana actione, per quam quæ in fraudem creditorum alienata erant, reuocabantur, fructus quoque restituebantur: cùm Prætor id ageret, vt perinde essent omnia, atque si nihil alienatum esset, d. L. videamus, §. in Fauiana. Ea planè actione hoc creditores cõsequebãtur, vt Restitutio fieret in pristinũ statũ, siue res esset, siue obligationes. Et si res essent, RESTITVI DEBEBANT CVM SVA CAVSA, & fructus non tantùm qui percepti erant, verumetiam qui percipi à fraudatore potuerant, veniebant, ita tamen vt sumptus facti deducerentur. Nam arbitrio Iudicis nõ priùs cogendus erat

rem Restituere, quàm si impensas necessarias recepisset, L. ait Prætor, §. per hanc, cum seq. L. hac in actũ, D. quæ in fraud. cred. Cetertũ si mulier cùm fraudandorũ creditorũ consilium inisset, marito suo, eidémq; debitori in fraudẽ creditorũ, acceptum debitũ fecisset dotis cõstituẽdæ causa, exitus Actionis Reuocatoriæ is erat, VT STIPVLATIO QVÆ ACCEPTA FACTA FVERAT, EX INTEGRO INTERPONERETVR, d. L. ait Prætor, §. si cũ mulier. Quinetiam si extraneus filiæfamilias nomine, dotẽ, fraudãdi causa, dedisset, Pater si non ignorasset, tenebatur ita, vt CAVERET, SI AD SE DOS PERVENIRET, RESTITVTAM, L. vlt. §. item si extraneus, D. eod. In actione etiam Fauiana si res non restitueretur, tanti damnabatur reus, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET, L. tenetur, D. si quid in frau. patr.

Aduersus furem, Rei Vindicatio, Condictio furtiua, ad Exhibendum, & Furti actiones competebant, L. si pro fure, §. 1. D. de condict. furt. Nam odio furum, quo magis pluribus actionibus tenerentur effectum, Iustinian. in §. sic itaque, Instit. de actio. ib. scribit, vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam teneretur actione hac, SI PARET EOS DARE OPORTERE: quamuis esset etiam aduersus eos in rem actio per quam REM SVAM ESSE dominus PETEBAT. Cùm autem Furti actio ad pœnæ persecuonem pertineret, Condictio verò & Vindicatio ad rei recuperationem, recepta re nihilominus adhuc erat Furti actio. Vindicatio verò & Condictio tollebãtur: sicut ex diuerso, post solutam dupli aut quadrupli pœnam, salua erat Vindicatio, & Condictio: & sic neque Furti actio per Condictionẽ, neque Condictio per Furti actionẽ consumebatur, d. L. si pro fure, §. 1. & L. si pignore, §. cùm furti, D. de furt. Ideóque si quis à fure rem vindicasset, quia Condictio furtiua ei manebat, OFFICIO IVDICIS, qui de proprietate cognoscebat, continebatur, vt non aliter TVERETVR RESTITVI, quàm si CONDICTIONEM PETITOR REMITTERET. Quod si ex condictiooe antè damnatus reus LITIS ÆSTIMATIONEM SVSTVLISSET, aut omnimodo ABSOLVEBATVR reus, aut si PARATVS ESSET PETITOR ÆSTIMATIONEM RESTITVERE, NEC RESTITVERETVR ET HOMO, QVANTI IN LITEM IVRASSET, DAMNABATVR EI POSSESSOR, L. ei qui furti, D. de furt. Vbi autẽ condicebatur seruus ex causa furtiua, id veniebat in condictionem QVOD INTERERAT AGENTIS, L. si condicatur, D. de condict. furt. In æstimatione verò facienda, id tempus spectabatur, QVO RES VNQVAM PLVRIMI FVERAT, L. in re furtiua, §. 1. D. eodem. Quòd si seruus sub condicione legatus, vel statuliber furto subreptus esset, pendente condicione, heres Condictionem habebat. Sed si lite contestata cõdicio extitisset, ABSOLVTTO sequi debebat. Quòd si pendente condicione condicio extitisset, IVDEX ÆSTIMARE DEBEBAT, QVANTI EMPTOREM INVENISSET, L. si seruus, D. de condict. furt. & L. si quis vxori, §. si statuliber, D. de furt.

Iam si bonæ fidei possessori ancilla duobus aureis empta subrepta fuisset, eiúsque nomine dominus & possessor furti agerent, emptori duplo QVANTI EIVS INTERESSET, æstimari debebat: domino autem, duplo QVANTI EA MVLIER FVERAT, L. furtiuam, D. de furt. Et generaliter in actione Furti, id quod intererat, duplatum fuisse, ait L. qui tabulas, D. eo.

Cauere autem ex hac actione petitor ei cum quo agebatur, non debebat, d. L. si seruus. Condicebantur vtiq; ipsa corpora furtiua, tamdiu quamdiu extabant: Cùm verò desierant esse in rebus humanis, nec fur obtulisset, durabat Condictio æstimationis, L. in re furtiua, D. de condictio. furt.

Boue autem subrepto & occiso, CONDICTIO & BOVIS & CORII & CARNIS domino competebat, scilicet si & corium & caro contrectata fuerant. Comua quoque condicebãtur. Sed si dominus Condictione, bouis pretium consecutus fuisset, & postea aliquid eorum, de quibus suprà dictum est, condiceret, omnimodo exceptione summouebatur. Contrà, si corium condixisset, & pretium eius consecutus, bouem condiceret, OFFERENTE fure PRETIVM BOVIS, DETRACTO PRETIO CORII, DOLI MALI EXCEPTIONE SVMMOVEBATVR, L. si seruus furtiuus, §. vlt. D. eod.

Longum esset Iudicum circa singulas actionum species Officium minutatim persequi, & omnium condemnationum, quas in Commodati, Depositi, Pro socio, Mandati, Empti, Venditi, Locati, Conducti, De peculio & aliis id genus, fieri debuisse, in libris nostris legimus, exempla proferre. Ac mihi certè ad alia festinanti, & quantum à tergo negotij immineat reputàti, multa necessariò prætermittenda, multa leuiter attingẽda sunt, cũ pleraſq; formulas è fusis eubilibus exeita sse, aut etiã ad eas inuestigandas, indagandas, persequendas aliorũ ingenium industriámque acuere satis sit. Vt tamen eos in quibus reliquæ latent, locos breui stringam, de Officio Iudicis in aliis actionibus, traditur in L. sed addes, § si dominus, L. qui insulam, & L. si merces, §. in vicino, D. locati. L. sed mihi, §. heres, L. si vt certo, in prin. L. is qui commodatum, L. vnde quæritur, L. in rebus, §. vlt. D. commoda. L. si tem alienam, §. vlt. L. si seruos, in fi. L. creditor, & L. vlt. in prin. D. de pignerat. act. L. si in pignore, D. de fideiussorib. L. 11. D. de distract. pign. L. si seruus communis, §. hoc etiam, D. de furt. L. sed si ex parte, D. quod cum eo. L. summa, §. vlt. L. si damni, L. si ex duobus, §. in hoc autem, L. in bonæ, & L. si creditor, §. seruum, L. si postea quam, L. quod debetur, & L. ex facto, D. de pecul. L. fideiussoribus, L. si mandatu, L. si fideiussores, in fi. L. fideiussor pro venditore, L. inter eos, §. 1. & §. seq. D. de fideiussorib. L. vlt. D. rem pup. sal. fo. L. 1. §. si res, §. non tantùm, §. hanc actionẽ, §. sed si duo, L. si is, L. Publia. §. vlt. D. depositi, L. si procuratorẽ, §. si ignorãtes, L. idémque, §. 1. L. si mandatu, §. Iulianus, L. Lucius, D. mãdati, L. vlt. D. de condict. triticiar. L. si arbiter, D. de probationib. L. ob eam causam, D. de præscrip. verb.

Quinetiã ea quæ de Officio Iudicis in priuatis Iudiciis generaliter definita obseruaui, nõ tacebo. Interdũ autẽ Iudici ARBITRIVM actione COMMITTEBATVR, L. III. §. interdũ, D. ad exhib. vt in actione quod metus causa, his verbis: NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVETVR, L. Itẽ si, §. pro eo autẽ, D. quod met. cau. Et in his actionibus quæ ideò vt Iustinian. in §. præterea, Instit. de actionib. scribit, ARBITRARIÆ appellabantur, quod ex ARBITRIO Iudicis penderent: in quibus, NISI ARBITRIO IVDICIS ACTORI IS CVM QVO AGEBATVR, SATISFACERET, VELVTI REM RESTITVERET, VEL EXHIBERET, VEL SOLVERET, VEL EX NOXALI CAVSA SERVVM DEDERET, CONDEMNARI DEBEBAT. Interdum verò Iudici præscribebatur, quoad ei ius esset statuendi. Festus Pomp. TAXATIO, ait, *in litibus quoque, arbitrióve, cùm præscribitur, quoad ei ius sit, statuendi:* TAXATIO *dicitur, quæ fit certæ summæ.* In his planè Iudiciis, in quibus, EX BONA FIDE, vel vt ÆQVIVS MELIVS: additum erat, Iudicis officiũ latissimè mãabat: vt & Cic. lib. III. Offic & Topic. significat. In strictis enim iudiciis formula incluſus Iudex ab ea, ne latũ quidẽ vnguẽ discedere poterat, vsque adeò vt cõdẽnare eũ quẽ nõ oporteret, cogeretur, si ita formulæ cõceptio dictaret, vt Cic. lib. IIII. in Vert. ostẽdit. Senec. l b. 1. Benefic. cap. VII. *Quæcũq; in cognitionẽ cadunt, cõprehendi possunt, & non dare infinitã licẽtiam iudici. Ideò melior videtur condicio causæ, si ad* IVDICEM, *quam ad* ARBITRVM *mittatur: quia* ILLVM FORMVLA INCLVDIT, *& certos, quos non excedit, terminos ponit:* HVNC LIBERA ET NVLLIS ADSTRICTA VINCVLIS RELIGIO: *& detrahere aliquid potest & adiicere, & sententiam suam, non prout lex & iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere.* Quo alludens idem auctor lib. II. de Clement. *Clementia,* ait, LIBERVM ARBITRIVM HABET, *non* SVB FORMVLA IVDICAT. Et hoc nomine, Cicero pro Rosc. Com. Iudicium ab Arbitrio differre ita scribit. IVDICIVM *est certæ pecuniæ,* ARBITRIVM INCERTÆ. *Ad* IVDICIVM *hoc modo venimus, vt aut totam litẽ obtineamus, aut amittamus: ad* ARBITRIVM *hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur. Eius rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in Iudicio? directum, asperum, simplex.* SI PARET HS IↃↃↃ DARI OPORTERE: *hîc, nisi planum facit* HS IↃↃↃ *ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in* ARBITRIO? *mite, moderatum,* QVANTVM ÆQVIVS ET MELIVS, ID DARI.

Enimuerò in bonæ fidei iudiciis, vt Paulus ait in L. quia tantundem, D. de neg. gest. Tantundem OFFICIVM IVDICIS valebat, quãtum in stipulatione nominatim eius

rei facta interrogatio. Papinianus in L. Lucius, D. depos. *Et est constitutum in bonæ fidei iudiciis, quod ad vsuras attinet, vt tantundē possit* OFFICIVM ARBITRI, *quantum stipulatio.* Paulus in L. Lucius, D. de action. emp. *In actione quoque ex empto,* OFFICIO IVDICIS, *post moram intercedentem, vsurarum pretij rationem haberi oportere.* Hermogenian. in L. qui per collusionem, §. vlt. D. eod. *Pretij sorte, licet post moram, soluta, vsuræ peti non possunt, cum hæ non sint in obligatione, sed* OFFICIO IVDICIS *præstentur.* Paulus in L. quæro, D. loca. *Vsuræ enim in bonæ fidei iudicis, & si non tam ex obligatione proficiscantur, quàm* EX OFFICIO IVDICIS *applicentur.* Hinc in L. deducta, D. ad Trebellian. *Vsuræ præteriti temporis quæ in obligatione, vel in* OFFICIO IVDICIS *fuerunt.* Vlpianus in L. vsuræ, D. de vsur. *Vsuræ vicem fructuum obtinent, & meritò non debent à fructibus separari. Et ita in legatis, & fideicommissis, & in tutelæ actione, & in ceteris iudiciis bonæ fidei seruatur.* Mattian. in L. mora, D. de vsur. *In bonæ fidei contractibus ex mora vsuræ debentur.* Mora autem, vt ibi ait, fieri intelligebatur, non ex re, sed ex persona, id est, si interpellatus opportuno loco nō soluisset: quod APVD IVDICEM EXAMINABATVR. Vsurarum verò modus cùm iudicio bonæ fidei disceptabatur, ARBITRIO IVDICIS ex more regionis, vbi contractum erat, constituebatur, L. 1. D. de vsur. Vnde Vlpianus in L. & in contraria, D. de vsur. *Debere dici vsuras venire. Eas autem quæ in regione frequentantur, vt est in bonæ fidei iudiciis constitutum.*

In bonæ etiam fidei iudiciis fructus omnimodò præstabantur, L. videamus, §. in ceteris, D. de vsur. In his verò iudiciis quæ neque arbitraria erant, neque bonæ fidei, post litem demum contestatam causa præstabatur, in eum diem quo sententia dicebatur, L. in fideicommissi, §. in his, D. de vsur. Papinian. in L. vulgò, D. eo. *Vulgò receptum est, vt quamuis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa præstetur.* Paulus in L. videamus, §. li actionem, D. eod. *Si actionem habeam ad id consequendum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiam si mora facta sit. Quod si acceptum est iudicium tunc fructus* EX ÆQVITATE *præstandi sunt, vt causa restituatur.* Eorum autem fructuum qui post litem contestatam OFFICIO IVDICIS restituendi erant, vsuras præstari non oportere Paul. scribit in L. neque, D. eo.

Præterea in bonæ fidei iudiciis, vt Iustinian. ait in §. in bonæ, Instit. de Actionib. Libera potestas permitti videbatur IVDICI, EX BONO ET ÆQVO ÆSTIMANDI, QVANTVM ACTORI RESTITVI DEBERET. In quo & illud continebatur, VI SI QVID INVICEM PRÆSTARE ACTOREM OPORTERET: EO COMPENSATO, IN RELIQVVM IS, CVM QVO ACTVM ERAT, DEBERET CONDEMNARI. Sed in stricti iuris Iudiciis ex rescripto Diui Marci opposita doli mali exceptione compensatio inducebatur.

Denique in his contractibus qui bonæ fidei erant, alter alteri obligabatur IN ID, QVOD ALTERVM ALTERI EX BONO ET ÆQVO PRÆSTARE OPORTEBAT: cùm alioquin in verborum obligationibus id tantùm veniret, quod lingua nūcupatum esset, & quidquid adstringendæ obligationis erat, id nisi palàm verbis expressum esset, omissum intelligeretur, L. 11. & L. si quis absentis, D. de obligationib. & actionib. Institut. de obligationib. quæ ex consen. & L. quidquid adstringendæ, D. de verb. obligat.

Atque vt ea quæ bonæ fidei Iudiciorum communia erant, absoluam, Papinianus in L. generaliter, D. de vsur. *Generaliter,* ait, *obseruari conuenit, bonæ fidei iudicium non recipere præstationem, quæ contra bonos mores desideretur.* Pomponius in L. si in Asia, §. 1. D. depos. *Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. Vbi verò depositum est, nihil interest: eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei iudiciis.* Paul. in L. in bonæ, D. de eo quod cer. lo. *In bonæ fidei iudiciis, etiam si in contrahendo conuenit, vt certo loco quid præstetur, ex empto, vel vendito, vel depositi actio competit, non arbitraria actio.* In bonæ fidei etiam iudiciis in litem iurabatur, L. in actionibus, D. de in lit. iur. Paul. in L. in hoc, §. 1. D. commu. diuid. *Impendia autem quæ dum proprium meum fundum existimo feci, quæ scilicet, si vindicetur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam si communi diuidundo iudicio mecum agetur,* ÆQVITATE IPSIVS IVDICII

retinere

retinere posſim, considerãdum est, quod quidem magis puto: quia bonæ fidei iudicium est Communi diuidundo. Iudicia autem bonæ fidei, in se doli exceptionem continebant, L. huiusmodi, §. qui seruum, D. de legat. 1. L. sed si ideò, D. sol. matr. In omnibus etiam bonæ fidei iudiciis, cùm nondum dies præstandæ pecuniæ venerat, si ageret aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fiebat, L. in omnibus, D. de iudic.

Iudicis aurẽ Officio post iudicium acceptũ, & litẽ cõtestatam, omnia incũbebant quæ in iudicium deducebantur. Vlpian. in L. Ædiles aiunt, §. itẽ sciẽdum, D. de ædil. edict. *Iudici enim statim atque Iudex factus est, omnium rerũ Officiũ incũbit, quæcũque in iudicio versantur. Ea autem, quæ ante iudicium cõtingunt, non valdè ad eum pertinent nisi fuerint ei nominatim iniuncta.* Sic & Paul. in L. si reus, D. de procuratorib. *Quòd si lis contestata est, hoc omne,* OFFICIO IVDICIS *detrimendum est.* Arbitrio tamen Iudicis, venditionem quæ nõdum perfecta erat, imperfectam fieri non potuisse ait, L. Bouem, §. si sub condicione, D. de ædil. edic.

Et quoniam, multas iam Cautiones attigi, quæ Iudicũ Officio interponebantur, reliquas eiusdem generis cõmemorare operæpretiũ censeo. Earum enim remedio pleræq; lires dirimebantur. Omne æs alienum manente societate contractũ de cõmuni soluẽdũ erat: & si sub cõdicione deberetur, si interim societas dirimeretur, Cautiones interponendæ erãt, L. omne æs, D. pro soc. Sed & si vnus ex die pecuniã deberet, hoc deducete nõ poterat tãquã purè deberet: sed omnes diuidere debebãt & CAVERE, CVM DIES VENISSET DEPENSVRVM IRI SOCIVM, L. si socij, D. pro soc. Pro socio etiam Arbiter prospicere debebat Cautionibus in futuro dãno, vel lucro pẽdẽte ex ea societate: quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis seruabatur, siue generalia essent, veluti Pro socio, Negotiorũ gestorum, Tutelæ, siue specialia, veluti Mandati, Cõmodati, Depositi, L. pro socio, D. pro socio. At si semel actum esset de peculio, quamuis minus rei iudicandæ tempore in peculio inueniretur, quã deberetur, tamen Cautionibus locus non erat, de futuro incremẽto peculij. Hoc enim in Pro socio Actione locũ habebat, quia socius vniuersum debebat, L. quotiẽs, §. si semel D. de pecul. Porrò si vnus ex socijs tẽ cõmunẽ consensu sociorũ vẽdidisset, pretiũ diuidi debebat, ita vt ei CAVERETVR, INDEMNEM EVM FVTVRVM, L. si vnus, D. pro soc. Sed si ideò cõdemnandus erat socius, quòd pecuniam cõmunẽ inuasisset, vel in suos vsus cõuertisset, omnimodò quidẽ etiã mora nõ intercedẽte vsuras præstabat: nec tamẽ Iudex iudicij bonæ fidei, rectè iubebat Cautiones interponi, VT SI TARDIVS SENTENTIÆ CONDEMNATVS PARVISSET, FVTVRI TEMPORIS VSVRÆ PENDERENTVR. Nihil enim ad Officiũ Iudicis pertinebat post condẽnationem futuri temporis tractatus, L. 1. §. 1. D. de vsur. Vlp. in L. si dubiter, D. de fideiussorib. *Si dubiter creditor, an fideiussores soluendo sint, & vnus ab eo electus paratus sit offerre* CAVTIONEM, VT SVO PERICVLO CONFIDERIVSSORES CONVENIANTVR IN PARTE: *dico audiendum eum esse: ita tamen, & si satisdationes offerat.* In. L. si sine, D. depos. *Si sine dolo malo rẽ depositã tibi amiseris: nec depositi teneris, nec* CAVERE *debes,* SI DEPREHENDERIS EAM REDDI. Vlp. etiã in L. 1. §. si pecunia, D. eo. Si vnus ex heredib' eius qui res quæ diuidi nõ poterãt, deposuerat, eas repeteret, depositariũ omnes reddere debere ait, SATISDATIONE IDONEA A PETITORE EI PRÆSTANDA, IN HOC QVOD SVPRA EIVS PARTEM ERAT. Gaius quoq; in L. si plures, D. eo. Si plures heredes extitisset, ei qui deposuerat, maiori parti id postulãti rẽ restituẽdã scribit, CAVTELA IDONEA REDDENDA. Labeo in L. insulã, §. vlt. D. eo. tit. *Quidã in municipio balineũ præstãdũ annuis viginti nũmis conduxerat: & ad refectionẽ fornacis, fistularũ, similiumq; rerũ cẽtũ nũmi vt præstarentur ei, cõuenerat cõductor, cẽtum nũmos petebat. Ita ei deberi dico, si* IN EARVM RERVM REFECTIONEM EAM PECVNIAM IMPENDI SATISDARET. Vlp. in L. procuratoris, §. vlt. D. de tributo. act. *Sed quoniã fieri potest, vt alius quoq; vel alij existere possint, mercis peculiaris creditores,* CAVERE *debet creditor iste,* PRO RATA SE REPVSVRVM, SI FORTE ALII EMERSERINT CREDITORES. Idem in L. illud, D. eod. *Illud quoque* CAVERE *debet,* SI QVID ALIVD OMNINO DEBITVM EMERSERIT, REPVSVRVM SE EI PRO RATA. Et in L. sed si damnum, §. vlt. D. de pecul. *Marcellus autem in vtroque, si nondum quicquam domino absit, melius esse ait, præstare creditori, vt* CAVEAT *ille,* REPVSVRVM SE SI QVID PRÆSTITERIT DOMINVS HOC NOMINE CONVENTVS, *quàm ab initio deduci.* Paulus in L. ex facto, §. vlt. D.

cod. *Si dos filiofamilias sit data, vel instituta administraverit, habenda eius ratio privilegiorum in actione de peculio, dilata interim ceterorum creditorum actione, vel interposita* CAVTIONE, SI PRIORES AGANT, QVI PRIVILEGIVM NON HABENT; RESTITVRI QVOD ACCEPERVNT, SI INFERATVR POSTEA CVM PATRE ACTIO PRIVILEGII. In L. si quis seruum, D. de action. emp. *Et preterea* CAVERE *debet*, QVIDQVID EX HEREDITATE LIBERTI AD EVM PERVENERIT, RESTITVERE. Enimuerò si lite contestata homo petitus, sine culpa possessoris fugisset, cautionibus interpositis absolutum eum fuisse, ait L. si seruus, in fi. D. de euictionib.

Si furioso aliquis substitutus esset, & curator bonorum possessionem accipere nollet, proximo cuique dabatur: quo admisso substitutus CAVTIONEM præstare cogebatur omnibus his quibus bona restitui debebant, SI FORTE INSTITVTVS IN EODEM FVRORE DECESSISSET, AVT COMPOS MENTIS EFFECTVS ANTE MORTEM OBIISSET, QVAM HEREDITATEM AGNOVISSET. L. 1. D. de bonor. possess. fur. Erat & vulgaris de Indemnitate cautio. Papinian. in L. liberto, §. 1. D. de negot. gest. *Inter negotia Sempronij quæ gerebat, ignorans Titij negotium gessit. Ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur: sed ei* CAVTIONEM INDEMNITATIS OFFICIO IVDICIS PRÆBERI *necesse est aduersus Titium cui datur actio.* In L. cùm pater, D. de iu. dot. *Si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non aliàs cogetur ei heres legatum soluere, quàm si* CAVERIT, INDEMNEM HOC NOMINE HEREDEM FVTVRVM ADVERSVS MARITVM EX PROMISSIONE AGENTEM. In L. illud, in fi. D. de ædil. edict. *Si quid damni sensit, vel si quid pro seruo impendit, consequetur* ARBITRIO IVDICIS, *sic tamen non vt ei horum nomine venditor condemnetur, vt Iulianus ait, sed ne aliàs compellatur hominem venditori restituere, quàm* SI EVM INDEMNEM PRÆSTET. Paulus in L. diligenter, D. mandati. *Non obstabit mihi excepto, nisi & reliquum quod deest mandatu meo præstes, &* INDEMNEM ME PER OMNIA CONSERVES. Et §. 1. eadem L. *Nec vlla exceptione summoueri,* NISI INDEMNITAS EI PRÆSTETVR. Generaliter certè qui rem alicui tradebat, restituebátque, is DE DOLO REPROMITTEBAT, L. Iulianus, § idem Celsus, D. de actionib. emp. L. creditor, D. de pignerat. act. L. is qui, D. de noxalib. L. merum autem, §. Iulianus, D. quod met. cau. L. heres seruum, D. de euictionib. L. si filiofa. §. maritum, D. soluto matr. Interdum etiam de SVO FACTO quis CAVEBAT, L. de tuo. D. mandati. L. 11. D. de hered. vend.

Cetertim vbi plures actiones eiusdem rei nomine competebant, vna electa OFFICIO IVDICIS conueniebat, vt aliæ remitterentur, Gaius in L. si merces, §. culpæ, D. locati. *Ipse quoque si ecciderit, non solùm ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege* XII. *Tabularum Arborum furtim cæsarum, & interdicto, Quod vi aut clàm. Sed vtique* IVDICIS, QVI EX LOCATO IVDICAT, OFFICIO CONTINETVR, VT CETERAS ACTIONES LOCATIS OMITTAT. Paul. in L. si vulneraueris, D. eodem. *Si vulneraueris seruum tibi locatum, eiusdem vulneris nomine Legis Aquiliæ, & ex locato actio est. Sed alterutra contentus actor esse debet. Idque* OFFICIO IVDICIS CONTINETVR, APVD QVEM EX LOCATO AGITVR. Interdum etiam qui vna actione egerat, cuius electione a hæ quæ de eadem re cõpetebant, consumebantur, CAVERE iubebatur AMPLIVS NON AGI, L. si seruus seruum, §. inquit lex, D. ad L. Aquil. Omnes autem qui idcireo tenebantur, quia habebant actionem, absoluebantur, si parati essent ACTIONIBVS SVIS CEDERE, EASQVE MANDARE, & procuratorem in rem suam facere eum à quo conueniebantur, L. quod debetur, D. de pecul. L. si procuratorem, §. vlt. & L. fideiussor, §. si cùm, D. mandati, L. cum qui, & L. si vendidero, L. III. §. item Labeo, D. de in rẽ ver. L. quòd sæpe, §. si res, D. de cõtrah. empt. L. si vt certo, §. itẽ Labeo, D. commoda. L. 1. § si te rogauero, & L. si is apud, D. depositi. L. in creditore, D. de euictionib. Plerumq; auiẽ eas actiones nõ solũ ARBITRIO, sed etiã PERICVLO ACTORIS reus PRÆSTARE debebat, vt omne lucrũ ac dispendiũ actorem sequeretur, L. si ea res, D. de action. emp. Reus etiã non aliter plerumq; condẽnari debebat, quã si actiones suas quas aduersum tertium habebat, actor ei præstaret, L. si quis alicui, §. vlt. L. si fideiussor, §. si cum debitor, D. manda. L. quod si in diem, §. vlt. D. de hered. petit. L. fideiussoribus succurri, D. de fideiussorib.

In Depositi planè vel Commodati iudicio quamquam dolo aduersarij res abesset, condemnato succurri solebat, VT EI ACTIONIBVS SVIS DOMINVS CEDERET,

RET, L. in depositi, D. de re iudic. Idque interdum per doli exceptionem rei consequebantur, L. cùm hic status, §. si maritus, D. de donat. inter vir. Enimuerò si ante rem iudicatam is cum quo actũ erat, satisfeciſſet actori, OFFICIO IVDICIS conueniebat eũ absoluere: licet in ea causa fuiſſet iudicij accipiendi tempore, vt damnari deberet, §. vlt. Inſtit. de perpet. & temp. action.

In arbitrio porrò Iudicis erat, Iuſiurandum in litem deferre, vel non. L. videamus, §. Iurare, D. de in lit. iuran. Cùm verò deferendum cenſebat; interdum IN INFINITVM IVRARE permittebat, L. qui reſtituere, D. de rei vind. Interdum TAXATIONEM iurãdo adiiciebat. Licuiſſe enim Iudici, dum iuſiurandum in litem deferebat, modum iuriiurando ſtatuere, vt intra certam quantitatem iuraretur, ſeu præfinire certam ſummam ad quam vſque iuraretur, tradunt præceptores noſtri, in L. videamus, §. iurare, & L. in actionibus, D. de in lit. iur. Et ita Officio Iudicis in Actionibus de dolo, & Quod metus cauſa, Taxatione iuſiurandum refrenari debuiſſe, aut L. arbitrio, D. de dol. Ob dolum autem ſolum & contumaciam, in litem iurabatur, non etiam ob culpam. Tunc enim æſtimatio à Iudice fiebat, d. L. videamus, §. vlt. & d. L. in actionibus. Vti verò iuraretur, ex his quæ ſubiunxi exemplis, planum fiet. Iauolen. in L. qui furti, D. de in lit. iur. *Cùm furti agitur, Iurari ita oportet*, TANTI REM PVISSE CVM FVRTVM FACTVM SIT, *non adiici*, EO PLVRISVE. Calliſtrat. in L. in inſtrumẽtis, D. eo. *In inſtrumentis quæ quis non exhibet, actori* PERMITTITVR, IN LITEM IVRARE, QVANTI SVA INTEREST EA PROPERRI: VT TANTI CONDEMNETVR REVS. In L. Nũmis, eo. *Nũmis depoſitis Iudicem non oportet, in litem iuſiurandũ deferre, vt* IVRET *quiſque*, QVOD SVA INTERFVIT, *niſi fortè de eo quis iuret*, QVOD SVA INTERFVIT NVMMOS SIBI SVÁ DIE REDDITOS NON ESSE.

Curare autem debebat Iudex, vt omnino quantum poſſibile ei eſſet, certæ pecuniæ, vel rei, Sentẽtiam ferret, etiam ſi de incerta quantitate apud eum actum eſſet, §. curare, Inſtit. de Actionib. In Sententiis tamen ſufficiebat, ſi Iudex ſummã expreſſiſſet, SOLVIQVE IVSSISSET, VEL PRÆSTARI, vel quo alio verbo hoc ſignificaſſet. Sed & ſi in Sentẽtia non eſſet ſumma adiecta, ſi tamen is qui petebat, ſummam expreſſiſſet, & Iudex dixiſſet, SOLVE QVOD PETITVM EST, vel QVANTVM PETITVM EST, valebat Sententia. L. in ſententiis, D. de re iud. Vlpian. in L. ait Prætor, §. vlt. D. eo. *Si Iudex aliquem ſic condemnet*, VT, QVOD HABET EX TESTAMENTO VEL CODICILLIS MÆVII, RESTITVERET TITIO. Imp. Gordian. in L. Hæc ſententia, C. de ſent. quæ ſine certo quantit. *Hæc ſententia*. OMNEM NEBITI QVANTITATEM CVM VSVRIS COMPETENTIBVS SOLVÉ, *iudicati actionem parere non poteſt*. Idem Imp. in L. vlt. C. eod. *Hæc ſententia*, QVÆ BONA FIDE ACCEPISTI, SOLVE: *cùm incertum eſſet, quid acceperiſſet, quantúmque ab eo peteretur, præſertim cùm ipſe, qui extra ordinem iudicabat, interlocutus ſit*, NOTEM DATAM QVÆ REPETERETVR NON LIQVIDAM ESSE: *iudicati auctoritate non nititur*. Qui autem ſortis quidem condemnationem faciebant, de vſuris autem ita pronuntiabant, VSVRÆ SI QVÆ COMPETVNT, vel, QVÆ COMPETVNT, VTI PRÆSTENTVR, eos nõ rectè pronuntiaſſe, ait Vlpian. in d. L. in ſententiis, §. 1. D. de re iud. quoniam de vſuris quoque cognoſcere, & certã facere condemnationẽ debebant. Idẽ Vlp. in L. ſi ſe non obtulit, §. ſi quis condemnams, D. de re iudic. *Si quis* CONDEMNATVS SIT, VT INTRA CERTOS DIES SOLVAT, *vnde ei tempus Iudicati actionis computamus?* Macer in L. 1. D. quæ ſententſine appell. reſcind. *Si Iudex ita pronuntiauerit*, CVM CONSTET TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE QVINQVAGINTA, ITEM EX ILLA XXV. DEBERE, IDCIRCO L. TITIVM SEIO CENTVM CONDEMNO. Scævola in L. Lex vectigali, D. de pignorib. *Si cũ in exſolutione vectigalis tam debitor, quàm creditor ceſſaſſent, & propterea* PRONVNTIATVM ESSET, FVNDVM SICVNNVM LEGEM DOMINI ESSE. Idem in L. Lucius Titius, in prin. D. de legat. II. *Poſtea ſententia dicta eſt: &* PLACVIT ID QVOD SVB NOMINE IPSIVS FILII IN KALENDARIO RIMANSERAT, EI DEBERI: NON ETIAM ID QVOD EXACTVM IN RATIONES SVAS PATER CONVERTISSET. Vlpian. in L. circa eum, D. de

probationib. *Ad hoc, vt sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est,* INGENVVM SE ESSE, *vt pronuntietur.* Vlpian. in L. si patronus, §. si quis cùm, D. de bon. libert. *Si quis cùm esset exheredatus,* PRONVNTIATVS, *vel perperam sit,* EXHEREDATVS NON ESSE. Idem in L. si iuraueró, D. de iure patron. *Aliter atque,* SI PATRONVM ESSE, PRONVNTIATVM SIT.

Quædam personæ non in solidum & integrum, sed IN ID dumtaxat, QVOD FACERE POTERANT, damnabantur, vt Maritus, Socius, Parens, Patronus, Patrona, liberíque eorum & parentes: item qui ex liberalitate sua conueniebatur, L. sunt qui, cum seq. D. de re iud. L. maritum, D. sol. matrim. L. tutorem qui, D. de adminiſtr. tutor. L. Diuus Pius, D. de diuers. regul. §. sunt præterea, cum §§. seq. Inſtit. de actionib. L. si filiusfa. D. de tut. & rat. diſt. Et Marirus quidem, Parens, Patronus, Socius facere posse credebantur, nullo ære alieno deducto. At is qui ex causa donationis cõueniebatur, ære alieno deducto, L. Maritus facere, D. sol. matrimo. L. intet eos, §. vlt. L. & exheredatum, D. de re iud. Sed si à socero dos ex promissione, manente matrimonio, peteretur, non vltra facultates damnabatur, aliter atque si soluto matrimonio conueniretur, L. sicut autem, & L. sed hoc ita, D. de re iud. Nec maritus modò, sed & defensor marit, in id tantùm quod facere poterat, damnabatur, L. si cum procuratore, D. de re iud. L. alia, D. solu. matrim. Heredes verò supradictarum personarum, non in id quod facere poterant, sed in solidum condemnabantur, L. sciendum. D. de re iud. L. maritũ, cum L. seq. D. sol. matrimo.

Qui de Inofficioso testamento cognoscebant, contra liberos qui querelas pertulerant, his fermè verbis pronunnabant, VIDERI PATREM IVSTAS IRASCENDI FILIO CAVSAS HABVISSE: quemadmodum Plin. Epist. 1. lib. v. ad Seuerũ docet. Ad quam formulam Impp. sæpenumerò alludunt sub Tit. de inoffic. testamen. C. vt in L. cùm te. *Ac propteres* IRATVM ATQVE OFFENSVM PATREM *ad exheredationis notam prolapsum dicat, inofficiosi testamenti querelam inferre non vetaberis.* Et in L. filia, eod. tit. *Filia in orbitate patris relicta, cum marito, cui matre volente nupsit, colens concordiam,* IVSTAS OFFENSIONIS *post eiusdem matris pœnitentiam* CAVSAS NON PRÆSTAT. Et in L. si maritus. *Filia autem quam habuit in potestate, exheredata iure facta nunimè perhibetur: nihilque ei relictum est, neque* IVSTAS OFFENSÆ CAVSAS PRÆSTITISSE *expressè cõuincitur.* Et in L. testamenti, eo. tit. *Testamenti factione per testationem vos interdixisse, profitentes matri* IVSTAM CAVSAM OFFENSÆ *manifestè testamini.* Et in L. liberi, cod. tit. *Sin autem mater contra filij testamentum inofficiosi actionem instituat, inquirere diligenter debemus, vtrùm filius* NVLLA EX IVSTA CAVSA *læsus sit.*

Priuatarum autem lirium Iudices cùm pronuntiabant, addere solebant, SI QVID MEI IVDICII EST, quemadmodum Cic. lib. II. de Finib. ostendit. Hac verò modestia vsos, vt VIDERI sibi pronuntiarent: Item interdum ita pronuntiasse, SECVNDVM TE LITEM DO, aliàs lib. II. Select. antiquit. notare me memini. Quò respexisse videtur Vlpianus in L. Diui, §. rectè, D. de liber. cau. cùm ait, *Si enim liquebit, contra libertatem dabit.* Lucanus lib. IIII.

—SECVNDVM
ÆMATHIAM LIS *tanta* DATVR.

Interdũ etiam pronuntiabant Iudices SIEI NON LIQVERE, atque ita iudicandi necessitate liberabantur, vt ex Agell. lib. XIIII. cap. II. & ex L. Pomponius, D. de re iudic. apparet. Qua de formula alius erit, postea dicendi locus constituus. Exemplum autem sententiæ in domestico iudicio Valer. lib. v. cap. VIII. suppeditat, quo loco refert T. Mãlũ Torquatũ de filio Silano cognitione domi suscepta, ita pronũtiasse: CVM SILANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REPVM ET DOMO MEA INDIGNVM IVDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO AEIRE IVBEO. Cicer. verò lib. I. de Finib. cùm de filio ita pronuntiasse ait, NON TALEM IVM VIDERI FVISSE IN IMPERIO, QVALES EIVS MAIORES FVISSENT: ET IN CONSPECTVM SVVM VENIRE VETVIT.

Iam post causam vtrinq; actam postulatum à Iudice, VT IRET IN CONSILIVM, demonstrat

monſtrat Cicero Oratione pro Quintio, cùm ad Gallum Aquilium Iudicem ait, *Tibi inſtat Hortenſius,* VT EAS IN CONSILIVM. Iudices autem plerumque in conſilio amicos adhibuiſſe, teſtimonio eſt Cicer. lib. III. in Verrem, cùm M. Petilium Equitem Rom. à Verre iudicem datum, inſſúmque operam dare, id recuſaſſe narrat, quod ſuos amicos quos ſibi in conſilio eſſe vellet, Verres retineret. Sic C. Aquilium Gallum Iudicem de P. Quintij, & Sex. Nævij controverſiis ſumptum, in conſilium aduocaſſe, quos commodum ipſi fuerat, ex Oratio. pro Quintio patet. Et ita Agellius lib. XIIII. cap. II. cõtrouerſiam coram ſe Iudice dato agitatam referens, *Tunc vbi amici mei, quos* ROGAVERAM IN CONSILIVM *viri exercitati, atque in patrociniis & in foro celebres, ſempérque ſe circum vndique diſtrahentibus cauſis feſtinantes, non ſedendum diutius, dicebant.* Vnde apparet Rogatos in conſilium iiſdem ſubſelliis conſedíſſe, ſicut & eos qui à Magiſtratibus in conſilium adhibebantur, in Tribunali ſediſſe oſtendit Craſſus apud Cicer. lib. I. de Orato. Magiſtratus certè, eos poſt Terga collocaſſe indicat Ammian. Marcellinus lib. XXIII. Et ita DE CONSILII SENTENTIA, Iudices pronuntiabant; quæ verbà his ſingularibus literis D. C. S. ſcribi conſueuiſſe ex Notarum libris apparet. Iudices autem in cauſis quæ apud eos agebantur, præcipuè ſpectabãt, QVA DE RE AGEBATVR. Cicero lib. II. de finib. *Omnis autem in quærendo quæ via quadam & ratione habetur oratio, præſcribere primùm debet, vt quibuſdam in formulis,* QVA DE RE AGITVR, *vt inter quos diſſeritur, conueniat quid ſit id de quo diſſeratur.* Idem lib. V. eiuſdem argumenti: *Et ego, Piſo, inquam, ſi eſt quiſquam qui acutè in cauſis videre ſoleat* QVA DE RE AGATVR, *is es profectò tu.* Idem lib. de Fato: *Hæc diſſerens* QVA DE RE AGATVR, *& in quo cauſa conſiſtat, non videt.* Idem in Bruto: QVA DE RE AGITVR *autem, illud quod multis locis, id vbi eſſet, videbat.* Idem in Oratio. pro Muræna: *Etenim, quæ de ſcripto aguntur, ſcripta ſunt omnia: neque tamen quicquam tam anguſtè ſcriptum eſt, quo ego non poſſim,* QVA DE RE AGITVR *addere.*

Porrò de qua te cognouerat Iudex, pronũciare quoq; cõgẽdus erat, L. de qua re, D. de iudic. Iudices certè ad iudicandũ OPERAM DARE iubebãtur. Cic. lib. III. in Verr. *Marcum Petilium equitem Ro. quem habet in conſilio, iubet* OPERAM DARE, QVOD REI PRIVATÆ IVDEX ESSET. Excuſabatur tamen incidente infirmitate, vel neceſſatia profectione, aut probabili aliqua occaſione ſuperueniente. Vlpianus in L. ſi Iorigius, D. de iudic. *Si longius ſpatium neceſſarium erit, quo minus Iudex datus,* OPERAM *poſſit* DARE, *mutari eum iubet Prætor, hoc eſt ſi fortè occupatus aliqua iudicem non patiatur* OPERAM IVDICIO DARE, *incidente infirmitate, vel neceſſaria profectione, vel rei ſuæ familiaris periculo.* Idem in L. Prætor, D. de vacat. & excuſat. mun. *Prætor eos, quoſcumque intellegit* OPERAM DARE NON POSSE AD IVDICANDVM, *pollicetur ſe excuſaturum: fortè quod in perpetuum quis* OPERAM DARE *non poteſt, quod in eam valetudinem incidit, vt certum ſit eum ciuilia officia ſubire non poſſe: aut ſi alio morbo laboret, vt ſuis rebus ſupereſſe non poſſit: vel ſi quid ſacerdotium nanctus ſint, vt diſcedere ab eo ſine religione non poſſint. nam & hi in perpetuum excuſantur.* Indicandi etiam neceſſitatem morbum ſonticum remiſiſſe Paulus ait in L. Iudex datus, D. de iudic. Si Iudex cui certa tempora præſtituta erant, deceſſiſſet, & alius in eius locum datus eſſet, tanta ex integro tempora in perſona eius præſtituta intelligebantur: quamuis Magiſtratus nominatim hoc in ſequentis datione non expreſſiſſet: ita tamen vt legitimum tempus non excederet, L. ſi iudex, D. de iudic. Mortuo planè Iudice, quod eũ iudicare oportuerat videri eum qui in locũ eius ſubditus erat, ſequi oportebat, L. mortuo, D. de iudic. Iudices verò à Præſide prouinciæ dati, etiam in tempus ſucceſſorum eius durabant, & pronuntiare cogebantur. L. vẽditor, §. vlt. D. de iudic. Si locus in iubendo iudicare non eſſet comprehenſus, videbatur eo loco iudicare iuſſiſſe, quo ſolebat iudicati ſine incommodo litigãtium, L. ſi locus, D. eo. Duo ex tribus Iudicibus datis vno abſente judicare non poterant: ſed ſi adeſſet, & contrà ſentiret, ſtabatur duorum ſententiæ, L. duo ex tribus, D. de re iudic. At ſi vnus expluribus Iudicibus de Liberali cauſa cognoſcẽtibus, iuraſſet, SIBI NON LIQVERE, eo quieſcente ceteri qui cõſentiebant, ſententiã proferre poterant, L. Põponius, D. eo. tit.

Inter pares numero iudices si dissonæ sententiæ proferrentur: in Liberalibus quidem causis pro libertate statutum obtinebat, in aliis autem causis pro reo. L. inter pares, D. de re iudic. Quod si duo Iudices dari diuersas sententias dedissent, vtraq; sententia in pendenti erat, donec competens Iudex vnam earum confirmasset, L. duo iudices, D. de re iud. De vno quoque negotio præsentibus omnibus quos causa contingebat, iudicari oportebat: aliter enim iudicatum tantùm inter præsentes tenebat, L. de vno quoque, D. eo. Vnde Imperator Philippus in L. si vt proponis, C. quomodo & quando iu. *si vt proponis*, ait, *Præses prouinciæ, cùm certum locum causæ cognoscendæ dedisset, alibi per obreptionem aditus, sententiam aduersus te absentem protulit: quod ita gestum est, ad effectum iuris spectare minimè oportet.* Hac de causa morbus sonticus etiam inuitis litigatoribus, ac iudice, diem differebat: ac proinde si rei iudicandæ tempore, alter ex litigatoribus, febricitans discessisset, Iudex absente eo pronuntiare non poterat: & si pronuntiasset, res non videbatur iudicata, L. quæsitum, D. de re iudic. Nec verò solebat quis absenti cõdemnari, L. certum, §. si quis absente, D. de confess. Iudex autem posteaquàm semel sententiam dixerat, postea Iudex esse desinebat: & qui semel pluris vel minoris condẽnauerat Iudex, amplius corrigere sententiã suã non poterat. Semel enim malè seu bene officio functus erat, L. Iudex posteaquã, D. de re iud. Quod significat Apul. lib. 1. Florid. his verbis: *Proconsulu autẽ tabella sententia est, quæ semel lecta: neque auferri litera vna, neque autem minus potest: sed vtcumque recitata est, prouinciæ instrumẽto refertur.* Vnde Alfen. in L. cùm quærebatur, D. de re iud. *Cùm quærebatur, Iudex si perperam iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare. Respondit, non posse.* Acta tamen apud se habita, si partes consentirent, & Iudex hoc permisisset, poterat iubere eo die circumduci: nisi vel negotium, vel lis terminata esset, vt docet Paul. in L. acta, D. eod. tit. Actorum tamen verba, emẽdare, tenore sententiæ perseuerante non erat prohibitum, vt constat ex L. actorum, D. eod.

Iudicium non pronuntiatione modo iudicis finem accipiebat: sed & soluebatur, vetante eo qui iudicare iusserat: vel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habebat: vel etiam si ipse Iudex ciusdem imperij esse cepisset, cuius erat qui iudicare iusserat, L. iudicium, D. de iudic. Iudicum porrò datorum sententias exequebantur Magistratus qui eos dederant, L. à Diuo Pio, D. de re iudic. Executoris quidem à Prætore dati fit mentio in L. 111. §. si executor, D. de negot. gest. Vlpianus etiam in L. qui erat, D. famil. erciscund. *Si quis*, ait, *ad* EXEQVENDAM SENTENTIAM A PRÆTORE DATVS DISTRAHAT. Pignora certè in causam iudicati capi, & per apparitores distrahi solebant toto Tit. si pign. in cãu. iudic. cap. sit C. Vlpianus in L. si ex causa, D. de minoribus. *Si ex causa iudicati pignori minoris capta sint & distracta.* Idem in L. si pignora, D. de euictionib. *Si pignora veneant per* APPARITORES PRÆTORIS EXTRA ORDINEM SENTENTIAS SEQVENTES: Prætorem etiam EXTRA ORDINEM IVRE POTESTATIS SVÆ EXSEQVI oportere DECRETVM SVVM: nonnumquam etiam per MANVM MILITAREM, ait Vlpianus in L. si quis missus, D. ne vis fiat ei qui in poss. Nam & MANV MILITARI AVFERRI debere rem ab eo, qui restituere iussus Iudici non parebat, cùm rem haberet, tradit idem Vlpian. in L. qui restituere, D. de rei vind.

Eum etiam qui cùm prouincia abiret, pecuniam quæ penes se esset, ad ærarium professus retinuisset, inter debitores relatum: eámque pecuniam eum qui hoc imperio vtebatur, ab eo exegisse, PIGNVS CAPIENDO, CORPVS RETINENDO, MVLTAM DICENDO, Paulus scribit in L. sacrilegi, §. vlt. D. ad L. Iul. pecul. In pignoribus autem capiendis, distrahendis, addicendis, quis ordo, quæque forma obseruaretur, pleniſſimè tradit Vlp. in L. à Diuo Pio, D. de re iud.

Iureiurando etiam interpositio siue ex pactione ipsorum litigatorum, siue ex Iudicis auctoritate, controuersiæ interdum decidebantur, L. 1. D. de iureiurando. Suetonius in Iul. cap. LXXXV. *Apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere,* CONTROVERSIAS QVASDAM INTERPOSITO PER CÆSAREM IVREIVRANDO DISTRAHERE *perseueranit.*

Delatum autem ab aduersario iusiurandum aut suscipere & præstare, aut referre coge-

batur

batur is, cui delatum erat, nisi id remitteretur. Formula verò deferendi iurisiurandi erat, IVRA PER. Sueron. in lib. de clar. rhetorib. de C. Albutio Silo: *Nam cùm in lite quadam Centumuirali aduersario, quem vt impium erga parentes incessebat, insiurandum quasi per figuram sic obtulisset,* IVRA PER PATRIS MATRISQVE CINERES, QVI INCONDITI IACENT: *& alia in hunc modum, arripiente eo conditionem, nec iudicibus aspernantibus, non sine magna sui inuidia negotium afflixit.* Iurari autem oportebat, vt delatum erat iusiurandum. Nam si detulisses quis, VT PER DEVM IVRARET, & ille, PER CAPVT SVVM VEL FILIORVM SVORVM, VEL PER SALVTEM SVAM IVRASSET, non erat iuratum habendum iusiurandum, L. ait Prætor, §. vlt. cum duabus, LL. seq. & L. qui per salutẽ, D. de iureiuran. Quòd si de qualitate iuramenti fuisset inter partes dubitatum, conceptio eius ARBITRII IVDICANTIS erat, L. iusiurandum & ad pecunias, §. si de qualitate, D. eo. Sed & si iusiurandum non tale referebatur, quale delatum erat, OFFICIO IVDICIS conceptio huiusce modi iurisiurandi terminabatur, d. L. iusiurandum, §. non semper. Poterat verò is cui iusiurandum delatum erat, aduersarium cogere, VT DE CALVMNIA IVRARET. Nam qui iusiurandũ deferebat, prior DE CALVMNIA DEBEBAT IVRARE, si hoc exigeretur: deinde sic ei iurabatur, d. L. iusiurandum & §. qui iusiurandum, & L. si non fuerit, D. eo. Paul. lib. 11. Sentent. tit. 1. Parentes tamen & patroni, liberis, libertisve iusiurandum deferentes, de calumnia non iurabant, L. licet, D. de obseq. libert. à patr. L. si patronus, D. de iureiut. Secundum quæ, qui rerũ amotarum instituerat actionem, si veller magis iusirandũ deferre, cogebatur aduersarius iurare NIHIL DIVORTII CAVSA AMOTVM ESSE, dũ modo de calumnia iuraret qui iusiurandum deferebat, L. Marcellus, §. 1. D. rer. amotar. Iusiurandum autem de calumnia referenti non deferebatur: quia non erat ferendus actor, si vellet sibi iurari de calumnia condicionis quam ipse detulerat, d. L. iusiurandum & §. datur.

Nec in hac vna rantũ specie iuramenro de calumnia locus erat. Nam & qui opus nouũ nuntiabat, IVRARE debebat, NON CALVMNIÆ CAVSA OPVS NOVVM NVNTIARE. Quod iusiurandum auctore Prætore deferebatur, L. de pupillo, §. qui opus, D. de oper. no. nunt. Similiter qui damni infecti caueri sibi postulabat, prius de calumnia iurare debebat, L. qui bona & L. qui damni, D. de dam. infec. Pomponius etiam in L. Thesaurus D. ad exhib. Si quis thesaurum suum in alieno defossum effodere vellet, non iniquum esse ait, IVRANTI EI SE NON CALVMNIÆ CAVSA ID POSTVLARE, vel interdictum vel iudicium dari. Creditori quoque in possessionem rerum debitoris misso, qui Rationum instrumentorúmque debitoris recognitionem, dispunctionémque; iterum postularet, faciendam eius rei potestatem, Vlpian. scribit, si is IVRASSET, NON CALVMNIÆ CAVSA SE POSTVLARE, NEQVE HABERE QVÆ DISPVNXERAT, L. cum plures §. vlt. D. de reb. auct. iud. possid. Hoc etiam iusiurandum ex Iustiniani constitutione omnibus qui conueniebantur deferebatur: Reus enim non aliter suis allegationibus vtebatur, nisi prius IVRASSET, QVOD PVTANS SE BONA INSTANTIA VTI AD CONTRADICENDVM PERVENIT, §. 1. Instit. de pœna temer. litigant. Iulianus Anteeessor Cõstitut. XLIIII. *Quod sacramentum calumniæ fit ita. In primis, quidem actor* IVRET: HANC LITEM QVAM MOVI, CALVMNIANDI ANIMO NON MOVI. SED EXISTIMO ME HABERE BONAM CAVSAM, NEC DILATIONIS, NEC CALVMNIÆ CAVSA, NEC VEXANDI ADVERSARII GRATIA PROBATIONES IN TOTA HAC CAVSA AB ADVERSARIO MEO NVLLAS EXIGAM: SI DEVS. *Postea reus ita:* EGO PVTANS BONA INSTANTIA CAVSÆ AD CONTRADICENDVM PERVENIO, NEC DILATIONIS, NEC CALVMNIÆ CAVSA, NEC VEXANDI ADVERSARII GRATIA PROBATIONES IN TOTA HAC CAVSA AB ADVERSARIO MEO VLLAS EXIGAM: SI DEVS.

Variæ autem pro controuersiarum varietate, iurisiurandi formulæ erant. In actionibus enim in personam, creditorem IVRASSE, SIBI DARI OPORTERE, debitorem, SE DARE NON OPORTERE. In actionibus verò in rem petitorem IVRASSE, REM SVAM ESSE, possessorem verò IVRASSE, REM PETITORIS NON ESSE, suprà ostendimus. Papinian. in L. illud, §. 1. D. de pecun. constit. *Si iureiurando delato*, DE-

BERE TIBI IVRAVERIS. Vlpian.in L.1.§.si petitor, D. quar. ter. act. non da. *Si petitur fundi iusiurandum detulerit aduersario, vt si auctor eius* IVRASSET SVVM FVNDVM SE TRADIDISSE, AB EA CONTROVERSIA DISCESSVRVM SE: *exceptio possessori fundi dabitur.* Idē in L.sed si possessor.§.item si, D.de iureiur. *Sed si verum in quibus vsusfructus propter abusum constitui non potest,* IVRAVERIT VSVMFRVCTVM SE HABERE, VEL SIBI DEBERI. Mulierem vero in actione de dote, iurasse, DECEM DOTIS SIBI DEBERI, vel, DECEM SE DEDISSE IN DOTEM, docet L. Eum qui,§.si mulier, D.de iureiur. Vlpian.in L.si duo,§.Marcellus, D.eo. QVI IVRAVIT EAM QVÆ VXOR SVA ESSET, REM SIBI IN DOTEM DEDISSE. Paul. in L.in duobus,§. colonus, D. eodem. *Colonus cum quo propter succisas fortè arbores agebatur ex locato, si* IVRAVERIT, SE NON SVCCIDISSE. Et §. quæ iurauit, ead.L. *Quæ* IVRAVIT DIVORTII CAVSA REM SE NON AMOVISSE. Insiurandum autem quacumq; actione quis conueniretur, deferri poterat. De condicione enim personæ interduni iurabatur. Vlpian.in L.ait Prætor,§ 1.D.eo. *Detuli iusiurandum:* IVRASTI IN POTESTATE MEA TE NON ESSE. Et mox: *Si fortè quasi prægnās ire in possessionem volebat, & cum ei contradiceretur, vel ipsa* SE IVRAVIT PRÆGNANTEM, *vel contra cum iuratum est.* Et paulo post: *Nec nocebit, si mater detulerit,* & IVRETVR EX EO PRÆGNANS NON ESSE. Marcell.in L.cum mulier, D.de Carbon. edic. *Cùm mulier deferente herede* IVRAVERIT SE PRÆGNATEM ESSE.

Patronus deferente liberto, IVRABAT SE PATRONVM ESSE, L.si iurauero, D. de iu. patron. Libertus verò deferente patrono IVRABAT SE LIBERTVM EIVS NON ESSE, L.si duo & L.eum qui,§.si libertus, D. de iureiur. Vlpian. in L. si duo,§.idem Iulianus, D.eo. *Si quis* IVRAVERIT VENDIDISSE ME EI REM CENTVM. Et in L.qui iurasse,§.1.D.eo. *Si pater* IVRAVERIT IN PECVLIO NIHIL ESSE. Et L.in duobus,§.ei ei, D. eo. *Si ei qui debitorem meum in iudicium exhibere promisit, iusiurandum detulerim, isque* IVRAVERIT, SE OMNINO EXHIBITIONEM EIVS NON PROMISISSE. Et §.igitur ead. L. *Si quis* IVRAVIT SE NON ESSE CONDEMNATVM.

In actione noxali iurabat actor, IN POTESTATE SVA NON ESSE SERVVM, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE, QVOMINVS ESSET, L. quotiens,§.Prætor ait, D. de noxalib. In actione Furti iurabat reus, FVRTVM SE NON FECISSE, L.si duo,§.Idem Iulianus, D.de iureiuran. L.si quis vxon,§.si quis iurauerit, D. de furt. Sed si iurasset, SE NON RAPVISSE, non poterat eo iureiurando in Actione Furti, vel Cōdictione furtiua adiuuari, L.in duobus,§.si quis iurauerit, D. de iureiur. Actor vero reo referente, FVRTVM SIBI FACTVM IVRABAT, d.L.in duobus,§.Pomponius. In actione iniuriarum ex lege Cornelia, permittebatur actori iusiurandum deferre, vt reus IVRARET SE INIVRIAM NON FECISSE, L.lex Cornelia,§.hac lege, D.de iniur.

Procurator autem & defensor intare non compellebantur, L. iusiurandum & §. procurator, D.de iureiur. Sed si iurassent, eorum iusiurandum domino proderat, exceptionémque ei pariebat, L.Nam posteaquam,§. iusiurandum, D.de iureiur. In noxali vero iudicio si tutor vel curator extarēt, ipsi iurare debebāt, IN POTESTATE DOMINI NON ESSE. Si autem procurator esset, necesse erat ipse dominus iuraret, L.quotics,§.si tutor, D. de noxalib. Si tamen actore deferente defensor absentis vel præsentis IVRASSET, EVM QVEM DEFENDERET, DARE NON OPORTERE, exceptio iurisiurandi ei cuius nomine iurandū fuerat dari debebat, L.vlt.§.vlt.D.de iureiur. Sed & si filiofamilias delatū esset iusiurādū, & is iurasset, PATREM SVVM DARE NON OPORTERE, dāda erat patri exceptio, L.vlt.D.quar.rer.act.non da.L.vlt. D. de exceptionib. Seruus cum si deferēte aduersario iurasset, exceptio domino dabatur, L.si seruus, D.de iureiur. At ex quibus causis legatus iudicium accipere non cogebatur, nec iurare cogendus erat, se dare non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litis contestatæ succedebat, L.sed & si testituatur,§.ex quibus, D.de Iudic. Cum autem res in iusiurandum demissa erat, Iudex iurantem absoluebat referentem audiebat. Et si actor iurasset, condemnabat reum. Nolentem

lentem reum iurare, si soluisset, absoluebat: non soluentem condemnabat, L. iusiurandum & §. vlt. D. de iureiur. In actione vero quæ ex iureiurando oriebatur, hoc solùm quærebatur, an iurasset actor, SIBI DARI OPORTERE: vel cum iurare paratus esset, iusiutãdum remissum esset, L. nam posteaquam & L. quod si iurauit, D. eo. tit.

Interdum ad Arbitros ex compromisso ibatur, L. societatem, §. Arbitrorum, D. pro soc. Compromissa verò vti conciperentur, libro proximo, si Deus voluerit, demonstrabo. Arbitri autẽ vti pronuntiare solerent, ex his quos subiecì locis apparet. Ac primum ADESSE LITIGATORES Arbitri iubebant Vlp. in L. si arbiter, §. si intra, D. de recep. qui arb. SI INTRA DIEM COMPROMISSI ADESSE IVSSERIT, pœna nõ committetur. Et §. si arbitret ead. L. SI ARBITER IVSSIT, *putà*, IN PROVINCIA ADESSE LITIOATORES, *cum Romæ esset in eum compromissum*. Et mox: *Sed si in aliquem locum inhonestum* ADESSE IVSSERIT, *puta in popina*. Et Paulus in L. non distinguemus, §. si domini, D. eo. *Si domini qui inuicem stipulati sunt, procuratores suos agere apud arbitrum velint, potest*. IVBERE ETIAM IPSOS ADESSE. *Sed si & heredis in compromissis mentio fit, potest* IVBERE ETIAM HEREDEM EORVM ADESSE. Pompon. in L. arbiter XL. D. eo. ARBITER KALENDIS IANVARIIS ADESSE IVSSIT. Modestin. in L. sed & interpellatur, D. eo. *Arbiter*, ADESSE LITIGATORES, *vel per nuntium & per epistolam* IVBERE *potest*. Paul. in L. qualem, §. vlt. D. eo. SI IVSSIT LITIGATORES CALENDIS ADESSE, MOX IDIBVS IVBEAT. Vlpian. in L. quid tam, §. si intra, D. eo. *Si intra diem compromissi aditus Arbiter, post diem compromissi* ADESSE IVSSERIT.

Si dies cõpromissi exitura esset, nec ad causam cognoscendam sententiámque dicẽdã satis spatij Arbitri haberẽt, DIEM COMPROMISSI PROFERRI IVBEBANT. Iauolenus in L. non ex omnibus, D. de recept. *Cùm arbiter* DIEM PROFERRE IVSSIT, Alphen. in L. arbiter, D. eo. *Arbiter ex compromisso sumptus, cum ante eum diem qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset,* DIEM COMPROMISSI PROFERRI IVSSERAT. Vlpian. in L. Celsus, D. eod. *Si arbiter me tibi* CERTA DIE PECVNIAM DARE IVSSERIT. Idem in L. diem, §. 1. D. eod. SI ARBITER ALIQVAM PECVNIAM DARE IVSSERIT. Paul. in L. non distinguemus, §. quæsitum. *Si hoc modo sententiam dixerit*, VT ARBITRIO P. MÆVII PVNDVS TRADERETVR AVT SATISDATIO VIDETVR. Vlpian. in L. si arbiter, D. de recept. qui arbitr. *Si arbiter ita* PRONVNTIASSET NIHIL VIDERI TITIVM DEBERE SEIO: *tametsi Seium non* VETVISSET PETERE. Et §. sequenti. *Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere: vt putà*, QVANTVM EI DEBES REDDE: DIVISIONI VESTRÆ STARI PLACET: PRO EA PARTE QVAM CREDITORIBVS TVIS SOLVISTI, ACCIPE.

Interdum vero Arbitri vel, PECVNIAM DARE, vel, SERVOS RESTITVERE IVBEBANT, African. in L. traiecticiæ, D. de obligat. & action. *Nam si arbiter ex compromisso*, PECVNIAM CERTO DIE DARE IVSSERIT, *neque per eum qui dare iussus sit, steterit*. Papinian. in L. arbiter, D. de recep. *Arbiter* INTRA CERTVM DIEM SERVOS RESTITVI IVSSIT. Marcian. in L. vlt. D. eo. *Si cui* IVSSVS EST *ex compromisso Arbitrio* SOLVERE PECVNIAM.

Aliàs VETABANT NON PETERE, Paul. in L. si duo, D. eo. *Si duo rei sint aut credendi aut debendi, & vnus compromiserit, isque* VETITVS SIT PETERE, *aut* NE AB EO PETATVR. Celsus in L. quamuis, D. eod. *Quamuis arbiter alterum ab altero* PETERE VETVIT. Marcian. in L. si de re, D. eodem. *Si de re sua quis Arbiter factus sit, sententiam dicere non potest, quia* SE FACERE IVBEAT, *aut* PETERE PROHIBEAT. Vlp. in L. aduersus, D. eo. *Si petatur ab eo, à quo Arbiter* PETI VETVIT. Celsus in L. quamuis, D. eo. *Isque* VETITVS SIT PETERE, *aut* NE AB EO PETATVR.

Tametsi autem Prætor neminem cogeret arbitrum recipere, quoniam res hæc libera & soluta erat, & extra necessitatem iurisdictionis posita: attamen vbi semel quis in se receperat arbitrium, ad cutam & sollicitudinem suam Prætor hanc rem reuocabat, L. Labeo, §. 1. D. eo. Cogebat igitur Prætor Arbitrum sententiam dicere nisi quæ iusta cau-

sa post arbitrium susceptũ incidisset, quæ eum excusaret, L. licet & L. Et si aliqua, & L. Sed si in seruum, §. vlt. D. eo.

Arbiter autem ex compromisso iis diebus non cogebatur sententiam dicere, quibus Iudex non cogebatur: nisi dies compromissi exitura esset, nec proferri posset. Proinde si fortè vrgeretur à Prætore ad sententiam, æquissimum erat, SI TVRARET SIBI DE CAVSA NON LIQVERE, spatium ei ad pronuntiandum dari, L. Pomponius, §. vlt. D. de recept. Si in duos esset compromissum, Prætor eos, si non consenturent, cogebat TERTIAM CERTAM ELIGERE PERSONAM, cuius auctoritati pareretur, L. item si, §. principaliter, D. eo.

Si plures essent qui arbitrium recepissent, nemo vnus cogebatur sententiam dicere: sed aut omnes, aut nullus. Vbi verò in tres erat compromissum, sufficiebat quidem duorum consensus, si præsens fuisset & tertius: Alioquin absente eo, licet duo consentirent, Arbitrium non valebat: sicuti tribus iudicibus datis quod duo ex consensu, absente tertio iudicauerant, nihil valebat, L. Item si, §. 1. & §. vlt. & L. sicuti, D. eo. Si arbitri plures sumpti, diuersas sententias dixissent, licebat sententia eorum non stari: sed si maior pars consentiret, ea stabatur, L. diem proferre, §. si plures, D. de recept. qui arbitr. OFFICIVM autem ARBITRI ex compromisso pendebat, nec aliud illi licebat, quàm quod compromisso, vt efficere posset, caunim erat. Officio planè eius cõtinebatur, & quemadmodum daretur vacua possessio, L. non distinguemus, §. de officio & §. Arbitri, D. eodem.

Coram litigatoribus & vtroque præsente Sentẽtia dici ab Arbitris oportebat. Ideóque si quis litigatorum defuisset absque iusta causa, quia per eum factum erat, quominus Arbiter partibus suis fungeretur, pœna committebatur, L. diem proferre, §. si quis litigatorum, & §. coram, L. quid tamen, §. si quis ex litigatoribus, L. inter: D. eo. Inde fiebat, vt si alter ex compromittentibus furere cœpisset, Arbiter ad ferendã Sententiam nõ compelleretur: quia nihil coram furioso fieri intelligeretur. Sed si is curatorem haberet, poterat præsente curatore sententia dici. Ac nec coram pupillo sententia dici poterat, nisi tutor præsens esset, L. diem preferte, §. coram & L. si compromissum, §. vlt. cum L. seq. D. eo. Arbiter autem postquam condemnauerat, vel absoluerat, mutare vel corrigere sententiam semel dictam non poterat, L. qualem, §. vlt. cum L. seq. D. eo.

Ceterùm à Iudice dato is appellabatur, qui eũ dederat, L. 1. & L. vlt. D. *quis & à quo* appellet. Et quidem in Sentẽtiis altera, vel tertia die appellandum erat, L. 1. §. biduum & §. quod in sententiis, D. quando appellan. fit. Quod sic accipiendum est, vt in propria causa biduum, in aliena triduum seruaretur, L. 1. §. in propria & §. tutores & §. seq. & L. 11. D. eo. Formula vero appellationis interponẽdæ erat, PROVOCO vel APPELLO, Macer in L. 11. D. de appellationib. *Sed si apud acta quis appellauerit, satis erit si dicat,* APPELLO. Iisdémque vocibus Horatius & alij apud Liuium lib. 1. & 11. vtuntur. Idem lib. 111. de Appio. *Nullo morante arreptus à viatore,* PROVOCO, *inquit. Audita vox vna vindex libertatis, ex eo missa ore, quo vindiciæ semper pro libertate dictæ erant, silentium fecit.* Apud eundem lib. VIII. Qu. Fabius contra seueritatem, L. Papirij Cursoris, TRIBVNOS PLEBIS, ait, APPELLO, ET PROVOCO. Plinius lib. VII. Epist. XVI. *Itaque Pomponius Secundus hic scriptor Tragœdiarum, si quid fortè familiarior amicus tollendum, ipse retinendum arbitraretur, dicere solebat,* AD POPVLVM PROVOCO. Apud Senecam lib. III. Controuersiar. seruus qui domino ægrotanti venenum petenti denegabat, qua de causa iratus dominus testamento cauerat vt crucifigeretur, Tribunos plebis, & ipsam legem Corneliam de veneficiis prouocans, LEX, ait, CORNELIA TE APPELLO.

Porrò si quis ipso die inter acta, voce appellaret, hoc ei sufficiebat. Si autẽ hoc non fecerat, ad Libellos appellatorios reuerendum erat, ad quos dandos biduum, vel triduum cõputabatur, L. à sententia, §. vlt. D. de appellationib. Libelli autem Appellatorij qui dabantur, ita erant concipiendi, vt haberent scriptum & A QVO DATI ESSENT, id est, quis appellaret & ADVERSVS QVEM, ET A QVA SENTENTIA, L. 1. §. vlt. D. de appellationib. Sed non erat necesse in his libellis addere, contra quem aduersarium

sanum quis appellaret, L. Scio, D. eo. Et si plures quis haberet aduersarios, & quorundam nomina libellis complexus esset, quorundam nō PRÆSCRIBI ei non poterat ab his quorum nomina cōprehensa non erant, QVASI aduersus ipsos adquieuisset sententiæ: Appellanti tamen nihil oberat, quod in libellis, à qua parte sententiæ appellaret, non significasset, L. appellanti, D. eo. Ipsi verò à quo appellabatur, Libelli dādi erant, L. cùm quidam, D. eo. tit. Vlpian. in L. 1. §. dies, D. quan. appellan. sit, *Diu autem ipsos, quibus appellandum est, ad aliquid vtiles esse, Oratio Diui Marci voluit: si forte eum, à quo prouocatur, copia non fuerit, vt* EI LIBELLI DENTVR.

De libellis verò dimissoriis qui & Apostoli dicebantur, hæc Marcian. in L. 1. D. de libell. dimissor. scribit: *Post appellationem interpositam, litteræ dandæ sunt ab eo, à quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cognoturus est: siue principem siue quem alium. Quas* LITTERAS DIMISSORIAS, *siue* APOSTOLOS *appellant. Sensus autem litterarum talis est,* APPELLASSE, *putà,* LVCIVM TITIVM A SENTENTIA ILLIVS, QVÆ INTER ILLOS DICTA EST. *Sufficit autem perisse intra tempus dimissorias instanter & sæpius, vt & si non accipiat, id ipsum contestetur.*

Cæterùm qui appellauerat, causas appellationis reddebat apud eum ad quem appellabat, L. ab executore, D. de appellationib. Per procuratorem autem causæ appellationum in rebus pecuniariis reddi poterant, L. 1. D. an per alium causæ appellat. Quod si procurator absentis appellasset, deinde rationes tedidisset, nihilominus ipse respondere poterat. Audiri etiam debebat in causis appellationis reddēdis, is cuius absentis procurator appellauerat, L. vlt. D. eo. tit. Nec vero solebat improbari appellatio eorū, qui vel vnam causam appellandi probabilem habuissent, L. appellati, §. vlt. D. de appellatio. Quin & si certam appellandi causam dixerat, non eo minus aliam causam ptouocationis reddere poterat, persequq; prouocationē suam quibuscūque modis, d. L. scio, in fi. Iudici vero, eum qui appellabat conuiciari non oportebat, alioquin plectebatur, L. illud, D. de appellationib. L. Iudici, D. de iniur.

Porro qui ex appellatione cognoscebat vel IVSTAM, vel INIVSTAM sibi videri APPELLATIONEM PRONVNTIABAT. Impp. Diocletian. & Maximian. in L. eos C. de appellationib. *Quapropter remittendi litigatores ad prouincias remotum occasionem, atque exclusam penitus intelligant: cum super omni causa interpositam prouocationem, vel* INIVSTAM *tantùm* LICEAT PRONVNTIARE, *vel* IVSTAM. Vlpian. in L. furti, D. de his qui not. infa. *Quamuis si* INIVSTA EIVS APPELLATIO VISA SIT, *hodie puto notari, non retro.* Scæuola in L. vlt. D. de re Iudic. & in L. negotiorum, D. de appellationib. quarum *ταυτολογία* ex ipsa collatione deprehendetur. *Quæsitum est,* ait, APPELLATIONE *eorum* INIVSTA PRONVNTIATA, *an quia tardius iudicatum sit, vsuræ principalis pecuniæ, medij temporis deberentur.* Marcell. in L. 11. D. quando appell: sit. *Si procuratorio nomine egeris, & victus appellaueris, deinde* INIVSTA APPELLATIO FVERIT PRONVNTIATA: *potest dubitari, num secundo die appellare debeas, quia cum de tua* INIVSTA APPELLATIONE PRONVNTIATVM SIT, *tua interfuisse videtur.* In L. intra vtile, D. de minorib. *Si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, &* INIVSTA APPELLATIONE PRONVNTIATA. In L. tutor vel curator, D. de admin. tut. vel cur. *Tutor cuius* INIVSTA APPELLATIO PRONVNTIATA FVERIT. In L. chirographis, §. vlt. D. eo. tit. APPELLATIONE INIVSTA PRONVNTIATA *fundus ei ablatus est.* Paul. lib. v. Sent. Tit. vlt. *Quoties* INIVSTA APPELLATIO PRONVNTIATVR.

Imperialium certè sententiarum ex appellatione dictarum exempla complura habemus. Nam in L. 1. C. de appellatio. sententia ex appellatione, ab Imperatore Seuero data in personā Marci Prisci Idib. Ianuar. Pompeiano & Attito Coss. referut in hæc verba: PRIVS DE POSSESSIONE PRONVNTIARE, ET ITA CRIMEN VIOLENTIÆ EXCVTERE PRÆSES PROVINCIÆ DEBVIT. QVOD CVM NON FECERIT: IVSTE AB EO PROVOCATVM EST. Paul. in L. maritus, D. de quæstionib. *Cùm ex appellatione cognouisset Imperator, pronuntiauit* QVÆSTIONE ILLICITE HABITA VNIVS TESTIMONIO NON ESSE CREDENDVM, IDEOQVE RECTE PROVOCATVM. Papinian. in L. in ratione, §. cùm quidam, D.

ad L. Falcid. *Cùm quidam parte dimidia bonorum adempta relegatus fuisset, idémque prouocatione interposita, testamento postea facto obijsset, atque post mortem eius,* NON IVSTE APPELLATVM, ESSET PRONVNTIATVM. Idē in L. Ofidiui, D. de legat. III. *Quæ & ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse* DICEBAT, *& apud præsidem obtinuerat.* EX DIVERSO, CVM DICERETVR, *reliqua colonorum ab eo non peti nec propria: Diuersam autem causam esse eorum quæ in condito essent: Imperator interrogauit partem legatarij, quærendi causa,* PONE, *inquit,* IN CONDITO CENTIES AVREORVM ESSE, QVÆ IN VSVM SVMI SOLERENT: DICERES, TOTVM QVOD EIVET RELICTVM IN ARCA DEBERI? ET PLACVIT, RECTE APPELLASSE. Imp. Alexander in L. 1. C. si vn. ex plur. *Si Iudici probatum fuerit, vnam eandémque condemnationem, eorum quoque quorum* APPELLATIO IVSTA PRONVNTIATA EIT, *fuisse.* Et L. II. eo. *Si in vna eadémque causa vnus appellauerit, eúsque* IVSTA APPELLATIO PRONVNTIATA EIT. Impp. Diocletian. & Maximian. in L. hi qui, C. de appellationib. *Cùm igitur ad munus vocatus appellaueris, apud Præsidem prouinciæ* IVITE TE APPELLASIE *ostende.*

Appellationum vero causæ, quæ Grauamina in vsu nostro appellantur, hoc verbo, DICENS, vel, QVOD DICERET, à Iurisconsultis exponuntur. Paul. in L. Romanius, D. de tutor. da. *Romanius Appulus ab Iudice appellauerat,* DICENI, IE NON DEBVISIE DARI IN TVTELA COLLEGAM EI, QVEM IPSE, CVM MAGISTRATVS ESSIT, NOMINAISET SVO PERICVLO: *ne in vna tutela duplex periculum sustineret.* DICREVIT IMPERATOR, POISE QVEM ET FIDEIVSSOREM PRO TVTORE ESSE, ET NIHILOMINVS TVTOREM DARI. ITAQVE DETINTVI EIT IN TVTELA. Idem in L. quædam, D. famil. erciſc. *Quædam mulier ab Iudice* APPELLAVERAT, QVOD DICERET, EVM DE DIVIDENDA HEREDITATE INTER SE ET COHEREDEM, NON TANTVM RES, SED ET LIBERTOI DIVIIISSE: ET ALIMENTA QVÆ DARI TEITATOR CERTII LIBERTII IVIIIISET: NVLLO ENIM IVRE ID EVM FECISSE. EX DIVERSO RESPONDEBATVR, CONSENIISIE EOS DIVIIIONI, ET MVLTIS ANNIS ALIMENTA SECVNDVM DIVIIIONEM PRÆSTITISSE. PLACVIT, STANDVM ESSE ALIMENTORVM PRÆSTATIONI. *Sed & illud adiecit,* NVLLAM EISE LIBERTORVM DIVISIONEM. Quam eandem facti speciem verbis paulum immutatis refert idem Paul. In L. vltima, D. de iure patronatus, hoc modo. *Camelia Pia ab Hermogene* APPELLAVERAT, QVOD DICERET, IVDICEM DE DIVIDENDA HEREDITATE, INTER SE ET COHEREDEM, NON TANTVM RES, IED ETIAM LIBERTOS DIVIIISSE. NVLLO ENIM IVRE ID EVM FECISIE. PLACVIT, NVLLAM ESSE LIBERTORVM DIVIIIONEM: ALIMENTORVM AVTEM DIVISIONEM A IVDICE INTER COHEREDES FACTAM EODEM MODO RATAM ESSE. Idē in L. vlt. D. quod cum eo. *Præfectus annonæ contra dominum dederat sententiam. Dicebamus quasi fideiussionem esse videri, cum pro alio solueret debitum, non pro alio suscipit debitum. Non solere autē ex ea causa in dominum dari actionem. Nec videtur hoc dominum mandasse. Sed quia videbatur in omnibus eū suo nomine substituisse,* SENTENTIAM CONSERVAVIT IMPERATOR.

Exemplum etiam Sententiæ ex appellatione dictæ, habemus in L. vlt. D. ad Trebellian. in qua narrat Paul. Iulium Phœbum, qui ab Aurelio Proculo Achaiæ Procōsule ad Imperatorem appellauerat, cum solus causam egisset, μονομαχῶς victum. Idem in L. Aemilius, D. de minorib. refert pupillam quæ in integrum restitui desiderabat, victam tam apud Prætorem quam apud Præfectum vrbi, ad Imperatorem prouocasse, & addit, PVTABAM BENE IVDICATVM, QVOD PATER *eius, non ipsa contraxerat. Imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus pupillæ incidisset, eáque effecisse ne pareretur legi venditionis.* DICEBAM, *posse magis eam restitui, quod venditor denuntiando post diem quo placuerat esse commissum, & pretium petendo, recessisse à lege sua videretur.* NON ME MOVERI, *quod dies postea transisset, &c. Quia tamen lex commissoria displicebat ei,* PRONVNTIAVIT IN INTEGRVM RESTITVENDAM. Imperatorem etiam ad appellationem ex Germania pronuntiasse, memorat Vlpian. in L. non putabam, D. de cōdic. & demonsti. Liberam vero dari Prouincialibus Principum appellandorum facultatem,

tatem, constituit Imp. Alexand. L. Αὐτοκράτωρ, D. de appellationib. Proinde apud D. Lucam Act. Apostolor. cap. xxv. cum D. Paulus exclamasset, Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. Portius Festus præses cum consilio collocutus dixit, Καίσαρα ἐπικέκλησαι, ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ. Atque adeo lege Iulia de vi publica tenebatur, qui cum imperium potestatemve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necasset, verberauisset, rotasset, L. Lege Iulia, D. ad L. Iul. de vi publ. Cetcrùm cum qui de appellatione cognoscebat, si frustraroriam morandi causa appellationem interpositam animaduerteret, potuisse etiam de vsuris medij temporis appellantem condemnare, ait Modestinus in L. tutor, D. de vsur.

Iam vr ad publicorum Iudiciorum formulas transeam, Qui criminis alterius reum facere volebat, postulabat, VT EIVS NOMEN RECIPERETVR. Seneca in Ἀποκολοκυντώσει, *Ducit illum ad tribunal Aeaci: Is, lege Cornelia, qua de sicariis lata est, quærebant:* POSTVLAT NOMEN EIVS RECIPI: EDIT SVBSCRIPTIONEM, OCCISOS SENATORES XXX. EQVITES RO. CCCXV. ATQVE PLVRES. Idem lib. IIII. Controuersiar. *Subinde nactus eum, in ius ad Prætorem voco, & cùm, quantum volebam, iocorum conuiciorúmque effudissem,* POSTVLAVI, VT PRÆTOR NOMEN EIVS RECIPERET, LEGE INSCRIPTI MALEFICII: *Deinde ad alterum Prætorem eduxi, & ingrati postulaui.* Cicero in diuinatio. *Lucius Piso* DELATIONEM NOMINIS *in Pub. Gabinium,* POSTVLAVIT. Idem lib. IIII. in Verr. *Palam de sella ac tribunali pronuntiat,* SI QVIS ABSENTEM STHENIVM REI CAPITALIS REVM FACERE VELLET, SESE EIVS NOMEN RECEPTVRVM: *& simul, vt ad causam accederet,* NOMENQVE DEFERRET, *Agathinum nouum affinem atque hospitem cœpit hortari.* Et mox: *Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens & leuis accedit: Ait,* SI LICERET, NOMEN ABSENTIS DEFERRE SE VELLE. *Iste verò,* ET LICERE ET FIERI SOLERE, ET SE RECEPTVRVM. *Itaque defertur.* Idem lib. VII. in Verr. *Iste non dubitat iubere,* NOMEN DEFERRI, *& tùm primùm opinor istum absentis* NOMEN RECEPISSE. Cælius ad Ciceron. lib. VIII. Familiar. *Nec Laterensis Prætor, postulante Pausania, quò ea pecunia peruenisset,* NOMEN RECIPERE *voluit,* Liuius lib. XXXIII. *Nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac* NOMEN DEFERRENT. Accusator ergò REI NOMEN DEFEREBAT, Iudex verò quæstionis RECIPIEBAT.

REVS autem vti FIERI quis decretur docet Asconius Pedian. in Diuinatio. his verbis. *Quid est,* REVM FIERI, *nisi apud Prætorem* LEGIVS INTERROGARI? *Cùm enim in ius ventum esset, dicebat accusator apud Prætorem, Reo,* AIO TE SICVLOS SPOLIASSE.

Erat & verbum, DICO, in accusationibus instituendis receptum. Cic. lib. II. in Verr. *Hæc prima actionis erit accusatio.* DICIMVS, C. VERREM, *cùm multa libidinosè, multa crudeliter in ciues atque in socios, multa in Deos hominésque nefariè fecerit, tum prætera,* QVADRINGENTIA SESTERTIVM EX SICILIA CONTRA LEGES ABSTVLISSE. Et lib. III. in eundem: *Nihil cum Verre de cottidianis criminibus acturus sum.* CHIO PER VIM SIGNA PVLCHERRIMA, DICO ABSTVLISSE. Rursúsque ibidem; TE HÆC COEGISSE, TE ÆSTIMASSE, TIBI PECVNIAM NVMERATAM ESSE DICO. Idem in Oratio pro Cluent. Auito: DICO C. ÆLIO STALENO IVDICI PECVNIAM GRANDEM STATIVM ALBINVM AD CORRVMPENDVM IVDICIVM DEDISSE. Sic & I. in Catilin. DICO TE PRIORI NOCTE VENISSE INTER FALCARIOS. Similitérque Orat. contrà C. Antonium & L. Catilinam apud Asconium. DICO, P. C. *superiore nocte eiusdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis questu noti, & cogniti domum, Catili-*

nam, & Antonium, cum sequestribus suis, convenisse, Quintilian. lib. IIII. cap. II. *Satis est actori, & magis expedit sic indicare*, DICO AB HORATIO SOROREM SVAM INTERFECTAM. M. Fabius Declamatio. CCCXIX. VENEFICII ACCVSO. *Respondes?* OCCISVM A TE FILIVM DICO. Accusationem planè repetundarum contrà Verrem totius Siciliæ nomine Cicero in Diuinatione ita concipit. *Sicilia tota si una voce loqueretur, hoc diceret*, QVOD AVRI, QVOD ARGENTI, QVOD ORNAMENTORVM IN MEIS VRBIBVS, SEDIBVS, DELVBRIS, FVIT: QVOD IN VNAQVAQVE SENATVS, POPVLIQVE RO. IVRIS HABVI, ID MIHI TV C. VERRES ERIPVISTI, ATQVE ABSTVLISTI. QVO NOMINE A BS TE SESTERTIVM MILLIA, EX LEGE REPETO. Quintilian. lib. IIII. cap. XIII. in coniecturalibus causis nudam propositionem in hunc modum factam tradit: CÆDIS AGO: PVRTVM OBIICIO.

Præterea qui perduellionis accusabant, PERDVELLIONIS SE IVDICARI, dicebant. Apud Liuium lib. I. ex Duumuiris alter, *P. Horati*, inquit, TIBI PERDVELLIONEM IVDICO. Idem lib. XXVI. *Sempronius Tribunus pl. Cn. Fulvio* PERDVELLIONIS SE IVDICARE *dixit; quod multi iurati dixerant, fugæ, pauorisque initium à Fulvio Prætore ortum.* Et lib. XLIII. de Rutilio Tribuno pl. *Qui* SE PERDVELLIONIS IVDICARE DIXIT: DIEMQVE COMITIIS *à Prætore vrb.* PETIIT. Cuiusmodi dici petendæ motem cõfirmant Valerij Antiatis verba, quæ ex eius Annalium lib. XLV. Agell. lib. VII. cap. IX. adfert. Ea sunt huiusmodi. *Denique Licinius Tribunus plebis, perduellionem ei diem dixit: &* COMITIIS DIEM *à Q. Martio Prætore peposcit.*

Accusatio etiam hisce quandoque verbis instituebatur: EGO LVCIVM TITIVM REVM DEFERO. Tertullian. Apologet. cap. III. *Item alius*, EGO LVCIVM, SAPIENTEM VIRVM, REPENTE FACTVM CHRISTIANVM, DEFERO. Quintilian. Declamatio. CCXLIX. ADVLTERII REAM DEFERO. *Puto hoc auribus vestris non nouum crimen est.* Sed & Veneficij accusationem tribus verbis conceptam Cic. pro Cluentio Auito refert: *Accusabat*, ait, *tribus verbis*, VENENVM ESSE DEPREHENSVM. Idem lib. IIII. in Verr. de accusatione ab Agathino contra Sthenium instituta. *Itaque tantùm verbo posuit*, SACERDOTE PRÆTORE STHENIVM LITERAS PVBLICAS CORRVPISSE. Ascon. Pedian. in Milonian. *Apud Considium Quæstorem lege Plautia de vi accusarat, subscriptione ea*, QVOD LOCA OCCVPASSET, ET CVM TELO FVISSET ANTESIGNANVS OPERARVM MILONIS. Accusatores planè reis sua crimina edere cogebantur. Scire enim oportebat eos, quibus essent criminibus responsuri, vt Paulus ait lib. V. Sentent. Tit. XVI. Edi autem causas accusationum particula, QVOD, consueuisse, supra satis demonstratum arbitror.

Præterea Libellos ab accusatoribus datos fuisse constat. Tacit. lib. III. *Increpabántque Tiberium, quòd in tanto rerum motu*, LIBELLIS ACCVSATORVM, *insumeret operam.* Vlpian. in L. denuntiasse, D. ad L. Iul. de adulter. *Quid ergo si non quidem denuntiauit, verùm* LIBELLOS ACCVSATORIOS DEDIT, *antequam nuberet.* Idem in L. Mariti, §. hoc amplius, D. eo. *Scilicet vt qui accusat*, SVOS LIBELLOS ACCVSATORIOS *exspectet, non alienos.* Modestin. in L. Sempronia, D. de Furt. *Sempronia* LIBELLOS COMPOSVIT, *quasi datura Centurioni, vt ad officium transmitteretur: sed non dedit.* Apuleius Apolog. I. *Verùm postero die*, DAT LIBELLVM *nomine primigenii mei, Sicinij Pudentis, admodum pueri,* (sic enim ille locus interpungendus est) *& adscribit*, SE EI ASSISTERE *nouo more per aliũ facessendi.*

Huiusmodi autem LIBELLI, vel OFFEREBANTVR, vel APVD ACTA DEPONEBANTVR. Vlpian. in L. II. §. vlt. D. ad L. Iul. de adult. *Et si pater præuenerit, &*

& LIBELLOS INSCRIPTIONVM DEPOSVERIT. Impp. Valerianus & Galien. in L. fine metu, C. eod. tit. *Cùm nihil amplius quàm* LIBELLOS ACCVSATIONIS OBTVLISTI. Dioclet. & Maximian. in L. si quis se, C. de accusationib. *Si quis se iniuriam ab aliquo passum putauerit, & querelam deferre voluerit, non ad stationarios decurrat, sed ad præsidalem aditat potestatem, aut* LIBELLOS OFFERENS, AVT QVERELAS SVAS APVD ACTA DEPONENS.

Libellorum porrò inscriptionis conceptio, vt Paulus in L. libellorum, D. de accusationib. tradit, talis erat. Primùm quidem, CONSVL, ET DIES præponebatur. Deinde sequebatur, APVD ILLVM PRÆTOREM VEL PROCONSVLEM, LVCIVS TITIVS PROFESSVS EST SE MÆVIAM LEGE IVLIA DE ADVLTERIIS REAM DEFERRE, QVOD DICAT EAM CVM GAIO SEIO IN CIVITATE ILLA, DOMO ILLIVS, MENSE ILLO, CONSVLIBVS ILLIS, ADVLTERIVM COMMISISSE. Vtique enim & LOCVS designandus erat, in quo adulterium commissum, & PERSONA, cum qua commissum diceretur: & MENSIS. Idque lege Iulia publicorum cauebatur: & generaliter præcipiebatur omnibus qui reum aliquem deferrent: neque autem diem, neque horam inuitus quisquam comprehendebat. Quòd si libelli inscriptionum legitimè ordinati non essent, rei nomen abolebatur: & ex integro repetendi reum potestas fiebat. Item SVBSCRIBERE debebat is qui dabat libellos, SE PROFESSVM ESSE: vel alius pro eo, si literas nesciret. Apuleius planè Apolog. II. libelli quem Sicinij Pudentis nomine, Æmylianus Claudio Maximo Proconsuli obtulerat, principium refert fuisse huiusmodi: HVNC EGO, DOMINE MAXIME, REVM APVD TE FACERE INSTITVI, PLVRIMORVM MALEFICIORVM, ET MANIFESTISSIMORVM. Huiusmodi etiam libellorum formulam perstringit Iuuenal. Sat. VI. his versibus,

COMPONVNT *ipsæ per se formántque* LIBELLOS,
PRINCIPIVM *atque* LOCOS *Celso dictare parata.*

Nec pigebit formulam aliam libellorum adscribere, quam Odorannus Monachus Senonensis, in Compilatione quadam ex regulis Ecclesiasticis excerpta, & Vuilelmo Abbati D. Dionysij inscripta, proponit, ex cuius schedis hæc describsi. *Qualiter accusatio vel inscriptio fieri debeat, & de accusationibus vel inscriptionibus, constitutum est ab Imperatoribus Theodosio & Constantino, Arcadio & Honorio vel ceteris contra improbos accusatores, vt falsis criminibus eos accusare non debeant.* IGITVR, EGO ILLE, ADVERSVM TE IN RATIONIBVS PVBLICIS ADSISTO. SI TE INIVSTE INTERPELLAVERO, ET VICTVS EXINDE APPARVERO, EADEM POENA QVAM IN TE VINDICARE PVLSAVI, ME CONSTRINGO, ATQVE CONSCRIBO PARTIBVS TVIS ESSE DAMNANDVM, ATQVE SVBITVRVM. ET PRO REI TOTIVS FIRMITATE MANV PROPRIA FIRMO, ET BONORVM VIRORVM IVDICIO ROBORANDVM TRADO.

Atque ita, IN CRIMEN SVBSCRIBERE dicebatur accusator, L. vlt. D. de priuat. delict. L. vlt. D. de furt. L. Athales, D. de L. Cornel. de falsi. L. II. D. ad Sc. Turpilian. Vlpianus in L. si cui, D. de accusationib. *Si cui*, ait, *crimen obiiciatur, præcedere debet* IN CRIMEN SVBSCRIPTIO. Hinc & SOLLEMNIBVS INSCRIPTIONIBVS adstringere sese eum qui ad accusandum prosiliebat, iubet Imp. Gordian. in L. si crimen, C. de accusationib. Imp. Alexand. in L. III. C. de his qui accus. nō poss. *Qui crimen publicū instituere properat, non aliter ad hoc admittatur, nisi prius* INSCRIPTIONVM PAGINA *præcesserit, & fideiussor de exercenda lite adhibitus fuerit*: ex qua Constitutione, vt & ex L. II. C. ad Sc. Turpi-

lian. intelligimus, fideiussores ab accusatoribus de accusatione persequenda datos. Eáque erãt SOLLEMNIA ACCVSATIONIS, quæ impleta ab eo qui crimen deferebat, docent L. cum Titia, D. de accusationib. & L. miles, §. quidam, D. ad L. Iul. de adulter.

Indicij autem profitendi formula elici potest ex L. Athales, D. de L. Corn. de fals. in qua Scæuola proponit Athalẽ seruũ PROFESSVM ESSE INDICIVM apud Maximillam filiam testatoris, SE POSSE PROBARE FALSVM TESTAMENTVM VETITI CALLINICI: & apud Magistratus interrogatum à Maximilla, PROFESSVM ESSE, PROBATVRVM QVEMADMODVM FALSVM ESSET FACTVM TESTAMENTVM. Seneca lib. x. Controuers. vlt. INDICIVM PROFITEOR: *multos furti conscios habeo: at illud tuto illi ostendi, hoc furtum non solus habeo.*

Post delatum verò rei nomen Prætor, aut qui lege quærebat, iubebat, edicebátve VT REVS CERTO DIE ADESSET. Cicero in Vatinium: QVÆRO, *postulatúsne sis lege Licinia & Iunia?* EDIXERITNE *C. Memmius Prætor, ex ea lege* VT ADESSES DIE TRICESIMO. Idem lib. IIII. in Vert. post nomen Sthenij delatum, Verrem statim EDIXISSE refert, vt CALEND. DECEMBR. STHENIVS ADESSET SYRACVSIS. Et pro domo sua: *Quid indignius, quàm qui neque* ADESSE SIT IVSSVS, *neque* CITATVS, *neque accusatus.* Asconius in Corneliana: DETVLIT NOMEN *Publius*, SVBSCRIPSIT *Caius*: *Et cùm L. Cassius* PRÆTOR, DECIMO DIE, VT MOS EST, ADESSE IVSSSISSET ACCVSATORES. Tacit. lib. II. *Marsúsque Vibius nuntiauit Pisoni*, ROMAM AD DICENDAM CAVSAM VENIRET: *Ille eludens, respondit*, AD FVTVRVM, VBI PRÆTOR QVI DE VENEFICIIS QVÆRERET, REO ATQVE ACCVSATORIBVS DIEM PRÆDIXISSET. Apud Plutarch. in Martio Coriolano, Tribuni pl. diem ad populum ei dicunt his verbis, Σοὶ δὲ, Μάρκιε, προαγορεύομεν εἰς τρίτην ἀγορὰν παρεῖναι. Et quidem trinundinum in ea re antiquitus seruatum docet Halicarnass. lib. VII. his verbis: Καὶ χρόνος εἰς παρασκευὴν τῆς ἀπολογίας ὁρίζεται τῷ ἀνδρὶ μέχρι τῆς τρίτης ἀγορᾶς. αἱ δὲ ἀγοραὶ Ῥωμαίοις ἐγένοντο, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, δι' ἡμέρας ἐννάτας. Tam moderata certè iudicia populi à maioribus constituta Cic. pro domo sua ait, vt ne nisi PRODICTA DIE quis accusaretur. Et ita Tribunũ pl. Appio DIEM PRODIXISSE rectius, quàm *prædixisse* legemus apud Liu. lib. III. & *prodicta* rectius quàm *prædicta*. EDICTIS etiam delatores ADESSE iubebantur. Imp. Alexander in L. III. C. de accusationib. *Sin verò post satisdationem præsentes non fuerint*, EDICTO ADMONENDI SVNT, VT VENIANT AD CAVSAM AGENDAM. Callistrat. in L. ex quibusdam, §. senatus, D. de iu. fis. *Senatus censuit, vt si neque delator, neque possessor*, TRIBVS EDICTIS EVOCATI ADFVERVNT. Et paullo pòst. *Quoties autem delator* ADESSE IVSSVS, *cessat.* Et in L. Senatus, §. senatus eo. tit. *Quòd si* TRIBVS EDICTIS A PRÆFECTO ÆRARII ADESSE DELATOR IVSSVS, *venire noluerit.* Sed & Cicero Epist. I. lib. III. ad Q. Fratr. de Gabinio: *Et hodie*, ait, *hora octaua, cùm* EDICTO C. ALFII DE MAIESTATE, EVM ADESSE OPORTERET, *concursu magno & odio vniuersi populi penè afflictus est.*

Sanè reus quo die adesse iussus erat, CITABATVR. Cic. lib. IIII. in Verr. *Mane, Calend. Decembr. vt edixerat, Sthenium* CITARI IVBET. Et mox: CITAT *reum: non* RESPONDET. Idem in diuinatio. *Quum illius diei mihi venit in mentem, quo die* CITATO REO *mihi dicendum sit.* Papinian. in L. inter, D. de public. iudic. *Nec per triduum, per singulos dies*, TER CITATVS REVS *damnetur.*

Citabatur autem è tribunali præconis voce. Cic. lib. VII. in Verr. *Quem is, vti Panormũ venit, ad se vocari, &* DE TRIBVNALI CITARI IVSSIT. Id quod Plutarchus in Bruto: Λέγεται δὲ τοῦ κήρυκος, ὥσπερ ἔιωθεν, ἀπὸ τοῦ βήματος τὸν Βροῦτον ἐπὶ τὴν δίκην καλοῦντος, τὸ μὲν πλῆθος ἐπιδήλως στενάξαι. Quinetiam, vt idem in Gracchis

chis tradit, in more positum erat, εἴτις ἔχων δίκην θανατικὴν, μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἔωθεν ἐλθόντα σαλπιγητὴν, ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι, καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν ψῆφον αὐτῷ τοὺς δικαστάς. Sueton. in Tiber. cap. XI. CITATVMQVE PRO TRIBVNALI VOCE PRÆCONIS, *conuiciatorem rapi iussit in carcerem.* Martial. lib. v. Epigram.

Qui nec leno potes, nec comessator haberi,
Nec pauidos TRISTI VOCE CITARE REOS.

Basilius Magn. Oratio. in Martyr. Iulitt. ὡς δὲ παρῆν ἡ Κυρία, καὶ ὁ κῆρυξ ἐκάλει, καὶ ἡ συνήγορος εὐτρεπεῖς, &c. Hoc significat Prudentius in Martigen. his versibus,

—PRÆCONVM VOCE *trementes,*
Examinare reos: —

Sed & accusator citabatur: qui si ad diem non adfuisset, aut non respondisset, ex reis eximebatur is, cuius nomen delatum erat. Cic. lib. IIII. in Verr. CITATVS ACCVSATOR *M. Pacilius, nescio quo casu,* NON RESPONDIT, NON AFFVIT. *Si præsens Sthenius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur: tamen accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim si posset reus absente accusatore damnari, nõ ego à Vibone Veliam nauigio inter fugitiuorum ac prædonum, ac tua tela venissem: quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis, ob eam causam, ne tu* EX REIS EXIMERERE, SI EGO NON AFFVISSEM AD DIEM. Hoc amplius, patroni atque oratores præconis voce citabantur. Quintilian. lib. VI. cap. V. In publicis certè iudiciis, vox illa præconis præter patronos, ipsum qui egerit, citat.

Absens vtique nemo damnabatur sed REQVIRENDVS ADNOTABATVR, vt copiam sui præstaret, L. I. & II. D. de requiren. vel absent. dãnan. L. diuus, D. de custod. reor. Præsides autem prouinciarum, circa requirẽdos adnotatos hoc debebant facere, vt eos quos adnotarant, EDICTIS ADESSE IVBERENT: vt posset innotescere eis qui adnotati erant. Sed & litteras ad magistratus, vbi consistebãt, mittere: vt per eos posset innotescere, REQVIRENDOS EOS ESSE ADNOTATOS, L. I. D. de requirend. vel absentib. damnand. Aduersus contumaces verò, qui neque denuntiationibus, neque Edictis præsidum obtemperassent, etiam pronũciabatur secundum morẽ priuatorum iudiciorum: Sic tamen vt in absentes, si sæpius per contumaciam admoniti deessent, pecuniariæ quidem pœnæ, vel eæ quæ existimationem cõtingunt, statui possent, & vsque ad relegationem procedi: Verùm si quid grauius irrogandum fuisset, puta metalli vel capitis pœna, non erat absentibus irroganda, L. absentem, D. de pœnis.

Porrò rei postulari, ea LEGE qua iudicium constituebatur, INTERROGATI dicebantur. Sallust. in bello Catilinar. *P. Antronius & P. Sulla designati Consules* LEGIBVS AMBITVS INTERROGATI, *pœnas dederant.* Et aliàs eod. lib. *Et ipse* LEGE PLAVTIA INTERROGATVS *erat à L. Paulo.* Velleius Patercul. lib. II. *Rutilium, virum non sæculi sui, sed omnis æui optimum,* INTERROGATVM LEGE REPETVNDARVM, *maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant.* Ascon. Pædian. in IIII. Verrin. ad ea verba: *Et si illum annum, M. Lepidi Prætoris,* ait, *qui accusari ceperat à duobus Metellis Celere & Nepote: qui cum* LEGIBVS INTERROGASSENT, *victi eius apud populum gratia destiterunt.* Et mox: ad ea verba *in neminem ante hunc. Rectè,* ait, *quia Lepidus* LEGIBVS *tantùm* INTERROGATVS, *nec dum etiam ceperat accusari.* Sidonius Apollinaris lib. I. Epist. III. *nunc &* LEGIBVS *me* AMBITVS INTERROGATVM, *Senatu moue.* Ac planè iudicia certa lege constituebantur. Cic. lib. VII. in Verr. *Non dicam id, quod debeam forsitan obtinere, cum* IVDICIVM CERTA LEGE CONSTITVTVM *sit, non quid in re militari fortiter feceris, sed quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere.* Idem pro Cluentio sapientis iudicis esse ait, animaduertere, qua LEGE REVS CITETVR: de quo reo cognoscar, quæ res in quæstione versetur. Et aliàs: *At si ita esset,* HAC LEGE ACCVSATVM *esse oportuit, qua accusatur Auitus.* Seneca Controuers. II. lib. IX. *Non hac* LEGE CAVSAM DICET. Gaius in L. lege Cornelia, D. de Sc. Silani. *Si aperto testamento liberi scripti inueniantur,* LEGE DE SICARIIS IVDICIVM FIAT.

Interdum autem accusatoribus rei PRÆSCRIBEBANT, EOSQVE PRÆSCRIPTIONE summouebant, L. 1. §. accusationē, D. ad Se. Turpilian. Atque ita mariro iure mariti accusanti illa PRÆSCRIPTIO obiiciebatur, SI LEGEM PRODIDISSE DICERETVR OB HOC, QVOD ADGRESSVS ACCVSATIONEM ADVLTERII DESTITISSET L. 11. §. 1. D. ad L. Iul. de adulter. Sic & in L. præuaricationis, D. de præuaricatorib. *Si reus*, ait Vlpian. ACCVSATORI *publico iudicio. ideò* PRÆSCRIBAT, CVOD DICAT SE EODEM CRIMINE AB ALIO ACCVSATVM, ET ABSOLVTVM. Præscriptiones autem quæ solebant obiici adulrerij accusantibus, antè solebant tractari quàm quis inrer reos reciperetur, L. si Maritus, §. præscripriones, D. ad L. Iul. de adulter. Quintilian. Declamatio. CCXLIX. PRÆSCRIBIS *tamen ne agam, id est*, NE NOMEN TVVM DEFERAM, NE TE LEGIBVS OBLIGEM. Idem Declamatio. CCL. *Nunc* PRÆSCRIBENDI *tempus abiit. Tum enim* PRÆSCRIBERE *debuisti, si poteras, cùm* DELATVS ES: *& in hoc ipsum* PRÆSCRIBERE, *ne deferret. Neque enim vlla* PRÆSCRIPTIO *inchoata iudicia peragi vetat, si inchoari aliquando prohibet.* Huiusmodi præscriptione reum quemdam, vt accusatorem suum summoueret, vsum Basil. Magn. Oratio. de Marty. Iulitta ita scribit. Παρελθὼν, ἵνα μὴ ἔφη ἀσαγώγιμον εἶναι τὴν δίκην, Οὐδὲ γὰρ εἶναι φησὶν τοῦ κοινῶν μετέχειν, τοὺς μὴ λατρεύσαντας τοῖς θεοῖς τοῦ βασιλέως καὶ μὴ ἐξομνυμένους τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν.

Ceterùm rei quandoque PREHENDI, & IN CARCEREM, seu VINCVLA DVCI iubebantur. Sic Cicero lib. VII. in Verr. narrat Verrē, cùm seruitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiæ fugitiuorum videret, dominos COMPREHENDI iussisse. Idem ibidem. *Iste hominem*, ARRIPI *à Tribunali, &* IN CARCEREM CONIICI, IVBET. Liuius lib. II. *Tum ex his quosdam* PREHENDI *Lictorius* IVBET. Idem lib. III. *Itaque Ædilem* PREHENDI, DVCIQVE *à maioribus Magistratibus.* Et lib. IX. de Sempronio Tribunopl. loquens, *Hæc taliaque cùm dixisset*, PREHENDI *Censorem, & in* VINCVLA DVCI IVSSIT. Et lib. XXV. *Confestim Caruilij Tribuni plebis omissa multæ certatione*, REI CAPITALIS DIEM *Posthumio* DIXERVNT: *ac, ni vades daret*, PREHENDI *à viatore, atque* IN CARCEREM DVCI IVSSERVNT. Apud eundem lib. IIII. Tribuni pl. pro collegio pronuntiant, PLACERE *Consules Senatui dicto audientes esse. Si aduersus consensum Amplissimi ordinis vltra tendant, in* VINCVLA SE DVCI EOS IVSSVROS. Similique modo eiusdem auctoris lib. V. Tribuni pl. minantur Tribunis militum, nisi in auctoritate Senatus essent, se IN VINCVLA EOS DVCI IVSSVROS esse. Sempronius quoque Tribunus pl. ad Appium apud eundem lib. IX. *Et nisi*, ait, *Aemiliæ legi parueris, ego te* IN VINCVLA DVCI IVBEBO. Eiusdem lib. III. M. Duellius Tribunus pl. *Hoc anno nec diem dici cuiquam, nec* IN VINCVLA DVCI *sum passurus.* Cicero in Rullum. *Qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si Tribunus pl.* DVCI *iussisset.* Plin. lib. XX. Nat. hist. cap. III. DVCI *eum* IN VINCVLA *Triumuiri* CVM IVSSISSENT, Agell. lib. IIII. cap. X. *Cæsar Cos. viatorem vocauit, eúmque* (Catonem intelligit) *finem ni faceret*, PREHENDI *loquentem*, & IN CARCEREM DVCI *iussit.* Valer. Max. lib. IIII. cap. I. *Tribunus enim plebis* (de Tib. Graccho loquitur) *cùm ex professo inimicitias cum Africano & Asiatico Scipionibus gereret, & Asiaticus iudicatæ pecuniæ satisdare non posset, atque adeo à Consule* IN VINCVLA PVBLICA DVCI IVSSVS ESSET. Idem lib. VI. cap. I. *A quibus hac de re certior factus Senatus, Plotium* IN CARCEREM DVCI IVSSIT. Sueton. in Iul. cap. XX. *M. Catonem interpellantem extrahi è curia per lictorem, &* IN CARCEREM DVCI IVSSIT. Idem cap. LXXIX. *Tribunus pl. Epidius Marullus, Cæsetiúsque Flauus, coronæ fasciam detrahi, hominémque* DVCI IN VINCVLA IVSSISSENT. Vlpian. in L. II. D. de in ius voc. *Quíque coërcere aliquem possunt, &* IVBERE IN CARCEREM DVCI. Ascon. in lib. III. in Verr. ad ea verba, DVCI IVSSIT. *Melius*, ait, DVCI IVSSIT, *in vincula, vel in carcerem, intelligimus, quam* DVCI IVSSIT, *damnauit*, Verrem etiam Nauarchis

Nauarchis CATENAS INIICI imperasse, Cic. lib. VII. in Verr. narrat. Philippum etiam Consulē iussisse MANVM à lictore in Crassum INIICI. Valer. Max. lib. VI. cap. II. refert. Reus vtique CAVSAM DICERI iubebatur. Cic. lib. IIII. in Verr. *Paratum* ad CAVSAM DICENDAM *venire hora octaua iubet.* Et lib. VII. eiusdem argumenti Verrem narrat, iussisse dominos prehensos CAVSAM DICERE. Idem lib. I. de finib. CAVSAM APVD SE DICERE IVBET. Liuius lib. IIII. *Missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit, dictator. Cùm pauidus ille* QVID VELLET, *quæreret: Seruiliusque* CAVSAM DICENDAM *esse proponeret, crimenque à Minutio delatum ad Senatum, diluendum.* Tacitus lib. II. Marsum Vibium Pisoni nuntiasse ait, vt Romam ad CAVSAM DICENDAM *veniret.* Sueton. in Tiber. cap. LXI. CITATI AD CAVSAM DICENDAM.

CAVSAM autem interdum rei EX VINCVLIS DICEBANT, vt ex L. lege Cornelia, D. de s c. Silania. & Sueton. in Nero. cap. XXXVI. liquet: quod apud Heluetios olim in more positum fuisse Cæsar lib. I. de bello Gall. scribit. Dixi, interdum. Nec enim custodiendorū reorum vna eadémque ratio erat, sed vel IN CARCEREM RECIPIEBANTVR, vel MILITIBVS TRADEBANTVR, vel FIDEIVSSORIBVS, vel SIBI IPSIS COMMITTEBANTVR. Idque Iudicibus ex dignitate personarum & qualitate criminis quod obiiciebatur æstimandum relinquebatur, L. I. & L. diuus, D. de custod. reor. Hinc in L. vlt. §. sic autem D. de bon. eor. *Si qui autem sub incerto causæ euentu,* IN VINCVLIS, VEL SVB FIDEIVSSORIBVS *decesserint.* Macer in L. milites §. eius fugam, D. de re milit. *Eius fugam qui cum* SVB CVSTODIA, VEL IN CARCERE ESSET, *discessit.* Vlpian. in L. in fraudem §. I. D. de Iu. fis. *Bona eorum qui* IN CVSTODIA, *vel* IN VINCVLIS *vel* IN COMPEDIBVS *decesserint.* Imp. Seuer. in L. I. C. ex quib. caus. infa. *Quod in* CARCEREM CONIECTVS *es, vel* VINCVLA *tibi iussu legitimi iudicis* INIECTA *sunt:* Eos certè qui in carcerem stante Repub. coniiciebantur, vinculis publicis oneratos indicat Valer. Max. lib. IIII. cap. I. & lib. VI. cap. VI. & IX. Idem ostendit Liuius lib. III. apud quem Claudius ad pericula fratris Appij in carcerem coniecti deprecanda Romam reuersus, prehensans singulos, orasse dicitur ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, vt CARCERI ET VINCVLIS viderentur digni. *Virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legum latorem, conditorémque Romani iuris,* IACERE VINCTVM INTER PVRES NOCTVRNOS AC LATRONES. Apollonium etiā cùm eum Verres in carcerem coniici iussisset, in vincula coniectum Cicero lib. VII. in Verr. narrat.

Sed & Imperatorum temporibus, vinculis contineri consueuisse eos qui carcere includebantur, documento est, quod Paul. in L. carceri, D. de custod. reor. ait, Carceri præpositum, si pretio corruptus sine vinculis agere custodiam passus sit, officio Iudicis puniendum: Si verò id nesciat, propter negligentiam ab officio remouendum. Argumento est etiam quod Callistrat. in L. In eos, D. eo. tit. scribit. In eos animaduertendum, qui cùm recepti essent in carcerem, ruptis vinculis & effracto carcere euaserint.

Reorum autē qui in vinculis habebantur, manus pedésque catenis & cōpedibus vinciri consueuisse, ostendit Arrianus Epict. lib. I. cap. I. XVIII. XIX. & XXIX. Herodis certè iussu B. Petrum in vincula coniectum, duplici catena vinctum fuisse legimus, Act. Apostolor. cap. XII. Eiusdem lib. cap. XXI. de Paulo vincto referuntur hæc, Τότε ἐγγίσας ὁ χιλίαρχος ἐπέλαβετο αὐτοῦ καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἁλύσεσι δυσί. Suetonius in Nero cap. XXXVI. *Coniurati è vinculis triplicium catenarum dixere causam.* Constantinus tamen sanxit, vt reis non ferreæ manicæ & inhærentes ossibus mitterentur, sed ptoliziores catenæ, vt & cruciatus deesset, & permaneret fida custodia, L. I. C. de custod. reor. Alteram etiam vinculorum speciem prodit D. Lucas in Act. Apostolor. cap. XVI. his verbis, Ἐβαλεν αὐτὸὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸξύλον. Prudentius in hymno Vincentij martyr.

Lignóque plantas inserit,
Diuaricatis cruribus.

Cuiusmodi lignum, Cippum Latina lingua vocari, Suidas auctor est, Ποδοκάκκη in-

quit, ξύλον εἰς ὁ εἰ ἁρπτῇ τὰς πόδας ἐμβάλλοντες συνέχουσιν, ὁ παρὰ Ρωμαίοις Κυπρος καλεῖται. Quæ vox in martyrũ passionibus, & Gregor. Turonen. lib. v. cap. XLIX. inuenitur. Enimuero in vincula conijci nõ solebat, qui fideiussores dare paratus erat: nisi tam graue scelus admisisse eũ constaret, vt neque fideiussoribus, neque militibus cõmitti deberet, L. diuus D. de custod. reor. Atque adeo, vel post prouocationem in custodia retineri reum, ita demum si fideiussoris idonei copiam non habeat, Impp. constituerunt in L. eos §. super iis & L. minimè, C. de appellationib. Quòd si confessus esset, donec de eo pronuntiaretur, in vincula publica coniiciendus erat L. si confessus D. eo. tit. L. cuiuscumque versic. item qui, D. ad L. Iul. maiest. Supplicij etiam causa carcere inclusam matrem refert Plin. lib. VII. cap. XXXVI. Decuriones quoque, decurionúmque filij, nepotes, de quibus puniendis Præsides Principi scripserant, in carcere diligentioris custodiæ causa recipi solebant, L. si quis filio §. eius qui D. de iniuf. rup. L. I. §. simili modo, D. quan. appellan. sit. Carceri autem præpositus, quem Commentariensem appellabant, carceris rationem diligentissimè & accuratissimè conficiebat: Auctor est Cicero lib. VII. in Verr. his verbis: *Cedo* RATIONEM CARCERIS, *quæ diligentissimè conficitur: quo* QVISQVE DIE DATVS IN CVSTODIAM, QVO MORTVVS, QVO NECATVS sit. Hic nefas esset tacere nunquam satis pro merito laudatam Impp. Gratiani, Valentiniani & Theod. constitutionem, quæ Commentariensibus negotium dat semper intra tricensimum diem ingerere numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem, ætatémque vinctorum.

Imperatorum planè temporibus reos militibus in Custodiam tradi inualuit. Militi autem non vni, sed duobus custodiam cõmitti debuisse Modestinus scribit in L. vlt. D. de custod. reor. Atque hæc est CVSTODIA MILITARIS, cuius fit mentio in L. II. C. ex quib. caus. maior. L. sed & si quis §. I. D. si quis cautionib. Quæ φρουρὰ στρατιωτικὴ dicitur in L. αὐτοκράτωρ, D. de appellationib. Tacit. lib. III. *Seruos Lepidæ, cum* MILITARI CVSTODIA HABERENTVR, *transtulit ad Consules.* Imp. Constantin. in L. II. C. de Exactorib. tributor. lib. X. Fisci debitores in carcerem *duci vetans, Contineatur, ait, aperta & libera, & in vsu hominum instituta* CVSTODIA MILITARI. Symmach. Epist. vlt. lib. I. *Continuò, vt seueritas exigebat, reos* CVSTODIA MILITARIS, *dissimulata dignitate* CIRCVMDEDIT. Reos etiam *à* MILITIBVS, STATORIBVSQVE, nec non à MVNICIPALIBVS MINISTERIIS adseruatos docet Vlpianus in, L. in eadem, D. ex quib. caus. maior. Pontius in vita Cypriani: *Ductus & susceptus est Cyprianus custodiendus* AB STATORE OFFICII PROCONSVLIS. Constantin. in L. I. de custod. reor. in C. Th. *Illud etiam obseruabitur, vt neque hi qui* STATORVM *funguntur officio, neque* MINISTRIS *eorum liceat crudelitatem suam accusatoribus vendere, & innocentes intra carcerum septa letho dare.* Extat Plinij Epistola lib. X. qua Traianum consulit, vtrùm per publicos ciuitatum seruos, quod vsque adhuc in Bithynia factum fuisse scribit, an per milites adseruare custodias deberet. Cui rescribit Traianus, seruandam eam consuetudinem, quæ in ea prouincia obtinuerat, vt per publicos seruos custodirentur.

Huiusmodi autem custodia ad eos quoque qui carcere continebantur, porrigebatur. Nam & carceribus milites custodes appositos, & pro foribus carceris excubasse eos, D. Lucas in Act. Apostolor. nõ semel docet, veluti cap. V. Ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. Ἄγγελος δὲ κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, Et mox: Λέγοντες ὅτι τὸ δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἑστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν. Idem cap. XII. de Petro quem Herodes prehendi iusserat. Ἔθετο εἰς φυλακὴν παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν. Et mox: Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ. Et Paulo pòst: Ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν δεδεμένος ἁλύσεσι δυσί, φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. Hinc Suidas Custodiam ita interpretatur: Κουστωδία τὸ τῷ δεσμωτηρίῳ ἐπιταττόμενον στράτευμα σύστημα στρατιωτικόν. A carcerali itaque (vt Impp. loquuntur in L. vlt. de custod. reor. in C. Th. & Nou. Th. & Valet. de Iudæis) non est Militaris custodia penitus iciungenda, cùm ad ipsam carcerum custodiam, Militum opera veteres vterentur.

A militibus

A militibus autem custodiæ interdum in castris adseruabantur, vt patet ex Act. Apostolor. cap. XXI. & XXIII. & Iosepho lib. XVIII. Antiq. Iudaic. cap. VIII. Paulum etiam ad se à Lysia Tribuno transmissum Porcius Festus in Herodis prætorio custodiri iussit, vt scriptum reliquit D. Lucas Act. Apostol. cap. XXIII.

Nec verò à vinculis immunis huiusmodi custodiæ species erat. Quinimo vinculis plerumque constringebantur qui à militibus adseruabãtur, vt ex his quos paullo antè ex Act. Apostol. adduxi, locis planum fit. Eadem verò catena & militem & reum copulabat, teste Seneca Epist. v. Quod & Ioseph. indicat lib. XVIII. Antiq. Iud. cap. VIII. his verbis de Antonia, quæ Agrippæ, qui custodia militari detinebatur, fauebat: Εὐρίσκετο δ' αὐτῶ παρὰ τοῦ Μάκρωνος στρατιωτῶν τε μετρίων ἀνδρῶν, οἱ παραφυλάξειαν αὐτὸν ἐν φορτίοις, ἢ ἐκατοντάρχου ἐφεπομένης τε ἐκείνοις ἢ σωφρονιζομένου. Quod interpres veteris moris ignarus ἰσομένου σωφρονίζειν Conuictorem ridiculè interpretatus est. Longè rectius Rufinus: *Sane inuenti sunt & à Macrone ex militibus tales, qui eum sine districtione seruarent. Adhibetur etiam talis Centurio qui illis præesset militibus: sed etiam qui cum eo ligaretur, talis inuentus est.*

Interdum tamen Militaris custodia Ἀδεσμος erat, & ita D. Lucas in Act. Apostolor. cap. vlt. τῶ δὲ Παύλω, ait, ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῶ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτη, & sic, vt subiicit. Ἔμεινε Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίω μισθώματι, ἢ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν. Idem in Catalogo scriptorum Ecclesiastic. de B. Paulo. Et biennium in libera manens custodia aduersus Iudæos de aduentu Christi eottidie disputauit. Felicem etiam Centurioni Paulum sub laxiori custodia cõmissum, D. Lucas significat bis verbis Act. Apost. cap. XXIII: Διαταξάμενος τε τῶ ἑκατοντάρχη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετῶν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῶ.

Sed hoc eius custodiæ propriũ erat, quæ LIBERA dicebatur: à qua vincula catenæque aberant, vt proinde eam cum Dione lib. XXXVI. & lib. LVIII. Ἀδεσμὸν φυλακλὴν appellare liceat: quam verbũ verbo reddens Sophronias Hieronymi interpres Ἐλευθέραν φυλακὴν cõuertit. Huiusmodi autem custodiæ Senatores tradi consueuisse, ostendit Hieronym. aduersus Vigilantiũ his verbis: *Senatoriæ videlicet dignitatis sunt: vt non inter homicidas teterrimo carcere, sed in* LIBERA HONESTAQVE CVSTODIA, *in fortunatorum insulis, & in campis Elysiis recludantur.* Eius generis erat custodia, quæ apud Magistratus habebatur. Nam & ipsorum quandoque Magistratuum domibus rei adseruabantur. Et ita cùm Senatus decreuisset vti abdicato magistratu Lentulus, itémque ceteri, coniurati in CVSTODIIS LIBERIS HABERENTVR, Lentulum quidem P. Spintheri, qui tum Ædilis erat, Cethegum Q. Cornificio, Statilium C. Cæsari, Ceparium Cn. Terentio Senatori traditos, Sallust. in bello Catilinar. refert. Sic & Asinium Gallum Dio lib. LVIII. in libera custodia à Consulibus & Prætoribus custoditum narrat.

Custodiæ autem appellatione, solam publicam accipiendam esse, Iurisconsulti tradunt in L. succurritur, D. ex quib. caus. maior. Et L. vinculorum, D. de verbor. significat. Quod epithetum, custodiæ adiungitur à Valerio Max. lib. VI. cap. III. & lib. IX. cap. vlt. Tacito lib. III. Apul. lib. VII. de Asino aut. Eadémque est verbi φυλακῆς sententia apud Arrian. Epict. lib. I. cap. I. & XXIX. & Act. Apostolor. cap. XVI.

Rei etiam quandoque transmittebantur, toto tit. de exhibendis, & transmittendis reis, tam in Cod. Iustiniani, quàm Theodosij. Formulam autem literarum quibus rei transmittebantur, habemus in Act. Apostolor. cap. XXIII. Sed & si reus abesset, solebant præsides prouinciarum, in quibus delictum admissum erat, ad earum prouinciarum, sub quibus rei agere dicebantur, præsides scribere, & desiderare, vt cum prosecutoribus ad se remitterentur, L. solent, D. de custod. reor. Cùm verò transmittebantur rei, sub fida custodia transmittebantur, aut vt Impp. verbis vtamur, SVB IDONEA PROSECVTIONE, L. III. de pœnis in C. Th. L. defensores de exhiben. & transmitt. reis eod. C. Th. L. defensores de denfensorib. ciuit. in C. Iustinia. id est *adhibitis fidis custodibus*, vt ait, L. omnes reos, de pœn. in C. Th. Quo sensu etiam PROSECVTIONIS verbum accipiendum est in L. addictos eo. tit. & PROSECVTORVM

in d. L. solent. Atque ita Paulum, vt cum Hieronymo in Epist. ad Augustinum loquar, orta seditione, cùm occidendus esset, raptum esse à Tribuno Lysia, & ab eo missum Cæsaream ad Claudium Festum præsidem, sub custodia diligenti, legimus Act. Apostolor. cap. XXIII.

Solebant porrò Rei de criminibus obiectis interrogari, quemadmodum Clemēs lib. II. Constit. Apostolicar. cap. LII. testatur. Xiphilinus in Seuero, de quodam latrone capro & in vincula coniecto: Καὶ αὐτὸν ὁ Παπινιανὸς ὁ ἔπαρχος ἀνήρετο, Διάτι ἐλήστευσας, καὶ αὐτὸς ἀπεκρίνατο, Διάτι οὐ ἔπαρχος εἶ. Sueron. in Augusto cap. XXXIII. *Dixit autem ius non diligentia modò summa, sed & lenitate. Si quidem manifesti parricidy reum, ne culeo insuerentur, quod non nisi cōfessi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogasse:* CERTE PATREM TVVM NON OCCIDISTI? Iulian. in L. fi is qui ducente §. verum, D. de reb. dub. *Proinde si quis ita interroget,* EORVM QVID, QVÆ OBIICIVNTVR TIBI, FECISTI? Marcian. in L. diuus, D. de cust. reor. Irenarchis mandatum fuisse docet, vt cùm adprehendissent latrones, interrogarent eos de sociis & receptatoribus: & interrogationes literis inclusas, atque obsignatas ad cognitionē magistratus mitterent. Huiusmodi interrogationum exempla extant in Euangel. Matthæi cap. XXVII. Marci cap. XV. Lucæ XXIII. Ioannis cap. XVIII. & in Act. Apostolor. cap. XXII. & XXIII. Euseb. lib. III. histo. eccles. cap. XIIII. Apud Liuium lib. VIII. Qu. Fabium Magistrum equitum, cùm à praecone citatus, ex inferiore loco ad tribunal accessisset, Papirius Cursor Dictator ita interrogat: QVÆRO DE TE Q. FABI, *cùm summū imperiū Dictatoris sit, pareántque ei Cos. regia potestas, Prætores iisdē auspiciis creati,* ÆQVVM CENSEAS NEC NE, *Magistrū equitū dicto audientē esse:* ITEMQVE ILLVD INTERROGO, *cùm me incertus auspicijs profectū ab domo scirem, vtrùm mihi turbatis religionibus Resp. in discrimen committenda fuerit? an auspicia expetenda, ne quid dubijs dijs agerem?* SIMVL ILLVD, *quæ Dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit? num eo Magister equitum solutus ac liber potuerit esse?* Ac demum: AD HÆC QVÆ INTERROGATVS ES, RESPONDE: EXTRA EA CAVE VOCEM MITTAS. ACCEDE LICTOR.

Cognitutum autem de criminibus Præsidem oportebat, ante diem palàm facere, CVSTODIAS SE AVDITVRVM: quarum audiendarum gratia, tam clarissimos viros, quàm patronos causarum, si omnes in ciuitate prouinciæ quam regebat, agerent, adhibere debebat: Feriatísque etiā diebus, nec pro tribunali tantùm & à superiore loco, sed & de plano audiri custodiæ poterant. Quæ omnia comprobantur, L. vnius §. vlt. D. de quæstionib. & L. custodias D. de public. iudic. L. diuus D. de feriis. Vlpianus etiam in L. Iouia D. de accusationib. *Iouia*, ait, *crimina audire, & discutere de plano Proconsulem oportet: &, vel liberare eos quibus obiiciuntur, vel fustibus castigare, vel flagello seruos cædere.* Festum planè Porcium Iudææ Præsidem, pro tribunali Paulum audisse refertur Act. Apostolor. cap. XXV. Solitos verò Proconsules custodiarum cognitionem mandare legatis: scilicet, VT PRÆAVDITAS CVSTODIAS AD SE REMITTERENT, vt innocentem ipsi liberarent, idem Vlpian. testatur in L. solent D. de offic. proconsul. Tertullian. in Apologetico: *Et vtique non deesset vrbis in* AVDITIONE CVSTODIARVM, *& damnatione, sanguis humanus.* Custodiarū etiam seriem ipsosmet Imperatores recognouisse, inspecto cuiusque elogio ostendit Sueton. in Tiber. cap. LII. & in Calig. cap. XXVII. Cetertim si crimina obiecta negasset reus, petebatur Asconio teste, dies inquirendorum eius criminum. Sic Ciceronem, causa Verris ad se traducta, INQVISITIONIS aduersus Verrem tempus postulasse, dies centum decem, idem Asconius scribit. Et aliàs, Pacuuij accusatores in Scaurum INQVISITIONEM in Sardiniam, itémque in Corsicam insulas, dies nouenos accepisse memorat. Idē alibi: *Scaurus Cæpionē contra reū detulit,* ET BREVIORE DIE INQVISITIONIS ACCEPTA, *effecit, vt ille prior causam diceret.* Eodémque modo Bæticos, in socios ministrósque Cæcilij Classici inquisitionem postulasse Plinius Epist. IX. lib. III. refert: sed & lib. V. Epist. XX. de Bithynis, qui Rufum Varenum proconsulem detulerant, *Inducti*, ait, *in Senatum,* INQVISITIONEM POSTVLAVERVNT. Et paullo pòst, *Consulit Acilius Rufus Consul designatus,* INQVISITIONEM BITHYNIS DANDAM. Quin & ipsum Varenum

renum reum postulatum à Senatu obtinuisse, VT SIBI QVOQVE DEFENSIONIS CAVSA TESTES EVOCARE LICERET, Plinius ibidem, & rursus Epist. VI. lib. V. narrat. Ac planè quandoque è prouincia testimonij gratia quosdam euocatos, docet Vlpian. in L. II. §. Legatis D. de iudic. Sueton. in Claud. cap. XV. *Excusans quidam* TESTEM E PROVINCIA AB EO VOCATVM, *negauit* PRÆSTO ESSE POSSE. Plin. Epist. IX. lib. III. *E testibus quidam, siue iratus, quod* EVOCATVS *esset inuitus, siue subornatus ab aliquo reorū &c.* Testes autem non temere euocandos fuisse per lōgum iter, & multo minus militres auocando fuisse à muneribus perhibendi testimonij causa, Callistratus scribit in L. III. D. §. vlt. de testib. de eáque re Diuos fratres rescripsisse ait in hęc verba. *Quòd ad testes euocādos pertinet, diligentiæ iudicantis est explorare quæ consuetudo in ea prouincia, in quam iudicat fuerit. Nam si probabitur sæpe in aliam ciuitatem testimonij gratia pleróque euocatos: non esse dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.* Arcadius etiam in L. I. §. I. D. eo. Ad Iudicum religionem pertinuisse scribit, vt eum solum numerum testium, quem necessarium esse putassent, euocari paterentur.

Testes porrò voce præconis citatos fuisse non est ignotum, idque ex Ciceronis lib. III. in Verr. & Sueton. in Claud. cap. XV. patet. Et quidem si præsentes testes essent, cùm iis olim ingens Cratoribus dimicatio erat. Ideóque velut duplici contra eos, proque his, acie confligebatur, actionum & interrogationum, quemadmodum Quintilianus lib. V. cap. VII. tradit. In eáque re Oratorum industria elucebat. Cic. pro Flacco: *Vbi est igitur illa laus Oratoris, quæ, vel in accusante antea, vel in patrono spectari solebat?* BENE TESTEM INTERROGAVIT; CALLIDE ACCESSIT; REPREHENDIT; QVO NOLVIT ADDVXIT; CONVICIT, ET ELINOVEM REDDIDIT. Plinius Epist. IX. lib. III. *Concipere animo potes quàm simus fatigati, quibus toties agendum, toties altercandum, tam multi* TESTES INTEROGANDI, SVBLEVANDI, REFVTANDI. Loqui certè testi nisi interrogato non licebat, vt Asconius in III. Verrin notat. Suos autem testes accusatorem interrogasse idem Asconius admonet in Diuinatio. ad verba hæc, *vt vbi id interrogando. Apparet*, inquiens, *ex hoc dicto, Testes suos etiam ipsum accusatorem interrogare consuesse.* Cicero pro Flacco: *An quisquam esse testis potest quem.* ACCVSATOR *sine cura* INTERROGET, *nec metuant ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat?* Idem lib. III. in Verr. *Si me ipsum egisse, memoria tenetis, vt in* TESTIBVS INTERROGANDIS *omnia crimina proponerem, & explicarem: vt cùm rem totam in medio proposuissem, tum denique* TESTEM INTERROGAREM. Et in eundem lib. VI. *Cùm testes ex Sicilia dabo, quem volet eligat, quem* EGO INTERROGEM *de patellis, pateris, thuribulis.* Quinetiam & ab eo contra quem producebantur, testes quandoque interrogabantur, vt Asconius in lib. III. in Verr. auctor est. Vnde Cicero lib. VII. in eundem Verr. *Si voles*, ait, *quoniam priore actione, vt patroni tui dictitant, nouā quadam sapientia, vt omnes intelligunt, conscientia tua atque auctoritate meorum testium,* TESTEM NVLLVM INTERROGASTI, INTERROGETVR *Planius, si volet.* Vt plurimum autem accusatores testes producebant quos refelli & refutari à defensoribus patiebantur. Cicero lib. VII. in Verr. *Cùm* EGO *P. Granium* TESTEM PRODVXERO, *qui suos libertos à te securi percussos esse dicat, qui à te nauem suam mercésque repetat,* REFELLITO *si poteris, ne eum testem deseram.* Et mox. *Hunc quoque* TESTEM MEVM REFELLI, *& illum Heuennium, Sertorianum fuisse abs te demonstrari, & probari volo.* Idem pro Fonteio, Testes flagitans, *Plus ego*, ait, *in hac causa laboris & operæ consumo in poscendis testibus, quam ceteri defensores in* REIVTANDIS. A defensore verò solebat Oratio testium refelli, aut vira lædi: vt Cicero pro Flacco ait: *Sæpe enim*, vt idem in Partitionibus testatur, *ea quæ dicta erant, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta essent, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehendebantur: aut si Oratio argumentationem non haberet, in hominem dicendum erat.* Et interdum quidem aduersus singulos testes dirigebatur actio. Quod insectationis genus separatim aliquando edebatur, eoque in genere Ciceronis Oratio in Vatinium testem versatur.

Planè Oratores à iudicibus quandoque, vt sibi TESTES ROGARE LICERET, postulabant: Cic. lib. II. de Orato. *Pusillus testis processit.* LICET *inquit*, ROGARE *Philippus? Tum quæsitor properans*, MODO BREVITER. *hic ille*, NON ACCVSABIS, PERPVSILLVM ROGABO. Sollemnia autē in testibus interrogandis erant verba hæc, TE ROGO. Cicero

pro Flacco: *Quid tu istum roges, Laeli, qui prius quam hoc,* TE ROGO, *dixeris, plura etiam effundet, quàm tu ei antè domi præscripseris?* Interdum tamen in testibus interrogandis vtebantur verbis, QVÆRO, &, VOLO VTI MIHI RESPONDEAS. Cicero in Varinium: QVÆRO VATINI, *vtrũ tandem putes hunc ciuitati, &c.* Et mox: QVÆRO ABS TE, *teneasne memoria?* Et alibi: VOLO VT MIHI RESPONDEAS. Rursus ibidem: *Secundum eos,* QVÆRO, *seruauerisne eos fidẽ?* Et alibi: *Sic enim* EX TE QVÆRO *Tribunus pl. fuisti.* Ac deinde VOLO VTI MIHI RESPONOEAS, *num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter vnũ te.* Et statim: VOLO VTI MIHI RESPONDEAS: *cùm M. Bibulum Consulem,* &c.

Testes autem refutabantur, vel interrogatione, vel breui interlocutione patroni, aut aliquo vrbanè dicto refrigerabãtur, vel si quid in eorũ vitam dici poterat, infamia criminum destruebantur: vt Quintilianus lib. v. cap. VII. scribit: Et ex subiectis exemplis paret. Cicero lib. II. de Orato. *Hoc Crassi nihil facetius: qui cùm læsisset Silus Piso-nem, quod se* IN EVM AVDISSE *dixisset:* POTEST FIERI, *inquit,* SILE, VT IS VNDE TE AVDISSE DICIS, IRATVS DIXERIT; *annuit Silus.* POTEST ETIAM VT NON RECTE INTELLEXERIS. *Id quoque toto capite annuit, vt se Crasso daret.* POTEST ETIAM FIERI, *inquit,* VT OMNINO QVOD TE AVDISSE DICIS NVMQVAM AVDIERIS. *Hoc ita præter expectationem accidit, vt testem omnium risus obrueret.* Quintilian. lib. VI. cap. III. de Cicerone. *Cùm Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidem accusator ei,* DIC M. TVLLI, NVMQVID POTES, DE SEXTO ANNALI? *Versus tunc dicere cœpit de libro Ennij Annali sexto.*

Qui potis ingentis causas euoluere belli. Ibidẽ: *Est & illa ex Ironia fictio, qua vsus est C. Cæsar. Nam cum testu diceret,* A REO FEMINA SVA FERRO PETITA, *& esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset,* QVID ENIM FACERET, *inquit,* CVM TV GALEAM ET LORICAM HABERES? Plinius lib. XXXV. cap. VIII. *Hinc M. Crassi Oratoris ille lepos agentis sub veteribus, cùm testis compellatus instaret,* DIC ERGO CRASSE QVALEM ME RERIS? TALEM, *inquit, ostendens in tabula pictum inficetissimè Gallum exerentem linguam.* Macrob. lib. II. Saturnal. cap. II. *Plancus in iudicio fortè amici cùm molestũ testem destruere vellet,* INTERROGAVIT, (*quia sutorem sciebat*) QVO ARTIFICIO SE TVERETVR: *Ille vrbanè respondit,* GALLAM SVBIGO. Idem eiusdem lib. cap. VI. *Prodierat Orbilius in reum testis: quem Galba vt confunderet, dissimulatâ eius professione, interrogauit,* QVID ARTIVM FACIS? *Respondit,* IN SOLE GIBBOS FRICARE SOLEO. Plutarch. in Cicero. Πόπλιον δὲ Κάτταν, τομικὸν ὄντα βιβλίον, ὅτε δ' ἀμαθῆ ἄφυν, καὶ ἰδιώτην ἐλέγχοι μάρτυρα, Τοῦ δὲ, Μηδὲν εἰδέναι, φάσκοντος, Ἰσως, ἔφη, Δοκῶ σοι περὶ Τῶν Νομικῶν Ἐρωτᾶν.

Testium autem duo erant genera, vnum, voluntariorum: alterum, eorum quibus Iudex in publicis Iudiciis lege denuntiare testimonium solebat. Quorum altero vtraq; pars vtebatur: alterum accusatoribus tantùm concessum erat. Ceterùm qui voluntariũ testem producebat, scire quid is dicturus esset poterat, & ne turbaretur, atque à patronis diuersæ partis induceretur in laqueum, multum domi antè versari, & variis percunctationibus quales ab aduersario haberi poterant, explorari consueuerat. Sic fiebat vt aut constaret sibi, aut si quid titubasset, opportuna rursus eius à quo productus erat, interrogatione veluti in gradum reponeretur.

Planè fuisse tẽpora, quibus testes nõ nisi post finitas actiones rogarẽtur, Quintilian. lib. v. cap. VII. docet. Veterem etiam in hac re seruatum morem Cic. pro Flacco ita attingit: *Vbi est igitur illa expectatio, quæ versari in iudiciis solet? Nam antea, cùm dixerat accusator acriter, & vehementer, cúmque defensor suppliciter demisséque respondisset: tertius ille erat expectatus locus Testium: qui aut sine vllo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis.* A quo more discedens in accusatione Verris Cicero, breuiter se crimina expositurum, & ad singula testes daturum, eorumque interrogandorum Hortensio potestatem facturum ita II. Oratio. in Verr. pollicetur. *Illud à me nouum,* IVDICES, *cognoscetis, quod ita testes constituã, vt crimen totum explicem: vbi id interrogando, argumentis, atque Oratione firmauero, tum testes ad crimen accommodem: vt nihil inter illam vsitatam accusationem, atque hanc nouam intersit, nisi quod in illa, tunc quum omnia dicta sunt, Testes dantur: Hic in singulas res dabuntur: vt illis quoque eadem interrogandi facultas argumentandi, dicendique sit.* Aulum autem Varium, qui Iudex durior habitus fuit, cùm daris testibus, alij tamen citarentur, dicere confessori solitum, AVT HOC TESTIVM SATIS EST, AVT NESCIO, QVID SATIS SIT, Cicero lib. II. de finib. memoriæ prodidit.

In

In testimoniis porro dicendis eam fuisse veterum diligentiam ac religionem, quod inscientia multa versaretur in vita, vt ARBITRARI se testes dicerent etiam quod ipsi vidissent, Cicero lib. IIII Academicar. quæstio. tradit. Idem pro M. Fonteio: *Credo hæc eadem Iudiciomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse, qui primum illud verbum consideratissimũ nostræ consuetudinis,* ARBITROR, *quo nos etiã tunc vtimur, cùm ea dicimus iurati, quæ cõperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto suo testimonio sustulit, atq;* OMNIA SE SCIRE DIXIT. Atque hoc verbo, M. Volscij Pictoris testimonium conceptum refertur à Liuio lib. III. Sed & apud eundem auctorem lib. IIII. Tempanius testimonium à Iulio Tribuno pl. ita rogatur, *Sexte Tempani* QVÆRO, ARBITRERISNE, *C. Sempronium Cos. aut in tempore pugnam iniisse aut firmasse subsidia aciem.* Apud antiquos autem, quemadmodum Asconius in III. cõtra Verr. oratio. notat, & DE AVDITONE testimoniũ dicebatur. Hinc Cic. pro Plãcio, ne testiũ vox vulgaris, AVDIVI, reo innocenti noceat, deprecatur. Cõtrà Tacit. lib. XIIII. Ostoriũ NIHIL AVDIVISSE SE, pro testimonio dixisse refert. Testimoniorũ porro verba quædã ex his quæ subiecì locis elici possũt. Cic. lib. II. in Verr. Q. *Minutius* IVRATVS DICIT PECVNIAM DATAM: IVRATVS DICIT, TIMARCHIDEM DIXISSE, MAIOREM AB ACCVSATORIBVS PECVNIAM DARI. Idem pro Flacco: *Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit,* DEDIMVS: *nihil amplius?* Valer. Max. lib. VIII. cap. VI. de P. Serulio: *Cùm forum præteriens, testes in reum dari vidisset, loco testis consurrit, ac inter summam patronorum pariter & accusatorum admirationem, sic orsus est.* HVNC EGO, IVDICES, QVI CAVSAM DICIT, CVIAS SIT, AVT QVAM VITAM EGERIT, QVAMQVE MERITO VEL INIVRIA ACCVSETVR, IGNORO: ILLVD TANTVM SCIO, CVM OCCVRRISSET MIHI LAVRENTINA VIA ITER FACIENTI, ADMODVM ANGVSTO LOCO, EQVO DESCENDERE NOLVISSE. Idem lib. VIII. cap. V de Cicerone: *Nonne in ipsis eloquentiæ suæ castris, testis abiectus est, dum* P. CLODIVM ROMÆ APVD SE FVISSE, IVRAVIT? Sueton. in Iulio cap. LXXIIII. TESTIS CITATVS, NEGAVIT SE QVIDQVAM COMPERISSE: *quamuis & mater Aurelia, & soror Iulia apud eosdem Iudices omnia ex fide retulissent. Interrogatúsque,* CVR IGITVR REPVDIASSET VXOREM: QVONIAM, *inquit,* MEOS TAM SVSPICIONE QVAM CRIMINE IVDICIO CARERE OPORTERE. Formulam etiam testimoniorum in eos qui fraudationis causa latitasse dicebantur, Cicero in Oratio. pro Quintio edit huiusmodi: *Testes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent,* VADIMONIVM MIHI DESERVIT: ME FRAVDAVIT, A ME NOMINIS EIVS QVOD INFITIATVS ESSET, DIEM PETIVIT: EGO EXPERIRI NON POTVI, LATITAVIT: PROCVRATOREM NVLLVM RELIQVIT: *Horum nihil dicitur. Parantur testes, qui hæc dicant.* Iuuenal. Sat. VI.

DA TESTEM, *Iudex quem dixerit, audeat ille*

Nescio quis, pugnos vidit qui, dicere, VIDI. Cic. lib. VII. in Verr. *Adhuc enim testes ex eo genere a me sunt dati, non qui nouisse Canium sed qui* SE VIDISSE *dicerent.* Idem lib. VI. in Verr. *Quem voles de conuentu Syracusanorum virum bonum nominato, producam: Nemo erit, quin hoc se aut* VIDISSE, *aut* AVDISSE DICAT. Testes autem qui se daturum pollicebatur Orator, his verbis vtebatur, TESTIMONIVM DICENT. Cicero pro Quintio. *Profectus est vna L. Albius homo imprimis honestus.* DICET TESTIMONIVM. *Prosecuti sunt familiares & Albij & Quintij.* DICENT *hi quoque* TESTIMONIVM.

Atque hæc ita, vbi testes præsto erant, seruabantur. Absentes verò per Tabulas testimonium dabãt. Cuiusmodi Testimonia in iudiciis recitari solebãt. Callistrat. in L. III. §. Gabinio D. de testib. Hadriani rescriptum laudat, cuius verba sic habent. *Alia est auctoritas præsentium testium: alia* TESTIMONIORVM, *quæ* RECITARI *solet.* Recitari verò Testimonia Oratores iubebant hoc verbo, RECITA: Sic enim lib. VII. in Verr. *Hæc omnia ex ciuitatum testimoniis cognoscite.* RECITA TESTIMONIA CIVITATVM. Similia alia exempla obuiam cuiuis Orationem pro Cluẽtio Auito, & lib. III. & IIII. in Verr. inspiciẽti occurrent. Testationes porrò signis eorũ qui intererant obsignatas docet L. Moris D. depœn. & Cic. pro Quintio, cùm ait: *Testificatur iste, P. Quintium non se stetisse, & se stetisse. Tabulæ maximæ* SIGNIS *hominũ nobiliũ* CONSIGNANTVR. Ouidius lib. IIII. de Ponto Elig. XV.

Confiteor: TESTERE *licet.* SIGNATE QVIRITES.

Diem autem & Consulem his testationibus adscribi consueuisse, indicio est quod

Sueton. In Iulio cap. xx. scribit, *vt nonnulli vrbanorum cùm quid per iocum testandi gratia signarent, non* CÆSARE ET BIBVLO, *sed*, IVLIO, ET CÆSARE COSS. ACTVM *scriberent.* Sane in publicis iudiciis, stante Repub. testimonia non absentes, nec per tabellam dare, sed coram & præsentes dicere coactos, Tacitus in Dialogo de Oratorib. scribit. Testes autem Iuratos testimonium dixisse, notius est quàm vt probatione egeat.

Accusatores etiam postulasse, VT QVÆSTIONES HABERENTVR, Cic. in Partitionib. ostendit. Idem pro Milo. eundem Appium & postulasse & produxisse in quæstionem P. Clodij seruos narrat. Papinian. in L. patre D. de quæstionib. *Patre vel marito de adulterio agente*, &, POSTVLANTIBVS, DE SERVIS REI VT QVÆSTIO HABEATVR. Paul. in L. maritus D. eo. tit. *Apud procuratorem* DESIDERAVERAT, &, QVÆSTIONEM HABERE DE ANCILLA. Vlpian. in L. si postulauerit, D. ad L. Iul. de adulter. *Si* POSTVLAVERIT ACCVSATOR, VT QVÆSTIO HABEATVR, *de seruo adulterij accusato.* Non debebat autē qui quæstionem habebat, specialiter interrogare, ut, verbi gratia, AN LVCIVS TITIVS HOMICIDIVM FECERIT, sed generaliter, QVIS ID FECERIT, L. i. §. qui quæstionem, D. de quæstionib. Illud Cicero pro Sex. Roscio queritur, vt rem miserā & calamitosā, quòd in causa parricidij innocēti saluti solebat esse, vt seruos in quæstionē pollicerentur, id Sexto Roscio facere nō licere: & cùm is duos seruos paternos in quæstionē ab aduersariis postulasset, id accusatorē recusasse. Apuleius Apolog. i. *Quatuordecim seruos* POSTVLASTI *exhiberi: cur illu* AD QVESTIONEM *nihil veteri.* Seruos autem qui in furti suspicionē venerāt, quęstionis habendæ causa, à dominis traditos testātur, L. cùm seruus, D. de condict. caus. da. L. si dominus, D. de præscript. verb. Effractis etiā & compilatis horreis locatis, seruos domini, propter ædificiorū notitiā, in quæstionē peti potuisse ait Paul. in L. dominus, D. locati, suffragatúrque Vlpian. in L. III. §. Effractura D. de offic. Præf. vig. Modū ta men in ea re excedere non debebat etiā is qui iussu domini quæstionē per tormenta habebat, L. item apud Labeonem §. quæstionem D. de Iniur. Sed & cum probatio prioris fugæ deficiebat, de seruo quæstionem habitā, ipsúmq; in se interrogatū, demonstrat L. cùm probatio, D. de probationib. De suo autem facto in se seruos quæstione habita interrogari potuisse, docent L. cùm probatio, D. de probationib. & Paul. *lib. v. Sententiar.* Tit. XVI. ex quo, & ex L. i. §. de seruis, D. de tutel. L. ad instruendā, D. de administr. tutor. L. vlt. D. de suspect. tutorib. L. in interdicto, D. de vi & vi arm. facilè quis intelliget quibus in causis quæstiones de seruis haberentur.

Quæstionibus verò tormentísque poterant interesse rei, reæve, & patroni eorum, & qui crimen detulerant, L. si postulauerit, §. quæstioni, D. ad L. Iul. de adulter. Conficiebantur etiā de quæstionibus habitis, Tabulæ, quæ signis eorum qui interfuerāt obsignabantur. Cic. pro Cluentio: *Nam* TABELLÆ QVÆSTIONIS *plures proferuntur, quæ recitatæ, vobísque editæ sunt illæ ipsæ, quas tum* OBSIGNATAS *esse dixi: in quibus Tabellis de furto nulla litera inuenitur.* Et inox: *Atque istam ipsam quæstionem dicite, quis* OBSIGNAVIT: *Vnum aliquem nominate.* Et inox: *Neque earum auctorem literarum, neque* OBSIGNATOREM, *neque testem nullū nominabus?* Quæstiones autem per tormenta habebantur, vt Sueton. loquitur in Calig. cap. XXXII. Cic. pro Milo. *Quid quæris? Occideritne? Occidit. Iure, an iniuria? Nihil ad* TORTOREM: *facti enim in* ECVLEO *quæstio est: iuris, in iudicio.* Idē pro Cluētio: *Quū ita* TORTOR *atque essent Torměta ipsa defessa.* Et lib. IIII. de finib. *Si sapiēs ad* TORTORIS ECVLEVM *ire cogatur.* Quęstiones planè de P. Clodij seruis in atrio Libertatis habitas Cic. pro Milo. refert.

Vterque autem oratorum cū satis videbatur effluxisse verborum, hanc sibi necessitatē finiendæ orationis imponebat, vt diceret, DIXI, quemadmodū Asconius in Diuinatio. & III. in Verr. notat. Donatus quoque in Phormio. Terent. Act. II. sc. III. ad hæc verba, *dixi Phormio.* DIXI, ait, *solent dicere perorata causa.* Idem in Hecyr. Act. IIII. s c. III ad verbū *dixi. Hoc verbum*, ait, *in fine additum superiora confirmat: & est proprium his qui perorauerint causam.* Quod Imp. Iulianus Epist. pro Argiuis confirmat, inquiens, Ἐ ἰρηται, φασὶν οἱ ῥήτορες, ὁ ἐμὸς λόγος. Κρίνοις δ' αὐτὸς τὰ δέοντα.

Ab vtraque verò parte oratione consumpta, vt in consilium dimitterentur Iudices, Præconē pronūtiare solitum, DIXERE, Asconius in diuinatio. tradit. Cic. lib. IIII. in Verr. *Præco*, DIXISSE, *pronuntiat.* Quintilian. lib. i. cap. IX. DIXERE *quoque, quamquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis Præco pronuntiat.*

Sed

Sed & in iudiciis Accẽsi & Præcones inclamabãt horã: Varro. lib. v. de ling. Lat. *Accẽsum solitum ciere, Bœotis ostendit: quam Comœdiã alij esse dicunt: hoc versu, Vbi primũ Accensus clamarit meridiem. Hoc idem Cosconius in Actionibus scribit, Prætorem Accẽsum solitũ tum esse iubere, vbi ei videbatur horam esse tertiã, inclamare*, HORAM ESSE TERTIAM: ITEMQVE MERIDIEM, ET HORAM NONAM. Plinius lib. VII. cap. vlt. *Duodecim Tabulis ortus tantùm & occasus nominantur. Post aliquot annos adiectus est & meridies, Accẽso Consulũ id pronuntiante, cùm Curio inter rostra & Græcostasim prospexisset talem solẽ. A columna ænea ad carcerẽ inclinato sidere*, SVPREMAM PRONVNTIAVIT. *Sed hoc serenis tantùm diebus vsque ad primũ Punicũ bellũ.* Ex quo loco patet præconem seu Curionẽ, SVPREMAM, id est summum diei, vel vt Macrob. lib. I. Saturn. cap. III explicat, *diei nouissimum tempus*, pronuntiasse. Dissentite tamẽ videtur Varro, qui has fuisse Prætoris, nõ Præconis partes lib. v. de lingua Lat. significat his verbis: SVPREMA, *summum diei, id à supremo. Hoc tẽpus duodecim Tabulæ dicunt, Occasum esse solis: sed postea lex Pletoria id quoque tempus iubet esse supremum, quo* PRÆTOR *in comitio*, SVPREMAM PRONVNTIAVIT POPVLO. Qui loci vt in concordiã adducantur, necesse est dicamus, vel in Præconis locum Prætoris nomen apud Varronem subisse, vel certè Prætoris iussu Præconem id pronuntiasse, præconisque voce Prætorẽ in hac parte vsum. Quandoquidẽ, vt D. Augustinus in tractatu quodam contra Manichæos ait, In negotiis publicis quanquam pleraque per præconẽ Iudex loqueretur, iudicis tamen nomen, cùm gesta scribebantur, non etiam Præconis inserebatur. Legis certè Prætoriæ, quam Varro laudat, verba à Censorino in lib. de die Natali cap. XIX. relata, nihil ad hoc discidium cõponendum cõferunt: Illis enim Prætori dumtaxat, vsque ad suprẽmã ius inter cives dicere præcipitur: de suprẽmæ verò pronuntiatione ne verbũ quidem. Præconum autem vocem in iudiciis sæpe exauditam testatur Apuleius lib. I. Floridor. his verbis: *Præco cum Proconsule & ipse tribunal ascendit, & ipse togatus illic videtur, & quidẽ perdiustat, aut ambulat, aut plerumque contentissime clamitat. Enimuero ipse Proconsul, moderata voce, verenter & sedens loquitur, & plerumque de tabella legit: Quippe præconis vox garrula, ministerium est, Proconsulis autem tabella, sententia est.* Silentium vtique fecisse eos, idem lib. III. Metamorphos. docet, *Iamque sublimi*, inquiens, *suggestu Magistratibus residentibus, iam præcone silentium clamante.* D. Augustin. in psalmum XXI. *Iudex intus audit, aduocati silent, præcones silentium faciunt.* Quinetiam suprema dicta Consilium dimissum, Præconc pronuntiãte, ILICET, donat. in Phormio. Terent. Act. I. sc. IIII. ad ea verba, *Hoc nihil est Phædria, Ilicet*, ita scribit: *Semper Ilicet finem rei significat, vt Actũ est, Ilicet, per συγκοπὴν. Sic Iudices de consilio dimittebantur*, SVPREMA *dicta*, *cũ* PRÆCO PRONVNTIASSET, ILICET, *quod significat, Ire licet.*

In consilium verò missis Iudicibus, sententiam quisque ferebat: & quod maiori parti placuisset, id Iudex quæstionis pronuntiabat: ac tum de Consilij sententia pronuntiare dicebatur. Non semper autem condemnabant aut absoluebant. Nam si ex rei parte satis acta causa non videbatur, vel ad summam rei existimationem iudicium pertinebat, vt morã ad condẽnandum Iudices adquirerent, spatiúmque reo ad se colligendum darent, AMPLIVS pronuntiabant, vel, NON LIQVET: Cicero in Bruto: *Causam pro publicanis dixisse Cælium, cùm Coss. re audita*, AMPLIVS *de consilij sententia pronuntiassent.* Idẽ lib. III. in Verrem: *Tanta vis istius iniuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, vt de Philodamo*, AMPLIVS *pronuntiaretur.* Et alibi: *Verùm, vt opinor, Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur. Antea, vel iudicari primò poterat, vel*, AMPLIVS *pronuntiari.* Vbi Asconius, *Ante legem*, inquit, *Glauciam de cõperendinatione, aut statim sententia dicebatur, si absoluendus esset reus: Aut* AMPLIVS *pronũtiabatur, si videretur esse damnandus, cùm dixissent iudices*, NON LIQVET, *hoc est, obscura causa est.* Donat. in Eunuch. Teren. Act. II. sc. III. LIQVET, ait, *verbũ est iuris, quo vtebãtur Iudices, cùm* AMPLIVS *pronũtiabãt.* Sic AMPLIVS DELIBERANDVM cẽset Cito Terẽtianus Phormio. Act. II. sc. IIII. & apud Martian Capell. lib. I. de nupt. Philolog. AMPLIVS DELIBERANDVM *suggerit virtus.* Ac planè qui se condẽnandi absoluẽdíve necessitate, propter obscuritatẽ causæ liberare volebant, satis habebãt pronuntiare, NON LIQVET. Asconius Pædian. in diuinatio. *In causis maioribꝰ vniuersi Iudices in cistã tabulas cõiciebãt suas, easq; insculptas literas habẽtes; A, absolutionis, C. condẽnationis, cùm de alicuius capite agebatur, N. L. ampliationis.* his enim literis significabãt NON LIQVERE. Idẽ in IIII. in Verr. *Nã*

cùm condẽnandi nota esset C. litera, absoluendi A. ampliandi signũ N. L. *dabant quæ significabãt* NON LIQVERE, *vnde Ampliatio nascebatur.* Cicero pro Cluentio Auito: *Deinde homines sapientes ex vetere illa iudiciorum disciplina, qui neque absoluere hominem nocentissimum possent, neque eum de quo orta esset suspicio pecunia oppugnatũ re illa incognita primo condemnare vellent,* NON LIQVERE *dixerunt.* Idem pro Cæcina: *Venisse in consilium publicæ quæstionis, cùm eius consily Iudex non esset, & in eo consilio cùm causam non audisset, & potestas esset* AMPLIANDI *dixisse,* SIBI LIQVERE. *Dum incognita re iudicare voluissent, maluisse condemnare, quàm absoluere.* Quintilian. Declamatio. CCCLXV. *Quid enim aliud diceres, si nondum pronũtiassent, si negassent sibi* LIQVERE *de supplicio tuo?* Nec in publicis tantùm iudiciis, sed & in priuatis hæc pronuntiandi forma locum sibi vindicabat. Seneca Epist. VI. lib. VII. *Aut fer sententiam: aut, quod facilius in huiusmodi rebus est, nega tibi* LIQVERE, *& nos reuerti iube.* Atque adeo priuatis iudiciis addicti Iudices, & si qua de re cognouissent, de ea pronuntiare necesse haberent, iureiurando tamen dato huiusmodi, SIBI NON LIQVERE, pronuntiandi necessitate soluebantur. Agellium certè Iudicem datum hic seruauit Apollo: hic enim ipse de se lib. XIIII. Noct. Attic. cap. II. *Vt absoluerem tamen in animum inducere non quiui: & propterea* IVRAVI MIHI NON LIQVERE: *atque ita iudicatu illo solutus sum.* Arbitri quoque ex compromisso sumpti, licet arbitrio recepto sententiam dicere à Prætore cogerentur, si tamen cum à Prætore ad sententiam dicendam vrguerentur, IVRARENT SIBI DE CAVSA NONDVM LIQVERE, æquũ censebat Vlpian. spatium eis ad pronuntiandum dari, L. Pomponius in fi. D. de recept. qui arbitr.

Iudices autem in pronuntiando professos, SE EX ANIMI SVI SENTENTIA FACERE Quintilianus docet Declamatio. CCCXIII. his verbis. *Alioquin nocẽtem aut innocentem qui scit? Ipsi Iudices hoc non pronuntiant: sed,* SE EX ANIMI SVI SENTENTIA FACERE PROFITENTVR. Laudabilem etiam in ea re obseruatũ ritum Clemens lib. II. de Constitutionib. Apostolicis cap. LII. ita describit. Θάσσεσθαι δὲ χὴ τὰ κοσμικὰ διαφέρειν. ὧν τῇ ἐξουσίᾳ ὁρῶμεν ἀγομένους φονεῖς, μοιχοὺς, φαρμακοὺς, τυμβωρύχους, λῃστὰς, ἢ τοὺς ἀναιρέσεις αὐτῶν λαβόντας οἱ ἡγούμενοι ὑπὸ τῶν πεπραγότων, λέγουσι τῷ κακούργῳ, εἰ ταῦτα ὄντως ἔχει κακείνῳ συγκατατίθεμένῳ οὐκ ἐυθέως ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν ἐκτίθασσι, ἀλλὰ πλείοσι ἡμέραις ποιοῦνται τὴν ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίου πολλοῦ, καὶ ὡς ἐπὶ τὰ σώματος μέσου πλεῖστον ὅρον ἡ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἥλιον ἐπάρας τὰς χεῖρας, διαμαρτύρεται ἀθῷος ὑπάρχειν τοῦ αἵματος τοῦ αὐτοῦ καὶ τοιοῦτος ἐθέλει, καὶ ἡ ὑποστῆ θεότητα, ἢ τὴν εἰς αὐτὸν ἀπόφασιν ἀμώμως ἐπὶ τῶν ἀκριτῶς κατακρίνοντι ἀποφύγοι. Clemẽti & Basilius Magnus adstipulatur in Epistola ad Eustathiũ Sebastensem Episcopum his verbis. Εἰ γὰρ οἱ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχοντες, οὐ τινα τῶν κακούργων θανάτῳ κολάζειν μέλλουσιν, ἐφίλκονται τὰ σώματα· κελεύσει δὲ τοὺς ἰμπεράτορας πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν προκειμένων σκέψιν, ἡ πολιὸ σχολάζουσι χρόνον, καὶ μὴ τοῦ νόμου τὸ αὐστηρὸν ὁρῶντες, καὶ δὲ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως δυσωπούμενοι ἡ πολλὰ ταράξαντες ἡ τὴν ἀνάγκην αἰσχυνόμενοι, δι' ἣν πᾶσι γίγνονται πρὸς αἰτίαν ὑπερβαίνοντες τὸν νόμον, ἡ κατ' οἰκείαν ἡδονὴν ἐκβάντες τὴν κολάσεως.

Damnaturi veri; (quemadmodũ Seneca Cõtrouers. II. lib. IX. scribit) IVRABANT SE NIHIL GRATIÆ, NIHIL PRECIBVS DARE. Ac planè IVRATOS Iudices sententiã dixisse, vel vnius Ciceronis pro Cluentio Auito testimonio satis liquet. Eiúsq; iurisiurãdi certa verba fuisse, idem lib. II. de Inuentio. indicat, cùm de Iudicibus agens ait. *Cur in ea* CERTA VERBA IVRENT, *cur certo tempore conueniant, certo discedant.* Et mox: *Ex lege in quam iurati sitis.* Idem ibid. *Ex lege in qua iuratus es, iudica.* Et lib. II. de finib. *Addebat etiam sem legem Voconiam iuratum, contra eum facere non audere, nisi aliter amicus videretur.*

Sententiis autem præfationes nonnũquam adscribebantur, quæ condẽnationum causas comprehendebant. Et ita cùm ad Senatum querelas de Decio Syllano Macedones detulissent, Manlius Torquatus pater, domi cognitione suscepta, causaq; plenissimè cognita, ita pronuntiasse Valerio lib. V. cap. VIII. teste, dicitur. CVM SILANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REPVB. EVM, ET DOMO MEA INOIGNVM IVDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. Sic & apud Liuiũ lib. VIII. Manlius Cõsul, concione classico aduocata, tristẽ in filiũ sententiã concipit. QVANDOQVIDEM TV M. MANLI, NEQVE IMPERIVM CONSVLARE, NEQVE MAIESTATEM PATRIAM VERITVS, ADVERSVS EDICTVM NOSTRVM EXTRA ORDINEM IN HOSTEM

IN HOSTEM PVGNASTI: ET QVANTVM IN TE EVIT, DISCIPLINAM MILITAREM QVA STETIT AD HANC DIEM ROMANA RES, SOLVISTI: MEQVE IN EAM NECESSITATEM ADDVXISTI, VT AVT REIPVB. MIHI, AVT MEI, MEORVMQVE OBLIVISCENDVM SIT: NOS POTIVS NOSTRO DELICTO PLECTEMVS QVAM RESPVB. TANTO SVO DAMNO NOSTRA PECCATA LVAT. TRISTE EXEMPLVM SED IN POSTERVM SALVBRE IVVENTVTI ERIMVS &c. Ac demũ, I LICTOR, DELIGA AD PALVM. Idem & ex L. Metrodorum, D. de pœn. cõfirmatur, quæ & si ex Pauli libris Decretorum sumpta sit, Imperialem seo tentiam in cognitione prolatam continere facilè cuiuis inscriptio ipsa persuadebit.

Priscis planè temporibus, Magistratus populi Ro. vt de reo suppliciũ sumeretur, NVDARI ET SPOLIARI reum, VIRGAS item & SECVRES EXPEDIRI, lictoribus iubebant. Liu. lib. II. de Volerone: *Consules* SPOLIARI *hominem, &* VIRGAS EXPEDIRI *iubent.* PROVOCO, inquit, AD POPVLVM *Volero: quoniam Tribuni ciuem Romanum in conspectu suo virgis cædi malunt, quàm ipsi in lecto suo à vobis trucidari. Quo ferocius clamitabat, eo infestius* CIREVMSCINDERE, ET SPOLIARE *lictor:* Quod Dionys. Halicarnass. ita Græcè reddidit: Τοῖς ἐραβδούχοις ἐκέλευον (scilicet Consules) τὸν ἱμάτια τε πελιχα παῤῥῆξαι, ἢ ταῖς ῥάβδοις τὸ σῶμα ξαίνειν. Quod ille ἱμάτια πελιχα παῤῥῆξαι, hoc Plutarch. in Cicer. ἱμάτια πελιχόσαι dixit. Valer. Max. lib. II. cap. II. *Magister equitũ & victor* SCISSA VESTE SPOLIATOQVE *corpore lictorum verberibus laceratus.* Præterea Liuius lib. III. *Lictores vocat* VIRGAS ET SECVRES EXPEDIRI *iubet.* Idem lib. IX. de Papirio Cursore: *Lictorem* EXPEDIRE SECVRIM *iussit: ad quam vocem exanimi stante Prænestino, Agedum lictor, excidè radicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus.* Valer. Max. lib. II. cap. II. eandem historiã referens, VIRGAS EXPEDIRI, *eúmque* NVDARI *iussit.* Auctor lib. de vir. illustrib. cap. XXXI. de eodem L. Papirio Cursore, *Idem*, ait, *Prænestæ cùm Prætorem grauissimè increpuisset,* EXPEDI, *inquit,* LICTOR SECVRES, *& cùm eum metu mortis attonitum vidisset, incommodam ambulantibus radicem excidi iussit.* Ammian. Marcellin. lib. XXX. *Prænestino Prætore qui bello quondam Samnitico properare iussus ad præsidium, venerat segnius, ad diluendũ crimen exhibitũ Papirius Cursor ea tempestate Dictator* SECVRIM *per lictorẽ* EXPEDIRI, *hominémque, abiecta se purgandi licentia, stupefacto, visum prope fruticem iussit abscindi.* Ex quorum locorum cõiunctione lux datur Plinio lib. XVII. Natur. histor. cap. XII. Liuius lib. VIII. *Tunc Papirius,* ait, *redintegrata ira,* SPOLIARI *Magistrum equitum, ac* VIRGAS *&* SECVRES EXPEDIRI *iussit.* Necnon & Cicero lib. VII. in Verr. *Repentè hominem prorupi, atque in foro medio* NVDARI *ac* DELIGARI, *&* VIRGAS EXPEDIRI *iubet.* Vulgaria autẽ hæc in re verba erãt, I LICTOR. Liuius lib. VIII. I LICTOR, DELIGA AD PALVM. Idem lib. IX. I LICTOR DEME VINCVLA. Idem confirmat triste illud carmen, quo lictori de perduelle supplicii more maiorũ sumere præcipiebatur. Id erat huiusmodi. I LICTOR, COLLIGA MANVS: CAPVT OBNVBITO: INFELICI ARBORI SVSPENDITO. Liuius lib. I. *Duumuiri,* ait, *cùm condẽnassent: tum alter ex bis, P. Horati* TIBI PEROVELLIONEM INDICO, *inquit,* LICTOR COLLIGA MANVS. Et mox: *Hunccine, aiebat, quem modò decoratum ouantémque victoria incedentẽ vidistis Quirites, eum sub furca vinctũ inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorũ oculi tam deforme spectaculũ ferre possent,* I LICTOR, COLLIGA MANVS, *quæ paullo antè armatæ imperiũ populo Ro. pepererũt:* I, CAPVT OBNVBE *liberatoris vrbis huius,* ARBORI INFELICI SVSPENDE, VERBERA VEL INTRA POMOERIVM, *modò inter illa pila, & spolia hostiũ:* VEL EXTRA POMOERIVM, *modò inter sepulcra Curiatorum.* Hoc idem Cicero in Oratio. pro C. Rabir. perduell. reo comprobat. *Namque,* inquiens, *hæc tua, quæ te hominem clementem populus rẽq; delectant,* I LICTOR COLLIGA MANVS, *quæ non modò quis huius libertatis mansuetudinísque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilij, sed Tarquinij superbissimi atq; crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis & popularis libentissimè commemoras,* CAPVT OBNVBITO, INFELICI ARBORI SVSPENDITO. *Quæ verba, Quirites, iampridẽ in hac Repub. non solùm tenebris vetustatis, verumetiã luce libertatis oppressa sunt.* Fuisse etiã legitima supplicioru verba, Seneca docet Cõtrouers. II. lib. IX. describẽs qualiter Flaminij Prætoris iussu, ad meretricis libidinẽ, ex dãnatis vnus decollatus esset: *Ascẽdit,* inquit, *Prætor tribunal, inspectãte prouincia: noxiæ post terga ligãtur manus, stat intẽto ac trisli omniũ vltu, fit à præcone silentiũ. Adhibẽtur deinde* LEGITIMA VERBA. Ea verò qualia essent,

idem auctor eadem Controuersia significat his verbis. *In descriptione supplicij vtique illi qui voluerunt omnia legitima supplicij verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit Triarius,* SVMMOVE, AVDIS LICTOR, SVMMOVE *a Praetore meretricem. Hoc loco non malè adiecit verbera. Sed vide ne virgae tuae pocula nostra disturbent. Sylo Pompeius dixit,* DESPOLIA: *meretrix, agnoscis hoc verbum? certè prouincia agnoscit. Sylo Pompeius homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, nimium tamen mali fecit, ait,* ANIMADVERTE MERETRIX, AGE LEGE: *Quicquam enim lege hic agitur. Hispanus dixit,* AGE LEGE, *Tibi dicitur Flamini, viue sine meretrice, coena sine carnifice. Argentarius in quae solebat schemata attrectationem violentissimam fregit,* AGE LEGE, *inquit, scis quid dicat? Interdiu* AGE, IN FORO AGE. Quae postrema verba peculiaria fuisse Magistratibus suppliçium sumi de aliquo iubentibus, Liuius lib. XXVI. demonstrat. *Id ita esse ratus,* ait, *acceptas literas neque resolutas cùm in gremio imposuisset, praeconi imperauit, vt lictores* LEGE AGERE IVBERET. Et paullo pòst pronuntiasse refert, LICTOR VIRO FORTI ADDE VIRGAS, ET IN EVM PRIMVM LEGE AGE. Valer. Max. lib. III. cap. VIII. de Fuluio Flacco: *Et iam deligatu ad palum hostibus literas à P. C. nequidquam Campanis salutares accepit, in sinistra enim eas manu sicut erat traditas, retinuit, ac iusso lictore* IVRE AGERE, *tunc demum aperuit.* Atque ea sunt sollemnia verba apud Senecam lib. I. de Ira cùm ait. *Procedam in tribunal non furens nec infestus, sed vultu legis, & illa* SOLLEMNIA VERBA *leni magis grauique quàm rabida voce concipiam, &* AGI IVBEBO, *non iratus sed seuerus.*

Enimuerò Magistratus, vt Festus auctor est, cùm de Consilij sententia capitis quem condemnaturus erat, PARVM CAVISSE VIDERI, pronunciabat. Moribus etiam receptum fuisse, quae iurati iudices cognouissent, vt ea non esse facta, sed vt VIDERI pronunciarent, Cicero lib. IIII. Academicar. quaestio. scribit. Idem lib. IIII. in Verr. *Vix ille hoc dixerat, cùm iste pronũtiat,* STHENIVM LITERAS PVBLICAS CORRVPISSE VIDERI. Et lib. VI. in eundem: FECISSE VIDERI PRONVNTIAVIT. Idem in Pisonem: *Tum tu ipse dete,* VIDERI FECISSE, *pronuntiasti.* Sic L. Torquatum, cùm de repetundarũ criminibus, quae à Macedonum legatis filio obiiciebantur, intra priuatos parietes cognouisset, pronuntiasse Cicero lib. I. de finib. refert, NON TALEM VIDERI FVISSE IN IMPERIO FILIVM, QVALES EIVS MAIORES FVISSENT Liuius lib. XXV. *Tribuni vocauerunt plebem, quae ita scisuit, Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatúsque eo die non respondisset, neque excusatus esset,* VIDERI EVM IN EXILIO ESSE: BONAQVE EIVS VENIRE, IPSI AQVA ET IGNI PLACERE INTERDICI. Lactantius lib. IIII. Institut. diuinar. *Pilatus pronuntiauit,* NIHIL IN EO DAMNATIONE DIGNVM VIDERI. Alia huiusce formulae testimonia alij obseruarũt, & nos quoque pridem notauimus. Eadémque formula, tam collegij Tribunorum, quàm Pontificum decreta concipi consueuisse ex Cicero. lib. IIII. in Verr. & oratio. pro domo sua, & Epist. II. lib. IIII ad Attic. colligitur. Interdum tamen verbo, PLACET, sententiae concipiebantur, vt ex L. Metrodorum, D. de poenis, & ex Sermo. D. Augustin. de B. Cypriano patet.

De caede verò facta, ita secundum reum pronuntiare solebant, IVRE CAESVM VIDERI, eum qui caesus erat. Sidonius Apollin. lib. III. Epist. ad Secundum. *Cùm nihil amplius ego, quàm veniam postularem, pronuntians more maiorum,* REOS TANTAE TEMERITATIS IVRE CAESOS VIDERI. Liuius lib. I. *Moti homines sunt in eo iudicio, maximè Horatio proclamante, se* FILIAM IVRE CAESAM IVDICARE. Idem lib. IIII. *Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti ad concionem vocari iussit, & Melium* IVRE CAESVM PRONVNTIAVIT. Valer. Max. lib. VI. cap. I. *Hoc mouit C. Marium Imperatorem tum cùm C. Lascium sororis suae filium Tribunum militum à C. Plotio manipulario milite* IVRE CAESVM PRONVNTIAVIT. Seneca lib. I. natural. quaestio. *Augustus non* PRONVNTIAVIT IVRE CAESVM VIDERI. Tacit. lib. XIIII. PRONVNTIEMVS VLTRO IVRE CAESVM VIDERI. Sic & P. Asicanus Carboni Tribuno pl. in concione interroganti, QVID DE TIBERII MORTE SENTIRET, respondit, IVRE CAESVM VIDERI, quemadmodum Cicero in Oratio pro Milone & lib. II. de Orato. Valer. Max. lib. VI. cap. II. Velleius Patercul. lib. II. & auctor libri de viris Illustrib. cap. LVIII. scriptum reliquerunt. Sueton. in Iulio cap. LXXVI. *Praegrauant tamen cetera facta, dictáque eius, vt*

& abusus

& abusus dominatione & IVRE CÆSVS *existimetur.* Manauit autem hoc genus loquēdi ex XII. tabulis, è quibus Macrobius lib. I. Saturnal. cap. IIII. hoc caput citat. *Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit,* IVRE CÆSVS ESTO. Sententiam eriam pro Seia, quæ accusabatur quòd patrem suum interficiendum mandasset, dictam à Scævola in L. filio, §. Seia, D. de aliment. leg. *Acta causa pronuntiatum est,* PATREM TITII, SCELERE SEIÆ NON INTERCEPTVM.

Iam quod ad falsi accusationem attinet, Scævola in L. Athales, D. ad L. Corn. de falsi. cùm Maximilla crimen falsi subscripsisset in scriptorem testamenti, & Proculū coheredem, acta causa, Præfectum pronuntiasse refert, FALSVM TESTAMENTVM NON ESSE. Apuleius Apolog. I. cùm auunculi sui testamentum pro falso infamasset, Lollīū Vrbicum, V. C. de consilij sententia pronuntiasse narrat, VERVM TESTAMENTVM VIDERI, ET RATVM ESSE DEBERE. Modestinus in L. eos qui, D. de L. Cornel. de falsi. *Eum qui contra signum suum falsum præbuit testimonium,* POENA FALSI TENERI, *pronuntiatum est.* Idem in L. cùm Titia, D. de accusationib. *Cùm Titia,* ait, *testamentum Gaij fratris sui falsum arguere minaretur, & sollemnia accusationis non impleuit intra tempus à præside definitum: præses provinciæ pronuntiauit,* NON POSSE ILLAM AMPLIVS DE FALSO TESTAMENTO DICERE. In actione verò iniuriarum vti pronuntiaretur, ex his quæ subiecti facilè colligitur. Impp. Seuer. & Antonin. in L. Decuriones, C. ex quib. caus. infa. *Si* INIVRIAM TE FECISSE, *Proconsul vir clarissimus pronuntiauerit.* Contrà in L. Lucius, D. de his qui not. infa. Paulus Præfectum Prætorio narrat, pronuntiasse, NVLLAM INIVRIAM LVCIVM TITIVM FASSVM ESSE A GAIO SEIO.

Variis autem pœnarum generibus rei afficiebantur: interdum enim ita damnabantur, VT GLADIO IN EOS ANIMADVERTERETVR. Vlpian. in L. aut damnum, D. de pœn. *Vita admitur, vt puta, si* DAMNATVR ALIQVIS, VT GLADIO IN EVM ANIMADVERTATVR. *Sed gladio animaduerti oportet, non securi, vel telo.* D. Augustin. in Sermo. de D. Cypriano: *Cùm enim Galienus Maximus decretum ex libello recitasset,* IN TASCIVM CYPRIANVM GLADIO ANIMADVERTI PLACET. Quam sententiam alia verborum formula ad suorum temporum rationem accommodata, concepit Pontius Diac. libro quo eiusdem D. Cypriani vitam complexus est, *Sententia,* inquiens, *ex tabella recitata est in hæc verba,* CYPRIANVS GLADIO FERIATVR. Qua loquendi figura, D. Ambrosius lib. v. Epist. in Oratio. contra Auxentium, & Impp. Arcad. & Honor. vtuntur in L. si quis, C. de accusationib. Prudentius quoque in hymno Eulaliæ virginis Prætorem inducit ita Agneti minantem,

Aut GLADIO FERIERE CAPVT.

Idem illam, D. Cypriani condemnationem in Peristephano versibus expressit in hunc modum,

Expedite ferrum,
Carnifex GLADIO *pœnam luat hostis idolorum.*

Post oppressam verò à Cæsaribus Rempub. deportationes, relegationésque in vsum perductas constat. Et illas quidem in locum interdictionis aqua & igni successisse, aliàs demonstraui. Illarum verò nomine exilij asperitas mollita est, vt Ouidius lib. II. Trist. Eleg. II. & lib. v. Eleg. XII. docet. Sanè eos qui relegabantur EXCEDERE IVSSOS constat. Sic Ouidius Augusti edicto relegatus, patriæ fines SE EXCEDERE IVSSVM lib. v. Trist. Eleg. III. & XII. canit. Vlpian. in L. I §. I. D. de effractorib. *Honestiores autem ordine ad tempus moueri, vel,* FINES PATRIÆ IVBERI EXCEDERE. Edictum certè Domitiani, quo philosophos vrbe pulsos Plinius Epist. XI. lib. III. Agellius lib. XV. cap. XI. Sueton. in Domitiano cap. X. memorant, ita Sulpitiæ Poëtriæ carmine signatur,

Et studia, & sapiens hominum nomēnque. genúsque,
Omnia abiere foras, atque VRBE EXCEDERE IVSSIT.

Et hoc erat SVMMOVERE VRBE ATQVE ITALIA: Quo genere loquendi vtuntur Sueton. in Calig. cap. XVI. & in Claud. cap. XXIII. & in Nero. cap. XLI. & Plin. Epist. XI. lib. III. vnde Ouidius PATRIA SE SVMMOTVM ait, lib. III. de Ponto Eleg. IIII. & lib. IIII. Eleg. VLt.

Porrò his qui relegabantur, dies excedendi à Præsidibus dati solebat. Moris enim erat ita pronuntiari, ILLVM PROVINCIA ILLA, INSVLISQVE EIS RELEGO: EXCEDEREQVE DEBEBIT INTRA ILLVM DIEM, vt Vlpian. scribit in L. relegatorũ, §. his qui relegantur, D de interdict. & releg. Quo alludens Seneca in Ἀποκολοκυντώσει Claudij, *Placet*, ait, *mihi in eum seuerè animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari*, EVMQVE QVAMPRIMVM EXPORTARI COELO: INTRA DIES XXX. EXCEDERE OLYMPO. Sueton. in Vitellio cap. XIII. *Exacerbatus quòd post edictum suum, quo* IVBEBAT INTRA CALENDAS OCTOBRES VRBE ITALIAQVE MATHEMATICI EXCEDERENT. Valer. Max. lib. I. cap. III. *C. Cornelius Hispallus Prætor peregrinus, M. Popillio Lænate Cn. Calpurnio Coss. edicto Chaldæos*, INTRA DECIMVM DIEM ABIRE EX VRBE ATQVE ITALIA IVSSIT. Tacit. lib. II. de sacris Ægyptiis Iudaïcisque tollendis Se. factum recitans, *Ceteri*, ait, EXCEDERENT ITALIA, NISI CERTAM ANTE DIEM PROFANOS RITVS EXVISSENT. Ouid. lib. I. Tnst. Eleg III.

Vltima sed IVSSÆ *nox erat illa* FVGÆ.

Significat enim Ouid. diebus intra quos excedere iussus erat lapsis, illam fuisse vltimã noctem vltra quam Romæ morari ei non licebat. Sed & sibi diem præstitutam intra quã excederet, ipsemet testatur versibus his, quos paullo antè ex lib. V. Tnst. Eleg. III. adduxi. Sententiam vtique relegationis ab Imperatore prolatam in hac verba, METRODORVM, CVM HOSTEM FVGIENTEM SCIENS SVSCEPERIT, IN INSVLAM DEPORTARI: PHILOCTETEN, QVOD OCCVLTARI EVM NON IGNORANS DIV DISSIMVLAVERIT, IN INSVLAM RELEGARI PLACET. Paul. in L. Metrodorũ, D. de pœnis refert.

Relegatorum planè duo genera erant. Quidam enim IN INSVLAM RELEGABANTVR: quibusdam verò simpliciter, vel VRBE ET ITALIA, vel PROVINCIIS INTERDICEBATVR, non etiam insula adsignabatur, L. relegatorum, D. de interdict. & relegat. Gaius in L. eius qui, §. I. D. qui testam. fac. poss. *Sed* RELEGATI IN INSVLAM. *&* QVIBVS TERRA ITALICA, ET SVA PROVINCIA INTERDICITVR, *testamenti faciendi ius retinent*. Agell. lib. XV. cap. XI. *Neque illud solùm temporibus nimis rudibus, nec dum Græca disciplina expolitis, Philosophi ex vrbe Roma pulsi sunt: Verumetiam Domitiano imperante Senatusconsulto electi, atque* VRBE ET ITALIA INTERDICTI SVNT. Tertullian. in lib. de Pudicitia, VRBS ET ITALIA MATHEMATICIS INTERDICITVR. Quo in genere Vrbem & Italiam coniungunt Valer. Max. lib. I. cap. III. & Sueton. in Claudio cap. XXXIII. & in Vitell. cap. XIIII.

EXILIVM etiam triplex fuisse Marcian. in L. exilium, D. de interdict. & releg. scribit, videlicet, aut CERTORVM LOCORVM INTERDICTIONEM, aut LATAM FVGAM, vt omnium locorum interdiceretur, præter certum locum, aut INSVLÆ VINCVLVM, id est, in insulam relegationem. In insulam planè relegatis insula egredi non licebat, L. relegati, D. eo. Is verò cui certus locus interdictus erat, illo dumtaxat abstinere necesse habebat. Itaque si cui vrbe Roma fuisset interdictum, non prohibebatur in patria sua morari. Contrà, si cui patria interdictum esset, etiam vrbe abstinere debebat, d. L. relegatorum, §. constitutum, D. eo. Relegatus enim Romæ morari non poterat, licet hoc sententia comprehensum non esset, quia Roma communis patria censebatur. Sed nec in ciuitate in qua versabatur, vel per quam transibat Princeps, morari poterat vt Callistrat. scribit in L. vlt. D eo. Claudium etiam sanxisse Sueton. in eius vita cap. XXXIII. auctor est, Vt hi, quibus à Magistratibus prouinciæ interdicerẽtur, vrbe quoque & Italia submouerentur. Eundémque Principem ibidem scribit quosdam nouo exemplo relegasse, vt vltra lapidem tertium vetaret egredi ab vrbe. Relegati porrò debebant locis interdictis abstinere, & iis excedere, alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium: in perpetuum verò relegato, insulæ adsignationis: in insulam verò relegato, deportationis pœna irrogabatur, L. relegati, D. de pœn. A sua quoque ciuitate relegatus, si non excederet, ad tẽpus à prouincia relegabatur, L. à sua, D. de interdict. & releg. Hæc verò relegationis pœna etiam post mortem manebat. Nam si quis in insulã relegatus ibi obiisset, non licebat eius corpus inde transferre aliubi, & sepelire inconsulto

sulto Principe, L.11. D.de cadauerib. punitor. Solebat præterea interdici sententia, quibusdam NE INTRA PATRIÆ TERRITORIVM vel MVROS MORARENTVR: NE EXCEDERENT PATRIAM: vel IN VICIS QVIBVSDAM MORARENTVR, L.relegatorum §.solet, D.de interdict.& releg. Poterat & præses quendam damnare, NE DOMO SVA PROCEDERET, L.potest, D.eo.tit.

Relegari autem in insulam, vel ad tempus, vel in perpetuum quis poterat, d. L. relegatorum, §.hæc est,& L.relegatus, D.de interdict.& releg. L.quòd si forte, §.quid ergo, D.de solutionib. Interdum autem bonis ademptis: interdum sine bonorum ademptione, quis relegabatur, L.1.D. quando appellan. sit. Relegatis quidem neque bona, neque partem adimi debuisse, rescriptis quibusdam cauebatur. Vlpian.in d.L.relegatorum, §. hæc est, scribit reprehensas fuisse sententias eorum, qui ad tempus relegatis bona, vel partem bonorum ademissent: sic tamen vt non infirmarentur sententiæ, quæ ita prolatæ essent. Ac relegationis absque bonorum ademptione extat exemplũ apud Arrian. Epict. lib.1.cap.1. In perpetuum autem exilium datis & relegaris potuisse quem sententia, bonorum partem adimere, Marcianus scribit in L.relegati, D.de interdict. Et ita, quidam ADEMPTA BONORVM PARTE DIMIDIA RELEGATVS proponitur in L.in ratione, §. cùm quidam, D. ad L. Falcid. Sic & AMISSA PARTE BONORVM RELEGANDOS, Paulus tradit in L.si quis aliquid, §.si abortionis, D.de pœn. Eadémque L. §. si quis instrumentum, ADEMPTA PARTE BONORVM IN PERPETVVM RELEGANDOS, scribitur. Contrà Ouidius saluis bonis relegatum se ita canit lib.11. Trist.Eleg.1.

Insuper accedunt, te NON ADIMENTE, PATERNÆ
Tanquam vita parum muneris esset, OPES.

Rursúsque lib.v. Trist. Eleg. 111.

Ira quidem moderata tua est: vitámque dedisti.
Nec mihi tua ciuis, nec mihi nomen abest.
NEC MEA CONCESSA EST ALIIS FORTVNA: *nec exul*
Edicti verbis nominor ipse tui.

Item eiusdem lib. Eleg.XII.

Nec vitam, nec OPES, *nec ius mihi ciuis* ADEMIT.
Quæ merui vitio perdere cuncta meo.
Ipse RELEGATI, *non* EXVLIS *vtitur in me*
Nomine --

Damnatione vtique bona publicabantur, cùm aut vita adimebatur, aut ciuitas: aut seruilis conditio irrogabatur, L.1.D. de bon. damnator. Sueton.in Iul.cap. XLII. *Pœnas facinorum auxit & cùm locupletes eo facilius se scelere obligarent, quòd integris patrimoniis exulabant, parricidas, vt Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multauit.* Eorum certè quibus aqua & igni interdicebatur, quique in insulam deportabantur, & qui ad fertum, aut ad bestias, aut in metallum damnabantur, bona publicata docet Vlpianus in L.eius qui, §.1.& §.seq. D.qui testam.fac.poss.

Verùm vt ad Relegationes, vnde digressi sumus, reuertar. Relegare ita demum Præsides prouinciæ poterant, si sub se insulam haberent, id est ad eius prouinciæ, quàm administrabant formam pertinentem. Tunc enim eam specialiter insulã adsignare, in eámque Relegare illis licebat. Sin verò non haberẽt, pronuntiabant quidẽ, IN INSVLAM SE RELEGARE: scribebant autem Imperatori, VT IPSE INSVLAM ADSIGNARET. Interim verò, quoad Imperator insulam adsignasset, militibus relegatum tradebant. Cetetùm nón poterãt relegare in eam insulam, quam in ea prouincia, cui præerant, nõ habebant, d.L.relegatorum, D.de interdict.& relegat. Quinetiam vbi deportandus reus videbatur, tũc Præsides prouinciarum, quia ius deportandi non habebant, L.11. §.1. D. de pœn. dumtaxat ADNOTABANT, IN INSVLAM DEPORTANDVM: Sententiámque proferebant huiusmodi, IMPERATORI SCRIBENDVM, VT DEPORTARETVR. Interim verò, RECIPI REVM IN CARCEREM DILIGENTIORIS custodiæ causa, iubebãt. Comprobata autem sentẽtia Præsidis, tunc insulam Imperator adsignabat, L.1. D.quan. appell. sit. Vlpian.in L.Inter, D.de Interdict.& relegat. *Præsides itaque prouinciæ, quotiens*

aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum ADNOTARE *debeãt*: NOMEN VERO EIVS SCRIBENDVM PRINCIPI, VT IN INSVLAM DEPORTETVR. *Sic deinde Principi scribere, missa plena opinione, vt Princeps æstimet, an sequenda sit eius sententia, deportarique in insulã debeat. Medio autem tempore dum scribitur, iubere eum debet in carcere esse.* Idem in L. 1. §. deportatos, D. de legat. III. DEPORTATOS *autem*, ait, *eos accipere debemus, quibus Princeps insulas adnotauit, vel de quibus deportandis scripsit. Cæterùm priusquam factum Præsidis comprobet, nondum amisisse quis ciuitatem videtur*. Et hoc est quod idem in L. si quis filio, §. eius qui, D. de iniusto rup. ait. *Eius qui deportatur, nõ statim irritũ fiet testamentũ: sed cùm principi factũ comprobauerit*. Sed & si Decurio puniendus esset, aut Decurionis filius, nepos, DE EO SCRIBENDVM PRINCIPI præses interloquebatur, L. 1. §. simili modo, D. quan. appell. sit, L. si quis filio, §. eius qui, D. de iniusto rup. Macer in L. II. D. de bon. eor. qui ant. sent. *Si is de cuius pœna Imperatori scriptum est, veluti, quòd Decurio fuerit, vel quòd in insulam deportari debuerit, antequam rescriberetur, decesserit*.

Interdum etiam AD OPVS, AD METALLVM, AD OPVS METALLI, IN MINISTERIVM METALLICORVM, AD GLADIVM, AD LVDVM, AD FERRVM, AD VIARVM MVNITIONES, AD PVRGATIONES CLOACARVM, rei damnabantur. Quarum pœnarum extraneos aliquot, Iurisconsultis, ceu domesticis omissis, testes dabo. Suetonius quidem certè in Nerone cap. XXXII. cum piscinã à Miseno ad Auernũ lacũ inchoasse scribit, & fossam ab Auerno Ostiam vsque, quorum operum perficiendorum gratia, quòd vbique esset custodiæ, in Italiam deportari, & scelere conuictos non nisi AD OPVS DAMNARI præcepit. Idem in Calig. cap. XXVII. *Multos*, ait, *honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis* AD METALLA, & MVNITIONES VIARVM, ET AD BESTIAS CONDEMNAVIT. Traianus lib. X. Epistolar. Plin. *Si qui vetustiores inueniuntur, & sint ante decem annos damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quæ non longè à pœna sunt. Solent enim huiusmodi* AD BALINEVM, AD PVRGATIONES CLOACARVM, *item* AD MVNITIONES VIARVM, ET VICORVM *dari*. Ioseph. lib. VI. de bello Iudaïco cap. XLIIII. de captiuis agens, Τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος τοὺς ὑπὲρ ἑπτὰ ἔτη δήσας Νέρων, ἐπέμψεν εἰς τὰ κατ' Αἴγυπτον ἔργα. Et alibi: Πλείους δὲ εἰς ταὐτὰ παρεχὰς διεβρίσατο πόνος, φθαρησομένους ἐν τοῖς θεάτροις σιδήρῳ καὶ θηρίοις. Idem lib. VII. cap. VI. Καὶ πολὺ τῆς ἀκμαλωτῶν εὐταυξίας διεφθάρησαν. Οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ εἰς τὸ πρὸς ἀλλήλους ἀναγκαζόμενοι ξιφήσασθαι πολεμίοις. Tertullian. in Apologet. cap. XII. *Ad bestias impellimur: certè, quas Libero & Cybele & Cereri applicatis*. IGNIBVS VRIMVR: *Hoc & illi à prima quidem massa*. IN METALLA DAMNAMVR. *Inde censentur diui vestri*. IN INSVLIS RELEGAMVR. Artemidor. lib. I. de somniis cap. XXII. Ὁ πάτερος δ' αὖ τῆς κεφαλῆς ψιλὸν ἔχειν τις ἂν ὠσειεν ὅτι καταχρήσεται τὴν εἰς ἔργον δημόσιον καταδίκην. Τοῦτο γὰρ κακῶν παρεσημαίνει τοῖς κατακαλουμένοις μεγάλης νόσου.

Aliud portò erat ad Gladium, aliud ad Ludum damnari. Earúmque pœnarum differentiam Vlpian. in fragmẽtis Iurisconsultorũ à P. Pytheo editis, Tit. de Abigeatonb. ita exponit. *Est autem differentia inter eos qui* AD GLADIVM, *& eos qui* AD LVDVM DAMNANTVR. *Nam* AD GLADIVM DAMNATI, *confestim consumuntur, vel certè intra annum debent consumi. Hoc enim mandatis continetur. Enimuero qui* IN LVDVM DAMNANTVR, *non vtique consumuntur, sed etiam pileum & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium, pileum, post triennium autem rudem induere eis permittitur*. Cæterùm in metallum damnatos verberibus seruilibus coërceri solitos tradit, L. in metallum, D. de iure fis. Eos etiam à militibus adseruatos fuisse argumento est, quod Clemens lib. V. de Constit. Apostolic. cap. I. monet Christianos, vt huiusmodi damnatorum curam gerant, mittántque εἰς ἀφορὴν αὐτῶν, καὶ εἰς μισθαποδοσίαν τῶν φυλάκων. Ac planè seruos pœnæ in vinculis fuisse Chrysostomus Oratio. de auaritia docet. Et sic ad opus Isthmij damnatos quosdam vinculis constrictos Lucian. in Nero. ostendit. Ad bestias autẽ qui dãnabãtur, cuiusmodi supplicij in Asinij Pollionis Epistola XXXII. lib. X. Familiar. Agellio lib. V. cap. XIIII. Apuleio lib. VI. & X. Metamorphos. Athenæo lib. III. Iosepho lib. XV. antiq. Iudaic. cap. XI. fit mentio, non leonibus tantùm, sed & quandoq; canibus obiiciebãtur, vt ex Sueton. in Domitiano cap. X. liquet. Leonum verò crebriorem

brioré vſum non Androclis hiſtoria relata æquè vt ab Agellio, ita & ab Æliano lib. VII. de Animal. lib. cap. vlt. necnon B. Ignatij Martyrium apud Euſeb. lib. III. hiſt. Eccl. cap. XXXIIII. & Hieronym. lib. de vir. illuſtrib. verũ etiã vulgaris populi Ro. in Chriſtianos acclamatio abundè teſtatur. Populum enim Ro. ſæpe acclamaſſe CHRISTIANOS AD LEONEM, Tertullianus non ſemel teſtatur in Apologet. cap. XXXIX. *Si Tyberis aſcẽdit in mœnus, ſi Nilus non aſcendit in arua: ſi cœlũ ſtetit, ſi terra mouit: ſi fames, ſi lues: ſtatim,* CHRISTIANOS AD LEONEM, *acclamatur: tantos ad vnum.* Et cap. vlt. eiuſdem lib. *Nam & proximè* AD LEONEM *clamando* CHRISTIANAM, *potius quàm* AD LEONEM, *cõfeſſi eſtis labẽ pudicitiæ apud nos atrociorem omni pœna & omni morte reputari.* Idem lib. de Spectacul. *Et qui,* ait, *inſigniori cuique homicidæ* LEONEM POSCIT, *item gladiatori atroci petat.* Et in Exhortatio ad Caſtitat. *Ne non ſint qui exclament,* CHRISTIANOS AD BESTIAS. Apud Lampridium etiam in Commodo, in Senatus acclamationibus hæ voces inueniuntur: DELATORES AD LEONEM. Fuit & ad Conſtantini vſque tempora inter legitima ſupplicia etux, qua præcipuè latrones plecti ſolitos Vlpian. in L. Capitalium, §. famoſos, D. de pœn. docet: de cuius figura ent alius dicendi locus. Tantùm in præſentiarum dicam eos qui in crucem ſublati erant, pet milites cuſtodiri conſueuiſſe, teſte Petronio Arbir. in Satyrico. Proinde apud D. Matthæũ cap. XXVII. Iudæis poſtulãtibus à Pontio Pilato vt Chriſti ſepulti monumentũ iuberet cuſtodiri, ne id noctu ſubtraheretur, reſpondit Pilatus, Ἔχετε Κουστωδίαν, ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε· οἱ δὲ πορευθέντες ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον μετὰ τῆς Κουστωδίας. Vnde Tertull. in Apologet. *Sepulcro,* ait, *conditum magna etiam militari manu, diligenti Cuſtodia circumſederunt.*

Alia inſuper pœnarum genera reis irrogabãtur. Interdum enim ADVOCATIONIBVS INTERDICEBANT CAVSIDICIS, vel in perpetuum vel ad tempus: nec nõ ita quoque INTERDICI poterat alicui, NE CERTIS PERSONIS ADESSET, vel, NE APVD TRIBVNAL PRÆSIDIS POSTVLARET. L. Moris, D. de pœnis. Vlpian. in L. ſi remunerandi, §. vlt. D. manda. *Hic à Claudio Saturnino Prætore maiores fructus inferre iuſſus erat,* & ADVOCATIONIBVS EI IDEM SATVRNINVS INTERDIXERAT. Nonnunquam etiam FORO cui INTERDICEBATVR. Solebat & ita quandoque INTERDICI, NE INSTRVMENTA OMNINO FORMARENT, néve LIBELLOS CONCIPERENT, vel TESTATIONES CONSIGNARENT. Vel, NE EO LOCI SEDERENT, QVO IN PVBLICO INSTRVMENTA DEPONVNTVR, archio fortè, vel grammatophylacio. Nonnumquam & ita INTERDICEBATVR, VT TESTAMENTA NON ORDINARENT, vel SCRIBERENT, vel SIGNARENT. Erat & illa pœna, NE QVIS NEGOTIIS PVBLICIS INTERVENIRET, vel, Δημοσίων ἀπέχεσθαι. Erãt & aliæ pœnæ, SI NEGOTIATIONE QVIS ABSTINERE IVBERETVR, vel AD CONDVCTIONEM EORVM QVÆ PVBLICE LOCABANTVR ACCEDERE. INTERDICI etiam plerumque NEGOTIATIONE, vel, NEGOTIATIONIBVS ſolebat: quæ omnia Paulus exequitur in d. L. Moris, D. de pœn. INTERDICERE quoque alicui ARTE SVA VTI, præſes poterat, quod vltra adminiſtrationis ſuæ tempus facere non potuiſſe eum ait Paulus in L. vlt. D. de pœn. Solebat etiam Decurionibus ORDINE INTERDICI vel ad tempus vel in perpetuum, L. Relegatorum, §. ſolet, D. de interdict. & relegat. Impp. Seuerus & Antoninus in L. & ſi ſeuerior, C. ex quib. cauſ. infa. irrog. *Cùm Proconſul vir clariſſimus certis rationibus motus mitiorem ſententiam dixerit: &* ORDINE DECVRIONVM *te biennio* ABSTINERE IVSSERIT. Vlpian. in L. I. D. de effractorib. *Honeſtiores autem* ORDINE AD TEMPVS MOVERI *ſolent.* Papinian. in L. Ad tempus, D. de Decurionib. AD TEMPVS ORDINE MOTOS *ex crimine quod ignominiam importat.* Papinian. in L. falſi, §. I. D. de L. Cornel. de falſ. narrat ORDINE DECVRIONVM X. ANNIS ADVOCATVM MOTVM, qui falſum inſtrumentum cognoſcente Præſide receptauerat. Vlpian. in L. I. §. quamquam autem, D. de abigeis. *Sed aut relegãdi erunt, aut* MOVENDI ORDINE. Item poterat alicui pœna iniungi, NE HONORES ADIPISCERETVR: Poterat & alicui VNVS HONOR INTERDICI, L. relegatorum, §. Itẽ poteſt & §. vlt. D. de interdict. & releg.

Interdum multa reo irrogabatur. Multarum verò duæ fuere ſpecies, quarum vna, SVPREMA, ſeu MAXIMA, altera MINIMA dicebatur: SVPREMA MVLTA erat ab initio in ſingulos dies duarum ouiũ & triginta boum, ſed poſtea æſtimatione facta, in oues ſingulas æris deni, in boues æris centum, conſtituti, vt Agellius, lib. XI. cap. I. tradit: vltra quem numerum multam dicere in dies ſingulos iùs non erat. Et propterea appellabatur SVPREMA, id eſt ſumma & maxima. MINIMA verò multa erat ouis vnius. Feſt. Pomp. MAXIMAM MVLTAM *dixerunt trium millium & viginti aſſium, quia non licebat quõdam pluribus triginta bobus, & duabus ouibus quemquam multari: eſtimabatúrque bos centuſſibus, ouis decuſſibus.* Legitima verò multarũ dicendarũ verba ibidẽ Agellius ſubiicit. *Quando igitur nunc quoque à Magiſtratibus populi Ro. multa dicitur vel* MINIMA vel SVPREMA, *obſeruari ſolet vt oues genere virili appellentur. Atque ita M. Varro verba hæc legitima, quibus minima multa dicebatur, concepit:* M. T. ERENTIO, QVANDO CITATVS NEQVE RESPONDIT NEQVE EXCVSATVS EST, EGO EI VNVM OVEM MVLTAM DICO: *ac niſi eo genere diceretur, negauerunt iuſtam videri multam.* Quo pertinet quod ex Feſto Paulus, OVEM, ait, *maſculino genere dicebant, &* OVIBVS DVOBVS, *non duabus.* Varro lib. II. de re Ruſt. cap. I. *Non idem quod* MVLTA *etiam nunc ex veteri inſtituto,* BVBVS ET OVIBVS DICITVR. Plinius lib. XVIII. cap. III. *Multatio quoque non niſi ouium boúmque impendio dicebatur. Nõ omittenda priſcarum legum benevolentia. Cautum quippe eſt, ne* BOVEM PRIVS, QVAM OVEM NOMINARET, QVI INDICERET MVLTAM. Idem lib. XXXIII. cap. I. *Ex quo conſuetudine, multa legum antiquarum pecore conſtat etiam Romæ.* De multa autẽ à Pontifice dicta Flamini & Duumuiro certatum ad populum Liuius lib. XXXVII. & XL. narrat, extũmque iudicionum eum fuiſſe, vt tam Flamen quàm Duumuir dicto audientes eſſe iuberentur. Multa verò petebatur certa lege & ob certam cauſam. Cic. pro Cluentio, de Quintio Tribuno plcb. MVLTAM PETIVIT: QVA LEGE? QVOD IN LEGEM NON IVRASSET. Et alibi, *Vno iudicio multa eſt ab eo petita, ſicut ab Iunio,* QVOD NON SVÆ DECVRIÆ MVNERE, NEQVE EX LEGE SEDISSET. Idem in Bruto: *Eodem tempore accuſator de plebe, C. Cæſidenus fuit, quem ego audiui iam ſenem, cùm ab L. Sabellio* MVLTAM LEGE AQVILIA DAMNI INIVRIA PETIISSET.

Interdum etiam ſeuerè dumtaxat cõminationes interueniebãt. Vlpian. in L. I. D. de iu. patron. *Sed ſi quidem inofficioſus patrono, patronæ liberiſve eorũ ſit: tantũmodo caſtigari eũ ſub* COMMINATIONE ALIQVA SEVERITATIS NON DEFVTVRÆ *ſi rurſum cauſam querelæ præbuerit, & dimitti oportet.* Paul. in L. Nam ſalutem, §. I. D. de offic. præf. vigil. *Aut fuſtibus caſtigat eos, qui negligentius ignem habuerunt: aut* SEVERA INTERLOCVTIONE COMMINATVS, *fuſtium caſtigationem remittit.* Præſides vtique cùm cohortarentur Chriſtianos ad negationem, dicere ſolitos, SERVA ANIMAM TVAM, ET NOLI ANIMAM TVAM PERDERE, Tertullianus ſcriptũ reliquit in Scorpiano contra Gnoſtic.

Iam in reo dimittendo, vſi videntur his verbis, NIHIL MOROR. Liuius lib. VIII. de Papyrio Dictatore: *Cùm ſe* NIHIL MORARI *Magiſtrum Equitum pronuntiaſſet.* Apud eundem lib. III. Tribunus plcb. ita pronuntiat, SEMPRONIVM NIHIL MOROR. Idem lib. XLIII. *Abſoluto Claudio, Tribunus pleb. negauit* SE GRACCHVM MORARI.

Nonnunquam autẽ de calũnia accuſatoris Iudices pronuntiabant. Plin. Epiſt. XXI. lib. VI. de Traiano. *Tum ex conſilij ſententia iuſſit denuntiari heredibus omnibus, aut agerent, aut ſinguli approbarent cauſas non agendi: alioqui ſe vel* DE CALVMNIA PRONVNTIATVRVM. Papinian. in L. Intet. D. de public. *vel* DE ACCVSATORIS *abſentis, præſente reo* CALVMNIA PRONVNTIETVR. Vlpian. in L. I. §. ſed non vnique, D. ad Turpilian. *Nam ſi quidem ita pronuntiauerit,* NON PROBASTI: *peperciſſe: ſin autem pronuntiauit,* CALVMNIATVS EST, *condemnauit eum.* Et §. ſeq. *Si ita fuerit interlocutus,* LVCIVS TITIVS TEMERE ACCVSASSE VIDETVR. Imp. Alexand. in L. III. C. de calumniatorib. *Qui* NON PROBASSE CRIMEN *quod intendit, pronuntiatur: ſi calumniæ non damnetur, detrimentum exiſtimationis non patitur.* Imp. Gordianus in L. verbum, C. ex quib. cauſ. infa. irr. *Etenim cùm non cauſa cognita dictum eſt,* Εσυκοφάντησας, *ſed ad poſtulationem*

tionem patroni interlocutione iudicis responsum sit, neque quam hoc infamiam irrogat. Papinian. in L. vlt. D. de public. iud. *Generi servus a socero veneficij accusatus, Præses provinciæ,* PATREM CALVMNIAM INTVLISSE, *pronuntiauerat.*

Ne prætermittendæ quidem ex voces videntur, quas præconum ore in suppliciis sumēdis missas accepimus. Moris enim erat sub præconis elogio, seu præcone causam condemnationis superdicente, de damnatis pœnas exigi. Et ita Vlpian. in L. si duo in fi. D. de iureiur. Impp. Seuerum & Antoninum rescripsisse ait, eum, qui per genium principis peierasset, fustibus castigandum dimitti, & ita ei superdici, Προπίτως μὴ ὄμνυε. Simili modo in L. fustibus, C. ex quib. caus. infam. Fustibus cæsus quidam refertur, cui per præconem dictum fuit, Εσυκοφάντησας. Seuerus etiam in Proconsulari Africæ legatione, quendam municipum suorum, qui eum præcedentibus fascibus, vt antiquum cōtubernalem ipse plebeius amplexus erat, Spartiano teste, fustibus cecidit, sub hoc præconis elogio, LEGATVM POPVLI RO. HOMO PLEBEIVS TEMERE AMPLECTI NOLI. Alexander quoque, vt est à Lampridio in eius vita proditum, per præconem, cum aliquem emendaret, dici iubebat: QVOD TIBI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. Idem Imperator Turinum fumi venditorem, fumo apposito, quem ex stipulis atque humidis lignis fieri iusserat, necauit, præcone dicente, FVMO PVNITVR QVI VENDIDIT FVMVM. Simili modo D. Ambrosius Sermo. xc. Iudicem narrat Agnem virginem spoliari, & nudam ad lupanar duci iussisse, sub voce præconis dicentis, AGNEM SACRI LEGAM VIRGINEM, DIIS BLASPHEMIAM INFERENTEM, SCORTVM LVPANARIBVS DATAM. Quibus similia aliæ exempla iam ante me à multis congesta sunt. Gallienum etiam Trebell. Poll. scribit, cùm quidam gemmas vitreas pro veris vendidisset eius vxori, atq; illa re prodita vindicari vellet, surripi quasi AD LEONEM venditorē iussisse. Deinde cauea caponem emisisse, mirantibúsque cunctis rem tam ridiculam, per Curionem dici iussisse, IMPOSTVRAM FECIT, ET PASSVS EST. Nam illic Curionis nomine præco accipiendus est, quo sensu Rufinus idem nomen vsurpauit, in versione huius loci qui habetur histor. Eccleſiast. Euseb. lib. IIII. cap. XV. Quod enim Græcè scriptum est de Proconsule Asiæ, Πέμψας τι τὸν κήρυκα, καὶ ἐν μέσῳ τῷ σταδίῳ κηρύξας τρὶς, Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν εἶναι: id ille ita conuertit, *Missoigitur* CVRIONE *ad populum Proconsul iubet voce maxima protestari,* POLYCARPVM TERTIO CONFESSVM CHRISTANVM SE ESSE. Zonaras tomo III. Annal. in Valentiniano, de Rhodano præposito. Αὐτίκα γυμνοῖ μὲν ἐκεῖνον τῆς ἀξιώματος: κελεύει δὲ δηλοῦται εἰ τῷ θεάτρῳ στῆναι, ἀγόντος ἱππέως ἀγραύλου, Κηρύκων αὐτῷ παραγόντων, καὶ τὸ εἰς τὴν γυναῖκα βούντων ἀδίκημα, καὶ τῆς βασιλικῆς κελεύσματος τὴν παρεκτὸν. Καὶ μετὰ τὴν παραγωγὴν, καὶ τὸ κήρυγμα, ἐκεῖ παρευθὺ καυθῆναι αὐτὸν.

Interdum verò Titulo qui causam pœnæ indicaret præcedente, vel appenso, aut fixo, in damnatos animaduersum, Sueton. in Caligula cap. XXXII. testatur. Idem in Domitiano cap. X. *Patrem familias, quod Thracem Mirmilloni parem dixerat, canibus obiecit, cum hoc titulo,* IMPIE LOCVTVS PARMVLARIVS. Ex hoc more D. Matthæus cap. XXVII. Καὶ ἐπέθηκαν, ait, ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην, Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Sic & D. Marcus cap. XV. Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη, Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Et D. Lucas cap. XXIII. Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Et D. Ioannes cap. XIX. Ἐγραψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλατος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ: Ἦν δὲ γεγραμμένον, Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Euseb. lib. V. histor. Eccl. cap. I. Καὶ περιαχθεὶς κύκλῳ τὴν Ἀμφιθέατρον, πίνακος αὐτὸν προάγοντος, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο Ῥωμαϊστὶ, Οὗτος ἐστιν Ἀττάλος ὁ χριστιανός, vbi Rufin. rectè πινάκιον titulum vertit.

Damnati autem in integrum quandoque à prineipe restituebantur, L. I. §. deinde adiicit Prætor, D. de postulan. L. edicto, D. de bonor. possess. Tit. de sentent. pass. & restit. Id fiebat hoc verbo, RESTITVO, vt apparet ex L. I. C. de sentent. pass. & restit. in qua narratur oblatus Antonino quidam in insulam deportatus, quem ille his verbis restituit: RESTITVO TE IN INTEGRVM PROVINCIÆ TVÆ: & adiecit,

VT AVTEM SCIAS, QVID SIT IN INTEGRVM RESTITVERE: HONORIBVS, ET ORDINI TVO, ET OMNIBVS CETERIS TE RESTITVO. Interdum autem deportatus ita reſtituebatur, vt dignitatem dumtaxat, non etiam bona, indulgentia principali reciperaret: interdum verò bona cum dignitatis reſtitutione ei concedebantur, L. ſi deportatus & L. in inſulam, D. de ſent. paſſ. In eius certè, qui ademptis bonis in inſulam deportatus erat, reſtitutione, ſpecialiter exprimi neceſſe erat, ita gratiam ſententiæ ei fieri, vt ſtatum priſtinum cum bonis omnibus recuperaret, L. tutor C. eo. tit. Hîc ego ſignum ſtatuam. Hic optimè liber iſte finietur. Nec iam ad Tabulas emptionum properantem lectorem, morabor.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS Populi Ro. verbis.

LIB. VI.

NIHIL tam præter opinionem meam accidit, quàm vt horum librorum magnitudo in tantam molem excresceret. Sed ea est argumenti propositi immensitas, vt eorum quæ rerum connexa series suppeditat, turba ac multitudine penè obruar. Ita materia alia aliam trahit, & quacumque ingredior, in aliquam propè formulam vestigium pono. Denique facilius est libri cuiusque principium quàm exitum reperire. Vtinam modò conata efficere possim. Rem enim magnam complexus sum & arduam, ac plurimi otij, quo maximè egeo. Postulat autem ordinis, quem mihi ipse præscripsi, ratio, vt de negotiorum contrahendorum distrahendorúmque formulis dicam. Qua in parte etsi Tabellionis vice fungi videar, non alienam tamen à professione nostra personam induam. Nam stipulationum formulas, vt Cic. lib. 1. de legib. & in Topic. indicat, prisci iuris auctores cõponebant: ex eorúmq; consilio & auctoritate stipulationes testipulationésq; fiebant, vt idẽ Orat. pro Rosc. Comœdo ostendit. Quinetiã de agro emẽdo, filia collocãda, consultos eos, lib. 1. de Orato. docet.

Ab emptionibus verò, quæ facilè principem locum in commerciis obtinent, scribendi exordium capiam. Eas ita concipi solitas, EST MIHI RES ILLA ILLO PRETIO EMPTA, ex his quos subiecí, locis, coniectura adsequi licet. Vlpian. in L. hæc venditio, §. vlt. D. de contrahen. emptio. *Si quis ita emerit*, EST MIHI FVNDVS EMPTVS TANTVM, ET QVANTO PLVRIS EVM VENDIDERO. Idem in L. si in emptione, §. vlr. D. eo. *Si emptio ita facta fuerit*, EST MIHI EMPTVS STICHVS AVT PAMPHILVS. Sed & in L. fundus, eod. tit. huiusmodi emptionis formula proponitur, FVNDVS ILLE EST MIHI, ET TITIO EMPTVS. Item in L. nam hoc modo, D. de hered. vend. *Hoc modo admittitur esse venditionem*, SI QVA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA. In L. necessariò, §. si ita, D. de peric. & commo. rei vend. *Si ita venierit*, EST ILLE SERVVS EMPTVS, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE NON VENERIT.

Interdum verò per verba futuri temporis venditiones concipiebantur: vt in L. cum ab eo, D. de contrahen. emptio. *Si emptor hoc modo interrogauerit*, ERIT MIHI EMPTVS FVNDVS, ITA VT EVM INTRA KAL. IVL. LIBERES, *vel*

ita, VT EVM INTRA KAL. IVL. A TITIO REDIMAS. Et id L. si quis fundum eo. tit. *Si quis fundum sibi iure hereditario debitum ita vendidisset*, ERIT TIBI EMPTVS QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST. In L. Titius heres, D. de actionib. empt. *Titius heres Sempronij fundum Septicio vendidit ita*, FVNDVS SEMPRONIANVS QVIDQVID SEMPRONII IVRIS FVIT, ERIT TIBI EMPTVS TOT NVMMIS.

Concipiebatur etiam quandoque venditio verbis, ESTO, vel, SIT. Paulus enim in L. 1. D. de in diem addictio. ita fieri in diem actionem tradit, ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS. Iustinian. in §. penult. Instit. de empt. & vend. *Emptio tam sub condicione quàm purè contrahi potest, veluti*, STICHVS SI INTRA CERTVM DIEM TIBI PLACVERIT, SIT TIBI EMPTVS AVREIS TOT.

Sunt & aliæ in libris nostris venditionũ formulæ: vt in L. quod sæpe, §. 1. D. de contrahen. emptio. *Cùm emere volenti sic venditor dicit*, QVANTI VELIS, QVANTI ÆQVVM PVTAVERIS, QVANTI ÆSTIMAVERIS, HABEBIS EMPTVM. Et in L. eum manu, §. 1. D. co. tit. *Huius rei emptionem posse fieri dixi*, QVÆ EX MEIS ÆDIBVS IN TVAS ÆDES PROIECTA SVNT, VT EA MIHI ITA HABERE LICEAT. Et in L. vlt. D. co. *Lucius Titius vendidit fundum, addito hoc verbo*, QVO IVRE, QVAQVE CONDITIONE EA PRÆDIA LVCII TITII HODIE SVNT, ITA VENEVNT: ITAQVE HABEBVNTVR. Extat Neapoli venditionis quoddam caput lapidi inciſum in hæc verba. ACTIVS DIOCL. PATVL. DIOC. F. CVM FRATRIBVS QVI NVNC HIC ADSVNT, VENDVNT P. ÆLIO ABAS. LOCVM PVRVM, IN QVO NVLLA SEPVL. IACTA, SVPERQVE POSITA, NEQVE CONIVNCTA APPARENT. LIB. NEP. PRONEP. Q.

Emptiones porrò & venditiones ſtipulationibus interpoſitis contrahebantur, vt ex Varrone lib. II. de re Ruſt. cap. II. III. & v. & L. III. §. 1. D. de actionib. emp. liquet. Seneca lib. III. de Benefic. *Vtinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret*. Inde &, ROGARE EMPTVM, dicitur emptor apud Plautum in Captiu. Act. 1. Sc. II. & in L. eùm ab eo, D. de contrahen. emptio.

Ac planè ſtipulationem quæ commune erat omnium obligationum adſtringendarũ vinculum, in emptionibus & venditionibus interceſſiſſe, mirum non eſt. In ouium quidem venditione ita emptori interroganti, TANTI SVNT MIHI EMPTÆ? Venditorem reſpondiſſe, SVNT, Varro lib. II. de re Ruſt. cap. II. auctor eſt. Apud Plautũ quoque Epidico Act. III. Sc. IIII. Miles à Periphane fidicinam ita emit,

M EST NE EMPTA MIHI HÆC? P. ISTIS LEGIBVS HABEAS LICET.

Idem etiam Perſa Act. IIII. Sc. IIII. tractatum venditionis huiuſmodi refert,

Hocage: OPVSNE' ST HAC TIBI EMPTA? D. SI TIBI VENISSE' ST OPVS,
MIHI QVOQVE EMPTA EST: *ſi tibi ſubiti nihil eſt, tantundem'ſt mihi.*
S. INDICA, FAC PRETIVM. D. TVA MERX EST, TVA INDICATIO EST.
T. Aequom hic curat. S. Vin' bene emere? D. Vin' tu pulchrè vendere?
T. Ego ſcio hercle vtrunque velle. D. Age, INDICA *prognariter.*
S. Prius dico, HANC MANCVPIO NEMO TIBI DABIT, *iam ſcis? D. Scio.*
INDICA, *minimo daturus qui ſis qui duci queat?*

Vnde apparet rogatum venditorem rei ſuæ pretium dicere & conſtituere hoc verbo, INDICA in quàm ſententiam Indicandi verbum vſurpatur ab eodem. Plauto Aulular. Act. II. Sc. V. Ciceto. lib. III. Officiot. Plinio lib. XXVIII. Natur. hiſto. cap XIII. Apuleio lib. I. de Aſino aur.

De prerio autem inter emptorem & venditorẽ conuenire neceſſe erat. Sed & certum pretium eſſe debebat, & in pecunia numerata conſtitui. Alioquin ſi inter aliquos ita conueniſſet, vt, QVANTI TITIVS REM ÆSTIMASSET, TANTI ESSET EMPTA. Inter veteres dubitabatur conſtarétne venditio an non, §. pretium, Inſtitut. de emptio. & venditio. Huiuſmodi tamen emptio, QVANTI TV EVM EMISTI, QVANTVM PRETII IN ARCA HABEO, valebat. Magis enim ignorabatur,

ignorabatur, quanti venditus esset, quàm in rei veritate incertum esset, L. hæc venditio, §. vlt. D. de contrahen. emptio. Heredem etiam fundum sibi hereditario iure delatum ita vendidisse. Vlpianus proponit, ERIT TIBI EMPTVS TANTI QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST, L. si quis fundum, D. de contrahen. emptio.

Nec verò pretium præsens numerari necesse erat, sed sufficiebat satis eo nomine satisfieri, vel etiam fidem haberi emptori sine vlla satisfactione, L. quod vendidi, & L. vt res, D. de contrahen. emptio. L. cum ea, D. de euictionib. § venditæ Instit. de rer. diuisio. Labeo in L. si & per emptorem, D. de actionib. emp. *Si fundum emisti ea lege*, VTI DES PECVNIAM KALENDIS IVLIIS. Non tantùm autem purè sed & sub cõdicione venditio contrahi poterat. Cuius rei exempla sumet qui voler ex L. Necessario, §. si ita, D. de peric. & commo. rei vend. & L. hæc venditio, D. de contrah. empt.

Nunc quibus legibus & conditionibus tam mobiles, aut se mouentes, quàm res soli venire solerent, quoad eius fieri poterit, demonstrabo. Erant namque olim certæ rerum vendendarum leges, quas Manilium, (quem inter iuris auctores Pomponius noster numerat) ciuibus suis composuisse, Cicero lib. 1. de Orato. docet. Nec *quisquam est*, inquiẽs, *eorum, cui si iam sit addiscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm* MANILIANAS VENALIVM VENDENDORVM LEGES *ediscere*. Varro lib. II. de re Rust. cap. III. *Itaque stipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit*. Et eiusdẽ lib. cap. V. *Paulo verbosius hæc, qui* MANILII ACTIONES *sequuntur*. Idem eiusdẽ lib. cap. VII. *Isdem rebus in emptione dominum mutant, vt in* MANILII ACTIONIBVS *sunt præscriptæ*.

De mancipiorum autem venditione prius, tum deinde de ouium, caprarum, boum, iumentorum venditionibus dicam. Seruorũ adsiduam & cottidianã fuisse comparationem Vlpianus scribit in L. iusto errore, D. de vsucapionib. Serui autem venditor de sanitate eius promittebat, quemadmodum Cicero lib. III. Officior. & Vlp. in L. ea quæ commendandi, D. de contrahen. emptio. testantur. Stipulabatur enim emptor, SANVM ESSE, idque stipulanti venditor spondebat, L. euicta re, §. vlt. L. si ita quis, D. de euictionib. Varro lib. II. de re Rust. cap. *In horum emptione* (de pastoribus loquitur) *solet peculium accedere: aut si excipietur, stipulatio intercedere*, SANVM EVM ESSE. Vlpianus in L. quæritur, §. si venditor, D. eo. de ædilic. edic. *Si venditor nominatim* EXCEPERIT DE ALIQVO MORBO, ET DE CETERO SANVM ESSE DIXERIT, *aut promiserit*. Pomponius in L. Labeo, §. 1. D. eo. *Si vno pretio plures seruos vendidisti*, SANOSQVE ESSE PROMISISTI. Idem in L. si à substituto, D. de legat. 1. *Si heres generaliter dare damnatus est*, SANVM EVM ESSE, *promittere non debet*. Gagatis autem lapidis odore, in venaliciis vulgò sanitatem, aut morbum venalium, explorari consueuisse Apul. Apolog. 1. tradit. Vestimenta etiam detrahi solita venalibus, ne quæ vitia corporis latèrent, Seneca lib. XI. Epist. LXXXI. ostendit: *Mangones enim*, vt ibidem addit, *quicquid erat quod displiceret, aliquo lenocinio abscondebant. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta erãt & sine crus alligatum sine brachium aspicerent, nudari iubebant, & ipsum sibi corpus ostendi*. Claudianus lib. 1. in Eutropium.

Si pelagi fluctus, Libyæ si discis arenas,
Eutropij numerabis heros, quot iura, quot ille
Mutauit tabulas, vel quanta vocabula vertit:
NVDATVS *quoties*, MEDICVM DVM CONSVLIT EMPTOR,
Ne qua per occultum lateat iactura dolorem,
Omnes pœnituit pretij, venúmque vedibat,
Dum vendi potuit,

Lucian. in Eunucho, Οὐχ ὁμόψηφοι πάντες ἦσαν, ἀλλ' οἱ μὲν, ἠξίουν ἀποδύσαντας αὐτὸν, ὥσπερ τοὺς ἀγοραίους, θεάσασθαι οἱ δὲ αὐτὸ φιλοσοφεῖν, τάγα τοῦς πολλοῦς ἐρῶντες. Sueton. in Calig. cap. XXXVI. *Non temerè vlla illustriore fœmina abstinuit: quas plerumque cum mariti ad cœnam vocatis, præterque pedes suas transeuntes diligèter, ac lentè*, MERCANTIVM MORE CONSIDERABAT.

Mulieres planè si prægnantes venirent, SANAS ESSE NON præstabat vēditor, vt Vitruuius lib. II. cap. IX. docet his verbis. *Vt etiam corpora muliebria cùm conceperint, à fœtu ad partum nō iudicantur integra, neque in venalibus, ea cùm sunt prægnātia,* PRÆSTANTVR SANA, *ideò quod in corpore præseminatio crescens ex omnibus cibi potestatibus detrahit alimentum in se, & quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur esse solidum idipsum ex quo procreatur.* Nec tamen mulier quæ prægnās venierat, in ea causa erat vt redhiberetur. Vlpianus in L. quæritur, D. de ædilic. edic. *Si mulier*, ait, *prægnas venierit, inter omnes conuenit*, SANAM EAM *esse. Maximum enim ac præcipuum munus fœminarum est, accipere, ac tueri conceptum.*

Cæterùm non de corpotis tantùm, sed & de animi vitiis caueri plerumque solebat, L. ob ea quæ vitia, §. in summa, D. de ædilic. edic. Quòd & indicat Horatius lib. II. Sermo. Sat. III. his versibus.

— Sanus vtrisque
Auribus atque oculis, MENTEM *nisi litigiosus*
EXCIPERET *dominus, cùm venderet, &c.*

Vbi vetus interpres, *Sumptum est*, ait, *hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi tam corporis, quam animi debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium.*

Planè seruum, FVREM NON ESSE, promitti solebat, I. quod si nolit, §. I. & L. si furtū, L. quid sit, §. vlt. D. de ædilic. edic. L. si ita quis, D. de Euictionib. L. quotiens, D. si famil. furt. fec. dic. L. ex empto, §. venditorem, D. de act. empt. Varro lib. II. de re Rust. cap. X. ostendunt. Seneca lib. IIII. Controuers. *Tranio dixit*, FVGITIVVM, ERRONEM NON ESSE: *si tam malum auctorem habemus genere noster fugitiuus est: Relegamus auctoritatis tabulas*, FVRTIS NOXAQVE SOLVTVS. Cic. lib. III. Officior. *Qui enim scire debuit*, DE SANITATE, DE FVGA, DE FVRTIS, *præstat edicto Aedilium.* Interdum autem huic stipulationi addebatur verbum, PRÆSTARI, quemadmodum Vlpian. notat in L. si ita quis, D. de Euictionib Iulian. in L. hæc stipulatio, D. de verbor. significatio. *Hæc stipulatio*, NOXIS SOLVTVM PRÆSTARI? Vlpian. in L. si legati, D. de legat. lib. I. *Si legati seruus nomine stipulatur legatarius*, FVGITIVVM EVM NON ESSE PRÆSTARI. Idem in L. quia dicitur, D. de Euictionib. *Si ita quis stipulanti spoponderit*, SANVM ESSE, FVREM NON ESSE, VESPILLIONEM NON ESSE, PRÆSTARI?

His autem verbis, NOXA SOLVTVM PRÆSTARI, non vtique promittebāt eum nullam noxam commisisse, sed noxali iudicio subiectum non esse, L. quid sit fugitiuus, §. quod aiunt, D. de Ædilic. edic. Enimuerò cum redhibebatur seruus, FVRTIS NOXISQVE SOLVTVM, non promittebat emptor, PRÆTERQVAM, QVOD IVSSV EIVS FECISSET, AVT ILLIVS CVI IPSE EVM ALIENASSET, L. cùm mihi, D. de ædilic. edic. Heres verò hominem generaliter dare damnatus, FVRTIS ET NOXIIS SOLVTVM ESSE EVM quem dabat, promittere debebat, cùm ita dare deberet, vt eum habere liceret, L. si à substituto, §. heres, D. de legat. I.

Interdum etiam in vendendo seruo, caucbatur, Lenonem eum non esse. Quintilian. Declamatio. quæ in vet. Cod. inscribitur, Miles Marianus, LENO *etiam seruis* EXCIPITVR: *fortasse hac lege captiuos vendes.*

Sed & qui seruum vendebat, quædam commēdandi causa, quæ ad nudam eius laudem pertinebant, dicebat, pronuntiabátve, velut, , SERVVM SPECIOSVM, FRVGI, PROBVM, DICTO AVDIENTEM ESSE, L. ea quæ, D. de contrahen. empt. L. sciendum, D. de ædil. edic. Plin. Epist. XX. lib. I. *Credo decentes esse seruos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo. Superest, vt* FRVGI SINT, *quod de venalibus, melius auribus*

quàm

quam oculis iudicatur. Quo elogio etiam mancipium ornat Apul. lib. VIII. Metamorphos. Eóque alludens idem, Asinum BONÆ FRVGI dixit lib. IIII. Metamorphos. Quod verò venditor vt commendaret dicebat, sic habebatur, quasi neque dictum neque promissum esset, L. quod venditor, D. de dolo. Quædam autem vt pluris venderet adfirmabat venditor, veluti, HOMINEM LITERATVM, vel ARTIFICEM ESSE, ALEATOREM NON ESSE, AD STATVAM NVNQVAM CONFVGISSE, d. L. ea quæ, & L. quid sit §. vlt. & L. sciendum in princ. & §. illud D. de Ædic. edic. Gaius in L. si quid venditor, D. eo. *verbi gratia, si constantem, aut* LASORIOSVM, *aut* CVRRACEM, *aut* VIGILACEM ESSE, *vel* EX FRVGALITATE SVA PECVLIVM ADQVIRENTEM *adfirmauerit.* Et ead. L. §. vlt. *Venditor, qui* OPTIMVM COCVM ESSE DIXERIT. Et mox: *Si quis simpliciter dixerit,* PECVLIATVM ESSE SERVVM. Cic. lib. III. officior. *In mancipio vendendo, dicendáne vitia, non ea, quæ nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili, sed hæc,* MENDACEM ESSE, ALEATOREM, FVRACEM, EERIOSVM. Denique, PRÆSTATVRVM SE QVOD, DE MANCIPIO DICEBAT, venditor vel promittebat, vel non, L. sciendũ D. de ædilit. edic.

Titulum planè singulorum seruorum scribi, ita vt intelligi rectè posset, quid morbi, vitiíve cuique esset, Ædiles Curules Edicto præceperant, cuius caput ad hanc rem pertinens citat Agell. lib. IIII. cap. II. Eóque referendum videtur quod apud Senecam lib. VI. Epist. XLVII. legitur: *Stare ante limen Calixti, dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat* TITVLVM, *qui inter ridicula mancipia perduxerat, aliis intrantibus excludi.* Illas verò Ædilicias stipulationes, nec non seruorum commendationes, quibus vitijs carere pronuntiabantur, ridet Apollonius apud Philostratum lib. III. his verbis. Τουτὶ δὲ καὶ τοὺς τῶν ἀνδραπόδων κατήλους ἀκούω ἐκεῖ πράττειν. εἰ γὰρ ἀφίκοντο κατάγοντες ὑμῖν ἀνδράποδα Καρικὰ, καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν ἐφερμηνεύοιεν ὑμῖν, ἔπαινον ποιοῦνται τῶν ἀνδραπόδων Τὸ μὴ κλέπτειν αὐτά.

Ex diuerso interdum paciscebatur venditor, ne fugitiuum, aut erronem præstaret, L. sed si §. si vir vxori vel contra, D. de donationib. int. vir. & vxor. Nam & ita quandoque lex dicebatur, vt periculo suo emeret emptor. Plautus Persa Act. IIII. sc. III.

Ipse qui tabulas affert, adduxit simul forma expetenda liberalem mulierem
Furtiuam, abductam ex Arabia penitissima,
Eam te volo accurare, vt istic veneat,
AC SVO PERICVLO IS EMAT, QVI EAM MERCABITVR
MANCIPIO, NEQVE PROMITTET, NEQVE QVISQVAM DABIT.
Probum & numeratum argentum vt accipiat, face.

Seruos autem quorum nomine venditor nihil præstaret, PILEATOS venum solitos ire, Agell. lib. VII. cap. IIII. ex Cœlio Sabino Iurisconsulto notat. Huiusmodi enim cõdicionis mancipia insignia in vendendo erant, vt emptores errare & capi non possent: neque lex vendendi operienda esset, sed oculis iam perciperent, quodnam esset mancipiorum genus. PILEVS denique impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari quorum nomine nihil promitteret venditor. Captiuos planè qui lege belli venibant, CORONATOS venisse ibidem Agell. monet. & innumeris prope Liuij & aliorũ testimoniis cõfirmari potest Legitimũ etiam fuisse adquirendi dominij modum, si è præda quis SVE CORONA EMISSET, Varro lib. II. de ex re rust. cap. X. tradit. Venetorũ quoque omni Senatu necato, reliquos Cæsarem SVB CORONA VENDIDISSE, narrat ipse lib. III. de Bello Gall. Venalium autem trans mare aduectorum pedes creta denotabant, erátque hoc insigne venalitiis gregibus, vt cretatis, siue gypsatis, pedibus venirent, auctore Plinio lib. XXXV. cap. XVII. & XVIII. Tibullus lib. III. Elig. III.

Quem sæpe coëgit,
Barbara GYPSATOS *ferre catasta* PEDES.

Ouid. lib. I. Amor, Eleg. VIII.

Nec tu, si quis erit capitis mercede redemptus,
Despice GYPSATI *nomen inane* PEDIS.

Hoc denique sensit Iuuenalis Sat. 1. cùm ait:

Nuper in hanc urbem PEDIBVS *qui venerat* ALBIS.

Mancipiorum vtique venditores, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debuisse, auctor est idoneus Vlpian. in L. quod si nolit, §. qui mancipia D. de ædilic. edic. Fuisse verò certum locum Romæ quò solebant venire qui venales producebantur, indicat L. quid sit fugitiuus §. apud Labeonem. D. eo. tit. Complura autem mancipia vno instrumento emptionis interposito interdum venisse ostendit, L. cùm plures, D. de euictionib. Verùm cùm plura mancipia vno pretio venibant, quemadmodum vsu venisse docet, L. Labeo D. de ædilic. edic. aut confuse vniuersis mancipiis pretium constituebatur: aut singulorum mancipiorum pretio constituto, vniuersa tanti venibant, quantum ex consummatione singulorum fiebat, L. si plura D. eo. tit. Cùm verò eiusdem generis plura mancipia venibant, veluti Comœdi, vel chorus, interdum in vniuersos, interdum in singulos, seu in singula capita pretium constituebatur, L. cùm eiusdem, D. de ædilic. edic.

Porrò seruus interdum CVM PECVLIO venibat L. si quis seruum L. seruus quem D. de actionib. emp. L. si noxali §. quod autem, D. de pecul. L. proinde D. de ædilic. edic. Paulus in L. serui venditor D. de euictionib. *Serui venditor*, PECVLIVM ACCESSVRVM, *dixit*. Atque adeò nonnumquam peculij quantitas dicebatur. Celsus in L. si venditor D. de actionib. emp. *Si venditor hominis, dixit*, PECVLIVM EVM HABERE DECEM. Inde est quod Vlpian. in L. Iulianus §. si venditor D. eo. tradit, si venditor DE PECVLIO MENTITVS SIT, empti iudicio eum teneri, vt præstet emptori, QVANTO PLVRIS SERVVM EMISSET, SI ITA PECVLIATVS ESSET. Contrà serui venditor interdum excipiebat, NE CVM PECVLIO VENIRET, L. quotiens D. de contrah empt. In venditione autem serui semper peculium exceptum intelligebatur, nisi, VT ID ACCEDERET nommatim cautum esset, L. cùm in venditione D. de euictionib. Planè serui venditioni quiuis adiicere licebat: nam & plerumque plus in peculio erat, quàm in seruo, *& nonnunquam vicarius* qui accedebat, pluris erat quam seruus qui venibat: Hominem verò Ædiles ei rei quæ minoris esset, accedere nolebant, L. iustissimè D. de ædilic. edic. Interdum etiam mancipium ita venibat, VT NISI PLACVISSET INTRA PRÆFINITVM TEMPVS REDHIBERETVR, L. quòd si nolit §. si quid ita D. de ædilic. edic. Seruum etiam ita venditum, SI RATIONES ARBITRIO DOMINI COMPVTASSET, refert Vlpian. in L. hæc venditio D. de contrah. emptio. Quòd si serui venditi vsusfructus ad alium pertineret, exprimi hoc à venditore necesse erat. Iulian. in L. minor, §. vlt. D. de Euictionib. *Qui seruum venditum tradit, & dicit*, VSVM FRVCTVM IN EO SEII ESSE, *cùm ad Sempronium pertinet, Sempronio vsumfructum petente, perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset*, VSVSFRVCTVS NOMINE ADVERSVS SEIVM NON TENERI.

Variæ præterea in seruorum venditionibus leges dici consueuerant. Interdum enim ea lege venibant, VT EXPORTARENTVR, vel VT ITALIA EXPORTARENTVR L. 11. D. de seru. exportan. Tit. si seru. export. ven. C. Seruum etiam ea lege væniisse, NE IN ITALIA ESSET: QVOD SI ALITER FACTVM ESSET, CONVENISSE CITRA stipulationem, VT POENAM PRÆSTARET EMPTOR, refert Papinian. in L. seruus D. de seru. export. Vlpianus verò in L. 1. D. eo. seruum ita distractum esse proponit, NE ALIQVO LOCI MORARETVR. Augustum vnque Sueton. in eius vita cap. XXI. narrat, sæpius rebellantes non grauiore vnquam pœna multasse, quàm vt captiuos, sub lege venundaret, NE IN VICINA REGIONE SERVIRENT, NEVE INTRA XXX. ANNVM LIBERARENTVR. Seruum etiam SVB POENA VINCVLORVM distractum à domino memorat Vlpian. in L. quid sit §. siquis talis, D. de ædilic. edic. Pacto quoque in venditione appositio, INTERDICTVM FVISSE POMOERIO CIVITATIS, seruo, refert Papinian. in L. qui pacto D. de seru. exportan. Per contrarium, interdum conuenisse NE PÆNÆ CAVSA SERVVS VENDITVS EXPORTARETVR, docet L. seruus D. eo.

Interdum venditione excipiebatur, NE MANCIPIVM PROSTITVERETVR,

L. si

L. si venditor D. de seru. exportan. Imp. Alexand. in L. vlt. C. si mancip. ita venier. *Eam quæ ita venierit*, NE CORPORE QVÆSTVM FACERET. Nonnunquam addebatur, VT PROSTITVTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS ANCILLA LIBERA ESSET L. Titius D. de seru. exportan. Pompon. in L. Si mancipium, D. de euictionib. *Si mancipium ita emeris*, NE PROSTITVATVR ET CVM PROSTITVTVM PVISSET, VT LIBERVM ESSET, Imp. Alexan. in L. 11. C. si mancip. ita vænier. *Mulierem quam ita vænisse allegas*, NE PROSTITVERETVR AVT SI PROSTITVTA FVERIT, LIBERA ESSET. Vlpian. in L. sed si hac lege §. 1. D. de in ius vocan. PROSTITVTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS *venditorem habebit patronum, si hac lege venierat*, VT SI PROSTITVTA ESSET, FIERET LIBERA. Interdum etiam, quemadmodum Paulus in L. si quis D. de contrahen. empto. docet, sub hoc pacto venibat ancilla, NE PROSTITVERETVR, ET SI CONTRA FACTVM ESSET, VTI LICERET VENDITORI EAM AEDVCERE. Sic Imp. Alexand. in L. 1. C. si mancip. ita venier. *Eam quæ ita venit*, VT SI PROSTITVTA FVISSET, AEDVCENDI POTESTAS ESSET. Interdum etiam MANVS INIECTIO in hac re excipiebatur, id est vt manum iniicere venditori in eam quæ contra legem venditionis prostituta esset, liceret. Paul. in L. Imperator D. qui sine manumissio. *In eo qui cùm posset abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta*, MANVS INIECTIONEM VENDIDIT. Vlpian. in sed L. si hac lege §. 1. D. de in ius vocan. *Si venditor, qui* MANVS INIECTIONEM EXCEPIT, *ipse prostituit*. Iustinian. in L. 1. §. similique modo C. de lat. libert. tollen. *Si quis ancillam suam sub hac cõdicione alienauerit*, NE PROSTITVATVR: *nouus autẽ dominus impia mercatione eam prostituendã esse tentauerit, vel si pristinus dominus* INIECTIONEM MANVS, *in tali alienatione sibi* RESERVAVERIT. Etalïs quoque pactis eiusmodi manus iniectio excipi solebat, Paulus in L. Titius D. de seru. export. *Titius seruum vendidit ea lege*, VT SI ROMÆ MORATVS ESSET, MANVS INIICERE LICERET. Impp. Seuer. & Antonin. in L. 1. C. si seru. export. ven. *Lege venditionis exportata mancipia sub denuntiatione* MANVS INIICIENDÆ. Iidemque in L. 11. C. eo. *Si vt* MANVS INIECTIONEM HABERES, *cauisti*. Papinianus quoque puellam ea lege venditam, vt SI INTRA ANNVM NON MANVMITTERETVR, MANVM INIICERE LICERET, proponit in L. Causam §. 1. D. de manumissionib.

Quandoque etiam mancipia ea lege venibant, VT MANVMITTERENTVR, L. si quis hac lege, D. de oper. libertor. L. si quis, & L. vlt. D. qui sine manumissio, L. si quis hac lege, D. qui & à quib. manum. Imp. Alexan. in L. 11. C. si mancip. ita fuer. alien. *Si ea lege Chrestes seruum suum, sed naturalem filium venundedit*, VT EMPTOR EVM MANVMITTERET. Idem in L. 111. C. eo. *Si iusta Saturnino puellam nomine Firmam agentem tunc annos septem hac lege vendiderit*, VT CVM HABERET ANNOS VIGINTI QVINQVE LIBERA ESSET. Scæuola in L. vlt D. de seru. exportan. *Cùm venderet Pamphilam & Stichum venditioni inseruerat pactum conuentum*, VTI NE EADEM MANCIPIA ALTERIVS SERVITVTEM QVAM SEII PATERENTVR: POST MORTEM QVE. EIVS IN LIBERTATE MORARENTVR. Addebatur verò aliquando, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTERENTVR, L. quæsitum D. de seru. exportan. L. eum qui D. qui sine manumissio. Modestin. in L. seruum §. 1. D. de iure patronat. *Seruus is qui ea lege distractus est*, VT MANVMITTERETVR INTRA TEMPVS. Paulus in L. si quis hac lege D. de seru. export. *Si quis hac lege veniit*, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTATVR. Idem in L. 1. D. qui sine manumissio. *Si seruus venditus est*, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTATVR. Nonnumquam etiam pœna adiiciebatur. Papinian. in L. causam §. 1. D. de manumissionib. *Puellam ea lege vendidit*, VT POST ANNVM AB EMPTORE MANVMITTERETVR: QVOD SI NON MANVMISISSET, *conuenit*, VTI MANVM INIICERET, AVT DECEM AVREOS EMPTOR DARET. Imp. Alexan. in L. vlt. C. si mancip. ita fuer. alien. *Si puellam ea lege vendidisti*, VT MANVMITTERETVR: ET SI MANVMISSA NON ESSET, CENTVM AVREI PRÆSTARENTVR.

Contrà interdum ita venibant mancipia, NE AD LIBERTATEM PERDVCERENTVR. Imp. Gordianus in L. ea quidem C. si mancip. ita fuer. alien. *Ea quidem mancipia, quorum venditio eam legem accepit*, NE AD LIBERTATEM PERDVCANTVR, *etiã si manumittãtur, nanciſci libertatẽ non poſſunt.* Vlpian. L. ſi quis in graui §. hi quoq; D. de s c. Silania. *Si hac lege ſeruus diſtractus erat quis*, NE MANVMITTERETVR. Paulus in L. ſeruus D. de manumiſſionib. *Seruus hac lege venditus*, NE MANVMITTATVR. Marcian. in L. ille ſeruus §. vlr. D. qui & à quib. *Qui hac lege venierint*, NE MANVMITTANTVR. Vlpian. in L. is qui §. in illis D. de manumiſſionib. *Si exportandus, vel hac lege venierit, vel teſtamento hanc conditionem acceperit*, NE VNQVAM MANVMITTERETVR. Et hoc eſt quod ait Vlpian. in L. ſeruum filij §. ſi idem D. de legat. 1. *ſi is ſit ſeruus qui in perpetuam ſeruitutem venierit.* Quandoq; autem ita venibat mãcipiũ, VT NIHIL EXCIPERETVR. Seneca lib. 1. Cõtrouerſ. 11. *Vendit pirata, emit leno*, EXCIPITVR NIHIL. Serui planè emptor interdum donec pretium ſolueret, eum conductum togabar, vt oſtendit, L. Serui emptor D. de perie. & commo. rei vend.

Iam vt ad pecudum venditiones tranſgrediamur, quemadmodum quamque pecudem emi oporteret eiuili iure, Varro lib. 11. de re Ruſt. cap. 1. ſe dicturum profitetur: *Neque in omnibus*, ait ille, *ſatis eſt ſtipulatio, aut ſolutio numorum ad mutationem domini. In emptione alias ſtipulandum ſtatim eſſe è valetudinario, alias è ſano pecore, alias è neutro.* Idem eiuſdem lib. cap. 11. hæc de ouium emptionibus tradit. *In emptionibus iure vtimur eo, quod lex præſcripſit. In ea enim alij plura, alij pauciora excipiunt. Quidam enim pretio facto in ſingulas oues*, VT AGNI CHORDI DVO PRO VNA OVE ANNVMERENTVR, ET SI GVI VETVSTATE DENTES ABSVNT, ITEM BINÆ PRO SINGVLIS VT PROCEDANT. *De reliquo antiqua ferè formula vtuntur. Cùm emptor dixit*, TANTI SVNT MI EMPTÆ? *& ille reſpõdit*, SVNT, *& expromiſit numos: emptor ſtipulatur priſca formula ſic*, ILLASCE OVES, QVA DE RE AGITVR, SANAS RECTE ESSE, VTI PECVS OVILLVM, QVOD RECTE SANVM EST EXTRA LVSCAM, SVRDAM, MINAM, ID EST VENTRE GLABRO NEQVE DE PECORE MORBOSO ESSE, HABEREQVE RECTE LICERE. HÆC SIC RECTE FIERI SPONDES?

Fructum verò ouium hac lege venite oportuiſſe Cato de re Ruſt. cap. eL. tradit, IN SINGVLAS CASEI P. I. S. DIMIDIVM ARIDVM, LACTE FERIIS QVOD MVLSERIT DIMIDIVM, ET PRÆTEREA LACTIS VRNAM I. HISCE LEGIBVS AGNVS DIEM ET NOCTEM QVI VIXERIT, IN FRVCTVM, ET KAL. IVN. EMPTOR FRVCTV DECEDAT. SI INTERCALATVM ERIT K. MAIIS AGNOS XXX, NE AMPLIVS PROMITTAT. OVES QVÆ NON PEPERERINT, BINÆ PRO SINGVLIS IN FRVCTV CEDENT. DIE LANAM, ET AGNOS VENDAT. MENSES X, AB COACTORE RELEGET PORGOS SERARIOS. IN OVES DENAS SINGVLOS PASCAT. CONDVCTOR II. MENSES PASTOREM PRÆBEAT, DONEC DOMINO SATISFECERIT, AVT SOLVERIT, PIGNERI ESTO.

Boues verò vti emi ſolerent, Varronis verbis docebo: Sic enim ille lib. 11. de re Ruſt. cap. v. ſcribit. *Eos cùm emimus domitos, ſtipulamur ſic*, ILLOSCE BOVES SANOS ESSE, NOXISQVE PRÆSTARI? *Cùm indomitos, ſic*, ILLOSCE IVVENCOS SANOS RECTE, DEQVE PECORE SANO ESSE, NOXISQVE PRÆSTARI SPONDES? *Paulo verboſius hæc, qui Manilij actiones ſequuntur: lanij, qui ad cultrũ bouẽ emunt, & qui ad altaria*, HOSTIÆ SANITATEM *nõ ſolent* STIPVLARI Aſſen. in L. ſi ex plagis §. quidam D. ad L. Aquil. proponit quendam boues vendidiſſe ea lege, VT DARET EXPERIENDOS. Similíque lege equos & mulas quandoque veniſſe Vlpian. teſtis eſt in L. apud Labeonem D. de præſcript. verb. *Si tibi*, inquiens, *equos venales experiũdos dedero*, VT SI IN TRIDVO DISPLICVISSENT, REDDERES. Et S. 1. ead. L. *Si mulas tibi dedero*, VT EXPERIARIS, ET SI PLACVSSENT, EMERES SI DISPLICVISSENT, VT IN DIES SINGVLOS ALIQVID PRÆSTARES. Equum autem empturus ſolui iubebat ſtratum, ait Seneca lib. xi. Epiſt. Lxxxi.

Animalium

Animalium planè venditor (quemadmodum Vlpian. in L. ex empto §. redhibitionē D. de actionib. emp. scribit) cauere debebat, EA SANA PRÆSTARI, & qui iumēta vendebat, solebat ita promittere, ESSE, BIBERE VT OPORTET. Itaque & in equorum & in mulorum emptione de sanitate & noxa stipulari emptor consueuerat, teste Varrone lib. II. de re Rust. cap. VII. & VIII. Eadémque in asinorum venditione, stipulatio interponi consueuerat. Sic enim ille lib. II. cap. VII. scribit, *In mercando item vt cetera pecudes emptionibus ac traditionibus dominum mutant*: DE SANITATE ET NOXA SOLET CAVERI. Sed & in suibus vendendis idem caueri solitū ipse Varro lib. II. cap. IIII. docet his verbis, *Emi solent sic*, ILLASCE SVES SANAS ESSE, HABEREQVE RECTE LICERE, NOXISQVE PRÆSTARI, NEQVE DE PECORE MORBOSO ESSE SPONDES? *Quidam adyciunt*, PERFVNCTAS ESSE A FEBRI, ET A FORIA. At in capratum venditione, contrà atque in ceteris pecudibus, sanitas eodem auctore non promittebatur: *De emptione*, ait ille lib. II. cap. III. *aliter dico atque fit, quod* CAPRAS SANAS *sanus nemo promittit. Numquam enim sine febri sunt. Itaque stipulamur paucis exceptis verbum, ac Manilius scriptum reliquit, sic*, ILLAS CAPRAS HODIE RECTE ESSE, ET BIBERE POSSE, HABEREQVE RECTE LICERE SPONDES? De capris planè Varroni suffragatur Plutarchus ἐν Αἰτίοις cuius verba hæc sunt Διὰ τί καὶ ἡ αἶξ οὐκ ἐθέλει ἀπὸ χαθαρᾶς τὸν ἰξρία, μήτε ἀπτόμενον, μήτε ὁρμάζοντα; Πότερον τῆς μὲν ἀγρὸς βδελυττόμενον τὸ ἀκόλαστον ἡ δυσῶδες, ἢ φοβούμενον τὸ ὀσμητικὸν δεκῶ γὰρ ἐπιλημψία καταλαμβάνεσθαι μάλιστα τῶν ζώων, ἢ τρέμουσα χρῆσθαι τοῖς φαρμάκοις ἢ ῥίγουσιν, ὑπὸ τοῦ πάθους ἰσχομένοις. Αἰτίαν δὲ λέγουσι τὴν φύσιν τὰ τῶν πνευματικῶν πόρων πολλάκις ἐπιλαμβανομένην, πνιγμαιρόμενοι τῇ λεπτότητι τῆς φωνῆς· ἡ γὰρ αἰγὸς ὄσοις ἐπιληπτίζουσι συμβαίνει φθίνεσθαι μικρῷ παρεπλησίως φωνὴν ἀφιᾶσι. Plinius lib. VIII. cap. L. de capris agēs: *Auribus eas spirare non naribus, nec vnquam febri carere Archelaus auctor est.* Idem lib. XXVIII. cap. X. de eodem pecudū genere tractans, *Millia præterea remediorū ex eo animali demonstrantur, sicut apparebit. Quod quidem miror, cum febri negentur carere.* Seruius in VII. Æneid. ad versum, *Tùm vero ad vocem celeres*, Capram adnotat esse proprè Ditis patris hostiam, quod capra semper febriculosa sit. *Nam & ipsum*, ait, *Ditem patrem februum esse dicunt.*

Enimuerò in Canum venditione eadem de sanitate & noxa, stipulationes, quas & in pecore fieri cōsueuisse Varro lib. II. de re Rust. cap. IX. scribit, cuius verba, quòd ad leges in huiusmodi animalium emptione dictas pertineant, subiecī. DE SANITATE ET NOXA *stipulationes fiunt eædem, quæ in pecore: nisi quod hic vtiliter exceptum est. Alij pretium faciunt* IN SINGVLA CAPITA CANVM. *Alij*, VT CATVLI SEQVANTVR MATREM: *Alij*, VT BINI CATVLI VNIVS CANIS NVMERVM OBTINEANT, *vt solent bini agni, onus. plerique, vt* ACCEDANT CANES QVI CONSVERVNT ESSE VNA. Ausidio etiā Pontiano, cùm greges ouiū in Vmbria emeret, CANES ACCESSISSE SINE PATORIBVS, ibidem scribit. Interdum autem IVMENTA PARIA, interdum IVGVM, vel PAR, vel DVO PARIA MVLARVM venibant L. Ædiles aiunt §. si forte §. cùm autem & §. vlt. D. de ædilic. edic.

Quòd ad vini venditionem attinet, sciendum est, interdum VINVM DOLIARE emptum, L. I. §. si doliare D. de peric. & commo. rei vend. Gaius in L. vina D. eo. tit. Si VINA QVÆ IN DOLIIS ERANT, *venierint*. Interdum verò EX DOLIARIO pars vini venibat, velut, METRETÆ CENTVM, L. quod sæpe §. sed & si D. de contrahen. emptio. Paul. in L. si per emptorem D. de peric. & commo, *Si, verbi gratia*, AMPHORÆ CENTVM EX EO VINO QVOD IN CELLA ESSET, *venierint*. Vinum autem in dolis Caro lib. de re Rust. cap. CXLVIII. hoc modo venire tradit. VINI IN CVLLEOS SINGVLOS QVADRAGENÆ, ET SINGVLÆ VRNÆ DABVNTVR, QVOD NEQVE ACEAT, NEQVE MVCEAT. ID DABITVR IN TRIDVO PROXIMO, VIRI BONI ARBITRATV DEGVSTATO. SI NON ITA FECERIT, VINVM PRO DEGVSTATO ERIT. QVOT DIES PER DOMINVM MORA FVERIT, QVO MINVS VINVM DESGVSTET, TOTIDEM DIES EMPTORI PROCEDENT. VINVM ACCIPITO ANTE K. IAN. PRIMAS. SI NON ANTE ACCE-

PERIT, DOMINVS VINVM ADMETIETVR. QVOD ADMENSVM ERIT, PRO EO DOMINVS RESOLVITO. SI EMPTOR POSTVLARIT, DOMINVS IVSIVRANDVM DABIT, VERVM FECISSE. LOCVS VINI AD K. OCTOBRES PRIMAS DABITVR. SI ANTE NON DEPORTAVERIT, DOMINVS VINO QVID VOLET FACIET. *Cetera lex quæ oleæ pendenti.*

Plerumque certè AD MENSVRAM vinum venibat, L. 1. §. sed & custodiam, D. de peric. & commo. diéſque ad metiendũ præſtituebatur, d. L. 1. §. licet autem. In poteſtate autem contrahentium fuiſſe, quibus menſuris, negotiatores vina compararent, Papirius Iuſtus, in L. Imperatores D. de contrahen. emptio. ſcribit. Nonnunquam ita vinum venibat, VT DEGVSTARETVR, deguſtationíque dies dicebatur. Vlpian. in L. ſi quis vina D. de peric. & commo. *Si quis vina vendiderit*, & INTRA CERTVM DIEM DEGVSTANDA DIXERIT. Alia autem deguſtandi, alia metiendi cauſa erat: Nam Guſtus ad hoc tantùm proficiebat, vt improbare liceret: Menſura verò non eo proficiebat, vt aut plus aut minus veniret, ſed vt appareret quantum emeretur, L. ſi in emptione §. alia D. de contrahen. emptiq. Interim verò conueniebat, QVO AD PERICVLVM VINI VENDITOR SVSTINERET, L. 1. in princ. D. de peric. & commo. Vina etiam empta, EXCEPTIS ACIDIS ET MVCIDIS, proponit Pompon. in L. ſi vina D. eo. tit. Vinum autem ita quandoque venibat, VT IN SINGVLAS AMPHORAS CERTVM PRETIVM DICERETVR, L. quod ſæpe §. in his D. de contrahen. emptio. Quandóque verò PER AVERSIONEM VENIBAT L. ſi quis vina §. 1. & §. vino autem, D. de peric. & commo. Vina planè tradita videbãtur, cùm claues cellæ vinariæ emptori traditæ erãt, L. 1. §. ſi iuſſerim D. de adquir. poſſ. VINVM etiã PENDENS interdũ venibat. Iulian. in L. qui pendentem, D. de actionib. emp. *Qui* PENDENTEM VINDEMIAM *emit.* Plinius lib. XIIII. cap. IIII. *Emptori addicta* PENDENTE VINDEMIA. Vinum autem pendens hac lege venire oportere tradit Cato lib. de re Ruſt. cap. CXLVII. VINACEOS ILLVTOS ET PÆCEM RELINQVITO. LOCVS VINIS AD K. PRIMAS DABITVR. SI NON EXPORTAVERIS, DOMINVS VINO, QVID VOLET, FACIET. Ceteram *legem* eandem fuiſſe cùm ea quæ oleæ pendenti diceretur, addit.

Oleam verò pendentem hac lege venire oportuiſſe, idem Cato de re Ruſt. cap. CXLVI. tradit. OLEA PENDENS IN FVNDO VENAPRO VENIBIT. QVI OLEAM EMERIT, AMPLIVS QVAM QVANTI EMERIT, OMNIS PECVNIÆ CENTESIMA ACCEDET. PRÆCONIVM PRÆSENS, SS. L. ET OLEVM ROMANICI PONDO 8. D. TVRIDIS P. CC. OLEÆ CADVCÆ MOLMO STICTIVÆ X. MODIO OLEARIO MENSVM DATO VNGVINIS PONDO X. PONDERIBVS MODIISQVE DOMINI DATO IRI PRIMÆ COTVLAS DVAS. DIES ARGENTO EX K. NOV. MENSIVM X. OLEÆ LEGENDÆ FACIVNDÆ QVÆQVE LOCATA EST, ET SI EMPTOR LOCARIT, IDIBVS SOLVITO. RECTÈ HÆC DARI, FIERIQVE, SATISQVE DARI DOMINO, AVT CVI IVSSERIT PROMITTITO, SATISQVE DATO ARBITRATV DOMINI. DONICVM SOLVTVM ERIT, AVT ITA SATIS DATVM ERIT, QVÆ IN FVNDO ILLATA ERVNT, PIGNERI SVNTO. NE QVID EORVM DE FVNDO DEPORTATO. SI QVID DEPORTAVERIT, DOMINI EST. O. VASA, TORCVLA, FVNES, SCALAS, TRAPETOS, SI QVID ET ALIVD DATVM ERIT, SALVA RECTE REDDITO, NISI QVÆ VETVSTATE FRACTA ERVNT. SI NON REDDET, ÆQVVM SOLVITO. SI EMPTOR LEGVLIS ET FACTORIBVS, QVI ILLIC OPVS FECERINT, NON SOLVERIT, CVI DARI OPORTEBIT, SI DOMINVS VOLET, SOLVAT. EMPTOR DOMINO DEBETO, ET ID SATISDATO, PROQVE EA RE ITA, VTI S. S. E ITEM PIGNERI SVNTO. Quæ notæ hoc ſignificant, *vti ſuprà ſcriptum eſt.* Fructum etiam oliuæ pendentis venditum docet, L. ſi debitor D. de contrah. empt. Oleum verò ipſum ita plerumque venibat

bat, vt in singulos metretas pretium diceretur, L. quod sæpe §. in his D. de contrahen. emptio. Hinc est quod in olei emptione ponderibus minoribus emptorē, vel contra adhibitis iniquis ponderibus in modo circumuentum venditorem ab emptore proponit Vlpian. in L. si quis à me D. de actionib. emp. Sed & frumentum plerumque ita venibat, vt in singulos modios certum pretium diceretur, L. quod sæpe, §. in his D. eo. tit. Quendam autē cùm FRVMENTA QVÆ IN HERBIS ERANT, venderet, dixisse Labeo refert, SI QVID VI AVT TEMPESTATE FACTVM ESSET, SE PRÆSTATVRVM, L. fistulas §. vlt. D. de contrahen. emptio. Vt autem fructus pendentes venibant, ita & dominum fundi de prædio ARBORES STANTES vendidisse, narrat Pomponius in L. Quintus D. de actionib. empti.

Ceterùm qua lege PABVLVM HYBERNVM venire oporteret, Cato lib. de re Rust. cap. CXLIX. docet in hæc verba. QVA VENDAS FINI DICITO. PABVLVM PRVI OCCIPITO EX KALEND. SEPTEMTRIBVS. PRATO SICCO DECEDAT, VEL PRIVS FLORERE CEPERIT. PRATO IRRIGVO, VEL SVPER INFERVE VICINVS PERMITTET, TVM DECEDITO, VEL DIEM CERTAM VTRIQVE FACITO. CÆTERO PABVLO KAL. MARTIIS CEDITO. BVBVS DOMITIS EIMIS CANTERIO VNI, CVM EMPTOR PASCET, DOMINO PASCERE RECIPITVR. OLERIS, ASPARAGIS, LIGNIS, AQVA, ITINERE, ACTV, DOMINI VSIONI RECIPITVR. SI QVID EMPTOR, AVT PASTORES, AVT PECVS EMPTORIS DOMINO DAMNI DEDERIT, BONI VIRI ARBITRATV RESOLVAT. SI QVID DOMINVS, AVT FAMILIA, AVT PECVS, EMPTORI DAMNI DEDERIT, VIRI BONI ARBITRATV RESOLVETVR. DONICVM PECVNIAM SATISPECERIT AVT DELEGARIT, PECVS ET FAMILIA, QVÆ ILLIC ERIT, PIGNERI SVNTO. SI QVID DE IIS REBVS CONTROVERSIÆ ERIT, ROMÆ IVDICIVM FIAT.

De vasorum vtique venditione hæc Pomponius in L. Tenetur §. si vas D. de actionib. emp. perstringit. *Si vas aliquod mihi vendideris, & dixeris* CERTAM MENSVRAM CAPERE, VEL CERTVM PONDVS HABERE. Et mox: *Si vas mihi vendideris, ita* VT ADFIRMARES INTEGRVM. NAVIS etiam CVM INSTRVMENTO, venibat, L. vlt. D. de instruc. vel instrum. De scapha verò nisi nominatim conuenisset, ea nauis esse non censebatur, L. scapham D. de eui&tionib. Vt plurimum certè funiculus à puppe religatus scapham annexam trahebat, vt Cicero lib. II. de Inuentio. loquitur.

Sed vt ad earum quæ in solo consistunt, venditiones transeam, Qui ædes emebant, villásve, priùs eas adhibitis fabris inspiciebāt, vt scirēt an in tecto vel parietibus esset aliquid vitii. Cicero Epist. XV. lib. IX. famil. ad Pætum. *Domum Sullanā desperabā iam, vt tibi proximè scripsi, sed tamen non abieci. Tu velim, vt scribis, cùm fabris eam perspicias. si enim nihil est in parietibus aut in tecto vitij, cetera mihi probabuntur.* Sueton. in Othone cap. VI. *Deinde liberto adesse architectos nuntiante, quod signum conuenerat, quasi venalem domum inspecturus, abscessit*: Similíque modo, prædia inspici antequam emptio contraheretur, consueuisse, argumento est L. si post inspectum, D. de peric. & commo. Hortos quoque venales inspici Cicero Attico mandat lib. XIII. Epist. I. & XXVIII.

Interdum autem qui domum vendebat, commendandi causa dicebat, DOMVM BENE ÆDIFICATAM, L. ea quæ commendandi, D. de contrahen. emptio. Cic. lib. III. Officio. *Quòd si qui* PROSCRIEVNT VILLAM BONAM, BENE ÆDIFICATAM, *non existimantur, fefellisse etiam si illa nec bona est, nec ædificata rectiùs.* Plerumque verò ædes VTI OPTIMÆ MAXIMÆQVE ERANT, venibant, quemadmodum Vlpian. ostendit in L. qui vti D. de verbor. significatio. Coniù in L. si binarum D. de seruitutib. vtb. prædi. *Si binarum*, ait Marcianus, *eadem dominus dixisset*, EAS QVAS VENDERET. SERVAS PORTAS. Domum etiam à quodam, VTI AB EO POSSESSA ERAT, venditam refert Scæuola in L. creditor. §. inter D. de actionib. emp.

Interdum ædium venditor HABITATIONEM SIBI VEL INQVILINIS SVIS EXCIPIEBAT. Paulus in L. si sterilis, §. vlt. D. de actionib. emp. *Qui domum vendebat*, EXCEPIT SIBI HABITATIONEM DONEC VIVERET, AVT IN ANNOS SINGVLOS DECEM. Vlpian. in L. Iulianus, §. si venditor, D. de actionib. emp. *Si venditor* HABITATIONEM EXCEPERIT, VT INQVILINO LICEAT HABITARE, ET COLONO VT PERFRVI LICEAT AD CERTVM TEMPVS. Heredem quoque cùm domum hereditariam venderet, EXCEPISSE Papinian. refert, VT HABITATIONES SECVNDVM DEFVNCTI VOLVNTATEM SVPER PRETIVM LIBERTIS PRÆSTARENTVR, L. habitationum, D. de perie. & commo. rei vend.

Ac planè qui habitationem alicui locauerat, si aliqua ex causa ædes venderet, curare debebat, vt apud emptorem quoque eadem pactione inquilino habitare liceret, L. si merces, §. 1. D. loca. Quòd si quis in ea insula quam vendebat, gratis habitationem cui dedisset, ita recipiendo, HABITATORIBVS, AVT QVAM QVISQVE DIEM CONDVCTVM HABET, parum cauebat. Nominatim enim de his recipi oportebat, L. si mercedem, §. vlt. D. de actionib. emp. De pensionibus quoque ædium quæ venibant, si eæ locatæ essent, caueri solebat. Paul. in L. Insulam, D. qui potior. *Insulam*, ait, *vendidi: & dixi*, PRIORIS ANNI PENSIONEM MIHI, SEQVENTIVM TIBI ACCESVRAM; PIGNORVMQVE AB INQVILINO DATORVM IVS VTRVMQVE SECVTVRVM. Labeo in L. Insulam D. Loca. *Insulam vno pretio totam locasti, & eam vendidisti ita*, VT EMPTORI MERCEDES INQVILINORVM ACCEDERENT. Labeo in L. si mercedem, D. de actionib. emp. *Si* MERCEDEM INSVLÆ ACCESSVRAM ESSE EMPTORI, *dictum est*. Et mox: *Et in vendenda insula*, MERCEDEM EMPTORI CESSVRAM ESSE, *dixeris*. Vlpian. etiam in L. Iulianus, §. in his autem, D. eò. tit. *cùm conuenit*, ait, VT VENDITOR PRÆTERITAM MERCEDEM EXIGAT, ET EMPTORI PRÆSTET.

Planè RVTA, CÆSA, quæ neque ædium neque fundi essent, à venditore ferè recipiebantur. Vlpian. in L. fundi, §. si ruta D. de actionib. emp. *Si* RVTA ET CÆSA EXCIPIANTVR IN VENDITIONE. Cicero Topicis. *Fecisque, quod sæpe liberales vēditores solēt, vt cùm ædes fundúmve vendiderint*, RVTIS CÆSIS RECEPTIS, *concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè & loco positum esse videatur*. Idem in Partitionib. *Aut cùm ex lege prædij, quæritur quæ sint* RVTA CÆSA. Idem lib. II. de Orato. *Sed dicet te, cùm ædes paternas venderes, ne* IN RVTIS *quidem* ET CÆSIS *solium paternum recepisse*. Varro lib. v. de lingua Lat. *Ideoque in venditionis lege, fundi* RVTA CÆSA *ita dicimus, vt producamus*. Huc pertinet quod Pomponius in L. in vendendo, §. vlt. D. de contrahen. emptio. tradit. *Qui scripsit*, RVTA, CÆSA, QVÆQVE ÆDIVM, FVNDIVE NON SVNT, *bis idem scripsit*. Eodem etiam referenda est, L. in rutis D. de verb. signifi. Seruitutes autem (quod & ante viginti annos lib. I. Selectar. Antiquit. adnotare me memini) ita recipiebantur, STILLICIDIA, FLVMINA, LVMINA, VTI NVNC SVNT, ITA SINT. PARIES ONERI FERVNDO, VTI NVNC EST, ITA SIT. Cicero lib. I. de Orato. *Nam cùm ædes*, L. *Fusio venderet*, IN MANCIPIO, LVMINA VTI TVM ESSENT, ITA RECIPIT. Illic enim, *in mancipio*, est, *in mancipij lege*, vt eiusdem libri alio loco Cic. loquitur. Pompon. in L. cùm in lege D. de contrahen. emptio. *Cùm in lege venditionis ita sit scriptum*, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, *nec additur quæ flumina vel stillicidia*. Vlpian. in L. si arborem, §. vlt. D. de seruit. vrban. præd. *Hæc lex traditionis*, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, *hoc significat impositam vicino necessitatem recipiendorum stillicidiorum; non illud, vt etiam emptor stillicidia suscipiat ædificiorum vicinorum. Hoc igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum seruitutem deberi, se autem nulli debere*. Pompon. in L. seruitus D. de seruit. vrban. præd. *Si seruitus impósita fuerit* LVMINA QVÆ NVNC SVNT, VT ITA SINT. Paul in L. eum debere, D. eo. tit. *Nā cùm in lege ædium ita scriptum esset*, PARIES ONERI FERVNDO, VTI NVNC EST, ITA SIT. Varro lib. IIII. de ling. Lat. *Fluitur quòd fluit. Item flumen.*

A qua lege prædiorum urbanorum scribitur, STILLICIDIA FLVMINAQVE VT ITA FLVANT CADANTQVE.

Cæterùm circumfertur antiquum venditionis ædium instrumentum, ex vetustis membranis descriptum, quod ego quo iure quáque condicione est, non meo, sed eorum qui ediderunt, periculo subiiciam. Id sic habet. PASCVTIVS CVLITA PASCVTII CVLITÆ F. SARNENSIS SARCVLARIVS, CVM PIGNATIA NIGELLA, QVÆ VIRO SVO NVNC HIC ADEST, ET SVO ET VXORIS NOMINE, VENDIT SEGNITIO FVNESTILLO, ACCERRANO VIATORI, QVI IPSVS EMIT SIBI, LIBERIS, NEPOTIBVS, PRONEPOTIBVSQVE SVIS, CVM OMNI POSTERITATE DOMVNCVLAM: SITA EST SARNENSI IN SVBVRBIO, SECVNDVM FLVMEN. TRIBVLES AC VICINOS BONOS HABET, PILVTIVM, RVPILVM, COCLEATIVM SVRRIPONEM, ITEMQVE LARDATIVM PABARONEM. PROBA EST DOMVNCVLA TOTA, PROBA CONTIGNATIO, PROBVS PARIES, TECTVM IPSVM PROBE CANTERIATVM ADSERVLATVMQVE; QVERNIS ETIAM SCANDVLIS AVERVNCONIS FABRI. PROBA CISTERNA, SINE VLLO SALICVLI VITIO, AVT LATRINÆ SERVITVTE. FVNDAMENTA BENE IACTA: VOLVTABRVM LVTVLENTVM, IN QVO VICINIÆ TOTIVS SORDES DESIDEANT. HARVLA AD SOLEM MERIDIANVM EXPOSITA, FIRMITERQVE QVATERNATA. VNCIOLÆ TRES PRECIVM. TV PASCVTI ACCEPISSE ARGENTVM OMNE PERPENSVM PROBE ET ENVMERATVM FATERIS. TIBI VERO, SEGNITI, EA DOMVNCVLA SOLLEMNI MORE EST A PASCVTIO EVINCVNDA, AB IPSIS ETIAM FVNDAMENTIS TOTA, CVM TECTO, ADSERIBVS, CANTERIIS, CLAVICVLIS, SCALIS, FORIBVS CVLINÆ VOLVTABRISQVE DECVRSIBVS, AB INFIMO SOLO AD VSQVE COLLI SVBSELLIVM, CVM IPSO ETIAM COLLO, CVMQVE TERRÆ IMIS ATQVE PRIMIS INFERNISQVE. SISTES AVTEM IN OMNI FORO ET CAVSA, FESTIS PROFESTISQVE FASTIS NEFASTISQVE DIEBVS SEGNITIO AC SEGNITII POSTERIS. PRO QVO PRÆSTANDO PRÆDIA, SVPELLECTILEMQVE SVAM, ET CVM EA RASEM, COPINVM, RISCVM, AC RETE TRIPLVMIATVM OBLIGATVM OBLIGAT, SEQVE STATVRVM IN PRÆTORIO AD IVDICEM. TV PASCVTI PVSTE ILLVM INVESTITO. TV SEGNITI FVSTEM MANV CAPITO. HÆCCE VTI VERA SVNT SCIENS VOLENSQVE, SVÆ SPONTIS ATQVE EX CONVENTO VTQVE INTER VIROS BONOS DECET, VTERQVE AGITIS, MEQVE VT SCRIBAM ROGATIS, IVREQVE IVRANDO CVNCTA HÆC CONFIRMATIS. TESTES ADSVNT MORE ADCITI ROGATIQVE, VIRI VTIQVE PROBI.

PLOTIVS LOCVSTA PESVLANVS
CASELLIO ALBANVS
LICIDA ALBVTIVS FREGELLANVS

HÆCCE SICCE CONVENERE, HISCE VERBIS HISCE CONDICIONIBVS ACTA ET TRANSACTA SVNT, HISCE ADSENTIENTE VXORE PIGNANTIA, VT PAR EST, VIROS INTER BONOS BENE AGIER.

KAL. QVINTILIB. PRÆT. BALBO.
BEBIVS PORCA.

Verùm vt ad fundorũ venditionem accedamus, sciendũ est propriis appellationibus designatos fundos qui venibant. Fundorũ autẽ venditorũ hæc in libris nostris nomina inueniuntur, CORNELIANVS, SEMPRONIANVS, MÆVIANVS, SEIANVS, TITIANVS, GERONIANVS, BOTROIANVS, RVTILIANVS, SVTRI-

NVS, TVSCVLANVS GABINIANVS, L. in venditionibus, D. de contrahen. emptio. L. Titius D. de actionib. emp. L. si marito D. de fun. dot. L. Seia D. de euictionib. L. qui fundum §. 1. D. pro empt. L. si me in vacuam D. de adquiten. possess. L. venditor D. commun. præd. L. qui fundum D. ad L. Falcid. L. prædiis §. Titio D. de leg. III. L. Æmilius Larianus, D. de minorib. Quas appellationes in fundis quoque legendis vsurpatas libro proximo demonstrabo. Eodemque modo FVLCINANI nomen fundo tribuitur à Cicero. in Oratio. pro Cluent. Auito.

Plures autem fundi specialitet nominatim vno instrumento emptionis interposito plerumque venibant, L. cùm plures D. de euictionib. & simul vno pretio comparabãtur, L. prædiis §. Titio D. de legat. III. Aliquãdo etiam singula iugera agri certo pretio venibant L. si fundo D. de euictionib. L. qui fundum, §. qui agrum D. de contrah. emp. Quinetiam non totus modo fundus venibat, sed & pars: dimidia fortè, bes, vel triens fundi L. minor §. si à me bessem, D. eo. tit. Sed & deducto vsufructu, quandoque fundus venibat. Qui autem fundum vendebat, cuius ad eum nuda proprietas pertinebat, in lege dicebat, IN EO VSVMFRVCTVM HVIVS vel ILLIVS ESSE. Pomponius in L. fundum D. de actionib. emp. *Fundũ mihi cùm venderes, deducto vsufructu, dixisti,* EVM VSVMFRVCTVM TITII ESSE, Africanus in L. fundum D. de euictionib. *Fundum, cuius vsusfructus Attij erat, mihi vendidisti, nec dixisti,* VSVMFRVCTVM ATTII ESSE.

In fundorum vtique venditione MODVS agri plerumque dicebatur, L. II. D. de actionib. emp Paul. in L. qui fundum §. qui agrum D. de contrahen. emptio. *Qui agrũ vendebat, dixit,* FVNDI IVGERA DECEM ET OCTO ESSE, *& quod* EIVS ADMENSVM ERIT, AD SINGVLA IVGERA CERTVM PRETIVM STIPVLATVS ERAT. Pompon. in L. si duorũ D. de actionib. emp. *Si duorũ fundorum venditor, separatim* DE MODO CVIVSQVE PRONVNTIAVERIT: Ei mox, *Fortè si dixit,* VNVM CENTVM IVGERA, ALTERVM DVCENTA HABERE. Vlpian. in L. Iulianus §. si Titius D. de actionib. emp. *Si Titius fundum in quo nonaginta iugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictum est,* IN FVNDO CENTVM ESSE IVGERA. Aggenus Vrbic. ad Frontin. *Nam soliti erant antiqui in conductiones & in emptiones modum comprehendere, atque ita cauere,* FVNDVM ILLVM, IVGERA TOT, IN SINGVLIS IVGERIBIS TANTVM. *Itaque si in ea regione agitur, vbi hæc erit consuetudo, aut cautiones scilicet aut emptiones intuendæ erunt.* Quem locum ita vt interpungendum censeo, deleripsi. Paul. etiam in L. qui fundum D. de contrahen. emptio. proponit quendam qui fundum vendiderat, in lege ita dixisse, VT EMPTOR IN DIEBVS XXX. PROXIMIS FVNDVM METIRETVR, ET DE MODO RENVNTIARET, ET SI ANTE EVM. DIEM NON RENVNTIASSET, VT VENDITORIS FIDES SOLVTA ESSET. Eius rei ergo mensores adhibitos, vbi emptor vel venditor scire vellent, cuiusmodi ager veniret, tradit Vlpian. in L. 1. D. si mensor falsum. mod.

In modum autem agri non cedebant viæ publicæ, limites, luci, qui fundum tangebant, nisi id ipsum actum esset, vt cederent: cùm verò neutrum dictum erat, cedere non debebant. Et ideò, vtait Paul. in L. id quod §. vlt. D. de peric. & commo. rei vend. *Nominatim cauere solebat,* VT LVCI, VIÆ PVBLICÆ, QVÆ IN FVNDO ESSENT, TOTÆ IN MODVM CEDERENT. Idem in L. litora D. de cõtrahen. emptio. Litora quæ fundo vendito coniuncta erant, vias itempublicas aut loca religiosa vel sacra in modum minimè computari scribit. *Itaque,* addit, *vt proficiant venditori, cauere solet,* VT VIÆ PVBLICÆ, ITEM LITORA, ET LOCA PVBLICA IN MODVM CEDANT. Cetenùm cùm in fundo vendito modus pronuntiatus derat, sumebatur portio ex pretio, quod totum colligendum erat ex iugeribus dictis, L. qui libertatis §. vlt. D. de euictionib.

Præter MODVM autem etiam QVALITAS iugerum plerumque dicebatur L. si fundo & L. si duorum, D. de actionib. emp Vnde Iulian. in L. si in qualitate D. eo. tit. *Si in* QVALITATE FVNDI *venditor mentitus sit, non* IN MODO EIVS, *tamen tenetur emptori. Ponè enim dixisse eum,* QVINQVAGINTA IVGERA ESSE VINEÆ, ET QVINQVAGINTA PRATI.

Sed &

Sed & agri qui venibat, FINES DEMONSTRABANTVR, L. sed si communis §. vlt. D. de contrahen. emptio. L. eos terminos D. fin. regundor. Alphen. in L. qui fundum D. de Euictionib. *Qui fundum tradiderat iugerum centum,* FINES, *multo amplius emptori* DEMONSTRAVERAT. Imp. Alexand. in L. si fines C. eo. tit. *Si* FINES AGRI *venditor* DEMONSTRAVIT, *& legem dixit,* INTRA EOS NEMINEM INGRESSVRVM. Modestin. in L. quæro D. de actionib. emp. *Si quis ita fundum vendiderit,* VTI VENVNDATVM ESSE VIDEATVR, QVOD INTRA TERMINOS IPSE POSSEDIT. Planè demonstratione fundi facta, fines nominari superuacuum erat: Si tamen nominarentur, etiam ipsum venditorem nominare oportebat, si fortè alium agrum confinem possideret, L. cum seruo §. vlt. D. de contrah. emptio. In vendendo autem fundo confines nominari consueuisse indicat L. quod sæpe §. vlt. D. eod. tit.

Sanè fundi venditor eum vel LIBERVM, vel SERVVM ESSE dicebat. Vlpian. in L. traditio D. de acquir. rer. domin. *Si quis igitur fundum* DIXERIT LIBERVM, *cùm traderet, qui* SERVVS SIT. Paul. in L. si tibi D. de actionib. emp. *Si tibi* LIBERVM PRÆDIVM *tradidero, cùm* SERVIENS *tradere deberem.* Liberum autem esse fundum significabat his verbis, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, L. cùm fundus D. de euictionib. Nam vt Venuleius scribit in L. quod ad seruitutes D. eo. tit. Si VT OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, traditus esset fundus, is libet ab omni seruitute præstandus erat. Vbi hoc addit, *Et vera est Quinti Mucij sententia, vt qui* OPTIMVM MAXIMVMQVE FVNDVM TRADIDERIT, *liberum præstet, non etiam deberi alias seruitutes, nisi hoc specialiter ab eo accessum sit.* Quæ Mucij sententia etiam refertur à Celso in L. cùm venderes D. de contrahen. emptio. *Cùm venderes fundum, non dixisti,* ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE: *verum est, quod Qu. Mucio placebat, non* LIBERVM, *sed qualis esset, fundum præstari oportere.* Paul. in L. non tantùm D. de verbor. significatio. *Non tantùm in traditionibus, sed & in emptionibus & stipulationibus & testamentis, adiectio hæc,* VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, *hoc significat,* VT LIBERVM *præstetur prædium, non vt etiam seruitutes ei debeantur.* Procul. in L. si cùm fundum D. eod. tit. *Si cùm fundum tibi darem, legem ita dixit,* VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, *& adieci,* IVS FVNDI DETERIVS FACTVM NON ESSE PER DOMINVM. Sicul. Flacc. in lib. de Condicionib. agror. Ad *omnes autem,* inquiens, *agros semper iter liberum est. Nam aliquando deficientibus vijs vicinalibus, per agros alienos iter præstatur, quæ etiam conueniunt precario, vt seruitutem præstent his agris ad quos necesse habent transmittere peruium. Nam & in his verbis comprehenditur,* ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Scævola etiam in L. vlt. §. vlt. D. de contrahen. emptio. proponit Lucium Titium vendidisse fundum, additis verbis his, QVO IVRE QVAQVE CONDICIONE PRÆDIA LVCII TITII HODIE SVNT, ITA VENEVNT, ITAQVE HABEBVNTVR.

Enimuerò si quam seruitutẽ fundus qui venibat deberet, nominatim ea venditionis lege excipi solebat: Qui autem sic excipiebat, SERVITVTES SI QVÆ DEBENTVR, DEBEBVNTVR, si certus quibusdam personis certas seruitutes debere se, non admonuisset emptorem, ex empto nihilominus tenebatur: quoniam hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debebat, quæ venditor nouerat, quæque specialiter excipere poterat & debebat, L. quæro D. de actionib. emp. Itaque si quis in fundo tradendo, cùm sciret certam seruitutem deberi, perfunctorie dixisset, ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VTIQVE SVNT, RECTE RECIPITVR, Euictionis quidem nomine se liberabat, sed quia deceperat emptorem, empti iudicio tenebatur, L. qui libertatis §. vlt. D. de euictionib. Proponitur etiam ab Vlpia. in L. 1. §. 1. D. de actionib. emp. lex ita dicta, NVLLA QVIDEM SERVITVS DEBETVR: VERVM NE EMERGAT INOPINATA SERVITVS, NON TENEOR. Iulian. in L. Minor §. vlt. D. de euictionib. *perinde tenetur ac si dixisset,* VSVSERVCTVS NOMINE ADVERSVS SEIVM NON TENERI.

Quidquid autem venditor seruitutis nomine sibi recipere volebat, nominatim recipi opottebat. Et ita quendam qui duo prædia habebat, in vtius venditione, AQVAM, QVÆ IN FVNDO NASCEBATVR, ET CIRCA EAM AQVAM LATE PEDES X. EXCEPISSE, narrat Paulus in L. qui duo D. de seruitutib. rusticor. præd. Similiter Pomponius in L. si partem D. quemadm. seruit. amitt. *Si partem*, ait, *fundi vendendo, lege cauerim*, VTI PER EAM PARTEM IN RELIQVVM FVNDVM MEVM AQVAM DVCEREM. Vlpian. in L. venditor D. commun. prædior. venditorem fundi Geroniani refert fundo Bottoiano quem retinebat, legem dedisse, NE CONTRA EVM PISCATIO THYNNARIA EXERCERETVR. Sicul. Flacc. in lib. de Condicionib. agror. *Priuatæ itaque viæ ad finitiones agrorum non pertinent, sed ad itinera eis præstanda, quæ sub exceptione nominari in emptionibus agrorum solent.* Generalis autem illa receptio, QVIBVS EST SERVITVS VTIQVE EST, ad extrancos duntaxat pertinebat, nihilque venditori prospiciebat ad iura eius conseruanda, L. quidquid, D. commun. prædior.

Sed & si quæ fundo vendito seruitus deberetur, nominatim quoque lege venditionis comprehendi consueuerat. Pompon. in L. Tenetur §. si tibi iter D. *de actionib. emp. Si fundum tibi vendidero, &* EI FVNDO ITER ACCESSVRVM, *dixero.* Idem in L. In vēdendo D. de contrah. emptio. in vendendo fundo dictū proponit, VIAM, ITER, ACTVM, AQVÆDVCTVM PRÆSTATVRI. Vlpian. etiā in L. Is qui duo D. de seruit. rustic. præd. in lege quadam dictum fuisse commemorat, VT AQVAM EMPTORI SVLCO APERTO RECTE DVCERE LICERET. Paulus in L. qui fundū §. 1. D. de contrah. emptio. *In lege fundi*, AQVAM ACCESSVRAM, *dixit.* Venul. in L. quod ad seruitutes D. de euictionib. *venditorem non teneri, nisi nominatim dixerit*, ACCESSVRVM ITER, VEL ACTVM. Extat Veronæ inscriptio huiusmodi, C. VALERIO. ANTHIOCO. PATRI. LÆVIÆ. ET. MARI. VERO. SVPER. FLV. ATHESIS. HVIVS. MONVMENT. EMPTIONI. ACCESSIT. ITER. AC. IVS. AD. PVTEVM. HAVSTVS. AQVÆ. EX. SVBVRBANO. *RVTILIANO.*

Prædij etiam venditor de tributo, & aliis oneribus dicebat, L. si sterilis §. 1. L. creditor D. de actionib. emp. Eóque pertinet quod Vlpian. in L. Iulianus §. Idem Iulianus, *D. de actionib. emp.* scribit, *Si cùm venditor sciret, fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit*, VNI MVNICIPIO DEBERI, *verùm postea legem consignauerit*, SI QVA TRIBVTORVM, AVT VECTIGALIS, INDICTIONISVE QVID NOMINE, AVT AD VIÆ COLLECTIONEM PRÆSTARE OPORTET, ID EMPTOREM DARE FACERE PRÆSTAREQVE OPORTERE. Papinian. in L. in venditione D. eo. tit. *In venditione, super* ANNVA PENSITATIONE PRO AQVÆDVCTV, *infra domum Romæ constitutam, nihil commemoratum est.*

Illa ferè semper lex venditionibus adiiciebatur, SI QVID SACRI, VEL RELIGIOSI, VEL PVBLICI EST, EIVS NIHIL VENIT, vt docet L. hanc legem & L. pacta conuenta §. vlt. D. de contrahen. emptio. Legibus quoque prædiorum vendendorum solitum caueri, Pomponius scribit, VT AD SEPVLCHRA QVÆ IN FVNDIS ERANT, ITER EIS ADITVS, ABITVS, FVNERIS FACIVNDI CAVSA ESSET. L. vtimur D. de sepul. viol. Quo Cicero respiciens in Oratio. pro Rosc. Amer. *Mors hominis*, ait, *florentissimi Sexti Roscij crudelissima: filij autem eius egestas indignissima: cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne* ITER QVIDEM AD SEPVLCHRVM PATRIVM *reliquisset.* Sed & cùm venditor fundi LOCVM SEPVLCHRI EXCIPIEBAT, AD HOC VT IPSE POSTERIQVE EIVS ILLO INFERRETVR, etiam hoc exceptum inter ementem & vendentem censebatur, VT EI PER FVNDVM SEPVLTVRÆ CAVSA IRE LICERET, quemadmodum Vlpian. scribit in L. si venditor, D. de religios. & sump. fun. De huiusmodi autem itu, aditúque ad sepulchra elegans, Romæ visitur inscriptio, in hæc verba. HVIC MONVMENTO ITER, ADITVS, AMBITVS DEBETVR EX SENTENTIA BROTIS AVG. L. IVDICIS A VIA CAMPANA PVBLICA DEXTROVERSVS INTER MACERIAM CALAMINAM ET INSVLAM EVCARPIANAM, PER LATITVDINEM

TITVDINEM PEDES DVO SEMIS, VSQVE AD HOC MONIMENTVM, ET HINC PER CIRCVITVM TOTIVS MONVMENTI, VSQVE IN VIA QVÆ DVCIT IN AGRO. ITEM EIDEM MONVMENTO ITER, ADITVS DEBETVR HVIC SECVNDVM MONVMENTVM AFINIÆ TYCÆS ET INDE SECVNDVM MACERIAM EVCARPIANAM IN QVA OLLA SVNT ET IN DEORETO VSQVE AD VIAM PVBLICAM CAMPANAM. Itineris etiam sepulchro debiti fit mentio in L. Iter, D. quemad. seruit. amitt. Paulus in L. seruitutes prædiorum, D. de seruitutib. SERVITVS ITINERIS AD SEPVLCHRVM *priuati iuris manet.* Cetertim si locus monumenti ita veniret, NE QVIS EÔ INFERRETVR, QVÔ IVS ESSET INFERRE, pactum ad hoc non sufficeisse, sed stipulatione id caueri oportuisse tradit Paul. in L. Quòd si locus, D. de religios.

Fundus autem nonnunquam CVM INSTRVMENTO venibat, L. proinde, D. de ædilic. edic. In fundo etiam vendendo, DOLIA QVÆ IN EO FVNDO ESSENT, ACCESSVRA, plerumque dicebant. Marcell. in L. comprehẽsum, D. de contrah. emptio. *Comprehensum erat lege venditionis*, DOLIA LX. EMPTORI ACCESSVRA. Paul. in L. qui fundum, §. dolia, D. eo. DOLIA QVÆ IN FVNDO DOMINI ESSENT, ACCESSVRA DIXIT. Idem in L. quidquid venditor, D. de actionib. empt. *Quidquid venditor* ACCESSVRVM DIXERIT, *id integrum ac sanũ tradi oportet, veluti,* SI FVNDO DOLIA ACCESSVRA DIXISSET. Alfenus in L. si quis cùm fundum, D. eo. *Si quis cùm fundum venderet*, DOLIA CENTVM QVÆ IN FVNDO ESSE ADFIRMABAT, ACCESSVRA DIXISSET. Labeo in L. si seruus, §. vlt. D. de actionib. empti. *Si* DOLIA OCTOGINTA ACCEDERE FVNDO QVÆ INFOSSA ESSENT, *dictum erit.* Vlpian. in L. proinde, D. de ædilic. edic. *veluti, si* DOLIA ACCESSVRA FVNDO DICTA FVERINT. Dolia certè in horreis defossa, horreorum venditioni cedebant, si non essent nominatim in venditione excepta, L. Dolia, D. de cõtrah. empt.

Interdum etiam SERVVM ACCESSVRVM vel quid aliud, dicebant. Paulus in L. si in emptione, D. eo. *Si in emptione fundi dictum sit*, ACCEDERE STICHVM SERVVM. Gaius in L. Itaque, D. de ædilic. edic. *Quod non solùm hoc casu intelligendum est, quo nominatim adiicitur,* ACCESSVRVM FVNDO HOMINEM STICHVM: *sed etiã si generaliter* OMNIA MANCIPIA, QVÆ IN FVNDO SINT, ACCEDANT VENDITIONI. Et in hac specie procedere posset quod Florentiæ legitur in L. sed si quid, D. de euictionib. *Sed & si seruus euincatur, quanti minoris ob id, prædium est, tanti æstimanda est.* Scævola in L. de lege §. 1. D. de lege cõmissor. *Si ex lege inẽpti sint fundi, nec id* QVOD ACCESSVRVM DICTVM EST, *emptori deberi.* Proculus in L. si cùm fundum, D. de contrah. empt. *Si cùm fundum vẽderes, in lege dixisses,* QVOD MERCEDIS NOMINE A CONDVCTORE EXEGISSES, ID EMPTORI ACCESSVRVM ESSE. Labeo in L. fistulas D. eo. tit. FISTVLAS EMPTORI ACCESSVRAS *in lege dictum erat.* Euictis autem iis quæ empto fundo nominatim accesserãt, simplũ præstari debuisse ait Pompon. in L. Euicta, D. de euictionib.

Atque vt in fundorum venditionibus quædam accessura dicebant: ita è contrario, quædam nonnunquam recipiebantur. Paul. in L. qui fundum, §. fundi, D. de cõtrahen. emptio. *Fundi venditor*, FRVMENTA MANV SATA RECEPERAT. Et §. cùm fundum eod. L. *Cùm fundum qui vendiderat, &* OMNEM FRVCTVM RECEPERAT. Iauolen. in L. in lege, D. eo. tit. *In lege fundi vendendi*, LAPIDICINÆ IN EO FVNDO, VBIQVE ESSENT, EXCEPTÆ ERANT. Planè qui fundum locauerat, si aliqua ex causa fundum venderet, curare debebat, vt apud emptorem quoque eadem pactione colono perfrui liceret, L. si merces §. qui fundũ D. locati. Et ita Vlpianus in L. Iulianus §. si venditor D. de actionib. empt. fundi vẽditorem excepisse refert, VT COLONO LICERET PERFRVI AD CERTVM TEMPVS.

Sed & qui fundum vendebat, ita quandoque vẽdebat, VT EVM CERTA MERCEDE CONDVCTVM IPSE HABERET, L. qui fundum, D. de contrah. empt. Sic & Paulus in L. si sterilis, §. si tibi, D. de actionib. empt. *Si tibi fundum vendidero*, VT EVM CONDVCTVM CERTA SVMMA HABEREM. Fundi etiam partem dimidiam

venditam ea lege, VT EMPTOR ALTERAM PARTEM QVAM RETINEBAT ANNIS DECEM CERTA PECVNIA IN ANNOS SINGVLOS CONDVCTAM HABERET, Iauolen. proponit in L. fundi D. de contrahen. emptio. Interdum cauebatur, VT QVO AD PRETIVM VNIVERSVM PERSOLVERETVR, RES VENDITA PRECARIO PENES EMPTOREM ESSET, L. ea quæ, D. de precar. Cuius formulæ vtilitatem prodit, L. III. C. de pact. inter empt. *Qui ea lege prædium vendidit*, VT NISI RELIQVVM PRETIVM INTRA CERTVM TEMPVS RESTITVISSET, AD SE REVERTERETVR, *si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex empto*. Quin & interdum RES vendita CONDVCEBATVR AB EMPTORE, DONEC PRETIVM SOLVERETVR, vt patet ex L. serui emptor, D. de peric. & commo. rei vend. L. sicui emptio, D. locati. Confirmat & Iauolenus in L. cùm venderem, D. eo. tit. his verbis. *Cùm vēderem fundum, conuenit*, VT DONEC PECVNIA OMNIS PERSOLVERETVR, CERTA MERCEDE EMPTOR FVNDVM CONDVCTVM HABERET. Fūdum verò ea lege quem emisse, VT SOLVTA PECVNIA TRADERETVR EI POSSESSIO, Labeo refert in L. fistulas, §. qui fundum, D. de contrahen. emptio. Nonnunquam etiam conueniebat, VT PRETII TARDIVS EXSOLVTI VSVRÆ PRÆSTARENTVR, L. initio venditionis, C. de pact. inter empt. Interdum & de custodia rei venditæ necdum traditæ, conueniebat inter emptorem & venditorē, L. quod sæpe, §. si res, D. de contrahen. emptio.

Fundus interdum COMMISSORIA LEGE venibat. Cōmissoriæ verò legis hæc sunt exempla. Pompon. in L. II. D. de L. commissor. *Cùm venditor fundi in lege ita caverit, si* AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON SIT, VT FVNDVS INEMPTVS SIT. Vlpian. in L. si fundus, D. eo. *Si fundus lege commissoria venierit, hoc est*, VT NISI INTRA CERTVM DIEM PRETIVM SIT EXSOLVTVM, INEMPTVS FIERET. Marcell. in L. lege, D. eo. tit. *Lege fundo vendito dicta*, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS PRETIVM SOLVTVM NON SIT, RES INEMPTA SIT. Est & alia legis Commissoriæ formula in L. vlt. D. eo. *Mulier*, ait Scæuola, *fundos Gaio Seio vendidit, & acceptis arræ nomine certis pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ: quibus si non paruisset emptor, pactus est*, VT ARRAM PERDERET, ET INEMPTÆ VILLÆ ESSENT. Idē Scæuola in L. Seius, §. 1. D. de rescind. vendit. *Postea venditor eam legem inserit*, VT SI EX DIE PECVNIA OMNIS SOLVTA NON ESSET, ET VENDITOR EA PRÆDIA VENISSE NOLLET, INVENDITA ESSENT. Pompon. in L. sed Celsus, §. si fundus, D. de contrahen. emptio. *Si fundus* ANNVA, BIMA, TRIMA, DIE *ea lege* VENISSET, VT SI IN DIEM STATVTVM PECVNIA SOLVTA NON ESSET, FVNDVS INEMPTVS FORET. Marcellin. L. II. D. de diuers. iemp. præscripti. *Si quis ea lege fundum vendiderit*, VT NISI IN DIEBVS TRIGINTA PRETIVM ESSET SOLVTVM, INEMPTVS ESSET FVNDVS. African. in L. si duobus, §. 1. eod. tit. *Vendidi tibi seruū, & conuenit*, VT NISI CERTA DIE PECVNIA SOLVTA ESSET, INEMPTVS ESSET. Iulian. in L. traiecticiæ in fi. D. de actionib. & oblig. *Cùm quid ea lege venierit*, VT NISI AD DIEM PRETIVM SOLVTVM FVERIT, INEMPTA RES FIAT. Paulus in L. Æmylius, D. de minorib. sic fundum lege Commissoria Æmylium Larianum ab Obinio emisse commemorat, data parte pecuniæ, VT SI INTRA DVOS MENSES AB EMPTIONE, RELIQVI PRETII PARTEM DIMIDIAM NON SOLVISSET, FVNDVS INEMPTVS ESSET: ITEM SI INTRA ALIOS DVOS MENSES RELIQVVM PRETIVM NON NVMERASSET, SIMILITER ESSET INEMPTVS. Illud etiā lege qua de agitur, comprehēdi solitum, VT SI VENDITOR EVNDEM FVNDVM VENDERIT, QVANTO MINORIS VENDERET, ID AB EMPTORE EXIGERET, scribit Vlpian. in L. si fundus, S. in Commissoria, D. de L. Commissor.

Præterea fundi, atque ædes, serui quoque, in diem quandoque addicebantur, L. II. L. quod autem, L. si prædio, L. Imperatori, L. cùm duo, L. in diem, D. de in diem addictio. In diem autem addictio, Paulo teste, ita fiebat: ILLE FVNDVS CENTVM

ESTO

ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA CALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDICIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT. L.1. D.de in diem addictio. Vlpian. in L. Sabinus, D. eo. tit. *Si hoc erat nominatim actum*, VT LICERET RESILIRE EMPTORI, MELIORE CONDICIONE ALLATA. Est & alia huius legis formula in L. si res, D. quib. mod. pign. in qua Vlpianus: *Si res*, ait, *distracta fuerit sic*, NISI INTRA CERTVM DIEM MELIOREM CONDICIONEM INVENISSET, FVERITQVE TRADITA. Idem in L. si quis hac lege, D. de rei vindic. *Si quis hac lege emerit*, VT SI ALIVS MELIOREM CONDICIONEM ATTVLERIT, RECEDATVR AB EMPTIONE. Quam formulam scitè expressit Plaut. Captiuis Act. 2. Sc. 11. his versibus,

Age sis ROGA EMPTVM, NISI QVIS MELIOREM ADFERET,
QVÆ TIBI ATQVE AMICIS PLACEAT CONDICIO MAGIS.
Quasi fundum vendam, me meis addicam legibus.

Plerumque autem fundo in diem addicto precario eum emptor à venditore rogabat, vt patet ex L. is qui, §. Aristo, D. quod vi aut clam.

Quandoque etiam ita res distrahebatur, VT SI DISPLICVISSET, inempta esset, L. iii. D. de contrahen. emptio. Paul. in L. si conuenit, D. de rescind. vendit. *Si conuenit*, VT RES QVÆ VENIT, SI INTRA CERTVM TEMPVS DISPLICVISSET, REDDERETVR. Vlpian. in L. quòd si nolit, §. si quid ita venierit, D. de ædilic. edic. *Si quid ita venierit*, VT NISI PLACVERIT, INTRA PRÆFINITVM TEMPVS REDHIBEATVR.

Interdum ea lex venditioni inserebatur, vt EMPTOR REM RESTITVERET, SI EI INTRA CERTVM TEMPVS PRETIVM OFFERRETVR, L. ii. C. de pact. inter empt. & vendit. Procul. in L. si vir vxori, D. de præscript. verb. *Si vir vxori suæ fundos vendidit, & in venditione comprehensum est, conuenisse inter eos*, SI EA NVPTA EI ESSE DESIISSET, VT EOS FVNDOS, SI IPSE VELLET, EODEM PRETIO MVLIER TRANSCRIBERET VIRO. Paul. in L. si sterilis, §. si tibi, D. de actionib. empt. *Si ita fundum tibi vendidero*, VT NVLLI ALII EVM, QVAM MIHI VENDERES. Paritérque Hermogenian. in L. qui fundum D. de contrahen. emptio. fundum hac lege venditum fingit, VT SI EVM EMPTOR VENDERET, NON ALII SED VENDITORI DISTRAHERET.

Speciales etiam aliquot in venditione pignoris dici solitas leges subiungam: Marcian. in L. si creditor in princ. D. de distractio. pignor. *Si creditor pignus vel hypothecam vendiderit hoc pacto*, VT LICEAT SIBI REDDERE PECVNIAM, ET PIGNVS RECIPERARE. Triphonius in L. rescriptum, §. si aliena, D. de distractio. pignor. *Si creditor ea lege rem pignori datam vendidit*, NE EVICTIONIS NOMINE OBLIGARETVR. Papinian. in L. cùm ea, D. de euictionib. *Cùm ea condicione pignus distrahitur*, NE QVID EVICTIONE SECVTA VENDITOR PRÆSTET. Et hoc erat IVRE CREDITORIS VENDERE, L. ex empto, §. sententiam, D. de actionib. emp. vel, LEGE PIGNORIS VENDERE, L. vlt. §. quatuor, D. de legat. ii. Nonnunquam tamen creditor pro euictione fidem suam adstringebat. Pōpon. in L. si necessarias, §. 1. D. de pignerat. actio. *Si pignori plura mancipia data sint, & quædam certis pretiis ita vendidit creditor*, VT EVICTIONEM EORVM PRÆSTARET, ET CREDITVM SVVM HABEAT, *reliqua mancipia potest retinere, donec ei caueatur*, QVOD EVICTIONIS NOMINE PROMISERIT, INDEMNEM EVM FVTVRVM. Prætetea interdū pignus pro debito creditori ipsi vendebatur, L. in numerationibus, D. de solutionib. Sed & in specie, L. Titius, D. de pignerat. actio. proponitur debitor petisse à creditore, VT IPSE FVNDVM PIGNORI OBLIGATVM CERTO PRETIO EMPTVM HABERET. Scæuola in L. creditor, D. de action. emp. creditorem narrat fundum sibi obligatum vendidisse ea lege, VT, SI QVOD TRIBVTORVM NOMINE DEBITVM ESSET, EMPTOR SOLVERET. Vlpian. in L. si debitor, §. sed & si ipse, D. quib. mod. pign. ptoponit creditorem venditionem sic fecisse, NE DISCEDERET A PIGNORE, NISI EI SATISFIERET. Idem in L. si cùm venderet, D. de pignerat. actio. *Si cùm venderet creditor pignus, conuenerit inter ipsum & emptorem*, VT SI SOLVERIT DEBITOR PECVNIAM PRETII EM-

PTORI, LICERET EI RECIPERE REM SVAM. Marcian. in L. si creditor, §. vlt. D. de distract. pign. *Si pignus ita venierit*, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS A DEBITORE PECVNIA SOLVTA, PVERIT, EMPTIO RESCINDATVR.

Aliàs præterea venditionum leges subiiciam. Iulianus in L. cùm à eo, D. de cõtrahen. emptio. *Ab eo qui fundum alij obligatum habebat, quidam sic emptum rogauit*, VT ESSET SIBI EMPTVS, SI EVM LIBERASSET: DVM MODO ANTE KAL. LIBERARET. Pomponius in L. tenetur, §. 1. D. de actionib. empt. *Si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi: ITA VT INSVLA ÆDIFICATA, PARTEM DIMIDIAM MIHI TRADAS.* Vlpian. in L. Iulianus, §. si inter, D. eo. *Si inter emptorem prædiorum & venditorem conuenisset*, VT SI EA PRÆDIA EMPTOR, HERESVE EIVS VENDIDISSET, EIVS PARTEM DIMIDIAM VENDITORI PRÆSTARET: Scæuola in L. vlt. §. Titius. D. de condictiõ. indeb. *Titius cùm multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona, priuatim facta* VENDITIONE, *Manio* CONCESSIT, VT SATIS CREDITORIBVS FACERET. Ad venditiones quoque pertinent quæ sequuntur. Scæuola in L. emptor, D. de pact. *Emptor prædij* VIGINTI CAVERAT SE SOLVTVRVM, *& stipulanti spoponderat. Postea venditor cum*, SIBI CONVENISSE VT CONTENTVS ESSET TREDECIM, ET VT EA INTRA PRÆFINITA TEMPORA ACCIPERET. *Debitor ad eorum solutionem conuentus, pactus est*, SI EA SOLVTA INTRA PRÆFINITVM TEMPVS NON ESSENT, VT EX PRIMA CAVTIONE AB EÕ PETITIO ESSET. Neratius in L. Ab emptione, D. eo. tit. *Si ea quæ me ex empto præstare tibi oporteret, præstitissem, & cùm tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum*, VT RVRSVS PRÆSTITIS MIHI A TE IN RE VENDITA OMNIBVS, QVÆ EGO TIBI PRÆSTITISSEM, PRETIVM MIHI NON DARES.

Illud ferè venditionibus solebat adiici, DOLVS MALVS A VENDITORE ABERIT: quod, etiam si adiectum non fuisset, præstari tamen debebat, *L. si cùm fundum*, §. 1. D. de contrah. emptio. & L. 1. D. de rer. permutat. B. Ambros. lib. III. Officior. cap. X. *Quid autem loquar de contractibus ceteris, ac maximè de coëmptione prædiorum, vel transactionibus, atque pactis? Nónne honestatu formulæ sunt*, DOLVM MALVM ABESSE, *eúmque cuius dolus deprehensus fuerit, dupli pœnæ obnoxium fore.* Eáque erat DOLI MALI CLAVSVLA, de cuius varia cõceptione dicam vbi ad stipulationũ formulas ventum fuerit.

Denique venditor leges venditionis pro arbitrio cõcipiebat, L. veterjbus, D. de pact. Ac planè in traditionibus rerum quodcumque pactum erat, id valebat, L. in traditionibus, D. de pact. Pompon. in L. locus, D. de adquir. possess. *Incerta autem pars nec tradi nec capi potest: veluti si ita tibi tradam*, QVIDQVID MEI IVRIS IN EO PVNDO EST.

Portò hereditas sæpenumero venibat. Id fiebat interdum hoc modo, SI QVA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA, L. nam hoc modo, D. de hered. vend. Aliquandò in venditione hereditatis id agebatur, SI QVID IVRIS ESSET VENDITORIS, VENIRE, NEC POSTEA QVICQVAM PRÆSTITVRI, L. quòd si in venditione, D. eo. tit. Aliàs ita conueniſſe, VT QVIDQVID IVRIS HABERET VENDITOR, EMPTOR HABERET indicat L. quòd si sit, D. eo.

Stipulatio planè emptæ hereditatis concipiebatur his verbis, QVANTA PECVNIA AD TE EX HEREDITATE PERVENERIT. Celsus in L. cùm stipulamur, D. de verbor. significatio. *Cùm stipulamur.* QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TITII AD TE PERVENERIT. Paulus in L. liber homo, §. vlt. D. de stipulatio. seruor. *Tutores seruo auito eius imperauerunt, vt ab eo cui res aui hereditatis vendiderunt, stipularetur*, QVANTA PECVNIA AD EVM PERVENISSET. Iulianus in L. si creditor, D. de pecul. *Si creditor filij tui, heredem te instituerit, & tu hereditatem eius vendideris, illa parte stipulationis*, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE AD TE PERVENERIT, *teneberis de peculio.* Huiusmodi autem verbjs hoc agi videbatur, vt quod ex hereditate peruenisset in id tempus quo venditio fiebat, id videretur

retur venisse, L.11.§.1.D.de hered.vel act. vend. In hereditate autem vendenda, EXCIPIEBATVR INTERDVM SERVVS SINE PECVLIO, d. L.11.§. apud Iulianum. Venditor etiam hereditatis ÆDES nonnunquam sibi EXCIPIEBAT, d.L.11.§. si venditor, D.eod. EXCEPTO quoque FVNDO HEREDITARIO, VENISSE HEREDITATEM, proponit Labeo in L.vlt.D.eo.

NOMEN etiam distrahebatur, L. si nomen & L. nomina, D.de hered.vel act.vend. Interdum autem NOMEN QVALE ERAT, venibat, L.si plus,§.vlt.D.de euictionib. Interdum verò debitor, cuius nomen venibat, CERTÆ SVMMÆ DEBITOR ESSE DICEBATVR, interdum INCERTÆ, L. Et quidem, D. de hered. vel act.

Stipulabatur planè emptor à venditore, VACVAM POSSESSIONEM TRADI, L.III. §1. D.de actionib.empti. Item, vt HABERE LICERET. Vlpian.in L.ex empto,§.qui autē, D. de actionib.emp. *Qui autem* HABERE LICERE VENDIDIT, *videamus quid debeat præstare. Et multum interesse arbitror, vtrùm hoc pollicetur*, PER SE VENIENTESQVE A SE PERSONAS NON FIERI, QVO MINVS HABERE LICEAT, an verò, PER OMNES. Et mox: *Etiam si apertè venditor pronuntiet*, PER SE HEREDEMQVE SVVM NON TENERI, QVO MINVS HABERE LICEAT. Cuiusmodi stipulationum fit mentio in L.stipulatio ista, D. de verb. oblig. his verbis, *Stipulatio ista*, HABERE LICERE SPONDES? *hoc continet*, &c. Paulus in L. Inter stipulantem, D.eo. tit. *Idémque in illis stipulationibus*, HABERE LICERE. *Item*, NEQVE PER TE NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI, QVOMINVS PIAT. Eáque stipulatio, re euicta, id est emptori ablata vel abducta, committebatur. Tum enim habere non licebat. Iulianus in L. venditor eod.tit. *Obligatus est venditor*, VT PRÆSTET HABERE LICERE HOMINEM. Vlpian.in L.si seruus eod.tit. *Placeat committi stipulationē vt & ipse Iulianus eodem lib. scripsit: neque enim* HABERE LICET EVM, *cuius si pretium quis non dedisset, ab aduersario auferretur.* Vlpian. in L. seruum, D.eod. *Quia non euincitur quominus* HABERE TIBI LICEAT, *quem ipse antè voluntate tua perdideris.* Pompon. in L.si tem, D.eo. *Posse te à me pretium consequi ex vendito agentem, quasi* HABERE MIHI REM LICERET. Et in L.si mancipium,§.vlt.eod.tit. *Habebo ex duplæ stipulatione actionem, quia non interest quo genere iudicij euincatur*, VT MIHI HABERE NON LICEAT.

Vt plurimum autem in venditione dicebatur; QVANTVM VENDITOREM PRO EVICTIONE PRÆSTARE OPORTERET, L.si in venditione, D.de euictionib. Modestinus in L. venditores, D.de verbor. obligation. *Venditores emptori* CAVERANT *pro euictione*, QVANTI EIVS INTERESSET: *Sed & specialiter*, ADGNITVROS, SI IN LITE MOTA SVMPTVS FECISSET, *emptori stipulanti promiserant.* Hermogenian.in L.si plus, D.de euictionib. SI PLVS VEL MINVS QVAM PRETII NOMINE CAVTVM EST, EVICTIONE SECVTA DARI CONVENERIT, *placitum custodiendum est.* Enimuerò cùm fundus venibat, ex consuetudine eius regionis, in qua negotium gerebatur, pro euictione caueri oportebat, L.si fundus D.eo. tit. Quod si de venditione cautum non esset quid venditor euictione secuta præstare deberet, nihil præstabat præter simplam, euictionis nomine, & ex natura ex empto actionis, id quod intererat emptoris, L. si in venditione, D. eo.

Emptor ergo interdum SIMPLAM, interdum DVPLAM EVICTIONIS NOMINE STIPVLABATVR, L.Lucius,§.vlt.L.si dictum, D.de euictionib.L.si pignore,§.vlt. D.de pignerat.actio. Edicto planè Ædilium Curulium DVPLAM CAVERE DE SERVO, venditor iubebatur, L.emptori, §.1. D.eod. tit. Hinc Vlpianus adsiduam fuisse in seruorum venditione DVPLÆ STIPVLATIONEM, idque moris & consuetudinis fuisse, testatur in L. quod si nolit,§.quia adsidua, D. de ædilic.edic. Quòd & confirmatur, L.si semim, D.de actionib.empt. L.cùm in venditionibus, L.si mancipium, §.vlt.D.de euictionib. Inde ex serui emptione EVICTIONIS NOMINE DVPLVM exegisse dominus proponitur in L.quam tuberonis,§.vlt.D.de pecul. Ad duplam quoque ex cautione conuentum heredem qui seruum distraxerat, refert Vlpianus in L.qui

erat, D. famil. erciſc. Idem in L. emptori, §. 1. D. de euictionib. non ex omni re duplam promitti oportuiſſe tradit, ſed de his rebus quæ pretioſiores eſſent: ſi margarita fortè, aut ornamenta pretioſa, vel veſtis ſerica, vel quid aliud non cõtemptibile veniſſet. DVPLAM vetò REPROMITTI dumtaxat oportuiſſe, non etiam eo nomine ſatisdari niſi ſpecialiter id actum proponeretur, Vlpian. ibidem, Paulo conſentiente in L. ſi dictũ, D. eod. tit. ſcribit. In STIPVLATIONE autem DVPLÆ, cùm homo veniebat, PARTIS adiectionem neceſſariam fuiſſe Paul. admonet, in d. L. ſi dictũ, §. In ſtipulatione, nimirum vt, vel parte ſola euicta, ſtipulatio ea cõmitteretur. Interdum tamen conueniebat, NE CAVTIO DVPLÆ PRÆSTARETVR, L. pacta conuenta, D. de cõtrah. empt. Nã & aduerſus Edictũ Curuliũ paciſci omnino licebat, L. paciſci, D. de pact.

Sed & PIDEIVSSOREM EVICTIONIS emptor quandoque accipiebat, L. emptio, D. de reſcind. vendit, L. habitationum, §. 1. D. de peric. & commo. rei vend. L. Exceptione, C. de euictionib. qui SECVNDVS AVCTOR, vulgò dicebatur, L. illud, D. de euictionib. & PIDEIVSSOR EMPTIONIS, L. Latinus, D. de ædilic. edic. & PIDEIVSSOR VENDITIONIS in L. ſi ſeruus, §. ſeruo, D. de actionib. emp. Planè qui mancipium vendebat, fideiuſſorem ob euictionem dare non debebat, *niſi hoc* nominatim actum eſſet, d. L. illud. Nam ſi ita conueniſſet, etiam dabatur, d. L. Latinus. Atque ita fideiuſſores venditionibus accedebant, L. fideiuſſor XLV. D. de fideiuſſorib. Quinetiam quandoque conueniebat, VT CVM FIDEIVSSORE CAVTIO DVPLÆ PRÆSTARETVR, L. pacta conuenta, D. de contrahen. emptio.

Prætetea vbi ſuſpicabatur emptor fore vt ſibi controuerſia de rei venditæ proprietate moueretur, paciſci cum venditore ſolebat, VT EX PRETIO ALIQVA SVMMA APVD SE REMANERET, DONEC EI FIDEIVSSOR A VENDITORE DARETVR, L. vlt. §. vlt. D. de reſcin. venditio. Contrà nonnumquam nominatim conueniebat, NE VENDITOR FIDEIVSSOREM DARET. Varro lib. v. de lingua Lat. *Conſuetudo erat, cùm reus parum eſſet idoneus inceptis rebus, vt pro ſe alterum daret. A quo cauere poſtea lege cœptum eſt, ab his qui prædia venderent*, VADES NE DARENT. *Ab eo ſcribi cœptum in lege mancipiorum*, VADEM NE POSCERET, NEC DABITVR.

Similiterque interdum paciſcebatur venditor, NE EVICTIONIS NOMINE TENERETVR. Pompon. in L. tenetur, §. vlt. D. de action. emp. *Si venditor ſciens obligatum, aut alienum vendidiſſet, & adiectum ſit*, NEVE EO NOMINE QVID PRÆSTARET. Idem in L. ſed ſi vir, §. ſi vit vxori, D. de donat. int. vir. *Si vir vxori, vel contrà quid vendiderit vero pretio, & donationis cauſa paciſcantur*, NE QVID VENDITOR OB EAM REM PRÆSTET. Vlpian. in L. ex empto, §. Caſſius, D. de action. emp. *Si quis ſeruum ea condicione vendiderit*, VT INTRA TRIGINTA DIES DVPLAM PROMITTERET, POSTEA NE QVID PRÆSTARETVR. Et §. vlt. ead. L. *Si aperte in venditione comprehendatur*, NIHIL EVICTIONIS NOMINE PRÆSTATVM IRI. Cui non abſimilis formula proponitur in L. quòd ſi in venditione, D. de heredit. vel actio. vend.

Emptor porrò in vacuam fundi venditi poſſeſſionem à venditore, vel alio mandatu eius induci debebat. Alioquin ſi poſſeſſionem eius, nulla facta à venditore traditione, nactus eſſet, non pro emptore poſſidebat, ſed prædo erat, L. ſi ex ſtipulatione, D. de adquir. poſſeſſ. Impp. in L. qui prædium, C. de diſtractio. pign. *Qui prædium à creditore comparauit, ſi in* VACVAM POSSESSIONEM INDVCTVS NON EST: *nullam euictionem habet.* Vlpian. in L. à Diuo, §. ſi poſt, D. de re iud. *Certè poſteaquam* INDVCTVS EST EMPTOR IN POSSESSIONEM. Venditor ergo VACVAM POSSESSIONEM SE TRADERE dicebat, L. quod meo, §. ſi venditor, D. de adquir. poſſeſſ. vel iubebat EMPTOREM IN VACVAM POSSESSIONEM IRE, aliíve vt poſſeſſionẽ fundi emptori traderet, mãdabat, L. cùm fundũ, D. de vi & vi arm. Et ita Paul. in L. vlt. D. de iu. fiſci. Stalriciũ cui prædia erant à procuratore Cæſaris addicta, IN VACVAM POSSESSIONEM INDVCTVM refert. Vlpian. in L. ſi me in vacuam, D. de adquir. poſſ. *Si me* IN VACVAM POESESSIONEM FVNDI CORNELIANI MISERIS. Idem in L. fundi, D. eo. *fundi venditor* MANDAVIT *alicui*, VT EMPTOREM

PTOREM IN VACVAM POSSESSIONEM INDVCERET. Sic Marcellus in L.colonus, D.de vi & vi arm. refert venditorem IVSSISSE TRADI POSSESSIONEM EMPTORI à colono, cui fundum venditum locauerat. Species autem inducendi in possessionem alicuius rei erat PROHIBERE INGREDIENTI VIM FIERI: L. permisceri, §. vlt. D.de adquir. possess. Fiebat & plerumque instrumentum TESTATIONIS VACVÆ POSSESSIONIS, quo emptorem in vacuam possessionem inductum esse vẽditoris voluntate, continebatur: L.non idcirco, C.de cõtrah.empt. L.cùm res, C. de probationib. L.II. C. de adquir.poss. Licet autem INSTRVMENTO EMPTIONIS non esset cõprehensum, QVOD EMPTORI ESSET TRADITA POSSESSIO, ipsa tamen rei veritate id consequebatur, si sciẽte venditore in possessione fundi venditi fuerat, L.II. C.de adquir. poss. Planè si iter, actum, viam, aquæductum, per alienum fundum quis emisset, quia vacuæ possessionis traditio nulla erat, cauendum Labeo putabat, PER VENDITOREM NON FIERI QVOMINVS EO IVRE EMPTOR VTI POSSET, L.vlt.D.de seruitutib. Cuius sentẽtiam Pomponius probat in L.III.§.si iter, D.de actionib.empti.

Per præconem autẽ venisse olim ea quæ tam publicè, quam priuatim venibant, non est ignotum. Hoc certè modo Mancipia, Iumenta, Merces, Agros, Loca, Adificia, priuatis vendentibus, venisse, sequentibus auctoritatibus demonstratur. Herodian. lib. II. Κλέαρχος τις ἦν, τὸ μὲν γένος φρὺξ, τῶν δημοσίᾳ εἰωθότων ὑπὸ κήρυκι πιπράσκεσθαι. Apuleius lib.VIII. de Asino aur. *Refectis iumentorum corporibus, quò vendibiliores videremur, ad mercatum producimur: magnáque* VOCE PRÆCONIS, PRETIA SINGVLIS NVNTIANTIS, *equi atque alij asini opulentis emptoribus* PRÆSTINANTVR. Idem lib.IX. *Altera die productum me, rursum* VOCE PRÆCONIS VENVI SVBIICIVNT. Horat.in lib.de Arte Poët.

Vt PRÆCO *ad* MERCES *turbam qui cogit* EMENDAS.

Martial.Epigram. LXXXVI. lib.I.

VENDERET *excultos colles cùm* PRÆCO *facetus,*
Atque suburbani iugera pulchra soli.

Cic.Epist.lib. XII.ad Attic. *De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud tua gratia, aliud nostra, vt* PRÆCONI SVBIICIANTVR. Liuius lib. VI. FVNDVM SVBIECIT PRÆCONI. Seneca lib.III. de ira, *Ceteros* PRÆCONI SVBIICERET. Ioseph.lib.XIX. Antiquit.Iudaic.cap. I. Ἦν δὲ εὐάρεστος Ἀρούντιος τῶν κηρυσσόντων τὰ πωλούμενα, καὶ δι' αὐτὸ φωνῆς τε μεγέθει χρώμενος, καὶ χρήματα περιβεβλημένος ὅμοια τοῖς Ῥωμαίων πλουσιωτάτοις: δύναμίς τε αὐτῷ ἦν, ἐφ' οἷς ἐθελήσειε, πράσσειν κατὰ τὴν πόλιν. Et huc alludens Cic. Epist.XII.lib.XIII. ad Attic. *Ligarianam*, inquit, *præclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi* PRÆCONIVM DEFERAM. Sic etiam venisse bona eius qui in fraudem creditorũ latitabat, idem Cic. docet pro Quintio, cùm ait: *De quo homine* PRÆCONIS VOX PRÆDICAT, ET PRETIVM CONFICIT. Et paulo post: *Cuius non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitúsque necessarius,* SVB PRÆCONE *cum dedecore* SVBIECTVS EST.

Res autem venales vti, quáque verborũ cõceptione, per præconem venirẽt, Cic.lib. III. Officior. indicat, *Quid autẽ*, inquiens, *tam absurdum, quàm si domini iussu, ita præco* PRÆDICET, DOMVM PESTILENTEM VENDO. Idem lib. V. in Verr. *Si palam* PRÆCO *iussu tuo* PRÆDICASSET, NON DECVMAS FRVMENTI SED DIMIDIAS VENIRE PARTES. Apud Plautum Sticho Act.II.Sc.I. Gelasimus parasitus præconis munere fungens suam ipsiusmet auctionem, vt hoc lucri ferret, sic prædicat.

IOCOS RIDICVLOS VENDO, AGITE LICEMINI.

Similiter apud Lucianum, ἐν βίων πράσει, Mercurius pro Præcone Pythagoræ venditionem ita prædicat. Τὸν ἄριστον βίον πωλῶ, τὸν σεμνότατον. Τίς ὠνήσεται, τίς ὑπὲρ ἄνθρωπον εἶναι βούλεται. Auctiones etiam Præconum prædicatione factas Cic.II.Orat.de L. Agr. docet: vbi & nequissimos homines consumptis patrimoniis in Atriis auctionariis potius quam in Triuiis aut compitis auctionatos refert, cùm vt Martialis loquitur, *fieret tristis soluendis auctio nummis.* Formulam autẽ qua auctionem præco prædicabat, expressit Plautus Menœchm. Act.IIII.Sc.vlt. his versibus,

-- *Rogat præconium vt sibi detur.*

Mes. Vis CONCLAMARI AVCTIONEM *fore quidem? Men.* DIE SEPTIMI.

AVCTIO FIET. Et mox: -- DIE SEPTIMI,

VENIBVNT SERVI, SVPELLEX, FVNDI, ÆDES, OMNIA
VENIBVNT: QVIQVE LICEBVNT PRÆSENTI PECVNIA.

Lucian. ἐν βίων πράσει. Σὺ δὲ ὦ Ἑρμῆ, κήρυττε καὶ συγκάλει, Ἀγαθῇ τύχῃ τοῦ ὠνεῖσθαι παρεῖναι, πρὸς τὸ πωλητήριον. Ἀπαντήξομεν δὲ βίβλους φιλοσόφους πάντες ὕδιοι, καὶ προαιρίσιον πολλαί. Εἰ δέ τις ἰκνεῖται τὸ παρεμπίπτειν ἀγύμνασον καταβάλλεσθαι, εἰς νίκην ἀκόπως καταστήσεις ἐγγυητήν. Sanè vulgò, programmate fixo, Tabula posita, auctionis futuræ dies, leges, conditiones, proscribi solebant: Scripto enim significabatur dies, qua liceri, & ad pretium adiicere cuilibet liceret, vt ei qui licitatione vicisset, res addiceretur: Cic. Epist. v. lib. XIII. ad Attic. *Si tibi videtur, appelles Balbum de* AVCTIONE PROSCRIBENDA. Idem Oratio. pro Quintio. AVCTIONEM *in Gallia Pub. hic Quintius* NARBONE SE ESSE FACTVRVM PROSCRIBIT. Idē Epist. VI. lib. II. ad Q. Frat. de Racilio Tribuno pl. TABVLAM PROSCRIPSIT, SE FAMILIAM CATONIANAM VENDITVRVM. Et lib. III. Officior. *Si tu* ÆDES PROSCRIBAS, TABVLAM *tanquam plagam* PONAS. Idem pro Cæcina. ADEST AD TABVLAM, *licetur Ebutius*. Et in Rullum. *Vtrum hæc lex est, an* TABVLA *Veratianæ* AVCTIONIS? Idem II. in Catilin. Oratio. *Meo beneficio* TABVLÆ *nouæ proferentur: sed* AVCTIONARIÆ. Et ita TABVLÆ nomen accipiendū est Epist. XXXIX. lib. XII. & *Epist.* XXV. lib. XIII. ad Attic. Plinius Epist. XXVII. *Deserta inde & damnata solitudine domus, totáque illi monstro relicta,* PROSCRIBEBATVR *tamen*, SEV QVIS EMERE, SEV QVIS CONDVCERE *ignarus tanti mali vellet. Venit Athenas philosophus Athenodorus, legit* TITVLVM, &c. DIES verò AVCTIONIS interdū PROFEREBATVR, teste Cic. Ep. XIII. & XIIII. lib. XIII. ad Attic.

Auctiones autem coram Argentariis factas, qui in Tabulas pretia adiectionésque referebant, docent Cic. pro Cœcina, Seneca in præfatio. Controuersiar. & Quintilian. lib. XI cap. II.

Per Argentarios etiam venditiones factas, Vlpian. in L. Item videndum, D. de heredit. petit. cum Scæuola in L. filiæ, D. de solutionib. & Suetonio in Nero. cap. V. indicat

Enimuero cùm in ea causa erant debitoris bona, vt venirent, Prætor à creditoribus aditus, proscribi venditionem legibus & condicionibus quibus videretur, permittebat. Quo facto Tabulā propositā in hanc sententiam Theophil. Instit. de successio. bonor. scribit. Καὶ γίνεται προγραφὴ ἐν τοῖς ἀφιφάνεσι τῆς πόλεως μέρεσι ταῦτα λέγουσα. Ὁ δεῖνα, χρεωστῶν ἡμῖν πρὸς ὑπάρχων, εἰς αἰτίας εἰσπέσει ἀφ' ἁρπαγῆς. ἡμεῖς κρίνομεν ὅτι τὸν τόν δεῖνα πραθῆναι δεῖ, πρὸς οὐσίαν. Ὥστε τὸν βυλόμενον προσιόντα. ἅπαξ ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἐν μέρει ἐκάστου ἡμέρᾳ τρίτῃ προσίλωσιν, ἐν ᾗ ἐπέρχεται τὸ ποιῆσαι θαι legem bonorum venditorum, Tertiis, ὅρα τῶν ἀφ' ἁρπαγῆς μέρων. λοιπὸν γὰρ τῇ εἰρημένῃ προγραφῇ προσθήσει τάδε. Ὁ ἀγορεύων, τοῖς κρείττοσι, λόγου χάριν, ἔχε ἀποκρίνασθαι εἰς τὸ ἥμισυ τῶν χρεῶν. Ὥστε τὸν ὑποφειλόμενον ἕκαστον λαβεῖν τὰ ἥμισυ μέρη. Tunc verò, vt ibidem subicit, creditores vnum aliquē ex se ipsis qui auctioni præesset, legebant, qui MAGISTER dicebatur.

Debitore vtique fraudationis causa, & in fraudem creditorum latitante, LIBELLOS DE EO IN CELEBERRIMIS VRBIS LOCIS PROPOSITOS, AC BONIS EIVS SVSPENSOS inuenio, quos eorum amici procuratoréve qui absentē defendere, vel pro eo soluere parati erant, deiiciebant. Sic Cicero pro Quintio, de eius bonis proscriptis agens. *De quo*, ait, LIBELLI IN CELEBERRIMIS VRBIS LOCIS PROPONVNTVR Et alias: LIBELLOS, *Ser. Alfenus* PROCVRATOR, *P. Quintij familiaris & propinquus Sex. Næuij*, DEIICIT. Et postea: *Ergo affuit, non passus est*, LIBELLOS DISIECIT. Seneca lib. IIII. de Benefic. cap. XII. *Spōdeo pro iudicato, &* SVSPENSVM AMICI BONIS LIBELLVM DEIICIO, *creditoribus eius me obligaturus, vt possim seruare* PROSCRIPTVM.

Hoc amplius ea quæ publicè venibant, non PRÆCONIS modo VOCI, sed & HASTÆ SVBIICIEBANTVR, hastáq; posita, præcone prædicāte, ei qui licitatione vicisset, addicebantur. Cic. lib. II. Officior. HASTAM *in foro* PONERE, ET BONA *ciuiū* VOCI SVBIICERE PRÆCONIS. Sic HASTA POSITA pro æde Iouis Statoris, bona Cn. Pōpeij Magni voci acerbissimæ PRÆCONIS SVBIECTA, idem Cic. II. Philipp. narrat. Quod Dio lib. XLVI. confirmat his verbis. Καὶ ἐδημεύθη τὰ, καὶ εἰς τὸ θεατήριον ἐξετέθη, καὶ τῇ τοῦ κήρυκος φωνῇ ἀπεκρύβη, ἵνα τις αὐτὰ ἀγοράσῃ. Hinc & HASTAM PRÆCONIS dixit Cic. Orato. de lege Agrar. & HASTAM VENDITIONIS, Philipp. II. ET EMPTIONEM AB HASTA, Epist. III. lib. XII. ad Attic. Valer. Max. lib. VI. c. III. *Bona adolescētis* HASTÆ SVBIECIT.

Seneca

Seneca lib.I.de ira cap.II. *Videbis principum sub ciuili* HASTA *capita* VENALIA. Idem lib. de Consolatio.ad Martiam ca p.XX. *Non* HASTAM *Consularia spolia* VENDENTEM. Hinc Iuuenal.Sat.III.

Et præbere caput domina VENALE SVB HASTA.

Macrob. lib.II.Saturnal.cap.II. *Mater Bruti Seruilia cùm pretiosum ære paruo fundum abstulisset à Cæsare* SVBIICIENTE HASTÆ BONA CIVIVM. Paulus ex Festo: HASTÆ SVBIICIEBANTVR, *quæ publicè venundabant: quia signum præcipuum est hasta.* Vetus Horatij interpres in Satyr.VI.lib.I.ad versum, *Si præco paruas. Præcones*, ait, *dicebantur, qui stabant* AD HASTAM, *& enuntiabant pretia allata.*

Sed & captiuos sub hasta venisse Valer. Max. lib.VI. cap.V.indicat. Ioseph. lib.XIIII. Antiq. Iudaic. cap. XXII. Ὅπως εἴ τινες ἐλεύθεροι, ἢ δοῦλοι ὑπὸ δόρυ ἐπράχθησαν.

Præterea more ab antiquis tradito, in his quæ publicè venibant, BONA PORSENÆ REGIS VENDERE se dicebant. Liuius lib.II. *Huic tam pacatæ profectioni ab vrbe regis Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis vsque ad nostram ætatem, inter cetera sollemnia, manet,* BONA PORSENÆ REGIS VENDENDI. *Cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus,* BONA HOSTILITER VENDENDI. Plutarch. in Publicola. Διὸ καὶ καθ' ἡμᾶς ἔτι, Πωλοῦντες τὰ Δημόσια, πρῶτα κηρύττουσι, τὰ Πορσίνης χρήματα.

Pretium porrò emptionis, probis nummis solui debebat. Inde apud Plaut. Persa Act. IIII. Sc.III. qui venalem habebat mulierem post dictas venditionis leges, mandat PROBVM & numeratum ARGENTVM accipi. Tertullian. in lib. de Pœnitentia. *Venditores prius nummum quo paciscuntur, examinant, ne scalptus, néve rasus, ne adulter.* Ea gratia solebāt Nummularij adhiberi, quorū fide numi probarentur. Apul.lib.X. Metamorphos. *Ne fortè aliquis istorum quos offers aureorum, nequam, vel adulter reperiatur, in hoc ipso sacculo conditos eos anulo tuo prænota, donec altera die Numulario præsente comprobentur.*

Interdum autem ante pretij solutionem Arræ dabātur, ARRÆ verò nomine, quandoque certa summa, quandoque Anulus dabatur, L. ex empto, §.is qui vina, D.de actionib.empt. L.vlt. D. de lege commiss. L.cuicumque, §. item si institor, D. de institoria. Plinius lib.XXXIII. cap.I. *Argumento est consuetudo vulgi, ad spōsiones etiamnum* ANVLO *exiliente, ab eo tempore, quo nondum erat* ARRA *velocior.*

Interdum ab emptione iam contracta abibatur & recedebatur. Vlpian. in L. ex empto.§. is qui vina. D.de actionib.emp. *postea cōuenerat,* VT EMPTIO IRRITA FIERET. Pompon. in L.I.D.de rescind.vend. *etiam si conueniat,* VT ABEATVR AB EA VENDITIONE. Paul.in L. si id quod, §.I.D. eo. *Si sine tutoris auctoritate pactus fuerit,* VT DISCEDATVR AB EMPTIONE. Idem in L.si emptio, D.eo. *Si emptio contracta sit, togæ puta, aue lancis, & pactus sit venditor,* NE ALTERVTRIVS EMPTIO MANEAT. Interdum autem vt Nerat. in L.ab emptione, D.de pact.docet, integris omnibus in quæ emptor & venditor inuicem obligati erant, conueniebat, VT AB EO NEGOTIO DISCEDERETVR: Interdū verò in integrum restitutus his quæ venditor præstiterat, cōsentiebant, NE QVID ILLE EO NOMINE EMPTORI PRÆSTARET: vel cùm emptor pretium deberet, cōueniebat venditori cum emptore, VT RVRSVS PRÆSTITIS AB EMPTORE IN RE VENDITA OMNIBVS QVÆ EI VENDITOR PRÆSTITISSET, EMPTÒR PRETIVM NON DARET.

Ceterùm & de Tabulis emptionum aliquid subnotare operæ pretium erit: de quarum forma hæc B. Ambros. lib.II.in D. Lucæ cap.II. scribit. *Nam si* CONSVLES ADSCRIBVNTVR TABVLIS EMPTIONIS, *quanto magis redemptioni omnium, debuit Tempus adscribi? Habes ergo omnia, quæ in contractibus esse consuerunt:* VOCABVLVM SVMMAM ILLIC POTESTATEM GERENTIS, DIEM, LOCVM, CAVSAM. TESTES *quoque adhiberi solent.* Obsignari autem Tabulas huiusmodi consueuisse dubium non est. Quod & omnium Tabularum quæ publici vel priuati contractus scripturam continebant, commune fuit. Vt autem obsignari Tabulas omnes moris esset, Paul.lib.V. Sententiar. Tit.XXV. perspicuè docet his verbis. *Amplissimus ordo decreuit eas Tabulas, quæ publici vel priuati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, vt in summa marginis, ad mediam partem perforatæ, triplici lino constringantur, atque impositum supra linum ceræ signa imprimantur,*

vt exteriores scripturæ fidē interiori ferrent. Alitèr Tabulæ prolatæ nihil momenti habent. Auctor autem huius formæ Senatus fuit Neronianis temporibus, quemadmodū Sueton. ostendit in Nero. cap. XVII. cum ait, *Aduersus falsarios tunc primum repertum, ne Tabulæ nisi pertusæ, ac ter lino perforamina traiecto, obsignarentur.* Inde, *pacta conuenta impressis signis adhibitis ab vtraque parte testibus custodiri*, dixit Seneca lib. III. de Benefic. cap. XV. hoc deinde addito, *In quid isti viri ornati adhibiti sunt, in quid* IMPRIMVNT SIGNA? *Nempe ne ille neget se accepisse, quod accepit.* Eóque modo, *Anulus plus quam Animus* hominum credi queritur. Ausonius Epist. XXIII. ad Paulin. SIGNAVI *autem, non, vt Plautus ait,* PER CERAM ET LINVM *literásque interpretes, sed per Poëticum charactērem magis notauimus, vt tanquam* SIGNVM IMPRESSVM *indicares.* Qui versus Plauti habetur Pseudoli Act. I. Sc. I. Lino vetò ad obligandas Tabellas & literas, vsos veteres non illo dumtaxat loco Plautus demonstrat, sed & apertissimè Bacchidib. Act. IIII. Sc. IIII. Illic enim Chrysalus ad scribēdam atque obsignandam Epistolam adferri sibi iubet STYLVM, CERAM, TABELLAS ET LINVM. Ac demum, ibidem.

Cedo, ait, *tu* CERAM AC LINVM *actutum.*

Age OBLICA, OBSIGNA *cito.*

Obsignatas autem Tabulas anulis signatoriis, vel vnus Plautus Curculio. Act. II. Sc. vlt. idoneus auctor est.

Ad signandum vero amici aduocabantur. Idque inter recepta Romæ officia numerabatur. Tertullian. in lib. de Idololatr. SIGNATÆ SIGNIS *non iam* ADVOCATORVM, *sed Angelorum.* In eóque officio matutinas horas positas ostendit Martial. Epigr. LXX. lib. X. hoc versu. *Nunc ad luciferam* SIGNAT MEA GEMMA *Dianam.* Quin & iurisconsultos ad has obsignationes adhibitos, indicio est quod Cicero lib. I. de Orato. ait, *Cùm* OBSIGNES TABELLAS *Clientis tui, quibus in Tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur.* Cùm autem Tabulas, testationésve consignare permittebant, vel rogabant, vtebantur his verbis, SIGNA, SIGNATE, SIGNENT LICET. Quod præter illum iam ante citatū Ouidij versum, TESTARE LICET: SIGNATE QVIRITES, confirmatur his lib. III. de Ponto *Eleg. II.* versibus,

Sint hi contenti venia: SIGNENTQVE LICEBIT,
Purgari factum me quoque teste suum.

Martial. Epigr. LXXXIX. lib. IX.

Zenas seruulus est mihi paternus.
SIGNA. *Cras melius Luperce, fiet.*
Nunc SIGNAT *meus* ANVLVS *lagenam.*

Planè Iustinianus, vt Iulian. Ante eeiſor Cōſtitut. XLII. scriptum reliquit, publica omnia instrumenta huiusmodi initium totius suæ scripturæ habere constituit, IMPERANTE ILLO, DIVO AVGVSTO: IMPERII ANNO ILLO. Et post hæc inseri CONSVLVM quoque appellationem.

Atque vt hunc de emptionibus & venditionibus locum concludamus, admonendi sumus Res omnes quæ in commercio erant, aut MANCIPI fuisse, aut NEC MANCIPI. RES MANCIPI Vlpiano interprete, erāt prædia tā rustica quàm vrbana in Italico solo sita: Item iura prædiorum, rusticorum: velut via, Iter Actus, Aquęductus. Præterea, serui, & quadrupedes quæ dorso collóve domabantur: velut Boues, Muli, Equi, Asini. Prædia verò provincialia, & feræ bestiæ, Res nec Mancipi censebantur.

Enimvero res Mancipi non nisi NEXV, vel, IN IVRE CESSIONE, abalienari ritè poterant. Cic. Topic. ABALIENATIO *est eius rei quæ* MANCIPI *est, aut traditio alteri* NEXV, *aut in* IVRE CESSIO, *inter quos ea iure ciuili fieri possunt.* Idcirco autem addit, *inter quos ea iure ciuili fieri possunt*, quia, vt idem Vlpianus tradit, non nisi inter ciues Romanos, & Latinos colonarios, Latinósque Iunianos, eósq; peregrinos quibus commercium datum erat mancipatio, quæ propria erat species alienationis rerum Mancipi, locum habebat. Idem Cic. Orat. de Haruspic. respons. *Multæ sunt domus in hac vrbe, P. C. atque haud scio an pēnè cunctæ,* IVRE OPTIMO, *sed tamen priuato, iure hereditario, iure* AVCTORITATIS, *iure* MANCIPII, *iure* NEXI. Idem Topic. *Vt mancipia quæ sunt facta dominorum* NEXV. NEXVM autem, vt idē Cic. lib. III. de Orato. interpretatur, ap-

pellabant, quod per libram gerebatur. Similitérque, vt Fest. Pomp. tradit, NEXVM Gallus Ælius definiebat, quodcunque per æs & libram gerebatur. Per æs autem & libram res olim dominum mutabant Mancipatione, quæ propria erat speçies alienationis rerũ Mancipi: cuius ritum quoniam olim lib. I. Select. Antiq. exposuimus, hoc loco sollemnia dumtaxat verba quæ in Mancipando interueniebant, attingam: ex quibus, Varro lib. III. de lingua Lat. & Fest. Pomp. in voce, *Rodus*, hæc commemorant, RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO. Is etiam qui mancipio accipiebat, vt ex Gaio Boëtius refert, æs tenens ita dicebat, HVNC ÉGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. ISQVE MIHI EMPTVS ESTO HOC ÆRE, ÆNEAQVE LIBRA. Eáque sunt CERTA VERBA, quibus factam Mancipationẽ Vlp. Tit. XIX. scribit. Quo ritu non serui modo abalienari, sed & filiisfa. emãcipari, necnõ in adoptionem dari solebant. Atque hoc modo MANCIPIO DARI res dicebantur. Quo genere loquendi vtuntur cum Plautus non semel, tum Cic. Epist. L. lib. XIII. ad Attic. Seneca lib. III. de Benefic. cap. XX. & Epist. LXXIII. lib. X. Lucret. lib. III.

Vitáque MANCIPIO *nulli* DATVR, *omnibus* VSV.

Id est, χρῆσις non κτῆσις. Curius ad Ciceron. lib. VII. Familiar. *Sum enim* χρήσει *quidem tuus*, κτήσει *autem Attici nostri. Ergo fructus est tuus*, MANCIPIVM *illius.* Ex quibus verbis apparet χρήσεως nomine vsum seu fructum, κτήσεως Mancipium, cuius perpetuus vsus est, significari. Plutarch. Περὶ Ἀδελφικ. χρῆσιν δὲ ἢ κτῆσιν ἐν μέσῳ κεῖσθαι χαίρειν. Seneca lib. V. de Benefic. cap. XIX. *Idem de seruo dicam:* MEI MANCIPII *res est.* Ouid. lib. IIII. de Ponto Eleg. V.

Pro quibus vt meritis referatur gratia, iurat
Se fore MANCIPIVM *tempus in omne* TVVM.

Quem versum lubens ita emendauerim, *Se fore Mancipio tempus in omne tuum*, prout scripsisse Ouidium mihi quidem fit verisimile. Nam & eodem sensu Eleg. XV. lib. IIII. dixit,

Méque TVVM LIBRA *norit* ET ÆRE *magis.*

Id est, magis quam per æs & libram emptum.

Emptioni & venditioni, de qua tot hactenus sermones habuimus, proxima erat Locatio & Conductio. Nam & solo consensu vtraque contrahebatur: & vt illa, simul atque de re & pretio conuenisset, ita hæc, statim atque de re & mercede seu pensione eõueniisset, perficiebatur. Locabatur autẽ vel Domus, vel Fundus, vel Opus faciendum, vel Vectigal. Ædium conductor INQVILINVS: Fundi, COLONVS: Operis, REDEMPTOR: Vectigalis, PVBLICANVS, vel MANCEPS dicebatur. In locatione ædium caueri lege solebat, VT QVÆ IN HABITATIONEM INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT, ea pignori locatori pro mercede habitationis essent, L. I. D. de migrando. Sed & si de ea re nihil conuenisset, tacitè tamẽ id conuentum accipi solebat, vt perinde tenerentur INVECTA ILLATA, ac si specialiter conuenisset, L. eo. iure, L. licet, D. in quib. caus. pign. L. Item quia, D. de pactis, L. certi iuris, C. de locato. Nec pro pensionibus solùm, sed & si deteriorem habitationẽ culpa sua inquilinus fecisset, quo nomine ex locato cum eo actio esset, INVECTA ET ILLATA pignori etant obligata, L. II. D. in quib. caus. pign. Non modo autẽ ædibus, verumetiã horreis locatis, tacita conuentio de inuectis illatis, ex Neruæ sententia locum habebat, L. si horreum, D. in quib. caus. Enimueto horreis locatis, interdum dominus, seu locator, eorum CVSTODIAM in se RECIPIEBAT, eámque repromittebat, L. dominus, L. cùm in plures, §. vlt. D. locati, L. ex Diui, C. de locato. Interdum secus. Labeo in d. L. cùm in plures, §. locator. *Locator horrei propositum habuit*, SE AVRVM, ARGENTVM, MARGARITAM, NON RECIPERE SVO PERICVLO.

Planè Inquilinos Idib. Quintilibus migrare solitos non insubtiliter Ant. Augustin. pridem obseruauit ex L. cùm ab eo, D. de contrah. emptio. L. qui balneum, D. qui potior. in pigno. L. cùm in plures, D. locati. Cicero. Epist. III. lib. II. ad Q. Frat. Sueto. in Tiber. cap. XXXV. Martiale Epigr. XXXII. lib. XII. Eóque allusisse videri potest Albutius apud Senecam Controuers. II. lib. VII. cùm ait. *Ecquid tuto lateo? Nunquid mutandus est locus ineptè ab Idibus?*

Fundus verò certa pensione colendus locabatur, L. quidam fundum, D. locati. Et lex conductionis dicebatur, secundum quam omnia facere conductor debebat: & ante omnia, curare VT OPERA RVSTICA SVO QVOQVE TEMPORE FACERET, NE INTEMPESTIVA CVLTVRA DETERIOREM FVNDVM FACERET. L. si merces, §. conductor, D. locati. Atque adeò interdum conuenisse VT SI NON EX LEGE FVNDVS COLERETVR, RELOCARE EVM LICERET, ET QVO MINVS LOCARETVR, HOC DOMINO PRÆSTARETVR, docet L. ea lege, D. locati. In locatione certè agrorum caueri solitum, NE BIENNIO CONTINVO, FARREO SPICO, id est aristato, SERERENTVR, ex Sex. Pomp. dicidici, cuius ipsamet verba apponam. RESTIBILIS, ait, AGER, *est qui biennio continuo seritur farreo spico, id est aristato. Quod ne fiat*, SOLENT QVI PRÆDIA LOCANT EXCIPERE. Fundo autem locato, interdum eius INSTRVMENTVM ÆSTIMATVM colono dabatur, L. cùm fundus, D. locati. Locatione verò exprimi solebat, VT SI QVA LVE TEMPESTATIS, VEL ALIO COELI VITIO DAMNA ACCIDISSENT, AD ONVS COLONI PERTINERENT, L. licet, C. de locato. *Sic* & in L. si quis domum, §. Iulianus, D. locati, ita quis fundum locasse proponitur, VT ETIAM SI QVID VI MAIORE ACCIDISSET, HOC EI PRÆSTARETVR. Dominum etiam excepisse in fundi locatione, VT FRVMENTI CERTVM MODIVM CERTO PRETIO ACCIPERET, Vlpian. refert in L. sed addes, §. si dominus, D. eod. Ad hæc Paulus in L. quæro, §. 1. D. eod. Inter locatorem fundi & conductorem conuenisse memorat, NE INTRA TEMPORA LOCATIONIS, SEIVS CONDVCTOR DE FVNDO INVITVS REPELLERETVR: ET, SI PVLSATVS ESSET, POENAM DECEM PRÆSTARET TITIVS LOCATOR SEIO CONDVCTORI, VEL SEIVS CONDVCTOR, SI INTRA TEMPORA LOCATIONIS DISCEDERE VELLET, ÆQVE DECEM TITIO LOCATORI PRÆSTARE VELLET.

In fundorum planè locationibus lex dici solebat, VT OB MERCEDEM FRVCTVS PIGNORI ESSENT, L. si seruus communis, §. Locaui, D. de furt. Gaius etiã in L. potior, §. si colonus, D. qui potior. in pigno. *Si colonus*, ait, *conuenerit*, VT INDVCTA IN FVNDVM, ILLATA, IBI NATA, PIGNORI ESSENT. Labeo in L. cum colono, D. quib. mod. pign. *Cum colono tibi conuenit*, VT INVECTA, IMPORTATA PIGNORI ESSENT, DONEC MERCES TIBI SOLVTA, AVT SATISFACTVM ESSET. Vlpian. in L. si inter, D. de pignorib. *Si inter colonum & procuratorem meum conuenerit de pignore*. Sed & citra conuentionem, ea quæ voluntate dominorum coloni in fundum conductũ induxerant, pignoris iure tenebantur, L. certi iuris, C. de locato. Mercedis etiam nomine fideiussorem à colono accipi cõsueuisse, Labeo docet in d. L. cùm à colono. Fideiussores quoque conductionis datos ostendit, L. quæro, D. locati. Paul. in L. si à colono, D. de fideiussorib. *Si à colono stipulatus, fideiussorem acceperis, stipulatio est plurium pensionum*. Fideiussores autem à colonis datos etiam ob pecuniam dotis prædiorum teneri prudentibus placuit, cùm ea quoque species locationis vinculum ad se traheret, L. amissi, D. de fideiussorib.

Illud in prædiorum Rusticorum locatione excipi solebat, COLONVS IN AGRO SVBCVLARIO CAPRA NATVM NE PASCAT quemadmodũ Varro lib. 1. de re Rust. cap. 11. auctor est. *Atque*, inquiẽs, *leges colonicas tollis, in quibus scribimus*, COLONVS IN AGRO SVBCVLARIO NE CAPRA NATVM PASCAT. Quod & iterum tradit lib. 11. cap. 111. his verbis quibus ei de captis sermo est. *Studiosè enim de agrestibus fructibus pascuntur, atque in locis cultu virgulta carpunt. Itaque à carpendo Capræ nominatæ sunt. Ob hoc in lege locationis fundi* EXCIPI SOLET, NE COLONVS CAPRA NATVM IN FVNDO PASCAT. *Harum enim dentes inimici sationi*. Et certè perpetua febri capras laborare creditum est, earúmq; saliuam fructibus esse venenum. Vnde Virgil. lib. 11. Georgic.

—Aut vrentes culta capellas.

Vbi Seruius. *Omne enim quod momorderint, vrunt & exsiccant. Vnde est, Et admorso signata in stirpe cicatrix*. Qui versus ex eodem libro petitus est. Idem in lib. 11. Georgic. ad versum,

— Baccho

—Baccho caper omnibus horis,
Cæditur —

Æsculapio per contrarietatem, ait, capram immolari, qui est deus salutis, quum capra numquam sine febre sit. Plinius lib. VIII. cap. L. de capris agens. *Morsus earum arbori exitialis: oliuam lambendo quoque sterilem faciunt: eáque ex causa Mineruæ non immolantur.* Idem lib. XII. cap. XVII. Capras *maleficum frondibus animal* vocat. Rursúsque lib. XVII. cap. XXV. & lib. XV. cap. VIII. Oleam, si eam capræ lambendo contigerint, depauerintque, sterilescere ex Varrone tradit. Eáque de causa Flamini Diali capram tangere nõ licebat, quod de eo Agellius lib. X. cap. XV. & Plutarch. *ἐν Αἰτίοις* memorię prodiderũt.

Atque adeo in legibus locationum interdum scriptum, NE COLONVS IN AGRO SVRCVLARIO PASCERET, PECVS QVODDAM, Varro lib. I. de re Rust. cap. II. significat, eiúsque rei hanc causam adfert. *Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ, ac veneno: vt istæ quas diximus, capræ.* Sed & in lege quadam locationis scriptum Alfenus narrat, REDEMPTOR SILVAM NE CÆDITO, NEVE CINGITO, NEVE DEVRITO: NEVE QVEM CINGERE CÆDERE, VRERE SINITO. L. in lege D. locati.

Præterea Colonus villarum curam agere debebat, VT EAS INCORRVPTAS REDDERET. L. si merces, §. conductor D. locati. Inde Alfenus in L. qui insulam §. vlt. D. eo. *colonus villam hac lege acceperat,* VT INCORRVPTAM REDDERET, PRÆTER VIM, ET VETVSTATEM. Colonis etiam prædiorum lege locationis denunciari solitum, VT INNOCENTEM IGNEM HABERENT, indicat L. si quis domum, §. si colonis, D. eo. Quinimo interdum conuenebat, NE PENITVS IGNEM CONDVCTOR HABERET. Vlpian. in L. videamus, §. I. D. locati. *Si hoc in locatione conuenit,* IGNEM NE HABETO. Inter locatorem etiam & conductorem conuenisse, NE IN VILLA VRBANA FOENVM COMPONERETVR, idem Vlpian. narrat in d. L. videamus, §. vlt. Colonorum autem duo genera erant. Aut enim PARTIARII erant, aut NVMIS COLEBANT, & ad pecuniam numeratam conducebant, L. si merces §. vis maior, D. locati, L. si apes D. de furt. L. licèt C. de locato. Plin. Epist. XXXVII. lib. IX. *Non* NVMIS, *sed* PARTIBVS LOCEM. Interdum etiam fundus, quo facilius emptorem inueniret, in duas partes locabatur, L. Gaius Seius, §. vlt. D. de leg. II. Fundum præterea pastinandum locatum, narrat L. semper, §. I. D. quod vi aut clam.

A kalendis verò Martiis locationes prædiorum vt plurimum incipiebant, quemadmodum Papinianus indicat in L. diuortio D. Solu. matrim. Pensiones etiam iisdem kalendis inferri consueuisse, apertè significat L. defuncta, D. de vsufr. Planè ram vrbanorum quàm rusticorum prædiorum locationes in lustrum seu quinquennium fieri moris erat. Cuius rei argumenta sunt hæc in Pandectis. Paul. in L. Si filio fam. §. vlt. D. Solu. matrim. *Si vir in* QVINQVENNIVM LOCAVERIT FVNDVM. Et in L. Ei cui D. de liberat. leg. *Ei cui* FVNDVM IN QVINQVENNIVM LOCAVERAM, *legani.* &c. Vlpian. in L. si quis domum, §. hic subiungi, D. loca. *Si fructuarius* LOCAVERIT FVNDVM IN QVINQVENNIVM. Paul. in L. si in lege, §. si domus, D. eo. *Si* DOMVS, VEL FVNDVS IN QVINQVENNIVM PENSIONIBVS LOCATVS SIT. Idem in §. colonus ead. L. *Si ei frui non liceat, totius* QVINQVENNII *nomine rectè aget.* Sic & in L. item quæritur, §. qui impleto, D. eo. *Et si* LVSTRVM *fortè ab initio fuerat conductioni præstitutum.* Et in L. si quis nec causam §. vlt. D. si cert. pet. *Nam & si colonus post* LVSTRVM *completum fructus perceperit.* Et in L. si seruus, D. de stipulario seruo. *Nam & si in annos fortè* QVINQVE LOCATIO *facta sit.* Hinc & in L. qui per collusionem, D. de actionib. emp. *Colonum &* QVINQVENNII PENSIONES *in fidem suam recipiat.* Plinius Epist. XIII. lib. IX. de colonis suis & villicis agens. *Nam priore* LVSTRO *quamquam post magnas remissiones reliqua creuerunt.* Eodémque modo publica locari consuerant. Callistrat. in L. non intelligitur, §. cùm quinquennium, D. de iu. fis. *Cùm* QVINQVENNIVM *in quo quis pro publico conductore se obligauit, excesserit.* Et mox: *Forte vt si peracto* LVSTRO *discedere*

voluerint, non teneantur. Labeo in L. qui quattuor, §. qui hortos D. de leg. III. *Qui hortos publicos à Repub. conductos habebat, eorum hortorum fructus, usque ad* LVSTRVM *quo conducti essent, Aufidio legauerat.* Imp. Alexander in L. si cùm Hermes C. de loca. *Si cùm Hermes vectigal octauarium* IN QVINQVENNIVM *continuum conduceret.*

Opus verò faciendum aliis atque aliis legibus locabatur. Paul. in L. Item si pretio, §. cùm insulam, D. locati *Cùm* INSVLAM ÆDIFICANDAM LOCO, VT SVA IMPENSA CONDVCTOR OMNIA FACIAT. Et interdum quidem OPVS AVERSIONE LOCABATVR: interdum verò ita, VT IN PEDES MENSVRASVE CERTA MERCES PRÆSTARETVR, L. Opus D. locati. Iauolenus in L. Ea lege, §. locaui D. locati. LOCAVI OPVS FACIENDVM, ITA VT PRO OPERE REDEMPTORI CERTAM MERCEDEM IN DIES SINGVLOS DAREM. Aliàs proponitur is qui ædem faciendam locauerat in lege dixisse, QVOAD IN OPVS LAPIDIS OPVS ERIT, PRO LAPIDE, ET MANV PRETIO REDEMPTORI IN PEDES SINGVLOS, SEPTEM DABIT, L. qui insulam, §. qui ædem, D eo. tit. Legibus certè operum faciendorum, vulgò comprehendi solitum, VT OPVS AREITRIO LOCATORIS FIERET, EIVSQVE PROBATIO AVT IMPROBATIO LOCATORIS, VEL HEREDIS EIVS ESSET, colligitur ex L. cùm in plures, §. lege dicta, D. locati L. veluti D. pro socio. Hinc in L. Si in lege, D. locati, *Si in lege locationis comprehensum est*, VT ARBITRATV DOMINI OPVS ADPROBETVR. Similiter in L. Ea lege, §. locaui D. eo. tit. *Si ita opus locasti*, VT BONITAS EIVS TIEI A CONDVCTORE APPROBARETVR. Sic & in L. si stipulatus es, D. de fideiussorib. *Stipulatus es*, OPVS ARBITRATV TVO ANTE CERTAM DIEM FIERI? QVOD SI EFFECTVM NON ESSET, QVANTI VT EFFICERETVR OPVS LOCASSES, TANTI PIDEIVSSORES ACCEPISTI. Nam & diem adiici consueuisse intra quem opus fieret: aut nisi factum esset, quanti locatoris interesset, conductor solueret, ostendit Labeo in L. Insulam, §. 1. *D. locati. In locatione*, ait, *operis erat dictum* ANTE QVAM DIEM EFFICI DEBERET. *Deinde*, SI ITA PACTVM NON ESSET, QVANTI LOCATORIS INTERFVISSET, TANTAM PECVNIAM DARI CONDVCTOR PROMISERAT. Quin & interdum lege operis locandi cautum, VT SI AD DIEM OPVS EFFECTVM NON ESSET, RELOCARE ID LICERET, indicio est L. Item quæritur, §. si in lege D. locati.

Extat verò Neapoli, Lex operi faciundo dicta in hæc verba. AE COLONIA DEDVCTA ANNO XC. NEVPIDIO N. F. M. PVLLIO DVOVIR. P. RVTILIO, C. N. MALLIO COS. OPERVM LEX II.

LEX PARIETI FACIENDO, IN AREA QVÆ EST ANTE ÆDEM SERAPI TRANS VIAM. QVI REDEMERIT PRÆDES DATO, PRÆDIAQVE SVBSIGNATO DVVMVIRVM ARBITRATV.

IN AREA TRANS VIAM PARIES QVI EIT PROPTER VIAM, IN EO PARIETE MEDIO OSTIEI LVMEN APERITO, LATVM P. VI. ALTVM P. VII. PACITO. EX EO PARIETE ANTAS DVAS AD MARE VORSVM PROICITO, LONGAS P. II. CRASSAS P. I. INSVPER ID LIMEN ROEVSTVM, LONGVM P. VIII. LATVM P. I. ALTVM P. S. IMPONITO. INSVPER ID ET ANTAS, MVTVLOS ROEVSTOS II. CRASSOS S-ALTOS P. I. PROICITO, EXTRA PARIETEM IN VTRAMQVE PARTEM P. IV. INSVPER SIMAS PICTAS PERRO OPPIGITO. INSVPER MVTVLOS TRABICVLAI AEIEGNEAS. II. CRASAS QVOQVE VERSVS. S. IMPONITO, PERROQVE PIGITO, INASIERATO, ASSERIEVS AEIEGNEIS SECTILIEVS, CRAISEIS QVOQVE VERSVS: DISPONITO NE PEVS S. OPERCVLAQVE AEIEGNEA IMPONITO EXTIGNO PEDARIO, PACITO ANTEPAGMENTA AEIEGNEA LATA S. CRASSA. EE. CVMATIVMQVE IMPONITO PERROQVE PLANO PIGITO, PORTVLAQVE TEGITO TEGVLARVM ORDINIBVS SENEIS, QVOQVE VERSVS TEGVLAS PRIMORES OMNES IN ANTEPAGMENTO

MENTO FERRO FIGITO, MARGINEMQVE IMPONITO. EISDEM FORES CLATRATAS II. CVM POSTIBVS ESCVLANEIS, IACITO, STATVITO, OCCLVDITO, FICATOQVE, ITA VT EI AD ÆDEM HONORVS FACTA SVNT. EISDEM MACERIA EXTREMA, PARIES QVI EST, EVM PARIETEM CVM MARGINE ALTVM PACITO, P. X. EISDEM OSTIVM INTROITV IN AREA QVOD NVNC EST, ET FENESTRAS QVÆ IN PARIETE, PROPTER EAM AREAM SVNT, PARIETEM OBSTRVITO. ET PARIETI QVI NVNC EST PROPTER VIAM, MARGINEM PERPETVOM IMPONITO, EOSQVE PARIETES MARGINESQVE OMNES, QVÆ LITA NON ERVNT CALCE HARENATO, LITA POLITAQVE ET CALCE VDA DEALBATA RECTE FACITO. QVOD OPVS STRVCTILE FIET IN TERRA, CALCIS RESTINCTÆ PARTEM QVARTAM INDITO: VIVÆ MAIOREM CÆMENTA STRVITO, QVAM QVÆ CÆMENTA ARDA. PENDAT P. XV. NIVE ANGOLARIA ALTIOREM. ⁊ξ. FACITO, LOCVMQVE PVRVM PRO EO OPERE REDDITO. EIDEM SACELLA, ARAS, SIGNAQVE QVÆ IN CAMPO SVNT, QVÆ DEMONSTRATA ERVNT, EA OMNIA TOLLITO, DEFERTO, COMPONITO, STATVITOQVE, VBEI LOCVS DEMONSTRATVS ERIT, DVVMVIRVM ARBITRATV.

HOC OPVS OMNE PACITO ARBITRATV DVOVIR. ET DVOVIRATIVM, QVI IN CONSILIO ESSE SOLENT PVTEOLIS, DVM NI MINVS VIGINTI ADSIENT, CVM EA RES CONSVLETVR. QVOD EORVM VIGINTI IVRATI PROBAVERINT, PROBVM ESTO. QVOD EI IMPROBARINT, IMPROBVM ESTO.

DIES OPERIS K. NOVEMBR. PRIMEIS. DIES PEQVN. PARS DIMIDIA DABITVR, VBEI PRÆDIA SATIS SVBSIGNATA ERVNT. ALTERA PARS DIMIDIA SOLVETVR, OPERE EFFECTO, PROBATOQVE. C. BLOSIVS. Q. F. S. H. IDEM PRÆS.

Q. PVPICIVS Q. F.
CN. TETEIVS Q. P.
C. GRANIVS C. P.
T. CRASSICIVS.

In antiquis certè inscriptionibus crebro occurrit, verba hæc, FACIENDVM CVRAVERVNT, IDEMQVE PROBAVERVNT. Eóque pertinet legis Iuliæ repetundarum caput, quod Macer in L. lex Iulia, D. de L. Iul. repet. ita exequitur. *Illud quoque cauetur, Ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publicè dandum, præbendum, adprehendendũ, sarta tecta tuenda, antequam perfecta* PROBATA, *præstita* LEGE *erunt*, id est secundum legem in locatione operis dictam. Huius generis lex à Cicero lib. III. in Verr. memoratur, quæ Titulum præfert huiusmodi, LEX OPERI FACIVNDO IVNII PVPILLI, QVAM C. VERRES PRÆTOR VRBANVS ADDIT. Sic enim castigandum hoc principium existimo, in quo passim, *ex operefaciũdo*, cùm vitio legitur. Legis autem dictæ verba sunt hæc. QVI DE L. MARTIO, M. PERPENNA CENSORIBVS REDEMERIT, EVM SOCIVM NE ADMITTO, NEVE EI PARTEM DATO, NEVE REDIMITO. SI QVID OPERIS CAVSA RESCIDERIS, REFICITO. QVI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI EI QVI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. HOC OPVS SVO QVOQVE BONO FACITO. REDIVIVA SIBI HABETO. Illud etiam addi solitum Cicero eodem loco ostendit, VT OPTIMA CONDITIONE ESSET IS, CVIVS EA RES ERAT, CVIVS PERICVLVM. Fest. Pomp. *Sartè ponebant pro integrè: Ob quam causam opera publica quæ locantur, vt integra præstentur*, SARTA TECTA LOCANTVR. *Etenim Sarcire est integrum facere*. Idem Fest. *Produs* interpretatur, *porro dederit*, VT EST *in lege Censoria* PORTICVM SARTAM TECTAMQVE HABETO, PRODITO.

Exegisse etiam SARTA TECTA Censores, Liuius lib. XLII. ita scribit, *Censorem moribus regendis creatum, cui* SARTA TECTA EXIGERE *sacris publicis & loca tuenda more maiorum traditum esset.* Idem lib. XLV. de Graecho & Claudio Censoribus. *Petentibus, vt ex instituto ad* SARTA TECTA EXIGENDA, *& ad* OPERA QVÆ *locassent*, PROBANDA, *anni & bimensis tempus prorogaretur.* Cic. lib. III. in Verr. *Quum L. Octauius, Cæsar Aurelius Coss. ædes sacras locauissent, neque potuissent* OMNIA SARTA TECTA EXIGERE.

Villam autem nouam ab solo ædificandam ita locandam esse, Cato de re Rust. cap. XIIII. monet, vti faber hæc quæ sequuntur faciat. PARIETES OMNES (VTI IVSSITVR) CALCE ET CEMENTIS, PILAS EX LAPIDE ANGVLARI, TIGNA OMNIA, QVÆ OPVS SVNT, LIMINA, POSTES, IVGVMENTA, ASSERES, PVLMENTAS, PRÆSEPIS BVBVS HIBERNAS, ET ÆSTIVAS PALISCAS, EQVILE, CELLAS FAMILIÆ, CARNARIA III. ORBEM, AHENA II. HARAS X. POCVM, IANVAM MAXIMAM, ET ALTERAM QVAM VOLET DOMINVS, PENESTRAS, CLATROS IN PENESTRAS MAIORES, ET MINORES BIPEDALES X. LVMINA VI. SCAMNA III. SELLAS V. TELAS IOGALES DVAS, LVMINARIA VI. PAVLLVLAM PILAM, VBI TRITICVM PINSANT, VNAM, PVLLONICAM VNAM, ANTEPAGMENTA, VASA TORCVLA DVO. HÆ REI MATERIAM, ET QVÆ OPVS SVNT, DOMINVS PRÆBEBIT, ET AD, OPVS DABIT: SVCCIDET, DOLABIT, SERRAM I. LINEAM I. MATERIAM DVNTAXAT SECABIT, FACIETQVE. CONDVCTOR LAPIDEM, CALCEM, ARENAM, AQVAM, PALEAS, TERRAM VNDE LVTVM FIAT. SI DE COELO VILLA TACTA SIET, DE EA RE VERBA VTI FIANT. HVIC OPERI PRETIVM AB DOMINO BONO, QVI BENE PRÆBEAT QVÆ OPVS SVNT, ET NVMOS FIDE BONA SOLVAT. IN TEGVLAS SINGVLAS II. INTECTVM SIC NVMERABITVR TEGVLA, INTEGRA QVÆ NON ERIT, VNDE QVARTA PARS ABERIT, DVÆ PRO VNA CONLICIARES QVÆ ERVNT, PRO BINIS PVTABVNTVR: IN ALIIS QVÆ ERVNT, IN SINGVLAS QVATERNÆ NVMERABVNTVR. VILLA, LAPIDE, CALCE FVNDAMENTA SVPRA TERRAM PEDE, CETEROS PARIETES EX LATERE IVGVMENTA ET ANTEPAGMENTA, QVÆ OPVS ERVNT, INDITO. CETERA LEX, VTI VILLA EX CALCE, CEMENTIS PRETIVM IN TEGVLAS SINGVLAS N. S. LOCO SALVBRI BONO DOMINO HÆC, QVÆ SVPRA PRETIA POSITA SVNT, EX SIGNO MANVPRETIVM ERIT: PESTILENTI, VBI ÆSTATE FIERI NON POTEST, BONO DOMINO PARS QVARTA PRECII ACCEDAT.

Veteres autem, opus Redemptori locatum Quincupeda metiri solitos, vt nunc fit sexcupeda, indicant hi Martialis è lib. XIIII. versus, Quincupedæ Titulum præferentes.

Puncta notis ilex, & acuta cuspide clausa,
Sæpe REDEMPTORIS *prodere* FVRTA *solet.*

Quamquam & Decempedis in dimetiendis ædificiis vsos eos Horatius significat lib. II. Carmin. Ode XV. cùm ait

— Nulla DECEMPEDIS
METATA PRIVATIS, *opacam*
Porticus excipiebat Arcton,

Vbi vetus Comment. *Decempeda, ait, regula est decem pedum, ad quos artificibus fabricæ mẽsura colligitur.* Erant autem & operum & ÆDIFICIORVM MENSORES Romæ, quorum in antiquis Inscriptionibus non semel fit mentio, ex quibus tres adscripsi. Vna est huiusmodi, STATILIO VOL. APRO MENSORI ÆDIFICIORVM. VIXIT ANN. &c. Altera sic habet, DIIS MANIBVS CÆCILII MAXIMI

MENSORIS

MENSORIS ÆDIFICIORVM. Tertiæ verba sunt hæc, A. SEMPRONIVS MENSOR ÆDIFICIORVM SIBI ET SEMPRONIÆ HEREDI. Plinius Traiano lib. x. Epistol. *Dispice, domine, an necessarium putes mittere huc* MENSOREM: *Videntur enim non mediocres pecuniæ posse revocari à curatoribus operum, si* MENSVRÆ FIDELITER AGANTVR. Cui respondens Traianus, MENSORES, air, *vix etiam his operibus quæ aut Romæ, aut in proximo sunt, sufficienter habeo. Sed in omni provincia inveniuntur.* Postquam verò opus probatum fuerat, in acceptum ab eo cuius probatio fuerat, referebatur. Cic. lib. III. in Vert. *Primò negabat* OPVS IN ACCEPTVM REFERRE *posse.* Et mox ibidem. OPVS IN ACCEPTVM RETVLIT, *quadriennio post, quam diem operi dixerat.*

Illud antiquarum ædium legibus cautum fuisse scio, NE RECENTIORE TRIMA ARENA VTERETVR REDEMPTOR. Idque ex Plinio didicisse me profiteor cuius è lib. XXXVI. Nat. hist. cap. XIII. ipsamet verba ponam: *Intrita quoque* (de arena loquitur) *quò vetustior, eo melior. Vnde & antiquarum ædium legibus inuenitur,* NE RECENTIOR TRIMA VTERETVR REDEMPTOR, Legibus autem ædificiorum scribendis Architectos operam dedisse Vitruvius lib. I. cap. I. ostendit, *Item* inquiens, *aquarum ductiones, & cetera quæ sunt huiusmodi, nota sint oportet Architecto, vt antè caueant, quàm instituant ædificia: ne controuersiæ factis operibus patribusfamil. relinquantur: & vt ipse legibus scribendis prudentia cauere possit locatori & conductori.* Varro lib. IIII. de ling. Lat. *Post ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti.* Calcem autem partiario coquendam qui locabant ita auctore Cato. re Rust. cap. XVI. locabãt, VT CALCARIVS PERFICERET, COQVERET, ET EX FORNACE CALCEM EXIMERET, LIGNA QVE CONFICERET AD FORNACEM: DOMINVS VERO LAPIDEM, ET LIGNA AD FORNACEM QVOD OPVS ESSET, PRÆBERET. Idem Cato cap. CXLIIII. Oleam legendam locari oportere tradit hoc modo: OLEAM COGITO RECTE OMNEM ARBITRATV DOMINI, AVT QVEM CVSTODEM FECERIT, AVT CVI OLEA VENIERIT. OLEAM NE STRINGITO, NEVE VERBERATO INIVSSV DOMINI AVT CVSTODIS. SI ADVERSVS EA QVIS FECERIT, QVOD IPSE EO DIE DELEGERIT, PRO EO NEMO SOLVET, NEQVE DEBEBITVR. OLEAM QVI LEGERINT, OMNES IVRANTO AD DOMINVM, AVT AD CVSTODEM, SESE OLEAM NON SVRRIPVISSE, NEQVE QVENQVAM SVO DOLO MALO EA OLEITATE EX FVNDO L. MANLII. QVI EORVM NON ITA IVRAVERIT, QVOD IS LEGERIT OMNE, PRO EO ARGENTVM NEMO DABIT, NEQVE DEBEBITVR: OLEAM COGI RECTE SATIS DATO ARBITRATV L. MANLII. SCALÆ ITA VTI DATÆ ERVNT; ITA REDDITO, NISI QVÆ VETVSTATE FRACTÆ ERVNT. SI NON ERVNT, REDDET ÆQVAS, AVT ARBITRATV DEDVCETVR. SI QVID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATVM ERIT, RESOLVITO. ID VIRI BONI ARBITRATV DEDVCETVR. LEGVLOS QVOT OPVS ERVNT PRÆBETO, ET STRICTORES. SI NON PRÆBVERIT, QVANTI CONDVCTVM ERIT, AVT LOCATVM ERIT, DEDVCETVR, TANTO MINVS DEBEBITVR. DE FVNDO LIGNA ET OLEAM NE DEPORTATO. QVI OLEAM LEGERIT, QVI DEPORTAVERIT, IN SINGVLAS DEPORTATIONES SS. N. II. DEDVCENTVR, NEQVE ID DEBEBITVR. OMNEM OLEAM PVRAM METIETVR. MODIO OLEARIO ASSIDVOS HOMINES QVINQVAGINTA PRÆBITO, DVAS PARTES STRICTORVM PRÆBETO. NEQVIS CONCEDAT, QVO OLEA LEGVNDA ET FACIVNDA CARIVS LOCETVR. EXTRA QVAM SI QVAM SOCIVM IMPRÆSENTIARVM DIXERIT, SI QVIS ADVERSVM EA FECERIT, SI DOMINVS AVT CVSTOS VOLENT, IVRENT OMNES SOCII. SI NON ITA IVRAVERINT, PRO EA OLEA

LEGVNDA ET FACIVNDA NEMO DABIT, NEQVE DEBEBITVR EI, QVI NON ITA IVRAVERIT. ACCESSIONES IN MO. ∞ CC. ACCEDIT OLEÆ SALSÆ MO. V. OLEI PVRI. P. IX. IN TOTA OLEITATE. V. ACETI QVADRANTALIA. V. QVOD OLEÆ SALSÆ NON ACCEPERINT, DVM OLEAM LEGENT IN MODIOS SINGVLOS SS. S. S. DABVNTVR. Catoni in vno harum legũ capite adſtipulatur Plinius, qui oliuantibus legem antiquiſſimam fuiſſe, OLEAM NE STRINGITO NEVE VERBERATO, lib. XV. Nat. hiſt. cap. III. ſcribit.

Oleam verò faciendam idem Cato cap. CXLV. hac lege locare opotere tradit: FACITO RECTE ARBITRATV DOMINI, AVT CVSTODIS. QVI ID NEGOTIVM CVRABIT SI SEX IVGIS VASIS OPVS ERIT, FACITO. HOMINES EOS DATO, QVI PLACEBVNT AVT CVSTODI, AVT QVIS OLEAM ILLAM EMERIT. TRAPETI FACITO. SI OPERARII CONDVCTI ERVNT, AVT FACIENDA LOCATA ERIT, PRO EO RESOLVITO, AVT DEDVCETVR. OLEVM NE TANGITO VTENDI CAVSA, NEQVE PVRANDI CAVSA, NISI QVOD CVSTOS DEDERIT, AVT DOMINVS. SI SVMPSERIT, IN SINGVLAS SVMPTIONES SS. N. XL. DEDVCENTVR, NEQVE DEBEBITVR. FACTORES, QVI OLEVM FECERINT, OMNES IVRANTO AVT AD DOMINVM, AVT AD CVSTODEM, SESE DE FVNDO L. MANLII, NEQVE ALIVM QVENQVAM SVO DOLO MALO, OLEVM, NEQVE OLEAM SVRRIPVISSE. QVI EORVM NON ITA IVRAVERIT, QVÆ EIVS PARS ERIT OMNE DEDVCETVR, NEQVE DEBEBITVR. SOCIVM NEQVEM HABETO, NISI QVEM DOMINVS IVSSERIT, AVT CVSTOS. SI QVID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATVM ERIT, VIRI BONI ARBITRATV DEDVCETVR. SI VIRIDE OLEVM OPVS SIET, FACITO ACCEDERE OLEVM *ET SAL* SVÆ VSIONI, QVOD SATIS SIET, VASARIVM VICT. *II.*

Vinea verò Redemptori partiario vti danda eſſet, idem Cato cap. CXXXVII. ita ſcribit, VINEAM CVRANDAM PARTIARIO, BENE CVRET FVNDVM, ARBVSTVM, AGRVM FRVMENTARIVM. PARTIARIO POENVM, ET RABVLVM, QVOD BVBVS SATIS SIET, QVI ILLIC SIENT. CETERA OMNIA PRO INDIVISO. Vindemiatoribus verò has olim leges dictas inuenio. VVAM SQVALIDAM NE LEGITO. HANC NE LEGITO RORVLENTAM. Plinius lib. XVIII. cap. XXXI. *Leges ita ſe habent*: VVAM SQVALIDAM (ſic enim emendo) NE LEGITO: *Hoc eſt in eius ſiccitate, ac niſi imber interuenerit*. HANC NE LEGITO RORVLENTAM, *Hoc eſt ſi ros nocturnus fuerit, nec prius quam ſole diſcutiatur*. Idem Plin. lib. XIIII. cap. I. auctor eſt, in Campano agro vites populis implicitas, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato curſu ſcandentes, cacumina æquaſſe, in tantùm ſublimes, vt vindemiator auctoratus, ROGVM AC TVMVLVM EXCIPERET.

Pecora etiam paſcenda locabantur. Vlpian. in L. ſi quis domũ, §. Celſus D. locati. *Si quis* VITVLOS PASCENDOS, *vel ſarciendum quid, poluendúmve conduxit*. Ea nonnunquam partiaria dabantur, Imp. Antonin. in L. ſi paſcenda C. de pact. *Si* PASCENDA PECORA PARTIARIA, *id eſt, vt fœtus eorum portionibus quibus placuit inter dominum & paſtorem diuidantur, Apollinarem ſuſcepiſſe probabitur*. Eos vtique qui, AVIARIA CONDVCEBANT, SI CAVERENT domino, STERCVS VT IN FVNDO MANERET, minoris conduxiſſe, quam quibus id accedebat, Varro lib. V. de re Ruſt. cap. XXXVIII. refert. Nam & ex Auiariis agros ſtercoratos, Plinius lib. XVI. Nat. hiſtor. cap. IX. docet.

Alia inſuper conductionum exempla proferam. Vlpian. in L. item quæritur, §. I. D. loca. *Si* NAVICVLARIVS ONVS VEHENDVM CONDVXERIT, Idem in L. videamus, §. qui vinum, D. eo. QVI VINVM DE CAMPANIA TRANSPORTANDVM CONDVXIT. Velleius Paterc. lib. I. *Mummius tam rudis fuit, vt*

capta

capta Corintho, cùm maximorũ artificum perfectas manibus TABVLAS, AC STATVAS IN ITALIAM PORTANDAS LOCARET, *iuberet* PRÆOICI CONDVCENTIBVS, SI EAS PERDIDISSENT, NOVAS EOS REDDITVROS. Præterea GEMMAM INCLVOENOAM aut INSCVLPENDAM LOCATAM refert Vlpia. in L. item quæritur, §. si gemma, D. loca. PVLLONI quoque VESTIMENTA POLIENOA, CVRANOAVE, VI & SARCINATORI SARCIENDA LOCABANTVR. Instit. de locato & cond. in prin. L. si quis domum, §. Celsus, L. item quæritur, §. si fullo, D. eo. L. si tibi polienda, D. de præscript. verb. L. II. D. de condict. caus. da. §. Item si Instit. de oblig. quæ ex delic. Rerum planè locatarum duo erant genera, VI aut *idẽ redderetur, sicuti cùm* VESTIMENTA PVLLONI CVRANDA LOCARENTVR: *aut eiusdem generis redderetur*, VELVTI CVM ARGENTVM PVSVLATVM FABRO DARETVR, VT VASA FIERENT: AVT AVRVM, VT ANVLI, L. in nauem, D loca. *Plerumque autem Artifices conuenire solitos*, NON PERICVLO SVO SE FACERE, docet L. si seruus, §. si calicem, D. ad L. Aquil. Idem ead. L. §. vlt. SI TECTORI LOCAVERIS LACVM VINO PLENVM CVRANOVM. Labeo in L. vlt. D. de L. Rodia, SI VEHENDA MANCIPIA CONOVXISTI. Et §. I. ead. L. Si ea *condicione* NAVEM CONDVXISTI, VT EA MERCES TVÆ PORTARENTVR. Et mox: *Cùm ea condicione à te* CONOVXISSET, VT CERTAM POENAM TIBI PRÆSTARET, NISI ANTE CONSTITVTVM DIEM MERCES TVAS EO LOCI EXPOSVISSET, IN QVEM DEVEHENOAS EAS MERCES LOCASSET. Nauem autem Amphorarum duo millium vel AVERSIONE conductam, vel PRO NVMERO IMPOSITARVM AMPHORARVM MERCEDE CONSTITVTA, ibidem Labeo refert: Sic & in L. colonus, §. vlt. D. loca. *Nauem conduxit*, VT DE PROVINCIA CYRENENSI AQVILEIAM NAVIGARET, OLEI METRETIS TRIBVS MILIBVS IMPOSITIS, ET FRVMENTI MODIIS OCTO MILIBVS, *certa mercede*. Sunt & hominis & vehiculi & balinei locati exempla in L. si domum, §. I. L. Insulam, §. quidam, L. cum in plures, §. vehiculum, D. locat. Sequitur de publicorum locatione dicere. Agri publici, certa lege fruendi locabantur, L. I. D. de lo. publ. fruen. Liuius lib. XXVII. HI CENSORES, VT AGRVM CAMPANVM PRVENDVM LOCARENT, *ex auctoritate patrum latum ad populum est*. Idem lib. XLII. *Lucretius Trib. pleb. promulgauit*, VT AGRVM CAMPANVM CENSORES PRVENDVM LOCARENT. Paul. in L. cotem, §. I. D. de publican. AGRI PVBLICI QVI IN PERPETVVM LOCANTVR. Agri planè ciuitatis, vt idẽ in L. I. D. si ag. vectig. scribit vel ID PERPETVVM FRVENDI LOCABANTVR, id est, *hac lege, vt tamdiu pro his vectigal penderetur, quamdiu neque ipsis qui cõduxissent, neque his qui in locum eorum successissent, auferri eos liceret*, vel ad modicum tẽpus. Illi Vectigales agri vocabantur, L. cum tpõsus, §. I. D de publicia, L. si finita, §. si de vectigalibus, D. de dam. inf. Scæuola in L. lex vectigali, D. de pignorib. *Lex vectigali fundo dicta erat*, VT SI POST CERTVM TEMPVS VECTIGAL SOLVTVM NON ESSET, IS FVNDVS AD DOMINVM REDIRET. Cæsarem vtique cùm insulæ Cretæ cotorias locaret, legem ita dixisse Alfenus narrat, NE QVIS PRÆTER REOEMPTOREM POST IDVS MARTIAS COTEM EX INSVLA CRETA PODITO, NEVE EXIMITO, NEVE AVELLITO. Sanè in publicorũ locatione leges dicebãtur, quibus & populo & cõductori prospici, ac vectigali ipsi certa forma dari solebat. L. II. § si publicanus, D. si bonor. capt. Cuiusmodi leges Cẽsorias appellabãt. Cic. lib. v. in Verr. *Cũ locatio fieret, publicani postularũt, quasdã res vt ad legẽ adderẽt, neq; tamẽ à Cẽsoriis ceteris legibus recederẽt*. Idẽ lib. VII. in eundẽ Verr. Qui *publicos agros arãt, certũ est quid ex* LEGE CENSORIA *dare debeant*. Alfenus in L. in lege D. de verb. signifi. IN LEGE CENSORIA *portus Siciliæ, ita scriptum erat*, SERVOS QVOS DOMO QVIS DVCET SVÕ VSV, PRO HIS PORTORIVM NE DATO. Censoria planè lege publicanis cautum, si publico frui per vim aut incursum hostium non possent, Cicero Oratio. de prouinc. Consularib. significat, cùm ait. Qui *publico frui non potuit per hostem, hic tegitur ipsa* LEGE CENSORIA. Atque ità Liuius lib. XXIII. plures societates vestimenta, frumentum, quæque alia opus essent, Hispanensi exercitui præbenda conduxisse narrat, sed his legibus: Primũ NE ALII TRIENNIO EO PVBLICANI ESSENT: *deinde, vt* QVÆ IN NAVES IMPOSVISSENT, AB HOSTIVM TEMPESTATISQVE VI, PVBLICO PERICVLO ESSENT. Agros etiã Deorũ immortalium in Boeotiæ publicis locãdis, EXCEPTOS FVISSE LEGE CENSORIA, Cic. lib. III. de Nat. deor. refert: Varro quoq; eos qui pec⁹ apud publicanos minimè professũ pascebãt in legẽ Cẽsoriã cõmisisse, docet lib. II. de re Rust. cap. I. his verbis. *Itaq; greges omnũ longè abigũtur*

ex Apulia in Samnium æstimatum, ne si INSCRIPTVM PECVS PAVERINT, LEGE CENSORIA COMMITTANT. Plinius lib. XXXIII. cap. IIII. *Extat* LEX CENSORIA, *Ictimulorum auri fodinæ, qua in Vercellensi agro cauebatur*, NE PLVS QVINQVE MILLIA HOMINVM IN OPERE PVBLICANI HABERENT. Legibus verò Censorijs de PVBLICANORVM PACTIONIBVS aliquid cautum, argumento est quod Cic. Epist. I. ad Q. frat. ait, *Possunt in* PACTIONIBVS PACIENDIS *non legem spectare* CENSORIAM. Solebant enim publicani pactiones cum ciuitatibus, & cum priuatis conficere. Cic. Epist. ad P. Silium lib. XII. Familiar. *Cùm P. Terentio Hispone, qui* OPERAM IN SCRIPTVRA PRO MAGISTRO DAT &c. *Eius summa existimatio agitur, in eo, vt* PACTIONES CVM CIVITATIBVS *reliquis* CONFICIAT. Idem Epist. XIIII. lib. VI. ad Attic. *Deinde* CONFECTÆ PACTIONES PVBLICANORVM. Et Epist. I. lib. VI. de publicanis agens, *Vsuras eorum, quas* PACTIONIBVS *adscripserat, seruauit etiam Seruilius.* Merces autem ad vectigal pertinentes nisi quis apud publicanos professus esset, in commissum cadebant, L. vlt. D. de publican. Quarum professionum fraude atque mendacio multa vectigalibus deperisse, Tertullian. in Apologet. scribit post Quintilianum Declamat. CCCXLI. in qua ille huiusmodi legem Censoriam fingit: QVOD QVIS PER PVBLICANOS IMPROPESSVM TRANSTVLERIT, COMMISSVM SIT. Que de re ibidem agens, ait, *Hac ratione Respub. locat, hac necessitate nos conduximus, & pretio vicimus. Et aduersus quales homines conduximus? quamuis pœna sit, quamuis in commissum veniant ea quæ quis professus non est*, &c. Idem declamat. CCCLIX. aliam eiusdem notæ legem proponit. PRÆTER INTRVMENTA ITINERIS OMNES RES QVADRAGESIMAM PVBLICANO DEBEANT. PVBLICANO SCRVTARI LICEAT. QVOD QVIS PROFESSVS NON FVERIT, PERDAT. MATRONAM NE LICEAT ATTINGERE. Quod caput à Plutarcho legi accepum fertur in lib. περὶ πολυπραγμοσύνης his verbis. Καὶ γὰρ τοὺς Τελῶνας βαρυνόμεθα καὶ δυσχεραίνομεν, οὐχ ὅταν τὰ ἐμφανῆ τῶν εἰσαγομένων ἐκλέγωσιν, ἀλλ' ὅταν τὰ κεκρυμμένα ζητοῦντες ἐν ἀλλοτρίοις σκεύεσι καὶ φορτίοις ἀναστρέφονται καίτοι τοῦτο ποιεῖν ὁ νόμος δίδωσιν αὐτοῖς.

Vt autem eas quæ in vectigalium locatione, ita & quæ operi faciundo, dicebantur leges, CENSORIAS appellatas, Cicero lib. III. in Verr. & Fest. Pomp. in verbo, *Produit*, demonstrant. Legibus planè Censoriis quæ de operum locatione scribebantur, hæc verba, CENSORES ADDIDERVNT, initio adscribi consueuisse, Cicero lib. III. in Verr. docet his verbis. *Quod enim video in multis veteribus legibus*, CN. DOMITIVS, L. METELLVS, L. CASSIVS, CN. SERVILIVS CENSORES ADDIDERVNT. Ad quarum exempla suam Verres legem ita conceperat. LEX OPERI FACIVNDO QVAM C. VERRES PRÆT. VRBIS ADDIDIT. Proscribi autem, & edici dies solebat, qua opera addicerentur. Cic. lib. III. in Verr. *Locare incipit, non* PROSCRIPTA, NEQVE EDICTA DIE. Sed & dies operi faciundo præstitui consueuerat. Idem eod. lib. DIEM PRÆSTITVIT, *operi faciundo Calendas Decembres.*

Ceterum non tantùm opera publica, & vectigalia, sed & alia Censores publicè olim locabant. In primis certè IOVEM MINIANDVM LOCASSE EOS, Plin. lib. XXXIII. cap. III. tradit. Et benè Plinius ait, *in primis*, quia post initum magistratum non aliam prius rem egisse eos, Plutarchus ἐν Αἰτίοις, testatur his verbis. Διάτι, οἱ Τιμηταὶ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες, οὐδὲν ἄλλο πράττουσι πρῶτον, ἢ τὴν τροφὴν ἀπομισθοῦσι τῶν ἱερῶν χηνῶν, καὶ τὴν γάνωσιν τοῦ ἀγάλματος. Γάνωσις verò ita explicatur, ἡ δὲ γάνωσις τοῦ ἀγάλματος ἀναγκαῖα τὰ γὰρ ἐξανθεῖ τὸ μέλτινον, ᾧ τὰ παλαιὰ τῶν ἀγαλμάτων ἔχρωζον. A Censoribus verò cum Plutarcho Cic. quoque pro Rosc. Amer. scribit, Anseribus CIBARIA publicè LOCATA. Plinius lib. lib. X. cap. XXII. *Est & Anseri vigil cura, Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus. Quamobrem* CIBARIA ANSERVM *Censores in primis* LOCANT. Arnob. lib. VI. *Cur canes in Capitolio pascitis, cur Anseribus victum alimoniámq; præbetis?*

Hoc

Hoc loco alienum non erit, quædam è Censoriis Tabulis, quas Τιμητικὰ γράμματα Dionys. Halicarn. lib. IIII. vocat. reſidua verba, colligere. Cic. in Orato. ad Brut. *Iam vt* CENSORIÆ TABVLÆ *loquuntur*, FABRVM ET PROCVM *audeo dicere, non fabrorum & procorum.* PROCVM autem illic, *procerum*, ſignificaſſe audacter adfirmo, fretus Feſti Pompeij auctoritate, cuius verba ſunt hæc: PROCVM PATRICIVM, *in deſcriptione claſſium quam fecit Ser. Tullius, ſignificat, procerum. Ii enim ſunt principes.* Plinius lib. XVIII. cap. III. *Etiam nunc in* TABVLIS CENSORIIS, PASCVA *dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc ſolum vectigal fuerat.* In æſtimatione etiam Cenſoria æs infectum RODVS appellatum, Feſtus in voce *Rodus* ſcribit. Sed & in cenſu, villas omnes ÆDES dictas, Varro lib. IIII. de lingua Lat. auctor eſt. Idémq; lib. V. è Cenſoriis tabulis caput quoddam ad Inlicium pertinens adfert. Erant & Cenſorij libri, quorum Dionyſ. Halicarnaſ. lib. I. & Agell. lib. II. cap. X. mentionem faciunt. Sed vt ad vectigalia redeam, LACVS LVCRINVS in vectigalibus primus, Feſto teſte, locabatur fruendus, boni & ominis & nominis gratia. Vectigalia porrò Cenſoribus non niſi in conſpectu populi Ro. locare licebat, vt Cic. I. de lege Agrar. cõtrà Rull. notat: eáſque locationes, VENDITIONES appellatas, Feſtus auctor eſt, quòd velut fructus publicorum locorum venirent. Vectigalia autem in LVSTRVM ſeu quinquennium locari conſueuiſſe ſuprà demonſtrauimus. A Martio verò menſe locari ea moris fuiſſe, Macrobius lib. I. Saturnal. ca. XII. docet. Ad HASTAM planè ea LOCABANTVR. Columella in Præfatio. lib. I. de re Ruſt. *Vbi dij*, ait, *cultus agrorum progeniem ſuam docuerant, ibi nunc* AD HASTAM LOCAMVS, *vt nobis ex tranſmarinis prouincijs aduehatur frumentum, ne fame laboremus.* Ouid. lib. IIII. de Ponto Eleg. V. de Græcino conſule:

Aut reget ille ſuos dicendo iura Quirites,
Conſpicuum ſignis cùm premet altus ebur.

Aut POPVLI REDITVS POSITAM COMPONET AD HASTAM.

Idem eiuſdem lib. Eleg. IX. de eodem Conſule:

Nunc LONGI REDITVS HASTÆ SVPPONERE LVSTRI
Credet, & exacta cuncta locare fide.

Cornelius Nepos in vita Attici: AD HASTAM PVBLICAM, *nunquam acceſſit. Nullius rei neque Præs neque Manceps factus eſt.* Liuius lib. XXXIX. *Cenſores edicto ſubmotis* AB HASTA *qui ludificati prierem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretijt locauerunt.* Idem lib. XLIII. *Cenſores edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fulvio & A. Poſtumio Cenſoribus publica vectigalia, aut vltrò tributa conduxiſſent,* AD HASTAM SVAM ACCEDERET. Seneca Suaſoria VI. *Ciuilis ſanguinis Syllana ſitis in ciuitatem redyt, &* AD TRIVMVIRALEM HASTAM *pro vectigalibus ciuium Romanorum mortes locantur.* Tertulian. in Apologet. *Sub eadem voce præconis,* SVB EADEM HASTA, *ſub eadem eadem adnotatione Quæſtoris, diuinitas addicta conducitur.*

Manu verò ſublata, licitationi ſe obtuliſſe eos qui ad publicorum cõductionem accederent, Feſtus in verbo *Manceps* ita indicat. MANCEPS *dicitur, qui quid à populo emit, conducítve, quia* MANV SVBLATA SIGNIFICAT SE AVCTOREM EMPTIONIS ESSE, *qui idem* PRÆS *dicitur, quia tàm debet* PRÆSTARE *populo, quod promiſit, quàm is, pro quo Præs factus eſt.* Sublato etiam digito licitationes factas, Cic. lib. III. in Verr. oſtendit his verbis: *Accurrunt tamen tutores ad tempus:* DIGITVM TOLLIT *Iunius patruus.* B. Ambroſius Epiſt. I. lib. II. *Sed non ille ſolùm liber, qui dominum licitatorem non pertulit, aut* TOLLENTEM DIGITVM *non vidit.* Vetus Horatij Commentator ad eum verſum, Sat. VIII. lib. II. *Indice monſtraret digito. Alluſit*, ait, *ad morem licitationis: Erat enim Nomentanus decumanus, & Porcius publicanus. Publicani autem* SVBLATO DIGITO *licitationem vectigalium faciebant.* Ad publicorum autem cõductiones cupidè olim homines acceſſiſſe indicat Horatius Epiſt. I. lib. I. cùm ait.

Pars hominum geſtit CONDVCERE PVBLICA.

ATQVE ADEO in huiuſmodi locationibus calor licitantium interdum vltrà modum ſolitæ conductionis vectigalia inflabat, L. locatio D. de publi-

can. Proinde Cæsar, vt à Sueron. in eius vita cap. xx. refertur, cùm publicanos remissionem petentes tertia mercedum parte releuasset, NE IN LOCATIONE NOVORVM VECTIGALIVM IMMODERATIVS LICITARENTVR, propalam monuit. Sed & Asianos qui de Censoribus cõduxerant, questos esse se nimium magno conduxisse, & VT INDVCERETVR LOCATIO postulasse Cic. lib. 1. Epist. ad Attic. scribit. Senatus quoque precibus & lachrymis publicanorum qui animosius vectigalia publica licitati erant, victus, LOCATIONES illis factas INDVCI, & DE INTEGRO LOCARI EA iussit, narrante Liuio lib. xxxix. Publicorum autem conductores, PRÆDES dabant. Festus Pomp. PRÆS *est qui populo se obligat, interrogatúsque à magistratu si* PRÆS *sit, ille respondet,* PRÆS. At Varro lib. IIII. de lingua Lat. PRÆDIA *dicta item vt* PRÆDES *à præstando, quod ea pignori data publicè Mancupes fidem præstent.* Idem lib. V. *Itaque* PRÆS *qui* A MAGISTRATV INTERROGATVS IN PVBLICVM VT PRÆSTET. *A quo & cùm respondet, dicitur* PRÆS.

Nec PRÆDIBVS modo, sed & PRÆDIIS populo CAVEBATVR. Cic. lib. III. in Verr. PRÆDIBVS ET PRÆDIIS POPVLO CAVTVM EST. Et paullo pòst: *Ne parum locuples esset? At erat, & esset amplius, si vellet* POPVLO CAVTVM PRÆDIBVS ET PRÆDIIS. Inde in illa lege Neapolitana, quam supra protuli, Redemptor prædes dare, & prædia subsignare iubetur. Quòd si Redemptores vel Mancipes fidem fefellissent, prædia venibant. In BONIS autem PRÆDIBVS, PRÆDIISQVE VENDENDIS, omnium Consulum, Censorum, Prætorum, Quæstorum denique illam consuetudinem fuisse, vt OPTIMA CONDICIONE ESSET IS CVIA RES ESSET, CVIVM PERICVLVM, Cic. lib. III. in Verr. scribit. Ad quem locum Asconius Pædian. BONA PRÆDIA, ait, *dicuntur bona satisdationibus obnoxia, siue sint in mancipij, siue in pecunia numerata:* PRÆDIA *verò, domus, agri. Hæc omnia venduntur, si rationi publicæ locator sartorum tectorum non responderit.*

Verùm ad alia porrò Contractuum genera pergamus. MANDATI autem æquè atque empti, venditi, locati, conducti, obligatio consensu contrahebatur. Ideò per nuntium, vel per epistolam suscipi mandatum poterat. Item siue ROGO, siue MANDO, siue VOLO, siue alio quocumque verbo quis vsus esset, mandati actio erat, L. 1. D. mandati. Interdum autem sua tantùm quis gratia mãdabat, interdum aliena tantùm, interdũ sua & aliena. Sua gratia quis mandabat, veluti, SI TITIVS SEIO MANDARET, VT FVNDVM SIBI EMERET, L. II. D. manda. Paul. in L. præterea, D. eo. *Si* MANDAVI *tibi* VT REM ALIQVAM MIHI EMERES. Idem in L. diligenter, D. eo. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT DOMVM SEIANAM CENTVM EMERES. Et §. vlt. ead. L. *Si cùm tibi* MANDASSEM, VT STICHVM DECEM EMERES. Idem in L. pignori §. vlt. D. de vsucapionib. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT FVNDVM EMAS. Vlpian. in L. si procuratorem, §. mandati D. eo. MANDAVI *tibi* VT FVNDVM EMERES. Et §. vlt. *Si* MANDAVI VT HOMINEM EMERES. L. si verò non, §. si mihi, D. eo. *Si mihi* MANDAVERIS, VT REM TIBI ALIQVAM EMAM. L. idem est, D. eo. *Si* MANDAVI *tibi*, VT POST MORTEM MEAM HEREDIBVS MEIS EMERES FVNDVM. Paulus in L. si mandassem, D. eo. *Si* MANDASSEM *tibi* VT FVNDVM EMERES. Idem in L. si mandauero, §. Iulianus D. eo. *Si pluribus heredibus vendentibus, vni* MANDAVERO, VT REM HEREDITARIAM EMERET. Africanus in L. qui negotia, §. 1. D. eo. *Cùm heres ex parte esses,* MANDAVI *tibi*, VT PRÆDIVM HEREDITARIVM MIHI EMERES CERTO PRETIO. Iauolen. in L. ita §. quod si D. eo. *Si fundum qui per partes venit,* EMENDVM TIBI MANDASSEM, SED ITA, VT NON ALITER MANDATO TENEAR, QVAM SI TOTVM FVNDVM EMERES. Et mox: *Si* MANDASSEM *tibi*, VT FVNDVM MIHI EMERES, *non addito eo,* VT NON ALITER MANDATO TENEAR, QVAM SI TOTVM EMERES. Cicero pro Cæcina: *Itaque facere constituit.* MANDAT, VT FVNDVM SIBI EMAT. Aliàs etiam mandabat quis fundum suum vendere. Paul. in L. diligenter, D. mandati. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT FVNDVM MEVM CENTVM VENDERES.

Præterea

Præterea Mandabat quis negotia sua geri, L. 11. D. manda. Vlpian. in L. si remunerandi, §. 1. D. eo. *Si cui fuerit* MANDATVM, VT NEGOTIA ADMINISTRARET. Scæuola in L. creditor, §. duobus, D. eo. *Duobus quis* MANDAVIT NEGOTIORVM ADMINISTRATIONEM, Gaius in L. qui proprio, §. vlt. D. de procurat. *Si* DVOBVS MANDATA SIT ADMINISTRATIO NEGOTIORVM. Is autem qui aliena negotia mandatu domini administrabat, PROCVRATOR dicebatur, L. 1. D. de procurat. PROCVRATOR verò, vel OMNIVM RERVM, vel VNIVS REI, esse poterat, cõstituíque vel corã, vel per nuntiũ, vel per epistolã, vt ibidẽ Vlpian. scribit. Vnde & duplex Procuratorũ differentia existebat. Procuratori nãque interdum OMNIVM generaliter bonorum & negotiorum administratio, interdum specialiter certarum rerum, vel rei vnius, certíque negotij procuratio mandabatur, L. si remunerandi, §. apud Iulianum, L. si verò non remunerandi, §. contrario. D. mãdati, L. actione, §. renunciare D. pro soc. Vlpian. in L. apud Celsum. §. quæsitum, D. de doli except. *Si autem is* PROCVRATOR *sit*, CVI OMNIVM RERVM ADMINISTRATIO CONCESSA EST. Paulus in L. procurator cui, D. de procuratorib. PROCVRATOR, CVI GENERALITER LIBERA RERVM ADMINISTRATIO CONCESSA EST. PROCVRATOR CVI VNIVERSORVM BONORVM ADMINISTRATIO PERMISSA EST, L. vel vniuersorum, D. de pignor. act. PROCVRATOR CVI OMNIVM NEGOTIORVM ADMINISTRATIO MANDATA EST, L. verò, D. de solutionib. Is est PROCVRATOR OMNIVM BONORVM, in L. qui duos, D. eo. L. Nam & nocere, D. de pact. PROCVRATOR TOTORVM BONORVM, CVI RES ADMINISTRANDÆ MANDATÆ SVNT. L. procurator totorum, D. de procuratorib. Cuiusmodi negotiorum administratio duobus nonnumquam mandabatur, L. qui proprio, §. vlt. D. de procuratorib. & L. creditor, §. duobus D. mandati. Iulianus in L. qui duos, D. de procuratorib. *Qui* DVOS PROCVRATORES OMNIVM RERVM SVARVM RELINQVIT, *nisi nominatim præcepit*, VT ALTER AB ALTERO PECVNIAM PETAT, *non videtur mandatum vtrilibet eorum dedisse*. PLVRES etiam PROCVRATORES IN SOLIDVM SIMVL, quandoque datos ostendit Paulus in L. pluribus D. de procuratorib. Procuratoris verò ad certum aliquod negotium dati hæc sunt exempla. Vlpian. in L. ad rem D. eo. AD REM MOBILEM PETENDAM DATVS PROCVRATOR. Pomponius in L. ad Legatum, D. eo. AD LEGATVM PETENDVM PROCVRATOR DATVS. Ac mandato quidẽ præcedente, VERVS PROCVRATOR dicebatur: L. verò, D. de solutionib. aut si amici negotia vltrò procuraret, VOLVNTARIVS PROCVRATOR: cui æs alienum non facile solui solebat, nisi cauisset, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM CVIVS PETITIO ESSET PETITVRVM. Cic. in Bruto. *Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, & fortasse ego à te huius* VOLVNTARIVS PROCVRATOR *petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat. At verò, inquam, tibi ego Brute non soluam, nisi priùs* A TE CAVERO, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM, CVIVS PETITIO SIT, PETITVRVM. *Non mehercule, inquit, tibi* REPROMITTERE, *istud quidem ausus sum. Nam hũc qui negat, video* FLAGITATOREM *non illum quidem tibi molestum, sed* ASSIDVVM *tamẽ & acrem fore*. Qui verò procuratorem se simulabat, mentiebatúrve, FALSVS PROCVRATOR vocabatur, quod aliàs fusius exposuimus. Erat & alia procuratoris species, IN REM SVAM, nimirum si cui actiones mandarentur. Is enim procuratorio quidem nomine, sed in rem suam agebat, L. si quis in rem, D. de procurator. ad eúmque emolumentum & damnum omne pertinebat, L. 1. §. in propria, D. quan. appell. sit, ac domini loco habetur, L. sed si tantùm, D. de pact.

Procuratori verò interdum dominus MANDABAT PECVNIAM SVAM CREDERE, *vel* SVB VSVRIS, *vel* SINE VSVRIS. Vlpian. in L. denique, §. si mandauero, D. mandati. SI MANDAVERO PROCVRATORI MEO, VT TITIO PECVNIAM MEAM CREDAT SINE VSVRIS. Idem in L. qui mandatũ, D. eo. *Qui mandatũ suscepit*, VT PECVNIAS IN DIEM COLLOCARET. Eiusmodi verò mandato quandoque adiiciebatur, VT IDONEA CAVTIO A DEBITORE EXIGERETVR, L. si mãdatu Titij, §. vlt. D. eo. Mãdabat & dominus periculo suo pecuniam suam collocari, adgniturúmque se nomina quæ fierent, & eorũ periculũ suscepturum pollicebantur. Celsus in L. Quintus, §. vlt. D. eo. *Cùm* MANDO *tibi*, VT CRE-

DINDO PECVNIAM NEGOTIVM MIHI GERAS, MIHIQVE ID NOMEN PRÆSTAS: MEVM IN EO PERICVLVM, MEVM EMOLVMENTVM SIT. Aliàs mandabatur, VT PROCVRATOR VIRES EXCVTERET EIVS, CVI ESSET CREDITVRVS, L. si mandauero XLII. D. eo. tit. Interdum autem procuratori, PECVNIAM MVTVAM ACCIPERE MANDATVR. Vlpian. in L. idémque, §. idem Papinianus, D. eo. *Quia dominus procuratori mandauerat*, VT PECVNIAM MVTVAM ACCIPERET. Et §. si quis Titio, ead. L. *Si quis Titio* MANDAVERIT, VT AB ACTORIBVS SVIS MVTVAM PECVNIAM ACCIPERET. Papinian. in L. liberto D. de negot. gest. *Liberto vel amico* MANDAVIT PECVNIAM ACCIPERE MVTVAM. Vlpianus etiam in L. si remunerandi, §. apud Iulianum, D. manda. speciem proponit, in qua dominum iussisse tradit, PROCVRATOREM SVVM CERTAM PECVNIAM SVMERE, ET FÆNERARE PERICVLO SVO, ITA VT CERTAS VSVRAS DOMINO PENDERET DVNTAXAT: SI PLVRIS FÆNERARI POTVISSET, IPSE LVCRARETVR. Procuratori verò nonnunquam NEGOTIA GERENDA ALTERIVS CONSILIO MANDABANTVR. Vlpian. in L. denique, §. si quis ea, D. manda. *Si quis ea quæ procurator suus & serui gerebant*, ITA DEMVM RATA ESSE MANDAVIT, SI INTERVENTV SEMPRONII GESTA ESSENT. SALARIVM autem certæ quantitatis procuratoribus constitui solitum ostendunt, L. salarium & L. qui mutuam, D. manda. Sciam autem, cùm salarium constituere vellet, ita epistolam emisisse Scæuola narrat in L. vlt. §. vlt. D. de obligatio. & actio. SI IN EODEM ANIMO, ET EADEM AFFECTIONE CIRCA ME ES, QVI SEMPER FVISTI, EX CONTINENTI ACCEPTIS LITERIS MEIS, DISTRACTA RE TVA VENI. Hoc TIBI, QVAMDIV VIVAM, PRÆSTABO ANNVOS DECEM. SCIO ENIM QVIA VALDE ME BENE AMES.

His & alias Mandatorum species adiungemus. Vlpian. in L. 1. §. idem Pomponius D. depositi. *Si tibi* MANDAVERO, *vt* REM AB ALIQVO MEO NOMINE RECEPTAM CVSTODIAS. Gaius in L. quod sæpe, §. si quis amico, D. de contrah. *empt. Si quis amico peregrè eunti* MANDAVERIT, *vt* FVGITIVVM SVVM QVÆRAT, ET SI INVENERIT, VENDAT. Interdum & creditor debitori vt alij solueret mandabat. Papinian. in L. cùm pater, §. Mæuio D. de legat. II. *Mæuio debitori suo rem stipulandi* MANDAVIT, VT TITIO CVI MORTIS CAVSA DONABAT, PECVNIAM DEBITAM SOLVERET. Paulus in L. inter causas, §. 1. D. mandati. *si quis debitori suo* MANDAVERIT, VT TITIO SOLVERET. Sed & alium pro se creditori suo soluere debitor nonnunquam mandabat. Vlpian. in L. si verò non remunerandi, §. si filiofa. D. eo. tit. *Si filiofa.* MANDAVI VT PRO ME SOLVERET. Paul. in L. si mandatu, §. sed si D. eo. *Si* MANDAVERO *tibi* VT CREDITORI MEO SOLVAS. A debitoribus etiam suis exigi debitas pecunias interdum quis mandabat. Vlpian. in d. L. si verò non remunerandi, §. si mandauero, D. eo. *Si* MANDAVERO EXIGENDAM PECVNIAM. Paul. in L. si mandauero XVII. D. eo. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT A TITIO DECEM EXIGERES. Africanus in L. qui negotia, D. eo. *Qui negotia Lucij Titij procurabat, is cùm à debitoribus eius pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret*, CERTAM SVMMAM EX ADMINISTRATIONE APVD SE ESSE, EAMQVE CREDITAM SIBI SE DEBITVRVM CVM VSVRIS SEMISSIBVS. Mandabat & amico quis, vt pro se fideiuberet. Paul. in L. si mandauero XXII. D. mandati, *Si* MANDAVERO *tibi*, VT PRO ME IN DIEM FIDEIVSSAS. Pater etiam filio quem in potestate habebat, mandabat hereditatem sibi delatam adire. Non sufficiebat autem generaliter mandare, QVÆCVMQVE TIBI HEREDITAS FVERIT DELATA: sed specialiter debebat mãdare, L. si quis mihi bona S. iussum, D. de adquir. hered. Mandati verò forma hæc proponitur in §. pater eadẽ L. *Pater filio ita scripsit*, SCIO FILI QVOD PRO TVA PRVDENTIA INVIGILABIS HEREDITATI DELATÆ TIBI LVCII TITII. *puto iussu patris adisse. Quid si mãdauit*, SI EXPEDIT ADIRE, ADITO? SI PVTAS EXPEDIRE ADIRI, ADITO. Vulgò autem mandatu creditorum hereditates suspectæ ab heredibus institutis adibantur, L. si hereditatem, D. mãdati. vbi & hanc speciem proponit, *Si hereditatem aliter aditurus non essem, quàm si mihi* CAVTVM FVISSET, DAMNVM PRÆSTARI, *& hoc mandatum intercessisset.*

Porrò

Porrò Mandati quod aliena gratia contrahebatur, hæc Vlpianus exẽpla adfert. Veluti si Seio quis MANDARET, VT TITII NEGOTIA GERERET, vel, VT FVNDVM EI EMBRET, vel, PRO EO FIDEIVBERET, L. ii. D. mandati. Idem Vlpian. in L. si remunerãdi, §. si tibi, D. eo. *Si tibi mãdauero quod mea non intererat, veluti*, VT PRO SEIO INTER VENIAS, *vel*, VT TITIO CREDAS. Idẽ in L. i. §. idem Põponius, D. depositi, *Sed si* MANDASTI *mihi*, VT PERICVLO TVO APVD EVM DEPONAM. Scævola in L. vlt. §. vlt. D. eo. MANDAVI *in hæc verba*. L. TITIVS GAIO SVO SALVTEM. PETO ET MANDO TIBI, VT FIDEM DICAS PRO PVBLIO MÆVIO APVD SEMPRONIVM, QVÆQVE A PVBLIO SOLVTA TIBI NON FVERINT, ME REPRÆSENTATVRVM HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM TIBI FACIO. Et ita, FIDE ALTERIVS PIO alio quem FIDEIVSSISSE, proponit Papinianus in L. qui fide, D. eo. Cic. Epist. xxix. lib. xiii. Epist. ad Seru. Sulpit. *Sed duo te nominatim* ROGO: *Primùm, vt si quid* SATISDANDVM ERIT, AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, CVRES VT SATISDETVR FIDE MEA. Mandati etiã aliena gratia contracti exemplum est in L. si quis alicui, D. mãda. in qua Gaius, *Si quis alicui scripserit*, VT DEBITOREM SVVM LIBERET, SEQVE EAM PECVNIAM QVAM IS DEBVIT SOLVTVRVM.

Sic & alteri credi sæpenumero quis mandabat. L. Lucius, D. de fideiussorib. vel, pro alio pecuniam mutuam accipiente apud reum credendi mandator existebat, L. Granius, D. eo. tit, L. si præcedente, § Lucius, D. mandati. Eóque modo velut adfirmator erat, & suasor vt cum eo contraheretur, L. in causæ. i. D. de minorib. Scævola in L. pater filio, D. quod cum eo. *Pater filio permisit*, MVTVAM PECVNIAM ACCIPERE, *& per Epistolam creditori* MANDAVIT, VT EI CREDERET. Idem in L. creditor, §. i. D. mãdati proponit Titium ad Seium qui vxorem ducturus erat, literas tales fecisse. TITIVS SEIO SALVTEM. SEMPRONIAM PERTINERE AD ANIMVM MEVM COGNOVISTI: IDQVE CVM EX VOTO MEO NVPTVRA *sit tibi*, VELIM CERTVS SIS, SECVNDVM DIGNITATEM TVAM CONTRAHERE TE MATRIMONIVM. ET QVAMVIS IDONEE REPROMISSVRAM TIBI TITIAM MATREM PVELLÆ DOTEM SCIAM, TAMEN ET IPSE, QVO MAGIS CONCILIEM ANIMVM TVVM DOMVMEÆ, FIDEM MEAM INTERPONERE NON DVBITO. QVARE SCIAS QVODCVMQVE AB EA EX HAC CAVSA STIPVLATVS FVERIS, IDME, MEA FIDE ESSE LVSSISSE SALVVM TE HABITVRVM. Marcell. in L. Lucius, D. de fideiussorib. *Lucius cum pro Seio fratre suo apud Septicium interuenire vellet, Epistolam ita emisit*: SI PETIERIT A TE FRATER MEVS, PETO DES EI NVMOS FIDE ET PERICVLO MEO. Plautus Asinar. Act. ii. Sc. iiii.

DA *modò* MEO PERICVLO: REM SALVAM EGO EXHIBEBO.

Papinianus etiam in L. qui mutuam, D. manda. pecuniam mutuam dari aliquẽ mandasse proponit, hoc addito, VT OMISSO REO PROMITTENDI, ET PIGNORIBVS NON DISTRACTIS, ELIGI POSSET.

Multum verò intererat, vtrum COMMENDANDI HOMINIS dumtaxat, an MANDANDI CAVSA, Epistola scriberetur. Nam cùm quis talem Epistolam amico suo scripsisset, ROGO TE COMMENDATVM HABEAS SEXTILIVM CRESCENTEM AMICVM MEVM, inde mandati obligationem nullam oriri censet Vlpian. in L. si verò non, §. cùm quidam, D. mandati. Quòd si cùm dubitaret creditor, vtrum contra Senatusconsultum filiusfam. acciperet, an non, nec esset, daturus contra senatusconsultum accipienti, intercessisset qui diceret, NON ACCIPERE EVM CONTRA SENATVSCONSVLTVM, & adiecisset, PERICVLO MEO CREDE, BENE CREDIS, Mandati tenebatur, d. L. si verò non, §. si quis. Planè mandatum poterat hac condicione suscipi VT RES PERICVLO EIVS ESSET, QVI MANDATVM SVSCIPIEBAT, L. & Aristoni, D. eod. tit. Proponitur etiam in L. si quis mihi, D. eo. quidam mandasse hospiti suo medico, VT INHORTIS EIVS QVOS RAVENNÆ HABEBAT, IN QVOS OMNIBVS ANNIS SECEDERE SOLEBAT, SPHÆRISTERIVM ET HYPOCAVSTA ET QVÆDAM IPSIVS VALETVDINI APTA SVA IMPENSA FACERET.

Denique Mandati per epistolam elegans exemplum extat in L. si mandatu LIX. §. ille, D. mandat. in hæc verba. ILLE ILLI SALVTEM. MANDO TIBI, VT BLÆSIO SEVERO ADFINI MEO OCTOGINTA CREDAS SVB PIGNORE ILLO ET ILLO, IN QVAM PECVNIAM, ET QVIDQVID VSVRARVM NOMINE ACCESSERIT, INDEMNEM RATIONEM TVAM ME ESSE EX CAVSA MANDATI, IN EVM DIEM, QVOAD VIXERIT BLÆSIVS SEVERVS, PRÆSTATVRVM.

SOCIETAS etiam consensu contrahebatur, in eáque nec verborum, nec scripturæ vlla proprietas desiderabatur, sed sufficiebat eos qui id negotij gererent, vel coram, vel per epistolam, vel nuntium consentire, L. consensu, D. de obligat. & act. Societatem autem coire solebant, siue VNIVERSORVM BONORVM, siue NEGOTIATIONIS ALICVIVS, siue VECTIGALIS, siue etiam VNIVS REI, L. societates, & L. verum, D. pro soc. Instit. de societate. SOCIOS etiam putandos Cic. lib. III. in Verr. scribit, *quos inter res cõmunicata esset.* Idémque pro Rosc. Com. SOCIVM definit, *qui se in negotio coniunxit.* SOCIETATIS planè OMNIVM BONORVM, fit mẽtio in L. I. & L. III. §. I. L. cum duobus, §. socij & §. vlt. D. pro soc. Vlpian. in L. si societatẽ, D. eod. *Si* SOCIETATEM VNIVERSARVM FORTVNARVM COIERINT, *id est earum quoque rerũ quæ postea adquirentur.* Et mox. I. *Si* SOCIETATEM VNIVERSARVM FORTVNARVM ITA COIERINT, VT QVIDQVID EROGETVR, VEL QVÆRERETVR, COMMVNIS LVCRI ATQVE IMPENDII ESSET. Cetèrùm si simpliciter coita esset societas, nec esset distinctum, videbatur coita esse VNIVERSORVM QVÆ EX QVÆSTV VENIEBANT, L. coiri, D. eo. Adiectũ autem quandoque, VT ET QVÆSTVS ET LVCRI SOCII ESSENT, ostendit Paulus in L. sed & si, D. eo. Idem in L. duo, §. vlt. D. eo. *Duo colliberti* SOCIETATEM COIERVNT LVCRI, QVÆSTVS, COMPENDII. Eadem L. in prin. *Duo* SOCIETATEM COIERVNT VT GRAMMATICA DOCERENT, ET QVOD EX EO ARTIFICIO QVÆSTVS FECISSENT, COMMVNE EORVM ESSET: *De ea re quæ voluerunt fieri, in pacto conuento societatis perscripserunt: deinde inter se his verbis stipulati sunt,* HÆC QVÆ SVPRASCRIPTA SVNT, EA ITA DARI, FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA, FACTA NON ERVNT, TVM VIGINTI MILLIA DARI? SOCIETATIS vero NEGOTIATIONIS ALICVIVS exemplum habemus in L. cum duobus, §. quidam, D. eod. *Quidam*, ait Vlpian. SAGARIAM NEGOTIATIONEM COIERVNT. Iustinian. Instit. de societ. SOCIETATEM COIRI ait, aut VNIVS ALICVIVS NEGOTIATIONIS, veluti MANCIPIORVM VENDENDORVM, EMENDORVMQVE, aut OLEI, AVT VINI, AVT FRVMENTI EMENDI VENDENDIQVE. Et ita SOCIETAS AD EMENDVM coibatur, L. cùm duobus, §. si qui societatem, D. eo. Paul. in L. actione, §. I. *Si* IN REM CERTAM EMENDAM CONDVCENDAMVE COITA SIT SOCIETAS. Et §. item si, ead. L. *Si* SOCIETATEM INEAMVS AD ALIQVAM REM EMENDAM. Vlpian. in L. cùm societas, D. eo. *Cùm* SOCIETAS AD EMENDVM COIRETVR. Cicero pro Quintio. *Inductus consuetudine ac familiaritate Quintius*, FECIT, *vt dixi*, SOCIETATEM BARVM RERVM QVÆ IN GALLIA COMPARABANTVR. Pecunia etiam interdum ad mercem emendam conferebatur, L. si id quod, §. I. D. eo. Sed & ARGENTARIÆ SOCIETAS ineibatur, L. cum duobus, §. cùm duo, D. eo. Paulus in L. si vnus, D. de pact. *Si vnus ex* ARGENTARIIS SOCIIS *cum debitore pactus sit.* Et L. Idem, D. eo. Idem in duobus reis promittendi, & duobus Argentariis sociis. SOCIETAS etiam vectigalium causa coibatur, L. actione, §. nonnunquam, D. eo. In eiusmodi autem Societate hoc singulari iure receptum erat, quòd cùm ceteræ societates, quas *priuatas*, vel *voluntarias* Iurisconsulti nominant, morte socij soluerẽtur, hæc nihilominus manebat, & post mortem alicuius, quemadmodum Pomponius scribit in L. adeò, D. pro soc. Vlpian. in L. verùm, §. in heredem, D. eod. *Et circa* SOCIETATES VECTIGALIVM, *ceterorúmque, idem obseruamus, vt heres socius non sit,* NISI EVERIT ADSCITVS, VERVMTAMEN OMNE EMOLVMENTVM SOCIETATIS AD EVM PERTINEAT. *Simili modo & damnum adgnoscat, quod contingit, siue adhuc viuo socio vectigalis,*

siue

sine postea. Quod non similiter in VOLVNTARIA SOCIETATE *obseruatur*. Tabularum autem quæ à Societate publicanorum, ordine Cõsulum mensiumque seruato, cõficiebantur, Cic. lib. IIII. in Verr. mentionem facit. Vectigalium porrò publicorum Sociis permissum erat corpus habere, L. 1. D. quod cuiusc. vniuersit. Erántque huiusmodi SOCIETATVM MAGISTRI, L. item magistri, D. de pact.

Alia etiam societatum genera adiungam. Inter Flauium Victorem & Vellicum Asianum conuenisse Papinianus refert, VT LOCIS EMPTIS PECVNIA VICTORIS, MONVMENTA FIERENT OPERA ET PERITIA ASIANI: QVIBVS DISTRACTIS, PECVNIAM VICTOR CVM CERTA QVANTITATE RECIPERET, SVPERFLVVM ASIANVS, QVI OPERAM IN SOCIETATEM CONFEREBAT, ACCIPERET, L. cum duobus, L. Papinianus, D. pro soc. Ita certè coiri poterat societas, VT ALTER PECVNIAM CONFERRET, ALTER OPERAM DVNTAXAT, ET LVCRVM COMMVNE ESSET, §. nam ita Instit. de Societate. Quin & Societatis contrahendæ causa interdum PECVS IN COMMVNE PASCENDVM DABATVR vel æstimatum, vel non æstimatum, d. L. cùm duobus, §. damna. Inter fratres etiam VOLVNTARIVM CONSORTIVM INIBATVR, d. L. cum duobus, §. venit, & §. idem Papinianus, D. eod. Et §. Papinianus eadem L. *Si fratres parentium indiuisas hereditates ideò retinuerunt*, VT EMOLVMENTVM AC DAMNVM IN HIS COMMVNE SENTIRENT. Vicinos etiam SEMIPEDES INTER SE CONTVLISSE, vt ibi craticium parietem inter se ædificarent, ad onera vtriusque sustinenda, indicat Vlpian. in d. L. cum duobus, §. item Mela. Idem Vlpian. in L. si id quod quis, D. eo. *Cùm tres equos haberes, & ego vnum, societatem coimus*, VT ACCEPTO EQVO MEO QVADRIGAM VENDERES, ET EX PRETIO QVARTAM MIHI RENDERES. AGRVM etiam POLITORI DATVM IN COMMVNE QVÆRENDIS FRVCTIBVS ostendit, L. cùm duobus, §. venit.

Solebant autem partes in societate contrahenda constitui. Et interdum EX HIS PARTIBVS SOCIETAS CONTRAHEBATVR, QVAS ALTER EX SOCIIS CONSTITVERET, interdum EX HIS QVAS TERTIVS ARBITRARETVR. Pompon. in L. si societatem, D. eo. *Si societatem mecum coieris, ea condicione*, VT PARTES SOCIETATIS CONSTITVERES. Cels. in L. si coita, D. eo. *Si coita sit societas*, EX HIS PARTIBVS QVAS TITIVS ARBITRATVS FVERIT. Procul. in L. societatem, D. eo. *Societatem mecum coisti ea condicione*, VT NERVA AMICVS COMMVNIS PARTEM SOCIETATIS CONSTITVERET. *Nerua constituit*, VT TV EX TRIENTE SOCIVS ESSES, EGO EX BESSE. Nec verò semper ex æquis partibus societas cõtrahebatur, cùm alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collaturus esset, L. quid enim, D. eo. Quòd si partes societati adiectæ non essent pro æquis partibus societas cõtracta censebatur, L. si non fuerint, D. eo. §. 1. Instit. de societate. Ita sanè societas sæpe contrahebatur, VT ALTER PECVNIAM CONFERRET, ALTER NON CONFERRET, ET TAMEN INTER EOS LVCRVM COMMVNE ESSET, §. nã & ita Instit. de societate. Vlpian. in L. cum duobus, §. si in coëunda, D. eod. *Si in coëunda societate* ARTEM OPERAMVE POLLICITVS EST ALTER. Impp. Dioclet. & Maximian. in L. 1. C. eo. tit. *Societatem*, VNO PECVNIAM CONFERENTE ALIO OPERAM, *posse contrahi, magis obtinuit*. Vlpian. in L. si non fuerint, D. eod. *Ita coiri societatem posse*, VT NVLLIVS PARTEM DAMNI ALTER SENTIAT, LVCRVM VERO COMMVNE SIT, *Cassius putat*. Paul. in L. Mucius, D. eo. *Potest coiri societas ita*, VT EIVS LVCRI, QVOD RELIQVVM IN SOCIETATE SIT, OMNI DAMNO DEDVCTO PARS ALIA FERATVR: ET EIVS DAMNI QVOD SIMILITER RELINQVATVR, PARS ALIA CAPIATVR. Papinian. in L. si socius, D. eo. *Si fortè conuenisset inter socios*, VT DE COMMVNI DOS CONSTITVERETVR. Inter socios autem interdum conuenisse, NE INTRA CERTVM TEMPVS COMMVNIS RES DIVIDERETVR, vel, NE INTRA CERTVM TEMPVS SOCIETATE ABIRETVR, Vlpian. testis est in L. si conuenerit, D. pro soc. Et in L. denique, §. vlt. D. eo. *Qui igitur paciscitur* NE DIVIDAT. Atque hæc de obligationibus quæ consensu fiebant.

DEPOSITI obligatio re contrahebatur, SI QVID ALICVI CVSTODIENDVM DATVM ESSET, L.1.D. Depositi. Deponebantur autem hæc, homo, equus, d.L.1.§. quæ depositis, D.eo. Item nummi, L. nummis, D. de in lit. iur. Et quidem PECVNIA, vel IN SACCVLO SIGNATO DEPONEBATVR, L.1.§. si pecunia, L. si sacculum, D.eo. vel NON OBSIGNATA VT TANTVNDEM REDDERET DEPOSITARIVS, L. die sponsaliorum, §. vlt. D. eo. Pecuniam etiam ab initio hac lege depositam, VT SI VOLVISSET, DEPOSITARIVS VTERETVR, Vlpian. memorat in L.1.§. si pecunia D.eo. CISTA quoque SIGNATA deposita refertur ead. L. 1. § si cista. Et ARCA CLVSA CVM VESTE ET INSTRVMENTIS, L. publica, D.eo. Sed & TABVLAS TESTAMENTI quandoque depositas constat, d.L. 1 §. si quis tabulas & L. locum, §. si tabulæ, D. de tabul. exhibend. Et ita Testamentum suum apud sex virgines Vestales deposuisse Augustus dicitur à Suetonio in eius vita cap. vlt. Sicut & Iulius Cæsar suum virgini Vestali Maximæ demandarat, auctore eodem Sueton. in Iulio cap. LXXXVIII.

Interdum autem in Deposito hoc nominatim agebatur, VT RES DEPOSITA, VEL NVMMI PERICVLO ESSENT EIVS APVD QVEM DEPONEBANTVR, L. 1. §. sæpe, D. depos. Neratius etiam in L. & Aristoni, D. manda. potuisse rem hac condicione deponi. VT PERICVLO EIVS ESSET, QVI DEPOSITVM SVSCEPISSET, scribit Vlpian. in L. si vt certo, §. nunc videndum, D. commoda. *Aut si hoc ab initio conuenit*, VT ET CVLPAM ET PERICVLVM PRÆSTET IS PENES QVEM DEPONITVR. Depositi verò leges aliquot subiiciam. Vlpian. in L. 1. §. si deposuero, D. depos. *Si deposuero apud te*, VT POST MORTEM TVAM REDDAS. Pompon. in L. si in Asia, D.eo. *Si in Asia depositũ fuerit*, VT ROMÆ REDDATVR. Paulus in L. Publia, D.eo. *Publia Mæuia cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam cum veste & instrumentis commendauit Gaiæ Seiæ: & dixit ei*, CVM SALVA SANAVE VENERO, RESTITVES MIHI: CERTE SI ALIQVID MIHI NVMANVM CONTIGERIT, FILIO MEO QVEM EX ALIO MARITO SVSCEPI. *Et §. 1.* ead. L. *Lucius Titius ita cauit*: Ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια: καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ καὶ ὡμολόγησα ὡς προγέγραπται. καὶ συνεθέμην χορηγῆσαι σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβόλους τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου Quin & Titius ad Sempronios literas scripsisse ibidem refertur in hæc verba. TITIVS SEMPRONIIS SALVTEM. HABERE ME A VOBIS AVRI PONDO PLVS MINVS DECEM, ET DISCOS DVOS, SACCVM SIGNATVM, EX QVIBVS DEBETIS MIHI DECEM, QVOS APVD TITIVM DEPOSVISTIS: ITEM QVOS TROPHIMATI, DECEM: ITEM EX RATIONE PATRIS VESTRI DECEM: ET QVOD EXCVRRIT. Scæuola quoque in L. Quintus, D.eo. hãc Depositi per epistolam contracti speciem exhibet. *Quintus Cæcilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistolam scripsit in verba infrà scripta.* CÆCILIVS CANDIDVS PACCIO ROGATIANO SVO SALVTEM. VIGINTI QVINQVE NVMMORVM, QVOS APVD ME ESSE VOLVISTI, NOTVM TIBI HAC EPISTOLA FACIO, AD RATIVNCVLAM MEAM PERVENISSE: QVIBVS VT PRIMVM PROSPICIAM, NE VACVA TIBI SINT, ID EST VSVRAS EORVM ACCIPIAS, CVRÆ HABEBO.

Species etiam Depositi erat, cùm A PLVRIBVS IN SOLIDVM CERTA CONDICIONE CVSTODIENDVM QVID, REDDENDVMQVE SEQVESTRI TRADEBATVR, L. propriè, D. depos. Plaut. Mercato. Act. IIII. Sc. II.

-- *Imò sic* SEQVESTRO *mihi* DATA *est.*

Idem Ruden. Act. IIII. Sc. III.

Aut ad arbitrum reditur, aut SEQVESTRE PONITVR.

Sic hominem apud Sequestrem DEPOSITVM, VT DE EO QVÆSTIO HABERETVR, refert Vlpian. in L. si hominem, D. depos. Sed & cùm res aliqua in controuersiam deducebatur, solebat apud Sequestrem deponi, L. licet, D.eo. Vlpian. in L. si quis adfirmauerit, §. 1. D. de dolo. *Si oleum tuum quasi suum defendat Titius, & tu hoc oleum* DEPOSVERIS *apud Seium*, VT IS HOC VENDERET, ET PRETIVM SERVARET,

VARET, DONEC INTER VOS DIIVDICETVR CVIVS OLEVM ESSET. Fructus etiam agri de quo disceptatio erat, cum ab aduersario populitarentur, APVD SEQVESTRES post appellationem interpositam, DEPONI Impp. æquum censuerunt, L. Imperatores, §. vlr. D. de appellationib. Huiusmodi verò depositione hoc agebatur, VT NEVTRIVS POSSESSIONI ID TEMPVS PROCEDERET, d. L. licet, §. vlt. Interesse tamen rectè Iulianus putabat, qua mente APVD SEQVESTRVM res, & vtrùm OMITTENDÆ POSSESSIONIS, AN CVSTODIÆ CAVSA DEPONERETVR, L. interesse, D. de adquir. poss. Cum Sequestrò planè interdum cõueniebat, VT CERTO LOCO REM DEPOSITAM EXHIBERET, L. & apud §. 1. D. depos.

Is quoque cui res commodabatur, re obligabatur, L. 1. §. is quoque, D. de obligat. & action. COMMODATA verò res tunc propriè intelligebatur, si nulla mercede accepta, vel constituta, alicui vtẽda daretur, §. itẽ is cui Instit. quib. mod. re. cõtrah. oblig. COMMODARI autẽ poterant tàm res mobiles, & se mouentes, quàm soli, L. 1. D. commoda. Id tamen quod vsu consumebatur, commodari non poterat, nisi fortè ad pompam & ostentationem quis acciperet, L. 111. §. vlt. cum L. seq. D. eo. Sæpe etiam ad hoc commodabantur pecuniæ, vt dicis causa, numerationis loco intercederent, L. sæpe, D. eod. SERVVM planè fabro lapidario COMMODATVM, vel VT DE PLANO OPVS FACERET, vel VT IN MACHINA OPERARETVR, proponit Vlpian. in L. si vt certo, §. sed interdum, D. eo. tit. EQVVM certè GESTANDI CAVSA COMMODATVM, proponit Iustinianus in §. furtum autem Instit. de obligat. quæ ex delic. nasc. EQVVM quoque COMMODATVM QVO COMMODATARIVS VSQVE AD CERTVM LOCVM VTERETVR, narrat Pompon. in L. vlt. D. cõmoda. Valer. Max. lib. VIII. cap. II. *Quidam furti damnatus est, quod equo cuius* VSVS ILLI VSQVE ARICIAM COMMODATVS FVERAT, *vlteriore eius municipij clivo vectus esset.* Agellius lib. VII. cap. XV. *Idque Brutum solitum dicere, furti damnatum esse, qui iumentum aliorsum duxerat, quàm* QVÒ VTENDVM ACCEPERAT. EQVAM etiam commodatam, QVAM PVLLVS COMITABATVR, refert Vlpian. L. si vt certo, §. vsque adeò, D. commoda. Codicem vtique commodatum nonnunquam ad hoc. VT EI QVI ROGABAT, IN EO CAVERETVR, ostendit, d. L. si vt certo, §. quinimmo. Sic Pugillares alicui commodatos, VT DEBITOR EI CAVERET, proponit Paulus in L. in commodato, §. sicut, D. eo. Sponsæ quoque suæ vel vxori, QVO HONESTIVS CVLTA AD SE DEDVCERETVR, commodata vestimenta: nec non à Prætore ludos edente, scenicis vestimenta commodata Vlpianus ait in d. L. si vt certo, §. interdum, D. eo. Sunt & hæc Commodati exempla. Si AD FVLCIENDAM INSVLAM TIGNA COMMODASTI, L. in commodato, §. sicut, D. eo. *Si me* ROGAVERIS VT SERVVM TIBI CVM LANCE COMMODAREM, d. L. si vt certo, § si me rogaueris. *Si de me petisses*, VT TIBI TRICLINIVM STERNEREM, ET ARGENTVM AD MINISTERIVM PRÆBEREM, d. L. si vt certo, §. si de me. *Si cui ideò* ARGENTVM COMMODAVERO, QVOD IS AMICOS AD CÆNAM INVITATVRVM SE DICERET, L. in rebus, D. eo. §. furtum autem Instit. de obligat. quæ ex delic. Item in d. L. in rebus. *Si communem amicum ad cœnam inuitauerimus túque eius rei curam susceperisses, & ego tibi* ARGENTVM COMMODAVERO. Fit & ARGENTI COMMODATI mentio in L. Argentum, D. eo. *Si duobus* VEHICVLVM COMMODATVM *sit*, d. L. si vt certo, §. vlt. *Eum qui* CARRVCHAM *puta, vel* LECTICAM COMMODAVIT, L. in commodato, §. duabus. *Si in hoc* COMMODATA *alicui sit res*, VT EAM REM PEREGRE SECVM FERAT, L. in rebus, D. eo. *Qui sciens* VASA *vitiosa* COMMODAVIT, d. L. in rebus, §. item qui. *In exercitu contubernalibus* VASA VTENDA COMMVNI PERICVLO DEDI, L. rem mihi, D. eo. Plaut. Aulular. Act. II. Sc. I.

Cultrum, securim pistillum, mortarium,
QVÆ VTENDA VASA SEMPER VICINI ROGANT,
Fures venisse, atque abstulisse dicito.

Idem eiusdem Comœdiæ Act. II. Sc. VI.

Ego hinc artoptam ex proximo VTENDAM PETO
A Congrione.

Er Asinar. Act. II. Sc. IIII.

Scyphos quos vtendos dedi Philodamo, rettulit ne?

Interdum autem CERTO LOCO VEL TEMPORE REDDI COMMODATVM conueniebar, L. si vt certo, D. cõmod. Sed & REM PERICVLO EIVS QVI ROGABAT VTENDAM, COMMODARI consueuisse, indicat L. rem mihi, D. commoda. Nonnunquam verò RES ÆSTIMATA VTENDA DABATVR, ÆSTIMATIONEMQVE SE PRÆSTATVRVM COMMODATARIVS RECIPIEBAT, d. L. si vt certo, §. commodatam. Quandoque etiam hoc actum fuisse, VT CVSTODIAM PRÆSTARET IS QVI VTENDVM ROGABAT: contrà quandoque conuenisse, vt DOLVM SOLVM PRÆSTARET, docet Vlpian. in d. L. si vt certo, §. quod verò in fi. & §. Interdum.

Præterea MVTVI obligatio re contrahebatur. Mutui autem datio in his rebus consistebat, quæ pondere, numero, mensuráve constant, velut vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc dabant, vt fierent accipientis, postea alias recepturi eiusdẽ generis & qualitatis, L. 1. §. 1. D. de oblig. & act. L. II. §. 1. D. si cert. pet. Nec necesse erat eũ qui mutuum dabat, CAVERE, VT ÆQVE BONVM REDDERETVR. Id enim agi intelligebatur VT EIVSDEM GENERIS, ET EADEM BONITATE SOLVERETVR, QVA DATVM ERAT, L. cum quid. D. si cert. pet. Interdum autem mutuam pecuniam alio loco solui, quam quo dabatur, conuenisse, docet Scæuola in L. qui Romæ, D. de verb. oblig. his verbis. Qui ROMÆ MVTVAM PECVNIAM ACCEPERAT, SOLVENDAM IN LONGINQVA PROVINCIA PER MENSES TRES, EAMQVE ISI DARI STIPVLANTI SPOPONDISSET. Paul. in L. si vt proponitur, D. de fideiussorib. *Si vt proponitur*, CVM PECVNIA MVTVA DARETVR, ITA CONVENIT, VT IN ITALIA SOLVERETVR. Paulus in L. quæro, D. de solutionib. *An curatoribus, vel tutoribus in prouincia datis, Romæ pecunia solui posset, quæ* IN PROVINCIA, ITA AB HIS FAENERATA ESSET, VT ROMÆ SOLVERETVR. Imipp. in L. cum te, C. si cer. pet. *Cùm te in Gallia cũ Syntropho* CERTVM AVRI PONDVS, *itémque* NVMERATAM PECVNIAM MVTVO DEDISSE, VT ROMÆ SOLVERETVR, *precibus adfeueras.* Sic & de vino Mutuo dato Iulianus, in L. vinum, D. si cer. pet. SI CONVENISSET VT CERTO LOCO REDDERETVR. Mutui etiam dario interdum condicione aliqua suspendebatur. Pompon. in L. proinde, D. si cer. pet. *veluti si dem tibi mutuos nummos*, VT SI CONDICIO ALIQVA EXTITERIT, TVI FIANT, *illique mihi obligatus.* Hac etiam lege pecunia mutua quandoque dabatur, VTI LICERET ET PARTICVLATIM QVOD ACCEPTVM ERAT EXSOLVERE, L. tutor, §. 1. D. de vsur. Conueniisse etiam Vlpian. in L. cùm conuenit, D. de pignorib. scribit, vt is qui ad refectionem ædificij crediderat, DE PENSIONIBVS IVRE PIGNORIS CREDITVM RECIPERET.

Pecunia autem mutua vel sub vsuris dabatur, vel sine vsuris, ita vt *gratuita pecunia debitor vteretur*, quemadmodum loquitur Paul. in L. cum debitor, D. in quib. caus. pign. De vsuris verò inter creditorem & debitorem conuenisse, Paul. in L. Seia, D. de vsur. refert in hunc modum. *Seia mutuam pecuniam accepit à Septicio. De vsuris ita conuenit.* NISI SVA QVAQVE DIE VSVRÆ SVPRASCRIPTÆ EXSOLVERENTVR, VEL POST TERTIVM MENSEM, TVNC IN MAIORES VSVRAS SEIA TENERETVR. ET DEINCEPS PER SINGVLAS PENSIONES, SI CONDICIONE DATA VSVRÆ NON SOLVERENTVR, EA CONDICIO OBSERVARETVR, DONEC OMNIS SVMMA DEBITA HOC NOMINE EXSOLVERETVR. Papinian. in L. pecuniæ, §. 1. D. de vsur. *Nec inutilis legitimæ vsuræ stipulatio videtur sub ea condicione concepta*, SI MINORES AD DIEM SOLVTÆ NON FVERINT. Imp. Antonin. in L. quamuis, C. eo. tit. *Quamuis Bassa cum mutuam pecuniam acciperet*, MINORES VSVRAS *Menophani* SPOPONDIT, ET NISI INTRA CERTVM TEMPVS EAS SOLVISSET, AMPLIORES, (*licitas tamen*) PROMISIT. Vlpian. in L. quod in stipulatione, D. eo. *Quod in stipulatione sic adiectum est*, ET VSVRAS, SI QVÆ COMPETIERINT.

Vsuræ porrò fœnebris pecuniæ ex mera pacti conuentione citra vinculum stipulationis peti non poterant, L. III. C. de vsur. Paul. lib. II. Sentent. Tit. XIIII. *Si pactum nudum de præstandis vsuris interpositum sit, nullius est momenti.* Per retentionem tamen pignoris seruari poterant vsuræ, de quibus præstandis pacto conuenerat, licet stipulatio interposita non esset, L. pet retentionem & L. pignoribus, C. eo. tit. Frumenti certè vel hordei mutuo dati accessio etiã ex nudo pacto præstãda erat, L. frumenti, C. eo.

POENAM etiam interdum creditor STIPVLABATVR, SI SVA DIE PECVNIA SOLVTA NON ESSET. Iulian. in L. si creditor, D. de nouationib. *Si creditor* POENAM STIPVLATVS *fuerat*, SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON ESSET. Papinian. in L. pecuniæ, D. de vsur. *Pecuniæ fœnebris intra certum diem debito non soluto*, DVPLI STIPVLATVM *in altero tanto supra modum legitimæ vsuræ respondi non tenere.* Imp. Gordian. in L. cùm allegas, C. de vsur. *Cùm allegas vxorem tuam, ea condicione mille aureorum quantitatẽ sumpsisse*, VT SI INTRA DIEM CERTVM DEBITO NON SATISFECISSET, CVM POENA QVADRVPLI REDDERET QVOD ACCEPIT. Põpon. in L. cùm stipulari, D. de verb. oblig. *Cùm stipulati sumus pro vsuris legitimis* POENAM IN SINGVLOS MENSES, SI SORS SOLVTA NON SIT. Pœnam verò pro vsuris stipulari nemo supra licitum viurarum modum poterat, L. pœnam, D. eo.

Nautica verò pecunia, quam & Traiecticiam, quòd trãs mare veheretur, appellabãt, periculi ratione quod in se creditor suscipiebat, infinitas, quãdiu nauis nauigabat, vsuras recipere poterat, vt ait, Paul. lib. II. Sententiar. Tit. XIII. Eiusmodi enim pecunia periculo creditoris mutuo dabatur, L. I. & L. vlt. C. de naui. fæn. eúsque periculo nauigabat, L. I. D. eo. ita vt incertum periculũ quod ex nauigatione maris metui solet, ad eum pertineret, L. II. C. de naut. fæn. Proinde ea pecunia tamdiu libera erat ab obseruatione communium legitimarúmque vsurarum, quamdiu nauis ad portum adpulisset, L. I. C. eo. Nec quidquam intererat, Traiecticia pecunia sine periculo creditoris accepta esset, an post diem præstitutum & condicionem impletam periculum esse ctediroris desiisset, L. nihil, D. eo.

Nauticam autem seu Traiecticiam pecuniam quibus legibus & condicionibus mutuam olim darent, ex his quæ subieci planum fiet. Scæuola in L. qui Romæ, §. Callimachus, D. de verb. obligatio. *Callimachus mutuam* PECVNIAM NAVTICAM ACCEPIT A STICHO SERVO SEII, IN PROVINCIA SVRIA, CIVITATE BERVTO, VSQVE BRENTESIVM: IDQVE CREDITVM ESSE IN OMNES NAVIGII DIES DVCENTOS, SVB PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS, MERCIBVS A BERVTO COMPARATIS, ET BRENTESIVM PERFERENDIS, ET QVAS BRENTESIO EMPTVRVS ESSET, ET PER NAVEM BERVTO INVECTVRVS: *Conuenitque inter eos*, VTI CVM CALLIMACHVS BRENTESIVM PERVENISSET, INDE INTRA IDVS SEPTEMBRES, QVÆ TVNC PROXIMÆ FVTVRÆ ESSENT, ALIIS MERCIBVS EMPTIS, ET IN NAVEM MISSIS, IPSE IN SVRIAM PER NAVIGIVM PROFICISCATVR: AVT SI INTRA DIEM SVPRASCRIPTAM NON REPARASSET MERCES, NEC ENAVIGASSET DE EA CIVITATE, REDDERET VNIVERSAM CONTINVO PECVNIAM, QVASI PERFECTO NAVIGIO: ET PRÆSTARET SVMPTVS OMNES PERSEQVENTIBVS EAM PECVNIAM, VT IN VRBEM ROMAM EAM DEPORTARENT. EAQVE SIC RECTE DARI FIERI FIDE ROGANTI STICHO SERVO LVCII TITII PROMISIT CALLIMACHVS. Paulus in L. fœnerator, D. de naut. fæn. *Fœnerator pecuniam vsuris maritimis mutuã dando, quidam merces in naue pignori accepit. Ex quibus si non potuisset totum debitum exsolui aliarum mercium alii nauibus impositarum, propriisque fœneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit.* Idem in L. in quibusdam, D. eo. SI DEDERO DECEM TRAIECTICIA, VT SALVA NAVE SORTEM CVM CERTIS VSVRIS RECIPIAM. Impp. in L. III. C. de naui. fæn. *Cùm proponas te nauticum fœnus ea condicione dedisse*, VT POST NAVIGIVM QVOD IN AFRICAM DIRIGI DEBITOR ADSEVERABAT, IN SALONITANORVM PORTVM NAVE DELATA, FÆNEBRIS PECVNIA TIBI REDDERETVR: *Ita vt nauigij duntaxat quod in Africam destinabatur, periculum susceperis.* Solebat autẽ Traiecticiæ pecuniæ pœna promitti, L. vlt. D. eo. tit. Et quidem si ad diẽ pecunia soluta nõ esset, pro operis serui qui Traiecticiam pecuniam prosequebatur, pœnam stipulari solitos, indicat Africanus in

L. traiecticiæ, D. de obligationib. & act. his verbis, TRAIECTICIÆ PECVNIÆ NOMINE, SI AD DIEM SOLVTA NON ESSET, POENA, *vti adsolet*, OB OPERAS EIVS QVI EAM PECVNIAM PETERET, *in stipulationem erat deducta*. Quod & significat Papinian. in L. nihil, §. pro operis, D. de naut. fæn. cum ait, PRO OPERIS SERVI TRAIECTICIÆ PECVNIÆ GRATIA SECVTI, *quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem Centesimæ, non vltra duplum debetur*.

Pletúque verò SVB PIGNORE mutua pecunia accipiebatur, L. Gaius & L. vlt. §. vlt. D. de pigner. act. Scævola in L. Lucius, D. qui potior. *Lucius Titius* PECVNIAM MVTVAM DEDIT SVB VSVRIS, ACCEPTIS PIGNORIBVS: *eidémque debitori Mœuius* SVB IISDEM PIGNORIBVS PECVNIAM DEDIT. Seneca lib. VII. de Benefic. cap. XIIII. *Puta, cũ captus essem, me pecuniã mutuatũ, rebus meis in securitatem creditoris oppositis*. Quamquã & res hypothecę dari poterãt pro quacumque obligatione. Nam siue mutua pecunia daretur, siue dos, siue emptio & venditio contraheretur, vel etiam locatio, & conductio, & mandatum, & vel pro sua vel pro aliena obligatione dare quis hypothecã poterat, L. res hypothecæ, D. de pignorib.

Hypotheca autem, quemadmodum Caius in L. contrahitur, D. de pignorib. & L. in re, D. de fide instr. tradit, nudo consensu & pacto conuento cõtrahebatur, cùm quis paciscebatur. VT RES EIVS PROPTER ALIQVAM OBLIGATIONEM ESSENT HYPOTHECÆ NOMINE OBLIGATÆ: Nec ad rem perinebat quibus verbis fieret. Et ideò & sine scriptura si conuenisset, vt hypotheca esset, & probari posset, res obligata erat, de qua cõuenerat. Pignus certè Chirographo cõtractum ostendit L. ex sextãte, §. Latinus, D. de except. rei iud. & L. fideiussor, §. pater, D. de pign. Sed & si per Epistolã de pignoribus cõueniisset, nõ idcirco pignorum obligatio cessabat, quòd Dies & Consules additi, vel Tabulæ signatæ non essent, L. cùm tabernã, §. idem quæsiit, D. de pignorib. Generalem etiã conuentionem, suffecisse ad pignorum obligationem, traditur in L. Paulus, D. eo. tit. Inter creditorẽ ergò & debitorẽ conueniebat, VT RES PIGNORI, HYPOTHECÆVE ESSET, eóque pacto hypotheca contrahebatur. African. in L. qui balneum, D. qui potior, in pigno. PACTVS ERAT VT HOMO EROS PIGNORI LOCATORI ESSET. Marcian. in L. creditor, §. à Titio, D. eo. tit. *A Titio mutuatus pactus est cum illo*, VT EI PRÆDIVM SVVM PIGNORI HYPOTHECÆVE ESSET. Idem in L. si is qui, §. vlt. D. de pignorib. *Igitur nec* CONVENIRE *possunt*, VT HYPOTHECÆ SINT. Et in L. ante omnia, D. de probationib. *Ante omnia probandum est, quòd inter agentem & debitorem conuenit*, VT PIGNORI HYPOTHECÆVE SIT. Gaius in L. potior, D. qui potior. in pign. *Quamuis cum alio antè conuenerat*, VT SI AB EO PECVNIAM ACCEPERIT, SIT RES OBLIGATA. Et §. si de futura, cadẽ L. *Si de futura re cõuenerit*, VT HYPOTHECÆ SIT OBLIGATA, Põpon. in L. II. D. de pigner. act. *Tibiq; cũ eo conuenit*, VT EA RES QVAM IAM VENDIDERAT, PIGNORI TIBI ESSET. Modestinus *in* L. fideiussor. D. de pignor *Cũ sua manu*, PIGNORI DOMVM SVAM FVTVRAM *Seius scripserat*. Paulus in L. si cõuenerit, D. de pigner. actio. *Si cõuenerit*, VT NOMEN DEBITORIS MEI PIGNORI TIBI SIT. Idẽ ead. L. §. si quis. *Si quis* CAVERIT, VT SILVA SIBI PIGNORI ESSET.

Interdum autem cùm PRÆDIA pignori dabantur, VT FRVCTVS QVOQVE PIGNORI ESSENT, CONVENISSE, docet Papinian. in L. I. §. cùm prædium, D. de pignorib. Vlpianus etiam in L. fideiussor, §. Lucius, D. de fideiussorib. proponit Tiuum PRÆDIA ET MANCIPIA QVÆ IN PRÆDIIS ERANT, pignori obligasse. Idem in L. *debitor*, D. de pignorib. debitorem pactum refert, VT QVÆCVMQVE IN PRÆDIA PIGNORI DATA, INDVCTA, INVECTA, IMPORTATA, IBI NATA, PARATAVE ESSENT, PIGNORI ESSENT. Planè si quis cauisset, VT SILVA SIBI PIGNORI ESSET, Nauis ex ea materia facta, pignoris vinculo non obstringebatur. Et ideò nominatim in dando pignore adiici debebat, QVÆQVE EX SILVA FACTA, NATAVE SVNT, L. si conuenerit, §. si quis, D. de pigner. act. Interdum etiam nominatim conueniisse, VT FRVCTVS PENDENTES, PARTVS ANCILLÆ, FETVS PECORVM ET EA QVÆ NASCERENTVR essent hypothecæ obligata, Gaius ait in L. et quæ nondum D. de pignorib.

Planè

Planè conuentio generalis in pignore dando bonorum vel postea quæsitorum recepta erat, L. 1. D. de pignorib. Plerumque enim OMNIA generaliter BONA obligabantur. Modestin. in L. fideiussor, §. vlt. D. eo. *Si sciente & consentiente domino, seruus,* VT OMNIA BONA DOMINI PIGNORI OBLIGATA ESSENT, CONVENIT. Alias verò OMNIA BONA QVÆ HABEBAT, QVÆQVE HABITVRVS ESSET, DEBITOR PIGNORI OBLIGABAT, quemadmodum Paulus lib. v. Sentenr. tit. VI. docet. Scæuola in L. vlt. D. qui potiot. *Titius Seiæ ob summam, qua ex tutela ei condemnatus erat,* OBLIGAVIT PIGNORI OMNIA BONA SVA, QVÆ HABEBAT, QVÆQVE HABITVRVS ESSET. Vlpian. in L. obligatione, D. de pignorib. *Obligatione generali* RERVM QVAS QVIS HABVIT, HABITVRVSVE SIT. Marcian. in L. si quis obligatum, D. qui sine manumissio. *Licet* BONA OMNIA *quis* OBLIGAVERIT, QVÆ HABET, HABITVRVSVE ESSET. Gaius in L. & quæ D. de pignorib. illam cottidie inseri solitam cautionibus conuentionem scribit, VT SPECIALITER REBVS HYPOTHECÆ NOMINE DATIS, CETERA ETIAM BONA DEBITORIS TENERENTVR, QVÆ TVNC HABEBAT, ET QVÆ POSTEA ADQVISIISSET, PERINDE ATQVE SI SPECIALITER HÆ RES FVISSENT OBLIGATÆ. Vlpian. in L. si qui mihi, D. de iu. fis. *Si qui mihi* OBLIGAVERAT QVÆ HABET, HABITVRVSVE ESSET, *cum fisco contraxerit.* Scæuola in L. cùm tabernam, §. vlt. D. de pignorib. *Creditor pignori accepit à debitore,* QVIDQVID IN BONIS HABET, HABITVRVSVE ESSET. Iustinianus verò in L. vlt. C. quæ res pign. oblig. sancit, VT SI RES SVPPONERE SE, debitor dixerit, non adiecto, TAM PRÆSENTES, QVAM FVTVRAS, ius tamen generalis hypothecæ etiam ad futuras res producatur. Interdum autē post bona generaliter obligata, quædam ex his bonis pignori specialiter alij dabantur. Cum ptiore etiam creditore conueniebat, VT ITA DEMVM CETERA BONA PIGNORI HABERENTVR, SI PECVNIAM DE HIS QVÆ GENERALITER ACCEPISSET SERVARI NON POTVISSET, l. ti. D. qui potior. in pigno. Vlpianus in L. idémque §. vlt. D. eo. *Si tibi* QVÆ HABITVRVS SVM, OBLIGAVERIM, *& Titio* SPECIALITER FVNDVM, SI IN DOMINIVM MEVM PERVENERIT.

Illud cautione qua pignus contrahebatur, explimi sæpe solebat, FVNDVM QVI PIGNORI DABATVR, NVLLI ALII ESSE OBLIGATVM. Modestin. in L. Titius, §. vlt. D. quib. mod. pign. *Inueniebatur autem Mæuius instrumento cautionis cum Repub. facto à Seio, interfuisse, & subscripsisse, quo caucrat Seius,* FVNDVM NVLLI ALII ESSE OBLIGATVM. Atq; adeo nonunquā à debitore Iusiurādū exigebatur PIGNORA SVA ESSE, idque iusurandū instrumento dabatur, L. vlt. D. Stellionat. Quòd si rem alij iam obligatā debitor alij postea obligaret, nec de hoc creditorē certioraret, Stellionat⁹ se crimini alligabat, L. si quis in pignore, D. de pignerat. act. Proinde qui res suas quas iam obligauerant, alij secundo obligabant creditori, vt periculum Stellionatus effugerent, PRÆDICERE solebāt, ALII NVLLI REM OBLIGATAM ESSE, *quàm, forte,* LVCIO TITIO, VT IN ID QVOD EXCEDEBAT PRIOREM OBLIGATIONEM, RES ESSET OBLIGATA, ET ESSET PIGNORI HYPOTHECÆVE EO QVOD PLVRIS ERAT, AVT SOLIDVM, CVM PRIMO DEBITO LIBERATA RES ESSET, L. & quæ nondum, §. vlt. D. de pignorib. Quô loci Gaius simpliciter interdum conuenisse, OB EO QVOD EXCEDEBAT, VT HYPOTHECÆ ESSET, ait. Ac planè post pignus iam alij obligatum, eius SVPERFLVVM, seu HYPEROCHAM debitor alij quandoque obligabat. Triphonin. in L. quærebatur, D. qui potior. in pign. *Si post primum contractum tuum antequam aliam pecuniā tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, &* HYPEROCHAM HVIVS REI QVÆ TIBI PIGNORI DATA ESSET, CREDITOR OBLIGASSET. Et mox: *An tibi in quadraginta cederet* PIGNORIS HYPEROCHA, id est, vt ibidem loquitur, *quod amplius est in pignore.* Papinian. in L. pupilli, §. cùm eodem, D. de solutionib. *Cùm eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, &c. Quod si temporibus discretis,* SVPERFLVVM PIGNORVM OBLIGARI *placuit, prius debitum pretio pignorum iure soluetur, secundum* SVPERFLVO *compensabitur.* Paulus in L. fœnerator, D. ne naut. fœn. *Aliarum mercium aliis nauibus impositarum, proprijsque creditoribus obligatarum,* SI QVID SVPERFVISSET, PIGNORI ACCEPIT.

Non tantùm autem in sortem, sed & in vsuras pignora speciali conuentione quandoque obstringebantur, L. per retentionem, L. si vsuras, C. de vsur. Iura certè prædiorum

siue vrbanorum, siue rusticorum pignori dari non poterant. Talis verò pactio fieri poterat, VT QVAMOIV PECVNIA SOLVTA NON ESSET, CREDITOR QVI VICINVM PVNDVM HABEBAT, ITINERE, VIA, ACTV, AQVÆOVCTV, VTERETVR: ET SI INTRA DIEM CERTVM PECVNIA SOLVTA NON ESSET, VENOERÉ EAS SERVITVTES VICINO LICERET, L. si is qui bona, §. vlt. cum L. seq. D. de pignorib.

Atque vt de pactis pignorum dicamus: poterat ita pignoris hypothecæve datio fieri, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS NON ESSET SOLVTA PECVNIA, IVRE EMPTORIS CREDITOR POSSIDERET REM IVSTO PRETIO ÆSTIMANDAM, quemadmodũ Marcian. scribit in L. cum fundus, §. vlt. D. de pignorib. Imp. Alexand. in L. 1. C. de pact. pignor. *Qui pactus est*, INTRA CERTVM TEMPVS PECVNIAM QVAM MVTVAM ACCEPERAT, SOLVERET, CESSVRVM SE CREDITORIBVS HYPOTHECÆ. Nõ prohibebatur etiã creditor, VT IN VETVS CREDITVM PIGNORA OBLIGARENTVR, cum debitore pacisci, L. cum in vetus, D. quæ in fraud. credit.

Planè re pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à creditore conducta, conuenisse, VT DEBITOR, PRO COLONO IN AGRO, IN ÆOIBVS AVTEM PRO INQVILINO ESSET, Marcian. refert in L. rem pignoris, D. de adquir. possess. Modestin. in L. Gaius, D. de pignerat. act. *Gaius Seius ob pecuniã mutuam fundum suũ L. Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est*, VT CREDITOR PIGNVS SVVM IN COMPENSATIONEM PECVNIÆ SVÆ CERTO TEMPORE POSSIDERET. Papinian. in L. 1. §. pacto, D. de pignorib. *Pacto placuit*, VT AD DIEM VSVRIS NON SOLVTIS, FRVCTVS HYPOTHECARVM VSVRIS COMPENSARENTVR FINI LEGITIMÆ VSVRÆ.

Nonnunquam etiam conueniebat, VT FRVCTVS IN VICEM VSVRARVM CEDERENT. Imp. Alexander in L. si ea pactione, C. de vsur. *Si ea pactione vxor tua mutuam pecuniam dedit*, VT VICE VSVRARVM DOMVM INHABITARET, *pactóque ita, vt conuenit, vsa est*. Imp. Philippus in L. si ea lege, C. eo. tit. *Si ea lege possessionem mater tua apud creditorẽ suũ obligauit*, VT FRVCTVS IN VICEM VSVRARVM CONSIQVERETVR. *Impp.* Valerian. & Gallien. in L. si seruus, C. quod cũ eo. *Si seruus tuus sine permissu tuo accepta pecunia mutua*, IN VSVRARVM VICEM HABITANDI FACVLTATEM CREDITORI CONCESSIT. Quæ species pignoris Ἀντιχρήστου dicebatur, L. si pecuniam, D. de pignerat. act. Inter debitorem autem & creditorem de Tributorum, quæ à re pignori data debebãtur, solutione conuenire solebat. Papinian. in L. inter, D. de pact. *Inter debitorem & creditorem conuenerat*, VT CREDITOR ONVS TRIBVTI PRÆDII PIGNERATI NON AGNOSCERET, SED EIVS SOLVENDI NECESSITAS DEBITOREM SPECTARET. Vlpian. in L. epistola, §. pactum, D. eo. tit. *Pactum* VT SI QVAS SVMMAS PROPTER TRIBVTIONES PRÆDII PIGNORI NEXI PACTAS CREDITOR SOLVISSET, A DEBITORE RECIPERET, ET VT TRIENTA EIVSDEM PRÆDII DEBITOR PENDERET, *iustum, ideóque seruandum est*.

De vendendo etiam pignore plerumque conueniebat, L. si conuenit, D. de pignerat. actio. Scævola in L. de accessionibus, §. vlt. D. de diuers. tempor. præscript. *Item si mihi pignori dederis*, ET CONVENERIT, NISI PECVNIAM SOLVISSES, LICERE EX PACTO PIGNVS VENDERE. Pomponius in L. quamuis, D. de pignerat. act. *Quamuis* CONVENERIT, VT FVNDVM PIGNERATICIVM TIBI VENDERE LICERET. Paulus in L. Aristo, D. quæ res pign. *Si antiquior creditor*, DE PIGNORE VENDENDO *cum debitore pactum interposuit*. Scævola in L. inter, D. de fideiussorib. *Inter creditorem & debitorem pactum intercesserat*, VT SI CENTVM QVÆ MVTVA DEDERAT, VBI PRIMVM PETITA ESSENT, NON SOLVERENTVR, ORNAMENTA PIGNORI DATA, INTRA CERTVM TEMPVS LICERET EI VENDERE, ET SI QVO MINORIS VENISSENT, QVODQVE SORTIS VEL VSVRARVM NOMINE DEFERETVR, ID CREDITORI REDDERETVR. Marcian. in L. creditor §. vlt. D. qui potior. *Si priori hypotheca obligata sit, nihil verò de* VENDITIONE CONVENERIT, *posterior verò* DE HYPOTHECA VENDENDA CONVENERIT. Põpon. in L. si necessarias §. si annua, D. de pigner. act. *Si annua, bima, trima, de triginta stipulatus acceperim pignus*, PACTVSQVE SIM, VT NISI SVA QVAQVE DIE PECVNIA SOLVTA ESSET, VENDERE EAM MIHI LICERET. Et mox: *Sed si ita scriptum sit*, SI QVA PECVNIA SVA DIE SOLVTA NON ERIT, *statim competit ei pacti conventio*. De vendendo autem pignore pactionẽ IN REM CONCIPIENDAM fuisse, vt omnes continerẽtur, Pomponius monet in d. L. si necessarias,

§. de

§. de vendendo. Quamquam & si creditoris duntaxat persona comprehensa fuisset, heres eius nihilominus iure vendere poterat, si nihil in contrarium actum esset. In pignoribus etiam dandis, licet ex abundanti & superuacuè caueri solirum, VT QVO MINVS PIGNVS VENISSET, RELIQVVM DEBITOR REDOERET, Paulus testatur in L. quæsirum, §. vlt. D. de distract. pignor. Atque ita IVRE CONVENTIONIS, crediror pignus vendebar, L. cùm prior, D. qui potior. vel EX PACTO CONVENTO, L. vlt. D. de pignorib. Cùm verò creditor pignus distraheret, quidquid ex venditione redigebatur, primũ vsuris quas tunc deberi constaret: deinde si quid superesset, sorti accepto ferendum erat, L. cùm & sortis, D. de pigner. act. Licebat & creditori pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura tantum debebatur, L. Paulus respondit, §. vlt. D. de solutionib. Inter debitorem autem & eum qui fundum pigneratum à creditore emerat, placuisse, VT HABITA COMPENSATIONE FRVCTVVM, SOLVTOQVE QVOD RELIQVVM DEBERETVR, FVNDVS DEBITORI RESTITVERETVR, Vlpian. scribit in L. epistola, §. 1. D. de pact. Quinetiam ipsemet creditor pignus vel hyporhecam quandoque hoc pacto vendebat, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS A DEBITORE PECVNIA SOLVTA ESSET, EMPTIO RESCINDERETVR, L. si creditor, §. 1. De distract. pignor.

Per contrarium, interdum cauebat debitor, NE CREDITORI PIGNVS VENDERE LICERET, L. si conuenir, D. de pigner. act. L. Aristo, D. quæ res pigno. Creditor etiam nonnumquam paciscebatur, NE LICERET DEBITORI HYPOTHECAM VEL PIGNVS VENDERE, L. si creditor, §. vlt. D. de distract. pignor. In venditione tamen pignoris creditor quandoque consentiebat, vel simpliciter, vel SALVA CAVSA PIGNORIS SVI, L. si debitor, §. 1. D. eo. tit.

Ab hypotheca verò quandoque discedebatur, L. soluitur, D. quib. mod. pign. Id fiebat, si vel creditor pacisceretur NE PECVNIAM PETERET, vel NE RES PIGNORI ESSET. Marcianus in L. sicut, §. 1. D. quib. mod. pign. *Creditor*, NE PIGNORI HYPOTHECÆVE SIT RES *pacisci potest*. Et §. si conuenerit ead. L. *Si conuenerit*, NE PARS DIMIDIA PRO INDIVISO PIGNORI SIT. Et mox: *Si plures dederint pro indiuiso, & cum vno creditore paciscatur*, NE HYPOTHECÆ SIT. Et §. an pacisci. *An pacisci possunt filiusfamilias & seruus* NE RES PIGNORI SIT. Gaius in L. si consensit, §. 1. D. eo. *Si cùm debitoris procuratore conuenit*, NE SIT RES OBLIGATA. Interdum etiam conueniebat, VT PRO HYPOTHECA FIDEIVSSOR DARETVR, L. soluitur, §. si conuenerit, D. eo.

Porrò qui mutuam pecuniam accipiebat, is creditori suo cauebat, L. Titius, D. quæ res pigno. Vetus Horatij commentat. ad eum versum Sat. III. lib. 1. Sermon. *Dictantis quod tu nunquã rescribere possis*, Dictantis, aut credẽtis, quia cùm damus, dicimus, SCRIBE CAVTIONEM PRO EA PECVNIA. Hinc CREDITÆ PECVNIÆ CAVTIONES, in L. minor XL. D. de minonb. L. Lucio, D. de oblig. & act. Hæ quẽ admodũ conciperẽtur, abũdè docebit ea quam in Æmylij Papinian. præf. Prætorio auditorio lectam fuisse, Paul. commemorat in L. lecta, D. si cert. pet. cuius verba ita habẽt. LVCIVS TITIVS SCRIPSI ME ACCEPISSE A PVBLIO MÆVIO, QVINDECIM MVTVA NVMERATA MIHI DE DOMO, ET HÆC QVINDECIM PROBA RECTE DARI CALENO. FVTVRIS, STIPVLATVS EST MÆVIVS PVBLIVS. SPOPONOI EGO LVCIVS TITIVS. SI OIE SVPRASCRIPTA SVMMA PVBLIO MÆVIO, EIVS AO QVEM EA RES PERTINEBIT, DATA, SOLVTA, SATISVE EO NOMINE FACTVM NON ERIT, TVNC EO AMPLIVS QVO POST SOLVAM, POENÆ NOMINE IN DIES TRICINTA, INQVE OENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINCVLOS OARI STIPVLATVS EST P. MÆVIVS, SPOPONOI EGO LVCIVS TITIVS: CONVENITQVE INTER NOS, VTI PRO MÆVIA EX SVMMA SVPRA SCRIPTA MENSTRVOS REFVNDERE DEBEAM DENARIOS TRECENOS EX OMNI SVMMA EI, HEREDIVE EIVS CHIROGRAPHO etiam mutuæ pecuniæ accipiebãtur, L. Aurelius, §. quidã, D. de libet. leg. Modestin. in L. tutor, §. vlt. D. de vsur. *Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuã quandã quãtitatẽ accepit hoc Chirographo.* ILLE SCRIPSI ME ACCEPISSE, ET ACCEPI AB ILLO MVTVOS ET NVMERATOS DECEM, QVOS EI REDDAM KALENDIS ILLIS PROXIMIS CVM SVIS VSVRIS PLACITIS. In priore autem cautione non sunt oscitanter transmittenda verba hæc, DE DOMO, ad quæ Seneca alluit Epist. XXVI. lib. 1. cum ait, *Expecta pusillum &* DE DOMO FIET NVMERATIO. Cui consentaneum est quod aliàs legitur, EX ARCA, L. quidam, D. de

pecun.constit. Vtrumque enim Cautionibus inseri solebat, ad differentiã eorum quæ ex Mensæ scriptura proficiscebantur. Donat. in Adelph. Terent. Act. II. Sc. IIII. ad versum *Ego ad forum ibo. Tunc enim*, ait, *in foro &* DE MENSÆ SCRIPTVRA, *magis quàm* EX ARCA, DOMOQVE, VEL CISTA, *pecunia numerabatur.* Idem in Phormio. Act. v. Sc. VIII. hæc verba, *Iube* RESCRIBI, interpretatur, PER SCRIPTVRAM, *id est*, DE MENSÆ SCRIPTVRA DARI. *Vnde*, ait, *hodie additur chirographis*, DOMO, EX ARCA SVA, *vel*, EX MENSÆ SCRIPTVRA. Obseruandum & illic est, Proborum epithetum, quod Nummis adiici solebat, L. Titius, D. de pecun. constit. Plautus Persa, Act. III. Sc. III.

Nummi sexcenti hic erunt,
PROBI NVMERATI.

Rursusque eiusdem Comœd. Act. IIII. Sc. III.

PROBVM ET NVMERATVM ARGENTVM *vt accipiat face.*

Idem Bacchidib. Act. IIII. Sc. VIII.

DVCENTOS NVMMOS AVREOS PHILIPPOS PROBOS
DABIN'?

Hoc amplius ex certis Cautionum verbis, est & verbum, SCRIPSI. Sic & in L. eum qui, §. Iulianus, D. de pecun. cõstit. SCRIPSI SECVNDVM MANDATVM SEII, &c. Chirographis autẽ excipi solitum, SI QVID EX ALIA CAVSA DEBERETVR, ostendit Paul. in L. Lucio, D. de oblig. & act. *Lucio Titio cùm ex causa iudicati pecunia deberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet, in cautione pecuniæ creditæ non adiecit*, PRÆTER EAM PECVNIAM DEBITAM SIBI EX CAVSA IVDICATI. Commemorationem etiam in Chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa deberi dicerentur, factam narrat, Labeo in L. vlt. D. de probationib.

Chirographo verò & in codice, & in pugillaribus, & in tabulis debitores cauebant. Vlpian. in L. si vt certo, §. Quinimmò, D. commodati, *Si tibi*, CODICEM *commodauero*, & IN EO CHIROGRAPHVM DEBITOREM TVVM CAVERE FECERIS, *egique hoc interluero, siquidem ad hoc tibi commodauero*, VT CAVERETVR TIBI IN EO. Paul. in L. in cõmodato, §. sicut, D. eo. *Igitur si* PVGILLARES MIHI COMMODASTI, VT DEBITOR MIHI CAVERET. Vlpian. in L. seruum filij, §. eum qui, D. de legat. I. *Eum qui* CHIROGRAPHVM *legat, debitum legare, non solùm* TABVLAS, *argumento est venditio.* Itẽ in L. huiusmodi, §. II ita, D. eod. *Si* TABVLAS CHIROGRAPHI *meæ heredi meo reddiderit.* Et L. qui tabulas, D. de furt. *Si* CHIROGRAPHA AVREORVM DECIM TABVLÆ FVERINT. Vnde Iuuenal. Sat. vlt. *Vana supernacui docens* CHIROGRAPHA LIGNI. Huiusmodi porrò cautionibus Iusiurandũ adscribi consueuisse, testimonio sunt hæc Tertulliani in lib. de Idololatr. verba. *Pecuniam de Ethnicis mutuantes, sub pignoribus fiduciati*, IVRATI CAVENT. Patrem autem cùm mutuam pecuniam acciperet à Septicio creditore, filio persuasisse, vt quòd ipse impeditus esset scribere, Chirographum manu sua perscriberet filius eius, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ, Modestin. refert in L. fideiussor, §. I. D. de pignorib. Quòd si Chirographum cãcellatum esset, licet præsumptione debitor liberatus esse videretur, eius tamen quod manifestis probationibus sibi creditor adhuc deberi probasset, petitio supererat, L. si Chirographum, D. de probat. Aliter atque si cautionẽ suam debitori creditor teddidisset, L. II. D. de pactis.

Pecunia autem data, numeratáque probabatur multis modis, quos Agellius lib. XIII. cap. II. ita congessit. *Is tamẽ cum suis multis patronis clamitabat, probari apud me debere pecuniã datam, consuetis modis*, EXPENSILATIONE, MENSÆ RATIONIBVS, CHIROGRAPHI EXHIBITIONE, TABVLARVM OBSIGNATIONE, TESTIVM INTERCESSIONE. Vlp. in L. qui tabulas, D. de furt. *Si quis cùm alias probationes*, MENSÆQVE SCRIPTVRAM *haberet, chirographi furtum passus sit.* Ex Mensæ planè scriptura obligationes olim ortas, atq; vsu receptas fuisse constat. Vnde SCRIBI, & RESCRIBI NVMMI dicebantur. Nam quod est apud Terent. Phormio. Act. v. Sc. VIII. *Iube rescribi*, Donatus exponit, *Iube redds*, seu, PER MENSÆ SCRIPTVRAM REDDI: adiicitque, *quoniam ad numerationem pecuniæ antecedit scriptura*, RESCRIBERE *dicebant, pro renumerare. Et sic infert, Næ ego* PERSCRIPSI *multis*, PER SCRIPTVRAM REDDIDI, *multis dedi.* Vetus Horatij commentat. in Sat. III. lib. II. ad versum,

versum, SCRIBE DECEM A NERIO. SCRIBERE, ait, *iuris verbum est, pro mutuum sumere.* RES CRIBERE *verò est, reddere debitum.* Cic. Epist. vlt. lib. IIII. ad Attic. *Hac pactio, non verbis, sed* NOMINIBVS ET PERSCRIPTIONIBVS, *multorum Tabulis cùm esse facta diceretur, prolata à Memmio est,* NOMINIBVS INDVCTIS. Testatur & Iustinianus olim SCRIPTVRA factam OBLIGATIONEM, quæ NOMINIBVS FIERI dicebatur, Instit. de literar. obligat. Eáque obligationis species LITERARVM OBLIGATIO vocabatur. Idem Iustinian. §. 1. Instit. de fideiussorib. *In omnibus autem* OBLIGATIONIBVS *adsummi possunt, id est sine re, sine verbo, sine* LITTERIS *sine consensu, contractæ fuerint.* Quæ omnia Obligationum genera Vlpianus quoque recensuerat in L. Græcè, §. 1. D. de fideiussorib. sed Litterarum obligationem illinc expunxisse Tribonianum, eámque ordine mouisse verisimile est, quòd ea in vsu esse desisset. De Litterarũ autem obligatione quæ esset Theophili opinio ipsius verbis exponam. Ἀντίφρις, ait ille, ἐστὶ, τὸ παλαιὸν χρέος εἰς καινὸν δάνειον μεταχηματιζόμενον, ῥήματι γράμματι τυποῦσθαι. Εἰ γάρ τις ἐχρεώστει μοι ἑκατὸν νομίσματα, ἀπὸ ἀγοραστίας, ἢ μισθώσεως, ἢ δανείσματος ἢ ἐπιτροπείας, (πολλαὶ δὲ τοῦ χρέους προφάσεις) βουλόμενος δὲ τοῦτον ὑπεύθυνον ποιῆσαι τῇ λίτρᾳ ἐνοχῇ, ἀνάγκη ἦν ταῦτα λέγειν ἢ γράφειν τὰ ῥήματα, ἅπερ ἢ ἐλέγετο, ἢ ἐγράφετο. Τοὺς ἑκατὸν χρυσοῦς οὓς ἐμοὶ ἐξ ἀγορᾶς μισθώσεως χρεωστεῖς, σὺ ἐκ συνθήκης ἢ ὁμολογίας δώσεις τοῦ ὀνείου γραμμάτων. εἶτα ἐνεγράφετο, ὡς ἀπὸ τοῦ ἐνόχου ἤδη γενομένου ἐκ τῆς μισθώσεως ταῦτα τὰ ῥήματα. Ἐκ τῆς συνθήκης ὀφείλω τοῦ ὀνείου γραμμάτων. ἢ ἢ μὲν προτέρα ἐνοχὴ ἀποβέβηκε, καινοτέρα δὲ ἐπέκειτο, τοιαύτη ἡ λίτρις, αὕτη δὲ ἐκ τῶν ἐνγραμμάτων ὄνομα τὸν ὀνομασίαν ἔλαβε. Cuius interpretationis fides penes auctorem erit, hanc enim mancupio non do, neque me nexu obligo. Ad huiusmodi certè Obligationis appellationem referendum videtur, quod est à Paulo scriptum in L. non figura, D. de obligat. & action. Mensam autem ex cuius scriptura obligatio, qua de agimus, prodibat, Nummularij seu Mensularij exercebant, eique interdum seruos præpositos habebant, L. cuicumque, §. 1. D. de Institor. Et ita in L. in eum, §. 1. D. eo. *Si dominus qui seruum institorem* APVD MENSAM PECVNIIS ACCIPIENDIS HABVIT. Imp. Alexand. in L. III. C. eo. *Aduersus eum actio competit, à quo seruum* MENSÆ PRÆPOSITVM *dicit.* Libertum quoque mensæ nummulariæ quam exercebat, præpositum habuisse Lucius Titius dicitur in L. vlt. D. eo. Nũmularios verò ab Argentariis separat Paulus in L. quædã. §. Nũmularios D. de eden. Ibidémque eos ait, sicut & Argentarios rationes confecisse, accepisséque pecuniã, & erogasse per partes, quarum probatio scriptura, codicibúsque eorum maximè continebatur, & frequentissimè ad fidem eorum decurrebatur. Eorum planè sicut & Argentariorum officium & ministerium publicam causam habebat, FIDEMQVE PVBLICAM SECVTI dicebantur, qui pecunias apud Mensam deposuerant, L. si ventri, §. in bonis, D. de reb. auctorit. iud. possid. Plerumque enim illic pecunias depositas habebant, quidã, vt fœnore apud nummularios vel cum nũmulariis vel per ipsos exercerent: alij verò custodiæ causa, L. si hominem, §. quotiens D. depos. L. III. C. de Institor. Per eorum etiam Mensam multorum res gerebantur, multorúmque rationes administrasse eos, ostendit L. Aurelius, §. filias D. de liberat. leg. Proinde Præfecto vrbi negotium datum erat, ídque eius muneri & officio incumbebat, curare vt Nummularij probè se agerent circa omne negotium suum, & temperarent ab his quæ essent prohibita, L. 1. §. præterea, D. de off. præf. vr. Singulorum ergo rationes conficiebant, principalísque eorum opera erat, vt actus sui Rationes diligenter conficerent. Rationes verò accepta & data, vel accepta & expensa continebant, L. 1. §. rationes D. de eden. L. vlt. §. inter cetera, D. de liberat leg. Et benè Labeo RATIONEM definiebat esse, VLTRO CITRO DANDI, ACCIPIENDI, CREDENDI, OBLIGANDI, SOLVENDI SVI CAVSA NEGOTIATIONEM: Nec vlla, vt ait, Rationum, nuda duntaxat solutione debiti incipiebat, L. si quis ex argentarijs, §. rationem D. de eden. Cic. pro Rosc. Com. *Non habere se hoc* NOMEN IN CODICE ACCEPTI ET EXPENSI RELATVM *confitetur.* Plin. lib. XXXIII. cap. III. *Quare æris grauis pœna dicta. Et adhuc* EXPENSA IN RATIONIBVS, *dicuntur: item impendia & dependere.* Sanè ita conficiebantur Rationes, vt pagina vna, Accepta, altera, Expensa continerẽtur. Idem Plin. lib. II.

cap. VII. de Fortuna. *Huic omnia* EXPENSA, *huic* OMNIA FERVNTVR ACCEPTA, *& in tota ratione mortalium sola vtramque paginam* PACIT. In Tabulis enim, seu Codice Rationum & ACCEPTA PECVNIA REFEREBATVR ei à quo numerata erat, & EXPENSA PEREBATVR non modò ei cui soluebatur, sed & cui credebatur. Atque ita Nummularius plura nomina scribebat, modò in Acceptum Referendo, modò Expensum Ferendo: Pecunias enim apud se depositas in Acceptum referebat ei qui deposuerat, deinde eidē expēsum ferebat, quod ei alíve eius mādatu voluntatéve solucbat. Item quas pecuniás credebat, eas expensas ferebat üs quibus credebat, solutas dein acceptas referebat. Cic. pro Cæcina. *Se autem habere* ARGENTARII TABVLAS, *in quibus sibi* EXPENSA PECVNIA LATA *sit*, ACCEPTAQVE RELATA. Idem lib. III. in Verr. *Si quibus pecuniam* CREDEBAS, ITS EXPENSVM NON FERRES. Et lib. IIII. in eundem. *Nam quas pecunias ijs* PEREBAT EXPENSAS, *quibuscum contrahebat.* EXPENSVM autem FERRE, vt Asconius lib. III. in eundem interpretatur, erat, *scribere*, SE PECVNIAM DEDISSE.

NOMINA portò olim interpositis PARARIIS fiebant. Seneca lib. II. de Benefic. *Quidam nolunt* NOMINA SECVM FIERI, *nec* INTERPONE PARARIOS, *nec* SIGNATORES ADVOCARI, *nec* CHIROGRAPHVM DARI. Et lib. III. eiusdem argumenti, *Ille per Tabulas plurium* NOMINA INTERPOSITIS PARARIIS FACIT. PROXENETAS etiam nominis faciendi causa interuenisse, testatur Vipian. in L. II. D. de proxenet. Seneca Epist. CXX. lib. XXI. *Æs alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris: nolo* PROXENETÆ *nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo.* Nomina autē facturi diligenter in patrimoniū & vasa debitoris inquirebant, vt idem Seneca lib. I. de Benefic. ait. Nomina etiam facturum Atticum quærere solitum QVOTO ANNO & QVANTVM IN SOLO, Cicero ex quorundā sententia Epist. IX. lib. IX. ad Attic. scribit. Virés certè eius cui crediturí erant diligenter excutere solitos, Seneca ostendit Epist. LXXXVIII. lib. XIII. his verbis: *Cùm ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam crediturí estis, aut beneficia. Nam hæc quoque iam expensa fertis.* LATE POSSIDET, SED MVLTVM DEBET: HABET DOMVM FORMOSAM, SED ALIENIS NVMMIS PARATAM: FAMILIAM NEMO CITO SPECIOSIOREM PRODVCIT, SED NOMINIBVS NON RESPONDET. SI CREDITORIBVS SOLVERIT, NIHIL ILLI SVPERERIT. *Idem in reliquis quoque facere debebitis, excutere quantum proprij quisque habeat.*

Titulos autem debitorum, Nomina Asconio in III. Verrin. interprete, appellabāt, ab eo quod Calendariis solerēt eorum quibus pecuniæ credebantur nomina perscribi. Calendis porrò pecuniam fœnori dare solitos veteres, Idibus verò exegisse, iam à multis obseruatum est, quorum ne scrinia compilem, duntaxat ad eos quos laudant auctores, aliquot alios adiiciam. In Idus certè vulgò solunonis diem conferri consueuisse, argumento est Cic. Epist. V. lib. X. ad Attic. cùm ait. *Ad me nuper se* HS. XXX. *emisse, vt scriberem an vellem addici.* DIEM PECVNIÆ IDVS NOVEMBRES ESSE. Idem Epist. XX. lib. XIIII. ad eundem Attic. *Iam vel sibi habeat numos, modò* NVMERET IDIBVS. Scævola in L. ex pluribus §. vlt. D. de solutionib. *Ita vt viginti prius* SOLVERENTVR, *id est* IDIBVS SEPTEMBRIBVS Marcell. in L. Titius Seio, D. de pecun. constit. *quos tibi* REDDERE DEBEBO IDIBVS MAIIS PROBOS. Sed & pueros qui in ludum ibant, singulis Idibus octonos asses æris tetulisse pro mercede disciplinæ, Horatius significat Sat. VI. lib. I. A Calendarū vtique præpositione, fœneratorum codicem KALENDARIVM vocabant. Hinc Seneca Epist. XIIII. lib. I. *Rationes accepit, forum conterit,* CALENDARIVM VERSAT. Et Epist. LXXXVIII. lib. XIII. *quia magnus* CALENDARII LIBER *euoluitur.*

Rationes certè cum DIE ET CONSVLE, scribebantur, L. I. §. rationes, D. eo. Aut certè Tabularum quæ plures rationes continebant, initio, DIE ET CONSVLE adscribi solebat, quæ præpositio Diei & Consulis communis erat omnis rationis, d. L. si quis ex argentariis, §. si initiū, D. eden. In Tabulis verò, Codice, Membranis

branis, Chartis, Rationes scribebantur, L. Argentarius, §. 1. D. de eden. L. vlt. §. inter cetera, D. de liberat. leg. Ad fidem autem Mensæ protestandam, litteris plerumque Nummularij notum faciebant quantum quisque nummorum penes se haberet, vt apparet ex L. vlt. D. de Institor. in qua Scævola Mensæ Nummulariæ præpositum refert Gaio Seio cauisse in hæc verba. OCTAVIVS TERMINALIS REM AGENS OCTAVII FELICIS, DOMITIO FELICI SALVTEM. HABES PENES MENSAM PATRONI MEI DENARIOS MILLE, QVOS DENARIOS VOBIS NVMERARE DEBEBO PRIDIE KAL. MAIAS. Testimonio est & idem ipse Scævola in L. emptor §. 1. D. de pact. his verbis. *Lucius Titius Gaium Seium Mensularium, cum quo rationem implicitam habebat propter* ACCEPTA ET DATA, *debitorem sibi constituit & ab eo epistulam accepit in hæc verba.* EX RATIONE MENSÆ, QVAM MECVM HABVISTI IN HVNC DIEM, EX CONTRACTIBVS PLVRIMIS REMANSERVNT APVD ME AD MENSAM MEAM TRECENTA OCTAGINTA SEX, ET VSVRÆ QVÆ CÔMPETIERINT. SVMMAM AVREORVM, QVAM APVD ME TACITAM HABES, REFVNDAM TIBI. SI QVOD INSTRVMENTVM A TE EMISSVM (ID EST SCRIPTVM) CVIVSCVMQVE SVMMÆ, EX QVACVMQVE CAVSA, APVD ME REMANSIT, VANVM ET PRO CANCELLATO HABEBITVR. Huc pertinere videtur & L. Lucius D. depositi, cuius verba sunt hæc, LVCIVS TITIVS SEM PRONIO SALVTEM. CENTVM NVMMOS QVOS HAC DIE COMMENDASTI MIHI, ADNVMERANTE STICHO SERVO ACTORE, ESSE APVD ME VT NOTVM HABERES, HAC EPISTVLA. MANV MEA SCRIPTA TIBI NOTVM FACIO: QVÆ QVANDO VOLES, ET VTI VOLES, CONFESTIM TIBI NVMERABO. Eodem etiam referendam crediderim L. Quintus D. eo. tit. vbi Quintus Cæcilius Candidus Publio Rogatiano ita scribit. VIGINTI QVINQVE NVMMORVM QVOS APVD ME ESSE VOLVISTI, NOTVM TIBI ITA HAC EPISTVLA FACIO, AD RATIVNCVLAM MEAM EA PERVENISSE: QVIBVS VT PRIMVM PROSPICIAM, NE VACVA TIBI SINT, ID EST VT VSVRAS EORVM ACCIPIAS, CVRÆ HABEBO. His non extra rem accedet L. Titius Seio D. de pecun. constit. in qua Marcellus, *Titius*, ait, *Seio epistulam emisit in hæc verba.* REMANSERVNT APVD ME QVINQVAGINTA EX CREDITO TVO, EX CONTRACTV PVPILLORVM MEORVM, QVOS TIBI REDDERE DEBEBO IDIBVS MAIIS PROBOS. QVOD SI AD DIEM SVPRA SCRIPTVM NON DEDERO, TVNC DARE DEBEBO VSVRAS TOT. In hunc ordinem etiam non malè veniet L. vlt. D. eo. tit. *Lucius Titius Stiorum debitor decessit. Hi persuaserunt Publio Mæuio, quod hereditas ad eum pertineret, & fecerunt vt Epistulam in eos exponat,* DEBITOREM SESE ESSE, QVASI HEREDEM PATRVI SVI, CONFITENTEM, *qui & addidit epistulæ suæ,* QVOD IN RATIONES SVAS EADEM PECVNIA PERVENIT. Scævola in L. vlt. D. de oblig. & act. *Procurator Seij admisit subscriptionem ad Argentarium vascularium in verba infrascripta,* Λύκιος Καλαίδιος ἐπέγνων χεῖρας προγέγραπται, ἐστι λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ δεινὶ τόκα.

Ratio porrò cum Argentariis & Nummulariis poni ac putari solebat.

Plaut. Aulular. Act. III. Sc. V.

Ibi ad postremum cedit miles, es petit.
Itur: PVTATVR RATIO CVM ARGENTARIO:
Miles impransus adstat: es censet dari:
Vbi DISPVTATA EST RATIO CVM ARGENTARIO,
Etiam plus ipsus debet Argentario.

Idem Captiu. Act. I. Sc. II.

Ibo intrò, atque intus SVBDVCAM RATIVNCVLAM,
Quantillum argenti mihi APVD TRAPEZITAM SIET:

Vbi verò Accepti & Expensi summæ, seu quantitates congruebant, & tantundem expensum quantum acceptum apparebat, iunc PAREM RATIONEM adscribebant. African. in L. qui filium, D. de man. iest. *Is servus parte Argenti subtracta, cum Tutore diuisit, atque ita Tutor ei* PAREM RATIONEM ADSCRIPSIT. Et hoc modo PARIA, vel FAREM RATIONEM FECISSE dicebantur. Senec. lib. II. de Benefic. *Cum quolibet* PARIA FECISTI. Idem lib. VI. eiusdē argumenti. *Quare quasi cum acerbo fœneratore* RESIGNARE RATIONEM PAREM PROPERAS? Et lib. I. Epist. IX. *Si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam* FARIA FACIAMVS. Itē Epist. XIX. eiusdem lib. *Poteram tecum & hac Mæcenatu sententia* PAREM FACERE RATIONEM. Idem Controuers. I. lib. IX. *Vult* PARES RATIONES FACERE. Scævola in L. vlt. §. vlt. D. de doli excepr. *Si cum coheredibus tuis* PAREM RATIONEM FECERIS. In Pariationibus autem pactum huiusmodi adscribi consuevuerat, EX HOC CONTRACTV NVLLAM INTER SE CONTROVERSIAM ESSE. L. vlt. §. idem quæsit, D. de condict. indeb.

Nummularii verò cùm eorum qui apud Mensam suam depositas pecunias habebāt fraudandorum causa vel vrbe profugiebant, vel Romæ agentes copiam sui in foro non faciebant, FORO CEDERE dicebātur, L. si hominē, §. quotiens, D. depos. Quod suis temporibus ludum fuisse Iuuenal. Sat. XI. indicat his versibus:

CEDERE *namque* FORO *iam non tibi deterius, quàm*
Exquilias æstiuo migrare Suburra.

Plaut. Persa Act. III. Sc. III.

Quod partim nostri faciunt ARGENTARII:
Vbi quid crediderus, citius extemplo A FORO
FVGIVNT, *quàm ex porta ludi cùm emissus est lepus.*

Et paullo pòst,

Iam A FORO ARGENTARII
ABEVNT, *quam in cursu rotula circumuortitur.*

Cùm verò foro Numularij cesserant, eorū bona venibāt. Qua in re potior eorū causa erat qui pecunias absque fœnore apud Mensam deposuerant, L. si ventri, §. in bonis, D. de reb. auct. iud. d. L. si hominem §. quotiēs. Quòd si à Mensulariis vsuras Depositarij accepissent, nulla eorū præ ceteris ratio habebatur, quasi deposito renuntiassent. Sic & cùm foro debitor quilibet cedebat, bona distrahi, & portio ipsis quæ ex redacto fieret solui, pretiumque omnibus pro portione præstari solebat, L. vlt. D. de curat. bon. dan. Quod & Seneca significat lib. IIII. de Benefic. cū ait, *Pecuniæ etiā male creditæ actio est. Et appellare debitorem ad diem possum, &* SI FORO CESSERIT, PORTIONEM FERAM.

Priuatas etiam sibi quisque Rationes scribebat, in quas reditus possessionum, mercedes & pensiones prædiorum, referebat. Papinian. in L. prædiis, §. Titio D. de legat. III. *Inspiciendum an litteris, &* RATIONIBVS *appellatione Seianorum, Gabiniana quoque* CONTINEANTVR, *& vtriusque possessionis confusi* REDITVS TITVLO SEIANORVM ACCEPTO LATI ESSENT. Et §. balneas ead. L. MERCEDES *eius inter ceteras meritoriorum domos,* RATIONIBVS ACCEPTO FEREBANTVR. Ibidémq; §. vlt. *Si vno pretio cum domu fuisset cōparata, & vtriusque* PENSIONES *similiter* ACCEPTO LATAS RATIONIBVS *ostenderetur.* Iisdem rationibus æs iam suum quàm alienum quisque paterfa. complectebatur. Vlpian. in L. si peculium, §. an & quod, D. de pecul. leg. *Cùm Gneus Domitius filiæ suæ peculium quod eius esset, legasset: & annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed* IN RATIONIBVS SVIS RETTVLISSET, FILIÆ SE DEBERE QVINQVAGINTA. Scævola in L. vlt. D. eo. *An peculio prælegato, & centum aurei, & vsuræ eorum deberentur: cùm* RATIONIBVS BREVIARIIS IN ÆRE ALIENO, ET SORTEM ET VSVRAS INER CETEROS CREDITORES COMPLEXVS SIT. Pomponius in L. non solum, §. vlt. D. de pecul. *Ideò si dominus* IN RATIONES SVAS REFERAT, SE DEBERE SERVO SVO. Idem in L. nuda ratio, D. de donationib.

licet

licet REPERAMVS IN RATIONES NOSTRAS, DEBERE NOS. Idemque confirmatur L. mandauero, § si mandauerim, D. mandati, L. qui sine, D. de neg. gest. & L. generali, §. idem quæsiit. D. de vsuf. leg. Seruorum etiam nomina in rationibus scripta fuisse, indicat L. Titia D. de manum. test.

Quin & moris olim fuit, vnumquemquam domesticam Rationem sibi totius vitæ suæ per dies singulos scribere, ex quo apparetet, quid de reditibus suis, quid de arte, fœnore, lucróve sepositisset, quóque die, & quid item sumptus damnive fecisset, quemadmodũ Asconius in III. contra. Verr. Orat tradit. Sed, vt ille scribit, postquam obsignandis literis teorum ex suis quisque Tabulis damnari cœpit, ad suam memoriam tota hæc vetus consuetudo cessauit. TABVLAS verò accuratius conficiebant, & prius quàm in codicem accepta & expensa referrent, ea in ADVERSARIIS describebant, quæ negligenter ideò scribebantur: TABVLÆ verò diligentet, quòd illa, menstrua, hæ æternæ essent: illa delerentur statim, hæ seruarentur sanctè: illa parui temporis memoriam, hæ perpetuæ æstimationis fidem & religionem amplectebãtur: illa erant coniecta, hæ in ordinem confectæ, vt Cic. pro Rosc. com. scribit. Habebant etiam Actorum suorum diurnam scripturam, quam Ephemerida vocabant. Propert. lib. III. Eleg. XXIII.

Me miserum his aliquis RATIONEM SCRIBIT *auari,*
Et *ponit duras inter* EPHEMERIDAS.

In ea quo die peregrè proficiscerentur, adnotabant. Et ita Cic. pro Quintio, ait eum diem profectionis suæ in Ephemeride inuenisse.

Sed & Serui Dominis actus sui Rationes reddebant, vt apparet ex L. testamento, L. Thais §. libertatem & §. Stichus §. ab heredibus, D. de fideicom. libertat. L. Labeo, L. Sticho D. de statulib. L. cùm seruus D. de condicion. & demonstrat. Eáque erat DOMINICA RATIO L. quod si seruus §. idem Labeo, D. de in rem verso. L. peculij D. de pecul. Nam & seruos Kalendario præponebant, L. eius qui D. si cer. pet. id est pecuniis fœnerandis vt in L. cuicúque & L. In eum §. vlt. D. de institor. Vnde in L. vlt. D. de pecul. setui domino debitores fuisse dicũtur, ex ratione Kalendarij. Tabernam etiã qui exercebant, ei institorem seruum sæpe præponebant, L. III. & L. habebat, §. vlt. D. de institor. In Taberna autem merces habebant, L. cùm tabernam, D. de pignorib. eísque mercibus vendendis seruum præponebant. Hinc Vlpian. in L. cuicumque D. de institor. *Si Tabernarius seruum suum peregrè mitteret ad merces comparandas.* Sic Merci oleariæ præpositum seruum, vel ad vendendum emendúmve oleum, legimus in d. L. cuicumque §. si ei quem & L. habebat D. de institor. Agris etiam colendis, mercaturis, redemptuisque faciendis, ac denique cuicumque negotio vel cuilibet negotiationi seruum institorem præponebant, L. III. & L. cuicumque D. eo. Atque adeo per seruos negotiationem exercebant, L. qui negotiationem, D. de adm. tutor.

In Rationibus verò examinandis atque excutiendis data & accepta conferebãtur. Eóque modo DISPVNGI dicebantur, L. dispungere D. de verbor. signifi. Seneca lib. IIII. de Benefic. *Apud me iste* ACCEPTORVM EXPENSORVMQVE RATIONES DISPVNGVNTVR. Rationes autem postquam dispunctæ fuerant, SVBSCRIBI solitas, docet L. Lucius D. de liberat. leg. in qua Iulianus, *Postea*, ait, *vinus Erotem manumisit, in eodem actu habuit:* RATIONESQVE SVBSCRIPSIT, *vsque in eum diem, qui fuit antè pauciſſimos dies quàm moreretur.* Et mox. *Neque in eas* RATIONES *quæ à Lucio Titio* SVBSCRIPTÆ *sunt.* Indicio est & quod in L. Thais §. libertatẽ, D. de fideic. libertat. habetur, *Offerens rationes vnius anni in diẽ mortis testatoris, quod ceteræ* SVBSCRIPTÆ *fuerunt.* Apul. Apolog. II. *Neget eam villicorum & opilionum, & Equisonum* RATIONVM SVBSCRIPSISSE. Reliquorum verò formula perstringitur in L. Olidius D. de legat III. Enimuerò cum institore ex causa cui præpositus erat, gestum, dominum obligabat, L. II. C. de institor. & qui seruum præposuerat, tenebatur ipsa præpositione. Condicio autem præpositionis seruanda erat. Nam si CERTA LEGE, vel INTERVENTV CVIVSDAM PERSONÆ, vel SVB PIGNORE VOLVISSET CVM EO CONTRAHI, vel AD CERTAM REM: æquissimum erat id seruari, in quo præpositus erat, L. sed si pupillus, § condicio D. de institor. Interdũ etiam ei PECVNIAM MVTVAM ACCIPERE permittebant, L. I. eo. tit. L. habebat D. eo. L. vlt. D. quod cum eo.

Quòd si nollet dominus in totũ cum Institore cõtrahi, palã PROSCRIBERE debebat, NE CVM EO CONTRAHERETVR, L. sed si pupillus, §. 1. D. eo. tit. Cuiusmodi prohibitionis formulam proponit Paulus in L. quotiens, D. de pecul. in qua ait, *Quotiens in Taberna ita scriptum fuisset*, CVM IANVARIO SERVO MEO GERI NEGOTIVM VETO. Eodemque modo quem omnibus suis negotiis præposuerant, mutata voluntate quandoque ADMINISTRARE NEGOTIA VETABANT, L. qui hominem §. si Titium, D. de solutionib.

Atque vt Tabernam, aliámve negotiationem exercentes, ei negotio Institores præponebant, ita Nauis alicuius Exercitor ei sæpe Magistrum imponebat, cui totius nauis curam mandabat. Huius ille facta omnia præstabat: & si quid cum eo eius rei gratia cui præpositus erat contractum esset, de eo in dominum actio competebat L. 1. D. de exercitor. §. eodem Instit. quod cum eo. Magistrum autem sic plerumque præponebant, NE ALIVM EI LICERET PRÆPONERE, d. L. 1. §. Magistrum. PRÆPOSITIO verò certam legem dabat contrahentibus. Interdum enim Exercitor, Magistrum naui PRÆPONEBAT, ad hoc solum, VT VECTVRAS EXIGERET, non etiam VT LOCARET, quod fortè ipse Exercitor locauerat, vel AD LOCANDVM tantùm, non item AD EXIGENDVM præponebat: vel ad hoc PRÆPONEBAT, VT VECTORIBVS NAVEM LOCARET, non vt mercibus præstaret, vel contrà: Interdum VT CERTIS MERCIBVS NAVEM LOCARET, præponebat, puta legumini, vel cannabæ. Plerique etiam mandabant, NE VECTORES RECIPERENT: & VT CERTA REGIONE & CERTO MENSE NEGOTIARENTVR, L. 1. §. igitur D. eo. Quinetiam plures nonnumquam Magistri diuisis officiis præponebantur, veluti alter LOCANDO, alter EXIGENDO. Plerique sic DVOS PRÆPONEBANT, NE ALTER SINE ALTERO QVID AGERET, d. L. 1. §. si plures. Exercitor verò nauis, aut Cauponæ, aut Stabuli, de damno aut furto quod in naue, aut caupona, aut stabulo, eorum, quorũ opera ea exercebat, factum erat, tenebatur, L. si quis absentis, §. vlt. D. de oblig. & act. Debebat & Exercitor *omnium nautarum* suorũ, siue liberi siue serui essent, factum præstare, si modò in *ipsa naue* dãnum *dedissent*. Si tamen PRÆDIXISSET, VT VNVSQVISQVE VECTORVM RES SVAS SERVARET, NEQVE DAMNVM SE PRÆSTATVRVM, & cõsensissent vectores prædictioni, non conueniebatur, L. vlt. D. nautæ caupo.

Porrò Debitor interdum CONSTITVEBAT SE SOLVTVRVM, quod ex quacumque causa debebat. Nam ex quocumque contractu debitum esset, Constitui poterat siue certi, siue incerti: & si ex causa emptionis pretium quis debetet, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelæ, vel quocumque contractu, L. 1. §. debitum, D. de pecun. constit. Nec pro se modò, sed & pro alio Cõstituere quis poterat, L. 1. C. eo. tit. CONSTITVERE autẽ & præsentes & absentes poterant, & per semet ipsos, vel per nuntiũ, L. qui autem, §. vlt. D. eo. Nec enim certa erant Constituti verba: Vulgò verò CONSTITVEBANT SE SOLVTVROS. Iulian. in L. 11. D. eo. *Si filij nomine* CONSTITVERIT SE DECEM SOLVTVRVM. Paulus in L. sed & si, D. eo. *Si citeriore die* CONSTITVAT SE SOLVTVRVM. Et L. si verò, D. eo. *Si verò mihi aut Titio* CONSTITVERIS TE SOLVTVRVM, & L. id quod, §. vlt. D. eo. *Si pater, vel dominus* CONSTITVERIT SE SOLVTVRVM QVOD PVER IN PECVLIO. Sic in L. promissor, D. eo. *Promissor Stichi post moram ab eo factam, mortuo Stycho, si* CONSTITVERIT SE PRETIVM EIVS SOLVTVRVM. & §. vlt. ead. L. *Constituto non satisfacit, qui* SOLVTVRVM SE CONSTITVIT, *si offerat satisdationem*. Vlpian. in L. eum qui D. eo. *Qui Ephesi promisit se soluturum, si* CONSTITVAT ALIO LOCO SE SOLVTVRVM. Et §. sed si quis, ead. L. *Sed si quis* CONSTITVERIT ALIVM SOLVTVRVM, *non se pro alio*. Et mox: *Si mihi* CONSTITVAS TE SOLVTVRVM. Ibidem §. si actori. *Si actori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi, vel adulescentis* CONSTITVATVR, MVNICIPIBVS SOLVI, *vel* PVPILLO, *vel* FVRIOSO, *vel* ADVLESCENTI. Idem in L. sed si quis, D. eo. *Sed si quis viginti debens,* DECEM CONSTITVAT SE SOLVTVRVM. Et L. qui autem, D. eo. *Qui autem* CONSTITVIT SE SOLVTVRVM, *tenetur*. Vlpian. in L. hactenus D. eod. *Si ante aditam*

aditâ hereditate debitoris, vel capto eo ab hostibus, CONSTITVAT, *quis* SE SOLVTVRVM. Et in L. si quis ex Argentariis, §. rationem, D. de eden. *Sed & quod* SOLVI CONSTITVIT, *Argentarius edere debet.* Imp. Gordian. in L. I. C. eod. *Si pro alieno debito* TE SOLVTVRVM CONSTITVISTI. Iulian. in L. promissor hominis, D. eo. SI HOMINEM DATVRVM SE CONSTITVERIT. Constituti verò per epistolam exemplũ hoc adfertur in L. cum qui §. Iulianus D. eo. *Titius epistulam ad me talem emisit*: SCRIPSI, ME SECVNDVM MANDATVM SEII, SI QVID TIBI DEBITVM ADPROBATVM ERIT, ME TIBI CAVTVRVM ET SOLVTVRVM SINE CONTROVERSIA. Refertur quoque alia Constituti per litteras formula, in L. quidam D. eo. Aliàs verò constituebat quis SE PIGNVS DATVRVM. Vlpian. in L. qui autem §. 1. D. eo. *Si quis* CONSTITVERIT SE PIGNVS DATVRVM. Et §. seq. *Sed & si quis* CERTAM PERSONAM FIDEIVSSVRAM PRO SE CONSTITVERIT. Paulus in L. promissor, §. vlt. *Si quis autem* CONSTITVAT SE SATISDATVRVM.

Sed me Tabulæ nuptiales ad se vocãt, in quibus verba sollemnia fuisse, LIBERORVM PROCREANDORVM GRATIA, VXOREM DVCI, D. Augustinus non semel monet. Sic enim lib. 11. de morib. Manichæor. *Nuptiæ autẽ vt ipsæ Nuptiales Tabulæ clamant*, LIBERORVM PROCREANDORVM CAVSA *marem feminámque coniungunt.* Idem Sermo. XCVI. *Cum ipsa vxore si exceditur concumbendi modus procreandis liberis deditus, iam peccatum est: ad hoc enim ducitur vxor. Nam id etiam tabulæ indicant, vbi scribitur*, LIBERORVM PROCREANDORVM CAVSA. Iterúmque Sermo. CV. de vocatione Apostoli Pauli: *Quis est autem habens vxorem, qui eo modo vtatur vxore, vt non excedat legem liberos procreandi: ad hoc enim data est: conuincunt te Tabulæ quæ scribuntur in matrimonio: pactus es quemadmodum duceres: sonat tibi scriptura pactionis*, LIBERORVM CREANDORVM CAVSA. *Non ergo accedas si potes, nisi liberorum procreandorum causa.* Varro apud Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. XII. *Mundus cùm patet. Deorum Terrestrium* (sic enim enundandum esse obiter moneo, id alias plenius confirmaturus) *atque inferum quasi ianua patet. Propterea non modò prælium committi, verumetiam delectũ rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauem soluere*, VXOREM LIBERORVM QVÆRENDORVM CAVSA DVCERE, *religiosum est.* Vlpian. in Titul. cap. III. *Lege Iunia cautum est, vt si ciuem Romanam vel Latinam vxorem duxerit, testatione interposita*, QVOD LIBERORVM QVÆRENDORVM CAVSA VXOREM DVXERIT. Valer. Max. lib. VII. cap. VII. *Dotem, quia non* QVÆRENDORVM LIBERORVM CAVSA, *coniugium intercesserat, virum retinere vetuit.* Tertullian. Apologet. cap. XXXIX. *Ex illa* (credo) *maiorum & sapientissimorum disciplina Græci Socratis, & Romani Catonis, qui vxores suas amicis communicauerunt, quas in matrimonium duxerant*, LIBERORVM CAVSA *& alibi* CREANDORVM. Callistrat. in L. liberorum §. vlt. D. de verbor. signific. *Natura quoque nos docet, parentes pios qui* LIBERORVM PROCREANDORVM ANIMO ET VOTO VXORES DVCVNT. Quintilian. Declamatio. CCXLVII. *Fingamus enim nuptias quidem fecisse nullas: coisse autem* LIBERORVM CREANDORVM GRATIA, *non tamen vxor non erit, quamuis nuptijs non sit collocata.* Sueton. in Iulio cap. XLVI. *Paratámque legem, quam Cæsar ferre iussisset, cùm ipse abesset*, VT VXORES LIBERORVM QVÆRENDORVM CAVSA *quot, & quas vellent*, DVCERE *liceret.* Vnde apparet eas propriè Vxores dictas quæ liberorum creãdorum gratia domum deducebantur. Ennius in Cteſiphonte apud Festum in verbo *Quesos*:

DVCIT ME VXOREM LIBERORVM SIBI QVÆSENDÛM GRATIA.

Idem in Andromeda,

LIBERVM QVÆSENDÛM *causa familiæ matrem tuæ.*

Horatius,

Quæritur argentum puerisque beata creandis
Vxor.

Agellius lib. IIII. Noct. Attic. cap. III. *Atque is Carbilium traditur vxorem quam dimisit,*

egregiè dilexisse, carissimámque morum eius gratia habuisse, & iurisiurandi religionem animo atque amori praeuertisse, quod iurare à Censoribus coactus erat, VXOREM SE LIBERORVM QVÆRENDORVM GRATIA *habiturum.* Quòd & Dionys. Halicarnass. lib. II. in eiusdem repudij narratione ità attigit. Πρῶτος ἀπολῦσας λέγεται τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Σπούριος Καρουίλλιος ἀνὴρ οὐκ ἀφανὴς, ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν Τιμητῶν ὁμόσαι, Τέκνων ἕνεκα γυναικὶ μὴ συνοικεῖν. Ἦν δ' αὐτῷ στεῖρα ἡ γυνή. Imp. Probus in L. si vicinis C. de nup. *Si vicinis vel alijs scientibus, vxorem* LIBERORVM PROCREANDORVM CAVSA *domi habuisti.* Proinde apud Plautum Aulular. Act. I. Sc. III. Eunomia Megadorum fratrem ad vxorem ducendam ita cohortatur.

Quod sempiternum tibi SALVTARE SIT PROCREANDIS LIBERIS. M. *Ita di faxint.*

E. *Volo te vxorem domum ducere.*

Coëmptio etiam certis verbis fiebat vt Cic. lib. I. de Orat. indicat: *Nam neque,* inquiens, *illud est mirandum, qui* QVIEVS VERBIS COEMPTIO FIAT, *nesciat, eundem eius mulieris quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere.* Recepta verò in ea re verba aperit Boët. in Topica Cicer. *Coemptio verò,* ait ille, *certis sollemnitatibus peragebatur, & sese in coëmendo inuicem interrogabant, vir ita,* AN SIBI MVLIER MATERFA. ESSE VELLET. *Illa respondebat,* VELLE. *Item mulier interrogabat,* AN VIR SIBI PATERFA. ESSE VELLET. *Ille respondebat,* VELLE: *itaque mulier viri conueniebat in manum.* Ridet porrò Cic. pro Murena eos qui cùm in alicuius libris exempli causa CAIÆ nomen positum inuenissent, putarant omnes Mulieres quæ Coëmprionem facerent, CAIAS vocari. Sed & CONFARREATIONE, conueniebatur in manum certis verbis, vt Vlpian. in Tit. cap. IX. scribit. Sponsalia quoque interpositis stipulationibus olim facta, aliàs docui. Socer quidem à genero ita interrogabatur, SPONDES TVAM GNATAM VXOREM MIHI? ille respondebat, SPONDEO. Apud Plautum Aulular. Act. I. Sc. IIII. Megadorus ab Euclione ita stipulatur.

Quid? nunc etiam MIHI DE SPONDES FILIAM. E. *illis legibus,*
Cum illa dote quam tibi dixi. M. SPONDEN' ERGO? E. SPONDEO.

Eodémque modo is qui mulierem nuptum dabat rogabatur, vt apud eundem Curculio. Act. V. Sc. II. Phædromus à milite ita stipulatur, SPONDESNE MILES MIHI HANC VXOREM? Cui miles respondet, SPONDEO. Curculio verò, ET EGO HOC IDEM VNVM SPONDEO. Sed & Trinummo Act. V. Sc. II. Lysiteles ita à Charonde stipulatur,

—SPONDEN' ERGO,
TVAM GNATAM VXOREM MIHI? Ch. SPONDEO, ET MILLE AVRI PHILIPPVM DOTIS.

Quamquam autem Tabulæ non facerent matrimonium, L. donationes in concubinam, D. de donationib. solebant tamen de ea re Tabulæ confici, quæ modò NVPTIALES appellabantur, L. si vicinis, C. de nup. Tertullian. in lib. de Pudicitia, Apul. Apolog. II. D. Augustin. lib. II. de morib. Manichæor. & Sermo. XCVI. & CV. modò DOTALES, L. cùm maritus, D. de pact. dotalib. L. qui dotem, D. de dote præleg. L. Scia Sempronio, D. de donat. int. vir. & INSTRVMENTVM DOTALE, L. vlt. D. de suis & legit. L. pactum quod C. de pact. L. pactum C. de collationib. L. Gaius & L. si dotali D. sol. matr. L. si voluntate C. de dot. promissio. & NVPTIALE INSTRVMENTVM, L. I. C. eo. tit. Tabulas autem istas Signatas, & quidem plerúmque post contractum matrimonium, docet Scæuola in L. Scia D. de donationib. int. vir. & vxo. Iuuenal. Sat. II.

SIGNATÆ TABVLÆ: *dictum,* PELICITER. *Ingens*
Cœna sedet: gremio iacuit noua nupta mariti.

Apul. Apolog. *Habes Æmiliane causam totam, cur* TABVLÆ NVPTIALES *inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villa suburbana* CONSIGNATÆ.

Huiusmodi autem Tabulis, DOS DICEBATVR, PROMITTEBATVR,

DABATVR

DABATVR. DOTIS DICTIO certis & sollemnibus verbis fiebat nulla præcedente interrogatione Gaius lib. II. Instit. Tit. IX. *Sunt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi possunt. Id est, vt si mulier siue sponso vxor futura siue tam marito* DOTEM DICAT. *Quod tàm de mobilibus rebus, quàm de fundis fieri potest. Et non solùm in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater eius, & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debebat sponso creditricu, ipse debitor* IN DOTEM DIXERIT. *Hæ tantùm tres personæ, nulla interrogatione præcedente, possunt* DICTIONE DOTIS *legitimè obligari. Aliæ verò personæ, si pro muliere dotem marito promiserint, communi iure obligari debent, id est, vt interrogatæ respondeant, & stipulatæ promittant.* Vlpian. in fragment. Tit. VI. DOS *aut* DATVR, *aut* DICITVR, *aut* PROMITTITVR. DOTEM DICERE *potest mulier, quæ nuptura est: & debitor mulieris, si iussu eius dicat institutus. Parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione iunctus, velut pater, auus paternus.* DARE, PROMITTERE, *dotem omnes possunt.* Paul. in L. promittendo, D. de iu. dot. PROMITTENDO DOTEM, *omnes obligantur, cuiuscumque sexus, conditionisque sint.* Dotis verò dictæ exempla sunt apud Cicero. Orat. pro Flacco & pro Cæcina, Martial. lib. XII. Epigr. XLII. Plinium lib. II. Epist. IIII. Apuleium Apolog. II.

Promitti autem Dos solebat, in hunc modum, verbi gratia, DECEM DOTI TIBI ERVNT. Vlpian. in L. si ei nuptura, D. de iu. dot. *Si ei nuptura mulier qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est,* PRO STICHO, QVEM MIHI DEBES, DECEM DOTI TIBI ERVNT. Marcellus in L. si Mulier, D. eo. *Si Mulier ita dotem promiserit,* DECEM TIBI AVT TITIO, DOTI ERVNT. Pioculus in L. nepos Proculo, D. de verb. signific. *Ab eo qui ita dotẽ promisit,* CVM COMMODVM ERIT, DOTIS FILIÆ MEÆ TIBI ERVNT AVREI CENTVM. Et mox: *Quid si ita promisisset,* CVM POTVERO, DOTI ERVNT. Et paullo pòst: *Cũ dotẽ quis ita promisit,* CVM POTVERO DOTI TIBI ERVNT CENTVM. Iulian. in L. si pater D. eo. *Quæ debitorem filiumfa. habet, si patri eius ita dotem promiserit,* QVOD MIHI DEBES, VEL, QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET, DOTI TIBI ERVNT. Idem in L. quemadmodum, §. si debitori, D. eo. *Si debitori suo mulier nuptura ita dotem promisisset,* QVOD MIHI DEBES, AVT FVNDVS SEMPRONIANVS, DOTI TIBI ERIT. Iauolen. in L. nuptura, D. eo. *Nuptura filiofam. si socero dotem ita promiserit,* QVOD FILIVS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT. Imperatores autẽ Theodos. & Valentinian. ad exactionem dotis quam semel præstari placuisset, qualiacumque verba sufficere, constituerunt, siue scripta essent, siue non, etiamsi stipulatio in pollicitatione retũ dotalũ minimè fuisset subsecuta, L. Ad exactionẽ C. de dot. promissio. Dos vtiq; passim in stipulatum deducebatur, L. I. §. I. D. de collat. dot. Formulas verò stipulationis Dotis habemus in locis infrà scriptis. Paul. in L. Iulianus, D. de iu. dot. *Iulianus scribit, valere talem stipulationem,* CVM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI? Iulianus in L. Tali D. eo. tit. *Tali facta stipulatione,* DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NOMINE DARE SPONDES? Papinian. in L. cùm post, §. Gener. D. eo. *Gener à socero,* DOTEM ARBITRATV SOCERI CERTO DIE DARI, *non demonstrata re vel quantitate,* STIPVLATVS FVERAT. Vsuras etiam promissæ dotis in stipulatum deduxisse virum, narrat Papinian. in L. vir vxori D. de donat. inter. vir.

Antiquo autem ritu DECIES CENTENA, (Budæo nusquam sine laude nominando, huius obseruationis principe) doti dari consueuerant, id est, vt vetus Horatij Commentator in Sat. III. lib. I. explicat, *decies centum millia sestertium.* Quod præter Iuuenalem Sat. VI. & X. Senecam lib. de Consolatio. ad Albinam, Martialem Epigram. LXV. lib. II. quorum testimoniis alij iam vsi sunt, confirmatur etiam Martialis Epigram. XXIIII. lib. XI.

Nubere Sila mihi nulla non lege parata est,
Sed Silam nulla ducere lege volo.
Cùm tamen instaret, DECIES MIHI DOTIS IN AVRO
SPONSA DABIS, *dixi. Quid minus esse potest?*

Tacit. lib. II. de Hortalo. *Nepos erat oratoris Hortensij, inlectus à diuo Augusto liberalitate*

DECIES SESTERTIVM *ducere vxorem, suscipere liberos.* Idem eod. lib. refert Tiberiũ cùm in locum Vestalis mortuæ alia capienda esset, grates egisse Agrippæ & Pollioni, quòd vltrò filias obtulissent: prætulisse verò Pollionis filiam: sed Agrippæ filiam postmodũ DECIES SERTERTIO DOTE, solatum esse. Vlpian. in L. cùm de in rem verso, D. de vsur. *Imperator quoque noster Seuerus filiæ Flauij Athenagoræ, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideò* NVMERARI DECIES CENTENA DOTIS NOMINE, *iussit.* Nulla tamen lege prohibebatur Mulier, omnia sua bona in dotem dare, L. nulla C. de iu. dot. Et ita in specie L. mulier D. eo. tit. Mulier OMNIA SVA BONA IN DOTEM DEDISSE, proponitur. Valeria etiam OMNEM SVAM PECVNIAM DOTI DIXISSE, narratur à Cicero. pro Flacco. In dotem planè res quæ pondere, numero, mensura constabant, datas osse dicit L. res quæ D. de iu. dot. Et vel totum prædium, vel pars eius in dotem dari poterat, L. Dotale D. de fun. dot. Vsusfructus quoque fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, doris nomine quandoque dabatur, L. si vsusfructus, & L. dotis fructum, §. si vsusfructus, D. de iu. dot. L. vsusfructu, D. sol. matr. Sed & in fundo suo vsumfructum marito dotis causa constituisse Mulier refertur in L. cùm in fundo, §. 1. D. ex iu. dot. Quin & vsumfructũ quem in fundo mariti habebat mulier, dotis causa dare poterat, L. cùm in fundo, D. eo. Proponitur & mulier debitori suo qui sub vsuris debebat, nuptura dotem promisisse, QVOD IS SIBI DEBERET, L. si mulier, D. eo. Pompon. in L. Iulianus, D. mandat. *Si fideiussori vxor doti* PROMISERIT, QVOD EI EX CAVSA FIDEIVSSORIA DEBEAT. Vlpian. in L. si res æstimata, §. vlt. D. eo. *Si cum marito debitore mulier* PACTA SIT, VT ID QVOD DEBEAT, IN DOTEM HABEAT. African. in L. si marito, D. de fun. dot. *Si marito debitori fundi* ID QVOD DEBET, DOTI MVLIER PROMISERIT. Iulian. in L. si mulier, D. de pact. dot. *Si mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro ea, mancipia in dotem dederit, ea condicione,* VT PERICVLO EIVS ESSENT, ET SI QVID EX HIS NATVM ESSET, AD EAM PERTINEAT. Fulcinium etiam, cùm dote vxoris Cesenniæ numerata vteretur, quò mulieri res esset cautior, curasse vt in fundo dos collocaretur, Cic. pro Cæcina scribit.

Plerumque autem res æstimatæ in dotem dabantur, verùm variis condicionibus. Interdum enim conueniebat, VT SOLVTO MATRIMONIO, aut RES, aut ÆSTIMATIO PRÆSTARENTVR, VTRVM VEL MVLIER, VEL VIR, VELLET. Vlpian. in L. pleruque, §. vlt. D. de iu. dot. *Si res in dotem datæ fuerint, quamuis æstimatæ: verùm conuenerit,* VT AVT ÆSTIMATIO, AVT RES PRÆSTENTVR: *si quidem fuerit adiectum,* VTRVM MVLIER VELIT, *ipsa eliget, vtrum malet petere rem, æstimationem. Verùm si ita fuerit adiectum,* VTRVM MARITVS VELIT, *ipsius erit electio.* Impp. Seuerus & Antonin. in L. 1. C. de fun. dot. *Si æstimata prædia in dotem data sint, & conuenit,* VT ELECTIO MVLIERI SERVETVR. African. in L. quod si fundus, D. eo. tit. *Si fundus in dotem æstimatus datus sit,* VT ELECTIO SIT MVLIERIS. Huiusmodi autem res in dotem æstimatas, Mulier quandoque consentiente viro in vsũ habebat, L. mortis suæ, §. 1. D. de iu. dot.

Interdum verò conueniebat, vt & res ipsæ, etiam si æstimatæ in dotem datæ essent, soluto matrimonio restituerentur, L. quotiens D. de iu. dot. Impp. Seuerus & Antonin. in L. 1. C. solu. matrim. *Post æstimationem dotis, pactione vel stipulatione interposita,* VT SI IPSÆ RES DISSOLVTO MATRIMONIO EXTARENT, VXORI REDDANTVR. Scæuola in L. æstimatis, D. sol. mat. *Æstimatis rebus in dotem datis, pactum intercessit,* VT EX QVACVMQVE CAVSA DOS REDDI DEBERET, IPSÆ RES RESTITVERENTVR, HABITA RATIONE AVGMENTI, ET DEMINVTIONIS, VIRI BONI ARBITRATV. QVÆ VERO NON EXTARENT AB INITIO ÆSTIMATIO EARVM. Papinian. in L. cùm post, §. cùm res, D. de iu. dot. *Cùm res* IN DOTEM ÆSTIMATAS SOLVTO MATRIMONIO REDDI, *placuit.* Iauolen. in L. in his, §. mancipia, D. soluto matr. *Mancipia in dotem æstimata accepisti: Pactum conuentum deinde factum est,* VT DIVORTIO FACTO, TANTIDEM ÆSTIMATA REDDERES. Pompon. in L. si mancipia, D. de iu. dot. *Si mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum,* VT TANTIDEM ÆSTIMATA DIVORTIO FACTO REDDERES. Impp. Dioclet. & Maximian. in L. si inter

ter C. eo. tit. *Si inter virum & vxorem pactum sit interpositum*, VT SI MATRIMONIVM INTRA QVINQVENNII FORTE TEMPORA QVOQVO MODO ESSET DISSOLVTVM, SPECIES ÆSTIMATÆ DOTI DATÆ, PRETIIS QVIBVS ÆSTIMATÆ SVNT, REDDERENTVR. Iauolenus in L. vlt. D. de pact. dotalib. *Vxor viro fundum centum æstimatum in dotem dederat: deinde cum viro pactum conuentum fecerat*, VT DIVORTIO FACTO EODEM PRETIO VXORI VIR FVNDVM RESTITVERET. Alias eiusdem generis conuentiones ex libris nostris promam. Paulus in L. si paret §. si fundo, D. de pact. dot. *Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier*, VT QVANTO PLVRIS VENIERIT, ID IN DOTE SIT. Idem in §. vlt. ead. L. *Si pacta sit mulier*, VT SIVE PLVRIS SIVE MINORIS FVNDVS ÆSTIMATVS VENIERIT, PRETIVM QVANTI RES VENIERIT, ID IN DOTE SIT. A Scæuola verò in L. cùm maritus, D. eo. proponitur maritus, qui æstimata prædia acceperat, pactus esse manente matrimonio, VT EA PRÆDIA INÆSTIMATA ESSENT, vt sine periculo suo ea deteriora faceret.

In dote autem danda, Mulier quandoque pecuniam, quam viri potestati non cõmitteret, nec non & mancipia Recipiebat, sibíque retinebat. Agellius lib. XVII. cap. VI. Marcum Catonem Voconiam legem suadentem, verbis hisce vsum refert. *Principio nobis mulier magnam in dotẽ attulit, tum* MAGNAM PECVNIAM RECIPIT, QVAM IN VIRI POTESTATE NON COMMITTIT: *Eam pecuniam viro dat mutuam: postea, vbi irata est*, SERVVM RECEPTICIVM *sectari atque flagitare virum iubet.* Quòd Agellius ita exponit. *Quando mulier marito dotem dabat, tum quæ ex suis bonis retinebat, neque ad virum transmittebat, ea* RECIPERE *dicebatur.* Et mox: *Ipse etiam Cato mulierem demonstrare locupletem volens: Mulier, inquit, & magnam dotem dat, & magnam pecuniam recipit: hoc est, & magnam dotem dat, & magnam pecuniam retinet. Ex ea igitur re familiari, quam sibi dote data retinuit, pecuniam viro mutuam dat. Eam pecuniam cùm viro fortè irata repetere instituit, apponit flagitatorem seruum* RECEPTICIVM, *hoc est, proprium seruum suum*, QVEM CVM PECVNIA RELIQVA RECEPERAT, NEQVE DEDERAT DOTI, *sed retinuerat. Non enim seruo mariti imperare hoc mulierem fas erat, sed proprio suo.*

Ac planè quæ dotis causa dabantur, nominatim in dotem dari debebant. Interdum vero res dabantur in ea quæ Græci παράφερνα, Galli PECVLIVM appellabant quæ etiam sic quandoque dabantur, VT MARITI FIERENT. Et quidẽ vulgò Romæ, Mulier res quas solebat in vsu habere in domo mariti, neque in dotem dabat, in Libellum solebat conferre: cúmque Libellum marito offerre vt is subscriberet, QVASI RES ACCEPISSET, ET VELVT Chirographum eius vxor retinebat, RES QVÆ LIBELLO CONTINEBANTVR IN DOMVM EIVS SE INTVLISSE. Quinetiá plerumque cvstodiam earum Maritus REPROMITTEBAT, nisi mulieri commissæ essent, L. si ego §. vlt. D. de iu. dot. Hinc Papinian. ID L. donationes in concubinam, § 1. D. de donationib. SPECIES, ait, EXTRA DOTEM A MATRE FILIÆ NOMINE VIRO TRADITAS, *filiæ quæ præsens fuit, donatas. & ab ea viro traditas videri respondi: nec matrem offensam repetitionem habere, vel eas rectè vindicare, quod vir* CAVISSET, EXTRA DOTEM VSIBVS PVELLÆ SIBI TRADITAS: *cùm ea significatione nec modus donationis declaretur, nec ab vsu proprietas separetur: sed* PECVLIVM A DOTE *puellæ distingueretur.* Iustinian. in L. vlt. C. de pact. conuent. *Si mulier marito suo nomina, id est fœneraticias cautiones, quæ* EXTRA DOTEM SVNT, DEDERIT, VT LOCO PARAPHERNORVM APVD MARITVM MANEANT, ET HOC DOTALI INSTRVMENTO PVERIT ADSCRIPTVM. Maritus autem RES VXORIS EXTRA DOTEM CONSTITVTAS, quandoque eius voluntate administrabat, eiúsque administrationis rationem vxori reddebat, L. Maritus, D. ad L. falcid. Alioquin in his rebus quas extra dotem mulier habebat, nullam vxore prohibente communionem habebat, nec eis inuita vxore immiscere sese poterat, L. hac lege C. de pact. conuent.

Tabulis autem dotalibus caueri de dote soluto matrimonio restituenda solebat, idque interdum generaliter, quoquo modo matrimonium dirimeretur. Paulus in L.

si quis sic, D. solu. matrim. *Siquis sic stipuletur à marito*, SI QVO CASV TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTEM DABIS. Idem in L. cùm quærebatur, D. de verbor. signific. *Cùm quærebatur, an verbum* SOLVTO MATRIMONIO DOTEM REDDI. Vlpian. in L. quoties, §. vlt. D. sol. matr. *Si quis pro muliere dotem dederit, conuenerintque*, VT QVOQVO MODO DIREMPTO MATRIMONIO, IPSI SOLVERETVR. Idem in L. si extraneus, D. de condict. cau. da. *Si extraneus pro muliere dotem dedisset, & pactus esset*, VT QVOQVO MODO FINITVM ESSET MATRIMONIVM, DOS EI REDDERETVR. Et in L. Neratius D. de religios. *Si quis dotem hac lege dederit pro muliere*, VT AD IPSVM REDIRET, SI IN MATRIMONIO MORTVA ESSET, AVT QVOQVO MODO SOLVTO MATRIMONIO. Scævola in L. cùm quis, §. nuptura, D. de legat. III. *Nuptura, duobus filijs quos ex priore marito habebat, mandauit, vt viginti quæ doti dabat, stipularentur*, IN OMNEM CASVM QVO SOLVI POSSET MATRIMONIVM: *vt etiam alterutri ex his tota dos soluatur.* African. in L. quæ dotis, D. sol. matr. *Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur*, PARTEM DOTIS DISTRACTO MATRIMONIO SIBI SOLVI.

Aliàs verò, in alterutrum specialiter diuortij, vel mortis casum, vel in vtrumque nominatim stipulatio interponebatur. Vlpian. in L. si cùm dotem, D. sol. matr. *Si cùm dotẽ daret pater vel extraneus pro muliere*, IN VNVM CASVM PEPIGIT, VEL IN DIVORTIVM, VEL MORTEM, *dicendum est*, IN EVM CASVM IN QVEM NON PEPIGIT, *esse mulieri actionem.* Tryphon. in L. qui duos, §. si maritus, D. de reb. dub. *Si maritus & vxor simul perierint, stipulatio de dote*, EX CAPITVLO, SI IN MATRIMONIO MVLIER DECESSISSET, *habebit locum.* Scævola in L. cùm maritus, §. 1. D. de pact. dotalib. *Titius mulieris nomine dotem dedit, & stipulatus est*, IN CASVM MORTIS ET DIVORTII. Papinian. in L. inter §. vlt. D. eo. tit. *Pater*, SI FILIA NVPTA MORTEM OBIISSET, DOTEM DARI STIPVLATVS EST. Impp. in L. cùm patrem C. de iu. dot. *Cùm patrem pro filia dotem tibi dantem*, SI POST MORTEM SVAM IN MATRIMONIO CONSTITVTA, REBVS HVMANIS EADEM EXIMATVR, PARTEM DIMIDIAM DOTIS AMNIÆ REDDI, *pactum proponas.* Pompon. in L. si ita D. de pact. dotalib. *Si ita cõueniat*, VT SI VIVO SOCERO MORTVA SIT FILIA, IPSI SOCERO: SI MORTVO, FILIO EIVS: SI FILIO QVOQVE DEFVNCTO, TOTVM SVO HEREDI REDDATVR. Vlpian. L. mulier D. de verbor. obligationib. *Mulier quæ dotem dederat Glabrioni fecerat eum promittere dotem*, SI IN MATRIMONIO DECESSISSET, *infanti.* Paulus in L. debitor, §. vlt. D. ad Trebellia. *Ea quæ dotem dabat, pacta erat cum marito*, VT MORTVA SE IN MATRIMONIO, DOTIS PARS MATRI EIVS REDDERETVR. Scævola in L. cùm maritus, §. vlt. D. de pact. dotalib. *Mulier de dote quam dedit pacta est*, VT SI IN MATRIMONIO DECESSISSET, FRATRI EIVS REDDERETVR: *quæ* IN EVM CASVM STIPVLATVS EST. Paul. in L. Gaius D. sol. matr. *Gaius Seius auus maternus Seiæ nepti quæ erat in patria potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit*, & INSTRVMENTO DOTALI, *huiusmodi pactum & stipulationem complexus est*: SI INTER LVCIVM TITIVM MARITVM ET SEIAM DIVORTIVM SINE CVLPA MVLIERIS FACTVM ESSET, DOS OMNIS SEIÆ VXORI, VEL GAIO SEIO AVO MATERNO REDDERETVR, RESTITVERETVRQVE. Paul. in L. Seia D. de dote præleg. *Seia cùm nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium qui nihil numerauit, sed* DOTEM STIPVLATVS EST, SI MORTE MVLIERIS SOLVTVM FVERIT MATRIMONIVM. Enimuerò cum Pater dotem dabat, ita demum in suam personam de dote actionem transferebat, si ex continenti stipularetur. Ceterùm si interposito tempore stipulari vellet, non nisi consentiente filia poterat, quamuis in potestate esset, L. quotiens pater D. sol. matr. Vnde in L. post dotem, D. eo. tit. Pater *post dotem datã & nuptias contractas stipulatus* refertur, *filiæ voluntate*: Cùm verò is qui dotem pro muliere dabat, REDDI EAM SIBI MORTVA IN MATRIMONIO MVLIERE STIPVLATVR, DOS ea speciali nomine RECEPTICIA dicebatur, quemadmodũ Vlpian. in Titt. cap. VI. scribit. Gaius verò in L. mortis causa §. fine D. de mort. cau. do. *Sed et dos, quam quis in mortẽ mulieris à marito stipulatur, capitur sanè mortis causa, cuius generis*, DOTES RECEPTICIÆ

RECEPTICIÆ *vocantur*. Stipulatio autem de dote reddenda ab extraneo interposita, facto diuortio statim committebatur, L. stipulatio, D. de iu. dot. Ceterùm stipulatio de reddenda dote ita quãdoque cõcipiebatur, DOTEM DABIS? vel, DOTEM DARI SPONDES? Paul. in L. si quis sic, D. sol. matr. *Si quis sic stipuletur à marito*, SI QVO CASV TITIA TIBI NVPTÆ ESSE DESIERIT, DOTEM DABIS? Papin. in L. post dotẽ, D. eo. tit. *Post dotem datam, nuptias contractas, stipulatus est pater filiæ voluntate*, DIVORTIO FACTO DOTEM DARI. Idem in L. inter, §. vlt. D. de pact. dot. *Pater si filia nupta mortem obiisset*, DOTEM DARI STIPVLATVS EST. Aliàs etiam, REDDI, RESTITVI, stipulabantur, L. Gaius, D. sol. matr. L. cùm quærebatur, D. de verb. signif. vel SOLVI, L. si ita, & L. Inter, §. filia, D. de pact. dot.

Eiusmodi verò pactis, prospici in casum liberorum de restitutione vel retẽtione dotis, aut certæ partis, solebat. Vlpian. in L. 11. D. de pact. dotalib. *Si conuenerit*, VT QVOQVO MODO DISSOLVTVM SIT MATRIMONIVM, LIBERIS INTERVENIENTIBVS, DOS APVD VIRVM REMANERET. Scæuola in L. si inter, D. eo. tit. *Si inter virum & vxorem pactum est*, VT CERTA PARS DOTIS VEL TOTA, OB VNVM VEL PLVRES LIBEROS INTERVENIENTES RETINEATVR. Papinianus in L. inter D. eo. tit. *Inter socerum & generum conuenit*, VT SI MORTVA FILIA SVPERSTITEM ANNICVLVM FILIVM HABVISSET, DOS AD VIRVM PERTINERET. QVOD SI VIVENTE MATRE FILIVS OBIISSET, VIR DOTIS PORTIONEM VXORE IN MATRIMONIO DEFVNCTA RETINERET. African. in L. pater, D. eod. *Pater cùm filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est*, VT MORTVA FILIA, VNO PLVRIBVSVE LIBERIS SVPERSTITIBVS, DEDVCTA PARTE TERTIA, RELIQVA DOS SIBI VNI POST MORTEM SVAM, ILLI AVT ILLI FILIIS, QVOS IN POTESTATE HABEBAT, REDDATVR. Impp. in L. vt inter, C. de inutil. stipul. *Cùm igitur defuncta in matrimonio filia tua superstitis filij nomine*, PARTEM DIMIDIAM DOTIS A MARITO DETINERI, ALTERAM VERO PARTEM NEPOTI TVO RESTITVI, VEL SI IS *in rebus humanis non esset*, IVLIANO RESTITVI *per pactũ conuenisse proponas* Callistrat. in L. si dotali, D. solu. matrim. *Si* DOTALI INSTRVMENTO *ita stipulatio interposita sit*, VT LIBERORVM NOMINE DOS APVD MARITVM RESIDEAT, *Nepotum quoque nomine retinebitur*. Atque ita virum dotem filiæ nomine retinere potuisse proponit Papinian. in L. inter, §. 1. D. de pact. dot. Eapropter interdum stipulatio de reddenda dote in eum casum concipiebatur, quo sine liberis mulier decederet. Papinian. in d. L. inter socerũ, § cum inter, D. eo. *Cùm inter patrẽ & generum conuenit*, VT IN MATRIMONIO SINE LIBERIS DEFVNCTA FILIA, DOS PATRI RESTITVATVR. Et §. filia ead. L. *Filia cùm pro se dotem daret, pepigit*, VT SI IN MATRIMONIO SINE LIBERIS DECESSISSET, MATRI SVÆ DOS SOLVATVR. Apuleius Apolog. 11. *Iam primum mulieris locupletissima modicam dotem, neque eam* DATAM, *sed tantummodo* PROMISSAM: *præter hæc, ea conductione factam coniectionem*, SI NVLLIS EX ME SVSCEPTIS LIBERIS VITA DEMIGRASSET, VT DOS OMNIS APVD FILIOS EIVS PONTIANVM ET PVDENTEM MANERET. SIN VERO VNO, VNAVE, SVPERSTITE DIEM SVVM OBIISSET, VTI TVM DIMIDIA PARS DOTIS POSTERIORI FILIO, RELIQVA PRIORIBVS CEDERET. Tryphonin. in L. Bæbius, D. de pact. dot. *Bæbius Marcellus Bæbio Marullo, filiæ suæ nomine, centena promiserat, & conuenerat inter eos*, NE EA DOS CONSTANTE MATRIMONIO PETERETVR, ET SI POST MORTEM PATRIS IN MATRIMONIO SINE LIBERIS FILIA DECESSISSET, VT DIMIDIA DOS APVD MARITVM REMANERET, DIMIDIA PATRI MVLIERIS RESTITVERETVR. Scæuola in L. vxorem, § testamento, D. de legat. 111. Patrem per fideicommissum centum legasse refert & adiecisse, FIDEI TVÆ FILIA COMMITTO, VT CVM IN FAMILIA NVBES, ET QVOTIESCVMQVE NVBES, PATIARIS EX DOTE TVA QVAM DABIS, PARTEM DIMIDIAM STIPVLARI FRATREM TVVM, ET SEIAM MATREM TVAM PRO PARTIBVS DIMIDIIS DARI SIBI, SI IN MATRIMONIO EIVS CVI NV-

BES, SINE DIVORTIO FACTO, PRIVSQVAM DOS TVA REDDATVR, EOVE NOMINE SATISFACTVM ERIT, MORIERIS NVLLO FILIO FILIAVE EX EO RELICTO. Et §. pater, cad. L. *Pater naturalis filiæ suæ ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier alij nuberet, non mandatu mulieris dotem marito eius dedit,* & SIBI REDOI EAM STIPVLATVS EST, SI SINE LIBERIS FILIA MORERETVR.

Ipsi etiam quandoque marito, nulla liberorum facta mentione, consulebatur: Paulus in L. si pater, D. de pact. dot. *Si pater dotem dederit,* & *pactus sit,* VT MORTVA IN MATRIMONIO FILIA, OOS APVD VIRVM REMANERET. Vlpian. in L. Neratius, D. de religios. *Si is qui dotē dederat pro muliere,* STIPVLATVS EST DVAS PARTES DOTIS REDDI, TERTIAM APVD MARITVM REMANERE: *pactus sit,* NE QVID MARITVS IN FVNVS CONFERRET. Inde eueniebat vt dotē partēmve eius maritus lucri faceret, eáque penes eum vel tota, vel pro portione remaneret, L. Celsus & L. si mulier, & L. contra, D. eo. tit. Et hoc casu procedit, quod mortua muliere, dotē mariti lucro cessisse ostendit, L. sed si alia, D. de bon. damnat.

Præterea qua die dos reddenda esset paciscí solebant, L. de die, D. de pact. dotalib. Procul. in L. Atilicinus, D. eo. *Cùm inter virum* & *vxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit,* VT QVIBVS DIEBVS DOS DATA ESSET, IISDEM DIVORTIO FACTO REDDERETVR. Et mox: *Si pacto conuento cautum est,* VT QVANTO SERIVS QVÆQVE, ET POST NVPTIAS DATA FVERIT, POST DIVORTIVM REDDATVR. Alfen. in L. aliud, D. eo. *Si pater pro filia dotem promisit,* VT ANNVA, TRIMA, QVADRIMA, QVINTO ANNO OOS A SE REODERETVR, & *conuenit,* VT ISOEM DVOBVS SOLVTO MATRIMONIO REDDERETVR. Interdū conueniebat, vt DOS QVÆ PONDERE, NVMERO, MENSVRA CONTINEBATVR, SOLVTO MATRIMONIO PRÆSENS REODERETVR, quæ alioquin cessante condicione, non nisi annua, bima, trima die reddita fuisset, vt tradit Vlpian. Tit. vi.

Pater etiam, sed & ipsa mulier quādoque paciscebatur, NE DOS A SE PETERETVR. Pōponius in L. auus, D. de pact. dotalib. *Auus pactus est, cùm dotē pro nepote suscepisset,* NE A SE, NEVE A FILIO DOS PETERETVR: AB ALIO VERO QVAM FILIO HEREDE, VT DOS PETERETVR. Vlpianus in L. cum pater, D. eo. *Cùm pater dotē pollicitus fuerit* & *paciscatur,* NE SE VIVO PETATVR, NEVE CONSTANTE MATRIMONIO DOS PETATVR. Paulus in L. si socer, §. 1. D. solu. matrim. *Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Gaio Seio, & inter Gaium Seium & Lucium Titium patrem mulieris conuenit,* NE DOS A VIVO LVCIO TITIO, ID EST PATRE MVLIERIS, PETERETVR. Celsus in L. auus, D. de pact. *Auus neptis nomine quam ex filio habebat, dotem promisit,* & *pactus est,* NE A SE, NEVE A FILIO SVO DOS PETERETVR. Paul. in L. ob res, §. vlt. D. de pact. dotalib. *Si cōuenerit,* NE A MVLIERE, NEVE A PATRE DOS PETATVR. Et mox: *Sed si conuenerit,* VT MANENTE MATRIMONIO VIVO PATRE DOS PETATVR. Etidē L. si pater, §. si mulier, D. eo. *Si mulier pacta sit,* NE AMPLIVS QVAM PARS DIMIDIA DOTIS A SE PETATVR. Et L. vxor. §. vlt. D. eo. *Si pater filiæ nomine certā pecuniam in dotem promiserit,* & PACTVS EST NE INVITVS EAM SOLVERET. Sed & in L. Bæbius, in prin. D. eo. inter socerum & generum conuenisse proponitur, NE OOS CONSTANTE MATRIMONIO PETERETVR.

De alenda etiam muliere conueniebat. Scæuola in L. pater, D. de in rem verso. *Pater pro filia dotem promisit: & conuenit,* VT IPSE FILIAM ALERET NON PRÆSTANTE PATRE. Idem in L. vlt. *Filiam familias duxit vxorem, patre dotem promittente: & conuenit inter omnes personas,* VTI EAM PATER, AVT IPSA SE TVERETVR. Et L. vlt. D. de doli & met. except. *Pater pro filia dotem promiserat,* & *pactus erat,* VT IPSE ALERET FILIAM SVAM EIVSQVE OMNES. Itē in L. creditor, §. si inter, D. mandā. *Si inter maritum & socerum id actum esset, vel tacito intellectu* VT ONVS EXHIBENDÆ VXORIS AD MARITVM REDIRET, PRÆSTANTE PATRE DOTIS VSVRAS. *Sed & ex pactis conuentis quæ ante nuptias vel post nuptias interponi solebant,* Paulus hæc refert in L. si pater, §. ex pactis, D. de pact. VT MVLIER DOTE PROMISSA SE

SA SE ALAT, ET DONEC NVPTA SIT, DOS AB EA NON PETATVR, AVT CERTAM SVMMAM VIRO PRÆSTET, ET AB EO ALATVR. Vlpian. in L. si conuenerit in fi. D. de pact. dot. *Si pactum tale interuenit*, VT MARITVS FRVCTVS IN DOTEM CONVERTERET, ET MVLIER SE SVOSQVE ALERET, TVERETVRVE, ET VNIVERSA ONERA SVA EXPEDIRET. Papinianus etiam in L. Inter socerum, §. conuenit, D. de pact. dot. cõueniſſe refert, vt MVLIER VIRI SVMPTIBVS QVOQVO IRET, VEHERETVR, Iulianus in L. quidam, D. de pact. dotalib. *Quidam fundum dotis causa ab vxore sua acceperat: intérque eos conuenerat*, VT MERCEDES EIVS FVNDI VIR VXORI ANNVI NOMINE DARET.

Interdum etiam pactis Dotalibus, de hereditate patris cauebatur. Imp. Alexand. in L. pactum, C. de collationib. *Pactum Dotali instrumento comprehensum*, VT CONTENTA DOTE, QVÆ IN MATRIMONIO COLLOCABATVR, NVLLVM AD BONA PATERNA REGRESSVM HABERET. Papinian. in L. vlt. D. de suis & legit. *Pater instrumento Dotali comprehendit*, FILIAM ITA DOTEM ACCEPISSE, NE, QVID ALIVD EX HEREDITATE PATRIS SPERARET. Impp. Valerian. & Gallien. in L. pactum, C. de pact. eo. *Pactum quod Dotali instrumento comprehensum est*, VT SI PATER VITA FVNGERETVR, EX ÆQVA PORTIONE EA QVÆ NVBEBAT, CVM FRATRE HERES PATRI SVO ESSET.

Non omittenda & illa conuentio est, quæ à Papiniano refertur in L. ex ea parte, §. 1. D. de verb. oblig. in hæc verba. *Mulier ab eo in cuius matrimonium conueniebat, stipulata fuerat ducenta*, SI CONCVBINÆ, TEMPORE MATRIMONII, CONSVETVDINEM REPETISSET. Imp. Alexand. in L. ex conuentione, C. de pact. *Ex conuentione quidem, qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis, cum fundum in dotem daret*, VT CREDITORIBVS, QVIBVS FVERANT PRÆDIA OBLIGATA, VSVRAS SOLVERET. Paul. in L. Quæris, D. de pact. dotalib. *Si pacta sit mulier vel ante nuptias, vel post nuptias*, VT EX FVNDI FRVCTIBVS, QVEM DEDIT IN DOTEM CREDITOR MVLIERIS DIMITTATVR. Scæuola in L. si inter, D. eo. *Si inter virum, & vxorẽ conuenit*, VT EXTREMI ANNI MATRIMONII FRVCTVS NONDVM PERCEPTI, MVLIERIS LVCRO FIANT.

Pergamus porrò ad alias conuentiones, & ad Seruitutes progrediamur. Pactionibus enim & stipulationibus constitutas Seruitutes cõstat, §. si quis velit Instit. de seruitutib. Celsi. in L. si quis per fundũ, D. de euictionib. *Si quis per fundum, quẽ cum alio communẽ haberet, quasi solus dominus eius esset*, IVS FVNDI, AGENDI MIHI VENDIDERIT. Pompon. in L. ratio, §. si iter, D. de act. emp. *Si* ITER, ACTVM, VIAM, AQVÆDVCTVM PER TVVM FVNDVM EMERO. Idem in L. tenetur, §. si tibi, D. eod. SI TIBI ITER VENDIDERO. Iauolen. in L. vlt. D. de seruitut. *Quotiens* VIA *aut aliquid* IVS FVNDI EMERETVR. Cedebantur etiam prædiorum vrbanorum & rusticorum iura. Scæuola in L. Lucio, D. de aqua cott. *Lucio Titio* EX FONTE MEO, VT AQVAM DVCERET, CESSI. Paulus in L. seruitutes quæ, D. de seruitut. vrban. præd. *Túque mihi* PER AREAM TVAM IN DOMVM MEAM IRE, AGERE, CESSISTI. Pompon. in L. si mihi, D. de seruit. præd. rustic. *Si mihi eodem tempore* CONCESSERIS, ET IRE, AGERE PER TVVM LOCVM. Celsi. in L. per fundum, D. eo. tit. *Per fundum qui plurium est*, IVS MIHI ESSE EVNDI AGENDI, *potest separatim cedi*. Papinian. in L. vnus, D. eo. *Vnus ex sociis fundi communis* PERMITTENDI, IVS ESSE IRE, AGERE. Idem in L. 11. §. vlt. D. de aq. & aq. plu. *Si quis vicino cesserit*, IVS EI ESSE AQVAM IMMITTERE. Pomponius in L. si domus, D. de seruit. vrb. præd. *Et tibi* CONCESSERO IVS ESSE INVITO ME ALTIVS TOLLERE ÆDIFICIA TVA. Et quidem si quis duas ædes haberet, & alteras traderet, poterat LEGEM TRADITIONI DICERE, vt vel istæ quæ non tradebantur SERVÆ ESSENT HIS QVÆ TRADEBANTVR, vel contrà, VT TRADITÆ RETENTIS ÆDIBVS SERVIRENT. Similitérque si quis duos fundos haberet, alium alij poterat ser-

uum facere tradendo, L. si quis duas, D. commun. præd. Gaius in L. duorum, D. eo. *Duorum prædiorum dominus, si alterum ea lege tibi dederit,* VT ID PRÆDIVM QVOD DATVR, SERVIAT EI QVOD IPSE RETINET, VEL CONTRA. Seruitutes etiam in stipulatum deduci consueuisse docent L. proinde, §. vlt. D. de stipul. seruor. & L. pro parte, D. de seruitutib.

Modus autem adiici seruitutibus poterat. Veluti, QVO GENERE VEHICVLI AGERETVR, vel NON AGERETVR, vel, VT EQVO DVNTAXAT: vel VT CERTVM PONDVS VEHERETVR, vel GREX ILLE TRANSDVCERETVR, aut CARBO PORTARETVR, L. seruitutes ipso, §. Modus, D. de seruitutib. Marcell. in L. is qui, D. quemad. seruit. amitt. *Is cui via vel actus debebatur,* VT VEHICVLI CERTO GENERE VTERETVR, *alio genere fuerat vsus.* Iter autem sic poterat constitui, VT QVIS INTERDIV DVNTAXAT IRET: quod ferè circa prædia vrbana necessarium erat, L. iter, D. commun. præd. Iter porrò qui habebat, eà pedes & eques commeare poterat, L. inter, D. de seruit. præd. rust. Præterea sella aut lectica vehi, non item iumentum ducere poterat, L. qui sella, D. eo. Qui verò Actum habebat, & plostrum seu vehiculum ducere, & iumenta agere, ac mētáque traiicere poterat, non etiam trahere lapidem, aut lignum. At qui Viam habebat, eundi, agendi, trahendi quoque & rectam hastam referendi, si modò fructus non læderet, ius habebat, L. qui sella & L. inter D. eod. LATITVDO porrò actus itinerisque DICI ET DEMONSTRARI in eiusmodi seruitutibus constituendis solebat. Quod si nihil dictū esset, vel si nulla determinatione iter, actúmve quis cessisset, legassétve, ARBITER dabatur, qui iter actúmque determinaret, & eorum latitudinem statueret ac definiret. At in Via aliud iuris erat: Nam si DICTA LATITVDO non esset, LEGITIMA, id est, lege XII. Tab. definita debebatur, L. certo generi, §. L. & §. latitudo, D. de seruitut. rustic. præd. Viæ enim latitudo, ex lege XII. Tabularum in porrectum octo pedes, in anfractum, id est vbi flexum est, sedecim habebat, vt Gaius in L. viæ, D. de seruit. rust. præd. tradit. VIA tamen constitui vel LATIOR OCTO PEDIBVS, vel ANGVSTIOR poterat: vt tamen eam latitudinem haberet, qua VEHICVLVM IRE posset. Alioquin iter erat non via, L. via constitui, D. de seruit. præd. rustic. Nam si tam angusti loci demonstratione facta VIA concessa esset, vt neque VEHICVLVM, NEQVE IVMENTVM EA INIRE posset, ITER magis quàm VIA, aut ACTVS adquisitus videbatur. Sed si IVMENTVM EA DVCI posset, non etiam VEHICVLVM, ACTVS videbatur adquisitus, L. si tam angusti, D. de seruitutib.

Si verò VIÆ locus non adiecta LATITVDINE nominatus esset, per eum qualibet iti poterat. Sin autem prætermissus esset, æquè LATITVDINE non adiecta, per totum fundū, vna poterat eligi via, dūtaxat eius latitudinis quæ lege comprehensa erat. Pro quo ipso si dubitabatur, Arbitri officium inuocandum erat, d. L. certo, §. vlt. Sanè si cui simplicius via per fundū cuiuspiam cessa, vel relicta esset, in infinito, videlicet per quamlibet eius partē, ire agere licebat, ciuiliter modò. Verùm quà primùm viam direxisset, eadem demum ire agere debebat, nec amplius mutandæ eius potestatem habebat, L. si cui, D. de seruitutib.

De Actus verò spatio hæc Varro lib. VIII. de ling. Lat. *Vt ager, quòd agi poterat, sic qua agi,* ACTVS. *Eius finis minimus constitutus in* LATITVDINEM PEDES QVATVOR, *fortassa ab eo, quattuor, quod ea quadrupes agitur.* Iter autem vel viam silice sternere non poterat is cui huiusmodi seruitus debebatur, nisi nominatim conuenisset, L. loci corpus, §. si quis mihi itineris, D. si seruit. vind. Si tamen iter legatum esset, quà nisi opere facto iri nō posset, Proculus putabat, licere fodiendo, substernendo, iter facere, L. si iter, D. de seruitutib. In seruitutibus etiam huiusmodi constituendis, cautum nonnumquam VT REFICIENDI IVS, ET AD QVEM VSQVE MODVM ESSET, indicat Vlpian. in L. inde etiam, §. fieri, D. de itin. actúque priu. *Fieri, autem potest,* ait, *vt qui* IVS FVNDI HABEAT, ET AGENDI, REFICIENDI IVS *non habeat: quia in seruitute constituenda cautum sit,* NE EI REFICIENDI IVS SIT: *aut sic,* VT SI VELIT REFICERE, VSQVE AD CERTVM MODVM REFICIENDI IVS SIT. ITER autem, ACTVS, VIA, pluribus cedi, vel simul, vel separatim per eundem locum

locum poterat, L. Lucio, D. de aqua cottid. L. qui per certi, D. commun. præd.

Vsus porrò Seruitutium temporibus fecerni poterat: exempli gratia, VT QVIS POST HORAM TERTIAM VSQVE IN HORAM DECIMAM EO IVRE VTERETVR, vel VT ALTERNIS DIEBVS VTERETVR, L. via, §. vlt. D. de seruitutib. Diuidi planè non solùm temporibus sed & mensuris aqua poterat. Et ita inter duos qui eodem riuo Aquam certis horis separatim ducebant, conuenisse, VT PERMVTATIS INTER SE TEMPORIBVS AQVA VTERENTVR, Iulian. scribit in L. cum constet, in prin. & §. vlt. D. de aqua cottid. Qui locus postulat vt de iure Aquæ dicamus: quo nomine seruitutem Aquæductus appellant non Iurisconsulti modò, sed & Cic. Epist. 1. lib. III. ad Q. Frat. his verbis: *Caluus aiebat aqua dempta, & eius* AQVÆ IVRE *constituto, & seruitute fundo illi impositâ, tamen nos pretium seruare posse, si vendere vellemus.* Ius autem aquæ ita constituebatur, si quis cederet alicui, VT EX FONTE SVO AQVAM DVCERET, L. Lucio, D. de aqua cottid. Pompon. in L. refectionis §. vlt. D. cõmun. præd. *Si prope tuum fundum* IVS EST MIHI AQVAM RIVO DVCERE. Cedi etiã vt Paul. in L. vlt. D. si seruit. vind. scribit, *poterat*, VT AQVAM QVÆRERET, ET INVENTAM DVCERE EI LICERET. Sciendum est autẽ duo fuisse genera Aquarum. Erat enim COTTIDIANA: erat & ÆSTIVA: COTTIDIANA ab ÆSTIVA vsu differebat non iure. COTTIDIANA enim erat quæ duci adsiduè solebat, & cottidie duci poterat, siue æstiuo tempore siue hiberno, etiam si aliquãdo temporis momento ducta non esset, vel intermissione temporis eius seruitus diuisa esset. ÆSTIVA verò ea erat, qua æstate sola vti expediret, & qua quis æstate sola vtebatur, siue perpetuò duci, siue non nisi æstate duci ea posset, L. 1. §. 1. & §. quod autem, D. de aqua cottid. Enimuero poterat eodem tempore, alius Cottidianã, alius Æstiuam aquam ducere: ita vt æstate diuideretur inter eos aqua: hieme solus duceret is qui Cottidianæ ius habebat, L. cùm conster, D. de aqua cottid. Interdum verò NOCTVRNÆ duntaxat AQVÆ seruitus cedebatur: interdum verò DIVRNÆ solius, L. si prius, D. de aq. & aq. pluu. L. si communem, §. vlt. D. si seruit. vind. Et is quidem qui DIVRNARVM, aut NOCTVRNARVM HORARVM AQVÆDVCTVM HABEBAT, non poterat alia hora ducere, quàm qua ius habebat ducendi, L. II. D. de aqua cottid. Aquæ planè ius duobus cedi vel simul, vel separatim poterat, VT PER EVNDEM AQVÆ DVCTVM AQVAM DVCERENT, L. Lucio, D. de aqua cottid. Neratius quoque in L. II. d. §. vlt. D. de seruit. præd. rust. si Aquæductus sufficiens esset, potuisse eum pluribus per eũdem locũ concedi, VT ET IISDEM DIEBVS VEL HORIS DVCERETVR, scribit. Qui verò per eundem Riuum Aquam ducebant, hi RIVALES appellabantur, inter quos de Aquæ vsu sæpe contentio incidebat. Vlpian. in L. 1. §. si inter, D. de aqua cottid. *Si inter* RIVALES, *id est qui per eundem Riuum aquam ducunt, sit* CONTENTIO DE AQVÆ VSV. Agell. lib. XIIII. cap. 1. *Negotiũ quod ei fortè de* AQVÆDVCTV CVM RIVALIBVS, *aut de communi pariete cum vicino apud iudicem est.* Hinc in communem Riuum reficiendum impensam factam proponit Vlpian. in L. cùm duobus, §. item si, D. pro soc. Riuum autem primò qualibet ducere licebat: posteaquam ductus erat, transferre non licebat, L. si cui simplicius, D. de seruitut. Is planè qui aquæ ducendæ ius habebat, vel fistulam in Riuo ponere, vel aliud quodlibet facere poterat, dũmodo ne fundum domino, aut aquagium Riualibus deterius faceret. Sed & supra eam aquam cuius ducendæ ius habebat, aliam aquam per pontem qui supra Riuum factus esset, iure ducebat, dum infetiori Riuo non noceretur, L. hoc iure, §. is qui & §. vlt. D. de aqua cottid. Riuos autem reficere, tegere, substruere, sarcire purgare aquæ ducendæ causa licebat, item aduehere adportareque ea quæ ad eandem rem opus erant, L. 1. §. deinde, D. de Riuis. Quin & vbi Riuo aquam ducere cui permissum erat, tacita hæc iura sequebantur, VT REFICERE RIVVM LICERET, VT ADIRE QVA PROXIMVS POSSET IS, FABRIQVE SVI. Item VT SPATIVM EI REI RELINQVERET DOMINVS FVNDI, QVO DEXTERA ET SINISTRA AD RIVVM ADIRET, ET QVO TERRAM, LIMVM, LAPIDEM, HARENAM, CALCEM IACERE POSSET. L. refectionis §. vlt. D. commun. præd. Riuo vtique vel aperto, vel operto & tecto aqua ducebatur, L. 1. §. vlt. & L. II. D.

de riuis, L. 1. § si quis ex riuo, D. ne quid in flu. publ. Interdú etiã sub terra, L. Refectionis, D. comm. præd. Riui autẽ vel TERRENI erãt, vel STRVCTILES, veluti Cæmẽtici, Signini, Lapidei, L. 1. §. vlt. L. II. & L. III. §. 1. D. de riuis. In Riuo vnquè Canales, vel Fistulæ collocabãtur, L. III. §. si quis nouã, D. eo. L. Quintus, D. de seruit. rustic. prædior. L. hoc iure, §. si quis aquæ, D. de aqua cottid. Nec verò vno modò Aqua ducebatur. Varios eius ducẽdæ modos Vitruuius lib. VIII. cap. VII. ita explicat. *Ductus autem aquæ fiunt generibus tribus, Riuis per Canales fictiles, aut Fistulis plũbeis, seu Tubulis fictilibus.* Palladius, lib. IX. cap. II *Cùm ducenda est aqua, ducitur aut Forma structili, aut plũbeis Fistulis, aut Canalibus ligneis, aut fictilibus Tubis.* Plin. lib. XXXI. cap. VI. de aqua loquens. *A fonte duci fictilibus Tubis vtilissimum est, crassitudine binũm digitorum, commissuris pixidatis, &c.* Et ita, *fontes angustis fistulis colligi,* Quintilianus lib. V. cap. VIII. scitè dixit.

Sanè vulgò Fistulis Aqua ducebatur, L. si aquæ & L. & quamquam, L. fistulas, D. de contr. empt. L. Fistulas, D. si seruit. vindic. vsque adeò vt etiam si de ea re in seruitute constituta nihil nominatim comprehensum esset, pro cauto tamen haberetur, fierique liceret, L. si prius, §. 1. D. de aq. & aq. pluu. Per lapidem verò stratum non aliter Aqua duci poterat, quàm si hoc in seruitute constituenda cautũ fuisset. Illud etiam ex Qu. Mutio Pomponius tradit, eicui iter aquæ per alienum fundum cessum erat, licuisse, fistulam suam vel fictilẽ vel cuiuslibet generis in Riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret, L. Quintus, D. de seruit. rustic. præd.

Porrò Aqua mensuris diuidebatur, L. cum constet, D. de aq. cottid. & æst. Aquarum autem MODVLI, vt Frontin. lib. I. de Aquæductib. scribit, aut ad DIGITORVM, aut ad VNCIARVM mensurã instituti erant. DIGITVS erat sextadecima pars pedis, VNCIA duodecima. Sic DIGITVM AQVÆ le Gaio Seio concedere Lucius Titius notum facit Epistula sua in L. Ἀγαθός, D. de seruit. vrb. præd. Vetus inscriptio Suessana, ET VT AQVÆ DIGITVS IN DOMO EIVS FLVERET, *commodísque publicis ac si decurio frueretur.* DIGITORVM autem alius QVADRATVS vocabatur, alius ROTVNDVS. Postea MODVLVS nec ab vncia, nec ab altero utro digitorum originem accipiens, in vsum vrbis exclusis prioribus venit, QVINARIO nomine appellatus, cuius rationem copiosè Frontinus exponit lib. II. de Aquæduct. & Plinius lib. XXXI. cap. VI.

AQVÆ autem quæ per fundum alienum iure seruitutis ducebatur, ITER determinari in seruitute imponenda solebat. Quod si destinata non esset pars per quam aqua duceretur, totus fundus seruiebat, sed quæ loca eius fundi tunc cum ea fieret cessio, ædificiis, arboribus, vineis vacua erant, ea sola eo nomine seruiebant, L. si mihi & L. sed quæ, D. seruit. rust. præd. Sed & si Aquæductus legatus esset simpliciter per fundum, heredi facultatem fuisse per quam partem fundi vellet constituere seruitutem, dummodo nulla legatarij captio esset, Paulus scribit in L. si via, D. eo.

Aqua autem interdum per plurium prædia ducebatur, L. cum essent, §. vlt. D. de seruit. rust. præd. Cuius rei exemplum præbet Iulian. in L. tria prædia, D. eo. tit. *Tria prædia cõtinua trium dominorum adiecta erant: tui prædij dominus ex summo fundo imo fundo seruitutem aquæ quæsierat: & per medium fundum domino concedente in suum agrum ducebat.* Ex vnius enim agro aliquando aqua orietur, L. si quis diuturno, §. vlt. D. si seruit. vindic. & ex fonte qui in eius agro erat, ducebatur, L. vnus ex sociis, §. vlt. L. & Atilicinus, D. de seruit. rustic. præd. Per alterius verò fundum ducebatur, d. L. si quis diuturno, §. vlt.

Inter rusticorum prædiorum seruitutes etiam computabatur, IVS PECORIS AD AQVAM APPELLENDI, L. 1. §. Trebatius, D. de aq. cottid. L. pecoris, & L. veluti, §. vlt. D. de seruitut. præd. rustic. siue PECORIS AD AQVAM APPVLSVS, L. 1. & L. ergo, D. eo. tit. §. inter Institut. de seruitut. præd. Item HAVSTVS AQVÆ ex fonte priuato, L. item sic, §. vlt. D. de seruit. præd. rustic. quam SERVITVTEM AQVÆ HAVRIENDÆ vocat Paul. in L. seruitus, D. eo. eámque ait olim nõ nisi ex capite vel fonte constitui potuisse: obtinuisse tamen & vsu receptum, vt ex quocumque loco cõstitueretur. Sed & si haustus aquæ sufficiens esset, pluribus per eundem locum eedi poterat, L. II. §. vlt. D. eo. tit. HAVSTV autem relicto, iter quoque ad hauriendum præstari debebat, L. Gaurus, D. de seruit. vrb. præd. Proinde siue eius hauriendi, & adeundi

eundi cessum esset, vtrumque habebat: siue tantùm HAVRIENDI, inerat ADITVS: siue tantùm ADEVNDI AD FONTEM, inerat & HAVSTVS, L. item sic, §. vlt. D de seruit. præd. rustic. Eiusdem generis erat & IVS PASCENDI, d. L. 1. & d. §. inter, siue PECORIS PASCENDI, L. pecoris, D. de seruit. præd. rustic. Erant & COMPASCVI iura, & AGRI COMPASCVI, id est, vt Fest. explicat, communiter ad pascendum vicinis relicti: Cuiusmodi agrorum in Ciceronis Topicis fit mentio. Et ita Scævola in L. testatrix §. 1. D. si seruit. vind. plures ex Municipibus qui diuersa prædia possidebant, saltum communem, VT IVS COMPASCENDI haberent, mercatos esse proponit. Prædiorum rusticorum iura erant & hæc, CALCIS COQVENDÆ, LAPIDIS EXIMENDI, CRETÆ EXIMENDÆ, HARENÆ FODIENDÆ, L. ergo, L. veluti, §. 1. D. de seruit. præd. rustic. Vlpian. in L. III. D. eo. *Item sic possunt seruitutes imponi, &* VT BOVES PER QVOS FVNDVS COLITVR, IN VICINO AGRO PASCANTVR. Et mox: *Etiam*, VT FRVCTVS IN VICINI VILLA COGANTVR, COACTIQVE HABEANTVR, ET PECAMENTO AD VINEAM EX VICINI PRÆDIO SVMANTVR, *constitui posse scribit.* Ibidemque, ait, vicino cuius lapidicinæ fundo tuo immineant, posse te cedere, IVS EI ESSE TERRAM, RVDVS, SAXA, IACERE, POSITA HABERE, ET VT IN TVVM LAPIDES PROVOLVANTVR, IBIQVE POSITI HABEANTVR, INDEQVE EXPORTENTVR.

Vrbanorũ autẽ prædiorũ iura talia erãt, ALTIVS TOLLENDI ET OFFICIENDI LVMINIBVS VICINI, aut NON EXTOLLENDI, L. II. D. de seruitut. præd. vrb. §. æquè Instit. de action. Paulus in L. in tradẽdis, D. com. præd. *veluti*, VT ALTIVS TOLLERE vel NON TOLLERE LICEAT. Idem in L. nisi qua D. de vsufruc. *veluti si talem seruitutem vicino concesserit*, IVS SIBI NON ESSE ALTIVS TOLLERE. Et in L. & ideo D. si seruit. vind. *Possum Titij ædibus seruitutem imponere*, NE LICEAT EI ALTIVS TOLLERE. Et in L. sequitur, §. vlt. D. de vsucap. *Si cùm seruitutẽ deberem*, NE MIHI, PVTA, LICERET ALTIVS ÆDIFICARE. Gaius in L. hæc autem D. de seruit. præd. vrb. *Si ædes tuæ ædibus meis seruiant*, NE ALTIVS TOLLANTVR, NE LVMINIBVS MEARVM ÆDIVM OFFICIATVR. Iauolen. in L. ædificia, D. eo. *Ædificia quæ seruitutem patiuntur*, NE QVID ALTIVS TOLLATVR. Iulian. in L. si ædes, D. eo. *Si ædes meæ seruiant ædibus Lucij Titij & ædibus Publij Mæuij*, NE ALTIVS ÆDIFICARE MIHI LICEAT. Vlpian. in L. loci corpus, §. vlt. D. eo. *Si cui omnino* ALTIVS TOLLERE NON LICEAT. Pompon. in L. si domus, D. de seruit. præd. vrb. *Si domus tua ædificijs meis vtramque seruitutem deberet*, NE ALTIVS TOLLERETVR &c.

In Vrbanorum prædiorum seruitutibus etiam LVMINVM seruitus numerabatur, cuius Cicero lib. 1. de Orato. meminit, & Pompon. in L. si seruitus, D. de seruit. præd. vrb. his verbis. *Si seruitus imposita fuerit*, LVMINA QVÆ NVNC SVNT, VT ITA SINT. Alia porro erat LVMINVM seruitus, Alia, NE LVMINIBVS OFFICERETVR, vt explicat Paulus in L. luminum & L. si seruitus, D. eo. Alia item seruitus, NE LVMINIBVS OFFICIATVR, &, NE PROSPECTVI OFFICIATVR L. II. & L. inter seruitutes, D. eo. tit. Inter LVMEN etiam & PROSPECTVM differentia erat, L. lumen, D. eo.

TIGNI quoque in parietem vicino IMITTENDI seruitus eiusdem generis erat, L. II. D. de seruit. vrb. præd. L. III. D. de precat. Vlpian. in L. sicut, §. competit, D. si seruit. vind. *Aduersus eum qui cessit mihi talem seruitutem*, VT IN PARIETEM EIVS TIGNA IMMITTERE MIHI LICEAT, SVPRAQVE EA TIGNA, *verbi gratia*, PORTICVM AMBVLATORIAM FACERE, SVPERQVE EVM PARIETEM COLVMNAS STRVCTILES IMPONERE, QVÆ TECTVM PORTICVS AMBVLATORIÆ SVSTINEANT. Paulus in L. si quis alia §. vlt. D. quemad. seruit. amitt. *Si cùm* IVS *haberes* IMMITTENDI. Gaius in L. hæc autem D. de seruit. præd. tust. *Item si* TIGNI IMMISSI *ædes tuæ seruitutem deberent.*

Erat & prædiorum vrbanorum seruitus, STILLICIDIVM AVERTENDI IN TECTVM, VEL AREAM VICINI, vel NON AVERTENDI, L. II. D. de seruit.

præd. vrb. *Seu*, VT STILLICIDIVM VEL FLVMEN, RECIPERET *quis* IN ÆDES SVAS, VEL IN AREAM, VEL IN CLOACAM, §. 1 Instit. de seruitut. §. æquè Instit. de actionib. Paulus in L. si stillicidij, D. quemad. seruit. amitt. *Si* STILLICIDII IMMITTENDI IVS *habeam*, IN AREAM TVAM. Iuliad. in L. si à te emero, D. si seruit. vind. *Si à te emero*, VT MIHI LICEAT EX ÆDIBVS MEIS IN ÆDES TVAS STILLICIDIVM IMMITTERE. Pompon. in L. si domus, D. de seruit. præd. vrb. *Si domus tua ædificiis meis seruitutem deberet*, VT STILLICIDIVM ÆDIFICIORVM MEORVM RECIPERE DEBERET. In L. si eo loco D. eo. *Si vicinus in suo ædificando, effecerit*, NE STILLICIDIVM MEVM RECIPERET, *posse me agere de iure meo, id est*, IVS ESSE IMMITTENDI STILLICIDIVM. Gaius in L. veluti, D. de precar. *vel vt* IN TECTVM VEL IN AREAM ÆDIVM MEARVM STILLICIDIVM *habeas*. Quæ seruitus, STILLICIDIIS SERVITVS vocatur, in L. seruitutes quæ, §. si seruitus, D. de seruit. vrb. præd.

Inter Vrbanorũ prædiorum seruitutes etiam erat Seruitus, quæ ONERIS FERENDI CAVSA imponebatur, id est, vt vicinus onera vicini sustineret, §. 1. Instit. de seruit. vrb. præd. §. æque Instit. de actionib. Sic in L. eum debere, D. de seruit. vrb. præd. Paulus in lege ædium scriptũ fuisse refert, PARIES ONERI FERENDO VTI NVNC EST, ITA SIT. Neratius in L. quod conclaue, D. de dam. infec. binarum ædium dominum vtrisque porticum superposuisse proponit, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes seruitute ONERIS PORTICVS SERVANDÆ imposita, vendidisse. In cuiusmodi seruitute imponenda MODVS REFECTIONIS comprehendi solebat: fortè, VT REFICERET LAPIDE QVADRATO, VEL LAPIDE STRVCTILI, VEL QVOVIS ALIO OPERE, quod in seruitute dicebatur, L. & si fortè, §. etiam & §. modus, D. si seruit. vindic. PROIICIENDI quoque & PROTEGENDI seruitutes Vrbanorum prædiorum seruitutibus adnumerabantur, L. 11. D. de seruit. præd. vrb. Ea sunt PROTECTA in L. precario, D. eo. & L. III. D. de precar. Inter PROIECTVM autem & IMMISSVM hoc intererat, quòd PROIECTVM esset id quod ita proueheretur, vt nusquam requiesceret: qualia MÆNIANA & SVGGRVNDA essent. IMMISSVM autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret: veluti TIGNA, TRABES, QVÆ IMMITTERENTVR, L. malum, D. de verbor. signific.

Seruitutes porrò PER TRADITIONEM constitutas, vel PER PATIENTIAM, ait, L. si ego, §. 1. D. de publicia. & L. 1. in fi. D. de seruit. præd. rust. PER PATIENTIAM, fortè, si per domum quis suam passus esset aquæ ductum transduci. Vsus autem iuris pro traditione possessionis accipiebatur, L. vlt. D. de seruitutib. Sanè Traditionum legibus seruitutes plerumque imponi consueuisse palam est. Afric. in L. cùm essent, D. de seruit. præd. rustit. *inuicem partes eorum tradidimus, & in tradendo dictum est*, VT ALTERI PER ALTERVM AQVAM DVCERE LICERET. Vlpian. in L. si quis duas, D. eo. *si quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere, vt vel* ISTÆ QVÆ NON TRADVNTVR SERVÆ SINT HIS QVÆ TRADVNTVR, *vel contrà*, VT TRADITÆ RETENTIS ÆDIBVS SERVIANT. Et paullo pòst. *Si quis duos fundos habeat*, ALIVM ALII POTEST SERVVM PACERE TRADENDO. Proinde duorum prædiorum dominus si alterum ea lege dedisset, VT ID PRÆDIVM QVOD DABATVR, SERVIRET HI QVOD IPSE RETINEBAT, vel contrà, iure imposita seruitus intelligebatur, L. duorum, D. eo. tit. Sed & qui duas ædes habebat, alteram tradendo seruam alteri efficere potetat, L. & qui duas, D. de seruit. præd. vrban. Quin & fundo quem ex duobus retinebat venditor, aquæ ducendæ seruitutem constituere poterat, L. cùm fundo, D. de seruit. præd. rust. In tradendis autem vnis ædibus, ab eo qui binas habebat, species seruitutis exprimenda erat: ne si generaliter, SERVIRE, dictum esset, aut nihil valeret, quia incertum erat quæ seruitus excepta esset, aut omnis seruitus imponi deberet, L. in tradendis, D. commun. præd. Et quidem sibi, seruitutem recipere quis proprium solum vendens, aut aliàs tradens poterat, L. proprium, D. eo. sed, vt iam suprà dictum est, nominatim & specialiter recipi oportebat, quidquid sibi seruitutis nomine recipere venditor volebat, L. quidquid, D. eo. commun. præd. L. si quis ædes, D. de seruit.

de seruit. præd. vrb. Extraneis verò constituta seruitus, recipiebatur huiusmodi verbis, QVIBVS EST SERVITVS, VTIQVE EST, VT ITA SIT, vel, ITINERA ACTVS, QVIBVS SVNT, VTIQVE SVNT. In quibus Receptionis formulis voces hæ, VTIQVE EST, hoc significant, *& vti est*: item illæ, VTIQVE SVNT, hoc valent, *& vti sunt*. At hac traditionis lege, LVMINA, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc promisisse venditor censebatur, luminum vel stillicidiorum seruitutes prædio vendito deberi, non item, luminum seruitutem vllam eas debere, L. si arborem, §. hæc lex, D. de seruit. præd. vrb. L. cùm in lege, D. de contrahen. emptio. Multum ergo prior illa formula, QVIBVS EST SERVITVS, ab hac distat. Nam illa ad seruitutes fundo quod tradebatur impositas, hæc ad seruitutes fundo quod tradebatur debitas pertinebat: Illa tamen exceptis duntaxat seruitus intelligebatur quæ extraneis, non etiam quæ ipsi venditori, debebatur.

Interdum autem in tradendo, dicebat quis FVNDVM SERVIRE, vel ÆDES SERVIRE, L. si quis duas, §. vlr. & L. in tradendis, D. comm. præd. Cic. lib. 1. de Orato. *Cùm enim M. Marius Cratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque* SERVIRE *quandam earum æduum partem in Mancipij lege dixisset*. Interdum verò dicebat, SERVAS FORE ÆDES QVAS VENDEBAT, L. si binarum, D. de seruit. vrb. præd. Quo casu eum necesse non haberet venditor liberas ædes tradere, vel suis ædibus seruas eas facere poterat, vel vicino seruitutem ante traditionem concedere, L. si quis duas, §. si in venditione, D. comm. præd. Interdum etiam certæ alicui personæ, *puta* TITIO, SERVAS FORE ÆDES dicebat, vt ibidem scribitur.

Præterea viam, iter, actum, in stipulatum deduci consuesse, ostendit L. 11. §. 1. L. qui vsumfructum, L. existimo, L. si sub vno, §. vlt. D. de verb. obligat. L. heredes, §. an ea stipulatio. D. famil. ercisc. L. proinde, §. vlr. L. si cõmunis seruus, D. de stipulat. seruor. & L. si pendentes, §. si qua seruitus, D. de vsufr. quod plenius infrà in Stipulationum tractatu docebimus.

Sed & Precario interdum iura prædiorum rogabantur. Pompon. in L. & habet, §. precario, D. de precar. *Precario habere etiam ea quæ in iure consistunt possumus, vt* IMMISSA, *vel* PROTECTA. Gaius in L. 11. D. de precar. *Si me* PRECARIO ROGAVERIS, VT PER FVNDVM MEVM IRE, VEL AGERE TIBI LICEAT, *vel*, VT IN TECTVM, *vel* IN AREAM ÆDIVM MEARVM STILLICIDIVM *vel* TIGNVM IN PARIETEM IMMISSVM HABEAS. Vlpian. in L. 1. §. si tibi, D. de itin. actúque priu. *Deinde tu à domino fundi* PRECARIO ROGAVERIS, VT EA VIA AD EVM FVNDVM VTARIS. Et mox, *Si aduersus eum velis interdicere, à quo* PRECARIO VIAM ROGASTI. Sicul. Flacc. in lib. de condicionib. agror. *Quinetiam conueniunt* PRECARIO, *vti seruitutem præstent hi agris*. Ita Iulianus in L. si ædes, D. de seruit. præd. vrb. proponit, cum cuius ædes seruitutem ALTIVS NON TOLLENDI Lucio Titio debebant, ab eo PRECARIO PETIISSE, VT ALTIVS TOLLERET. Papinian. in L. si precario, D. commun. præd. *Si* PRECARIO *vicinus in tuo* MACERIAM DVXERIT.

Precario portò, tam res mobiles, quàm res soli rogabantur, L. in rebus, D. de precar. Iraque & seruus & ancilla precario rogari poterant, vt apparet ex L. quamuis, & L. duo §. 1. D. eo. Item prædium: Vlpian. in L. si quis autem, D. de adquir. possess. *Qui conduxerit quidem prædium*, PRECARIO *autem* ROGAVIT, *non vt possideret, sed* VT IN POSSESIONE ESSET. Aliena certè tribus modis sumi, *iure beneficio, impetu*, id est, *dominio, precario, vi*, Tertullian lib. v. aduers. Marcio. scribit. Sunt autem hæc Precarij exempla. Vlpian. in L. certè, §. 1. D. de precar. *Is qui* PRECARIO ROGAVIT, VT IN FVNDO MORETVR. Venuleius in L. cùm precario, D. eo. *Cùm* PRECARIO *quis*, ROGAT, VT IPSI IN EO FVNDO MORARI LICEAT, *superuacuum est adiici*, IPSI, SVISQVE. Idem Venul. in L. vlt. D. eo. *Si is qui pro possessore possideret*, PRECARIO *dominum* ROGAVERIT, VT SIBI RETINERE REM LICERET. Pompon. in L. & habet, §. cum qui, D. eo. *Eum qui* PRECARIO ROGAVERIT, VT SIBI POSSIDERE LICEAT. Præterea conuenire solebat, vt ea quæ distracta erant, PRECARIO PENES EMPTOREM

ESSENT, QVOAD PRETIVM VNIVERSVM PERSOLVERETVR, L. ea quæ D. eo. Cottidie etiam debitores à creditoribus res suas quas illis pignori opposuerant, precario rogasse, ait Vlpian. in L. certè §. vlt. D. precar. Pompon. in L. si debitor, D. eo. *Si debitor* REM PIGNERATAM PRECARIO ROGAVERIT. Iulian. in L. qui pignoris, D. de adquir. possess. *Qui pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur possidere. Sed si eundem* PRECARIO ROGAVERIT. Et in L. qui à seruo, D. de obligat. & act. *Qui à seruo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderit*, ET PRECARIO ROGAVIT. Interdum autē precario quis ad tempus rogabat, L. in tebus, §. vlt. D. de precar. Celsus in L. cùm precario, D. eo. *Cùm precario aliquid datur, si conuenit*, VT IN KALENDAS IVLIAS PRECARIO POSSIDEAT. Precarium verò vel inter præsentes, vel inter absentes constituebatur, veluti per Epistulam, vel per Nuntium, L. precario, D. de precar.

Habitatio etiam quandoque gratis concedebatur: Cuiusmodi concessionis formulas duas habemus sub Tit. de donationib. D. Vna est in L. Aquilius, his verbis. QVONIAM, ET CVM PATRE MEO SEMPER PVISTI, ET ME ELOQVENTIA ET DILIGENTIA TVA MELIOREM REDDIDISTI: DONO ET PERMITTO TIBI HABITARE IN ILLO CENACVLO, EOQVE VTI. Altera est in L. Lucius, in hæc verba. ILLE ILLI SALVTEM. HOSPITIO ILLO, QVAMDIV VOLVERIS, VTARIS, SVPERIORIBVS DIÆTIS OMNIBVS, GRATVITO: IDQVE TE EX VOLVNTATE MEA FACERE HAC EPISTVLA NOTVM TIBI FACIO. In ædibus autem alienis HABITARE GRATIS, Donatio videbatur, L. in ædibus, D. eo.

Donationum vtique hæc in libris nostris exempla proponūtur. Vlpian. in L. qui saxum, D. de donationib. *Qui* SAXVM *mihi* EXIMERE DE SVO *permisit donationis causa*. Idem in L. si cùm mihi, D. de dolo. *Si cùm mihi permisisses* SAXVM EX FVNDO TVO EXIMERE, VEL CRETAM, VEL HARENAM FODERE, Pompon. in L. in ædibus D. de donation. *Veluti si donationis causa cum debitore meo paciscar*, NE ANTE CERTVM TEMPVS AB EO PETAM. & §. 1. ead. L. *Si verò non fundū, sed* FRVCTVS PERCEPTIONEM TIBI DONEM. Paul. in L. absenti, D. eo. *Absenti, siue mittas qui ferat, siue* QVOD IPSE HABEAT, SIBI HABERE EVM IVBEAS, *donari rectè potest*. Papinian. in L. prædia, D. de adq. possi. *Prædia cum seruis donauit*, EORVMQVE SE TRADIDISSE POSSESSIONEM, *litteris declarauit*. Manumissionis vtique causa interdū mancipia donata ostēdit Vlpian. in L. si miliți, D. de castren. pecul. cum Scævola in L. qui Romæ, §. Flauius Hermes, D. de verb. oblig. Idem in L. mancipia, D. qui sine manumissio. *Mancipia mater filiæ donauerat*, VT FILIA CVRARET EA POST MORTEM SVAM ESSE LIBERA. Vlpian. in L. Illud, § 1. D. de manum. vind. *Si quis minori viginti annis hac lege seruū dederit, aut pretio accepto, vel donationis causa, vt* EVM LIBERVM FACIAT. Idem in L. Aristo. §. 1. D. de donat. *Si donationis causa in hoc tradatur seruus*, VT POST QVINQVENNIVM MANVMITTATVR. Donationes vtique & per Epistulā fiebant. Papinian. in L. cùm pater, §. donationis, D. de legat. lib. II. DONATIONIS PRÆDIORVM EPISTVLAM *ignorante filio mater in ade sacra verbis fidecommissi non subnixam deposuit*. Hoc modo in L. vlt. D. de donationib. Titius Sticho liberto suo peculiū donasse, narratur Epistola tali, TITIVS STICHO LIBERTO SVO S. CVM TE MANVMISERIM, PECVLIVM QVOQVE TVVM OMNE QVIDQVID HABES, TAM IN NOMINIBVS, QVAM IN REBVS MOVENTIBVS, SIVE IN NVMERATO, ME TIBI CONCEDERE, HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM FACIO. Quæ postrema verba, HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM FACIO in Epistolis vsu recepta, testantur L. Lucius, D. eo. tit. L. vlt. §. vlt. D. mandati, L. Lucius & L. Quintus, D. depositi. Mulierem planè quæ à marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, Paulus in L. ea quæ, D. de donat. int. vir. literas refert ad eum misisse huiusmodi. CVM PETENTI MIHI A TE, DOMINE CARISSIME, ADNVERIT INDVLGENTIA TVA VIGINTI AD EXPEDIENDAS QVASDAM RES MEAS, QVÆ SVMMA MIHI NVMERATA EST, SVB EA CONDICIONE, VT SI PER ME MEOSQVE MORES

MORES QVID STETERIT, QVOMINVS IN DIEM VITÆ NOSTRÆ MATRIMONIVM PERMANEAT, SIVE INVITO TE DISCESSERO DE DOMO TVA, VEL REPVDIVM TIBI SINE VLLA QVERELA MISERO, DIVORTIVMQVE FACTVM PER ME PROBABITVR: TVNC VIGINTI QVÆ MIHI HAC DIE DONATIONIS CAVSA DARE VOLVISTI, DATVRAM RESTITVRAM ME SINE VLLA DILATIONE SPONDEO. Donationes ergo & ſub modo & ſub condicione fiebant: iiſque variæ leges dicebantur. Iulian. in L. 11. §. ſi pecuniam, D. de donat. *Si pecuniam mihi Titius dederit abſque vlla ſtipulatione, ea tamen condicione,* VT TVNC DEMVM MEA FIERET, CVM SEIVS CONSVL FACTVS ESSET. Et §. vlt. ead. L. *Titio decem* DONAVI *ea condicione,* VT INDE STICHVM SIBI EMERET. Iauolen. in L. ſi tibi dederim. D. eo. *Si tibi dederim rem,* VT TITIO MEO NOMINE DONARES. Papinian. in L. Seia D. de mort. cau. donat. *Seia cum bonis ſuis, traditionibus factis, Titio cognato* DONATIONIS CAVSA CESSISSET, VSVMFRVCTVM SIBI RECEPIT, *& conuenit,* VT SI TITIVS ANTE IPSAM VITA DECESSISSET, PROPRIETAS AD EAM REDIRET. SI POSTEA SVPERSTITIBVS LIBERIS TITII MORTVA FVISSET, TVNC AD EOS BONA PERTINERENT. Impp. Valer. & Gall. in L. 1. C. de donat. ſub quæ mo. *Si doceas, vt aſſirmas, nepti tuæ ea lege eſſe* DONATVM *à te,* VT CERTA TIBI ALIMENTA PRÆBERET. Et L. 11. C. eo. *Si rerum tuarum proprietatem* DONO DEDISTI, ITA VT POST MORTEM EIVS QVI ACCEPIT, AD TE REDIRET. Item L. quotiens, eo. *Quotiens donatio ita conficitur,* VT POST TEMPVS ID QVOD DONATVM EST, ALII RESTITVATVR. Denique in L. vlt. eo. *Si quid mater filiæ ſuæ in poteſtate patris conſtitutæ, ſub hac condicione,* SI FVERIT INTRA BIENNIVM EMANCIPATA, DONAVERIT. Imp. Alexand. in L. 11. C. de condict. ob cauſ. *Si, (vt proponis) pater tuus ea lege ſorori tuæ prædia, ceteráque quorum meminiſti,* DONAVIT, VT CREDITORIBVS IPSA SATISFACERET, AC, SI PLACITA OBSERVATA NON ESSENT, DONATIO RESOLVERETVR. Imp. Diocl. & Max. in L. cùm res C. de donationib. *Cùm res filio tuo emancipato ea condicione,* VT CREDITORIBVS TVIS SOLVERET, TE DONASSE *proponas.* Impp. Valerian. & Gallien. in L. ea lege C. de condict. ob cauſ. *Ea lege in vos collata* DONATIO, VT NEVTRI ALIENANDÆ SVÆ PORTIONIS FACVLTAS VLLA COMPETERET. Scævola in L. ſi ita quis, §. ea lege, D. de verb. oblig. *Ea lege* DONATVM SIBI ESSE A SEIA SERVVM ET TRADITVM, NE AD FRATREM EIVS, AVT FILIVM AVT VXOREM, AVT SOCERVM FERVENIRET, *ſcripſit.* Planè apud Plautum Aſinar. Act. IIII. Sc. 1. ſcitum & elegans ſyngraphi inter adoleſcentem, amicam, & lenam conſcripti exemplum refertur, quod plurimas leges dictas in viginti minarum donatione continet. Eius ipſa verba ponam.

DIABOLVS NICLAVCI FILIVS, CLERETÆ
LENÆ DEDIT DONO ARGENTI VIGINTI MINAS,
PHILENIVM VT SECVM ESSET NOCTES ET DIES,
HVNC ANNVM TOTVM, NEQVE CVM QVIQVAM ALIO QVIDEM.
ALIENVM HOMINVM INTROMITTAT NEMINEM.
QVOD ILLA AVT AMICVM, AVT FATRONVM NOMINET.
AVT QVOD ILLA AMICA AMATOREM PRÆDICET.
FORES OCCLVSÆ OMNIBVS SINT, NISI TIBI.
IN FORIBVS SCRIBAT, OCCVPATAM ESSE SE:
AVT QVOD ILLA DICAT PEREGRE ALLATAM EPISTOLAM:
NE EPISTOLA QVIDEM VLLA SIT IN ÆDIBVS,
NEC CERATA ADEO TABVLA. ET SI QVA INVTILIS
FICTVRA SIT, EAM VENDAT. NI QVADRIDVO
ABALIENARIT, QVO EX TE ARGENTVM ACCEPERIT,
TVVS ARBITRATVS SIT: COMBVRAS SI VELIS.
NE VLLA SIT CERA, VBI FACERE POSSIT LITERAS.

VOCET CONVIVAM NEMINEM: ILLAM TV VOCES.
AD SOCIVM NE QVEM OCVLOS ADIICIAT SVOS.
SI QVEM ALIVM ASPEXIT, CÆCA CONTINVO SIET.
TECVM VNA POSTEA ÆQVE POCVLA PÓTITET,
ADSTET, ACCIPIAT, TIBI PROPINET VT BIBAS.
NE ILLA MINVS, AVT PLVS, QVAM TV, SAPIAT.
SVSPICIONES OMNES AB SE SEGREGET,
NEQVE ILLHÆC VLLI PEDE PEDEM HOMINI PREMAT.
QVOM SVRGET, NEQVE IN LECTVM ASCENDAT PROXVMVM,
NEQVE QVOM DISCEDET INDE, DET QVOIQVAM MANVM.
SPECTANDVM NE QVOIQVAM ANVLVM DET, NEQVE ROGET.
TALOS NE QVOIQVAM HOMINI ADMOVEAT, NISI TIBI.
QVOM IACIAT, TE NE DICAT, NOMEN NOMINET.
DEAM SIBI INVOCET, QVAM LVBET PROPITIAM:
DEVM NVLLVM. SI MAGIS RELIGIOSA PVERIT,
TIBI DICAT. TV PRO ILLA ORES, VT SIT PROPITIVS.
NEQVE ILLA VLLI HOMINI NVTET, NICTET, ANNVAT
POST ID, SI LVCERNA EXTINCTA SIT, NE QVID SVI
MEMBRI COMMOVEAT QVIDQVAM IN TENEBRIS.
NEQVE VLLVM VERBVM FACIAT PERPLEXABILE,
NEQVE VLLA LINGVA SCIAT LOQVI, NISI ATTICA.
PORTE SI TVSSIRE OCCEPSIT, NE SIC TVSSIAT,
VT QVOIQVAM LINGVAM IN TVSSIENDO PROPERAT.
QVOD ILLA AVTEM SIMVLET, QVASI GRAVEDO PROPLVAT.
HOC NE SIC FACIAT, TV LABELLVM ABSTERGEAS
POTIVS, QVAM QVOIQVAM ILLA SAVIVM FACIAT PALAM.
NEC MATER LENA AD VINVM ACCEDAT INTERIM.
NEC VLLI VERBO MALEDICAT: SI DIXERIT,
HÆC MVLCTA EI ESTO, VINO VIGINTI DIES
VT CAREAT.
TVM SI CORONAS, SERTA, VNGVENTA IVSSERIT,
ANCILLAM FERRE VENERI, AVT CVPIDINI,
TVVS OBSERVET VENERI NE EAS DET, AN VIRO.

Interdum certè Donationibus, quæ curiis vel corporibus & collegiis fiebat, onus adiiciebatur, vt ex vetustis Inscriptionibus liquet, ex quarum vna hæc verba excerpsi. ET HOC AMPLIVS EIDEM CORPORI DONAVERIT HS. X. MILIA N. VT EX VSVRIS EORVM QVODANNIS NATALI SVO XVII. KAL. FEBR. SPORTVLÆ VIRITIM DIVIDANTVR. Altera hisce verbis constat. LONGIVS PATROCLVS SECVTVS PIETATEM COL. CENT. HORTOS CVM ÆDIFICIO HVIC SEPVL. IVNCTO, VIVOS DONAVIT, VT EX REDITV EORVM LARGIVS ROSÆ, ET ESCÆ PATRONO SVO, ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR. In alio etiam lapide hæc inueniuntur. TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆS. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. DESIG. III. IMP. III. P. P. DEDIT OB MEMORIAM PATRIS SVI DEC. VII. COLLEGII FABR. M. R. HS. N. LIBERALITATE DONAVIT SVB HAC CONDICIONE, VT QVOTANNIS ROSAS AD MONVMENTVM EIVS DEFERANT, ET IBI EPVLENTVR DVMTAXAT IN V. ID. IVLIAS. QVOD SI NEGLEXERINT, TVNC AD VIII. EIVSDEM COLLEGII PERTINERE DEBEBIT CONDICIONE SVPRADICTA. His fragmentum quoddam vetustæ donationis, Iustini Imperatoris temporibus, Maximo Consulatum gerente, factæ, subiungere non erit inutile. Cuius lacera & mutila verba sicut ad me peruenerunt, proferam: sic autem habent . . . . . *possessiones quæ* . . . . . *sine vi, metu, dolóque,* . . . . . *& circumuentionis studio, sed deliberatione propria, & voluntate prona scribendam dictaui, quam rogatorum à me nobilissimorum testium vel propria*

priæ manus meæ subscriptione firmaui, quam cum gestis vos actoresque vestros quibuslibet duxeritis allegandam professionibus . . . . . non deerit tuis posterúmque tuorum vtilitatibus in futurum: de qua re & de quibus omnibus stipulanti tibi . . . . . simo atque apostolico viro Ecclesio suprascriptæ vrbis Episcopo e. s. ei & actoribus vestris in præsentia constitutis, ego Hildeuara quæ superius, olim iam perfectæ ætatis in verbis sollemnibus spopondi. Actum in classe salida III. iduum Nouembrium Maximo VC. Consul. Hildeuara sz, huic cessioni atque donationi à me factæ in beatissimo atque apostolico viro Ecclesio sacerdotem Rauennatis ecclesiæ ad omnia quæ superius tenentur adscripta relegi, conse. . . . . & subscripsi, & testes vt subscriberent conrogaui, stipulantíque ss. vir beatissime & actoribus tuis in præsentia constitutis in verbis solemnibus spopondi. Ego Iohannis VC. huic donationis cessionisque instrumento rogatus ab Hildeuara Ill. femina . . . . .

Sæpe etiam quis, OB HONOREM, VEL MAGISTRATVM, VEL SACERDOTIVM DECRETVM SIBI, VEL DECERNENDVM, POLLICEBATVR REIPVB, OPVS SE FACTVRVM, *vel* PECVNIAM DATVRVM, L. 1. in prine. & §. 1. L. totiēs, L. ex pollicitatione & L. si quis ob honorē, D. de pollicitationib. Pompon. in L. si quis sui, D. eo. *Si quis* SVI ALIENVE HONORIS CAVSA OPVS FACTVRVM SE IN ALIQVA CIVITATE PROMISERIT. Interdum etiam ob aliam iustam causam id promittebatur, veluti; PROPTER INCENDIVM, VEL TERRÆ MOTVM, vel ALIQVAM RVINAM, QVÆ REIPVB. CONTIGERAT, vel OB ALIVM CASVM QVEM CIVITAS PASSA ERAT d. L. propter, L. ob casum, D. eo. Cuiusmodi promissio, POLLICITATIO vocabatur, quæ à Pacto co separatur, quòd Pactum sit duorum consensus atque conuentio, Pollicitatio verò solius offerentis promissio, L. pactum, D. de pollicitationib. Atque hoc modo Septiciam quandam certamen patriæ suæ pollicitam sub hac condicione, VTI SORS APVD EAM REMANERET, ET IPSA VSVRAS SEMISSALES AD PRÆMIA CERTANTIVM RESOLVERET, ea etiam lege, VT CERTAMINI VIR, ET EO MORTVO LIBERI EX EA NATI PRÆSIDERENT, refert Modestin. in L. septicia, D. eo. tit. Plin. Epist. vlt. lib. v. ad Maximum, *Rectè feciſti, quòd* GLADIATORIVM MVNVS VERONENSIBVS *nostris* PROMISISTI. Idem lib. x. Epist. ad Traian. *Huic Theatro ex priuatorum* POLLICITATIONIBVS *multa debentur, vt Basilicæ circa, vt porticus supra caueam.* Sed & Epist. XVIII. lib. VII. Caninium municipibus Comensibus pecuniam in epulum obtulisse narrat, consultúmque se ab eo dicit, quomodo post eius quoq; obitum ea pecunia salua esset. Nam si numeraretur Reipub. summa, verendum erat, ne dilaberetur: sin agros daret, vt publici negligerentur. Ipse sanè Plinius remedium idem monstrat, quo vsus fuerat. Nam pro quingentis milibus nummûm, quos in alimenta ingenuorũ, ingenuarúmque promiserat, agrum ex suis, longè pluris, Actori publico mancipasse se ait, deinde eundem vectigali imposito recepisse, ccc. milia annua daturum. Inde enim futurum cogitauit, vt & Reipub. fors in tuto, nec reditus incertus: & ager ipse propter id quod vectigali largè supercurrebat, semper dominumà quo coleretur inueniret. Cuiusmodi Plinij liberalitas lapidi ad memoriam posteri temporis sempiternam commendata fuit. In vetusta namque, quæ de eo supereſt, inscriptione, hæc verba leguntur, HOC AMPLIVS DEDIT IN ALIMENTA PVERORVM ET PVELLAR. PLEB. VRBAN. HS. CCC.

Compromissorum etiam formulæ ad huius libri argumentum pertinent. Arbiter autem ex compromisso inter litigatores aliis atque aliis condicionibus sumebatur. Et vel in vnum comptomittebatur, vel in duos. Cùm in duos pluréſque compromittebatur, id quandoque ea condicione fiebat, VT QVAMLIBET VEL VNVS SENTENTIAM DIXISSET, EO STARETVR, vel, VT OMNES SENTENTIAM DICERENT, vel, QVOD DE MAIORIS PARTIS SENTENTIA PLACERET, L. non distinguemus, §. cùm in plures, D. de recept. qui arbitr. aut, VT VEL ALTERVTRIVS SENTENTIA VALERET, L. sed si ita D. eo. In duos quoque ita nonnunquam compromittebatur, VT SI DISSENTIRENT, TERTIVM ADSVMERENT, vel, VT TERTIVS ADSVMERETVR SEMPRONIVS,

L. item si vnus, §. si in duos, D. eo. Arbitro planè aliud nihil licebat, quàm quod Compromisso cautum erat, vt efficere posset, d. L. non distinguemus, §. de officio. Vide in §. vlt. ead. L. *Arbiter*, ait Paulus, *nihil extra compromissum facere potest: & ideò necessarium est adiici in compromisso*, DE DIE COMPROMISSI PROFERENDA. *Cetervm impunè, iubenti non parebitur.* Nam si ante eum diem qui Compromisso constitutus erat, sententiam dicere nō posset, diem Cōpromissi proferri iubere nō poterat, nisi id esset nominatim Compromisso cautum, L. arbiter ex compromisso & L. non ex omnibus infi. D. eo. Ideóque de die proferenda Compromisso caueri solebat. Vlpian. in L. Labeo XXV. D. eo. *Si arbiter cùm in compromisso cautū esset*, VT IN EADEM DIE DE OMNIBVS SENTENTIAM DICERET, ET, VT POSSET DIEM PROFERRE. Et mox. *Hæc autem clausula*, DIEM COMPROMISSI PROFERRE, *nullam aliam dat arbitro facultatem, quàm diem prorogandi.* Papinian. in L. arbiter, D. eo. *Arbiter ita sumptus ex compromisso*, VT ET DIEM PROFERRE POSSIT. Paulus in L. si qua alia, D. eo. *Quamuis cautum non sit* DE DIE PROFERENDA. Vlpian. in L. quid tamen, §. Papinianus, D. eo. *Si nihil in priore compromisso* DE DIE PROFERENDO *caueatur. Cetervm si caueatur, & ipse protulit, manſit arbiter.* Quandoque tamen sine die compromissum fiebat, L. sed si Compromissum, D. eo.

Litigatores autem compromittentes inuicem stipulabantur, L. non distinguemus, §. si domini, D. de recept. qui arbitr. Stipulabātur verò, SENTENTIA STARI, idque vel simpliciter, vel pœna adiecta, aut alia qua re vice pœnæ promissa. Vlpian. in L. diē proferre, §. vlt. D. eo. *Si pœna non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter*, SENTENTIA STARI *quis promiserit.* Vlpian in L. litigatores, §. quod ait prætor, D. eo. *Si alia res vice pœnæ*, SI QVIS ARBITRI SENTENTIA NON STETERIT, *promissa sit.* Quo pertinent hæc verba, ARBITRI SENTENTIA STARE in L. Celsus, §. vlt. L. diē proferre & §. stari, & §. si plures, L. cùm pœna, D. eo. Nec verò intererat certa an incerta summa promitteretur, vt puta, QVANTI EA RES ERIT, L. nō autē, D. eo. Sed nec ad tē faciebat, vtrū minor vel maior esset pœna, quàm res de qua agebatur, d. L. nō distinguemus, D. eo. Et interdum pœna fisco ex conuentione applicabatur, vt docet, L. arbiter, D. eo. Conueniſſe etiam nonnunquam, VT IN SINGVLAS CAVSAS COMMITTERETVR POENA, QVOTIES ADVERSVS SENTENTIAM ARBITRI FIERET, indicat L. si duo, §. vlt. D. eo. Accedebant etiam quandoque fideiussores. Vlpian. in L. Labeo 11. §. vlt. D. eod. *Si* PER FIDEIVSSOREM FVERIT CAVTVM IN PRIMO COMPROMISSO, *& sequens similiter proferendum Labeo dicit.*

In compromissis etiam Doli mali clausulam adiici consueuisse, docet L. III. C. eo. tit. Quod ita perstringit Vlpian. *Sed & si quidem compromisso adiiciatur*, SI QVID DOLO IN EA RE FACTVM SIT, L. ita demum, D. eo.

In compromissis autem interdum heredis mentio fiebat. Paulus in L. non distinguemus, §. si domini, D. eo. *Sed si & heredis in compromisso mentio fit.* Vlpian. in L. diem proferre, §. 1. D. eo. *Si heredis mentio, vel ceterorum facta in compromisso non fuerit.* Et interdum, ab altera dumtaxat parte heredis mentio fiebat: Interdum neutrius heredis persona comprehendebatur, L. sed & interpellatur, §. vlt. D. eo. In arbitrum etiam sic compromissum, VT CERTAM SENTENTIAM DICERET, Paul. refert in L. qualem, D. eo.

Quin & in Compromissis hoc specialiter exprimi solitū, VT VEL VNO EX LITIGATORIBVS, VEL VTROQVE ABSENTE SENTENTIA PROMERETVR, ostendit L. diem proferre, §. proinde, D. eo. Refertur & in L. si compromissum D. eod. Compromissum ita factum, VT PRÆSENTE VTROQVE, VEL HEREDIBVS EORVM, ARBITER SENTENTIAM DICERET. Interdum autē DE REBVS CONTROVERSIISQVE omnibus in arbitrum cōpromittebatur L. de rebus, D. eo. tit. Interdū verò de re & lite certa compromissum fiebat, de eáque sola in Compromisso exprimebatur, L. quid tamen, §. plenum, D. eo. Prioris generis compromissum, PLENVM appellabatur, quod videlicet, DE REBVS CONTROVERSIISQVE compositum erat.

erat. Nam ad omnes controuersias pertinebat, d. §. plenum. De pluribus autem controuersiis nihil commune habentibus interdum ita compromittebatur, VT DE OMNIBVS SIMVL ARBITER SENTENTIAM DICERET, vel, VT SEPARATIM, L. quid tamen D. eo. tit. Soluebatur verò compromissum Die, Morte, Acceptilatione, Iudicio, Pacto, L. non distinguemus, §. summa rei, D. de recept. qui arbitr.

Suum quoque Diuisioni locum hoc in libro dabimus. Diuidebatur autem vel inter coheredes hereditas, vel inter socios fundus. Planè fratres consortes communem hereditatem consensu plerumque absque Arbitro diuidebant. Qua in re pietatis officio functos Papinian. ait in L. vlt. D. famil. ercisc. Hoc est quod Impp. in L. 1. C. eo. tit. aiūt. *Si omnem* PATERNAM HEREDITATEM EX CONSENSV DIVISISTI. Et in L. si diuisionem, C. eo. *Si* DIVISIONEM CONVENTIONE FACTAM *etiā possessio consensu secuta*, &c. Duos autem fratres, cùm hereditatem inter se diuisissent, cauisse Scæuola in L. qui Romæ, §. duo fratres, D. de verb. obligat. refert, NIHIL SE CONTRA EAM DIVISIONEM PACTVROS. ET SI CONTRA QVIS FECISSET, POENAM ALTERVM ALTERI PROMISISSE. Modestinus quoque in L. tres fratres, D. de pact. proponit tres fratres inter se hereditatem communem diuisisse instrumentis interpositis, quibus, DIVISISSE MATERNAM HEREDITATEM DIXERVNT, NIHILQVE SIBI COMMVNE REMANERE, dixerunt. Impp. Dioclet. & Maxim. in L. si cum patruo, C. comm. vtr. iud. *Si cum patruo vestro hac condicione diuisionem fecistis*, VT SE NVLLVM DOLVM MALVM ADHIBVISSE IVRARET. Scæuola in L. qui Romæ, §. coheredes D. de verb. oblig. *Coheredes cùm prædia hereditaria diuiserant, vnum prædium commune reliquerunt sub hoc pacto*, VT SI QVIS EORVM PARTEM SVAM ALIENARE VOLVISSET, EAM VEL COHERENDI SVO, VEL SVCCESSORI EIVS VENDERET CENTVM VIGINTIQVINQVE. QVOD SI QVIS ALITER FECISSET, POENAM CENTVM INVICEM STIPVLATI SVNT. Quintilian. Declamatio. CCCXXXVI. proponit minorem cum fratre maiore pactum esse, VT AGRVM COMMVNEM PATERNVM ILLE SVSCIPERET, ET OMNI ÆRI ALIENO SATISFACERET. Deinde hæc de ea conuentione scribit, *Stari voce mea sit æquum conuentione pactorum. Quod quale fuit?* VT AGRVM POSSIDERES. ITA, *vt opinor* VT ÆS ALIENVM QVOD PATRIS TVI FVIT, SOLVERES. Interdum autem in Diuisione, de euictione rerum singulis adiudicatarum specialiter conueniebat, L. si familiæ C. famil. ercis. Post diuisionem etiam regionibus factam inter fratres conuenisse, vt si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam à creditore suo non liberasset, ex diuisione quæsitæ partis partem dimidiam alteri distraheret, Papinian. scribit in L. creditor, §. vlt. D. qui potior.

Nomina verò inter coheredes, interpositis delegationibus, diuidebantur, L. cùm pater, §. hereditatem, D. de legat. II. Vlpian. in L. II. § vlt. D. famil. ercisc. *In hoc iudicium & si nomina non veniunt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de diuisione eorum, vt stetur ei, & vt alter alteri mandet actiones, procuratorémque eum in suam rem faciat: stabitur ei.* Arbitrum quoque diuidendæ hereditatis, cùm corpora hereditaria diuisisset, nomina communium debitorum, separatim in solidum adsignasse refert Scæuola in L. arbiter, D. de distract. pign. Æris etiam alieni factā diuisionē inter coheredes absque vlla delegatione Papinian. proponit in L. tale pactū, §. post diuisionē, D. de pact. A quarū verò iter tēporibus & mēsuris inter coheredes diuidēdū fuisse tradit Paulus in L. arbnr, §. vlt. D. cōmuni diuid. Cōmunes verò fūdi inter socios regionibus diuidebātur, L. nā satis, §. 1. D. quēad. seruit. amit. L. via cōstitui, §. vlt. D. de seruit. præd. rustic. L. si quis duas, §. 1. D. com. præd. L. is qui fundum, D. de vsufr. leg. L. communi diuidundo, §. Neratius, D. com. diuid. Regionum autem in partes diuisionem, Decempedis & Perticis, pedibúsque iugeri collectis factam, ex Cicerone Philipp. IIII. & Acad. IIII. Propert. Eleg. II. lib. IIII. & Seneca Epist. LXXXIX. colligitur. Exemplum verò diuisionis duorum fundorum communium præbet Atrican. in L. cùm essent, D. de seruit. rust. præd. *Cùm essent mihi & tibi fundi duo communes Titianus & Seianus, & in diuisione conuenisset*, VT MIHI TITIA-

NVS, TIBI SEIANVS CEDERET, *inuicem partes eorum tradidimus*. Iam si vsus fructus inter aliquos communis esset, Iudex officium suum in eius diuisione ita dirigebat, vt vel REGIONIBVS EIS VTI FRVI PERMITTERET, VEL LOCARET VSVMFRVCTVM VNI EX ILLIS, VEL TERTIÆ PERSONÆ, VT HI PENSIONES SINE VLLA CONTROVERSIA PERCIPERENT: vel, si res mobiles essent, etiam sic poterat, VT INTER EOS CONVENIRET, CAVERENTQVE PER TEMPORA SE VSVROS ET FRVITVROS, hoc est, vt apud singulos mutua vice certo tempore esset vsusfructus, L. communi diuidundo, §. eum de vsufructu, D. commu. diuid. Inter eos verò qui pignori acceperãt talis Diuisio fieri debebat, vt non vero pretio æstimaretur pars, sed in tantũ dũtaxat, quãtum pro ea parte deberetur: & adsignaretur quidem pignus vni ex creditoribus, licentia tamen non denegaretur debitori debitum offerre & pignus suum liere, d. L. communi, §. inter. Diuisionis autem placitum nisi traditione, vel stipulatione sumeret effectum, pro nudo pacto habebatur, & ad actionem nulli proderat. L. si diuisionẽ, C. famil. ercis. & L. cùm proponas, C. de pact. Non ideò autem Diuisio irrita habẽda erat, quòd eam scriptura secuta nõ esset, L. Non ideò, C. famil. ercis. & d. L. cùm proponas.

Non sunt & Seruorum cum dominis pactiones prætermittendæ. Serui enim quandoque cum dominis de libertate paciscebãtur, L. denique, §. his consequenter, D. de pecul. leg. & pro libertate pecuniam dominis expromittebant, L. si noxali, D. de peculio. Eáque est PACTIO LIBERTATIS, in L. 11. §. & si L. qui ob pactionem, D. pro empto. Cuius nomine, Serui plerumque Reos dabant. Iauolen. in L. cùm seruus, D. de verb. oblig. *cùm seruus* PECVNIAM PRO LIBERTATE PACTVS EST, *& ob eam rem* REVM DEDIT. Vlpian. in L. & eleganter, §. seruus, D. de dolo. *Seruus* PACTIONIS PRO LIBERTATE REVM *domino dedit ea condicione*, VT POST LIBERTATEM TRANSFERATVR IN EVM OBLIGATIO. Quod autem in huius pactionis causam, vel ob huiusmodi pactionem dabat, numerabátve seruus, PRO CAPITE DARE dicebatur: quemadmodum lib. III. de verbor. significat. plenissimè firmauimus. Et ita manumissos, *capitis mercede redemptos*, vocat Ouidius lib. 1. Amor. Eleg. VIII.

PRO CAPITE autem, seruos peculium numerare solitos, quod ventre fraudato cõparauerant, Seneca indicat Epist. LXXXI. lib. XI. Ea nãque grata de demẽso suo genio sium defraudantes miseti comparcebant, vt Terentius loquitur Phormio. Act. I. Se. I. vbi Donatus seruos adnotat quaternos modios frumẽti in mẽsem accepisse. Papinianus etiam in L. Eo tempore, §. vlt. D. de pecul. proponit seruum cùm bonæ fidei possessori seruiret, nummos à Titio mutuatos ei dedisse, VT EVM MANVMITTERET. Seruis autem, & filiisfa. interdum patres LIBERAM PECVLII ADMINISTRATIONEM CONCEDEBANT. L. Cõtrà iuris, D. de pact. L. filiusfa. D. de donationib. L. libera, D. de pecul. L. III. §. vlt. D. de minorib. Et adiiciebant quandoque SIC SE EIS CONCEDERE, VT DONARE QVOQVE POSSENT, d. L. filiusfa.

Obligationum agmen coget Stipulatio, quæ mihi rectè atque ordine ad extremam huius libri partem videtur esse reseruata. Omnibus enim ferè pactis Stipulatio subiiciebatur, quemadmodum Paulus lib. II. Sentent. Tit. XXII. & Vlpian. in L. iuris gentium, §. quod ferè, D. de pact. indicant. African. in L. eum essent in princ. D. de seruit. rustic. præd. *Maximè si pacto stipulatio subdita sit*. Vlpian. in L. rescriptum, §. 1. D. de pact. *Si pacto subiecta sit pœnæ stipulatio*. Imp. Gordian. in L. Si pacto, C. eo. *Si pacto*, &c. *Stipulatio subiecta est*. Imp. Dioclet. & Max. petens ex Stipulatione quæ placito seruandi causa secuta est. Paulus in L. pacto, D. de transact. *Pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici solet*. Pecuniam etiam mutuam dantes stipulari consueuerãt. Idque interdum vel ante numerationem fiebat, vel post. Pompon. in L. cùm enim, D. de nouation. *Cùm enim pecunia mutua data stipulamur*. Vlpian. in L. si ita §. vlt. D. eo. *Cùm pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione, & ex continenti fecit stipulationem, vnus contractus est. Idem erit dicendum, & si ante stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit*. Sæuola in L. qui Romæ, D. de verb. obligat. *Qui Romæ mutuam pecuniam acceperat soluendam in longinqua prouincia per menses tres, eamque ibi dari stipulanti spopondisset*. Iustinian.

ſtinian. in L. optimam, C. de contrahen. ſtipul. *In multis enim contractibus & maximè in fœneraticijs cautionibus, ſolitum eſt adſcribi*, STIPVLATIONES PER CERTOS SERVOS CELEBRARI. Denique pecuniæ creditæ cautionibus ſtipulationem ſubiici ſolitam, apparet ex L. lecta, D. ſi cert. pet. L. ſi ſtipulatus, §. Chryſogonus, D. de verb. oblig. Quotiens autem pecuniam mutuam dantes eandem ſtipulabantur, non duæ obligationes naſcebantur, ſed vna verborum, L. ſi ita ſtipulatus, §. Chryſogonus, D. eo. Tutor planè cùm pecuniam pupillarem fœnori dabat, ſtipulatio hoc ordine fiebat, vt ſtipulari deberet pupillus ipſe, aut ſeruus pupilli: Quod ſi neque pupillus eius ætatis erat vt ſtipulari poſſet, neque ſeruum haberet, tunc ipſe tutor, quive in eius poteſtate erat, L. quotiens, D. de adminiſtr. tut. In Venditionibus etiam ſtipulationem olim intereſſiſſe ſuprà docui. Locationibus quoque & conductionibus interpoſitam ſtipulationem, reſtatur Paulus in L. quæro D. loca. L. ſi à colono, D. de fideiuſſorib. Præterea ſtipulationem pacto conuentio Societatis ſubditam, oſtendit idem Paulus in L. duo ſocietatem, D. pro ſoc. Merito ergo Cõuentionalium ſtipulationum quæ ex conuentione reorum fiebant, totidem penè genera eſſe, quot rerum contrahendarum Pompon. ſcribit in L. ſtipulationum, §. conuentionales, D. de verb. obligat. In Tabulis, autem, inſtrumentis & cautionibus, obliquis verbis ſtipulatio adſcribebatur in hunc modum, ROGAVIT MÆVIVS, SPOPONDIT TITIVS, vel STIPVLATVS EST SEIVS, SPOPONDIT LVCIVS, vel STIPVLANTI SPOPONDIT. Vlpianus in L. iuris gentium, §. quod ferè, D. de pact. *Quod ferè nouiſſima parte pactorum ita ſolet inſeri*, ROGAVIT TITIVS, SPOPONDIT MÆVIVS, *hæc verba non tantùm pactionis loco accipiuntur, ſed etiam ſtipulationis.* Paulus in L. lecta D. ſi cert. pet. STIPVLATVS EST PVB. MÆVIVS, SPOPONDI EGO LVCIVS TITIVS. Papinianus in L. ex ea D. de verb. oblig. cautionis partem refert huiuſmodi, SVIPVLATVS EST ILLE, SPOPONDIT ILLE. Idẽ in L. reos §. vlr. D. de duob. re. Tabulis ita eaurum proponit, TOT AVREOS RECTE DARI STIPVLATVS EST IVLIVS CARPVS: SPONDIMVS EGO ANTONINVS ACHILLEVS, ET CORNELIVS DIVVS, Vlpianus in L. his verbis D. eo. *His verbis*, EAQVE PRÆSTARI STIPVLANTI TIBI SPONDIMVS. Paulus in L. cùm poſt mortem, D. de adminiſtrat. tut. *Quoniam in inſtrumento ita ſcriptum ſit*, ILLE PATRVVS ET CVRATOR STIPVLANTI SPONDIT. Sic & in Aquiliana ſtipulatione, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPONDIT NVMERIVS NEGIDIVS. Atque ita in L. qui Romæ §. Callimachus, D. de verb. obligat. in mutuæ pecuniæ nauticæ cautione Scæuola adſcriptũ fuiſſe narrat, EAQVE SIC RECTE DARI FIERI FIDE ROGANTI STICHO SERVO TITII PROMISIT CALLIMACHVS. Et in §. Flauius Hermes, ead. L. DARI STIPVLATVS EST FLAVIVS HERMES, SPONDIT CLAVDIVS. Idem Scæuola in L. cùm quis §. pater D. de leg. III. *Pater emancipato filio bona ſua vniuerſa, exceptis duobus ſeruis, non mortis cauſa donauit, & ſtipulatus eſt à filio in hæc verba*: QVÆ TIBI MANCIPIA, QVÆQVE PRÆDIA DONATIONIS CAVSA TRADIDI, CESSI, PER TE NON FIERI DOLO MALO, NEQVE PER EVM AD QVEM EA RES PERTINEBIT, QVOMINVS EA MANCIPIA, QVÆQVE EX HIS ADGNATA ERVNT, EAQVE PRÆDIA CVM INSTRVMENTO, CVM EGO VOLAM, VEL CVM MORIERIS, QVÆQVE EORVM EXSTABVNT, NEQVE DOLO MALO AVT FRAVDE, PACTOVE TVO, EIVSQVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT, IN RERVM NATVRA, AVT IN POTESTATE ESSE DESISSENT: SI VIVAM, MIHI AVT CVI EGO VOLAM, REDDANTVR, RESTITVANTVR; STIPVLATVS EST LVCIVS TITIVS PATER, SPONDIT LVCIVS TITIVS FILIVS. Idem in L. ſi quis ſtipulatus CXXVI. §. Chryſogonus, D. eo. CHRYSOGONVS FLAVII CANDIDI SERVVS ACTOR SCRIPSIT CORAM SVESCRIBENTE ET ADSIGNANTE DOMINO MEO, ACCEPISSE EVM A IVLIO ZOSA REM AGENTE IVLII QVINTILIANI AESENTIS,

MVTVA DENARIA MILLE: QVÆ DARI QVINTILLIANO, HEREDIVE EIVS; AD QVEM EA RES PERTINEBIT, KALENDIS NOVEMBRIBVS, QVÆ PROXIMÆ SVNT PVTVRÆ, STIPVLATVS EST ZOSAS LIBERTVS, ET REM AGENS QVINTILLIANI: SPOPONDIT CANDIDVS DOMINVS MEVS. SVB DIE SVPRASCRIPTA, SI SATIS EO NOMINE FACTVM NON ERIT, TVNC QVO POST SOLVETVR, VSVRARVM NOMINE DENARIOS OCTO PRÆSTARI, STIPVLATVS EST IVLIVS ZOSAS: SPOPONDIT FLAVIVS CANDIDVS DOMINVS MEVS, SVBSCRIPSIT ET DOMINVS. Paul. lib. v. Sentent. Tit. VII. *Quod si scriptum fuerit instrumento,* PROMISISSE ALIQVEM, *perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.*

Directis autē verbis vti Stipulationes conciperentur, idē Paulus lib. II. Sentent. Tit. III. docet, cùm ait, *Stipulatio est verborū conceptio, ad quā quis congruè interrogatus respondit, velut,* SPONDES? SPONDEO. DABIS? DABO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDEI TVÆ ERIT? FIDEI MEÆ ERIT. Iustinian. in §. I. Instit. de verb. oblig. *In hac re olim talia verba tradita fuerunt,* SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDEPROMITTIS? FIDEPROMITTO. FIDEIVBES? FIDEIVBEO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. Extat apud Plautū Pseudolo Act. IIII. Sc. VI. stipulatio huiusmodi.

S. *Nullum periculum est, quod sciam, stipularier.*
Vt concepisti verba, VIGINTI MINAS DABIN'?
B. DABVNTVR.

Idem Bacchid. Act. IIII. Sc. VIII.

CH. *Roga hunc tu. tu* PROMITTE *huic.* N. PROMITTO. CH. *roga.*
CL. DVCENTOS NVMMOS AVREOS PHILIPPOS PROBOS DABIN'? CH. DABVNTVR, *inquam, responde.* N. DABO.

Scæuola in L. si ita quis D. de verb. oblig. *Si ita quis promiserit,* DECEM TIBI DABO QVA DIE PETIERIS, ET EORVM VSVRAS IN DIES TRIGINTA. Vlpian. in L. hæc venditio, D. de contrahen. empt. *Vel stipulanti sic Spondeat,* SI VOLVERO, DECEM DABO. Pompon. in L. si ita stipulatus CIX. D. de verb. oblig. *Si ita stipulatus fuero,* DECEM AVT QVINDECIM DABIS? Et mox, POST ANNVM AVT BIENNIVM DABIS. Scæuola in L. si quis ita, D. eo. DABIS, SI NAVIS VENIT. DABIS, SI NAVIS NON VENIT.

Vulgaria verò verba erant, DARE, vel, DARI, SPONDES? SPONDEO. L. in illa, L. si Titius, L. si Titius, L. hoc iure, L. si ita Stipulatus, L. huiusmodi, L. qui sic, L. eum qui ita in prin. & §. qui ita, L. Stipulatio hoc modo, L. si mihi, §. vlt. L. ita Stipulatus, §. vlt. L. liber homo, §. I. L. si ita CXX. L. si ita CXXVI. L. vlt. seruus, §. cùm mihi, D. de verb. oblig. Plautus, Captiu. Act. IIII. Sc. I.

ER. *Vnde id?* AE. *à me, meoque gnato,* ER. SPONDEN TV ISTVD? AE. SPONDEO.

Varro lib. v. de ling. Lat. *Vt non spondet ille statim, qui dixit,* SPONDEO, *si socādi causa dixit: neque agi potest cum eo ex sponsu.* Cui & Paulus consentit in L. obligationum, §. vlt. D. de obligat. & action. *Verborum quoque,* inquiens, *obligatio constat, si inter contrahētes id agatur. Nec enim si per iocum puta, vel demōstrandi intellectus causa, ego tibi dixero,* SPONDES? *& tu responderis,* SPONDEO: *nascitur obligatio.* Cic. pro Rosc. Com. *Quid enim restipulatio clamat?* QVOD A PLAVIO ABSTVLERO, PARTEM DIMIDIAM INDE MI ROSCIO SOLVTVRVM SPONDEO. Sed & si quis interrogasset, DABIS? & alter respondisset, QVIDNI? in ea causa erat vt obligaretur, L. I. §. si quis ita D. de verb. oblig. Quinetiam quæ extrinsecus & nihil ad actum pertinentia adiiciebantur stipulationi, pro superuacuis habebātur, nec vitiabant obligationem: Veluti si diceret promissor, ARMA VIRVMQVE CANO, SPONDEO, nihilominus obligabatur, L. quæ extrinsecus, D. eo. tit. Præterea si quis ita stipulatus esset, ILLVM SISTAS? nulla causa erat cur non obligatio constaret, L. stipulatio ista, §. si quis ita, D. eo. Sic autem respondere debebat promissor vt à stipulatore interrogatus erat. Nam si

simpliciter

simpliciter & purè interrogatus, respõdisset, SI ILLVD FACTVM ERIT, DABO, aut ita interrogatus, INTRA KALENDAS QVINTAS DABIS? respõdisset, DABO IDIBVS, non obligabatur, L. t. § si quis ita, D. eo. Stipulãti planè Denarios, eiusdẽ quantitatis Aureos qui spondebat, vtiliter obligabatur, L. quæ extrinsecus, §. vlt. D. eo. Quinetiam si sub vna significatione diuersis nominibus ea res quæ in stipulatum deducebatur, appellaretur, non infirmabat obligationem, si alter altero verbo vteretur, L. si sub vna, D. eo. Eadem planè an alia lingua responderetur, nihil intererat. Proinde si quis Latinè interrogaret, eique Græcè responderetur, vel contrà, dummodo congruenter respõderetur, obligatio constituta erat, L. 1. §. vlt. D. eo. tit. Continuus vtique actus stipulantis & promittentis esse debebat, vt tamen aliquod momentum naturæ interuenire posset. Comminus etiam respondeti oportebat, L. continuus, D. eo. tit. Sed & cùm Septicius litteris suis, PRÆSTATVRVM SE LVCIO TITIO CAVISSET PECVNIAM ET VSVRAS EIVS SEMISSES, si inter præsentes actum esset, intelligebantur etiam à parte Lucij Titij præcessisse verba stipulationis, L. Titia quæ, §. idem respõdit, D. de verb. oblig. Quoties autem pluribus specialiter pactis stipulatio vna omnibus subiiciebatur, quamuis vna interrogatio, & responsum vnum subiiceretur, tamen proinde habebatur, ac si singulæ species in stipulationem deductæ fuissent, d. L. Titia quæ §. vlt. Pluribus certè rebus præpositis ita stipulatio plerumque fiebat, EA OMNIA QVÆ SVPRA SCRIPTA SVNT DARI? L. pluribus, D. eo. Sic in L. duo societatem, D. pro soc. HÆC QVÆ SVPRASCRIPTA SVNT, EA ITA DARI FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? ST EA ITA DATA FACTA NON ERVNT, TVNC DECEM DARI?

Atque hoc modo VERBIS OBLIGATIO CONTRAHI dicebatur, Instit. de verb. oblig. in prin. L. Græcè, §. 1. D. de fideiussorib. L. 1. D. de nouationib. L. ex placito, C. de rer. permutt. L. Auia, C. de iu. dot. id est, *verborum solemnitate*, vt loquuntur Impp. in L. si in rem, C. si cer. pet. cum Paulo lib. v. Sentent. Tit. VII. vel *verborum conceptione*, vt in L. cùm patrem C. do iu. dot. L. 1. §. communis, D. de stipulat. seruor. Gaius in L. 1. § verbis, D. de oblig. & act. VERBIS OBLIGATIO CONTRAHITVR, *ex interrogatione & responsu, cùm quid* DARI FIERIVE *verbis stipulemur*. Modestin. in L. obligamur, D. eo. VERBIS OBLIGAMVR, *cùm præcedit interrogatio, & sequitur congruẽs responsio*. Stipulationum vtique consueta verba, & subtilem obseruationem ex aulâ cõcessisse testatur Iustinian. L. in arbitris, §. vlt. C. de recep. arbitr. Et iam antè Leo in L. omnes, C. de contrah. stip. quibuscumque verbis, etiam si non solemnibus vel directis conceptæ stipulationes essent, nihilominus eas firmitatem habere constituerat. Iustinian. §. 1. Instit. de verb. obligat. *Sed hæc sollemnia verba olim quidem in vsu fuerunt: postea autem Leonina constitutio lata est, quæ sollemnitate verborũ sublata, sensum & consonantẽ intellectum ab vtraque parte solùm desiderat, quibuscumque tandem verbis expressum est.*

Porrò qui stipulabatur, REVS STIPVLANDI dicebatur: qui promittebat, REVS PROMITTENDI habebatur, L. t. D. de duob. reis. Itaque si duo eandem pecuniam aut stipulati essent, aut promisissent, DVO REI STIPVLANDI ET PROMITTENDI dicebãtur, L. 11. D. eo. L. si duo in princ. & §. 1. D. si quis cautionib. L. si duo, D. de recept. qui arbitr. L. 111. §. nũc de effectu, D. de liber. leg. qui & DVO REI EIVSDEM PECVNIÆ, vel EIVSDEM OBLIGATIONIS dicebantur, L. heres, §. cum & tu, D. de fideiussorib. L. planè, D. de condict. indeb. L. decem, D. de verb. obligat. Duo autem Rei stipulandi & promittendi hoc verborum ambitu designantur in L. & heredi, §. vlt. D. de pact. *qui eiusdem pecuniæ exctionẽ habent in solidum, aut eiusdem pecuniæ debitores sunt.* Duo planè rei promittendi constituebãtur & fiebant, siue ita interrogati, SPONDETIS? respondissent, SPONDEO, aut SPONDEMVS: siue ita interrogati, SPONDES? respondissent, SPONDEMVS, L. duo rei, D. de duob. te. His etiam verbis, EAQVE PRÆSTARI STIPVLANTI TIBI SPOPONDIMVS, duo rei fiebant, L. his verbis, D. eo. Iustinianus Instit. eo. tit. duos Reos stipulãdi fieri tradit, si duobus separatim stipulantibus, ita promissor spondeat, VTRIQVE VESTRVM DARE SPONDEO. Duos verò pluréve Reos promittendi ita fieri, si post hãc interrogationem, MÆVI DECEM AVREOS DARE SPONDES? ET SEI EOSDEM DECEM AVREOS DARE SPONDES? respondeant singuli separatim, SPONDEO. At si Tabulis cautũ

inueniretur, TOT AVREOS RECTE DARI STIPVLATVS EST IVLIVS CARPVS: SPONDIMVS EGO ANTONINVS ACHILLEVS ET CORNELIVS DIVS, respondit Papinian. his verbis, in partes dumtaxat viriles obligatos, quia non fuerat adiectum, SINGVLOS IN SOLIDVM SPOPONDISSE, ita vt duo rei promittendi fierent, L. reos, §. vlt. D. de duob. re. Si tamen duos reos promittendi facturus, vtrumque interrogasset, sed alter dumtaxat respondisset, is nihilominus qui responderat obligabatur, L. duos reos, D. eo. Duo autem rei ita constitui poterant, vt & temporis ratio haberetur, intra quod vterque responderet: modicum tamen interuallum temporis, & modicus actus, modò contrarius obligationi non esset, nihil impediebat, quo minus duo rei essent, L. duos, §. vlt. Verùm si ex duobus qui promissuri erant, hodie alter, postera die alter respondisset, duo rei non fiebant: ac ne obligatus quidem intelligebatur is qui postera die responderit: cùm stipulator ad alia negotia discessisset, vel promissor, licet peractis illis rebus respondisset, L. si ex duobus, D. eo. Interdum autem rei inuicem stipulabantur, L. qui Romæ, §. coheredes & §. vlt. D. de verb. oblig. L. non distinguemus, §. si dominì, D. de recept. qui arbitr. Et hoc erat STIPVLARI ET RESTIPVLARI, vt ex Cic. pro Rosc. Com. & ex Valer. Maximo lib. II. cap. VIII. & ex L. damni infecti quidam, §. 1. D. de dam. *inf.* patet.

Stipulationum porrò quædam in Dando, quædam in Faciendo, quædam in non faciendo consistebant, L. II. & L. vbi autem, §. quidquid, D. de verb. obligat. L. veteris, C. de contrah. stipul. In Dando, veluti, DECEM DARE SPONDES? L. in illa, L. hoc iure, L. si ita stipulatus, D. de verb. oblig. L. si seruus communis, D. de stipulat. seruor. CENTVM DARI? L. continuus, §. illud, D. de verb. obligat. VSVMFRVCTVM DARI? L. cum qui, §. si à te, D. eo. L. quæsitũ, D. de vsufruc. EVM LOCVM, CVM EX SACRO RELIGIOSOVE PROFANVS ESSE COEPERIT, DARI? L. inter stipulantem, §. sacrum, D. de verb. obligat. FVNDVM ILLVM DARE SPONDES? L. si Titius, D. eo. FVNDVM TVSCVLANVM DARI? L. vbi autem, §. vlt. D. eo. FVNDVM TITIO DATVM IRI? L. stipulatio ista, §. si quis insulã, D. eo. Vlpian. in L. si fundum, D. eo. *Si* FVNDVM CERTO DIE PRÆSTARI *stipuler.* Fundum autem interdum simpliciter, interdum DETRACTO VSVFRVCTV, stipulabantur, L. qui vsumfructũ, §. 1. D. de vsufruc. L. eũ qui ita, §. si à te, & L. si ita stipulatus fuero, D. de verb. obligat. Planè si FVNDVM DARI, non adiecto nomine, quis stipulatus esset, imperfecta erat stipulatio, L. ita stipulatus, D. eo. L. cùm post, §. gener. D. de iu. dot. Si tamẽ fundos aliquot promissor haberet, constitisse stipulationem quidam existimant, & ita accipiunt Vlpiani dictum in L. vbi autem, D. de verb. obligat. Ex pluribus verò fundis, quibus idẽ nomen impositum erat, si quis vnum fundum sine vlla nota demonstrationis stipulatus esset, eum quem promissor dari voluisset, stipulatus intelligebatur, L. qui ex pluribus, D. eo.

Interdum etiam HOMINEM DARI stipulabantur. Vlpian. in L. qui decem, §. Stichũ, D. de solutionib. *Fingamus ita stipulatum,* HOMINEM EX HIS QVOS SEMPRONIVS RELIQVIT DARE SPONDES? Papinian. in L. si centũ, D. eo. *Si* CENTVM HOMINES QVOS EGO HERESVE MEVS ELEGISSET, *stipulatus.*

Certos autẽ nummos quandoque stipulabantur, veluti, decem QVÆ IN ARCA HABES? L. si seruus legatus, §. qui quinque, D. de leg. I. vel NVMMOS QVI IN ARCA SVNT, L. si certos, D. de verb. obligat. Pecuniam etiam quæ in conspectu erat, vel ACERVVM PECVNIÆ stipulabantur, L. scire debemus, D. eo. Papinian. in L. si ita stipulatus CXX. D. eo. *Si ita stipulatus fuero,* HANC SVMMAM CENTVM AVREORVM DARI SPONDES? Stipulabatur & maritus dotem: Iauolen. in L. à Titio, D. de verb. obligat. *A Titio ita stipulatus sum,* SI QVA MIHI NVPSERIT, DECEM DOTIS EIVS NOMINE MIHI DARE SPONDES? Et mox: Si *stipulanti mihi ita dos promissa est,* QVAMCVMQVE VXOREM DVXERO, DOTIS EIVS NOMINE DECEM DARE SPONDES? Et in L. si stipulatus, D. eo. tit. SI TIBI NVPSERO DECEM DARE SPONDES?

Triticum etiam dari stipulabantur, vel certi generis & certæ quãtitatis, L. triticum, D. de verb. oblig. vel TRITICVM QVOD IN HORREO ERAT, L. vbi autem, §. illud, D. eo. Et vel sine adiectione bonitatis Triticum stipulabantur, L. fideiussorem, D. manda-

vel

vel bonitatem adiiciebant, veluti TRITICI AFRICI BONI MODIOS CENTVM, L. vbi aurem, D. de verb. obligat. vel, TRITICI AFRICI OPTIMI MODIOS CENTVM, L. ſtipulationum quædam, D. eo. Sic & Vinum ſtipulabantur his verbis, VINI CAMPANI BONI, vel OPTIMI, AMPHORAS CENTVM, vel, VINVM QVOD IN HORREO EST, d. L. ſtipulationum quædam, & L. vbi autem in prin. & §. illud. Interdum EX FVNDO CENTVM AMPHORAS VINI ſtipulabantur, L. inter ſtipulantem, §. ſacram, D. eo. CERTVM etiam OLEI FONDO CAPVÆ DARI ſtipulatus quis dicitur in L. idem erit, D. eo. & OLEVM QVOD IN HORREO EST, d. L. vbi aurem, §. illud. Fructus quoque futuros interdum ſtipulabantur, L. interdum, D. eo. vtputa, FRVCTVS QVI IN FVNDO TVSCVLANO NATI ERVNT, DARI? d. L. vbi autem, §. illud. Sed & id quod in vtero erat, ſtipulabantur, d. L. interdum: verbi gratia, ID QVOD EX ARETHVSA ANCILLA NATVM ERIT, d. §. illud. Paulus in L. 1 D. de oper. ſeruor. *quemadmodum cùm ſtipulamur*, QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT. Quin & FAMILIAM, vel OMNES SERVOS, ire QVADRIGAM, aut LECTICARIOS ſtipulabantur, L. ſcire debemus, §. 1. D. de verb. oblig. Ponitur & in L. ſi mihi & Titio, D. eo. ſtipulatio iſta, VESTEM TVAM QVÆCVMQVE MVLIERIS EST, DARE SPONDES?

Ex formulis ſtipulationum quæ in dando conſiſtebant, erat & hæc, QVANTAM PECVNIAM TITIO QVANDOQVE CREDIDERO, DARE SPONDES? L. ſi ita ſtipulatus, D. de fideiuſſ. QVOD TE MIHI ILLIS KALENDIS DARE OPORTET, ID DARE SPONDES? L. qui ſic ſtipulatur, D. de verb. oblig. QVOD TIBI TITIVS DEBET, CVM DEBITOR ESSE DESIERIT, DARE SPONDES? L. huiuſmodi, D. eo. AMPLIVS QVAM MIHI DEBES DECEM DARE SPONDES? L. ſi ſeruus legatus, §. ſi ei cui, D. de legat. 1. Scævola in L. qui Romæ, §. Agerius, D. de verbor. obligat. *Agerius filiusſa. ſeruo Publij Mæuij ſtipulanti ſpopondit* SE DATVRVM QVIDQVID PATREM SVVM PVBLIO MÆVIO DEBERE CONSTITISSET. Nonnunquã & ſpecialiter cauſa exprimebatur, ex qua dari fieri oportebat id quod in ſtipulationẽ deducebatur, vt in L. ſcire debemus, §. vlt. D. eo. *Si quidem ita ſtipulatus ſim*, QVOD EX CAVSA CONDICTIONIS DARE FACERE OPORTET. Marcell. in L. qui decem, §. idem reſponſum, D. de ſolutionib. *Si quis cùm ſubreptus ſibi ſeruus eſſet ſub condicione ſtipulatus fuerit*, QVIDQVID FVREM DARE FACERE OPORTET. Vlpian. in L. vbi autem, §. qui verò, D. de verb. obligat. *Et qui ita ſtipulatur*, QVOD EX TESTAMENTO MIHI DEBES, DARE SPONDES? Idem in L. 1. §. ũ manumiſero, D. quar. rer. act. *Deinde ſtipulatus ab eo fuero*, QVOD NEGOTIA MEA GESSERIT, QVIDQVID OB EAM REM, SI TVNC LIBER FVISSET, EVM MIHI DARE OPORTERET. Cetetùm cùm quis ita ſtipulabatur, QVIDQVID TE DARE FACERE OPORTET, nihil aliud in ſtipulationẽ deducebat, quàm id quod præſenti die debebatur: Hoc enim ſolum ea ſtipulatio demonſtrabat. Et ideò, vt in Aquiliana ſtipulatione obſeruare licet, ſi eam pecuniam quæ in diem debebatur, demonſtrare vellet, neceſſe erat adiici verbum, OPORTEBITVE, vel ita, PRÆSENS IN DIEM VE, L. ſi ſtipulatus fuerim, §. cùm ſtipulamur & L. cùm ſtipulamur, D. de verb. obligat. L. & vno §. 1. D. de acceptilat. Itaque ſi à colono cui in quinquennium fundum locauerat, poſt tres annos ita ſtipulatus quis eſſet, QVIDQVID TE DARE FACERE OPORTET, don amplius in ſtipulationem deducebatur, quàm quod iam dari oportebat. Si aurem adiiciebatur, OPORTEBITVE, etiam futura obligatio deducebatur, L. ſi à colono, D. de verb. oblig. L. ei cui, D. de liberat. leg.

Erat & illa vſitata ſtipulatio, Quãto minus ab alio cõſecutus eſſet ſtipulator, dari. Papinian. in L. decẽ, D. eo. *Decem ſtipulatus à Titio, poſtea*, QVANTO MINVS AB EO CONSEQVI POSSES. *ſi à Mæuio ſtipulatus eſſes*, Celſ. in L. vlt. D. ſi cer. pet. *Si ego* DECEM *ſtipulatus à Titio, deinceps ſtipuler à Seio*, QVANTO MINVS A TITIO CONSEQVI POSSIM. Gaius in L. ſi ita à te, D. de verb. ſignif. *Si ita à te ſtipulatus fuero*, QVANTO MINVS A TITIO CONSECVTVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? Paul. in L. ſi decem, D. de ſolutionib. *Si decẽ ſtipulatus à Titio, deinde ſtipuleris à Seio*, QVANTO MINVS AB ILLO CONSECVTVS SIS.

Interdum autem ſtipulationibus dandi, heredis perſona, licet ſuperuacua eſſet, nominatim comprehendebatur, hoc modo, TE, & TITIVM HEREDEM TVVM DECEM DATVRVM SPONDES? L. eum qui ita, D. de verb. oblig. Nonnuoquã verò ſolutionis gratia ſtipulatoris perſonæ alius adiiciebatur, vt & ei ſolui poſſet: quod fiebat his verbis, MIHI AVT TITIO DARE SPONDES? L. quod ſtipulatus, D. de ſolutionib. L. ſi ſeruus, §. ſi ita & §. cum mihi, D. de verb. obligat. §. ſi quis alij Inſtit. de inuolib. ſtipul. L. 11. §. idem Iulianus, D. de eo quod cer. lo. Marcian. io L. ſi mihi, D. de fideiuſſorib. *Si* MIHI AVT TITIO DECEM *ſtipulatus fuerim.* Iulian. io L. cum quis, D. de verb. obligat. *Cùm quis* SIBI AVT TITIO DARI *ſtipulatus eſt.* Et §. qui ſibi ead. L. *Qui* SIBI AVT FILIO SVO DARI *ſtipuletur.* Scæuola in L. Iulianus, §. vlt. D. eo. *Qui fundum* SIBI AVT TITIO DARI *ſtipulatur.* Gaius in L. ſi ſeruus, §. cùm mihi, D. eo. *Cùm* MIHI AVT TITIO *ſtipulor.* Paulus in L. cui rectè, D. de nouationib. *Cui rectè ſoluitur, is etiam nouare poteſt, excepto eo ſi* MIHI AVT TITIO *ſtipulatus ſim.* Et L. ſi ſtipulatus fuero, D. de ſolutionib. *Si ſtipulatus ſim* MIHI AVT TITIO DARI. In L. pater in fi. D. de pact. dotalib. MIHI AVT POST MORTEM MEAM LVCIO TITIO DARE SPONDES? In L. liber homo, §. vlt, D. de verb. oblig. DECEM MIHI AVT TITIO, VTRI EGO VELIM, DARE SPONDES? Aliàs SIBI ET TITIO quis ſtipulabatur, L. eum qui ita, & L. ſi mihi, D. de verb. oblig.

Seruus vtique vel DOMINO, vel SIBI, vel CONSERVO ſuo, vel impersonaliter dari ſtipulabatur, L. ſiue mihi, D. de ſtipul. ſeru. Quod ſi duorum communis eſſet ſeruus, vtrique ſtipulabatur, L. 1. §. vlt. & L. item ſi ſeruus, D. eo. Venul. in L. ſi ſeruus communis, D. eo. *Si ſeruus communis ita ſtipuletur,* KALENDIS IANVARIIS DECEM, TITIO AVT MÆVIO DOMINIS, VTER EORVM TVNC VIVET, DARE SPONDES? Paulus in L. ſi communis, D. eo. *Si cõmunis ſeruus ſic ſtipulatus ſit,* DECEM ILLI DOMINO, EADEM DECEM ALTERI DARE SPONDES? Pompon. in L. ſi communis XXXVII. D. eo. *Si communis ſeruus ita ſtipulatur,* LVCIO TITIO ET GAIO SEIO DARI SPONDES? Et mox: *Si verò ita,* DOMINIS MEIS DARE SPONDES? Et ſtatim poſt. *Si vero ita,* LVCIO TITIO ET GAIO SEIO DOMINIS MEIS DARE SPONDES? Iulian. in L. fideiuſſor obligari, D. de fideiuſſorib. *Si ſeruus communis Titij & Sempronij nominatim* TITIO DARI *ſtipulatus fuerit, & fideiuſſorem interrogauerit,* TITIO AVT SEMPRONIO ID DARE SPONDES?

Quandoque etiam illud aut illud ſtipulabantur, veluti DECEM AVT QVINDECIM, L. ita ſtipulatus CIX. D. de verb. oblig. DECEM, VEL HOMINEM STICHVM, vel STICHVM AVT PAMPHILVM, L. 11. & L. in ſtipulatione, D. eo. L. 11. §. Scæuola, D. de eo quod cer. lo. DAMAM AVT EROTEM SERVVM DARI, L. ſtipulatus ſum Damam, D. de verb. oblig. HOMINEM STICHVM, AVT DECEM AVREOS DARE SPONDES? §. huic autem Inſtit. de actionib. Quo in genere interdum ſtipulator ſibi electionem conſtituebat, adiectis his verbis, VTRVM EGO VELIM, L. vbi autem, §. qui illud, L. ſi quis ſtipulatus ſit Stichum, D. de verb. obligat. Vel ILLVD AVT ILLVD, QVOD EGO VOLVERO, L. ſi ſtipulatus fuerim, D. eo. vel QVEM VOLVERO, aut, QVEM VOLAM, d. L. ſi quis ſtipulatus ſit. D. eo. Sic in L. ſi ſeruus, D. eo. *Si ſeruus aut filius fa. ita ſtipulatus ſit,* ILLAM REM AVT ILLAM, VTRVM EGO VELIM, *vel* VTRAM EARVM TITIVS ELEGERIT. Marcell. in L. cum debitore, D. rat. rem hab. *Si ex ſtipulatu* DECEM AVT STICHVM VTRVM EGO VOLVERO. Vlpian. in L. Græcè, §. idem Iulianus, D. de fideiuſſorib. *Contrà autem ſi is qui* HOMINEM AVT DECEM, VTRVM IPSE STIPVLATOR VOLET, *ſtipulatus eſt, rectè fideiuſſorem ita accipiet,* DECEM AVT HOMINEM VTRVM TV VOLES. Marcell. in L. ſi Stichum, D. de fideiuſſorib. *Si* STICHVM AVT PAMPHILVM *ſtipulatus eſſem,* VTRVM PROMISSOR VOLVISSET. Sub diſiunctione etiam facta ſtipulatio in hæc verba, DECEM AVT NOXÆ DEDERE? refertur in L. miles, §. 1. D. de re iud.

Ceterùm

Ceterùm Stipulationes vel purè, vel in diem conciebantur, L. fideiussor obligari, §. vlt. D. de fideiussorib. Purè, veluti, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? §. omnis stipulatio Instit. de verb. obligat. vel, HODIE DARE SPONDES? L. quotiens, D. de oper. libertor. §. loca Instit. de verb. oblig. L. liber homo, §. 1. D. eo. tit. In diē, cum adiecto die quo pecunia solueretur, stipulatio fiebat, vt puta, KALENDIS IANVARIIS, vel FEBRVARIIS DARI SPONDES? L. si ita stipulatus, D. de verb. oblig. L. 1. §. vlr. D. de stipular. seruor. POST ANNVM AVT BIENNIVM DABIS? L. si ita stipulatus fuero, D. de verb. oblig. Kalēdis autem, verbi gratia, Martiis, cum dari stipulabantur, adiiciebant PRIMIS seu PROXIMIS, vel SECVNDIS, TERTIIS, vel, QVIBVS aliis, L. eū qui Kalendis, D. de verb. obligat. Iustinian. in d. §. omnis. DECEM AVREOS PRIMIS KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Sic in L. si ita quis promiserit, §. Scia, D. eo. *conuenit vt* INTRA KALENDAS APRILES PRIMAS VNIVERSAM SVMMAM MANDATOR NVMERARET. In L. si ita stipulatus fuero, §. Chrysogonus, D. eo. KALENDIS NOVEMBRIBVS QVÆ PROXIMÆ SVNT FVTVRÆ. Et in L. qui Romæ, §. 1. D. eo. INTRA IDVS SEPTEMBRES QVÆ TVNC PROXIMÆ FVTVRÆ ESSENT. Et in L. stipulationes non diuiduntur, §. vlr. D. eo. SI ANTE KALENDAS MARTIAS PRIMAS OPVS PERFECTVM NON ERIT. Itē in L. tutor, §. vlt. D. de vsur. QVOS EI REDDAM KALENDIS ILLIS PROXIMIS. Iulian. in L. eū qui, §. qui ita, D. de verb. obligat. *Qui ita stipulatur*, ANTE KALENDAS PROXIMAS DARI SPONDES? Vlpian. in L. 1. §. si quis simpliciter, D. eo. *Aut si ita interrogatus*, INTRA KALENDAS QVINTAS. Paulus in L. centesimis, D. eo. CENTESIMIS KALENDIS DARI *vtiliter stipulamur*. Aliàs HOC ANNO, vel, HOC MENSE, stipulabantur, L. qui hoc anno, D. eo. L. quod quis, D. de oblig. & act.

Sanè Stipulatio vsurarū plerumque IN DIES XXX. fiebat: vt in L. si ita quis promiserit, §. Scia, D. de verb. oblig. *Si ita quis promiserit*, DECEM TIBI DABO QVA DIE PETIERIS, ET EORVM VSVRAS IN DIES TRIGINTA. Sic & in L. lecta, D. si cer. per. POENÆ NOMINE IN DIES TRIGINTA, INQVE DENARIOS CENTENOS, DENARIOS SINGVLOS DARI STIPVLATVS EST PVBLIVS MÆVIVS.

Dies etiam aliis verborum figuris Stipulationibus adiiciebatur. Paulus in L. pluribus, §. 1. D. de verb. obligat. *De hac stipulatione*, ANNVA, BIMA TRIMA DIE, ID ARGENTVM QVAQVE DIE DARI? Pomponius in L. si necessarias, §. si annua, D. de pignerat. act. SI ANNVA BIMA, TRIMA, DIE TRIGINTA *stipulatus, acceperim pignus*. Idem in L. si ita stipulatus, D. de verb. obligat. POST ANNVM AVT BIENNIVM DABIS? Venul. in L. eū qui D. eo. *Eum qui* CERTARVM NVNDINARVM DIEBVS DARI *stipulatur*. Iulian. in L. eū qui, §. qui ita, D. eo. *Qui ita stipulatur*, DECEM, QVOAD VIVAM, DARI SPONDES? African. in L. quæsitum, D. de vsufruc. *si cum* IN ANNOS DECEM PROXIMOS VSVMFRVCTVM *de te* DARI *stipulatus essem*.

Aliàs, IN ANNOS SINGVLOS stipulabantur, L. si Stichum, §. 1. D. de verb. obligat. L. Senatus, §. vlt. D. de mort. cau. donat. Vlpian. in L. ait prætor, §. per hanc, D. quæ in frau. credit. *Et vsusfructus, & huiusmodi stipulatio*, IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? African. in L. huiusmodi, D. de verb. obligat. *Huiusmodi stipulatio interposita est*, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVM EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? Et L. si ita stipulatus fuero, D. eo. *Si ita stipulatus fuero*, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVM EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? Papinian. in L. si seruus communis, §. cum seruus, D. de stipul. seruor. *Cùm seruus fructuarius operas locasset, & eo nomine* PECVNIAM IN ANNOS SINGVLOS DARI *stipulatus esset*. Vlpian. in L. sed & si, §. quod si operas, D. de vsufruc. *Si operas suas iste seruus locauerit*; & IN ANNOS SINGVLOS CERTVM ALIQVID *stipuletur*. Iustin. in §. at si ita Instit. de verb. oblig. *At si ita stipuleris*, DECEM AVREOS ANNVOS, QVOAD VIVAM

DARE SPONDES? Refertur & in L. ex ea parte, §. in insulam, D. eo. tit. Stipulatio huiusmodi, CVM MORIERIS DARI? Vlpian. in L. quodcunque, D. eo. *Non solùm ita stipulari possumus,* CVM MORIERIS, *sed etiam,* SI MORIERIS. Scrupulosam autem veterum inquisitionem, VTRVM, POST MORTEM, AN CVM MORERETVR, vel, PRIDIE QVAM MORERETVR, stipulatus esset aliquis, amputare se Iustinianus profitetur in L. veterum, C. de contrah. stipul. Porrò vel ex die incipiebat obligatio hoc modo, KALENDIS MARTIIS DARE SPONOES? Vel in diem conferebatur, & ad diem fiebat, verbi gratia, VSQVE AD KALENDAS DARE SPONDES? L. obligationum ferè, D. de oblig.

Loca etiam inseri Stipulationibus solebant, §. loca Instit. de verb. oblig. ac plerumque certo loco dari promittebant, L. fideiussor obligari, §. 1. D. de fideiussorib. veluti, EPHESI OARI? L. continuus, §. 1. D. de verb. obligat. L. quotiens, D. de oper. libert. L. 1. §. qui ita, D. quod cer. lo. CARTHAGINI DARI? L. interdum & L. si seruus, §. si inter, D. de verb. obligat. d §. loca. CAPVÆ DARI? L. eandē, §. vlt. D. de duob. re, L. si testamēto, §. vlt. D. de fideiussorib. EPHESI ET CAPVÆ DARI? L. 1. §. si quis ita, D. quod cer. lo. Papinian. in L. seruus si, §. Imperator, D. de statu lib. *Nam & cùm Romæ stipulatio concipitur ita,* CENTVM IN HISPANIA DARE SPONDES?

Hoc amplius Stipulatio tam purè quàm sub condicione concipi poterat. Sub condicione, veluti SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, L. si ita quis, L. huiusmodi, L. si quis si Titius, & L. si ita stipulatus, D. de verb. obligat. L. cum quærebatur, D. iud. sol. SI NAVIS EX ASIA VENERIT, d. L. cum quærebatur, L. patet, D. de pact. dotalib. L. si fideiussori, D. de fideiussorib. SI NAVIS EX AFRICA VENERIT, L. si seruus, §. cum mihi, D. de verb. obligat. SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIS. Iauolen. in L. à Titio, D. eo. *Veluti,* SI QVIS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, DECEM OARE SPONOES? SI QVIS DECEM A ME PETIERIT, TOT DARE SPONDES? Pompon. in L. si stipulatio facta, D. eo. SI CVLPA TVA DIVORTIVM FACTVM FVERIT, DARI. Vlpian. in L. hoc iure, §. vlt. D. de donationib. *Si tibi centum spopondero, hac condicione,* SI IVRASSES TE NOMEN MEVM LATVRVM. Vlpian. in L. Stipulatio ista, §. inter, D. de verb. oblig. *Qui promisit,* SI ALIQVID FACTVM SIT, *vel,* CVM ALIQVIO FACTVM SIT. Aliàs ita stipulabantur, NISI NAVIS EX ASIA VENERIT, CENTVM DARE SPONOES? L. obligationum ferè, §. condicio, D. de obligat. & act. Interdum sub duplici condicione stipulatio cōcipiebatur. African. in L. si ita quis, D. de verb. obligat. *Si ita quis stipuletur,* SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT. Scævola in L. si quis ita CXXIX. D. eo. *Si quis ita stipulatus fuerit,* DECEM AVREOS DAS, SI NAVIS EXIERIT, ET TITIVS CONSVL FACTVS EST.

Interdum verò sub condicione negativa, stipulatio concipiebatur, veluti, SI INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, DARI, L. veluti, §. vlt. & L. quidquid astringendæ, §. vlt. D. de verb. obligat. Papinian. in L. ita Stipulatus, D. eo. *Si ita stipulatus fuero,* SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, VEL ALEXANORIAM NON IERIS, CENTVM DARI SPONDES? Iustinian. in §. si quis ita. Instit. D. eo. *Si quis ita stipuletur,* SI IN CAPITOLIVM NON ASCENOERO, DARE SPONDES? Pompon. in L. hoc iure, D. eo. *Ex hac stipulatione,* SI LVCIVS TITIVS ANTE KALENDAS MAIAS IN ITALIAM NON VENERIT, DECEM DARE SPONDES? Scævola in L. si quis ita stipulatus CXXIX. D. eo. DARE SPONOES SI NEC NAVIS VENIT, NEC TITIVS CONSVL FACTVS SIT, *vel,* SI NEQVE NAVIS VENIT, NEQVE TITIVS CONSVL FACTVS EST. Pompon. in L. si Titius, D. eo. FVNDVM ILLVM SI ILLI NON DEDERIS, MIHI DARE SPONDES? Paulus in L. in illa, D. eo. SI KALENDIS STICHVM NON DEDERIS, DECEM DARE SPONDES? Papinianus in d. L. ita Stipulatus, *Si quis ita stipuletur,* SI PAMPHILVM NON DEDERIS, CENTVM DARI SPONDES? Sub impossibili etiam condicione licet inutiliter, Stipulatio quandoque concipiebatur veluti, SI DIGITO CÆLVM ATTIGERO DARE SPONDES? Verum si talis condicio stipulationi inserta esset, SI DIGITO CÆLVM NON ATTIGERO, *vel,* SI IN CÆLVM NON ASCENDERIT, efficax erat, & purè facta stipulatio cēsebatur, L. impossibilis, & L. in illa in fi. D. eo. tit. §. si impossibilis Instit. de inutilib. stip. Sed de stipulationibus dandi hactenus.

In facto

In facto verò ſtipulationes erant, veluti FVNDVM TRADI. L. ſtipulationes non diuiduntur, D. de verb. obligat. REM TRADI, L. ſi rem D. eo. VACVAM POSSESSIONEM TRADI, L. in conuentionalibus, & L. vbi autem, §. qui id quod, D. eo. ITER FIERI, L. eadem, §. Cato. D. eo. ARBITRATV LVCII TITII RESTITVI, L. ſi quis arbitratu, D. eo. DOMVM ÆDIFICARI, L. ſi ita ſtipulatus, L. interdum, D. eo. ÆDEM SACRAM vel LOCVM RELIGIOSVM ÆDIFICARI, L. ſtipulatio iſta, §. vlt. D. eo. INSVLAM FIERI, L. ſtipulationes, §. vlt. L. ſi inſulam, L. qui inſulam, L. ſtipulatio iſta, §. ſi quis inſulam, L. continuus, §. item qui inſulam, D. eo. vel INSVLAM FABRICARI, L. ſtipulationes non diuiduntur in prin. D. eo. INSVLAM ÆDIFICARI, L. vlt. C. de contrah. ſtip. INSVLAM FVLCIRI, d. L. Stipulationes non diuiduntur, §. vlt. L. exiſtimo. §. vlt. D. eo. Huiuſmodi autem Stipulationes non demonſtrato loco, in quo inſula vel domus fieret, imperfectæ erant, L. ita ſtipulatus ſum, D. eo. Vlpian. in L. 11. §. ſi quis ita, D. de eo quod cer. lo. *Si quis* INSVLAM FIERI *ſtipuletur, & locum non adiiciat, non valet ſtipulatio.* Vnde Papinian. in L. inſulam, D. de verb. obligat. ſtipulationem talem ita concipit, INSVLAM INTRA BIENNIVM ILLO LOCO ÆDIFICARI SPONDES? Et in L. eum qui, D. de iudic. *Eum qui* INSVLAM CAPVÆ FIERI CERTO TEMPORE *ſtipulatus eſt.* Paulus in L. qui res, §. mihi Romæ, D. de ſolutionib. *At vbi merum factum ſtipulor, puta,* INSVLAM IN MEO SOLO ÆDIFICARI, AVT IN TITII LOCO. Eiuſdem generis erant & hæ Stipulationes, FOSSAM FODIRI, d. L. ſtipulationes non diuiduntur in princ. & L. vbi autem, §. qui id quod, D. de verb. obligat. NAVEM FIERI, L. obligationum ferè, §. vlt. D. de obligat. & act. Huiuſmodi autem ſtipulationibus interdum ſuis operis ſe opus perfectum promiſſor ſpondebat. Vlpian. L. inter artifices, D. de ſolutionib. *Si* NAVEM A SE FABRICANDAM, *quis promiſerit, vel,* INSVLAM ÆDIFICANDAM POSSAMVE FACIENDAM, *& hoc ſpecialiter actum eſt,* VT SVIS OPERIS ID PERFICIAT.

Adiiciebatur etiam dies intra quam opus fieret, necnon cuius Arbitratu fieret. Iauolen. in L. ſtipulatus es, D. de fideiuſſorib. *Stipulatus es,* OPVS ARBITRATV TVO ANTE CERTAM DIEM FIERI. QVOD SI EFFICTVM NON ESSET, QVANTVM VT EFFICIATVR OPVS LOCASSES, *tanti fideiuſſorem accepiſti.* Procul. in L. cùm ſtipulatus, D. de verb. obligat. *Cùm ſtipulatus ita ſim,* SI OPVS ARBITRATV MEO ANTE KALENDAS IVNIAS EFFECTVM NON SIT, *pœnam, & protuli diem.* Vlpian. in L. ſtipulationes non diuiduntur, §. 1. D. eo. *Si quis ita ſtipulatus ſit,* SI ANTE KALENDAS MARTIAS PRIMAS OPVS PERFECTVM NON ERIT, TVNC QVANTI ID OPVS ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI. Vlpian. in L. illa verba, D. de verb. ſignif. *Illa verba,* ARBITRATV LVCII TITII FIERI.

In facto etiam conſiſtebat Viæ, Itineris, Actus, ſtipulatio, L. 11. §. item ſi in facto, L. ſtipulationes non diuiduntur, D. de verb. obligat. Paul. in L. ſi ſub vna, §. vlt. D. eo. *Si qui* VIAM AD FVNDVM SVVM DARI, *ſtipulatus fuerit.* Hæc verò ſtipulatio quandoque ita concipiebatur, IRE, AGERE, LICERE SPONDES? Paulus in L. 11. §. vlt. D. eo. *Qui ſtipulatus erat,* SIBI HEREDIQVE SVO AGERE LICERE. Vlpian. in L. ſtipulatio iſta, §. ſi quis ita D. eo. *Nam & ſi* IRE, AGERE *ſtipuletur,* SIBI HEREDIQVE SVO LICERE. Paul. in L. quod dicitur, D. eo. *Si factum conferatur in perſonam filij, inutilis erit ſtipulatio: veluti vt* TENERE EI, VEL IRE AGERE LICEAT. *contrà autem filius etiam* VT IRE PATRI LICEAT, *ſtipulando.* Quomodo & vſusfructus ſtipulatio concipiebatur, Vlpian. in L. ſtipulatio iſta, §. ſi quis ita, D. de verb. oblig. *Si quis ita ſtipulatus fuerit,* VTI FRVI LICERE SIBI HEREDIQVE SVO. Et mox, *ſed ſi quis* VTI FRVI LICERE SIBI HEREDIQVE SVO *ſtipulatus ſit.* & §. hæc quoque ead. L. *hæc quoque ſtipulatio,* POSSIDERE MIHI LICERE SPONDES? Et mox, *Si* TENERE SIBI LICERE, *ſtipulatus ſit ſeruus.* Interdum verò prior illa ſtipulatio ita concipiebatur, vt in non faciendo conſiſteret, quemadmodum Vlpian. loquitur in L. vbi autem, §. qui id quod, D. eo.

Quod fiebat huiusmodi verborum formula, PER TE NON FIERI NEQVE PER HEREDEM TVVM, QVOMINVS MIHI PER FVNDVM TVVM IRE AGERE LICEAT, L. II. §. item si in facto, L. eadem, §. Cato, D. eo. & d. §. qui id quod. Vlpian. in L. stipulatio ista, §. hi qui sunt, D. eo. *Cùm verò stipulatur* PER PROMISSOREM NON FIERI QVOMINVS SIBI IRE AGERE LICEAT. Et in L. inter artifices, D. de solutionib. *Si illis stipulationibus fideiussor accesserit*, PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI IRE AGERE LICEAT. Paulus in L. cùm filiusfa. §. 1. D. de verb. obligat. *Si stipulatus sim*, PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI IRE AGERE LICEAT. Idem in L. in exsecutione, D. eo. *Quòd si stipulatus fuero*, PER TE HEREDEMVE TVVM NON FIERI, QVOMINVS EAM AGAM: SI ADVERSVS EA FACTVM SIT, TANTVM DARI? Et in L. heredes, §. in illa, D. fam. ercisc. *In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat*, NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FIERI, QVOMINVS IRE, AGERE POSSIT. Idem in L. inter, §. quod ex facto, D. eo. *Defunctus spopondit, vel* NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FORE, QVOMINVS QVIS EAT, AGAT. Pompon. in L. si stipulatus fuero CXI. D. de verb. oblig. *Si stipulatus fuero*, PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI VIA, ITINERE, ACTV VTI LICEAT. Scævola in L. Iulianus, D. eo. *Si* NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM TITIVM FIERET, QVOMINVS MIHI IRE LICEAT, *stipuler*. Sed & quoties via aut aliquod ius fundi emeretur, Pomponius cum Labeone existimabat cauere debere, PER VENDITOREM NON FIERI QVOMINVS EO IVRE EMPTOR VTI POSSET, L. vlt. D. de seruitut. L. III. §. si iter D. de actionib. emp.

Similitérque stipulatio HABERE LICERE, interdum ita concipiebatur, HABERE LICERE SPONDES? L. stipulatio ista in princ. & L. inter stipulantem, D. eo. & apud Varro. lib. II. de re rust. cap. II. vel MIHI HABERE LICERE? d. L. stipulatio ista, §. sicut autem, aut MIHI HEREDIQVE MEO HABERE LICERE SPONDES? L. eadem, D. eo. Interdum verò sic, PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI HABERE LICEAT, d. L. stipulatio ista, §. hi qui sunt. Sic in L. vbi autem, §. qui id quod, D. eo. PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI HOMINEM EROTEM HABERE LICEAT. Gaius in L. & neque, D. de ædilic. edic. emptorem venditori debere cauere ait, NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM PVTVRVM, QVOMINVS EVM HOMINEM VENDITOR HABEAT. Paulus in L. inter, D. de verb. oblig. *Idémque in illis stipulationibus* HABERE LICERE: *Itẽ* NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI QVOMINVS FIAT. Quibus similes & aliæ stipulationes in libris nostris memorantur: veluti in L. si ita stipuler. D. eo. PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI HEREDIQVE MEO VINDEMIAM TOLLERE LICEAT. & L. si stipulatus fuero, D. eo. PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI ILLA DOMO VTI LICEAT. Et L. sic stipulatus, D. eo. PER TE NON FIERI QVOMINVS HOMINEM EX HIS QVOS HABES SVMAM. Item in L. si is qui rem, §. vlt. D. de furt. PER TE NON FIERI, QVOMINVS HOMO EROS INTRA KALENDAS ILLAS MIHI DETVR. Scævola etiã in L. si sic stipulatus CXXXIII. D. de verb. oblig. *Si sic stipulatus sim*, NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM VIM FIERI SPONDES? Eáque sunt exempla Stipulationis, PER TE NON FIERI, cuius generalitet fit mentio in L. cùm filiusfa. §. in hac, & L. in illa stipulatione, D. eo.

In facto etiam erant stipulationes istæ, CVM MORIERIS ALEXANDRIAM VENIRE SPONDES? L. centesimis, §. 1. D. eo. IVDICIO SISTI? L. in exceptionibus, §. 1. D. de probationib. L. II. §. si quis iudicio, & L. si duo. L. si quis seruum, L. si eum D. si quis cautionib. TE SISTI? L. si ita stipulatus XCVII. L. si ita stipulatus CXXVII. & L. ita stipulatus, D. de verb. oblig. Paul. in L. inter stipulantem, §. vlt. D. eo. *Si quis* ANCILLAM SISTERE SE IN ALIQVO LOCO *promiserit*. Vlpian. in L. stipulatio ista, §.

si quis

si quis ita, D. eo. tit. *Si quis ita stipulatus fuerit*, ILLVM SISTAS. Paul. in L. si seruum, D. si ex nox. cau. *Si* SERVVM *in eadem causa sistere quidam promiserit.* Et L. vlt. D. eo: *sed si* STATVLIBERVM SISTI *promissum sit.*

Præterea OPERAS quandoque stipulabantur, L. stipulationes non diuiduntur, & L. in stipulationibus, §. operarum, D. de verb. oblig. Iulian. in L. nemo est, D. de duob. re. *Nemo est qui nesciat alienas operas promitti posse.* African. in L. quæsitum, D. de vsufr. *Item si* STICHI DECEM ANNORVM PROXIMORVM OPERAS *de te* DARI *stipulatus sum.* A libertis planè Operas Patroni stipulari solebant, L. interdū, D. de verb. obligat. L. III. D. de oper. libert. L. in liberto, D. de solutionib. Gaius in L. cùm patronus, §. 1. D. de oper. libert. *Cùm libertus promiserit patrono* OPERAS SE DATVRVM, *neque adiecerit,* LIBERIS QVE EIVS. Vlpian. in L. si quis operas, D. de oper. libert. *Si quis* OPERAS *stipulatus sit* SIBI LIBERISQVE SVIS. Pompon. in L. si seruus, D. de stipular. seruor. *Si seruus meus à liberto meo* OPERAS SIBI DARI *stipuletur,* & in L. seruus, D. de oper. libert. *Seruus patroni malè ita stipulatur,* OPERAS MIHI DARE SPONDES? Certa verò species Operarum in stipulationem quandoque deducebatur, velut, PICTORIÆ, FABRILES; L. quoniens, D. eo. in qua Iulianus adücit, *Inutilis est stipulatio,* OPERAS TVAS PICTORIAS CENTVM HODIE DARE SPONDES? In stipulatione autem Operarum, Patronus interdum hæc verba adiiciebat, CVM POPOSCERO, L. cùm patronus, D. de oper. libert. Interdum & pro Operis certam summam stipulabantur. Paulus in L. adigere, §. 1. D. de iu. patron. *stipulatus est,* CENTVM OPERAS, AVT IN SINGVLAS AVREOS QVINOS DARI. Terent. Clem. in L. vlt. D. qui & à quib. man. *Is qui* OPERAS, AVT IN SINGVLAS EAS CERTAM SVMMAM *promisit.* Paulus in L. si ita, D. de oper. libert. *Si ita stipulatio à patrono facta sit,* SI DECEM DIERVM OPERAS NON DEDERIS, VIGINTI NVMMOS DARE SPONDES?

Aliæ insuper Stipulationū formulæ in libris nostris inueniūtur, quas subiicere non erit inutile. Paulus in L. si pœnam, D. de verb. obligat. *Si ita stipulatus fuero,* PECVNIAM TE MIHI CREDITVRVM SPONDES? Papinian. in L. si seruus communis, §. cùm seruus, D. de stipular. seruor. *Nam & cùm idem seruus ita stipuletur,* QVANTAM PECVNIAM TIBI INTRA ILLVM DIEM DEDERO, TANTAM DARI SPONDES? Cels. in L. si ita stipulatus, §. 1. D. de verb. oblig. *possum vtiliter à te ita stipulari,* TITII NOMINE TE SOLVTVRVM. Pompon. in L. si quis stipulatus sit, §. 1. si quis ita, D. eo: *Si quis ita stipulatus fuerit,* PRO CENTVM AVREIS SATIS DABIS? Celsus in L. si quis ab alio, D. de re iudic. *Si quis ab alio* DECEM, *ab alio,* SATISDARI *stipulatus est.* Eáque est SATISDATIONIS STIPVLATIO, in d. §. si quis ita. Vlpian. in L. III. D. de fideiussorib. *Qui* SATISDARE *promisit.* Vlpian. in L. illa stipulatio, D. de verb. obligat. DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS? Iulian. in L. hæc stipulatio, D. de verb. signif. *Hæc stipulatio,* NOXIS SOLVTVM PRÆSTARI? Celsus in L. si quis ab alio, §. vlt. D. de re iud. *Si quis promiserit,* PROHIBERE SE, VT ALIQVOD DAMNVM STIPVLATOR PATIATVR. Idem in L. vlt. §. vlt. D. si cert. pet. *Cùm* DECEM CVRARI *stipulatus sis.* Alfen. in L. damni infecti quidam, §. vlt. D. de dam. inf. *Quoniam re stipulatus esset à vicino,* SI QVID OB EAM REM, QVOD IBI ÆDIFICATVM ESSET, SIBI DAMNVM DATVM ESSET, ID REDDI. Stipulationes verò empiæ hereditatis hoc modo fiebant, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TITII AD TE PERVENERIT, DOLOVE MALO TVO FACTVM EST, ERITVE, QVOMINVS PERVENIAT; vt apparet ex L. in illa, D. de verb. obligat. L. cùm stipulamur, D. de verb. significat. L. liber homo, §. vlt. D. de stipulat. seruor. L. si creditor, D. de pecul. L. quisquis, D. de legat. III. Stipulationes autem quædam, & in his Prætoriæ, QVANTI EA RES ERAT, DARI, promissionem continebant, L. prætoriæ & L. vlt. D. de prætor. stipul. L. quonēs, §. vlt. D. de verb. obligat. Nerat. in L. si procurator in fi. D. si quis cautionib. *Si procurator ita stipulatus esset,* QVANTI EA RES ERIT. Sic in cautione de Rato, quæ refertur in L. III. D. rem rat. hab. QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI?

Et in Iudicatum solui stipulatione, QVANTI EA RES EST, DARI SPONDES? L. nouissima, D. iudic. sol. Sic & in stipulatione quæ propter legem Faleidiam interponebatur, QVANTI EA RES ERAT TANTAM PECVNIAM DARI, Legatarius spondebat, L. 1. in prin. & L. 11. D. si cui plus quàm per L. faleid. In eiusmodi autem stipulationibus commodius fuisse certam summam comprehendere monebat Venuleius, quoniam plerumque difficilis erat probatio, quanti cuiusque interesset, & ad exiguã summam deducebatur, L. vlt. D. de prætor. stipul.

Obseruanda est in Stipulationũ formulis, vox, RECTE: veluti, RECTE DARI, L. reos promittendi, §. vlt. D. de duob. re. & L. lecta, D. si cer. pet. RECTE DARI FIERI, L. qui Romæ, §. Callimachus, D. de verb. obligat. RECTE FIERI apud Varro. lib. 11. de re Rust. cap. 11. HIS REBVS RECTE PRÆSTARI, L. ipsi quoque, D. de rei vind. L. aliud, §. vlt. D. de verb. significat, L. Redhibere, §. item Pomponius, D. de ædil. ed. vel RECTE PRÆSTARI, L. A quo seruus, D. de rei vind. EAM REM RECTE RESTITVI, in L. hæc verba, D. eo.

Ad Stipulationum etiam clausulas pertinent quæ sequuntur. Modest. in L. plura delicta, §. vlt. D. de oblig. & actionib. *cùm generaliter adiicimus*, EIVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT. Quæ verba inuenire licet in duabus stipulationibus, quas suprà ex L. cùm quis, §. pater, D. de legat. 111. & L. si quis ita stipulatus, §. Chrysogonus, D. de verb. oblig. receẽsui. Irẽ in cautione de Rato, qnæ ponitur in L. 111. D. rat. rem. hab. Necnõ in satisdatione quæ ab adrogatore præstabatur, L. his verbis, D. de adoptionib. Ex stipulationũ quoque verbis, Paul. in L. coniunctionẽ, D. de verb. signifi. hæc adfert, MIHI HEREDIQVE MEO. TE HEREDEMQVE TVVM.

Pœna certè quandoque Stipulationibus adiiciebatur, L. 11. §. vlt. D. de verb. obligat. Nam & pecunia sub pœna promittebatur, L. heredes, §. Idem iuris, D. famil. erciſc. & creditor pœnã, SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON ESSET, stipulabatur, L. si creditor, D. de nouation. Pomponius in L. stipulationum aliæ, §. vlt. D. eo. *Si sortem promiseris*, & SI EA SOLVTA NON ESSET, POENAM. Celsus in L. infitiando, §. 1. D. de furt. *Si tibi subreptum est quid*, NISI CERTA DIE DEDISSES, POENAM *promisisti*. Paulus in L. si pœnam, D. de verb. oblig. *Si pœnam stipulatus fuero*, SI MIHI PECVNIAM NON CREDIDISSES. Sed & qui ius aliquod fundi emebat, POENAM SI EI FRVI NON LICVISSET, stipulabatur, L. cùm in fundo, D. de seruit. rust. præd. A socio etiam pœnã quis stipulatus proponitur in L. si quis à socio, cum L. seq. D. pro soc. Imp. Gordian. in L. si pacto, C. de pact. *Si pacto quo pœnam aduersarium tuum promisisse proponis*, SI PLACITO NON STETISSET, *stipulatio subiecta est*. Hermogen. in L. qui fidem, D. de transactionib. *Sed & pœnã quam* SI CONTRA PLACITVM FECERIT, RATO MANENTE PACTO *stipulanti* RECTE *promiserat*.

Enimuerò quoties quis alium Sisti promittebat, plerumque adiiciebatur stipulationi, NISI STETISSET, POENAM DARI, L. quotiens quis, D. de verb. obligat. Vnde in §. si procurator ead. L. *si procurator* SISTI ALIQVEM, *siue* POENAM *stipulatus sit*. Paul. in L. si duo. D. si quis eautionib. *Et vni debitor* IVDICIO SE SISTI, *cum pœna promiserit*. Idem & in L. si ita stipulatus CXXVI. §. vlt. D. de verb. oblig. *Si ita stipulatus fuero*, TE SISTI, ET NISI STETERIS ALIQVID DARI? Et L. si ita stipulatus XCVII. D. eo. *Si ita stipulatus fuero*, TE SISTI, NISI TE STETERIS HIPOCENTAVRVM DARI? Papinian. in L. ita stipulatus, D. eo. *Ita stipulatus sum*, TE SISTI IN CERTO LOCO: SI NON STETERIS, QVINQVAGINTA AVREOS DARE SPONDES? Neraț. in L. si procurator, D. si qnis cautionib. *Si procurator ita stipulatus est, vt sistat dumtaxat eum quem stipularetur, non etiam pœnam*, SI STATVS NON ESSET, *stipularetur*.

Pœnales verò stipulationes ita concipiebantur: SI FVNDVS TITIANVS DATVS NON ERIT, CENTVM DARI? L. in executione, §. vlt. D. de verb. oblig. SI FVNDVM NON DEDERIS, DECEM DARE SPONDES? L. obligationum ferè, §. vlt. D. de obligat. & act. vbi addit Paulus: *Si* NAVEM FIERI *stipulatus sim*, ET SI NON FECERIS, CENTVM. Vlpian. in L. si homo, D. de verb. oblig. *Si quis Stichum mortuum dare stipulatus*, SI DATVS NON ESSET, *pœnam stipuletur*.

tur. Variam planè hui usmodi stipulationum conceptionem Vlpian. in L. cùm quid, D. de verb. oblig. ita explicat. *Cùm quid* VT FIAT, *stipulemur, pœnam sic rectè concipiemus*, SI ITA FACTVM NON ERIT: *cùm quid ne fiat, sic*, SI ADVERSVS ID FACTVM SIT. Venul. in L. continuus, §. si vt aliquid, D. eo. *Si* VT ALIQVID FIAT, *stipulemur, & usitatius & elegantius esse Labeo ait sic subiici pœnam*, SI ITA FACTVM NON ERIT: *at cum quid ne fiat, stipulemur, tunc, hoc modo*, Si ADVERSVS EA FACTVM ERIT. Et *cùm*, ALIA FIERI, ALIA NON FIERI, *coniunctè stipulemur, sic comprehendendum*, SI NON FECERIS: SI QVID ADVERSVS EA FECERIS. Iustinian. in §. vlt. Instit. de verb. oblig. *Si quis* VT FIAT ALIQVID *stipuletur: ita adiici pœna debet*, SI ITA FACTVM NON ERIT, TVNC POENÆ NOMINE DECIM AVREOS DARE SPONDES? *Sed si quædam fieri, quædam non fieri, vna eademque conceptione stipuletur quis: clausula huiusmodi erit adiicienda*, SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, SIVE QVID ITA FACTVM NON FVERIT: TVNC POENÆ NOMINE DECIM AVREOS DARI SPONDES? Paul. in L. eadem, §. 1. D. de verb. oblig. *pœna certæ pecuniæ promissa*, SI QVID ALITER FACTVM SIT. Refertur & pœnalis stipulatio in L. in executione, §. quod si stipulatus, D. eo. in hæc verba SI ADVERSVS EA FACTVM SIT TANTVM DARI? Et in L. duo societatem, D. pro soc. SI EA ITA DATA, FACTA NON ERVNT, TVM VIGINTI MILIA DARI. Item in L. qui Romæ, §. Flauius, D. eo. tit. is quid Stichum manumissionis causa donauerat, ita stipulatus dicitur, SI HOMINEM STICHVM DE QVO AGITVR, QVEM HAC DIE DONATIONIS CAVSA MANVMISSIONISQVE DEDI, A TE HEREDEQVE TVO MANVMISSVS, VINDICTAQVE LIBERATVS NON ERIT, QVOD MALO MEO NON FIAT, POENÆ NOMINE QVINQVAGINTA DARI STIPVLATVS EST FLAVIVS HERMES, SPOPONDIT CLAVDIVS.

Stipulationibus autem DOLI CLAVSVLA subiici solebat, quemadmodum colligitur ex L. si id quod, L. stipulationes commodissimum, L. doli clausula, D. de verb. obligat. Concipiebatur verò ita, DOLVM MALVM HVIC REI PROMISSIONIVE ABESSE, AFVTVRVMQVE ESSE STIPVLATVS EST ILLE, SPOPONDIT ILLE, L. ex ea, D. de verb. obligat. Paulus in L. eadem, D. eo. SI DOLVM ABESSE, A TE HEREDIQVE TVO *stipulatus sim.* Venulcius in L. nouissima, D. iudic. sol. *nouissima clausula iudicatum solui stipulationis*, DOLVM MALVM ABESSE AFVTVRVMQVE ESSE. Et mox: *Si autem adiectum sit*, SI HVIVS REI DOLVS MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES EST DARI SPONDES? Sic & in L. huic stipulationi, D. vsufr. quemadm. cau. *Huic stipulationi*, DOLVM MALVM ABESSE, AFVTVRVMQVE ESSE, *continetur.* Aliâs verò sic concipiebatur, CVI REI DOLVS MALVS ABERIT, AFVERIT, L. hæc verba, D. de verb. signific. Interdum ita QVOD DOLO MALO MEO NON FIAT, L. qui Romæ, §. Flauius Hermes, D. de verb. oblig. Item, VT SI QVID DOLO IN EA RE FACTVM EST, L. ita demum, D. de recept. qui arbitr.

Planè si quis dolum malum promissoris herediſque eius abesse vellet, sufficiebat, ita, ABESSE AFVTVRVMQVE ESSE, stipulari. Si verò de plurium dolo cauere vellet, necessarium erat adiici, CVI REI DOLVS MALVS NON ABEST, NON AFVERIT, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI SPONDES? L. stipulatio ista, §. si quis dolum, D. de verb. obligat. Stipulationes autem Iulianus censebat commodissimum fuisse ita componere, vt quæcumque specialiter comprehendi possent, continerentur. Doli verò clausula ad ea pertineret, quæ in præsentia occurrere non possent, & ad incertos casus pertinerent, L. stipulationes commodissimum, D. de verb. oblig. Doli enim clausula non pertinebat ad eas partes stipulationis, de quibus nominatim cautum erat, L. doli, D. eo. tit. Ceterùm clausula ista & stipulationi de rato habendo, inseri solebat, L. in stipulatione qua procurator, & L. si sic, §. si in stipulatione, D. tem rat. hab. & Iudicatum solui stipulationi, L. iudicatum solui, & L. nouissima, D. iudic. sol. L. qui se liti, D. de hered. petit. Et stipulationi Compro-

missi, L. III. C. de arbitr. L. ita demum, D. de recept. qui arbitr. necnon Cautionibus quæ de vsusfructus restitutione, L. huic stipulationi, D. vsusfr. quemadm. cau. item Satisdationibus quæ legatorum nomine, vel propter legem Falcidiam in rem ponebãtur, L. I. D. vt legat. nom. cau. L. I. in prin. & L. III. D. si cui plus quàm, vt & stipulationi ex noui operis nuntiatione, L. stipulationi, §. habet autem, D. de oper. no. nunt. Denique ceteris ferè omnibus stipulationibus hanc clausulam subiectam, patet ex L. Apud Celsum, §. aduersus, D. de doli except. L. Et per iusiurandum, §. cum qui fundum, D. de acceptilat. L. sed hoc ita in fi. D. de re iudic. Proinde ex hac clausula, non de dolo actio intendebatur, sed ex stipulatu, d. §. aduersus. Et vbi de dolo cautum erat, cessabat actio de dolo, quoniam erat ex stipulatu actio, L. Er eleganter, §. non solùm, D. de dolo. Huiusmodi verò stipulatio, DOLI STIPVLATIO vocatur in L. ex ea §. vlt. D. de verb. oblig.

Atque vt hunc de stipulationibus locum absoluam, Stipulationum aliæ, vt Pompon. in L. stipulationum aliæ, D. de verb. oblig. & Iustinian. In stit. de diuisio. stipulat. tradunt, CONVENTIONALES dicebantur, de quibus hactenus diserimus. Aliæ IVDICIALES, quæ à mero Iudicis officio proficiscebantur, quarum exempla libro superiore persequuti sumus. Aliæ PRÆTORIÆ; quæ à mero Prætoris officio proficiscebantur: de quibus illo eodem libro multus nobis sermo fuit. Aliæ COMMVNES, veluti, REM PVPILLI SALVAM FORE. Non enim Prætor modò iubebat rem saluam fore pupilli, sed & iudex interdum, si aliter expediri res non poterat. A tutoribus porrò Magistratus municipales satis exigebant, REM PVPILLI SALVAM FORE, L. Lucius, §. cum testamento, D. de administr. tut. L. II. D. de magistrat. conuen. Exigere autem Cautionem Magistratus sic oportebat, vt ipse pupillus, si fari posset, & in præsentiarum esset, stipularetur à tutoribus, itẽ fideiussoribus eorũ, REM SALVAM FORE: At si pupillus abesset, vel fari non posset, seruus eius stipulabatur: si verò seruum non haberet, emendus ei erat seruus: sed si non esset vnde emeretur, aut non esset expedita emptio, seruus publicus stipulari debebat REM SALVAM FORE PVPILLO, aut certè ipse Magistratus, L. I. §. exigere, D. de magistrat. conuen. L. II. cùm L. sequen. & L. seruum pupilli, D. rem pup. sal. fo. Hinc Vlpian. in L. si pupillus, D. de Nouationib. *Si pupillus sine tutoris auctoritate*, REM SALVAM FORE *stipulatus*. Pompon. in L. cum pupillus, D. rem sal. fo. *Cùm pupillus à tutore stipulatur*, REM SALVAM FORE. Quin & ipsimet Magistratus indemnitati suæ quandoque prospiciebant, & à tutoribus seu curatoribus quos dabant, seu nominabant, stipulabantur SE EO NOMINE INDEMNES FVTVROS, ET SI QVID PRÆSTITISSENT RECEPTVROS, sinque eam rem fideiussores accipiebant, vt apparet ex L. I. C. de magistrat. conuen. Tutor etiam qui contutori suo tutelæ administratione cedebat, stipulabatur REM PVPILLI SALVAM FORE, L. stipulatio ista, §. si stipuler, D. de verb. oblig. Sed & bonorum ventris nomine Curator absque inquisitione datus, REM SALVAM FORE, viri boni arbitratu satisdabat, L. bonorum, D. de curat. fur.

Verùm vt reliquas Cautionum species coaceruatas velut in aciem educam, sciendum est, de Defensione, de Indemnitate, de Restitutione, caueri consueuisse. Cautio quidem Defensionis ita concipiebatur, DEFENSVRI ADVERSVS ILLVM. Vlpian. in L. fideicommissa, §. plerumque, D. de legat. III. *vnus igitur qui occupat, agendo totũ cõsequitur, ita vt caueat*, DEFENSVRI ADVERSVS CETEROS FIDEICOMMISSARIOS, EVM QVI SOLVIT. Idem in L. I. §. Celsus, D. de do. præleg. *Mulierem aduersus maritum agentem ex testamento, cauere debere*, DEFENSVRI HEREDEM ADVERSVS MARITVM. Et §. per contrarium eod. L. *Sed non alias eum legatũ consecuturum, quàm si caueri*t, HEREDES ADVERSVS MVLIEREM DEFENSVRI. Et in L. si filia, §. hoc amplius, D. famil. ercisc. *Integram igitur dotem præcipiet: & cauebit*, DESENSVM IRI COHEREDES, *qui ex stipulatu possunt conueniri*. Item in L. si quis à multis, D. de noxalib. act. *vel cauere debeat*, DESENSVRI ADVERSVS CETEROS. Et L. Cogi. §. Inde quæritur, D. ad s. c. Trebell. *Aut cauere illi heredem*, DEFENSVM IRI EVM ADVERSVS LEGATARIOS, CETEROSQVE. Similiter in L. si quid possessor, D. de petit. hered.

hered. *ita id imputaturum possessorem, si cauerit,* SE PETITOREM DEFENSVM IRI. Pompon. in L. quid ergo, D. de liberat. leg. *Non aliter heres condemnari debebit, quàm si caueatur ei,* ADVERSVS DEBITOREM DEFENSV IRI. Marcian. in L. si seruo, D. de pecul. leg. *Non aliàs heres peculium præstare debet, nisi ei caueatur,* DEFENSV IRI ADVERSVS CREDITORES PECVLIARIOS. Paulus in L. si socij, D. pro soc. *Omnes duidere & cauere,* CVM DIES VENERIT, DEFENSV IRI SOCIVM. Cautionis verò de Iodemnitate, cuius cùm aliàs, tùm in L. heredes, §. idem iuris, D. famil. ercisc. & L. liberto, §. 1. D. de negot. gest. fit mentio, formulæ erant, INDEMNEM EVM FVTVRVM, L. si necessarias, §. 1. D. de pignerat. act. L. si vnus, D. pro soc. INDEMNEM EVM FORE, L. si pignori, D. famil. ercisc. INDEMNES EOS PRÆSTARI, L. si à pluribus, D. de legat. 1. & INDEMNEM ME PRÆSTABIS? L. quæro, D. loca. Iulian. in L. si hereditatem, D. manda. *Si hereditatem aliter aditurus non essem, quàm si cautum mihi fuisset,* DAMNVM PRÆSTARI.

Cautio autẽ Restitutionis cõcipiebatur hoc verbo, RESTITVIRI, L. ex facto, §. vlt. D. de pecul. L. 1. D. vsufr. quemad. cau. L. si tibi decem D. de vsufr. ear. rer. L. si quis seruum, D. de actionib. emp. L. si heres, D. si cui plus quàm per leg. Fal. vel REDDI, L. postquam, D. de hered. pet. L. 1. §. interdum, & §. si in annos, & L. is qui, D. ad L. fal. L. 1. §. idem Iulianus, D. si cui plus quàm per leg. fal. L. filiusfa. §. apud Marcellum, D. de legat. 1. L. redhibere, §. idem Pomponius, D. de ædilic. edic. Et ita heredi scripto, qui controuersiam hereditatis vel iam patiebatur, vel sperabat, Legatarii cauebant, EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI, L. de die, §. Tutor, D. qui satisd. cog. L. si testamentum, L. quod si possessor, D. de hered. petit. L. vlt. C. eo. L. si heres, D. si cui plus quàm per leg. fal. L. 1. §. cùm quærimus, D. si quis omissa cau. test. Quam Cautionem Proculus in L. Licinnius, §. vlt. D. de legat. 11. ira plenius expressit. *Sed qui legata petent, cauere debebunt,* SI HEREDITAS EVICTA FVERIT, QVOD LEGATORVM NOMINE DATVM SIT, REDDITV IRI. Imp. Alex. in L. si in fraudem, C. de legat. *Solui legata iubebit, interposita cautione,* SI EVICTA FVERIT HEREDITAS, EA SE RESTITVTVRVM. Erat & recepta cautio DE PERSEQVENDA RE QVÆ IN FVGA ERAT, ET RESTITVENDA, L. seruo legato, §. vlt. D. de legat. 1. L. si à bonæ, §. vlt. D. de rei vindic. L. redhibere, §. vlt. cum, L. seq. D. de ædilic. edic.

Aliàs cauebant TRADITV IRI, L. hæc si, D. de rei vindic. PRÆSTATV IRI, L. si filiofam. §. vlt. D. solu. matrim. Quod genus loquendi & in Repromissionibus auctores nostri vsurpant, vt in L. si quando in fi. D. vt legator. nom. *Repromissio planè exigenda est,* VOLVNTATI DEFVNCTI STATV IRI. Et in L. si pecuniam, §. item si quis, D. de condict. cau. da. *Repromittere eum oportet,* SI IN POTESTATEM SVAM PERVENERIT, RESTITV IRI. Repromissionum autem de dolo testimonia aliquot libro superiore in vnum congessimus, quibus per me licebit addi L. redhibere, §. 1. D. de ædilic. edic.

Interdum & Cauebant, AMPLIVS NON AGI, L. eadem, §. 1. D. de verb. obligat. L. si seruus seruum, §. inquit lex, D. ad L. Aquil. Ac planè qui pro sociis transigebat, is satisdabat NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM, vt Cic. pro Rosc. Com. scribit. Sed & qui vni ex creditoribus soluebat, ab eo cauere solebat, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM CVIVS PETITIO ESSET PETITVRVM, vt idem in Bruto indicat. Idem Epist. xxix. lib. xiii. Familiar. *Sed duo te nominatim rogo: primum, vt si quid satisdandum erit,* AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, *cures vt satisdetur* FIDE MEA. Transactionibus etiam idem solitum comprehendi, arguit L. si de certa, C. de transactio. in qua est, *Si de certa re pacto transactionis interposito, hoc comprehensum erat,* NIHIL AMPLIVS PETI, *etsi non additum fuerat,* EO NOMINE.

Aliàs cauebant SE REFVSVROS, L. procuratoris, §. vlt. & L. illud, D. de tributor. act. d. L. sed si damnum, §. vlt. D. de pecul. Quin & de culpa quandoque cauebatur, L. si filiofa. §. 1. D. sol. matr.

Est & hoc Cautionis exemplũ, SALVA FORE DECEM, L. fideicommissa, §. si quis decem, D. de legat. III. De dolo etiam quandoque cauebatur, L. si post, D. de rei vind. eáque est de DOLO CAVTIO, L. stipulationum aliæ, D. de verb. oblig. His & alia Cautionum exempla mixtim subiungam. Vlpian. in L. III. D. de condict. cau. da. *An possim condicere, si mihi non caueatur*, AD IVDICEM NON IRI. Paulus in L. II. §. vlt. D. de collat. bonor. *Ipsique caueant*, IN MEDIVM COLLATVROS, SI CAVTVM EIS FVERIT. Iulian. in L. III. §. emancipatus, D. eo. *Puto conferendum esse, exacta cautione*, VT VICTVS, SICVT HEREDITATEM, ITA ET QVÆ COLLATA SVNT PRÆSTET. Labeo in L. qui concubinã, §. cùm ita, D. de legat. III. *Negat cauendum heredi à legatario*, SI QVID FORTE POSTEA EIVS HEREDITATIS NOMINE HERES DAMNATVS ESSET, Marcell. in L. non aliter, D. de adoption. *quàm si caueris seruo publico*, SE RESTITVTVRVM EA, QVÆ EX BONIS EIVS CONSECVTVS FVERIT, ILLIS AD QVOS RES PERVENTVRA ESSET, SI ADROGATVS PERMANSISSET IN SVO STATV. Vlpian in L. his verbis, D. eo. tit. *His verbis satisdationis*, AD QVOS EA RES PERTINET.

Planè si cuius rei vsusfructus legatus, vel per fideicommissum relictus, mortisve causa donatus esset, Legatarius de vtroque cauere debebat, videlicet VSVRVM SE BONI VIRI ARBITRATV, hoc est, non deteriorem se causam vsusfructus facturum, ceteráque facturum quæ in te sua faceret: vel, vt Paul. lib. I. Sent. Tit. XI. an, perinde vsurum ac si ipsi paterfa. vteretur. Item, CVM VSVSFRVCTVS AD EVM PERTINERE DESINERET, RESTITVTVRVM QVOD INDE EXTARET, L. I. D. de vsufr. quemad. cau. Ac quod ad priorem clausulam attinet, vdlius esse Vlpian. ibidem ait, stipulatione de hoc cauen, vt si viri boni arbitratu vtatur, committatur stipulatio. Posteriorem verò quæ de vsufructu restituendo erat, ita conceptam ibidem docet, RESTVIRI QVOD INDE EXTABIT SPONDES? Ceterùm posteriore hac clausula, cùm vsusfructus pecuniæ legatus erat, stipulatione hi duo duntaxat casus exprimi debebant, CVM MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS DARI? L. & si, §. vlt. D. eo. Quòd si duobus coniunctim vsusfructu legatus esset, inuicem cauere debebant, & heredi in easum illum, SI AD SOCIVM NON PERTINET VSVSFRVCTVS, HEREDI REDDI, L. si tibi vsusfructus, D. vsufr. quéad. cau. Vlpian. etiam in L. si vsusfructus mihi, §. si vestis, D. eo. Vestis vsufructu legato, heredé ita stipulatũ proponit, FINITO VSVFRVCTV VESTEM REDDI. Nec Vsufructu modo, sed & Vsu domus relicto viri boni arbitratu Cautiones interponi oportebat, L. vsu, D. eo. Vasorum verò ipsorum vsufructu relicto, non erat cautio Senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI VIRI ARBITRATV VSVRVMFRVITVRVM, L. vlt. D. eo. Denique huic stipulationi DOLVM MALVM ABESSE, AFVTVRVMQVE ESSE CONTINEBATVR, L. huic stipulationi, D. eo.

At cùm in ea causa seruus erat, vt redhiberetur, cauebat emptor, SI INTRA CERTVM TEMPVS PECVNIA SIBI SOLVTA ESSET, SE MANCIPIVM RESTITVTVRVM, L. videamus, D. de ædilio. edic. Item si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepisset, vel ipse eius nomine dictasset, cauendum ex vtraque parte erat, VT SI QVID SINE DOLO MALO CONDEMNATVS ESSET, VEL SI QVID EX EO QVOD EGERAT, AD EVM PERVENISSET, DOLOVE MALO EIVS FACTVM ESSET QVOMINVS PERVENIRET, ID REDDERET, L. item si serui, D. de ædilic. edic. Sed & si eius serui domine qui redhibebatur, emptor procuratórve eius iudicium accepisset, vel quod cum eo ageretur, vel quod ipse eius nomine ageret, cauendum erat, SI QVID SINE DOLO MALO EMPTOR CONDEMNATVS FVISSET, AVT DEDISSET, HIS REBVS RECTE PRÆSTARI: VEL SI QVID EX EO QVOD EXEOISSET, AD EVM PERVENIISET, DOLOVE MALO, VEL CVLPA EIVS FACTVM ESSET QVOMINVS PERVENIRET, IISDEM DIEBVS REDDI, L. redhibete, §. idem Pomponius, D. de ædilic. ed. Quòd si in fuga esset homo redhibendus, nihilominus quidem venditor condemnabatur: sed caueri ei oportebat, VT EMPTOR HOMINEM PERSEQVERETVR, ET IN SVA POTESTATE REDACTVM VENDITORI REDDERET, ET NEQVE PER SE NEQVE PER HEREDEM SVVM FVTVRVM, QVOMINVS EVM HOMINEM VENDITOR HABERET, L. redhibere, §. vlt. cum L. seq. D. eo.

Portò Fideiussores, VERE EIS quoque OBLIGABANTVR, L. E. §. verbis, D.

bis, D. de obligat. & act. Interrogati enim fideiubebant, L. vbi autem, §. qui verò, D. de verb. obligat. L. si hereditatem, D. mand. L. Græcè, §. vlt. L. fideiussor obligari L. hi qui accessionis, L. si à reo, §. 1. D. de fideiussorib. L. duos reos, §. vlt. D. de duob. re. L. 11. §. vlt. D. de Magistrat. conuen. Stipulatióque interponebatur, L. cùm ostendimus, §. vlt. D. de fideiussor. tut. Fideiussor autem interrogabatur his verbis, PIDE TVA ESSE IVBES? Paulus in L. quæro, D. loca. *Ac si ita fideiussisset*, IN QVANTVM ILLVM CONDEMNARI EX BONA FIDE OPORTEBIT, TANTVM FIDE TVA ESSE IVBES? Vlpian. in d. L. Græcè, §. illud, D. de fideiussor. *Si quis Stichum stipulatus fuerit, fideiussorem ita acceperit*, STICHVM AVT DECEM PIDE TVA IVBES? Idem in L. vbi autem, §. qui verò, D. de verb. oblig. *Fideiussores certũ videntur promittere, si modò & is pro quo obligentur, certum debeat: cùm alioquin ita interrogentur*, ID PIDE TVA ESSE IVBES? Plin. Epist. XIIII. lib. 1. FIDE MEA SPONDEO ESSE. FVTVRVM. Cùm verò plures fideiussores intercedebant, ita stipulatio concipiebatur, SOLIDVM, AVT PARTEM VIRILEM PIDE TVA ESSE IVBES? vel, SOLIDVM, ET PARTES VIRILES PIDE TVA ESSE IVBES? L. inter eos, D. de fideiussorib. Fideiussores etiam ita quandoque accipiebantur, FIDE PROMITTIS? PIDE PROMITTO. PIDEI TVÆ ERIT? FIDEI MEÆ ERIT, §. 1. Instit. de verb. oblig. Paul. lib. 1. Sentent. tit. IX. & lib. II. tit. III.

Plerúmque certe ita Fideiussores interrogabantur, QVANTAM PECVNIAM CREDIDERO, vel, QVOD CREDIDERO PIDE TVA ESSE IVBES? Papinian. in L. si debitori, §. vlt. D. de fideiussorib. *Si filius in causa peculiari ita fideiussorem acceperit*, QVANTAM PECVNIAM CREDIDERO, PIDE TVA ESSE IVBES? Paul. in L. quidam cùm filium, §. vlt. D. de verbor. obligat. *Filiusfa. ita stipulatus est*, QVANTAM PECVNIAM TITIO CREDIDERO PIDE TVA ESSE IVBES? Vlpian. in L. Er per iusiurandum, §. qui ita, D. de acceptilat. *Qui ita stipulatur à fideiussore*, QVOD TITIO CREDIDERO FIDE TVA ESSE IVBES? Iauolen. in L. si ita, D. eo. *Si ita fideiussorem accepero*, QVOD EGO DECEM CREDIDI, DE EA PECVNIA MILLE MODIOS TRITICI PIDE TVA ESSE IVBES? Sed & fideiussor interdum his verbis spõdebat, QVANTO MINVS A REO EXIGI, VEL EX PRETIO PIGNORIS DISTRACTI SERVARI POSSET. Vlpian. in L. si ita fuero stipulatus, D. de nouation. *Si ita fuero stipulatus*, QVANTO MINVS A TITIO DEBITORE EXEGISSEM, TANTVM FIDE IVBES? Papinian. in L. amissi D. de fideiussor. *Nec ad rem pertinebit, fideiussor ita sit acceptus*, QVANTO MINVS EX PRETIO PIGNORIS DISTRACTI SERVARI POTVERIT. Sed & Iulian. in L. fideiussor obligari, §. vlt. D. eo. tit. *Cùm fideiussor hoc modo acceptus esset*, SI REVS QVADRAGINTA QVÆ EI CREDIDI, NON SOLVERIT, PIDE TVA ESSE IVBES. Fideiussorem autem ita acceptum, VT VSQVE AD TEMPVS VITÆ SVÆ DVMTAXAT TENERETVR, proponit Gaius in L. si fideiussori, D. eo.

Si quis autem scripsisset, SE FIDEIVSSISSE, videbantur omnia sollemniter acta, L. sciendum, D. de verb. oblig. §. vlt. Instit. de fideiussorib. Nec Latinè tantùm, sed & Græcè fideiussor ita accipiebatur, Τῇ ἐμῇ πίστει Κελεύω, Λέγω, Θέλω, siue Βουλόμαι. Sed & si φημὶ dixisset, pro eo erat, atque si dixisset Λέγω. L. Græcè, D. de fideiussorib. Imp. Alexander in L. blanditus, C. de fideiussor. *Blanditus tibi est, qui non teneri te persuasit, quod cùm pro alio interuenires, ὑπὲρ ἄλλου, πίστει, dixisti.*

Fideiussores vtique à tutoribus dabantur, qui REM SALVAM FORE PVPILLO promittebant, L. si plures, D. rem pup. sal. fo. Paul. in L. de die, §. Tutor, D. qui satisf. cog. *Tutor & curator, vt* REM SALVAM FORE PVPILLO CAVEANT, *mittendi sunt in municipia, quia necessaria est satisdatio.* Fideiussores verò Tutorum vel interrogati respondebant, vel à Tutoribus nominati, si præsentes fuissent, & non contradixissent, perinde tenebantur, atque si iure legitimo stipulatio

interpoſita fuiſſet, L. cùm oſtendimus, §. vlt. D. de fideiuſſorib. tut. Fideiuſſores verò, qui REM SALVAM FORE PVPILLO cauerant, peritiſſe vt adoleſcens tutorem ante eonueniret, atque ideò ſtipulanti promiſiſſe, SE REDDITVROS QVOD AB EO SERVARI NON POTVISSET, proponit Papinian. in L. fideiuſſores, D. de fideiuſſor. tut. Fideiuſſores etiam IN ID acceptos QVOD A CVRATORE SERVARI NON POSSET, refert Modeſtin. in L. ſi fideiuſſores XII. D. de fideiuſſorib. Sic & Imp. Alexand. in L. vlt. C. de fideiuſſor. tut. *Si ſtipulatio* REM SALVAM FORE *interpoſita eſt, vel cautum eſt*, IN ID QVOD A TVTORE VEL A CVRATORE SERVARI NON POTEST.

Fideiuſſores quoque à Magiſtratibus municipalibus dabantur, L. fideiuſſores magiſtratuum, D. de fideiuſſorib. L. vlt. §. Imperatores, D. ad muoicipal. Papinian. in L. II. §. vlt. de adminiſtrat. ret. ad eiuit. *Pro Magiſtratu fideiuſſor interrogatus, pignora quoque ſpecialiter dedit.* Eiuſmodi autem Fideiuſſores cauebant, REM PVBLICAM SALVAM FORE, L. I. D. de magiſtrat. conuen. Papinian. in L. libertus, §. vlt. D. ad municipal. *Fideiuſſores qui* SALVAM REMPVB. FORE, *reſponderunt*. Vlpian. io L. II. §. ſed ſi filius, D. eo. *Quia fideiuſſores* REMPVB. SALVAM FORE *promittunt*. Paulus in L. æſtimationem, §. militis, D. de munerib. & honorib. *Inuitus filius, pro patre,* REMPVB. SALVAM FORE, *cauere non cogitur*. Fideiuſſores etiam IVDICIO SISTI ſæpe dabantur. Vlpian. in L. II. §. vlt. D. qui ſatiſd. eog. *In fideiuſſorem, qui aliquem* IVDICIO SISTI *promiſerit*. Paul. in L. ſi deceſſerit, D. eo. *Si deceſſerit qui fideiuſſorem dederit, iudicio ſiſtendi cauſa*. Gaius in L. ſi verò, D. eo. *ad probatum fideiuſſorem iudicio ſiſtendi cauſa non acceperit*. Fideiuſſor autem adhiberi omni obligationi poterat ſiue re, ſiue verbis, ſiue conſenſu, ſiue literis, §. 1. Inſtit. de fideiuſſorib. L. Græcè, §. 1. D. eo. tit. Rei etiam vel Actionis fideiuſſor accipiebatur, L. & ſi fideiuſſor, D. de re. iud. Porrò qui fideiuſſorem dabat, interdum promittebat ſe eum intra certum aliquod tempus liberaturum. Scæuola in L. vlt. D. de contrahen. empt. *Titius cùm mutuos acciperet tot aureos ſub vſuris, dedit pignori ſiue hypotheca prædia, & fideiuſſorem Lucium: cui promiſit*, INTRA TRIENNIVM PROXIMVM SE EVM LIBERATVRVM. QVOD SI ID NON FECERIT OIE SVPRASCRIPTA, ET SOLVERIT DEBITVM FIOEIVSSOR CREDITORI, IVSSIT PRÆOIA EMPTA ESSE QVÆ CREDITORI OBLIGAVERAT. Vnde Marcell. in L. Lucius, D. mandati, An & quando debeat liberari fideiuſſor, iudicem æſtimaturum ait, ex perſona debitoris, itémque ex eo quod inter contrahentes actum eſſet. Interdum etiam io rem ſuam quis ſpondebat, L. ſed ſi fideiuſſor, D. de pact. & L. de die, §. 1. D. qui ſatiſd. cog. quo caſu pro reo accipiebatur. Aliàs, donatioois cauſa fideiuſſor interueniebat, & tunc aduerſus eum regreſſum non habebat, L. ſi quis reum, D. de liberat. leg. L. quod dictum, D. de pact. Interdum etiam fide alterius quis pro alio præſente & oon recuſante fideiubebat: quo caſu vtroſque obligatos habebat, L. qui fide, D. mandati.

Præterea VERBIS qualiſcumque obligatio eſſet quæ præceſſerat, NOVARI poterat. Quodcumque enim ſiue verbis contractum erat, ſiue non verbis, & quacumque ex cauſa debitum eſſet, transferri & transfundi poterat in Verborum obligationem, L. I. & II. D. de nouatioo. Nouatio verò fiebat, cùm quod aliquis debebat, id ab alio nouandi cauſa ſtipulabatur, in hunc modum, QVOD A TITIO STIPVLATVS SVM, vel, QVOD TITIVM DARE OPORTET, ID DARI SPONDES? L. te hominem, & L. vlt. §. vlt. D. de Nouationib. Celſus in L. ſi is cui, D. eo. tit. *Si is cui decem Titius, quindecim Seius debebat, ab altero ſtipulatus eſt*, QVOO ILLE AVT QVOO ILLE DEBEAT, DARI SIBI. Fiebat & ita Nouatio, ſi modò inter partes id ageretur, QVOD A TITIO STIPVLATVS FVERO, DARE SPONDES? L. ſi Stichum, §. ſi quis ita ſtipulatus, D. eo. Vna autem ſtipulatione plures obligationes nouari oil vetabat, veluti, ſi ita quis ſtipularetur, QVOD TITIVM ET SEIVM MIHI DARE OPORTET, ID DARI

DARI SPONDES, L. vlt. §. vlt. D. eo.

Fiebat & Delegatio per ſtipulationem, L. delegare, D. de nouation. eóque modo liberatio contingebat. Seneca lib. VI. de Benefic. cap. V. *Nam & pecuniam dicimur reddidiſſe, quamuis numerauimus pro argenteis aureos; quamuis non intercesserint nummi, ſed* DELEGATIONE, ET VERBIS *perfecta ſolutio ſit.* Nam qui vice ſua alium reum dabat, curabat vt ille creditori ſtipulanti ſponderet, L. ſi Titius, D. eo. tit. In qua conuentionis ſpecie idem Seneca Epiſt. XVIII. lib. II. ita ludit. *Prius, inquis, redde quod debes.* DELEGABO *te ad Epicurum: ab illo fiet numeratio.* Huiuſmodi autem ſtipulationis exemplum Papinian. in L. emptor, D. de nouation. tale adfert, *Emptor, delegante venditore pecuniam ita promiſit,* QVIDQVID EX VENDITO DARE FACERE OPORTET.

Enimuerò duplicitet debitor Delegabatur. Interdum enim creditor nomen debitoris ſibi delegati ſequebatur, & debitorem ſibi delegatum admittebat, bonúmque nomen faciebat, L. inter cauſas, §. abeſſe, D. mandat. Interdum verò debitor periculo ſuo debitorem ſuum creditori delegabat, L. ſi mandauero, §. interdum, D. eo. Paul. in L. ſi mandatu, §. vlt. D. eo. *Quod mihi debebas, à debitore ſtipulatus ſum* PERICVLO TVO. Et mox. *Tunc enim liberatur is qui debitorem delegat,* SI NOMEN *eius creditor* SECVTVS EST: *non cùm* PERICVLO DEBITORIS, *ab eo ſtipulatur.* Atque hoc vtroque modo, VERBIS OBLIGATIO SOLVEBATVR. Sed & per acceptilationem verborum obligatio, VERBIS, ſeu certa verborum conceptione, TOLLEBATVR, L. prout quidque, D. de ſolutionib. Acceptilatio verò ita concipiebatur, ACCEPTA FACIS DECEM? FACIO. L. ſanè, D. de acceptilat. QVOD STICHVM PROMISI, STICHVM ET PAMPHILVM HABESNE ACCEPTVM? QVOD TIBI DECEM PROMISI VIGINTI HABESNE ACCEPTA? L. ſi is qui Stichum, D. eo. EX NVMMIS DECEM QVOS TIBI PROMISI, QVINQVE HABESNE ACCEPTA? QVOD EGO TIBI PROMISI ID PRO PARTE DIMIDIA HABESNE ACCEPTVM? L. pars ſtipulationis, D. eo. QVOD EGO TIBI PROMISI HABESNE ACCEPTVM? L. pluribus, D. eo. Iuſtinian. in §. Item per acceptilationem, Inſtit. quib. mod. tollit. oblig. *Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, vt patiatur hæc verba debitorẽ dicere,* QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? *Et Titius reſpondeat,* HABEO. *Sed & Græcè poteſt acceptilatio fieri: dummodo ſic fiat, vt Latinis verbis ſolet exigi,* Ἔχεις λαβὼν ἢ ἀπέχεις τοῦτο; Ἔχω λαβὼν. Quod & Vlpianus tradit in L. An inutilis, §. vlt. D. de acceptilationib. Sed quoniã acceptilatione ſola verborũ obligatio perimebatur, Gallus Aquilius ſtipulationis (quæ ab eo, Aquilianæ nomẽ inuenit) formulã prodidit, in quam dedueeretur quidquid ex quacumque cauſã deberetur, vt eã ſtatim acceptilatio ſequeretur. Quò pertinet quod Vlpian. in L. ſi in ſtipulatum, D. de donationib. proponit, Iudicatum in ſtipulatum nouationis cauſa deductum: dein ſtipulationem donationis cauſa accepto latam. Iuſtinian. in d. §. Item per acceptilationem. *Eſt autem prodita* STIPVLATIO, *quæ vulgò* AQVILIANA *appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita compoſita eſt.* QVIDQVID TE MIHI EX QVACVMQVE CAVSA DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, PRÆSENS. IN DIEMVE, QVARVMQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST, QVÆQVE ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSECVTIO EST, ERITVE, QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES, DOLOVE MALO FECISTI QVOMINVS POSSIDEAS, QVANTI QVÆQVÆ EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO, AGERIO PROMISIT, SPOPONDIT, ID HABEERETNE A SE ACCEPTVM NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT: AVLVS AGERIVS NVMERIO

NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. Quæ formula iisdem fere verbis refertur à Florentino in L. & vno, §. 1. D. de acceptilationib. Talis etgo Aquiliana erat stipulatio, quæ olim crebro in vsu fuit. Vlpian. in L. quidam, D. de dolo. *Hac epistula deceptus,* AQVILIANA STIPVLATIONE ET ACCEPTILATIONE LIBERAVIT *debitorem*. Cuiusmodi stipulationem pacto conuento subiici solitam tradit Paulus in L. pacto, D. de transactionib. & lib. 1. Sententiar. Tit. 1. Transactioni etiam eandem stipulationem plerumque subiectam indicant L. 11. & L. cum Aquiliana, & L. qui cum tutoribus, §. qui per fallaciã, D. eo. Aquiliana autem stipulatio omnimodo omnes præcedẽtes obligationes nouabat & perimebat, ipsáque permebatur per acceptilationẽ, L. Aquiliana, D. eo. Cetertim vbi Aquilianã stipulationẽ sequebatur acceptilatio, tũc per mutuam interrogationẽ liberatio explicabatur. Eáque in specie procedit Acceptulationis definitio à Modestino tradita in L. 1. D. de acceptilationib. Inde est etiam quod idem in L. sicut, D. de solutionib. ait, *Acceptilatio in eum diem præcedentes peremit actiones.* Hoc autem modo verborum obligatio, CIVILITER RESOLVI dicebatur, L. verborum, D. de solutionib. Quinetiam NATVRALITER seu RE, verborum obligatio resoluebatur, veluti solutione, d. L. verborum, & L. ptour, D. de solutionib. Igitur vt reliquas Liberationum formulas inuestigemus, Apochæ, seu solutæ pecuniæ Cautionis formula edenda est, quam Scævola in L. Ex pluribus, D. de solutionib. apetit his verbis. Ex *pluribus causis & chirographis creditor ita cauit.* TITIVS MÆVIVS DICO ME ACCEPISSE ET HABERE, ET ACCEPTO TVLISSE A GAIO TITIO RELIQVVM OMNE, RATIONE POSITA EIVS PECVNIÆ, QVAM MIHI STICHVS GAII TITII SERVVS CAVERAT. Idem in L. creditor, §. Valerius, D. eo. *Valerius Lucij Titij seruus scripsit:* ACCEPI A MARIO MARINO EX SVMMA MAIORE TOT AVREOS. Papinian. in L. si is cui, §. Fauius, D. eo. *Titij seruus actor, absente domino, soluit eam summam quæ efficeret ad quantitatem vnius debiti: cautúmque est ei,* SOLVTVM EX VNIVERSO CREDITO. Et mox. *Siquidem Titio Seius ita cauisset, vt* SIBI SOLVTVM EX VNIVERSO CREDITO, *significaret.* Vlpian. in L. in his, §. vlt. D. eo. *Si quis ita cauerit debitori,* IN SORTEM ET VSVRAS SE ACCIPERE. Et mox. *Non dubito quin hæc cautio,* IN SORTEM ET IN VSVRAS, *prius vsuras admittat.* Enimuerò quotiens quis ex pluribus causis debitor pecuniam soluebat, in potestate eius erat commemorare, in quam causam soluerer, & quod potius debitum veller solutum, L. 1. & L. Paulus respondit, §. vlt. D. eo. Vlpian. planè in L. quòd si fortè, D. eo. proponit debitorem non veto procuratori ita soluisse, VT NISI CREDITOR RATVM HABERET, CONDICERET. Pompon. etiam in L. sub condicione, D. eo. cum qui sub condicione pecuniã promiserat, ea condicione dedisse eam fingit, VT si CONDICIO EXTITISSET, IN SOLVTVM CEDERET. Hic fragmentũ vetusti plenariæ Securitatis instrumenti in cortice conscripti, ex Regiæ bibliothecæ adytis proferã: quo Gratianus Tutor Stefani profitetur se à Germana accepisse quod pro tertia portione hereditatis ex testamento quod collicti Stefano pupillo competebat in rebus mobilibus & immobilibus quarum etiam notitia Apochæ subiicitur . . . . . *Quod collicti dixit cuiusmodi chartula plenariæ securitatis mihi fecerit Gratianus* V. S. *legitime constitutus Tutor Stefani* H. P. *de it quod ipsius . . . . . vidi deinde vna mecum principales viri pariter & except. ad memoratum Gratianum* V. S. *legitimum constitutum Tutorem Stefani* H. P. *dirigi iube . . . . . dictauerit, & ipse in eadem manu propria signum impresserit, testes que vt subscriberent, conrogauerit, vel si mobilia quæ inferius leguntur, Si a me . . . . . am lauum allegare voluerit, seu quam habuit voluntatem his actis redigere non moretur . . . . . recitatum est Imp. Domino Iustiniano PP Aug. anno tricentesimo octauo Rau. P. C. Basilij anno vicensimo tertio (id) iduum Iuliarum Ind. duodecima Rau. . . . . vel conditionibus * possit esse computata, & ideo dum inter Gratianum* V. S. *legitime constitutum Tutorem Stefani Impuberis . . . . . bet res gesta documenti adscribi Vt omnis de*

cætero

cetero sopiatur obliuio, & res memoriæ sempiternæ mandetur, nec probatio cum necesse fuerit . . . . . legitime constitutum à te Spdta Germana CL. P. *omnem tertiam portionem prafato minori competentem secundum tenorem testamenti . . . . . conseruandam nihilominus per te . . . .* * *de omnibus superadnexis capitulis, vel quibus libet aliis decisam esse omnem causationem . . . . . poterunt deducta inter nobis . . . .* * *omnem rationem istæ successionis te manifestum est omnia persoluisse, & sine* * . . . . . *neque me nec istum Stefanum pupillum heredésque nostros vlra aduersus te ista Germana heredes que tuos inquirere . . . . . inuictissimi Principis Romanum imperium gubernantis me ea omnia quæ superius leguntur adscript. inuiolata custodire . . . . . libet articuli . . . .* * *memoratæ successionis* * * * * * . . . . . *tunc non solum periurij reatus incurram secundum leges, verumetiam daturum me promitto heredésque meos tibi istæ Germanæ hæredibúsque tuis pœnæ nomine, ante litis ingressum auri solidos triginta & ex suppositis omnibus rebus meis hypothecæ titulo, quas habeo habituruſve sum, manente nihilominus hanc plenariam securitate in sua firmitate vbi vbi & in cuius libet iudicio prolata fuerit quamque plenariæ securitatis Ioanni tabellionis ciuitatis Raũ. scribendum dictaui, in qua pro ignorantia literarum subter signum feci auctoritatéque roborata præsentibus testibus optuli subscribendam, quam si gestis municipalibus allegare vbi vbi aut quando tibi placuerit, non amplius specta mea professione, quàm præsentibus testibus sum elocutus, tribuo ex more licentiam stipulatione & sponsione interposita. Actum Raũ. Id. Sept. & P. Cæsti In. duodecima. Item inserendo (breue) de diuersis speciesque vinditæ sunt de successione ista Quod collecti seu mercedes mancipiorum, quam etiam pensionem domus, sed & de cautiones vel de pretio ancillæ Ranihildæ seu boues & de res quod Guderit liberti, quod accepit Gratianus V. S. istius in portione isti Stefani popilli fieri simul in auro solidos quadraginta & quinque & siliquas viginti tres aureas, nummos aureos sexaginta. Item & in speciebus secundum diuisionem, argenti libras duas, hoc est cocleares numero septem, scotella una fibula de bracile, & de vsu bãdilos formulas duodecim stragula polimita duo valentes solido vno tremisse vno scamnile ac picto valente solido vno plicton vetere siliquas aureas camisia tramosirica in cocco & prasino valente solidos tres semis, sarica prasina ornata valente solido vno & semisse vno vna arca clane causa valente siliquas duas, sareca mystica cum manicas curtas valente siliquas aureas duas, bracas breues valentes siliqua aurea vna culcita valente solido in* * *Conca aurea vna, orceolo æreo vno lucerna cum catenula vnixe ærea vna ferro fracto librat duodecim butte de cito valente semisse vno butte minore valente siliquas duas semis aureas nummos quadraginta butte graniora valente siliquas aureas duas semis nummos quadraginta arca granaria minore ferro legata valente siliquas aureas duas falce mussuria valente siliqua aurea vna cuppo vno rauciliono vno orcas olearias duas valentes. siliqua vna semis argenteas. armario vno valẽte siliquas aureas quatuor, socas tortiles duas valentes siliquas aureas sex sella ferrea plictile valente tremisse vno sella lignea plictile valente nummos aureos quadraginta mensa & catino ligneos valentes siliqua aurea vna mortaria marmorea duo valente siliqua aurea vna albiolo ligneo valente nummos aureos quadraginta sacma valentes asprione aureo vno scamnile cumagnos valente siliquas aureas duas scruo nomine proiecto. Item notitia de res Guderit quod liberti Id est arca clane clausa ferro legata valente siliquas aureas duas alia arcella minore rupta valente siliqua vna semis asprionis tina clusa valente siliqua vna asprionis cocumella cum manica ferrea vetere pensante libra vna semis cacauello rupto pensante libra vna catena ferrea de super foco pensante libras duas semis sacorio valente siliqua vna asprionis cute olearia valente siliquas duas asprionis panario rupto vno, capricio valente nummos octuginta orciolo aureo valente nummos octuginta olla testea(tea) rupta vna talia valente asprione, albio valente nummos octoginta rapo valente asprione, modio valente asprione vno buticella granaria valente siliqua vna asprionis sareca vna vetere tinctitia valente siliquas aureas tres camisia ornata valẽte siliquas aureas sex mappa valẽte asprionis siliqua vna lena vetere vna ragella vetere vna. Item notitia quod accepit istas Gratianus de domus quæ sunt intra ciuitate Rauenna seu prædia rustica quæ sunt in diuersis territuriis & de domo quæ est ad sancta Agathæ Raũ. secundum fidem documenti vncias duas ex domo quæ est post basilicas sancti Victoris Raũ. secundum fidem donationu vnicas quatuor ex casa quæ appellatur casa noua Raũ. territ. secundum fidem donationis vncias quatuor ex vnciis sex fund. Sauiliana*

quod obuenit per donationẽ Gunderit vncias duas ex casale Petromano territ. Bononiẽse in Tellino secundum fidem documenti vncias duas ex vncias tres fund. Aquiliano quod vendidit Gaudẽtius in isto territorio ex loco vncia vna ex vncias tres fundi isti quat vendidit Afrio vncia vna ex vncia vna semis fundi isti, quos vero vendidit Bonosa semũcia ex portiones Vrbicij & Staturiani, quas venditæ sunt amp. * * * * *ad ponticello & lapatio isto territ. necnon ex domo intra ciuitate Cornelienſe quot fundos vendidit Neſſor Epiſcopus vncias quaternas* * * *portionem eius ſiliquas quatuor & panga vna tantum ſignum iſti Gratiani V. S. ſubdiacono literas neſcientem & alia manu ſit* * * * * *ſcripto Stephano popillo de ſucceſſionem iſti Quod collecti competere poterunt rogatus à iſto Grationo tutore iſti popilli* * * * *geſtis allegandi municipalibus tribuit licentiam, & quadraginta ſex ſolidos cum iſto argento eis traditos vidi Motanus vir* * * * * * *rogatus à iſto Gratiano V. S. ſubdiacono tutore iſti popilli qui me præſente ſignum fecit & ei relictum eſt teſtis ſuſcripſi & omnia in* * * *iſto argento eiſtraditos vidi Sefanus adſcriptis huic plenariæ ſecuritati ſicut ſuperius legitur de perceptam omnem ter.* * * * * *præſente ſignum fecit & ei relictum eſt teſtis ſuſcripſi, & omnia mobilia, quæ ſuperius legũtur ei tradita vidi. Immobilia verò* * * * * *curitati ſicut ſuperius legitur de percepta omnem tertiam portionem quod iſto Stefano popillo de ſucceſſione iſti. Quod collecti* * * * *quæ ſuperius leguntur ei traditas vidi immobilia vero ſe habere profeſſut eſt, & geſtis allegandi municipalibus tribuit licentiam* * * *portionem quod iſto Stefano popillo de ſucceſſione iſti Quod collecti competere poterunt rogatus à iſto Gratiano V. S. ſubdiacono tutore* * * *profeſſut eſt, & geſtis allegandi municipalibus tribuit licentiam & quadraginta ſex ſolidos cum iſto argento ei datos vidi* * * * *pupilli in Germana C L. F. relectum roboratum & traditum compleui & abſolui die iſta.*

Agamagd. lecta chartula plenariæ ſecuritatis in acta migrauit. Et adiecit ſecundum petitionẽ Germanæ C. F. Quod collecti perg. * * * *pupilli Ita vt iam eidem chartula plenariæ ſecuritatis ſeu breuit ſubter adnexi oſtenſa relectáque fuerit St à ſe in ſupradicta Germana* * . . . . . .

Quod ego inſtrumẽtũ, vti à Goſſelino viro probo & fido theſauri ſibi crediti & cõmiſſi cuſtode, deſcriptum & recognitum factum accepi, bona fide quo iure quáque conditione eſt, cum ſuis næuis & vitiis protuli, non ignarus multa illic eſſe à malo Latinitatis auctore comparata: Sed me profecto è vetuſtatis parietinis egeſta, qualiacũque ea ſint, rudera delectant. Trahar ſua quemque voluptas.

Interdum & PACTO debitor LIBERABATVR, L. III. §. nunc de effectu, & L. ſi quis reum in princ. & §. vlr. D. de liberat. leg. Creditor enim cũ debitore, fideiuſſoréve eius PACISCEBATVR, NE PETERET, L. ſi vnus, §. pactus, & L. ſi debitor, L. ſi cùm te, D. de pact. Scæuola in L. ſi pactus, D. eo. *Si pactus ſim,* NE STICHVM, *qui mihi debebatur,* PETAM. Furiùs in L. vlt. D. eo. *Si reus poſtquam pactus ſit,* A SE NON PETI PECVNIAM. Iulian. in L. qui hominem, §. vlr. D. de ſolution. *St ex duobus reis promittendi alter pepigerit,* NE AB EO PETERETVR. Idem in L. ſi damnatus, D. de liberar. leg. *paciſci debet,* NE A FIDEIVSSORE PETAT. Et in L. cùm is qui, §. 1. D. de condict. indeb. *Fideiuſſor cùm paciſcitur,* NE AB EO PECVNIA PETATVR. Marcian. in L. ſoluitur in princ. D. quib. mod. pign. *Aut paciſcatur creditor,* NE PECVNIAM PETAT: *niſi ſi quis dicat pactum interpoſitum eſſe,* VT A PERSONA NON PETATVR. Paulus in L. Granius, §. ſi ponamus, D. de fideiuſſorib. *Si ponamus, vnum ex reis promittendi pactum eſſe,* NE A SE PETERETVR. Idem in L. ſi vnus, §. ſi cùm decem, D. de pact. *Si cùm decem mihi deberes, pepigero,* NE A TE VIGINTI PETAM. Et mox: *Itẽ ſi cùm viginti deberes, pepigerim,* NE DECEM PETAM. Et §. ſed ſi, ead. L. *Si generaliter mihi hominem debeas, & paciſcar,* NE STICHVM PETAM. Et §. item ſi, ead. L. *Item ſi pactus,* NE HEREDITATEM PETAM. Vlpian. in L. III. §. ſicut minori, D. de minorib. *Fortè dum conſentit patri paciſcenti,* NE LEGATVM PETERETVR. Sed & in L. auus, D. de pact. & L. auus, D. de pactis dotalib. Auus qui dotem dederat, pactus eſſe dicitur, NE A SE, NEVE A PILIO SVO DOS PETERETVR. Vlpian. in L. cùm pater, D. de pact. dotal. *cùm pater dotem pollicitus fuerit, & paciſcatur,* NE A SE VIVO PETATVR. Paul. in L. ſi pater, §. ſi mulier, D. eo. *Si mulier pacta ſit,* NE AMPLIVS QVAM PARS DIMIDIA DOTIS A SE PETATVR.

Quandoque

Quandoque autem,ne omnino peterẽt,aliàs verò ne ante certum tempus peterent, paciſcebantur.Pompon,in L.in ædibus,D.de donationib. *Si donationis cauſa cum debitore meo paciſcar*, NE ANTE CERTVM TEMPVS AB EO PETAM. Gaius in L.cõtra iuris,D.de pact. *Si pupillus ſine tutoris auctoritate pactus ſit*, NE A DEBITORE SVO PETERET, *aut*, NE INTRA CERTVM TEMPVS, VELVTI QVINQVENNIVM, PETERET.Paulus in L.ſi vnus,§.ſi cum reo,D.de pact. *Si cum reo,ad certum tempus,pactio facta ſit.* Marcian. in L.ſoluitur,§.1. D.quib.mod.pign. *Si paciſcatur creditor*, NE INTRA ANNVM PECVNIAM PETAT. Ita pacta huiuſmodi vel PERPETVA erant, vel TEMPORALIA. Gaius in L.III.D.de exceptionib. Exceptiones perpetuas enumerans, *Item*, ait,*Pacti conuenti* PERPETVI, *id eſt*, NE OMNINO PECVNIA PETATVR. Et mox: *Tẽporales atque Dilatoriæ ſunt,quæ non ſemper locum habent,ſed euitari poſſunt;qualis eſt, Pacti conuenti* TEMPORALIS, *id eſt*, NE PORTE INTRA QVINQVENNIVM AGERETVR.

Pacta autem huiuſmodi vel IN REM, vel IN PERSONAM concipiebantur, L. iuriſgentium,§.pactorum, L.ſi tibi decem,§.ſi quis paciſcatur,L.& heredi,§.1. D.de pact. IN REM erant pacta, quoties GENERALITER paciſcebatur creditor, NE PETERET. IN PERSONAM verò,quoties NE A CERTA PERSONA, putà, LVCIO TITIO, PETERET. L.iuris gentium,§.pactorum,D.de pact. Vlpian.in L.contra iuris, §. 1.D.eo. *Si verò* IN REM *pacti ſunt,id eſt*, NE EA PECVNIA PETERETVR. Floren.in L.qui in futurum,§ vlt.D.eo. *Si ex altera parte*, IN REM, *ex altera*, IN PERSONAM *pactum conceptum fuerit, veluti*, NE EGO PETAM, *vel*, NE A TE PETATVR. Paulus in L. ſi tibi decem,§.ſi quis paciſcatur,D.de pact. *Si quis paciſcatur* NE A SE PETATVR, SED VT AB HEREDE PETATVR. Et §.vlt.ead.L. *Filius, ſeruúſve, ſi paciſcatur*, NE A PATRE DOMINOVE PETATVR.Et in L.adquirẽt,D.eo.*Si filiusfa.pactus fuerit*, NE A SE PETATVR.

Interdum etiam paciſcebãtur,Ne ageretur,Gaius in L.in perſona,D.de pact *Si pactus ſit*, NE AGERET. Vlpian. in L.iuris gentium,§.ſi paciſcar, D.eo. *Si paciſcar*, NE IVDICATI, *vel*, INCENSARVM ÆDIVM AGATVR. Et mox: *Si paciſcar* NE OPERIS NOVI NVNTIATIONEM EXSEQVAR.Ac deinceps, *Si quis paciſcatur*, NE DEPOSITI AGAT. Paulus in L.& heredi,§.filiafa. D. eo. *Filiafam. paciſci poteſt*, NE DE DOTE AGAT, CVM SVI IVRIS ESSE COEPERIT. Et in L.ſi vnus,§.illud,D.eo. *Si quis paciſcatur*, NE DEPOSITI AGAT. Et §.pacta ead. L.*Si paciſcar*, NE FVRTI AGAM, *vel*, INIVRIARVM. Triphon in.in L.pactum,D.eo. *Pactum inter heredem & legatarium factum*, NE AB EO SATIS ACCIPIATVR.

Pactorum inſuper,quæ liberationis cauſa fiebant, hæc exempla inuenio: PROPITIOR TE NON TENERI, L.tale pactum,D.de pact. INTRA ILLVM DIEM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTVM TIBI RESIDVVM FERAM, ET TE LIBERABO, L.intra,D.eo.tit.

Pletumque autem, Heredes antequam ſuſpectam hereditatem adirẽt,cum creditoribus hereditariis,de certa debiti parte remittenda paciſcebantur. Scævola in L. qui habebat,§.ſcripti,D.de manum.teſtam. *Scripti teſtamento heredes,ante aditam hereditatem pacti ſunt cum creditoribus*, VT PARTE DIMIDIA CONTENTI ESSENT. Idem in L. cùm hereditas,D.de adminiſtrat. tut. *Cùm hereditas patria ære alieno grauaretur, & res in eo ſtatu videretur,vt pupilla ab hereditate paterna abſtineretur,vnus ex tutoribus cum pleriſque creditoribus ita decidit*, VT CERTA CREDITI PORTIONE CONTENTI ESSENT, ACCIPERENTQVE. *Idem curatores iam viripotenti accepti, cum pleriſque creditoribus deciderunt.* Et in L.cùm in eo,D.de pact. *Cùm in eo eſſet pupillus,vt ab hereditate patris abſtineretur,tutor cum pleriſque creditoribus decidit*, VT CERTAM PORTIONEM ACCIPERENT. Sed & in L. primo gradu, D. quæ in frau. credit. ſcriptos heredes.cùm animaduerterent bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni ſufficere,famæ defuncti conſeruandæ gratia, ex conſenſu creditorum, ea condicione adiſſe hereditatem idem Scævola narrat, VT CREDITORIBVS PARTEM DVMTAXAT PRÆSTARENT. Vlpian.in L.iuris gentium,§.ſi ante aditam, D.de pact. *Si ante aditam hereditatem paciſcatur quis cum creditoribus*, VT MINVS SOLVATVR: Ve-

rùm, quemadmodum ibidem subiicit, hoc iure vti cœpere, vt ita demum huiusmodi pactio creditoribus obesset, si conuenirent in vnum, & communi consensu declararent, quota parte debiti contenti essent. Si verò dissentirent, tunc Prætoris partes necessariæ erant, qui decreto suo sequebatur maioris partis voluntatem. Vnde Paulus in L. si præcedente, §. 1. D. manda. *Defuncto debitore, maiore parte creditorum consentiente, à Prætore decretum est*, VT PORTIONEM CREDITORES AB HEREDIBVS FERANT. Interdum etiam cùm herede creditoris debitor minimo transigebat, L. Imperatoris, §. vlt. D. de transactionib. Sed dē negotiis quæ gerebantur, contrahebantúrve, satis. Ad vltimas voluntates transitum faciamus,

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS Populi Ro. verbis.

LIB. VII.

INGENS iam ſpatium æſtuoſa & puluerulenta via emẽſus, reliquum iter conficere pergo. Et adfert alacritatem ſummam, fidei liberandæ, promiſsíque præſtandi, cupiditas: quæ tantiſper animum à valetudinis & priuatarum rerum cura abducit, nec me placidum ſomnum capere patitur: vt qui non niſi perfecta re conquieſcere decreuerim. Nam cùm mihi ſtudia tanti non ſint, vt eorum cauſa publico muneri & officio deeſſe, impoſitáſque partes deſerere, fas eſſe ducam, cogor ad hoc opus, quod prope de die in diem ſcribitur & editur, abſoluendum, ipſe mihi adſiduus & acer flagitator, acerbúſque ἐργοδιώκτης eſſe, &, ſic vt queo, quando vt volo non licet, huic rei vel minus idoneis horis contra inſtitutam vitæ rationem operam dare. Vt ergo ipſe me adſeram, fugiámque catenas, velis remíſque ad Teſtamentarias formulas contendam: quas hic ſibi liber vindicat, non vbertate modò & copia, ſed & vtilitate ac delectatione, cum ſuperioribus certaturus. Etenim vti Teſtamenta ordinarentur, ſcire plurimum refert: nec minus gratum ac volupe eſt ſuprema priſcorum iudicia, & vltimas voluntates, quàm eos qui inter viuos fiebant actus, noſſe. Veterum certè accuratam in Teſtamẽtis ſcribendis diligentiam multa declarant. Nam & Valerius Max. lib. VII. cap. VII. Teſtamenta, *Actorum hominis & præcipuæ curæ, & vltimi eſſe temporis*, ſcribit: & Plinij Secundi ætate, vulgi ſermone tritum hoc dictum erat, Teſtamenta ſpecula eſſe morum cuiuſque, quemadmodum ille Epiſt. XVIII. lib. VIII. refert. Teſtamentorum etiam argumento ad immortalitatem animorum confirmandam Cicero lib. I. Tuſculan. quæſtion. vtitur. Poſtquam enim maximum eſſe argumẽtum dixit, naturam ipſam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ ſunt & maximæ quidem, quæ poſt mortem futura ſint, addit: *Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid Teſtamentorum diligentia, quid ipſa ſepulcrorum monumenta, quid elogia ſignificant, niſi nos futura etiam cogitare?* Idem lib. III. de finib. *Ex hac animorum affectione, Teſtamenta, commendationéſque morientium natæ ſunt.* Mortem quoque eſſe, *quæ de animis diceret verum: Teſtamenta, quibus omnem affectum fateremur*, Quintilian. Declamatio. CCCXXXI. docet. Quod & ſenſiſſe videtur Nigrinus

apud Lucianum, cùm ait: Ὅτι μίαν φωνὴν οἱ Ῥωμαῖοι παῖδες ἀληθῆ παρ' ἕλον τὸν βίον τεθέασται, τὴν εἰ τοῖς ἀφθόγγοις λίθοις μὴ ὑπολαύουσι τῆς σφετέρας ἀληθείας. Quibus verbis, quorum sensum interpres adsecutus non est, hoc significabat, Romanos veras demum voces, tum cùm suprema sua ordinant, mittere: nudaque eorum pectora in Testamentis patere: nec, dum viuunt, sua ipsos veritate vti, frui: sed ad alios eius fructum peruenire. Ac procul dubio & saniora esse & ab omni fuco remotiora, suprema iudicia Gregor. Nazianzen. Oratio. in Athanas. testatur, ὅτι τοῖς, inquiens, πλευτάταις αἰαπτοαῖς, πίκρα ὠμῶν ἐκφορᾶς Ἰησοῦ χριστός. Qua de re, elegans extat Senecæ locus lib. VIII. de Benefic. cap. XI. quem transcribendum esse duxi. Sic autem habet. *Quid cùm in ipso vitæ fine constituti sumus, cùm testamentũ ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum, & quid demus? Quid enim interest, quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus solum ante oculos honestum stetit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac incertissimum vitium, voluptas. Vbi mors intercluſit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quærimus dignissimos quibus nostra tradamus. Nec quidquam cura sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.*

Vt autem, *in publicis nihil lege grauius, ita, in priuatis firmissimum esse Testamẽtum*, Cic. Philipp. III. adserit. Atque adeo, *publicè expedire suprema hominum iudicia exitum habere*, Paul. tradit in L. vel negare, D. Testamen. quemad. aper. Vnde Scholasticus Poëta in versibus quos de Virgilij Æneide sub Octauij Augusti nomine scripsit,

Sed legum, ait, est seruanda fides. Suprema voluntas
Quod mandat, fierique iubet, parere necesse est.

Seneca lib. III. Controuersiar. *Agitur de iure Testamentorum, quorum interit omnis potestas, si viui neglexerint imperia mortuorum.* Nec mediocri vtique ratione, quemadmodũ scitè Quintilian. Declamatio. CCCVIII. docet, moribus & legibus comparatum fuit, vt quotiens fieri posset, defunctorum Testamentis staretur. *Neque enim aliud*, inquit ille, *videtur solatium mortis, quàm voluntas vltra mortem. Alioquin potest graue videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet. Et cùm omne ius nobis in id permittatur viuentibus, auferatur morientibus.* Ouid. lib. I. Trist. Eleg. II.

Est aliquid fatóque suo, ferróque cadentem,
In solida mortis ponere corpus humo.

Et MANDARE SVIS ALIQVA, *& sperare sepulcrum.*

Vnde idem Poëta vicem suam deflens, quod ei procul à patria, ignotis in terris moriendum esset, lib. III. Trist. Eleg. III. ait.

Nec MANDATA DABO? *nec cum clamore supremo*
Labentes oculos condet amica manus?

Sanè in vna Testamentorum vi atque auctoritate Græciæ populos, alioquin inter se institutis & moribus dissidentes, conuenisse, Isocrates in Æginetico norat. Nec abs te Theophilus Græcus Institutionum paraphrastes, ob gentium pænè omnium in Testamentorum factionem consensum, è Iurisgentium fontibus Testamenta manasse credit.

Sed vt omisso principio, præfationisque mora tecisa, tem ipsam adgrediar, ante omnia sciendum est, Testamentorum olim genera tria fuisse: vnum, quod Calatis Comitiis, in concione populi fiebat: Alterũ, quod IN PROCINCTV, cùm viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur: Tertiũ, per familiæ Mancipationem: cui æs & libra adhibebantur, quemadmodum Agellius lib. XV. cap. XXVII. Vlpian. Tit. XX. Iustiniani. Instit. de Testament. in princ. memoriæ prodiderunt. Atque illorum dumtaxat auctorum testimonijs ptior illa Testamentorum species nititur, nec alibi, quod sciam, huiusmodi Testamentorum fit mentio. Testamenta verò, IN PROCINCTV siue Libra atque Tabulis facta, Cicero lib. I. de Orato. demonstrat. Paulus ex Festo. IN PROCINCTV FACTVM TESTAMENTVM *dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat, præsentibus commilitonibus.* Apertius verò Plutarchus horum Testamentorum formam exponit

exponit in Coriolano his verbis. Ἦν δέ τότε τοῖς Ῥωμαίοις ἔθος εἰς τάξιν καθισταμένοις, καὶ μάλιστα τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώννυσθαι τὸν πόρπακα, ἅμα δὲ διαθήκας ἀγράφους γίνεσθαι, πρὶν ἢ πεντάκις ἐκκλησιάσαι, νομίζοντας τὸν κληρονόμον. Velleius Patercul. lib. II. *Facientibúsque omnibus* IN PROCINCTV TESTAMENTA, *veluti ad certam mortem eundum foret*. Huiusmodi verò Testamenta suis etiamnum temporibus periisse & in desuetudinem abiisse, cum iam auspiciis bella administrari, & Perennia, vel ex acuminibus seruari desiissent, Cicero lib. II. de Nat. Deor. testis est.

Prioribus ergo illis duobus Testamẽtorũ generib⁹ abolitis, perdiu id solũ in vsu mãsit, quod per æs & librã fiebat. Cuiusmodi Testamẽtorũ species, per Mancipationẽ & imaginariã venditionẽ fiebat. Eáque res Libripende & Familiæ emptore adhibito, & quinque testibus præsentibus, agebatur. Familiam enim, id est hereditatem, testator Mancipabat imaginario emptori, qui FAMILIÆ EMPTOR dicebatur, nũmo vno, aut itẽ altero, dicis causa, intercedente. Familiam verò mancipio accipiens emptor, certis verbis vtebatur, vt indicat Vlpian. Tit. XX. cum ait, Surdo ideo Testamenti faciendi ius denegatum, *quoniam verba* FAMILIÆ EMPTORIS *exaudire non poterat*. Quin & Prodigo, cui lege bonis interdictum erat, Testamentum, vt ibidem Vlpian. tradit, ea ratione facere non licebat, quod ei commercium interdictum esset, ob idque familiam mancipare nõ posset. Quintilian. Declamat. CCCVIII. *Quid est enim Testamentum? vt opinor voluntas defuncti consignata iure, legibúsque ciuitatis. Non dixerim ego Testamentum, cui numerus signatorum deest: non dixerim Testamentum, cui* LIBRIPENS, ET EMPTOR FAMILIÆ, *& cetera iuri necessaria. Tabulæ erunt fortasse, & scriptum erit*. Sueton. in Nero. cap. IIII. *Ex hoc Domitius nascitur, quem* EMPTOREM FAMILIÆ, PECVNIÆQVE, *in Testamẽto Augusti fuisse, mox vulgo notatum est*. Quô pertinent & hæc Clementis Alexandrini verba lib. V. Stromat. Καὶ τὰ μὲν Ῥωμαίοις ἐπὶ τῆς Διαθηκῶν γινόμενα, τάξιν ἄλκιμα, τὰ ἀμφὶ διχομοσύμην ἐκεῖνα Ζυγὰ καὶ Λοσάρια, Καρπισμοί τε, καὶ αἱ τῆς ὥπτου ἐπιφάσεις. Τὰ μὲν γὰρ ἴσα δικαίως γίνεται· τὰ δὲ εἰς τὸν τῆς πυρᾶς μεσισμὸν· τὸ δ' ὥπτου ὁ παρατυχὼν, ὡς βάρος πρὸς αὐτῷ ἐπιφερόμενος, ἐγὼ ἀκούσας, ἡ τάξιν μισόπτου λάβῃ. Vbi Καρπισμῶν nomine Mancipationes quæ in Testamentis intercedebant, intellexisse eum auctorem, verisimile penitus inspicientibus fiet, cum in sollemnibus Testamentorum quæ per æs & libram fiebant, totus ille locus versetur. Quo in genere, præter Ζυγὰ & Λοσάρια, id est æs & Libram, Mancipario intercedebat, πρὸς πυρᾶς, id est pretij, μεσισμὸν, vt ille cẽset. Item Testatio, cuius graria factas τῆς ὥπτου ἐπιφάσεις significat, quandoquidem in ima aure memoriæ locus erat, quem tangentes Antestabantur, teste Plinio lib. XI. cap. XLV. Imaginaria vero erat illa familiæ Mãcipario, & fine re: Nec enim hereditatem Familiæ emptor obtinebat. Quod Plutarcho absurdum & à ratione alienum videtur in lib. de Sera numinis vindicta. Sic enim ille de Romanis agens, Ὅταν, ait, διαθήκας γράφωσι, ἑτέροις μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας, ὁ δικεῖ παράλογον. Ac sanè Domitius, quem in Testamento Augusti, Familiæ emptorem fuisse supra ex Suetonio diximus eo Testamento, quod idem auctor in Augusto cap. CI. refert, inter heredes scriptos, ne sextula quidem aspersus legitur. Impubes autem Libripẽs esse non poterat. Liuius citante Prisciano lib. VIII. *Impubes libripens esse non potest, neque Antestari*.

Ciues vero Romanos esse oportebat, tam Libripendem quàm Familiæ emptorem, & quinque Testes, vt Iustinianus Instit. de Testamen. in princ. tradit: Latinus tamen Iunianus, & Familiæ Emptor, & Testis & Libripens fieri poterat, quoniam cum eo Testamenti factio erat, auctore Vlpiano Tit. XX. Sed nec qui in potestate Testatoris aut Familiæ emptoris erat, Testis aut Libripẽs esse poterat. Filio quoque familiæ emente, pater eius Testis esse non poterat: quemadmodum & ex duobus fratribus qui in eiusdem patris potestate essent, alter Familiæ emptor, alter Testis esse non poterat. Duo verò fratres, qui in eiusdem patris potestate essent, Testes vtrique, vel alter Testis, alter Libripẽs fieri poterat, alio familiam emente. Mutus item, surdus, furiosus, fœmina, pupillus, neque familiæ emptor, neque Testis, neque Libripens fieri poterãt. Quæ omnia Vlpianus illo eodẽ Tit. XX. exequitur. In Testamentò autẽ quod per æs & librã fiebat præter Familiæ, seu hereditatis, Imaginariã venditionẽ, etiam Nũcupationẽ interesse, vt Vlpian.

Tit. xx. ita scribit. *In Testamento, quod per æs & libram fit, duæ res aguntur: Familiæ Mancipatio, & Nuncupatio Testamenti. Nuncupatur Testamentum, in hunc modum: Tabulas Testamenti testator tenens, ita dicit,* HÆC VTI HIS TABVLIS, CERISVE, SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE, VOS QVIRITES, TESTIMONIVM PRÆITOTE, *quæ* NVNCVPATIO, *&* TESTATIO, *vocatur*: Isidorus lib. v. Originum. NVNCVPATIO EST *quam in Tabulis cerisve testator recitat, dicens,* HÆC VT IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO: ITAQVE VOS CIVES ROMANI TESTIMONIVM MIHI PERHIBETE. *Et hoc dicitur* NVNCVPATIO. *Nuncupare enim est in palam nominare & confirmare.* Quo alludens Apuleius lib. II. de Asino aur. *Introductu quibusdam, septem testibus, obtestata fidem præsentium, singula demonstrat anxiè, verba concepta de industria quodam Tabulis prænotante. Ecce, inquit, nasus integer, incolumes oculi, salvæ aures, illibatæ labiæ, mentum solidum.* VOS IN HANC REM BONI QVIRITES TESTIMONVM PERHIBETOTE. Hac ratione & Mutus per æs & libram testari non poterat cùm verba nuncupationis effari non posset, vt Vlpian. Tit. xx. scribit. Denique horum Testamẽtorum sollemnitatem Theophil. in Tit. de Testament. ita explicat. Εμαγκιπατὸν, δὲ ἐστιν εἰκονικὴ ὁπῶσις. Ε ὁραίτετο δὲ τὸν τὸν τρόπον. Παρεγίνοντο πέντε μάρτυρες, καὶ ζυγοστάτης, ὁ πολίτης Ρωμαῖοι ἄφωνοι, ὁ παρόντων αὐτῶν, ἐκεῖνος ὃς ἤμελλε γαμίσθαι ἀφ' ἁδοχος τὸ πλουτήσαντος, ἐπόμαζε τὸν τὸ μέλλοντος πλουτᾶν πρεγοσίας, λέγων πινὰ ῥήματα τυπικὰ, ἃ γὼν πρεττὸν ἐπὶ λέγων, ὁ ἐδὲ ἐγὼ λέγω πιμήματος εἰκονικῶ, νύμμον τῷ διατότη τῆς πρεμουσίας, ὁ ἐλέγετο ὁ ἀγορά ζων φαμιλιέμπλαρ, ὁ λοιπὸν ὁ μέλλον πλουτᾶν, διετύπουν ὀφύλει δοῆναι μετὰ τὸν αὐτῦ πλουτῖν. Ελεγε γὰρ τῷ φαμιλιέμπτορι, ὅπου τῷ κληρονόμῳ, ὅτι βύλομαί σε τῷ δὲ δοῦναι ἀργὸν, τῷ δὲ οἰκίαν, τῷ δὲ ἑκατὸν νομίσματα.

Alia postea Prætorum Edictis Testamentorum faciendorum forma introducta fuit. Iure enim honorario nulla Mancipatio desiderabatur, sed septem Testium signis Tabulas obsignari sufficiebat, cùm iure ciuili signa Testiũ nõ essent necessaria, sed satis esset eos ad sollẽnia adhiberi. Mixto tandẽ iure Testamẽta fieri inualuit, vsuq; tecceptum fuit, vt vno eodémq; tẽpore (quod ius ciuile quodãmodo exigebat) septem Testibus adhibitis, & subscriptione Testium, (quod ex constitutionibus inuentum fuit) & ex Edicto Prætoris signacula Testamentis imprimerentur, §. 1. & §. sed postea, Instit. de Testament. Testamentis ergo septem testes, ciues Romanos, masculos, puberes adhiberi oportebat, L. hac cõsultissima, C. de Test. Proinde nec Mulieres nec Pupilli, nec serui Testes adhiberi poterant, L. qui Testamento, §. mulier, D. qui testam. fac. poss. Seruis quidem testimonij dictionem non fuisse, Geta apud Terent. Phormio. Act. II. Sc. 1. profitetur. Vnde Seneca Controuers. II. lib. II. *Non multũ interest, in causa sua falsum aliquis testẽ deprehenderit, an seruum. Alteri enim credi non debet, alteri non solet.* Sed nec patrisfa. Testamento, filiusfa. quive in testatoris potestate erat, adhiberi Testis poterat, d. L. qui Testamento in princ. & §. 1. Testes autem acciti à testatore & togati adesse debebant, vt Testamentum fieret. Itaque si alterius rei causa togati, vel ad aliam rem collecti essent, si tamen ante testimonium certiorarẽtur ad Testamẽtum se adhibitos, recte suum testimonium perhibere poterant. L. heredes palam, §. in Testamentis, D. qui testam. fac. poss. Paulus lib. III. Sentent. Tit. IIII. *Cæcus Testamentum potest facere, quia accire potest adhibitos Testes, & audire testimoniũ perhibentes.* Cic. lib. II. de Inuentio. de quodam coniecto in carcerem ob parricidium. *Quidã eius familiares, in carcerem Tabulas adferunt, & Testes addũcũt: heredes quos ipse iubet, scribunt. Tabulæ obsignantur.* Durare autem Testes debebant, donec suprema contestatio petageretur. Non tamen intelligentia sermonis exigebatur. Nam & is qui Latinè non nouerat, idoneus Testis erat, sufficiebátque si vel sensu perciperet cui rei adhibitus esset, d. L. qui Testamento, §. vlt. Paul. lib. III. Sentent. Tit. IIII. *Ex his qui ad Testamentum adhibentur, si qui sint qui Latinè nesciant, vel non intelligant, sed tamen sciãt cui rei sint adhibiti, non vitiatur Testamentum.* Ac neque necesse erat Testibus apetire quæ Testamento continebantur, quos ignorasse ea quæ testatores scripserant, colligitur ex Plinij Epist. vlt. lib. II. Quinimo & Neronis tẽporibus cautũ fuisse, vt in Testamentis primæ duæ ceræ, Testatorum modò nomine inscripto, vacuæ, signaturis ostẽderentur

rentur, Sueton. in Nero. cap. XVII. memorat. Quæ cum ita se habeant, mirum non est quod Vlpian. in L. si binæ, D. de iniusto rup. Tabulas quæ septẽ testium signis signatæ erant, VACVAS, id est, *nihil scriptum habentes omnino*, inuentas narrat. Testes planè nomen suum adscribere debebant. L. ad testũ, §. si quis ex testibus, D. qui test. fac. poss. *Singulos* enim, vt Paulus ait, *Testes qui in Testamẽto adhibentur, proprio chirographa adnotare cõuenit, quis, & cuius Testamentũ signauerit*, L. singulos, D. eo. Atq; ita, Gregorij Nazianzeni Testamẽto talis Amphilochij subscriptio subdita est, Ἀμφιλόχιος Ἐπίσκοπος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἰκονίῳ, παρὼν τῇ ἀληθείᾳ τὸ ἀδιάστατον Ἐπισκόπου Γρηγορίου, ὃ παρεκλήθης παρ' αὐτοῦ, ἐπέγραψα χειρὶ ἰδίᾳ. Eodémq; modo & cæ reliqui Testes subscribũt. Quam Testiũ subscriptionem Constitutionibus principũ additã fuisse Iustinianus tradit, §. sed cum Instit. de test. Præterea eorumdem septẽ Testiũ signis Tabulas signari necesse erat, L. si binæ, D. de iniusto rup. Cic. Epist. II. lib. VII. ad Attic. *Eius est Testamentũ de Tortorij vncis, geronũ signis obsignatũ.* Idémque Epist. vlt. lib. III. ad Q. Frat. Felicem, lapsum per errorem, alias pro aliis Testamenti Tabulas obsignasse narrat. Cæsar lib. I. de bello Gall. *Vulgo totis castris Testamẽta obsignabantur*. Appian. lib. I. Bellor. ciuil. Διαθήκας συνέγραψεν, καὶ τῆς ἡμέρας συνετέλει. Σφραγισαμένῳ δ' αὐτὰς, &c.

Testes autem anulo suo vel alieno qui χαρακτῆρα haberet, signare debebant, d. L. ad testium, §. si quis ex testibus, D. qui testam. fac. poss. §. possunt autẽ Instit. de Testam. Seneca Epist. VIII. lib. I. *Non videor tibi plus prodesse, quàm cùm ad vadimoniũ aduocatus descenderẽ, aut Tabulis Testamenti anulum imprimerem.* Addit Iustinian. in d. §. possũt, potuisse omnes Testes & vno anulo signare Testamẽtum: potuisse & septẽ anulos eadem & vna sculptura esse, id est, eundem χαρακτῆρα, idem ἐπιφύσημα, habere. Sed & si Testis ab ipso testatore anulum accepisset & signasset, valebat Testamentum, d. L. ad testium, §. si ab ipso. Verùm signa seu signacula ipsis Tabulis imprimi necesse non erat, sed lineo, quo Tabulæ inuoluebantur, imprimi satis erat, d. L. ad testium, §. vlt.

Ad obsignanda autem Testamenta amicos aduocatos, indicat Cicero Epist. XVIII. lib. XII. ad Attic. Plinius Epist. IX. lib. I. *Ille me ad signandum Testamentum, ille in aduocationem, ille in consilium rogauit.* Idem Epist. vlt. lib. II. *Aurelia, ornata fœmina, signatura Testamentum, sumpserat pulcherrimas tunicas: Regulus quum venisset ad signandum, Rogo, inquit, has mihi leges.* Tiberium certè Testamentum suum etiam humillimorum signis obsignasse Sueton. in Tiber. cap. vlt. narrat. Poterat planè idem qui Tabulas scripsisset, iure testis adhiberi, & signare, L. Domitius, D. qui testam. fac. Sed & Cicero pro Milone, se simul cũ Clodio Cyri Testamentũ obsignasse narrat: adiicitq;, *Testamentũ autẽ palam fecerat, & illum heredem & me scripserat.* Pluriũ verò quàm septem testiũ signis Tabulas signari nihil prohibebat. L. cum Tabulæ, D. de bon. poss. sec. tab. Paul. lib. III. Sentent. tit. IIII. *Plures quàm septem, ad Testamentum adhibiti, non nocent.* Tabulas autem Testamẽtorum pertusas, ac ter lino per foramina traiecto, obsignatas fuisse ex Senatusconsulto Neronianis temporibus facto, Paul. lib. V. Sentent. tit. XXV. & Sueton. in Nero. cap. XVII. docent. Lini vtique, quo ligatæ erant supremæ Tabulæ, fit mentio in L. I. §. si linũ, D. de bonor. poss. sec. tab. L. III. §. si quis ignorãs, & L. si quis in graui, §. si quis Tabulas, D. de Sc. Silania. ex qua patet ter vel quater quandoque linum circumductum fuisse. Non tantùm ergo naturaliter clausas fuisse Tabulas, sed hoc amplius signatas, ligatásve ait, L. III. §. aperire, D. eo. Nõ eo minus autẽ signatæ Tabulæ, ad hoc vt ex Edicto Prætoris bonorum possessio ex his peti posset, censebantur, quod rosæ essent à muribus, vel linum aliter ruptum, aut vetustate putrefactum, vel situ, vel casu: maximè si vnum linum teneret, L. I. §. vlt. D. de bon. poss. sec. tab. Vno planè contextu actus testari oportebat, nullo actu alieno intermixto, L. heredes palam, §. vlt. D. qui test. fac. poss. §. sed cùm paulatim, Instit. de Testament.

Ceterùm Testamentũ, Codicillósve, interdũ manu sua scribebat testator, vt ex L. cùm quis, §. Titia, D. de leg. II. & Plinio Epist. XVI. lib. II. patet. Testamẽtũ verò manu auctoris totum conscriptũ atque subscriptũ, HOLOGRAPHVM appellatũ Isidorus lib. V. cap. XXIIII. auctor est. Interdum filiifa. vel serui, siue proprij siue alieni, vel liberti, aut etiam extranei cuiuslibet manu Testamenta scribebantur, L. I. §. inter, L. Senatus, & L. diuus, D. de

lege Cornel. de falſ. L. Domitius & L. ſeruus, D. qui teſtam. fac. poſſ. Nam ſi teſtator impedirus eſſet, vel ſcribere ei commodum nō eſſet, id dictabat, L. quoties, D. de hered. inſtit. L. his verbis, §. patetfa. & L. quiſquis, D. de legat. III. Plinius lib. VI. Epiſt. XXII. *Protulit Bruttianus Teſtamentum ſuum, Attilicini manu ſcriptum eſſe dicebat* : quo arcanam familiaritatem indicatam ſcribit. Sic filium emancipatum patris Teſtamentum ſcripſiſſe, legimus in L. filius, D. de L. Cornel. de falſ. Paulus in L. Lucius, D. de milit. teſtam. *Lucius Titius miles notario ſuo Teſtamentum ſcribendum notis dictauit.* Teſtamentum quoque Auguſti partim ipſius partim libertorum Polybij & Hilarionis manu ſcriptū fuiſſe, Sueton. in Octauio cap. CI. refert: Similiterque Tiberium Teſtamentū duplex eodē exemplo, alterum ſua, alterum liberti manu ſcripſiſſe, narrat in Tiber. cap. vlt. Et hunc Teſtamenti alieni ſcriptorem, TESTAMENTARIVM Iuriſconſulti vocant, L. diuus, §. vlt. & L. impuberem, §. ſi Teſtamentarius, D. de L. Corn. de falſ. L. quoties in princ. & §. I. D. de hered. Inſtit. L. I. D. ſi quis aliq. teſt. prohib. L. III. §. vlt. D. ad s c. Tiebellian. Hinc Paulus in L. qui manus, D. qui teſtam. fac. poſſ. eum qui manus amiſerat, Teſtamentum facere potuiſſe ſcribit, quamuis ſcribere non potuiſſet. Cautum autem ſub Nerone, vt ne quis alieni Teſtamenti ſcriptor legatū ſibi adſcriberet, Sueton. in Nero. cap. XVII. auctor eſt.

Cùm verò Teſtamentū aliena manu ſcripſerat Teſtator, ei ſubſcribere ſolebat, L. Stichi libertas, §. ſeruus Teſtamēto, D. de ſtatuliber, L. diuus, §. itē Senatus, D. de L. Cor. de falſ. Ac planè ſi ſcripton Teſtamēti, eiue in cuius poteſtate erat, legatū Teſtamento quod dictauerat legaſſet, ſubſcribebat, SE ID DICTASSE ET RECOGNOVISSE, d. L. diuus, §. & quatenus. Idque interdū generaliter ſubſcribebat: Interdū verò ſpecialiter ſubſcriptione ſua declarabat, SE DICTASSE SERVO ALICVIVS, VT DOMINO EIVS LEGATVM AB HEREDIBVS SVIS DARETVR, d. L. diuus §. I. Vlpian. in L. I. §. inter, D. eo. tit. *Inter filium & ſeruum & extraneum Teſtamentum ſcribentes, hoc intereſt, quod in extraneo ſi ſpecialiter ſubſcriptio facta eſt*, QVOD ILLI DICTAVI ET RECOGNOVI, *pœna ceſſat, & capi poteſt. In filio, vel ſeruo, vel* GENERALIS SVBSCRIPTIO *ſufficit.* Sic & in L. ex ſententia, D. de teſtam. tut. *Ex ſententia Senatuſconſulti Liboniani tutor non erit, qui ſe Teſtamento pupillo tutorem ſcripſit. Cùm autem patris voluntas, hoc ipſum* MANV SVA DECLARANTIS, *ambigua non eſt, &c.*

Ad Teſtamenta verò ſcribenda Iuriſconſultos adhibitos, indicio eſt L. Lucius Titius, §. vlt. D. de legat. II. Craſſus etiā apud Cicero. lib. II. de Orato. Scæuolā ludens, *Nam ſi*, ait, *nullum erit Teſtamentum ritè factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum Tabulis veniemus, omniū Teſtamenta tu ſcribes vnus.* Arrian. lib. II. Diſſertationū Epicteti (ſic enim Agell. lib. XVII. cap. XIX. Titulū eorū librorū reddidit) Νομικὸς γὰρ ἐγγυᾶται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ ἀγαθὸν ὑ γράφῃ, μὴ εἰδὼς πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. Sed apertius id demōſtrat Sueton. in Nero. cap. XXXII. his verbis. *Deinde vt ingratorum in principem Teſtamenta ad fiſcum pertinerent: ac ne impunè eſſet ſtudioſis iuris, qui ſcripſiſſent vel dictaſſent ea.* Quo loci quidam & etiam manuſcripti codices, *ſtudioſis viris*, habent. Cui ſimile erratum eſt apud Agell. lib. XII. cap. XIII. vbi Sulpitius Apollinaris ab Agellio conſultus, an Iudex ita datus, vt intra Kalendas pronuntiaret, ipſis kalendis pronuntiare poſſet, *Cur*, inquit, *hoc me potius rogas, quàm ex iſtis aliquem peritis, ſtudioſiſque viris, quos adhibere in conſilium iudicaturi ſoletis?* Iuris autem peritos, *iuris ſtudioſos* appellatos teſtimonio eſt Paulus in L. I. D. de offic. adſeſſor. & L. diuus, D. de extraord. cognit.

Teſtamentis vtique diem & Conſulem adſcribi conſueuiſſe docet, L. II. §. diem autem, D. reſt. quemad. aper. & L. III. C. eo. tit. & Sueton. in Octauio cap. CI. Quamquam cùm in Teſtamento dies & Conſules adiecti non erant, non nocebat quominus valeret Teſtamentum, vt à Modeſtino lib. III. Regular. ſcriptum fragmenta Pithœana teſtantur.

Porrò qua lingua Teſtamenta ſcribi deberent, prætermittendum non eſt. Admonendi ergo ſumus, Directa, Ciuilia ſeu Legitima Teſtamētorum verba, Latina dumtaxat lingua concipi potuiſſe. Proinde legatum Græcè ſcriptum non valebat, teſte Vlpiano Tit. XXV. Fideicōmiſſum verò, quod non ciuilibus verbis ſed precariis relinquebatur,

Græcè

Græcè scriptũ valebat, vt ibidẽ tradit. Fideicõmissa certè quocũque sermone relinqui potuisse, nõ solùm Latina vel Græca, sed etiã Punica, vel Gallicana, vel alterius cuiuscũque generis, idẽ Vlpian. testatur in L. fideicõmissa, D. de leg. III. Directas etiã Tutelas verbis Græcis dari non potuisse, argumento est Theodosij & Valentiniani Cõstitutio, qua directas Tutores directis verbis in Testamentis relinquere permiserunt, vt ita Tutores dati viderentur, ac si legitimis verbis eos testator dedisset, L. vlt. C. de Testament. tut. Sed nec directas Libertates Græcè relinqui potuisse, indicio est eorumdem Impp. sexennio post (totidem enim anni inter vtramque intercesserunt) subsecuta Constitutio, qua directis verbis Libertates relinqui posse sanxerũt, L. directas, C. de Testam. manum. Nã si hoc antiquo iure licuisset, superuacuũ fuisset, noua lege caueri. Denique quo anno posterior hæc Cõstitutio edita & promulgata est, eodem, generaliter vt omnibus Græcè testari liceret, iidem Impp. sanxerunt, L. hac consultissima, §. vlt C. de testament. Testamentum autem interdum integra mente & valetudine scribebatur, vt in specie L. vlt. D. de inuf. tup. Interdum verò in extremis vitæ constituti, mente tamen sana suprema sua ordinabant, L. si pater, §. quædam, D. de fideic. libert. L. Scia, §. vlt. D. de donat. cau. mort. In ea re enim integritas mẽtis, non corporis sanitas exigebatur, L. II. D. qui test. fac. Et ita in discrimine vitæ constitutus testator per infirmitatem accersisse amicos narratur in L. Pamphilo, §. I. D. de leg. III.

Nihil autem intererat Testamentum in Tabulis, Codicibus, Chartis, Mẽbranisve, vel in alia materia fieret, §. nihil, Instit. de Testament. Vlpian. in L. I. D. de bonor. poss. sec. tab. TABVLAS TESTAMENTI, *accipere debemus omnem materiæ figuram. Siue igitur Tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscumque alterius materiæ: siue Chartæ, siue Mẽbranæ sint, vel si corio alicuius animalis,* TABVLÆ *rectè dicentur.* In Charta autem noua, item in deleticia, Testamẽtum vtiliter scribebatur. Proinde & si in Opistographo quis testatus esset, hinc peti poterat bonorum possessio, L. chartæ, D. eo. tit. Sed & Vlpian. in L. II. §. I. D. test. quemad. aper. *Ad causam autẽ,* ait, *Testamenti pertinere videtur, id quodcumque quasi ad Testamentũ factum sit, in quacumque materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem.*

Plures autem Tabulæ Testamẽti eodem Exemplo scribi consueuerant, quibus tamẽ vnius Testamenti voluntatem eodem tempore sollemniter testator complebat, L. vlt. D. de his quæ in test. delent. Procul. in L. Sempronius, D. de legat. II. *Binæ Tabulæ Testamenti eodem tempore, exemplarij causa scriptæ, vt volgo fieri solet, eiusdem patrisfa. proferuntur.* Vlpian. in L. si in duobus, D. Test. quemad. aper. *Si in duobus exemplaribus scriptum sit Testamentum.* Florentin. in L. vnum, D. qui test. fac. poss. *Vnum Testamentum pluribus exemplis consignare quis potest. Idque interdum necessarium est: fortè, si nauigaturus & secum ferre, & relinquere iudicorum suorum testationem velit.* Quod & iisdem ferè verbis Iustinianus tradit in §. Sed & vnum, Instit. de Testament. Hinc Vlpian. in L. I. §. si quis in duobus, D. de bonor. poss. sec. tab. *Si quis,* ait, *in duobus exemplaribus fecerit Testamentum, & aliud extet, aliud non.* Et mox: *Sed & si in duobus Codicibus simul signatis alios, atque alios heredes fecerit:* Atque ita Testamentum Augusti duobus Codicibus scriptum fuisse Sueton. in Octauio cap. CI. scribit. Idem in Tiber. cap. vlt. TESTAMENTVM DVPLEX *ante biennium fecerat, alterum sua, alterum liberti manu: sed eodem exemplo.* Interdum autem vnum quasi Testamentum, aliud quasi Exemplum testator faciebat, d. L. I. §. si quis in duobus. Vide Vlpian. in L. vlt. D. testam. quemad. aper. *Si quis fecerit Testamentum, & exemplum eius, exemplo quidem aperto, nondum apertum est Testamentum. Quòd si authenticum patefactum est, totum apertum.* Quoties autem quis Exemplum Testamenti præparabat, & prius decedebat quàm testaretur, non valebãt quasi ex codicillis quæ in Exemplo scripta erant, L. fideicommissa, §. I. D. de legat. III.

PLANE VIVO testatore Tabulæ Testamenti clausæ erant, L. si patronum, §. I. D. de bon. libertor. L. III. §. Aperire, D. de Sc. Silan. Quinetiam qui viui Testamentum aperuerat, legis Corneliæ de falsis pœna tenebatur, L. I. §. is qui, D. eod. L. Corn. de Sicar. Ipsemet verò testator signatum Testamentum poterat resignare, L. si Testamentum, D. qui test. fac. poss. Ac planè si testator voluntatem mutare vel recognoscere vellet quæ scripserat, Tabulas incidebat, L. vlt. D. de iniusto

rup. L. proximè, & L. vlt. D. de his quæ in test. delent. L. 1. §. si heres, D. si tab. test. vel, linum quo ligatæ erant Tabulæ, incidebat, L. 1 §. si linum, D. de bon. poss. sec. Tab. L. Aurelius, §. 1. D. de liber. leg. Quintilian. lib. vlt. cap. VII. *Denique linum ruptum, aut turbata cera, aut sine agnitore signa inuenies.* Aliàs cancellabat & inducebat Testamentum, L. 11. D. de his quæ in test. delent. Et interdum omnem scripturam Testamenti cancellabat: interdum quorundam heredum nomina dumtaxat inducebat, L. 11. & L. 111. D. de his quæ in testam. delen. Quædam certè testator ipse delebat, inducebat, superscribebat, idque testari solebat his verbis quæ nouissimè Testamẽtis plerũque adscribebantur, LITVRAS, INDVCTIONES, SVPERINDVCTIONES IPSE FECI, L. 1. §. & ideò, D. eo. tit. Quæ clausula non videbatur referri ad ea quæ incõsulto deleuisset. Intererat enim, cõsulto an incõsulto deleta essent. Nam quæ in Testamẽto legi, & oculis perspici poterant, ea inconsulto deleta & inducta, aut à nolente & inuito, nihilominus valebant: Consulto verò deleta, peti non poterant, d. L. 1. D. de his quæ in test. delent. Vlpian. in L. 11. §. si consulto, D. de bon. poss. sec. Tab. *Si consulto sit inductum nomen heredis.* Aliàs verò declarabat testator, qua mente & qua gratia inductiones feciſſet. Vlpian. in L. 11. D. de his quæ test. *Cancellauerat quis Testamentum, vel induxerat, & si* PROPTER VNVM HEREDEM FACERE, *dixerat.* Et inox: *Déque portione eius,* PROPTER QVEM SE CANCELLASSE, *dixerat.* Ac paullo pòst: *Sed si omnia nomina induxerit, vt proponitur, adscripserit autem,* IDCIRCO SE ID FECISSE, QVIA VNVM HEREDEM OFFENSVM HABVIT.

Tabulas autem Testamenti, vel priuatim, vel publicè, id est, vel in æde sacra apud æditium, vel apud Tabularium, vel apud amicum aliquem plerumquè testator deponebat, L. 1. §. sufficit, D. de bonot. poss. sec. tab. L. III. §. 1. D. de tabul. exhibend. L. 1. §. si quis Tabulas, D. depositi, L. si quis Tabulas, D. de dolo. Virgini certè Vestali Maximæ Testamentum suum Iulius Cæsar commendarat, demandarárque, narrante Sueton. in eius vita cap. LXXXIII. Apud Virgines etiam Vestales depositum fuisse Augusti Testamentum idem auctor in Octauio cap. CI. refert. Papinian. in L. vlt. D. de his quæ in testam. delent. *Si quasdam Tabulas in publico depositas abstulit, atque deleuit.* Idem in L. cùm pater, §. donationis, D. de legat. II. *Donationis præiudicium Epistulam ignorante filio,* mater IN ÆDE SACRA, *verbis fidei commissi non subnixam* DEPOSVIT, *& ad* ÆDITVVM *literas tales misit, &c.*

Enimuero non tãtùm sibi, sed & Liberis impuberibus quos in potestate habebat, poterat quis Testamentum facere, donec masculi ad annum quartumdecimũ peruenissent, fœminæ ad duodecimum. Primum autem sibi, deinde filio Testamentum eum facere oportebat. Quisquis enim impuberi Testamentum facere volebat, sibi quoque facere debebat. Ceterùm soli filio non poterat, nisi fortè mules esset: At nec erat ab impuberis Testamento incipiendum, sed prius sibi debebat quis heredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturæ, L. 11. D. de vulg. & pupill. Vnde patris Tabulæ PRIMÆ, L. paterfa. D. eo. L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. II. Filij verò, SECVNDÆ TABVLÆ dicebantur, L. qui plures in ptinc. D. de vulg. & pupill. L. post legatum, §. qui principale, D. de his quæ vt indign. L. in Tabulis, D. de statulib. L. sicut, D. quemadm. testam. aper. vel PVPILLARES TABVLÆ, L. qui plures, §. vlt. D. de vulg. & pupill. L. si mater, D. de excepr. rei iudic. aut PVPILLARE TESTAMENTVM, L. ex pupillari, D. de vulg. & pup.

Aliàs patris Testamentum, PRINCIPALES TABVLAS vocabant, L. 11. §. 1. & L. sicut, D. quemad. test. aper. vel PRINCIPALE TESTAMENTVM, L. post legatũ, §. qui principale, D. de his quæ vt indign. L. 11. D. de vulg. & pupill. Atque hoc modò, DVPLEX TESTAMENTVM erat, L. in duplicibus, D. ad L. falcid. Vi tamen ipsa vnum Testamentum censebatur, licet duæ hereditates essent, L. 11. §. prius, D. de vulg. & pupill. L. paterfa. D. de teb. auct. iud. possid. & Pupillares Tabulæ, pars esse prioris Testamenti censebãtur, L. qui plures, §. vlt. D. de vulg. & pupill. vel, vt aliàs dicitur, Secundæ tabulæ Principaliũ partẽ obtinere videbãtur, L. sicut, D. quẽad. test. aper. Vsque adeò autẽ patris

Testamentum

testamentũ & filij pro vno habebatur, vt sufficeret patris tabulas esse signatas, L. patris, D. devulg. & pupill. Atque vt bonorum possessio secdũm Pupillares Tabulas admitti posset, requirebatur an patris Testamentum signatum esset, licet Secundæ Tabulæ resignatæ proferrentur, L. vt bonorum, D. de bonor. possess. sec. tab. Sæpe tamen vtræque Tabulæ signabantur & claudebantur, vel simul, vel seorsim, L. si mater, D. de except. rei iud. L. si mulier, & L. pupillares, D. testam. quemad. aper. ex qua etiam colligimus interdum Pupillaribus Tabulis superscriptum fuisse ne aperirentur. Interdum verò Testamentum sibi patet in Tabulis faciebat, filio verò per nuncupationem substituebat, L. si ita, §. vlt. D. de bonor. possess. sec. tab.

Ceterum mortuo Testatore Tabulæ aperiebãtur: Cuiusmodi aperturæ, non modò in Tit. Testamen. quemad. aperiant. fit mentio, sed & in L. seruus alienus, §. vlt. D. de hered. instit. L. qui soluendo, D. eo. L. multum interest in fi. D. de condic. & demõstr. L. 1. in fi. D. de iur. & fac. ignor. L. 1. §. sufficit, D. de bonor. possess. sec. tab. L. seruus alienus, §. vlt. D. de hered. instit. L. si is qui tres, §. idem euenire, D. de excusationib. L. cùm heres, D. de liberat. leg. Quintilian. declamat. CCCXXXII. *Aperte sunt Tabulæ pauperis: omnium bonorum instituerat heredem.* Plutarch. in Cæsare, Ἐπὶ δὲ τῇ Διαθήκῃ τοῦ Καίσαρος ἀνοιχθείσῃ, εὑρέθη δηνάριον Ῥωμαϊκὸν ἑκάστῳ δοὺς ἀξιόλογος. Et quidem post mortem testatoris, ex præscripto Legis vicesimæ hereditatium, statum, id est à præsentibus intra triduum, vel quinque dies, ab absentibus quoque intra eos dies postquam venissent, Testamenta aperienda erant, teste Paulo lib. IIII. Sentent. Tit. VI. Quod si ex parte heres scriptus vel legatarius, ante apertas Tabulas decessisset, nihil ad heredem transmittebat, sed ex lege Papia Popæa, eius portio, legatumve in fiscum cogebatur, quemadmodum Vlpian. Tit. XVII. & Iustinian. in L. VII. C. de caduc. tollend. tradunt. Liberis tamen & parentibus Testatorũ vsque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum seruauit, vt heredibus illis institutis quod quis ex eo testamento non caperet, ad hos pertineret, aut totum, aut ex parte, prout pertinere posset, vt idem Vlpian. Tit. XVIII. scriptum reliquit. Clausis planè Tabulis ab eo qui ex parte heres scriptus erat, vtiliter hereditas adibatur, D. Ambros. lib. IX. Epistolar. *Tanquam ergo clausis Tabulis cernit hereditatem.*

Apertura autem Tabularum testamenti quo ritu fieret, exponitur in Tit. Testamenta quemad. aper. D. Sanè eius rei gratia, Tabulæ exhibebantur apud Prætorem, vt ex auctoritate eius admoniti Signatores, venirent ad recognoscenda signa, L. III. §. hoc interdictum, D. de tabul. exhib. Sueton. in Tiber. cap. XXIII. *Illatum deinde Augusti testamentum non admissu Signatoribus, nisi Senatorij ordinis, ceteris extra Curiam signa agnoscentibus, recitauit per libertum.* Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. VI. *Tabulæ testamenti aperiuntur hoc modo, vt Testes, vel maxima pars eorum adhibeantur qui signauerint testamentum: ita vt agnitis signis, rupto lino, aperiatur & recitetur: atque ita describendi exempli fiat potestas: ac deinde signo publico obsignatum in Archium redigatur: vt si quando exemplum eius interciderit, sit vnde peti possit.*

Cùm ergo ab initio aperiendæ erant Tabulæ, Prætoris id officium erat, vt cogeret Signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare se signasse, L. cùm ab initio cum L. seq. D. testam. quemad. aper. Sed si maior pars signatorum fuisset inuenta, poterat ipsis interuenientibus resignari Testamentum, & recitari, L. sed si maior, D. eo. At si quis ex Signatoribus abesset, mitti debebant Tabulæ testamenti, vbi ipse erat, vti agnosceret, L. sed si quis, D. eo. Quod si fortè omnes Signatores abessent, & causa aliqua aperire Tabulas vrgeret, curabat Magistratus, vt interuenientibus optimæ opinionis viris aperirentur, & post descriptum & recognitum factum, ab hisdem quibus interuenientibus apertæ erant, obsignarentur, tunc deinde eo mitterentur, vbi ipsi Signatores erant, ad inspicienda sigilla sua d. L. sed si quis, §. vlt. Addit Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. VI. *Testamenta in municipijs, coloniis, oppidis, præfecturis, vicis, castello, conciliabulo, facta in foro vel basilica, præsentibus testibus, vel honestis viris, inter horam secundam & decimam diei recitari debent, exemploque sublato ab hisdem rursus magistratibus obsignari, quorum præsentia cõstat aperta.* Huius Aperturæ causa, Testamẽta Resignari necesse erat: Hinc illud Horatij

Epist. VII. lib. I. de Autumni intemperie, propter quam labotem forensem sæpe morbos gignere dicit, quos mors, ac deinde apertura Tabularum sequebatur,

Officiosáque sedulitas, & opella forensis,
Adducit febres, & TESTAMENTA RESIGNAT.

Apertis verò Tabulis, Testaméta recitabátur, L. vxorẽ, D. de manum. test. L. eius qui in prouincia, D. si cer. pet. L. sed si maior, D. test. quẽad. aper. L. III. §. quod ad causã, D. de Sc. Silan. Erapud Quintil. lib. IX. cap. II. Sic Suetonius in Iulio cap. LXXXIII. Postulãte, L. Pisone socero, Testamentũ Iulij Cæsaris apertũ, recitatúmque narrat. Paulus lib. III. Sentent. Tit. V. *In Testamento, quod nec* PVBLICE RECITATVM *est, nec vt oportuit, oblatum, heres scriptus in possessionem mitti frustra desiderat.* Plinius lib. VII. cap. LII. *Post mortẽ testatoris* APERTO TESTAMENTO RECITATVS HERES. Egesippus lib. I. cap. VIt. *Et apertis etiã Tabulis* TESTAMENTVM RECITATVR. Ceterùm si testator occisus esse diceretur, Prætoris Edicto vetabatur Testamentũ eius aperiri, priusquã de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciúmque de noxiis sumptũ esset, L. III. §. quod ad causam, & L. lege Cornelia, §. vlt. D. de Sc. Silan. Quin & partem illam Testamenti, in qua Pupillaris substituitio scripta erat, obsignatam permanere debuisse, quoad pupillus pubertatis annos egressus esset, priorémque dumtaxat partem Testamenti, quæ heredis institutionem continebat, reserari debuisse, Gaius lib. II. Instit. Tit. IIII. monet. Apertæ verò Tabulæ, aut apud eum qui maiore ex parte heres erat, manebant, aut in æde sacra deponebantur, L. ceteræ, §. vlt. D. famil. ercisc. Sed & vendita hereditate heres exemplum Testamenti emptori dabat: Tabulas verò authenticas ipse retinebat, aut in æde deponebat, vt ibidem scribitur. Solitos certè heredes habere exemplum Testamenti, Paulus scribit in L. II. D. de eden.

Sed vt ea de quibus dicturi sumus, facilius legentium animos subeant, néve rudis indigestáque moles obscuritatem confusionémve aliquam pariat: Faciam prius quod solent qui terrarum situs pingunt, in breui quasi tabella totam Testamentorum imaginẽ amplectar, eorúmque formam describam, & operis quod molior, faciem pusillam proponam. Aut etiam morem sequutus calculatorũ qui ingentes summas breuiori exprimunt, totam Testamentorum materiam in pauca conferam: deinde in singulas Testamentorum partes lectorem velut in rem præsentem perducam.

Planè quæ Testamẽtis caueri, suprem isque Tabulis comprehendi consueuerant, hæc ferè erant: Qui liberos in potestate habebat, aut postumos sibi nascituros sperabat, eos vel heredes instituere, vel exheredare necesse habebat, ne eorum præteritione rumperetur testamentum: Et quidem si impuberes liberi essent, eis quandoque tutores dabat: eis etiam, si commodum videretur, Testamentum secundis Tabulis faciebat. Quod si sine liberis, vel postumorum spe decederet, extraneos quos iubebat heredes scribebat. Et si heredes esse aut nollent, aut non possent, in eorum locum alios substituebat. Deinde vxoribus, propinquis, necessariis, amicis, aut quibus honorem haberi vellet, legata & fideicommissa tribuebat. Heredibus etiam scriptis prælegabat, ea quæ præcipua habere eos vellet. Seruis quoque libertates interdum dabat. Item codicillos vel antea factos, vel quos postea facere in animo haberet, confirmabat. Præterea de monumẽto faciendo, & funeris modo atque impensa interdum cauebat. Sed & Libertos quandoque adsignabat: legata adimebat, transferebat: bona inter liberos diuidebat: Bonorum quantitatem, æs suum, alienúmve profitebatur. Mandata denique de his quæ post mortem suam fieri vellet, dabat: aliaque id genus quæ in mentem veniebant, adscribebat.

Difficile verò est certum eorũ quæ in Testamẽtis scribebãtur, ordinẽ statuere, atque definire; propterea quod nullus erat perpetuus, certus & constans scripturæ ordo. Licet enim (vt Sabinus scriptum reliquerat) qui testaretur ab heredis Institutione plerumque deberet initium facere Testamenti: tamen, vt Vlpianus ad eum notat, licebat etiam ab Exheredatione incipere. Nam diuus Traianus rescripserat posse nominatim etiam ante heredis institutionem filium exheredari, L. I. D. de heredib. instit. Idémque Vlpian. in L. III. §. filius & §. ante heredis & §. in eo D. de liber. & post. filium & ante

heredis

heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones, vtiliter exheredatum docet. Vt plurimum tamen ab heredis Institutione testamentum inchoabatur. Certè ante heredis institutionē inutiliter tam Legata quàm Libertates dabātur, §. ante heredis Instit. de legat. Paul. lib. III. Sentent. Tit. VI. *Ante heredis institutionem legari nihil potest. Inter medias heredum institutiones, siue alter siue vterque adeat, potest.* Vlpian. Tit. I. *Ante heredis institutionem Testamento Libertas dari non potest, excepto Testamento militis. Inter medias heredum institutiones Libertas data, vtrisque adeuntibus, non valet: solo autem priore adeunte, iure antiquo, valet.* Atque adeo per heredis institutionem vires Testamentum capiebat, L. quod per manus, D. de iu. codicillor. Denique Tabulæ Testamenti non intelligebantur, quibus heres scriptus non esset, & magis codicilli quàm Testamentum existimabantur, L. vlt. D. de iur. codicill. Igitur primo aut secundo versu Testamentorum, & primis ceris heredes institui consueuerāt vt ex Suet. in Nero. cap. XVII. colligitur, & apertius ex his Horat. Sat. lib. II. Sermo. versibus.

Qui testamentum tradet tibicúnque legendum:
Abnuere, & Tabulas à te remouere memento:
Sic tamen, vt limis rapias quid prima secundo
Cera velit versu, solus, multísne coheres
Veloci percurre oculo.

Vbi vetus Commentator. *Prima cera*, ait, *prima Tabula: Nam in prima Tabula secundo versu heredis nomen continetur.* Apuleius Apolog. II. *Lege potius Testamentum, si quid quasi insana scripsit, hoc reperies, & quidem mox à principio*, SICINNIVS PVDENS FILIVS MEVS HERES ESTO. In ima etiam cera Secundos heredes, Tutorésque nominatos ostendit Iulij Cæsaris Testamentum, quod à Sueto. in eius vita cap. LXXXIII. refertur. Gaius planè lib. III. Instituio. Tit. IIII. Pupillarem substitutionem in extrema pagina Testamenti fieri debuisse monet, vt secreta esset, atque ad substituti notitiam peruenire non posset. Testamentorum vtique initium à nomine Testatoris plerumque duci solitum, Sueton. in Nero. cap. XVII. indicat, cùm ait primis ceris Testatorum nomen inscriptum. Idémque cùm ex vetustis Testamentorum fragmentis, quæ infra suo loco subiiciam, patet, tùm ex L. Luciùs Titius, §. vlt. D. de legat. II. in qua Scæuola Lucium Titium testamentum suum inchoasse his verbis demonstrat. LVCIVS TITIVS HOC MEVM TESTAMENTVM SCRIPSI SINE VLLO IVRISPERITO, RATIONEM ANIMI MEI POTIVS SEQVVTVS, QVAM NIMIAM ET MISERAM DILIGENTIAM: ET SI MINVS ALIQVID LEGITIME MINVSVE PERITE FECERO, PRO IVRE LEGITIMO HABERI DEBET HOMINIS SANI VOLVNTAS.

Interdum tamen Præfationes quædam adhibebantur, quibus ratio ac causa instituendi heredis comprehendebatur. Eiusmodi præfationum exempla duo habemus. Vnum in L. vlt. D. de hered. instit. in hæc verba, QVIA HEREDES QVOS VOLVI, MIHI CONTINGERE HABERE NON POTVI, NONIVS RVFVS HERES ESTO. Alterū apud Suetonium qui Testamenti ab Augusto facti initiū hoc fuisse scribit in Tiberio cap. XXIII. QVONIAM SINISTRA FORTVNA CAIVM ET LVCIVM FILIOS MIHI ERIPVIT, TIBERIVS CÆSAR MIHI EX PARTE DIMIDIA ET SEXTANTE HERES ESTO. A quo non abhorret, quod epistola quadam cautum Scæuola refert in L. alumnæ, §. vlt. D. de adim. leg. QVONIAM COGNOVI PRISCILIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE, IVSTISSIMVM ET PIISSIMVM DVXI PORTIONEM EIVS HEREDITATIS QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM LEGARE MARIANO FRATRI MEO, ET IANVARIO MARITO MEO ÆQVIS PORTIONIBVS, ET SI QVID AMPLIVS EI LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO, LEGO, DARIQVE EI VOLO. His ita generaliter propositis, nunc de singulis testamentorum capitibus, partibúsve dispiciamus.

Instituebantur heredes his verbis, TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES

sit, Vlpian. Tit. xxi. Sic in L. si ita scriptum fuerit, §. 1. D. de hered. instit. EX PARTE QVARTA MIHI HERES SIT. Item, TITIVM HEREDEM ESSE IVBEO, vt idem Vlpian. eo. Tit. xxi. TITIVM HEREDEM ESSE VOLO, L. illud, §. 1. D. de iu. codicill. His quoque verbis, TITIVS HEREDITATIS MEÆ DOMINVS ESTO, rectè institutio fiebat, L. his verbis, D. de hered. instit. Valer. Max. lib. v. cap. ix. de Fuluij clementia in filiũ suspectum parricidij, *non solùm cum non notauit, sed etiam decedens,* DOMINVM ESSE VOLVIT, *quem sibi genuerat heredem instituens.* Qua loquendi figura Græci quoque vtebantur, vt ex Aristotelis Testamento apud Diogen. Laert. lib. v. liquet. Vulgaris verò formula erat, HERES ESTO, Seneca Controuers. vlt. lib. ii. mulierem ita ab peregrino mercatore institui am fingit, SOLA MIHI HERES ESTO, QVAM CVM SEMEL APPELLASSEM, CVM ITERVM, CVM TERTIO APPELLASSEM, NON CORRVPI. Et paullo pòst. OMNIVM BONORVM MEORVM, OMNIS PECVNIÆ MEÆ SOLA HERES ESTO, *quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit.* Et mox, SOLA HERES ESTO, *quamuis aliena, quamuis ignota, tantùm quia pudica, quia incorrupta est.* Ac deinceps. *Et ego si hunc morem scribendi recipiam, in conspectu vestro ita scribam.* VXOR MEA HERES ESTO, *quod peregrinante me adamata est, quod heres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quod tam infamem hereditatem adiit.* Quinctilian. lib. ix. ca. ii. *Nam contrà recitabatur Testamentum,* P. NONIVS GALLIO, CVI EGO OMNIA MERITISSIMO VOLO ET DEBEO, PRO EIVS ANIMI IN ME VOLVNTATE, *& adiecti deinde alij,* HERES ESTO. Annæus Flor. lib. ii. *Attalus rex Pergamenorum regis Eumenis filius, socij quondam commilitoníque nostri, Testamentum reliquit,* POPVLVS ROMANVS BONORVM MEORVM HERES ESTO. Quo modo, Populo Ro. accessisse Asiam, Bithyniã, & Lybiã Eutropius scribit: De Asia quidẽ lib. iiii. his verbis. *Eo tẽpore Attalus rex Asiæ frater Eumenis, mortuus est, heredémque populum Romanũ reliquit. Ita imperio Romano per Testamentũ Asia accessit.* De Bithynia, idẽ lib. vi. *Lucio Licinio Lucullo & M. Aurelio Cotta Coss. mortuus est Nicomedes rex Bithyniæ, & per Testamentum populum Ro. fecit heredem.* Et eod. lib. *Quo tempore Lybia quoque Romano imperio per Testamentũ Apionis, qui rex eius fuerat, accessit.* Cic. ii. Orat. de lege Agrar. *Dicitur à multis, & sæpe dictũ est. post eosdẽ Coss. Regis Alexãdrini Testamẽto, Regnũ illud populi Ro. esse factum.* Sex. Ruff. in Epirome Ro. historiæ. *Asia societate Attali Regis nota Ro. est: eámq ue Attali Testamento relictã hereditario voce possidemus.* Et post aliquot clausulas, *Bithyniã defuncti Nicomedu Testamento adsecuti, Gallograciam inuasimus.* Atque hæc sunt Regna Populo Ro. Testamentis regum delata. Nunc ad propositam formulam reuertamur. Martian. Capel. lib. v. de nupt. philolog. *Et qui habuerit propinquos duos, vnum Læsium nomine, aliúmque Milæsium, heredémque instituens, sic loquutus est,* HERES ESTO MILÆSI. Diomed. Grammat. lib. i. *Et pro tertia persona admittitur apud veteres, cùm dicitur,* ILLE HERES ESTO. Et ita Pudentillam filium suum Testamento heredem instituisse his verbis, SICINNIVS PVDENS PILIVS MIHI HERES ESTO, Apuleius Apolog. ii. scribit. Quod si pluries coniunctim heredes scriberentur, ita scribebantur, HEREDES SVNTO, L. Attius, L. interdum, L. si ita scriptum, §. vlt. L. cùm in Testamento, §. i. & §. vlt. L. si quis heredes, L. si ita quis heredes, & L. Lucius Titius Seio, & L. Lucius Titius qui D. fratrẽ, de hered. instit. L. illud, §. i. D. si pars hered. pet. Enimuero si sic testaror scripsisset, LVCIVS HERES, licet non adiecisset, ESTO, credebatur plus nuncupatum, minus scriptum, L. i. D. de hered. instit. L. errore C. de testament. Et si ita, LVCIVS ESTO, tantumdẽ erat. Sed & cùm quidã portiones inter heredes distribuisset ita, ILLE EX PARTE TOTA, ILLE EX TOTA, nec adiecisset, HERES ESTO, à diuo Pio rescriptum fuit, valere institutionem, vt & illam, ILLA VXOR MEA ESTO, licet deesset, HERES. Et cùm alius scripsisset ILLVM HEREDEM ESSE, valebat institutio, subaudito, Iubeo. L. i. D. de heredib. instit. Illa autem institutio, HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO, plerisque improbabatur, quemadmodum Vlpian. Tit. xxi. scribit. At Constantinus indignum iudicans obinanem obseruationem irritas fieri Tabulas & iudicia mortuorum, sanxit Institutioni heredis non esse necessariam

necessariam verborum obseruantiam, vtrum imperatiuis & directis verbis fieret, aut inflexis: Nec enim interesse voluit, an diceretur, HEREDEM FACIO vel INSTITVO, vel VOLO, vel MANDO, vel CVPIO, vel ESTO, vel ERIT: sed quibuslibet confectam sententiis, vel quolibet loquendi genere formatam Institutionē valere cōstituit, L. quoniā C. de testamēt. Quam eius Constitutionē absque laude non trāsmisit Euseb. lib. IIII. vitæ ipsius his verbis. Παλαιοὶ μὲν νόμοι ἐξ ἐπ' αὐτῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἀκριβολογεῖσθαι ῥημάτων λέξεσι τὰς συνταττομένας διαθήκας, τρόπους δέ τινας καὶ ποίας δεῖ φωνὰς ἐπιλέγεσθαι, ὥριζον. Καὶ πολλὰ ἐκ τούτων ἐκακουργεῖτο ἐπὶ περιγραφῇ τῆς τῶν κατοιχομένων προαιρέσεως. Ἀδὺ συνιδὼν βασιλεὺς καὶ τοῦτον μετέποι εἰ τὸν νόμον, ψιλοῖς ῥηματίοις καὶ ταῖς τυχούσαις φωναῖς τὸν τελευτῶντα δεῖν τὰ κατὰ γνώμην διατάττεσθαι, φήσας, κἀντῷ τυχόντι γράμματι τὴν αὐτοῦ δόξαν ἐκτίθεσθαι. Ac planè ille Imperator nō minus Iudiciariis, quàm Testamētariis formulis infestus, illas quoque foro & orbe Romano excedere iussit, quemadmodum supra lib. v. docuimus. Secundum hanc Cōstantini Constitutionem Saluian. Massilien. lib. III. ad Eccles. Catholic. *Videas*, inquit, *incognitarum adgnationum pudenda nomina, & recentium ac præpotentium adfinitatum ridicula commenta, cùm dicat quis de aliquo adoptiuo ac subitaneo propinquo*, ILLVM HEREDEM FACIO PARENTEM MEVM, *aut quæcumque sanctæ professionis vidua, vel puella*, ILLVM HEREDEM SCRIBO PROXIMVM MEVM.

Heres planè institui, nisi vt certò demonstraretur, nemo poterat, L. quotiens, §. heres, D. de hered. inst. Quòd si in patre vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum esset, dum de eo, de quo sensisset, & qui demonstratus esset, constaret, Institutio valebat, L. his verbis, §. vlt. D. eo. L. error. C. de testament. Sed & qui frater non erat, si fraterna caritate diligeretur, rectè cum nomine suo, sub appellatione fratris, heres instituebatur, L. nemo dubitat, D. de hered. instit. Si quis autem heredis nomen non dixisset, verùm indubitabili signo eum demonstrasset, quod pænè nihil à nomine distabat, non tamen eo quod contumeliæ causa soleret addi, valebat Institutio, d. L. quotiens, §. si quis nomen. Marcianus tamen scribit illam Institutionem valere, FILIVS MEVS IMPIISSIMVS, MALE DE ME MERITVS heres esto, L. his verbis, §. I. D. eo. Vlpian. in L. I. §. si quis filium, D. de Carbon. edic. *Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte, sic*, IS QVI EX ILLA NATVS EST, HERES ESTO. Institutionibus autem heredum quandoque Elogia adiecta ex Seneca Controuers. vlt. lib. II. & Quintiliano lib. IX. cap. II. liquet.

Rectè quidem heres ita nuncupabatur, HIC MIHI HERES ESTO, cùm esset coram qui ostendebatur, L. Nemo dubitat, D. de heredib. instit. Heredes etiam rectè his verbis instituebantur, TITIVS ET SEIVS VTERVE EORVM VIVET, MIHI HERES ESTO, L. Titius, D. de hered. instit. VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO ET MÆVIO, SEIAM VXOREM DVXERIT, HERES ESTO, L. quotiens, §. si quis ita, D. de hered. instit. L. vter, D. de condic. instit. CORNELIVS ET MÆVIVS, VTER EORVM VOLET, HERES ESTO, L. Cornelius, D. de heredib. instit. Erat & illa vtilis Institutio, CVIVS NOMEN CODICILLIS ADSCRIPSERO, ILLE MIHI HERES ESTO, L. institutio talis, §. vlt. D. de condic. instit. vel, QVEM MIHI HEREM CODICILLIS FECERO, HERES ESTO, L. asse toto, D. de hered. instit. Licet enim codicillis hereditas dari non posset, tamen hæc ex Testamento data videbatur. At incerta persona heres institui non poterat, veluti hoc modo, QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO, Cuius rei nobis auctor est Vlpianus Tit. XXII.

Interdum & hi qui nondum in rebus humanis erant, ac necdum nati, heredes instituebantur, veluti Postumi, & Postumæ. Vlpian. in L. III. D. de Carbon. edic. *Si pater fa. ita instituerit*, POSTVMVS HERES ESTO, *vel*, POSTVMA HERES ESTO. Paul. in L. Titius, §. I. D. de liber. & post. proponit Titium cùm suprema sua ordinaret in ciuitate, & haberet neptem ex filia prægnantem, ture agentem, SCRIPSISSE ID QVOD IN VTERO HABERET, EX PARTE HEREDEM. Idem in L. postumum, D. eo. tit. *Postumum ex qualibet vidua natum sibi filium heredem instituere potest.*

Vlpianus etiam in L. placet, D. eo. omnem masculum, siue iam maritus esset, siue nondum vxorem duxisset, potuisse Postumum heredem scribere ait. Nam cùm maritus Postumum heredem scribebat, non vtique is solus postumus scriptus videbatur, qui ex ea, quam habebat vxorem, ei natus: vel qui tunc in vtero erat: verùm is quoque, qui ex quacumque vxore nasceretur. Ideóque qui Postumum heredem instituerat, si post Testamentum factum mutasset matrimonium, is institutus videbatur, qui ex posteriore matrimonio natus erat, L. ideóque, D. eo. Paul. lib. III. Sentent. Tit. IIII. *Talis est Postumorum institutio.* SI QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE. Idem in L. illud, §. 1. D. si pars hered. pet. *Quod si fortè ita institutio facta est,* QVOTCVMQVE MIHI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS, PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES MIHI SVNTO.

Sanè hunc in nobis innatum esse affectum, vt liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, Cic. lib. III. de Finib. scribit. Duobus autem modis filij postumi instituebantur. Nam vel eum FILIVM generaliter & indistinctè, QVI SIBI QVANDOQVE NASCERETVR, vel EVM QVI EX CERTA MVLIERE VXORE VEL VIDVA NASCERETVR, heredem scribebant. Prioris generis hæc sunt exempla. Iulian. in L. si is qui ducenta, §. vlt. D. de reb. dub. *Item si pater fa. in Testamento ita scripserit,* SI QVIS MIHI FILIVS, AVT FILIA GENITVR HERES MIHI ISTO. Idem in L. si ita scriptū, D. de liber. & post. *Si ita scriptum sit,* SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO. EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA NATA MIHI FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. Africa. in L. si ita scriptum fuerit, §. 1. D. de hered. instit. *Quidam Testamento ita heredes instituit,* TITIA FILIA MEA HERES ESTO. SI QVID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVOVE NASCETVR, TVNC QVI VIRILIS SEXVS, VNVS, PLVRESVE, NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVI FEMININI SEXVS, VNA, PLVRESVE, NATÆ ERVNT, EX PARTE QVARTA MIHI HERES SIT. Paul. in L. Clemens, D. eo. *Clemens patronus Testamento cauerat,* VT SI SIBI FILIVS NATVS FVISSET, HERES ESSET: SI DVO FILII, EX ÆQVIS PARTIBVS HEREDES ESSENT: SI DVÆ FILIÆ, SIMILITER. SI FILIVS ET FILIA, FILIO DVAS PARTES, FILIÆ TERTIAM *dederat.* Alterius formulæ exemplū præbet Triphonin. in L. filius à patre, §. si quis ex certa, D. de liber. & post. *Si quis,* inquiens, EX CERTA VXORE NATVM SCRIBIT HEREDEM, Et §. si quis eo tempore, ibid. *Si quis eo tempore, quo nondum eius vxor esse potest, Testator* NATVM EX EA SCRIPSIT HEREDEM. Et mox. *veluti, si scribas hodie heredem,* QVI TIBI EX TITIA NATVS ERIT. Priore casu ex quacumque vxore postea susceptus, institutus censebatur, & omnis res erat in vado, aliter atque si ex certa vxore natum heredem scripsisset: Is enim in periculum rumpendi Testamentum deducebat, ex alia vxore susceptis liberis, d. L. filius à patre, §. si quis ex certa, D. eo. Commodissimè autem, auctore Pomponio in L. commodissimè, D. eo. is qui nondum natus erat, ita heres instituebatur, SIVE VIVO ME, SIVE MORTVO NATVS FVERIT, HERES ESTO.

Nec Filios modò sed & Nepotes postumos heredes scribebant. Iulian. in L. Cùm in Testamento, D. de heredib. instit. *Cùm in Testamento ita scribitur,* SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, NEPOS EX EO POST MORTEM MEAM NATVS HERES ESTO. Gallus quidem Aquilius sic posse institui postumos Nepotes, qui post auorum mortem nascerentur, induxit: SI FILIVS MEVS VIVO ME MORIETVR, TVNC SI QVIS MIHI EX EO NEPOS, SIVE QVÆ NEPTIS POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS QVIBVS FILIVS MEVS MORERETVR, NATVS, NATAVE, ERIT, HEREDES SVNTO, L. Gallus, D. de liber. & post. Idémque & de pronepote caueri poterat, vt diceret testator, SI ME VIVO NEPOS DECEDAT, TVNC QVI EX EO PRONEPOS, *& cetera.* Sed & si viuo filio, iam mortuo pronepote, cuius vxor prægnas

gnas esset, Testamentū faceret, poterat dicere, SI ME VIVO FILIVS DECEDAT, TVNC QVI PRONEPOS. &c. Sed & si filius & nepos viuetēt, concipere Testamentū VTRIQVE MORTVIS, VIVO SE, TVNC QVI PRO NEPOS NASCERETVR, poterat: ita sanè si prius nepos, deinde filius decederet, ne successione Testamentū rūperetur, § idem etedendū cad. L. Sed & si instituisset quis NEPOTEM QVI SIBI POST MORTEM SVVS NASCERETVR, rectè eum instituisse Scæuola censebat, quibuscumque casibus nepos post mortē natus suus esset, rumperétque præteritus. Atque etiam si generaliter ita, QVIDQVID SIBI LIBERORVM NATVM ERIT POST MORTEM, aut, QVICVMQVE NATVS FVERIT, SI SVVS NASCERETVR, quis instituisset, rectè factam institutionē credebat, §. quod si qui filium ead. L. Pertinebat autē illa Galli Aquilij formula ad eos demum postumos qui post mortē testatoris nascebantur. At lex Iulia Velleia, vt quod omissum erat à Gallo suppleret, eo quoque casu prouidendum duxit, quo post Testamentum factum, sui heredes in vita testatoris nascetentur. Voluit ergo instituī posse eiusmodi postumos qui post Testamentum viuo testatore sui nascerentur, ne Testamētum adgnascendo rumperent, L. Gallus, §. nunc de lege, D. de liber. & post. L. postumi in princ. & §. 1. D. de iniuſ. rup. Prospexit & eadem lex in eum casum, quo hi qui tempore scribendi Testamenti iam nati erant, post Testamentum factum viuo testatore in suorum locum succederent: horum enim successione, si vel instituti vel nominatim exheredati essent, Testamēta rūpi prohibuit. Ergo vel instituendos, vel exheredandos monuit, ne si postea viuo testatore in suorum locum succederent, præteriti, rumperent Testamenta, Vt ecce, si filium & ex eo. nepotem neptémve quis in potestate haberet, quia filius gradu præcedebat, is solus iura sui heredis habebat, quamuis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate essent. Sed si filius viuo patre moreretur, aut qualibet ratione exiret de potestate, incipiebat nepos neptísve in eius locum succedere, & eo modo iura suorum heredum, quasi adgnascerētur, nanciscebantur. Ne ergo, eo modo aui Testamentum rumperent, sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debebat, ne non iure facetet Testamentū: Ita & nepotem, neptémve ex eo, necesse illi erat, vel hetedē instituere, vel exheredare: ne forte viuo eo filio, mortuo præ nepos neptísve succedētes in locū eius, quasi adgnatione, rumperēt Testamentū: quod lege Iulia Velleia prohibitū fuit, L. postumorū, D. de iniuſ. rup. L. 11. in princ. D. de vulg. & pupill. L. sed cōdicioni, §. 1. D. de hered. instit.

Porrò interdum heredes EX ASSE instituebantur, interdum EX PARTIBVS. Ex asse, hoc modo, LVCIVS TITIVS EX ASSE MIHI HERES ESTO, L. Lucius Titius qui, D. de hered. instit. L. Lucius Titius, §. vlt. D. de test. milit. Martial Epigr. x. lib. III.

Idem te moriens HEREDEM EX ASSE *reliquit.*

Et Epigr. LXV. lib. VII.

HEREDEM *Fabius Labienum* EX ASSE RELIQVIT.

Sed & si vnus dūtaxat heres nullo dato, vel adiecto coherede instituus esset, ex Asse facta institutio cēsebatur, licet expresū id nō esset. Ex partib⁹ verò, vel ÆQVIS vel INEQVALIBVS, hetedes scribebātur. Ex Æquis partibus hetedes (quales scripti memorantur in L. qui fundū, §. qui filiū, & L. maritū, D. ad L. falcid. L. Clemēs, D. de hered. inst. L. Titia cū, D. de leg. II. L. cū quis, §. seiā, D. de leg. III. & apud Suet. in Tibet. cap. vlt.) scribebātur verbis huiusmodi, CORNELIVS ET SALVSTIVS, ET VARO ÆQVIS PARTIBVS HEREDES SVNTO, L. Lucius Titius Seio, D. de heted. instit. STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HEREDES MIHI ÆQVIS PARTIBVS SVNTO, L. Lucius Titius qui frattē, D. eo. GAIVS ET MÆVIVS ÆQVIS EX PARTIBVS HEREDES SVNTO, L. si ita quis heredes, D. eo. PRIMVS ET FRATRIS MEI FILII ÆQVE HEREDES SVNTO, L. interdū, D. eo. Quinetiā si inæqualibus partibus datis, ita ante Testamētū peractū, adiectū fuisset, QVOS EX DISPARIBVS PARTIBVS HEREDES INSTITVI, ÆQVE HEREDES SVNTO, heredes scripti exæquabātur, L. si inæqualibus, D. eo. Interdū & ita plures instituebantur, PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES SVNTO, L. illud, §. 1. D. si pars hered. pet. Plures etiam heredes nullis partibus nominatis instituti, ex æquis partibus hetedes erant, §. si plures instit. de hetedib. instit.

Ex inæqualibus autem seu disparibus & diuersis partibus plures hetedes instituebantur, puta EX BESSE, EX TRIENTE, EX QVADRANTE, EX DODRANTE, EX SEMISSE, L. liber homo, §. Titius, D. de hered. instit. L. si ita scriptum, &

L. filius Sa. miles, §. vlt. D. de liber. & post. L. vter, L. qui ex fratribus, D. de condic. instit. vel, EX VNCIIS SEX, & OCTO, L. ex vnciis, D. de hered. instit. vel EX PARTE VNA, EX PARTIBVS DVABVS, EX PARTE DIMIDIA, TERTIA, QVARTA, d. L. liber homo, §. si ita, L. si quis heredem, D. eo. Cicero Epist. xxx. lib. XIII. Familiar. *Testamento, quod Romæ Paullo & Marcello Coss. fecerat, heres* EX PARTE DIMIDIA ACTERTIA EST CAPITO IN SEXTANTE SVNT *ij, quorum pars sine illa cuiusquam querela publica potest esse.* Idem pro Cæcina, de Cesenniæ Testamento, *Facit heredem*, EX DEVNCE ET SEMVNCIA, *Cæcinam*, EX DVABVS SEXTVLIS, M. *Fulcinium libertum superioris viri Æbutio* SEXTVLAM *aspergit.* Iuuenal. Sat. I.

VNCIOLAM *Proculeius habet, sed Gillo*, DEVNCEM.

Africanus in L. si ita scriptum, §. vlt. D. eo. *In testamento ita scriptum est*, LVCIVS TITIVS EX DVABVS VNCIIS, GAIVS ATTEIVS EX PARTE VNA, MÆVIVS EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIEVS DVABVS, MIHI HEREDES SVNTO. Iauolen. in L. si quis heredes, D. eo. *Si quis heredes ita instituit*, TITIVS EX PARTE PRIMA, SEIVS EX PARTE SECVNDA, MÆVIVS EX PARTE TERTIA, SVLPICIVS EX PARTE QVARTA HEREDES SVNTO. Vlpian. in L. Iulianus, D. eo. *Si quis ita heredē scripserit*, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Gaius in L. si quis ita scripserit, D. eo *Si quis ita scripserit*, TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Idem TITIVS EX ALTERA PARTE DIMIDIA, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES ESTO. Scævola in L. Aithales, D. de L. Cor. de falſ. filiam Testatoris EX PARTE DVODECIMA heredem scriptam, & alios EX VNDECIM PORTIONIBVS heredes institutos refert. Fit & SEMVNCIÆ hereditatis, & SICILICI mentio in L. liberto, §. filium, D. de annu. leg.

Interdum, post pactes quibusdam adscriptas, adiiciebant, se EX PARTE RELIQVA alios instituere. Iulian. in L. si ita scriptum, D. de liber. & post. *Si ita scriptum sit*, SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO. EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA MIHI NATA FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. EX RELIQVA PARTE VXOR HERES ESTO. Celsus in L. liber homo, §. si ita, D. de hered. instit. *Si ita scriptum fuerit*, TITIVS EX PARTE TERTIA, MÆVIVS EX PARTE TERTIA HEREDES SVNTO. TITIVS, SI INTRA TERTIAS KALENDAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO. Vlpian. in L. item quod, §. sed si asse, D. eo. *Aliter atque si ita scripsisset expleto asse*, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO. Hermogenian. in L. ex vnciis, D. eo. *Ex* VNCIIS SEX *primo herede instituto, secundo*, EX OCTO, *si tertius*, EX RESIDVA PARTE, *vel nulla portionis facta mentione, heres instituatur.* Papinian. in L. qui nō militabat, §. vlt. D. eo. *Seius Mænium* EX PARTE QVAM PER LEGES CAPERE POSSIT, *heredem instituit*, EX RELIQVA *Titium.* Scævola in L. Sextiam, D. de legat. III. *Sextiam filiam ex quadrante*, EX RELIQVIS *Seium & Marcium sororis filios scripsit heredes.* Quæ formula Iusti Lipsij de quodam Suetoniano mendo iudicium valde confirmat. Is enim ingeniosè & acutè, vt omnia, animaduertit in his verbis quæ in Iulio cap. LXXXIII. ita passim leguntur, *Tres instituit heredes sororum nepotes*, C. *Octauiū* EX DODRANTE, L. *Pinarium & Q. Pedū* EX QVADRANTE: *reliquos in ima cera*, & cet. vitium subesse, legendúmque, EX QVADRANTE RELIQVO. Quod & ipsemet Suetonius comprobat, qui hoc eodē genere loquēdi vtitur in Octauio cap. CI. *Heredes*, inquiēs, *instituit primos &c. Secūdos, Drusum Tiberij filiū ex triente, &* EX PARTIBVS RELIQVIS, *Germanicū liberósq; eius tres sexus virilis.*

Nonnūquam ex pactibus quę postea adscriberētur, vel quę aliūde relligerētur, heredes instituebātur, hoc modo, EX PARTIBVS QVAS ADSCRIPSERO, EX HIS PARTIBVS EX QVIBVS TESTAMENTO MATRIS SCRIPTI FVISSENT, HEREDES SVNTO, L. II. in princ. §. vlt. D. de hered. instit. Vlpian. in L. si quis ita scripserit, D. eo. *Si quis ita scripserit heredem*, EX QVA PARTE CODICILLIS TITIVM HEREDEM SCRIPSERO, HERES ESTO. Sic & in L. hoc articulo, D. eo. *Si ita scriptū sit*, TITIVS ET SEIVS QVANTA QVISQVE EORVM EX PARTE HEREDEM ME HAEVERIT SCRIPTVM, HERES MIHI ESTO. Paul. in L. Clemens, §. vlt. D. eo. *Si ita scripserit testator*, QVANTA EX PARTE ME A TITIO HEREDEM INSTITVTVM RECITASSEM, EX EA PARTE SEMPRONIVS MIHI HERES ESTO. Et in L. Illæ autem, D. eo. *Si ita heredē quis instituat*, QVA EX PARTE ME TITIVS HEREDEM INSTITVIT, EX EA PARTE MÆVIVS HERES ESTO. Et in L. vlt. D. de bon. poss. sec. tab. *Si quis ita heredē instituat*, TITIVS

QVANTA

QVANTA EX PARTE PRIORE TESTAMENTO EVM SCRIPTVM HABEO, HERES ESTO, *vel*, QVANTA EX PARTE CODICILLIS SCRIPTVM EVM HABEO, HERES ESTO. Et mox. *Quòd si ita scripsero*, TITIVS SI EVM PRIORE TESTAMENTO EX SEMISSE SCRIPTVM HEREDEM HABEO, *vel* SI EVM CODICILLIS EX SEMISSE HEREHEREDEM SCRIPSERO, EX SEMISSE HERES ESTO. Iulian. in L. 1. D. de his quæ pro non script. habent. QVA EX PARTE ME TITIVS HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO. Celsus in L. liber homo, §. 1. D. eo. TITIVS QVA EX PARTE MIHI SOCIVS EST IN VECTIGALI SALINARVM, PRO EA PARTE MIHI HERES ESTO. Interdum & emolumento portionum, euentu nuptiarum, heredes scripti discernebantur, vt in L. vter, D. de eõdic. instit. VTER EX FRATRIBVS MEIS, CONSOBRINAM NOSTRAM DVXERIT VXOREM, EX DODRANTE: QVI NON DVXERIT, EX QVADRANTE HERES ESTO. Et in L. qui ex fratribus, D. eo. QVI EX FRATRIEVS MEIS TITIAM CONSOBRINAM VXOREM DVXERIT, EX BESSE HERES ESTO. QVI NON DVXERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. Vlpian. in L. 11. §. si quis ita, D. de bon. poss. sec. tab. *Si quis ita instituerit heredes.* VTER EX FRATRIEVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE MIHI HERES ESTO. VTER NON DVXERIT EX QVADRANTE HERES ESTO.

Quandoque etiam plures sine partibus, vel coniunctim, vel separatim, heredes scribebantur, L. heres, D. de hered. instit. quo casu partes æquas ex hereditate ferebant, L. ex facto, & L. quotiens, §. heredes, D. eo. Sed vtrum coniunctim, vel separatim scriberentur, hoc intererat, quòd vbi coniunctim scripti erant, si quis ex coniunctis decessisset, hoc non ad omnes, sed ad reliquos qui coniuncti erant, pertinebat. Sinautem ex separatis, ad omnes qui eodem testamento scripti erant heredes, portio eius pertinebat, d. L. heredes. Quo loco autem scriberetur heres sine parte, vtrum primo, an medio, vel nouissimo, nihil interfuisse, ait L. quo loco, D. eo. Papinian. in L. qui non militabat, §. filius, D. eo. *Nihil autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur: quo magis Assu residuum accepisse videatur:* Eaque *vacua pars* vocatur à Celso in L. libet homo, §. 1. D. eo.

Poterat verò paterfamilias in quot vellet partes hereditatẽ distribuere. Sed sollemnis Assis distributio, in duodecim vncias fiebat, L. interdum, §. 1. D. eo. Vlpian. in L. seruum, §. vlt. D. eo. *Hereditas plerumque diuiditur in duodecim vncias, quæ Assis appellatione continentur. Habent autem partes propria nomina ab vncia vsque ad assem: puta hæc,* SEXTANS, QVADRANS, TRIENS, QVINCVNX, SEMIS, SEPTVNX, BES, DODRANS, DEXTANS, DEVNX, AS. Quod & Iustinian. tradit in §. hereditas, Instit. de hered. instit. Denique si testator minus Asse distribuisset, potestate iuris institutiones in assem reuoluebantur: vt puta, si duos heredes ex quadrante scripsisset: Nam hereditas eius residua accedebat, vt ex semissibus viderentur scripti. Sed si alter EX QVADRANTE, alter, EX SEMISSE heredes scripti essent, qui accedebat quadrãs, pro partibus hereditariis eis adcrescebat: At si Testator in diuisione duodecim vncias excessisset, æquè pro rata decrescebat: velut, si Titium EX DVODECIM VNCIIS heredem, Mæuium EX SEX scripsisset, Titius hereditatis semissem, Mæuius trientem optinebat, d. L. interdum, §. 1. Sed & si Titium ita instituisset testator, TITIVS EX PARTE TERTIA, deinde Asse expleto, IDEM EX PARTE SEXTA, in quatuordecim partes hereditas diuidenda erat, d. L. interdum, §. vlt. Quód si duos ex quadrantibus heredes scripsisset, tertium sine parte, Is quod Assi deerat, ferebat, L. item quod in princ. D. eo. Iustinian. in §. non autem, Instit. eo. tit. *Non autem vtique semper duodecim vncias esse oportet. Nam tot vnciæ Assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantùm quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit, totus As in semisse erit.* Et mox, *Et è contrario potest quis in quotcumque voluerit plurimas vncias suam hereditatem dividere.* Paulus lib. III. Sentent. cap. IIII. *In quot vult vncias Testator hereditatem suam dividere potest. Impleto verò Asse, sine parte instituti, ad priorin*

Assis semissem, æquis portionibus, veniebant. Ex Vnciis ergo sex, primo heredeinstituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione, heres institutus fuisset, in viginti quatuor partes hereditas distribuebatur, & quinque vncias tertius habebat, L. ex vnciis, D. de hered. instit. Sed si plus Asse paterfa. distribuisset, & aliquem sine parte heredem fecisset, is id quod ex Dupondio deerat, habebat, L. Sabinus, D. eo. Et tunc quidem ex altero Asse portio relicta intelligebatur, cùm Asse nominatim dato, vel duodecim vnciis distributis, residua portio non inueniebatur, L. qui non militabat, §. filiis, D. eo. Asse etiam expleto & distributo, si alius præterea sine parte heres scriberetur, in alium Assem veniebat, aliter atque si expleto Asse ita scripsisset, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO: quoniam cùm nihil reliquum esset, ex nulla parte heres institutus censebatur. Sed si expleto Asse, duo sine partibus scripti fuissent, io vnum Assem veniebant. Et si vnus sine parte, duo coniunctim sine parte, heredes instituti fuissent, duo semisses fiebant. Quòd si quis Dupondium distribuisset, & tertium sine parte instituisset, hic non in alium Assem, sed in trientem veniebat, L. item quod, §. 1. & §. vlt. D. eo. Planè si Mæuium, qui solidum capere poterat, quis heredem ex ea parte quam per leges capere poterat, instituisset, deinde Titium heredem, non facta RELIQVI mentione, instituisset, io duos Asses hereditas diuidebatur, & tantundem in altero Asse Titius habebat, quantum Mæuius in primo, L. quod si non sit D. eo.

Interdum duo heredes ita instituebãtur, verbi gratia, VNVS EX FVNDO CORNELIANO, alter EX LVSIANO: & tunc heredes erant ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti, L. ex facto, D. de hered instit. Paulus in L. si alterius, D. eo. *Si alterius*, ait, *atque alterius* FVNDI *pro partibus quis* HEREDES *instituerit, perinde habebitur, quasi non adiectis partibus heredes scripti essent.* Sed & si duo hetedes instituti essent, vnus ex parte tertia fundi Cornelliani, alter ex besse eiusdem fundi, detracta fundi mentione, quasi sine partibus heredes scripti, hereditate potiebantur, L. quotiens, §. si duo D. eo. Similique modo, si quis ita testatus esset, ATTIVS FVNDI CORNELIANI HERES ESTO MIHI: OVO TITII ILLIVS INSVLÆ HEREDES SVNTO: duo Titij semissem obtinebant, Attius semissem, L. Attius, D. eo. Quinetiam si paganus, seu qui non militabat, alium, RERVM ITALICARVM, alium, RERVM PROVINCIALIVM HEREDEM instituisset, vel alium, BONORVM MATERNORVM QVÆ IN PANHONIA POSSIDEBAT, aliũ, PATERNORVM QVÆ HABEBAT IN SYRIA, iure semisses ambo habebant, L. ex facto proponebatur, & L. qui non militabat, D. eo. Miles verò si alium, CASTRENSIVM RERVM, alium, CETERARVM SCRIPSISSET, quasi duorum hominum duæ hereditates intelligebantur, L. si certarum, §. 1. D. de testam. milit.

Plures autem heredes ita quandoque scribebantur, vt eos & nominum & rei cõplexus iungeret, réque & verbis coniungerentur. Exempla ex L. tripliei, D. de verb. signific. sunt hæc. TITIVS ET MÆVIVS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO: vel, TITIVS MÆVIVSQVE HEREDES SVNTO: vel, TITIVS CVM MÆVIO EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO: vel ita, PVBLIVS MÆVIVS, LVCIVS TITIVS HEREDES SVNTO, SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Item, LVCIVS TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. SEIVS EX PARTE QVA LVCIVM TITIVM HEREDEM INSTITVI, HERES ESTO. SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO.

Heredes verò vel purè instituebantur, vel in diem certum, vel incertum, L. si quis instituatur, D. de hered. instit. vel sub condicione. In tempus quidem capiendæ hereditatis heres valiter instituebatur, veluti, LVCIVS TITIVS CVM CAPERE POTVERIT, HERES ESTO, L. in tẽpus, D. de hered. instit. Ex die verò, vel ad diẽ hereditas non rectè dabatur, sed vitio temporis sublato manebat institutio, L. hereditas, D. de hered. instit. Cõdicio autẽ vel in præsens tempus, vel in præteritũ, vel in futurum cõcipiebatur. L. cùm in secundo, D. de inius. rup. L. etiamsi, §. si patronus, D. de bon. libertor. In præsens, puta, SI TITIVS CONSVL EST. SI REX PARTHORVM VIVIT. SI HAVIS IN PORTV STAT, d. L. cùm in secundo, & L. institutio talis, §. vlt. D. de condic. instit. In præteritum, SI TITIVS CONSVL FVIT, d.

L. cùm

L. cùm in secundo. In futurum verò, veluti, SI ILLE CONSVL FACTVS FVERIT: SI NAVIS EX ASIA VENERIT, L. si quis instituatur, §. 1. & L. si quis ita scripserit, D. de hered. instit. L. multum interest, D. de condic. & dem, L. 11. §. 1 & L. si ita scriptum, D. de bon. poss. sec. tab. EI INTRA ANNVM SEPTVAGENSIMVM DECESSERIM, HERES ESTO, L. potest quis, D. de hered. instit. SI STICHVM MANVMISERIT, HERES ESTO, L. si sub hac, D. de inoffic. testam. SI TITIO DECEM DEDERIT FILIVS, HERES ESTO, L. vlt. D. de condic. instit. Vlpianus in L. si qui ita, D. eo. *Si qui ita sint instituti*, SI SOCII VNA BONORVM MEORVM PERMANSERINT VSQVE AD ANNOS SEDECIM, HEREDES SVNTO. Idem in L. Si qui ita sint, §. vlt. D. de condic. instit. *Eum qui ita heres institutus est*, Si SERVVM HEREDITARIVM NON ALIENAVERIT. Pompon. in L. si quis sub condicione, D. eo. *Si quis sub condicione heredes instituisset*, SI INVICEM CAVISSENT SE LEGATA EO TESTAMENTO RELICTA REDDITVROS. Idem in L. Titius, D. de condic. & demonstr. TITIVS SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HERES ESTO. Paul. in L. Lucius, D. de condic. & dem. *Lucius Titium ita Testamentum fecit*, AVRELIVS CLAVDIVS NATVS EX ILLA MVLIERE, SI FILIVM MEVM SE ESSE IVDICI PROBAVERIT, HERES MIHI ESTO. Scævola in L. si quis ita heres, D. de hered. instit. *Si quis ita heres instituatur*, SI LEGITIMVS HERES VINDICARE NOLIT HEREDITATEM MEAM. Paulus in L. illæ autẽ, D. eo. *Si ita scripserit*, TITIVS, SI MÆVIVM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO. Aliquando etiam heres instituebatur sub hac condicione, SI DECEM TITIO DEDERIT, SI ALEXANDRIAM IERIT, VEL SI ALEXANDRIAM PERVENERIT, L. suus quoque in princ. & §. vlt. D. de condic. instit. L. vlt. D. eo. Scævola in L. vlt. §. vlt. D. de doli excepr. Titiam mariro & filio communi, ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredẽ instituisse proponit, MÆVIA FILIA MEA EX SEX VNCIIS HERES MIHI ESTO, SI CVM COHEREDIBVS TVIS PAREM RATIONEM FECERIS PRO MEA PORTIONE IN DIEM MORTIS MEÆ, EIVS ACTVS QVI PENDET EX TVTELA TVA, QVAM TITIVS PATER MEVS, AVVS TVVS, ADMINISTRAVIT. Vxor etiam quæ viro suo ex dote promissam pecuniã debebat, heredẽ eũ sub ea cõdicione quandoq; scribebar, SI DOTEM QVAM EI PROMISERAT, NEQVE PETIISSET, NEQVE EXEGISSET, L. Mucianæ, D. de condic. & demonstr. L. mulier, D. de condic. instit. Erat & illa vulgaris condicio, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT. Et interdum heres ita instituebatur, si ipsemet Capitolium ascendisset, hoc modo, TITIVS, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, EX ALIO QVADRANTE HERES ESTO, L. liber homo, §. si Titius, D. eo. TITHASVS, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, HERES ESTO, L. si ita scriptũ, D. eo. Interdum verò sub ea condicione, si tertius Capitolium ascendisset, hereditas alicui dabatur, vt in L. si quis Semptonium, D. eo. *Si quis Sempronium heredem instituerit sub hac condicione*, SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT. Interdũ & sub iurisiurandi condicione heres instituebatur, L. libertus, D. de bon. libertor. puta, SI IVRASSET DATVRVM SE ALIQVID, VEL FACTVRVM, veluti, STICHVM MANVMISSVRVM, L quæ sub condicione, §. quotiens, D. de condic. instit. Iauolen. in L. Aristius, D. de adquir. hered. *Si ita institutus sit*, SI IVRAVERIT, HERES ESTO. Iulian. in L. hæc scriptura, D. de condic. & demonstr. *Quicumque heres scriptus erit, sub conditione*, SI IVRAVERIT SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM FACTVRVM.

Sed hæc cõdicio Iurisiurãdi edicto Prætoris heredibus scriptis remittebatur, d. L. libertus, & L. quę sub cõdicione, D. de cõdic. instit. L. nõ dubiũ, §. 1. D. de leg. 111. quẽadmodũ & eæ condiciones quæ contra bonos mores inserebantur, veluti, SI AB HOSTIBVS PATREM SVVM NON REDEMERIT: SI PARENTIBVS SVIS PATRONÓVE ALIMENTA NON PRÆSTITERIT, L. condiciones quæ D. de condic. inst. Sic & in L. quidam, D. eo. quidã proponitur in suo Testamẽto heredẽ scripsisse sub tali cõdicione, SI RELIQVIAS EIVS IN MARE ABIECISSET. Cui non absimile caput cuiusdam Testamenti refertur à Petronio in Satyrico, his verbis, OMNES QVI IN TESTAMENTO MEO LEGATA HABENT,

PRÆTER LIBEROS MEOS, HAC CONDICIONE PERCIPIENT QVÆ DEDI, SI CORPVS MEVM IN PARTES CONCIDERINT, ET ADSTANTE POPVLO COMEDERINT. Interdum & sub impossibili condicione heres instituebatur, exempli gratia, TITIVS SI DIGITO CÆLVM TETIGERIT, HERES ESTO, L. cùm in secundo, §. vlt. D. de iniusto rup. MÆVIVS SI MONVMENTVM POST MORTEM MEAM IN TRIDVO PROXIMO MORTIS MÆÆ FECERIT, HERES ESTO, L. si quis ita institutus, D. de condic. instit. Cõdicioni etiã quandoque dies inserebatur, vt pura, SI CAPITOLIVM INTRA DIES TRIGINTA ASCENDERIT, HERES ESTO, L. sed si condicioni, D. de condic. instit. TITIVS, SI INTRA TERTIAS KALENDAS MAIAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO, L. liber homo, §. si ita scriptum, D. de hered. instit. Heredi autẽ plures quandoque condiciones coniunctim, quandóque disiunctim dabantur, L. si heredi, D. eo. Vlpian. in L. quæ sub condicione, §. si quis, D. eo. *Si quis sub iurisiurandi condicione, & præterea, sub alia, sit institutus.* Et mox. *Sed si sub iurisiurandi condicione sit institutus, aut* SI DECEM MILLIA DEDERIT. Quin & heredi purè instituto quandoque condicio adscribebatur, vt in specie L. filiumfa. D. quando dies leg. ced.

Planè qui filiumfa. heredem instituere volebat, ita tamen ne ad patrem eius ex hereditate quicquam perueniret, solebat eum sub hac condicione instituere, SI A PATRE EMANCIPATVS ESSET, L. quidam cùm, D. de heredib. instit. L. si furioso, §. vlt. D. de curatorib. fur. Vlpian. in L. denique, §. Et si heres, D. de minorib. *Et si heres sit institutus,* SI A PATRE IN DIEBVS CENTVM SIT EMANCIPATVS. Ag sub huiusmodi condicione sæpe matres & auiæ liberos instituebant. Papinian. in L. duos, D. de condic. & demonstr. *Duos mater filios,* SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS, *ex partibus heredes instituit.* Idem in L. auia, D. eo. *Auia quæ nepotem* SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS *pro parte heredem instituerat.* Scæuola in L. vlt. D. de petit. hered. *Filius à patre emancipatus, secundum* CONDICIONEM TESTAMENTI, *matris adit hereditatem.* Marcian. in L. cùm seruus, D. de condicio. instit. *Cùm auia nepotem* SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS, *pro parte heredem instituit.* Sueton. in Vitell. cap. VI. *Hunc heredem à matre sub condicione institutum,* SI DE POTESTATE PATRIS EXISSET, *manu emsit.* Impp. Maximia. & Dioclet. in L. filiis C. de inoffic. testam. *Filijs matrem quæ de mariti moribus secus suspicatur, ita posse consulere iure compertum est, vt eos sub hac condicione instituat heredes,* SI A PATRE EMANCIPATI FVERINT. Eóque pertinet, quod Plinius Epist. II. lib. IIII. Regulum narrat filiũ emancipasse, vt heres matri existeret. Idẽ Plin. Epist. XVIII. lib. VIII. *Nam Curtius Mantia perosus generũ suum Domitium Lucanũ frater est Tulli) sub ea condicione,* FILIAM EIVS NEPTEM SVAM (sic enim locũ illũ ab imperitis deprauatũ, emendandũ cẽseo) INSTITVERAT HEREDEM, SI ESSET MANV PATRIS EMISSA. Sic & Marcian. in L. Diui, D. de iu. codicillor. matrem cùm purè liberos suos Testamento instituisset, codicillis, emancipationis condicionẽ adiecisse, refert. Extraneus certè sub qualibet cõdicione heres scribi poterat. Suus verò heres sub ea demum, quæ in potestate eius esset, & vltimo vitæ momento impleri posset, L. suus quoque, D. de hered. instit. L. vlt. D. de condic. instit. L. libertus sub, §. si libertinus, D. de bon. libert. tot. Interdum & ita quis heres instituebatur, TITIVS HERES ESTO, ITA VT STICHVM MANVMITTAT, L. quæ sub condicione, §. quotiens, D. de condic. instit.

Hoc amplius Heredes scripti hereditatem Cernere quandoque iubebantur, rogabãtúrve. Plin. lib. X. Epist. ad Traian. *Iulius Largus rogauit Testamento,* VT HEREDITATEM SVAM ADIREM, CERNEREMQVE. Quod vti fieret, docet Vlpian. Tit. XXII. CRETIO *est*, inquiens *certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, vtrum expediat ei adire hereditatem, nec ne, velut,* TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS EXHERES ESTO. Isidor. lib. V. Origin. CRETIO *est certus numerus dierum in quo instituto heres aut adit hereditatem, aut finito tempore excluditur: nec liberum est illi vltra capiendæ hereditatis ius.* CRETIO *appellatur quasi decretio:* CERNERE *enim, decernere, & constituere significat. Nam ita dicitur,* ILLE HERES MIHI ESTO, CERNITOQVE INTA DIES TOT.

Qua

Qua in formula, verbum hoc, CERNITO, Varro lib. v. de lingua Lat. explicat, *Facito videant te esse heredem. Ideóque*, ait, *in cretione adhibere iubent testes.* Cicero Epist. XLVI. lib. XIII. ad Attic. *Ex eo cognoui*, CRETIONEM *Cluuij (ô Vestorium negligentem) liberam, testibus præsentibus, sexaginta diebus.* Erat verò duplex Cretio, vt idem Vlpian. Tit. XXII. docet: vna, VVLGARIS: altera CONTINVA. Vulgaris erat Cretio in qua adiiciebãtur hæc verba, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE, in quibus, quod pridem ab acutissimi ingenij viris obseruarum est, ludit Crassus apud M. Tullium lib. I. de Orato. cùm ait. *De his, credo, rebus, vt in* CRETIONIBVS *scribi solet*, QVIBVS SCIAM, POTEROQVE. CONTINVA verò CRETIO erat, in qua non adiiciebantur verba illa, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. Et ita Bonorum possessionum admittendarum tempus, vtile esse, non continuum, definiens Vlpian. in L. II. D. quis ordo in bonor. possess. *Ita autem*, ait, *vtile tempus est, vt singuli dies in eo vtiles sint, scilicet, vt per singulos dies &* SCIERIT ET POTVERIT *admittere.* CERNERE autem non modò erat constituere se heredem esse, vt Varro lib. VI. de lingua Lat. explicat, verumetiam, vt Vlpian. Tit. XXII. tradit, legitima ac sollemnia cretionis verba dicere, in hunc modum, CVM ME MÆVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE.

Multum verò intererat vtrum cum Cretione quis, an sine Cretione heres scriptus esset: Extraneus enim heres vt ibidem Vlpian. docet, si quidem cum Cretione heres institutus esset, cernendo fiebat heres. At si sine Cretione, pro herede gerendo. Præterea sine Cretione heres institutus, si constituisset nolle se heredem esse, statim excludebatur ab hereditate, & amplius eam adire nõ poterat. Cum Cretione verò institutus, sicut cernendo fiebat heres, ita non aliter excludebatur, quàm si intra diem Cretionis non creuisset hereditatem. Ideóque etiam si constituisset nolle se heredem esse, tamen si superessent dies cretionis, pœnitentia actus, Cernendo heres fieri poterat. Quod ius antiquum Vlpian. tradit Tit. XXII. Intererat etiam vtrum Vulgari, an Cõtinua Cretione heres quis institutus esset. Nam ei qui Vulgarem Cretionẽ habebat, dies illi computabantur quibus se sciuerat heredem institutum esse, & potuerat cernere. Ei verò qui Cõtinuam habebat Cretionem, etiam illi dies computabantur, quibus ignorauerat se heredem institutum: aut sciuerat, sed non potuerat cernere: quod item eidem Vlpiano acceptum ferendum est.

Ceterùm non in bona tantũ, sed & in nomẽ interdũ, Testamentis heredes adsciscebantur. Iubebat enim eos testator NOMEN SVVM FERRE, L. sed & si, & L. facta, §. si sub nominis, D. ad Trebellia. Cicero lib. III. Officior. *Cùm Basilius M. Satrium sororis filium*, NOMEN SVVM FERRE VOLVISSET, *eúmque fecisset heredem.* Sueton. in Octauio cap. CI. de eius Testamento. *Heredes instituit primos, Tiberium ex parte dimidia & sextante: Liuiam ex parte tertia: quos &* FERRE NOMEN SVVM IVSSIT. Quod & Ouidius lib. XV. Metamorphos. fata Augusti canens, his versibus prædicit.

— Inque futuri
Temporis ætatem, venturorúmque nepotum
Prospiciens, prolem sancta de coniuge natam
FERRE *simul* NOMENQVE SVVM, *curásque*, IVBEBIT.

Huic autem Testatorum voluntati vt parerent heredes, non minus nominis, quàm bonorum hereditatem cernebant. Sic enim Octauium quem ὀνόματος καὶ τῆς οὐσίας διάδοχον relinquere, semper Iulio Cæsari in animo fuisse, Dio lib. XLV. scribit, cognita auunculi nece, vt idem auctor eodem lib. ait, Τότε ὄνομα τοῦ Καίσαρας παραχρῆμα ἀνελάμβανε, καὶ τὸν κλῆρον αὐτοῦ διεδέξατο. Vnde apud Ouidium lib. XV. Metamorphos. Iupiter ad Venerem de Iulij Cæsaris ἀποθεώσει,

Vt Deus accedat cælo, templísque colatur
Tu facies, natúsque suus, qui NOMINIS HERES,
Impositum feret vnus onus.

Quo verborum circuitu Augustum significat: de quo hæc Eutropius lib. VII. *Octauianus adolescens, annos octodecim natus, Cæsaris nepos, quem* ILLE TESTAMENTO

HEREDEM RELIQVERAT, ET NOMEN SVVM FERRE IVSSERAT. Et paullo pòst: *Et quasi vindicaturus patris sui mortem, à quo* PER TESTAMENTVM FVERAT ADOPTATVS. Hoc enim modò heredes TESTAMENTO IN BONA & IN NOMEN ADOPTARI dicebantur. Cicero in Bruto. *Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniæ filium, Crassi* TESTAMENTO *qui fuit* ADOPTATVS. Sueton. in Iul. cap. LXXXTTT. de Cæsaris Testamento agens, *In ima cera C. Octauium etiã* IN FAMILIAM, NOMENQVE ADOPTAVIT. Epitome Liuij lib. CXVI. TESTAMENTO *Cæsaris heres ex parte dimidia institutus, C. Octauius ex sorore nepos, &* IN NOMEN ADOPTATVS EST. Et ita Cæcilius moriens TESTAMENTO Atticum ADOPTAVIT, heredémque fecit ex dodrante, vt Cornelius Nepos in Attici vita scriptum reliquit. Sueton. in Tiber. cap. VI. *Post reditum in vrbem à M. Gallio Senatore* TESTAMENTO ADOPTATVS, *hereditate adita, mox nomine abstinuit, quod Gallius aduersarum Augusto partium fuerat.* Idem in Galba cap. XVII. *Pisonem frugi Licinianum nobilem egregiúmque iuuenem, ac sibi olim probatissimum,* TESTAMENTOQVE SEMPER IN BONA ET NOMEN ADSCITVM, *repente è media salutantium turba apprehendit: filiúmque appellans, perduxit in castra, ac pro concione adoptauit.* Eodémque loquendi genere Seneca vtitur in lib. de Breuit. vitæ: *Nobilissimorum*, inquiens, *ingenuorum familiæ sunt. Elige in quam adscisci velis. Non* IN NOMEN TANTVM ADOPTABERIS, SED IN IPSA BONA. Plinius Epist. XVIII. lib. VIII. *Quinctiam Domitius Afer, qui illos* IN NOMEN ADSVMPSIT, *reliquit Testamentum ante octo & decem annos nuncupatum.* Illam vero loquendi figuram, non minus Græci, quàm Latini auctores vsurpant. Appianus enim lib. II. Bellor. Ciuil. de Testamento Iulij Cæsaris. Διαθήκας δὲ τῷ Καίσαρος ὄφελον φερόμενοι, ἐξ οὗπερ αὐτὰς τὸ πλῆθος ἐκέλευον ἀναγόσκειν. Θετὸς μὲν δὴ τῷ Καίσαρι παῖς ἐγίγνετο ὑπ' αὐτοῦ, ὁ τῆς ἀδελφῆς θυγατριδοῦς Ὀκταούιος. Ex superioribus autem locis apparet, non eos tantùm qui ex Asse, sed & qui vel ex parte heredes scribebantur, Testamentis adoptatos. Nam & Octauius & Atticus, ille Iulij Cæsaris, hic Cæcilij Testamento adoptati fuere, licet vterque ex dodrante dumtaxat heres scriptus esset.

Sed enim qui Testamento adoptabantur, non omnia iura iustorum & legitimorum filiorum consequuti huiusmodi adoptione videtur. Nominis quidem heredes erant, sed eos liberti paterni, & alia familiæ iura non sequebantur. Proinde Testamentariam suam Adoptionem lege Cutiata confirmari curauit Octauius Cæsar, vt auctoritate legis accederent quæ Testamento nactus non erat. Quod Appian. lib. III. Bellor. Ciuil. docet in hunc modum. Ἀπὸ δὲ τῆς θυσίας, ἑαυτὸν (de Octauio Cæsare loquitur) εἰσεποιεῖτο τῷ πατρὶ αὖθις κατὰ νόμον Κουριάτιον. Ἔτι δ' ὅτι τοῦ δήμου γίγνεσθαι τὸν θέσιν. Κουρίας γάρ, ἐς μέρη τὰς φυλὰς ἢ τοὺς δήμους διαιροῦντες, καλοῦσιν, ὡς Ἕλληνας ἐκάλουν φαίνας φρατρίας. Ἐπιμάτατος δ' ἐστὶ Ῥωμαίοις ὁ τρόπος οὗτος ὅτι τῆς ἀπατορίας, καὶ δυσάσται μάλιστα αὐτοῖσα τοῖς γνησίοις παισὶν ἄγλη τὰς συγγενεῖς τῆς θεμένων, καὶ ἀπολεῖπουσι. Γαίῳ δ' ἦν τότε ἄλλα λαμπρὰ, καὶ ἐξελεύθεροι πολλοί τε καὶ πλούσιοι, καὶ ἀφ' ὁ δ' ἴσως μάλιστα ὁ Καίσαρ ὅτι τῇ τροπάρᾳ θέσει καὶ Διαθήκας γενομένην, καὶ τῆς δὲ ἐδίδη. Id quod Dio lib. XLV. attigit de Antonio loquens his verbis. Τά τε ἄλλα ἐκεῖνος καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ αὐτὸν (scilicet Octauium) ἐκέκτητο, καὶ τὸν νόμον τὸν Φερετριακὸν ἐσφερόμενον, καθ' ὃν τὴν ἐσποίησιν αὐτῷ τὴν ἐς τὸ τοῦ Καίσαρος γένος ἐποιήσατο, αὐτὸς μὲν ἐσπούδαζε δῆθεν ἐσεισκεῖν, ἀφ' ὧν δὲ δημάρχων τινῶν ἀνεβάλλετο, ὅπως ὡς μηδέπω παῖς αὐτοῦ ἐν τῷ νόμῳ ὤν, μήτε τῆς οὐσίας πολυπραγμονοῖ, καὶ τοὺς τ' ἄλλα ἀσθενέστερος εἴη. Quinctiam Tiberius, quamquam Testamento Augusti nomen eius ferre iussus, ab eodem tamen post Gaij & Lucij Cæsarum mortẽ ritè adoptatus fuisse fertur: Sic enim Sueton. in Tibet. cap. XV. *Caio & Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Augusto simul cum fratre eorum M. Agrippa: coactus prius ipse Germanicum fratris sui filium adoptare. Nec quidquam postea pro patre familias egit: aut ius quod adoptione amiserat, ex vlla parte retinuit.* Quod & Dio lib. LV. narrat: eiúsque adoptionis ab eodem Sueton. cap. XXI. fit mentio. Ceterùm non viri modo, sed & mulieres quandoque nomen suum ferre iubebãt eos, quos Testamento heredes instituebant. Sic enim Liuia cùm Dolabellam ex parte heredem instituisset, cum nomen mutare iussit, quemadmodum Cic. Epist. VIII. lib. VII. ad Attic. ita scribit:

Dolabellam video Liuiæ Testamento cum duobus coheredibus esse in triente: sed IVBERI MVTARE NOMEN. *Est* πολιτικὸν σκέμμα, *rectúmne sit nobili adolescenti mutare nomen mulieris Testamento. Sed id* φίλοσο φώτερον διευκρινήσομεν, *cùm scierimus, quantum quasi sit in triẽtis triente.*

Porrò non minus Seruos, quàm Liberos homines, heredes instituere licebat, L. non minus, D. de hered. instit. Et suos quidem Seruos heredes instituere quisque poterat cum libertate: alienos, sine libertate: communes, cum libertate, vel sine libertate. Communes enim serui rectè cum libertate heredes instituebantur, quasi proprij, pro parte dominica: Sine libertate autem, quasi alieni, propter socij partẽ, quemadmodum Vlpian. Tit. XXII. explicat. Et hoc est, quod idẽ Vlpian. in L. III. D. de hered. instit. *Seruus, ait, alienus, vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest.* Alienos autẽ seruos, ita demũ heredes instituere licebat, si eorũ serui essẽt, quos ipsos heredes testator instituere potuisset: quandoquidẽ Testamẽti factio cũ seruis ex persona dominorũ introducta erat, L. nõ minus, D. de hered. instit. Vlpian. Tit. XXII. *Alienos seruos heredes instituere possumus: eos tamen, quorum cum dominis Testamenti factionem habemus.* Atque ita sine libertate huiusmodi serui heredes instituebantur. Quinimo alienum seruum liberum & heredem esse testator frustra iubebat, cùm alieno seruo inutiliter libertas daretur, L. si alienum, D. de hered. instit. Seruus planè alienus ita heres institui poterat, CVM LIBER ERIT, Proprius autem ita institui non poterat, L. seruus alienus, D. de condicion. instit. Serui ergo proprij heredes ita instituebantur, LIBER ET HERES ESTO. Cuiusmodi institutionibus quandoque hæc adiectio addebatur, ILLE SERVVS, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR, vel, CVM MORIOR, HERES ESTO. L. II. in prin. & §. vlt. D. de condic. instit. L. talem, §. I. D. hered. instit. Quòd si quis ita scripsisset, STICHVS LIBER ESTO, ET POSTEAQVAM LIBER ERIT HERES ESTO, detracto verbo, POSTEA, libertas simul & hereditas ei competebat, L. quotiens, §. si quis ita, D. eo. Valebat & institutio talis, STICHVS LIBER ESTO, ET SI LIBER ERIT, HERES ESTO. Inde hæc, *liberum heredémque esse iussit,* in L. pater filio, D. eo. L. filium, D. de adq. hered. Proprius autem seruus cum libertate heres institutus, siquidem in eadem causa permansisset, ex Testamento liber & heres necessarius fiebat, quemadmodum Vlpian. Tit. XXII. ait. Inter Necessarios autem heredes, id est, seruos cum libertate heredes scriptos, & Suos scilicet necessarios, id est liberos qui in potestate erant, iure ciuili nihil, vt ibidem Vlpianus tradit, intererat. Nam vtrique etiam inuiti heredes erãt: sed iure Prætorio, Suis & necessariis heredibus abstinere se à parentis hereditate permittebatur: Necessariis autem tãtùm heredibus abstinendi potestas non dabatur.

Ceterùm heredes aut scribebantur, aut palam nuncupabantur, L. vlt. D. de iu. codicill. Licebátque testanti vel nuncupare heredes, vel scribere. Sed si nuncupabat, palam debebat, id est, vt exauditi à septem testibus posset, L. heredes palam, D. qui Testam. fac. poss. Sueton. in Calig. cap. XXXVIII. *Cùm iam, & ab ignotis, inter familiares, & à parentibus, inter liberos* PALAM HERES NVNCVPARETVR. Cic. pro Milo. *Testamentum autem* PALAM *fecerat, & illum heredẽ, & me scripserat.* Qui verò per scripturam non testabatur, ac neque legaturus quid erat, neque quemquam exheredaturus, poterat quinque verbis facere Testamentum, vt diceret, LVCIVS TITIVS MIHI HERES ESTO. Quinimo etiam tribus verbis, vt diceret, LVCIVS HERES ESTO, L. I. §. I. D. de hered. instit.

Testamentorum vtique caput erat heredis institutio. Nam sine heredis institutione nihil in Testamento scriptum valebat, L. I. in fi. D. de vulg. & pupill. Testamentúmque vires per heredum institutionem accipiebat, L. quod per manus, D. de iu. codicill. & vt Vlpian. Tit. XXIIII. ait, Potestas Testamenti ab heredis institutione incipiebat. Iustinianus in §. ante heredis Instit. de legat. *Ante heredis Institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet, quia Testamenta vim ex institutione heredis accipiunt: Et ob id, velut caput atque fundamentum intelligitur totius Testamenti, heredis Institutio.*

Hereditates autem, vt & legata, merentibus dabantur. Plin. Epist. III. lib. II. *Et hic hereditates, hic legata, quasi* MEREATVR *accipit.* Martial. Epigram. LXV. lib. VII. de Labieno

qui ex asse scriptus erat heres à Fabio,

Plus MERVISSE *tamen se Labienus ait.* Quintilian. Declamatio. CCCXXV. QVO MERITO TVO *te scripsit heredem? Vox communis est. Iisdem verbis interrogare te possum, Quid* MERVERAS, *vt te scriberet heredem? quamdiu etiam tertium nō exhibes cui debeatur hereditas?* Inde Vlpian. in L. nec adiecit, D. pro soc. Hereditates, legata, mortis causa donationes, ob MERITVM aliquod accedere ait. Et ita Papinian. in L. dotem, §. vlt. D. de Castren. pecul. sanguinis rationem MERITVM HEREDITATIS ACCIPIENDÆ præbuisse, refert.

Interdum verò ita scribebatur heres, VT INTRA CERTVM TEMPVS ADIRET HEREDITATEM, L. si quis heres ita, D. de adquir. hered. Hereditatem autem Adeuntes, hoc verbo, ADEO, vrebantur, vt ex L. eum qui, §. vlt. D. eo. & Vlpiano Tit. XXII. liquet. Atque ita heredes IN IVS ET LOCVM defuncti SVCCEDEBANT, L. qui in ius, D. de diuers. regul. L. ait Prætor, D. de iureiuran. Vnde Martial. lib. VI. Epigram. LXIII.

Tu tamen hunc Tabulis heredem, stulte, supremis
Scribis, & ESSE TVO, *vt furiose,* LOCO.

Nec vlla, vt Cicero lib. II. de Legib. scribit, persona, est quæ ad vicē eius qui è vita emigrauerit, propius accedat, quàm heres. Vlpianus in L. quotiens, §. heredes, D. de hered. instit. HEREDES IVRIS SVCCESSORES SVNT. Põpon. in L. heres, D. de adquir. hered. *Heres in omne ius mortui, non tantùm in singularum rerum dominiũ succedit.* Hereditas enim iuris nomē est, L. hereditatis, D. de verb. signific. L. III. D. de bon. poss. & vel absque vllo corpore, iuris intellectum habet, L. hereditas, D. de petit. heredit. Et adita quidem hereditate omnia iura in heredem institutum transibant: Possessio verò nisi naturaliter adprehensa ad eum non pertinebat, L. cum heredes, D. de adquir. possess.

Planè inter cetera quæ ad ordinanda Testamenta pertinebant principale ius erat, de liberis heredibus instituēdis vel exheredandis, ne præteritis ipsis rumperetur Testamētum. Namque filio qui in potestate erat, præterito, inutile erat Testamentum, L. inter cetera, D. de lib. & post. Exheredatio autem fiebat his verbis, EXHERES ESTO. L. si ita, §. vlt. D. de liber. & post. L. si quis Sempronium in fi. D. de hered. instit. L. si quis Testamēro, D. de condic. instit. Filij etiam hoc modo exheredabātur, FILIVS EXHERES SIT: FILIVS EXHERES ERIT. L. filij, L. cũ quidã, D. de liber. & post. Sed & si ita pater dixisset, ILLE FILIVS MEVS ALIENVS MEÆ SVBSTANTIÆ FIAT, Iustinian. rectè exheredatum esse constituit, L. si quis filium, C. de liber. præter. Iuuenal. Sat. X.

-- Nec vultum adgnoscit amici
Cum quo præterita cenauit nocte, nec illos
Quos genuit, quos eduxit: nam Codice sæuo
HEREDES VETAT ESSE SVOS. --

Filius autem in potestate, vel eo mortuo, aut de potestate subducto, nepos Nominatim exheredari debebat, L. I. §. I. D. de hered. instit. L. I. & L. si filium, D. de liber. & post. Itaque nō sufficiebat ita dicere, QVISQVIS EST, QVI FILIVM MEVM SE ESSE DICIT, EXHERES ESTO, L. I. §. idem ait, D. de Carbon. edic. vel, QVISQVIS MIHI ERIT FILIVS, EXHERES ESTO, L. III. §. filius, D. de liber. & post. Non ramen nomen, cognomen, & prænomen eius erat dicendum, sed sufficiebat vel vnum ex his, d. L. I. D. de liber. & post. Vnde in specie, L. cùm Testamento, §. vlt. D. de hered. instit. qui tres filios habebat, ita scripsisse proponitur, FILII MEI HEREDES SVNTO: PVBLIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO. Filius certè qui vnicus erat, si ita exheredatus esset, FILIVS MEVS EXHERES ESTO, nominatim exheredatus videbatur, licet nomen eius expressum non esset. Nam si plures essent filij, nullus exheredatus censebatur, L. II. D. de liber. & & post. Iustinianus in §. nominatim Instir. de exher. liber. NOMINATIM *autēquis* EXHEREDARI *videtur, sine ita exheredetur,* TITIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO: *sine ita,* FILIVS MEVS EXHERES ESTO, *non adiecto proprio nomine: scilicet, si alius filius non extet.* Quinetiam cùm Titius Testamento heredem instituisset, & filium habens, sic exheredationem posuisset, CETERI OMNES FILII, FILIÆQVE MEÆ, EXHEREDES SVNTO, Paulus respondit filium rectè exheredatum videri, L. Titius, D. de liber. & postum. Et si

peperciſſet

peperciſſet Teſtator filium dicere, EX SEIA autem NATVM dixiſſet, rectè exheredabat. Quinetiam ſi cum conuicio dixiſſet, NON NOMINANDVS, vel NON FILIVS MEVS, LATRO, GLADIATOR, EX ADVLTERA NATVS, rectè exheredatus erat, L. & ſi pepercerit, D. eo. Quam locutionis figuram Apuleius quoque lib. v. ita vſurpat, *Nec enim vos vtique domus meæ famoſa famula, &* NON DICENDI FILII MEI *facta latuerunt.* Filium planè à patre cuius in poteſtate erat non rectè exheredatum Scæuola cenſebat, ſi poſtquam decem ei legaſſet, adiecisſet, ET IN CETERA PARTE EXHERES MIHI ERIT, L. cùm quidam, D. de liber. & poſt.

Non tantùm autem filij iam nati, ſed & poſtumi nominatim exheredãdi erant, vt Vlpian. Tit. XXII. & in L. poſtumi, D. de iniuſto. rup. tradit. Iuſtinian. in §. maſculos Inſtit. de exher. liber. *Maſculos verò poſtumos, id eſt filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari, niſi* NOMINATIM EXHEREDARENTVR, *hoc ſcilicet modo*, QVICVMQVE MIHI FILIVS GENITVS ERIT, EXHERES ESTO. Atque ita VENTER EXHEREDARI dicebatur, L. I. §. ſi venter, D de ven. in poſſ. mitt. Cuius generis formulam ibidem Vlpian. hanc proponit, ſt MIHI FILIVS VNVS NASCETVR, EXHERES ESTO. Et §. ſed & ſi quis ventrem ead. L. *Sed & ſi quis ventrem ita exheredaſſet,* QVI MIHI INTRA MENSES TRES MORTIS MEÆ NATVS ERIT, EXHERES ESTO, *vel,* QVI POST TRES MENSES. Idem in L. III. §. nominatim, D. de iniuſ. rup. NOMINATIM EXHEREDATVS *poſtumus videtur, ſiue ita dixerit*, QVICVMQVE MIHI NASCETVR, *ſiue ita*, VENTER EXHERES ESTO. *Sed & ſi dixerit*, POSTVMVS EXHERES ESTO. Et in L. qui iure, D. de teſt. milit. *Si tamẽ hoc animo fuit vt vellet*, QVISQVIS SIBI NASCETVR EXHEREDEM ESSE. Paulus in L. ſi ita, D. de iniuſto rup. *Si ita facta ſit exheredatio*, SI FILIVS NATVS NATAVE SIT, EXHERES ESTO. Præter filium autem reliqui ſui heredes vtriuſque ſexus, aut NOMINATIM, aut INTER CETEROS, exheredandi erant. Filia ergo poſtuma, ceteræque poſtumæ fœminæ, vel NOMINATIM vel INTER CETEROS exheredabantur, dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legaretur. Nepotes etiam, pronepotes, ceteríque maſculi poſtumi, præter filium, vel NOMINATIM, vel INTER CETEROS, cum adiectione legati erant exheredandi. Quamquam tutius erat, eos nominatim exheredari. Quæ omnia ex Vlpian. Tit. XXII. & Iuſtinia. §. ſed non ita, & §. poſtumi, Inſtit. de exheredat. liber. cognoſcimus. INTER CETEROS autem, exheredabantur hac verborum formula, CETERI EXHEREDES SVNTO, vt Theophil. auctor eſt in §. I. Inſtit. de exheted. libe.

Purè vtique filius exheredandus erat, non ſub eondicione, L. III. §. I. D. de liber. & poſt. Ab omnibus etiam gradibus heredum, & tam à primis, quàm à ſecundis hetedibus exheredandus erat, L. non putauit, §. ſi ab vno, & §§. ſeq. D. de bon. poſſ. con. tab. L. ſi primo, D. de liber. & poſt. L. Nam etſi, & L. ſi quis filio, §. ſiue autem, & L. ſiue ego, D. de iniuſto rup. L. Ex facto, §. Lucius, D. de vulg. & pup. Cùm verò poſt omnes heredũ gradus exheredatio ſcribebatur, ſi adiceret teſtator, AB OMNIBVS SE GRADIBVS EXHEREDARE, iuri ſatisfactum erat, L. I. C. de liber. præter.

Ante heredis certè inſtitutionem, vel inter medias heredum inſtitutiones, vel inter gradus, filius rectè exheredabatur, L. poſtumi, §. I. D. de iniuſ. rup. Eóque modo ab omnibus gradibus ſummouebatur, niſi fortè AB VNIVS HEREDIS PERSONA cum Teſtator EXHEREDASSET: cuiuſmodi Exheredatio vitioſa erat, quemadmodum & hæc, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FILIVS EXHERES ESTO. Inter duos autem gradus Exheredatus ab vtroque remotus erat, d. L. III. §. filius & §. ante hetedis. Sed & ſi quis duos gradus miſcuiſſet, Exhetedatio valebat, veluti, PRIMVS HERES ESTO EX SEMISSE: SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS EX SEMISSE HERES ESTO. TERTIVS EX ALIO SEMISSE HERES ESTO: FILIVS EXHERES ESTO. SI TERTIVS HERES NON ERIT, QVARTVS HERES ESTO, d. L. III. §. in eo.

Interdum autem cum elogio, & adiecta cauſa, filius exheres ſcribebatur, L. I. §. idem ait, D. de Carbon. edie. in qua Vlpianus, *Cùm quidam*, ait, EXHEREDEM SCRI-

PSISSET FILIVM, QVOD DICERET EVM EX ADVLTERIO CONCEPTVM. Et in L. idē est, D. de liber. & post. *Si ita dixerit*, ILLE ILLIVS FILIVS EXHERES ESTO. African. in L. si postumus, §. vlt. D. eo. *Si quis ita scripserit*, ILLE QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHERES ESTO. Cicero pro Cluent. *Quod* ELOGIVM *recitasti de Testamēto Cn. Egnatij patris, hominis honestissimi videlicet, & sapientissimi*, IDCIRCO SE EXHEREDASSE FILIVM, QVOD IS OB OPPIANICI DAMNATIONEM PECVNIAM ACCEPISSET. Quintilian. lib. VII. cap. IIII. *Si* EXHEREDATVM *à se filium pater testatus fuerit* ELOGIO, PROPTEREA QVOD IS MERETRICEM AMAVERIT. Idem lib. IX. cap. II. ex Asinio pro Liburnia, hæc verba citat. MATER MEA, QVÆ MIHI TVM CARISSIMA, TVM DVLCISSIMA FVIT, QVÆQVE MIHI VIXIT, BISQVE EADEM DIE VITAM DEDIT, *& reliqua: deinde*, EXHERES ESTO. Interdum etiam causâ non turpis, neque famosâ exheredationibus adiiciebatur, vt in L. qui volebat, D. de hered. instit. qui volebat filiam exheredare, sic Testamento comprehendit, TE AVTEM FILIA IDEO EXHEREDAVI, QVONIAM CONTENTAM TE DOTE ESSE VOLVI. Papinian. in L. emptor, §. vlt. D. de rei vindic. *Si tamen pater*, DOTIS AC PECVLII CONTEMPLATIONE FILIAM EXHEREDAVIT, ET EA RATIONE REDDITA, *nihil ei Testamento reliquit, aut eo minus legauit.* Et ita Leontius philosophus eum Eudociæ filiæ, (quæ tandem Theodosio nupsit) ex syderum positione & aspectu, prosperam fortunam portēdi præuideret, ideo modicum quid ei reliquit, hoc adiecto, quod ea fortuna sua contenta esse deberet, quemadmodum, Zonaras Tomo III. ita narrat. Θυγάτηρ μὲν ἦν Λεοντίῳ τινὸς φιλοσόφου, Ἀθήνησιν ἀρμηνεύων, Ἀθηναῖς δ' ἀνομάζετο· ὃς γνοὺς ἐξ ὄψεως μήνης, ὡς τυχήσειε μέλλουσα τὴν θυγατέρα λαμπρᾶς ἀφ' ἑτέρου γάμου, τὴν μὲν περιουσίαν αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς κατέλειπε. Δύο δ' ἦσαν Ουαλέριος καὶ Γενίσιος, τῇ δὲ θυγατρὶ ἑκατὸν χρυσίνας μίνας δόντα ἐπέσκηψε, χρέψας, Ἀρκεῖν αὐτῇ τὴν τύχην αὐτῆς.

Quineriā interdū non mala mēte parentis, neque notæ causſa, filius exheredabatur, sed furoris puta, causſa, vel ideo, quia impubes erat, heresq; institutus rogabatur ei hereditatē restituere, L. si patronus, §. si quis nō mala, D. de bon. libert. Tryphoninus certè in furioso, §. vlt. D. de curat. furio. Auo qui nepotes ex filio prodigo habebat, hoc consiliū L. si dar, vt nepotes heredes instituerer, filiū exheredaret, eique, quod sufficerer alimētorum nomine, ab eis certum legaret, addita causa, necessitatéque iudicij sui. Vlpian. in L. mulri non notæ, D. de liber. & post. *Multi non* NOTÆ CAVSSA EXHEREDANT FILIOS, *nec vt eis obsint, sed vt eis consulant, vt putà, impuberibus, eisque fideicommissam hereditatē dant.* Paulus in L. Paulus XLVII. D. de bon. libert. *Exheredationem nepotis quæ* NON NOTÆ CXATIA, *sed alio consilio adiecta est, nocere non eportere, quominus contra Tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere possit.* Patrem etiam exheredaro filio ita cauisse, VT IVS IN LIBERTVM SALVVM EI ESSET, proponit Tetent. Clemens in L. si parer, D. de bon. libert.

Filij vtique non sine magna causa exheredabantut. Cicero pro Rosc. Amer. *Magna oportet esse vitia atque peccata filij, quibus incensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem illum penitus insitum euelleret ex animo, vt denique patrē esse se sē, obliuisceretur.* Seneca lib. I. de Clement. *Numquid aliquis sanus filium à prima offensa exheredat? Nisi magnæ & multæ iniuriæ pœnitentiam euicerint, nisi plus est quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, vltima experitur.* Proinde cum Exheredati de inofficioso Testamento dicebant, à Centumuiris hæc eorum quetela propitiis auribus audiebatur, QVO MEO ME MERITO PATER EXHEREDAVIT? vt supra lib. v. docuimus. Plerumque certè nouercalibus delenimentis, instigationibúsve corrupti parentes, malignè circa suum sanguinem iudicium inferebant, L. non est enim, D. de inoff. test. Et ita, Acciam Variolam nuptam Prætorio viro, exheredatam fuisse ab octogenario patre, intra vndecim dies, quàm ille nouercam ei amore captus induxerat, Plinius Epist. XXXIII. lib. VI. refert. Exheredato vtique facta iniuria censebatur, si immeriro se exheredatum conrenderet, L. Papinianus. D. de inoff. rest. Vnde EXHEREDATIONE NOTATI, in L. non putauit, D. de bonor. poss. cont. tab. NOTA EXHEREDATIONIS, in L. I. §. sed & si D. de adsignand. libert.

Planè

Planè Extranei quoque heredes scripti, nisi voluntati Testatorum paruissent, nonnumquam eadem qua filij, verborum formula ab hereditate summouebantur, vt ex formula Cretionis patet: in qua plerumque addebantur verba hæc, SI NON CREVERIS, vel, NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: quibus non adiectis imperfecta erat Cretio, vt Vlpian. Tit. XXII. tradit. Scævola in L. vxorem, §. eius heres, D. de legat. III. *Eius heres vel legatarius rogatus est, vt quendam adoptet, his verbis adiectis*, SI ALIAS FECERIT, EXHERES ESTO. Refertur & ab eodem in L. Seius, D. ad L. falcid. caput Testamenti huiusmodi, SEIVS ET AGERIVS, SI INTRA DIEM TRIGESIMVM MORTIS MEÆ REIPVB. NOSTRÆ CAVERINT, CONTENTOS SE FVTVROS TOT AVREIS, LEGIS FALCIDIÆ BENEFICIO OMISSO, HEREDES MIHI SVNTO, QVOS INVICEM SVBSTITVO. QVOD SI VOLVNTATI MEÆ NON CONSENSERINT, EXHEREDES SVNTO. Alfen. in L. patersa. D. de heredib. instit. *Patersa. Testamento duos heredes instituerat: eos monumentum facere iusserat in diebus certis, deinde ita scripserat*, QVI EORVM NON ITA FECERIT, OMNES EXHEREDES SVNTO. Gaius in L. si certarum, §. si eodem, D. de Testam. milit. *Si eodem Testamento Miles eundem heredē, deinde* EXHEREDEM. SCRIPSERIT, *adempta videtur hereditas: cum in paganorum Testamēto, sola hereditas exheredatione adimi non possit*. Et sic in Testamento Gregorij Nazianzeni Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσαν μοῦ ἀποκληρόνομοι. Et in Testamento B. Remigij, CETERI OMNES EXHEREDES ESTOTE, SVNTOTE. Quam fuisse vulgatem Testamentorum in Gallijs clausulam Testamentorum formula edita à Marculpho indicat, in qua est, RELIQVI VERO HEREDES, EXHEREDES SVNTO. Alioquin exheredationem in extraneo ineptam esse, rectè scripsit Vlpian. in L. quidam cùm filium, D. de verb. obligat.

Heredes autem (quemadmodum Vlpian. Tit. XXII. & Modestin. in L. 1. D. de vulg. & pupill. scribunt) aut INSTITVTI dicebantur, aut SVBSTITVTI. INSTITVTI, qui primo gradu scripti erant: SVBSTITVTI, qui secundo gradu, vel tertio, vel sequentibus. Illi, PRIMI HEREDES vocabantur, L. idem est, §. vlt. D. de testam. milit. L. quamdiu, D. de adquir. hered. L. seruo alieno, §. 1 D. de leg. 1. L. vlt. D. de fideicom. libertat. vel, PRIMO GRADV. SCRIPTI, L. denique, D. de iniuf. rup. vel, PRIMO LOCO, L. si non lex, §. vlt. D. de hered. instit. Hi, SECVNDI HEREDES appellabantur, vt aliàs docuimus, & SECVNDO GRADV SCRIPTI in d. L. denique, vel SECVNDO LOCO SCRIPTI, L. qui postumos, D. de Sc. Silan. aut si tertio gradu scripti essent, TERTII HEREDES dicebātur, vt apud Sueton. in Claud. cap. VI. Poterat autē quis in Testamēto plures gradus heredū facere, L. si plures, D. de iu. delib. L. in plurium, D. de adquir. hered. L. si plures, D. de leg. III. Marcian. in L. potest, D. de vulg. & pupill. *Potest quis in Testamēto plures gradus heredum facere, puta*, SI ILLE HERES NON ERIT, ILLE HERES ESTO: *& deinceps plures: vt nouissimo loco in subsidium, vel seruum necessarium heredem instituat*. Quod & Iustinian. tradit Instit. eod. tit. in princ. Marcell. in L. Lucius Titius Seio, D. de hered. instit. *Salustium & Varonem* PRIMO, an SECVNDO, vel TERTIO GRADV HEREDES INSTITVERE *voluerit*. Iulian. in L. quidam Testamento, D. de vulg. & pupill. *Quidam Testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem instituit: deinde Quieto Florum, Proculo Sosiā heredes substituit: deinde*, SI NEQVE FLORVS, NEQVE SOSIA HEREDES ESSENT, TERTIO GRADV *ex parte dimidia & quarta coloniam Leptitanorum, & ex quarta, complures heredes substituit in plures quàm tres vncias*. Vlpianus autem Tit. XXII. hāc institutionis cum Cretione, & Substitutionis formulam proponit, TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: TVNC MÆVIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS, *& reliqua*. Similitérque & deinceps substitui potuisse ait. Substitutio autem quæ in hunc casum, SI HERES NON ERIT, fiebat, VVLGARIS vocabatur. Gaius lib. II. Instit. tit. IIII. SVBSTITVTIO *est, quæ post institutionem à Testatore fieri solet, id est, secundi heredis appellatio. Et duæ sunt: quarum vna*, VVLGARIS *dicitur, alia*, PVPILLARIS. VVLGARIS dicitur, ILLE MIHI HERES ESTO, *siue hoc filio, siue extraneo*, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIS, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT

PERVENIRE. Vulgari ergo modo, vt Modestinus loquitur in L. iam hoc iure, §. vlt. D. de vulg. heredibus substituebatur ita, SI HERES NON ERIT, L. sed si plures, §. vlt. L. potest. & L. vlt. D. eo. L. Iulianus, §. vlt. L. si ita quis institutus, & L. paterfa. D. de hered. instit. L. si quis filiumfa. & L. & si substitutum, D. de adquir. hered. Iulian. in L. siis qui ducenta, §. vlt. D. de reb. dub. SI MIHI NEQVE FILIVS, NEQVE FILIA HERES ERIT, SEIVS HERES ESTO. Hæc autem verba, SI HERES NON ERIT, in eo quem alieno iuri subiectum esse Testator sciebat, sic accipiebantur, *Si neque ipse heres erit, neque alium heredem effecerit.* In eo vero, quem patremfa. arbitrabatur, illud significabant, *Si hereditatem sibi, vel ei cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisierit*, §. vlt. instit. de vulg. & pupill.

Interdum etiam latius hæc substitutio diffundebatur, & in plures casus dispergebatur, vt in specie, L. Lucius Titius qui fratrem, D. de hered. instit. Lucius Titius qui fratrem habebat, Testamento ita cauit: TITIVS FRATER MEVS EX ASSE MIHI HERES ESTO. SI MIHI TITIVS HERES ESSE NOLVERIT, AVT, QVOD ABOMINOR, PRIVS MORIETVR, QVAM MEAM HEREDITATEM ADIERIT, AVT FILIVM, FILIAMVE, EX SE NATVM, NATAMVE, NON HABEBIT: TVNC STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HEREDES MIHI, ÆQVIS PARTIBVS, SVNTO. Refertur & in L. III. C. de hered. instit. huiusmodi substitutio. QVOD SI EX ALIQVA CAVSA PRIMVS HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, VEL NON POTVERIT, TVNC IN LOCVM EIVS SECVNDVM HEREDEM SVBSTITVO VITALEM. Heredi quidem ex parte scripto ita quandoque substituebatur, VT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IN PARTE *quoque deficientis* ESSET HERES, L. si in Testamento, D. de vulg. & pupill. Plures vero ita quandoque substituebantur, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, L. sed si plures, D. eo. tit. Inde in L. ex illa, D. de verb. signif. *Item in substitutione, his verbis*, QVISQVIS MIHI HERES EST, *proximus heres tantùm significabat.* Pluribus autem heredibus institutis, siue ex æquis partibus, siue ex diuersis & disparibus, quãdoque eos testatot INVICEM, seu VICE MVTVA, substituebat, L. si ego, §. 1. D. de iniust. rup. L. si plures, & L. Lucius Titius in prin. & §. vlt. D. de vulg. & pupill. L. cogi, §. cum quidam, D. ad Trebellian. Post omnem enim Institutionis ordinem ita scribebat, EÓSQVE OMNES INVICEM SVBSTITVO, vel, EÓSQVE INVICEM SVBSTITVO, L. iam hoc iure, §. 1. L. qui plures, & L. coheredi, §. 1. D. de vulg. & pupill. vel, QVOS HEREDES MEOS INVICEM SVBSTITVO, d. L. coheredi, §. qui discretas, & L. Lucius Titius Seio, D. de hered. instit. L. Seius, D. ad L. falcid. vel, HOS OMNES INVICEM SVBSTITVO, d. L. coheredi, §. qui partem. Sed & substituti inuicem quandoque ita substituebantur, SVBSTITVTOS HEREDES INVICEM SVBSTITVO, L. Lucius, §. pater, D. ad Sc. Ttebell. vel, PVBLIVS, MARCVS, GAIVS INVICEM SVBSTITVTI, HEREDES MIHI SVNTO: vel, ILLE ET ILLE INSTITVTI HEREDES, ET SVBSTITVTI SVNTO, L. cum in Testamento, §. 1. D. de hered. instit. Et huius generis substitutio RECIPROCA appellatur, in L. iam hoc iure, D. de vulg. & puill. & MVTVA, in L. cum proponebatur, D. de legat. II. Poterant & vel plures in vnius locum substitui, vel vnus in plurium, vel singulis singuli, L. potest, D. de vulg. & pupill.

Præterea in alium quam illum vulgarẽ casum, seu euentum, liberis impuberibus quos in potestate habebat, patri substituere licebat. Quæ substitutionis species, Pupillaris vocabatur, L. in Pupillari, L. ex duobus, §. vlt. L. coheredi, §. cum filiæ, & Rubr. D. de vulg. & pup. Iustinia. Tit. de pupill. substit. *Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum ita, vt supra diximus, substituere potest, id est*, VT SI HEREDES EI NON EXTITERINT, ALIVS SIT EI HERES: *sed eo amplius, vt*, SI HEREDES EI EXTITERINT, ET ADHVC IMPVBERES MORTVI PVERINT, SIT EIS ALIQVIS HERES: *veluti si quis dicat hoc modo*, TITIVS FILIVS MEVS HERES MIHI ESTO. ET SI FILIVS MEVS HERES MIHI NON ERIT: SIVE HERES ERIT, ET PRIVS MORIATVR, QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, *id est antequam pubes factus sit*: TVNC SEIVS HERES ESTO. Caius lib. II. Instit. Tit. IIII. PVPILLARIS SVBSTITVTIO, *filiis tantummodo impuberibus*

impuberibus dari potest, quæ ita fit: ILLE FILIVS MEVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM EI SVBSTITVO. Cuiusmodi substitutionem sic describit Horat. lib. II. Sermo. Sat. VI.

Si cui præterea validus male filius, in re
Præclarus sublatus aletur, ne manifestum
Cælibis obsequium nudet te, leniter in spem
Arripere officiosus, & vt scribare secundus
Heres, vt si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.—

Variè autem substitutio ista concipiebatur: Plerumque ita, SI FILIVS MEVS INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO, L. I. & L. qui liberis, & L. paterfa. L. qui habebat, D. de vulg. & pupill. L. vlt. D. ad Senatusconsultum Trebellia. L. Lucius, D. de fideicom. libertat. Alias, SI INTRA PVBERTATIS ANNOS DECESSERIT, L. iam hoc iure in fi. & L. coheredi, §. non videri, D. eo. vel, SI IMPVBES DECESSERIT, L. in substitutionũ in fi. & L. cùm ex filio, D. de vulg. vel, SI ANTE PVBERTATEM DECESSERIT, L. paterfa. D. de reb. auct. iud. possid. vel, SI FILIVS MEVS INTRA QVARTVM DECIMVM ANNVM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO, L. II. §. prius, D. eod. Quãdoque & filio impuberi ita substituebatur, SI FILIVS MEVS MORIATVR, PRIVSQVAM IN SVAM TVTELAM VENIAT, TVNC TITIVS MIHI HERES ESTO, L. si ita scriptum, §. qui filio, D. de bon. possess. sec. tab. Iisdémque concepta fuisse verbis fertur ea substitutio, quæ notæ inter Manium Curium & Coponium contentioni ansam præbuit. In Testamento namque ita scriptum fuisse, SI MIHI FILIVS IN DECEM MENSIBVS GIGNITVR, ISQVE PRIVS MORITVR QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, TVM MIHI MANIVS CVRIVS HERES ESTO, ex Cicero. lib. I. & II. de Orato. colligimus. Idẽ Topicis: *Vt Crassus in Curiana caussa exemplis plurimis vsus est, agens de eo qui Testamento sic heredem instituisset, vt* SI FILIVS NATVS ESSET IN DECEM MENSIBVS, ISQVE MORTVVS PRIVS QVAM IN SVAM TVTELAM VENISSET, SECVNDVS HERES HEREDITATEM OBTINVISSET. Quintilian. lib. VII. cap. VII. de eodem Testamento agens, *Substitutus heres erat*, SI POSTVMVS ANTE TVTELÆ SVÆ ANNOS DECESSISSET. Accidit autem, vt cum vacuo ventre esset Testatoris vxor, non pleno, quemadmodum suspicabatur, postumus nullus nasceretur. Vnde controuersia orta est, inter Coponium, & Curium: illo, sibi proximitatis aut certè sanguinis iure bona vindicãte, eáque ad se lege redisse dicẽte, quòd substitutionis condicio defecisset: hoc contrà, mentẽ testatoris spectandã esse: qui æquè postumo nõ nato ac si natus impubes decessisset, bona ad substitutũ peruenire voluisset. Coponij causam recepit Q. Scæuola, Curij, Crassus. Acta est ergo, apud Centũuiros causa à clarissimis illis duobus fori Ro. luminibus, iisq; æqualibus, collegis, & Consularibus, magno populi cõcursu magnáq; expectatione, vt idẽ Cicero in Bruto testatur: cũ Q. Scæuola, qui iurisperitorum eloquentissimus, eloquentium iurisperitissimus habebatur, ex scripto Testamentorum iura defenderet, negarétque nisi postumus & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, heredem Curium esse posse, qui esset secundum postumum & natum & mortuum heres institutus: Crasso diuersæ partis aduocato defendente, hac eum mente fuisse qui Testamentum fecisset, vt si filius non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Ille ῥητῷ, hic διανοίᾳ, vterque auctoritatibus, exemplis, & Testamentorum formulis vtebatur. Quam controuersiam & his verbis Quintilian. lib. VII. cap. VII. attigit. *In Testamentis & illa accidunt, vt voluntas manifesta sit, scriptum nihil sit: vt in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi, & Scæuolæ fuit contentio. Substitutus heres erat*, SI POSTVMVS ANTE TVTELÆ SVÆ ANNOS DECESSISSET. *Non est natus: Propinqui bona sibi vindicabant. Quis dubitaret quin ea voluntas fuisset testantis, vt is non nato filio heres esset, qui mortuo? Sed hoc non scripserat.* Cuius dubitationis tollendæ causa ita patres postumis substituebant,

QVOD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSERINT, TVNC HEREDES SVNTO MVCIVS ET MÆVIVS, L. Lucius, D. de fideic. libert.

Interdum etiam ad breue tempus ætatis pater substituebat, in hunc modum, SI FILIVS MEVS INTRA DECIMVM ANNVM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO. L. si ita quis, D. de vulg. & pupill. Interdum etiam diuersis impuberis ætatis temporibus alios atque alios post finem præstituum substituebat. Vlpian. in L. 11. §. si primus, D. de bon. poss. sec. tab. *Si primus quidem ita substitutus sit*, SI INTRA DECEM: *secundus*, SI POST DECEM, INTRA QVATTVORDECIM ANNOS. Paulus in L. qui plures, D. de vulg. & pupill. SI INTRA DECIMVM ANNVM DECESSERIT, LVCIVS TITIVS HERES ESTO: SI POST DECIMVM, INTRA QVARTVM DECIMVM, MÆVIVS HERES ESTO. Idē in L. ex facto, §. item quæro, D. eodem. *Si ita facta proponatur substitutio*, FILIVS MEVS SI INTRA DECEM ANNOS DECESSERIT, TITIVS HERES ESTO: SI INTRA QVATVORDECIM, MÆVIVS. Ac planè omne spatium quod erat intra pubertatem, liberum erat patri ad substituendum filio; sed finis huius pubertas erat, d. L. ex facto, §. item quæro, D. eodem. In Pupillari enim substitutione licet longius tempus comprehensum esset, tamen finiebatur substitutio pubertate, L. in pupillari, D. de vulg. & pupill. Directò ergo, seu verbis ciuilibus, legitimis & imperatiuis post quartumdecimum annum ætatis frustra substitutio fiebat, L. verbis ciuilibus, D. eo. Verbis verò precariis substitutionis condicio puberem ætatē egredi poterat, L. cōheredi, §. cùm filiæ, D. eo. Itaque matres quæ directò substituere liberis non poterant, eos si impuberes decessissent, hereditatem restituere rogabant, vel eorum, Tutorúmve, fidei committebant, L. peto, §. mater, D. de legat. II. L. maritus, §. 1. D. ad L. falcid. Naturalis autem pater, nō item adrogator filio impuberi substituere poterat, L. si adrogator, D. de adoptionib. nisi in iis tantùm quæ ipse ei adrogator dederat, præter quartam, quam ex D. Pij rescripto omnimodò ei relinqui debebat, L. sed & si plures, §. in adrogato, D. de vulg. & pupil.

Porrò sæpenumero in vtrumque casum impuberi substituebatur, vt exempli gratia, LVCIVS TITIVS HERES ESTO: SI MIHI LVCIVS TITIVS HERES NON ERIT, SIVE ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, TVNC GAIVS SEIVS MIHI HERES ESTO. L. I. D. de vulg. & pupil. Eo modo sibi & filio pater substituebat, L. paterfa. D. eod. Et ea quidem quæ in alterum casum concipiebatur substitutio, SIMPLEX, quæ in vtrumque, DVPLEX vocabatur, L. 1. & L. iam hoc iure, §. 1. & §. vlt. & L. Lucius Titius, D. de vulg. & pupill. Pater etiam duos filios impuberes heredes institutos inuicem substituebat, & tunc in vtrumque casum substituisse intelligebatur, id est, SIVE FILIVS HERES NON EXSTITERIT, SIVE EXSTITERIT, ET IMPVBES DECESSERIT, L. iam hoc iure, D. eo. Sed & si pater impuberi filio in alterum dumtaxat casum substituisset, in vtrumque casum substituisse intelligebatur, vt ibidem traditur.

Ex duobus autem impuberibus, EI QVI SVPREMVS MORERETVR, quandoque pater substituebat, L. ex duobus, D. de vulg. & pupill. Papinian. in L. qui ex liberis, D. de bon. poss. sec. tab. QVI EX LIBERIS MEIS IMPVBES SVPREMVS MORIETVR, EI TITIVS HERES ESTO. Florentin. in L. vel singulis, D. eo. *Vel singulis liberis, vel* QVI EORVM NOVISSIMVS MORIETVR, HERES *substituti potest*. Papinian. in L. coheredi, §. cùm patet, D. eo. *Cùm pater* IMPVBERI FILIÆ QVÆ NOVISSIMA DIEM SVVM OBIISSET, TABVLAS SECVNDAS FECISSET. Tryphonin. in L. qui duos, D. de reb. dub. *Qui duos impuberes filios habebat*, EI QVI SVPREMVS MORITVR TITIVM SVBSTITVIT. Et ita, *Impuberi supremo substitutum*, accipe in L. pater filiam, §. vlt. D. ad L. falcid. Sed & qui duos impuberes filios habebat, ita substituisse proponitur, SI AMBO MORTVI ESSENT, L. qui duos, D. de vulg. & pupill.

SVBSTITVERE autem liberis impuberibus tam heredibus institutis, quàm exheredatis pater poterat, L. 1. §. 1. L. sed si plures, §. ad substitutos, D. de vulg. & pupill. L. vlt. D. de legat. III. L. ita tamen, §. à patre, D. ad Sc. Trebell. L. planè, & L. ab exheredati, D. de legat. 1. Verùm substituere illis, vt iam prædiximus, non poterat, nisi Testamento facto heredem sibi instituisset, L. 1. in fi. L. 11. §. quisquis

quisquis, D.eo. Miles vtique tam sibi quàm filio Testamentum iure militari facere poterat, & vel soli filio, tametsi sibi non fecisset: quod Testamentum valebat, si fortè pater vel in militia, vel intra annum militiæ decessisset, L.in fraudē,§.miles, D.de testam. milit.

Planè tam eum quem sibi heredem instituerat, quàm alterum substituere pater poterat, L.1. §. 1. D. de vulg.& pupill. & L. qui patri, D. de adquir. hered. Cùm verò eum filio substituebat, quem sibi heredem scripserat, his plerumque verbis vtebatur, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO IMPVBERI HERES ESTO. L. cum filio, L. qui liberis,§.vlt. D. de vulg.& pup.L. ita tamē,§.qui suspectā, & L.si patroni, §. qui fideicōmissam, D. ad Sc.Trebell. L.sciendū, D. de verb. significat. vel, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO MEO HERES ESTO. L. qui liberis in prin. L.sed si plures,& L.in substitutione,L.ex duobus, D. de vulg. & pupill. Paulus in L. ex facto, §. vlt. D. eo. *Iulius Longinus pater, eos quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit*, QVISQVIS SIBI HERES ESSET. Mater planè secundis Tabulis filio impuberi substituta proponitur in L.mater, D.si quis omiss. caus. test. Sed & coheres pupillo datus ei quandoque substituebatur, L.qui fundū, §.coheres, D.ad L.falcid. & L. apud, §.1.D.ad Sc. Trebellian.

Quos autē pater sibi Necessarios heredes facere poterat, eosdem & filio poterat, L. sed si plures,§. 1. D. de vulg. & pupill. L. sed & in illo, D.de reb. dub.L.Iulianus,D.de adquir. hered. Atque adeò qui patri hęres exiterat, si idem filio impuberi substitutus esset, non poterat hereditatem eius prætermittere, L.qui patri, D.de adquir.hered. Substitui etiam liberis poterat is, qui post mortem eorū natus esset, L. substitui, D. de vulg. & pupil. Quo gradu autem heres liberis substitueretur, nihil intererat, L. quo gradu, D.eo. Addit Iauolenus in L. cùm ex filio, §. filio, D. eo. *Filio impuberi in singulas causas alium & alium heredem substituere possumus, veluti vt alius*, SI SIBI NVLLVS FILIVS FVERIT, *& alius*, SI FILIVS FVERIT, ET IMPVBES MORTVVS FVERIT, *heres sit.*

Pupillaris autem ista substitutio secundis Tabulis fiebat, L.libertis,§. postumis, D.de adimend.leg. quæ inde SECVNDÆ TABVLÆ, quòd PRIMAS, id est patris Tabulas sequerentur. Nam cùm sibi prius, deinde filio Testamentum pater faceret, Testamentū patris PRIMARVM TABVLARVM, seu PRIMI TESTAMENTI, vt locū & ordinē, ita & nomen obtinebat, L. 11. §. si primis, D. eo. statuliber. L. Lucius, §.impuberem, D.de leg.11.L.paret, D.de heted. instit. PVPILLARE verò, vt Vlpianus vocat in L.planè, §. si coniunctim, D.de legat.1.& re & nomine in secundis consistebat: & Secundatum Tabularum nomen sortiebatur, seu secundi Testamenti, L.paret, D. de heredib. instit. Eóque modo Testamentum quod secundas Tabulas habebat, vt loquitur Hermogenian. in L. nam quod, §.1. D.ad Sc.Trebellian. DVPLEX erat, quemādmodum suprà monuimus, quod & comprobatur L.1. D.si cui plus quàm per L.falcid. Quamquam autem binæ Testamentorum Tabulæ essent, & duplex lignum, vi tamen ipsa & effectu vnū Testamentū erat. Pupillare vtique, quod & Impuberis Tabulas vocat Vlpian.in L.11.§.1.D.de statuliber. à paterno pendebat, ex eóque vires capiebat, vt nō immeritò Tabulæ paternæ, Principales appellarentur, propterea quòd destituto Testamēto paterno, & hereditate ex eo nō adita, Pupillaris substitutio euanescebat, nec quicquā in Pupillaribus Tabulis scriptum valebat, vt elicitur ex L. apud Iulianum, §.1.& L.nā quod, §.1. D. ad Sc. Trebell. In Tabulis certè patris & filij, vna Falcidia setuabatur, & contributioni locus erat, L. in ratione, §. quod vulgo, D. ad L. falcid. In contributionem enim veniebant tam quæ Primis quàm quæ Secūdis Tabulis relicta erant, & tam quæ ab ipso impubere herede instituto, quā quæ ab eo qui ei substitutus erat, data, legata erant, L.1. D.si cui plus quam per L.falcid. Paulus autem in L.vlt.D. ad Sc. Trebellian. speciem proponit, in qua pater Polycrati filio, si intra pubertatē decessisset, secūdas Tabulas fecit, quas matri eius cōdēnauit aperiēdas, si impubes obiisset. Pupillares porrò Tabulas etiā si superscriptū nō esset, NE APERIRENTVR, si tamē scorsū clausas signatasq; eas pater reliquisset, Prætor aperiri nisi causa cognita nō patiebatur, L.pupillares, D.test.

quemad. aper. Si tamen mulier ventris nomine in possessione esset, aperiendæ erant secundæ tabulæ, vt sciretur cui demandata esset curatio, L. si mulier, D. eo. Impubes vtique cui pater secundas Tabulas fecerat, tunc intestatus decessisse dicebatur, cùm substituti hereditatem eius omisissent, L. 11. §. impuberem, D. ad Sc. Tertyllian.

Secundis autem Tabulis non filio modò, sed & sibi pater quandoque substituebat, vt in specie, L. patersa. D. de vulg. & pupill. Substitutionũ verò cõmunibus his verbis HERES ESTO, interdũ addebatur, IN LOCVM PARTEMVE EIVS HERES ESTO, L. sed si plures, §. vlt. L. coheredi, §. non videri, D. de vulg. & pupill. Substitutionibus etiã quæ in casum mortis alterius cõferebantur, plerumque addebatur, QVOD ABOMINOR, d. L. coheredi, d. §. non videri, L. Lucius qui frattem, D. de hered. instit. L. Lucius Titius, §. filiam, D. de legat. II. L. IIII. C. de impuber. & al. substit. Atque hæc de Directis Substitutionibus. Erant enim Precariæ substitutiones, L. cùm proponas, C. de pact. quæ per fideicommissa, verbis precariis fiebant, L. filium quem, C. fam. ercis.

Heredes siquidem interdum hereditatem sibi relictam restituere rogabantur, L. qui quadringenta, L. ex facto, § si quis rogatus, & §. vlt. L. fideicommissaria, §. 1. L. apud Iulianum, §. Antistia & alibi passim in Tit. D. ad Sc. Trebellia. L. qui plures, §. vlt. D. de vulg. & pupill. L. si seruum, §. 1. D. si quis om. cau. Vlpian. in L. ex facto, §. vlt. D. eo. *Si quis ita fideicommissum reliquerit*, FIDEI TVÆ FILI COMMITTO, VT SI ALIENO HEREDE MORIARIS, RESTITVAS SEIO HEREDITATEM. Paulus in L. vbi purè, D. eo. *Quæ pro hoc accipiendum sit*, ROGO HEREDITATEM ILLAM RESTITVAS. Quintilian. in argumento Declamat. CCCXXV. *Dives decessit herede instituto bonorum omniũ paupere, cum elogio tali*: VOLO VT HANC HEREDITATEM RESTITVAS EI CVI ROGAVI, L. facta, §. rescripto, D. ad Trebellia. *Si quis ita heredis fidei cõmiserit*, ROGO, SI TITIVS TIBI CENTVM DEDERIT, RESTITVAS EI HEREDITATEM MEAM. Ciuitati etiam per fideicommissum restitui iussam hereditatem Modestin. in L. cùm alicui, D. de neg. gest. refert.

Interdum verò rogabantur restituere, QVOD AD EOS EX HEREDITATE PERVENISSET. Vlpian. in L. cogi, D. ad Sc. Trebell. *Sed & si quis ita rogauerit*, QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE BONISVE MEIS PERVENERIT, ROGO RESTITVAS. Iulian. in L. quidam, D. eo. *Quidam ita in Testamento scripserat*, A TE HERES PETO FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, VT QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, FILIO MEO, PRIMA QVAQVE DIE, AVT SI PRIVS QVID EI ACCIDERIT, MATRI EIVS DES, REDDAS. Modestin. in L. quod his verbis, D. de legat. III. *Quod his verbis relictum est*, QVIDQVID EX HEREDITATE, BONISVE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS RESTITVAS. Scævola in L. post emancipationem, §. 1. D. de eo. tit. *Seiam ex dodrante, Mæuium ex quadrante instituit heredes: fidei Seiæ commisit in hæc verba* A TE PETO, TVÆQVE FIDEI COMMITTO, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVETERIT, RESTITVAS FILIO, RETENTIS TIBI HORTIS MEIS. Idem in L. vxorẽ, §. vlt. D. eo. A TE SEIA PETO, VT QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE MEA PERVENERIT, EXCEPTIS HIS, SI QVA TIBI SVPRA LEGAVI, RELIQVVM OMNE REDDAS, RESTITVAS, MÆVIÆ INFANTI DVLCISSIMÆ: Papinian. in L. cùm pater, §. fidei, D. de legat. II. FIDEI TVÆ COMMITTO VXOR, VT DES, VT RESTITVAS FILIÆ MEÆ CVM MORIERIS, QVIDQVID AD TE QVOQVE NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. Paul. in L. si legatarius, §. cùm ita, D. de legat. III. *Cùm ita petisset Testator*, VT QVIDQVID EX BONIS EIVS AD PATREM PERVENISSET, FILIÆ SVÆ ITA RESTITVERET, VT EO AMPLIVS HABERET, QVAM EX BONIS PATRIS HABITVRA ESSET. Celsus in L. Ballista, D. ad Sc. Trebell. *Ballista filiumfa. heredem instituit ita*, REBILLIANVS SI CAVERIT COLONIÆ PHILIPPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORERETVR, QVANTACVMQVE PECVNIA EX HEREDITATE

DITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM. Papinia. in L. heredes mei in prin. D. eo. HEREDES MEI QVIDQVID AD EOS EX HEREDITATE, BONISVE MEIS PERVENERIT, ID OMNE POST MORTEM SVAM RESTITVANT PATRIÆ MEÆ, COLONIÆ BENEVENTANORVM. Scævola in L. Lucius, §. pluribus, D. eo. *Vnius ex libertis heredibus institutis fidei commissit*, VT QVIDQVID AD EVM EX HEREDITATE BONISVE PERVENISSET, DEDVCTO PRO EA PARTE ÆRE ALIENO, ET LEGATIS, ET SIBI VIGINTI AVREIS, RESTITVERET TITIO. Et ead. L. §. mœuia. TE ROGO FILI SEPTICI, SI INTRA VICENSIMVM ANNVM SINE LIBERIS MORIERIS, QVIQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, HOC PRATRIBVS TVIS RESTITVAS, L. Epistulam, §. vlt. D. eo. ROGO TE VT QVIDQVID AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. L. vlt. D. vt legat. seu fideicom. *Fideique eius commisit*, VT QVIDQVID AD EVM EX HEREDITATE EIVS PERVENISSET, CVM MORERETVR, RESTITVERET FILIO TESTATRICIS NEPOTI SVO. Gaius in L. vtrum, §. cùm quidam, D. de reb. dub. *Cùm quidam pluribus heredibus institutis, vnus fidei commisisset, vt* CVM MORERETVR, VNI EX COHEREDIBVS, CVI IPSE VELLET, RESTITVERET EAM PARTEM HEREDITATIS QVÆ AD EVM PERVENISSET. Papinian. in L. in fideicommissi, §. nonnunquam, D. de vsuris. *Cùm Pollidius à propinqua sua heres institutus, rogatus fuisset*, FILIÆ MVLIERIS, QVIDQVID EX BONIS EIVS AD SE PERVENISSET, CVM CERTAM ÆTATEM PVELLA COMPLESSET, RESTITVERE: *idque sibi mater ideò placuisse Testamento comprehendisset*, NE FILIÆ TVTORIBVS, SED POTIVS NECESSITVDINI RES COMMITTERENTVR: *eundem Pollidium*, FVNDVM RETINERE IVSSISSET. Marcian. in L. scribit, D. ad Trebellian. *Petit ab herede suo, vt* SI SINE LIBERIS MORERETVR, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE SVA AD EVM PERVENISSET, MÆVIO RESTITVERETVR.

Aliàs rogabatur Restituere QVOD SVPERESSET EX HEREDITATE, L. cogi, §. in de quæritur, L. mulier, §. cùm proponeretur, D. ad S c. Trebellia. in L. Titius, D. eo. eiusmodi fideicõmissum refertur, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA SVPERFVERIT, ROGO RESTITVAS. Papinian. in L. Imperator, §. vlt. D. de legat. II. *Rogatus* QVIDQVID EX HEREDITATE SVPERERIT, POST MORTEM SVAM RESTITVERE. Vlpian. in L. sed & si lege, §. quod autem, D. de hered. petit. *Nam & diuus Marcus in causa Pythodori, qui rogatus erat*, QVOD SIBI SVPERFVSSET EX HEREDITATE REDDERE. Papinian. in L. deducta, §. quod ex hereditate, D. ad S c. Trebell. QVOD EX HEREDITATE SVPERFVISSET CVM MORERETVR, RESTITVERE *rogatur*. In §. vlt. ead. L. *qui* BONORVM SVPERFLVVM POST MORTEM SVAM RESTITVERE, *fuerat rogatus*.

Interdum etiam rogabantur PECVNIA ACCEPTA RESTITVERE, vel ACCEPTO CERTO PRETIO, L. Iulius, D. ad s c. Trebellian. Vlpian. in L. fideicommissa, §. cùm esset, D. de legat. III. *Cùm esset quis rogatus restituere portionem*, ACCEPTA CERTA QVANTITATE. Idem in L. Nec vlla, §. sed & si, D. de hered. pet. *Si* ACCEPTA CERTA QVANTITATE RESTITVERE, *rogatus est*. Et in L. in quartam, D. ad L. falc. *Si* ACCEPTA PECVNIA HEREDITATEM RESTITVERE *rogatus*. Florentin in L. si heres D. eo. Tit. *Si heres cuius fidei commissum est, vt* ACCEPTA CERTA PECVNIA HEREDITATEM RESTITVAT. Scævola in L. à Testatore, D. de condic. & demonstr. *A testatore rogatus, vt* ACCEPTIS CENTVM NVMMIS RESTITVERE HEREDITEM TITIÆ COHEREDI SVÆ. Papinian. in L. acceptis, D. ad L. Falcid. ACCEPTIS A MÆVIO CENTVM, HEREDITATEM MÆVIO RESTITVERE, PECVNIAMQVE POST MORTEM SVAM TITIO DARE, *rogatus est*. Et in fi. *planè si quis ita scripserit*, ACCEPTIS CENTVM PETO RESTITVAS HEREDITATEM. Papinia. in L. cùm pater, D. de legat. II. patrē cùm filios, eorúmque matrē, heredes instituisset, ita scripsisse refert. PETO A TE FILIA, VT ACCEPTIS EX HEREDITATE MEA IN PORTIONEM TVAM CENTVM AVREIS, ET PRÆDIO TVSCVLANO, PARTEM HEREDITATIS RESTITVAS MATRI TVÆ. Aliàs certâ quantitate præcipere iubebantur.

Rutilius in L. si heres, D. de legat. 1. *Si heres* CENTVM PRÆCIPERE IVSSVS SIT, & RESTITVERE HEREDITATEM. Vlpian. in L. si sponsus, § si quis rogatus, D. de donat. inter vir. *Si quis rogatus sit*, PRÆCEPTA CERTA QVANTITATE, VXORI SVÆ HEREDITATEM RESTITVERE. Ita PRÆCEPTO FVNDO ROGATVS HEREDITATEM RESTITVERE proponitur in L. heres, D. ad Sc. Trebellian.

Aliàs, accepto certo prædio restituere rogabatur, L. vlt. D. eo. Papinian. in L. filiũ, D. de legat. 1. *filium fratribus*, CERTIS REBVS ACCEPTIS, HEREDITATEM RESTITVERE *pater voluit*. Aliàs QVIBVSDAM REBVS RETENTIS, RESTITVERE HEREDITATEM heres rogabatur, vt in L. post emancipationẽ, §. vlt. D. de legat. III. rogatur Seia, retentis sibi hortis, restituere. Vlpian. in L. nonnulla, §. sed etsi, D. de hered. petit. SI RETENTA CERTA QVANTITATE, RESTITVERE *rogatus sit*. RETENTA QVARTA PARTE, L. epistulã, §. mulier, D. ad Sc. Treb. L. Titia, D. ad L. Falcid. Aliàs DEDVCTA PARTE ALIQVA, restituere rogabatur. Papinian. in L. deducta, D. d Sc. Trebell. DEDVCTA PARTE QVARTA RESTITVERE *rogatus* HEREDITATEM. Sic DEDVCTIS centum, L. 1. §. vlt. D. ad Sc. Trebellian. Item DEDVCTO ÆRE ALIENO, & DEDVCTIS LEGATIS, L. cogi, §. inde quæritur, D. eod. L. cùm heres, D. eo. Sic DEDVCTA SEXTA. L. pater filiam, D. ad L. falcid. Vlpian. in L. in quartam, D. eo. *Sed in fideicommissaria hereditate restituenda, siue legatum vel fideicommissum datum sit heredi, siue* PRÆCIPERE, *vel*, DEDVCERE, *vel*, RETINERE IVSSVS SIT.

Interdum verò HEREDITATEM CVM FRVCTIBVS RESTITVERE heres rogabatur, L. in fideicommissaria, D. ad Sc. Trebellian. Interdum verò, EXCEPTIS REDITIBVS, vt in L. 1. §. si heres, & L. deducta, §. hereditatem, D. ad Sc. Trebellian. Paulus in L. respondit, §. 1. D. de vsur. *Heres rogatus erat*, POST MORTEM SVAM, SINE REDITV HEREDITATEM RESTITVERE. Aliàs EXCEPTIS CERTIS BONIS RESTITVERE heres rogabatur, L. Iulius, D. eo.

Interdum autem heredes rogabantur restituere, sub condicione, veluti, SI SINE LIBERIS DECEDERENT, L. mulier, §. cùm proponeretur, L. quidam, §. si quis filium, L. scribit, L. heredes, §. 1. L. à filio, D. ad Sc. Trebellian. Vlpianus in L. ex facto, §. si quis rogatus, D. eodem. *Si quis rogatus fuerit*, vt SI SINE LIBERIS DECESSERIT, RESTITVAT HEREDITATEM, & §. ex facto eod. L. *Rogauerat quædam mulier filium suum*, vt SI SINE LIBERIS DECESSISSET, RESTITVERET HEREDITATEM FRATRI SVO. Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. 1. *Rogati inuicem, sibi*, SI SINE LIBERIS DECESSERINT, HEREDITATEM RESTITVERE. Callistrat. in L. diuus, §. vlt. D. ad L. Cornel. de falsi. *Si quis duobus heredibus institutis, adiecerit, vt* SI ALTERVTER HERES SINE LIBERIS DECESSISSET, EI QVI SVPERESSET ET LIBEROS HABERET, HEREDITAS REDDERETVR, *vel*, SI VTERQVE SINE LIBERIS DECESSISSET, HEREDITAS, *deinde alia manu*, SCRIPTORI TESTAMENTI RESTITVERETVR. Marcian. in L. filius fa. §. cùm erit, D. de legat. 1. *Cùm erit rogatus*, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, *per fideicommissum* RESTITVERE. Apud Vlpianum etiam in L. in causæ II. D. de minorib. Pomponius refert quendam rogatum esse fratris filiæ complures res dare, ea condicione, vt si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi. Ae aliàs proponitur rogatus quis restituerẽ, SI ALIENO HEREDE MORERETVR, L. ex facto, §. vlr. D. ad Sc. Trebellian. Parer etiã filio suo, SI IN POTESTATE SVA ESSE DESIISSET, hereditatem restituere rogatus dicitur in L. imperator, D. eod.

Interdum non Totam seu Vniuersam hereditatẽ, sed partem dumtaxat restituere, rogabantur, L. cogi, §. si quis heres, L. Lucius, §. 1. D. ad Sc. Trebellian. L. fideicommissa, §. cùm esset, D. de legat. IIII. veluti DIMIDIAM PARTEM HEREDITATIS, L. liberto, §. filium, D. de anni. leg. Iulian. L. ita tamen, §. heres, D. ad Sc. Trebell. *Heres exisse erat institutus consobrina mea, & eius fideicommissum, vt* PARTEM DIMIDIAM

MIDIAM HEREDITATIS STATIM PVBLIO MÆVIO RESTITVERET. Gaius in L. si ex asse, D. famil. ercisc. *Si ex asse institutus heres, rogatus sit mihi* PARTEM ALIQVAM RESTITVERE, *veluti* DIMIDIAM. Scæuola in L. à filia, D. ad Sc. Trebellian. *A filia petit, vt* SI LIBERIS SVPERSTITIBVS MORERETVR, PARTEM EIVS QVÆ AD EAM EX BONIS PATRIS PERVENISSET: QVOD SI SINE LIBERIS, VNIVERSVM FRATRI RESTITVERET. Cui condicioni interdum dies addebatur, veluti, SI SINE LIBERIS INTRA TRIGENSIMVM ANNVM MORERETVR, L. Lucius Titius, §. pater, D. ad Sc. Trebell. d. L. cùm auus, D. de condic. & dem. vel, SI INTRA VICENSIMVM ANNVM SINE LIBERIS MORIERIS, d. L. Lucius, §. Mæuia. Papinian. in L. quod bonis, §. quod auus, D. ad L. Falcid. *Heredem auus, idémque Tutor rogauerat, vt* SI SINE LIBERIS ANTE CERTAM ÆTATEM DECEDERET, TAM HEREDITARIA, QVAM PROPRIA BONA RESTITVERET. Fratres etiam heredes instituti plerumque inuicem hereditatem restituere rogabantur, L. Sed & in illo, D. reb. dub. impp. Diocler. & Maximian. in L. cùm proponas. C. de pact. *Cùm proponas filios Testamento scriptos heredes, rogatos esse,* VT QVI PRIMVS REBVS HVMANIS EXIMERETVR, ALTERI PORTIONEM HEREDITATIS RESTITVERET. Proponitur & in L. cogi, §. cùm quidã, D. ad Sc. Trebell. quidam à duobus heredibus institutis & inuicè substitutis petiisse, SIVE VTERQVE, SIVE ALTER HERES ESSET, vt hereditas sua EX PARTE DIMIDIA RESTITVRETVR alicui post quinquennium. Refertur & à Scæuola in L. Titia, D. de condic. & demonstr. huiusmodi fideicommissum. *Titia heredis instituti Liberos habentis filij fideicommisit,* VTI REM EIVS VNIVERSAM RESTITVERET FILIIS EIVS LIBERISVE EORVM, CVM IPSI PETISSENT, SINE VLLA IVRIS CAVILLATIONE. Ac planè interdum testator rogabat restituere BONA SVA, vel, FAMILIAM, vel, PECVNIAM, vel, VNIVERSAM REM SVAM, vel, OMNIA SVA; L. nam quod, §. vlt. cùm, L. seq. & L. si legatus D. ad Sc. Trebellian. Vlpian. in L. cogi, D. eo. *Hoc idem & si* PATRIMONIVM *fuerit rogatus, & si* FACVLTATES: *& si* QVIDQVID HABEO, & *si* CENSVM MEVM, & *si* FORTVNAS MEAS, *& si* SVBSTANTIAM MEAM, *& si* PECVLIVM MEVM, *Testator dixerit.*

Duobus etiam quandoque hereditatem restituere quis rogabatur, d. L. cogi, §. si quis heres. Et alteri purè, vel in dieni, alteri sub condicione, L. 1. §. sed & quoties, D. eo. Interdum verò vni ex pluribus hereditatem restituere heredem testator rogabat, & in eius arbitriũ cõferebat cui potius restitueret. Gaius in L. verum, §. cùm quidã, D. de reb. dub. *Cùm quidam pluribus heredibus institutis, vnius fidei commisisset, vt* CVM MORERETVR, VNI EX HEREDIBVS, CVI IPSE VELLET, RESTITVERET EAM PARTEM HEREDITATIS, QVÆ AD EVM PERVENISSET. Vlpian. in L. ex facto, §. si quis rogatus, D. ad Sc. Trebell. *Si quis rogatus fuerit* FILIIS SVIS, VEL CVI EX HIS VOLVERIT, RESTITVERE HEREDITATEM. Papinian. in L. heredes mei, §. peto, D. eo. PETO DE TE, VXOR CARISSIMA, VTI CVM MORIERIS, HEREDITATEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM, VEL NEPOTIBVS MEIS, VEL CVI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS, ET CVI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA.

Heres autem vel purè hereditatem restituere rogabatur, L. vbi putè, D. ad Sc. Trebell. videlicet STATIM, L. ita tamen, §. heres ex asse, D. eo. seu PRÆSENTI DIE, L. mulier, §. si heres, D. eod. seu PRIMA QVAQVE DIE, L. quidam ita, D. eo. aut verò in tempus, vel post tempus, restituere rogabatur, L. deducta, §. 1. & §. qui post, D. eo. velũti POST MORTEM SVAM, L. cùm patet, §. hereditatem, D. de legat. II. L. Statius Florus, §. Cornelio Felici, D. de iu. fis. L. deducta, §. hereditatẽ, & §. cùm autem, D. ad Sc. Trebell. Sic in L. vxorem, §. Seium, D. de legat. III. *Seium maritum scripsit heredem, eique substituit Appiam alumnam, fideique heredis commisit,* VT POST MORTEM SVAM HEREDITATEM EIDEM ALVMNÆ RESTITVERET, AVT SI QVID ANTE CONTIGISSET ALVM-

NÆ, TVNC VALERIANO FRATRIS FILIO RESTITVERET EANDEM HEREDITATEM. Cuiusmodi fideicommissum interdum his verbis, POST MORTEM TVAM, interdum his, CVM MORIERIS, concipiebatur, L. Lucius Titius, D. de legat. 1. L. deducta, §. quod ex hereditate, L. ita tamen, §. si heres, L. heredes mei, §. peto, D. ad Sc. Trebellia. L. vlt. D. vt legator. L. vtrum, § cùm quidam, D. de reb. dub. Interdum & post mortem alterius restituere rogabatur. Vlpian. in L. mulier, D. eo. *Mulier quæ duobus filijs in potestate patris relictis alij nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eúmque rogauit,* LIBERIS SVIS POST MORTEM PATRIS EORVM HEREDITATEM SVAM RESTITVERE, VEL EI QVI EORVM SVPERESSET. Pater etiam fiduciarium heredem scripsisse, ab eóque petiisse, vt FILIO SVO CVM AD ANNOS SEDECIM PERVENISSET, HEREDITATEM RESTITVERET, refert Iauolen. in L. Seius, D. eo. tit. Aliàs, heres scriptus rogabatur restituere, CVM VELLET, L. vxorem, §. Scævola, D. de legat. III. Præterea quandoque partem, STATIM, partem, cum MORERETVR, restituere rogabatur, L. ita tamen, § heres ad Sc. Trebellian. Cùm verò post tempus restituere heres rogabatur, interdum SATIS EXIGI ab eo, Testator VETABAT. Vlpian. in L. cùm tale, § 1. D. de condic. & demonst. POST MORTEM MEAM RESTITVAS HEREDITATEM, ITA, NE SATIS FIDEI COMMISSI PETATVR, NEVE RATIO EXIGATVR. Scævola in L. vlt D. vt legat. seu fideic. Testatricem cùm patris heredis instituti fidei commisisser, vt quidquid ad eum ex hereditate eius peruenisset, cùm moreretur, restitueret filio suo, hæc verba adiecisse narrat, SATIS A SEIO PATRE MEO EXIGI VETO. Idem in L. vxorem, §. vlt. D. de legat. III. refert, maritum qui Seiæ vxori vniuersam hereditatem restituere heredem rogauerat, rursus vxoris fidei commisisse, vt quidquid ad eam ex hereditate peruenisset, deductis his quæ ei legauerat, restitueret Mæuiæ infanti, hoc addito, A QVA SEIA SATIS EXIGI VETO: CVM SCIAM, EAM POTIVS REM AVCTVRAM, QVAM DETRIMENTO FVTVRAM.

Fidei cõmissa autẽ hereditatis (sic enim ea Papinian. appellat in L. si res, §. 1. D. ad Sc. Trebell. relinquebãtur his verbis, ROGO, vel TE ROGO HEREDITATEM RESTITVAS, L. vbi purè, § 1. & L. Titio, D. eo. A TE PETO, L. ita tamen, §. si pater & L. Seius, D. eo. vel PETO DE TE, L. heredes, §. vlt. D. eo. vel, FIDEI TVÆ COMMITTO VT HEREDITATEM RESTITVAS, L. ex facto in princ. & §. vlt. D. ad Sc. Trebell. vel, A TE HERES PETO, FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, DES, REDDAS, L. quidam, D. eo. vel, REDDAS, RESTITVAS, L. epistulam, D. eo. Aliàs, HEREDES MEI RESTITVANT, L. heredes in princ. D. eo. Proponitur & in §. 1. ead. L. in Testamento ita scriptum fuisse, FIDEI FILIORVM MEORVM COMMITTO, VT SI QVIS EORVM SINE LIBERIS PRIOR SVVM DIEM OBIERIT, PARTEM SVAM SVPERSTITI FRATRI RESTITVAT. QVOD SI VTERQVE SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT, OMNEM HEREDITATEM AD NEPTEM MEAM CLAVDIAM PERVENIRE VOLO. Scævola etiam in L. Epistulam, §. mulier, D. eo. fidei cõmisisse mulierem narrat in hæc verba, ROGO TE, VT IDQVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. Idem in L. heredibus, D. eo. patrẽ, filiis heredibus institutis, singulos rogasse refert, VT QVI SINE LIBERIS DECEDERET, PARTEM SVAM HEREDITATIS, SORORI, FRATRIQVE RESTITVERET, AVT, SI FRATER SORORVE NON ESSET, MATRI SVÆ: & hæc verba adiecisse, VOSQVE LIBERI CARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO, DONEC BINOS LIBEROS EDVCAVERITIS. Idem in L. Lucius, §. tres heredes, D. eo. TV FRATER SECVNDVM FIDEM ET PIETATEM TVAM, QVIDQVID AD TE PERVENERIT EX HEREDITATE MEA STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FACIAS, FIDEI TVÆ COMMITTO. Scævola in L. Lucius, §. Gaio, D. eodem. FIDEI AVTEM VESTRÆ MANDO GAI SEI ET LVCIA TITIA, VTI POST

OBITVM

OBITVM VESTRVM REDDATIS, RESTITVATIS, TITIO ET SEMPRONIO SEMISSEM PATRIMONII, ET PORTIONIS EIVS, QVAM VOBIS DEDI. Et §. quæ habebat eod. L. SI TITIVS MARITVS MEVS MIHI HERES ERIT, PETO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD EVM PERVENERIT, CVM MORI COEPERIT, DET, RESTITVAT GAIO FILIO NOSTRO, ITA TAMEN, VT DECEM QVIDEM VNCIAS GAIVS HABEAT, DVAS AVTEM VNCIAS SEIVS NEPOS HABEAT: QVOD VT FIAT, FIDEI EIVS TIBI HEREDIS MEI COMMITTO. Marcell. in L. Lucius, D. de legat. II. *Lucius Titius cùm duos filios heredes relinqueret, Testamento ita cauit*, QVISQVIS MIHI LIBERORVM MEORVM HERES ERIT, EIVS FIDEI COMMITTO, VT SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DECEDAT, HEREDITATIS MEÆ BESSEM, CVM MORIETVR, FRATRIBVS SVIS RESTITVAT. Memorantur & in L. vbi purè, D. eo. hæ Fideicommissorum formulæ, ROGO DES FILIO TVO, FACIASQVE AD EVM PERVENIRE: TE ROGO LVCI TITI HEREDITATEM MEAM CVM ATTIO PARTIARIS. Paul. in L. Plautius, D. de condic. & dem. *Rogatus est heres à liberto testatore*, VT PERCEPTIS SIBI DECEM, TOTAM HEREDITATEM REVENDERET. Papinian. in L. pater, §. 1. D. condic. & dem. *ita fideicommisso dato*, VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS. Hoc quoque modò hereditates fidei heredum committebantur, VOLO HEREDITATEM MEAM TITII ESSE: SCIO HEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO, L. & eo modo, D. de legat. I.

Interdum verò heres VT ALIVM HEREDEM FACERET, rogabatur: ac per hoc rogatus videbatur hereditatem Testatoris restituere, L. filiusfa. §. viquis, D. de legat. I. L. ex facto, D. ad S c. Trebellia. Papinian. in L. imperator, §. cùm quidam, D. de legat. II. *Cùm quidam filio suo ex parte herede instituto, patruum eius coheredem ei dedisset, & ab eo* PETIISSET, VT PILIVM SVVM, PRO VIRILI PORTIONE, PILIIS SVIS COHEREDEM FACERET. Sed & cùm mater filio suo coheredes filias ipsius dedisset, ac petiisset, VT FILIAS SVAS EMANCIPARET, ITA VT CVRATORES A PRÆTORE ACCIPERENT, Papiniano placuit, filij fidei commissum videri vt eas iuris sui constitutas ad auiæ hereditatem peruenire pateretur, L. mater, D. de condic. & dem. Idem in L. cùm pater, §. rogo, D. de legat. II. ROGO FILIA, BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. Papinian. in L. cùm filius, §. pater, D. de legat. II. *Pater cùm filia pro semisse herede instituta sic Testamento locutus fuerat*: PETO CVM MORIERIS, LICET ALIOS QVOQVE FILIOS SVSCEPERIS, SEMPRONIO NEPOTI MEO PLVS TRIBVAS IN HONOREM NOMINIS MEI, Scævola in L. penult. §. matre, D. eo. A TE, VXOR CARISSIMA, PETO, NE QVID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QVIBVS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FACIT. SED ET ALIA MIHI DETERIORA FACIT. At ex hac scriptura, MANDO FILIÆ MEÆ PRO SALVTE SOLLICITVS IPSIVS, VT QVOAD LIBEROS TOLLAT, TESTAMENTVM NON FACIAT. ITA ENIM POTERIT SINE PERICVLO VIVERE, Fidei commissariam hereditatem sorori coheredi non videri relictam, Papinianus respondit, L. cùm pater, §. mando, D. eo.

Parentibus autem non tantùm liberis impuberibus secundas Tabulas facere licebat, (quod moribus introductũ fuisse Vlpian. scribit) sed liberis suis siue masculini siue feminini sexus, si modò in potestate essent, Tutores testamento dare, lege XII. Tab. permittebatur, Et ita Tiberiũ Neronem morientem, Tiberio, & Claudio Druso filiis tutorem reliquisse Octauium Cæsarem, Dio lib. XLVIII. auctor est. Sic & Virginium Rufum sibi Tutorem relictum Plinius. Epist. I. lib. II. scribit. Cic. Epist. LXI lib. XIII. ad Silium, *T. Pinnio familiarissimè me vsum esse scire te arbitror. Quod quidem ille Testamẽ-*

to declarauit, qui me tum TVTOREM, *tum etiam* SECVNDVM HEREDEM INSTITVERIT. Nec filiis tantùm iam natis, sed & postumis filiis, vel nepotibus, vel ceteris liberis, qui modò in ea causa essent, vt si viuo testatore nascerentur, in potestate eius forent, Tutores testamento dari poterant, L. 1. D. de testam. tut. L. postumo, D. de tut. & rat. distrah. L. cùm pater, D. de neg. gest. Poterat autem pater filio non modò heredi instituto, sed vel exheredato Tutorem dare, L. pater, D. de testament. tut. L. iure nostro, §. vlt. L. qui cognationem, §. pupillo, D. de admin. tut. Interdum & matres, licet non iure, tutores dabant: Verùm mater non nisi instituto filio dabat: quasi in tem potius quàm in personam tutorem dare videretur. L. patet, D. de test. tut. L. mater, C. eo. tit. Sed & inquiri in eum qui testamento matris datus erat tutor oportebat, cùm à patre datus, quamuis minus iure datus esset, tamen sine inquisitione confirmabatur, d. L. pater, Neratius in L. 11. D. de confirm. tut. *Mulier liberis non rectè testamento tutorem dat: sed si dederit, decreto Prætoris vel Consulis, ex inquisitione confirmabitur, nec satisdabit pupillo rem saluam fore.* Tutorem autem certo tempore dare, & vsque ad certum tempus licebat, & sub condicione, & vsque ad condicionem, L. tutor datus, §. 1. D. eo. Vlpian. in L. si tutor, §. si testamento, D. de tut. & rat. distrahen. *Sed & si quis Testamento* AN TEMPVS FVERIT DATVS. Certarum verò rerum vel causarum, vel deductis rebus Tutor dari non poterat, L. certarum, D. de testament. tut. Tutor etiam incertus dari non poterat, L. tutor incertus, D. eo. Tutorem verò quemlibet dare patet poterat, dum modò cum eo Testamẽti factio esset, L. tutor & L. testamento, D. eo. Latinus tamen Iunianus, licet is testamenti factionẽ heberet, Tutor, lege Iunia vetante, dari non poterat, quemadmodum. Vlpianus Tit. xv. scribit. Dementissime vtique, vt Seneca lib. IIII. de Benefic. cap. XXVII. ait, testabatur, qui Tutorem filio relinquebat, pupillorum spoliatorem.

Formula verò dandi Tutoris testamento erat hæc, TVTOR ESTO. Vlpian. in L. tutor datus, D. de testam. tut. *In tutoris dationem vtrum leuissima condicio, an nouissima vt in legato spectanda est? vt puta,* TITIVS, CVM POTERIT TVTOR ESTO: TITIVS SI NAVIS EX ASIA VENERIT, TVTOR ESTO. Idem in L. si hereditas, §. vlt. D. eo. *Seruus alienus ita dari testamento tutor potest,* SI LIBER ERIT TVTOR ESTO. African. in L. tutor XXIII. D. eo. *Tutor rectè ita non datur,* ILLI AVT ILLI FILIIS MEIS, VTRI EORVM VOLET, TITIVS TVTOR ESTO. *Ita autem rectè* DABITVR, TITIVS SI VOLET, ILLI FILIO MEO TVTOR ESTO. Vlpian. in L. tutor quoque, §. nunc videamus, D. de suspec. tutor. *Quod si quis ita tutor datus sit,* QVOAD IN ITALIA ERIT, TVTOR ESTO: VEL QVOAD TRANS MARE NON ERIT. Triphonin. in L. Titius, D. de excusat. tutor. TITIVS FILIIS MEIS QVOAD REIPVB. CAVSA NON ABIERIT, TVTOR ESTO. Et mox. *Sed si ita scriptum in testamento fuit,* TITIVS TVTOR ESTO. CVM REIPVB. CAVSA ABIERIT, TVTOR NE ESTO: CVM REDIERIT, TVTOR ESTO. Aut si plures dabantur, dicebatur, TVTORES SVNTO. Paulus in L. quæro, §. vlt. D. de testam. tut. FILIIS MEIS TVTORES SVNTO. C. MÆVIVS ET LVCIVS EROS. Interdum verò vtebantur his verbis, TVTOREM DO. Vlpian. in L. si quis ita, D. de testam. tut. *Si quis ita dederit,* FILIIS MEIS TVTOREM DO. Iauolen. in L. tutoribus, D. eo. *Tutoribus ita datis,* LVCIVM TITIVM TVTOREM DO. SI IS NON VIVIT, TVM C. PLAVTIVM TVTOREM DO. Pompon. in L. Seruius, D. de verb. signific. *Si ita scriptum sit,* FILIO FILIISQVE MEIS HOSCE TVTORES DO. Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. XIII. *Si decedens seruis suis ita libertatem dederit,* ILLVM ET ILLVM LIBEROS ESSE VOLO, EOSQVE FILIIS MEIS TVTORES DO.

Pluribus verò tutoribus datis, plerumque pater declarabat, quem eorũ vellet tutelã gerere & administrare. Vlpian. in L. III. §. 1. D. de administr. tut. *Si parens vel pater qui in potestate habet, destinauerit testamento, quis tutelam gerat.* Et mox. *Vt si parens declarauit,* QVEM VELIT TVTELAM ADMINISTRARE, *ille solus administret.* Idem in L. 1. §. si pupillis, D. de tut. & rat. distrah. *Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum,* PERQVE EVM *voluerit* TVTELAM ADMINISTRARI, Et in L. decreto, §. vlt. D. de administr. tut. *Si duobus simul tutela gerenda permissa est à parente.* Item in L. quòd si fortè

si fortè, D. de solutionib. Interdum etiam vnũ ex tutoribus datis destinabat Pater, qui ab aliis rationes acciperet, L. iure, §. 1. D. de test. tut. *Honoris causa tutor datus nõ videtur, quem* PATER A CETERIS TVTORIBVS, QVIBVS NEGOTIA GERENDA MANDAVIT, RATIONES ACCIPERE VOLVIT. Interdũ testator mandabat tutelam alicuius consilio geri. Vlpian. in L. ita autem, §. Papinianus, D. de administr. & peric. tut. PATER TVTELAM FILIORVM CONSILIO MATRIS GERI MANDAVIT. Scævola in L. Titium, D. eo. *Titium & Mævium tutores quis dedit & cavit*, Βούλομαι ὑμᾶς παρακαλῶ πάντα γίνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίας τῆ ἀδελφῆ μὲ γνάμης, ἕνεκα αὐτῶν τοιούτου ἄκυρον ἔσω.

Nonnunquam & pater pietatis fiducia MATREM NEGOTIA FILII GERERE testamento cauebat, L. liberto, §. quamquam, D. de negot. gest. Vlpian. in L. si mater, D. ad Sc. Tertyll. *Quid si pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam* PER MATREM REM EORVM ADMINITRARI *voluit.* Aliàs patentes tutelæ administrãdæ rationẽ tutoribus præscribebãt. Vlpian. in L. ita autem, §. vsque adeo, D. de administrat. tutor. *Vsque adeo autem licet tutoribus patris præceptum negligere: vt si pater caveret*, NE QVID REI SVÆ DISTRAHERETVR, vel, NE MANCIPIA DISTRAHANTVR, *vel*, NE VESTIS, *vel*, NE DOMVS, *vel*, NE ALIÆ RES PERICVLO SVBIECTÆ: *liceat eis contemnere hanc patris voluntatem.* Scævola in L. Titium, §. præfectus, D. de administr. tut. *Præfectus Chionis ita testamento cavit.* VOLO VT SIT IN ARBITRIO TVTORVM FILII MEI; SI VOLVERINT, HVIVS SVMMÆ VNCIAS INFERRE VSVRARVM NOMINE, ITA NE NVMMI DISPARGANTVR. Idẽ in L. qui negotiationẽ, D. de administr. tut. proponit testatorem Pamphilum & Diphilum libertos per quos negotiationẽ exercebat, tutores testamento reliquisse, & cauisse, VT NEGOTIVM EODEM MODO EXERCERETVR, QVO SE VIVO EXERCEBATVR. Proponitur & in L. ita autem, §. Iulianus de admistrat. tut. quidam decedens filiis suis tutores dedisse & adiecisse, EOSQVE ANICLOGISTOS ESSE VOLO. Interdũ etiã libertis quos heredes scripserat, Pater Alimẽta statuebat, L. 11. in fi. D. vlt. pupill. educ. Testamenti certè in L. Titiũ & Mæuium, §. 1. D. de administr. tut. clausula refertur huiusmodi: QVANTVM AVTEM FILIO MEO DIVRNVM SVFFICIAT, MARITA ET IAVNVARIA ÆSTIMAVERVNT. De pupilli quoque educatione Testator nõnunquam testamẽto cauebat. Vlp. in L. 1. In prin. D. vbi pupill. educ. *Cùm quidã Testamẽto suo cauisset*, VT FILIVS APVD SVBSTITVTVM EDVCARETVR. Et §. certè ead. L. *Si legatarius vel heres educationẽ recipiet*, TESTAMENTO SIBI INIVNCTAM. Pompo. in L. Quintus, D. de ann. leg *Si quis ita scripsit*, FILII, FILIÆQVE MEÆ TIBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ESSE VOLET. EISQVE HERES MEVS IN ANNOS SINGVLOS, INQVE PVEROS, PVELLASQVE SINGVLAS, DAMNAS ESTO DARE CIBARII NOMINE, AVREOS DECEM.

Admonendi autem sumus patres quandoque filiabus condicionẽ testamento quæsisse, & eos nominasse quibus filias suas nuptum dari vellent, L. tutor, D. de ritu nupt. Papinian. in L. pater Seuerianam, D. de condicion. & demonstr. *Pater Seuerianam Proculam Ælio Philippo cognato nuptiji testamento designauit.* Et ita testamento filiæ destinatæ dicebantur, L. non est matrimonium, D. eo. L. qui pupillam, D. ad L. Iul. de adulter. Plerumque certè testatores filiabus nuptias in familia iniungebant, L. Thais, §. Spendophorus, D. de fideic. libert. Quandoque etiã in arbitrio matris pater esse volebat, cui nuptum filia cõmunis collocaretur, L. quamquam, D. de ritu nup. Sed & dotem filiæ arbitratu Tutorum dari interdum pater iubebat, L. si filiæ, D. de legat. III.

Ac ne quid ex his quæ paternum erga liberos affectũ testatũ reliquebant, prætermittamus, Interdum amicis liberos suos commendabant. Cicero lib. III. de finib. *Præclarè facis, cùm & eorũ memoriã tenes, quorũ vterque tibi* TESTAMENTO LIBEROS SVOS COMMENDAVIT. Sulpitium certè Gallum, idẽ Cicero lib. 1. de Orato. refert, duos filios suos paruulos TVTELÆ POPVLI RO. COMMENDASSE, motientẽque dixisse, SE POPVLVM RO. TVTOREM INSTITVERE ILLORVM ORBITATI. Ouid. lib. III. Trist. Eleg. XIII.

Palladis exemplo, de me sine matre creata
Carmina sunt: stirpi hæc, progenieíque meæ.
HANC TIBI COMMENDO: *quæ quo magis orba parente est,*
Hoc tibi tutori sarcina maior erit.

Sic & in supremis suis ordinandis Epicurus cùm ageret vitæ supremum diem Epistola scripta ad Hermacum, referente Cicerone lib. II. de Finib. *Sed tu, vt dignũ est, tua erga me,*

& erga Philosophiam voluntate, ab adolescentia susceptæ, FAC VT METRODORI TVEARE LIBEROS. Et mox. *Ista commendatio puerorum, memoria & caritas amicitiæ, summorum beneficiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam*. Apud Propertium Eleg. vlt. lib. IIII. Cornelia vniuira moriēs, Lepidum & Paulum liberos communes Paulo marito ita commendat.

NVNC TIBI COMMENDO, COMMVNIA PIGNORA, NATOS.
Hæc cura & cineri spirat inusta meo.
FVNGERE MATERINIS VICIBVS, PATER. *Illa meorum*
Omnis erit collo turba ferenda tuo.
Oscula quum decerpes tua flentibus, adiice matris:
Tota domus cœpit nunc tibi nata esse tua.
Et si quid dolaturus eris, sine testibus illis.
Quum venient, siccis oscula falle genis.

Eadem pueros his versibus affatur.

Seu tamen aduersum mutarit ianua lectum,
Sederit & nostro cauta nouerca toro:
CONIVGIVM, PVERI, LAVDATE ET PERTE PATERNVM:
Capta dabit vestris moribus illa manus.
Nec matrem laudate nimis. Collata priori
Vertet in offensas libera verba suas

Ac mox. FILIA *tu specimen censuræ nacta paternæ*
Fac teneas vnum, nos imitata, virum.
Et serie fulcite genus.

Quin & parentes suos quandoque commendabant. Cæsar lib. II. de Bello ciuili. *Hi de sua salute desperantes, vt extremo vitæ tempore homines facere consueuerant, aut suam mortem miserabantur*, AVT PARENTES SVOS COMMENDABANT, *si quos ex eo periculo fortuna seruare potuisset*. Apud Terent. Andria Act. II. Sc. V. Chrysis moriens Pamphilo Glycerium ita commendasse fingitur,

Quod ego per hanc te dextram oro, & ingenium tuum,
Per tuam fidem, pérque huius solitudinem
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras,
Si te in germani fratris dilexi loco.
Siue hæc te solum semper fecit maxumi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus:
TE ISTI VIRVM DO, AMICVM, TVTOREM, PATREM:
BONA NOSTRA HÆC TIBI COMMITTO, ET TVÆ MANDO FIDEI.
Hanc mihi in manum dat.

Sed & Tiberius moriens Claudium in tertiis heredibus, ex parte tertia nuncupatum, legato etiam circa sestertia vicies prosecutus, commendauit insuper exercitibus, Senatui populóque Ro. inter ceteras necessitudines nominatum, vt Sueton. in Claudio cap. VI. memoriæ prodidit. Scæuola etiam in L. liberto, §. filiū, D. de ann. legat. proponit, patrem, cum filiū ex dodrante, vxorē ex quadrante instituisser heredes, filij fideicōmisisse, vt nouercæ restitueret hereditatē. Ab ea autē petisse, VT INFIRMITATEM PILII COMMENDATAM HABERET: EIQVE MENSTRVOS AVREOS DENOS PRÆSTARET, DONEC AD VICESIMVM QVINTVM ANNVM ÆTATIS PERVENISSET. CVM AVTEM IMPLEVISSET, TVNC PARTEM DIMIDIAM HEREDITATIS EI RESTITVERET. Idem in L. generali, §. duas, D. de vsu & vsufr. leg. filium mente captū ita sorori eōmendatum à patre communi refert, PETO A TE, PVBLIA CLEMENTIANA, VTI FRATREM TVVM IVLIVM IVSTVM ALAS, TVEARIS, DEPENDAS PRO EO: PRO QVO TIBI VSVMFRVCTVM PORTIONIS EIVS RELIQVI, DONEC MENTIS COMPOS FIAT, ET CONVALESCAT. Sic & filiam suam & neporem quem ex ea habebat, ac fratris filium inuicem commendat Testator, in specie, L. Lucius, §. filiam, D. ad Sc. Trebell. Sed & libertos quandoque heredibus commendabant. Modestinus enim in L. verba, D. de aliment. leg. hæc Testamenti verba adfert, PRO-

THVMVM

THVMVM, POLYCHRONIVM, HYPATIVM, COMMENDO, VT ET VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRÆSTETIS, PETO. Ipsos quoque seruos quos caros habebant, commendasse Testatores, apparet ex L. imperator, D. de man. test. Sic in L. Thais, §. Lucius, D. de fideic. lib. MEDICOS TIBI COMMENDO ILLVM, ET ILLVM. Alumnũ etiam Seiæ Testator ita cõmendasse proponitur in L. à filio, D. de alim. leg. MÆVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO. QVÆ PETO A TE, SEIA, SVSCIPIAS: ET VSVRAS EI QVINCVNCES IN ANNVM VSQVE VICENSIMVM ÆTATIS PRÆSTES: EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. Vlpian. in L. fideicommissa, §. si ita quis, D. de legat. III. *Si ita quis scripserit*, ILLVM TIBI COMMENDO. Interdũ etiã parer filios suos increpans, quædam Testamento scribebat, L. ea quæ pater, C. ex quib. caus. infa. irrog.

Plerumque verò parentes bona inter liberos Testamento diuidebant, L. si filia nupta, §. si pater, & L. quæ pater, L. ex parte, §. pater, D. famil. ercisc. L. quoties, L. si cogitatione, & L. licet, C. eo. tit. L. pater, D. de adimend. legat. Scæuola in L. alumnæ, §. qui filias, D. de adimend. leg. Qui *filias ex disparibus portionibus Testamento heredes instituerat, panè* OMNIVM BONORVM SVORVM *eodem Testamento* DIVISIONEM FECIT. *Deinde hæc verba adiecit.* Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῆς ὑπαρχόντων μῶν, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη ἔστω μέσον τῆς δύο μῶν θυγατέρων, Πειμμης καὶ Στεφάνης, ἢ τῆς ἐξ αὐτῆς πειμένης. Impp. in L. scriptura, C. comm. VII. iud. *scriptura Testamenti, qua*, SPECIALITER OMNIA DIVISA *continentur.* Quin & intestatò morientem, codicillis prædia sua omnia, & patrimonium inter liberos diuisisse, ita vt longè amplius filio quàm filiæ relinqueret, narrat Scæuola, in L. ex parte, §. intestato, D. famil. ercisc.

Atque vt priuan bona sua, sic & Imperatores, Testamento inter liberos imperium diuidebant: Ei ita Constantinum tres filios imperij heredes reliquisse, Theodoritus, lib. I. histor. Ecclesiast. narrat. Sozomen. lib. II. histor. Ecclesiast. cap. VII. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἤδη πρότερον εἰς τοὺς παῖδας καταστὰς ὅπως τὴν ἀρχὴν διελοῖ, καὶ Κωνσταντίνῳ μὲν ἡ Κώνσταντι τὰ πρὸς δύσιν ἐπενέμας, Κωνστάντι δὲ τὰ πρὸς ἕω. Et mox: Διαθέσθαι τὰ πάντας, τοῖς μὲν τὰς οἰκείμενα τὴν ἀρχὴν, ὡς πρότερον. Προσθῆκα δὲ, τὰ μὲν, τῇ πρεσβυτέρᾳ μόμι. Τὰ δὲ, τῇ ἐπωνύμῳ αὐτῶ καταλιπὼν, ὕδοκε τὴν Ἀλεξάνδρειαν τῷ πρεσβυτέρῳ, & reliqua Ruffin. lib. I. Histor. ecclesiast. cap. XL. *Interea dum hæc apud Alexandriam frustrà agitantur, venerabilis Augustus Constantinus, in suburbana villa Nicomediæ tricesimo, & primo imperij sui anno defunctus est, liberis de successione Romani orbis testamento heredibus scriptis.*

Interdum autem diuisionem bonorum facientes, de æris alieni solutione cauebant. Scæuola in d. L. ex parte, §. pater, D. fam. erc. *Pater inter filios diuisit bona, & eã diuisionẽ Testamento confirmauit & cauit,* VT ÆS ALIENVM, QVOD VNVSQVISQVE EORVM HABEBAT, SIVE HABITVRVS ERAT, SOLVS SVSTINERET. Vlp. in L. si filia, §. si pater, D. eo. tit. *Si pater in filios sine scriptura bona diuisit, &* ONERA ÆRIS ALIENI PRO MODO POSSESSIONVM DISTRIBVIT. Vni etiam ex heredibus quãdoque onus æris alieni iniungebatur, vt apparet ex d. L. si filia, §. Papinianus. Vnde in §. vlt. ead. L. *Si maritus, alterum ex heredibus* ONVS DOTIS SOLVENDÆ, *quæ in stipulationem venit,* SVSCIPERE IVSSIT. Gaius in L. seruo legato, §. si testator, D. de legat. I. *Si Testator quosdam ex heredibus iusserit,* ÆS ALIENVM SOLVERE. Sed & de æris alieni solutione ita quidam Testator cauisse memoratur, ITEM ROGO VTI RELIQVVM ÆS ALIENVM QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATISFACIAS. Profitebantur certè quandoque quid deberent, vt in L. Lucius Titius, §. quisquis, D. de leg. II. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SCIAT DEBERE ME DEMETRIO PATRVO MEO DENARIA TRIA, ET DEPOSITA APVD ME A SELEVCO PATRVO MEO DENARIA TRIA, QVÆ ETIAM PROTINVS REDDI ET SOLVI EIS IVBEO.

Sed & parentes frugi æstimationem patrimonii sui fatere consueuisse, Papinianus ait, L. cùm pater, §. pater qui, D. de legat. II. Ac planè, quantum in bonis relin-

querent, Testamentis quandoque Testatores comprehendebant. Plinius lib. xxxiii. cap. x. *Asinio Gallo, C. Martio Censorino Coss. ad* vt. Cal. Febr. *Caecilius Claudius Isidorus testamento suo edixit,* QVAMVIS MVLTA CIVILI BELLO PERDIDISSET, TAMEN RELINQVERE SERVORVM QVATVOR MILIA CENTVM XVI. IVGA BOVM TRIA MILIA SEXCENTA, RELIQVI PECORIS CC. QVINQVAGINTA SEPTEM MILIA, IN NVMERATO HSD C. M. PVNERARI SE IVSSIT SESTERTIIS XI. M. Proponitur & à Iuliano in L. quidam Testamento, D. de legat. I. quidã qui quadringentos aureos legauerat, heredibus demonstrasse vnde sumerent, & sine incommodo rei familiaris contrahere possent, in hæc verba. AB IVLIO ACTORE AVREOS TOT: ET IN CASTRIS QVOS HABEO, TOT: ET IN NVMERATO QVOS HABEO, TOT. Sanè Staberium quendam, hominẽ auarissimum, Horatius Sat. III. lib. II. refert adeo magnitudine pecuniæ delectatum, vt monumento suo heredes inscribere iusserit, QVANTVM QVISQVE EX TESTAMENTO SVO CEPISSET, eósque si in aliquo mentiti essent, centum paria Gladiatorum populo exhibere, epulum etiam populo ad arbitrium Arij voracissimi parare, & frumentum infinitum præbere damnauerit. Hoc enim secundum vetusti cõmentatoris interpretationẽ, Horatius significat his versibus.

Heredes Staberi, summam incidere sepulchro.
NI SIC FECISSENT, GLADIATORVM DARE CENTVM
DAMNATI POPVLO PARIA, ATQVE EPVLVM ARBITRIO ARRI:
Frumenti quantum metit Africa. --

Sequitur deinde ex Staberii persona, hæc ἀνθυποφορᾷ.

Sive ego prauè,
Seu rectè, hoc volui: ne sis patruus mihi.

Et mox. *Quid ergo*
Sensit, cùm summam PATRIMONI INSCVLPERE SAXO
HEREDES VOLVIT? *Quoad vixit, credidit ingens*
Pauperiem vitium: & cauit nihil acrius: vt si
Fortè minus locuples vno quadrante perisset,
Ipse videretur sibi nequior.

Modestinus verò in L. Titia cùm Gaius, D. de legat. II. Testatorem quendam Testamento significasse narrat, verba quæ infra scripta sunt. IMPRIMIS SCIANT HEREDES MEI, NVLLAM PECVNIAM ESSE PENES VXOREM MEAM: SED NEC ALICVI QVICQVAM: IDEOQVE HOC NOMINE EAM INQVIETARI NOLO. Interdum & Testatores in vltima voluntate certã pecuniæ quãtitatem, aut etiam res certas, sibi deberi significabant, L. rationes, C. de probationib.

Nonnunquam morientes Anulum tradebant vni ex heredibus. Papinian. in L. cùm pater, §. pater, D. de legat. II. *Pater pluribus filiis heredibus institutis,* MORIENS CLAVES ET ANVLVM CVSTODIÆ CAVSA, *maiori natu filiæ tradidit.* Sic & Sueton. Tiberium deficientem exemptum digito anulum quasi alicui traditurum, parumper tenuisse, in eius principis vita cap. LXXIII. scriptum reliquit. Ei verò spiranti adhuc anulum detrahi iussisse Caligulam, & quoniam suspicionem retinentis dabat, pluuinum iniici iussisse, idem in Calig. cap. XII. adiicit. Sed & Augustum, cùm morbo grauissimo conflictaretur, deplorata salute anulum Agrippæ tradidisse, Dio lib. LIII. memoriæ prodidit. Quin & Ptolemæum anulum Alexandri mortui digito detraxisse, & in concionem protulisse, Egesippus lib. I. cap. vlt. scribit.

Iam vt ad alia quæ in Testamentis scribebantur, gradum moueamus: Seruis libertas Testamento plerumque dabatur. Ea verò nominatim illis relinquenda erat: id quod lege Fufia Caninia cautum erat, §. libertas, Instit. de legat. Vlpian. in fragment. Tit. I. Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. XIIII. Quod sic accipi prudentibus placuit, vt non necesse esset nomen serui exprimere hoc modo, STICHVS LIBER ESTO, sed ex artificio vel officio & ministerio quod exercebat, demonstrare eum satis esset, quoniã

quoniam ea demonstratio vice nominis fungebatur: veluti DISPENSATOR MEVS, CELLARIVS MEVS, COCVS MEVS, PAMPHILI MEI FILIVS, LIBER ESTO, L. nominatim, D. de manumiss. testam. OESONATOREM MEVM, vel QVI EX ANCILLA ILLA NASCETVR, LIBERVM ESSE VOLO, Paul. lib. IIII. Sent. Tit. XIIII. CERDONEM SERVVM MEVM, L. cerdonem, D. oper. libert. ET PEDISEQVAS OMNES QVARVM NOMINA IN RATIONIBVS MEIS SCRIPTA SVNT, LIBERAS ESSE VOLO, L. Titia, D. de manum. test.

Testamento autem Libertas dabatur, & directò, & per fideicommissum, L. si quis seruo, D. de manumiss. testam. Et quidem Libertates directæ non nisi testamento, vel codicillis Testamento confirmatis, rectè dabantur. Fideicommissæ verò & ab intestato & codicillis non confirmatis relinqui poterant, L. libertates, D. de manumiss. testam. Poterat verò his demum seruis Testamento directa libertas dari qui vtroque tempore, & testamenti faciendi, & mortis, Testatoris fuerant, L. Seruius, D. eo. Vlpian. Tit. I. Verum libertates largius per fideicommissum quam directò dare licebat: Nã non tantùm propriis, sed & alienis seruis, & tam heredis quã legatarij, vel cuiuslibet extranei seruis per fideicõmissum Libertas dari poterat, ita tamen, vt vulgaribus verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris exprimi posset, L. libertates, D. de fideicom. libert. Vlpian. Tit. II. Inter directas etiam & fideicommissas libertates hoc intererat, quod, vt ibidem Vlpian. tradit, is qui directò liber esse iussus erat, Orcinus fiebat libertus: Is autem cui per fideicommissum data erat libertas, non Testatoris sed manumissoris fiebat libertus. Directò porrò relinquebatur libertas, in hunc modum, STICHVS LIBER ESTO. L. II. & L. si quis ita, L. Netatius, si ita, L. qui habebat, L. si locuples, D. de manumiss. testam. SERVI QVI SINE OFFENSA FVERINT, LIBERI SVNTO, L. Testamento centurio, §. vlt. D. de manum. test. STICHVS ET DAMAS SERVI MEI, SI RATIONES REDDIDERITIS, LIBERI ESTOTE, L. Thais, §. Stichus D. de fideic. liber. vel ita, STICHVS LIBER SIT, STICHVM LIBERVM ESSE VOLO, aut IVBEO, Vlpian. Tit. II. L. imperatores, & L. Titia, D. de man. test. L. Lucius, & L. Thais, §. libertatem, D. de fideicom. libert. & L. Lucius, D. de liberatio. leg. Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. XIII. ANCILLAS MEAS MÆVIAM ET SEIAM LIBERAS ESSE VOLO, L. si pater, §. vlt. D. de fideic. libert. Testamento etiam militis ita manumissam, SAMIAM IN LIBERTATE ESSE IVSSI, directam libertatem iure militiæ cepisse prudentibus placuit, L. Testamento militis, D. de manumiss. testam.

Per Fideicommissum verò his verbis libertas dabatur, ROGO, FIDEICOMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SERVVM MANVMITTAT, Vlpian. Tit. II. PETO MANVMITTAS, L. Thais §. tutoris, D. de fide libert. AB HEREDIBVS MEIS PETO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO, CVM FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS IMPLEVERIT, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTANT, d. L. Thais, §. ab heredibus, L. Sticho, D. de statuliber. ET VT IPSVM MANVMITTANT FIDEI EORVM COMMITTO, d. L. Thais, §. Stichus. A TE PETO SEI STICHVM MANVMITTAS, DEDI VNDE FACERES. L. Lucius, §. tres heredes, D. ad S. c. Trebellian. PETO VT LIBERTATEM ILLI ADSCRIBAS, L. ex facto, §. si quis, D. eo. HERES SI VOLVERIS FIDEI TVÆ COMMITTO, VT STICHVM MANVMITTAS, vel SI TIBI VIDEBITVR, L. fideicommissa libertas ita, D. de fideicom. libert. ROGO NE STICHVS ALTERIVS SERVITVTEM EXPERIATVR, L. rogo, & L. fideicommissa libertas ita, D. eo. MÆVI FILI CARISSIME, TE ROGO, SI STICHVS ET DAMAS ET PAMPHILVS TE PROMERVERINT, ÆRE ALIENO LIBERATO, NE ALTERIVS QVAM TVAM SERVITVTEM EXPERIANTVR, L. Thais, §. I. D. eo. Aliàs ita scribebant, NOLO ALII QVAM TIBI SERVIAT: vel, ILLVM ET ILLVM SERVOS MEOS VENIRE NOLO, L. quidam, D. eo. & QVOS TIBI COMMENDO, NE CVI ALII SERVIANT, L. imperator, D. eo.

sed & ita scribebant, NE EVM ALIENES, NE EVM VENDAS. Petebatur quoque NE STICHVS SERVIRET, L. generaliter, §. si petitum, D. de fideicō. libert. Proponitur & formula huiusmodi, ILLVM ILLIVS LIBERTVM ESSE VOLO, L. si quis ita, D. de manumiss. test. STICHVM MANVMITTI VOLO, L. Thais, §. vlt. D. de fideicom. libert. L. cerdonem, D. de ŏper. libert. L. si Titius, C. eo. tit. ROGO, SI TE PROMERVERINT, DIGNOS EOS LIBERTATE EXISTIMES, L. seruos, D. de man. test. Interdum his verbis ad heredem directis fideicommissa libertas dabatur, CVM TIBI VISVM ERIT MANVMITTERE, L. cùm tibi, D. de fiedeicom. libert.

Quandoque iubebatur heres seruum redimere, & ei libertatem præstare, L. generaliter, §. simili modo, D. de fideicom. libert. Et legatarius non minus quam heres rogari poterat seruum manumittere, L. Imperator, §. 1. L. si filius, §. scis cui, L. cum in testamento, D. eo. Vlpian. in L. si cui, D. eo. *Si cui legata sint centum*, ITA VT SERVVM ALIENVM REDIMAT, ET MANVMITTAT. Interdum heredes rogabantur seruos manumittere, & si non manumitterent, liberi esse iubebantur. Iulian. in L. quidam heredem, D. de manumiss. testam. *Quidam heredem suum rogauerat*, VT SERVVM MANVMITTERET, *deinde*, SI HERES EVM NON MANVMISERIT, LIBERVM ESSE IVSSERAT, *eique legauerat.*

Serui autem vel pure, seu STATIM, liberi esse iubebantur, vel POST TEMPVS, L. si quis ita, D. de man. test. vel POST ANNOS, L. libertas, §. vlt. D. eo. Scæuola in L. qui libertatis, D. de euictionib. *quia hoc modo libertas data fuerit*, STICHVS POST ANNVM LIBER ESTO. VNDE EX DIE LIBER ESSE iussus proponitur in L. si post mortem, §. vlt. D. de legat. 1. L. ergo, §. si ex die, D. de fideic. libert. Sed & sub condicione libertas sæpe adscribebatur. Vlpian. in L. Neratius, D. de man. test. *Cui libertas sic data est*, SI MIHI NVLLVS FILIVS ERIT CVM MORIAR, STICHVS LIBER ESTO. Iulianus in L. cùm hereditas, §. 1. D. qui & à quib. *Si autem qui soluendo non est, hoc modo libertatem dederit*, SI CREDITORIBVS MEIS SOLIDVM SOLVTVM FVERIT, STICHVS LIBER ESTO. Iauolen. in L. Stichum, §. 1. D. de statulibet. STICHVS LIBER ESTO, QVANDO ÆS ALIENVM MEVM SOLVTVM, CREDITORIBVSVE SATISFACTVM ERIT. Gaius in L. si locuples, D. de man. test. *quem is qui soluendo non esset ita liberum esse iussisset*, CVM ÆS ALIENVM SOLVTVM FVERIT, STICHVS LIBER ESTO. Inde illa, ÆRE ALIENO LIBERATO, in L. Thais, §. 1. de fideic. libert.

Plerúque certè, sub condicione Rationum reddendatum, seruis libertas dabatur, L. si pater, §. sticho, L. Thais, §. Titius & §. Stichum, & §. Lucius, & §. libertatem cum seq. D. de fideic. libert. L. Sticho, D. de statu liber. Hermogenian. in L. vix certis, D. de iudic. *Liber etiam esse iussus*, SI RATIONES REDDIDERIT. Cels. in L. si intra, §. vlt. D. de statuliber. SI RATIONES REDDIDISSET, *liberum esse iussum.* Scæuola in L. Sticho, §. seruus, D. eo. STICHVS SERVVS MEVS ACTOR SI RATIONEM OMNEM ACTVS SVI HEREDI MEO REDDIDERIT, EOQVE NOMINE SATISFECERIT, LIBER ESTO. Et §. Titius cad. L. *Titius testamento seruos actoris singulos diuersis personis legauit, cum adiectione*, SI RATIONES HEREDI, REDDIDERINT, & §. vlt. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SI DAMA SERVVS MEVS, ACTVS SVI QVI AGITVR NOMINE EIVS, ET PAMPHILI CONSERVI SVI, HEREDI MEO RATIONES REDDIDERIT, PARIAQVE FECERIT A DIE MORTIS MEÆ INTRA MENSEM SEXTVM, LIBER ESTO. Iulian. in L. si quis testamento, D. eo. *si quis testamento libertatem acceperit, sub condicione*, SI RATIONEM DEDERIT. Scæuola in L. filius, D. de dolo, *Filius legatum sibi seruū per præceptionē, rogatus manumittere post certū tēpus*, POSTEAQVAM RATIONES IPSI ET COHEREDIBVS FRATRIBVS REDDIDISSET. Sic in L. qui filium, D. de man. test. *Qui filium impuberem heredem esse iusserat*, STICHVM RATIONEM ARGENTI, QVOD SVB CVRA EIVS ERAT, REDDITA,

REDDITA, *liberum esse iusserat*, Paulus in L. Iulius, D. de condicion. & demonstratio. *Si in Testamento ita scriptum esset*, STICHVS SI RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALS SVA LIBER ESTO : SIQVS DECEM HERES DATO. Callistrat. in L. cùm seruus, D. eo. *Cùm seruus ita liber esse iussus sit*, SI RATIONES REDDIDERIT. Et mox: *Quasi nihil interfit, vtrum sub hac condicione*, SI RELIQVA, *vel*, SI RATIONES REDDIDERIT. L. Lucius, D. de manumiss. testam. *Lucius Titius seruo libertatem dedit*, SI RATIONEM ACTVS SVI DEDISSET GAIO SEIO FILIO SVO. L. Lucius, D. de liberatio. leg. EROTEM LIBERVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM. Aliàs hæc condicio ita concipitur, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS LIBERVM ESSE VOLO. L. Thais, §. vlt. D. de fideicom. libert. Marcian. in L. si quis dicat, §. vlt. D. de manumissionib. *Si* RATIONIBVS REDDITIS, LIBER ESSE IVSSVS FVERIT. Modestin. in L. libertate, §. vlt. D. de statuliber. *Seruus iussus*, REDDITA RATIONE, *ad libertatem peruenire*. Interdum pluribus hæc condicio adscribebatur, vt in L. si ita, §. hæc quæstio, D. de man. test. L. Thais, §. Stichus. D. de fideicom. libert. STICHVS ET DAMAS SERVI MEI, SI RATIONES REDDIDERITIS LIBERI ESTOTE. Ac nonnumquam adiiciebatur tempus intra quod rationes redderent, L. si hereditas, & L. Sticho, §. Titius, D. de statulib.

Sic etiam libertas quandoque dabatur: CALENVS DISPENSATOR MEVS, SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO : SVAQVE OMNIA ET CENTVM HABETO. L. Labeo, D. eo. PAMPHILVS SI BENE SE GESSERIT RATIONIBVS MEIS LIBER ESTO. L. Testamento, XVIII. D. de fideic. libertat. Pompon. in L. si ita, D. de manum. test. *Si ita sit scriptum*, STICHVS SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR LIBER ESTO.

E contrario rationum reddendarum onere quandoque seruus liberabatur, cúmque dominus rationes reddere vetabat, vt in L. si seruus vetitus, D. de legat. 1. *Seruus vetitus à testatore rationes reddere*. L. si quis seruũ, D. de condic. & demonstr. *Si quis seruum liberũ esse iusserit, si heredi rationes reddidisset, posteáque* EVM RATIONES REDDERE VETVERIT, & L. Aurelius, §. Sticho, D. de liberatio. legata, *Sticho Testamento manumisso fundum instructum & alia legauit, & hæc verba adiecit*, QVEM RATIONEM REDDERE VETO, QVIA INSTRVMENTA PENES SE HABET.

Libertas etiam quandoque dabatur sub ea condicione, SI TITIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT, vt in L. cum heres, §. ita liber D. de statulib. Sub condicione quoque pecuniæ dandæ, vt plurimum seruis libertas dabatur, veluti, SI DECEM DEDERIT, L. ergo, §. si sub condicione, D. de fideicom. libert. L. quia autem, §. vlt. D. si quis omissa cau. test. L. quæsitum, §. 1. D. de legat. 1. L. quod autem, D. si quis om. cau. test. L. denique, §. item quæritur, D. de pecul. leg. L. III. §. si decem & §. si quis seruum, & §. si quis heredi, D. de statulib. *Si duobus decem datis*, L. cum heres, §. si duobus, D. eo. L. seruus, D. de solutionib. vel, CVM DECEM DARE POTERIT, L. III. §. si quis sic, D. de statulib. & L. Stichũ, §. si Stichus, D. Iauolen. in L. Stichus, D. de statulib. SI STICHVS ATTIÆ MILLE NVMMOS DEDERIT LIBER ESTO. Aliàs iubebatur TANTVM DARE seruus, QVANTI ERAT, L. si mortis, §. 1. D. qui & à quib.

Interdum præfiniebatur tẽpus intra quod seruus daret, vt L. si in diem, D. de condic. & demonstr. *Si* IN DIEM, *exempli gratia* CENTESIMVM, IMPERATVM EST STATVLIBERO, VT PECVNIAM SOLVERET, *neque inutilem temporis eius quod futurum esset, adscriptum est*. Iulian. in L. qui filio, §. 1. D. de heredib. instit. *Liber autem iussus esse*, SI INTRA KALENDAS DECEMBRES DECIM DEDISSET. Vlpian. in L. III. §. si quis heredi, D. de statulib. *Si quis* HEREDI IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS MORTIS TESTATORIS DARE *iussus fuerit*. Et §. Stichus eod. L. STICHVS ANNVA BIMA TRIMA DIE DSNOS AVREOS HEREDI SI DEDERIT, *liber esse iussus est*. Celsus in L. si intra, D. eo. SI INTRA

QVINQVENNIVM STICHVS CENTVM DEDERIT, LIBER ESTO. Adscribebatur etiam locus vbi daret, vt in L. III. §. oon solùm, D.de statulib. *Item* SI CAPVÆ DARE *iussum Capuam ire prohibeat.*

Ioterdum & huiusmodi condicionibus addebantur verba hæc, SINE VLLA CONTROVERSIA. Scævola in L.Thais, §.Strichus, D.de fideicom: libert. STICHVS SERVVS MEVS IVBEO VT DET, PRÆSTET, FILIÆ ET VXORI MEÆ HEREDIBVS MEIS, SINE VLLA CONTROVERSIA, TOT AVREOS: ET VT IPSVM MANVMITTANT, FIDEI EORVM COMMITTO. Idem in L.Sticho libertas, §.Pamphilo, D.de statulib. STICHVS SERVVS QVI MIHI TESTAMENTO PATRONI MEI CERTA CONDICIONE RELICTVS EST, IVBEO DET, PRÆSTET, FILIO ET VXORI MEÆ, SINE VLLA CONTROVERSIA, ET EVM PERACTO TEMPORE MANVMITTANT.

Interdum sub condicione peculij dandi, Libertas relinquebatur. Scævola in L. Sticho libertas, §.1.D.de statulib. PAMPHILVS LIBER ESTO, PECVLIO SVO HEREDIBVS VERE DATO. Idem in L. Thais, §.item quæro, D.eo. *Cùm* OMNE PECVLIVM REDDERE *iussus sit.* Contrà quandoque seruis cum libertate peculium relinquebatur, L. denique, §.1.& §.item si seruo, L.item quæritur, L.si serui, L. cum dominus, §.1. L.dominus seruum, L.quidam & L.dominus Sticho, D.de pecul.leg. Alfen. in L. seruus pecuniam, D.de manumissionib. *Testamentóque liberum esse iusserat, & ei peculium legauerat.* Vlpian.in L.1.§.si seruus, D. de excepr. rei vend. *Si Testamento liberum esse iusserit, eique peculium prælegauerit.* Paul.in L.dispensatorem, D.de solutionib. *Dispensatorem Testamento liberum esse iussi, & peculium ei legaui.*

Nonnumquam & hae verborum figura, ITA VT, serui vel dare, vel rationē reddere iubebantur, & liberi esse, vt in L.libertas, §.1. D.de manum: testameo. PAMPHILVS LIBER ESTO, ITA VT FILIIS MEIS RATIONEM REDDAT. Et in L.Sticho Libertas, §. Pamphilo, D. de statuliber. Pamphilus libertatem accepisse refertur in hæc verba, ITA VT SI TIBI EX DIE MORTIS MEÆ PER ANNOS CONTINVOS QVINQVE MENSTRVOS SEXAGENOS DEDERIT, TVNC EVM MANVMITTAS.

Aliàs sub Iurisiurandi condicione libertas relinquebatur, L.si quis libertatem, D.de manumiss. testam. Marcell. in L.Stichus, D.de statulib. STICHVS SI HEREDI DECEM PROMISERIT, VEL OPERAS DATVRVM SE IVRAVERIT, LIBER ESTO. Paulus in L.seruum Testamento, D. de manumiss. testam. *Seruum Testamento ita manumisi,* SI IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM DATVRVM, LIBER ESTO. Et in L.si quis ita, §.qui ita, D.de statulib. *Qui ita liber esse iussus est,* SI IVRAVERIT SE CAPITOLIVM ASCENSVRVM.

Interdum vero serui vt ad libertatem peruenirent, Operas dare, vel heredi, vel extraneo, iubebantur, L. stichum, §. vlt. D. de statuliber. Labeo in L.si quem, D.eod. SI TRIENNIO OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. Alfen. in L.seruus qui, §. vlt. D.eod. *Seruus* CVM HEREDI ANNORVM SEPTEM OPERAS DEDISSET, *liber esse iussus erat.* Paul. in L.si peculium, §. quædam, D.eo. *velut* CVM DECEM OPERARVM *iussus est dare.* Qua loquendi figura, idem Paul.in L.seruum Testamento, D.de man. test. *Seruum,* ait, *Testamento manumisi,* SI IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM DATVRVM. Idē in L. cum heres, §. Stichus, D.eo. STICHVS SI TITIO CENTVM OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. Et in L. Stichum, §. Dama, D.eo. DAMA SERVVS CVM HEREDI MEO ANNORVM SEPTEM OPERAS SOLVERIT, LIBER ESTO. Papinian.in L. Cerdonem, D.de oper.libert. CERDONEM SERVVM MEVM MANVMITTI VOLO, ITA VT OPERAS HEREDI PROMITTAT. Atque hoc omine plerumque iurisiurandi religione obstringi eum qui manumitteretur, Testatores cauebant, L. stichus, D.de statuliber. L. seruum Testamento, D.de man.test. Papinianus in L. fideicommissaria, §. vlt. D. de fideic. libert. huiusmodi speciem proponit, *Seruū à filio post quinque annos,* SI EO TEMPORE MERCEDEM DIVRNAM FILIO PRÆSTITISSET, *manumitti voluit.*

Quandoque etiam seruis alia iniungebantur, quæ in faciendo consistebant. Vlpian. in L.si ita, D.de manumiss. testam. *Si ita fuerit seruis libertos data,* SI INSVLAM ÆDIFICAVERINT, VEL SI STATVAM POSVERINT. Paul. in L. si peculium, §. quædam, D.de statuliber.

tuliber. *Si* IVSSVM CAPVAM IRE, ET LIBERVM ESSE, *heres prohibeat.* Papinian. in L. Iſeruus ſi heres, §. 1. D. eo. *Ita manumiſſum*, DAMA SI EN HISPANIAM PROFECTVS ANNO PROXIMO, FRVCTVS COEGERIT, LIBER ESTO. Modeſtin. in L. Mæuius, D. de manumiſſ. teſtamen; proponit Mæuium ſeruis ſuis ſub condicione libertatem reliquiſſe, his verbis, SAECYS SERVVS MEVS ET EVTYCHIA ET HYRENE ANCILLÆ MEÆ OMNES SVE HAC CONDICIONE LIBERE SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLLEMNIA MORTIS PERAGANT.

Referuntur & hæ in libris noſtris libertatibus adſcriptæ condiciones: EROTEM SERVVM MEVM, QVI ET PSYLLVS VOCATVR, LIBERVM ESSE VOLO, SI VXORI MEÆ PLACEAT, L. Lucius, D. de fideicom. libert. ILLE SI MEVS ERIT, LIBER ESTO. L. ſeruo libertatem, D. de condic. & dem. SI QVID FILIO MEO ACCIDERIT, DAMA SERVVS MEVS LIBER ESTO, L. in vulgari, §. 1. D. de verb. ſignif. Cui non abſimilem condicionem ſupra retulimus ex L. Neratius, D. de man. teſt. SI SEMPRONIVS INTRA ANNVM STICHVM NON MANVMISERIT, LIBER ESTO. L. Stichum, D. eo. STICHVS, SI EVM HERES NON ALIENAVERIT, LIBER ESTO. L. ſi ita, D. de ſtatuliber. STICHVS, SI CODICILLIS EVM NON VETVERO LIBERVM ESSE, LIBER ESTO, L. Stichus, D. de manum. teſtam. CVM PER LEGEM LICEBIT, LIBER ESTO, L. libertas, D. de man. teſt. *Cùm* TITIVS ANNORVM TRIGINTA ERIT, STICHVS LIBER ESTO, L. ſi ita ſcriptum, D. eo.

Plerumque certè ſerui liberi eſſe iubebantur, cùm ad trigeſimum annum peruenirent. Pompon. in L. Ariſto, D. de manum. teſtam. *Teſtamento liber eſſe iuſſus*, CVM ANNORVM TRIGINTA ESSET. Iulian. in L. ſi quis ita, §. vlt. D. de ſtatuliber. STICHVS CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA, LIBER ESTO. Scæuola in L. vlt. D. de reb. dub. *Plures Teſtamento manumiſerat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam*, CVM QVISQVE EORVM AD TRIGESIMVM ÆTATIS ANNVM PERVENISSET. Idem in L. ex parte, §. ſeruo, D. fam. ercis. *Seruo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim*, CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA.

Planè ſeruis libertas etiã ſub hac cõdicione, Si per aliquot annos heredi ſeruiſſent, relinquebatur, L. ſtatuliberos, §. vlt. D. de ſtatuliber. Labeo in L. qui quattuor, §. eum Teſtamento, D. de legat. III. SI STICHVS HEREDI MEO BIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO. Vlpian. in L. III. §. ſi ita ſit, D. de ſtatuliber. *Si ita ſit libertas ſeruo data*, SI QVINQVENNIO HEREDI SERVIERIT. Paulus in L. cùm heres, §. ſeruire, D. eo. nit. SERVIRE TITIO, ANNO, *& liber eſſe iuſſus.* Et §. Stichus, ead. L. STICHVS SI HEREDI MEO, ANNO SERVIERIT, LIBER ESTO. Rurſus ibidem: STICHVS SI TITIO PER TRIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO. Scæuola in L. Thais, D. de fideic. libert. THAIS ANCILLA MEA, CVM HEREDI MEO SERVIERIT ANNOS DECEM, VOLO SIT MEA LIBERTA. Sed & in L. ſi ſeruus, D. de ſolutionib. huiuſmodi condicio libertati adſcripta dicitur, SI PVPILLO SERVIERIT.

Arethuſæ etiam SI TRES SERVOS PEPERERIT, libertas data proponitur in L. III. §. vlt. D. de ſtatuliber. Tryphonin. in L. Arethuſa, D. de ſtatu homin. *Arethuſa*, SI TRES PEPERERIT: *libera eſſe iuſſa.* Vlpian. in L. ſi fuerit, §. planè, D. de reb. dub. *Si ita libertatem acceperit ancilla*, SI PRIMVM MAREM PEPERERIT, LIBERA ESTO.

Porrò ſerui interdum cum contubernalibus ſuis liberi eſſe iubebantur, vt, exempli gratia, hoc modo, STICHVS CVM CONTVBERNALI SVA, LIBER ESTO. L. ſi ſeruo, D. de ſtatuliber. L. Iulius Paulus, D. de condic. & dem. Ancilla quoque ſæpe cum filiis liberа eſſe iubebatur, L. ſi ita fuerit, §. ſed & ſi, D. de manum. teſtam. Plerumque etiam iis quos Teſtamento manumiſerant, contubernales & filios legabant, L. Stichus, D. de aliment. leg. Et ita in L. cùm quis decedens, §. vlt. D. de legat. III. Scæuola cuiuſdam Teſtamenti verba citat hæc, OMNIBVS QVOS MANVMISI, MANVMISERAM, SIVE HIS TABVLIS, SIVE QVIBVSCVMQVE ALIIS, FILIOS, FILIASVE SVAS OMNES CONCEDI VOLO. Idem in L. vxorem, §. codicillis patremfa. codicillis confirmaris ita cauiſſe refert, OMNIBVS AVTEM LIBERTIS MEIS, ET QVOS VIVVS, ET QVOS HIS CODICILLIS

MANVMISI, VEL POSTEA MANVMISERO, CONTVBERNALES SVAS, ITEM, FILIOS, FILIAS LEGO, NISI SI QVOS, QVASVE, AD VXORIM MEAM TESTAMENTO PERTINERE VOLVI, VEL EI NOMINATIM LEGAVI, LEGAVERO.

Testamento autem manumissus, ita demum fiebat liber, si Testamentum valeret, & ex eo adita esset hereditas, vel si quis omissa causa Testamẽti ab intestato possideret hereditatem, L. Testamento manumissus XXIII. D. de manum. testam. Adita vero hereditate, qualibet ex parte adita ea esset, liber fieret, si modo ab eo gradu quo liber esse iussus fuerat, adita fuisset, & purè quis manumissus esset, L. Testamento liber, XXV. D. eod. Et vel vno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim seruus liber erat, L. si legato, §. vlt. D. eo. Nec Testamento modo libertates relinqui poterant, sed & intestato morituris fidei heredis committere poterat, vt seruum manumitteret, L. Alieno, §. 1. D. de fideic. libert. Atque vt libertates seruis Testamento dabantur, ita & per contrarium, quandoque cauebatur, ne ad libertatem perducerentur, Manumittique prohibebantur, L. is qui, §. nihil autem, D. de manumissionib. L. contra voluntatem, C. de testam. manum. Paulus in L. seruus hac lege, D. de manumissionib. *Seruus hac lege venditus ne manumittatur, vel Testamento prohibitus manumitti.* Marcian. in L. ille, §. vlt. D. qui & à quib. *Qui hac lege venierint, ne manumittantur, vel qui Testamento prohibiti sint manumitti.* Vlpian. in L. his consequenter idem, §. 1. *Si quis Testamento cauerit,* VT SERVVS EXPORTANDVS VENEAT. Imper. Alexand. in L. in ipsius, C. famil. ercis. proponit patremfam. in seruos suos iratum Testamento cauisse, *vt vnus quidem* IN VINCVLIS PERPETVIS MORARETVR: *alter vero,* EXPORTANDVS VENVNDARETVR. Reuocabatur vero data libertas his verbis, LIBER NE ESTO, L. si quis ita, §. vlt. D. de statulib.

Nunc ad Legatorum formulas accedamus. Legata quidem omnia directis verbis, legitimis, ciuilibus, & imperatiuis relinquebantur. Verum quatuor modis olim legabant, quemadmodum Vlpian. Tit. XXIIII. Gaius lib. II. Institut. Tit. V. & Iustinian. Instit. de legat. scribunt: nimirũ per VINDICATIONEM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO, & PER PRÆCEPTIONEM. Per VINDICATIONEM, his verbis legabant, DO, LEGO, vt in L. nonnumquam, D. de condic. & demonstr. L. huiusmodi, §. quibus, & L. si pluribus, L. si fundum, §. Titio, & §. his verbis, D. de legat. 1. L. Stichum, D. de manumiss. testam. L. in singulos, D. de ann. leg. L. cum ita, D. de opt. leg. L. si ita, & L. cum de lanionis, §. liberto, D. de instruc. vel instr. L. falsa, §. si quis, D. L. in condicionibus, §. 1. & L. Publius, de condic. & demonstr. Item his verbis, CAPITO, SVMITO, siue HABITO: vt Vlpian. Tit. XXIIII. vel, Illam REM TIBI PRÆSVME, HABE, VINDICA, vt Gaius lib. II. Instit. Tit. V.

Per DAMNATIONEM verò his verbis legabant, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, L. Quintus, L. legatum ita est, D. de ann. leg. L. si heres, D. de vinotrit. L. in Testamento, D. de condic. & demonstr. L. si in Testamento, & L. qui quadringenta, D. ad L. faleid. L. huiusmodi, & L. ab omnibus, L. si heres, & L. Titiæ, §. vlt. D. de legat. 1. L. III. & L. si pluribus, D. de legat. II. Quintilian. lib. VII. cap. X. Cuiusmodi formula dicebatur Testator DAMNARE HEREDEM, L. quid ergo, §. 1. D. de leg. 1. & L. si duobus, D. eo. Sed & per damnationem legabatur ita, HERES MEVS DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO, L. III. D. de ann. legat. L. filiæ, D. eo. L. si alij, D. de vsu & vsufr. L. ex eo, D. de vinotrit. L. filiæ, L. si ita, L. quibus diebus, §. 1. & seq. D. de condic. & demõstr. L. huiusmodi, §. si ita, & §. Stichum, D. de leg. 1.

SINENDI MODO his verbis legabãt, HERES MEVS SINITO, VEL DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE, ILLAM REM, SIBIQVE HABERE. Vlpian. Tit. XXIIII. Paul. lib. III. Sentent. Tit. VI. L. duos, & L. dãnas, D. de vsufr. leg. L. ei cui, D. de liber. leg. L. II. D. de ann. leg. L. duobus cum L. seq. D. de vsu & vsufr. L. qui quatuor, §. hortos, D. de leg. III.

PER PRÆCEPTIONEM verò ita legabant, LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRÆCIPITO, E MEDIO SVMITO, SIBI HABETO, vel PRÆCIPIAT,

CIPIAT, E MEDIO SVMAT, HABEAT, L. prædia. §. liberto, D. de instruc. vel instr. L. vlt. D. de dote præleg. L. Lucius Titius, D. de legat. II. L. vxorē. §. felicissimo, D. de legat. III. L. apud Offidium, D. de optio. leg. vel E MEDIO, seu E MEDIA HEREDITATE SVMITO, d. L. Lucius, §. quisquis mihi heres, D. de legat. II. L. pediculis, §. Idem cum, D. de auro argen. Quæ legati species in Magnonis notis hoc norarum eōpendio stringitur P. S. T. Q. H. id est, PRÆCIPITO, SVMITO, TIBIQVE HABETO.

Legabantur porrò res omnes tam mobiles, quàm soli. Atque vtà Nummis incipiamus, sciendum est eos vel indistinctè legaros fuisse, L. nummis, D. de legat. III. vel qualitate adiecta, L. heredes palam, D. qui test. fac. poss. Et vel certum corpus nummorum legabatur, vel quantitas, L. planè, §. sed si non, D. de legat. I. CERTOS autem NVMMOS, vel CERTVM CORPVS NVMMORVM legabant, hoc modo, DECEM, vel CENTVM QVÆ IN ARCA HABEO, L. sed si certos, L. si seruus, §. qui quinque, D. de legat. I. PECVNIAM QVAM IN ILLA ARCA HABEO, L. in ratione, §. certis, D. ad L. falcid. PECVNIAM QVÆ IN ARCA EST, L. talis scriptura, §. vlt. D. de legat. I. Aliàs legabant certam summam pecuniæ veluti AVREOS CENTVM, L. si in Testamento, D. de legat. I. & vnde sumeretur demonstrabant, L. quidam Testamento, D. eo. tit. Sic in L. Paula, §. Iulianus, D. de legat. III. *Alumno suo quinquaginta legauerat, eáque* IVLIO MAVRO COLONO SVO, EX PENSIONIBVS FVNDI DEBITIS AB EO, PRÆSTARI VOLVERAT. Cum verò summa pecuniæ legabatur, interdum ea per notam scribebatur, quemadmodum & pro centum ducenta per notam scripta Vlpianus testatur in L. quoties, §. sed & si quis, D. de heredib. instit. Liuia certè Augusta cum Galbæ Hs. quingenties Testamento legasset, Tiberium heredem, quia notata non perscripta summa erat, legatum ad quingenta reuocasse, Sueton. in Galba cap. v. commemorat. Tandem Iustinianus Nou. CVII. in Testamentis vnciarum quantitatem non notis sed literis integris perscribi constituit.

Aliàs legabant AVRI, vel ARGENTI LIBRAS aliquot, vt in L. Thais, §. Seio, D. de fideic. libert. SEIO AVRI LIBRAS TRES. Et in L. alumnæ, D. de adimend. legat. HOC AMPLIVS DO LOGO, DARIQVE VOLO ARGENTI VIGINTI QVINQVE LIBRAS. Idē & l. Testamento, §. Seio, D. de legat. II. SEIO SI MIHI HERES NON ERIT, ET VXORI EIVS MARCELLÆ, ARGENTI LIBRAS QVINDECIM DARI VOLO. Aliàs verò legabant AVRI vel ARGENTI PONDO, Paul. in L. Titiæ, D. de auro argen. TITIÆ AVRI PONDO QVINQVE DARI VOLO. Marcell. in L. Seia, D. eo. ANTONIÆ TERTYLLÆ DO LEGO AVRI PONDO TOT. Scævola in L. filio, §. Seia, D. de adimend. leg. *Seia Testamento suo legauit*, AVRI PONDO QVINQVE. Vlpian. in L. cum aurum, D. de auro arg. *Si* ARGENTI PACTI PONDO CENTVM, *sint legata*. Quintillian. lib. VII. cap. VII *Qui* SESTERTIVM NVMMVM QVINQVE MILIA *legauerat, cum emendaret Testamentum, sublatis sestertiis nummis*, ARGENTI PONDO *posuit*. Et cap. X. HERES MEVS VXORI MEÆ DAMNAS ESTO DARE ARGENTI QVOD ELEGERIT, PONDO CENTVM. Aliàs PONDVS AVRI vel ARGENTI heredem dare iubebant, L. planè, §. sed si pondus, D. de legat. I. Vlpian. in L. I. §. vlt. D. de auro, argen. *Si* CERTVM PONDVS ARGENTI DARE *heres iussus sit*. Vlpian. in L. cum aurum, D. eo. Tit. *Si* CERTVM PONDVS AVRI *sit legatum, vel* ARGENTI. Et vel certum auri argentiue pondus legabatur, vel species, siue certum argenti genus designabatur, L. I. in fi. & L. eum centum, D. de auro argen. Marcian. in L. in ratione, §. certis, D. ad L. falcid. *Certis corporibus & huiusmodi ita relictis*, PONDVS ARGENTI QVOD IN ILLIS HORREIS HABEO.

Interdum vero VASORVM ARGENTEORVM PONDO legabant, Auctor lib. I. Rhetoricor. ad Herenn. *Paterfa. cum filium heredem faceret, Testamento, vasa Argentea vxori legauit*. TVLLIVS HERES MEVS TERENTIÆ VXORI MEÆ, XXX. PONDO VASORVM ARGENTEORVM DATO, QVÆ VOLET. Cic. lib. I. de Inuentio. *Paterfa, cùm filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo vxori sic legauit*, HERES MEVS VXORI MEÆ VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM QVÆ VOLET. Quandoque verò AVRVM vel ARGENTVM generaliter legabatur, L. cum aurum, D. de auro argen. L. argento, D. de legat. III. Paul. in L. si ita, D. de auro arg. *Si ita esset legatum*, ARGENTVM

MEVM DARE DAMNAS ESTO. Vlpian. in L. Quintus, XXVII. §. 1. D. eo. *An cui* ARGENTVM OMNE LEGATVM EST. Et §. seq. ARGENTO OMNI *legato* QVOD AVVM ESSET. Rursus in §. cui legatum, ead. L. *Cui legatum est*, AVRVM OMNE. Paul. in L. quæsitum, §. 1. D. de legat. III. ARGENTVM OMNE ET SVPELLECTILEM, QVODCVMQVE HABEO, TIBI DONO. Aliàs verò AVRVM, vel ARGENTVM FACTVM, vel INFECTVM legabatur, L. si quando, D. de auro argen. Et nonnum- quam ARGENTVM, QVOD VSVS SVI CAVSA PARATVM ESSET, Testator légabat, L. cùm in Testamento, D. eo. Pompon. in L. scribit, §. item scribit, D. eo. *Si maritus vxori, cùm haberet quinque pondo auri, legasset ita*, AVRVM QVODCVMQVE VXORIS CAVSA PARATVM ESSET, VTI HERES VXORI DARET. Quo in genere quando que ita legatum conceptum, AVRVM QVOD EIVS CAVSA PARATVM EST, quandoque verò sic, AVRVM QVOD EIVS CAVSA PARATVM ERIT, ibidem docet. Iauolen. in L. si vxori, §. 1. D. de auto argen. *Cùm ita legatum esset*, ARGENTVM QVOD DOMO MEÆ ERIT, CVM MORIAR. Aliàs certas species Auri & Argenti legábant, L. species, D. eo. veluti ARGENTVM ESCARIVM, vel POTORIVM, L. cùm autũ, § si cui escarium, L. in argẽto in prin. & §. vlt. & L. pediculis, §. argento, D. de auro argen. L. Labeo, §. seruus, L. cùm quidam, D. de supellec. leg. Paul. lib. III. Sentent. Tit. VI. ARGENTVM VIATORIVM, vt in L. vlt. D. de auro argen. ARGENTVM VIATORIVM MEVM VOLO. ARGENTVM BALNEARE, vt §. vxori ead. L. SEMPRONIÆ DOMINÆ MEÆ HOC AMPLIVS ARGENTVM BALNEARE.

VASCVLA qnoque ARGENTEA legabant, L. cùm aurum, §. planè, D. eo. & POCVLA AVREA, L. setuũ filij, §. si pocula, L. si domus, §. cùm alicui, D. de legat. I. Scæuola in L. Seiæ, D. de auto argen. SEIÆ DVLCISSIMÆ POCVLVM AVREVM QVOD ELEGERIT, FIDEI HEREDVM COMMITTO, VT DARENT. Et alterius quòque materiæ pocula legabant, vt in L. qui quattuor in prin. D. de legat. II. POCVLA OLEAGINEA PARIA DVO, vel BINA PARIA, vel, POCVLORVM PARIA DVO. Sed & LANCEM generaliter legabant, L. legato generaliter, §. *vlt.* D. de legat. I. Scæuola in L. vlt. D. de optio. leg. *Maritus vxori suæ codicillis per fideicommissum dedit prædia. Item* LANCES QVAS ELEGERIT QVATTVOR. Labeo in L. qui lancem, D. de auro argen. *Qui lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legauerat*, LANCEM MINOREM ILLI LEGO. Vlpian. in L. cùm aurum, §. planè, D. de auro argen. *Si cui* LANCES QVADRATÆ *sint legatæ*. Papinian. in L. sed si certos, D. de legat. I. *Si* CERTAM LANCEM *legauit*. Scæuola in L. his verbis, §. paterfa. D. de legat. III. *Paterfa. ita legauit*, LANCES NVMERO DVAS, LEVES, QVAS DE SIGILLARIBVS EMI, DARI VOLO.

Vestem etiam legabant, Rubr. de auro argen. VESTIS autem an VESTIMENTA legarentur, nihil referebat, L. vestis, D. de auro argen. nec inter hunc sermonẽ, VESTEM VIRILEM, & hunc, VESTIMENTA VIRILIA quidquam intererat, L. inter, D. eod. tit. & interdum, VESTEM OMNEM legabant, L. pediculis, §. Labeo, D. eod. Interdũ certas vestes, L. vxori, §. vlt. D. eod. Vestimenta autẽ aut VIRILIA, aut, PVERILIA, aut MVLIEBRIA, aut COMMVNIA, aut FAMILIARICA legabantur, L. vestis, §. vestimenta, D. eo. Vlpian. in L. argumento, §. mulicbri, D. eo. MVLIEBRE VESTE LEGATA. Quandoque etiam alij VESTIMENTA, alij VESTEM MVLIEBREM, separatim legabant, L. ut. D. eo. Item Vestis legato nonnumquam addebant, verbũ, MEAM, L. si ita, D. eo. vel SVAM, L. argumẽto, §. si quis, D. eo. Paul. in L. Plautius, D. eo. *Mulier ita legauit*, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, TITIÆ VESTEM MEAM DAMNAS ESTO DARE. Pompon. in L. nupet constitutum, D. de legat. III. VESTEM QVÆ MEA ERIT. Patremfa. etiam, vxori VESTIMENTVM QVOD EIVS CAVSA EMPTVM PARATVMVE ESSET, LEGASSE, refert Pomponius in L. Quintus, D. eo. Interdum & certa vestis demonstrabatur, vt VESTEM ILLAM PVRPVREAM, & adiiciebatur, QVÆ EIVS CAVSA EMPTA, PARATAVE ESSET, d. L. Quintus. Vestis enim legato sæpe additum, QVÆ VSVS SVI CAVSA PARATA ESSET, ostendit Alfenus in L. cum in Testamẽ-

to,

to, D. de auro argen. Scæuola in L. qui vxori, §. vlt. D. eo. *Mulier Testamento, & postea codicillu, multas* SPECIES VESTIS, ARGENTI, QVAS VEL IPSA SE CONFECISSE, VEL HABERE SIGNIFICAVIT, *specialiter per fideicommissum reliquit.* Labeo in L. apud Aufidium, D. de opuo. leg. *Cùm ita legatum est,* VESTIMENTA QVÆ VOLET TRICLINARIA SVMITO. Scæuola in L. Titia, §. 1 D. de auro argen. SEMPRONIÆ PIÆ HOC AMPLIVS COPERTORIA TABIANA, ET TVNICAS TRES, CVM PALLIOLIS QVÆ ELEGERIT, DARI VOLO.

ORNAMENTA etiam interdũ legabãt, L. vxori, D. de auro arg. African. in L. apud, D. eod. *Cui mulier ita legauerit,* ORNAMENTA QVÆ MEA CAVSA PARATA SVNT, ERVNTVE. Ornamentis verò quandoque Muliebrium epithetum addebatur, L. argumento, §. ornamenta, D. eo. Paulus in L. pediculis, §. idem cum, D. eo. *Cùm quæreretur de tali legato,* HOC AMPLIVS, FILIA MEA DVLCISSIMA, E MEDIO SVMITO, TIBIQVE HABETO ORNAMENTVM OMNE MEVM MVLIEBRE, CVM AVRO, ET SI QVA ALIA MVLIEBRIA APPARVERIT. Et §. Labeo eod. L. *Testamẽto suo Neratus vxori nominatim legauit* VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA OMNIA & cet. Idẽ in L. Plautius, D. eo. QVISQVIS MIHI HERES ERIT TITIÆ MVNDVM, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA DAMNAS ESTO DARE. Sed & in L. si quis ita, D. eo. virũ vxori ita legasse proponit, VXORI MEÆ MVNDVM, ORNAMENTA, SEV QVÆ EIVS CAVSA PARAVI, DO LEGO. Proponitur & in L. pediculis, §. vlt. D. eo. quædã legasse ORNAMENTVM MAMILLARVM EX CYLINDRIS TRIGINTA QVATTVOR, ET TYMPANIS MARGARITIS TRIGINTA QVATTVOR. Scæuola in L. vlt. D. eo. *Mulier decedens Ornamẽta legauerat ita,* SEIÆ AMICÆ MEÆ ORNAMENTA VNIVERSA DARI VOLO. Idem in L. filiã, D. eo. matrem de ornamentis hæc Testamẽto cauisse refert. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI ORNAMENTA MEA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, VESTIMENTA QVIBVS EGO VSA SVM, NE VENEANT, ET FILIÆ MEÆ RESERVENTVR. MVNDVM quoque legabant, vel MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, L. pediculis, §. Labeo & §. Titia, & L. si vxori, D. de auro arg. Scæuola in L. vxori, D. eod. *Vxori quis legauit his verbis,* MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, EIVS CAVSA COMPARAVI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO.

Quinetiã GEMMÆ legabantur: quarũ duas species in libris nostris inuenio. Nã vel RVDES erant, L. argumẽto, §. vlt. D. de auro arg. vel anulis includebãtur, L. cùm aurum, D. eo. vel alias auro argẽtóve, siue vt habiliter geri possent, seu emblematis loco, includebãtur, L. gẽma, D. ad exhib. L. cũ aurũ, §. perueniamus, L. si vt habiliter, D. de auro arg. Vlpian. in L. si gẽma, D. eo. *Si* GEMMA EX ANVLO *legetur.* Gẽmas certè & in Aureis & in Argenteis vasis fuisse, testatur, L. Quintus, §. vlt. D. eod. Procul. in L. si quis, D. eo. *Si quis legauerit* AVRVM, GEMMAS, MARGARITAS QVÆ IN EO AVRO ESSENT. Nec minus MARGARITA legabãt, seu LINEAM MARGARITORVM. Scæuola in L. lineã, D. ad L. falcid. LINEAM MARGARITORVM TRIGINTA QVINQVE *legauit.* Idẽ in L. vlt. §. vlt. D. de auro arg. refert Testatricẽ iussisse inferre tumulo, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS. Paulus in L. pediculis, §. vlt. D. eo. INAVRES IN QVIBVS DVÆ MARGARITÆ, ELENCHI, ET SMARAGDI DVO, legatas refert. Sed & qui Margaritam Titio pignori dederat, ita cauisse dicitur in L. si seruus, §. qui Margarita, D. de leg. 1. TITI TE ROGO, FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, VTI MARGARITA QVÆ TIBI PIGNORI DEDI, VENDAS: ET DEDVCTO OMNI DEBITO TVO, QVOD AMPLIVS ERIT, ID OMNE FILIÆ MEÆ RESTITVAS. Marcellus etiã in L. Seia, D. eo. Seiã narrat ab herede legasse Antoniæ VNIONEM CVM HYACINTHIS.

ANVLOS quoq; legatos legimus, L. argẽto, D. de leg. III. & DACTYLIOTHECAM. Et ita in L. librorũ, §. vlt. D. de leg. III. proponitur quis legasse, DACTYLIOTHECAM MEAM, ET SI QVOS PRÆTEREA ANVLOS HABEO. Aliàs LANAM, LINVM, PVRPVRAM, VERSICOLORIA legabant, L. si cui lana in princ. §. linum, §. versicoloribus, L. lana, & L. quæsitum, §. coccum, D. de legat. III, L. pediculis, §. Labeo, D. de auro argen. L. seruum filij, §. si pocula, D. de legat. I, L. filios, D. de vsu & vsufr. legat. Cuiusmodi legatis addebantur & verba hæc, FACTA INFECTAQVE OMNIA, d. §. linum, & §. Labeo. Alsen. in L. cùm quæreretur, §. lana, D. de legat. III. LANA, LINO, PVRPVRA, *vxori legatis,* QVÆ EIVS CAVSA PARATA ESSENT.

SVPPELLEX etiã legabatur. Idque vel, principaliter, Rubr. de suppellect. leg. & L. si quis in fundi, D. de leg. 1. Paul. lib. III. Sent. Tit. VI. vel accessionis loco, puta, CVM FVNDO, L.

quæsitũ,§.si quis fundũ,D.de instr.vel instr.aut CVM DOMO, d.L. quæsitũ,§.idẽ respondit,& L.cum quidã,D.de supell.leg. Post legatã antẽ suppellectilẽ, quãdoque species ex abundãti per impentiam enumerabantur, quæ res legato generali non derogabat: Quãdoque vero species certi numeri demõstrabantur, modúsque generi datus in his speciebus intelligebatur, l. legata suppellectili, D.de suppell.leg.

VASA etiam siue ARGENTEA, siue ELECTRINA legabantur, L.pediculis,§. Neratius, D.de auro argen. Paulus lib.III. Sent. Tit.VI. Quãdoque verò MOBILIA generaliter legabãtur. Celsus in L.si chorus,§.1.D.eo. *hu verbu*, QVÆ IBI MOBILIA MEA ERVNT, DO, LEGO. Modestin.in L.omnia,§.cũ ita, D.de leg.II. *Cùm ita legatũ est*, QVIDQVID IN HORREO MEO ERIT. Iauolen.in L.cui quæ Romæ, D.de legat.III. *Cui* QVÆ ROMÆ ESSENT, *legata sunt*. INSTRVMENTA etiã artis cuiusque legabantur: nã & MEDICI, & PICTORIS, & PISTORIS, & LANIONIS INSTRVMENTVM, legatũ legimus. Item INSTRVMENTVM PISCATORIVM, INSTRVMENTVM BALNEATORIVM & INSTRVMENTVM CAVPONIVM, legatũ lector inueniet in L. item pictoris cum suis §§. & L.cum de lanionis in prin. & §.in instrumento, D. de instruc. vel instr: & apud Paul. lib. III. Sent. Tit. VI. Aliãs INSTRVMENTVM FVNDI generaliter legabatur, L.fundi in prin. D.de instr. vel instr.& INSTRVMENTVM OMNE EXCEPTO PECORE, d. L.fundi, §.vlt. D. de instruc. vel instr. Aliãs VILLÆ, item VINEÆ INSTRVMENTVM, L. villæ, §.1. D.de instr.vel instr. STATVA quoque legabatur, L.si statuã, D.de auro argen. dummodo non inhæreret parietibus, L.cetera,§.itẽ hoc prohibetur, D.de leg.I. Et IMAGO, L.si imaginẽ, D.de auro arg. neenon TABVLA quæ adfixa & panetibus adiuncta non esset, d. L. cetera, §. item hoc prohibetur. Sic PARRHASII TABVLAM, in qua Meleagro Atalãta ore morigerabatur, Tiberio legatã, sub cõdicione, VT SI ARGVMENTO OFFENDERETVR, DECIES PRO EA SESTERTIVM ACCIPERET, Sueton.in eius vita cap.XLIII. narrat.

NOMEN etiam quandoq; legabatur, L. Ietuum filij, §.eum qui, D. de legat.I. L. qui Chirographum, D.de legat.III. L. ex nominis, C. de legat. Scævola *in* L.nomen, D.de legat.III. *Nomen debitoris in hæc verba legauit*, TITIO HOC AMPLIVS DARI VOLO DECEM AVREOS, QVOS MIHI HEREDES GAII SEII DEBENT, ADVERSVS QVOS EI ACTIONEM MANDARI VOLO, EISQVE EORVMDEM PIGNORA TRADI. Et §.1.eadem L. TITIO FILIO MEO NOMINA EX CALENDARIO, QVÆ ELEGERIT FILIVS MEVS SIBI, VIGINTI DARE DAMNAS SVNTO SINE DOLO MALO. Papinian. in L.cum filius,§.heres, D. de leg.II. HERES MEVS TITIO DATO QVOD EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR MIHI. Iulian. in L.legarum ita, D.de legat.I. *Legatum ita erat*, QVÆ LVCIVS TITIVS MIHI DEBET, EA HERES MEVS CORNELIO DARE DAMNAS ESTO. Vlpian.in L.si fic,§.1 D. de legat.I. DECEM QVÆ MIHI TITIVS DEBET LEGO. Papinian.in L.cum illud,§.1.D. quando dies leg. HERES MEVS TITIO DATO, QVOD MIHI SEIVS DEBET. Proculus in L.si scripsisset, D.de leg.II. *Si scripsisset qui legabat*, QVIDQVID MIHI LVCIVM TITIVM DARE FACERE OPORTET, SEMPRONIO LEGO. Vlpian. in L.in condicionibus, §.1.D. decõdic. & demonstr. QVIDQVID MIHI EPHESI OPORTET DARI, HOC DO LEGO. Sed & qui duos reos eiusdẽ pecuniæ habebat Titiũ atque Mæuiũ ita legasse proponitur: QVOD MIHI TITIVS, MÆVIO HERES MEVS DATO: QVOD MÆVIVS DEBET, SEIO DATO. Iulian. in L. non quocũque, §. qui Gaium, D. de leg.I. *Qui Gaium & Lucũ eiusdem pecuniæ reos habebat si ita legauerit*, QVOD MIHI GAIVS DEBET, ID HERES MEVS SEMPRONIO DAMNAS ESTO DARE: QVOD MIHI LVCIVS DEBET, ID HERES MEVS MÆVIO DAMNAS ESTO DARE. Aliãs CHIROGRAPHVM legabant, L. seruũ filij, §.eũ qui, D.de leg. I. L. qui Chirographũ, D.de leg.III. Scævola in L.Lucius Titius,§.ciuibus, D. eo. CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM GAII SEII. MILITIA etiã legabatur, L.fideicõmissa,§.si seruo, L. his verbis,§.vlt.D.de leg.III. Celsus in L.Lucius, D.de leg.II. *Lucius Titius in Testamẽto suo P.Mæuio* MILITIAM *reliquit*, SIVE PECVNIAM EIVS, QVÆCVMQVE REDIGI EX VENDITIONE EIVS POTVERIT, CVM SVIS COMMODIS. Scævola in L.his verbis,§.Alumno,D. de legat.III. *Alumno* MILITIAM PRÆCEPIT, *his verbis*. SEMPRONIO ALVMNO MEO ILLVD ET ILLVD. ET CVM PER ÆTATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM INTROITV COMPARARI VOLO. HVIC QVOQVE OMNIA INTEGRA.

Perueniamus

Peruenimus & ad alias Legatorũ ſpecies. DVLCIA quandoq; legabãtur, L. vlt. §. vlt. D. de vino trit. Paulus lib. III. Sentent. Tit. VI. FRVGES etiam legabantur, teſte eodem Paulo ibidem. FRVMENTVM autem nonnumquam legabatur cum hac adiectione, EX ILLO HORREO, L. cum res, §. ſed ſi petatur, D. de legat. I. Legabatur & TRITICI certa quantitas: vt ID L. quidam, §. vlt. D. de vino trit. LVCIO TITIO TRITICI MODIOS CENTVM, QVI SINGVLI PONDO CENTVM PENDEANT, HERES DATO. Sed & Paulus in L. Titia, D. de legat. II. refert Titiam Seio TESSERAM FRVMENTARIAM COMPARARI iuſſiſſe, POST DIEM TRIGESIMVM A MORTE IPSIVS.

VINA quoque legabantur: Proculus in L. cui vinum, D. de trit. vino & ol. *Cui* VINVM *heres* DARE *damnatus eſt*. Interdum autem ita legabant, VINA MEA, L. nuper, D. de legat. III. Nonnumquam verò VINVM IN AMPHORIS, legabatur. Scæuola in L. vlt. D. de trit. vi. & ol. *Qui vinum Surrentinum in vrnalibus habebat diffuſum, is tibi* VINVM *legauerat* IN AMPHORIS. Et §. vlt. ead. L. *Quod ſi ita legaſſet*, VINVM AMPHORARIVM, AMINÆVM, GRÆCVM, ET DVLCIA OMNIA. Aliàs verò non AMPHORARIVM VINVM, ſed DOLIARE legabatur, hoc modo: VINVM QVOD IN ILLIS DOLIIS HABEO, L. in ratiode, §. certis, D. ad L. falcid. VINVM QVOD IN DOLIIS ESSET, L. ſi heres, D. de trit. vi. & ol. VINVM QVOD IN APOTHECIS, L. talis ſcriptura, §. vlt. D. de legat. I. VINVM EX APOTHECA ILLA, L. cum res, §. I. D. eo. Paulus in L. ſi quis ita, D. de auro argen. eiuſmodi legatum refert, TITIO VINA QVÆ IN VRBE HABEO, SEV IN PORTV, DO, LEGO. Scæuola in L. cum quis, §. Sciam, D. de legat. III. MÆVIO LIBERTO MEO, DE ME NIHIL MERITO, DARI VOLO LAGYNOS VINI VETVSTI CENTVM QVINQVAGINTA. CENTVM etiam AMPHORARVM VINI ELECTIONEM datam proponit Vlpiad. in L. II. §. vlt. D. de optio. leg.

Interdum verò legabatur VINVM EX CERTO FVNDO. Vlpian. in L. cum certus, D. de trit. vino & ol. *Cum* CERTVS NVMERVS AMPHORARVM VINI *legatus eſſet*, EX EO QVOD IN FVNDO SEMPRONIANO NATVM ESSET. Idem in L. ex eo, D. eo. EX EO VINO QVOD IN ILLO FVNDO NASCETVR, HERES MEVS AMPHORAS DECEM, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS, DATO. Pompon. in L. quod in rerum, D. de legat. I. EX VINO QVOD IN FVNDO MEO NATVM ERIT, TANTVM DATO. Labeo in L. legatum ita, D. de ann. leg. VINI PALERNI QVOD DOMI NASCERETVR, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS, BINOS CVLEOS HERES MEVS ATTIO DATO. Similitérque interdum & fructus futuros legabant, veluti, FRVCTVS QVI IN ILLO FVNDO NASCENTVR, L. cùm illud, §. vlt. D. quan. dies leg. Proponitur & in L. qui quartuor, §. I. D. de legat. III. is qui hortos publicos à Repub. conductos habebat, eorum HORTORVM FRVCTVS VSQVE AD LVSTRVM quo conducti eſſent, Aufidio legaſſe.

PENVS quoque legabatur, L. cũ quæreretur, §. Iana, D. de leg. III. L. III. D. depenu leg. Et interdũ PENVS OMNIS legabatur. Scæuola in L. vlt. D. eo. PENVM MEAM OMNEM ADMATREM LIBEROSQVE MEOS, QVI CVM MATRE SVNT, PERTINERE VOLO. Nonnumquã etiam PENVS CERTA CVM CERTIS VASIS legabatur, L. II. D. eo. Paul. in L. nã quod, D. eo. *Sed & ſi* PENVM CVM VASIS *ſpecialiter ſit legatum*. Quandoque etiã PENVS ESCVLENTA; quandoque POCVLENTA legabatur, L. qui penum, §. planè & §. poculenta, D. eo. Aliâs VRBANA PENVS legabatur, L. quemadmodum, D. de ſupell. legat. Paulus in L. nam quod, §. ſi ita, D. de penu lega. *Si ita legetur*, PENVM QVÆ ROMÆ SIT. Aliâs PENVS aliqua ſpecie excepta legabatur, vt in d. L. nam quod §. vlt. *Si cui* PENVS *legata ſit* PRÆTER VINVM. Et mox: *Sed ſi ita ſcriptum ſit*. OMNEM PENVM PRÆTER VINVM QVOD ROMÆ ERIT. Interdum autem PENVS ſemel legabatur, ineet dum per ſingulos annos, L. I. D. eo.

Interdum & EA QVÆ IN PROMPTVARIO ERANT, legabantur, L. nam quod, §. I. D. de penu leg. Penoris autem legato plerumque pœna adiiciebatur, L. I. D. de penu leg. Iulianus in L. cum ſine, D. quando dies leg. *Cùm ſine præfinitione temporis*

legatum ita datum fuerit, VXORI MEÆ PENVM HERES DATO: SI NON DEDERIT, CENTVM DATO. Et paullo pòst: *Quòd si ita scriptum sit*, SI PENVM INTRA KALENDAS NON DEDERIS, CENTVM DATO. Paulus in L. si penum, D. eo. *Si* PENVM *heres* DARE *damnatus sit, vel* FVNDVM, ET SI NON DEDISSET, DECEM. Et paucis interiectis, *cùm dicit*, SI NON DEDERIT, CENTVM DATO. Et in fi. *Planè si sic legatum sit*, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO.

LIGNA etiam legabantur, vel simpliciter, vel hoc addito, LIGNA QVÆ IN FVNDO SVNT, L. ligni, D. de legat. III. Aliâs legabatur OMNIS MATERIA, L. Seruus, D. eo. Item CHARTÆ legabantur, L. chartis legaris, D. de legat. III. Vlpian. in L. librorum, §. quod ramen, D. eo. *Si quis fortè chartas sic reliquerit*, CHARTAS MEAS VNIVERSAS. Et mox: *Si quis* CHARTAS LEGAVERIT PVRAS. Quin & LIBRI legabantur, & CENTVM LIBRI, & NOMERI CORPVS, L. librorum D. de legat. III.

Interdum oues legabantur, L. legatis, §. vlt. D. de legat. III. Interdum AGNI, L. cùm quæreretur, D. eo. Nonnumquam & PECVDES, L. seruis, §. pecudibus, D. eo. Aliâs GREX legabatur, L. grege, & L. si grege, D. de legat. I. Et OVIVM GREX, d. L. seruis, §. pecudibus, D. de legat. III. & apud Paulum lib. III. Sentent. Tit. VI. Item ARMENTVM, d. L. seruis, §. armento. Sic & IVMENTA legabantur, L. legatis, §. iumentis, D. eo. Et muli. Iulian. in L. qui duos, D. eo. MVLOS DVOS, QVI MEI ERVNT CVM MORIAR, SEIO HERES DATO. Etiam generaliter QVADRIGA etiam legabatur, L. peculium, D. de legat. II. & CARRVCA CVM IVNCTVRA, vt testatur Paulus lib. III. Sentent. Tit. VI.

Serui etiam crebro legabantur, & interdum HOMO GENERALITER legabatur, L. legato generaliter, & L. huiusmodi, §. si cui homo, D. de legat. I. L. II. L. si Pamphilo, L. seruo & L. homine, D. de optio. leg. Et ita INCERTVS NOMO LEGATVS dicebatur, L. eùm incertus, D. de legat. I.

Aliâs SERVI ELECTIO legabatur, L. I. D. de optio. leg. L. serui electione, D. de legat. I. vel, SERVI OPTIO legatario dabatur, L. II. D. de optio. leg. Vlpian. *in* L. his consequenter, D. famil. ercisc. *Si ex pluribus heredibus vni seruus sit* PER OPTIONEM *legatus*. Pompon. in L. mancipiorum, D. de optio. leg. MANCIPIORVM ELECTIO LEGATA EST. Paulus in L. si optio, D. eo. *Si* OPTIO SERVI *data mihi fuerit*. Iauolen. in L. si eùm optio, D. eo. *Si cum* OPTIO SERVI EX VNIVERSA FAMILIA *legata esset*. Interdum verò SERVI ELECTIO vni, & alij RELIQVI SERVI legabantur, L. si tibi, D. eo. Interdũ etiam DVORVM SERVORVM OPTIO Titio dabatur, RELIQVI Mæuio legabatur, L. cùm optio, D. eo. Propouitur & in L. qui duos, D. de legat. I. is qui duos seruos habebat, VNVM EX HIS legasse. Aliũ verò damnasse heredem, SERVOS QVOS GADIBVS HAEERET, DARE, Pompon. refert in L. si mihi, §. I. D. eo. Idem in L. si ex toto, §. vlt. D. eod. *Si ita legatum sit*, LECTICARIOS OCTO, AVT PRO HIS IN HOMINES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM, VTRVM LEGATARIVS VOLET.

Plerumque verò CERTOS homines legabãt, L. ex parte, §. duos, D. famil. ercisc. Idque, vel nominibus expressis, hoc modo, STICHVM, PAMPHILVN, EROTEM, DAMAM, DO, LEGO, vel, HERES MEVS DATO, vel DAMNAS ESTO DARE, L. si fundũ, L. statuliberum, §. Stichum, D. de legat. I. L. statuliberũ, §. Stichũ, D. de legat. II. SCORPVM SERVVM MEVM SEMPRONIÆ CONCVBINÆ MEÆ SERVIRE VOLO, L. vxori, §. vlt. D. de vsu & vsufr. leg. vel artificij, officij, negotij, ministeriúve quod exercebant, nomine, Serui designabantur, verbi gratia, COCVS, DISPENSATOR, ACTOR, VILLICVS, SERVI AMANVENSES, VENATORES, AVCVPES, vt Paul. lib. III. Sentent. Tit. VI. docet: SERVI NEGOTIATORES, LECTICARII, L. Si ex toto, §. si ita, D. de legat. I. L. seruis vrbanis in prin. & §. seruis lecticariis, D. de legat. III. SERVI TEXTORES, L. textoribus, & L. legaris, §. si vnus, D. de legat. III. PECVLIVM, L. peculium, D. de legat. II. Interdum TEXTORES OMNES, VERNÆ OMNES, & IVVENES OMNES legabãtur.

Pompon.

Pompon. in L. Titiæ, D. de legat. I. TITIÆ TEXTORES MEOS OMNES, PRÆTERQVAM QVOS HOC TESTAMENTO ALII LEGAVI, LEGO. PLOTIÆ VERNAS MEOS OMNES, PRÆTERQVAM QVOS ALII LEGAVI, LEGO. Marcell. in L. non aliter, §. I. D. de legat. III. PVBLIO MÆVIO OMNES IVVENES QVOS IN MINISTERIO HABEO DARI VOLO. Serui etiam QVI IN PVNDO MORARENTVR, legabantur, L. quæritum, §. Celsus, D. de instruc. vel instr.

Addebatur & nonnumquam Seruorum legatis, demonstratio. Gaius in L. demonstratio, D. de condic. & demonstr. STICHVM SERVVM QVEM DE TITIO EMI. STICHVM QVEM EX VENDITIONE TITII EMI. Pōpon. in L. Quintus, D. de auro argen. Nonnūquam eum hac demōstratione serui legabantur, QVI MEI ERVNT CVM MORIAR, L. II. D. de condic. instit. Iulianus in L. Stichū, D. de legat. I. STICHVM QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES MEVS DATO. Paul. in L. Serui electione. §. I. D. eo. *Cùm certa res, aut persona legatur ita*, QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES DATO. Alfen. in L. textoribus, D. de legat. III. TEXTORIBVS OMNIBVS, QVI SVI ESSENT CVM MORERETVR, *legatis*. Vlpian. L. testatorē, §. seruos, D. eo. *Seruos cōmunes à Seia ita relictos*, SI MEI ERVNT CVM MORIAR. Pompon. in L. nuper, D. eo. *Sed & STICHVM, QVI MEVS ERIT.* Vlpian. in L. cum suæ, D. eod. *Cùm SVÆ ANCILLÆ, SIVE SERVI in Testamento scribuntur.* Et L. si quis suos, D. eo. *Si quis SVOS SERVOS legauit, communes quoque continentur.*

Quandoque autem serui generaliter legabantur, vt in L. Seruis legatis, D. de legar. III. African. in L. si heres ex. D. de legat. I. *Si heres generaliter* SERVVM QVEM IPSE VOLVERIT, *dare iussus*. Gaius in L. si ita legatum, D. eo. *Si ita legatum sit*, SEIO SERVOS DECEM DO, PRÆTER EOS DECEM QVOS TITIO LEGAVI. Interdum SERVI VRBANI, ANCILLÆ VRBANÆ, legabantur, L. seruis vrbanis & L. cum quæreretur, §. I. D. de legat. III. Quandoque Serui cum vniuersa familia legabātur, seu Rustica seu Vrbana, L. peculium, D. de legat. II. Interdum CHORVS, aut FAMILIA legabatur, L. si chorus, D. de legat. III.

Actores porrò serui ita plerumque legabantur, vt prius heredi rationes redderent. Scæuola in L. Sticho liberetas, §. Titius Testamento, D. de statuliber. *Titius Testamento seruos Actores singulos diuersis personis legauit, cum adiectione*, SI RATIONES HEREDI REDDIDERINT. *Deinde proprio capite ita scripsit.* OMNES ACTORES, QVOS LEGAVI, VEL MANVMISERO, INTRA QVARTVM MENSEM MORTIS MEÆ RATIONES REDDERE VOLO: ET DOMINIS QVIBVS A ME LEGATI SINT, REDDI. Sed & hoc non addito, si simpliciter seruus Actor fuisset legatus, non alias eum tradendum, quàm rationes reddidisset, Vlpian. scribit in L. Pomponius, D. famil. erciscu.

Interdum & seruorum quos legabant, æstimationem faciebant, vt in L. si fundum, §. si libertus, D. de legat. I. QVISQVIS MIHI ALIVS EX SVPRASCRIPTIS CVM PATRONO MEO HERES ERIT, SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO, QVOS ÆSTIMO SINGVLOS VICENIS AVREIS. Ancillæ etiam sæpenumero legabātur, & quidē artificij officiúve sui nomine, VT ORNATRICES, PEDISEQVÆ, L. legatis, §. si vnus, & §. ornatricibus, D. de leg. III. Nonnúquā verò, Ancilla cū LIBERIS, seu CVM NATIS SVIS legabatur, L. si ancilla, D. de legar. I. & L. III. D. de pecul. leg. Sed & interdum ANCILLÆ OMNES, ET QVOD EX HIS NATVM ESSET, legabantur, L. si ancillas, D. de legat. I. Papinian. in L. si quod, D. de legat. II. SI QVOD EX PAMPHILA NASCETVR, *legatum mihi fuerit.* Iulian. in L. cùm ita, D. quando dies leg. *Cùm ita legatum est*, STICHVM, VEL QVOD EX PAMPHILA NATVM ERIT, HERES MEVS DATO. Papinian. in L. cùm illud, §. vlt. D. eo. *Vel si legasset*, QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT. Pompon. in L. quod in rerum, D. de legat. I. *Quod in rerum natura adhuc non sit, legari posse, veluti* QVID QVID ILLA ANCILLA PEPERISSET, *constitit.* Idem in L. I. §. vlt. D. de condic. & dem. *Veluti cum ita legamus*, QVOD EX ARESCVSA NATVM FVERIT, HERES DATO. Tryphonin. in L. in bello, §. vlt. D. de capt. & postlim. SI NATVM EX PAMPHILA *legatum tibi fuerit.* Sed ad Fundorum, Prædiorum, Ædium & rerum soli legata transeamus.

Fundi cùm legabantur, nominibus propriis designabantur. Vlpian. in L. si quis, D. de legat. I. *Si quis in fundi vocabulo erraut*, & CORNELIANVM *pro* SEMPRONIANO *nominauit*. Idē in L. planè, §. vlt. D. eo. *Si ita Titio legetur*, FVNDVM SEIANVM, VEL VSVMFRVCTVM EIVS SIBI HABETO. Marcellus in L. Lucio, D. de legat. II. LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, vel VSVMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. Fundorū autē qui legabantur hæc nomina in libris nostris memorantur. CORNELIANVS, d. L. si quis in fundi, & L. si quis legauerit, D. de legat. I. L. pater, §. I. D. de legat. III. L. ex facto, D. de hered. instit. SEMPRONIANVS, d. L. si quis in fundi, L. quæsitum, §. I. D. de legat. III. SEIANVS, d. L. planè, §. vlt. & d. L. Lucio, L. Gaius Seius, §. Titius, D. de legat. II. TITIANVS, L. quod in rerū, §. si quis, D. de legat. I. & L. pater, §. fundum à filio, D. de legat. III. L. I §. si quis vxori, D. dote præleg. L. prædia, §. liberto, L. Seiæ, §. pamphilæ, D. de instr. vel instr. CAPANIANVS, L. quæsitum, §. peto, D. de legat. III. TREBATIANVS, L. patronus. §. libertis, D. de legat. III. ÆBVTIANVS, L. fundi, D. de annu. leg. NONIANVS ET CASSIANVS, L. prædia, §. vlt. D. de instr. & instr. GARGILIANVS, L. vxorem, §. felicissimo, D. de legat. III. SOSIANVS, L. libertis, D. de condic. & dem. L. GRÆCIANVS, L. Seiæ, §. Tyrannæ, de instr. vel instr. IVLIANVS, L. pater, §. vlt. D. de legat. III. FORTIDIANVS, L. si fortidianum, C. de legat.

SANE patrisfam. destinatione, fundorum nomina, non natura, constituta Pompon. scribit in L. quod in rerum, §. si quis post, D. de legat. I. Proponitur verò in L. Gaius Seius, §. Titius, D. de legat. II. Titius fundum Seianum legasse, quem ipse paterfa. quoad viueret, vno quidem nomine vniuersum habuerat. Sed quò facilius conductorem inueniret, per duas partes locabat: ita vt ex qualitate loci superiorem partem, SEIANVM SVPERIOREM, inferiorem autem partem, INFERIOREM SEIANVM appellaret.

Fundos etiam confinibus, vel regionibus in quibus siti erant, demonstrabant, vt in L. patronus, §. libertis, D. de legat. III. *Libertis quos nominauerat, ita legauit*: FVNDVM TREBATIANVM, QVI EST IN REGIONE ATTELLATA. ITEM FVNDVM SATRIANVM, QVI EST IN REGIONE NIPHANA, CVM TABERNA DARI VOLO.

Interdum aliam demonstrationem addebant, veluti, FVNDVM TVSCVLANVM, QVI MIHI A SEIO DONATVS EST, L. demonstratio falsa, D. de condic. & demonstr. L. Modestinus in L. Gaius, D. de pignerat. actio. *Cùm creditor suprema sua ordinaret, Testamento cauit*, VT ALTER EX FILIIS SVIS HABERET EVM FVNDVM: *& addidit*, QVEM DE LVCIO TITIO EMI. Iauolen. in L. quibus diebus, §. qui dotalem, D. de condic. & dem. FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, ILLI HERES DATO.

Fundus autem legari solebat sæpenumero, cum hac adiectione, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Paul. in L. cùm de lanionis, §. item eum fundus, D. de instruc. vel instr. *Mæuio fundus ita legatus est*, MÆVIO FVNDVM SEIANVM, ITA VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO ET VRBANO, ET MANCIPIIS QVÆ IBI SVNT. Idem in L. fundo legato, D. eod. *Fundo legato*, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Et in L. non tantùm, D. de verb. signif. *Non tantùm in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & Testamentis adiectio hæc*, VTI OPTIMVS, MAXIMVSQVE EST, Sed & lib. III. Sentent. Tit. VL. *Fundo*, ait, *legato*, VTI OPTIMVS, MAXIMVSQVE EST. Gaius in L. seruo legato, §. si testator, D. de leg. I. *Quod si ita fundus legatus sit*, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE. Scæuola in L. Lucius Titius, §. collegio, D. de legat. III. *Collegio fabrorum*, FVNDVM CVM SILVIS QVÆ EI CEDERE SOLENT: VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, *legauit*.

Aliquando vero legabatur fundus, VTI INSTRVCTVS ERAT, L. I. & L. III. D. de instruc. Vlpian. in L. quæsitum, §. sed si fundus, D. eod. *Sed si fundus non sit*, CVM INSTRVMENTO LEGATVS, *sed*, ITA VT INSTRVCTVS SIT. Et §. si quis fundum ibid. *Si quis fundum*, ITA VT INSTRVCTVS EST, *legauerit*. Scæuola

uola in L. Seiæ, D. eod. *Codicillis ita scripsit*: POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM, SEIÆ FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT INSTRVCTI SVNT RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILE, PECORE ET VILLICIS, CVM RELIQVIS COLONORVM, ET APOTHECA, HABERE VOLO. Et §. liberto eadem, L. *Quidam prædia legauit his verbis*, SEIO LIBERTO MEO FVNDOS ILLVM, ET ILLVM, DO LEGO, ITA VT INSTRVCTI SVNT, CVM DOTIBVS ET RELIQVIS COLONORVM, ET SALTVARIIS, CVM CONTVBERNALIBVS SVIS, ET PILIIS, ET FILIASVS. Et §. Gaio, GAIO SEIO ALVMNO MEO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, ITA VT INSTRVCTI SVNT, ET DOMVM SVPERIOREM DARI VOLO. Idem in L. prædia, §. 1. D. cod. *Adfini suo ita legauit*: FVNDVM CORNELIANVM TITIO, ITA VT EST INSTRVCTVS, CVM OMNIBVS REBVS ET MANCIPIIS, ET RELIQVIS COLONORVM, DARI VOLO. Et ead. L. §. vlt. *fundos legauit in hæc verba*, SEMPRONIO FRATRI MEO HOC AMPLIVS FVNDOS MEOS, ITA VT INTRVCTI SVNT, CASSIANVM, NONIANVM CVM SVIS SALICTIS ET SILVIS. Idem L. Lucius, D. eod. *Lucius Titius* FVNDVM VTI INSTRVCTVS ERAT, *legauerat*. Modestin. in L. seruus qui, D. de legat. III. *Fundo legato*, VT INSTRVCTVS EST.

Legabatur & interdum Fundus CVM INSTRVMENTO, L. 1. & L. cùm quidam, D. de instruc. vel instr. L. ex facto, §. rerum, D. de hered. instit. Labeo in L. si cui fundum, D. de instr. vel instr. *Nihil interest quomodo leges*, FVNDVM CVM INSTRVMENTO, *an*, FVNDVM ET INSTRVMENTVM, *an*, FVNDVM INSTRVCTVM. Scæuola in L. Seiæ, §. Pamphilæ, D. cod. PAMPHILÆ LIBERTÆ MEÆ DARI VOLO FVNDVM TITIANVM CVM INTRVMENTO ET HIS QVÆ IN EODEM ERVNT CVM MORIAR. Et ead. L. §. Tyrannæ, TYRANNÆ SORORI MEÆ FVNDVM MEVM GRÆCIANVM, CVM STABVLO ET INSTRVMENTO RVSTICO OMNI RELINQVO. Paul. in L. fundus, D. eod. FVNDVS, *qui locatus erat*, LEGATVS EST CVM INSTRVMENTO. Et L. fundo, §. vlt. D. eo. FVNDO LEGATO CVM MANCIPIIS, ET PECORISVS ET OMNI INSTRVMENTO RVSTICO, ET VRBANO. Sed & qui fundum legabat, adiiciebat nonnumquam, CVM SVPPELLECTILE, ET MANCIPIIS, VEL VNA ALIQVA RE, L. quæsitum, §. si quis fundum, D. de instr. vel instr. Iulianus in L. huiusmodi, §. legatum, D. de legat. I. *Legatum est ita*, FVNDVM CORNELIANVM ET MANCIPIA, QVÆ IN EO FVNDO CVM MORIAR MEA ERVNT, HERES MEVS TITIO DATO. Contrà quandoque FVNDVS SINE INSTRVMENTO legabatur, L. cùm fundus, D. eo.

Interdum Fundus cum OMNIBVS quæ IBI, siue, IN EODEM ERANT, legabatur, L. rebus & L. quæsitum, §. vlt. D. de legat. III. Paulus lib. III. Sentent. Tit. VI. FVNDO LEGATO CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO ET VRBANO ET MANCIPIIS QVÆ IBI ERANT. Vlpianus in L. ex facto, §. rerum, D. de hered. instit. *Cum* FVNDVS *erat* LEGATVS, *vel* CVM INSTRVMENTO, *vel* CVM HIS QVÆ IBI SVNT. Pompon. in L. si fundus, D. de legat. III. *Si* FVNDVS LEGATVS SIT CVM HIS QVÆ IBI ERVNT. Modestin. in L. omnia, §. cum ita, D. de legat. III. *Cùm ita legatur*, ILLI HOC AMPLIVS FVNDVM ILLVM, CVM OMNIBVS REBVS QVÆ IN EODEM FVNDO ERVNT.

Aliâs Fundus ita legabatur, SICVT EST, vel VTI POSSEDI, Scæuola in L. prædia, §. ita legatum, D. de instr. vel instr. FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM, VTI IN DIEM MORTIS ERIT. Paul. in L. quæsitum, §. peto, D. de legat. III. PETO VT FVNDVM MEVM CAPANIANVM GENESIÆ ALVMNÆ MEÆ ADSCRIBATIS DVCENTORVM AVREORVM, ITA VTI EST. Idem lib. III. Sentent. Tit. VI. FVNDO, ITA VT POSSEDERAT, LEGATO. Scæuola in L. cùm de lanionis, §. quidam, D. de instr. vel instr. *Quidam cum ita legasset*, VILLAM MEAM, ITA VT IPSE POSSEDI, CVM SVP-

FELLECTILE, MENSIS, MANCIPIIS QVÆ IBI DEPVTABVNTVR, VRBANIS ET RVSTICIS, VINIS QVÆ IN DIEM MORTIS MEÆ IBI ERVNT, ET DECEM AVREIS. Iulian. in L. huiusmodi, §. legatum, D. de legat. I. *Legatum est ita, fundum* CORNELIANVM, ET MANCIPIA, QVÆ IN FVNDO CVM MORIAR MEA ERVNT, HERES MEVS TITIO DATO. Fundus quoque cum villicis & contubernalibus eorum, sæpe legabatur. Scævola in L. vxorem, §. concubinæ, D. de legat. III. *Concubinæ inter cetera his verbis legauerat*, FVNDVM IN APPIA CVM VILLICO SVO, ET CONTVBERNALI EIVS, ET FILIIS DARI VOLO. Idémque apparet ex L. Seiæ, §. liberto, D. de instr. & instr. CVM SILVIS, etiam, & CVM AGELLO, FVNOVS quãdoque legabatur, L. Lucius Titius, §. collegio, D. de legat. III. L. prædia, §. liberto, D. de instr. & instr. & CVM CASA, L. vxorem, §. felicissimo, D. de legat. III. Plenissimum vtique fundi legatum extat in L. si mihi, D. eo. Tit. in qua Mæuiæ fundus à patre ptælegatus dicitur his verbis, MÆVIAE MEDIO SVMITO, PRÆCIPITO, SIBIQVE HABETO, FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, CVM CASVLIS ET CVSTODIBVS OMNIBVS HORVM FVNDORVM, ET CVM HIS OMNIBVS AGRIS QVI AD CONIVNCTIONES CVIVSQVE EORVM FVNDORVM, EMPTIONE, VEL QVOLIBET ALIO CASV OBTIGERVNT. ITEM CVM OMNIBVS MANCIPIIS, PECORIBVS, IVMENTIS, CETERISQVE VNIVERSIS SPECIEBVS, QVÆ IN IISDEM FVNDIS, QVOVE EORVM, CVM MORIAR, ERVNT, VTI OPTIMI MAXIMIQVE SVNT, VTIQVE EOS IN DIEM MORTIS MEÆ POSSEDI: ET, VT PLENIVS DICAM, ITA VT CLVDVNTVR.

Nonnunquam verò cum exceptione & detractione aliqua Fundum legabant, vt EXCEPTO ÆDIFICIO, Fundũ legatum Iulianus refert in L. si fundũ, §. qui fundum, D. de legat. I. Paulus in L. si quis legauerit, D. de legat. I. *Si quis legauerit* FVNDVM CORNELIANVM, EXCEPTIS VINEIS QVÆ MORTIS EIVS TEMPORE ERVNT. Nec semper fundus totus, sed aliquando partes duobus, vel eidem, legabantur, vt in L. Mæuio, D. de leg. II. MÆVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO. Et in L. prædia, §. ita legatum est, D. de instrue. vel instr. SEPTICIÆ SORORI MEÆ FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM, ITA VT IN DIEM MORTIS MEÆ FVERIT.

Sæpissimè verò testamento cauebatur NE FVNDVS qui legabatur veniret, abalienaretúrve, ne DE NOMINE, vel DE FAMILIA EXIRET. Scævola in *L.* pater filiũ, §. I. D. de leg. III. FVNDVM CORNELIANVM DE NOMINE MEO EXIRE VETO. Et §. fundum eod. L. FVNDVM A FILIO QVOAD VIXERIT, VETVIT VENVNDARI, DONARI, PIGNERARI, *& hæc verba adiecit*, QVOD SI ADVERSVS VOLVNTATEM MIAM FACERE VOLVERIT, FVNDVM TITIANVM AD FISCVM PERTINERE. ITA ENIM FIET, VT FVNDVS TITIANVS DE NOMINE VISTRO NVMQVAM EXEAT. Papinian. in L. vnũ ex familia, §. sed & si fundũ, D. de legat. II. *Quòd si talia verba fuissent*, FETO NE FVNDVS DE FAMILIA EXEAT. Paul. in L. Titia, §. Seia, D. de legat. II. FIDEI AVTEM VESTRÆ, VERE ET SAPIDE, COMMITTO, NE EVM FVNDVM VENDATIS: EVMQVE, QVI EX VOBIS VLTIMVS DECESSERIT, CVM MORIETVR, RESTITVAT SYMPHORO LIBERTO MEO ET SVCCESSORI, ET BERYLLO, ET SAFIDO, QVOS INFRA MANVMISI, QVIVE EX HIS TVNC SVPERVIVENT. Marcellus in L. pater filium, D. ad L. falcid. *Pater filium ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique eius cõmisit*, NE FVNDVM ALIENARET, ET VT IN FAMILIA EVM RELINQVERET. Scævola in L. Lucius Titius, §. pluribus, D. ad Trebellia. *Libertis tribus heredibus institutis ex dodrante, eisdem fundos per præceptionem dedit, & ab his petit*, NE EOS ALIENARENT, ET VT QVI VITA SVPERASSET, SOLIDOS EOSDEM FVNDOS OBTINERET. Scævola L. pater filiũ in prin. D. de leg. III. *Pater filium*

filium heredem, PRÆDIA ALIENARE SEV PIGNORI PONERE PROHIBVERAT, *sed &* SERVARI LIBERIS EX IVSTIS NVPTIIS, ET CETERIS COGNATIS *fideicommiserat*. Et §. quindecim ead. L. *Quindecim libertis, quos nominauerat, prædiolum cum taberna legauerat, & adiecerat hæc verba*, SIBIQVE EOS HABERE, POSSIDERE VOLO, EA LEGE ET CONDICIONE, NE QVIS EORVM PARTEM SVAM VENDERE DONAREVE, ALIVDVE QVID FACERE ALII VELIT. QVOD SI ADVERSVS EA QVID PACTVM ERIT, TVNC EAS PORTIONES, PRÆDIVMVE, CVM TABERNA AD REMPVBLICAM TVSCVLANORVM PERTINERE VOLO. Et §. mater ead. L. *Mater filios heredes scripserat, & adiecit*, PRÆDIA QVÆ AD EOS EX BONIS MEIS PERVENTVRA SVNT, NVLLA EX CAVSA ALIENENT, SED CONSERVENT SVCCESSIONI SVÆ, DEQVE EA RE IN PERPETVVM SIBI CAVERENT. Valens in L. is qui complures, D. de leg. III. *Is qui complures libertos reliquebat, tribus ex his fundum legauerat, & petierat*, VT CVRARENT NE DE NOMINE SVO EXIRET. Scævola in L. Lucius Titius, §. Lucius Titius, D. de legat. II. *Lucius Titius testamento ita cauit*. PRÆDIOLVM MEVM DARI VOLO LIBERTIS, LIBERTABVSQVE MEIS, ET QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET SEIÆ ALVMNÆ MEÆ, ITA NE DE NOMINE FAMILIÆ MEÆ EXEAT, DONEC AD VNVM PROPRIETAS PERVENIAT. Papinianus in L. qui solidum, §. prædium de leg. II. *Prædium pater* DE FAMILIA LIBERORVM ALIENARI, *verbis fideicommissi prohibuit*. Idem in L. cùm pater, §. fidei de legat. II. FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO, NE FVNDVM TVSCVLANVM ALIENENT, ET NE DE FAMILIA NOMINIS MEI EXEAT. Et §. ab instituto ead. L. *Ab instituto extraneo* PRÆDIA *libertis*, CVM MORERETVR, *verbis fideicommissi reliquerat, & petierat*, NE EX NOMINE FAMILIÆ ALIENARENTVR. Et in §. libertis, *Libertis prædium reliquit, ac petiit* NE ID ALIENARENT, VTQVE IN FAMILIA LIBERTORVM RETINERENT. Itē in §. cùm inter ibid *Cùm inter libertos ad prædij legatū liberta quoq; fuisset admissa, quod patronus petit*, VT DE NOMINE FAMILIÆ NON EXIRET. Marcian. in L. filiusfa §. cùm pater, D. de legat. I. *Cùm pater filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit*, NE FVNDVM ALIENARET, SED VT IN FAMILIA RELINQVERET. Scævola in L. Lucius Titius in pr. de leg. III. *Lucius Titius testamento suo cauit*, NE VLLO MODO PRÆDIVM SVBVRBANVM AVT DOMVM HERES ALIENARET.

Ceterùm eadem qua Fundi verborum formula, Prædia quoque legabantur. Primùm enim nominibus suis designabantur, VT SEIANA PRÆDIA, GABINIANA, L. prædiis, §. Titio, D. de leg. III. TITIANA, CORNELIANA, SEMPRONIANA, TVSCVLANA, L. cùm pater in pr. & L. debitor, §. I. D. de leg. II. Adscribebatur etiam Regio, L. nepoti, D. de instr. vel instr. Necnon Fines plerumque significabantur, si proprios fines haberent, L. cùm pater, §. vlt. de legat. II. Præterea Prædia INSTRVCTA legabantur. Paul. lib. II. Sent. Tit. VI. Legabantur & VTI INSTRVCTA ERANT. Scævola in L. nepoti, D. de instruc. vel instr. *Nepoti legauerat quæ certa regione prædia habuerat*, VT INSTRVCTA SVNT CVM VINO, GRANO, CALENDARIO, *& adiecerat hæc verba*, QVIDQVID ERIT CVM MORIAR IN ILLA REGIONE, ET QVIDQVID IN QVACVMQVE SPECIE ERIT IN ILLA REGIONE, VEL QVOD MEVM ERIT. Idem in L. Seiæ, §. prædia, D. eod. PRÆDIA VT INSTRVCTA SVNT CVM DOTIBVS, ET RELIQVIS COLONORVM ET VILLICORVM, ET MANCIPIIS, ET PECORE OMNI LEGAVIT, ET PECVLIIS, ET CVM ACTORE, Et in L. patronus, §. I. de legat. III. *Sempronio ita legauit*, SEMPRONIVS SVMITO PRÆDIA OMNIA QVÆ SVNT VSQVE AD PRÆDIVM QVOD VOCATVR GAAS FINIBVS GALATIÆ SVI CVRA VILLICI PRIMI, ITA VT HÆC OMNIA INSTRVCTA SVNT. Scævola in L. filiosa. D. de pecul. *Filiosa. vni ex heredibus prædia prælegauit* VT INSTRVCTA ERANT CVM SERVIS, & in L. vlt. D. eo. Tit. *vni ex heredibus prædia legauit*, VT INSTRVCTA ERANT CVM SERVIS ET CETERIS REBVS,

ET QVIDQVID IEI ESSET. Legabantur & sæpe PRÆDIA CVM INSTRVMENTO, vt in L. prædia, D. de instru. vel instr. PRÆDIA MARITIMA CVM SERVIS QVI IEI ERVNT, ET OMNI INSTRVMENTO, ET FRVCTIBVS QVI IEI ERVNT, ET RELIQVIS COLONORVM NVTRITORI *suo legauit.* Africanus in L. qui filium, D. de legat. III. *Certa* PRÆDIA, QVÆQVE IN HIS MORTIS TEMPORE SVA ESSENT, *nepoti per fideicommissum dederat*, EXCEPTO CALENDARIO. Vlpian. in L. testatorem, §. vlt. D. de legat. III. PRÆDIIS CVM HIS ENTHECIS QVÆ IN EA POSSESSIONE SVNT, *relictis*. Sed & cum prædiis, quandoque ea QVÆ PRÆDIORVM COLENDORVM CAVSA EMPTA PARATAQVE ESSENT, legabantur, vt apparet ex L. quæritur, §. prædiis, D. de legat. III.

Addebatur & aliquando legato prædiorum, verba hæc, VTI A ME POSSESSA SVNT. Paul. in L. quæsitum, §. prædia, D. de legat. III. *Prædia quidam reliquit, adiecto his verbis*, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVÆCVMQVE IBI ERVNT CVM MORIAR. Scævola in L. Lucius Titius, §. quidam, D. eod. *Quidam prædia legauit libertis, adiectis his verbis*, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVÆCVMQVE IEI ERVNT CVM MORIAR. Papinian. in L. prædiis, §. 1. D. eo. LVCIO TITIO PRÆDIA MEA ILLA, CVM PRÆTORIO, SICVT A ME IN DIEM MORTIS MEÆ POSSESSA SVNT, DO. Idem in §. Titio ead. L. TITIO SEIANA PRÆDIA SICVTI COMPARATA SVNT, DO, LEGO. Ibidémque prædia per præceptionem filiæ data, cum RELIQVIS ACTORVM ET COLONORVM refert. Vlpian. in L. Testatorem, D. de legat. III. *Adiiciendo*, PRÆDIVM SEIANVM OMNE. Nonnunquam verò agri plagam, in alium transferri volebant. Cuius legati formulã edit Scævola in L. vxorem, §. agri plagam, D. de legat. III. his verbis, AGRI PLAGAM, QVÆ EST IN REGIONE ILLA, MÆVIIS PVBLIO ET GAIO TRANSCRIEI VOLO, PRETIO PACTO VIRI EONI AREITRATV, ET HÆREDITATI ILLATO, DVPLÆ EVICTIONE EXPROMISSA, RELIQVIS HEREDIBVS: ITA VT SVB PÆNA CENTVM PROMITTANT, EAM AGRI PLAGAM PARTEMVE EIVS AD SEIVM POSTEROSVE EIVS NON PERVENTVRAM QVAQVE RATIONE. Legabatur & interdum HORTVS INSTRVCTVS, L. quæsitum, §. idem respondit, & §. Idem Papinianus, D. de instruc. vel instr. Eum quoque qui SALTVM ÆSTIVVM legabat, hoc amplius eriam EAS RES QVÆ IBI ESSE SOLEBANT, legasse, Marcian. proponit in L. qui saltum, D. de legat. III.

Simili modo, DOMVS quoque legabatur. Domus autem vel simpliciter legabatur, vel adiiciebaturque domus, L. si domus, D. de legat. I. Domos planè eadem qua fundos appellatione designabant, vt puta, DOMVM SEMPRONIANAM, vel SEIANAM, L. cetera, §. si duobus, D. de legat. I. DOMVS etiam. VTI INSTRVCTA ERAT, legabatur, L. si ita, §. 1. D. de legat. III. Sic in L. quæsitum, §. idem respondit, D. de instruc. vel instr. DOMO, VTI INSTRVCTA EST, CVM OMNI IVRE SVO, *legata*, Et §. sed & ipse Papinianus ead. L. FILIIS MARIEVS DOMVM MEAM INSTRVCTAM DO, LEGO, DARIQVE IVBEO. Paul. in L. cùm de lanionis, §. vlt. D. eo. tit. DOMVM INSTRVCTAM *legauit* CVM OMNIBVS ADFIXIS. Paul. lib. III. Sent. Tit. VI. DOMO CVM OMNI IVRE SVO SICVT INSTRVCTA EST, *legata*. Legabatur & nonnunquam domus CVM SVPELLECTILE, L. quæsitum, §. idem respondit, D. de instruc. vel instr. Paulus, L. si mihi, §. his verbis, D. de legat. III. his verbis domus legatas refert: FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS IN QVIBVS HABITO, NVLLO OMNINO EXCEPTO, CVM OMNI INSTRVMENTO ET REPOSITIS OMNIBVS. Modest. in L. cùm quidam, D. de suppellect. leg. *Cùm quidam vxori suæ legauerat*, DOMVM CVM IVRE SVO OMNI, ET INSTRVMENTO, ET SVPPELLECTILI.

Interdum Domus, & quæ in ea erant tempore mortis, simul dabantur, L. si ita, D. de legat. III *Si ita legatum est*, DOMVM, QVÆQVE IBI MEA ERVNT, CVM MORIAR.

Paul.

Paul. lib. III. Sentent. Tit. VI. OMNIBVS QVÆ IN DOMO SVNT, *legatis.*

Quandoque & domus cum horto appliciro relinquebatur vt, in L. vxorem, §. ita scriptum est de legat. III. DOMVM MEAM CVM HORTO APPLICITO LIBERTIS MEIS CONCEDI VOLO. Et mox ibidem, FORTVNIO LIBERTO MEO, EX DOMV MEA QVAM LIBERTIS DEDI, DIÆTAM IN QVA HABITABAM, STEM CELLARIVM IVNCTVM EIDEM DIÆTÆ, AB HERede MEO CONCEDI VOLO. Patrem etiam cùm filiæ domum legaret, eidem PER DOMVS HEREDITARIAS TRANSEVNDI præstari voluisse, narrat Papinian in L. Pater, D. de seruit. leg. Poterat & Insula ita legari, vt ei seruitus imponeretur, quæ alteri Insulæ hereditariæ deberetur, hoc modo. SI ILLE HEREDI MEO PROMISERIT PER SE NON FORE QVO ALTIVS ÆDIFICIA TOLLANTVR, TVM EI EORVM ÆDIFICIORVM VSVMFRVCTVM DO LEGO, vel sic, ÆDIVM ILLARVM, QVOAD ALTIVS QVAM VTI NVNC SVNT, ÆDIFICATÆ NON ERVNT, ILLI VSVMFRVCTVM DO LEGO, L. Proculus, D. de vsufruc. Poterat etiam in testamento heredem sum quis DAMNARE, NE ALTIVS ÆDES SVAS TOLLERET, NE LVMINIBVS ÆDIVM VICINRVM OFFICERET, vel, VT PATERETVR EVM TIGNVM IN PARIETEM IMMITTERE, vel, STILLICIDIA ADVERSVS EVM HABERE, vel, VT PATERETVR VICINVM PER FVNDVM SVVM, VEL HEREDIS, IRE AGERE, AQVAMVE EX EO DVCERE, L. potest, D. cõmun. ptæd. Paul. in L. si testamento, D. de seruit. præd. vrban. *Si testamento* DAMNATVS HERES, NE OFFICERET VICINI LVMINIBVS, SERVITVTEMQVE PRÆSTARET, *deposuit aedificium.*

Nonnumquam & Domos alienatione earũ prohibita, Testatores In familia relinqui volebant. Papinian. in L. peto, §. fratre, D. de legat. II. *Fratre herede instituto petit,* NE DOMVS ALIENARETVR, SED VT IN FAMILIA RELINQVERETVR. Scævola in L. pater, §. filiam, D. de legat. III. *Filiam suam heredem scripserat, & ita cauerat,* VETO AVTEM ÆDIFICIVM DE NOMINE MEO EXIRE: SED AD VERNAS MEOS, QVOS HOC TESTAMENTO NOMINAVI, PERTINERE VOLO. Scævola in L. Lucius, D. eo. *Lucius Titius Testamento suo cauit,* NEC VLLO MODO PRÆDIVM SVBVRBANVM, AVT DOMVM HERES ALIENARET.

Solebat & TABERNA testamento legari, Iulianus in L. I. D. de seruit. leg. ITA LEGATVM DATVM EST, TABERNAM MEAM VTI NVNC EST DO, LEGO. Scævola in L. Tabernam, D. de instruc. vel instr. TABERNAM CVM CENACVLO, *Pardulæ manumisso, Testamento legauerat,* CVM MERCIBVS ET INSTRVMENTIS, ET SVPELLECTILI QVÆ IBI ESSET: ITEM HORREVM VINARIVM, CVM VINO ET VASIS, ET INSTRVMENTO ET INSTITORIBVS QVOS SECVM HABERE CONSVEVERAT. Pompon. in L. si ita D. eod. *Si ita testamento scriptum sit,* QVÆ TABERNARVM EXERCENDARVM, INSTRVENDARVM, PISTRINI, CAVPONÆ, CAVSA FACTA, PARATAQVE SVNT, DO LEGO. Papinian. in L. prædiis, §. pater, D. de legat. III. *Pater filio,* TABERNAM PVRPVRARIAM, CVM SERVIS INSTITORIBVS, ET PVRPVRIS QVÆ IN DIEM MORTIS EIVS IBI FVERVNT, *legauit.* Aliâs TABERNÆ INSTRVMENTVM legabatur, L. cùm quærarur, D. de instr. vel instr. Sic in L. Lucius, §. quisquis mihi, D. de legat. III. *Quisquis mihi heres heredésve erunt hoc amplius Lucius Eutychus quam quod eum heredem instituí, è media hereditate sumito sibíque habeto vna cum Paphilo quem liberũ esse iubeo, instrumẽtum* TABERNÆ FERRARIÆ, *ita vt negotiũ exerceatis.* Paul. in L. Tabernæ, D. de instruc. vel instr. PATER FILIO TABERNÆ CAVPONIÆ INSTRVMENTO LEGATO.

Porrò sicut singulæ res legari poterant, ita vniuersarum quoque summa legari poterat, vt puta, MÆVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO: quo casu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat autẽ & alia pars velut TERTIA, vel, QVARTA legari: quæ species PARTITIO ap-

pellabatur, Hæc ita Vlpianus tradit Tit. xxiiii. Paul. in L. si quis bonorum, D. de legat. 1. *Si quis* BONORVM PARTEM *legauerit, vt hodie fit.* Vlpian. in L. non amplius, §. cùm bonorum, D. eo. *Cùm* BONORVM PARTE LEGATA, *dubium sit vtrum rerum partes, an æstimatio debeatur.* Idem in L. mulier, §. vlt. D. ad Se. Trebell. *Si cui* PORTIO HEREDITATIS *fuerit* LEGATA. Modestin. in L. cùm autem, D. de legat. II. *Cùm autem* PARS BONORVM *ita legatur,* BONORVM MEORVM QVÆ SVNT CVM MORIAR.

Interdum autem FVNDVM id est, plenã seu solidã fundi proprietatẽ Testator legabat, L. si Titio & L. Sempronius, D. de vsu & vsufr. leg. Interdũ verò nudã proprietatem legabat, hoc modo: FVNDVM DEDVCTO VSVFRVCTV DO LEGO. Paul. in L. Sempronius, D. de vsufr. leg. *Sempronius Attalus ab herede suo* FVNDVM IN ITALIAM GAIO POST DECENNIVM, DEDVCTO VSVFRVCTV DARI *iussit.* Et paullo post. *Si* PROPRIETAS DEDVCTO VSVFRVCTV *sub cõdicione legata sit.* Idẽ ut L. si extraneo, D. de vsufr. *Matri defuncti,* DEDVCTO VSVFRVCTV PROPRIETAS LEGATA *sit.* Et quidẽ proprietas ita legari poterat, VT APVD HEREDEM MANERET VSVSFRVCTVS, L. vlt. sfructus pluribus, D. de vsufr. Poterat & VNI FRVCTVS, alij PROPRIETAS, seu FVNDVS legari, L. si Titio, D. de vsufr. L. Titius & L. si tibi, D. de vsufr. adcref. Sed & fundi VSVSFRVCTVS vni purè, PROPRIETAS autẽ sub cõdicione alteri quandoque legabatur, L. si tibi, D. quãd. vsufr. amitt. Verum si alij vsumfructum, alij nudam proprietatem eiusdem fundi Testator legare vellet, ita eum legare opottebat, TITIO FVNDVM DETRACTO VSVFRVCTV LEGO, vel, SEIO EIVSDEM FVNDI VSVMFRVCTVM HERES DATO. Alioquin si alij FVNDVM, alij, eiusdẽ fudi VSVMFRVCTVM legasset, vsusfructus inter eos cõmunicabatur, L. si alij, D. de vlu & vsufr. leg. Sed & si FVNDVS duob⁹, alij verò Vsusfructus legatus esset, semisses in vsufructu constituebantur. Idémque erat ex e õtrario, si duobus vsusfructus, & alij proprietas legaretur, L. Sempronius, §. vlt. D. eo.

Vsusfructus verò ita legabatur, VSVMFRVCTVM FVNDI, vel BONORVM MEORVM DO, LEGO, L. vxori meæ, D. de vsu. & vsufr. Scæuola in L. generali, D. eo. FELICI QVEM LIBERVM ESSE IVSSI, VSVMFRVCTVM FVNDI VESTIGIANI LEGO. Marcell. in L. Lucio, D. de leg. II. LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, VEL VSVMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. Aliàs verò ita legabatur, DAMNAS ESTO HERES TITIVM SINERE VTI FRVI. Celsus in L. duos, D. de vsu & vsufr. *Duos separatim* SINERE VTI FRVI *damnatus heres.* Qua formula etiam Habitationis legatum concipitur in L. damnas, D. eo. Similíque modo, in L. qui quattuor, §. 1. D. de legat. III. qui hortos publicos, à Repub. in lustrum conductos habebat, refertur damnasse heredem eam conductionem hortorum Ausidio dare, SINERE QVE EVM VTI ET FRVI. Pompon. in L. II. D. de ann. legat. IN ANNOS SINGVLOS *heres damnatus* SINERE ME FRVI FVNDO.

Omnium planè prædiorum iure legati poterat constitui vsusfructus, vt hetes iuberetur DARE alicui VSVMFRVCTVM, L. omniũ, D. de vsufr. Nec tantùm Fundi & ædiũ & aliarum rerum soli, sed & rei mobilis, & Manciplorum, & Iumentorum, ceterarúmque rerum vsusfructus legari poterat, d. L. omnium, § 1. & L. vsufructu legato, L. sed quid, §. 1. L. si serui, L. si, §. si serui, D. eo. AREÆ namque vsusfructus legari poterat, L. vsufructu legato, L. qui vsumfructum, L. si areæ, D. eo. L. repeti, §. vlt. D. quib. mod. vsusfr. SALICTI quoque & SILVÆ PALARIS, ET ARVNDINETI, & cuiusli bet SILVÆ CÆDVÆ vsusfructus legari poterat, L. item si fundi, §. vlt. cùm L. seq. D. de vsufr. NAVIS etiam vsusfructus legabatur, L. arbotibus, §. 1. D. eo. L. quid tamen, §. in nauis, D. quib. mod. vsusfr. Necnõ VESTIS, seu VESTIMENTORVM vsusfructus relinqui poterat, L. si vsusfructus, §. si vestis, D. vsufruc. quẽad. cau. SCENICÆ, puta, vel FVNEBRIS VESTIS, L. sed si quid, §. si vestimentorũ, D. eo. Item TABERNÆ, L. si pendentes, §. 1. D. de vsufr. BALNEI, L. si cui balnei, D. quib. mod. vsusfrue. amitt. HORTI, L. cùm vsumfructum, D. eod. GREGIS & ARMENTI, L. vetus fuit in fi. D. eod. & L. vlt. D. quib. mod. vsusfruc. STAGNI, præterea, ARVI, AGRI, vel LOCI vsusfructus legabatur,

L. quid

L. quid tamen, §. agri. D. quib. mod. vsufr. vt & MASSÆ, d. L. quid tamen, §. si massæ. SCYTHI, L. qui vsumfructum, D. de vsufruc. NOMISMATVM item AVREORVM, vel ARGENTEORVM VETERVM, quibus pro gemmis vti solebant, L. nomismatum, D. eo. STATVÆ etiam, & IMAGINIS, L. statuæ, D. eo. Sed & QVADRIGÆ, d. L. quid tamen, §. vlt. D. quib. mod. vsufr. amitt. PECVNIÆ quoque; VINI, OLEI, FRVMENTI, LANÆ, ODORVM, AROMATVM, VASORVM, aliarúmque rerum quæ vsu consumebantur, quæ in ab vsu consistebant, vsusfructus vtiliter legabatur; L. hoc senatusconsultum in princ. & §. 1. L. si vini, & L. si lanæ, D. de vsufr. ear. ret. Earum namque rerum proprietas ad legatarium transferri debebat, cautione ab eo exacta, VT QVANDOQVE IS MORTVVS, AVT CAPITE DEMINVTVS ESSET, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVERENTVR, aut, quod erat commodius, æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine, legatarius cauebat. d. L. si vini, D. eo. & L. vlt. D. vsufruc. quemad. cau. §. Itaque Instit. eo. NOMINVM etiam vsusfructus legari poterat, & si debitori legatus esset, ei remittebantur vsuræ, L. post quod, D. de vsufr. ear. rer.

Vsusfructus autem interdum pluribus legabatur, L. si mihi & tibi, D. de vsufruc. L. III. §. 1. D. de vsuf. adcres. L. mulieri, D. de condic. & dem. Paulus in L. si quis, D. eo. *Si quis* ATTIO ET HEREDIBVS SVIS VSVMFRVCTVM *legauerit*. Et mox. *Quid si ita scriptum sit*, ATTIO ET SEIO CVM HEREDIBVS MEIS. Ac deinceps, *Nec enim interest, ita legetur*, ILLI ET ILLI CVM MÆVIO, *an ita* ILLI ET ILLI, ET MÆVIO. Vlpian. in L. si mulieri, D. eo. SI MVLIERI CVM LIBERIS SVIS VSVSFRVCTVS *legetur*. Duobus certè separatim alternis annis vsusfructus quãdoque relinquebatur, L. si duobus, in prin. & §. vlt. & L. si vsusfructus, D. quib. mod. vsusfr. amitt. Paul. in L. cùm vsusfructus, D. de vsu & vsufr. leg. *cùm* VSVSFRVCTVS ALTERNIS ANNIS *legatur*. Iulian. in L. quotiens, D. de vsufruc. *Quotiens duobus vsusfructus legatur*, ITA VT ALTERNIS ANNIS VTANTVR, FRVANTVR, *si quidem ita legatus fuerit*, TITIO ET MÆVIO. Et mox. *Et ita scriptum fuerit*, TITIIS VSVMFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO. Vsusfructus aurē, vel IN DIES, vel IN MENSES, vel IN ANNOS SINGVLOS, vel ALTERNIS DIEBVS, legabatur, L. 1. D. quan. dies vsufr. leg. & L. 1. §. vlt. & L. sicut, D. quib. mod. vsusfr. amitt. In legato vtique VSVSFRVCTVS IN ANNOS SINGVLOS, quandoque adiiciebatur, QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EI LEGO, vel sic, QVOTIENS AMISSVS ERIT, d. L. sicut, D. quib. mod. vsusfr. Et §. 1. ead. L. *Titio & Mæuio vsusfructus legatus, &* SI TITIVS CAPITE MINVTVS ESSET, *eidem vsumfructum legauit*. Gaius in L. in singulos, D. de annu. legat. *Et vsusfructus ita legari potest*, TITIO VSVMFRVCTVM FVNDI LEGO, ET QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EVNDEM VSVMFRVCTVM EI DO, LEGO. Atque hoc modo REPETI VSVSFRVCTVS dicebatur, & EX REPETITIONE DEBERI, d. L. sicut, §. 1. & L. repeti, D. quib. mod. vsusfr. L. omnes, §. si vsusfructus, D. vsufr. quemad. cau. Mauricianus in L. licet, D. de vsu & vsufr. leg. *Licet Testatori* REPETERE LEGATVM VSVSFRVCTVS, *vt etiam post capitis diminutionem deberetur.*

Ceterùm quandoque VNIVERSORVM BONORVM VSVSFRVCTVS relinquebatur, L. quoties, §. vlt. D. de vsufr. seu OMNIVM BONORVM, L. omnium, D. eo. tit. Impp. Seuerus & Antoninus in L. 1. C. eo. *Si* VSVSFRVCTVS OMNIVM BONORVM *Testamento vxoris, marito relictus est*. Vel simpliciter, BONORVM VSVSFRVCTVS, L. vsufructu, D. ad L. falcid. aut FRVCTVS BONORVM, L. vxori fructu, D. de vsu & vsufr. leg. Scæuola in L. vxori maritus, D. eo. tit. VXORI MEÆ VSVMFRVCTVM LEGO BONORVM MEORVM. Idem in L. generali, §. 1. D. eodem tit. ÆLIÆ DORCADI MATRI MEÆ DARI VOLO QVOAD VIVAT, VSVMFRVCTVM BONORVM MEORVM, ITA VT POST OBITVM EIVS AD LIBEROS MEOS, AVT AD EVM QVI EX HIS

VIVET, PERTINEAT. Quandoque verò PARTIS BONORVM VSVSFRVCTVS legabatur: quo quidem legato, si non esset specialiter partis facta mentio, dimidia pars bonorum continebatur, L. etiam, D. de vsufr. Cicero Topic. *Non debet ea mulier, cui vir* BONORVM SVORVM VSVMFRVCTVM *legauit*. Porro nihil interetat, vtrum BONORVM quis, an RERVM TERTIÆ PARTIS vsumfructum legaret, L. vlt. D. de vsu & vsufr. leg. Et omnium quidem, seu vniuersorum bonorum vsusfructus legari poterat, nisi excederet dodrantis æstimationem, L. omnium, & L. quoriens, §. vlt. D. de vsufr.

Aliàs certarum rerum vsusfructus relinquebatur, L. quotiens, §. vlt. D. de vsufr. puta STICHI, L. Titio, D. eo. ANCILLARVM, apud Ciceronẽ Topic. FVNDI, L. damnas, § 1. L. si alij, L. Sẽpronius, L. quæro, & L. is qui, D. de vsu & vsufr. leg VILLÆ, L. vxori vsumfructũ, D. eo. Et ita colono suo dominus vsumfructũ fundi, quem is colebat, legasse dicitur in L. cui vsusfructus, D. eo. Scæuola in L. generali, §. vxori, D. eo. *Vxori* VSVMFRVCTVM DOMVVM, & OMNIVM RERVM QVÆ IN HIS DOMIBVS ERANT, EXCEPTO ARGENTO, *legauerat*. Item VSVMFRVCTVM FVNDORVM ET SALINARVM. Interdum etiam testator iubebat vt HERES REFICERET INSVLAM, cuius vsumfructum legauerat, L. si extraneo, D. de vsufr. Alioquin, si ædes cæ corruissent, vitiumve fecissent, quarum vsusfructus legatus erat, heres restituere non debebat nec reficere, non magis quàm seruum restituere, si is cuius vsusfructus legatus esset, deperisset, vt Cicero Topic. ait.

Vsusfructus autem legato simile erat hoc legatum, PATRIMONII MEI REDITVM VXORI MEÆ OMNIBVS ANNIS DARI VOLO, L. patrimonij, D. de vsu & vsufr. leg. FVNDI ÆBVTIANI REDITVS VXORI MEÆ, QVOAD VIVAT, DARI VOLO, L. fundi, D. de vsu & vsufr. leg. Sed & cùm ita legabatur, FRVCTVS ANNVOS FVNDI CORNELIANI PVBLIO MÆVIO DO, LEGO, perinde habebatur ac si vsusfructus fundi similiter legatus esset, L. cùm ita, D. de vsu & vsufr. leg. Sed & bis verbis, SCORPVM SERVVM MEVM SERVIRE VOLO, vsusfructus relictus censebatur, L. vxori, §. vlt. D. eo.

Vsusfructus autem interdum legabatur his verbis, QVOAD VIVET, L. generali, §. filios, & L. patrimonij, D. de vsu & vsufr. leg. Pomponius in L. si rem, §. vlt. D. de euictionib. *Si fundum in quo Titij vsusfructus erat, qui ei relictus est,* QVOAD VIVET.

Interdum verò ad tempus, vsusfructus legabatur. Pompon. in L. si vsusfructus, D. de vsu & vsufr. Si *vsusfructus mihi* IN BIENNIVM CONTINVVM *à morte testatoris legatus sit*. Scæuola in L. vxori vsumfructum, D. eo. *Vxori vsumfructum villæ legauit,* IN QVINQVENNIVM A DIE MORTIS SVÆ. *Deinde hæc verba adiecit,* ET PERACTO QVINQVENNIO, CVM EIVS VSVSFRVCTVS ESSE DESIERIT, TVNC EVM FVNDVM ILLI ET ILLI LIBERTIS DARI VOLO. Sic & vxori bonorum vsumfructum legatum, VSQVE DVM FILIA testatoris ANNOS IMPLESSET OCTODECIM, Scæuola refert in L. vxori meę, D. eo. tit.

Interdum etiam NVDVS VSVS, vel VSVS SINE FRVCTV legabatur, L. 1 & L. si domus, D. de vsu & habit. L. huic stipulationi, §. 1. D. vsufr. quemadm. cau. Ita DOMVS VSVS legabatur, L. 11. & L. ceterum, §. mulieri, L. sed neque, L. filiofa. L. si domus, L. diuus, §. 1. L. si habitatio in prin. D. de vsu & habit. Quod fiebat quandoque his verbis, ILLI VSVM DOMVS HABITANDI CAVSA, d. L. si habitatio, §. 1. Et patet quandoque filios heredes cùm vxore legataria habitare volebat, L. vsu quoque, D. vsufr. quemad. cau. VILLÆ quoque & PRÆTORII vsus legabatur, L. si habitatio, §. vlt. L. plenum, L. fundi, D. de vsu & habit. & SILVÆ, L. diuus, D. eo. Item PECORIS, & GREGIS OVILIS, d. L. plenum, §. 1. & BOVM armenta & EQVITII, d. L. plenum, §. sed si & §. equitij cum seq. Et SERVI, L. si ita, & L. seruus, D. eo. FVNDI porro, VT INSTRVCTVS ESSET, vsum legatum proponit Pompon. in L. si ita legatus, D. eo.

Similiter

Similiter & HABITATIO legabatur, L. habitationis, D. de vsu & vsufr. L. Cassius, D. de liberat. leg. L. 11. & L. si habitatio, D. quando dies legator. Quod fiebat his verbis, DAMNAS ESTO HERES TITIVM SINERE IN ILLA DOMO HABITARE QVOAD VIVET, L. damnas, D. de vsu & vsufr. leg. Scævola in L. codicillis, D. eo. tit. HOC AMPLIVS LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS HABITATIONES IN DOMO, QVAMDIV VIVENT. Alfen. in L. illi, D. eo. ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO. Papinian. in L. Seio, D. de annu. leg. HABITATIONEM QVA VTITVR, PRÆSTARI VOLO. Vlpian. in L. nec semel, §. si in habitatione, D. quando dies leg. *Si in* HABITATIONE, *vel in disciplina legetur sic,* ANNVA, VEL QVOTANNIS. Modestin. in L. qui plures, D. de vsu & vsufr. leg. *Qui plures habebat libertos, testamento suo dixit, se* HABITATIONEM RELINQVERE IIS QVOS CODICILLIS DESIGNASSET. OPERÆ quoque hominis, vel cuius alterius animalis relinquebantur, L. huic stipulationi in fi. D. vsufr. quemad. cau. L. 11. & L. operis, D. de oper. serv. L. 11. & L. operæ, D. de vsu. & vsufr. leg. Pompon. in L. 11. D. de annu. legat. *quemadmodum* SI DIVRNAS OPERAS STICHI DARE DAMNATVS. Nec servi modo sed & hominis liberi OPERÆ legari poterant. L. 111. De de vsu & vsufr.

Nunc quæ cuique specialiter legari prælegarive solerent, dicam. Filiis Peculia prælegare patres solebant, vt apparet ex L. si peculium, & L. vlt. D. de pecul. leg. Scævola in L. vlr. D. de legat. 11. *Epistulam scripsisse dicitur, qua & quidquid in peculio habuit filius, ei donauit, & adiecit,* PRÆCIPVA HÆC EVM, SVIQVE IVRIS, ET POST MORTEM SVAM HABERE VELLE. Idem in L. filio, §. vlr. D. de adimend. legat. FILIÆ *quam in potestate habebat, inter cetera,* LEGAVIT PECVLIVM. Prælegabant & ea quæ viui singulis donauerant, quæque in vsum concesserant, aut quæ illi sibi adquisierant, vt in L. Lucius, D. eodem tit. *Lucius Titius Testamento ita cauit,* SI QVID CVIQVE LIBERORVM MEORVM DEDI, AVT DONAVI, AVT IN VSVM CONCESSI, AVT SIBI ADQVISIIT, AVT EI AB ALIQVO DATVM, AVT RELICTVM EST, ID SIBI PRÆCIPIAT, SVMAT, HABEAT. Modestinus in L. Titia cùm, §. Lucius, D. de legat. 11. patrem in præceptione filiæ suæ relinquenda, hæc verba subiecisse narrat, PAVLINÆ FILIÆ MEÆ DVLCISSIMÆ, SI QVID MIHI VIVO DEDI, COMPARAVI, SIBI HABERE IVBEO. CVIVS REI QVÆSTIONEM FIERI VETO. ET PETO A TE, FILIA CARISSIMA, NE VELIS IRASCI QVOD AMPLIOREM SVBSTANTIAM PATRI TVO RELIQVERIM, QVEM SCIS MAGNA ONERA SVSTENTATVRVM, ET LEGATA QVÆ SVPRA FECI, PRÆSTATVRVM. Scævola in L. filio, D. ad S c. Trebellian. *Filio & filiæ scriptis heredibus, singulis certa prælegauit: sed longè minus filiæ: cui etiam domum obligatam* PRÆLEGAVIT, CVM INSTRVMENTIS ET QVIDQVID IBI FVERIT. Papinian. in L. cùm pater, §. filia, D. de legat. 11. FILIA MEA PRÆCIPIAT, SIBIQVE HABEAT VOLO, REM MATRIS SVÆ. Scævola in L. vlt. D. pecul. leg. TITI FILI E MEDIO PRÆCIPITO TIBIQVE HABETO DOMVM ILLAM: ITEM AVREOS CENTVM. Maiet etiã filiis ita prælegasse memoratur in L. Lucius, §. quæ marito, D. de legat. 11. *Quæ marito heres extiterat, ita testamento cauit:* MÆVI ET SEMPRONI, FILII DVLCISSIMI PRÆCIPITOTE OMNE QVIDQVID EX HEREDITATE BONISVE TITII DOMINI MEI, PATRIS VESTRI, AD ME PERVENIT MORTIS EIVS TEMPORE: ITA TAMEN VT OMNE ONVS EIVSDEM HEREDITATIS, TAM IN PRÆTERITVM QVAM IN FVTVRVM, NECNON ETIAM SI QVID POST MORTEM TITII DOMINI MEI ADGNOSCATIS. Patrem certè ita filio minori natu legasse, Vlpianus refert, QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HERES MINOR FILIVS DECEM E MEDIO SVMITO, L. si ita legatum, D. de condic. & dem. Aliâs legasse pater dicitur, FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRÆCIPITO, QVIA FRATER EIVS IPSE EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT.

pattem etiam Testamento cauisse ita proponit Scævola in L. vlt. D. de penu. leg. PENVM MEAM OMNEM AD MATREM, LIBEROSQVE MEOS QVI CVM MATRE SVNT PERTINERE VOLO. Refertur & elegans legatum ab auo nepotibus datum in L. vlt. §. 1. D. de doli & met. except. his verbis. *Auus nepotibus ex filia legauit singulis* CENTENA, *& adiecit haec verba.* IGNOSCITE, NAM POTVERAM VOBIS AMPLIVS RELINQVERE, NISI ME FRONTO PATER VESTER MALE ACCEPISSET: CVI DEDERAM MVTVA QVINDECIM QVÆ AB EO RECIPERE NON POTVI: POSTREMO HOSTES, QVI MIHI PERE OMNEM SVBSTANTIAM ASSTVLERVNT.

Filiæ vtique pater sæpe, sub condicione nuptiarum, & si Arbitratu alicuius, vel in familia nupsisset, legabat, L. filium, D. de optio. leg. L. Thais, §. Spendophorus, D. fideic. libert. Pompon. in L. si ita sit scriptum, §. vlt. D. de legat. II. *Si pater* FILIÆ SVÆ *Testamento* AVREOS TOT, *heredem* DARE *iusserit*, VBI EA NVPSISSET. Paul. in L. filiæ, D. de condic. & dem. *Filiæ suæ ita quis legauit*, SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCII TITII NVPSERIT, EI TOT HERES MEVS DATO. Vlpian. in L. hæc condicio, D. eo. *Hæc condicio*, FILIÆ MEÆ CVM NVPSERIT. Interdum verò, si cùm certa persona nupsisset, legatum filiæ dabant. Vlpian. in L. in condicionibus, D. eo. *In ea condicione*, SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT. Paulus in L. II. D. de reg. Caton. *Sed & si sic legauerit*, SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT. Sic Papinian. in L. pater Seuerianam, D. de condic. & demonstr. filiæ prædium, SI ÆLIO PHILIPPO COGNATO NVPSISSET verbis fideicommissi reliquisse patrem refert.

Aliàs Pater Filiæ dotem legabat. Papinian. in L. Titio centum, §. Titio genero, D. de condic. & dem. TITIO GENERO MEO HERES MEVS DOTIS SEIÆ FILIÆ MEÆ NOMINE CENTVM DATO. Atque adeo quandoque pater exheredatæ Filiæ solam dotẽ, ea nubente dari volebat, L. cùm vnus, §. vlt. D. de aliment. vel cib. Sic in L. filium, D. de optio. leg. *filium* EXHEREDAVIT, *& ei legatum dedit*, CVM IN FAMILIA NVBERET, CENTVM: *& cùm in familia nupserit, his verbis.* INSVPER ARBITRATV SEMPRONIÆ MATRIS EIVS MANCIPIA DECEM, QVÆ CONFESTIM POST ADITAM HERSDITATEM A SEMPRONIA VXORE MEA ELIGI VOLO. QVÆ MANCIPIA, CVM IN FAMILIAM NVPSERIT, ALIQVOD EX MANCIPIIS DECESSERIT, TVNC IN LOCVM EIVS, ARBITRATV SEMPRONIÆ MATRIS EIVS, DARI VOLO, DVM AD EAM PLENVS MVNERVS PERVENIAT. QVOD SI SEMPRONIA MATER EIVS NON ELEGERIT: TVNC IPSA SIBI, QVÆ VOLET, ELIGAT. Theopompus etiam de filia hæc Testamento Græcè cauisse memoratur in L. Theopompus, D. de dote præleg. Τὴν θυγατέρα μὴ κρίνειν ἐν τοῖς ἐμοὶ εἶναι ᾧ αἱ ὅι φίλοι μὴ, καὶ ὁι συμβιβάσουσι, συμβήσει ἐκδύναι Πολλιανῷ, εἰ δὲ μὴ τλὴν γνώμην ἐπὶ τοιούτοις ᾧ οἷς καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἔξειδωκε. Denique pater qui inuita vel abiente filia dotem exegetat, filiæ plerumque tantùm legabat, quantum doti satis esset, L. si cùm dotem, §. si pater, D. Sol. matr. L. Titia, §. qui inuita, D. de legat. III.

Ceterum vxoribus Mariti DOTEM PRELEGARE, seu RELEGARE solebant: Labeo in L. Paulus, D. de dote præleg. *Si filiusfa. vxorem cùm haberet, dotem ab ea acceperat, deinde pater fa. factus,* DOTEM EI, VT SOLET, LEGAVIT. Quem morem etiam testantur, L. vt in fundo, D. de fun. dot. L. idem est D. de reb. dub. L. herede, §. vlt. D. de fideic. libert. L. sed vsusfructus, §. vlt. D. ad L. falcid. L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. II. Qua autem verborum formula huiusmodi legatũ conciperetur ex subiectis auctoritatibus patet. Labeo in L. cùm scriptum, D. de dote præleg. *Cùm scriptum esset*, QVÆ PECVNIA PROPTER VXOREM MEAM AD ME VENIT QVINQVAGINTA, TANTVNDEM PRO EA DOTE HERES MEVS DATO. Et mox. *Item ei quæ dotem nullam habebat, vir sic legauerat*: QVANTA PECVNIA DOTIS NOMINE, *& reliqua*: PRO EA, QVINQVAGINTA

QVINQVAGINTA HERES DATO. Scævola in L. vlt. D. eo. tit. TITIÆ VXORI MEÆ QVANTA PECVNIA AD ME, INVE STIPVLATIONEM DOTIS EIVS NOMINE PERVENIT: QVÆ DOS EST, DOTALIBVS DVOBVS CONSIGNATIS INSTRVMENTIS, CENTVM AVREORVM. Ac planè in dotis relegatione sollemnia fuisse verba hæc, QVANTAS PECVNIAS, docet Marcian. in L. quisquis mihi, D. de legat. III. Maritum etiam vxori quam ex parte heredem instituerat, dotem his verbis prælegasse, SEIÆ VXORI MEÆ DARI VOLO A FILIIS MEIS SVMMAM DOTIS EIVS QVÆ MIHI PRO EA ILLATA EST, Scævola refert in L. Lucius, §. maritus, D. ad S.c. Trebell. Iauolenus in L. Mæuio, §. 1. D. de legat. II. à viro vxori ita legatum proponit, QVIDQVID PROPTER TITIVM AD SEIVM DOTIS NOMINE PERVENIT, TANTAM PECVNIAM SEIVS HERES MEVS TITIÆ DET. Et mox. *Vxori suæ quod ita legatum est*, A TE HERES PETO, QVIDQVID AD TE PERVENISSET, VT TANTVM EI DARES.

Alias Maritus proponitur vxori ita legasse, VXORI MEÆ FVNDVM CORNELIANVM, ET QVÆ NVPTVRA OPTVLIT ÆSTIMATA IN SPECIEBVS RESTITVI VOLO, L. vxori, D. de dote præleg. Iauolen. in L. quibus diebus, §. qui dotalem, D. de condic. & deni. *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat*, FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, HERES DATO. Vlpian. in L. 1. §. si quis vxori, D. de dote præleg. *Si quis vxori fundum Titianum his verbis legasset*, IS ENIM FVNDVS PROPTER ILLAM AD ME PERVENIT.

Interdum & aliud pro dote prælegabatur: & cum dos in rebus esset, pro rebus vxori quantitas, seu pecunia relinquebatur, L. virilis, §. vlt. D. de legat. præst. L. quod purè, D. quando dies legat. Et ita Virum vxori quæ dotem in mancipiis habebat, pecuniam pro dote legasse, refert Papinian. in L. vir vxori, D. de dote præleg. Item Seiæ, pro dote centum, fundum legatum, memorat L. si Seiæ, D. eo. tit. Quinetiam Paul. in L. qui dotem, D. sol. matrim. cum qui dotem stipulanti vxori promiserat, eadem Testamento quædam legasse refert, ITA tamen, NE DOTEM AB HEREDIBVS PETERET. Mulieri certè pro dote compensandi animo sæpè legatum dabatur, vt apparet ex L. cũ ab vno, D. de legat. II. & L. vn. §. seiendũ, C. de rei vxor. act.

Contrà interdum Maritus supra dotẽ aliquid vxori legabat. Iulian. in L. qui ita, D. de dote præleg. *Qui ita legat vxori suæ*, TITIÆ AMPLIVS QVAM DOTEM, AVREOS TOT HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. Scævola in L. qui dotem, D. eo. *Qui dotem in pecunia numerata, & æstimatis rebus acceperat, vxori ita legauit*: SEIÆ VXORI MEÆ, SI OMNES RES QVÆ TABVLIS DOTALIBVS CONTINEANTVR, HEREDI MEO EXHIBVERIT, ET TRADIDERIT SVMMAM DOTIS, QVAM MIHI PRO EA PATER EIVS INTVLIT, DARI VOLO HOC AMPLIVS DENARIOS DECEM. Idem in L. vxori, §. vlt. D. de legat. III. *Testamento facto, vxori suæ legauit*, QVIDQVID AD EVM, INVE STIPVLATVM EIVS CONCESSIT, ET HOC AMPLIVS VICENOS AVREOS ANNVOS.

Vsusfructus etiam quandoque vxori legabatur, DONEC EI TOTIVS DOTIS SATISFIERET, L. cùm vsusfructus, D. de vsu & vsufr. leg. L. inter coheredes, §. vsufructu D. famil. ercisc. Maritus autem vxori suæ dotem relegans, si fideicommissum ab ea reliquisset, cuius fideicõmissi vires ex cõmodo, quod ex relegatione mulier sentiebat, æstimabantur, L. cùm quis vxori, D. de dote releg. Nec verò maritus modo sed & socer quandoque dotem nurui prælegabat, L. 1. §. Celsus, D. de dote præleg. L. sed & si §. 1. D. de legat. præst. In releganda etiam dote, quandoque additum, VT SI MALLET VXOR MANCIPIA QVÆ IN DOTEM DEDERAT, QVAM PECVNIAM NVMERATAM RECIPERE, docet L. Licinnius, D. de legat. II.

Præterea Mariti vxoribus ea QVÆ EARVM CAVSA EMPTA PARATA QVE ESSENT legare consuevuerant. Africanus in L. II. D. de auro argen. leg. *Qui tibi mandauerat, vt ornamenta in vsum vxoris suæ emeres, eidem vxori*, VTI ADSOLET, *legauit* QVÆ EIVS CAVSA PARATA ERVNT. Vlpian. in L. hoc legatum, D. de legat. III. *Hoc legatum*, VXORIS CAVSA PARATA, *generale est, & continet tam vestem quam Argen-*

tum, Aurum, Ornamenta, ceteráque quæ vxoris gratia parantur. Et mox. *Quod* IN VSV FREQVENTISSIME VERSATVR, *vt in legatis vxori adyciatur*, QVOD EIVS CAVSA PARATA SINT. Idem in L. Quintus, D. de auro argen. *Si paterfamil. vxori vas, aut veſtimentum, aut quidpiam aliud ita legauit*, QVOD EIVS CAVSA EMPTVM PARATVMQVE ESSET. Et mox, *Si generaliter legentur*, QVÆ VXORIS CAVSA COMPARATA SVNT. Paul. in L. ſi quis ita D. eo. tit. *Si quis ita legauerit*, VXORI MEÆ MVNDVM, ORNAMENTA, SEV QVÆ EIVS CAVSA PARAVI, DO, LEGO. Pompon. in L. ſcribit, §. item ſcribit, D. eod. *Quod ſi ita legaſſet*, VXORI AVRVM, QVOD EIVS CAVSA PARATVM ERIT. Modeſtinus in L. legatis, D. de legat. II. *Legatis vxori*, QVÆ EIVS CAVSA PARATA SVNT. Paulus in L. quæſitum, §. cùm vir, D. de legat. III. *Cùm vir ita legaſſet*, QVÆ VXORIS CAVSA PARATA SVNT, EI DO, LEGO. Et mox. *Ac deinde maritus ei legauerat his verbis*, QVÆ EIVS CAVSA COMPARATA, EMPTAQVE ESSENT. Scævola in L. vxori, §. 1. D. eo. VXORI MEÆ QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, VSIBVSVE EIVS COMPARAVI CONCEDI VOLO, Paul. in L. ea tamen, D. eod. *Cùm ſic ſcriptum eſt*, QVÆQVE EIVS CAVSA PARATA SVNT. Vlpian. in L. cùm vxori, D. eod. *Cùm vxori ſuæ* EA QVÆ EIVS CAVSA PARATA SVNT, *legaſſet*. Iauolen. in L. heres, §. vxori meæ, D. eod. VXORI MEÆ VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM, ORNAMENTA OMNIA MVLIEBRIA, AVRVM, ARGENTVM QVOD EIVS CAVSA FACTVM PARATVMQVE ESSET, OMNE DO, LEGO.

MVNDVM etiam vxotibus ſæpè legatum fuiſſe, oſtendunt L. ſi vxori, & L. vxori, L. pediculis, §. Labeo, D. de auro argen. Lucilius lib. XVII. citante Nonio.

LEGAVIT *quidam* VXORI, MVNDVM OMNE, PENVMQVE.

Sed & MANCIPIA, AVRI SPECIES, AVRI PONDO, BONORVM DECIMAM, ANVLOS, VESTEM, LANAM, LINVM, PVRPVRAM, VERSICOLORIA, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA, quandoque coniunctim vel ſeparatim vxoribus legabant, vt ex L. qui vxori, & L. pediculis, §. Labeo, D. de auro argen. L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. II. aliíſque iuriſconſultorum & Ciceronis teſtimoniis ſuprà firmauimus. Quandoque & BONORVM SVORVM VSVMFRVCTVM vxoribus legabant, L. vxori & L. qui fructus, D. de vſu & vſufr. leg. vel PATRIMONII SVI REDITVM, L. patrimonij, D. eo. tit. Fuleinius planè, vt Cic. pro Cæcina ſcribit, Teſtamento fecit heredē quem habebat è Ceſennia vxore filium: VSVMFRVCTVM OMNIVM BONORVM SVORVM CESENNIÆ LEGAVIT, VT FRVERETVR VNA CVM FILIO. Eadémque Oratione verba hæc habentur: *Breui tempore, M. Fulcinius adoleſcens mortuus eſt, heredem P. Ceſennium fecit*: VXORI GRANDE PONDVS ARGENTI, MATRIQVE PARTEM BONORVM MAIOREM LEGAVIT. *Itaque in partem mulieres vocatæ ſunt.* Interdū & VINVM, TRITICVM, & ſimilia vxoribus legabant, vt in L. quidam, D. de tit. vino & ol. *Quidam heredem damnauerat* DARE VXORI SVÆ VINVM, OLIVM, FRVMENTVM, ACETVM, MELLA, SALSAMENTA. Aliàs PENVM eis legabant, L. cùm ſine, D. quan. dies leg. L. 1. D. de penu leg. Quandoque & vxoribus OMNIA QVÆ MORTIS TEMPORE IN DOMO ESSENT, dari volebant, vt Vlpian. docet in L. quæſitum, §. Papinianus, D. de inſtr. & inſtr. cùm ait. VXORI, CVI VIR OMNIA QVÆ IN DOMO ERANT, AB HERede FILIA, PRÆSTARI VOLVIT. Vxori etiam ſuæ inter cetera maritum legaſſe EAM PARTEM DOMVS IN QVA MORARI CONSVEVERANT, narrat Scævola in L. vxori, D. de legat. III.

Hoc amplius, vir vxori, quæ viuus donauerat, Teſtamento legare ſolebat. Africanus in L. ſi quando, D. de legat. III. *Si quando quis* VXORI SVÆ EA QVÆ VIVVS DONAVERAT, VVLGARI MODO LEGET. Et mox. QVÆ VXORI MEÆ DONAVERO, *vel ita*, QVÆ VXORI MANVMISSIONIS CAVSA DONAVERO, EA EI LEGO. Scævola in L. vxori, §. 1. D. de legat. III. *Vxori ſuæ inter cetera ita legauit.* VXORI MEÆ QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, VSIBVSVE EIVS COMPARAVI, CONCEDI VOLO. Idem in L. vxori, D. de auro arg. *Vxori quis legauit his verbis*, MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QVIDQVID VIVVS DEDI,

DONAVI

DONAVI, EIVS CAVSA COMPARAVI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO. Et in L. vlt. D. de dote præleg. *Vxori ita legauit*, VXOR MEA QVIDQVID EI COMPARAVI, ET QVOD MIHI DEDIT, E MEDIO SIBI SVMAT. Testamento etiam donationes à se factas vxori maritum legare solitum, indicat L. mortis suæ, §. vlt. D. de donat. int. vir. & vx. Et hoc est quod Papinian. ait in L. vir vsuras, D. eo. tit. *Sed &* DONATIONIBVS, VERBIS FIDEICOMMISSI, CONFIRMATIS. Papinian. in L. Scio, §. vxori, D. de annu. leg. VXORI PRÆTER ID QVOD A ME VIVO ANNVI NOMINE ACCIPIEBAT, AVREOS CENTVM DARI VOLO. Modestin. in L. à vobis, D. eo. tit. A VOBIS QVOQVE CETERI HEREDES, PETO, VT VXORI MEÆ PRÆSTETIS, QVOAD VIVERET, ANNVOS DECEM AVREOS. Proponitur & in L. his verbis, D. de legat. III. quidam vxori ita legasse, VXORI MEÆ LATERARIA MEA VIATORIA, ET QVIDQVID IN HIS CONDITVM ERIT, QVÆ MEMBRANVLIS MEA MANV SCRIPTIS CONTINEBVNTVR, NEC EA SINT EXACTA CVM MORIAR, LICET IN RATIONES MEAS TRANSLATA SINT, ET CAVTIONES AD ACTOREM MEVM TRANSTVLERIM.

Interdum autem ita vxoribus legabant, vt & liberis consulerent. Pompon. in L. si quis ita, D. de condic. & demonstr. *Si quis ita legauerit*, DVM VXOR MEA CVM FILIO MEO ERIT, HERES MEVS EI TANTVM DATO. Terent. Clemens in L. sed si hoc, §. vlt. D. eo. *Cùm vir vxori*, SI A LIBERIS NE NVPSERIT, IN ANNOS SINGVLOS ALIQVID LEGAVIT. Papinian. in L. cum tale, D. eo. *Cùm tale legatum esset relictum*, TITIÆ, SI A LIBERIS NON DISCESSERIT. Labeo in L. qui quattuor, §. vxori, D. de legat. III. VXORI MEÆ, DVM CVM FILIO MEO CAPVÆ ERIT, HERES MEVS DVCENTA DATO. Papinian. in L. Firmio, §. vlt. D. quan. dies leg. *Pater*, ANNVA TOT, EX FRVCTV BONORVM, QVÆ VXORI LEGAVIT, ACCESSVRA FILII PATRIMONIO, PRÆTER EXHIBITIONEM, QVAM ÆQVE MATRI MANDAVIT, AD ANNVM ÆTATIS VICENSIMVM QVINTVM, VXOREM PRÆSTARE VOLVIT. Idem in L. cum pater, §. fidei, D. de leg. II. FIDEI TVÆ COMMITTO, VXOR, VT DES, VT RESTITVAS FILIÆ MEÆ, CVM MORIERIS, QVIDQVID AD TE QVOQVO NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. Et in L. heredes mei, §. vlt. D. ad Sc. Trebell. PETO DE TE, VXOR CARISSIMA, VTI CVM MORIERIS, HEREDITATEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM; VEL NEPOTIBVS MEIS, VEL CVI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS, SI CVI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA. Et in L. vxorem, §. vlt. D. de legat. III. *Vxori fidei commisit in hæc verba*, A TE, SEIA, PETO; VT QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE MEA PERVENERIT, EXCEPTIS HIS, SI QVA TIBI SVPRA LEGAVI, RELIQVVM OMNE REDDAS, RESTITVAS MÆVIÆ INFANTI DVLCISSIMÆ. A QVA SEIA SATIS ACCIPI VETO: CVM SCIAM, EAM POTIVS REM AVCTVRAM, QVAM DETRIMENTO FVTVRAM.

Quandoque & vit vxori AD TEMPVS LIBERORVM legabat, L. si vlt vxori, D. de condic. & demonstr. Sic Iulian. in L. cum vir, D. eo. *Cùm vir vxori*, QVANDOQVE LIBEROS HABEBIT, *fundum legauit*. Papinian. in L. legatum sub condicione, D. de adim. leg. *Si quis vxori*, SVBLATIS LIBERIS, *legauerit*. Scævola in L. maritus, D. de vsur. *Maritus vxori suæ, vsumfructum tertiæ partis, &* CVM LIBEROS HABVISSET, *proprietatem legauit*. Proponitur & in L. vlt. D. qui pet. tutor. maritus vxori fideicommissum reliquisse, SI IS SINE LIBERIS DECESSISSET, vel sub ea condicione, SI MORTVVS INTESTATVS ESSET. Vxori etiam quandoque ita legatum SI NON NVPSERIT, testimonio est L. non dubium, D. de legat. III. in L. Lucius, §. matre, D. de leg. II. Maritus vxoris quam heredē ex parte instituetat: præterea fideicōmisisse dicitur in hæc verba. A TE, VXOR CARISSIMA, PETO, NE QVID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVA-

RVM, QVIBVS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FACIT. SED ET ALIVS MIHI DETERIORA FECIT.

Atque vi viri vxoribus, ita & vxores viris quãdoque legabant. Paulus in L. Scia cũ nuberet, D. de do. præleg. *Scia moriens Testamento suo ita cauit*, LVCIO TITIO MARITO MEO, CVI MAXIMAS GRATIAS AGO, DARI VOLO SVPER DOTEM QVAM EI DEDI, TOT AVREOS. Modestin. in L. Titia cum §. vlt. D. de legat. 11. Γαΐον Σέϊον τὸν ἀνδρά μου παρακαλῶ σε, ᾧ ἐὰν τελευτήσω, δοῦναι αὐτῷ ἐκ τῶν ἐμῶν χρημάτων, ἃ ἔδωκα αὐτῷ διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ εὔνοιαν αὐτοῦ, τὸν ἀμφορέα τοῦ ἐλαίου καὶ τὸν ἀμφορέα τοῦ μέλιτος καὶ τὸν ἀμφορέα τοῦ ὄξους καὶ τὸν ἀμφορέα τοῦ γάρου καὶ τὸν ἀμφορέα τοῦ ἁλός. Ἔστι γὰρ μετὰ τὸν τελευτὴν αὐτοῦ σὰ ἡ τέκνων σου.

Libertis porrò ALIMENTA, CIBARIA, VESTIARIA, plerumque relinquebantur. Modestin. in L. verba Testamenti, D. de aliment. vel cibar. capui Testamẽti citat huiusmodi. OMNIBVS LIBERTIS NOSTRIS CIBARIA PRÆSTABITIS PRO ARBITRIO VESTRO, NON IGNORANTES, QVOT EX HIS CAROS HABVERIM. *Item alio loco*. PROTVMVM, POLYCHRONIVM, HYPATIVM COMMENDO, VT ET VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRÆSTETIS PETO. Scæuola in L. Alimenta, D. eo. ALIMENTA ET VESTIARIA *libertis suis dedit*. Et in L. Gaio, D. eo. *Gaio trecẽtos aureos legauit, vt ex vsuris eius summa* LIBERTIS CIBARIA ET VESTIARIA PRÆSTARET QVÆ STATVERAT. Vlpian. in L. Mela, §. vlt. D. eo. *Quidam libertis suis, vt* ALIMENTA, *sta*, AQVAM *quoque per fideicommissum reliquerat*. Scæuola in L. à filio, §. vlt. D. eo. *Titia decedens Testamento ita cauit*, OMNIBVS LIBERTIS, LIBERTABVSQVE MEIS CIBARIA ET VESTIARIA, QVÆ VIVA PRÆSTABAM, DARI PRÆSTARIQVE VOLO. Huiusmodi enim legatis plerumque demonstratio hæc, QVÆ VIVVS PRÆSTABAM, addi consueuerat. Scæuola in L. Alimenta, §. 1. D. eo. LIBERTIS LIBERTABVSQVE, QVOS, QVASQVE TESTAMENTO, CODICILLISVE MANVMISERAT, ALIMENTA, *Commoda*, QVÆ VIVA PRÆSTABAT, DARI *iusserat*. Et §. vlt. ead. L. ITEM LIBERTIS MEIS QVOS VIVVS MANVMISI, EA QVÆ PRÆSTABAM. Papinian. in L. Seio, §. vlt. de annu. leg. LIBERTIS DARI VOLO QVÆ VIVA PRÆSTABAM. Scæuola in L. codicillis, §. vlt. D. eo. LVCIO TITIO AVRI PONDO TRIA QVÆ VIVA PRÆSTABAM. Et in L. Sẽpronio, D. de vsu & vsufr. leg. SEMPRONIO BA QVÆ VIVVS PRÆSTABAM, DARI VOLO. Et §. 1. ead. L. LIBERTIS MEIS QVIBVS NOMINATIM NIHIL RELIQVI QVÆ VIVVS PRÆSTABAM DARI VOLO. Et in L. Testamento, D. de aliment. vel cibar. leg. *Testamento ita cautum fuit*, LIBERTIS MEIS CIBARIA, QVÆQVE ALIA PRÆSTABAM, AB HEREDIBVS MEIS PRÆSTARI VOLO. Item in L. Stichus, D. eo. tit. *Eidem Sticho Contubernalem eius, & liberos legauit: iisque*, QVÆ VIVVS PRÆSTABAT. *Dande alio capite*, LIBERTIS OMNIBVS, QVÆ VIVVS PRÆSTABAT DARI *iussit*. Vlpian. in L. Mela, §. sed si, D. eod. legat. *Sed si* ALIMENTA QVÆ VIVVS PRÆSTABAT, *reliquerit*. Papinian. in L. alio, D. eo. *Eum quoque libertum inter eos, quibus* CIBARIA, *item* VESTIARIVM, *Patrona*, QVÆ VIVA PRÆSTABAT, *reliquit*.

Interdum autem Testamento suo libertis, liberiabúsque cibaria & vestiaria ab heredibus suis præstari iubebat Testator, nulla cõdicione addita, L. IIII. §. vlt. D. de alim. vel cibar. Interdũ verò ea condicione alimenta & cibaria libertis relinquebantur, vi cũ liberis vel cum Matre, aut cum vxore, morarentur. Paulus in L. illis, D. de condic. & demonstr. ILLIS LIBERTIS ALIMENTORVM NOMINE, SI CVM FILIO MEO MORATI FVERINT, MENSTRVOS DENARIOS CENTENOS ET VESTIARIA DARI VOLO. Imperator Antoninus Pius in L. 1. C. de leg. libertis Sextilia ita rescribit. *Quãuis verbis his*, QVOAD CVM CLAVDIO IVSTO MORATI ESSETIS, ALIMENTA *vobis &* VESTIARIVM LEGATVM SIT. Quod Antonini Pij rescriptum, aliquot dumtaxat verbis immutatis, citatur à Scæuola in L. Gaio Scio, §. 1. D de aliment. vel cibar. Idem in L. libertis, §. 1. D. eod. tit. *Manumissis Testamento* CIBARIA ANNVA, SI CVM MATRE MORARENTVR, *per fideicommissum dedit*. Et §. ab heredibus ead. L. Ab *heredibus Stichum manumitti voluit, eique*, SI CVM SEIO MORARETVR, CIBARIA ET VESTIARIA PRÆSTARI A SE IO.

10. Et in L. Mæuia, §. vxore, D. de an. legat. *Vxore herede scripta ita cauit:* LIBERTIS MEIS OMNIBVS ALIMENTORVM NOMINE SINGVLIS ANNVOS DENARIOS DVODECIM AB HEREDE DARI VOLO, SI AB VXORE MEA NON RECESSERINT. Scæuola in L. annua, D. de annu. leg. *Annua hu verbis legauit,* SI MORARENTVR CVM MATRE MEA, QVAM EX PARTE HEREDEM INSTITVI. Papinianus etiam in L. patet Seuerianam, §. vlt. D. de condic. & dem. fideicommissa menstrua, & annua sub ea cõdicione liberto relicta proponit, QVAMDIV RES PATRONI FILIÆ GESSERIT. Idem in L. cùm tale, D. eo. tit. *Cum patronus liberto certam pecuniam legasset,* SI A LIBERIS EIVS NON DISCESSISSET.

Quin & Testatorem cum seruos Testamẽto manumitti ab herede voluisset, adiecisse, ET TECVM SINT SEMPER, VOLO, narrat Scæuola in L. Gaio, §. vlt. D. de alim. leg. Sic in L. verba Testamenti, D. eo. Modestinus in Testamento scriptum fuisse refert, VT ET VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRÆSTETIS PETO. Aliàs, etiam Libertos quibus cibaria & vestiaria dabat, citra monumentum suum morari Testator volebat. Scæuola in L. Libertis, §. cibaria, D. de aliment. leg. CIBARIA ET VESTIARIA *per fideicommissum* DEDERAT, *& ita adiecerat*, QVOS LIBERTOS MEOS, VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IVBEO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCOFAGVM MEVM, MEMORIAM MEAM QVOTANNIS CELEBRENT.

Nec eos modo quos viui manumiserant, sed & quos eodem ipso Testamento manumittebant, simili legato prosequi solebant. Scæuola in L. Libertis, D. de aliment. leg. *Libertis quos Testamento manumiserat, Alimentorum nomine* MENSTRVOS DECEM *legauerat. Deinde Codicillis, generaliter omnibus libertis* MENSTRVOS SEPTEM, ET ANNVOS, VESTIARII NOMINE, DENOS LEGAVIT. Et in L. Lucius, §. Lucius, D. de legat. iii. *Testamento facto ita legauit.* QVISQVIS MIHI HERES ERIT, OMNIBVS LIBERTIS MEIS; QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET QVOS ANTE HABVI, QVOSQVE VT MANVMITTANTVR PETII, ALIMENTORVM NOMINE IN MENSES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM DATO. Quidam Testator Græcè cauisse proponitur in L. iiii. D. de aliment. leg. Τοῖς ἀπελευθέροις τοῖς ἀπολευθέρας μου, ὧς Ζώσα, εἴ τι ἀφῆκα, ἢ τι τῷ κοδικίλλῳ ἠλευθέρωσα ἢ ἠλευθέρωσε, δοῦναι βούλομαι τὰ ἐμὰ χρέα. Ἐπὶ τῷ ὅσα Ζώσης μου ἠλάμβανον, ἐτοικεῖσθαι αὐτοῖς κυβικείου, ἢ βεστιαρίου ἰνόμιπ.

Mancipius quoque cibaria præstari patressa. Testamento interdum cauebant. Scæuola in L. à filio, §. 1. D. de aliment. legat. *Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legauit, & his Cibaria præstari iussit, in hæc verba.* EISQVE MANCIPIIS QVÆ SVPRA LEGAVI CIBARII NOMINE AB HEREDIBVS MEIS PRÆSTARI VOLO QVÆ ME VIVO ACCIPIEBANT. Idem in L. seruos, D. eo. PETO, FIDEIQVE TVÆ COMMITTO; VT DES PRÆSTES IN MEMORIAM MEAM PEDISEQVIS MEIS, QVOS AD CVRAM TEMPLI RELIQVI, SINGVLIS MENSTRVA CIBARIA, ET ANNVA VESTIARIÆ CERTA. Marcellinum vtique de morte delibetantem, Stoïcus quidam, vt Seneca Epist. LXXVIII. lib. XI. refert, admonuit, non esse inhumanum, quemadmodũ, cœna peracta reliquiæ circumstantibus diuiduntur, sic peracta vita aliquid porrigi iis totius vitæ ministri fuissent. Eóque suasore Marcellinus facilis alioquin animi & liberalis, minutas summulas flentibus seruis distribuit.

Alimenta porrò etiam his verbis relinquebantur ROGO VT EDICES, L. vlt. D. de aliment. legat. PETO VT ALAS, L. generali, §. duas, D. de vsu & vsufr. leg. Et sic in L. Lucius, §. heredum, D. ad Sc. Trebellian. INTERIM EX REDITV PVPILLARIS QVI AD VOS PERVENERIT, ALATIS EVM VSVRIS PRO QVANTITATE NVMMORVM REDACTIS.

Interdum autem Alimentorum seu Cibariorum modum ipsimet Testatores statuebant: interdum vero non adiecta quantitate, Alimenta relinquebant, L. cùm alimenta D. de aliment. vel cibar. leg. Aliàs certorum nummorum Cibaria & Vestiaria relinquebant, L. Lucius, D. eo. Aliàs ARBITRIO HEREDVM id committebant, L. verba Testamenti, D. de aliment. vel cibar. Nonnumquam & ARBITRATV BONI VIRI ali-

menta dabantur, vt in L. cum vnus, §. vlt. D. eo. ALIMENTIS VIRI BONI ARBITRATV FILIÆ RELICTIS. Alimentorum vtique præbendorum necessitas vel menstruis, vel annuis oneribus adstringebatur. Nam vel in menses singulos certam pecuniam dare heredes iubebantur, togabantúrve, L. Lucius, §. Lucius, D. de leg. 11. vel in annos singulos, vel in dies, L. cũ hi, §. 1. D. de transactionib. Vlpian. in L. diariis, D. de aliment. DIARIIS, *vel cibariis relictis*. Ita MENSTRVOS DECEM relictos legimus in specie L. libertis, D. de aliment. legat. Scæuola in L. filiumfa. §. vlt. D. quãdo dies legator. MENSTRVOS DENARIOS DENOS *manumisso legauit*. Et in L. ex parte, §. seruo, D. famil. ercisc. *Seruo libertatem dedit* & cet. *Eidem*, EX DIE MORTIS SVÆ, QVOAD VIVERET, CIBARIORVM NOMINE DENARIOS DENOS, VESTIARII, DENARIOS VICINTI QVINQVE PRÆSTARI, *se velle significauit*. Idem in L. Libertis, D. de aliment. leg. Libertis, quos Testamento manumiserat, ALIMENTORVM NOMINE MENSTRVOS DECEM, legasse Testatorem refert. Deinde Codicillis generaliter OMNIBVS LIBERTIS MENSTRVOS SEPTEM, & ANNVOS VESTIARII NOMINE DENOS, legasse. Interdum etiam non nummi ad Alimenta, sed frumentum, atque oleum, & cetera quæ ad victum necessaria erant, relinquebantur, L. cum hi, §. si cui, D. de trãsactionib.

Sanè Testatores vbi plures heredes scripserant, vnum aliquem ex his plerumque eligebant, per quem alimenta præstarentur, vt ex L. itt. §. 1. D. de aliment. leg. colligitur. Et ita in L. pecuniæ, D. eo. tit. Papinian. narrat, *pecuniæ sortem alimentis Libertorum destinatam* vnum ex heredibus *secundum voluntatem defuncti præcepisse*. Similitérque in L. cùm vnus, D. eo. idem Papinianus, *Cùm vnus*, ait, *ex heredibus* CERTAM PECVNIAM PRÆCIPERE IVSSVS ESSET, DE CVIVS SORTE, LIBERTIS ALIMENTA PRÆSTARET. Interdum autẽ certa quantitas relinquebatur Titio, vel res, ita vt inde alimenta Seio præstarentur. Interdum integra quantitas alicui legabatur, vt ex vsuris eius se aleret, & mortis tempore pecunias restitueret. Aliàs vni pluribúsve fundus ad alimenta relinquebatur, L. eum hi, §. si integra & §. si vni, D. de transactionib. Scæuola in L. Gaio, D. de aliment. vel cibar. *Gaio Seio trecentos aureos legauit*, VT EX VSVRIS EIVS SVMMÆ, LIBERTIS CIBARIA PRÆSTARET, *quæ statuerat*. Papinian. in L. alio. D. eo. A TE PETO GAI SEI, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA REDEGERIS, ILLIS ALVMNIS MEIS, SINGVLIS DENOS AVREOS. EANDEMQVE SVMMAM PENES TE ESSE VOLO. QVIVS EX INCREMENTO EOS ALERE, TE VOLO. Sic & ex vsuris pecuniæ legatæ Basilicen libertam ali Testator voluit in L. Alimenta, §. Basilice, D. eod. Et Alumnum donec ad annum decimũ quintum peruenisset, ali vsuris pro quantitate nummorum redactis, in L. Lucius, §. heredum, D. ad Sc. Trebellian. Interdum & in causam alimentorum fundos certos obligabant, ex quorũ reditu alimenta præstari volebant, vt in L. Lucius, D. eod. *Lucius Titius in extrema Testamenti parte ita cauit*, OBLIGATOS EIS OB CAVSAM FIDEICOMMISSI, FVNDOS MEOS, ILLVM ET ILLVM; VT EX REDITV EORVM ALIMENTA SVPRASCRIPTA PERCIPIANT. Papinian. in L. fundus, D. de ann. leg. FVNDVS *quem pater fa. libertis legatorum nomine qua in annos singulos reliquit*, PIGNVS ESSE voluit. Aliàs vero FRVCTVS PRÆDIORVM ob alimenta Libertis relinquebatur, L. dominus, §. vlt. D. de vsufruc.

Nec libertis modò, seruísve, sed & ingenuis pueris puellísve Alimenta relinquebantur. Vlpian. in L. Mela, D. de aliment. leg. *Si* PVERO VEL PVELLÆ ALIMENTA RELINQVANTVR. Marcian. in L. diui, D. ad L. Falcid. Seuerum & Antoninum rescripsisse ait, PECVNIAM RELICTAM AD ALIMENTA PVERORVM, Falcidiæ subiectam ESSE. Sic in L. Aurelius, D. de liberat. leg. *fideiussor* qui rem pupillorum saluam fore promiserat, pupillis alimenta legat in hæc verba: ARELIO LATINO ET ARELIO FELICI, SINGVLIS QVINA, CVM QVIS EORVM QVATVORDECIM ANNORVM FVERIT: AD QVOD TEMPVS EIS PRÆSTARI VOLO SINGVLIS ALIMENTORVM NOMINE, MENSTRVOS DENARIOS SENOS, ET VESTIARII NOMINE ANNVOS DENARIOS

NARIOS VIGINTI QVINQVE. QVO LEGATO CONTENTI ESSE DEBETIS, QVANDO TVTELA VESTRA NON MINIMO DAMNO RATIONEM MEAM ADFLIXERIT. A VOBIS AVTEM, HEREDES, MEI PETO, NE QVID EX RATIONE TVTELÆ AB HIS EXIGERE, VEL AB HOC LEGATO EORVM RETINERE VELITIS. Sed & ei qui bonis eesserat, Menstruum vel Annuum alimentorum nomine relictum, misericordiæ causa, refert Vlpian. in L. qui bonis, D. de cessio. bonor. Ac vel damnatis in metallum in causam alimentorum similiter legabatur, L. is cui, D. de aliment. vel cibar. L. si in metallum, D. de his quæ pro non script. hab. Refertur & Alimentorum legatum huiusmodi in L. vlt. D. de teb. dub. SABINÆ ET CYPROGENIÆ DARI VOLO, CVM AD STATVTAM ÆTATEM PERVENERINT, SINGVLIS DECEM: ET HOC AMPLIVS, ALIMENTORVM NOMINE, IN ANNOS SINGVLOS, QVOAD VIVENT, SINGVLIS DECEM. Denique ab eo qui alimenta debebat, vineas Testamento cum hac adiectione relictas, VT HABEANT VNDE SE PASCANT, refert Valens in L. cum alimenta, §. vlt. D. de aliment. vel cibar.

Repetiuntur & specialia aliquot Alumno, necnon & Alumnæ relicta legata, fideicommissave, quæ Testatorum erga eos affectum testantur. Iis enim prospicientes, plerumque eis legatam summam donec ad statutam ætatem peruenissent, penes aliquem esse volebant, ex cuius vsuris interim alerentur. Vt in L. à filio, D. de aliment. vel cibar. MÆVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO, QVÆ PETO A TE SVSCIPIAS, ET VSVRAS EI QVINCVNCES IN ANNVM VSQVE VICENSIMVM ÆTATIS PRÆSTES, EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. Scævola in L. Alumnæ, D. de adimend. legat. VIGINTI LIBRAS AVRI QVAS TESTAMENTO SEMPRONIÆ ALVMNÆ MEÆ RELIQVI, EAS DARI VOLO MÆVIO, CAVTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIÆ, QVAMDIV ADVIXERIT, PRÆSTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARII NOMINE, DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS. IDQVE FIDEI VESTRÆ COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE, MÆVI, PRO TVA PIETATE PETITVRAM AB HEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONA ALVMNÆ MEÆ DVRET. Idem in L. liberto, §. largius, D. de annu. leg. Alúno certam quantitatem patronum Testamento legasse, refert, déque ea re Testamento cauisse in hæc verba, PECVNIAM QVAM TITIO LIBERTO ET ALVMNO MEO LEGAVI, ESSE VOLO PENES PVBLIVM MÆVIVM VSQVE AD ANNVM VICESIMVMQVINTVM ÆTATIS EIVS: PROQVE EA COMPVTARI CVM EO VSVRAS QVADRANTES. QVANTVM AVTEM IN SVMPTVM EI STATVENDVM SIT, TV, PVERI MÆVI, CVM PATRIS AFFECTVM EI PRÆSTARE DEBEAS, ÆSTIMABIS.

Libertis porrò non Alimenta modò, quæ legati species, Papiniani in L. 1. D. de iu. anr. anul. testimonio comprobatur, sed & Fundos, Prædia, Domos, alienatione plerumque idcirco prohibita, NE DE NOMINE EXIRENT, patronos legasse, ex his quæ supra in fundorum legandorum formulis à nobis dicta sunt, patet.

Quin & aliis quibuscumque personis, interdum IN SINGVLOS ANNOS certa quãtitas relinquebatur, veluti SALARIVM ANNVVM, L. cùm hi, §. si in annos, D. de transactionib. L. cùm in annos, D. quando dies legator. L. 1. & L. si in singulos, L. cum in annos, D. de annu. leg. L. patrimonij, D. de vsu & vsufr. leg. L. senatus, §. vlt. D. de mort. cau. donat. L. si Stichũ in fi. D. de verbor. obligat. Interdũ vero IN MENSES SINGVLOS, L. Lucius, §. Lucius, D. de legat. II. L. legatũ, D. de cap. minut. Atque adeo in DIES SINGVLOS legabatur, L. nec semel, §. vlt. D. quãdo dies legator. quô loci Vlpian. ex Põponio nihil interesse tradit, vtrum IN ANNOS SINGVLOS, vel QVOTANNIS, an IN SINGVLOS MENSES, vel QVOT MENSIBVS, an IN SINGVLOS DIES, vel QVOT DIEBVS legaretur. Proponitur autem in L. II. D. de annu. legat. IN ANNOS SINGVLOS HERES DAMNATVS SINERE LEGATARIVM FRVI FVNDO. Vlpian. in L. si legatum, §. vlt. D. eo. *Si cui*

certa quantitas legetur,& QVOAD PRÆSTETVR, IN SINGVLOS ANNOS, CERTVM *aliquid, velut* VSVRAS, *iußerit Teſtator præſtari*: Idem in L. Iulianus, §. vlt. D. ex quib. cauſ. maior. *Eum quoque cui ſic legatum ſit*, VEL IN ANNOS SINGVLOS QVIBVS IN ITALIA ESSET. Aliâs autem legabant ANNVOS AVREOS, vel DENARIOS DECEM, L. Mæuia in princ. & §. vxore, D. de annu. leg. vel ANNVA DENA, L. liberto, §. 1. D. eo. ANNVOS DENOS, L. libertis, D. de aliment. vel cibar. Aliâs DECEM PER ANNOS SINGVLOS, L. codicillis, D. de annu. leg. Annuis vtique legatis plerumque adiiciebantur verba hæc, QVOAD VIVERET, L. à vobis & L. Titia, D. eo. vel QVAMDIV VIVERET, L. Mæuia, D. eo. L. vlt. D. de reb. dub. vel VSQVE DVM VIVET, L. liberto, D. de annu. leg. vel, QVAMDIV ADVIXERIT, L. alumnæ, D. de adimend. leg.

ANNVA etiam hæc legata quandoque ſub hac condicione alicui relinquebantur, Si is negotiis Teſtatoris interueniret, vt in L. Seio, D. de annu. legat. SEIO AMICO FIDELISSIMO, SI VOLVERIT SICVT MEIS NEGOTIIS INTERVENIEBAT, EODEM MODO FILIORVM MEORVM INTERVENIRE, ANNVOS SENOS AVREOS, ET HABITATIONEM QVA VTITVR, PRÆSTARI VOLO. Scæuola in L. Mæuia, D. eo. LVCIO TITIO VIRO BONO, CVIVS OBSEQVIO GRATIAS AGO, DARI VOLO ANNVOS QVAMDIV VIVAT, AVREOS DECEM, SI REBVS NEPOTIS MEI INTERVENIAT, OMNEMQVE ADMINISTRATIONEM RERVM NEPOTIS MEI AD SOLLICITVDINEM SVAM REVOCAVERIT.

Interdũ ex Reditu fundi alicuius certam ſummã præſtari Teſtator iubebat, vt in L. codicillis, D. de ann. leg. A QVIBVS PRÆSTARI VOLO HEREDI EX REDITV EIVS FVNDI DECEM PER ANNOS SINGVLOS, VSQVE AD ANNOS TRIGINTA QVINQVE, A DIE MORTIS MEÆ. Sic & in L. Titia, D. eo. tit. A TE MÆVI, EX REDITV FVNDI SPERATIANI PRÆSTARI VOLO ARRIO PAMPHILO, ET ARRIO STICHO, EX DIE MORTIS MEÆ, ANNVOS SEXCENTOS QVOTANNIS, QVOAD VIVENT. Et in L. Firmio, D. quando dies legator. FIRMIO HELIODORO FRATRI MEO DARI VOLO QVINQVAGINTA EX REDITV PRÆDIORVM MEORVM FVTVRI ANNI. Scæuola in L. annua, §. 1. D. de ann. leg. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI DET EX REDITV CENACVLI MEI ET HORREI, POST OBITVM, SACERDOTI ET HIEROPHYLACO, ET LIBERTIS QVI IN ILLO TEMPLO ERVNT, DENARIA DECEM DIE NVNDINARVM QVAS IBI POSVI. Idem in L. liberto, D. de annu. leg. *Liberto ſuo ita legauit*, PRÆSTARI VOLO PHILONI, VSQVE DVM VIVET, QVINQVAGESIMAM OMNIS REDITVS, QVÆ PRÆDIIS A COLONIS VEL EMPTORIBVS FRVCTVS, EX CONSVETVDINE DOMVS MEÆ PRÆSTANTVR. Et in L. defuncta, §. 1. D. de vſufr. SEMPRONIO DO LEGO EX REDACTV FRVCTVVM HOLERIS ET PORRINÆ, QVÆ HABEO IN AGRO FARRARIORVM, PARTEM SEXTAM. Aliâs etiam Reditus p-rædij, veluti VINDEMIA, vel MESSIS, legabatur, L. idẽ, D. vſufr. quẽad. cau. His addenda eſt & illa Legati formula quæ ponitur in L. Gaius, D. de annu. legat. in hæc verba: PRÆSTARI AVTEM VOLO EX PRÆDIIS POTITIANIS, PRÆDIIS LVTATIANIS, ANNVA HARVNDINIS MILIA TRECENA, ET SALICIS MVNDÆ ANNVA LIBRARVM SINGVLA MILIA.

Enimuerò non Vxoribus modò, ſed & quibuſlibet Mulieribus legata dabantur. Idq; ſæpe, ſub condicione nuptiarum, vel ſi Titij, verbi gratia, arbitratu nupſiſſent. Labeo in L. quod pupillæ, D. quando dies legator. *Quod pupillæ relictum eſt*, QVANDOQVE NVPSISSET. Papinian. in L. cùm tale, §. ſi arbitratu, D. de condic. & dem. SI ARBITRATV TITII SEIA NVPSERIT, HERES MEVS EI FVNDVM DATO. Pompon. in L. Turpia, §. 1. D. de legat. 1. *Si Titiæ legatum relictum eſt*, SI ARBITRATV SEII NVPSISSET. Marcian. in L. condicionum, D. de condic. & dem. *Hæc condicio*,

condicio. TITIÆ SI MIHI NVPSERIT. Cic. Topic. *Si ita Fabiæ pecunia legata est à viro*, SI EI VIRO MATERFA. ESSET.

Aliàs etiã, SI IN FAMILIA NVPSISSENT, legabatur. Vlpian. in L. cui fuerit, D. de condic. & demonstr. *Cui fuerit sub hac condicione legatum*, SI IN FAMILIA NVPSISSET. Paulus in L. Paula, D. de legat. III. *Paula Callinico ex parte herede instituto, filiæ eiusdem Iubentianæ*, CVM IN FAMILIA NVPSISSET, *decem Testamento legauit.* Quo modo Filiæ quoque legatum proponit Iulian. in L. qui filium, D. vbi pupill. educ. Quin & Viris legabatur, ita vt certas vxores ducerent. Papinian. in L. Titio centũ, §. 1. D. de cõdic. & dem. *Titio centũ relicta sunt*, ITA VT MÆVIAM VXOREM QVÆ VIDVA EST, DVCAT. Vlpian. in L. si post diem, D. quando dies leg. *Si ita mihi legatum sit, si* SEIAM VXOREM DVXERO. Contrà interdum mulieti SI TITIO NON NVPSERIT legabatur, L. hoc genus, D. de condic. & demonstr.

Planè condicionẽs huiusmodi, MÆVIÆ, SI NON NVPSERIT, LEGO, & alias id genus, quibus omnino nuptiis impedimentũ inferebatur legi displicuisse, docent L. cùm tale, §. si arbitratu, & L. mulieri, D. de condic. & dem. Et generaliter quidquid in fraudem legis ad impediendas nuptias in Testamento scribebatur, nullam vim habebat, L. heres, §. vlt. D. eo. L. seruo, §. 1. D. ad Senatusconsultum Trebell. Si tamen serui vsusfructus, Mulieri, QVOAD VIDVA ESSET, legatus fuisset, idémque seruus, SI EA NVPSISSET, liber esse iussus fuisset, si mulier nupsisset, seruus liber erat: quia potior erat legato libertas, L. Titio, §. vlt. D. eo. Titiæ etiã SI A LIBERIS NON DISCESSISSET, legarũ, refert L. cùm tale, D. de condic. & dem. Socrũ quoq; nurui ita fideicommissum reliquisse, SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT, Papinian. scribit in L. patet Seuerianam, §. socrus, D. eod. Alia mulieribus relicta legata peti poterunt ex L. Titiæ, L. Sciæ, L. vlt. §. vlt. D. de auro argen. Atque vt Mulieribus, sic & Viris nonnumquam AD TEMPVS LIBERORVM legabant, L. si ita quis, §. vlt. D. de legat. II. L. sed & si ad tempus, D. ad Sc. Trebellian. L. is cui, D. quando dies legator.

FAMILIÆ etiã interdũ relinquebatur. Modest. in L. omnia, §. vlt. D. de leg. II. *In fideicõmisso quod Familiæ relinquitur*: ac nonnumquã, vni ex familia quẽ heres elegisset, hoc modo, ROGO FVNDVM CVI VOLES, EX FAMILIA RELINQVERE, L. vnũ ex familia, §. sed & si fundum, D. de legat. II. COGNATIONI etiam, *seu* COGNATIS quandoque legabant, L. si cognatis, D. de reb. dub. Vlpian. Tit. XXIIII. *Sub certa tamen demonstratione, Incertæ personæ legari potest: velut*, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, QVI PRIMO AD PVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO. Similitérque Iustinian. in §. legari Instit. de legat. sub certa demonstratione, id est, ex certis personis, Incertæ personæ, vtilitet legari tradit in hunc modum, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM LVXERIT, EI HERES MEVS ILLAM REM DATO. Eiusdem generis sunt & hæc legata, ILLIS QVI TESTAMENTVM MEVM SIGNAVERINT, HERES MEVS DECEM DATO. L. si quis, D. de reb. dub. SI QVIS EX HEREDIBVS, CETERISVE AMICIS, QVORVM HOC TESTAMENTO MENTIONEM HABVI, SIVE QVIS ALIVS RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, ET ANTE DECESSERO QVAM EI GRATIAS AGEREM, VOLO DARI EI QVI ID EGERIT, A CETERIS HEREDIBVS, AVREOS TOT. L. quidam, D. eod. Vlpian. in L. si fuerit, D. eod. *Si fuerit legatum relictum*, EX COGNATIS MEIS QVI PRIMVS CAPITOLIVM ASCENDERIT. Alioquin vt Vlpian. Tit. XXIIII. & Iustinian. in d. §. legari Instit. de legat. notant, Incertæ personæ legari nõ poterat, veluti, QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, EI HOMINI TOT MILIA DATO. Vel QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM DEDERIT, EI HERES MEVS ILLVM FVNDVM DATO.

Ex pluribus verò, EI QVI NOVISSIMVS SVPERVIXISSET, quãdoque legabatur. Iulian. in L. quotiẽs, D. de reb. dub. *Quotiens libertis vsusfructus legatur, &*, EI QVI

NOVISSIMVS SVPERVIXERIT, *proprietas*. African. in L. si seruus legatus, §. huiusmodi, D. de legat. 1. huiusmodi legatum ILLI AVT ILLI VTER EORVM PRIOR CAPITOLIVM ASCENDERIT, vtile esse, euidenti argumento probari ait, quòd constet VSVMFRVCTVM LIBERTIS LEGATVM, ET QVI EORVM SVPERVIXERIT, PROPRIETATEM *vtiliter legari*.

Debitori Creditor non raro liberationem legabat, L. Nesennius, §. vlt. & L. quærebatur, D. ad L. Falcid. L. 1. §. si debitori, D. vi in poss. legator. eoque modo TESTAMENTO LIBERATVS DEBITOR dicebatur, L. si Testamento, D. de fideiussorib. Quod variis verborum figuris fiebat. Nonnumquam enim damnabatur heres A DEBITORE FIDEIVSSOREVE EIVS NON PETERE. Paulus in L. legati. D. de liberat. leg. *Si ita legauit*, CENTVM AVREOS QVOS MIHI DEBET: *vel*, STICHVM QVEM DEBET, HERES MEVS DAMNAS ESTO NON PETERE. *Quod si sic dixerit*, HERES MEVS CENTVM AVREOS, QVOS MIHI TITIVS DEBET, DAMNAS ESTO EI DARE. Idem in L. dolo facit, D. de doli except. *Si heres* DAMNATVS SIT NON PETERE A DEBITORE. Et in L. amplius, D. rat. rem hab. *Heres qui* DAMNATVS NON PETERE. Vlpian. in L. non solùm, §. si is, D. de liberat. legat. *Si is qui stipulatus fuerit Stichum aut decem*, DAMNAVERIT HEREDEM, STICHVM NON PETERE. Pompon. in L. 11. D. eo. *Heredem* DAMNATVM A FIDEIVSSORE NON PETERE. Iulian. in L. si damnatus, D. eo. *Si* DAMNATVS HERES *fuerit*, A FIDEIVSSORE *quidem* NON PETERE. Et mox: DAMNATVS HERES, NE A REO PETAT.

Aliâs ita liberatio legabatur. HERES MEVS A SOLO LVCIO TITIO NE PETITO, L. non solum, §. tale, D. eod. QVOD MIHI SEMPRONIVS DEBET, PETI NOLO, L. quod mihi, D. eo. Quin & PETERE VETASANT. Vlpian. in L. denique, §. item si seruo, D. de pecul. leg. *Si heres à debitore peculiari seruo* VETITVS SIT PETERE.

Aliâs damnabatur rogabaturve HERES DEBITOREM LIBERARE. Modestin. in L. cùm ita, D. eo. *Cùm ita testemur*, HERES MEVS DAMNAS ESTO LIBERARE ILLVM QVOD MEA NEGOTIA GESSIT, ET SI QVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, AB EO NON EXIGERE. Paul. in L. si is qui, D. eo. tit. *Si is qui duos reos promittendi habet*, DAMNAVERIT HEREDEM, VT VTROSQVE LIBERET. Papinian. in L. cum heres, D. eod. *Cùm heres rogatur* DEBITOREM SVVM LIBERARE. Interdum & damnabant heredem NON EXIGERE. Vlpian. in L. si quis in Testamento, D. eo. *Si quis in Testamento* DAMNATVS EST, NE A TITIO DEBITORE EXIGAT. Vel EXIGERE VETABANT, L. Aurelius, §. centum, D. eo. Scæuola in L. Lucius Titius, §. ciuibus, D. de legat. 11. *Postea Codicillis* VETVIT A SEIO EXIGI. Idem in L. vlt. §. inter cetera, D. eod. *Liberto ita legauit*, ET SI QVID ME VIVO GESSIT, RATIONES AB EO EXIGI VETO. Sic & in L. Aurelio, D. eod. AVRELIO SEMPRONIO FRATRI MEO. NEMINEM MOLESTARI VOLO NOMINE DEBITI, NEQVE EXIGERE ALIQVID AB EO QVAMDIV VIVERET, NEQVE DE SORTE AVT VSVRA, NOMINE DEBITI. ET ABSOLVO, ET LIBERO EX PIGNORIBVS EIVS DOMVM ET POSSESSIONEM CAPERLATHAM. Eodémque modò & SATIS EXIGI, ET SATIS ACCIPI VETABANT, L. vxorem, §. vlt. D. de leg. III. L. quæ filium, D. ad Sc. Trebell. L. vlt. D. vt legator seu fideic. L. 1. D. vt in possess. legator.

Interdum & his verbis vtebantur, QVÆSTIONEM FIERI VETO, L. Titia cum §. Lucius, D. de legat. 11. vel, QVÆSTIONEM NEMO FACIAT, L. Aurelio, §. vlt. D. de liberat. leg. Scæuola etiam in L. Aurelius, §. Testamento, D. eo. Testamento

ſtamento ita quendam ſcripſiſſe refert, AVRELIO ANTINI MEO QVIDQVID MIHI EX QVACVMQVE CAVSA DEBEBAT, REMITTI VOLO. Dominum quoque colono cui fundum in quinquenniũ locauerat, legaſſe his verbis, QVIDQVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, VT SINERET HERES SIBI HABERE, Paulus refert in L. ei cui, D. de liberat. legat. Quandoque verò debitori quod debebat, DARI CONCEDIQVE volebant. Scæuola in L. vlt. D. eod. tit. *Creditor debitori legauit ita*, GAIO SEIO QVIDQVID MIHI SVB PIGNORE HORREORVM SVORVM DEBVIT, AB HEREDIBVS MEIS DARI VOLO. Idem in L. Aurelius, §. Titius, D. eod. *Titius debitori ſuo ita legauit*, DO LEGO SEIO DENARIOS DECEM. ITEM DONO ILLI QVIDQVID SORTIS ET VSVRARVM NOMINE MIHI DEBEBAT. Et §. legatum, ead. L. SEIO CONCEDI VOLO QVIDQVID MIHI AB EO DEBITVM EST, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. Pleniſſimæ vero liberationis formula proponitur in L. vlt. §. Gaio, D. eo. in hæc verba: GAIO SEIO OPTIME MERITO HOC AMPLIVS LEGO; CONCEDIQVE VOLO, NEQVE AB EO PETI, NEQVE AB HEREDIBVS EIVS, QVIDQVID MIHI AVT CHIROGRAPHIS, AVT RATIONIBVS DEBITVM EST, VEL QVIDQVID A ME MVTVVM ACCEPIT, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI.

Interdum Teſtatores vetabant pecuniam vſque ad certum tempus exigi & interea penes debitorem eſſe volebant, vt in L. Aurelius, §. centum, D. eo. CENTVM QVÆ APVD APRONIANVM DEPOSITA HABEO, APVD IPSVM ESSE VOLO, DONEC FILIVS MEVS AD XX. ANNOS PERVENERIT: EIVSQVE PECVNIÆ VSVRAM EXIGI VETO.

Tutoribus & Curatoribus rationum reddendarum neceſſitas etiam remittebatur. Scæuola in L. vlt. §. Titia, D. de liberat. legat. *Titia quæ duos tutores habebat, ita cauit*, RATIONEM TVTELÆ MEÆ QVAM EGIT PVBLIVS MÆVIVS CVM LVCIO TITIO, REPOSCI AB EO NOLO. Idem in L. Aurelius, §. Titius, D. eo. *Titius Teſtamento facto de patre ſuo tutore ita locutus eſt*, SEIVM PATREM MEVM LIBERATVM ESSE VOLO AB ACTIONE TVTELÆ. Et §. Mæuia ead. L. *Mæuia Teſtamento ſuo alterum ex heredibus ſuis actione tutelæ voluit liberari, his verbis*, RATIONEM TVTELÆ, QVAM EGIT IVLIANVS PAVLVS CVM ANTISTIO CICERONE, POSCI AB EO NOLO: EOQVE NOMINE CAVSA OMNI LIBERATVM ESSE VOLO. Papinian. in L. qui plures, D. de adminiſtr. tut. *Qui plures tutores habuit, vnum qui ſoluendo non fuit*, RATIONEM ACTVS SVI VETVIT REDDERE.

Nonnumquam rationes exigi ab his qui negotia geſſerant, vetabant, vt in L. Aurelius, §. Sticho, D. de liberat. leg. *Sticho Teſtamento manumiſſo fundum inſtructum, & alia legauit, & hæc verba adiecit*, QVEM RATIONEM REDDERE VETO, QVIA INSTRVMENTA PENES SE HABET. Et §. filias ead. L. *Filias heredes ſcripſerat, quarum fidei commiſit in hæc verba*: NE A GAIO SEIO RATIONES ACTVS REI MEÆ QVÆ PER MENSAM EIVS, SIVE EXTRA MENSAM IN DIEM MORTIS MEÆ GESTA EST, EXIGATIS, EOQVE NOMINE EVM LIBERETIS. Papinian. in L. cum tale, §. 1. D. de condic. & dem. *Idque in perſona eius qui negotia geſſit, cuique* RATIONIS REDDENDÆ NECESSITAS FVERAT TESTAMENTO REMISSA, *reſcriptum eſt*.

Ex cõtrario debitor quoque creditori interdum legabat, quod legatum vtile erat, ſi vel exceptione perpetua tutus debitor, vel quod in diem aut ſub condicione debebatur purè legaret, L. ſi creditori, L. ſi cui legetur, §. ſi Titio, D. de leg. 1. L. ſi deportati, §. vlt. D. de legat. 111. §. ex contrario, Inſtit. de legat. Sic Paulus in L. debitor, D. de legat. 11. *Debitor decem legauit creditori, quæ ei poſt annũ ſub pignore debuit*. Vti autẽ legaretur creditori docet d. L. ſi creditori, his verbis, QVOD SEIO DEBEO, LEGO. Sic in L. legaui, D. de liber. leg. TITIO QVOD EI DEBEO, *vel* TITIO CENTVM QVÆ EI DE-

BEO. Ac sub ea condicione Creditori Debitor quandoque legatum dabat, si is chirographum vel cautionis Tabulas reddidisset. Vlpian. L. huiusmodi, §. si ita, D. de legat. I. *Si ita cui legatum esset*, SI TABVLAS CHIROGRAPHI MEI HEREDI MEO REDDIDERIT, HERES MEVS EI DECEM DATO. Et in L. ab omnibus, §. 1. D. de legar. I. LVCIO TITIO, SI IS HEREDI MEO TABELLAS QVIBVS EI PECVNIAM EXPROMISERAM, DEDERIT, CENTVM DATO. Quandoque verò solui quod debebat Testator iubebat. Scæuola in L. Aurelius, §. vlt. D. de liberat. leg. *Quidam ita legauit*. SEMPRONIÆ VXORI MEÆ REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS QVINQVAGINTA EA, QVÆ MVTVA ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN NEGOTIA MEA. Idem in L. Lucius, §. 1. D. de legar. III. SEMPRONIÆ MVLIERI MEÆ REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS CENTVM AVREOS, QVOS MVTVOS ACCEPERAM. Et L. nomen, §. vni ex heredibus, D. eo. ITEM ROGO VTI RELIQVVM ÆS ALIENVM QVOD EX EONIE ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS, EX REDITIBVS EORVM EONORVM SOLVAS, REDDAS, SATISQVE FACIAS. Quin & quandoque sub nomine & obtentu æris alieni, liberalitas Testamentis exercebatur, vt in specie, L. qui Testamentum, D. de probation. qui Testamentum faciebat, ei qui vsque ad certum modum capere poterat, legauisse refertur licitam quantitatem: deinde ita locutus esse, TITIO CENTVM DO LEGO, QVÆ MIHI PERTVLIT QVÆ IDEO EI NON CAVI, QVOD OMNEM FORTVNAM ET SVBSTANTIAM, SI QVAM A MATRE SVSCEPERAT, IN SINVM MEO HABVI SINE VLLA CAVTIONE. ITEM EIDEM TITIO REDDI ET SOLVI VOLO DE SVBSTANTIA MEA CENTVM QVINQVAGINTA, QVÆ EGO EX REDITIBVS PRÆDIORVM EIVS, QVORVM IPSE FRVCTVM PERCEPI ET DISTRAXI: ITEM DE CALENDARIO SI QVA A MATRE RECEPERAT TITIVS, IN REM MEAM CONVERTI. Sic & in L. cũ quis decedens, §. codicillis, D. de leg. III. *Codicillis ita scripsit.* Βούλομαι πάντα τὰ ὑπάρχοντα μοι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν τῷ νομῷ μου διακόσια μύρια πεντακισχίλια, ἅπερ ἔλαβον παρακαταθήκην παρὰ τῆς θείας αὐτοῦ Ἰουλίας μαξίμης, ἵνα αὐτῷ αἰδρωθέντι ἀποδώσει, ἃ γέγραπται σὺν τόκῳ τρισμύρια, ἀποδοῦναι αὐτῷ βούλομαι. ὃν παρὰ τῆς θείας αὐτοῦ ἅπαντα. Debitorem vtique credituore herede instituto petisse, NE IN RATIONE LEGIS FALCIDIÆ PONENDA, CREDITVM SVVM LEGATARIIS REPVTARET, proponit L. si debitor, D. ad L. Falcid.

Porrò sciendum est, non liberis modò personis, sed & seruis alienis, Legata Testamẽtis data fuisse, L. cum filiofa. L. cum seruo, D. de legat. I. L. Titia cũ, §. Lucia, D. de legar. II. Seruo autẽ alieno ita legari poterat, QVOAD SERVIAT, vel SI SERVVS FORTE TITII ERIT, L. seruo alieno, D. de legat. I. Seruo vetò proprio Legatũ nisi cum libertate inutiliter dabatur. Proinde cùm Sabina Plinium Secundum heredem reliquisset, Modestumque seruum suum nusquam liberum esse iussisset, eidem tamẽ sic adscripsisset legatum, MODESTO QVEM LIBERVM ESSE IVSSI, inter omnes prudentes conuenisse Plinius scribit, nec libertatem deberi, quia non esset data, nec legatum, quia seruo suo id Testatrix dedetat. Sed Plinius cui defunctæ voluntatem intellexisse pro iure erat, & apud quem non minus honestas, quam apud alios necessitas valebat, cùm manifestus error videretur, putauit sibi, quasi scripsisset Sabina, faciẽdũ, quòd ipsa scripsisse se credidisset. Itaque vtrumque præstitit, vt eleganter & piè scribit Epist. x. lib. IIII. Sed est ille locus vnius litteræ detractione non minus decurtatus quàm deturpatus. Illic enim malè vulgo *idem*, pro *eidem* sensu penitus conturbato, legitur. Formula planè legandi seruo proprio quem eodem Testamento liberum esse Testator iusserat cùm ex illo Plinij loco colligitur, tum ex L. quibus diebus, §. dominus, D. de condic. & dem. in qua est, *Dominus seruo aureos quinque sic legauerat*, HERES MEVS STICHO SERVO MEO, QVEM TESTAMENTO LIBERVM ESSE IVSSI, AVREOS QVINQVE QVOS IN TABVLIS DEDEO, DATO.

Sed

Sed & his verbis: PAMPHILVS SERVVS MEVS PECVLIVM SVVM CVM MORIAR SIBI HABETO, LIBERQVE ESTO, rectè peculium legatum Alfenus censebat, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus esset, L. quidam D. de pecul. leg. Aliàs à libertatis datione incipiebat, hoc modo, STICHVM SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO. EIQVE VOLO DARI DECEM AVREOS: ET QVIDQVID EX RATIONE LOCVLORVM MEORVM HABET, L. dominus, §. 1. D. de pecul. leg.

Planè seruo legato, legari pororat, quod is adita hereditate statim legatario adquirebatur, L. seruo legato, D. de legat. 1.

NEC SINGVLIS modò personis, verumetiam POPVLO, CIVITATI, seu CIVIBVS, REIPVBLICÆ, COLLEGIO, MVNICIPIBVS, & aliis corporibus quibus coire licebat legabatur, L. cum Senatus, D. de reb. dub. Cæsarem certè, HORTOS TIBERIM IVXTA, POPVLO RO. LEGASSE, Tacitus lib. 11. Sueton. in Iulio cap. LXXXIII. Plutarch. in lib. de fortuna Ro. memoriæ prodiderunt. Addit Cic. Philipp. III. Cæsarem SIGNA ET TABVLAS *vnà cum* HORTIS POPVLO LEGASSE. VICOS etiam CIVITATI RELICTOS, Papinian. memorat in L. cum pater, §. vlt. D. de legat. II. Vlpian. Tit. XXIIII. CIVITATIBVS *omnibus quæ sub imperio populi Ro. sunt, legari potest: idque à Diuo Nerua introductum, postea à Senatu, auctore Adriano, diligentius constitutum est.* Senatum etiam censuisse, omnibus Ciuitatibus per fideicommissum hereditatem relinqui posse, Paulus tradit in L. omnibus, D. ad Sc. Trebellian. vt & Vlpian. in L. 1. D. de libert. vniuersit. Scæuola in L. Lucius, §. codicillis, D. de legat. III. Ciuibus suis ita quem legasse proponit, CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM GAII SEII. Papinian. in L. II. D. de reb. dub. CIVIBVS CIVITATIS *legatum vel fideicommissum datum, Ciuitati relictum videtur.*

Ciuitatibus verò plerumque pecunia AD LVDOS, SPECTACVLA, vel ORNATVM, aut HONOREM legabatur. Modestin. in L. annuã, D. de annu. leg. ANNVAM PECVNIAM AD LVDOS, CIVITATI RELIQVIT, QVIBVS PRÆSIDERE HEREDES *voluit.* Scæuola in L. liberto, §. Lucius, D. eo. *Lucius Titius Testamẽto, patriæ suæ* CIVITATI SEBASTENORVM, CENTVM LEGAVIT, VTI ALTERNIS ANNIS EX VSVRIS EIVSDEM CERTAMINA SVB NOMINE IPSIVS CELEBRARENTVR: *& adiecit hæc verba.* QVOD SI CONDICIONE SVPRA SCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVITAS SEBASTENORVM NOLVERIT, NVLLO MODO HEREDES MEOS OBLIGATOS ESSE VOLO, SED HABERE SIBI PECVNIAM. Idem in L. legatum, D. de vsu & vsufr. leg. *Legatum ciuitati relictum est,* VT EX REDITIBVS QVOTANNIS IN EA CIVITATE MEMORIÆ CONSERVANDÆ DEFVNCTI GRATIA, SPECTACVLVM CELEBRETVR, *quod illi celebrari non licet.* Paulus in L. ciuitatibus, D. de legat. 1. CIVITATIBVS *legari potest etiam quod ad Honorem, Ornatúmque ciuitatis pertinet: ad Ornatum, puta, quod* AD INSTRVENDVM FORVM, THEATRVM, STADIVM, *legatum fuerit. Ad Honorem, puta, quod* AD MVNVS EDENDVM, VENATIONEMVE, LVDOS SCENICOS, LVDOS CIRCENSES, *relictum fuerit, aut quod,* AD DIVISIONEM SINGVLORVM CIVIVM, VEL EPVLVM *relictum fuerit. Item quod* IN ALIMENTA INFIRMÆ ÆTATIS, *puta,* SENIORIBVS VEL PVERIS PVELLISQVE *relictum fuerit, ad Honorem ciuitatis pertinere respondetur.* Marcian. in L. si quid relictum, D. eo. *Si quid relictum sit,* CIVITATIBVS, *omne valet, siue* IN DISTRIBVTIONEM *relinquatur, siue* IN OPVS, *siue* IN ALIMENTA, *vel* IN ERVDITIONEM PVERORVM, *siue quid aliud.* Vlp. in L. si quis à filio, §. vlt. D. de legat. 1. *Si pars ciuitatis aliquid sit relictũ, quod ad Ornatũ, vel Cõpendium Reip. spectat.* Plin. Epist. ad Traian. lib. X. *Iulius Largus rogauit Testaminto, vt* QVINQVAGINTA MILIBVS NVMMVM PERCEPTIS RELIQVVM OMNE HERACLEOTARVM ET THEANORVM CIVITATIBVS REDDEREM, ITA VT ESSET ARBITRII MEI, VTRVM OPERA FACIENDA QVÆ HONORI TVO CONSCRARENTVR, PVTAREM,

AN INSTITVENDOS QVINQVENNALES AGONAS, QVI TRAIANI APELLENTVR.

Vicis etiam legata perinde licebat capere, atque Ciuitatibus, L. si heres, §. vlt. D. de legat. I. Quod & Mediolanensis lapis testatur, his verbis: PETRONO IVCVN. VI. VIR. SENI. PETRONIA MIRA L. F. PATRONO QVÆ HS. C. C. C. C. LEG. POSSESSORIB. VICI. BARDOMAG. IN HERM. TVEND. ET ROSA QVOTANNIS ORNANDVM.

Similiter & Reipublicæ quãdoque fideicommissum relictum, indicat L. qui solidũ, §. etiam, D. de legat. II. Marcian. in L. cum erat, D. de annu. leg. *Cùm erat certa pecunia, id est* CENTVM, REIPVB. SARDIANORVM RELICTA PER QVADRIENNIVM CERTAMINIS CHRYSANTIANI. Celsus in L. quidam in testamento, D. de legat. II. *Quidam in Testamento ita scripsit.* REIPVB. GRAVISCANORVM LEGO IN TVTELAM VIÆ REFICIENDÆ; QVÆ EST IN COLONIA EORVM, VSQVE AD VIAM AVRELIAM. Pecuniæ etiam, AD OPVS AQVÆDVCTVE REIPVB. CIRTENSIVM, Testamento relictæ, meminit Paulus in L. regula, §. si quis ius ignorans, D. de iur. & fac. ignor. Æmilius Macer. in L. computationi, D. ad L. Falcid. *Si* REIPVB. VSVSFRVCTVS LEGETVR, *siue simpliciter, siue* AD LVDOS. Scæuola in L. quidam, D. de vsu & vsufr. leg. *Quidam* PRÆOIA REIPVB. LEGAVIT, DE QVORVM REDITV QVOTANNIS LVDOS EDI *voluit, & adiecit,* QVÆ LEGATA PETO, DECVRIONES, ET ROGO, NE IN ALIAM SPECIEM, AVT ALIOS VSVS CONVERTERE VELITIS.

MVNICIPIIS etiam, seu MVNICIPIBVS quoque eodem modo legabatur, L. Municipibus, D. de condic. & dem. L. si fuerit, D. de legat. III. Scæuola in L. patronus. §. vlt. D. eo. L. Municipibus, D. vt in possess. legat. TIBVRTIBVS MVNICIPIBVS MEIS, AMANTISSIMISQVE. Scitis BALINEVM IVLIANVM IVNCTVM DOMVI MEÆ, ITA VT PVBLICE SVMPTV HEREDVM MEORVM, ET DILIGENTIA, DECEM MENSIBVS TOTIVS ANNI PRÆBEATVR GRATIS. Atque adeò VSVSFRVCTVS MVNICIPIBVS nonnumquam relinquebatur, L. an vsusfructus, D. de vsufruct. L. si vsusfructus, D. de vsu & vsufr. leg. FVNDVS quoque Municipum VECTIGALIS, *ipsis* MVNICIPIBVS quandoque legabatur, L. si domus, §. vlt. D. de legat. I. Hanc legatorum speciem Comensi lapide firmabo. L. CÆCILIVS L. F. CILO. IIII. VIR. A. P. QVI TESTAMENTO SVO HS. N. XXX. MVNICIPIBVS COMENSIBVS LEGAVIT I QVORVM REDITV QVOTANNIS, PER NEPTVNALIA OLEVM, IN CAMPO ET IN THERMIS ET BALINEIS OMNIBUS QVÆ SVNT COMI, POPVLO PRÆBERETVR T. F. L. ET CÆCILIO, L. F. VALENTI ET L. CÆCILIO, L. F. SECVNDO ET BVTVLÆ F. CONTVBERNALI.

COLLEGIO etiam FABRORVM, fundum cum siluis quæ ei cedere solebant legatũ proponit Scæuola in L. Lucius Titius, §. collegio, D. de legat. III. Scæuola in L. pater, §. fideicommisit, D. eo. A TE PETRONI PETO, VTI EA DVO MILIA SOLIDORVM REDDAS COLLEGIO CVIVSDAM TEMPLI.

Plerumque certè ad opus publicum faciendum, legatum Fideicommissum relinquebatur, L. si legatum, D. de operib. public. Vetus inscriptio ex lapide Salernitano descripta T. TETTIENIVS FELIX AVGVSTALIS SCRIBA LIBRAR. AEDIL. CVRVL. VIATOR ÆDIL. PLEBIS, ACCENSVS CONSVLS HS. L. M. N. LEGAVIT AD EXORNANDAM ÆDEM POMONIS: EX QVA SVMMA FACTVM EST FASTIGIVM INAVRATVM, PODIVM, PAVIMENTA MARMOREA, OPVS TECTORIVM. Vlpianus in L. fideicommissa, §. si in opere, D. de legat. III. *Si* IN OPERE CIVITATIS FACIENDO *aliquid relictum sit.* Idem in L. cetera, §. sed si quis, D. de legat. I. *Sed si quis,* AD OPVS REIPVB. FACIENDVM, *legauit.* Marcian. in L. mortuo, §. vlt. D. de legat. II. *Si Testator dari quid iussisset, aut* OPVS FIERI. Paul. in L. in executione, D. de verb. oblig. *Secunda,* AD OPVS, QVOD *Testator* FIERI *iusserit.* Hoc significat Seneca in lib. de Breuitate vitæ, cùm ait, *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes.*

Ac vel ipse quandoque heres OPVS MVNICIPIBVS FACERE iubebatur, L. si is qui quadringenta, §. vlt. D. ad L. Falcid. Marcell. in L. Seia, §. vlt. D. de auro argen.

Lucius

Lucius Titius Testamento ita scripsit, HEREDEM MEVM VOLO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, VT IN PATRIAM MEAM FACIAT PORTICVM PVBLICAM, IN QVA PONI VOLO IMAGINES ARGENTEAS, ITEM MARMOREAS, Vlpian. in d. L. fideicommissa; §. vlt. D. de leg. III. *Si quis* OPVS FACERE IVSSVS, *paratus sit pecuniam dare Reipub. vt ipsa faciat, cum Testator* PER IPSVM ID FIERI *voluerit, non audietur.* Iulian. in L. huiusmodi in princ. D. de legat. I. SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT SE IN MVNICIPIO EX CENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM, TVM EI CENTVM AVREOS HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Hinc in quibusdam Inscriptionibus legimus, OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO. Vrbin illa Romana, quam subiecí. OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO DIEBVS CCCCXXV. ARBITRATV PONTI. PP. CLAMELLÆ HEREDIS ET. POB. EPVLONIS. C. CESTIVS L. F. POB. EPVLO. PR. PONTIF. L. PONTIFICIS P. F. PII. F. FELICIS TR. PL. VII. VIR EPVLONVM.

Potrò quod ad certam speciem Ciuitatis relinquebatur, in alios vsus conuertere non licebat, L. 1. D. de administr. rer. ad ciuit. Legatam etiam Municipio pecuniam, in aliam rem, quàm defunctus voluisset, conuertere citra principis auctoritatem non licebat. Sed Municipio legatam pecuniam, VT EX REDITV EIVS VENATIO, AVT SPECTACVLA EDERENTVR, Senatus in eas causas erogari vetuit, & pecuniam eò legatam, in id quod maximè necessarium Municipibus videretur, conferre permisit, vt in eo munificentia eius qui legasset, inscriptione notaretur, L. legatam, D. eo. Ac planè nisi AD OPVS NOVVM pecunia specialiter legata esset, veterá ex hac reficienda erant, L. decuriones in fi. D. de administr. rer. ad ciuit. Sed & si satis operum ciuitas haberet, & non facile ad ea reficienda pecunia inueniretur, etiam pecuniam quæ IN OPERA NOVA legata erat, potius in tutelam eorum operum, quæ iam erant, conuertendam, quam ad inchoandum opus erogandam Diuus Pius rescripserat, L. vlt. D. operib. publ.

Ceterum cùm aliquod Opus fieri iubebant, plerumque in Tutelam eius aliquid relinquere consueuerant: Quod testatur ea quæ de Plinio Secundo extat mediolani; *his verbis*. ADIECTIS THERM. IN ORNATVM HS. CCC. ETHOC AMPLIVS IN TVTELA HS. CC. T. PL. ET IN LIBERTORVM SVORVM NOMINIBVS HS. XVIII. LXVI. DEDIT CLVI. REI INCREMENT. POSTEA AD EPVLVM PLEB. VRBAN. VOLVIT PERTINERE. HOC AMPLIVS DEDIT IN ALIMENTA PVERORVM ET PVELLAR. PLEB. VRBAN. HS. CCC. IN TVTELAM BIBLIOTHECÆ HS. C. Idémque tres aliæ Inscriptiones confirmant, quas subiecí. Vnius verba sunt eiusmodi. COLLEGIA FABR. ET CENT. L. CORNELIO PROSODICO VI. VIR. AVG. BRIXIÆ ET VERON. SACERD. COLL. IVVENVM BRIXIAN. PRIMVM INSTITVTIS OB MERITA EIVS HONORE CONTENTVS IMPENDIVM REMISIT IS IN TVTELAM HS. N. D. Altera his verbis constat. L. COELIO VALERIO VI. VIR MEDIOLAN. ET CALPVRNIÆ, L. P. OPTATILIÆ VXORI EIVS ET M. ÆMYLIO COELIO COELIANO DECVR. MEDIOL. ET NOVAR. ET LVCILIÆ L. F. SABINIANÆ ET M. ÆMILIO COELIO CATIANO FILIIS COLLEGIVM CENTONARIOR. HONORE ACCEPTO IMPEND. REMISER. ET IN TVTELAM DEDER. HS. II. Tertia ita habet. COM. T. TADIVS T. P. O. V. F. CATIANVS VI. VIR VRB. Q. COLLEGI. CENTONARIOR. ANNI QVO CVRIA DEDICATA EST, SIBI ET TADIIS CASSIANO ET SECVNDO FIL. VI. VIR. VRB. ET TERENTIÆ VALERIANÆ VXORI L. D. D. C. ET IN TVTELAM DED. HS. X.

Sed & Decurionibus quædam præstari nonnumquam Testatores cauebant. Sic Marcianus in L. cùm quidam, D. de annuu. leg. refert quendam, DECVRIONIBVS DIVISIONES DARI VOLVISSE DIE NATALIS SVI. Aliàs EPVLVM relinquebant, vt vetustæ Inscriptiones testantur, è quibus duas Romanas, tertiam Spoletanam proferam. Romanæ vnius verba hæc sunt. A EGRILLIVS FAVSTVS

TESTAMENTO RELIQVIT HS. IIII. M. N. SVB EA CONDICIONE VTI EX VSVRIS S. S. S. V. CAL. DEC. OMNIBVS ANNIS EPVLENTVR. Alterius hæc. M. MAGIVS MARSVS MAXIMO ET ORFITO COSS. Q. Q. L. HELVIVS RESTITVTVS. A. EGRILIVS FAVSTVS TESTAMENTO RELIQVIT HS. IIII. M. N. SVB EA CONDICIONE, VTI EX VSVRIS S. S. V. KAL. DEC. OMNIBVS ANNIS EPVLENTVR.

Spoletanæ verò verba sunt hæc: TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS ET LEGV. MACEDONIA, HIC LEGAVIT TESMENTO MVNICIP. HS. LXVI. MONET. EX REDITV EIVS SVMMMÆ QVOTANNIS VIII. IDVS NOVEMBR. NATALE SVO MVNICIP. EPVLVM ET CRVS. ET MVLSVM DARETVR.

Interdum STATVÆ & IMAGINES IN FORO, MVNICIPIOVE PRONENDÆ legabantur, L. cùm quidam, §. vlt. D. de vsur. Pomponius in L. Quintus, D. de annu. leg. *Ad auctoritatem scribentis hoc quoque pertinet, cùm quis* IVSSIT IN MVNICIPIO IMAGINES PONI. Paulus in L. inter, §. vlt. D. famil. ercisc. *Si duo coheredes* DAMNATI SINT STATVAM PONERE. Pompon. in L. Titius, D. de condic. & demonstr. TITIVS, SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HERES ESTO. Cicero lib. IIII. in Verr. *Audiit Dioni cuidam Siculo permagnam venisse hereditatem*: HEREDEM STATVAS IVSSVM ESSE IN FORO PONERE: NISI POSVISSET, VENERI ERIGINÆ ESSE MVLCTATVM. Idem alio eiusdem lib. loco, de Heraclij cuiusdam Syracusani testamento, in quo heres scriptus erat propinquus eius Heraclius, *Esse*, ait, *in eo Testamento scriptum*, VT STATVAS IN PALÆSTRA DEBERET PONERE. Quintilian. lib. VII. cap. X. *Testamento quidam* PONI IVSSIT STATVAM AVREAM HASTAM TENENTEM. Lapis Rom. A POMPEIO A. P. CIV. Q. PATRONO MVNICIP. INTERAMNE NAHERTIO, QVOD EIVS OPERA VNIVERSVM MVNICIPIVM, EX SVMMIS PERICVLIS ET DIFFICVLTATIBVS EXPEDITVM, ET CONSERVATVM, Ex TESTAMENTO, L. P. STATVA STATVTA EST. Interdum autem dies Testamentis adscribebatur, intra quam Statuæ ponerentur, d. L. cùm quidam, §. vlt. D. de vsur. Quòd si dies non esset ab his qui Statuas, vel Imagines ponendas legauerant, præfinitus, Præses prouinciæ tempus statuebat; & nisi posuissent heredes, vsuras leuiores intra sex menses, si minus, semisses vsuras Reipub. pendebant. Si verò dies à Testatore datus erat, pecuniam intra diem heredes deponebant. Si aut non inuenire se statuas dixissent, aut loco controuersiam fecissent, semisses protinus pendebant, L. si legatum, D. de operib. publ.

Aliâs Signum aliquod Testator fieri iubebat. Scævola in L. Titia testamento, §. Seia, D. de auro argen. *Seia testamento ita cauit*, SI MIHI PER CONDICIONEM HVMANAM CONTIGERIT, IPSA FACIAM. SIN AVTEM AB HERIDIBVS MEIS FIERI VOLO: IVBEOQVE SIGNVM DEI EX LIBRIS CENTVM IN ILLA SACRA ÆDE ET IN PATRIA STATVI SVB SCRIPTIONE NOMINIS MEI. Sic in inscriptione antiqua. P. NVMERIVS MARTIALIS ASTIGITANVS SEVIRALIE SIGNVM PANTHEI TESTAMENTO FIERI, PONIQVE EX ARGENTI LIBRIS C. SINE VLLA DEDVCTIONE IVSSIT.

Interdum & GLADIATORIVM MVNVS Testamento dare heredes damnabantur, L. mortuo, §. vlt. D. de legat. II. Cuiusmodi editione, heredes à Staberio, pœnæ causa, Testamento damnatos, Horat. lib. II. Sat. III. indicat. Et ita Faustum munus gladiatorium ex Testamento patris præbuisse, Cic. Orat. pro Sylla narrat. Sed ad Legata quæ singulis personis dabantur, vnde degressi sumus, redeamus,

Interdum heres EMERE vel VENDERE damnabatur. Gaius in L. & si æquo, D. de legat. I. *Etsi* ÆQVO PRETIO EMERE, *vel* VENDERE IVSSERIT HEREDEM SVVM *Testator, adhuc vile legatum est.* Iulian. in L. qui fundum, D. ad L. Falcid. *Qui fundum solum*

solum in bonis, centum relinquebat, *Si* HEREDEM SVVM DAMNAVERIT, VT EVM QVINQVAGINTA TITIO VENDERET. Labeo in L. qui quattuor, §. si fundum, D. de legat. III. *Si* FVNDVM MIHI VENDERE CERTO PRETIO DAMNATVS EST. Cuius generis fideicommissum memorat Scævola in L. vxorem, §. agri plagam, D. de legat. III. AGRI PLAGAM QVÆ EST IN REGIONE ILLA, MÆVIIS, PVBLIO ET GAIO, TRANSCRIBI VOLO, PRETIO PACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HEREDITATI ILLATO, DVPLÆ EVICTIONE EXPROMISSA RELIQVIS HEREDIBVS, &c. Paulus in L. heres, D. de actionib. emp. *Si heres testamento quid* VENDERE DAMNATVS SIT. Marcian. in L. in numerationibus in fi. D. de solutionib. *Tantundem est*, *&* SI DAMNATVS FVERIT *heres* ALICVI VENDERE, VEL, LOCARE.

Et interdum heres hoc solùm, FVNDVM VENDERE, interdum verò CERTO PRETIO VENDERE damnabatur, L. si cui legetur, §. vlt. D. de legat. I.

Hoc genere legati & Militiam comparari iubebant, vt in L. libertis, §. ab heredibus, D. de aliment. vel cibar. TE AVTEM, SEI, PETO, VT CVM AD ANNVM VICENSIMVM QVINTVM PERVENERIT, MILITIAM EI COMPARES: SI TAMEN TE ANTE NON RELIQVERIT. Et in L. his verbis, §. vlt. D. de legat. III. SEMPRONIO ALVMNO MEO ILLVD ET ILLVD: ET CVM PER ÆTATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM INTROITV COMPARARI VOLO. Sic Titiam Seio FRVMENTARIAM TESSERAM POST DIEM TRIGESIMVM A MORTE IPSIVS, COMPARARI voluisse, Paulus scribit in L. Titia Seio, D. de legat. II. Patronum etiam LIBRTO STATIM TRIBVM EMI petiisse, refert Scævola in L. patronus, D. de legat. III.

Interdum & heres damnabatur Insulam ædificare. Pompon. L. si ita stipulatus, XIIII. D. de verb. oblig. *vel heredem meum* DAMNAVERO INSVLAM ÆDIFICARE. Paulus lib. III. Sentent. Tit. VI. DAMNARI *heres potest*, VT ALICVI DOMVM EXTRVAT, *aut* ÆRE ALIENO EVM LIBERET. Iustinian. in §. sed & tale, instit. de legat. *Sed & tale legatum valet*, DAMNAS SSTO HERES MEVS DOMVM ILLIVS REPICERE, VEL ILLVM ÆRE ALIENO LIBERARE.

Poterat & testamento quis heredem DAMNARE, NE ALTIVS ÆDES SVAS TOLLERET, NE LVMINIBVS ÆDIVM VICINARVM OFFICERET, vel VT PATERETVR EVM TIGNVM IN PARIETEM IMMITTERE, vel STILLICIDIA ADVERSVS EVM HABERE, vel VT PATERETVR VICINVM PER FVNDVM SVVM VEL HEREDIS IRE AGERE, AQVAMVE EX EO DVCERE, L. potest, D. commun. præd. §. vlt. instit. de seruitutib. prædior. Paulus in L. si testamento, D. de seruit. præd. vrban. *Si testamento* DAMNATVS HERES, NE OFFICERET VICINI LVMINIBVS, SERVITVTEMQVE PRÆSTARET. VIA etiam ITERVE LEGARATVR. Marcell. in L. II. D. de seruit. leg. *Fundum communem habentibus* LEGARI *potest* VIA. Idem in L. III. D. eo. *Si fundum Mæsio, & ad eum* VIAM PER ALIVM FVNDVM, *& eundem fundum sine via legasset*. Paulus in L. vlt. D. eo. *Cùm pluribus heredibus institutis* VIA LEGATA *est*. Pompon. in L. si partem, §. I. D. quemad. seruit. amitt. SI PER FVNDVM MEVM VIAM TIBI LEGAVERO. Vlpian. in L. Mela, §. vlt. D. de aliment. leg. *Nam &* HAVSTVS AQVÆ, VT PECORIS AD AQVAM APPVLSVS, *est seruitus personæ, tamen ei qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. In eadem causa erunt* GESTANDI, *vel* IN TVO VVAS PREMENDI, *vel* AREÆ TVÆ AD FRVMENTA CETERAQVE LEGVMINA EXPRIMENDA VTENDI. Vlpian. in L. cùm seruis, §. si quis, D. de legat. I. *Si quis alicui legauerit*, LICERE LAPIDEM CÆDERE.

Interdum ILLVD AVT ILLVD legabatur, L. si illud, D. de legat. II. puta

STICHVS AVT PAMPHILVS, L. cùm res, §. sed si Stichus, D. de leg. 1. Idque interdum simpliciter, L. cũ illud, D. quãdo dies leg. vt L. si quis duob⁹, D. de leg. II. STICHVM AVT DECEM HEREOES DANTO. Interdũ Electione vel heredi, vel legatario, data. Iulian. in L. huiusmodi, §. Stichum, D. de leg. 1. STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO. Et §. Titio ead. L. *si Titio* STICHVE AVT PAMPHILVS, VTRVM EORVM MALLET, *legatus est*. Idem in L. planè, §. si cui, D. eod. *Si cui* STICHVS AVT DAMA LEGATVS ESSET, *electione legatario data*. Pompon. in L. ex toto, §. vlt. D. de legat. 1. LECTICARIOS OCTO, AVT PRO HIS, IN HOMINES SINGVLOS, CERTAM PECVNIAM VTRVM LEGATARIVS VOLET. Pompon. in L. statuliberum, §. 1. D. de legat. II. STICHVM AVT PAMHILVM VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO: DVM VTRVM VELIT DARE, EO DIE QVO TESTAMENTVM MEVM RECITATVM ERIT, DICAT. Iulian. in L. cùm ita, D. de optio. leg. *Titio* STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM EORVM VOLET DO LEGO. Vlpian. in L. si vsusfructus, D. quando dies legat. *Si* VSVSFRVCTVS AVT DECEM, VTRVM LEGATARIVS VOLVERIT, *sint legata*. Paul. in L. illud, D. de optio. leg. ILLVO AVT ILLVD VTRVM ELEGERIT LEGATARIVS.

OPTIO sanè seu ELECTIO, plerumque legabatur, Rubr. de optio. vel electio. leg. Et ita non modo SERVI OPTIO legabatur, L. ceterorum, D. de verb. signif. quo de genere supra diximus, verùm etiam aliarum rerum. Vlpian. in L. II. §. vlt. D. de opt. vel elect. leg. *Eum cui* CENTVM AMPHORARVM ELECTIO *data sit*. Paulus in L. scyphi, D. eo. SCYPHI ELECTIONE *data*. Pompon. in L. si tibi, §. 1. D. eo. *Si* EX QVATTVOR VIRIOLIS, DVAE QVAS ELEGISSEM, *mihi legatae sunt*. & §. vlt. ead. L. *Si* RERVM DEPOSITARVM ELECTIO *mihi legata sit*. Scævola etiam in L. vlt. D. eo. tit. Maritum vxori legasse proponit, LANCES QVAS ELEGERIT QVATTVOR. Sic & in L. nomen, §. 1. D. de legat. III. NOMINA EX KALENDARIO, QVAE ELEGERIT FILIVS MEVS SIBI, VIGINTI OARE DAMNAS SVNTO. Vt in L. in ratione, §. *incertae*, D. ad L. falcid. ARGENTVM QVOD ELEGERIT, in L. Seiæ, D. de auro, arg. SEIAE DVLCISSIMAE POCVLVM QVOD ELEGERIT, FIDEI HEREDVM COMMITTO VT DARENT. Itẽ in L. filium, D. eo. IPSA SIBI QVAE VOLET, ELIGAT. Vlpian. Tit. XXIIII. OPTIONE *legati per vindicationem data, legatarij electio est, veluti*, HOMINEM OPTATO, ELIGITO. *Idémque est, & si tacitè legauerim*, TITIO HOMINEM, AVT, DECEM HERES MEVS DATO. Et hoc est OPTIONIS LEGATVM, in L. ait Prætor, §. hodie, D. de minorib. §. Optionis, Instit. de legat. Aliàs ita legabatur, SEMPRONIO DECEM, AVT SI NOLVERIT, HOMINEM STICHVM LEGO, L. si quis seruum, §. 1. D. de legat. II.

Interdum & pluribus eadem res legabatur, L. cetera, §. si duobus, D. de legat. 1, L. si Titio, D. de legat. II. veluti TITIO & POSTVMIS, L. si duobus, §. vlt. D. de legat. 1. Idque vel CONIVNCTIM vel SEPARATIM, d. L. si duobus in princi. & L. planè, §. si coniunctim & L. duobus coniunctim, D. de legat. 1. Coniunctim autẽ legatum videbatur, siue ita legaretur, TITIO ET MÆVIO, siue ita, TITIO CVM MÆVIO, L. Titiæ textores, §. nihil, D. de legat. 1. Marcian. in L. si quis inquilinos, §. si ita, D. de legat. 1. *Si ita legatum fuerit*, TITIO CVM SEIO DO LEGO. Alfen. in L. illi, D. de vsu & vsufr. leg. ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO. Gaius in L. si seruo, D. de statulib. ILLI CVM ILLO DO. quod petinde esse ait, ac si ita scriptum esset, ILLI ET ILLI. Paulus in in L. re coniuncti, D. de legat. III. RE CONIVNCTI *videntur, non etiam* VERBIS, *cùm* DVOBVS SEPARATIM EADEM REE LEGATVR. *Item* VERBIS, *non etiam* RE, TITIO ET SEIO FVNOVM ÆQVIS PARTIEVS DO LEGO. Interdum & duobus eadem res non communicandi animo, sed id solidum legabatur, L. si res mihi, D. de legat. III. Aliàs ita legabatur, LVCIO ET TITIO, EORVMVE

RVMVE CVI FVNDVM DO, LEGO, L. si fundum, §. his verbis, D. de legat. i. TITIO AVT SEIO, VTRI HERES VOLET, L. si Titio, D. de legat. ii.

Interdum autem eidem sæpius, eodem Testamento, legabatur. Sed si idem corpus sæpius eodem testamento legaretur, amplius quàm semel peti non posset: si verò quãtitas bis legata esset, intererat vtrum Repetere, an duplicare legatum testator vellet, eráque voluntatis quæstio, L. planè, §. si eadem, cum seq. D. de legat. i. L. qui quingenta, D. de probationib. Plerumque certè dubitationis tollendæ causa cum hac adiectione, HOC AMPLIVS, legabatur. African. in L. si seruus, §. Stichum, D. de legat. i. *Nam & visitatum fere est, sic legare*, LVCIO TITIO TOT, ET HOC AMPLIVS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT. Modestin. in L. omnia, §. cùm ita, D. de legat. ii. *Cùm ita legatur*, ILLI HOC AMPLIVS FVNDVM ILLVM CVM OMNIBVS REBVS QVÆ IN EODEM FVNDO ERVNT. Scævola in L. Pamphilo, D. de legat. iii. PAMPHILO LIBERTO HOC AMPLIVS, QVAM CODICILLIS RELIQVI, DARI VOLO CENTVM. Pompon. in L. si purè, D. eo. *Si purè tibi legauero, deinde postea scripsero ita*, HOC AMPLIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES MEVS EI FVNDVM DATO, *verius est eo verbo*, AMPLIVS, *superiora repeti*. Papinian. in L. quid ergo xi. D. de legat. i. *Si ita legauerit*, HOC AMPLIVS FILIO MEO. Sic in L. Lucius, §. quisquis, D. de legat. ii. HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHVS, QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, E MEDIA HEREDITATE SVMITO. Et in L. alumnæ, D. de adimend. legat. HOC AMPLIVS DO, LEGO, DARIQVE VOLO VIGINTI AVRI LIBRAS. Et ideò legata Testamentis data repeti sæpè solebant in codicillis per hanc scripturam, HOC AMPLIVS EI HERES MEVS DATO, L. data inutiliter, D. de legat. i. Paul. in L. Paula, D. de legat. iii. proponit Paulam, quæ Testamento decem Callinico, quem heredem ex parte scripserat, filiæ legauerat, postea codicillis factis, centum eidem Callinico reliquisse, non adiecto, HOC AMPLIVS.

Verùm si testator multiplicare legatum nollet, Testamento ita adscribebat, CVI BIS LEGAVERO, SEMEL DEBERI VOLO, L. si quis in principio, D. de legat. iii. Vlpian. in L. si ita sit adscriptum, D. de legat. i. *Si ita sit adscriptum* SI CVI LEGAVERO BIS; SEMEL HERES EI DATO, *vel*, VT SEMEL DEBEATVR. Memorantur & hæ legatorum formulæ. QVANTAM PECVNIAM HERES MEVS A TITIO EXEGERIT, TANTAM MÆVIO DATO, L. vt heredibus, §. vlt. D. de legat. ii. ILLI QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST; DARI VOLO, vel QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, L. si ita quis, D. de legat. ii. Nec verò PARS dumtaxat BONORVM, vt suprà docuimus, sed & PARS, seu PORTIO HEREDITATIS relinquebatur, L. ab omnibus, §. vlt. D. de legat. i. L. si quis seruum, §. vlt. D. de legat. ii. L. Paulus, D. ad S. C. Trebellian. L. cùm ex filio, D. de vulg. & pupill. L. alumnæ, §. vlt. D. de adimend. legat. & PARS FVNDI, vt in L. Mæuio, D. de legat. ii. MÆVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO. Et L. Mæuius, §. duorum, D. eo. tit. *Duorum Testamentis*, PARS FVNDI, *quæ Mæuij est, Titio legata est*.

Legata autẽ interdũ purè dabantur: interdum iis Dies adponebatur. Ac puris quidẽ legatis interdũ adiiciebatur, vt præsenti die darentur, veluti, TITIO CENTVM AVREOS PRÆSENS DATO, L. Titio, D. de legat. ii. Vlpian. in L. talis scriptura, D. de legat. i. *Si forte* CENTVM MIHI LEGATA SINT PRÆSENTIA. Quæ adiectio & si superuacua esset, quantum ad vim & effectum legati pertinebat, tamen eam quæ ex vulgari clausula fiebat, prorogationem impediebat, vt ibidem traditur. In diem autem legabatur, veluti, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE, L. si cui, D. de legat. i. L. legata inutiliter, & L. talis scriptura, D. de legat. i. Mæcian. in L. pœnales, §. annua, D. ad L. Falcid. ANNVA, BIMA, TRIMA DIE CENTENIS LEGATIS. Interdũ autem ANNVA BIMA, TRIMA, DIE legatum relinquebatur, cum adiectione hac, ÆQVIS PENSIONIBVS, vel PENSIONIBVS INÆQVIS, vel BONI VIRI AR-

BITRATV, vel PENSIONIBVS QVAS PVTAVERIT LEGATARIVS, L. III. D. de aliment. lega.

Plerumque autem filiofa. filiæve fa. ita legabatur, CVM IN TVTELAM SVAM PERVENERIT, vel CVM IN SVAM POTESTATEM, vel CVM SVI IVRIS FVERIT FACTVS, L. cùm filiofa. & L. fi filiæfa. D. de legat. III. Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. I. IN TEMPVS EMANCIPATIONIS, vel CVM SVI IVRIS ERIT, *fideicommiſſum relictum*. Filio etiam quandoque poſt mortem patris legabatur, L. poſt mortẽ, D. de leg. I. Dies porrò vel Certa adponebatur, eáque interdũ longa, veluti KALENDIS IANVARIIS CENTESIMIS: vel Incerta, vt puta, CVM PVBES ERIT, CVM IN FAMILIAM NVPSERIT, CVM MAGISTRATVM INIERIT, vel ALIQVID ALIVD demum quod ſcribẽdo cõprehendere cõmodũ Téſtatori erat, FECERIT, L. ſi dies, D. quando dies legator. L. Paula, D. de legat. III. Dies etiam incertus eſt, ait Pompon. in L. I. §. dies, D. de condic. & dem. cùm ita ſcribitur, HERES MEVS CVM MORIETVR, DECEM DATO. Cuius generis legatum proponitur & in L. ſi pecuniæ, §. vlt. D. de legat. II. Minori autem viginti quinque annis ita ſæpe legabatur, CVM SVÆ vel LEGITIMÆ, aut IVSTÆ ÆTATIS PVERIT FACTVS, L. cùm filiofa. in fi. D. de legat. III. Impuberi verò ſic quandoque legabatur, CVM PVBES ERIT, L. hæc condicio in fi. D. de condic. & demonſtr. CVM PVBES ESSET, d. L. ſi quis legata, D. eo. CVM IN SVAM TVTELAM VENERIT, L. cùm ex filio, D. de vulg. & pupill. CVM QVATVORDECIM ANNORVM ERIT: Item, CVM AD QVARTVMDECIMVM ANNVM PERVENISSET, L. ſi cui legetur, D. de legat. I. Pompon. in L. ſi Titio, D. quando dies legator. *Si Titio*, CVM IS QVATVORDECIM ANNORVM ESSET, *legatum fuerit*. Aliquando etiam legabatur alicui, QVANDO ANNORVM VIGINTI ERIT, L. Talis ſcriptura in fi. D. de legat. I. & CVM SEDECIM ANNORVM ESSET, L. publius, §. I. D. de condic. & demonſtr.

Sed & in tẽpus LIBERORVM, vt iam ante attigimus, ſæpe legata cõferebantur, L. ſi ita quis in fi. D. de legat. II. L. ſolemus, D. de condic. & demonſtr. L. ſed & ſi ad tempus, D. ad S c. Trebell. Cui uſmodi legata ita concipiebantur, QVANDOQVE LIBEROS HABEBIT, L. cùm vir vxori, D. de condic. & demonſtr. vel, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT, L. is cui D. quan. dies legat. Sæpe etiã mulieri, in tẽpus Nuptiarũ, his verbis, CVM NVPSERIT, VBI NVPSISSET, legabatur, L. ſi ita ſit ſcriptum, §. vlt. D. de legat. II. L. Paula, L. ſi ancillæ, D. de legat. III. L. filium, D. de optio. leg. L. hæc condicio, & L. vxorem, §. Teſtamento, D. de condic. & dem. vel, QVANDOQVE NVPSERIT, L. quod pupillæ, D. quan. dies legat.

Legatorũ verò quæ purè ab initio data erãt, dies quãdoq; proferebatur, L. Titio cẽtũ, D. de leg. II. Quod fiebat per hãc ſcripturã, QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES AD POSITVS NON EST, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO, L. legata inutiliter, D. de legat. I. vel QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, EAS HERES MEVS ANNVA, BIMA, TRIMA DIE DATO, L. talis ſcriptura, D. eo. tit. Iauolen. in L. ſi quis legata, D. de condic. & dem. *Si quis* LEGATA QVIBVS DIES ADPOSITA NON ESSET, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE DARI IVSSIT. Atque hic erat VVLGARIS SERMO, quo præſentia legata proferebantur, L. ſi mihi, §. vlt. D. de legat. I. quæ & VVLGARIS CLAVSVLA appellatur, & ANNVA ADIECTIO in d. L. Talis ſcriptura. Quendam etiam poſt legata data, infra ita *iuſſiſſe*, QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS, SI MATER MEA MORITVR, DATO, refert Iauolen. in L. quibus diebus, §. quidam, D. de condic. & dem. Interdum Teſtator legata intra certum tempus peti vetabat. Scævola *in L.* Lucius, §. teſtator, D. de legat. II. *Teſtator legata* INTRA QVINQVENNIVM VETVIT PETI, PRÆSTARIQVE.

Planè cum præfinitione annorum legata quandoque dabantur, veluti, TITIO DENA VSQVE AD ANNOS DECEM, L. ſi cum præfinitione, D. quando dies legat.

legator. AT TIÆ DONEC NVBAT, QVINQVAGINTA DAMNAS ESTO HERES MEVS DARE, L. legatum ita est, D. de annu. leg. & QVOAD VIDVA ERIT, L. Titio, §. vlt. D. de condic. & dem. DVM VXOR MEA CVM FILIO ERIT, L. si quis ita, D. eo. *Filiosa.* QVOAD IN POTESTATE PATRIS SIT, L. vlt. D. de annu. leg. VSQVE OVM FILIA MEA ANNOS IMPLEAT OCTOGINTA, L. vxori meæ, D. de vsu & vsufr leg. QVAMDIV RES PATRONI FILIÆ GESSERIT, L. patet Seuerianam, §. vlt. D. de condic. & demonstr. QVOAD CVM CLODIO IVSTO MORATI ESSETIS, L. 1. C. de legat. Nec omittenda est hæc formula, QVOTIESCVMQVE VIOVA ERIT, L. filiæ meæ, D. de annu. legat. L. vlt. C. de indic. viduit. tollen.

Præterea sæpe sub Condicione legabatur, veluti, SI NAVIS EX ASIA VENERIT: SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, L. 11. & L. hæc condicio, §. si sic, L. multum interest, D. de condic. & demonstr. L. Titio, D. de vsu & vsufr. leg. Quas PROMISCVAS CONDICIONES vocat Paulus in L. si iam facta, §. 1. D. eo. Et interdum legatario ita, si ipse Capitolium ascendisset, interdum verò si alius ascendisset legabatur, L. nonnumquam, D. de condic. & dem. Erat & illa vulgaris condicio, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, L. si iam facta in fi. & L. multum interest, D. eo. Enimuero Cõdiciones quæ legatis adscribebantur, vel in dando, vel in faciendo, vel in non faciendo cõsistebant. Prioris generis exempla hæc sunt. TITIO FVNDVM LEGO, SI HERSDI MEO DECEM DEDERIT, L. si fundum, §. Titio. D. de legat. 1. Iulian. in L. qui duobus, D. de cõdic. & dem. *Qui duobus heredibus* DECEM DARE *iussus est*, & FVNDVM SIEI HABERE. Idẽ in L. hæc scriptura, D. eo. *Hæc scriptura*, SI DECEM DEDERIT. Et L. Iulianus, D. eo. *Cui sub condicione legatum erat*, SI HEREDI DECEM DEDERIT. Item in L. cui fundus, D. eo. *Cui fundus legatus est*, SI DECEM DEDERIT. Et L. ei qui, D. de condic. instit. *Et qui ita legatum accepit*, SI DECEM DEDERIT. Aliâs duobus eadem res, SI HEREDI CENTVM DEDISSENT, legata proponitur, L. si quis legata, §. vlt. D. de condic. & dem. & fundus alicui legatus sub hac condicione, SI CENTVM HEREDI DEDISSET, L. ciuitatibus, §. vlt. D. de legat. 1. Iauolenus etiam in L. quibus diebus, §. 1. D. de condic. & dem. quendam ita legasse refert, SI PVBLIVS CORNELIVS IMPENSAM, QVAM IN FVNVM SEIANVM FECI, HEREDI MEO DEDERIT: TVM HERES MEVS PVBLIO CORNELIO FVNVM SEIANVM DATO. Fundũ præterea quibusdã legatũ, SI PECVNIAM CERTAM IN FVNVS, IMPENSAMQVE PERFERENDI CORPORIS IN ALIAM REGIONEM DEDISSENT, Põpon. proponit in L. tales cõdiciones, §. 1. D. eo. tit. Atque interdum heredi, interdum vero alij qui heres non esset, dare legatarius iubebatur, vt in L. tales condiciones, D. eo. SI SVMPHORO ET IANVARIO CENTVM TITIVS PRÆSTITERIT, FVNDVM EI LEGO. Condicionũ vero quæ in faciendo cõsistebant hæc sunt exẽpla. Vlpian. in L. si ita fuerit, §. idem quæri, D. de manumiss. testam. *Idem quæri potest, &* SI FABRIS DVOBVS, VEL PICTORIBVS SI MEMERVM DEPINXISSENT, VEL SI FABRICASSENT NAVEM, *quid adscriptum sit.* Pompon. in L. tales, D. de condic. & demonstr. *Tales condiciones*, SI MONVMENTVM, *puta*, FECERINT, *pluribus propositæ* Iustinia. in §. longè magis, Instit. de legat. cùm Gaio in L. demonstratio, §. quod autem, D. de cõdic. & dem. TITIO, SI NEGOTIA MEA CVRAVERIT, FVNVM MEVM DO, LEGO. Papinian. in L. patet seuerianam, §. condicionum, D. de condic. & dem. *Condicio fideicommissi talis præscripta*, SI TVTELAM IN ANNVM OCTAVVMDECIMVM GESSERIT. Eiusdem generis erat & hæc Condicio, SI AD EXEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT, L. condicionum quæ, D. eo. SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, L. Titius, D. eo. SI RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, L. quidam relegatus, D. de reb. dub.

Sub condicionibus etiam non faciendi aliquid, seu quæ in non faciendo consistebant, quandoque legabatur, L. Mucianæ, L. is cui sub condicione, D. de condic. & dem. Vt puta, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT: SI STICHVM NON MANVMISERIT, d. L. Mucianæ. SI TITIO NON NVPSERIT, vel SI NEQVE TITIO, NEQVE SEIO NEQVE MÆVIO NVPSERIT,

L. hoc genus, L. quoties, L. hoc modo, & L. cùm ita legatum, D. eo. SI A LIBERIS NE NVPSERIT, L. sed si, §. vlt. D. eo. TITIO, POST DECEM ANNOS DATO, SI SATIS AB HEREDE NON EXEGERIT, L. si ita legatum, D. eo.

Serui sæpe sub hac condicione legabantur, SI TESTATORIS ESSENT, CVM MORERETVR, Marcian. in L. falsa demonstratio, §. vlt. D. de condic. & demonstr. *Si quis ita scripserit*, STICHVM ET PAMPHILVM TITIO DO LEGO, SI MEI ERVNT CVM MORIAR. Heredem etiam ita Testator poterat obligare, VT SI, QVANDOQVE MORERETVR, STICHVS SERVVS EIVS NON ESSET, HERES DAMNAS ESSET EVM DARE, L. heredem, D. de legat. 1.

Sub condicione etiam Nuptiarum sæpe legabatur, in hunc modum, SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT, L. 1. D. de reg. Caton. L. in condicionibus, D. de condic. & dem. SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCII TITII NVPSERIT, EI TOT HERES MEVS DATO, L. filiæ, D. eo. tit. TITIÆ SI MIHI NVPSERIT, *vel* FILIO MEO NVPSERIT, L. coodicionum quæ, D. eo. TITIO, SI SEIAM VXOREM DVXERIT, HERES MEVS CENTVM DATO, L. in testamento, D. eo. SI IN FAMILIA NVPSERIT, L. cui fuerit, D. eo. Item filiofa. legatum SI IN POTESTATE PATRIS MANSISSET, legimus in L. filiofa. D. eo. Et contrà, SI MORTE PATRIS SVI IVRIS EFFECTVS ESSET, L. si ita, D. quando dies legat. Fideicommissum à filiis relictum SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIISSET, narrat Papinian. in L. fideicommissum, D. de condic. & demonstrat. Impp. Seuer. & Antonio. in L. 1. C. de condicionib. insert. *Cùm Testatorem fideicommissum Trallianis ab eo, quem pro parte heredem instituerat, ita reliquisse proponas*, SI SINE LIBERIS INSTITVTVS DIEM OBIISSET. Idem Papinian. in L. pater Seuerianam, §. 1. D. de condic. & demonstr. *Ita fideicommisso dato*, VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS. Mulieri etiam sub hac condicione, SI A MARITO NON DIVERTISSET legatum, memorant Impp. Seuer. & Antonin. in L. 11. C. de condicionib. insert. Cui non absimilis condicio refertur in d. L. pater Seuerianam, §. socrus, SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT. Imp. Antonin. in L. III. C. de condic. insert. *Si ea condicione Aulazanus legata testamento præstari voluit*, SI CVM POCARIA SVA MATREQVE EIVS MORARETVR, Sed & sub hac condicione, SI HERES ERIT SEIVS, AVT SI HEREDITATEM ADIERIT, legabatur, L. hæc verba, D. de legat. 1. L. in condicionibus ei, L. aliquando, & D. de condic. & demonstr. Celsus in L. 1. D. de reg. Caton. *Si quis ita legauerit*, SI POST KALENDAS MORTVVS FVERO, TITIO DATO. Pompon. in L. multa Testamento, §. vlt. D. de condic. & demonstr. *Cùm ita esset scriptum*, SI FILIA ET MATER MEA VIVENT. Interdum & condicioni dies inserebatur, vt in L. si his legatum, §. vlt. D. de *Si ita scriptum sit*, SI IN QVINQVENNIO PROXIMO TITIO FILIVS NATVS NON ERIT, TVM DECEM SEIÆ HERES DATO.

Interdum sub hac condicione legabatur, Si legatarius caueret se aliquid dicturum vel facturum, vt in L. huiusmodi legatum, D. de legat. II. SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT CENTVM MÆVIO SE DATVRVM, ET HERES MEVS TITIO CENTVM DATO. Et mox. SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT SE IN MVNICIPIO EX CENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM: TVM EI CENTVM AVREOS HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Sub condicione quoque Iurisiurandi relinquebatur, L. municipibus, D. de condic. & dem. velut SI IVRAVERIT, SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM, seu QVID ALIVD FACTVRVM: Cuiusmodi condicio ita remittebatur, vt compelleretur legatarius facere id quod facturum se iurare iussus erat, solo iureiurando remisso, L. hæc scripturæ, D. de condic. & dem.

Interdum & sub contrariis condicionibus eadem res duobus legabatur, L. etiam si, §. vlt.

§. vlt. D. vt in posſeſſ. legat. Celſus in L. ſi illud, D. de legat. II. *Veluti ſi ita legatum eſt*, SI NERVA CONSVL FACTVS ERIT, TITIVS HERES ATTIO FVNDVM: SI NON ERIT NERVA CONSVL FACTVS, SEIVS HERES MÆVIO CENTVM DATO.

Sanè nonnumquam ita legabatur, vt niſi condicioni adſcriptæ legatarius paruiſſet, legato caderet. Seæuola in L. vxorem, §. eius heres, D. de legat. III. *Eius heres, vel legatarius rogatus eſt*, VT QVEMDAM ADOPTET, *his verbis adiectis*, SI ALIAS FECERIT, EXHERES ESTO, *vel*, PERDAT LEGATVM. Idem in L. liberto, §. Lucius, D. de annu. legat. Eũ qui ciuitati centum legauerat, vti alternis annis ex vſuris eiuſdem, certamina ſub nomine ipſius celebrarentur, adieciſſe dicit hæc verba, QVOD SI CONDICIONE SVPRA SCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVITAS SEBASTENORVM NOLVERIT, NVLLO MODO OBLIGATOS EI ESSE VOLO, SED HABERE SIBI PECVNIAM.

Interdum autem Teſtator heredi Satisdationem quæ legatorum ſub condicione relictorum nomine interponi conſueuerat, remittebat, legatariúmque SATIS ACCIPERE VETABAT, L. I. D. vt in poſſeſſ. legator. Marcian. in L. licet, D. vt legator ſeu fideicommiſſ. *Licet*, VT NON PETATVR CAVTIO, *condicio Teſtamento ſcripta fuerit*. AC FIDEICOMMISSI quidem & legati ſatisdationem quocumque voluntatis indicio remitti poſſe Papinianus ſcribit in L. aua, §. vlt. D. de condic. & demonſtr. Quæ verba, ſi quis inſtrumenta originis & auctoritatis eorum requirat, ille Iuriſconſultorum facilè princeps mutuatus videtur ex reſcripto Diui Marci, quod extat in L. II. C. vt in poſſeſſ. legat. Et hanc ipſam iuris ciuilis definitionem Imperator Alexander Seuerus eiuſdem Marci & Commodi conſtitutioni acceptam ferì, in L. ſcire debetis, C. eo. tit. At, quæ vi boni viri arbitratu is cui vſusfructus relictus erat, vteretur frueretur, ſatisdatio præſtabatur, Teſtamento remitti non poterat, d. L. ſcire debetis. Vſufructu certè pecuniæ numeratæ legato, Teſtamento quandoque cauebatur, NE EO NOMINE SATISDARETVR, L. ſi pecuniæ, D. vt in poſſ. legator. Similiter Maritum cùm vxori vſumfructum omniũ bonorum Teſtamento reliquiſſet, CAVTIONEM AB EA EXIGI prohibuiſſe Impp. narrant in L. I. C. de vſufruc.

POENAM autem à Condicione voluntas defuncti ſeparabat, & an POENA, an CONDICIO, an TRANSLATIO eſſet, ex voluntate defuncti diiudicabatur, L. vlt. D. de his quæ pœnæ cau. Iuſtinian. in §. vlt. Inſtit. de legat. POENÆ NOMINE *legari videtur, quod coercendi heredis cauſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat, veluti ſi quis ita ſcripſerit*: HERES MEVS SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT: *vel ex diuerſo*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS, SEIO: *aut ſi ita ſcripſerit*, HERES MEVS SI SERVVM STICHVM ALIENAVERIT: *vel ex diuerſo*, SI NON ALIENAVERIT, TITIO DECEM AVREOS DATO. Vlpian. Tit. XXIIII. PÆNÆ CAVSA *legatur quod coercendi heredis cauſa relinquitur, vt faciat quidem, aut non faciat, non vt legatum pertineat*: *vt puta hoc modo*, SI FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO COLLOCAVERIS, DECEM MILIA SEIO DATO.

SVB MODO quoque interdum legabatur: Gaius in L. demonſtratio, §. vlt. D. de condic. & dem. *Si cui in hoc legatum ſit*, VT EX EO ALIQVID FACERET, *veluti* MONVMENTVM TESTATORI, *vel* OPVS, *aut* EPVLVM MVNICIPIBVS FACERET, *vel* EX EO VT PARTEM ALII RESTITVERET, SVB MODO *legatum videtur*. Sic in L. Titio centum in princ. & §. I. & §. ſeq. TITIO CENTVM, ITA ET FVNDVM EMAT, *legata ſunt*. TITIO CENTVM *relicta ſunt*, ITA VT MÆVIAM VXOREM QVÆ VIDVA EST, DVCAT. TITIO CENTVM *relicta ſunt*, ITA VT A MONVMENTO NON RECEDAT. Ex his etiam verbis, TITIO DECEM MILLIA, VEL INSVLAM RELINQVO, ITA VT QVINQVE MILLIA

EX HIS VEL EANDEM INSVLAM MÆVIO RESTITVAT, siue ea ad CONDICIONEM, siue ad MODVM respiceret, fideicommissi petionem nasci Imp. Gordian. constituit L. vlt. C. de his quæ sub modo. Iauolen. in L. quibus diebus, §. vlt. D. de condic. & dem. tale legatũ proponit, LVCIIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM MEVM ÆDIFICANDVM, MILLE HERES MEVS DATO. Vlpian. in L. 1. §. vlt. D. ad L. falcid. *Eum cui* PECVNIA AD FACIENDVM MONVMENTVM *legata sit.*

Testatorem etiam IN HONOREM CONSVLATVS Gaio Selo sororis suæ filio legasse, Marcellus refert in L. publius, D. de condic. & dem. Ruscium planè Cœpionem Testamento suo cauisse, VT QVOTANNIS INGREDIENTIBVS CVRIAM SENATORIBVS CERTAM SVMMAM VIRITIM PRÆSTARET HERES, Sueton. auctor est in Domitiano, cap. IX.

Interdum & CAVSA legatis adscribebatur ita, TITIO FVNDVM DO, QVIA NEGOTIA MEA CVRAVIT. Item, FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRÆCIPITO, QVIA FRATER EIVS IPSE EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT, L. demonstratio, §. quod autem, D. de condic. & dem. QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HERES MINOR FILIVS DECEM E MEDIO SVMITO; L. si ita legatum, D. eo. Iustinian. in §. longè magis, Instit. de legat. *Legato falsa causa adiecta non nocet: veluti cùm quis ita dixerit,* TITIO QVIA ME ABSENTE NEGOTIA MEA CVRAVIT, STICHVM DO LEGO. *vel ita,* TITIO, QVIA PATROCINIO EIVS CAPITALI CRIMINE LIBERATVS SVM, STICHVM DO LEGO. Vlpian. Tit. XXIIII. *Falsa causa est, velut,* TITIO QVIA QVONDAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO LEGO, *vt negotiâ eius numquam Titius curasset.*

Cum DEMONSTRATIONE etiam legabatur, veluti, SERVVM STICHVM QVEM DE TITIO EMI FVNDVM TVSCVLANVM QVI MIHI A SEIO DONATVS EST, L. demonstratio, D. de condic. & dem. Modestin. in L. Gaius, D. de pigner act. *creditor cum suprema sua ordinaret, Testamento cauit,* VT ALTER EX FILIIS SVIS HABERET EVM FVNDVM, ET ADDIDIT, QVEM DE LVCIO TITIO EMI.

Illius autem quæ legatis quandoque adiiciebatur, Demonstrationis exẽpla sunt hæc, CENTVM QVÆ IN ARCA HABEO, aut, QVÆ ILLE APVD ME DEPOSVIT, L. 1. §. adeo, D. de dote præleg. Vlpian. in L. si sic legatum, §. 1. D. de legat. 1. *Si* DECEM QVÆ TITIO DEBEO, *legauero, nec quidquam Titio debeam,* FALSA DEMONTRATIO *non peremit legatum: vt in legato dotis Iulianus respondit.* Iulianus in L. Stichum, D. de legat. 1. STICHVM QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HERES MEVS DATO: *magis* CONDICIONEM *legato inesse, quàm* DEMONSTRARE *voluisse patremfa. apparet: eò quod si* DEMONSTRANDI *causa hæc oratio poneretur, ita concepta esset,* STICHVS QVI MEVS EST, *non,* QVI MEVS ERIT. Pompon. in L. Quintus, D. de auro argen. *certo corpore legato,* DEMONSTRATIO FALSA *posita, non perimit legatum, veluti si ita sit scriptum,* STICHVM QEM EX VENDITIONE TETII EMI. Papinia. in L. cùm filius, §. heres, D. de legat. II. HERES MEVS TITIO DATO QVOD EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR MIHI. Paul. in L. legati, §. vlt. D. de liberat. leg. *Quòd si* CENTVM AVREOS, *quos,* SE DEBERE *dixit, legauit.* Iauolen. in L. quibus diebus, §. qui dotalem, D. de condic. & dem. *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat,* FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, EI HERES DATO.

Regula autem iuris ciuilis erat, Falsa Demonstratione legatũ non perimi. Quod & Iustinian. tradit in §. huic proxima Instit. de legat. *veluti,* ait, *si quis ita legauerit,* STICHVM SERVVM MEVM VERNAM DO LEGO: *Licet enim non verna, sed emptus sit, si tamen de seruo constat, vtile legatum est. Et conuenienter, si ita demonstrauerit,* STICHVM SERVVM QVEM A SEIO EMI, *sitque ab alio emptus, vtile est legatum, si de seruo constat.* Vlpian. Tit. XXIIII. *Ne-*

que ex

que ex falsa Demõstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. Falsa DEMONSTRATIO *est, velut,* TITIO FVNDVM QVEM A TITIO EMI, DO LEGO, *cum fundus à Titio emptus non sit.*

Sed nec si in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij Testator errasset, quidquã is error legati viribus detrahebat, §. si quidẽ, Instit. de legat. Et hac quoque in parte falsa Demonstratio neque legatario neque fideicommissario nocebat: veluti, SI FRATREM dixisset, vel SOROREM, vel NEPOTEM, vel quid libet aliud, L. falsa, D. de condic. & demonstr. Nominatim vero legatum censebatur, siue ita, LVCIO TITIO, aut per demonstrationem corporis, vel artificij vel officij vel necessitudinis, vel adfinitatis legaretur, L. nominatim, D. eo. tit.

Legatarios planè fideicommissariósve elogiis ornare, titulísque amantissimis prosequi consueuerant. Sueton. in Augusto cap. LXVI. *Amicorum suprema iudicia morosissime pensitauit, neque dolore dissimulato, si parcius, aut citra* HONOREM VERBORVM, *neque gaudio, si gratè piéque, quis se prosecutus fuisset.* Et quidẽ cùm quid filiis legabãt, prælegabantve, CARISSIMOS, vel DVLCISSIMOS appellabant: vt in L. Thais, §. 1. D. de fideic. libert. MÆVI FILI CARISSIME TE ROGO. Scæuola in L. heredibus, D. ad Sc. Trebellian. VOSQVE LIBERI CARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO. Modestin. in L. Titia cùm, §. Lucius, D. de legat. II. PETO A TE, FILIA CARISSIMA. Scæuola in L. nomen, §. vlt. D. de legat. III. A TE AVTEM, FILI CARISSIME, PETO, QVÆCVMQVE LEGAVI, &c. Aliàs, MÆVI ET SEMPRONI FILII DVLCISSIMI, L. Lucius, §. quæ marito, D. de legat. II. Paul. in L. pediculis, §. idem cùm, D. de auro argen. HOC AMPLIVS FILIA MEA DVLCISSIMA E MEDIO SVMITO. Eodem modo, PAVLINÆ FILIÆ MEÆ DVLCISSIMÆ, L. Titia cùm §. Lucius, D. de legat. II. Ὀκταβιάνῃ Στρατονικῇ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. INFANTI DVLCISSIMÆ, L. vxorem, §. vlt. D. de legat. III. Cum vxoribus etiã de supremis suis loquẽtes Mariti, eas Carissimarũ nomine eõpellabant. Sic PETO DE TE VXOR CARISSIMA, L. heredes mei, §. vlt. D. ad Sc. Trebellian. A TE VXOR CARISSIMA PETO, L. Lucius Titius, §. matre, D. de leg. II. Item DOMINA VXOR, L. vxorem, D. de legat. III. DOMINA SANCTISSIMA, L. Titia, §. qui Mæreo, D. de annu. legat. SEMPRONIÆ DOMINÆ MEÆ, L. vlt. D. de auro argen. Aliàs simpliciter, FIDEI TVÆ COMMITTO VXOR, L. cùm pater, §. fidei, D. de legat. II. A TE PETO, MARITE, d. L. cum pater, §. à te peto. DVCISSIMOS QVOQVE FRATRES SVOS, vocabant, L. cùm pater, §. dulcissimis, D. de legat. II. Necnon sorores DVLCISSIMAS CARISSIMAS vocabant, L. Thais, §. Lucius, D. de fideicommissar. libert. & §. sorore ead. L. Βούλομαι τὴ μεγαλῶ γλυκυτάτη μου ἀδελφῇ. Ac nec extraneis absque aliquo verborum honore legabant. Sic SEIO AMICO FIDELISSIMO L. Seio, D. de annu. legat. SEIÆ AMICÆ MEÆ, L. vlt. §. vlt. D. de auro argen. SEIÆ DVLCISSIMÆ, L. Seiæ, D. eo. tit. SEMPRONIÆ FIÆ, L. Titia, §. 1. D. de auro argen. SEIO OPTIME MERITO, L. vlt. §. Gaio, D. de liberat. leg. LVCIO TITIO VIRO BONO, L. Mæuia, D. de annu. leg. Aliàs adiiciebant, CVI MAXIMAS GRATIAS AGO, vt in L. Seia, D. de dote preleg. & L. Mæuia, D. de annu. leg. Contrà quandoque notas adiiciebant, vt L. cùm quis, §. Seiam, D. de legat. III. MÆVIO LIBERTO MEO DE ME NIHIL MERITO. Eum etiam cui priore parte Testamenti legatum fuerat, posteriore INGRATVM appellatum, proponit Paul. in L. libertus, D. de adimend. legat. Turpia certè Legata, quæ denotandi magis legatarij gratia scribebantur, odio scribẽtis pro non scriptis habebantur, L. Turpia, D. de legat. I.

Legata porrò vel ab omnibus generaliter heredibus, vel nominatim ab vno, aut itẽ altero ex pluribus heredibus scriptis, relinquebãtur, L. si heredes & L. si tibi homo, §. vlt. D. de legat. I. Ab omnibus rursus, vel omnium nominibus expressis, vel generaliter ita, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO

TITIO DARE CENTVM, L. omnibus, D. de legat. 1. L. 1. §. id quod ex substitutione, D. ad L. falcid. Vlpian. in L. III. D. legat. 1. *Hæc verba testatoris*, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, *aut*, SI HERES ERIT SEIVS, *vel*, SI HEREDITATEM ADIERIT, *subiectum legatum vel fideicommissum non faciunt conditionale.* Et in L. si quis in fundi, §. vlt. D. eo. *Si quis heredes instituerit, & ita legauerit*, QVISQVIS MIHI GALLICANARVM RERVM HERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE, *ab omnibus heredibus videri legatum.* Iulian. in L. si fundum, §. si libertus, D. eo. QVISQVIS MIHI ALIVS EX SVPRAICRIPTIS CVM PATRONO MEO HERES ERIT, SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO. Et in L. si in testamento, D. si quis omissa cau. test. *Si ita scriptum fuisset*, TITIVS HERES ESTO. QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, MÆVIO, SI MIHI HERES NON ERIT, CENTVM DATO. Marcell. in L. publius, D. de condic. & dem. QVISQVIS MIHI HERES, HEREDESVE ERVNT, DO, LEGO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO VTI DENT GAIO SEIO SORORIS MEÆ FILIO, IN HONOREM CONSVLATVS, QVADRINGENTA. Mæcian. in L. quisquis, D. de legat. III. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE, FIDEIQVE EIVS COMMITTO VTI DET, QVANTAS SVMMAS DICTA VERO, DEDERO. Scævola in L. annua, §. 1. D. de annu. leg. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO VTI DET, &c. Idem in L. quidam, D. de iu. codicill. *Nunquid totum legatum debeat, Si*, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, *legatum erit.* Sic & in L. filiam, D. de auro, argen. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, &c.

Aliâs pluribus heredibus institutis ita scriptum refertur, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE AVREOS QVINQVE: & tunc non quilibet heres, sed omnes videbantur damnati vt vna quinque darent, L. si pluribus, D. de legat. II. Paul. in L. si plures, D. de legat. III. *Si plures eradus sint heredum*, & *scriptum sit* HERES MEVS DATO *ad omnes eradus heredum hic sermo pertinet sicut hæc verba*. QVISQVIS MIHI HERES ERIT.

Interdũ verò ab vno nominatim herede legabatur, L. cùm ab vno, D. de legat. II. L. nonnũquam, D. de legat. præstand. L. alimẽta, D. de aliment. legat. Et vnus ex heredibus solus onerabatur, L. Mæuius, §. eum qui, D. de legat. II. aut petebat Testator ab vno herede, VT OMNE ONVS LEGATORVM IN SE SVSTINERET, in hunc modum, EA QVÆCVMQVE IN LEGATIS RELIQVI, VEL DARE PRÆCEPI, AB ATTIANO FILIO MEO ET HEREDE DARI, PRÆSTARIQVE IVBEO, L. Titia cùm, §. Lucius, D. eo. Ac nonnumquam non sub appellatione heredum, sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquebatur, L. nonnumquam, D. ad S. c. Trebell. nominabantúrque heredes, à quibus legata præstarentur, L. legatorum, §. qui plures, D. de legat. II. vt in L. ciuitatibus, §. 1. D. de legat. I. LVCIVS TITIVS, ET GAIVS SEIVS, PVBLIO MÆVIO DECEM DARE DAMNAS SVNTO. Pompon. in L. si mihi, D. de vsufruc. *Si mihi & tibi, à* SEMPRONIO ET MVCIO HEREDIBVS *vsusfructus legatus sit*. Papinian. in L. cùm singulis, D. eo. *Cùm* SINGVLIS AB HEREDIBVS, *singulis eiusdem rei vsusfructus legatur.*

Quandoque à pluribus quidem heredibus legata dabantur, sed ea vnus ex his præcipere, & præstare iubebatur, L. à pluribus, D. de legat. 1. Vlpian. in L. quidam, §. si scriptus, D. eo. *Si scriptus ex parte heres rogatus sit*, PRÆCIPERE PECVNIAM, ET EIS QVIBVS TESTAMENTO LEGATVM ERAT, DISTRIBVERE. ANNVA etiam LEGATA PRÆCIPERE aliquem, AD DISTRIBVENDVM, nõnumquam iubebant, L. diuus, D. si cui plus quàm per L. falcid. Sic & in L. codicillis, §. vlt. D. de. annu. legat. Testator Sempronium, quam heredem ex triente instituerat, rogasse dicitur in hæc verba, FIDEI TVÆ COMMITTO SOROR, VTI LEGATA QVÆ ALVMNIS MEIS RELIQVI, EX MEDIO RECIPIAS, ET APVD TE HABEAS, QVOAD VSQVE COMMENDATOS HABEAS.

Planè post libertates adscriptas, & legata data, Generale caput subiici solitum, vt legata & libertates ab heredibus præstarentur, indicat, L. Titia cum, §. Lucius Titius, D. de legat. II. Generale etiam caput præpositum, memorat Scævola in L. generali,

nerali, D. de vsu & vsufr. legat. Interdum quoque fideicommissa Tabulis data, Testator, cum Iurisiurandi religione præstari rogabat: vt probatur, L. cùm pater, §. filius, D. de legat. II. Iureiurando quoque nonnumquam adactos heredes ostendit, L. si quis inquilinos, §. vlt. D. de legat. I. Cic. lib. III. in Verr. *P. Trebonius viros bonos, & honestos complures fecit heredes: in his fecit suum libertum: is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum: Ei cùm cautum vellet, scripsit,* VT HEREDES IVRARENT, SE CVRATVROS, VT EX SVA CVIVSQVE PARTE NE MINVS DIMIDIVM AD A. TREBONIVM FRATREM ILLVM PROSCRIPTVM PERVENIRET. *Libertus iurat.* Cæsar. lib. III. de bello ciuili. *In Testamento Ptolemæi patris heredes erant scripti, ex duobus filiis, maior, & ex duabus, ea quæ ætate antecedebat.* HÆC VTI FIERENT, PER OMNES DEOS, PERQVE FEDERA QVÆ ROMÆ FECISSET, EODEM TESTAMENTO PTOLEMÆVS POPVLVM RO. OBTESTABATVR.

Vnicuique autem cōcedebatur, Fideicōmissum ab eo ad quē legitima eius herediras, vel Bonorum possessio peruentura esset, dare, L. si fundum, §. vlt. D. de legat. I. Proinde sæpenumero in extrema parte Testamenti, cauebant vt à quocumque herede legata fideicommissaque relicta præstarentur. Scæuola in L. Titia, D. de inoff. test. *Titia filiam heredem instituit: filio legatum dedit: Eodem Testamento ita cauit,* EA OMNIA QVÆ SVPRA DARI, FIERI, IVSSI, EA DARI, FIERI, VOLO AB OMNI HEREDE, BONORVMVE POSSESSORE, QVI MIHI ERIT ETIAM IVRE INTESTATO. ITEM QVÆ DARI IVSSERO, EA VTI DENTVR, FIANTQVE, FIDEI EIVS COMMITTO. Mæcian. in L. si ita fuerit, D. de legat. III. *Si ita fuerit fideicommissum relictum,* AD QVEMCVMQVE EX TESTAMENTO MEO, VEL AB INTESTATO, *vel ita,* AD QVEMCVMQVE QVOQVO IVRE BONA MEA PERVENIANT. Paul. in L. ex ea scriptura, D. qui test. fac. poss. *Ex his verbis quæ scriptura paterfa. addidit,* τάτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας, *videri eum voluisse omnimodo valere ea quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset.* Scæuola in L. codicillis, D. de vsu & vsufr. leg. narrat testatorem quendam ima parte Testamenti adiecisse, OMNEM VOLVNTATEM MEAM FIDEI HEREDVM COMMITTO. Vlpian. in L. postumus, §. vlt. de iniusto rup. *Si paganus qui habebat iam factum Testamentū, aliud fecisset, & in eo comprehendisset,* FIDEI HEREDIS COMMITTERE VT PRIORES TABVLÆ VALERENT.

Nec à Primis tantùm sed & à Secundis heredibus legabatur. Quin & ab impuberis substituto Secundis Tabulis legatum, testimonio sunt L. si à substituto, D. de legat. I. L. heredis aditio, D. quando dies legator. L. is cui, §. si ab impuberis, D. vt in possess. legator. L. non solùm, §. liberatio, D. de liberat. leg. L. in ratione, §. vlt. D. ad L. falcid. Sanè ab eiusmodi substituris legata Repeti solebant, L. quid ergo & L. si quis à filio, D. de legat. I. Cuiusmodi repetitionis exempla subiungam. Marcell. in L. vlt. D. de fideicom. libert. à Mutio & Mæuia, quos liberis SI AVT NON NATI ESSENT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSISSENT, substituerat, ita Testatorem legata repetiisse refert. LEGATA QVÆ PRIORE TESTAMENTO, QVO FILIOS ET SEIVM RELIQVI, PRÆSTARI VOLO, HOC EST ET A SEQVENTIBVS HEREDIBVS. Deinde codicillis ita cauisse, LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO VT EA QVÆ TESTAMENTO CAVI, LEGAVI, ET EA QVÆ CODICELLIS CAVERO, LEGAVERO, PRÆSTETIS. Scæuola in L. Lucius Titius, §. impuberem, D. de legat. II. *Impuberem filium heredem instituit: vxori dotem prælegauit, item ornamenta, & seruos & aureos decem, &* SI IMPVBES DECESSISSET, SVBSTITVIT *à quibus ita legauit:* QVÆCVMQVE PRIMIS TABVLIS DEDI, EADEM OMNIA AB HEREDIBVS QVOQVE HEREDIS MEI IN DVPLVM DARI VOLO. Hoc tamen perpetuum non erat, nec semper à Primis heredibus data, à Secundis Repetebantur. Hoc enim quandoque omissum testatur Cicero Topic. cùm ait, *Si paterfa.* VXORI ANCILLARVM

VSVMFRVCTVM LEGAVIT A FILIO, *neque* A SECVNDO HEREDE LEGAVIT. Verum eò tandem deeursum est, vt à Substituto repetita cēseretentur, quæ ab Instituto fuetant relicta, si non esset euidens diuersa voluntas, L. licet, D. de legat. 1. Quamquam vt plurimum, à Substitutis legata Generaliter Repeti, moris erat. Marcian. in L. seruo alieno §. 1. D. de legat. 1. *Si quis à primo herede centum legauerit alicui, & eidem à secundo ducenta, posteáque* GENERALITER REPETIERIT LEGATA: *trecenta videtur* REPETISSE.

In Generali autem Repetitione legatorum, etiam datæ libertates cōtinebantur, ex mente Legis XII. Tab. L. in generali, D. de verbor. signifie. Iauolen. in L. cum in substitutione, D. de legat. III. *Cùm in substitutione* LEGATA REPETVNTVR, *libertates etiam continentur.*

Aliam porrò REPETITIONIS LEGATORVM formulam, Vlpian. exponit in L. legata inutiliter, D. de legat. 1. his verbis. *Legata inutiliter data, Papinianus putat libro Quæstionum, confirmari per* REPETITIONEM: *id est, per hanc scripturam postea fortè in codicillis factam,* HOC AMPLIVS EI HERES MEVS DATO. Idem in L. si quis à filio, D. eo. *Si* REPETITIO LEGATORVM *ad eum modum concepta sit: veluti,* QVÆ A FILIO MEO LEGAVI, QVÆQVE EVM DARE IVSSI, SI MIHI HERES ESSET: ID HERES MEVS ISDEM DIEBVS DATO. *Sed si* REPETITA *fuerint ita,* QVÆ A FILIO MEO LEGAVI, HERES MEVS DATO. Iulian. in L. in repetendis, D. de legat. III. *In* REPETENDIS LEGATIS, *hæc verba quæ adici solent,* ITEM DARE DAMNAS ESTO. Sed & Scæuola in L. Aurelius, §. Testamento, D. de liberat. leg. refert quendam, qui Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat, post inciso lino, & recognito Testamento, aliud Testamentum feeisse, in quo REPETIIT LEGATVM, his verbis: QVIBVSQVE LEGATA IN EO TESTAMENTO, QVOD INCIDERAM, DEDI, OMNIA RATA ESSE, ET QVÆQVE SCRIPTA SVNT, VOLO.

A Legatariis quoque fideicommissa dabantur. Nam & seruos mandumittere, & decem dare sæpe rogatos in libris nostris legimus. Et interdum Legata aliis restituere rogabātur. Scæuola in L. vxorē, §. sororī, D. de leg. III. *Sorori legauit homines quos nominauit Testamento,* EIVSQVE FIDEI COMMISIT, VT EADEM MANCIPIA FILIIS SVIS, CVM OBIRET RESTITVERET. Idē in L. Lucius, §. Damæ, D. de leg. II. Damæ & Pamphilo quos Testamēro manumiserat, fundū dedit, ITA VT POST MORTEM SVAM FILIIS SVIS RESTITVERENT. Papinian. in L. cum pater, §. surdo, D. de legat. II. *Surdo & muto, qui legatum accipit,* VT CVM MORIETVR RESTITVAT, *rectè mandatur.* Modestinus in L. omnia, §. quod à legatario, D. de legat. II. *Quod à legatario petitum erat,* VT ALII RESTITVERET. Idem in L. quod his verbis, D. de legat. III. *Quod his verbis relictum est,* QVIDQVID EX HEREDITATE BONISVE MEIS AD TE FERVINERIT, CVM MORIERIS RESTITVAS. Papinian. in L. fundum, D. de instr. vel instr. FVNDVM INSTRVCTVM *libertis patronus Testamento legauit. Postea codicillis petiit,* VT MORIENTES, PARTES SVAS FVNDI, SVPERSTITIBVS RESTITVERENT. Denique vt heredibus, ita & legatariis substitui potuisse ait L. vt heredibus, D. de legat. II.

Heredi planè à semetipso legatum dari non poterat, à coherede poterat, L. legatum, §. 1. & L. & quidem, & L. planè, §. si duobus, D. de legat. 1. Sub ea tamen condicione, SI HERES NON ESSET, ei quandoque legabatur, L. apud Iulianum, & L. Lucius, §. pater, D. ad Se. Trebellian. L. ab omnibus, §. cum quidam, D. de legat. 1. L. Lucius, §. Sempronia, D. de legat. II. Iulian. in L. vlt. D. quando dies legat. *Vxori ex parte sextante heredi instituta substitut, & heredum fidei commisit,* SI VXOR HERES NON ERIT, DOTEM EI, ET ALIA QVÆDAM DARI. Iuliad. in L. si in Testamento, §. vlt. D. si quis om. cau. test. MÆVIO, SI MIHI HERES NON ERIT, CENTVM DATO.

Pluribus verò heredibus scriptis, vni aut item alteri ex his solebat aliquid prælegari,

ri, quod ille præcipere, & è medio sumere, sibíque præceptum habere, præter portionem hereditariam iubebatur. Ea Præceptio, id Prælegatum duplici iure capiebatur: hereditario nimirum, pro ea parte pro qua heres erat is cui prælegabatur: Titulo vero legati, pro coheredum portione, L. 1. §. si quis ex mortis, D. quod legator. L. in quartam, D. ad L. Falcid. Huiusmodi præceptionis formulam edit Scævola in L. vxorem, §. feliciſſimo, D. de legat. III. his verbis. *Titio filio quem ex parte quarta heredem scripserat, prælegauerat in hæc verba*, TITI FILI HOC AMPLIVS DE MEDIO SVMITO LEGATA MEA, QVÆ MIHI TAM PATER TVVS PRÆSENS, QVAM ÆLIVS IVSTVS PRATER PATRIS RELIQVERVNT. Idem in L. Lucius, §. quisquis, D. de leg. 2. hanc Teſtamenti clauſulam refert, QVISQVIS MIHI HERES, HEREDESVE ERVNT HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHVS QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, E MEDIA HEREDITATE SVMITO SIBIQVE, HABETO VNA CVM PAMPHILO, QVEM LIBERVM ESSE IVBEO, INSTRVMENTVM TABERNÆ FERRARIÆ ITA VT NEGOTIVM EXERCEATIS. Et in L. prædia, §. liberto, D. de inſtr. *Liberto, quem heredem ex parte reſcripſit, fundum per præceptionem dedit, in hæc verba*: PAMPHILE LIBERTE, PRÆCIPITO, TIBIQVE HABETO FVNDVM MEVM TITIANVM, ET AGELLLVM SEMPRONIANVM, CVM INSTRVMENTO ET HIS QVÆ IN EODEM ERVNT CVM MORIAR, FAMILIAQVE QVÆ IN EO FVNDO MORATVR: EXCEPTIS QVOS MANVMISERO. Interdum autem directis hiſce verbis, E MEDIO SVMITO, PRÆCIPITO, TIBI HABETO, huiuſmodi legata concipiebantur, vt in L. vlt. D. de pecul. leg. L. pediculis, §. idem cùm, D. de auro argen. Interdum verò ita, PRÆCIPIAT, SIBIQVE HABEAT, L. cum pater, § filia, D. de legat. II.

Atque vt Legata, Fideicommiſſáve dabantur, ita & data quandoque adimebantur: Ademptio autem legatorum vel contrariis verbis fiebat, veluti, ſi quis ita quid legaſſet, DO, LEGO, ita adimebatur, NON DO, NON LEGO. Vel non contrariis, ſed aliis quibuſcumque verbis, quemadmodum Iuſtinian. tradit Inſtit. de ademptio. legat. Pompon. in L. II. D. de adimend. leg. *Legato adimi ita poteſt* FVNDVM ILLI PRÆTER VSVMFRVCTVM NEQVE DO NEQVE LEGO. Vlpian. in L. III. §. Titio, D. eo. tit. *si Titio fundus purè eidemque ſub condicione legatus ſit, deinde poſtea ademptum ſit ſic*, TITIO FVNDVM QVEM SVE CONDICIONE LEGAVI, HERES MEVS NE DATO. Idem in L. ſi mihi & tibi, §. vlt. D. de legat. I. *Nam ſi ita ſcripſero*, QVOD TITIO INFRA LEGAVERO, ID NEQVE DO, NEQVE LEGO. Iauolen. ID L. quibus, §. quidam Titio, D. de condic. & dem. QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS NISI MATER MEA MORITVR, NE DATO.

Interdum pro parte tantùm legatum adimebatur: cuius rei exemplum præbet, L. III. §. cùm quidam, D. de adim. legat. in qua proponitur is qui Teſtamento centum legauerat TITIO, eidem codicillis ita legaſſe, TITIO QVINQVAGINTA DVMTAXAT, NEC AMPLIVS HERES MEVS DATO. Quin & præſens legatum reuocandi animo quãdoque ſub conditione ita dabatur, STICHVM, QVEM ILLI LEGAVI, HERES MEVS EI, SI ILLVD FACTVM ERIT, DATO, L. non ad ea, D. de condic. & dem. Sed & cùm Teſtator poſtrema ſcriptura quaqua ratione motus, PESSIMVM LIBERTVM ESSE, ADIECISSET: ea quæ priori ſcriptura ei relicta fuerant, adempta videbantur, L. diui, D. de adim. legat. Planè qui HOMINEM legauerat, quandoque STICHVM ADIMEBAT, & tunc non perimebat legatum, ſed extenuabat, vt legatarius Stichum eligere dõ poſſet, L. qui hominem cum L. ſequen. D. eo.

Interdum non adimebantur modò legata, ſed & ad alios transferebantur, L. planè, D. de legat. I. Iuſtinian. in §. vlt. Inſtit. de ademptio. legat. TRANSFERRI *quoque legatũ ab alio ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit*, HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO, LEGO. Gaius in L. ſicut, D. de adimen. legat. Sicut ADIMI *legatum poteſt, ita & ad alium* TRANSFERRI: *veluti hoc modo*, QVOD TITIO LEGAVI,

ID SEIO DO, LEGO. Sed & si ita legatum fuisset, TITIO DECEM HERES MEVS DATO: SI TITIO NON DEDERIT, EADEM DECEM SEMPRONIO DATO, Titio antequam dies legati cessisset, mortuo, TRANSLATVM legatum intelligebatur, L. si legatum, §. vlt. D. eo. Est & elegans Translationis exemplum in L. alumnæ, §. vlt. D. eo. in hæc verba, QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE: IVSTISSIMVM ET PIISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HEREDITATIS, QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO ET IANVARIO MARITO MEO ÆQVIS PORTIONIBVS: ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO LEGO, DARIQVE EIS VOLO. Scævola in L. Gaio, D. de alim. vel cibar. *Gaio Seio trecentos aureos legavit, ut ex usuris eius summæ libertis cibaria & vestiaria præstaret, quæ statuerat. Codicillis autem eandem summam* VERTIT DARI GAIO SEIO, SED DARI PVBLIO MÆVIO VOLVIT. TRANSLATIO autem legati fiebat quatuor modis. Aut enim A PERSONA IN PERSONAM TRANSFEREBATVR, aut AB EO QVI DARE IVSSVS erat, transferebatur, VT ALIVS DARET: aut res pro re dabatur, VT PRO FVNDO DECEM AVREI, aut quod PVRE datum erat, transferebatur SVB CONDICIONE. Sed & si Testator id quod à Titio debetat, à Mæuio dedisset, Translatum censebatur legatum, veluti, si ita dixisset, QVOD TITIVM DARE DAMNAVI, EIVS DAMNAS ESTO DARE. Quæ ita Paulus tradit in L. translatio, D. de adim. leg.

Hactenus varias Legatorum & Fideicommissorum species, promiscuè & coniunctim persecuti sumus, Verumtamē quoniam suas ac proprias formulas Fideicommissa habebant, de his quoque disiunctim & separatim dicendum est. Fideicōmissa non vt Legata directis seu ciuilibus verbis, sed precatiuè relinquebātur, ait Vlpian. Tit. xxv. additque, *Verba fideicōmissorū in usu ferè sunt hæc*, FIDEICOMMITTO, PETO, VOLO DARI, *& similia*. Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. I. FIDEICOMMITTERE, *his verbis possumus*, ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO: DESIDERO *quoque*, ET IMPERO VERBA VTILE FACIVNT *fideicommissum*. RELINQVO *verò*, & COMMENDO, *nullam fideicommissi parunt actionem*, Iustinian. in §. vlt. Instit. de singul. reb. *Verba fideicommissorum hæc maximè in usu habentur*, PETO, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEI TVÆ COMMITTO.

Fideicommissa ergo, his verbis relinquebantur DARI VOLO, L. Scia, & L. quid autem, D. de dote præleg. L. Seio, §. medico, & §. vlt. L. Mæuia in prin. & §. I. D. de annu. leg. L. generali, §. I & L. Sempronio, D. de vsu & vsufr. leg. L. Seiæ, §. Pamphilæ, L. prædia, §. adfini, D. de instruc. vel instr. L. dominus Sricho, §. I. D. de pecul. leg. L. filium, D. de optio. leg. L. si quis in principio, L. patronus, §. libertis; L. Pamphilo & L. heres meus, D. de legat. III. L. cùm pater, §. volo, D. de legat. II. L. vlt. D. de libert. leg. L. illis, D. de condic. & demonstr. L. Stichus, D. de aliment. vel cibar. vel PRÆSTARI VOLO, L. Seio in prin. L. Gaius Seius, & L. liberto, D. de annu. leg. L. à filio, §. I. & §. Titia & L. Testamento, D. de aliment. vel cibat. PERTINERE VOLO & SIBI HABERE, POSSIDERE, VOLO, L. pater filiū, §. quindecim, D. de legat. III. L. Seiæ, D. de instruc. vel instr. TRANSCRIBI VOLO, L. vxorem, §. agri plagā, D. de legat. III. CONCEDI VOLO, L. cum quis decedens, §. vlt. & L. vxorem, §. I. D. de legat. III. PECVNIAM PENES, vel, APVD PVBLIVM MÆVIVM ESSE VOLO, L. liberto, §. largius, D. de annu. leg. L. Aurelius, §. centum, D. de liberatio. legat. SERVVM SEMPRONIÆ SERVIRE VOLO, L. vxori, §. vlt. D. de vsu & vsufr. SORORI MEÆ FVNDVM MEVM GEÆCIANVM RELINQVO, L. Seiæ, §. Tytannæ, D. de instruc. vel instr. TE ROGO, vel ROGO. DES, L. vbi purè in prin. & §. I. D. ad Sc. Trebellian. TE ROGO, FIDEIQVE TVÆ MANDO, L. Lucius, §. I. D. de legat. I. Et FIDEI TVÆ COMMITTO, L. ex facto in prin. & §. vlt. D. ad Sc. Trebellian. PETO VT ILLIS DES, d. L. ex facto, §. si quis caverit, L. vnum ex familia, §. vlt. D. de legat. II. A VOBIS HEREDES PETO PRÆSTETIS, L. à vobis, D. de annu. leg. A TE PETO GAI SEI ILLIS ALVMNVS DES, L. alio, D. de aliment. vel cibar. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO

VTI

VTI DET, L.annua, §.1.de annu. legat. FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO VT SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS IN QVIBVS HABITO, L. si mihi Mœuia, §. vlt. D. de legat. III. FIDEI HEREDVM COMMITTO VT DARENT, L. Seiæ, D. de auro argen. Iungebantur & interdum Legatorum ac Fideicommissorum verba, in hunc modum, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, FIDEIQVE EIVS COMMITTO VTI DET, L. quisquis, D. de legat. III. L. Publius, D. de condic. & dem.

Etiam hoc modo, CVPIO DES, OPTO DES, CREDO TE DATVRVM, fideicommissum erat, L. etiam, D. de legat. I. Et eo modo relictum, EXIGO, DESIDERO. VTI DES, fideicommissum valebat. Sed & ita, VOLO HEREDITATEM MEAM TITII ESSE. SCIO HEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO, L. & eo modò, D. eo. tit. Vlpian. in L. fideicommissa, §. si quis ita scripserit, D. de legat. III. *Si quis ita scripserit*, SVFFICIVNT TIBI VINEÆ, *vel* FVNDVS, *Fideicommissum est: quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur*, CONTENTVS ESTO ILLA RE. Et vt in §. quamquam, ead. L. traditur, si ita adscriptum esset, SI FVERIS ARBITRATVS: SI PVTAVERIS: SI ÆSTIMAVERIS: SI VTILE TIBI FVERIT VISVM, vel VIDEBITVR, ILLI SI TE MERVERIT: SI TE NON OFFENDERIT, Fideicommissum debebatur. Paul. lib. IIII. Sentent. Tit. I. *Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo cui relinquit, loqui potest: velut*, PETO, GAI SEI, CONTENTVS SIS ILLA RE, *aut*, VOLO TIBI ILLVD PRÆSTARI. Papinian. in L. peto, D. de legat. II. PETO LVCI TITI CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS. Scævola in L. generali, §. idē quæsiit, D. de vsu & vsufr. leg. A TE PETO VXOR VTI EX VSVFRVCTV QVEM TIBI PRÆSTARI VOLO IN ANNVM QVINTVMDECIMVM, CONTENTA SIS ANNVIS QVADRINGENTIS. Vlpian. in L. vnum ex familia, §. idem Marcus, D. de legat. II. Testatorem quendam hisce verbis cautisse, NON DVBITARE SE, QVODCVMQVE EIVS VXOR CEPISSET LIBERIS SVIS REDDITVRAM. Papinian. in L. cùm pater filios, §. rogo, D. eod. ROGO FILIA, BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. Memorantur & hæ fideicommissorum formulæ, ROGO DES FILIO TVO, FACIASQVE AD EVM PERVENIAT, L. vbi putè, D. ad Sc. Trebellian. TE ROGO LVCI TITI, VT AB HERede TVO PETAS DARI MÆVIO DECEM AVREOS, L. sed & si sic, D. de legat. III. PETO VTI VELIS COHEREDEM TIBI RECIPERE IN FVNDO IVLIANO MEO, QVEM HOC AMPLIVS TE PRÆCIPERE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM COGNATVM TVVM.

Denique Iustinian. in L. II. C. commun. de legat. *Omne*, ait, *verbum significans Testatoris legitimum sensum, legare vel fidei committere volentis, vtile atque validum est. siue* DIRECTIS VERBIS, *quale est*, IVBEO *fortè, siue* PRECARIIS *vtatur Testator, quale est*, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEICOMMITTO. Verbum etiam VOLO, licet deesset, quia tamen additum, perfectum sensum faciebat, pro adiecto habendum erat, L. verbum, C. de fideicommiss. Verbi verò COMMENDO, quod Paulus lib. IIII. Sentent. Tit. I. fideicommissi patere actionem negat, exempla habemus in L. fideicōmissa, §. I. D. de legat. III. L. Lucius, §. filiam, D. ad Sc. Trebellian. L. verba Testamenti, D. de aliment. vel cibat. & L. Thais, §. Lucius, D. de fideicom. libert.

Ex fideicommissorum sollemnibus verbis erant & hæc, REDDAS RESTITVAS, L. Epistolam, D. ad Sc. Trebellian. L. publius, §. I. D. de condic. & demonstrat. L. vxorem, §. vlt. D. de legat. III. REDDATIS, RESTITVATIS, L. Lucius, §. Gaio Seio, D. ad Sc. Trebell. DES, RESTITVAS, L. cùm pater §. fidei, D. de legat. II. Sic, DET, PRÆSTET, L. Thais, §. Stichus, D. de fideic. libert.

Quamuis autem à Legatario legari non posset, quemadmodū Vlpian. Tit. xxiiii. tradit: rogari tamen is poterat, ciúsque fidei committi, vt alicui restitueret, Instit. de singul. reb. per fideic. L. si quis vsumfructum, D. de vsu & vsufr. leg. Et interdum in heredis,

vel legatarij voluntatem vel arbitrium conferebatur, cui ex pluribus, restitueret, vel relinqueret. hoc modo, ROGO RESTITVAS LIBERTIS MEIS QVIBVS VOLES, vel, HIS QVOS DIGNOS PVTAVERIS, vel, EX LIBERTIS QVI VOLVERIS, L. cum quidam, D. de legat. II. CVI EORVM VOLES ROGO RESTITVAS, L. Labeo, D. de statuliber. ROGO FVNDVM CVI VOLES, *aut* QVIBVS VOLES EX FAMILIA RELINQVAS, L. vnum ex familia, §. sed & si fundū, D. de legat. II. ROGO FVNDVM CVM MORIERIS, RESTITVAS EX LIBERTIS CVI VOLES, §. togo, ead. L.

Fideicommissum porrò, & antè heredis institutionem, & post mortem heredis, & Codicillis etiā non confitmatis Testamento, dari poterat, licet ita legari non posset. Itē Græcè fideicommissum scriptum valebat, licet legatum Græcè scriptum non valeret. Auctor vtriusque dicti Vlpian. Tit. XXV. Græcorum certè fideicommissorum præter ea quæ supra ex L. Titia, §. Titia, D. de legat. II. & L. IIII. D. de aliment. vel cibar. & L. alumnæ, §. qui filias, D. de admend. legat. & L. Theopompus, D. de dote præleg. adduximus, hæc exēpla in libris nostris inueniuntur. Scæuola in L. Lucius, §. instituto, D. de legat. II. Βούλομαι δὲ τοὺς ἐμοὺς υἱεῖς μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου, μηδὲ διαιτᾶσθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μένειν αὐτοὺς ἀκεραίους αὐτοῖς τοῖς υἱοῖς τοῖς ἐκγόνοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. Ἐὰν δέ τις βουληθῇ αὐτῶν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτοῦ, ἢ διαιτᾶσθαι κατ' αὐτοῦ, ἐξουσίαν ἐχέτω, Πολῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ, ἢ διαιτᾶσθαι παρ' αὐτοῦ. Ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔχει τὸ χρημα πιζόμενον ἄχρηστον ἢ ἄκυρον. Idē in L. Testamēto, D. de manum. test. Testamento ita quidam cauit. Ἐὰν δοῦναι βούλωμαι δηνάρια νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἐφθασεν γενηθῆναι μετὰ τὸν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν. Et in L. Thais, §. sotore, D. de fideic. liber. Βούλομαι καὶ παρακαλῶ, Γλυκυτάτη μου ἀδελφή, εἰ παρακατεθήκη σ' ἔχω Σάχρι ἢ Δάμαι τοὺς πραγματευτάς μου οὓς ἐγὼ οὐκ ἠλευθέρωσα, ἀχρεῖς αὐτοὺς ψήφοις ὑπηρετήσουσιν. Ἐὰν δέ σοι ἀρέσῃσιν, ἐμπύρισόν σοι τὸν γάμον μου. Et I. qui filium, D. ad Se. Trebell. Ἐπίλλεμαί σοι μὴ ἀφαιρεθέσθαι, περὶ τινα σοι γενέσθαι. Est & aliud in L. qui habebat, D. de leg. III. Τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι βούλομαι εἰς τὸ μέρη αὐτῆς δοῦναι· ἀφείλω αὐτῇ χέρεα πάντα, ὅσα εἰ συείᾳ κέκτημαι σὺν πᾶσιν τοῖς εἰοῦσιν βοσκήμασιν, δούλοις, καπήλοις ἀποθέτοις, κατασκευῇς πάσαις. Modestin. in L. Titia, §. Lucius, D. de legat. II. Ὀκταβίαν Στρατονικῇ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. Βούλομαι αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς λαβεῖν χαίρειν τάξαν σὺν τοῖς εἰθήκοις αὐτοῦ πάσαις, Ὀκταβιάτῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου υἱῷ ἐξάρετον βούλομαι αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λαβεῖν σύγκτησιν ἀγοραφόρον Κομόδην, σὺν αἷς ἔχει εἰθήκαις πάσαις, L. ex ea scriptura, §. ex his, D. de Testament. *Ex his verbis quæ scripturæ paterfamilias addidit,* ταύτην τὴν ἀφαίρετον βούλομαι εἶναι χρεῖαν ὅτι πάσης ἐξουσίας. Paulus in L. Paulus, §. vlt. D. de fideicommiss. libertat. *Paulus respondit his verbis,* Πίστευσον δὲ μοι ζώντι, ὅτι τὰς χάριτας σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου μᾶλλον ἢ σοί, ἢ τοῖς σοῖς παισίν.

Nec PALAM modo, sed & TACITE quandoque in fraudem legum Fideicommissa relinquebantur: Eóque modo, vt D. Hieronym. loquitur, per fideicommissa legibus illudebatur. Tacitè enim rogabatur heres, legatariúsve, vt ei qui capere non poterat, restitueret: Tacitúmque, restituendi non capienti, ministeriū ille suscipiebat, L. eū qui in prin. & §. vlt. L. si quilibet, L. vlt. D. de his quæ vt indign. Et ita, TACITAM fidem cōtra leges accommodate, L. heres qui, D. eo. vel in fraudem iuris fidem accommodare, dicebātur, L. in fraudem, D. eod. Vt plurimum vero in his Tacitis fideicommissis, neque Testamēto, neque Codicillis quis rogabatur: sed domestica Caurione & Chirographo obligabat se ad præstandum ei qui capere non poterat, L. non intelligitur, D. de iu. fis. Sed & cum quidam Testamento suo ita scripsisset, VOS ROGO, VT IN EO QVOD A VOBIS PETI, FIDEM PRÆSTETIS: PERQVE DEVM VT FACIATIS ROGO, quæsitum Vlpian. in d. L. non intelligitur, ait, an id palam datū intelligeretur. Similitérque cùm in Testamento ita scriptū esset: GAIO SEIO ILLVD ET ILLVD HERES MEVS DATO, ET TE ROGO SEI, FIDEIQVE TVÆ MANDO, VT EA OMNIA, QVÆ SVPRASCRIPTA SVNT, REDDAS SINE VLLA MORA, ET REDDERES IPSE, quæsitum quoque fuisse Marcell. scribit, an Tacitum fideicommissum esset, cum personam Testa-

tor

tor cui testitul vellet, Testamento non significasset, L. Lucius Titius, §. vlt. D. de legat. I. Paulus in L. ita, D. de iu. fis. hæc duo Taciti fideicommissi exempla adfert, ROGO FVNDVM TITIO DES, DE QVO TE ROGAVI. ROGO VOS, HEREDES, IN EO QVOD A VOBIS PETII FIDEM PRÆSTETIS. Quintilian. Declamat. cccxxv. Taciti fideicommissi exemplum profert huiusmodi, PETO VT HANC HEREDITATEM TANQVAM FIDEICOMMISSAM.

Sed ad alia progrediamur. Præterea LIBERTI Testamentis ADSIGNARANTVR. Nam qui plures & liberos & libertos habebat, plerumque Testamento significabat, cuius ex liberis suis, libertum, libertámve esse vellet, L. I. D. de adsignan. libert. Cuiusmodi ADSIGNATIONIS fit mentio in L. impuberem, §. qui liberti, D. de L. Comel. de falsi. L. III. §. si capitis, D. de bon. libert. ADSIGNARI autem quis poterat quibuscumque verbis, ac vel nutu, & tam Testamento, quàm codicillis, & vel purè, vel in diem, vel ex die certa, vel sub condicione, L. I. §. is quoque, L. adsignare, L. sub condicione, & L. vlt. D. de adsign. liber. Poterat & nepos in hac adsignatione filio præferri, L. III. §. D. eo. Et vel libertus duobus interdum adsignabatur, d. L. III. §. vlt. Eiusmodi verò adsignatio neque quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipiebatur. Denique nec fideicommisso onerari poterat is, cui libertus adsignabatur, d. L. adsignare.

Testamentis insuper Codicilli quandoque confirmabantur, L. I. §. vlt. D. de his quæ iu test. delent. L. si quis integris, D. qui & à quib. man. L. si quis eum, D. de vulg. & pupill. L. patronus, §. Codicillis & L. vxorem, §. Codicillis, D. de legat. III. L. sed etiam, D. de legat. I. L. in bello, §. Codicilli, D. de captiu. & postlim. L. I. C. de Testament. man. Confirmabantur autem his verbis, SI QVOS CODICILLOS RELIQVERO, VALERE VOLO, L. vlt. D. de fideic. libert. vel ita SI QVID TABVLIS, ALIÓVE QVO GENERE AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS, RELIQVERO, ITA VALERE VOLO, L. Plotiana, D. de iu. codillor. Pompon. in L. verbum erit, D. de verb. signif. *Cùm Codicilli ita Testamento confirmati fuerint*, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT.

Codicilli porrò tam ante Testamentum facti, quam qui post Testamentum fierent, confirmari solebant, L. impuberē, §. qui codicillos, D. de L. Cornel. de falsi. L. conficiuntur, D. de iu. codicillor.

In confirmatione etiam Codicillorum adiecisse Testatorem, VT NON ALIAS VALERE VELLET, QVAM SVA MANV SIGNATOS, ET SVBSCRIPTOS, ptoponit Marcian. in L. diui, §. licet, D. de iu. codicill. Sed & Testamento significasse quendam, SI QVID OBSIGNATVM RECEPISSET, ID VICE CODICILLORVM VALERET, refert Scæuola in L. vlt. D. de legat. II.

Hoc amplius Morientes MANDATA dabant, quæ heredes legatariósve, aut eos quorū fidē spectatā habebant, curare volebāt, è quibus præcipua erant ea, quibus de funere cauebāt. Augustū quidem certè MANDATA DE FVNERE suo, vno volumine cōplexū esse, Sueton. in eius vita cap. vlt. cū Dione lib. LVI. scribit. Auctor est etiā Plin. lib. III. cap. x. Cæcilium Isidorum Testamēto suo FVNERARI SE IVSSISSE Hs. XI. M. Contrà Senecam, SINE VLLO FVNERIS SOLLEMNI CREMARI SE, IVSSISSE, accepimus. *Ita enim*, ait lib. XVI. Tacitus, *Codicillis præscripserat, cùm etiam tum prædives & prapotens supremis suis consuleret*. Qua in re imitatus est Pomponium Atticum, de quo auctor eius vitæ, quisquis is est, talia scribit. ELATVS EST IN LECTICVLA, VT IPSE PRÆSCRIPSERAT, SINE VLLA POMPA FVNERIS, *comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia*. Ac planè suam de huiusmodi ambitiosa pōpa sentētiā patefeecerat Seneca in lib. de Breuit. vitæ, his verbis. *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum & operum publicorum dedicationes & ad Rogum munera, &* AMBITIOSAS EXEQVIAS. Enimuero Cyrum vltima valetudine mandasse quædam de funere suo Xenophon memorat,

quod cùm apud eum auctorem legisset Iulius Cæsar, aspernatus tam lentum mortis genus, subitum sibi celerémque optauit, vt à Sueton. proditũ est in eius vita cap. LXXXII. Ouid. lib. v. fastor.

Sæpe tamen patriæ dulci tanguntur amore,
Atque aliquis MORIENS *hoc breue* MANDAT *opus.*
MITTITE ME IN TIBERIM, TIBERINIS VECTVS IN VNDIS
LITTVS AD INACHIVM PVLVIS INANIS EAM.
Displicet heredi MANDATI *cura* SEPVLCRI
Mortuus Ausonia conditur hospes humo.

Scæuola in L. alumnæ, §. ab heredibus, D. de adimend. legat. *Ab heredibus petierat*, VT SI IN PROVINCIA DECESSISSET, SEXAGINTA LVCIO TITIO DARENTVR, VT IS CORPVS EIVS CVRARET IN PATRIAM REPORTARI: *& adiecerat hæc verba*: CVI CONCEDI VOLO, SI QVID EX EA PECVNIA SVPERERIT. *Eadem die Codicillos ad heredes suos scripserat eiusmodi*. PETO A VOBIS, VT SIVE IN PROVINCIIS, SIVE IN VIA ALIQVID MIHI HVMANITVS ACCIDERIT, CORPVS MEVM CVRETIS, ET IN CAMPANIA ET IN MONVMENTVM FILIORVM MEORVM REPORTARI. A quo non abhorret quod Antonij supremis Tabulis, quas eo viuo aperiri recitaríque Octauius Cæsar, vt ei apud populum inuidiam conciliaret, curauit, cautum fuisse legimus, vt si quid sibi, vel Romæ, accidisset, corpus suum Alexandriam deferretur. Verba Plutarchi in Antonio quæ hoc significant hæc sunt. Ἀπέκειντο δ' αὐταὶ (de Tabulis Testamenti Antonij loquitur) παρὰ ταῖς ἑστιάσι παρθένοις· καὶ Καίσαρος αὐτοῦντος, οὐκ ἔδωκαν· εἰ δὲ βούλοιτο λαμβάνειν, ἐλθεῖν αὐτὸν ἐκέλευον· ἔλαβεν οὖν ἐλθών· καὶ πρῶτον μὲν αὐτὸς ἰδίᾳ τὰ γεγραμμένα διῆλθε, καὶ παρεσημήνατο τόπους τινὰς εὐκατηγορήτους. Ἔπειτα τὴν βουλὴν ἀθροίσας, ἀνεγίνωσκε τῶν πλείστων ἀηδῶς ἐχόντων. ἀλλόκοτον γὰρ ἔδωξεν εἶναι καὶ δεινὸν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα, περὶ ὧν ἐβουλήθη γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν. ἐπεφύετο δὲ τῶν γεγραμμένων μάλιστα τῷ περὶ τῆς ταφῆς. Ἐκέλευε γὰρ αὐτοῦ τὸ σῶμα, κἂν ἐν ῥώμῃ τελευτήσῃ, δι' ἀγορᾶς πομπευθὲν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὡς Κλεοπάτραν ἀποστολῆναι. Καλούϊος δὲ Καίσαρος ἑταῖρος ἔτι καὶ ταῦτα τῶν εἰς Κλεοπάτραν ἐγκλημάτων Αὐτωνίῳ προὔφερε χαρίσασθαι μὲν αὐτῇ τὰς ἐκ περγάμου βιβλιοθήκας, ἐν αἷς εἴκοσι μυριάδες βιβλίων ἁπλῶν ἦσαν.

Moriẽtibus vtiq; suprema de funere suo mãdata in ore fuisse, testatur Seneca Epist. XCIII. cũ ait, *Neminẽ de* SVPREMO OFFICIO ROGO, NVLLI RELIQVIAS MEAS COMMENDO. *Ne quis insepultus esset, rerũ natura prospexit*. Amicos quoque & Liberos ipsos, vt ad funus suum venirent, legato inuitabant. Valens in L. si tibi, D. de legat. III. *Si tibi & ei* QVI EX TRIBVS LIBERIS MEIS IN FVNVS MEVM VENERIT, CENTVM AVREOS *legauero*. Mæcian. etiam sub hac condicione, SI AD EXSEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT, quandoque legata data, ostendit in L. condicionum quæ, D. de condic. & dem. Extare fertur Romæ huiusmodi Inscriptio. MORTVVM. ME. QVOQVE. FVNÆRARI. IVSSI. REBVS. LVGVBRIS. QVIBVS. VIVOS. PARAVI. LECTO. STRAGVLIS. FORENSIS. PÆNVLA. INGRIS. OMNIBVS. OSSA. MEA. IN. ARAM. MIXTA. CVM. FILIÆ. VNA. REQVIESCVNT. HOC. SOLACIVM. MECVM. ERIT. CIRCA. ARAM. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM. ET. QVIBVS. PERMISERINT. HAC. LEGE. VT. QVOTIENS. QVIS. EORVM. SVIS. CORONAS. PONENT. ET. ARAM. NOSTRAM. CORONENT. ATIMETO. LIB. CVIVS. DOLO. FILIAM. RESTEM. ET. CLAVONE VNDE. SIBI. COLLVM. ALLIGET.

INTERDVM Testator decedens eligebat qui sibi funus faceret, vnique curam condendi corporis mandabat, & ei cui hoc munus delegabat, pro hoc, emolumentũ aliquod relinquebat, L. si quis sepulcrũ, §. funus, D. de religios. Vlp. in L. & si quis §. si cui, D. eo. *Si cui* FVNERIS SVI CVRAM TESTATOR MANDAVERIT.

Et §.

Et §. idem Labeo ead. L. *Si testator quidem* FVNVS MIHI MANDAVIT. Item §. Diuus ead. L. *Qui prohibet funerari ab eo, quem Testator elegit.* Et ita Liuia moriens Funeris curam amicis quibusdam demandauit, quemadmodū Sueton. in Tiber. cap. LI narrat. Sic & in L. Titius heredes, D. de leg. III. Maritus CORPVS SVVM VXORI SVÆ SEPELIENDVM TRADI, iubet. Simili modo in L. Lucius, §. 1. D. de legat. II. A TE PETO, TITI, FIDEIQVE TVÆ COMMITTO, VTI CVRAM CONDENDI CORPORIS MEI SVSCIPIAS: ET PRO HOC TOT AVREOS E MEDIO PRÆCIPITO. Martial. Epigr. LXXXIX. lib. I.

Non aliter CINERES MANDO IACERE MEOS.

Interdum etiam Vestes & alia Ornamenta inferri iubebant. Scæuola in L. vlt. §. vlt. D. de auro argen. *Mulier decedens Testamento ita iusserat:* FVNERARI ME ARBITRIO VIRI MEI VOLO: ET INFERRI MIHI QVÆCVMQVE SEPVLTVRÆ MEÆ CAVSA PERAM, EX ORNAMENTIS, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS. Ineptas autem voluntates defunctorum circa sepulturam, veluti VESTES, aut, SI QVA ALIA SVPERVACVA, VT IN PVNVS IMPENDANTVR, non valere Papinian. scribit, L. seruo alieno, §. vlt. D. de legat. I. Vlpian. in L. Et si quis, §. impensa, D. de religios. & sumpt. *Non oportet autem Ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt.* Apud Lucianum, Nigrinus talia moriētiū Mādata exagitat, his verbis. Γελᾶ τοὺς ἀποθνήσκοντας, ὅτι χρὴ συγκατορύττειν ἑαυτοῖς ἀξίνας τὰς ἀμαθίας, καὶ τὴν ἀκαλλωπίαν ἔγγλυφον ὁμολογοῦσιν. οἱ μὲν, ἐσθῆτας ἑαυτοῖς καλύπτοντες συγκατορύττουσι: οἱ δ' ἄλλοι τῆς ἐκ τοῦ βίου τιμίων: οἱ δὲ καὶ παραμίσγουσι τοῖς τάφοις. ὧν οἱ δὲ καὶ φέρουσι τὰς φίλας ἀγῆσιν, ἐσθῆτας ἅμα καὶ τὸν πλοῦτον ἀφαιρούμενοι. Astutam certè quādam anum Testamento iussisse, vt nuda & oleo vncta à captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, vt vel mortua humeris eius elaberetur, cuius viua captionem euadere non poterat, Horat. lib. II. Sermo. Sat. V. significat, his versibus,

— anus improba Thebis
EX TESTAMENTO, SIC EST ELATA, CADAVER
VNCTVM OLEO LARGO, NVDIS HVMERIS, TVLIT HERES
Scilicet elabi si posset mortua.

Modestinus verò in L. quidam, D. de condic. instit. proponit quendam in suo Testamento heredem scripsisse sub tali condicione, SI RELIQVIAS IN MARE ABIECISSET.

Plerumque etiam Testatores Monumentum sibi fieri, mandabant, L. militis C. de religiosis. Et sub huiusmodi conditione, vel modo, quandoque heredes scribebāt & legata relinquebant, vt apparet ex L. si quis ita institutus, D. de condic. instit. L. hæc scriptura, & L. tales, D. de condic. & demonstr. Alfenus in L. paterfa. D. de hered. instit. *Paterfamilias Testamēto duos heredes instituerat: Eos* MONVMENTVM FACERE IVSSERAT IN DIEBVS CERTIS. Idem in L. in Testamento, D. de condic. & dem. *In Testamento quidam scripserat, vt* SIBI MONVMENTVM, AD EXEMPLVM EIVS QVOD IN VIA SALARIA ESSET, PVBLII DEMETRII, FIERET. NISI PACTVM ESSET, HEREDES MAGNA PECVNIA MVLTARE. Vlpian. in L. si fuerit, D. de reb. dub. proponit legatum relictum, EI QVI MONVMENTVM FECISSET. Papinian. in L. pannonius, §. vlt. D. de adquir. hered. Filium codicillis ab herede suo petisse refert, VT SIBI, PARENTIBVSQVE SVIS, IN POSSESSIONE MATRIS, MONVMENTVM EXTRVERET. Vlpian. in L. his consequenter, §. 1. D. famil. ercis. *Sed & cum* MONVMENTVM IVSSIT *Testator* FIERI. Hinc illa in vetustis inscriptionibus crebra verba, TESTAMENTO FIERI IVSSIT, HEREDES FACIENDVM CVRAVERVNT, Quæ verba his singularibus literis scribi solita, T. F. I. H. F. C. Valer. Prob. docet. Breuius interdum ita scribebant, EX TESTAMENTO.

Quandoque & impensæ quam in monumentum fieri vellent, modum statuebant, vt in L. Titius, D. de legat. II. *Titius de monumento quod sibi extrui volebat, ita cauit*, CORPVS MEVM VXORI MEÆ VOLO TRADI SEPELIENDVM IN FVNDO ILLO, ET MONVMENTVM EXTRVI VSQVE AD QVADRINGENTOS AVREOS. Papinian. in L. hereditas, §. I. D. de hered. petit. Alfen. in L. cùm in Testamento, D. de verbor. signific. *Cùm in Testamento scriptum esset*, VT HERES IN FVNERE, AVT IN MONVMENTO DVMTAXAT AVREOS CENTVM CONSVMERET. Papinian. in L. liberto, §. libertos, D. de negot. gest. LIBERTOS CERTAM PECVNIAM ACCIPERE TESTATOR AD SVMPTVM MONVMENTI VOLVIT. Vlpian. in L. I. §. vlt. D. ad L. Falcid. *An funeris, monumentique impensa, quantam Testator fieri iussit.*

Interdum sumptum immodicum fieri Testator iubebat, cuius voluntatem in ea re sequendam non esse si res egrederetur iustam sumptus rationem, sed pro modo facultatium simplum fieri debere Vlpian. ait, in L. & si quis, § æquum, D. de religio. & sumpt. Macer in L. funeris sumptus, D. eod. *Si amplum quid ædificari Testator iusserit, veluti*, IN CIRCVM PORTICATIONES. Contrà quandoque heredes impensæ præscriptæ à Testatore de suo aliquid adiiciebant: Quod testantur vetustæ Inscriptiones, his verbis. ET AMPLIVS IN EO MONVMENTO IMPENSA ADIECIT DE SVO HS. VI.

Interdum alicuius arbitratu monumentum facere heres legatariúsve iubebatur, L. multa, D. de condic. & demonstr. Iauolen. in L. quibus diebus, §. vlt. D. eo. *Thermus minor*, QVORVM ARBITRATV MONVMENTVM SIBI FIERI VELLET *Testamento scripserat, deinde ita legauerat*. LVCIIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM ÆDIFICANDVM MILLE HERES MEVS DATO. Iulian. in L. si heres, D. de condict. cau. da. *si heres* ARBITRATV LIBERTI CERTA SVMMA MONVMENTVM FACERE *iussus*. Sic in lapide Romano. L. APISIVS C. P. SCAPTIA CAPITOLINVS EX TESTAMENTO FIERI IVSSIT MONVMEN. . . . ARBITRATVM HEREDVM SVORVM ET SIBI ET SVIS. Et alius, C. VALERIVS C. F. QVÆ BROCCIVS SIBI C. VALERIO OVP. PATRI TESTAMENTO FIERI IVSSIT HS. CC. T. ↃↃ. ARBITRATV VALERIÆ C. F. SORORIS, ET M. MARCI.

Sed & in tutelam cinerum pletumque legabant. Quintilian. lib. VII. cap. IX. *Vt si quis corpus suum in occulto loco poni iubeat*, CIRCAQVE MONIMENTVM MVLTVM AGRI AB HEREDIBVS IN TVTELAM CINERVM, vt solet, LEGET. Quo pertinent hæc verba mutilæ Inscriptionis: C. IN CVLTV MONVMENTVM CVM P. XV. ET ITER. Et alias: HVIC MONVMENTO, EX TESTAMENTO IN CVLTVRAM LEGATA SVNT HS. VII. A. SEMPRONIO SEVERO.

Seruos etiam quandoque circa monumentum morari Testamento iubebant, vt in L. libertis, §. cibaria, D. de aliment. vel cibar. QVOS LIBERTOS MEOS VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IVBEO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCOPHAGVM MEVM MEMORIAM QVOTANNIS CELEBRENT. Modestin. in L. Mæuia, D. de man. test. SACCYS SERVVS MEVS, ET EVTYCHIA ET HIRENE ANCILLÆ MEÆ OMNES SVB HAC CONDICIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLLEMNIA MORTIS PERAGANT. Et hoc Lucian. in Nigrino ridet, his verbis, *Οἱ δὲ καὶ παραμένειν τινας οἰκέτας τοῖς τάφοις.*

Atque vt reliquas morientium commendationes, è quibus aliquot supra suis locis perstrinximus absoluamus, in Horatij vita, quæ Suetonio attribuitur, scriptum est, Quãtopere Mæcenas Horatium dilexerit testatum eum reliquisse versibus qui illic recitantur, sed multò magis extremis iudiciis tali ad Augustum elogio: HORATI FLACCI VT MEI MEMOR ESTO. Sed & Augustum morientem defecisse in hoc verbo, LIVIA NOSTRI CONIVGII MEMOR

VIVE,

VIVE, ET VALE, Sueton. in eius vita cap. XCIX. narrat. His nō malè vetus hæc Inscriptio accedet. T. TERTVLLVS, T. F. DEC. LABORE ET CVRA MEA HANC PARAVI DOMVM, C. TERTVLLO FIL. DVLCISS. ET IN EA VRN. VBI OSSA NOST. QVIESC. IN ÆDE ISIDI SACRA CONST. SI MANES POST FATA ALIQVID SENTIVNT, DEMETVR DOLOR FREQVENTI FILII MEI ACCESSV AD ME. VALE. C. TERTVLLE, ET ESTO MEMOR PIETATIS PATERNÆ.

Interdum & Morientes vltionem necis suæ alicui mandabāt, aut cædis suæ auctores indicabāt. Sueton. in Calig. cap. III. Germanicū se vbi veneficiis & deuotionibus à Pisone impugnari comperit, domesticis MANDASSE VLTIONEM, SI QVID SIBI ACCIDISSET, refert. Idē Vespasiano cap. VI. *Iactatū exēplar epistolæ, veræ siue falsæ defuncti Othonis ad Vespasianum, extrema obtestatione* VLTIONEM MANDANTIS, *&* VT REIPVB. SVBVENIRET, *optantis.* Vlpian. in L. qui cum maior, §. vlt. D. de bon. libert. *Si pater Testamento caverit*, VT ACCVSARETVR LIBERTVS, QVASI VENENVM SIBI PARASSET, AVT QVID ALIVD IN SE ADMISISSET. Idem in L. si quis in graui, §. I. D. ad Sc. Silan. *Si quis moriens dixisset*, A SERVO VIM MORTIS ALLATAM ESSE SIBI. Silius Italic. lib. XV.

Si quis ab externo casu MANDATA *referri*
Germano vis fortè tuo, PORTABIMVS, *inquit.*

Et mox: --- *Mea si* SVPREMA *referre*
Fratri VERBA *paras*, MANDO CAPITOLIA VICTOR
EXVRAT, CINERIQVE IOVIS PERMISCEAT OSSA.

Iam verò extrema Germanici animā agentis, dicta, ad amicos recitat Cornel. Tacit. lib. II. quibus hæc mandat. NVNC SCELERE PISONIS ET PLANCINÆ INTERCEPTVS, VLTIMAS PRECES PECTORIBVS VESTRIS RELINQVO: REFERATIS PATRI AC FRATRI QVIBVS ACERBITATIBVS DILACERATVS, QVIBVS INSIDIIS CIRCVMVENTVS MISERRIMAM VITAM PESSIMA MORTE FINIERIM. Et mox: NON HOC PRÆCIPVVM AMICORVM MVNVS EST, PROSEQVI DEFVNCTVM IGNAVO QVÆSTV: SED QVÆ VOLVERIT MEMINISSE, QVÆ MANDAVERIT EXEQVI. FLEBVNT GERMANICVM ETIAM IGNOTI: VINDICABITIS VOS, SI ME POTIVS QVAM FORTVNAM MEAM FOVEBATIS. Idē Tacitus in vita Agricolæ, dolēs quod assidere valetudini soceri, fouere deficientem, satiare vultu, cōplexu, non cōrigisset, *Excepissem certè*, ait, MANDATA, *vocésque quas penitus animo, figeremus.*

Sanè Virgilius Testamento, Carmina sua cremari mandauit, quemadmodum Plin. lib. VII. Nat. histor. cap. XX. memoriæ prodidit. Idq; ab eo qui celebertimi illius vatis vitā conscripsit, plenius relatum est. Quæ res scholasticorum versibus argumētum præbuit: Sic enim Sulpic. Apollin.

IVSSERAT *hæc rapidis aboleri carmina flammis*
Virgilius.

Item de eadem re Phocas Grammaticus.

Carmina Virgilius Phrygium prodentia Martem
Secum fatali IVSSERAT *igne mori.*

Et alius quidam incertus Poëta.

Ergóne supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum MANDARE *nefas? Ergo ibit in ignes,*
Magnáque doctiloqui morietur Musa Maronis?

Huc vsque dispersas Testamentorum reliquias colligere, & singulas membratim discerptas partes in ordinem cogere, suóque velut corpori reddere & restituere nobis curæ fuit. Deinceps integras Testamentorum Tabulas quæ vel ex vetustis lapidibus, monumentísque erui, vel ex priscorum auctorum scriptis elici possunt, attexam. Quarum pleráque aliena fide proferri, ne quis me euictionis nomine in ius vocet, testor & prædico atque adeo pileatas, vt ita dicam produco, & si quid vitij deprehendatur, non teneor.

Ac primum ex inscriptionibus Hispanicnsibus proferam vetustum Galli Fauo-

nij Iocundi Teſtamentũ, cuius tamen fidẽ nõ præſto. Verba eius notarũ interpretatione adhibita ſic habent. EGO GALLVS PAVONIVS IOCVNDVS PVBLII PAVONI PILIVS, QVI BELLO CONTRA VIRIATVM OCCVEVI, IOCVNDVM ET PVDENTEM PILIOS HEREDES RELINQVO, ET BONORVM IOCVNDI PATRIS MEI ET EORVM QVÆ MIHI IPSE ADQVISIVI, HAC TAMEN CONDICTIONE VT AE VRBE ROMA HVC VENIANT, ET OSIA HINC MEA INTRA QVINQVENNIVM EXPORTENT ET VIA LATINA CONDANT SEPVLCRO MARMOREO CONDITO MEA VOLVNTATE: BI SECVS PECERINT NISI LEGITIMÆ ORIANTVR CAVSÆ, VELIM EA OMNIA QVÆ PILIIS RELINQVO, PRO REPARANDO TEMPLO DEI SYLVANI QVOD SVB VIMINALI MONTE EST, ADTRIBVI, MANESQVE MEI A PONTIFICE MAXIMO ET FLAMINVM DIALIVM QVI IN CAPITOLIBVS SVNT OPEM IMPLORENTIBVS AD IMPIETATEM CONTRA FILIOS VLCISCENDAM, TENEANTVRQVE SACERDOTES DEI SYLVANI ME IN VRBE REPERRE, ET SEPVLCRO ME MEO CONDERE. VOLO QVOQVE QVOTQVOT DOMI MEÆ VERNÆ SVNT OMNES A PRÆTORE VRBANO LIBEROS CVM MATRIBVS DIMITTI SINGVLISQVE LIBRAM ARGENTI PVRI ET VESTEM VNAM DARI.

Inuenitur & in antiquis Hiſpaniæ lapidibus vltimum quoddam Elogium perbreue valde notarum hiatu luxatum, nullo bono ſenſu, in hunc modum.

MORTEM EVALER. M. P. ADSEQVEXT INVLT TERR. NVLLO CREDIDI LOCO OSSA NOSTRA POSSE MEL. ADQVIESCERE QVM PROPE TEMP. ÆSCVLA PII ITAQVE EX TESTAM. AD X. PEDES A TEMPLO VOLO.

CONDIER.

VOS NATI IVCVNDISS. AB VREE ROMA ROMA HVC CONCEDITE. AD SEPVLCHR. NOSTRVM DEMETVR DOLOR PIETATE VESTRA SI MANESCENT VOS ME.

MORES NOSTRI.

Cuius lapidis notas diuulſas coniungens ita integra verba reddo. MORTE ME VALERIVM. M. P. ADSEQVENTE, IN VLTIMA TERRA, NVLLO CREDIDI LOCO OSSA NOSTRA POSSE MELIVS ADQVIESCERE, QVAM PROPE TEMPLVM ÆSCVLAPII. ITA EX TESTAMENTO AD X. PEDES A TEMPLO VOLO CONDIER. VOS NATI IVCVNDISSIMI AB VREE ROMA HIC CONCEDITE AD SEPVLCHRVM NOSTRVM, DEMETVR DOLOR PIETATE VESTRA SI MANES SENTIENT VOS MEMORES NOSTRI. Ea certè niſi me animus fallit, fuit Valerij illius iuſta mentis ſententia. Extat quoque in eodem Hiſpaniæ tractu vetuſtum aliud Teſtamentum quod abraſis aliquot litteris immedicabile vulnus accepit. Itaque cum ſua cauſa, ſuiſque vitiis exhibebo. EGO Q. VALER. CASTRICVS Q. F. HODIE. III. IDVS AVG. DECED. CONITI. Q. VALER. P. MEVM EX ASSE HER. DVMODO[illegible] P. RO. VALERIA. P. MIHI KARISS. EXIMATVR SI LEGITIM. E. P. CONIVGE. SOLOL. HABERET [illegible] PROPRIMA, TVRRE TEMP. ÆSCVL. DEI QVOD IN VREE BARCIN: EST RESTAVR. ACT. P. ROMVLIO. CIT. HISP. PRO COS. DOMITIANO. VES. F. ORBI IMPERANTE.

Caput etiam quoddam Teſtamenti in eadem regione lapidi inciſum eſt in hæc verba. L. CÆCILIVS. L. PAP. OPTATVS ET LEG. VII. LEGAT. ET X. LEG. XV. APOLLINI MISSVI HONESTA MISSIONE AB. IMP. M. AVR. ANTONINO ET AVR. VERO AVG. ATLECTVS AB ATRE. INTERIM MVNE. CONSECVT. IN HONORES EDILICIOS. II. VIR. III. FLAM. ROMÆ DIVORVM ET AVGVSTORVM QVI R. P. BARCI C. TAL. DOLEGO DARIQ. VOLO [illegible] VI. EX QVORVM VIVRIS SEMISSIBVS EDI VOLO QVOTANNIS SPECTACVL. PVGILVM, DIE IIII IDVVM IVNTVS QVEAT XCCI. ET EADEM DIE LXXXCC. OLEVM IN-

TMIS

TMIS PVBL. POPVLO PRÆBERI FESTA PRÆSTARI EA CONDICIONE VOLO VT LIBERTORVMQ. LIBERTI QVOS HONOR SEVIRATVS CONTIGERIT, AB OMNIBVS MVNERIBVS SEVIRATVS EXCVSATI SINT. QVOT SI QVIS EORVM AD MVNERA VOCITVS FVERIT TVNEA. * . VI. AT REMPVB. TARRÆ TRANSFERRI IVSSO SVB EADEM FORMA SPECTACVLORVM QVOD S.S. ESSE DEBORVM TARRACONE L. D. D. D.

Extat etiam Saſſinæ in lapide antiquo caput Teſtamenti incluſum inſcriptione quadam, quæ ita habet.

D. M.

CÆTRANIÆ P. P. SEVERINÆ SACERDOTI DIVÆ. MARCIAN. T. BÆBIVS. GEMELLINVS . . . . . AVGVST. CONIVGI. SACRATISS. CAPVT. EX. TESTAMENTO CETRANIÆ. SEVERINE COLLEGIS. DENDROPHORVM. FABRVM. CENTONARIORVM. MVNIC. SASSI. HS. SENA. MILLIA. N. DARI VOLO. FIDEI Q. VESTRÆ. COLLEGIÆ I. COMMITTO. VTI EX. REDITV. HS. QVATERN. M. N. OMNIBVS. ANNIS. TRIB. IDVS. IVN. DIE. NATALIS MEI OLEVM. SINGVLIS VOBIS. DIVIDATVR. ET EX. REDITV. H. BINVM MILIVM. N. MANES MEOS. COLATIS. HOC VT. ITA. FACIATIS. FIDEI VESTRE. COMMITTO.

Eſt & ad antiquorum monumentorum ærarium delatum Teſtamentum quod ſubiungam.

D. O. M.

KL. SEX.

L. MALLIO ET Q. TORQVATO COSS.

SEMPRONIVS TVCIDANVS TESTAMEN. IVR. MIL. QVOD IPSE FACIO LL. AERS. OR. POENVM ITALIA PVLSVM. FVND. BALEARES SENATVI. P. Q. R. D. D. AVRELIVS TVCIDANVS TACITAM PECV. SI VIA. LAT. OSS. MEIS RE. MONVMENTVM SVO SVNT. EDIFICAVERIT HABETO. HERMETI LIB. AVG. VIND. MA. AVR. D. DA. SVNT. TICIÆ AGRESTI, VXO. BENEMER. MVNDVM MVLIEB. QVÆVE. E. CA. PA. D. L. CAIVS TVCIDANVS QVOD PVPILLAM CVIVS IVSSV MEO. CV. GE. CONTRA DECRETVM AMPLISS. ORD. VXO. D. EX. ESTO. DODRANT. IVLIO CELSO TESTAMENT. QVOD ESAPHO SCRIPSERAM. ADI. PAMPHILO VICARIO PECV. TI. INSTRVM. RVSTI. QVOD. EPIRO PARAVER. VT HIC VE HÆRED. DA SVNTO. FILIIS, SI NEPOTES MIHI NON FECERINT. MARCELLVS TVCIDANVS DAM. SVNT. COHI. HERED. QVE. LEGO ESTO.

Quorum verborum quidam hanc interpretationem faciunt. TESTAMENTVM IVRE MILITARI QVOD IPSE FACIO LEGIBVS AERIS OR PÆNVM ITALIA PVLSVM FVNDOS BALEARES S.P.Q.R. DO LEGO AVRELIVS TVCIDANVS TOTAM PECVNIAM SI VIA LATINA OSSIBVS MEIS RELATIS MONVMENTVM SVO SVMPTV ÆDIFICAVERIT HABETO. HERMETI LIBERTO AVG. MANVMISSO AVREI CX. DONO DATI SVNTO. TICIÆ AGRESTI, VXORI BENE MERITÆ MVNDVM MVLIEBREM QVÆVE EIVS CAVSA EMPTA PARATA SVNT DO LEGO. CAIVS TVCIDANVS QVOD PVPILLAM CVIVS IVSSV MEO CVRAM GESSERAT, CONTRA DECRETVM AMPLISSIMI ORDINIS VXOREM DVXIT EXHERES ESTO. DODRANTEM IVLIO CELSO TESTAMENTO QVOD EPHESO SCRIPSERAM ADIICIO PAMPHYLO VICARIO PECVLIARE INSTRVMENTVM RVSTICVM QVOD EPIRO PARAVERAM VEHICVLAVE DATA DONATA SVNTO. Iniectum tamen mihi de huius Teſtamenti fide atq; auctoritate ſcrupulũ non celabo. In eo enim Senatuſconſulti, quo pupillam vxorem ducere tutori fuit prohibitum, fit mentio, quod Marci demum temporibus am-

plissimus ordo decreuit. Proinde quomodo stare possit quod de Pœno Italia pulso Testator loquitur, alij viderint. Mihi, vt liberum cuique iudicium relinquam, quidquid in hoc genere descriptum inuenio referre satis est. Circumfertur & caput ex Testamento M. Megonij M. F. Cor. Leonis, in hæc verba.

HOC AMPLIVS R. P. PETILINORVM DARIVOLO HS. XN. ITEM VINEAM CLCIDIANAM CVM PARTEM FVNDI POMPEIANI FAVTL. OPTIMA MAXIMAQVE FVNT FINIBVS SVIS, QVA MEA FVERVNT. VOLO AVTEM EX VSVRIS SEMISSIBVS HS XN. COMPARARI AVGVSTALIVM LOCI N. AD INSTRVMENTVM TRICLINIORVM DVVM, QVOD EIS ME VEO TRADIDI CANDELABRA ET LVCERNAS BILYCHEIS ARBITRIO AVGVSTALIM, QVO FACLIVS STRATI IVS PVBL. OBIRS POSINT, QVOD IPSVM AD VTILITATEM REIP. N. PERTINERE EXISTIMAVI, FACILIVS SVBITVRIS ONVS AVGVSTALITALITATIS, DVM HOC COMMODVM ANTE OCVLOS HABENT. CETERVM AVTEM TEMPORVM VSVRAS EMISSE HS. XN. AD INSRVMENTVM AVGVSTALIVM ARBITRIO IPSORVM ESSE VOLO, QVO FACILIVS MVNVS MEVM PERPETVVM CONSERVARE POSSINT, NEQVE IN AILIOS VSVS VSVRAT, QVAS ITA A REP. ACCIPERENT, TRANSFERRI VOLO, QVAM SI NECESSE FVERIT IN PASTINATIONEM. VINEAM QVOQVE CVM PARTE FVNDI POMPEIANI SIC, VT SVPRA DIXI, HOC AMPLIVS AVGVSTALIBVS LOCI IDCIRCO DARI VOLO, QVÆ EST AMINEA, VT SI COGITATIONI MEÆ, QVA PROSPEXISSENT VTILITALIBVS NOSTRIS CREDO CONSENSERITIS, VINVM VSIBVS VESTRIS, DVMTAXAT DVM PVBLICE EPVLAS EXERCEBITIS, HABERE POSSITIS. HOC AVTEM NOMINE RELEVATI IMPENDIS FACILIVS PROSPECTVRI HI, QVI AD MVNVS AVGVSTALITALITATIS COMPELLENTVR. LOCATIO VINEÆ PARTIS FVNDI POMPEIANI, EAM COLERE POTERINT. HÆC ITA VT CAVE FIRI PRÆSTARIQVE VOLO. HOC AMPLIVS AB HEREDIBVS MEIS VOLO PRÆSTARI REIP. PETILINORVM, ET A REP. PETILINORVM CORPORI AVGVSTALIVM EX PRÆDIS CÆTERIS MEIS PALVM DICARI OMNIBVS ANNIS SVFFICIENS PERATVRE VINEÆ, QVAM AVGVSTALIBVS LEGAVI. A VOBIS AVTEM AVGVSTALES PETO, HANC VOLVNTATEM MEAM RATAM HABEATIS, ET VT PERPETVAM FIRMAM OBSERVERIS, CVRÆ VESTRÆ MANDETIS. QVO FACILIVS AVTEM NOTA SIT CORPORI VESTRO HÆC ERGA VOS VOLVNTAS, TVLI L. KAPVT, QVOD AD VESTRVM HONOREM PERTINET.

Non omittam iudicrum licet Grunij Corocottæ Testamentum, quod vetustatem non modo ipso contextu præ se fert, verumetiam D. Hieronymi locupletis & idonei testis auctoritate, annos suos probat. Sic enim ille Epist. ad Eustochium, *Testamentum autem Grunij Corocottæ Porcelli, decantant in scholis puerorum agmina cachinantium.*

M. GRVNNIVS COROCOTTA PORCELLVS TESTAMENTVM FECIT, QVOD QVONIAM MANV MEA SCRIBERE NON POTVI, SCRIBENDVM DIBTAVI. MAGIRVS COCVS DIXIT, VENI HVC EVERSOR DOMI, SOLIVERSOR FVGITIVE PORCELLE, EGO HODIE TIBS VITAM ADIMO. COROCOTTA PORCELLVS DIXIT, SS QVA PECI, SI QVA PECCAVI, SI QVA VASCVLA PEDIBVS MEIS CONFREGI, ROGO DOMINE COCE, VENIAM PETO, ROGANTI CONCEDE. MAGIRVS COCVS DIXIT, TRANSI PVER, ADFER MIHI DE CVLINA CVLTRVM, VT HVNC PORCELLVM FACIAM CRVENTVM. PORCELLVS COMPREHENDITVR A FAMVLIS, DVCTVS SVB DIE XVI. KAL. LVCERNINAS VBI HABVNDANT CYMÆ, CLYBANATO ET PIPERATO COSS. ET VT

VIDIT

VIDIT SE MORITVRVM ESSE, HORÆ SPATIVM PETIIT, COCVM ROGAVIT, VT TESTAMENTVM FACERE POSSET. INCLAMAVIT AD SE SVOS PARENTES, VT DE CIBARIIS SVIS ALIQVID DIMITTERET EIS, QVI AIT, PATRI MEO VERRINO LARDINO DO, LEGO, DARI GLANDIS MODIOS XXX. ET MATRI MEÆ VETVRRINÆ SCROFÆ, DO, DARI LACONICÆ SILIGINIS MODIOS XL. ET SORORI MEÆ QVIRINÆ, IN CVIVS VOTVM INTERESSE NON POTVI, DO, LEGO DARI HORDEI MODIOS XXX. ET DE MEIS VISCERIBVS DABO, DONABO SVTORIBVS SETAS, RIXATORIBVS CAPITINAS, GVRDIS AVRICVLAS, CAVSIDICIS ET VERBOSIS LINGVAM, BVBVLARIIS INTESTINA, ESICIARIIS FEMORA, MVLIERIBVS LVMBVLOS, PVERIS VESICAM, PVELLIS CAVDAM, CYNÆDIS MVSCVLOS, CVRSORIBVS ET VENATORIBVS TALOS, LATRONIBVS VNGVLAS, ET NEC NOMINANDO COCO DO, LEGO, AC DIMITTO POPAM ET PISTILLVM, QVÆ MECVM DETVLERAM A QVERCETO VSQVE AD HARAM, LICET SIBI COLLVM DE RESTE. VOLO MIHI FIERI MONVMENTVM EX LITTERIS AVREIS SCRIPTVM. M. GRVNNIVS COROCOTTA PORCELLVS VIXIT ANNOS D. CCCC. XCVIIII. QVOD SI SEMIS VIXISSET, MILLE ANNOS IMPLESSET. OPTIMI AMATORES MEI VEL CONSVLES VITÆ, ROGO VOS VT CORPORI MEO BENEFACIATIS, BENE CONDIATIS, DE BONIS CONDIMENTIS NVCLEI, PIPERIS, ET MELLIS, VT NOMEN MEVM IN SEMPITERNVM NOMINETVR. MEI DOMINI ET CONSOBRINI MEI, QVI HVIC MEO TESTAMENTO INTERFVISTIS, IVBETE SIGNARI

LVCANICVS SIGNAVIT TERGILLVS SIGN.
NVPTIALICVS SIGN. CELSANVS SIGN.
LARDIO SIGN. OFFELLICVS SIGN. CYMATVS SIGN.

Obliqua etiam veterum quorundam Testamentorum verba subiungere operæ pretium duxi. De Iulij Cæsaris Testamento hæc Sueton. in eius vita cap. LXXV. scribit. NOVISSIMO TESTAMENTO TRES INSTITVIT HEREDES SORORVM NEPOTES, C. OCTAVIVM EX DODRANTE, ET L. PINARIVM, ET Q. PEDIVM EX QVADRANTE RELIQVO, IN IMAGINEM C. OCTAVIVM ETIAM IN FAMILIAM NOMENQVE ADOPTAVIT: PLVRESQVE PERCVSSORVM IN TVTORIB. FILII, SI QVIS SIBI NASCERETVR, NOMINAVIT DECIMVM BRVTVM ETIAM IN SECVNDIS HEREDIBVS. POPVLO HORTOS CIRCA TIBERIM PVBLICE ET VIRITIM TRECENOS HS. LEGAVIT. Appianus lib. II. Bellior. Ciuil. Διαθήκη δὲ τοῦ Καίσαρος ἄρθησαν φερόμεναι, ἡ αὐτὸς αὐτὰς τὸ πλῆθος ἐκέλευσεν ἀναγνῶσκεσθαι. μὴ δὴ τῷ Καίσαρι παῖς ἐγίνετο ἐκ αὐτοῦ, ὁ τῆς ἀδελφῆς υἱωτεμιδῶς Ὀκταύιος τῷ δήμῳ δὲ ἴσον ἑκάστῳ ἐπιδιάτημα δεδόμενον, ἡ κατ' ἄνδρα μοιρασίαν τῶν ὄντων ἔπεμψε, πέντε ἡ ἑβδομήκοντα ἀττικὰς δραχμάς, ἡ ὑπῆρχε λέγειν αὐτὸς ἐς ὀργὴν ὁ δῆμος, τυραννίδι μὲν κατημερίας προπεπυσμένος, διαθήκας δὲ φιλοπόλιδος ἀνδρὸς ὁρῶντες οἰκείους δὲ ἐφάνη μάλιστα αὐτοῖς, ὅτι τῆς ἀνδροφόνου Δίκμος ὁ Βροῦτος ἐν τοῖς δευτέροις κληρονόμοις ἐγέγραπτο παῖς. Ῥωμαίοις γὰρ ἔθος παγχάλκῳ τοὺς κληρονόμους ἑτέρους, ἢ μὴ κληρονομεῖν οἱ πρότεροι. Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ μᾶλλον συνταραχθέντες, καὶ δίνῳ καὶ ἀθύμως ἠκροῶντο καὶ Δίκμον ἐπιβουλεῦσαι Καίσαρι, παιδὰ αὐτῷ γεγραμμένον ὕστερα. Dio lib. XLIII. Τῆς δὲ διαθήκης αὐτῷ μετὰ ταῦτα ἀναγνωσθείσης μαθὼν ὁ δῆμος ὅτι τοῦτο Ὀκταύιον ἐν υἱὸν ποιήσαιτο, καὶ τὸν Ἀντώνιον, τοῦτο Δίκμον, καὶ πίστις ἄλλως τῆς σφαγῆς ἐπιτρόπους αὐτῷ καὶ κληρονόμους τῆς οὐσίας αὖ γεμὲς ἐκεῖνον ἴλθοι, καταλέλοιπε. καὶ τροφὴν καὶ δωρεὰς ἄλλοις καὶ τῷ πόλει τοὺς τε κήπους τοὺς παρὰ τὸν Τίβεριν καὶ δραχμὰς ὡς μὲν αὐτὸς ὁ Ὀκταύιος γράφει, πεντήκοντα ἀφ' ἑκάστου, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἑκάστῳ σφῶν δόξαντα καταλῦσαι, ὑπεράρθησαν. August. vero

Testamentum Sueton. in eius vita cap. vlt. ita refert. TESTAMENTVM, L. *Planco, C. Silio Coss.* III. *Nonas Aprilis, ante annum & IIII. menses quam decederet, factum ab eo, ac duobus codicibus, partim ipsius, partim libertorum Polybi & Hilarionis manu scriptum, depositumque apud sex virgines Vestales, cùm tribus signatis æque voluminibus protulerunt: Quæ omnia in Senatu aperta atque recitata sunt.* HEREDES INSTITVIT PRIMOS, TIBERIVM EX PARTE DIMIDIA ET SEXTANTE: LIVIAM EX PARTE TERTIA, QVOS ET FERRE NOMEN SVVM IVSSIT: SECVNDOS, DRVSVM TIBERII FILIVM EX TRIENTE, ET EX PARTIBVS RELIQVIS GERMANICVM, LIBEROSQVE EIVS TRES, SEXVS VIRILIS: TERTIO GRADV PROPINQVOS, AMICOSQVE COMPLVRES. LEGAVIT POPVLO RO. QVADRINGENTIES, TRIBVBVS TRICIES QVINQVIES HS. PRÆTORIANIS MILITIBVS SINGVLA MILLIA NVMMORVM. COHORTIB. VRBANIS QVINGENOS, LEGIONARIIS TRECENOS NVMOS. QVIAM SVMMAM REPRÆSENTARI IVSSIT. *Nam & confiscatam semper repositamque habuerat.* RELIQVA LEGATA *varie dedit: produxitque quædam* AD VICENA SESTERTIA, QVIBVS SOLVENDIS ANNVVM DIEM FINIIT, EXCVSATA REI FAMILIARIS MEDIOCRITATE: NEC PLVS PERVENTVRVM AD HEREDES SVOS, QVAM MILLIES ET QVINGENTIES PROFESSVS, QVAMVIS XX. PROXIMIS ANNIS, QVATERDECIES MILIES EX TESTAMENTIS AMICORVM PERCEPISSET, QVOD PENE CVM DVOBVS PATERNIS PATRIMONIIS, CETERISQVE HEREDITATIBVS IN REMPVB. ABSVMPSISSET. IVLIAS, FILIAM NEPTEMQVE, SI QVID HIS ACCIDISSET, VETVIT SEPVLCRO SVO INFERRI. *De tribus suis voluminibus, vno,* MANDATA DE FVNERE SVO *complexus est: altero, indicem rerum à se gestarum, quem* VELLET INCIDI IN ÆNEIS TABVLIS, QVÆ ANTE MAVSOLEVM STATVERENTVR: *Tertio, Breuiarium totius imperij, quantum militum sub signis vbique esset, quantum pecuniæ in ærario, & fiscis, & vectigaliorum residuis. Adiecit &* LIBERTORVM SERVORVMQVE NOMINA, A QVIBVS RATIO EXIGI POSSET. Idē in Claudio de eiusdē Augusti Testamēto cap. IIII. *Ac ne heredem quidē* (scilicet Claudiū) *nisi* INTER TERTIOS *ac panè extraneos,* EX PARTE SEXTA NVNCVPARET: LEGATO *non amplius quam* OCTINGENTORVM SESTERTIORVM *prosecutus.* Cornel. Tacit. lib. 1. *Nihil primo Senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti: cuius Testamentum in latum per virgines Vestæ,* TIBERIVM ET LIVIAM HEREDES HABVIT. LIVIA IN FAMILIAM IVLIAM, NOMENQVE AVGVSTÆ ADSVMERATVR. IN SPEM SECVNDAM NEPOTES, PRONEPOTESQVE. TERTIO GRADV PRIMORES CIVITATIS SCRIPSERAT, *plerosque inuisos sibi, sed iactantia, gloriaque ad posteros.* LEGATA, *non vltra ciuilem modum, nisi quod* POPVLO ET PLEBI CCCCXXXV. PRÆTORIARVM COHORTIVM MILITIBVS SINGVLA NVMMVM MILLIA, LEGIONARIIS AVTEM COHORTIBVS CIVIVM ROMANORVM TRECENOS NVMMOS VIRITIM DEDIT. Dio lib. LVI. Τὰς διαθήκας αὐτῷ Πολύβιος τε Καισάρειος ἀνέγνω &c. κατελέλειπτο δὲ ἐν αὐταῖς τὰ μὲν δύο μέρη τῷ κλήρῳ τῷ Τιβερίῳ, τὸ δὲ λοιπὸν τῇ Λιουίᾳ, ὡς τινες λέγουσιν. ἵνα γὰρ τι ἡ ἐκείνη τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀπέχηται, ὧδε τῆς βουλῆς ἠτήσατο, τοσοῦτον αὐτῇ ὧδε τοῦ νόμου κατελιπεῖν δυνηθῆναι. Κληρονόμοι μὲν δὴ τοιοῦτοι ἐγένοντο· κτήματα δὲ ἢ χρήματα πολλὰ πολλοῖς ἢ τῶν προσηκόντων οἱ, ἢ τῶν ἄλλων ἰδίᾳ, οὐχ ὅπως βουλευταῖς ἢ ἱππεῦσι, ἀλλὰ καὶ βασιλεῦσι, τῷ τε δήμῳ χιλιάς μυριάδας καὶ τοῖς στρατιώταις, τοῖς μὲν δορυφόροις, καὶ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμάς, τοῖς δὲ ἀστικοῖς τὰς ἡμίσειας, τῷ τε λοιπῷ τῷ πολιτικῷ πλήθει πέντε καὶ ἑβδομήκοντα δραχμὰς ἐκέλευσε, καὶ προσέτι καὶ τοῖς παισὶν, ὧν μικρῶν ὄντων, τοὺς πατέρας τῶν οὐσιῶν ἐκκληρονομήσει, προσέταξε πάντα μετὰ τῶν προσόδων, ἐπειδὰν αὐξηθῶσι, ἀποδῶναι, ὅτῳ τε καὶ ζῶν ἐποίει. Εἰ γὰρ πινὰ τέκνα ἔχοντα διεθέξατο, τοῖς παισὶν αὐτοῦ πάντως, εἰ μὴ ἤδη τότε τέλειοι ἦσαν, εὐθὺς, εἰδὲ μὴ, μετὰ τοῦτο πάντα ἀπέδωκε. Τοιοῦτος μέντοι περὶ τὰ ἀλλοτρίως παῖδας ὢν,

δας ὢν, τὴν θυγατέρα ὅστε κατήγαγε, καίπερ καὶ δωρεῶν ἀξιώσας, καὶ ταφῆναι ἐν τῷ αὐτοῦ μνημείῳ ἀπηγόρευσε. Et reliqua, quæ cum Suetonio collata, lectores iuuabunt. Illud ex supremis Augusti Tabulis hoc obiter colligi potest, Testatores interdum nominatim expressisse, quos in sepulcrum suum inferri vellent, vetuisséque nè certæ personæ inferrentur. Quod & confirmat Vlpian. in L. prætor ait, §. si quis, D. de sepul. viol. his verbis. *Si quis in* HEREDITARIVM SEPVLCRVM *inferat, quamuis heres, tamen potest sepulcri violati teneri, si forte,* CONTRA VOLVNTATEM TESTATORIS INTVLIT. *Licet enim cauere testatori,* NE QVIS EO INFERATVR, *vt rescripto imperatoris Antonini cauetur: seruari enim voluntatem eius oportere. Ergo &* SI CAVIT, VT VNVS TANTVM HEREDVM INFERRET, *seruabitur, vt solus inferat.* Idem in L. vel quod, D. de religiosis & sumpt. de hereditario sepulcro agens, *Liberis autem,* ait, *cuiuscumque sexus vel gradus, etiam filijs fa. & emancipatis, idem ius concessum est: siue extiterint heredes, siue se se abstineant. Exheredatis autem,* NISI SPECIALITER TESTATOR IVSTO ODIO COMMISSO, EOS VETVERIT, *humanitatis gratia, tantùm sepeliri, non etiam alios præter suam posteritatem inferre licet.* Qua de re plura postea in Monumentorum formulis: nunc ad institutam Testamentorum seriē redeamus.

Tiberij Testamentum Suetonius in eius vita cap. vlt. eiusmodi refert. TESTAMENTVM *duplex ante biennium fecerat, alterum sua, alterum liberti manu, sed eodem exemplo: obsignauerátque etiam humillimorum signis.* EO TESTAMENTO HEREDES ÆQVIS PARTIBVS RELIQVIT CAIVM EX GERMANICO, ET TIBERIVM EX DRVSO NEPOTES, SVBSTITVITQVE INVICEM. DEDIT ET LEGATA PLERISQVE INTER QVOS, VIRGINIBVS VESTALIBVS, AC MILITIBVS VNIVERSIS, PLEBIQVE ROMANÆ VIRITIM, ATQVE ETIAM SEPARATIM VICORVM MAGISTRIS.

Auctor vitæ P. Virgilij de eius supremis hæc tradit. *Qui cum grauari se morbo sentiret, scrinia sæpe & magna instantia petiuit crematurus Æneida: quibus negatis,* TESTAMENTO COMBVRI IVSSIT, VT REM INEMENDATAM, IMPERFECTAMQVE. *Verum Tucca & Varus monuerunt, ita Augustum non permissurum. Tunc* EIDEM VARO, AC SIMVL TVCCÆ SCRIPTA SVB EA CONDICIONE LEGAVIT, Ne QVID EDERENT QVOD A SE EDITVM NON ESSET, VERSVS ETIAM IMPERFECTOS, SI QVI ERANT, RELINQVERENT. VOLVIT ETIAM EIVS OSSA NEAPOLIM TRANSFERRI, *vbi diu & suauissimè vixerat, ac extrema valetudine hoc ipse sibi Epithaphium distichum fecit.* TRANSLATA *igitur iussu Augusti, eius* OSSA PROVT STATVERAT, NEAPOLIM *fuere, sepultaque via Puteolana, intra lapidem secundum, suóque sepulcro id distichon quod fecerat, inscriptum est.*

MANTVA ME GENVIT, CALABRI RAPVERE, TENET NVNC
PARTHENOPE, CECINI PASCVA, RVRA, DVCES.

HEREDES FECIT EX DIMIDIA PARTE VALERIVM PROCVLVM FRATREM EX ALIO PATRE: EX QVARTA AVGVSTVM: EX DVODECIMA MECÆNATEM: EX RELIQVIS VALERIVM ET PLOTIVM TVCCAM, *qui eius Æneidem post obitum iussu Cæsaris emendauerunt, &c.* Non tacebo Virginij Ruffi & Iulij Frontini clarissimorum virorum contraria suprema iudicia. Virginium Ruffum dico, qui cùm in Gallia Iulium Vindicē deuicisset, à militibus Imperator appellatus, eorum precibus nec minis adduci non potui., vt imperium assumeret, sed liberam Imperatoris eligendi potestatem Senatui reliquit, Galbæque à Senatu electo suas legiones tradidit. Is vt Plinius Secundus Epist. x. lib. vi. refert, *Mandauit, cauitque Testamento,* VT DIVINVM ILLVD ET IMMORTALE FACTVM VERSIBVS INSCRIBERETVR, IN *hunc modum.*

HIC SITVS EST RVFFVS PVLSO QVI VINDICE QVONDAM
IMPERIVM ADSERVIT NON SIBI, SED PATRIÆ.

Iulius vero frontinus vetuit omnino monumentum sibi fieri & extrui additis hisce verbis, IMPENSA MONVMENTI SVPERVACVA EST, MEMORIA NOSTRA DVRABIT, SI VITAM MERVIMVS. Hoc ipsemet Plinius Epist. xix.

lib. IX. scribit. Ibidemque quid de vtroque sentiret a Ruffone consultus, sententiam suam promit, & vtrumque ad gloriam pari cupiditate, diuerso itinere contendisse censet, Illum dũ exprimit debitos supremos Titulos: hunc dum mallet videri contẽpsisse. His glorioſius est Theodosij Imperatoris Testamentũ, quĩ cũ omnia iam filiis tradidisset, regnum, potestatem, nomen Augusti, nouissima voluntate, Legem indulgentiæ quam scriptam reliquit, dari præcepit. Quod laudibus in cœlum non immerito effert D. Ambrosius Oratione quam de eius obitu habuit: cuius verba ipsa subiiciam. *Si enim priuatorum vltimæ voluntates, & deficientium Testamenta, habent perpetem firmitatem: quomodo potest tanti principis esse irritum Testamentum? Glorioſior quoque in eo Theodosius, qui non communi iure testatus est. De filijs enim nihil habebat nouum quod conderet, quibus totum dederat, nisi vt eos præsenti commendaret parenti: de subditis sibi & commissis testari debuit, vt legata dimitteret, fidecommissa signaret.* PRÆCEPIT DARE LEGEM INDVLGENTIÆ, QVAM SCRIPTAM RELIQVIT. *Quid dignius, quàm vt Testamentum Imperatoris lex sit?*

Pænè præterieram Lucij Titij Testamentum, cuius capita aliquot Marcellus in vnum coniecit in L. vlt. D. D. de fidecom. libert. *Lucius Titius Testamento ita cauit,* SI QVOS CODICELLOS RELIQVERO, VALERE VOLO. SI QVIS MIHI EX PAVLA, QVÆ VXOR MEA FVIT, INTRA DECEM MENSES NATVS NATAVE ERIT: EX SEMISSE HEREDES SVNTO. GAIVS SEIVS EX SEMISSE HERES ESTO. STICHVM ET PAMPHILVM SERVOS MEOS ET EROTEM, ET DIPHILVM PETO, ET FIDEI HEREDVM COMITTO, VT CVM AD PVBERTATEM LIBERI MEI PERVENERINT, MANVMITTANT. *Deinde nouissima parte ita cauit,* QVOD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSERINT: TVNC HEREDES EX PARIBVS PARTIBVS SVNTO MVCIVS ET MÆVIVS. LEGATA QVÆ PRIORE TESTAMENTO, QVO FILIOS ET SEIVM, RELIQVI, PRÆSTARI VOLO, HOC EST ET A SEQVENTIBVS HEREDIBVS. Iam quod ad Cuspidij Pseudotestamentũ attinet, quod patrum nostrorum memoria conditum esse, multi sciunt, libens *id* illis concedo, qui sibi fucum fieri, æquo animo patiuntur. Ego illud alienæ priscarum Formularum familiæ sese in ferere, aut falso vetustatis diplomate commeare nequaquam ferre possum. At non inuitus Græcum Gregorij Theologi, Nazianzeni Episcopi Testamentum subiungam, ὁ (quemadmodum in membranis scriptum est) μετενεχθὲν ἐκ τοῦ ἀρχετύπου τοῦ συγκειμένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ναζιανζῶ. Verba eius sic habẽt. Ἰταπίου φλαυίῳ εὐχρείου καὶ φλαυίῳ εὐαρχίου τοῖς λαμπροτάτοις μοι φίλοις χαίρειν. Γρηγόριος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κωνσταντίνῃ πόλει ζῶν καὶ φρονῶν ἐγὼ γνώσῃ καὶ ἐρρωμένοις τοῖς λογισμοῖς διελέμην τὴν διαθήκην μου ταύτην, ἣν κελεύω ἐγὼ βούλομαι εἶναι ἐγὼ κυρίαν ἐπὶ παντὸς δικαστηρίου καὶ πάσης ἐξουσίας. Ἅπαντα μὲν γὰρ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην κατέστησα φανερὰν, ἐγὼ πᾶσαν μου τὴν οὐσίαν καθιέρωσα τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ κατὰ Ναζιανζὸν ὡς τὴν τοῦ πλησίον διαφυλάσσειν τοῦ ὑπὸ τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας. Διὸπερ καὶ πρώτιστόν μοι πλοκτρόφως ἔνεκα ταύτης μου τῆς προαιρέσεως. Μάρκελλον τε τὸν διάκονον καὶ μεγάζοντα καὶ Γρηγόριον τὸν διάκονον τὸν ἐκ τῆς οὐσίας μου γενόμενον καὶ Εὐσέβιον τὸν μεγάζοντα τὸν καὶ αὐτὸν ἐκ τῆς οἰκίας μου γενόμενον καὶ νῦν δὲ τὴν αὐτὴν συνοίδα τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ τῇ κατὰ Ναζιανζὸν φυλάττειν τὰ ἴχνια τῆς αὐτῆς προαιρέσεως. Ἐὰν σοὶ συμβῇ με τίλει τὸν βίον χρήσασθαι ἐγὼ μὲν κληρονόμος ὁ προειρημένος Γρηγόριος ὁ διάκονος καὶ μεγάζων ὁ γενόμενος ἐκ τῆς οἰκίας μου ἐν πάσῃ ἐλευθέρωσα ἐξ ὁλοκλήρου πάσης μου τῆς οὐσίας κινητῆς τε καὶ ἀκινήτου τῆς πανταχοῦ μοι ὑπαρχούσης. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἴσως μὲν ἀποκληρούμενοι ὧν τὸ μέτριον ὥστε αὐτὴν πᾶσαν μου τὴν οὐσίαν κινητήν τε καὶ ἀκίνητον ἀποκαταστῆσαι τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐν Ναζιανζῷ, μηδὲν τῶν δοκούντων ἐπεξελόμενον πλὴν ὧν αὖ ἐν ταύτῃ τῇ διαθήκῃ μου ποιῶ ἰδίως καταλιπὼν λεγάτου ἢ φιδεικομμίσσου χάριν· ἀλλὰ πάντα ὡς προεῖπον ἀκριβῶς ἀποσῶσαι τῇ ἐκκλησίᾳ ἴχνια τῶν τοῦ θεοῦ φόβου προηγουμένων καὶ μὴ δόξαι ὅπως ἂν διακοίαι τοῦ πλησίον τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας προέταξα πᾶσαν μου τὴν οὐσίαν προχωρῆσαι. Καὶ ἐπὶ τούτῳ αὐτοὶ εἰς πάμπαν κληρονόμοι ὧν δι' αὐτοῦ

αὐτῷ τῇ ἐκκλησίᾳ παντ' ἀπαραλείπως ὑποτεθῆναι. τοὺς οὖν ὑπ' ἐκείνας ὑφ' ἡλευθέρωσα εἴτε ἐξ ἐμῆς παραιρέσεως εἴτε ἐξ ἐπιτελῶν τῶν μακαρίτατων γονέων μου τούτους πάντας βούλομαι καὶ νῦν ἐλευθέρους μένειν ᾗ τὰ παιδία αὐτοῖς πάντα μένειν βεβαίως ᾗ ἀσυγχύτως. ἔτι βούλομαι κατασχεῖν τὸν κληρονόμον μοῦ Γρηγόριον τὸν διάκονον ἅμα τῷ μισάζοντι εὐσεβείᾳ τοὺς γενομένους ἐκ τῆς οἰκείας μοῦ κτήσεως εἰ Νάζιαν. τὸ ἐκ τῆς ῥηγὸς κεφαλῆς εἰς ἡμᾶς τὰ δὲ φορεδία ᾗ τὰ παρβάτια ὅσα ἤδη αὐτοῖς παρὰ ἐκέλευσα δοθῆναι, ὧν καὶ τὴν διαστολὰν παρέδωκα. ταῦτα μένειν αὐτοῖς ἀσυγχύτως βούλομαι διαστολὰς δικαίῳ. ἔτι δὲ ἐξαιρέτως Γρηγόριον τὸν διάκονον ᾗ κληρονόμον μοῦ γνησίως ὑπηρετήσαντά μοι κατασχεῖν ἰδίᾳ διαστολῇ δικαίῳ χρυσίους τὸν ἑξακόσιον ῥ. τῇ αἱσιμωτάτῃ παρ' ἐμοῦ ῥωσιανῇ τῇ συγγενίδι μου ἥτις ἐκέλευσα καὶ ἔχειν ἔτος δι' διαθήκης εἰς τὸ ἐλευθερίας αὐτὴν ἀφῆναι, ἄνωθεν βούλομαι ᾗ κελεύω πάντα χρὴ τὸν τύπον ὃν προσέταξα αὐτοῖς ἀποκαθίστασθαι αὐτῇ δίδοσθαι καὶ ἔκαστον ἔτος εἰς διοικήσεως αὐτῆς. τοτὲ μὲν οὖν διεταξάμην μὴ εἰδὼς τὸ μᾶλλον ἄριστον αὐτῇ διάγειν· νῦν ᾗ τοῦτο βούλομαι, ὥστε εἴ οἷόν τε αὐτὴν ὑπολείπεται χρείαν κατασκευάζεσθαι αὐτῇ οἰκίαν ἐλευθέραν παρέπουσαν ἀσχόλως ἀφαγωγῇ παρθένῳ ἣν τῶν οἰκείων ἐξ ἀναδικαίως εἰς ἀσχόλως εἰς χρῆσιν ᾗ κέρδος μέχρι βίου ζωῆς. μετὰ δὲ ταῦτα ἀποκεχάσθαι τῇ ἐκκλησίᾳ παραδίδοται ᾗ αὐτὴ βούλομαι καὶ δύο κόρας ἃς εἰ αὐτῇ ὑπολείπεται ὕπως εἰδῇ τοι ἄφρεμοῦται ταῖς κύραις μέχρι τοῦ τῆς ζωῆς αὐτῆς ᾗ εἰ μὴ αὐταῖς ἀσχαλεῖσθαι ἐξεῖναι αὐτῇ ἐλευθερίᾳ αὐτὰς ἠμῆσαι, εἰ δὲ μὴ ᾗ αὐτὰς διενεγκεῖν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ ᾗ φίλωνα τὸν παῖδα τὸν παραμένοντα μοι ἤδη ἠλευθέρασα. βούλομαι οὖν αὐτῷ καὶ νῦν δοθῆναι λεγάτον χρέων ῥ ῥ ε. ὡσαύτως δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βούλομαι ἐλεύθερον εἶναι ᾗ δοθῆναι αὐτῷ λεγάτου λόγῳ χρυσᾶ ῥ ῥ ε. τὴν γλωκυτάτην μου θυγατέρα ἀλυπαντὴν· τοῦ γὰρ ἄλλου εὐγενείας τι ᾗ ροπῆς ὀλίγος λόγος ὢν ᾗ ὁ βίος ὑπολίψιμος. βούλομαι συγχωρῆσαι ἔχειν μοι αἰδῆν αὐτὴν καταλιπὼν κύριος ἐγὼ μὴν παῖδα θρεπτελάμενος τοῖς πλουσίοις μᾶλλον δὲ τοῖς μακαριωτάτοις γονεῦσιν ὑπογραμμίους ἀκαλήφησας ὧν ἀθετῆσαι τὴν γνώμην ὑφ' ὅσου γε ἀσφαλείᾳ ἠμοῦμαι ὅσα μέντοι ἐκ τοῦ τε μακαρίου μοῦ ἀδελφοῦ ᾗ σεβίου θραύματα εἰ ἐδόθη στεῖξαι λίτρα ἢ ἐρίαι ᾗ βουες χίλιοι σφυλίλειπται, ταῦτα διαφέρειν τοῖς τέκνοις αὐτῆς βούλομαι ᾗ εἰ μὴδέν· μηπεκάπτω μήτε τὰς ἀδελφὰς αὐτῆς ὠσχαλῶν μήτε τὸν κληρονόμον μοῦ μήτε τὴν ἐκκλησίαν μελέπιος ὁ γάμβρος μοῦ τὸ κτῆμα τὸ εἰ ἀπηνζήσω τὸ ἐκ τοῦ ὠφρμίου, ἴστω καὶ κατεχ. καὶ ὅσαφ τοῦτου καὶ ὑποτίγνον ἐπίσταλα πολλάκις τῷ ὠφρμέω αἰεὶ δρὶ αὐτοῦ καταγίνωσκ εἰ μὴ τὸ ἑαυτοῦ ἀναρύσηται. Καὶ νῦν μαρτύρομαι πάντας καὶ ἀγγέλους ᾗ ἀρχιμβόους ὅτι ἀδικεῖται ὁ ὠφρμιος. χρὴ γὰρ τῷ ὠφρμίῳ ὑποκατεῖναι τὸ κτῆμα. τὴν αὐτὴν τοῦ χρείου ἐκπεσταλ τῷ αἱσιμωτάτῳ υἱῷ τῷ ὑπὸ σκόπῳ ἀμφιλοχίῳ ὑποκατεῖναι βούλομαι ᾗ γὰρ εἰ τοῖς χαρίοις ἡμῶν. Καὶ πάντες ἴσασιν ὅτι ᾗ τὸ σωάλλαγμα ἐλυ ᾗ τὴν πιμὴν ἀπελυ καὶ τὴν νόμιν καὶ τὴν διαστολὰν τοῦ κτήματος πάλαι παρέδωκα Εὐαγρίῳ τῷ Ἀφρικάνου πολλά μοι συγχωρήσαντι ᾗ σωαφορτίσαντι Ἀφρικανὸν τὸν ἴδιον υἱὸν ἀποτάξαντι, χάριν ὁμολογῶ ᾗ ὅτι θέλω ᾗ ὅτι τοῦ αὐτῶν· καὶ τοῖς μίζοσι μετ' αὐτὸν ὁ θεὸς ἀμείψαιτο, ἵνα δὲ μηδὲ τὰ μικρὰ τῆς φιλίας σύμβολα παρ' ἡμῶν ἐλλείπῃ, βούλομαι αὐτῷ δοθῆναι κέμασον ἕνα, τιχάριον εἰ· πάλλια β. χρυσᾶ ῥ ῥ λ· ὁμοίως ᾗ τῷ γλωκυτάτῳ συνδιακόνῳ ἡμῶν ἀδελφῷ δοθῆναι βούλομαι κέμασον ἕνα, τιχάρια β. τ· ἐν τῇ παξίδι ῥ ῥ κ· ἔτι τε ἐν τῇ παξίδι λόγῳ. Ελαφίῳ τῷ ρο· αὐξέπω ὅτι ᾗ κελ ἡμᾶς αὐπαίσωτα ἐν ὑπηρετήσατο ζήλομαι δοθῆναι κέμασον ἕνα τιχάρια β· πάλλια γ· στιγλίνια ὠ τῇ παξίδι ῥ ῥ κ· ταύτην μοῦ τὴν Ἀφθόνιον κυρίαν καὶ βέβαιον εἶναι βούλομαι ὅτι πάντος δικαιωτέου ᾗ πάσης ἐξουσίας. εἰ δὲ καὶ ὡς Ἀφθόνιον μὴ ἰσχύσειεν, ὡς βούλομαι αὐτὸν εἰ οὖν κωδίκελλον αὐτὴν ἰσχύειν βούλομαι· ὁ δὲ ὅτι χειρὸν αὐτὴν αὐαπολήψειν δυοῖν λόγοιν ὠ ἡμέρα κρίσεως ᾗ ἐξ τὸν λόγον ὀφλεῖν τὸ ὄνομα τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ ἰοῦ ἀλλὰ πώμματος. Γρηγορίος ὑπόσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς εἰ Κωνσταντινούπολι ἀναγνοὺς τὴν Ἀφθονίου ᾗ ἀρεσθεὶς πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐπέχαλα χρεὶ ἐμοῦ καὶ ἰσχύειν αὐτὴν κελεύω καὶ βούλομαι. Ἀμφιλόχιος ὑπόσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοῖς εἰ Ικονίῳ παρὰ τῇ Ἀφθονίου τοῦ αἱδεσιμωτάτου ὑποσκόπου Γρηγορίου καὶ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ ἐπέχαλα χρεὶ ἐμοῦ· Ὀφλίμος ὑποσκόπος τῆς κατὰ Ἀντιοχίαν καθολικῆς ἐκκλησίας παρὼν Ἀφθονίου τῷ αἱδεσιμωτάτῳ ὑποσκόπῳ Γρηγορίῳ καὶ τὰ τοῦ γεγραμμένα καὶ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ ὑπέχαλα χρεὶ ἐμοῦ· Θεόδωρος ὑπόσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς εἰ Ὕδη παρὼν τῇ Ἀφθονίου τοῦ αἱδεσιμωτάτου ὑποσκόπου Γρηγορίου ᾗ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ ὑπέχαλα χρεὶ ἐμοῦ· Θεόδουλος ὑπόσκοπος τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς κατὰ Ἀπάμειαν παρὼν ᾗ τὰ ὑπέχαλα· Ἰλασίος ὑπόσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἰσαύρᾳ παρὼν ᾗ τὰ ὑπέχαλα Θεμίστιος ὑπόσκοπος τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἁγίας ἐκκλησίας παρὼν καὶ τὰ ἐξ. Κλεδόνιος πρεσβύτης εἰ Ικονίῳ ἐκκλησίᾳ παρὼν καὶ τὰ ἐξ.

Huic Testamẽto aliud eiusdem linguæ accedet, ex quo Iustinianus Nou. CLX. hæc capita adfert. Βούλομαι δὲ ᾗ κελεύω τοὺς ἐμοὺς κληρονόμους, Κωνσταντῖνον μὲν τὸν λαμπρότατον τὸν

ἀφορισθῆναι αὐτῷ οἰκίαν μὲ πάντων τῶν, καὶ προλέγραπται, συναριθμεῖσθαι αὐτῇ δικηόν, καὶ τὸ προάστιον τὸ ἐν τοῖς Κωπαρέοις, μετὰ πάντων, καὶ προλέγραπται, τῶν διαφερόντων αὐτῷ δικηῶν, ἢ τῶν οἰκιῶν τῶν ἐν Ἀντιοχίᾳ τῶν καὶ Ἀμμωνίου. Ἀριθμοῦ δὲ τὸν γλυκύτατον τὸ προάστιον τὸ ἐν Βλαχέρναις τὸ καὶ Εὐγένιον ἢ Ἰγλικιανὸν τοῖς τῆς ὁδοῦ μνήμης, ἢ τὸ προάστιον τὸ ἐν τῷ ἀκρῳ τοῦ κόλπου τοῦ Σαωδνίου, τὸ νυν καὶ Ἀρδαβύριον τὸν τῆς ὁδοῦ μνήμης. Καλλιόπιον δὲ τὸν λαμπρότατον τὸ προάστιον τὸ Βυθάριον, ἤτοι τὸν Φιλοθέου. ἢ Ἀλέξανδρον τὸν λαμπρότατον τὸ προάστιον τὸ εἰς τοὺς Βαιάνους, μὴ ἐκ πώσας, μὴ καὶ θρᾶνυ, μὴ καὶ δωριακὸν, μὴ καὶ ἀσπαλαγὸν, μὴ ἄλλως ὅπως δύνηται, μηδὲ ἐκβάλλειν ἢ ἀλλοιῶσαι τὰς αὐτὰς οἰκίας, ἢ τὰ προλεγόμενα πάντα προάστια, τῷ ἐμῷ ὀνόματος ἢ τῆς ἐμῆς φαμιλίας· ἀλλ' εἰ μὴν (ὅπερ ὠρμαι) γένοιτο αὐτοῖς παῖδες, ἢ ὅτι παισὶν ἢ ἐγγόνοις γνησίοις ἢ καὶ φυσικοῖς τελευτήσωμεν, καταλιμπάνω ἔκαστον αὐτῶν τὸ ἀφορισθὲν αὐτῷ προάστιον, ἢ τὰς οἰκίας, τῶν τε Ἀλεξανδρίων καὶ ταύτων τῶν βασιλέων πόλεων ἢ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ παισὶ ἢ ἐγγόνοις ἔκαστον, τοῖς γνησίοις ἢ καὶ φυσικοῖς. πρώτως γὰρ ὡς ὅτι ἀδιάσειστοι ὦσι ὅτι φυσικῶν παίδων ἢ ἐγγόνων τῶν ἐμῶν Ἀλεξανδρέων ἢ βούλομαι. εἰ δὲ ὅτι καταλεῖ ἀπαιδία παντὸς, ἢ πινες, ἢ ὡς ἐξ αὐτῶν τελευτῴη (ὃ μὴ γένοιτο) βούλομαι, ἢ κελεύω τοὺς ἀπαιδας, ἢ τὸν ἀπαιδα, μέλλοντα τελευτᾶν, ἀπέκτασθαι τοῖς θείοις ἢ τῷ θείῳ αὐτῶν ἀδελφῷ τὰς προλεγομένας οἰκίας, τῶν τε ἐν Ταρσῷ καὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἢ τὰ προσηλωθέντα πάντα προάστια, μετὰ πάντων αὐτῶν τῶν δικηόν ἢ τῆς καθόλου θεμελίου ἀπραγμόνως. ἀρρύσης δηλαδὴ μεταξὺ αὐτῶν τῆς ὅτι τοῖς φιλοκομμέρσιοις ἢ λογάτοις ἐκκοπῆς. βούλομαι γὰρ καὶ κελεύω μὴ ἀπαίτησιν αὐτοῖς ἐφ' ἀλλήλων τοιαύτας ἐκκοπῆς.

Verũ, si quem ad modũ Senatoribus olim egredi Relationẽ licuit, ita mihi, bona lectorũ venia, extra hos formularũ cãcellos quos mihi circũdedi, egredi cõcedatur, Græcus quẽ ingressus sum Testamentorũ sermo, nõ ducit modò, sed trahit vt palliata aliquot philosophorũ Græcorũ Testamẽta, non omnino à Togatis remota adscribã. Platonẽ quidẽ Diogenes Laërtius Testamento ita cauisse refert. Τὸν μὲν ἀφαιτιάδου χωρίον, ᾧ γύπου Βορρᾶθεν ἡ ὁδὸς ἡ ἐκ τοῦ κηφισιάσιν ἱεροῦ, Νότοθεν τὸν μὲν ἀφαιτιάδου, τὸ προσκλινὲς τὸ εἰς ἀφαιτιάδου πρὸς ἡλίου δὲ αἰώνιος ἀγχέτραπος φρέατος, πρὸς ἡλίου δὲ δυσμῶν, φίλιππος χολιδεὺς ἢ μὴ ἐξέστω τοῦτο μισθοῦ, μήτε ἀποδόσθαι, μήτε ἀλλάξασθαι· ἀλλ' ἔστω Ἀδειμάντου τοῦ παιδὸς εἰς τὸ σωματεῖον. ἢ τὸ ἐν ἱερισιάδαι χωρίον, ὃ παρὰ Καλλιμάχου ἀριάμεν. ᾧ γύπου Βορρᾶθεν ὠρυμέδων μεσηπύσιος. Νότοθεν δὲ δημοστράτος ξυπετέρων, πρὸς ἡλίου ἀνίωνος ὠρυμέδων μεσηπύσιος, πρὸς ἡλίου δυσμῶν χαρφωτός. ἀργυρίου μνᾶς ζῶς. φίλιππ ἀγχοῦν ἐλκύσαι ρξ ε. κυμβίων ἄγχι μεδακτύλιν χρυσῶν ἢ καὶ ἐνώτιον χρυσοῦν, ἄγχοντα σὺν ἄμφω Δ δραχμὰς, ὀβόλους ζῶς, Εὐαλίδης ὁ λιθοτόμος ὀφείλει μοι ζῶς μνᾶς. Ἄρτεμιν ἀφῆμι ἐλευθέραν. Οἰκίαν καταλείπω, τὴν μὲν οἰκίαν πολλανάδην, διαύσιον. ἐκείνη τὰ γεγραμμένα, ὧν ἔχει τὸ αὐτόγραφα δημόσιος. Οφέλλω δὲ ἰδίοις υἱοῖς. Ἐπίτροπος δὲ Σαωδνίων, Στησίνεως, Δημόξενος, Ηγίας, Ευρυμέδων, Καλλίμαχος, Θεόσπασος,

Aristotelem verò idem Diogenes Laërtius, hæc in Testamento scripsisse narrat. Ἐπίτροπον μὲν εἶναι πάντων ἢ Δημητρίου· Ἀντιπάτρου δ' αὖ οἰκείων κατὰ λόγον ἐπιμελεῖσθαι, ἀφορμὴν ἅπαξ λαβόντα, διοτέλει, φόβερον, ἐὰν βούληται καὶ ἐνδέχηται αὐτῷ τῶν παιδίων καὶ ἐπιμελὲς καὶ τῶν καταλελειμμένων. καὶ ὅταν ᾖ ἡ παῖς ἐκδίδεσθαι αὐτὴν Νικάνορι. ἐὰν δὲ τὴν παῖδ' συμβῇ τι, ὃ μὴ γένοιτο, ἐὰν ἔτι, πρὸ τοῦ γάμου ἄγεσθαι, ἢ ἐκποδὼν γένηται μήτε παιδίον ὄπισθεν, καταπαρίσεις ἔγω ἢ σοὶ τὴν παῖδ' ἢ σοὶ τῶν ἄλλων, διοικῶν ἀξίως ἢ αὐτοῦ ἢ ἡμῶν. ἐπιμελήσθω δὲ καὶ Νικάνωρ καὶ τῆς παιδὸς ἢ τῆς παιδὸς τοῦ μάχης, ὅπως αὐ ἄξιοι τοῦ ἐμοῦ αὐτῶν ὦσι καὶ πίστεως αὖ καὶ ἀδελφοῦ. ἐὰν δέ τι πρὸς τοῦτον συμβαίνῃ γένηται, ὃ μὴ γένοιτο, ἢ πρὸ τοῦ λαβεῖν τὴν παῖδα, ἢ ἐπὶ δ' αὖ λάβοι μήπω παιδίον ὄπισθεν, ἐὰν μὴ τύχοι ἐκείνος παῖδα ταύτα, κύριος ἔστω. ἐὰν δὲ βούληται ἐπιφάσεως εἶναι μετὰ τῆς παιδὸς, καθάπερ πρὸς Νικάνορα. εἰ δὲ μὴ τοὺς ὀπιζόντας βουλομένους μετὰ Ἀντιπάτρου, καὶ θεοὶ τῆς παιδὸς, καὶ θεοὶ τοῦ παιδὸς, διοικῶν ὅπως αὐτοῖς δοκῇ ἄριστα εἶναι. ὅταν μελλόσθαι δὲ τοὺς ὀπιζόντας, καὶ Νικάνορα μετὰ θύτας ἐμοῦ καὶ Ερπυλλίδος, ὅπ ἀσουδέμα πρήμιε ἀγένητο τῶν τι ἄλλων καὶ ἐὰν βούληται αὖθις λαμβάνω, ὅπως μὴ ἀξίως ἡμῶν δόξῃ. δυνῶναι δ' αὐτῇ πρὸς τοὺς πρώτους διαφέρουσι, καὶ ἀργυρίου τάλαντον ἐκ τῶν καταλελειμμένων, καὶ θεραπαίνας ζῶς, ἐὰν βούληται, καὶ τὴν παιδίσκην ἣν ἔχῃ, καὶ παῖδα τὸν τυμπάνου· καὶ ἐὰν μὲν οἰκεῖν βούληται οἰκίαν, τὸν ξυστὸν τὸν πρὸς τῷ κήπῳ, ἐὰν δὲ γαμίσκεσθαι τὴν παῖδα οἰκίαν· ὁποτέρως δ' αὖ ποτὲ βούληται, κατασκευάσαι τοὺς ὀπιζόντας οἰκίαν οἷς αὖ δοκῇ καὶ οἰκεῖν καλῶς ἔχῃ, ἢ Ερπυλλὶ ἱκανῶς. Επιμελεῖσθω δὲ Νικάνωρ ἢ μύρμηκος τοῦ παιδίου ὅπως αὖ ἄξιος ἢ πρὸς τοὺς ἰδίους ὀπιζομένους, σὺν τοῖς ὑπάρχουσι ἃ αὐλίφαμεν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ ἢ ἀβεργινίδα ἐλευθέραν, ἢ δοῦναι αὐτῇ ὅταν ἡ παῖς ἐκδοθῇ, πεντακοσίας δραχμὰς ἢ τὸν παρ

δίσκον

δίσκην ἣν ἔχῃ. δοῦναι καὶ ἄλλῃ τοῖς τὴν παιδίσκην ἣν ἔχῃ τῷ ἀνθεῖσι χιλίας δραχμὰς ἢ παιδίσκην. Καὶ σιμενι χωρὶς τοῦ τρίποδος ἀργυροῦ, αὐτῷ εἰς παῖδα ἄλλον, ἢ παῖδα πρίασθαι, ἢ ἀργύριον δοῦναι. τύχαι δὲ ἐλεύθερον εἶναι ὅταν ἡ παῖς ἐκβῇ, καὶ φίλαινα, ἢ ἀλύμπιον, ἢ τὸ παιδίον αὐτοῦ μὴ πωλεῖν δὲ τῶν παιδίων μηδένα τῶν ἐμὲ θεραπευόντων. ἀλλὰ χρῆσθαι αὐτοῖς. ὅταν δ' αἱ ἡλικίαι γένωνται, ἐλεύθερα ἀφιέναι κατ' ἀξίαν. ἐπιμελεῖσθαι δὲ ἢ τῶν ἐκδεδομένων εἰκόνων παρὰ χρυσίλλῃ, ὅπως ὅπλα τελεσθῶσιν, ἅτε νικήσαντος ἢ προξένου ἣν διεύξω μὴ ἐκδοῦναι, ἢ τῆς μητρὸς τῆς παιδαρίου, ἢ τὸν ἀρμόττοντα τὴν πεπαιδευμένον ἀναθεῖναι. ὅπως μνημεῖον αὐτοῦ ᾖ, ἐπειδὴ ἅπαις ἐτελεύτησε ἢ τῆς μητρὸς τῶν ἡμετέρων τὴν δὲ μητέρα, ἀναθεῖναι εἰς γήμασα ἢ ὅπου αὐ δοκῇ. ὅπου δ' αὖ ποιῶνται τὴν ταφήν, εἰ ταῦτα ἢ τὰ πυθαίδος ὅσα ἀναλῶται ἢ ἄλλα τοῦ ἀναλῶσαι, ὧν ἕνεκα αὐτὴν προσέταξεν ἀναθεῖναι δὲ ἢ Νικήνορα συθέντα, ἣν εὐχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐποίησαν, ζῶα λίθινα τρία πήχεα Διὶ σωτῆρι ἢ Ἀθηνᾶ σωτείρῃ καὶ Σταγείρῃ.

Eodem Laërtio teste, Theophrastus hunc in modum suprema ordinauit. Ἐξαι μὲν ὦ. Εαὶ δὲ τι συμβῇ τὰ δὲ Ἀριστόμενι. τὰ μὲν ὄντα ὑπάρχοντα πάντα Μίλητι ἢ παγκρίστῃ τοῖς ἡμετέροις Λίσιππος. Ἀπὸ δὲ τῆς παρ' Ἱππάρχου συμβολῆς ἐὰν μὲν βούλωμαι γενέσθαι, τὰ μὲν τὸ μουσεῖον ἢ τὰ θεὰς σωτηλεσθῆναι. καὶ ἔτι ἄλλο δύνασαι περὶ αὐτὰς διακοσμῆσαι πρὸς τὸ κάλλιον. Ἐπιτρέπω τὴν Ἀφροδίτης εἰκόνα τεθῆναι εἰς τὸ ἱερὸν ἢ τὰ λοιπὰ ἀναθήματα, ὅσα μὲν πρὸς ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἱερῷ. εἴτε τὸ ᾠκοδόμησαι τὸ πρὸς τῷ μουσείῳ μὴ χεῖρον ἢ πρότερον. ἀναθῆναι δὲ ἢ τοὺς πίνακας εἰ οἷς αὐτῆς γῆς πρόσθοδι εἰσὶν εἰς τὸν κάτω τοῖχον. διακεκοσμῆσθαι δὲ καὶ τὸν βωμὸν ὅπως ἔχῃ τὸ τέλειον ἢ τὸ εὔσχημον. βούλομαι δὲ ἢ τὴν Νικομάχου εἰκόνα σωτηλεσθῆναι ἴσην. τὸ μὲν τῆς πλάσεως ἔχει πραξιτέλης. τὸ δ' ἄλλο αὐάλωμα ἀπὸ τούτου γενέσθω. ζωθῆναι δὲ ὅπου αὐ δοκῇ ἢ τοῖς τῶν ἄλλων διαμελουμένοις τῶν εἰ τῇ Ἀριστοκλῆ γεγραμμένων. Καὶ τὰ μὲν πρὸς τὸ ἱερὸν ἢ τὰ αἰαθήματα, τοῦτον ἔχῃ τὸν τρόπον. τὸ δὲ χωρίον τὸ εἰ ζαγείροις ἡμῖν ὑπάρχει, δίδωμι Καλλίῳ. τὰ δὲ βίβλια πάντα, Νηλεῖ. τὸν δὲ κῆπον ἢ τὸν περίπατον ἢ τὰς οἰκίας τὰς πρὸς τῷ κήπῳ πάσας δίδωμι τῶν γεγραμμένων φίλων ἀεὶ τοῖς βουλομένοις συσχολάζειν ἢ συμφιλοσοφεῖν εἰ αὐτῷ. ἐπὶ δὲ ᾧ ἐν δύνωνται ἀεὶ πᾶσιν αὐτρόποις διδόμεν, μήτε ἐξαλλοτριοῦσι μήτε ἐξιδιάζουσι μηδένος. ἀλλ' ὡς αὖ ἱερὸν κοινῇ κατημένοις, ἢ τὰ πρὸς ἀλλήλους οἰκείως ἢ φιλικῶς χαμένοις ὥσπερ προσῆκον ἢ δίκαιον. ἔσεσθαι δὲ οἰκοσκοποῦντες, Ἱππάρχης, Νηλεύς, Σβάτων, Καλλίνος, Δημόπομος, Δημάρατος, Καλλιοθένης, Μίλητος, Παπρίων, Νίκιππος. Ἐξεῖναι δὲ βιβλιοθήκῃ φιλοσοφῶν ἢ ἀριστοτέλῃ τῶν Μουσίῳ ἢ πυθαίδος ᾗ, ἢ μετέχῃ τούτων. ἢ αὐτοῦ πᾶσαν διαμέλλαι ποιεῖσθαι τοὺς πρίσβυτάτους, ὅπως ὅτι μάλιστα πρασχθῇ κατὰ φιλοσοφίαν. φάναι δὲ ἢ ἡμᾶς ὅτι αὖ δοκῇ μάλιστα ἁρμόττον εἶναι τῷ κήπου, μηδὲν δεῖσθαι δὲ τὴν ταφήν, μήτε δεῖ τὸ μνημεῖον ποιεῖσθαι. ὅπως δὲ συναίρηται μετὰ τὰ δεῖ ἡμᾶς συμβάντα δεῖ τὸ ἱερὸν καὶ τὸ μνημεῖον καὶ τὸν κῆπον ἢ τὸν δεῖ περίπατον θρεπτούμενα σωτηλεῖσθαι, ἢ πόμπυλον τοῦτον ἐπακούσαι αὐτὸν καὶ τὴν τῶν ἄλλων διαμέλλαι ποιήσομεν ἢ ἢ πρότερον. τῆς δὲ λυσιτελείας διαμελεῖσθαι αὐτὸν τοὺς ἔχοντας ταῦτα. Πομπύλαι δὲ ἢ ἡρεῖσθαι πάλαι ἐλευθέρους ὄσοι ἢ ἡμῖν πολλὴν χρείαν παρισχημένοις, ἔτι πρότερον ἔχουσι παρ' ἡμῶν καὶ ἔτι αὐτοὶ ἐκτήσαντο, καὶ ἀνὼ παρ' Ἱππάρχου αὐτοῖς σωτήρια δισχιλίας δραχμὰς, ἀσφαλῶς οἷμαι δεῖν αὐτοῖς ὑπάρχειν ταῦτα, καθάπερ καὶ αὐτοῖς διελέχθην μάλιστα ἢ παυκρίστῃ πλευσάμενος, καὶ πάντα μοι συγκεκοσμῆσθαι. Δίδωμι δ' αὐτοῖς καὶ σεμνεῖον τὸν παιδίσκης. τῶν δὲ παίδων, Μόλωσα μὲν, Κίμωνα καὶ παρμένοντα ἤδη ἐλευθέρους ἀφίημι. Μάνη δὲ καὶ Καλλίαν παρεμείναντας ὅτι πάρεσθε ἐν τῷ κήπῳ καὶ συνεργασαμένους καὶ ἀναμαρτήτους γενομένους, ἀφίημι ἐλευθέρους. Τῶν δ' οἰκημάτων σκευῶν ἀποδιδόντας πομπύλῳ ὅσα αὖ δοκῇ τοῖς διαμελουμένοις κάλλιστα ἔχειν, τὰ λοιπὰ ἐξαρκεῖσαι. Δίδωμι δὲ καὶ κρεῖσσον δημοσίᾳ. δύναμαι δὲ Νηλεῖ, Εὐβίῳ δ' ἀποδόσθαι. Δόσιν δ' Ἱππάρχος Καλλίῳ τρισχιλίας δραχμὰς. Μίλητα δὲ καὶ παγκρίστα εἰ μὲν μὴ ἐρῶμεν Ἱππάρχου καὶ ἡμῖν τρίτον χρεῖαν παρισχημένον, καινῶν εἰ τοῖς ἰδίοις μάλα ναναγκαίοτα, προστάξαμεν αὖ μετὰ Μελάντος καὶ παγκρίστου, ἐξάγειν αὐτὰ. ἐπειδὴ δὲ οὔτε ἐκείνοις ἐόρων ῥᾴδιον ὄντα σωσκευασθῆναι, λυσιτελέστερον τι αὐτοῖς ὑπολάμβανεν εἶναι τὰ παγκρίστου πλαβεῖν παρὰ Ἱππάρχου, δόσιν Ἱππάρχος Μελάντῃ καὶ παγκρίστῃ ἑκατέρῳ τάλαντον. δίδωμι δ' Ἱππάρχῳ καὶ τοῖς διαμελουμένοις εἰς τὸ αἰαλώματα τὰ εἰ τῇ Ἀριστοκλῆ γεγραμμένα τῶν δὲ καιροὺς τῶν διαπεμπόντων. οἰκοπεμόσαντα δὲ ταῦτα Ἱππάρχου ἀπολλάβειν τῶν συμβολαίων τῶν πρὸς ἐμὲ πάντων. Καὶ ἔτι διὰ τοῦ ἐμοῦ ἑτέρους συμβίβασεν Ἱππάρχος ἐν χαλκίδι, Ἱππάρχῳ τοῦτο ὄπι. διαμελουμένοις δὲ ἔσεσθαι τῶν εἰ τῇ Ἀριστοκλῆ γεγραμμένων, Ἱππάρχος, Νηλεὺς, Σπεύσιππος, Καλλίνος, Δημόπομος, Καλλιοθένης, κτήσαρχος. Αἱ Ἀριστοκλῆ κεῖνται αὐτογραφεῖ τῷ γορφεύσῃ δακτυλίῳ σεσημασμένῳ. μία μὲν παρὰ ἡμῶν Ἱππάρχου. Μάρτυρες Κάλλιππος πλαταιεύς, φιλόμηλος εὐωνυμεύς, Αὐσανδρος ἰβα-

ίης, φιλίαν ἀλωπεκῆν. τὴν δ' ἑτέραν ἔχει Ολυμπιόδωρος. Μάρτυρες δ' οἱ αὐτοί. τὴν δ' ἑτέραν ἔλαβεν Αδείμαντος. Απέντευξε δὲ αὐθροδίτης ὁ υἱός. μάρτυρες ἀδίμητος, κλείβουλος Λυσίφατος φίδυος θάσιος, Στράτων Αρχεσιλάου λαμψακηνός, θεόπομπος θεοπόμπῳ ἐκ κεραμέων, Διοσκουρίδης Διονυσίῳ, ἐπιτυφίσιος. Idem Diogenes Epicurum ita testatum refert. Κατὰ τὰς δίδυμα τὰ ἑαυτοῦ πάντα, Αμυνομάχῳ φιλοκράτους βαθῆθεν, καὶ πυθοκράτει δυμητρίῳ ποταμίῳ. Κατὰ τὴν εἰ τῷ μητρῴῳ αἰσχυλαμμῶνι ἑκατέρῳ δόσιν. ἐφ' ᾧ τὰ τῶν κήπων, καὶ τὰ παρόντα αὐτῷ, παρίζουσιν Ερμάρχῳ ἀγλαμάρχου μυτιληναίῳ, καὶ τοῖς συμφιλοσόφοις αὐτῷ. καὶ οἷς αὖ Ἕρμαρχος καταλίπῃ ἀφιδίοχος τοῖς φιλοσοφίας ἕνδιατρίβειν κατὰ φιλοσοφίαν. καὶ ἀεὶ δὲ τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἀφ' ἡμῶν. ὅπως αὖ σωμάχου ἀφίστωσιν Αμυνομάχῳ καὶ πυθοκράτει κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν εἰ τῷ κήπῳ ἀφιδρυθῆναι, παρακατατιθέμενοι τοῖς τοῦ αὐτοῦ κληρονόμοις, εἰ ᾧ αὖ τρόπῳ ἀσφαλίσασθαι δύνωνται ὅπως αὖ κακῶν οἱ ἀφιστηρίου τὸν κῆπον, καθάπερ καὶ αὐτοί, οἷς αὖ ἀπ' ἡμῶν παρέδοσαν, τὴν δὲ οἰκίαν τὴν εἰ μελίτῃ παρεχέτωσαν Αμυνόμαχος καὶ πυθοκράτης ἑαυτῶν Ερμάρχῳ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ φιλοσοφοῦσιν, ἕως αὖ Ερμαρχος ζῇ· εἰκὸς δὲ τοῦ γεωμένου προσάδειν τῶν διδομένων ἀφ' ἡμῶν Αμυνομάχῳ καὶ πυθοκράτει κατὰ τὸ δύνασθαι μερίζεσθαι, μεθ' Ερμάχου συνεπόμενοι οἷς τε τὰ εὐαγίσματα τῷ τε πατρὶ καὶ τῇ μητρί, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν οἷς τὴν εἰθισμένην ἄγεσθαι γενέθλιον ἡμέραν ἑκάστου ἔτους, τῇ προτέρᾳ δεκάτῃ τοῦ γαμηλιῶνος, ὅτε καὶ οἷς τὴν γενομένην συνόδου, ἑκάστου μηνὸς ταῖς εἰκάσι, τοῦ συμφιλοσοφοῦντων ἡμῖν οἷς τὴν ἡμῶν τε καὶ μητροδώρου κατατεταγμένην. συντελείσασα δὲ καὶ τὴν πολυαίνου τοῦ μεταγενεστέρου. συντελείσασα δὲ καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἡμέραν, τὴν πρεσβυτέρου, καθάπερ καὶ ἡμεῖς. ἐπιμελείσθω δὲ καὶ Αμυνόμαχος καὶ πυθοκράτης, τοῦ υἱοῦ τε Μητροδώρου ἐπιτρόπου, καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ πολυαίνου φιλοσοφούντων αὐτῶν, καὶ συζώντων μεθ' Ερμάχου. ὡσαύτως δὲ τῆς θυγατρὸς τῆς μητροδώρου τὴν ἐπιμέλειαν ποιήσασθαι καὶ οἷς ἡλαίαν ἐλθοῦσαν, ἐκδόσασαι ᾧ αὖ Ἕρμαχος ἑλέσθαι τῶν φιλοσοφούντων μετ' αὐτοῦ, ὕσις αὐτῆς ὑπάρχουσα καὶ πειθαρχήσῃ Ερμάχῳ. δὲ ὅπως αν Αμυνόμαχος καὶ πυθοκράτης ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ἡμῖν προσόδων, οἷς τροφὴν τούτοις ὅπ αὖ αὐτοῖς κατ' ἰδιαυτὸν ἐπιδέχεσθαι δυνῇ, ποιούμενοι μεθ' Ερμάχου. πειθόμενοι δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ Ερμαχει κύριοι τῶν προσόδων, ἵνα μετ' αὐτοῦ συγκαταγηράσκοντες ἡμῖν εἰ φιλοσοφίᾳ, καὶ καταλελειμμένην ἡγεμόνος τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν, ἑκάστῃ γίνηται. τὴν δὲ προσόδα τῷ θάλλοντι παιδίῳ, ἐπεὶ αὖ οἷς ἡλαίαν ἔλθῃ, μερισάτωσαν Αμυνόμαχος καὶ πυθοκράτης, ὅσον αὖ ἐπιδέχηται ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων ἀφαιροῦντες μετὰ τῆς Ερμάχου γνώμης. ἐπιμελείσθωσαν δὲ καὶ Νικάνορος καθάπερ καὶ ἡμεῖς, ἵ' ὅσοι τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν χρείαν εἰ τοῖς ἰδίοις παρεσχήκασι, καὶ τὴν πᾶσαν εὐκοσμίαν εἰδότες διηγμένοι, συγκαταγηράσκῃ μεθ' ἡμῶν προσῆλθον εἰ φιλοσοφίαν, μηδενὸς τῶν κεκτημένων ἀδελφῶν κεκτημένου, ἐπὶ τὴν ἡμετέραν δύναμιν. δικάζειν δὲ τὰ βιβλία τὰ ὑπάρχοντα πάντα Ερμάχῳ. ἐὰν δ' ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων τύχῃ Ερμαχει γένηται, πρὸ τοῦ τὰ μητροδώρου παιδία οἷς ἡλικίαν ἐλθῇ, δικάζειν Αμυνόμαχον καὶ πυθοκράτη, ὅπως αὖ οὕτως τούτων αὐτῶν ἑκάστῳ γένηται, τῶν ἀναγκαίων, κατὰ τὸ δυνατὸν, ἀπὸ τῶν καταλελειμμένων ὑφ' ἡμῶν προσόδων. καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων ὧν συντεταγμένων ἐπιμελείσθωσαν, ὅπως δὴ κατὰ τὸ εἰδηχρόνιον ἑκάστῳ γίνηται. ἀφίημι δὲ τῶν παίδων ἐλεύθερον ἡμῖν, Νικίαν, Αίκονα, Αφίημι δὲ καὶ φαίδρ. ον ἐλευθέραν. Ibidēq; cum animā iam agentē, talē ad Idomencū Epistolā scripsisse memorat. Τὴν μακρὰν ἀγορᾶς, ἅμα τελευτῶντες ἡμέραν τοῦ βίου, ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί, γραφυρία πεπαρακολουθηκότα καὶ δυσουρικὰ πάθη, ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ εἰ ἑαυτοῖς μεγέθους. αὐτὰ παρετάθετο δὲ πᾶσι τούτοις, τὸ χαῖρον ψυχὴν χαίρουσαν, διὰ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μεμνημένη. σὺ δὲ ἀξίως τῆς εἰς μειρακίου πεπιστεύσεως ἐμοὶ, καὶ φιλοσοφίαν, ἐπιμελοῦ τῶν παίδων μητροδώρου.

Ex quo Epicuri Testamento Cicero capita quædam Latina fecit lib. 11. de finib. Sic enim vno illius libri loco, de Epicuro loquens, *Tam accurate*, ait, *támque diligenter cauet, & sanciat*, VT AMYNOMACHVS ET TIMOCRATES HEREDES SVI, DE HERMACI SENTENTIA DENT, QVOD SATIS SIT AD DIEM AGENDVM NATALEM SVVM, QVOTANNIS, MENSE GAMELIONE. ITEMQVE OMNIBVS MENSIBVS, VICESIMO, DIE LVNÆ DENT AD EORVM EPVLAS QVI VNA SECVM PHILOSOPHATI SINT: VT ET SVI ET METRODORI MEMORIA COLATVR. Itē alio eiusdē libri loco. *Audi, ne longè abeam, moriens quid dicat Epicurus, & intelliges facta eius cum dictis discrepare.* EPICVRVS HERMACHO S. CVM AGEREMVS, *inquit*, VITÆ BEATVM, ET EVNDEM SVPREMVM DIEM, SCRIBEBAMVS HÆC. TANTI AVTEM MORBI ADERANT VESICÆ, ET VISCERVM, VT NIHIL AD EORVM MAGNITV-

MAGNITVDINEM POSSET ACCEDERE. *Ecce miserum hominem, si dolor summum malum est. Dici aliter non potest; sed audiamus ipsum.* COMPENSABATVR TAMEN, *inquit*, CVM HIS OMNIBVS, ANIMI LÆTITIA QVAM CAPIEBAM, EX MEMORIA RATIONVM, INVENTORVMQVE NOSTRORVM. SED TV, VT DIGNVM EST TVA ERGA ME ET ERGA PHILOSOPHIAM VOLVNTATE, AB ADOLESCENTIA SVSCEPTA, FAC VT METRODORI TVEARE LIBEROS.

Lyconis verò, vt idem Laërtius auctor est, Testamentum, his verbis conceptũ fuit. Τὰ δὲ ὑφ' ἑαυτῷ θεὶς τῶν κατ' ἐμαυτὸν. Εὰν μὲν δυνηθῶ τὴν αἰρωνίαν ταυτὴν ὑπερενεγκῶν τὰ μὲν ἐν οἴκῳ πάντα δίδωμι τοῖς ἀδελφοῖς ἀφυάνακτι, καὶ λύκωνι, καὶ οἷς μοι δεῖν ἀπὸ τούτων ὅσα κατὰ κέχρημαι ἀφῆκα παρά τινος ἔχων ἢ ἐκπεπρακὼς. καὶ ἃ αὖ οὐ τὴν ἐκφορὰν αἰαλοῦν καὶ εἰς τἆλλα τὰ νομιζόμενα. Τὰ δὲ ἐν ἀγρῷ καὶ ἐν αὐλῇ δίδωμι λύκωνι, ὑφ' ᾧ καὶ τὸ νέμα φέρει ἡμῶν καὶ συνδιατηρεῖται πλέον χρόνον ἀρίστως πάνυ, κεφάλαιον δ' ἔχειν ἢν τὸν ἰοῦν τάξιν ἐσχηκότα. τὸν δὲ λοιπὸν κατὰλειπτὸν τῶν γνωρίμων τοῖς βουλομένοις, βούλωνι, Καλλίῳ, Δείξωνι, Ἀμφίωνι, λύκωνι πυθάνι, ἀνεπιφθόνως ἔχω ἀφελεῖν, λύκωνι τῷ ἀδελφιδῷ. παρασκάψασαι δ' αὐτοί, ὃν αὖ ὑπολαμβάνωσι ὑφ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν πράγματος, καὶ συνέχει μάλιστα δυνήσεσθαι. συγκατασκευάζεσθαι δὲ καὶ οἱ λοιποὶ γνώριμοι, κἀμοῦ καὶ τοῦ τόπου χάριν. θεὶς δὲ τῆς ἐκφορᾶς καὶ ταύσεως ὑπομεληθέντων Βύλλιν καὶ Καλλίνος μετὰ τῶν συνθήκων, ὅπως μήτ' αὐτελεύθερος γένηται, μήτε θεὶς ἐργος τῶν δὲ ἐν Ἀγόρᾳ μοι γενομένων μερῶν μετὰ τὴν ἐμὴν ἀπόλυσιν, κατὰ χαρπάτῳ λύκων τοῖς νεανίσκοις εἰς ἐλαιοχρηστίαν, ὅπως κἀμοῦ καὶ τοῦ πεμψάντος ἐμὲ μνήμην γένηται, ἀφ' τῆς χρείας αὐτὴν ἡ παρασκευὴ. καὶ αἰδηριάτα ἡμῶν αἰαφέτω. τὰς δὲ τέτλα ὅπως ἁρμόσῃ ἢ τὰ ζάσιος ὑπολελοφάτω καὶ συμπραγματευήτω δίφαντος καὶ ἡρακλείδης δημητρίῳ. ἀπὸ δὲ τῶν εἰ ἄγει, λύκων ἀποδότω πᾶσι παρ' ὧν ἃ παρείληφα μετὰ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐκείνῳ. παρακελεύσασι δὲ βούλωνι καὶ Καλλίνος, καὶ ἃ αὖ εἰς τὴν ἐκφορὰν αἰαλοῦν, καὶ τὰ ἄλλα τὰ νομιζόμενα. Κομισάσθω δὲ ταῦτα ἀπὸ τῶν εἰ ὅκῳ κοινῇ κατὰλειπομένων ἀμφοτέροις ὑπ' ἐμοῦ. πρασάτω δὲ καὶ τοὺς ἰατροὺς πασίφεμις καὶ μειδίας, ἀξίνης ὄντας, καὶ ἀφ' τὴν ὑπομέλειαν τὴν θεὶ ἐμὲ καὶ τὴν τέχνην, καὶ μείζονος ἕπ πημῆς. δίδωμι δὲ τῷ Καλλίνῳ παιδίῳ θηκλείαν ζῶσαν, καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ῥοιάκιν ζῶσαν, φιλετάτιδα, ἀμφίπαπτα, θεὶ στρωμα, παραπετάλαια δύο τὰ βίλπτα τῶν κατὰλειπομένων, ὡς αἴ κ' ὅσον αἴ ἵκηι τοὺς πρὸν καὶ τούτων φανῶμεν μὴ ἀμνημονήσαντες. θεὶς δὲ τῶν θρεπτευόντων ἐμαυτὸν ὅπως ἐξάγω. δημητρίῳ μὲν ἐλευθέρῳ πάλαι ὄντι ἀφιμι τὰ λύτρα, καὶ δίδωμι πέντε μνᾶς, καὶ ἱμάτιον καὶ χιτῶνα. ἵνα πολλά τι πονοῦντος μετ' ἐμοῦ βίον ὠσχήμενα ἴχῃ. Κείσθω δὲ χαλκιδεύῳ καὶ τούτῳ τὰ λύτρα ἀφιμι καὶ δίδωμι τέτταρας μνᾶς. καὶ τὸν μικρὸν ἀφίημι ἐλεύθερον. καὶ θρεπτὰ λύκων αὐτὸν καὶ παιδευσάτω ἀπὸ τοῦ νῦν χρόνου ἐξ ὅτου, καὶ χάρτα ἀφιμι ἐλεύθερον, καὶ θρεπτὰ λύκων αὐτὸν καὶ δύο μνᾶς αὐτῷ δίδωμι. καὶ τὰ ἐμὰ βιβλία τὰ αἰσγνωσμένα. τὰ αἰσκόπτα Καλλίνου. ὅπως θέτιμελῶς αὐτὰ ἐκδῷ. Δίδωμι δὲ καὶ Σύρῳ ἐλευθέρῳ ὄντι τέτταρας μνᾶς. καὶ τὸν μικρὸν δίδωμι. καὶ ἄπ μοι ὀφείλῃ, ἀφίημι αὐτόν. καὶ ἱλαρᾷ πέντε μνᾶς καὶ ἀμφίπαπτον, καὶ δύο παραπετάλαια καὶ θεὶ στρωμα καὶ κλίνην ἣν αὐ βούληται. ἀφίημι δὲ ἐλευθέραν καὶ τοῦ μικροῦ μητέρα, καὶ τὸ ἡμένα, καὶ δῶνα καὶ θῶνα, καὶ ὑφερέτρια, καὶ ἐρμείαν. καὶ ἀγάθωνα δύο ἔτη παραμείναντα ἀφιῶσθαι ἐλεύθερον, καὶ τὼς φοριαφόρτους, ἀφελίωνα καὶ ποσειδώνιον τέτταρα ἔτη παραμείναντας. δίδωμι καὶ δημητρίῳ καὶ Κείσθω καὶ σύρῳ κλίνην ἐκάστῳ καὶ στρώματα τῶν κατὰλειπομένων, αὖ φαίνηται λύκωνι κελεύειν ἔχων. Ταῦτα ἵστω αὐτοῖς ἀποδέξασιν ὀρθῶς ἐφ' ὧν ἐκάστοι τεταγμένοι εἰσίν. Περὶ δὲ τῆς ταφῆς ἐαί τι αὐτῷ βούληται λύκων θάπτειν ἐαί τι εἰ ὅκῳ, ᾧ τι πείσῃ τι. πέπεισμαι γὰρ αὐτὸν ὧδε ἥδιον ἐμὲ σωφρονεῖν τὸ εὔσχημον. ταῦτα δὲ πάντα ὁπόσα μόνα κυρία ἔστω ἡ δόσις τῶν αὐταῦθα, μάρτυρες Καλλίνος ἑρμονεὺς, Δείξων κεῖος, Εὐφρόνος παιανιεύς.

Ac nec Testamentorum formulis Gallia nostra caruit. Namque vt ab aureis illis in sequioris venæ seu metalli tempora præceps ruam, extat D. Remigij, Remensis Archiepiscopi, qui laudum suarum præconem egregium Sidonium Apollinarem æqualem suum Epist. VII. lib. IX. habet, elegans Testamentum, à me pridem ex Hincmari & Flodoardi scriniis, & ipsius Remensis Ecclesiæ archiis descriptum versione & nuper à Nicolao Querculo in Gallica Flodoardi, editum, quod cum propter prolixitatem adscribete grauarer, cunctantẽ me amici impulerunt, exteris quoque nationibus, ad quas Gallici libri minus perueniunt, illius Testamenti copiam facere. Verba eius sunt hæc.

IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITVS SANCTI, GLORIA DEO, AMEN.

EGO REMIGIVS EPISCOPVS CIVITATIS REMORVM, SACERDOTII COMPOS, TESTAMENTVM MEVM CONDIDI IVRE RRÆTORIO, ATQVE ID CODICILORVM VICE VALERE PRÆCEPI, SI IVRIS ALIQVID VIDEBITVR DEFVISSE. QVANDOQVE EGO REMIGIVS EPISCOPVS DE HAC LVCE TRANSIERO, TV MIHI HERES ESTO SANCTA ET VENERABILIS ECCLESIA CATHOLICA VRBIS REMORVM.

Et tu fili fratris mei Lupe Episcope, quem præcipuo semper amore dilexi: Et tu nepos meus Agricola Presbyter, qui mihi obsequio tuo à puertia placuisti, in omni substantia mea, quæ mea sorte obtinuit antequam moriar: preterid quod vnicuique donauero, legauero, dariue iussero, vel vnunquẽque vestrum voluero habere præcipuum. Tu sancta heres mea Remensis Ecclesia, colonos quos in Portensi habeo territorio, vel de paterna, materna que substantia, vel quos cum fratre meo sanctæ memoriæ Principio Episcopo commutaui, vel donatos habeo, possidebis. Dagaredum, Profuturum, Prudentium, Tennaicum, Maurilionem, Baudoleifum, Prouinciolum, Nauiatenam, Lauiam, Suffroniam, Colonos, Amorinum quoque seruum tuo dominio vindicabis. Necnõ villas, agrosque quos possideo in solo Portensi, Tudmiacũ scilicet, & Balsoniũ, siue Plerinacum, & Vacculiacũ, vel quæcũque in eodem solo Portensi qualibet authoritate possedi, integrè cum omnibus cãpis, pratis, pascuis, siluis, ad te Testamenti huius authoritate reuocabis. Simili modo sanctissima heres mea, quæcũque tibi à propinquis & amicis meis, in quocunque solo & territorio collata sunt, sicuti disposuero in Prochiis, cœnobiis, martyriis, Diaconiis, Xenodochiis, omnibusque Matriculis sub tua ditione degentibus, ordinationem meam futuri successores mei, ordinis sui memores, sicut ego prædecessorum meorũ, ita quoque inconuulsè, & absque vlla refragatione seruabunt. Ex quibus Celtus, quem per manum meam Celsa sobrina mea tibi tradidit, & Huldricisca villa, quam Huldericus Comes, & loco vbi ossa mea sancti fratres & Cõpiscopi diœceseos tuæ ponenda elegerint, integumentis deseruiant. Sit quoque locus ille successoribus meis Remorum Episcopis peculiariter proprius, & in alimoniis ibidem Deo militantium, vicus ex proprio, in Portensi, & Villanis quoque ex Episcopio in Remensi, deseruiant. Blandibacius villa in Portensi, quam à cohæredibus meis Benedicto & Hilario, datis pretiis emi de thesauro Ecclesiæ, & Albiniacus ex Episcopio, in alimoniis Clericorum Remensis Ecclesiæ communiter deputentur. Quibus etiam Berna ex Episcopio, quæ prædecessoribus meis peculiaris esse solebat, cum duabus villis, quas Ludouicus à me sacro baptismatis fõte susceptus, amore nominis mei, Piscofesheim sua lingua vocatis, mihi tradidit, siue cum Coslo & Gleni, vel omnibus siluis, pratis, pascuis, quæcunque in Vosago infra, circùm & extra, tam vltra, quàm citra Rhenum pretio dato comparaui, picem annuatim ministret, cunctisque locis regularibus tam à me, quàm antecessoribus meis ordinatis, siue in futuro ab Episcopis successoribus meis ordinandis, pro necessitate locorum ad vascula vinaria componenda annuatim distribuat. Cruscimacum verò & Faram siue villas, quas sanctissima virgo Christi Genouefa, à Rege Christianissimo Ludouico, pro cõpendio itineris sui, cùm Remensem Ecclesiam sæpissimè visitare soleret, adipisci promeruit, alimoniisque ibidem Deo famulantium deputauit sicut ab ea ordinatum est, ita confirmo, vt Cruscimacus futuri Episcopi successoris mei obsequiis, & sartatectis principalis Ecclesiæ deputetur. Faram verò eidẽ Episcopo, & sartis tectis Ecclesiæ vbi iacuero, perpetualiter seruire iubeo. Sparnacus villa, quam datis quinque milia libris argenti ab Eulogio comparaui, tua (sanctissima heres mea) non extraneorum heredũ meorum esse cernatur: eò quòd cùm criminis accusatione regiæ maiestatis idẽ teneretur obnoxius, & se minimè purgare posset, non solùm ne occideretur, dato iam dicto pretio de thesauris tuis, sed ne pecunia eius publicaretur, vnà tecum obtinui. Et ideò vt præfata Sparnacus perpetualiter tibi ad restituendum thesaurum. Stipendiisque tui Pontificis deseruiat, liberali sanctione firmaui. Duodeciacus verò sicut à Hlodouualdo nobilissimæ indolis puero cõfirmatũ est, tibi heres mea perpetuò famuletur. Villas quas mihi Domnus, illustrisque memoriæ Hludouicus Rex, quẽ de sacro baptismatis fõte suscepi, cùm adhuc Paganus Deũ ignoraret, ad propriũ tradidit, locis pauperibus deputauit: ne fortè, cum esset infidelis, cupidũ terrenarum rerum me arbitrari posset, & non potiùs suæ salutem animæ, quàm exteriora ab ipso bona requirere. Quod admiratus, intercedere me pro quibuscũque necessitatẽ patientibus, & fidelis, & ante fidem, benignè, liberaliterque concessit. Et quia ex omnibus Episcopis Galliarum, pro fide & conuocatione Francorum potissimùm me laborare cognouit, dedit mihi Deus tã-

tam

tum gratiã in conſpectu eius, virtúſque diuina quæ per ſpiritum ſanctum me peccatorem plurima ſigna ad ſalutem præfatæ gentis Francorum operari fecit, vt non ſolùm ablata omnibus Eccleſijs regni Francorum reſtitueret, ſed etiam de proprio, gratuita bonitate plurimas ditaret Eccleſias. Neque prius de regno eius, quantum paſſus eſt pedis Eccleſiæ Remorum iungere volui, donec vt hoc omnibus Eccleſijs adimpleret, obtinui. Sed neque poſt eius Baptiſmum, niſi Codiciacum & Iuliacum, ſuper quibus iam dictus puer ſanctiſſimus & vnanimis mihi Hlodouualdus, & incolæ loci illius multiplicibus xenijs grauati obnixe deprecantes, quod Regi debebant, Eccleſiæ meæ ſoluendũ, me petere compulerunt. Quod idem piiſſimus Rex & gratanter accipiens, promptiſſima voluntate largitus eſt: vſibúſque tuis (ſanctiſſima heres mea) iuxta eiuſdem piiſſimi datoris præceptum Epiſcopali authoritate firmaui. Res etiam quas ſæpedictus Rex, piiſſimúſque Princeps tibi in Septimania & Aquitania conceſſit, & eas quas in Prouincia Benedictus quidam (cuius filiam mihi ab Alarico miſſam, gratia ſancti Spiritus per impoſitionem manus meæ peccatricis non ſolùm à diabolicæ fraudis vinculo, ſed ab inferni reuocauit) ad vſum luminis tui, & loci vbi corpus meum iacuerit, continuatim deſeruire præcipio, villiſque in Auſtria, ſiue Toringia. Futuro Epiſcopo ſucceſſori meo amphibalum album paſchalem relinquo: Stragula columbina duo, vela tria, quæ ſunt ad oſtia, diebus feſtis, tricliuij, cellæ, & culinæ. Vas argenteum triginta, & aliud decem & octo librarum inter te, heres mea, & Diœceſim tuam Eccleſiam Laudunenſem, factu patenis atque calicibus ad miniſterium ſacroſanctum prout volui. Deo annuente, diſtribui. Aliud argenteum vas decem librarũ, quod mihi ſæpe nominatus Dominus inluſtriſque memoriæ Hludouicus Rex, quem (vt prædixi) de ſacro baptiſmatis fonte ſuſcepi. donare dignatus eſt, vt de eo facerem quod ipſe voluiſſem, tibi heredi meæ Eccleſiæ ſuprà memoratæ iubeo thuribulum, & imaginatum calicem fabricari: & Epigrammata quæ Lauduni in argenteo ipſe dictaui, in hoc quoque conſcribi volo. Quod factũ per me, ſi habuero ſpatium vitæ. Sinantè clauſero vltimum diem, tu fili fratris mei Lupe Epiſcope, ſpecies antedictas tui ordinis memor efficias. Compresbyteris meis & Diaconibus, qui ſunt Remis, viginti quinque ſolidos æqualiter diuidendos in commune dimitto. Vitis plantam ſuper vineam meã ad ſuburbanũ poſitam, ſimili modo communiter poſſidebunt cum Melanio vinitore quem do in loco Eccleſiaſtici hominis Albouichi, vt Albouichus libertate pleniſſima perfruatur. Subdiaconibus ſolidos duodecim. Lectoribus, Hoſtiarijs, & ianitoribus ſolidos octo iubeo dari. Pauperibus duodecim in matricula poſitis, ante fores Eccleſiæ expectantibus ſtipem duo ſolidi, vnde ſe reficiant, inferentur: quibus Corcellum villam dudum deſeruire præcepi. Aliis pauperibus tribus, vbi fratres quotidie pedes lauare debent, quibus etiam Balatoforum (quod Xenodochion) ad hoc miniſterium ſtatus ſolidus vnus dabitur. Viduis quadraginta in porticu Eccleſiæ alimoniam præſtolantibus, quibus de decimis villarum Colmiſciaco, Teßiaco, Noua-villa ſtipendia miniſtrabantur ſuperaddo de villa Huldriciaca ſuperius memorata. eis in perpetuum ſtipendia inferre, & tres ſolidos, & denarios quatuor dari iubeo. Eccleſiæ S. Victoris ad portam Sueßionicam ſolidos duos: Eccleſiæ S. Martini ad portam Collatitiam, ſolidos duos. Eccleſiæ S. Hilarij ad portam Martis. ſolidos duos. Eccleſiæ Sanctorum Criſpini & Criſpiniani ad portam Treuericam, ſolidos duos. Eccleſiæ S Petri infrà vrbem, quæ Curtis Dominica dicitur, ſolidos duos. Eccleſiæ quam in honore omnium Martyrũ, ſuprà ſcriptam Remorum ædificaui, cùm per auxilium virtutis Dei ab igne dæmonis penè iam totã vrbem concrematã eripui. ſolidos duos. Eccleſiæ quam pro eodẽ ſigno virtutis Dei in honore S. Martini & omnium Confeſſorum infrà vrbem ædificaui, ſolidos duos. Diaconiæ infra vrbem, quæ dicitur ad Apoſtolos, ſolidos duos. Titulo S. Mauricij in via Cæſarea, ſolidos duos. Eccleſiæ Iouinianæ tituli beati Agricolæ, vbi ipſe vir Chriſtianiſſimus Iouinus & S. Martyr Nicaſius cum plurimis ſocietatis ſuæ Chriſti martyribus requieſcunt, vbi etiam quinque Confeſſores proximi anteceſſores domni Nicaſij, cum ſanctiſſima virgine & martyre Eutropia conditi ſunt. ſolidos tres. Eidem quoque Eccleſiæ proprium quod fuerat Iouini in ſolo Sueßionico, cum Eccleſia beati Michaëlis rebus ſuperioribus addidi. Eccleſiæ ſanctorum Martyrum Timothei & Apolliuaris, vbi etiam Domino dante, ſi fratribus & filijs meis Epiſcopis diœceſeos noſtræ viſum fuerit, oſſa mea ponere diſpoſui, ſolidos quatuor. Eccleſiæ S. Ioannis, vbi virtus Chriſti me orante filiam Benedicti ſuſcitauit, ſolidos duos. Eccleſiæ S. Sixti, vbi cum tribus ſuccenſoribus ſuis requieſcit, ſolidos tres, cui etiam de proprio meo Plebeias ſupra Matronam adiunxi. Eccleſiæ S. Martini in eodem ſolo ſanctæ Remenſis Eccleſiæ poſitæ, ſolidos duos. Eccleſiæ S. Chriſtofori, ſolidos duos. Eccleſiæ S Germani, quàm ipſe in ſolo Remenſi ædificaui, ſolidos duos. Eccleſiæ ſanctorum Martyrum Coſmæ & Da-

miani in præfatæ matris solo positæ, solidos duos. Matriculæ sanctæ Mariæ, quæ dicitur Xenodochion, vbi duodecim pauperes stipem expectant, solidus dabitur. Quam denique matriculam loco vbicunque fratribus meis & filijs ossa mea ponere placuerit, perseuerare præcipio: vt diu noctúque pro peccatis atque criminibus meis Dominum deprecentur, de proprio hereditatis meæ iure, rebus quas Antecessores mei in eorum stipendiis Domino dederunt, superaddo etiam villam Scladronam, & villam S. Stephani, & quidquid in villa Herimundi mihi per successionem euenit. Quod verò pretio ibidem comparaui, Ecclesiæ S. Quintini Martyris iamdiu delegaui. De iam dicto Vaculiaco Frunimium, Dagaleifum, Dagaredum, Ductionem, Baudouicum, Vdulfum, Vinosifam, liberos esse præcipio. Tenaredus qui de ingenua nascitur matre, statu libertatis vtatur. Tu verò filii fratris mei Lupe Episcope, tuo dominio vindicabu Nisastem, & matrem suam Nuicam. Vineam quoque, quam Enias vinitor colit, Eniam & Monulfum eius filiũ iuniorẽ, iubeo libertate perfũgi. Melloficum porcariũ, & Paschasidem coniugẽ suam, Vernuianũ cum filiis suis, excepto Vuidrogasio, cui tribus libertatem, tuo iuri deputabu. Seruũ meum de Cesurnico, suũ esse præcipio. Agrorum partẽ ad te, quam frater meus Principius Episcopus tenuit, cum siluis, pratis, pascuis, reuocabis. Seruũ meum quem Mellouicus tenuit Viteredum, tibi derelinquo. Teneursolum, Capalinũ, & vxorem suam Theodorosenam, tuo iuri dominióque transcribo. Tendonima quoque ex mea præceptione sit libera. Edoneifant, quæ homini tuo sociata fuit, & eius cognationẽ retinebit. Vxorẽ Aregildi, & cognationẽ suam ingenuos esse iubeo. Partem meam de prato quod Lauduni iuxta vos habeo, ad imitatem montium posito, & quæ Iouia sunt pratella quæ tenui, ad te reuocabis. Labrinacum tibi, vbi ossa genitricis meæ posui, cum præfixis terminis deputaui. Tibi autem nepos meus Agricola Presbyter, qui intra domesticos parietes meos exegisti pueritiam tuam, trado atque transcribo Merumuastem seruum, & vxorem suam Meratenam, & eorum filium nomine Marcouicum. Eius fratrem Medouicum iubeo esse liberũ. Amantium & vxorem suam tibimet derelinquo. Eorũ filiã esse præcipio liberam Dasourdam. Alaricum seruum tuæ deputo portioni, cuius vxorem, quam redemi & manumisi, commendo ingenuam defendendam. Bebrimodum, & vxorem eius Moram tuo dominio vindicabis. Eorum filius Monacharius gratulabitur beneficio libertatis. Mellaricum & vxorem suam Placidiam ad tuum dominium reuocabis. Medaridus eorum filius sit libertus. Vineam quam Mellaricus Lauduni facit, tibi dono: Brittobaudem seruum meum, necn on etiam Giberricum: Vineam quam Bebrimodus facit, tibi eatenus derelinquo, vt diebus festis, & omnibus diebus Dominicis, sacris altaribus mea inde offeratur oblatio: atque annua cõmunia Remensibus Presbyteris & Diaconibus præbeantur. Delegóque nepoti meo Prætextato Moderato Tottionem, Marcouicum, Innocentium seruum, quem accepi à Profuturo originario meo, Cochlearia quatuor de maioribus, acetabulum, Lacernam quam mihi Tribunus Friaredus dedit, & argenteam Cambutam figuratam filiolo illius Paronio. Acetabulum & tria cochlearia, & casulam cuius fimbrias commutaui. Remigiæ Cochlearia tria, quæ meo sunt nomine titulata: mantile ipsius quod habeo feriale transcribo. Hicbinaculum quoque dono illi, de quo Gondebodo dixi. Delegóque benedictæ filiæ meæ Hilariæ Diaconæ ancillam nomine Nocam, & vitium pedaturam, quæ suæ iungitur vineæ, quam Catusio facit, dono: & partem meam de Talpusciaco trãscribo pro obsequijs, quæ mihi indesinenter impendit. Aëtio nepoti meo partem de Cesurnico, quæ mihi sorte diuisionis obuenit, cum omni iure quod tenui & possedi: Ambrosium quoque puerum ad ius illius, dominiúmque transmitto. Vitalem colonum, liberum esse iubeo, & familiam suam ad nepotem meum Agathimerum pertinere: cui vineam dono, quam posui Vindonissæ, & meo labore constitui, sub ea condicione, vt à patribus suis omnibus diebus festis ac Dominicis, pro commemoratione mea, sacris altaribus offeratur oblatio: & Laudunensibus Presbyteris atque Diaconibus annua communia præbeantur. Dono Ecclesiæ Laudunensi ex villis quas mihi sanctæ recordationis præfatus Rex Hludouicus dedit duas, Anisiacũ, solidósque octodecim, quos Presbyteri & Diaconi æquali diuisione inter se distribuant. Partem meam de Secia ex integro ad se reuocet Ecclesia Laudunensis, & Lausetam, quam mihi charissima filia & soror mea, virgóque (vt credo) Christi sanctissima Genouefa in vsibus pauperum Christi tibi dandam ad integrum delegauit. Cõmendo sanctitati tuæ (fili fratris mei Lupe Episcope) ex præfatis villis, quos libertos esse percupio, Cattusionem, & Aulietenam coniugem suam: Nonnionem qui meam vineam facit, Sonnoueifam, quam captiuam redemi, bonis parentibus natam, & eius filium Leuberedum, Mellaridum & Mellatenam, Vasantem, Cocum, Cæsariam, Dagarasenam, & Baudorosenam Leonis neptem, &

Marcoleſum filium Totnonis, hos totos (filij fratris mei Lupe Epiſcope) ſacerdotali auctoritate liberos defenſabis. Tibi autem heredi, meæ Eccleſiæ, Flauianum & vxorem ſuam Sparagildem dono. Eorum filiolam paruulam Flauaraſenam, liberam eſſe conſtitui. Fedamiam vxorem Melani, & eorum paruulam Remenſes presbyteri & diaconi poſsidebunt. Ciſpiciolum colonum liberum eſſe præcipio, & eius familiam ad nepotem meum Ætium pertinere: ad vtrumque, id eſt, ad Ætium & Agathimerum peruenire colonicam Paſsiacum. Pronepti meæ Prætextatæ dono Modoreſenam. Profuturo Leudocharium puerum trado. Profuturæ dari iubeo Leudoneram. Laudunenſibus Subdiaconibus, Lectoribus, Oſtiarijs, & Iunioribus quatuor ſolidos derelinquo. Pauperibus in matricula poſitis ſolidus dabitur ad eorum refectionem. Delegóque ex dato præfati Principis, Saluonarias ſupra Morum: & decem ſolidos Eccleſiæ Sueſſionicæ pro commemoratione nominis mei. Nam Sablonarias ſupra Matronam heredibus meis deputaui. Catalaunenſi Eccleſiæ ex dono ſæpe dicti filij mei, Gellonos ſupra Matronam, & decem ſolidos. Eccleſiæ S. Memmij, Faſcinarias ex dono præſcripti Principis, & ſolidos octo. Moſomagenſi, ſolidos quinque. Vongenſi, agrum apud officinam molinarum, qua ibi eſt conſtituta. Catarigenſi Eccleſiæ ſolidos quatuor, totidemque Portenſi pro commemoratione mei nominis inferentur. Eccleſiæ Attrebatenſi, cui, Domino annuente, Vedaſtum fratrem meum chariſsimum Epiſcopum conſecraui, ex dono iam dicti Principis villas duas in almonijs Clericorum deputaui, Orcos videlicet, & Sabucetum: quibus etiam pro memoria nominis mei ſolidos viginti dari iubeo. Vrſi Archidiaconi familiaribus vſus obſequijs, dono ei domum extilis caſulam ſubtilem, & aliam pleniorem, duo ſaga delicata, Tapete quod habeo in lecto, & tunicam quam tempore tranſitus mei reliquero meliorem. Heredes mei Lupe Epiſcope, & Agricola Presbyter, porcos meos inter vos æqualiter diuidetis. Friaredus, quem ne occideretur, quatuordecim ſolidis comparaui, duos conceſſos habeat. Duodecim det ad Baſilicæ Domnorum Martyrum Timothei & Apollinaris cameram faciendam. HÆC ITA DO, ITA LEGO; ITA TESTOR. CETERI OMNES EXHEREDES ESTOTE, SVNTOTE. HVIC AVTEM TESTAMENTO MEO DOLVS MALVS ABEST; ABERITQVE: IN QVO SI QVA LITVRA, VEL CARAXATVRA FVERIT INVENTA, FACTA EST ME PRÆSENTE, DVM A ME RELEGITVR ET EMENDATVR. *Neque ei duo priora Teſtamenta, primum quod ante quatuordecim, & alterum quod ante ſeptem condidi annos, obſiſtere, obuiare, aut vllatenus nocere poterunt: eò quòd quicquid in ipſis continebatur, in preſentia fratrum meorum, hîc inſerta, & quæ deerant adiuncta ſunt ſuper & quæ Dominus mihi largiri in poſtmodum dignatus eſt, ſuperaddita noſcuntur. Sed inconuulſum & incontaminatum præſens hoc condidi teſtamentum, à fratribus meis, ſucceſſoribus videlicet Remorum Epiſcopis, cõſeruandum. A Regibus quoque Francorum, filijs ſcilicet meis chariſsimis, quos per Baptiſmum Ieſu Chriſti dono & gratia ſpiritus ſancti cooperante, Domino conſecraui, vbique defenſum atque protectum contra omnia, & in omnibus, inuiolabilem perpetuámque ſemper obtineat firmitatem. Et ſiquis in ordine Clericali à Presbytero vſque ad Tonſum contradicere, aut obuiare ei præſumpſerit, & correptus à ſucceſſore meo ſatisfacere neglexerit, conuocatis ex vicinioribus locis Remorum diœceſeos tribus Epiſcopis, deponatur à gradu. Si verò (quod non opto, nec cupio, ſed neque ſpero) ſucceſſor quilibet mihi in hac ſede Remorum Epiſcopus, execrabili cupiditate ductus, res præfatas, ſicut à me authore Domino Ieſu Chriſto, ad illius honorem, & eius pauperum conſolationem ordinatæ ſunt, alterſum diſtrahere, immutare, commutare, ſeu quolibet obtentu in vſus laïcorum, beneficij gratia dare, aut à quolibet datas, fauere, aut conſentire præſumpſerit, conuocatis totius diœceſeos Remorum Epiſcopis, Presbyteriſque ac Diaconibus, necnon & ex filijs meis chariſsimis Francis religioſis quàm plurimis, veſtris ſui partem, priuatione ſui Epiſcopatus perſoluat: & nequaquam vltra, recuperationem gradus amiſſi, in hoc ſeculo promerebitur. Quicunque verò ex laïco habitu à nobis ſtatuta parumpendens, ſibíque fauens, quæ pauperibus Eccleſiæ attributa ſunt, abuti, aut vſurpare quolibet obtentu præſumpſerit, pari ſimul perpetuáque damnatione, alienator, petitor, dator, acceptor, peruaſor, Anathematis vinculo ab Eccleſia catholica ſeiungantur, donec valeant, deo miſerante, condignæ ſatisfactionis emendatione indulgentiam promereri. Sin autem in hoc perſeuerare, cuiuſcunque donationis occaſione, quilibet delegerit, ſpes ei præſentis ac futuræ reſtitutionis à ſucceſſore meo, Remorum ſcilicet Epiſcopo, omnimodis auferatur. Generi tantummodo Regio, quod ad honorem ſanctæ Eccleſiæ, defenſionem pauperum, vnà cum fratribus meis & coëpiſcopis omnibus Germaniæ, Galliæ, atque*

Neuſtriæ in regiæ maieſtatis culmen perpetuò regnaturum ſtatuens elegi, baptizaui, à fonte ſacro ſuſcepi, donóque ſeptiformis ſpiritus conſignaui, & per eiuſdem ſacri chriſmatis vnctionem ordinato in Regem, parcens, ſtatuo, Vt ſi aliquando genus illud regium per benedictionem meam toties Domino conſecratum, mala pro bonis reddens, Eccleſiarum Dei peruaſor, deſtructor, depopulator grauis aut contrarius exiſtere voluerit, conuocatis Remorum diœceſeos Epiſcopis, primùm moneatur: deinde vrbs præfata adiuncta ſibi ſorore Eccleſia Treuerenſi, iterum conueniatur. Tertiò vero, Archiepiſcopus tantummodò. Galliarum tribus aut quatuor conuocatis, Princeps ille, quicunque fuerit, moneatur: ita vt ad ſeptimam monitionem, ſi priùs ſatisfacere renuerit, paternæ pietatis longanimitate differatur. Tandemque ſi poſtpoſitis omnibus præfatis benedictionibus, incorrigibilis contumaciæ ſpiritum non depoſuerit, & ſe per omnia Deo ſubdi nolens, benedictionibus Eccleſiæ participare noluerit, elogium ſegregationis à corpore Chriſti, ab omnibus ei porrigatur, quod per Prophetã & Regẽ Dauid longè antè eodẽ qui in Epiſcopi eſt, dictãte ſancto Spiritu, noſcitur decantatum: Quia perſecutus eſt (inquit) hominem inopem, & mendicum, & cõpunctum corde, & non eſt recordatus facere miſericordiam, & dilexit maledictionem, & veniet ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo: Totúmque ei quod in perſona Iudæ traditoris Domini noſtri Ieſu Chriſti, & malignorũ Epiſcoporũ Eccleſia decantare ſolet, per ſingulas ei decãtetur Eccleſias Quia Dominus dixit, Quandiu feciſtis ex minimis meis, mihi feciſtis: & quãdiu hus non feciſtis, nec mihi feciſtis. Et ideo quod probatur in capite, in membris intelligendum eſſe non dubitetur. Vnũ tantũmodo ibi verbum per interpoſitionẽ cõmutetur: Fiant dies eius pauci, & principatum eius accipiat alter. Quod vtique ſi ſucceſſores mei Remorum Archiepiſcopi, operari ſicut à me ordinatum eſt, neglexerint, in ſe quicquid in Principibus reſecandum fuerat, maledictionibus deprauati reperiant: vt fiant dies eorum pauci, & Epiſcopatum eorum accipiat alter. Si verò Dominus meus Ieſus Chriſtus vocem orationis meæ, quam quotidie pro genere illo in conſpectu diuinæ maieſtatis ſpecialiter fundo, audire dignatus fuerit, vt ſicut à me acceptit, ita in diſpoſitione regni & ordinatione ſãctæ Dei Eccleſiæ perſeueret, benedictionibus quas ſpiritus ſanctus per manũ meam peccatricem ſuper caput eius infudit, plurimæ ſuper caput illius per eundem ſpiritum ſanctum ſuperaddantur: & ex ipſo Reges & Imperatores procedant, qui in præſenti & in futuro, iuxta voluntatem Domini ad augmentum ſanctæ ſuæ Eccleſiæ, virtute eiuſdem, in iudicio & iuſtitia confirmati & corroborati, regnum obtinere atque augere quotidie valeant: & in domo Dauid, hoc eſt, in cæleſti Hieruſalem, cum Domino in æternum regnaturi, ſublimari mereantur, Amen. Peractum Remis, die & Conſule ſupradicto, intercedentibus & medijs ſignatoribus: EGO REMIGIVS EPISCOPVS TESTAMENTVM MEVM RELEGI, SIGNAVI, SVBSCRIPSI: *& in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti (deo adiuuante) compleui. Vedaſtus Epiſcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, & ſubſcripſi. Genebaudus Epiſcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Medardus Epiſcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Lupus Epiſcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Beneductus Epiſcopus, Cui pater meus Remigius maledixi, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Eulogius Epiſcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Agricola Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Theodonius Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Celſinus Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque ſubſcripſi. Papolus interfui atque ſubſcripſi. Eulodius interfui & ſubſcripſi. Euſebius interfui & ſubſcripſi. Ruſticolus interfui & ſignaui. Eutropius interfui & ſignaui. Dauenus interfui & ſignaui. Poſt conditum Teſtamentum, immò ſignatum, occurrit ſenſibus meis, vt Baſilicæ Domnorum martyrum Timothei & Apollinaris Miſſorium argenteum ſex librarum ibi deputem, vt ex eo ſedes futura meorum oſſium componatur.*

Proferam & aliud æquè gentis noſtræ, eiuſdemque ferè ſæculi & ſtyli, nec diuerſi argumenti Teſtamentum, à me in vetuſtis ſchedis quas mihi Cruceus noſter vrendas dedit, repertum. Eiuſmodi namque manuſcriptas, & vel fugientibus literis & interdũ

prope

prope ad internecionem deletis literis exaratas membranas, ab ineunte ætate curiosè inuestigasse, & etiamnum, prout sors fert, non sine tædio & tēporis, in his otij angustiis, iactura, euoluere me non inficior. Nec vero huius me operæ pæniter, vt qui à Virgilio didicerim aurum ex stercore colligendum esse, & à Plinio acceperim nullum tam malum auctorem esse, qui non aliqua sui parte prodesse possit: sed nec quidquam lego quod non excerpam. Hac salebrosa licet via, ad vetustatis cognitionem gradiendū est: & multum & multa legere iuuat: Ac vel iniucūdorum librorum molestia his qui optatam cursu contingere metam student, deuoranda est: cum nullus tam grauis, lectionis cibus sit, qui non studiosi stomachi calore concoquatur. Testamentū autem cuius præconium facio, Hadoindi est Cenomannicæ vrbis Episcopi, in hæc verba:

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI, ET SPIRITVS SANCTI, VIII. ID. FEBRVAR. IN ANNO V. REGNANTE GLORIOSISSIMO CLODOVEO REGE. EGO HADOINDVS ACSI INDIGNVS TAMETSI PECCATOR, EPISCOPVS SANCTÆ DEI ECCLESIÆ CENOMANNIS CIVITATIS, *sanus, Deo propitio, mente & corpore, sanóque consilio, metuens casum humanæ fragilitatis, Testamentum condidi, eúmque Cadulto diacono scribendum dictaui.* QVOD TESTAMENTVM MEVM SI QVO CASV IVRE CIVILI AVT PRÆTORIO, VEL ALICVIVS NOVÆ LEGIS, INTERVENTV VALERE NEQVIVERIT, AC SI AB INTESTATO, AD VICEM CODICILLORVM VALERE ID VOLO, ET VALEAT. *Itaque, si quando ego Hadoindus suprascriptus Episcopus è rebus humanis excessero, & debitum venturi temporis compleuero, tūc tu sacrosancta Ecclesia venerabilis* HERES MEA ESTO, *heredemque meā te esse constituo: ita vt vbicumque aliquid per hoc Testamentum meum dedero, legauero, dare, ue iussero, id vt detur, fiat, præstetur, fidei tuæ heres mea committo. Dono tibi sancta ac venerabilis mater Ecclesia Cenomannica in honore sanctæ Mariæ, & domni Geruasii & Prothasii Martyrū, villam iuris mei, cuius vocabulum appellatur Ausa, quam datis rebus proprijs meis comparaui cum domibus ædificiis, mancipiis, vineis, siluis, pratis & pascuis, quantumcumque in ea loca aspicere videtur, cum colonis & integro termino suo ad ius & dominationem vestram reuocetur perpetualiter possidendum. Similiter Basilica domni Victurij vbi ipse dominus requiescere dinoscitur, & si meruero, inibi sepulturam habere desidero, dono tibi villam nuncupatā Acerueo, quam dato pretio comparaui, cùm domibus, mancipiis, vineis, siluis pratis & pascuis, exceptis his quos pro animæ meæ remedio ingenuos fieri præcepi, totum & ad integrum præfata Basilica post meum discessum suæ potestatis faciat reuocare perpetua dominatione possidendum. Ea vero condicione dono sanctæ Basilicæ domni Petri & Pauli Apostolorum, quam domnus Bertichrannus quondam Episcopus Cenomannicæ ciuitatis suo opere ædificauit, villam proprietatis meæ Iscomodiacum sitam in pago Belini quam data pecunia de Ausereno & genitrice sua comparaui, vt hanc ministri eiusdem post meum transitum teneant, possideant & futuris facere cui voluerint, derelinquant. Similiter dono ipsi sanctæ Basilicæ domni Petri & Pauli Apostolorum villas quibus nomina sunt, Taudiniaco, Martiniaco quam Lupus quondam per beneficium nostrū tenere visus fuit. Hoc supradicta Basilica post nostrū discessum cum omni integritate quod ad ipsas villas aspicere videtur, ministri nostri iam dictæ Basilicæ, de præsenti percipiant dominandum. Simili modo dono Basilicæ sancti Vincentij martyris quam Dumnolus sanctæ recordationis Episcopus suo labore construxit, villam iuris mei Pratellus, cum omni integritate, quantumcumque mihi Domnola visa fuit habuisse. Simili modo dono Basilicæ dōnæ & sanctæ Mariæ, Aureono vicum quem Agobertus Abbas Diablentis simul ædificauit. Et Iona villam quæ fuit Sigulfi Presbyteri & quam fidelis noster Chaddo per nostrum beneficium habere videtur: pariter & mansionem ad prope ipsam Iona quam Lupus quondam tenuisse visus fuit ipsi Chadoni volumus esse concessam si tamen habuerit filios in eorum permaneat potestate. Et si quidem filios nō habuerit, post suum transitum ad ius & dominationē domnæ Mariæ de Aureonensi vico reuertatur perpetuis temporibus dominandum. Similiter villa Lastemarico, quam ex munificentia nostra ipsi fideli nostro Chaddono defensori nostro concessimus, voluntas mea est, vt dum adnixerit, hoc vsu possideat: post eius vero discessum cum omni re meliorata, vel superposita, sanctæ Basilicæ Aureonensi vico reuertatur. Similiter Vernicella cum omni iure & termino suo vel colonijs ad se pertinentibus, ad ipsam sanctam Basilicam proficiat in perpetuum. Et si a-*

liquis exinde epistolam quasi à nobis factam protulerit, vacua & inanis permaneat. Et ita nobis conuenit, vt superius intimare, vt quicumque facta nostra de propinquis aut heredibus nostris chartam aliquam quamuis bonorum hominum manu roboratam, vt cupiditas suadet, protulerit, vacua & inanis permaneat: & illam maledictionem percipiat vt superius est comprehensum. Villam Fontanas in pago Siluiacmense, filius & parens noster Bodilo, dum superstes fuerit, locellum locum tempore vitæ suæ teneat ac possideat. In Christi nomine Hadoinus etsi peccator Episcopus hoc Testamentum quod ex deuotione fieri rogaui, RELEGI ET SVBSCRIPSI. Rosindus subscripsi. Bertechiselus subscripsi. Marsus subscripsi. Auffrebertus subscripsi. Saigrannus subscripsi. Audobertus subscripsi. Cadulfus ordinante domno Hadoindo Episcopo, hoc Testamentum redditus scripsi & subscripsi.

Magnificis in Christo & sancta Ecclesia filiis Bodilono & Andranno Hadoindus Episcopus Rogo & supplico caritati vestræ vt cum me dominus & creator omnium de hoc sæculo migrare præcepent, Cenomannis ciuitate ire faciatis, & vbi Testamentum meum cum apertum fuerit vobis prosequentibus, apudque publica gestu municipalibus faciatis allegare. Et quod vnicuique per ipsum Testamentum sanctis ciuibus vel propinquis meis visus sum delegasse; vestra dispensatione vnusquisque iuxta ipsam delegationem percipere valeat: & quicquid exinde egeritis, gesseritis, ratum & firmissimum debeat permanere. Quod mandatum manu nostra firmauimus, & petimus muniendum Cenomannis ciuitate in Christi nomine Hadoindus etsi peccator Episcopus hoc mandatum relegi & subscripsi. Rosindus subscripsi. Bertechiselus sub. Marsus sub. Audo sub. Auffrebertus sub. Defensor sub. Vrsmanus sub. Sirannus Cadulfus diac. ordinante domno Hadoindo Episcopo hoc mandatum scripsit & subscripsit.

Inueni & in illdē mēbranis vetustis Berthichranni, eiusdē Cenomannicæ ciuitatis Episcopi, Testamentum, ex cuius ima parte generale caput subiecisse contentus ero. SI QVÆ LITVRÆ, SI QVÆ CARAXATVRÆ, SI QVÆ LITTERÆ ADIECTÆ SVNT, VEL DETRACTÆ, EGO FECI, FIERIQVE IVSSI, DVM MEAM MIHI SÆPIVS PRÆLEGO VOLVNTATEM, ET OMNIA PER SINGVLA RECOGNOSCO, VEL EMENDO. VT LEX EDOCET SEPTEM VIRORVM HONESTORVM SVBSCRIPTIONIBVS ET SIGILLIS CREDIDI MVNIENDVM, ET PRO TOTIVS REI FIRMITATE ATQVE STIPVLATIONE ADNECTI PRÆCEPI. *Actum Cenomannis in ciuitate, die & anno superius comprehenso. Bertichrannus in Christi nomine ac si indignus Episcopus, Testamentum meum quod filio meo Ebboni notario scribendum dictaui, Relegi, & subscripsi. Guntivus honoratus subscripsi rogante domno Bertichranno. Bado rogante domno Bertechranno subscripsi. Gaerinus rogante domno Bertichranno subscripsi. Ibbolenus rogante dōno Bertichranno subscripsi. Gaddo rogante domno Bertichranno subscripsi. Hugo honoratus subscripsi. Ego Ebbo notarius iubente domno meo Bertichranno Episcopo, & ipso præsente hoc Testamentum scripsi, Relegi, & subscripsi, notaui diem. Similiter ego Bertichrannus Episcopus Rogo filio meo Archidiacono, vt cum Testamentum meum apertum fuerit, ipso prosequente gestis municipalibus secundum legem faciat allegari: quo semper firmiter perdurat.*

Non est Dagoberti Regis silentio obruendum Testamentum, quattuor exemplis scriptum, quorum vnum Lugduni, alterum Parisijs, tertium Metris in archiuis Ecclesiarū custodienda, illic direxit, quartū in thesauris suis adseruari præcepit, referente Aimoino lib. IIII. de Gest. Francor. cap. XXX. qui eius præfationem & aliquot capita citat, quorum nouissimo ita cum filijs Sigeberto & Hludouico loquitur. VOLVNTATEM, BONI FILII, CONSIDERANTES PRÆMVNITVRÆ RELIGIONEM, CVIVS GRATIA ETIAM SECTAS LIGAT, MANETE FRATRES. NOLITE EXVERE QVO ONERATE ESTIS. DEINDE REVEREMINI MI PATREM VESTRVM, QVI ROGARE MALO, CVM POSSIM IVBERE, VT STATVTA NOSTRA INCONVLSA SERVETIS, SECVTI VESTRA A SVCCESSORIBVS VESTRIS SERVARI VOLETIS. PROFECTO SCIENTES, QVOD SI A NOBIS SANCITA CONTEMPTVI HABVERITIS (QVOD NON ARBITROR) PARI MODO ET VESTRA A POSTERIS CONTEMNENTVR DECRETA. Iam si quis

Caroli

Caroli magni Testamentum à me efflagitet, ei Einhartum delegabo: Ab eo fiet numeratio. Is enim librũ quo eius principis vitam complexus est, illo ipso Testamẽto clausit. Sed ne singula Testamenta consectari necesse habeamus, generalem Testamentorum, quæ tunc temporis in Gallijs obtinuit, formulam, ex Marculphi schedis proponam. Testamenta ergo ita concipienda esse Marculphus tradit.

REGNANTE IN PERPETVO DOMINO NOSTRO IESV CHRISTO, LOCO ILLO, ANNO ILLO, REGNANTE ILLO REGE, SVB DIE ILLA, EGO N. ET CONIVX MEA N. MENTE INTEGROQVE CONSILIO, METVENTES CASVS *humanæ fragilitatis, Testamentum nostrum condidimus, quod illi notario scribendum commisimus, vt quando dies vltimus post transitum nostrum aduenerit,* RECOGNITIS SIGILLIS, INCISO LINO, VT ROMANÆ LEGIS DECREVIT AVCTORITAS, PER ILLVSTRES VIROS ILLOS QVOS IN HAC PAGINA TESTAMENTI NOSTRI LEGATARIOS INSTITVIMVS, GESTIS REPVBLICÆ MVNICIPALIBVS TITVLIS, EORVM PROSECVTIONE, AB IPSIS MVNIATVR. *Igitur, cum iubente domino, de istius vitæ cursu migrauerimus, tunc quidquid ex proprietate parentum, vel proprio labore, seu ex munificentia à pijs principibus percipere meruimus, vel de quibuslibet titulis atque contractibus venditionis, cessionis, donationis, vel vndique, domino adiuuante, ad nostram peruenit dominationem, tunc* TV DVLCISSIMA CONIVNX MEA, N. ET QVOS HEREDES MEOS ESSE VOLO, HEREDITATEM MEAM HABETOTE. RELIQVI VERO HEREDES EXHEREDES SVNTO, EXCEPTO QVOD VNICVIQVE PER HOC TESTAMENTVM DEDERO, DARIQVE IVSSERO. *Id vt fiat, detur, præstetur, impleatur, te omnipotens deus, teste cõmitto. Villas verò illas, & illas, sitas in pago illo, filius meus vel filia illa, sitas in pago illo recipiat. Villas illas, Basilica illa, vel Monasteria sita ibi recipiãt. Id vt fiat, detur, præstetur, impleatur, te omnipotẽs deus ad defensandũ cõmitto: licet de omnibus dum aduiuimus nostrũ reseruamus vsum. Sed dum in villas aliquas quas superius memorauimus, quas ad loca sanctorum heredibus nostris deputauimus, quod pariter stãte cõiugio adquisimus, prædictã cõiux nostra ad coniugiũ habere poterit propter ipsam tertiã villas illas sitas in pago illo, in integritatẽ si nobis superstes fuerit, in cõpensatione recipiat. Et quidquid exinde pro cõmuni mercede vel in pauperibus, aut bene meritis nostris facere decreuerit, licentiã habeat, vel post eius discessum, si aliquid in Testamentũ remanserit, heredes nostri recipiãt. Libertos quos quasque, pro animæ remedio fecimus, aut in antea facere voluerimus, & eis epistolas manu nostra firmatas dederimus, obsequiũ filiorũ nostrorũ habere cognoscãt, & oblata vel luminaria, iuxta quod ipsæ epistolæ cõtinent, ad sepulcra nostra tam ipsi, quam proles eorum implere studeant. Et quibus aliquid de facultate nostra contulimus, singulariter in hoc Testamentum inserere curauimus. In reliquo verò qualescunque à quocunque epistolæ de nomine nostro, manu nostra firmatæ ostensæ fuerint, & ante hoc Testamentum prænotatæ, quas hic non cõmemorauimus, excepto de ingenuitatib⁹ quas pro animæ nostræ remedio fecimus, aut adhuc facere voluerimus, vacuæ permaneãt: & qui ex nobis pari suo superstes fuerit, & per qualecunque instrumentum de supra scripta facultate, in cuiuslibet personã vel bene meritis nostris muneris aliquid cõtulerimus, in quãtũ lex permittit, firma stabilitate debeat perdurare. Reliquæ vero epistolæ vacuæ & inanes permaneãt, cõuenit. Si tu mihi dulcissima cõiux superstes fueris, & alio marito, quod tibi deus nõ permittat, trãsire volueris, omnẽ facultatẽ meã quã ad vsumfructũ, tibi possidere cõcessimus, vel quod à die presente deputauimus, & habere potuerat hoc presentaliter heredes nostri recipiant interse diuidendum. Itémque ego N. ancilla tua, domine & iugalis meus N. hoc Testamentũ promptissima volũtate adscribere ad perpetuã cõseruationẽ rogaui, vt si tu domine & iugalis, me⁹ mihi superstes fueris, omni corpore facultatis meæ, quãtumcũque ex successione parentũ habere videor, vel in tuo seruitio pariter laborauimus, & quod in tertia mea accepi, in integrũ, quicquid exinde facere elegeris, aut pro animæ remedio in pauperes dispẽsare, aut ad vassos nostros, vel bene meritos nostros absque repetitione heredum meorum quod tua decreuerit volũtas faciendi liberam habeas facultatẽ. Et post discessum vestrum, quod non fuerit dispensatũ ad legitimos nostros reuertatur heredes. Hãc paginam Testamenti & manu nostræ propriæ subscriptionibus, quod ex consuetudine habuimus, subscripsimus, & per personas reliquas studuimus subscriptionibus roborari: & vt hæc pagina huius Testamẽti in disceptationẽ venire nõ possit. Si quæ liturę, caraxaturę, adiectiones, superdictiones factæ fũt, nos eas fecim⁹ vel facere iussimus, dũ testamẽtũ nostrũ sæpius recurrimus vel emẽdauimus. Si*

quis ex heredibus, vel proheredibus nostris, seu qualibet persona contra hanc Testamenti paginam, quam plena & integra voluntate fieri rogauimus, venire aut aliquid pulsare voluerit, inferat illi contra quem repetit tantùm, & aliud tantùm quantùm in hoc Testamento continetur scriptum, & insuper sociatus fisco auri libras tot, argenti tot, & quod repetit vindicare non valeat.

Ceterum priusquam manũ de Testamentorũ Tabulis tollã, hoc monendũ esse duxi, Milites vel COMMVNI IVRE olim testatos fuisse, L. iii. & L. ex militari, L. eius §. 1. L. milites, §. veteranus, D. de testam. milit. seu COMMVNI CIVIVM ROMANORVM IVRE, L. tribunus, D. eo. vel, IVRE MILITARI, L. iure, & L. qui iure, L. idémque, L. facere, L. Lucius, §. 1. D. eo. seu MORE MILITIÆ, L. si filiusfa. D. eo. vel, IVRE MILITIÆ, L. eius, §. vlt. D. eo. Ex constitutionibus enim Principalibus propria atque singularia iura in Militum testamentis obseruabantur, L. ii. D. de testam. milit. Inter cetera autem Miles ex certa re heredem instituere poterat, L. cogi, §. sed & si miles, D. de testam. milit. Militique concessum erat circa institutionem separare species bonorum. Itaque si alium RERVM ITALICARVM, alium RERVM PROVINCIALIVM, alium PRÆDIORVM VRBANORVM, alium RVSTICORVM, alium CETERARVM RERVM, vel alium CASTRENSIVM BONORVM, alium CASTRENSIVM heredem instituisset, valebat institutio, L. si certarum, L. militis, §. 1. D. de testam. milit. L. heredes, D. famil. erciſc.

Hæc de Testamentorum conceptione à nobis quantumvis accuratè & minutatim scripta, numquam tamen eius libri, quem de formulis Testamentorum Iulius Paulus scripserat, amissi desiderium lenient. Restat de Codicillis dicere. Codicilli ad heredes scribebantur, L. legatorum, §. qui plures, D. de legat. ii. L. qui graui, D. de iu. codicil. vel vt ait, L. quidam referunt, D. eo. Codicillis sermo ad heredem conferebatur. Et quidem vel ad heredes scriptos Testamento, vel ad heredem legitimum sermo conferebatur, L. is qui, D. eo. Codicilli verò vel ad omnes heredes scribebãtur, vel ad vnum ex his, L. legatorum, §. vlt. D. de legat. ii. d. L. qui graui, L. is qui vnum, D. de iu. codicill.

Certè omnis scriptura instar Codicillorum non habebat: sed hac mente scribi eam, vt pro codicillis esset, necesse erat, L. illud, D. de iur. codicill. Proinde nec literæ quibus hereditas promittebatur, vel animi affectus exprimebatur, Codicillorum vim obtinebant, L. literæ, D. eo. Ac nonnumquam qui sufficienti testium facultatem non habebat, ad Testamentum conficiendum, is Codicillos conficiebat, L. conficiuntur, §. 1. D. de iu. Codicillor. Tabulæ certè testamenti non intelligebantur, in quibus heres scriptus non erat, & magis Codicilli quàm Testamentum existimabantur, L. vlt. D. eo.

Conficiebantur autem Codicilli quatuor modis. Aut enim in futurum confirmabantur, aut in præteritum, aut per fideicommissum testamento facto, aut sine testamento, L. conficiuntur, D. de iu. Codicill. Testamento facto, Codicilli ius testamenti sequebantur, pertinebántque ad Testamentum quoquo tempore factum esset. Ad id enim referebantur, L. Plotiana, L. ab intestato, L. conficiuntur, §. si miles, D. eo. & pro parte certè Testamenti habebantur, obseruationémque & legem iuris inde traditam seruabant, L. quidam referunt, D. eo. Ac Pars Testamenti intelligebantur, L. si cui, D. Testamen. quemad. aper. Proinde appellatione eorum QVÆ AD CAVSAM TESTAMENTI PERTINENT, Codicilli continentur, L. ii. §. si dubitetur, D. Testamen. quemad. aper. L. iii. §. si Codicillos, D. de Sc. Silania, L. i. D. de Tabul. exhib. Et Codicilli quidem omnes qui post Testamentum fiebant, AD TESTAMENTVM FACTI dicebantur, licet Testamento confirmati non essent, L. post legatum, §. qui principale, D. de his quæ vt indign. L. milites, D. de test. milit.

Fiebant & ab intestato Codicilli, Nã & intestatus moriturus, Codicillis ab heredibus ad quos lege bona sua reditura erant, seu ad quos legitima eius hereditas vel bonorum

rum possessio peruētura erat, ac denique à quocumque intestati successore, Fideicommissum dabat, L. 11. D. de fideicom. libert. L. vlt. § Lucius, D. de legat. 11. L. ex parte, §. 1. D. famil. erciſc. §. non tantùm, Instit. de Codicillis. Hinc Iulian. in L. Si quis cum, D. de io. Codicillor. *Si quis cum Testamentum nullum habebat*, CODICILLIS *fidecommissa hoc modo dedit*, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, BONORVMVE POSSESSOR, EIVS FIDEI COMMITTO. Vlpian. in L. quia autem, D. si quis om. cau. test. CODICILLOS *fecit ab intestato*: PETIITQVE A FRATRE, VT SI LEGITIMA HEREDITAS AD EVM PERTINERIT, FIDEICOMMISSA PRÆSTARET QVIBVSDAM. Ab intestato autem factis Codicillis, relicta, intestati successor, etiam postea natus, debebat. Quicunque enim ab intestato successisset, locum habebant Codicilli, L. ab intestato, D. de iu. codicill. Tunc verò per se stabant Codicilli, vicemque quodāmodo Testamenti, ab intestato succedentibus, obtinebant.

Codicillorum autem formulas ex libris nostris excerptas subiungam. Marcell. in L. vlt. D. de fideicom. libert. Lucium Titium testamento facto Codicillis ita cauisse refert. LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO, VT EA QVÆ TESTAMENTO CAVI, ET EA QVÆ CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO, PRÆSTETIS. Idē in L. publius, §. 1. D. de condic. & demonst. *Titia*, CODICILLIS, *de prædijs quæ testamento Septicia reliquerat, ita cauit*, A TE PETO SEPTICIA, VT FILIO MEO CVM ANNORVM SEDECIM ESSET, EADEM PRÆDIA RESTITVERES. QVOD SI FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS NON IMPLEVERIT, PETO VTI REDDAAS EA, RESTITVAS, PVBLIO MÆVIO, ET GAIO CORNELIO. Papinian. in L. fundum, D. de instr. vel instr. proponi patronum libertis fundum instructū testamento legasse, postea CODICILLIS PETIISSE, VT MORIENTES, PARTES SVAS FVNDI SVPERSTITIBVS RESTITVERENT, Idem in L. auia, D. de condic. & demonstr. Auiam in Codicillis ita scripsisse narrat HOC AMPLIVS NEPOTI MEO, QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, LEGO PRÆDIA ILLA. Idem in L. pannonius, §. vlt. D. de adquir. hered. refert morientem quendam, cùm comperrum haberet matrem intestatò vita decessisse, CODICILLIS PETIISSE AB HEREDE SVA, VT MATERNORVM BONORVM SERVVM MANVMITTERET, AC SIBI PARENTIBVSQVE SVIS, IN POSSESSIONEM MATRIS MONVMENTVM EXSTRVERET. Scæuola in L. libertis, D. de alim. vel cibar. quendam CODICILLIS, GENERALITER OMNIBVS LIBERTIS MENSTRVOS SEPTEM, ET ANNVOS VESTIARII NOMINE DENOS legasse proponit. Ei §. postumis ead. L. *post testamētū factū nata filia, Codicillis ita cauit.* SI QVID TESTAMENTO QVOD ANTE HOC TEMPVS FECI, DARI VOLVI: PETO AB HIS, VTI TERTIAM PARTEM PETINÆ PILIÆ MEÆ REDDANT. Idem in L. cùm quis decedens, §. qui testamento D. eo. *Testator fecit* CODICILLOS, *quibus & hoc præcepit*, VT PRÆTER HOS CODICILLOS, SI QVID ALIVD PROLATVM ESSET, NON VALEAT. Ei §. Seium ead. L. Codicillos refert huiusmodi LVCIVS TITIVS SEIÆ HEREDI SVÆ, QVAM PRO PARTE DIMIDIA INSTITVI, SALVTEM. MÆVIVM LIBERTVM MEVM, QVEM IN TESTAMENTO PRO PARTE DIMIDIA HEREDEM INSTITVI, EAM PARTEM HEREDITATIS VETO ACCIPERE, CVIVS IN LOCVM PARTEMVE EIVS PVBLIVM SEMPRONIVM DOMINVM MEVM HEREDEM ESSE VOLO. Idem in L. vxorem, §. Codicillis, D. eo. Codicillorū caput refert, quod alias supra adscripsimus. Præterea in L. Codicillis, D. de annu. leg. CODICILLIS TESTAMENTO CONFIRMATIS, FVNDVM LIBERTIS LEGAVIT, EVMQVE ALIENARI VETVIT: PERTINERE VOLVIT ET AD FILIOS LIBERTORVM, VEL EX HIS NATOS: *deinde hæc verba adiecit*: A QVIBVS PRÆSTARI VOLO HEREDI, EX REDITV EIVS FVNDI, DECIM PER ANNOS SINGVLOS VSQVE AD ANNOS TRIGINTA QVINQVE A DIE MORTIS MEÆ. Eiin L. vlt. S. Lucius, D. de leg. 11. Lucii Titiū intestato decedētem cum haberet vxorē, & ex ea filiam emancipatā, Codicillis hæc verba inseruisse, ait: PERTI-

NENT AVTEM HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. PRIMVM AVTEM ROGO SIC INTER VOS AGATIS, VT ME VIVO EGISTIS. ITAQVE ROGO VT QVIDQVID AVT EGO RELINQVERO, AVT QVOD VOS IPSÆ HABETIS, COMMVNE VOBIS SIT. Quam clausulam idem Scævola in L. Lucius Titius in prin. D. ad Sc. Trebellia. repetit, in hunc modum. PERTINENT AVTEM HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. ITAQVE ROGO QVIDQVID AVT EGO RELIQVERO, AVT VOS IPSÆ HABETIS, COMMVNE SIT. QVOD SI NON EGO ROGAREM, VOS PRO VESTRA PIETATE FACERETIS. Et in §. tres heredes ead. L. Codicillis ita quem causse proponit. VNCIAM EX QVA FECI STICHVM HEREDEM, SI QVAM SEIVS CONTROVERSIAM MOVERET, AD MÆVIVM FRATREM MEVM REVERTI VOLO. TV FRATER SECVNDVM FIDEM ET PIETATEM TVAM, QVIDQVID AD TE PERVENERIT EX HEREDITATE MEA, STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FACIAS FIDEI TVÆ COMMITTO. Tacitus lib. III. Codicillos à Pisone iã moriente in hunc fermè modum compositos refert. CONSPIRATIONE INIMICORVM ET INVIDIA FALSI CRIMINIS OPPRESSVS: QVATENVS VERITATI ET INNOCENTIÆ MEÆ NVSQVAM LOCVS EST, DEOS IMMORTALES TESTOR, VIXISSE ME, CÆSAR, CVM FIDE ADVERSVM TE, NEQVE ALIA IN MATREM TVAM PIETATE. VOSQVE ORO LIBERIS MEIS CONSVLATIS! EX QVIBVS CN. PISO QVALICVNQVE FORTVNÆ MEÆ NON EST ADIVNCTVS, CVM OMNE HOC TEMPVS IN VRBE EGERIT. M. PISO REPETERE SYRIAM DEHORTATVS EST. ATQVE VTINAM EGO POTIVS FILIO IVVENI, QVAM ILLE PATRI SENI CESSISSET. EO IMPENSIVS PRECOR NE MEÆ PRAVITATIS POENAS INNOXIVS LVAT. PER QVINQVE ET QVADRAGINTA ANNORVM OBSEQVIVM, PER COLLEGIVM CONSVLATVS QVONDAM DIVO AVGVSTO PARENTI TVO PROBATVS, ET TIBI AMICVS, NEC QVIDQVAM POST HÆC ROGATVRVS, SALVTEM INFELICIS FILII ROGO. Capita autẽ quædam Codicillorũ Græcè scriptorum habentur in L. cùm quis decedens, §. Codicillis & L. qui habebat, D. de legat. III. Iustinianus etiam Nou. hoc Codicilli Græci caput citat.

Κατατῦτα μὲν ὅτι τῆς διαθήκης ἐστὶ τεῖν, χράψαι δὲ καὶ κωδικέλλους, τοιῦτοις καὶ κατ' αὐτὸν λεγομένοις ῥήμασι, Δῆλον τοίνυν ποιῶ ὅτι ἐν ἅπασι μὲν ἐγγράφως ἐθέμην διαθήκην, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ κεφάλαια ἃ ἔδοξέ μοι πρόπερ διατάπωσα. καὶ βάλομαι καὶ κελεύω πάντα ὅσα τῇ αὐτῇ διαθήκῃ ἐμφέρεται, ἐκ παντὸς τρόπου ἰσχύειν. πλὴν μόνων ἐκείνων ἃ ἐν ἑτέρῳ μου τῷ κωδικέλλῳ μεταγράψω ἢ καὶ ἀφέλωμαί τινα τῶν κεφαλαιωμένων λεγάτων. Βύλομαι τοίνυν καὶ κελεύω, τὸ τεσσάκοντα μου τὸ χελιάρθμον τὰ Καισάρεια, ἅπερ ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ διαθήκῃ Καισαρίνῃ τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ μοι υἱῷ κατέλιπον δοῦναι καὶ ἀφεῖναι τελείας νομῆς καὶ δεσποτείας δικαίῳ, Ἱερίῳ τῷ λαμπροτάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ μου ἐγγόνῳ, υἱῷ Καισαρίνῃ τῷ μεγαλοπρεπεστάτου μου υἱοῦ, σύμπαν τὸ αὐτὸ τεσσάκοντα, μετὰ τῶν ὄντων ἐν αὐτῷ σκευοφυλακίων, καὶ σκλάβων πασῶν, καὶ τῶν μισθουμένων (εἴτε ἔνδον τῆς πόλης, εἴτε ἔξω τῆς πόλης) οἰκημάτων ἢ ἐργαστηρίων, καὶ τῶν λουτρῶν, καὶ τῶν κήπων τῶν ἔνδον καὶ τῶν ἔξω τοῦ τείχους, καὶ τῶν ὑποδρόμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κήπων, καὶ κυπέρης, καὶ παντὸς ἁπλῶς κεφαλαίου ὁτουδήποτε τρόπου ἀμφίζοντός μοι δικαίῳ ὅτι τῷ αὐτῷ τεσσαράκοντα. δοῦναι μέντοι βύλομαι τὸ αὐτὸ τεσσάκοντα τῷ τεσσαρακοστῷ λαμπροτάτῳ μου ἐγγόνῳ αὐτεξουσίως κατ' ἐμαγκιπατίωσιν τοῦ τὸ ὁσίου πάτρος μετὰ τῶν ἐμῶν τελευτῶν. μηδεμιᾶς διενοχῆς ἀδίκως τῷ αὐτῷ υἱωνιστῇ τῷ μου ἐγγόνῳ, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς ἄντε ἐκ ταύτης μου τῆς Ἀθηναΐδος, ἄντε ἐκ Ἀθηναΐδος τοῦ αὐτοῦ λαμπροτάτου μου ἐγγόνου Ἀθηναγόρου τὰ αὐτὰ δίκαια, τὸν Ἀθηναῖον, ἢ αὐτὸν ἀλλάξαι ἢ δοῦναι, οὐδέ τινι, ἢ ὅπως δήποτε ἐκ ποιῆσαι τὸ αὐτὸ τεσσάκοντα, ἢ μέρος τι ἐξ αὐτοῦ, ἢ δίκαιον Ἀθηναγόρου τὸ βύλεσθαί με τὸ αὐτὸ προάσειον, ἅπερ ὁσίαν, διακεκριμένον ἢ διακεκριμένων ἔνδον τῆς πόλης τῶν Σικυωνίων τύχης, τῆς ἀπαρχούσης ὅτι τοιαύτης μαρτύρων τῆς ἁγίας Θέκλας, μοῦναι Ἀθηναγόρου παντὸς ἢ δικαίως ἐν τῇ ἐμῇ φαμιλίᾳ, ἢ μηδέ ποτε ἐξελθεῖν τῶν ἐμῶν ὁμάτων. Βύλομαι δὲ ἢ κελεύω, ἅπερ συμβῇ τὸν πρωτοτόκον υἱωνιστὸν μου ἔγγονον Ἱέριον τελευτῆσαι ἐν αὐτοῖς, ἢ μετὰ αὐτοῦτα, ἐκ τοῦ μέντοι παιδὸς, ἐκ γαμίου γάμου αὐτῷ παρομβῶσι, πλείρας ἢ διαρκῆ ὅτι ἀπεκπαῖσαι τὴν νομὴν

καὶ

καὶ δικαιοσύνην τὴν αὐτὴν παραιτοῦμαι, ἤτοι οἰκίας, τῷ μεγαλοφρονεστάτῳ ἀνδρὶ αὐτῷ πατρὶ Καισαντίνῳ. Οὐδὲ τῷ αὐτῷ ὁρῶ τὴν μὴ ἐκποιηθῆναι ποτὲ ἐκ τῆς ἐμῆς φαμιλίας, ἢ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος.

Quo iure verò ætate sua Codicilli essent, exponit Plinius Secundus Epist. XVI. lib. II. his verbis. *Tu quidem pro cetera tua diligentia, admones me*, CODICILLOS *Aciliani, qui me ex parte instituit heredem, pro non scriptis habendos: quia non sint* CONFIRMATI TESTAMENTO. *Quod ius ne mihi quidem ignotum est, cùm sit ijs etiam notum, qui nihil aliud sciunt: sed ego propriam quandam legem mihi dixi, vt defunctorum voluntates, etiam si iure deficerentur, quasi perfectas tuerer. Constat autem* CODICILLOS *istos* ACILIANI MANV SCRIPTOS. *Licet ego non sint* CONFIRMATI TESTAMENTO, *à me tamen vt confirmati obseruabuntur.* Iustinian. Institutionib. Tit. de Codicill. *Sed cum ante Testamentum factum Codicilli facti erant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si specialiposteà voluntate confirmentur. Sed Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ex ijs Codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in Codicillis expresserat, non recessisse.*

Sanè Codicillis hereditas neq; dari, neq; adimi directo poterat: Et ideo nec exheredatio scribi. Sed nec cõdicionẽ heredi instituto Codicillis adiicere, vel directo substituere quis poterat, §. Codicillis, Instit. de Codicill. L. quod per marius, D. de iu. codicillor. L. quidam in fi. D. de condic. instit. Per fideicõmissum tamẽ hereditas Codicillis iure relinquebatur, d. §. Codicillis. Licet autẽ Codicillis hereditas dari nõ posset, attamẽ talis institutio Testamento facta, SI CODICILLIS QVÊM HERÊDEM SCRIPSERO, vel CVIVS NOMEN CODICILLIS ADSCRIPSERO, ILLE MIHI HERES ESTO, non erat inutilis. Non enim videbatur hereditas Codicillis data, quod non licebat, sed condicionalis esse institutio, quæ testamento data esset, L. institutio talis, D. de condic. inst. Valebat & hæc institutio, EX QVA PARTE CODICILLIS TITIVM HEREDEM SCRIPSERO, HERES ESTO, L. si ita quis scripserit, D. de hered. instit.

Codicillis etiam Testamento confirmatis, Tutores dari poterant, L. testamento, D. de testam. tut. Tutor quoque Testamento datus, poterat Codicillis vetari Tutor esse, L. Tutor datus, D. eo. tit. Scæuola in L. vlt. D. eo. CVM CODICILLIS. IDEO ALIOS TVTORES DARE *significasset*, QVONIAM TESTAMENTO DATOS, QVOSDAM DEFVNCTOS, AVT EXCVSATIONEM HABERE POSSE COMPERISSET. Sed & Libertates Codicillis dabãtur, L. vxorẽ, §. Codicillis, L. cùm quis decedens, §. pater, D. de legat. III. L. II. D. de fideic. libert. Sic in L. Lucius, D. de liberat. leg. Lucius Titius cum Erotem actotem haberet, Codicillis ita cauisse dicitur EROTEM LIBERVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS, QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM. Planè libertas sicut dari ita & adimi Codicillis Testamento confirmatis poterat: vt tamen eo modo adimeretur, quo & data erat, quemadmodum Vlpian. Tit. II. tradit. Idque & comprobat, L. vn. D. de ademptio. libert. Quoties autem numerus seruorum propter legem Fuffiam Caniniam ineundus erat, Codicillis Testamento confirmatis datæ libertates cum his quæ Testamento datæ erant, cõcurrebant, & siue antecederent, siue sequerẽtur Testamentũ, nouissimo loco habebantur, quia vtræque libertates Testamento confirmabantur, auctore Paulo lib. IIII. Sentent. Tit. XIIII. Poterat & Testator Codicillis pure libertatem dare, quam sub condicione Testamento dederat, & ita condicionem exstinguere, L. quidam, §. vlt. D. de legat. I. Codicillis planè etiamsi non confirmatis, adscriptum fideicommissum iure debebatur, vt tradit Paul. lib. II. Sentent. Tit. I.

Interdum autẽ Legatorum quæ Testamentis dabantur, quantitas Codicillis declarabatur. In Testamentis enim ita quandoque, verbi gratia, scribebatur, QVANTVM CODICILLIS TITIO LEGAVERO, L. si ita scripserit, D. de condic. & dem. Modestin. in L. qui plures, D. de vsu & vsufr. leg. *Qui plures habebat libertos, Testamento suo dixit*, SE HABITATIONEM RELINQVERE IIS QVOS CODICILLIS DESIGNASSET. Codicillis verò Legatorũ perinde dies cedebat atq; Testamẽto relic-

torum, L. quod purè, §. vlt. D. quandò dies Legator. Sed & Legata Testamentis data, quandoque codicillis adimebantur, vel minuebantur, L. 11. D. de condict. indeb. L. filius, §. matri. D. de adimend. leg. Instit. de ademptio. legator. Scævola in L. alumnæ, §. 1. D. de adim. legat. Codicillis quendam viginti libras auri quas Semproniæ alumnæ Testamento legauerat, Codicillis ad Mævium transtulisse, & fidei eius commisisse in hæc verba ait. VIGINTI LIBRAS AVRI, QVAS TESTAMENTO SEMPRONIÆ ALVMNÆ MEÆ RELIQVI, EAS DARI VOLO MÆVIO, CAVTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIÆ, QVAMDIV ADVIXERIT, PRÆSTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARII NOMINE DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS, IDQVE FIDEI VESTRÆ COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE, MÆVI, PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONA ALVMNÆ MEÆ DVRET. Idem in L. Gaio Seio, D. de alimentr. vel cibar. CODICILLIS *autem eandem* SVMMAM VETVIT DARI GAIO SEIO: SED DARI PVBLIO MÆVIO VOLVIT. Idem in L. Seiæ, D. de instr. vel instr. Seiæ ex parte heredi institutæ, fundos quendam per præceptionem dedisse instructos, cum suis villicis, & reliquis colonorum, deinde Codicillis ita scripsisse proponit. POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM: SEIÆ FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT SVNT INSTRVCTI RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILE, PECORE, ET VILLICIS, CVM RELIQVIS COLONORVM ET APOTHECA HABERE VOLO. Interdum & bonorum suorum diuisionem Codicillis paterfamilias faciebat. Scævola in L. ex parte, §. 1. D. famil. erciscund. *Intestato moriens codicillis prædia sua omnia & patrimonium inter liberos diuisit: ita vt longè amplius filio quàm filiæ relinqueret.* Idem in L. alumnæ, §. qui filias, D. de admend. legat. patrem qui penè omnium bonorum suorum diuisionem Testamento fecerat, postea Codicillis longè aliâ inter easdē personas diuisionem fecisse narrat.

Codicillos autē etiam plures quis facere poterat, nullam enim: sollemnitatē ordinationis desiderabant: neque necesse erat ipsius qui faciebat manu scribi, vel signari, L. diui, §. 1. D. de iu. codicillor. §. vlt. Instit. de codicill. Codicilli autem non minus quam Testamenta elaudebantur mortuóque testatore aperiebantur, L. si tibi homo, §. si testamento, D. de legat. 1. L. Mæuius, §. eum qui, D. de legat. 11. L. 111. §. si quis codicillis, D. de Sc. Silan. L. libertis, §. postumis, D. de aliment. vel cibar. Interdum autem Codicillos mandabat testator non nisi post mortem heredis aperiri, L. quidam, §. si quis filium, D. ad Sc. Trebellia. L. vlt. §. vlt. D. de legat. 11.

Epistolæ etiam quandoque ad heredes scribebantur, D. Hieronym. in vita Hilarionis *Testamenti vice* EPISTOLAM *brevem scripsit.* Cuiusmodi Epistolis fideicommissa relinquebantur: & inde EPISTOLÆ FIDEICOMMISSARIÆ nomen, L. cùm quis decedens, §. pater, D. de legat. III. Exempla aliquot eius generis Epistolarū subiungam. Papinian. in L. miles, D. de legat. II. *Miles ad sororem* EPISTVLAM, *quam post mortem suam aperiri mandauit, talem scripsit.* SCIRE TE VOLO DONARE ME TIBI AVREOS OCTINGENTOS. Scævola in L. vlt. D. eo. tit. *postea* EPISTVLAM *scripsisse dicitur, qua &* QVIDQVID IN PECVLIO HABVIT FILIVS, EI DONAVIT, *& adiecit,* PRÆCIPVA HÆC EVM, SVIQVE IVRIS, ET POST MORTEM SVAM HABERE VELLE. Et in d. L. cùm quis decedens, §. pater. *Idem pater decedens* EPISTVLAM FIDEICOMMISSARIAM *ad filium suum scripsit in hæc verba.* LVCIO TITIO FILIO SVO SALVTEM. CERTVS DE TVA PIETATE, FIDEI TVÆ COMMITTO, VTI DES, PRÆSTES, ILLI ET ILLI CERTAM PECVNIAM: ET LVCRIONEM SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO, & §. nuprura cad. L. vxor per Epistolā petit à superstite filio, VTI QVANDOQVE PARTEM DIMIDIAM DVMTAXAT DOTIS EXIGERET, ET EA CONTENTVS ERIT: ALTERAM AVTEM PARTEM APVD MARITVM EIVS REMANERE CONCEDAT. Idem in L. epistulam, D. ad Trebellian. EPISTVLAM *ad heredem suum in hac verba scripsit.*

TITIVS

TITIVS CORNELIO HEREDI SVO SALVTEM. A TE PETO, CORNELI, QVONIAM AD TE DEVOLVTA EST PARS MATRIS MEÆ, ITEM PARS SEMPRONI CVRATORIS QVONDAM MEI CONTRARIA PORTVNA VSI; ET PER HOC TOTVS AS MEVS APVD TE ESSE SPERATVR, VT REDDAS, RESTITVAS, CAIO SEIO VNCIAS QVATTVOR. Et L. Alumnæ, §. vlt. D. de adimend. legat. Mater de portione hereditatis quã Priscilliano filio Tabulis Testamenti dederat, ita Epistola cauisse dicitur: QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE, IVSTISSIMVM ET PIISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HEREDITATIS QVAM EX TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO, ET IANVARIO MARITO MEO, ÆQVIS PORTIONIBVS. ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO, LEGO, DARIQVE EIS VOLO. Paul. in L. quæsitum, §. 1. D. de legat. III. *Eadem* EPISTVLAM *talem emisit*, ARGENTVM OMNE, ET SVPELLECTILEM, QVODCVMQVE HABEO, TIBI DONO, ET QVIDQVID IN PRÆDIO SEMPRONIANO HABEO.

Porrò ad vltimarum voluntatum causam pertinent etiam MORTIS CAVSA DONATIONES, quarum proinde formulæ hoc quoque libro tractandæ sunt. Fiebant porrò non vno modo. Non tantùm enim infirmæ valetudinis causa, sed etiam instantis & præsentis periculi metu, vel etiam sola mortis cogitatione, ita donabant. Et interdum imminente periculo commotus ita quis donabat, VT STATIM RES FIERET ACCIPIENTIS: Interdum autem sic dabat, VT RES NON FIERET ACCIPIENTIS, SED TVNC DEMVM, CVM MORS ESSET INSECVTA. Quandoque etiam sic donabatur, VT OMNIMODO EX EA VALETVDINE MORTVO, RES NON REDDERETVR: ET VT REDDERETVR, ETIAM SI PRIOR EX EADEM VALETVDINE DONATOR DECESSISSET: SI IAM MVTATA VOLVNTATE RESTITVI SIBI VOLVISSET. Sed & sic donari poterat, VT NON ALITER REDDERETVR, QVAM SI PRIOR ILLE QVI ACCEPERAT, DECESSISSET. Sic quoque poterat dari mortis causa, VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ESSET, id est, nec si conualuisset quidem donator, L. Senatus censuit, §. mortis causa & L. si alienam, §. Marcellus, D. de mort. cau. donat. Vt plurimum autem qui mortis causa donabat, ea mente donabat, vt cùm conualuisset redderetur sibi, d. L. Senatus, §. 1. in fi. Iuliani in L. non omnis, D. si cert. pet. *Is qui* MORTIS CAVSA PECVNIAM DONAT, *numerat pecuniam: sed non aliter obligauit accipientem, quam si extitisset casus in quem obligatio collata fuisset, veluti* SI DONATOR CONVALVISSET, AVT IS QVI ACCIPIEBAT, PRIOR DECESSISSET. Papinianus in L. Seia, D. de mort. cau. donat. *Seia cum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset,* VSVMFRVCTVM SIBI RECEPIT, *& conuenit,* VT SI TITIVS ANTE IPSAM VITA DECESSISSET, PROPRIETAS AD EAM REDIRET: SI POSTEA SVPERSTITIBVS LIBERIS TITII, MORTVA FVISSET, TVNC AD EOS BONA PERTINERENT. Paulus lib. III. Sent. Tit. VII. *Mortis causa donat qui ad bellum profiscitur, & qui nauigat, ea scilicet condicione*, VT SI REVERSVS FVERIT, SIBI RESTITVATVR: SI PERIERIT, PENES EVM REMANEAT CVI DONAVIT. Proponitur etiam in L. mortis causa, §. Titia, D. de mort. cau. donat. tale mortis causa donationis exemplum. *Titia chirographa debitorum suorum Septicij & Mœuij donatura illis, Agerio dedit*, & ROGAVIT EAM, VT SI DECESSISSET, ILLIS DARET, SI CONVALVISSET, SIBI REDDERET. Vlpian. in L. III. D. de liberat. leg. *Si quis decedens, Chirographum Seij Titio dederit*, VT POST MORTEM SVAM SEIO DET, AVT SI CONVALVISSET, SIBI REDDERET. Et in L. auunculo, D. de mort. cau. donat. Auunculo suo debitori mortis causa donaturus quæ debebat, ita scripsit, TABVLÆ, VEL CHIROGRAPHVM TOT, VBICVMQVE SINT, INANES ESSE, NEQVE EVM SOLVERE

bo. *Ingens ei sepulcrum elato aggeribus omnes pariter milites fecerunt, cum* TITVLO *huiusmodi, inciso marmori,* HIC PROBVS IMPERATOR, ET VERE PROBVS, SITVS EST, VICTOR OMNIVM GENTIVM, VICTOR ETIAM TYRANNORVM. Addatur his Inscriptio Capuana. C. CÆCILIVS L. F. CÆCILA. L. L. SALVIA FECIT QVARTA VIXIT A. IX. OSSA HIC SITA SVNT. Aliàs scriptum legimus HIC IACET. Tibull. lib. I. Eleg. III.

Quod si fatales iam nunc expleuimus annos
Fac lapis inscriptus stet super ossa notis.
HIC IACET *immiti consumptus morte Tibullus*
Messalam terra, dum sequiturque mari.

Martial. Epigram. LII. lib. VI.

HOC IACET IN TVMVLO *raptus puerilibus annis*
Pantagathus, domini, cura dolorque sui.

Idem Martial. Epigram. XCII. lib. XI.

Aeolidon Canace IACET HOC *tumulata* SEPVLCRO,
Vltima cui paruæ septima venit hyems.

Phocas Grammatic. in versibus de Virgilio.

HIC BALLISTA IACET: *certo pede perge viator.*

Plautus in Querolo, Euclionem fingit in vrnam aurum coniecisse, quasi busta patris, odoribus insuper infusis, titulóque extra addito huiusmodi, TRIBRINVS TRICIPITINI FILIVS CONDITVS ET SEPVLTVS HIC IACET. Huiusmodi autem Tituli interdum versibus, quandoque verò oratione meteris soluta concipiebãtur. Angustum certè Suetonius in Claud. cap. I. refert Germanici Tumulo Elogiũ versibus a se compositis insculpsisse. Virgilius in Iulice.

His Tumulus super inseritur. Tum fronte locatur
EVLOGIVM: *Tacita quod firmat littera voce*
PARVE CVLEX, CVSTOS PECVDVM, NIL TALE MERENTI
FVNERIS OFFICIVM VITÆ PRO MVNERE REDDIT.

Idem Bucolic. Ecloga V.

Et Tumulum facite, & Tumulo superaddite CARMEN
DAPHNIS EGO IN SILVIS &c.

Propertius de suo Tumulo Elex. X. lib. I.

Et duo sint versus, QVI NVNC IACET HORRIDA PVLVIS
VNIVS QVONDAM SERVVS AMORIS ERAT.

Ouid. lib. XIIII. Methamorphos.

Vrnáque Æneïa nutrix
Condita marmoreo Tumulo, breue carmen habebat.
HIC ME CAIETAM, NOTÆ PIETATIS ALVMNVS
ERIPTAM ARGOLICO, QVO DEBVIT IGNE, CREMAVIT.

Lucanus lib. II.

—Da tantùm nomen inane
Connubij, liceat Tumulo scripsisse, CATONIS
MARTIA

Silius Italic. lib. XV.

Dum cineri TITVLVM, *memorandáque nomina bustis*
Praetendit.

Cic. lib. II. de Finib. *Non* ELOGIA MONVMENTORVM *id significant? veluti hoc ad portam,* VNO ORE CVI PLVRIMÆ CONSENTIVNT GENTES POPVLI PRIMARIVM FVISSE VIRVM. *Idne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur.* Idem in Catone maiore. *Quanta fuit in Attilio Calatino? In quem illud* ELOGIVM, VNO ORE CVI PLVRIMÆ CONSENTIVNT GENTES, POPVLI, PRIMARIVM FVISSE VIRVM: *Notum est totum eius carmen incisum sepulcro.* Valerius lib. VI. cap. VIII. de Vrbinio Panopione, pro quo proscripto seruus mortem

excoperat. *Panopion autem*, ait, *quantum ferus deberet amplum ei faciendo monumentum, ac testimonium pietatis, grato* TITVLO *reddendo, testatus est.* Quod & Macrob. lib. I. Saturn. cap. XI. ita refert. *Vrbinius postea restituto monumentum ei fecit*; TITVLO *scriptionis, qui tantùm meritum loquieretur, addito.* Idem Valer. lib. V. cap. III. Africanum superiorem exilij sui acerbitatem grauiter & iniquo animo ferentem, sepulcro suo inscribi iussisse, INGRATA PATRIA NE OSSA QVIDEM MEA HABES. Idémque vetus Horatij Commentator in Epod. IV. tradit. Appian. lib. III. Bellor. Ciuil. Ἀρρίανοῦ δὲ ἐν τῇ φίλῃ κατελαμβάνοντο ἐν Δίλφοις, τοῦ μὲν ἑτέρου πλέθρου ἐπὶ τὸ ἀνάκτορον προσχωφέοντα ἔκρυψε τις, καὶ σωτῆρος ἐν τάφοις. Plin. Epist. XIX. lib. VII. *Est via Tiburtina intra primum lapidem (proximè adnotaui) monumentum Pallantis, ita inscriptum*: HVIC SENATVS OB FIDEM PIETATEMQVE ERGA PATRONOS ORNAMENTA PRÆTORIA DECREVIT, ET TESTERTIVM CENTIES QVINQVAGIES CVIVS HONORE CONTENTVS FVIT. Iulius Capitol. in Gordian. *Gordiano sepulcrum Milites apud Circesium castrum fecerunt, in finibus Persidis*, TITVLVM *huiusmodi addentes & Græcis & Latinis & Persicis & Iudaicis & Aegyptiacis literis, vt ab omnibus legeretur*: DIVO GORDIANO VICTORI PERSARVM, VICTORI GOTHORVM, VICTORI SARMATARVM DEPVLSORI ROMANARVM SEDITIONVM, VICTORI GERMANORVM, SED NON VICTORI PHILIPPORVM. Trebell. Pollio in triginta Tyrann. cap. de Cesorino. *Extat eius sepulcrum in quo grandibus literis circa Bononiam incisi sunt omnes eius honores, vltimo tamen versu adscripto*, FELIX AD OMNIA, INFELICISSIMVS IMPERATOR. Idem in Valerianis. *Mittendum in litteras censui, hunc Valerianum circa Mediolanum, sepultum, addito* TITVLO *Claudij iussu*, VALERIANVS IMPERATOR.

Interdum & mortis causa Epitaphijs adscribebatur. Ex hoc more Ouid. lib. IX. Metamorphos.

Néve merere meo, SVBSCRIBI CAVSA, *sepulcro.*

Idem Epist. Phyllidis ad Demophoontem.

INSCRIBERE *meo* CAVSA *inuidiosa sepulchro.*

Et lib. III. Fastor. Tumulo Didus carmen incisum fingens,

TVMVLIQVE, ait, *in* MARMORE *carmen*
Hoc breue, quod moriens ipsa reliquit, erat:
PRÆBVIT ÆNEAS ET CAVSAM MORTIS, ET ENSEM:
IPSA SVA DIDO CONCIDIT VSA MANV.

Quod Epitaphium totidem verbis ponitur in Epistola Didus ad Æneam. Etiam ipsemet de se scriptum Epitaphium, monumento suo incidi mandat lib. III. Trist. Eleg. III.

Quóque legat versus oculo properante viator,
Grandibus in TVMVLI MARMORE *cæde* NOTIS.
HIC EGO QVI IACEO TENERORVM LVSOR AMORVM,
INGENIO PERII NASO POETA MEO.

Sueton. in Aug. cap. XII. *Nursinos grandi pecunia & quam pendere nequirent, multatos, extorres egit oppido: quod Mutinensi acie interemptorum ciuium* TVMVLO PVBLICE EXSTRVCTO *adscripserant*, PRO LIBERTATE EOS OCCVBVISSE. Plinius lib. XXIX. Nat. hist. cap. I. *Hinc illæ circa ægros miserè sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur adsertio alterius. Hinc illa infelicis Monumenti inscriptio*, TVRBA SE MEDICORVM PERISSE. Cui conuenientet Imp. Hadrianus moriens exclamasse dicitur hoc vulgi sermone tritum dictum, Πολλοί ἰατροὶ βασιλέα ἀπέκτειναν.

Sollemne verò erat, eiusmodi Titulis spatium vitæ eorum quorum corpora Tumulis condebantur, exiliter ad calculos reuocare: & quot annos, menses, & eo amplius dies, vixissent, complecti, in hunc modum, VIXIT ANNIS tot, MENSIBVS tot, DIEBVS tot, vtex Antiquis Monumentorum Inscriptionibus quæ in omnium passim manibus versantur, liquet. Seneca Epist. LXXVIII. *Nulla vita est non breuis. Nam si ad naturam respexeris, etiã Nestoris, & Statilæ breuis est, quæ* INSCRIBI MONVMENTO SVO

IVSSIT, ANNIS SE NONAGINTA NOVEM, VIXISSE. Xiphilinus in Hadriano, de Simili Præfecto Prætorio, qui vacatione impetrata, priuatus septem annos egit. Καὶ ἐπίγε τὸ μνῆμα αὐτοῦ τοῦτο ἐπεγράψω, ὅτι, Σίμιλις μὲν εἰταῦθα κεῖται: βιοὺς μὲν ἔτη τόσα, ζήσας δὲ ἔτη ἑπτά.

Sed & stipendia quæ meruerant, eiusmodi Titulis complectebantur, his verbis, MILITAVIT ANNIS TOT, quæ in vetustis lapidibus non rarò occurrunt. Ex quibus etiam patet Muliebrium monumentorum Titulis matrimoniorum annos comprehendi consueuisse. Nec vniuiræ hoc pudicitiæ & castitatis suæ argumentum silebant.

Propert. lib. IIII. Eleg. vlt.

Iungor Paule tuo sic discessura cubili.
In LAPIDE *hoc,* VNI NVPTA *fuisse, legar.*

Martial. Epigram. LXIII. lib. X. in Epitaphio nobilis matronæ.

Quinque dedit pueros, totidem mihi Iuno puellas,
Clauserunt omnes lumina nostra manus.
Contigit & THALAMI *mihi* GLORIA RARA, FVITQVE
VNA PVDICITIÆ MENTVLA NOTA MEÆ.

Quò alludens, Iuuenal. Sat. VI.

Sic crescit numerus sic fiunt octo mariti
Quinque per Autumnos: TITVLO *res digna* SEPVLCRI.

Extat apud Martialem Titulus à filio parentibus vno rogo crematis positus, Epigr. LXXI. in hæc verba.

Quisquis læta tuis, & sera parentibus optas
Fata, breuem TITVLVM MARMORIS *huius ama.*
CONDIDIT HAC, CARAS, TELLVRE, RABIRIVS VMBRAS,
NVLLI SORTE IACENT CANDIDIORE SENES.
BIS SEX LVSTRA TORI, NOX MITIS, ET VLTIMA CLVSIT
ARSERVNT VNO FVNERA BINA ROGO.

Huiusmodi etiam Tituli plerumque eius nomen qui monumentum exstruxisset, continebant, hoc modo, ILLE FECIT, vel POSVIT. Vnde Martialis festiuus Epigram. XVI. lib. IX. iocus in mulierem quæ septem maritorum, quibus fortè mortis causam præbuerat, tumulo hunc Titulum, VXOR FECIT, adscripserat: Versus eius de ea re sunt hi,

INSCRIPSIT TVMVLO *septem celebrata virorum*
SE FECISSE *Chloïs: Quid pote simplicius?*

Addebantur verò plerumque verba hæc. BENE MERENTI FECIT, quod significant hæ notæ; B. M. F. Valerio Probo interprete. Pleni sunt exemplorum literati silices, ad quos, lectores reiicio. Aliàs etiam inuenio, TITVLVM POSVIT, B. M. F. Nec monumentis dumtaxat, sed & Vrnis & Ollis idem Titulus apponebatur: vt ex hac Inscriptione apparet, CLAVDIO APHRO. V. A. XXV. L. ANTONIVS OLLAM CVM TITVLO, BENE MERENTI.

Quod si monumentum heres fecisset, adscribebatur, H. F. id est, HERES FECIT, seu HEREDES FECERVNT, vel H. F. C. id est, HERES FACIENDVM CVRAVIT. Et quidem si vltrò heres, libertus, seu qui alius id sua pecunia fecisset, addebat, FECIT DE SVO. Aut si id testator fieri iussisset, addebatur H. E. T. F. id est, HEREDES EX TESTAMENTO FECERVNT: vel, EX VOLVNTATE, aut SECVNDVM VOLVNTATEM FECERVNT. Aut si ipsemet viuus sibi monumentum exstruxisset, adscribebatur V. F. id est, VIVENS SEV VIVVS FECIT: vel V. F. C. id est, VIVENS SEV VIVVS FACIENDVM CVRAVIT: vel, V. H. S. F. M. id est, VIVVS SEV VIVENS HOC SIBI FECIT MONVMENTVM. vel SE VIVA FECIT SIBI. Huc pertinent hæ apud Valerium Probum notæ, V. S. P. & V. S. L. M. quas ille valere ait, VIVENS SIBI POSVIT; & VIVENS SIBI LOCVM MONVMENTI. Item hæ, O. V. F. & hæ M. S. & M. S. P. id est, eo interprete, MONVMENTVM CONDIDIT, ET MEMORIÆ SVÆ POSVIT. Aliàs

vt in quibusdam Inscriptionibus inuenio, scribebant, SE VIVO FECIT, vel SE VIVA FECIT. Quòd si locum monumenti emissent, scribebant, VIVVS COMPARAVIT, vel EMIT. Et interdum addebant, SE SIBI ET SVIS FECISSE. Hoc enim significant hæ notæ, V. F. S. E. S. Superiores autem formulæ his quas subieci Inscriptionibus comprobantur. DIS MANIBVS.

Q. LOLLI FELICISS. VIX. ANN. LIIX. MENSES. III. DIES XIIX. LOLLIA. IOVIS. FILIA. NATVRALIS. IDEM. LIBERTA. PATRI. OPTIM. ET Q. LOLLIVS. FELIX. PATRONO. BENE. MERENTI. EX. TESTAMENTO. DIVS. HS. III. M. N. ET. EX. SVO. AMPLIVS. ADIECTIS. HS. III. CCCC. M. N. FECERVNT. ET. SVIS. LISERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM.

L. PLOTIÆ EX TESTAMENTO, ITA VT CAVIT, LIBERTI IDEMQVE HEREDES POSVERVNT.

L. ALLIENVS Q. L. CHRESIMVS A. AGNEIA IVCVNDA TESTAMENTO SVO FIERI IVSSIT.

L. CALPVRNI. RESTITVTI. EX. TESTAMENTO. FACTVM. ARBITR. HEREDVM. RESTITVTA.

C. HELVIO. C. P. COR. CEBERI. ET. C. HELVIO. FELICI. PAR. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. ARBITRATV. QVARTILLÆ. LIB. M. VIBI. PRISCI. HER. L. PLOTINI. PHOEBI. HER.

APHASIA. C. P. PAVLLINA. ARAS. TRES. SIBI. ET. Q. CORRIO. ANTIQVO. VIRO. SVO. ET. CORRIÆ. Q. P. PAVLLINÆ. FILIÆ. SVÆ. TESTAMENTO. PONI. IVSSIT. MACERIA. CIRCVMDATA.

DOMITIO. DOMITIANO. T. P. ROM. AVONCLO. C. PLACIDI. DEC. FRATRI. ALVIDIVS. T. P. ROM. SIBI. ET. SVIS. TEST. FIERI. IVSSIT. L. TARQVITIO. L. P. POM. ETRVSCO. SVLPICIANO. SCRIBÆ. QVÆSTORIO. EX. TESTAMENTO. DE. HS. XX.

C. MARCIVS. VOLSON. P. SERG. MAXIMVS. TR. DE. LIB. AQVILA. SIBI. ET. SILIÆ. EVTYCHIÆ. VXORI. ET. LIBERTIS. LIBERTABVS. POSTERISQVE. EORVM. OMNIBVS. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. EX. HS. CCIↃↃ. ADIECIT. EO. SILIA. EVTYCHIS. CONIVNX. HS. IↃↃ. CↃ. CↃ. CↃ. CCC.

L. MARCIO. L. L. THEODORO. ET. FRATRI. EIVS. ET. MARCIÆ. L. L. PHILVMINÆ. VXORI. EX. TESTAMENTO. HS. CCIↃↃ. CCIↃↃ. ARBITRAT. MARCIÆ. L. L. PHILIMINÆ. VXORIS. RELIQ. PECVNIAM. DE. SVO. ADIECIT. HAVE. TIBI. VALE.

L. VOLCATIO. Q. P. VEL. PRIMO. II. VIR. IL. QVINQ. FLAM. DIVOR. OMN. P. C. EX. TESTAMENTO. EIVS. POSITA. Q. LICINIO. CRISPINO. C. HERENNIO. MAXIMO. II. VIR.

HERENNIÆ. C. F. IVSTÆ.

M. APISTIVS. M. P. PAL. SABINVS. DVVMVIR. VIOS. IIII. VIR. NEPETE. VXORI. SANCTISSIMÆ. ET. PIENTISSIMÆ. ET. DE. SE. OPTIMÆ. MERITÆ. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT.

EX. TESTAMENTO. EIVS. FECERVNT. A. HERENNVLEIVS. AMPLIATVS. A. HERENNVLEIVS. ADMETVS. A. HERENNVLEIVS. FORTVNATVS. A. HERENNVLEIVS. FIDELIS. A. HERENNVLEIVS. EVNVS. A. HERENNVLEIVS. ABASCANTVS. LIBERTI. SIBI. SVIS. POSTERISQVE. EORVM.

Aliàs legitur, EX CAVSA. LEGATI. FECIT, vt in hac Inscriptione. D. M. M. LIBIO. MVCRONI. C. CÆCINA. QVINTILIANVS. AMICO. BENE. MERENTI. EX. CAVSSA. LEGATI. FECIT. Et in alia, L. AVFVSTI. L. F. SVBVRA. RVFFIN. CEN. COHOR. VII. VIGIL. ROM. CANDIDAT. TI. CÆSAR. ET. AVFVSTIÆ. SVPERANTIÆ. ET. AVFVSTI. ET. AVFVSTIÆ. GEMELL. OLL. IIII. L. AVFVSTIVS. L. F. SVB. PVSCVLVS. MA-

IOR.

IOR L. AVFVSTIVS L. F. PALATINA SERENVS EX CAVSSA LECATI FACIVNDVM CVRAVIT.

Aliàs, THALLVS ET IANVARIA LIB. DE SVO POSVERVNT, LOCO LEGATO AB IVLIO ALCIDE COLL. EIVS CVIVS HERES FVIT.

Interdum inscribebant PONENDVM CVRAVIT, nec aliud plerumque dotæ istæ, P. C. quæ sæpe occurrunt, significant. Proinde Hispanensis Lapidis verba hæc, Q. FVLVIO Q. P. OPPIA ÆD. Q. P. OPIOLA, TEST. PONI IVS. C. APPIVS SVPERSTES CANINIVS MONIANVS H. P. C. Sic interpreior, TESTAMENTO PONI IVSSIT C. APPIVS SVPERSTES CANINIVS MONIANVS HERES PONENDVM CVRAVIT.

Aliàs legitur, E SVA PECVNIA FECIT HEREDES DE SVO FECERVNT: vel, POSVERVNT DE SVO. Quod si, quid mõstri alant verba hæc, ISTOLO CARFTVM FEC. quæ Danij in Hispania visuntur, aliquis me cõsulat, tanquã ex Tripode respondebo, prodigiũ hoc ita procurandum esse, ISTO LOCARI TVMVLO FECIT.

De Monumentis verò emptis comparatísque has profero Inscriptiones.

D. M. IVLIVS ZOTICVS VIVVS COMPARAVIT SIBI ET SVIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

ATTIA EROTIS CÆSARIANA MARCI PACATI EMIT AB SOLO OLL. II.

D. M. TECEDIÆ FORTVNATÆ, ET L. CORNELI FIRMI VIVI SIBI FECERVNT, QVEM EMERVNT HS. CXX. OSSA L. BACCHII L. F. HEIC POSITA SVNT, AD LOCVM QVEM IPSE VIVVS EMIT.

OPPIA T. P. BASSILLA MATER INFELICISSIMA FECIT BASSO FIL. OPTIMO ET PIISSIMO ET SIBI ET AMANDO AVG. I. CONIVGI ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE BASSI FILII MEI ET MEIS ET AMANDI, ET NATIS NATÆVE EORVM, LOCO EMPTO, TERRÆ IVGERIBVS TRIBVS ET ÆDIFICIS OMNIBVS CIRCVMDATA MACERIA. Et aliàs, EMPTO LOCO FECIT SIBI ET SVIS.

Monumento etiam statuam superadditam Titulis quandoque testabantur, quod sequẽtes Inscriptiones docẽt. M. C. Q. AVITO SVPERFLVENTI PECVNIA QVAM IN MAVSOLEVM SIBI FACIENDVM, ET STATVAM MARMOREAM PONENDAM TESTAMENTO IMPENDI IVSSIT.

CÆCILIÆ TROPHIMÆ STATVAM, EX TESTAMENTO SVO EX ARC. P. C. SVO ET CÆCILII SILON. MAR. SVI NOMINE P. C. D. CÆCIL. HOSPITAL. ET CÆCILIA HILETE HEREDES, SINE VLLA DEDVCTIONE.

Postulat hic locus, VT ea quæ Viri Vxoribus & contrà Vxores viris, Parẽtibus liberi, & vice versa Parentes liberis, elogia in huiusmodi Titulis tribuebant, commemorem. Innumera certè Virorum de Mulieribus elogia inueniuntur: è quorum turba præcipua aliquot selegi. Qualia sunt hæc, RVTILIÆ PRIMITIVÆ CONIVGI SVÆ CVM QVA VIXIT ANNIS XX. SINE BILE.

ATTILIÆ MAXIMINÆ ANIMÆ INNOCENTISSIMÆ CARMVS VITALIS VXORI INCOMPARABILI, QVÆ VIXIT MECVM SINE VLLA CONTROVERSIA ANN. XVIII. M. II. D. VIII. QVÆ TVLIT SECVM ANN. XXXXVI. QVÆ DVXIT SECVM GLORIAM, ET HONOREM ÆTERNVM. VALE MEVM SOLATIVM.

CÆLIÆ DVNATÆ M. VLPIVS AVG. LIB. VALENS A VESTE IMP. PRIVATA, CONIVGI CARISS. SANCTISSIMÆ, CVM QVA VIXIT ANN. XXXVIII. SINE CRIMINE.

NERATIÆ VXORI OPTIMÆ, CVM QVA, A PVERITIA, SINE OFFENSA VIXIT ANNIS XXXI. LVCIDÆ DVLCISSIMÆ CONIVGI, CVM QVA SINE DISCORDIA VIXIT AN. XV. M. X. D. XX. TVLIÆ CHRYSANTHIDI CONIVGI INCOMPARABILI CVM QVA VIXIT ANN. XVIII. SINE MACVLA ET QVERELA.

CONIVGI OPTIMÆ, ET BENE DE SE MERITÆ, CVM QVA VIXIT ANN. XII. SINE VLLA QVERELA. Quod genus loquẽdi vsurpans Ouidius lib. IIII. Trist. Eleg. v. coniugibus bene precatur in hunc modum,

Sic æquet tua nupta virum bonitate perenni,

Incidat & vestro RARA QVERELA TORO.

Plinius Secund. Epist. v. lib. VIII. *Graue vulnus Macrinus noster accepit: Amisit vxorem singularis exempli, etiam si olim fuisset.* VIXIT CVM HAC XXXIX. ANNIS SINE IVRGIO, SINE OFFENSA. Aliàs legitur, CONIVGI CARISSIMÆ, CVM QVA VIXIT BENE ANN. L. CONIVGI BENE MERENTI, PRVDALISSIMÆ ET CARISSIMÆ. VXORI OPTIMÆ, SANCTISSIMÆ, CARISSIMÆ, FIDELISSIMÆ. CONIVGI OPTIMÆ, PIISSIMÆ ERGA SE SVOSQVE. CONIVGI DVLCISSIMÆ, QVÆ SI AD VITÆ MEAM PERVENISSET, NON HOMINIBVS, NEQVE DIIS INVIDISSET. CONIVGI CASTÆ, CARÆ, BONÆ, PIÆ, FIDELI, DVLCI, AMANTISSIMÆ, DESIDERATISSIMÆ. Aliàs additur, ET INCOMPARABILIS ERGA MARITVM ADFECTVS, SANCTITATISQVE, ET EXIMIÆ ERGA LIBEROS PIETATIS. SECVNDINÆ CONIVGI CARISSIMÆ, ERGA SE DILIGENTISSIMÆ, FEMINÆ RARISSIMÆ; SINGVLARIS EXEMPLI PVDICITIÆ, QVÆ VIXIT ANN. XXXV.

ANCHARENÆ APIÆ CONIVGI SANCTISSIMÆ, DE QVA DOLVIT NIHIL NISI MORS EIVS. MARTIÆ CONIVGI BENE MERITÆ CARISSIMÆ QVÆ MVLTIS CVM SVDORIBVS MATVRA ÆTATE VIXIT VIRTVOSE. Hæc præterea inuenio, HIC EST POSITA ALLIA BLESILLA RARI EXEMPLI FEMINA: QVA VIXIT ANN. XXVI. M. II. D. XII. DVLCISSIMÆ CONIVGI FECIT. Item, HIC EST ILLA SITA PIA, FRVGI, CASTA, PVDICA, SEMPRONIA MOSCHIS, CVI PRO MERITIS AB CONIVGE GRATIA RELATA EST.

ÆLI FABIAN. ÆL. FABIAN. F. QVÆ MAGNO CASTITATIS ET PVDICITIÆ EXEMPLO IN VRBE ECELESTA DIV FVIT, ET QVÆ VITA DECEDENS CVM PVBLICO POPVLI LVCTV, TOTA VRBE FVNVS PROSEQVENTE, V. KALEND. SEXTIL. ELATA ANTE ÆD. MINERVÆ SEPVLTA EST. Q. PVBLICIVS. Q. F. F. CONIVGI. B. M. QVÆ VIXIT ANN. XXXVIII. Denique venustum Romæ extat Claudiæ Epitaphium his versibus,

HOSPES, QVOD DEICO PAVLLVM EST: ASTA, AC PELLEGE.
HEIC EST SEPVLCRVM HAVT PVLCRVM PVLCRAI FEMINÆ.
NOMEN, PARENTES NOMINARVNT CLAVDIAM.
SVOM MARITVM CORDE DILEXIT SOVO.
GNATOS DVOS CREAVIT, HORVNC ALTERVM
IN TERRA LINQVIT, ALIVM SVB TERRA LOCAT.
SERMONE LEPIDO, TVM AVTEM INCESSV COMMODO.
DOMVM SERVAVIT, LANAM FECIT, DIXI. ABEI.

Vbi obiter obseruanda sunt prima verba hæc HOSPES: Nam & eadem loquendi figura, Dossenni monumento Titulum inscriptum in hæc verba,

HOSPES RESISTE, ET SOPHIAM DOSSENNI LEGE,

Senecæ Epist. xc. quæ libri XIIII. prima est, refert. In Lapide etiam Romano inueniuntur hi versus,

HOSPES AD HVNC TVMVLVM NE MEIAS, OSSA PRECANTVR
TECTA HOMINIS. SET SI GRATVS HOMO ES MISCE, BIBE, DANI.

Non omittendum est & hoc Iuliæ Maximæ Epitaphiū, D. M. PORTITORI PLVTONI ET PROSERP. HAVE IVLIA C. F. MAXIMA, FELIX DOM. TREMENT. SALON. ANIMVLA DVLCIS, ANIMVLA SVAVIS, ANIMVLA IN DEORVM NVMERVM RECEPTA. VNDE TALE: QVANDO TALE: ET CVI TALE: V. A. LIX. M. VI. D. XII. HORA NOCTIS IX. Ex qua Inscriptione dotandum est, salutem quoque mortuis adscriptam. Inde in aliis Inscriptionibus, HAVE THAIS, DII TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. HAVE GERMO HOMO BONE. HAVE IVLIA MAXIMA. HAVE HTGIA ANIMA DVLCISSIMA. IPHYGENIA SVAVIS AVE. MACEDO HAVE. PARTHENI HAVE.

Denique ex Inscriptione Aquileiensi pars hæc agmen coget. SATIS FVI PROBATA QVÆ VIRO PLACVI BONO: QVI ME AB IMO ORDINE AD SVMMVM PERDVXIT HONOREM.

Vicissim & Vxores Viris hæc fixisse Elogia inuenio. VLPIA. AVG. LIB. HEROIS CONIVGI CARISSIMO ET PIENTISSIMO, DE SE BENE MERITO, CVM QVO VIXIT SINE VLLA QVERELA ANNIS XXV. Etaliàs: SVLPICIO AVG. LIB. FECIT VXOR VENTRIA, APRODISIA VIRO BENE MERENTI MVLIER INFELICISSVMA, ET SIBI ET SVIS L. L. P. EORVM. Item, CLAVDIA EXOCHE CONIVGI BENE MERENTI ET SIBI FECIT. Et, EX VOLVNTATE M. ACILI HILARIANI ANTISTIA PRIMA IMPERFECVM CONSVMMAVIT MARITO INCOMPARABILI ET SVIS. In Hispania. ÆMYLIO VALERIO CHORNITO BONVM BONO QVI VIXIT ANN. XL. DEFVNCTO HONORIBVS EDILICIIS ANTONIA TORTONIO MARITO OBSEQVENTISSIMO, B. M. F.

SEX. VAL. SEX VALERIO &c. PATRONO COLLEG. OMNIVM, OMNIBVS HONORIBVS PERFVNCTO, VIRO BONO, QVI VIXIT SINE VLLA QVERELA, CVM CONIVGE INFRASCRIPTA ANNIS LV.

ANNIA CYPRIS MONVMENTVM FECI M. ÆMYLIO CONIVGI MEO, CVM QVO VIXI ANNIS L. SINE VLLA QVERELA.

VIBIA L. F. MARCELLA FLAMINIA AVGVST. MARITO OMNIBVS EXEMPLIS DE SE BENE MERITO CENAC. COLON. ET EPVL. POP. DED.

COCCEIA CHRYSIS CONIVGI INCOMPARABILIS PIETATIS.

Titulorum verò, quos Parentibus Liberi posuisse memorantur, hæc sunt exempla. PATRI DVLCISSIMO ET INCOMPARABILI CÆSONIVS LVCILLVS FILIVS CONSVLARIS.

ANICIÆ. FALTONIÆ. PROBÆ. CONSVLIS. VXORI. CONSVLIS. FILIÆ. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. PROBINVS. V. C. QVÆSTOR. CANDIDATVS. FILII. DEVINCTI. MATERNIS. MERITIS. DEDICARVNT.

ANICIÆ. FALTONIÆ. PROBÆ, FIDEI. NOBILITATIS. ANTIQVÆ. ORNAMENTO. ANICIANÆ. FAMILIÆ. SERVANDÆ. AC. DOCENDÆ. CASTITATIS. EXEMPLO. CONSVLVM. PROLI. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. HERMOGENIANVS. OLYBRIVS. V. C. CONSVL. ORDINARIVS. ET. ANICIA. IVLIAN. C. F. EIVS. DEVOTISSIMI. FILII. DEDICARVNT.

D. M. M. PETRONIO. ONESIMO. M. PETRONIVS. LVCINIANVS. PATRI. DVLCISSIMO. B. M. P. QVI VIXIT. AN. LXIII. MENS. II. D. IX.

Extare fertur Gerondæ hæc à filio patri posita Inscriptio. Eco L. EISO L. F. VNO, CINERES L. PISONIS PATRIS MEI ET C. FLAVIÆ MATRIS MEÆ, SEPVLCRO POSVI, ET XXV. POST ANNO VITÆ, CINERES ADMISCERI MBOS IVSSSI, VT QVIEVS VITA CONIVNCTVS FVERIM, IN VLTIMO POSTEA FATO VENIENTE FOREM CONIVNCTIOR PVLVERE MEO PVLVERI EORVM ADMIXTO.

Contra quandoque parentes liberis turbato ordine mortalitatis hos qui sequuntur Titulos posuerunt.

ÆMYLIO PAVLO PAPINIANO PRÆFECTO PRÆTORIO IVRISCONSVLTO, QVI VIXIT ANNOS XXXVI. DIES X. MENS. III. PAPINIANVS HOSTILIVS EVGENIA GRACILLI F. TVRBATO ORDINE, IN SENIO, HEV PARENTES FECERVNT FILIO OPTIMO.

CRVDELES PARCÆ QVÆ NEMINI PARCVNT, INVIDERE MIHI. HIC SITVS EST LIGVRINVS PVER DOLOR PARENTVM.

TIB. CLAVDIO TI. P. CAMIL. SOTERICHO VIXIT ANNIS DVOBVS, MENSIBVS XI. DIEBVS X. H. MI. FECIT TI. CLAVDIVS SO-

ETRICHVS INFELICISSIMVS: PATER ÆTERNO DOLORE ADFLICTVS ET SIBI ET CLAVDIÆ EXOCHÆ CONIVGI SVÆ ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

F. PEREGRINO HELIODORO CONSVMMATÆ PERITIÆ MEDICO, ET MIRÆ PIETATIS IVVENI, COMINIA PAVSTINA MATER INFELICISS. F. C.

INFELICISSIMVS PARENS, ADFLICTVS PRÆPOSTERITATE NATVRÆ, FILIVM HOC TVMVLO CONDIDIT, QVEM IMPORTVNA MORS ADEMIT, PRÆREPSITQVE SENII BACVLVM, CVI IAM DEFESSA ÆTAS ADNITENS, PERERREVES ANNOS SVOS ALLEVABAT. NVNC ANTE MORS ADSEQVITVR QVAM TRISTES LACRYMÆ DESERVERINT.

QVOD FAS PARENTI FACERE DEBVIT FILIVS, MORS IMMATVRA FECIT VT FECERIT PARENS. PATER SVCCESSVS SVPREMVM VTRISQVE PRÆSTITIT OFFICIVM IN P. P. XI. IN AG. P. XI.

QVOD FILIVS PATRI FACERE DEBVERAT, IPSE FECIT.

VOTA ERANT VT PARENTIBVS ISTA PARARET, SED MORS IMMATVRA FECIT VT FACERENT PARENTES FILIO.

OPPIA CALSIANE MATER, FECI FILIÆ MEÆ, QVOD ÆQVOM FVERAT, FILIA HOC FACERET MIHI: VITELLIÆ L. F. TALLIÆ Q. V. A. XXI.

SCENNI ANNEI AFRICANI FIL. DVLCISSIM. QVI VIXIT AN. XII. M. VIII. DIES X. PARENTES INFELICISSIMI, AMISSIONE EIVS PERPETVIS TENEBRIS ET QVOTIDIANA MISERABILI VLVLATIONE DAMNATI.

D. M. AVRELIÆ LVCIDIÆ GRATÆ DVLCISSIM. ADOLESCEN. INTEGERRIMÆ VENVSTISSIMÆQVE, M. AVREL. LVC. PIVS INFELICISSIMVS PATER INSPERATOS TVMVLOS DEDIT, MISIT VLTIMAQVE DONA.

FORMOSVS, FRVGI, DOCTVS, FIVS, A PATRE MOESTO
ACCEPIT TVMVLOS, QVOS DARE DEBVERAT.

L. AFFIO IN PRIMO ÆTATIS FLORE PRÆREPTO ÆLIVS RESTITVTVS PATER.

GERITO INFANTI MELLITO AC DVLCISSIMO, VIXIT ANN. II. D. IIII. H. IX. GEROTIO PATER CONTRA VOTVM.

ATTIO PROCVLO LICTORI FILIO DVLCISSIMO QVI VIXIT ANN. XVIII. M. VIII. D. VII. FABIA SECVNDA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT.

VLPIA PAVLINA MATER INFELICISSIMA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT.

NONIA M. P. MAXIMA VIXIT ANN. XXXV. ET QVOD MISERRIMVM EST MATER FECIT FILIÆ CANTRIA C. F. POLLA.

VALERIA TROPHIMA FILIO DVLCISSIMO ET PIENTISSIMO ET FRVGALISSIMO, VIXIT ANNIS XXIX. MENS. VIIII. DIEB. XVI. HORIS VII.

INFELIX PATVM, PRIOR DEBVI MORI MATER.

T. PLAVTIO. P. F. DE MVNICIPIO. ATTACEN. OPTIME. MERITO. ET XXXVIII. ÆT. ANN. E VITA. SVBLATO TOTO POPVLO. CVM MAGN. LACHRI. FVNVS. PROSEQVENTE, QVINTIA PAVLINA MATER ANN. LXXXIII. AD FLETVM, AD GEMITVM RELICTA, TVMVL. LACHRIM. PLEN. E MARM. HVM. D. DEDIT.

I. PROCVLO. L. P. XVI. ANN. NATO. QVI NIHIL CVM ADOLESCEN. COMMVNE HABENS, SENES SAPIEN. ANTEIVIT REX. TERTVLIA MAT. AD LACHRYMAS RELIC. HOC MONVMEN. EREXIT.

C. LVCR. C. P. MAGNA OMNIVM EXPECTATIONE GENITO, XVIII. ÆTAT. ANN. AB IMMANI ATROPO F. VITÆ RECISO, PVSCA MATER AD LVCTVM ET GEMITVM RELICTA, LACHRYMIS ET OPOBALSAMO EVM HOC SEPVLCHRO CONDIDIT.

GLAVCIA MATER ME HEIC POSVIT, NATVM LXXXVIII. AN. CVM IPSA CXVIII. IAM ANN. AGERET: FELIX, SI EGO EAM ANTE. HVMASSEM.

Vbique certè Parentes in Titulis liberorum, INFELICISIMOS se appellant.

Circumfertur

Circumfertur & elegans Parasiti Epitaphium, in hæc verba. VIATORES. CIVES. OPTVMI. VEL. ADVENÆ. SIVE. BINI. SIVE. SINGVLI. INCEDITIS. SIVE. TVRMATIM. QVOD. MAGIS. ERIT. GRATIÆ. SISTITE. OBFIRMATE. GRESSVM. NEC. MIREMINI. SI. MORAMINI. ALIQVANTISPER. DICACVLVS. EQVIDEM. FVI. SVCCINCTVS. SERMO. DARI. VOBIS. NON. POTEST. IVVAT. VOBISCVM. ESSE. AC. AB. ORE. MEO. PENDVLOS. DETINERE. VT. IVVIT. SEMPER. SAXVM. HOC. VOS. VOCAT. QVID. INQVAM. VIVVS. ASSVEVI. PRVDENS. IMPRVDENS. MORTVVS. ITEM. VOS. FALLO. NAM. NON. VOS. VOCAT. QVOD. VACAT. ORE. VERVM. IS. QVOIVS. CINIS. HIC. LATET. OLIM. QVOM. POTVIT. NVNC. HVC. VOS. VOCARI. VOLVIT. VALVITQ. HOC. HÆC. OLIM. SVA. VOLVNTAS. VOLENTES. VOS. LEGERE. HOC. SCRIPTVM. VAH. QVID. LOQVOR. IMMO. SCVLPTVM. QVAM. ÆGRE. VERITAS. ADHVC. SE. MECVM. CONCILIAT. NAM. NEQVE. HIC. ATRAMENTVM. VEL. PAPYRVS. AVT. MEMBRANA. VLLA. ADHVC. SED. MALLEOLO. ET. CELTE. LITERATVS. SILEX. SILENS. ADHVC. QVID. HIC. LATET. LATE. QVOD. EGO. EFFERRI. ET. EFFARI. GESTIO. SERTIVS. POLENSIS. PARASITVS. HISTRIO. VESTER. FESTIVISSIMVS. HEIC. CVBO. HOC. VNVM. QVIDEM. TANDEM. SPONTE. DICTVM. VERVM. EST. SI. QVIS. DVBITAT. HANCINE. OLFACIAT. HYMVM. OLET. TEMETVM. ET. FLOREM. VINI. VETERIS. QVO. SATVR. SATIS. IVVENIS. HAVSI. AT. SI VEXI. VITAM. TAM. VOBIS. GRATAM. QVAM. NOTAM. VRBI. ET. ORBI. NON. MINVS. MVNVS. HOC. A. VOBIS. IMPETREM. OPORTET. ADESTE. MIHI. ET. FAVETE. EDICTOQVE. HVIC. VOS. SVBSCRIBITE. ET. OBSIGNATE. SI. QVIS. SIBI. VESICAM. ONVSTAM. SENSERIT. DOMVM. SVAM. ONVS. HOC. REPORTET. IN. CLOACAM. SI. VERO. FESTINVS. FVERIT. CITERIOR. VEL. VLTERIOR. HOC. LOCO. PRO. RELIGIONE. SIT. EVACVET. QVI. NON. PARVERIT. HÆC. MVLTA. ILLI. ESTO. TESTE. ALTERO. VT. CARIAT. CANES. QVOQVE. CÆSI. FVSTIBVS. EDICTVM. HOC. SENTIANT. AFFVISTIS. FAVISTIS. ET. OBSIGNASTIS. TENEO. QVO. MODO. RISVM. VOBIS. DARE. SITIO. HVI. SENTIO. DICTVM. VOLVI. ESSE. SED. QVID. HOC. EST. QVOD. TAM. FAMILIARITER. ISTVC. PROCEDIT. VERITAS. PROFECTO. CONTAGIONE. MEI. SISTIT. IPSA. QVOQVE. ET. MIHI. SVPARASITATVR. QVÆ. VLTRO. POTVM. INVOCATA. ADVENIT. NVNC. SI. VRBANI. PERHIBERI. VVLTIS. ET. VERITATI. SVPPARASITANTI. ET. ARENTI. MEO. CINERI. CANTHARO. PIACVLVM. VINARIVM. FESTINATE. POST. VALETE. ABITE. IN. REM. VESTRAM. VIATORES. OPTVMI. HIS. NVGIS. AMBAGIBVS. CONDONATI. POSTVMIS.

His venustas aliquot Hispaniensium Monumentorum Inscriptiones ualde depraua tas subiungam, vel ea potissimum gratia, vt luxatas notas reponam, obscuras, quæ lectorem morari possent, explanem, ac denique, quoad eius fieri poterit (nec enim solidũ fide mea esse iubeo) molesto coniecturæ onere ac tædio leuẽ eos qui in eas incurrent.

AVLO MEVIO AVLI F. QVI POST DVODECIM SORORES POSTVMVS FVI, VAL. C. P. ÆL. MATRE EXTINCTA REFECT. ET QVARTO ÆTATIS ANNO, PATRE AVLO ORBATVS, ET SVCCEDENTE PRÆTEX. TEMPORE, ANIMO IN SORORES MATERNO PATERNOQVE FVI, TOTA HEREDITATE PRO CONIVGIIS EARVM RELICTA, ET SIGNA POPVLI ROM. VICTRICIA SVB LVCVLLO COS. IN ASIAM SECVTO, CVM OPIBVS PLENVS ET TRIB. MIL. POTESTATE FVNCTVS, IN PATRIAM REVERTISSET, MVLTIS A P. S. Q. R. PRIVILEGIIS DONATVS, ET NOBILEM IN FORO AVSET. PORTICVM EXSTRVXISSET, ET PATRIAM ÆRE ALIENO LIBERASSET, AVLA NEVIA VLT. SOROR QVÆ SVPERSTES CVM MAGNA NEPOTVM MVLTITVDINE PRÆCEDENTE ET SENATV AVSET. CVM POP. TOTO FVNVS PROSEQVENTE, HEIC SEP. CVM STATVA POSITA II. A CIVITATE

STAD. IN LOCO PATRIÆ PVE. QVO OMN. VRB. ADEVNTES, IN LAETANO REDEVN. PERTRANSIE.

HEVS VIATOR, SI VLLA TIBI PIETAS INEST, VERTE HVC ORA: HEIC SVNT CINERES C. CANII POETÆ QVI AD QVART. VSQVE OLYMP. IN VREE OMNIB. CARVS VIXIT: DEINDE IN HISPAN. REVERSVS, NEMINEM LÆSIT. TAND. CVM AD VETERES CVPERET SODALES IN LATIVM REMEARE, PERPETVÓQVE CVM POPVLO QVIRITIB. VIVERE, DVRA NIMIVM FATA PRÆRIPVERE, ET IN ITIN. OCCVBVIT: L. ALEINVS CITER. HISPAN. PROCOS. HOC MARMORE TEXIT.

ANT. LIVIVS HIC SVM CVM MATRE VOCANTIA, QVAM SVM SECVTVS QVARTO POST ANNO V. NON. SEXTIL. IAM VIVVS CVRAVI SEMPER. NVNC MORTVVS ORO MORTALES OMNES NE CINERES SINANT LÆDERE MATERNOS, QVIBVS MOVEOR. VIXIMVS ENIM VITAM INNOCVI. HÆC CN. POMP. F. SECVTA EST QVEM LACTE NVTRIVIT.

QVAM VANA HOMINVM FATA. ORTVS CN. MARCIS DOMIT TORANNVS VLTIMAS ADII TERRAS. ARMA SEQVVTVS INFELICIA. CN. POMP. MEV OCCVB. VII. VVLNERE L. OPTATI ASTIGITANI. NEC DII NEC CAVSA MELIOR, ME MISERVM XIX. AN. ATTING. XX. A MORTE ERIP. TAND. L. TORAN. NATVS TVSCVLI SVBITO CONLETITIOQVE IGNE ME CONCREMAVIT. TERTIO DEIN MENSE, BASIM EREXIT TAM LONGE A PATRIA.

L. SILO SABINVS BELLO CONT. VIRIATVM CONPOSS. MVLTITVD. TELOR. AD L. PLAVT. PRÆT. DELATVS HVMERIS MIL. HOC SEPVLCHR. E PECVNIA MEA. MIHI PECI: IN QVO NEMINEM VELIM MECVM NEC SERVVM, NEC LIBERVM INFERRI. SI SECVS FIERI VELIM OSSA QVORVMCVMQ. SEPVLCHR. MOVERI: SI PATRIA LIBERA ERIT.

CLODIVS RABIA CIVIVM INVIDIA, ITALIA PVLSVS, TERRAM ARRAGONVM PETII. VITA DECEDENS TVMVLO ISTO CINEREM LOCARI IVSSI. PIENTISSIMA MATRONA CLODIA RELICTA EX TESTAMENTO FRATRIS FVNERA LAMENTABILI FLETV CVRAVIT. BENE VALEAS QVISQVIS ES.

EGO T. BATILIVS MVLTOR. MONT. AGRICOLA. ET VEERE TERRA DIVES ANNIVERSARIO DEÆ CERERI SACRO PORCA ILLI MACT. A. T. BETILLIO PATRE MEO PER. OESER. AD VI. III. IDVS QVINTIL. VNO QVOQ. AN. REDEVNTE PORCA IMMOL. ET PVR. COLLE EIVS DEÆ EPVLVM DET. SI FILIVS MEVS INTERMISERIT CONSTITVTA CAPRA ET MVND. MVLCTA IVBEO ILLVM PLECTI.

Ex Monumentorum Titulis & hæ quoque quas ſelegi, clauſulæ notandæ ſunt. QVIETEM POSTERI NON INVIDERANT, QVI SECVS, MANES SENTIET IRATOS.

QVOD SI QVIS OSSA EIVS PRÆIECERIT, AVT HANC ARAM APSTVLERIT, HABEBIT SACRA ISIDIS ILLIVS QVIETA, IRATA.

QVOD QVISQVE VESTRVM OPTAVERIT MIHI, ILLI SEMPER EVENIAT.

QVOD FECERIS, ET TIBI ALIVS FACIET.

VALE ET SALVE ANIMA. D. OPPIÆ FELICISS. NOS EO ORDINE QVO NATVRA PERMISERIT, TE SEQVEMVR. VALE MATER DVLCISSIMA.

VALE

VALE CONIVNX, VALETE NATI, VALEAT TIBVR PATRIA. VLTIMA Q. LÆLII MORIENTIS DECRETA HÆC SVNT. VT TIBVRTINÆ DOMVS, SVBVRBANI FVNDI ET FRÆDIA NOMENT. MOENIA TANGERENT. TITA MARCELLINA CONIVNX FIDA, PVBLIVS ET QVINT. PILII DVLCISS. COHEREDES SINT.

Ceterum Monumentis suæ quoque leges dici, Titulisque inscribi consueuerant. Primùm enim ne religio totum solum occuparet, in quo monumentum ædificatum erat, definiri solebat modus spatiũq; loci religiosi, vt sciretur quid puri loci relinqueretur, Eius rei ergò scribebant. IN FRONTE PEDES TOT, IN AGRVM PEDES TOT. Qua formula, nulla est in vetustis Inscriptionibus frequentior. Eam expressit Horatius. Sat. VIII. lib. I. Sermon. his versibus.

Pantolabo scurræ, Nomentanóque nepoti,
MILLE PEDES IN FRONTE, TRECENTOS CIPPVS IN AGRVM
Hic dabat: HEREDES MONVMENTVM NE SEQVERETVR.

Vbi vetus interpres, IN FRONTE, explicat *in latitudine*, IN AGRVM, *in longitudinem* Dein ait, *Solebat autem priuatis monumentis præponi* CIPPVS, *eique inscribi*, HOC MONVMENTVM HEREDES NON SEQVITVR, *vel, hs characteres*, H. M. H. N. S. Ibidemque CIPPVM interpretatur *lapidem in agro erectum, in quo voluntas Testatoris, & ea essent incisa, quæ agri modum & fines ex vtroque spatio designabant.* In quadam etiam Inscriptione Romana inuenio IN PR. P. XVI. S. IN AGR. F. XVIII. ET ANTE FRONTEM LAT. P. X. Ad has Monumentorum leges pertinent Inscriptiones quas subiicci.

INFERENDI IN AREA, HVMANDI, SEPELIENDIQVE IVS POTESTASQVE ESTO, VT HVIC AREÆ QVAM EGO DEFINIVI ET A FRONTE MACERIAM DVXI, ET TITVLVM POSVI VLTRA EAM AREAM ET MACERIAM IN FRONTE, IN AGRO VERSVS, LATE F. X. RETRO VSQVE AD CANABETVM HVIC AREÆ CEDET IN QVA PEDATVRA NEQVE HVMARI, NEQVE TVMVLVM FIERI VOLO, VT HABEAT EA AREA ET A TERGO ET A LATERE ACCESSVM SVVM.

VALERIA ATHENAIS FECIT MODIÆ T. F. PAVLINÆ. F. PIISSIMÆ ET SIBI SVIS POSTERISQVE EORVM. VIX. ANN. XIII. M. XI. HVNC LOCVM VTI ME VIVA DETERMINAVI, CVM ASCENSV GRADVM VII. ET CIPPIS INSCRIPTIS VII. COLLIG. IN CIRCVITV P. CCCXXX. ET AB INTROITV PORTÆ SVPERIORIS DESCENSVS DEXTERIORIS PARTE VSQVE AD CIPPVM III. CVM TABERNA VIA LATA PARIETE P. V. CEDERE DEBEBIT ET PILAS STRVCTILES II. VSQVE AD IANVAM SVPERIOREM HIFAVPELVS HVIC CEDAT IN RIGOREM MACERIÆ ET FVRCARVM ET ARCA IN QVA PVRCEPEN.

M. VLPIVS AVG. LIB. SYMPHORVS FLATVRARIVS AVRI ET ARGENTI MONETAR. SIBI ET VLPIÆ HELPIDI QVÆ ET CLAVDIA LIB. ET VXORI SVÆ VLPIÆ ARSINOE PILIÆ ET CLAVDIO ANTHIOCIANO PILIO HELPIDIS LIB. SVÆ FECIT ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE VTRIVSQVE SEXVS QVI EX FAMILIA MEA ERVNT RELIQVIARVM SVARVM CONDENDARVM CAVSA ET POSTERISQVE EORVM QVI IN NOMINE MEO PERMANSERINT EA CONDICIONE NE PIDVCIENT, NE VENDANT, NEVE ALIO QVO GENERE ID SEPVLCRVM SIVE MONVMENTVM EST ALIENARE VLLI POTESTAS SIT H. M. H. N. S.

HVIC MONVMENTO ITER ADITVS AMBITVS DEBETVR EX SENTENTIA EROTIS AVG. L. IVDICIS A VIA COMPANA PVBLICA DEXTRORSVS, INTER MACERIAM CALAMINAM ET INSVLAM EVCARPIANAM PER LATITVDINEM PEDES DVO SEMIS VSQVE AD HOC MONVMENTVM, ET HINC PER CIRCVITVM TOTIVS MONVMENTI VSQVE IN VIA QVÆ DVCIT IN AGRO. ITEM IDEM MONVMEN-

TI ITER AOITVS DEBETVR NINC SECVNDVM MONVMENTVM APINI ETYCES BT INDE SECVNDVM MACERIAM EVCARPIANAM, IN QVA OLLARI SVNT, ET IN DERECTO VSQVE AD VIAM PVBLICAM CAMPANAM.

HVIVS MONVMENTI IVS, QVA MACERIA CLVSVM EST, CVM TABERNA ET COENACVLO, HERED. NON SEQVITVR: NEQVE INTRA MACERIAM HVMARI QVEMQVAM LICET.

D. CÆCILIVS. VINDEX, AVIÆ, PIENTISS. FECIT ET LIBERT. LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EIVS ET PRÆCEPIT VT AD ID SEPVLCRVM HORTVS, QVI EST CINCTVS MACERIÆ ET DIBTA ADIVNCTA IANVÆ. CVSTODIÆ CAVSA. SEPVLCRO CEDAT. ET ITVM ADITVM AMBITVM. SACRIFICIQVE FACIVNDI CAVSA, PROXIMIS EIVS RECTE. LICEAT.

P. SERVILIVS PHISETVS SERVILIÆ TYCHE LIB. SVÆ ET IVLIVS EVPHENIVS FECERVNT BENE MERENTI, VIXIT ANNIS XXV. ITV AMBITV SACRIFICIVM FACIVNDI. CVRTIA FÆLIX FECIT SIBI ET CALPVRNIO SECVNDO CONIVGI SVO KARISSIM. ET CALPVRNIÆ ANTHIOI VÊRNÆ KARISS. ET LIBERT. LIBERTAB. Q. NOST. POSTERISQVE EORVM HOC NON IN PRONTE P. XV. IN AGRO P. XV. CVIVS PARS DIMIDIA DEXTERIOR INTROITVS. Sicut in alio lapide, CVIVS PARS SINISTERIOR INTROITVS. Etaliâs: SCANTIA VENVSTA EMIT SIBI ET SCANTIO PROTOCONIVGI SVO ET TI. CLAVDIO REGILLO AMICO CARISSIMO INTRANTIBVS PARTE DEXTERIORE DIMIDIA, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

C. CÆCILIVS FELIX, C. CÆCILIVS VRBICVS LOCVM ITA VTI EST CONCAMERATVM PARIETIBVS, ET PILA COMPREHENSIS LONGVM P. VI. LATVM P. VII. S. CONSECRARVNT SIBI MATERNO ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM EXCEPTA SECVNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CÆCILIVM FELICEM PATRONVM SVVM H. M. H. N. S.

L. CLAVDIVS NICON ET CLAVDIVS AVGVRIVS LIBERTVS ET ALVMNVS DVLCISSIMVS FECERVNT TERRAM ET MACERIAM STRVXERVNT, QVÆ EST ANTE PRONTEM MONVMENTI SVI, ET IN TERRA PEDATVRÆ SVÆ PRIORI CONIVNXERVNT, FECERVNT SIBI ET SVIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM. QVÆ FACIT CERRE PEDATVRÆ ALATVS MEMORIÆ SVÆ IN AGRO PEDES LONGVM XXVI. LATVM PROES ALATVS MEMORIÆ XVI.

Iam Sepulcra, vel sibi quis, familiæque suæ constituebat: vel sibi, heredibúsque suis. Illa, FAMILIARIA, hæc HEREDITARIA Sepulcra vocabátur, téste Gaio in L. familiaria, D. de religios. In vtrisque autem, heredibus quidem, ceterísque successoribus, qualescumque essent, sepeliri licebat, & mortuum inferre: etiamsi ex minima parte heredes ex Testamento, vel ab intestato essent. Liberis autem cuiuscumque sexus vel gradus tam filiisfa. quam emancipatis, idem ius concessum erat, siue heredes existerent, siue sese abstinerent. Liberti verò nec sepeliri, nec alios inferre poterant, nisi heredes extitissent patrono, quamuis quidam inscripsissent, MONVMENTVM SIBI, LIBERTISQVE SVIS FECISSE. Quæ ita Vlpian. tradit in L. vel quod, D. de religios. Sollêne planè in monumêtorum Titulis erat cauere de personis, quas eò inferri ius esset, in hunc modũ. M. POMPEIVS APOLLONIVS, SIBI ET PONTIÆ HILARÆ VXORI M. POMPEIO FELICI PIB. Q. MASVRIO FELICI. M. POMPEIO AVCTO. LIB. PACTVMEIÆ CAMPANÆ. INFERRI HOC NON LICET, NISI QVORVM NOMINA SCRIPTA SVNT, ET QVIBVS CAVERO: M. POMPEIO ITHACO, POMPEIÆ

PLIÆ VRBANÆ ITHACI LIBERT.

SEX. CALVISVS SATVRNINVS SIBI ET CALVISIÆ SATVRNINÆ CONIVGI DEFVNCTÆ, ET CALVISIIS FIRMIONI ET VALENTINIONI FILIIS ET NVRIBVS ET NEPOTIBVS ET PRONEPOTIBVS.

M. CÆSONIO ALBANO F. BONO VIXIT AN. XX. M. VIII. D. X. LÆTIÆ RESTITVTÆ VXORI CARISSIMÆ ET QVIETISSIMÆ. CÆSONIÆ. F. M. P. PRIMÆ QVEM RELIQ. MER VII. M. CÆSONIO FORTVNATO P. MINORI M. CÆSONIVS PRIMVS PATER ET PVBLICIA SVCCESSA MATER FECERVNT SIBI ET SVIS BENE MERENTIBVS QVI HOC TITVLO SCRIPTI, SCRIPTÆVE SVNT. HIC OSSA SITA SVNT.

C. CAMERIVS CRESCENS ARCHILLVS MATRIS P. DEVM MAGNÆ IDEÆ ET ATTIS PA. RO. VIVVS SIBI FECIT ET CAMMERIO CRATIANINO LIB. SVO. CETERIS AVTEM LIBERTIS VTRIVSQVE SEXVS LOCA SINGVLA SEPVLTVRÆ CAVSA. H. M. H. E. N. S. P. COCIDIVS SECVNDÆ L. NEDISTVS FECIT SIBI ET QVIBVS SECVNDA PATRONA EIVS ADSIGNAVERIT, CAVERITQVE, ET IPSE. Et aliâs LIBER. LIBERTABVSQ. EIVS, POSTERISQ. EOR. ET QVIBVS DONAVI DONAVERO. Interdum verò ex libertorum numero quosdam nominatim excipiebant, vt in hac inscriptione LISERTIS, LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIBERTO, QVEM VETO PROPTER DELICTA SVA, ADITVM, AMBITVM, VEL VLLVM ACCESSVM HABEAT IN HOC MONVMENTO. Item in alia, quam supra citaui, Inscriptione: LIBERTIS LIBERTABVSQVE EORVM EXCEPTA SECVNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CÆCILIVM FELICEM PATTONVM SVVM.

Atque adeo interdũ sibi dumtaxat Monumẽta faciebant, quæ nulli alij patere, & vel heredibus suis claudi volebant. Eius rei ergò districtè vetabant ne quis eô inferretur, pœna quandoque addita, vt ex his Inscriptionibus patet. IN H. S. SIVE LIBERT. SIVE LIBER SNFERATVR NEMO: SECVS QVI FECERIT MITEM ESIDEM IRATAM SENTIAT, ET SVORVM OSSA ERVTA ATQVE DISPERSA VIDEAT.

M. VARINIVS M. F. PHILIPPICVS OR. DEC. Q. ANN. T. PETRONIÆ RVFINÆ, ET VARINIÆ PHILIPPICÆ FILIÆ SVÆ: SI QVIS IN EA ARCA ALIVM POSVERIT Q. Q. SS. DABIT COLONIÆ NOSTRÆ POENÆ NOMINE.

Aliâs cauebant, Ne Monumẽtum heredem quemcunque sequeretur: quod fiebat his verbis, NOC MONVMENTVM HEREDEM NON SEQVITVR. Quandoque verò heredem dumtaxat extraneum arcebant in hunc modum, HOC MONVMENTVM EXTERVM HEREDEM NON SEQVITVR, vel HOC MONVMENTVM, EXTERVM HEREDEM NON RECIPIT. Quæ verba his plerumque notis scribuntur H. M. E. H. N. S. &, H. M. E. H. N. R. Inueniuntur & in aliquot Monumentorum Titulis notæ istæ H. M. S. S. E. H.N. S. Quarum recta, quantum coniectura adsequi possum, explanatio est, HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCRVM EST, HEREDEM NON SEQVITVR. Idque eorum qui contra sentiunt, Tabulis euinco. Integra namque, nec vlla literarum compẽdio adstricta eadẽ clausula legitur in aliquot Inscriptionibus quarũ, eos auctores habeo. Veluti in hac Neapolitana, C. MARCIVS C. F. PAPIA, SIBI ET SVEIS LIBERTIS ET LIBERTATVS I HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCHRVM EST, HEREDES NON SEQVETVR. Et aliâs, NEVE ALIO QVO GENERE ID SEPVLCRVM SIVE MONVMENTVM EST ALIENARE ILLI POTESTAS SIT. Item lapis Ro. SI QVIS SEPVLCRVM VEL MONVMENTVM CVM ÆDIFICIO VNIVERSO, &c.

Interdum & Monumenti alienatio prohibebatur, hoc addito, NI DE NOMI-

NE EXIRET. Cuius clausulæ pauca ex innumeris testimonia proferam. M. AVRELIVS ROMANVS ET ANTISTIA CHRESIME VXOR EIVS FECERVNT SIBI ET LIBERTIS SVIS POSTERISQ. EORVM. ITEM LIBERTIS LIBERTABVSQ. POSTERISQ. MONVMENTVM CVM ÆDIFICIO, SVPERPOSITO. HOC AVTEM MONVMENTVM CVM ÆDIFICIO NEQVE VENIET, NEQVE DONABITVR, NEQVE PIGNORI OBLIGABITVR: SED NEC VLLO MODO ALIENABITVR, NE DE NOMINE EXEAT FAMILIÆ SVÆ.

MARIO. L. LIB. HERMETI DOCETIÆ PHASID L. MARIVS. L. LIB. FELIX. PATRON. SVIS. BENE. MERENTIBVS: DE SVO FECIT. ET SIBI L. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE SVIS. POSTERISQVE EORVM ITA. NE. VNQVAM. DE NOMINE FAMILIÆ NOSTRÆ. HOC MONVMENT. EXEAT. HOC MONVM. HERED. NON SEQVET. IN FRON. LAT. PEDES XX. ET DIGITI IN AGR. LOCI. QVEM EMIT. DOCETIA. PASIS. P. C. AMPLIAVIT. MARIVS FELIX ET EFFECIT ARIÆ PEDES CCV. Ita enim abrasas aliquot eius lapidis literas restituo. Pars ex Inscriptione, INQVE MEMORIAM PERPETVAM HORTOS COHERENTES SIVE SVBVRBANVM TRADIDIT LIB. LIBERTABVSQVE EX FAMILIA VX. MARVLLO ANTEGIO HELLINÆ TERTVLLIANÆ, EXCEPITQ. NE QVIS EOS VENDERET SED PER GENVS IPSORVM POSSESSIO CVRRERET, VEL PER ATNATOS VEL MANVMISSOS. Interdum verò eum qui contra eorum voluntatem Monumentum alienaret, vel alienum corpus inferret, pœnæ nomine, Arcæ Pontificum certam summam inferre iubebant. Idque Titulis cauebãt: sicut his quæ subiecí Lapidum Testimoniis comprobatur. AVR. MAXIMINIANVS. AVR. OLYPIADIADI FIL. DVLCISSIMÆ QVÆ VIX AN. XXII. M. X. D. XXVI. ET PVBLICIÆ CARPODORE EIVS ET LIB. LIBERTABVSQVE SVIS POSTERISQVE EORVM F. SIQVIS HOC SEPVLCRVM VEL MONVMEN. CVM ÆDIFICIO VNIVERSO POST OBITVM MEVM VENDERE VEL DONARE VOLVERIT, VEL CORPVS ALIENVM INVEHERE VELIT, DABIT POENÆ NOMINE, ARCÆ PONTIFICVM. HS. C. ET EI CVI DONATVM VEL VENDITVM FVERIT EADEM POENA TENEBITVR.

C. CALPVRNIVS PHILOCTRIMS. VC. ET SEPTIMIA ANIMIAS CONIVX COMPARAVERVNT SIBI MEMORIAS II. ET C. CALPVRNIO ANIMIANO EQ. R. FILIO SVO, LIBERTIS LIBERTABVSQVE, POSTERISQVE EORVM ARMARIVM DISTEGVM CVM TABERNA ET HORTVLO. SI QVIS HOC ARMARIVM VENDERE VOLVERIT HIC INFERET ARCÆ PONTIFICVM HS. L. MIL. N.

CN. TREMELIVS TROPHIMVS FECIT SIBI ET FLAVIÆ PROBÆ CONIVGI CVM QVA VIXIT ANNIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM SI QVIS AVTEM HOC VENDERE VOLVERIT ARKÆ PONTIFICVM X. MILLIA NVMVM INFERET. VEL SI QVIS ALIENVM CORPVS SIC INTVLERIT, POENAM SVPRASCRIPTAMQVE INFERET.

MINDIA IVLIA ET P. ÆLIVS PHILETVS COMPARAVERVNT SIBI ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM. HIC LOCVS CVM HORTVLO SVO RELIGIOSO ET ÆDIFICIOLIS SVIS MVRO CINCTVS AD SEPVLCRVM MINDIÆ IVLIÆ ET P. ÆLI PHILETI PERTINET, ET NE QVIS EA LOCA SVPRASCRIPTA NEQVE VENDERE NEQVE DONATIONIS CAVSA NEQVE DE NOMINE VTRORVMQVE EXIRE POSSIT. QVOD SI QVIS CONTRA HANC INSCRIPTIONEM FECERIT, INFERET POENÆ NOMINE ARCÆ PONTIFICVM L. N. H. M. ET LOCIS S. S. C. M. A.

Aliàs Ærario Populi Ro. pecuniam inferre iubebatur, qui aduersus voluntatẽ alienasset, vt ex his quas subiecí Inscriptionibus patet.

CORNELIÆ

CORNELIÆ CASTÆ Q. VIX. ANN. X. M. V. FEC. ATEREIA FORTVNATA NEPOTI SVÆ ET ETEREIO PRISCO LIB. SVO B. M. ET SIBI ET SVIS LIB. LIBERQ. POSTERISQ. EORVM. QVISQVIS ID MONVMENTVM VENDERE AVT EMERE IVS VOLET, vel vt aliâs legitur, TERRAMVE EIVS VOLET. INF. ÆRARIO PO. RO. HS. M. N. IN FR. P. X. IN AGR. P. X.

CONIVGI CARISSIMÆ, ET SIBI, ET C. MARCIO VICTORI, ET LIBERTIS, LIBERTABVSQVE SVIS, POSTERISQVE EORVM, NE DE NOMINE MEO EXEAT. QVOD SI QVIS ID MONVMENTVM, PARTEMVE EIVS VENDERE, VEL DONATIONIS CAVSA CVI MANCIPARE VOLVERIT, ALIOVE QVO NOMINE EIVS MONVMENTI PARTEM ALIENARE TEMPTAVERIT, DARE DAMNAS ESTO ÆRARIO POPVLI RO. HS. XV. M. N. ET COLLEGIO PONTIFICVM HS. XV. M. N. Aliâs ad Rempub. aliquâ bona pertinere, si contrà fieret, iubebãt. Sic in Inscriptione Brũdusina. M. LOLLIVS ARPHOCRAS V. F. S. ET PÆLINÆ VXORI V. ET LIB. LIBERTAB. POST. Q. EORVM M. S. S. P. H. N. S. NEQVE VLLI LIQVEBIT LOCATIONIS CAVSA IN ANNIS CENTVM QVANDOQVE TRANSVENDERE. QVOD SI QVI ADVERSVS ID FECERINT, EORVM BONA PERTINERE DEBEBVNT AD REMPVBLICAM BRVNDISINORVM.

Inscriptionibus quoque exprimebatur, quantum IN TVTELAM MONVMENTI relinqueretur. Quod Inscriptio subiecta declarat. COTTIA A COTTI P. GALLA TESTAMENTO FIERI IVSSIT A. COTTIO PATRI PROCOS. HISPANIÆ ET PACVLLÆ MATRI; ET A. COTTIO FRATRI, QVÆSTORI, ÆD. PLEB. ET MEMMIÆ GALLÆ AVIÆ. HVIC MONVMENTO TVTELÆ NOMINE CEDVNT AGRI PVRI IVGERA DECEM, ET TABERNA QVÆ PROXIME EVM LOCVM EST. Et aliâs: HÆC TABERNA CVM ÆDIFICIO HVIVS MONVMENTI TVTELA EST. In quodã etiam Titulo inuenio, LIBERTIS, POSTERISQVE EORVM, ET QVI AD ID TVENDVM CONTVLERVNT, CONTVLERINT.

Præterea Titulis declarabatur quantum in CVLTVRAM Monumenti legatum esset: vt testatur Inscriptio ista. A SEMPRONIVS LÆTVS MENSOR ÆDIFICIORVM, SIBI ET SEMPRONIÆ METROTHEÆ VXORI, ET ORESTI ET ORESTILLO LIBERTIS CARISSIMIS, ET OCTAVIÆ ACMÆ NVTRITÆ AB NOBIS, LIBERTIS LIBERTABVS, POSTERISQVE COMM. HVIC MONVMENTO EX TESTAMENTO IN CVLTVRAM LEGATA SVNT HS. VII. A. SEMPRONIO SEVERO. Quo pertineni hæc lapidis vetusti fragmenta, C. IN CVLTV. MONVMENTVM CVM P. XV. ET ITER.

His quoque Titulis interdum ne ossa violarentur rogabant hoc modo, ROGO PER DEOS STYGIOS OSSA NOSTRA, QVISQVIS ES, HOMO NON VIOLES. Et aliâs: QVISQVIS ES HOMO, ET VOS SODALES MEOS CVNCTOS ROGO PER DEOS SVPEROS, INFEROSQVE, NE VELITIS OSSA MEA VIOLARE. Item alibi: SI QVIS TITVLVM MEVM VIOLAVERIT, INFERAT ÆRARIO, SS. IX. H. Sed & sactorum quæ sibi fieri vellent mentionem nonnumquam faciebant, quod sequenti Inscriptio testatur.

IN HOC MONVMENTO ITVS, ADITVS, AMBITVS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS OMNIBVS PATEAT, TVS ET VINVM (sic enim lacunam explendam cõiicio) DATO AD SACRIFICIA FACIENDA QVOTIESQVOMQVE OPVS ERIT. Eóque pertinent hæc Inscriptionis Ro. verba: ET ITVM, ADITVM, AMBITVM SACRIFICIIQVE FACIVNDI CAVSA, &c. Interdum à Monumentis Vstrinam summouebant, reiiciebántque, his verbis, HVIC MONVMENTO VSTRINAM APPLICARI NON LICET. Item, AD HOC MONVMENTVM VSTRINAM APPLICARI NON LICET, Curæ quoque ptiseis fuisse video, vt tosis Monumenta sua quotannis ornarentur: quod

Lucianus in Nigrino perstringit: sed hoc apertè vetustæ Inscriptiones docent, quas subiiciendas censui. OB MEMORIAM PATRIS SVI DEC. COLLEGII FABR. M. R. HS. S. N. LIBERALITATE DONAVIT SVB HAC CONDICIONE, VT QVOTANNIS ROSAS AD MONVMENTVM EIVS DEFERANT, ET IBI EPVLENTVR DVNTAXAT IN V. ID. IVLIAS. QVOD SI NEGLEXERINT, TVNC AD VIII. EIVSDEM COLLEGII PERTINERE DEBEBIT CONDICIONE SVPRADICTA. LONCIVS PATROCLVS SECVTVS PIETATEM COLL. CENT. HORTOS, CVM ÆDIFICIO HVIC SE PVLVINCTO VIVVS DONAVIT: VT EX REDITV EORVM ROSÆ ET ESCÆ PATRONO SVO ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR.

FLAVIÆ, Q. F. SALVTI CONIVGI CARISSIMÆ. L. PVBLIVS ITALICVS DEC. COLN. ET SIBI V. P. HIC COLL. FABR. M. R. HS. XXX. N. DEDIT, EX QVORVM REDITV QVOT ANNIS DECVRIONIBVS COLL. FABR. M. R. IN ÆDE NEP. QVAM IPSE EXTRVXIT, DIE NEPTVNALIORVM, PRESENTIBVS SPORT. * BINI DIVIDERENTVR, ET DIE XXVIII. SIVE * CENTENI QVINQVAGENI QVOTANNIS DARENTVR, VT EX EA SVMMA SICVT SOLITI SVNT, ARCAM PVBLICIORVM FLAVIANI ET ITALICI FILIORVM, ET ARCAM IN QVA POSITA EST FLAVIA SALVTARIS VXOR EIVS, ROSIS EXORNENT DE HS. XXV. SACRIFICENTQVE EX XXII. ET DE RELIQVO IBI EPVLENTVR. OB QVAM LIBERALITATEM COLL. FABR. M. R. INTER BENE MERITOS QVOTANNIS ROSAS PVBLITIIS SVPRASC. ET FLAVIÆ SALVTARI VXORI EIVS MITTENDAS EX * XXXV. SACRIFICIVMQVE PACIVNDVM DE XX. HS. PER MACISTROS DECREVIT.

Sed & Monumentorum Titulis Doli mali clausula subiici solebat, his notis, H. M. D. M. A. quæ hoc significant, HVIC MONVMENTO DOLVS MALVS ABESTO. Interdum in huiusmodi Titulis inuenio verba hæc, MVNVS SVPREMVM: & RELIQVIÆ CORPORIS: & MEMORIÆ EIVS FECIT VIR DONEC FATA PERMISERVNT. In quodam etiam Titulo reperio, MORTVVS EST III. K. IVLIAS. HORA X. ELATVS EST HORA IIII. FREQVENTIA MAXIMA. Quo modo & Atticum maxima vulgi frequentia elatũ auctor eius vitæ scribit. Et in Illyriciana inscriptione P. PITIVS P. F. MARVLLVS DECVRIONVM DECRETO PVBLICE ELATVS, SEPVLTVSQVE EST.

Atque huiusmodi erãt Sepulcrorum antiquorum Tituli, in quos laborasse quosdam Seneca in lib. de Breuit. vitæ scribit. MONVMENTORVM INSCRIPTIONES vocat Imp. Alex. in L. Monumentorum, C. de religios. Eóque sensu LAPIDEM MEMORIÆ OTHONIS INSCRIPTVM, accipe apud Sueton. in Vitell. cap. X.

Nec Monumentis modò, sed & Vrnis atque Ollis Titulos inscribebãt, quibus Ollarum quas fecerant, emerant, aut quæ donatæ erant, numerus comprehendebatur, in hunc modum. FECIT II. OLLAS CONSERVÆ SVÆ. OLLAS IIII. SIBI ET SVIS. EMIT AB SOLO OLLAS II. AVIA HILARA. OLLA DONATA AB L. PORCIO LVSIMACHO. L. ANTONIVS POTHVS OLLAM CVM TITVLO, BENE MERENTI SEXTIÆ, L. TERTIÆ TONSTRICI SEXTIA XANTA SCR. LIBRARIA EMIT OLLAS II.

Interdum & viatores Titulis Monumentorum rogabantur, vt bene mortuis precarentur, veluti in hoc Eucharidis Liciniæ epitaphio, ROGO VT DISCEDENS TERRAM MIHI DICAS LEVEM. Et alibi. S. T. T. L. id est, SIT TIBI TERRA LEVIS. Item, OSSA TIBI BENE QVIESCANT. Aliâs est, AVE THAIS, DII TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. Postremò non hi modò quibus Tituli ponebantur, sed & lectores bene valere quandoque iubebantur, quemadmodum testantur hæc à me ex antiquis Inscriptionibus descripta verba. BENE VALEAS QVI ME SALVTAS CVM SOSSIA FILIA MEA. BENE VALEAS QVISQVIS ES. BENE VALEAS QVI LECIS, vel TV, QVI LEGIS. Atque in his nouissimis vocibus commodissimè liber hic deficiet.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS, ET SOLLEMNIBVS Populi Ro. verbis.

LIB. VIII.

VENTVM est vix tandem ad octauam eámque postremã destinati operis partem: in quam dum ingredior, propè ex alto in portum inuehi, & ex magna iactatione terram videre, mihi videor. Et habet præteritorum periculorum, scopulorúmq; quos trãsuecti sumus, recordatio delectationẽ & quod vulgò dici solet, Iucundi acti labores. Vt ergo quasi eõfecto curriculo metas contingam, ita ad exitum properabo. Non est autẽ vltimus hic veluti actus proprio aliquo argumẽto circũscript', sed in omniũ quæ supersunt, quæq; in medio positæ, cõmuni quodã in vsũ, atq; hominũ in ore, vulgtq; sermone versabãtur, formularũ populariũ cõgerie, opera nobis ponẽda est. Quarũ varietas efficiet, vt nec pes nec caput vni reddatur formæ. Scribendi autẽ exordium à Iureiurando faciã, cuius non vna species, nõ vna formula erat: Nã qui dicta ac promissa sua, diuino numine adhibito firmabant, interdũ per Castorẽ, interdũ per Pollucẽ, nonnumqnam per Herculẽ deierabant. Inde illa in Comœdijs peruulgata, POL, PERPOL, ÆDEPOL, ECASTOR, HERCLE, MEHERCLE, MEDIVSFIDIVS. Fest. Pomp. lib. XI. MECASTOR, ait, & MEHERCLE *iusiurandũ erat: quasi diceretur.* ITA ME CASTOR, ITA ME HERCVLES, *vt subaudiatur,* IVVET. Idẽ eodẽ lib. MEDIVSFIDIVS *cõpositum videtur, & significare Iouis filiũ, id est Herculẽ, quod Iouẽ Græcè* Δία *&* FIDIVM *pro filiũ, quòd sæpè antiquitas litera D. pro L. vteretur. Quosdã tamẽ existimare iusiurandũ esse per Diui fidẽ. Alios per diei, id est diurni temporis, fidẽ.* Atque adeo vel imprudẽtibus Christianis sæpe hæc verba, ex vulgari vsu & vulgata loquẽdi cõsuetudine excidisse, Tertull. in lib. de Idololatr. ita scribit. *Cõsuetudinis vitiũ est, dicere* MEHERCVLE, *dicere &* MEDIVSFIDIVS *accedente ignorantia quorundã, qui ignorant, Iusiurandũ esse* PER HERCVLEM. MEHERCVLE vtique iurant Iunius Bassus, & Domitius Afer apud Quintil. lib. VI. cap. IIII. & Passienus apud Plin. Epist. VI. lib. VII. Enimvero hanc Agellius lib. XI. Noct. Attic. cap. V. studiosè ab antiquis obseruatam differentiam memoriæ prodidit, vt neq; mulieres Romanæ per Herculẽ, neq; viri per Castorẽ deierarent, nec vlquã scriptũ inueniri, idoneos scriptores, aut Mehercle feminam dicere, aut Mecastor virum. Ædepol verò, quod iusiurandum per Pollucem erat, viro & fœminæ commune fuisse. Similiter Donat. in Andriam Terent. Act. III. Sc. II. *Per Castorem & Pollucem,* ait, *Ornatiua sunt iurandi apta feminis.* Id quod multis Plauti, Terentiique testimoniis confirmari

potest Apud illum enim Crocotium ancilla, ECASTOR iurat non semel, in Sticho Act. II. Sc. I. Eodémque modo iurat Philenis eiusdem Comediæ & Actus Sc. vlt. & Staphyla in Aululatia Act. I. Sc. I. & Sc. vlt. & Mirina ancilla in Casina Act. v. Sc. I. Gymnasium, Cistellar. Act. I. Sc. I. Melænis item & Phanostrata eiusdem Comæd. Act. II. Sc. III. & Act. IIII. Sc. I. & Halisca ancilla, Act. IIII. Sc. II. vt & apud Terentium Sostrata Heautontimor. Act. v. Sc. III. &, Lesbia, Andr. Act. III. Sc. II. Nusquam vero apud vtrumque hoc iurisiurandi genus à vitis vsurpatum legere me memini. At tam viri quam feminæ apud eosdem sæpenumero ÆDEPOL iurant. Sic enim iurant Megadorus, Congrio & Euclio, Aulular. Act. I. Sc. IIII. Act. III. Sc. II. Sc. IIII. & Sc. vlt. Item Lorarius, Philocrates, Ægio, Captiu. Act. II. Sc. I. & Sc. II. & Act. IIII. Sc. I. Periphanes & Apœcides, Epidici Act. II. Sc. I. Act. II. Sc. II. & Act. v. Sc. penult. Olympio, Casina Act. II. Sc. v. Philippus apud Terentiũ, Hecyra Act. IIII. Sc. IIII. Rursus mulieres, vt de multis paucas recẽseam ita iurant, Philænis, Melænis, & Halisca Cisteliar. Act. IIII. Sc, I. & Sc. vlt. Itẽ ancilla ἀνώνυμος Casina Act. III. Sc. I. & Bacchis Terentiana, Heautontim. Act. IIII. Sc. IIII. & Sophrona, Phormio. Act. v. Sc. I. & Mysis Andr. Act. III. Sc. I. Pueris planè per Herculem sub tecto deierare non licuisse, nec nisi sub dio huiusmodi iusiurandum præstitum, Plutarch. in libro Αἰτιῶν auctor est. Varro lib. IIII. de lingua Lar. à Ioue, dium detiuans, *vnde*, ait, *sub dio*, *&*, DIVVS FIDIVS. *Itaque inde eius perforatum tectũ vt videatur diuum, id est cœlum. Quidam negant sub tecto per hunc deierare oportere. Ælius Gallus*, DIVS FIDIVS, *dicebat, dijouis filius, vt Græci* Διόσκουρους *Castorem. Et putabant hunc esse* SANCTVM, vel, vt alij legunt, SANGVM, *ab Sabina lingua, & Herculem ab Græca.* Ex eodem Varrone lib. de liber. educ. hic locus citatur à Grammaticis. *Itaque domi ritus nostro, qui* PER DIVM FIDIVM IVRARE *volt, prodire solet in publicum.* Plaut. Asinar. Act. I. Sc. I.

PER DEVM FIDIVM *quæris?* IVRATO *mihi.* Cuiusmodi iurisiurandi religionem nescio an Plutarchus verbi corticem spectans ad fidem retulerit: Sic enim ille in Numa. Πρῶτος δὲ φασὶ καὶ Πίστιος καὶ Τέρμονος ἱερὰ ἱδρύσασθαι, καὶ τὸν μὲν πίστιν ὅρκου ἀποδείξαι μαίοις μέγιστον, ᾧ χρώμενοι μάχης καὶ δικῶν. Veteres certè iureiurando quandoque adigebant his verbis, PER FIDEM. Petronius Satyrico, PER FIDEM, *inquam*, PATER, *cuius hæc nauis est, aut quos vehat dicere potes?* In deprecationibus verò & obtestationibus locum habuisse, hanc formulã mihi, eodem teste Petronio liquet. Apud eum namque, quidã ita deprecatur, PER FIDEM SALTEM NOBIS PARCE *qui te numquam lapidauimus.* Et aliàs PER FIDEM MISERERE, *quemadmodum soles.* Idem alibi, *Genua ergo perseuerantis amplector*, &c. PER FIDEM, EVMOLPE, *redde puerum.* Sic & Apuleius lib. II. de Asino aur. PER FIDEM VESTRAM, *inquit*, QVIRITES, PER PIETATEM PVBLICAM, PEREMPTO CIVI SVBSISTITE. Nec Virgilij testimonio hæc formula fraudanda est. Is enim lib. I. Æneid.

Quod te, ait, PER SVPEROS & *conscia numina veri*, PER, *si quæ est, quæ restat adhuc mortalibus vsquam*, INTEMERATA FIDES.

Per Cererem etiam, vt Festus, aut ex eo Paul. docet, ita iurabant, ECERE: quod iurisiurandi genus vsurpat Sosia apud Plaut. Amphitruo. Act. II. Sc. I. & Phormiò apud Terent. Phormio. Act. II. Sc. I. & ex quorumdam emendatione, Chremes apud eundẽ Andr. Act. v. Sc. IIII. Quin & PER deum, illi ipsi qui deorum turbam & multitudinem colebant, quandoque iurabant: vt ex L. ait prætor, §. vlt. & L. qui pet salutẽ, D. de iureiurã. patet. Id quod Tertullian. in lib. de Testimonio animæ, & Lactãt. lib. II. cap. I. notãt.

Sanè oppressa à Cæsaribus Repub. mos inualuit per eorum Genium iurandi. Atque adeo post Iulij Cæsaris Cædẽ, Senatũ decreuisse. Τὸν αὐτὸν τύχῃ ὀμνῦναι, Dio lib. XLIIII. refert. Eodémque lib. ὑπὲρ οὗ, ait, ὄμνυσίν τε καθ' ὅτου ἂν ἕλωνται, καὶ ὃν τὸν τῆς ὑγείας τόπον τύχην ὀμνύουσιν. id est, per cuius SALVTEM, & per GENIVM iurauerant, non vt interpres, *per valetudinem & per fortunam.* Illius autem moris testis est Vlpian. in L. si duo, §. vlt. D. de iureiuran. & Tertullianus non vno loco veluti in lib. ad Scapulam, his verbis. *Sed ydem ipsi, qui* PER GENIOS EORVM IN PRIDIE VSQVE IVRAVERANT, *qui pro salute eorum hostias & fecerant & vouerant, hostes, eorum sunt reperti.* Et in Apologet. cap. XXVIII. *Citius denique apud vos, per omnes deos, quam* PER VNVM GENIVM CÆSARIS, PEIERATVR. Quæ verba, vt alia pleráque imitatus Minutius Felix in libello qui Octauius inscribitur, *Et est*, ait, *illis tutius*, PER IOVIS GENIVM PEIERA-

RE

RE QVAM REGIS. Idque ita esse Imp. Alexandri rescriptum comprobat: quo iurisiurandi cōtemptam religionem satis Deum vltorem habere definit: periculum verò corporis vel maiestatis crimen inferri non placere, si per principis Genium inconsulto calore fuerit peieratum, L. II. C. de reb. credit, L. II. C. ad L. Iul. maiest. Nimirū deorum iniurias, vt ille apud Tacit. ait, dijs curæ esse: principes verò maiestatis suæ periurio violatæ vindices esse debere censebant. Tiberium quidem passum non esse per Genium suum iurari, aut in discrimen iudiciúmve vocari, hoc nomine, quod per Genium suum peierasset, Dio lib. LVII. memoriæ prodidit. Contrà, Gaium Cæsarem plerósque honesti ordinis deformatos prius stigmatū notis ad metalla & bestias condēnasse, quod nunquam per Genium suum deierassent, Sueton. in eius vita, cap. XXVII. auctor est. Polycarpum etiam à Proconsule iussum, per Cæsaris Genium iurare, Euseb. lib. III. histor. Ecclesiast. cap. XIIII. scribit. Ita quippe interpretor quod ille ait, ὀμοσον τὴν Καίσαρος τύχην. Quo sensu & Καίσαρος τύχην accipio apud Arrianum Epicteti lib. IIII. cap. I. Ioseph. lib. XVI. Antiq. Iudaic. cap. XVI. Nicolaum hæc de Sylao ad Cæsarem Augustum verba facientem inducit. Συλλαίου τὴν σὴν Τύχην ἐπομόσαντος, ᾗ μὴν εἴτος ἡμερῶν τριάκοντα παρέξειν τὰ χρήματα, ἠσεβημένου δὲ μετὰ τῶν ἄλλων θεῶν, καὶ τοῦ σοῦ, Καῖσαρ, ὀνόματος. Apul. lib. IX. de Asino aur. *Contra milites ibi, nec vspiam, illum delitescere,* ADIVRANTES GENIVM PRINCIPIS, *contendebant.* Præterea auctorem fuisse Caligulam, vt omnibus sacramentis adiiceretur, NEQVE ME LIBEROSQVE MEOS CARIORES HABEO, QVAM CAIVM ET SORORES EIVS, Sueton. in eius principis vita cap. XV. scribit. Quod ipsum Dio significat lib. XVIII. his verbis. Περὶ δὲ δὴ τοῦ Αὐγούστου τούτου Γαΐου τά τε ἄλλα ὥσπερ εἴθιστο, καὶ ὅτι καὶ σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων καὶ ἐκείνων καὶ τὰς ἀδελφὰς αὐτοῦ προτιμήσουσιν ὤμοσαν.

Planè vulgare illud paganorum & gentilium, per Cæsaris Genium iusiurandum Christianos vitasse, sed per principis salutem, quæ omnibus Geniis augustior erat, iurasse Tertullian. in Apologetico cap. XXXII. docet. Impp. Arcad. & Honor. in L. si quis maior C. de transactionib. *Eos etiam huius legis vel iactura dignos esse iubemus, vel munere, qui nomina nostra placitis inserentes,* SALVTEM PRINCIPVM, *confirmationem initarum iurauerint esse pactionum.* Nec verò per SALVTEM modò principum, sed & per SVAM quandóque, vel FILIORVM SALVTEM, olim IVRABANT. Vlpian. in L. quod si, D. de iureiuran. *Quod si exegi* VI PER SALVTEM TVAM IVRARES, *& iurasti.* Plin. Epist. vlt. lib. II. *Clamat moriens. O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam periurum, qui sibi* PER SALVTEM FILII PEIERASSET. *Facit hoc Regulus non minus sceleratè quam frequenter, quod* IRAM DEORVM IN CAPVT INFELICIS PVERI DETESTATVR. Enimuerò religiosissimum parentum Iusiurandum erat, vt superstites filios relinquerent. Testis Terentiana Sostrata, quæ Heautont. Act. V. Sc. IIII. Clitiphoni filio deierat hoc modo,

ITA MIHI ATQVE HVIC SIS SVPERSTES, VT EX ME ATQVE HOC NATVS EST.

Apud Senecam quoquoque Controuers. IIII. lib. IX. patris iusiurandum concipitur his verbis, ITA MIHI LIBERO ET VIVERE CONTINGAT, ET MORI. ITA OCVLOS MEOS FILII MANVS OPERIANT. Et lib. V. Controuersiar. altus pater iurat, ITA MIHI SVPERSTITE FILIO MORI LICEAT.

Erant & illæ vulgares iurandi formulæ, ITA ME DEVS AMET, vel ITA ME DII AMENT, quæ sæpe in oculos qui Plauti, ac Terentij Comœdias legunt, incurrunt. Idem Plautus Bacchidibus Act. IIII. Scæna VIII.

--ITA ME IVPITER, IVNO, CERES,
MINERVA, LATONA, SPES, OPS, VIRTVS, VENVS,
CASTOR, POLLVCES, MARS, MERCVRIVS, HERCVLES,
SVMANVS, SOL, SATVRNVS, DIQVE OMNES AMENT,
Vt ille cum illa neque cubat neque ambulat.

Et Pænulo. Actus V. Sce. IIII. AT ME ITA
DI SERVENT, *vt hic pater est vester.*

Cicero etiam in Diuinatio. iurat, his verbis, ITA DEOS MIHI VELIM PROPITIOS. Vbi Asconius Pædian. *Genus*, ait, *iurisiurandi id est, quod dicimus*, TANTVM MIHI DIVINITAS FAVEAT, QVANTVM VERVM EST ILLVD QVOD DICO TIBI. Idem Cic. IIII. in Catilin. Oratio. *Nam*, ITA MIHI SALVA REPVB. VOBISCVM PERFRVI LICEAT, VT EGO &c. Idem Epist. XIII. lib. XVI. ad Attic. IVRAT, ITA SIBI PARENTIS HONORES CONSEQVI LICEAT. Cæsar Augustus apud Sueton. in Tiber. cap. XXI. *Vale Iucundissime, & ITA SIM FELIX, vir fortissime.* Seneca in Ἀποκολοκυντώσει. *Ab hoc ego quæcumque audiui, certa claráque adfero*, ITA ILLVM ALMVM ET FELICEM HABEAM.

Erat & Iurisiurandi recepta apud veteres formula, ITA VIVAM, quemadmodum Valer. lib. IX. cap. XIIII. docet de Bruto loquens. *Nam à Furio quem ad eum occidendum Antonius miserat, comprehensus, non solùm ceruicem gladio subtraxit, verùm etiam constantius eam præbere admonitus, ipsis his verbis iurauit:* ITA VIVAM, *dabo.* Cuius formulæ ignorantia peccatum est à quibusdam, qui veræ, germanæ, & puræ putæ lectionis loco, quam nunc liberali causa manu adsero, hanc substituerunt, ITA VT VIVAM DABO. Verùm meæ adsertionis sponsorem dabo Senecam, qui eandem historiam recensens Epist. vlt. lib. XI. ita ait. *Hic est enim Brutus, qui cùm periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & euocatus ad mortem, iussúsque præbere ceruicem*, PRÆBEBO, *inquit*, ITA VIVAM. Eodémque iurisiurandi genere vtitur Cicero Epist. XIII. lib. II. Familiar. his verbis. *Nam*, ITA VIVAM, *putaui.* Idem Epist. XV. lib. V. ad Attic. *Quæris, quid hic agam:* ITA VIVAM, *vt, maximos sumptus facio.*

Interdum autem PER CAPVT SVVM, interdum & PER CAPVT ALTERIVS iurabant. Vlpian. in L. III. §. vlt. D. de iureiuran. *Ceterum si ego detuli vt* PER DEVM IVRARES, *tu* PER CAPVT TVVM IVRASTI, VEL FILIORVM TVORVM. Ouid. lib. V. Trist. Eleg. VIII.

PER CAPVT *ipse* SVVM *solitus* IVRARE, *tuúmque*
Quod fero non illi vilius esse suo.

Idem in Epist. Briseidis ad Achillem

PERQVE TVVM, NOSTRVMQVE CAPVT, *quod iunximus una:*
PERQVE TVOS ENSES, *cognita tela mea,*
Nulla Myceneum sociasse cubilia mecum
IVRO. FALLENTEM *deseruisse velis.*

Martial. Epigr. XLIX. lib. IX.

PER TVA IVRARES SACRA, TVVMQVE CAPVT.

Silius Italic. lib. X.

PERQVE CAPVT *nullo leuius mihi numine patris*
MAGNANIMI IVRO.

Apul. lib. III. de Asino aut. ANIVRO *enim* TVVM *mihi* CARISSIMVM CAPVT, *nullis me prorsus, ac ne tibi quidem ipsi adseueranti posse credere, quod quidquam in meam capitauerit perniciem.* Ouidius etiam lib. III. de Ponto Eleg. III. PER CÆSAREVM CAPVT IVRAT. Iuuenal. Sat. VI.

Nondum Græcis IVRARE *paratis*
PER CAPVT ALTERIVS

Nonnumquam & per Oculos suos iurabant. Plaut. Menæchm. Sc. vlt. *Sultis* PER OCVLOS IVRARE. Atque ita Amicæ, delitias facientes, sæpe iurabant. Ouid. lib. II. Amor Eleg. XVI.

At mihi te comitem IVRABAS *vsque futuram*
PER ME, PERQVE OCVLOS, *fidera nostra*, TVOS.

Idem lib. III. Amor. Eleg. II.

PERQVE SVOS *illam nuper* IVRASSE *recordor,*
PERQVE MEOS OCVLOS.

Propert. Eleg. XV. lib. I.

Quanvo

Quamve mihi viles isti videantur OCELLI
PER QVOS *sæpè mihi credita perfidia est.*
HOC TV IVRABAS, SI QVID MENTITA FVISSEI,
VT TIBI SVPPOSITIS EXCIDERENT MANIBVS.

Tibull. Eleg. vlt. lib. III.

Et si PERQVE SVOS *fallax* IVRAVIT OCELLOS,
IVNONEMQVE SVAM, PERQVE SVAM VENEREM.

Nam PER IVNONEM plerumque mulieres iurabant, vt illa apud Petronium Satyr. IVNONEM MEAM IRATAM HABEAM, SI VNQVAM ME MEMINERIM VIRGINEM FVISSE. Alcmena quoque apud Plaut. Amphitr. Act. II. Sc. II.

PER SVPREMI, ait, REGIS REGNVM IVRO, ET MATREM FAMILIAS
IVNONEM, QVAM ME VERERI, ET METVERE EST PAR MAXIME,
VT MIHI EXTRA VNVM TE, MORTALIS NEMO CORPVS CORPORE
CONTIGIT, QVO ME IMPVDICAM FACERET.

Eodémque modo amantes nonnumquam, & molliores homines iurabant. Sic enim Tibull. lib. IIII. ad amicam,

Hæc tibi SANCTA TVÆ IVNONIS NOMINA IVRO,
Quæ sola ante alios est mihi magna Deos.

Iuuenal. Sat. II. *Et* PER IVNONEM *domini* IVRANTE *ministro*. Per Venerem etiam, viri iurabant mulieribus quas deperibant. Ouid. lib. II. Amor. Eleg. VII.

PER VENEREM IVRO, PVERIQVE VOLATILIS ARCVS
Me non admissi criminis esse reum.

Et Eleg. VIII. eiusdem lib.

PER VENERIS *fœci* NVMINA MAGNA *fidem.*

Verum sollemne, atque adeo sanctissimum, Romanorum iusiurandum, PER IOVEM LAPIDEM concipiebatur. Testis est Agellius lib. I. Noct. Attic. cap. XXI. IOVEM, inquiens, LAPIDEM, *quod sanctissimum iusiurandum est habitum, sum paratus* IVRARE, VIRGILIVM HOC NVNQVAM SCRIPSISSE. Cic. Epist. XII. lib. VII. Famil. *Quomodo autẽ tibi placebit*, IOVEM LAPIDEM IVRARE, *cùm scias Iouem iratum nemini esse?* Apuleius in lib. de Deo Socratis. *Quid igitur?* IVRABO PER IOVEM LAPIDEM, *Romano vetustissimo ritu?* Eóque respexisse videtur Ausonius in precatione matutina ad Deũ, cũ ait, *Si* LAPIDES, *non* IVRO DEOS. Huic verò iuriurando execratio addi solebat, cuius formulam Festus lib. XI. docet. IOVEM, ait ille, LAPIDEM IVRATVRI, *silicem tenentes, his verbis vtuntur:* SI SCIENS FALLO, TVM ME DIESPITER SALVA VRBE, ARCEQVE BONIS EIICIAT, VT EGO HVNC LAPIDEM. Quam formulã Græcè Plutarchus in Sylla ita expressit. Ἀραβὰς εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἔχων ὑπὸ τῷ χιτῶνι λίθον, ἄμυνεν, ὥσπερ ἐπηρεασάμενος αὐτῷ μὴ φυλάξασθαι τὴν παρὸν ἐκεῖνον ἔμοιρεν, ἐκπεσεῖν τῆς πόλεως, ὥσπερ ὁ λίθος διὰ τῆς χειρός. Plenius & apertius Polyb. lib. III. Τὸν δ' ὅρκον ὀμνύουσιν ἴδιόν τινα τοιοῦτον, ἐπὶ μὲν τῶν ἑρκίων σωμάτων, Καρχηδονίους μὲν τοὺς θεοὺς τοὺς πατρῴους, Ῥωμαίους, Διὰ λίθου· κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος· ὅτι δὲ τοῦτο τὸν Ἄρεα ἢ τὸν Ἐνυάλιον. Ἐπὶ δὲ τῶν διὰ λίθου τοιοῦτον· Ἀραβὰν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ ποιούμενος τὸ ὅρκιον τῶν σωμάτων, ἐπευδαὶ ὁμόσῃ δημοσίᾳ πίστει, λέγει τάδε, Εὐορκοῦντι μὲν ποιῶν τἀγαθὰ, εἰ δ' ἄλλως Διὰ τοιούτων, ἃ πράξαιμι, πάσχειν τῶν ἄλλων συζυμένων εἰς ταῖς ἰδιαίς πατρίσιν, εἰ τοῖς ἰδίοις νόμοις, ὅτι τῶν ἰδίων ζῶν, ἱερῶν, τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκποδὼν ἔσομαι οὕτως, ὡς ὅδε λίθος ῥεῖ. Καὶ ταῦτ' εἰπὼν ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός. Liuius lib. XXI. de Annibale. *Eáque vt rata fierẽt fore, agnũ læua manu, dextra silicem retinens,* SI PALLERET, IOVEM CÆTEROSQVE PRECATVS DEOS, ITA MACTARENT, QVEMADMODVM IPSE MACTASSET AGNVM, *secundum precationem, caput pecudis saxo illi sit.* Cicero. Epist. I. lib. VII. familiar. *Delitiæ vero tuæ, noster Æsopus, eiusmodi fuit, vt ei desinere per omnes homines liceret. Is cum iurare cepisset, vox eum defecit, in illo loco,* SI SCIENS FALLO. Plinius in Panegyrico. *Quinetiã sedẽs præmit* (sic enim emẽdo) *Iusiurandum & ille iurauit: expressit, explanauit que verba, quibus* CAPVT SVVM, DOMVM SVAM, SI SCIENS (ita quippe legendum censeo) FEFELLISSET, DEORVM IRÆ CONSECRARET. Plautus Amphitruo. Act. III. Sc. II.

ID EGO, SI FALLO, TVM TE SVMME IVPPITER

QVÆSO AMPHITRYONI, VT SEMPER IRATVS SIES.

Ouid. lib. v. Fastor.

Siue ego te feci Testem, falsoue citaui
Non audituro, numina vana, Ioui.
SIVE DEVM PRVDENS *alium, diuamve* FEFELLI,
Abstulerint celeres improba verba notι.

Tacit. lib. I. Annal. *Iusiurandum perinde æstimandum* QVAM SI IOVEM FEFELLISSET. Propert. lib. II. Eleg. XV.

OSSA TIBI IVRO PER MATRIS, ET OSSA PARENTIS,
(SI FALLO, CINIS HEV SIT MIHI VTERQVE GRAVIS.)
ME TIBI AD EXTREMAS MANSVRVM VITA, TENEBRAS.

Idem lib. IIII. Eleg. VII.

IVRO EGO *fatorum nulli reuocabile carmen,*
Tergeminúsque canis sic mihi molle sonet.
ME SERVASSE FIDEM, SI FALLO, VIPERA NOSTRIS
SIBILET IN TVMVLIS, ET SVPER OSSA CVBET.

Eiusdem lib. Elegia vlt.

Ipsa loquor pro me: SI FALLO, POENA SORORVM
INFELIX HVMEROS VRGEAT VRNA MEOS.

Quo respiciens Eumenius Rherot in Oratione pro Scholis instaurandis, *Scio*, ait, *hæc inquam, Vir Perfectissime, neque me* SCIENS FALLO. Eodémque alludens Seneca in lib. de Cõsolatio. ad Albinam. *Itaque*, air, *per fictiles deos religiosè* IVRABATVR: *Qui per illos iurauerant, ad hostem morituri*, NE FALLERENT, *redibant*. Apul. lib. x. de Asino aur. *Non possum calcata numinum religione* CONSCIENTIAM MEAM FALLENS, *perperam indicare*. Sollemnis verò illius Iurisiurandi gratia, sceptrum ex rẽplo Iouis Feretrij sumptũ per quod iurarent, & lapidem silicem quo fœdus ferirent, Paul. ex Festo in ver. *Feretrius* tradit. Atque hoc est patrium & religiosissimum Iusiurandũ, de quo Dionysius Halicarnasseus lib. IX. sensit, cum ait, Ταῦτ' ὀμνύουσι τὸ ξίφος αἰσπτόμενοι, ὅμοσι τὸν ἐπιχώριον τε καὶ μεγίστοις ἐν χράπασι ὅρκον τὸν ἀγαθὴν ἑαυτῶ πίστιν, νικήσας τοὺς πολεμίους ἥξειν εἰς τὴν πόλιν, ἄλλως δὲ. Quam interpretationem rectam esse Liuius lib. II. eandem historiam recensens docet. *Centurio erat, M. Flauoleius inter primores pugnæ flagitator*, VICTOR, *inquit*, M. FABI REVERTAR EX ACIE, SI FALLAT, IOVEM PATREM, QVIRADIVVMQVE MARTEM, .. ALIOSQVE IRATOS INVOCAT DEOS. *Idem deinceps omnis exercitus in se quisque* IVRAT. Ac planè omne iusiurandum exeerarione finiebatur, vt docent hæc Plutarchi verba in Αἰμιλ. Πας ὅρκος εἰς καταρὰν πολιτῶν τῆς ἐπιορκίας. Execrationibúsque additum, VT DII IRATI ESSENT FALLENTIBVS, ostendit Dionys. Halica. lib. VI.

Cetertim EX ANIMI SVI SENTENTIA, prout se res haberet, iurate profitebantur. Quod Ciceronis hæc ex Academic. Quæstionib. verba comprobant. *Quam rationem, etiam maiorum diligentia comprobat, qui primum*, IVRARE EX ANIMI SVI SENTENTIA *quemque voluerunt. Deinde ita teneri*, SI SCIENS FALLERET. Idem lib. III. Officior. *Non enim falsum iurare, peierare est, sed quod* EX ANIMI TVI SENTENTIA *Iurueris, sicut verbis cõcipitur more nostro, id non facere periurium est*. Animaduertit hoc pridẽ, ne de aliena gloria quidquã detrahã, & in Obseruationes suas retulit Iac. Cuiacius, clarissimũ seculi nostri lumen, desesq; cuius exactæ diligẽtiæ etsi addi vix quidquã posse videtur, sequentia tamen auctorum testimonia cumuli loco accedent. Liuius lib. XLIII. *Cum nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant*, EX TVI ANIMI SENTENTIA, TV EX EDICTO C. CLAVDII TIB. SEMPRONII CENSORVM IN PROVINCIAM REDIBIS? Quintilian. lib. VIII. cap. V. SENTENTIAM *veteres, quod animo sensissent, vocauerunt. Id cùm est apud Oratores frequentissimum, tùm etiam in vsu cottidiano quasdam reliquias habet. Nam &* IVRATVRI, EX ANIMI NOSTRI SENTENTIA, & *gratulantes*, EX SENTENTIA, *dicimus*. Idem lib. VI. cap. de Risu. *Quod fecit*, air, *Longus Sulpitius, qui cum contra quem in iudicio Liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit*

Cui

Cui respondens Domitius Afer, TVI, *inquit*, EX ANIMI SENTENTIA, LONGE, *qui malam faciem habet, liber non est?* Eâque formula Iurciurando veteres vulgo adigebantur. Petronius Arbiter Satyr. *Tabulas fœderis signat, quibus hæc formula erat.* Ex TVI ANIMI SENTENTIA VT TVTRYPHENA, NEQVE INIVRIAM TIBI FACTAM A GYTONE QVERARIS, NEQVE SI QVID ANTE HVNC DIEM FACTVM EST, OBIICIES, VINDICAEISVE, AVT VLLO ALIO GENERE PERSEQVENDVM CVRABIS. Et paullo pòst: ITEM LICA, EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV EVCOLPON NEC VEREO CONTVMELIOSE INSEQVARIS, NEC VVLTV, NEQVE QVÆRES VBI NOCTE DORMIET. Censores etiam agentes sollemne de vxoribus Iusiurãdum, ita interrogasse accepimus, EX ANIMI TVI SENTENTIA TV VXOREM HABES? Agellius lib. IIII. cap. vlt. *Censor, agebat de vxoribus sollemne iusiurandum. Verba ita erant concepta.* ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? *Qui iurabat, cauillator quidam & nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi ioci dicendi ratus, cum ita, vti mos erat, Censor dixisset,* ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? HABEO EQVIDEM, *inquit*, VXOREM, SED NON EX ANIMI TVI SENTENTIA. Quod dicterium Portio Nasicæ M. Tullius lib. II. de Oratore, ita tribuit. *Ridicule etiam illud L. Portius Nasica Censori Catoni, cum ille*, EX TVI ANIMI SENTENTIA TV VXOREM HABES? NON HERCVLE, *inquit*, EX ANIMI TVI SENTENTIA. Ad hanc formulam respexit Ouid. in Epist. Cydippes ad Acontium cum ait,

Consilium, PRVDENSQVE ANIMI SENTENTIA IVRAT.
Et nisi iudicij vincula nulla valent.

Ex his illustratur, quod de legitimo iureiurando Dionysius Halicarnass. lib. IIII. ita scribit: ὁμόσαντας τὸν νόμιμον ὅρκον, ἧμιν τἀληθῆ καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ βελτίστου τετιμῆσθαι.

Conceptis autem verbis plerumque iurabant. Plaut. Cistellar. Act. I. Sc. I.

At ille CONCEPTIS IVRAVIT VERBIS, *apud matrem meam*
Me vxorem ducturum esse.

Liuius lib. XLIII. CONCEPTIS VERBIS IVRAVIT, *si collega damnatus esset, nõ expectato de se iudicio comitem exilij eius futurum.* Petronius Arbit. Satyrico, CONCEPTISSIMISQVE IVRAVIT VERBIS, Sil. Italic. lib. X. DICTATAQVE IVRANT SACRAMENTA DEIS. Agellius lib. II. cap. XXIIII. *Legi adeo nuper in Capitonis Atteij Collectaneis, Senatus decretũ vetus &c quo iubẽtur principes ciuitatis qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutitarent*, IVRARE APVD COSS. SEV CENSORES CONCEPTIS VERBIS, NON AMPLIVS IN SINGVLAS COENAS SVMPTVS ESSE FACTVROS QVAM CENTENOS, VICENOSQVE ÆRIS. Macrob. lib. I. Saturnal. cap. VI. VEREA CONIVRATIONIS CONCIPIT, *nullam esse in villa sua scropham.* Eáque est *Iurandi formula iuris* apud Ouid. Epist. XX. Heroid.

Formulam verò Iurisiurandi corporaliter præstiti conceptis verbis aduersario & præeunte, habemus apud Plautum Rudente. Act. V. Sc. III. in hæc verba.

G. TANGE ARAM HANC VENERIS. L. TANGO.
G. PER VENEREM HANC IVRANDVM EST TIBI *L. quid iurem tibi?* G. *quod iubeo.*
L. PRÆI VERBIS *quiduis, id quod domi est, nunquam illi supplicabo.*
G. TENE ARAM HANC. L. TENEO G. DEIVRA TE MIHI ARGENTVM DATVRVM.
Eodem ipso die, viduli vbi sit potitus. L. FIAT
G. VENVS CYRENENSIS DEA TE TESTOR MIHI:
SI VIDVLVM ILLVM EGO QVEM IN NAVI PERDIDI,
CVM AVRO ATQVE ARGENTO SALVVM INVESTIGAVERO,
ISQVE IN POTESTATEM MEAM PERVENERIT,
TVM EGO HVIC GRIPO, DICO, INQVITO, ET ME TANGITO
L. TVM EGO HVIC GRIPO DICO VENVS, VT TV ME AVDIAS,
TALENTVM ARGENTI MAGNVM CONTINVO DABO.

G. QVOD SI FRAVDASSIS, DIC VT TE IN QVÆSTV TVO
VENVS ERADICET, CAPVT ATQVE ÆTATEM TVAM.
TECVM HOC HABETO TAMEN, VBI IVRAVERIS.
L. ILLA NEGET VORSVM SI QVID PECCASSO. VENVS
VENEROR TE, VT OMNES MISERI LENONES SIENT.

Apud eundem in Milite Glor. Sc. vlt. Periplectomenus, iuraturo sic præit,

IVRA TE NON NOCITVRVM ESSE HOMINEM DE HAC RE NEMINEM,
QVOD TV HODIE HIC VERBERATVS, AVT QVOD VERBERARE, *si*
Te saluom hinc mittimus ire Venerium nepotulum.

Cui respondens Pyrgopolinices

IVRO, ait, PER VENEREM ET MARTEM, ME NOCITVRVM NEMINEM,
QVOD EGO HODIE VAPVLO.

Ex illo autem Plautini Rudentis loco obseruandum est, Iusiurandum aris tactis præstitum: Quod Cicero pro Flaccio indicat, cum ait, IS SI ARAM TENENS, IVRARET, *crederet nemo.* Iuuenal. Sat. XIIII.

Falsus erit testis, vendet PERIVRIA *summa*
Exigua, CERERIS TANGENS ARAMQVE PEDEMQVE.

Eóque pertinet quod idem Iuuenal. Sat. XIII. ait,

Atque adeò intrepidi QVÆCVMQVE ALTARIA TANGVNT.

Inuenies eos, vt Vlpian. in L. quæ sub condicione, D. de condic. instit. loquitur, faciles esse ad iurandum contemptu religionis. Idem in Græcia seruatum, ostendit Iustin. lib. XXIIII. cum ita scribit. *Quo perducto in sanctissimũ Iouis templum, veterimæ Macedonum religionis, Ptolemæus* SVMPTIS IN MANVS ALTARIBVS, CONTINGENS IPSA SIMVLACRA, & PVLVINARIA DEORVM, *inauditis, vltimisque* EXECRATIONIBVS ADIVRAT, SE SINCERA FIDE MATRIMONIVM SORORIS PETERE.

Formula vtique iurandi erat hæc, IVRO PER Plaut. Amphytru. Act. I. Sc. I.

S. PER IOVEM IVRO, *me esse, neque me falsum dicere.*
M. AT EGO PER MERCVRIVM IVRO, *tibi Iouem non credere.*

Idem Menæchm. Act. IIII. Sc. II.

PER IOVEM DEOSQVE OMNES ADIVRO VXOR (*satin est hoc tibi?*)
ME NON FECISSE.

Et eiusdem Comœdiæ Act. V. Sc. VII. PER IOVEM ADIVRO PATREM
ME HERVM TVVM NON ESSE.

Terent. Andr. Act. IIII. Sc. II.

PER OMNES TIBI ADIVRO DEOS, NVNQVAM EAM ME DESERTVRVM.

Ouid. lib. III. de Ponto Eleg. III.

PER MEA TELA, *faces, &* PER MEA TELA, *sagittas*
PER MATREM IVRO, CÆSAREVMQVE CAPVT.

Idem Epist. Laodam. ad Protesil.

PER REDITVS, CORPVSQVE TVVM, *mea numina*, IVRO.
PERQVE PARES ANIMI CONIVGIIQVE FACES.

Et Epist. Ariad. ad Thes.

Tum mihi dicebas, PER EGO IPSA PERICVLA IVRO
TE FORE, DVM NOSTRVM VIVET VTERQVE, MEAM.

Item lib. I. Trist. Eleg. I.

PER MARE, PER TERRAS, PER TERTIA NVMINA IVRO,
PER TE PRÆSENTEM CONSPICVVMQVE DEVM.

Et lib. III. Amor. Eleg. II.

PER TIBI TOT IVRO TESTES, POMPAMQVE DEORVM.

Necnon lib. XI. Metamorphos.

—*Sed tibi* IVRO
PER PATRIOS IGNES.

Seneca Oedipo Act. II. Sc. I.

PER

PER REGNA IVRO, *quæque nunc hospes ego*
Et quæ reliqui, PERQVE PENETRALES DEOS.

Cicero in Lucullo, IVRAREM PER IOVEM, DEOSQVE PENATES. Iuuenal. Sat. XIII.

PER SOLIS RADIOS, TARPEIAQVE FVLMINA IVRAT,
ET MARTIS PRAMEAM, ET CIRRHÆI SPICVLA VATIS:
PER CALAMOS VENATRICIS, PHARETRAMQVE PVELLÆ,
PERQVE TVVM, PATER ÆGEI NEPTVNE, TRIDENTEM.
Addit & HERCVLEOS ARCVS, HASTAMQVE MINERVÆ,
Quidquid habent telorum armamentaria cœli.

At cum publicè Iusiuradum præstandum erat, adhibebantur qui præiurationes facerent, id est, conceptis verbis ante alios iurarent, post quos in eadem verba iurantes tantummodo dicebant, INEM IN ME. quemadmodum Festus Pomp. in ver. *Præiurationes*, scribit. Et ita postquam M. Flauoleius Centurio victorem se ex acie reuersum iurauit, INEM deinceps OMNIS EXERCITVS, IN SE QVISQVE IVRAVIT, vt Liuius lib. II. scribit. Illic enim vox, *Inde*, alienas, vocis, *Idem*, sedes occupasse mihi videtur.

Nec verò sollemne modò Iouis Lapidis Iusiurandum sociam & comitem, vt iam diximus, execrationem habebat: verùetiam in priuatis & vulgaribus adiurationibus, receptæ tant verba hæc, DII ME PERDANT vt in Epistola Augusti, cuius pars refertur à Sueton. in Tiber. cap. XXI. in hæc verba. *Attenuatum te esse continuatione laborum, cùm audio & lego*, DII ME PERDANT, *nisi coborrescit corpus meum.* Plautus Milite Glor. Act. III. Sc. II.

— DII ME PERDANT SI BIBI.

Apud eundem Cistellar. Act. II. Sc. I. Alcesimarchus,

— DII ME PERDANT,
SI ILLAM VXOREM DVXERO MIHI VNQVAM, QVAM DESPONDIT PATER.

Et Mostellar. Act. I. Sc. I.

DII DEÆQVE OMNES ME PESSIMIS EXEMPLIS INTERFICIANT.

Tiberius etiam in Epistola ad Senatum, quæ à Suetonio ponitur in eius principis vita cap. LXVIII. DII[a] ME, DEÆQVE POENIS PERDANT. *quem quotidie perire sentio*, SI SCIO.

Aliàs dicebant DISPEREAM SI, vel DISPEREAM NISI. Quo genere loquendi vtitur, Plautus Amphitruo. Act. IIII. Sc. II. Catullus in Epigram. de Lesbia. Virgilius in Caleact. ad Varium, Horatius lib. I. Sermo. Sat. IX. Propert. lib. II. Eleg. XV. Martial. Epigrãm. LXIX. lib. II. & XI. lib. X. Quãdoque verò, NE VIVAM dicebant. Cicero Epist. XXIII. lib. VII. Familiar. *Sed* NE VIVAM, *si tibi concedo, vt tuus rei tu cupidior sis quàm ego sum.* Martial. Epigram. XII. lib. X.

NE VIVAM, NISI *te, Domiti, permitto libenter,*
Grata licet sine te sit mihi nulla dies.

In eandem sententiam Cicero lib. XVI. Epist XIII. lib. XVI. ad Attic. ait, NE SALVVS SIM.

Ceterùm qui præeunte alio, id est, vt Priscian. lib. XVIII. explicat, *quomodo ille dictaret iurantem*, si fefellissent, VERBIS CONCEPTIS PEIERASSE dicebantur. Plaut. Asinar. Act. III. Sc. II.

Vbi fidentem fraudaueris, vbi hero infidelis fueris,
Vbi VERBIS CONCEPTIS, SCIENS, *libenter* PERIVRARIS.

Cicero pro Cluent. Autio: *Non enim mihi exemplum summi & clarissimi P. Africani prætereundum videtur, qui cum esset Censor, & in equitum censu C. Iscinius Censor prodidisset, clara voce, vt omnis concio audire posset, dixit, scire se illum*, VERBIS CONCEPTIS PEIERASSE. Valer. Valer. Max. lib. IIII. cap. I. de eodem Africano. *Centurias recognoscens equitum, postquam C. Licinium Sacerdotem citatum processisse animaduertit: dixit se scire illum* VERBIS CONCEPTIS PEIERASSE.

Variis porrò de caussis, & prout res incideràt, Iurabant: veluti, IN LEGES, IN NO-

MEN, IN VERBA IN ACTA PRINCIPVM. IN LEGES, Iurasse Iudices non est ignotũ. Sed & Magistratus plerumque atque adeò vniuersum Senatũ in leges iurasse, Cic. pro Sextio, Liuius lib. XXIX. & XXX. & Appian. lib. 1. de bell. ciuil. ostendũt. Plutarch. in Cato. Καὶ προσιφρίσατο τῷ Σίγκλητον ὁμόσαι πᾶσι, Ἡμὶν ὑπεβεβαιώσειν τὸν νόμον, καὶ βουλήσεσθαι αὐτὸς τὰ πάντα πράττειν. Populum etiam Ro. in legem sacratam seu Tribuniciam iurasse Dionys. Halicar. lib. VI. scribit in hunc modum: Καὶ ἵνα μὴ εἰς τὸ λοιπὸν τῷ Δήμῳ ἐξουσία γένηται καταπαῦσαι τόνδε τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς πάντα τὸν χρόνον ἀκίνητος διαμείνῃ, πάντας ἐτάχθη Ρωμαίους Ομόσαι κατ' ἱερῶν, Ἡμὴν χρήσασθαι τῷ νόμῳ καὶ αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐγγόνους, τὸν ἀεὶ χρόνον. Ἄρξ. πτῷ ὅρκῳ προσετέθη, τοὺς μὲν ἐμπεδοῦσι τοὺς θεοὺς τοὺς ἐφορίους ἵλεως εἶναι, καὶ δαίμονας τοὺς κατ' ἀγαθοποιούς. Τοῖς δὲ παραβαίνουσιν, ἐναντία, καὶ τὰ παρὰ θεῶν γίνεσθαι, καὶ τὰ παρὰ δαιμόνων, ὅσ ἄγει τῷ μεγίστῳ ἐνόχοις. Iurisiurandi IN VERBA meminit Horat. Ode XV. Epod. & Epist. I. lib. I. Seneca Epist. XII. Tacit. lib. XVII. Iurisiurandi IN NOMEN, Sueton. in Claud. cap. IX. & in Galba cap. XVI. Tacit. lib. I. *Sex. Pompeius & Sex. Apuleius Coss. primi* IN VERBA TIBERII CÆSARIS IVRAVERE. Et rursus eod. lib. *Addebat Messala Valerius renouandum per annos* SACRAMENTVM IN NOMEN TIBERII.

Planè Triumuiros Reip. cõstituendæ auctores fuisse; VT IN ACTA IVLII CÆSARIS IVRARETVR, idque postea in exemplum tractum, Dio lib. XLVII. ita narrat. Ἐπὶ τούτου τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ, αὐτοί τι (de Triumuiris loquitur) ὤμοσαν καὶ τοὺς ἄλλους ὅρκωσαν βεβαίως νομεῖν πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνου Καίσαρος Octauiani γενόμενα. Καὶ τοῦτο ἐγένετο πᾶσι τοῖς τὸ κράτος ἰσχύσαν ἢ καὶ ἔτι αὐτοῦ πότε γενησόμοις, καὶ μὴ ἀπωμόσιον γίγνεται. Tacitus lib. XVI. *Eiusdem animi est Poppæam Diuam non credere, cuius* IN ACTA DIVI AVGVSTI ET DIVI IVLII NON IVRARE. Tiberiũ vero interceſſisse, quo minus IN ACTA SVA IVRARETVR, quod diceret exẽpli causa cauendũ, ne se Senatus in acta cuiusquam obligarer, qui aliquo casu mutari posset, Sueton. in Tiber. cap. XXVII. & LXVII. cum Tacito lib. I. narrat. Claudium etiam cum IN ACTA PRINCIPVM IVRARENT Magistratus, IN SVA ACTA collegã in Cõsulatu Antistiũ IVRARE prohibuit auctore Tacito lib. XIII. Postea tamẽ passus est pro se quẽque in acta sua iurare, mutato more pristino quo vnus dũtaxat iurabat, reliquis idẽ in se iurantibus. Auctor Dio lib. LVII. cuius verba hæc sunt, Νομίζομέν γὰρ σχεδὸν χρόνον ἤδη, μηκέτι κατ' ἄνδρε τὼν βουλευτὴ τῇ τυμπιᾳ ὀμύναι, ἀλλ' ἐνὸς ὥσπερ ἐρπτάι μοι, προσομόντος, καὶ τοὺς λοιποὺς συνεπαινεῖν, ἂν ἐποίησαν αὐτὸ; ἀλλ' αὐτοπάγγελλοι μηδενὸς σφᾶς ἀναγκάσαντος ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ὀμόσησαν, ὥσπερ τι καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐπορκίσοντες.

Thraseæ certè inter cetera obiectum, vitióque datum, quod principio anni vitaret sollemne Iusiurandum, Tacit. lib. XVI. narrat. Auctor etiam Panegyrici ad Constantium, ad propagandos principum annos sollemni verborum more aliquid iurari solitũ, ostendit.

Iurabant porrò Consules designati: & ita Plinius in Panegyrico Traianum ait Consulem designatum, stetisse ante gremium Consulis sedentis, eóque præcunte conceptis verbis iurasse: quod ille miris in cœlum laudibus effert his verbis. *Peracta erant sollemnia Comitiorum, si principem cogitares: iámque se omnis turba commouerat, cum tu mirantibus cunctis, accedis ad Consulis sellam:* ADIGENDVM *te præbes* IN VERBA *principibus ignota, nisi cum iurarare cogerent alios.* Et mox, Traianum consule præcunte iutasse cum sollemni execratione, si falleret, addit. Consulatu quoque abeuntes iusiurandum dabant, se nihil contra leges feciſſe, aut aliud quid eius generis. Argumẽto est, quod Ciceroni, pridie Calend. Ianuar. quo die Consulatu abiturus erat, concionis habendæ facultatem à Metello Nepote Tribuno pleb. denegatam: nec aliud concessum quàm vt legitimum Iusiurandum præstaret, Dio lib. XXXVII. refert. De Cicerone enim loquẽs ait, Καὶ τέλος, ὑπολογεῖσθαί τι καὶ καταλέξαι παρ' ὅσα εἰ ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἐπεποιήκει τὴν τελευταίαν τῆς ἀρχῆς ἡμέραν ἐβουλήσατο πάνυ γὰρ που ἠδέως οὐκ ὅπως ὑφ' ἑτέρων ἐπαινεῖτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐνεκωμίαζεν. Εἰσιὼν, οὖν ἐπέτρεψαν αὐτῷ ἐξόμνυσθαι, σωαγωνιστῇ Μετέλλῳ Νέπωτι δημαρχοῦντι. πλὴν καθ' ὅσον αὐτοφιλοτιμησάμενος, προσετέμοσεν, ὅτι σεσωκὼς τὴν πόλιν εἴη. Quod ipse de se Cicero prædicat in Oratio. in Pisonem,

his

his verbis. *Ego, cùm in concione, abiens magistratu, dicere à Tribuno pleb. prohiberer, quæ constituerant: cumque is mihi tantummodo, vt iurarem, permitteret: sine vlla dubitatione* IVRAVI REMPVB. ATQVE HANC VRBEM MEA VNIVS OPERA ESSE SALVAM. *Mihi populus Ro. vniuersus, tlla in concione non vnius dei gratulationem, sed æternitatem, immortalitatémque donauit, cum meum Iusiurandum tale, atque tantum iuratus ipse vna voce & consensu approbauit.* Quod & idem Epist. II. ad Metell. lib. v. Familiar. ita significat. *Atque ille, quod te audisse certo scio, prid. Cal. Ianuar. qua iniuria nemo vnquam, in aliquo Magistratu, improbissimus ciuis affectus est, ea me Consulem affecit, cum rempub. conseruassem: atque abeuntem Magistratu, concionis habendæ potestate priuauit: cuius iniuria mihi tamen honori summo fuit. Nam cũ ille mihi nihil, nisi vt iurarem, permitteret, magna voce* IVRAVI VERISSIMVM *pulcherrimúmque* IVSIVRANDVM: *quod populus item magna voce me iurasse iurauit.* Idem Cic. pro domo sua. *Præsertim cum mihi vni in hac Reipub. audiente populo Ro.* OPERA MEA HANC VRBEM ET HANC REMPVB. ESSE SALVAM, IVRATO *dicere fas fuisset.* Plutarch. in Cicerone, Οἱ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες (de Metello & Bestia Tribunis pleb. loquitur,) ἐπὶ τῷ Κικέρωνος ἡμέρας ὀλίγας ἄρχοντος, ὑπ' αἰσχύνης ἀμηχανεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐμβόλων βάθρα θέντες, ἐπέβησαν, οὐδ' ἐπέτρεπον λέγειν· ἀλλ' ἐκέλευον, εἰ βούλοιτο μόνον περὶ τῆς ἀρχῆς ὀμόσαι, θαι, καταβαίνειν. Καλῶς δὴ τούτοις, ὡς ὁμόσαντι προῆλθε. Καὶ γενομένης αὐτῷ σιωπῆς, ὤμοσε τὸν πάντιον, ἀλλ' ἴδιόν τινα καὶ χωρὶς ὅρκον, Η Μὴν σεσωκέναι τὴν πατρίδα, καὶ ἀφ' ἑστίας πεπρακέναι τὴν ἡγεμονίαν. Ἐπόμνυτο δὲ τὸν ὅρκον αὐτῷ σύμπας ὁ Δῆμος. Meminit & huius sollemnis Iurisiurandi eorum qui Magistratu abibant, Dio lib. XLVIII. Verba eius sunt hęc, Ο Κλάδιος ἐπισφάμενος μὲν καὶ τὸν Βίβουλον ἐσελθόντα τε ἐς τὴν ἀγορὰν ἐπ' ἐξόδῳ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἀγορεύοντα μετὰ τῆς τε ἄρχης παρούσης, καὶ τοῦ πλήθους παρόντων δημηγορῆσαι. Sic & Plinius in Panegyrico Traianum Consulatu abeuntem iurasse commemorat, *Itaque commendans*, air, *& abiturus Consulatu* IVRASTI TE NIHIL CONTRA LEGES FECISSE. Et mox: *Quàm dignum te, quámque diuersum consuetudine illorũ, quũ pauculis diebus gestum Consulatum, immo non gestum, abiiciebant per edictum: hoc pro cõcione, pro rostris,* PRO IVREIVRANDO, *scilicet vt primis extrema congruerent.* Refert & Tacitus lib. XX. vniuersi Senatus Iusiurandum in hæc verba. *Senatus inchoantibus primoribus,* IVSIVRANDVM *excepit, quo certatim omnes Magistratus, ceteri, vt sententiam, rogabantur,* DEOS TESTES ADVOCANT, NIHIL OPE SVA FACTVM QVO CIVIS QVAM SALVS LÆDERETVR: NEQVE SE PRÆMIVM AVT HONOREM EX CALAMITATE CIVIVM CEPISSE: *trepidis, & verba Iurisiurandi per varias artes, mutantibus, quis flagitij conscientia inerat.*

Extat elegans Iurisiurandi, quod à Iudicibus præstari Iustinianus constituit, formula, subdita Nouellæ VIII. Perstringuntur & quædam Iurisiurandi formulæ, in L. si quãdo, L. seruus patroni, §. vlt. L. si libertus ita, D. de oper. libert. L. si quis pro eo, D. de fideiussor. L. vlt. D. ad municip. PERPETVVM etiam MORBVM IVRATVRVM SE, Cic. Epist. XII. lib. XII. ad Attic. denuntiat. EIVRASSE autem, INIQVOS sibi esse IVDICES qui ferrentur, addicerenturve, supra lib. I. de monstrauimus. Item EIVRASSE eos quandoque BONAM COPIAM, Varro lib. VI. de lingua Lat. & Cic. Epist. XVI. lib. IX. Familiar. & EIVRASSE MALAM MENTEM, Seneca lib. III. de Benefic. ostendunt.

Plerumque etiam qui de iniuria facta, aut aliquo maledicto se se purgare volebant, iureiurando id faciebant. Duplici autem modo ea res transigebatur: Interdum enim, IVRABANT SE NON FECISSE, L. lex Cornelia, §. hac lege, D. de iniur. Interdum SATISFACIEBANT. Martial. Epigram. LXXX. lib. XII.

Nil in te scripsi Bithynice: credere non vis,
Et IVRARE *iubes. Malo* SATISFACERE.

Ouid. lib. II. de Remed. amor.

Qui dicit multa puellæ
Probra, SATISFIERI *postulat ille sibi.*

Cuiusmodi Satisfactionis, à Suetonio in Iulio cap. LXXIII. & in Claudio cap. XXXVIII. & Cæsare lib. V. de bello Gall. Asconio, in III. Verrin. fit mentio.

Interdũ non nudis verbis sed & iureiurãdo interposito satisfaciebant. Et ita Alcme-

na probri & impudicitiæ falsò insimulata ab Amphitruone viro suo, non aliter se cum eo in gratiam redituram profitetur, quàm si ille & satisfaceret sibi, & insuper adiuraret, nolle esse dicta ea quibus pudorem eius suggillarat. Verba eius de ea re quæ formulam nostram adstruunt, sunt hæc, apud Plautum Amphitruone Act. III. Sc. II.

Durare nequeo in ædibus: ita me probri,
Stupri, dedecoris, à viro arguiam meo?
Ea quæ sunt facta, infecta esse acclamitat:
Quæ neque sunt facta, neque ego in me admisi, arguit:
Atque id me suspque déque esse habituram putat?
Ne ÆDEPOL *faciam: neque me perpetiar probri*
Falsò insimulatam. Quin ego illum aut deseram,
Aut SATISFACIAT MIHI: *atque* ADIVRET *insuper*.
NOLLE ESSE DICTA, QVÆ IN ME INSONTEM PROTVLIT.

Iupiter verò alter Amphytruo, iurgij inter illos coniuges auctor, Alcmenæ placandæ causa, facturum se pollicetur quod illa postulat, iocóque non seriò hæc à se dicta affirmat. Præterea ita ei satisfacit.

PER DEXTRAM TVAM TE, ALCVMENA, ORO, OBSECRO.
DA MIHI HANC VENIAM, IGNOSCE, IRATA NE SIES.

Iusiurandum etiam non recusans, postea addit.

Mane, ARBITRATV TVO IVSIVRANDVM DABO,
ME MEAM PVOICAM ESSE VXOREM ARBITRARIER:
ID EGO SI FALLO, &c.

Qua purgatione contenta Alcmena, eum in ædes admittens,

Quin veni, ait, *quando vis intrò: faxo haud quicquam sit moræ,*
Quando EXIVRASTI, TE MIHI HÆC DIXISSE PER IOCVM.

Apud Terent. Adelph. Act. II. Sc. I. Sannio indignis modis acceptus ab Æschine,

Tu quod te, inquit, *posterius* PVROES, NOLLE HANC INIVRIAM MIHI FACTAM ESSE, *huius non faciam: crede hoc, Ego meum ius persequar.*
Neque tu verbis solues vnquam, quod re mihi malefeceris.
Noui ego vestra hæc: NOLLEM FACTVM: DABITVR IVSIVRANDVM ESSE TE INDIGNVM INIVRIA HAC: *cùm ego indignis sim acceptus modis.*

Porrò sæpenumero Deos Testabãtur, quod fiebat hoc verbo, TESTOR. Cic. Philipp. XIII. TESTOR, ET VOS ET POPVLVM RO. ET OMNES DEOS *qui huic vrbi præsident.* Quintilian. Declamat. CCXCV. TESTOR DEOS, *non recessi à custodia, donec me bellum auocauit.* Idem Declamat. CCCXXXVIII. TESTOR DEOS, TESTOR VESTRAM, IVDICES, RELIGIONEM, Liu. lib. IX. IOVEM, MARTEMQVE, ATQVE ALIOS TESTATVR DEOS. Virgil. lib. II. Æneid.

Vos æterni ignes, & non violabile vestrum
TESTOR NVMEN, ait.

Idem lib. V.

XANTHVM, SIMOENTAQVE TESTOR.

Et lib. XI. — *Accipe* TESTOR,
DIVA *tuam.*

Seneca Hercule Oetheo Act. III. Sc. vlt.

TESTOR *nitentis flammeam Phœbi rotam,*
SVPEROSQVE TESTOR.

Idem Troade Act. I. Sc. I.

TESTOR DEORVM NVMEN *aduersum mihi.*

Sic & Prudentius in Peristephano, TESTOR SALVTEM PRINCIPIS.

Alia etiam verborum figura Deos Testabantur: Apud Virgilium namque lib. XII. Æneid. Æneas ita Solem testatur,

ESTO *nunc* SOL TESTIS, *& hæc mihi terra precanti.*

Apud

Apud Ouid. lib. IX. Metamorph. Byblis Cauno. -- *Omnia feci,*
Sint mini dii testes, vt tandem sanior essem.
Martial. Epigr. XXIII. lib. IX.
Est nihil ex istis. SVPEROS AC SIDERA TESTOR.
Propert. Eleg. VIt. lib. IIII. —TESTOR MAIORVM CINERES.
Aliâs etiam absque vllo adiuncto, TESTOR, dicebant. Ouid. lib. II. de Arte aman.
En iterum, TESTOR, *nihil hic, nisi lege remissum.*
Propert. lib. III. Eleg. Eleg. IIII.
Si non vana canunt mea somnia, LYGDAME, TESTOR.
Alibi, vt apud Senecã Oedipo Act. II. Sc. I. & Siliũ Italie. lib. XVII. legitur, TESTIS VENI.
Ac interdum DEOS HOMINESQVE TESTABANTVR, Liuius lib. II. *Appius contrà,* TESTARI DEOS, ATQVE NOMINES, *Rempub. prodi.* Et lib. XXII. de Varrone. TESTATVRQVE DEOS ET HOMINES, *hic nullam penes se culpam esse.* Donatus vtique in Phormio. Terent. Act. V. Sc. I. ad hæc verba, *Sed* PER DEOS ATQVE HOMINES, *Adiurationis,* ait, *genus est.* Idem in Andr. Terent. Act. I. Sc. V. OBTESTATIO, ait, *dicitur, quando eum adiurantes, quem rogamus, oramus per eas res, propter quas rogamus. Virgil. lib. III. Aeneid.*
Per euersæ genitor, fumantia Troiæ Excidia OBTESTOR.
Cic. Epist. II. lib. XI. ad Attic. PER OMNES DEOS TE OBTESTOR. Idem Epist. VI. lib. XVI. *Nomina,* PER DEOS, *expedi.* Apud Liuium lib. XXII. Calauius filium ita obsecrat. PER EGO TE, FILI, QVÆCVMQVE IVRA LIBEROS IVNGVNT PARENTIBVS, PRECOR QVÆSOQVE, NE ANTE OCVLOS PATRIS FACERE ET PATI OMNIA INFANDA VELIS. Idem lib. VI. DEOS ATQVE NOMINES OBTESTANTEM, *vt M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Ro gratiam referant.* Ouid. lib. II. Trist. Eleg. I. Augustũ PER SVPEROS, PER PATRIAM, orat, vt parcat. Similitérque lib. II. de Ponto Eleg. VIII. veniam ab eodem Cæsare ita petit.

PER PATRIÆ NVMEN, *quæ te tibi carior ipso est*
PER *nusquam surdos in tua vota* DEOS.
PERQVE TORI SOCIAM, *quæ par tibi sola reperta est.*
PERQVE *tibi similem virtutis imagine* NATVM,
Moribus adgnosci qui tuus esse potest.
PERQVE TVOS *vel auo dignos, vel patre,* NEPOTES.

Sed & lib. IIII. eiusdem argumenti Eleg. XII. Tuticanum PER SVPEROS deprecatur. Virgil. in Ceiri. TE PER, *mea alumna,* TVVMQVE
Expertum multis miseræ mihi, rebus AMOREM,
PER TE SACRA PRECOR, PER LVMINA ILITHYIÆ:
NE TANTVM IN PACENVS TAM NVLLA MENTE SEQVARIS.

Vulgarem vtique fuisse Iudicũ obsecrationẽ, PER CARISSIMA PIGNORA, Quintilian. lib. VI. cap. II. ostendit. Plinius etiam rogatum se à Nicensibus publicè, PER ÆTERNITATEM ET SALVTEM TRAIANI, lib. X. Epistolar. proponit.

Præterea DEVM ATQVE NOMINVM FIDEM quandoque obtestabantur. Liuius lib. II. OBTESTANSQVE DEVM ATQVE HOMINVM FIDEM. Et lib. VIII. *Hæc simul iurgãs, quærens,* DEVM HOMINVMQVE FIDEM OBTESTANS. Plaut. Menæchm. Act. V. Sc. VIII.
Tu clamabis DEVM FIDEM ATQVE HOMINVM.
Idem Aulular. Act. II. Sc. I. DIVVM ATQVE HOMINVM *clamat continuo* FIDEM.
Iuuenal. Sat. XIII. *Nos* HOMINVM, DIVVMQVE FIDEM *clamore ciemus.*

Id quod fiebat hac exclamatione, PRO DEVM ATQVE NOMINVM FIDEM: qua præter Comicos, Cic. Diuinatione, & lib. III. & VI. in Verr. & pro Rosc. Comœ. vtitur. Sic reos quosdam hominum FIDEM IMPLORASSE, Sueton. in Tiber. cap. LXXV. narrat.

Aduersus vim quoque & iniuriã, FIDEM POPVLI RO. & FIDEM PLEBIS, vel FIDEM QVIRITIVM IMPLORABANT. Exemplorum copiam suppeditat Liuius, è quibus aliquot producam. Is enim lib. II. Voleronem, FIDEM PLEBIS IMPLORASSE refert. Idem lib. III. *Nutrix puellæ,* FIDEM QVIRITIVM IMPLORAT. Eodem lib. *Ipsius Appij,* FIDEM POPVLI RO. IMPLORANTIS *vox audiebatur.* Et lib. IIII. CVM FIDEM PLEBIS RO. IMPLORARET, *à Seruilio Hala obtruncatus est.* Ibidem de Melio, FIDEM PLEBIS IM-

PLORARE, *& opprimi se, consensu patrum, dicere.* Item lib. XLII. *Tot milia captiuorũ* FIDEM IMPLORANTIA POPVLI RO. Cic. lib. v. in Verr. IMPLORAT *ille* FIDEM POPVLI ROMANI. Idem pro Fonteio. *Cum virgo Vestalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestrámque, Iudices, ac* POPVLI RO. FIDEM IMPLORET. Seneca Epist. XV. *Nemo statim* QVIRITIVM FIDEM IMPLORAT. IMPLORARE autem Seruius in lib. x. Æneid. interpretatur, *auxilium cum miseratione deposcere.* Festus vero, *Inuocare.*

Atque huiusmodi Imploratio fiebat nonnumquam his verbis, FIDEM PLEBIS IMPLORO. Liuius lib. II. *Clamitans ait,* PROVOCO, ET FIDEM PLEBIS IMPLORO. Plaut. Ruden. Act. III. Sc. IL PROH POPVLARES, VESTRAM EGO IMPLORO FIDEM. Apud Senecam Troade Act. III. Sc. I. Andromacha, CÆLITVM APPELLO FIDEM, PIDEMQVI ACHILLIS. Interdum verò dicebant PRO VESTRAM FIDEM QVIRITES. Liuius lib. x. *Decurrit inde ad arma, &*, PRO VESTRAM FIDEM QVIRITES, *clamitans.* Aliàs legimus exclamasse eos, PORRO QVIRITES. Incertus auctor in Priapeis. PORRO(*nam quis erit modus*) QVIRITES, *Aut præcidite seminale membrum.* Sic enim prior versus interpungẽdus est. Apuleius lib. VIII. de Asino aur. *Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus*, PORRO QVIRITES, *perclare gestiui: sed vídustum ceterũ syllabis & literis, processit*, O, *tantum sine clarum & validum.* Quo loci Beroaldus contra verborum sententiam & antiquam lectionem, PROH QVIRITES emendauit. Quam emendationẽ Tertullianus in lib. I. aduersus Valentinianos refellit, inquiens, *inclamauerit in eam, quasi*, PORRO QVIRITES, *aut*, FIDEM CÆSARIS. Nec non Macrobius, qui ex Laberij Mimis citat hunc versum, PORRO QVIRITES *libertatem amisimus*, aut vt alij legunt, *perdimus.* Et hoc erat, QVIRITARE, Varro lib. v. de lingua Lat. QVIRITARE, *dicitur is qui* QVIRITIVM FIDEM CLAMANS IMPLORAT. Liuius lib. XXXIX. *Nec vox* QVIRITANTIS, *cum per vim stuprum inferatur exaudiri possit.* Interdũ & O CIVES, clamabant, vt apud Plaut. Curculio. Act. V. Sc. VLT. & Horat. Epist. I. lib. I. Sermon. Aliàs etiam dicebãt, ADESTE CIVES. Et ita apud Liuium lib. II. Publius Volero clamitat, ADESTE CIVES, ADESTE COMMILITONES. Et Manlius lib. VII. ad Quirites, PROINDE ADESTE, PROHIBETE IVS DE PECVNIIS DICI. Eius generis est Quiritatio illa Sannionis apud Terent. Adelph. Act. II. Sc. I.

OBSECRO POPVLARES, FERTE MISERO ATQVE INNOCENTI AVXILIVM
SVBVENITE INOPI.

Apud Appian. ἐν Ἰβηρικῇ, Scipio ita proclamat, Ἐπικαλοῦμαι, ὦ Ῥωμαῖοι, καὶ ὑμᾶς τῷ Σκιπίωνι. Ac planè in illis locutionibus FIDEI nomen, opem atque auxilium significare, Seruius notat ad illum Virgilij versum lib. x. Æneid.

Namque aliud quid sit quod iam implorare queamus.

Sic & in Act. Apost. cap. XXI. Ἄνδρες Ἰσραηλῖται βοηθεῖτε, D. Lucas acclamatũ memorat.

Aliàs etiam CONSVLVM, alias PATRVM FIDEM IMPLORABANT, Liuius lib. III. *Clamore ingenti, nunc* CONSVLVM, *nunc* PATRVM FIDEM IMPLORANT. MILITVM quoque FIDEM quandoque IMPLORATAM *legimus*. Idem Liuius lib. VII. *Fabius* FIDEM MILITVM IMPLORANS, *lacerantibus veste lictoribus, ad triarios se recepit.* Idem lib. XXIX. *Repugnabant enim*, MILITVMQVE FIDEM IMPLORABANT. Sueton. in Iulio cap. XXXIII. *Pro concione* FIDEM MILITVM, *flens ac veste à pectore discissa*, INVOCAVIT. Tacit. lib. XVIII. FIDEM *suorum quondam* MILITVM INVOCANS. Hirtius siue Oppius de bell. Gall. *Tum repente omnium suorum cominus* INVOCAT FIDEM ATQVE AVXILIVM, *ne sua vulnera*, PER FIDEM INTERPOSITAM, *paterentur inulta.* Milites etiam Scipionis CVM FIDEM CÆSARIS IMPLORARENT, ad vnũ interfectos ipsemet Cæsar lib. VI. de bello ciu. narrat. Apul. lib. IX. FIDEMQVE CÆSARIS *identidẽ* IMPLORANTIVM. Idem lib. III. *Nomen Augustum Cæsaris* INVOCARE *tentaui, & ô quidem tantum desertum & validum calamitatu reliquum aut ẽ* CÆSARIS. *nomen enunciare non potui.* Appian. lib. III. Epict. cap. XXII. Ἀλλ' αὖ τις οἱ δαίμων κραίνοι ζῶντι τοῖς σοῖς τῷ μίσῳ. Ὦ Καῖσαρ, ἐν τῇ σῇ εἱρήνῃ οἷα πάσχω. Spartian. in Iulian. *In palatio idem Iulianus occisus est*, FIDEM CÆSARIS IMPLORANS.

Erat & Implorationis species vox ista, CIVIS ROMANVS SVM. Cicero VI. in Verr. *Vt etiam illa vox, & illa* IMPLORATIO, CIVIS ROMANVS SVM, *quæ sæpe multis in terris opem inter Barbaros & salutem tulit, ea mortem illi acerbiorem & supplicium maturius ferret.* Et

alio

alio eiusdem orationis loco. *Nulla vox audiebatur, nisi hæc,* CIVIS ROMANVS SVM. Asinus Pollio lib. x. Epistolar. Familiar. *Et illi, misero,* QVIRITANTI, CIVIS ROMANVS SVM, *respondere t ille,* NVNC POPVLI FIDEM IMPLORA. Liuius lib. II. *Tum quoque inter tantas fortunæ minas metuendus magis quam metuens,* ROMANVS SVM, *inquit,* CIVIS. Suetonius in Galba cap. IX. *Implorantique leges,* & CIVEM ROMANVM *se testificanti.* Eiúsque vocis ope ac præsidio, D. Paulus verberum iniuriam deprecatus est, vt D. Lucas Act. Apostolor. cap. XXII. scribit. Plinius lib. IIII. Epist. XI. Celerem Equitē Romanū in comitio virgis cæderetur, vt incestī cum virgine Vestali reus, in hac voce persistitisse, QVID FECI? NIHIL FECI, narrat.

Implorationibus, Acclamationes subiungam, non eas quidem quæ in Senatu vel à Militibus fiebant, de quibus lib. II. & IIII. satis superque dixi, sed eas, quæ vulgo fieri solebant. Faustis planè acclamationibus familiaris erat vox, FELICITER. Sueton. in Claud. cap. VII. *Præsedit nonnumquā ludis, in Caij vicem, acclamante populo,* FELICITER. Idem in Domitiano, cap. XIII. *Acclamari etiam in Amphitheatro epulari die libenter audit,* DOMINO ET DOMINÆ FELICITER. Plutarchus in Galba: Καὶ πάντα θεῖα, οὔσης χιλιάρχου καὶ λοχάγου τοῦ Ῥωμαίοις συνήθους, Εὐτυχίας ἐπευχομένων τῷ Αὐτοκράτορι Γάλβᾳ. Cic. Epist. XLII. lib. XIII. ad Attic. *Faciam quod volunt.* FELICITER, VELIM, *inquam.* Flor. lib. III. cap. de Bello Cymbrico. *Eodē die quo gesta res est, visi pro æde Castoris & Pollucis iuuenes laureati, Prætori literas tradere, frequēnsque in spectaculo rumor victoriæ Cymbricæ,* FELICITER, *dixit.* In sponsalibus etiam idem acclamatum Iuuenal. Satyr. II. indicat.

Signatæ, inquiens, *Tabulæ: dictum,* FELICITER.
Ingens cœna sedet.

Eiusmodi erant βοαὶ illæ καὶ Εὐφημίαι, de quibus Appian. lib. v. de bell. Ciuil. lib. cùm de Antonij & Octauiæ sponsalibus agit. Repetitur & sæpius, hæc qua de agimus, vox, in Acclamationibus quæ extant apud Lampridium in Commodo. Congiarij vtique largitionibus, quæ ab Imperatoribus popularis gratiæ promerendæ causa, fiebant, acclamari solitum, DE NOSTRIS ANNIS TIBI IVPPITER AVGEAT ANNOS, Tertullianus Apologet. cap. XXXV. auctor est. Quædam etiam Imperatoribus dici, & acclamari solita Dio & Xiphilinus ita perstringunt, Ille lib. LIII. his verbis, ἀφ' οὗπερ καὶ τῶν ἄρχειν προσόμενοι τὸν κρατοῦντα, λέγειν εἰώθαμεν, Ὅπως σοι χαθησόμεθα. Hic verò in Commodo, ἐφ' ᾧ γὴ ὁ Δῆμος, καὶ ἡμεῖς παραχρῆμα πάντες, τότε δὴ, τὸ εἰ τοῖς συμποσίοις εἰώθεσαν λέγεσθαι, ἐξεβοήσαμεν, Ζήσῃς. Capitolin. in Gordianis narrat, cum quadam die fatum Imperatorium Gordianus in Africa legeret, atque à Proconsulibus Scipionibus cœpisset, acclamatum ab Afris, Novo SCIPIONI, VERO SCIPIONI, GORDIANO PROCONSVLI. Ibidémque, post concionem cuiusdam Decurionis Mauricij, à populo acclamatum refert, ÆQVVM EST, IVSTVM EST. GORDIANE AVGVSTE DII TE SERVENT, FELICITER. IMPERATOR ES, CVM FILIO IMPERES.

Accedāt & Gratulationum voces, quales sunt hæ, quas vbi Germanicū conualuisse Romæ percrebruit, à tota ciuitate missas Sueton. in Calig. cap. VI. refert: SALVA ROMA, SALVA PATRIA, SALVVS EST GERMANICVS. Similiterque Alexandro Seuero post victoriam Persicam, vndique omnes acclamasse, SALVA ROMA, QVIA SALVVS EST ALEXANDER, Lāpridius in eius vita scribit. Gratulantes planè EX SENTENTIA, dixisse, Quintilian. lib. VIII. cap. II. docet. Xiphilin. in Nerone. Καὶ αὐτῶν τῶν βουλευτῶν ὅτι μάλιστα συμβούντων. Ὀλυμπόνικα οὖα, Πυθιόνικα οὖα, Λύγυστι Λύγυστι Νέρωνι τῷ ἡγεμόνι, Νέρωνι τῷ Ἀπόλλωνι ὡς ὡς περιοδονίκῃ, ὡς ἀπ' αἰῶνος Αὔγυστε, ἱερὸν φωνὴ, μαχάιροι οἱ σὺν ἀχήνοντες. Idem ibid. Οἱ Αὐγύστοι, ὡς καὶ χαίροντες συμβόαν, καὶ ἦν ἀκόυειν πῶς αὐτῶν λεγόντων, Ὁ κελὸς Καῖσαρ, Ὁ Ἀπόλλων, Ὁ Λύγυστος, ὡς ὡς πύθιος, μά σι Καῖσαρ νῦς εἶ νικᾶ. Lāprid. in Commodo, *Appellatus est sanè inter cetera Triumphalia nomina, etiam sexcenties vicies,* PAVLVS PRIMVS SECVTORVM.

In nuptiis autem THALASSIO, clamitatum, nuptialémque eam vocem fuisse, Liuius lib. I. Plutarch. in Romulo, & Pompeio tradunt. Virgil. in Catalect.

Et insscio repentè clamatum semper,
THALASSIO, THALASSIO.

Martialis Epigram. XCI. lib. III.

Sternatur, à Corde, triclinio lectus,
THALASSIONEM *qui* TVVM *dicet solus.*

Idem Epigram. XXXVI. lib. I.

Quid si me iubeas, THALASSIONEM
VERBIS DICERE NON THALASSIONIS.

Et Epigram. XLVI. lib. XII.

Nec tua defuerant, verba, THALASSE *tibi.*

In nuptiarum etiam ritibus, hæc sollemnia verba fuisse, VTI TV CAIVS, EGO CAIA, alias demonstraui.

Saturnalibus vtique, IO SATVRNALIA, clamabatur. Martialis Epigramm. II. lib. XI.

Clamant ecce mei, IO SATVRNALIA, *versus.*

Liuius lib. XXII. *Ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniúmque imperatum: & eum lectum senatores strauerunt, & conuiuium publicum: Ac per vrbem,* SATVRNALIA, *die ac nocte clamatum.* Macrob. lib. I. Saturnal. cap. cap. X. *Vno die Saturnalia fuisse, & non nisi decimo quarto Kal. Ianuar. celebrata: quo solo die apud ædem Saturni conuiuio soluto,* SATVRNALIA *clamitabantur.* Statius Papin. lib. I. Siluar.

Tollunt innumeras ad astra voces,
SATVRNALIA *Principis sonantes.*

Dio lib. LVIII. Συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον, τὸ, Σατυρνάλια· ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῆς ἐλευθερίας σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. Interdum etiam dicebant, BONA SATVRNALIA. Arrian. lib. I. Epict. cap. XXIX. Τοῖς γὰρ παρὰ Διὸς, ὅταν παραλήψονται κριτῆς, καλλίγραφος Σάμιος Σατυρνάλια ἀγαθά. Martial. lib. XIIII.

Iste tibi faciet, BONA SATVRNALIA *porcus.*

Interdum & infaustas voces populus in principes, aliósque iactabat. Morte quidem Tiberij ita lætatú esse populú Ro. Sueton. in Tiber. cap. LXXV. scribit, vt ad primú nuntiú discurrẽtes, *pars,* TIBERIVM IN TIBERIM, *clamitarent, pars,* TERRAM MATREM, DEOSQVE MANES ORARENT, NE MORTVO SEDEM VLLAM, NISI INTER IMPIOS, DARENT. *Alij,* VNCVM ET GEMONIAS *cadaueri minarentur.* Sed & Galbæ caput hasta suffixum, non sine ludibrio circum castra portatum, acclamantibus identidem, GALBA CVPIDO FRVARIS ÆTATE TVA, idem in Galba cap. XX. narrat. Antiochiæ etiam licentius clamitatum, VIVVS ARDEAT VALENS, Ammian. Marcellin. lib. XXXI. refert.

Iam illam Senatus acclamationem, quæ est apud Lampridium in Commodo, AD LEONEM, à vulgo quoque vsurpatam constat. Nam & suum in Christianos odium, his vocibus, CHRISTIANOS AD LEONEM, populum testatum reliquisse, Tertullian. Apologet. cap. X. & vlr. & Euseb. lib. IIII. Histor. Ecclesiast. cap. XIIII. memorant. Idem Tertullian. in lib. de Spectacul. *Et qui insigniori cuique homicidæ* LEONEM POSCIT. Apul. lib. II. *Sæuire vulgus interdum, & facti veri similitudine ad crimnis credulitatem impelli,* CONCLAMANT IGNEM, *requirunt saxa.* Populum etiam acclamasse, Αἶρε τοῦτον, D. Lucas Euangel. cap. XXIII. & Αἶρε αὐτὸν, idem Act. Apostolor. cap. XXI. Et Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον, idem ibidem cap. XXII. refert. Eiusdem generis sunt hæ populi voces, Σταυρωθήτω apud D. Matthæum cap. XXVII. & Σταύρωσον, Σταύρωσον αὐτὸν, apud D. Marcum cap. XV. & D. Lucam cap. XXIII. De Areis etiam sepulturarum Christianarum populum acclamasse, ARIÆ NON SINT, Tertullian. in lib. ad Scapulam scribit.

Porrò in incendiis, AQVAM inclamari cõsueuisse, Quintilian. docet, Declamat. quæ, inscribitur, Pro ciuibus contra legatum. Sed & qui furem insequebantur, clamabant, PREHENDE FVREM, vt ex Petron. Arbit. Satyr. liquet.

His Præconia commodè subiicientur. Præconem autem ad ludos Seculares sollemni

ni more populum inuitantem, hoc carmine vsum legimus, CONVENITE AD LVDOS SPECTANDOS, QVOS NEQVE SPECTAVIT QVISQVAM, NEQVE SPECTATVRVS EST. Suetonius in Claudio cap. XXI. *Quare vox præconis irrisa est*, INVITANTIS, *more sollemni*, AD LVDOS QVOS NEQVE SPECTASSET QVISQVAM, NEC SPECTATVRVS ESSET, *cùm supereſſent adhuc qui ſpectauerant, & hiſtrionum producti olim, tunc producerentur.* Herodianus lib. IIII. ἔδειξε δὲ ἐπ' αὐτῷ καὶ ἡίας τινὰς παντοδαπῶν θαυμάτων, εἰ πᾶσι θεάτροις ὁμῶ, ἱερουργίας τε καὶ παιγνιδίας ἐπιτελούσας εἰς μεγέθους ζῆλον. Αἰωνίους δὲ αὐτὰς ἐκάλουν οἱ τότε ἀκούοντες, τῶν γενῶν ἀλλαττομένων ἑκάστοτε. Κήρυκες γὰρ ἐν τῷ βάμνι καὶ τὴν Ἰταλίαν διφοίτου χαλῶντες, ἥκειν ἐς θεάσασθαι πάντα, ἃ μήτε εἶδον, μήτε ὄψονται. ὅστις ὑπερξυλόγους τῆς παιλθούσης ἑορτῆς καὶ τῆς μελλούσης ἐδηλοῦτο πᾶσαι ἡλικίαι αἰθράπων ὑπερβαίνειν. Centeſimo enim quoque anno hi ludi edebantur, quod is eſſet terminus ſeculi, vt ex T. Liuij lib. CXXXVI. Cenſorin. refert in lib. de die Natali. Quanquam, vt centeſimo decimo quoque anno repeterentur, tàm commẽtarij Quindecim virorum, quàm Auguſti Edicta teſtabantur, vt Horatius in Carmine quod de ſecularibus ludis cantatũ eſt, id tempus hoc modò deſignauerit,

Certus vndenos decies per annos,
Orbis vt cantus, referátque ludos.

Vt tut ſit, cũ cẽreſimus annus (quẽadmodũ Paulus noſter ait) finis vitę hominũ lõgiſſimus ſit, ac proinde ſemel dũtaxat in vita Seculares ludi ſpectari poſsẽt, nihil mirũ eſt, ſi tali præconio ad eos ſpectãdos populus inuiraretur. Scitè itaq; Claudio hos ludos edẽti Vitellius hac voce gratulatus dicitur, SÆPE FACIAS, vt eſt à Trãquillo relatũ in Vitellio cap. II. Simili modò, Cenſorin. in lib. de die Natali. *A votis*, inquit, *auſpicia ſumantur. Itaque hũc diem (quod ait Perſius) numera meliore lapillo. Idque*, QVAM SÆPISSIME FACIAS, *exopto.* Sic & in veteri quadam Inſcriptione, CÆLIÆ CLAVDIANÆ V. V. MAXIMÆ. A DIIS ELECTAM MERITO SIBI TALEM ANTISTITEM NVMEN VESTÆ RESERVARE VOLVIT. COELIA NERVIANA SORCR VNA CVM PIERIO CONIVGE AC LIBERIS SVIS, ORANTES VT PER SECVLA FACERE DII PERMITTANT. Quod genus loquendi vſurpauit Macrinus in Oratione habita ad milites apud Lamprid. *Habete igitur*, COMMILITIONES, *pro imperio aureos ternos: pro Antonini nomine, aureos quinos, & ſolitas promotiones, ſed geminatas.* DII FACIANT VT HÆC SÆPIVS FIANT.

In FVNERIBVS planè INDICTIVIS (quo nomine vt Paulus ex Feſto interpretatur, ea funera ſignificabantur, ad quæ per Præconem euocabantur) dici ſolitum à præcone, EX ÆDIBVS EFFERRI MORTVVM, Varro lib. IIII. de lingua Lat. oſtendit. Idémque lib. VI. auctor eſt in ciuſmodi funetibus ptonuntiatum, OLLVS LETHO DATVS EST. Id quod etiam Feſt. Pomp. notat: à quo quantum ex veſtigiis literarum hariolari licet, ſcriptum fuiſſe veriſimile eſt, QVIRIS, *etiam ſingulari numero à nonnullis vſurpari*: Indicióque eſſe præconis vocem, qui in funeribus indicendis prædicabat, OLLVS QVIRIS LETHO DATVS. Ad huiuſmodi funerum Indictiuorum præconia pertinere videntur hæc verba, quæ ſunt apud Terent. Phormio Act. V. Sc. VLt.

EXEQVIAS CHREMETI QVIBVS EST COMMODVM IRE, IAM TEMPVS EST.

Eodémque alludens Ouid. lib. II. Amor. Eleg. XV.

Pſittacus Eois ales mihi miſſus ab Indis,
OCCIDIT: EXEQVIAS FERTE FREQVENTER AVES.

Hoc amplius apud Apuleium lib. VI. Metamor. indicij nomine, ei qui fugitiuã ancillã indicaſſet, præmium promittitur per Præconẽ, in hæc verba. SI QVIS A FVGA RETRAHERE VEL OCCVLTAM DEMONSTRARE POTERIT FVGITIVAM REGIS FILIAM, VENERIS ANCILLAM, NOMINE PSYCHEN, CONVENIAT RETRO METAS MVRITIAS, MERCVRIVM PRÆDICATOREM, ACCEPTVRVS, INDICII NOMINE, AB IPSA VENERE SEPTEM SVAVIA ET BLANDIENTIS LINGVÆ ADPVLSVM. Simile eſt apud Lucianum εἰ ἁρπίτταις, præconij exemplum. Εἴ τις αἰθράπουδον παφλαγονα τὸν ἀπὸ σωπῆς βαρβάρων ὄνομα τοιοῦτον, οἷον ἀπατημάτων ὑπάρχον εὐχερείας εἰ γενίῳ βαθῦ, κῆρας ἐξημβόν, καὶ γεβύνιον ἀμπεγόμβον ὀγκλον, ἄμουσον, τραχύφωνον, λοιδορὸν μενίων ὅτι ῥητῷ αὐτονόμῳ. Ad cõquirendas vtique res amiſsas præconibus olim vtebãtur. Plaut. Mercato. Act. III. Sc. VLt.

Certum est præconium iam iubere quantum est conducier,
Qui illam inuestigent, qui inueniant. post ad Prætorem illico
Ibo, orabo, vt CONQVISITORES *det mihi in vicis omnibus.*

Petron. Arbit. Satyr. *Intrat stabulum Præco cum seruo publico, aliáque sanè modica frequentia, facémque fumosam magis quam lucidam quassans, hæc proclamauit.* PVER IN BALNEO PAVLLO ANTE ABERRAVIT, ANNORVM CIRCA XVI. CRISPVS, MOLLIS, FORMOSVS, NOMINE GYTON. SI QVIS EVM REDDERE, AVT COMMONSTRARE VOLVERIT: ACCIPIET NVMMOS MILLE. Planè Philippo Macedonum rege superato, cùm ad Isthmicum spectaculum tota Græcia conuenisset, tuba silentio facto, Præconem ita pronuntiasse; S. P. Q. R. ET TITVS QVINTIVS IMPERATOR, PHILIPPO REGE, MACEDONIBVSQVE DEVICTIS, LIBEROS, IMMVNES, SVIS LEGIBVS ESSE IVBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQVE OMNES, ET INSVLAM EVBOEAM, PERROEBIOS, ACHEOS, STIOTAS, quemadmodum Liuius lib. XXXIII. cum Valer. Max. lib. IIII. cap. VIII. refert. Xiphilinus etiam in Nerone, tale fuisse in certaminibus & ludis Neronianis κήρυγμα ait, Νέρων Καῖσαρ νικᾶ τὸν δὲ ἀγῶνα, καὶ στεφανοῖ τόντε τῶν Ῥωμαίων δῆμον καὶ τὴν ἰδίαν οἰκουμένην.

Per Præconem etiam silentium fiebat, hoc verbo, SILETE, vel TACETE, Xiphilinus in Hadriano id demonstrat, cuius verba sunt hæc, Ἐκέλευσε τοῦτο δὴ τοῦ Δομιτιανοῦ κηρυχθῆναι, Σιωπήσατε, οὐκ ἐλέγθη μὲν γὰρ κῆρυξ ἀνατείνας τὴν χεῖρα, καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου ἡσυχάσας, ὅσπερ εἰώθασι ποιεῖν. οὐ γὰρ ἔστιν ὁπότε ὑπὸ κηρύγματος σιγάζονται ἐπειδὴ ἐσιώπησαν, ἔφη, τοῦτο θέλει. Καὶ οὐχ ὅτι τινὰ ὀργὴν τῇ κήρυκι ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν, ὅτι τὴν δυσχέρειαν τοῦ κελεύσματος οὐκ ἐξέφηνεν. Plaut. in prologo Asinar.

FACE *iam nunc* PRÆCO, *omnem auritum populum.*

In ludis planè Capitolinis SARDOS VENALES proclamatos, Plutarchus docet in Αἰτίοις, his verbis.. Διά τι τοῖς Καπιτωλίοις θέας ἄγοντες, εἶτι νῦν κηρύττουσι, Σαρδιανοὺς ὠνίους. Idémque Festus Pomp. excisis literis tradit in ver. *Sardos venales.*

Ceterùm Lictores, Magistratibus via populum decedere hac voce monebant, DATE VIAM CONSVLI. Hoc Liuius lib. III. coniiciendum reliquit: apud quem ita Appius Decemuir loquitur. I LICTOR, SVMMOVE TVRBAM, ET DA VIAM DOMINO AD PREHENDENDVM MANCIPIVM. Plutarchus in Gracchis. Τῶν ὑπηρετῶν (I. Lictorum) τις αὐτοῦ Κοΐντος Αντύλλιος διαφέρων ἑτέρωσε τὰ σπλάγχνα πρὸς τοὺς περὶ τὸν φούλβιον εἶπε, Δότε τόπον ἀγαθοῖς, κακοὶ πολῖται. Eadem loquendi figura, Plautus Curculio. Act. II. Sc. vlt. sic Curculionem loquentem facit.

DATE VIAM *mihi noti atque ignoti, dum ego hic officium*
Facio, fugite omnes, abite & DE VIA SECEDITE.

Idem Aulular. Act. III. Sc. I.

Optati ciues, populares, incolæ, accolæ, aduenæ,
DATE VIAM, *qua fugere liceat.*

Acron quoque in lib. I. Epistol. Horatij, seruos officiosos in turba hunc & illum in latus fodiendo, dicere solitos memorat, DATE LOCVM DOMINO MEO. Ouid. lib. I. de Ponto Eleg. I.

Vaticinor, moneóque, LOCVM DATE *sacra ferenti:*
Non mihi sed magno poscitur ille Deo,

Ceterùm in Diuortiis faciendis certa fuisse ac sollemnia verba, perspicuè Cicero demonstrat lib. I. de Orato. cùm ait, *Cùm quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quæ si iudicaretur,* CERTIS QVIBVSDAM VERBIS, *non nouis nuptiis,* FIERI CVM SVPERIORE DIVORTIVM, *in concubinæ locum ducebatur.* Sanè hac in re Caius noster recepta fuisse hæc verba tradit, RES TVAS TIBI HABETO: RES TVAS TIBI AGITO, L. II. D. de Diuort. Quod ego aliquot auctorũ testimoniis in libro Singul. ad L. Iuliam de Adulter. pridem comprobaui. Cicero Philipp. II. *Mimam exegit,* RES SVAS SIBI HABERE IVSSIT. Quintilian. Declamatio. CCLXII. *Tũc repudiatã tu credis vxorem, cum* RES SVAS SIBI HABERE IVSSA EST, *cum,* EGREDI DOMO. Apuleius lib.

vde.

v. de Asino aut. CONTESTIM TORO MEO DIVORTI, TIBIQVE RES TVAS HABETO. Quam formulã subscriptã fuisse Antonij statuæ, cùm & eodẽ tempore Octauiam vxorem, haberet & Cleopatram, Seneca ostendit lib. VII. Suasoriar. Sed valde illius loci verba corrupta sunt. Sic enim vulgo scriptum est, *Hoc in vita restituas tibi habe*, vbi legendum puto, RES TVAS TIBI HABE. Quod & a Plutarcho in Antonio significatur his verbis Οκτάβιαν δὲ Καῖσαρ ὑβρίζεσθαι δοκῶσαν ὑπ' Ἀντωνίου ἐξ Ἀθηνῶν, ἐκ. λευσι καὶ ἑαυτὸν οὐκέτι ἔφη τὸν ἄνδρα τὸν ἔτι κοινὸν ἀπολείπειν τοῦ αὐδρὸς, ἀλλὰ κἀκεῖνον αὐτὸν εἰ μὴ δι' ἑτέρας αἰτίας ἔγγαμε πολιτεῖαν Αντωνία παρεχόλευ, Τὰ καθ' ἑαυτὴν ἐᾷν. Res autem suas sibi habere, Iustin. martyr in Apolog. pro Christianis dicta, Διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς, vocat. Verba eius, cum de muliere, religionis Christianæ causa insimulata tractat, hæc sunt. Καὶ ἡ μὲν βιβλίδιον σοὶ τῷ Αὐτοκράτορι αἰτήσει, πρόσταγμα αὐτῇ, Διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιοῦσα, ἕνεκα τοῦ ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Quæ verba ex eo descripsit Eusebius lib. IIII. hist. Eccles. cap. VXII. Eóque adludens Plautus Trinumo Act. II. Sc. I. APAGESIS, ait, AMOR, TVAS RES TIBI HABE: AMOR *mihi amicus ne suas vnquam.*

Et in Amphitruo. Act. III. Sc. II.

VALEAS, TIBI HABEAS RES TVAS, REDDAS MEAS.

Seneca lib. II. Controuersiar. *Vxorem tortor dimisit, ad partum ingratus vocabat, quod in præmio nullam vxoris fecerat mentionem.* RES TVAS TIBI HABE, *inycere debuit manum, & ipsam inter res suas trahere.*

Sanè in Diuortiis faciendis præter illa legima verba, etiã eam cui nuntius remittebatur, ÆDIBVS EXIGI, EGREDIQVE iussam documento est, quod in illis iam à me citatis Ciceronis, & Quintilian. locis, *Mimam exegit*, & *domo egredi iussa*, legitur. In ea tes his verbis forte vtebantur FORAS vel, EXI FORAS. Martialis Epigram. e v. lib. XI.

VXOR VADE FORAS, *aut moribus vtere nostris.*

Iuuenalis Sat. VI. repudium mitti vxori significans,

COLLIGE SARCINVLAS, *dicet Libertus*, ET EXI.

Nonius planè illum Ciceronis ex Philippicis locum cum his verbis, adducit, *Claues ademit, foràsque exegit.* Idem Nonius, in verbo *facessere*, citat hos Titinnij è Geminis, versus, quos ad hanc diuortij formulam spectare liquidò compertum habeo.

At aliquis vestrum nuntiet

Geminæ, VT RES SVAS PROCVRET, ÆDIBVS FACESSAT.

Eóque fortè pertinet locus Varronis positus ab eodem in verbo *Betere*, *Betere est ire.* Varro περὶ παιδοποιΐας. *Quod parere ea non poterat mulier*, FORAS BETERE IVSSIT.

Filios etiam domo exigentes patres, IN CONSPECTVM suum venire vetabãt. Manlius certè Torquatus, suscepta domi de filio quem Macedonum legati pecuniarum captarum accusabant, cognitione, re ex vtraque parte audita, hoc modo pronunciauit: CVM SILLANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REPVB. ET DOMO MEA INDIGNVM IVDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. quemadmodum à Cicerone lib. I. de Finib. & Valer. Max. lib. V. cap. VIII. refertur.

Hoc loco de Adrogationibus & Adoptionibus dicere non erit alienum. Cùm autem is qui sui iuris, suæque potestatis erat, adrogabatur, (quod per populum primò fiebat, dein principis auctoritate fieri cœpit) is quidem qui adrogabat, ita interrogabatur, AN VELLET EVM QVEM ADOPTATVRVS ESSET, IVSTVM SIBI FILIVM ESSE. Vicissimque is qui adrogabatur, interrogabatur, AN ID FIERI PATERETVR, L. II. D. de adoptionib. Et hoc est quod Agell. lib. V. cap. XIX. *Adrogantur*, ait, *ij qui quum sui iuris sunt, in alienam sese potestatem tradunt, eiusque rei* IPSI AVCTORES FIVNT. Cuius rei rationẽ Cic. pro domo sua ita exponit. *Cum hoc iuris a maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Ro. aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse* AVCTOR FACTVS SIT. *Quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quanquam in illa Adoptione legitime factum est*

nihil, tamen te esse interrogatum, AVCTOR NE ESES, VT IN TE P. FONTEIVS, VITÆ NECISQVE POTESTATEM HABERET, VT IN FILIO. *Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id* XXX. *Curiæ iussissent, num id iussum esset ratum? Certè non: quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non fictè, & fallaciter populares, sed verè & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt ciuis Ro. libertatem nemo posset inuitus amittere.*

Adrogationes planè non nisi causa cognita olim fiebant. In causæ autem cognitione quid versaretur, non possum aptius quam Ciceronis & Agellij verbis demonstrare. Illius, pro Domo sua verba sunt hæc. *Quod est Pontifices ius Adoptionis? nempè vt is adoptet, qui neque procreare iam liberos possit: & cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde* CAVSA CVIQVE SIT ADOPTIONIS, *quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum,* QVÆRI A PONTIFICVM COLLEGIO SOLET. *Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, Senatorem: Liberorumne causa? at procreare potest, habet vxorem, suscepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium: quid sacra Clodiæ gentis, cur interent, quod in te est? quæ* OMNIS NOTIO PONTIFICVM, *cùm adoptaret, esse debuit. Nisi fortè ex te ita quæsitum est, num perturbare Rempub. seditionibus velles: & ob eam causam adoptari, non vt filius esses, sed vt Tribunus pl. fieres, & funditus euerteres ciuitatem, Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbauerunt. Non ætas eius, qui adoptabat, quæsita est, vt Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum vterque, nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptauit. Quas Adoptiones, sicut alias innumerabiles,* HEREDITATES NOMINIS, PECVNIÆ, SACRORVM, SECVTÆ SVNT. Et mox. *Nego istam Adoptionem Pontificio iure esse factam. Primùm quod ea vestræ sint ætates, vt is qui te adoptauit, vel tibi loco filij per ætatem esse potuerit: deinde, quod* CAVSA QVÆRI SOLET ADOPTANDI, *vt & is adoptet, qui quod natura iam assequi non potest, à legitimo & Pontificio iure quærat: & ita adoptet vt ne quid de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. Illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus neque dolus adhibeatur: vt hæc simulata adoptio filij, quam maximè veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur.* Agellius verò illo eodem cap. XIX. lib. V. *Sed* ADROGATIONES, ait, *non temerè, nec inexplorate committuntur. Nam Comitia arbitris etiam Pontificibus præbentur, quæ* CVRIATA *appellantur. Ætas quoque eius, qui adrogare vult, an liberis potius gignŭdis idonea sit, bonáq; eius, qui adrogatur, ne insidiosè appetita sint, cõsideratur.* IVSQVE IVRANDVM *à Q. Mutio Pontifice Maximo* CONCEPTVM *dicitur, quod in Adrogãdo iuraretur. Sed Adrogari non potest, nisi iam vesticeps.* ADROGATIO *autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam trãsitus per Populi Rogationem fit. Eius Rogationis verba hæc sunt.* VELITIS, IVBEATIS, VTI L. VALERIVS, L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET: VTIQVE EI VITÆ NECISQVE IN EVM POTESTAS SIET, VTI PARIENDO FILIO EST: HOC ITA, VT DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO.

Adoptabant autem adrogabantve tam in locum filij, quam in locum nepotis, L. si adrogator, §. vlt. D. de adoption. Vbi verò in nepotis locum quis adoptabatur, is QVASI EX FILIO NATVS ADOPTABATVR. Paul. in L. cùm nepos, D. eo. *Cum nepos adoptatur* QVASI EX FILIO NATVS, *consensus filij exigitur.* Idem in L. si quis nepotem, D. eo. *Si quis nepotem* QVASI EX FILIO NATVM, *quem in potestate habet, consentiente filio adoptauerit.* Et in L. si is qui filium, D. eo. *Si is qui filium haberet, in nepotis locum adoptasset,* PERINDE ATQVE SI EX EO FILIO NATVS ESSET. Vlpian. in L. si paterfa. §. 1 D. eo. *Qui duos filios & ex altero eorum nepotem habet, si vult nepotem* QVASI EX ALTERO NATVM *sic adoptare: potest hoc efficere si eum emancipauerit, & sic adoptauerit* QVASI EX ALTERO NATVM. Pompon. in L. adoptiones, D. eo. *Adoptiones non solum filiorum, sed & quasi nepotum fiunt: vt aliquis nepos noster esse videatur,* PERINDE QVASI EX FILIO, VEL INCERTO, NATVS. Scæuola in L. si quis filium, D. de coniungen. cum eman. *Si quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis locum,* QVASI EX EO FILIVM,

FILIVM NATVM ADOPTET. Idem in L. Gallus, §. forsitan, D. de liber. & postum. *Ergo & si pronepos admittetur qui natus erit ex nepote postea viuo filio,* ATQVE SI EX NATVS EO ESSET, *adoptatur.* Quæ formula plenius exprimitur à Proculo in L. si is qui nepotem, D. de adoptionib. in qua postquam proposuit eum qui nepotem ex filio habebat, in nepotis loco aliquem adoptasse, *sed si sic,* ait, *adoptauit.* VT ETIAM IVRE LEGIS NEPOS SVVS ESSET, QVASI EX LVCIO, *puta,* FILIO SVO, ET EX MATRE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET.

Adoptare autem quis NEPOTIS LOCO poterat, etiam si filium non haberet, L. adoptare, D. eo. Verum si filium haberet, consensus filij exigebatur, L. cúm nepos, & L. si quis nepotem, D. eo. Interdum etiam filij, procreatis nepotibus in adoptionem ita se dabant, VT FILII SEQVERENTVR PATREM ADOPTIVVM, L. si emancipatus, §. si filius, D. de bon. poss. con. tab. *Sed & si emancipatus filius procreatis nepotibus in* ADOPTIONEM SE DEDERIT, VT EVM FILII SEQVANTVR, Et L. si pater, D. eo. tit. *Si pater se dederit in adoptionem,* NEC SEQVATVR EVM FILIVS, *emancipatus ab eo antea factus.*

In Manumissionibus quoque certa & sollemnia verba fuisse constat. Hermogeniã. in L. manumissio, D. de manumiss. vind. MANVMISSIO *per lictores hodie, Domino tacente, expediri solet: &* VERBA SOLLEMNIA, *licet non dicantur, vt dicta accipiuntur.* Boët. in Topica Cicero. VINDICTA *vero est virgula quædam, quam lictor manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem vindicabat, dicens quædam* VERBA SOLLEMNIA. Ea qualia essent Paul. ex Festo ita aperit. MANVMITTI *seruus dicebatur, cum dominus eius, aut caput eiusdem serui, aut aliud membrum tenens, dicebat,* HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO, *& emittebat eum è manu.* In vetusto Bibliothecæ Regiæ Glossario, hæc verba reperi. Βινδικτα, ἡ ῥάβδος, μεθ' ἧς ὁ Ἀρχὼν, ἢ ὁ Πράιτωρ, τὴν τοῦ ἐλευθερουμένου κεφαλὴν ἔπαιον, Φάσκοντες, φαμὲν τὸν παρόντα ἄνθρωπον εἶναι ἐλεύθερον, καὶ πολίτην ῥωμαῖον. Apud Liuium lib. XXII. Volones, quorum forti ac fideli opera in pugna contra Hannonem vsus fuerat Gracchus, pro præmio libertate ita donat, QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE REIPVB. IPSISQVE ESSET, OMNES EOS LIBEROS ESSE IVBEO. Plautus Menechm. Act. v. Sc. penult.

LIBERVM TE IVSSI ABIRE.

Martial. Epigramm. lib. IX.

Affers nescio quas mihi tabellas
Et dicis modo LIBERVM ESSE IVSSI.

Aliâs dicebant, LIBER ESTO. Plaut. Menæchm. Act. v. Sc. VII

Mea quidem causa LIBER ESTO, ATQVE ABITO QVO VOLES.

Terent. Adelph. Act. v. Sc. vlt.

Si quidem ita vis, Syre, eho accede huc ad me,
LIBER ESTO.

Ex quibus apparet quandoque dimitti solitos qui manumittebantur, his verbis, ABITO QVO VOLES, vel NIHIL TE MOROR, Quo genere loquendi & Plautus Sticho vtitur.

In hunc, ait, *diem* NIHIL TE MOROR,
ABI QVO LVBET.

Liuius lib. IX. MORATVS SIT NEMO, QVOMINVS VBI VISVM FVERIT, ABEANT. Et lib. X. *Tu vero* ABEAS, NEQVE TE QVISQVAM MORATVR Cic. Philip. XIII. NIHIL MOROR *eos saluos esse, atque* IRE QVO LVBET. Ex eius etiam Manumissionis, quæ sacrorum causa fiebat, sollẽnibus verbis, hæc Festus Pomp. in voce *puri*, verba citat, PVRI, PROBI, PROFANI, SVI, AVRI. Sed ad alia remotiora licet transeamus.

Statuis vtique Titulos adscribi, earumque basi incidi cõsueuisse non est ignotum. Sueton. in Calig. cap. XXXIIII. STATVAS *virorum illustrium ab Augusto ex Capitolina area, propter angustias, in Martium campum collatas ita subuertit, atque disiecit, vt restitui, saluis* TITVLIS *non valuerint.* Idem in Domitiano cap. XVIII. *Atque etiam* E BASI

STATVÆ TRIVMPHALIS TITVLVS *excussus vi procellæ, in monumentũ proximum decidit.* Eiusmodi Titulorum formulas, exemplis aliquot patefaciam. Cic. Epist. III. lib. XII. Familiat. *In statua quam posuit in Rostris*, INSCRIPSIT, PARENTI OPTIME MERITO. Idem Philipp. VI. *Aspicite illam à sinistrâ Equestrem statuam inauratam?* QVINQVE ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO POPVLI RO. Et mox. *Sed hæc vna statua. Altera, ab Equitibus Ro.* EQVO PVBLICO: *qui item adscribunt*, PATRONO. Dein aliquo interiecto interuallo, *Sed illa*, ait, *statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere*, L. ANTONIO IANI MEDII PATRONO. Item Epist. I. lib. VI. ad Attic. scribit, Africani statuam, quæ ad Opis posita erat in excelso, nihil aliud habuisse inscriptum, nisi, CENSOR: In illa verò quæ erat ad Pollucis, inscriptum fuisse, CONSVL. Horat. Ode XXIIII. lib. III.

Si quæret, PATER VRBIVM,
Subscribi statuis.

Appian. lib. I. de Bell. ciuilib. refert Syllæ statuam Equestrem auratam pro Rostris à Populo Ro. positam cum hoc Titulo, CORNELIO SYLLÆ IMPERATORI FELICI. Sueton. in Iulio cap. LXXXV. *Postea solidam columnã prope XX. pedum, lapidis Numidici, in foro statuit: scripsitque*, PARENTI PATRIÆ. Idem in Vitellio, cap. III. *Defunctum Senatus publico funere honorauit: Item statua, pro Rostris, cum hac inscriptione*, PIETATIS IMMOBILIS ERGA PRINCIPEM. Idémque Inscriptionis cuiusdam statuæ Augusti meminit in eius principis vita, cap. XCVII. Plinius lib. XXXIIII. cap. VIII. *Et vna non prætereunda, licet auctoris incerti, iuxta Rostra, Herculis tunicati, Eleo habitu, Romæ, torua facie, sententéque suprema, in tunica. In hac tres sunt* TITVLI: *Vnus*, L. LVCVLLI IMPERATORIS, DE MANVBIIS. *Alter*, PVPILLVM LVCVLLI FILIVM EX S. C. DEDICASSE. *Tertius*, T. SEPTIMIVM SABINVM ÆDILEM CVRVLEM EX PRIVATO IN PVBLICVM RESTITVISSE. Idem eiusdem lib. cap. VI. *Inuenitur & statua* DECRETA *& Turraciæ Caiæ, siue Suffeciæ Virgini Vestali, vt poneretvr vbi vellet: quod adiectum, non minus honoris habet, quàm quod femine est decreta. Meritum eius ipsis ponam Annalium verbis:* QVOD CAMPVM TIBERINVM GRATIFICATA EA ESSET POPVLO. Herodian. lib. I. Τῦ δὲ μεγίστῳ Ἀγάλματος Κολοσσαίν, ὅπερ σέβουσι Ῥωμαῖοι, εἰκόνα φέρον ἡλίου, τῶν ναφαλῶν ἀποτμῶν, ἱδρύσατο ἑαυτῦ, ὑποχάψας τῦ βάσει, ὑχ' ὡς ἰώβαιος βασιλικὸς ἢ πατρώας εὐσεβείας: αἰτὶ δὲ γερμανικῦ, μονομάχους χιλίους νικήσαντος. Ex vetustis etiã Inscriptionibus liquet, sæpe Statuis quæ ab Ordine Decurionũ alicui ob merita decernebãtur, subscriptũ, Honore eos quibus oblatæ ex, & de publico ponẽdæ erãr, contẽtos, Impẽsam remisisse. Quid significãt in priscis lapidibus hę singulares literæ, H. C. I. R. id est, HONORE CONTENTVS IMPENSAM, seu IMPENDIVM REMISIT, vel, H. A. I. R. id est HONORE ACCEPTO IMPENSAM, seu IMPENDIVM REMISIT, & alias, HONORE CONTENTVS SVA PECVNIA POSVIT. Vel QVORVM HONORE CONTENTVS, IMPENSA SVA POSVIT. In iisdem etiã lapidibus sæpe inueniuntur hæ notæ, L. D. D. D. id est, LOCVS DATVS DECRETO DECVRIONVM. Sanè qui statuarũ honore afficiebantur, in earum Dedicatione, sæpe Sportulas, Diuisiones, aut Epulũ dabãt, daríve iubebãt. Idque Titulis statuarũ, inscriptionibusque declarabatur. Cuius rei multa sunt in antiquis lapidibus monumenta. Perusij exiat inscriptio statuæ Antonino positæ, quæ hoc de Egnatio Festo elogium continet. CVM EI PLEBS VRBANA LVDOS PVBLICOS EDENTI, AD STATVAM PONENDAM, PECVNIAM OPTVLISSET, IS HONORE CONTENTVS IMPENSAM REMISIT ET IMPETRATA VENIA AB ORDINE PERVSINOR. OPTIMO MAXIMOQ. PRINC. DE SVA PECVNIA POSVIT. CVIVS OB DEDICATIONEM, DARI IVSSIT AB HERE DE SVO, DECVRIONIB. SING. HS. IIII. N. PLEBI, HS. II. N. L. D. D. D. Visitur & ibidem alia Inscriptio, in cuius extremo est, VIBIVS VOLVMIANVS AVO CARISSIMO: OB CVIVS DEDICATIONEM DEDIT DECVRIONIBVS ℔ II. PLEBI ℔ II. L. D. D. D. In inscriptione Hispaniensi. PIETATATI AVG. L. LVCRETIVS EVLVIANVS FLAMEN COL.

COL. IMMVNIVM PROVINCIÆ SÆTICÆ PONTIF. PERPETVVS. DOMVS AVG. T. P. I. EX ARG. P. OB HONOREM PONTIFICATVS LVCRETIA LVCRETIA L. F. CAMPANA FLAM. PERP. DOMVS AVG. EDITIS AD DEDICATIONEM SCÆNICIS LVDIS PER QVATRIDVVM ET CIRCENSIBVS, ET EPVLO DIVISO POSVIT. HVIC DONO LVCRETIA CAMPANA AMPLIVS NOMINE SVO CORONAM AVREAM ADIVNXIT. Id ipsum & aliis quas subiecit inscriptionibus comprobatur.

C. VALIO POLYCARPO &c. PATRONO COLLEGIORVM FABR. CENT. DENDROPH. NAVIC. ET VICIMAG. COLON. PISAVR. PLEBS PISAVRENSIS OB MERITA. CVIVS DEDICATIONE SPORTVLAS DECVRIONIB. * V. ITEMQVE COLLEGIIS * I. DEDIT. L. D. D. D. P.

Q. VELCINNÆ L. F. STEL. PROCVLO. DECVRIONI MEVANIOLÆ. C. C. M. M. PATRONO. HONORE CONTENTVS IMPENDIVM REMISIT. ET DEDICATIONE STATVÆ NVMER. COLL. IPSORVM SPORTVL. DEDIT SINGVL. DENARIOS BINOS. L. D. D. D.

L. AVRELIO MARCIANO AVG. LIB. EXCEPTORI AVXIMATIS D. D. MARCVS AVG. LIB. PROC. PATER H. A. I. REMISIT: CVIVS DEDICATIONE DECVRIONIBVS * III. COLONIS * II. DIVISIT.

L. MÆSIO L. P. POL. RVFO PROC. AVG. TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS TRIB. COH. MIL. ITALIC. VOLVNT. QVÆ EST IN SYRIA PRÆF. FABRVM BIS, MVNICIPES ET INCOLÆ OB MERITA EIVS QVOD ANNONAM CARA FRVMENT. DENARIO MODIVM PRÆSTITIT, EARVMQVE DEDICAT. RVFVS EPVLVM DEDIT DECVRIONIB. SING. HS. XXX. SEXVIRIS ET AVGVSTALIB. SING. HS. XII. PLEBI SING. HS. IIII.

PVBLICIÆ M. F. PIRMILLÆ LOCO DATO D. D. M. PVBLICIVS QVARINIVS: CVIVS DEDICATIONE DATA SVNT AB EA DECVRIONIB. SINGVLIS HS. VIII. N. MVNICIPIB. ET INCOLIS SING. HS. IIII.

Aliâs CENAM DATAM inscribebant, vt in hac Auximitana Inscriptione. FLAMINIA AVGVSTA MARITO OMNIBVS EXEMPLIS DE SE BENE MERITO, ET IN DEDICATIONE STATVÆ CENAM COLONIS ET EPVLVM POPVLO DEDIT L. D. D. Et in fine alterius inscriptionis ibidem. ET IN DEDIC. STATVÆ COLONIS CENAM DEDIT. Et aliâs, CENTVRIONES LEG. II. TRAIANÆ FORTISS. OPTIMO: IN CVIVS DED. CENAM COL. DED. L. D. D. D. Rursusque ibidem. COLONI OB MERITA EIVS IN CVIVS DEDIC. CENAM COL. DED. L. D. D. D. Sic & in Inscriptione quadam ad Litim amnem. CVIVS DEDICATIONE STATVÆ CENAM DEDIT DECVRIONIBVS SING. * VIII. NVMVM ET POPVL. SING. *. II. NVMVM DIVISIT. Aliâs erustulum & mulsum datum, inuenio. Sic in Inscriptione Sorana. M. BÆBIO M. F. ÆD. . . . . ET I. D. II. VIR. . . . . OCVRO EX SC. II. D. D. M. BÆSIVS M. P. ROM. SABINVS M. VALERIVS M. F. ROM. SEPTIMINVS M. VALERIVS M. L. ROM. IVCVNDINVS HERED. EIVS, EX TESTAMENTO I. D. D. D. CVIVS DEDIC. CRVSTVM ET MVLSVM POPVLO DIVISVM EST. Quod & in Titulis signorum dedicatorum non est infrequens.

Hisce porrò Titulis quandoque meritorum elogium adscribebatur: vt in Inscriptione Statuæ Eugenij. OB EGREGIA EIVS IN REMPVB. MERITA, HVIC D. D. N. N. CONSTANTINVS VICTOR AC TRIVMPATOR, SEMPER, AVGVSTVS, ET IVLIANVS NOBILISSIMVS CÆSAR, STATVAM SVB AVRO IN FORO DIVI TRAIANI, QVAM ANTE SVB DIVO CONSTANTE, VITÆ ET FIDELISSIMÆ DEVOTIONIS GRATIA SERVIT, ADPROBANTE AMPLISSIMO SENATV, SVMPTV PVBLICO, LOCO SVO RESTITVENDAM CENSVERVNT. Et in Inscriptione statuæ Saturnini Secundi. OB EGREGIA EIVS IN REM

PVBLICAM MERITA, D. D. N. N. VALENTINIANVS ET VALENS, VICTORES AC TRIVMPACTORES, SEMPER AVGVSTI, STATVAM SVB AVRO CONSTITVI LOCARIQVE IVSSERVNT.

ANICIO PAVLLINO IVNIORI A. C. PROCOS. ASIÆ ET HELLESPONTI CONSVLI ORDINARIO PRÆPECTO VRB. VICE SACRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS, ELOQVI, IVSTITIÆ, ATQVE CENSVRÆ QVIBVS PRIVATIM AC PVBLICE CLARVS EST, PETITV POP. ROM. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO DD. NN. TRIVMPHATORIS AVG. CÆSARVMQVE FLORENTIVM, STATVAM SECVNDAM AVRO SVPEREVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT. Idem & in statuis quas plebs ponendas censebat adscribebatur, veluti in his Inscriptionibus.

T. AVCINO MARCELLINO V. C. CONS. CAM. PATRONO DIGNISSIMO OB INSIGNIA BENEFICIA, QVIBVS LONGA POPVLI TÆDIA SEDAVIT, VNIVERSA PLEBS BENEVENTANA CENSVIT PONENDVM.

P. TITIO PERPETVO V. C. CONSVLARI TVSCIÆ ET VMBRIÆ, OB SINGVLARIA EIVS ERGA PROVINCIALES BENEFICIA, ET OB MODERATIONEM DOCVMENTO ETIAM POSTERIS RELINQVENDAM ÆTERNAM STATVÆ MONVMENTVM P. PISCE, ET VMBRI PATRONO PRÆSTANTISS. CONLOCARVNT.

IVLIO EVDVLIDÆ C. V. CORR. TVSCIÆ X. VIRO, PRÆFECTO ÆRARII S. SATVRNI, OB INLVSTRIA IPSIVS MERITA ET AMOREM IVXTA CIVES, ORDO INTERAMNATIVM PATRONO.

P. PVBLILIO CEIONIO IVLIANO CORRECTORI TVSCIÆ ET VMBRIÆ, OB INSIGNIA EIVS GESTA, ET ILLVSTRE NOMINIS ERATIONIS MERITVM, ORDO NARNIENSIVM VNA CVM CIVIBVS STATVAM COLLOCAVERVNT PATRONO DIGNISSIMO.

C. ACILIO C. F. PAL. POLITICIANO EQVO PVB. ÆD. Q. IIII. VIR. I. D. IIII. V. QQ. PATRON. MVNIC. DEC. VI. VIR. PLEBS VRB. OB MERITA EIVS. L. D. D. D.

Mensores etiã Portuenses statuã se Ragonio Vincentio Celso posuisse hoc Titulo testantur. STATVAM PATRONO PRÆSTANTISSIMO, TESTIMONIVM GRATVLATIONIS, EXSOLVIMVS: CVM RES NON ADVLATIONE, PRIVATO SED IVDICIO, POSITO IN OTIO ET QVIETE REDDATVR. DEDICATA VIII. KAL. SEPT. PL. TIMASIO ET PL. PROMOTO VV. CC. CONSS. Sic & Vitrasii statuæ subscriptum erat. OMNIBVS Q. PERFVNCTO HONORIBVS INTRA ÆTATIS PRIMORDIA, OB PROVIDENTIAM ET STATVM OPTIMVM VRBI ROMÆ AB EO REDDITVM, CORPVS OMNIVM MANCIPVM STATVAM SVB ÆRE CONSTITVIT. Partem etiam ex Titulo statuæ Aurelij Symmachi subscripto subiiciam, cuius verba sic habent. AVRO INLVSTREM STATVAM, QVAM A DOMINIS AVGVSTIS Q. NOSTRIS SENATVS AMPLISSIMIS DECRETIS FREQVENTIB. IMPETRAVIT, IDEM TRIVMFATORES PRINCIPES NOSTRI, CONSTITVI, ADPOSITA ORATIONE, IVSSERVNT, QVÆ MERITORVM EIVS ORDINEM AC SERIEM CONTINERET, QVORVM PERENNE IVDICIVM TANTO MVNERI HOC QVOQVE ADDIDIT, VT ALTERAM STATVAM PARI SPLENDORE ETIAM APVD CONSTANTINOPOLIM CONLOCARET. DEDICATA III. ET MBROBVNDE SOSS. Ex qua & aliis compluribus subscriptionibus, quas omnes referre longum esset, apparet Dedicationis statuarum diem & consulem, earum Titulis adscriptum. Legitur & in quibusdam, ÆRE CONLATO, statuam positam. Et interdum statua, SVB ÆRE, interdum SVB AVRO, posita significatur. Ab ordine etiam decretam testantur his verbis, ORDO, vel CORPVS, vel COLLEGIVM PONENDAM CENSVIT, vel CONLOCAVIT. Adduntur & quandoque nomina eorum qui ponendas curauerunt, hoc modo, CVRANTIBVS, vel, CVRAM AGENTIBVS ILLIS.

Quin & Imaginibus similes Titulos subscribi consueuisse, qui Magistratus gestos, honores

honores & Triumphos continebant, Liuius lib. IIII. & lib. VIII. & X. ostendit. In de Cassio obiectum, Tacitus lib. XVI. scribit, quod inter Imagines maiorum etiam Cassij effigiem coluisset, ita inscriptam, DVCI PARTIVM. Ex hoc more Ouid. in Epist. Phyllid. ad Demophoontem. *Hoc tua, post illos* TITVLOS, *signetur* IMAGO I.

HIC EST, CVIVS AMANS HOSPITA CAPTA DOLO EST.

Interdum subscribebant Statuis, eas positas HONORIS CAVSSA, vt in hac Inscriptio. mutila. . . . CIVIVM ROMANORVM QVI MITYLENIS NEGOTIANTVR, M. TITIO M. F. PROCOS. PRAEF. CLASSIS COH. DESIG. PATRONO HONORIS CAVSSA. Et aliàs. L. FIRMIO L. F. PRIM. PIL. TR. MIL. IIII. VIR. I. D. COLONIA DEDVCTA PRIM. PATEFAC. LEGIO IIII. SORANE HONORIS ET VIRTVTIS CAVSSA. Sed & in Inscriptione Publiciæ virginis Vestalis Maximæ scriptum est. Q. VETVRIVS MEMPHIVS V. C. FICTOR V. V. DIGNATIONIS ERGA SE, HONORISQVE CAVSSA PLVRIMIS IN SE CONLATIS BENEFICIIS. Et ita in alia Inscriptione. C. PVBLICIO L. F. BIBVLO AD. PL. HONORIS VIRTVTISQVE CAVSSA, SENATVSCONSVLTO, POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRENTVR, PVBLICE DATVS EST.

Operibus autem publicis, Principis nomen, aut eius cuius pecunia id opus factum erat, scribi solebat. Alterius enim, ac ne præsidis quidē nomē superscribere licebat, L. opus nouum cum L. seq. D. de operib. public. At qui liberalitate, non necessitate debiti opus aliquod publicum fecerat, munificentiæ suæ fructum de Inscriptione nominis sui, capere iure poterat: præsidésque ad sollicitudinem & curam suam reuocabāt, ne eius nomine, cuius liberalitate opus exstructum erat, eraso, aliorum nomina inscriberentur, quemadmodum Vlpian. tradit in L. II. D. eo. tit. Huiusmodi Inscriptionum aliquot ex vetustis lapidibus exempla descripsi, quæ subiicere commodum visum est. Ac primùm Vias factas, stratas, vel restitutas hi, Tituli testantur.

VIAM FECI A RHEGIO AD CAPVAM ET IN EA PONTEIS MILIARIA TABVLARIOSVE POSEIVEI SVNT A RHEGIO AD CAPVAM MIL. CCLXXXV. HINCCE AD COLVMELLAM MILIARIA CCX, A BIBONA AD LOCROS MILIARIA XXXXV. A FRETO AD SYLLAM MILIARIA LX. IDEMQ. FECI VT EX AGRO POPPLICO AERATORIBVS CEDERENT PASTORES.

L. AFVLEIVS C. P. ANI. NIGER II. VIR. CVRATOR VIARVM STERNENDARVM PEDVM DECEM MILLIA VIAM SVA PECVNIA FECIT.

. . . RTHICI. PIL. DIVI NERVAE NEP. TRAIANI HADRIANI AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. VI. COS. III. VIAM SVESSANIS MVNICIPIBVS SVA PEC. FECIT.

IMP. CAESARI VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT. III. IMP. IIX. P. P. COS. III. DES. IIII. S. C. QVOD VIAS VRBIS NEGLEGENTIA SVPERIOR. TEMPOR. CORRVPTAS IMPENSA SVA RESTITVIT.

IMP. CAESAR DIVI F. AVGVSTVS PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIIII. ORBE MARI ET TERRA PACATIS TEMPLO IANI CLVSO ET REP. P. R. OPTIMIS LEGIBVS ET SANCTISSIMIS INSTITVTIS REPORMATA VIAM SVPERIOR. COS. TEMPORE INCHOATAM ET MVLTIS LOCIS INTERMISSAM, PRO DIGNITATE IMPERI D. R. LATIOREM LONGIOREMQ. GADES VSQVE PROMOVIT.

IMP. CAESAR AVG. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PARTHICVS MAX. BRITANNICVS MAX. P. M. P. P. COS. III. DESION. IIII. VIAM INVNDATIONE AQVAE INTERRVPTAM RESTITVIT.

IMP. CAESAR DIVI NERVAE F. NERVA TRAIANVS AVG. GERM. DACIC. PONT. MAX. TR. POT. XIII. IMP. VI. COS. V. P. P. VIAM A BENEVENTO BRVNDISIVM PECVN. SVA FECIT.

Alia etiam Inscriptione de Impp. Seuero & Antonino, hæc continentur. PRINCEPS VIAM QVAE DVCIT IN VILLAM MAGNAM SILICE SVA PECVNIA STRAVERVNT.

De Aquis verò aut in vrbem primùm perductis, aut intermissis, ac dilapsis, restitutis ab Imperatoribus sua impensa, quinque edo Epigrammata.

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆSAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIÆ, AQVAS, CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CÆRVLEVS ET CVRTIVS A MILLIARIO XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM A MILLIARIO LXII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS CVRAVIT.

IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS III. DESIGN. IIII. P. P. ÆQVAS CVRTIAM ET CÆRVLIAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER NOVEM ANNOS SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆS. AVGVSTVS GERMAN. PON. MAX. TRIB. POT. V. IMP. XI P. P. COS. DESIGN. IIII. ARCVS DVCTVS AQVÆ VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS TRIBVNIC. POTESTATE X. IMPERATOR XX. VII. PATER PATRIÆ, CENSOR, COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CÆRVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO VRBI RESTITVTAS, CVM A CAPITE AQVARVM A SOLO VETVSTATE DILAPSÆ ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

IMP. CÆSAR DIVI IVLI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS COS. II. TRIBVNICIÆ POTESTATIS XIX. IMP. XIIII. RIVOS AQVARVM OMNIVM REFICIT.

IMP. CÆS. T. ÆLIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS COS. III. TRIB. POT. II. IMP. II. P. P. AQVÆDVCTVM IN NOVIS ATHENIS COEPTVM A DIVO HADRIANO PATRE SVO CONSVMMAVIT DEDICAVITQVE.

Fontis etiam inducti fit mentio in quadam Inſcriptione ex qua partem hanc excerpſi. PATRONO CIVITATIS AVSCVL. CVM MVLTA ET MAXIMA IN REMP. SÆPIVS PRÆSTITERIT, FONTEM QVOQVE NOVVM CVM GRANDI SVMPTV FABRICÆ SVA PECVNIA INDVXIT, ET CIVES PATRIAMQVE REFORMAVIT M. CAP. LATORES PATRONO PRÆSTANTISSIMO L. D. D. D.

Pontium quoque duas Inſcriptiones producam, vnius verba ſunt hæc, MVNICIPIA PROVINCIÆ LVSITANIÆ STIPE CONLATA, QVÆ OPVS PONTIS PERFECERVNT, ICÆDITANI, LANCINENSES, OPPIDANI, TALORI, INTERAMNIENSES, LANCIENSES, TRASGVDANI, ARAVI, MEIDVERIGENSES, BANIENSES, PRESVRES. Altera Inſcriptio de Narſe Eunucho ſubdita eſt his verbis.

QVAM BENE CVRVATI DIRECTA EST SEMITA PONTIS
ATQVE INTERRVPTVM CONTINVATVR ITER.
CALCAMVS RAPIDAS SVBIECTI GORGITIS VNDAS,
ET LIBET IRATÆ CERNERE MVRMVR AQVÆ.
ITE IGITVR FACILES PER GAVDIA VESTRA QVIRITES,
ET NAVSIM RESONANS PLAVSVS VBIQVE CANAT.
QVI POTVIT RIGIDAS GOTHORVM SVBDERE MENTES,
HIC DOCVIT DVRVM FLVMINA FERRE IVGVM.

Etin Inſcriptione Antonini pij. OPVS PONTIS VETVSTATE CONLAPSVM RESTITVIT.

De Ripis etiam Terminatis hæ teſtimonium perhibent Inſcriptiones.

EX AVCTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI NERVÆ FIL. NERVÆ TRAIANI AVG. GERM. PONTIFICIS MAXIMI TRIBVNIC. POTESTAT. V. COS. IIII. P. P. TI. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM R. R. PROXIMO CIPPO P. CCCLXXXVI.

C. VIBIVS C. F. RVFVS SEX. SOTIDIVS SEX. P. STRABO LIBVSCID. C. CALPETANVS C. F. STATIVS RVFVS M. CLAVDIVS M. F. MARCELLVS L. VISELLIVS C. P. VARRO CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TIBERIS EX SC. TERMIN.

EX AVCTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI TRAIANI PARTHICI P. DIVI NERVÆ TRAIANI HADRIANI AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. V. IMP. IIII. COS. IIII. L. MESSIVS RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET

RIPARVM

RIPARVM TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS R. RESTITVIT SECVNDVM PRÆCEDENTEM TERMINATIONEM PROXIME CIPP. PED. C. XV. S.

C. CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VAL. CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TIBERIS TERMINAVIT.

De Balneis verò & Thermis has reperio Inscriptiones. BALNEVM AVRELIANVM EX LIBERALITATE IMP. CÆS. M. AVRELII PII FEL. AVG. SERVATA INDVLGENTIA PECVNIÆ EIVS QVAM DOMINVS AVRELIANVS CONCENSSERAT PACTA VSVRARVM EXACTIONE CVRANTE STATIO IVLIANO V. P. CVRATORE RESL. REFECIT.

L. CLVVIENVS L. F. ANICILO BALNEVM ET AQVAS DEDIT.

TERENTIA Q. F. POSTVMINA SIBI ET C. VETVRI LVCVMONIS VIRI SVI ET C. VETVRI C. F. POSTVMINI F. SVI NOMINE BALINEVM ET LAVATIONEM SOLO PRIVATO GRATVITAM IN PERPETVVM DEDIT.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS V. C. ET II. PRÆF. VRB. CONSTANTINIANAS THERMAS LONGA INCVRIA ET ABOLENDÆ CIVILIS VEL POTIVS FERALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER ADFLICTAS, ITA VT AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRENT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICAVIT OCCASV ET PROVISIONE LARGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

FLAVIVS PHILIPPVS VIR CLARISSIMVS PRÆFECTVS VRBI NYMPHEVM SORDIVM SQVALLORE FÆDATVM ET MARMORVM NVDITATE DEFORME AD CVLTVM PRISTINVM REVOCAVIT.

De Pomœrio quoque ampliato, eiúsque terminis restitutis hæ extant Inscriptiones, TI. CLAVDIVS DRVSI F. CÆSAR AVG. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMOERIVM AMPLIAVIT, TERMINAVITQVE. Alibi legitur, COLLEGIVM AVGVRVM AVCTORE IMPERATORE HADRIANO, &c. TERMINOS POMOERII RESTITVENDOS CVRAVIT, Alibi legere est, MVRVM REFICIVNDVM CVRARVNT, IDEMQVE PROBARVNT. Nec omittenda sunt hæc, INCENDIO CORRVPTVM RESTITVERVNT. Item, FATALI CASV SVBVERSAM IN FORMAM PRISCI VSVS RESTITVIT.

His aliorum operum publicorum aliquot notatu dignas Inscriptiones adiungã. CN. SVLPITIVS CN. F. RVF. II. VIR. IVR. DIC. SVELAQVEAVIT TRABES TECTI, FERRO SVFFIXIT, LAPIDE STRAVIT, PODIO CIRCVM CLVSIT SVA PEC.

L. BETILIENVS L. F VAARVS HÆC QVÆ INFERA SCRIPTA SVNT DE SENATVS SENTENTIA FACIENDA COIRAVIT SEMITAS IN OPPIDO OMNIS PORTICVM QVA IN ARCEM EITVR CAMPVM VBEI LVDVNT. HOROLOGIVM, MACELLVM, BASILICAM. CALECANDAM, SEEDES, LACVM BALINEARIVM, LACVM AD PORTAM IN OPPIDVM ADCV. ARDVOM PEDES CCCXC IO. EOENICESQ. FECIT PISTVLAS SOLEDAS FECIT OB HASCE RES CENSOREM FECERE BIS SENATVS PILEO STIPENDIA MERETA ESE IOVSIT POPVLVSQVE STATVAM DONAVIT CENSORINO.

TI. CLAVIVS SECVNDVS COACTOR CVM TI. CLAVDIO TI. QVIR. SECVNDO F. VIATORIBVS III. VIR ET IIII. VIR SCHOLAM CVM STATVIS ET IMAGINIBVS ORNAMENTISQ. OMNIBVS SVA IMPENSA FECIT.

L. COMINIVS L. F. AN. C. CANVLEIVS L. F. T. TVLLEVS T. F. KANVS L. HIRRIVS L. F. LATINVS IIII. VIR. THEATRVM ET PROSCENIVM DE SVA PECVNIA FACIVNDVM COERAVERVNT.

Q. PILIVS L. L. RVFVS Q. ARGIVS Q. F. CELER PR. II. VIR LANARIAS ET QVÆ IN IIS SVNT SVA PEQ. FECIT, VT EX EO VECTIGALE QVOTANNIS MVLSVM ET CRVST. NATALE CÆSARIS AVGVSTI DARETVR.

C. MVTIVS SEX. F. P. POPILIVS M. P. Q. MVCIVS P. F. M. CORNELIVS P. F. IIII. VIR. TVRREM EX D. D. AD AVCENDAS LOCAVER. IDEMQVE PROBAVERE.

C. CALPVRNIO. PISONE. M. VETTIO BOLANO COS. &cet. VETVSTATE CORRVPTAM ADAMPLIAVIT, COLVMNIS PVRPVRITICIS, VALVIS ÆREIS, MARMORE ET OMNI ORNAMENTO A NOVO EX PECVNIA FVRTVRARIA SVA L. FECIT VOLENTIB. MANIPVL. SVIS. QVOR. NOMINA IN TAB. ÆR. SCRIPTA SVNT.

Planè qui in honorem principum aliquid ponebant, opúsve aliquod faciebant, suam erga illos pietatem testabantur his verbis, DEVOTI NVMINI, MAIESTATIQVE EORVM. Vt in hac Inscriptione Bassiana, IMPP. CÆSARI M. AVREL. ANTONINO PIO, FELICI AVG. PARTHICO MAX. CERMAN. MAX. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. III. IMP. III. P. P. PROC. EQVITES, IN HIS ACTARIVS LEG. VII. GEM. ANT. P. FEL. DEVOTI NVMINI MAIESTATIQVE EIVS. Et in alia Inscriptione Septimij Scueri, Aurelij Antonini, & Iuliæ Augustæ. ARCENTARI ET NICOTIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT, DEVOTI NVMINI EORVM. Item aliâs. MAGNO INVICTO IMP. CÆS. C. VAL. AVREL. DIOCLETIANO, PIO, FEL. INVICTO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. COS. III. P. P. PRO D. N. CORPVS CORIARIORVM, MAGNARIORVM, SALIARIORVM, DEVOTI NVMINI MAIESTATIQVE EIVS.

IMPERATORI CÆSARI L. DOMITIO AVRELIANO PIO, FELICI INVICTO, AVG. PONTIF. MAXIMO, GOTHICO MAX. CERMANICO MAX. TRIB. POT. V. COS. DESIGNATO III. PATRI PATRIÆ, PROCOS. RESTITVTORI ORBIS, INVICTISSIMO, ET VICTORIOSISSIMO PRINCIPI, ORFITVS V. C. PRÆFECTVS ORB. DEVOTVS NVMINI MAIESTATIQVE EIVS. Quæ verba interdum hisce notis, D. N. M. Q. E. scripta inueniuntur. Extat & Romæ hæc Inscriptio. Q. FABIVS HONORATVS, T. ANNÆVS PLACIDVS, AMPLIFICATORI VRBIS ROMÆ, DOMINO NOSTRO CONSTANTINO MAXIMO, PIO, FELICI, VICTORI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVG. ANICIVS PAVLLINVS IVNIOR V. C. CONS. ORDINARIVS (sic enim repono ex alia Inscriptione quæ in Manutij Orthograph. ponitur, pag. 37.) PRÆF. VRBIS, ET IVDEX SACRARVM COGNITIONVM (ita namque alijs Inscriptionibus quæ in eadem Ortograph. pag. 25. & pag. 636. & pag. 638. habentur, emendandum moneo) PIETATI EIVS SEMPER DICATISSIMVS.

Quod si ex Senatusconsulto opus factum esset, eorum qui faciendum curauerant, & probauerant, nomina adscribebantur, in hunc modum. EX SENATVSCONSVLTO FACIENDVM CVRAVERVNT, IDEMQVE PROBAVERVNT, vt patet ex his Inscriptionibus quæ in illa Manutiana Orthograph. citantur, pag. 136. & 164. 316. 672, & 715. Et aliâs Q. LVTARIVS Q. P. Q. CATVLVS COS. SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM EX Sc. FACIVNDVM CVRAVIT. Idque significant hæ notæ, S. C. F. C. in Inscriptione quæ habetur eiusdem Orthograph. pag. 703.

Sanè Elogia quæ in vetustis Inscriptionibus; principibus, virisque Clarissimis, Iectissimis item ornatissimisque feminis tribuuntur, colligere è re esset. Verum ne nimis turgescat liber iste, meas in angustum copias contraham: digitumque ad fontes intendisse contentus, vnde ea peti possint indicare satis habebo. Ad Orthographiam ergo ingenio præstantissimi viri Manutij studiosos harum rerum remittam, indicísque vice fungar. Elogia seu Titulos AVGVSTI, inuenient Orthographiæ pagina 127. 184. 187. CLAVDII, pag. 128. VESPASIANI CÆSARIS. pag. 78. & 128. 185. 186. 546. TITI CÆSARIS VESPASIANI, pag. 128. & 745. TRAIANI

pag. 185.

pag. 185. & 384. HADRIANI, pag. 363. 367. 373. 380. 381. 878. ANTONINI, PII, pag. 188. & 272. & 378. & 379. & 740. L. ÆLII AVRELII VERI, pag. 362. & 372. MARCI AVRELII ANTONINI, pag. 372. COMMODI, pag. 373. SEPTIMII SEVERI, pag. 354. & 370. & 371. 547. & 793. ANTONINI CARACALLÆ, pag. 368. & 370. & 371. 547. 748. & 749. GORDIANI, pag. 300. AVRELIANI, pag. 291. & 293. AVRELII MAXIMIANI, pag. 323. FL. CONSTANTINI, pag. 37. & 766. ARCADII, pag. 122. Eiusdem ARCADII ET HONORII, pag. 783.

Clarorum verò & illustrium virorum hæc ex eodem Orthographiæ libro Elogia, nullis ad amussim habita temporum ratione, quasi per Satyram suggero. APPII CLAVDII CÆCI, pag. 761. Q. FABII MAXIMI, pag. 382. L. CÆCILII METELLI, pag. 755. C. MARII, pag. & 754. 755. L. SICINII DENTATI, pag. 644. L. MANCINI cos. pag. 787. L. MVNATII PLANCI, pag. 676. C. OCTAVII, pag. 746. PALÆMONIS GRAMMATICI, pag. 779. PLAVTII SYLVANI, pag. 717. 718. & 719. C. POPILII CARI PEDONIS, pag. 619. L. NERATII PROCVLI, pag. 174. M. CORNELII, & M. AVFIDII, FRONTONVM, pag. 642. SABINI EGNATII PROCVLI, pag. 175. VORATII SEVERIANI EQVIVIS RO. pag. 179. SATVRNINII SECVNDI, pag. 641. L. IVLII IVLIANI, pag. 641. C. SALLII ARISTÆNETI, pag. 764. & 765. Q. SERVILII CÆPIONIS, pag. 125. CANVLEII ZOSIMI, pag. 123. C. CÆRELLII FVFIDII ANNII, pag. 126. C. CÆSONII MACRI RVFIMANI, pag. 25 & 26. RVFII PRÆTEXTATI POSTVMIANI, pag. 623. C. VALII POLYCARPI, pag. 659. C. VALERII MARIANI, pag. 764. ANICII PAVLLINI IVNIORIS, pag. 38. L. TVRCII APRONIANI, pag. 760. PETRONII PERPENNÆ QVADRATIANI, pag. 782. P. TITII PERPETVI, pag. 759. FLAVII EVGENII, pag. 756. MEMMII VITRASII ORFITI, pag. 635. SEX. PETRONII PROBI, pag. 637. TITI CÆSII PRÆFECTI ANNONÆ, pag. 8. FABII TITIANI, pag. 638. AVRELII SYMMACHI, pag. 287. VETII AGONI PRÆTEXTATI, pag. 636. FLAVII STILICHONIS, pag. 25. L. ARADII VALERII PROCVLI, pag. 637. & 633. PVBLILII CEIONII IVLIANI, pag. 760. IVLII EVBVLIDÆ, pag. 761. RAGONII VINCENTII CELSI, pag. 306. NARSIS EVNVCHI, pag. 358.

Mulierum etiam aliquot memoriam ab interitu & oblivione vindicant honorificæ quæ de iis extant Inscriptiones, eiusdem Orthographiæ libro insertæ: veluti, FVRINÆ SABINÆ TRANQVILLINÆ AVGVSTÆ, pag. 175. TARPEIÆ VALERIANÆ VIRGINIS VESTALIS MAXIMÆ, pag. 470. FL. PVBLICIÆ VIRGINIS VESTALIS MAXIMÆ, pag. 678. & COELIÆ CLAVDIANÆ VIRGINIS VESTALIS MAXIMÆ, pag. 695. FABIÆ AGONIÆ PAVLLINÆ, pag. 583. ANICIÆ FALCONIÆ PROBÆ, pag. 36. & 37. L. PEDVCEÆ IVLIANÆ, pag. 591. HELVIDIÆ BVRRENIÆ MODESTÆ, pag. 460. TYRANNIÆ ANICIÆ IVLIANÆ, pag. 640.

Egregij verò Aduocati, simúlque boni Iudicis commendationem Ragonij Inscriptio continet in hæc verba, RAGONIO VINCENTIO CELSO V. C. A PRIMO ÆTATIS INTROITV IN ACTV PVBLICO FIDEI EXERCITATIONE VERSATO, CVIVS PRIMÆ VITÆ OFFICIO SEDIS VRBANÆ ADVOCATIONI EXERCITO, FIDEM IVNXIT INGENIO, PRVDENTIA MISCVIT LIBERTATEM, ITA VT NEMO DE EIVS INDVSTRIA, NISI ILLE CONTRA QVEM SVSCEPERAT, FORMIDARET: CVIVS ACCESSVS ÆTATIS AMPLISSIMI HONORIS, ET QVI SOLET SENIORIB. PROVENIRE ORNAMENTA PROMERVIT: NAM REXIT ANNONARIAM POTESTATEM, VRBIS ÆTERNÆ BA ÆQVITATE, VT INTER OMNES QVI AD EVM ANIMO LITIGANTIS INTRASSENT, PARENTEM SE PLERVMQVE MAGIS HIS QVAM IVDICEM PRÆEVISSET. Et aliàs. SEXTILIVS AGESILAVS ÆDESIVS V. C. CAVSARVM NON IGNOBILIS AFRICANI TRIBVNALIS ORATOR, ET IN CONSISTORIO PRINCIPVM ITEM MAGISTER LIBEL-

LORVM &c. In Inscriptione verò Sallij Aristæneti est, ORATORI MAXIMO. Medicus verò in quadam Inscriptione laudatur his verbis, CONSVMMATÆ PERITIÆ MEDICVS. Isidorus Eques Ro. Patronus Municipij Interamnatium hoc Elogio à suis ornatur. ET QVIOQVIO IN EGREGIVM HOMINEM LAVDIS DICI POTEST, IN HOC SIT BENEFICIO NATVRÆ CONLATVM. In inscriptionibus etiam Appiani, aliquoties inuenias, BONO REIPVB. NATVS. De Proculo etiam saxum quoddam ita honorifice loquitur.

ILLE EGO SVM PROCVLVS, TOTVS QVI NATVS HONORI
AVT OIC, (siccenim vel inuito saxo, emendo) QVI SIT HONOS,
QVEM MIHI INESSE NEGAS.

HIC BIS PRÆFECTVS . . . . PRÆFECTVS ET IDEM
HIC LIBYÆ, IDEM LIBYÆ PROCONSVL ET ANTE:
TER VICE QVI SACRA DISCINXIT IVRGIA IVDEX,
CONSVL ET ÆTERNO DECORAVIT NOMINE FASTOS.
CETERA QVIO MEMOREM TANTO SVB IVOICE GESTA,
CVM PROCVLVM VIDEAS, TOTO QVI NATVS HONORI EST?

In Turcij vero Aproniani Inscriptione, OMNI VIRTVTE PRÆSTANTI, & in Inscriptione C. Popilij, OPTIME DE REPVB. MERITO. Item in Inscriptione Fundanij, Patroni ciuitatis Auſculanæ, PATRONO MVNICIPII OMNIBVS HONORIBVS ET ONERIBVS FVNCTO. Et in Inscriptione Valerij Petroniani Mediolanēsis causidici, QVI NQVE GRATVITIS LEGATIONIBVS VRBICIS, ET PEREGRINIS PRO REPVB. SVA FVNCTI.

De Histrionibus verò hæc in Inscriptionib. lector offendet, CORONATO CONTRA OMNES SCÆNICOS. Item, PANTOMIMO SVI TEMPORIS PRIMO.

Ceterùm in plerisque Inscriptionibus & Tabulis, quorum filij & nepotes essent ij, de quibus agebatur, exprimi solebat notis huiusmodi L. F. C. N. id est, L. PILIVS CAII NEPOS. Quinimmo & quorū Pronepotes, Abnepotes, Adnepotes, essent, in quibusdam Impp. Inscriptionibus inuenire est, Ortographiæ pag. 361. & 370. & 372. Nominibus eriā vt plurimū in Tabulis, cuius tribus ciues essent addebatur. Cicero lib. IIII. in Verr. *Quis in Tabulis scriptus est?* C. CLAVDIVS C. FILIVS, PALATINA. Idem in Bruto. T. ANNIVS VELINA. Et Oratio. pro Quintio L. ALBIVS SEX. F. QVIRINA. Et Epist. III. lib. II. ad Q. frat. *Indice* C N. NERIO, PVPINIA. Sic & Philipp. IX. SER. SVLPICIVS Q. F. LEMONIA, *Rufus*. Cælius lib. VIII. Epist. Famil. C. SEPTIMIVS T. F. QVIRINA. Item, M. OPPIVS M. F. TERENTINA. Et alibi. C. LVCRETII C. F. PVPINIA. Iosephus lib. XIII. Antiquit. Iudaic. cap. XVII. Παρόντος Ἀουίου μυνίου λουκίου υἱοῦ, Mervia, τοῦ Γαΐου Σεμπρωνίου Γαΐου υἱοῦ Φαλερίνα. Inde hęc in vetustis Inscriptionibus, ciuium nominibus addita leguntur: SVB. id est, SVBVRANA, videlicet Tribu. ESQ. id est, ESQVILINA TRIBV. COL. id est, COLLINA. PAL. id est, PALATINA. ROM. id est, ROMILIA. CLV. id est, CLVSTVMINA. LEM. id est, LEMONIA. PVP. id est, PVPINIA. VEIEN. id est, VEIENTINA. GAL. id est, GALERIA. POL. id est, POLLIA. VOLT. id est, VOLTINIA. CLA. id est, CLAVDIA. AIM. id est, AIMILIA. COR. id est, CORNELIA. FAB. id est, FABIA. HORAT. id est, HORATIA MEN. id est, MENENIA. PAPIR. id est, PAPIRIA. SERG. id est, SERGIA. VET. id est. VETVRIA. STELL. id est, STELLATINA. TRO. id est, TROMENTINA. SAB. id est, SABATINA. ARN. id est, ARNIENSI. PON. vel POMPT. id est, PONTINA seu POMPTINA. POP. vel POB. id est, POPILLIA VEL POBLILIA. MÆC. id est, MÆCIA. SCAP. id est, SCAPTIA. OVF. id est, OVFENTINA. FAL. id est, FALERINA. ANI. id est, ANIENSI. TER. id est, TERENTINA. VEL. id est, VELINA. QVIR. id est, QVIRINA. OCR. id est, OCRICVLANA.

Quasdam etiam Nominibus olim adiectas appellationes, sed præcipuas dumtaxat, & eas quæ reliquis præstant, tacitus prætermittere non possum. Lucio Tribuno, ASPERI cognomē indictū, ob id quod patres in Tribunatu insectari non desiterat, Liuius lib. IIII.

auctor

auctor est. Manlium quoque IMPERIOSVM dictum, & eò quod sæui exempli auctor fuisset, hac crudelitatis nota insignitum, idem Liuius lib. IIII. scribit. Idem lib. IX. Q. Fabium, quod cum in duas partes ciuitas discessisset, is concordiæ causa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam in quatuor tribus vrbanas coniecit, hac ordinum temperatione, MAXIMI cognomen, quod multis victoriis non pepererat, inuenisse tradit. Similique modo. M. Valerius qui plebis discordias sedauit, ob id factum MAXIMVS appellatus est, auctore Cic. lib. de Clar. Orator. Lucio etiam Iulio ob legem Annalem, cuius auctor fuerat, ANNALIS cognomen tributum Liuius lib. XL. memorat. Drusum quoque ob eximiam aduersus Gracchos operam, PATRONVM SENATVS dictum, Sueron. in Tiber. cap. III. scriptum reliquit. Sed & Q. Cæpionem Prætura splendore, Triumphi claritate, Consulatus decore, Maximi Pontificatus sacerdotio, vt SENATVS PATRONVS diceretur, assequutum Valer. lib. VI. cap. IX. refert. Eodémque teste ibidem, Crasso pecuniæ magnitudo DIVITIS nomen dedit, qui postea cum decoxisset & patria abliguisset bona, ab occurrentibus DIVES, licet egens, salutabatur. Metellorum vnus, NEPOTIS cognomen à moribus traxit, vt idem Valer. lib. IX. cap. XIIII. testatur. Eiusdem gentis alius pertinaci erga exulem patrem amore, tam clarum lacrymis quam alii victoriis, cognomen assecutus est, PIVSQVE appellatus, vt idem Valer. lib. V. cap. II. ait. Appian. lib. I. de Bell. ciuilib. Πόπλιος δὲ Φούριος Δίμαρχος οὐδ' ἐλευθέρᾳ πατρὸς ἀλλ' ἐξελευθέρᾳ θεραπείας ἐπέτυχεν αὐτοῦ, ἡ δὲ Μετέλλου τοῦ Μετέλλου παιδὸς ἱκετεύοντος αὐτὸν ἐκ φυγῆς τοῦ δήμου ἡ δακρύοντος, ἡ τοῖς ποσὶ προσπίπτοντος ἀνεκλάθη. Ἀλλ' ὁ μὲν παῖς ἐκ τῆς δὶς τῆς ὄψεως εὐσεβὴς ἐς τὸ ἔπειτα ἐκλήθη. Auctor libri de Vir. Illustr. cap. LXIII. QVINCTVS METELLVS PIVS, NVMIDICI FILIVS: PIVS, QVIA PATREM LACRYMIS ET PRECIBVS ASSIDVE AB EXILIO REVOCAVIT. Iam Quintus Fabius Maximus CVNCTATOR: VERRVCOSVS à Verruca in labris sita, OVICVLA, à clementia morum, dictus est, vt refert idem auctor cap. XLIII. Adstipulatur & Plutarch. in eius vita his verbis, Ἦν δ' αὐτῷ σωματικὸν μὲν παρύμιον, ὁ Βερούκωσος. ἦν γὰρ ἀκροχορδόνα μικραὶ ὑπάνω τοῦ χείλους ὑπηφυκυῖαι. Ὁ δὲ Οὐϊκτώλας, σημαίνει τὸ προβάτιον. Ἐτέθη δὲ πρὸς τὴν ὁμοιότητα ἡ βαρύτητα τοῦ ἤθους ἔτι παιδὸς ὄντος. Pisonem vero tanta virtute, atque integritate vitæ fuisse, vt etiam illis optimis temporibus, quum homo inueniri nequam nemo posset, solus tamen, PRVGI nominaretur, Cic. pro Fonteio scribit. Publium verò Scipionem Naficam, qui; vt auctor. lib. de vir. Illustrib. cap. XLIIII. ait, VIR OPTIMVS à Senatu iudicatus est, CORCVLVM appellatum, Cic. lib. I. Tusculan. Quæstio. & lib. de Clar. Oratorib. scribit. Plin. lib. VII. cap. XXXI. *Reliquis animi bonis, præstitere, & apud ceteros mortales sapientia. Ob id,* CATI, CORCVLI, *apud Ro. cognominati.* Sic & M. Portio Catoni, CENSORII, Lælio; SAPIENTIS, Sex. Ælio, CATI, Syllæ, FELICIS, Pompeio, MAGNI, variis ex causis cognomina indita legimus. Primus Traianus, OPTIMI cognomen iudicio Senatus populique Ro. meruit. Qua de re hæc Plinius in Panegyrico. *Iustissimè de causis S. P. Q. R.* OPTIMI *tibi* COGNOMEN *adiecit. Paratum id quidem, & in medio positum, nouum tamen, scias neminem ante meruisse: quod non erat excogitandum si quis meruisset. An satius fuit* FELICEM *vocare? quod non moribus, sed fortunæ datum est. Satius* MAGNVM? *cui plus inuidiæ quam pulchritudinis inest. Adoptauit te* OPTIMVS PRINCEPS *in suum: senatus, in* OPTIMI NOMEN. *Hoc tibi tam proprium, quàm paternum: nec magis distinctè, distinctéque designat, qui* TRAIANVM, *quam qui* OPTIMVM *appellat: vt dū* FRVGALITATE *Pisones,* SAPIENTIA *Lælij,* PIETATE *Metelli demonstrabantur.* FABIORVM, verò LENTVLORVM, CICERONVM, cognomina, vt quisque aliquod optimè genus sereret, indita: IVNIORVM etiam familiæ BVBVLCVM dictum, qui bubus optimè vtebatur, Plin. lib. XVIII. Natur. histor. cap. III. scribit.

Nunc ad alias diuersi penitus argumenti, quæque nihil cum superioribus commune habent, formulas, vela conuertenda sunt. Nam quod quis hoc in libro certum statúmque argumentum, aut ordinem requirat, causa nulla est: cum ea compage structus sit, vt seoparum dissolutarum instar obtineat: nec enim quod hic effingitur corpus, & in quo formando laboramus, aut ἀνώμαλον est, aut . συνημμένον: ac nec nec vno spiritu cō-

tinetur, nec ex contingentibus, seu pluribus inter se cohærentibus, sed ex distantibus, cōstat. Ac planè quæ res in se ordinem habet nullum, eam ordine tegere nemo queat. Itaque quidquid aut in mentem veniet, aut in calamum, effundere impunè & vindice nullo, licebit.

Gladiatorum ergo qui se ludo vendebant, Auctoramentum prodam, quo illi se in hæc verba addicebant, VRI, VINCIRI, FERROQVE NECARI. Testis Horat. lib. II. Sat. VII. his versibus,

Quid refert, VRI, VIRGIS, FERROQVE NECARI,
AVCTORATVS EAS?

Vbi vetus Commentar. *Gladiatores*, ait, *ita se vendunt, & cautiones faciunt*, VRI VIRGIS, FERRO NECARI. Et mox: *Qui se vendunt ludo, appellantur* AVCTORATI. AVCTORATIO *enim dicitur venditio gladiatorū, cum condicione emptoris.* Seneca Epist. XXXVII. *Eadem honestissimi & illius turpissimi*, AVCTORAMENTI (sic enim emenda) *verba sunt*, VRI, VINCIRI, FERROQVE NECARI. *Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur*, VT ISTA VEL INVITI PATIANTVR: *a te, vt volens libénsque patiaris. Illis licet* ARMA SVBMITTERE; MISERICORDIAM POPVLI TENTARE: *Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictóque moriendum est.* Petronius Arbit. Satyr. *In verba Eumolpi sacramentum iurauimus*, VRI, VINCIRI, VERBERARI, FERROQVE NECARI, ET QVIDQVID ALIVD EVMOLPVS IVSSISSET, *tanquam* LEGITIMI GLADIATORES, *domini, corpora animósque religiosissime* ADDICIMVS. Atque hoc modo Auctoratum, Lucianus in Icaromenippo, *ἀνθρώπιον ἔπτα δραχμῶν εἰς τὸν ἀγῶνα μεμισθωμένον*, vocat. Manilius vero lib. IIII. Astronomic. id genus homines capur in mortem & funus arenæ vendidisse scribit. Ita certè Auctorari Gladiatores dicebātur. Asinius Pollio lib. X. Epist. Familiar. *Fadium quendam militem Pompeianum quia cum depressus* IN LVDVM, *bis gratis depugnasset*, AVCTORARI *sese nolebat, & ad populum confugerat.* Quintilian. in Argumento Declamat. CCCII. *Quidam vt patrem sepeliret*, AVCTORAVIT SE: *Die muneris, productus sub* TITVLO *causæ, rudem, postulante populo, accepit.* Sic & Plinius Vindemiatorē, qui ad vindemiam in grandibus & proceris arboribus & excelsissimis pergulis pendentem operas suas locauerat, Auctoratum vocat lib. XIIII. cap. I.

Iisdem Gladiatoribus imperari solitum, VT FERRVM RECIPERENT indicat Cic. pro Sextio, his verbis, *Num, vt gladiatoribus imperari solet*, FERRVM NON RECEPIT? Idem lib. I. Tusculanar. quæstion. FERRVM RECIPERE IVSSVS GLADIATOR. Seneca lib. I. de Tranquillit. vitæ. GLADIATORES (*ait Cicero*) *inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. Idem euenire nobis scias. Sæpe enim causa moriendi est timidè mori.* Statímque subdit. *Viues diutius, & morieris expeditius, qui* FERRVM *non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animosè* RECIPIS. Eodémque genere loquendi C. Fimbria homo longè audacissimus vsus fertur. Nam cum curasset vt Q. Scæuola vulneraretur, posteaquam comperit eum posse viuere, diem ei dixit: cúmque ab eo quæreretur, quid tandem accusaturus esset, respondit, QVOD NON TOTVM TELVM CORPORE RECEPISSESET, quemadmodum Cic. pro Rosc. Amer. refert. Prudentius in Peristephano.

FERRVM *in papillas omne* RECEPERO.

Planè RETIARIO pugnanti aduersus Mirmillonem, cantatum, NON TE PETOPISCEM PETO: QVID ME FVGIS GALLE? Festus Pomp. tradit.

Ludis vtique Apollinaribus Parasitos in scena dictitasse, SALVA RES EST, SALTAT SENEX, idem Festus auctor est. Inde ducta est parœmia, quam tamen Seruius in lib. III. Æneid. ita conceptam fuisse ait, OMNIA SECVNDA, SALTAT SENEX. Illam autem loquendi figuram vsurpat Plaut. Aulular. Act. I. Sc. IIII. & Captiu. Act. II. Sc. II.

Histriones etiam populum deprecari solitos, vt eos benignè & lubenter audiret, Xiphilinus in Nerone indicat. Καὶ ἔσται τε ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ Καῖσαρ τὴν κιθαρῳδικὴν σκηνὴν ἐνδεδυκώς. Καὶ, Κύριοι μου εὐμενῶς ἀκούσατε, εἶπεν ὁ Αὐτοκράτωρ.

Iisdémque verbis attentionem sibi sæpe parabant: Sic enim apud Liuium lib. XXIX. Locrensium legatus. CVM BONA VENIA QVÆSO AVDIATIS P. C. QVÆ INVITVS ELOQVAR. Cic. pro Rosc. Amer. *Quapropter vos oro atque obsecro,* IVDICES, *vt* ATTENTE, BONAQVE CVM VENIA VERBA MEA AVDIATIS. Idem lib. I. de Nat. deor. BONA VENIA ME AVDIES. Sic D. Paul. Act. Apostol. cap. XXVI. Διόμαι σοῦ μακροθύμως ἀκοῦσαί μου. Et Tertullus Orator ibid. cap. XXIIII. Παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ.

Ne hæc quidem superioribus cohærent: Sed ea huius libri sors, ea conditio est. Solebant plerique qui alienum quid iacens sustulerant, proponere Libellum, continentem INVENISSE, ET REDDITVRVM EI QVI DESIDERARET, quemadmodum Vlpian. scribit in L. falsus creditor, §. qui alienum, D. de furt. Formulam huiusmodi libelli indicant Plautus & Lucianus. Apud illum namque Rudente Act. V. Sc. III. Grippus piscator qui reti in mari vidulum exceperat.

CVBITVM, ait, *hercle* LONGIS LITERIS SIGNABO, *vsquequaque in vrbe,*
SI QVIS PERDIDERIT VIDVLVM CVM AVRO ATQVE ARGENTO MVLTO,
AD GRIPPVM VT VENIAT.

Quod cum ad Labracis Lenonis, qui fracta naue vidulum perdiderat, autes peruenisset, illico vidulum à Gripo repetit. At Gripus priusquam reddat, VOLO, ait EX TE SCIRE SIGNA. Cui vt satisfaciat Labrax, hæc signa dat.

NVMI OCTINGENTI IN MARSVPIO PRIMVM INFVERVNT:
PRÆTEREA CENTVM MNÆ PHILIPPICÆ IN PASCEOLO SEORSVS:
TALENTVM ARGENTI COMMODVM MAGNVM INERAT IN CRVMENA.
PRÆTEREA, SINVS, EPICHISIS, CANTHARVS, GAVLVS, CYATHVS.

Tum vero Labrax, εὕρεσα aut μήτυσα, ita, poscit,

QVID DARE VELIS, QVI ISTHÆC TIBI INVESTIGET, INDICETQVE?

Dein vbi de Talento inter eos conuenit, iureiurando eum adigit id se daturum. Luciani vero in Dæmonactis vita, verba quæ hunc morem probant, sunt hæc. Ἐπεὶ δὲ ποτε καὶ χρυσῶν δακτύλιον, ὃν ᾧ βαδίζων, εὗρε, γραμμάτων ἐκ ἀγροῦ τοῦ γυμνασίου, ἠξίου τὸν ἀπολέσαντα, ὅς τις εἴη τοῦ δακτυλίου δεσπότης, ἔχειν καὶ ἐπέρχεται ἀλλήλῳ αὐτοῦ, καὶ λέγει, καὶ τύπον, ἀπολαμβάνειν. Ἦν δ' ὁ τις μεγαλόσχολος ἀφελὴς, αὐτὸς ἀπολωλεκέναι λέγων. Ἐπεὶ δὲ ὑγιὴς ἔλεγεν, Ἀπόδος ἔφη ὦ παῖ, καὶ τὸν σεαυτοῦ δακτύλιον φύλαττε. οὗτος γὰρ ἐκ ἀπολέλεκας.

Interdum verò ipsimet qui amissum quid recuperare volebant, Libellum proponebant, eóque nomen, & domicilium suum adscribebant, necnon εὕρεσα se daturos denũtiabant, vt qui inuenerant, scirent quò id reportare & reddere possent. Propert. lib. III. Eleg. XXI. Tabellas deperditas deplorans,

QVAS SI QVIS, ait, MIHI RETVLERIT, DONABITVR AVRO.
Quis pro diuitiis ligna retenta velit?
I PVER, *& citus hæc, aliqua* PROPONE *columna:*
ET DOMINVM EXQVILIIS, *scribe,* HABITARE TVVM.

Chirius Fortunatian. lib. I. Rhetoricor. EDICTO vel PRÆCONIO *quomodo fit? Cuius seruus fugerat* LIBELLO PROPOSITO, vel PER PRÆCONEM NVNCIANS, *dixit,* DATVRVM SE DENARIOS MILLE EI, QVI AD SE SERVVM PERDVXISSET.

Porrò non longè ab ostiarij cella, canem ingentem catena vinctum, in pariete pictũ fuisse, superque quadrata litera scriptum CAVE, CAVE, CANEM, Petron. Arbin Satyr. refert. Ex edicto enim Ædilium, canem mordacem ita habere, vt cuiquam nocere vel damnum dare posset, non licebat, L. hi enim cum seq. D. de ædilic. edic.

Cornupetæ vero Bouis cornibus, in modum ansulæ fœnum alligari solebat, in signum, vt qui ei fieret obuius, eius vitaret occursum, quemadmodum vetus Horatij Cõmẽtat. in Sat. III. lib. I. Sermo. notat ad ea verba. FOENVM HABET IN CORNV, LONGE PVGE. Plutarch. ἐν Αἰτίοις. Διὰ τί τοὺς κερατίστας βοῦς ὑπὸ τῷ φυλάττεσθαι τὸν ἐντυγχάνοντα χόρτον τῷ κέρατι περιδέουσι; ἢ ὅτι κόρον καὶ πλησμονὴν ἐξυβρίζουσι, καὶ βόες καὶ ἵπποι καὶ ὄνοι καὶ αἴγωνες ὥσπερ καὶ σοφοκλῆς πεποίηκε. Idem in Crasso. Ἐώθεσαν δὲ Ῥωμαῖοι τὸν κερατίστην τῶν βοῶν ὑπὸ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς ἐντυγχάνοντας χορτῷ περιδεῖσθαι τὸ κέρας

Quæ Græca locutio ex Platone lib. IX. de Legib. sumpta est.

Sed & qui onus aliquod humeris gestabant transeuntes admonebant, hac voce, CAVE. Cic. lib. II. de Orato. *Vt cum Cato percussus esset, ab eo qui arcam ferebat, cum ille diceret*, CAVE, *rogauit*, NVMQVID ALIVD FERRET, PRÆTER ARCAM. Quo pertinet quod ait Paulus in L. si putator, D. ad L. Aquil. *Si putator ex arbore ramum cum deiceret, vel machinam, hominem prætereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat, nec ille* PROCLAMAVIT, VT CASVS EIVS EVITARI POSSIT.

Pervicos CLAMATAS MERCES fuisse, argumento est quod Cicero lib. II. de Diuinatio. refert, quendam in portu qui CARICAS Cauno. aductas vendens CAVNEAS clamitabat. Seneca Epist. LVII. *Iam Librarij varias* EXCLAMATIONES, *& Botularii & Crustularium, & omnes popinarum institores, mercem suam quadam, &* INSIGNITA MODVLATIONE *vendentes.*

Enimuero pulchrum, vt Persius ait, Sat. I. & glorioſum censebat, DIGITO MONSTRARI, *& dicier*, HIC EST. Horat. Ode III. lib. IIII. Carm.

Totum muneris hoc tui est,
Quod MONSTROR DIGITO PRÆTEREVNTIVM.
Romanæ fidicen lyræ.

Tacit. seu quis alius, in Dialogo de Oratorib. *Quos sæpius vulgus imperitum, & tunicatus hic populus, transeuntes nomine vocat, &* DIGITO DEMONSTRAT? Plinius Epist. XXIII. lib. IX. *Cui Rufinus demonstrans me*, VIDES HVNC? *multa deinde de studiis nostris. Et ille*, PLINIVS EST, *inquit. Verum fatebor, capio magnum laboris mei fructum. An si Demosthenes iure lætatus est, quòd illum anus Attica ita demonstrauit*, Οὗτος ἐστι Δημοσθένης, *ego celebritate nominis mei gaudere non debeo?* Martial. Epigr. XIII. lib. V.

Sed toto legor orbe frequens, & dicitur, HIC EST.

Cic. Epist. X. lib. II. Familiar. de auctoritate nominis sui apud illos quibus ignotus erat. *Multum est enim, ait, in his locis*, HICINE EST ILLE, QVI VRBEM? QVEM SENATVS? *nosti cetera.* Eodémque genere non minus alij ridebantur, quam alij laudabantur. Plaut. Captiu. Act. IIII. Sc. I.

Quom extemplò ad forum aduenero,
Omnes de me loquentur, HIC ILLE EST SENEX, DVCTVS
QVOI VERBA DATA SVNT.

Laudationes vtique vulgares istas, O HOMINEM LITERATVM: O VIRVM BONVM. Seneca Epist. LXXXIX. prodit. Interdum & Σόφος inclamatum, Martialis Epigram. XLVI. lib. III. docet, cum ait.

Quidlibet in causis narraueris; ipse tacebo:
At tibi TERGEMINVM *mugiet ille* SOPHOS.

Idem Epigram. XLVIII. lib. VI.

Quod tam GRANDE SOPHOS CLAMAT *tibi turba Togata.*

Quædam etiam crebris populi sermonibus vsurpata colligam, quæ in certorum verborum ordinem numerumque veniunt. Ad mentionem certè defunctorum Testabantur, A SE MEMORIAM EORVM NON SOLLICITARI, vt lib. I. diximus. Vsu quoque recepta erant verba hæc, SI QVIS INFERIS SENSVS, vel, SI QVIS SENSVS IN MORTE. Seruius Sulpit. Epist. V. lib. IIII. Familiar. *Quod*, SI QVIS ETIAM INFERIS SENSVS EST, *qui illius amor in te fuit.* Cicero Philipp. X. SI QVIS IN MORTE SENSVS, Idem pro Sextio. *Quod certè*, SI EST ALIQVIS SENSVS IN MORTE *præclarorum virorum, cùm omnibus Metellis, tum vero vni viro fortissimo, præstantissimo ciui gratissimum fecit.* Seneca lib. de consolatio. ad Polybium. *Quid itaque iuuat dolori intabescere, quem*, SI QVIS DEFVNCTI SENSVS EST, *finiri frater tuus cupit.* Et posteà. *Nam* SI NVLLVS DEFVNCTIS SENSVS EST. Quintilian. Declamat. CCCXXXII. SI QVID INFERRI SENTIVNT, *cognosce animum meum.* Iustinus lib. XVI. *Quamobrem etiam Philippum Alexandrumque*, (SI QVIS MANIVM SENSVS EST) *non interfectores suos, ac stirpis suæ, sed vltores eorum, Macedoniæ regnum tenere velle.*
Ouid. lib. I. de Ponto Eleg. III.

Et ne,

Et ne, SI SVPERET ALIQVIS POST FVNERA SENSVS,
Terreat vt manes Sarmatis vmbra meos.

Et lib.II. eiusdem argumenti Eleg.II.

Hoc pater ille tuus primo mihi cultus ab æuo,
SI QVID HABET SENSVS VMBRA DISERTA, *petit.*

Idem lib.IIII. Trist. Eleg. X.

SI *tanum* EXTINCTIS ALIQVID, *nisi nomina* RESTANT,
Et gracilis structos effugit vmbra rogos.

Seneca Octauia Act.I. Sc.II.

Nate exaudi, SI QVIS REMANET
SENSVS IN VMBRIS.

Pedo Albinouan. in Carm. Consolator. ad Liuiam.

Hæc sentit Drusus, SI QVID MODO SENTIT IN VMBRA.

Lucan. lib.VIII.

Da veniam, SI QVID SENSVS POST FATA RELICTVM EST.

Sic in Epigrammate antiquo.

Suscipe nunc coniux, SI QVIS POST FVNERA SENSVS.

Et in veteri quadam Hispaniensi Inscriptione, SI MANES POST FATA ALIQVID SENTIVNT. Et hoc est quod Tertullian. in lib.de Resurrectio. Carn. gentilibus ita obcit, *Vt quos* NEGANT SENTIRE QVIDQVAM, *etiam desiderare præsumant*. D. Ambrosius in lib.de Obitu Valentiniani. *Quod si gentes quæ spem resurrectionis non habent, hoc vno se consolantur quo dicunt, quòd* NVLLVS POST MORTEM SENSVS SIT DEFVNCTORVM, *ac per hoc, nullus remaneat sensus doloris*. Eodémque modo Græcos loquutos obseruaui. Isocrates in Euagora. Ἡγοῦμαι Εὐαγόραν (εἰ τίς ὅτι Αἰσθησις τοῖς τετελευτηκόσι, τῶν ἐσθλῶν γιγνομένων) ἡδέως μὲν ἂν ἐπαινεῖσθαι ὑ ταῦτα. Idem in fi. Plataici. Εἴ τις ἄρα τοῖς ἐκεῖ φρόνησις ἐστὶ ὅτι τῶν ἐσθλῶν γιγνομένων. Et in Ænegetico. Εἴ τις ὅτι Αἴσθησις τοῖς Τεθνηῶσι ὅτι τῶν ἐσθλῶν γιγνόμενων. Mortuos, certè, MISELLOS vocatos, Tertullian. in lib. de Testimonio animæ, tradit: Plutarchus vero in Αἰτίαις, Ἀχρήστως καὶ Ἀκόμψους λέγεσθαι, τοὺς πλουτοῦντας, ait. Quinetiam, vt ibidem scribit, Καίσαρτις τὰς γυνᾶς, ὅταν ὑείῳ ἐρῶσιν ἐντύχωσι, Θεὸν γεγενῆσθαι τὸν πλησίον, dicebant. Vulgatissimam vtique orbitatis vocem fuisse, FILI CVI ME RELIQVISTI? Quintilian. testatur, in Declamatione quæ, *pro paupere contra matrem*, inscribitur.

Cetenùm honorem præfari solebant, vbi quid turpe & obscœnum dictu loquuturi, vel loca Ædilem metuentia nominaturi erant. Cic. Epist.XXII. lib.IX. Familiar. *Nos autem ridicule: si dicimus* IELE PATREM STRANGVLAVIT, HONOREM NON PRÆFAMVR: *sin de Aurelia aliquid aut Lollia*, HONOS PRÆFANDVS EST. Idem lib.II. de Finib. *Cætera addit, quæ si appelles*, HONOS PRÆFANDVS EST. Seneca Controuer. II. lib.I. HONOREM HASITVM AVRIVM, MAIESTATISQVE VELIM VESTRÆ, *quod necesse est in hac causa nominare*, LVPANAR, LENONEM, MERETRICIOS QVÆSTVS, HOMICIDIVM. Apuleius Apolog.I. *In hac etiam ætate, qua nunc est, qui istum deperdeunt multi sunt*, HONOS AVRIBVS PRÆFANDVS EST, *domus eius tota lenonina, tota familia contaminata, ipse propudiosus, vxor lupa, filij similes prorsus, diebus ac noctibus ludibrio iuuentutis, ianua calcibus propulsata, fenestræ canticis circumstrepitæ, triclinium comessatoribus inquietum, cubiculum adulteris peruium.*

Erant & in ore populi sæpe voces istæ, BONO ANIMO ESTO, vt ex Plauto Amphytruo. Act.II. Sc.II. Terentio Eun. Act.I. Sc.II. & Adelph. Act. II. Sc.III. Cicero lib. I. de Diuinatio. Liu. lib.XXV. & XLII. Suetон. in Vitell. cap. VIII. *Tum quidem consternatis, & quasi omine aduerso anxijs omnibus, inquit*: BONO ANIMO ESTOTE, *nobis alluxit.*

Nefas esset præterire illud in iudiciis decantatissimum, CVI BONO, cuius L. Cassius Prætor auctor est, Vnde CASSIANVM HOC DICTVM appellatur à Cicerone Philipp. II. his verbis, *Quòd si te in iudicium quis adducat, vsurpétque illud* CASSIAMVM: CVI BONO FVERIT: *vide quæso ne hæreas*. Idem pro Milone. *Itaque illud* CASSIANVM, CVI BONO FVERIT, *in his personis valeat: & si boni nullo emolumento impelluntur in*

fraudem, improbi sæpe paruo. Ad quem locũ Ascon. Pædian. hæc notat: *L. Cassius fuit summæ vir seueritatis: quoties Quæsitor iudicij alicuius esset, in quo quæreretur de homine occiso, suadebat, atque etiam præibat Iudicibus hoc quod Cicero nunc admonet, vt quæreretur,* CVI BONO FVISSET PERIRE EVM, DE CVIVS MORTE QVÆRERETVR. Is est L. Cassius Prætor, cuius Tribunal, propter nimiam seueritatẽ, SCOPVLVS REORVM dicebatur, quẽadmodum Valer. Max. lib. III. cap. VII. tradit.

Vulgi etiam ore trita quædam verba Donatus nos docet, qui in Andr. Terẽt. Act. III. Sc. II. ad ea verba. *Mox ego huc reuertar. Videndum, ait, est vt auctoritatem & iactantiam medicorum imitetur Obstetrix, dicendo,* QVOD IVSSI ET IMPERAVI. *Simul hæc quæ solent medici frequenter promittere,* MOX EGO HVC REVERTAR. Idem in Phormion. Act. IIII. Sc. IIII. ad verba hæc, *Gallina occurrit, Obstetricum est, ait,* IN QVA DOMO GALLINA CANAT, SVPERIOREM MARITO ESSE VXOREM. Deinde in eiusdẽ Comœd. Act. III. Sc. V. ad eũ versum. *Posthac incolumem scio fore me. Sic, inquit, dicere solemus in magno periculo positi,* NVNQVAM NOS PERICLITATVROS, SI ILLVD PERICVLVM POTVERIMVS EVADERE. Idem in Adelph. Act. II. Sc. I. ad versum. QVID? NOSTI QVI SIEM? *Propriè, ait. Sic enim dicit, qui nihil quicquam debet,* NON ME NOVIT: *non quod ignoretur, sed quod in iure non cernatur.*

Amatorios etiam sermones subiiciam. Cicero lib. III. Tusculan. quæstion. *Quasi fieri vllo modo possit, quod in* AMATORIO SERMONE DICI SOLET, VT QVISQVAM PLVS ALTERVM DILIGAT, QVAM SE. Sed & qui se amore prosequebãtur, blandiebantur sibi plerumque his verbis, MEA VITA, MEA LVX, MEVM SVAVIVM, ANIME MI. Tibull. lib. IIII.

Ne tibi sim, MEA LVX, *æquè tam feruida cura.*

Catullus.

At Acme leuiter caput reflectens
Et dulcis pueri ebrios ocellos
Illo purpureo ore suauiata,
Sic inquit, MEA VITA, *Septimille,*
Huic vni domino vsque seruiamus.

Ouid. lib. III. de Arte aman.

Scilicet Aiaci mulier mœstissima dixit,
LVX MEA, *quæque solent verba iuuare viros.*

Sic certè Cynthiam suam Propertius passim appellat: Veluti Eleg. II. lib. II.

Num tibi nascenti primis MEA VITA *diebus.*

Idem Eleg. IIII.

Parce tuis animis VITA *nocere tibi.*

Et Eleg. XI. eiusdem lib.

In te ego & æratas rumpam MEA VITA *catenas.* Et ibidem.
Me tibi ad extremas mansurum VITA, *tenebras.*

Idem Eleg. XV.

Nunc ad te, MEA LVX, *veniat tibi littore nauis*
Seruata.

Et Eleg. XVIII.

Vidi te insomnis fracta, MEA VITA, *carina.*

Et Eleg. XIX.

Tu quoniam es, MEA LVX, *magno demissa periclo.*

Et Eleg. XX.

Hesterna, MEA LVX, *cum potus nocte vagarer*

Martial. Epigr. LXIX. lib. I.

Scriberet hesterna patri cum luce salutem:
Nauia LVX, *inquit, Nauia* LVMEN *aue.*

Terent. Eunucho Act. I. Sc. II.

ANIME MI, *mi Phædria.*

Et

Et Act. III. Sc. II. *O Thais mea*, MEVM SVAVIVM.

Cic. Epist. v. lib. XIII. Famil. *Si tu & Tullia*, LVX NOSTRA, *valetu*. Et in Inscriptio. Epist. XIIII. eiusdem lib. TVLLIVS TERENTIÆ SVÆ: PATER TVLLIOLÆ, DVABVS ANIMIS SVIS.

Interdum & his blanditiarum vocibus vtebantur, MEL MEVM, OCELLVS MEVS, vel OCELLE MI, Testus Plaur. Mostellar. Act. I. Sc. III. & IIII. Trinum. Act. II. Sc. I. Pœnul. Act. I. Sc. II. & Asinar. Act. III. Sc. III. Apud eundem Mil. glor. Act. V. Sc. VIII. Philocamasium Pyrgopolinici ita blanditur, O MEI OCVLI, O ANIME MI. Agell. lib. XV. cap. VII. ex Epistola Augusti ad C. nepotē tuū, AVE MI CAI, MEVS OCELLVS IVCVNDISSIMVS. Sed & Pœnulo Act. I. Sc. II. Milphio ita Adelphasio meretrici delitias facit.

MEA VOLVPTAS, MEÆ DELITIÆ, MEA VITA, MEA AMOENITAS:
MEVS OCELLVS, MEVM LABELLVM, MEA SALVS, MEVM SVAVIVM.

Vicissimque ei Adelphasium sic blanditur.

MEVM MEL, MEVM COR, MEA COLVSTRA, MEVS MOLLICVLVS CASEVS.

Itidemque Asinar. Act. III. Sc. III.

DA MEVS OCELLVS, MEA ROSA, MI ANIME, MEA VOLVPTAS.

Leonida, argentum mihi. Quosdam etiam dicere solitos iis quos validissimè diligebant, PARATOS SE PARTEM ANNORVM SVORVM DARE, Seneca in lib. de Breuit. vitæ, auctor est.

Atque vt de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, quādo nihil perturbatum, præposterum atque peruersum hoc in libro, mihi vitio verti potest, Titulorū qui vinis figi solebant, formulam hoc loco ponam. Amphoris namque Titulos appositos, vel Iuuenalis versibus Sat. V. satis liquet. *Crus bibet Albanis aliquid de montibus, aut de*
Setinis, cuius PATRIAM, TITVLVMQVE *senectus*

DELEVIT, *multa veteris fuligine testæ.* Eorū formulā prodit Petron. Arbit. Satyr. his verbis. *Statim allatæ sunt* AMPHORÆ *vitreæ, diligenter gipsatæ, quarum in ceruicibus* PITTACIA *erant* AFFIXA, *cum hoc* TITVLO, FALERNVM, OPIMIANVM, ANNORVM CENTVM. *Dum* TITVLOS *perlegimus*, &c. Quale fuerit etiam NOTVM illud FVGITIVORVM EPIGRAMMA, quo idem auctor, ingentibus literis frontes impletas, quod itē per totam faciem liberali manu ductum scribit, aliis inuestigandum relinquo.

Ferè præterieram præclarum illū rogandi Iudicis morem, notaru, imitatúque dignissimum, QVÆ SALVA FIDE FACERE POSSET. Quem morē à maioribus acceptū Cic. lib. III. Officior. scribit. Moris vtique erat, PER GENVA OBSECRARE, & ROGARE. Eóq; modo Plautinus Dinarchus Trucul. Act. IIII. Sc. III. veniā à Callicle deprecatur.

PER TVA, inquiens, OBSECRO GENVA,
VT TV ISTHVC INSIPIENTER FACTVM, SAPIENTER FERAS, MIHIQVE IGNOSCAS,
Quod animi impos, vini vitio, fecerim.

Apud eundem Ruden. Act. III. Sc. II. Trachalio Dæmonem ita rogat.

PER *ego*, HÆC GENVA TE OBTESTOR *senex*, *Quisquis es.*

Sueton. in Tiber. cap. XXVII. *Consularem vero* SATISFACIENTEM *sibi, ac* PER GENVA ORARE *conantem, ita suffugerit, vt caderet supinus.* Supplices sanè Genua attingebant, & ad hæc manus tendebant, atque vt aras adorabant, quemadmodum. Plin. lib. XI. cap. XLV. tradit. Seruius etiam in Eclog. VI. Virgil. ad hæc verba, *Aurem vellit.* Eriterum in VI. Æneid. ad hunc locum, *Et genua amplexans genibúsque volutans hærebat*, GENVA misericordiæ esse consecrata notat, *Vnde*, HÆC TANGVNT ORANTES. Cuius exempla habemus apud Plautum Mil. glor. Act. IIII. Sc. VI. Liuium lib. VIII. & XXV. Quintilian. lib. VI. cap. II. Tacitum lib. I. V. XII. & XX. SIC ÆGROS MEDICORVM GENVA TANGERE dixit Seneca in lib. de Breuit. vitæ. Misericordiam etiam per ea quæ carissima erant, exposcebant atque efflagitabant. Auctor lib. IIII. Rhetoric. ad Herenn. *Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiiciens sese*, PARCE, *inquit*, ET PER EA QVÆ TIBI DVLCISSIMA SVNT IN VITA MISERERE NOSTRI. Cælius Epist. XV. lib. VIII. Familiar. Ciceronem ita obsecrat, PER FORTVNAS TVAS, CICERO, PER LIBEROS, TE ORO ET OBSECRO.

PER DEOS etiam plerumque rogabant. Cic. Epist. XIII. ad Brut. SVBVENI *igitur*, PER DEOS, *idque quamprimùm.* Et Epist. XIIII. ad eundem. *Sed propera*, PER DEOS: *seu quantum sit in temporibus, quantum in celeritate.* Item Epist. VI. lib. XVI. ad Attic. *Nomina*, PER DEOS, *expedi.* Auctor Rhetoric. ad Heren. lib. IIII. *Et tu*, PER DEOS, *inquit, hûc amplexare.* Terent. Andr. Act. V. Sc. I.

PER *ego te*, DEOS ORO, *vt ne illis animum inducas credere.*

Callistrat. in L. non intelligitur, D. de iu. fis. PERQVE DEVM, *vt faciatis*, ROGO. Est & apud Terent. Andr. Act. I. Sc. V. Obsecrationis formula huiusmodi.

Quod ego, PER HANC TE DEXTRAM ORO, *&* GENIVM TVVM
PER TVAM FIDEM, PERQVE HVIVS SOLITVDINEM,
TE OBTESTOR, *ne abs te hanc segreges.*

Cicero etiam Atticum Epist. XX. lib. III. & Epist. XI. lib. & Epist. I. lib. VII. PER FORTVNAS, orat. Charisius Sosipat. ptæpositionem, PER, nonnumquã accipi monens, pro eo quod ex nostra voluntate iureiurando adfirmamus, aut negamus. Μὰ τοὺς θεούς, Νὴ τοὺς θεούς, ait, *Græci dicunt, quale est apud Virgil. Per ego has lacrymas dextrámque tuam te, per cõubia nostra, per inceptos hymenæos, vt sit*, Νὴ τὸν γάμον, Νὴ τὸν ὑμέναιον. Donat. in Phormion. Sc. vlt. ad hunc versum, *Ignosce, orat. Verba*, ait, *venialis flatus sunt*, IGNOSCE, CONFITETVR. Cetetum in summa rerum desperatione, dici solitum, ACTVM EST, ILICET, PERISTI, Idem Donat notat in Andr. Terẽt. Act. II. Sc. I. Quæ verba vsurpat Parmeno Eun. Act. I. Sc. I. Sic & apud Plaut. Cistellar. Act. IIII. Sc. II. Halisca ancilla.

Hic periit opinor: ILICET
ACTVM EST. ME INFELICEM, *& sceleſtam.*

Exclamabant planè, quæ huiusmodi angustiis premebantur, MISERAM ME. Horat. lib. I. Sermon. Sat. II. *Vel pallida, lecto*
Desiliat mulier, MISERAM SE, *conscia clamet.*

Apud Terent. Adelph. Act. III. Sc. IIII. Pamphila, MISERAM ME, *differor doloribus.* Similique modo apud eundẽ exclamãt, Mysis & Sostrata Andr. Act. I. Sc. V. Heautont. Act. V. Sc. IIII. Adelph. Act. III. Sc. II. Sic etiam Propert. Eleg. XXI. lib. III.

ME MISERVM, *his aliquis rationem scribit auari.*

Seneca Declamat. IIII. lib. II. ME MISERVM PATER.

Interdũ, & PERIMVS, dicebãt, vt Geta Terentianus Adelph. Act. III. Sc. II. ACTVM EST, PERIMVS. Et ita Ouidius, adulteræ mulieris ancillam, quam personã agere debeat præceptis formans & instruens, lib. III. de Arte aman.

Callida, ait, *prosiliat, dicátque ancilla*, PERIMVS.
Tu iuuenem trepidum quolibet abde loco.

Et ita apud Herodian. lib. I. Fadilla Commodi soror, ἡμεῖς δὲ, τὸ σὸν γένος, ὅσον οὐδέπω, Ἀπολλύμεθα. Illa vero quæ pænè cetterum verborum locum sibi vindicant, ABSIT DICTO INVIDIA: FIDES PENES AVCTOREM ERIT: BENE HABET: SI DIIS PLACET, aliáque id genus quæ suppetunt, consulto missa facio, ne exitus non sit.

DECLAMATIONES planè, (quæ vt Quintilian. ait, erant forensium actionum meditationes, & quibus ad pugnam forẽsem velut præpilatis exerceri solebãt,) sua certa & solẽnia verba habebãt. Et is quidẽ qui priore loco dicebat CONTROVERSIAM EXPONERE, seu petere: qui verò respondebat, CONTRADICERE, dicebatur. Inde illa in Declamationum argumẽtis frequentia apud Senecã & Quintilianũ, item apud Chir. Fortunat. lib. I. Rhetoricor. PETITVR, seu PETIT: & CONTRADICITVR, seu CONTRADICIT: quod postremum verbum apud Quintilianum, plerumque significatur, his notis, C. D. Quintilian. lib. III. cap. II. *Inde libertas* DECLAMATORIBVS, *vt etiam secundo partis suæ loco narrare videantur. Nam quum pro petitore dicunt, &* EXPOSITIONE (*tanquam priores agant*) *vti solent, &* CONTRADICTIONE, *tanquam respondeant, idque sit rectè.* Agellius lib. IX. cap. XV. de quodam adolescente declamãte. EXPONIT *igitur tentamenti gratia* CONTROVERSIAM *parùm consistentẽ, ἄποφον vocant.* Et mox: PETITVR *ad supplicii ex sententia trium iudicum, &* CONTRADICIT. Idẽ cap. XV. eiusdẽ lib. de Plinio. *Refert etia pleráſq; sententias, quas declinãdis cõtrouersiis lepide argutéq; dictas putat: sicut hãc quoque sententiã ponit ex huiusce modi controuersia.*

controuersia. Vir fortis præmio, quod optauerit, donetur. Qui fortiter fecerat, petiit alterius vxorem in matrimonium, & accepit. Is deinde, cui ea vxor fuerat, fortiter fecit: recepit eandem, CONTRADICITVR. Quò loci corruptè legi credo, *in declinãdis controuersiis* pro, *declamandis*. Quod loquendi genus Seneca eo firmat, veluti Declamat. I. lib. I. *Alfius Flauius prætextatus apud Cæstium* CONTROVERSIAS DECLAMABAT. Et Declamat. II. lib. II. *Ouidius Naso apud Arelliũ Fuscum magistrum suum,* HANC CONTROVERSIAM DECLAMABAT.

Ac ne de veterum Epistolis fileamus, morem antiquis fuisse, primis Epistolarum verbis adiicere, SI VALES BENE EST, EGO VALEO, Plautus Persa, Act. IIII. Sc. III. docet: eúmque morem vsque ad suam seruatum ætatem, Seneca Epist. XV. notat. Quod & Metelli, Vatinij, Cassij, Lepidi, Treboniique Epistolæ Ciceronianis Familiaribus insertæ testantur. Cicero etiã hoc in EPIST. VI. lib. XIII. & EPIST. V. VIII. & XI. & aliàs passim lib. XIIII. item EPIST. I. & II. Familiar. procœmio vsus est. Idque fuisse vetustarum literarum exordium, Plin. Epist. XL. lib. I. ita scribit. *At hoc ipsum scribe nihil esse quod scribas: vel solum illud, vnde incipere priores solebant,* SI VALES BENE EST, EGO VALEO. Symmach. Epist. XL. lib. II. *Sufficiat aliquando celebrandæ amicitiæ,* SI VALES, BENE EST. Idem Epist. XL. lib. III. & Epist. I. lib. V. RECTE VALEO. *Hoc enim scribendi debet esse principium, quod maximè expetiuit. At vota lecturi.* Idem Epist. XXIII. lib. IIII. *Nunc redeo ad* VERBA SOLLEMNIA, *quibus tibi salutationis officium de more persoluens, mutuum munus exposco.*

Mos etiam antiquus inualuit, Inscriptionibus Epistolarum, eum ad quem eæ mitterentur, SVVM appellare. Quem Titulum omnes Plinij Secundi Epistolæ præferunt. Et hoc Martialis sentit lib. XIIII. Epigram. quod inscribitur, *Chartæ Epistolares* cum ait.

Seu leuiter noto, seu caro missa sodali,
Omnes ista solet charta vocare, SVOS.

Liuius lib. XXIIII. *Fraudem Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis, & Cretensium quibusdam ad itinera infidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat recitat.* PRR. SYRACVSANI, MARCELLO SVO S. *Secundum salutem,* VT ASSOLET *scripturus erat*. Plinius etiam senior, ea quam operi suo præfixit Epistola VESPASIANVM, SVVM appellat. Sic in L. Sempronius, D. de legat. II. SEMPRONIVS NEPOTI SVO SALVTEM. Et L. Licinius, D. eo. LICINIVS LVCVSTA PROCVLO SVO S. L. Quintus, D. depositi. CÆCILIVS CANDIDVS PACCIO ROGATIANO SVO S. & in L. vlt. §. vlt. D. manda. L. TITIVS CAIO SVO SALVTEM. L. Domitius, D. qui testam. fac. poss. DOMITIVS LABEO CELSO SVO S. Rursúsque ibid. IVBENTIVS CELSVS LABEONI SVO S. Et in L. Plotiana, D. de iu. codicill. PLOTIANA CELSO SVO S. L. Atilicinus, D. de pact. dotal. ATILICINVS PROCVLO SVO S. Itẽ in L. Proculus, D. de iu. dot. PROCVLVS, NEPOTI SVO S. Et contrà in L. nepos, D. de verb. significic. NEPOS PROCVLO SVO SALVTEM. Aliarum etiam Epistolorum similes formulæ referuntur in L. Lucius Titius & in L. vlt. D. de donationib. & in L. Saluius, D. de legat. præst.

Fuit planè hoc commune & sollemne earum Epistolarum, quæ ab Imperatoribus seu exercitus ducibus ad Senatum Populúmque Ro. mittebantur, exordium. SI VOS LIBERIQVE VESTRI VALETIS, BENE EST, EGO EXERCITVSQVE VALEMVS: vt ex Epist. XXXIII. lib. X. Familiar. patet, Xiphilinus in Hadriano. Πολλοὶ μέντοι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐφ' ἧς Ῥωμαίων ἀπώλοντο. διὸ καὶ ὁ Ἀδριανὸς χάριν τοῖς τὴν βουλὴν, ὅτι ἐχρήσαντο τῷ προοιμίῳ τῷ συνήθει τοῖς Αὐτοκράτορσιν, ὁ ὅστι (sic enim lego) Εἰ αὐτοί τε καὶ οἱ παῖδες ὑμῶν ὑγιαίνετε, εὖ ἂν ἔχοι. Ἐγὼ καὶ τὰ στρατεύματα ὑγιαίνομεν. Hoc significant hæ notæ, S. V. L. Q. V. V. B. E. E. Q. V. in Epist. Pub. Lẽtuli, quæ est XV. lib. XII. Famil. Qui verò ad Imperatores scribebãt ita ordiebãtur. SI TV EXERCITVSQVE VALETIS, BENE EST. Vt ex Epist. VII. lib. V. Famil. cõprobatur. Idémq; procœmiũ etiã vsurpatũ ab Imperatoribus cũ ad exteras nationes scriberent, Iosephus lib. XIIII. Antiq. Iudaic. cap. XVII. docet vbi Epistola quædam C. Iulij Cæsaris ponitur, cuius est initium. Γαῖος Ἰούλιος Καῖσαρ Αὐ-

τοκράτωρ καὶ Ἀρχιερεὺς, Δικτάτωρ τὸ δεύτερον, Σιδωνίων ἄρχουσι βουλῇ δήμῳ χαίρειν, εἰ ἔρρωσθε εὖ ἂν ἔχοι, κἀγὼ δ' ἔρρωμαι σὺν τῷ στρατοπέδῳ. Et rursus eiusdem lib. cap. XXII. M. Antonij Epistola refertur in hæc verba. Μάρκος Αντώνιος Αὐτοκράτωρ, ὑρκανῶ ἀρχιερεῖ καὶ ἐθνάρχῃ τῶν Ἰουδαίων χαίρειν. Εἰ ἔρρωσθε εὖ ἂν ἔχοι. ἔρρωμαι δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ στρατεύματος.

Itaque videndum est ne mendum sit in his notis apud Hircium siue Oppium lib. de bello Hispanien. in quo ita est. *Item hoc die literæ sunt deprehensæ, quas mittebat Saonem Cn. Pōpeius* S.V.G.E.V. fortè enim melius ita scriberetur, *Quas mittebat Saonē Cn.* POMP. S.V.B.E.E. V. Primus autem Iulius Cæsar Epistolas ad Senatum ad paginas & formam memorialis libelli conuertisse fertur, cùm antea Coss. & Duces non nisi trāsuersa charta mitterent, auctore Sueton. in Iulio cap. LVI. Erant & peculiares quædam Epistolarum quæ ad principes scribebātur formulæ. Alexāder certè Seuerus, vt Lamprid. in libro de eius vita, scribit, DOMINVM se appellari vetuit. Epistolas ad se, quasi ad priuatū, scribi iussit, seruato tantùm nomine IMPERATORIS. Equidēsi hariolari licet, in suspicionem adducor, huiusmodi Epistolarum subscriptionibus, bonas preces aut vota pro Impp. salute adiici consueuisse. Moueor collatione locorum Suetonij & Dionis. Nam quod ille in Tiber. cap. XXXII. ait, *Cùm Rhodiorum Magistratus, quòd* LITERAS PVBLICAS SINE SVBSCRIPTIONE *ad se dederant, euocasset, ne verbo quidem insectatus, ac tantum modo iussos* SVBSCREBERE, *remisit*: hic Græcè ita lib. LVII. expressit. Ἐπειδὴ ποτε οἱ Ῥοδίων Ἄρχοντες, ἐπιστείλαντες τι αὐτῷ, οὐκ εὐχὰς αὐτῷ ποιούμενον, μετεμέμψατο μὲν σπουδῇ, ὡς κακόν τι δράσων, &c. ὑπογράψαντας τὸ ἐνδέον, ἀπέπεμψε. Idem Sueton. in Tiber. cap. XXI. ex fine Epistolæ cuiusdam Augusti ad Tiberium hæc adfert: DEOS OBSECRO, VT TE NOBIS CONSERVENT, ET VALERE NVNC, ET SEMPER PATIANTVR, SI NON POPVLVM RO. PEROSI SVNT. Vnius vtique Plinij ad Traianum Epistolæ, quæ lib. X. prima est, & gratulationem ob Imperium continet, finis hic est, FORTEM TE, ET HILAREM IMPERATOR OPTIME, ET PRIVATIM ET PVBLICE OPTO. Epistolarum vero ad Imperatores, & Imperatorum rursus ad Præfectos & Præsides exempla extant lib. X. Epistolar. Plinij, & apud Capitolin. in M. Antonino Philos. & in Clodio Albino, & in Gordianis, & in Maximo & Balbino, Treb. Pollio. in Claudio, Vopisco in Aureliano, Probo, & Caro. Atque vt Epistolarum principiis salutem adscribere moris erat, ita & eas publico ac cōmuni verbo, VALE claudebant. Quod quia notius est quàm vt exemplis firmari debeat, vnum Ouidium testem citabo qui lib. V. Trist. Eleg. XIII.

Accipe, ait, QVO SEMPER FINITVR EPISTOLA, VERBO,
Atque meis distent, vt tua fata, VALE.

Acontius ad Cydipp.

Longior infirmum ne lasset Epistola corpus,
Clausāque CONSVETO SIT *tibi* FINE, VALE.

Epistola tamen quam Q. Catulo scripsisse Catilinam Salust. in bello Catilinar. refert, non vulgari verbo VALE, sed HAVETO clauditur. Ad epistolas autem omnes, horatū quoque momēta, necdiei modo, sed & noctis, quibus datæ significarētur, addidisse Augustū, Sueton. in lib. de eius vita cap. L. memorat, contrà Commodum in scribendo ita tardū & negligentē fuisse Lamprid. auctor est, vt in Epistolis plurimis, tantū VALE scriberet.

Sane per Epistolas etiam interdum Amicitiam renuntiabant, vt Tacit. lib. II. de Germanico loquens, ostendit his verbis, *Componit* EPISTOLAS, *quibus*, AMICITIAM EI RENVNTIABAT. Quod & Sueton. ita refert in Calig. cap. III. *Ac ne tunc quidem vltra progressus, quàm vt &* AMICITIAM EI MORE MAIORVM RENVNCIARET. Ac planè inimicitiis ex offensione aliqua susceptis, cum iis quibuscum vetus vsus intercedebat, vel amicitia contracta erat, solebant disertis & apertis verbis Amicitiam renuntiare: idque & publicè & priuatim obseruabatur. Legatos namque ad Persem Macedonum Regem, ad amicitiam renuntiandam à S. P. Q. R. missos, Liuius lib. XLII. narrat. Tacit. lib. V. *Sed Cæsar missis ad Senatum litteris, disseruit, Morem fuisse maioribus, quoties* DIRIMERENT AMICITIAS, INTERDICERE DOMO, *eúmque finem gratiæ ponere.* Eodémque modo Hospitium quoque Renuntiatum, Cic. lib. III. in Verrem docet.

Priuatorum

Priuatorum etiam colloquiorũ familiariúmque sermonum formulis aliquid peculiaris operæ impendamus. Vulgo quidem salus dicebatur, hoc verbo AVE. Cælius Epist. XVI. lib. VIII. Famil. quæ eadẽ inserta est lib. X. Epist. ad Attic. *Ac simulátque*, AVE, *mihi dixit*. Iul. Capitolin. in Anto. Pio. *Cùm Sacerdos femina Trallis, ex more, Procoss. semper hoc nomine salutaret, non dixit*, HAVE PROCONSVL, *sed*, HAVE IMPERATOR. Seneca lib. VI. de Beneficiis cap. XXIIII. de his agens, qui salutandi causa in ordinem digerebantur. *Hinc peruenire vsque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum, & promiscuum ignotis*, HAVE, *non nisi per ordinem emittitur*. Et in procemio lib. X. Controuersiar. *Pacatus rhetor cum illi* (scilicet Osco) *Massilia mane occurrisset, schemate illum salutauit, Poteram, inquit, dicere*, HAVE OSCE. Quintilian. lib. I. cap. X. *Multum est literatus, qui sine aspiratione, & producta syllaba, salutauit*, AVETE. Macrob. lib. II. Saturnal. cap. IIII. de Augusto loquens. *Sublimis Actiaca victoria reuertebatur: occurrit ei, inter gratulantes, coruum tenens, quem instituerat hoc dicere*, HAVE CÆSAR VICTOR. *Miratus Cæsar tam officiosam auem, XX. milibus nummûm emit: Socius opificis ad quem nihil ex illa liberalitate peruenerat, adfirmauit Cæsari habere illum, & alium coruum, quem vt adferre cogeretur, rogauit. Adlatus, verba quæ didicerat expressit*: HAVE VICTOR IMPERATOR ANTONI. Sueton. in Claud. cap. XX. *Sed cum proclamantibus naumachiariis*, AVE IMPERATOR, MORITVRI TE SALVTANT, *respondisset*, AVETE VOS. Iul. Obsequens lib. de Prodig. *Amiterni cum ex ancilla puer nasceretur*, AVE, *dixit*. Idem & ex Martiali Epigramm. LXIX. lib. I. & Epigramm. V. & XCIII. lib. III. & Epigramm. VIII. lib. IX. patet.

Quinetiam quemadmodum in principum nostrorum rescriptis, iis ad quos ea diriguntur, salutem adscribi moris est, ita in plerisque Codicis Theodosiani rescriptis, salute hac, HAVE CARISSIME NOBIS, Imperatores, eos ad quos scribunt impertiunt, vt lib. III. comprobauimus.

Interdum etiam dicebant, SALVE, vt in Hecyra Terent. Act. I. Sc. II.

P. SALVE MECASTOR PARMENO. *Pa.* ET TV ÆDEPOL, SYRA.

Vbi Donatus notat, olim, salutantes addidisse Iusiurandum, vt sedulo hoc facere viderentur. Quod & Plautus comprobat Trinum. Act. I. Sc. II. vbi Megaronides ita Calliclem resalutat,

ET ITA ÆDEPOL SALVE CALLICLES.

Aliâs in Comœdiis Plauti & Terentij, salus dicitur his verbis, SALVE, & SALVERE IVBEO. Nonnunquam verò in iisdem Comœdiis ita salutant, SALVVS SIS. Qua voce salutem quandoque redditam significare videtur Lucianus cùm in Apolog. περὶ τοῦ ἐν τῇ προσαγορ. πταις. ait. Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς αὐτοί, εἰ τι κἀγὼ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς ἐπαίω, τοὺς προσαγορεύοντας αὐτοῦ δεξιούμενοι τῷ τῆς ὑγείας ὀνόματι πολλάκις ἀμείβεσθε.

Erat autem Salutationis Matutinæ propria vox illa, AVE, Martialis Epigram. LVI. lib. I.

Et MATVTINVM *portat ineptus* AVE.

Idem Epigram. LXXIX. lib. IIII.

Discurris tota vagus vrbe, nec vlla cathedra est,
Cui non MANE *feras irrequietus*, AVE.

Idem Epigram. XXXVIII. lib. VII.

Discursus varios vagúmque MANE,
Et fastus, & AVE *potentiorum,*
Cum perferre patique iam negaret.

Plutarch. in lib. de Garrulitate. Ἐλθόντος οὖν, ait, ἔωθεν, ὡς εἰώθει, τοῦ φουλβίου πρὸς αὐτὸν καὶ εἰπόντος χαῖρε Καῖσαρ, ὑγίαινε εἶπε φούλβιε. Proinde Xiphilinus in Hadriano, hoc ἑώθινον πρόσρημα vocat, & Lucianus, τὸ ἑωθινὸν χαῖρε, in Dialogo qui Φιλοπάτρις inscribitur. Nam Latino AVE, Græcum χαῖρε respõdere, idem Lucianus demonstrat in Apolog. errati commissi in salutatione. Martial. Epigram. LII. lib. V.

Exprimere Rufe, fidiculæ licet cogant,
AVE *Latinum*, χαῖρε *non potes Græcum.*

Heliogabalum planè ita salutatum, Κύριε Αὐτοκράτωρ χαῖρε, Xiphilinus in eius vita refert: cumque ita salutanti respondisse, Μὴ μὲ λέγε Κύριον, Ἐγὼ γὰρ Κύριος εἰμί. Alexãder vtique Seuerus, quemadmodum Lampridius auctor est, salutabatur nomine hoc, AVE ALEXANDER. Atque illam Domini appellationem vt maledictum & opprobrium Augustus semper exhortuit, DOMINVMQVE appellari se, ne à liberis quidem aut nepotibus suis, vel seriò vel iocò passus est, atque huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit, quemadmodum Sueton. in Augusto cap. LIII. scribit. Tiberius quoque vt idem in Tiber. cap. XXVII. narrat, DOMINVS appellatus à quodam, denuntiauit ne se amplius contumeliæ causa nominaret. Contrà Domitianus hanc appellationem lubẽs excepit. Quin & Dei sibi numen vindicauit: Nam vt Sueton. in eius vita cap. XIII. scribit: *Cum is procuratorum suorum nomine*, FORMALEM *dictaret* EPISTOLAM, *sic cœpit*. DOMINVS ET DEVS NOSTER. SIC FIERI IVBET. *Vnde institutum posthac, vt ne scripto quidem ac sermone cuiusquam appellaretur aliter*. Quin & Martialis ei sæpe hoc nomine blanditur, TERRARVMQVE INSVPER DOMINVM sæpe vocat: Veluti Epigram. I. IIII. & VII. lib. VII. II. & LXXXI. lib. VIII. & Epigram. LXVIII. & CIIII. lib. IX. & Epigram. lib. II. lib. VIII.

TERRARVM DOMINO, DEOQVE RERVM.

Postea etiam eo res rediit, vt passim quisque Dominus appellaretur. Obuios enim, si nomen non succurreret, Dominos salutabant, quemadmodum Seneca Epist. III. notat. Erátque vulgaris hæc Romæ appellatio. Martial. Epigram. CXIII. lib. I.

Cum te non nossem, DOMINVM, REGEMQVE VOCABAM.

Idem Epigram. LVIII. lib. V.

Cum VOCO TE DOMINVM, *nolo tibi Cinna placere,*
Sæpe etiam seruum sic resaluto meum.

Et Epigram. X. lib. X.

Qui me respiciat, DOMINVM REGEMQVE VOCABO.

Ouid. lib. III. Amor. Eleg. VI.

Et mihi blanditias dixit, DOMINVMQVE VOCAVIT.
Et quæ præterea publica verba iuuant.

Sic & Nesennius Apollinaris Iulium Paulum consulens in L. Nesennius, D. ad L. Falcid. Dominum vocat.

Inde festiuus ille iocus in Epigrammate Græco.

Οὐκ ἐθέλω Δόμινε, οὐ γὰρ ἔχω Δόμιναι.

Obuios autem sibi ignotos ita sæpè compellabant. QVISQVIS ES.

Virgilius lib. I. Æneid. Venus Æneæ.

QVISQVIS ES HAVD, CREDO, INVISVS COELESTIBVS, AVRAS VITALES CARPIS. Et lib. II. Priamus Sinoni,

QVISQVIS ES *amissos hinc iam obliuiscere Graios.*

Idem lib. VI.

Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro:
QVISQVIS ES, *armatus qui nostra ad flumina tendis,*
Fare age quid venias, iam istinc & comprime gressum.

Ouid. lib. II. Metamorphos.

Hunc timuit blandáque manu seduxit, & illi,
QVISQVIS ES, HOSPES, *ait,*

Et lib. III.

QVISQVIS ES, *huc exi, quid me puer improbe fallis.*

Et lib. XI.

Et tanquam ignoto lacrymas daret, heu miser, inquit,
QVISQVIS ES, *& si qua est coniux tibi.*

Et lib. XII.

QVISQVIS ES, *ô iuuenis, dixit, solamen habeto*
Mortis.

In

Enimuerò, post datam & acceptam salutem, trita ac peruagata erat hæc interrogatio, QVID AGIS? Plaut. Curculio. Act. II. Sc. I. *O scelerum caput.*

SALVE, QVID AGIS? *C. Viuo.*

Idem Trinumo Act. I. Sc. I. *M. Et ita* ÆDEPOL SALVE CALLICLES,

Valen', valuisti? C. *Valeo & valui rectius* M. QVID AGIT

TVA VXOR? VT VALET?

Et Aulular. Act. I. Sc. II.

Rogitant me vt valeam, QVID AGAM, QVID RERVM GERAM.

Horatius lib. I. Sermo. Saty. IX.

Occurrit quidam notus mihi nomine tantùm,

Acceptáque manu, QVID AGIS *dulcissimè rerum?*

SVAVITER VT NVNC EST, *inquam, & cupio omnia quæ vis.*

Ouid. in Epist. Hypsiphiles ad Iasonem.

Nuper ab Æmonijs hospes mihi Thessalus oris

Venerat, & tactum vix bene limen erat.

ÆSONIDES, *dixi*, QVID AGIT MEVS?

Idem Epist. XX. Heroid.

Ante foras sedet hæc, QVID AGAMQVE, *rogantibus.*

Idem lib. III. Trist. Eleg. V.

Si tamen interea, QVID *in his ego perditus oris*

(Quod te credibile est quærere) quæris AGAM.

Et lib. V. eiusdem argumenti Eleg. VIII.

Scilicet vt semper QVID AGAM *charissimè quæris*

Quamvis hoc me vel scire tacente potes.

Et lib. I. de Ponto Eleg. IX.

Neue roga, QVID AGAM, *si persequar omnia flebis.*

Et lib. II. Eleg. VII.

Proxima subsequitur, QVID AGAS, *audire voluntas,*

Et modo QVIDQVID AGAS, *sit tibi cura mei.*

Et lib. IIII. Eleg. V.

Quidque, parens EGO *vester*, AGAM, *fortasse requires.*

Hoc idem confirmat Cicero. in Oratio. pro CN. Plancio, *Idem*, inquit, *Tribuno plebis potentissimo homini M. Druso sed multa in Rempub. molienti, cùm ille eum salutasset, vt fit, dixissétque*, QVID AGIS, GRANI? *respōdit:* IMMO VERO TV DRVSE QVID AGIS? Idem Epist. XXIII. lib. IX. Familiar. QVÆSISSEMQVE, QVID AGERES, *dixit te in lecto esse.* Seneca Epist. LI. lib. II. *Epistolam tuam accepi post multos menses quam misera. Superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat*, QVID AGERES, *quærere.* Idem Epist. XXXII. lib. IIII. *Inquiro in te & ab omnib. suscitor, qui ex ista regione veniunt* QVID AGAS, VBI ET CVM QVIBVS MORERIS. Plin. Epist. XX. lib. III. *Et* HERCVLE, *quousq; illa vulgaria?* EGO, QVID AGIS? ET QVID COMMODE VALES? Plutarch. in Bruto, Τῶν ἰδιωτῶν ἀπ' ἀγορᾶς, ἕκαστον ἀνέκρινεν, Ὅτι Πράττοι Βροῦτος Macrob. lib. II. Saturnal. cap. II. *Post Mutinensem fugam, quærentibus*, QVID AGERET ANTONIVS. Arrian. lib. I. Epicteti. Εἶδες ἂν πῶς αὐτὸν ἐτίμα ὁ Ἐπαφρόδιτος, Τί Πρασσεῖ φιλικίων ὁ ἀγαθὸς, φιλῶ σε εἶτα εἴ τις ἡμῶν ἐπύθετο Τι ποιεῖ αὐτὸς, ἐλέγετο ὅτι μετὰ φιλικιῶνος βουλεύεται περί τινος.

Extat elegans Martialis lusus Epigram. LXVII. lib. I. in quendam crebritate huius interrogationis sibi molestum.

Occurris, ait, *quocumque loco mihi, Posthume, clamas*

Protinus, & prima est hæc tua vox, QVID AGIS?

Hoc, si me decies vna conueneris hora,

Dicis, habes, puto, tu Posthume, nil quod agas.

Peregre verò redeuntibus, vel alicunde aduenientibus, familiaris erat hæc interrogatio, SATIN SALVE? Liuius lib. I. ab. V. C. de Collatino & Lucretia agens, *Quærentique viro*, SATIN SALVE? MINIME, *inquit.* Idem lib. VI. *Confusam eam ex recenti morsu animi;*

cum pater fortè vidisset, percunctatus, SATIN SALVE? Et lib. x. *Vix enim salute mutua reddita, cùm obuiam egressus esset* SATIN SALVE, *inquit*, VOLVMNI? VT SE RES IN SAMNIO HABENT? Et lib. XL. *Cum pater*, SATIN SALVE? *&* QVÆNAM EA MOLESTIA ESSET, *interrogaret eum.* Plaut. Trinumo Act. v. Sc. vlt. SATISNE SALVE? (sic enim emenda) *dic mihi.*

Terentius Eunucho Act. v. Sc. VI.

Quid est? quid trepidas? SATISNE SALVE?

DIC MIHI. Vbi Donatus, SALVE, interpretatur, *integrè, rectè commodè*, citatque illum Plauti locum, & alium Salustij in hæc verba. *Inde ortus sermo percunctantibus vtrinque*, SATIN SALVE, *quam grati ducibus suis quantis familiaribus copijs agerentur.* Ausonius in Gratiarum Actio. *Legionibus vniuersis, vt in communi morte euenit, si quid aduersi acciderat, vidi te circumire tentoria*, SATIN SALVE *quærere, tractare vulnera sociorum.* Liuius lib. III. de Cincinnato loquens, *Admiratui*, ait, *rogitansque* SATIN SALVA ESSENT OMNIA. Apul. Apolog. I. THALLVS PVER VBI SIT, ET QVAM SALVE AGAT, *interrogat.*

Eodemque sensu quandoque ita rogabant, RECTE NE OMNIA? Quintilian. lib. VI. cap IIII. *vt Cicero*, ait, *audita falsa Vatinij morte, cum Quinti libertum eius interrogasset*, RECTENE OMNIA? *dicenti*, RECTE, *Mortuus est*, *inquit*, Plinius Epist. XVII. lib. III. RECTENE OMNIA, *quod iampridem epistolæ tuæ cessant*, ANNON OMNIA RECTE? Idem Epist. II. lib. VI. *Nunc respiciamus domos nostras.* ECQVID OMNIA IN TVA RECTE? IN MEA NOVI NIHIL. Sed & Donat. in Phormio. Terent. Act. II. Sc. I. vulgo dici solitum refert, OMNIA RECTE? quod antiqui dicebant, SATIN EX SENTENTIA? Apud eundem Terent. Adelph. Act. v. Sc. v. Demeæ dicenti, *Syre noster, Salue.* QVID FIT, QVID AGITVR? Syrus respondet, RECTE: Qua voce Donatus bene eum respondisse adnotat. *Hæ enim*, ait, *interrogationes, de salute, atque incolumitate eius sunt, qui interrogatur.*

Hac eadem voce, RECTE, respondebatur plerumque, quærentibus, NVNQVID VIS? vt apparet ex Terent. Eun. Act. II. Sc. III. & notatis à Donato in Adelph. Act. III. Sc. III. Quinetiam cum sine iniuria interrogantis aliquid reticebant, dicebant, RECTE, vt idem Donatus admonet in Hecyr. Act. III. Sc. II.

Quandoque etiam ita percontabantur, QVID NOVI? Cic. de clar. Oratorib. *Quos postquam salutaui; quid vos, inquam, Brute & Attice, nunc?* QVID TANDEM NOVI? NIHIL SANE, *inquit Brutus.* Idem lib. II. de Orato. *Qui cum inter se, vt ipsorum vsus ferebat, amicissimè consalutassent, quid vos tandem, Crassus*; NVNQVIDNAM, *inquit*, NOVI? NIHIL SANE, *inquit Catulus.* Plin. Epist. XIIII. lib. III. *Verum hæc hactenus.* QVID PRÆTEREA NOVI? *Quid?* NIHIL? *alioquin subiungerem.* Eadem voces sæpe in ore curiosis & nouitatum auidis fuisse Plutarch. in lib. περὶ πολυπραγμοσύνης tradit.

Præterea discedentes vulgo ita rogabant, NVMQVID VIS? Terentius Hecyr. Act. II. Sc. III.

NVNQVID VIS?

Nam est quod me transire ad forum iam oportet.

Vbi Donat. NVMQVID VIS, *discedentis verbum est.* Horatius lib. I. Sermo. Sat. IX.

Cum adsectaretur, NVMQVID VIS? *occupo.*

Liuius lib. VI. *Frequentia quoque prosequentium Consulem, rogantiumque*, NVMQVID VELLET. Plaut. Aulular. Act. I. Sc. penult.

Ibi igitur parabo: NVMQVID ME VIS?

Cicero Epist. ad Brutum *Me è Pansa villa*; NVMQVID VELLEM, *rogasset.* Idem Epist. II. lib. II. Epist. ad Qu. fratrem. *Me enim adhuc nemo rogauit*, NVMQVID IN SARDINIAM VELLEM. *Tepuio sæpe habere & si non semper, qui*, NVMQVID ROMAM VELIS; *quærunt.* Idem lib. III. eiusdem Epistol. *Hippodamusne numquidem*; QVID VELLEM; *rogauit.* Terentius Eun. Act. II. Sc. III.

Dum hæc dicit, abijt hora. Rogo; NVMQVID VELIT. Vbi Donat. *hoc est, significo me abire.*

abire. Nam abituri, ne id durè facerent, NVMQVID VIS? *dicebant his quibuscum constitissent. Quid est ergo,* ROGO NVMQVID VELIT? *hoc est,* DICO QVOD ABEVNTES SOLENT. Proinde cum Syrus à Demea discedens apud eundem Adelph. Act. III. Sc. III. rogat, NVMQVID VIS? Ei Demea respondet, MENTEM VOBIS MELIOREM DARI, Donatus, κατὰ τὸ, vis, Demeam agresti feriatæ respondere notat. Nam respondendum erat, RECTE, aut VALEAS. Verum Demea ne vel abiens blandus esset, pro salutationibus ipsis, amara suponit.

Eiusdem generis sunt hæc, NVMQVID AD FORVM MANDAS? apud Macrob. lib. II. Saturnal. cap. V. Item, QVID REI EST? Liuius lib. III. *Datum negotium est Consulibus, vt principibus coloniæ Romam excitis, quærerent,* QVIDNAM REI ESSET. Et alio eiusdem lib. loco *Quærentibus,* QVID REI ESSET, *flens diu vocem non misit.* Rursusque ibidem. *Inde in templum ad Tribunos venit:* QVID HOC REI EST, *inquit,* TRIBVNI?

Interdum interrogabant, QVID VENIS? vt ex Plauti Trinum. Act. I. Sc. II. patet. Idem Pœnulo Act. V. Sc. II. *Adi atque appella,* QVID VELIT, QVID VENERIT.

QVI SIT, QVOIATIS, VNDE SIT, *ne parseris.*

Ouid. lib. IIII. de Ponto Eleg. IIII.

Si quis, vt in populo, QVI SITIS, ET VNDE, *requirat.*

Ex cottidianis etiam & domesticis sermonibus erant hæc, DATE AQVAM MANIBVS, APPONITE MENSAM, quorum auctorem idoneum habemus Plautum, Persa Act. V. Sc. I. & Trucul. Act. II. Sc. I. Item, PERTE AQVAM PEDIBVS, apud eundem Plautum Persa Act. V. Sc. II. Sunt & familiares multæ loquutiones apud auctorem Rhetoricor. ad Herenn. lib. IIII. & Horat. lib. I. Sermo. Sat. IX. & in fine Glossarij. Voces quoque luuantium in balneo perstringit Arrian. Epicteti lib. III. cap. XXVI. sicut & Lucian. in Nigrino, voces seruorum qui dominos in balnea præcedebant. Sed & Ludorum puerilium verba hæc, PAR AN IMPAR, legimus apud Horat. lib. II. Sermo. Sat. III. & Ouid. de Nuce. Item NAVIM, AN CAPVT, iactato Asse, dici consueuisse Macrob. lib. I. Saturnal. cap. III. testis est his verbis. *Cùm primus quoque æra signaret, seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, vt quoniam ille naui fuerat auectus, ex vna quidem parte sui capitis effigies, ex altera verò nauis exprimeretur: quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Æs ita fuisse signatum hodiéque intelligitur in aleæ lusu: cùm pueri denarios in sublime iactantes,* CAPITA AVT NAVIM, *lusu teste vetustatis,* EXCLAMANT. Aurelius victor in Origine gentis Ro. de eodem Iano. *Iustum etiam vsum signandi æris, ac monetæ in formam incutiendæ ostendisse traditur: in qua ab vna parte caput eius imprimeretur: altera nauis, qua vectus illo erat. Vnde hodiéque aleatores posito numo operto que, optionem conlusoribus ponunt enunciandi quid putent subesse,* CAPVT, AVT NAVEM. Nauis planè effigiem fuisse in Asse, Ratis verò, in Quadrante & Triente, Fest. Pomp. in voce, *Ratitum* tradit. Quod & Ouid. lib. I. Fastor significat cum ait.

Hinc bona posteritas PVPPIM FORMAVIT IN ÆRE,
Hospitis aduentum testificata Dei.

Pueros etiam in ludis dixisse, REX ERIS, SI RECTE FACIES, Horat. Epist. I. lib. I. refert.

Atque vt aduenientes, AVE, seu SALVE, sic abeuntes & recedentes, VALE dicebant, vt ex Sueton. in August. cap. LIII. Ouidio lib. V. Trist. Eleg. III. & lib. III. Eleg. XIII. Martiali Epigr. VIII. lib. IX. Ausonio, Epistola ad Paulinum, & Sidonio Apollin. Epist. X. lib. IX. & in carmine propemptico apparet. Præterea, vt salutario matutina erat AVE, ita & vespertina, VALE. Galbam certè Suetonius lib. quem de eius vita composuit, cap. IIII. veterem ciuitatis exoletumque morem, ac tantùm in domo sua hærentem, obstinatissime retinuisse, narrat, vt libertl, seruique, bis die frequentes adessent, ac mane, SALVERE, vespere, VALERE, sibi singuli dicerent. Post cœnam etiam dictum VALE idem aperte ostendit in Tiber. cap. LXXII. Macrob. lib. II. Saturnal. cap. III. de Augusto. *Excepius a quodam cœna satis parca & quasi cottidiana: nam pœnè nulli se*

inuitanti negabat) *post epulum igitur inops ac sine vllo apparatu discedens*, VALE *dicenti*, *hoc tantum insusurrauit*, NON PVTABAM ME TIBI TAM FAMILIAREM. Sed & Lucianus cum in matutina saluatione, non χαῖρε, quo Latinum AVE exprimitur, sed ὑγίαινε, quod significat VALE, imprudens dixisset, & ex eo derisus esset, Apologia quæ inter eius scripta extat, purgandum sibi esse hunc linguæ potius, quam mentis, lapsum & errorem duxit. Cornelium quoque Frontonem Xiphilinus in Hadriano narrat, à cœna domum redeuntem, cum accepisset à quodam, cui se adfuturum receperat, Hadrianum ius bene mane dicere, veste cænatoria qua indutus erat, ad eius Tribunal accessisse, salutemque ei, non quidem matutina salutatione, HAVE, sed vespertina, VALE, dixisse. Verba eius de hac re sunt hæc. Κορνήλιος Φρόντων ὁ τὰ ῥητορικὰ τῶν τότε Ῥωμαίων ἐπιδείξεις φερόμενος, ἑσπέρας ποτὲ βαδίας, ἀπὸ δείπνου, οἴκαδε ἐπανιὼν, ᾧ μαλθακῶς παρεῖπτο, ὑπὸ συμπροπόσεως ὑπέσχετο, δικάζειν αὐτὸν, ὡς τοῦ τῆς φυλῆς τῆς Αἰαντίδος· ὥσπερ ἦν, εἰς τὸ δικαστήριον αὐτῷ ἐσῆλθε, καὶ κοπάσατο, ἅπερ τῷ ἐωθινῷ προσῆκεν, τῷ, Χαῖρε, ἀλλὰ τῷ ἐσπερινῷ, τῷ, Ὑγίαινε, χρησάμενος. Fulvium etiam senatorem, qui arcanum aliquod sibi ab Augusto creditum & commissum, vxori temerè effutierat, cùm manè Augustũ saluians, dixisset, Χαῖρε Καῖσαρ, Augustum respondisse, Ὑγίαινε Φούλβιε, Plutarch. in lib. de Garrulitate refert.

Sed & mortuis, VALE dicebant. Seruius in lib. XI. Æneid. ad eum versum

Sic ô, sic positum affati, discedite, corpus.

Sensus talis est, præstate vos mihi funebre solatium, id est, affamini me, vt dici solet mortuis, VALE, VALE, VALE. Apud eundem Virgil. lib. XI. Pallantem mortuum Æneas ita affatur,

SALVE ÆTERNVM *mihi maxime Palla.*

ÆTERNVMQVE VALE. Vbi Seruius. *De quibus verbis, Varro in Logistoricis, ait, ideo mortuis*, SALVE, ET VALE *dici, non quod valere, aut salui esse possint, sed quod ab ijs recedimus eos numquam visuri. Hinc ortum est, vt etiam maledicti significationem interdum vale obtineat: vt Terentius, valeant qui inter nos dissidium volunt, hoc est, ita à nobis discedant, vt nunquam ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo cùm mortuo dicitur*, VALE, *non ethymologia considerandæ est, sed consuetudo, quod nullus* VALE, *dicimus nisi à quibus recedamus.* Quod totidem prope verbis idem Seruius in lib. V. Æneid. tradit, ad hæc verba,

SALVE SANCTE PARENS, *iterum* SALVETE *recepti*
Ne quidquam cineres, animæque vmbræque paternæ.

Ouid. lib. VI. Metamorphos.

SVPREMVMQVE VALE, *pleno singultibus ore*
Dixisset. Et lib. VII.
Mutua, dum licuit, reddebant dicta, VALEQVE,
Coniuncti dixere simul.

Et lib. X.

SVPREMVMQVE VALE, *quod iam vix auribus ille*
Acciperet, dixit.

Idem lib. IIII. fastor.

Osculáque applicuit posito suprema feretro:
Atque ait, INVITO FRATER ADEMPTE VALE.

Donat. in Andr. Terent. Act. IIII. Sc. II. VALEANT, *hoc est, abeant, recedant: quia & discedentibus mortuis*, VALE DICITVR, *vt Virgilius. Salue æternum*, &c. Hinc & in Titulis monumentorum non rarò, VALE, adscribitur. Seruius in lib. III. Æneid. ad hæc verba,

Et magna supremum voce ciemus,

Est autem hoc loco, quod dicimus more sollemni, id est, tertio, VALE: NOS TE ORDINE QVO NATVRA PERMISERIT, CVNCTI SEQVEMVR. *Quidã dicunt eorum mortuorum nomina ter vocari, qui in aliena terra dimittuntur. Vt in* VI. *Aeneid. Ter magna manes ter voce vocaui.* Et ita in Inscriptione Hispanensi, quam supra retulimus,

NOS

NOS EO ORDINE, QVO NATVRA PERMISERIT, TE SEQVEMVR. Idem Seruius in lib. VI. Æneid. ad hunc locum, *dixitque nouissima verba, id est,* ILICET, *Nam* VALE *dicebatur post tumuli quoque peracta sollemnia.* Et in lib. VI. Æneid. ad hæc verba, Et *ferales ante cupressos, Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter grauem vstrinæ odorem, ne eo offendatur populi circumstantis corona: quæ tamdiu stabat, respondens fletibus* PRÆFICÆ, *id est planctuum principi, quamdiu consumpto cadauere, & collectis cineribus, dicebat nouissimum verbum,* ILICET, *quod ire licet, significat. Vnde est, dixitque* NOVISSIMA VERBA. Propertius etiam funebres voces has ponit Eleg. XVII. lib. II.

Tu mea componet, & dices, OSSA PROPERTI
HÆC TVA SVNT.

Ominis vtique causa & Δυσφημίας vitandæ gratia, non obiisse, sed, VIXISSE mortuos dicebant. Quod Plutarch. in Cicero, docet his verbis. φθεγξάμενος δὲ μέγα, Ἔζησαν, εἶπεν οὕτω δὲ οἱ Ῥωμαῖοι μὲν δυσφημεῖν βουλόμενον, τὸ τεθνάναι λεγούσι. Inde est quod in Titulis monumentorum numquam, Obiit, vel Mortuus est, legitur, sed semper, VIXIT. Tertullian. in lib. de Testimonio animæ. quô loci mortuos a gentilibus MISELLOS, ET SECVROS appellatos tradit, *Nam si,* ait, *de aliquo iampridem defuncto, tanquam viuo quis requirat, præ manu occurrit dicere,* ABIIT IAM ET REVERTI DEBET. Cornutus etiam in Sat. II. Persij lætos quandoque & tristes vitæ dies signasse veteres notat, & in tumulo cuiusdam inscriptum fuisse, VIXIT ANNOS TOT, DVRAVIT ANNOS TOT.

Extremum illud erit, quo, peractis fabulis, Spectatores dimittebantur. Valere enim & plaudere iubebantur, in hunc modum, VALETE ET PLAVDITE: quæ vel à Grege, vel ab ea persona quæ postrema in scenam introducebatur, pronuntiabanbantur. Quod in omnibus Terentij Comœdijs perpetuum est, qui non sese tam late in hac clausula effundens, quàm Plautus vel solo verbo PLAVDITE, nonnumquam contentus est. Plautus enim vno & altero versu quandoque plausum dari variis verborum figuris iubet. Veluti Truculento.

SPECTATORES BENE VALETE, PLAVDITE, ATQVE EXSVRGITE.

Idem Epidico.

PLAVDITE, VALETE, LVMBOS EXTOLLITE, ATQVE EXSVRGITE.

Item Curculio.

Quæ res vortat bene, mihi & vobis, SPECTATORES, PLAVDITE.

Interdum & CLARE PLAVDI iubet. vt in Amphitruo,

Nunc SPECTATORES *Iouis summi caussa,* CLARE PLAVDITE.

Et Menæchm.

Nunc SPECTATORES VALETE *& vos* CLARE APPLAVDITE.

Idem Bacchidib.

SPECTATORES, VOS VALERE *volumus &* CLARE APPLAVDERE. Idem à Spectatoribus exposcit Grex in fine Asinariæ & Casinæ, & Strophilus in fine Aulularia, & Eutychus in fine Mercatoris. Quandoque etiam Plautus ait, PLAVSVM DATE, velut in fine Rudentis. Sic & in Cistellar.

Nunc ad vos Spectatores, quod reliquom relinquitur,
More maiorum, DATE PLAVSVM *postrema in Comœdia.*

Idem Captiuis, *Nunc vos, si vobis placet*
Et placuimus, neque odio fuimus, signum hoc mittite,
Qui pudicitiæ esse præmium voltis, PLAVSVM DATE.

Et Mostellar.

Spectatores fabula hæc est acta: VOS PLAVSVM DATE.

Hunc morem etiam Horatius in Arte poët. tangit.

Si plausoris eges aulæa manentis, & vsque
Sessuri, donec cantor, VOS PLAVDITE, *dicat.*

Quo adludens Cicero in Cato. maior. *Neque enim historioni,* ait, *vt placeat, peragenda*

est fabula modo in quocumque fuerit actu, probetur: nec sapienti vsque ad, PLAVDITE, *viuendum.* Quintilian. lib. vi cap. ii. *Tunc est commouendum Theatrum, cum ventum est ad ipsum illud, quo veteres Tragœdiæ Comœdiæque clauduntur,* PLAVDITE. Tertullianus lib. i. aduersus Valentinia. *Quod superest inquam vos* VALETE ET PLAVDITE, *Imo quod superest, inquam, Vos audite & reiicite.* Apuleius lib. ii. Florid. *Renuntiauere Philemonem poëtam qui expectaretur, quique in theatro fictum argumentum finiret, iam domi veram fabulam consummasse. Enimuero iam dixisse rebus humanis,* VALERE ET PLAVDERE: *Suis vero familiaribus, dolere & plangere.* Eóque adlusisse videtur Seneca lib. iii. Natural. quæstio. cùm ait, *Vnam rem adhuc adiiciam & fauere te, ac* PLAVDERE, *iuuabit.* Atque vt tandem aliquando finem scribendi faciam, nouissimis hisce Comœdiarũ verbis, Formularum libros claudere me iuuat. Vos ergo, candidi lectores, (odi namque malignum vulgus & arceo) Bene valete, vigiliasque & lucubrationes nostras æqui, bonique consulite: & si meruerimus, plausum date.

Hæc habui quæ de certis & sollemnibus, S. P. Q. R. verbis, omnibus vestigiis indagata proferrem. Omnem certe adhibui diligentiam, omnique mente, à multis iam annis, in ea cura cogitationeque sum versatus, vt odorari quàm sagacissime possem, quid certorum verborum, bonus quisque auctor ferret. Ex his quædam oculis deprehenduntur: quædam coniectura persequenda sunt. Nec ignoro multa prætermissa esse, quæ me fugerint, quæ in aliorum casses & retia decidere non inuitus patiar: cum formularum claustra perfregisse, et ad eas inuestigandas viã strauisse, aut ad earum conquirendarum cupiditatem studiosos harum rerum excitasse satis habeam. Nam ex quo primùm in hanc cogitationem incubui, ea intercessere tempora quæ me fori laqueis irretitum, & priuatis dein publicis causis agendis penitus addictum, ab omni non modo scriptione, meditationeque, sed & lectione auocarunt. Otij tandem plusculum nactus, cùm veteribus amicis, hoc est cum libris in gratiam redire studui. Edidi ergo quæ potui, non vt volui: sed vt me tẽporis angustiæ coëgerũt. Quod ne quis orarono fuco dictum credat (scitum est enim causam conferre in tempus, cum adferre plura, si cupias, non queas) eorum cõscientiam testor, qui mihi, aut custodiis audiendis, aut litibus, mane à lucifero donec sol occidat, dirimendis, totos dies abire norunt. Quamquam vel me tacente, res ipsa satis loqueretur, hæc ab homine occupatissimo scripta esse. Nec sum nescius non defuturos, qui subitũ magna ex parte opus, quod non multa dies nec multa litura coercuit, reprehendant. Audire etiam mihi videor voces eorum, qui, sicubi offendẽt quod eis displiceat, protinus cum Velleio Paterculo exclamabunt, *Quid aliud, quam nimium occupatum dixerim, quem vel mendum vocis fefellit, vel cui hoc aut illo loco somnus obrepsit?* Sed ego diutius premere non sustinui, quod in commune prodesse posset, præsertim cum mihi ad exhibendum formulam plerique dictarent, alij, quasi eos vana promissi spe lactarem, inertiæ dicam mihi scriberent, Acessei lunam esse dictitantes, quibus vt satisfacerem, cursu tarditatem corrigere coactus sum. Sed si qui excusationem meam non accipient, nec mihi eorum quę paullo negligẽtius & incautius, aut contrà, nimis diligenter, & anxiè scripta censebunt, gratiam faciẽt, eos ego iniquos eierabo: & ad æquos rerũ æstimatores prouocabo. A quibus, pro innata bonis omnibus humanitate, etiam atque etiam peto, vt ne ex aliqua fallaci coniectura, aut leui inani ac futili obseruatione, aut verborum vbertate ac copia ieiunáue breuitate, aut denique aliquo alio lapsu, erraro, ansam maledicti arripiant: sed cẽsuram suam in secundam editionem, quæ Deo volente aliquando limatior exibit, differant. Maneant parumper dum mihi ipse Aristarchus sim, nec anteuortant quæ in me ipsum paro. Nec enim omnia simul inuenta & perfecta sunt: vnoque partu in lucem moles hæc emitti, & ad vnguem formari non potuit. Interim libris hisce in scenam productis, ipse Apellis exemplo post siparium arrectis auribus stans vitia quæ notabuntur tacitus auscultabo, & quæ iustam reprehensionem mereri, aut parum æquis animis accipi cognouero, ea, si videbitur, inducam, delebo, emendabo: nec committam vt cæco fœtus mei amore, vllatenus peccasse videat.

FINIS.

AVCTOR LECTORI.

IMpleui vtcumque promissum, Tituliq; fidem, aliquatenus Deo iuuãte, exsolui: Nam vt de me ipse primus quasi Consulari loco rogatus sententiam dicam, tantùm abest vt susceptum munus peregisse me, cẽseam: vt inchoasse tantùm, & velut vestigia ac lineamenta quædã tradidisse mihi videar. Sunt etiam non pauca in hisce libris, partim eius qui descripsit incuria: partim operarum vitio, errata cõmissa. Atque adeo nõoulla, ne in alios culpam omnẽ transferam, mihi ipse imputo, qui hæc inter eas occupationes edidi, ac prope scripsi, vt vix respirandi facultatẽ haberem. Itaque multa me præteriisse sentio, quæ nunc, & quidẽ serò, succurrunt: Ex his quædam, quamquam præposterè, reddentur. Nec eoim omnia in secundam editionem differre sustineo. Igitur quæ subieci suis quæque locis, cui commodũ erit, reponenda curabit.

p.22.lin pro populo, adde Cicerouem lib.II.de legib.& Agell.lib.I.Noct.Attic.cap.XII.

p.25.lin.vlt.dele Petron Arbitr.& repone Pedo Albinouan.

p.29 lin.25.emenda, Flaccus lib.V. Argonaut.

p.33.lin.I.diúque scribe pro denique.

p.34.lin.I. adde, Ex quibus nemini dubium relinquitur, rectam esse scripturã veteris codicis Symmachi Epist.XXVI. lib.VIII.quæ sic habet, vt in honore numinum fieri solet.

p.48.lin.16.emenda id.pro idem.& lin.21.scribe receptum fuisse in iudiciis.

p.50.adde Domina Iuno apud Propert.lib.II.Eleg.IIII.& Domina Venus lib.III.Eleg.II.

Ibid.adde Mercurium bonum dici à Plauto Casina Act.II.Sc.III. & Liberum patrem bonum ab Ouid lib.I.Trist.Eleg.IIII. Item Bacchum pulcherrimum ab Ouid.lib.V.Trist.Eleg.IIII.Et Venerem pulcherrimã ab eodem lib.IIII.Fastor.Insuper & Deos magnos vocatos, vt ex Plauto Trinummo Act.IIII.Sc.I.Ennio apud Cic.lib.I.de Offic. Ouid. lib.III.de Ponto Eleg.I.Seneca lib.V.de Benefic.cap.XVI.patet.

p.54.& 55. inter Iunonis cognomina Matutã posui, secutus scripturã codicis Liuij & P.Victoris. Nũc in cogitationũ mearũ consilium adhibitis amicis sub sisto. Vereor enim ne se illic Iuno in Inus locum subdiderit. Nam, vt ait Cic.lib.I.Tusculanar.quæst.Quid Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? Idem lib.3.de Nat.Deor.Ino Matuta à nobis dicitur, à Græcis Leucothea. Similitérque Ouid.lib.6. Fastor.

Leucotboe Graijs, Matuta vocabere nostris.

Matris etiam Matutæ Festus Pomp.meminit, eiúsque festa Matralia, eodem auctore, dicebantur.

Eadem p.55.lin.9.in Ossipaginæ Iunonis nomine nihil apud Arnobium lib.III.mutandum censeo: Recta enim est scriptura, neque vitij quidquam subest. Hoc namque nomine, Iunonis, in ossibus eorum qui in lucem edebantur pangendis solidandísque, vis ac potestas exprimitur. Eadémque est, dea Ossipago, apud eundem Arnob.lib.IIII. vbi tamen manifesto errore scriptum est non semel, Ossilago.

p.57.lin.23.emẽda, de Forte Fortuna. Rectus enim huius appellationis casus est, non Fortis, sed Fors. Cuius genitiuum Fortis, Varro lib.V.de lingua lat.& Columella lib.X. Accusatiuum verò, idem Varro lib.III.de lingua Lat.Ouid.lib.VI.Fastor.ediderunt. In eóque linguæ latinæ ignorantia lapsi Græci auctores Dionys.Halicarn. et Plutarch.videntur, qui à fortitudine hanc appellationẽ ductam existimantes, Ἀνδρείαν et ἰσχυρὰν seu ἀριστευτικὴν, reddiderunt: cùm re vera, vt Cic.lib.II. de legib.explicat, hoc nomine incertos casus Quirites significarint.

p.75.lin.43.emenda, ex manuscriptis Catonis codicibus sacri cœrandi, id est, curandi.

p.94.lin.33.emenda, diu commendent. Acta hic diui Augusti æquet, annos vincat. Quandiu inter mortales erit, nihil &c. Sic enim ex manuscriptis codicibus hanc Senecæ precationem restituendam esse, Nic. Faber.vir.doctrina & humanitate præstantissimus me docuit.

p.107.lin.30.adde. Hanc tamen votorum mutationem obscurè perstrinxit Capitolin. in Maximo & Balbino.

p.110.lin.1.emenda,lib.XXIII.et adde Cic.lib.VI.in Verr.et Appian. lib. II. Bellor. ciuil. et lin. 12. adde Liuium lib.XXIX.et lib. XL.

p.116.lin.46.emenda,Saturnius: & adde,Diomedē in vetusto V. C. Claudij Puteani codice,lib.III. postquam de heptametro heroico locutus est,subiicere,Saturnium in honorem dei Naeuius inuenit, addita syllaba ad Iambum,sic:

Summas opes qui Regum Regias refregit.

p.117.lin.36.adde,Sic & Prudent.in Ἀποθεώσει genua incerare Dianæ:Ita quippe contra vulgatorū exēplarium scripturā locus hic citatur à Gregorio Turon.cap.40.eius operis quod in gloriam plurimorum martyr.conscripsit.Atque ita idem Prudent. in Amartigena,

Incerat lapides fumosos idolatrix,
Religio. Et contra Symmach.
Saxa inlita ceris Viderat.

p.119.lin.23.emenda,possessione deiecerunt.& lin. 37.paterna virtutis.

p.122.adde,quādoque veteres optasse bonam mentē hus quibus deos infestos credebant,vt apud Liuiū lib 39.Senec.Controuers.11 lib IX. Terent.Adelph.Act. III. Sc. III. & ibi Donat.

p.129 lin.penult emenda,cap. XII.

p.134.lin.16.delēda est hæc clausula,Eóque allusisse Chæream etc. Assentior enim Lipsio emendanti apud Sueton.Accipe iratu m. Nā et Iosephus lib.19.Antiquit. cap.1.eam rem ita narrat. Υπατικὰ δὲ αὐτὸν χαιρίας, ἢ ἄτιμον σημεῖον: τοῦ δὲ τῷ ὑπὸ χλευῶν, αἰσχυνόμενον ἐπιόντος, ὀδόντι ἐνδιάσας λοιδορίας τι ἐχρῶντο κατὰ τοῦ γαίου, ἢ ἀσπασόμενος τὸ ξίφος ἐπάγει πληγὴν σφοδρὰν.

p.142.ad Terra marique,adde,hoc genere loquendi vti Liuiū lib 30 et Senecā in Ἀποκολοκυντώσει.

p.150.lin.29.adde,verisimile esse eos qui suffragiū candidatis pollicebantur,vsos his verbis, Fauebo tibi,vt colligitur ex loco Ciceronis qui à Quintiliano refertur lib. 6. cap. 4.

p.154 lin.14.emenda, N. R. id est nihil rogatur.

p.178.lin.41.emenda,ex Nic.Fabri viri optimi & doctissimi sententia,Omnibus hac lege.Et lin.51. hi omnes inuiti.

p.185.ad formul.de Summa Repub. adde,Cic.III,Philip. et pro Sextio,Liuium lib. XLII. Vlpian. in L.I.S.licet,D.de exercitor. In quibus verbis erratum est apud Cic.Orat.pro Flacco & lib. III.in Verr.et apud Tacit lib.XI Illis enim omnibus locis male,de summa Reipub. et summā Reipub. pro summa Repub.et summam Rempub.legitur.

p.190.ad formul.Consules,adde Cic.de haruſp.respons.ad formul. Tribuni,adde Liuium lib. 28.ad formul. dictator, adde Liuium lib.22.

p.203.ad formul.in alia omnia,adde Celium Epist.XIII.lib.VIII.

p.204.lin.9.dele vocem,ne.ad ver. Perrogare,adde Epitomen Liuij lib.48.et Plin.Epist.22.lib.6.

p 225.adde capita duo S C. Tertyllian ex L.I.D ad Tertyll.

p.226. lin.1.dele vocem,eorū, ex p.249. transfer in pag.præcedentē lin.39.& 10. quæ aberrarint.

p.251.lin.16.scribe Epist 16 lib.I.

p.264.adde,Heduos quoque plurimis Senatusconsultis fratres populi Ro.appellatos ex auctore panegyr.Flauiensium nomine Constantino Augusto dicti eodemque nomine appellantur à Cic. Epist. 18.lib.I.ad Attic. Aruernos etiam Lucanus Latio se dicere fratres ausos ait.De Ilienſibus verò adde,L.non tātùm,§.I.D.de excusationib.Idemq; de Segestanis scribit Cic.lib.VI. in Verr.

p.268.lin.19 dele hæc, Agri,ædifica,loca.

p.270. lin.vlt.adde,adire.

p.289.lin.13.scribe, Epist. 18.

p.290.lin.12.et sequentib.Testimonia ex Dione adscripta ad mutationē vestis, quæ tam in tumultu, quam in luctu fiebat,spectantia ad suum quæque argumētum seu caput diligens lector reuocabit. Sunt enim mixtim et confusè posita.

p.296.lin.44.adde,L.I.C.de petit. hered. L.5.C.qui manumitti non poss.L.5.C.de magistrat. concil.et Vlpian.Tit.de Latin.

p.299.lin.vlt.adde.L.I.et 2.D.de feriis,L.cùm hi,D.de transactionib.L.3.D.de fugit. L.2.§. idē respondit, D. pro soc.L.16.D.de sponsalib.L.16. D.de ritu nupt.L.6 §.hi autem, D. de inoffic. test.L.I.D.expil.hered.L.I.D.à quib.appell.L.I.D. dies quan appell sit.

p.327.lin.32.emenda,fictili sarcophago,& lin.39. decretum fieri.

p.328. lin.29. adde, L.I.C.de falsa cau.adiec.L.XI.C.de pact.& L.vlt.C.de precib. Imp.offer. *Ibid.*

Ibid. lin. vlt. adde, Instit. de eo cui libert. cau. bona, & §. est tamen Instit. de hered. Instit. §. planè, de milit. testam.

p. 337. lin. 37. adde, L. 90. de decurionib. L. 12. de pistorib. L. vlt. de naufrag. in Cod. Theod. Nou. Valentiniani de episcop. iud.

p. 338. lin. 24. adde, L. XI. de proximi sacror. scrin. L. 3. de testamẽ. L. vlt. vt dignit. ordo, L. 1. L. 5. & L. 6. de conlat. donatar. L. 2. de præd. decurial. L. 25. de susceptorib. L. 9. de exactionib. in C. Theod. L. vlt. C. de aquæduc. lib. XI. Nou. Theod. de episcop. iud. & Nou. de testamẽ. cleric.

p. 353. lin. 25. adde, Consularem & Patritium.

p. 364. lin. 15. dele hæc verba. Et hoc fortè est quod in veteri versione Nouellæ 6. quæ ad eundem Epiphanium dirigitur, additur, scripta cùm adiectione dominica, quæ transferenda sunt in pag. 368. cùm hac emendatione dominico.

p. 367. lin. 17. & 18. emenda, Recitata septimo, sicut in L. 18. C. de sacros. eccles. Recitata septimo miliario huius inclitæ ciuitatis in nouo consistorio palatij Iustiniani, & in L. penult. C. depos. lecta quarto miliario in nouo consistorio palatij Iustiniani.

p. 371. adde, Sic in L. 20. §. 1. D. de stipulat. seruor. Ex ea stipulatione quod pupillæ acquisitum sit, peto rescribas. Et in L. vlt. D. de iureiuran. Quod tibi placet rescribe mihi. Et in L. 7. D. de magistrat. conuen. In magistratus qui tutorem dederunt, Rogo rescribas, vtrum pro virili portione actio danda sit, an optio sit &c. Aliâs legitur tu quid putes? L. vlt. D. de administr. tut. putásne? L. 113. D. de verb. oblig. Vtrum putes an non, L. 107. D. eo. tit. An putes, L. 105. D. eo. Id ius est, nec ne? L. 26. D. de oper. libert. Quid iuris est? vel, quid iuris sit, L. 66. D. de donat. int. vir. & vx. L. XI. D. de peric. & com. rei vend. Consulebatur quid iuris esset, L. 47. D. de heredib. instit. Quæritur quid iuris sit, L. 36. D. de manum. testam.

p. 376. lin. 36. emenda exempli.

Ibid. lin. 39. adde, exempla ex L. 1. D. de liber. exhib. & L. 26. D. de negot. gest.

p. 378. lin. 46. emenda, Teli petendi.

p. 388. lin. 19. emenda, Teli, & illo loco adde ex Floro lib. 4. Miles faciem ferit.

p. 395. lin. 34. emenda, lib. III.

p. 408. ad missionum species adde, L. milites, §. missionum, D. de re milit. & Sueton. in Calig. cap. XLIIII.

p. 415. lin. 41. scribe quattuor locis, & adde, §. præterea Instit. de exceptionib.

p. 416. lin. 14. adde, L. vbi. autem, §. qui illud, D. de verb. oblig. L. vlt. §. vlt. D. si cert. pet. L. non quocumque, §. si ex bonis, D. de legat. 1. L. cùm seruus, D. de condict. cau. do. §. qui igitur, §. appellamus & §. si minus Instit. de actionib.

Lin. 28. adde dare facere oportere, §. 1. Instit. de actionib. Cic. lib. III. de offic. Valer. Max. lib. VIII. cap. & dari fieri. L. duo societatem, D. pro soc. L. qui Romæ, §. Callimachus, D. de verb. oblig. Eóque pertinent, L. faciendi, & L. facere oportere, D. de verb. signif.

Ibid. lin. 37. adde. L. nõ solũ, §. 1. D. de procuratorib. L. vlt. D. quar. rer. act. L. vlt. D. de exceptionib. L. nam posteaquã, § sed si quis, D. de iureiur. L. sed & si restituatur, §. ex quibus, D. de iudic.

p. 418 lin. 36. adde, §. si quis agens, & §. si quis minus Instit. de actionib. L. si seruus, D. de liber. cau. L. quintus, §. cui legatum, D. de auro argen. Et lin. 48. adde, L. & non tantùm, §. veniunt, D. de heredit. petit. L. pupillus, §. vlt. D. de verb. signifi. §. æque Instit. de actionib.

p. 443. emenda, dominum, possessorémve.

p. 449. lin. 26. emenda, D. de euictionib.

p. 454. lin. 10. emenda, fructum in fi.

p. 460. lin. 24. emenda, aut propter vsurarum.

p. 470. lin. 28. emenda, vt idem Cic. Orat. pro Cæcina.

p. 499 lin. 40. emenda, legatario porrò.

p. 513 lin. 11. adde, Valer. Max. lib. 8. cap. 3. & Agell. lib. 12. ca. 13.

p. 518. lin. 49. emenda recurrendum erat, & adde, L. litigatoribus, C. de appellat.

p. 519. lin. 45. adde, L. 1. & 2 C. si vn. ex plurib. & L. ἔφαμεν, D. de excusationib.

p. 529. lin. 19. emenda Hieronym. in Catal. & lin. 21. A Felice etiam.

p. 549. lin. 40. adde, idẽ lib. 1. Cõtrouers. 11. nuda in littore stetit ad fastidium emptoris, omnes partes corporis & inspectæ et contrectatæ sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. Martial. Epigram. LXXXII. lib. VI.

Quidam me modò, Rufe, diligenter
Inspectum, velut emptor, aut lanista,
Cùm vultu digitóque subnotasset.

Lucian. ἐν βίων πρᾶσει *qui mancipium mercatur,* Ἀλλ' ἀπόδυθι, *ait,* καὶ γυμνὸν γάρ σε ἰδεῖν βούλομαι.

p. 542. *lin. penult. emenda. sed & vrsis, vt ex Martialis epigr.* VII. *&* VIII. *lib.* 1.

p. 543. *lin.* 1. *emenda, Androclis modo. & lin.* 23. *adde,* L. 1. *C. de postulan.* L. *generaliter,* D. *de decurionib.* L. 1. §. *vlt.* D. *de offic. præf. vr. Plin. Epist.* 14. *lib.* 5.

p. 577. *lin.* 43. *emenda ne admittito, et dele lineas* 48. *et* 49. *earúmque loco hæc sustitue. Diem autem operi faciundo præstitui solitam, ibidem ostendit, inquiens, diem instituit operi faciundo kalẽdas Decembres.*

p. 580. *lin.* 37. *desunt hæc verba, Vindemiare incipito, cùm ad palmitem pampinus præcumbere ceperit, &c.*

p. 599. *lin.* 4. *adde Ciceron. lib.* 3. *de Orat. & lin.* 22. *adde hæc. suffragatur tamẽ Caius lib.* 2. *Inst. tit.* 9

p. 602. *lin.* 16. *emenda, depositas.*

p. 603. *lin.* 26. *emenda, erat & dominica.*

p. 605. *lin.* 26. *repone, emendandum.*

p. 614. *lin.* 20. *emenda, si absque vlla.*

p. 661. *lin* 2. *adde, A codicillorum etiam confirmatione testamentum suum orditus est testator ille cuius suprema narrantur in L. Lucius Titius, D. de fideicom. libert.*

p. 706. *lin.* 17. *adde, Vestigian⁹, L. generali, D. de vsu & vsufr. leg. Speratian⁹,* L. *Titiæ, D. de ann. leg.*

p. 710. *lin* 38. *adde domus Formiana, L. si quis inquilinos, § si ita, D. de legat.* 1.

p. 727. *lin.* 20. *emenda interim.*

p. 731. *lin. penult. emenda, è quibus vnam Romanam, alteram Spoletanam proferam, Romanæ verba hæc sunt. & dele quæ sequuntur vsque ad M. Magius in pag. seq.*

p. 793. *lin penult. adde, O. V. F. id est omnia viuus fecit, & dele verbum aliâs, & lin. primam paginæ sequentis.* 798. *lin. vlt. adde, & miserrimos se appellant.*

p. 809. *lin.* 45. *adde, in oculos eorum.*

p. 815. *lin.* 35. *adde, Peream si, vt ex Epist.* 23. *lib.* III. *&* 19. *lib.* 15. *familiar. & Varrone lib.* 3. *de re Rust. cap.* 3. *Seneca Epist.* 57. *lib.* 7. *lin.* 30. *dele lib.* XVI.

p. 818. *lin.* 32 *adde, Liu. lib.* XXVI. *in sententia Q. Fabij.*

p. 819. *lin.* 18. *dele, Idem Epist.* VI. *&c. vsque apud.*

p. 823. *lin.* 42. *emenda, Psittacus Eois imitatrix ales ab oris. Sic enim vetus liber optimæ notæ habet.*

p. 825. *lin.* 9. *scribe, Apolog. ad Senatum. & lin.* 13. *adde, cap* XII. *vnde supplenda sunt quæ initio eiusdem Apologiæ vulgo in Iustini martyris codicibus deesse notantur.*

Ibid. lin. 19. *emenda, & ipsum, ex vetustis Nicolai Fabri codicib.*

p. 239. *lin.* 45. *adde, Varronem in Eumenidibus.*

p. 841. *lin.* 44. *adde, Fascinationibus verò occurrebant peculiari voce ista, Præfiscine seu Præfiscini, quæ, vt Charisius Sosipat. interpretatur significabat sine fascino, quod Græci* ἀβασκάντως *dicũt. Ac planè qui se supra modũ laudabant fascini amoliendi & auertendi causa hanc vocem præfari solebant. Eámque apud Plautũ Asinar. Act.* II. *Sc. vlt. Leonida præconio quod de seipso facit, vt abesset dicto inuidia, simul & fascinatio abesset, præmittit. Sceparnio quoq; Rudẽte Act.* II. *Sc.* V. *laudationis suæ hanc eandem vocem adscribit. Eodémque modo apud Titinnium Setina, ne puella, quæ immodicis laudibus efferebatur, fascinaretur, monebatur ad laudem addi, Præfiscini. Nam vt est in Seruij membranis ad* VIII. *Eclogam Virgilij: Quidquid vltra modum laudabatur, dicebatur fascinari.*

p. 847. *lin.* 32. *dele Salue &.*

Hæc quicumque leget, si quis leget, æstimet antè,
Auctori quæ sint otia salua foro.
Æquus erit scriptis, quæ tempore rebus agendis,
Detracto, raptim composita esse sciet.

INDEX

INDEX LOCORVM QVI EX VARIIS auctoribus sparsim in hisce libris emendantur.

A Gellius. p. 340.656.
Appianus. p.26.120.247.
Apuleius. p.61.820.
Arrianus. p.25.
Arnobius. p.6.&855.
Cæsar. p.236.
Charisius Sosipater. p.157.
Caro. p.855.
Censorinus. p.176.
Cicero. p.17.57.58.119.137.154.239.253.303.
Codex Theodos. p.353.
Dionysius Halicarnass. p.16.
Dio Chrysostomus. p.133.
Diomedes. p.856.
Eusebius. p. 4.
Festus Pomp. p.16.102.134. & 135.
Fragmenta Pithœana Iurisconsultorum. p.344.351.
Frontinus. p.152.156.& 157.220.221.269.
Hesychius. p.430.
Hirtius seu Oppius. p.846.
Horatius. p. 12.
Inscriptiones Hispanienses. p.754.795.799.& 800.
Iosephus. p.265.
Iustinus Martyr. p.4.362.858.
Lactantius Statij interpres. p. 28.
ex Lib.de viris illustrib. p. 308.
Liuius. p.68.69.116.144.145.186.289.296.364.815.
Lucianus. p. 4.
Macrobius. p. 41.139.383.
Martianus Capella. p. 61.
Nonius Marcellus. p. 12.108.
Nouellæ Theodos.& Valentin. p. 352 353. 356.363.
Ouidius. p. 573.858.
Pandectæ. p. 371.
Plautus. p. 850
Plinius natur. histor. p. 58.69.97.135.
Plinius Secundus. p. 247.728.811.
Plutarchus. p. 120.133.376.
Polybius. p. 400.
ex Priapeis. p. 820.
Prudentius. p.856.
Seneca. p. 122.133.825.& 838.
Solinus. p. 28.
Suetonius de clar. rhetorib. p. 214.& 215.
Tatianus. p. 4.
Valerius Max. p. 252.810.
Varro. p. 69.
Vegetius. p. 236.

INDEX LOCORVM EXPLICATORVM.

Ammian. Marcellin.	p. 270.
Arrianus.	p. 430. 809.
Cato.	p. 51.
Cicero.	p. 153. 154. 202. 249.
Dio.	p. 214. 252. 288.
Dionysius Halicarnass.	p. 812. & 813.
Eusebius.	p. 809.
Horatius.	p. 117. 151.
Iosephus.	p. 529.
Iuuenalis.	p. 15. 68. 117.
Lucanus.	p. 138.
Lucianus.	p. 368.
Lucretius.	p. 42.
Ouidius.	p. 8. 9. 13. 15. 46. 51. 100. 134.
Persius.	p. 8.
Plinius natur. histor.	p. 25. 103.
Plutarchus.	p. 14 41. 42. 288.
Propertius.	p. 8. 46.
Seneca.	p. 14. & 15.
Seruius.	p. 19.
Silius Italicus.	p. 137.
Suetonius.	p. 14. & 15.
Tibullus.	p. 46.
Valerius Flaccus.	p. 43.
Virgilius.	p. 15.

INDEX PRÆCIPVARVM FORMVLARVM ET SOLLEMNIVM ALIQVOT VERBORVM, QVÆ SINGVLIS Libris proponuntur.

Ex libro I.

Procul este profani. p. 4. & 5
Ieiunaui, atque ebibi Cyceonem &c. p. 6
Puræ manus. 6. Purè lauari. 8. Puræ vestes. 9. Pura vasa. ibid. Pura hostia. ibid. Purum vinũ. ibid. & 31. Pura aqua. 7. & 9
Viuum flumen. 7. & 8
Procul impij & nocentes. 9. & 10
Hostis, vinctus, mulier, virgo, exesto. 10
Faucte linguis. 10
Pascito linguam. 10
Bona verba. 11. & 100
Idem precari. 13
Hoc age. 14
Agon? 15
Ministri succincti. 15
Cultri suppositi. 16
Hostiæ maiores, Lactentes, Animales, Ruminales, Iniuges, Eximiæ, Succidaneæ, Ambaruales, Piaculares, Prodigæ, Mediales, Cauiares, Optatæ, siue Optimæ, Harugæ, seu Harugæ. 16
Hostia Maxima, Duidens hostia. Ambiegnibos & veruex. Cõfecta sus. Præcidanea agna & porca. Bos forda, siue horda. Porci sacres. Boues opimi. Porea Præsẽtanea. Porcę aureæ & argẽteę. Porci Eximij. Boues Egregij. Oues lectæ. Idulis ouis, Altilanea. 16
Hostiæ dicebãtur Probari, Duci, Admoueri aris, Stare ad arã, Feriri, Cadere, Mactari, Immolari. 17. 18. 19. 20. 21
Facere pro frugibus, Propter viam, Pro populo. 22
Publica saera. ibid.
Damium sacrificium. ibid.
Operari. ibid.
Exta dicebantur Inspici. 23. Eripi, Consuli, ibi. Prosecari, Dari. 28. & 31. Reddi. 31. Porrici, Imponi. 31. & 32
Cor hostiarum. 24. Fibræ, & fissum iecons. 24. & 25
Pars inimici, Pars familiaris. 25
Caput iecinoris. 26
Exta bona, seu Felicia & Læta. 25. & 26
Exta non bona, seu Tristitia, & Irata. 26
Exta Regalia, Muta, Deforma. 27. & 28
Prosiciæ & Prosicium. 28
Albegmina. ibid.
Srrebula. ibid.
Augumentum aur augmentum. ibid.
Dare tura, dare vinum. 29. 30. & 31
Da quod debes de manu dextra. 31
Tura ferre. 29. Turis acerui. 29. granum, mica, pollen, glebula turis. 30. Tus pium. 35
Tura duobus aut tribus summis digiris eomprehendere. 30
Tura mascula. ibid.
Vinum spurcum. Calpar. Saerima. 31
Pateræ. 30. Lances. 32
Litare. 32. Egregiè & prosperè litare. 33
Honor, seu honores Deorum. 33. & 34
Indicere, Mactare, Instaurare, Celebrare & Persoluere honores. 33. 34. & 35
Dona, munera. 34. Figere dona. 34. & 35
Hiç ouis, hæe agnus, & porcus, tauri verbenæq;, perplouere pateram, refriua faba, præmessum, seu præmetium, persillum. 35
Februarus dies & Februum. ibid. & 131
Die perendini. 35
Far pium, & rostum. ibid.
Ador. ibid.
Adolere. 35. & 37
Mactus hoc vino inferio esto. 37
Libare. ibid.
Aceipe libens. ibid.
Salutare Deos. 38
Salutare auguria læta, & omina fausta. Salutare templa. 39
Salurabantur dij in hunc modum. Salue sancte pater. Saluete penares. Dij saluete, & Saluto re Apollo. 39. & 40
Salue Terra, Patria, Tellus. 40
Venerari Deos, Aras, Templa. 47

Adorate Precibus, Votis, Ture. ibid.
Supplicare ture, vino, lacte, mola salsa. ibid.
Iouem Deósque in orationibus & cõcionibus veteres præfabantur. 47. & 48
Saturnus Patet. Iupiter Pater. Neptunus Pater, &c. 49
Iane patet. 49. 61. & 75. Dis pater. Marspirer, Diespirer. 48. & 49. Terra mater, Magna mater, Mater Matura. 49
Sancte Iupiter, Sancte Apollo, Sancte Tiberine, Sancte Termine. ibid.
Dij domini, deæ dominæ. 50
Dij boni, bone Iupiter, bona Iuno. ibid.
Dij pulchrorum, deæ pulchrarũ cognomine ornabantur. ibid.
Almæ Deæ, alma Tellus, alma Venus. ibid.
Ianum in precationibus præfabantur. 51
Ianus Clusiuius, seu Clusius, Patulcius, Geminus, Quirinus, Consiuius, Iunonius, Curiatius. 51. & 52
Iupiter Optimus maximus, Capitolinus, Omnipotens, Deûm hominúmque pater, Rex, & Deûm hominúmque Rex, Magnus, Summus, Supremus. 52 & 53
Diespiter. 48. & 53. Dijouis, Staror, Ferotrius, Elicius, Faunus, Luceti⁹, Victor, Inuictus Viminius, Faguralis, Lariaris, seu Latialis, Herceus, Opitulus, seu Opitulator, Tonans, Vltor, Cullos, Pistor, Inuẽtor, Prædator, Impulsor, Stabilitor, Centumpeda, Supinalis, Tigillus, Almus, Ruminus, Dapalis, Arbitrator, Propugnator, Hospitalis, Salutaris, Paganicus, Conseruator, Hospirator, Seruator, Augustorum & Cæsarũ defẽsor, Tutator salutis Augg. Fulgerator, seu Fulgurator, Fulminator, 53. & 54
Iuno Regina, Lucina, Opigena, Moneta Sospita, Iuga seu Iugalis, Cinxia, Irerduca, Domiduca, Caprotina, Populonea, Fluonia, Pomona, Curitis, Sororia, Februtis seu Februatis, aut Februata, Martialis. Matrona, Magna seu Maxima. 55
Mars Gradiuus, Quirinus, Vltor. 55
Apollo Sãdalarius, vel Sandalliarius, Cælispex, Medicus, Palatinus, Tortor, Sosian⁹, Conseruator, & Conseruator Augustorũ, Grannus, Monetalis, Præstãs, Propugnator, Sanctus, Pacifer, Tutelaris. ibid.
Minerua Augusta, Pacifica, Victrix, Sancta, Custos vtbis Ro. ibid.
Diana Augusta, Cælestis, Compotens, Lucifera, Lucina, Nemorensis, Triplex, Tutelaris, Valeriana, Victrix, Redux, Conseruatrix. ibid.
Venus Ericina, Libitina, Verticordia, Genitrix, Cloacina, seu Cluacina, Calua, Murtia, Victrix, Placida, Alma. 58
Hercules Victor, Inuictus, Triumphalis, Magnus custos circi, oliuarij, Siluanus seu Sullanus, Defensor, Comes & Conseruator. ibid.
Ops Consiua. ibid.
Lares familiares, Patrij, Præstites Grũdiles, Cõpitales, Hostilij, Permarini, Dij patrij indigites. ibid.
Manes Dij. 57
Fortuna fors, Muliebris, Primigenia, Equestris, Viscata, Breuis, seu parua, Mascula, Obsequens, Respiciens, Virgo seu Virginalis, Redux, Seia, Barbata, Mãmosa, Publica, Priuata, Dubia, Bene sperans, Vicina, Libera, Stata, Adiutrix, Conseruatrix Galbanorum, Opifera, Felix, Manens, Augusta, Huiusque diei, Virilis. 57. 58 & 59.
Dij deæq; omnes. 60
Siue Deus, siue Dea es. ibid.
Quisquis es Deus. 61
Iupiter omnipotẽs seu quo alio nomine appellari volueris. ibid.
Precationes ad Iunonem. ibid.
Veruactor, Repararor, Imporcitor, Insitor, Occator, Sarritor, Subruncator, Messor, Conuector, Conditor, Promitor. 62
Cereri & Telluri preces vti cõciperentur. 62
Agricolarum Dij xii. Iupiter, Tellus, Sol & Luna, Ceres, Bacchus, Robigus, Flora, Minerua, Venus, Lympha & Bonus Euentus. ibid.
Floræ supplicabatur, vt fruges cum arboribus ac vitibus bene prosperéque florescerent. ibid.
Rubigini & Robigo Deo preces factæ. 63
Auerruncus Deus rogabatur, vt pericula auerteret. 63
Dij auertite. 63. 69. & 105
Auertas morbum, mortem, labem, &c. 64
Mala Fortuna, Febris, Pallor, Orbona, Bellona, Furiæ. 64
Caniculæ sacrificatum, vt fructus flauescentes ad maturitatem perducerentur. ibid.
In lustrandis agris quid precabantur. ibid.
Palilibus deam Palem vti precarentur. 64. & 65.
Annæ Perennæ sacrificatum, vt annare perannareq; commodè liceret. 65
Abs Dea Carna petebatur, vt iecinora & corda

corda quæq; sunt intrinsecus viscera, salua conseruaret. ibid.
Iuno Lucina fer opẽ, serua me obsecro. Lucina faue. ibid. & 66
Mercurius rogabatur, vt lucra tribueret. 67
Laribus familiaribus supplicabatur pro copia, vel vt habitatio bona, fausta, fortunatáque eueniret.
A Natali petabatur, vt candidus veniret. ibid.
Io Baeche. ibid.
Veneri Verticordiæ, item Menti quomodo supplicaretur. ibid.
Matutæ Deæ vti tes diuina fierer. 68
Bonæ Deæ vinum libãtes, lac se libare dicebant. 68
Herculi qui sacrificabant, alium nullũ Deũ inuocabant. 68
Verbis præire in precatione. ibid.
Populo Romano Quiritibus. ibid.
Herssiliæ precatio. ibid.
Sub vos placo, ob vos sacro. 69
Bene sponsis, bene volueris. ibid.
Vt melius iuuet, melius fortuner. ibid.
Augurum precationes. 69. & 70
Inuocatio & legum dictio. 69. & 70. & 136
Firma omen. 69
Euocationis Deorum carmen. 70. & 71
Solemne carmẽ precationis in cõcionibus & comitiis. 71
Bene atque feliciter eueniat, seu eueniret. 71. & 72
Quæ tes bene vertat, Quod bene verteret. 72. & 73
Dij bene vortant, seu verruncent, Dij fortunent, Dij secundent. ibid.
Censorum præfatio imperantium præconi vt viros vocaret, Quod bonum, faustum, fortunatúmque sit. 74
Valerius Messalla Augustum vti salutauerit. 74
Sis bonus & sis felix. 75
Ἀγαθῇ τύχῃ. 75.
Precationes in strue Iano commouenda, in ferto mouendo, in luco conlucando. ibid.
Bonæ precẽs, bonus dies. 75. & 76
Sis volens propitius. 76
Dij velint, Si Dij volent, Diis volentibus. 76 & 77
Dexter ades. 77
Baeche veni, Sancte veni, Mars veni. 77. & 78
Ades, Huc ades, Adsis, Adeste, Adestote Dij. 78. & 79
Precor, venerórque. 79
Voculæ precatio. ibid.
Precor, quæso, obtestor. ibid.
Deos quæso, Imploro atque Obtestor. 79. & 80
Te inuoco. 80
Dij faciant, Dij ita faxint. 80. 81
Da, in precationibus. 81
Dij tibi dent quæ velis. 82
Annue, Annnite. ibid.
Euentura precor, & Quæ precor eueniant. 82. & 83
Augutor. 83
Sic, in precationibus. 83. & 84
Dij seruate, Dij fauete. 85. & 86
Heluidij Prisci Prætoris precatio. 86
Dij cœptis adeste. ibid.
Dij approbent. ibid.
Fer opem. 86. & 87
Dij immortales obsecro vestram fidem. 87
Tuam fidem Venus, Iuno, Hercules. ibid.
Phœbe succurre, Apollo subueni. ibid. & 88
Diis bene iuuantibus. 87
Respice, & Aspice nos. 87. & 88
Κύριε ἐλέησον. 88
Precor miserere. ibid.
Per Deum. ibid.
Quod Deus dederit, & Si Deus voluerit. ibid.
Benedicat te Deus. ibid.
Deus videt omnia, Deo commendo, Deus reddet, Deus inter nos iudicabit. ibid.
Deus magnus est, & Deus verus est. ibid.
Est profectò Deus. ibid.
Dij audite. 89
Pacem ac veniam peto. ibid.
Pacem Deorum exposcere. 90
Pax Deũm. ibid.
Parce precor. ibid.
Bene mihi, Bene tibi, Bene nos, Benevos, Bene sit. 91
Bonum sit. ibid.
Bene dicite. ibid.
Dij tibi benefaciant. ibid.
Dij omnes te plurimum ament. ibid.
Scipionis è Sicilia soluentis & in Africã trajicientis, item Africam conspicientis precationes. 92
Spurij Postumi, Cincinnati, & Decij Consulis precationes. 92. 93. & 94
Populi Ro. precationes variæ. 93
Velleij Paterculi precatio pro imperio Romano. 93

Valetij Coruini precatio. ibid.
Tueciæ & Aemiliæ Veſtalium Virginũ precationes. ibid.
Claudiæ precatio, 94
Senecæ pro Claudio precatio. ibid.
Auguſti precationes. 94.& 96
Plinij & Martialis pro Traiano precationes. 94.95.96
Firmici pro Conſtantino Imp. precatio. 95
Ouidij pro ſalute Auguſti precationes. 95
Pedonis Albinouani pro Tiberio precatio. 95.& 96
De noſtris annis tibi Iuppiter angeat annos. 96
Memoriam defunctorum non ſollicitari. ibid.
Sit tibi terra leuis. ibid.
Molliter oſſa cubent. 97
Placidè quieſcas. ibid.
Sit terra grauis. ibid.
Imprecationes Tiberio & Gallieno mortuis factæ. 98
Mortuis ſedes inter impios dent Dij. 98
Dijs gratias agere. ibid.
Diis magnas merito gratias habeo, atque ago. 98.& 99
Dicere laudes & canere laudes. 99
Dijs gratia. ibid.
Calendis Ianuariis læta & proſpera verba. 100
Nouum vetus vinũ bibo, veteri nouo morbo medeor. ibid.
Vetera hæc poma, alia noua. ibid.
Bonis & fauſtis ominibus proſequi. ibid.
Accipere & arripere omen. 101
Sternutantibus ſalutem ominis cauſa precari. 101
Bona nomina. 102
Omina bona, fauſta, candida, ſecunda, dextra, læta. 100.& 103
Omina mala, dira, infauſta, ſiniſtra, triſtia, aduerſa, funeſta. 103
Abominationum Formulæ, Quod abominor, Quod dij omen auertant, Dij auerruncent, Quod Iuppiter omen auertat, Procul omen abeſto, Procul ſit omen, Procul hæc auertant fata, Quod Dij prohibeant, Dij meliora, Dij melius, Dij meliora ferant, Dij meliora procurent, Dij melius faciãt, Dij melius faxint, Dij melius duint, Dij immortales auertite & deteſtamini quæſo hoc omen, Melius ominate. 103.104.& 105
Vororum formulæ, Templum vouco, Bouẽ vouco, Facturum me vouco Decimã partem prædæ vouco. 105.& 106
Votorum formulæ ex Virgilio, Ouidio, Valerio Flacco, & Silio Italico. 106.107
Votum Cenſorum in luſtro cõdendo, vt populi Ro. res meliores Dij facerent. 107
Vota ſi eodem ſtatu Reſpu. ſtetiſſet. 107
Formula vouendi veris faeri. 107.& 108
Votum Ioui ſi Rempub. in meliorem ſtatũ vertiſſet. Item ſi conſtitiſſet à fuga acies. Si eo die hoſtes fuſi fugatiq; eſſent. Si viciſſet, legioneſq; hoſtium fudiſſet. Si proſperè bellum contra Gallos euenſſet. 109
Vota facta, Si reconciliaſſet populo ordines. Si morbus peſtilentiaq; ex agro Ro. emota eſſet. 109.& 110
Vota pro valetudine populi, Pro ſalute principis, Item pro eorum qui peregrè perficiſcebantur reditu. 110.& 111
Rata vota. 112
Vota valere, & vota cadere dicebant. 113
Vota Concipi, Suſcipi, Nuncupari, Reddi, Solui dicebantur. 113
Voti reus, Voti damnatus. ibid.
Debita vota. Merentibus, ſeu meritis Dijs vota reddere. 113.& 114
Merita dona. Votum ſoluit libens merito. 114
Ex voto. ibid.
Votiuarum tabularum formulæ. 114.115.& 116
Titulorum qui votis adſcribebantur exempla. 117
Vota pendent. 118
Præeunte Pontifice vota ſuſcepta. 118
Incerare genua Deorum votis ſignatis. 117
Cuſtodes in nũcupatione votorum adhibiti. 118
Expoſcere votis. 119
Deuotionum, imprecationum, dirarũ & execrationum conceptio. 119.120.121
Certa verba, ſollemnia, legitima & cõcepta. 119
Carmen deuotionis Decij. 119
Vrbes antiquitus quemadmodum ſollemni carmine deuouebantur. 120
Deuouco. 120
Iratos Deos ijs exoptabant, quibus imprecabantur. 120
Propitij Dij iratis opponuntur. ibid.
Dij te perdant, Dij te infelicitent, Dij te eradicent. 122.& 123
Quæ res tibi vertat malè. Male ſit. Male Dij Tibi

tibi faciant. 123
Abi in malam crucem. Abi in malam rem. Væ capiti tuo. ibid.
Capiti meo. 124
Hostibus eueniat. ibid.
Dedicationum certa & sollemnia verba. 125
Dedico. 125.& 126
Ades,ades Luculle Seruilli, dum dedico ædem hanc,&c. 126
Bonorũ consecratio certis verbis fiebat. 126
Consecratio manu. tbid.
Formulæ legum dictarum in ædium sacrarũ dedicatione. 126.& 127
Magmentum. 127
Ne quid scorteum adhibeto. ibid.
Aris tituli inscripti,& in quæ verba. 127.& 128
Deorum signis Inscriptiones additæ. 128
Plerumq; signis eorum nomẽ inscribebatur, qui ea dedicarant,posuerant,statuerant. Interdum & vnde pecunia redacta esset, inscriptione declarabatur. 128
Donum dedit,vel donum posuit. 129
Causa doni dati titulo plerunq; cõprehendebatur. Exprimebatur etiã si ex voto suscepto,hoc modo, Ex voto,vel ex voto suscepto posuit. 129
Pontificiæ formulæ. ibid.
Sacerdotis Vestalis capiendæ formula. 129 & 130
Vestales propriè capi dicebantur,interdũ & legi. 130
Vigiláne Rex. ibid.
Litibus & iurgiis abstinere feriis. ibid.
Feriis publicis vt opere abstinerent per præclamitatores denuntiabatur. 130.& 131
Napuras nectito. 131
Sistere fana. ibid.
Die noni populo Ro. Quiritibus Compitalia erunt. ibid.
Lauatio Deûm matris est hodie, Iouis epulum eras est,&c. ibid.
Dies te quinque kalo Iuno nouella, septem dies te kalo Iuno nouella. ibid.
Ædes,templa,delubra, fana, sacella, cellæ, sacraria,tesca,fauissæ. 131.& 132
Alio die. 132
Salutis augurium. ibid.
Prætores maiores minoréque. tbid.
Vitio magistratus creatus. Vitio dies dicta. Vitio tabernaculum captum. ibid.
Iumenta disiungere. 133
Addixit auis. 133,134
Ioue fulgente,tonante,fulgurante agi cum populo nefas. 134
Ratum facere: ibid.
Si mihi auctor es verbi. ibid.
Sanè sartecq;. ibid.
Auguralia verba, Effari & Effata, Liberata, Conspicio,Cortumio, Manalis fons,Negritu,Diuipotes,Extemplo, Spectio, Spicere auem, Conditio, Tempestas, Paludati,Sedere,Augurium agere, & Auguraculum. 134.& 136
Aues Oscines & Alites. 135
Præpetes,Superuaganeæ,Titiæ,Inferæ,Admissiuæ,Arculæ seu Inebrę,Remores,Cliuiæ. 135
Altera auis. ibid.
Sinistræ aues. ibid.
Auspicia,Cliuia,Piacularia,Pestifera,Pedestria,Iuge,Perenne,Ex acuminibus,Caduca,Dextera,Sinistra. 135.136.& 138
Auguria Cælestia, Oblatiua,Impetrita,Statiua. 136
Augures publici. ibid.
Cooptari in collegium Augurum, & Inaugurari. 136.& 137
Auspicari. 138
Auspicantium verba sollemnia, Q. Fabi te mihi in auspicio esse volo,&c. 137
Pullarius. ibid.
Silentium. 138
Auspicium dirimere. 132.& 138
Cubantes auspicabantur. 138
Haruspices Consuli, & consulti Respõdere dicebantur. ibid.
Haruspicum responsa quædam. 138.139.& 140
Marrij vatis carmina duo. 139
Delphica responsa duo. 140
Haruspicum verba. ibid.
Mando tibi vt maximum Iouem audias. ibid.
Prodigia,ostenta,portenta,nuntiari, expiari. 140
Fulmina Consiliaria,Postulatoria,Monitoria,Pestifera,Fallacia, Demptalia, Peremptalia,Adtestata,Atterranea,Obruta, Regalia,&c. ibid.
Diurn fulgur,& renouatiuum. ibid.
Dissiciens, transfigiens,corripiens infigens. ibid.
Axamenta. 141
Saliorum verba peculiaria quædam. ibid.
Pace terra marique parta Ianum clusit. ibid. & 142

EX LIBRO II.

Velitis iubeatis Quirites. 143.144.& 145
Rogationum de bello, de pace, de quæstionibus decernendis formulæ. 143.& 144
Rogationis Tribunitiæ carmen integrum. 144
Alia rogationum carmina. 145.& 146
Rogo Quirites. 144
Volumus iubemusq;. ibid.
Populi erat iubere, plebis scisscere, Senatus censere. 145
Auctoritas in Senatu, Potestas in populo. ibid.
Iubere & vetare. ibid.
Populus consuli dicebatur. ibid.
Suadere vel dissuadere legem. 146
Quod faxitis Deos omnes fortunare velim. 146
Abrogandam, Antiquandam, Iubendam legem censeo. ibid.
Quirites. ibid.
Ite in suffragium bene iuuantibus Dijs, & redire in suffragium. 147
Discedite. ibid.
Scisscito. ibid.
Vti rogas iubeo. ibid.
Antiquo, Abrogo. 148
Edicere comitia. ibid.
Edicti Consulum de Comitiis verba. ibid.
Aue siniſtra. ibid.
Exercitus accenso ita imperabatur, Calpurni voca in licium omnes Quirites hue ad me. ibid.
Ni quis sciuit. ibid.
Tribus Prærogatiuæ, & Iure vocatæ. 148.& 149
Centuriæ rogabantur, quos ex ijs qui petebant, Consules fieri vellent, iuberent. 149
Prætores ita rogabantur, vt Collegæ Consulum essent. ibid.
Olla centuria. ibid.
Iuniorum seniorúmque centuriæ. ibid.
Renuntiabantur Consules voce Consulum & Præconum. Item Prætores, Censores, Aediles. ibid.
Precationis in Consule renuntiando formula. ibid.
Consulem nomino, vel dico. 149.& 150
Dicere Consulem. 150
Candidati profitebantur, & nomina dabant. ibid.
Candidatos omnes bonos viros dicebant. ibid.
Candidatorum nomina accipi, vel non accipi: & ratio eorum haberi, vel non haberi dicebatur. ibid.
Cõsules & Prætores Fieri, Creari, Declarari, Renuntiari, Designari. Dictator verò Dici, Interreges Prodi, Senatores Legi, dicebantur. 151
Vt qui optima lege, vel optimo iure. ibid.
Tribus ferre. Perdidisse tribum, vel non tulisse, aut Repulsam ferre. 152
Sollemne carmen Comitiorum. 152
Leges rogari, & ferri ad populum, perferri, & perrogari dicebantur. ibid.
Figebantur leges. ibid.
Consul populum iure rogauit, populúsque iure sciuit. ibid.
Tribus principium fuit. Pro tribu primus sciuit. 152.& 153
Si quid de ea re ad populum plebémve lati opus est, Coss. Prætt. Tribb. &c. 153.217.& 218
Si quid sacri sanctíque est quod ius nõ sit rogari, E.H.L.N.R. 153
Si quid in hac rogatione scriptum est, quod per leges, plebisve scita promulgare, abrogare, derogare, &c. E.H.L.N.R. 154
Néve per saturam abrogato aut derogato. 154
Sacer esto. ibid.
Improbè factum. 156
Lex de Aquæ ductibus. 156.& 157
Siremps lex esto. 157
Lex de Viatoribus. 157.& 158
Legis Thoriæ fragmenta duo. 159. 160.& seq.
Legis Seruiliæ fragmenta duo. 164. 165.& seq.
Plebiscitum Thermense. 168.& 169
Legis Mamiliæ & Peducææ capita tria. Itẽ Lex de Vespasiani imperio. 170.& 171
Veterum duarum legum fragmenta. 171.& 172
Agrariæ legis fragmẽta ex Regia Bibliotheca. 173.& 174
Papiriæ legis caput. 176
Legis de Ponderibus caput. ibid.
Legis Pletoriæ caput. ibid.
Legis Agrariæ Rulli capita aliquot. ibid.
Agri, loca, ædificia. 176.& 268
Aquiliæ legis capita. 176
Falcidiæ legis capita. 177
Legis Corneliæ de veneficiis caput. ibid.

Legis

Iuliæ & Papiæ capita. ibid.
Legis Iuliæ de Adulterijs capita. ibid. & 178
Legis Corneliæ de Sicariis capita. 178
Legis Iuliæ de vi publica & priuata capita. ibid.
Legis Iuliæ iudiciariæ caput. 179
Dictator, Consul, Prætor, &c. 180
Quicumque post hanc legem. 180
Clodianæ legis capita. ibid.
Edicti quo Senatores vocabantur, verba, Qui patres, quique conscripti. 181
Qui Senatores, quibusque in Senatu sententiam dicere liceat. ibid.
Vt Senatus frequens adesset. ibid.
Edicti de Senatu habendo verba. ibi.
Quod bonum faustum &c. In relationibus Coss. ibid.
Quid fieri placet? 182
Quid videtur? ibid.
Referimus ad vos p c. quid censeatis. 183
Consul refer, Consul consule. 183
Consuli Senatus dicebatur. ibi. & 184
De religione, de Republ. de Prouincijs, de Bello, déque Exercitibus scribendis referre. 184
Si licet de Repub. loqui? ibid.
De summa Republica. 184. & 185
Verba fecisse. 185
Mentio facta. ibid.
Die Marce Tulli? 185. & 186
Die quid censes? 186
De ea re ita censeo. 186. & 187
Placet. 187
Decerno. 188
Quas ob res, Quare, Quapropter. 186. & 188
Patres Conscripti. 189
Ciceronis sententiæ in Senatu dictæ. 191. 192. 193. 194. & seq.
Cæsaris & Catonis de coniuratis sententiæ. 197
Attilij Reguli sententia de Campanis. ibi.
Cornelij Maluginensis sententia. 197. & 198
Appij Claudij & Decij de bello Hetrusco sententiæ. ibid.
Fabij & Metelli de Pleminio sententiæ. 198. & 199
M. Liuij, Q. Metelli, Valerij Leuini, de pace à Carthaginiensibus petita sententiæ. 199
Fabij Max. de Senatu supplendo sententia. ibid. & 200
Iani, Herculis, & Augusti apud Senecã sententiæ. 200
Sententiarum aliquot fragmenta. ibi. & 201
Sententiæ Lentuli, Marcelli, Calidij & Scipionis de Cæsare. 205
Assentior Gneo Pompeio. 201
Verbo assentiri, pedibus in sententiam ire. ibid. & 202.
Hoc amplius censeo. 201
Deinde sententiam. 202
Numeta senatum. 202
Pronuntiari dicebantur sententiæ. 203
Qui hæc sentitis, in hanc partẽ: qui alia omnia, in illam partem ite qua sentitis. 203
Hæc pars maior videtur. 204
Sententiæ Rogari, Perrogari, & Senatores rogari & interrogari sententias dicebantur. 204
Perroga. ibid.
Sententia vicit. ibid.
Altercationũ in Senatu exempla. 204. & 205
Senatusconsultum de Cæsare. 205
Fuluij & Scipionis altercationes. 206
Acclamationum, quæ nonnunquam in Senatu fiebant, exempla. 207
Acclamationes post Commodi cædem. 208
Acclamationes in M. Antonini & Alexãdri Seueri gratiam. 209. & 210
Acclamationes in Gordianorum & Balbini laudem. 210
Acclamationes in Claudij & Taciti & Valeriani laudem. 211. & 212
Dii te seruent. 210. 211. & 212
Æquum est, Iustum est. 211
Omnes omnes. 212
Nihil vos moramur Patres conscripti. ibid.
Si vobis videtur, discedite Quirites. ibid.
Acta Senatus. ibid.
Senatusconsultis dies præponebatur. 21. & 213
Scribendo affuere. 213
Auctoritas perscripta. ibid.
Quod verba fecit Cos. de ea re quid fieri placeret, de ea re ita censuerunt. 214
Quod verba facta sunt. 214
Senatus Consultus de ea re ita censuit. 214. & 215
Placere Senatui, & non placere, Senatũ Velle, & Æquum cẽsere, Existimare, Arbitrari, Senatui videri. 215. 216. & 217
Senatui curæ fore, & Senatum iudicare. 217
Primo quoque tempore. 218
Rectè atque ordine videri fecisse. 219

Senatusconsulta integra de Aquæductibus. 220.& 221
Senatusconsulta duo de prouincijs Consularibus. 222
Senatusconsultum de Bacchanalibus. 223
Senatusconsultum de Campanis. 224
Sc.de petitione hereditatis. ibid.& 225
Sc. Velleianum. 225
Sc.Macedonianum. ibi.
Sc.Trebellianum. ibid.
Senatusconsulta de Religione, vt Coss.maioribus hostiis rem diuinã facerent, vt decem viri, Sibyllinos libros adirẽt & inspicerent, vt supplicationes haberẽtur. 226. 227. & 228
Gratias agi diis, supplicationésque ad omnia puluinatia haberi. 228
Supplicationes ob Rempub. bene seu prosperè gestam decernebantur. 229
Exemplum sententiæ dictæ de supplicatione. ibid.
Ciceroni, non vt aliis, bene gestæ, sed cõsernatæ Reipub. nomine supplicatio decreta. 229.& 230
Rempub.gerere & rem gerere. 229
Sollemnia eorum qui supplicationes postulabant, verba. Vt Diis immortalibus honor haberetur. 230
Triumphum postulãtium sollemnia verba. Vt ob rem bene gestam Diis immortalib⁹ honor haberetur,& vt sibi triumphãti vrbem ingredi, victorem exercitũ deportare liceret. 231.& 232
Imperatori dicebantur decerni supplicationes. 231
Pacem Deũm poscere populus Senatusconsulto iussus. 232
Decernebatur à Senatu vt ludi vouerentur, item vt ludi, ædes sacræ, quos, quásve Imperatores vouissent, sumptu publico fierent. ibid.
Duumvitos ad ædes sacras faciendas creati Senatus iussit. 232.& 233
De quæstionibus & controuersiis ad religionem pertinentibus, Senatus ad collegium Pontificum referri iubebat. 233.& 234
Delphos Apollinis Pythij consulendi caussa legati ex Senatusconsulto missi. 234
Senatusconsultum post Gallos fugatos factũ. 235.& 236
Sc.de expilatis Proserpinæ thesauris. 235
Sc.de Numæ Pompilij libris cremandis. ibi.
Videant Consules, ne quid detrimenti Respub. capiat. 235
Consulibus Respu. commendari & permitti vti diceretur. 236
Quoties & quibus temporibus, Respu. Cõsulibus permissa fuit. 237
Qui Rempu. saluam esse vult me sequatur. 238
Vti è Repu. fidéque sua esse videbitur. 239
Quod commodo Reipu. fieri posset. 240
Iurandum è Repub. esse quod censui. 241
Si quis aliter vel aduersus ea fecisset, eum cõtra Remp. esse facturum. ibid.
Senatum existimare, vel existimaturum vel Senatui videri, contra Remp. facere vel facturum. 241.& 242
Iudicare contra Rempu. facta. 242
In hostium numero habendos. ibid.
Coss. si eis videretur. 242.& 243
& Quem vel quos eis videretur. 244
Quibus diis locis videretur. 244
Tribuni, si eis videretur. 343.& 344
Si ita patribus videretur. 244
Consules, alter ambóve si eis videatur. ibi.
Negotium magistratibus dari dicebatur. 245
Curare & operam dare Coss. iubebantur. ibid.
Senatus decernebat, vt Consul ad populum ferret. 246
Quod Senatui populóque Romano videbitur. ibid.
Placere cum aliquo agi. ibid.
In potestate & auctoritate Senatus ac Consulum esse. 247
Ad frequentiorem Senatum referri. ibid.
Nullum Senatusconsultũ fieri placere. 248
Senatui placere quæstionem haberi. ibi.
Quæstiones Senatusconsulto mandatæ. ibi.
Vt Consules cognoscerent, statueréntque. 249
Senatusconsultis interdum præmia indicibus, & impunitas proponebatur. ibid.
Gratias agi ijs, qui de Repub. bene meriti erant, Senatus decernebat. 249. & 250
Laudati quorum opera forti vsus Senatus. 251
Laudati Senatusconsulto aduocati. ibid.
Honores à Senatu peregrinis, qui Reipub. vsui adiumentóve rebus gerendis fuerant, habebantur. ibid.
Senatusconsulta in honorem Augusti, tam priuati quàm Imperatoris facta. 251. & 252
Patris patriæ cognomen Augusto à Senatu delatum. 252.& 253

Cicero primus pater patriæ à Senatu appellatus. 253
Sc. de Augusti mensis appellatione. 252
Senatusconsulta in honorem Ciceronis facta. 250.253.254.& 255
Cæsarem patrem patriæ appellari Senatus decreuit. 256
Senatusconsulta in honorem C. Cæsaris facta. 256.& 257
Parricidium Cæsaris necem nominari placuit. 256
Senatusconsulta in honorem Germanici facta. 257
Triumphalia, Consularia, Prætoriana ornamenta à patribus decreta. 257.& 258
Sc. in honorem Pallantis. 258
Senatusconsulta in honorem Matronarum facta. 259
Summo se honore, beneficióque affectos censebant Reges, quos Senatus eo nomine appellasset. 259
Reges à Senatu Regum appellationes postulabant. 260
Reges quibuscum societatem & amicitiam S.P.Q.R. iunxerat, Socij & amici à Senatu appellabantur. 260.& 261
Societatem amicitiamq; reges aliquot à Senatu populóque Ro. per legatos petierũt. 261
Quandoque Romani vltrò amicitiam societatemq; Regum exposcebant. ibi.
Legati ad amicitiam societatémque cum regibus faciendã vel renouandã missi. ibid.
Regibus sociis & amicis dona & munera missa. 261.& 262
Regibus à Senatu habiti honores. 262
Sc. de rege Prusia. 262
De Cappadocum & Thracum regibus eorúmque filiis. 263
De Regibus captiuis humaniter à Senatu decreta. ibi.
Cum populis exterísque nationibus societas & amicitia Senatusconsultis iungebatur. 264
In amicitiam populi Ro. recipi, vel secum amicitiam societatémque renouari exteræ nationes à Senatu petebant. ibid.
Quibuscum amicitia & societas iũgebatur, hos in sociorũ formulã referri, locũ lautiáque præberi Senat° decernebat. 265.& 266
De societate atq; amicitia Senatusconsultũ Græcè & Latinè perscriptum. 266
Socij & amici virorum bonorum & fidelium appellatione ornabantur. 266.& 267
Opera forti & fideli. 267
Hospitium quandoque cõtrahi decernebãt Patres, cũ eo, qui eorũm legatos benignè & comiter excepisset. 288
Senatusconsulta de reliquiis exercitus Cannensis cladis. 269.& 270
Senatusconsulta aliquot probrosa & ignominiosa. 268.269.& 270
Senatusconsulta in mortuorum ignominiam facta. 270
Legati petebant sibi Senatum dari. ibid.
Interdum legati sociorum & amicorũ querelas suas ad Senatum deferebant. 271.& 272
Sociorum inter se controuersiis auditis, Senatus plerumque decernebat legatos mitti, qui in re præsenti de ijs cognoscerent. 272
Ad sociorũ querelas de magistratibus quid Senatus responderet. 273.& 274
Sc. de Locrensibus & de Abderitis. Item de Gallorum regulis. De Chalcidensibus, de Syracusanis, de Ambraciensibus & Liguribus. 273.274.& 275
Senatus eos qui iniuria vænierãt, in libertatem restitui quandoque decernebat. 275
Sociorum & amicorum Gratulationes de victoriis populi Ro. per legatos. 276.& 277
Verba legatorum gratulantium, & ad ea vti Senatus responderet. ibid.
Dona Ioui Capitolino missa, vt in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, legari postulabant. 276.277.& 278
Socij & amici auxilium à S.P.Q.R. per legatos implorabant, vicissimq; auxilia populo Rom. bellis laboranti pollicebantur. 278.& 279
Responsa Senatus legatis auxilium vel poscentibus, vel promittentibus reddita. 278.279.& 280
Legatis sociorum & amicorum iubebat Senatus locum lautiáque præberi, & munera dari. 281
Legatis hostiũ extra vrbem Senatus dabatur. 282
Legatis hostium ferociter respondebatur, vrbéque & Italia intra certos dies excedere iubebantur. 282.& 283
Qui Senatum habebat, permittebat patribus legatos interrogare quæ quisque vellet. 284
Senatus etiã vbi res poscebat, legatos mitti decernebat. 285

Decem legati mitti more maiorum solebãt. 285
Legati à Senatu ad disceptandas controuersias missi, vti pronuntiarent. 286
Vbi bellum nouum suscipiendum & indicẽdum erat, Senatus decernere solebat, rogationem de ea re ad populum fieri. ibid.
Res repeti ab his quibus bellum denuntiandum erat, Senatus decernebat. ibid.
Vbi de bello Coss. retulerant, quid decernere soleret Senatus. 286. & 287
Senatusconsulrorum de bello exempla. 287. & 288
Rebus trepidis, Dictatorem dici, primis Reipub. temporibus, vt plurimum censebant. 288
Solebat Senatus consultis decerni Tumultũ esse. ibid.
In Tumultu decernebatur delectũ sine vacationibus haberi: item Iustitium indici. 288. & 289
Luctus ac mœstitiæ causa plerumque Iustitium aut indicebatur, aut sumebatur. 289
Tumultu sedato, remitti Iustitium solebat. ibid.
In tumultu saga sumi decernebant. 290
Malo aliquo nuntio allato, vel imminẽte calamitate vestis ex Sc. mutabatur. ibid.
Depulsis periculis, quorum terrore vestem mutarant, ad vestimentum redire Senatores iubebantur. ibid.
Dupliciter vestis, Luctus nimirũ & Tumultus causa mutabatur. ibid.
Luctus Senatusconsulto minuebatur. 290
Bello indicto interdũ decernebatur, vt Consules paludati exirent. ibid.
Senatusconsultum post Cannensem cladẽ factum. 291
Qui cõtra patriam arma ceperant, vel à Repub. defecerant, hostes à Senatu iudicabãtur. 292
Quos hostes iudicabãt, eos bello persequendos decernebant. 292
Interdum solos partium duces hostes iudicabant, ceteræ verò multitudini diem statuebant, antequam ab armis discedere liceret. 293
Senatusconsulta de coniuratione Catilinæ facta. 293. & 294
Senatusconsulta post Clodij itẽ Cæsaris cædem facta. 294
Senatusconsulta de exercitibus facta. 294. & 295
Senatusconsulta de prouinciis. 295
Comparare, sortirive prouincias. 295
Interdum extra sortẽ prouincias Senatus alteri Cos. decernebat. 296
Nonnunquam ambobus Coss. eadem prouincia decernebatur. ibid.
Senatusconsulta fieri, scribi, perscribi, ad ærarium deferri, item in aliquorum sententiã fieri dicebantur. ibid.
Sententiæ princeps. ibid.
Auctor Senatusconsulti. ibid.
Frequens, vel frequentissimus Senatus decreuit. ibid.
Decreta curiæ & ordinis in municipiis vti conciperentur. 297
Exempla decretorum ab ordine factorũ. 297. 298. & 299
Orationes principum in Senatu. 299. & 301
Claudij Oratio. 290. & 291
Consulum voces, Non referam, Nõ rogabo, Non patiar agi. 302
Accede lictor. 302
Lictor animaduerte. ibid.
I lictor, summoue populum. ibid.
Lictor da viam. ibid.
Tribunorum auxiliũ implorabatur his verbis, A vobis Tribuni postulo, vt mihi auxilio sitis. 302. & 303
Appellati Tribuni quandoq; auxilio se fore, vel intercessuros se pollicebãtur, vel se non passuros dicebãt. Quandoq; verò se nõ intercedere, vel moram non facere pronuntiabant. 303. & 304
Tribunorum decreta quædam. 305
Ttibunicia vox, Veto. ibid
Censoriarum notationum & subscriptionũ exempla. 305

Ex libro III.

Bonum factum. 307
Vnde de plano rectè legi possit. 309. & 361
Quod bonum, faustum felix q; sit. ibid.
Non placere. ibid.
Formula edicti monitorij. 310
Edicta Obiurgatoria & Consolatoria. ibid.
Edictis vrbe atque Italia excedere iubebãt. 311
Principum edicta. 312
Consularia edicta. 313
Censorum edicta. ibid.
Prætorum edicta. 313. 314. & seq.
Iudicium dabo. 314. & 315
Actionem dabo. 316
Agendi potestatẽ faciam, Actionẽ permittã, Recu-

Recuperatores dabo. 316
Actionem polliceri & proponere. ibid.
Iudicium non dabo. ibid. & 317
Vim fieri veto. 317. & 318
Restituas. 318. & 319
Exhibeas. 319. & 320
Interdicam. 319
Iubebo, Cogam, Animaduertam, Nõ seruabo. 319. & 320
Edicta ex quib. cauſ. maior. Quod quiſque iur. De poſtulan. De his qui not. infa. 320 & 321
Edictum de inſpiciendo ventre. 322
Edictum de procuratorib. & de religioſ. de pecul. & in rem verſo. 323
Edicti Verrini verba. 323. 324. & 326
Edictum de bonor. poſſeſſionib. 324
Ædilicium edictum. 324. & 325
Vrbanum ſeu Vrbicum, item Pronunciale edictum. 325
Edictum Turcij Aproniani. 326
Edictum Iudicrum. 327
Reſcribebãt principes ad libellos ſeu ad deſideria. 327
Adibantur principes per libellos. ibid.
Exemplum libelli dati Imperatori. ibid.
Libelli Græci exemplum. ibid.
Contra quos ſupplicas, & de quo vel de quibus ſupplicas. 327. & 328
Contra quem preces fundis. 328
Precibus complecti & in preces conferre. ibid.
Reſcriptorum ad libellos in Pandectis loca. ibid.
Cùm proponas, Cùm profitearis, Cũ dicas Cùm alleges, Cùm adſeueres. 329
Si vt prõponis, Si vt allegas, Si vt adſeueras. ibid.
Si preces veritate nitantur. 330
Adi Præſidem prouinciæ, Competentem iudicem, eum cuius de ea re notio eſt. 330
Quæ in libellum contuliſti, allega. 330
Aditus Præſes prouinciæ prouidebit, curabit, iubebit, compellet. 331
Aditus competens Iudex cognoſcet, æſtimabit, iubebit. ibid.
Reſcriptorum multa verba ſollemnia. 330. 331. & 332
Proconſul vir clariſſimus. 332
Præſes prouinciæ vir clariſſimus. ibid.
Conſules ampliſſimi. ibid.
Amicus noſter. 332
Competẽs Iudex iubebit, curabit præcipiet. 333
Is cuius de ea re notio eſt. ibid.
Age, Euoca, Conueni. ibid.
Poſtula, Denuntia, Depone. ibid.
Conſiſtere, Agere, Petere, Conuenire, Perſequi potes, & poteris. 333. & 334
Agere, Petere, Experiri, Conuenire debes, non prohiberis, non vetaris. 334
More ſolito & more iudiciorum. ibid.
Rectè, iure, non iniuria poſtulabis. ibid.
Ciuile eſt, vel Inciuile eſt quod poſtulas, Cõtra iura, contra iuris formã, non iuſtè, non iure poſtulas. 334. & 335
Fruſtrà deſideras, petis, exiſtimas, contendis. 335
Certi, explorati manifeſti, indubitati iuris eſt. 335. & 336
Certiſſimi, manifeſtiſſimi, euidentiſſimi, notiſſimi, abſolutiſſimi iuris eſt. 336
Certum & certiſſimum ius eſt, notum eſt, ordinarium eſt, non eſt ignotum. 336
Sæpe reſcriptũ, cõſtitutũ, decretum eſt. 337
Olim, iam pridem, antiquitus meritò rectè placuit. ibid.
Imperatores à ſucceſſoribus Diui Parentes appellantur. ibid.
Diui Principes. 338
Diuæ memoriæ, diuinæ & inclitæ recordationis. 338
Prudentibus, ſeu iuris auctoribus placuit. Et iuris auctoritate monſtratur, vel declaratur. 338
Non ambigitur, Nõ dubitatur, Conſtat, Palam eſt. 338. & 339
Fruſtrà times, ſeu vereris, & Timere non debes. 339
Scire debes, debuiſti, debueras. ibid.
Scias, Intelligere debes, Intelligis. ibid.
Sectæ temporum meorum alienum. 340
Moris non eſt noſtri, fas non eſt, nimis graue eſt. 340
Exceptione vti potes, vel poteris. ibid.
Nec obeſt, nec obeſſe tibi debet. 341
Accuſare vel accuſationem inſtituere potes. ibid.
In integrũ reſtitutionẽ poſtulare potes. ibid.
Adrogandi licentia reſcripto cõceſſa mulieri. ibid.
Græca reſcripta. 342
Ad conſultationes magiſtratuum principes reſcribebant. ibid.
Præſides Principem conſulebant. ibid.
Principes conſuli ſe iubebant. 343
Rogo domine reſcribas. ibid.
Formula cõſultationis & reſcripti. 343. & 344

Verba quibus princeps consulebatur. ibid.
Relationum formulæ. 144.& 345
Exemplum libelli dari mihi, Misi vobis vel subrici iussi. 345
Grauitas tua. 346
De pœnis reorum vti principes rescriberẽt. 146.& 147
Beneficia ab Imperatoribus vti peterẽtur & concederentur. 349
Beneficiorum libri seu Commentarij. ibid.
Optime Imperator, seu Domine Imperator. 349.& 350
Præsides ab Imperatoribus Carissimi appellabantur. 350
Patres Conscripti in Rescriptis Principum ad Senatum. ibid.
Epistolæ Imperatorum. ibid.
Te manet palmata. ibid.
Er qui fuerit nuntiatus. ibid.
Post alia,& ad locum, de re necessaria ad locum, Pars ex rescripto vel epistola, Pars actorum, Exemplũ sacrarum literarũ. 351
Aue carissime nobis. 351
Salutem dicit, vel dicunt. 352
Parens carissime Augustorũ. 352
Præfecti prætorio, Præfecti vrbi & Patritij, Parentes vocabantur. 353
Rectores Prouinciarũ & Comites, Fratres appellabantur. 353
Inlustris & magnifica auctoritas tua, vel sublimis magnificentia tua. 354
Magistro vtriusq; militiæ, Magistro officiorum, Præfecto annonæ, Comiti rerũ priuatarum & alijs, vti Imperatores rescriberent. 355
Mansuetudo, Clementia, Pietas, Serenitas nostra. 355
Edictis propositis in omnium notitiam peruenire faciat vel diuulgari curet. 356. & 357
Programmate suo ad vniuersorum faciat notitiam peruenire. 358
Alias præceptionibus id fieri iubetur. 359
Effectui mancipari procuret, præcipiat, festinet. 360. & 361
Beatitudo tua. 361.& 362
Sciant omnes. 362
Proposita in foro Traiani. 362
Æreis tabulis proponatur lex. 363
Proponatur amantissimo nostri populo. ibi.
Optamus vos florentissimos per multos annos bene valere. ibid.
Diuinitas te seruet. 364
Vale carissime. ibid.
Er manu diuina. 363.& 365
Er ad latus. 363
Legatur. 363
Quæstor legi, vel subscripsi. 365.& 366
Rubris literis Imperatoris nomẽ subscribebatur. ibid.
Apices literarũ peculiares in rescriptis principum. ibid.
Antelata edicto. 366.& 367
Data, Accepta, Proposita, Subdita, Subscripta. 366.& 367
Emissa, Lecta, apud acta in Senatu, In Ecclesijs. 367
Prælata literis & Antelata. ibid.
Data epistola, missa, scripta. ibid.
Eodem exemplo,& de eadem re, vel scriptũ exemplum. 367.& 268
Mandata principum. 368
Mandatorum capita. 368. 369. 570
Prudentum responsa. 371
Licet consulere. 371
Velim, vel rogo rescribas. ibid.
Quæro,& Item quæro, respondi. 274
Epistolicarum quæstionũ formulæ. 372. 373
Quæro an existimes. 373
Quæsitum est, respondit. 374
Secundum ea quæ proponerentur. 374
Nihil proponi cur. 375
Eum cuius notio est æstimaturum. 375
Placet. ibid.
Idem placebat, vel videbatur. 376
Signata responsa. 376

Ex libro IIII.

Milites initio ipsi vltrò inter se coniurabant, se fugæ atque formidinis causa non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli petendi, &c. 178.& 179
Postea iureiurando adigi cœpere. ibid.
Iusiurandum militum, Iussu Consulum cõuenturos, neque iniussu abituros. ibid.
Iurisiurãdi formula, quo Tribunus militaris cùm delectus antiquitus fierent, militesq; scriberentur, eos adigebat. 379
Milites in procinctu sollemni iureiurando adigebantur, se se nihil quidquam ex præda parta auersuros, nec signa deserturos. ibid.
Iusiurandum, strenuã se fortemq; operã daturos, quoad Pœni in Italia essent. ibid.
Scipionis Iusiurandum quo & alios adegit, Vt ego Rempub. non deseram, neque vllum ciuem Ro. deserere patiar: Si sciens fallo, &c. ibid.

Coloniarum aliquot iuniores iureiurando adacti, supta dies xxx. non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. 380
Tu minor annis sex & quadraginta es, túque ex edicto C. Claudii, Tib. Sempronij Censorum, ad delectum ptodito, &c. 380.
Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudij, Sempronij Censorum in ptouinciam Macedoniam tedibis &c. ibidem
Militibus scriptis dies præfiniebatur, quo adessent. ibid.
Iusiurandum ita concipiebatur, vt adessent, nisi harumce quæ causa erit: funus familiare, feriæve denicales &c. 380
In verba Consulis iurare. ibid.
Sacramentis adiectum à Caligula: neque me liberósque meos carioreshabeo, quàm Caium & sorores eius. 381
Milites iurabant, se nisi post completa stipẽdia receſſuros. 381. 382
Christianorum militum Iusiurandum. 381.
Iurabant milites omnia se facturos quæ præciperet Imperator: nunquam deserturos militiam, nec mortem recusaturos pro Romana Repub. 381
Milites in nomen, seu verba principum iureiurando adigebantur. ibid.
Sacramento rogari, & sacramento dicere, milites dicebantur. ibid.
Citabantur in delectu milites nominatim ac singillatim. ibid.
Valerius, Saluius, Statorius ominis caussa primi citabantur in delectu. ibid.
Causas cognoscere. ibid.
Nomina dare. ibid.
Edicto milites certo die & loco adesse iubebantur, & eius edicti verba. 382
Qui Rempub. saluam vultis me sequimini. 382.
Militiæ tria genera, Sacramentum, Coniuratio, Euocatio. 382
Censor præconi quibus verbis vt viros vocaret, imperabat. ibid.
Vitos vocare quid. ibid.
Bella quibus verbis indici denuntiaríque solerent. 383. & 384
Res repetere. 383
Res reddere. 384
Formula qua res tepetebantur, Audi Iupiter, audite fas &c. 383. 384
Belli indicendi formula, Quod populi priscorum Latinorum &c. 384
Belli indicendi ritus. 384. & 385.
Clarigatio. 383. & 385
Iustum piúmque bellum. 385
Pia & iusta arma 385. 386
Arma capere milites iubebantur. 386
Ad arma, ad arma. 386
Ad signa. ibid.
Conuellere signa, & efferre signa. 386. & 387
Infer signum. 387
Statue signum. 387
Acceelera signifer: sequere milites, sequere imperatorem. 387
Signum dare. ibid.
Signa ferre. 387
Vasa colligere. ibid
Casta mouete. 387
Conclamari vasa. 388
Fugientes milites in prælio consistete iubebantur. ibid.
Hostem ferire. 388
Vir virum legit. ibid.
Imperatotes milites cohortabantur. 388
Imperatorum ad milites, Orationes. 389
Milites & Commilitones. 389
Quirites. 389
Exercitus lustrabatur. ibid.
Signum militiæ more Tribunis excubantibus dabatur. 390
Factum quod imperasti. 390
Tesseræ militaris exempla. ibid.
Cẽsoriæ in equitum recognitione vsurpatæ formulæ: Vende equum, Traduc equum. 390
Macte virtute esto. 391
Acclamationum militarium aliquot exempla. 391. & 392
Milites qui fortiter & egregiè pugnauerant, ab impetatote pto concione laudibus & donis militatibus ornabantut. 392
Dona militaria, armillæ, cotonæ, anuli aurei. 393
Milites rebus bene gestis duces suos, imperatores appellabant. 393
Imperatoris nomen. ibid.
Triumphus ob rem bene gestam, vel ob tes prosperè & feliciter gestas decernebatur. 394.
Io triumphe. ibid.
Triumphum clamare. 394

Carmina quædam iocularia & dicteria milites in suos Imperatores triumphantes iacere consueuerant. 395
Respice post te : hominem memento te. ibid.
Pompæ ferculo, Titulus gesta belli significans, præferebatur. 395
Tabulæ ab iis qui triumphabant, cum indice rerum à se gestarum figebantur. ibid.
Trophæorum Tituli & Inscriptiones. 396
Dictu auspicióque. ibid.
Hostium spolus tituli adscribebantur. 396
Numis ad rerum præclarè gestarum memoriam percussi, eorúmque inscriptiones. ibid.
Ob ciues seruatos. 397
Deditionis formula, Estisne vos legati, oratoresque missi à populo Collatino, &c. 367
Arma abiicere, & tradere iubebantur, qui se dedebant. 397
Pactionis in deditione factæ exempla. 398
Interdum nihil pacti hostes in fidem populi Rom. sese dedebant. ibid.
Quisquis es, noster eris. 398
Sublatis omnibus salutem concede. ibid.
Hostibus vti dedebantur ii quos Senatus dedendos censuerat. 398
Fetialium præfatio in fœdere feriendo. 399
Fœderum ritus. ibid.
Formula iurisiurandi, quo fœdera firmabantur. ibid.
Concepta fœderum verba. ibid.
Fœdus Latinum. ibid.
Quinque inter populum Ro. & Carthaginiensem, à Regibus exactis ad vsque belli Punici secundi tempus inita fœdera. 400
Scipio quas Carthaginiensibus pacis leges dixit. 401
Amicitia esto. 402
Fœdus cum Antiocho quibus legibus conscriptum. 402. & 403
Pacis leges quas Quintius Philippo Macedonum Regi in eorum colloquio dedit. 403
Pax qua verborum conceptione facta cum Nabide Lacedæmoniorum tyranno. 404
Sylla Mithridati pacis leges quas obtulerit. 404
Fœderis cum Ætolis vti leges ac conditiones. 404. & 405
Gaditanum fœdus. 405
Pia & æterna pax sit. ibid.
Maiestatem populi Ro. comiter conseruanto. ibid.
In fœdere Nicopolitano cautum, vt ciues sicut cognati obseruarentur. ibid.
Fœdera quæ inter populum Ro. & Iudaïcũ intercesserunt. ibid.
Fœderibus comprehendebatur, vt eosdem amicos atque inimicos haberent. ibid.
Fœderibus vltrò citróq; eorum qui fœdus, & amicitiam inter se iungebant, fœderati comprehendebantur. 406
Annibalis fœdera cum Philippo Macedonum rege & Locrensibus. 406
Fœderum genera. 406. & 407
Æquo fœdere. 407
Pactis pacis de his qui bello capti erant, caueri solebat. 407
Indutiæ. 407. & 408
Missionum militarium tria genera erant. 408
Ignominiosæ missionis formula. ibid.
Discedite Quirites, atque arma deponite. 408
Commeatus dandi formula. 409

Extra V.

In ius eamus. 410
In ius veni, ambula, sequere. 410. 411
In ius voco te. 411
Licet antestari? 411
Vadimonium concipere. 411. 412
In diem tertium siue perendinum. 412
Perendie se sistant illo loco. ibid.
Status condictus dies. 412
Ecce sisto me. ibid.
Aduocationem postulare. 412
Quæso Prætor da istum patronum. 413
Quam rem, siue litem. ibid.
Sialium procas, sive eum procas. 413
Iudicem fero. 413
Eiero, iniquus est. 413
Hunc nolo. ibid.
Quando negas, te sacramento prouoco. 413
Sponsio hac voce, NT, concipiebatur. 414
Item voce Quod. ibid.
Postulare iudicium. 414

Postulare vt bona possidere liceat. 414
Vir clarissime. 415
Rogo audias. 415
Si paret. 415
Dare facere oportere. 415
Intendere sibi dari oportere. 416
Aio te mihi d. o. 416
Actionum in personam formulæ. 415. & 416
Iurisiurandi in actionibus personalibus formula, dari oportere vel non oportere. ibid.
Actionis depositi formula. 417
Ex fide bona. 417
Quantum æquius melius. ibid.
Vt inter bonos bene agier. ibid.
Si quid dolo malo captus fraudatúsve est. 418
Peto ex stipulatu vel testamento. ibid.
Actionum in rem formula, Si paret fundum, quo de agitur, Titij ex Iure Quiritium esse. ibid.
Rem suam esse. ibid.
Mea est, mea sunt. 418. & 419
Iniicere manum. 419
Petendi hominis formula. ibid.
Filij familias vindicandi formula. ibid.
Cessionis in iure formula. ibid.
Fundi petendi formula. 420.
Ex iure manum consertum vocare. 420
Aliarum rerum vindicandarum formula. ibid & 421
Confessoriæ actionis formula, Aio ius mihi esse. 421
Negatoriæ actionis formula, Ius non esse. 421. & 422.
Quando te in iure conspicio. 422
Ope consilióque furtum factum aio. ibid.
Furto abesse. 422. & 423
Furti agens quid exprimere deberet. 423
Iniuriarum actionis formula. 423
Formulæ hae voce, Quod, conceptæ. 423. 424. & 425
Accusationes eadem voce, Quod, cõceptæ. 425
Si certum petetur, Certam ereditam pecuniam petere. 425
Certi & incerti condictiones. 425. & 426
Incerti agere. 426
Actionis ex Empto & Vendito formulæ. 426. & 427
Aduersus dictum promissúmve actio. 427
Æstimatoria, siue, Quanto minoris. 427
Actionis ex Conducto formula. 427. & 428
Seruiana agens quid probare deberet. 428
Hypothecariæ & pigneraticiæ actionis formulæ. 428
Publicianæ actionis formula. ibid.
Actoris intentio in noxali iudicio. 428. & 429
De inofficioso testamento quo colore diceretur. 429
Quo meo me merito pater exheredauit. 429
Hanc liberali causa manu adsero. 429. & 430
De eadem re alio modo. 430
Si telum manu fugit. 430
Causa & formula cadere. 430. & 431
In factum actiones. 431
Plus petentes causa cadebant. 431. 432
Actiones formularum nomen sortitæ. 432.
Actionis genus & species edebatur. 432. & 433
Legitimarum actionum tam in personam quàm in rem propriæ & speciales appellationes. 433
Legè agere. 433
Lege agito. ibid.
Interdicta iuris ordinarij erant. 434
Interdicti vti possidetis formula. 434
Interdictorum de vi quotidiana & armata formulæ, & vtriusque differentiæ. 434. & 435
Interdictorum varia genera. 435
Vim fieri veto, Restituas, Exhibeas. 435
Interdictorũ de aqua quotidiana, de glande legenda, de fluminibus & aliorũ quorundam formulæ. 435. & 436
Exemplo seu ad instar interdicti. 436
Actionum, Interdictorum, Testamentorũ, Bonorum possessionum formulæ sublatæ. 436
Præiudicia reddebantur. 436. & 437
Præiudiciales actiones. 437
Prætoriæ stipulationes. ibid.
Ratam rem haberi sanscabatur. 437. & 438
Stipulationis & Cautionis de Rato formulæ. 438. & 439
Amplius non peti. 438
Iudicatum solui satisdabatur. 439

Clauſulæ ſtipulationis Iudicatum ſolui. 439. 440
Pro prædelitis vindiciarum. 440
Poſſeſſor hereditatis petitori ſatisdabat. 440
Damni infecti ſtipulatio, & eius formula. 440. & 441
Iuriſiurandi de Calumnia formula. 441
Stipulatio ex Operis noui nuntiatione, & eius formula. 442
Stipulatio legatorum nomine, & eius formula. 442
Cognitione Prætoria in integrum Reſtitutiones dabantur. ibid.
Interrogationum in iure formulæ. 442. & 443
Formulæ eorum quæ in iure ex vtraque parte dici & allegari conſueuerant. 433. & 444
Si dicetur. 444
Dico. 444. & 445
Formula perendæ in integrum Reſtitutionis. 445. 446. 447
Dicere in officioſum & cruptũ teſtamentum. 445
Intentionum aliquot formulæ. 445. & 446
Eorum quæ in iure deſiderabantur formulæ aliquot. 446. & 447
Contradicere. 447
Poſtulationum exempla & formulæ. 447
Actionum aliquot miſcellaneæ formulæ. 447. & 448
Actionis aquæ pluuiæ arcendæ formula. 448.
Actionis de deiectis & effuſis formula, ibid.
Contendere. 448. & 449
Auctor laudari. 449
Exceptione actio elidebatur. 449
Exceptiones poſtulabantur à Prætore & formulis includebantur. 449. & 450
Exceptiones concipiebantur his verbis, Si non. Item his vocibus, Quod, Extra quã, Ac ſi, At ſi. 450. 451. & 452
Formula Exceptionum Rei iudicatæ, Quod metus cauſa, Doli mali. 452
Procuratoriæ exceptionis formula. 452
Exceptionum dilatoriarum & declinatoriarum formulæ. ibid.
Vadimonij deſerti defenſio. 452. & 453
Vadimonij deſerti pœna. 452
Exceptionum aliquot particulares formulæ. 453
Exceptionum propria nomina. 453. 454
In factum exceptiones 454
Replicatio actori dabatur aduerſus exceptionem. 454
Replicatio his verbis, Aut ſi, concipiebatur. ibid.
Bonorum poſſeſſiones à Prætore dabantur. 454. & 455
Bonorum poſſeſſionum vndecim ſpecies & gradus. 455
Carboniana bonorum poſſeſſio. 455
Bonorum poſſeſſio cum re, ſine re, Edictalis, decretalis. 455. & 456
Bonorum poſſeſſio pro tribunali, vel de plano petebatur. 456
Bonorum poſſeſſionem Do, & in poſſeſſionem eſſe iubeo. 456
In bona ire iubeo. ibid.
In poſſeſſionem mitti deſidero. ibid.
De poſſeſſione decedere iubeo. ibid.
Poſſidere iubeo. ibid.
Tutorem do. 457
Ex inquiſitione tutor datus. 457
Idonei pronuntiati tutores. ibid.
Formula Excuſationis allegatæ, & decreti ſuper ea re interpoſiti. 457
Excuſationes vti & intra quæ tempora allegandæ eſſent. 460
Cautio Rem pupilli ſaluam fore. 478
Tutelæ diuiſio. ibid.
Vbi pupillus educari vel morari deberet, decernebatur à Prætore. 458. & 459
Comminationes Prætorum aduerſus tutores. 459
Actor decreto Prætoris conſtitutus. 459
Pubes petebat curatorem. ibid.
Prodigo bonis interdicebatur à Prætore. 459. & 460
Formula Interdictionis bonorum. 460
Prædia minorum ſine decreto alienari non poterant. 460
Formula decreti quo alienatio rerum ad minores pertinentium permittebatur. 461
Tutores vt ſuſpecti vti remouerentur. 461
Turela vel cura abire. ibid.
Adminiſtratio interdicebatur tutori ib. ibid.
De alimentis teſtamento relictis auctore Prætore tranſigebatur. ibid.
Cognitiones Prætoriæ feriatis diebus. 461. 462
De fideicõmiſſis Prætores ius dicebãt. 462
Mutandi procuratoris poſt litem conteſtatam cognitio Prætoria. 462
Decretũ Prætoris, Seruũ libertatẽ mereri. ib.

Prætoris

Prætoris partes in noxali iudicio. 462.& 463
Pronuntiationes Prætoriæ. 463
Ad Prætorem vocati venire debebant. ibid.
Edicti Peremptorij ordo & formula. 464
Prætor causa cognita actiones dabat & denegabat. 464
Iudicis dandi ius magistratus habebant. 465
Sollemnia verba Prætoris, Do, dico, addico. 465
Fasti & nefasti dies. ibid.
Prætor sui copiam facere dicebatur. ibid.
Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum exempla. 466
Imperator pronuntiauit, vel iussit. 465.& 466.
Placet in sententiis Imperialibus. 466
Augustus dixit. 467
Cum consilio collocutus dixit. 467. & 468
Pars actorum habitorum in consistorio Augustorum. 467. & 468
Decretorum Iulij Cæsaris & diui Marci exempla. 468. & 469
Sententia ab Imperatore Antonino dicta. 469
Cognitionis Imperatoriæ exemplum. 469
Actorum apud Procuratorem Cæsaris factorum exemplum. 469.470
Iudicum datorum appellationes. 470
Iudicum cum litigatoribus sermones. 470
Contestationis formula. 470. & 471
Priuatorum iudiciorum exempla & formulæ. 471
Iudices iubebant aduocatos dicere. 471.& 472
Dixi. 472
Altercationum in iudiciis exempla. 472. & 473
Officium iudicis in rei vindicatione. 473
Formulæ pronuntiandi in iudicio petitorio rem meam esse, rem mihi restitui, & aliæ. 473.474
Possessor Restituere iussus si non pareret, vti damnaretur. 474
Hereditatis petitio. 474
Officium iudicis in hereditatis petitione. 474. & 475
Cautiones officio iudicis in iudiciis petitoriis interpositæ. 473. 474. & 475
Vsumfructum vindicans quid intendere solebat. 475. & 476
Officium iudicis in actione vsusfructus nomine instituta. 476
Cautiones quæ à fructuario præstabantur. 476.& 477
Fructuarius per arbitrum reficere & rectè colere cogebatur. 477
Officium iudicis in Confessoria & negatoria actione. 477
Arbiter finium regundorum. 478
Placet terminos requiri. 478
Sententiæ de finibus dictæ formula & exẽplum. 478.479.480
Controuersia inter Genuates & Veturios de finibus vti finem acceperit, & quo tempore. 478. & 480.
Terminorum ponendorum ritus. 480
De positione terminorũ controuersiæ. 481
Agrorum limitatorum, diuisorum, adsignatorum qualitates & condiciones. 481
Inscriptiones lapidum in agris & earum formulæ. 481. & 482
Officium iudicis qui de finibus cognoscebat. 482.483.484
Mensores in controuersiis de finibus adhibebantur. 482.& 483
In rem præsentem ibatur in quæstione de finibus. 483
Formula sententiæ in re præsenti aut post inspectionem loci dictæ. 483
Iusiurãdum de calumnia in actionibus mixtis. 484
Arbitri familiæ erciscundæ officium. 484. 485. & 486
Officium arbitri Communi dividundo. 486.487
Cautiones officio iudicis interpositæ in Familiæ erciscundæ & Communi dividundo iudiciis. 484.485.& 487
Intentionis eius qui ad exhibendum agebat formula. 487
Officium iudicis in actione ad exhibendũ. 487. & 488
Officium iudicis in actione Quod metus causa. 488.& 489
Officium iudicis in actione de dolo. ibid.
Officium iudicis in actionibus arbitrariis. 489
Officium iudicis in actione negotiorum gestorum. 489
Noxali iudicio addicti Iudicis officium. 489.490. & 491

Exitus actionis Si quadrupes pauperiem fecisse diceretur. 491
Lege Aquilia quibus ex causis ageretur. 492
Serui corruptor vti condemnaretur. 492
Iudicis in actione hypothecaria officium. 492. & 493
Iudicis in actione damni infecti officium. 493. & 494.
Iudicis in aquæ pluuiæ arcendæ actione officium. ibid.
Iudicum in liberali iudicio partes. 494. & 495
Dos soluto matrimonio vti repeteretur. 495
Cautiones de Rato in actione de dote. 496
Arbitri qui de dote cognoscebat, officium. 496
Retentiones dotis ex quibus causis competebant. 496. & 497
De moribus actio. 497
Vtrius coniugum culpa factum esse diuortium quærebatur. 497
Formula pronunciandi in iudicio de moribus. 497. & 498
Rerum amotarum iudicium. 498
Officium Iudicis in actione rurelæ. 498. & 499
Officium Iudicis in causa legati in actione ex testamento. 499. 500. & 501
Cautiones quæ in legatorum fideicommissorúmve controuersiis officio Iudicis interponebantur. 500. 501. 502. & 503
Arbiter legis Falcidiæ. 504
Heres vti cogeretur suspectam hereditatem adire. 504 & 505
Formulę pronuntiandi in interdictis Quod vi aut clam, & vnde vi. 505
Exitus actionis Fauianæ & Paulianæ. 505. & 506
Iudicis in condictione furtiua officium. 506
Officium Iudicis in aliis actionibus. 507
Arbitrium Iudici formula interdum committebatur. 507
Taxatio in litibus. 507
Iudicis & arbitri differentia. ibid.
Generaliter in officio Iudicis in bonæ fidei iudiciis quænam incumberent. 508. & 509
Cautionum quarum remedio pleræque lites dirimebantur exempla & formulæ. 509. & 510
Iusiurandũ in litem vti deferretur & cõciperetur 511
Formula pronuntiandi in iudiciis priuatis. 511. & 512
Videri patrem iustas irascendi filio causas habuisse. 512.
Si quid mei iudicij est. ibid.
Secundum te litem do. ibid.
Non liquet. ibid.
Ire in consilium. ibid.
De consilij sententia. 513
Qua de re agitur. 513
Operam dabat Iudex. ibid.
Sententiæ coram litigatoribus pronuntiabantur. 514
Sententiæ Iudicum vti executioni mandarentur. 514
Pignora in causam iudicati capta, ibid.
Iureiurando controuersiæ distrahebantur. ibid.
Formulæ iurisiurandi iudicialis & necessarij. 515. & 516
Formula iurisiurandi de Calumnia. 515
Formula iurisiurandi in singulis actionibus. 516
Arbitri ex compromisso sumebantur. 517
Arbitrorum in quos compromissum erat, sententiæ vti conciperentur. 517
Arbiter cogebatur sententiam pronũciare, vel iurare sibi non liquere. 518
Officium arbitri ex compromisso sumpti. 518
Coram litigatoribus sententiam dicere debebat arbiter. ibid.
Appellatio vel viua voce, vel apud acta interponebatur. ibid.
Formula appellationis interponendæ, Appello vel Prouoco. ibid.
Libelli appellatorij formula. 518. & 519
Libellorum dimissoriorum seu Apostolorũ formula. 519
Causas appellationis reddere. ibid.
Causas appellationis quibus verbis reddebantur. 520
Formula pronuntiandi ex appellatione. 519
Imperialium sententiarum ex appellatione dictarum exempla. 520
Cæsarem appellabant. 520. & 521
Rei nomen recepi postulabatur. 521
Deferre nomen rei. 521
Reus fieri quis vti diceretur. ibid.
Accusatorum verba, Aio & dico. ibid.
Accusationis Repetundarum formula. 522.
Perduellionis iudicare. 522
Ego Lucium Titium reum defero. 522

Accusatio per libellos vel oblatos, vel apud acta depositos. 522. & 523
Libellorum inscriptionis conceptio. 523
Subscribere in crimen. 523
Profiteri indicium. 524
Edicebatur vt reus certo die adesset. 524
Edictis delatores adesse iubebantur. ibid.
Citabatur reus de tribunali præconis voce. 524. & 525
Citatus respondebat vel non respondebat. 525
Absens requirendus adnotabatur. ibid.
Rei legibus quibus iudicium cõstituebatur, interrogati dicebantur. ibid.
Accusatoribus præscriptiones obiiciebãtur, & earum formulæ. 526
Rei prehendi & in vincula duci iubebãtur. 526
Rei causam dicere iubebantur. 527
Causam ex vinculis dicere. 527
In carcere vel sub fideiussoribus rei habebantur. 527. & 528
Reorum vincula & catenæ. 527
Commentariensis rationem carceris vti conficeret. 528
Custodia militaris. ibid. & 529
Libera custodia. 529
Custodia publica. 529
Rei transmittebantur, idque sub idonea prosecutione. 529. & 530
Rei de criminibus obiectis vti interrogabãtur. 530
Custodias audire. ibid.
Inquisitionem postulare. 530. & 531
Testes è prouinciis euocabãtur, & si præstò esse non possent excusabantur. 531
Testes voce præconis citabantur. ibid.
Ab oratoribus testes interrogabantur. ibid.
Testes refellebantur & refutabantur. ibid.
Licet rogare. ibid.
Formula testis interrogandi, Te rogo, Quæro, & Volo vti mihi respondeas. 531. & 532.
Exempla Interrogationis testium. 532
Testes post finitas olim actiones interrogabantur. ibid.
Testium verba, Arbitror, Audiui, Vidi. 533
Testes de auditione. 533
Testimoniorum exempla. ibid.
Testimonia per Tabulas. ibid.
Testationes obsignabantur. ibid.
Testere licet. ibid.
Postulabatur vt quæstio de seruis haberetur. 534
Formula Interrogandorum eorum de quibus quæstio habebatur. 534
Quæstiones quibus in causis &, quibus præsentibus haberentur. ibid.
Quæstiones per tormenta habebantur, à Tortoribus. ibid.
Tabulæ Quæstionum obsignabantur. 534
Dixi, & Dixere. ibid.
Hora inclamabatur 535
Suppemam pronuntiare. ibid.
Præcones in Iudiciis. 535
Ilicet. ibid.
Amplius, vel, non liquet. 535. & 536
Ex animi mei sententia. 536
Ritus pronuntiandi in causis capitalibus. 536
Iurisiurãdi, quod ab his qui damnaturi erant præstabatur, formula. ibid.
Iudices in leges iurabant. ibid.
Præfationes in sententiis. 536. & 537
Spoliari reum, virgásque & secures experiri iubebant. 537
Ilictor, deliga ad palum, colliga manus, caput obnube, &c. ibid.
Legitima verba, Lege age. 537. & 538
Parum cauisse videri, & fecisse videri. 538
Placet in sententiis. 538
Iure exsum videri. ibid. & 539
Formula pronuntiandi in quæstione falsi. 539
Gladio animaduerti. ibid.
Relegati vrbe excedere iubebantur. ibid.
Summouere vrbe. ibid.
Formula sententiæ relegationis. 540
Interdicere vrbe & Italia. 540
Exilij & relegationis variæ species. 540. & 541
Ademptis bonis vel parte bonorum adempta relegati. 541
Adnotare in insulam deportandum. 541. & 542
Imperatori scribendum Præsides interloquebantur. ibid.

Pœnarum varia genera. 542
Aliud Ad Gladium, aliud Ad Ludum damnari. ibid.
Ad Bestias damnari. 542. & 543
Ad Leonem. 543
Interdicere aduocationibus. 543
Ordine interdicere. ibid.
Multa maxima & minima. 544
Multæ dicendæ formula. 544
Comminationum exempla. ibid.
Serua animam tuam. ibid.
Nihil moror. ibid.
De Calumnia pronuntiare. 544
Formula pronuntiationis de Calumnia. ibid. & 545
Elogia præconum in suppliciis sumendis. 545
Titulorum qui pœnæ causam indicabant formulæ. 545
Damnatorum Restitutio, & eius formula. 546

Ex lib. VI.

Emptionis formulæ, Est mihi emptus fundus, Stichus, vel Erit emptus. 547
Ille fundus esto vel sit emptus. 548
Rogare emptum. 548
Tanti sunt mihi emptæ? Sunt. ibid.
Indica, Fac pretium. ibid.
Venalium vendendorum leges. 546
Stipulatio Seruum sanum esse. 549
Venales inspici & nudari solitos. ibid.
Furem non esse, Furtis noxisque solutum præstari spondes? 550
Commendandi serui causa quædam dicta. 550. 551
Titulus venalibus seruis positus. 551
Pileati & coronati serui qua de causa venirent. 551
Venales gypsatis pedibus. ibid.
Serui venditioni peculium accedebat aut non. 552
Mancipium sub conditione Redhibēdi intra certum tempus si displicuisset, Itē Rationum reddendarum venditum. 552
Leges in venditione seruorum dici solitæ, Vt Exportarētur, Ne aliquo loci morarētur, Ne prostituerentur. 552. & 553
Manus iniectio excepta, si contra legem vēditionis quid fieret. 553
Mancipia quandoque ea lege venibant, Vt manumitterentur intra certum tempus: & contrà quandoque, ita vt ne manumitterentur. 553. 554
Oues & earum fœtus qua lege venirent. 554
Boues vti emi solerent. 554
Animalium & lumentorum venditor quid cauere & promittere soleret. 555
In Asinis & Suibus vendendis quid promitteretur. 555
Capras Sanas nemo promittebat. 555
Leges in Canum venditione dictæ. 555
Vinum vti veniret. 555. & 556
Vini Doliaris vēdutio quibus legibus fieret. 555
Vinum Pendens vti veniret. 556
Olea Pendens qua lege veniret. 556
Oleum vti veniret. 557
Pabulum hibernum qua lege veniret. 557
Vasorum venditio. 557
Ædes venales Inspiciebantur. ibid.
Domum commēdabant Vt bene ædificatā. ibid.
Ædes Vti Optimæ maximæ venibant, vel vti possessæ. ibid.
Habitatio quandoque excipiebatur. 558
Pensiones ædium locatarum quæ venibant, excipiebantur, vel accedebant. 558
Ruta cæsa recipiebantur in ædium venditione. ibid.
Stillicidia flumina vti nunc sunt, vt ita sint. ibid.
Instrumentum antiquum venditionis ædium. 559
Fundorum nomina. 559. & 560
Nuda proprietas fundi vti veniret. 260
Plures fundi vti venirent. ibid.
In fundorum venditione modus agri vti diceretur. 560
Caueri solebat vt viæ publicæ litora in modum cederent. ibid.
Qualitas iugerum fundi in venditione dicebatur. ibid.
Agri qui venibat, fines demōstrabantur. 561
Fundi vēditor eum vel Liberū vel Seruum esse dicebat. 561
Fundus Vti Optimus Maximúsq; erat venibat. ibid.
Seruitutes Si quæ debentur debebuntur. ibid.
Itinera actus quibus sunt, vtique sunt. ibid.
Quibus est seruitus vtique est. 562
Fundo iter accessurum dicebant. 562
Aquæ ductus accessio vel exceptio in fundi venditione. ibid.
De tributo & vectigali venditione cauebatur. 562

Sacra, religiosa vel publica loca vti excipe-rentur in venditione. ibid.
Sepulcri vel itineris ad sepulcium accessio. 562. & 563
Dolia quæ in fundo erant vel accedebant, vel excipiebantur. 563
Mancipia venditioni fundi accedebant. 563
Frumenta manu sata, fructum omnem, & lapidicinas, interdum fundi vēditor excipiebat. ibid.
Fundus interdum ita venibat, vt eum certa summa conductum venditor haberet. 563. & 564
Fundum emptum quoad pretium persolueretur, emptor conducebar, vel precario rogabat. 564
Commissoriæ legis Formula. 564
Addictionis in diem Formula. 564.& 565
Leges in pignoris venditione dici solitæ. 565
Variæ venditionum leges. 565.& 566
Dolus malus à venditore aberit. 566
Hereditatis venditio vti fieret. 566
Stipulatio, Quanta pecunia ex hereditate peruenerit. ibid.
Nomen vti distraheretur. 567
Hebere licere & vacuam possessionem tradi. 567
De Euictione caueri solitum. 567
Simplæ & Duplæ stipulatio. ibid.
Duplæ vel promissio vel cautio. 568
Fideiussor euictionis. 568
Nihil euictionis nomine præstatum iri. 568
In vacuam possessionem emptor inducebatur. 568.& 569
Testatio vacuæ possessionis. 569
Venditiones per præcones. 569
Præco prædicabat ita, Domum vendo. ibid.
Formula qua auctio conclamabatur. 569.& 570
Proscribebatur venditio. 570
Tabulæ, de venditione bonorum debitoris latitantis propositæ Formula. 570
Libelli suspensi bonis. ibid.
Hasta posita publicè res venibant. 570.& 571
Captiui sub hasta venibant. 571
Bona Porsenæ Regis vendere. ibid.
Probi nummi. ibid.
Arra venditionis. ibid.
A venditione quo modo discederetur. ibid.
Tabulæ emptionum 571.& 572
Tabulæ signo impresso obsignabantur & lino obligabantur. 572
Signare Quirites, & Signes licet. 572
Instrumentorum publicorum prima verba. 572
Mancipi res vel nec mancipi. ibid.
Abalienatio nexu. 572.& 573
Mancipationis formula. 573
Mancipio dare. 573
In locatione ædium cauebatur de inuectis & illatis. ibid.
Horreorum locationes. ibid.
Inquilini Idibus Quintilibus migrabant. ibid.
Lex colendi fundi dicebatur. 574
Biennio continuo farreo spico agrum ne seritio. 574
Vis maior excipiebatur. 574
Cum colono de pignore conueniebat. ibid.
Fideiussor conductionis. ibid.
Colonus capra natum ne pascat. 574.& 575
Redemptor siluam ne cædito. 575
Villam incorruptam reddito. 575
Ignem ne habeto, vel innocentem habeto. ibid.
Coloni Partiarij erant, vel nummis colebant. ibid.
Locationes à Martiis Calendis incipiebant. ibid.
Locationes in lustrum fiebant. 575.& 576
Opus faciendum quibus legibus locaretur. 576
Lex antiqua operi faciendo dicta. 576.& 577
Sarta tecta. 577.578
Villa noua ab solo ædificanda vti locaretur. 578
Quincupeda opus metiebantur. 578
Mensores ædificiorum. 579
Probabatur opus & in acceptum referebatur. 579
Recentiore trima arena ne vtiror. 579
Calx partiario coquenda vti locaretur. ibid.
Olea legenda qua lege locaretur. ibid. & 580
Oleam ne stringito. 580
Olea facienda vti locaretur. 580

Vinea redemptori partiario vti danda esset. 580
Vuam squalidam ne legito. ibid.
Pecora partiaria locabantur. ibid.
Auiaria vti conducerentur. ibid.
Onus vehendum, Vinum transportandum locabatur. ibid.
Vestimenta Polienda Curandáve locabantur. 581
Nauis conductio. 581
Agri publici vti locarentur. 581
Leges in publicorum locatione dictæ. ibid.
Censoriæ leges. 581.& 582
Pactiones publicanorum. 582
Professio apud publicanos. 582
Censores addiderunt. ibid.
Iupiter Miniandus locabatur. ibid.
Censoriárum Tabularum verba quædam. 583
Locationes ad hastam. 583
Digito sublato licitatio fiebat. 583
Induci locatio. 584
Prædes à mancipibus dabantur. 584
Prædibus & prædiis cauere. 584
Bona prædia. ibid.
Mandabat quis fundum sibi emi. ibid.
Mandabatur negotiorum administratio. 585
Procurator omnium seu vniuersorum bonorum. 585
Procuratores plures in solidum. 585
Venis procurator. 585
Amplius non peti. ibid
Procuratori quæ mandarentur. ibid. & 586
Mandatorum clausulæ. 586
Varia mandarorum genera. 586.& 587
Epistolarum quibus aliquid mandabatur formulæ. 587.& 588
Fide & periculo meo. 587
Commendandi causa literæ scriptæ. ibid.
Societas vel vniuersorum bonorum, vel vnius rei. 588
Societas quæstus & compendij. 588
Societas coita ad emendum. 588
Argentarij socij ibid.
Vectigalium societas. 588.& 589
Societatum varia genera. 589
Partes in societate contrahenda vti constituerentur. 589
Societatum leges. 589
Depositi exempla. 590
Tabulæ Testamenti deponebantur. 590
Depositi leges. 590
Depositi testationes per epistolam. ibid.
Depositum apud sequestrem. 590.& 591
Commodati exempla. 591
Vtendum dare. 591.& 592
Commodati leges. 592
Mutua pecunia vti daretur. 592
Leges mutui dati. 592.& 593
Traiectitia pecunia quibus legibus daretur. 593.& 594
Sub pignore mutua pecunia dabatur. 594
Hypothecæ formula. 594
Prædia vti pignori darentur. ibid.
Obligario omnium bonorum quæ quis habebat, habitui úsve esset. 595
Fundum nulli alij esse obligatum cauebant, vel alij obligatum prædicebant. 595
Superfluum pignorũ, seu Hyperocha quãdoque pignori obligabatur. ibid.
De pactis pignorum. 596
De vendendo pignore plerumque conueniebat. 596
Cauebatur contrà ne pignus vendere liceret. 597
Ab hypotheca quãdoque discedebatur. 597
Scribere & Rescribere. 597.598.& 599
Formula cautionis creditæ pecuniæ & chirographi. 597
De Domo, Ex Area, Ex Mensæ scriptura. 597.& 598
Probum argentum. 598
Ille scripsi. 597.& 598
Chirographa in Codice, Pugillaribus, Tabulis. 598
Iusiurandum in cautionibus. ibid.
Probatio datæ pecuniæ per Mensæ scripturam. ibid.
Literarum obligatio 599
Mensæ præpositus. 599
Depositæ pecuniæ apud Mensam. ibid.
Accepti & Expensi codex. ibid.
Rationes vti conficerentur. ibid.
Formulæ literarum, quas nũmularij & mensularij scribebant. 601
Ratio vti cum argentariis & nummulariis poneretur. 601
Par ratio, & paria facere. 602
Foro cedere. 602
In priuatas rationes quid referretur. 602.& 603
Tabulæ, Aduersaria, Ephemerides. 603

Serui actus sui rationes reddebant. 603
Rationes dispungebantur, & subscribebantur. ibid.
Institores tabernæ, vel alteri negotio præponebantur. 603. & 604
Cum seruo meo negotium geri veto. 604
De Magistro & Exercitore nauis. 604
Debitor soluturum se constituebat. 604
Constituti formulæ. 604. & 605
Constitutum per epistolam. 605
Tabulæ nuptiales. 605. & 606
Liberorum quærendorum causa. 605. & 606
Coëmptionis formula. 606
Sponsaliorum formulæ. 606
Signatæ Tabulæ nuptiales. ibid.
Dotis dictio, promissio. 607
Formula dotis promittendæ. 607
De eis centena doti dabantur. 607. & 608
Quæ res in dotem darentur. 608
Æstimatæ res quibus legibus in dotem darentur. 608. & 609
Receptitius seruus. 609
Peculium mulieris & res extra dotem datæ. 609
De dotis restitutione in casum diuortij, vel mortis, vel in vtrúmque caueri solebat. 610
Stipulationis de dote restituenda formula. 611
De dotis retentione vel certæ partis, liberis intervenientibus, caueri solebat. 611
Liberis, vel marito ipsi, pactis dotalibus cauebatur. 611. & 612
Dos qua die reddenda esset paciscebantur. 612
Pacta ne dos à muliere vel ab alio peteretur. 612
De alenda muliere pacta fiebant. 612. & 613
Pactis dotalibus de hereditate patris cauebatur. 613
Seruitutes vti constituerentur. 613
Formulæ cedendæ seruitutis. 613
Modus seruitutibus adiiciebatur. 614
Viæ latitudo. 614
Actus spatium. ibid.
Aquæ ductus seruitus. 615
Aqua cottidiana, æstiua, diurna. 615
Riuales 615
Aqua riuis ducebatur. 615. & 616
Fistulæ & tubuli. 616
Aqua mensuris diuidebatur. 616
Iter aquæ. 616
Aqua per plurium prædia ducebatur. 616
Pecoris appellendi seruitus. 616
Haustus aquæ ius. ibid.
Pecoris pascendi ius. 617
Compascui agri 617
Prædiorum Rusticorum plures seruitutes. 616. & 617
Vrbanorum prædiorum iura. 617
Altius tollendi & non tollendi ius. ibid.
Luminum seruitus, & Ne luminibus officiatur. 617
Tigni & stillicidij immittēdi seruitutes. 617. & 618
Oneris ferendi seruitus. 618
Seruitutes per traditionem vel patientiam constituebantur. 618
Seruitutes vti reciperentur. 618. & 619
Seruire, vel seruas fore ædes dicebant. 619
Seruitutes in stipulatum deducebantur. 619
Precariò iura prædiorum rogabantur. 619
Precarij exempla & formulæ. 619. & 620
Habitationis concessæ formula. 620
Donationum exempla & formulæ. ibid.
Hac epistola manu mea scripta notum facio. 620
Donationes sub modo aut condicione factæ. 621
Leges in donatione nummorum dictæ. 621. & 622
Donationes collegiis & corporibus cum onere factæ. 622
Vetustæ Donationis fragmentū. 622. & 623
Pollicitatio ob honorem, Magistratum, sacerdotiúmve. 623
Pollicitationum exempla. 623
Compromissorum formulæ. 623. & 624
Diem compromissi proferre. 624
Arbitri sententia stari. 624
Si quid dolo in ea re factum sit. ibid.
De rebus controuersísque omnibus compromissum. 624
Diuisio hereditatis inter fratres. 625
Conuentionum in diuidenda hereditate factarum formulæ. 625
Nomina vti diuiderentur. 625
Forma diuisionis fundorum. 625. & 626
Vsusfructus & pignorum Diuisio. 626
Pactio libertatis. 626
Pro capite. ibid.
Libera peculij administratio. 626

Stipulationes omnibus ferè pactis subiiciebantur. 626. 627
Rogauit Titius, spopondit Mæuius. 627
Rogauit ille, Spopondi ego, vel stipulanti spopondit. ibid.
Stipulationis integræ formula. 627. & 628
Spondes? spondeo. Dabis? dabo. Promittis? promitto &c. 628
Dare vel dari spondes? 628
Verbis obligatio contrahi. 629
Rei stipulandi & promittendi. 629
Duo pluréſve rei promittendi vti fierent & constituerentur. 629. & 630
Inuicem stipulari, & Restipulari. 630
Stipulationum, quæ in dando consistebant, exempla. 630
Nummorum stipulatio. ibid.
Tritici, vini, olei stipulationes. 630. & 631
Quidquid te dare, facere, oportet, oportebitve, præsens in diémve. 631
Quantò minus à Titio consecutus fuero. 631
Mihi aut Titio dari. 632
Seruorum stipulationes. 632
Illud aut illud dari. 632
Stipulationes purè vel in diem vti conciperentur. 633
Calendis primis seu proximis, secundis, & tertiis. 633
Stipulatio vsurarum in dies triginta. 633
Annua, bima trima die. 633
In annos singulos. ibid.
Cum morieris, vel post mortem dari. 634
Loca stipulationibus inserebantur. 634
Stipulatio sub condicione vel simplici vel duplici vel negatiua. 634
Stipulationum quæ in facto eõsistebant exempla. 635
Insulam fieri, fabricari, fuloiri. 635
Locus in quo opus fieret, designandus erat. 635
Dies intra quem opus fieret, & cuius arbitratu id fieret, adscribebatur. ibid.
Viæ, itineris, actus stipulationes vti conciperentur. 635. & 636
Ire, agere, vti, frui licere spondes? 635
Per te non fieri quominus mihi ire agere liceat. 636
Per te nõ fieri neque per heredem tuũ. ibid.
Habere licere spondes? ibid.
Per te non fieri, quominus mihi habere liceat? ibid.
Iudicio sisti. 636. & 637
Operarum stipulatio. 637
Variæ stipulationum formulæ. ibid.
Satisdationis stipulatio. ibid.
Emptæ hereditatis stipulatio. 637
Quanti ea res erit tantam pecuniam dare spondes? 637. & 638
Recte dari, fieri, præstari, restitui. 638
Eive ad quem ea res pertinebit. 638
Pœnalium stipulationum exempla. 638. & 639
Si ita factum non erit, vel si aduersus ea factum erit. 639
Doli clausula stipulationibus subiiciebatur. 639. & 640
Doli clausula variè concipiebatur. ibid.
Stipulationum differentiæ. 640
Rem pupilli saluam fore. 640
Cautio defensionis vti conciperetur. 640. & 641
Cautionis de indemnitate formula. 641
Restituin, Reddituiri, Trauituiri, præstaturi. 641
Cautio. Amplius non peti, vel agi. ibid.
Cautiones quæ à fructuario præstabantur. 642
Cautiones quæ in redhibendo seruo interponebantur. 642
Fideiussores interrogati spondebant. 643
Fide tua esse iubes? Fide mea spondeo. 643
Fide promittis? Fide promitto. Fidei tuæ erit? Fidei meæ erit. 643
Quantam pecuniam credidero fide tua esse iubes? ibid.
Quanto minus à debitore exegero, tantum fide iubes? ibid.
Græcè fideiussor vti acciperetur. ibid.
Fideiussor rem saluam fore. 644
Fideiussor Magistratuum Rempub. saluam fore promittebat. ibid.
Fideiussor iudicio sisti. 644
Nouationis formula. ibid.
Delegationis formula. 645
Acceptilationis formula. ibid.

Aquilianæ ſtipulationis formula. ibid. & 646
Apochæ formula. 646
Vetuſtum plenariæ ſecuritatis inſtrumentum. 646.& 647
Pacti de non petendo exempla & formulæ. 648.& 649
Pacta in rem vel in perſonam. 949
Pactum Ne agatur. 649
Pactum cum creditoribus, vt certa parte cõtenti ſint. 649. & 650

Ex lib. VII.

Teſtamenta in procinctu. 652. & 753
Teſtamenta per æs & libram. 653
Familiæ emptor. 653
Libripens. 653
Formula nuncupationis in teſtamento per æs & libram. 954
Formula ſubſcriptionis teſtium in teſtamẽtis. 655
Tabulæ teſtamentorum obſignabantur. ibid.
Holographum teſtamentum. 655. & 656
Teſtamentarius. 656
Formula ſubſcriptionis teſtatoris. 656
Iuriſconſulti ad teſtamenta ſcribenda adhibebantur. 656
Teſtamentum in duobus exemplaribus quandoque ſcribebatur. 657
Tabulæ teſtamenti clauſæ. 657. & 658
Lituras, ſuperinductiones ipſe feci. 658
Primæ & ſecundæ tabulæ. 658.581
Duplex teſtamentum. 658. 681
Apertura tabularum teſtamenti. 659
Teſtamentum recitabatur. 660
Summa eorum quæ teſtamentis caueri cõſueuerant. 660
Ordo teſtamentorum. 660.& 661
Heredes primo aut ſecundo verſu teſtamẽtorum ſcribebantur. 661
Teſtamenta à teſtatorum nomine pletumq; inchoabantur. ibid.
Præfationes in Teſtamentis. ibid.
Heres eſto, Heres ſit, Heredem eſſe iubeo. 661.& 662
Regna Teſtamentis relicta. 662
Heredes ſunto. 962
Teſtamentorum formulæ ſublatæ à Conſtantino. 663
Elogia heredum inſtitutioni adſcripta. 663
Titius & Seius, vterve eorum, heres eſto. ibid.
Poſtumus vel poſtuma heres eſto. ibid.
Si qui poſt mortẽ meam poſtumi nati fuerint, vel Quotcumque mihi nati erunt. 664.
Filij poſtumi quibus verbis heredes inſtituerentur. 664
Nepotes pronepotéſve poſtumi vti heredes inſtituerentur. 664.& 665
Galli Aquilij formula & lex Iulia Velleia. 665
Ex aſſe heredes, vel ex partibus. 665
Heredes ex partibus vti ſcriberentur. 665.& 666.
Ex reliqua parte. 666
Ex partibus quæ poſtea adſcriberentur quãdoque heredes inſtituebantur. 666. & 667
Heredes ſine partibus nonnunquam ſcribebantur. 667
Hereditatis in partes diſtributio. 668. & 669
Ex fundo inſtitutio. 669
Plures heredes vti ſcriberentur. 669
Heredes ſub condicione vti ſcriberentur. 668.& 669
Iutiſiurandi condicio adſcripta heredi. 669
Condiciones contra bonos mores. 669
Impoſſibilium condicionum exempla. 670
Filiusfamilias ſæpe ſub cõdicione emancipationis heres ſcribebatur. 670
Heres cernere iubebatur. 970
Cernito. ibid.
Quibus ſcieris, poteríſque. 671
Hereditatem Adeo, Cernóque. 671
Teſtatoris nomen ferre heres quandoque iubebatur. 671
Teſtamento in bona & in nomẽ Adoptari. 672
Serui vti heredes inſtituerentur. 673
Heres palam nuncupabatur. 673
Teſtamentorum caput heredis inſtitutio. ibid.

Hereditates & legata merentibus dabantur. 673. & 674
Additionis hereditatis formula, Adeo. 674
Heres in ius & locum defuncti succedebat. 674
Exheredationum formulæ. 674
Nominatim & inter ceteros vti liberi exheredarentur. 674. 675
Ab omnibus gradibus Exheredatio. 675
Exheredationes, cum elogio & adiecta causa. 675. & 676
Exheredatio non notæ causa. 676
Heredes extranei quandoque exheredabantur. 677
Heredes instituti, Primi, Primo gradu, vel loco scripti heredes. 677
Substituti, Secundi, Secũdo vel tertio gradu scripti. ibid.
Substitutionum plures gradus. ibid.
Vulgaris Substitutionis formula. 677. & 678
Substitutionibus quandoque plures casus expressi. 678
Eósque inuicem Substituo. 678
Pupillaris Substitutionis formula. 678. & 679
Impuberi, ad breue tempus ætatis interdum substituebatur. 680
Substitutio in vtrumque casum. 680
Substitutio ei qui supremus moriatur. 680
Quisquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres esto. 681
In locum partémve eius heres esto. 682.
Quod abominor. 682
Heres quibus verbis hereditatem Restituere rogabatur. 682
Quidquid ad te ex hereditate, boníve meis peruenerit. 682. & 683
Quidquid ex hereditate mea superfuerit. 683
Accepta certa quantitate Restituas. 683
Certis rebus acceptis retẽtis, vel præceptis, deducta parte, Restituere hereditatem rogatus. 684
Hereditatem eum fructibus, vel exceptis tedtibus Restituere rogatus. 684
Si sine liberis decederet Restituere rogatus. 684
Dimidiam partem hereditatis Restituere rogatus. 684. 685
Restituere bona, pecuniam, vel vniuersam rem. 685
Vni ex pluribus cui ipse vellet Restituere rogabatur. 685
Statim, Prima quaque die, vel post mortem suam Restituere rogatus. 685
Cùm morieris, Restituas. 686
Satis exigi veto. ibid.
Rogo, vel te Rogo hereditatem Restituas. 686
A te peto, fideíque tuæ committo. 686. & 687
Fideicommissorum variæ formulæ. 686. & 687
Tutores testamento dabantur. 688
Tutor esto, vel Tutorem do. 688
Pluribus Tutoribus datis declarabat Testator quem eorum administrare tutelam vellet. 688
Consilio matris Tutelam geri mãdabat testator. 689
Clausulæ in Tutoribus dandis quandoque adiectæ. 689
De Liberorũ educatione Testator quandoque cauebat. 689
De Filiarũ nuptiis interdum Testatores testamento cauebant. 689
Parentes Liberos suos amicis quandoque commendabant. 689. & 690
Commendationum exempla. 690. & 691
Diuisio bonorum inter Liberos testamento fiebat. 691
De æris alieni solutione testatores cauebãt. ibid.
Æstimatio patrimonij in testamento. 691. & 692
Anuli traditio à moriente. 692
Libertates testamentis dabãtur vel directò vel per fideicommissum. 692. 693
Nominatim vti Libertas daretur. ibid.
Directa libertas ita relinquebatur, Liber esto, vel Liberi sunto, Liberum esse volo, aut iubeo. 693
Fideicommissaria Libertas ita dabatur, Rogo, Peto, Fideicõmitto, manumittas. 693. & 694
Libertas vel purè vel post tempus dabatur. 694
Serui sæpe sub conditione rationũ reddendarum Liberi esse iubebãtur. 694. & 695
Rationem reddere veto. 695

Serui liberi esse iubebantur, si Capitolium ascendissent: item, si decem dedissent. 695
Iubeo vt det, praestet sine vlla controuersia. 696
Peculiũ seruis cum libertate relinquebatur. 696
Liber esto, ita vt reddat. 696
Si iurauerit se daturum, liber esto. 696
Sub condicione operarum dandarum liberi esse serui iubebantur. 696
Aliæ libertatibus adscriptæ condiciones. 696. & 697
Liberi esse iussi cum ad trigesimũ ætatis annum peruenissent. 697
Libertas data seruo, si per aliquot annos seruisset. 697
Ancillæ, si peperisser, libertas data. ibid.
Contubernales seruis legatæ. ibid.
Serui testamento prohibiti manumitti. 698
Legabatur quatuor modis. 698
Formulæ legatorum per vindicationem, dãnationem, Sinendi modo, & per Præceptionem. 698. & 699
Nummi vti legarentur. 699
Auri & argenti pondo, vel pondus legabantur. 699
Vasorum argenteorum pondo. 699
Aurum omne, Argentum omne. 700
Argenti species. 700
Pocula legabantur & Lances. ibid.
Vestis & Vestimentorum legata. ibid.
Ornamentorum legatum. 701
Gemmarum, Margaritorum, & Anulorum legatum. 701
Lanam, linum, purpuram, Versicolotia legabant. 701
Supellex legabatur. 701. & 702
Mobilia & instrumenta fundi, vineæ, legabantur. 702
Nominis legatum vti conciperetur. ibid.
Dulcia, Fruges, frumentum, legabantur. 703
Vina vti legarentur. 703
Penus vti legaretur. 703. & 704
Lignorum & chartarum legatum. 704
Gregis, armenti, iumẽtorum, onium legata. ibid.
Serui optio & electio legabatur. Ibid.
Serui vti legarentur. 704. & 705
Demonstratio addita seruorum legatis. 705
Actores serui vti legarentur. 705
Quod ex ancilla nascereturlegabatur. ibid.
Fundorum vocabula. 706
Fundos nominibus propriis, confinibus vel alia demonstratione consignabant. 706
Fundus legabatur vti optimus maximus. 707
Fundus legatus vti instructus erat. 707
Fundus legatus cum instrumento. ibid.
Fundi legatum cum omnibus quæ ibi seu in eo erant. 707
Fundus legatus sicut est, vel vti possedi. 707
Fundi legati alienatio, ni de nomine seu familia exiret, prohibita. 708. & 709
Prædiorum appellationes. 709
Prædia vti instructa erant, legabantur. 709
Prædia vti à testatore possessa erant, legata. 710
Ædium appellationes. 710
Domus vti instructa erat, legabatur. 710
Domum alienari vetabant testatores, sed in familia relinqui volebant. 711
Tabernæ legatum. 711
Pars bonorum legabatur. 711. & 712
Fundus deducto vsufructu legatus. 712
Vsusfructus vti legaretur. 712
Quarum rerum vsusfructus legaretur. 712 & 713
Vsusfructus pluribus vti legaretur. 713
Vsusfructus Omnium seu Vniuersorũ bonorum. 713. & 714
Reditus legatus. 714
Vsusfructus legatus Quoad viuet. 714
Vsusfructus ad tempus legatus. 714
Nudus vsus vel vsus sine fructu legabatur. ibid.
Habitationis legatum. 715
Prælegatorum formulæ & exempla. 715
Liberis Prælegata relicta. ibid.
Filiæ sub condicione nuptiarum pater legabat. 716
Filiæ dos legabatur. 716
Mariti vxoribus dotem prælegare seu relegare solebant. ibid.
Formula relegandæ dotis, Quæ pecunia vel Quanta pecunia. 716. & 717
Interdũ aliud pro dote prælegabatur: interdum & supra dotem aliquid relinquebatur. 717

Mariti vxoribus ea quæ earum causa empta paratáque essent, legare solebant. 717.& 718
Mundum & ornamenta muliebria vxoribus sæpe legabant. 718
Vsusfructus bonorũ sæpe vxoribus legabatur. 718
Vir vxori quæ viuus donauerat testamento legare solebat. 718.& 719
Vxoribus legata ita relicta vt & liberis consuleretur. 719
Vxori ad tempus liberorum legatum. 719
Vxores viris legata relinquebant. 720
Libertis Alimenta, cibaria, vestiaria, Testamento relinqui solita. 720
Quæ viuus vel viua præstabã, dari volo. ibi.
Libertis sub condicione, si cum filiis, vxoribus, matribus morarentur, relicta. 720.& 721
Manumissis testamento Alimenta quoque relicta, vt & mancipiis. 721
Rogo vt educes, Peto vt alas. 721
Diaria, Menstrua, Annua. 722
Ex vsuris pecuniæ legatæ Alimẽta præstari Testatores quandoque volebant. 722
Pueris puellisq; ingenuis Alimenta relicta. 722.& 723
Alumnis relicta legata. 723
In singulos annos, mẽses, dies legata relicta. 723.& 724
Annua legata relicta, si negotiis filiorum vel nepotum testatoris legatarius interueniret. 724
Ex Reditu fundi legata relicta. ibid.
Mulieribus quibuslibet Legata, Quãdoque nupsissent, vel Cùm in familia aut alicuius arbitratu nupsissent, relicta. 724. & 725
Familiæ interdum relinquebatur. 725
Creditor debitori liberationem legabat. 726
Formulę liberationis legatæ, Heres damnas esto nõ perere, Ne perito, Peti nolo, Veto. Heres meus damnas esto liberare, aut nõ exigere. 726
Satis exigi & satis accipi Veto. 726
Dari Concedíque volo quidquid debet. 727
Tutoribus, curatoribus & negotiorum gestoribus rationis reddendæ necessitas testamento quandoque remittebatur. 727
Debitor interdum creditori legabat quod debebat. 727.& 728
Seruis alienis legata relicta. 728
Seruo proprio legatum relictum hac formula, Quem liberum esse iussi. 728
Libertas cum legato seruo adscripta. 729
Populo legata relicta. 729
Ciuitatibus & Ciuibus legata relicta. 729
Vicis legata relicta. 730
Reipub. legata data. 730
Municipiis seu municipibus legata relicta. 730
Collegiis legata relicta. ibid.
Pecuniæ ad opus publicum faciendum relictæ. ibid.
Heres Opus publicũ facere iubebatur. 730 & 731
In Tutelam operis legatum. 731
Decurionibus diuisiones, epulũ dari, Testamento quandoque testatores cauebant. 731.& 732
Staruas & Imagines in foro municipióve ponere testator iubebat. 732
Signum Dei fieri, poniq; testator interdum iubebat. 732
Gladiatorium munus Testamẽto dari iubebatur. 732
Heres emere vel vendere Testamẽto dãnabatur. 732.& 733
Militia comparari iubebatur. 733
Heres insulam ædificare, reficere, damnabatur. 733
Heres ne altius ædes suas tolleret, damnabatur. 733
Viæ & Haustus aquæ legata. 733
Legatorũ sub disiunctione relictorum exẽpla. 733.& 734
Optionis, seu Electionis legatæ, formulæ. 734
Coniunctim pluribus vti legaretur. 734
Hoc amplius lego. 735
Cui bis legauero, semel deberi volo. 735
Legatorum in diem relictorum exempla. 735.& 736
Annua, bima, trima die, æquis, vel inæquis pensionibus. 735
Cùm in tutelam suam peruenerit. 736
In diem liberorum vel nuptiarum relicta legata. 736
Legatorum quæ præsenti die data erant proferendorum formula, Quas pecunias legaui,

gaui, quibus dies adpositus non est, &c. 376
Legatorum cum præfinitione annorum exẽpla. 736. & 737
Condiciones legatis adscribi solitæ vel in dando, vt in faciendo vel in non faciendo consistebant. 737
Seruorum legato Demõstratio adiici solita 731
Sub condicione nuptiarum & liberorum legata relicta. 738
Iurisiurandi condicio legatis apposita. 738
Sub contrariis condicionibus legata relicta. 738. & 739
Cautio Testamento prohibita. 739
Pœnæ nomine vel causa legata. 739
Sub modo relicta. 739. & 740
Causa legatis adscripta. 740
Demonstratio legatis adiecta. 740
Demonstrationum quæ legatis addebantur formulæ & exempla. ibid.
Elogia legatariis fideicommissáriúsve adscripta. 741
Filij carissimi, & dulcissimi vocabantur. 741
Vxores carissimæ & dominæ appellabantur. 741
Ab omnibus heredibus legabatur his verbis, Quisquis mihi heres erit, vel, Heres meus damnas esto. 741. & 742
Ab vno ex heredibus nominatim vti legaretur. 742
Præcipere legata, eáque distribuere vnus ex heredibus iubebatur. 742
Generale caput Testamentorum de legatis & hereditatibus præstandis. 742
Fideicommissa à quocunque herede vti relinquerentur. 743
Repetitionis legatorum formulæ. 743. & 744
Fideicommissorum quæ à legatariis præstaretur exempla. 744
Heredi legatum relictũ, Si is heres non esset. 744
Heredibus prælegata relicta. 745
Ademptionis legatorum formulæ. 745
Translationis legatorum formulæ. 745. & 746
Fideicommissorum formulæ. 746. & 747
Sollemnia aliquot fideicõmissorum verba. 747
Vnius ex pluribus electio in arbitrium heredis collata. 748
Fideicommissorum Græcè relictorum exẽpla. 748
Tacita fideicommissa & eorum formulæ. 748. & 749
Liberti testamento adsignabantur. 749
Codicilli Testamentis confirmabantur. 749
Formula confirmationis Codicillorum. 749
Morientium Mandata de funere. ibid. & 750
Amici vt ad exequias venirent legato inuitabantur. 750
Funeris sui curam alicui testator mandabat. 750. & 751
Vestes & ornamenta in funus inferri testator iubebat. 751
Ridicula Mandata testatorum. 751
Monumentum sibi fieri testatores mandabant. 751
Testamento fieri iussit. 751
Impensæ quæ in monumẽtum fieret modus testamento statuebatur. 752
Arbitratu alicuius monumentum facere heres iubebatur. 752
In Tutelam cinerum legatum. 752
Serui circa monumentum morari iubebantur. ibid.
Mei memor esto. 752. & 753
Vltio mandata testamento. 753
Extrema dicta morientium. 753
Carmina sua cremari Virgilius Testamento mandauit. 753
Testamẽta Fauonij Iocundi, Valerij, Castrici, & Cæcilij. 754
Testamenta Sempronij Tucidani & Megonijs. 755. & 756
Grunnij Corocottæ testamẽtum ludicrum. 756. & 757
Iulij Cæsaris testamentum. 757
Augusti Cæsaris testamentum. 758. & 759
Testamento interdum cauebant, quos in sepulchrum suum inferri vellent. 759
Tiberij Testamentum. 759
Virgilij testamentum. ibid.
Virginij Rufi mandata de Titulo Sepulcri. ibid.
Iulij Frontini morientis Mandata. ibid.
Theodosij Imperatoris Testamentum. 760
Gregorij Theologi Testamentũ. 760. & 761

Teſtamenti Græci capita aliquot. 761.& 762
Platonis Teſtamentum. 762
Ariſtotelis Teſtamentum. 762
Theophraſti Teſtamentum. 763
Epicuri Teſtamentum. 764
Lyconis Teſtamentum. 765
B.Remigij Archiepiſcopi Remenſis Teſtamentum. 766.767.& ſeq.
Hadoindi Cenomanenſis Epiſcopi Teſtamentum. 771.& 772
Bertichranni Cenomanenſis Epiſcopi Teſtamentum. 772
Dagoberti Teſtamentum. 772
Formula Teſtamentorum quæ in Galliis fiebant ex Matculpho. 773.& 774
Militaria teſtamenta. 774
Codicillorum ſollemnia. 774
Codicillorum quatuor modi. 774
Codicillis fideicommiſſa ab inteſtato dabãtur. 775
Formulæ Codicillorum. 775.& 776
Codicilli Græci caput. 776
Codicillorum ius. 777
Codicillis quænam relinqui poterant. 777. & 778
Codicilli claudebantur & aperiebantur. 778
Epiſtolis fideicommiſſa relinquebantur. 778
Epiſtolarum ad heredes ſcriptarum exempla & formulæ. 778.& 779
de Mortis cauſa donationibus. 779
Monumentorum Tituli & Inſcriptiones. 780
Diis manibus. 780
Hic ſitus eſt. 780
Oſſa hic ſita ſunt. 780.& 791
Hic iacet. 791
Tituli verſibus ſcripti. 791
Elogia monumentorum. 791. & 792
Mortis cauſa Epitaphiis adſcripta. 792
Vixit annis tot, menſibus tot, diebus tot. 792 & 793
Heres fecit, vel poſuit. 793
Bene merenti fecit. ibid.
Faciendum curauit. 793
Viuens ſeu viuus fecit, comparauit, emit. 793 & 794
Ponendum curauit. 795
De ſua pecunia fecit. 795
Vxorum monumẽtis Tituli poſiti à maritis. 795.& 796
Cum qua vixit ſine vlla querela. 795.& 796
Hoſpes lege. 796
Aue, in Monumentorum inſcriptionibus. 976
Elogia virorum monumentis ab vxoribus poſita. 797
Titulorum quos parentibus liberi poſuerunt aliquot exempla. 797
Liberis à parentibus poſiti tituli. 797.& 798
Epitaphium Paraſiti. 799
Hiſpanienſes Inſcriptiones aliquot. 799.& 800
In Fronte pedes tot, in Agrum tot. 801
Monumentis leges dictæ. 801.& 802
Sepulcra familiaria & hereditaria. 802
Monumẽtorum Titulis cauebatur quæ perſonæ in ea inferrentur. 802.& 803
Hoc monumentum heredem non ſequitur. 803
Hoc monumentum ſiue ſepulchrum eſt. 803
Ne de nomine exeat. 804
Arcæ Pontificum vel ærario populi Ro. certam ſummã inferre iubebatur, qui aduerſus legem monumento dictam id alienaſſet. 804.& 805
In Tutelam & Cultutã monumenti relictũ. 805
Tumulos roſis ornari quotannis quidam iubebant. 806
Huic monumento dolus malus abeſto. 806
Elatus eſt frequentia maxima. 806
Ollarum inſcriptiones. ibid.
Bene valeas, Titulis monumentorum inſcriptum. 806

Ex lib. VIII.

Iurabant veteres, Pol, Perpol, Ædepol, Ecaſtor, Hercle, Mehercle, Mediusfidius. 807
Per fidem. 808
Eccere. ibid.
Per Deum. ibid.
Per genium Principis. ibid.
Per ſalutem. 809
Ita filio ſuperſtite mori mihi liceat. ibid.
Ita me Deus amet, vel Ita me Dij ament. ibid.
Ita me Dij ſeruent. ibid.

Ita Deos velim mihi propitios. 810
Ita fim felix. ibid.
Ita viuam. ibid.
Per caput iurabant. ibid.
Per oculos. ibid.
Per Iunonem. 811
Per Venerem. ibid.
Per Iouem lapidem. ibid.
Si sciens fallo. ibid.
Ex animi sententia. 812
Conceptis verbis iurare. 813
Aris tactis iusiurandum præstabatur. 814
Iuro per. 814
Idem in me. 815
Dij me perdant. ibid.
Dispeream si, vel Dispeream nisi. 815
Ne viuam. ibid.
Ne saluus sim. ibid.
Verbis conceptis peieraſſe. 815
Iurabant in Leges, in Nomen, in Verba, in Acta Principum. 816
Perpetuum morbum iurare. 817
Eiurare iniquos sibi esse iudices. ibid.
Eiurare bonam copiam. ibid.
Eiurare malam mentem. ibid.
Purgantes se de iniuria facta, iurabant Se nõ feciſſe. 817
Satisfactionis formula, Nolle factum. 817
Obtestationum formulæ, Testor. 818
Deos hominésque testor. 819
Per omnes Deos te obtestor. ibid
Per superos, per patriam oro. ibid.
Per cariſſima pignora. ibid.
Per æternitatem & salutem imperatoris. ibid.
Implorationum voces, Pro Deûm atque hominum fidem. 819
Fidem plebis imploro. 820
Pro vestram fidem Quirites. ibid.
Porro Quirites. ibid.
O ciues. 820
Adeste ciues. ibid.
Fidem Consulum, Patrum, Militũ & Cæsaris implorabant. 820
Ciuis Romanus sum. ibid.
Acclamationum voces, Feliciter. 821
De nostris annis tibi Iuppiter augeat annos. 821
Gratulationum voces, Salua Roma, Salua patria, &c. ibid.
Ex sententia. 821
Thalaſſio. ibid.
Vti tu Caius, ego Caia. 822
Io Saturnalia. ibid.
Saturnalia, & bona Saturnalia. ibid.
Populi infausteę voces, Tiberiũ in Tiberim, Viuus ardeat Valens. 822
Ad Leonem, Ad Ignem. ibid.
Αἶρε τοῦτον. ibid.
Σταύρωσον, Σταύρωσον αὐτὸν. ibid.
Aquam inclamabant in incendiis. 822
Prebende furem. ibid.
Præconia Secularium ludorum, Conuenite ad ludos spectandos, quos neque spectauit quiſquam, neque spectaturus est. 823
Sæpe facias. ibid.
Per secula faeere Dij permittant. ibid.
Dij faciant, vt hæc sæpius fiant. ibid.
Ex ædibus efferri mortuum. ibid.
Ollus Quiris letho datus. 823
Ad conquirendas res amiſſas præconibus olim vtebantur. 823
Silete, & Tacete. 824
Sardi venales. ibid.
Date viam Consuli. ibid.
Date locum. ibid.
Res tuas tibi habero: res tuas tibi agito. 824
Foras, vel Exi foras. 825
E conspectu meo abi. ibid.
Adrogationum verba sollemnia, Velitis, iubeatis, vt L. Valerius L. Titio tam iure legéque filius siet, &c. 825
Adoptio nepotis, quasi ex filio nati. 826
Lex dicta, vt filij sequerentur patrem adoptiuum. 827
Manumiſſionum verba certa & sollemnia. ibid.
Hunc hominem liberum esse volo. ibid.
Abito quò voles, vel Nihil te moror. 827
Puri, Probi, Profani, Sui auri. ibid.
Tituli statuarum. 828
Parenti optimè merito. ibid.
Patrono. ibid.
Equo publico. ibid.
Censor, Consul. ibid.
Parenti patriæ. 828
Pietatis immobilis erga Principem. ibid.
De manubiis. ibid.
Ex S. C. Ex priuato in publicum restituit. ibid.
Vt poneretur, vbi vellet. ibid.

H.C.I.R. ibid.
L. D.D.D. ibid.
In ſtatuarũ dedicatione, Sportulæ, Diuiſiones, Epulum, Cœna, dari iubebantur. ibid. & 829
Alias Cruſtulum & Mulſum dari iuſſum. 829
Ære conlato. 830.
Sub ære, Sub auro. ibid.
Ordo, vel Corpus, vel Collegium, cenſuit, vel conlocauit. 830
Curantibus vel curam agentibus illis. ibid.
Imaginibus Tituli ſubſcribebantur. ibi.
Honoris cauſa. ibid.
Operibus publicis Principis nomẽ, aut eius, cuius pecunia id opus factum erat, ſcribi ſolebat. 830
Inſcriptiones de Viis factis, ſtratis, vel reſtitutis. ibid.
De Aquis in vrbem primùm perductis. 831 & 832
De fonte inducto. 832
De Pontibus. Ibid.
De Ripis terminatis. ibid.
De Balneis, & Thermis. 833
De Pomœrio ampliato. ibid.
De aliis Operibus publicis. ibid.
Deuoti numini, maieſtatique Principum. 834
Ex Senatus Conſulto faciendum curauerũt, idémq; probauerunt. 834
Elogia & Tituli Imperatorũ, Auguſti, Claudij, Veſpaſiani, Titi, Traiani, Hadriani, Antonini Pij, Aurelij Veri, Marci Aurelij Commodi, Septimij Seueri, Antonini Caracallæ, Gordiani, Aureliani, Aurelij Maximiani, Conſtantini, Arcadij & Honorij. 835
Clarorum virorum, Appij Claudij Cæci, Fabij Maximi, Cæcilij Metelli, C. Matij, Sicinij Dentati, L. Mãcini, L. Munatij Planci, C. Octauij, Palæmonis Grammatici, Plautij Siluani, C. Popilij, Cari Pedonis, Neratij Proculi, M. Cornelij, M. Aufidij, Sabini Egnatij Proculi, Voratij Seuciani, Saturnini Secundi, Iulij Iuliani, C. Salij Ariſtæneti, Q. Seruilij Cæpionis, Canuleij Zozimi, C. Cærellij Fufidij Annij, C. Cæſonij Macri, Rufij Prætextati, C. Vallij Polycarpi, C. Valerij Mariani, Anicij Paulini iunioris, Turcij Aproniani, Petronij Perpẽnæ Quadratiani, P. Titij Perpetui, Flauij Eugenij, Memmij Vitraſij Orfiti, Scx. Perronij Probi, Titi Cæſij Præfecti annonæ, Fabij Titiani, Aurelij Symmachi, Verij Agonij, Flauij Stilichonis, Aradij Valerij Proculi, Publilij Ceionij Iuliani, Iulij Eubulidæ, Ragonij Vincẽtij Celſi, & Narſis Eunuchi, Elogia & Tituli. 835
Mulierum quatũdam honorificæ inſcriptiones, nempe Furinæ Sabinę, Tranquillinæ Auguſtæ, Tarpeiæ Valerianæ Virginis Veſtalis maximæ, Fl. Publiciæ Virginis Veſtalis maximæ, Cœliæ Claudinæ Virginis Veſtalis maximæ, Fabiæ Aconiæ Paullinæ, Aniciæ Falconiæ Probæ, Peduceæ Iulianæ, Heluidiæ Burreniæ, Modeſtæ, Tyranniæ Aniciæ Iulianæ. ibid.
Ragonij Vincentij Celſi egregij aduocati ſimúlque boni iudicis commendatio. ibid.
Oratoris & Medici Inſcriptiones. 836
Bono Reipub. natus. 836
Proculi Tumulus. ibid.
Hiſtrionum inſcriptiones. ibid.
Inſcriptionibus & Tabulis, quorum filij & nepotes eſſent, ij de quibus agebatur, exprimi ſolebat. ibid.
Cuius Tribus eſſent, vt plurimum nominibus addebatur. ibid.
Nominibus olim adiectæ appellationes. 836
Aſper, Imperioſus, Maximus, Annalis, Senatus patronus, Diues, Nepos, Pius, Cunctator, Verrucoſus, Ouicula, Frugi, Vir optimus, Catus, Corculum, Cenſorius, Sapiens, Felix, Magnus, Optimus, &c. ibid.
Gladiatorum auctoramenti verba, Vri virgis, ferro necari. 838
Auctorati ludo. ibid.
Ferrum recipere. 838
Non re peto: piſcem peto, quid me fugis Galle. ibid.
Salua res eſt, ſaltat ſenex. ibid.
Hiſtriones populum deprecabantur, vt eos benignè & libenter audirent. 838
Cum bona venia quæſo audiatis. 829
Libellus proponebatur rem inuentam aut amiſſam continens. 839
Cauc, cauc canem. ibid.
Fœnum habet in cornu. ibid.
Cauc. 840
Merces per vicos clamabantur. ibid.

Digito monſtrari. ibid.
Hic eſt. ibid.
Sophos. ibid.
Memoriam mortuorum à ſe non ſollicitari. 840
Si quis inferis ſenſus, vel Si quis ſenſus in morte. ibid.
Miſelli mortui vocabantur. 841. & 853
Fili, cui me reliquiſti? 841
Honos ſit auribus. ibid.
Bono animo eſto. ibid.
Cui bono. ibid.
Quod iuſſi & imperaui. 842
Mox ego huc reuertar. ibid.
In qua domo Gallina canat, ſuperiorem marito eſſe vxorem. 842
Nunquam periclitabimur, ſi illud periculũ potuerimus euadere. 842
Non me nouit. ibid.
Amatorij ſermones, Plus alterum diligere quàm ſe. 842
Mea vita, Mea lux, Meum ſuauium, Anime mi. ibid.
Mel meum, Ocellus meus, vel Ocelle mi. 843
Mea voluptas, Meum cor, Mea ſalus, &c. ibid.
Paratos ſe partem annorum ſuorum dare. 843
Amphoris rituli apponebantur in hunc modum, Falernum, Opimianum annorũ centum. ibid.
Iudicis rogandi mos, Quæ ſalua fide facere poſſet. ibid.
Per Genua obſecrare & rogare. ibid.
Per ea quæ tibi dulciſſima ſunt in vita. ibid.
Per Fortunas, & per Liberos. ibid.
Per Deos. 844
Per Dextram, Per Genium, Per Fidem tuam, Per has Lacrymas. ibid.
Ignoſce, confiteor. ibid.
Actum eſt, Ilicet, Periſti. ibid.
Me miſerum, Miſeram me. ibid.
Perimus. 844
Abſit dicto inuidia. ibid.
Fides penes auctorem erit. ibid.
Bene habet. ibid.
Si Dijs Placet. ibid.
Controuerſiam exponere. 844
Contradicere. ibid.
Expoſitio, & Contradictio. ibid.
Controuerſias declamare. 845
Si vales, bene eſt, ego valeo. 845
Suo in Epiſtolarum inſcriptionibus. ibi.
Si vos liberiq; veſtri valetis, bene eſt, ego exercituſque valemus. ibid.
Epiſtolarum, quæ ad Principes ſcribebãtur, peculiares formulæ. 846
Vale. ibid.
Amicitiam renuntiare. ibid.
Aue. 847
Salue, & Saluere iubeo. ibid.
Saluus ſis. ibid.
Dominus & Deus. 848
Terrarum Dominus. ibid.
Quiſquis es. ibid.
Quid agis? 849
Satin ſalue? 849. & 850
Recténe omnia. 850
Recte. ibid.
Quid noui? Nihil ſanè. ibid.
Nunquid vis? ibid.
Nunquid ad forum mandas? 851
Quid rei eſt? ibid.
Quid venis? ibid.
Date aquam manibus, Apponite menſam. 851
Ferte aquam pedibus. ibid.
Ludorum puerilium verba. ibid.
Par an impar. ibid.
Nauis an caput. ibid.
Mortuis Aue, ſeu Salue, & Vale dicebatur. 851. & 852
Nos te ordine, quo natura permiſerit, cuncti ſequemur. 852
Ilicet. 853
Vixiſſe mortuos dicebant. ibid.
Abijt iam, & reuerti debet. ibi.
Vixit annos tot, Durauit annos tot. ibid.
Valete, & plaudite. ibid.
Plauſum date. ibid.

IN FORMVLARVM, ET SOLLEMNIVM POPVLI Romani verborum libros VIII. Index copiosissimus.

A

A Litera absolutionis. 535.& 536
Abalienatio. 572
Abderitarum quæstelæ ad Senatum per legatos delatæ. 273
Abeuntes dicebant Vale. 851
Abito quo voles. 827
Abiit,de mortuo. 855
Abite tutela. 461
Ablutio,sacrorum causa,vino flumine fiebat. 7
Ablutiones capitis & corporis in sacris. 7.& 8
Abominantes quibus verborum figuris vtebantur. 103.& 104
Abrogari lex, vti diceretur. 148
Absens nemo damnabitur. 525
Absit dicto inuidia. 844
Accede lictor. 302
Accessurum seruum, vel quid aliud, in fundorum venditionibus interdum dicebant. 565
Accensi inclamabant boram. 535
Acceleta figulfer. 387
Acceptilatio quomodo cõcipiebatur. 645.&646
Accij Nauij Augurij statua. 265
Accipe libens. 37
Accipere omen. 101
Accipi preces suas rogabant precantes. 38
Accipi dicebatur Rogatio. 148
Acclamatio plebis, cùm congiarium dabatur ab Imperatoribus. 96
Acclamationum quæ in Senatu fiebant formulæ. 207.208.209.& seq. Acclamationes militares. 391.Acclamationes,quę vulgò fieri solebãt. 821
Accusatio quibus verbis instituebatur. 533
Accusator in crimen subscribebat. 525
Accusator citabatur. 535
Accusatores postulabant, vt quæstiones haberentur. 554
Accerra turis plena. 29
Acetui ruris. 89
Actionem polliceri, vel denegare. 316
Actionem dabo, & non dabo. 316
Actiones prætor in albo propositas habebat. 317
Actionum in personam formula. 415
Actionum in rem formula. 418
Actionis confessoriæ formula. 421
Actionis negatoriæ formula. 421
Actionis furti formula. 422
Actio certæ creditæ pecuniæ. 425
Actionis de peculio adiectio. 417
Actionum formulæ per dictionem,Quod, cõceptæ. 423
Actiones Ædiliciæ. 427
Actiones omnes certis formulis adstrictæ erant. 430
Actionum formula aptè & congruè concipienda erat. 430
Actionum tam in rem quàm in personam & mixtarum propriæ & speciales appellationes. 433
Actiones vtiles. 433
Actiones in factum. 434
Actionum in rem iudicium quo modo exercebatur. 475
Actionum quæ ex noxa seruorum instituebãtur, vis & potestas. 490
Actiones quæ aduersus furem competebant. 506
Actiones eiusdem rei nomine vbi plures competebant,vna electa aliæ remittebantur. 510
Actor intentione sua causam petendi complecti solebat. 418
Actiones ex Empto,Vendito. 426.& 427
Actio aduersus dictum promissumve. 427
Actiones Redhibitoria, Æstimatoria seu de Æstimato, Quanto minoris. 427.& 431
Actio ex Locato, Conducto. 427
Actio Seruiana & Hypothecaria. 488.& 492
Actio Publiciana. 428
Actiones Noxales. 428.& 490
Actio in factum. 431
Actio rerum amotarum. 498
Actio ad exhibendum. 487.& 488
Actionis,si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, exitus. 491
Actio furti corrupti. 492
Actio damni infecti. 493
Actio aquæ pluuiæ arcendæ. 495.& 494
Actio de dote. 495.496.&497
Actio tutelæ. 498
Actio ex Testamento. 500
Actio negotiorum gestorum. 489
Actiones arbitrariæ. 489
Actio Fauiana & Pauliana. 505
Actionis genus sibi edi rem postulabat. 432.433
Actionis verbo Prætudicia continebantur. 437
Actionum instar Prætoriæ stipulationes obtinebant. 437
Actionem denegare. 464
Actor decreto Prætoris,periculo tutoris quãdoque constituebatur. 459
Actores serui ita plerumque legabantur, vt prius hereditates redderent. 705
Acta Senatus. 215
Acta apud procuratorem Cæsaris facta. 469
Actorum consistorij exempla. 467.& 468
Actorum pars. 551.& 467
Actus seruitus. 614
Actus spatium. 614
Actum est. 484
Ad arma. 386
Ad leonem. 822
Ademptio legatorum quibs verbis fiebat. 745
vt Adessent, deos orabant. 78
Adeste ciues. 830
Addisit anis. 133
Addici Iudices. 470
Addictio in diem quemadmodum fiebat. 564
Addicto in diem fundo plerumque precario eũ emptor à venditore rogabat. 565
Ad instar interdicti. 436
Adigi iudices. 470
Aditus & abitus ad sepulchra, funeris faciendi causa. 562
Adiutrix Fortuna. 57
Admissiuæ sues. 135
Admonebantur aris hostiæ. 18

INDEX

Adolere. 35. & 37
Adoptionis ritus. 419
Adoptio Testamento facta tam in bona quàm in nomen. 672
Adoptiones lege Curiata fiebant. 133
Adoptio Testamẽtaria Octauij Cæsaris lege Curiata confirmata fuit. 672
Adoptiones quomodo fiebant. 825. & 826
Adoptabant tam in locum filij, quàm in locum nepotis. 826
Adoptare quis nepotis loco poterat, etiam si filiũ non haberet. 827
Ador, farris genus. 35
Adorare precibus, votis, tute. 47
Adorantium ritus & gestus. 40. 41. 42. 43. &c.
Adrogãdi licẽtia mulieri id desiderãti permissa 341
Adrogationes quo modo fiebant. 825. & 826
Adserere manu. 429
Adsertionum formulæ. 429
Ad signa. 386
Adsignatio libertorum. 749
Adtestata fulmina. 140
Aduenientes dicebant Aue. 851
Aduersaria negligentius scribebantur. 603
Aduocatus. 437
Aduocati à Prætore petebantur. 412
Aduocati quibus verbis Prętores cõpellabãt. 414
Aduocati egregij commendatio. 835
Aduocationem petere, vel postulare. 412
Aduocationibus quandoq; interdicebatur causidicis. 542
Aduolui aris. 45
Ædepol. 807.
Ædes sacræ interdum vouebantur. 109
Ædes sumptu publico quandoque factæ. 232
Ædes factæ ea manibiis. 233
Ædes qui emebãt, prius eas adhibitis fabris inspiciebant. 557
Ædes vt optimæ maximæque erant plerumq; veniibant. ibid.
Ædiũ sacratũ dedicationi leges dici solebãt. 126
Ædium locatarum pensiones venditionibus excipiebantur vel accedebant. 558
Ædium venditor habitationem sibi vel inquilinis suis excipiebat. ibid.
Ædium venditionis vetus instrumentum. 559
Ædium locatio. 573
Ædium antiquarum leges. 579
Ædiles edicta proponebant. 324
Ædiliciorum edictorum exempla. 324
Æmiliæ Vestalis virginis precatio. 93
Æreo conlato statua posita. 830
Ἀγαθῇ Τύχῃ. 75. & 309
Agendarum rerum initium à precatione deorum ducebatur. 47
Agendarum rerum præfatio. 71. & 74
Agendi potestatem faciam, vel Agere permittam, vel Actionem permittam. 316
Agendi potestas ab Imperatoribus quo modo permittebatur. 333. & 334
Agonaliorum feriæ. 15
Agri olim venibant per præconem. 569
Agrorum locatio. 574
Agratiæ legis verba quædam. 176
Agrimensoris officium. 482. & 483
Ἄγε τοῦτον, & Ἄγε αὐτὸν, 822
Alabandensium legati. 278
Albegmina. 28
Alcibiades insimulatus est Athenis initiorum sacra enuntiauisse. 5
Alexander cùm aliquem emendaret, quid dici iuberet. 545
Alexãder Seuer⁹ dominũ se appellari veruit. 846
Alexander Seuerus quomodo salutabatur. 848
Alexandri Seueri mortis omen. 18
Alexander Seuerus quibus verbis ignauos petulantésque milites dimiserit. 408
Alexandrinorum legati. 278
Aliena tribus modis sumuntur. 619
de Alimentis testamento relictis transigi absque prætoria cognitione non poterat. 461
Alimenta liberis quandoque pater Testamento statuebat. 689
Alimenta libertis Patroni plerũque legabãt. 720
Alimenta quibus verbis reliquebantur. 721
Alimentorũ modus interdum statuebatur, interdũ non adiecta quãtitate relinquebantur. ibid.
Alimenta plerumque præstabantur per vnum ex heredibus, quem testator eligebat. 722
Alimenta ingenuis pueris puellísve quandoque relinquebantur. 722
Alites quæ. 335
Alma propriè Tellus. 50
Almæ deæ. ibid.
Alma Venus. 56
Altera auis. 335
Alter, ambóve. 245
Altercationes in Senatu. 204. 205. & 206
Altercationes in Iudiciis. 472
Altilanea bidens. 16
Alumno & alumnæ legata relinquebantur. 723
Amatorij sermones. 841
Ambaruales hostiæ. 16
Ambiegni bos & vetuex, & Ambiegnæ oues. 16
Ambracienſium legati. 274
Ambula iudius. 411
Amicus noster, in Rescriptis. 332
Amicitiã & societatẽ Reges à Senatu petebãt. 261
Amicitia & societas cum populis exterísque nationibus iungebatur. 264
Amicitiam tenuati postulabant, quorũ maiores amici populo Rom. fuerant. 264
Amicitia esto. 402
Amici & socij, Reges quidam appellati. 260
Amicorum & sociorum legatis locum lautiáque præbebant. 281
Amici plerumque in consilium adhibebantur à iudicibus. 543
Amici ad signandum aduocabantur. 672
Amici ad obsignãda testamenta adnocabãtur. 655
Amicos, vt ad funus suum venirent, legato nonnumquam inuitabant. 750
Amicitiã interdũ renuntiabant per epistolas. 846
Amphoris Tituli apponebantur. 843
Amplissimi viti. 332
Amplius non agi. 641. & non peti. 438
Amplius pronuntiari. 535
Ampliatio. 536

Annæ Petannę Martio menſe ſacrificabatur. 65
Aonns centeſimus, fiois vitæ hominum loogiſſimus eſt. 823
Aonalis cognomen L. Inlio tributum. 837
Anuua, bima, ttima die in ſtipulationibus. 633
er in legatis. 735
vt Annuerent, deos rogabant. 82
Auſcribus cibaria publicè locabantur. 582
Anteſtari. 411
Antiqnari lex & Rogatio. 148
Antonius ſupremis Tabulis cauerat, vt corpus ſuum Alexandriam referretur. 750
C. Antonius conſul à Senatu laudatus. 251
M. Antoninus pbiloſopbus Eleuſiniæ Ceteris tẽplum adiit, vt ſe innocentem approbaret. 10
Antouiani edicti clauſula qnædam. 181
Anuli aurei militibus donabantur. 393
Anulus morientis tradebatur iuretdnm vni ex beredibus. 692
Anulis ſignatoriis obſignabantur Tabulæ. 572
Annlus arræ loco dabatur. 571
Anuli legabantur. 701
Androclis hiſtoria. 543
Animales hoſtiæ. 16
Animalium venditor cauere debebat, ea ſana præſtari. 555
Animaduertere lictorem conſul iubebat. 302
Animaduerteudi verbum Prætores in ſuis edictis vſurpabant. 320
Appellatio quo modo & qnando interponenda. 518
Appellationis formola. ibid.
Appellationis cauſa reddebatur. 519
Appellatio iuſta vel iniuſta pronuntiabatur. ibid.
Appellationum cauſæ, quæ grauamina in vſu noſtro appellantur. 520
Appellationes nominibus olim adiectæ. 836. & 837
Appellatorij libelli. 518
Appianus ex Plutarchi Craſſo multa ad verbum trauſtulit. 120
Appij Clodij prætoria de bello Hetruſco ſententia. 198
Apollinis varij Tituli & appellationes. 55
Apollini ædes vota pro valetudine populi. 110
Apolliuis Pythij oraculum. 234
Apochæ formula. 646
Apochæ vetus inſtrumentum. 646. & 647.
Aqua pura luſtrabantur. 9
Aqua in aurem victimæ iufundebatur. 18
Aqua cotidiana, & æſtiua. 615
Aqua dinrua, & nocturna. ibid.
Aqua fiſtulis ducebatur. 616
Aquæ à quibus imperatoribus in vrbem perductæ aut reſtitutæ. 831
Aqua menſuris dinidebatur. 616
Aquæ iter determinari in ſeruitute imponenda ſolebat. ibid.
Aqua interdũ per plurium prædia ducebatur. ibid
Aqua inclamabatur in incendiis. 822
Aquila ſcipioni eburneo impoſita erat. 261
Aquiliæ legis capita duo. 176
Aras tangere & amplecti ſolebant precantes. 45
Aris Tituli adſcribebantur. 127
Aram tangentes orabant. 813
Aris aduoluebantur ſupplicantes 45
Arbitrator Iupiter. 54
Arbitrium rei vxoriæ. 417
Arbitrium fiduciæ. ibid.
Arbitri a Prætore dati. 470
Arbitro ex æquo & bono latiſſima poteſtas concedebatur. 417
Arbitri in quibus iudiciis dabantur. 465
Arbitri inter vicinos de finibus ambigẽtes ſumpti officium. 478
Arbitri familiæ erciſcundæ officium. 484
Arbiter communi diuidundo, 486
Arbitri ex compromiſſo ſumpti. 517
Arbitri quemadmodum prouuntiare ſolebant. ibid.
Arbitri aliquãdo diem compromiſſi proferri iubebant. 517
Arbitri dare, vel reſtituere iubebant, vel petere vetabant. ibid.
Arbitros ſententias dicere cogebat prætor. ibid.
Arbitri coram litigatoribus & vtroque præſente ſententiam dicere debebant. 518
Arbitri & Indicis differentia. 507. & 508
Arbiter ex compromiſſo inter litigatores aliis atque aliis atque aliis conditionibus ſumebatur. 623
Arbitrari ſe teſtes dicebant, etiam quod ipſi vidiſſent. 533
Arbores ſtantes venibant. 557
Arcbitecti. 579
Arculæ aues. 135
Ardeates amicitiam & ſocietatem populi Rom. rogauerunt. 264
Ardeates, in Senatu de iniuria adiudicati agri queſti ſunt. 275
Arena. 579
Argentarij 570. per eos venditiones fiebant. ibid.
Argentum commodabatur, 591. & legabatur. 700
Argenti libræ, pondo, & poudus legabantur. 699
Ariarathes amicitiam per legatos cum populo Rom. renouauit. 261
Ariarathes Cappadocum rex filium educandum Romam miſit. 263
Ariobarzanes ſocius atque amicus à Senatu appellatus. 260
Arioniſtus, à Senatu Rex appellatus. 259
Ariſtotelis Teſtamentum. 762.
Arma pia & iuſta. 385
Arma capere militea iubebantur. 386
Arma abiicere & tradere iubebantur, qui ſe dedebant. 397

Arræ dabantur interdum ante prælij solutionem. 171
Arriani elogium. 88
Asellio prætore cæso, præmia iudicibus proposita. 249
Asinorum emptor de sanitate & noxa stipulari consueuerat. 555
Asperi cognomen Lucio Tribuno inditum. 836
Assensus muti forma in Senatu. 201
Assentior. ibid.
Assis sollemnis distributio in duodecim vncias. 667
Athenienſibus gratiæ à Senatu actæ. 250
Athenienses auxilium à populo Rom. imploratunt. 279
Attalus rex populum Romanum Instituit heredem. 661
Atteij Tribuni plebis obnuntiatio. 120
Attentio quibus verbis parabatur. 839
Attentio animi in sacris desiderabatur. 14
Atterranea fulmina. 140
Attia quasi à concubitu mariti se purificauit. 8
Attilius aduersus Samnites pugnans Ioui Statori templum vouit. 109
Attilii Reguli de Campanis sententia. 197
Auctiones prædicatione præconum fiebant. 569
Auctionis dies, leges & conditiones programmate fixo proscribi solebant. 570
Auctionis dies interdum proferebatur. 570
Auctiones coram Argentariis fiebant, qui in Tabulas pretia adiectionésque referebant. 570
Auctorari. 838
Auctoramentum. ibid.
Auctorari. ibid.
Auctor & princeps sententiæ. 296
Auctorem laudare. 449
Auctores laudati vel subsistebant, vel defugiebãt. ibid.
Auctor secundus, quis vulgò dicebatur. 568
Auctoritas erat in Senatu. 145
in Auctoritate Senatus esse. 247
Auctoritates quando perscribebantur. 213
Auctoritatum perscribendarum ratio. ibid.
Audire, deos rogabant. 89
Aue in salutatione. 847
Aue salutatio matutina. 851. & 852
Aue aduenientes dicebant. 851
Aues quædam ore, quædam volatu, auspicium faciebant. 154
Aueruncare. 64
Auerruncus deus 63
Auertere pericula, pestem, morbum, labem, nebulam &c. 63. & 64
Auertere mala omina. 105
Augumentum, aut Augmentum. 28
Auguraculum. 136
Augurum precationes. 69
Angures publici & eorum collegium Romæ. 136
Augurum sollemnes pronuntiationes. 132
Augurum verba sollemnia. 137
Augurium quid. 70
Augurium salutis. 132
Auguriorum genera multa. 136
Augurium agere. ibid.
Auguria capientes sedebant. ibid.
Auguror. 83
Augusta Minerua. 55
Augusta Fortuna. 57
Augustus Atheuis initiatus. 5
Augustus Sanctus ab Ouidio appellatur. 50
Augusti pro se ipso precatio. 94. & 96
Augustus Salutis augurium restituit. 135
Augustus Domini appellatione vt maledictum & opprobrium semper exhorruit. 848
Augustus locus. 134
Augusto, siue priuato adhuc, siue imperatori decreti honores. 251
Augusti cognomen, à Senatu delatum. 552
Augustus iocis quibusdam petulantibus contradixit edicto. 310
Augustus Testamentum suum partim sua, partim Polybij & Hilarionis manu scripserat. 656
Augustus desperata salute aurum Agrippæ tradidit. 692
Augustus mandata de funere suo, vno volumine complexus est. 749
Augusti Testamentum. 758
Augusti elogia, seu tituli. 834
Augustus pater patriæ dictus. 25. 253
Augustus mensis. 532
Aurum diuersæ species & appellationes. 134
Aureæ & argenteæ potcæ. 16
Aurum legabatur, item, Auri libræ, pondo, pondus. 699. & 700
Auspicia pestifera quænam dicebantur. 26
Auspicia quibus verbis dirimebantur. 132
Auspiciorum genera varia. 135. 136 & 138
Auspicari quis dicebatur. 138
Auspicabantur interdum cubantes. ibid.
Auxilium deorum qua formula veteres implorabant. 87
Auxilium à Senatu populóque Rom. socij & amici implorabant. 278
Auxilium populo Rom. bellis laboranti legati interdum pollicebantur. 279
Auxilium Tribunorũ implorabatur, & qua verborum formula. 303
Auxiliaria fulmina. 140
Axamenta. 141

B

BAcchus pater vocabatur. 49
Bacchus inuocabatur hac voce, Io Bacche. 67

Bacchanalium causa cœtus nocturni Romę facti. 291
Balnearum & thermarum inscriptiones. 833
Barbara fortuna. 57
Bella quib⁹ verbis indici denũtiatiq; solebãt. 383
Bellum indicendi formula. 384
Bellum indicendi sollemnes ritus. 384.& 385
Bellum persequendos decernebant quos hostes iudicabant. 292
Bellum aliquod periculosum suscepturus Senatus quid decernebat. 226
Bellum vi iudicandum, ineundum & indicendum erat. 286
Bellum, rebus repetitis, nisi eæ reddereotur, indicebatur. 384
Bellum iustum & pium. 385
Benè, vox in mensa & inter scyphos iactari consueta. 90
Bene sit. 91
Bene oleare. ibid.
Bene viuas. 92
Beneficia quibus verbis ab imperatoribus peti & concedi solerent. 349
Bene habet. 844
Bertrichranni cenomannicę vrbis Episcopi Testamentum. 172
Biftons & Biceps Ianus appellabatur. 52
Bipenni percutiebantur victimæ. 20
Bitus regis Thracum filius cum custodibus in custodiam Carceolos missus. 263
Blanditias precibus suis addere, poëtis familiare est. 83
Blandientium voces. 842.843.
Bona vestia. [illegible] & [illegible]
Bona absentis, vel qui iudicio non stetisset, vt possidere liceret, postulabant. 414
Bona quando damnatione publicabantur. [illegible]
Bona Porsenæ regis vendere se dicebant, in his quæ publicè venibant. 571
Bona prædia. 584
Bona generaliter omnia plerũque pignori obligabantur. 595
Bona Saturnalia clamabatur. 822
Bonæ deæ sacra pro populo. 22
Bonæ deæ sacra facientes mulieres, vinum ei libantes, lac se libare dicebant. 68
Bonæ deæ sacra polluta à Clodio. 235
Bonæ preces, bona verba, bonus dies. 76
Bonæ fidei iudicia. 507.& 508
Boni dij, & bonæ deæ interdum vocabantur. 50
Bono animo esto. 841
Bonorum & fidelium appellatione, socij & amici populi Rom. ornabantur. 265.266.267.& 268
Bonorum possessiones à prætoribus petebantur & dabantur. 454
Bonorum possessionum vndecim species. 455
Bonorum possessio Carboniana. 455
Bonorum possessio cum re & sine re. ibid.
Bonorum possessionem do. 456
Bonorum possessio peti, postulari, accipi, admitti, agnosci dicebatur. 456
Bonorum possessionem poterat quis per semetipsum, vel per alium petere. ibid.
Bonorum possessio non alibi dabatur quàm pro tribunali. ibid.
Bonis vti interdiceretur. 460
Bonorum pars legabatur. 500.711.712
Bonum factum. 307
Bouis subrepti & occisi, condictio. 506
Boues vti emi solebant. 554
Bouis cornupetæ cornibus fœnũ alligari solebat. 839
Breuis, seu parua, Fortuna. 57
Bubulci cognomen. 837
Buteo accipitris genus. 135

C

C. litera condemnationis. 535.& 536
Cadere hostia dicebatur. 20
Cadere causa. 431
Caduca vota, caducæ preces. 112
Caduca auspicia. 138
Cæcilius Classicus reus peractus. 251
Cæcilius Isidorus testamento suo vti funerari se iussit 749
Cælestia auguria. 136
Cælestis Minerua. 55
Cælispex Apollo. ibid.
Cæretes sacra populi Rom. ac sacerdotes receperunt. 268
Cæsar comitia cum populo partitus erat. 150
Cæsar ignauos petulantésque milites quibus verbis ab exercitu dimittit. 408
Cæsareæ vrbes à regibus amicis atque sociis in suo regno conditæ. 261
Cæsaris de coniuratis sententia. 197
Caiæ [illegible] ab[illegible]tur mulieres om[illegible] quæ coëmptionem [illegible]bant. 606
Caius, & Caia, in nuptiarum ritibus verba erant sollemnia. 822
Caius Seius in libris Iurisconsultorum. 376
Calatores. 131
Calendæ mensium vnde nominentur. ibid.
Calendis Ianuarijs inuicem fausta omnia precari solebant. 100
Caligula sacramentis omnibus adiici quid instituerit. 381
Calpar vinum. 31
Calua Venus. 56
de Calumnia accusatoris iudices interdum pronuntiabant. 544
Camilli, cùm in exilium abiret, precatio. 92
Camillus Dictator ludos magnos Veijs captis se facturum vouit. 109
Camillus appellatus Romulus ac parens patriæ. 395
Campani cum Annibale quibus conditionibus pacem fecerunt. 406
Canarium sacrificium pro frugibus. 64
Candidati profitebantur se petere & nomina dabant. 150
Candidus natalis, candida omina, candida nox, candida fata. 67
Caniculæ sidus frugibus inimicum. 64

Canis pictura in pariete iuxta ostiarij cellam. 839
Canum emptor de sanitate & noxa stipulari solebat. 555
Cannensis clades attonitam & cōsternatam vrbē reddidit. 291
Cannensis cladis reliquus factus exercitus. 269
Capi proprie dicebantur Vestales. 150
Capi flamen. ibidem
Capi iudices dicebantur. 470
Capillis passis & solutis mulieres diis supplicabāt. 45
Capite operto dij salutabantur. 40
Capite velandi in sacris ritus. 41
Capite aperto res diuina quibus diis fieret. 40
Capite nudo precati sunt semper Christiani. 40
Capitis ablutio in sacris. 8
pro Capite date. 626
Capitolium, templum Iouis optimi maximi. 52
Capræ numquam sine febri sunt. 555.575
Capræ morsus exitialis arboribus frugiferis. 574
Caprotina Iuno. 55
Captiui à Pyrrho rege vltro missi, qua ignominia affecti. 269
Captiui, qui fallaci reditu iureiurando se exoluissent, ad Annibalem reducti. 270
Captiuis, pacis pactis cauebatur. 407
Captiui sub hasta venibant. 571
Caput iecoris ex omni parte diligentissimè haruspices considerabant. 25
Caput iocinori defuisse, triste erat prodigium. 26.
Carcere includebantur rei. 528
Carceri præpositi cura & officium. 527.& 528
Carmen euocationis deorum. 71
Carmen sollemne precationis in concionibus. 71. item in comitiis. 152
Carmen sollemne votorum ab Africano emendatum. 107
Carmen triste, quo lictori de perduelle suppliciū more maiorum sumere præcipiebatur. 537
Carmina & dicteria militum iocularia in suos imperatores triumphantes. 395
Carminibus Saliariis inserebantur nomina eorū, quibus honorem eximium haberi volebant. 140
Carna dea vitalibus humanis præesse credebatur. 65
Carissimi ab impp. vocabantur præsides & rectores prouinciarum. 350
Carthaginenses ad amicitiam iungendam Romā legatos miserunt. 264
Carthaginenses magnam vim frumēti Romanis obtulerunt. 280
Cassianum dictum, cui bono. 841
Cassij, prætoris tribunal, scopulus reorum. 841
Cassius tribunus militum. 273
Castra mouere. 387
Carhalo nobilis Carthaginensis. 283
Catilinæ coniuratione delata, quid decreuerit senatus. 227. 249. & 293. ea patefacta quid item decretum. 229. 230. 294. 250
Catilina hostis iudicatus. 292. 293
Catonis oratio pro Rhodiensibus. 180
Catonis de coniuratis sententia. 19
Catus dictus est Sex. Ælius. 8[illegible]7
Caudinæ pacis sponsores hostibus dediti. [illegible]
Cauiares hostiæ. [illegible]
Causa cadere. 431
Causa interdum legatis adscribebatur. 74[illegible]
Causa mortis interdum epitaphiis adscribebatur 792
Causam interdum rei ex vinculis dicebant. 5[illegible]
Causas cognoscere eorum qui ad delectum non respondebant. 3[illegible]1
Causaria missio. 4[illegible]8
Cautiones, quæ iudicū officio interponebātur. [illegible]9
Cautio traditu iri. 641
Cautio, Amplius non agi. ibid.
Cautio de refundendo. 641
Cautio Muciana. 5[illegible]5
Cautio vulgaris de indemnitate 510
Cautio de Rato. 439
Cautio, testimiri. 641
Cautio pro euictione. 5[illegible]7
Cautio duplæ. 568
Cautiones creditæ pecuniæ. 5[illegible]7
Cautionum conuentionalium variæ species. 640
Cautionales stipulationes. 4[illegible].& 440
Celer eques Rom. incesti cum virgine Vestali accusatus. 821
Censorius Cato. 837
Censendi verbo Senatus nonnumquam contentus. 216
Censeo in sententiis dicendis. 1[illegible]6
Censere proprium erat Senatus. 145
Censores in censu agendo, quid ad commune omnium ciuium iusiurandum vt delectum adiuuarent adiecerunt. 38[illegible]
Censores non tantùm opera publica, & vectigalia, sed & alia publicè olim locabant. 5[illegible]2
Censoria edicta. 315
Censoriæ notæ, Senatu aliqui mouebantur. [illegible]5
Censoriæ in equitum recognitione vsurpatæ formulæ. 390
Censoriæ tabulæ. 5[illegible]5
Centumpeda Iupiter. 54
Centuriæ rogabantur, quos ex iis qui petebant, consules fieri vellent. 149
Centuriones imperatori vti renuntiabant eius iussa se adimpleuisse. [illegible]0
Cera prima, & cera ima. 661
Ceres & Tellus, ob officium commune, simul placabantur. 62
Ceres & Liber quare ab agricolis inuocabantur. ibidem.
Cereris, Liberi & Liberæ ædes vota. [illegible]
Cereale sacrum a flamine Cereali fiebat [illegible]2
Cerealibus mulieres secubabant, & à [illegible]tum consuetudine abstinebant. 9
Certa verba dicuntur sollemnia, legi[illegible]a & concepta. 119
Certi & incerti condictio. 425
Ceruicem præbere. 18
Cessio in iure quo modo fiebat. 419
Chalcidensium legatis à Senatu datum responsum.

ſum. 274
Chartæ legabantur. 704
Chirographo & in codice, & in pugillatibus, & in tabulis debitores cauebant. 598
Chirographum legabatur. 702
Chriſtiani læſæ maieſtatis accuſati, quòd pro ſalute imperatorum vota non facerent. 110
Chriſtianos ad oegationẽ quibus verbis cohortabantur. 544
Chriſtianos ad leonem. 543.822
Chriſtianorum militum in Germania acclamatio. 89
Cicero patris patriæ appellationem primus meruiſſe fertur. 253
Cicero proconſul ediderat, quæ eſſet in iure dicundo obſeruaturus. 325
Ciceroni, propter depulſum Catilinæ cõiurationis periculũ, ſupplicatio nono verborum honore decreta. 229
Ciceroni poſt detectam Catilinæ cõiurationem, in ſenatu gratiæ actæ. 250
Ciceroni vbe pulſo habiti honores. 253
Ciceroni æditus. 254
Ciceronis domus pecunia publica ædificata. 255
in Ciceronis gratiam honorifica ſenatuſconſulta facta. 253.254.255
Ciceroni denegata eſt à Metello Nepote tribuno plebis concionis habendæ facultas. 816. & 817
Ciceroni reſpublica commiſſa. 257
Ciceronis vxor. 107
Ciceronum cognomen vnde inditum. 837
Cincinnati precatio. 93
Cinna hoſtis iudicatus. 292
in Cinerum tutelam plerumque legabant. 752
Cioxia Iuno. 55
Cirpus. 527
Circumagebant corpus & circũuertebant, Deos adorantes. 41
Ciſta ſignata depoſita. 417
Citabatur reus è tribunali præconis voce. 524
Ciuis Romanus ſum. 820
Ciues ſingulinominatim & ſingillatim citabantur in delectu habendo. 381
Ciuibus de repub. bene meritis gratiæ agebãtur. 249
Ciuitati quod ad certam ſpeciem relinquebatur, in alios vſus conuertere non licebat. 731
Ciuitatibus ijs quæ M. Tullium ſolum vertentem excepiſſent, gratiæ actæ. 250
Ciuitatibus plerumque pecunia, ad ludos, ſpectacula, vel ornatum, vel booorem legabatur. 729
Ciuitatibus omnibus per fideicommiſſum hereditas relinqui poterat. 729
Claudiæ Veſtalis virginis precatio. 94
Claudij Cæſaris oratio. 300.& 301
Claudius in ſua acta collegam in conſulatu Anniſtium iurare prohibuit. 816
Clarigatio quid, & vnde hoc nomen. 383.& 385
Clariſſimi viri. 332
Cliumni aqua potata candidos buues faciebat. 19
Cliuia auſpicia. 135
Cluoia Facula, mulier Campana. 259
Clinina, aut Cliuia auis. 135
Cloacina, ſeu Cluacina Venus. 56
M. Clodius Corſis, quia turpẽ cum his pacem fecerat, dedimus. 270
Clodius ſacra Bonæ deæ polluit. 235
Clodij adoptio. 133
Clodianæ legis, qua Cicero vrbe pulſus eſt, fragmenta quædam. 180
poſt Clodij cædem quid ſenatus decreuit. 294
Cluſinius, ſeu Cluſius, Ianus. 51
Codicilli interdum manu teſtatoris ſcribebãtur. 655
Codicilli teſtamentis quandoque confirmabantur. 749
Codicilli tam ante teſtamentum facti, quàm qui poſt teſtamentum fierent, confirmari ſolebãt. ibid.
in Codicillorum confirmatione quid adijciebat teſtator. 749
Codicilli ad heredes ſcribebantur. 774
Codicilli conficiebantur quatuor modis. ibid.
Codicillorum formulæ. 775.& 776
Codicilli græci caput à Iuſtiniano citatum. 776
Codicilli quo iure ætate Plinij Secundi erant. 777
Codicillis hereditas neque dari, neque adimi directò poterat. ibid.
Codicillis teſtamento confirmatis tutores dari poterant. 777
Codicillis interdum declarabatur quantitas legatorum quæ teſtamentis dabantur. 777
Codicillos etiam plures quis facere poterat. 778
Coempno certus verbis fiebat. 606
Cogendi verbo prætores in edictis interdum vtebantur. 320
Cognitor. 437
Cognoſcendi poteſtas conſulibus à ſenatu interduo dabatur. 248
Cognitionis principalis exemplum. 469
Cognoſcere ſtatueréque. 249
Cohortibus Latinis Hernicisque gratiæ ab ſenatu ob impigram militiam actæ. 250
Collegio fabrorum quandoque legabatur. 730
Collegium pontificum de rebus ad religionem pertinentibus conſulebatur. 233
Colligere vaſa. 387
Colonorum duo genera erant. 576
Commeatus dandi formula. 409
Commendationes morientium. 689. 690.752
Commendandi duntaxat, an mandãdi cauſa, epiſtola ſcriberetur, multum intererat. 587
Commentarienſis. 528
Comites ab impp. fratres appellabantur. 353
Comites rerũ priuatarum quo honore ab imperatoribus ornarentur. 355
Comitia calata. 133
Comitia aue ſiniſtra dici. 148
Comitiis centuriatis exercitus imperabatur. 148
Comitijs diem conſules edicebant. ibid.
Comitium, quid. 265
Comminatio, qua ſolebant ciues ab impedimento deterreri. 241.& 242

INDEX

Commioationibus aduerſus tutores prætor pleruimque vtebatur 459
Comminationes interdum ſeuiæ duntaxat interueniebant. 544
Commiſſoriæ legis exempla. 564
Communes ſtipulationes. 437
Cominilitones. 389
Commodata res. 591
Commodati obligatio. ibidem
Commodatum interdum certo loco & tempore reddi conuenicbat. 592
Compaſcuus ager. 617
Comperendinatio. 412
Cnmpitales Lares. 56
Compitaliorum feriæ quibus verbis à prætore concipiebantur. 131
Compotens Mincrua. 55
Compromiſſo de dic proferenda caoeri ſolebat. 624
in Compromiſſis doli mali clauſula ſæpe adijciebatnr. ibid.
in Compromiſſis intetdũ beredis mentio fiebat. ibid.
ioCompromiſſis hoc ſpecialitet exprimebatur, vt vel vno ex litigatoribus, vel vtroque abſente ſententia diceterur. ibid.
Comptomiſſorum formulæ. 623. & 624
Conceſſi ſundi. 481
Q. Concidio gratiæ actæ. 250
Concionis dimittendæ tecepta verba. 212
Coneordiæ ædes vota. 109
Conclamari. 388
Condicere. 412
Condicionem filiabus qoandoque patres teſtamento quærebant. 689
Condictio. 412
Condictio, id eſt denontiatio. 136
Condictiones. 425. & 426
Con locebatur interdum res vendita ab emptore, donec pretium ſolueretur. 564
Conductio. 573
Conductionum exemplа. 580
Confeſſoria actio. 421
Conſeta ſus. 16
Confines nominari conſueoerant, in vendendo fundo. 561
Congiarij largitiones. 821
Coniectio cauſæ. 412
Coniuratio, ſpecies militiæ. 382
Cũſecratio booorum, qnæ à Tribnoo plebis fiebat. 126
Conſecrationes non verbis modò, ſed & mann fieri dicebantur. ibid.
Conſeruator Iupiter. 50
Conſeruatrix Minerua. 55
Conſeruatrix Galbanorum, Fortuoa. 57
Conſeruator patriæ & Reip. Cicero. 230
Cnnſiliaria fulmina. 140
Conſiſtere iubebant fugientes in bello milites. 388
Conſpicio & Cottumio verba erant augurália. 134
Conſiuios Ianus. 52
Conſiua Ops. 56
Conſolatoria edicta. 310
Conſtantinus tres filios imperij heredes reliquit. 691
Conſtantinus imperatnr non minos teſtamentarias, quàm iudiciarias formulas ſuſtulit. 436
Cooſtantius imperator verborum inani captiones excluſit, qnæ in bonorum poſſeſſione accipienda antiquitus obſeruabantur. 436
Conſtantiana lex. 344. & 45
Conſtitutiones Eccleſiaſticæ ad patriarchas & archiepiſcopos dirigebantur. 361
Conſtitutiones & edicta proponi iubebãtur celebertimis vtbis regiæ & aliarũ ciuitatum locis. 362
Conſtitutiones ſnbnotabantor variis verbotum figoris. 366
Conſtitutionibus, dies & conſul adijciebatur. ibidem
Conſul, cùm deſignatum conſulem renuntiabat, quid à dijs precabatur. 149
Conſul nominabatur, vel dicebatnr. 150
Cõſul proprio nomine vocabatur, ſi ad eum oratio connertetetor. 190
Conſul qua voce clues ad arma vocabat in repẽtino tumultũ. 238
Conſul ad ſenatum quo verbotũ honore teſcitebat, referebãtque. 244
Conſules, euocato Senatu quibus verbis vtebantur. 182
Cnnſulesaut ipſim, vel, aut Senatoribus ſuggetentibus ac flag tantibus ad Senatnm referebant. 183
Conſules deſignati, voce conſnlom qoi comitia habebant, renuotiabantur & declarabantor. 149
Conſules de eo qood retulerant, verba feciſſe dicebantur. 185
Conſules ſi litaſſent, teoontiare ſolebãt Senatui, ritè ſacrificarum. 226
Conſules videant aut dent operam, ne quid reſpub. detrimenti capiat. 23 & 236
Cõſules in hoſtes profecti, Romam, comitiorum habẽdorũ cauſa, quibus verbis reuocabãtur. 243
Couſules alter, ambóve, ſi eis videarnt. 245
Conſules vt exirent paludati, interdum decernebantur. 290
Conſules deſignati iurabant. 816
Conſulum voces, non fetam, non togabo, nõ patriam agi. 300
Conſulum ad lictores verba. 302
Conſulibus qoa verborum cõceptione ex auctoritate Senatus ſcribebantnr 216
Conſulibus principes teſcribebant. 346
Conſulibus à Senatu dabatur è pluribos legendi quem vellent poteſtas. 244
Conſulares quibus verbis ab impp. ornantur. 355
Conſulatia edicta. 313
Conſulatu abenntes iuſiorandum dabant. 816
Conſuli exta dicebantur. 23
Conſuli dicebantor haruſpices. 138
Conſuli rogationibus populus diccbatur. 145

Conſuli

Consuli Senatus quando dicebatur. 183
Consuli se de omnibus quæstionibus Principes non patiebantur: nec Consulendi principis omnibus ius erat. 342
Consultationum exempla. 343
Consultationibus ea omnia quæ ad causam pertinebant subiici consueuerant. 344. & 345
Consultores quibus verbis Iurisconsultos consulendi gratia adirent. 370. & 371
Contendeodi verbum. 448
Coorestari. 471
Contra Rempub. facta, quænam Senatus iudicabat. 242
Contradicere in Declamationum argumentis. 844
Controuersia inter Coponium & Curium. 679
Coorrouersiam exponere. 844
Cooptari in Augurum collegium. 136
Cor non semper in extorum parte habitum. 24
Cor in extis non apparuisse, tristis ostenti habitu. 26
Corculum appellatus est Scipio Nasica. 837
Cornelius Cossul ædem Sospitæ Iunoni vouit. 109
Cornelius Balbus ciuitate Romana donatus. 153
Cornelij Malugioensia in Senatu dicta sententia. 197
Cornelia moriens liberos suos communes commendat Paulo marito. 690
Corneliæ legis de veneficiis verba quædam. 177
Corneliæ legis de sicariis capita quædam. 178. & 180
Coronæ aureæ regibus donatæ. 261
Coronæ aureæ Ioui allatæ. 278
Coronæ militibus donabantur. 393
Coronis ciuicis aut querceis inscribebatur, Ob cines seruatos. 397
Coronati venibant captiui. 551
Correctores quo honore decorantur ab Imperatoribus. 355
Cotys rex Thracum sine pretio filium & obsides à Senatu recepit. 263
Crasso aduersus Parthos expeditionem parauti Atteius Tribunus pl. obnuntiauit. 120
Creditoribus res debitoris in securitatem pignori opponebantur. 594
Creditor interdum pœnam stipulabatur, si suadie pecunia soluta non esset. 593
Creditor debitori nõ ratò liberationem legabat. 726
Creditores in possessionem mitti desiderabant. 456
Creta pedes venalium trans mare aduectorũ notabantur. 551
Cretio quid. 670
Cretio duplex. 671
Cretionis formula. 670. & 677
Culpa coniugum diuortium. 497
Culcris viscera hostiarum aperiebantur. 16
Culmra mooumenti. 805
Cultus gentilium diuinus, quibus potissimum rebus constabat. 100
Cunctator Fabius Maximus dictus. 837
Curare aliquid fieri. 245
Curatores Testamento dati, confirmabantur decreto Prætoris vel Præsidis. 457
Curatores satisdabaot rem pupilli saluam fore. 458
Curator suspectus decreto Prætoris remouebatur. 461
Curatori suspecto interdicebatur rerum admioistratio. 461
Curiatius Ianus. 52
Curiata lex. 133
Q. Curio qui primus cõiuratorum consilia detexerat, præmia publicè constituta. 249
Curio pro præcone. 545
Cuspidij pseudotestamenta. 760
Curitis Iuno. 55
Custodes votis appositi. 118
Custodia militaris. 528
Custodia militaris à vinculis immunis non erat. 529
Custodia libera. 529
Custodiæ appellatione, sola publica accipienda est. ibi.
de Custodia rei venditæ, necdum traditæ, inter emptorem & venditorem conueniebat. 564
Custodiæ feriatis diebus & etiam de plano audiri poterant. 530
Custodiarum cognitio legatis mãdabatur à proconsulibus. ibid.
Custodiarum setiem ipsimet Imperatores recognoscebant. ibid.

D.

DA, ioprecationibus. 81
Damium sacrificium. 22
Damnari ad opus, & ad metallum. 542
Damnari ad ferrum, ad viarum munitiones & ad purgationes cloacarum. 542
Damnari ad gladium aliud est, aliud ad ludum. 542
Damnati in integrum quandoque à principe restituebantur. 545
Damnatus voti. 113
Damnatuti iurahãt se nihil gratiæ, nihil precibus dare. 536
Dapalis Iupiter. 54
Dare exta, Tus, Vinum. 28. & 29
Dare viam. 302
Dare facere oportere. 417
Dari sibi oportere quinam intendebant. 416
Dati Iudices. 470
Date viam, Date locum. 824

Debitoris qui foro cesserat, bona distrahebantur. 602
Debitor interdum constituebat se soluturum, quod ex quacunque causa debebat. 604
Debitor interdum pacto liberabatur. 648
Debitori à creditore liberatio quandoque legabatur. 726
Debitor creditori interdum legabat. 727
Debita vota. 113
Decempedis in dimetiendis ædificiis vtebantur. 578
Decemviri quando libros Sibyllinos adire inberentur. 227
Decerno. 188
Decij Cos. precatio. 94.
Decima prædæ interdum vouebatur. 109
Declamationum verba quædam. 844
Decreta Curiæ, & Ordinis, in municipiis vti cõponebantur. 297
Decretorum, seu sententiarum imperialium formulæ & exempla. 466. 467. & 468
Decurionibus solebat ordine interdici, vel ad tẽpus, vel in perpetuum. 543
Decurionibus quæ præstari nonnumquam testatores cauebant. 731
Dedicationes verbis sollemnibus fiebant. 125
Deditio qua verborum conceptione fiebat. 397. & 398
Defensor. 437
Defugere auctoritatem. 449
Degustatio vini noui quibus verbis fiebat. 100
Degustationi vini dies dicebatur. 556
Dei vnius nomen plerumque in cottidianis sermonibus in buccam ethnicis veniebat. 88
Deo cuique propria & peculiaria cognomina attributa erant. 52
Deum alium pro alio nominare verebantur. 61
Deos parũ grato nomine appellare formidabant. ibid.
Deos præsentes optabant. 77
Deiotatus Rex à Senatu appellatus. 259
Delatores ad leonem. 543
Delectus militum vti habebatur. 385
Delegatio fiebat per stipulationem. 645
Delegabatur duplicitèr debitor. ibid.
Delphos ad oraculum missi legati. 234
Demissis crinibus. 46
Demonstrationũ quę legatis addebantur exẽpla. 705. & 740
Demonstratio falsa neque legatario, neque fideicommissario nocebat. 740. & 741
Denuntiationum ambages sublatæ. 412
Depositi indicium. 510
Depositi species & exempla. 590
Depositum interdũ periculo eius erat, apud quẽ deponebatur. ibid.
Depositi leges aliquot. ibid.
Deportationes post oppressam à Cæsaribus Rẽp. in vsum perductæ. 539
Deportandis reis Imperator insulam adsignabat. 541
Deprecari per superos. 819. & per Deos. 844
Descendere ex equo. 302
Desideria & preces. 328
Desperationis verba. 844
Denotionum verba sollemnia. 119
Denouendi verbo vtebantur in deuotionibus & execrationibus. 121
Dexter vt adesset Deus, quem innocabant, rogabant. 77
Dextera auspicia. 138
Destrouersum circumagebantur in Deorum salutationibus. 42
Diana, eadémque Lucina. 66
Diatia. 722
Dic in sententiis rogandis. 185. 186 Item in iudiciis. 472
Dico, accusationum verbum. 525
Dictare verba. 68
Dictator, quando creabatur. 288
Didonis epitaphium. 792
Dies senatusconsultis præponi solebat. 212
Dies statuebatur multitudini, ante quã ab armis, impunè discedere liceret. 293
Dies & Consul Tabulis adscribebatur. 571
Dies & Consul qua parte constitutionibus Imperatorum adiiciebatur. 366
Dies militibus scriptis præfiniebatur, qua adesset. 380
Dies militibus ad conueniendum edicebatur. 382
Dies tertius, siue perendinus. 412
Dies perendini. 35
Dies inquirendorum criminum petebatur. 530
Dies legatis vel certa, vel incerta adponebatur. 736
Dies Comitiis à Prætore petitus. 522
Diespiter. 48
Digitus, sextadecima pars pedis. 616
Digitus aquæ. ibid.
Digito sublato licitationes fiebant. 583
Digito demonstrari gloriosum censebant. 840
Digitis duobus aut tribus in focum tura iacebãt. 30
Dignitatis rationem habebat Senatus. 242
Dij salutabantur. 38
Dij Patres, Boni, Sancti, Domini, Pulchri appellabantur. 48. & 49
Deæ, Matres, Sanctæ, Bonæ, Dominæ, Pulchræ nuncupabantur. 50
Dijonis & Diespiter. 53
Dij tutelares vrbis Romæ. 56
Dij inferi vocabantur Manes. 57
Dij Deæque omnes confusè in sacris innocabantur. 60
Dij, qui in sacro Cereali innocabantur. 62
Dij quidam, ne obessent, placabantur. 63

Dij rogabantur, vt omina firmarent. 70
Dij bene vertant. 73
Dij fortunent, bene fortunent, vel secundent. 73
Dij vt vellent, rogabant. 76
si Dij volent. 77
Dij faciant. 80
Dij tibi dent quæ velis. 82
Dij me seruent. 85
Diis bene iuuantibus. 87
Dij tibi bene faciant. 91
Dij omnes te plurimum ament. 92
Dij prohibeant. 104
Dij melius, & Dij meliora. ibid.
Dij irati sacrificiis, & supplicationibus placabantur. 216
Diis Manibus. 780
Dij me perdant. 813
Dimittendi Senatus, & concionis dimittēdæ formulæ. 212
Diocletiani quæstor ignotus. 342
Diræ & imprecationes. 121
Dirarum & execrationum certa conceptio. 220
Discedere populus iubebatur suffragiorum ferēdorum causa. 147
Discedere in sententiam. 204
Discedite Quirites, atque arma deponite. 408
Discedentes, vulgò rogabant, Nunquid vis? 850
Discessionum mos in Senatu. 203
Dispatet. 49. & 555
Dispeream. 813
Dispungi rationes. 603
Diues Crassus. 837
Diui principes, Diuæ memoriæ, Diuæ recordationis. 338
Dinipotes. 134
Diuisio inter cohæredes & socios. 625
Diuisio agrorum in regiones & partes, decempeda, & perticis, pedibúsque iugeri collectis fiebat. 625
Diuisio inter eos qui pignori acceperant, qualis fieri debebat. 626
Diuisionis duorum fundorum communium exēplum. 625
in Diuisione, de euictione rerum singulis adiudicatarum specialiter conueniebat. ibid.
Diuidere sententiam. 202
Dinortium quibus verbis fiebat. 824. & 825
Diurnare. 65
Dius fidius. 808
Dixi. 472
Dixere, à præcone pronuntiabatur. 534
Dolia quæ in fundo erant, quandoque venditioni fundi accedebant. 563
Dolia in horreis defossa. ibid.
Dolus malus à venditore abesse iubebatur. 566
Domina propriè mater Deûm dicebatur. 50
Domini Dij, & Dominæ Deæ interdum vocabātur. ibid.
Domini appellatio Imperatoribus tributa. 350. & 848
Dominica ratio. 603
Domitianus Dominum & Deum se appellari libenter passus est. 848
Domitiani edicta. 311. & 312
Domitius in testamēto Augusti familiæ emptor. 653
Domiduca Iuno. 55
Domus bene ædificata interdū dicebatur in venditione commendandi causa. 557
Domus vti à venditore possessa erat, vendita. ibidem
Domus hereditariæ venditor. 558
Domus vel generalitet vel specialiter legabatur. 710
Domus vti appellarentur. ibid.
Domus interdum & quę in ea erant tēpore mortis, simul legabantur. ibid.
Domus quandoque cū hortо applicito relinquebatur. 711
Domos nonnumquam, alienatione earum prohibita, testatores in familia relinqui volebant. 711
Dona & Munera.
Dona Diis data. 34
Dona & munera, numini alicui offerētes, quibus verbis vtebantur. 34. & 35
Dona Figi dicebantur. 37
Dona nonnumquam vouebantur. 34. & 35
Dona quæ regibus sociis & amicis mittebantur à Romanis. 109
Dona, à legatis plerumque Ioui Capitolino ferebantur. 261
Dona militaria. 277. & 278
Doni dari causa titulo plerumque comprehēdebatur. 392
Donis quæ figebantur aut sacrabātur, inscriptiones addi consueuerant. 329
Donationum varia genera. 779. & 780
Donationum exempla. 620
Donationum variæ leges. 621
Donationibus interdum, quæ curiis vel corporibus vel collegiis fiebant, onus adiiciebatur. 621
Dos soluto matrimonio à patre & à filia quæ in eius potestate erat, reperebatur. 495
Dos aut dabatur, aut dicebatur, aut promittebatur. 607
Dotis dictio vti fieret. ibid.
Dotis retentio, propter liberos. 615
Dos qua die reddenda esset, pacisci solebant. 621
Dotis iudicium. 495. 496. & 497
Dotis retentio quas ob res marito dabatur. 496
Dotem filiæfamilias post solutum matrimonium citra patris voluntatem petere non licebat. 495
in Dotem res æstimatæ vti darentur. 608

Dotem pater filiæ legabat. 716
Dotem vxoribus prælegare, seu relegare matrii solebant. 716. & 717
pro Dote interdum & aliud prælegabatur. 717
Δρᾶν Græcis sacrorum verbum. 22
Drusus defunctus ab Augusto pro concione laudatus est. 96
Dubia Fortuna. 57
Ducebantur victimæ. 17
Ductores victimarum bonis nominibus eligebãtur. 17. & 102
Ductu auspiciisque. 396
Duidens hostia. 16
Dulcia quandoque legabantur. 703
Duplæ stipulatio & cautio. 668
Duplæ stipulatio adsidnain fetnorum vẽditione. 567
Duplam non de omni re promitti opottebat, sed de his rebus quæ pretiosiores essent. 568
de Duplæ cautione præstauda vel non præstanda cauere.
Duplicatio. 454

E.

EAmus in ius. 410
Ecastor. 807
Ecce sisto me. 412
Eccere. 808
Edere. 433
Edictum peremptorium. 463. & 464
Edicti de bonorum possessionibus secundum tabulas testamenti verba quædam. 324
Edicti quo milites certa die adesse iubebantur, verba. 382
Edicto vt plurimum Senatores in curiam vocabantur. 181
Edicti eius sollemnia verba. ibid.
Edicto qua de re patres consulendi erant quãdoque significabatur. ibid.
Edicto patres in entiam vocabantur, & etiam qui aberant reuorabantur. 311
Edictis interdum cacedere vrbe atque Italia inbebant. 311
Edicta proponebant Consules comitia habituri. 148
Edictorum varia argumenta & genera. 310. & 311
Edictis propositis constitutiones diuulgari inbebantur. 356
Edicta ad omnium notitiam perferri iubebantur. 368
Edicta obseruari effectuique mancipari præcipiebantur. 360
Edicta principis manu subscribebantur. 363
Edictorum subscriptio. 307
Edictorum verba sollemnia. ibid.
Edictorum quæ ad interdicta pertinebãt species. 317
Edictorum formulæ & exempla. 320. 321. 322. & 323
Effari, & Effata. 134
Egregij boues. 16
Eierare sibi iniquum iudicem. 413. & 817
Ἐκλείθρα. 67
Eintate bunam eopiam. 817
Elephanti in Mauritania post sollemnem aspersionem sydus salutant. 39
Elensiniorum sacrorum symbola. 6
Elensiniorũ sacrorum initiatione, impij & scelerati voce præconis summouebantur. 16
Elicius Iupiter. 54
Elogia vxorum in monumentis. 795. & 796
Elogia virorum. 797
Elogia liberorum de parentibus. ibid.
Elogia parentum de liberis. ibid.
Elogia principum, clarorum virorum & ornatissimarum feminarum in Inscriptionibus statuarum. 834. & 835
Elogia in exheredationibus. 676
Elogia in legatis. 742
Emere vel vendeta damnabatur interdum heres. 732
Empriones & venditiones stipulationibus interpositis contrahebantur. 548
Emptor à venditore stipulabatur, vacuam possessionem tradi. 567
Emptionum variæ leges. 565
Emptor in vacuam fundi venditi possessionem à venditore, vel alio mandatu eius induci debebat. 568
Encautum speciale Imperialia scrinia habebant. 365
Ἐντολῶν nomine, mandata intelligenda. 368
Ephemerides. 603
Epidamni mutata appellatio boni ominis gratia. 102
Epicurus Hermaco cõmẽdat Metrodoti liberos. 690
Epicuri Testamentum. 764
Epistolæ quandoque ad heredes scribebantur. 778
Epistolæ ad Senatum à Iulio Cæsare conuersæ ad paginas & ad formam memorialis libelli. 846
Epistolarum inscriptiones. 845
Epistolarum quæ ab Imperatoribus ad Senatum populumque Rom. mittebantur, exordium. 845
Epistolarum, quæ ad Imperatores scribebantur, principium. ibid.
Epistolarum principiis salus adscribebatur. 845. & 846
Epistolarũ subscriptionibus bonæ preces, & vota pro salute Imperatorum adijciebantur. ibid.
Epistolarum ad Imperatores, & Imperatorum ad Præfectos & Præsides exempla. 846
Epistolas verbo, Vale, claudebant. ibid.
Epitaphium Virgilij. 759
Equestris Fortuna. 57
Equi & mulæ vti venirent. 554
Equum emptorus solui iubebat statum. ibid.
Equum vendere. 390
in Equorum & mulorũ emptione, de sanitate & noxa stipulari emptor consueuerat. 555

E Republica. 240. & 241
E Repub. esse quod censuissent, Senatores iurabant. 281
Ericina Venus. 56
Eripere exta. 23
Esse in Senatu potestate. 247
Εὐχαὶ. 119
Euentuia affirmabant, quæ precabantur. 82. & vt bene ac feliciter res quas adgrediebãtur euenirent, precabantur. 71
Euersoribus bonis interdicebatur. 459
Euictionis nomine, emptor interdum simplam, interdum duplam stipulabatur. 567
ne Euictionis nomine teneretur, interdum pacisebatur venditor: 568
pro Euictione quanti venditorẽ præstare oporteret, vt plurimum in venditione dicebatur. 567
pro Euictione vti caueri oportet. 567
Εὐχριμισμὸς. 12
Euocatio species militiæ. 382
Euocationis Deorum carmen. 60.70.71
Ex animi sui sententia, iurabant. 812. & 813
Exectationes sollemnes. 121
Excedere iubebantur, qui relegabantur. 539
Exemplum scriptum, & eodem Exemplo scripta. 367. & 368
Exceptiones à Prætore postulabantur & impetrabantur. 449
Exceptionum propriæ appellationes. 453. & 454
Exceptiones variè concipiebantur. 450. & 451
Exceptionum quarũdam speciales formulæ. 452. & 453
Exclamationes eorum, qui angustiis premebãtur. 844
Exercitor omnium nauium suorum factũ præstare debebat. 604
Exercitor nauis sæpe magistrum ei imponebat. ibid.
Exercitus comitiis centuriatis imperabatur. 148
de Exercitibus Senatusconsulta. 294. & 295
Exercitus lustrabatur. 389
Exercitus ignominia affecti. 269
Ex fide bona. 417
Exheredationis formulæ. 674. & 675
Exheredatio noua notæ causa. 676
Exheredatio liberorum nõ nisi graui de causa fiebat. ibid.
Exheredari de inofficioso vti agerent. 429. & vti contra eos pronuntiaretur. 512
Exhibitoria edicta. 319
Exhibitoria interdicta. 435
Exigere sarta tecta. 578
Exilium triplex. 540
Eximij porci, & tauri. 16
Eximiæ hostiæ. ibid.
Ex iure manum consertum. 420
Expiabantur portenta, ostenta & fulguta. 140
Exposcere votis. 119
Exta spirãtia adhuc & palpitãtia consulebãtur. 23
Exta inspici, consuli, prosecari, dari, reddi, portrici, in aras imponi dicebantur. ibid.
Exta Bona, læta, felicia, & cõtrà, Extra non bona, tristia, irata. 25. & 26
Exta regalia, & muta. 27
Exta vnde dicta. 28
Exta dare. 28. & 31
Extemplo. 134
Extispices, & extispicia. 23
Extranei, non item sui heredes sub qualiber conditione heredes scribi poterant. 670

F

FAbiorum cognomen. 837
Fabius & Apronius dediti Apolloniatibus. 270
Fabij in Senatu dicta sententia. 198
Fabius Maximus ædem Veneris Erycinę vouit. 232
Fabius Pictor Delphos missus. 234
Facere dicebantur, qui sacrificabant. 22
Faciendum cutauerunt, idémque probauerunt. 577
Faciendum curauit heres. 793
Fecit in Titulis, munumentorum. ibid.
Factum quod imperasti. 390
in Factum actiones. 431. & exceptiones. 454
Fagutalis Iupiter. 54
Falcidiæ legis capita duo. 177
Falcidiæ legis cautiones & iudicium. 503. & 504
Fallacia fulmina. 140
Falsum Testamentum esse vel non esse vti pronuntiaretur. 539
Familiæ erciscundæ iudicium. 484. 485. & 486
Familiæ emptor. 653
Familiæ interdum legabatur. 725
Familiares Lares. 56
Familiaria fulmina. 140
Familiaria sepulchra. 802
Fana vnde nominata. 225
Far non nisi tostum, ad rem diuinam purum censebatur. 9
Far Pium & rostum in sacris. 35
Fasti dies. 465
Fauentia. 11
vt Fauerent, Deos orabant. 85
Fauere linguis, in rebus diuinis quæ publicè fiebant, imperabatur. 10
Febri, aiæ consectaiæ. 63
Februatus, dies in sacris. 35 & 131
Februum, & Februare. ibid.
Februris, seu Februalis, aut Februata, Iuno. 55
Februus pater. 555
Feliciter, faustis acclamationibus familiatis erat vox. 821
Felix Fortuna. 57
Felix Sylla appellatus. 837
Feminis habiti honores. 259
Feretrius Iupiter. 54
Ferire hostem. 388

Ferite hostiam. 20
Fetię cōceptiuæ certis & sollemnibus verbis cōcipiebantur. 131
Fetus, abstinere litibus, iurgiis & opere iubebantur. 130
Feriarum imperandarū verba quędam sollemnia. 131
Festis diebus aditi Prætor quibus ex causis poterat. 461
Feriatis diebus audiri custodiæ poterant. 530
Ferre opem. 86
Ferre ad populum. 246
Ferebantur ad populum leges. 151
Ferte iudicem. 470
Ferrum. 75
Festus Pompeius à Macrobio laudatus. 16
Fetiales ad res reperendas mittebantur. 383
Fetialium præfatio. 399
Fibræ in extispiciis obseruabantur. 84
Fibræ iecoris. ibid.
Fides penes auctorem erit. 844
Fidei se, non potestati committere. 398
Fidei nomen, opem atque auxilium significat. 87. & 820
Fidem populi Rom. & fidē plebis vel fidē Quiritium implorabant. 819. & 820
Fidem multum implorare. 820
Fidem Cæsaris. ibid.
Fidem nonnunquam alicuius Dei specialiter implorabant. 87
Fideicommissum apud Prætorem petebatur. 462
Fideicommissorum verba sollemnia. 746. & 747
Fideicommissum ab eo ad quem legitima hereditas, vel bonorum possessio peruentura esset, dare concedebatur. 743
Fideicommissa vti relinquerentur. 748
Fideicommissorum & legatorum differentiæ. ibid.
Fideicommissorum Græcorum exempla. ibid.
Fideicommissa non palam modò, sed & tacitè quandoque relinquebantur. ibid.
Fideicōmissa hereditatis quibus verbis relinquebantur. 686
Fideicommissa dabantur à legatariis. 744. & 747
Fideicommissa precatiuis verbis relinquebantur. 746
Fideicommissarius desiderabat periculo suo adiri hereditatem. 504
Fideiussor emptionis & euictionis. 568
Fideiussor conductionis. 574
Fideiussoris dādi onere venditor cōuentione interdum liberabatur. 568
Fideiussorem ob euictionem dare mancipij venditor non debebat, nisi hoc nominatim actum esset. ibid.
Fideiussores verbis obligabantur. 642
Fideiussores quibus verbis interrogabantur. 643
Fideiussores rem pupilli saluam fore à tutoribus dabantur. 458. 640. & 643
Fideiussores à magistratibus municipalibus dabantur. 644
Fideiussor adhiberi omni obligationi poterat. ibid.
Figere dona. 34
Figi leges. 152
Filius familias heres quandoque instituebatur, si de potestate patris exisset. 670
Filiosa. legabatur cùm sui iuris esset factus. 736
Filius purè exheredandus erat. 673
Filius qua testamenti parte exheredari debebat. 675
Filij filiæve vti exheredatentur. 674. & 675
Filius interdum exheres scribebatur cum elogio. 675
Filij non sine magna causa exheredabantur. 676
Filius interdum non mala mente parentis, neque nocæ causa exheredabatur. ibid.
Filios domo exigentes patres, in conspectum suū venire vetabaor. 825
Filio post mortem patris quandoque legabatur. 736
Filijfamilias vindicatio vti fiebat. 419
Filij postumi duobus modis instituebantur. 664
Filius peculia prælegare patres solebant. 715
Filiæ pater sæpe sub conditione nuptiarum legabat. 716
Fines agri qui venibat nominari & demonstrari consueuerant. 561
de Finibus regendis Arbitri sumebantur. 478
de Finibus variæ iorer vicinos coortouersiæ incidere solebant. 481
Finium regundorum iudicium. 472
Firmare omen. 70
Fissum iecoris. 25
Florę ab agricolis supplicabatur. 62
Floralia quando & quare à veteribus instituta. 63
Flumen viuum. 8
Flumina in venditione recipiebantur. 558
Fluonia Iuno. 55
Fœdus æquum, & fœdus non æquum. 407
Fœdera quinque inter populū Romanū & Carthagioieosem. 340
Fœdera, quæ inter populum Romanū & Iudaicū intercesserunt. 405
Fœderum specialia exempla. 399
Fœdera peregrinorum. 406
Fœderum formulæ. 398
Fœdera iureiurando vti firmarentur. 399
Fœdera Ro. cum Latinis populis. ibid.
Fœderum initiis caput generale apponi consuetum. 402
Fœderum tria genera. 406. & 407
Fœderibus interdum comprehendebantur ij quibuscum amicitia & societas erat. 406
Fœderum clausula, vt eosdem amicos atque inimicos haberent. 405

Foutis Inducti iuſcriptio. 832
Forda, ſiue horda bos. 16
Formularum nomine actiones ſæpe appellantur. 432
Formularum concipiendarum gratia ſolebant aditi Iuriſconſulti. 432.547.& 656
Formularum mœota conceptio tandé euanuit. 436 & 663
Formularij Iuriſconſulti. 432
Foro cedere. 602
Fortuna variis nominum appellationibus colebatur. 57
Fors Fortuna. 57.& 59
Fortunæ Primigeniæ & Equeſtri ædes votæ. 509
Fortunare, in precationibus. 73
Fratres appellabantur rectores proninciarum & comites. 353
Fratres populi Rom. Hedui. 264
Frequens Senatus. 296
Frons Genio conſecrata erat. 43
Fructus omnimodo præſtabantur in bonæ fidei iudiciis. 508
Fructus pendentes venibant. 557
Fructus prædiorum in vicem vſurarum nõnumquam cedebant. 596
Fructuarius vſumfructum vindicans, quid intendebat. 475
Fructuarius per arbitrum ædes reficere cogebatur. 477
Frugi ſolus nominatus Piſo. 837
Frugi mancipia. 251
Frumentum vt venibat. 557
Fugitiuum ſeruum non eſſe, promitti ſolebat. 550
Fulgor dium & renouatiuum. 540
Fulmina læua. 25
Fulminum varia genera. 540
Fuluius Prætor Indos magnos Ioui opt. max. vouit. 109
Fundere praces. 328
Fundi petendi formula. 419
Fundum petiturus, nomen eius & quo loci eſſet, dicere debebat. 420
Fundus quandoque venibat deducto vſufructu. 560
Fundi plures ſpecialiter nominatim vno inſtrumento emptionis interdum venibant. ibid.
Fundi venditor eum vel libarum, vel ſeruum eſſe dicebat. 561
Fundus nonnunquam cum inſtrumẽto venibat. 563
Fundi venditor interdum quædam acceſſura dicebat. ibid.
Fundi venditor quædam nonnunquam recipiebat. ibid.
Fundi locati vẽditor curare debebat, vt apud emptorem quoque eadem pactione colono perfrui liceret. ibid.
Fundus ita quãdoque venibat, vt eum certa mercede conductum venditor haberet. 563.& 564
Fundus interdum commiſſoria lege venibat. 564
Fundi in diem quandoque addicebantur. 564
Fundus colendus vti locabatur. 574
Fundorum locationibus leges dici ſolitæ. 574. & 575
Fundi cum legabantur, nominibus propriis deſignabantur. 706
Fundorum propriæ appellationes. 559. 560. & 706
Fundus Seianus ſuperior & inferior. 706
Functi regionibus diuidebantur. 625.& 487
Fundos confinibus, vel regionibus in quibus ſiti erant, vel alia demonſtratione, deſignabãt. 561. & 706
Fundus vti optimus maximus venibat. 561. legabatur. 706
Fundus aliquando legabatur, vti inſtructus erat; vel cum inſtrumento, vel cũ omnibus quæ ibi ſiue in eodem erant. 706. & 707
Fundus legabatur, ſicut eſt, vel, vti poſſedi. 707
Fundus cum agello, cum caſa, cũ villicis legatus. 708
Fundus legabatur nonnumquam cum exceptione & detractione aliqua. 708
Fundi legati alienatio ſæpe prohibebatur. 708.& 709
Fundi proprietatem teſtator legabat. 712
de Funere mandata morientium. 749
Funeris cntam vni alicui mandabant morientes. 750.& 751
Funerum indictiuorum præconia. 813
L. Furius ędam Iunonis Moneræ vouit. 232
Furem ſeruum non eſſe, promitti ſolebat. 550
Furem inſequentes quid clamabant. 822
Fures pluribus actionibus tenebantur. 506
Furti actio. 506. eius formulæ. 422
Furtis & noxis ſeruus ſolus promittebatur. 550

G

GAditanum fœdus. 153
Gagatis Ispidis odore ſanitas venalium explorabatur. 549
Galbæ vox extrema. 14
Galbæ caput haſta ſuffixum. 852
Galienus vti impoſtotem vltus eſt. 545
Galieno quid imprecatus ſit populus. 98
Galli ſiniſtrorſum circumagebantur. 42
Galli Fanonij Iocandi teſtamentum. 754
Gallorum regulis à Senatu miſſa munera. 262. eorum legatis gratiæ à Senatu actæ. 279
Gallorum legati in Senatu de Marcello queſti. 274
Gallici belli metus. 289
Gelenius Dionyſij Halicarnaſſ. interpres notatur. 58
Gemmæ legabantur. 701
Genua attingebant ſupplicantes. 845
Geminus Ianus. 52

Genibus nixæ ſupplices mulieres Deos orabant. 45
Genio quæ preces fieri ſolebant. 67
Genio frons ſacrata. 43
Genius ſanctus. 49
Genitrix Venus. 56
Gentius Illyricorum rex. 272
Germanici animam agentis extrema dicta. 753.
Germanico honores decreti. 257
Gladio in eos animaduertebatur. 539
Gladiatorum, qui ſe ludo vendebant auctoramentum. 838
Gladiatoribus imperabatur, vt ferrum reciperẽt. 838
Gladiatorium munus interdum teſtamento dare heredes damnabantur. 732
Glebulaturis. 30
Graccbus augnr fuit. 133
Gracchus legem Aufidiam diſſuaſit. 146
C. Gracchi amici, Repub. inimici indicati. 249
Grădiuus Mars. 55
Græciæ populi in vna teſtamentorum vi atque auctoritate conueniebant. 652
Græcoſtaſis. 265
Granum turis. 30
Gratiæ iis qui de repub. bene meriti erant agebãtur. 249
Gratiæ ab ſenatu agebantur legatis, qui auxiliũ populo Rom. bellis laboranti poſtulabantur. 279
Gratias diis ob beneficia accepta, vel vbi res bene ac feliciter euenerant, agi moris erat. 98. & 228
Gratias quandoque Senatui agebant legati ob beneficia accepta. 276
Gratiis interdum landes miſcebant. 251
Gratum id eſſe Senatui. 219
Gratulati diis. 99. & eiuſmodi Gratulationum exempla. 98. & 99
Gratulandi cauſa interdum legati Romam mittebantur. 276
Gratulationum voces. 821
Grauidæ mulieres reſoluto crine Innonem Lucinam precabantur. 45
Gregorij Theologi, Nazianzeni epiſcopi, teſtamentum. 460
Grundiles lares. 56
Grunij Corocotræ teſtamentum. 756
Gnipſſa, Maſaniſſæ filius. 271. legatus Romam venit. 279
Guſtus vini proficiebat, vt improbare liceret. 556

H

HAbitatio quo pacto excipiebatur. 558
Habitatio gratis concedebatur. 620
Habitatio legabatur. 715
Hadoindi, Cenomannicæ vrbis epiſcopi, teſtamentum. 771
Hadrianus moriens quid exclamauerit. 792
Hæc pars maior videtur. 204
Haruigæ, ſeu Harugæ hoſtiæ. 16
Haruſpices ex Hetruria primùm acciti. 23
Haruſpicas cor, pulmonem, iecur, fel cæſarũ boſtiarum inſpiciebant. 24
Haruſpices Græci quid in iecore obſeruabant. 25
Haruſpices conſuli, & conſulti reſpondere dicebãtur. 138
Haſtæ ſubijciebantur ea, quæ publicè venibant. 570. & 571
Haſta locationis. 583
Hedui à Senatu fratres conſanguineique appellati. 264
Heliogabalus quomodo ſalutabatur. 848
Herceus Iupiter. 54
Hercle. 807
Hercules variis nominum appellationibus invocabatur. 56
Herculis ſacro mulieres non licebat intereſſe. 70
Herculis quædã ſacra, maledictis & execratione celebrabantur. 72
Herculis in concilio Deorum dicta ſententia. 200
Herculi aperto capite res diuina fiebat. 41
Herculi ſacra qui faciebant, alium Deum inuocabant nullum. 68
Heredis inſtitutio, caput Teſtamentorum. 673
Heres inſtitui, niſi vt certo demonſtraretur, nemo poterat. 662
Heredes quibus verborum formulis inſtituerentur. 661
Heredes interdum inſtituebantur etiam qui nõdum nati erant. ibid.
Heres interdum cernere inhebatur. 670
Heres ſcriptus cum cretione, vel ſine cretione. 671
Heres interdum intra certum tempus adire hereditatem inhebatur. 674
Heres interdum, vt alium heredem faceret, rogabatur. 687
Heres interdum damnabatur emere, vel vendere. 732. & 733
Heres damnabatur inſulam ædificare, vel reficere. 733
Heredes aliquando cum creditoribus hereditariis de certa debiti parte remittenda paciſcebantur. 649
Heredes vel ex aſſe inſtituebãtur, vel ex partibus. 665
Heredes nonnunquam ex partibus quæ poſtea adſcriberentur, inſtituebantur. 666
Heredes quandoque plures ſine partibus, vel coniunctim, vel ſeparatim, ſcribebantur. 667
Heredes vel purè inſtituebãtur, vel in diem certum, aut incertum. 669

Heredes

Heredes interdũ, ex æquis interdũ ex deiparibus partibus instituebantur. 669
Heredes plures ita quandoque scribebantur, vt te & verbis coniungerentur. ibid.
Heredes sub certa conditione quandoque scribebantur. ibid.
Heredes interdum in nomẽ Testaméris adsciscebantur. 671
Heredes aut scribebantur, aut palam nuncupabãtur. 673
Heredes in ius & locum defuncti succedebant. 674
Heredes aut instituti dicebantur, aut substituti. 677
Heredes, primi, & secundi. ibi.
Hereditas sæpenumero venibat. 566
Hereditatis emptæ stipulatio quibus verbis concipiebatur. 566. & 637
Heres restituere rogatus hereditatem adire & restituere pet prætorem cogebatur. 462. & 504
Hereditatis petitio. 479
Heres ab eo qui rem hereditatiã pro hetede, vel possessore possidebat, hereditatem petebat. 474
Hereditatis possessor petitori satisdabat. 440
Hereditates, vt & legata, merentibus dabantur. 673
Herfiliæ precatio. 68
Hiero Syracusanorum rex auxiliũ Romanis pollicetur. 280
Hircanus Pontifex ad amicitiam renouandam legatos Romam misit. 265
Hispaniæ legati de magistratuum auaritia & superbia questi. 273
Histriones à populo petebant, vt eos benignè audiret. 838
Histrionum elogia. 836
Hoc age. 14
Hoc amplius censeo. 201
Holographum testamentum. 655
Homines certi vel incerti legabantur. 704
Homicidij pereudi formula. 419
Honor diis haberi vti diceretur. 33. & 34
Honorem Diis immortalibos haberi. 230. & 231
Honorem præfari quando solebant. 841
Honores iudicere, mactare, iustaurare, celebrare, persoluere. 33. & 34
Honores tuis, & viui. 34
Honoris Deorum ergô ludi fieri dicebantur. ibid.
Honores à Senatu peregriuis, quorum opera Reipub. vsui fuerat, habebantur. 251
Honores regibus à Senatu habiti. 262
Honesta missio. 408
Horti veuales inspiciebantur. 557
Hospes, in Epiraphiis. 796
Hospitalis Iupiter. 54
Hospiralia fulmina. 140
Hospitium publicè contrahebatur. 268
Hospitium renouabator. 846
Hospitium publicum. 281
Hostia pura. 9
Hostia si ad aras fuisset vehementius reluctata, amouebatur. 17
Hostiæ etymon. 20
Hostia vti caderet, & in quam partẽ, vereres observabant. 22
Hostiæ probari, duci, admoueri, stare, feriri, cadere, cædi, mactari, immolari, dicebantur. 16
Hostiarum varia genera. 16. & 33
Hostiæ vti probarentur. 16. & 17
Hostiæ maiores interdum vouebantur. 109
Hostiarum & victimarum nomina cõfundit auctoritas. 16
Hostis, vinctus, mulier, virgo, à quibusdam sacris arcebatur. 10
Hostem ferire. 388
Hostes à Senatu iudicabantur ciues qui contra patriam arma cepissent. 292
Hostium iudicatorum exempla. 292
Hostes interdum iudicabant solos partiũ duces. 293
Hostes interdum, nihil pacti, in fidem populi Ro. se dedebant. 398
Hostium legatis Senatus extra vrbem dabatur. 282
Hostium legatos excedere iubebat Senatus. 283. & 284
Hostibus euenire optabant, quæ auertebantur. 124
Hostibus dedi Senatus decernebat, qui turpem cum hostibus pacem fecisset. 270
Hostibus vti dederentur ij quos Senatus dedendos censuerat. 398
Hostilij Lares. 56
Huiusque Diei Fortunæ templum. 57
Huiusce, & Huiusque differentia. 58
Hypotheca quemadmodum contrahebatur. 594
Hypothecariæ actionis exitus. 492
Hypetocha pignoris quandoqoe obligabatur. 595
ab Hypotheca quandoque recedebatur. 597

I

IAcet hic. 780
Ianus pater. 48. & 49
Ianus in omnibus sactificiis precationibusq; primus inuocabatur. 51
à Iano precationes auspicabantur. ibid.
Ianus initiorum omnium potestatem habere credebatur. ibid.
Ianus Clusiuij seu Clusij, Gemini, Quirini, Consiuij, Iunonij & Curiatij nominibus colebatur. 52
Ianum à se clausum Imperatores testatom relinquebant. 141
Icta victima. 20
Idem in me. 813
Idibos pecuniam veteres exigebant. 600

Idulis ouis. 16
Iecur in extis diligentissimè tractabant. 24
Iecur sine capite, triste portentum. 26
B. Ignatij martyrium. 543
Ignis acclamatio. 822
Ignominiosa missio. 408
Ignosce, orat. 844
Ilicet. 535. 844. & 853
Ilienses à Senatu fratres consanguineique appellati. 264
Imagines in foro municipiove poni Testatores iubebant. 732
Immane pro non bono. 102
Immolare quid. 21
Immussulus, auis. 135
Imperator Iupiter. 54
Imperatores quibus verbis Senatum alloquebãtur. 189
Imperatores in quæ verba rescribebant. 330. 331. & 332
Imperatores quãdunque comperentem iudicem, vel eum cuius de ea re notio erat, adeundũ rescribebant. 331. 332. & 333
Imperatores ad desideria rescribentes agendi potestatem, modò directis, modò obliquis verbis faciebant. 333. & 334
Imperatores his, quos æquum postulare iudicabant, quibus verbis rescribebant. 334
Imperatores his, quorum desideria iniusta & à ratione abhorrere videbantur, quomodo rescribebant. ibid.
Imperatores de iure certo & minimè controverso, quibus verbis rescribebant. 335. 336. & 337
Imperatores, vbi nulla dubitandi occasio erat, quemadmodum rescribebant. 339
Imperatores quibus verbis monerẽt instruerẽtve supplicantes. ibid.
Imperatores quibus verbis improbare se supplicantium preces & desidera testabantur. 340
Imperatores tacitis obiectionibus quomodo occurrebant. 341
Imperatores quibus verbis accusandi facultatem supplicantibus faciebant. ibid.
Imperatores aditum ad restitutionis in integrum beneficium quo modo dabant. ibid.
Imperatores vti ad cõsultationem Præsidum de pœnis reorum rescriberent. 346
Imperatores interdum siue causa se cõsuli rescribebant. 348
Imperatores variè appellabantur à Procõsulibus & Præsidibus in suis Relationibus & consultationibus. 349
Imperatores à militibus appellati & consalutati. 393
Imperatores quidã testamento inter liberos imperium diuiserunt. 691
Imperatorum elogia. 834. & 835
Impensæ funeris modus statuebatur à testatore. 752
Imperiosus Manlius. 837
Impetrita auguria. 136
Impij sceleribusque contaminati sacris arcebantur. 9
Imploro atque obtestor. 80
Implorare fidem. 819. & 820
Implorationis voces, Porro Quirites, & Ciuis Romanus sum. 820
Imponere aris. 52
Impostoris pœna. 545
Imprecationes variæ. 122. 123. & 124
Imprecationes in se vel in alios, de quorum salute solliciti erant factas, quibus verbis auertere solebant. 124
Impubes libripens esse non poterat, neque antestari. 653
Impulsor Iupiter. 54
Inaugurati. 137
In bona ire iubeo. 456
Incendiaria auis. 135
Indicere, sacrorum verbum erat. 35
Indicta supplicatio. 36
Indictiua funera. 823
Indicibus præmia à Senatu proponebantur. 248
Indigites Dij, quorum nomina vulgari non licebat. 56
Indutiæ. 407
Indutiarum pactum. 408
Inebriæ aues. 135
Inferæ aues. 135
Inser signum in hostem. 387
Inferna, seu infera fulmina. 140
In hostium numero habere. 242
Inite suffragium. 147
Initia rerum agendarum à precationibus capiebantur. 47
Initiatis, quæ mysteriis tradebantur, inter se vulgare licebat. 6
Inuges hostiæ. 16
Iniuria facta, aut aliquod maledictũ, duplici modo purgabatur. 817
Iniuriarum actionis formulæ. 423. & 539
In ius eamus. 410
In ius veni, sequere ad tribunal. ibid.
In ius ambula, In ius te voco. 411
Inofficiosum testamentum. 429
Inquilino interdum in venditione cauebatur. 558
Inquilini Idibus Quintilibus migrare solebant. 573
Inquisitionis tempus postulabatur. 530
Inscriptiones votorum pro salute & reditu susceptorum. 115
Inscriptiones addebantur Deorum signis, item donis quæ figebantur aut sacrabantur. 128
Inscriptiones signorum vti conciperentur. 129
Inscriptiones lapidum in agris. 481. & 482
Inscriptiones accusatorum. 523
Inscriptiones monumentorum. 780. & 792
Inscriptiones monumentorum Hispaniensium. 799. & 800

Inſcriptiones. 50.126.127.128.129.142.562.578.622.730.731.732.750.753.754.755.828.829 830. 831.832.833.834.835.836.
Inſicia. 28
Inſpiciebantur exta diuinationis cauſa. 23
Inſpectionis extorum forma. ibid.
Inſtitor tabernæ præponebatur. 603
Inſtrumentum venditionis ædium, ex veruſtis membranis deſcriptum. 559
Inſtrumẽta quodam initium totius ſnæ ſcripturæ habere Iuſtinian. conſtituit. 572
Inſulam fieri, fabricari, ædificari, fulciri ſpondes? 635
Inſulam ædificare interdum heres damnabatur. 733
Intentionis actorum verba, Aiu & Dico. 416.& 444
vt Inter bonos bene agier. 417
Interceſſionem quãdoqne Tribuni plebis pollicebantur. 304
Interdictum vti poſſeditis. 434
Interdicta de vi. ibid.
Interdictum qnod vi aut clam. 505
Interdum vnde vi. 505
Interdicti exemplo. 436
Interdicta Prætor in albo propoſita habebat. 317
Interdicta à Prætore reddebantur. 434
Interdicta edebantur. 435
Interdicta aut probibitoria erant, aut reſtitutoria aut exhibitoria. 435
Interdictorum formulæ. 317.318.319.434.435.436
Interdictio bonorum & eius formula. 460
Interdicendi verbum nonnunquam Prætor in edictis vſurpabat. 319
Interrogatio, Recténe omnia? 850
Interrogatio diſcedentium, Nunquid vis? 850
Interrogatio, Quid noui? 850
Interrogatio legatorum. 284
Interrogatio, Quid agis? 849
Interrogatio, Satin ſalue? 849
Interrogationum quæ in iure fiebant formulæ & exempla. 772.& 443
Interrogationes Reorum. 530
Interrogationes Teſtium. 531.& 532
Interrogati legibus rei. 525
Interrogati fideiubebant. 643
Inuentor Iupiter. 54
Inuecta & illata inquilinorum & colonorum. 573. & 574
Innictus Iupiter. 54
Inuictus Hercules. 56
Innoco te. 80
Inuocatio. 69
Io triumphe. 394
Io Pæan. ibid.
Io Saturnalia. 822
Ioci militum, qui currum triumphantis ſequebantur. 395
Ionis varia cognomina. 52
Iouis, recto caſu. 48
Ionem cæteróſque Deos in orationibus præfabantur. 48
Ione fulgente agi cum populo nefas erat. 134
Iratos Deos ijs eaoptabant, quibus imprecabantur. 121
Irati dij, Propitiis opponuntur. ibid.
Iratos Deos eſſe credebant inſanientibus, infelicibus atque ærumnoſis. 122
Ire in ſuffragium. 247
Ire, vel tranſire in alia omnia. 203
Ire in ſententiam. 204
Ire in conſilium. 512.& 513
Irrita vota aduerſantur ratis. 112
Irrita tura, irrita præſagia, irritæ preces. 512.& 513
Iſidis dies puri. 8
Iſidis ſacris operam dantes mulieres vitorum conſuetudine abſtinebant. 8
Iſidis ſacrorum cauſam prætexebant, quæ noctẽ amantibus negabant. 8
Iſſenſes legati apud Senatum queſti. 272
Ita me deus amet, & Ita me dij ament. 809
Ita viuam. 810
Ita Deos velim mihi propitios. ibid.
Iterduca Iunu. 55
Iter emebatur, cedebatur. 613
Itineris modus. 614
Iuba ſocius atque amicus à Senatu appellatus. 260
Iubere proprium erat populi. 145
Iuda pontifex legatos Romam ad amicitiam ſocietatémque iuogeodan miſit. 264
Iudaicus populus legatos Romam miſit ad amicitiam ſocietatémque iungeodam. 264
Iudex competens. 331.& 332
Iudex addicebatur. 413
Iudea quibus verbis à Prætore dabatur. 418
Iudea datus ſi diem ſuum obiiſſet, vel excuſatus eſſet, alius in eius locum ſufficiebatur. 465
Iudices ex conſenſu litigantium abſque compromiſſo plerumque dabantur. 465
Index dabatur, qui legis Falcidiæ inter heredem & legatarios rationem haberet. 504
Index quid ab Arbitro differat. 507.& 508
Iudex poſtquam ſemel ſententiam dixerat, index eſſe deſinebat. 514
Iudices per præconem pleraque loquebantur. 535
Iudex quæſtionis pronuntiabat ſententiam. ibid.
Iudicis reiiciendi formulæ. 413
Iudicis officium in ſingulis cauſis & controuerſiis. 473.& 474.& 507
Iudicis familiæ erciſ. officium. 484.484
Iudicis communi diuidundo officium. 486.& 487
Iudicis finium Regundorum officium. 478.& 482
Iudicis officium in actione ad exhibendum 487. in actione metus cauſa. 488. in Actione negotiorum geſtorum 489. in noxali iudicio. 490. 491. in Actione ſi quadrupes pauper. 491. in actione legis Aquiliæ. 492

in Actione ſerui corrupti. 491. in Actione hypothecaria. 492. in Actione damni infecti. 493. in Actione aquæ pluuiæ arcendæ. 473. in liberali iudicio. 494. in iudicio dotis. 495. & 496. in iudicio tutelæ. 498
Iudicis officium dari in cauſa legati. 499
Iudicis officium in Arbitrariis actionibus. 489
Iudicis officio, poſt iudicium acceptum & litem conteſtatam, omnia incumbebant quæ in iudicium deducebantur. 509
Iudicis rogandi mos maiorum. 843
Iudicem ferre. 413
Iudices, qui de pollutis à Clodio ſacris quærebãt à Senatu laudati. 251
Iudices poſtulabantur à prætore. 413
Iudices de aleodis liberis decernebant. 463
Iudices dabantur à Magiſtratibus, & iis qui iuriſdictioni præerant. 464. & 465
Iudices quandoque ab ipſis principibus dabantur. 465
Iudices cum litigatoribus quandoqua ſermones habebant. 470
Iudicum datorum variæ appellationes. 470
Iudices teſtibus, tabulis & inſtrumentis ſibi rem probari poſtulabant. 472
Iudices, verbo Dic, aduocatos cauſam narrare & agere inbebant. 472
Iudices de conſilij ſententia pronuntiabant. 513.
Iudices quæ de re cognouerant, pronuntiare quoque cogendi erant. 513
Iudices excuſabantur incidente infirmitate, aut aliqua probabili occaſione ſuperueniente. 513
Iudices duo ex tribus datis vno abſente iudicare non poterant. 513
Iudices nonnunquã da calumnia accuſatoris pronunciabant. 544
Iudices priuatarum litium vti pronuntiarent. 512
Iudices in pronuntiando profitebantur ſe ex animi ſui ſententia facere. 536
Iudices iurabant in leges. 816
Iudicium pronuntiatione Iudicis finem accipiebat, & ſouebatur. 514
Iudicium vulgatis obſectatio. 919
Iudicium dabo. 313. 314. 315 & 316
Iudicium non dabo. 316
Iudicium dabatur in hæc verba, Si paret. 413
Iudicia à prætore poſtulabantur. 414
Iudicia priuata. 470
Iudicia certa lege conſtituebantur. 525
Iudiciorum priuatorum forma. 471
Iudiciorum publicorum formulæ. 521
Iudiciales ſtipulationes. 437. 438. & 439
Indicandi verbo rogatus venditor rei ſuæ pretium dicebat & conſtituebat. 548
Indicarum ſolui. 438
Ingalis Iuno. 55
Iuge auſpicium. 537. & 538
Ingera ſingula agri certo pretio aliquando veniebant. 560
Iulius Cæſar actorum ſenatus conficiendorum auctor. 212
Iulij Cæſaris teſtamentum. 757
Iulio Cæſari laus impertita. 251
Iulio Cæſari decreti honores. 255. & 256
Iulius Frontinus vetuit omnino monumentum ſibi fieri & extrui. 759
Iulius Paulus ſcripſerat librum de formulis teſtamentorum. 774
Iuliæ Maximæ epitaphium. 796
Iuliæ & Papeæ popeæ legis aliquot capita. 177
Iuliæ legis de adulteriis capita. 177. 178
Iuliæ legis de vi publica & priuata verba quædam. 179
Iuliæ legis iudiciariæ verba aliquot. 179
Iumenta paria interdum vendebant. 555
Iumenta venibant per præconem. 569
Iumentorum venditor ſolebat promittere, eſſe, bibere vt oportet. 553
Innouis varij turbi & appellationes. 54
Iunonis Lucinæ opem parturientis implorabant. 63.
Iununi Soſpitæ & Monetæ ædes votæ. 109
Iunonis Lacinæ templum ſpoliatum. 233
Iunonius Ianus. 52
Iupiter, id eſt Iouis pater. 48
Iupiter & Tellus ab agricolis inuocabantur. 62
Iupiter omen auertat. 103
Iupiter miniandus à Cenſoribus locabatur. 582
Iurare verbis conceptis. 815
Iurare in nomen, in verba, in actã, in leges. 816
Iurabant qui magiſtratu abibant conſules. 816. & 817
Iurare ſe non feciſſe, & Nolle factum. 817
Iurare perpetuum morbum. Ibid.
Iure cæſum videri. 538
Iure vocatæ tribus. 148. & 149
Iurgare & Iurgium. 130
Iuriſdictio vrbana & peregrina. 296
Iuriſiurandi in iure delatæ formulæ. 515
Iuriſiurandi variæ erant formulæ pro cõtrouerſiarum varietate 515.
Iuro per. 814
Iurati ſententiam dicebant. 356
Iuſiurandum aris tactis præſtabatur. 814
Iuriſiurandi quod à iudicibus præſtabatur formula. 817
Iuriſiurandi extra iudicialis formulæ. 817
Iuriſiurandi, quo Tribunus milites adigebat, formula. 379
Iuriſiurandi condicio appoſita heredum inſtitutionibus 669 libertatibus datis 696 legatis. 738 fideicommiſſis. 743
Iuriſconſulti interdum coràm viua voce, interdũ per epiſtolas ab abſentibus conſulebantur. 371. & 372
Iuriſconſulti quæſtioni per epiſtolam propoſitæ reſponſum ſubiiciebant. 372
Iuriſconſulti reſcribere dicebantur. 373

Iurisconsulti iudiciorum, & stipulationum, formulas componebant. 432. & 547
Iurisconsulti ad scribenda testamenta adhibebãtur. 656
Iurisconsulti opiniones suas quibus verbis enunciabant. 375
Iurisconsultorum verba quædam peculiaria. 375. & 376
Iurisconsultorum partes & munia. 377
Iurisperiti illius, quo libellos agento Diocletiani & Maximiani rescripta emissa sunt, nomen desideratur. 342
Ius reuocandi domum, vel reuocandi forum. 463
Ius ordinarium. 434
Ius pecoris ad aquam appellendi. 616
Iusiurandum militum. 379. & 380
Iusiurandum in Actionibus tam in personam quàm in rem quibus verbis concipiebatur. 416. & 418
Iusiurandum in litem. 310
Iusiurandum de calumnia. 315
Iurisiurandi quod aduersario deferente suscipiebatur, formulæ. 515. & 516
Iurabat debitor pignote suo esse. 595
Iusiurandum cautionibus adscribi consuerat. 598
Iusiurandum omne execratione finiebatur. 812
Iusiurandum cum publicè præstandum erat, adhibebantur qui præiurationes facerent. 813
Iusiurandum vniuersi Senatus. 817
Iureiurando interposito controuersiæ interdum distrahebantur. 514
Iustitium index moris erat in Tumultu. 289
Iustitium luctus & mœstitiæ causa indicebatur. 289
Iustitium remitti tumultu sedato solebat. ibid.

K

Κακοσχίσμονες. 63
Kalendæ vnde dictæ. 131
Kalendis Ianuarijs inuicem fausta omnia precati solebant. 100
Kalendis pecuniam fœnori dare solebant veteres. 600
Kalendarium codicem fœneratorum vacabant. ibid.
Καρπός. 430
Καρπισμὸς. ibid. & 653
Καρυκες, calatores, præcones. 131
Κύριε ἐλέησον. 88

L

LActantes hostiæ. 16
Lacus luctinus. 583
Lampsaceni, vt in amicitiam populi Rom. reciperentur, orarunt. 264
Lampsaceni coronam auream Ioui attulerunt. 278
Lanx vas sacrorum. 32
Lancibus exta dabantur reddebantúrque. 32. vt & tura. 29
Lances legabantur. 700
Lapis vnctus 48. & 481
Lapis memoriæ Othonis inscriptus. 806
Latitionibus congiarij quid acclamari solitum. 821
Lares variis nominum appellationibus colebantur. 56
Latium Permarinum ædes. 116
Latibus familiaribus vti supplicabatur. 67
Latiaris, seu latialis Iupiter. 54
Lauari potè. 8
Laudari auctor. 449
Laudatiunes vulgares. 840
Lauerna Dea furum. 63
Lauerna cum Mercurio fraudibus furtiuis præesse ctedebatur. 67
Laudes & grates simul dijs agebantur. 99
Laudes gratijs admistæ. 251
Laudes militares. 392
Lautia 262. 266. 268. & 281
Lectæ oues. 16
Lectores in Epitaphiis bene valere quandoque iubebantur. 806
Legati Delphos missi, Apollinis Pythij consulédi causa. 234
Legati cum donis ad Syphacem missi. 262
Legati in Comitio stabant. 265
Legati ante omnia petebant sibi Senatũ dari. 270
Legati sociorum & amicorum variis de causis Romam veniebant. 271
Legati mittebantur à Senatu, qui in re præsenti de socinrum inter se controuersiis cognoscerent. 272
Legati interdum gratulandi causa Romam mittebantur. 276
Legati ob beneficia accepta gratias quandoque agebant. ibid.
Legati plerunque dona Ioui Capitolino ferebãt, & vt in Capitolio sacrificare liceret postulabãt. 277. & 278
Legati interdum auxilia populo Rom. bellis laboranti pollicebantur. 279
Legatis hostium Senatus extra vrbem dabatur. 282
Legati hostium vrbe & Italia intra paucos dies excedere inbebantur. 282
Legati, vbi res poscebat, à Senatu mittebantur. 285
Legati ad renouandam cum regibus amicitiam, donáque ferenda mittebantur. 285
Legati decem more maiorum mitti consueuerãt. 285
Legati quinque ad regem Persea missi. 286
Legati terni missi in Africam. 286
Legati à Senatu ad disceptandas controuersias missi, vti pronunciarent. 286
Legatis Allobrogum, comperto eorum indicio, præmia decreta. 249
Legatis Neapolitanorum & Pæstanorum gratiæ à Senatu actæ. 350

Legatis ſociorum & amicorum, locus lautiáque præbebantur. 281
Legatorum ſociorum, & boſtium differentia. ibid.
Legatis quæ munera mittebantur. 291. & 288
Legatorum mandata quemadmodum audiebantur. 284
Legatum fideicommiſſúmve plerumque relinquebatur ad opus publicum faciendum. 730
Legatum heredi à ſemetipſo dari non poterat. 744
Legata vti adimerentur. 745
Legata interdum adimebantur & ad alios transferebantur. 745
Legata ſæpe conferebantur in tempus liberorũ. 736
Legata à ſubſtitutis repeti ſolebant. 745
Legata directis verbis, legitimis, ciuilibus & imperatiuis relinquebantur. 698
Legatorum annuorum formulæ. 724
Legata ſeruis alienis dabantur. 728
Legatorum, quæ putè ab initio data erant, dies quandoque proferebatur. 736
Legata quandoque dabantur cum præfinitione annorum. 736
Legatorum quatuor genera. 698
Legabantur res omnes tam mobiles, quàm ſolæ 699
Legabatur pars bonorum & pars hereditatis. 711. & 712
Legari prælegatíve quæ cuique ſpecialiter ſolerent. 715. 716. 717. & ſeq.
Legabatur quandoque ex pluribus ei, qui nouiſſimus ſuperuixiſſet. 725
Legabatur Populo, Ciuibus, Reipub. Collegio & Municipibus. 729. & 730
Legabatur illud aut illud. 733
Legabatur pluribus res eadem. 734
Legabatur ſæpius eidem, eodem teſtamento. 735
Legata interdum putè dabantur, interdum iis dies apponebatur 735
Legabantur ſub condicionibus dandi, faciendi vel non faciendi aliquid. 737
Legabantur ſæpe ſerui ſub condicione. 738
Legatum ſub condicione nuptiarum. 738
Legatum ſub condicione cautionis. 738
Legabatur ita nonumquam, vt niſi condicioni adſcriptæ legatarius paruiſſet, Legato caderet. 739
Legabatur interdum ſub modo. ibid.
Legabatur cum demonſtratione. 740
Legatarij vel fideicommiſſarij elogiis ornabantur. 741
Legata vel ab omnibus generaliter heredibus, vel nominatim ab vno, relinquebantur. 741. & 742
Legata & libertates vt ab heredibus præſtarentur, iubebatur. 742
Legabatur quandoque à pluribus quidem heredibus, ſed vnus ex his præcipere & præſtare iubebatur. 742
Legabatur non à primis tantum, ſed & ſecundis heredibus. 473
Legatario plures actiones propoſitæ. 499
Legatario iuſtæ partis vindicatio dabatur. 499. & 500.
Legatarij in poſſeſſionem mitti deſiderabant. 456
Leges Rogari & ferri ad populum dicebantur. 152
Leges ſuadebant & diſſuadebant. 146
Legum prima verba. 152
Legum initiis adſcribebatur tribus, quæ prima ad ſuffragium ferendum vocata erat. 152
Legum vulgares clauſulæ. 153. & 154
Legum ſanctiones. 154. 155. & 156
Leges figi dicebantur. 152
Leges in æs incidebantur. 363
Legum quarumdam exempla. 156. & 157
Legum veteſtarum fragmenta. 171. & 172. 173. 179. 175
Legum antiquarum particulæ quædam. 176
Legis de Veſpaſiani imperio latæ caput. 170. 171
Lex Cornelia de veneficiis 177. & de ſicariis, & 178
Lex Clodia. 153
Lex Seruilia. 164
Lex Thoria. 159
Lex vetus de aquæ ductibus. 156
Lex antiqua de viatorum præconúmque decuriis. 157
Lex Iulia de maritandis ordinibus 177. & de adulteriis. 177. & 178. de vi publica & priuata. 178. & 179. iudiciaria. 179.
Lex Mamilia. 481. & 482
Lex Aquilia. 492
Lex Agraria Rulli. 176
Lex Faicidia. 177
Lege agere. 433
Lege agito. 433
Lege agi iubebatur in ſupplicio ſumendo. 538
Legum dictio, ſpecies augurij. 70. & 136
Leges variæ in ſeruorum venditionibus dici conſueuerant. 552. 553. & 554
Leges in pecudum venditione dictæ. 554. & 555
Leges in ædium venditione olim dictæ. 557. & 558
Leges in fundorum venditione dictæ. 560. 561. & 562
Leges venditionum. 566
Legis Commiſſoriæ formulæ, & exempla. 504
Leges aliquot ſpeciales in pignorum venditione dictæ. 565
Lex, quæ ferè ſemper venditionibus adiiciebatur. 562
Leges cenſoriæ. 581. & 582
Lex operi faciendo dicta. 576
Libare. 37
Libationis formula. ibid.

Liber parer. 49
Libri Sibyllini. 227
Libri Numæ Pompilij combusti. 235
Lenonem non esse seruum interdum cauebatur. 550
Lentulorum cognomen. 837
Leptitani amicitiam & societatem populi Rom. rogauerunt. 264
Liber populus. 405
Libellis principes adibantur. 327
Libelli dati Imperatori, & subscriptiouis exemplum. 327
Libelli græcè concepti exemplum. ibid.
Libelli desideria & precea appellabantur. 328
Libelli appellatorij. 518
Libelli dimissorij, qui & apostoli dicebantur. 519
Libelli ab accusatoribus dabantur, offerebantur, vel apud acta deponebantur. 522
Libellorum inscriptionis conceptio. 523
Libellorum formula ex Odoramno mouacho. 523
Libelli latitantis debitoris bona suspendebantur. 570
Libellus inuentæ & amissæ rei proponebatur. 839
Liberale indicium vti exercebatur. 494
Liberator Inpiter. 37
Liberatio legabatur & quemadmodum. 726
Libera Fortuna. 57
Liberi qui in potestate erant, Prætoria cognitione petebantur. 462
Liberos alendos esse decernebant Indices. 463
Liberti Testamentis adsignabantur. 749
Libetri in quæ sepulcra inferrentur. 802
Libertus alimenta, cibaria, vestiaria plerunque relinquebantur. 720
Libertus vti directo & per fideicommissum daretur. 693
Libertas seruis plerunque dabatur, sub conditione rationum reddendarum. 694. & 695. quandoque etiam sub aliis conditionibus. ibid.
Libertas interdum sub iutisiurandi condicione relinquebatur. 696
Libertas quandoque seruis relinquebatur, si per aliquot annos heredi seruissent. 697
Libertas quibus verbis renuncabatur. 698
Libertas sicut dari, ita & adimi codicillis Testamento confirmatis poterat. 777
Libertatem recuperabant à Senatu, qui iniuria venierant. 275
Libertatem deberi. 462
Libertatibus adscriptæ quædam conditiones. 697
Libitina, seu Libentina Venus. 56
Libripens. 653
Libræ anri seu argenti legabantur. 699
Licet Consulere? 371
Licet Rogare? 531
Licet antestari? 411
Licet de Repub. loqui? 184. 185
Licet testeris, Signent licet. 572
Lictor animaduertete populum iubebat, Consule theatrum introeunte. 502
Lictor summouebat populum. ibid.
Lictoribus quid imperabant Consules. 302
Lictores de reis sumere suppliciũ iubebantur. 537
Lictores populum magistratibus via decedere monebant. 824
Licitationes fiebant manu sublata, aut sublato digito. 583
Ligna legabantur. 704
Ligures à Senatu in libertatem restituti. 275
Limites qui fundum tangebant, in modum agri non cedebant. 560
Lino ad obligandas tabellas & litteras vtebantur vereres. 572
Lis, seu Res. 415
Lis vindiciarum. 440
Litare, & egregiè, seu prospere litare. 52
Literarum, quibus principes consulebantur, verba. 545. & 544
Literarum apices suos ac proprios Imperialis scrinia habebant. 365
Literarum obligatio. 599
Litora quæ fundo vendito coniuncta erant, in modum agri minimè computabantur. 560
Litigatores compromittentes inuicem stipulabantur. 624
Litibus & iurgiis vt abstinerent, feriis imperabatur. 130
Liuia moriens funeris curam amicis quibusdam mandauit. 751
M. Liuij in Senatu dicta sententia. 199
Λόβους in hepate haruspicea Græci spectabant. 25
Locatio. 573
Locationes prædiorum vt plurimum incipiebãt à kalendis Martiis. 576
Locationes tam vrbanorum quàm rusticorum prædiorum in lustrum seu quinquennium fiebant. 575
Locationes interdum inducebantur. 583. & 584
Locationum leges. 574. & 575
Locatum fundum, locatásve ædes vendena quid curare debebat. 558. & 563
Loca religiosa vel sacra in modum agri venditi minimè computabantur. 560
Loca Legatia decernebantur. 281
Locorum sacrorum differentiæ. 131
Locrensium legati in Senatu questi. 272
Locrensibus pax data. 406
Locurij templum. 235
Lucem facere dicebantur Saturno sacrificantes. 40
Lucetius Inpiter. 53. & 54
Luci qui fundum tangebant, in modum agri non cedebant. 560
Lucia Volumnia carmine Saliari celebrata. 141

Luciani interpres reprehensus. 436.& 651
Lucifera Minerua. 55
Lucina Iuno. 53.& 66
Lucina Minerua. 55
Lucrinus lacus primus locabatur. 102
Luctus Senatusconsulto minuebatur. 590
Ludi interdum vouebantur. 109.111.& 235
Ludi magni à quibus voti. 109
Ludorum Apollinarium origo. 510
Ludi votiui pro Augusti salute facti. 111
Ludi Apollinares. 258
Ludi sumptu publico facti. 235
Ludi seculares centesimo quoque anno celebrabantur. 813
Ludorum puerilium verba. 851.
Lumina in venditione recipiebantur. 558
Luminum seruitus. 617
Luna, eadémque Lucina. 66.& 67
Lustrabatur exercitus. 789
Lustrandæ classis forma. ibid.
Lustrum conductionis. 575
Lyconis testamentum. 765
Lympha ac Bonus Euentus ab agricolis inuocabantur. 62

M.

MActare, verbum sacrorum. 21
Macte virtute esto. 391
Mactus hoc vino nferio esto. 37
Mæcenatis votum de prorogando vitæ spacio. 122
Magistratus ædes arásve vti dedicarent. 126
Magistratibus quo verborum temperaméto potestas dabatur. 544
Magistratibus mandabatur, vt operam darent, item vt curarent. 245
Magister sæpe naui præponebatur ab exercitore. 604
Magistri vtriusque militiæ quo honore ab Impp. decorantur. 355
Magnus Iupiter. 53
Magnus custos circi Hercules. 56
Magna, seu maxima, Iuno. 55
Magmentum. 21. & 117
Maiestatem populi Romani comiter conseruét. 405
Maiores hostiæ. 16
Maiores xxv. annis ætate probata rerum suarum administrationem recipiebant. 459
Maiori ob iustum errorem subueniebatur. 432
Mala verba. 12
Malæ fortunæ fana publicè dicata. 63
Male dicere. 91
Maleuenti in Beneuentum mutata appellatio boni ominis gratia. 103
Malleus, quo victimas feriebant. 15
Malluuium latum. 7
Mamiliæ & Pedoceæ legis capita quædam. 169
Mammosa Fortuna. 57
Mamurius Veturius carmine Saliati celebrabatur. 41
Manalis fons. 134
Mancinus propter inuidiam fœderis Numantini, hostibus deditus. 270
Manceps. 583
Mancipario. 572
Mancipationis solemnia. 419
Mancipio dare. 573
Mancipia olim venibant per præconem. 569
Mancipia interdum manumissionis causa donabantur. 610
Mancipiis cibaria præstari patresfamilias Testamento interdum cauebant. 721
Mandabat quis negotia sua geri, fundum emi, alteri credi & alia ad genus. 585.566.& 587
Mandare verbum haruspicum. 140
Mandata varia pro rerum & negotiorum varietate Legatis dabantur. 285
Mandati, quod aliena gratia contrahebatur, exempla. 587
Mandatorum Præsidibus in pronuncias proficiscentibus dabantur certa verba. 367
Mandatorum principalium capita quædam. 368.
Mandatis quid comprehendebatur. 369. & 370
Mangones quidquid erat in venalibus quod displiceret, aliquo leuocino abscondebant. 549
Mane vnde dictum. 102
Manens Fortuna. 57
Manes, dij inferi, dicti. 57. & 102
Mania mater Larum. 241
Manilius rerum vendendarum leges ciuibus suis composuerat. 549
Manubiæ trinæ Iouis. 540
Manumissionis causa aliquando seruus donabatur. 553
Manumissus testamento, quando fiebat liber. 698
Manumissio quo modo & quibus verbis fiebat. 827
Manus iniectio in vindicatione. 418.& 419
Manus iniectio quibusdam pactis excipi solebat. 553
Manum ori admouebant adorantes. 45
Manum conserere. 420
Manu sublata. licitationi se offerebant ij qui ad publicorum conductionem accedebant. 583
Manus abluebant tem diuinam facturii, tem precaturi. 7
Manus puræ quibus non erant sacris arcebátur. 6
Manus puras tam à sordibus & illuuie, quàm à cæde & sanguine, in sacris exigebant. 6.&7
Manibus & pedibus illotis, prouerbia. 7
Manibus in cælum sublatis precabantur. 44
Manibus in cælum sublatis vota suscipiebantur & nuncupabantur. 118
Marcellus rēplum Honori & Virtuti vouit. 109, idem triste omen, astu, in melius vertit. 42.
Margaritarum linea subrepta, dici debebat numerus. 421

Margarita

Margarita legabantur & liueæ margaritorum. 701
Mariti condemnatio in iudicio dotis. 496
Maritus res vxoris extra dotem constitutas, quãdoque eius voluntate administrabat. 609
Multi vxoribus dotem legare solebant. 716
Maritus interdum aliud pro dote, interdum & aliquid supra dotem vxori legabat. 717
Marito lucro quandoque dos cedebat conuentione. 612
Mariti vxoribus ea quæ earum causa empta parataque essent, legare consuecuerant. 719
Mariti ita interdum vxoribus legabant, vt & liberis consulerent. 719
Mariti vxoribus mundum & species auri argentiue & bonorum vsumfructum legabant. 718
Marius Priscus repetundarum reus. 251
Marius hostis iudicatus. 292
Martialis Iuno. 55
Martij vatis duo carmina. 139
Mars pater. 48. & 49
Marspiter in precibus, recto casu absque vllo obliquo antiquitus vsu tritum erat. 46
Martis variæ appellationes. 55
Martis ædes Gallico bello vota. 109
Matrem negotia filij gerere, testamento nonnunquam cauebat pater. 689
Matres deas omnes appellabant. 49
Matrona Iuno. 55
Matronæ templorum solum crinibus quandoque verrebant. 46
Matronarum Rom. post insignem acceptam cladem precatio. 93
Matronis à Senatu gratiæ actæ. 250
Matronis decreti honores. 259
Maruta mater. 49
Matutæ deæ res diuina vti fieret. 68
Masanissa à Scipione rex appellatus. 260. & donis ornatus. 261
Masanissæ legati auxilium ad bellum Romanis pollicentur. 280
Mascula Fortuna. 57
Masculum ius. 30
Maxima hostia. 16. & Ara 10.
Maximi cognomen. 837
Mediales hostiæ. 16
Medicus Apollo. 55
Medici elogium. 836
Meditrinalia. 100
Mediusfidius. 807
M. Megonij testamentum. 717
Mehercle. 807
Melius ominare. 105
Mellarium vas. 168
Memoriam defunctorum non sollicitari testabantur. 840
in Mensa & inter scyphos libata diis dapes, & bene precari mos erat. 90
Mensam tangebant precantes. 45
Mensa nummularia. 599
Mensori mercedes communi vtriusque litigantium sumptu soluebantur. 483
Mensores mittebantur à Iudice. 482
Mensorum officium. Ibid.
Mensores adhibebantur, vbi emptor vel venditor scire vellent, cuiusmodi ager veniret. 560
Mensores operum & ædificiorum. 578. & 579
Mensura dicenda erat, cùm res mensura contineretur. 421. & 423
Mensura vini proficiebat, vt appareret quantum emeretur. 556
Menti supplicabatur. 67
Menti ædes vota, librorum Sibyllinorum monitu. 104
Mentio facta in Senatu. 185
Merces olim venibant per præconem. 569
Merces ad vectigal pertinentes, in commissum quando cadebant. 582
Merces per vicos clamabantur. 840
Mercurius lucro & fraudibus præesse credebatur. 67
Mercurius à mercatoribus rogabatur vt lucra tribueret. ibid.
Mendici gentilium his qui eleemosynam largiebantur, deos propitios precabantur. 122
Merentibus, seu meritis diis reddi vota dicebantur. 113
Metelli pontificis Vestam ex incendio rapientis precatio. 93
Q. Metelli in Senatu dicta sententia. 199
Metello Nepoti metus cõminatorio Senatusconsulto incussus. 242
Merum super altaria infundebatur. 30
Mica tutis ibid.
Milesiorum legatis ab Senatu gratiæ actæ. 279
Milites qui ex acie Cannẽsi profugerãt, item qui Rhegium iniusto bello occuparant, qua ignominia affecti. 268. & 269
Milites quando iureiurando sacri cœpere. 378
Milites quomodo in verba consulis iurasse dicebantur. 380
Milites quandoque inter se coniurabant. 386
Milites iurabant militia se nisi post completa stipendia recessuros. 381
Militare sacramentum. 380. & 381
Milites in nomen, & verba principum iureiurando adigebantur. 381. & 102
Milites primi citabantur in delectu quorum noiã bonum aliquem euentum portendebant. 81
Militea citati ad nomina respondebant. 381
Milites citati interdum morbo contico vel emeritorum stipendiorũ aut vacationis pretextu se excusabant. 381
Milites edicto plerumque certa die adesse iubebantur. 382
Milites victores ex pugna redeuntes clamorem faciebant o litera geminata. 391

Milites qui fortiter pugnauerant, ab imperatore pro concione laudibus & donis militaribus ornabantur. 392
Milites carceribus custodiæ causa apponebãtur. 528. & 529
Milites quibus modis olim testabantur. 774
Militibus concessum erat ex certa re heredes instituere, & circa institutionem separare species bonorum. 774
Militibus scriptis dies præfiniebatur, quo adessent. 380
Militibus sanguinolentis ex acie redeuntibus quid dici soleret. 391
Militiæ genera tria. 382
Militia legitima. 382
Militia legabatur. 702. & 733
Minaces fibræ. 26
Minari exta dicebantur. 26
Minervæ vatij situli & appellationes. 55
Minerua propter procurationem olivæti ab agricolis invocabatur. 62
Minister pro popa. 15
Minister, qui victimam cædebat, priusquam eam ferret, rogabat, Agerétne. 15
Minoribus XXV. annis in integrum restitutionis auxilium à Prætore indulgebatur. 432
Minores circumventi & decepti in integrum restituebantur. 445
Minorum prædia rustica vel suburbana, alienari, prætore inconsulto non poterant. 460
Miserere precor. 88
Misericordiam per ea quæ catissima erant, exposcebant. 843
Misetum me, & miseram me. 844
Missionum genera. 408
Mitti in suffragium centuriæ dicebantur. 147
Modus agri in fundorum venditione plerunque dicebatur. 560
Modus pronuntiatus in fundo vendito cùm deerat, sumebatur portio ex pretio. 560
In modum agri quæ cederent & computarentur nec ne. ibid.
Mola salsa hostiam spargebant. 21
Mola quid. 55
Molitet iacere, mortuis precabantur. 97
Monera Iuno. 55
Monitoria fulmina. 140
Monitoria edicta. 310
Monebant dij per exta. 24
Monumentum plerumque sibi fieri testatores mandabant. 751. & 752
in Monumenti tutelam quantum relinqueretur, Inscriptionibus exprimebatur. 805
in Monumenti cultum quantum agri cederet Titulis declarabatur. 805
Monumenti locus ira aliquando venibat, ne quis eò inferretur. 563
Monumenta emebant comparabántque. 795
Monumenta sua vt rosis quotannis ornarentur, curæ prisci erat. 805. & 806
Monumentorum titulis doli mali clausula subici solebat. 806
ex Monumentorum titulis, clausulæ notandæ. 800
Monumentorum leges, 801. & 802
in Monumentorum titulis solemne erat cauere de personis quas eo inferri nas esset. 802. & 803
Monumenta interdum sibi duntaxat faciebant. 803
Monumenta quandoque heredes non sequebantur. ibid.
Monumenti interdum alienatio prohibebatur, 807. Idque interdum pœna adiecta quæ ærario, vel arcæ Pontificum inferretur. 804. & 805
Monumentorum inscriptiones. 806
Mopsuestia amica atque socia populi Rom. 264
Morbus sonticus, etiam inuitis iumentoribus ac iudice, diem differebat. 314
Morientes mandata dabant, quæ heredes legatariósve curare volebant. 749
Morientes desiderabant amicos sui esse memores. 752
Morientes vltionem necis suæ mandabant. 753
Morientes nonnunquam anulum tradebant vni ex heredibus. 692
Morientium suprema de funere suo mandata. 750
Morticinium ne quid adesset, in quibusdam sacellis cautum erat. 127
Mortuorum memoriam nunquam sollicitari, ad eorum mentionem testabantur vetetes. 96
Mortuis vulgò precari solebant vt eis terra leuis esset. ibid.
Mortus precabantur, vt placidè quiescerent, & molliter iaceteot. 97
Mortuorum memoria aliquando damnabatur. 270
Mortuis terram grauem & onerosam imprecabantur. 97
Mortuis vale dicebant. 852
Mouere castra. 387
Mugitus hostiarum diros auersabantur. 18
Mulieres quibusdam sacris prohibebãtur interesse. 10
Mulier nulla lege prohibebatur, omnia sua bona in dotem dare. 608
Mulier res quæ extra dotem in domum mariti attulerat, in libellum conferebat. 609
Mulier in dote dãda quandoque pecuniam, necnon & mancipia recipiebat. 609
Mulier quandoque pacisebatur, ne dos à se peteretur. 612
de Muliere alenda pactis dotalibus quandoque cauebatur. 612
Mulieres post nocturnum opus aqua sumpta se se purificabant. 8
Mulieres quibus diebus Isidis sacris operam dabant, item Cerealibus secubabant, & virorum

vitorum consuetudine abstinebant. 8. & 9
Mulieres Herculano sacrificio abstinebant. 10
Mulieres duæ Campanæ in pristinam libertatem redditæ. 275
Mulieres si prægnantes venirent, sanas esse nõ præstabat venditor. 550
Mulieres Romanæ per Herculem non iurabant. 807
Mulieres quo gestu rituque Diis supplicarent. 45
Mulierum aliquot ornatissimarum elogia. 835
Mulieribus quibuslibet legata vti dabantur. 724. & 725.
Muliebris Fortuna. 57
Mulæ & equi quandoque ita venibant, vt experiendi potestas esset. 554
Mularum iugum, vel par, vel duo paria interdum venibant. 555
Mulorum & equorum emptor de sanitate & noxa stipulari consuenerat. 555
Mulra reo interdum irrogabatur. 544
Multarum duæ species. ibid.
Multa petebatur certa lege, & ob certam causam. 544
Multæ proponebantur in eos qui aduersus constitutra facerent. 360
Multitudini dies præstituebatur, antequam ab armis impunè discedere liceret. 293
Mundus vxoribus legabatur. 718
Munera appellabant, quæcunque deorum placandorum causa aris inferebantur. 34
Munera quæ regibus sociis & amicis mitti à Senatu solebant. 261
Munera quæ legatis mittebantur. 281. & 282
Municipin legatam pecuniam in aliam rem conuertere sine principis auctoritate non licebat. 731
Municipiis, seu municipibus quandoque legabatur. 730
Municipibus quandoque heres opus facere iubebatur. 730
Murtia Venus. 56
Musicani Massiniſſæ filio habiti à Senatu honores. 263
Mutatio vestis duplex Romæ. 290
Muta exta. 27
Mutus per æs & libram testari non poterat. 654
Mutui datio quibus in rebus consistebat. 592
Mysteria silentio & taciturnitate tegi volebant. 5
Mysteria & arcana profanis aperire & enuntiare nefas habebatur. 5

N

N. L. literæ ampliationis. 535. & 556
Narcisso decreti honores. 258
Narses Eunuchus. 832
Natalis rogabatur, vt candidus veniret. 67
Naufragi vestes cum quibus euaserant, in templis suspendere solebant Tabulam votiuam ponere. 117
Nautica pecunia, quibus olim legibus & conditionibus mutua dabantur. 593
Nauis cum instrumento venibat. 555
Nauis effigies fuit in asse. 87
Ne saluus sim. 813
Ne viuam. 813
Neapolitani legati in Senatu auditi. 280
Nefasti dies. 465
Negatoria actio. 421
Negotium Consulibus Prætoribúsve dari Senatus mandatis dicebatur. 245
Negotiorum gestorum actio. 489
Negritu, verbum augurale. 134
Nemotensis Minerua. 55
Nepotis cognomen à moribus traxit vnus Metellorum. 837
Nepotes postumi heredes instituebantur. 664
Neptes vel nominatim, vel inter ceteros, cabetedabantur. 675
Neptunus pater. 48
Nero propter impietatem sacris Eleusiniis interesse ausus non est. 10
Nerunis exercitum aduersus Asdrubalem properantem fastis precibus populus Rom. prosecutus est. 93
Neaus. 572. & 573
Ni particula, in spunsione & iudice fereodo. 414
Ni quis scinit, centuria, 148
Nil vos moramur P. C. 212
Nil morot. 544
Nomino, vel dico, Consulem. 149. & 150
Nomen distrahebatur 567. & legabatur. 702
Nomen quale erat, interdum venibat. 567
Nomen heredis ferre aliquaodo iubebantur heredes. 671
Nomen eius, cuius pecunia aliquod opus factum fuerat, operibus publicis in scribi solebat. 831
Nomina victimas ducentium in publicis lustris prospera eligebantur. 102
Nomina eorum qui magistratus perebant, accipiebantur, vel non accipiebantur. 150
Nomina eorum, qui ad senatusconsulta conscribeoda adhibiti erant, primis eorum versibus ponebantur. 213
Nomina dabantur in delectu. 381
Nomina quibus inisconsulti exempli causa vtuntur. 376
Nomina olim interpositis patariis fiebant. 600
Nomina facturi quid considerabant. idid.
Nomina, titulos debitorum, vnde appellabant. 600
Nomina inter coheredes, interpositis delegationibus, diuidebantur. 625

Nominum δυςφημίαν sedulò vitabant veteres. 102
Nominibus vt plurimum in tabulis, cuius tribus ciues essent, addebatur. 836
Nominibus olim adiectæ appellationes. 836. & 837
Nomnatim liberi exheredandi erant. 674. & 675. Nomioatim libertas danda erat. 693. & 694
Non feram, non togabo, non patiar agi. 300
Non placere. 309. & 248
Non liqoere. 535. & 536
Nonæ meusium certis & conceptis verbis calari solebant. 131
Nouatio quemadmodum fiebat. 644
Nox pro nocturno concubitu. 8
Noxæ dedere. 314
Noxa seruum solutum præstari, promittebant. 550
Noxale iudicium. 490. & 491
Nudabatur & spoliabatur reus, de quo supplicium sumebatur. 537
Numæ Pompilij libri cremati. 235
Numera senatum. 202
Numerus signatæ materiæ dicendus eratin vindicatione & actione furti. 420. & 423
Numina quæ pro frugum vbertate & copia invocabantur. 62
Numina læua. 63
Numina ignota vti precabantur. 60
Numi percutiebantur ad rerum præclarè gestarum memoriam. 396
Nummi legabantur. 699
Nummi veteres. 128. & 142
Nummulatij emptionibus adhibebantur, quorum fide nummi probarentur. 571
Nummulatij. 599
Nummularij plerunque literis notum faciebant, quantum quisque nummorum penes se haberet. 601
Nummularij quando patia, aut parem rationem feciſſe dicebantur. 601
Nummularij quando foro cedere dicebantur. 601
Nummulatij cùm foro cesserant, eorum bona venibant. 602
Nuncupare vota. 113
Nuncupare quid. 654. & Nuncupare palam 673
Nuncupatio testamenti. 653. & 654

O

OLitera clamorem faciebant milites à pugna redeuntes. 391
Obtura fulmina. 140
Ocimum cum maledictis ac probris seri consueuerat. 125
Oblatiua augurtia. 136
Obiurgatoria edicta. 310
Obligatio verbis quomodo contrahi dicebatur. 629
Obligatio qualiscumque esset quæ præcesserat, verbia nouari poterat. 644
Obscæna dicta, quæ mali omnis habebantur. 12
Obsecratio Iudicum vulgaris. 819
Obsequens Fortuna. 57
Obtestatio. 819
Obtestati deùm atque hominum fidem. 819
Obuios sibi ignoros aut quorum nomina nõ succurrebant, vti compellarant. 848
Olea pendens qua lege venire debebat. 556
Olea legenda quemadmodum locaretur. 580
Oleum vti veniret. 557
Oliuæ pendentis fructus vendebatur. 556
Oliuarius Hercules. 56
Ollarum numerus Titulis comprehendebatur. 806
Olli pro illi. 149
Omen. 12
Omen victoriæ fecit Augusto occursus agasonis cum asino. 102
Omen deus auertat. 104
Ominis boni gratia quæ ab antiquis superstitiose seruabantur. 025
Omina læta. 25
Omina bona studioſè amplectebantur veteres, & ea se accipere profitebantur. 101
Omina principiis omnibus inesse vulgò credebant. 102
Omina bona, fausta, candida, secunda, dextra, læra. 103
Omnia, mala, dira, infausta, sinistra, tristia, aduersa, funesta. ibid.
Omina mala detestabantur & auersabantur. 103
Omnium tristium exempla. 103
Omnibus faustis plerunque prosequebatur eos, quos saluos esse cupiebant. 100
Omnibus bonis prosequebantur ea quæ bene ac feliciter euenire cupiebant. ibid.
Omnibus malis ab incæptis deterrebantur veteres. 103
Omissa cautio incerti condicebatur. 435
Omnipoteus Iupiter. 53
Oueſimus prodrtioois insimulatus apud Philippum ad Romanos transfugit. 266
Onus aliquod qui humeris gestabant, qua voce transeuntes admonebant. 840
Opem vt ferrent, rogabantur dij. 26
Operam dare. 245
Operandi verbum in rebus diuinis. 22
Operarum stipulatio. 637
Operum publicorum aliquot notatu dignæ Inscriptiones. 833. & 834

Operibus publicis principis nomẽ, aut eius cuius pecunia id opus factum fuerat, scribi solebat. 821
Opifera Fortuna. 57
Opigena Iuno. 55
Opimi boues. 36
Opitulus, seu Opitulator Iupiter. 54.
Ops Consiua. 56
Opi, sedentes vota concipiebant, terrámque de industria tangebant. 119
Oportete, in formulis, Oportet Oportebítve, in obligationibus. 417
Optatæ, seu optimæ hostiæ. 26
Optio, seu electio plerunque legabatur. 734
Optimus maximus Iupiter. 52
Optimus vir Scipio Nasica à Senatu iudicatus est. 837
Optima lege, Optimo iure, in magistratibus creandis adiiciebatur. 351
Optimi cognomen primus Traianus meruit. 837
Optimus maximus fundus. 561. & 706
Optimæ, maximæque Ædes. 557
Opus faciendum quibus legibus locabatur. 376
Opus probabatur, & in acceptum referebatur. 579
Opus aliquod fieri qui iubebant, plerunque in tutelam eius aliquid relinquebant. 731.
Orare per superos, per patriam. 819
Orationes in Senatu his verbis P. C. interdum inchoabantur, & interdum finiebantur. 289. & 190
Orationes principum in senatu recitabantur. 299
Orationes aliquot principum. 297. 300. & 301
Orationes Imperatorum ad suos milites. 389
Orationum veterum quibus leges dissuadebantur extrema clausula. 146
Oratores à Iudicibus quandoque, vt sibi testes interrogare liceret postulabant. 538
Orbitatis vox vulgatissima. 842
Orbona dea. 63
ad Orientem conuersi precabantur. 43
Ornamenta triumphalia, consularia & prætoria à Senatu decernebantur. 257
Ornamenta legabantur. 702
Oscines aues. 135
Ossipagina vel Ossipago Dea. 855
Oues interdum legabantur. 704
Ouicula à clementia morum dictus. 837
Ouidij repetiti versus. 19
Ouium venditio vti fieret. 548
Ouium fructum qua lege venire oportebat. 554

P

PAbulum hybernum qua lege venire oportebat. 557
Pacem ac veniam à diis petebant. 89
Pacem deûm exposci, moris erat. 90
Pacis, quas Scipio Carthaginiensibus dixit, leges. 401
Pacis, quas T. Quintius Philippo Macedonum regi dedit, leges. 403
Pacis, quas Sylla Mithridati dedit, leges. 404
Pacis inter M. Antonium, Octauium Cæsarem, & Sex Pompeium initæ formula. 406
Pacis turpis spondendæ bostibus dedi Senatus decreuebat. 270
Pactionis in deditione factæ exemplum. 398
Pactiones seruorum cum dominis. 626
Pactum iudiciarum. 408
Pacto vti debitor liberabatur. 648
Pacta pignorum. 596
Pacta de non petendo perpetua, vel temporalia. 649
Pacta de non petendo in rem, vel in personam concipiebantur. ibid.
Pactorum quæ liberationis causa fiebant, exempla. 649
Pactis debiti pars heredibus quandoque remittebatur. 649
Pactis dotalibus prospici in casum liberorum de restitutione vel retentione dotis, aut certę partis, solebat. 611
Pactis dotalibus, de hereditate partis interdum cauebatur. 613
Pacuuij epigramma. 780
Paganicus Iupiter. 54
Παῖον, 20
Palatinus Apollo. 55
Pales dea, cui lacte fieri solebat à pastoribus. 64
Pallantis monumentum. 792
Pallanti decreti honores. 258
Pallori aræ consecratæ 62
Paludati exibant Consules. 291
Paludamenta, ibid.
Pamphiliorum legati ad renouandam cum populo Rom. amicitiam missi. 264
Pamphyliorum legati coronam auream Ioui attulerunt. 278
Papyrij Consulis celebre votum. 109
Παράφερνα. 609
Par an impar. 851
Patarij interponebantur nominis faciendi causa. 600
Parentes ab Impp. appellabantur Præfecti prætorio, Patritiique. 362. & 363
Parentes morientes interdum amicis liberos suos commendabant. 689. & 690
Parentes bona plerunque inter liberos testamento diuidebant. 691

Parentes frugi æſtimationem patrimonij ſui facere conſueuerant. 695
Parentes in titulis monumentorũ, infeliciſſimos ſe appellant. 798
Paraſiti in ſcena quid dictitabant. 838
Parasiti elegans epitaphium. 799
Parcere, Deos orabant. 90
Paret in fosmulis. 415
Paria, vel parem rationem facere. 602
Paries oneri ferendo in venditione recipiebatur. 558
Parricida quis dicatur. 554
Parricidæ, Cæſaris percuſſores appellati. 256
Parricidium, idus Martiæ, nominatum. ibid.
Parrea ſolebant in societate contrahenda conſtrui. 589
Parturientes Iunonis Lucinæ opem implorabãt. 65
Patum cauiſſe videri, quando pronuntiabat magiſtratus. 538
Paſcito lingoam. 31
Paſcua, in Tabulis cenſoriis. 583
Pareræ aureæ regibus dare. 261. & 262
Pareræ aoreæ Romam allatæ. 280
Pateris vina dabantur. 30
Patet deũm hominumque, Iupiter appellabatur. 33
Parer patratus, princeps fetialium. 385
Pater quandoque paciſcebatur, ne dos à ſe peteretur. 622
Patris patriæ cognomen Inlio Cæſari, item Auguſto à Senatu datum. 252. & 256
Patris patriæ appellationem primus Cicero meruit. 253
Patres dij omnes nuncupabantur inter ſolemnes ritus & precationes. 48
Patres Conſcripti. 189
Pater familias poterat in quot vellet partes hereditatem diſtribuere. 667
Parses in curiam Edicto vocabãtur, & etiam qui aberant reuocabantur. 311
Patria ſalutabatur ab his qui ex aliqua peregrinatione domum ſalui redibant. 40
Patrij lares. 56
Patronus deferente liberto, iurabat ſe patronum eſſe. 516
Patronus Senatus dictus Druſus. 837
Patroni ſeo Cauſidici ſeſe facetis & vrbanis dictis interdum laceſſebant. 472
Patroni & oratores cauſa perorata dicere conſueuerant, Diui. 472
Patsoni atque otatores præconis voce citabantur. 525
D. Paulus ſe cinem eſſe Rom. vociferans vetberum iniuriam deprecatus eſt. 811
Pecoris adaquam appellendi ius. 616
Pecora paſcenda locabantur. 580
Pecudes quemadmodum emi oporteret. 554
Peculij quantitas in mancipiorum vẽditione dicebatur. 552.
Peculia filiis prælegare patres ſolebant. 715
Peculia ſeruis cum libertate legabantur. 696. & 729
Pecunia mutua, vel gratuita dabatur, vel ſub vſuris. 592
Pecunia nautica, quæ & traiectitia appellabatur. 593
Pecunia mutua pleruncque ſub pignore dabatur. 594
Pecuniæ creditæ cautiones. 597
Pecunia data numeratáque probabatur multis modis. 598
Pecunia numerabatur ex domo, ex arca, vel ex menſæ ſcriptura. 598
Pedanei. 740
Pedeſtria auſpicia. 536. & 538
Peditibus ire in ſententiam. 201
Peierare verbis conceptis. 813
Pellex aram tangere vetabatur. 46
Penſiones Kalendis Martiis inferri ſolebant. 575
Pennis poſitis ad Deos adibant. 43
Penus interdum legabatur. 703
Per, præpoſitio Latinis idem quod ὑπὲ & μετὰ Græcia. 844
Per fidem. 808
Per Deum iuſiurandum. 808
Per ſalutem principis. 808. & 809
Per Genium Cæſaris. ibid.
Pes caput ſuum, & per caput alterius. 810
Per oculos ſuos. ibid.
Per Venetem viri iurabant mulieribus quas deperibant. 818
Per Iouem lapidem, ſolemne & ſanctiſſimum Romanorum iuſiurandum. 818
Per Iunonem plerumque mulieres, & molliores homines iurabant. 811
Per Deos orare. 844
Perannare. 65
Perdidiſſe, aut non tuliſſe tribum, quinam dicebantur. 253
Perduellionia iudicare. 522
Peremptalia, ſeu peremptoria, fulmina. 140
Peremptorium edictum. 463. & 464
Perendinus dies. 422
Perenne auſpicari & Perenne auſpicium. 536. & 538
Perimut. 844
Perferri leges dicebantur. 152
Permarint Lares. 56
Perpol. 807
Perrogati leges, item ſententiæ dicebantur. 152. 204
Perſes legatos ad renuntiandum amicitiam ad ſe miſſos eacedere iuſſit. 584
Perſes victus literas ad Senatum cum primi nominis titulo miſit. 260
Perſes Albæ mortuus publico funere elatus. 263
Peſeſtas, in precationibus. 64

Persoluere votum. 113
Pestanorum legati pateras aureas Romam attulerunt. 280
Pestifera auspicia. 26
Pestifera fulmina. 540
Pestilentia grassante libri Sibyllini adibantur. 227. item pax deorum exposcebatur. 20
Petitio hereditatis duplex, & eius formula. 474. & 475
Philippus Macedonum rex cum Annibale fœdus iunxit. 406
Philippi regis legati ad Senatum. 272
Philippi legati ad bellum contra Antiochum, auxilium, pecuniam & frumentum pollicentur. 279
Pia ruta, & Pinum far. 35
Pia bella. 385. & 386
Pius Metellus. 837
Piaculares hostiæ. 18
Piacularia auspicia. 136. & 138
Pignus pro debito & interdum creditori ipsi vendebatur. 565. & 596
Pignoris contrahendi formula. 594
Pignoris capiendi, distrahendi, addicendi ordo & forma. 514
Pignoris vel byporbecæ venditio quemadmodum fiebat. 565
in Pignore dando generalis conuentio bonorum, vel postea quæsitorum. 595
Pignora speciali conuentione, non tantum in sortem, sed & in vsuras quandoque obstringebantur. ibid.
Pignora & hypothecæ nonnunquam creditoribus cedebantur. 596
Pignorum superfluum interdum obligabatur. 595
Pileati festi quandoque venibant. 551
Pisanis agrũ pollicentibus à Senatu gratiæ actæ. 250
Pistor Iupiter. 54
Placet in sententiis. 187
Placere Senatui. 215
Placere pronuntiant Imperatores. 467. & 538
Placere cum aliquo agi. 246
Placida Venus. 56
Plaotoris testamentum. 762
Plandere spectatores iubebãtur peractis fabulis. 853
Plebiscitum Thermense. 168
Pleminius legatus à Locrensibus accusatus. 272
Plinij secundi liberalitas in mutuicipes suos lapidi insculpta. 623
Plutarchi interpres notatus. 14. & 41
Plutarchus Appiano antiquior. 326
Poculorum legarum. 760
Pœna constitutionibus addebatur contra earum temerarores. 360
Pœna quandoque stipulationibus adiiciebatur. 638
Pœnæ causa legatum. 789
Pœnarum quæ reis infligebãtur genera varia. 539. 542. & 543
Populus Romanus in legem sacratam seu tribunitiam iurabat. 816
Populi Romani precatio, cùm Fabij contra Veientes egrederentur. 93
Populonea Inno. 55
Polybij laus. 264
Pol. 807
Pollicitationum exempla. 623
Pollutii Venere non nisi abluto corpore ad sacra accedebant. 8
Pomona Inno. 55
Pomorum primitiæ quibus verbis sumebantur. ror
Pompeiæ legis de parricidis verba quædam. 180
Pomponius Atticus elatus est sine vlla põpa funeris. 749
Pondus infectæ materiæ diceodũ erat in petitione. 420. & 423
Pondus vel Pondo auri & argẽti legabantur. 699 item Pondo vasorum argenteorum. ibid.
Pontifex maximus in votis suscipiendis & nũcupandis verbis præibat. 118
Pontifices verbis sollemnibus præibant in dedicatione. 125
Pontificum collegiũ, ad quod referebantur quæstiones de religione. 233
Pontium duæ inscriptiones. 832
Porphyrius à versibus Orphei libros suos impios inchoauerat. 4
Porricere exta. 31. & 32
Porro Quirites. 820
Poscebantur iudices. 470
Possessor restituere iussus, vti cogeretur. 474
Possessor, vti damnabatur. 475
Possessor dicere cogebatur, vtrum pro herede, an pro possessore possideret. ibid.
in Possessionem ire. 456
de Possessione decedere. ibid.
Possidere iubere. 456
Possessio mala fide, vi, clam, precario. 434
Postem tenere solebant in dedicationibus templorum. 125
Postulationum aliquot exempla. 447
Postulatoria, seu postularia fulmina. 540
Postulare. 447
Postulo vti iudicem des. 413
Postulabantur suspecti tutores. 447
Postulabantur iudices. 479
Postumius dictator ædem Cereris, Liberi & Liberæ vouit. 233
Postumio consuli Senatusconsulto Respu. commissa. 237
Postumi filij, & nepotes instituebantur. 664
Postumi nominatim exheredandi erant. 675
Potestas erat in populo. 548
in Potestate Sensus esse. 247
Potestas magistratibus quo verborum tempera-

mento dabatur. 244
Potestas cognoscendi interdum à Senatu Consulibus dabatur. 248
Præbere cervicem. 18
Præciamitores, vel Præclamatores. 130
Præciæ. ibi.
Præcidanea agna & porca. 16
Præco singularum centuriarum suffragia renovociabat. 149
Præco eos qui plura suffragia tulerant, Consules, vel Prætores vel Censores renunciabat. 149
Præco pronuntiabat, Dixere. 534
Præco imperabat silentium. 535. & 824
Præconis voce olim venibant omnia tam privatim quàm publicè. 369
Præconis ad ludos seculares populum invitantis carmen. 823
Præcones reos, accusatores & patronos citabant. 525
Præconum vox in iudiciis sæpe exaudiebatur. 235
Præconum elogia in supplicijs sumendis. 545
Præconibus olim vtebantur ad conquirendas res amissas. 823
Præconiorum formulæ. 822. & 823
Prædam fideliter seruaturos se milites iurabant. 379
Prædator Iupiter. 54
Præs. 584
Prædes. 440
Prædibus, & Prædijs, populo cauebatur. 584
Prædij vēditor de tributo, & aliis onetibus dicebat. 562
Prædia inspici, antequam emptio contraheretur, solebant. 557
Prædiorum nomina. 709
Prædia legabantur vti instructa erant. ibi.
Prædia legabantur interdum cum hac adiectione, vti à me possessa sunt. 710
Prædiorum rusticorum & vrbanorum seruitutes. 616. & 617
Prædiorum vendēdorum legibus quid caueri solitum. 562
Præfabantur rebus omnibus agendis, Quod bonum, fanstum fortunatumque esset. 74
Præfatio fecialium. 392
Præfationes quædam testamentorum. 661
Præfationes triumphi. 395
Præfecti prætorio honorificæ appellationes. 354
Præfecti vrbi quibus titulis in rescriptis decorati. ibid.
Præfecti prætorio & Patritij ab Impp. appellabantur Parentes carissimi. 352
Præfecti Ægypti quibus verbis ab Impp. ornantur. 355
Præficæ. 853
Præfiscini. 858
Præheode futem, vox futem insequentium. 822
Præibat aliquis obsecranti, ne quid verborū præteritetur, aut præposterum diceretur. 68
Præibat aliquis in sollemnibus votis. 118
Præiudiciales actiones. 437
Præiudicia à prætore reddebantur. 436
Prælegatorum formulæ. 698. 699. & 715
Prælegatum heredi relictum duplici iure capiebatur. 745
Prælegata liberis relicta. 715
Præmia & imponitas proposita indicibus. 248
Præmia militibus post victoriam. 392
Præpetes aves. 135
Prærogatiuæ tribus suffragium ferebāt ante iure vocatas. 148
Præscriptiones. 526
Præsentanea porca. 16
Præsides & rectores provinciarum, Carissimi ab Impp. vocabantur. 350
Præsides quo verborum honore ab Impp. afficiebantur. 355
Præstites Lares. 56
Prætor Iudices & Arbitros dabat. 464. & 465
à Prætore Iudex vti postulareter. 413
Prætor in quæ verba Iudicem dabat. 418
Prætor bonorum possessionem dabat. 455. & 456
Prætor adibatur vt cōstitueret, vbi pupilli, vel alerentur, vel morarentur. 458
Prætor plerumque comminationibus aduersus turores vrebatur. 452
Prætor adibatur ab agnatis & propinquis prodigorum. ibid.
Prætoris erat æstimare an sua esset iniusdictio. 463
Prætor de alimentis quæ testamento & codicillis relicta essent cognoscebat. 461
Prætoriæ cognitiones. ibid. & 462
Prætor quasdam actiones non nisi causa cognita dabat. 464
Prætor, pluribus postulātibus actionem causæ, cognitionem in eligendo idoneiore adhibebat. ibid.
Prætor vt actiones dabat, ita & denegabat. ibid.
Prætoris tria verba sollemnia. ibid.
Præror fastis diebus sui copiam facere dicebatur. ibid.
Prætor sui copiam interdum de plano faciebat, interdum pro tribunali. ibid.
Prætoris verba in bonorum possessione danda. 456.
Prætoris verba cùm in possessionem mittebat. ibid.
Prætores renuntiabantur. 149
Prætores collegæ Cōsulum nuncupabantur. ibi.
Prætorū de iure dicendo edicta, variè pro re subiecta coopiebantur. 313

Prætores de fideicommiſſis ius dicebant. 462
Prætorum edicta. 313
Prætorum Prouinciæ. 296
Precatio maxima. 69
Precatio ſollemnis comitiorum. 71
Precor venerorque. 79
Precatiooes pro Cæſarum ſalute. 94. & 95
Precatio pro Claudio. 94
Precatio pro Traiano. 94. & 95
Precatio pro Conſtantino. 95
Precatio pro ſalute Auguſti. ibid.
Precatio pro Tiberij ſalute. ibid.
Precationum aliquot formulæ ex libris Catonis. 75
Precationes, quæ in luſtrandis agris adhibebãtur. 64
Precationes & obſecrationes Deorum certis & ſollemnibus verbis concipiebantur. 68
Precationes ſollemnes euocationis deorum, cõcionum & comitiorum. 71
Precationes concipiebantur variis verborum figuris. 72
Precationum bonarum exempla. 91
Precatiooes aliquot per veterũ auctorum libros fuſæ & ſparſæ. 92. 93. & 94
Precatio interdum res venditas ab emptore rogabatur. 564
Precatio interdum iura prędiorum rogabantur. 619
Precatio tam res mobiles, quàm res ſoli rogabantur. 619. & 620
Precarij exempls. 619
Preces & deſideria, libelli appellabantur. 328
Pretium certum eſſe debebat, & in pecunia numerata conſtitui. 548
Pretium emptionis probis nummis ſolui debebat. 571
Primæ tabulæ ſeu primum Teſtamentum. 658. & 681
Primigenia Fortuna. 57
Primi heredes. 677
Primo quoque tempore. 218
Prima quaque die. 685
Princeps & auctor ſententiæ. 296
Principes adibantur per libellos. 327
Principes reſcribebant ad libellos. ibid.
Principes ipſi conſuli ſe iubebant. 345
Principum edicta. 312
Principales tabulæ & principale Teſtamentum. 658. & 681
Principij nomen Tribui impoſitum. 152
Principia rerum agendorum & ratiooum à Dijs immortalibus duci conſueuerãt. 47. & 48
Priuata Fortuna. 57
Pro Deũm atque hominum fidem. 819
Pro frugibus facere. 22
Pro populo fieri. ibid.
Pro veſtram fidem Quirites. 820
Probatio victimarum quomodò fiebat. 37
Probi nummi, Probum argeorum. 598
Procare. 413
Procõſul in Prouinciis edicta ex quibus ius redderet, propoſita habebat. 325
Procum, id eſt procerum. 583
Procumbebant & capita flectebant adorantes. 42
Proculus ſæpius à Nepote per literas conſultus. 373
Procurati dicebantur protẽta, oſtenta & fulgura. 140
Procurator ſatisdare debebat domioum rem ratã habiturum. 437
Procurator. ibid.
Procurator Cæſaris. 465
Procurator & defenſor iurare oon compellebãtur. 516
Procuratori oegotia gereuda mandabantur. 586. item pecuuia credeuda. 585
Procuratorem mutare aliquando poſt cauſam conteſtatam prætor permittebat. 462
Procurator ſemel datus iudicium à prætore accipere cogebatur. ibid.
Procuratorum differentia duplex. 585
Prodigæ hoſtiæ. 16
Prodigia nuntiari ſolebant. 140
Prodigia boſtiis cæſis procurabantur. 226
Prodigiis nuotiatis, libros Sibyllinos adire iubebantur decemuiri. 227
Prodigo bouis interdicebatur. 459
Profani appellabantur noudum ſacris initiati. 51
Profanis myſteris & arcana aperire & enuociare nefas habebatur. 5
Profanos ſactis arceri mos erat. 4
Programma. 358
Prohibitoria auis. 135
Prohibitoria edicta. 317
Prohibitoria interdicta. 435
Proiectum & immiſſum quid inter ſe differant. 618
Pometij ampliati ioſcriptiooes. 833
Promiſſio dotis. 607
Pronuntiare dicebantur baruſpices. 140
Prooontiari dicebsntur ſententiæ. 203
Ptonunriatio Iudicum. 512
Propitios & faciles Deos precabantur. 122
Propitios Deos precabantur mendici, gentilium his à quibus beoeficium accipiebant. ibid.
Propugnator Iupiter. 54
Propter viam ſacrificium. 22
Ῥεφέρηνος ioiriorum à Rutiliano inſtitutorum. 5
Proſecabantur exta. 28
Proſecta. ibid.
Proſerpina domina appellata. 50
Proſerpinæ theſauri erepti. 235
Proſiciæ, & Proſicium. 28
Prouincia eadem nouunoquam ambobus conſulibus decernebatur. 296
Prouincias inter ſe comparabant Cõſules, ſortiebantúrve. 295
Prouincias extra ſortem Senatus alteri Cõſulum

interdum decernebat. 296
Prouinciarum moderatores de quibusdam principem consulere necesse habebant. 342
Prouinciale edictum. 325
Prouocatio ad populum. 518
Prouorsa fulmina. 140
Proxeneræ nominis faciendi causa. 600
Prudentes vti de iure respondebant. 374. & 375
Prudentum responsa maximæ fuerunt auctoritatis. 376
Prusias rex à Senatu petijt, vt societas secum renouaretur. 261
Prusiæ Bithyniæ regi habiti à Senatu honores. 262
Ptolemæus à Senatu socius atque amicus appellatus. 260
Ptolemæus à minore fratre regno spoliatus, Romam venit. 263
Ptolemæus anulum Alexandri mortui digito detraxit, & in concionem protulit 692
Ptolemæi regis Alexandrini reductio in Senatu agnata. 202
Publicani solebant pactiones cum ciuitatibus & priuatis conficere. 582
Publicani merces scrutabantur. ibid.
Publica Fortuna. 57
Publica sacra. 22
Publica in lustrum locari consueuerunt. 575
Puerilium ludorum verba. 851
Pueris per Herculem sub tecto deierare non licebat. 808
Pulchri Dij, & pulchræ Deæ interdum vocabantur. 50
Pullarius, cuius ôpera in auspicijs veteres vtebãtur. 157
Pullarij auspicia læta, vel tristia nunciabant. 218
Pulli è cauea ad auspicia captanda mittebantur, & iode euentus rerum explorabantur. 237
Puncta iuisse, quinam dicebantur. 151
Pupillaris substitutionis formulæ. 678. & 679
Pupillares tabulæ. 658
Pupillarium tabularum forma. 659. & 681
Pupilli rem saluam fore satisdabãt tutores, & curatores. 458. & 640
Pupilli vbi educari & morari deberent. 458
Purgãdi se de iniuria facta, aliquo maledicto, duplex modus. 817
Purificatio mulierum post nocturnum opus. 8
Puri dies. ibid.
Puræ noctes. ibid.
Pura aqua lustrabantur. 9
Pura omnia sacris adhibebantur. 9
Pura vasa ad sacrificandum apparabantur. ibid.
Puræ manus. 6. & 7
Puræ hostiæ ratio habebatur in sacris. 9
Purum vinum. ibid.
Purum fas ad rem diuinam. ibid.
Purum vinum sacris adhibebatur. ibid.
Puras vestes in sacris desiderabant. ibid.
Purè lauari. 8
Purpuræ infectæ vel lanæ, vindicandæ ratio. 417
Pythiæ responsum. 140

Q

QVadrifrons, vel Quadriformis Ianus appellatus. 52
Quæro. 371. 372. & 373
Quæro an existimes, vel quid existimes. 373
Quæso Deos. 79
Quæstio vt haberetur, ab accusatoribus postulabatur. 534
Quæstionibus & tormentis qui interesse poterãt. ibid.
Quæstiones per tormenta habebantur. ibid.
Quæstiones de criminibus interdum Senatusconsultis decernebantur. 248
Quæstiones de P. Clodij seruis in atrio libertatis habitæ. 534
Quæstor constitutionibus subscribebat. 365
Quæstoris vibani partes. 281
Quæstores obuiam regibus Romam venientibus mittebantur. 263
Quam si ex eo natus. 826
Quantitatis certæ legata. 723
Quantum æquius melius sit dari. 417
Quas ob res, quare, quapropter. 188
Quasi ex filio natus. 826. & 827
Querelæ sociorum de iniurijs sibi illatis. 271
Querelæ de magistratibus ad Senatum deferebantur. 272
Quid agis. 849. Quid nouj? 850
Quid rei est? 851
Quid venis. ibid.
Qui Rempub. saluam esse vult, me sequatur. 238
Quietem mortuis precabantur. 97
Quincupeda opus redemptorũ locarũ metiebantur. 578
Quintio Consuli ab Senatu gratiæ actæ. 249
Quiritare. 820
Quirites in concionibus & oratiouibus, ad populum. 146
Quirites cum patribus Conscriptis coniungebãt, qui populum & Senatum simul alloquebãtur. 190
Quirites pro militibus appellati. 389
Quintium nomen populo Romano quando adiungi cœptum est. 69
Quirinus Ianus. 52
Quirinus Iupiter. 55
Quis es. 855
Quisquis, vtrumque sexum continet. 14
Quisquis ades. ibid.
Quisquis es. 61. & 848

Quisquis es, noſtet eris. 398
Quod, vocula, in ſtipulationibus. 414. item in actionibus. 423. & 424. & libellis accuſatoriis. 425. & in exceptionum formulis. 451
Quod in ſponſionibus. 414
Quòd verba fecit Coſ. 214
Quòd verba facta ſunt. ibid.
Quod commodo Reip. fieri poſſet. 240
Quod bonum, fauſtum felixque ſit. 302

R

RApere exta. 23
Rario habebatur, vel non habebatur, eorum qui magiſtratum petebant. 150
Ratio quibus verbis ſubducebatur. 188
Rationes accepti & expenſi. 599
Rationibus dies & Conſul adſcribebantur. 600
Ratio cum argentariis & nummulariis poni ac putari ſolebat. 601
Rationes quiſque ſibi priuatas ſcribebat. 602
Rationum ſcribendarum mos quando in deſuetudinem abiit. 603
Rationes nonnunquam exigi ab his qui negotia geſſerant, vetabant. 727
Ratis effigies in quadrante & triente. 851
Ratum fecit. 134
Rata ea vt eſſent, quæ euenire cupiebant, optabant. 112
Rata ne eſſeor optabant quæ abominabantur. ibid.
Ratis votis irrita aduerſantur. ibid.
Rectè atque ordine feciſſe. 219
Rectène omnia. 850
Rectè reſpondebatur plerumque quærentibus, Nunquid vis? 850. & 851
Rectè in ſtipulationibus & cautionibus. 638
Rectores proninciarũ ab Impp. Fratres appellabantur. 353
Receptio generalis, quibus eſt ſeruitus vtique eſt. 562
Recidere in caput ſuum quæ precabantur. 124
Reciperatio. 384
Recuperatores dabo. 316
Recuperatores. 470
Reddere vota. 113. & 114
Redire in ſuffragium. 147
Redire ad veſtitum. 290
Reddi, Reſtitoi. 511
Reddas, Reſtituas. 747
Reddi exta. 31
Reditus prædij legabatur. 724
ex Reditu fundi legatum. ibid.
Redux Minerua. 55
Redux Fortuna. 57
Referre de religione, de republica, de prouinciis, & exercitibus. 184
Referebatur ad collegium Põtificum quæſtio de religione. 233. & 234
Regalia exta. 27
Regalia fulmina. 140
Rex ſacrorum. 131
Rex eris. 851
Regem à Senatu appellari, in magna gloria & laude ponebatur. 259
Reges à Senatu Regum appellationes petebant. 260
Regij nominis honor non niſi pro magnis erga populum Rom. meritis dabatur. ibid.
Reges à Senatu amicitiam & ſocietatem petebant. ibid.
Reges quibuſcum ſocietatem & amicitiam iunxerant Romani, ſocij & amicij à Senatu appellabantur. 261
Regum ſocietatem & amicitiam ipſi quãdoque Rom. expoſcebant. ibid.
Regibus à Senatu habiti honores. 262
Regibus captiuis quid humaniter exhibuerit Senatus. 263
Regna populo Ro. Teſtamentis Regum quæſita. 662
Regina Iuno. 55
Reipublicæ quandoque fideicõmiſſum relinquebatur. 730
Relationibus Conſulum quid adiiciebatur. 181
Relationum Conſularium formulæ. 182. & 183
Relationum Conſularium varia argumenta. 184. & 185
Relationes ad principem. 344. & 345
Relegare Præſides Proninciarum quomodo poterant. 541
Relegari in inſulam vel ad tẽpus, vel in perpetuũ quis poterat. 540
Relegabantur quis interdum bonis ademptis, interdum ſine bonorum ademptione. 540
Relegatis dies excedẽdi à Præſidibus dari ſolebat. ibid.
Relegatorum duo genera erant. ibid.
Remigij, Remenſis archiepiſcopi, Teſtamentum. 761
Rempub. gerere, vel rem gerere. 229
Remores aues. 135
Renuntiabant Conſules Senatui, an litaſſent. 226
Renuntiabantur, qui ſuffragiis populi creabãtur magiſtratus. 249
Repetitionis legatorum exempla. 743
Replicatio. 454
Repulſam ferre. 152
Reſcribebant principes ad libellos. 327
Reſcribere Iuriſconſulti dicebantur. 373
Reſcribere nummos. 599
Reſcriptorum principalium exempla. 328
Reſcriptionum in pãdectis fragmenta. 329. 340. & ſeq.
Reſcripta principum non Latina tantùm, ſed & Græca lingua concipiebantur. 342
Reſcripta Imperialia miniatis literis & encauto

Muricem consignabantur. 365
Rescripta principum in scriniis asseruabantur. 342
Rescriptorum trita & peruulgata inuitia. 329. & 330
Rescriptorum verba sollemnia. ibid.
Rescriptorum exempla. 345. 346. 347. & sequen.
Rescriptis addebatur dies, Consul & locus. 350
Rescriptorum constitutionumque initijs salutē adscribi moris erat. 351
Rescriptorum vulgares clausulæ. 355
Respice post te: hominem memento te. 395
Respici auis. 154
Respice in precationibus. 87
Respiciens Fortuna. 57. & 88
Respublica magistratibus vti commendabatur & permittebatur. 236
de Republica loqui, dicere, consulere. 184. & 185
Responsum Delphicum. 140
Responsa haruspicum. 138. & 139
Responsa quæ exterarum nationum legatis dabantur. 270
Responsa Senatus senera & atrocia. 283. & 284
Responsa prudentum. 270
Responsa prudētum maximæ fuerunt auctoritatis. 376
Restipulari. 630
Restituebantur in libertatem, qui iniuria veniebant. 275
Restituere hereditatem relictam heredes interdū rogabantur, vel quod ad eos ex hereditate peruenisset, vel quod superesset ex hereditate. 682. & 683
Restituere interdum rogabātur pecunia accepta, vel accepto certo prædio. 682. & 684
Restituere interdum hereditatem cum fructibus heres rogabatur. ibid.
Restituere interdum heredes rogabantur, sub cōdicione. ibid.
Restituere quandoque non totam hereditatem, sed partem duntaxat rogabantur. ibid.
Restituere duobus quandoque hereditatem quis rogabatur. 685
Restituere heres rogabatur hereditatem, vel purè, seu prima quaque die, vel in tempus, vel post tempus. ibid.
Restitutiones in integrum cogitione prætoria dabantur. 432
Restitutiones in integrum desiderari & imploraridicebantur. 442
Restitutiones in integrum quo colore postularētur. 445
Restitutio in integrum, eorum qui sententiā passi erant. 545. & 546
Restitutoria edicta. 318
Restitutoria interdicta. 435
Retiario pugnanti aduersus Mirmillonem quid catabantur. 838
Res diuina fiebat, antequam bellum susciperetur. 226
Res repetebantur ab ijs, quibus bellum denūtiandum erat. 186
Res repetere. 384
Res quibus verbis repetebantur. ibid.
Res reddere. 384
Res mancipi, aut nec mancipi. 572
Rem integram ad Senatum referre. 247
Rem suam esse iurabat petitor. 418
Rem designare debebat qui vindicabat, seu io rem agebat. 450
Rem siue litem. 413
Rens voti. 213
Reus certo die adesse iubebatur. 524
Reus quo die adesse iussus erat, citabatur. ibid.
Reus stipulandi, & reus promittendi. 619
Rei postulati, ea lege qua iudicium constituebatur, interrogari dicebantur. 555
Rei interdum præscribebant accusatoribus. 526
Rei prehendi, & in carcerem seu vincula duci iubebantur. ibid.
Rei causam dicere imperabantur. 527
Rei interdum ex vinculis causam dicebant. 527
Reorum qui in vinculis habebantur, manus pedesque catenis & compedibus vinciebantur. ibid.
Res misitatuum domibus adseruabantur. 529
Rei transmittebantur. ibid.
Rei de crimioibus obiectis interrogari solebāt. 530
Rei variis pœnarum generibus afficiebantur. 539
Reos in custodiam militibus tradi inualuit Imperatorum temporibus. 558
Reuocare domum. 463
Rex Iupiter. 53
Res qua formula partes de bello consulebat. 186
Rhodiensis ciuitas amica atque socia populi Ro. 264
Riparum terminatarum Inscriptiones. 832
Riuis aqua ducebatur. 615
Riuales. ibid.
Riuos reficere, regere, & purgare. ibid.
Robigus Deus. 62. & 63
Robigalia. ibid.
Rodus, æs infectum. 583
Rogo Quirites. 144
Rogo rescribas. 371
Rogare emptum. 548
Rogari leges. 152
Rogari sententiæ. 204
Rogatio de religione. 235
Rogatio de bello. 143. 144. & 286

Rogationem vti acciperet populus. 144
Rogationem ad populum ferre, Consules Prætoresve interdum iubebantur. 246. & 286
Rogationum omnium verba communia. 143
Rogationes de bello, & de pace. 143. & 144
Rogationes de quæstionibus decernendis. 144
Rogationum quarumdam exempla. 145
Rogationibus, populus Consuli dicebatur. ibid.
Romæ vrbis verum & Latinum nomẽ ignorum. 56
Romæ nomen perpetuo silentio damnatum. 70
Romani dextrorsum in sacris vertebantur. 42
Romulus Ioui Statori templum vouit. 105
Ῥοπάλῳ Græci ad victimas feriendas vtebantur. 16
Rubigo Dea. 63
Rufæ canes immolabantur ad placandum caniculæ sydus. 64
Ruminales hostiæ. 16
Ruminus Iupiter. 54
Rupilio & Lenati Coss. quid à Senatu mãdatum. 249
Rusticorum prædiorum seruitutes. 616. & 617
Ruta, cæsa. 558

S

Sacramentum militare. 378
Sacramentum, species militiæ. 382
Sacramenti militaris sub imperatoribus ratio. 380
Sacramenti militaris formula sub christianis principibus mutata. 381
Sacramento rogari, & Sacramento dicere. ibid.
Sacramento litigatores inter se contendebant. 413
Sacerdotibus publicis vota mandabantur. 118
Sacer esto. 154. & 155
Sacer homo. 155
Sacra quædam maledictis & execratione celebrabantur. 12
Sacres porci. 16
Sacri, vel religiosi vel publici nihil venibat. 562
Sacrima, vinum. 31
Sacrificare in Capitolio vt liceret, plerumque legati postulabant. 277. & 278
Sacrosanctum quid habitum. 153
Sæpe facias. 823
Saga sumi in Tumultu decernebant. 290
Sagula purpurea cum fibulis aureis dono missa. 262
Saguntinorum legati. 279
Saliorum carmina. 140. & 141
Saliorum verba. 141
Saltem. 398
Salus rescriptorum constitutionúmque initiis adscribebatur. 351
Salus mortuis adscripta. 796
Saluere iubeo. 847
Salus vulgò dicebatur, hoc verbo Aue. ibid.
Salutis augurium. 132
Salutabantur Dij. 38. 39. & 40
Salutabantur templa atque agri. 39
Salutabatur patria ab ijs qui ex aliqua peregrinatione salui domum redibant. 40
Salutantes addebant quandoque iusiurandum. 847
Salutaris Iupiter. 54
Salutationis matutinæ propria vox, Aue. 847
Sancti Dij vocabantur. 49
Sanctæ Deæ vocabantur. ibid.
Sanctiones legum. 154
Sanctuarium principis. 349
Sandalarius, vel Sandaliarius, Apollo. 55
Sanitas, aut morbus venaliũ, vti quóque modo vti exploraretur. 549
Sanqualis auis. 135
Sapiens dictus est Lælius. 837
Sarcire. 577
Sarrum rectum. ibid.
Sardi venales. 814
Satin Salue. 849. & 850
Satisdare debebat is, à quo hereditas petebatur. 440
Satisdationem interdum testator heredi remittebat. 739
Satisfacere. 384. & 817
Satisfactionis de iniuria facta, formula. 817
Saturnus pater. 48
Saturnalia clamabatur. 822
Saturnij versus. 116. & 595
Scapha. 557
Sciant omnes. 362
Scribendo affuere. 213
Sciscendi verbum in suffragiis. 147
Sciscere proprium erat plebis. 145
Scipionis oram è Sicilia soluentis, & in Africam traijcientis precatio. 92
Scipio eburneus regibus donatus. 261
Scorteum quid adhibere in aliquot sacellis non licebat. 127
Scripsi, in cautionibus. 598
Secundare. 74
Securi percutiebantur victimæ. 20
Sedebant post adorationem. 43
Sedebant augurium captantes. 136
Sedentes vota Opi concipiebant. 119
Sedentes assentiebantur in Senatu. 201

Sedentes assentiebantur. 201
Sella curulis Regibus donata. 261
Seia Fortuna. 57
Sepulcri locus à fundi venditore excipiebatur. 562
Sepulcra familiatia, vel hereditaria. 801
Sepulcrorum tituli. 806
Sequester. 590. & 591
Senatores edicto in curiam vocabantur. 181
Senatores interdum postulabant, vt sibi de republica liceret dicere. 185
Senatoribus moris erat, si quid è Repu. crederẽt, pro sententia dicere. 185
Senatores in sententiis dicendis vtebantur verbis Censeo, Placet, Decerno. 186. 187. & 188
Senatores rogari, & interrogari sententias dicebantur. 204
Senatores iureiurando quandoque adigebantur. 241
Senatus vniuersus iurabat. 817
Senatus Consuli de republica quomodo dicebatur. 184
Senatus dimittendi formula. 212
Senatus Consultus de eare ita censuit. 214. & 215
Senatui placere. 215
Senatum velle, & æquum censere. 216
Senatus censuit. 216
Senatus legatis hostium siue amicorum & sociorum siue hostium vti dabatur. 270. 271. & 281
Senatus cùm quid cõprobabat & laudabat, quid decernebat. 219
Senatus quibus verbis Consulibus quid mandabat. 240
Senatus potissimùm spectabat, quid Reipub. cõduceret. 245
Senatus quæcunque vt Reipub. pernicinsa damnabat, ea iudicabat contra Rempub. facta. 242
Senatus Cõsulibus Prætoribúsve precatiis potius quàm imperatiuis verbis omnia mandabat. ibid.
Senatus rem integram postea referri, interdũ decernebat. 247
Senatus dari dicebatur Legatis. 271
Senatus sociorũ querelas de magistratibus, audiebat. 272
Senatus quandoque non dabatur ijs, qui dubiæ & suspectæ fidei erant. 283
Senatus senectitas. 283. & 284
Senatus frequens. 296
Senatui videri. 216
Senatum existimare. 217. arbitrari. ibid. iudicare. 217
Senatum existimare, vel existimaturum contra Rempub feciſſe, vel facturum. 241
Senatusconsulta qua verborum varietate distincta. 180
Senatusconsultum quo minus fierct, quibus verbis impediebatur. 202
Senatusconsultus dies præponi solebat. 212
Senatusconsulta quotiescunque intercessionibus impediebantur, Auctoritates perscribi solebãt. 213
Senatusconsultorum primis versibus poni solebant nomina eorum, qui ad ea conscribẽda adhibiti erant. 213
Senatusconsultis veteribus T. litera subscribi solebat. 213
Senatusconsultum de Philosophis & Rhetoribus factum. 214
Senatusconsultorum vulgaria initia. ibid.
Senatusconsultorum aliquot integra exempla. 220. 221. 222. 223. & seq.
Senatusconsulta de aquæductibus. 220. & 221 de Bacchanalibus. 223. & 249. de Campanis. 224
Senatusconsultum Velleianum. 225. Macedonianum. ibid. Trebellianum. 225
Senatusconsulta ad religionẽ spectãtia. 226. 227. & 234
Senatusconsulta de Repoblica facta. 235
Senatusconsulti genus quo Respublica Consulibus committebatur. 235. & 236
Senatusconsultis, quoties Respub. magistratibus commissa. 237
Senatusconsultorum vinculum ptiscum. 241
Senatusconsulta in honorem Augusti facta. 251. & 252
Senatusconsula honorifica de Cicerone facta. 253
Senatusconsulta in honorem Cæsaris facta. 256. & 257
Senatusconsulta in honorem Germanici, Pallantis, & Matronarum facta. 257. 258. & 259
Senatusconsultum factum in summa annonæ caritate. 246
Senatusconsultum de societate atque amicitia. 266. & 267
Senatusconsulta probrosa & Ignominiosa. 268
Senatusconsulta de bello. 286
Senatusconsulta in mortuorum ignominiam facta. 270
Senatusconsulta de coniuratique Catilinæ facta. 293
Senatusconsulta post Cæsaris cædem facta. 294
Senatusconsultum de exercitibus. 295
Senatusconsulta de prouincis. 295. & 296
Senatusconsulta fieri, scribi, perscribi, ad ærarium deferri dicebantur. 296
Seneca sine vllo funeris sollemni cremari se iussit. 749
Sensus si quis mortuis. 840
Sententiam de Repub. dicere. 184
Sententiam in Senatu dicentes, aut aliàs verba facientes, quibus verbis vtebantur. 189
Sententiam alterius qui sequebantur, quibus verbis vtebantur. 201

Senten-

Sententiam dicturi consurgebant. 201
Sententia vt diu deteretur, quandoque postulabatur. 202
Sententia, in quam plures pedibus ierant, quibus verbis pronuntiabatur. 204
Sententiæ ex ordine rogabãtur post relationem. 185
Sententiarum rogandarum formula. 185. & 186
Sententiæ quibus verbis concipiebantur. 186
Sententiæ in Senatu dictæ à quibus verbis interdum inchoabantur. 189
Sententiarum in Senatu dictarum exempla. 191. & 192
Sententiarum partieulæ. 200. & 201
Sententiæ quando dicebantur pronuntiari. 203
Sententiæ rogari dicebantur. 204
Sententiæ princeps & auctor. 196
Sententiæ Imperiales in cognitionibus prolatæ, seu decreta. 466. 467. & 468
Sententiæ Imperiales ex appellatione dictæ. 519
Sententiæ Iudicum quibus verbis concipiebãtur. 538
Sententiæ Iudicum. 511. 512. 513. & 514
Sententiarum à Iudicibus dictarum exempla. 511
Sententiæ ex appellatione dictæ exemplum. 520
Sententiam dici ab arbitris oportebat coram litigatoribus & vtroque præsente. 518
Sententiam Iudex quæstionis pronuntiabat. 535
Sententia relegationis. 540
Sententijs præfationes nonnumquam adscribebantur. 536
Sequere Imperatorem. 387
Sequere in ius. 410. & 411
Sermo interdum ad Cõsulem & Senatores simul dirigebatur. 190
Sertor. 429
Seruate auem, & Seruata auis. 135
Seruare de cælo. 148
Seruiliæ legis fragmenta duo. 164
Seruius Tullius Fortunæ duo templa cõdidit. 58. & 59
Serui, qui necem domini detexerat præmia. 462
Seruotum, nomine noxales actiones. 462. & 463
Seruus cum peculio vel sine peculio venibat. 552
Seruus interdum ita venibat, vt nisi placuisset, intra præfinitum tempus redhiberetur. ibid.
Seruus ita aliquando vendebatur, si rationes arbitrio domini comprobasset. ibid.
Seruus sine peculio interdum excipiebatur in hereditate vendenda. 567
Seruus cùm in ea causa erat vt redhiberetur, quid cauebat emptor. 642
Seruorum stipulationes. 632
Seruus quandoque rationum reddendarum onere liberabatur. 695
Serui vindicatio vti & quibus verbis fieret. 418
de Seruis qui ab alio perebantur, vel in fuga erant, vti iudicium petitorium redderetur. 473
Seruum furem non esse, neque fugitiuũ, promitti solebat. 550
Seruum lenonem non esse interdum cauebatur. ibid.
Seruum qui vendebat, quædam commendandi causa dicebat. ibid.
Seruum accessurum, in fundorum venditionibus interdum dicebant. 563
Seruum quandoque iubebatur heres tedimere, & ei libertatem præstare. 694
Serui vel protinus vel statim, liberi esse iubebãtur, vel post tempus. ibid.
Seruis libertas dabatur plerũque sub conditione rationum reddendarum. ibid.
Serui, quorum nomine vẽditor nihil præstaret, pileati venibant. 551
Serui interdum ea lege venibant, vt exportarentur. 552
Serui venditione interdũ excipiebatur, ne is prostitueretur. ibid.
Serui venditioni quidvis adiicere licebat. ibid.
Serui complures vno instrumento emptionis interposito interdum venibant. ibid.
Serui quandoque ea lege venibant, vt manumitterentur. 553
Serui interdum ita venibãt, ne ad libertatem perducerentur. 554
Serui quandoque ita venibant, vt nihil exciperetur. ibid.
Serui dominis actus fuit rationes reddebant. 605
Serui pro capite peculium numerare solebant. 626
Seruorum demensum. ibid.
Serui quandoque cum dominis paciscebantur. ibid.
Serui interdum, vt ad libertatem peruenirẽt, operas dare, vel heredi, vel extraneo, iubebantur. 696
Serui interdum cum contubernalibus suis liberi esse iubebantur. 697
Serui ne ad libertatem perducerentur, testamento interdum cauebatur. 598
Serui plerumque liberi esse iubebantur, cùm ad xxx. annum peruenissent. 697
Serui electio interdum legabatur. 704
Serui generalitet quandoque legabantur. 705
Serui sub qua conditione legari solerent. 738
Serui officiosi turbam à dominis summouebant. 824
Seruorũ adsidua & cottidiana fuit comparatio. 549
Serui venditor de sanitate eius promittebat. ibid.

Seruorum venalium non corporis tantùm, sed & animi sanitas promitti plerumque solebat. 550
Seruorum vēditor interdum pacisebatur, ne fugitiuum aut erronem præstaret. 551
Seruorum singulorum titulus ex edicto ædilium curulium scribebatur. ibid.
Seruorum nomine noxale iudicium vti daretur. 428.429.443.462.463.489.490.& 491
Seruorum pretium quemadmodum cōstituebatur. 552
Seruorum quorumcunque natio in venditione pronuntiabatur. ibid.
Seruorum legaris addebatur nonnumquam demonstratio. 705
Seruorum interdum quos legabant, æstimationē faciebant. ibid.
Seruis libertas testamento plerumque dabatur. 692
Seruis quædam interdum iniungebantur, quæ in faciendo consistebat. 696
Seruis libertas sub hac conditione, si per aliquot annos heredi seruissent, relinquebatur. 697
Seruis alienis legata Testamentis dabantur. 728
Seruo proprio legatum nisi cum libertate inutiliter dabatur. ibid.
Seruos non minus quā liberos homines heredes instituere licebat. 671
Seruos quandoque circa monumentū morari testamento iubebant. 752
vt Seruarent, interdum à Dijs petebatur. 84
Seruire fundum, vel ædes, dicebat quis interdum in tradendo. 619
Seruitus per sententiam non debebat constitui, sed quæ erat declarari. 477
Seruitus si quæ fundo deberetur, nominatim quoque lege venditionis comprehendi cōsueuerat. 562
Seruitus oneris ferendi. 618
Seruituris nomine quidquid venditor sibi recipere volebat, nominatim recipi oportebat. 562
Seruitutes quemadmodum recipiebantur. 558
Seruitutes fundi qui venibat, nominatim ea venditionis lege excipi solebant. 561
Seruitutes pactionibus & stipulationibus cōstituebantur. 613
Seruitutes per traditionem, vel patientiam constituebantur. 618
Seruitutes prædiorum rusticorum. 616. & 617
Seruitutes prædiorum vrbanorum. ibid.
Seruitutibus modus adici poterat. 614
Seruitutum vsus temporibus quandoque secernebatur. 615
Si vobis videtur, discedite Quirites. 212
Si quis aliter, vel aduersus ea fecisset, eum contra Rempub. facturum. 245
Si videretur. 242
Si ijs videretur, alter eorum ad Coss. creādos Romam veniret. 243
Si fallo. 811
Si Diis placet. 844
Sibyllinos libros adire, & inspicere Decemviri à Senatu iubebantur. 227
Sic, vocula in precationibus. 83
Signabantur tabulæ. 571. & 572
Signa cōuelli, efferri, inferri, ferri, statui, iubebantur. 386. & 387
Signum dari. 387
Signum Tribunis excubantibus dabatur. 390
Signum Dei Testamento fieri iussum. 732
Signa Deorum contingebant & comprehendebant supplicantes. 45
Signa ex voto suscepto ponebantur. 129
Signis Deorū Tituli & inscriptiones addebātur. 128. & 129
Signis nomen eorum qui ea dedicarant aut posuerant, & ea quæ pecunia fierēt, inscribebatur. ibid.
Signa seu signacula veri tabulis imprimerētur. 654. 655. & 572
Signorum quinque genera ab Anguribus obseruabantur. 136
Silentium auspiciorum proprium verbum. 138
Silentia in initiis & mysteriis. 5. & 6
Silentium in sacris gentilium commendabatur. 11
Silentium fiebat per præcones. 535. & 824
Silua quemadmodum pignori dabatur. 594
Siluanus, seu Sullanus Hercules. 56
Simpli vel Simplæ promissio. 563. & 567
Siue Deus, siue Dea, in precationibus dici consueuerat. 60
Sine noxæ deditione iudicium datum. 214
Sinistræ aues, & sinistra auspicia. 135. & 148
Sinistrum à sinendo dictum, in Augurijs. 136
Sinistrum auspicium & Silentiū quid inter se differrent. 138
Siremps. 557
Sis bonos, & Sis felix. 78
Sisti iudicio. 412
hic Situs est, 780
Societas consensu contrahebatur. 588
Societas omnium bonorum, vel certæ negotiationis. ibid.
Societas vectigalium causa contrahebatur. 588
Societatum genera multa. 589
Societas & amicitia cū exteris nationibus, populis & Regibus iūgebatur, vel renouabatur. 264
Societatē amicitiāmque populi Ro. Reges, & ipsi quandoque Romani Regum exposcebant. 261
Societatem & amicitiam petentibus, quibus verbis Senatus concedebat. 265
Societatum & amicitiarum cum populo Rom. origo. 261

Socij & amici appellabãtur teges, quibuscum societatem & amicitiam iunxerant Romani. 260
Socij & amici auxilium à Senatu populóque Ro. implorabant. 278
Sociorum & amicorum legatis locus lautiáque præbebantur. 281
Sociorum formula. 266. & 267
Sociis atque amicis, ob eorum merita, à Senatu gratiæ actæ. 250
Sol & Luna ab agricolis inuocabantur. 62
Sollemnes preces. 68
Solliſtimum. 137
Sollum Oſcorum lingua ſolidum ſignificabat. ibid.
Soluere vota. 113
Sonicum occentu diſcimebantur auſpicia. 138
Soteria Iuno. 55
Soſianus Apollo. ibid.
Soſpita Iuno. ibid.
Species materiæ factæ dicenda erat in petitione. 420. & 423.
Spectatores peractis fabulis quibus verbis dimittebantur. 853
Spectio in auguralibus. 134
Σφαγίς, culter. 16
Spicio. 134
Spolia hoſtium cum titulis ſuſpendebantur. 396
Sponſalia interpoſitis ſtipulationibus fiebant. 606
Sponſionibus ſe inuicem qui contendebant, prouocare conſueuerant. 414
Spurcum vinum à ſacris reiiciebant. 31
Spurcum vinum quodnam cenſebatur. ibid.
Sputius Liguſtinus à Conſule multis verbis collaudatus, eíque gratiæ actæ. 249. & 251
Spurij Poſthumij precatio. 92
Stabetius, homo auariſſimus, quid monumento ſuo heredes inſcribere iuſſerit. 692
Stabilitor Iupiter. 54
Stantes non de geniculis Deos ſalutabant. 40
Stantes dicebant ſententiam. 201
Stare dicebantur hoſtiæ. 17. & 19
Stata Fortuna. 57
Statiuum augurium. 136
Stator Iupiter. 54
Statores deos adſeruabant. 518
Statua monumento ſuperaddebatur. 795
Statuas in foro municipiove poni Teſtatores iubebant. 732
Statuis tituli adſcribebantur, earúmque baſi incidebantur. 817. 818. & ſeq.
Σταῦρωσον, Σταύρωσον ἀυτὸν. 822
Sternutamenta, in iet omina pouebantur. 101. & 102
Sternutantes omiuis cauſa ſalutate moris erat. 101
Stillicidium auertendi in tectum, vel aream vicini, vel non auertendi. 617
Stillicidia in venditione tecipiebantur. 558
Stipulationes in ſponſionibus vltroque citróque intercedebant. 414
Stipulationum formulas Iuriſcõſulti componebant. 547
Stipulatio commune erat omnium obligationũ adſtringendarum vinculum. 548
Stipulatio in emptionibus & venditionibus intercedebat. 548. & 567
Stipulatio pactis ſubijciebatur. 626. & 627
Stipulatio hereditatis directis, & obliquis verbis vti conciperetur. 627. & 628
Stipulationes vel in dando, vel in faciendo, vel in non faciendo conſiſtebant. 630
Stipulationum quæ in dando cõſiſtebant exempla. 630. 631. & 632
Stipulatio habere licere. 636
Stipulatio numorum. 630
Stipulatio tritici. ibid.
Stipulatio vini, olei, fructuum. 631
Stipulationum quæ in faciẽdo conſiſtebant, exẽpla. 635. & 636
Stipulationum in non faciendo exempla. 636
Stipulatio purè vel in diem vel ſub condicione concipiebatur. 623. & 634
Stipulatio interdũ ſub condicione negatiua concipiebatur. 634
Stipulationibus dies & quibus verborum figuris, adiiciebatur. 633
Stipulatio annua, bima, trima die & in annos ſingulos. ibid.
Stipulationes vſurarum in dies trigiuta. ibid.
Stipulationibus loca ioſeri ſolebant. 634
Stipulatio euictionis quando committebatur. 567
Stipulatio de reddenda dote. 610. & 611
Stipulatio viæ, itineris, actus. 635
Stipulatio operarum. 637
Stipulatio emptæ hereditatis. 566. & 637
Stipulatio Quanto minus. 631
Stipulationes Prætoriæ, actionũ inſtar habebant. 437. earum tres ſpecies. ibid.
Stipulatio de Rato habendo. 438
Stipulatio Iudicatum ſolui. 439
Stipulatio damni infecti. 440. & 441
Stipulatio ex operis noui nuntiatione. 442
Stipulatio de legatis. ibid.
Stipulationum aliæ conuentionales dicebantur, aliæ iudiciales, aliæ prætoriæ, aliæ communes. 640
Stipulationum conuentionalium totidem genera quot rerum contrahendarum. 617
Stipulationibus doli clauſula ſubiici ſolebat. 639
Stipulationibus pœna adiiciebatur. 638

Stipulationum pœnalium formulæ. 638
Stiebula. 28
Sirena vnde dicta, & quare dabatur. 102
Suadere vel dissuadere legem. 146
Subditus iudex. 465
Subscribi rationes. 603
Subscriptiones imperatorum manu. 363. & 364
Subscriptiones variæ in rescriptis & cōstitutionibus. 367
Substitutionis vulgaris formula. 677
Substitutionis pupillaris formulæ. 678
Substitutio pupillaris variè concipiebatur. 679
Substitutio pupillaris finiebatur pubertate. 680
Substitutio pupillaris secūdis tabulis fiebat. 681. & 682
Substituebat interdū pater ad breue tempus ętatis. 680
Substituebatur sæpenumero impuberi in vtrumque casum. ibid.
Substituebat quandoque pater, ex duobus impuberibus, ei qui supremus moreretur. ibid.
Substituere liberis impuberibus tā heredibus institutis, quàm ea heredatis pater poterat. ibid.
Substituere pater poterat, tam eum quem sibi heredem instituerat, quàm alterum. 681
Substitutio pluribus inuicem vti fieret. 678
vt Subuenirent, Deos rogabant. 87
Succidaneæ hostiæ. 16
Succincti ministri cur. 15
vt Succurrerent, Deos precabantur. 87
Suffragij, quo viua voce Cōsul designabatur, formula. 149
Suffragiorum ferēdorum causa iubebatur populus discedere. 147
Suffragij, cùm rogatio accipiebatur formula. ibid.
Sumi iudices dicebantur. 470
Summouere populum. 302
Summouere vrbe atque Italia. 59
Summus Iupiter. 53
Supellex legabatur. 705
Superstites qui. 420
Superstites vt filios relinquerent, iurabant. 809
Superuaganeæ aues. 135
Supinalis Iupiter. 54
Supinis manibus precabantur. 44. & 45
Supremus Iupiter. 53
Suprema, diei nouissimum tempus. 535
Supplicare ture, vino, lacte, ture, mola salsa. 47
Supplicare libellis dicebantur. 327
Supplicatio decernebatur eius Imperatoris nomine, à quo res bene gesta erat. 231
Supplicatio decreta ob reconciliatam cum patribus plebem. 232
Supplicatio decreta, cum latè vis pestilentię grassaretur. 232
Supplicationes votæ pro valetudine populi. 110
Supplicationes habebantur, placandorum Deorum causa. 226
Supplicationes ob Remp. bene gestam decernebantur. 230
Supplicationes variis de causis Senatus decernebat. 228
Supplicationum à Senatu postulandarum, verba sollemnia. 230
Supplicationum decernendarum vulgaris causa. 229
Supplicationibus decretis, quot hostiis sacrificaretur, præscribebatur. 231
Supplicantes templis prostrati procumbebāt, liminaque templorum & solum ædium sacrarū osculabantur. 46
Supplices per genua obsecrabant. 843
Supplices genua attingebant. ibid.
Συστρατιῶται. 389
Sues quibus legibus emerentur. 555
Syllæ crudelis iocus. 14
Syngraphi inter adolescentem, amicam & leuam conscripti, elegans exemplum. 621
Syphax rex Numidarum. 261
Syphax Tiburi mortuus publico funere elatus. 263
Syphacis filius petijt per legatos, vt rex, socius & amicus ab Senatu appellaretur. 260
Syracusanorum legati in Senatu questi. 274

T

T. Litera veteribus Senatusconsultis subscribi solebat. 213
Tabellæ in comitiis. 148
Tabula ad fratrum Atualium sacra spectans. 36
Tabula ænea in agro Genuensi eruta. 478. 479. & 480
Tabula venditionis bonorum. 570
Tabula significabatur dies qua liceri, & ad pretiū adiicere cuilibet liceret. ibid.
Tabulæ nuptiales & earum verba sollemnia. 606
Tabulæ votiuæ. 114. earum exempla. 116
Tabula quædam voti à plebe Narbonēsi pro Augusti numine suscepti. 115
Tabulæ ab iis qui triomphabant, cum indice rerū à se gestarum, figebantur. 395
Tabulæ emptionum. 571
Tabulæ omnes, quæ publici vel priuati cōtractus scripturam continebant, obsignabantur. ibid.
Tabulas priuatas quisque conficiebat. 603
Tabulæ, primæ, secundæ, principales, pupillares. 658 & 681
Tabulæ Testamentorum vti obsignarentur. 655

Tabulæ

Tabulæ Testamenti viuo Testatore clausæ erant eo mortuo aperiebantur, & quo ritu. 659
Tabulæ testamentorum integræ. 753. 654. & seq.
Tabulas pictas in templis ponebant, qui è morbo conualuerant. 118
Tabulas liberis impuberibus facere, parentibus licebat. 687
Tabulis nuptialibus dos dicebatur, promittebatur, dabatur. 606
Tabulis dotalibus caueti de dote soluto matrimonio restituenda solebat. 609. & 610
Tatiaoi interpres notatus. 4
Tellus, magna mater vocabatur. 42
Tempestas, supremum augurij tempus. 136
Templum, certis conceptisque verbis finiebatur. 134
Templa salutabantur. 32
Templa ad orientem conuersa erant. 44
Templa Fortis Fortunæ, & Virilis Fortunæ, vbi & à quibus condita. 59. & 60
Tempora tria fructibus metuebant, propter quod instituerant ferias. 63
Termino sacrificabatur. 155
Terminorum inter vicinos ponendorum ritus solemnis. 480
Terra mater appellabatur. 42
Terram lenem vel granem mortuis precabantur. 96. & 97
Terræ motu nuntiato libri Sibyllini adibantur. 227
Tessera militaris. 390
Testabantur deos. 718
Testabantur interdum deos hominesque. 819
Testamentorum cura & diligentia apud veteres 651. & 652
Testamenta speculum morum. 651
Testamentorum auctoritas. 652
Testamentorum genera tria. 652. & 653
Testamenta in proeinctu. 652. & 653
Testamenta per æs & libram. 653. & 654
Testamenta prætorij inris. 654
Testamentis testes vti subscriberent. 655
Testamenta vti obsignarentur. 655
Testamenta manu testatorum vel aliena scribebantur. 656
Testamentarius. 656
Testamento aliena manu scripto vti subscriberet Testator. 656
Testamenta ex iurisconsultorum consilio scribebantur. ibid.
Testamentis dies & Consul adscribebatur. 656
Testamenta vel integra valetudine, vel in discrimine vitæ fiebant. 657
Testamenta in Tabulis, chartis & alia materia scribebantur. ibid.
Testamenta pluribus exemplis scribebantur. 657
Testamenti tabulæ publicè vel priuatim deponebantur. 658
Testamentum duplex, patris & filij. 658. & 681
Testamentorum Tabulæ vti aperirentur, & quo ritu. 659
Testamentum resignabatur. 659. & 660
Testamenta recitabantur. 660
Testamentis generaliter scribi & caueri solita. 660
Testamentorum scriptoræ ordo. 660. & 661
Testamentorum primis versibus heredes vt plurimum scribebantur. 661
Testamentis præfationes interdum præponebantur. ibdi.
Testamenta à nomine Testatoris plerunque inchoabantur. 661
Testamentorum formulæ sublatæ à Constantino. 663
Testamentis heredes instituebantur. 662. & seq.
Testamentis Regna delata. 663
Testamentis in bona & in nomen heredes adscribebantur. 671
Testamento ferre nomen Testatoris heres quandoque iubebatur. 672
Testamento Adoptari. 672
Testamentorum caput, heredis institutio. 673
Testamentis liberi exheredabantur. 675
Testamentis substitutiones fiebant. 677
Testamentis quandoque hereditatem alij testituere heredes rogabantur. 682. & seq.
Testamentis Tutores dabantur. 687. & 688
Testamentis, interdum Liberi commendabantur. 689. & 690
Testamentis quandoque bona inter liberos dividebantur, & de æris alieni solutione cauebatur. 691
Testamentis æstimationem bonorum parentes frugi faciebant. ibid.
Testamentis libertates seruis dabantur. 692. 693. & seq.
Testamentis legata dabantur. 696. 699. & seq.
Testamentis alimēta, cibaria, vestiaria libertis relinquebantur. 720. 721. & seq.
Testamētis heredes opus municipibus facere interdum iubebantur. 730. & 731
Testamentis diuisiones, & epulum decurionibus dare heredes iubebantur. 731. & 732
Testamentis statuas & imagines in foro municipióve ponere, vel gladiatorum munus dare, heredes quandoque damnabantur. 732
Testamento emere, ædificare, altius nō tollere, & vēdere, heres sæpe damnabatur. 732. & 733
Testamentis legata interdum reperebantur. 743. & 744
Testamentis legata quādoque adimebantur, vel in alios transferebantur. 745
Testamentis fideicommissa relinquebantur. 740.
Testamentis liberti adsignabantur. 749

Testamentis codicilli confirmabantur. 749
Testamentis mandata de fuoere, de monumento, & aliis dabantur. 749. 750. & seq.
Testamenta, Fauonij Iocundi, Valerij & Cæcilij. 754. Cetraniæ, & Semptonij Tacidani 755. Megonij & Grunij Corocottę 756. Iulij Cæsaris, 757. Augusti Cæsaris, 758. Tiberij, 759. Virgilij, 759. Virginij Rufi, 759. & 780. Theodosij, 760. Lucij Titij cuiusdam, 760. Gregorij Theologi, 760. Platonis, 762. Aristotelis, ibid. Theophrasti, 763. Epicuri, 764. Lyconis. 765. B. Remigij 766. Hadoindi, 771. Berthichiauni, 772. Dagnberti. ibid.
Testationibus dies & cōsul adscribebatur. 533
Testis in testamento quis esse poterat. 653
Testes pars vtraque dabat. 472
Testes non temerè euocandi erant per longum. iter ibid.
Testes voce præconis citabantur. 531
Testes non nisi post finitas actiones olim togabantur. 532
Testes interogabātur. 531. & refutabantur. 532
Testium duo genera. 532
Testes absentes per tabulas testimonium dabāt. 533
Testes in testamentis nomen suum adscribere debebant. 655
Testes anulo suo vel alieno, qui χαρακῆρα haberet signabant. ibid.
Testimoniorum formula in eos qui fraudationis causa latitasse dicebantur. 533
in Testimoniis dicendis verba recepta. 533
Thalassio, nuptialis vox. 821
Theodosij & Valentiniani in condendis legibus religio. 366
Theodosij imperatoris testamentum. 760
Thracum legati Romam missi. 264
Thraseæ inter cetera obiectum quod, principio anni vitaret solemne iusiurandum. 816
Thoriæ legis fragmenta. 159
Tiberinus pater vocabatur. 49
Tiberius Gracchus sepulturæ honore spoliatus. 270
Tiberio Graccho ingentes ab vniuerso ordine gratiæ actæ. 249
Tiberius Nero moriens filiis suis tutorem reliquit Octauium Cæsarem. 687
Tiberius moriens Claudium exercitibus, Senatui populóque Romano commēdauit. & exemptum digito anulū, quasi alicui traditurus patumper tenuit. 690. & 692
Tiberius intercessit quominus in acta sua iuraretur. 818
Tiberius domini appellationem respuit. 848
Tiberij edictum, quo post Augusti excessum Senatores in curiam vocauit. 181
Tiberij adoptio. 656. 672. & 759
Tiberij morte læratus est populus Rom. 822
Tiberio quid imprecatum. 98
Tigillus Iupiter. 54
Tigni in parietem immittendi seruitus. 617
Timasitheus Lipsrēsis Romanorum legatos à piratis captos Romam sospites restituit. 268
Titesias haruspex. 47
Titiæ aues. 135
Titulus, gesta belli significans, in triumpho præferebatur. 39
Titulus seruorum venalium. 551. & aliarum rerum quæ venibant. 551. & 570
Tituli monumentorum. 792
Tituli aris inscribebantur, qui causam continebant, ob quam ea positæ essent. 827
Tituli spoliis hostium adscribebantur. 366
Tituli causam pœnæ indicantes. 545
Tituli sepulcrorum interdum versibus, quandoque oratione metris soluta concipiebantur. 791
Tituli statuis inscribebantur. 827 828. & seq.
Titulos adscribere moris erat, cùm votiua dona & munera diis figebantur. 117
Titulos inscribebant monumentis, vrnis atque ollis. 806
Toga picta regibus donata. 261
Tonans Iupiter. 54
Tortor Apollo. 55
Traianus à Senatu populóque Rom. optimus cognominatus. 52
Traduc equum. 390
Traiectitia pecunia. 593
Transire, vel ire in alia omnia. 203
Transfugæ quibus verbis recipiebantur. 398
Tribus & centuriæ quibus verbis in suffragium mittebantur. 147
Tribus ac centuriæ quædam prærogatiuæ, quædam iure vocatæ. 148
Tribus, quæ prima ad suffragium ferendum vota erat, legum initiis adscribebatur. 152
Tribus, ciuium nominibus addebatur. 836
Tribum tulisse, vel perdidisse, qui nam dicebatur. 152
Tribunus, cùm delectus antiquitus habebatur, milites iureiurando adigebat. 379
Tribuno splebis hoc nomine alloquebantur, Tribuni. 190
Tribuni plebis sacrosancti. 155
Tribuni plebi, sis lis videbatur, ad populum ferebant. 243. & 244
Tribuni interdum pronuntiabant, se non intercedere, vel moram non facere. 304
Tribuni quandoque pronuntiabant se non passuros. 304
Tribuni plebis quandoque se intercessuros pollicebantur. 304
Tribunorum auxilium implorabatur. 302
Tribunorum decreta ex annalium monumentis ex scripta. 305
Tributorum remissionibus quid adscribi solebat. 246
Triplex Diana. 55
Triplicatio. 454
Tripudium soniuium. 136
Tripudium sollistimum. 137
Tristia exta quæ habebantur. 26. & 27
Tristia omina, auguria, signa. 26

Triumphantes

Triumphalis Hercules. 56
Triumphus quibus verbis pustulabatur & decernebatur. 231
Triúphus ob rem benè gestã decernebatur. 394
Triumphi præfatio. 395
Triomphum clamare. 394
Triumphanti quid à tergo suggerebant. 395
Trophæa. 396
Triumviri reipub. constituendæ auctores fuerũt vt acta Iulij Cæsaris iuraretur. 816
Tuccia Vestalis Virginis precatio. 93
Tumultus, militiæ species. 382
Tumultum esse, solebat Senatusconsultis decerni. 288
Tunica palmata Regibus donata. 261
Toris dandi modus. 29
Tura dare, ferre, Focis inicere, Focis ponere. 29
Tura sola mascula aris dabantur. 30
Tura interdum cucullo seu ionolucro soluto, in focum mittebant. 30
Tura digitis duobus aut tribus cumprehensa in focum iactabant. ibid.
Turci Apronium Præs. Vibi Edicta duo. 326
Turinus fumi venditor fumo periit. 545
Tutores à Cõsulibus & Præfecto vibi, Prætore, Præsidibus dabantur. 457
Tutoris à Magistratibus dandi formula. 457
Tutor ex inquisitione dabatur. ibid.
Tutores propter rei notitiam dabantur. ibid.
Tutores testameoto, non iure dati, Prætoris vel Præsidis decreto confirmabantur. 457
Tutores dati quãdoque se à tutela excusabãt. 457
Tutores coram excusationes allegare debebant non per libellos. ibid.
Tutores sanisdabant rem pupilli saluam fore 458
Tutorum periculo Actor quandoque constituebatur. 459
Tutor pupillum puberem factum admoebat vt curatorem peteret. 459
Tutores si non ex fide Tutelam geterent, suspecti postulabantur. 461
Tutor suspectus temouebatur à Tutela. 461
Tutoribus pẽdente suspecti cognitione administratio interdicebatur. ibid.
Tutores Testamento dabantur liberis sine nostris sine postomis. 688
Tutor ad tempus dari poterat testamento. 688
Tutoris Testamento daodi formula. ibid.
Tutela diordebatur inter plures Tutores vel Testamento vel à Prætore. 458. & 688
Tutelam liberorum interdum alterius consilio geri patet mandabat. 689
Tutelæ iudicium, & quid in id deduceretur. 498
Tutores nõ cogebantur canere de rato, nec iudicatum solui. 439
Tutoribus rationum reddendarum necessitas quandoque Testameoto remittebatur. 727
Tutelaris Minerua. 55
In Tutelam operis sæpe aliquid relinquebatur. 731
In Tutelam cioerum legabatur 732. & in Tutelam monumenti. 805

V.

VAcationes in tumultu nun valebant. 288
Vades. 412
Vadimonium sedolò obibant. 453
Vadimonium aliquando differebant. ibid.
Vadimoniorum certa olim fuit conceptio. 411
Vadimoniorum verba sollemnia. 412
Vadimonij desertt excusationes. 453
Vale, saluatio erat vespertina. 851. & 852
Valere & plaudere iubebantur spectatores fabulis peractis. 853
Valeriana Minerua. 55
Valerius Sorianus luit pœnas, quòd Rumæ nomen enunciare ausus esset. 70
Valerij Coroini pia precatio. 93
Valetudinis ergò ludi voti. 110
pro Valetudine populi supplicationes decretæ. ibid.
Varroni è clade Cannensi superstiti gratiæ actæ. 249. & 250
Vasa pura ad rem diuinam. 9
Vasa colligi. 387
Vasa argentea, & electrina legabantur. 702
Vasorum venditio. 557
Vasorum argenteorum pondo legabatur. 699
Vaten' agro à Senatu & vacatione donatus. 249
Vectigalia à Censoribus nõ nisi in conspectu populi Rom. locare licebat. 583
Vectigalia in lustrum sine quinquennium locari consueuerant. 575. & 583
Vectigalia ad hastam locabantur. ibid.
Vectigalium societas. 588
Vectigalis lex censoria dicebatur. 581. & 582
Vectigales agri. 581
Velabant capita diis sacrificantes. 41
Velleij Paterculi elegans precatio. 93
vt Vellent, deos rogabant. 76
Venales res vti, quæque verborum conceptione per præconem venirent. 569
Venalium expluratio. 549
Venalium trãs mare aduectorum pedes cetera denotabant. 551
Vendere fundum certo pretio interdum heres damnabatur. 733
Venditor seruorum, quædam commẽdaodi causa quæ ad nudam eorum laudem pertinebant, dicebat. 550
Venditor præstaturum se quod de mancipio dicebat, promittebat, vel non. 551
Venditor seruorum interdum paciscebatur, ne fugitiuum aut erronem præstaret. ibid.
Venditor leges venditionis pro arbitrio concipiebat. 566
Venditores mancipiorum nationem cuiusque in venditione pronunciare debebant. 552
Venditio quinam quomodo fiebat. 548
Venditio cuncipiebatur verbis, Est, vel esto, vel, sit emptus. 547. & 548
Venditio contrahi poterat non tantum purè, sed & sub conditione. 549
Vèoditio pecudum quemadmodum fiebat. 554
Venditoois quoddam caput, Neapolitano apud

iuciſum. 548
Venditionis ædium inſtrumentum, ex veruſtis membranis deſcriptum. 559
Venditiones & emptiones ſtipulationibus interpoſitis contrahebantur. 548
Venditiones per argentarios fiebant. 570
Venditionum leges aliquot. 565. & 566
Venditionibus fere ſolebat adiici, Dolus malus à venditore aberit. 566
Venditionibus loca ſacra, publica, religioſa excipiebantur. 562
Vendita res interdum conducebatur ab emptore donec pretium ſolueretur. 564
de Venditæ rei, occidum traditæ cuſtodia, inter emptorem & venditorem conueniebat. 564
Vendita res, interdum ex conuentione ſi intra certum tempus diſplicuiſſet, reddebatur. 565
Veneror. 79
Venetati deos votis, vitula, farre, acerra, bubus. 47
Venerari aras & templa. ibid.
Venerandi verbum omnes cultus diuini ſpecies communione quadam complectitur. 47
Venia petebatur à diis. 89
Venia, pontificale verbum. 89
Venialis ſtatus verba. 844
vt Venirent, deos precabantur. 76. & 77
Véttem cum liberis in poſſeſſione eſſe iubeo. 456
Venus genitrix. 49
Venus variis nominum appellationibus inuocabatur. 55
Venus propter hortorum procurationem ab agricolis inuocabatur. 62
Veneri Verticordiæ factæ precer. 67
Veneris Verticordiæ ſimulacrum cõſecratũ. 217
Veneris Ericinæ ædes dedicata. 232
Venere heſterna inquinatos à ſacris arcebant. 8
Venere polluti illoto corpore ad ſacra nouo accedebant. 8
Vel ſacrum interdum vouebatur. 109
Veiis ſacri votum quale eſſet. 107. & 108
Verba bona, & verba mala. 11. & 12
Verba malè ominata. 12
Verba bona dicere in Græcorum concionibus & conuentibus iubebantur, qui aderant. 12
Verba certa, ſollemnia, legitima, concepta. 119
Verba certa & ſollemnia publicarum precationum & obſecrationum. 68
Verba feciſſe Coſſ. & ſenatores dicebantur. 185
Verba quædam vulgi ore trita. 842
Verbis profanis abſtineri inter ſacra & vota mos erat. 12
Verrucoſus Fabius. 837
Verruncare. 73
Vertumnus exiſtimabatur poteſtatem habere rerum ſemet vertentium in vtramque partem. 73
vt bene Verterent, interdum optabant. 73
Veſpaſianus ſanctus pater appellatur à Valer. Flacco. 50
Veſta mater. 49
Veſtalis virgo quibus verbis capiebatur. 129
Veſtulis capi, & legi dicebatur. 30
Veſtales virgines inceſti cum equitibus damnatæ. 227
Veſtidia Oppidia, mulier Campana. 259
Veſtis pura. 9
Veſtis mutabatur in luctu & mœrore publico, item in Tumultu. 190
Veſtis mutario duplex, vel togarum in ſaga, vel togarum albarum in atras. 290
Veſtis legabatur. 700
Veſtes naufragorum cum tabula ex voto ſuſpendi ſolebant. 517
Veſtes interdum & alia ornamenta ioferri Tumulo iubebant Teſtatores. 751
Veſtimenta ſi quis peteret, numerum & colorem dicere debebat. 422
Veſtimenta detrahi ſolebant venalibus, ne quæ vitia corporis lateret. 549
Veto, vox tribunitia. 305
Vetrio Indici impunitas conceſſa. 249
Via, iter, actus in ſtipulatum deducebantur. 619
Viæ latitudo ex lege xij. tabularum. 614
Viam perpetuam diſcedentibus & peregrè proficiſcentibus imprecabantur. 124
Viæ publicæ quæ ſuo dum tangebant, in modum agri non cedebant. 560
Viæ priuatæ. 562
Viæ publicæ factæ, ſtratæ vel reſtitutæ. 831
Viator nominatim vice arbitri aliquando dabatur. 465
Viatores rogabantur, vt benè mortuis precarentur. 806
Vicarij quibus verbis ab *Impp.* ornantur. 355
Vici complures vtbis Romæ à finitimis, propiusquis aut vicinis Fortunæ templis nomen traxerunt. 58
Vicis legata relinquebantur. 730
Vicina Fortuna. 57
Victimæ, quæ invito Deo offerri putabantur. 17
Victimarum varia genera & variæ appellationes. 16
Victor Iupiter 54. Hercules. 56
Victrix Minerua 55. Venus. 56
Videri, pronuntiabant Iudices. 538
Videri in Senatuſconſultis. 216 & 217
Vigila, verbum ſacrorum. 139
Villa vt bona, & benè ædificata venibat. 557
Villa noua ab ſolo ædificanda quemadmodum locabatur. 578
Villæ, omnes ædes, dictæ in cenſu. 583
Villas qui emebant, prius eas adhibitis fabris inſpiciebant. 557
Viminius Iupiter. 54
Vincere dicebatur ſententia, cui plures accedebant. 204
Vinctus, lictoris voce, quibuſdam ſacris intereſſe prohibebatur. 10
in Vincula conijci non ſolebat, qui fideiuſſorem dare paratus erat. 528
Vinculorum ſpecies. 427
Vindiciæ. 420
Vindiciarum lis. 440
Vindicationis mos. 418

Vindicarionis formula. 420
Vindicationisiudiciũ quomodo reddebatur. 473
Vindicatiouibus causa petendi adiiciebatur. 421
Vindemia pendens. 556
Vindemiatoribus leges dictæ. 580
Vinea partiario vti danda esset. 580
Vinum dare. 29
Vinum altaribus superfundebatur. 30
Vinum pateris dabatur. 30
Vinum nullum dabant, nisi purum. 31
Vinum & Tua socia in sacris. ibid.
Vinum cùm dabatur, quibus verbis vti, ac supplicare moris erat. 37
Vinum in sacris Bonæ deæ, lac nominabatur. 68
Vini noui degustatio quibus verbis fiebat. 100
Vini venditio 555. stipulatio. 631. Legatum. 703. votum. 106. & 109
Vinum doliare. 555
Vinum plerunque ad mensuram veuibat. 556
Vinum nonnunquam ita venibat, vt degustaretur. 556
Vini periculũ, ex conuentione, aliquando sustinebat venditor. 556
Vinum quãdoque ita venibat, vt in singulas amphoras certum pretium diceretur. ibid.
Vinum quandoque per auctionem veuibat. 565
Vinum pendens qua lege venire opottebat. ibid.
Vinum degustandum, & metiendum venibat. 556
Vinum ex certo fundo quãdoque legabatur. 703
Vinum amphotarium, vinum doliare, vinum ex apotheca. 703
Vina ex imputata vite diis libari nefas erat. 31
Vinorum genera, quæ diis libare nefas erat. ibid.
Vina quandoque emebantur, exceptis acidis & mucidis. 556
Vina tradita videbantur, cùm claues cellæ vinariæ emptori traditæ erant. ibid.
Vinis Tituli figi solebant. 843
Vinalia. 31
Virgilius testamento carmina sua cremari mandauit. 753
Virgilius testamento suo Aeneidem comburi iussit. 753
Virginius Ruffus tutor Plinio relictus fuit. 687
Virginij Ruffi carmen quod suo sepulcro incidi iussit. 759. & 780
Virgo quibusdam sacris arcebatur. 10
Virgo, seu Virginalis, Fortuna. 57
Virgines quibus tunicis induerẽtur pridie nuptiarum boni ominis gratia. 102
Vitilis Fortuna. 59
Vir vinum legit. 388
Vir vxori dotem prælegare solebat. 716. & 717
Vir vxori, quæ viuus donauerat, testamentò legare solebat. 718
Vir vxori mundum & ornamenta plerumque legabat, & quæ eius causa empta parata erant. 717. & 718
Vir vxori quandoque ad tempus liberorum legabat. 719
Virorum Tumulis fixa elogia ab vxoribus. 797
Viri vocati quomodo dicebantur. 382. & 383
Viri per Castorem non iurabant. 807
Virorum clarorum & illustrium elogia. 835
Vis cottidiana, & armata. 434
Viscata Fortuna. 57
Vitium, augurale verbum erat. 132
Vitia mancipiorũ tã corporis quàm animi, sibi cognita, debebat vẽditor apertre emptori. 550
Vinum flumen. 8
Viuo flumine se abluere, & viua lympha. 7
Vixisse mortuos dicebant omnis causa. 853
Vltio necis Testamento mandata. 753
Vltor Iupiter, & Mars. 54 & 55
Vncia duodecima pars pedis. 616
Vnciæ in hereditatis partibus. 666
Vnde de plano rectè legi possit. 309
Vocatio in ius. 410
Voces bominum, quæ omina appellabant, vetetes diligenter obseruarunt. 101
Voces quę præconum ore in suppliciis sumendis mittebantur. 545
Voces populi infaustæ, in priucipes aliósque iactatæ. 822
Volegeses Parthorum rex, socius & amicus populi Rom. 261
Volẽtes propitij vt essent, deos orabãt. 76. & 77
Volentibus diis. 77
Volsi ex excedere ex vrbe iussi. 282
Volturtio, comprobato eius iudicio, præmia decreta. 249
Volumus animo, Iubemus verbis. 144
Votis, quæ Sacerdotes suscipiebant ptiuatorum quoque vira consonabant. 13
Vota in lustrum nuncupabantur & suscipiebantur. 107
Vota quæ bello Punico secundo Prætor suscipere iussus est. 107
Votorum formulæ. 105 to6. & 107
Vota pro felici belli exitu, & victutiæ aduersus hostes adipiscendæ gratia fiebant. 109
Votorum genera varia, & exempla. ibid.
Vota pro imminentibus periculis, aut aduersis quibus premebãtur, cuiũ suscipi solebant. 109
Vota interdum suscipiebantur pro ægrotum salute. 110
Vota pro Pompeij salute ab vniuersa Italia suscepta. ibid.
Vota ineunte anno pro Cæsarum salute publicè nuncupabantur. 110
Vota, pro eorum qui peregrè proficiscebantur reditu, suscipi consueuerant. 111
Votis factis, ea vt rata essent, precabantur. 112
Votis ratis irrita aduertebantur. ibid.
Vota caduca. 112
Vota Valere, & vice versa Cadere dicebant. 113
Vota concipi, suscipi, nuncupati, dicebantur 113
Voti reus, & voti damnatus. ibid.
Vota solui & reddi dicebantur. 113
Vota debita dicebantur, quę votorum compotes facti soluebant. ibid.
Votorum compotes, quibus verbis ea se soluisse testabantur. 114

Votorum publicorum nuncupatio in tabulas referebatur. ibid.
Vota cùm soluebantur, eius rei ergô tabulæ figi consueuerant. 114
Vota tabellis mandabantur. 117
Vota cera figebantur, & in femore genúve deorum anulo obsignabantur. ibid.
Vota præeunte Pontifice Maximo suscipiebátur & nuncupabantur. 118
Vota quæ fierent, publicis sacerdotibus mandabantur. ibid.
Voueo, sollemne verbú in votis nuncupādis. 105
Vouere templa, ludos, victimas. ibid.
Vouere decimam prædæ partem. 106
Vouentium idem, qui & precātium habitus corporis fuit. 118
Vrbes antiquitus sollemni carmine deuouebantur. 120
Vrbanorum prædiorum iura. 617
Vrbanorum prædiorum seruitutes. ibid.
Vti rogas iubeo. 147
Vti è repub. fidéque sua esse videbitur. 239
Vsuratum in bonæ fidei iudiciis vti ratio haberetur. 505. & 506
Vsuræ pretij tardius exoluti. 564
Vsuræ fœnebris pecuniæ. 593
Vsuratum stipulatio. 633
Vsuræ pecuniæ pupillaris 499
Vsusfructus doti dabatur. 608. in stipulatum deducebatur. 630. legabatur. 712. & 717
Vsusfructus quomodo legabatur. 712. & 715
Vsusfructus omnium seu vniuersorum bonorū. 713
Vsusfructus interdum pluribus legabatur. 715
Vsusfructus certarum rerum relinquebatur. 714
Vsusfructus interdum ad tempus legabatur. 714
Vsus nudus interdum, vel vsus sine fructu legabatur. ibid.
Vsusfructus quandoque vxori legabatur, donec ei rotius dotis satisfieret. ibid.
Vsusfructuarius quemadmodum caueat. 642 & 476
Vsusfructus vti vindicaretur. 475
de Vsufructu vti iudicium redderetur. 476
Vxor, cui quotiès remittebatur, ædibus exigebatur egredíque iubebatur. 825
Vxores propriè quænam dicebantur. 605
Vxores viris quandoque legabant. 720
Vxoribus quænam legari consueuerant. 717. 718. & 719
Vultu erecto precabantur. 44

Y.

Ὑπηρέται, ministri. 15

Z.

Ζυγὸς & λατόμια. 653

FINIS.

LVTETIÆ EXCVDEBAT HENRICVS THEODERICVS, TYPOGRAPHVS, impensis honestissimi viri, Sebastiani Niuellij, pridie Non. Decemb. M. D. LXXXII.

493767